JOANNIS CALVINI,
MAGNI THEOLOGI,
INSTITUTIONUM
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBRI QUATUOR.

EDITIO POSTREMA,

Innumeris mendis, quibus priores hactenus scatuére, liberata:

Cui accesserunt

EPISTOLÆ atque RESPONSA,

Tam ipsius CALVINI quam insignium aliorum in Ecclesia Dei virorum.

UNA CUM

Indicibus suis utrobique, ut auctioribus, ita accuratioribus.

Præmissa est VITA ejusdem CALVINI, à THEODORO BEZA conscripta.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

Potentissimo, Illustrissimoque Monarchæ,

FRANCISCO,

FRANCORUM REGI CHRISTIANISSIMO,

PRINCIPI SUO

JOANNES CALVINUS

Pacem ac salutem in Christo precatur.

Scribendæ Institutionis Christianæ consilium.

Quum huic operi manum primum admoverem, nihil minus cogitabam, Rex clarissime, quam scribere quæ majestati tuæ postea offerrentur. Tantum erat animus rudimenta quædam tradere, quibus formarentur ad veram pietatem qui aliquo religionis studio tanguntur. Atque hunc laborem Gallis nostris potissimum desudabam, quorum permultos esurire & sitire Christum intelligebam: paucissimos autem videbam qui vel modica ejus cognitione rite imbuti essent. Hanc mihi fuisse propositam rationem liber ipse loquitur, ad simplicem scilicet rudemque docendi formam compositus.

Posteriores authoris cogitationes, & quidem necessaria.

1. Orthodoxa doctrinæ defensio.

Verum quum perspicerem usque eo quorundam improborum furorem invaluisse in regno tuo, ut nullus sanæ doctrinæ sit istic locus: facturus mihi operæpretium visus sum si eadem opera & institutionem iis darem, & confessionem apud te ederem, unde discas qualis sit doctrina in quam tanta rabie exardescunt furiosi illi, qui ferro & ignibus regnum tuum hodie turbant. Neque enim verebor fateri, hic me summam fere ejus ipsius doctrinæ complexum esse quam illi carcere, exilio, proscriptione, incendio mulctandam, quam terra marique exterminandam vociferantur.

2. Atrocium delationum ad Regem depulsio.

Equidem scio, quam atrocibus delationibus aures animumque tuum impleverint, ut causam nostram tibi quam odiosissimam redderent: sed id tibi pro tua clementia perpendendum est, nullam neque in dictis, neque in factis innocentiam fore, si accusasse sufficiat. Sane si quis faciendæ invidiæ causa, doctrinam hanc, cujus rationem tibi reddere conor, omnium ordinum calculis damnatam, multis fori præjudiciis confossam jamdudum fuisse causetur, nihil aliud dixerit quam partim adversariorum factione & potentia violenter dejectam, partim mendaciis, technis, calumniis, insidiose fraudulenterque oppressam.

3. A vi, fraude, mendaciis, calumniis horrendis piorum vindicatio.

Vis est, quod indicta causa sanguinariæ sententiæ adversus illam feruntur. fraus, quod seditionis & maleficii præter meritum insimulatur. Nequis hæc injuria nos queri existimet, ipse nobis testis esse potes, Rex nobilissime, quam mendacibus calumniis quotidie apud te traducatur, quod non aliorsum spectet nisi ut Regibus sua sceptra è manibus extorqueat, tribunalia, judiciaque omnia præcipitet, subvertat ordines omnes & politias, pacem & quietem populi perturbet, leges omnes abroget, dominia & possessiones dissipet, omnia denique sursum deorsum volvat. Et tamen minimam portiunculam audis: horrenda enim quædam in vulgus sparguntur: quæ si vera essent, merito illam cum suis authoribus mille ignibus ac crucibus dignam universus mundus judicet. Quis jam miretur publicum odium in illam accensum esse, ubi iniquissimis istis criminationibus fides habetur? En cur in nostram ipsorum doctrinæque nostræ damnationem omnes ordines consentiant ac conspirent.

4. Iniquitatis, quæ in judicibus inest, manifestatio.

Hoc affectu correpti, qui ad judicandum sedent, præjudicia quæ domo attulerunt, pro sententiis pronuntiant: & se rite perfunctos suis partibus putant, si neminem ad supplicium trahi jubeant, nisi aut sua confessione, aut solidis testimoniis convictum. At cujus criminis? Damnatæ (ajunt) istius doctrinæ. At quo jure damnata est? Id autem erat defensionis præsidium: non doctrinam ipsam abnegare, sed pro vera tueri. Hic mussitandi quoque facultas præciditur.

Attentionem sibi conciliat à Regii officii consideratione. Regum enim est, afflictæ Ecclesiæ causam suscipere.

Quare non inique postulo, Rex invictissime, ut integram causæ istius cognitionem suscipias: quæ perturbate hactenus nulloque juris ordine, & impotenti æstu magis quam legitima gravitate tractata est, vel quoquo modo exagitata. Neque hic me privatam defensionem meditari existimes, qua salvum in patriam reditum mihi conficiam: quam tametsi quo decet humanitatis affectu prosequor, ut nunc tamen res sunt, ea non moleste careo. Verum communem piorum omnium, adeoque ipsam Christi causam complector, quæ modis omnibus hodie in regno tuo proscissa ac protrita, velut deplorata jacet, Pharisæorum id quidem quorundam tyrannide magis quam tua conscientia. Sed qui id fiat, hic dicere nihil attinet.

2. Christianæ religionis patronos non aspernari.

3. Impiis veritatem &

afflicta certe jacet. Hoc enim profecerunt impii, ut Christi veritas, si non ut fugata dissipataque intereat, certe ut sepulta & ignobilis lateat: paupercula vero Ecclesia, aut crudelibus cædibus absumpta sit, aut exiliis abacta, aut minis ac terroribus perculsa ne hiscere quidem audeat. Et instant etiamnum qua solent insania & ferocitate, fortiter in parietem

Ecclesiam persequentibus minime favere.
4. Præpostere modestorum quorundam, quos Euangelii pudet, consilia non audire.
5. Gloriam & veritatem Dei promovere.
6. Regiæ vocationis finem recte agnoscere.
7. Judicia Dei formidare.
Prov. 29: 18.
8. Pios pauperes & afflictos non abs se abjicere.
9. Doctrinam Christianam, quam pauperes illi profitentur, revereri.
Dan. 2: 34.
Jes. 11: 4.
Psal. 2: 9.

rietem jam inclinatum, & ruinam quam fecerunt incumbentes. Nullus interim prodit qui talibus furiis patrocinium suum opponat. Quod siqui veritati maxime favere videri volunt, ignoscendum esse censent errori & imprudentiæ imperitorum hominum. Sic enim modesti homines loquuntur, errorem & imprudentiam vocantes, quam norunt certissimam esse Dei veritatem: imperitos homines, quorum ingenium non adeo despicabile Christo fuisse vident, quin cælestis suæ sapientiæ mysteriis dignatus sit. Adeo omnes pudet Euangelii. Tuum autem erit, serenissime Rex, nec aures, nec animum à tam justo patrocinio avertere: præsertim ubi de re tanta agitur: nempe quomodo Dei gloriæ sua constet in terris incolumitas, quomodo suam dignitatem Dei veritas retineat, quomodo regnum Christo sartum tectumque inter nos maneat. Digna res auribus tuis, digna tua cognitione, digna tuo tribunali. Siquidem & verum Regem hæc cogitatio facit, agnoscere se in regni administratione Dei ministrum. Nec jam regnum ille sed latrocinium exercet qui non in hoc regnat ut Dei gloriæ serviat. Porro fallitur qui diuturnam prosperitatem expectat ejus regni, quod Dei sceptro, hoc est, sancto ejus verbo, non regitur: quando cæleste oraculum excidere non potest, quo edictum est, dissipatum iri populum ubi defecerit prophetia. Nec te ab hoc studio abducere debet humilitatis nostræ contemptus. Nos quidem quam pauperculi simus & abjecti homunciones, probe nobis conscii sumus: coram Deo, scilicet, miseri peccatores, in hominum conspectu despectissimi: mundi (si vis) excrementa quædam & rejectamenta, aut si quid vilius nominari potest: ut, quo apud Deum gloriemur, nihil restet, præter unam ejus misericordiam, qua in spem æternæ salutis nullo nostro merito asciti simus: apud homines vero non ita multum, præter nostram infirmitatem, quam vel nutu confiteri, summa inter eos ignominia est. Sed doctrinam nostram supra omnem mundi gloriam sublimem, supra omnem potestatem invictam stare oportet: quia non nostra est, sed Dei viventis, ac Christi ejus, quem Pater Regem constituit, ut à mari usque ad mare dominetur, & à fluminibus usque ad terminos orbis terrarum. Et sic quidem dominetur, ut totam terram, cum ferreo suo atque æreo robore, cum splendore aureo & argenteo, sola oris sui virga percussam, non secus comminuat quam figulina vascula: quemadmodum de magnificentia regni ipsius vaticinantur Prophetæ.

Objectionis, quæ Regem ab audiendo revocat, occupatio & dilutio.
1. Collata ad fidei analogiam doctrina nostra, vera deprehendetur.
Rom. 12: 6.
2. Adversariorum, falsa.
Confirmatio à dicto Jerem. 2: 13.
A consideratione veræ fidei.
Rom. 8: 31.
Quam arrogantia & præsumptione non carere arrogantes adversarii clamitant.
1 Tim. 4: 10.
Joan. 17: 3.
A conformitate Ecclesiæ cum Christo, cui sit conformis sub cruce.
Ab hostium veritatis, ingenio, studiis & moribus, graphice depictis.

Reclamant quidem adversarii, falso nos prætendere verbum Dei, cujus sceleratissimi simus corruptores. Hæc vero quam sit non modo malitiosa calumnia, sed insignis quoque impudentia, ipse, confessionem nostram legendo, pro tua prudentia judicare poteris. Nonnihil tamen hic etiam dicendum est quod tibi ad lectionem ipsam, vel studium attentionemque excitet, vel certe viam sternat. Paulus, quum ad fidei analogiam omnem prophetiam formatam esse voluit, certissimam amussim posuit, qua probari Scripturæ interpretatio debeat. Ad hanc itaque fidei regulam si nostra exigantur, in manibus est victoria. Quid enim melius atque aptius fidei convenit, quam agnoscere nos omni virtute nudos, ut à Deo vestiamur? omni bono vacuos, ut ab ipso impleamur? nos peccati servos, ut ab ipso liberemur? nos cæcos, ut ab ipso illuminemur? nos claudos, ut ab ipso dirigamur? nos debiles, ut ab ipso sustentemur? nobis omnem gloriandi materiam detrahere, ut solus ipse gloriosus emineat & nos in ipso gloriemur? Hæc atque id genus reliqua quum à nobis dicuntur, interpellant illi, queritanturque hoc modo subverti cæcum nescio quod lumen naturæ, fictas præparationes, liberum arbitrium, & meritoria salutis æternæ opera, cum suis etiam supererogationibus: quia ferre non possunt integram omnis boni, virtutis, justitiæ, sapientiæ laudem ac gloriam apud Deum residere. At non legimus reprehensos qui nimium è fonte aquæ vivæ hauserint: contra graviter objurgantur qui foderunt sibi puteos, puteos contritos, & qui continere aquam non valent. Rursum quid fidei convenientius, quam Deum sibi polliceri propitium Patrem, ubi Christus frater ac propitiator agnoscitur? quam omnia læta ac prospera secure ab eo expectare, cujus inenarrabilis erga nos dilectio eo progressa est, ut proprio Filio non pepercerit, quin pro nobis ipsum traderet? quam in certa expectatione salutis & vitæ æternæ acquiescere, ubi Christus à Patre datus cogitatur, in quo tales thesauri sunt absconditi? Hic nobis manum injiciunt, & illam fiduciæ certitudinem arrogantia & præsumptione non carere clamant. At, ut nihil de nobis, ita omnia de Deo præsumenda sunt: nec alia ratione vana gloria spoliamur, nisi ut in Domino discamus gloriari. Quid ultra? Percurre, fortissime Rex, omnes nostræ causæ partes, & quovis sceleratorum hominum genere nequiores nos existima, nisi plane comperias, in hoc nos laborare, & probris affici, quia spem reponimus in Deo vivo: quia hanc credimus esse vitam æternam, nosse unum verum Deum, & quem ille misit Jesum Christum. Propter hanc spem, alii nostrum vinculis constringuntur, alii virgis cæduntur, alii in ludibrium circumducuntur, alii proscribuntur, alii sævissime torquentur, alii fuga elabuntur: omnes rerum angustia premimur, diris execrationibus devovemur, maledictis laceramur, indignissimis modis tractamur. Intuere jam in adversarios nostros (de ordine sacrificorum loquor, quorum nutu & arbitrio alii nobiscum inimicitias exercent) & mecum paulisper reputa quo studio ferantur. Veram religionem, quæ Scripturis tradita est, quæque inter omnes constare debuerat, facile & sibi & aliis ignorare, negligere, despicere permittunt: parumque referre putant quid quisque de Deo & Christo teneat, vel non teneat, modo implicita, ut ajunt, fide, suam mentem Ecclesiæ judicio submittat. nec valde

afficiun-

afficiuntur si Dei gloriam manifestis blasphemiis pollui contingat, modo nequis adversus sedis Apostolicæ primatum, & sanctæ matris Ecclesiæ auctoritatem digitum tollat. Cur ergo tanta sævitia & acerbitate pro Missa, Purgatorio, peregrinationibus, & id genus nugis belligerantur, ut sine eorum explicatissima, ut ita dicam, fide, salvam fore pietatem negent, quum tamen nihil eorum à verbo Dei esse probent? Cur? nisi quia illis Deus venter est, culina religio: quibus sublatis, non modo non Christianos, sed ne homines quidem futuros se credunt? Tametsi enim alii splendide se ingurgitant, alii tenuibus crustulis victitant, omnes tamen ex eadem vivunt olla, quæ sine illis fomentis non frigeret modo, sed penitus conglaciaret. Ideo ut quisque eorum pro ventre est maxime solicitus, ita pro sua fide deprehenditur bellator acerrimus. Denique huc ad unum omnes incumbunt, vel ut regnum incolume, vel ut ventrem confertum retineant: nemo vel minimam sinceri zeli dat significationem.

Nec sic tamen desinunt doctrinam nostram incessere, & quibus possunt nominibus criminari & infamare, quo vel invisam vel suspectam reddant. Novam appellant & nuper natam, dubiam esse & incertam cavillantur: rogant quibus confirmata sit miraculis: quærunt an sit æquum ut contra tot sanctorum Patrum consensum, & vetustissimam consuetudinem obtineat: urgent ut schismaticam esse fateamur, quæ contra Ecclesiam prælium moveat: vel Ecclesiam multis seculis intermortuam fuisse, quibus nihil tale auditum fuit. Postremo nihil opus esse ajunt multis argumentis: qualis enim sit judicari à fructibus posse: utpote quæ tantum sectarum acervum, tot seditionum turbas, tantam vitiorum licentiam peperit. Scilicet perquam illis facile est apud credulam imperitamque multitudinem desertæ causæ insultare. verum si nobis quoque mutuæ essent dicendi vices, deferveret profecto hæc acrimonia, qua sic in nos plenis buccis, ac tam licenter quam impune, despumant.

Impetrata audientia, ad sex capita adversariorum Christianæ religionis calumnias revocat, quibus sigillatim respondet.

Principio, novam quod appellant, Deo sunt vehementer injurii, cujus sacrum verbum novitatis insimulari non merebatur. Illis quidem novam esse minime dubito, quibus & Christus novus est & Euangelium novum: sed qui illam Pauli concionem veterem esse noverunt, Jesum Christum mortuum propter peccata nostra, resurrexisse propter justificationem nostram, nihil apud nos deprehendent novum. Quod diu incognita sepultaque latuit, humanæ impietatis crimen est: nunc quum Dei benignitate nobis redditur, saltem postliminii jure suam antiquitatem recipere debebat. Ex eodem ignorantiæ fonte pro dubia incertaque habent. hoc profecto est quod Dominus per Prophetam suum conqueritur, Bovem cognovisse possessorem suum, & asinum præsepe dominorum suorum: se non agnosci à populo suo. Verum utut in ejus incertitudinem ludant, si sua illis proprio sanguine vitæque dispendio obsignanda esset, liceret spectare quanti ab illis fiat. Longe alia nostra fiducia est, quæ nec mortis terrores, nec adeo ipsum Dei tribunal formidat.

Prima calumnia, Novam esse doctrinam.
Rom. 4:25.
Diu incognitam sepultamque latuisse.
Dubiam esse & incertam.
Jesa. 1. vers. 3.

Quod miracula à nobis postulant, improbe faciunt. non enim recens aliquod Euangelium cudimus, sed illud ipsum retinemus cujus confirmandæ veritati serviunt omnia quæ unquam & Christus & Apostoli miracula ediderunt. At id præ nobis habent singulare, quod assiduis in hunc usque diem miraculis fidem suam confirmare possunt. Imo potius allegant miracula, quæ animum alioqui bene compositum labefactare queant: adeo aut frivola sunt & ridicula, aut vana & mendacia. Nec tamen, etiamsi valde prodigiosa essent, contra Dei veritatem ullius momenti esse oportebat: quando & nomen Dei sanctificari ubique & semper convenit, sive portentis, sive naturali rerum ordine. Speciosior forsan esse fucus poterat, nisi de fine usuque miraculorum legitimo Scriptura nos admoneret. Signa enim quæ Apostolorum prædicationem sequuta sunt, in ejus confirmationem edita fuisse docet Marcus. sic & Lucas Dominum sermoni gratiæ suæ reddidisse testimonium narrat, quum signa & portenta fierent per Apostolorum manus. Cui simillimum est illud Apostoli, Salutem annuntiato Euangelio fuisse confirmatam, contestante Domino signis & portentis & variis virtutibus. Quæ vero audimus Euangelii esse signacula, eane ad diruendam Euangelii fidem convertemus? quæ veritati tantum obsignandæ sunt destinata, an mendaciis confirmandis accommodabimus? Proinde doctrinam, quæ præcedere ab Euangelista dicitur, priore loco examinari explorarique par est. quæ si probata fuerit, tum demum à miraculis jure confirmationem sumere debet. Probæ autem doctrinæ, authore Christo, isthæc nota est, si non in hominum sed Dei gloriam quærendam vergit. Hanc quum doctrinæ probationem Christus asserat, perperam censentur miracula quæ alio quam ad illustrandum unius Dei nomen trahuntur. Et meminisse nos decet, sua esse Satanæ miracula, quæ tametsi præstigiæ sunt magis quam veræ virtutes, sunt tamen ejusmodi quæ imprudentes & imperitos deludant. Magi & incantatores miraculis semper claruerunt. idololatriam stupenda miracula aluerunt: quæ tamen nec Magorum, nec idololatrarum superstitionem nobis approbant. Atque hoc olim ariete vulgi simplicitatem concutiebant Donatistæ, quod miraculis pollerent. Idem ergo nunc nostris adversariis respondemus quod tunc Donatistis Augustinus, Dominum contra istos mirabiliarios, cautos nos fecisse, quum prædixit venturos pseudoprophetas, qui signis mendacibus variisque prodigiis in errorem electos, si fieri posset, inducant. Et Paulus admonuit, Antichristi regnum futurum cum omni potentia & signis & prodigiis mendacibus. At hæc (inquiunt) miracula,

Secunda calumnia, Nullis miraculis esse confirmatam.
Contra, Papatum miraculis scatere.
Sed miraculis ridiculis & mendacibus.
Marc. 16:20.
Actor. 14:3.
Hebr. 2:4.
Euangelii enim fidem diruunt ac evertunt.
Joan. 7:18. & 8. vers. 50.
Sunt Satanæ miracula.
Quibus jam olim Schismatici gloriabantur.
In Joan. tract. 13.
2 Thess. 2:9.
Matth. 24:24.
Objectionis dilutio.

cula, non ab idolis, non à maleficis, non à pſeudoprophetis, ſed à ſanctis fiunt. Quaſi vero non noverimus hanc eſſe Satanæ artem, transfigurare ſe in Angelum lucis. Olim Ægyptii ſepultum apud ſe Jeremiam ſacrificiis aliiſque divinis honoribus proſequuti ſunt. nonne ſancto Dei Propheta ad idololatriam abutebantur? & tamen tali ſepulchri veneratione conſequebantur, ut curationem a tactu ſerpentum putarent juſtam illius mercedem eſſe. Quid dicemus? niſi fuiſſe hanc ſemperque fore juſtiſſimam Dei vindictam, iis qui dilectionem veritatis non receperunt, mittere efficaciam illuſionis, ut credant mendacio? Miracula ergo nobis minime deſunt, eaque certa nec cavillis obnoxia. Quæ autem illi pro ſe obtendunt, meræ ſunt Satanæ illuſiones, quando à vero Dei ſui cultu ad vanitatem populum abducunt.

2 Cor. 11: 14. Hier. in præf. Jeremiæ. *Et quibus mendacium (juſto Dei judicio, confirmatur.* 2 Theſſ. 2: 11.

Præterea calumnioſe nobis Patres opponunt (antiquos & melioris adhuc ſeculi ſcriptores intelligo) acſi eos haberent ſuæ impietatis ſuffragatores: quorum authoritate ſi dirimendum certamen eſſet, melior victoriæ pars (ut modeſtiſſime etiam loquar) ad nos inclinaret. Verum quum multa præclare ac ſapienter ab illis Patribus ſcripta ſint, in quibuſdam vero iis acciderit quod hominibus ſolet: iſti pii ſcilicet filii, qna ſunt & ingenii & judicii & animi dexteritate, eorum tantum lapſus & errores adorant: quæ bene dicta ſunt vel non obſervant, vel diſſimulant, vel corrumpunt: ut dicas prorſus illis curæ fuiſſe, in auro legere ſtercora. Tum improbis clamoribus nos obruunt, ceu Patrum contemptores & adverſarios. Nos vero adeo illos non contemnimus, ut ſi id præſentis inſtituti eſſet, nullo negotio mihi liceat meliorem eorum partem quæ hodie à nobis dicuntur, ipſorum ſuffragiis comprobare. Sic tamen in eorum ſcriptis verſamur, ut ſemper meminerimus, omnia noſtra eſſe, quæ nobis ſerviant, non dominentur: nos autem unius Chriſti, cui per omnia, ſine exceptione, parendum ſit. Hunc delectum qui non tenet, nihil in religione conſtitutum habebit. quando multa ignorarunt ſancti viri illi: ſæpe inter ſe confligantur, interdum etiam ſecum ipſi pugnant. Non ſine cauſa (inquiunt) à Solomone admonemur ne transgrediamur antiquos terminos quos poſuerunt patres noſtri. At non eadem eſt regula in agrorum limitibus & obedientia fidei: quam ſic comparatam eſſe oportet ut obliviſcatur populum ſuum & domum patris ſui. Quod ſi tantopere geſtiunt ἀλληγορεῖν, cur non Apoſtolos potius, quam alios quoſvis, Patres interpretantur, à quibus præſcriptos terminos nefas ſit revellere? ſic enim interpretatus eſt Hieronymus, cujus verba in ſuos canones retulerunt. Quod ſi eorum, quos intelligunt, fixos volunt eſſe terminos: cur ipſi, quoties libet, adeo licenter transgrediuntur? Ex Patribus erant, quorum alter dixit, Deum noſtrum non edere neque bibere: itaque non habere opus calicibus neque diſcis: alter, ſacra aurum non quærere, neque auro placere quæ auro non emuntur. Transgrediuntur ergo limitem quum in ſacris tantopere auro, argento, ebore, marmore, lapillis, ſericis delectantur: nec rite Deum coli putant niſi omnia exquiſito ſplendore vel potius inſano luxu diffluant. Pater erat qui dixit, ideo ſe libere carnes edere quo die cæteri abſtinebant, quia Chriſtianus eſſet. Itaque fines tranſiliunt quum diris animam devovent quæ per quadrageſimam carnem guſtaverit. Patres erant, quorum unus dixit, monachum, qui manibus ſuis non laboret, violento, aut ſi mavis latroni, judicari æqualem: alter, non licere monachis ex alieno vivere, etiamſi aſſidui ſint in contemplationibus, in orationibus, in ſtudiis. Et hunc limitem transgreſſi ſunt, quum otioſos ac doliares monachorum ventres in luſtris ac fornicibus collocarunt, qui aliena ſubſtantia ſaginarentur. Pater erat qui dixit, horrendam eſſe abominationem, videre depictam vel Chriſti vel ſancti ullius imaginem in Chriſtianorum templis. Neque id hominis unius voce pronunciatum eſt, ſed ab Eccleſiaſtico etiam Concilio decretum, ne quod colitur, in parietibus depingatur. Plurimum abeſt quin ſe intra hos fines contineant, quando non relinquunt angulum imaginibus vacuum. Alius Pater conſuluit ut officio humanitatis erga mortuos in ſepultura defuncti, fineremus eos quieſcere. Hos limites perrumpunt quum perpetuam mortuorum ſolicitudinem incutiunt. Ex Patribus erat qui ſubſtantiam panis & vini teſtatur in Euchariſtia ita permanere & non deſinere, ſicut manet in Chriſto Domino ſubſtantia & natura hominis, juncta divinæ. Igitur modum prætereunt qui fingunt deſinere ſubſtantiam panis & vini verbis Domini recitatis, ut in corpus ac ſanguinem transſubſtantietur. Patres erant qui uti univerſæ Eccleſiæ unam duntaxat Euchariſtiam exhibebant, atque ut inde arcebant flagitioſos & ſceleratos, ita graviſſime damnabant omnes eos qui præſentes ei non communicarent. Hos fines quam procul ſubmoverunt; quum non templa tantum, ſed etiam privatas domos Miſſis ſuis replent, ad eas ſpectandas quoſvis admittunt, & eo quemque libentius, quo largius quiſque numerat, quantumvis impuri ſint & ſceleſti: ad fidem in Chriſtum, & fidelem Sacramentorum communionem invitant neminem: quin potius ſuum opus pro gratia & merito Chriſti venditant. Patres erant, quorum unus ab uſu ſacræ Chriſti Cœnæ in totum ſubmovendos decrevit qui alterius ſpeciei participatione contenti, ab altera abſtinebant, alter fortiter pugnat, non denegandum populo Chriſtiano Domini ſui ſanguinem, pro cujus confeſſione ſanguinem ſuum effundere jubetur. Hos quoque terminos ſuſtulerunt, quum inviolabili lege idipſum juſſerunt quod ille excommunicatione puniebat, hic valida ratione improbabat. Pater erat qui temeritatem eſſe aſſeruit, de re obſcura in utramvis partem definire ſine claris atque evidentibus Scripturæ teſtimoniis. Hunc terminum

Tertia calumnia, Patres, id eſt, veteres Theologos, Papatui favere.

A nobis contemni & adverſarios haberi.

Reſp. 1. Nos in ſcriptis patrum, ut decet, verſari.

1 Cor. 3: 21.

Exceptionis dilutio.

Prov. 22: 28.

Pſal. 45: 11.

Reſp. 2. oſtendens 14. teſtimoniis Papiſtas eſſe Patrum adverſarios.

1. Acatius in lib. 11. cap. 16. tripert. hiſt. Ambr. lib. 2. de off. c. 28.

2. Spiridion. trip. hiſt. lib. 1. c. 10.

3. Trip. hiſt. lib. 8. cap. 1. Aug. de opere mon. c. 17.

4. Ephip. Epiſt. ab Hier. verſ. Con. Eleber. c. 36.

5. Amb. lib. de Abra. 1. c. 7.

6. Gelaſ. Pap. in Conc. Rom.

7. Chryſ. in 1. cap. Eph. Calix. Papa de conſ. diſt. 2.

8. Gelaſ. can. Comperimus, de conſ. diſt. 2. Cypr. epiſt. 2. lib. 1. de lapſ.

9. Aug. lib. 2. de pec. mer. cap. ult.

num obliti sunt quum tot constitutiones, tot Canones, tot magistrales determinationes sine ullo Dei verbo statuerunt. Pater erat qui Montano inter alias hæreses exprobravit quod [10. Apollon. de quo Eccl. hist. lib. 5. c. 12. 11.] primus jejuniorum leges imposuisset. Hunc quoque terminum longe excessere, quum jejunia strictissimis legibus sanxerunt. Pater erat qui negavit Ecclesiæ ministris interdicendum [Paphnu. trip. hist. lib. 2. c. 14. 12.] conjugium, castitatem pronuntiavit, cum propria uxore concubitum. & Patres erant qui ejus authoritati assenserunt. His finibus egressi sunt quum suis sacrificiis cælibatum severe [Cypr. epist. 2. l. 2.] indixerunt. Pater erat qui censuit unum Christum audiendum esse, de quo dictum sit, ipsum audite: nec respiciendum quid alii ante nos aut dixerint aut fecerint, sed quid (qui primus omnium est) Christus præceperit. Hunc finem neque ipsi sibi præstituunt, neque aliis præstitutum habere permittunt, dum quosvis potius & sibi & aliis magistros quam Christum præficiunt. Pater erat qui contendit Ecclesiam non debere se Christo præponere, quia ille semper veraciter judicet: Ecclesiastici autem judices, sicut homines, plerumque [13. Aug. c. 2. cont. Cresc. grammatic.] fallantur. Hoc etiam fine perrupto, asserere non dubitant totam Scripturæ authoritatem ab Ecclesiæ arbitrio pendere. Patres omnes uno pectore execrati sunt & uno ore detestati, [14. De scholasticis doctor. judicium. Vide hujus operis l. 2. c. 2. sect. 6. & l. 3. c. 4. sect. 1. &c. 7. 13. &c. & alibi passim.] sanctum Dei verbum sophistarum argutiis contaminari & dialecticorum rixis implicari. An isti iis limitibus se continent, dum nihil aliud in tota vita moliuntur, quam infinitis contentionibus & plusquam sophisticis jurgiis Scripturæ simplicitatem involvere & impedire? ut si nunc Patres suscitentur, & hujusmodi jurgandi artem audiant, quam speculativam theologiam appellant isti, nihil minus credant quam de Deo haberi disputationem. Verum latius justis spatiis sese oratio nostra effunderet, si recensere vellem quam petulanter isti Patrum jugum, quorum observantes filii videri volunt, excutiant. Menses profecto atque anni me deficerent. Et adeo perdita sunt deplorataque impudentia, ut nos castigare ausint quod terminos antiquos transgredi non dubitemus.

Jam vero quod nos ad consuetudinem vocant nihil efficiunt Injustissime enim nobiscum [*Quarta calumnia, Nos consuetudinem laudatam non sequi.*] ageretur si consuetudini cedendum esset. Equidem si recta essent hominum judicia, consuetudo à bonis petenda erat. verum longe aliter sæpiuscule agi contingit. quod enim à multis fieri conspectum est, consuetudinis jus mox obtinet. Atqui vix unquam tam bene habuerunt res humanæ ut pluribus placerent meliora. Ergo ex privatis multorum vitiis publicus error plerumque factus est, vel potius communis vitiorum consensus: quem nunc boni isti viri pro lege esse volunt. Vident qui oculos habent, non unum mare malorum inundasse, multas sonticas pestes invasisse orbem, omnia in præceps ruere: ut aut prorsus res humanæ deplorandæ sint, aut tantis malis injicienda manus, vel potius vis afferenda. Et abigitur remedium, non alia ratione nisi quia jampridem malis assuevimus. Sed locum sane [Decret. dist. 8. c. fin. extr. de consuet.] habeat in hominum societate publicus error: in regno tamen Dei sola ejus æterna veritas audienda & spectanda est, cui nulla annorum serie, nulla consuetudine, nulla conjuratione præscribi potest. Sic quondam electos Dei docebat Jesaias, ne dicerent Conspiratio, ad [Jesa. 8. 12.] omnia in quibus populus dicebat Conspiratio. hoc est, ne in sceleratum populi consensum una ipsi conspirarent, neve timorem ejus timerent, ac formidarent: sed potius ut Dominum exercituum sanctificarent, & ipse esset timor eorum & pavor. Nunc itaque, ut volent, & præterita secula & præsentia exempla nobis objectent: si Dominum exercituum sanctificaverimus, non valde terrebimur. Sive enim in similem impietatem multa secula consenserint, fortis est qui ultionem in tertiam & quartam generationem faciat: sive totus simul orbis in eandem nequitiam conspiret, experimento docuit quis sit eorum exitus qui cum multitudine delinquunt, quum universum hominum genus diluvio perdidit, servato Noë cum modica familia, qui per suam unius fidem totum orbem condemnaret. Denique [Genes. 7. 1. Heb. 11. 7.] prava consuetudo non secus ac publica quædam est pestis, in qua non minus pereunt qui in turba cadunt. Adhæc expendere decebat quod alibi dicit Cyprianus, eos qui ignoratione [Epist. 3. l. 2. & in epist. ad Julian. de hæret. baptiz.] peccant, etsi non possint omni se culpa eximere, videri tamen posse quoquomodo excusabiles: oblatam autem Dei beneficio veritatem qui pertinaciter respuunt, nihil habere quod obtendant.

Dilemmate suo non adeo vehementer nos premunt ut fateri adigant vel Ecclesiam fuisse [*Quinta calumnia, vel nos Ecclesiam aliquamdiu intermortuam fingere, vel nunc Ecclesiæ intendere litem.*] aliquamdiu intermortuam, vel nunc cum Ecclesia nobis litem esse. Vixit sane Christi Ecclesia, & vivet quamdiu Christus regnabit ad dexteram Patris: cujus manu sustinetur, cujus præsidio defenditur, cujus virtute suam incolumitatem retinet. Præstabit enim ille indubie quod semel recepit, se affuturum suis usque ad consummationem seculi. Adversus eam nulla nunc nobis pugna est: siquidem Deum unum & Christum Dominum uno consensu, cum omni fidelium populo, colimus & adoramus, qualiter semper ab omnibus piis adoratus est. Sed non parum à vero ipsi aberrant, dum Ecclesiam non agnoscunt nisi quam præsenti oculo cernant, & eam iis finibus circumscribere conantur, quibus minime inclusa est. [Mat. 28. 20.] In his cardinibus controversia nostra vertitur: primum quod Ecclesiæ formam semper apparere & spectabilem esse contendunt: deinde quod formam ipsam in sede Romanæ Ecclesiæ & Præsulum suorum ordine constituunt. [*Duplex paralogismus Papistarum in nomine Ecclesiæ.*] Nos contra asserimus, & Ecclesiam nulla apparente forma constare posse, nec formam externo illo splendore, quem stulte admirantur, sed longe alia nota contineri: nempe pura verbi Dei prædicatione, & legitima Sacramentorum administratione [*Prioris refutatio.*] Fremunt nisi Ecclesia digito semper ostendatur Sed quam sæpe in populo Judæorum sic deformari contigit, ut nulla species emineret? quam putamus

mus

mus formam resplenduisse, quum Helias solum se relictum deploraret? quamdiu ab adventu Christi deformis latuit? quoties ab eo tempore bellis, seditionibus, hæresibus sic oppressa est, ut nulla parte fulgeret? An si eo tempore vixissent, credidissent ullam esse Ecclesiam? sed audivit Helias salva esse septem millia virorum qui non curvaverant genu coram Baal. Nec dubium nobis esse debet quin semper in terris regnaverit Christus ex quo cælum ascendit. notabilem vero aliquam formam si tum pii oculis requisiissent, nonne protinus concidissent animis? Et sane id jam summi vitii loco in suo seculo ducebat Hilarius, quod stulta Episcopalis dignitatis admiratione occupati, latentem sub ea larva exitialem lernam non animadverterent. sic enim loquitur, Unum moneo, cavete Antichristum, male enim vos parietum amor cepit: male Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini: male sub iis Pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est in iis Antichristum esse sessurum? Montes mihi, & sylvæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores. in iis enim Prophetæ aut manentes aut demersi prophetabant. Quid autem hodie in cornutis suis Episcopis mundus veneratur, nisi quoniam sanctos esse religionis præsules autumat, quos celebribus urbibus videt præsidere? Apagesis ergo tam stupidam æstimationem. Quin potius permittamus hoc Domino: ut quando ipse solus novit qui sui sint, interdum etiam Ecclesiæ suæ exteriorem notitiam ab hominum aspectu auferat. Est, fateor, horribilis illa Dei vindicta super terram, sed si ita meretur hominum impietas, cur justæ Dei ultioni obsistere nitimur? Sic anteactis seculis Dominus hominum ingratitudinem ultus est. nam quia veritati suæ obedire noluerant, & lucem suam extinxerant, eos excæcatos sensu, & absurdis mendaciis ludi, & altis tenebris immergi passus est, ut nulla veræ Ecclesiæ facies extaret. interim tamen suos & dispersos & delitescentes in mediis erroribus & tenebris ab exitio servavit. Nec mirum: didicit enim servare & in ipsa confusione Babylonis & flamma fornacis ardentis. Quod autem formam Ecclesiæ nescio qua vana pompa censeri volunt, id quam periculosum sit paucis indicabo magis quam enarrabo, ne orationem in immensum extraham. Pontifex, inquiunt, qui sedem Apostolicam tenet, & qui ab eo antistites sunt inuncti & consecrati, infulis modo & lituis insigniti sint, Ecclesiam repræsentant, & pro Ecclesia haberi debent. ideo nec errare possunt. Qui sic? quia pastores Ecclesiæ, & consecrati Domino. Et Aaron cæterique præfecti Israël nonne pastores erant? Aaron vero & filii ejus jam Sacerdotes designati erraverunt tamen, quum vitulum fabricaverunt. Cur secundum hanc rationem Ecclesiam non repræsentassent quadringenti illi Prophetæ qui Achab mentiebantur? At Ecclesia stabat à partibus Micha, solius quidem & contemptibilis, sed ex cujus ore verum egrediebatur. Nonne & nomen & faciem Ecclesiæ præ se ferebant Prophetæ, quum uno impetu adversus Jeremiam insurgerent, & minaces jactarent, fieri non posse ut periret Lex à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta? Adversus totam Prophetarum nationem solus Jeremias mittitur, qui à Domino denunciet fore ut Lex pereat à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta. Nonne talis splendor refulgebat in eo concilio quod Pontifices, Scribæ & Pharisæi collegerunt, consilia de interficiendo Christo capturi? Eant nunc, & in externa larva hæreant, ut Christum & omnes Dei Prophetas faciant schismaticos: Satanæ rursum ministros faciant Spiritus sancti organa. Quod si ex animo loquuntur, respondeant mihi bona fide, ubinam gentium ac locorum Ecclesiam residere existiment, ex quo Basiliensis Concilii decreto dejectus & abdicatus est Pontificatu Eugenius, subrogato in ejus locum Amedæo? Negare, vel si rumpantur, nequeunt, Concilium, quantum ad externos ritus attinet, fuisse legitimum: nec ab uno tantum Pontifice, sed à duobus indictum. Damnatus est illic Eugenius schismatis, rebellionis, pertinaciæ, cum toto Cardinalium & Episcoporum grege qui cum eo Concilii dissolutionem admoliti erant. Postea tamen Principum favore sublevatus, salvum Pontificatum recepit. Illa Amedæi electio, generalis & sacrosanctæ Synodi authoritate rite peracta, in fumum abiit: nisi quod ipse galero Cardinalitio, ceu canis latrans injecta offa, placatus est. Ex illorum hæreticorum rebellium ac pertinacium gremio prodiit quicquid postea Paparum, Cardinalium, Episcoporum, Abbatum, Presbyterorum fuit. Hic deprehensi hæreant necesse est. Utram enim in partem Ecclesiæ nomen conferent? negabuntne Concilium generale fuisse, cui nihil ad exteriorem majestatem deerat? nempe quod duobus diplomatibus solenniter indictum, præsidente Romanæ sedis legato consecratum, rerum omnium ordine bene compositum, eadem semper dignitate ad extremum perseveravit. Fatebuntur schismaticum Eugenium cum tota sua cohorte, à qua omnes sanctificati sunt? Aut igitur Ecclesiæ formam aliter definiant: aut quotquot sunt, habebuntur à nobis schismatici, qui scientes volentes ab hæreticis ordinati sunt. Quod si nunquam antea compertum fuisset, externis pompis non alligari Ecclesiam, ipsi prolixo documento nobis esse possunt, qui sub specioso illo Ecclesiæ titulo tamdiu se orbi superciliose venditarunt, quum tamen essent exitiales Ecclesiæ pestes. De moribus non loquor, & tragicis illis facinoribus, quibus scatet tota eorum vita: quando Pharisæos se esse ajunt, qui sint audiendi non imitandi. Ipsam, ipsam doctrinam, cui id deberi ajunt quod sunt Ecclesia, exitialem animarum carnificinam, facem, ruinam, & excidium Ecclesiæ esse non obscure cognosces, si legendis nostris aliquantum otii tui decidas.

Postremo, non satis candide faciunt, quum invidiose commemorant quantas turbas, tumul-

Margin notes: 1 Reg. 19. 14, &c. — Contra Auxentium. — 2 Tim. 2:19. — *Posterioris paralogismi refutatio.* — Exod. 32:4. — 1 Reg. 22. vers. 11, &c. — Jerem. 18:18. — Jerem. 4:9. — Matth. 26. vers. 3, 4. Joan. 12:10. — *Scito dilemmate, ex sua autem hypothesi, arguitur clericalis ordo Papisticus non esse Ecclesia: nec habere à sua parte Ecclesiam.* — *Ecclesiæ forma non pendet ab externo splendore.* — *Sexta calumnia,*

Euangelii doctrinam causam esse tumultuum & dissidiorum. Paralogismus à non causa ut causa. Cur Euangelio patefacto, tot turbæ exortæ sunt, unde ad calumniam colligitur responsio I.

tumultus, contentiones secum traxerit nostræ doctrinæ prædicatio, & quos nunc in multis fructus ferat. nam horum malorum culpa indigne in ipsam derivatur, quæ in Satanæ malitiam torqueri debuerat. Est hic divini verbi quidam quasi genius, ut nunquam emergat, quieto ac dormiente Satana. hæc certissima & in primis fidelis nota, qua discernitur à mendacibus doctrinis, quæ se facile produnt dum æquis omnium auribus recipiuntur, & à mundo plaudente audiuntur. Sic seculis aliquot, quibus profundis tenebris submersa fuerunt omnia, huic mundi domino cuncti fere mortales ludus erant ac jocus, nec secus ac Sardanapalus aliquis in alta pace desidebat ac deliciabatur. quid enim aliud quam risisset ac lusisset, tranquilla ac pacata regni possessione? At vero ubi lux è supernis affulgens tenebras ejus aliquantum discussit, ubi fortis ille regnum ejus turbavit ac perculit, tum vero solitum suum torporem excutere cœpit, & arma corripere. Et primum quidem hominum manus concitavit, quibus illucescentem veritatem violenter opprimeret. per quas ubi nihil profectum est, ad insidias se convertit: dissidia & dogmatum contentiones per Catabaptistas suos & alia nebulonum portenta excitavit, quibus eam obscuraret, tandem & extingueret. Et nunc utraque machina ipsam tentare perseverat. siquidem & verum illud semen vi ac manu hominum evellere conatur, & suis zizaniis (quantum in se est) nititur occare, ne crescat, & fructum reddat. Id tamen ipsum frustra, si monitorem Dominum audimus, qui & ejus artes multo ante nobis aperuit, ne incautos deprehenderet, & contra omnes ejus machinas, satis firmis præsidiis armavit. Cæterum, in ipsum Dei verbum invidiam conferre, aut seditionum, quas improbi & rebelles: aut sectarum, quas impostores contra excitant, quanta est malignitas? Novum tamen exemplum non est. Interrogabatur Elias annon is esset qui turbabat Israël? Christus seditiosus Judæis erat. Apostolis crimen impingebatur commotionis popularis. Quid aliud agunt qui hodie omnes turbas, tumultus, contentiones quæ in nos ebulliunt, nobis imputant? Talibus autem quid respondendum sit, docuit nos Elias, nos non esse qui vel errores spargimus, vel tumultus commovemus: sed eos ipsos qui Dei virtuti obluctantur. Verum ut illud unum ad retundendam eorum temeritatem satis est: ita rursum aliorum imbecillitati occurrendum, quos talibus offendiculis commoveri, ac perturbatos vacillare non raro contingit. Illi vero ne hac perturbatione labascant, ac de gradu dejiciantur, sciant eadem expertos esse suo seculo Apostolos quæ nunc usu nobis veniunt. Erant indocti & instabiles, qui ad suam ipsorum perniciem depravarent quæ à Paulo divinitus scripta erant, ut ait Petrus. Erant Dei contemptores, qui quum audiebant abundasse peccatum ut gratia exundaret, statim ingerebant, Manebimus in peccato, ut gratia abundet. Quum audiebant fideles non esse sub Lege, protinus occinebant, Peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia. Erant qui illum mali suasorem arguebant. Subintrabant multi pseudoapostoli, qui diruerent Ecclesias quas ipse ædificaverat. Quidam per invidiam & contentionem, nec sincere Euangelium prædicabant, malitiose etiam cogitantes se pressuram suscitare vinculis ejus. Alicubi non multus erat Euangelii profectus. Omnes quæ sua erant, quærebant, non quæ Jesu Christi. Alii retrorsum abibant, canes ad vomitum, & sues ad volutabrum luti. Plerique libertatem Spiritus rapiebant ad licentiam carnis. Insinuabant sese multi fratres, à quibus deinde piis imminebant pericula. Inter ipsos fratres variæ concertationes suscitabantur. Quid hic Apostolis agendum erat? an non vel ad tempus dissimulandum, vel potius omittendum illud Euangelium ac deserendum erat, quod tot litium videbant esse seminarium, tot periculorum materiam, tot scandalorum occasionem? At in hujusmodi angustiis succurrebat, Christum esse lapidem offensionis, & petram scandali, positum in ruinam & resurrectionem multorum, & in signum cui contradiceretur: qua fiducia armati, per omnia tumultuum offensionumque discrimina audacter progrediebantur. Eadem & nos cogitatione sustentari decet, quando hunc perpetuum Euangelii genium esse testatur Paulus, ut sit odor mortis in mortem iis qui pereunt: tametsi in hunc potius usum nobis destinatum erat ut odor esset vitæ in vitam, ac potentia Dei in salutem fidelium. quod ipsum nos quoque certe experiremur, nisi nostra ingratitudine corrumperemus hoc tam singulare Dei beneficium, ac in exitium nostrum verteremus quod nobis unicum salutis præsidium esse debuerat.

Resp. 2. veterem hanc esse calumniam, ut ex Prophetarum & Apostolorum historiis ac exemplis colligere licet: nihilque nobis hic posse objici quod aliis Dei servis jampridem objectum non fuerit.

1 Reg. 18. vers. 17, 18. 2 Pet. 3: 16. Rom. 6: 1, 14, 15. Philip. 1: 15.

Horum autem prudentia & simplicitas, in tot tantisque tumultibus & scandalis, nobis imitanda.

Luc. 2: 34. 2 Cor. 2: 16.

Peroratio, benevolentiam concilians. Nec seditionum nec vitiorum culpa Deo aut Christo imputanda est. Nec nos seditiosi sumus. Nec vitiorum fautores.

Sed ad te revertor, ô Rex. Nihil te moveant vanæ illæ delationes, quibus terrorem tibi injicere nituntur nostri adversarii. Non aliud hoc novo Euangelio, (sic enim appellant.) captari ac quæri, nisi seditionum opportunitatem, ac vitiorum omnium impunitatem. Neque enim divisionis Deus noster author est, sed pacis: & Filius Dei non peccati minister est, qui venit ad dissolvenda opera diaboli. Et nos talium cupiditatum immerito accusamur, quarum ne minimam quidem suspicionem unquam dedimus. Scilicet nos regnorum inversionem meditamur: quorum nulla unquam factiosa vox audita est, & vita semper quieta simplexque cognita fuit, quum sub te viveremus: & qui nunc etiam domo profugi, tibi tamen regnoque tuo fausta omnia precari non desinimus. Scilicet nos impunitam vitiorum petulantiam aucupamur, quorum in moribus etsi multa reprehendi possunt, nihil tamen tanta insultatione dignum. nec tam infœliciter, gratia Dei, in Euangelio profecimus, quin istis obtrectatoribus vita nostra, castitatis, benignitatis, misericordiæ, continentiæ, patientiæ, modestiæ, & virtutis cujusvis exemplum esse possit. Nos sane Deum

sincere

Imo Dei cultores esse cupimus & sumus.

Anabaptistas, Libertinos, Epicureos, damnamus.

Ideo, adversus pios Christi servos Rex Christianiss. calumniis aures præbere non debet.

Quod si secus fiat, patientia nobis est opus, Deusque constituto tempore apparebit in misericordiam & judicium.

sincere timere & colere reipsa palam est, quando tum vita tum morte nostra nomen ejus sanctificari petimus, & ipsa invidia coacta est quibusdam nostrum innocentiæ & civilis integritatis testimonium dare: in quibus id unum morte plectebatur quod singulari in laude ponendum erat. Quod siqui sub prætextu Euangelii tumultuantur (quales hactenus aliquos in regno tuo fuisse non compertum est) siqui vitiorum suorum licentiæ, libertatem gratiæ Dei prætexunt (quales permultos novi) sunt leges & legum pœnæ, quibus pro meritis graviter coërceantur: modo ne interim Euangelium Dei ob sceleſtorum hominum nequitiam male audiat. Habes, Rex, satis multis expositam calumniatorum virulentam iniquitatem, ne in eorum delationes ultra modum credula aure propendeas. vereor etiam ne nimis multis: quando hæc jam præfatio ad justæ pene apologiæ modum accedit: qua non defensionem texere, sed duntaxat ad ipsam causæ actionem audiendam animum tuum præmollire studui, aversum quidem nunc & alienatum à nobis, addo etiam inflammatum: sed cujus gratiam recolligere nos posse confidimus, si hanc nostram confessionem, quam pro defensione apud tuam majestatem esse volumus, placidus compositusque semel legeris. Sin vero ita aures tuas occupant malevolorum susurri, ut nullus sit reis pro se dicendi locus: importunæ vero illæ furiæ, te connivente, semper vinculis, flagris, equuleis, sectionibus, incendiis sæviant: nos quidem, velut oves mactationi destinatæ, ad extrema quæque redigemur: sic tamen, ut in patientia nostra possideamus animas nostras, & manum Domini fortem expectemus: quæ indubie tempore aderit, & sese armata exeret tum ad pauperes ex afflictione eruendos, tum etiam ad vindicandos, qui tanta securitate nunc exultant, contemptores. Dominus Rex Regum, thronum tuum justitia stabiliat, & solium tuum æquitate, Illustrissime Rex. Basileæ, Calend. Augusti, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimosexto.

JOANNES CALVINUS
LECTORI.

IN prima hujus nostri operis editione, quia eum quem pro immensa sua bonitate Dominus successum dedit, minime expectabam, leviter, majori ex parte (ut in minutis operibus fieri solet) defunctus eram: verum quum intelligerem, eo piorum fere omnium favore exceptum esse, quem nunquam voto expetere, nedum sperare ausus fuissem: ut mihi plus multo deferri ex animo sentiebam quam essem promeritus, ita magnæ ingratitudinis fore putavi, nisi adeo propensis in me studiis, ac meam industriam sponte invitantibus, respondere saltem pro mea tenuitate conarer. Neque id secunda tantum editione tentavi: sed quoties deinde excusum fuit opus, nonnulla accessione locupletatum fuit. Etsi autem laboris tunc impensi me non pœnitebat: nunquam tamen mihi satisfeci, donec in hunc ordinem, qui nunc proponitur, digestum fuit. Nunc me dedisse confido quod vestro omnium judicio probetur. Certe quanto studio ad operam hanc Ecclesiæ Dei præstandam incubuerim, luculentum testimonium proferre licet, quod proxima hyeme dum existimabam à febre quartana mortem mihi denunciari, quo magis urgebat morbus, eo minus mihi peperci, donec librum superstitem relinquerem, qui tam benignæ piorum invitationi gratiam aliquam rependeret. Maluissem equidem citius, verum sat cito si sat bene. Opportune autem prodiisse tunc putabo, ubi sensero uberiorem adhuc quam antehac fructum aliquem Ecclesiæ Dei attulisse. hoc mihi unicum votum. Et sane mecum male ageretur, nisi unius Dei approbatione contentus, vel stulta & perversa imperitorum hominum, vel iniqua & maligna improborum judicia contemnerem. Nam quamvis Deus & propagandi regni sui, & adjuvandæ publicæ utilitatis studio animum meum penitus addixerit: mihi quoque probe conscius sim, ipsum & angelos testes habeam, nihil, ex quo officium doctoris in Ecclesia suscepi, mihi fuisse propositum quam Ecclesiæ prodesse, sinceram pietatis doctrinam asserendo: neminem tamen esse puto qui pluribus impetatur, mordeatur & laceretur calumniis. Quum jam sub prælo esset epistola, certo rescivi, Augustæ, ubi conventus ordinum Imperii agebatur, sparsum fuisse de mea ad Papatum defectione rumorem, & cupidius quam par erat in aulis Principum exceptum. Hæc est scilicet eorum gratitudo quos certe non latent plurima constantiæ meæ experimenta, quæ ut calumniam adeo fœdam respuunt, ita ab ea me apud omnes æquos & humanos judices tueri debuerant. Fallitur autem cum tota sua caterva diabolus, si me putidis mendaciis obruendo, hac indignitate fractiorem vel magis lentum fore putat: quia Deum pro immensa sua bonitate daturum mihi confido, ut in cursu sanctæ suæ vocationis æquabili tolerantia perseverem. Cujus rei novum in hac editione documentum piis Lectoribus exhibeo. Porro hoc mihi in isto labore propositum fuit, sacræ Theologiæ candidatos ad divini verbi lectionem ita præparare & instruere, ut & facilem ad eam aditum habere, & inoffenso in eo gradu pergere queant. siquidem religionis summam omnibus partibus sic mihi complexus esse videor, & eo quoque ordine digessisse, ut si quis eam recte tenuerit, ei non sit difficile statuere & quid potissimum quærere in Scriptura, & quem in scopum quicquid in ea continetur referre debeat. Itaque, hac veluti strata via, siquas posthac Scripturæ enarrationes edidero, quia non necesse habebo de dogmatibus longas disputationes instituere, & in locos communes evagari, eas compendio semper astringam. Ea ratione, magna molestia & fastidio pius Lector sublevabitur: modo præsentis operis cognitione, quasi necessario instrumento, præmunitus accedat. Sed quia hujus instituti ratio in tot meis Commentariis quasi in speculis clare apparet, re ipsa malo declarare quale sit, quam verbis prædicare. Vale amice Lector, & siquem ex meis laboribus fructum percipis, me precibus tuis apud Deum patrem nostrum adjuva. Genevæ Kalend. Augusti, Anno M. D. LIX.

Quos animus fuerat tenui excusare libello,
Discendi studio magnum fecere volumen.

Augustinus Epist. 7.

Ego ex eorum numero me esse profiteor qui scribunt proficiendo, & scribendo proficiunt.

AD

ADMONITIO
AD
LECTOREM

Super INSTITUTIONUM editione, quam hæc uti posterior ita emendatior unice sequuta est.

MErcibus, quas tibi hic venum exponit Typographus, hederam appendere, Benevole Lector, nihil est necesse. Joannem Calvinum magnum atque eruditum fuisse Theologum suaque ætate vix cuiquam secundum, fatentur omnes quibus non imposuit efficacia erroris & Spiritus mendacii, aut animos & linguas invidia & veritatis odium non fascinavit: atque æqui quidem donorum DEI in servo suo æstimatores laudant, mirantur: indignantur & fremunt, quibuscunque livor & male feriata mens odium ejus & contemptum imperant: ut nostris laudibus ac patrocinio nihil habeat opus: cum quæ virtutis est indoles, etiam apud invitos hostes laudem inveniat, & quæ Calvini felicitas, Testimonium etiam & patrocinium apud acerrimos oppugnatores. Ut si, quod fecit jam pridem, Calumnia memoriam illius, mores & doctrinam arroserit, à suis ipsa Magistris refellenda veniat, atque à quovis nullo negotio retundi possit. Ne tantillum quidem osorum & adversariorum malevolentia de tanti viri fama & meritis diminuere apud probos omnes & veritatis amantes, aut potuit hactenus, aut debet in posterum. Merentur scripta illius, accurata, elaborata, solida, sobria (quæ non omnium utique Theologorum laus est) non inter postrema haberi, ac forte etiam inter prima: si quid hic magnorum Virorum calculus apud te valet, eorumque quibus non tam spinosarum quæstionum farrago, quam falso Theologiam vocant, quam solida, nervosa, ac cœlestis spiritus oraculis ubique subnixa Mysteriorum divinorum scientia, vera est & Christi discipulo & Ecclesiæ doctore digna eruditio. Sectatus est eam noster Calvinus ubique, inspersit ac congessit in omnibus suis scriptis: sed coëgit & quasi in Epitomen contraxit in hoc suarum Institutionum opere. Epitomen dicimus, quia ad SS. Literas (quod post Authorem non timide asserimus) perquam-commoda manuductio est, quæ, quod nemo nescit, uti fons ita & mare sunt amplum cœlestis doctrinæ, quam qui velit totam quantam quantam cognoscere, illam legendam, ruminandam, nocturna diurnaque manu versandam, commentandam, ac cum magnorum virorum commentationibus (quas inter & nostri Authoris sunt non paucæ, nec infimæ notæ) conferendam atque examinandam perpetuo sibi proponat oportet. Verum ut littus primum legere, ac levi in Cymba vela ventis pandere pueri solent, qui rei nauticæ affectant peritiam, ut tandem per vastos & procellosos pelagi fluctus clavum tenere ac ratem gubernare discant; Ita per Institutionum ac locorum Communium quæ vocant Compendia, ad gravius Theologiæ studium præparari sacra Deo Juventus debet. In hoc autem scriptionis genere quantum meruerit Author noster (quanquam ne huc quidem ἀνίπτοις χερσὶν, aut ἀναμφίθετον accedere cuiquam liceat) ex multorum insignium etiam virorum operibus apparet, qui Compendiis formandis, Analysi Instituendæ aliisque quæ ad lucem huic operi inferendam, ac studiosam Theologiæ Juventutem in ejus lectionem velut manuducendam, operas ac labores impenderunt suas. Inter quos ut studium maximum & industriam non pœnitendam collocarunt, ita & palmam facile tulerunt Rever. B. Memoriæ Senex Daniel Colonius, dum vixit Collegii apud nos Gallo Belgici Regens, qui elaboratissimam Institutionum Analysin dedit: & nuperrime D. Suingerus Theologus Basileensis qui totius operis Analysi etiam vindicias addidit, & Sapientiæ Theatrum inscripsit. Nempe non præivit tantum reliquis Calvinus, sed & βραβεῖον si non præripuit, adipiscendi certe spem abstulit: ut illiusdem vestigia premere maluerint multi, quam novum quid non ita forte elaboratum atque subactum in lucem dare. Atque utinam non contra hic evenisset quam cogitarant illi, neque abduci ab ipsa Authoris Lectione, sed ad eam manuduci se passa fuisset studiosa juventus. Namque, modo ne fallantur penes quos hujus rei arbitrium esse ipsa Æquitas jubet, is demum non contemnendum operæ pretium facturus est, ac omnis Theologicæ eruditionis fundamenta jacturus, qui illas ipsas Calvini Institutiones sibi reddere conatus fuerit quam familiarissimas, ut nec in Compendiis hæreat, nec Analysi nisi ut filo ductorio ac Ariadneo utatur, reliquum ex ipso fonte bibat, & cum doctrinæ puritate & sinceritate discat styli jungere elegantiam & copiam: ut ne quia Theologus est, cogatur etiam barbarus esse, sæpius aliis, sæpe etiam sibi. Atque utinam (quod tamen optare, nedum sperare vix datur) cum pura Latinitate (idem liceat de stylo vernaculo dicere) puram doctrinam & Theologiam, terminis illis horridis & scholastica Barbarie repurgatam, ex Academiis in Ecclesiam asportent aliquando Ministerii candidati. Verum nos hic manum de tabula: rem justissimam in votis habere, ac summis desideriis expetere id cujusvis etiam è plebe est, curare vero ac promovere, eorum tantum quibus Juventutis Theologicæ cura ex professo est demandata, quorum plurimi, viri certe hoc ipso nomine meritissimi, Theologiam illam spinosam jam horrent: reliqui tamen etsi non ineruditi, forte etiam minime mali nullius censuram facile, ac nostram etiam monitionem non sine indignatione ferent. Verum utcunque illud sit, qui à Calvino Rudimenta Theologicæ scientiæ hauserit, facile evadet quos notavimus scopulos, nec imparatior erit ob id, ab iis instrumentis ac principiis quæ ad Theologorum scholasticorum lectionem & pervestigationem requiruntur: tantoque eos tractabit securior, quod jam ante non infirmo Alexipharmaco animum adversus illorum venena præmuniverit. Est quidem aliqua eam non plane ignorandi necessitas: verum eadem quæ Jurisconsulto in Captiones & dolos, Medico in Venena, Logico ac Disputatori in Sophisticen inquirendi. Nempe ut qui se in tricis illis & spinis occultant, & sola barbarie & subtilitate certant, è latibulis suis in lucem protrahi, & à simplici ac nuda veritate refelli & confodi queant facilius. Illam artem non nesciet plane qui Calvinum triverit, tantoque exercebit etiam felicius, quod nemo

unquam

8

unquam hoc hominum genus exspoliatum & inerme aut riserit severius, aut è latebris protractum acrius ac validius excusserit: quod experientur quicunque consilium fidum non contempserint. Causantibus non alia magis de causa scholasticum scribendi ac docendi genus & culpasse & correxisse, quam quod in eo minus exercitatus, infelicem conatum præviderit ac vitaverit, ipse Author pro se respondebit, modo advertere dignentur, eum florente etiamnum Sorbona, omnium Barbararum Academiarum regina & matre vixisse, scripsisse, ac data opera eorum imitari stylum noluisse, quorum sibi doctrinam & horrenda dogmata refellere, ac semel evertere penitus in religione, clavo trabali fixum habebat: Tu Benevole Lector ex hoc opere ipse judicabis. Typographi certe institutum fuit illorum studiis prodesse, qui Calvino uti magistro vellent, atque ipso duce in S. Theologiæ, genuinæ hujus scilicet, adyta penetrare, ac derelicta deformi illa & suo ipsius ornatu horrida, simplicem hanc ac humanis ratiociniis minime dehonestatam strenue sectari. Jam quid in hac Editione, quod tua etiam scire interest, sit præstitum, ac in bonum tuum, ipsius quoque verbis monendus es: ne sua laude illi fraudentur, qui jam ante in hoc opere aut edendo aut expoliendo, operæ aliquid contulerunt suæ: neve lateat te adhibita recens cura & industria. Præmissa est in ipso operis limine Calvini vita, authore Theodoro Beza, qui uti scribere solus potuit, ita & debuit: ut in eodem volumine sinceram haberes tanti viri vitæ historiam, in quo Doctrinæ quam Ecclesiæ Dei tradidit summam exhibuit & compendium. Eorum quæ in Genevensi editione ultima, quæ in folio prodiit, fuerunt addita, tuisque rationibus conducere aliquantum poterant, nihil omnino omissum, nonnulla immutata, pauca addita quidem, quam plurima vero correcta. Præfixa est igitur totius operis summa seu Argumentum perbreve, quod scopum Authoris & mentem aperit, Ex Gasparo Oleviano, qui jam pridem Institutionum harum Epitomen edidit: Additi Aphorismi centum ex Tabulis Guill. Launæi, qui Librorum seriem & summam complectuntur: Deinde in singulos libros ac singula Capita Argumenta & præcipuæ partes Analyticæ. Annotationes item perpetuæ in singulas sectiones in margine sunt asscriptæ, ex Nicol. Colladonis, Edmundi Bunnii, aliorumque observationibus excerptæ, ac suo ordine quo fieri potuit optimo digestæ: ut Authoris Methodus, Argumentorum ordo & nexus, ad objecta adversariorum responsiones, & accurata membrorum omnium explicatio & sensus facilius patescant: loci insuper similes diversis in libris, Capitibus, sectionibus, inter se collati, ut alter alteri adjumento sit, ac sibi mutuo lucem fœnerentur: præterea quibus in opusculis eadem à Calvino tractata sint, multoties annotatum est. S. Scripturæ & veterum Scriptorum testimonia marginibus, suis quæque locis ac sectionibus, sunt asscripta, longe sane quam in Genevensi editione accuratius: ubi sæpe non capitibus tantum, sed integris S. Scripturæ libris fuit aberratum, ac totis sectionibus in ipso authoris textu, ut nihil fere suo loco appareret, multa sursum deorsum versa, nulloque ordine collocata: ea nunc omnia suis locis, debito ordine & serie restitui curavit Typographus, ut nihil hic, aut parum sis desideraturus. Indicem reperies triplicem, Locorum seu Testimoniorum S. Scripturæ unum; Alterum rerum & materiarum præcipuarum; Tertium Authorum citatorum à Calvino, plurimum purioris ævi Christianorum, aliquando & Gentilium. S. Scripturæ indicem eundem retinuit (quid enim in eo mutasset?) quem vir summus Augustinus Marloratus collegerat: hoc tamen egit, ut accuratiorem tibi daret, non raro etiam auctiorem. Quod unico exemplo facile disces, lib. Inst. 4. cap. 18. sect. 3. nihil quidem omnino notatum in margine, sed in indice positus vers. 26. Cap. 10. Epist. ad Hebræos asscripto eodem loco, qui speciem quidem habet verborum Calvino citatorum, sed ita plane isthic loci ad rem & scopum authoris non facit, ut mireris qua ratione in indicem irrepserit, aut ad hanc sectionem annotatus sit. Hoc enim isthic loci disputat Calvinus, aut Christi mortem & expiationem Novo & Idololatrico Missæ sacrificio aboleri, aut siquidem perstat, ut perstat omnino, virtus sacrificii ipsius in remissionem peccatorum, jam nullo amplius sacrificio pro peccatis esse opus: imo alteri ne locum quidem esse posse, Quandoquidem ubi est horum remissio, ibi nulla amplius requiritur, aut esse potest hostia pro peccato, quæ verba sunt versus Decimi octavi. Talia quam plurima liceret in margine & indice notare, quæ nunc omnia curavit auferri quantum potuit. Versus non paucos omissos addidit, suisque locis in margine & in indice posuit. Rerum indicem unum tantum dedit, pro duobus illis qui in Genevensibus exemplaribus exstant, sed è duobus illis confectum & compactum; ut nihil omissum sit quod in opere tractat Author: Nec ullam nisi in altero prolixitatis, in altero obscuritatis jacturam sis facturus: magnum vero temporis compendium in hoc recenti, si quando uti contigerit. Alter enim brevitate nimia materiam vix, certe solo titulo indicabat: Alter prolixa Analysi integra etiam capita sæpe dissolvebat: quod in ipso Institutionum corpore satis superque, seu in Capitum argumentis, seu in Analysi marginali, præstitum. Jam & tituli nonnulli deerant materiarum non levis momenti, quæque ab authore ex professo tractantur, quibus hic nunc prodit auctior. Quantum diligentiæ in ipso Textu emendando fuerit adhibitum, ex sola hujus cum præcedentibus editionibus collatione liquere potest. Irrepserant sane σφάλματα non levia, quibus aliquando nisi adhibito Gallico Authoris textu mederi non licuit: ita ex uno exemplari corrupto aut mendoso in reliqua transfusa fuisse videntur. Denique ut S. Scripturæ Authoritates & Veterum Testimonia (quibus utitur quamplurimis Author, illis ut causæ suæ fundamentis, hisce ut adjumentis tantum,) ad oculum ab ipsius textu discernerentur, diverso charactere excudi curavit, ac forte etiam alia nonnulla. In quo licet, præsertim in principio operis aliquando erratum sit, rarum tamen id est, ac levi saltem attentione facile corrigetur: Tu illud Benev. Lector pro tua humanitate festinanti prælo, aliisque quibus insudabat operis, benigne condonato, ac Typographo qui tuis studuit studetque commodis, fave & Vale.

INSTI-

INSTITUTIONIS

CHRISTIANÆ RELIGIONIS

Methodus & dispositio: seu, totius operis Argumentum.

Scopus authoris in hac Institutione Christiana duplex est: prior, Cognitio Dei, qua ad beatam immortalitatem perveniatur; Altera, nostri, ad priorem illam destinata. Ad hunc scopum ut nos deducat, hac forma utitur: nempe proponit sibi prorsus methodum Symboli Apostolici, utpote omnibus Christianis familiarissimam. Prout enim Symbolum quatuor constat partibus: quarum prima est de Deo Patre, secunda de Filio, tertia de Spiritu Sancto, quarta de Ecclesia: ita & author omnem suam Institutionem, ut utrumque scopum prius positum assequatur, partitur in libros quatuor: quorum primus primæ symboli parti, secundus secundæ, tertius tertiæ, quartus quartæ respondeat. Quod sigillatim nunc est explicandum.

I. *Primus articulus Symboli Apostolici est de Deo Patre, de creatione, conservatione, & rerum omnium gubernatione, quæ in ejus omnipotentia inclusa sunt. Sic primus liber est de cognitione Dei, quatenus est Creator, conservator, & gubernator rerum omnium & singularum. Docet, & quæ sit vera Creatoris notitia, & in quem finem tendat, cap.* 1. & 2. *Hanc non in schola disci, sed quemlibet ab utero esse sibi ejus magistrum, cap.* 3. *Tantam vero esse hominis pravitatem, ut eam notitiam partim inscitia, partim malitia suffocet & corrumpat, ut per eam nec Deum, ut par est, glorificet, nec ad beatitudinem ejus ductu perveniat, cap.* 4. *Et quamvis interior illa notitia sublevetur causa adjuvante, objecto nimirum creaturarum speculo, in quo Dei virtutes contemplari liceat, ne sic quidem hominem proficere. Itaque Deum, quibus familiarius vult innotescere in salutem, scripturam verbi sui proponere, ubi de scriptura Sacra: in hac se patefecisse, quod non solus Pater, sed una cum Patre, Filius, & Spiritus Sanctus sit ille Creator cæli & terræ: quem nec ex insita naturali notitia ob nostram pravitatem, nec ex objecto pulcherrimo mundi speculo ita cognoscere potuimus, ut à nobis glorificaretur. Hac occasione tractat patefactionem Dei in scriptura: ubi de unica Dei essentia & tribus personis. Ne vero homo spontaneæ suæ cæcitatis culpam in Deum conferat, docet qualis homo sit initio creatus, ubi de imagine Dei, de libero arbitrio, & prima naturæ integritate disseritur. Creatione ita expedita, ad conservationem & gubernationem rerum omnium descendit tribus postremis capitibus, ubi tractatur plenissime locus de Dei providentia.*

II. *Quia autem homo creationis jure excidit per peccatum, ad Christum est veniendum. Ideo in Symbolo sequitur,* ET IN JESUM CHRISTUM, FILIUM EJUS UNIGENITUM, &c. *Ita & author noster in secundo Institutionis libro tractat de cognitione Dei, quatenus est Redemptor in Christo: ducitque hominem ad Christum Mediatorem, ostenso hominis lapsu: ubi docet de peccato Originali: nec quicquam in ipso esse virium, quibus à peccato & maledictione incumbente se possit expedire: quin potius nil nisi damnabile ex ipso prodire, antequam reconcilietur & renovetur, hæc usque ad caput sextum: ideo homini in semetipso modis omnibus perdito, nec idoneo suscipiendæ vel cogitationi bonæ, qua sibi medeatur, aut Deo grata faciat, extra se quærendam esse redemptionem in Christo. In hunc finem Legem datam, non quæ cultores suos in se retineret, sed ad Christum manu duceret: qua occasione Legis Moralis expositio interseritur. Hunc sub Lege Judæis ut salutis authorem fuisse cognitum, plenius vero sub Euangelio, in quo mundo fuit exhibitus: hinc fluit doctrina de similitudine & differentia utriusque Testamenti, Veteris & Novi, Legis & Euangelii. Hæc usque ad cap.* 12. *Inde docetur, ad producendum plenæ salutis effectum, oportuisse æternum Dei Filium fieri hominem, assumpsisse etiam re ipsa veram naturam humanam: item quo modo duæ hæ naturæ unam efficiant personam demonstratur. Destinatum ad plenam salutem merito ipsius & efficacia acquirendam & applicandam, esse officium Christi Sacerdotale, Regium, & Propheticum. Deinde quo modo officio suo sit perfunctus, seu re ipsa Redemptoris partes impleverit, ubi articuli de Christi morte, resurrectione, ascensu in cælum exponuntur. Postremo evincit, recte & proprie dici, Christum nobis esse promeritum gratiam Dei & salutem.*

III. *Quamdiu Christus à nobis separatus est, nihil nobis prodest. Quamobrem ei inseri nos oportet, ut palmites viti. Ideo post doctrinam de Christo, in tertia Symboli parte sequitur,* CREDO IN SPIRITUM SANCTUM: *utpote qui est vinculum unionis inter nos & Christum. Ita & author noster libro tertio de Spiritu Sancto tractat, qui nos Christo unit: & per consequens, De fide, qua Christum amplectimur cum duplici beneficio, nempe gratuita justitia, quam nobis imputat, & regeneratione, quam in nobis inchoat, donando nobis resipiscentiam. Et ut ostendat, nos neutiquam de ejusmodi fide gloriari, quæ non conjunctum habeat studium resipiscentiæ, prius quam ad plenam tractationem justificationis descendat, de resipiscentia & ejus continua meditatione, quam Christus fide apprehensus Spiritu suo in nobis generat, fuse disserit* 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *capitibus. Undecimo demum capite, primum & præcipuum Christi, per Spiritum Sanctum nobis conjuncti, beneficium pertractat, nempe Justificationem, usque ad cap.* 20. *quod est de Oratione, quæ velut manus est, quæ reipsa bona illa fruenda accipit, quæ fides apud Deum sibi ex verbo promissionis novit esse reposita. Quia autem non omnes homines per Spiritum Sanctum, qui fidem in nobis creat & conservat, Christo omnis salutis authori uniuntur, agit cap.* 21. *de electione Dei æterna: qua factum est, ut nos, in quibus nil boni præviderat quod ipse non gratis daret, Christo donarit, & per vocationem Euangelii efficacem ipsi univerit, usque ad cap.* 25. *ubi de plena regeneratione & felicitatis fruitione, ultima scilicet resurrectione agitur, quo attollendi sunt oculi, cum inchoata duntaxat in hoc mundo sit piorum felicitas, si fruitionem spectes.*

IV. *Quoniam autem Spiritus Sanctus non omnes homines Christo inserit, seu fide donat, & quos ea donat, non sine mediis ordinarie donat, verum utitur ad eam rem prædicatione Euangelii & Sacramentorum usu, cum totius disciplinæ administratione: ideo in Symbolo sequitur,* CREDO SANCTAM ECCLESIAM UNIVERSALEM, *quam nempe ex gratuitæ electionis fonte, in morte æterna jacentem, gratis sibi in Christo reconciliavit, & Spiritu Sancto donavit, ut Christo insita, communionem cum ipso velut capite habeat; unde perpetua fluit peccatorum remissio, & plena ad vitam æternam instauratio. Sic author noster libro quarto de Ecclesia tractat usque ad cap.* 14. *Inde de mediis, quibus Spiritus Sanctus ad efficaciter è morte spirituali vocandum, & conservandum Ecclesiam utitur, verbo & sacramentis, Baptismo scilicet & sacra Cœna: quæ velut sceptrum sunt Regis Christi, quo regnum suum spirituale in Ecclesia virtute sui Spiritus inchoat, in dies promovet, ac post hanc vitam sine illis mediis perficit, ad* 20. *usque cap. tractat.*

Et quia politiæ sunt hospitia Ecclesiæ in hac vita, (licet politica gubernatio à spirituali regno Christi sit distincta) de ea, quantum sit Dei beneficium, quod Ecclesia grato animo agnoscere debet, nos instituit, donec ex hoc hospitio, in cælestem hæreditatem evocemur, ubi Deus erit omnia in omnibus. Hæc Institutionis est dispositio. In summa, homo initio quidem creatus rectus, postea non dimidia ex parte, sed totus perditus, extra se totam salutem in Christo reperit; cui unitus per Spiritum Sanctum nobis gratis donatum, citra ullum futurorum operum intuitum, duplex beneficium in eo percipit, plenam imputationem justitiæ, quæ nos comitatur in sepulchrum usque, & initium sanctificationis, quam indies auget, donec tandem in die regenerationis seu carnis resurrectione perficiat, ut in æterna vita & hæreditate cælesti pro tanta misericordia celebretur.

CENTUM APHORISMI,

QUATUOR LIBRORUM

INSTITUTIONIS

CHRISTIANÆ RELIGIONIS

Summam & seriem breviter complectentes.

Lib. I.

1. Vera hominis sapientia sita est in cognitione Dei Creatoris & Redemptoris.

2. Hæc cognitio est nobis naturaliter insita, cujus finis esse debet cultus Dei recte institutus, seu Numinis reverentia cum timore & amore conjuncta.

3. Sed tale semen corrumpitur inscitia, unde superstitiosus cultus: & malitia, unde timor servilis & Deitatis odium.

4. Aliunde etiam est comparata: nempe totius mundi fabrica, & sacris scripturis.

5. Hæc fabrica docet qualis sit Dei bonitas, virtus, justitia, sapientia, creando cælestia & terrestria, eademque conservando per administrationem ordinariam & extraordinariam, in qua clarius innotescit ejus providentia. Docet item qualis nostra sit indigentia, ut discamus nostram fiduciam collocare in Dei bonitate, potentia, sapientia: ejus obtemperare præceptis: ad eum in adversis confugere: quas habemus dotes ei referre acceptas cum gratiarum actione.

6. Scripturis sacris etiam cognoscitur Deus Creator. In his considerandum quales sint, nempe veræ & à Dei Spiritu profectæ; quod probatur Spiritus S. testimonio, Scripturarum efficacia & antiquitate, prophetiarum certitudine, miraculosa Legis conservatione, vocatione, & scriptis Apostolorum, Ecclesiæ consensu, martyrum constantia. Unde constat omnia pietatis principia evertere fanaticos illos qui posthabita scriptura ad revelationes transvolant.

7. Deinde, quid doceant: nempe qualis sit natura Dei in se, & in rerum creatione ac administratione.

8. Natura Dei in se est infinita, invisibilis, æterna, omnipotens: unde sequitur eos errare qui Deo visibilem formam tribuunt. Item, unius essentiæ, in qua tres personæ, Patris, Filii, Spiritus Sancti.

9. In rerum creatione, considerantur præcipue cælestes & spirituales substantiæ, id est, Angeli, quorum alii boni & piorum tutores: alii mali, non creatione sed corruptione: 2. terrestres, & præcipue quidem homo, cujus perfectio elucet in anima & in corpore.

10. In rerum administratione natura Dei apparet. Ejus autem administratio alia est universalis, qua dirigit omnes creaturas juxta proprietatem quam singulis, dum eas creavit, largitus est.

11. Alia est particularis quæ consideratur ratione rerum contingentium, ita ut si quis vel adversis casibus, vel prospero aliquo successu afficitur, id totum Deo adscribere debeat: & ratione rerum ex stabili naturæ lege agentium, quibus licet naturaliter indita sit sua proprietas, tamen vim suam non exerunt, nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur.

12. Consideratur item ratione temporis, præteriti & futuri. Præteriti, ut sciamus omnia evenire Dei dispensatione, operando vel per media, vel sine mediis, vel contra media: ita ut quicquid accidat, piis in bonum cedat, impiis in malum. Futuri, ad quod pertinent humanæ deliberationes, & quod utendum esse docet mediis licitis: quum providentia illa, in quam recumbimus, mediis suis vestita sit.

13. Postremo considerata ratione fructus quem inde pii colligunt. Certo enim scimus. 1. Deo curæ esse totum humanum genus, præcipue vero suam Ecclesiam. 2. Deum omnia suo nutu regere & sua sapientia moderari. 3. Satis amplam habere benefaciendi facultatem: quia in ejus manu sunt cælum & terra, ejus obsequio addictæ sunt omnes creaturæ, in ejus protectione acquiescunt pii, & ejus imperio coërcetur inferorum potestas. Nihil fortuito fieri, licet occultæ sint causæ, sed Dei voluntate, eaque tum arcana quam scrutari non possumus, sed reverenter adoramus, tum expressa in Lege & in Euangelio.

Lib. II.

14. Cognitio Dei Redemptoris colligitur ex lapsu hominis, & ex materiali redemptionis causa.

15. In lapsu hominis considerandum quid debeat & possit.

16. Quia creatus fuit ad imaginem Dei, id est, Sapientiæ, Justitiæ, Sanctitatis divinæ fuit particeps, atque ideo perfectus anima & corpore, debuit Deo perfectam mandatorum observationem.

17. Causæ lapsus, propinquæ fuerunt, Satan, Serpens, Eva, fructus vetitus: remotæ, infidelitas, ambitio, ingratitudo, contumacia. Unde sequuta est deletio imaginis Dei in homine, qui factus est infidelis, injustus, morti obnoxius.

18. Quid possit nunc videndum, tum animæ tum corporis respectu. Animæ intelligentia in rebus divinis, id est, in Dei cognitione & vero cultu, talpa cæcior est: bona opera nec excogitare nec exequi potest. In rebus humanis, ut artibus liberalibus & mechanicis, admodum cæcutit & varia est. Voluntas autem, quoad res divinas attinet, vult tantum quod malum est. Quoad inferiores & humanas, incerta, vaga, nec omnino sui juris.

19. Corpus animæ corruptos appetitus sequitur: multis infirmitatibus, morti tandem, est obnoxium.

20. Hinc sequitur homini perdito quærendam in Christo mediatore redemptionem: quia electi populi prima adoptio, Ecclesiæ conservatio, ejusdem liberatio ex periculis, instauratio post dissipationes, piorum spes à gratia mediatoris semper pendebat. Ideo lex data, quæ suspensos teneret animos usque ad Christi adventum: quod patet ex gratuiti fœderis sæpius repetiti memoria, ceremoniis, sacrificiis, ablutionibus, adoptionis fine, & jure Sacerdotii.

21. Materialis causa redemptionis est Christus, in quo consideranda tria. 1. Quomodo exhibeatur hominibus. 2. Quomodo recipiatur. 3. Quomodo in ejus societate homines retineantur.

22. Christus exhibetur hominibus per Legem & per Euangelium.

23. Lex triplex est, Ceremonialis, Judicialis, Moralis. Ceremonialis usus est abrogatus, effectus perpetuus. Judicialis seu politica Judæis erat peculiaris, & sublata est, manente universali illa æquitate quæ in Lege Morali descripta est. Hæc Moralis, quæ ad pietatem & Justitiam fovendam ac conservandam pertinet, perpetua est, & omnibus competit.

24. Usus Legis Moralis est triplex. Primus nostram ostendit impotentiam, iniquitatem, damnationem: non ut desperemus, sed ad Christum recurramus. Secundus, Ut qui promissionibus non moventur terrore comminationum coërceantur. Tertius, Ut sciamus qualis sit Dei voluntas: ut eam ad obsequium meditemur: ut ad id confirmentur animi: ut à lubrico retrahamur.

25. Summa legis prooemio & duabus tabulis comprehenditur. In prooemio notatur. 1. Dei potestas, ut populum obediendi necessitate constringat. 2. Promissio gratiæ, qua se Deum Ecclesiæ profitetur. 3. Beneficium, quo Judæos ingratitudinis arguit, nisi benignitati suæ respondeant.

26. Prior tabula quæ ad Dei cultum pertinet, quatuor præceptis absolvitur.

27. Primi præcepti finis est, ut Deus in populo suo solus emineat. Soli Deo igitur debemus adorationem, fiduciam, invocationem, gratiarum actionem.

28. Secundi præcepti finis est, Deum superstitiosis ritibus cultum suum nolle profanari. Ejusdem partes duæ. Prior licentiam nostram coërcet, ne Deum sub sensus nostros subjiciamus, aut ulla specie repræsentemus. Alter vetat, ne ullas imagines adoremus religionis causa, ideo producit potentiam suam, quam sperni non patietur: æmulationem, quia consortem ferre nequeat: vindictam in pronepotes: misericordiam, majestatis suæ cultoribus.

29. Tertium præceptum tria jubet. 1. Ut Dei majestatem respiciat quicquid mens nostra concipit & lingua profatur. 2. Ne temere abutamur sancto ejus verbo & sacris mysteriis ad ambitionem & avaritiam. 3. Ne ejus operibus obloquamur, sed illa cum elogiis Sapientiæ, Patientiæ, Potentiæ, Bonitatis, Justitiæ prædicemus. His opponitur nominis Dei profanatio triplex, perjuriis, juramentis supervacuis, idololatricis item, videlicet quum in Dei locum substituimus sanctos, vel creaturas animatas aut inanimatas.

30. Quarti præcepti finis est, ut propriis affectibus & operibus emortui regnum Dei meditemur. Hic autem tria sunt consideranda. 1. Requies spiritualis, quum fideles à propriis operibus ferientur, ut Deus in ipsis operetur. 2. Ut sit status dies ad invocandum nomen Dei, ad verbum ejus audiendum, & ad ceremonias sacras peragendas. 3. Ut servi habeant aliquam à labore remissionem.

31. Posterior tabula, de charitatis officiis erga proximum, sex postrema præcepta continet. Quinti præcepti finis est, Quoniam Deo suæ dispositionis observatio cordi est, ordinatos ab ipso eminentiæ gradus esse inviolabiles. Interdicitur ergo ne superiorum dignitati derogemus, contemptu, contumacia, ingratitudine: imo eos reverentia, obedientia, gratitudine prosequamur.

32. Sexti præcepti finis est, Quoniam hominum genus unitate quadam Deus devinxit, incolumitatem omnium unicuique debere esse commendatam: unde sequitur violentiam interdici privatis, benevolentiam præcipi.

33. Septimi præcepti finis est, Quia puritatem amat Deus, facessere à nobis debet omnis immundicies. Ergo scortari prohibet animo, verbo, opere.

34. Octavi præcepti finis est, Quoniam Deo est abominationi injustitia, vult ut unicuique reddatur quod suum est, furantur autem homines, vel violentia, vel malitiosa impostura aut calliditate, vel blanditiis, &c.

35. Noni præcepti finis est, Quum Deus, qui est veritas, mendacium execretur, prohibet calumnias falsasque criminationes, quibus violatur proximi nomen: mendacia item quibus in suis fortunis quispiam gravatur. Contra requirit, ut in asserenda veritate unusquisque nostrum tueatur & nominis & rerum proximi sui integritatem.

36. Decimi præcepti finis est, Quia totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnis adversa charitati cupiditas ex animis est excutienda. Ideoque omnis cupiditas, quæ in alterius detrimentum vergit, prohibetur.

37. II. Per Euangelium diximus Christum nobis exhiberi. Primum autem doctrinæ Euangelii seu novi Testamenti cum vetere Testamento demonstratur convenientia. 1. Quia piis sub utroque fœdere eadem sit, & fuerit spes immortalitatis. 2. Idem fœdus situm non in operibus hominum, sed in Dei misericordia. 3. Idem Mediator Dei & hominum Christus.

38. Deinde, utriusque fœderis discrimen quintuplex ostenditur. 1. Sub lege cælestis hæreditas sub rebus terrenis exhibebatur. Sub Euangelio recta ad eam mentes nostræ diriguntur. 2. Vetus in figuris absente veritate imaginem tantum ostentabat. Novum præsentem veritatem exhibet. 3. Illud, ratione Legis, ministerium erat damnationis & mortis. Hoc, justitiæ & vitæ. 4. Illud servitutis, qui timorem generet in animis. Hoc, libertatis, quod in fiduciam erigat. 5. Uni Judæorum genti destinatum erat verbum. Nunc omnibus prædicatur gentibus.

39. Euangelicæ doctrinæ summa est docere. 1. Qualis sit Christus. 2. Quorsum missus. 3. Quomodo redemptionis partes impleverit.

40. Christus est Deus & homo. Deus, ut suis largiatur justitiam, sanctificationem & redemptionem. Homo quia hominis debitum erat persoluturus.

41. Missus est ut munus exequeretur. 1. Prophetæ, vera prædicendo, Prophetias adimplendo, voluntatem Patris docendo, & faciendo. 2. Regis, gubernando Ecclesiam totam & quodlibet membrum ejus, à qualibet adversariorum injuria suos defendendo. 3. Sacerdotis, pro peccatis corpus suum offerendo, Deum sua obedientia nobis reconciliando, pro suis semper precibus ad patrem intercedendo.

42. Redemptoris partes implevit, moriendo pro peccatis nostris, resurgendo ad nostram justificationem, aperiendo nobis cælos per ascensionem, sedendo ad dextram Patris, inde venturus ad judicandum vivos & mortuos. Itaque nobis promeritus est gratiam Dei & salutem.

Lib. III.

43. Christum Redemptorem recipimus virtute Spiritus Sancti, qui nos cum Christo conjungit. Ideo dicitur Spiritus sanctificationis & adoptionis, arrhabo & sigillum nostræ salutis, aqua, oleum, fons, ignis, Dei manus.

44. Fides autem animæ manus est, quæ Christum in Euangelio nobis oblatum eadem virtute Spiritus Sancti recipit.

45. Commune fidei officium est, veritati Dei subscribere, quoties, quicquid, & quomodo loquatur. Proprium vero, respicere Dei in Christo voluntatem, misericordiam, promissiones gratiæ, in quarum certitudinem Spiritus Sanctus mentes nostras illuminat & corda confirmat.

46. Fides igitur est divinæ erga nos benevolentiæ firma certaque cognitio, quæ in gratuita in Christo promissione fundata, per Spiritum Sanctum & revelatur mentibus nostris & cordibus obsignatur.

47. Fidei effecta sunt quatuor. 1. Pœnitentia. 2. Vita Christiana. 3. Justificatio. 4. Oratio.

48. Pœnitentia vera duabus partibus constat: Mortificatione, quæ ex agnitione peccati & vero judicii divini sensu procedit: Vivificatione item, cujus fructus sunt, pietas erga Deum, charitas erga proximum, spes vitæ æternæ, vitæ sanctitas. Huic veræ Pœnitentiæ opponitur falsa, cujus partes. Contritio, Confessio, & Satisfactio. Priores duæ ad veram pœnitentiam referri possunt: modo contritio sit cordis propter agnitionem peccati, nec à spe veniæ per Christum separetur: confessio autem, seu privata, soli Deo, aut Ecclesiæ pastoribus libere & ad consolationem, non ad enumerationem delictorum & conscientiæ carnificinam invehendam fiat: seu publica, quæ est totius Ecclesiæ, vel unius aut multorum coram tota Ecclesia. Satisfactio, olim Ecclesiastica, id est, quæ ad ædificationem Ecclesiæ ob peccatorum resipiscentiam & publicam confessionem fiebat, ad Deum relata est à Sophistis: unde Indulgentiarum supplementa in hoc mundo, & ignis purgatorius post mortem. At contritio illa Sophistarum, confessio item auricularis (quam vocant) & operis satisfactio, gratuitæ peccatorum remissioni opponuntur.

49. Vitæ Christianæ partes duæ constituuntur. 1. Amor justitiæ: ut Sancti simus, quia Deus Sanctus est, cum eo conjungimur, & in ejus populo censemur. 2. Ut nobis norma præscripta sit, quæ nos in justitiæ stadio aberrare non sinat, fiamusque Christo conformes. Hujus autem exemplar nobis proponitur, cujus formam in vita nostra debemus exprimere. Accedunt Dei beneficia quibus extremæ erit ingratitudinis si non respondeamus.

50. Summa vitæ Christianæ est nostri abnegatio.

51. Hujus abnegationis fines sunt quatuor. 1. Ut nos consecremus Deo in hostiam viventem. 2. Ne nostra quæramus, sed quæ Dei sunt & proximi. 3. Ut crucem patienter feramus, cujus fructus sunt, nostræ imbecillitatis agnitio, patientiæ nostræ probatio, delictorum correctio, ardentior invocatio, vitæ æternæ alacrior meditatio. 4. Ut sciamus quomodo utendum sit præsenti vita ejusque adminiculis, propter necessitatem & oblectationem. Necessitas requirit ut omnia possideamus tanquam nihil possidentes: feramus placide penuriam, & abundantiam moderate, sciamus satiari, esurire, & patienter carere: habeamus rationem proximi, quia reddenda est ratio villicationis nostræ: omnia vocationi nostræ respondeant. Oblectatio nobis esse debet laudandæ benignitatis Dei majus argumentum.

52. In consideratione Justificationis, quæ est tertius fidei effectus, occurrit primum vocis explicatio. Justificatus dicitur, qui Dei judicio censetur & habetur justus. Justificatur operibus, cujus vita pura & irreprehensibilis est coram Deo. Et talis nullus unquam fuit, excepto Christo. Justificantur fide, qui operum justitia exclusi Christi justitiam apprehendunt. Tales sunt Dei electi.

53. Inde consequitur firmissima consolatio. Nam pro severo judice patrem habemus clementissimum. Justificati in Christo, pacemque habentes virtute ejusdem freti sanctitatem meditamur.

54. Consequitur item Christiana libertas, in tribus consistens. 1. Ut fidelium conscientiæ sese supra Legem erigant, totamque legis justitiam obliviscantur. 2. Ut conscientiæ jugo Legis liberæ voluntati Dei ultro obediant. 3. Ut rerum indifferentium nulla religione coram Deo teneantur. Cavenda tamen hic duo præcipitia. Primum, ne donis Dei abutamur. Alterum, ut scandalum datum & acceptum fugiamus.

55. Oratio, quartus est effectus fidei: in qua considerantur, fructus, leges, errores, & petitiones.

56. Fructus orationis est quintuplex. 1. Dum assuescimus ad Deum confugere, cor nostrum inflammatur majore desiderio ejus quærendi, amandi & colendi. 2. Nulla mala cupiditas cor nostrum invadit, cujus testem Deum facere pudeat. 3. Ejus beneficia cum gratiarum actione excipimus. 4. Donum consequuti, ardentius Dei benignitatem meditamur. 5. Usus nobis confirmat Dei bonitatem, providentiam & veritatem.

57. Leges sunt quatuor. 1. Ne aliter simus compositi, quam qui ad Dei colloquium ingrediuntur. Ideo manuum elevatio, cordis motus, perseverantia commendatur. 2. Inopiam nostram sentiamus. 3. Omni propriæ gloriæ cogitatione nos abdicemus, dantes Deo gloriam in solidum. 4. In mediis malorum abyssis prostrati spe certa exorandi animemur, quandoquidem Dei mandato & promissione freti sumus.

58. Errant autem qui Sanctos extra hanc vitam constitutos invocant. 1. Quia Scriptura docet solum Deum esse invocandum, qui solus novit quæ sunt nobis necessaria. Vult adesse; quia promisit. Potest, quia omnipotens. 2. Quia vult invocari fide, quæ verbo & promissione ejus nititur. 3. Quia fides adulteratur, quamprimum ab hac regula recedit. At in invocatione sanctorum nullum est verbum, nulla promissio: ergo nulla fides. Nec sancti illi audire aut juvare possunt.

59. Summa orationis, quæ à Christo Domino nobis tradita est, comprehenditur procemio & duabus tabulis.

60. In procemio lucet Dei bonitas, quia Pater noster dicitur. Sequitur nos esse filios: &, aliunde subsidia quærere, esset vel egestatem vel sævitiam exprobrare Deo. Peccata non obesse quominus supplices misericordiam imploremus. Fraternæ dilectionis affectum debere inter nos intercedere. Lucet item in hoc procemio Dei potentia: quia in cælis. Unde colligimus Deum per omnia diffundi, quem dum quærimus supra corporis & animæ sensus attolli nos decet: evehi super omnem aleam corruptionis aut mutationis: universum orbem complecti & sua potentia gubernare.

61. Prior tabula Dei gloriæ tota destinata est, & tres petitiones continet. 1. Ut Dei nomen, id est, ejus potentia, bonitas, sapientia, justitia, veritas, sanctificetur: id est, ut homines sine summa veneratione de Deo nec loquantur nec cogitent. 2. Ut Deus pravas omnes carnis cupiditates Spiritus sui virtute corrigat: sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium: suos filios tueatur: & frangat impiorum conatus. Istius petitionis usus triplex est. Retrahit nos à mundi corruptelis: accendit mortificandæ carnis studium: ad crucis tolerantiam nos animat. 3. Tertia petitio agit non de arcana Dei voluntate, sed de ea quæ per Scripturas innotescit: cui respondet voluntarium obsequium.

62. Posterior tabula tres reliquas petitiones continet, quæ nos & proximos nostros respiciunt. 1. Petit omnia quibus corporis usus sub mundi hujus elementis indiget. Dei enim curæ ac providentiæ nos committimus, ut nos pascat, foveat, servet. 2. Petimus quæ ad spiritualem vitam faciunt, nempe peccatorum remissionem, quæ satisfactionem tollit, & cui apponitur conditio, ut dicto factoque læsi à proximis nihilominus eis in nos delicta condonemus. 3. Liberationem à tentationibus, seu nos armis instrui & divino præsidio defendi, ut pares simus ad victoriam. Tentationes autem differunt causa, nam tentat Deus, Satan, mundus, caro: & materia, à dextris enim tentamur, ratione divitiarum, honorum, pulchritudinis, &c. à sinistris, ratione paupertatis, contemptus, afflictionum: & fine, nam Deus pios tentat in bonum: Satan, caro, mundus, in malum.

63. Porro, quatuor illa fidei effecta nos deducunt ad certitudinem electionis & resurrectionis ultimæ.

64. Electionis causæ: efficiens, mera Dei liberalitas, quam cum humilitate & gratiarum actione agnoscere debemus: materialis, Christus filius dilectus: finalis, ut certi de salute nostra, quia Dei sumus, eum tum in hac vita, tum in futura, æternum glorificemus. Effecta sunt, multorum aut unius respectu: idque alios eligendo, alios juste reprobando. Electi autem vocantur verbi prædicatione & Spiritus Sancti illuminatione, justificantur, sanctificantur, ut tandem glorificentur.

65. Resurrectio ultima fiet. 1. Quia non possumus alia ratione perfecte glorificari. 2. Quia Christus in nostra carne resurrexit. 3. Quia Deus est omnipotens.

LIB. IV.

66. DEus in societate Christi nos retinet per administrationem Ecclesiasticam & civilem.

67. In Ecclesiastica administratione tria considerantur. 1. Quæ sit Ecclesia. 2. Quomodo regatur. 3. Quæ sit ejus potestas.

68. Ecclesia dupliciter consideratur: Invisibilis & universalis, quæ est sanctorum communio: Visibilis & particularis. Dignoscitur autem Ecclesia verbi pura prædicatione, & Sacramentorum legitima administratione.

69. Quoad Ecclesiæ regimen, quinque expenduntur. 1. Qui præsunt. 2. Quales. 3. Quænam sit eorum vocatio. 4. Officium. 5. Quis fuerit veteris Ecclesiæ status.

70. Præsunt non Angeli, sed homines. in hoc Deus suam benignitatem nobis declarat: habemus singulare exercitium ad humilitatem & obedientiam: optimum item ad mutuam charitatem vinculum.

71. Hi sunt Prophetæ, Apostoli, Euangelistæ, quorum munus fuit temporarium: Pastores & Doctores, qui perpetuo durant.

72. Eorum vocatio duplex. Interna & externa. Interna à Dei Spiritu. Externa, in qua occurrunt quatuor expendenda. 1. Quales sint eligendi: nempe, sana doctrina & bonis moribus præditi. 2. Qualiter: cum jejunio & oratione. 3. A quibus. Immediate à Deo, ut Prophetæ & Apostoli. Mediate, verbo duce, ab Episcopis, à Senioribus, & à plebe. 4. Quo ritu: manuum scilicet impositione, cujus triplex est usus. Primus, ut ministerii commendetur dignitas. Alter, ut vocatus sciat se Deo esse consecratum. Tertius, ut credat Spiritum Sanctum non defuturum sancto huic ministerio.

73. Officium Pastorum in Ecclesia est, prædicare verbum, administrare sacramenta, disciplinam exercere.

74. Veteris Ecclesiæ status distributus est in Presbyteros, Seniores, Diaconos qui Ecclesiastica bona dividebant Episcopis, clero, pauperibus, templorum reparationi.

75. Potestas Ecclesiæ consideratur ratione doctrinæ, legum ferendarum & jurisdictionis.

76. Doctrina respicit fidei dogmata, quæ nulla extra Dei verbum tradenda sunt, sed omnia ad Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem referenda: respicit etiam dogmatum applicationem, quæ ad fidei analogiam debet congruere.

77. Leges Ecclesiasticæ, in præceptis necessario observandis, verbo Dei scripto conformes esse debent. In indifferentibus habenda est ratio locorum, personarum, temporum, cum observatione ordinis & decori. Fugiendæ sunt autem constitutiones, quæ à pseudopastoribus pro vero Dei cultu traditæ sunt, quæ præcisa necessitate conscientias astringunt, quæ irritum faciunt Dei mandatum, quæ sunt inutiles & ineptæ, quæ suo numero conscientias opprimunt, quæ histrionicam referunt ostentationem, quæ pro sacrificiis expiatoriis habentur, quæ ad quæstum convertuntur.

78. Jurisdictio duplex est. 1. Clero propria, de qua agebatur in Synodis provincialibus & generalibus. 2. Communis clero & plebi, cujus finis duplex, tum ut scandala impediantur, tum ut scandalum exortum aboleatur. Praxis autem consistit in admonitionibus privatis & publicis: item in excommunicatione, cujus triplex scopus. 1. Ne Ecclesia male audiat. 2. Ne boni corrumpantur malorum consuetudine. 3. Ut præ pudore excommunicati pœnitere incipiant.

79. Proinde ratione temporum indicuntur jejunia, & fiunt vota. Jejuniorum finis est, ut maceretur caro, simus ad preces melius compositi, sint humilitatis & obedientiæ testimonia. Consistunt in tempore, in qualitate & quantitate ciborum. Hic autem cavendum ne vestimenta tantum frangamus, non corda, ut hypocritæ: ne pro opere meritorio facta censeantur: ne rigidius exigantur tanquam ad salutem necessaria.

80. In votis considerandum. 1. Cui vovetur, nempe Deo. Unde sequitur nihil tentandum nisi præeunte verbo, quo docemur quid placeat & quid displiceat Deo. 2. Quis vovet, nempe homo. Cavendum igitur ne libertatem nostram negligamus, ne supra vires, aut quod cum vocatione pugnat promittamus. 3. Quid vovetur. Ibi habenda ratio temporis: tum præteriti, quale est votum actionis gratiarum & pœnitentiæ: tum futuri, ut simus in posterum cautiores, & his stimulis ad officium excitemur. Hinc apparet quid de votis Papisticis sit sentiendum.

81. In Sacramentorum explicatione tria sunt consideranda. 1. Quid, nempe externum symbolum, quo benevolentiæ erga nos suæ promissiones conscientiis nostris Deus obsignat ad sustinendam fidei nostræ imbecillitatem. Nos vicissim pietatem erga eum nostram testamur. 2. Quæ necessaria nempe Signum, Res signata, Promissio, Generalis communicatio. 3. Quot sint: nempe Baptismus & Cœna.

82. Baptismi signum est aqua: res signata, sanguis Christi: promissio, vita æterna: communicantes seu participes, adulti post fidei confessionem: infantes item, quia Baptismus successit circumcisioni, & in utroque mysterium, promissio, usus, efficacia, eadem sunt. Peccatorum item remissio ad infantes pertinet, ergo & signum hujus remissionis.

83. Finis Baptismi duplex est. 1. Ut serviat fidei nostræ erga Deum. Quia signum est nostræ ablutionis per Christi sanguinem: nostræ carnis item in Christo mortificationis & regenerationis: præterea Christo conjuncti credimus nos fore omnium suorum bonorum participes, nec condemnationem ullam nobis futuram. 2. Ut serviat confessioni erga proximum. Quia nota est nos velle populo Dei accenseri: testamur etiam nos religionem Christianam profiteri: cupere ut laudem Dei omnia nostra spirent.

84. Cœna est epulum spirituale, quo in ea vita conservamur, in quam nos verbo suo Deus genuit.

85. Finis Cœnæ triplex est. 1. Ut serviat fidei nostræ erga Deum confirmandæ. 2. Confessioni coram hominibus. 3. Exhortationi ad charitatem.

86. Cavendum autem ne in extenuandis signis nimii à suis mysteriis ea divellamus, quibus quodammodo annexa sunt. Ne item in iisdem extollendis immodici, mysteria ipsa obscurare videamur.

87. Partes sunt duæ. 1. Spiritualis veritas, in qua consideratur significatio, in promissionibus: materia, Christus mortuus & resuscitatus: effectus, nempe redemptio, & justificatio nostra. 2. Signa visibilia, panis & vinum.

88. Cœnæ opponitur Missa papistica. 1. Contumelia Christum afficit. 2. Christi crucem sepelit. 3. Mortem ejus abolet. 4. Beneficia, quæ in Christo obtinemus, tollit. 5. Sacramenta, quibus mortis memoria relicta est, enervat.

89. Falso autem numerantur Sacramenta, Confirmatio, Pœnitentia, Extrema unctio, Ordo, qui minores & majores peperit, Matrimonium.

90. Superest civilis administratio, ad externam morum justitiam pertinens.

91. In ea considerantur Magistratus, leges, populus.

92. Magistratus est Dei vicarius, pater patriæ, legum custos, præses justitiæ, Ecclesiæ nutritius.

93. His nominibus, ad officium excitatur. 1. ut coram Deo sancte ambulet, & coram hominibus integritatem, prudentiam, continentiam, innocentiam, justitiam referat. 2. Ut singulari consolatione muneris sui difficultates leniat.

94. Species Magistratus seu civilis administrationis sunt Monarchia, Aristocratia, Democratia.

95. Quoad leges, videndum qualis sit earum constitutio, ratione Dei & hominum: deinde qualis æquitas, ratione temporum, locorum, nationum.

96. Populus Magistratui debet. 1. Reverentiam, tanquam Dei legato, idque animo sincero. 2, Obedientiam, sive edictis parendum, sive tributa solvenda, sive subeunda publica munera & onera. 3. Amorem quo eorum prosperitatem precibus Deo commendet.

97. Jubemur non tantum bonis Magistratibus parere, sed etiam omnibus qui rerum potiuntur, etiamsi tyrannidem exerceant: nec enim sine Numine Principes constituti sunt.

98. Tyrannis porro regnantibus, subeat primum delictorum nostrorum recordatio, quæ talibus flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram frenabit. Deinde, non nostrum esse his malis mederi. hoc tantum esse reliquum, ut Domini opem imploremus, cujus in manu sunt Regum corda & regnorum inclinationes.

99. Duobus modis autem Tyrannorum furores Deus compescit: aut ex servis suis manifestos vindices excitans, qui populum à tyrannide eximant: vel furorem aliud cogitantium, & molientium hominum eo destinat, tyrannidem alia tyrannide evertens.

100. Privatis obedientia præscripta non impedit quominus populares quidam Magistratus esse possint penes quos sit tyrannos coërcere & populi libertatem tueri. Ita autem Magistratibus est obediendum ut supremo Regi jus suum integrum illibatumque semper maneat.

Quæ quatuor libris hujus INSTITUTIONIS continentur.

LIBRO PRIMO,

DE COGNITIONE DEI CREATORIS.

CAPITA XVIII.

LIBRO SECUNDO,

De Cognitione Dei Redemptoris in Christo, quæ Patribus sub Lege primum, deinde & nobis in Euangelio patefacta est. CAP. XVII.

LIBRO TERTIO,

De modo percipiendæ Christi gratiæ, & qui inde fructus nobis proveniant, & qui effectus consequantur. CAP. XXV.

LIBRO QUARTO,

De externis mediis vel adminiculis quibus Deus in Christi societatem nos invitat, & in ea retinet. CAP. XX.

JOANNIS CALVINI
VITA,

à

THEODORO BEZA,

Genevensis Ecclesiæ Ministro, accurate descripta.

SI quis erit qui me alio quam tuendæ veritatis studio existimet ad hanc Joannis Calvini vitam describendam accessisse, facile me ut spero, ab hac calumnia præsens rerum humanarum status vindicabit. Vix enim ullum est brevius ad omnem calamitatem compendium, quam virtutem laudasse: extremæ vero dementiæ fuerit, quod malum possis vel uno silentio redimere, id ultro tibi accersere. Quod si ne virtutem quidem ullam impune prædicare patiuntur scelerati, quid iis expectandum est, quibus pietatem, id est, quiddam ipsa virtute superius, prædicare propositum est? cui non improbi tantum homines adversantur, sed etiam plerumque ii ipsi bellum indixerunt, qui maxime probi videri ac interdum esse student. Nec enim ullos habet pietas acriores inimicos, quam eos ipsos, qui falsam religionem pro vera serio sunt amplexi. Sed ista me quantumvis in speciem terribilia, minime tamen perculerunt. Turpe enim fuerit malorum metu bonos silere, & superstitiosorum clamoribus oppressam Religionis vocem conticescere. Quod si quis excipiat, longe aliud esse Calvini vitam scribere, quam veritatem defendere, fatebor equidem ego longe aliud esse hominem quam veritatem: sed hoc tamen dicere non erubescam, haud temere dictum esse ab eo qui est αὐτοαλήθεια: *Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos:* &, *Qui* Joan. 20.
vos audit, me audit. Clamitent igitur homines, tum qui id sibi per ignorantiam persuase- vers. 21.
runt, tum qui per improbitatem sic loquuntur, Lutherum, Zuinglium, Calvinum à nobis Luc. 10. vers. 16.
pro diis haberi, qui tamen quoties libet, Sanctorum cultores ut idololatras reprehendamus. Clament, inquam, isti quantum & quamdiu volent, Habemus quod illis regeramus: nempe longe aliud esse, vere sanctorum hominum labores pro Religione susceptos, dicta denique & facta commemorare (quarum rerum cognitione boni meliores evadant, improbi vero redarguantur, qui nobis unus est scopus in hoc scriptorum genere) quam, ut ipsi faciunt, partim vere Sanctorum hominum vitam non minus impiis quam ineptis narrationibus (ut quod Abdias ille nescio quis in Apostolorum historia fecit) dedecorare, partim ex putidissimis mendaciis fabulosas historias (quas vulgo Legendas Aureas barbaro vocabulo, ego Ablegandas Stercoreas appello) conflare, ac tandem etiam veterum deorum idola mutatis tantum nominibus in usum revocare. Tam igitur absumus ab istis mortuorum cultoribus, quam tenebræ luci repugnant. Illud enim severissimis additis comminationibus prohibet Dominus: nos Deo jubenti, in ipsius opera corporis & mentis oculos intendere, obsequimur. Nemo enim est opinor, qui non homines inter omnia Dei opera, & rursum inter cæteros mortales eos qui sanctitate simul ac doctrina pollent, maxime nobis cognoscendos & observandos esse fateatur. Non temere certe Daniel stellis com- Dan. 12.
parat sanctos Dei homines, qui felicitatis iter suo splendore cæteris commonstrent: quo- vers. 3.
rum fulgorem qui totum extingui morte patiuntur, digni sunt quos tenebræ, rursum multo quam antea densiores invadant. Cæterum ne illos quidem placuit imitari, qui dum ἐπιδεικτικὸν & πανηγυρικὸν illud dicendi genus sectantur, veritatem non tam exornarunt, quam suspectam nonnullis reddiderunt. Itaque non quam ornate, sed quam vere scriberem laborans, simplici potius narratione utendum putavi.

Natus est JOANNES CALVINUS Novioduni Veromanduorum, aut certe proximo- M.D.IX.
rum Veromanduis finium, oppido celebri, Anno à Domini nativitate M.D.IX. VI. Id. Julii, Patre Gerardo Calvino, matre Joanna Franca, utroque honestæ famæ & mediocribus facultatibus parente. Erat is Gerardus non pauci judicii & consilii homo, ideoque nobilibus ejus regionis plerisque charus: quod in causa fuit, ut inter Mommorios (quæ familia illic fuit nobilitate præcipua insignis) liberaliter admodum, paterno tamen sumptu Calvinus filius à prima pueritia educaretur. Eos deinde Lutetiam studiorum gratia secutus, Præceptorem habuit in Gymnasio Marchiano Maturinum Corderium, spectatæ tum probitatis tum eruditionis virum, & insignem semper habitum in omnibus fere Galliæ scholis juventutis erudiendæ Magistrum: Genevæ demum, eo ipso anno quo Calvinus, VI. Nonas Septembris mortuum: quum annum agens octuagesimum quintum, eo docendi munere in hoc Gymnasio Genevensi fungeretur. Translatus deinde in Gymnasium ab Acuto monte cognominatum, Hispanum habuit doctorem non indoctum: à quo, exculto ipsius ingenio, quod ei jam tum erat acerrimum, ita profecit, ut cæteris sodalibus in Grammatices curriculo relictis, ad Dialectices & aliarum quas vocant, artium studium promoveretur. Destinarat autem eum pater ab initio Theologiæ studiis, ad quæ ultro illum incli-

nare ex eo colligebat, quod in illa etiam tenera ætate mirum in modum religiosus esset, & severus omnium in suis sodalibus vitiorum censor: quod ex nonnullis etiam Catholicis, idoneis testibus, multis post annis celebri jam ejus nomine, audire me memini. Itaque quasi rebus sacris destinato, pater beneficium ab Episcopo Noviodunensi impetravit in Ecclesia Cathredrali quam appellant, ac deinceps etiam Parochiæ Curationem, in pago urbi vicino, qui Pons-Episcopi dicitur, ex quo ortus ipse Gerardus Calvinus pater, in urbem ipsam postea transierat: quo loco constat Joannem ipsum Calvinum antequam Gallia excederet (nullis alioqui Pontificis ordinibus initiatum) aliquot ad populum conciones habuisse. Sed hoc consilium interrupit utriusque mutatus animus. Patris quidem, quod Juris prudentiam certius iter esse ad opes & honores videret: filii vero, quod à cognato quodam suo Petro Roberto Olivetano (cui Gallicæ Ecclesiæ conversa ex Hebræo Biblia Neocomi impressa debent) de vera Religione admonitus, legendis sacris libris se tradere, à superstitionibus vero abhorrere, ac proinde sese ab illis sacris sejungere cœpisset. Profectus ergo juris civilis audiendi causa Aureliam, ubi tunc Jurisconsultorum Gallorum facile princeps Petrus Stella docebat, mirum quantopere brevi tempore profecerit: adeo quidem ut quum sæpissime obiret ipsorum Doctorum vices, Doctor potius quam Auditor haberetur: eique discedenti Doctoratus insignia absque ullo pretio, summo docentium omnium consensu quasi optime de Academia merito, offerrentur. Interea tamen ille sacrarum literarum studium simul diligenter excolere, in quo tantum etiam promoverat, ut quicunque in ea urbe aliquo purioris Religionis cognoscendæ studio tangebantur, ad eum etiam percontandum ventitarent, ejusque tum eruditionem tum ardorem magnopere admirarentur. Testantur autem nonnulli adhuc superstites, qui tum ei familiares & contubernales fuerunt, consuevisse illum per id tempus, postquam frugaliter admodum cœnasset, ad mediam usque noctem lucubrare, mane vero experrectum quæ legisset in lecto aliquamdiu meditari, velutique concoquere, nec facile in ea meditatione passum interpellari. quibus continuatis vigiliis ille quidem solidam eruditionem, & excellentem memoriam est consecutus: sed illam vicissim ut verisimile est, ventriculi imbecillitatem contraxit, quæ varios ipsi morbos, & tandem etiam intempestivam mortem attulit. Erat tum Academiæ Bituricensis magna celebritas, quod eo evocatus ex Italia Jurisconsultus ætatis suæ facile princeps Andreas Alciatus venisset, quem sibi quoque Joannes noster audiendum putavit. Itaque quum eo migrasset, amicitiam iniit & Religionis & literarum nomine cum Melchiore Wolmaro Germano Rotuillensi, Græcarum literarum publico tum illic Professore: cujus maxime viri eo libentius memini, quod eundem ego à prima pueritia ad pubertatem usque Præceptorem unicum habui: cujus doctrinam, pietatem cæterasque virtutes, admirabilem denique in erudienda juventute dexteritatem nunquam satis possim prædicare. Hoc auctore & adjutore Calvinus Græcas literas didicit, cujus beneficii memoriam omnibus postea testatam esse voluit, consecratis ipsius nomini Commentariis quos in alteram ad Corinthios Epistolam edidit. In his igitur studiis versantem, ita tamen ut sacras literas assidue tereret, adeoque nonnullas interim conciones in agro Biturigum, in oppidulo quod Linerias vocant, præsente & probante illius domino haberet, repentina mors patris nuntiata in patriam revocavit. Inde paulo post Lutetia transiens quum annum ageret vigesimum quartum, egregium illum commentarium scripsit in Senecæ libellum de Clementia: quo scriptore gravissimo, & ipsius Calvini moribus plane conveniente valde delectatum eum fuisse constat. Ibi paucis mensibus innotuit omnibus purioris Religionis studiosis, inter quos frequenter postea non sine insigni pietatis testimonio commemorantem eum audivimus Stephanum Forgeum, celebrem mercatorem, postea pro Christi nomine crematum, cujus etiam nomen edito postea contra Libertinos libro celebravit. Ab eo tempore sese Calvinus abjectis reliquis studiis Deo consecravit, summa piorum omnium qui tum Lutetiæ occultos cœtus habebant voluntate, nec ei mox defuit, in quo sese strenue exerceret. Erat tum Academiæ Parisiensis Rector, ita ut illic fit, designatus Nicolaus Copus Guilielmi Copi Basiliensis Regii Medici filius: cui quum de more habenda esset Cal. Novembris oratio, quo die à Pontificiis Panagia celebrantur, suggessit eam Calvinus, in qua purius & apertius quam antea consuevissent, de Religione disserebatur. Hoc vero Sorbona ferre non potuit, nec probavit Senatus, quem Parlamentum appellant: à quo citatus Rector sese quidem in viam cum suis apparitoribus dedit, sed ab amicis in itinere admonitus ut sibi ab adversariis caveret, domum reversus, ex ipso postea Regno excedens Basileam se contulit. Itum est etiam in Gymnasium quod Fortretum vocant, ubi tum Calvinus sibi domicilium delegerat: quo forte domi non reperto, deprehensis inter schedas multis amicorum literis, nil propius factum, quam ut plurimi in maximum vitæ discrimen incurrerent: ita tum erant acres illi admodum adversus Ecclesiam judices, & in his quidem præcipue Joannes quidam Morinus, cujus adhuc nomen ab insigni sævitia celebratur. Sed hanc tempestatem Dominus Reginæ Navarrensis unicæ Regis Francisci sororis admirabili ingenio præditæ mulieris, & piis tunc admodum faventis intercessione dissipavit, misso in aulam, ibique perhonorifice ab ea accepto & audito Calvino. Inde ille Lutetia relicta in agrum Santonicum demigrans, amico cuidam operam dedit, cujus rogatu breves quasdam admonitiones Christianas scripsit, quas Parochis nonnullis inter Sacra recitandas tradebant,

debant, ut paulatim populi ad veritatis indagandæ studium allicerentur. Eodem tempore Neracum Aquitaniæ urbem venit, Jacobum illum Fabrum Stapulensem senem salutaturus, quem eadem illa Navarrena Regina à Sorbonistis Matæologis ob Mathematices & alia Philosophiæ recta studia Parisiensi Academiæ non sine diutino acerrimoque certamine restituta & Scholasticam Theologiam exagitatam, in vitæ discrimen adductum liberarat, & in illa suæ ditionis urbe collocarat. Excepit autem juvenem bonus senex, & libenter vidit, futurum augurans insigne cælestis in Gallia instaurandi Regni instrumentum. Rediit aliquanto post Lutetiam Calvinus, eo quasi Dei ipsius manu evocatus. Venerat enim illuc impius ille Servetus, jam tum suum adversus sacram Triadem virus dispergens: quem sese nihil magis appetere quam ejus colloquium simulantem, condicto loco & tempore Calvinus (idque non citra magnum vitæ periculum, quod tum latere propter accensam adversariorum rabiem cogeretur) diutius quidem sed frustra expectavit, illo ne Calvini quidem conspectum ferente. Fuit autem is annus XXXIV. supra sesquimillesimum horrenda in multos pios sævitia insignis, Gerardo Ruffo Sorbonico Magistro sed pietatis studia magnopere tunc adjuvante, itemque Coraldo Augustiniani ordinis, (qui unum & alterum jam annum favore Navarrenæ adjuti, negotium Christi in urbe plurimum promoverant) non modo ex pulpito deturbatis, sed etiam in carcerem conjectis: & eo usque inflammata fascinati Francisci Regis ira ob schedas quasdam adversus Missam per urbem sparsas, ipsiusque regii cubiculi foribus affixas, ut publica decreta supplicatione, cui una cum liberis suis tribus nudo capite ardentem facem quasi expiationis causa gestans interfuit, quatuor urbis celebrioribus locis octonos Martyres vivos ustulari juberet, atque adeo solenni jurejurando testaretur, se ne liberis quidem suis parsurum, si forte teterrimis illis, ut vocabat, hæresibus essent infecti. Ejusmodi rerum statum intuens Calvinus paulo postquam Aureliæ insignem illum libellum edidisset, quem Psychopannychian inscripsit adversus illorum errorem, qui dormire sejunctas à corporibus animas errore à vetustissimis usque seculis repetito docebant, secedere ex Gallia statuit, eoque consilio una cum illo quicum eum apud Santonas aliquamdiu vixisse diximus, iter Basileam versus per Lotharingiam ingressus, non procul urbe Metensi in maximam difficultatem incidit, alterius ex servis perfidia pecunia utrique surrepta, qui altero ex equis validiore strato tam repente se in fugam dedit, ut deprehendi nullo pacto potuerit, herisque ipsis ab omni viatico relictis imparatissimis: adeo ut ab altero demum servulo decem mutuo sumptis coronatis vix Argentinam, indeque Basileam pervenerint. Ibi præcipuos habuit amicos summos illos homines Simonem Grynæum, & Wolfgangum Capitonem, seseque Hebraicis literis dedit: & quamvis latere modis omnibus studeret, id quod ex Epistola quadam Buceri ad eum altero post anno data liquet, tamen edere coactus est Christianæ Religionis Institutionem quam vocavit, operis longe maximi rudimentum. Quum enim illam Francisci Regis carnificinam ægre ferrent Germani Principes qui Euangelio nomen dederant, & quorum ille tum amicitiam ambiebat, hoc unum ille σοφὸν φάρμακον auctore Gulielmo Bellaio Langæo repererat, ut sese nonnisi in Anabaptistas pro verbo divino suum tantum Spiritum jactantes, & omnium Magistratuum contemptores animadvertisse diceret. Quod dedecus veræ Religioni inustum non ferens Calvinus, ejus edendi libri occasionem arripuit, meo quidem judicio incomparabilis: addita excellenti ad Regem ipsum præfatione, quam si forte legisset ille, aut ego vehementer fallor, aut magnum esset illi meretrici Babylonicæ jam tum vulnus illatum. Erat enim ille Rex non quales eum sunt consecuti postea: sed acerrimus rerum æstimator, judicii ad dignoscendum verum non parvi, eruditorum fautor, neque per se à nobis alienus. Sed illum hæc audire nedum legere neque populi Gallici, neque ipsius Regis peccata passa sunt, quibus ira Dei jam tum propinqua imminebat. Edito hoc libro suaque veluti præstita patriæ fide, Calvinum visendæ Ferrariensis Ducissæ Ludovici XII. Francorum Regis filiæ, cujus tum pietas celebrabatur, simulque Italiæ veluti procul salutandæ desiderium incessit. Illam igitur vidit, simulque quantum ad illum facere præsens rerum status sinebat, in vero pietatis studio confirmavit, ut eum postea vivum semper unice dilexerit, ac nunc quoque superstes gratæ in defunctum memoriæ specimen edat luculentum. Cæterum ex Italia, in cujus fines se ingressum esse dicere solebat ut inde exiret, in Galliam regressus, rebus suis omnibus ibi compositis, abductoque quem unicum superstitem habebat Ant. Calvino fratre, Basileam vel Argentinam reverti cogitantem, interclusis aliis finibus per Allobrogum fines iter institutum prosequi bella coëgerunt. Ita factum ut Genevam veniret, nihil ipse quidem de illa urbe cogitans, sed ut mox apparuit, divinitus eo perductus. Erat enim in illam urbem paulo ante mirabiliter introductum Christi Euangelium duorum summorum virorum opera, Guilielmi Farelli Delphinatis, non ut quidam commenti sunt ex cœnobio, sed ex schola Jacobi Fabri Stapulensis prodeuntis, & Petri Vireti Orbensis ex agro Bernensis ac Friburgensis ditionis, quorum postea laboribus copiosissime Dominus benedixit. Eos igitur quum ut inter bonos fieri solet, Calvinus transiens invisisset, tum Farellus ut erat plane vir ille Spiritu quodam heroïco afflatus, multis eum verbis frustra obtestatus, ut secum potius Genevæ laboraret, quam longius excurreret, nec ei facile Calvinus assentiretur, At ego tibi, inquit, studia tua prætexenti denuntio Omnipotentis Dei nomine, futurum ut nisi in opus istud Domini nobiscum incumbas, tibi non tam Christum

M.D. XXXIV.

quam teipsum quærenti Dominus maledicat. Hac terribili denuntiatione territus Calvinus sese Presbyterii & Magistratus voluntati permisit: quorum suffragiis, accedente plebis consensu, delectus non Concionator tantum (hoc autem primum recusarat) sed etiam Sacrarum literarum Doctor, quod unum admittebat, est designatus Anno Domini M. D. XXXVI. mense Augusto. Atque idem hic annus inito inter duas civitates Bernam & Genevam arctiori fœdere, & Lausannæ ad Christum accessione, habita adversus Pontificios libera disputatione, cui Calvinus quoque interfuit, celebratus est. Tunc edita est à Calvino Christianæ doctrinæ quædam veluti formula, vixdum emergenti è Papatus sordibus Genevensi Ecclesiæ accommodata. Addidit etiam Catechismum, non illum in quæstiones & responsiones distributum, quem nunc habemus, sed alium multo breviorem, præcipua Religionis capita complexum. Aggressus deinde cum Farello & Coraldo, plerisque ex collegis timiditate turbas fugientibus, nonnullis etiam, quæ maxima Calvini solicitudo fuit, clam opus Domini impedientibus, Ecclesiam componere, à civibus primum omnium contendit, ut coactus populus universus, ejurato palam Papatu, in Christianam Religionem ac disciplinam paucis capitibus comprehensam juraret. Quod etsi non pauci recusarent, ut in urbe vixdum ex Sabaudi Ducis retibus, & Antichristi jugo liberata, & multis adhuc factionibus æstuante, dedit tamen Dominus vigesima Julii Anno M. D. XXXVII. ut palam præeunte publico Scriba, à Senatu Populoque Genevensi in Christianæ Religionis ac disciplinæ simul capita juraretur. Istis vero exacerbatus Satan & frustra, quod per externos hostes infinitis modis tentarat, efficere sese pietatis obtentu ratus, primum omnium Anabaptistas, deinde Petrum Caroli de quo mox dicemus, opposuit, qui opus istud Domini, sive quod illud qualecunque jam erat, ei magnopere ingratum esset, sive quod ea quæ postea consecuta sunt prospiceret, non interturbarent modo, verum etiam destruerent prorsus atque subverterent. Sed anteverterat Satanam Dominus, quod ipse rei eventus docuit. Anabaptistas enim Calvinus & Collegæ publica liberaque disputatione convocatos, ea gravitate ex uno Dei verbo confutarunt decimo octavo Martii Anno M. D. XXXVII, ut quod raræ cujusdam fuit felicitatis, ab eo tempore vix unus aut alter in hac Ecclesia apparuerit. Alter Ecclesiæ turbator, P. Caroli nomine, majores & diuturniores turbas dedit, quarum duntaxat summam recensebo, quod tota hujus certaminis historia extet, & ex quadam Calvini ad Grynæum epistola colligi possit. Istum gnaviter impudentem Sophistam mater Sorbona quæ pepererat, postea tanquam hæreticum, non ita de ipsa meritum ejecit. Venit igitur ille primum quidem Genevam, inde Lausannam, postea Neocomum: Satanæ Spiritu usque adeo ubique comite, ut quocunque venisset, certa suæ turpitudinis impressa vestigia relinqueret. Ubi se videbat à nostris argui, ad adversarios transibat: ab illis rursum ad nostros, ut illius artes aperte descriptæ extant prolixa quadam Farelli ad Calvinum epistola. Tandem igitur aperte cœpit optimum quemque, & quidem inprimis Farellum, Calvinum, Viretum, quasi de Sacra Triade minus recte sentientes criminari. Habita est ea de re Synodus Bernæ valde frequens, in qua damnatus calumniæ P. Caroli paulatim postea defecit, tandemque Mediomatrices subornatus venit, ut opus Domini quod feliciter illic Farellus inchoarat, impediret. Inde scripta epistola pios aperte lacessivit, ut Apostasiæ suæ plena spe facta, beneficium aliquod canis famelicus obtineret. Romam autem nihilominus remissus, ut coram ipsi Bestiæ satisfaceret, ibique cum ludibrio exceptus, premente inopia & Gallica scabie, vix in Xenodochium receptus, stipendium tandem peccati, mortem videlicet à filio peccati retulit. Et hic quidem fuit illius infelicis exitus. Interea Calvinus, anno videlicet M. D. XXXVII, quod multos in Gallia videret veritatem quidem intus probe noscentes, sibi tamen indulgentes, quasi Christum animo colere satis esset, etiamsi Papisticis sacris interessent, duas elegantissimas epistolas edidit: Unam de fugienda idololatria Nicolao Chemino, quo amico & hospite usus Aureliæ plurimum fuerat, Officiali postea Cenomanensi designato: Alteram de Papisticis Sacerdotiis, Gerardo illi Ruffo, cujus antea memini, quique Abbatia quadam ac deinceps Episcopatu, post editum illum Parisiensem tumultum donatus, non modo postea satis rectum cursum non tenuit, verum etiam heram suam Navarrenam Reginam paulatim pessum dedit. Cæterum hæc illum
M. D. XXXVIII. agentem, gravissimæ domesticæ seditiones exceperunt. Admissum fuerat in urbe, sicut antea diximus, Euangelium, & papatus ejuratus. Sed extrusa simul à plerisque non fuerant indigna multa flagitia, quæ in ea urbe Canonicis & impuro illi Clero tot annos addicta, diu viguerant: & veteres, inter quasdam primarias familias, inimicitiæ bello Sabaudico susceptæ, adhuc exercebantur. Quibus leni primum admonitione, deinde graviori adversus refractarios increpatione tollendis, quum nihil proficeretur, & eo usque malum processisset, ut Civitas privatorum quorundam factione in diversas partes scinderetur, & non pauci sese in ordinem juratum redigi nullo modo paterentur, eo tandem deveniendum fuit, ut magno heroicoque Spiritu præditi Farellus, & Calvinus cum Coraldo Collega (quem quum ut antea diximus, strenue Lutetiæ pro veritate depugnasset, Calvinus Basileam, indeque Genevam postquam illic ipse constitisset, perduxerat) aperte testarentur, sese Cœnam Domini tam inter se discordibus, & ab omni Ecclesiastica disciplina alienis civibus, rite celebrare non posse. Accedebat & aliud malum, quod videlicet in quibusdam ritibus Ecclesia Genevensis à Bernensi discreparet. Utebantur enim Genevenses pane communi,

& Bapti-

& Baptiſteria illa quæ vocant, tanquam ad Baptiſmi miniſterium minus neceſſaria, itemque dies feſtos excepto die Dominico ſuſtulerant, quibus de rebus quum Synodus Lauſannæ à Bernenſibus coacta ſic decidiſſet, ut Azymum panem, illaque reſtitui Genevæ poſtularet, collegium autem Miniſtrorum Genevenſium ſe prius audiri æquum duceret, eamque ob cauſam altera Tigurum Synodus eſſet indicta: his oblatis occaſionibus, qui tum fuerant creati Syndici (annuus hic eſt ſummuſque in Republica Genevenſi Magiſtratus) factionum ac diſcordiarum duces populum convocant: eoque rem perducunt (fruſtra ſeſe Calvino cum ejuſdem ſententiæ Collegis ad reddendam omnium rationem offerente) ut majore parte meliorem ſuperante, tres iſti fidi Dei ſervi intra biduum excedere urbe juberentur, quod Cœnam Domini celebrare recuſaſſent. Hoc decretum quum eſſet Calvino renuntiatum; Certe, inquit, ſi hominibus ſerviviſſem, mala mihi merces perſolveretur, ſed bene eſt quod ei inſervivi qui nunquam non ſervis ſuis rependit quod ſemel promiſit. Et quis iſta non exiſtimaſſet certam perniciem Eccleſiæ Genevenſi allatura? Eventus tamen contra oſtendit divina providentia id factum, partim ut alibi opera fidelis ſervi ſui uſus, variis eum experimentis ad res majores inſtrueret, partim ut ſeditioſis illis ſuo ipſorum impetu ſubverſis, Eccleſiam Genevenſem à multis ſordibus repurgaret. Uſque adeo ſeſe Dominus in cunctis ſuis operibus, ac præſertim in Eccleſiæ ſuæ gubernatione admirandum præbet. Sed hæc omnia poſtea res ipſa patefecit. Tum vero magno cum bonorum omnium dolore, tres illi edicto parentes, quum Tigurum primum veniſſent, ibique coacta Helveticarum Eccleſiarum aliquot Synodo, atque ex Synodi decreto per Bernenſium interceſſionem, tentatis, ſed fruſtra Genevenſium animis, Calvinus quidem Baſileam inde ſeſe, ac mox Argentinam contulit. Illic igitur ex illius urbis Senatus voluntate, à ſummis illis viris quibus tanquam lucidis gemmis illa tum Eccleſia fulgebat, Bucero, Capitone, Hedione, Nigro & aliis eorum collegis, ad Theologicam profeſſionem propoſito honeſto ſtipendio evocatus, non modo Theologiam illic docuit magna cum doctorum omnium applauſu, ſed etiam ex Senatus conſenſu, Gallicam Eccleſiam, conſtituta etiam Eccleſiaſtica diſciplina plantavit. Sic expectatione ſua fruſtratus Satan, pro Genevenſi Eccleſia Calvinum alibi exceptum, & aliam mox alibi natam Eccleſiam conſpexit: nihilo interea ſegnius laborans, ut ædificium Genevenſe prorſus concuſſum penitus everteret. Itaque mox reperit male feriatos nonnullos, qui ut pietatis neſcio cujus obtentu, iniquiſſimum illud decretum tegerent, panem communem quo antea in Cœna utebantur, in Azymum cenſerent converti oportere, ſcilicet ut novis diſſidiis anſam præberent. Neque hoc conſilium Satanam fefelliſſet, niſi Calvinus bonos nonnullos iſta mutatione uſque adeo offenſos, ut etiam à Cœna ſibi abſtinendum putarent, ſerio monuiſſet, ne ob iſtud ἀδιάφορον litem moverent. Sic obtinuit panis Azymi uſus: de quo etiam poſtea reſtitutus Calvinus, nunquam contendendum putavit, minime tamen diſſimulans, quid alioqui magis eſſet probaturus. At ecce longe mox aliud periculoſius malum, Anno videlicet M. D. XXXIX. exortum, ſimulque Calvini diligentia extinctum. Erat tum Epiſcopus Carpentoratenſis Jacobus Sadoletus magna eloquentia homo, ſed qua inprimis ad opprimendam veritatis lucem abuteretur: nec aliam ob cauſam in Cardinalium numerum adſcitus, quam ut vir alioqui vitæ non flagitioſæ, quos poſſet colores, falſæ religioni induceret. Is obſervata ejus temporis occaſione, deſtitutum tantis paſtoribus gregem, facile ſe intercepturum arbitratus, viciniam quoque prætexens (eſt enim Carpentoratenſis Civitas Delphinatui, & hic rurſus Sabaudiæ contiguus) literas dedit deſideratiſſimis quos vocat, Senatui, Conſilio, populoque Genevatium inſcriptas: in quibus nihil eorum prætermiſit, quæ ad eos in Rom. illius meretricis gremium revocandos pertinerent. Illis nemo tum erat Genevæ qui reſponſum opponeret: adeo ut niſi peregrino ſermone ſcriptæ fuiſſent, magnum Civitati in eo rerum ſtatu damnum daturæ fuiſſe videantur. At illas Calvinus Argentinæ quum legiſſet, omnium injuriarum oblitus, ſic ſtatim & vere & eloquenter reſpondit, ut ille mox totum iſtud negotium tanquam deſperatum omiſerit. Sed neque tamdiu expectavit Calvinus, ut legitimum illum paſtoris affectum teſtaretur, quem adverſus Genevenſes ipſos, tum apud ſuos graviſſime pro communi pietatis cauſa laborantes retinebat: cujus demum affectus luculentum teſtimonium exhibent inſignes Epiſtolæ, quas ad illos anno ipſo quo rejectus eſt ac proxime conſecuto, Argentinæ dedit, quibus nimirum hoc unum agit, ut & ad reſipiſcentiam coram Deo, & ad tolerantiam adverſus improbos, & ad pacem cum ſuis paſtoribus fovendam, & ad Dei invocationem inprimis exhortetur: atque ita illos comparat ad optatam illam lucem ex ſuis illis funeſtiſſimis tenebris iterum expectandam, uti etiam eventus mirifice comprobavit. Tum quoque Inſtitutionem Chriſtianam multo auctiorem, Commentarios in Epiſtolam ad Romanos Symoni Grynæo amiciſſimo ſuo dicatos, aureolum denique libellum edidit de Cœna Domini, in Gallorum ſuorum uſum, quem deinde Latinum fecit Galaſius: quod argumentum ita dextre ſimul ac erudite videtur explicaſſe, ut ea tot infeliciſſimarum controverſiarum deciſio, in qua doctiſſimus ac optimus quiſque merito acquievit, illi potiſſimum ſecundum Deum accepta feratur. Nec minor fuit ejus felicitas in multis in viam revocandis Anabaptiſtis, inter quos duo præcipui fuerant, unus Paulus Volſius, cui jam olim Eraſmus ſuum illud Enchiridium militis Chriſtiani dicaverat: quo paſtore poſtea uſa eſt Argentinenſis Eccleſia: Alter Joannes quidam Storder Leodienſis, cujus poſtea peſte extincti

M.D. XXXIX.

Cui etiam ſequens proxime conjungitur.

tincti viduam Idelletam nomine, gravem honestamque feminam, Calvinus ex Buceri consilio uxorem duxit. Hæc tum Calvini studia fuerunt Argentinæ ad annum usque M. D. XLI, quo anno fuerunt à Cæsare Wormatiam primum, deinde Ratisbonam Comitia componendis Religionis dissidiis convocata. Iis quod ita Theologorum Argentinensium collegio placuisset, Calvinus adfuit, minime, quod constat, Ecclesiis ac suæ præsertim Galliæ inutilis, & Domino Philippo Melanchthoni, & Gaspari Crucigero beatæ memoriæ inprimis gratus, adeo ut eum ille sæpe Theologum cognominarit, hic vero privatum de Cœna cum eo colloquium habuerit, ejusque cognitam sententiam diserte comprobarit. Jam autem advenerat illud tempus, quo constituerat Dominus Genevensis Ecclesiæ misereri. Itaque eorum Syndicorum unus, quorum opera factum fuerat decretum, ut fidi pastores ejicerentur, ita sese in Reipublicæ administratione gessit, ut seditionis reus, dum per fenestram proripere se conatur, præceps ruens, ut erat ingenti corporis mole, ita sese attriverit, ut intra paucos dies ex illo casu sit extinctus. Alter homicidio perpetrato, capite multatus est. Reliqui duo malæ etiam administratæ in quadam legatione Reipublicæ accusati, solum verterint, sintque absentes damnati. His veluti spumæ sordibus ejectis, Civitas Farellum suum & Calvinum cœpit requirere. Ac quum de Farello recuperando à Neocomensibus minimum spei affulgeret, enixe demum in Calvinum intenta, Argentinam Legati adjuncta etiam Tigurinorum intercessione mittuntur, qui ab Argentinensibus Calvinum repetant. Argentinenses præbent se difficiles. Calvinus ipse, quamvis quæ improborum quorundam culpa sustinuerat, ipsius in Genevenses animum nihil immutassent, tamen à turbis abhorrens, & quod Dominum videret ministerio suo in Argentinensi Ecclesia benedicere, plane se rediturum negare. Bucerus quoque & cæteri ægerrime se illum dimissuros testari. Perstantibus tamen Genevensibus, censuit tandem Bucerus illorum precibus esse ad tempus concedendum: quod tamen à Calvino nonnisi interposita gravi divini judicii denuntiatione, & proposito Jonæ exemplo fuit impetratum. Sed quoniam in id tempus hæc inciderant, quo Calvino Ratisbonam ad Comitia (sic enim fuerat decretum) cum Bucero proficiscendum erat, dilata fuit ejus discessio: & tantisper à Bernensibus impetrarunt Genevenses, ut Petrus Viretus Lausanna Genevam iret. Quo libentius in urbem rediit Calvinus, eum videlicet habiturus collegam, cujus opera & consilio in instauranda Ecclesia plurimum adjuvari posset. Sic aliquot menses præteriere, quibus tandem elapsis Calvinus XIII. Septemb. Anno Domini M. D. XLI. Genevam regressus est, summa cum universi populi, ac Senatus inprimis, singulare Dei erga se beneficium serio tum agnoscentis congratulatione: ut Argentinenses urgere nunquam destiterit, ut quod de certo illo temporis spatio cautum fuerat, expungeretur. Concesserunt id quoque tandem Argentinenses, ea tamen conditione, ut jus civitatis honorarium quod in Calvinum contulerant, salvum esset, & *præbendæ* quam vocant annuos reditus retineret. Quorum illud probavit Calvinus, istud vero ut acciperet nunquam ab eo extorqueri potuit, ut qui nihil minus quam opes curaret. Restitutus autem Ecclesiæ suæ flagitanti Calvinus, hanc in illius instauratione rationem tenuit, ut quod eam urbem videret omnino his frænis indigere, testaretur inprimis, se non posse ministerio suo rite fungi, nisi una cum doctrina Christiana, Presbyterium quoque legitimum cum ἐυταξίᾳ Ecclesiastica reciperetur. Tum igitur (qua de re mox plenius dicemus) Presbyterorum deligendorum, & totius illius ordinis leges perlatæ sunt verbo Dei consentaneæ, & civibus ipsis gratæ, quas postea miris modis Satan abrogare frustra est conatus. Scripsit quoque Catechismum Gallice & Latine, ab illo priore minime discrepantem, sed multo auctiorem, & in quæstiones ac responsiones distributum: quem merito nobis liceat admirandum quoddam opus vocare, tantopere plurimis etiam exteris populis probatum, ut non modo vernaculis plurimis linguis, utpote Germanica, Anglica, Scotica, Belgica, Hispanica, sed etiam Hebraice ab Immanuele Tremelio Judæo Christiano, & Græce ab Henrico Stephano legatur elegantissime conversus. Qui deinceps fuerint ordinarii ejus labores, ex re ipsa dijudicari potest. Alternis hebdomadibus totis concionabatur, triduo vero docebat: singulis diebus Jovis Presbyterii cognitionem regebat, diebus Veneris in communi collatione Scripturæ, quam Congregationem vocamus, justam pene lectionem habebat: varios sacros libros doctissimis Commentariis illustrabat, modo Religionis hostibus respondebat, modo necessariis de rebus undiquaque scribebat. Quæ quisquis attente legerit, mirabitur tot tantisque laboribus unicum homunculum sufficere potuisse. Utebatur autem plurimum Farello & Vireto, quibus tamen ipse multo plus conferebat. Sed eorum amicitia & conjunctione non minus improbis invisa, quam piis omnibus jucunda mirabiliter delectabatur. Et sane jucundissimum erat spectaculum, tres istos tantos in Ecclesia Dei viros usque adeo in opere divino consentientes, eosque diversis donis florentes cernere & audire. Excellebat quadam animi magnitudine Farellus, cujus vel audire absque tremore tonitrua, vel ardentissimas preces percipere nemo posset, quin in ipsum pene cœlum subveheretur. Viretus facundiæ suavitate sic excellebat, ut auditores ab ipsius ore necessario penderent. Calvinus quot sonabat verba, tot gravissimis sententiis auditoris mentem explebat: ut sæpe mihi in mentem venerit, perfectum quodammodo videri posse pastorem, qui ex tribus illis esset conflatus. Ut ad Calvinum redeam, non his modo curis, sed domesticis etiam externisque aliis multis exercebatur. Sic enim Dominus benedicebat

ejus

ejus Ministerio, ut ex omnibus orbus Christiani partibus partim ejus consilium in causa Religionis efflagitarent, partim ad eum audiendum concurrerent: adeo ut Italicam, Anglicam, Hispanicam denique Ecclesiam Genevæ viderimus, neque tot capiendis hospitibus sufficere posse una civitas videretur. Domi vero etsi à bonis colebatur, ab improbis metuebatur, & optime res erant constitutæ, non deerant tamen qui strenue illum exercerent. Quæ certamina sigillatim explicabimus, ut habeant posteri singulare fortitudinis exemplum, quod pro viribus imitentur. Igitur ut ad historiam redeamus, simulatque in urbem rediit, memor illius Sententiæ, *Quærendum esse primum regnum Dei, ut cætera adjiciantur*, nihil habuit antiquius, quam ut Ecclesiasticæ politiæ leges verbo Dei consentaneæ, Senatus consensu perscriberentur: à quibus postea discedere, neque Ministris ipsis, neque civibus liceret. Id vero adeo ante probatum, nonnullis sensim ex vulgo, atque ex primariis civibus qui Papam quidem exuerant, Christum vero, nomine tenus induerant, odiosum fuit. Nonnulli quoque ex iis Ministris, qui bonis illis ejectis in urbe manserant (quorum tamen præcipui postea flagitiorum rei turpiter stationem deseruerunt) etsi testimonio conscientiæ convicti repugnare non audebant, clanculum tamen obsistebant, seque in ordinem cogi non facile patiebantur. Neque vero deerat quod huic suæ improbitati prætexerent, aliarum videlicet Ecclesiarum exemplum, in quibus nullus esset excommunicationi locus. Non deerant denique, qui Papisticam tyrannidem sic revocari clamitarent. Sed has difficultates vicit Calvini constantia, cum insigni moderatione conjuncta: qui quum ex sacris literis non doctrinæ modo, verum etiam administrationis Ecclesiasticæ petendam esse rationem demonstrasset, & doctissimorum ejus seculi hominum, veluti OEcolampadii, Zuinglii, Zuichii, Philippi, Buceri, Capitonis, Myconii sententiam ex ipsorum scriptis ostendisset: nec propterea damnari Ecclesias ipsas tanquam non Christianas, quæ eousque nondum promovissent, vel eos pastores qui suos greges eo fræno non indigere existimarent: denique demonstrasset quantum inter papisticam tyrannidem & jugum Domini interesset, obtinuit facile, ut Ecclesiasticæ politiæ leges quibus etiamnum utitur hæc Ecclesia, summo consensu conscriptæ, perlectæ, populique suffragiis probatæ 20 Novemb. reciperentur. Hæc etsi feliciter erant cœpta, tamen quum non sine difficultate reipsa usurpari posse consideraret Calvinus, totus in eo erat, ut & Viretum, quem ad tempus duntaxat aliquod concesserant Bernenses, & Farellum, quem Neocomenses ejectum exceperant, Collegas perpetuo haberet: sed hoc frustra tentavit, Vireto mox Lausannam reverso, Farello vero Neocomi permanente, ut restitutæ hujus Ecclesiæ laudem pene solus reportaret. Anno sequente Calvinum non pauca exercuerunt, ut enim quæ domi urgebant prætercam, instabat tum foris etiam inflammatus hostium Euangelii furor, multos ex Gallia, & Italia in vicinam & celebris jam nominis urbem extrudens: quibus consolandis omnisque officii genere reficiendis, mirum quanto studio sese jam tum impenderit: ut eos omittam quos in ipsis leonum faucibus versantes, undiquaque missis literis solabatur. Accessit eo anno duplex aliud maximum malum, annonæ videlicet caritas, & pestis plerunque illius comes. Erat autem hæc jam tum Genevæ consuetudo, ut peste laborantes suum extra urbem Nosocomium haberent: ubi quum pastoris constantis ac seduli opera requireretur, plerisque contagionis periculum detrectantibus, tres sese obtulerunt, Calvinus videlicet, Sebastianus Castellio (de quo postea plura dicturi sumus) & Petrus quidam Blanchetus: inter quos sortitione facta, quum Castellio cui sors obtigerat, mutata nihilominus sententia, subire hoc onus impudenter detrectaret, Calvinum invitum Senatus, ipseque adeo Blanchetus hoc onus in se recipiens, amplius sortiri prohibuerunt Tum quoque alia gravia inciderunt. Nam & Petrum Tossanum Monsbelgardensem Pastorem exercebat controversia de Cœna Domini, & Basileæ quoque non deerant qui Ecclesiasticæ disciplinæ vix jacta fundamenta, frustra in contrarium laborante Myconio, subruerent, qui duo consilia cum Calvino conferebant. Apud Mediomatrices autem sive Metenses etsi Farellus eo evocatus feliciter laborabat, opus tamen Domini partim per Apostatam P. Caroli cujus antea meminimus, valde impediebatur. Quibus in rebus quantum scribendo, monendo, hortando, modis omnibus denique laborarit Calvinus, partim ex ejus editis literis intelligi potest, partim vero qui sunt adhuc superstites testificantur. Sed & audacior quam unquam antea Sorbona P. Liseri tum in Parlamento Parisiensi principis infaustæ infelicisque memoriæ hominis favore, ausa fuit facinus, quod mirum videri posset Episcopos, aut ipsum saltem Pontificem pati potuisse: nisi jampridem Ecclesiarum opibus inter se ut inter prædones fieri solet, dispertiendis occupati, suo præcipuo munere quod in administratione verbi positum esset, ultro bonis istis quos vocant doctoribus cessissent: ea tamen conditione, ut tanquam canes dominis suis illis subserviant, ex quorum mensis ossa tandem millies abligurita corrodunt. Ausa fuerat igitur Sorbona, nullo neque divino neque humano jure fulta, fidei Christianæ articulos præscribere, ejusmodi quidem, ut tum sua falsitate, tum illis summis ineptiis quæ sunt illi sodalitati familiares, omnem sibi ipsis auctoritatem apud homines non prorsus amentes merito derogare potuerint: quibus tamen alii metu, alii per imperitiam ultro subscripserant. Itaque respondit iis Calvinus, ita ut & errores solidis rationibus pereruditе refutaret, & eorundem stultitiam omnibus non penitus insulsis suaviter deridendam propinaret. Sic est annus ille exactus, quem alius nihilo mitior excepit, iisdem malis, caritate videlicet

Matth. 6. vers. 11.

M.D. XLII.

M.D. XLIII.

ac peſte Sabaudiam infeſtantibus: & pergente viciſſim Calvino domi quidem ſuos confir-
mare, foris vero Eccleſiarum hoſtes fortiter reprimere, editis præſertim libris quatuor de
liberi arbitrii controverſia, quos Philippo Melanchthoni dicavit, adverſus Albertum Pighium
Campenſem, ſophiſtam illius ætatis facile principem, à quo etiam fuerat pro Antagoniſta
delectus, ex quo videlicet reportata inſigni victoria, galerum mox à Pontifice conſequere-
tur. At ille hoc ſuo labore fruſtratus, id unum aſſequutus eſt quod merentur veritatis hoſtes,
nempe ut & doctis ſaniſque hominibus fœteret, & ab ipſo Satana deciperetur. Eos autem
libros quanti faceret teſtatus eſt ſuis literis Philippus. quas idcirco etiam edendas putavimus,
ut habeat poſteritas certum luculentumque teſtimonium, quod adverſus utriuſque calumnia-
tores opponat. Sed & ex ejuſdem Calvini literis eodem anno Eccleſiæ Monsbelgardenſi
ſcriptis, quid ſit iis reſpondendum quivis cognoſcet, qui de nimia ipſius ſeveritate in exer-
M.D. XLIV. cendis Eccleſiaſticæ politiæ legibus queruntur. Sequutus eſt annus ſupra ſeſquimilleſimum
quadrageſimus quartus, in quo Calvinus de Neocomenſium in Eccleſiaſticis cenſuris inſti-
tuto ſuam ſententiam aperuit. Domi vero Sebaſt. ille Caſtellio, cujus antea levitatem notavi-
mus, ut erat quadam ταπεινοφροσύνης ſpecie ineptiſſime ambitioſus, ac plane ex eorum genere,
quos Græci ἰδιογνώμονας appellant, indignatus quod ſuas ineptias in Gallica Novi Teſtamenti
verſione Calvinus non probaſſet, eouſque efferbuit, ut exotica quædam docere non con-
tentus, palam etiam Canticum Solomonis tanquam impuram & obſcœnam cantionem ex
Canone expungi juberet, & repugnantes Miniſtros atrociſſimis convitiis proſcinderet. Id
illi vero ſibi non ferendum merito rati, hominem ad Senatum vocant: ubi pridie Cal. Junii
patientiſſime auditus, cognitaque cauſa calumniæ damnatus, ex urbe excedere juſſus eſt.
Inde Baſileam quum veniſſet, tandem ibi admiſſus, qualem ſe præſtiterit, alibi à nobis dice-
tur. Cæterum anno ſuperiore quum Carolus V. adverſus Gallum totis viribus movens Ger-
manis ſic caviſſet, ut tantiſper dum Concilium univerſale cogeretur, quod ſeſe curaturum
promittebat, neutri partium præjudicio facto inter quas de Religione diſceptabatur, utrin-
que pari inter ſe jure uterentur: plurimum ea re commotus Pontifex Romanus Paulus III.
graviſſimam in ipſum Cæſarem expoſtulationem edidit, quod Catholicis hæreticos ſcilicet
exæquaſſet, & in alienam meſſem injeciſſe falcem videretur. Reſpondit Cæſar quod æquum
cenſuit. Calvinus autem, quod in iis literis graviter læſa erat Euangelii veritas piorumque
innocentia, Pontificis audaciam repreſſit. Fuerunt tum Spiræ coacta imperii Comitia: qua
accepta occaſione Calvinus libellum edidit de Neceſſitate reformandæ Eccleſiæ, quo haud
ſatis ſcio an aut nervoſius, aut gravius ejus argumenti ſcriptum noſtro ſeculo editum fuerit.
Eodem anno Calvinus tum Anabaptiſtas tum Libertinos (in quibus veteres omnes quantum-
vis portentoſæ renovatæ ſunt hæreſes) duobus libellis ita refutavit, ut neminem iis attente
lectis arbitrer extitiſſe, qui vel ab iſtis niſi ſciens & prudens decipi potuerit, vel ſi antea de-
ceptus erat, non ultro in rectam viam redierit: offenſa tamen iſto libro in Libertinos edito
Navarrena, quod ab illius horrendæ ſectæ Anteſignanis duobus Quintino & Pocqueto,
quos nominatim Calvinus arguerat (rem pene incredibilem) eo uſque fuiſſet faſcinata, ut
quum alioquin illorum myſterium non teneret, pro bonis viris illos haberet, ac proinde ſeſe
quodammodo per eorum latus confoſſam arbitraretur. Quod quum intellexiſſet Calvinus,
ſic illi mira quadam moderatione reſpondit, ut & dignitatis, & collatorum ab hac Regina
in Eccleſiam Chriſti beneficiorum memor, ingenue tamen & cordate ut fortem Dei ſervum
oportuit, nimiam illius in admittendis iſtiusmodi hominibus imprudentiam reprehenderit,
& miniſterii ſui auctoritatem aſſeruerit: effecerit denique ut horrendæ Libertinorum ſectæ
homines, qui in Galliam uſque ſeſe effundere cœperant, poſtea ſeſe intra Hollandiæ & pro-
M.D. XLV. ximarum regionum fines continuerint. Tot autem illius anni laboribus defunctum, nova
rurſum certamina ſequentis anni eaque longe graviſſima exceperunt. Nam quaſi peſtis divi-
nitus immiſſa exhauriendæ civitati totique viciniæ non ſufficeret, uſque adeo apud pauper-
culos nonnullos avaritia tum valuit, quorum opera ditiores in curandis ægrotis ac repurgan-
dis ædibus uterentur, ut & horrenda conjuratione peſtifero unguine domorum poſtes ac
limina atque alia quævis obvia inficerent, unde mox dira peſtis ſequebatur, & horrendo jure-
jurando ſolenniter concepto inter, ſe Satanæ ſe manciparent, ſi ſceleris conſcios ullis tor-
mentis adacti prodidiſſent. Non pauci tamen partim in urbe, partim in vicinis regionibus
deprehenſi, juſtiſque ſuppliciis ſunt affecti. Sed incredibile dictu eſt, quantam Genevæ &
ipſi inprimis Calvino invidiam Satan hoc artificio conflarit, quaſi ſcilicet ibi plane ille regna-
ret, ubi quam maxime oppugnabatur. Fuit hic idem annus infamis illa pluſquam immani
carnificina, quam Aquenſe Parlamentum in fratres Waldenſes Merindolæ, & Cabrieris,
totoque illo tractu, non in unum aut alterum quempiam, ſed in populos ipſos nullo nec
ætatis, nec ſexus diſcrimine, incenſis etiam vicis exercuit. Hæc autem mala Calvinum, re-
fugientes Genevam pauculos ſolantem ac reficientem, eo vehementius premebant, quod
eos antea literis, ſummiſſiſque paſtoribus pure in Euangelio inſtituendos curarat, ſuaque
apud Germaniæ Principes & Helveticas civitates interceſſione periclitantes antea ſervarat.
Gliſcebat tum quoque rurſum infelix illa de Cœna Domini decertatio, Oſiandro homine
ſuperbo monſtroſique ingenii ſopitam flammam fodiente: quod incendium quominus ſopi-
retur, per Calvinum certe non ſtetit, cujus ea de re ad Philippum unam & alteram Epiſtolam
edendam curavimus. Sed utriuſque ſanis conſiliis nullum locum tribuit ejus hominis intem-
peries,

peries, quem uterque Periclem vocat. Interea pestis in urbe desæviens multos bonos tollebat. Calvinus autem ex suggestu in nonnullorum flagitia, ac præsertim adversus scortationes quæ ne tum quidem desinere poterant, pro viribus detonabat, bonis quidem adsentientibus, sed paucis quibusdam δημαγωγοῖς bonorum conatus infringentibus, donec ipsi sese ultro, sicuti suo loco dicetur, præcipites dederunt. Accedebat denique ad hæc mala, quod tum quoque non deessent parum illæ quidem tempestivæ de jure Civitatis disceptationes: nec pati possent aliunde fideles pastores Ecclesiastica bona pontificiis erepta non sic ut oportuit plerisque locis administrari: Multi tunc clamores, multæ querelæ, multi denique scribendo ac loquendo labores, sed frustra plerumque suscepti: aperte quidem profitente Calvino, se quidem tot sacrilegiis minime favere, quæ divinitus tandem sciret severissime vindicanda, sed in eo tamen justum Dei judicium agnoscere, quod bona tam male prius à sacrificis acquisita, non sineret Dominus Ecclesiarum ærariis inferri. Alia præterea duplex solicitudo Calvinum eodem hoc anno domi simul & foris exercuit. Redierat tum Genevam patriam suam veterator quidam, quamvis adhuc juvenis, postquam aliquamdiu Eremitam in Galliis simulasset. Eum pietatis speciem initio præ se ferentem Calvinus (homo si quisquam alius in deprehendendis aliorum ingeniis sagacis solertisque judicii) quum mox agnovisset, admonere primum ac mox liberius etiam, postea ambitiose nimium in congregationis cœtu sese efferentem increpare cœpit Hoc ille non ferens, reperit facile ex iis in quorum scelera invehi solitus erat Calvinus, quorum favore & studio adjuvaretur: adeo ut quum forte ageretur de pastore in mortui locum subrogando, palam ille cum suis sacrum Ministerium ambiret. quid multis? interposita sua auctoritate jubet Senatus istius rationem haberi. Obstitit cum suis collegis Calvinus, & quantopere hic ambitus verbo Dei repugnaret, ostendit: obtinuitque bona cum Senatus venia, ut scriptis Ecclesiasticis legibus staretur. Erant tunc quoque in Galliis nonnulli qui persecutionum metu initio lapsi eousque postea sibi placere cœperant, ut eos negarent peccare, qui in veram Religionem intenti, corpore duntaxat Pontificiis sacris interessent. Hunc igitur perniciosissimum errorem jam olim à patribus damnatum Calvinus, cujus illi severitatem nimiam esse causabantur, & scripto luculento refutavit, & adjunctis doctissimorum Theologorum Philippi Melanchthonis, Buceri, P. Martyris, & Ecclesiæ Tigurinæ sententiis ita coërcuit, ut ab eo tempore piis omnibus fœtuerit Nicodemitarum nomen: Ita enim illi vocabantur, qui errori suo sanctissimi viri illius exemplum prætexerent. Hunc annum alius nihilo mitior excepit. Præterquam enim quod adversus M.D.
frequentes nuntios de Cæsaris adversus Religionem molitionibus, & Pontificis fraudes, à XLVI.
quo summissos incendiarios ferebant, confirmandus erat civium animus, deplorandus erat in eo præcipue civitatis status, quod tantum abesset ut improborum petulantia tot ferulis domari se pateretur, ut contra magis efferretur, adeoque prorsus erumperet. Erant enim ducem nacti vanissimum quidem, sed audacem & ambitiosum inprimis (quem idcirco Calvinus Comici Cæsaris nomine in suis Epistolis designat) Amedeum Perrinum nomine, hoc etiam jampridem consecutum, ut Generalis Capitaneus populi suffragiis crearetur. Is ratus id quod res erat, stare se suique similes, vigentibus legibus, ac præsertim Calvino assidue adversus eorum lasciviam detonante, non posse, tandem quid una cum suis meditaretur, aperte hoc anno prodere cœpit. quod quum animadversum simul ac repressum fuisset Senatorum auctoritate, tacuit ipse quidem, sed ita ut mox apertius improbitas sese proderet. Ecce enim paulo post ex ipso Senatu quidam, in hominum cœtu satis frequenti, Calvinum ut falsa docentem corripit, à duobus ex pastorum collegio (ut existimatur) clanculum impulsus, ebrioso utroque, nec minus quam cæteri severitatem legum metuente. Et hunc quidem latratum Calvinus nihil est moratus. Vocatur tamen ille in jus, cognitaque causa ex S C. infamiæ damnatur, conjunctique duo illi falsi pastores exauctorantur, ipsaque adeo œnopolia interdicuntur, tantum abest ut malorum improbitas quicquam valuerit. Quod autem incen- M.D.
dium hoc anno repressum fuerat, eo qui proxime sequutus est, nempe quadragesimo septimo XLVII.
supra sesquimillesimum prorsus erupit, nec aliud tempus eo seculo magis calamitosum incidit: Germaniæ Ecclesiis eo redactis, ut una cum proceribus & urbibus partim sese ultro dedentibus, partim vi captis, uno momento eversum videretur, quicquid tot annis tantisque laboribus extructum fuerat, iique demum beati à plerisque haberentur, quos istis tumultibus tempestiva mors eripuisset. His publicis tot Ecclesiarum calamitatibus quantopere pium illud pectus cruciatum existimabimus, non aliter etiam in media pace in Ecclesias quantumvis remotas affectum, quam si omnes illas humeris impositas gestaret? Quid vero? Quum summos illos viros quos amicissimos habuit, Philippum dico, Bucerum, Martyrem videret ita periclitantes, ut morti quam vitæ propiores essent, quantis eum doloribus conflictatum putabimus? Fortissimo tamen animo Calvinum tempestates istas superasse, tum ipsius scripta testantur, tum etiam res ipsa comprobavit: quum domi multo acrius ab improbis vexatus, suo tamen ex illo gradu ipsis ne tantillum quidem cesserit. Itaque ut ad domestica certamina redeam, quum in eo totus esset, ut Euangelium quod annuntiabat, ostenderet non in speculatione quadam, sed in ipsa Christiana vita positum esse, hostes eos necessario expertus est, qui omni pietati ac honestati, ipsi denique patriæ bellum indixerant. Eorum ut ante diximus, facile princeps erat Perrinus ille, quum ea tum esset & illius & suorum conditio, ut & ab ipsis extrema quævis tentanda constaret, & improbi aperte instarent,

ut istorum omnium cognitio à Presbyterio ad Senatum transferretur. Presbyterium ex adverso urgere, sancitas de Ecclesiastica disciplina leges verbo Dei consentaneas, ipsiusque adeo Senatus opem implorare, ne quid detrimenti acciperet Ecclesia. Judicavit Senatus ratas esse Ecclesiasticas leges oportere, illudque reipsa confirmavit. Ac tandem quum ille sua audacia sese in extremum discrimen conjecisset, exitus totius rei is tum quidem fuit, ut Senatu motus, abrogatoque Capitanei nomine privatus viveret. Hæc autem omnia, etsi coram Magistratu agebantur, dici tamen non potest, quantopere Calvinum exercuerint: siquidem cousque semel in ipsa Curia coactis Diacosiis deventum est, ut pene exertis jam ensibus, parum abfuerit quin mutuis cædibus Curiam ipsam cruentarent: quam seditionem Calvinus cum collegis superveniens, opposito inprimis suo ipsius capite inhibuit, quanquam sceleratorum factio in illum præcipue ferretur: ipso nihilominus eorum scelera pergente gravissime detestari, eosque gravissime prout merebantur increpare. Neque vero vana fuit judiciorum Dei denuntiatio. Siquidem per id tempus quidam famosum libellum scripsisse, & sacro pulpito adfixisse deprehensus, in quo tum alia multa nefaria in sacrum Ministerium, tum etiam illud scriptum erat, Calvinum esse in Rhodanum præcipitandum, causa dicta infinitarum aliarum blasphemiarum præter expectationem convictus, capitis supplicio affectus est. Quinetiam post ejus interitum inventus est libellus, ipsius manu adversus Mosen ipsumque adeo Christum ex professo scriptus, quo impietatis scelere dubium non erat, quin alios etiam aliquot infecisset. Scripsit autem hoc ipso anno in mediis illis certaminibus Calvinus Antidotum adversus Tridentini conciliabuli sessiones septem: itemque Rotomagensem Ecclesiam missis literis adversus Franciscani cujusdam fraudes, renovatorum à Libertinis Carpocratis errorum venenum ibi spargentis, confirmavit. Anno sequente, id est, quadragesimo octavo supra sesquimillesimum, erupit ejusdem illius factionis malum, iis (quod pene incredibile est) maxime abutente Satana, qui tamen præcipue mederi malis istis studebant, Farello nempe & Vireto. Qui ineunte statim anno quum Genevam venissent, & orationem in Senatu gravissimam de componendis dissidiis habuissent, Calvino quidem nihil aliud quam emendationem morum postulante, Perrino vero cum suis nihil non simulante, ut pristinum locum reciperet, tum quidem visa sunt omnia composita, sed bonis viris impositum potius fuisse, res ipsa mox comprobavit. Perrino siquidem restituto, eo usque sese extulit sceleratorum improbitas, ut thoracibus etiam quibusdam in crucis modum dissectis, quibus sese mutuo agnoscerent, palam uterentur, & alii suis Canibus Calvini nomen imponerent, alii Calvinum in Cainum transformarent, non pauci denique illius odio abstinere se à Cœna Dom. testarentur, quæ omnia quum fortiter ille & collegæ ipsius reprehenderent, vocatis in Senatum, vicit quidem facile bonorum innocentia: tandemque XVIII. Dec. solenni jurejurando sancita rursum est ἀμνηστία. Sed hæc omnia per simulationem facta fuisse, nec aliud tum quæsivisse Perrinum, quam ut Syndicatum adeptus, aditum sibi & suis ad omnia perdenda magis ac magis patefaceret, eventus comprobavit. Calvinus autem istis concertationibus non modo non cessit, verumetiam quasi in otio sex Epistolas Pauli doctissimis commentariis illustravit: & Interim illud quod vocant, pessundandis Germanicis Ecclesiis editum, gravissimo scripto refutavit, veramque instaurandæ Ecclesiæ rationem ostendit: Astrologiæ denique quam judiciariam vocant, cui plusculum tribuere non pauci videbantur, falsitatem atque vanitatem elegantissimo libello patefecit. Tum quoque à Brentio Basileæ exulante literis salutatus, amicissime illum consolatus est, in qua conjunctione utinam perstare Brentius institisset: Bucerum in Anglia exulantem tunc quoque ingenue monuit, ut magis perspicue de Cœna Domini scriberet ac loqueretur, & amicissime solatus est. Simulque Sommersetum Ducem Angliæ protectorem, indignissima postea morte affectum, accurate scriptis literis eorum admonuit, quæ si tum essent in illo regno animadversa, multas fortasse tempestates Ecclesiæ Anglicanæ devitassent. Crescebat in istis certaminibus mirabiliter Ecclesia Genevensis, quod ut mirum in modum Satanam & malos angebat, ita Calvini excipiendis pro Christi nomine exulibus intenti studium vehementer acuebat: cui solicitudini sic favit anno consequente Dominus, ut etsi non extincta prorsus, attamen ad tempus sopita furiosorum improbitas videretur. Et sane induciis egebat ille, præsertim casu domestico graviter afflictus: amissa videlicet uxore lectissima femina, quem tamen casum ita constanter tulit, ut hac etiam in re singulare fortitudinis exemplum toti Ecclesiæ præbuerit.

M.D. XLVIII.

M.D. XLIX. Eodem hoc anno, exorta in Saxonicis Ecclesiis contentione de rebus Adiaphoris, quum à Calvino quoque consilium peteretur, sententiam hac de re suam libere exposuit: Philippo etiam officii admonito, quem nonnulli ut in eo molliorem accusabant, immerito id quidem, ut accuratius postea Calvinus cognovit. Tum enim erat ignotum quo animo malus ille genius, & tota Flaccianorum cohors impelleretur: quæ tot postea turbas dedit, & nunc quoque opus Domini labefactat, non aliter sane, nec minus impudenter ac furiose, quam si ab ipso Rom. Pont. magnis stipendiis esset conducta. Cæterum hoc Ecclesiis Germanicis inflictum vulnus contrario beneficio Dominus apud Helveticos compensavit, Farello simul ac Calvino Tigurum profectis, ut quum visus esset quibusdam Calvinus consubstantiationi nonnihil favere, de communi in ea re omnium Helveticarum Ecclesiarum consensu omnibus liqueret. Neque vero difficile factu fuit, ut inter bonos & veritatis amantes conveniret. Scripta est igitur summa omnium Helveticarum & Rheticarum Ecclesiarum approbatione con-

consensio, quæ præsertim D. Bulingerum cum Calvino, Tigurinamque Ecclesiam cum Genevensi arctissimo vinculo magis ac magis colligavit, in qua etiam omnes adhuc perstamus, & ad extremum usque favente Deo perstituros nos speramus. Sic annus ille felix nobis exactus est, si cum cæteris conferatur: cujus eo libentius memini, quod is mihi primæ ad Ecclesiasticas functiones vocationis meæ, vocante me Lausannensi Ecclesia, impellente vero Calvino, initium fuerit. Scripsit quoque per id tempus binas eruditissimas epistolas Lælio Socino Senensi Tiguri diu versato, ac tandem etiam mortuo. Ex iis vero quod fuerit illius ingenium, nempe plane Academicum, facile quivis dignoscet, res autem ipsa sero ac non nisi post ejus obitum patefecit: quum Ecclesias peragrans, ac doctissimum quemque, ac in iis inprimis Philippum, Calvinum, Joach. denique Camerarium (à quo in Philippi vita perhonorifico testimonio, contra quam mereretur, ornatus est) fefellisset. Siquidem illum postea Bellianæ, de qua suo loco dicemus, farraginis maxima ex parte auctorem fuisse, & Serveti, Castellionis, Ochini denique furoribus favisse compertum est, extante etiam illius in illud illustre primum caput Joannis commentario, in quo facile omnium qui unquam illum locum longe divinissimum corruperunt, hæreticorum impietatem superavit. Qui hunc excepit annus, nempe quinquagesimus supra sesquimillesimum, satis quod ad Ecclesiam attinet tranquillus fuit: eoque decretum est ut Ministri non tantum in concionibus, quas alii negligebant, alii non magno cum fructu audiebant, sed etiam sigillatim per domos & familias certo anni tempore adhibito cujusque regionis urbis Decurione, itemque Presbytero, plebem instituerent, & ab unoquoque fidei rationem summatim exposcerent: qua ex re vix credibile est, quantus sit fructus consequutus. Alterum decretum, ut in proximum diem referretur Natalium D. celebratio, nec ulli alii festi dies essent præter septimum quemque, quem Dominicum vocamus, factum plurimos offendit, adeo quidem ut non deessent, qui dies ipsos Dominicos à Calvino sublatos confingerent, ut eum in invidiam vocarent: quum tamen non modo non postulante, sed etiam ignorante Ministrorum collegio, actum ea de re apud populum, decretumque fuisse constaret, cujus tamen causa litem non esse movendam Calvinus existimavit. Offendiculum autem inde à nonnullis acceptum Calvino præbuit libelli de Scandalis scribendi occasionem, Laurentio Normendio integerrimo veterique amico inscripti. Hujus autem biennii tranquillitatem dissidia sequentis quinquagesimi primi, nempe supra sesquimillesimum facile compensarunt. Nam præterquam quod toti Ecclesiæ, ac Calvino nominatim luctuosus fuit Buceri morte, quem virum summe dilexerat, itemque Joach. Vadiani Consulis Sangallensis viri singulari tum pietate tum eruditione præditi interitu, efferbuit factiosorum improbitas eo ardentius, quo diutius sopita deliterat: adeo ut palam negarent cum adventantibus exulibus jus Civitatis communicandum: nec eo contenti, Calvinum ipsum ex concione trans Rhodanum habita redeuntem per ludibrium pulsarint, & Raymundum ejus Collegam, nocte forte pontem Rhodani transeuntem, exempta furtim sublica pene in subjectum fluvium præcipitarint: denique in ipso D. Gervasii templo tumultum non parvum eo prætextu excitarint, quod Minister infanti ad Baptismum oblato indere Balthasaris nomen (quoniam id diserte leges scriptæ ob certam causam prohibebant) recusaret. Neque tum adversus hæc mala quicquam erat quod Calvinus opponeret, præter fortem invictamque patientiam. Sed & aliud novum malum Genevensem Ecclesiam per id tempus invasit. Dedit autem occasionem Hieronymus quidam Bolsecus ex Carmilitarum societate Lutetiæ monachus, qui quum aliquot ante annos cuculla quidem abjecta, sed monachismo retento profugisset, idem etiam decepta Ferrariensi Ducissa ab ea pulsus, ac tandem triduo medicus factus Genevam venerat: ubi quum inter eruditos Medicos nullo loco esset, ut sese Theologum esse ostenderet, falsum & absurdum quiddam de prædestinatione inter aliquos, ac tandem etiam in congregationis cœtu blateravit. Eum Calvinus primum moderata reprehensione contentus refutaverat, deinde ad se vocatum docere meliora fuerat conatus. At ille sive ambitione monastica percitus, sive ab illis factiosis, jampridem quærentibus per quem Calvinum lacesserent, incitatus, palam ausus est in ipso congregationis cœtu XVI. Octob. quum ille Joannis locus explicaretur, *Qui ex Deo est, verba Dei audit, & quia non auditis, ex Deo non estis*, liberum arbitrium & operum prævisionem ad æternæ prædestinationis decretum, causis omnibus etiam ordine superius, evertendum, adjectis etiam in veram doctrinam contumeliis, fastuque mere seditioso proferre: idque eo ut existimatur audacius, quod forte Calvinum suo loco non sedentem abesse crederet. Et aberat quidem ille initio. Sed eo sermonem ingresso superveniens, pone alios nonnullos sese continuerat. Finita monachi oratione, Calvinus repente apparens, quamvis plane nihil antea tale meditatus, tum certe si unquam alias qui vir esset, ostendit. Siquidem illum tot verbi divini testimoniis, tot Augustini præsertim locis, tot denique tamque gravibus argumentis confutavit, perculit, obruit, ut omnes præter ipsum met perfrictæ frontis monachum, ipsius vehementer puderet. Aderat in ipso audientium cœtu Assessorum Prætoris unus, quorum in urbe jus prehensionis est. Is illum dimisso cœtu tanquam seditiosum in custodiam tradit. Quid plura? Causa multis disputationibus agitata, Senatus Helveticarum etiam Ecclesiarum sententiam percontatus, illum tum ut seditiosum, tum ut mere Pelagianum XXIII. Decemb. publice damnatum urbe expulit, fustuariam pœnam minatus, si vel in urbe vel in urbis territorio esset deprehensus. Ipse postea in vicinum

M. D. L.

M. D. LI.

Joan. 8. vers. 47.

oppidum

oppidum demigrans, multas magnasque turbas dedit, donec Bernensi quoque ditione bis expulsus, Ministerium in Gallicis Ecclesiis ambiens, quas tum pacificas fore putabat, Lutetiam primum, indeque Aureliam veniret, pœnitentiam miris artibus simulans, ultroque cum Genevensi Ecclesia reconciliationem petens, quod quum reipsa præstiturus videretur, ubi contra quam sperarat Ecclesias affligi animadvertit, repetita medicina, ad hostes Euangelii manifesta defectione (uxore quoque Canonicis Augustodunensibus prostituta) transivit, unde nunc etiam quibus potest maledictis veritatem proscindit. At Genevæ interea Collegium Ministrorum in publico cœtu veram de prædestinatione doctrinam asseruit, publicoque scripto deinceps à Calvino comprehensam comprobavit: hoc unum istis dissidiis consequuto Satana, ut caput hoc Christianæ Religionis antea obscurissimum, dilucidum

M. D. LII. perspicuumque cunctis non contentiosis evaserit. Anno vero deinceps sequuto magis apparuit quantam flammam accendisset impurus ille, licet communi tot Ecclesiarum judicio damnatus. Etenim tum ipsa Quæstionis nondum antea satis à plerisque veteribus explicatæ, nec eodem semper exitu agitatæ difficultas, curiosa præsertim ingenia ad hoc ipsum disquirendum accendebat, tum factiosi præclaram sibi oblatam occasionem ad omnia Calvino ejecto subvertenda putabant. Itaque dici non potest quæ non in urbe tantum, verum etiam ultro citroque veluti si classicum ipse Satan cecinisset, contentiones sint consequutæ. Etsi enim pulchre inter præcipuarum Ecclesiarum pastores conveniebat, non deerant tamen qui in vicinis Bernensis ditionis Ecclesiis Calvino litem intenderent, quasi Deum faceret peccati authorem: parum certe memores hoc ipsum pestilentissimum dogma fuisse à Calvino jampridem ex professo adversus Libertinos refutatum. Basileæ vero Castellio bonus ille & simplex homo, etsi clanculum fere agebat omnia, tamen non obscure Pelagianismum tuebatur. Quin etiam his de rebus ita scribere cœperat Philippus, ut quamvis antea Calvini adversus Pighium libro diserte subscripsisset, tamen Genevenses quasi Stoicum Fatum invehentes notare quibusdam videretur: Pontificios omitto, easdem calumnias millies refutatas nunc quoque repetentes. Pungebant ista gravissime, sicut par erat, illius animum, & eo quidem acerbius, quod ea fuit interdum per id tempus erroris efficacia, ut publica etiam auctoritate alicubi obstructum os veritati videretur. Neque hæc fuit paucorum annorum, controversia: sed hoc anno inprimis bonus ille Eremita, quem supra diximus, cum Calvino disputaturus prodiit, qui aliquot ante annis, quum Ministerium ambiret repulsam passus, Jurisconsultus, & factiosorum patronus evaserat. Causa coram Senatu agitata est magna utrinque contentione: illo quidem impudentia & malorum favore depugnante, Calvino vero sola veritatis auctoritate doctrinam suam tuente. Vicit ergo veritas, & Calvini scripta, ipsorum etiam quod mirum est adversariorum suffragiis, ut pia & orthodoxa rursum comprobata. Sed nec istius adversarii aliquot post annis morientis reticenda est resipiscentia, cujus etiam testem Calvinum tanto studio adhibuit, ut non aliter sibi pacem conscientiæ constare diceret, quam si Calvinum sibi conciliatum moribundus agnosceret, quem antea tam indigne à se impetitum fateretur: Cui etiam Calvinus tum non modo non defuit, sed benignissime consolatum erexit, & ad extremum usque confirmavit. Annus autem alter à superiore, nempe quinquagesimus tertius supra sesquimillesimum, ad exitum festinante factiosorum malitia, tam fuit turbulentus, ut non Ecclesia modo, verum etiam Respublica extremum discrimen adierit. Siquidem eo usque illi progressi sunt, clamoribus, & minis, numero denique oppressa bonorum libertate, ut vetera de constituendis Senatoribus Edicta (quo tamen argumento boni etiam sibi tanto melius deinde consuluerunt, ita illis etiam favente Domino) refixerint, nonnullos senatu moverint, peregrinis exulibus à quibus se metuere dicebant, arma omnia, exceptis si quando urbe egrederentur ensibus, ademerint, adeo ut nihil aliud superesse videretur, quam ut quum omnia in potestate haberent, quæ toties agitaverant, facile exequerentur. Occasionem autem, turbarum alteram quoque Satan tunc objecit. Verus enim ille sacræ Triadis, id est, omnis veræ Deitatis hostis adeoque monstrum ex omnibus quantumvis rancidis & portentosis hæresibus conflatum Michaël Servetus, postquam aliquot annis huc & illuc medicinam faciens oberrasset, tectusque Michaëlis Villanovani nomine illas blasphemias sparsisset, edito tandem Viennæ Allobrogum spisso volumine (cujus excusor fuit Arnolletus quidam Lugdunensis Typographus, Corrector autem, ut in illis officinis vocant, Gulielmus quidam Guerotius factiosis Genevensibus pridem deditus, sed paucis ante mensibus ut scortationis & aliorum flagitiorum pœnas vitaret, Geneva Lugdunum profectus.) Eo inquam edito blasphemiarum pleno volumine Servetus, eoque nomine in carcerem Viennæ conjectus, ac inde mox nescio quibus artibus elapsus, Genevam fato quodam venerat, alio procul transiturus, nisi Dei providentia factum esset ut mox agnitus Calvino, cui ille jampridem bene notus erat, Magistratum admonente, carceri fuisset mancipatus. Quæ certamina tum, quantisque de rebus suscepta fuerint, ex edito libro percipi plenissime potest. Fuit autem horum omnium iste exitus, ut tandem perditus ille (cui etiam factiosorum unus tum Prætoris Assessor in aurem insusurrasse quiddam credebatur, quo malum perdito homini animum obfirmaret) à vana illa sua confidentia proditus, impietatis & infinitarum blasphemiarum ex omnium etiam Helveticarum Ecclesiarum sententia damnatus, XXVII. Octobris, nullo edito pœnitentiæ signo, infelix vivus cremaretur. Sed & Farellus eodem anno eo usque vi morbi fractus, ut à Calvino qui Neocomum ad eum visendum

vene-

venerat, pro mortuo relinqueretur, vitæ postea præter spem omnem restitutus, Ecclesiam mox recreavit. Ita plane inter spem & metum, terminante tamen dolorem lætitia, annum hunc eatenus exegimus. Ecce enim dum hæc in Serveti causa aguntur, quidam ex factiosis Bertelerius nomine, homo projectæ penitus impudentiæ, cui ob multa flagitia Presbyterium mensa Domini interdixerat, in Senatum venit, postulatque ex auctoritate Senatus absolvi: quod si factum esset, ambigi non poterat, quin mox solutis Ecclesiasticæ disciplinæ vinculis, omnia statim diffluerent. Itaq; obstat sedulo fortiterque Presbyterii nomine Calvinus, ostenditque Magistratum sacrarum legum vindicem non destructorem esse oportere: nihil denique eorum prætermittit, quæ tanti momenti contentio flagitabat. Vincebant tamen eorum falsi clamores, qui Presbyterium ajebant sibi in quibusdam Magistratus imperium arrogare, adeo ut in Diacosiorum consilio statueretur, ultimum excommunicationis judicium ad Senatus cognitionem pertinere, ut quos vellet absolveret. In quam sententiam à Senatu parum tum ad eam rem attento, obreptitie absolutorias literas sigillo Reip. communitas Bertelerius obtinuit. Ac sperabat tum Perrinus cum suis, alterum sequuturum: nempe, ut vel Calvinum nisi mandato Senatus pareret, per tumultum opprimeret, vel si pareret, nullo postea negotio Presbyterii auctoritatem omnem, id est, nequitiæ ipsorum frænum abrumperet. At Calvinus quamvis biduo duntaxat ante Cænam Dom. mense Sept. de more celebrandam, de hoc facto commonefactus, inter concionandum elata voce ac manu, multa de sacris mysteriis in eorum contemptores loquutus: *At ego*, inquit, Chrysostomum sequutus, *occidi me potius patiar, quam hæc manus Dei contemptoribus judicatis sancta Domini porrigat.* Hæc vox (mirum dictu) tantum potuit apud illos, quantumvis effrænes, ut Perrinus statim clanculum Bertelerio mandaret, ne ad mensam accederet, sintque mysteria non sine tremore quodam, quasi numen ipsum in conspectu adesset, miro silentio celebrata. A prandio vero Calvinus locum illum insignem Actorum Apostolicorum forte tractans, in quo Paulus Ecclesiæ Ephesinæ vale dicit, testatus se eum non esse, qui adversus Magistratum pugnare sciret aut doceret, cœtumque multis verbis cohortatus, ut in ea quam audivisset doctrina perseveraret, tandem veluti postremam hinc concionem Genevæ habiturus, *& quandoquidem*, inquit, *ita se* Actor. 20.
res habent, liceat mihi quoque Fratres apud vos hæc Apostoli verba usurpare, Commendo vos Deo vers. 32.
& sermoni gratiæ ipsius: quæ voces tum sceleratos illos mirifice perculerunt, tum bonos etiam tanto magis serio officii admonuerunt. Postridie Calvinus cum Collegis & presbyterio à Senatu, tum etiam à Diacosiis constanter postulavit, ut apud populum ipsum audirentur, quum de lege à populo lata abroganda ageretur, quamobrem in eam sententiam animis non mediocriter commutatis, itum est, ut suspenso illo Diacosiorum decreto, statueretur, petendum esse à quatuor Civitatibus Helveticis judicium, nec interea præjudicium ullum fieri receptis legibus oportere. Sic discussa potius quam sedata fuit hæc tempestas, quam illi præter spem omnem à Calvini capite aversam, in Farelli caput è re nata convertere tentarunt. Farellus enim mense Martio morbo illo tam gravi conflictatus, simulatque per valetudinem licuerat Genevam properans, peracerbe factiosos pro concione partim causa ipsa, partim ætate & vetere sua quadam apud illos auctoritate fretus, increparat. Ipsi vero factam sibi injuriam querentes, diem illi Neocomum reverso dixerunt, impetratis à Senatu ad Neocomenses literis, ut Farellum ad diem condictam adesse paterentur. Venit igitur Farellus, nec à periculo aberat; clamitantibus factiosis dignum esse qui in Rhodanum abjiceretur: quum ab uno ex civibus cordato juvene, admonito primum Perrino videret etiam atque etiam, ne quid detrimenti communis veluti civium parens Farellus acciperet: tum adjuncto sibi altero etiam integro juvene & socio, commonefactis cæteris quos bene affectos noverant, sese in curia Farello sistente, ibique concurrente magna urbis parte, attoniti ac de seipsis jam soliciti accusatores, audito Farello culpam ipsi sunt deprecati. Ita pene hic totus annus adversus improbos, tum pro doctrina tum pro disciplina concertando consumptus fuit: prospero tamen ubique exitu, si vulnus excipias, quod non Anglia modo, sed Christianæ omnes Ecclesiæ Eduardi religiosissimi Regis intempestiva morte acceperunt. Et tamen eo ipso Calvinus scribendo etiam intentus, egregios illos in Joannem commentarios emisit. Liceat hic nobis & utinam immerito testari de Serveto, quod de gemino monstro, Paulo Samosateno videlicet, & Ario Alexandrino, veteres illi patres experientia ipsa edocti scripserunt, ab iis nimirum primum orta incendia, quibus omnes orbis Christianæ Ecclesiæ postea pene deflagrarunt. Sumptum enim optimo jure Genevæ de Serveto supplicium, non ut de sectario quodam, sed tanquam de monstro ex mera impietate horrendisque blasphemiis conflato, quibus totos annos triginta, tum voce tum scripto cælum ac terram infecerat, ne nunc quidem dici potest quantopere Satanæ rabiem exacerbarit, exorta flamma, quæ Poloniam primum, inde Transsylvaniam & Ungariam corripuit: & utinam non longius pervaserit. Quod & ipse Satanico plane spiritu prædixisse merito videri potest, quum hanc ex Apocalypsi sententiam, ea qua cætera consueverat conscientia descriptam, illi suo libro præscriberet: *Factum est in cœlo prœlium magnum, Michaël & Angeli ejus pugnantes cum dracone.* Vere id quidem, si *cum*, non pro κατὰ, sed pro σὺν, accipias. Vix igitur desierant calere infelicis illius cineres; quum de pœnis hæreticorum quæri cœpit: quibusdam coërcendos quidem, sed ultimo supplicio affici jure non posse opinantibus, aliis quasi de hæresi satis ex Dei verbo liquere non posset, & de Religionis capitibus

omnibus in utramque partem sentire Academicorum more liceat, existimantibus unius Dei esse judicio relinquendos. Illam opinionem boni etiam nonnulli tuebantur, veriti nimirum ne si aliter sentirent, tyrannorum in pios sævitiam accendere viderentur, istius autem auctores quorum Principes erant Sebastianus Castellio, & Lælius Socinus, suam ipsorum causam agentes: iste quidem occultius, ille vero apertius, ut qui sua quadam in sacrorum Bibliorum perversionem præfatione, palam verbi divini satis perspicuam auctoritatem convellere studuisset, suisque in priorem ad Corinth. Epistolam adnotationibus, ut à verbo scripto tanquam imperfecto nos abduceret diserte scripsisset, Paulum quandam Theologiam ea quam scriptis tradidisset reconditiorem, perfectos nescio quos suos discipulos docuisse. Itaque
M. D. LIV. quum anno M. D. LIV. ineunte, Calvinus subscribentibus Collegis omnibus copiosam Servetanæ doctrinæ refutationem edidisset, adjectis etiam rationibus, cur & quatenus à Magistratu quoque, legitima præeunte cognitione, puniri hæreticos oporteret, opposuerunt isti farraginem, partim ex scriptis piorum Doctorum depravatis, partim ex fanaticorum quorundam ignoti alioquin nominis schedis consarcinatam, Martini cujusdam Bellii nomine (is ipse fuit Castellio, quamvis id postea ejurarit) præfationi inscripto & ementito Civitatis nomine, in qua editam fuisse hanc farraginem mentiebantur. Huic autem non tantum illo errore, sed multis etiam blasphemiis scatenti libello postea respondi, ut ea molestia Calvinum longe melioribus curis, scribendis nimirum eruditissimis in Genesin Commentariis intentum, & aliis itidem, de quibus dicemus, Ecclesiæ suæ depellendis periculis occupatum, liberarem. Pergebant enim rebus novandis intenti factiosi: & quamvis rursum secunda Febr. coram Senatu solenni promisso sancita esset ἀμνηστία, tamen se ipsis quotidie deteriores evadebant: utrinque valde occupato Calvino, dum & illos pro suo more increpando, ad meliorem frugem revocare, & bonos adversus illorum improbitatem confirmare studeret. Nam eo usque processerunt improbi, ut verbum Dei in obscœnas cantiones transformarent, & obvios vespere peregrinos pulsarent, ac interdum etiam spoliarent. Privatim vero ac proprie Bolseci, Castellionis & aliorum quorundam, de veritate scilicet valde solicitorum hominum, opera utebantur, controversiæ de prædestinatione renovandæ: adeo ut famosum libellum convitiorum plenum, eumque anonymon sparsisse non contenti: quo fidum illum Dei servum miris modis lacerabant, miserit Castellio Latinum alterum Lutetiæ clam excudendum: cui postea respondi, sicut & ipse Calvinus quasdam ejusdem argumenti ineptias certis capitibus comprehensas refutavit. Incumbebat etiam ei tum temporis ex Anglia profugorum cura, quorum alii Vezaliæ, alii Emdæ, alii denique Francofurti consederant, omnes à Calvino consilium subinde flagitantes: nec parum etiam angebatur quorundam Gallicæ Argentinensis Ecclesiæ ab ipso olim plantatæ pastorum audacia, aliorum occulto favore adjuta. Denique quantopere hoc anno pro variis Ecclesiis laborarit, testis est insignis literarum copia, quibus & magnates multos ad amplectendum Euangelium excitavit, & fratres plurimos, alios non procul ab extremis periculis, alios in vinculis positos maximo cum fructu confirmavit. Diximus antea de doctrinæ Sacramentorum inter omnes Helveticas & Rheticas Ecclesias consensu edito, maxima doctorum & bonorum omnium gratulatione. Displicuit hæc concordia spiritui erroris, cujus jamprimum ea est quam cernimus efficacia. Itaque facile reperit qui sopitum ignem foderet, Joachimum nimirum quendam Westphalum: cui classicum canenti, succinuit postea Heshusius tunc verbi Minister, nunc etiam Episcopus, de quibus mox dicendum nobis erit. Ac tunc quidem Calvinus consensionis illius explicationem edidit, quæ quo magis rabiem istorum exacuit, eo
M. D. LV. omnibus veritatis amantibus profuit magis. Annus vero proxime consecutus mirifico Dei beneficio Reipublicæ ac Ecclesiæ Genevensi optatam quietem à domesticis certaminibus attulit: factiosis autem sua ipsorum opera perditis, horrenda conjuratione peropportune per ebriosorum quorundam ex consciorum numero petulantem audaciam detecta: & aliis quidem capitis supplicio affectis, aliis vero solum vertentibus, qui etsi aliquamdiu postea civitatem vexarunt, turpiter tamen omnes postea intereuntes, singulare seri quidem, sed justi divini judicii exemplum præbuerunt. Sic liberata fuit ab his pestibus Respublica quum altero Dei beneficio paulo ante allato quatuor Helveticarum civitatum responso (quarum sententiam diximus ad annum superiorem visam Senatui fuisse super Ecclesiastica Genevensi disciplina percontanti) vetera omnia Ecclesiasticæ politiæ edicta, contra factiosorum expectationem, communibus civium suffragiis rogata perlataque fuissent. Non defuit tamen in quo tum quoque Calvinus strenue exerceretur. Nam foris quidem tum de Polonicis Ecclesiis voluntate Regis constituendis, tum de furiosa illa tempestate commutatis in Anglia rebus excitata, quæ tres illos incomparabilis pietatis Episcopos & Martyres Joannem Hopperum, Nicolaum Ridlæum, & Hugonem Latimerum inter tot alios fere innumerabiles, ac tandem etiam magnum illum Crammerum Cantuariensem Archiepiscopum in cælum usque expulit, consolandis denique fratribus in Gallia vinctis, ac præsertim quinque fortissimis Martyribus hoc ipso anno Cameraci crudelissime crematis plurimum laboravit. Domi vero Serveti cineres pullulare cœperunt: cujus blasphemiis favere deprehensus Matthæus Gribaldus non incelebris Jurisconsultus, qui, quum Genevam forte venisset (erat enim Fargiarum dominus, qui pagus est in Genevæ vicinia) deductus ad Calvinum à quibusdam Italis, apud quos ille Patavii docuerat, recusante Calvino dextram illi porrigere, nisi prius

de

de primario Christianæ fidei articulo, id est de sacra Triade & Deitate Christi inter eos conveniret, nullum postea locum ullis admonitionibus vel argumentis reliquit. Itaque quod ei jam tum prædixit Calvinus, grave nimirum Dei judicium pertinaci ipsius impietati imminere, hoc re ipsa postea expertus est. Tubinga primum profugus, quo fuerat Vergerii favore introductus: Bernæ postea captus, simul atque abnegatione liberatus, ad ingenium postea rediens, Gentilis de quo mox dicemus fautor & hospes, superveniente demum peste correptus, paratum sibi supplicium prævenit. Aliud denique Calvinum hujus anni solidum gaudium gaudere prohibuit. Paucorum videlicet vicinorum pastorum factio, qui sponte alioqui currentes, Bolseco præterea instigante, ut sibi nomen aliquod ex tanti viri reprehensione quærerent, homines alioqui multis jam notis aspersi, non aliter in eum debacchabantur, quam si Deum idcirco faceret malorum authorem, quod ab æterna Dei providentia & ordinatione nihil excluderet. His calumniis de quibus antea nos quoque aliquid diximus, etsi nihil ille movebatur, tandem tamen illorum maledicentia coactus, impetravit à Senatu, ut una cum legatis Bernam profectus, veritatis causam coram Bernensibus ipsis ageret. Acta igitur illic causa est, & Sebastianus quidam infamia & exilio multatus: Bolsecus excedere finibus tum quidem jussus: neque tamen tum quicquam illis de re ipsa definire visum est, ita Domino Ecclesiæ suæ consulente. Visus enim fuisset Calvinus auctoritate vel gratia obtinuisse, quod ultro postea contigit. Nam & illæ omnes calumniæ non ita multo post in fumos abierunt, & Andreas Zebedæus accusator acerrimus, Calvino jam mortuo, quum & ipse jam esset moriturus, Neviduni oppido quatuor milliaribus Genevæ distante accitis præcipuis civibus, ultro agnita quam oppugnarat veritate, & acta illa sua detestans, schedas omnes suas spectante se concremari jussit, judicio certe meliore, quam si hæc fuissent mille Senatusconsultis imperata. Anno deinceps altero, Calvinum imprudentem tertiana in concione M. D. LVI.
invasit, ac tandem invitum ex suggesto coëgit descendere, multis inde falsis sequutis rumoribus, iisque usque adeo Pontificiis gratis, ut de Calvini morte solenni supplicatione Novioduni Calvini patria, Canonici suis idolis gratias egerint. Sed vicerunt bonorum preces: tantumque abfuit ut Calvinus ex eo morbo interiret, ut contra veluti novis auctus viribus, longum iter præter morem Francofurdum usque videlicet ingrederetur, quo fuerat pacandis Ecclesiæ Gallicæ quæ jam tum illic erat dissidiis evocatus. Hinc demum ille rediens, M. D. LVII.
licet afflicta nonnihil valetudine, nihil tamen de quotidianis laboribus remisit, editis anno consequente in omnes Psalmos Commentariis longe doctissimis, quibus præfationem vere pretiosam adjunxit. Annum autem istum alioqui ob tumultus à Ministris illis factiosis nonnullis excitatos valde turbulentum, & tritici caritate infamem, consumpsit partim tuendæ adversus Joachimum Westphalum veritati: quumque Westphalo postremum respondisset, nec ille tamen garriendi finem faceret, has partes in me recepi, eo per Dei gratiam cujus minime pœnitere me possit eventu. Tunc quoque tum ab illo, tum etiam à me refutatæ sunt Castellionis adversus æternam Dei prædestinationem calumniæ, quas ille suppresso nomine spargendas curarat. Graviter autem illum inprimis excruciavit sævissima præsertim Lutetiæ orta piorum persequutio, intercepto illorum cœtu in vico Jacobæo, quo ad celebrandam cænam Domini convenerant. Ex eorum numero cæteris per noctis tenebras elapsis, capti sunt circiter octoginta, multisque cum opprobriis ac convitiis prima luce in carceres pertracti, quamvis aliquot etiam primæ nobilitatis mulieres in iis cernerentur. Accendebant Regis iram non modo qui illum circumstabant, verum etiam ipsa temporum occasio. Hæc enim tum inciderunt, quum insignis illa clades ad Sanquintinum esset accepta, & nocte convenerant pii, quod illis interdiu nullo modo licebat. Itaque vetustæ illæ & rancidæ calumniæ in Christianos olim excogitatæ, tunc quoque auctore quodam Demochare Sorbonico Doctore repositæ sunt, quasi videlicet omnium malorum causa unis vere Christianis esset tribuenda. Subornati etiam qui λυχνομοιχείαν confirmarent, quibus creduli plerique assentiebantur. Producti sunt igitur ad flammas ad septem, ter repetito exemplo: in quorum primo accensita est nobilis quædam mulier, cujus demum ut & sex aliorum atque in his novissimorum duorum adolescentum constantia plane fuit admirabilis. Verum partim detecta quidem, sed minime tamen coërcita Sorbonicorum calumnia, matre nempe captivas secum filias, quæ constupratæ dicebantur, ad inspectionem judicibus offerente, & optimo quodam doctissimoque viro pastorem aliquot ante mensibus ibi agente, egregio libello cuncta illa mendacia facile revincente, partim intervenientium Germanorum Principum legatione quam summa celeritate Calvinus procuravit, tempestas illa nonnihil conquievit. Annus hunc consequutus, Reipublicæ Genevensi felix illuxit, perpetua inter Bernenses & M. D. LVIII.
Genevenses inita confœderatione, contra exulum illorum expectationem. Sed hanc felicitatem multa quoque adversa aliunde comitata sunt, præter etiam exulum irritos ultimos conatus, de quibus plura dicere non constitui. Nam foris quidem recrudescebat in Gallia persecutio, domi vero ex Serveti cineribus auctore quodam Valentino Gentili Consentino, teterrima Tritheitarum hæresis pullulabat. Itaque ut illis malis occurreretur, missi sunt ad Germaniæ Principes cum Calvini literis, qui tot Ecclesiarum calamitatibus expositis, intercessionem eorum postularent, dum assiduis literis interea laborantes Calvinus confirmabat. Cum Gentili vero quid actum sit, quis denique fuerit istius monstri exitus, paucis commemorabo. Erat enim tota hæc historia partim ab ipso Calvino ex actis publicis, partim à Be-

nedicto Aretio Bernensi Theologo pastore fideliter descripta, adjectaque blasphemiarum ipsius refutatio, quæ quidem omnia aliaque eodem congesta quæ ad illud argumentum pertinent, edita sunt in hac civitate anno Domini LXVII. supra sesquimillesimum. Ergo infelix iste sagaci quidem sed vafro sophisticoque ingenio præditus, aliquanto post sumptum de Serveto supplicium, nactus illius librum, itemque Calvini refutationem, facile animadvertit neque illius spectra & ideas quibus Samosateni hæresin ille coloraverat, neque invectam à Sabellio personarum cum Essentia confusionem, Deitatem denique Christi qualem impurus Arrius fictitiam esse docuit, cum verbo Dei conciliari posse. Et quum rursus quæ in scripturis de una Dei essentia & tribus inter se re ipsa distinctis hypostasibus traduntur, intelligentiæ nostræ minime quadrare videret, fecit quod ejusmodi ingenia consueverunt, id est, non sese Dei sapientiæ submisit, sed id demum verum esse sibi persuasit quod cum humana ratione consentiret. Itaque Monarchia ad unicam patris personam translata, quem solum illum & unicum αὐτόθεον esse voluit, *Essentiationem*, id est, Essentiæ propagationem, tresque numero ut personas, sic etiam Essentias, id est tres numero Deos, tres æternos, omnipotentes, immensos aperte profiteri cœpit: eoque non modo sacrum Dei verbum, sed ipsius etiam Synodi Nycenæ (repudiato tamen Athanasii Symbolo) & vetustiorum scriptorum, videlicet Ignatii, Tertulliani, Irenæi & Lactantii auctoritatem inaudita quadam impudentia detorquere. Alios enim omnes orthodoxos scriptores Nycenam Synodum sequutos, non tantum repudiabat, sed etiam ut impios sugillabat. Hanc autem blasphemiam aliæ quoque de hypostatica unione sequebantur. Hæc clanculum initio inter paucos quasi disputationis causa agitata (quorum præcipui fuerunt Joan. Paulus Alciatus Mediolanensis Miles, & Georgius Blandrata Saluciensis professione Medicus) tandemque Italico presbyterio nunciata, causam cogendo extra ordinem cætui præbuerunt, ubi coram delectis Senatoribus omnibusque Ministris ac Presbyteris, patienter auditis, ac ex Dei verbo per Calvinum refutatis, quæcunque illi proferre voluerunt, ita res est composita ut scriptæ orthodoxæ fidei omnes Itali statim subscriberent, sex duntaxat exceptis: qui tamen & ipsi postea seorsim vocati, manu quidem, at corde non item, ut postea apparuit, subscripserunt. Rediens igitur ad ingenium Gentilis, eandemque blasphemiam rursum spargere deprehensus capitur, captus nihil dissimulat, auditus quamdiu & quantum voluit. Tandem veluti victus (nec enim aliud habebat quam pertinaciam quod Calvino regereret) resipiscentiam incredibilem simulat, cujus etiam exemplum propria ipsius manu scriptum extat. Quid plura? abnegatione per compita civitatis facta, dimittitur præstito jurejurando sese portas urbis non excessurum: mox tamen violata fide ad Matthæum Gribaldum in Sabaudiam fugit. Sequuti sunt aliquanto post Alciatus & Blandrata, Transsylvaniæ & vicinarum regionum vastatores futuri. Gentilis autem jam tum imminente illi Dei judicio apud Gribaldum manens (nam uterque illos alios & imperitos & indoctos homines contemnebat) ibique libellum adversus Athanasium & Calvinum cudens, indeque Lugdunum transiens, ubi excudendum illum (inscripta Gajensi Præfecto istorum scelerum prorsus inscio præfatione) curavit, deinde Lugduni nescio quo modo à Pontificiis captus, quum sese in Calvinum scribere dixisset, tanquam bene de Ecclesia Catholica meritus dimittitur. Inde in Moraviam ad Blandratam & Alciatum aliosque nihilo meliores discedit: ubi quum satis inter eos convenire non posset, quod à Tritheismo ad Samosatenum plerique transivissent, veluti trahente illum ad pœnam ipsius Christi manu, in Sabaudiam ad suum Gribaldum redit. At illam pestem altera jam pestis sustulerat. Ereptus etiam nobis jam erat Calvinus. Tum ille sive penitus amens, sive quod mortuo Calvino, neminem superesse confideret à quo revinceretur, recta ad Gajensem ipsum Præfectum ipsi merito infestum venit: à quo mox agnitus, & Bernam justo Dei judicio ex superiori illa fluctuatione ad dicendum causam missus, tum perjuriorum, tum improbitatis manifestæ convictus, frustra tentatis omnibus quibus in rectam viam revocaretur, capite multatus, dignas tandem tot sceleribus pœnas persolvit. Hic igitur postea fuit illius causæ exitus. Et tamen ne nunc quidem desunt egregii scilicet Christianismi assertores, tum ex Catholicis, tum ex bonis illis Ubiquitariis, qui Calvinum audeant tanquam earum blasphemiarum auctorem, imo etiam ut qui Atheismo sive Mahumetismo aditum aperuerit, calumniari: quibus tamen altum stertentibus, eas ipsas blasphemias primus Calvinus, ac pene unus nostro tempore tanto labore coarguit. Lutetiæ vero Cardinalis, ex cujus nutu Rex cuncta administrabat, criminis hæreseos cognitionem à judicibus ordinariis & laicis quos vocant, ad Triumviros Cardinales traducere conatus, repugnante divinitus potius quam humanitus Parisiensi Parlamento, utpote quod suam ipsius, non Christi causam ageret, totum illud nefarium consilium omisit. Sed extremus hic annus initium nobis majoris luctus attulit, correpto quartana Calvino mense Octobri, quem morbum experti tandem sumus nimium vere dicere medicos senibus lethalem esse. Etsi enim morbus ille Calvino octimestris tantum fuit, sic tamen corpusculum illud macilentum, & laboribus ac viribus attritum confecit, ut nunquam postea penitus convaluerit. Interim ille quantumvis monentibus medicis, & obtestantibus nobis ut sese tandem aliquando respiceret, abstinere quidem necessario à concionibus & prælectionibus: interea vero literis undiquaque dictandis, & variis scribendis dies ac noctes impendere, nec aliud habere frequentius in ore, quam sibi acerbam esse vitam ut ipse ajebat, ociosam: quum nos interim valentes præ illo ociosi videri possemus.

Cujus

Cujus rei testes sunt Christianæ institutionis ultima editio tum Latina tum Gallica, & Commentarii in Jesaiam ab eo non tam emendati (quales illos Galasius ex ore prælegentis exceptos ediderat) quam novi prorsus emissi. Insignis fuit annus consequens duorum potentissimorum Regum pace, arctissimaque contracta affinitate, extremus idem forsassis Genevensi Civitati futurus, nisi Pontificiorum consilia, qui Regis Henrici simplicitate abutebantur, divinitus fuissent impedita. Constat enim, Henricum, severissimis positis edictis, ideoque in carcerem conjectis aliquot Senatoribus, (qui tantisper dum Concilium universale cogeretur, mitius in causa Religionis agendum censebant) hoc unum inprimis sibi propositum habuisse, ut restituta suo Duci Sabaudia, Genevam funditus everteret: Genevæ contra laborante inprimis Calvino, quantumvis valetudinario, atque eo gravissime afflictas Ecclesias cunctosque fratres confirmante, tum etiam precibus assiduis opem à Domino flagitante. Ecce autem, in medio illo eminus juxta ac cominus vigente terrore, Rex ipse in ipso celebrandarum nuptiarum apparatu, quibus pacem firmabat, ludicro hastarum concursu, letale vulnus accipit: atque illud etiam ejusdem unius hominis manu, cui, regiorum stipatorum tunc Præfecto, Senatores illos comprehendendos paulo ante Rex ipse mandarat: quam cædem postea Cardinalis Lotharingus XXI. Decemb. doctissimi Jurisconsulti, ac integerrimi Senatoris, sanctissimi denique Christi Martyris Annæ Burgii morte iniquissima videri voluit expiasse. Geneva autem singulari Dei beneficio in eam confidentiam illis, quod vix credibile sit, temporibus erecta fuit, tanquam Domino ex densissimis tenebris limpidissimam lucem iterum atque iterum excitante, ut quo anno & momento fere in ipsius exitium tam potentes Principes conjurarent, magnificis ædibus Gymnasii à fundamento hortatore Calvino extructis, scholam octo puerorum Præceptoribus, & publicis Hebraicæ, & Græcæ linguæ, ac Philosophiæ, Theologiæ denique Professoribus ornatam, Deo Optimo Maximo solenni ritu honorato, & frequenti cœtu in primario templo perlectis tum primum atque expressis, quæ ad utilissimæ ac sanctissimæ institutionis usum & confirmationem perpetuam pertinerent, solenni quodammodo ritu consecraret. Anno proximo gravatus est invidia Calvinus à nonnullis, quasi quosdam adversus Franciscum II. paterni regni hæredem concitasset, eos videlicet, à quorum casu Ambosiani tumultus nomen auditum est: quum Calvinus ipse, quod certo scio, quidquid hoc fuit, nunquam intellexerit, adeoque palam ore, & scriptis ad amicos literis improbarit. Eodem anno Stancarus quidam Mantuanus (fatali videlicet Polonis Italia) asserere cœpit Christum non esse nisi secundum carnem Mediatorem: Arianismi insimulans quotcunque illum dicerent, quatenus etiam Deus est, Mediatorem esse: quasi filium facerent patre minorem. Hanc calumniam, & totum hoc dogma, quum alii, ut Philippus & Martyr, solide refutarunt, tum etiam Calvinus rogantibus Polonis perbreviter quidem, sed nervose admodum coarguit: simulque prospiciens quod mox evenit, futurum videlicet, ut Stancari refutandi studio nonnulli imperitiores (nisi sibi caverent) in errorem Tritheitarum inciderent, diserte præmonuit, ut à Blandrata, & aliis eum sequutis sibi caventes, sic assererent Christum esse secundum utramque naturam Mediatorem, ut interea Deitatem non multiplicarent: sed frustra id factum, quod ad eos attinet quibus pereundum erat. Tum quoque Waldenses Boëmi, quos vocant, duobus fratribus ad Calvinum missis, quædam ab eo sunt de Religione percontati: quibus ille sicut par erat benigne satisfecit, eos etiam cohortatus, ut cum reliquis Ecclesiis sese prorsus conjungerent. Eodem tempore quum non pauci pii Galli post Mariæ Reginæ mortem, singulari serenissimæ Reginæ Elizabethæ pietate & humanitate freti, in Angliam refugerent, peterentque reverendi viri Edmundi Grindalli Episcopi Londinensis assensu, ut Geneva mitteretur, qui Ecclesiam Gallicam illic constitueret, missus est eo Galasius. Cæterum extremo anno M. D. LX. Francisci II. Regis obitu plane repentino, & quidem eo ipso momento quo jam erant ita desperata omnia, ut iis Deus unus mederi posset, vix inierat regnum Carolus IX. adhuc puer, quum Genevam per caduceatorem allatæ sunt ejus nomine scriptæ literæ, quibus missos inde querebatur, qui regnum Galliæ turbarent, petebatque ut mox revocarentur, alioqui se justissimas ulciscendæ injuriæ causas non prætermissurum. Vocatus à Senatu Calvinus, suo collegarumque nomine respondit, se, petentibus Gallicis Ecclesiis, spectatæ fidei & integræ vitæ hominibus, quos eam ad rem idoneos fore sperabant, auctores hortatoresque fuisse, ne patriæ, opem suorum in causa tam sancta, Ecclesiæ videlicet puræ instituendæ, flagitanti, deessent: hoc illos præstitisse non ut regnum turbarent, sed ut Euangelium pacis docerent: quod si quid præterea fecisse arguerentur, sese paratos esse coram ipso Rege accusatoribus respondere. Neque longius ista processerunt. Eodem anno Calvinus & ego Tilemanni Heshusii importunissimi hominis libro respondimus. Calvinus deinde Valentini Gentilis blasphemias Lugduni tum adversus Athanasii symbolum excusas refutavit. Edidit quoque suas in Danielem prælectiones Gallicis Ecclesiis inscriptas, ac in illis quidem prophetæ interpretem, in ipsa vero inscriptione Prophetam egit, imminentes tempestates prædicens, quo tempore coacto Possiaci Episcoporum conventu, & Regi in amplissimo regni consessu à me exhibita probataque Gallicarum Ecclesiarum Confessione, plerique sibi Papatus profligationem quasi instantem pollicebantur. Tum quoque inter cæteros Franciscus Balduinus, Ecebolius postea propter Religionem ter minimum aut etiam quater mutatam cognominatus, (nam & ante novissimum Ecclesiarum Gallicarum casum ad XXIV. Aug. M. D. LXXII. nescio quo ut nobis ali-

Margin notes: M. D. LIX. (beside "Insignis fuit annus consequens"); M. D. LX. (beside "Anno proximo"); M. D. LXI. (beside "mederi posset, vix inierat regnum").

quando etiam tum adjungeretur affectu mirifice duci, ab optimis ac sanctissimis viris testatum, exhibitis ad eam rem boni ipsius Balduini ad Synodum literis, habuimus) ille, inquam, à Cardinali subornatus, & Navarreno malis artibus conciliatus, libellum quendam, sive à se, sive potius à Cassandro quodam editum, qui sese Pium & Moderatum virum nuncupabat, in aula venditabat, Interimistico illo Cæsaris V. edicto eo etiam deteriorem, quod moderatæ cujusdam instaurationis specie, omnes Papatus corruptelas tueretur. Hujus rei à me commonefactus Calvinus, refutationem libelli edidit, cui mox alia sunt adjuncta, quæ Balduini ingenium & institutum quibusvis patefacerent. Hoc vero concoquere non potuit rabula, neque magis alterum meum responsum: nec ab eo tempore Calvinum meretriciis convitiis impetere destitit, donec anno superiore, Deo hominibusque alterutrius Religionis, quos toties fefellerat, invisus, Lutetiæ litem nescio quam persequens, sive livore tabescens, quod alium sibi prælatum videret, qui Henricum III. in Poloniæ regnum
M.D. LXII. proficiscentem comitaretur, vivere simul ac maledicere desiit. Anno vero LXII. non modo pace, sed etiam libertate Gallicis Ecclesiis solenni Regio Edicto certis conditionibus concessa, mox autem Navarreno Pontificiis artibus subornato, quum Guisius edita illa immani Vassiacena strage classicum cecinisset, & bellum illud civile his auspiciis cœpisset, quo nunc totos XII. annos misera Gallia deflagrat, quot quantæque curæ Calvinum confecerint, dici non potest: sic etiam ingravescentibus ejus morbis, ut jam tum illum divinare liceret ad meliorem vitam citato gradu progredi. Nec tamen consolari & hortari unumquemque, imo ne concionari quidem, & Theologiam in schola profiteri destitit: emisitque eo anno pulcherrimam fidei confessionem ad status imperii Francofurti tunc congregatos, nomine Principis Condensis & piorum omnium, quos, præter belli ipsis injustissime illati injuriam, indignissime etiam apud Germanos tunc falsorum dogmatum nomine traductos auditum esset. Neque hic pigebit quiddam animadversione non indignum commemorare. Jacebat ex podagra Calvinus in lecto XIX. Dec. qui dies erat Sabbathi, & Boreas jam totum biduum flabat quam vehementissime. Tum Calvinus multis audientibus. Equidem, inquit, nescio quid hoc rei sit, videbar mihi hac nocte audire tympana bellica quam fortissime personantia, nec poteram mihi persuadere, quin ita se res haberet. Precemur obsecro, nam omnino magni aliquid geritur. Atqui hoc ipso die accidit ille apud Druidas acerrimus conflictus: de quo
M.D. LXIII. aliquot post diebus Genevæ fuit renunciatum. Anno consequente nempe LXIII. sic exacerbati sunt ejus morbi, iique multiplices, ut plane sit incredibile, in corpusculo tam imbecillo, tot laboribus exhausto, tot denique morbis attrito, tam fortem ac generosum animum contineri diutius potuisse. Siquidem ne tunc quidem adduci potuit, ut sibi parceret. Imo si quando (quod nunquam nisi penitus invitus fecit) publico suo munere abstinebat, domi interea vel consulentibus respondebat, vel amanuenses dictando indefessus ipse fatigabat. atque ejus rei fidem faciunt tum binæ illæ maxime seriæ ad Polonos admonitiones adversus blasphemos illos sacræ Triadis hostes, tum etiam quod fratribus ex Synodo Lugdunensi ad se missis abunde tum voce tum scriptis respondit, quod Commentarios in quatuor Mosis libros Latinos edidit, quod Gallicos ex Latinis ipsosmet fecit, quod denique Commentarium in librum Josuæ, qui fuit ultimus ipsius labor, jam tum inchoavit, quem tan-
M.D. LXIV. dem etiam moribundus absolvit. Annus autem LXIV. supra sesquimillesimum ipsi quidem perpetuæ felicitatis, nobis autem longe maximi justissimique doloris initium fuit. Siquidem VI. Febr. Asthmate vocem ejus præpediente ultimam habuit concionem: & ab eo tempore, eo excepto quod aliquoties ad Congregationis cœtum deportatus (quod illi ultimo Martii novissimum accidit) paucula verba fecit, omni docendi munere abstinuit. Ipsius morbi, incredibilibus animi corporisque laboribus contracti, varii multiplicesque fuerunt, uti sua quadam ad Medicos Monspessulanos epistola edita eos ipse percenset. Præterquam enim quod corpore fuit natura imbecillo, macilento, & ad tabem ultro inclinante, dormiens pene vigilabat, magnam anni partem concionando, docendo, dictando consumebat. Per decem minimum annos prandio abstinuit, ut nullum omnino cibum extra statam cœnæ horam sumeret: ut eum mirum sit Phthisim effugere tamdiu potuisse. Fuit autem ei hemicrania familiaris, cui sola illa inedia medebatur, adeo ut nonnunquam totas XXXVI. horas cibo abstineret. Sed & partim ex vocis contentione, partim quod sero nimis animadversum est, ex immodico aloës usu, primum in hæmorrhoïdas easque tandem ulcerosas, deinde quinque ante mortem annis in sanguinis excreationem aliquoties incidit. Quartana vero ipsum deserente, successerunt in dextro crure podagra, colici subinde recurrentes dolores, calculus denique, quem alioqui nunquam nisi aliquot ante mortem mensibus senserat. Medici quæcunque remedia poterant, adhibebant, nec quisquam hominum fuit, qui Medicorum præcepta accuratius observaret: cæteroquin quod ad animi labores attinet, valetudinis negligentissimus, adeo ut illum ne acerrimi quidem hemicraniæ dolores à concionando unquam prohibuerint. Tot autem morbis oppressum, nemo ne voculam quidem audivit emittentem, forti, nedum Christiano viro indignam. Tantum oculos in cælum attollens, *Usquequo*, inquiebat, *Domine!* hoc enim etiam valens tanquam symbolum in ore habebat, agens de fratrum calamitatibus, quibus noctes ac dies magis etiam quam suis ullis malis afficiebatur. Admonentibus & obtestantibus nobis, ut saltem ægrotus ab omni dictandi, aut saltem scribendi labore abstineret. quid ergo, inquiebat, vultis me otiosum à Domino

mino deprehendi? Die Martii 10. quum ut sæpe consueveramus ad eum una venissemus, deprehendimus illum vestitum, & suæ mensulæ ad quam scribere aut meditari solebat assidentem, unde conspectis nobis, postquam aliquamdiu fronte in alteram manum, ut meditans consueverat, inclinata conticuisset, tandem voce subinde interrupta, sed blando & renidente vultu, At ego, inquit, vobis charissimi fratres, magnas gratias ago de vestra pro me solicitudine, & spero me intra quindecim dies (is autem morum censuris de more destinatus erat) vestro cœtui postremum interfuturum. Tum enim opinor Dominum patefacturum, quid de me statuerit, & fore ut me ad se recipiat. Interfuit igitur censuris ut ante consueverat, ejusdem mensis XXIV. iisque pacifice peractis, sentire se dixit nonnihil dilationis sibi à Domino concessum: acceptoque in manus novo Testamento Gallico, quædam nobis in subjectis adnotationibus legit ipsemet, & de iis fratres consuluit, quod eas quoque emendandas suscepisset. Postridie pejus habuit, quasi pridiano labore fatigatus. XXVII. vero ad Curiæ fores delatus, pedibus in Senatoriam usque aulam comitibus duobus innixus ascendit, ibique novo Rectore Scholæ Senatui oblato, aperto capite gratias egit pro acceptis ante beneficiis, ac nominatim quod in hoc suo ultimo morbo tantam sui rationem Senatus habuisset. Nam sentio, inquit, me postremum in hunc locum venisse. Quæ vix deficiente voce effatus, mœstis ac lachrymantibus vale dixit. Secunda die Aprilis qui dies erat Paschæ, quamvis prostratis viribus, tamen sellula in templum delatus, toti concioni interfuit, Cœnam Domini ex mea manu accepit, eoque vultu hymnum cum aliis, quanquam tremula voce, cecinit, ut non obscura lætitiæ signa in moribundi vultu elucerent. XXV. Aprilis Testamentum totidem verbis condidit.

JOANNIS CALVINI TESTAMENTUM.

IN nomine Domini, Amen. Anno M. D. LXIV. die Aprilis XXV. Ego *Petrus Chenalatus* civis & Notarius Genevensis testor ac profiteor me evocatum fuisse à Spectato viro *Joanne Calvino* Ministro verbi Dei in hac Ecclesia Genevensi, & ejusdem civitatis adscripto cive, qui tum corpore quidem ægro, sed mente integra, dixit sibi esse in animo testamentum suum conficere, & extremæ voluntatis judicium exponere: à meque petiit ut illud exciperem, & uti lingua nuncuparet, ac dictaret, ita conscriberem, quod confestim fecisse me profiteor, atque ad verbum ut nuncupare & dictare voluit, conscripsisse, neque quicquam ad illius verba adjecisse vel de iis detraxisse, sed hanc ab illo dictatam formulam sequutum esse.

IN nomine Domini, Amen. Ego JOANNES CALVINUS *Minister verbi Dei in Ecclesia Genevensi, variis morbis oppressus & afflictus, ut facile animum inducam, Dominum Deum statuisse me propediem ex hoc mundo educere, constitui facere meum testamentum, meamque ultimam voluntatem literis mandare, ea forma quæ subsequitur:* PRIMUM *omnium gratias ago Deo, quod misertus mei (quem crearat & in hoc mundo collocarat) non solum me è profundis idololatriæ tenebris, in quas demersus eram, eripuit, ut me in Euangelii sui lucem adduceret, & doctrinæ salutis participem faceret, cujus eram indignissimus: neque solum eadem misericordia & benignitate multa mea vitia & peccata benigne & clementer toleravit, pro quibus tamen merebar ab illo rejici & exterminari: Verum etiam tanta erga me clementia & mansuetudine est usus, ut opera mea dignatus sit uti in prædicanda & promulganda veritate sui Euangelii: testorque ac profiteor mihi esse in animo quod reliquum est vitæ in eadem fide & religione transigere, quam mihi per Euangelium suum tradidit: neque aliud præsidium aut perfugium salutis habere, quam gratuitam ipsius adoptionem: qua una salus mea nititur: ac toto pectore amplector misericordiam, qua propter Jesum Christum erga me est usus: compensans mea crimina cum merito mortis & passionis ipsius, ut hac ratione pro criminibus & delictis meis omnibus satisfiat, eorumque memoria deleatur. Testor etiam ac profiteor me suppliciter ab eo petere, ut ita me ablutum & mundatum velit sanguine summi illius redemptoris, effuso pro humani generis peccatis, ut mihi liceat apud tribunal ipsius consistere sub ipsius Redemptoris imagine. Item profiteor, me sedulo pro modo gratiæ & benignitatis qua Deus erga me usus est, operam dedisse, ut cum in concionibus, tum etiam in scriptis & commentariis pure & caste verbum ipsius prædicarem, & fideliter Sacram ipsius Scripturam interpretarer. Testor etiam ac profiteor me in contentionibus & disputationibus omnibus, quæ mihi cum hostibus Euangelii habendæ fuerunt, nullis præstigiis, nullis malis artibus & sophisticis usum esse, sed candide ac sincere in veritate propugnanda versatum esse. Verum, hei mihi, studium illud meum & Zelus (si hoc nomine dignus est) adeo remissus & languidus fuit, ut innumera mihi ad munus meum præclare fungendum defuisse fatear. ac nisi immensa Dei benignitas adfuisset, totum illud studium meum inane atque evanidum futurum fuisse: quin etiam agnosco nisi mihi eadem benignitas adfuisset, animi bona quæ mihi Deus largitus est, magis ac magis me culpæ atque ignaviæ reum apud ejus tribu-*

tribunal factura fuisse: quas ob res testor ac profiteor, nullum me aliud præsidium salutis sperare, nisi hoc unum, quum Deus Pater misericordiæ sit, ut sese mihi, qui me miserum peccatorem agnosco, patrem ostendat. Quod reliquum est, volo post meum ex hac vita discessum, corpus meum terræ mandari eo ritu ac modo, qui in hac Ecclesia & civitate usitatus est: dum beatæ resurrectionis dies adveniat. Quantum ad tenue patrimonium, quod mihi Deus largitus est, de quo in hoc testamento disponere statui, Hæres meus esto Antonius Calvinus, frater meus charissimus: sed honoris causa duntaxat: præcipitoque ac sibi habeto pateram argenteam quæ mihi à Varannio dono data est: qua eum contentum esse cupio. nam quæcunque in hæreditate mea reliqua sunt, peto ab eo, ejusque fidei committo, ut ea suis liberis, cum morietur restituat. Ab eodem fratre & hærede meo lego scholæ puerili decem aureos scutatos: tantundem pauperibus peregrinis: tantundem pariter Joannæ Caroli Constani & affinis meæ filiæ. Samueli vero & Joanni ejusdem fratris mei filiis restitui volo ab hærede meo, cum morietur, quadragenos aureos scutatos: Annæ vero & Susannæ & Dorotheæ, ejusdem filiabus, aureos scutatos tricenos: Davidi ipsorum fratri, ad notam levitatis & petulantiæ juvenilis, scutatos aureos quinque & viginti. Hæc summa est totius patrimonii & bonorum, quæ mihi Deus largitus est, quantum quidem existimare possum: pretium statuens & bibliothecæ, & mobilium, & universi instrumenti domestici, rerumque ac facultatum mearum omnium. quod si quid forte amplius reperiatur, volo id pro rata illis omnibus fratris mei filiis ac filiabus distribui, neque Davidem illum excludo: si pro Dei benignitate ad bonam frugem redierit. Sed si quid erit quod suprascriptam summam excurret, credo non magnum in eo negotium futurum, præsertim ubi alieno æri satisfactum erit, cujus rei negotium diligenter mandavi eidem fratri meo, cujus fidei & benevolentiæ confido: qua de causa illum esse volo ac statuo hujus mei testamenti executorem: unaque cum ipso spectatum virum Laurentium Normendium: potestatem illis permittens conficiendi bonorum meorum inventarium, sine accuratiore forensi diligentia ac solennitate: permitto etiam ipsis vendere mea mobilia, ut ex pecunia redacta, suprascriptam meam voluntatem exequantur: quam exposui & dictavi hoc XXV. *Aprilis die, Anno* M. D. LXIV. *Joannes Calvinus. Posteaquam ego supradictus notarius superius testamentum scripsi, continuo idem Calvinus usitata subscriptione sua & Chirographo illud confirmavit. Postero die qui fuit* XXVI. *Aprilis ejusdem anni, idem spectatus vir Calvinus me ad se vocari jussit, unaque mecum Theodorum Bezam, Raymundum Calvetum, Michaëlem Copum, Ludovicum Enocum, Nicolaum Coladonium, Jacobum Bordesium Ministros & Concionatores verbi Domini in hac Ecclesia Genevensi, itemque spectatum virum Henricum Scrimgerum Professorem artium, cives Genevenses, & coram iis omnibus professus ac testatus est, sese mihi testamentum illud suum ea forma qua supra conscriptum est, dictasse: simulque me jussit illud ipsis audientibus & ea de causa advocatis recitare. quod me clara voce & articulate fecisse profiteor. Et post illam recitationem testatus est ac professus eam esse suam ultimam voluntatem, quam ratam esse cupiat. in cujus rei testimonium & confirmationem petiit ab illis omnibus, ut eidem testamento manu sua subscriberent: quod continuo ab illis factum est anno & mense suprascriptis: Genevæ in vico vulgo dicto Canonicorum: & in ejusdem testatoris domicilio. In cujus rei fidem & testimonium, supradictum testamentum scripsi, & manu mea subscripsi, & usitato sigillo supremi Magistratus nostri obsignavi.*

PETRUS CHENALATUS.

Hoc condito testamento, misit qui quatuor Syndicis cunctisque Senatoribus significarent, cupere se antequam è vivis excederet, adhuc semel eos omnes in Curia compellare, quo postridie se deportandum speraret: responderunt Senatores se potius ad eum venturos, rogaruntque ut suæ valetudinis rationem haberet. Postridie quum ad eum omnes è Curia venissent, mutuo data acceptaque salute, postquam veniam petiisset quod ad ipsum usque venissent, quum sibi potius ad eos accedendum esset, & præfatus, jampridem hoc cum ipsis colloquium expetivisse, quod tamen eo usque distulisset, dum paulo certius exitum suum præsentiret: *Ego vero*, inquit, *honorandi Domini, ingentes vobis gratias ago, quod me plane nihil ejusmodi promeritum, tantis affecistis honoribus, measque plurimas infirmitates tam patienter sæpe tolerastis, quod maximum semper apud me fuit vestræ in me singularis benevolentiæ argumentum. Et quamvis mihi munere meo defungenti varia subeunda certamina, variique sustinendi fuerint insultus, quod sic oporteat optimum etiam quemque exerceri, scio tamen & agnosco nihil istorum vestra culpa accidisse. Precor autem vos vehementer, ut si quæcunque oportuit, non præstiti, voluntatis meæ potius quam facultatis habeatis rationem. Illud enim vere possum testari, fuisse me Reipublicæ vestræ ex animo studiosum, & ut officio meo plene non sim defunctus, publicis quidem certe commodis pro virili studuisse. Quod ni agnoscerem Dominum vicissim opera interdum uti mea non inutiliter voluisse, dissimulationis crimen non effugerem. Sed hoc à vobis etiam atque etiam peto, ut excusationem apud vos inveniam, quod tam exigua sint quæcunque publice vel privatim præstiti, præ iis quæ à me fieri oportuit: ultro certe agnosco me vobis hoc quoque nomine plurimum debere, quod vehementiam illam meam interdum immoderatam æquo animo tulistis: quæ peccata mea confido mihi à Deo quoque ipso condonata. Cæterum quod ad doctrinam attinet quam ex me audistis, testor me non temere neque incerto, sed pure ac sincere verbum Dei mihi concreditum docuisse, cujus iram alioqui tam scirem huic capiti meo jamjam imminere, quam certus sum meos in docendo labores ei non displicuisse. Idque coram Deo & vobis eo libentius testificor, quod minime dubitem Satanam prout consuevit, improbos, leves, vertiginosos denique homines corrumpendæ*

quam

quam ex me audivistis, sinceræ doctrinæ excitaturum. Inde delapsus ad immensa illa beneficia quibus à Domino affecti fuerant, *Ego, Ego,* inquit, *optimus sum testis, quot quantisque periculis optimi maximi Dei manus vos exemerit. Videtis porro quo loco sitis. Sive igitur secundæ res vestræ fuerint sive adversæ, illud, quæso, vobis ob oculos semper obversetur, illum unum esse qui regna & civitates stabiliat, eoque nomine coli à mortalibus velit. Memineritis magnum illum Davidem testari se tum prolapsum esse, quum alta jam pace frueretur, nunquam certe resurrecturum, nisi Dominus bonitate singulari sua manum ei porrexisset. Quid igitur tantillis homunculis fiet, quum ille tam potens & fortis ceciderit? Nempe magna vobis animi demissione opus est, ut magna cum Dei reverentia solicite incedatis, illiusque unius præsidio nitamini, certi nimirum ita futurum ut quod tam sæpe reipsa sensistis, firmi illius ope perstetis, etiamsi velut ex tenui filo suspensa vestra salus & incolumitas fuerit. Itaque si prospera vobis evenerint, cavete quæso, ne profanorum instar efferamini, sed Deo potius cum animi demissione gratias agite. Sin adversa vobis acciderint, adeoque vos undique mortes circumsteterint, sperate tamen in eo qui mortuos etiam excitat. Imo tunc maxime cogitate sic vos à Deo expergefieri, ut in eum unum respicere magis ac magis discatis. Quod si firmam hanc Rempublicam conservari cupitis, videte etiam atque etiam, ne solium istud sanctum, in quo vos ille collocavit, sordibus conspurcetur. Hic enim unus est summus Deus, Rex Regum, & Dominorum omnium Dominus, eos à quibus honorabitur, honoribus aucturus, & sui vicissim contemptores abjecturus. Hunc igitur ex ipsius præceptis colite, & hac de re magis ac magis cogitate. Semper enim ab eo plurimum absumus, quod à nobis perfici decuit. Novi ego singulorum ingenia & mores, & scio vos exhortatione egere. Nemo est ex iis etiam qui excellunt, cui multa non desint. Hic unusquisque seipsum circumspiciat, & quæ sibi deesse intelligit, à Domino requirat. Videmus quot vitia in plerisque orbis terrarum Conciliis regnent. Alii frigent, publicoque neglecto rebus suis curandis incumbunt, alii privatis affectibus indulgent, alii præclaris Dei donis non utuntur ut par erat, alii sese ostentant, & confidentia quadam, quicquid censuerint à reliquis probari postulant. Senes commonefacio ne junioribus invideant, quos à Domino compererint aliquibus donis esse exornatos. Juniores moneo ut procul ab omni elatione, sese modestos præbeant. Alius alium ne interturbato. Vitate simultates, & omnes illas animi acerbitates, quæ multos in gerenda Republica à recto instituto averterunt. Hæc autem vitabitis, si singuli quidem intra suum modulum sese continuerint, omnes vero bona fide commissam sibi Reipublicæ partem administrent. In causarum vero civilium judiciis, ne quis sit, obsecro, favori, vel inimicitiis locus, nemo obliquis artibus jus pervertito. nemo suis commendationibus, quo minus leges valeant, obsistito. nemo ab æquo & bono discedito. Si quem affectus sinister titillaverit, constanter ei resistito, & in eum respicito à quo fuit in eo solio collocatus, & ab eodem sanctum Spiritum postulato. Quod superest iterum precor, ut meas mihi infirmitates condonetis, quas ego coram Deo & Angelis, adeoque coram vobis Venerandi Domini, profiteor & agnosco.* Hæc ubi dixisset, Deum optimum maximum precatus, ut eos suis donis magis ac magis cumulatos, sancto suo Spiritu ad totius Reipublicæ salutem gubernaret, præbita singulis dextra, mœstos omnes illos, nec aliter ab eo quam à communi parente cum lachrymis discedentes, dimisit. Die 28. Aprilis quum omnes, ipsius rogatu, Genevensis ditionis Ministri convenissemus. *At vos,* inquit, *fratres, post obitum meum perstate in hoc opere, nec animo frangimini: Dominus enim hanc Rempublicam & Ecclesiam adversus hostium minas servabit. Absint à vobis dissidia, mutuaque charitate vos complectimini. Cogitate etiam atque etiam quid huic Ecclesiæ debeatis, in qua vos Dominus collocavit: neque vos quicquam hinc abducat. Sin minus, facile quidem fuerit nonnullis ejus pertæsis quasi per cuniculos evadere: sed experientur illi Dominum decipi non posse. Quum primum in hanc urbem venirem, annunciabatur quidem Euangelium, sed perturbatissimæ res erant, quasi nihil aliud esset Christianismus quam statuarum eversio: nec pauci erant scelerati, à quibus indignissima multa sum perpessus. Sed Dominus ille Deus noster me, me, inquam, natura (dico quod res est) minime audentem ita confirmavit, ut nullis illorum conatibus cesserim. Argentina postea huc redii, vocationem hanc invito animo sequutus, quod infructuosa mihi fore videretur. Ignorabam enim quid statuisset Dominus, & res erat plurimarum maximarumque difficultatum plena. Sed pergens in hoc opere, sensi tandem reipsa Dominum labori meo benedixisse. perstate igitur & vos in hac vocatione: institutum ordinem retinete: Date simul operam ut populus in obsequio doctrinæ contineatur. Sunt enim nonnulli improbi & contumaces. Res, ut videtis, non male sunt constitutæ: quo magis coram Deo nocentes eritis, si vestra ignavia labefactentur. Testor vero me vobiscum fratres, vera sinceraque charitate conjunctissimum vixisse, & nunc à vobis discedere. quod si quando me in hoc morbo morosiorem estis experti, veniam à vobis peto, & ingentes vobis gratias ago, quod ægrotante me, onus mihi impositum sustinueritis.* Hæc loquutus dextram singulis porrexit. Nos mœstissimis animis, ac minime siccis oculis, ab eo tum discessimus. 11. Maji quum ex Farelli literis cognovisset (Viretus enim longius aberat) statuisse illum jam octuagenarium & valetudinarium senem, iter ad se ingredi, sic ei Latine rescripsit: *Vale mi optime & integerrime frater, & quando te Deus superstitem manere vult in mundo, vive memor nostræ conjunctionis, quæ ut Ecclesiæ Dei fuit utilis, ita nos ejus fructus in cælo manet. Nolo te fatiges mea causa. Ægre spiritum traho, & assidue expecto, dum me anhelitus deficiat. Satis est quod Christo vivo & morior, qui suis lucrum est in vita, & morte. Iterum vale cum fratribus, Genevæ, 11 May,* M.D.LXIV. Venit tamen Genevam bonus ille senex, & quum una inter se locuti essent, postridie Neocomum rediit. Reliquos ad obitum usque dies in perpetuis pene precibus consumpsit, voce quidem propter asthma suspiriosa, sed oculis quales ad extre-

extremum usque clare micantes habuit in cælum sublatis, & ita composito vultu, ut sese
Psal. 38. precantis ardor totum proderet, sæpe Davidis illud ingeminans in doloribus, *Tacui Do-*
Jesa. 39. *mine quia fecisti:* & interdum illud Jesaiæ, *Gemebam sicut columba.* Audivi quoque quum diceret, *Tu me conteris, Domine, sed abunde mihi sufficit, quod tua hæc sit manus.* Patere diem & noctem ipsius fores oportuisset, si admissi fuissent quotcunque officii causa illum adire cupiebant, quos cum, voce, ut diximus, præpedita, compellare se non posse videret, petierat ut unusquisque potius pro ipso precaretur, quam de eo invisendo laboraret. Sæpe quoque mihi, cujus conspectum alioqui nunquam injucundum ei fuisse sum expertus, significavit, sibi religionem esse vel tantillum occupationes meas remorari, adeo fuit ille temporis parcus quod Ecclesiæ impendi sciret, & in eo plus etiam æquo religiosus, ne amicos vel tantillum gravaret. Ita igitur seipsum & amicos consolans, vixit usque ad XIX. Maji, quo die censuram inter nos Ministros exercere, & una cibum capere amicitiæ testandæ causa consuevimus, biduo post videlicet Pentecoste & Cœna Domini sequuturis. Eo die igitur, quum nobis concessisset ut apud ipsum cœna communis instrueretur, & è lectulo, collectis utcunque viribus, in proximum conclave esset delatus, postremum inquit ad vos accedo fratres, nunquam posthac ad mensam accubiturus, quod nobis tristissimæ cœnæ initium fuit. Concepit tamen preces, & paululum cibi sumpsit, sermone quantum licuit inter cœnandum ad hilaritatem composito. Inde cœna nondum plane exacta, quum in contiguum cubiculum reportari se jussisset, renidenti plane vultu cœtum compellans, paries hic, inquit, interjectus non impediet, quo minus corpore absens, vestro tamen cœtui spiritu intersim. Contigit quod prædixerat. Siquidem ab eo die supinus semper jacuit, corpusculo (si vultum parum admodum immutatum excipias) ita emaciato, ut solus illi spiritus superesset. Die quo decessit, nempe XXVII. Maji, visus est fortius, & minore difficultate loqui. Sed hic erat extremus naturæ conatus. Nam vesperi circiter octavam, repente præsentis mortis certa signa apparuerunt: quod quum mihi paulo ante ab ipso digresso, & cuidam alii ex fratribus esset à domesticis significatum, protinus accurrens, illum reperi usque adeo tranquille mortuum, nulloque pedum vel manuum concussu, ut neque graviorem spiritum antea duxerit, neque sensu & judicio, imo ne voce quidem penitus, ad extremum usque halitum fuerit destitutus, & dormienti quam mortuo multo similior videretur. Sic igitur eo die cum occidente sole splendida etiam hæc lux nobis erepta est. Sequente nocte ac postero die in urbe tota ingens fuit comploratio. Requirebat enim universa civitas sapientissimum civem, Ecclesia deplorabat fidi sui pastoris decessum, schola ereptum sibi talem doctorem lugebat, omnes denique communi secundum Deum parente ac consolatore orbati lamentabantur. Optabant multi cives eum spectare mortuum, quod ab eo ne mortuo quidem avelli possent. Quidam etiam peregrini, qui videndi & audiendi ipsius causa procul venerant, inter quos etiam adfuit Clarissimus vir Reginæ Angliæ in Gallia legatus, avide admodum intueri saltem defunctum petebant. Ac initio quidem admittebantur. Sed quod hæc nimia esset curiositas, ut calumniis adversariorum occurreretur, placuit amicis, ut postridie mane qui dies erat Dominicus, linteo de more involutum corpus ligneo loculo includeretur. Pomeridiana vero secunda, sequentibus funus Patritiis, una cum Pastoribus, Professoribusque scholæ omnibus, totaque pene civitate non sine uberibus lachrymis prosequente, elatus est, communique cœmiterio quod planum palatium vocant, nulla penitus extraordinaria pompa, nulloque addito cippo (sic enim mandarat) conditus, cui propterea his versiculis parentavi:

Romæ ruentis terror ille maximus,
Quem mortuum lugent boni, horrescunt mali.
Ipsa à quo potuit virtutem discere virtus,
Cur adeo exiguo ignotoque in cespite clausus
CALVINUS *lateat, rogas?*
CALVINUM *assidue comitata modestia vivum*
Hoc tumulo manibus condidit ipsa suis.
O te beatum cespitem tanto hospite!
O cui invidere cuncta possint marmora!

Vixit annos quinquaginta quatuor, menses decem, dies decem & septem, cujus spatii dimidium in sancto Euangelii ministerio consumpsit. Statura fuit mediocri, colore subpallido & nigricante, oculis ad mortem usque limpidis, quique ingenii sagacitatem testarentur: cultu corporis neque culto neque sordido, sed qui singularem modestiam deceret: victu sic temperato, ut à sordibus & ab omni luxu longissime abesset: cibi parcissimi, ut qui multos annos semel quotidie cibum sumpserit, ventriculi imbecillitatem causatus: somni pene nullius, memoriæ incredibilis, ut quos semel aspexisset, multis post annis statim agnosceret, & inter dictandum sæpe aliquot horas interturbatus, statim ad dictata nullo commonefaciente rediret, & eorum quæ ipsum nosse sui muneris causa interesset, quantumvis multiplicibus & infinitis negotiis oppressus, nunquam tamen oblivisceretur: Judicii, quibuscunque de rebus consuleretur, tam puri & exacti, ut pene vaticinari sæpe sit visus,

nec

nec aberrasse meminerim qui consilium ipsius esset sequutus. Facundiæ contemptor & verborum parcus, sed minime ineptus scriptor, & quo nullus ad hunc diem Theologus (absit verbo invidia) purius, gravius, judiciosius denique scripsit: quum tamen tam multa scripserit quam nemo vel nostra vel patrum memoria. Erat enim hoc consequutus vigiliis juventutis, & quadam judicii acrimonia, dictandi exercitatione confirmata, ut neque illi deesset unquam quod apposite & graviter diceret, neque multo aliter scriberet quam loqueretur. In doctrina quam initio tradidit, ad extremum constans, nihil prorsus immutavit, quod paucis nostra memoria Theologis contigit. Quod ad ipsius mores attinet: quamvis illum natura ad gravitatem finxisset, nemo tamen illo in communi convictu fuit suavior, in ferendis hominum vitiis quæ infirmitatis erant, mire fuit prudens, ut neque importuna objurgatione pudefaceret aut perterrefaceret imbecillos fratres, neque vitia connivendo vel adulando foveret. Adulationis autem & simulationis, improbitatis denique, præsertim si de Religione agebatur, tam fuit hostis acer & vehemens, quam veritatis, simplicitatis, & candoris amans. Fuit omnino naturæ ipsius temperamento ὀξύχολος, quod vitium etiam auxerat laboriosissimum illud vitæ genus. Iræ tamen sic eum docuerat Spiritus Domini moderari, ut ne verbum quidem sit ex eo auditum, quod viro bono indignum esset, nedum ut longius progrederetur: nec temere nisi tum commoveretur, quum de Religionis causa agebatur, aut adversus præfractos homines ipsi negotium erat. Tot tantasque virtutes domi & foris, tam multos adversarios habuisse nemo mirabitur, qui vel eorum inter profanas gentes hominum historiam legerit, qui præ aliis aliquam virtutis speciem adamarint; tantum abest, ut mirum cuiquam videri debeat, fortissimum tum sanæ doctrinæ defensorem, tum puræ vitæ sectatorem, domi & foris tam acriter oppugnatum fuisse. Sed hoc potius admiratione dignum est, unicum hominem tanquam Herculem quendam Christianum, tot domandis monstris sufficere potuisse, nempe fortissima illa clava, id est, Dei verbo utentem. Itaque quot ei adversarios Satan excitavit (nullos enim in tam multis hostes alios habuit, quam qui pietati, & honestati bellum indixissent) tot servo suo Dominus victoriarum trophæa defixit. Hæreticum isti faciunt Calvinum: quasi vero non sit hoc etiam nomine damnatus Christus ipse, & quidem ab ipsis Sacerdotibus. Expulsus est Geneva, adde & ab eadem revocatus. Et quid Apostolis, quid Athanasio, quid Chrysostomo contigit? Exprobrant illi multa nonnulli alii, sed cujusmodi? Ambitiosus fuit scilicet, imo etiam novum papatum ambivit, qui hoc vitæ genus, hanc Rempublicam, hanc denique Ecclesiam, quam vere possum paupertatis officinam appellare, rebus omnibus anteposuit. Accumulandis scilicet opibus studuit. cujus bona omnia, care etiam divendita ipsius bibliotheca, vix trecentos aureos æquarant, ut non minus scite quam vere calumniam istam longe impudentissimam refellens, hæc verba usurparit, *Me non esse pecuniosum, si quibusdam vivus non persuadeo, mors tamen ostendet.* Testari certe potest Senatus, quam perexigua essent ejus stipendia, tantum abfuisse ut in iis non acquiesceret, ut ampliora etiam oblata pertinaciter recusarit. Exprobrant ei alii, quod illius frater Antonius Calvinus priorem uxorem suam ob adulterium, cognita causa repudiarit. Quid ergo dicerent illi, si adulteram fovisset? Quod si in eum redundat hoc impudicæ mulieris dedecus, quid fiet Jacobi, Davidis, ipsius filii Dei familiæ, in qua ipsemet Diabolum ex suis unum diserte notavit? Delitiis scilicet illum & luxui indulsisse, tot ipsius laborum testes demonstrant. Quid quod nonnullos etiam dicere & scribere non pudet, regnasse illum Genevæ tum in Ecclesia tum in Republica atque adeo pro tribunali sedisse? Alii etiam, illum nescio quem vivum pro mortuo cadavere excitando, universo etiam teste populo supposuisse fabulantur, quod non minus putidum mendacium, quam si Romæ Papa fuisse diceretur, ausus est rapsodus ille Sorbonicus Claudius Sponsa maledicentissimo quodam libro inculcare. Quid enim istos pudeat? Sed ista neque apud eos qui tantum hunc virum norunt, neque apud posteros sani judicii homines, qui mores hominis ex ipsius scriptis æstimabunt, refutatione indigent. Ego historiam vitæ & obitus ipsius, cujus spectator sedecim annos fui, bona fide persecutus, testari mihi optimo jure posse videor, longe pulcherrimum veræ Christianæ tum vitæ, tum mortis exemplum in hoc homine cunctis propositum fuisse, quod tam facile sit calumniari, quam difficile fuerit æmulari.

LECTORI SALUTEM.

Quia nemo piorum reperitur, cui pergratum non sit certo intelligere quosnam libros Joannes Calvinus in lucem emiserit, quæque ab eo relicta fuerint scripta, & eo concionante excepta: ne quis etiam hac in parte posthac fallatur, sicuti satis notum est in scriptis magnorum virorum utplurimum accidisse, ut sub eorum nomine multa falsa obrepserint & adulterina, commodissimum duximus huc attexere nominatim catalogum tum Scriptorum vel Librorum Calvini, qui Latine & Gallice jam in publicum prodierunt: tum etiam eorum qui nondum editi sunt, quantum memoria complecti potuimus.

CATALOGUS LIBRORUM
à
JOANNE CALVINO
CONSCRIPTORUM.

Qualem volumini Epistolarum præmisit

THEODORUS BEZA.

Qui jam in vetus Testamentum extant Commentarii Latini primum, tum etiam Gallici facti.

IN Genesin.
In quatuor libr. Mosis in formam Harmoniæ digesti.
In librum Josuæ.
In omnes Psalmos.
In Jesaiam.

Prælectiones item Latinæ, tum & Gallicæ.

IN Jeremiam.
In viginti prima capita Ezechiëlis.
In Daniëlem.
In minores Prophetas.

In novum Testamentum Commentarii tum Latini, tum Gallici.

IN tres Euangelistas in formam Harmoniæ digesti.
In Joannem.
In Acta Apostolorum.
In omnes Pauli Epistolas.
In Epistolam ad Hebræos.
In Canonicas Petri, Joannis, Jacobi, & Judæ.

Conciones quæ extant, exceptæ dum ipse concionaretur.

DE Sacrificio Abrahami homiliæ tres.
In Deuteronomium.
In decem legis præcepta separatim prius excusa.
In librum Job.
In Psalmum 119.
In Canticum Ezechiæ ex Jesaiæ 38.
In posteriora octo capita Prophetiæ Daniëlis, sed Rupellæ tantum editæ.
In quatuor priora capita, & quod excurrit Harmoniæ trium Euangelistarum.
In decimum & undecimum caput prioris ad Corinthios.
In Epistolam ad Galatas.
In Epistolam ad Ephesios.
In Epistolas ad Timotheum & Titum.
Item conciones aliquot de Christi nativitate, passione, morte, resurrectione, ascensione.
Conciones quatuor nostris temporibus perutiles.
Concio in cœtu quem Congregationem vocant, habita de Providentia & æterna Dei Electione.
Item Concio in congregatione, ad certum locum Epistolæ ad Gal. cum Conciuncula vel exegesi particulæ Catechismi ad extremum articulum Dominicæ orationis.

Conciones aliæ quæ nondum extant in vetus Testamentum.

IN Genesin.
In duos Samuëlis libros. Sed illæ jam sunt editæ.
In prioris Regum 18. capita circiter.
In complures Psalmos.
In librum Josuæ summæ quædam breves in cœtu publico exceptæ, cum paucis perstringeret quod erat fusius à Ministro congregationem habente tractatum.
In Jesaiam.
In Jeremiam.
In Ezechiëlem.
In septem ex duodecim minoribus Prophetis.

In novum Testamentum.

COnciones aliquot in Harmoniam trium Euangelistarum.
In Acta Apostolorum.
In duas ad Corinthios Epistolas.
In duas ad Thessal. Epistolas.
In aliquot capita Epistolæ ad Hebræos.
Prælectiones in Psalmos à 37. ad finem usque nondum editæ.

Catalogus aliorum Librorum quos seorsim variis temporibus scripsit.

COmmentarius in Senecam de Clementia.
Institutio Christianæ Religionis Latine & Gallice.
Psychopannychia Latine & Gallice, ut & sequentia opera.
Epistolæ duæ, una de fugiendis Pontificiorum illicitis sacris, altera de Christiani hominis officio, &c.
Responsio ad Epistolam Sadoleti Card.
De Cœna Dn. Libellus à Galasio Latinus factus.
Epinicion Christo cantatum.
Catechismus Ecclesiæ Genevensis, cum formula Sacramentorum administrandorum & publicis precibus, ritu item celebrandi conjugii.
Adversus Pighium Campensem liberi arbitrii assertorem.
Scholia in admonitionem paternam Pauli III.
Antidotum adversus articulos Facultatis Theologiæ Sorbonicæ.
De necessitate reformandæ Ecclesiæ.
Instructio adversus errores Anabaptistarum, Libertinorum, &c.
Admonitio appositissima de perquirendis Reliquiarum quas vocant, frustulis, ex fide Pontificiorum.
De vitandis superstitionibus Judicium piorum virorum.
Excusatio adversus Pseudo-Nicodemitas.
Antidotum adversus Acta Tridentinæ Synodi.
Vera Christianæ pacificationis & Ecclesiæ reformandæ ratio.
Admonitio adversus Astrolog. quam Judiciariam vocant.
Consensio mutua in re Sacramentaria.
Ejusdem consensionis defensio.
De Scandalis.
De æterna Dei prædestinatione & providentia.
Defensio orthodoxæ fidei Sacræ Trinitatis, adversus prodigiosos errores Mich. Serveti Hispani.
Admonitiones ad Westphalum tres.
Adversus Heshusium, & Stancari errorem.
Adversus Valentinum Gentilem.
Ad nebulonis cujusdam calumnias responsio.
Altera ejusdem argumenti.
Ad versipellem Mediatorem.
Brevis admonitio ad fratres Polonos.
Epistola quæ fidem hujus ad Polonos admonitionis confirmat.
Ad Balduini convitia responsio.

Quæ Gallice tantum extant opuscula.

COngratulatio ad venerabilem presbyterum Gabriëlem Saconæum Præcantorem Lugdunensem.
Ad Hollandum quendam responsio.
Censura qua silentium imponatur nebuloni cuidam Ant. Cathalano.
Præterea supersunt duæ fidei confessiones, quarum una nomine Ecclesiarum Gallicarum Imperatori exhibita: tum etiam plurimæ literæ, consilia, admonitiones, responsa tum Latine tum Gallice ad varia hominum genera scripta, quæ maximam partem latine jam sunt edita.

JOAN-

JOANNIS CALVINI
INSTITUTIONIS
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBER PRIMUS.
DE
COGNITIONE DEI CREATORIS.

ARGUMENTUM.

Primus liber de Cognitione Dei Creatoris disserit. Quoniam vero in creatione hominis ea maxime elucet, ideo de homine quoque disputatio habetur. Atque ita præcipui loci totius tractationis duo sunt: prior de notitia Dei, alter de notitia hominis. Ac primo capite de utroque conjunctim agitur: sequentibus de singulis separatim: ita tamen ut quædam misceantur, quæ ad alterutrum istorum referri debeant: tractatus scilicet de Scriptura, & Imaginibus, ad notitiam Dei: tres reliqui de mundi Opificio, de S. Angelis, de Diabolis, ad hominis notitiam: postremus, de ratione qua Deus mundum gubernat, ad utrumque spectet.

Quod ad priorem, hoc est, Dei notitiam attinet, primum ostendit qualis sit notitia quam ipse postulat, cap. II. Deinde, ubi quærenda sit, à III. ad IX. nimirum, non in homine: quia etsi naturaliter hominum mentibus indita sit, tamen partim inscitia, partim malitia suffocatur, III. & IIII. Nec in mundi fabrica: quia etsi in ea clarissime lucet, nos tamen adeo stupidi sumus, ut ejusmodi testificationes, quantumvis perspicuæ, semper nobis sine fructu effluant, V. Sed in Scriptura, VI. De qua agitur cap. VII. VIII. IX. Tertio, qualis sit Deus, X. Quarto, quam impium sit Deo tribuere visibilem formam, (ubi de Imaginibus, earum adoratione & origine agit) cap. XI. Quinto, contendit æquum esse, ut solus Deus in solidum colatur, XII. Postremo, de unitate Essentiæ divinæ, & trium personarum distinctione, cap. XIII.

Ad posteriorem, hominis nempe notitiam, quod attinet, primum de mundi creatione, de bonis & malis Angelis, (quæ omnia hominem spectant) instituitur tractatio, XIV. cap. Deinde, ad hominem ipsum accedens, naturam viresque ejus examinat, cap. XV.

Ut autem Dei hominisque notitiam melius illustret, ad omnium humanarum actionum, totiusque mundi gubernationem, contra fortunam & fatum, tribus reliquis capitibus, XVI. videlicet, XVII. & XVIII. descendit, doctrinam sinceram, atque illius usum, tradens: tandem Deum, etsi impiorum opera utatur, purum tamen ab omni labe & culpa esse ostendit.

CAPUT I.

Dei notitiam & nostri, res esse conjunctas, & quomodo inter se cohæreant.

Vera sapientiæ partes. TOta fere sapientiæ nostræ summa, quæ vera demum ac solida sapientia censeri debeat, duabus partibus constat, Dei cognitione & nostri. Cæterum, quum multis inter se vinculis connexæ sint, utra tamen alteram præcedat, & ex se pariat, non facile est discernere. Nam primo, se nemo aspicere potest quin ad Dei, *in quo vivit & movetur*, intuitum sensus suos protinus convertat: quia minime obscurum est, dotes quibus pollemus, nequaquam à nobis esse. imo ne id quidem ipsum quod sumus, aliud esse quam in uno Deo subsistentiam. Deinde ab his bonis quæ guttatim è cælo ad nos stillant, tanquam à rivulis ad fontem deducimur. Jam vero ex nostra tenuitate melius apparet illa, quæ in Deo residet bonorum infinitas. Præsertim miserabilis hæc ruina, in quam nos dejecit primi hominis defectio, sursum oculos cogit attollere, non modo ut inde jejuni & famelici petamus quod nobis deest, sed metu expergefacti, humilitatem discamus. Nam ut in homine reperitur quidam miseriarum omnium mundus, ac ex quo spoliati sumus divino ornatu, pudenda nuditas immensam probrorum congeriem detegit: propriæ infelicitatis conscientia unumquemque pungi necesse est, ut in aliquam saltem Dei notitiam veniat. Ita ex ignorantiæ, vanitatis, inopiæ, infirmitatis, pravitatis denique & corruptionis propriæ sensu recognoscimus, non alibi quam in Domino sitam esse veram sapientiæ lucem, solidam virtutem, bonorum omnium perfectam affluentiam, justitiæ puritatem: atque adeo malis nostris ad consideranda Dei bona excitamur: nec ante ad illum serio aspirare possumus, quam cœperimus nobis ipsis displicere. Quis enim hominum non libenter in se requiescat? quis etiam non requiescit quamdiu sibi est incognitus, hoc est, suis dotibus est contentus, & inscius suæ miseriæ vel immemor? Proinde unusquisque sui agnitione non tantum instigatur ad quærendum Deum, sed etiam ad reperiendum quasi manu ducitur.

1. Dei cognitio. Act. 17:28.

2. Nostri cognitio, & ejus effecta.

vide Calvin. in Joan. c. 4: 10.

2. Rursum, hominem in puram *sui* notitiam nunquam pervenire constat nisi prius *Dei* faciem sit *Cognitionis Dei effecta.*

sit contemplatus, atque ex illius intuitu ad seipsum inspiciendum descendat. *Nam* (quæ ingenita est omnibus nobis superbia) justi semper nobis videmur & integri, & sapientes, & sancti: nisi manifestis argumentis, injustitiæ, fœditatis, stultitiæ, & impuritatis nostræ convincamur. Non autem convincimur si in nos duntaxat ipsos respicimus, & non in Dominum quoque: qui unica est regula ad quam exigendum est istud judicium. *Quia* enim ad hypocrisin natura propensi sumus omnes, ideo inanis quædam justitiæ species pro justitia ipsa nobis abunde satisfacit. Et quia nihil intra nos vel circum apparet quod non sit plurima obscœnitate inquinatum: quod paulo minus fœdum est pro purissimo arridet, quamdiu mentem nostram intra humanæ pollutionis fines continemus. Non secus atque oculus, cui nihil alias obversatur nisi nigri coloris, candidissimum esse judicat quod tamen subobscura est albedine, vel nonnulla etiam fuscedine aspersum. Quin ex corporeo sensu propius adhuc discernere licet quantum in æstimandis animæ virtutibus hallucinemur. Nam si vel terram despicimus medio die, vel intuemur quæ aspectui nostro circumcirca patent, validissima perspicacissimaque acie videmur nobis prædití: at ubi in solem suspicimus, atque arrectis oculis contemplamur, vis illa quæ egregie in terra valebat, tanto fulgore protinus perstringitur & confunditur, ut fateri cogamur, illud nostrum in considerandis terrenis acumen, ubi ad solem ventum est, meram esse hebetudinem. Ita & in reputandis spiritualibus nostris bonis contigit, quantisper enim extra terram non respicimus, propria justitia, sapientia, virtute pulchre contenti, nobis suavissime blandimur, & tantum non semidei videmur. *at* si semel cœperimus cogitationem in Deum erigere, & expendere qualis sit, & quam exacta justitiæ, sapientiæ, virtutis ejus perfectio, ad cujus amussim conformari nos oportet: quod antea in nobis falso justitiæ prætextu arridebat, pro summa iniquitate mox sordescet: quod mirifice imponebat sapientiæ titulo, pro extrema stultitia fœtebit: quod virtutis faciem præ se ferebat, miserrima impotentia esse arguetur: adeo divinæ puritati male respondet quod videtur in nobis vel absolutissimum.

1. Superbiam nostram contundit.

2. Hypocrisin detegit.

Confirmatio à simili.

3. Dei perfectionem omnibus numeris absolutam, miseriamque nostram infinitam esse demonstrat.

3. Hinc horror ille & stupor, quo passim Scriptura recitat perculsos atque afflictos fuisse sanctos quoties Dei præsentiam sentiebant. Quum enim eos videamus qui absente ipso securi firmique consistebant, ipso gloriam suam manifestante, sic quatefieri ac consternari ut mortis horrore concidant, imo absorbeantur, & penè nulli sint: colligendum inde est, hominem humilitatis suæ agnitione nunquam satis tangi & affici, nisi postquam se ad Dei majestatem comparavit. *Ejus* autem consternationis exempla crebra habemus tum in Judicibus, tum in Prophetis: adeo ut vox illa in Dei populo usitata foret, *Moriemur, quia Dominus apparuit nobis.* Ideo & historia Job ad prosternendos suæ stultitiæ, impotentiæ, pollutionis conscientia homines, potissimum semper argumentum à divinæ sapientiæ, virtutis, puritatis descriptione ducit. Neque frustra. videmus enim ut *Abraham* melius se terram & pulverem agnoscat, ex quo propius ad conspiciendam Domini gloriam accessit: ut *Elias* retecta facie, ejus accessum expectare non sustineat: tantum est in aspectu formidinis. *Et* quid faciat homo putredo ac vermis, quum ipsos quoque *Cherubim* velare, ipso pavore, faciem suam oporteat? Hoc scilicet est quod dicit Propheta Jesaias, *Erubescet sol & confundetur luna quum Dominus exercituum regnaverit:* hoc est, Ubi claritatem suam extulerit, ac propius admoverit, lucidissimum quodque præ illa tenebris obscurabitur. Utcunque tamen Dei nostrique notitia mutuo inter se nexu sint colligatæ, ordo recte docendi postulat ut de illa priore disseramus loco, tum ad hanc tractandam postea descendamus.

Altera confirmatio ab exemplis.

1. Sanctorum Patrum. Jud. 13:22. Jesa. 6:5. Ezech. 1. vers. 28. & 3: 14. Job. 9: 4. &c. & alibi passim. Gen. 18. vers. 27. 1 Reg. 19. vers. 13.

2. S. Angelorum. Jesa. 6:2. Jes. 24:23.

3. Solis & Lunæ. lib. 2.

Cap. II.

Quid sit Deum cognoscere, & in quem finem tendat ejus cognitio.

JAm vero Dei notitiam intelligo, qua non modo concipimus aliquem esse Deum, sed etiam tenemus quod de eo scire nostra refert, quod utile est in ejus gloriam, quod denique expedit. Neque enim Deum, proprie loquendo, cognosci dicimus ubi nulla est religio nec pietas. Atque hic nondum attingo eam notitiæ speciem qua homines in se perditi ac maledicti Deum redemptorem in Christo mediatore apprehendunt: sed tantum de prima illa & simplici loquor, ad quam nos deduceret genuinus naturæ ordo si integer stetisset Adam. Nam etsi nemo jam, in hac humani generis ruina, Deum vel patrem, vel salutis auctorem, vel ullo modo propitium sentiet donec ad eum nobis pacificandum medius occurrat Christus: aliud tamen est sentire Deum fictorem nostrum sua nos potentia fulcire, providentia regere, bonitate fovere, omnique benedictionum genere prosequi: aliud vero, gratiam reconciliationis in Christo nobis propositam amplecti. Quia ergo Dominus primum simpliciter Creator tam in mundi opificio, quam in generali Scripturæ doctrina, deinde in Christi facie Redemptor apparet: hinc duplex emergit ejus cognitio: quarum nunc prior tractanda est, altera deinde suo ordine sequetur. Quanquam autem Deum apprehendere mens nostra non potest quin illi cultum aliquem tribuat: non tamen simpliciter tenere sufficiet illum esse unum quem ab omnibus oporteat coli & adorari: nisi etiam persuasi simus fontem omnium bonorum esse: nequid alibi quam in ipso quæramus. Hoc ita accipio, non solum quod mundum hunc, ut semel condidit, sic immensa potentia sustineat, sapientia moderetur, bonitate conservet, humanum genus præsertim justitia judicioque regat, misericordia toleret, præsidio tueatur: sed quia nusquam vel sapientiæ ac lucis, vel justitiæ, vel potentiæ, vel rectitudinis, vel sinceræ veritatis gutta reperietur quæ non ab ipso fluat, & cujus ipse non sit causa: ut hæc scilicet omnia ab ipso expectare & petere discamus, eique cum gratiarum actione accepta referre. Nam hic virtutum Dei sensus nobis idoneus est pietatis magister, ex qua religio nascitur. Pietatem voco conjunctam cum amore Dei reverentiam, quam beneficiorum ejus notitia conciliat. Donec enim sentiant homines, Deo se omnia debere, paterna se ejus cura foveri, eum sibi omnium bonorum esse auctorem, ut nihil extra ipsum quærendum sit, nunquam ei se voluntaria observantia subjicient: imo nisi solidam in eo felicitatem sibi constituant, nunquam se illi vere & ex animo totos addicent.

Hujus cognitionis Dei creatoris (de redemptione enim suo loco agetur) descriptio.

Summa & usus hujus cognitionis.

2. Itaque frigidis tantum speculationibus ludunt quibus in hac quæstione insistere propositum est, quid sit Deus: quum intersit nostra potius qualis sit, & quid ejus naturæ conveniat scire. Quorsum enim attinet, Deum aliquem cum Epicuro fateri, qui abjecta mundi cura se otio tantum oblectet? Quid denique juvat Deum cognoscere quocum nihil sit nobis negotii? Quin potius huc valere debet ejus notitia, primum ut ad timorem ac reverentiam nos instituat: deinde ut ea duce ac magi-

Usus illius amplificatio, cum necessaria profanæ curiositatis & Epicureorum refutatione.

magistra omne bonum ab illo petere, & illi acceptum ferre discamus. Quomodo enim mentem tuam subire queat Dei cogitatio, quin simul extemplo cogites, quum figmentum illius sis, ejusdem imperio esse te ipso creationis jure addictum & mancipatum? vitam tuam illi deberi? quicquid agis, ad illum referri oportere? Id si est, jam profecto sequitur vitam tuam prave corrumpi nisi ad obsequium ejus componitur: quando nobis vivendi lex esse debet ejus voluntas. Rursum nec ad liquidum perspicere ipsum potes, nisi ut bonorum omnium fontem esse & originem agnoscas: unde & desiderium illi adhærendi, & fiducia in ipsum nasceretur si non sua mentem hominis pravitas à recta investigatione abduceret. Nam initio pia mens Deum non quemlibet sibi somniat, sed unicum & verum duntaxat intuetur: neque illi quodcunque visum fuerit, affingit, sed talem habere contenta est qualem se manifestat ipse, summaque diligentia semper cavet, ne audaci temeritate ultra voluntatem ejus egressa, perperam vagetur. Ita cognitum, quia cuncta moderari intelligit, tutorem sibi esse confidit ac protectorem, ideoque in ejus fidem totam se confert. quia bonorum omnium intelligit esse auctorem, siquid premit, siquid deest, mox se recipit in ejus præsidium, opem ab eo expectans. quia bonum & misericordem esse persuasa est, in eum certa fiducia recumbit, nec

Piarum mentium Deus descriptus, ut Epicureorum curiositas magis ac magis appareat.

dubitat malis suis omnibus semper in ejus clementia paratum fore remedium. quia dominum ac patrem agnoscit, eum quoque dignum statuit esse cujus imperium in omnibus intueri, majestatem suspicere, gloriam promovendam curare, mandatis obsequi debeat. quia justum esse judicem videt, suaque severitate armatum ad vindicanda scelera, ejus tribunal semper in conspectu sibi proponit, ac ipsius metu se retrahit ac cohibet ab ira ejus provocanda. Neque tamen judicii ejus sensu ita terretur ut subducere se velit, etiam siquod pateat effugium: quin illum non minus amplectitur malorum ultorem, quam erga pios beneficum, quando ad ejus gloriam non minus pertinere intelligit, impiis & sceleratis apud eum repositam esse pœnam, quam justis vitæ æternæ mercedem. Præterea non sola vindictæ formidine se coërcet à peccando, sed quia Deum loco patris amat & reveretur, loco domini observat & colit, etiamsi nulli essent inferi, solam tamen ejus offensionem horret. En quid sit pura germanaque religio, nempe fides cum serio Dei timore conjuncta: ut timor & voluntariam reverentiam in se contineat, & secum trahat legitimum cultum qualis in Lege præscribitur. Atque hoc eo diligentius notandum est, quod omnes promiscue venerantur Deum, paucissimi reverentur, dum ubique magna est in ceremoniis ostentatio, rara autem cordis sinceritas.

Religionis descriptio.

Cap. III.

Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

Hac Dei cognitio omnibus obvia, reprobos reddit inexcusabiles. Rom. 1. vers. 20.

Quendam inesse humanæ menti, & quidem naturali instinctu, divinitatis sensum, extra controversiam ponimus: siquidem, nequis ad ignorantiæ prætextum confugeret, quandam sui numinis intelligentiam universis Deus ipse indidit, cujus memoriam assidue renovans, novas subinde guttas instillat: ut quum ad unum omnes intelligant Deum esse, & suum esse opificem, suo ipsorum testimonio damnentur quod non & illum coluerint, & ejus voluntati vitam suam consecrarint. Sane sicubi Dei ignorantia quæratur, nusquam magis extare posse ejus exemplum verisimile est, quam inter obtusiores populos, & ab humanitatis cultu remotiores. Atqui *nulla est* etiam, ut Ethnicus ille ait, *tam barbara natio, nulla gens tam efferata, cui non insideat hæc persuasio, Deum esse.* Et qui in aliis vitæ partibus minimum videntur à belluis differre, quoddam tamen perpetuo religionis semen retinent. adeo penitus omnium animos occupavit, adeo tenaciter omnium visceribus inhæret communis ista præsumptio. Nulla ergo quum ab initio mundi regio, nulla denique domus fuerit, quæ religione carere posset: in eo tacita quædam confessio est, inscriptum omnium cordibus divinitatis sensum. Quin & idololatria, hujus conceptionis amplum est documentum. Quam enim non libenter se dejiciat homo, ut alias præ se creaturas suspiciat, scimus. Proinde quum lignum potius & lapidem colere malit, quam ut nullum putetur habere Deum: constat vehementissimam istam esse de numine impressionem, quæ adeo ex hominis mente obliterari nequeat, ut facilius sit naturæ affectum frangi: quemadmodum certe frangitur, dum homo ex illa naturali inflatione ad infima quæque sponte se demittit, quo Deum revereatur.

Cic. de nat. deor. lib. 1. Lactant. Instit. lib. 3. c. 10.

Deum esse omnes homines sentiunt & profitentur.

2. Quare vanissimum est quod à quibusdam dicitur: paucorum vafritia & calliditate excogitatam esse religionem, ut hac arte simplicem populum in officio continerent: quum tamen ipsi, qui aliis auctores erant Dei colendi, nihil minus crederent quam aliquem esse Deum. Fateor quidem plurima in religione commentos esse astutos homines, quibus reverentiam plebeculæ injicerent, & terrorem incuterent, quo haberent obsequentiores ejus animos. sed id nusquam obtinuissent nisi jam prius constanti illa de Deo persuasione imbutæ fuissent hominum mentes, ex quo velut semine emergit ad religionem propensio. Ac ne illos quidem ipsos qui religionis titulo callide rudioribus imponebant, Dei notitia prorsus vacasse credibile est. Tametsi enim extiterunt olim nonnulli, & hodie non pauci emergunt qui Deum esse negent: velint tamen nolint, quod nescire cupiunt, subinde sentiscunt. Nemo in audaciorem aut effrenatiorem numinis contemptum prorupisse legitur quam *C. Caligula:* nemo tamen miserius trepidavit, quum aliquod iræ divinæ judicium se proferebat: ita Deum quem studebat ex professo contemnere, invitus exhorrescebat. Hoc passim ejus quoque similibus evenire videas. ut enim quisque est audacissimus Dei contemptor, ita vel ad folii cadentis strepitum maxime perturbatur: unde id, nisi ex divinæ majestatis ultione: quæ illorum conscientias eo vehementius percellit, quo magis eam refugere conantur? Omnes quidem latebras respectant, quibus se abdant à Domini præsentia, & eam rursum ex animo suo deleant: sed velint nolint, irretiti semper tenentur. Utcunque interdum videatur evanescere ad momentum aliquod, subinde tamen recurrit, & novo impetu irruit. ut siqua illis remissio est à conscientiæ anxietate, non multum absimilis sit à somno ebriosorum aut phreneticorum, qui ne dormientes quidem placide conquiescunt: quia diris & horrificis insomniis continenter vexantur. Ergo impii quoque ipsi exemplo sunt, vigere semper in omnium hominum animis aliquam Dei notionem.

Objectio. Religionem & Numinis sensum esse hominum astutorum commentum.

Refutatio. Cic. de nat. deor. lib. 1. circa fin.

Calv. lib. de scandalis.

Confirmatio ab exemplis ipsorum impiorum & atheorum. Sueton. in Calig. c. 51.

3. Hoc quidem recte judicantibus semper constabit, insculptum mentibus humanis esse divinitatis sensum, qui deleri nunquam potest. Imo & naturaliter ingenitam esse omnibus hanc persuasionem, esse aliquem Deum, & penitus infixam esse quasi in ipsis medullis, locuples testis est impiorum con-

Altera confirmatio, impios se è Dei metu furiose luctando extricare non posse.

Cic. de nat. deor. lib. 1. & 3. Valer. Maxim. lib. 1. c. 1.

contumacia, qui furiose luctando, se tamen extricare è Dei metu nequeunt. Jocose licet eludant *Diagoras* & similes, quicquid omnibus seculis de religione creditum fuit: subsannet *Dionysius* cæleste judicium: Sardonius hic risus est, quia intus eos mordet conscientiæ vermis cauteriis omnibus acrior. Non dico quod *Cicero*, vetustate obsolescere errores, religionem in dies magis crescere & meliorem fieri. Nam mundus (ut paulo post dicendum erit) omnem Dei notitiam, quantum in se est, excutere conatur, & ejus cultum modis omnibus corrumpere. Hoc tantum dico, quum stupida, quam impii ad Deum spernendum cupide accersunt, durities in eorum animis tabescat, vigere tamen, ac subinde emergere quem maxime extinctum cuperent, Deitatis sensum. Unde colligimus non esse doctrinam quæ in scholis primum discenda sit, sed cujus sibi quisque ab utero magister est, & cujus neminem oblivisci, natura ipsa patitur, quamvis huc multi nervos omnes intendant. Porro si ea conditione nati sunt omnes ac vivunt ut Deum cognoscant: Dei autem notitia nisi huc usque processerit, fluxa est ac evanida: eos omnes à creationis suæ lege degenerare palam est qui non ad hunc scopum universas suæ vitæ cogitationes actionesque destinant. Quod nec Philosophos ipsos latuit. Non enim aliud est quod voluit Plato, dum sæpius docuit, summum animæ bonum Dei esse similitudinem, ubi percepta ejus cognitione in ipsum tota transformatur. Proinde scitissime quoque ille apud *Plutarchum Gryllus* ratiocinatur, dum homines affirmat, si ab eorum vita semel absit religio, non modo brutis pecudibus nihil excellere, sed multis partibus longe esse miseriores, ut qui tot malorum formis obnoxii, tumultuariam & irrequietam vitam perpetuo trahant. Unum ergo esse Dei cultum, qui superiores ipsos reddat, per quem solum ad immortalitatem aspiratur.

Conclusio, Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

In Phædone & Theæteto.

lib. quod bruta animalia ratione utantur.

CAP. IV.

Eandem notitiam partim inscitia, partim malitia vel suffocari vel corrumpi.

Ab inscitia est, quod in suis superstitionibus nonnulli evanescant, Dei notitiam suffocantes.

SIcut autem omnibus inditum esse divinitus religionis semen experientia testatur: ita vix centesimus quisque reperitur qui conceptum in suo corde foveat, nullus autem in quo maturescat: tantum abest ut fructus appareat suo tempore. Porro sive alii evanescant in suis superstitionibus, sive alii data opera malitiose à Deo desciscant, omnes tamen degenerant à vera ejus notitia. Ita fit ut nulla in mundo recta maneat pietas. Quod autem errore aliquos in superstitionem labi dixi, non ita accipio quasi sua eos simplicitas à crimine liberet: quia cæcitas, qua laborant, semper fere & superba vanitate, & contumacia implicita est. Vanitas & quidem superbiæ conjuncta, in eo deprehenditur, quod neque miseri homines in Deo quærendo supra seipsos, ut par erat, conscendunt, sed pro carnalis sui stuporis modo ipsum metiuntur: & neglecta solida investigatione ad vanas speculationes curiose transvolant. Itaque non apprehendunt qualem se offert: sed qualem pro sua temeritate fabricati sunt, imaginantur. Quo gurgite aperto, quaquaversum pedem moveant, in exitium præcipites semper ruere necesse est. Quidquid enim postea in cultum aut obsequium Dei moliantur, impensum illi ferre nequeunt: quia non ipsum, sed cordis sui figmentum potius & somnium, pro ipso colunt. Hanc pravitatem diserte notat Paulus, *infatuatos esse* dicens, *quum sapientes esse appeterent.* Prius dixerat *evanuisse in suis cogitationibus:* sed ne quis eos culpa eximeret, subjicit, merito eos excæcari, quia sobrietate non contenti, sed plus sibi arrogando quam fas sit, tenebras ultro accersunt, imo inani ac perverso fastu seipsos infatuant. Unde sequitur, non esse excusabilem eorum stultitiam cujus causa est non vana modo curiositas, sed libido plus sciendi quam par sit, cum falsa confidentia.

Neque tamen sunt excusabiles. 1. Quia eorum error vanitatem cum superbia conjunctam habet.

Rom. 1. vers. 22.

2. Quod autem David *impios & vesanos* dicit *sentire in cordibus suis, non esse Deum*, primo ad eos restringitur qui suffocata naturæ luce, consulto seipsos obstupefaciunt, ut paulo post iterum videbimus. Quemadmodum multos videmus, postquam audacia peccandi & consuetudine obduruerint, furiose repellere omnem Dei memoriam, quæ tamen illis sponte à naturæ sensu intus suggeritur. Jam quo magis detestabilem eorum furorem reddat, eos inducit præcise negantes Deum esse, quamvis essentiam illi suam non adimant, sed quia spoliantes eum suo judicio & providentia, otiosum cælo includunt. Nam quum nihil minus conveniat quam abjectam mundi gubernationem fortunæ permittere, cæcutire ad hominum scelera, ut impune lasciviant: quisquis extincto cælestis judicii metu secure sibi indulget, Deum esse negat. Atque hæc justa Dei vindicta est, pinguedinem obducere cordibus, ut impii postquam oculos suos clauserunt, videndo non videant. Et David alibi optimus suæ sententiæ est interpres, ubi dicit *timorem Dei non esse præ oculis impiorum:* item sibi in maleficiis superbe plaudere, quia *Deum non aspicere*, sibi persuadeant. Quanquam ergo coguntur aliquem Deum cognoscere, ejus tamen gloriam exinaniunt, potentiam illi detrahendo. sicut enim (teste Paulo) *Deus seipsum abnegare nequit*, quia sui perpetuo similis manet: ita isti mortuum & inane idolum fingendo, Deum negare vere dicuntur. Adhæc notandum est, quamvis luctentur cum proprio sensu, & Deum non solum inde excutere, sed in cælo quoque abolere cupiant, nunquam tamen eo usque invalescere stuporem, quin retrahat Deus ipsos interdum ad suum tribunal. Sed quia nullo metu retinentur quo minus violenter contra Deum ruant: quamdiu illos ita rapit cæcus impetus, brutam Dei oblivionem in ipsis regnare certum est.

2. Deinde & contumaciam, impietatis & incurabilis vesaniæ comitem.

Psal. 14: 1. & 53: 1.

Psal. 36: 2.

Psal. 10. vers. 11.

2 Tim. 2. vers. 13.

3. Sic inane illud patrocinium quod superstitioni suæ prætexere multi solent, evertitur. putant enim studium qualecunque religionis, quamlibet præposterum, satis esse: sed non animadvertunt, veram religionem ad Dei nutum, ceu ad perpetuam regulam, debere conformari: Deum vero ipsum semper sui similem manere: non spectrum esse aut phantasma, quod pro uniuscujusque libidine transformetur. Et sane videre est quam mendacibus fucis Deo illudat superstitio, dum gratificari tentat. Nam ea fere sola, quæ sibi curæ non esse testatus est, arripiens, quæ præscribit, ac sibi placere docet, aut contemptim habet, aut etiam non dissimulanter rejicit. Sua ergo deliria colunt & adorant quicunque cultus Deo commentitios erigunt: quia nequaquam ita cum Deo nugari auderent nisi Deum prius nugarum suarum ineptiis consentaneum finxissent. Quare Apostolus, vagam illam & erraticam de numine opinionem, Dei esse ignorantiam pronunciat. *Quum Deum*, inquit, *nesciretis, serviebatis iis qui natura dii non erant.* Et alibi *sine Deo* fuisse tradit Ephesios quo tempore à recta unius Dei cognitione aberrabant. Nec multum interest, hac saltem in parte, Deumne unum, an plures concipias: quia semper à vero Deo discedis, & deficis:

Conclusio, Inanem esse superstitiosorum prætextum, quam ratione primum, deinde Apostoli testimonio confirmat.

Gal. 4: 8. Ephes. 2. vers. 12.

Inſtit. lib.1.2.6. & alibi paſſim.

quo relicto, nihil tibi reſtat niſi execrabile idolum. Supereſt ergo ut cum *Lactantio* conſtituamus, nullam eſſe legitimam religionem niſi cum veritate conjunctam.

A malitia fit, ut nunquam impii ad Deum cum ſincero animi affectu, ſed inviti, & vitiis & hypocriſi involuti accedant.

Thebaid. lib.3.

4. Accedit & ſecundum peccatum, quod neque Dei rationem unquam habent niſi inviti: nec ad ipſum appropinquant donec renitentes pertrahantur, nec tum quoque voluntario imbuuntur timore, qui ex divinæ majeſtatis reverentia fluat, ſed tantum ſervili & coacto, quem illis Dei judicium extorquet: quod quia effugere nequeunt, exhorrent, ſic tamen ut etiam abominentur. Siquidem convenienter in impietatem, atque in hanc ſolam, competit illud Statii, *Timorem primum, feciſſe in orbe Deos.* Qui animum à Dei juſtitia alienum gerunt, tribunal, quod ad vindicandas ejus tranſgreſſiones ſtare ſciunt, everſum magnopere cupiunt. Quo affectu, adverſus Dominum belligerantur, qui ſine judicio eſſe non poteſt: ſed dum ejus potentiam ſibi inevitabilem imminere intelligunt, quia nec amoliri, nec effugere valent, reformidant. Itaque ne ubique videantur eum contemnere cujus majeſtas eos urget, qualicunque religionis ſpecie defunguntur: interim tamen non deſinunt omni vitiorum genere ſe polluere, & flagitia flagitiis copulare, donec ſanctam Domini legem omni ex parte violarint, & univerſam ejus juſtitiam diſſiparint: vel certe non ita retinentur ſimulato illo Dei timore, quin ſuaviter in peccatis ſuis acquieſcant, & ſibi blandiantur, & carnis ſuæ intemperantiæ indulgere malint, quam Spiritus ſancti freno eam cohibere. Sed quando inanis ea eſt & mendax religionis umbra, vix etiam digna quæ umbra nominetur: hinc rurſus facile elicitur quantum ab hac confuſa Dei notitia differat quæ ſolis fidelium pectoribus inſtillatur pietas, ex qua demum religio naſcitur. Et tamen hoc per flexuoſos circuitus conſequi volunt hypocritæ, ut Deo quem fugiunt propinqui appareant. Ubi enim perpetuus obedientiæ tenor in tota vita eſſe debuerat, in cunctis fere operibus ſecure illi rebellantes, pauculis tantum ſacrificiis placare eum ſtudent: ubi ſanctimonia vitæ & cordis integritate illi ſerviendum erat, frivolas nugas comminiſcuntur, & nihili obſervatiunculas quibus eum ſibi concilient. Imo majore licentia in fæcibus ſuis torpent, quia confidunt expiationum ludicris ſe poſſe erga illum defungi: deinde ubi in illum defixa eſſe fiducia debuerat, in ſe vel creaturis ſubſidunt, eo poſthabito.

In ſumma, ille ſenſus & conſenſus Deitatis, non niſi peſſimos ex ſe fructus producit.

Tandem ſe tanta errorum congerie implicant, ut ſcintillas quæ micabant ad cernendam Dei gloriam ſuffocet, ac demum extinguat malitiæ caligo. Manet tamen ſemen illud quod revelli à radice nullo modo poteſt, aliquam eſſe divinitatem: ſed ipſum adeo corruptum, ut non niſi peſſimos ex ſe fructus producat. Imo inde certius elicitur quod nunc contendo, Naturaliter inſculptum eſſe Deitatis ſenſum humanis cordibus, quia reprobis quoque ipſis ejus confeſſionem extorquet neceſſitas. Rebus tranquillis facete illudunt Deo, imo ad extenuandam ejus potentiam dicaces ſunt ac garruli. deſperatio ſiqua eos urget, ad eundem quærendum extimulat, dictatque conciſas preces, ex quibus pateat non prorſus ignaros fuiſſe Dei, ſed quod citius emergere debuerat, fuiſſe pervicacia ſuppreſſum.

CAP. V.

Dei notitiam in mundi fabrica & continua ejus gubernatione lucere.

Hujus Capitis duæ ſunt partes.

1. *Prior decem prioribus ſectionibus comprehenſa, in duo genera univerſa Dei opera diſtribuens, in utroque genere Dei notitiam elucere contendit: priorique ſex, poſteriori quatuor ſectiones deſignantur.*
2. *Altera, oſtendit homines adeo ſtupidos eſſe, ut teſtificationes iſtæ, quantumlibet perſpicuæ, ſemper ſine profectu effluant. Hæc poſterior pars à ſectione undecima, uſque ad poſtremam excurrit.*

Dei eſſentia inviſibilis & incomprehenſibilis, ſe in operibus ſuis viſibilem modo quodam exhibuit.

AD hæc quia ultimus beatæ vitæ finis in Dei cognitione poſitus eſt: ne cui præcluſus eſſet ad felicitatem aditus, non ſolum hominum mentibus indidit illud quod diximus religionis ſemen, ſed ita ſe patefecit in toto mundi opificio, ac ſe quotidie palam offert, ut aperire oculos nequeant quin aſpicere eum cogantur. Eſſentia quidem ejus incomprehenſibilis eſt, ut ſenſus omnes humanos procul effugiat ejus numen: verum ſingulis operibus ſuis certas gloriæ ſuæ notas inſculpſit, & quidem adeo claras & inſignes ut ſublata ſit quamlibet rudibus & ſtupidis ignorantiæ excuſatio. Ideo optimo jure Prophe-
Pſal.104. verſ.2. ta exclamat, *luce quaſi veſtimento ipſum eſſe amictum:* acſi diceret, cœpiſſe tunc demum viſibili ornatu inſignem prodire ex quo in mundi creatione ſua inſignia protulit, quibus nunc quoties oculos huc vel illuc circumferimus, decorus apparet. Ibidem etiam ſcite idem Propheta cælos ut expanſi ſunt, regio illius tentorio comparat, *cœnacula* dicit *contignaſſe in aquis, nubes ejus eſſe vehicula, equitare ſuper alas ventorum, ventos & fulgetra celeres eſſe ejus nuncios.* Et quoniam plenius ſurſum refulget potentiæ ejus & ſapientiæ gloria, paſſim vocatur cælum ejus palatium. Ac primum, quaqua verſum oculos conjicias, nulla eſt mundi particula in qua non ſcintillæ ſaltem aliquæ gloriæ ipſius emicare cernantur. Ampliſſimam vero hanc & pulcherrimam machinam, quam late patet, uno intuitu luſtrare nequeas quin vi immenſa fulgoris totus undique obruaris. Quare eleganter auctor
epiſtolæ ad Hebræos *ſecula* nuncupat, *inviſibilium rerum ſpectacula:* quod nobis vice ſpeculi ſit Heb.11:3.
tam concinna mundi poſitio, in quo inviſibilem alioqui Deum contemplari liceat. Qua ratione
Propheta cæleſtibus creaturis idioma attribuit, Pſal.19:1.
nullis nationibus incognitum: quod evidentior illic extat divinitatis teſtificatio quam ut præterire gentis ullius vel obtuſiſſimæ conſiderationem debeat. Quod clarius enarrans Apoſtolus, pate- Rom.1.
factum eſſe hominibus dicit quod de Deo cogno- verſ.19.
ſci operæpretium erat: quia *inviſibilia ejus, ad æternam uſque ejus virtutem & divinitatem, à creatione mundi intellecta, omnes ad unum conſpiciunt.*

Id teſtatur, primum genus operum ejus, miranda videlicet cæli & terræ moles, corporis humani ſymmetria & connexio: denique quicquid rudiorum ipſo-

2. Mirificam ejus ſapientiam quæ teſtentur, innumera ſunt tum in cælo, tum in terris documenta: non illa modo reconditiora, quibus propius obſervandis aſtrologia, medicina, & tota phyſica ſcientia deſtinata eſt: ſed quæ rudiſſimi cujuſque idiotæ aſpectui ſe ingerunt, ut aperiri oculi nequeant quin eorum cogantur eſſe teſtes. Equidem qui liberales illas artes vel imbiberunt, vel etiam deguſtarunt, earum ſubſidio adjuti, longe altius provehuntur ad introſpicienda divinæ ſapientiæ arcana: nemo tamen earum inſcitia impeditur

rum oculis occurrit. quominus artificii satis superque pervideat in Dei operibus, unde in opificis admirationem prorumpat. Nempe ad disquirendos astrorum motus, distribuendas sedes, metienda intervalla, proprietates notandas, arte ac exactiore industria opus est: quibus perspectis, ut Dei providentia explicatius se profert, ita in ejus gloriam conspiciendam, animum par est aliquanto sublimius assurgere. Sed quum ne plebeii quidem & rudissimi, qui solo oculorum adminiculo instructi sunt, ignorare queant divinæ artis excellentiam, ultro se in ista innumerabili, & tamen adeo distincta & disposita cælestis militiæ varietate exerentem: constat neminem esse cui non abunde sapientiam suam Dominus patefaciat. Similiter in humani corporis structura connexionem, symmetriam, pulchritudinem, usum, ea, quam *Galenus* adhibet, solertia pensiculare, eximii est acuminis. Sed omnium tamen confessione, præ se fert corpus humanum tam ingeniosam compositionem, ut ob eam merito admirabilis opifex judicetur.

libris de usu partium.

Præcipue vero in homine id maxime est perspicuum. vide Macrob. lib. 2. in somn. Scip. c. 12. Boëtium de definitione. Arist. lib. I. de hist. animal. c. 17. Act. 17. vers. 27.

3. Ac proinde quidam ex Philosophis olim hominem non immerito vocarunt μικρόκοσμον, quia rarum sit potentiæ, bonitatis & sapientiæ Dei specimen, satisque miraculorum in se contineat occupandis nostris mentibus, modo ne attendere pigeat. Qua ratione Paulus, ubi admonuit, *Deum palpando à cæcis quoque posse deprehendi*, mox *procul quærendum non esse* adjungit, quia scilicet intus singuli cælestem gratiam qua vegetantur, indubie sentiunt. Si vero ut Deum apprehendamus, extra nos egredi opus non est, quam veniam merebitur ejus socordia, qui ut Deum inveniat, in se descendere gravabitur? Eadem etiam ratio est cur David, ubi breviter celebravit admirabile Dei nomen & decus quæ ubique refulgent, statim exclamet, *Quid est homo cujus memor es?* Item, *Ex ore infantium & lactentium stabilisti robur.* siquidem non tantum in genere humano clarum operum Dei speculum extare pronunciat, sed infantibus dum à matrum uberibus pendent, satis disertas esse linguas ad prædicandam ejus gloriam, ut minime opus sit aliis rhetoribus. Unde etiam eorum ora in aciem producere non dubitat, tanquam valide instructa ad refellendam eorum amentiam qui Dei nomen pro diabolica sua superbia extinguere cuperent. Unde & illud emergit quod ex Arato citat Paulus, *nos esse Dei progeniem:* quia tanta præstantia nos exornans, se patrem nobis esse testatus est. Sicuti etiam ex communi sensu & quasi dictante experientia profani Poëtæ eum vocarunt *hominum patrem.* Neque vero se quisquam ultro & libenter Deo addicet in obsequium, nisi qui gustato paterno ejus amore vicissim ad eum amandum & colendum illectus fuerit.

Psal. 8:5.

Act. 17:28.

Fœda igitur est ingratitudo eorum qui Deum quem in seipsis, tot modis, sentiunt, aspernantur. eo vero fœdior quod ab anima sua tot donis prædita, ad opificem ipsum non assurgunt.

4. Hic autem detegitur fœda hominum ingratitudo, qui dum in se continent officinam innumeris Dei operibus nobilem, & simul tabernam inæstimabili opum copia refertam, quum erumpere deberent in laudes, tanto majore fastu contra inflantur ac turgent. Quam miris modis in ipsis operetur Deus, sentiunt: quantam etiam donorum varietatem ex ejus liberalitate possideant, usu ipso docentur. Hæc divinitatis signa esse, coguntur scire velint nolint: intus tamen supprimunt. Non opus quidem est extra seipsos egredi, modo ne sibi arrogando quod è cælis datum est, defodiant in terra quod eorum mentibus ad Deum clare videndum prælucet. Imo prodigiosos hodie multos spiritus terra sustinet, qui totum divinitatis semen in natura humana sparsum conferre non dubitant ad obruendum Dei nomen. Quam detestabilis est, obsecro, hæc vesania, ut homo in corpore suo & anima centies Deum reperiens, hoc ipso excellentiæ prætextu Deum esse neget? Non dicent se fortuito à brutis animantibus distinctos: tantum obducto naturæ velo, quæ illis rerum omnium est artifex, Deum subducunt. Vident tam exquisitum artificium in singulis suis membris ab ore & oculis usque ad infimos unguiculos. Hic quoque naturam substituunt in locum Dei. Sed in primis tam agiles animæ motus, tam præclaras facultates, tam raræ dotes divinitatem præ se ferunt, quæ se non patitur facile celari: nisi *Epicurei* tanquam *Cyclopes*, ex hac altitudine bellum Deo protervius inferrent. Itane vero ad regendum quinque pedum vermiculum toti cælestis sapientiæ thesauri concurrunt? universitas mundi hac prærogativa carebit? Primo statuere aliquid organicum in anima quod singulis partibus respondeat, adeo nihil ad obscurandam Dei gloriam facit, ut potius eam illustret. Respondeat *Epicurus*, quis atomorum concursus cibum & potum coquens, partem in excrementa, partem in sanguinem digerat, ac efficiat ut singulis membris tanta sit industria ad præstandum officium, acsi totidem animæ communi consilio corpus unum regerent?

Nec obstat, si quid organicum in ea statuitur.

Nam animæ vires & actiones omnibus demonstrant suas animæ esse partes à corpore separatas, illamque esse immortalem firmis rationibus probatur.

5. Sed mihi nunc cum illa porcorum hara negotium non est: eos magis compello qui præposteris argutiis dediti, frigidum illud *Aristotelis* dictum libenter obliquo flexu traherent tam ad immortalitatem animæ abolendam, quam ad eripiendum Deo jus suum. Nam quia organicæ sunt animæ facultates, hoc prætextu alligant eam corpori, ut sine eo non subsistat: Naturæ vero elogiis, quantum in se est, Dei nomen supprimunt. Atqui longe abest quin potentiæ animæ in functionibus quæ corpori serviunt inclusæ sint. Quid hoc ad corpus ut cælum metiaris, numerum stellarum colligas, teneas cujusque magnitudinem, scias quo spatio inter se distent, qua celeritate vel tarditate conficiant suos cursus, quot gradibus huc vel illuc deflectant? Fateor quidem esse aliquem Astrologiæ usum: sed tantum ostendo, in hac tam alta disquisitione rerum cælestium non esse organicam symmetriam, sed suas animæ esse partes à corpore separatas. Exemplum unum proposui, ex quo reliqua sumere, lectoribus promptum erit. Multiplex sane animæ agilitas qua cælum & terram perlustrat: præterita futuris conjungit: retinet memoriter quæ pridem audivit: imo quidlibet sibi figurat: solertia etiam qua res incredibiles excogitat, & quæ tot mirabilium artium mater est, certa sunt divinitatis insignia in homine. Quid quod dormiendo non tantum se circumagit & versat, sed multa utilia concipit, de multis ratiocinatur, futura etiam divinat? Quid hic dicendum est, nisi deleri non posse quæ in homine impressa sunt immortalitatis signa? Nunc quæ ratio feret ut sit homo divinus, & creatorem non agnoscat? Nos scilicet, judicio quod nobis inditum est, discernemus inter justum & injustum, nullus autem erit in cælo judex? Nobis etiam in somno manebit aliquid residuum intelligentiæ, nullus Deus excubias aget in mundo regendo? Tot artium rerumque utilium inventores censebimur, ut fraudetur Deus sua laude? quum tamen experientia satis doceat disparibus modis aliunde distribui quod habemus. Quod autem de arcana inspiratione quæ vegetat totum mundum quidam blaterant, non modo dilutum, sed omnino profanum est. Placet illis celebre dictum Virgilii,

Objectio, unicam esse animam, quæ totum mundum vegetat.

Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Æneid. 6. vid. Calv. in Acta, cap. 17:28.

Inde

Manil. l. I. Astronom.

Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus,
Igneus est ollis vigor & cælestis origo, &c.

Responsio hujus objectionis impietatem detegit.

Nempe ut mundus qui in spectaculum gloriæ Dei conditus est, suus ipse sit creator. Sic enim idem alibi communem Græcis & Latinis sententiam sequutus,

Georg. 4. Mercur. Trismegist. in Pimandro. Plato in Timæo. Arist. lib. I. de animo, & I. Metaph. Cicero lib. I. & 2. de natura deorum.

Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
Ætherios, dixere. Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas:
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.

En quid ad gignendam fovendamque in cordibus hominum pietatem valeat jejuna illa speculatio de universa mente quæ mundum animat ac vegetat. Quod etiam ex sacrilegis impuri canis *Lucretii* vocibus melius liquet, quæ à principio illo deductæ sunt. (de rerum natura, lib. I.) Hoc vero est, ut procul facessat verus Deus quem timeamus & colamus, umbratile numen facere. Fateor quidem pie hoc posse dici, modo à pio animo proficiscatur, *Naturam esse Deum*: sed quia dura est & impropria loquutio, quum potius Natura sit ordo à Deo præscriptus, in rebus tanti ponderis, & quibus debetur singularis religio, involvere confuse Deum cum inferiore operum suorum cursu, noxium est.

Supra dictorum conclusio, Dei potentiam, æternitatem & bonitatem ex hoc primo genere operum ejus, quæ ordinarium cursum sequuntur, addiscere nos posse.

6. Meminerimus ergo, quoties quisque naturam suam considerat, unum esse Deum, qui sic gubernat omnes naturas, ut velit nos in se respicere, fidem nostram ad se dirigi, coli & invocari à nobis: quia nihil magis præposterum quam frui tam præclaris dotibus quæ in nobis divinitatem spirant, & auctorem negligere qui precario nobis eas largitur. Jam potentia quam præclaris speciminibus nos in considerationem sui rapit? nisi forte latere nos potest, cujus sit virtutis, infinitam hanc cæli ac terræ molem suo verbo sustentare: solo nutu, nunc fragore tonitruum, cælum concutere, fulminibus quidlibet exurere, fulgetris aërem accendere: nunc variis tempestatum formis conturbare, eundem ipsum statim, ubi libuit, uno momento serenare: mare, quod assiduam terræ vastationem minari sua altitudine videtur, quasi in aëre suspensum, coërcere: & nunc horrendum in modum tumultuoso ventorum impetu concitare, nunc sedatis undis, pacatum reddere. Huc pertinent quæ passim occurrunt potentiæ Dei elogia ex naturæ testimoniis, præsertim vero in libro *Job* & apud *Jesaiam*: quæ nunc consulto prætereo, quia commodiorem alibi locum reperient, ubi ex Scripturis de mundi creatione disseram. Tantum nunc attingere volui, exteris & domesticis communem hanc esse viam quærendi Dei, si lineamenta sequantur quæ sursum ac deorsum vivam ejus effigiem adumbrant. Jam ipsa potentia nos ad cogitandam ejus æternitatem deducit: quia æternum esse, & à seipso principium habere necesse est, unde omnia trahunt originem. Porro si causa quæritur qua & ad creanda hæc semel omnia inductus sit, & nunc ad conservanda moveatur: solam illic suam bonitatem comperiemus pro causa esse. Quin etiam hæc si una sit, plus satis tamen sufficere debet ad nos in amorem ejus alliciendos: quando nulla est creatura, ut
Ps. 145: 5. Propheta monet, in quam non effusa sit ejus misericordia.

Alterum genus operum Dei, quæ videlicet præter ordinarium naturæ cursum eveniunt, manifesta Dei virtutum argumenta proponit. In iis nempe elucet Dei bonitas, justitia, misericordia.

7. In secundo quoque genere operum ejus, quæ scilicet præter ordinarium naturæ cursum eveniunt, nihilo obscuriora se proferunt virtutum ejus argumenta. Nam in administranda hominum societate ita providentiam suam temperat, ut quum sit erga omnes innumeris modis benignus ac beneficus: apertis tamen ac quotidianis indiciis, suam piis clementiam, improbis ac sceleratis severitatem declaret. Non enim dubiæ sunt quas de flagitiis sumit ultiones: quemadmodum non obscure tutorem, ac etiam vindicem se innocentiæ esse demonstrat, dum bonorum vitam sua benedictione prosperat, necessitati opitulatur, dolores lenit ac solatur, calamitates sublevat, saluti per omnia consulit. Neque vero perpetuam justitiæ ejus regulam obscurare debet, quod improbos & sontes ad tempus impunitos sæpiuscule exultare sinit: probos autem & immerentes multis rebus adversis jactari, impiorum etiam malitia & iniquitate premi sustinet. Quin potius longe diversa cogitatio subire mentem debet: quando in flagitium unum manifesto iræ indicio animadvertit, omnia ipsum odisse: quando multa inulta prætermittit, aliud fore judicium quo punienda differuntur. Similiter misericordiæ suæ considerandæ quantam materiam nobis suppeditat, dum sæpius miseros peccatores indefessa tamen benignitate prosequitur, donec eorum pravitatem benefaciendo fregerit, plusquam paterna indulgentia ad se revocando?

Tum etiam providentia, potentia, sapientia.

8. In hunc finem Propheta commemorans in rebus desperatis repente & mirabiliter ac præter spem Deum miseris ac fere perditis succurrere, (Psal. 107.) sive per deserta vagantes à feris protegat, & tandem reducat in viam, sive egentibus ac famelicis victum suppeditet, sive captivos ex tetris foveis & ferreis custodiis emittat, sive naufragos in portum adducat incolumes, sive à morbis sanet semimortuos, sive æstu & siccitate exurat terras, sive occulta irrigatione gratiæ fœcundet, sive attollat contemptissimos è vulgo, sive proceres dejiciat ex alto dignitatis gradu: propositis ejusmodi exemplis colligit, qui censentur esse fortuiti casus, totidem esse providentiæ cælestis testimonia, præsertim vero paternæ clementiæ: atque hinc piis dari materiam lætitiæ, impiis vero & reprobis ora obstrui. Sed quia major pars erroribus suis imbuta, in tam illustri theatro cæcutit, exclamat *raræ & singularis esse sapientiæ, prudenter expendere hæc Dei opera*, quorum aspectu nihil proficiunt qui alioqui videntur esse acutissimi. Et certe quantumvis splendeat Dei gloria, vix centesimus quisque verus est ejus spectator. Nihilo magis aut potentia aut sapientia in tenebris latent. quarum altera præclare emergit dum impiorum ferocia, omnium opinione insuperabilis, momento uno retunditur, arrogantia domatur, diruuntur validissima præsidia, tela & arma comminuuntur, vires infringuntur, machinationes evertuntur, & sua ipsorum mole concidunt: quæ supra cælos se efferebat audacia, in centrum usque terræ prosternitur: rursum *eriguntur humiles è pulvere, & inopes è stercore suscitantur*: (Ps. 113: 7.) oppressi & afflicti, ab extremis angustiis eruuntur: deplorati, in spem bonam restituuntur: inermes de armatis, pauci de plurimis, imbecilles de validis victoriam referunt. Sapientia vero ipsa manifeste excellit dum optima unamquamque rem opportunitate dispensat: quamlibet mundi perspicaciam confundit, *deprehendit astutos in astutia sua*: (I Cor. 3. vers. 19.) nihil denique non optima ratione attemperat.

Ex hujusmodi rebus eruuntur testimonia quæ Dei majestatem asserunt ac

9. Videmus non longa nec laboriosa demonstratione opus esse ad eruenda quæ illustrandæ asserendæque divinæ majestati serviunt, testimonia: siquidem ex paucis quæ delibavimus, quocunque incideris adeo prompta & obvia esse constat, ut oculis designari ac digitis notari facile queant.

illustrant: & quis sit horum fructus & usus docet, Dei videlicet notitia cum vera pietate conjuncta.

Atque hic rursus observandum est, invitari nos ad Dei notitiam, non quæ inani speculatione contenta in cerebro tantum volitet, sed quæ solida futura sit & fructuosa si rite percipiatur à nobis, radicemque agat in corde. A suis enim virtutibus manifestatur Dominus: quarum vim quia sentimus intra nos, & beneficiis fruimur, vividius multo hac cognitione nos affici necesse est, quam si Deum imaginaremur cujus nullus ad nos sensus perveniret. Unde intelligimus hanc esse rectissimam Dei quærendi viam & aptissimum ordinem: non ut audaci curiositate penetrare tentemus ad excutiendam ejus essentiam, quæ adoranda potius est, quam scrupulosius disquirenda: sed ut illum in suis operibus contemplemur, quibus se propinquum nobis familiaremque reddit, ac quodammodo communicat. (Act. 17:27.) Quo respiciebat Apostolus quum diceret *non longe quæritandum esse*, quippe qui præsentissima sua virtute habitet in unoquoque nostrûm. (Psal. 145.) Proinde David, inenarrabilem ejus magnitudinem ante confessus, postquam ad operum commemorationem descendit, eam ipsam se enarraturum profitetur. Quare & nos in eam Dei investigationem incumbere decet, quæ sic suspensum admiratione ingenium teneat ut efficaci sensu penitus simul afficiat. Et quemadmodum docet alicubi *Augustinus*, (Aug. in Psal. 144.) quia illum non possumus capere, velut sub ejus magnitudine deficientes, ad opera respicere convenit, ut ejus reficiamur bonitate.

Pios ad spem futuræ vitæ animat & erigit hæc notitia.

10. Deinde ejusmodi notitia non modo ad Dei cultum excitare nos debet, sed ad spem quoque futuræ vitæ expergefacere, & erigere. Quum enim animadvertamus quæ Dominus tum clementiæ, tum severitatis suæ specimina edit, inchoata duntaxat & semiplena esse: haud dubie ad majora sic ipsum præludere reputemus oportet, quorum manifestatio plenaque exhibitio in aliam vitam differtur. *Impiis parata esse majora supplicia testatur.* econverso pios ab impiis quum videamus afflictionibus gravari, injuriis concuti, calumniis opprimi, contumeliis probrisque lacerari: scelestos contra florere, prosperari, quietem cum dignitate obtinere, idque impune: protinus colligendum est, alteram fore vitam, in qua, & sua iniquitati vindicta, & merces justitiæ reposita sit. Adhæc quum observemus, Domini ferulis sæpius fideles castigari, certo certius constituere licet, multo minus impios ejus flagella olim evasuros. (lib. 1. de Civit. Dei, cap. 8.) Scitum enim est illud Augustini: *Si nunc omne peccatum manifesta plecteretur pœna, nihil ultimo judicio reservari putaretur. Rursus, si nullum peccatum nunc aperte Deus puniret, nulla esse divina providentia crederetur.* Fatendum est igitur, in singulis Dei operibus, præsertim autem in ipsorum universitate, non secus atque in tabulis, depictas esse Dei virtutes, quibus in ejus agnitionem, & ab ipsa in veram plenamque felicitatem invitatur atque illicitur universum hominum genus. *Eximium in cordibus piorum divinæ bonitatis sensum ingerit.* Porro lucidissimæ quum illic appareant: quorsum tamen potissimum spectent, quid valeant, quem in finem à nobis sint reputandæ, tum demum assequimur dum in nos ipsos descendimus, ac consideramus quibus modis suam in nobis vitam, sapientiam, virtutem Dominus exerat: suam justitiam, bonitatem, clementiam erga nos exerceat. (Psal. 92:7.) Nam etsi juste conqueritur David, incredulos desipere, quia in humani generis gubernatione profunda Dei consilia non expendunt: est tamen hoc verissimum quod alibi dicit, admirabilem Dei sapientiam hac in parte excedere capillos capitis nostri. (lib. 1. c. 16. sect. 6, 7, 8, 9.) Sed quia hoc argumentum posthac suo ordine plenius tractandum erit, nunc omitto.

Capitis altera pars, describens stuporem quo indocti & eruditi percutiuntur, universalem rerum ordinem naturæ, administrationem divinæ providentiæ mirificam, fortunæ tribuentes.

11. Atqui quantacunque claritate & se & immortale suum regnum Dominus in operum suorum speculo repræsentet: qui tamen est noster stupor, ad tam perspicuas testificationes semper hebescimus, ut sine profectu effluant. Nam quantum ad mundi fabricam & pulcherrimam positionem attinet, quotusquisque est nostrûm, qui dum oculos vel in cælum attollit, vel per regiones terræ varias circumfert, mentem ad Creatoris memoriam referat, ac non magis, præterito Auctore, in operum aspectu desideat? Quantum vero attinet ad ea quæ præter naturalis decursus ordinem quotidie eveniunt, quotusquisque non magis reputat, cæca potius fortunæ temeritate rotari & volutari homines, quam Dei providentia gubernari? Quod si quando istarum rerum ductu ac directione, ad Dei considerationem adigimur (quod omnibus evenire necessarium est) tamen ubi temere divinitatis alicujus sensum concepimus, extemplo ad carnis nostræ deliria vel prava commenta delabimur, ac puram Dei veritatem nostra corrumpimus vanitate. In eo quidem dissimiles, quod quisque sibi privatim aliquid peculiaris erroris accersit: in hoc tamen simillimi, quod ad unum omnes, ab uno vero Deo ad prodigiosa nugamenta deficimus. Quo morbo non plebeia & obtusa ingenia, sed præclarissima, & singulari alioqui acumine prædita, implicantur. (vid. Cic. de nat. deor. & Plutarch. de Philosophorum placitis lib. 1.) Quam prolixe suam in hac parte stoliditatem ac insulsitatem prodidit tota Philosophorum natio. Nam ut aliis parcamus qui multo absurdius ineptiunt: *Plato* inter omnes religiosissimus, & maxime sobrius, ipse quoque in rotundo suo globo evanescit. (Plat. in Timæo. Cic. lib. 1. de nat. deorum.) Et quid aliis non eveniret, quum ita primores, quorum erat reliquis prælucere, hallucinentur & impingant? Similiter, ubi rerum humanarum gubernatio providentiam manifestius arguit quam ut abnegari queat, nihilo tamen inde plus proficitur, quam si temeraria fortunæ voluntate crederentur omnia sursum deorsum versari: tanta est nostra in vanitatem & errorem propensio. De excellentissimis semper loquor, non vulgaribus illis, quorum in profananda Dei veritate processit in immensum insania.

Hinc turpis horrendaque Ethnicorum πολυθεΐα, & Philosophorum de Deo cùm infinitæ tum etiam sibi invicem repugnantes opiniones ortæ sunt.

12. Hinc immensa illa errorum colluvies, qua totus orbis refertus ac coopertus fuit. Suum enim cuique ingenium instar labyrinthi est: ut mirum non sit singulas Gentes in varia commenta diductas esse. neque id modo, sed singulis prope hominibus proprios fuisse deos. nam ut ad inscitiam & tenebras accedit temeritas & lascivia, vix unus unquam repertus est qui non sibi idolum vel spectrum Dei loco fabricaret. Certe non secus atque ex vasta amplaque scaturigine aquæ ebulliunt, immensa deorum turba ab hominum mente profluxit, dum quisque nimis licentiose vagando, perperam hoc vel illud de ipso Deo comminiscitur. Neque tamen hic superstitionum quibus implicitus fuit mundus, catalogum texere necesse est: quia nec ullus esset finis: & ut verbum nullum fiat, satis ex tot corruptelis apparet quam horribilis sit humanæ mentis cæcitas. Rude & indoctum vulgus omitto. (Cic. lib. 1. & 2. de natura deorum. Lactant. Instit. Div. lib. 1. &c.) Sed inter *Philosophos* qui ratione & doctrina penetrare in cælum conati sunt, quam pudenda est varietas? ut quisque altiore ingenio præditus fuit, arteque & scientia limatus, ita speciosos colores suæ sententiæ inducere visus est: quos tamen omnes si propius inspicias, evanidos esse fucos reperies. (Senec. lib. 4. de benef. c. 7. & natural. quæst. l. 1. in præf. & lib. 2. c. 45.) Argute sibi visi sunt dicere *Stoici*, posse elici ex cunctis naturæ partibus varia Dei nomina, neque tamen propterea lacerari unum Deum. Quasi vero non jam plus satis ad vanitatem proclives simus, nisi multiplex deorum copia nobis objecta longius & violentius nos in errorem abstraheret. (Plutarch. lib. de Iside & Osiride. Cic. lib. 1. de nat. deor.) Mystica etiam Ægyptiorum theologia ostendit, sedulo in hoc omnes incubuisse, ne absque ratione desipere viderentur. Ac primo forte intuitu aliquid tanquam probabile simplices & incautos deciperet: sed nihil unquam excogitavit ullus mortalium, quo non

turpiter

turpiter corrupta fuerit religio. Atque hæc tam confusa varietas Epicureis, & crassis aliis pietatis contemptoribus audaciam addidit, ut omnem Dei sensum abjicerent. Nam quum prudentissimos quosque certare viderent contrariis opinionibus, ex eorum dissidiis, & frivola etiam, vel absurda cujusque doctrina colligere non dubitarunt, frustra & stulte tormenta sibi accersere homines ubi deum qui nullus est investigant: idque se impune facere duxerunt, quia præstaret brevi compendio prorsus Deum negare, quam fingere incertos deos, & deinde lites movere quæ nullum haberent exitum. Ac nimis quidem inscite ratiocinantur illi, vel potius tegendæ suæ impietati nebulam inducunt ex hominum inscitia, ex qua Deo quidquam decedere minime æquum est. Sed quum fateantur omnes nullam esse rem de qua tantopere docti simul & indocti dissentiant, hinc colligitur, plusquam hebetes ac cæcas in cælestibus mysteriis esse hominum mentes quæ in Dei investigatione sic errant. Laudatur ab aliis *Simonidis* responsum, qui rogatus ab *Hierone tyranno* quid esset Deus, diem sibi ad cogitandum dari petiit. Quum idem quæreret postridie tyrannus, biduum postulavit: ac sæpius duplicato numero dierum, tandem respondit, *Quanto diutius considero, tanto res mihi videtur obscurior.* Prudenter sane ille sententiam de re sibi obscura suspenderit: hinc tamen apparet, si naturaliter tantum edocti sunt homines, nihil certum, vel solidum, vel distinctum tenere: sed confusis tantum principiis esse affixos, ut Deum incognitum adorent.

Cic. lib. 1. de nat. deor.

13. Jam tenendum quoque est, quicunque puram religionem adulterant (ut omnibus accidere necesse est opinioni suæ deditis) discessionem facere ab uno Deo. Aliud quidem sibi in animo esse jactabunt: sed quid intendant, vel quid sibi persuadeant, non multum ad rem facit: quando Spiritus sanctus pronunciat omnes esse apostatas, qui pro mentis suæ caligine *dæmonia* supponunt in *Dei* locum. Hac ratione Paulus *sine Deo fuisse* pronunciat Ephesios, donec ex Euangelio didicissent quid esset verum Deum colere. Neque hoc ad gentem unam duntaxat restringere oportet, quum generaliter alibi asserat *evanuisse cunctos mortales in suis cogitationibus*, postquam in mundi fabrica illis patefacta erat Creatoris majestas. Ideoque Scriptura ut vero & unico Deo locum faciat, quidquid divinitatis olim celebratum fuit inter Gentes, falsitatis & mendacii damnat: nec ullum numen relinquit nisi in monte Sion, ubi peculiaris vigebat Dei cognitio. Certe inter Gentiles Christi ætate proxime ad veram pietatem accedere visi sunt Samaritæ: audimus tamen ex ore Christi *eos nescisse quid colerent*: unde sequitur, vano errore fuisse delusos. Denique etiamsi non omnes laboraverint crassis vitiis, aut in apertas idololatrias prolapsi sint: nulla tamen pura & probata fuit religio quæ tantum in communi sensu fundata esset. Quamvis enim pauci quidam non insanierint cum vulgo, manet tamen fixa Pauli doctrina, *Non apprehendi sapientiam Dei à principibus mundi hujus.* Quod si excellentissimi quique in tenebris errarunt, quid de fæcibus ipsis dicendum erit? Quare nihil mirum si cultus omnes hominum arbitrio excogitatos tanquam degeneres repudiet Spiritus sanctus: quia in cælestibus mysteriis opinio humanitus concepta, etsi non semper magnam errorum congeriem pariat, erroris tamen est mater. Atque ut nihil deterius accedat, hoc tamen vitium non leve est, fortuito *adorare* Deum *incognitum*: cujus tamen rei fiunt Christi ore, quicunque ex Lege edocti non sunt quem Deum colere oporteat. Et certe non longius progressi sunt qui optimi fuerunt legislatores, quam ut in publico consensu fundata esset religio. Quin etiam apud *Xenophontem* laudat Socrates *Apollinis responsum*, quo præcepit ut *quisque ritu patrio & pro urbis suæ consuetudine deos coleret.* Unde autem hoc jus mortalibus ut sua auctoritate definiant quod mundum longe superat? vel quis ita majorum placitis, vel populi scitis acquiescere poterit, ut Deum absque dubitatione recipiat humanitus sibi traditum? Potius judicio quisque suo stabit, quam se alieno arbitrio subjiciet. Quum ergo nimis infirmum ac fragile sit pietatis vinculum, vel urbis consuetudinem, vel antiquitatis consensum in colendo Deo sequi, restat ut de se testetur è cælo ipse Deus.

Ita ad unum omnes à Deo defecerunt, quippe qui puram religionem adulterantes, aut populorum consuetudinem, aut antiquitatis impium consensum sequuti sunt.

Eph. 2: 12.
Rom. 1: 21.
Habac. 2. vers. 18, 20.
Joan. 4: 22.
1 Cor. 2: 8.
Joan. 4: 22.
de dictis & factis Socr. lib. 1.
Cic. de legib. lib. 2.

14. Ergo frustra nobis in mundi opificio collucent tot accensæ lampades ad illustrandam auctoris gloriam: quæ sic nos undique irradiant, ut tamen in rectam viam per se nequaquam possint perducere. Et scintillas certe quasdam excitant: sed quæ ante præfocantur quam pleniorem effundant fulgorem. Quamobrem Apostolus, eo ipso loco, ubi *secula*, *simulachra* vocat *rerum invisibilium*: subjungit, *per fidem intelligi esse verbo Dei aptata*: ita significans, invisibilem divinitatem repræsentari quidem talibus spectaculis: sed ad illam perspiciendam non esse nobis oculos, nisi interiore Dei revelatione per fidem illuminentur. Neque Paulus, ubi tradit *patefieri quod cognoscendum est de Deo ex mundi creatione*, talem manifestationem designat quæ hominum perspicacia comprehendatur: quin potius eam ostendit non ultra procedere nisi *ut reddantur inexcusabiles*. Idem quoque, tametsi alicubi negat Deum procul vestigandum utpote qui intra nos habitet: alio tamen loco docet quorsum valeat ejusmodi propinquitas: *In præteritis*, inquit, *generationibus permisit Dominus Gentes ingredi viis suis, non tamen seipsum sine testimonio reliquit, benefaciens è cælo, dans pluvias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitiâ corda hominum.* Utcunque ergo non destituatur testimonio Dominus, dum plurima & varia benignitate homines in sui cognitionem suaviter allicit: vias tamen suas, hoc est exitiales errores, propterea sequi non desinunt.

Hinc sequitur, Dei creatoris mirandas Lampades sic nos undique irradiare, ut tamen vias nostras sequi non desinamus.

Heb. 11: 3.
Rom. 1: 19.
Act. 17: 27.
Act. 14: 16.

15. Quanquam autem naturali facultate deficimur quominus ad puram usque & liquidam Dei cognitionem conscendere liceat: quia tamen hebetudinis vitium intra nos est, præcisa est omnis tergiversatio. Neque enim ignorantiam sic prætexere licet quin semper & ignaviæ & ingratitudinis vel conscientia ipsa nos convincat. Digna scilicet quæ admittatur defensio, si homo ad audiendam veritatem aures sibi defuisse obtendat, ad quam enarrandam suppetunt mutis creaturis plusquam canoræ voces: si oculis se non posse videre causetur, quod sine oculis creaturæ demonstrant: si mentis imbecillitatem excuset, ubi omnes sine ratione creaturæ erudiunt. Quare omni prorsus excusatione merito excludimur, quod vagi & palantes aberramus: quum omnia rectam viam demonstrent. Sed enim, utcunque hominum vitio imputandum sit, quod semen notitiæ Dei, ex mirabili naturæ artificio mentibus suis inspersum, mox corrumpunt, ne ad frugem bonam ac sinceram perveniat: verissimum tamen est, nuda ista & simplici testificatione, quæ Dei gloriæ à creaturis magnifice redditur, nequaquam nos sufficienter erudiri. Simul enim ac modicum divinitatis gustum ex mundi speculatione delibavimus: vero Deo prætermisso, ejus loco somnia & spectra cerebri nostri erigimus: ac justitiæ, sapientiæ, bonitatis, potentiæ laudem ab ipso fonte huc & illuc traducimus. Quotidiana porro ejus facta ita aut obscuramus aut invertimus prave æstimando, ut & suam illis gloriam, & auctori debitam laudem præripiamus.

Omni tamen excusatione merito excludimur, quod hebetudinis vitium intra nos habentes palantes erramus: quum mundi opificium & administratio rectam viam commonstrent.

CAP. VI.

CAP. VI.

Ut ad Deum creatorem quis perveniat, opus esse Scriptura duce & magistra.

Meliori autem adminiculo, voce sua videlicet, in sacris literis sonante, Deus electos suos ad Nominis sui notitiam pertraxit.

ERgo quanquam hominum ingratitudinem satis superque omni patrocinio spoliat fulgor ille qui in cælo & in terra omnium oculis ingeritur: sicuti Deus ut genus humanum involvat eodem reatu, cunctis sine exceptione numen suum delineatum in *creaturis* proponit: aliud tamen & melius adminiculum accedere necesse est, quod nos probe ad ipsum mundi creatorem dirigat. Itaque non frustra *verbi sui lumen* addidit, quo innotesceret in salutem. atque hac prærogativa dignatus est quos voluit propius & magis familiariter ad se colligere. Nam quia vaga & instabili agitatione circumferri videbat omnium animos, postquam Judæos sibi elegit in gregem peculiarem, cancellos illis circumdedit, ne aliorum more evanescerent. Nec frustra eodem remedio nos in pura sui notitia continet: quia mox alioqui diffluerent etiam qui videntur præ aliis firmi stare. nempe sicuti senes, vel lippi, & quicunque oculis caligant, si vel pulcherrimum volumen illis objicias, quamvis agnoscant esse aliquid scriptum, vix tamen duas voces contexere poterunt: specillis autem interpositis adjuti, distincte legere incipient: ita *Scriptura* confusam alioqui Dei notitiam in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquido nobis verum Deum ostendit. Hoc igitur singulare donum est, ubi ad erudiendam Ecclesiam non mutis duntaxat magistris Deus utitur, sed os quoque sacrosanctum reserat: neque tantum promulgat colendum esse aliquem Deum, sed eum se esse simul pronunciat qui colendus sit: nec electos docet modo in Deum respicere, sed se quoque exhibet in quem respiciant. Hunc ordinem *ab initio* erga ecclesiam suam tenuit, ut præter communia illa documenta verbum quoque adhiberet: quæ rectior est & certior ad ipsum dignoscendum nota. Nec dubium est quin Adam, Noë, Abraham, & reliqui Patres hoc adminiculo penetraverint ad familiarem notitiam, quæ illos ab incredulis quodam modo discrevit. Nondum loquor de propria fidei doctrina qua fuerunt illuminati in spem æternæ vitæ. nam ut transirent à morte in vitam, Deum non modo *creatorem* agnoscere necesse fuit, sed *redemptorem* quoque: ut certe utrumque adepti sunt ex verbo. *Ordine* enim præcessit illa notitiæ species qua tenere datum fuit quisnam sit Deus ille à quo mundus est conditus, & gubernatur. *Deinde* adjuncta fuit altera interior, quæ sola mortuas animas vivificat, qua Deus non tantum mundi *conditor*, & omnium quæ fiunt *unicus auctor* & *arbiter* cognoscitur, sed etiam *redemptor* in Mediatoris persona. Cæterum quia nondum ad mundi lapsum & naturæ corruptionem ventum est, de remedio etiam tractare supersedeo. Meminerint ergo lectores, me nondum de fœdere illo disserere, quo sibi Deus adoptavit Abrahæ filios: & de illa doctrinæ parte qua proprie segregati semper fuerunt fideles à profanis gentibus: quia in Christo fundata fuit: sed tantum quomodo ex Scriptura discere conveniat, Deum qui mundi creator est, certis notis ab omni commentitia deorum turba discerni. Opportune deinde series ipsa ad Redemptionem nos deducet. Quanquam autem multa ex Novo Testamento testimonia adhibebimus, alia etiam ex Lege & Prophetis, ubi expressa fit Christi mentio: in hunc tamen finem tendent omnia, Deum mundi opificem nobis patefieri in *Scriptura*, & quid de eo sentiendum sit exponi, ne per ambages incertum aliquod numen quæramus.

Idque ab orbe condito.

Convenienti ordine doctrina.

de quo remedio l. 2. agitur, à cap. 6. usque ad finem.

Primum per oracula, visiones, & Patriarcharum ministerium.

2. Sive autem per *oracula* & *visiones* Patribus innotuit Deus, sive *hominum opera* & ministerio suggessit quod deinde per manus posteris traderent: indubium tamen est insculptam fuisse eorum cordibus firmam doctrinæ certitudinem, ut persuasi essent, atque intelligerent à Deo profectum esse quod didicerant. Semper enim Deus indubiam fecit verbo suo fidem, quæ omni opinione superior esset. Tandem ut continuo progressu doctrinæ veritas seculis omnibus superstes maneret in mundo, eadem oracula quæ deposuerat apud Patres, quasi publicis tabulis consignata esse voluit. *Hoc* consilio Lex promulgata fuit, cui postea interpretes additi sunt Prophetæ. Etsi enim multiplex fuit Legis usus, ut melius videbitur suo loco: præsertim vero Mosi & omnibus Prophetis propositum fuit, modum reconciliationis inter Deum & homines docere (unde etiam Paulus *Christum* vocat *finem Legis*) iterum tamen repeto, præter doctrinam fidei & pœnitentiæ propriam, quæ Christum Mediatorem proponit, Scripturam unicum & verum Deum quatenus mundum creavit & gubernat, certis notis & insignibus ornare, ne misceatur cum falsa deorum turba. Ergo quamvis hominem serio oculos intendere conveniat ad consideranda Dei *opera*, quando in hoc splendidissimo theatro locatus est ut eorum esset spectator: aures tamen præcipue arrigere convenit ad *verbum*, ut melius proficiat. Ac proinde mirum non est, magis ac magis in stupore suo obdurescere qui in tenebris nati sunt: quia paucissimi ut se intra metas contineant, verbo Dei se præbent dociles, sed potius exultant in sua vanitate. *Sic* autem habendum est, ut nobis affulgeat vera religio, exordium à cælesti doctrina fieri debere, nec quenquam posse, vel minimum gustum rectæ sanæque doctrinæ percipere, nisi qui Scripturæ fuerit discipulus. unde etiam emergit veræ intelligentiæ principium, ubi reverenter amplectimur quod de se illic testari Deus voluit. Neque enim perfecta solum, vel numeris suis completa *fides*, sed omnis recta Dei *cognitio* ab *obedientia* nascitur. Et sane hac in parte singulari providentia consuluit mortalibus Deus in omnes ætates.

Deinde, per Legis promulgationem & Prophetarum conciones.

lib. 2. c. 7. & 8.

Rom. 10:4.

Quibus de causis doctrina de Deo scriptis consignata est.

3. Nam si reputamus quam lubricus sit humanæ mentis lapsus in Dei oblivionem, quanta in omne genus erroris proclivitas, quanta ad confingendas identidem novas & fictitias religiones libido: perspicere licebit quam *necessaria* fuerit talis cælestis doctrinæ *consignatio*, ne vel *oblivione* deperiret, vel *errore* evanesceret, vel *audacia* hominum corrumperetur. Quum itaque palam sit, Deum erga eos omnes quos unquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuisse, quod effigiem suam in pulcherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem provideret: hac recta via contendere expedit, si ad sinceram Dei contemplationem serio aspiramus. Ad Verbum, inquam, est veniendum, ubi probe, & ad vivum, nobis à suis operibus describitur Deus, dum opera ipsa non ex judicii nostri pravitate, sed æternæ veritatis regula æstimantur. Ab eo si deflectimus, ut nuper dixi, quamlibet strenua enitamur celeritate, quia tamen extra viam cursus erit, nunquam ad metam pertingere continget. Sic enim cogitandum est: *fulgorem* divini vultus, quem & Apostolus *inaccessum*

Confirmatio I. à natura nostra pravitate, qua ejusmodi est, ut ad verbum veniendum sit quicunque Deum recte agnoscere volet.

1 Tim. 6. vers. 16.

cessum vocat, esse nobis instar inexplicabilis labyrinthi, nisi Verbi linea in ipsum dirigamur. ut satius sit in hac via claudicare, quam extra eam celerrime currere. *Itaque* sæpius David superstitiones è mundo tollendas docens, quo pura vigeat religio, Deum *regnantem* inducit: *regnandi* nomine non *potestatem* significans qua præditus est, & quam in universa naturæ gubernatione exercet: sed *doctrinam* qua sibi legitimum principatum asserit: quia nunquam evelli queunt ex hominum cordibus errores, donec plantata fuerit vera Dei cognitio.

2. Ab eo, quod David sæpius Deum regnantem inducit. Psal. 93. 96. 97. 99. & similib.

Ps. 19: 1, 8.

3. A manifestis quibusdam testimoniis ex Ps. 19. 29. & 93. desumptis.

4. Proinde idem Propheta, ubi commemoravit *gloriam Dei à cælis enarrari, opera manuum enunciari à firmamento, ab ordinata dierum noctiumque serie majestatem ejus prædicari*, deinde ad *Verbi* mentionem descendit: *Lex*, inquit, *Domini immaculata, convertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis: justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Etsi enim alios quoque Legis usus comprehendit, significat tamen in genere, quum frustra Deus omnes populos ad se invitet cæli terræque intuitu, hanc esse peculiarem filiorum Dei scholam. Eodem spectat Psal. 29. ubi Propheta concionatus de terribili Dei *voce*, quæ in tonitru, ventis, imbribus, turbinibus & procellis terram concutit, tremefacit montes, cedros confringit: in fine tandem subjicit, *cani ejus laudes in Sanctuario*, quia ad omnes Dei voces quæ in aëre resonant, surdi sunt increduli. Sicut alium Psalmum, ubi descripsit terribiles fluctus maris, ita claudit: *Testimonia tua verificata sunt: decor templi tui, sanctitas in longitudinem dierum. Hinc* & illud emanat quod Samaritanæ mulieri dicebat Christus, gentem ejus & reliquos omnes populos *adorare quod nescirent:* solos Judæos Deo vero cultum exhibere. Nam quum humana mens pro sua imbecillitate pervenire ad Deum nullo modo queat nisi sacro ejus verbo adjuta & sublevata, omnes tunc mortales, exceptis Judæis, quia Deum sine verbo quærebant, necesse fuit in vanitate atque errore versari.

Psal. 93: 5.

4. A dicto quodam Christi. Joan. 4: 22.

CAP. VII.

Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: ut certa constet ejus auctoritas: atque impium esse commentum, fidem ejus pendere ab Ecclesiæ judicio.

Scripturæ auctoritas non ab hominibus, sed à Dei Spiritu pendet.

VErum antequam longius progrediar, quædam inserere operæpretium est de Scripturæ *auctoritate*, quæ non modo animos præparent ad ejus reverentiam, sed omnem dubitationem eximant. Porro ubi sermonem Dei esse qui proponitur, in confesso est, nemo est tam deploratæ audaciæ, nisi forte & sensu communi, & humanitate quoque ipsa destitutus, qui fidem loquenti derogare ausit. Sed quoniam non quotidiana è cælis redduntur oracula, & Scripturæ solæ extant quibus visum est Domino suam perpetuæ memoriæ veritatem consecrare: non alio jure plenam apud fideles auctoritatem obtinent, quam ubi statuunt è cælo fluxisse, acsi vivæ ipsæ Dei voces illic exaudirentur. Res sane dignissima quæ & tractetur fusius, & accuratius expendatur. Sed dabunt veniam lectores, si magis respiciam quid ferat operis instituti ratio, quam quid hujus rei amplitudo requirat. *Invaluit* autem apud plerosque perniciosissimus error, *Scripturæ tantum inesse momenti quantum illi Ecclesiæ suffragiis conceditur:* acsi vero æterna inviolabilisque Dei veritas, hominum arbitrio niteretur. sic enim magno cum ludibrio Spiritus sancti quærunt, *Ecquis* nobis fidem faciat, hæc à Deo prodiisse? *Ecquis* salva & intacta ad nostram usque ætatem pervenisse, certiores reddat? *Ecquis* persuadeat, librum hunc reverenter excipiendum, alterum numero expungendum: nisi certam istorum omnium regulam *Ecclesia* præscriberet? *Pendet* igitur, inquiunt, *ab Ecclesiæ determinatione* & quæ Scripturæ reverentia debeatur, & qui libri in ejus catalogo censendi sint. *Ita* sacrilegi homines, dum sub Ecclesiæ prætextu volunt effrenatam tyrannidem invehere, nihili curant quibus se & alios absurditatibus illaqueent, modo hoc unum extorqueant apud simplices, *Ecclesiam nihil non posse*. Atqui si ita est, quid miseris conscientiis fiet, solidam vitæ æternæ securitatem quærentibus, si quæcunque extant de ea promissiones, solo hominum judicio fultæ, consistant? An accepto tali responso fluctuari & trepidare desinent? Rursum, quibus impiorum sannis subjicitur fides nostra, quantam apud omnes in suspicionem vocatur, si credatur, hominum beneficio non secus ac *precariam* habere auctoritatem?

Objectio prima, Scripturam ab Ecclesiæ determinatione pendere.

Responsio. hic error 1. veritatem Dei hominum arbitrio subjicit.

2. Spiritui S. est injurius.

3. tyrannidem in Ecclesiam invehit.

4. errores cumulat.

5. conscientias evertit.

6. impiorum sannis fidem nostram subjicit.

Alia responsio ex Apostoli verbis collecta.

2. Sed ejusmodi rabulæ, vel uno Apostoli verbo pulchre refelluntur. *Ecclesiam* ille testatur, *Prophetarum & Apostolorum fundamento sustineri.* Si fundamentum est Ecclesiæ Prophetica & Apostolica doctrina: suam huic *certitudinem* ante constare oportet, quam illa extare incipiat. Neque est quod cavillentur, etiamsi inde primum exordium ducat Ecclesia, manere tamen dubium quæ Prophetis & Apostolis sint adscribenda, nisi judicium ipsius intercedat. Nam si Christiana Ecclesia Prophetarum scriptis & Apostolorum prædicatione initio fundata fuit, ubicunque reperietur ea doctrina, Ecclesiam certe præcessit ejus approbatio: sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. Vanissimum est igitur commentum, *Scripturæ* judicandæ potestatem esse penes *Ecclesiam*: ut ab hujus nutu illius *certitudo* pendêre intelligatur. Quare dum illam recipit, ac suffragio suo obsignat, non ex *dubia* aut alioqui controversa *authenticam* reddit: sed quia veritatem esse agnoscit Dei sui, pro pietatis officio, nihil cunctando veneratur. *Quod* autem rogant, Unde persuadebimur à Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiæ decretum confugiamus? perinde est acsi quis roget, Unde discemus lucem discernere à tenebris, album à nigro, suave ab amaro? Non enim obscuriorem veritatis suæ sensum ultro Scriptura præ se fert, quam coloris sui res albæ ac nigræ: saporis, suaves & amaræ.

Eph. 2: 20.

Instantiæ adversariorum solutio.

Alterius objectionis refutatio.

3. Scio equidem vulgo citari Augustini sententiam, ubi *se Euangelio crediturum negat nisi Ecclesiæ ipsum moveret auctoritas.* Sed quam perperam & calumniose citetur in eum sensum, ex contextu facile est deprehendere. Negotium illi erat cum Manichæis, qui absque controversia credi sibi volebant, quum veritatem se habere pollicerentur, non ostenderent. Quia vero ut Manichæo suo fidem astruerent, obtendebant Euangelium, rogat quidnam facturi sint si in hominem incidant qui ne Euangelio quidem credat: quo genere persuasionis eum sint in suam sententiam adducturi. Postea subjicit: *Ego vero non crederem Euangelio, &c.* significans se, quum alienus esset à fide, non aliter potuisse adduci ut Euangelium amplecteretur pro certa Dei veritate, quam Ecclesiæ auctoritate victum. Et quid mirum, siquis nondum Christo cognito, hominum respectum habeat? Non ergo illic docet *Augustinus* fundatam esse piorum *fidem* in *Ecclesiæ* auctoritate: nec Euangelii *certitudinem* inde pendêre intelligit: verum

Tertiæ objectionis ex Augustini sententia petitæ consideratio. contra Epistolam fundamenti, cap. 5.

simpli-

simpliciter nullam fore Euangelii certitudinem *infidelibus*, ut inde Christo lucrifiant, nisi Ecclesiæ *consensus* eos impellat. Atque id paulo ante non obscure confirmat, ita loquendo, *Quum ego laudavero quod credo, & quod credis irrisero, quid putas nobis esse judicandum, quidve faciendum, nisi ut eos relinquamus qui nos invitant certa cognoscere, & postea imperant ut incerta credamus: & eos sequamur qui nos invitant prius credere quod nondum valemus intueri, ut ipsa fide valentiores facti, quod credimus intelligere mereamur non jam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram firmante atque illuminante?* Hæc certe sunt Augustini verba: ex quibus cuivis colligere promptum est, non hanc sancto viro fuisse mentem, ut fidem quam Scripturis habemus, à nutu arbitriove Ecclesiæ suspenderet: sed tantum ut indicaret quod nos quoque verum fatemur, eos qui nondum Spiritu Dei sunt illuminati, Ecclesiæ reverentia ad docilitatem induci, ut Christi fidem ex Euangelio discere sustineant: atque ita hoc modo *Ecclesiæ auctoritatem isagogen* esse qua ad fidem Euangelii præparamur. Nam, ut videmus, piorum certitudinem longe alio fundamento vult esse suffultam. Alioqui non nego quin sæpe Manichæos Ecclesiæ universæ consensu urgeat, dum Scripturam, quam illi repudiabant, vult approbare. Unde illa adversus *Faustum* exprobratio, *quod se Euangelicæ veritati non subdat, tam fundatæ, tam stabilitæ, tanta gloria diffamatæ, & à tempore Apostolorum per certas successiones commendatæ.* Sed nusquam eo spectat, ut pendere doceat quam Scripturis auctoritatem deferimus, ab hominum definitione aut decreto: tantum, quod in causa plurimum valebat, universale Ecclesiæ judicium profert, in quo adversariis erat superior. Siquis pleniorem hujus approbationem desiderat, libellum ejus legat De *utilitate credendi*: ubi reperiet non aliam credendi facilitatem ab ipso commendari nisi quæ nobis aditum modo præbeat, sitque *opportunum inquirendi exordium*, ut ipse loquitur: non tamen in opinione acquiescendum esse, sed certa & solida veritate nitendum.

ejusdem libri cap. 4.

vide eundem Aug. lib. 2. de ordine, cap. 9.

lib. 32.

Conclusio, Scripturam à Deo loquente auctoritatem sumere.

4. Tenendum quod nuper dixi, non ante stabiliri doctrinæ fidem, quam nobis *indubie* persuasum sit, *auctorem* ejus esse *Deum*. Itaque summa Scripturæ probatio passim à Dei loquentis persona sumitur. Non jactant Prophetæ & Apostoli vel acumen suum, vel quæcunque fidem loquentibus conciliant, neque insistunt rationibus: sed sacrum *Dei* nomen proferunt, quo ad obsequium cogatur totus mundus. Nunc videndum quomodo non opinione tantum probabili, sed liquida veritate pateat, non temere, nec fallaciter obtendi Dei nomen. *Jam* si conscientiis optime consultum volumus, ne instabili dubitatione perpetuo circumferantur, aut vacillent, ne etiam hæsitent ad minimos quosque scrupulos, altius quam ab humanis vel rationibus, vel judiciis, vel conjecturis petenda est hæc persuasio, nempe ab arcano testimonio Spiritus. Verum quidem est, si argumentis agere libeat, multa posse in medium proferri quæ facile evincant, siquis est in cælo Deus, *Legem*, & *Prophetias*, & *Euangelium* ab eo manasse. *Imo* quamvis docti homines & summo judicio præditi contra insurgant, & omnes ingenii vires conferant atque ostentent in hac disceptatione: nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint, extorquebitur illis hæc confessio, manifesta signa loquentis Dei conspici in Scriptura, ex quibus pateat cælestem ejus esse doctrinam. ac paulo post videbimus, omnes Scripturæ sacræ libros quibusque aliis scriptis longissime præcellere. Imo si puros oculos, & integros sensus illuc afferimus, statim occurret Dei majestas, quæ subacta reclamandi audacia, nos sibi parêre cogat. Præpostere tamen faciunt qui *disputando* contendunt solidam Scripturæ fidem adstruere. Equidem tametsi nec summa dexteritate, nec facundia polleo: si tamen mihi certamen esset cum vaferrimis quibusque Dei contemptoribus, qui in labefactanda Scriptura solertes & faceti videri appetunt, non difficile mihi fore confido obstreperas eorum voces compescere. ac si utilis in refellendis eorum cavillis esset labor, non magno negotio quas in angulis jactantias mussitant discuterem. Verùm siquis sacrum Dei verbum asserat ab hominum maledictis, non protinus tamen quam requirit pietas certitudinem cordibus infiget. *Quia* opinione tantum stare videtur religio profanis hominibus, nequid stulte aut leviter credant, ratione probari sibi cupiunt ac postulant, Mosen & Prophetas *divinitus* loquutos esse. *Atqui* testimonium Spiritus omni ratione præstantius esse respondeo. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam non antè fidem reperiet sermo in hominum cordibus, quam interiore Spiritus testimonio obsignetur. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetret necesse est, ut persuadeat fideliter protulisse quod divinitus erat mandatum. Atque hæc connexio aptissime ab Jesaia ponitur in his verbis, *Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo & seminis tui, in perpetuum non deficient.* Bonos quosdam male habet quod dum impune obmurmurant impii contra Dei verbum, non ad manum suppetat clara probatio. Quasi vero non ideo vocetur Spiritus & *sigillum*, & *arrha* ad confirmandam piorum fidem, quia donec mentes illuminet, semper inter multas hæsitationes fluctuant.

Conscientia piorum teste.

Doctis omnibus nisi prorsus pudorem exuerint assentientibus.

Quarta objectio, profanis hominibus familiaris.

Responsio.

Jes. 59: 21.

Postrema & necessaria conclusio, Spiritus S. testimonio Scripturæ S. auctoritatem cordibus piorum obsignari.

5. Maneat ergo hoc fixum, quos Spiritus sanctus intus docuit, solide acquiescere in Scriptura, & hanc quidem esse αὐτόπιστον, neque demonstrationi & rationibus subjici eam fas esse: quam tamen meretur apud nos certitudinem, *Spiritus* testimonio consequi. Etsi enim reverentiam sua sibi ultro majestate conciliat, tunc tamen demum serio nos afficit quum per *Spiritum* obsignata est cordibus nostris. Illius ergo virtute illuminati, jam non aut nostro, aut aliorum judicio credimus, à Deo esse Scripturam: sed supra humanum judicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse. Non argumenta, non verisimilitudines quærimus quibus judicium nostrum incumbat: sed ut rei extra æstimandi aleam positæ, judicium ingeniumque nostrum subjicimus. Non id quidem qualiter solent quidam interdum rem incognitam arripere, quæ mox perspecta displicet: sed quia inexpugnabilem nos veritatem tenere, probe nobis conscii sumus. Neque qualiter superstitionibus solent miseri homines captivam mentem addicere: sed quia non dubiam vim numinis illic sentimus vigere ac spirare, qua ad parendum, scientes quidem ac volentes, vividius tamen & efficacius quam pro humana aut voluntate aut scientia, trahimur & accendimur. Itaque optimo jure per Jesaiam clamat Deus, *Prophetas cum toto populo sibi esse testes*, quia vaticiniis edocti, indubie tenebant absque fallacia vel ambiguitate loquutum esse Deum. Talis ergo est *persuasio* quæ rationes non requirat: talis *notitia*, cui optima ratio constet, nempe in qua securius constantiusque mens quiescit quam in ullis rationibus: talis denique *sensus*, qui nisi ex cælesti revelatione nasci nequeat. *Non* aliud loquor quam quod apud se experitur fidelium unusquisque, nisi quod longe infra justam rei explicationem verba subsidunt. Pluribus nunc supersedeo, quoniam hac de re alibi tractandi locus iterum se offeret: tantum nunc sciamus, veram demum esse fidem quam Spiritus Dei cordibus nostris obsignat. *Imo* una hac ratione contentus erit modestus ac docilis lector: promittit Jesaias, *omnes* renovatæ Ecclesiæ *filios*, Dei fore *discipulos*. Singulari privilegio illic Deus solos

Certitudo hujus testimonii.

Confirmatio, à dicto Prophetæ Jes. 43: 10.

Ab experientia fidelium.

Ab alio testimonio Jes. 54: 13.

electos

electos dignatur, quos à toto humano genere discernit. Etenim quodnam veræ doctrinæ initium est nisi prompta alacritas ad audiendam vocem Dei? Atqui Deus audiri postulat per os Mosis, sicuti scriptum est, *Ne dicas in corde tuo, Quis ascendet in cælum, aut quis descendet in abyssum? ecce sermo est in ore tuo.* Si hunc intelligentiæ thesaurum filiis suis reconditum esse Deus voluit, nihil mirum vel absurdum si in hominum vulgo cernitur tanta inscitia & stupiditas. *Vulgus* nomino *præcipuos* etiam quosque, donec in Ecclesiæ corpus insiti fuerint. Adde quod Jesaias non extraneis modo, sed Judæis etiam qui domestici censeri volebant, Propheticam doctrinam incredibilem fore admonens, simul causam addit, Quia *non revelabitur omnibus brachium Dei.* Quoties ergo nos conturbat credentium paucitas, ex opposito veniat in mentem, non alios comprehendere Dei mysteria nisi quibus datum est.

Deut. 30. vers. 10.

Jes. 53: 1.

CAP. VIII.

Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppetere ad stabiliendam Scripturæ fidem.

Hujus capitis partes sunt quatuor.

1. *Prior, generales quasdam probationes continet, quæ ex utriusque Testamenti libris facile colligi possunt: doctrinæ sacræ videlicet dispositionem, dignitatem, veritatem, simplicitatem, efficaciam & majestatem, sect.* 1. 2.

2. *Altera, speciales probationes ex veteri Testamento petitas proponit: nempe librorum Mosis antiquitatem, auctoritatem, miracula, prophetias, sect.* 3. 4. 5. 6. 7. *aliorum item Prophetarum prædictiones & admirabilem consensum, sect.* 8. *Additur duarum adversus Mosis & Prophetarum libros objectionum refutatio, sect.* 9. *&* 10.

3. *Tertia, ex novo Testamento collectas exhibet probationes: harmoniam Euangelistarum de cælestibus mysteriis disserentium: Joannis, Pauli & Petri in scribendo majestatem: Apostolorum insignem vocationem, & Pauli conversionem, sect.* 11.

4. *Postrema, depromptas ex Ecclesiastica historia probationes repræsentat: Ecclesiæ perpetuum consensum in recipienda & conservanda Dei veritate: ipsius veritatis, ut seipsam tueretur, invictum robur: piorum (tot modis alioqui inter se dissidentium) convenientiam: nonnullorum illustrium virorum piam ejusdem doctrinæ professionem: martyrum denique constantiam omnem humanum captum superantem, sect.* 12. *&* 13. *His adjungitur tractationis conclusio.*

Secundaria adminicula ad stabiliendam S. Scriptura fidem. In Genere.

HÆc nisi certitudo adsit quolibet humano judicio & superior & validior, frustra Scripturæ auctoritas vel argumentis munietur, vel Ecclesiæ consensu stabilietur, vel aliis præsidiis confirmabitur. siquidem nisi hoc jacto fundamento, suspensa semper manet. Sicuti contra, ubi semel communi sorte exemptam religiose ac pro dignitate amplexi sumus, quæ ad ejus certitudinem animis nostris inserendam & infigendam non adeo valebant, tunc aptissima sunt adminicula. Mirum enim quantum confirmationis ex eo accedat, dum intentiore studio reputamus quam *ordinata* & *disposita* illic appareat divinæ sapientiæ dispensatio, quam *cælestis* ubique & nihil terrenum redolens *doctrina*, quam pulchra partium omnium inter se *consensio*, & ejusmodi reliqua quæ ad conciliandam scriptis majestatem conveniunt. Tum vero solidius adhuc confirmantur corda nostra, dum cogitamus rerum magis *dignitate* quam verborum gratia, in ejus admirationem nos rapi. Nam & hoc non sine eximia Dei providentia factum est, ut sublimia regni cælestis mysteria sub *contemptibili* verborum *humilitate* bona ex parte traderentur: ne si splendidiore eloquentia illustrata forent, cavillarentur impii, solam ejus vim hic regnare. Nunc quum inculta illa, & tantum non rudis *simplicitas* majorem sui reverentiam excitet quam ulla *rhetorum* facundia, quid judicare licet, nisi potentiorem Scripturæ sacræ vim *veritatis* constare, quam ut verborum arte indigeat? Non ergo absque ratione Apostolus *Dei virtute*, non *humana sapientia*, fundatam esse fidem Corinthiorum arguit, quod sua inter eos prædicatio, *non persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed ostensione Spiritus & potentiæ* commendabilis fuisset. siquidem ab omni dubitatione vindicatur veritas, ubi non alienis suffulta præsidiis, sola ipsa sibi ad se sustinendam sufficit. Hæc autem *virtus* quam propria sit Scripturæ, inde liquet, quod ex humanis scriptis quamlibet artificiose expolitis, nullum omnino perinde ad nos afficiendos valet. Lege Demosthenem, aut Ciceronem: lege Platonem, Aristotelem, aut alios quosvis ex illa cohorte: mirum in modum, fateor, te allicient, oblectabunt, movebunt, rapient: verum inde si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis ita vivide te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, ut præ istius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophorum prope evanescat. ut promptum sit perspicere divinum quiddam spirare sacras Scripturas, quæ omnes humanæ industriæ dotes ac gratias tanto intervallo superent.

1. Sacra doctrina dispositio.

2. Dignitas.

3. Veritas.

4. Simplicitas.

1Cor. 2: 4.

5. Efficacia.

2. Fateor quidem Prophetis nonnullis elegans & nitidum, imo etiam *splendidum* esse dicendi genus: ut profanis scriptoribus non cedat eorum facundia. ac talibus exemplis voluit ostendere Spiritus sanctus non sibi defuisse eloquentiam dum rudi & crasso stylo alibi usus est. Cæterum sive *Davidem*, *Jesaiam* & similes legas, quibus suavis & jucunda fluit oratio, sive *Amos* hominem pecuarium, *Jeremiam* & *Zachariam*, quorum asperior

6. Majestas, qua in scriptis Propheticis elucet.

sermo rusticitatem sapit, ubique conspicua erit illa quam dixi Spiritus majestas. Nec me latet, ut Satan in multis est Dei æmulus, quo se fallaci similitudine melius insinuet in animos simplicium, ita impios errores quibus miseros homines fallebat, astute sparsisse inculto sermone & fere barbaro, & sæpe obsoletis loquendi formis usum esse, ut sub hac larva tegeret suas imposturas. sed quam inanis & putida sit affectatio, vident omnes mediocri sensu præditi. Quantum vero ad sacram Scripturam attinet, quamvis multa arrodere conentur protervi homines, constat tamen sententiis refertam esse quæ humanitus concipi non potuerint. Inspiciantur singuli Prophetæ: nemo reperietur qui non longe excesserit humanum modum: ut palato prorsus carere censendi sint quibus insipida est eorum doctrina.

Speciales probationes, ex veteri Testamento.

3. Tractarunt alii hoc argumentum copiose: quo fit ut pauca tantum delibare in præsens sufficiat quæ ad summam totius causæ maxime faciunt. Præter ea quæ jam attigi, non parum habet ponderis ipsa Scripturæ *antiquitas*. Nam utcunque Græci scriptores de Ægyptiaca theologia multa fabulentur, nullum tamen cujusquam religionis monumentum extat quod non sit Mosis seculo longe inferius. Neque Moses novum Deum comminiscitur: sed quod de æterno Deo longa temporum serie à patribus quasi per manus traditum acceperant Israëlitæ, proponit. Quid enim aliud agit, quam ut ad fœdus ipsos revocet cum Abrahamo initum? Quod si rem inauditam attulisset, nullus erat accessus: sed oportuit liberationem à servitute, in qua detinebantur, rem omnibus notam ac tritam esse: ut audita ejus mentio protinus omnium animos erigeret. Quin etiam de quadringentorum annorum numero probabile est fuisse edoctos. Nunc reputandum est, si à tam alto exordio Moses (qui tamen ipse tanto intervallo temporum superat alios omnes scriptores) repetit doctrinæ suæ traditionem, quantum vetustate Scriptura sacra inter alias omnes emineat.

Mercurius Trismegistus. Plato. Herodot. 1. *Librorum Mosis antiquitas.* Plutarchus, &c. Diodorus. vide Eusebium, de præparatione Euangelica, lib. 2. cap. 1.

Quæ Ægyptiorum deliriis merito opponitur.

4. Nisi forte *Ægyptiis* credere libeat vetustatem suam extendentibus ad sex annorum millia ante creatum mundum. Sed quum profanis etiam quibusque semper ludibrio fuerit eorum garrulitas, non est cur in ejus refutatione laborem. Citat autem Josephus contra Appionem testimonia memoratu digna ex antiquissimis scriptoribus, unde colligere licet, gentium omnium consensu doctrinam in Lege proditam ab ultimis seculis fuisse celebrem, quamvis neque lecta, neque vere cognita fuerit. Jam nequa hæreret apud malignos suspicio, nequa etiam improbis cavillandi esset ansa, utrique periculo optimis remediis Deus occurrit. Dum refert Moses quid trecentis fere ante annis cælesti afflatu pronunciasset Jacob de posteris suis, quomodo tribum suam nobilitat? Imo eam notat æterna infamia in persona Levi. *Simeon, inquit, & Levi vasa iniquitatis: in consilium eorum non veniat anima mea, nec in arcanum eorum lingua mea.* Certe potuit dedecus illud silere: non tantum ut patri suo parceret, sed ne seipsum cum tota familia aspergeret ejusdem ignominiæ parte. Quomodo suspectus esse poterit qui primum familiæ ex qua oriundus erat, auctorem Spiritus sancti oraculo detestabilem fuisse ultro prædicans, neque privatim sibi consulit, neque recusat subire invidiam apud gentiles suos, quibus haud dubie hoc molestum erat? Quum etiam impium *Aaronis* germani fratris & *Mariæ* sororis *murmur* commemorat, dicemusne ex carnis suæ sensu loqui, an parere Spiritus sancti imperio? Adhæc quum summa ejus esset auctoritas, cur saltem jus summi Sacerdotii non relinquit filiis suis, sed in ultimum locum eos ablegat? Pauca tantum ex multis delibo: sed in ipsa Lege passim occurrent multa argumenta quæ vendicent plenam fidem, ut absque controversia Moses quasi Dei Angelus è cælo prodeat.

2. Auctoritas.

Gen. 49. v. 5, 6.

Num. 12. vers. 1.

5. Jam vero tot ac tam insignia quæ refert *miracula*, totidem sunt Legis ab ipso latæ proditæque doctrinæ sanctiones. Nam quod *nube* abreptus fuit in montem: quod illic usque ad diem *quadragesimum* humano contubernio exemptus fuit: quod in ipsa Legis promulgatione *facies ejus* tanquam solaribus radiis *fulgebat*: quod undique micabant *fulgetra: tonitrua* & fragores toto aëre exaudiebantur: *tuba* etiam nullo humano ore inflata clangebat: quod *tabernaculi* ingressus nube opposita excipiebatur à conspectu populi: quod horrendo *Core, Dathan, & Abirom*, totiusque impiæ factionis exitio tam mirifice vindicata fuit ejus auctoritas: quod *lapis virga percussus* flumen protinus ejecit: quod *man* è cælo ad ejus precationem depluit: nonne hunc Deus ipsum cælitus commendabat tanquam indubium Prophetam? *Siquis* objiciat me sumere pro confessis quæ controversia non careant, hujus cavilli facilis est solutio. Nam quum hæc omnia pro concione publicaverit Moses, quis fingendi locus fuit apud ipsos rerum gestarum oculatos testes? Scilicet prodiisset in medium, ac populum infidelitatis, contumaciæ, ingratitudinis aliorumque scelerum coarguens, suam doctrinam sub ipsorum conspectu jactasset sancitam fuisse iis miraculis quæ ipsi nunquam vidissent.

3. Miracula. Exod. 24. vers. 18. Exod. 34. vers. 29. Exod. 19. vers. 16. Exod. 40. vers. 34. Num. 16. vers. 24. Num. 20. vers. 10. Num. 11. vers. 9. *Objectionis profanæ refutatio.*

6. Nam & hoc notatu dignum, quoties narrat de miraculis, simul odiose conjungi quæ totum populum stimulare ad reclamandum poterant, si vel minima fuisset occasio. unde apparet non aliter ut subscriberent fuisse adductos, nisi quia plus satis convicti erant sua experientia. *Cæterum* quoniam res erat illustrior quam ut profanis scriptoribus liberum esset negare edita fuisse à Mose miracula, calumniam illis suggessit pater mendacii, ea *magicis* artibus adscribens. Sed qua conjectura *magum* fuisse insimulant, qui tantopere ab hac superstitione abhorret, ut lapidibus obruere jubeat qui tantum *consuluerit magos & ariolos*? Certe nemo impostor præstigiis ludit, qui non obstupefacere vulgi animos studeat captandæ famæ causa. Quid autem Moses? *Se & fratrem Aaronem nihil esse* clamans, sed tantum exequi quæ Deus præscripsit, satis abstergit omnem sinistram notam. Jam si res ipsæ considerentur, quænam incantatio facere potuit ut *man* è cælo quotidie pluens, ad populum alendum sufficeret: siquis plus justa mensura repositum haberet, ex ipsa putredine disceret incredulitatem suam divinitus puniri? Adde quod multis seriis probationibus sic examinari passus est Deus servum suum, ut nunc obstrependo nihil proficiant improbi. Quoties enim superbe & petulanter nunc surrexit totus populus, nunc quidam inter se conspirando, sanctum Dei servum evertere conati sunt, eorum furorem præstigiis eludere qui potuit? Et eventus palam docet, hoc modo sancitam in omnia secula fuisse ejus doctrinam.

Alia objectio impia.

Refutatio.

Lev. 20: 6.

Exod. 16. vers. 7.

7. Adhæc quod *tribui Juda* in persona Patriarchæ Jacob assignat *principatum*, quis neget spiritu *Prophetico* factum esse: præsertim si rem ipsam, ut eventu comprobata fuit, cogitationi nostræ subjicimus? Finge Mosen primum esse vaticinii auctorem: ex quo tamen scriptum hoc memoriæ prodidit, prætereunt anni quadringenti quibus nulla est in tribu Juda sceptri mentio. Post *Saulem* inauguratum videtur regia potestas in tribu *Benjamin* residere. Quum à Samuele ungitur *David*, quænam ejus transferendæ ratio apparet? Quis regem sperasset ex plebeia hominis pecuarii domo exiturum? Et quum illic septem essent fratres, quis minimo natu honorem destinasset? Qua deinde ratione ad spem regni pervenit? Quis humana arte vel

4. Prophetia. Gen. 49. vers. 10. *Regni sceptrum tribui Judæ assignatum.* 1 Sam. 11. vers. 15. 1 Sam. 16. vers. 13.

vel industria vel prudentia gubernatam fuisse unctionem dicat, ac non potius vaticinii cælestis complementum esse? *Similiter* quæ de *Gentibus* in fœdus Dei cooptandis, obscure licet, prædicit, quum post duo fere annorum millia evenerint, annon divino afflatu ipsum loquutum esse palam faciunt? Omitto alias prædictiones, quæ divinam revelationem ita plane spirant, ut sanis hominibus constet Deum esse qui loquitur. Breviter, unum *Canticum* illustre speculum est in quo Deus evidenter apparet.

Gentium vocatio.

Deut. 32.

5. Aliorum Prophetarum prædictiones. Excidium Hierosolymitanum, & reditus populi ex Babylone, Cyri opera.

8. In reliquis autem *Prophetis* multo etiamnum clarius id cernitur. Pauca tantum exempla deligam, quia in omnibus colligendis nimius esset labor. Quum Jesaiæ tempore pacatum esset regnum Juda, imo quum in Chaldæis aliquid præsidii sibi repositum putaret, de *excidio* urbis populique *exilio* concionabatur *Jesaias*. Ut demus nondum satis clarum specimen fuisse divini instinctus, multo ante prædicere quæ tunc videbantur fabulosa, tandem vera apparuerunt: quæ tamen simul de *redemptione* vaticinia edit, unde nisi à Deo profecta fuisse dicemus? *Cyrum* nominat, per quem subigendi erant *Chaldæi*, & populus in libertatem asserendus. Elapsi sunt anni plus centum ex quo ita vaticinatus est Propheta priusquam nasceretur Cyrus. nam hic centesimo demum anno aut circiter post illius mortem natus est. Nemo divinare tunc poterat fore aliquem Cyrum cui cum Babyloniis bellum futurum esset: qui tam potenti monarchia sub manum suam redacta, finem Israëlitici populi exilio imponeret. Nuda hæc narratio, sine ullo verborum ornatu, nonne indubia esse Dei oracula, non hominis conjecturas, quæ Jesaias loquitur, plane demonstrat? Rursus quum *Jeremias* prius aliquanto quam populus abduceretur, *annis septuaginta* finiret tempus *captivitatis*, reditumque & libertatem indiceret, nonne à Spiritu Dei gubernari ejus linguam oportuit? Cujus impudentiæ erit negare talibus documentis sancitam fuisse Prophetarum auctoritatem, adeoque impletum esse quod ipsi jactant ad vindicandam sermonibus suis fidem? *Priora ecce venerunt, nova annuncio: antequam oriantur, nota vobis faciam.* Omitto quod *Jeremias* & *Ezechiel*, quum tam procul essent dissiti, tamen eodem tempore prophetantes, in dictis omnibus perinde *consentiebant* acsi mutuo alter alteri dictasset verba. Quid *Daniel*? annon usque ad annum fere *sexcentesimum* de rebus futuris prophetias ita contexit acsi historiam de rebus gestis & passim notis scriberet? Hæc si probe meditata habeant pii homines, ad compescendos impiorum hominum latratus abunde instructi erunt. clarior enim est ista demonstratio quam ut ullis cavillis sit obnoxia.

Jes. 45: 1.

Jer. 25. v. 11. 12.

Jes. 42: 9.

6. Consensus.

Danielis prophetia illustris cap. 9. &c.

Objectio prima, adversus Mosen, & Prophetas.

9. Scio quid in angulis obstrepant quidam nebulones, ut in oppugnanda Dei veritate acumen ingenii sui ostentent. *Quærunt* enim, quis nos certiores fecerit à Mose & Prophetis hæc fuisse scripta quæ sub eorum nominibus leguntur. Quin etiam *quæstionem* movere audent, fueritne unquam aliquis Moses. *At* siquis in dubium revocet fueritne unquam vel *Plato* aliquis, vel *Aristoteles*, vel *Cicero*, quis non colaphis aut flagellis castigandam talem insaniam dicat? Fuit *Lex* Mosis cælesti magis providentia, quam hominum studio mirabiliter conservata. Et quanquam negligentia Sacerdotum ad breve tempus sepulta jacuit, ex quo pius rex *Josias* eam invenit, per continuas ætatum successiones inter manus hominum versata est. Neque vero quasi rem ignotam aut novam protulit Josias, sed quæ semper vulgata fuerat, & cujus tunc celebris erat memoria. Dicatum erat *templo* volumen *prototypon*: dicatum *regiis archivis* descriptum inde *exemplar.* tantum hoc acciderat quod Sacerdotes Legem ipsam ex solenni more publicare desierant, & populus etiam ipse usitatam lectionem neglexerat. Quid quod nullum fere seculum præteriit quo non confirmata renovataque fuerit ejus sanctio? an iis incognitus erat Moses qui Davidem tractabant? Verum, ut de omnibus simul loquar, certo certius est ipsorum scripta non aliter pervenisse ad posteros quam de manu in manum, ut ita loquar, perpetua annorum serie à patribus tradita, qui partim loquentes audierant, partim recenti memoria discebant ab auditoribus, fuisse ita loquutos.

Responsio.

2 Reg. 22. vers. 8. 2 Chron. c. 34. v. 15.

Deut. 17. v. 18, 19.

Altera objectio.

10. Imo quod ex *Machabæorum* historia objiciunt ad elevandam Scripturæ fidem, tale est ut nihil ad eam stabiliendam excogitari possit aptius. Primum tamen quem obtendunt colorem diluamus: deinde in eos retorquebimus quam in nos machinam erigunt. Quum *Antiochus*, inquiunt, libros omnes jusserit concremari, unde prodierunt quæ nunc habemus exemplaria? *Ego* autem vicissim interrogo in qua officina tam cito fabricari potuerint. Constat enim post sedatam sævitiam mox extitisse, & à piis omnibus qui in eorum doctrina educati familiariter eos noverant, sine controversia fuisse agnitos. Quin etiam quum omnes impii, quasi facta conjuratione, Judæis tam proterve insultaverint, nemo unquam illis objicere ausus est falsam librorum suppositionem. Nam qualiscunque, eorum opinione, sit religio Judaica, Mosen tamen ipsius esse auctorem fatentur. Quid ergo aliud quam proterviam suam plusquam caninam produnt isti blaterones, dum supposititios libros esse mentiuntur, quorum sacra vetustas historiarum omnium consensu approbatur? *Sed* ne refellendis tam putidis calumniis frustra plus operæ impendam, potius hinc reputemus, quantam Dominus conservandi Verbi sui curam habuerit, quando ipsum ex truculentia sævissimi tyranni, quasi ex præsenti incendio præter spem omnium eripuit: quod pios Sacerdotes aliosque tanta constantia instruxit, ut non dubitaverint thesaurum hunc vitæ suæ dispendio, si opus foret, redemptum, ad posteros transmittere: quod acerrimam tot præsidum ac satellitum conquisitionem frustratus est. Quis insigne ac mirificum Dei opus non agnoscat, quod sacra illa monumenta quæ prorsus interiisse sibi impii persuaserant, mox quasi postliminio redierunt, & quidem majore cum dignatione? Sequuta est enim *Græca* interpretatio quæ per totum orbem ea vulgaret. Neque in eo tantum apparuit miraculum quod fœderis sui tabulas Deus à sanguinariis Antiochi edictis vindicavit, sed quod inter tam multiplices gentis Judaicæ clades, quibus subinde attrita & vastata, mox prope ad internecionem redacta fuit, salvæ tamen superstitesque manserunt. Lingua Hebræa non ignobilis modo, sed prope incognita jacebat: & certe, nisi religioni consultum voluisset Deus, in totum periisset. Quantum enim ex quo reversi sunt ab exilio Judæi, à linguæ patriæ genuino usu desciverint, ex ejus seculi Prophetis apparet: quod ideo notatu *utile* est, quia ex hac comparatione clarius elicitur Legis & Prophetarum antiquitas. Et per quos salutis doctrinam in Lege & Prophetis comprehensam nobis Deus servavit, ut Christus suo tempore patefieret? Per infestissimos Christi ipsius hostes *Judæos:* quos merito *Ecclesiæ Christianæ librarios* Augustinus ideo appellat, quia nobis subministrarunt lectionem cujus ipsi usum non habent.

1 Mach. 1. vers. 59.

Responsio.

De admirabili providentia Dei in libris sacris per tot secula conservandis ac conservatis inter tot hostes & tam sævas persequutiones.

Græca interpretatio.

Judæorum diligentia.

11. Porro si ad novum Testamentum venitur, quam solidis fulturis nititur ejus veritas? Historiam humili abjectoque sermone *tres Euangelistæ* recitant. fastidio est multis superbis ista simplicitas: nempe quoniam ad præcipua doctrinæ capita non attendunt, ex quibus colligere facile esset eos supra humanum captum de cælestibus mysteriis disserere. Certe quicunque ingenui pudoris gutta præditi erunt, lecto primo capite Lucæ pudefient. Jam Christi conciones, quarum summa à tribus illis

Speciales probationes ex novo Testamento. I. Euangelistarum trium harmonia & sublimis in scribendo simplicitas.

Euangelistis perstringitur, omni contemptu eorum scripta facile eximunt. *Joannes* autem è sublimi tonans, quos non cogit in obsequium fidei, eorum pervicaciam quolibet fulmine validius prosternit. Prodeant in medium omnes isti nasuti censores, quibus summa voluptas est Scripturæ reverentiam ex suis & aliorum cordibus excutere. legant Joannis *Euangelium*: velint nolint, illic reperient mille sententias quæ saltem eorum socordiam expergefaciant: imo quæ eorum conscientiis ad cohibendos eorum risus horribile inurant cauterium. Eadem *Pauli* & *Petri* ratio est, in quorum scriptis quamvis major pars cæcutiat, ipsa tamen *cælestis majestas* devinctos sibi omnes & quasi constrictos tenet. *Unum* vero hoc eorum doctrinam supra mundum satis superque attollit, quod *Matthæus* ad mensæ suæ quæstum antea affixus, *Petrus* & *Joannes* in naviculis suis versati, omnes crassi idiotæ nihil didicerant in hominum schola quod aliis traderent. *Paulus* vero non tantum ex professo hoste, sed etiam sævo & sanguinario, conversus in novum hominem, subita & insperata mutatione ostendit cælesti imperio se compulsum doctrinam quam oppugnaverat asserere. Negent canes isti Spiritum sanctum super Apostolos delapsum esse, vel saltem historiæ fidem abrogent: res tamen palam clamitat à Spiritu fuisse edoctos, qui ante in ipsa plebe contemptibiles, repente de cælestibus mysteriis tam magnifice disserere cœperunt.

2. Joannis, Pauli & Petri majestas.

3. Apostolorum vocatio.

4. Pauli conversio.

12. Adde quod aliæ quoque sunt optimæ rationes cur pondere suo non careat Ecclesiæ consensus. Neque enim pro minimo ducendum est, ex quo Scriptura publicata fuit, tot seculorum voluntates constanter in ejus obedientiam consensisse: & utcunque miris modis eam vel opprimere, vel evertere, vel inducere prorsus & ex hominum memoria obliterare Satan cum toto mundo conatus sit, semper tamen instar palmæ superiorem evasisse, & inexpugnabilem perstitisse. Siquidem nemo fere excellentiore ingenio, vel sophista, vel rethor olim fuit, qui vim suam adversus ipsam non intenderet: nihil tamen profecerunt omnes. In ejus excidium universæ terræ potentia se armavit: in fumum abierunt omnes ejus conatus. Quomodo tam valide undequaque impetita restitisset, nonnisi humano freta præsidio? Quin magis hoc ipso à Deo esse convincitur, quod reluctantibus humanis omnibus studiis, sua tamen virtute usque emerserit. Adde etiam huc, quod non una civitas, non gens una in eam recipiendam & amplexandam conspiravit: sed quam longe lateque patet terrarum orbis, variarum gentium, quibus alioqui nihil inter se commune erat, sancta conspiratione suam auctoritatem adepta est. *Porro* quum plurimum nos movere debeat talis convenientia tam diversorum animorum, & rebus omnibus alioqui inter se dissidentium, quando eam nonnisi cælesti numine conciliatam apparet: non parum tamen gravitatis illi accrescit, dum intuemur in eorum pietatem qui sic conveniunt, non omnium quidem, sed quibus, ceu luminibus, fulgere Ecclesiam suam Dominus voluit.

Ex historia Ecclesiastica probationes. 1. Perpetuus Ecclesiæ consensus in recipienda & conservanda veritate.

2. Ipsius veritatis invictum robur.

3. Piorum (tot modis alioqui inter se dissidentium) convenientia.

4. Eruditorum virorum pia professio.

13. Jam quanta securitate nos ei doctrinæ nomen dare par est, quam tot sanctorum virorum sanguine sancitam ac testificatam videmus? Illi pro semel suscepta non dubitarunt mortem animose & intrepide, atque adeo magna alacritate oppetere: nos cum tali arrhabone ad nos transmissam, quî non certa & inconcussa persuasione susciperemus? Non ergo est mediocris Scripturæ approbatio, tot testium sanguine fuisse obsignatam: præsertim dum reputamus, eos mortem ad reddendum fidei testimonium oppetiisse, non fanatica intemperie qualiter interdum erratici spiritus solent: sed firmo constantique, sobrio tamen Dei zelo. Aliæ sunt nec paucæ nec invalidæ rationes, quibus sua Scripturæ dignitas ac majestas non modo asseratur piis pectoribus, sed adversus calumniatorum technas egregie vindicetur: sed quæ non satis per se valeant ad firmam illi fidem comparandam, donec ejus reverentiam cælestis Pater, suo illic numine patefacto, omni controversia eximit. Quare tum vere demum ad salvificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, ubi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit ejus certitudo. Quæ vero ad eam confirmandam humana extant testimonia, sic inania non erunt, si præcipuum illud & summum, velut secundaria nostræ imbecillitatis adminicula, subsequantur. Sed inepte faciunt qui probari volunt *infidelibus*, Scripturam esse verbum Dei: quod nisi *fide*, cognosci nequit. Merito itaque Augustinus, qui pietatem & pacem mentis debere præcedere admonet, ut de tantis rebus aliquid homo intelligat.

5. Martyrum constantia.

Conclusio, tum demum ejusmodi testimonia non fore inania, dummodo interna Spiritus S. persuasione fundata fuerit in cordibus hominum Scripturæ certitudo.

lib. de utilitate credendi.

CAP. IX.

Omnia pietatis principia evertere fanaticos, qui posthabita Scriptura, ad revelationem transvolant.

Libertinorum, qui se spirituales cognominant, ingenium & error paucis describuntur.

Porro qui repudiata Scriptura, nescio quam ad Deum penetrandi viam imaginantur, non tam errore teneri quam rabie exagitari putandi sunt. Emerserunt enim nuper vertiginosi quidam, qui Spiritus magisterium fastuosissime obtendentes, lectionem ipsi omnem respuunt, & eorum irrident simplicitatem qui emortuam & occidentem, ut ipsi vocant, literam adhuc consectantur. Sed velim ab ipsis scire quisnam sit iste spiritus cujus afflatu eo sublimitatis evehuntur, ut Scripturæ doctrinam ceu puerilem & humilem despicere ausint. Nam si Christi Spiritum esse respondent, perquam ridicula est ejusmodi securitas: siquidem Apostolos Christi, aliosque in prima Ecclesia fideles non alio spiritu illuminatos fuisse, ut opinor, concedent. Atqui nullus eorum verbi Dei contemptum inde didicit, sed unusquisque potius majore reverentia imbutus fuit: quemadmodum eorum scripta lucu-lentissime testantur. Et sane sic per os Jesaiæ prædictum fuerat. Neque enim ubi dicit, *Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo non discedent ab ore tuo, neque ab ore seminis tui in perpetuum*, veterem populum externæ doctrinæ astringit acsi elementarius esset: quin potius veram hanc & plenam sub Christi regno felicitatem novæ Ecclesiæ fore docet, ut non minus voce Dei quam Spiritu regatur. unde colligimus, nefando sacrilegio divelli ab istis nebulonibus quæ inviolabili nexu Propheta conjunxit. Huc adde quod *Paulus* in tertium usque cælum raptus, non destitit tamen proficere in doctrina Legis & Prophetarum: sicuti & *Timotheum* singularis præstantiæ doctorem hortatur ut *lectioni attendat*. Ac memoratu dignum est elogium illud quo Scripturam ornat, *utilem esse ad docendum, monendum, arguendum, quo perfecti reddantur servi Dei.* Quam diabolici furoris est caducum, vel temporalem Scripturæ usum fingere, quæ ad ultimam usque metam filios Dei deducit? Deinde & hoc mihi responderi ab ipsis velim, an alium hauserint spiritum ab eo quem discipulis suis Dominus promittebat. Tametsi extrema insania vexantur, non tamen eos tanta vertigine puto raptari ut id jactare ausint. Qualem autem fore promittendo denunciabat? nempe *qui non à seipso loqueretur*, sed suggereret eorum animis & instillaret quæ ipse per verbum tradidisset. Non ergo promissi nobis Spiritus officium est, novas &

Refutatio 1. Apostoli & vere Christiani omnes verbum Dei scriptum amplexi sunt.

Confirmatio ex verbis Jes. 59: 21. petita.

Altera, ab exemplo & dictis Pauli.

1 Tim. 4. vers. 13.

2 Tim. 3. vers. 16.

2. Christi Spiritus verbi scripti doctrinam in mentibus piorum obsignat.

Joan. 16. vers. 13.

& inauditas revelationes confingere, aut novum doctrinæ genus procudere, quo à recepta Euangelii doctrina abducamur: ſed illam ipſam quæ per Euangelium commendatur, doctrinam mentibus noſtris obſignare.

2. Unde facile intelligimus Scripturæ & lectioni & auſcultationi eſſe ſtudioſe incumbendum, ſiquem à Spiritu Dei uſum ac fructum percipere libet (ſicuti etiam laudat Petrus eorum ſtudium qui attenti ſunt ad Propheticam doctrinam, quæ tamen videri poterat loco ceſſiſſe poſt exortam Euangelii lucem) contra vero, ſiquis ſpiritus, præterita verbi Dei ſapientia aliam doctrinam nobis ingerit, eum merito vanitatis ac mendacii ſuſpectum eſſe debere. Quid enim? quum ſe Satan in angelum lucis transfiguret, quam auctoritatem habebit apud nos Spiritus niſi certiſſima nota diſcernatur? Et ſane perſpicue nobis deſignatus eſt voce Domini: niſi quia ſponte in ſuum exitium errare affectant miſeri iſti, dum Spiritum à ſeipſis potius quam ab ipſo quærunt. At vero indignum eſſe cauſantur, Spiritum Dei, cui ſubjicienda ſunt omnia, Scripturæ ſubjacere. Quaſi vero ſit hoc ignominioſum Spiritui ſancto, ſibi eſſe ubique parem & conformem, ſibi per omnia conſtare, nuſquam variare. Equidem ſi ad humanam, vel angelicam, vel alienam quamvis regulam exigeretur, cenſendus tum eſſet, in ordinem, adde etiam ſi placet, in ſervitutem redigi. ſed dum ſibiipſi comparatur, dum in ſeipſo conſideratur, quis ideo dicet irrogari ei injuriam? Atqui ita ad examen revocatur: fateor: ſed quo ſuam apud nos majeſtatem ſanciri voluit. Nobis abunde eſſe debet, ſimul atque ſe nobis inſinuat. Verum ne ſub titulo ſuo Satanæ ſpiritus obrepat, in ſua imagine quam Scripturis impreſſit, vult à nobis recognoſci. Scripturarum auctor eſt: varius diſſimiliſque eſſe non poteſt. Qualem igitur ſe illic ſemel prodidit, talis perpetuo maneat oportet. Hoc contumelioſum illi non eſt: niſi forte honorificum ducamus à ſeipſo deſciſcere & degenerare.

2 Petr. 1. verſ. 19.

3. Satanæ præſtigiæ niſi verbi ſcripti auxilio detegi nequeunt.

1. Objectio Libertinorum. Reſponſio.

3. Quod vero *literæ occidenti* nos incubare cavillantur, in eo pœnas luunt contemptæ Scripturæ. Satis enim conſtat Paulum illic adverſus pſeudoapoſtolos contendere, qui quidem Legem citra Chriſtum commendantes, à novi Teſtamenti beneficio populum avocabant, quo paciſcitur Dominus ſe Legem ſuam in fidelium viſcera inſculpturum, & cordibus inſcripturum. Emortua eſt igitur litera, & ſuos lectores necat Lex Domini, ubi & Chriſti gratia divellitur, & intacto corde, auribus tantum inſonat. Verum ſi per Spiritum efficaciter cordibus imprimitur, ſi Chriſtum exhibet: Verbum eſt vitæ, convertens animas, ſapientiam præſtans parvulis, &c. Quin etiam eodem loco prædicationem ſuam Apoſtolus *miniſterium Spiritus* vocat: nimirum ſignificans, ita ſuæ quam in Scripturis expreſſit, veritati inhærere Spiritum ſanctum, ut vim tum demum ſuam proferat atque exerat ubi ſua conſtat Verbo reverentia ac dignitas. *Nec* his repugnat quod nuper dictum eſt, Verbum ipſum non valde certum nobis eſſe niſi Spiritus teſtimonio confirmetur. Mutuo enim quodam nexu Dominus *Verbi Spirituſque* ſui certitudinem inter ſe copulavit: ut ſolida *Verbi* religio animis noſtris inſidat, ubi affulget *Spiritus* qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: ut viciſſim nullo hallucinationis timore *Spiritum* amplexemur, ubi illum in ſua *imagine*, hoc eſt in *Verbo*, recognoſcimus. Ita eſt ſane. Non Verbum hominibus ſubitæ oſtentationis cauſa in medium protulit Deus, quod Spiritus ſui adventu extemplo aboleret, ſed eundem Spiritum cujus virtute Verbum adminiſtraverat, ſubmiſit, qui ſuum opus efficaci Verbi confirmatione abſolveret. In hunc modum *Chriſtus diſcipulis duobus ſenſum aperiebat*: non ut abjectis Scripturis per ſe ſaperent: ſed *ut Scripturas intelligerent.* Similiter Paulus, dum hortatur Theſſalonicenſes *ne Spiritum extinguant*, non ſublimiter eos arripit ad inanes ſine Verbo ſpeculationes: ſed continuo ſubjicit, *non ſpernendas prophetias.* Quo proculdubio innuitur, Spiritus lucem præfocari ſimul atque in contemptum veniunt prophetiæ. Quid ad hæc tumidi iſti ἐνθουσιασταὶ qui hanc unam reputant eximiam illuminationem, ubi ſecure omiſſo ac valere juſſo Dei verbo, quicquid ſtertendo conceperint, non minus confidenter quam temere arripiunt? Filios certe Dei longe alia decet ſobrietas: qui ut omni veritatis luce, ſine Dei Spiritu, orbatos ſe vident, ita non ignorant, Verbum eſſe organum quo Spiritus ſui illuminationem fidelibus Dominus diſpenſat. Alium enim Spiritum neſciunt quam qui in Apoſtolis habitavit & loquutus eſt: cujus oraculis aſſidue ad verbi audientiam revocantur.

2. Objectio petita ex verbis Apoſtoli.
2 Cor. 3. verſ. 6.
Reſponſio, *quæ mentem Pauli aperit.*

2 Cor. 3:8.

Inſtantiæ ſolutio, qua oſtenditur Spiritus & Verbi ſcripti vinculum indiſſolubile.

Luc. 24. verſ. 27.

1 Theſſ. 5. verſ. 19, 20.

Libertinorum ebrietas ſuperba.

Cap. X.

Scripturam, ut omnem ſuperſtitionem corrigat, verum Deum excluſive opponere diis omnibus Gentium.

Ad Dei notitiam explicandam reverſio, in qua oſtenditur Deum ſe talem in Scriptura nobis exhibere qualem in operibus ſuis delineavit.

Sed enim quoniam Dei notitiam, quæ in mundi machina univerſiſque creaturis non obſcure alioqui proponitur, familiarius tamen etiamnum & clarius *Verbo* docuimus explicari: jam operæpretium eſt expendere ecquid ſe talem Dominus in *Scriptura* nobis repræſentet qualem in operibus ſuis delineari, prius viſum eſt. Longa certe materia: ſiquis in ea diligentius tractanda immorari velit. At ego velut indicem propoſuiſſe contentus ero, quo monitæ piæ mentes, quid potiſſimum in Scripturis de Deo inveſtigandum ſit norint, & ad certum ejus inquiſitionis ſcopum dirigantur. Nondum attingo peculiare fœdus quo genus Abrahæ à reliquis Gentibus diſtinxit. Nam gratuita adoptione recipiens in filios qui hoſtes erant, Redemptor jam tunc apparuit: nos autem adhuc in ea notitia verſamur quæ in mundi creatione ſubſiſtit, neque aſcendit ad Chriſtum Mediatorem. Etſi autem paulo poſt quoſdam ex novo Teſtamento locos citare operæpretium erit (ſicuti etiam inde & potentia Dei creatoris, & providentia in primæ naturæ conſervatione probatur) lectores tamen monitos volo quid nunc agere mihi propoſitum ſit, ne fines ſibi præſcriptos tranſiliant. denique tenere in præſentia ſufficiat quomodo Deus cæli & terræ opifex mundum à ſe conditum gubernet. Paſſim vero celebratur & paterna ejus bonitas, & voluntas ad beneficentiam proclivis: & exempla traduntur ſeveritatis, quæ juſtum ſcelerum ultorem eſſe oſtendunt, præſertim ubi tolerantia ſua contra obſtinatos nihil proficit.

2. Certis quidem locis dilucidæ magis deſcriptiones nobis proponuntur, quibus εἰκονικῶς viſenda exhibetur germana ejus facies. Nam quum eam deſcriberet Moſes, videtur ſane voluiſſe breviter comprehendere quicquid de ipſo intelligi ab hominibus fas eſſet. *Jehovah*, inquit, *Jehovah, Deus miſericors & clemens, patiens, & multæ miſerationis ac verax, qui cuſtodis miſericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & ſcelera, apud quem innocens non erit innocens, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus.* Ubi animadvertamus ejus *æternitatem* καὶ αὐτουσίαν, magnifico illo nomine bis repetito, prædicari: deinde commemorari ejus *virtutes*, quibus nobis deſcribitur non quis ſit *apud ſe*, ſed qualis *erga nos*: ut iſta ejus agnitio vivo magis ſenſu, quam

Nempe æternum, bonum, qui faciat miſericordiam, judicium, & juſtitiam in veritate, ut Moſes, David & Jeremias teſtantur.

Exod. 34. verſ. 6.

Horum Dei attributorum explicatio.

vacua & meteorica speculatione constet. *Virtutes* porro easdem hic enumerari audimus quas notavimus in cælo & terra relucere: clementiam, bonitatem, misericordiam, justitiam, judicium, veritatem. Nam *virtus* & *potentia* sub titulo *Elohim* continetur. Iisdem etiam epithetis illum insigniunt Prophetæ, quum ad plenum volunt sanctum ejus nomen illustrare. Ne multa congerere cogamur, in præsentia nobis Psalmus unus sufficiat: in quo tam exacte *summa* omnium ejus virtutum recensetur, ut nihil omissum videri queat. Et nihil tamen illic ponitur quod non liceat in creaturis contemplari. Adeo talem sentimus experientia magistra Deum, qualem se verbo declarat. Apud Jeremiam, ubi pronunciat qualis agnosci à nobis velit, descriptionem proponit non ita plenam, sed eodem plane recidentem: *Qui gloriatur*, inquit, *in hoc glorietur, quod me noverit Dominum qui facio misericordiam, judicium, & justitiam in terra.* Tria certe hæc apprime nobis cognitu sunt necessaria: *Misericordia*, qua sola consistit nostra omnium salus: *Judicium*, quod in flagitiosos quotidie exercetur, & gravius etiam eos manet in æternum exitium: *Justitia*, qua conservantur fideles, & benignissime foventur. Quibus comprehensis, te abunde habere vaticinium testatur quo possis in Deo gloriari. Neque tamen ita omittuntur aut veritas ejus, aut potentia, aut sanctitas, aut bonitas. Quomodo enim constaret, quæ hic requiritur justitiæ, misericordiæ, judicii ejus scientia, nisi *veritate* ejus inflexibili niteretur? Et quomodo crederetur terram judicio & justitia moderari, nisi intellecta ejus *virtute*? Unde autem, nisi ex *bonitate*, misericordia? Si denique viæ omnes ejus sunt misericordia, judicium, justitia, in illis quoque & *sanctitas* conspicua est. *Porro* non in alium *scopum* destinatur, quæ in Scripturis nobis proponitur Dei notitia, quam quæ in creaturis impressa nitet: nempe ad Dei *timorem* primum, deinde ad *fiduciam* nos invitat: quo scilicet & perfecta vitæ innocentia, & non simulata obedientia colere illum discamus: tum ab ejus bonitate toti dependere.

Psal.145.

Jer.9:24.

Summa.

Usus hujus notitiæ.

3. Sed hic summam generalis doctrinæ colligere propositum est. ac primo quidem observent lectores, Scripturam ut ad verum Deum nos dirigat, diserte excludere ac rejicere deos omnes Gentium, quia seculis fere omnibus passim adulterata fuit religio. Verum quidem est, unius Dei nomen ubique fuisse notum ac celebre. Nam qui ingentem deorum turbam colebant, quoties ex genuino naturæ sensu loquuti sunt, acsi unico Deo contenti essent, simpliciter usi sunt Dei nomine. atque hoc prudenter notavit *Justinus martyr*, qui in hunc finem librum composuit *De monarchia Dei*, ubi ex plurimis testimoniis ostendit *unitatem* Dei fuisse omnium cordibus insculptam. Idem etiam Tertullianus ex communi sermone probat. Sed quia omnes ad unum vanitate sua vel tracti vel prolapsi sunt ad falsa commenta, atque ita evanuerunt eorum sensus, quicquid naturaliter senserunt de unico Deo non ultra valuit nisi ut essent inexcusabiles. Nam & sapientissimi quique eorum vagum mentis suæ errorem palam aperiunt, ubi Deum quempiam sibi adesse cupiunt: & ita votis invocant incertos deos. Adde quod multiplicem Dei naturam imaginando, licet minus absurde quam rude vulgus de Jove, Mercurio, Venere, Minerva & aliis sentirent, non fuerunt ipsi quoque immunes à Satanæ fallaciis. ac jam alibi diximus, quæcunque effugia argute excogitarunt Philosophi, crimen defectionis non diluere quin ab omnibus corrupta fuerit Dei veritas. Hac ratione Habacuc, ubi idola omnia damnavit, *Deum in templo suo* quærere jubet, ne alium admitterent fideles quam qui se verbo suo patefecerat.

Scriptura autem ut ad verum Deum nos dirigat, diserte excludit deos gentium, qua unitatem Dei quodammodo agnoverunt.

lib. de Idololatria. vide etiam Augustin. epist. 43. & 44.

Habac. 2. vers. 20.

CAP. XI.

Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicunque idola sibi erigunt.

Tres sunt hujus capitis partes præcipuæ.

1. *Refelluntur qui Deo formam visibilem affingunt, sect.* 1. *&* 2. *addita responsione ad eorum objectionem qui certis signis Deum numinis sui præsentiam exhibuisse audientes, inde errori suo quærunt patrocinium, sect.* 3. *&* 4. *deinde variis argumentis (sect.* 5.6.7.*) fit satis tritæ objectioni ex Gregorio, Libros idiotarum esse imagines.*
2. *De idolorum seu imaginum origine & adoratione à Papistis reapse comprobata, sect.* 8.9.10. *effugiumque illorum* 11. *sectione exploditur.*
3. *De usu & abusu imaginum, sect.* 12. *An in templis Christianorum eas habere expediat, sect.* 13. *Tandem Synodi Nicenæ, pro imaginibus contra Dei veritatem, non sine Christiani nominis opprobrio, inepte admodum litigantis, refutatio subjungitur.*

Deus idolis opponitur, ut eum esse solum de se testem idoneum omnes intelligant.

VErum ut Scriptura, rudi crassoque hominum ingenio consulens, populariter loqui solet, ubi verum Deum à falsis discernere vult, *idolis* præcipue eum opponit. non quod probet quæ subtilius & elegantius à Philosophis traduntur, sed quo melius detegat mundi stultitiam, imo amentiam in quærendo Deo, quamdiu suis quisque speculationibus adhæret. Exclusiva igitur definitio quæ passim occurrit, in nihilum redigit quicquid divinitatis propria opinione sibi fabricant homines: quia Deus ipse solus est de se idoneus testis. Interea quum hic brutus stupor totum orbem occupaverit, ut visibiles Dei figuras appeterent, atque ita ex ligno, lapide, auro, argento, aliave mortua & corruptibili materia formarent deos, tenendum nobis est hoc principium, *impio mendacio corrumpi Dei gloriam quoties ei forma ulla affingitur.* Itaque Deus in Lege postquam sibi uni asseruit Deitatis gloriam, ubi docere vult quem cultum probet vel repudiet, mox adjungit, *Non facies tibi sculptile, neque similitudinem ullam:* quibus verbis licentiam nostram coërcet, ne ipsum ulla visibili effigie repræsentare tentemus. ac formas omnes breviter enumerat, quibus jam olim cœperat ejus veritatem in mendacium convertere superstitio. Scimus enim *Solem* adoratum fuisse à *Persis*. quotquot etiam astra in cælo cernebant stultæ Gentes, totidem sibi finxerunt deos. Jam nullum prope *animal* fuit quod *Ægyptiis* non esset Dei figura. *Græci* vero supra alios sapere visi sunt, quod sub *humana forma* Deum colerent. Atqui imagines Deus inter se non comparat, quasi altera magis, altera minus conveniat: sed absque exceptione repudiat simulachra omnia, picturas, aliaque signa quibus eum sibi propinquum fore putarunt superstitiosi.

Vetat autem, & verbis expressis, ne ipsum quis ulla visibili specie repræsentare tentet.

Exod. 20. vers. 4.

Maximus Tyrius Platonic. Serm. 38.

2. Id colligere promptum est ex rationibus quas prohibitioni adjungit. Primum apud Mosen, *Memento quod Jehovah loquutus tibi sit in valle Horeb:*

Deut. 4. vers. 15.

Rationes hujus pro-

Exhibitionis extant apud Mosen, Jesaiam & Paulum: quibus additur Ethnici hominis querimonia, ut idolorum cultores pudefiant. Jes.40: 18. & 41. v.7,29. & 45: 9. & 6: 5. Act.17. vers.29.

vocem audisti, corpus non vidisti, observa ergo teipsum, ne forte deceptus, facias tibi ullam similitudinem, &c. Videmus ut aperte *vocem* suam opponat Deus *omnibus figuris*: ut sciamus à Deo desciscere quicunque visibiles ejus formas appetunt. Ex Prophetis sufficiet unus Jesaias qui in hac demonstratione plurimus est, ut doceat indecora & absurda fictione foedari Dei majestatem, dum incorporeus materia corporea, invisibilis visibili simulachro, spiritus re inanimata, immensus exigui ligni, lapidis, vel auri frusto assimilatur. In eundem quoque modum ratiocinatur Paulus: *Genus quum simus Dei non existimandum auro, & argento, aut lapidi arte sculpto, aut invento hominis Divinum esse simile.* Unde constat, quicquid statuarum erigitur vel imaginum pingitur, ad Deum figurandum, simpliciter ei displicere ceu quædam majestatis suæ dedecora. Et quid mirum si hæc è cælo Spiritus sanctus oracula detonet, quum ad talem confessionem è terra edendam miseros quoque & cæcos idololatras cogat? Nota est illa *Senecæ* querimonia, quæ apud Augustinum legitur: *Sacros*, inquit, *immortales, inviolabilesque deos in materia vilissima, atque ignobili dedicant, illisque hominum & ferarum habitus induunt: quidam vero mixto sexu, & diversis corporibus: ac numina vocant quæ si accepto spiritu occurrerent, monstra haberentur.* unde rursus palam apparet, frivolo cavillo elabi imaginum patronos, qui obtendunt *Judæis fuisse vetitas*, quod ad superstitionem proclives essent. Quasi vero ad gentem unam pertineat quod Deus ex æterna sua essentia, & continuo naturæ ordine adducit. Neque vero Judæos Paulus alloquebatur, sed Athenienses, quum errorem in Deo figurando refelleret.

lib. 6. de Civit Dei, cap. 10.

Objectionis, ex variis locis apud Mosem petitæ, consideratio. Deut.4. vers.11. Exod. 33. vers.20. Matth.3. vers.16.

3. Exhibuit quidem interdum Deus certis signis numinis sui præsentiam, ut diceretur spectari *facie ad faciem*: sed omnia quæ unquam edidit signa, apte quadrabant ad rationem docendi, & simul aperte monebant homines de incomprehensibili ejus essentia. *Nubes* enim & *fumus* & *flamma*, quanquam symbola erant cælestis gloriæ, quasi injecto freno cohibebant omnium mentes ne penetrare altius tentarent. Quare ne *Moses* quidem (cui tamen præ aliis familiarissime se patefecit) precibus adeptus est ut *faciem illam cerneret*. quin responsum accepit, *non esse hominem tanti fulgoris capacem.* Apparuit *Spiritus sanctus sub specie columbæ*: sed dum protinus evanuit, quis non videt, unius momenti symbolo admonitos esse fideles Spiritum invisibilem credendum esse? ut ejus virtute & gratia contenti, nullam sibi externam figuram accersérent. Nam quod sub *forma hominis* Deus interdum apparuit, præludium fuit futuræ in Christo revelationis. Itaque hoc prætextu minime licuit Judæis abuti ut sibi deitatis symbolum erigerent sub humana figura. *Propitiatorium* quoque unde præsentiam virtutis suæ sub Lege exeruit Deus, sic compositum erat ut innueret optimum divinitatis aspectum hunc esse, dum animi supra se admiratione efferuntur. *Cherubim* siquidem *alis extentis* illud operiebant: *velum* obtegebat: *locus* ipse procul reconditus satis per se occulebat. Proinde insanire eos minime obscurum est qui simulachra Dei & Sanctorum exemplo illorum *Cherubim* defendere conantur. Quid enim obsecro volebant imagunculæ illæ, nisi imagines repræsentandis Dei mysteriis non esse idoneas? quando in hoc formatæ erant, ut alis velantes propitiatorium, non oculos modo humanos, sed omnes sensus prohiberent à Dei intuitu: atque ita temeritatem corrigerent. Huc accedit quod Prophetæ *Seraphim* sibi in visione ostensos *velata facie* nobis pingunt: quo significant tantum esse divinæ gloriæ fulgorem ut *Angeli* quoque ipsi à recto intuitu arceantur, & tenues ejus scintillæ, quæ in Angelis emicant, ab oculis nostris sint subductæ.

De apparitionibus Dei. Exod.25. vers.17, 18,21.

Cherubim, & Seraphin, imagines non esse idoneas repræsentandis Dei mysteriis ostendunt. Jes.6: 2, 6.

Præterea ad veterem Legis pædagogiam Cherubim pertinuerunt.

Quanquam Cherubim de quibus nunc agitur, ad veterem Legis pædagogiam pertinuisse agnoscunt quicunque recte judicant. Ita in exemplum eos trahere quod nostræ ætati serviat, absurdum est. Præteriit enim *seculum* illud *puerile*, ut ita loquar, cui ejusmodi rudimenta destinata erant. Ac sane pudendum est, profanos scriptores magis dextros esse Legis Dei interpretes quam Papistas. Judæis per ludibrium exprobrat *Juvenalis*, quod *puras nubes & cæli numen adorent.* Perverse quidem & impie: verius tamen loquitur, Dei effigiem apud illos extare negans, quam Papistæ, qui visibilem aliquam Dei effigiem fuisse garriunt. Quod autem populus ille fervida celeritate subinde ad idola sibi quærenda prorupit, non aliter quam aquæ ex magna scaturigine violento impetu ebulliunt: hinc potius discamus quanta sit ingenii nostri ad idololatriam propensio, ne vitii communis culpam regerendo in Judæos sub vanis peccandi illecebris mortiferum somnum dormiamus.

Satyra 14.

Idolorum materia, idololatrarum de Deo figmentum satis superque refellit. Psal.115. vers.4. & 135: 15.

4. Eodem tendit illud, *Simulachra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum*: quia & ex materia colligit Propheta, non esse deos quorum effigies aurea est vel argentea: & pro confesso sumit, quicquid proprio sensu concipimus de Deo, insipidum esse figmentum. *Aurum* potius & *argentum* nominat, quam *lutum* vel lapidem, ne vel splendor vel pretium idolis reverentiam conciliet. Concludit tamen in genere, nihil minus esse probabile, quam ex mortua qualibet materia conflari deos. Interea non minus in altero insistit, nimis vesana temeritate efferri mortales, qui evanidum spiritum in singula momenta precario trahentes, Dei honorem conferre audent idolis. Fateri cogetur homo se animal esse ephemeron, & pro Deo tamen haberi volet metallum, cui deitatis originem dedit! Unde enim idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? Justissima est profani illius Poëtæ subsannatio,

Horat. 1. Ser. Satyr.8.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Quum faber, incertus scamnum faceretne, &c.
Maluit esse Deum.

scil. terrenus homuncio, qui singulis fere momentis vitam exhalat, suo artificio Dei nomen & honorem ad mortuum truncum transferet. Sed quia Epicureus ille facete ludendo nullam religionem curavit, omissis ejus & similium dicteriis, pungat nos, imo transfodiat objurgatio Prophetæ, Nimium esse vecordes, qui ex eodem ligno se calefaciunt, furnum accendunt coquendo pani, assant carnem vel elixant, deumque fabricant, coram quo supplices ad precandum se prosternunt. Itaque alibi non tantum ex Lege reos peragit, sed exprobrat quod ex fundamentis terræ non didicerint: quando scil. nihil minus consentaneum, quam velle Deum, qui immensus est ac incomprehensibilis, redigere ad quinque pedum mensuram. Et tamen portentum hoc, quod palam naturæ ordini repugnat, consuetudo ostendit esse hominibus naturale. Tenendum porro est, hac loquendi forma passim notari superstitiones, quod opera sint manuum hominum, quæ Dei auctoritate carent: ut hoc fixum sit, detestabiles esse omnes cultus, quos à seipsis homines excogitant. Furorem exaggerat Propheta in Psalmo, quod auxilium implorent à rebus mortuis, sensuque carentibus, qui intelligentia ideo præditi sunt, ut sciant sola Dei virtute omnia moveri. Sed quia, tam populos omnes, quam privatim unumquemque rapit naturæ corruptela ad tantam dementiam, dira imprecatione tandem fulminat Spiritus, *Similes illis fiant qui faciunt ea, & quicunque illis fidunt.* Notandum autem non minus similitudinem vetari, quam sculptile: quo inepta Græcorum cautio refutatur. Belle enim defunctos se putant, si Deum non sculpant, dum in picturis licen-

Confirmatio, ex Jesaiæ & aliorum testimoniis desumpta. Jes.45: 12. Jes.40: 21. Jes.2. v.8. & 31: 7. & 57: 10. Oseæ 14. vers.4. Mich.5. vers.13. Psal.115. vers.8.

Græcorum inepta cautio.

licentiosius, quam ullæ aliæ gentes lasciviunt. Atqui Dominus non à statuario modo sibi erigi effigiem, sed à quolibet artifice effingi prohibet: quia perperam & cum majestatis suæ contumelia sic assimilatur.

Objectio, libros idiotarum esse imagines.

1. Responsio, Spiritus S. (Jer. 10: 3. & Habac. 2. vers. 18.) pronunciat, imagines esse doctores vanitatis & mendacii.

Gregor. epist. 109. l. 7. & epist. 9. l. 9. ad Serenum Episcop. Massil.

5. Scio quidem illud vulgo esse plusquam tritum, Libros idiotarum esse imagines. Dixit hoc Gregorius: at longe aliter pronunciat Spiritus Dei, in cujus schola si edoctus fuisset, hac in parte nunquam ita loquutus foret. Nam quum Jeremias lignum esse doctrinam vanitatis pronunciat: quum Habacuc docet, conflatile esse doctorem mendacii: certe hinc generalis colligenda est doctrina, futile esse, adeoque mendax, quicquid de Deo ex imaginibus homines didicerint. Siquis excipiat, eos à Prophetis reprehendi, qui simulachris ad impiam superstitionem abutebantur: fateor id quidem: sed addo, quod omnibus conspicuum est, in totum damnari ab illis, quod Papistæ pro certo axiomate sumunt, imagines esse pro libris. Opponunt enim vero Deo simulachra, tanquam res contrarias, & quæ nunquam simul convenire possint. Hæc, inquam, comparatio, in locis illis, quos nuper citavi, statuitur: quum unus sit verus Deus, quem colebant Judæi, perperam & falso confingi visibiles figuras, quæ Deum repræsentent: ac misere deludi omnes, qui Dei cognitionem inde petunt. Denique, nisi ita res haberet, fallacem esse & adulterinam, quæcunque ex simulachris petitur Dei cognitio, non ita generaliter damnarent eam Prophetæ. Saltem hoc habeo, quum vanitatem & mendacium esse docemus, quod simulachris Deum effingere homines tentant, nihil aliud quam de verbo ad verbum nos referre quod Prophetæ tradiderunt.

Institut. Divinar. lib. 1. c. 15. Euseb. l. 3. de præparat. Euangelica, c. 3. & 4.

2. Veteres Theologi, imaginum erectionem & cultum damnarunt.

lib. 4. de Civit. Dei, cap. 9. & 31.

6. Legantur præterea, quæ de hac re Lactantius & Eusebius scripserunt, qui pro certo assumere non dubitant, mortales fuisse omnes, quorum simulachra visuntur. Nec aliter Augustinus, qui secure pronunciat, nefas esse, non modo adorare simulachra sed Deo collocare. Neque tamen aliud dicit, quam quod multis ante annis in Concilio Elibertino decretum fuerat: cujus hoc est tricesimum sextum caput, *Placuit in templis non haberi picturas: ne quod colitur vel adoratur, in parietibus pingatur.* Sed in primis memorabile quod ex Varrone alibi citat idem Augustinus, suaque subscriptione confirmat, *Qui primi deorum simulachra induxerunt, eos & metum dempsisse, & errorem addidisse.* Hoc, si solus Varro diceret, parum fortasse haberet auctoritatis: pudorem tamen nobis merito incutere deberet, quod homo Ethnicus, quasi in tenebris palpans, ad hanc lucem pervenerit, ideo indignas esse Dei majestate corporeas imagines, quia metum ejus diminuant hominibus, erroremque augeant. Res certe ipsa testatur, vere hoc non minus, quam prudenter fuisse dictum: sed Augustinus à Varrone mutuatus, tanquam ex suo sensu profert. Ac primum quidem admonet, primos de Deo errores, quibus homines sunt impliciti, non cœpisse à simulachris, sed nova materia superaddita, crevisse. Deinde ideo imminui aut etiam tolli Dei timorem interpretatur, quia facile possit ejus numen in simulachrorum stultitia, ineptoque & absurdo figmento contemni. quod secundum utinam non tam verum esse experiremur. Quisquis ergo rite doceri cupiet, aliunde quam ex simulachris discat quod de Deo sciendum est.

3. Luxus & meretricius imaginum in templis papisticis ornatus, earum patrocinium evertit.

7. Quare, siquid frontis habent Papistæ, ne posthac effugio isto utantur, libros esse idiotarum imagines: quod tam aperte pluribus Scripturæ testimoniis refellitur. Tametsi ut hoc illis concedam, ne sic quidem multum profecerint pro idolis suis tuendis. Cujusmodi portenta pro Deo obtrudant notum est. Quas vero sanctas picturas vel statuas dicant, quid sunt nisi perditissimi luxus & obscœnitatis exemplaria? ad quæ, siquis formare se vellet, fustuario dignus sit. Equidem lupanaria pudicius & modestius cultas meretrices ostendunt, quam templa eas quas volunt censeri virginum imagines. Martyribus nihilo decentiorem fingunt habitum. Componant ergo sua idola vel ad modicum saltem pudorem, ut paulo verecundius mentiantur alicujus sanctitatis libros esse. Sed tum quoque respondebimus, non hanc esse in sacris locis docendi fidelis populi rationem: quem longe alia doctrina quam istis næniis illic institui vult Deus. In Verbi sui prædicatione & sacris mysteriis communem illic omnibus doctrinam proponi jussit: in quam parum sedulo intentum sibi animum esse produnt, qui oculis ad idola contemplanda circumaguntur. Quos ergo vocant Papistæ idiotas, quorum ruditas solis imaginibus doceri sustineat? hos scilicet, quos pro suis discipulis agnoscit Dominus: quos cælestis suæ Philosophiæ revelatione dignatur: quos salutaribus regni sui mysteriis vult erudiri. Fateor quidem, ut res habet, hodie esse non paucos qui talibus libris carere nequeant. Sed unde, quæso, isthæc stupiditas, nisi quod ea doctrina fraudantur, quæ sola erat ad eos formandos idonea? Neque enim alia de causa, qui præerant Ecclesiis, resignarunt idolis docendi vices, nisi quia ipsi muti erant. Christum vera Euangelii prædicatione depingi, & quodammodo ob oculos nostros crucifigi testatur Paulus. Quorsum igitur attinebat tot passim in templis cruces erigi, ligneas, lapideas, argenteas & aureas, si probe & fideliter illud inculcaretur, Christum esse mortuum, ut in cruce maledictionem nostram sustineret, peccata nostra expiaret corporis sui sacrificio, sanguineque ablueret, nos denique reconciliaret Deo patri? Ex quo uno plus discere poterant quam ex mille crucibus ligneis aut lapideis. nam in aureas & argenteas avari mentes & oculos tenacius forte defigunt, quam in ulla Dei verba.

4. Alia est Ecclesiæ Dei in vera pietate instituendæ ratio.

Gal. 3: 1.

Capitis pars altera. De idolorum seu imaginum origine.

Sap. 14. vers. 15.

8. Porro de idolorum origine, publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientiæ habetur: primos scil. extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiose colerent. Et sane fateor perversum hunc morem fuisse vetustissimum: nec facem fuisse nego, qua accensus hominum ad idololatriam furor magis exarsit: non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim jam fuisse prius in usu, quam ista in consecrandis mortuorum imaginibus ambitio invaluisset, (cujus apud profanos scriptores crebra fit mentio) constat ex Mose. Quum Rachelem narrat furatam esse patris sui idola, non secus ac de communi vitio loquitur. Unde colligere licet, hominis ingenium perpetuam, ut ita loquar, esse idolorum fabricam. A diluvio quædam erat mundi palingenesia: atqui non multi anni fluunt, quin sibi homines pro libidine deos fingant. Ac credibile est, superstite adhuc sancto Patriarcha, idololatriæ deditos fuisse nepotes, ut oculis suis non sine acerbissimo dolore cerneret idolis fœdari terram, cujus corruptelas nuper Deus tam horribili judicio purgaverat. Nam Thare & Nachor jam ante natum Abraham falsorum deorum cultores erant, sicuti testatur Josue. Quum tam cito descriverit progenies Sem, quid de posteris Cham judicabimus, qui in patre suo pridem fuerant maledicti? Ita est sane. Mens hominis, ut superbia & temeritate est referta, Deum pro captu suo imaginari audet: ut hebetudine laborat, imo crassissima ignorantia est obruta, pro Deo vanitatem & inane spectrum concipit. Ad hæc mala accedit nova improbitas, quod homo qualem intus concepit Deum, exprimere opere tentat. Mens igitur idolum gignit: manus parit. Hanc esse idololatriæ originem, quod homines Deum sibi adesse non credunt, nisi carnaliter exhibeat se præsentem, prodit Israë-

Gen. 31. vers. 19.

Paulo post diluvium exsurgit.

Jos. 24: 2.

Ab humana mente sedulo culta adolescit.

Exod. 32. vers. 1. Israelitarum exemplum. *Nescimus*, dicebant, *quid isti Mosi contigerit: fac nobis deos, qui nos præcedant.* Deum quidem esse noverant cujus experti virtutem erant in tot miraculis: sed propinquum sibi esse non confidebant, nisi oculis cernerent corporeum vultus ejus symbolum, quod sibi testimonium esset gubernantis Dei. A præeunte ergo imagine volebant cognoscere Deum itineris sibi esse ducem. Id quotidiana experientia docet, inquietam semper esse carnem, donec sibi simile figmentum nacta est, in quo se pro Dei imagine inaniter soletur. Omnibus fere à condito mundo seculis, huic cæcæ cupiditati ut obsequerentur homines, erexerunt signa in quibus Deum sibi præ oculis carnalibus obversari credebant.

De imaginum adoratione. 9. Tale figmentum sequitur protinus adoratio: quum enim Deum se homines in simulachris intueri arbitrarentur, & ipsum quoque illic coluerunt. Tandem toti & animis & oculis illic affixi, magis obbrutescere cœperunt: & quasi aliquid divinitatis inesset, obstupescere & admirari. Jam constat, homines ad simulachrorum cultum non ante prorumpere, quam crassiore aliqua opinione sint imbuti: non quidem ut deos existiment, sed quia vim aliquam divinitatis illic inhabitare imaginantur. Itaque sive Deum, sive creaturam tibi in simula-*Quid sit.* chro repræsentes, ubi ad venerationem prosterneris, jam superstitione aliqua fascinatus es. Hac ratione, Dominus non statuas modo erigi ad se effigiandum fabrefactas, sed titulos etiam quoslibet & lapides consecrari vetuit, qui in orationem prostarent. Eadem quoque ratione in præcepto Legi altera pars de adoratione subjicitur. Nam simulatque efficta est Deo visibilis forma, huic quoque alligatur illius virtus. Ita stupidi sunt homines ut Deum affigant ubicunque affingunt. ac proinde fieri non potest, quin adorent. Neque interest, idolumne simpliciter colant, an Deum in idolo: hæc semper idololatria est, quum idolo, qualicunque colore, exhibentur divini honores. Et quia superstitiose coli non vult Deus, illi eripitur quicquid confertur in idola.

Pro imaginum adoratione idololatrarum prætextus refelluntur. Huc animum advertant, qui ad defensionem execrabilis idololatriæ, qua multis antehac seculis vera religio submersa subversaque fuit, miseros prætextus aucupantur. Non reputantur, inquiunt, pro diis imagines. Nec tam prorsus incogitantes erant Judæi, ut non meminissent Deum fuisse cujus manu educti essent ex Ægypto antequam fabricarent vi-Exod. 32. vers. 4, 5. tulum. Quin Aaroni dicenti, illos esse deos à quibus liberati essent è terra Ægypti, intrepide annuebant, non dubia significatione, velle se retinere illum Deum liberatorem, modo præeuntem in vitulo conspicerent. Nec ita stupidi fuisse Ethnici credendi sunt, ut non intelligerent Deum alium esse, quam ligna & lapides. Mutabant enim pro arbitrio simulachra, deos semper eosdem animo retinebant: & multa erant uni deo simulachra, nec pro multitudine complures tamen deos sibi fingebant: præterea nova quotidie consecrabant, nec putabant ta-*Ethnicorum prætextus. in Ps. 113.* men se novos facere deos. Legantur excusationes, quas ab idololatris sui seculi fuisse prætextas refert Augustinus: nempe quum arguerentur, respondebant vulgares, se non visibile illud colere, sed numen quod illic invisibiliter habitabat. Qui vero purgatioris, ut ipse loquitur, religionis erant, nec simulachrum, nec dæmonium se colere aiebant: sed per effigiem corpoream intueri ejus rei signum, *Idololatrarum ingenium.* quam colere deberent. Quid ergo? Omnes idololatræ, sive ex Judæis, sive ex Gentibus, non aliter, quam dictum est, fuerunt animati. spirituali intelligentia non contenti, certiorem ac propiorem ex simulachris impressum iri sibi putabant. Postquam semel placuit præpostera ista Dei assimilatio, nullus finis factus, donec novis subinde præstigiis delusi, in imaginibus Deum vim suam exerere opinarentur. Nihilominus & Deum æternum Judæi, unum verumque cæli ac terræ Dominum, sub talibus simulachris persuasi erant se colere: & Gentes, suos licet falsos Deos, quos tamen in cælo habitare fingerent.

10. Hoc qui antehac factum, & nostra etiam memoria fieri negant, impudenter mentiuntur. Cur enim coram illis prosternuntur? Cur sese ad illa, precaturi, tanquam ad Dei aures convertunt? Siquidem verum est, quod ait Augustinus, *Neminem orare vel adorare sic intuentem simulachrum, qui non sic afficiatur, ut ab eo exaudiri se putet, vel sibi præstari, quod desiderat, speret.* Cur inter ejusdem Dei simulachra tantum discrimen, ut altero prætermisso, aut vulgariter honorato, alterum omni solenni honore prosequantur? Cur in visendis simulachris, quorum similia domi suæ habent, votivis peregrinationibus se fatigant? Cur pro illis hodie, tanquam pro aris & focis, ad cædes usque & strages digladiantur, ut facilius laturi sint unicum Deum sibi eripi, quam sua idola? Et tamen nondum crassos vulgi errores (qui penè infiniti sunt, & omnium fere corda occupant) enumero: tantum indico quod ipsi profitentur, quum se maxime ab idololatria purgare volunt. Non vocamus, inquiunt, nostros deos. Neque illi aut Judæi, aut Gentiles olim vocabant: & tamen Prophetæ passim illis fornicationes cum ligno & lapide exprobrare non desinebant: tantum ob ea quæ quotidie ab iis fiunt qui Christiani haberi volunt, nempe quod Deum in ligno & lapide carnaliter venerabantur.

Mendax Papistarum effugium, & cum veteribus idololatris convenientia detegitur. *in Ps. 113.*

11. Quanquam non ignoro, nec dissimulandum est, distinctione ipsos elabi magis arguta, cujus paulo post iterum plenior fiet mentio. Cultum enim quem simulachris suis impendunt, εἰδωλοδουλίαν esse obtendunt, εἰδωλολατρείαν esse negant. Sic enim loquuntur, dum cultum quem appellant duliæ, sine Dei injuria statuis & picturis posse communicari docent: ergo innoxios se arbitrantur, si tantummodo servi sint idolorum, non etiam cultores. Quasi vero non aliquanto levius sit colere, quam servire. Et tamen dum in Græca voce latebras captant, secum ipsi pugnant admodum pueriliter. Nam quum λατρεύειν nihil aliud Græcis significet quam colere: perinde valet quod dicunt, ac si imagines suas fateantur se colere, sed absque cultu. Nec est quod objiciant, aucupia me in verbis tendere: sed ipsi dum tenebras conantur offundere simplicium oculis, inscitiam suam produnt. Quamlibet tamen sint diserti, nunquam sua eloquentia consequentur, ut rem unam & eandem nobis duas esse probent. In re, inquam, ostendant discrimen, ut habeantur veteribus idololatris dissimiles. Sicuti enim reatum non effugiet adulter aut homicida, si aliud ascititium sceleri suo nomen imposuerit: ita istos subtili nominis commento absolvi absurdum est, si causa nihil ab idololatris differunt, quos damnare ipsi etiam coguntur. Atqui tantum abest ut ab illorum causa suam sejungant, ut potius fons totius mali sit præpostera æmulatio, qua cum illis certarunt, dum symbola quibus Deum sibi figurent, & suo ingenio sibi comminiscuntur, & suis manibus confingunt.

Aliud eorum effugium sive sophisma, distinctionem δουλείας & λατρείας inducens, refellitur. vide finem sect. 16. & cap. 12. sect. 2.

12. Neque tamen ea superstitione teneor, ut nullas prorsus imagines ferendas censeam. Sed quia sculptura & pictura Dei dona sunt, purum & legitimum utriusque *usum* requiro: ne quæ Dominus in suam gloriam & bonum nostrum nobis contulit, ea non tantum polluantur præpostero abusu, sed in nostram quoque perniciem convertantur. *Deum effingi visibili specie* nefas esse putamus, quia id vetuit ipse, & fieri sine aliqua gloriæ ejus deformatione non potest. Ac ne in hac opinione *nos* solos esse putent, omnes sanos scriptores id semper improbasse reperient, qui in eorum monumentis versati fuerint. Si ne figurare quidem Deo corpoream effigiem fas est, multo minus ipsam pro Deo, vel Deum in ipsa

Pars postrema, in qua 1. de usu & abusu imaginum agitur.

colere

colere licebit. Restat igitur ut ea sola pingantur ac sculpantur, quorum sint capaces oculi: *Dei* majestas, quæ oculorum sensu longe superior est, ne indecoris spectris corrumpatur. In eo genere partim sunt *historiæ* ac res gestæ, partim *imagines* ac formæ corporum, sine ulla rerum gestarum notatione. *Priores*, usum in docendo vel admonendo aliquem habent: *secundæ*, quid præter oblectationem afferre possint non video. Et tamen constat tales fuisse omnes propemodum imagines quæ hactenus in templis prostiterunt. Unde judicare licet, non judicio aut delectu, sed stulta & inconsiderata cupiditate illic fuisse excitatas. Omitto quam perperam & indecenter magna ex parte sint effictæ, quam licentiose hic pictores & statuarii lascivierint, quam rem paulo ante attigi: tantum dico, etiamsi nihil vitii inesset, nihil tamen habere ad docendum momenti.

sect. 7.

2. An in templis Christianorum imagines habere expediat, quæstio excutitur.

13. Verum illo quoque discrimine omisso, *an ullas omnino imagines*, sive quæ res gestas, sive quæ hominum corpora figurent, *habere in templis Christianis expediat*, obiter expendamus. Principio, siquid nos movet veteris Ecclesiæ auctoritas, meminerimus *quingentis* circiter *annis*, quibus magis adhuc florebat religio, & sincerior doctrina vigebat, Christiana templa fuisse communiter ab imaginibus vacua. Ergo tunc primum in ornamentum templorum ascitæ sunt, quum ministerii sinceritas nonnihil degenerasset. Non disputabo ecquid rationis habuerint qui primi fuerunt ejus rei auctores: verum si ætatem cum ætate conferas, videbis illos multum declinasse ab eorum integritate qui imaginibus caruerant. Quid? an passuros fuisse putamus sanctos illos patres Ecclesiam tamdiu ea re carere, quam utilem ac salutarem esse judicarent? At certe quia videbant in ea aut nihil aut minimum utilitatis, plurimum autem subesse periculi, repudiarunt magis consilio & ratione, quam ignoratione aut negligentia prætermiserunt. Quod etiam Augustinus claris verbis testatur, *Quum his sedibus locantur*, inquit, *honorabili sublimitate, ut à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quamvis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare videantur*, &c. Et alibi, *Hoc enim facit & quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus in corpore vivens magis arbitretur sentire corpus, quod suo simillimum videt*, &c. Paulo post, *Plus valent simulachra ad curvandam infelicem animam, quod os, oculos, aures, pedes habent: quam ad corrigendam, quod non loquuntur, neque vident, neque audiunt, neque ambulant.* Hæc sane videtur caussa esse cur Joannes non tantum à simulachrorum cultu, sed *ab ipsis* quoque *simulachris cavere* nos voluerit. Et nos horribili insania, quæ ad totius fere pietatis interitum orbem antehac occupavit, plus nimio sumus experti, simulatque in templis collocantur imagines, quasi signum idololatriæ erigi: quia sibi temperare non potest hominum stultitia, quin protinus ad superstitiosos cultus delabatur. Quod si nec tantum periculi immineret, quum tamen expendo in quem usum destinata sint templa, nescio quomodo indignum mihi videtur eorum sanctitate, ut alias recipiant imagines quam vivas illas & iconicas, quas verbo suo Dominus consecravit: *Baptismum* intelligo & *Cœnam Domini*, cum aliis ceremoniis quibus oculos nostros & studiosius detineri, & vividius affici convenit, quam ut alias hominum ingenio fabrefactas requirant. En incomparabile imaginum bonum, quod nulla pensatione resarciri potest, si Papistis creditur.

vide præfat. hujus operis, & lib. 4. c. 9. sect. 9.

epist. 49. vide & 4. lib. de Civitate Dei, cap. 31.

in Ps. 113.

1 Joan. 5. vers. 21.

3. Conciliabuli Niceni, pro imaginum adoratione, litigantis inepta superbia detegitur.

14. Jam satis multa, opinor, de hac re dicta forent, nisi manum quodammodo mihi injiceret Synodus Nicena, non illa celeberrima, quam coëgit Constantinus Magnus, sed quæ Irenes Imperatricis jussu & auspiciis ante annos octingentos habita est. Decrevit enim non habendas modo in templis esse imagines, sed etiam adorandas. Quicquid enim dixerim, magnum ex adverso præjudicium afferet Synodi auctoritas. Etsi, ut verum fatear, non tam hoc me movet, quam ut appareat lectoribus, quorsum evaserit eorum furor, qui imaginum magis fuerunt cupidi quam Christianos decebat. Sed hoc primum expediamus. Qui hodie simulachrorum usum tuentur, Nicenæ illius Synodi patrocinium allegant. Extat autem refutatorius liber sub Caroli Magni nomine, quem ex dictione colligere licet eodem fuisse tempore compositum. Illic Episcoporum sententiæ, qui Concilio interfuerunt, recitantur, & argumenta quibus pugnarunt. Dixit Joannes legatus Orientalium, *Creavit Deus hominem ad imaginem suam:* atque inde collegit habendas igitur esse imagines. Idem commendari nobis putavit imagines hac sententia, *Ostende mihi faciem tuam, quia speciosa est.* Alius, ut probaret collocandas esse in altaribus, hoc testimonium citavit, *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio.* Alius, ut earum aspectum nobis utilem monstraret, adduxit versum ex Psalmo, *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Alius similitudinem hanc arripuit, Sicut Patriarchæ usi sunt Gentium sacrificiis, ita Christianis habendas esse sanctorum imagines pro idolis Gentium. Eodem torserunt illud, *Domine, dilexi decorem domus tuæ.* Sed in primis ingeniosa est ista interpretatio, *Ut audivimus, ita & vidimus.* Deum igitur non solo Verbi auditu cognosci, sed etiam imaginum aspectu. Simile Theodori episcopi acumen: *Mirabilis*, inquit, *Deus in sanctis suis*: Atqui alibi habetur, *Sanctis qui sunt in terra*: Ergo ad imagines hoc referri debet. Denique tam putidæ sunt insulsitates, ut eas referre me quoque pigeat.

Sophismata, seu S. Scripturæ depravationes, pro imaginum in templis erectione.

15. Ubi de adoratione disputant, illic adoratio & Pharaonis, & virgæ Joseph, & tituli quem erexit Jacob, in medium adducitur. Quanquam in hoc postremo non tantum depravant Scripturæ sensum, sed arripiunt quod nusquam legitur. Tum illa, *Adorate scabellum pedum ejus*: item, *Adorate in monte sancto ejus*: item, *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis:* firmæ admodum & appositæ illis videntur probationes. Siquis per ludibrium attribuere imaginum patronis ridiculam personam vellet, possetne majores & crassiores colligere ineptias? Ac nequa amplius restaret dubitatio, Theodosius Mirensis episcopus adorandas esse imagines Archidiaconi sui somniis tam serio confirmat, acsi oraculum cæleste in promptu haberet. Eant nunc simulachrorum fautores, & Synodi decreto nos urgeant. Quasi vero non omnem sibi fidem abrogent venerandi illi patres, Scripturas vel tam pueriliter tractando, vel tam impie fœdeque lacerando.

Testimonia ad iconolatriam stabiliendam prolata.

16. Venio nunc ad impietatum portenta, quæ evomere ausos esse mirum est: non fuisse autem illis reclamatum cum summa omnium detestatione, bis mirum. Atque hanc flagitiosam amentiam traduci expedit, ut saltem fucus antiquitatis, quem Papistæ obtendunt, simulachrorum cultui detrahatur. Theodosius Amori episcopus anathema crepat adversus omnes qui imagines nolunt adorari. Alius omnes Græciæ & Orientis calamitates huic sceleri imputat, quod non fuerint adoratæ. Quibus ergo pœnis digni Prophetæ, Apostoli, Martyres, quorum tempore nullæ extiterunt? Addunt postea, si imagini imperiali cum suffitu & thymiamate obviam proceditur: multo magis hunc honorem Sanctorum simulachris deberi. Constantius autem Constantiæ Cypri episcopus, se imagines reverenter amplecti profitetur, cultumque honoris, qui vivificæ Trinitati debetur, illis se exhibiturum confirmat: quisquis idem facere recusaverit,

Blasphemæ voces nonnullorum iconolatrarum veterum, à recentioribus non paucis, tum verbis, tum reipsa comprobatæ.

eum

eum anathematizat, & cum Manichæis & Marcionitis amandat. Ac ne putes privatam esse unius hominis sententiam, assentiuntur reliqui. Imo Joannes legatus Orientalium, calore ultra provectus, præstare admonet, lupanaria omnia in urbem admitti, quam imaginum cultum abnegare. Tandem omnium consensu statuitur, hæreticis omnibus deteriores esse Samaritanos: at ipsis Samaritanis εἰκονομάχους. Cæterum, ne suo solenni Plaudite fabula careat, additur clausula, Gaudeant & exultent, qui Christi habentes imaginem sacrificium illi offerunt. Ubi nunc latriæ & duliæ distinctio, qua Dei & hominum oculos solent perstringere? Nam Concilium sine exceptione tantundem simulachris ac Deo vivo largitur.

CAP. XII.

Deum ab idolis discerni, ut solus in solidum colatur.

Scriptura unicum Deum asserens logomachiam haud instituit, sed Deo omnem tribuit honorem & religiosum cultum. Id probatur: 1. Argumento sumpto ab etymologia vocis.

2. de natura deorum. vide Lact. lib. 4. Instit. Div. cap. 28.

DIximus autem initio, Dei notitiam non esse positam in frigida speculatione, sed secum trahere ejus cultum. ac obiter attigimus quomodo rite colatur, quod aliis locis fusius explicandum erit: nunc tantum breviter repeto, quoties asserit Scriptura unicum esse Deum, non pugnare de nudo nomine, sed hoc etiam præcipere, ne alio transferatur quicquid in divinitatem competit. unde etiam patet, quid à superstitione differat pura religio. Εὐσέβεια certe Græcis tantundem valet ac rectus cultus: quia semper cæci ipsi in tenebris palpando, senserunt tenendam esse certam regulam, ne præpostere colatur Deus. Religionis nomen, etsi vere sciteque Cicero à relegendo deducit, coacta est tamen, & longe petita, quam assignat ratio, quod probi cultores sæpius relegerent, ac diligenter retractarent quid verum esset. Potius existimo vagæ licentiæ opponi hoc nomen: quia major pars mundi quicquid obvium est, temere arripit: imo etiam huc & illuc transvolat: pietas autem, ut in firmo gradu consistat, sese intra fines suos relegit. sicuti inde mihi dicta videtur superstitio, quod modo & præscripta ratione non contenta, supervacuam rerum inanium congeriem accumulet. Cæterum, ut voces omittamus, ætatum omnium consensu receptum semper fuit, vitiari pervertique religionem falsis erroribus. unde colligimus, ubi zelo inconsiderato quidvis nobis permittimus, frivolum esse, quem superstitiosi obtendunt, prætextum. Quamvis tamen in omnium ore personet hæc confessio, turpis interim se prodit inscitia, quod neque adhærent uni Deo, neque delectum adhibent in ejus cultu, sicuti antehac docuimus. *Atqui* Deus, ut sibi jus suum vendicet, clamat se esse *æmulum*, ac *severum fore ultorem* si cum ullo deo fictitio misceatur. deinde legitimum cultum definit, ut genus humanum sub obsequio contineat. Utrumque complectitur Lege sua, ubi primo sibi addicit fideles, ut illis sit unus legislator: deinde regulam præscribit qua rite ex suo arbitrio colatur. De *Lege* quidem, quia multiplex est ejus usus ac finis, suo loco disseram: nunc partem hanc duntaxat attingo, frenum illic impositum esse hominibus, ne ad vitiosos cultus declinent. Quod autem priore loco posui, tenendum est, nisi in uno Deo resideat quicquid proprium est divinitatis, honore suo ipsum spoliari, violarique ejus cultum. Atque hic intentiore cura animadvertere convenit quibus astutiis ludat superstitio. Neque enim ad alienos deos sic desciscit ut videatur summum Deum deserere, vel in aliorum ordinem redigere: sed dum supremum locum illi concedit, turbam minorum deorum circumdat, inter quos propria ejus officia partitur. ita (licet dissimulanter & callide) divinitatis gloria, ne apud unum tota maneat, dissecatur. Sic veteres olim, tam ex Judæis quam Gentibus, deorum patri & arbitro ingentem illam turbam subdiderunt, quibus communis esset, pro ordinis ratione, cæli & terræ cum summo Deo administratio. Sic aliquot retro seculis, sancti qui hac vita excesserant, in Dei societatem evecti sunt, ut pro illo & colerentur & invocarentur & celebrarentur. Tali abominatione ne offuscari quidem putamus Dei majestatem, quum magna ex parte supprimatur & extinguatur: nisi quod frigidam retinemus de suprema ejus potentia opinionem. interea involucris decepti, diducimur in varios deos.

2. A Dei ipsius testimonio, clamantis se esse æmulum & ultorem, si cum ullo fictitio deo misceatur.

Quæ adversus sinceram hanc doctrinam invecta est latriæ & duliæ distinctio nihil Papistas juvat, imo eos majoris etiam impietatis arguit, ut ex verborum significatione ostenditur.

2. Quin etiam in hunc finem inventa est *latriæ* & *duliæ*, quam appellant, distinctio, quo impune viderentur Angelis & mortuis transscribi divini honores. Quem enim Sanctis cultum deferunt Papistæ, nihil reipsa differre à Dei cultu palam est. promiscue enim & Deum & illos adorant: nisi quod dum urgentur, exceptione hac evadunt, Deo se illibatum servare quod suum est, quia *latriam* illi relinquant. Atqui *de re* non *de voce* quum sit quæstio, quis illis permittat tam secure in re omnium maxima ludere? Verum (ut hoc quoque omittamus) non aliud tandem consequentur sua distinctione, quam *cultum* ab ipsis uni Deo præstari, aliis autem *servitium*. λατρεία enim apud Græcos valet quantum apud Latinos *cultus*: δουλεία vero proprie *servitutem* sonat. & tamen in Scripturis interdum confunditur hoc discrimen. Porro ut demus esse perpetuum, nempe inquirendum est quid utrumque valeat. δουλεία quidem *servitus* est, λατρεία *cultus*. Jam quin majus quiddam sit *servire* quam *colere*, nemo dubitat. Nam ei *servire* durum esset sæpenumero quem *colere* non recusares. ita iniqua esset distributio, *Sanctis* assignare quod majus est, *Deo* quod minus est relinquere. At complures ex veteribus hac distinctione usi sunt. Quid tum, si omnes eam perspiciunt non modo impropriam esse, sed penitus frivolam?

Scripturæ testimonia quæ Papisticam illam distinctionem evertunt, & uni Deo debitum cultum religiosum asserunt.

3. Omissis argutiis rem expendamus. Paulus quum Galatis reducit in memoriam quales fuerint priusquam essent illuminati in Dei notitia, dicit *eos duliam exhibuisse iis qui natura non erant dii.* Utcunque *latriam* non nominet, an ideo excusabilis est eorum superstitio? ipse quidem nihilominus perversam illam superstitionem damnat, cui nomen *duliæ* imponit, quam si exprimeret latriæ nomen. Et quum Christus Satanæ insultum repellit hoc clypeo, *scriptum esse*, *Dominum Deum tuum adorabis*, non veniebat nominatim in quæstionem *latria.* Satan enim nonnisi προσκύνησιν exigebat. Similiter quum reprehenditur *Joannes ab Angelo* quod *in genua coram eo procidisset*, non debemus intelligere Joannem tam fuisse amentem ut debitum *soli* Deo honorem vellet ad *Angelum* transferre. Sed quia fieri aliter nequit quin divinum aliquid sapiat cultus qui cum religione conjunctus est, προσκυνεῖν ille Angelum non potuit quin ex Dei gloria detraheret. Legimus quidem sæpe, *adoratos fuisse homines*: sed ille fuit *civilis honor*, ut ita dicam, religio autem aliam habet rationem, quæ simulatque conjuncta est cum cultu, divini honoris profanationem secum trahit. Idem & in *Cornelio* videre licet. neque enim tam male profecerat in pietate quin summum cultum uni Deo tribueret. Quod ergo se *coram Petro prosternit*, non facit certe hoc animo ut eum adoret.

Galat. 4:8.
Mat. 4:10.
Apoc. 19. vers. 10. & 22: 8,9.
Act. 10:25.

loco

loco Dei. ſevere tamen Petrus ne hoc faciat prohibet. Cur, niſi quia nunquam tam articulate homines inter Dei & creaturarum cultum diſcernunt, quin promiſcue transferant ad creaturam quod erat Dei proprium? Proinde ſi volumus unum Deum habere, meminerimus ne tantulum quidem ex ejus gloria delibandum quin retineat quod ſibi proprium eſt. Itaque Zacharias, ubi de Eccleſiæ reparatione concionatur, diſerte exprimit non modo *unum fore Deum*, ſed *unum* quoque *fore ejus nomen*: nequid ſcilicet cum idolis commune habeat. Qualem vero cultum exigat Deus, alibi ſuo ordine videbitur. Nam Lege ſua voluit præſcribere hominibus quid fas ſit ac rectum, & ideo ad certam normam eos aſtringere, ne quiſque ſibi permitteret cultum quemlibet comminiſci. Sed quia non expedit multa miſcendo onerare lectores, partem illam nondum attingo. hoc tenere ſufficiat, quæcunque pietatis officia alio transferuntur quam ad unicum Deum, ſacrilegio non carere. Ac primum quidem *ſuperſtitio* divinos honores vel *Soli* & aliis ſtellis, vel *idolis* affinxit: deinde ſequuta eſt *ambitio*, quæ mortales Dei ſpoliis ornando, quicquid ſacrum erat profanare auſa eſt, & quanquam ſtabat principium illud, *colere ſummum numen*, Geniis tamen, diiſque minoribus, aut heroibus mortuis promiſcue ſacrificia offerre uſu receptum fuit. Adeo in hoc vitium proclivis eſt lapſus, ut quod ſibi uni ſevere vindicat Deus, communicetur cum magna turba.

Zach. 14. verſ. 9.

lib. 2. c. 7. & 8.

Divini cultus depravationes.

CAP. XIII.

Unicam Dei eſſentiam ab ipſa creatione tradi in Scripturis, quæ tres in ſe Perſonas continet.

Conſtat hoc Caput duabus partibus.

1. *Orthodoxam de S. Trinitate doctrinam tradit, quæ à prima ſectione uſque ad vigeſimam primam, ad quatuor particulas revocari poteſt.* Primum *enim agitur de ſignificatione Perſonæ, tum vocis tum rei ipſius reſpectu, ſect.* 2. 3. 4. 5. 6. Secundo, *deitatem Filii probat, ſect.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Tertio, *Spiritus S. deitatem aſſerit, ſect.* 14. 15. Quarto, *quid de S. Trinitate ſit ſentiendum explicat, ſect.* 16. 17. 18. 19. 20.
2. *Hæreſes quaſdam, præcipue vero noſtro ſeculo adverſus Orthodoxam hanc doctrinam exortas refellit, à ſect.* 21. *uſque ad finem capitis.*

Dei eſſentiam immenſam & ſpiritualem eſſe Scriptura docens, non tantum idololatras, & mundi μωροσόφους, verumetiam Manichæos, & Anthropomorphitas refellit.

QUod de *immenſa* & *ſpirituali* Dei eſſentia traditur in Scripturis, non modo ad evertenda vulgi deliria, ſed etiam ad refutandas profanæ Philoſophiæ argutias valere debet. Scite ſibi unus ex Veteribus dicere viſus eſt, *Deum eſſe quicquid videmus, & quicquid non videmus.* Atqui hoc modo in ſingulas mundi partes divinitatem transfuſam eſſe finxit. Etſi autem Deus, ut nos in ſobrietate contineat, parce de ſua eſſentia diſſerit, duobus tamen illis quæ dixi epithetis tam craſſas imaginationes tollit quam reprimit humanæ mentis audaciam. Nam certe ejus *immenſitas* terrere nos debet, ne eum ſenſu noſtro metiri tentemus: *Spiritualis* vero *natura* quicquam de eo terrenum aut carnale ſpeculari vetat. Eodem pertinet quod ſæpius domicilium ſibi *in cælo* aſſignat. Etſi enim, ut eſt *incomprehenſibilis*, terram quoque ipſam implet: quia tamen mentes noſtras pro ſua tarditate ſubſidere in terra videt, merito, ut pigritiem & inertiam excutiat, ſupra mundum nos attollit. Atque hinc concidit *Manichæorum* error, qui duo principia ſtatuendo *diabolum* fere Deo parem fecerunt. Certe hoc fuit & Dei *unitatem* abrumpere, & reſtringere *immenſitatem*. Nam quod abuti teſtimoniis quibuſdam auſi ſunt, turpis inſcitiæ fuit: ſicuti ipſe error execrabilis inſaniæ. *Anthropomorphitæ* etiam, qui *Deum corporeum* ex eo ſunt imaginati quod os, aures, oculos, manus, & pedes Scriptura illi ſæpe aſcribit, facile refutantur. Quis enim vel parum ingenioſus non intelligit Deum ita nobiſcum, ceu nutrices ſolent cum infantibus, quodammodo balbutire? Proinde tales loquendi formæ non tam ad liquidum exprimunt qualis ſit Deus, quam ejus notitiam tenuitati noſtræ accommodant. quod ut fiat, longe infra ejus altitudinem deſcendere neceſſe eſt.

Senec. præfat. lib. 1. quæſt. nat.

Brevis refutatio Manichaiſmi & Anthropomorphiſmi.

In unica autem hac eſſentia tres ſunt Perſonæ, ita tamen ut nec triplex Deus ſit, nec ſimplex Dei eſſentia tribus Perſonis laceretur.

2. Sed alia quoque ſpeciali nota qua propius poſſit dignoſci, ſe deſignat. nam ita ſe prædicat *unicum* eſſe, ut diſtincte in *tribus Perſonis* conſiderandum proponat, quas niſi tenemus, nudum & inane duntaxat Dei nomen ſine vero Deo in cerebro noſtro volitat. Porro nequis *triplicem Deum* ſomniet, aut putet tribus Perſonis lacerari *ſimplicem* Dei *eſſentiam*, quærenda hic nobis erit brevis & facilis definitio quæ nos ab omni errore expediat. Cæterum quia vocem *Perſonæ* odioſe exagitant nonnulli quaſi humanitus inventam, qua æquitate id faciant prius videndum. *Filium Dei* Apoſtolus *characterem hypoſtaſeos Patris* nominans, haud dubie aliquam Patri ſubſiſtentiam aſſignat in qua differat à Filio. Nam pro *Eſſentia* accipere (ſicuti fecerunt quidam interpretes, acſi Chriſtus, velut ſigillo impreſſa cera, Patris in ſe ſubſtantiam repræſentaret) non durum modo, ſed abſurdum quoque eſſet. Nam quum *ſimplex* & *individua* ſit *eſſentia* Dei, qui totam in ſe continet, neque portione aut deflexu, ſed integra perfectione, improprie, imo inepte diceretur ejus *character*. Sed quia *Pater*, quamvis ſua proprietate diſtinctus, ſe totum in *Filio* expreſſit, optima ratione dicitur ſuam *hypoſtaſin* reddidiſſe in eo conſpicuam. Cui apte convenit quod mox additur, *eſſe ſplendorem gloriæ*. Certe ex Apoſtoli verbis colligimus propriam eſſe in Patre hypoſtaſin quæ in Filio refulgeat. Unde etiam rurſus facile elicitur Filii hypoſtaſis, quæ eum à Patre diſtinguat. Eadem in *Spiritu ſancto* ratio: quia & Deum eſſe ſtatim probabimus, & tamen alium à Patre cenſeri neceſſe eſt. Hæc porro diſtinctio non eſt eſſentiæ, quam nefas eſt facere multiplicem. Ergo ſi fidem obtinet Apoſtoli teſtimonium, ſequitur *tres in Deo eſſe hypoſtaſes*. Idem quum expreſſerint Latini *Perſonæ* voce, nimii faſtidii atque etiam pervicaciæ eſt de re clara rixari. Si verbum de verbo transferre libeat, *ſubſiſtentia* dicetur. Multi eodem ſenſu *ſubſtantiam* dixerunt. Nec vero ſolis Latinis in uſu fuit *Perſonæ* nomen, ſed Græci ſimiliter, forte teſtandi conſenſus cauſa, docuerunt *tria πρόσωπα in Deo eſſe*. Qui tamen ſive Græci ſive Latini verbo inter ſe differunt, probe conſentiunt in rei ſumma.

Hebr. 1: 3.

1. Quid vox Perſonæ ſignificet in hac diſputatione: ſeu definitio vocis.

Tres in Deo, ſeu Dei eſſentia, hypoſtaſes.

Adverſus eos qui Perſonæ voculam in hac diſputatione rejiciunt.

3. Nunc ut de Perſona oblatrent hæretici, vel quidam nimis moroſi obſtrepant ſe non admittere hominum arbitrio confictum nomen, quum nobis excutere non poſſint tres dici, quorum quiſque in ſolidum ſit Deus, nec tamen plures eſſe deos, quænam eſt iſta improbitas, improbare verba quæ non aliud explicant, quam quod Scripturis teſtatum

Objectio eorundem.

tum consignatumque est? Satius foret, inquiunt, non modo sensa nostra, sed verba etiam intra Scripturæ fines continere, quam exoticas voces spargere, quæ dissensionum ac jurgiorum seminaria futura sint. sic enim languetur circa verborum pugnas: sic veritas altercando amittitur: sic charitas odiose rixando dissolvitur. Si verbum exoticum appellant, quod totidem syllabis compositum in Scriptura ostendi non possit, iniquam sane legem nobis imponunt, qua damnatur omnis interpretatio quæ Scripturæ contextu non consarcinatur. Sin exoticum illud est, quod curiose excogitatum superstitiose defenditur, quod ad contentionem magis, quam ad ædificationem valet, quod vel importune vel nullo fructu usurpatur, quod sua asperitate pias aures offendit, quod à verbi Dei simplicitate abstrahit: eorum sobrietatem toto animo amplector. non enim minori religione de Deo nobis loquendum, quam cogitandum sentio: quando & quicquid de eo à nobis cogitamus stultum est, & quicquid loquimur, insulsum. Est autem modus aliquis servandus: petenda certa ex Scripturis & cogitandi & loquendi regula, ad quam & mentis cogitationes omnes & oris verba exigantur. Sed quid vetat, quo minus quæ captui nostro perplexa in Scripturis impeditaque sunt, ea verbis planioribus explicemus, quæ tamen religiose & fideliter ipsius Scripturæ veritati serviant, & parce modesteque, nec citra occasionem usurpentur? Cujus rei non desunt satis multa exempla. Quid autem, ubi Ecclesiam summa necessitate urgeri ad usurpandas Trinitatis & Personarum voces comprobatum fuerit, siquis verborum novitatem tum reprehendat, nonne merito judicetur lucem veritatis indigne ferre? ut qui tantum hoc reprehendat, veritatem planam ac dilucidam reddi.

1. Responsio. Non esse voculam exoticam.

Sed adhibitam, ut mysteria sacra verbis planioribus explicentur: ita ut veritatis lucem indigne ferant qui voculam hanc respuunt.

4. Hujusmodi autem verborum novitas (si ita appellanda est) tum potissimum usu venit, dum adversus calumniatores asserenda est veritas, qui tergiversando ipsam eludunt. Quod hodie plus satis experimur, quibus plurimum est negotii in expugnandis puræ sanæque doctrinæ hostibus: adeo obliquo & volubili flexu lubrici isti angues effugiunt, nisi fortiter premantur, & deprehensi urgeantur. Sic veteres variis pravorum dogmatum certaminibus exagitati, quid sentirent coacti sunt exquisita perspicuitate edisserere, ne obliqua subterfugia impiis relinquerent, quibus verborum involucra errorum erant latebræ. Arius fatebatur Christum Deum, & Filium Dei, quia evidentibus oraculis reluctari non poterat, & quasi probe defunctus, consensum aliquem cum aliis simulabat. At interim non desinebat jactare Christum creatum esse & initium habuisse, ut reliquas creaturas. Quo flexilem hominis vafritiem è latebris extraherent veteres, ultra progressi sunt, Christum pronunciantes æternum Patris Filium, Patrique consubstantialem. Hic efferbuit impietas, dum nomen ὁμοούσιον pessime odisse & execrari Ariani cœperunt. Quod si principio confessi essent sincere & ex animo Deum, non inficiati essent Patri esse consubstantialem. Quis probos illos viros insectari audeat quasi rixatores & contentiosos, quod ob voculam unam tanto disceptandi fervore incaluerint, & Ecclesiæ quietem turbaverint? At vocula illa distinguebat inter puræ fidei Christianos & sacrilegos Arianos. Surrexit postea Sabellius, qui Patris, Filii, & Spiritus sancti nomina fere pro nihilo ducebat, non distinctionis alicujus causa posita esse disputans, sed diversa esse Dei attributa, cujusmodi plurima habentur. Si in certamen ventum esset, fatebatur se credere Patrem Deum, Filium Deum, Spiritum Deum. sed postea elabi promptum erat, nihil se aliud dixisse, quam si Deum fortem, & justum, & sapientem vocasset.

2. Resp. Necessitate coacti sunt Orthodoxi, ut Trinitatis, consubstantialis, & Personæ voces adhiberent: tum ut sanam doctrinam facilius tuerentur, tum ut hæreticos convincerent.

Confirmatio, ab exemplis Arianorum & Sabellianorum, ex Eccl. historia petitis.

Itaque recinebat aliam cantilenam, Patrem esse Filium, & Spiritum sanctum esse Patrem, nullo ordine, nulla distinctione. Probi doctores, quibus tum pietas cordi erat, ut hominis improbitatem frangerent, reclamabant vere agnoscendas esse in Deo uno tres proprietates. Atque ut se contra tortuosas versutias aperta simplicique veritate munirent, affirmarunt vere in uno Deo subsistere, seu (quod idem erat) in Dei unitate subsistere personarum Trinitatem.

5. Si ergo temere non sunt inventa nomina, cavendum est, ne ea repudiando superbæ temeritatis arguamur. Utinam quidem sepulta essent, constaret modo hæc inter omnes fides, Patrem, & Filium, & Spiritum esse unum Deum: nec tamen aut Filium esse Patrem, aut Spiritum Filium, sed proprietate quadam esse distinctos. Neque vero tam præcisa sum austeritate, ut ob nudas voculas digladiari sustineam. Animadverto enim veteres, multa alioqui religione de iis rebus loquentes, nec inter se, nec singulos etiam secum ubique consentire. Quas enim Hilarius formulas à Conciliis usurpatas excusat? Quo licentiæ interdum prosilit Augustinus? Quam absimiles sunt Græci Latinis? Sed hujus variationis exemplum unum sufficiat. Nomen ὁμοούσιον quum reddere Latini vellent, dixerunt Consubstantialem, unam esse Patris & Filii substantiam indicantes, atque ita Substantiam usurpantes pro Essentia. Unde & Hieronymus ad Damasum, sacrilegium esse dicit tres in Deo substantias prædicare. Atqui plus centies apud Hilarium reperies, tres esse in Deo substantias. In vocabulo autem Hypostaseos quam perplexus est Hieronymus? Venenum enim subesse suspicatur, quum nominantur *tres in Deo hypostaseis*. Et siquis pio sensu hac voce utatur, impropriam tamen loquutionem esse non dissimulat. si tamen sincere ita loquutus sit: ac non potius, quos oderat, Episcopos Orientis sciens ac volens gravare studuerit injusta calumnia. Certe hoc parum ingenue asserit, in omnibus profanis scholis οὐσίαν nihil aliud esse quam *hypostasin*, quod ex communi tritoque usu passim refellitur. Modestior & humanior Augustinus, qui etsi nomen *hypostaseos* in hoc sensu Latinis auribus novum esse dicit: adeo tamen Græcis suam loquendi consuetudinem non eripit, ut Latinos etiam qui phrasin Græcam imitati fuerant, placide toleret. Et quod etiam à Socrate de ipsa scribitur lib. 6. Historiæ tripartitæ, eo tendit quasi ab imperitis hominibus sit perperam ad hanc rem accommodata. Quin idem Hilarius magno crimini ducit hæreticis, quod eorum improbitate cogatur subjicere periculo humani eloquii, quæ mentium religione contineri oportuerat, non dissimulans quin id sit agere illicita, ineffabilia loqui, inconcessa præsumere. Paulo post multis adhuc excusat quod audet proferre nova nomina. nam ubi posuit naturæ nomina, Patrem, Filium, & Spiritum: subnectit, extra significantiam sermonis esse, extra sensus intentionem, extra intelligentiæ conceptionem, quicquid ultra quæritur. Ac alibi felices Galliæ Episcopos prædicat, qui aliam nec excudissent, nec recepissent, nec omnino novissent confessionem, quam veterem illam & simplicissimam, quæ ab ætate Apostolorum apud omnes Ecclesias recepta fuerat. Nec absimilis est Augustini excusatio, necessitate extortam fuisse hanc vocem propter humani eloquii in re tanta inopiam, non ut exprimeretur quod est, sed ne taceretur quomodo tres sint, Pater, Filius, & Spiritus. Atque hæc sanctorum virorum modestia monere nos debet, ne tam severe velut censorio stylo protinus notemus eos, qui in verba à nobis concepta jurare nolint: modo ne aut fastu, aut protervia, aut malitioso astu id faciant: sed expendant ipsi vicissim quanta necessitate adacti sic loqua-

3. Resp. per anticipationem. Tametsi veteres in explicatione vocum aliquoties dissentire videantur: tamen in rerum ipsarum orthodoxo sensu amplectendo conveniunt: ut testantur Hilarii, Hieronymi & Augustini diversæ sententiæ, in usu vocum, Essentiæ, Substantiæ, Hypostaseos.

lib. 5. de Trinit. c. 8. & 9.

lib. 2. de Trinit.

de Conciliis.

4. Responsio. Nemo tam morosus vel austerus esse debet, ut ob nudas voces digladiari velit, modo orthodoxum sensum

& Ecclesiæ Christi perpetuum consensum sequatur.

quamur, ut paulatim utili loquendi formæ tandem assuefiant. Cavere etiam discant, ne, ubi occurrendum est ex una parte *Arianis*, ex altera *Sabellianis*: dum utriusque tergiversandi ansam præcidi stomachantur, nonnullam suspicionem injiciant vel Arii se esse discipulos, vel Sabellii. Dicit Arius *Christum esse Deum*: sed mussitat *factum esse* & *initium habuisse*. Dicit *unum cum Patre*: sed clam in suorum aures insusurrat, *unitum esse* ut cæteros fideles, quanquam singulari prærogativa. Dic *consubstantialem*, detraxeris versipelli larvam, & tamen nihil addis Scripturis. Dicit Sabellius, *Patrem, Filium, & Spiritum nihil in Deo distinctum sonare.* Dic *tres esse*, vociferabitur te nominare *tres deos.* Dic *in una Dei essentia personarum Trinitatem*: dixeris uno verbo quod Scripturæ loquuntur, & inanem loquacitatem compresseris. Porro siquos tam anxia constringit superstitio, ut hæc nomina non ferant: nemo tamen jam, vel si rumpatur, inficiari poterit, quum unum audimus, intelligendam esse substantiæ unitatem: quum tres audimus in una essentia, personas notari in hac Trinitate. Quo non fraudulenter confesso, verba nihil moramur. Sed expertus pridem sum, & quidem sæpius, quicunque de verbis pertinacius litigant, fovere occultum virus: ut magis expediat eos ultro provocare quam in eorum gratiam obscurius loqui.

Sed qui hæc nomina repudiant, & de vocibus litigant pertinacius hæresin Arii vel Sabellii occulte fovent.

A definitione vocis ad rei ipsius definitionem accedit, quam deinde explicat.

6. Cæterum omissa de vocibus disputatione, jam de re ipsa dicere aggrediar. Personam igitur voco subsistentiam in Dei essentia, quæ ad alios relata, proprietate incommunicabili distinguitur. Subsistentiæ nomine aliud quiddam intelligi volumus quam essentiam. Si enim Sermo simpliciter esset Deus, interea non haberet aliquid proprium, perperam dixisset *Joannes* fuisse semper apud Deum. Ubi continuo post addit, Deum quoque fuisse ipsum Sermonem, ad unicam essentiam nos revocat. Sed quia apud Deum esse non potuit quin resideret in Patre, hinc emergit illa subsistentia, quæ etsi individuo nexu cum essentia conjuncta est, nec potest separari, specialem tamen habet notam qua ab ipsa distinguatur. Jam ex tribus subsistentiis unamquamque dico ad alias relatam, proprietate distingui. Relatio hic diserte exprimitur: quia ubi simplex fit Dei mentio & indefinita, non minus ad Filium & Spiritum pertinet nomen hoc quam ad Patrem. Simul autem atque Pater cum Filio confertur, sua quemque proprietas ab altero discernit. Tertio, quicquid singulis proprium est, incommunicabile esse assero, quia in Filium competere vel transferri non potest quicquid ad notam discretionis tribuitur Patri. Neque vero mihi displicet *Tertulliani* definitio, modo dextre sumatur: *esse quandam in Deo dispositionem vel œconomiam quæ de essentiæ unitate nihil mutet.*

Joan. 1: 1.

Personarum distinctio.

lib. contra Praxeam.

2. Æterna Filii deitas probatur variis argumentis. Primum, Filius est λόγος Dei Patris æterni. Ergo Filius est æternus Deus.

7. Priusquam tamen longius progrediar, probanda erit & Filii & Spiritus sancti deitas. deinde ut inter se differant videbimus. Certe quum Dei verbum nobis proponitur in Scriptura, absurdissimum fuerit imaginari fluxam duntaxat & evanidam vocem, quæ in aërem emissa prodeat extra ipsum Deum: cujusmodi & oracula Patribus edita, & prophetiæ omnes fuerunt: quum perpetua magis Sapientia indicetur apud Deum residens, unde & oracula & prophetiæ omnes prodierunt. Non enim minus (teste Petro) loquuti sunt Spiritu Christi veteres Prophetæ quam Apostoli: & quicunque postea cælestem doctrinam administrarunt. Quia vero nondum manifestatus erat Christus, necesse est Sermonem intelligere ante secula ex Patre genitum. Quod si Sermonis fuit ille Spiritus, cujus organa fuerunt Prophetæ, indubie colligimus verum fuisse Deum. Atque hoc in mundi creatione satis clare docet Moses, Sermonem illum inter medium statuens. Cur enim diserte narrat Deum singulis operibus creandis dixisse, Fiat hoc vel illud, nisi ut impervestigabilis Dei gloria in imagine sua reluceat? Nasutis & garrulis hoc eludere promptum esset, vocem accipi pro jussu & imperio. sed meliores interpretes Apostoli, qui tradunt per Filium secula esse condita, & portare omnia potenti suo verbo. Hic enim videmus verbum pro nutu vel mandato Filii accipi, qui ipse æternus & essentialis est Patris Sermo. Nec vero sanis & modestis obscurum est, quod dicit Solomon, ubi Sapientiam inducit à Deo ante secula genitam, & rerum creationi & cunctis Dei operibus præsidentem. Nam temporarium quendam Dei nutum fingere, stultum ac frivolum esset: quum tunc exerere voluerit Deus fixum æternumque suum consilium, atque etiam aliquid occultius. Quo etiam spectat dictum illud Christi, *Pater meus & ego usque ad hunc diem operamur.* Se enim à primo mundi exordio assiduum in opere cum Patre fuisse affirmans, apertius explicat quod brevius attigerat Moses. Sic ergo Deum fuisse loquutum colligimus, ut Sermoni in agendo suæ essent partes, atque ita utriusque communis esset operatio. Multo autem omnium clarissime Joannes, quum Sermonem illum, qui ab initio Deus apud Deum erat, rerum omnium causam simul cum Deo Patre statuit. Nam & solidam permanentemque Verbo attribuit essentiam, & aliquid peculiare assignat, & dilucide ostendit, quomodo Deus loquendo, mundi fuerit creator. Ergo ut omnes divinitus profectæ revelationes verbi Dei titulo rite insigniuntur, ita Verbum illud substantiale summo gradu locare convenit, oraculorum omnium scaturiginem, quod nulli varietati obnoxium, perpetuo unum idemque manet apud Deum, & Deus ipse est.

1 Petr. 1. vers. 11.

Objectio.

Responsio. Hebr. 1: 2.

Prov. 8: 22.

Joan. 5: 17.

Joan. 1: 3.

8. Hic obstrepunt nonnulli canes, qui quum suam illi divinitatem palam eripere non ausint, æternitatem clam suffurantur. Dicunt enim, tum demum Sermonem esse cœpisse, quum Deus in mundi creatione sacrum suum os aperuit. Sed nimis inconsiderate substantiæ Dei, novationem quandam affingunt. Nam ut quæ externum opus respiciunt, Dei nomina attribui ei cœperunt ab existentia operis ipsius (quale est quod cæli & terræ creator vocatur) ita nullum nomen agnoscit pietas vel admittit, quod Deo aliquid novum in seipso accidisse significet. Nam siquid fuisset adventitium, consideret illud Jacobi, manare desursum omne donum perfectum, & descendere à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, vel conversionis obumbratio. Nihil ergo minus ferendum quam principium fingere illius Sermonis, qui & Deus semper fuit, & postea mundi opifex. Sed argute sc. ratiocinantur, Mosen, narrando Deum tunc primum loquutum esse, simul innuere nullum ante in ipso fuisse Sermonem. quo nihil magis est nugatorium. Neque enim, quia manifestari aliquid certo tempore incipit, colligendum propterea erat, nunquam prius fuisse. Ego vero longe secus concludo. quum in ipso momento, quo dixit Deus, *Fiat lux*, Sermonis virtus emerserit & extiterit, ipsum multo ante fuisse. Quam dudum autem siquis inquiret, nullum exordium reperiet. Neque enim certum temporis spatium terminat quum dicit ipse, *Pater illustra Filium gloria, quam apud te initio possedi, antequam jacerentur mundi fundamenta.* Neque hoc præteriit Joannes: quia antequam ad mundi creationem descendat, principio Sermonem apud Deum fuisse dicit. Constituimus ergo rursum, Sermonem extra temporis initium à Deo conceptum, apud ipsum perpetuo resedisse: unde & æternitas, & vera essentia, & divinitas ejus comprobatur.

Objectio. ὁ λόγος cœpit esse quum Deus creans loquutus est.

Responsio, testimoniis & rationibus firmissimis confirmata.

Jac. 1: 17.

Gen. 1: 3.

Joan. 17: 5.

9. Etsi autem Mediatoris personam nondum attingo, sed differo usque in eum locum, ubi de redemptione agetur: quia tamen sine controversia inter omnes constare debet, Christum esse illum

Secundum Arg. Filius appellatur Deus & Jehova, aliis-

quæ nominibus insigniuntur in veteri Testamento, quæ æterno Patri tribuuntur. Est igitur æternus Deus.

illum Sermonem carne indutum, huc optime convenient, quæcunque deitatem Christo aſſerunt, teſtimonia. Quum dicitur Pſalmo 45. *Solium tuum Deus in ſeculum & uſque*, tergiverſantur Judæi, nomen Elohim competere etiam in Angelos & ſummas poteſtates. Atqui nuſquam extat ſimilis in Scriptura locus, qui thronum æternum creaturæ erigat, neque enim ſimpliciter Deus vocatur, ſed æternus quoque Dominator. Deinde nemini defer-
Exod. 7: 1. tur hic titulus, niſi cum adjectione, qualiter Moſes fore dicitur Pharaoni in Deum. Alii in genitivo caſu

Objectionis Judæorum refutatio.

legunt, quod nimis inſipidum eſt. Fateor quidem ſæpe divinum vocari, quod ſingulari præſtantia eximium eſt: ſed ex contextu ſatis liquet, durum illud eſſe & coactum, imo nequaquam quadrare. Verum ſi non cedat eorum pervicacia, certe non obſcure
Jeſa. 9: 6. à Jeſaia idem Chriſtus inducitur & Deus, & ſumma potentia ornatus, quod unius Dei proprium eſt. *Hoc eſt*, inquit, *nomen quo vocabunt eum*, *Deus fortis*, *Pater futuri ſeculi*, &c. Oblatrant hic quoque Judæi, & ſic lectionem invertunt, Hoc eſt nomen quo vocabit eum Deus fortis, Pater futuri, &c. ut hoc duntaxat Filio reliquum faciant, Principem vocari pacis. Sed quorſum tot epitheta in Deum Patrem hoc loco congeſta forent, quum Prophetæ conſilium ſit Chriſtum inſignibus notis, quæ fidem in eo noſtram ædificent, ornare? Quare dubium non eſt, quin eadem ratione Deus fortis nunc vocetur, qua paulo ante Immanuel. Nihil autem

Alia objectio, everſa.

Jer. 23: 6. dilucidius Jeremiæ loco quæri poteſt, hoc fore nomen quo vocabitur germen Davidis, Jehovah juſtitia noſtra. Nam quum doceant ipſi Judæi ultro, alia Dei nomina nihil quam epitheta eſſe, hoc ſolum, quod ineffabile dicunt, eſſe ſubſtantiam ad exprimendam ejus eſſentiam: colligimus Filium
Jeſa. 42: 8. unicum eſſe Deum & æternum, qui alibi pronunciat, ſe gloriam ſuam non daturum alteri. Latebras quidem hic captant, quia & altari à ſe extructo nomen iſtud impoſuerit Moſes, & Ezechiel civitati novæ Jeruſalem. Sed quis non videt altare extrui in monimentum, quod Deus ſit exaltatio Moſis, nec Hieroſolymam inſigniri Dei nomine, niſi ad

Inſtantiæ Judæorum ſolutio.

Ezech. 48. verſ. 36. teſtandam Dei præſentiam? Sic enim Propheta loquitur, *Nomen civitatis ex illa die*, *Jehovah ibi.*
Exod. 17. verſ. 15. Moſes vero in hunc modum, *Ædificavit altare, & vocavit ejus nomen, Jehovah exaltatio mea.* Sed
Jer. 33: 16. majus ſcilicet certamen reſtat ex alio Jeremiæ loco, ubi hoc ipſum elogium ad Jeruſalem refertur his verbis, *Hoc eſt nomen*, *quo vocabunt eam*, *Jehovah juſtitia noſtra.* Atqui tantum abeſt quin hoc teſtimonium officiat veritati, quam defendimus, ut magis ſuffragetur. Quum enim antea Chriſtum eſſe verum Jehovah teſtatus eſſet, unde fluit juſtitia, nunc pronunciat, Eccleſiam Dei hoc vere ita ſenſuram, ut nomine ipſo gloriari queat. Itaque priore loco fons & cauſa juſtitiæ ponitur: deinde additur effectus.

Alia inſtantiæ ſolutio.

Tertium Arg. Jehova in Angeli perſona S. Patribus ſub lege apparens, ſe Jehovam eſſe aſſerit. Is autem eſt æterni Patris λόγος. Ergo filius eſt Deus æternus.

10. Quod ſi non ſatisfaciunt hæc Judæis, tam frequenter Jehovam ſtatui in Angeli perſona, non video, quibus cavillis eludant. Angelus apparuiſſe ſanctis Patribus dicitur. Idem ſibi nomen æterni Dei vendicat. Si excipiat quiſpiam, perſonæ, quam ſuſtinet, reſpectu hoc dici, minime ita ſolvitur nodus. Neque enim ſervus, ſacrificium offerri ſibi permittens, ſuum Deo honorem eriperet. Atqui Angelus panem ſe manducaturum negans, jubet offerri ſacrificium Jehovæ. Deinde vero ſe illum Jehovam eſſe reipſa probat. Itaque Manuah & ejus uxor ex hoc ſigno non Angelum modo, ſed Deum ſe vidiſſe colligunt. Unde vox illa, *Moriemur*,
Judic. 6. & 7. cap. item, c. 13. v. 16, 18, 22 & 23. *quia Deum vidimus.* Dum vero reſpondet uxor, *Si voluiſſet nos occidere Jehovah*, *non ſuſcepiſſet è manu noſtra ſacrificium*: certe Deum fatetur, qui Angelus ante dictus eſt. Adde, quod ipſa Angeli reſponſio dubitationem tollit, *Cur de nomine meo interrogas*, *quod eſt mirabile?* Quo magis deteſtabilis fuit Serveti impietas, dum aſſeruit Deum nunquam patefactum fuiſſe Abrahæ & aliis Patribus, ſed ejus loco adoratum fuiſſe Angelum. Recte autem & prudenter orthodoxi Eccleſiæ Doctores Sermonem Dei eſſe interpretati ſunt principem illum Angelum, qui jam tunc præludio quodam fungi cœpit Mediatoris officio. Etſi enim nondum erat carne veſtitus, deſcendit tamen quaſi intermedius, ut familiarius ad fideles accederet. Propior igitur communicatio dedit ei Angeli nomen: interea, quod ſuum erat, retinuit, ut Deus eſſet ineffabilis gloriæ. Idem

Serveti impietas profligata.

Cur Filius ſub Angeli perſona olim apparuit.

ſibi vult Oſeas: qui poſtquam recenſuit luctam Jacob cum Angelo, *Jehovah*, inquit, *Deus exercituum*, *Jehovah memoriale nomen ejus.* Iterum oggannit Servetus, Deum geſtaſſe perſonam Angeli. Quaſi vero non confirmet Propheta, quod à Moſe dictum fuerat, *Utquid interrogas de nomine meo?* Et confeſſio ſancti Patriarchæ ſatis declarat non fuiſſe creatum Angelum, ſed in quo plena deitas reſideret, quum dicit, *Vidi Deum facie ad faciem.* Hinc etiam illud Pauli, Chriſtum fuiſſe populi ducem in deſerto: quia etſi nondum advenerat humiliationis tempus, figuram tamen propoſuit æternus ille Sermo ejus officii, cui deſtinatus erat. Jam ſi abſque contentione expenditur caput Zachariæ ſecundum, Angelus qui alterum Angelum mittit, idem mox pronunciatur Deus exercituum, & ei ſumma potentia adſcribitur. Innumera teſtimonia omitto in quibus tuto acquieſcit fides noſtra, quamvis Judæos non admodum moveant. Nam quum dicitur apud Jeſaiam, *Ecce Deus noſter iſte: hic eſt Jehovah: expectabimus eum*, *& ſervabit nos:* oculatis patet monſtrari Deum, qui in ſalutem populi denuo exurgit. Et emphaticæ demonſtrationes bis poſitæ non alio ſinunt hoc trahi quam ad Chriſtum. Apertior etiamnum & ſolidior locus Malachiæ, ubi venturum Dominatorem, qui tunc expetebatur, ad templum ſuum promittit. Certe nonniſi uno ſummo Deo ſacrum fuit templum, quod tamen Propheta Chriſto vendicat. Unde ſequitur, eundem eſſe Deum, qui ſemper adoratus fuit apud Judæos.

Oſeæ 12: 5. Gen. 32. v. 29, 30. 1 Cor. 10. verſ. 4. Jeſa. 25. 9. Malac. 3: 1.

Quartum Arg. ex novi Teſtamenti teſtimoniis illuſtribus collectum, ubi Filius agnoſcitur Jehova exercituum, Judex mundi, Deus gloriæ, Creator mundi, Dominus Angelorum, Rex Eccleſiæ, λόγος æternus, Deus in ſecula benedictus, Deus in carne manifeſtatus, Deo æqualis, verus Deus & vita æterna, Dominus & Deus omnium credentium. Proinde eſt Deus æternus.

11. Novum autem Teſtamentum innumeris teſtimoniis ſcatet. Ideo danda eſt opera, ut breviter potius ſeligamus pauca, quam omnia congeramus. Quamvis autem de eo loquuti ſint Apoſtoli, ex quo jam extiterat Mediator in carne: quicquid tamen adducam, probandæ ejus æternæ deitati apte conveniet. In primis iſtud eſt ſingulari animadverſione dignum, quod Apoſtoli, quæ de æterno Deo prædicta erant in Chriſto, vel jam exhibita, vel olim repræſentanda docent. Nam ubi Jeſaias Dominum exercituum Judæis & Iſraëlitis in petram ſcandali & lapidem offenſionis fore vaticinatur, id Paulus aſſerit in Chriſto eſſe impletum. Dominum ergo illum exercituum Chriſtum eſſe declarat. Similiter alibi. *Oportet*, inquit, *nos omnes ſemel ſiſti ad tribunal Chriſti. Scriptum eſt enim*, *Mihi flectetur omne genu*, *& omnis lingua jurabit mihi.* Id quum apud Jeſaiam de ſe Deus prædicet, Chriſtus reipſa in ſe exhibeat, conſequitur illum ipſum Deum eſſe, cujus gloria traduci alio non poteſt. Quod etiam ad Epheſios ex Pſalmis citat, in Deum unice competere liquet: *Aſcendens in altum duxit captivitatem.* tum aſcenſionem ejuſmodi adumbratam fuiſſe intelligens, quum inſigni adverſus exteras gentes victoria potentiam ſuam exeruit Deus, in Chriſto plenius exhibitam ſignificat. Sic Joannes gloriam Filii fuiſſe teſtatur, quæ Jeſaiæ per viſionem revelata fuit: quum tamen Propheta ipſe Dei majeſtatem ſibi viſam ſcribat. Illa vero, quæ Apoſtolus ad Hebræos in Filium confert, non obſcurum eſt, eſſe clariſſima Dei elogia: *Tu in principio Domine fundaſti cælum & terram*, &c. Item, *Adorate eum omnes Angeli ejus.* Neque tamen illis abutitur, quum ad Chriſtum trahit: ſiquidem quæcunque in Pſalmis illis canuntur,

Jeſ. 8: 14. Rom. 9: 23. Rom. 14. verſ. 10. Jeſ. 45: 23. Eph. 4: 8. Pſal. 68: 19. Joan. 12. verſ. 41. Jeſa. 6: 1. Heb. 1. v. 10. & 6.

solus ipse implevit. Ille enim fuit, qui exurgens misertus est Sion: ille qui omnium gentium & insularum regnum sibi asseruit. Et cur dubitasset Joannes Dei majestatem ad Christum referre, qui præfatus fuerat, Verbum semper fuisse Deum?

Joan. 1. v. 1. & 14.

Quid formidasset Paulus Christum in Dei tribunali collocare,

2 Cor. 5. vers. 10.

tam aperto præconio ejus divinitatem ante prosequutus, ubi dixerat esse Deum in secula benedictum?

Rom. 9: 5.

Atque ut appareat quam sibi bene in hac parte consentiat, alibi etiam Deum in carne manifestatum esse scribit.

1 Tim. 3. vers. 16.

Si Deus est in secula laudandus, ille est igitur cui soli omnem gloriam & honorem deberi, alio loco idem affirmat.

1 Tim. 1. vers. 17.

Neque vero id dissimulat: quin palam clamat, Quum in forma Dei esset, non fuisse ducturum rapinæ loco, si æqualem Deo se præbuisset: sed ultro seipsum exinanivisse.

Phil. 2: 6.

Ac ne factitium quempiam Deum esse impii obstreperent, ultra progreditur Joannes: *Ipse*, inquit, *est verus Deus, & vita æterna.*

1 Joan. 5. vers. 20.

Quanquam satis superque nobis esse debet, Deum nominari: præsertim ab eo teste, qui diserte nobis non plures esse deos asseverat, sed unum. Ille autem Paulus est, qui sic loquitur, *Utcunque multi nominentur dii, sive in cælo, sive in terra: nobis tamen unus est Deus, ex quo omnia.*

1 Cor. 8. vers. 5.

Ex eodem ore quum audiamus, Deum in carne manifestatum, Deum suo sanguine acquisivisse sibi Ecclesiam: quid secundum Deum imaginamur, quem ille nequaquam agnoscit? Et minime dubium est, quin idem piis omnibus fuerit sensus.

1 Tim. 3. vers. 16.
Actor. 20. vers. 28.

Thomas certe similiter Dominum & Deum suum aperte prædicando, unicum illum esse Deum profitetur, quem semper adoraverat.

Joan. 20. vers. 28

Quintum Arg. Christus est creator, conservator, redemptor, & cordium scrutator: Ergo est æternus Deus.

12. Jam si ab operibus ejus divinitatem censemus, quæ illi in Scripturis adscribuntur, evidentius inde adhuc elucescet. Quum enim se ab initio una cum Patre hactenus operari diceret, Judæi ad alia ejus dicta stupidissimi, senserunt tamen eum sibi divinam potentiam usurpare. Ac propterea (ut Joannes refert 5: 17.) magis eum quærebant interficere, quod non sabbathum modo solvebat, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Qualis ergo erit stupor noster, nisi hinc ejus divinitatem plane astrui sentiamus? Et sane providentia & virtute mundum administrare, nutuque propriæ virtutis omnia moderari, (quod illi dat Apostolus) non est nisi Creatoris.

Hebr. 1: 3.

Neque solam gubernandi orbis provinciam cum Patre participat: sed alia quoque singula officia, quæ creaturis communicari nequeant. Clamat Dominus per Prophetam, *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me.*

Jes. 43. vers. 25.

Secundum hanc sententiam, quum injuriam irrogari Deo Judæi existimarent, eo quod peccata Christus remittebat, hanc potestatem sibi competere, non tantum verbis asseruit, sed miraculo etiam comprobavit.

Matth. 9. vers. 6.

Ergo peccatorum remissionis non ministerium, sed potestatem penes ipsum esse conspicimus, quam à se ad alium transituram Dominus negat. Quid? tacitas cordium cogitationes percontari & penetrare, annon solius Dei est? At eam quoque habuit Christus: unde colligitur ejus divinitas.

Matth. 9. vers. 4.

Sextum Argum. Christus miracula edidit sua ipsius virtute, & aliis donum & vim miraculorum edendorum largitur. Est igitur æternus Deus.

13. In miraculis autem, quam perspicue luculenteque apparet? Quibus etsi paria & similia, tum Prophetas, tum Apostolos edidisse fateor, in hoc tamen plurimum est discriminis, quod hi dona Dei suo ministerio dispensarunt: ille suam ipsius virtutem exeruit. Usus est quidem interdum precatione, quo gloriam ad Patrem referret: sed videmus ut plurimum propriam ejus virtutem nobis ostensam. Et quomodo non esset verus auctor miraculorum, qui dispensationem aliis sua auctoritate committit? Narrat enim Euangelista, illum dedisse Apostolis potestatem mortuos suscitandi, leprosos curandi, ejiciendi dæmones, &c. Illi autem sic ministerio ejusmodi defuncti sunt, ut satis ostenderent virtutem non aliunde esse, quam à Christo: *In nomine Jesu Christi*, inquit Petrus, *surge & ambula.*

Act. 3: 6.
Mat. 10: 8.
Marc. 3. vers. 15. & 6: 7.

Non mirum ergo, si miracula sua objecerit Christus, ad revincendam Judæorum incredulitatem, utpote quæ virtute ejus edita, amplissimum divinitatis testimonium reddebant.

Joan. 5. vers. 36. & 10: 37. & 14: 11.

Septimum Argum. Extra Deum æternum nulla est salus, nulla justitia, nulla vita. Christus autem hæc omnia in se continet. Per consequens est Deus æternus.

Præterea, si extra Deum nulla est salus, nulla justitia, nulla vita, Christus autem in se hæc omnia continet, Deus certe ostenditur. Neque mihi quispiam objiciat, diffusam à Deo in ipsum vitam aut salutem: non enim salutem accepisse, sed ipse salus esse dicitur. Et, si nemo bonus nisi solus Deus, quomodo esset purus homo, non dico bonus ac justus, sed ipsa bonitas & justitia?

Matth. 19. vers. 17.

Quid, quod à primo creationis exordio, teste Euangelista, in ipso vita erat: & ipse vita jam tum existens, erat lux hominum?

Joan. 1: 14.

Proinde talibus documentis freti fidem in ipso nostram & spem reponere audemus: quum sciamus tamen sacrilegam esse impietatem, si cujus fiducia in creaturis hæreat, *Creditis in Deum*, inquit, *& in me credite.*

Joan. 14: 1.

Atque ita Paulus duos Jesaiæ locos interpretatur, *Quicunque sperat in eo, non pudefiet.* Item, *Erit ex radice Isai, qui consurget ad regendos populos: in ipso Gentes sperabunt.*

Jes. 28: 16. & 11: 10.

Et quid de ea re plura Scripturæ testimonia persequamur, quum toties occurrat hæc sententia, *Qui credit in me, habet vitam æternam.*

Octavum Argum. Necesse est eum esse Deum æternum, in quem credimus & speramus, quem invocamus, quem Ecclesia fidelium servatorem agnoscit, cujus cognitio sola ad salutem obtinendam proponitur, in cujus solius cognitione pii gloriantur, & qui beneficia æterna communicat. Is est Christus, Dei Filius. Ergo Filius est Deus æternus.

Jam, quæ ex fide pendet invocatio, illi etiam competit, quæ tamen divinæ majestatis propria est, siquid aliud proprium habet. Dicit enim Propheta, *Quicunque invocaverit nomen Jehovæ, salvus erit.* Alter vero, *Turris fortissima nomen Jehovæ: ad ipsam confugiet justus, & servabitur.* Atqui in salutem invocatur nomen Christi: sequitur ergo ipsum esse Jehovam. Porro invocationis exemplum habemus in Stephano, quum dicit, *Domine Jesu, suscipe spiritum meum.* deinde in universa Ecclesia, quemadmodum Ananias testatur eodem libro, *Domine*, inquit, *scis, quanta hic intulerit mala sanctis omnibus, qui invocant nomen tuum.* Ac quo apertius intelligatur, totam divinitatis plenitudinem in Christo corporaliter habitare, fatetur Apostolus nullam inter Corinthios aliam doctrinam præ se tulisse, quam ejus cognitionem, nec aliud, quam ipsam prædicasse. Quale istud quæso & quantum est, Filii duntaxat nomen annunciari nobis, quos Deus jubet in sui solius cognitione gloriari? Quis meram creaturam ipsum jactare ausit, cujus notitia unica est nostra gloriatio? Huc accedit, quod salutationes Pauli epistolis præfixæ eadem à Filio precantur beneficia, quæ à Patre: quo docemur, non modo illius intercessione ad nos pervenire, quæ largitur cælestis Pater, sed potentiæ communione Filium ipsum esse auctorem. Quæ practica notitia certior haud dubie solidiorque est qualibet otiosa speculatione. Illic enim pius animus Deum præsentissimum conspicit & penè attrectat, ubi se vivificari, illuminari, servari, justificari, ac sanctificari sentit.

Rom. 10. vers. 11. & 15: 12.
Joan. 6: 47.
Joël. 2: 32.
Prov. 18. vers. 10.
Act. 7: 59.
Act. 9: 13.
1 Cor. 2: 2.
Jer. 9: 24.

3. Argumenta ad deitatem æternam Spiritus S. asserendam.

14. Quare iisdem etiam è fontibus, præcipue ad deitatem Spiritus asserendam, petenda est probatio. Est quidem minime obscurum illud testimonium Mosis in creationis historia, Spiritum Dei expansum fuisse super abyssos, vel materiam informem: quia ostendit, non modo pulchritudinem mundi, quæ nunc cernitur, vigere salvam, Spiritus virtute: sed antequam accederet hic ornatus, jam tunc in fovenda illa confusa mole Spiritum fuisse operatum.

Gen. 1: 2.

1. Est mundi Creator & Conservator.

Nullis etiam cavillis obnoxium est, quod dicitur apud Jesaiam, *Et nunc Jehovah misit me & Spiritus ejus:* quia summum in mittendis Prophetis imperium cum Spiritu sancto communicat: ex quo relucet divina ejus majestas: sed optima, ut dixi, confirmatio nobis erit ex familiari usu. Longe enim à creaturis alienum est, quod illi Scripturæ tribuunt: & nos ipsi certa pietatis experientia disci-

Jes. 48: 16.

2. Mittit Prophetas.

3. Omnia vivificat. *4. Est ubique.*

discimus. Ille enim est, qui ubique diffusus omnia sustinet, vegetat & vivificat in cælo & in terra. Jam hoc ipso creaturarum numero eximitur, quod nullis circumscribitur finibus. sed suum in omnia vigorem transfundendo, essentiam, vitam, & motionem illis inspirare, id vero plane divinum est.

5. Sanctos regenerat in vitam incorruptibilem.

Deinde si regeneratio in vitam incorruptibilem, quavis præsenti vegetatione superior est & multo excellentior, quid de eo censendum est, cujus ex virtute procedit? Ipsum autem, non mutuatitio, sed proprio vigore regenerationis esse auctorem Scriptura multis locis docet: neque ejus modo, sed futuræ quoque immortalitatis.

6. Deitatis omnia officia in eum conferuntur. 1 Cor.2. v.10,16. & 12: 10. Exod.4. vers.11.

Denique in ipsum omnia, ut in Filium, conferuntur, quæ maxime propria sunt divinitatis officia. Siquidem etiam profunda Dei scrutatur, cui nullus est inter creaturas consiliarius. sapientiam & loquendi facultatem largitur: quum tamen Dominus Mosi pronunciet, id facere suum esse solius. sic per ipsum in Dei participationem venimus, ut ejus virtutem sentiamus erga nos quodammodo vivificam. justificatio nostra, ejus opus est. ab ipso est potentia, sanctificatio, veritas, gratia, & quicquid boni cogitari potest: quoniam unus est Spiritus, à quo profluit omne donorum genus.

1 Cor.12. vers.11. & seq.

Nam digna in primis notatu est sententia illa Pauli, *Quamvis diversa sint dona, & multiplex variaque distributio, eundem tamen esse Spiritum:* quia ipsum non modo principium vel originem statuit, sed etiam auctorem: quod etiam clarius exprimitur paulo post his verbis, *Omnia distribuit unus & idem Spiritus, prout vult.* Nisi enim esset aliquid in Deo subsistens, minime ei daretur arbitrium & voluntas. Clarissime ergo Paulus Spiritum insignit divina potentia, & in Deo hypostatice residere demonstrat.

7. Deus appellatur. 1 Cor.3. vers.17. & 6:19. & 2Cor.6. vers.16.

15. Nec vero, quum de ipso Scriptura loquitur, à Dei appellatione abstinet. Paulus enim nos esse templum Dei, ex eo colligit, quia Spiritus ejus habitat in nobis. Quod non est leviter prætereundum. siquidem, quum toties promittat Deus se electorum nos sibi in templum, non aliter impletur ea promissio, quam ejus Spiritu in nobis habitante.

Aug. ad Maximinum, epist.66.

Certe, ut præclare dicit Augustinus, *Si ex lignis & lapidibus templum Spiritui facere juberemur, quia cultus hic soli Deo debetur, clarum esset divinitatis ejus argumentum: nunc ergo quanto clarius istud est, quod non templum illi facere, sed nos ipsi esse debemus?* Et Apostolus ipse nunc templum nos Dei esse, nunc Spiritus sancti eodem significatu scribit.

Act.5:34.

Petrus vero Ananiam reprehendens quod Spiritui sancto mentitus esset, non hominibus mentitum esse dicebat, sed Deo.

Jesa.6: 9. Act.28. vers.25.

Atque ubi Jesaias Dominum exercituum loquentem inducit, Paulus Spiritum sanctum esse docet, qui loquitur. Imo, quum passim dicant Prophetæ, verba, quæ proferunt, esse Dei exercituum, Christus & Apostoli ad Spiritum sanctum referunt: unde sequitur, verum esse Jehovam, qui præcipuus est prophetiarum auctor. Rursus, ubi Deus se ad iram populi contumacia provocatum

Jes.63: 10. Matth.12. vers.31. Marc.3. vers.29. Luc.12. vers.10.

conqueritur, pro eo Jesaias Spiritum ejus sanctum contristatum scribit. Postremo, si blasphemia in Spiritum, neque in hoc seculo, neque in futuro remittitur, quum veniam obtineat, qui in Filium blasphemavit, palam hinc asseritur divina ejus majestas, quam lædere, vel imminuere, crimen inexpiabile est.

8. Blasphemia in Spiritum S. nunquam remittitur. Est igitur Deus æternus cum Patre & Filio. Psal.33: 6. Jes.11: 4.

Sciens ac volens supersedeo à multis testimoniis, quibus usi sunt veteres. Plausibile illis visum est, citare ex Davide, *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum:* ut probarent non minus Spiritus sancti opus esse mundum, quam Filii: sed quum in Psalmis usitatum sit, bis idem repetere, & quum apud Jesaiam Spiritus oris, idem valeat, atque sermo, infirma illa ratio fuit. Itaque tantum parce attingere volui, quibus solide inniterentur piæ mentes.

Quartum membrum prioris partis, quid de S. Trinitate sit sentiendum explicans.

16. Quia autem Christi adventu clarius se patefecit Deus, ita etiam in tribus Personis familiarius innotuit. Sed ex multis testimoniis unum hoc nobis sufficiat. Nam Paulus hæc tria sic connectit, Deum, fidem, & Baptismum, ut ab uno ad aliud ratiocinetur: nempe, quia una est fides, ut inde unum esse Deum demonstret: quia unus est Baptismus, inde quoque unam esse fidem ostendat. Ergo, si in unius Dei fidem ac religionem initiamur per Baptismum, nobis necesse est, verum censere Deum, in cujus nomen baptizamur. Eph.4: 5.

Nec vero dubium est, quin hac solenni nuncupatione perfectam fidei lucem jam esse exhibitam testari voluerit Christus, quum diceret, *Baptizate eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Matth.28. vers.19.

Christianorum Baptismus, tres Personas in unica Dei essentia ostendit.

siquidem hoc perinde valet, atque baptizari in unius Dei nomen, qui solida claritate apparuit in Patre, Filio, & Spiritu. unde plane constat in Dei essentia residere tres Personas, in quibus Deus unus cognoscitur. Et sane, quum fides non circumspicere huc & illuc debeat, neque per varia discurrere, sed in unum Deum spectare, in eum conferri, in eo hærere: ex eo facile constituitur, quod, si varia sint fidei genera, plures etiam esse deos oporteat. Jam, quia sacramentum est fidei Baptismus, Dei unitatem nobis confirmat ex eo, quod unus est. Hinc etiam conficitur, ut nonnisi in unum Deum baptizari liceat: quia ejus amplectimur fidem, in cujus nomen baptizamur. Quid ergo sibi vult Christus, quum in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti baptizari præcepit, nisi una fide in Patrem, & Filium & Spiritum credendum esse? id vero quid aliud est, quam clare testari Patrem, Filium & Spiritum unum esse Deum? Itaque quum fixum illud maneat, Deum unum esse, non plures, Verbum & Spiritum non aliud esse, quam ipsam Dei essentiam constituimus.

Arianorum & Macedonianorum hæresis.

Et vero stolidissime ineptiebant Ariani, qui Filii divinitatem confitentes, Dei substantiam illi adimebant. Nec absimilis Macedonianos rabies vexabat, qui per Spiritum, dona gratiæ duntaxat in homines effusa, intelligi volebant. Nam, ut sapientia, intelligentia, prudentia, fortitudo, timor Domini, ab ipso proficiscuntur: ita unus ipse est sapientiæ, prudentiæ, fortitudinis, pietatis Spiritus. Nec secundum gratiarum distributionem ipse dividitur: sed, utcunque illæ varie dividantur, *idem* tamen & *unus* manet, inquit Apostolus. 1 Cor.12. vers.11.

De distinctione trium Personarum.

17. Rursum & quædam Patris à Verbo, Verbi à Spiritu distinctio Scripturis demonstratur. In qua tamen excutienda, quanta religione ac sobrietate versandum sit, ipsa mysterii magnitudo nos admonet. Ac mihi sane vehementer istud Gregorii Nazianzeni arridet, οὐ φθάνω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι. *Non possum unum cogitare, quin trium fulgore mox circumfundar: nec tria possum discernere, quin subito ad unum referar.* (in Serm. de sacro baptis.) Proinde & nos eam personarum Trinitatem ne imaginari in animum inducamus, quæ cogitationem seorsum distractam detineat, ac non ad illam mox unitatem reducat.

Non sunt autem divisa, sed distincta, ut apparet ex testimoniis sequentibus.

Veram certe distinctionem insinuant Patris, Filii, & Spiritus vocabula, nequis nuda epitheta esse putet, quibus à suis operibus varie designetur Deus, sed distinctionem, non divisionem. Proprietatem Filio à Patre esse distinctam, ostendunt loci, quos jam citavimus: quia Sermo non fuisset apud Deum, nisi alius esset à Patre: neque gloriam suam habuisset apud Patrem, nisi ab eo distinctus. Similiter Patrem à se distinguit, quum alium esse dicit, qui testimonium sibi perhibet. Atque huc tendit, quod alibi dicitur, Patrem per Verbum omnia creasse: quod non poterat, nisi ab ipso quodammodo distinctus. (Joan.5:32. & 8: 16. & alibi.) Præterea non descendit Pater in terram, sed is, qui à Patre exiit: non mortuus est, nec resurrexit, sed qui ab eo missus fuerat. Neque ab assumpta carne

exordium habuit hæc distinctio, sed antea quoque unigenitum in sinu Patris fuisse manifestum est. Quis enim asserere sustineat, tum demum sinum Patris ingressum Filium, quum è cælo descendit ad suscipiendam humanitatem? Erat ergo ante in sinu Patris, & suam apud Patrem gloriam obtinebat. Spiritus S. à Patre distinctionem Christus innuit, quum dicit, eum à Patre procedere: à seipso autem, quoties alium vocat: ut quum alium consolatorem ab se mittendum denunciat, & alibi sæpius.

Joan. 1:18.
Joan. 14:6. & 15:26.
Joan. 14. vers. 16.

Hic cavendum nobis à similitudinibus, quæ à rebus humanis sumuntur: idque duplici nomine.

E Scripturis vero similitudo petenda est, quæ etiam ordinis observationem demonstrat.

18. Enimvero ad vim distinctionis exprimendam, similitudines à rebus humanis mutuari, nescio an expediat. Solent id quidem interdum facere veteres: sed simul fatentur plurimum differre, quicquid pro simili in medium afferunt: quo fit ut omnem audaciam hic reformidem: ne siquid intempestive productum fuerit, aut malignis calumniæ, aut rudibus hallucinationis ansam præbeat. Quam tamen Scripturis notatam distinctionem animadvertimus, subticeri non convenit. Ea autem est, quod Patri principium agendi, rerumque omnium fons & scaturigo attribuitur: Filio sapientia, consilium, ipsaque in rebus agendis dispensatio: at Spiritui virtus & efficacia assignatur actionis. Porro, quanquam Patris æternitas, Filii quoque & Spiritus æternitas est, quando nunquam Deus sine sapientia virtuteque sua esse potuit: in æternitate autem non est quærendum prius aut posterius: non est tamen inanis aut supervacua ordinis observatio, dum primus recensetur Pater, deinde ex eo Filius, postea ex utroque Spiritus. Nam & mens uniuscujusque eo sponte inclinat, ut primo Deum consideret, deinde emergentem ex eo sapientiam, tum postremo virtutem, qua consilii sui decreta exequitur. Qua ratione, à Patre duntaxat existere dicitur Filius, à Patre simul & Filio Spiritus. multis id quidem locis, sed nusquam clarius, quam cap. 8. ad Romanos, ubi scilicet idem Spiritus, nunc Christi, nunc ejus qui suscitavit Christum à mortuis, promiscue vocatur: neque injuria. Nam & Petrus Spiritum Christi fuisse testatur, quo vaticinati sunt Prophetæ: quum toties Scriptura doceat Spiritum fuisse Dei Patris.

1 Pet. 1:11.

Cur tres illæ Personæ simplicissimam Dei unitatem non tollunt, imo constituunt.

19. Porro, simplicissimam Dei unitatem adeo non impedit ista distinctio, ut Filium inde probare liceat unum esse cum Patre Deum, quia uno simul cum eo Spiritu constet: Spiritum autem non aliud esse à Patre & Filio diversum, quia Patris & Filii sit Spiritus. Siquidem in unaquaque hypostasi tota intelligitur natura, cum hoc, quod subest sua unicuique proprietas. Pater totus in Filio est, totus in Patre Filius, quemadmodum ipse quoque asserit, *Ego in Patre, & Pater in me*: nec ulla essentiæ differentia sejungi alterum ab altero, scriptores Ecclesiastici concedunt. *His appellationibus, quæ distinctionem denotant* (inquit Augustinus) *hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt.* Quo sensu conciliandæ sunt inter se veterum sententiæ, quæ pugnare alioqui nonnihil viderentur. Nunc enim Patrem Filii principium esse tradunt: nunc Filium à seipso & divinitatem & essentiam habere asseverant, adeoque unum esse cum Patre principium. Ejus diversitatis causam bene ac perspicue explicat Augustinus alibi, quum ita loquitur, *Christus ad se Deus dicitur, ad Patrem Filius dicitur.* Rursusque, *Pater ad se Deus dicitur, ad Filium dicitur Pater. Quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius: quod dicitur Filius ad Patrem, non est Pater: quod dicitur ad se Pater, & Filius ad se, est idem Deus.* Ergo, quum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene & proprie ipsum à se esse asserimus: & ideo unicum vocamus principium: quum vero relationem, quæ illi cum Patre est, notamus, Patrem Filii principium merito facimus. In hujus rei explicatione quintus liber Augustini de Trinitate totus versatur. Longe vero tutius est, in ea, quam tradit, relatione subsistere: quam subtilius penetrando ad sublime mysterium, per multas evanidas speculationes evagari.

Joan. 14. v. 11, 10.
Augustinus homil. de temp. 38. de Trinit. & col. ad Pascentium, epist. 174.
Cyril. lib. 7. de Trinit. idem lib. 3. Dialog.
August. in Psal. 109. & tract. in Joan. 39.
August. in Psal. 68.

Nelsons Life of Bp Bull p. 317.

Conclusio prioris partis, & summa eorum, quæ de unica Dei essentia & tribus personis credere necesse est.

20. Ergo, quibus cordi erit sobrietas, & qui fidei mensura contenti erunt, breviter, quod utile est cognitu, accipiant: nempe, quum profitemur nos credere in unum Deum, sub Dei nomine intelligi unicam & simplicem essentiam, in qua comprehendimus tres personas, vel hypostaseis: ideoque, quoties Dei nomen indefinite ponitur, non minus Filium & Spiritum, quam Patrem designari. ubi autem adjungitur Filius Patri, tunc in medium venit relatio: atque ita distinguimus inter Personas. Quia vero proprietates in Personis ordinem secum ferunt, ut in Patre sit principium & origo: quoties mentio fit Patris & Filii simul, vel Spiritus, nomen Dei peculiariter Patri tribuitur: hoo modo retinetur unitas essentiæ, & habetur ratio ordinis, quæ tamen ex Filii & Spiritus deitate nihil minuit. Et certe, quum ante visum fuerit, Apostolos asserere Filium Dei illum esse, quem Moses & Prophetæ testati sunt esse Jehovam, semper ad unitatem essentiæ venire necesse est. Proinde nobis sacrilegium detestabile est, Filium vocari alium Deum à Patre: quia simplex Dei nomen relationem non admittit, nec potest Deus ad seipsum dici hoc vel illud esse. Jam, quod nomen Jehovæ indefinite sumptum in Christum competat, ex Pauli etiam verbis patet, *Propterea ter rogavi Dominum*: quia, ubi retulit Christi responsum, *Sufficit tibi gratia mea*, subjicit paulo post, *Ut inhabitet in me virtus Christi.* Certum enim est, nomen Domini pro Jehova illic esse positum: atque ita restringere ad personam Mediatoris frivolum esset ac puerile: quando absoluta est oratio, quæ Filium cum Patre non comparat. Et scimus ex recepta Græcorum consuetudine, Apostolos passim nomen κυρίου substituere in locum Jehovæ. Et ne procul quærendum sit exemplum, non alio sensu oravit Dominum Paulus, quam quo citatur locus Joëlis à Petro, *Quisquis invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Ubi nomen hoc peculiariter Filio adscribitur, aliam esse rationem constabit suo loco. nunc tenere satis est, quum absolute Paulus Deum rogasset, statim subjicere nomen Christi. Ita & totus Deus à Christo ipso Spiritus nuncupatur. Nihil enim obstat quominus tota spiritualis sit Dei essentia, in qua Pater, Filius, & Spiritus comprehendantur. Quod ipsum ex Scriptura planum fit. nam ut illic Deum audimus nominari Spiritum, ita & Spiritum sanctum, quatenus est hypostasis totius essentiæ, audimus dici & Dei esse, & à Deo.

2 Cor. 12. vers. 9.
Act. 2: 16.
Joel. 2: 28.

Posterior pars hujus capitis, quæ in refellendis Arianis, Pneumatomachis, & Antitrinitariis versatur.

21. Quoniam autem Satan, ut fidem nostram ab ipsis radicibus convelleret, partim de divina Filii & Spiritus essentia, partim de personali distinctione ingentes pugnas semper movit: atque ut omnibus prope seculis impios spiritus excitavit, qui doctores orthodoxos, hac in parte vexarent, ita & hodie ex veteribus favillis novum ignem accendere conatur: hic perversis quorundam deliriis occurrere operæpretium est. Hactenus dociles manu ducere, non autem cum præfractis & contentiosis manum conserere maxime propositum fuit: nunc autem veritas, quæ placide ostensa fuit, ab omnibus improborum calumniis asserenda. Etsi præcipuum studium in hoc incumbet, ut habeant, qui faciles apertasque Dei verbo aures dederint, in quo certo pede consistant. Equidem hic, siquando alias in reconditis Scripturæ mysteriis, sobrie multaque cum moderatione philosophandum: adhibita etiam multa cautione, ne aut cogitatio aut lingua ultra

Cautio in primis observanda in hac disputatione.

ultra procedat, quam verbi Dei fines se protendunt. Quomodo enim immensam Dei essentiam ad suum modulum mens humana definiat, quæ nondum statuere certo potuit, quale sit Solis corpus, quod tamen oculis quotidie conspicitur? Imo vero, quomodo proprio ductu ad Dei usque substantiam excutiendam penetret, quæ suam ipsius minime assequitur? Quare Deo libenter permittamus sui cognitionem. *Ipse* enim *demum unus*, ut inquit Hilarius, *idoneus sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est.* Permittemus autem, si & talem concipiemus ipsum, qualem se nobis patefacit: nec de ipso aliunde sciscitabimur, quam ex ejus verbo. Extant in hoc argumentum homiliæ Chrysostomi quinque adversus Anomœos, quibus tamen cohiberi Sophistarum audacia non potuit, quin frena garrulitati laxarent. Nihilo enim modestius hic se gesserunt, quam ubique solent. Cujus temeritatis infelicissimo successu admoneri nos decet, ut docilitate magis, quam acumine in istam quæstionem incumbere curæ sit: nec in animum inducamus aut Deum usquam investigare nisi in sacro ejus verbo, aut de ipso quicquam cogitare nisi præeunte ejus verbo, aut loqui nisi ex eodem verbo sumptum. Quod si quæ subest in una divinitate Patris, Filii, & Spiritus distinctio (ut est cognitu difficilis) ingeniis quibusdam plus facessit negotii & molestiæ quam expediat, meminerint labyrinthum ingredi hominis mentes, dum suæ curiositati indulgent: atque ita regi se sustineant cælestibus oraculis, utcunque mysterii altitudinem non capiant.

lib. 1. de Trinit.

de incomprehensibili natura Dei. Importunæ Sophistarum voces extant apud Justin. Theodoret. & hist. Eccles. scriptores.

Quum veteribus hæreticis sect. 17. 18. 19. clausa sit janua.

22. Texere catalogum errorum, quibus olim tentata fuit fidei sinceritas in hoc doctrinæ capite, nimis longum esset, plenumque inutili tædio: ac hæreticorum plerique crassis deliriis totam Dei gloriam ita aggressi sunt obruere, ut satis esse duxerint concutere ac turbare imperitos. Statim vero à paucis hominibus ebullierunt plures sectæ, quæ partim lacerarent Dei essentiam, partim distinctionem, quæ inter Personas est, confunderent. Porro si tenemus quod ante ex Scriptura satis ostensum est, simplicem & individuam esse essentiam unius Dei, quæ ad Patrem, & Filium, & Spiritum pertineat: rursus Patrem proprietate aliqua differre à Filio, & Filium à Spiritu: non Ario tantum & Sabellio, sed aliis vetustis errorum auctoribus clausa erit janua. Sed quia nostro tempore exorti sunt phrenetici quidam, ut Servetus & similes, qui novis præstigiis omnia involverunt, paucis eorum fallacias discutere operæpretium est. Serveto nomen Trinitatis ita fuit exosum, imo detestabile, ut Trinitarios omnes, quos vocabat, diceret esse atheos. Omitto insulsas voces, quas ad convitiandum excogitavit. Hæc quidem speculationum ejus fuit summa, tripartitum induci Deum, ubi in ejus essentia residere dicuntur tres personæ, Triademque hanc esse imaginariam, quia cum Dei unitate pugnet. Interea Personas voluit esse externas quasdam ideas, quæ vere non subsistant in essentia Dei, sed Deum nobis hac vel illa specie figurent: ac initio quidem nihil in Deo fuisse distinctum, quia olim idem erat Verbum quod Spiritus: sed ex quo emersit Christus Deus de Deo, Spiritum etiam alium ex ipso Deum fluxisse. Etsi autem allegoriis interdum fucat suas nænias, ut quum dicit Sermonem æternum Dei fuisse Spiritum Christi apud Deum, & relucentiam ideæ: item, Spiritum fuisse deitatis umbram: postea tamen utriusque deitatem in nihilum redigit, asserens secundum dispensationis modum, tam in Filio, quam in Spiritu partem esse Dei, sicuti idem Spiritus substantialiter in nobis atque etiam in lignis & lapidibus, Dei portio est. Quid de Mediatoris persona blateret, suo loco videbimus. Prodigiosum vero hoc commentum, Personam nihil aliud esse, quam visibilem gloriæ Dei speciem, non longa refutatione indiget. Nam quum Joannes nondum creato mundo λόγον fuisse Deum pronunciet, longe ab idea discernit. Si vero tunc quoque & ab ultima æternitate λόγος ille, qui Deus erat, fuit apud Patrem, & propria sua gloria apud Patrem insignis fuit, non potuit certe externus esse aut figurativus splendor: sed necessario sequitur fuisse hypostasin, quæ in Deo ipso intus resideret. Quanquam autem non fit Spiritus mentio, nisi in historia creationis mundi, non tamen illic inducitur ut umbra, sed essentialis Dei virtus, quum narrat Moses informem quoque illam massam fuisse in eo suffultam. Æternum igitur Spiritum semper in Deo fuisse tunc apparuit, dum fovendo sustinuit confusam cæli & terræ materiam, donec accederet pulchritudo & series. Certe nondum potuit effigies vel repræsentatio Dei esse, uti somniat Servetus. Alibi vero suam impietatem apertius detegere cogitur, quod Deus æterna sua ratione Filium sibi visibilem decernens, hoc modo visibilem se exhibuit. nam si hoc verum sit, non alia relinquitur Christo divinitas, nisi quatenus æterno Dei decreto Filius est ordinatus. Adde, quod spectra illa, quæ in locum hypostáseon supponit, sic transformat, ut nova accidentia Deo affingere non dubitet. Illud vero omnium maxime execrandum, quod tam Filium Dei, quam Spiritum promiscue creaturis omnibus permiscet. Partes enim & partitiones palam asserit esse in essentia Dei, quarum unaquæque portio Deus est: præsertim vero spiritus fidelium coæternos dicit & consubstantiales Deo: quamvis alibi substantialem deitatem, non tantum hominis animæ, sed aliis rebus creatis assignet.

Servetum & recentiores Antitrinitarios aggreditur, & Serveti hæresin hac sectione evertit.

vide Calv. defensionem orthod. fidei S. Trinitatis adv. prodigiosos errores M. Serveti: classe 5. tractatuum. Theologicorum.

Joan. 1: 1.

Joan. 17: 5.

Gen. 1: 2.

23. Ex hac lacuna prodiit aliud non dissimile monstrum. Nebulones enim quidam, ut Serveticæ impietatis invidiam ac dedecus effugerent, tres quidem Personas esse confessi sunt, sed ratione addita, quod Pater, qui vere & proprie unicus est Deus, Filium & Spiritum formando, suam in eos deitatem transfudit. Nec vero abstinent ab horrendo loquendi genere, Patrem hac nota distingui à Filio & Spiritu, quia sit solus essentiator. Colorem hunc primo obtendunt, passim Christum vocari Dei filium: unde colligunt non alium proprie Deum esse, nisi Patrem. Atqui non observant, quamvis Dei nomen Filio quoque sit commune, tamen κατ' ἐξοχὴν Patri interdum adscribi, quia fons est ac principium deitatis: idque ut notetur simplex essentiæ unitas. Excipiunt, si vere est Dei filius, absurdum esse censeri Personæ filium. Ego utrumque verum esse respondeo, Dei nempe esse filium, quia Sermo est à Patre ante secula genitus (nondum enim de Mediatoris persona nobis sermo est) & tamen explicandi causa habendam esse rationem Personæ, ut nomen Dei non simpliciter sumatur, sed pro Patre. nam si non alium censemus Deum, quam Patrem, non obscure dejicitur Filius ab hoc gradu. Ergo, quoties deitatis fit mentio, minime admitti debet antithesis inter Filium & Patrem, quasi huic tantum conveniat nomen veri Dei. Nam sane Deus qui Jesaiæ apparuit, verus & unicus fuit Deus: quem tamen Joannes affirmat fuisse Christum. Qui etiam per os Jesaiæ testatus est se fore in lapidem offendiculi Judæis, unicus erat Deus: quem Paulus Christum fuisse pronunciat. Qui per Jesaiam clamat, *Vivo ego: mihi flectetur omne genu*, unicus Deus est. atqui idem Paulus Christum interpretatur. Huc accedunt, quæ recitat Apostolus, testimonia, *Tu Deus fundasti cælum & terram.* item, *Adorent eum omnes Angeli Dei.* quæ nonnisi in unicum Deum competunt: quum tamen propria Christi elogia esse contendat. Nec valet cavillum illud, transferri ad Christum quod Dei proprium est,

Aliorum Antitrinitariorum hæresis, Patrem vere & proprie unicum esse Deum, & solum essentiatorem, usque ad finem capitis refutatur. Ac primum probatur nihil pro ipsis facere quod passim Christus vocetur Dei filius quum etiam verus & unicus Deus vocetur.

Jesa. 6: 1. Joan. 12. vers. 41. Jesa. 8: 14. Rom. 9. vers. 33. Jes. 45: 23. Rom. 14. vers. 11. Heb. 1. v. 10. & 6. Ps. 102: 26. Psal. 97: 7.

quia sit relucentia gloriæ ipsius. Nam quum ubique ponatur nomen Jehovæ, sequitur deitatis respectu ex seipso esse. Nam si est Jehovah, negari non potest, quin idem sit ille Deus qui per Jesaiam alibi clamat, *Ego, ego sum, & præter me non est Deus.* Expendere etiam convenit illud Jeremiæ, *Dii qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra, quæ sub cælo est:* quando ex opposito fateri necesse erit Filium Dei eum esse, cujus deitas sæpius apud Jesaiam probatur ex mundi creatione. Quomodo autem Creator, qui omnibus esse dat, non erit ex seipso, sed essentiam aliunde mutuabitur? Nam quisquis essentiatum à Patre Filium esse dicit, à seipso negat esse. Reclamat autem Spiritus sanctus, illum Jehovah nominans. Jam si demus totam essentiam esse in solo Patre, vel fiet partibilis, vel eripietur Filio: atque ita spoliatus sua essentia, titularis solum erit Deus. Essentia Dei, si creditur istis nugatoribus, soli Patri convenit, quatenus ipse solus est, & est Filii essentiator. Ita divinitas Filii quiddam erit abstractum à Dei essentia, vel derivatio partis à toto. Jam concedant ex suo principio necesse est, Spiritum esse solius Patris: quia si derivatio est à prima essentia, quæ nonnisi Patri propria est, jure non censebitur Spiritus Filii. quod tamen refellitur Pauli testimonio: ubi communem Christo & Patri facit. Adhæc si expungitur è Trinitate Patris persona, in quo à Filio & Spiritu differet, nisi quia solus est ipse Deus? Fatentur Christum esse Deum, & tamen à Patre differre. Vicissim notam aliquam discretionis esse oportet, ne Pater sit Filius. Qui in essentia eam ponunt, manifeste in nihilum redigunt veram Christi deitatem: quæ sine essentia esse non potest, & quidem tota. Non differet certe Pater à Filio, nisi proprium aliquid habeat in se, quod Filio commune non sit. Quid jam reperient in quo eum distinguant? Si in essentia est discretio, respondeant annon cum Filio eam communicaverit. Hoc vero non potuit esse ex parte: quia dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde, quod hoc modo fœde lacerarent Dei essentiam. Restat ut tota & in solidum Patris & Filii sit communis. Quod si verum est, jam sane quoad ipsam nulla erit alterius ab altero discretio. Si excipiant, Patrem essentiando manere nihilominus unicum Deum, penes quem sit essentia: Christus ergo figurativus erit Deus, ac specie tantum vel nomine, non re ipsa: quia Deo nihil magis proprium quam esse, juxta illud, *Qui est, misit me ad vos.*

Jes. 44: 6.

Jer. 10: 11.

Refut. 2. ab impiis absurdis quæ ex istorum nebulonum hæresi oriuntur.

Exod. 3. vers. 14.

24. Falsum quidem esse quod sumunt, quoties absolute fit Dei mentio in Scriptura, nonnisi Patrem intelligi, ex multis locis refellere promptum est: & in illis ipsis quos pro se citant, turpiter produnt suam incogitantiam, quia illic Filii nomen apponitur: unde apparet relative accipi Dei nomen, ideoque restringi ad Patris personam. ac eorum objectio uno verbo diluitur. Nisi solus Pater, inquiunt, verus esset Deus, suus ipse pater esset. Neque enim absurdum est, propter gradum & ordinem Deum peculiariter vocari, qui non solum genuit ex se suam sapientiam, sed Deus etiam est Mediatoris, sicuti plenius suo loco disseram. Nam ex quo manifestatus est in carne Christus, Filius Dei vocatur, non tantum, quatenus ante secula genitus ex Patre fuit æternus Sermo, sed quia Mediatoris suscepit personam & munus, ut Deo nos conjungeret. Et quoniam Filium à Dei honore tam audacter excludunt, scire velim, quum pronunciat nullum esse bonum præter unum Deum, an se bonitate privet. Non loquor de humana ejus natura, ne forte excipiant, quicquid in ea boni fuit, ex gratuito dono fluxisse: quæro, an Sermo æternus Dei bonus sit, nec ne. Si negent, satis convicta tenetur eorum impietas: fatendo seipsos jugulant. Quod autem primo intuitu videtur Christus à se removere nomen boni, sententiam nostram magis confirmat: nempe quum singulare sit unius Dei elogium quatenus ex vulgari more salutatus fuerat bonus, falsum honorem repudians, bonitatem, qua pollet, divinam esse admonet. Quæro etiam, ubi affirmat Paulus solum Deum esse immortalem, sapientem & veracem, an his verbis in ordinem mortalium, stultorum & fallacium redigatur Christus. Non erit igitur immortalis, qui ab initio vita fuit, ut Angelis immortalitatem conferret? non erit sapiens, qui æterna est Dei sapientia? non erit verax ipsa veritas? Quæro præterea, Christumne adorandum censeant. Sic enim hoc jure sibi vendicat, ut flectatur coram ipso omne genu, sequitur illum esse Deum, qui in Lege vetuit quenquam alium præter se adorari. De solo Patre si accipi volunt, quod apud Jesaiam dicitur, *Ego sum, ac nemo præter me:* hoc testimonium in ipsos retorqueo, quando videmus Christo attribui quicquid Dei est. Nec locus est eorum cavillo, Christum in carne fuisse exaltatum, in qua exinanitus fuerat, & carnis respectu omne imperium illi datum esse in cælo & in terra: quia etsi extenditur Regis & Judicis majestas ad totam Mediatoris personam, nisi tamen Deus manifestatus esset in carne, non potuit in tantam altitudinem extolli, quin Deus secum ipse pugnaret. Atque hanc controversiam optime Paulus tollit, æqualem Deo fuisse docens, antequam se exinaniret sub forma servi. Porro æqualitas ista quomodo staret, nisi fuisset Deus ille, cujus nomen est Ja & Jehovah, qui equitat super Cherubim, qui Rex est totius terræ, & Rex seculorum? Jam utcunque obstrepant, non potest eripi Christo, quod alibi dicit Jesaias, *Hic, hic est Deus noster, expectavimus eum:* quando his verbis adventum Dei Redemptoris describit, qui non modo ab exilio Babylonico populum reduceret, sed Ecclesiam plene restitueret omnibus numeris. Altero etiam cavillo nihil proficiunt, Christum fuisse Deum in Patre suo. Nam etsi fatemur ratione ordinis & gradus principium divinitatis esse in Patre, detestabile tamen esse dicimus commentum illud, solius Patris essentiam esse propriam, quasi Filii deificator esset: quia hoc modo, vel multiplex esset essentia, vel titulo & imaginatione tenus Christum appellant Deum. Si concedant Filium esse Deum, sed secundum à Patre: jam in ipso genita & formata erit essentia, quæ est in Patre ingenita & informis. Scio multis nasutis ludibrio esse, quod ex verbis Mosis Personarum distinctionem elicimus, ubi Deum sic loquentem inducit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* vident tamen pii lectores, quam frigide atque inepte hoc velut colloquium induceret Moses, nisi subessent in uno Deo plures Personæ. Jam quos alloquitur Pater, certum est fuisse increatos: nihil vero increatum, excepto ipso Deo, & quidem uno. Nunc ergo, nisi concedant Patris, Filii & Spiritus communem fuisse creandi potestatem, & commune jubendi imperium, sequetur Deum non intus secum ita loquutum esse, sed direxisse ad alios extraneos opifices sermonem. Denique locus unus, duo simul eorum objecta facile expediet. Nam quod pronunciat Christus ipse, Deum esse Spiritum, ad Patrem solum restringi consentaneum non esset, acsi Sermo ipse non esset spiritualis naturæ. Quod si Filio similiter ut Patri convenit nomen Spiritus, sub indefinito Dei nomine Filium comprehendi colligo. Subjicit tamen continuo post, non alios probari cultores Patri, nisi qui eum in spiritu & veritate adorant. unde alterum consequitur, quia sub capite fungitur Christus officio doctoris, Dei nomen Patri adscribere, non ut aboleat suam ipsius deitatem, sed ut gradatim nos ad eam attollat.

Refut. 3. Nomen Dei absolute positum de Filio dicitur aliquando: ut & de Patre.

Matth. 19. vers. 17.

4. Deus unus, bonus. Filius bonus est. Ergo Deus æternus.

1 Tim. 1. vers. 17.

5. Solus est immortalis, sapiens, verax & adorandus. Ejusmodi Christus est. Ergo Deus æternus.

Phil. 2: 10.

Jes. 44: 6.

Objectionis ex Propheta desumptæ dilutio.

Alia objectionis refutatio.

Phil. 2: 6, 7.

Jes. 25: 9.

Tertia objectio refellitur, & 6. refutatio hæreseos Antitrinitariorum, ex Mosis historia de creatione, additur.

Gen. 1: 26.

Joan. 4. vers. 24.

25. Sed

Refutat. 7. falluntur in eo quod in Dei essentia somniant individua, quorum singula essentiæ partem obtineant: & quaternitatem ab Orthodoxis constitui calumniantur.

25. Sed in eo scilicet hallucinantur, quod individua somniant, quorum singula partem obtineant essentiæ. Atqui ex Scripturis docemur unum essentialiter Deum esse, ideoque essentiam tam Filii, quam Spiritus esse ingenitam. sed quatenus Pater ordine primus est, atque ex se genuit suam Sapientiam, merito, ut nuper dictum est, censetur principium & fons totius divinitatis. Ita Deus indefinite est ingenitus: & Pater etiam Personæ respectu ingenitus. Stulte etiam putant se ex nostra sententia colligere quaternitatem statui, quia falso & calumniose cerebri sui commentum nobis adscribunt, quasi derivative fingamus prodire ex una essentia tres personas: quum ex scriptis nostris liqueat, non abstrahere nos personas ab essentia, sed quamvis in ipsa resideant, distinctionem interponere. Si separatæ essent ab essentia personæ, probabilis forte esset eorum ratio: sed hoc modo trinitas esset deorum, non personarum quas in se continet unus Deus. Ita solvitur futilis eorum quæstio, concurratne essentia ad conflandam Trinitatem: quasi tres deos ex illa descendere imaginemur. Quod excipiunt, Trinitatem igitur fore sine Deo, ex eadem insulsitate nascitur: quia etsi ad distinctionem non concurrit, ut pars vel membrum, non tamen personæ sine ipsa, vel extra ipsam: quia & Pater, nisi Deus esset, non poterat esse Pater: & Filius non aliter Filius nisi quia Deus. Deitatem ergo absolute ex seipsa esse dicimus. unde & Filium, quatenus Deus est, fatemur ex seipso esse, sublato personæ respectu: quatenus vero Filius est, dicimus esse ex Patre. ita essentia ejus principio caret: Personæ vero principium est ipse Deus. Et quidem Orthodoxi scriptores, quicunque olim de Trinitate loquuti sunt, ad personas tantum retulerunt hoc nomen: quando non modo absurdus esset error, in ipsa distinctione complecti essentiam, sed nimis crassa impietas. Nam, qui volunt tria concurrere, Essentiam, Filium, & Spiritum, eos Filii & Spiritus essentiam exinanire palam est. alioqui partes inter se commistæ conciderent: quod est in omni distinctione vitiosum. Denique si Pater & Deus synonyma essent, sic deificator esset Pater, nihil in Filio residuum esset præter umbram: nec aliud esset Trinitas, quam conjunctio Dei unius cum duabus rebus creatis.

Quartæ eorundem objectionis dilutio attente legenda & observanda.

Prioris refutationis fusior explicatio, qua ostenditur nomen Dei non debere ita ad Patrem restringi, ut Filio Mediatori nostro auferatur.

26. Quod objiciunt, Christum, si proprie sit Deus, Filium Dei perperam vocari, jam responsum est, quia fit unius Personæ ad alteram comparatio, nomen Dei non sumi indefinite, sed restringi ad Patrem, quatenus deitatis est principium, non essentiando, ut fanatici nugantur, sed ratione ordinis. Hoc sensu accipitur sermo ille Christi ad Patrem, *Hæc est vita æterna, ut credant te unum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Nam in Mediatoris persona loquens, medium gradum tenet inter Deum & homines. neque tamen ideo
Joan. 17:3. imminuitur ejus majestas. Nam etsi seipsum exinanivit, gloriam tamen suam, quæ abscondita fuit coram mundo, non perdidit apud Patrem. Sic
cap. 1: 10. & 2: 9. Apostolus ad Hebræos, quanquam fatetur exiguo tempore fuisse imminutum infra Angelos, non tamen dubitat simul asserere, æternum esse Deum, qui fundavit terram. Tenendum igitur est, quoties Christus in persona Mediatoris Patrem compellat, sub hoc Dei nomine divinitatem complecti, quæ
Joan. 16:7. & 14: 28. ipsius quoque est. Sic quum Apostolis diceret, *Expedit me ascendere ad Patrem, quia Pater major me est*, non secundam divinitatem tantum sibi tribuit, ut sit, quoad æternam essentiam, Patre inferior: sed quia cælesti gloria potitus, fideles colligit in ejus participationem. In superiore gradu Patrem locat, quatenus differt conspicua splendoris perfectio, quæ in cælo apparet, ab ea gloriæ mensura, quæ non conspecta fuit in ipso carne vestito. Eadem ratione alibi Paulus Christum dicit redditurum Deo & Patri regnum, ut sit Deus omnia in omnibus. 1 Cor. 15. vers. 24. Nihil absurdius, quam auferre perpetuitatem Christi deitati. Quod si nunquam desinet esse Dei Filius, sed idem manebit semper, qui fuit ab initio, sequitur, sub Patris nomine unicam Dei essentiam, quæ utriusque communis est, comprehendi. Et certe ideo ad nos descendit Christus, ut ad Patrem attollendo, simul etiam ad seipsum attolleret, quatenus unum est cum Patre. Nomen ergo Dei exclusive ad Patrem restringere, ut Filio auferatur, neque fas, neque rectum est. Nam & hac de causa verum esse Deum asserit Joannes, nequis Joan. 1: 1. secundo deitatis gradu subsidere putet infra Patrem. ac miror, quid sibi velint isti novorum deorum fabri, dum Christum verum Deum confessi, mox eum excludunt à Patris deitate: quasi possit esse verus Deus, nisi qui unus est, aut transfusa divinitas non sit novum aliquod figmentum.

Responsio ad locos adductos ex Irenæo, ubi Patrem Christi asserit esse unicum & æternum Deum Israëlis.

27. Quod multos locos accumulant ex Irenæo, ubi Patrem Christi asserit esse unicum & æternum Deum Israël, vel pudenda inscitia est, vel summa improbitas. Animadvertere enim debuerant sancto viro negotium & certamen fuisse cum phreneticis, qui Patrem Christi negabant illum esse Deum, qui per Mosen & Prophetas olim loquutus fuerat, sed nescio quod spectrum è labe mundi productum. Itaque in hoc totus est, ut palam faciat non alium prædicari in Scriptura Deum, quam Christi Patrem, & perperam alium excogitari, ac proinde nihil mirum si toties concludat non alium fuisse Deum Israëlis, quam qui celebratur à Christo & Apostolis. Sic etiam nunc, ubi diverso errori resistendum est, vere dicemus, Deum, qui olim apparuit Patribus, non alium fuisse, quam Christum. Porro siquis excipiat fuisse Patrem, in promptu erit responsio, dum pro Filii divinitate pugnamus, nos Patrem minime excludere. Ad hoc Irenæi consilium si attendant lectores, cessabit omnis contentio. Quin etiam ex sexto capite lib. 3. tota lis facile dirimitur, ubi in hoc unum insistit pius vir, Qui absolute & indefinite vocatur in Scriptura Deus, illum esse vere unicum Deum: Christum vero absolute Deum vocari. Meminerimus hunc fuisse disceptationis statum, sicuti ex toto progressu patet, ac præsertim libri 2. cap. 46. non vocari Patrem ænigmatice & parabolice, qui vere non sit Deus. Adde, quod alibi conjunctim, tam Filium, quam Patrem prædicatum fuisse Deum contendit à Prophetis & Apostolis. Postea vero definit, quomodo Christus, qui Dominus est omnium & Rex, & Deus, & Judex, ab eo, qui est Deus omnium, acceperit potestatem: nempe subjectionis respectu, quia humiliatus est usque ad mortem crucis. Interea paulo post affirmat, Filium esse opificem cæli & terræ, qui Legem tulit per Mosis manum & Patribus apparuit. Jam siquis blateret, Irenæo solum Patrem esse Deum Israël, regeram, quod idem scriptor aperte tradit, Christum unum & eundem existere: sicuti etiam ad eum refert vaticinium Habacuc, *Deus ab Austro veniet.* Eodem pertinet, quod legitur cap. 9. lib. 4. *Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus.* Et ejusdem libri cap. 12. interpretatur Abraham credidisse Deo, quia factor cæli & terræ, & solus Deus sit Christus.

Irenæi consilium.

lib. 3. c. 9. cap. 12. ejusdem libri. cap. 16. ejusdem libri. cap. 18. & 23. ejusdem libri.

Resp. ad locos ex Tertulliano prolatos ab Antitrinitariis.

28. Tertullianum nihilo verius patronum sibi asciscunt. quia, etsi asper interdum & spinosus est in suo loquendi genere, summam tamen doctrinæ, quam tuemur, non ambigue tradit: nempe, quum unus sit Deus, dispensatione tamen, vel œconomia esse ejus Sermonem: unicum esse Deum substantiæ unitate, & nihilominus unitatem dispensationis mysterio in Trinitatem disponi: tres esse, non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed serie. Dicit quidem se defendere secundum

lib. adversus Praxeam.

dum à Patre Filium, sed non alium intelligit, nisi distinctione. Visibilem alicubi Filium dicit: sed postquam in utramque partem ratiocinatus est, definit invisibilem esse, quatenus est Sermo. Denique Patrem sua persona determinari affirmans, alienissimum se probat ab eo commento, quod refellimus. Et quanquam non alium Deum agnoscit, quam Patrem, seipsum tamen proximo contextu explicans, se non exclusive loqui ostendit Filii respectu, quia negat alium esse à Patre Deum: ideoque non violari monarchiam Personæ distinctione. Atque ex perpetuo ejus consilio, verborum sensum colligere promptum est. Contendit enim adversus Praxeam, quamvis in tres Personas distinctus sit Deus, non tamen fieri plures deos, neque discerpi unitatem. Et quia secundùm Praxeæ commentum Christus non poterat Deus esse, quin idem esset Pater, ideo tantopere de distinctione laborat. Quod vero Sermonem & Spiritum vocat portionem totius, etsi dura est loquutio, excusabilis tamen est, quando ad substantiam non refertur, sed dispositionem tantum & œconomiam notat, quæ solis Personis convenit, Tertulliano ipso teste. Inde etiam pendet illud, *Quot personæ tibi videntur perversissime Praxea, nisi quot sunt voces?* Sic etiam paulo post, *Ut credant Patrem & Filium in suis quemque nominibus & personis.* His arbitror satis refelli posse eorum impudentiam, qui ex Tertulliani auctoritate fucum tentant facere simplicibus.

Tertulliani perpetua mens in disputatione de S. Trinitate.

29. Et certe quisquis diligenter veterum scripta inter se conferet, non aliud reperiet apud Irenæum, quam quod ab aliis, qui deinde sequuti sunt, proditum fuit. Justinus unus est ex vetustissimis: nobis autem per omnia suffragatur. Objectent, tam ab illo, quam à reliquis Patrem Christi vocari unum Deum. Idem Hilarius quoque docet, imo asperius loquitur, æternitatem esse in Patre. An ut Filio auferat Dei essentiam? Atqui in ejus fidei, quam sequimur, defensione totus est. Nec tamen eos pudet mutila nescio quæ dicta excerpere, ex quibus persuadeant Hilarium esse erroris sui patronum. Ignatium, quod obtendunt, si velint quicquam habere momenti, probent Apostolos legem tulisse de quadragesima & similibus corruptelis: nihil næniis illis, quæ sub Ignatii nomine editæ sunt, putidius. Quo minus tolerabilis est eorum impudentia, qui talibus larvis ad fallendum se instruunt. Porro hinc veterum consensus clare perspicitur, quod neque in Concilio Niceno Arius ex cujusquam probati scriptoris auctoritate fucum facere ausus est: & nemo ex Græcis vel Latinis excusat à prioribus se dissentire. Augustinus, cui nebulones isti infestissimi sunt, quam sedulo excusserit omnium scripta, & quam reverenter amplexus sit, dicere nihil attinet. Certe in minimis quibusque scrupulis ostendere solet, cur ab illis discedere cogatur. In hoc etiam argumento siquid ambiguum vel obscurum legerit apud alios, non dissimulat. Quam tamen isti oppugnant doctrinam, pro confesso sumit, ab ultima antiquitate sine controversia fuisse receptam, neque tamen, quid ante docuissent alii, ipsum latuisse, vel ex uno verbo constat, ubi dicit in Patre esse unitatem, lib. de doctrina Christiana primo. an garrient sui tunc fuisse oblitum? Atqui alibi ab hac calumnia se purgat, ubi Patrem vocat principium totius deitatis, quia à nullo est: prudenter scilicet expendens specialiter Patri adscribi Dei nomen, quòd nisi ab ipso fiat initium, concipi nequeat simplex Dei unitas. His etiam demum, ut spero, agnoscet pius lector, omnes calumnias discussas, quibus Satan hactenus puram doctrinæ fidem pervertere vel obtenebrare molitus est. Denique totam hujus doctrinæ summam fideliter esse explicatam confido, si quidem modum curiositati imponant lectores, nec molestas & perplexas disputationes cupidius, quam par sit, sibi accersant. Nam quos oblectat speculandi intemperies, minime placandos suscipio. Certe nihil astute præterii, quod mihi adversum esse putarem: sed dum Ecclesiæ ædificationi studeo, multa non attingere consultius visum est, quæ & parum prodessent, & lectores gravarent supervacua molestia. Quid enim disputare attinet, an semper generet Pater? quando stulte fingitur continuus actus generandi, ex quo liquet ab æterno tres in Deo Personas substitisse.

Veteres Theologi, inter quos Justinus & Hilarius, Antitrinitarios abunde refellunt, & orthodoxam de S. Trinitate doctrinam profitentur.

Ignatius, suspectus scriptor.

vide lib. 4. cap. 12. sect. 20. 21.

Augustin. libris de Trinitate, & alibi.

Conclusio disputationis de S. Trinitate.

ut multis disputat P. Lombard. l. 1. dist. 9.

CAP. XIV.

In ipsa etiam mundi & rerum omnium creatione Scripturam certis notis discernere verum Deum à fictitiis.

Secunda pars libri 1. de Notitia hominis.

Quædam vero hoc capite præmittuntur.

1. *De Creatione mundi, in genere, sect. 1. & 2.*
2. *Tractatione de homine in proximum caput rejecta, de Angelis agitur, sect. 3. usque ad 13.*
3. *De malis Angelis, sive Diabolis, à 13. sect. ad 20.*
4. *Quis fructus ex historia Creationis à nobis sit colligendus, sect. 20. 21. & 22.*

QUanquam falsorum deorum cultoribus socordiam merito exprobrat Jesaias, quod ex terræ fundamentis & cælorum ambitu non didicerint, quisnam esset verus Deus: quæ tamen est ingenii nostri tarditas & hebetudo, necesse fuit, ne ad Gentium figmenta defluerent fideles, expressius illis depingi verum Deum. Nam quum evanida sit, quæ apud Philosophos maxime tolerabilis habetur descriptio, Deum mentem esse mundi; ipsum familiarius à nobis cognosci operæpretium est, ne semper in ambiguo vacillemus. Itaque historiam creationis extare voluit, cui innixa Ecclesiæ fides non alium Deum quæreret, nisi qui propositus est à Mose opifex mundi & conditor. Illic primo notatum est tempus, ut continua annorum serie fideles ad primam humani generis & rerum omnium originem pervenirent. Quæ apprime utilis est cognitio, non tantum ut prodigiosis fabulis, quæ in Ægypto & aliis terræ plagis olim grassatæ sunt, obviam eatur, sed etiam ut cognito mundi exordio, clarius eluceat Dei æternitas, nosque in sui admirationem magis rapiat. Neque vero movere nos debet profana illa subsannatio, mirum esse, cur non citius venerit Deo in mentem, cælum & terram condere, sed otiosus immensum spatium præterfluere siverit, quod ante plurima ætatum millia efficere posset: quum ad sex annorum millia nondum pervenerit mundi ad ultimum finem vergentis diuturnitas. Nam cur tamdiu distulerit Deus, neque fas est nobis inquirere, neque expedit: quia, si eo usque penetrare contendat mens humana, centies in itinere deficiet: neque etiam cognitu utile esset, quod Deus ipse, ut fidei nostræ modestiam probaret, consulto voluit

Etsi ex mundi creatione Deus agnosci debeat, ne tamen ad Gentium figmenta defluerent fideles, historiam Creationis in Scriptura extare voluit, & tempus notari.

Jes. 40: 21.

Impia objectio, cur mundum Deus non citius condiderit.

Responsio.

celatum

Confirmatio à scito apophthegmate pii cujusdam senis. hujus meminit August. confessionum lib. II. cap. 12.

celatum esse. Ac scite pius ille senex, quum protervus quispiam ex eo per ludibrium quæreret, quid ante creatum mundum egisset Deus: respondit fabricasse inferos curiosis. Hæc non minus gravis, quam severa admonitio compescat lasciviam, quæ multos titillat, adeoque impellit ad pravas & noxias speculationes. Denique meminerimus, Deum illum invisibilem, & cujus incomprehensibilis est sapientia, virtus & justitia, Mosis historiam speculi loco nobis proponere, in quo viva ejus effigies relucet. Sicuti enim nihil distincte cernunt oculi, vel senio obtusi, vel alio vitio hebetes: nisi specillis adjuventur: ita, quæ nostra est imbecillitas, nisi nos dirigat Scriptura in Deo quærendo, statim evanescimus. Qui vero proterviæ suæ indulgent, quia nunc frustra monentur, serio horribili interitu sentient quanto satius fuerit arcana Dei consilia reverenter suspicere, quam blasphemias evomere, quibus cælum obscurent. Et recte Augustinus, *injuriam Deo fieri*, conqueritur, *ubi superior ejus voluntate flagitatur rerum causa.* Idem alibi prudenter admonet, non minus perperam de immensis temporum, quam locorum spatiis quæstionem moveri. Certe quantumvis late pateat cælorum circuitus, est tamen aliqua ejus dimensio. Nunc siquis cum Deo expostulet, quod centuplo superet vacuitas, annon piis omnibus detestabilis erit petulantia? Eodem furoris prosiliunt, qui exagitant Dei otium, quod eorum arbitrio mundum ante innumera secula non condiderit. Ut suæ cupiditati morem gerant, extra mundum egredi affectant. quasi vero in tam ampla cæli & terræ circumferentia, non satis multa occurrant, quæ inæstimabili suo fulgore absorbeant sensus omnes nostros: quasi intra sex annorum millia non satis multa documenta ediderit Deus, in quorum assidua meditatione mentes nostræ se exerceant. Ergo, libenter maneamus inclusi his cancellis, quibus nos circumscribere Deus voluit, & quasi mentes nostras contrahere, ne vagandi licentia diffluerent.

vide cap. 6. sect. 1.

lib. de Gen. contra Manich. lib. II. de Civit. Dei.

In eundem finem non uno momento, sed sex diebus absolutum est Dei opus.

2. Ejusdem rationis est quod narrat Moses, non momento, sed sex diebus absolutum fuisse Dei opus. Nam & hac circumstantia ab omnibus figmentis colligimur ad unicum Deum, qui in sex diebus opus suum digessit, ne molestum nobis esset in ejus considerationе occupari toto vitæ cursu. Quamvis enim oculi nostri, in quamcunque partem se vertant, coguntur in operum Dei intuitu versari: videmus tamen, quam fluxa sit attentio, & quam cito prætervolent, si quæ nos tangant piæ cogitationes. Hic etiam obstrepit humana ratio, quasi à Dei potentia alieni fuerint tales progressus, donec subacta ad fidei obsequium, quietem illam colere discit, ad quam nos invitat septimi diei sanctificatio. In ipso autem ordine rerum diligenter considerandus est paternus Dei amor erga humanum genus, quod non ante creavit Adam, quam mundum omni bonorum copia locupletasset. Nam, si eum in terra adhuc sterili & vacua locasset, si vitam dedisset ante lucem, visus fuisset ejus utilitati parum consulere. Nunc, ubi Solis & astrorum motus disposuit ad usus humanos, terram, aquas, aërem animalibus replevit, frugum omnium abundantiam protulit, quæ alimentis sufficeret: curam providi & seduli patrisfamilias suscipiens, mirificam erga nos suam bonitatem ostendit. Quæ breviter tantum delibo, si quisque attentius apud se expendat, constabit Mosen certum unius Dei creatoris testem ac præconem fuisse. Omitto, quæ jam exposui, non de nuda tantum Dei essentia illic fieri sermonem, sed æternam quoque ejus sapientiam & Spiritum nobis proponi: ne alium Deum somniemus, quam qui in illa expressa imagine vult agnosci.

Deinde & ordo describitur, nempe non ante creatum fuisse Adamum, quam ei Deus abunde, & paterna cura, mirificaque bonitate providisset.

Locus de Angelis, expositus.

3. Sed antequam de hominis natura plenius differere incipiam, aliquid de Angelis inserere oportet: quia, etsi Moses vulgi ruditati se accommodans, non alia Dei opera commemorat in historia creationis, nisi quæ oculis nostris occurrunt: ubi tamen postea Angelos Dei ministros inducit, colligere facile licet eorum esse conditorem, cui suam operam & officia impendunt. Quamvis ergo Moses populariter loquens, non statim à primis rudimentis Angelos recensuerit inter Dei creaturas: nihil tamen vetat, quominus diserte & explicate de illis tradamus, quæ alibi passim docet Scriptura: quia si Deum ex operibus suis agnoscere cupimus, minime omittendum est tam præclarum & nobile specimen. Adde, quod refutandis multis erroribus valde necessaria est pars doctrinæ. Multorum mentes ita perstrinxit Angelicæ naturæ præstantia, ut putarent illis injuriam fieri, si unius Dei imperio subjecti, quasi in ordinem cogerentur: hinc illis afficta divinitas. Emersit etiam Manichæus cum sua secta, qui sibi duo principia fabricavit, Deum & diabolum: ac Deo quidem tribuebat bonarum rerum originem: malas autem naturas ad diabolum auctorem referebat. Hoc delirium si mentes nostras teneret implicitas, non constaret Deo sua in mundi creatione gloria. Nam, quum nihil magis Dei proprium sit, quam æternitas, & αὐτουσία, id est, à seipso existentia, ut ita loquar: qui diabolo hoc tribuunt, nonne quodammodo eum divinitatis ornant titulo? Jam, ubi omnipotentia Dei, si diabolo tale conceditur imperium, ut illo invito ac repugnante, quicquid voluerit, exequatur? Quod autem unicum habent fundamentum Manichæi, nefas esse adscribi bono Deo ullius rei malæ creationem, id orthodoxam fidem minime lædit, quæ non admittit aliquam esse in mundi universitate malam naturam: quandoquidem, nec pravitas & malitia, tum hominis, tum diaboli, aut quæ inde nascuntur peccata, ex natura sunt, sed ex naturæ corruptione: nec quicquam omnino ab initio extitit, in quo non & sapientiæ & justitiæ suæ specimen ediderit Deus. His ergo perversis commentis ut obviam eatur, altius animos attollere necesse est, quam oculi nostri penetrent. Quo consilio verisimile est, ubi in symbolo Niceno vocatur Deus omnium conditor, res invisibiles fuisse expressas. Modum tamen, quem præscribit pietatis regula, tenere curæ erit, ne altius quam expedit speculando, lectores à fidei simplicitate abducti vagentur. Et certe, quum utiliter semper nos doceat Spiritus: in quibus vero parum est momenti ad ædificationem, vel subticeat prorsus, vel leviter tantum & cursim attingat; nostri quoque officii est, libenter ignorare, quæ non conducunt.

1. Ut ex iis quoque discamus agnoscere Deum.

2. Ut muniti simus adversus errores Angelolatrarum & Manichæorum.

Manichæismi, duo principia constituentis, refutatio.

Pietatis regula.

4. Angelos sane, quum Dei sint ministri ad jussa ejus exequenda ordinati, esse quoque illius creaturas, extra controversiam esse debet. De tempore vel ordine, quo creati fuerint, contentionem movere nonne pervicaciæ magis, quam diligentiæ est? Terram esse perfectam, & cælos perfectos, cum omni exercitu eorum, narrat Moses: quid attinet anxie percontari, quoto die præter astra & planetas, alii quoque magis reconditi cælestes exercitus esse cœperint? Ne longior sim, meminerimus hic (ut in tota religionis doctrina) tenendam esse unam modestiæ & sobrietatis regulam, ne de rebus obscuris aliud, vel loquamur, vel sentiamus, vel scire etiam appetamus, quam quod Dei verbo fuerit nobis traditum. Alterum, ut in lectione Scripturæ, iis continenter quærendis ac meditandis immoremur, quæ ad ædificationem pertinent: non curiositati, aut rerum inutilium studio indulgeamus. Et, quia Dominus non in frivolis quæstionibus, sed in solida pietate, timore nominis sui, vera fiducia, sanctitatis officiis erudire nos voluit, in ea scientia acquiescamus. Quamobrem, si rite sapere volumus, relinquenda sunt nobis illa ματαιώματα, quæ & ab otiosis hominibus de Angelorum natura, ordinibus, multitu-

1. Angeli sunt creati à Deo: quo autem tempore vel ordine, inquirere non expedit, ut facit P. Lombardus lib. 2. & seq. usque ad 12.

Gen. 2:1.

Regula Christiana.

multitudine, absque Dei verbo, traduntur. Scio, hæc cupidius à multis arripi, & majori voluptati esse, quam quæ in usu quotidiano sunt posita. Verum, nisi Christi discipulos esse nos piget, eam quam ipse methodum præscripsit, sequi ne pigeat. Ita fiet, ut ejus magisterio contenti, à supervacuis speculationibus, à quibus nos revocat, non tantum

Pseudo-Dionysii garrulitus. abstineamus, sed etiam abhorreamus. Dionysium illum, quicunque fuerit, nemo negaverit multa subtiliter & argute in cælesti Hierarchia disputasse: verum, siquis propius excutiat, deprehendet maxima ex parte meram esse garrulitatem. Theologo autem, non garriendo aures oblectare, sed vera, certa, utilia docendo, conscientias confirmare propositum est. Si librum illum legas, putes hominem de cælo delapsum referre non quæ didicit, sed

2 Cor. 12. vers. 1. quæ oculis vidit. Atqui Paulus, qui extra tertium cælum raptus fuerat, non modo nihil tale prodidit, sed testatus quoque est, nefas esse homini, loqui, quæ viderat, arcana. Illa ergo nugatoria sapientia valere jussa, ex simplici Scripturæ doctrina consideremus, quod de Angelis suis scire nos Dominus voluit.

5. Angelorum natura, munera, nomina varia. 5. Angelos esse cælestes spiritus, quorum ministerio & obsequio utitur Deus ad exequenda omnia quæ decrevit, passim in Scriptura legitur: unde & hoc illis nomen attributum est, quod illos veluti internuncios adhibet Deus ad se hominibus

vide Calv. in Ezech. cap. 1: 4. & c. 10: 14. manifestandum. Aliæ etiam quibus insigniuntur appellationes, ex simili ratione sumptæ sunt. Exercitus vocantur, quia ut satellites Principem suum circumdant, ejus majestatem exornant & conspicuam reddunt, & instar militum ad signum Ducis sui semper intenti sunt, & ita parati sunt ac expediti ad capessenda illius jussa, ut simul ac annuerit, operi se accingant, vel potius, sint in opere. Talem imaginem throni Dei, ad declarandam ejus magnificentiam, cùm alii Prophetæ describunt,

Dan. 7: 10. tum præcipue Daniel: ubi mille millia, & decies mille myriadas astitisse dicit, quum Deus tribunal conscendisset. Quoniam vero vim ac fortitudinem manus suæ Dominus per ipsos mirabiliter exerit ac

Eph. 1: 21. declarat, inde Virtutes nominantur. Quia vero imperium suum in mundo per eos exercet ac admini-

Col. 1: 16. strat, ideo dicuntur nunc Principatus, nunc Potestates, nunc Dominationes. Postremo, quia in illis quodammodo residet gloria Dei, Throni quoque hac ratione appellantur. Quanquam de hoc postremo nihil velim asserere: quia diversa interpretatio, vel æque, vel magis etiam congruit. Verum hoc nomine omisso, prioribus illis sæpe utitur Spiritus sanctus ad commendandam Angelici ministerii dignitatem. Neque enim æquum est, sine honore præteriri ea instrumenta, quibus numinis sui præsentiam specialiter Deus exhibet. Quin etiam ob id non semel Dii nuncupantur, quod in suo ministerio, velut in speculo, divinitatem aliqua ex parte nobis repræsentant. Tametsi enim mihi non displi-

Gen. 18: 2. & cap. 32. v. 1. & 28. Jos. 5: 15. Judic. 6. & 13: 22. Psal. 82: 6. cet, quod veteres scriptores, ubi Scriptura Angelum Dei Abrahæ, Jacob, Mosi & aliis apparuisse commemorat, Christum fuisse Angelum illum interpretantur: sæpius tamen, ubi de Angelis omnibus fit mentio, hoc nomen illis tribuitur. Neque id mirum videri debet. nam si principibus ac præfectis id honoris datur, quod Dei, qui summus est Rex & Judex, vices gerunt in sua functione: longe major causa est, cur deferatur Angelis, in quibus divinæ gloriæ claritas multo abundantius elucet.

3. Sunt dispensatores & administri beneficentiæ divinæ erga nos. 6. Quod autem ad consolationem nostram fideique confirmationem facere maxime poterat, in eo docendo plurimum insistit Scriptura: nempe Angelos divinæ erga nos beneficentiæ dispensatores esse & administros. Ideoque commemorat, pro salute nostra ipsos excubare, suscipere defensionem nostri, vias nostras dirigere, sollicitudinem gerere, nequid adversi nobis accidat. Universales sunt sententiæ, quæ in primis ad Christum Ecclesiæ caput, deinde ad omnes fideles pertinent. *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In* Ps. 91: 11. *manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedes tuos.* Item, *Manet Angelus Domini per circuitum eorum, qui timent eum, & eruit eos.* Quibus Psal. 34: 8. ostendit Deus, sese eorum, quos custodiendos suscepit, tutelam Angelis suis delegare. Secundum hanc rationem Angelus Domini consolatur Agar fugitivam, & dominæ suæ reconciliari jubet. Polli- Gen. 16: 9. cetur Abraham servo suo Angelum fore ducem itineris ipsius. Jacob in benedictione Ephraim & Ma- ibid. 24: 7. ibid. 48: 16. nasse precatur, ut Angelus Domini, per quem liberatus fuerat ab omni malo, prosperari eos faciat. Sic Angelus protegendis Israëlitici populi castris præfectus fuit: & quoties voluit Israëlem Deus redime- Exod. 14. vers. 19. re è manu hostium, Angelorum ministerio vindi- & 23: 20. ces excitavit. Sic denique (ne plura commemorare Jud. 2: 1, 20 necesse sit) Angeli Christo ministrarunt, & ei ad- & 6: 11. fuerunt in omnibus angustiis: resurrectionem mu- & 13: 10. lieribus, & discipulis gloriosum adventum nuncia- Mat. 4: 11. Luc. 22: 43. runt. Itaque, quo istud protectionis nostræ munus Mat. 28: 5. impleant, contra Diabolum omnesque hostes nostros Luc. 24: 5. depugnant, & vindictam Dei adversus eos, qui nobis Act. 1: 10. infesti sunt, exequuntur. Quemadmodum legimus 2 Reg. 19. Angelum Dei, ut Jerusalem obsidione liberaret, vers. 35. centum octoginta quinque millia in castris regis Jes. 37: 36. Assyrii una nocte confecisse.

4. Regnorum & provinciarum quasi præsides: præcipue autem, electorum Dei custodes. Nec certum est, unicuique nostrûm constitutum esse Angelum quendam defensorem. Illud sufficiat, omnes Angelos pro Ecclesia salute excubias agere.

7. Cæterum, an singulis fidelibus singuli Angeli sint attributi ad eorum defensionem, pro certo asserere non ausim. Certe, quum Daniel Angelum Persarum, & Græcorum Angelum inducit, significat certos Angelos regnis ac provinciis, quasi præsides, destinari. Christus etiam, quum dicit Angelos puerorum semper videre faciem Patris, certos esse Angelos, quibus commendata sit eorum salus, innuit. Sed ex eo nescio an colligi debeat, unicuique præesse suum Angelum. Hoc quidem pro certo habendum, non tantum uni Angelo unumquemque nostrûm esse curæ: sed omnes uno consensu vigilare pro salute nostra. Nam de omnibus Angelis simul dicitur, quod plus gaudeant super uno peccatore ad resipiscentiam converso, quam super nonaginta novem justis, qui in justitia perstiterint. De pluribus etiam Angelis dicitur, quod Lazari animam in sinum Abrahæ detulerint. Nec vero frustra Dan. 10. ministro suo monstrat Elisæus tot currus igneos, qui v. 13. 20. peculiariter illi destinati erant. Unus est locus, qui & 12: 1. videtur ad id confirmandum aliis paulo clarior. Nam Matth. 18. quum Petrus è carcere eductus pulsasset fores do- vers. 10. mus, in qua congregati erant fratres, quum suspi- Luc. 15: 7. cari non possent eum esse, dicebant esse Angelum Luc. 16: 23. ipsius. Videtur hoc illis in mentem venisse ex com- 2 Reg. 6. vers. 17. muni conceptione, quod singulis fidelibus præsides Act. 12: 15. assignati sint sui Angeli. Quanquam hic quoque responderi potest, nihil obstare, quominus unumquemlibet ex Angelis intelligamus, cui Dominus tunc Petri curam mandasset, neque tamen propterea esset perpetuus ejus custos: quemadmodum vulgo imaginantur duos Angelos, bonum & malum, tanquam diversos Genios, singulis esse attributos. Neque tamen operæpretium est, anxie investigare, quod scire nostra non multum refert. Nam, sicui hoc non satisfaciet, omnes cælestis militiæ ordines pro salute sua excubias agere; non video, quid proficere ex eo possit, si intelligat Angelum unum peculiariter custodem sibi datum. Qui vero ad unum Angelum restringunt, quam de unoquoque nostrûm curam Deus gerit: magnam sibi & omnibus Ecclesiæ membris injuriam faciunt: acsi de nihilo promissæ essent illæ auxiliares copiæ, quibus undique cincti & muniti animosius certemus.

8. De multitudine vero & ordinibus qui definire audent, viderint, quale habeant fundamentum. *Angelorum multitudo*

Michael,

& ordines non definiendi.

Dan. 12:1. Jud.v.9. 1 Thess.4. verſ.16. Dan.10. v.13, 21. Dan.8:16. & 9:21. Luc.1. v.19, 26. Tob.3:17. & 5:5. Matth.26. verſ.55. Dan.7:10. Pſal.34:8.

Michaël, fateor, princeps magnus vocatur apud Danielem, & Archangelus apud Judam. Et Archangelum fore docet Paulus, qui tuba citabit homines ad judicium. Sed quis inde poterit honorum gradus inter Angelos ſtatuere, diſtinguere ſingulos ſuis inſignibus, locum & ſtationem cuique aſſignare? Nam & duo nomina, quæ in Scripturis extant, Michaël & Gabriel, & tertium, ſi addere velis ex hiſtoria Tobiæ, ex ſignificatu videri poſſunt, pro infirmitatis noſtræ captu, Angelis indita, etſi id in medio malo relinquere. Quantum ad numerum, audimus ex ore Chriſti multas legiones: à Daniele multas myriadas: plenos currus vidit Eliſæi miniſter: & ingentem multitudinem declarat, quod dicuntur caſtrametari in circuitu timentium Deum.

Angeli cur alati proponantur.

Forma ſpiritus carere certum eſt: & tamen Scriptura, pro ingenii noſtri modulo, Angelos ſub Cherubim & Seraphim non fruſtra nobis alatos pingit, ne dubitemus incredibili celeritate ſemper ad auxilium nobis ferendum præſentes fore, ſimul ac res tulerit: acſi fulgur è cælo emiſſum, qua ſolet pernicitate, ad nos volaret. Quicquid præterea de utroque quæri poteſt, credamus ex eo eſſe genere myſteriorum, quorum plena revelatio in ultimum diem differtur. Proinde à nimia, vel in quærendo curioſitate, vel in loquendo audacia cavendum meminerimus.

5. Sunt ſpiritus miniſtratorii, & ſubſtantiæ ſpirituales.

9. Hoc tamen, quod nonnulli inquieti homines in dubium vocant, pro certo eſt habendum, Angelos ſpiritus eſſe miniſtratorios, quorum obſequio utitur Deus ad ſuorum protectionem, & per quos tum ſua beneficia inter homines diſpenſat, tum reliqua etiam opera exequitur. Fuit illa quidem olim Sadducæorum opinio, per Angelos nihil deſignari, quam vel motus, quos Deus hominibus aſpirat, vel ea quæ edit virtutis ſuæ ſpecimina.

Sadducæorum, Angelicam eſſentiam abolentium, error refellitur.

Luc.15. verſ.10. Pſ.91:11. Mat.4:6. Luc.4:10. & 16:22. Matth.18. verſ.10. Act.7:55. Gal.3:19. Matth.22. verſ.30. & 24:36. ibid. 25. verſ.31. Luc.9:26. 1 Tim.5. verſ.21. Heb.1:4. & 2:15,16.

Sed huic deliramento tot reclamant Scripturæ teſtimonia, ut mirum ſit, tam craſſam ignorationem in illo populo ferri potuiſſe. Ut enim omittam quos ſuperius locos citavi, ubi referuntur millia & legiones Angelorum, ubi gaudium illis tribuitur, ubi narrantur fideles manibus ſuſtinere, eorum animas deferre in quietem, videre faciem Patris, & ſimilia: ſunt alii, ex quibus clariſſime evincitur re vera eſſe ſpiritus naturæ ſubſiſtentis. Nam quod Stephanus & Paulus dicunt, Legem eſſe latam in manu Angelorum: & Chriſtus, electos fore poſt reſurrectionem Angelis ſimiles: diem judicii ne Angelis quidem eſſe cognitum: ſe tunc venturum cum ſanctis Angelis: ut maxime torqueatur, neceſſe erit ita intelligi. Similiter, quum Paulus Timotheum coram Chriſto & electis ipſius Angelis atteſtatur, ut præcepta ſua cuſtodiat; non qualitates aut inſpirationes ſine ſubſtantia, ſed veros ſpiritus denotat. Nec aliter ſubſiſtit, quod in epiſtola ad Hebræos legitur, Chriſtum excellentiorem Angelis effectum, illis non eſſe ſubjectum orbem terrarum, Chriſtum non ipſorum, ſed hominum naturam aſſumpſiſſe: niſi beatos eſſe ſpiritus intelligamus, in quos cadant iſtæ comparationes. Et ipſe auctor Epiſtolæ ſeipſum declarat, ubi in regno Dei, fidelium animas & ſanctos Angelos ſimul collocat.

ibid.12. verſ.22.

Præterea, quod jam citavimus, Angelos puerorum ſemper videre faciem Dei, eorum præſidio nos defendi, eos lætari de ſalute noſtra, mirari multiplicem Dei gratiam in Eccleſia, ſubeſſe Chriſto capiti.

1 Petr.1. verſ.12. Hebr.1:6. Pſal. 97:7. Mal. 3:1. vide Geneſin, & lib. Judicum.

Eodem pertinet, quod ſanctis Patribus toties apparuerunt ſub forma hominum, loquuti ſunt, excepti etiam fuerunt hoſpitio. Et Chriſtus ipſe ob primatum, quem obtinet in perſona Mediatoris, Angelus vocatur. Hoc obiter attingere libuit, ad ſimplices præmuniendos adverſus illas ſtultas & abſurdas cogitationes, quæ ante multa ſecula à Satana excitatæ, ſubinde repullulant.

Ethnicus error, Angelos in Dei throno collocans, refellitur, 1. Scripturæ S. teſtimoniis.

10. Reſtat, ut ſuperſtitioni occurramus, quæ obrepere plerumque ſolet, ubi dicitur Angelos nobis omnium bonorum miniſtros eſſe ac præbitores. Eo enim protinus delabitur hominis ratio, ut nihil non honoris deferendum illis putet. Ita fit, ut quæ ſolius Dei & Chriſti ſunt, ad ipſos transferantur. Ita videmus Chriſti gloriam ſuperioribus aliquot ſeculis fuiſſe multis modis obſcuratam, quum immodicis elogiis Angeli præter Dei verbum cumularentur. Neque ullum fere antiquius eſt vitium ex iis, quæ hodie impugnamus. Siquidem Paulo etiam fuiſſe magnum certamen cum nonnullis apparet, qui ſic Angelos evehebant, ut Chriſtum propemodum in ordinem redigerent. Hinc tanta ſollicitudine urget in epiſtola ad Coloſſenſes, Chriſtum non modo Angelis omnibus eſſe anteferendum, ſed ipſis quoque bonorum omnium eſſe auctorem: ne eo derelicto, ad illos convertamur, qui nec ſibi ſufficere poſſunt, ſed ex eodem, quo nos, fonte hauriunt. Certe, quum in eis fulgor divini numinis refulgeat, nihil eſt magis proclive, quam in eorum adorationem ſtupore quodam nos proſterni, & omnia deinde illis tribuere, quæ nonniſi Deo debentur. Quod etiam Joannes in Apocalypſi fatetur ſibi accidiſſe: ſed ſimul addit fuiſſe ſibi reſponſum, *Vide ne feceris: conſervus tuus ſum. Deum adora.*

cap. 1. v. 16, 20.

Apoc.19. verſ.10. & 22:8,9.

Deinde, argumentis ex S. Scriptura depromptis: ſimulque oſtenditur cur Deus utatur Angelorum miniſterio.

11. Atqui hoc periculum bene cavebimus, ſi expendamus cur per eos Deus potius, quam per ſe ſine ipſorum opera potentiam ſuam declarare, fidelium ſalutem curare, ſuæque beneficentiæ dona ipſis communicare ſoleat. Non facit hoc certe neceſſitate, quaſi carere illis nequeat: nam quoties libet, ipſis præteritis, opus ſuum vel ſolo nutu peragit: tantum abeſt, ut ad levandam difficultatem ſint illi ſubſidio. Hoc ergo ad ſolatium noſtræ imbecillitatis facit, nequid omnino, quod animis noſtris, vel in bonam ſpem erigendis, vel in ſecuritate confirmandis valeat, deſideremus. Illud quidem unum ſatis ſuperque eſſe deberet, quod Dominus aſſerit ſe noſtrum eſſe protectorem. Sed dum tot periculis, tot noxis, tot hoſtium generibus nos videmus circumſideri: quæ noſtra eſt mollities ac fragilitas, fieri interdum poterit, ut trepidatione impleamur, vel deſperatione concidamus, niſi pro modulo noſtro gratiæ ſuæ præſentiam apprehendere nos Dominus faciat. Hac ratione, non modo nos ſibi curæ fore promittit, ſed innumeros habere ſatellites, quibus procurandam ſalutem noſtram mandaverit: horum præſidio ac tutela quamdiu ſepti ſumus, quicquid periculi immineat, nos extra omnem mali aleam eſſe poſitos. Perperam id quidem fieri à nobis fateor, quod poſt illam ſimplicem promiſſionem de unius Dei protectione, adhuc circumſpectamus, unde veniat nobis auxilium. Sed quia Dominus pro immenſa ſua clementia & facilitate, vult huic noſtro vitio ſubvenire, non eſt cur tantum ejus beneficium negligamus. Ejus rei exemplum in puero Eliſæi habemus, qui, quum montem obſidione cingi videret ab exercitu Syrorum, nec ullum effugium patere, pavore conſternabatur, quaſi actum de ſe ac domino ſuo eſſet. Hic Eliſæus Deum precatus eſt, ut illius aperiret oculos: ille protinus montem equis ac curribus igneis refertum conſpicit, multitudine ſcil. Angelorum, à quibus cuſtodiendus erat cum Propheta. Hac viſione confirmatus ſe recepit, & hoſtes potuit intrepido animo deſpicere, quorum aſpectu fuerat prope exanimatus.

2 Reg.6. verſ.17.

Uſus doctrinæ in Scriptura traditæ, de S. Angelis.

12. Proinde, quicquid de Angelorum miniſterio dicitur, ad hunc finem dirigamus, ut expugnata omni diffidentia, ſpes in Deo noſtra fortius ſtabiliatur. Siquidem hæc præſidia ideo nobis à Domino ſunt comparata, ne hoſtium multitudine terreamur, quaſi adverſus opem ejus prævaleret, ſed ad illam Eliſæi ſententiam confugiamus, *plures eſſe pro nobis, quam contra nos.* Quam igitur præpoſterum eſt, ab Ange-

Angelis nos abduci à Deo, qui in hoc sunt constituti, ut præsentiorem ejus opem nobis testentur? Abducunt autem, si non recta ad ipsum manu ducunt, ut solum auxiliatorem spectemus, invocemus ac prædicemus: si non ut ejus manus à nobis considerantur, quæ nullum ad opus, nisi ipso dirigente, se moveant: si non in uno Mediatore Christo nos retinent, ut ab eo prorsus pendeamus, in eo recumbamus, ad eum feramur, & in ipso acquiescamus. Quod enim in visione Jacob describitur, hærere ac penitus infixum esse animis nostris debet, Angelos in terram ad homines descendere, & ab hominibus in cælum ascendere per scalam, cui insidet Dominus exercituum. Quo indicatur, sola Christi intercessione fieri, ut Angelorum ministeria ad nos perveniant, sicut ipse affirmat, *Posthac videbitis cælos apertos, & Angelos descendentes ad Filium hominis.* Itaque servus Abrahæ, Angeli custodiæ commendatus, non propterea ipsum invocat, ut sibi adsit, sed ea commendatione fretus preces fundit coram Domino, petitque ut misericordiam suam erga Abrahamum exerat. Quemadmodum enim non ideo potentiæ bonitatisque suæ ministros facit eos Deus, ut suam cum illis gloriam partiatur: ita non opem suam ideo in ipsorum ministerio nobis promittit, ut nostram inter ipsos & eum fiduciam dividamus. Valeat ergo Platonica illa Philosophia de quærendo per Angelos ad Deum aditu, & ipsis in hunc finem colendis, quo Deum faciliorem nobis reddant: quam superstitiosi curiosique homines conati sunt in religionem nostram ab initio invehere, & ad hunc usque diem perseverant.

Gen.28. vers.12. — Joan.1:51. — Gen.24: 7. — vide Plat. in Epinomide & Cratylo.

13. Quæ de diabolis Scriptura tradit, eo fere tendunt omnia, ut solliciti simus ad præcavendas eorum insidias & molitiones: tum iis armis nos instruamus, quæ ad propulsandos potentissimos hostes satis firma sint ac valida. Nam quum deus ac princeps hujus seculi vocatur Satan, quum fortis armatus, spiritus cui potestas est aëris, leo rugiens dicitur: non alio respiciunt istæ descriptiones, nisi ut cautiores simus & vigilantiores, tum ad pugnam capessendam paratiores. Quod etiam expressis verbis interdum notatur. Nam Petrus, postquam diabolum dixit circuire instar leonis rugientis quærentem quos devoret, mox adhortationem subjungit, ut fide fortiter resistamus. Et Paulus, ubi monuit luctam non cum carne & sanguine nobis esse, sed cum principibus aëris, potestatibus tenebrarum, & nequitiis spiritualibus, continuo arma induere jubet, quæ ad tantum, tamque periculosum certamen sustinendum paria sint. Quare nos quoque ad hunc finem omnia conferamus, ut hostem, & hostem audacia promptissimum, viribus robustissimum, artibus callidissimum, diligentia & celeritate infatigabilem, machinis omnibus refertissimum, pugnandi scientia expeditissimum, nobis assidue imminere præmoniti, non socordia vel ignavia opprimi nos sinamus, sed ex adverso erectis excitatisque animis pedem figamus ad resistendum. & quia hæc militia non nisi morte finitur, ad perseverantiam nos hortemur. Præcipue vero imbecillitatis & ruditatis nostræ nobis conscii, Dei opem invocemus, nec quicquam tentemus, nisi ipso freti: quando ipsius est solius & consilium & robur & animos & arma subministrare.

Locus de malis Angelis, seu diabolis, ad quatuor capita revocatus. I. Ut insidias, molitiones, & insultus potentissimorum istorum adversariorum armis idoneis propugnemus.

2 Cor.4:4. — Joan.12. vers.31. — Matth.12. vers.29. — Eph.2: 2. — I Petr.5:8. — Eph.6: 12.

14. Quo autem ad id agendum magis excitemur ac urgeamur, non unum, aut alterum, aut paucos hostes, sed magnas esse copias denunciat Scriptura, quæ nobiscum bellum gerunt. Nam & Maria Magdalena dicitur liberata fuisse à septem dæmoniis, quibus occupabatur: & illud esse ordinarium testatur Christus, quod si ejecto semel dæmonio locum iterum patefacias, septem spiritus nequiores secum assumit, ac redit in possessionem vacuam. Imo legio tota dicitur hominem unum obsedisse. His ergo docemur, cum infinita hostium multitudine bellandum nobis esse: ne paucitate contempta, simus ad prælium remissiores, vel intermissionem aliquam dari nobis interdum putantes, desidiæ indulgeamus. Quod autem singulari numero sæpe unus Satan vel diabolus proponitur, in eo denotatur principatus ille iniquitatis, qui adversatur regno justitiæ. Quemadmodum enim Ecclesia & sanctorum societas Christum habet caput: ita impiorum factio, & ipsa impietas cum suo principe nobis depingitur, qui summum imperium illic obtineat. Qua ratione dictum est illud, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus.*

Ut eorum ingenti numero proposito excitemur ac urgeamur ad pietatis exercitia.

Mar.16:9. — Matth.12. vers.42. — Luc.8: 30.

Cur unus sæpe singulari numero proponatur.

Matth.25. vers.41.

15. Hoc quoque ad perpetuum cum diabolo certamen accendere nos debet, quod adversarius Dei & noster ubique dicitur. Nam si cordi nobis est Dei gloria, ut par est, totis viribus adversus eum enitendum est, qui illius exstinctionem molitur. Si ad regnum Christi asserendum animati sumus, ut oportet, necesse est nobis irreconciliabile cum eo bellum esse, qui in illius ruinam conspirat. Rursus, siqua salutis nostræ cura nos tangit, nec pax nec induciæ cum eo nobis esse debent, qui in ejus perniciem assidue insidias tendit. Talis autem describitur Geneseos cap.3. ubi hominem ab obedientia, quam Deo debebat, abducit, ut simul & Deum justo honore spoliet, & hominem ipsum in ruinam præcipitet. Talis etiam in Euangelistis, ubi inimicus vocatur, & spargere zizania ad corrumpendum vitæ æternæ semen dicitur. In summa, quod de ipso testatur Christus, ab initio fuisse homicidam, & mendacem, in omnibus ejus factis experimur. Mendaciis enim veritatem Dei oppugnat: lucem tenebris obscurat: hominum mentes implicat erroribus: odia suscitat, contentiones ac pugnas accendit: omnia in eum finem, ut Dei regnum evertat, homines in æternum interitum secum demergat. Unde constat, ipsum natura pravum, malignum ac malitiosum esse. Nam in eo ingenio, quod ad gloriam Dei & hominum salutem impetendam factum est, summam pravitatem esse oportet. Hoc etiam significat Joannes in epistola sua, quum scribit eum ab initio peccare. Siquidem intelligit, ipsum omnis malitiæ & iniquitatis auctorem, ducem, architectum.

Ut ad perpetuum certamen cum diabolo accendamur, quum Dei & hominum hostis ubique dicatur.

Matth. 13. vers.28. — Joan.8. vers.44. — I Joan.3. vers.8.

16. Atqui quum à Deo conditus sit diabolus, hanc malitiam, quam ejus naturæ tribuimus, non ex creatione, sed ex depravatione esse meminerimus. Quicquid enim damnabile habet, defectione & lapsu sibi accersivit. Quod ideo nos admonet Scriptura, ne talem credentes à Deo prodiisse, Deo ipsi adscribamus quod est ab eo alienissimum. Hac ratione denunciat Christus Satanam ex propriis loqui, quum mendacium loquitur: & rationem ponit, quia non stetit in veritate. Certe, quum in veritate perstitisse negat, innuit aliquando in ea fuisse: & quum patrem facit mendacii, hoc illi adimit ne Deo vitium imputet, cujus ipse sibi causa fuit. Quanquam autem hæc breviter sunt & minus clare dicta, ad id tamen abunde sufficiunt, ut Dei majestas ab omni calumnia vindicetur. Et quid nostra refert, vel plura, vel in alium finem de diabolis scire? Fremunt nonnulli, quod non ordine & distincte lapsum illum, ejusque causam, modum, tempus, speciem pluribus locis Scriptura exponat. Sed quia hæc nihil ad nos, melius fuit, si non subticeri in totum, at certe leviter attingi. quia nec Spiritu sancto dignum fuit, inanibus historiis sine fructu curiositatem pascere: & videmus hoc fuisse Domino propositum, nihil in sacris suis oraculis tradere, quod non ad ædificationem disceremus. Ergo, ne supervacuis ipsi immoremur, contenti simus hoc breviter habere de diabolorum natura, fuisse prima creatione Angelos Dei: sed degenerando se perdidisse, & aliis factos esse instrumenta perditionis.

2. Diaboli malitia non est ex creatione, sed ex depravatione.

Joan.8:44.

Causam, modum, tempus, & speciem lapsus Angelorum malorum quærere curiosum est, & inutile.

Hoc,

2 Pet. 2: 4. Judæ v. 6.

Hoc, quia utile cognitu erat, clare apud Petrum & Judam docetur: *Angelis*, inquiunt, *qui peccaverunt, nec servarunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, non pepercit Deus.* Et Paulus electos Angelos nominans, haud dubie reprobos tacite opponit.

1 Tim. 5. vers. 21.

3. Diaboli potentia ejusmodi est, ut quamvis voluntate & conatu (idque à seipso) semper Domino adversetur: ille tamen, nisi volente & annuente Deo, nihil facere possit.

17. Quantum vero ad discordiam & pugnam attinet, quam Satanæ cum Deo esse dicimus, sic accipere oportet, ut fixum interim illud maneat, illum, nisi volente & annuente Deo, nihil facere posse. Legimus enim in historia Job, illum se sistere coram Deo ad excipienda mandata, nec pergere audere ad facinus aliquod obeundum, nisi impetrata facultate. Sic & quum decipiendus est Achab, recipit, se fore spiritum mendacii in ore omnium Prophetarum: & à Domino amandatus, id præstat. Hac ratione & spiritus Domini malus dicitur, qui torquebat Saul, quod eo, veluti flagello, puniebantur impii regis peccata. Et alibi scribitur, plagas Ægyptiis fuisse à Deo inflictas per Angelos malos. Secundum hæc particularia exempla Paulus generaliter testatur, excæcationem incredulorum opus esse Dei, quum antea vocasset operationem Satanæ. Constat ergo, sub Dei potestate esse Satanam, & sic ipsius nutu regi, ut obsequium reddere ei cogatur. Porro, quum dicimus Satanam Deo resistere, & illius opera cum hujus operibus dissidere, hanc repugnantiam & hoc certamen à Dei permissione pendere simul asserimus. De voluntate jam non loquor, nec etiam de conatu, sed de effectu tantum. Quando enim improbus est natura diabolus, minime ad obedientiam divinæ voluntatis propensus est, sed totus ad contumaciam & rebellionem fertur. Hoc igitur à seipso suaque nequitia habet, ut cupiditate & proposito, Deo adversetur. Hac improbitate exstimulatur ad conatum earum rerum, quas maxime adversarias esse Deo putat. Sed quia Deus illum potentiæ suæ freno vinctum constrictumque tenet, ea modo exequitur, quæ sibi divinitus concessa fuerint: atque ita creatori suo, velit nolit, obsequitur: quia cogitur ministerium præbere, quocunque ille impulerit.

Job. 1: 6. & 2: 1. 1 Reg. 22. vers. 20. 1 Sam. 16. vers. 14. & 18: 10. Psa. 78: 49. 2 Thess. 2. vers. 9, 11.

Deinde, Deus ita illuc inflectit spiritus immundos, ut illis fideles exercendos tantum, incredulos & impios gubernandos permittat.

18. Jam vero, quia Deus immundos spiritus, prout libitum est, huc illuc inflectit: hoc regimen ita temperat, ut fideles pugnando exerceant, adoriantur insidiis, incursionibus sollicitent, pugnando urgeant, fatigent etiam sæpe, conturbent, pavefaciant, ac interdum vulnerent, sed nunquam vincant nec opprimant: impios autem subactos trahant, in eorum animis & corporibus imperium exerceant, ad omnia flagitia velut mancipiis abutantur. Quantum ad fideles attinet, quia ab ejusmodi hostibus inquietantur: ideo has exhortationes audiunt, *Nolite locum dare diabolo. Diabolus hostis vester, ut leo rugiens circuit, quærens quem devoret: cui resistite fortes fide.* & similes. Ab hoc genere certaminis se non fuisse immunem fatetur Paulus, quum scribit ad remedium domandæ superbiæ sibi datum Satanæ angelum, à quo humiliaretur. Omnibus ergo filiis Dei commune est id exercitium. Quia autem promissio illa de conterendo Satanæ capite ad Christum & omnia ejus membra communiter pertinet, ideo nego vinci unquam vel opprimi ab eo fideles posse. Consternuntur quidem sæpe, sed non exanimantur, quin se recolligant: concidunt violentia ictuum, sed postea eriguntur: vulnerantur, sed non lethaliter: denique sic laborant toto vitæ curriculo, ut in fine victoriam obtineant. quod tamen ad singulos actus non restringo. Scimus enim justa Dei vindicta, Satanæ permissum fuisse ad tempus Davidem, ut ejus impulsu populum numeraret: nec frustra spem veniæ relinquit Paulus etiam, siqui diaboli laqueis irretiti fuerint. Ideo alibi idem Paulus promissionem superius citatam inchoari in hac vita, ubi luctandum est, ostendit: post luctam adimpleri, quum dicit, *Deus autem pacis brevi Satanam conteret sub pedibus vestris.* In capite quidem nostro semper ad plenum extitit hæc victoria: quia nihil in eo habuit princeps mundi: in nobis autem, qui membra ejus sumus, ex parte nunc apparet: perficietur autem, quum carne nostra exuti, secundum quam infirmitati obnoxii adhuc sumus, Spiritus sancti virtute pleni erimus. In hunc modum, ubi suscitatur erigiturque regnum Christi, Satan cum sua potestate concidit: quemadmodum ait Dominus ipse, *Videbam Satanam, quasi fulgur, de cælo cadentem.* Hoc enim responso confirmat, quod de prædicationis suæ potentia retulerant Apostoli. Item, *Quum princeps occupat atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet: quum autem supervenit fortior, ejicitur*, &c. Et in hunc finem Christus moriendo, vicit Satanam, qui habebat mortis imperium: & triumphum de omnibus ejus copiis egit, ne Ecclesiæ noceant: alioqui centies eam pessundaret singulis momentis. Nam (quæ nostra est imbecillitas, & quæ illius sunt furiosæ vires) quomodo vel tantillum contra multiplices & assiduos ejus impetus staremus, nisi freti ducis nostri victoria? Non ergo in animas fidelium permittit Deus regnum Satanæ, sed impios duntaxat & incredulos illi gubernandos tradit, quos in suo grege censeri non dignatur. Nam dicitur hunc mundum sine controversia occupare, donec à Christo exturbetur. Item, excæcare omnes, qui non credunt Euangelio. Item, peragere opus suum in filiis contumacibus. & merito: sunt enim impii omnes vasa iræ. Ideo, cui potius, quam divinæ ultionis ministro subjicerentur? Denique ex patre diabolo esse dicuntur: quia, ut in eo filii Dei agnoscuntur fideles, quod imaginem ejus gerunt: ita illi ex Satanæ imagine, in quam degenerarunt, ejus filii proprie censentur.

Eph. 4: 27. 1 Petr. 5: 8. 2 Cor. 12. vers. 7. Gen. 3: 15. 2 Sam. 24. vers. 1. 2 Tim. 2. vers. 26. Rom. 16. vers. 20. Luc. 10. vers. 18. Luc. 11. vers. 21. Joan. 12. vers. 31. 2 Cor. 4: 4. Eph. 2: 2. Rom. 9. vers. 22. Joan. 8: 44. 1 Joan. 3. vers. 8.

4. De natura malorum Angelorum: spiritualis videlicet sunt substantiæ, vel Spiritus sensu & intelligentia præditi.

19. Quemadmodum autem superius refutavimus nugatoriam illam de sanctis Angelis Philosophiam, quæ docet nihil esse, quam inspirationes, vel motiones bonas, quas in mentibus hominum Deus excitat: sic & hoc loco refellendi sunt, qui diabolos nihil quam malos affectus aut perturbationes esse nugantur, quæ nobis ingeruntur à carne nostra. Id autem breviter facere licebit, quia extant non pauca in hanc rem & satis aperta Scripturæ testimonia. Primum, quum immundi spiritus vocantur, & Angeli apostatæ, qui ab origine sua degenerarunt, ipsa nomina satis exprimunt, non motiones aut affectiones mentium, sed magis revera, quod dicuntur, mentes vel spiritus sensu & intelligentia præditos. Similiter ubi filii Dei cum diaboli filiis, tam à Christo, quam ab Joanne conferuntur, nonne inepta esset comparatio, si nomen diaboli nihil quam malas inspirationes designaret? Et Joannes aliquid etiamnum apertius addit, diabolum ab initio peccare. Similiter, quum Michaëlem archangelum inducit Judas pugnantem cum diabolo: certe Angelo bono opponit malum & defectorem. Cui respondet id, quod legitur in historia Job, comparuisse Satanam cum sanctis Angelis coram Deo. Clarissimi autem omnium sunt illi loci, qui mentionem pœnæ faciunt, quam sentire incipiunt à Dei judicio, & præcipue sensuri sunt in resurrectione. *Fili David, cur venisti ante tempus ad torquendum nos?* Item, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus.* Item, *Si propriis angelis non pepercit; sed catenis detractos projecit in caliginem ad æternam damnationem servandos*, &c. Quam ineptæ loquutiones forent, destinatos æterno judicio diabolos, ignem illis esse præparatum, jam torqueri ipsos & cruciari à Christi gloria, si nulli essent omnino diaboli? Sed quoniam hæc res disputatione non eget apud eos, qui verbo Domini fidem habent, apud istos vero inanes speculatores, quibus nihil placet nisi novum, Scripturæ testimoniis parum proficitur: videor mihi fecisse, quod volui, ut scili-

Matth. 12. vers. 43. Joan. 8: 44. Joan. 3: 19. Jud. v. 6. 1 Joan. 3. vers. 8. Jud. v. 9. Job. 1: 6. & 2: 1. Matth. 8. vers. 29. ibid. 25: 41. 2 Petr. 2: 4.

scilicet instructæ sint piæ mentes adversus ejusmodi deliria, quibus inquieti homines se & alios simpliciores turbant. Fuit autem operæpretium hoc quoque attingere, ne qui illo errore impliciti, dum putant nullum se habere hostem, fiant ad resistendum segniores & incautiores.

Postrema pars capitis, creationis historiam paucis complectens, cujus notitia nos docet quid de Deo scire nostra refert.

20. Interea ne pigeat in hoc pulcherrimo theatro piam oblectationem capere ex manifestis & obviis Dei operibus. Est enim hoc (ut alibi diximus) etsi non præcipuum, naturæ tamen ordine primum fidei documentum, quaquaversum oculos circumferamus, omnia quæ occurrunt, meminisse Dei esse opera: & simul quem in finem à Deo condita sint, pia cogitatione reputare. Ergo, ut vera fide apprehendamus, quod de Deo scire refert, historiam creationis mundi operæpretium est in primis tenere, qualiter à Mose breviter exposita, & à sanctis deinde viris, Basilio præsertim & Ambrosio, copiosius illustrata est. Ex ea discemus, Deum Verbi ac Spiritus sui potentia ex nihilo creasse cælum & terram: hinc omne genus animalia resque inanimatas produxisse, mirabili serie distinxisse innumeram rerum varietatem, suam unicuique generi naturam indidisse, assignasse officia, loca attribuisse & stationes: &, quum omnia sint corruptioni obnoxia, providisse tamen, ut singulæ species ad diem extremum salvæ conserventur. Proinde alias fovere arcanis modis, & novum subinde vigorem illis quasi instillare: aliis vim propagandi contulisse, ne suo interitu prorsus intereant. Itaque cælum & terram, quam fieri potuit absolutissima rerum omnium copia, varietate, pulchritudine, non secus atque amplam ac splendidam domum, exquisitissima simul & copiosissima supellectile instructam ac refertam, mirabiliter exornasse. Demum hominem formando, eumque tam specioso decore totque ac tantis dotibus insigniendo, præclarissimum in eo suorum operum specimen edidisse. Verum, quoniam mundi creationem enarrare mihi non est propositum, satis sit hæc paucula iterum in transitu attigisse. Melius enim est, ut jam monui lectores, ex Mose & aliis qui mundi historiam fideliter ac diligenter memoriæ commendarunt, pleniorem hujus loci intelligentiam petere.

1. Ea nempe ad hoc in primis valet, ut quas in suis creaturis conspicuas virtutes exhibet Deus omnipotens, non ingrata vel incogitantia vel oblivione transeamus.

21. Quorsum vero tendere, & quem in scopum referri debeat operum Dei consideratio, pluribus disputare nihil attinet: quum & alibi magna ex parte expedita hæc quæstio, & quantum præsentis instituti interest, paucis verbis absolvi queat. Sane, si pro dignitate explicare libeat, quam inæstimabilis Dei sapientia, potentia, justitia, bonitas in mundi compositione reluceat, nullus orationis splendor, nullus ornatus tantæ rei magnitudini par erit. Nec dubium, quin velit nos Dominus in hac sancta meditatione continenter occupari: ut dum illas immensas sapientiæ, justitiæ, bonitatis, potentiæ suæ divitias in omnibus creaturis, velut in speculis contemplamur, non tantum eas fugiente oculo percurramus, & evanido (ut sic loquar) intuitu: sed in ea cogitatione diu immoremur: eam serio ac fideliter animis revolvamus, memoriaque identidem repetamus. Verum, quia nunc in didactico versamur genere, ab iis supersedere nos convenit, quæ longas declamationes requirunt. Ergo, ut compendio studeam, tunc sciant lectores se vera fide apprehendisse, quid sit Deum cæli & terræ esse creatorem, si illam primum universalem regulam sequantur, ut quas in suis creaturis Deus exhibet conspicuas virtutes, non ingrata, vel incogitantia, vel oblivione transeant: deinde sic ad se applicare discant, quo penitus afficiantur in suis cordibus. Prioris exemplum est, dum reputamus quanti fuerit artificis, hanc stellarum multitudinem, quæ in cælo est, tam disposita serie ordinare & aptare, ut nihil excogitari possit aspectu speciosius: alias ita inserere & affigere suis stationibus, ut moveri nequeant: aliis liberiorem cursum concedere, sed ita, ut errando non ultra spatium vagentur: omnium motum ita temperare, ut dies & noctes, menses, annos & anni tempora metiatur: & hanc quoque, quam quotidie cernimus, inæqualitatem dierum ad tale temperamentum redigere, ut nihil confusionis habeat. Sic quoque dum potentiam observamus, in sustinenda tanta mole, in tam celeri cælestis machinæ volutatione gubernanda, & similibus. Hæc enim paucula exempla satis declarant, quid sit Dei virtutes in mundi creatione recognoscere. Alioqui, si totam rem, ut dixi, oratione persequi libeat, nullus erit modus: quando tot sunt divinæ potentiæ miracula, tot insignia bonitatis, tot sapientiæ documenta, quot sunt in mundo rerum species, imo quot sunt res vel magnæ vel exiguæ.

Exemplum prioris hujus notitiæ.

2. Deinde & ad illud (quod fidem propius respicit) ut eas nostra causa creatas esse agnoscamus, quo magis ad Dei fiduciam, invocationem, laudem & amorem excitemur.

22. Restat altera pars, quæ ad fidem propius accedit: ut dum animadvertimus in bonum ac salutem nostram Deum omnia destinasse, simul in nobis ipsis, & tantis, quæ in nos contulit, bonis, sentimus ipsius potentiam & gratiam: inde nos ad ipsius fiduciam, invocationem, laudem, amorem excitemus. Porro omnia se hominis causa condere, ipso creandi ordine demonstravit ipse Dominus, ut paulo ante admonui. Non enim abs re est, quod mundi fabricam in sex dies distribuit: quum nihilo difficilius esset, uno momento totum opus simul omnibus numeris complere, quam ejusmodi progressione sensim ad complementum pervenire. Verum, in eo suam erga nos providentiam paternamque sollicitudinem commendare voluit, quod antequam hominem fingeret, quicquid utile illi ac salutare providebat fore, id totum præparavit. Quantæ nunc ingratitudinis foret, dubitare, an huic optimo Patri curæ simus, quem videmus de nobis, priusquam nasceremur, fuisse sollicitum? Quam impium esset diffidentia trepidare, ne aliquando nos in necessitate destituat ejus benignitas, quam videmus nondum natis cum summa bonorum omnium affluentia fuisse expositam? Adhæc audimus ex Mose, nobis ejus liberalitate subjectum, quicquid omnino rerum est in toto orbe. Certum est, non ideo fecisse, quo nos luderet inani titulo donationis. Ergo nihil unquam nobis defuturum est, quoad salutis nostræ referet. Denique ut semel finiam, quoties Deum nominamus cæli & terræ creatorem, simul in mentem nobis veniat, eorum omnium, quæ condidit, dispensationem in manu ac potestate ipsius esse, nos vero esse ipsius filios, quos alendos & educandos in suam fidem custodiamque receperit: ut bonorum omnium summam ab eo uno expectemus, ac certo speremus illum nunquam passurum nos rebus ad salutem necessariis indigere, ne aliunde spes nostra pendeat: ut quicquid desideramus, ad eum vota nostra respiciant: cujuscunque rei fructum percipimus, ejus esse beneficium agnoscamus, & cum gratiarum actione profiteamur: ut tanta bonitatis ac beneficentiæ suavitate illecti, ipsum toto pectore amare & colere studeamus.

Gen. 1: 28. & 9: 2.

CAP. XV.

Qualis homo sit creatus: ubi de animæ facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima naturæ integritate disseritur.

Partes hujus capitis.

1. *In hac disputatione de hominis statu ante lapsum, regulis necessariis adhibitis, primum de corporis creatione agitur, & quid nos doceat ejus ex terra formatio & vivificatio, sect.* 1.
2. *Variis & validis argumentis probatur animæ humanæ immortalitas, sect.* 2.
3. *De imagine Dei (immortalitatis animæ humanæ argumento firmissimo) tractatus, refutatis quorundam deliriis, sect.* 3.
4. *Discussis nebulis errorum, quæ luci veritatis tenebras offundunt, additur de facultatibus animæ humanæ ante lapsum Theologica & Philosophica consideratio, sect.* 4, 5, 6, 7. & 8.

Duplex hominis cognitio, ante & post lapsum. De priore hoc capite agitur.

JAm de hominis creatione dicendum: non modo, quia inter omnia Dei opera nobilissimum ac maxime spectabile est justitiæ ejus, & sapientiæ, & bonitatis specimen: sed quia, ut initio diximus, non potest liquido & solide cognosci Deus à nobis, nisi accedat mutua nostri cognitio. Etsi autem ea duplex est: nempe, ut sciamus quales nos prima origine simus conditi, & qualis nostra conditio esse cœperit post Adæ lapsum (nec vero multum prodesset creationem nostram tenere, nisi in hac tristi ruina agnosceremus, qualis sit naturæ nostræ corruptela & deformitas) nunc tamen integræ naturæ descriptione contenti erimus. Et sane antequam ad miseram istam hominis conditionem, cui nunc addictus est, descendamus, operæpretium est tenere, qualis ab initio conditus fuerit. Cavendum est enim, ne præcise tantum naturalia hominis mala demonstrando, ea videamur ad naturæ auctorem referre: quandoquidem in hoc prætextu se habere satis defensionis putat impietas, si obtendere queat, quicquid habet vitii, à Deo quodammodo profectum esse: nec dubitat, si redarguitur, cum Deo ipso litigare, culpamque in eum transcribere, cujus merito rea agitur. Et qui religiosius loqui de numine videri volunt, libenter tamen excusationem pravitatis suæ captant à natura, non cogitantes se Deum quoque (licet obscurius) sugillare: cujus in contumeliam recideret, siquid vitii inesse naturæ probaretur. Quum ergo videamus carnem inhiare subterfugiis omnibus, quibus utcunque derivari alio à se malorum suorum culpam existimat, huic malitiæ diligenter obviandum est. Itaque sic tractanda est humani generis calamitas, ut præcidatur omnis tergiversatio, & justitia Dei ab omni insimulatione vindicetur. Postea suo loco videbimus, quam longe absint homines ab ea puritate, qua donatus fuerat Adam. Ac primo tenendum est, quum ex terra & luto sumptus fuit, injectum fuisse superbiæ frenum: quia nihil magis absurdum est, quam sua excellentia gloriari, qui non solum habitant tugurium luteum, sed qui sunt ipsi ex parte terra & cinis. Quod autem Deus vas testaceum non modo animare dignatus est, sed etiam domicilium esse voluit immortalis spiritus, jure in tanta fictoris sui liberalitate gloriari potuit Adam.

Regulæ seu cautiones in hac disputatione in primis observandæ.

lib. 2. c. 1. & 2. & 3. Gen. 2: 7. & 3. v. 19, 23.

Quid nos doceat corpus è luto formatum, & animatum.

Anima humanæ immortalitas probatur.

2. Porro hominem constare anima & corpore, extra controversiam esse debet: atque animæ nomine essentiam immortalem, creatam tamen intelligo, quæ nobilior ejus pars est. Interdum spiritus vocatur: etsi enim dum simul junguntur hæc nomina, significatione inter se differunt: ubi tamen seorsum ponitur spiritus, tantundem valet atque anima. sicuti quum Solomo de morte loquens, dicit tunc spiritum ad Deum redire, qui dedit illum. Et Christus spiritum suum Patri commendans, Stephanus etiam Christo, non aliud intelligunt, quam ubi soluta est à carnis ergastulo anima, Deum esse perpetuum ejus custodem. Qui vero animam imaginantur ideo spiritum dici, quia flatus sit, aut vis divinitus infusa corporibus, quæ tamen essentia careat: eos nimis crasse desipere, & res ipsa, & tota Scriptura ostendit. Verum quidem est, dum terræ plus justo affixi sunt homines, hebetari, imo, quia à Patre luminum alienati sunt, tenebris esse obcæcatos, ut se à morte fore superstites non cogitent. interim tamen non ita in tenebris extincta lux est, quin immortalitatis suæ sensu tangantur. Certe conscientia, quæ inter bonum & malum discernens, Dei judicio respondet, indubium est immortalis spiritus signum. Quomodo enim ad Dei tribunal penetraret motus sine essentia, & terrorem sibi ex reatu incuteret? Neque enim spiritualis pœnæ metu afficitur corpus, sed in solam animam cadit: unde sequitur, essentia præditam esse. Jam ipsa Dei cognitio satis coarguit, animas, quæ mundum transcendunt, esse immortales, quia ad vitæ fontem non perveniret vigor evanidus. Denique, quum tot præclaræ dotes, quibus humana mens pollet, divinum aliquid insculptum ei esse clamitent, totidem sunt immortalis essentiæ testimonia. Nam qui brutis animalibus inest sensus, extra corpus non egreditur: vel saltem non longius se extendit, quam ad res sibi objectas. Mentis vero humanæ agilitas cælum & terram, naturæque arcana perlustrans, & ubi secula omnia intellectu & memoria complexa est, singula digerens sua serie, futuraque ex præteritis colligens, clare demonstrat latere in homine aliquid à corpore separatum. Deum invisibilem & Angelos intelligentia concipimus, quod minime in corpus competit. Recta, justa, & honesta, quæ sensus corporeos latent, apprehendimus. Ergo hujus intelligentiæ sedem spiritum esse oportet. Imo somnus ipse, qui hominem obstupefaciens, vita etiam exuere videtur, non obscurus est immortalitatis testis: quando non modo earum rerum, quæ nunquam factæ sunt, cogitationes suggerit, sed etiam in futurum tempus præsagia. Breviter hæc attingo, quæ profani quoque scriptores splendidiore verborum ornatu magnifice extollunt: sed apud pios lectores satis valebit simplex admonitio. Jam nisi anima essentiale quiddam esset à corpore separatum, non doceret Scriptura nos habitare domos luteas, & morte migrare ex tabernaculo carnis: exuere quod corruptibile est, ut tandem ultimo die reportemus mercedem, prout se quisque gesserit in corpore. Nam hi certe loci, & similes, qui passim occurrunt, non solum manifeste distinguunt animam à corpore, sed hominis nomen ad eam transferendo, præcipuam esse partem indicant. Jam quum hortatur fideles Paulus, ut se mundent ab omni inquinamento carnis & spiritus, duas partes, in quibus resident sordes peccati, constituit. Petrus quoque Christum vocans animarum pastorem & episcopum, perperam loquutus esset, nisi essent animæ, erga quas fungeretur hoc officio. Neque staret,

Eccl. 12: 7. Luc. 23. vers. 46. Act. 7: 59.

1. Testimonio conscientiæ.

2. Dei cognitione.

3. Præclaris dotibus quibus pollet.

4. Conceptionibus mirandis quæ per somnum fiunt.

5. Innumeris argumentis è Scriptura S. depromptis.

Job 4: 19. 2 Cor. 5: 4. 2 Petr. 1. v. 13, 14. 2 Cor. 5. vers. 10. 2 Cor. 7: 1. 1 Petr. 2. vers. 25.

1 Pet. 1: 9. ibid 2: 11. vide Calvin. in Pſychopann. & in inſtr. adv. liber. c. 11. 12. Heb. 13. verſ. 17. 2 Cor. 1. verſ. 23. Matth. 10. verſ. 28. Luc. 12: 5. Heb. 12. verſ. 9. Luc. 16. verſ. 12. 2 Cor. 5. verſ. 6, 8. Actor. 23. verſ. 8.

ſtaret, quod dicit de æterna animarum ſalute: & quod jubet animas purificare, & pravas cupiditates militare adverſus animam: quod item auctor epiſtolæ ad Hebræos paſtores dicit excubias agere, ut rationem reddant pro animabus noſtris: niſi propriam eſſentiam animæ haberent. Eodem ſpectat, quod Paulus teſtem invocat Deum in animam ſuam: quia rea coram Deo non fieret, niſi pœnæ eſſet obnoxia. Quod etiam clarius exprimitur Chriſti verbis, dum timere eum jubet, qui, poſtquam occiderit corpus, animam poteſt mittere in gehennam ignis. Jam, dum auctor epiſtolæ ad Hebræos patres carnis noſtræ à Deo diſtinguit, qui unus eſt pater ſpirituum, non potuit clarius animarum eſſentiam aſſerere. Adhæc, niſi animæ corporum ergaſtulis ſolutæ manerent ſuperſtites, abſurde induceret Chriſtus Lazari animam gaudio fruentem in ſinu Abrahæ: & rurſum divitis animam horrendis tormentis addictam. Hoc idem Paulus confirmat, nos à Deo peregrinari docens, quamdiu in carne habitamus: ejus vero præſentia extra carnem frui. Ne longior ſim in re parum obſcura, hoc tantum ex Luca addam, inter Sadducæorum errores referri, quod ſpiritus & Angelos eſſe non crederent.

De imagine Dei, immortalitatis animæ firmiſſ. argumenta. Geneſ. 1. verſ. 27.

3. Hujus etiam rei probatio inde firma colligitur, quod dicitur homo creatus ad imaginem Dei. Quamvis enim in homine externo refulgeat Dei gloria, propriam tamen imaginis ſedem in anima eſſe dubium non eſt. Non inficior quidem, externam ſpeciem, quatenus nos diſtinguit à brutis animalibus, ac ſeparat, ſimul Deo propius adjungere: nec vehementius contendam, ſiquis cenſeri velit ſub imagine Dei, quod quum prona ſpectent

Ovid. Metam. lib. 1.

——— *animalia cætera terram,*
Os homini ſublime datum eſt, cælumque videre
Juſſus, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Qualis ſit hæc imago. *Oſiandri deliria de imagine Dei refelluntur.*

Modo fixum illud maneat, imaginem Dei, quæ in his externis notis conſpicitur, vel emicat, ſpiritualem eſſe. Oſiander enim (quem ſcripta ejus teſtantur in futilibus commentis perverſe fuiſſe ingenioſum) imaginem Dei promiſcue, tam ad corpus, quam ad animam extendens, cælum terræ miſcet. Dicit Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum in homine locare ſuam imaginem, quia utcunque ſtetiſſet Adam integer, Chriſtus tamen futurus fuerit homo. Ita ſecundum eum corpus, quod deſtinatum erat Chriſto, exemplar ac typus fuit corporeæ illius figuræ, quæ tunc formata fuit. Sed ubi reperiet Chriſtum Spiritus eſſe imaginem? Fateor certe in Mediatoris perſona lucere totius divinitatis gloriam: ſed quomodo Sermo æternus vocabitur Spiritus imago, quem ordine præcedit? Denique evertitur inter Filium & Spiritum diſtinctio, ſi hic illum nominet ſuam imaginem. Adhæc ſcire ex eo velim, quomodo Chriſtus in carne, quam induit, Spiritum ſanctum referat, & quibus notis vel lineamentis exprimat ejus ſimilitudinem. Et quum Filii quoque perſonæ ſermo ille, *Faciamus hominem*, &c. communis ſit, eum ſui ipſius imaginem ſequitur eſſe: quod ab omni ratione abhorret. Adde, quod nonniſi ad Chriſti hominis typum vel exemplar formatus fuit homo, ſi recipitur Oſiandri figmentum. atque ita idea, ex qua ſumptus eſt Adam, fuit Chriſtus, quatenus veſtiendus carne erat: quum Scriptura longe alio ſenſu doceat eum in imagine Dei creatum eſſe. Plus coloris habet eorum argutia, qui exponunt, Adam creatum fuiſſe in imagine Dei, quia Chriſto, qui unica Dei imago eſt, fuerit conformis: ſed in ea quoque nihil eſt ſolidum. Diſputatio etiam non parva eſt de imagine, & ſimilitudine, dum interpretes differentiam, quæ nulla eſt, inter duas iſtas voces, quærunt, niſi quod ſimilitudo, vice expoſitionis, addita eſt. Primo, ſcimus Hebræis tritas eſſe repetitiones, quibus rem unam bis explicant: deinde, in re ipſa nulla eſt ambiguitas, quin Dei imago nominetur homo, quia Deo ſimilis eſt. Unde ridiculos eſſe apparet, qui ſubtilius philoſophantur in nominibus illis, ſive *Zelem*, hoc eſt imaginem, ſtatuant in ſubſtantia animæ, & *Demuth*, hoc eſt ſimilitudinem, in qualitatibus, ſive aliud diverſum afferant. quia ubi Deus hominem creare decrevit in imagine ſua, quod erat obſcurius, exegetice repetit hac particula, *ad ſimilitudinem.* quaſi diceret ſe hominem facturum, in quo ſeipſum, velut in imagine, repræſentaret, propter inſculptas ſimilitudinis notas. Itaque Moſes paulo poſt idem recitans, imaginem Dei bis ponit, omiſſa ſimilitudinis mentione. Frivolum autem eſt, quod objicit Oſiander, non dici partem hominis, vel animam cum ſuis dotibus, imaginem Dei: ſed totum Adam, cui nomen à terra, unde ſumptus eſt, impoſitum fuit. frivolum, inquam, ſani omnes lectores hoc judicabunt. Nam, dum mortalis vocatur totus homo, non ideo morti ſubjicitur anima: nec rurſum, ubi dicitur animal rationale, ideo in corpus ratio vel intelligentia competit. Quamvis ergo anima non ſit homo, abſurdum tamen non eſt, eum animæ reſpectu vocari Dei imaginem: etſi principium, quod nuper poſui, retineo, patere Dei effigiem ad totam præſtantiam, qua eminet hominis natura inter omnes animantium ſpecies. Proinde hac voce notatur integritas, qua præditus fuit Adam, quum recta intelligentia polleret, affectus haberet compoſitos ad rationem, ſenſus omnes recto ordine temperatos, vereque eximiis dotibus opificis ſui excellentiam referret. Ac quamvis primaria ſedes Divinæ imaginis fuerit in mente & corde, vel in anima ejuſque potentiis: nulla tamen pars fuit etiam uſque ad corpus, in qua non ſcintillæ aliquæ micarent. Certum eſt, in ſingulis etiam mundi partibus fulgere lineamenta quædam gloriæ Dei: unde colligere licet, ubi in homine locatur ejus imago, tacitam ſubeſſe antitheſin, quæ hominem ſupra alias omnes creaturas extollat, & quaſi ſeparet à vulgo. Neque vero negandum eſt, Angelos ad Dei ſimilitudinem creatos eſſe, quando ſumma noſtra perfectio (teſte Chriſto) erit, ſimiles illis fieri. Sed non fruſtra peculiari hoc elogio, Dei erga nos gratiam commendat Moſes: præſertim quum viſibiles tantum creaturas homini comparet.

Geneſ. 1. verſ. 26. De Oſiandri nugamentis vide lib. 2. cap. 12. ſect. 5. &c. *Imago & ſimilitudo an differant.* *Alia Oſiandri objectio.* *Reſponſio.* *In toto Adamo Dei imago elucebat.* Matth. 22. verſ. 30.

Imago Dei in anima, quibus facultatibus cenſeri debeat, ex inſtauratione per Chriſtum colligitur.

4. Nondum tamen data eſſe videtur plena imaginis definitio, niſi clarius pateat, quibus facultatibus præcellat homo, & quibus ſpeculum cenſeri debeat gloriæ Dei. Id vero non aliunde melius, quam ex reparatione corruptæ naturæ cognoſci poteſt. Quin Adam, ubi excidit è gradu ſuo, hac defectione à Deo alienatus ſit, minime dubium eſt. Quare, etſi demus non prorſus exinanitam ac deletam in eo fuiſſe Dei imaginem, ſic tamen corrupta fuit, ut quicquid ſupereſt, horrenda ſit deformitas. Ideoque recuperandæ ſalutis nobis initium eſt in ea inſtauratione, quam conſequimur per Chriſtum, qui etiam hac de cauſa vocatur ſecundus Adam: quia nos in veram & ſolidam integritatem reſtituit. Quamvis enim vivificantem Spiritum, quo donantur à Chriſto fideles, opponens Paulus animæ viventi, in qua creatus fuit Adam, uberiorem gratiæ menſuram in regeneratione commendet: non tamen alterum illud caput tollit, hunc regenerationis eſſe finem, ut nos Chriſtus ad imaginem Dei reformet. Itaque alibi novum hominem renovari docet ſecundum imaginem ejus qui creavit illum. Cui reſpondet illud, *Induite novum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt.* Jam videndum eſt, quid maxime ſub hac renovatione comprehendat Paulus. Priore loco agnitionem ponit, altero autem ſinceram juſtitiam, & ſanctitatem: unde colligimus, initio in luce mentis, in

Quid ſub hac inſtauratione comprehendatur.

cordis rectitudine, partiumque omnium sanitate, conspicuam fuisse Dei imaginem. Quanquam enim fateor synecdochicas esse loquendi formas, non potest tamen principium hoc convelli, quod in renovatione imaginis Dei præcipuum est, in ipsa etiam creatione tenuisse summum gradum. Eodem

2 Cor. 3. vers. 18.

pertinet, quod alibi tradit, nos revelata facie gloriam Christi speculantes, in eandem imaginem transformari. Videmus nunc ut Christus perfectissima sit Dei imago, ad quam formati sic instauramur, ut vera pietate, justitia, puritate, intelligentia imaginem Dei gestemus. Quo posito, Osiandrica illa de figura corporis imaginatio, per se facile evanescit. Quod autem vir solus imago & gloria Dei vocatur

1 Cor. 11. vers. 7.

apud Paulum, & mulier excluditur ab hoc honoris gradu, ad ordinem politicum restringi ex contextu patet. At sub imagine, cujus fit mentio, comprehendi quicquid ad spiritualem & æternam vitam spectat, jam satis probatum esse arbitror. Hoc idem

Joan. 1: 4.

aliis verbis confirmat Joannes, asserens vitam, quæ in æterno Dei Sermone ab initio erat, fuisse lucem hominum. Nam quum propositum sit, singularem Dei gratiam, qua homo reliquis animantibus præcellit, laudare, ut eum segreget ex communi numero, quia non vulgarem adeptus est vitam, sed conjunctam cum luce intelligentiæ: simul ostendit, quomodo ad imaginem Dei sit conditus. Ergo, quum Dei imago sit integra naturæ humanæ præstantia, quæ refulsit in Adam ante defectionem, postea sic vitiata & prope deleta, ut nihil ex ruina, nisi confusum, mutilum, labeque infectum superfit: nunc aliqua ex parte conspicitur in electis, quatenus Spiritu regeniti sunt: plenum vero fulgorem obtinebit in cælo. Ut vero sciamus, quibus partibus constet, de animæ facultatibus disserere operæpretium est. Nam illa Augustini speculatio minime firma est, *animam Trinitatis esse speculum*, quia in ea resident intellectus, voluntas, & memoria. Neque etiam probabilis eorum opinio, qui Dei similitudinem in dominatu ei tradito locant: acsi Deum hac nota solum referret, quia constitutus sit omnium rerum herus ac possessor, quum penes ipsum, non extra, proprie quærenda sit: imo interius sit animæ bonum.

Imago Dei in homine ante lapsum, quid fuerit: in quibus nunc conspiciatur: quando & ubi perfecta apparebit.

lib. de Trinit. 10. & lib. de Civit. Dei 11. vide Calvin. in Psychopann. & comment. in Genes.

5. Cæterum antequam longius progrediar, Manichæorum delirio occurrere necesse est, quod rursus hac ætate invehere tentavit Servetus. Quod dicitur inspirasse Deus in faciem hominis spiraculum vitæ, putarunt animam traducem esse substantiæ Dei: quasi aliqua immensæ divinitatis portio in hominem fluxisset. Atqui hic diabolicus error, quam crassas & fœdas absurditates secum trahat, breviter

Prius quam de animæ facultatibus disserat, refellit Manichæorum & Serveti delirium de animæ origine.

Gen. 2: 7.

ostendere facile est. Nam, si ex Dei essentia per traducem sit anima hominis, sequetur, Dei naturam non solum mutationi esse obnoxiam & passionibus, sed ignorantiæ quoque, pravis cupiditatibus, infirmitati & omne genus vitiis. Nihil homine inconstantius, quia ejus animam exagitant & varie distrahunt contrarii motus: subinde per inscitiam hallucinatur: minimis quibusque tentationibus victus succumbit: animam ipsam scimus sordium omnium lacunam ac receptaculum esse: quæ omnia Dei naturæ ascribere conveniet, si recipimus animam esse ex Dei essentia, vel arcanum divinitatis influxum. Quis ad hoc portentum non exhorreat? Vere qui-

Actor. 17. vers. 28.

dem ex Arato Paulus nos dicit esse Dei progeniem: sed qualitate, non substantia, quatenus sc. divinis nos dotibus ornavit. Interea Creatoris essentiam lacerare, ut partem quisque possideat, nimiæ amentiæ est. Animas ergo, quamvis illis insculpta sit imago Dei, creatas esse non minus quam Angelos, certo statuendum est. Creatio autem non transfusio est, sed essentiæ ex nihilo exordium. Nec vero, si à Deo spiritus datus est, & ex carne migrando ad eum redit, protinus dicendum est, ex ejus substantia decerptum esse. Atque hac quoque in parte Osiander, dum suis illusionibus effertur, impio errore se implicuit, imaginem Dei in homine non agnoscens sine essentiali justitia, quasi nos inæstimabili Spiritus sui virtute conformes sibi reddere nequeat Deus, quin substantialiter Christus in nos se transfundat. Quocunque colore has præstigias fucare conentur nonnulli, oculos sanis lectoribus nunquam ita perstringent, quin videant resipere Manichæorum errorem. Atque ubi de imaginis instauratione disserit

Et Osiandri, imaginem Dei in homine non agnoscentis, sine essentiali justitia.

2 Cor. 3. vers. 18.

Paulus, ex ejus verbis elicere promptum est, non substantiæ influxu, sed Spiritus gratia & virtute hominem fuisse Deo conformem. Dicit enim Christi gloriam speculando, in eandem imaginem nos transformari tanquam à Domini Spiritu: qui certe ita in nobis operatur, ut Deo consubstantiales nos reddat.

6. Animæ definitionem à Philosophis petere stultum esset, quorum nemo fere, excepto Platone, substantiam immortalem solide asseruit. Eam quidem alii quoque Socratici attingunt: sed ita, ut nemo aperte doceat, de quo ipse persuasus non fuit. Inde autem Platoni rectior sententia, quod imaginem Dei in anima considerat. Alii ejus potentias ac facultates ita præsenti vitæ affigunt, ut extra corpus nihil reliquum faciant. Porro ex Scriptura ante docuimus, esse substantiam incorpoream: nunc addendum est, quamvis proprie loco non comprehendatur, corpori tamen inditam, illic quasi in domicilio habitare: non tantum, ut omnes ejus partes animet, & organa reddat apta & utilia suis actionibus, sed etiam, ut primatum in regenda hominis vita teneat: nec solum, quoad officia terrenæ vitæ, sed ut ad Deum colendum simul excitet. Hoc postremum tametsi in corruptione liquido non cernitur, ejus tamen reliquiæ in ipsis vitiis impressæ manent. Unde enim tanta famæ cura hominibus, nisi ex pudore? unde autem pudor, nisi ex honesti respectu? cujus principium & causa est, quod se ad colendam justitiam natos esse intelligunt: in quo inclusum est religionis semen. Sicut autem absque controversia ad cælestis vitæ meditationem conditus fuit homo, ita ejus notitiam animæ fuisse insculptam certum est. Et sane, præcipuo intelligentiæ usu careret homo, si sua eum lateret felicitas: cujus perfectio est, cum Deo conjunctum esse. unde & præcipua animæ actio est, ut illuc aspiret: ac proinde, quo quisque magis ad Deum accedere studet, eo se probat ratione esse præditum.

Ad animæ facultates explicandas accedens, primum, doctrinam omnium fere Philosophorum variam, incertam & obscuram esse ostendit.

Animæ præstantia describitur.

Qui plures volunt esse animas in homine, hoc est, sensitivam & rationalem, etsi videntur aliquid afferre probabile, quia tamen in eorum rationibus nihil est firmum, repudiandi nobis sunt, nisi in rebus frivolis & inutilibus nos torquere libeat. Magnam repugnantiam esse dicunt, inter organicos motus, & rationalem animæ partem. Quasi non ipsa quoque ratio secum dissideat, & ejus consilia, alia cum aliis, non secus ac hostiles exercitus confligant. Sed quum hæc turbatio sit ex naturæ depravatione, perperam inde colligitur, duas esse animas, quia facultates, qua decet symmetria inter se non consentiant. Cæterum de ipsis facultatibus subtilius disserere Philosophis permitto: nobis ad ædificandam pietatem simplex definitio sufficiet. Vera quidem esse, nec jucunda modo cognitu, sed etiam utilia esse fateor, dextreque ab illis collecta, quæ docent: nec vero ab eorum studio prohibeo, qui discendi cupidi sunt. Admitto igitur primo loco esse quinque sensus, quos tamen Platoni organa magis vocari placet, quibus in sensum communem, ceu in receptaculum quoddam, objecta omnia instillentur: sequi phantasiam, quæ à sensu communi apprehensa dijudicet: postea rationem, penes quam universale est judicium: postremo mentem, quæ defixo quietoque intuitu contempletur, quæ ratio discurrendo volutare solet. Item menti, rationi, phanta-

Una tantum in uno homine anima.

Brevis recensio sententiæ Philosophorum de animæ facultatibus.

in Theæteto.

Arist. lib. 1. Ethic. cap. ult. item, lib. 6. cap. 2.

phantasiæ, tribus animæ facultatibus cognitivis tres etiam appetitivas respondere: voluntatem, cujus partes sint, quæ mens & ratio proponunt, appetere: vim irascendi, quæ à ratione & phantasia porrecta arripiat: vim concupiscendi, quæ à phantasia sensuque objecta apprehendat. Hæc, ut vera sint, aut saltem probabilia, quoniam tamen vereor, ne magis nos sua obscuritate involvant, quam juvent, omittenda censeo. Sicui libet alio modo animæ potentias distribuere, ut altera vocetur appetitiva: quæ tametsi rationis expers, rationi tamen obtemperat, si aliunde dirigatur: altera dicatur intellectiva, quæ sit per se ipsam rationis particeps: non valde reclamo. Nec istud refellere velim, tria esse agendi principia, sensum, intellectum, appetitum. Sed nos divisionem potius eligamus infra omnium captum positam, quæ certe à Philosophis peti non potest. Nam illi, dum simplicissime loqui volunt, animam dividunt in appetitum & intellectum: sed utrumque faciunt duplicem. Hunc interdum contemplativum esse dicunt, qui sola cognitione contentus, nullum actionis motum habeat: quam rem ingenii nomine designari putat Cicero. interdum practicum, qui boni malive apprehensione voluntatem varie moveat. Sub quo genere bene justeque vivendi scientia continetur. Illum quoque (appetitum dico) in voluntatem & concupiscentiam partiuntur: ac θέλησιν quidem esse, quoties rationi appetitus, quem ὁρμὴν appellant, obtemperat: πάθος autem fieri, ubi excusso rationis jugo, ad intemperiem excurrit. Ita semper in homine rationem imaginantur, qua se recte moderari queat.

Quid de ea Philosophorum sententia sit statuendum.

Themist. in lib. 3. de Anima, cap. 49. De duplici intellectu.

de finib. lib. 5.

7. Ab hac docendi ratione paulum discedere cogimur: quia Philosophi, quibus incognita erat naturæ corruptio, quæ ex defectionis pœna provenit, duos hominis status valde diversos perperam confundunt. Sic ergo habeamus, subesse duas humanæ animæ partes, quæ quidem præsenti instituto conveniant; intellectum & voluntatem. Sit autem officium intellectus, inter objecta discernere, prout unumquodque probandum aut improbandum visum fuerit: voluntatis autem, eligere & sequi, quod bonum intellectus dictaverit; aspernari ac fugere, quod ille improbarit. Nihil hic nos remorentur illæ Aristotelis minutiæ, nullam esse menti per se motionem, sed electionem esse quæ moveat: quam eandem nuncupat intellectum appetitivum. ne superfluis quæstionibus intricemur, satis sit nobis intellectum esse quasi animæ ducem & gubernatorem: voluntatem in illius nutum semper respicere, & judicium in suis desideriis expectare. Qua ratione vere tradidit ipse idem Aristoteles, simile quiddam esse in appetitu, fugam & persequutionem, quale est in mente, affirmatio aut negatio. Porro, quam certa nunc sit ad dirigendam voluntatem intellectus gubernatio, alibi videbitur: hic duntaxat volumus, nullam reperiri posse in anima potentiam, quæ non rite ad alterutrum istorum membrorum referatur. Atque hoc modo sensum sub intellectu comprehendimus: quem alii sic distinguunt, quod sensum ad voluptatem propendere dicunt, pro qua intellectus bonum sequatur. inde fieri ut appetitio sensus, concupiscentia fiat & libido: affectio intellectus, voluntas. Rursum pro appetitus nomine, quod illi malunt, voluntatis nomen, quod usitatius est, usurpo.

Divisio facultatum animæ, in intellectum & voluntatem, doctrinæ Christianæ convenientior.

vide lib. 2. c. 2. sect. 2. & 12.

ita Plato in Phædro.

lib. Eth. 6. cap. 2.

lib. 2. cap. 2. à sect. 12. ad 26.

8. Ergo animam hominis Deus mente instruxit, qua bonum à malo, justum ab injusto discerneret: ac quid sequendum vel fugiendum sit, præeunte rationis luce videret. unde partem hanc directricem τὸ ἡγεμονικὸν dixerunt Philosophi. Huic adjunxit voluntatem, penes quam est electio. His præclaris dotibus excelluit prima hominis conditio, ut ratio, intelligentia, prudentia, judicium non modo ad terrenæ vitæ gubernationem suppeterent, sed quibus transcenderent usque ad Deum & æternam felicitatem. Deinde ut accederet electio, quæ appetitus dirigeret, motusque omnes organicos temperaret: atque ita voluntas rationis moderationi esset prorsus consentanea. In hac integritate libero arbitrio pollebat homo, quo, si vellet, adipisci posset æternam vitam. Hic enim intempestive quæstio ingeritur de occulta prædestinatione Dei: quia non agitur quid accidere potuerit nec ne, sed qualis fuerit hominis natura. Potuit igitur Adam stare si vellet, quando non nisi propria voluntate cecidit: sed quia in utramque partem flexibilis erat ejus voluntas, nec data erat ad perseverandum constantia, ideo tam facile prolapsus est. Libera tamen fuit electio boni & mali: neque id modo, sed in mente & voluntate summa rectitudo, & omnes organicæ partes rite in obsequium compositæ, donec seipsum perdendo, bona sua corrupit. Hinc tanta Philosophis objecta caligo, quod in ruina ædificium, & in dissipatione aptas juncturas quærebant. Principium illud tenebant, non fore hominem rationale animal, nisi inesset libera boni & mali electio: veniebat etiam illis in mentem, alioqui tolli discrimen inter virtutes & vitia, nisi proprio consilio vitam homo institueret. Probe quidem hactenus, si nulla fuisset in homine mutatio, quæ dum ipsos latuit, nihil mirum, si cælum terræ misceant. Qui vero Christi se discipulos esse professi, in homine perdito, & in spirituale exitium demerso, liberum arbitrium adhuc quærunt, inter Philosophorum placita & cælestem doctrinam partiendo, plane desipiunt: ut nec cælum nec terram attingant. Sed hæc suo loco melius. Nunc duntaxat illud tenendum est, longe alium prima creatione fuisse hominem, quàm totam ejus posteritatem, quæ originem à corrupto trahens, hæreditariam labem ab eo contraxit. Nam ad rectitudinem formatæ erant singulæ animæ partes, & constabat mentis sanitas, & voluntas ad bonum eligendum libera. Siquis objiciat, quasi in lubrico fuisse positam, quia imbecilla esset facultas: satis ad tollendam excusationem valuit ille gradus. neque enim æquum fuit hac lege Deum constringi, ut hominem faceret, vel qui non posset, vel nollet omnino peccare. Præstantior quidem fuisset talis natura; sed præcise expostulare cum Deo, quasi hoc debuerit conferre homini, plusquam iniquum est: quando in ejus arbitrio fuit quantulumcunque vellet dare. Cur autem perseverantiæ virtute eum non sustinuerit, in ejus consilio latet: nostrum vero est ad sobrietatem sapere. Acceperat quidem posse, si vellet; sed non habuit velle, quo posset: quia hoc velle sequuta esset perseverantia. Excusabilis tamen non est, qui tantum accepit, ut sibi sponte accerseret interitum: nulla vero imposita fuit Deo necessitas, quin mediam illi voluntatem daret, atque etiam caducam, ut ex illius lapsu gloriæ suæ materiam eliceret.

Intellectus & voluntatis officium ac vis in homine ante lapsum.

Ejusdem liberum arbitrium.

Arbitrium illud liberum lapsus primus homo amisit, quod Philosophi ignorarunt.

Pelagianorum & Papistarum delirium.

lib. 2. c. 2.

Objectio de lapsu hominis liberi diluta.

Augustinus lib. 11. super Gen. cap. 7. 8. 9.

de corrept. & grat. ad Valent. cap. 11.

CAP. XVI.

Deum sua virtute mundum à se conditum fovere ac tueri, & singulas ejus partes sua providentia regere.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrina de singulari providentia Dei circa omnes & singulas res creatas, deliriis Epicureorum de fortuna & fortuitis casibus, Sophistarum figmento de Dei omnipotentia, Philosophorum errori de confusa & ambigua mundi gubernatione, opponitur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5.
2. *Providentiæ Dei, cuncta animantia, præcipue vero genus humanum speciali cura moderantis, argumenta, testimonia & exempla, sect.* 6. 7.
3. *Fati, fortunæ, casus, contingentiæ, dubiorum eventuum (de quibus in hac disputatione controvertitur) consideratio, sect.* 8. & 9.

Impii sensu carnis inducti fatentur Deum esse creatorem.

PORro Deum facere momentaneum creatorem, qui semel duntaxat opus suum absolverit, frigidum esset ac jejunum. atque in hoc præcipue nos à profanis hominibus differre convenit, ut non minus in perpetuo mundi statu, quam prima ejus origine, præsentia divinæ virtutis nobis illuceat. Etsi enim impiorum quoque animi solo terræ cælique aspectu ad creatorem surgere coguntur, suum tamen peculiarem modum habet fides, quo solidam creationis laudem Deo assignet. Quo pertinet illud Apostoli, quod ante citavimus, nonnisi fide nos intelligere, concinnatum esse seculum verbo Dei: quia nisi ad providentiam ejus usque transimus, nondum rite capimus, quid hoc valeat, Deum esse creatorem, utcunque & mente comprehendere & lingua fateri videamur. Carnis sensus, ubi Dei virtutem semel in ipsa creatione sibi proposuit, illic subsistit: & quum longissime procedit, nihil aliud quam in edendo tali opificio, auctoris sapientiam, & potentiam, & bonitatem (quæ sponte sese proferunt, & nolentibus etiam ingerunt) expendit & considerat: in eo autem conservando & moderando generalem quandam actionem, unde vis motionis dependeat. Denique ad res omnes sustinendas sufficere putat vigorem divinitus ab initio inditum. At vero fides altius penetrare debet, nempe, ut quem omnium creatorem esse didicit, statim quoque perpetuum moderatorem & conservatorem esse colligat: neque id universali quadam motione, tam orbis machinam, quam singulas ejus partes agitando: sed singulari quadam providentia unumquodque eorum quæ condidit, ad minimum usque passerem, sustinendo, fovendo, curando. Sic David breviter præfatus mundum fuisse à Deo conditum, statim ad continuum providentiæ tenorem descendit, *Verbo Jehovæ cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Mox addit, *Jehova respexit super filios hominum*: & quæ in eandem sententiam attexit. Quanquam enim non tam scite ratiocinantur omnes, quia tamen credibile non esset curari à Deo res humanas, nisi esset mundi opifex: nec quisquam serio credit fabricatum esse mundum à Deo, quin sibi persuadeat operum suorum curam habere: non abs re David optima serie ab uno ad alterum nos deducit. In genere quidem, arcana Dei inspiratione vegetari omnes mundi partes, & Philosophi docent, & humanæ mentes concipiunt. Interea, eo usque non pertingunt, quo evehitur David, secumque pios omnes attollit, dicens, *Omnia ad te respiciunt, ut des illis escam tempore suo: te dante, colligunt: te manum aperiente, satiantur bonis. simul atque faciem averteris, consternantur: ubi reduxeris spiritum, intereunt, & in terram revertuntur. Si rursus emittis spiritum, creantur, & renovas faciem terræ.* Imo quamvis Pauli sententiæ subscribant, in Deo nos esse, & moveri, & vivere: longe tamen absunt à serio ejus, quam commendat, gratiæ sensu: quia specialem Dei curam, ex qua demum cognoscitur paternus ejus favor, minime gustant.

[Margin: Heb. 11: 3. — *Pii vero fide agnoscunt non modo creatorem, verum etiam sapientem, potentem & optimum singularum rerum creatarum moderatorem & conservatorem perpetuum.* — *Fides illa nititur Dei verbo, cujus testimonia quadam proferuntur.* — Mat. 6: 26. & 10: 29. — Psal. 33: 6. — ibid. v. 13. — Psal. 103. v. 27, 28, 29, 30. — Actor. 17. vers. 28.]

Epicurei, fortunam & casus fortuitos Dei providentia in Scriptura tradita opponentes, refelluntur.

2. Quo melius pateat hoc discrimen, sciendum est, providentiam Dei, qualis traditur in Scriptura, fortunæ & casibus fortuitis opponi. Jam, quum vulgo persuasum fuerit omnibus seculis, & eadem opinio cunctos fere mortales hodie quoque occupet, fortuito contingere omnia: quod de providentia tenendum erat, non modo hac prava opinione obnubilari, sed fere sepeliri certum est. Si quis in latrones incidat, vel feras bestias; si vento repente exorto naufragium faciat in mari, si domus vel arboris ruina obruatur: si alius per deserta oberrans inveniat penuriæ suæ remedium, undis jactatus ad portum perveniat, mirabiliter à distantia tantum unius digiti evadat à morte: hos omnes, tam prosperos, quam adversos occursus fortunæ carnis ratio adscribet. Quisquis vero edoctus est Christi ore, capillos omnes capitis sui esse numeratos, causam longius quæret, ac statuet quoslibet eventus occulto Dei consilio gubernari. Ac de rebus quidem inanimatis sic habendum est, quamvis naturaliter singulis indita sit sua proprietas, vim tamen suam non exerere, nisi quatenus præsenti Dei manu diriguntur. Sunt igitur nihil aliud quam instrumenta, quibus Deus assidue instillat quantum vult efficaciæ, & pro suo arbitrio ad hanc vel illam actionem flectit ac convertit. Nullius creaturæ mirabilior vel illustrior vis est, quam Solis. Præterquam enim quod totum orbem illuminat suo fulgore, quantum istud est, quod animalia omnia suo calore fovet ac vegetat? terræ fœcunditatem suis radiis inspirat? seminibus in ejus gremio tepefactis, herbescentem inde viriditatem elicit, quam novis alimentis suffultam auget ac confirmat, donec in culmos assurgat? quod perpetuo vapore pascit, donec in florem, & ex flore in frugem adolescat? quod tunc etiam excoquendo ad maturitatem perducit? quod arbores similiter & vites ab eo tepefactæ gemmant primum ac frondescunt, deinde florem emittunt, & ex flore fructum generant? At Dominus, ut solidam horum omnium laudem sibi vendicaret, ante & lucem extare voluit, & terram omni herbarum & fructuum genere refertam esse, quam solem crearet. Non ergo solem faciet pius homo, vel principalem, vel necessariam eorum causam, quæ ante Solis creationem extiterunt, sed instrumentum duntaxat quo utitur Deus, quia ita vult: quum possit, eo præterito, per seipsum nihilo difficilius agere. Deinde, quum legimus biduo solem substitisse in uno gradu ad preces Josuæ, in gratiam regis Ezechiæ umbram ejus retrocessisse per decem gradus, paucis illis miraculis testatus est Deus, non sic quotidie cæco naturæ instinctu solem oriri & occidere, quin ipse, ad renovandam paterni erga nos sui favoris memoriam, cursum ejus gubernet. Nihil magis naturale est, quam ver hyemi, veri æstatem, æstati autumnum vicissim succedere. Atqui in hac serie, tanta perspicitur ac tam inæqualis diversitas, ut facile appareat singulos annos, menses & dies nova & speciali Dei providentia temperari.

[Margin: Matth. 10. vers. 30. — *Sol, Divinæ providentiæ testis luculentus, adversus Epicureos.* — Genes. 1. v. 3. & 11. — Jos. 10: 13. 2 Reg. 20. vers. 11.]

3. Et

Figmenti Sophistarum, de otiosa Dei Omnipotentia, refutatio.

3. Et sane omnipotentiam sibi vendicat ac deferri à nobis vult Deus, non qualem Sophistæ fingunt, inanem, otiosam, & fere sopitam: sed vigilem, efficacem, operosam, & quæ in continuo actu versetur: neque etiam quæ generale tantum sit principium confusi motus, acsi fluvium per alveos semel præfixos fluere juberet: sed ad singulos & particulares motus intenta sit. Ideo enim censetur omnipotens, non quod possit quidem facere, cesset tamen interim & desideat, vel quem præfixit naturæ ordinem generali instinctu continuet: sed quia sua providentia cælum & terram gubernans, sic omnia moderatur, ut nihil nisi ejus consilio accidat. Nam quum in Psalmo dicitur, facere quæcunque vult, certa & deliberata notatur voluntas. Insipidum enim esset Philosophico more interpretari Prophetæ verba, Deum esse primum agens, quia principium & causa est omnis motus: quum potius hoc solatio in rebus adversis se leniant fideles, nihil se perpeti, nisi Dei ordinatione & mandato: quia sunt sub ejus manu. Quod si Dei gubernatio sic extenditur ad omnia ejus opera, puerile cavillum est, eam includere in naturæ influxu. Nec vero magis Deum sua gloria fraudant, quam seipsos utilissima doctrina, qui Dei providentiam coarctant tam angustis finibus, acsi libero cursu secundum perpetuam naturæ legem ferri omnia sineret: quia nihil homine miserius, si ad quoslibet cæli, aëris, terræ, aquarum motus expositus foret. Adde, quod hoc modo nimis indigne extenuatur singularis erga unumquemque Dei bonitas. Exclamat David, infantes, adhuc pendentes à matrum uberibus, satis facundos esse ad celebrandam Dei gloriam: quia scilicet statim ab utero egressi, cælesti cura paratam sibi alimoniam inveniunt. Est quidem hoc verum in genere, modo ne oculos & sensus nostros fugiat, quod palam experientia demonstrat, aliis matribus plenas esse mammas & uberes, aliis fere aridas, prout liberalius hunc Deus alere vult, parcius vero alium. Qui vero Dei omnipotentiæ justam laudem tribuunt, duplicem inde percipiunt fructum, quod satis ampla benefaciendi facultas penes ipsum sit, in cujus possessione sunt cælum & terra, & cujus nutum respiciunt omnes creaturæ, ut se in obsequium addicant: deinde quod secure in ejus protectione quiescere licet, cujus arbitrio omnes subjacent, quæ alicunde timeri possunt noxæ, cujus imperio non secus ac freno coërcetur Satan cum omnibus suis furiis totoque apparatu, à cujus nutu pendet quicquid saluti nostræ adversatur: nec aliter corrigi, vel sedari possunt immodici & superstitiosi metus, quos subinde ex periculorum objectu concipimus. Superstitiose nos esse timidos dico, si quoties minantur nobis creaturæ, vel terrorem aliquem ingerunt, perinde expavescimus, acsi quam ex se vim nocendi haberent ac potestatem, vel temere læderent ac fortuito, vel adversus earum noxas non satis esset in Deo auxilii. Exempli gratia, vetat Propheta, ne à stellis & signis cæli metuant filii Dei, quemadmodum increduli solent. Non quemlibet certe timorem damnat. Sed quum mundi gubernationem à Deo ad astra transferant infideles, suam vel felicitatem, vel miseriam ab astrorum decretis & præsagiis, non autem à Dei voluntate pendere fingunt, ita fit, ut timor eorum, ab uno illo, quem respicere debebant, ad stellas & cometas abstrahatur. Ab hac igitur infidelitate qui cavere volet, memoria semper teneat, non erraticam vel potentiam, vel actionem, vel motionem esse in creaturis: sed arcano Dei consilio sic regi, ut nihil contingat, nisi ab ipso sciente & volente decretum.

Psal. 115: 3.

Omnipotentia Dei cum ejus providentia conjuncta consideratio.

Psal. 8: 3.

Duplex fructus ex Omnipotentis Dei vera agnitione promanans.

Jer. 10: 2.

Infidelitas quo modo cavenda.

Providentiæ definitio, Philosopho-rum de confusa & ambigua mundi gubernatione errorem refellens.

4. Principio igitur teneant lectores providentiam vocari, non qua Deus è cælo otiosus speculetur quæ in mundo fiunt, sed qua veluti clavum tenens, eventus omnes moderatur. Ita non minus ad manus, quam ad oculos pertinet. Nec enim, quum filio suo dicebat Abraham, *Deus providebit*, tantum volebat præscium futuri eventus asserere: sed curam rei incognitæ in ejus voluntatem rejicere, qui rebus perplexis & confusis exitum dare solet. Unde sequitur, providentiam in actu locari: nimis enim inscite nugantur multi de nuda præscientia. Non tam crassus est eorum error, qui gubernationem Deo attribuunt, sed confusam & promiscuam, ut dixi: nempe, quæ orbis machinam cum singulis partibus generali motu volvat atque impellat: cujusque vero creaturæ actionem peculiariter non dirigat. Neque tamen hic etiam error tolerabilis est: hac enim providentia, quam universalem appellant, nihil impediri tradunt, vel creaturas omnes, quominus contingenter moveantur, vel hominem, quominus libero voluntatis suæ arbitrio huc atque illuc se convertat. atque ita inter Deum & hominem partiuntur: ut ille motionem huic sua virtute inspiret, qua agere possit pro naturæ sibi inditæ ratione: hic autem actiones suas voluntario consilio moderetur. Breviter, Dei potentia, sed non destinatione, mundum, res hominum, ipsosque homines gubernari volunt. Taceo Epicureos (qua peste refertus semper fuit mundus) qui Deum otiosum inertemque somniant: aliosque nihilo saniores, qui olim commenti sunt Deum ita dominari supra mediam aëris regionem, ut inferiora Fortunæ relinqueret. siquidem adversus tam evidentem insaniam satis clamant mutæ ipsæ creaturæ. Nunc enim sententiam illam, quæ vulgo fere obtinuit, refutare propositum est, quæ cæcam modo, nescio quam, & ambiguam motionem quum Deo concedat, quod præcipuum est illi adimit, ut incomprehensibili sapientia quæque dirigat ac disponat ad suum finem: atque ita verbo tantum, non re Deum facit mundi rectorem, quia moderationem eripit. Quid enim quæso est moderari, nisi ita præesse, ut destinato ordine ea regas, quibus præes? Neque tamen, quod de universali providentia dicitur, in totum repudio: modo vicissim hoc mihi concedant, mundum à Deo regi, non tantum, quia positum à se naturæ ordinem tuetur, sed quia peculiarem uniuscujusque ejus operibus curam gerit. Verum quidem est singulas rerum species arcano naturæ instinctu moveri, acsi æterno Dei mandato parerent, & quod semel statuit Deus, sponte fluere. Atque huc referri potest, quod dicit Christus, se & Patrem ab initio usque semper fuisse in opere: & quod Paulus docet, in ipso nos vivere, moveri, & esse. quod etiam auctor epistolæ ad Hebræos Christi divinitatem probare volens, dicit potenti ejus nutu sustineri omnia. Sed perperam hoc prætextu tegunt & obscurant quidam specialem providentiam, quæ adeo certis clarisque Scripturæ testimoniis asseritur, ut mirum sit, potuisse de ea quempiam dubitare. Et certe, qui velum illud, quod dixi, obtendunt, coguntur ipsi quoque correctionis vice addere, multa fieri peculiari Dei cura: sed hoc perperam ad actus tantum particulares restringunt. Quare nobis probandum est, Deum sic attendere ad singulos eventus regendos, & sic omnes illos provenire à definito ejus consilio, ut nihil fortuito contingat.

Plin lib. 2. cap. 7.

Epicureorum & Peripateticorum somnia.

Specialis providentiæ Dei assertio.

Act. 17:28.
Hebr. 1: 3.

Dei providentiam specialem esse probatur, argumentis ex misericordia & justitia Dei consideratione petitis.

5. Si demus principium motus penes Deum esse, sponte vero vel casu omnia ferri quo impellit naturæ inclinatio, mutuæ dierum & noctium vices, hyemis etiam & æstatis, erunt Dei opus, quatenus suas quibusque partes attribuens, certam legem præfixit: nempe, si æquabili tenore eundem semper modum servarent, dies qui noctibus succedunt, menses mensibus, & anni annis. Quod autem nunc immodici calores cum siccitate conjuncti, quicquid est frugum exurunt: nunc pluviæ intempestivæ segetes corrumpunt, quod ex grandinibus & procel-

procellis subita calamitas accidit: non erit hoc Dei opus: nisi forte, quia ex astrorum occursu, & aliis naturalibus causis vel nebulæ, vel serenitas, vel frigus, vel calor originem trahunt. Atqui hoc modo, nec paterno Dei favori, nec judiciis locus relinquitur. Si Deum humano generi satis beneficum esse dicant, quia cælo & terræ vim ordinariam instillet, qua alimenta suppeditent, nimis dilutum est ac profanum figmentum: ac fœcunditas anni unius non esset singularis Dei benedictio: penuria autem & fames non esset maledictio & vindicta. Sed quia rationes omnes colligere nimis longum esset, sufficiat ipsius Dei auctoritas. In Lege & in Prophetis sæpius pronunciat, quoties rore & pluvia terram irrigat, se gratiam suam testari: cælum obdurescere instar ferri suo imperio, uredine & aliis vitiis consumi segetes, grandinibus & procellis quoties agri feriuntur, certæ & specialis suæ vindictæ esse signum. Hæc si recipimus, certum est, non cadere pluviæ guttam, nisi certo Dei mandato. Laudat quidem David generalem Dei providentiam, quod escam ministret pullis corvorum invocantibus eum: sed quum animalibus Deus ipse famem minatur, nonne satis declarat, nunc tenui, nunc ampliore demenso, prout visum est, se alere cuncta animantia? Puerile est, ut jam dixi, hoc ad particulares actus restringere, quum sine exceptione loquatur Christus, nullum ex passerculis nullius pretii cadere in terram sine Patris voluntate. Certe si avium volatus certo Dei consilio regitur, fateri necesse est cum Propheta, sic eum habitare in sublimi, ut se humiliet ad videndum quæcunque accidunt in cælo & in terra.

Deinde, testimoniis S. Scripturæ, cœli, terræ, & animantium respectu.

Ps. 146: 9.

Matth. 10. vers. 29.

Psal. 113. v. 5, 6.

6. Sed quia scimus humani præcipue generis causa mundum esse conditum, in ejus etiam gubernatione hic nobis spectandus est finis. Exclamat Propheta Jeremias, *Scio Domine, quia non est hominis via ejus, neque viri, ut dirigat gressus suos.* Solomo autem, *A Domino sunt gressus viri, & quomodo disponet homo viam suam?* Dicant nunc hominem à Deo moveri secundum naturæ suæ inclinationem, ipsum autem convertere motum, quo visum fuerit. At si id vere diceretur, penes hominem foret viarum suarum arbitrium. Negabunt forte, quia nihil sine Dei potentia valeat. At quum Prophetam & Solomonem constet non potentiam modo, sed electionem quoque ac destinationem Deo attribuere, nequaquam se expediunt. Atque hanc hominum temeritatem eleganter alibi carpit Solomo, qui scopum sibi præstituunt sine Dei respectu, acsi manu ejus non ducerentur: *Hominis,* inquit, *est dispositio cordis, & Domini est præparatio linguæ.* Ridicula sane insania, quod facere sine Deo instituunt miseri homines, qui ne profari quidem possunt, nisi quod ille voluerit. Porro, quo magis exprimeret Scriptura, nihil penitus in mundo geri, nisi ex ejus destinatione, quæ maxime fortuita videntur, illi subjacere ostendit. Quid enim magis ad casum referas, quam dum prætereuntem viatorem defractus ex arbore ramus interficit? At longe aliter Dominus, qui se fatetur eum tradidisse in manum occisoris. Sortes similiter quis non fortunæ cæcitati permittat? Verum Dominus non patitur, qui sibi vendicat earum judicium. Non sua potentia fieri docet, ut & in sinum conjiciantur lapilli & extrahantur: sed quod unum casui dari poterat, à seipso esse testatur. Eodem pertinet illud Solomonis, *Pauper & fænerator occurrunt sibi: oculos amborum Deus illuminat.* Quamvis enim permixti sint pauperibus divites in mundo, dum singulis divinitus assignatur sua conditio, admonet, Deum, qui omnibus illucet, minime cæcutire, atque ita pauperes ad tolerantiam hortatur: quia onus, sibi à Deo impositum, excutere conantur, quicunque sua sorte contenti non sunt. Sic & alter Propheta profanos homines objurgat, qui industriæ hominum vel fortunæ adscribunt, quod alii jacent in sordibus, alii ad honores emergunt: *Neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque à deserto sunt exaltationes: quia Deus judex est, hunc humiliat & hunc elevat.* Quia non potest Deus exuere judicis munus: hinc ratiocinatur, arcano ejus consilio alios excellere, alios manere contemptibiles.

Respectu item generis humani, & quidem præcipue, quum hujus causa mundus sit conditus.

Jer. 10:23.

Prov. 20. vers. 24.

Prov. 16:1.

Exod. 21. vers. 13.

Prov. 16. v. 11, 33.

Prov. 22:2.

Psal. 75: 7.

7. Quin etiam particulares eventus testimonia esse dico in genere singularis Dei providentiæ. Excitavit Deus in deserto ventum australem, qui populo adveheret copiam avium. Quum Jonam voluit in mare projici, ventum turbini excitando emisit. Dicent, qui non putant Deum mundi gubernacula tenere, hoc fuisse præter communem usum. Atqui inde colligo nullum unquam ventum oriri, vel surgere, nisi speciali Dei jussu. Nec vero aliter verum esset illud, ventos facere suos nuncios, & ministros suos ignem flammeum, nubes facere vehicula sua, & equitare super alas venti: nisi & nubes & ventos circumageret suo arbitrio, singularemque virtutis suæ præsentiam in illis ostenderet. Sic etiam alibi docemur, quoties ventorum flatu mare ebullit, impetus illos testari singularem Dei præsentiam. Præcipit, & excitat spiritum procellæ, & in sublime attollit fluctus maris: deinde stare facit procellam in silentio, ut cessent fluctus navigantium: sicut alibi denunciat, ventis urentibus se flagellasse populum. Sic quum naturaliter vis generandi indita sit hominibus, Deus tamen speciali gratiæ vult ferri acceptum, quod alios relinquit in orbitate, alios sobole dignatur. nam donum ejus, fructus ventris. Ideo dicebat Jacob uxori, *An ego pro Deo sum, ut tibi dem liberos?* Ut semel finiam, nihil magis ordinarium in natura, quam nos pane ali. Atqui pronunciat Spiritus, non modo terræ proventum Dei esse donum speciale, sed non vivere solo pane homines: quia non ipsa saturitas eos vegetat, sed arcana Dei benedictio: sicut è converso minatur se fracturum panis fulturam. Nec vero aliter seria posset concipi oratio de quotidiano pane, nisi Deus cibum paterna manu nobis suggereret. Ideo Propheta, ut fidelibus persuadeat, Deum in ipsis pascendis optimi patrisfamilias partes implere, admonet, escam dare omni carni. Denique ubi ab una parte audimus, *Oculi Domini super justos, & aures ejus ad preces eorum:* ab altera autem, *Oculus Domini super impios, ut perdat è terra memoriam eorum,* sciamus creaturas omnes sursum & deorsum præsto ad obsequium adesse, ut eas in quemcunque vult usum accommodet. Unde colligitur, non tantum generalem ejus providentiam vigere in creaturis, ut naturæ ordinem continuet: sed in certum & proprium finem aptari, admirabili ejus consilio.

Postremo, exemplis ex historia populi Israëlitici, Jonæ, Jacobi Patriarchæ, & quotidiana experientia desumptis.

Exod. 16. vers. 13.

Jon. 1: 4, 6.

Ps. 104: 4.

Psal. 107. v. 25, 29.

Gen. 30: 2.

Deut. 8: 3.

Jesa. 3: 1.

Ps. 136:25.

Ps. 34: 16.

ibid. v. 17.

8. Qui huic doctrinæ invidiam facere volunt, calumniantur esse dogma Stoicorum, de Fato: quod & Augustino exprobratum aliquando fuit. Nos etsi de verbis inviti litigamus, Fati tamen vocabulum non recipimus: tum, quia est ex eorum genere, quorum profanas novitates refugere nos Paulus docet: tum, quia ejus odio conantur gravare Dei veritatem. Dogma vero ipsum falso nobis ac malitiose objectatur. Non enim cum Stoicis necessitatem comminiscimur ex perpetuo causarum nexu & implicita quadam serie, quæ in natura continetur: sed Deum constituimus arbitrum ac moderatorem omnium, qui pro sua sapientia, ab ultima æternitate decrevit, quod facturus esset: & nunc sua potentia, quod decrevit, exequitur. Unde ejus providentia, non cælum modo ac terram, & creaturas inanimatas, sed hominum etiam consilia & voluntates gubernari sic asserimus, ut ad destinatum ab ea scopum recta ferantur. Quid ergo? inquies: nihilne fortuito, nihil contingenter

Errores, quæ doctrinæ de Dei providentia veritatem corrumpunt, refelluntur.

lib. ad Bonif. 2. c. 6. & alibi.

1. Fatum Stoicorum.

accidit? Respondeo, vere à Basilio magno dictum esse: Fortunam & Casum, Ethnicorum esse voces, quarum significatione piorum mentes occupari non debeant. Nam si successus omnis, Dei benedictio est; calamitas & adversitas, ejus maledictio: fortunæ jam in rebus humanis, aut casui nullus relinquitur locus. Et movere nos quoque illud Augustini debet: *In libris contra Academicos*, inquit, *non mihi placet toties me appellasse Fortunam. quamvis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum eventum in externis vel bonis vel malis.* Unde & illa verba sunt, quæ nulla religio dicere prohibet, Forte, Forsan, Forsitan, Fortasse, Fortuito. quod tamen totum ad divinam revocandum est providentiam. Neque hoc tacui, dicens: Etenim fortasse, quæ vulgo Fortuna nuncupatur, occulto quoque ordine regitur: nihilque aliud in rebus Casum vocamus, nisi cujus ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc: verum pœnitet me sic nominasse illic Fortunam: quum videam homines habere in pessima consuetudine, ut ubi dici debet, *Hoc Deus voluit*; dicant, *Hoc voluit Fortuna.* Denique passim docet, siquid Fortunæ relinquitur, temere versari mundum. Et quanquam alicubi definit, partim libero hominis arbitrio, partim Dei providentia omnia geri, huic tamen subesse homines, & ab ea regi, satis paulo post ostendit, principium illud sumens, nihil esse absurdius, quam fieri quicquam, nisi ordinante Deo: quia temere accideret. Qua ratione & contingentiam, quæ ab hominum arbitrio pendet, excludit: mox vero clarius causam esse quærendam negans voluntatis Dei. Quoties autem permissionis ab ipso mentio fit, quomodo hoc intelligi debeat, ex uno loco optime patebit, ubi Dei voluntatem, summam esse probat & primam omnium causam: quia nihil, nisi ex jussu ejus vel permissione accidit. Certe non fingit Deum in otiosa specula cessantem, dum aliquid vult permittere, ubi actualis (ut ita loquar) voluntas intercedit, quæ alioqui non posset censeri causa.

2. Ethnicorum Fortuna & Casus.

1. Retract. cap. 1.

lib. 83. Quæstionum. lib. de Trinit. 3. cap. 4.

9. Quoniam tamen longe infra providentiæ Dei altitudinem subsidit mentis nostræ tarditas, adhibenda est, quæ eam sublevet, distinctio. Dicam igitur, utcunque ordinentur omnia Dei consilio certa dispensatione, nobis tamen esse fortuita: non quod Fortunam reputemus mundo ac hominibus dominari, temereque omnia sursum deorsum volutare: (abesse enim à Christiano pectore decet hanc vecordiam) sed quoniam eorum, quæ eveniunt, ordo, ratio, finis, necessitas, ut plurimum in Dei consilio latet, & humana opinione non apprehenditur: quasi fortuita sunt, quæ certum est, ex Dei voluntate provenire. Non enim aliam imaginem præ se ferunt, aut in natura sua consideratæ, aut secundum notitiam nostram judiciumque æstimatæ. Fingamus, exempli gratia, mercatorem, qui sylvam ingressus cum comitatu fidorum hominum imprudenter à sociis aberret, ipso errore feratur in spoliarium, incidat in latrones, juguletur. Mors ejus non tantum Dei oculo prævisa, sed decreto stabilita fuerat. Non enim dicitur prævidisse, quantum cujusque vita protenderetur, sed terminos constituisse ac fixisse, qui præteriri non poterunt. Quantum tamen mentis nostræ captus apprehendit, omnia illic fortuita apparent. Quid hic sentiet Christianus? nempe, quicquid in morte ejusmodi intercessit, fortuitum natura, ut est, reputabit: providentiam tamen Dei præfuisse non dubitabit ad Fortunam in suum finem dirigendam. Eadem est ratio futurorum contingentiæ. Futura omnia, ut incerta nobis sunt, ita in suspenso habemus, acsi utramvis in partem propensa forent. Manet tamen nihilominus cordibus nostris infixum, nihil eventurum, quod non Dominus jam providerit. Hoc sensu apud Ecclesiasten sæpe repetitur nomen eventus: quia primo intuitu non penetrant homines ad primam causam, quæ procul abscondita est. Et tamen nunquam ita deletum fuit ex hominum cordibus, quod de occulta Dei providentia proditum est in Scripturis, quin semper micarent in tenebris aliquæ scintillæ. Sic Philisthinorum augures, quamvis ambigui vacillent, Deo tamen partim adversum casum tribuunt, partim Fortunæ: *Si arca*, inquiunt, *transierit per viam illam, sciemus Deum esse, qui nos percussit: sin vero per alteram, casus fuit super nos.* Stulte quidem, ubi eos fallit divinatio, ad Fortunam confugiunt: interea videmus eos constringi, ne audeant, quod infeliciter illis acciderat, fortuitum putare. Cæterum, quomodo providentiæ suæ freno eventus quoslibet in quamcunque vult partem flectat Deus, insigni exemplo liquebit. Ecce eodem articulo temporis, quo deprehensus fuerat David in deserto Mahon, irruptionem faciunt Philisthini in terram: cogitur Saul discedere. Si Deus, saluti servi sui consulere volens, impedimentum hoc Sauli objecit, certe quamvis repente præter hominum opinionem arma ceperint Philisthini, non tamen dicemus casu fuisse factum: sed quæ nobis videtur contingentia, secretum Dei impulsum fuisse agnoscet fides. Non semper quidem apparet similis ratio: sed indubie sic habendum est, quæcunque cernuntur in mundo conversiones, ex secreta manus Dei agitatione prodire. Interea, quod statuit Deus, sic necesse est evenire: ut tamen neque præcise, neque suapte natura necessarium sit. Exemplum in Christi ossibus familiare occurrit. Quum induerit corpus nostro simile, fragilia fuisse ejus ossa nemo sanus negabit: quæ tamen frangi fuit impossibile. Unde iterum videmus, non temere in scholis inventas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid, & absoluta: item consequentis & consequentiæ: quando ossa Filii sui Deus, quæ à fractura exemerat, fragilitati subjecit, atque ita restrinxit ad consilii sui necessitatem, quod naturaliter contingere potuit.

Quo modo fortuita nobis esse dicuntur, quæ fiunt certo Dei consilio.

Exemplum.

Job. 14: 5.

3. Contingentia & eventus, si ab occulto sed justo & sapientissimo Dei decreto separentur.

1 Sam. 6: 9.

Exemplum.

1 Sam. 23. v. 26, 27.

Aliud exemplum. Joan. 19. v. 33, 36.

CAP. XVII.

Quorsum, & in quem scopum referenda sit hæc doctrina: ut nobis constet ejus utilitas.

In duas partes hoc caput commode distribui potest.

1. *Doctrinæ de providentia Dei, quantum ad solidam piorum institutionem & consolationem conducit, explicatio in genere, sect.* 1. *& speciatim à sect.* 2. *ad* 12. Primum *autem refelluntur, qui arcano & incomprehensibili Dei consilio mundum regi negant: alii item, qui scelerum omnium culpam in Deum rejiciunt, pietatisque exercitia inutilia esse somniant, sect.* 2. 3. 4. 5. Deinde *additur sancta providentiæ Divinæ meditatio, in prosperis rebus ad vivum depicta, sect.* 6. 7. 8. 9. 10. 11.
2. *Solutio duarum objectionum ex Scripturæ locis, qui Deo pœnitentiam adscribunt, & decretorum ejus veluti quasdam abrogationes referunt, sect.* 13. 14.

Summa doctrinæ de providentia. 1. ad præteritum & futurum tempus extenditur.

PORRO (ut propensa sunt ad vanas argutias hominum ingenia) fieri vix potest, quin se perplexis nodis impediant, quicunque non tenent probum rectumque hujus doctrinæ usum. Itaque in quem finem omnia divinitus ordinari Scriptura doceat, breviter hic attingere expediet. Ac primo quidem notandum est, tam in futurum, quam in præteritum tempus considerandam esse

2. per media, sine mediis, contra media operatur.

3. humani generis, ecclesiæ suæ nominatim, specialem curam gerit.

4. Plerumque occultas habet administrationis suæ causas, at semper æquissimas.

esse providentiam Dei: deinde sic moderatricem esse rerum omnium, ut nunc mediis interpositis operetur, nunc sine mediis, nunc contra omnia media. Postremo huc tendere, ut totum humanum genus sibi esse curæ Deus ostendat: præcipue vero in regenda Ecclesia (quam propiore intuitu dignatur) se excubias agere. Jam & hoc addendum est, quamvis aut paternus Dei favor & beneficentia, aut judicii severitas sæpe in toto providentiæ cursu reluceat: interdum tamen eorum, quæ accidunt, occultas esse causas, ut obrepat cogitatio, cæco Fortunæ impetu volvi & rotari res humanas: vel ad obloquendum nos caro sollicitet, acsi Deus homines quasi pilas jactando, ludum exerceret. Verum quidem est, si quietis & sedatis mentibus ad discendum parati essemus, exitu tandem patefieri, Deo constare optimam consilii sui rationem: vel ut suos erudiat ad tolerantiam, vel ut corrigat pravos eorum affectus, & lasciviam domet, vel ut ad sui abnegationem subigat, vel expergefaciat torporem: rursum, ut prosternat superbos, ut impiorum astutiam discutiat, ut dissipet eorum machinationes. Utcunque tamen nos lateant ac fugiant causæ, apud eum esse absconditas certo habendum est: ac proinde cum Davide exclamandum, *Magna fecisti Deus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos non licet ordinare. si loqui tento, prævalent supra narrationem.* Etsi enim semper in ærumnis nostris occurrere debent peccata, ut pœna ipsa nos ad pœnitentiam sollicitet: videmus tamen ut Christus arcano Patris consilio plus juris asserat, quam ut quemque, prout meritus est, castiget. Nam de cæco nato ait, *Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestetur gloria Dei in ipso.* Hic enim obstrepit sensus, dum ipsos natales prævenit calamitas, acsi Deus parum clementer immeritos sic affligeret. Atqui in hoc spectaculo fulgere gloriam Patris sui testatur Christus, modo puri sint nobis oculi. Sed tenenda modestia est, ne ad causam reddendam Deum trahamus: sed ita revereamur occulta ejus judicia, ut nobis ejus voluntas, justissima sit rerum omnium causa. Quum cælum occupant densæ nubes, exoriturque violenta tempestas, quia & tristis caligo oculis objicitur, & tonitru aures percellit, & sensus omnes terrore obstupefiunt, videntur nobis omnia confundi & misceri: eadem interim semper manet in cælo quies & serenitas. Ita statuendum est, dum res in mundo turbulentæ judicium nobis eripiunt, Deum ex pura justitiæ & sapientiæ suæ luce hos ipsos motus optime composito ordine temperare, ac dirigere in rectum finem. Et certe, prodigiosus in hac parte est multorum furor, qui majore licentia Dei opera vocare audent ad suum calculum, & arcana ejus consilia excutere, tum etiam de incognitis præcipitem ferre sententiam, quam de mortalium hominum factis. Quid enim magis præposterum, quam erga æquales nostros hac uti modestia, ut judicium suspendere malimus, quam notam temeritatis incurrere: obscuris autem Dei judiciis, quæ reverenter suspicere decebat, proterve insultare?

Psal. 40: 6.

Joan. 9: 3.

Postrema hac de Dei providentia thesis, de occultis & justis ejusdem causis, fusius explicatur.

Profanorum quorundam, arcano Dei consilio mundum regi negantium, deliria refelluntur variis S. Scripturæ testimoniis.

2. Ergo Dei providentiam rite & utiliter nemo expendet, nisi qui sibi cum factore suo mundique opifice negotium esse reputans, ad metum & reverentiam, qua decet humilitate, se submiserit. Hinc fit, ut tam multi hodie canes doctrinam hanc virulentis suis morsibus, vel saltem latratu impetant: quia non plus Deo licere volunt, quam ipsis dictat propria ratio. Nos etiam, quanta possunt protervia, exagitant, quod non contenti Legis præceptis, quibus comprehensa est Dei voluntas, arcanis etiam ejus consiliis mundum regi dicamus. Quasi vero cerebri nostri figmentum sit, quod docemus: ac non ubique idem diserte pronunciet Spiritus & innumeris loquendi formis repetat. Sed quia eos retinet aliquis pudor, ne suas blasphemias audeant in cælum evomere, quo liberius insaniant, se nobiscum litigare fingunt. Verum, nisi admittant, incomprehensibili Dei consilio quicquid in mundo accidit gubernari, respondeant quorsum dicat Scriptura, ejus judicia profundam esse abyssum? Nam quum clamet Moses, voluntatem Dei non procul in nubibus, vel in abyssis quærendam esse, quia familiariter in Lege exposita sit, sequitur profundæ abysso conferri aliam voluntatem absconditam: de qua etiam Paulus, *O profunditatem divitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, & impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini? aut consiliarius ejus fuit?* Ac verum quidem est, in Lege & Euangelio comprehendi mysteria, quæ longe emineant supra sensus nostri modum: sed quoniam Deus ad capienda hæc mysteria, quæ verbo patefacere dignatus est, suorum mentes intelligentiæ spiritu illuminat: nulla jam illic abyssus, sed via, in qua tuto ambulandum est, & lucerna pedibus regendis, & lux vitæ, & certæ conspicuæque veritatis schola. At mundi gubernandi admirabilis ratio, merito abyssus vocatur: quia, dum nos latet, reverenter adoranda est. Pulchre utrumque paucis verbis expressit Moses. *Occulta,* inquit, *Deo nostro: quæ autem hic scripta sunt, ad vos & filios vestros pertinent.* Videmus enim, ut non tantum ad Legem meditandam studium adjicere, sed arcanam Dei providentiam reverenter suspicere jubeat. Hujus quoque altitudinis elogium ponitur in libro Job, quod mentes nostras humiliet. Postquam enim orbis machinam sursum & deorsum lustrando, magnifice disseruit auctor de operibus Dei, subjicit tandem, *En istæ sunt extremitates viarum ejus, & quantulum, quod auditur in eo?* Qua ratione distinguit alio loco inter sapientiam, quæ penes Deum residet, & sapiendi modum, quem hominibus præscripsit. Nam, ubi de naturæ arcanis concionatus est, sapientiam dicit soli Deo esse cognitam, fugere autem oculos omnium viventium. Sed paulo post subjicit, vulgatam esse, ut investigetur: quia dictum sit homi[ni], *Ecce, timor Dei est sapientia.* Huc spectat Augustini dictum, Quia non omnia novimus, quæ de nobis optimo ordine Deus agit, in sola bona voluntate nos secundum Legem agere, in aliis vero secundum Legem agi: quia ejus providentia Lex sit incommutabilis. Ergo, quum sibi jus mundi regendi vendicet Deus nobis incognitum, hæc sit sobrietatis ac modestiæ lex, acquiescere summo ejus imperio, ut ejus voluntas nobis sit unica justitiæ regula, & justissima causa rerum omnium. Non illa quidem absoluta voluntas, de qua garriunt Sophistæ, impio profanoque dissidio separantes ejus justitiam à potentia: sed illa moderatrix rerum omnium providentia, à qua nihil nisi rectum manat, quamvis nobis absconditæ sint rationes.

Psal. 36: 7.

Deut. 30. vers. 12, 13, 14.

Rom. 10. vers. 6.

Rom. 11. vers. 33.

Deut. 29. vers. 29.

Job. 26. vers. 14.

Job. 28. v. 21, 28.

lib. 83. quæstio. cap. 27.

Consilium salutare.

Hac de arcano Dei consilio in mundi administratione doctrina, nec eorum impietati, qui scelerum culpam in Deum regerunt, nec eorum protervia, qui rejiciunt media, nec aliorum errori, qui pietatis exercitia negligunt, ullo modo patrocinatur.

3. Ad hanc modestiam quicunque erunt compositi, neque in præteritum tempus de rebus adversis contra Deum frement, neque scelerum culpam in ipsum regerent: sicut Homericus Agamemnon, ἐγὼ δ᾽ οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ ζεὺς καὶ μοῖρα. neque rursum, ut Plautinus ille adolescens, quasi fatis abrepti, desperatione se projicient in exitium. *Instabilis est sors rerum, pro libidine fata agunt homines: referam me ad scopulum, ut rem istic cum ætate perduam.* Neque alterius exemplo, Dei nomen suis flagitiis obtendent. Sic enim Lyconides in altera comœdia, *Deus impulsor fuit: credo deos voluisse. Nam ni vellent, non fieret, scio.* Quin potius ex Scriptura, quid Deo placeat, inquirent ac discent, ut Spiritu duce illuc nitantur, simul Deum, quocunque vocat, sequi parati, reipsa ostendent nihil hujus doctrinæ cognitione esse utilius. Stulte cum suis ineptiis tumultuantur profani homines, ut pene cælum terræ, ut dicitur, permi-

permisceant. Si mortis nostræ punctum signavit Dominus, effugere non licet: frustra igitur in cautionibus adhibendis laboratur. Quod ergo alius committere se viæ non audet, quam periculosam audit, ne à latronibus trucidetur: alius medicos accersit, ac pharmacis se fatigat, ut vitæ opituletur: alius à crassioribus cibis abstinet, ne lædat imbecillam valetudinem: alius ruinosas ædes inhabitare formidat: omnes denique vias excogitant, & magna animi intentione excudunt, quibus id, quod concupiscunt, assequantur: aut hæc omnia inania sunt remedia, quæ captantur ad corrigendam Dei voluntatem: aut non certo ejus decreto terminantur vita & mors, sanitas & morbus, pax & bellum, & alia, quæ homines, prout vel appetunt, vel oderunt, ita sua industria vel obtinere, vel refugere student. Quin etiam, orationes fidelium perversas, nedum supervacuas fore colligunt, quibus petitur, ut Dominus prospiciat iis, quæ jam ab æterno decrevit. In summa, omnia quæ in posterum capiuntur consilia tollunt, perinde ac Dei providentiæ adversa, quæ, illis non advocatis, quid fieri vellet decrevit. Deinde, quicquid jam accidit, ita providentiæ Dei imputant, ut conniveant ad hominem, quem idipsum designasse constet. Occidit sicarius probum civem? exequutus est, inquiunt, consilium Dei. Furatus est aliquis, aut scortatus? quia fecit, quod provisum erat à Domino & ordinatum, minister est ejus providentiæ. Parentis mortem, neglectis remediis, securus filius expectavit? non potuit Deo obsistere, qui sic ab æterno præstituerat. Ita flagitia omnia, virtutes vocant, quia Dei ordinationi obsequantur.

Ut clarius istorum deliria appareant, quum ea omnia quæ adv. hoc caput doctrinæ solent objicere, vel ad tempus futurum, vel ad præteritum referri possint; primum quoad futura, hominum deliberationes cum Dei providentia minime pugnare demonstratur. Prov. 16. vers. 9.

4. Atqui, quod ad futura pertinet, humanas deliberationes facile cum Dei providentia conciliat Solomo. Sicut enim eorum stoliditatem ridet, qui sine Domino quidvis audacter suscipiunt, acsi ejus manu non regerentur: ita alibi sic loquitur, *Cor hominis cogitat viam suam, & Dominus diriget gressus ejus*: significans æternis Dei decretis nos minime impediri, quominus sub ejus voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus. Neque id manifesta caret ratione. Namque is, qui vitam nostram suis terminis limitavit, ejus simul curam apud nos deposuit: ejus conservandæ rationibus subsidiisque instruxit: periculorum quoque præscios fecit: ne incautos opprimerent, cautiones ac remedia suggessit. Nunc perspicuum est, quid sit nostri officii: nempe, si vitam nobis nostram tutandam commisit Dominus, ut eam tueamur: si subsidia offert, ut iis utamur: si pericula præmonstrat, ne temere irruamus: si remedia suppeditat, ne negligamus. Atqui periculum nullum oberit, nisi fatale: quod ineluctabile est remediis omnibus. Quid autem? Si ideo fatalia non sunt discrimina, quia iis propulsandis ac superandis remedia tibi Dominus assignavit: vide quomodo tuæ ratiocinationi cum ordine divinæ dispensationis conveniat. Tu cavendum non esse periculum colligis, quia, fatale quum non sit, simus etiam citra cautionem evasuri: Dominus autem ideo ut caveas injungit, quia fatale tibi esse nolit. Non expendunt insani isti, quod est sub oculis, consultandi cavendique artes inspiratas hominibus esse à Domino, quibus providentiæ ejus subserviant, in vitæ propriæ conservatione. Quemadmodum contra, neglectu & socordia, quæ illis injunxit mala, sibi accersunt. Qui fit enim, ut vir providus, dum sibi consulit, imminentibus etiam malis se explicet, stultus inconsulta temeritate pereat, nisi quod & stultitia & prudentia divinæ sunt dispensationis instrumenta in utramque partem? Ideo nos celare futura omnia voluit Deus, ut tanquam dubiis occurramus, neque desinamus parata remedia opponere, donec aut superata fuerint, aut omnem curam superaverint. Ideo ante admonui, providentiam Dei non semper nudam occurrere, sed prout adhibitis mediis eam Deus quodam modo vestit.

Quoad præterita, insulsa eorum est argumentatio, qui scelera auctoribus suis impunita esse volunt, eo quod nonnisi Dei dispensatione patrantur.

5. Iidem præteriti temporis eventus perperam & inconsiderate ad nudam Dei providentiam trahunt. Nam quia ex ea pendent, quæcunque contingunt, Ergo, inquiunt, nec furta, nec adulteria, nec homicidia perpetrantur, quin Dei voluntas intercedat. Cur ergo, inquiunt, fur punietur, qui eum expilavit, quem Dominus paupertate voluit castigare? Cur punietur homicida, qui eum interfecit, cui vitam Dominus finierat? Si Dei voluntati serviunt hujusmodi omnes, cur punientur? Sed enim eos Dei voluntati servire nego. Non enim, qui malo animo fertur, præbere ministerium Deo jubenti dicemus, quum malignæ cupiditati tantum obsequatur. Paret ille Deo, qui de ejus voluntate edoctus, eo contendit, quo ab eo vocatur. Unde autem edocemur, nisi ex ejus verbo? Proinde in rebus agendis ea est nobis perspicienda Dei voluntas, quam verbo suo declarat. Id requirit unum Deus à nobis, quod præcipit. Siquid adversus præceptum designamus: non obedientia est, sed contumacia & transgressio. At nisi vellet, non faceremus. Fateor. Sed an facimus mala in hunc finem, ut ei obsequium præstemus? At nobis ea nequaquam mandat: quin potius irruimus, non, quid ille velit, cogitantes, sed libidinis nostræ intemperie sic furentes, ut contra ipsum destinato consilio nitamur. Atque hac ratione, male agendo, justæ ejus ordinationi servimus: quia pro immensa suæ sapientiæ magnitudine, ad bene agendum malis instrumentis uti bene probeque novit. Ac vide, quam insulsa sit eorum argumentatio: impunita esse auctoribus suis scelera volunt, quia nonnisi Dei dispensatione patrantur. Ego plus concedo: fures & homicidas & alios maleficos, divinæ esse providentiæ instrumenta, quibus Dominus ipse ad exequenda quæ apud se constituit judicia utitur. Atqui eorum malis ullam inde excusationem deberi nego. Quid enim? An vel eadem secum iniquitate Deum implicabunt, vel suam pravitatem illius justitia operient? Neutrum possunt. Quo minus se purgent, propria conscientia redarguuntur: quo minus Deum insimulent, totum in se malum deprehendunt: penes ipsum, nonnisi legitimum malitiæ suæ usum. Sed enim per ipsos operatur. Et unde, quæso, fœtor in cadavere, quod calore Solis, tum putrefactum, tum reseratum fuerit? Radiis Solis excitari omnes vident: nemo tamen illos fœtere ideo dicit. Ita quum in homine malo subsideat mali materia & culpa, quid est, quod inquinamentum aliquod contrahere putetur Deus, si ad suum arbitrium utatur ejus ministerio? Facessat igitur canina hæc procacitas, quæ allatrare quidem eminus Dei justitiam potest, sed non attingere.

1. Ratio. Dei voluntati patefactæ resistunt scelerati.

2. Propria conscientia redarguuntur.

3. In eis subsidet mali materia & culpa, etiamsi Deus utatur eorum ministerio.

Sancta Divinæ providentiæ meditatio.

6. Verum, has calumnias, vel potius phreneticorum deliria facile discutiet pia sanctaque providentiæ meditatio, quam nobis dictat pietatis regula, ut optimus & suavissimus inde fructus nobis proveniat. Ergo Christianum pectus, quum certo certius persuasum sit, omnia Dei dispensatione evenire, nihil fortuito contingere; ad illum, velut præcipuam rerum causam, oculos semper referet: causas tamen inferiores suo loco intuebitur. Deinde singularem Dei providentiam ad se conservandum excubare non dubitabit, quæ nihil evenire passura sit, quam quod bono ac saluti sibi vertat. Quoniam autem cum hominibus primum, deinde cum reliquis creaturis illi negotium est, utrobique sibi pollicebitur Dei providentiam regnare. Quantum ad homines attinet, sive boni sint, sive mali, eorum consilia, voluntates, conatus, facultates sub ejus manu esse agnoscet, ut flectere quo libuerit, ac quoties libuerit constringere, in ejus arbitrio situm sit. Singularem Dei providentiam

1. Omnia eveniunt Dei dispensatione.

2. Piis omnia simul conferunt ad bonum.

3. Hominum omnium corda & conatus in manu Dei sunt.

4. In salu-

tem piorum excubat Dei providentia. tiam in salutem fidelium excubare, plurimæ sunt & luculentissimæ promissiones, quæ testantur: *Jacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, nec permittet unquam fluctuari justum: quoniam illi curæ sumus. Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Ero clypeus tuus, murus aheneus: adversantibus tibi adversabor. Etiamsi mater obliviscatur filiorum, non tamen obliviscar tui.* Quin etiam hic potissimus est scopus in historiis Biblicis, ut doceant tanta sedulitate vias sanctorum custodiri à Domino, ut ne ad lapidem quidem impingant. Ergo, ut jure paulo ante à nobis explosa fuit eorum opinio, qui universalem Dei providentiam comminiscuntur, quæ non speciatim ad curam uniuscujusque creaturæ se demittat: in primis tamen specialem hanc curam erga nos recognoscere operæpretium est. Unde Christus, ubi asseruit, ne vilissimum quidem passerculum in terram decidere sine Patris voluntate, huc statim applicat, ut quo pluris sumus passeribus, eo propiore cura reputemus Deum nobis prospicere: ac eo usque ipsam extendit, ut confidamus, capillos capitis nostri numeratos esse. Quid nobis aliud optemus, si nec unus è capite pilus defluere potest, nisi ex ejus voluntate? Non de genere humano tantum loquor: sed quia Deus Ecclesiam sibi in domicilium elegit, non dubium est, quin paternam in ea regenda curam singularibus documentis ostendat.

Psal. 55: 23. 1 Pet. 5: 7. Psal. 91: 1. Zach. 2: 8. Jesa. 26: 1. Jesa. 49. vers. 15.

5. Specialem curam suorum gerit Deus.

Matth. 10. vers. 29. ibid. v. 30.

6. Hostes Ecclesiæ suæ vel emollit, vel reprimit, vel variis modis opprimit.

7. His tum promissis, tum exemplis confirmatus Dei servus, adjunget testimonia, quæ docent sub ejus potestate esse omnes homines, sive eorum conciliandi sunt animi, sive cohibenda malitia, nequid noceat. Dominus enim est, qui dat nobis gratiam, non apud eos modo, qui nobis bene volunt, sed etiam in oculis Ægyptiorum: hostium vero nostrorum improbitatem frangere variis modis novit. Interdum enim mentem illis adimit, nequid sani sobriive capere queant: qualiter Satanam dimittit, qui mendacio impleat os omnium Prophetarum, ad decipiendum Achab: Rechabeam juvenili consilio dementat, ut regno per suam stultitiam spolietur. Nonnunquam, ubi mentem illis concedit, ita absterret & exanimat, ne id, quod conceperunt, velint aut machinentur. Interdum etiam, ubi conari permisit, quod libido & rabies suadebat, impetus eorum opportune abrumpit, nec sinit ad finem usque procedere, quod instituunt. Sic consilium Achitophel, quod exitiale Davidi futurum erat, ante tempus dissipavit. Sic & creaturas omnes in suorum bonum ac salutem moderari, ei curæ est: ac diabolum etiam ipsum, quem conspicimus, nihil ausum fuisse tentare adversum Job, sine permissu ejus ac mandato. Hanc notitiam necessario sequitur, tum animi gratitudo in prospero rerum successu, tum in adversitate patientia, tum etiam in posterum incredibilis securitas. Quicquid ergo prospere atque ex animi sententia eveniet, id totum acceptum Deo referet, sive per hominum ministerium senserit ejus beneficentiam, sive ab inanimatis creaturis adjutus fuerit. Sic enim reputabit cum animo suo, Certe Dominus est, qui ad me istorum animos inclinavit, qui mihi adglutinavit, ut suæ erga me benignitatis instrumenta forent. In frugum abundantia cogitabit, Dominum esse, qui cælum exaudit, ut cælum exaudiat terram, ipsa quoque exaudiat suos fœtus: in aliis non dubitabit benedictionem Domini solam esse, qua omnia prosperentur: nec tot causis admonitus, ingratus esse sustinebit.

Exod. 3. vers. 21. 1 Reg. 22. vers. 22. ibid. c. 12. v. 10. & 15. 1 Sam. 17. v. 7. & 14.

7. Creaturas omnes, & Satanam ipsum, in bonum ac salutem piorum moderatur. Job. 1: 12.

Usus 6. & 7. meditationis.

8. Pios ad patientiam & ad animi moderationem assuefacit, exemplo Josephi, Jobi & Davidis.

8. Si adversi quid contigerit, extemplo mentem hic quoque extollet in Deum, cujus manus, ad patientiam placidamque animi moderationem nobis imprimendam, valet plurimum. Si Joseph in recognoscenda fratrum perfidia immoratus esset, nunquam fraternum potuisset in eos animum recipere. Sed quoniam mentem ad Dominum reflexit, oblitus injuriæ ad mansuetudinem ac clementiam inclinatus est, ut fratres etiam ultro soletur, ac dicat, *Non vos estis, qui me vendidistis in Ægyptum, sed Dei voluntate præmissus sum ante vos, ut vitam vobis conservem. Vos quidem cogitastis de me malum, sed Dominus convertit illud in bonum.* Si Job ad Chaldæos se convertisset, à quibus vexabatur, statim accensus esset ad vindictam: sed quia opus Domini simul recognoscit, semet pulcherrima illa sententia consolatur, *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum.* Sic David convitiis & lapidibus à Semei impetitus, si in hominem defixisset oculos, ad retaliandam injuriam suos animasset: verum, quia non sine Domini motu illum agere intelligit, illos potius mitigat: *Sinite eum*, inquit, *quia Dominus ei præcepit, ut maledicat.* Hoc eodem freno alibi doloris intemperiem cohibet: *Tacui, & obmutui*, inquit, *quia tu fecisti Jehovah.* Si nullum efficacius est iræ atque impatientiæ remedium, non parum certe profecit, qui Dei providentiam didicit in hac parte meditari, ut possit eo mentem semper revocare, Dominus voluit, ideo ferendum est: non modo, quia reluctari non licet, sed quia nihil vult, nisi quod & justum sit & expediat. Summa huc redit, ut injuste ab hominibus læsi, omissa eorum improbitate (quæ nihil, quam dolorem nostrum exasperaret, animosque acueret ad vindictam) meminerimus ad Deum conscendere, ac pro certo statuere discamus, justa ejus dispensatione fuisse, & permissum, & immissum, quicquid hostis scelerate in nos admisit. Paulus, ut à retaliandis injuriis nos compescat, prudenter admonet, nobis non esse luctam cum carne & sanguine, sed cum hoste spirituali Diabolo, ut nos ad certandum paremus. Sed hæc ad sedandos omnes iracundiæ impetus utilissima admonitio est, tam Diabolum, quam improbos omnes Deum armare ad conflictum, & sedere quasi agonothetam, ut patientiam nostram exerceat. Quod si absque hominum opera eveniant, quæ nos premunt clades & miseriæ, in memoriam redeat Legis doctrina, Quicquid prosperi est, ex fonte benedictionis Dei fluere: adversa omnia, esse ejus maledictiones: ac terreat nos illa horribilis denunciatio, *Si temere incedítis contra me, ego quoque temere incedam contra vos.* Quibus verbis coarguitur torpor noster, ubi pro communi carnis sensu fortuitum esse ducentes, quicquid in utramque partem accidit, neque beneficiis Dei animamur ad ejus cultum, neque flagellis ad resipiscentiam stimulamur. Hæc eadem ratio est, cur acerbe expostularent Jeremias & Amos cum Judæis, quia tam bona, quam mala fieri putarent Deo non jubente. Eodem refertur illa Jesaiæ concio, *Ego Deus creans lucem, & formans tenebras: faciens pacem, & creans malum: ego Deus facio hæc omnia.*

Gen. 45: 8. & 50: 20. Job. 1: 21. 2 Sam. 16. vers. 10. Psal. 38. vers. 10. Ephes. 6. vers. 12.

9. Piorum torporem excutit, eosque ad resipiscentiam sollicitat. Deut. 28. vers. 1. & c. Levit. 26. vers. 23. Thren. 3. vers. 38. Amos 3: 6. Jesa. 46. vers. 7.

9. Neque tamen interim ad causas inferiores vir pius connivebit. Neque enim, quia ministros divinæ bonitatis arbitrabitur eos, à quibus beneficio affectus fuerit, ideo illos præteribit, acsi nullam gratiam sua humanitate promeriti essent: sed illis obstrictum se ex animo sentiet, & libenter fatebitur obligationem, & gratiam pro facultate & re nata referre studebit. Denique Deum in acceptis bonis reverebitur & prædicabit, ut præcipuum auctorem: sed homines, ut ejus ministros honorabit: atque, ut res est, intelliget se Dei voluntate iis esse devinctum, per quorum manum beneficus esse voluerit. Siquid jacturæ, vel ob negligentiam, vel ob imprudentiam, fecerit, Domino quidem volente factum id apud se statuet, verum sibi quoque imputabit. Siquis morbo absumptus sit, quem, quum ex officio curare debuisset, negligenter tractavit: tametsi non ignorabit ad terminum pervenisse, quem præterire non poterat, peccatum tamen suum inde non elevabit: sed quia non est defunctus erga eum fideliter suo munere, perinde accipiet, acsi negligentiæ suæ culpa periisset.

10. Causarum inferiorum rectum usum edocet.

11. Negligentiam & imprudentiam in officio præstando piis demonstrat, ut suam culpam gementes agnoscant.

perisset. Multo minus, ubi in designando, vel homicidio, vel furto, fraus & concepta animo malitia intercesserit, eam excusabit sub prætextu divinæ providentiæ: sed in eodem facinore, Dei justitiam, hominis nequitiam, ut se utraque manifeste prodit, distincte contemplabitur.

12. Sceleratorum nequitiam damnat.

In futuris vero potissimum, inferiorum hujusmodi causarum rationem habebit. Nam inter Domini benedictiones reponet, si non destituetur subsidiis humanis, quibus ad incolumitatem suam utatur: itaque, nec in capiendis consiliis cessabit, nec torpebit in ope eorum imploranda, quibus suppetere conspiciet, unde juvetur: sed à Domino sibi in manum offerri reputans, quæcunque commodare sibi aliquid possunt creaturæ, ipsas, tanquam legitima divinæ providentiæ instrumenta, ad usum applicabit. Ac, quum incertus sit, quem sint exitum habitura, quæ negotia aggreditur (nisi quod in omnibus Dominum suo bono prospecturum novit) ad id studio aspirabit, quod sibi expedire ducet, quantum intelligentia menteque assequi potest.

13. Futurorum rectam considerationem parit, prudentesque, sedulos & strenuos reddit Dei servos.

Neque tamen in capiendis consiliis proprio sensu feretur: sed Dei sapientiæ se commendabit ac permittet, ut ejus ductu in rectum scopum dirigatur. Cæterum non in externis subsidiis ita ejus fiducia subnitetur, ut si adsint, in iis secure acquiescat: si desint, perinde ac destitutus trepidet. Mentem enim in sola Dei providentia semper habebit defixam, neque à firmo ejus intuitu, præsentium rerum consideratione, abduci patietur. Sic Joab, tametsi prælii eventum in arbitrio manuque Dei esse agnoscit, non tamen inertiæ se dedit: sed quod suæ vocationis est, sedulo exequitur: Domino autem permittit eventum moderari. *Stabimus fortes*, inquit, *pro gente nostra, urbibus Dei nostri: Dominus autem faciat, quod bonum est in oculis suis.* Eadem cognitio temeritate & prava confidentia exutos ad continuam Dei invocationem nos impellet: tum etiam animos nostros bona spe fulciet, ut quæ nos circumstant pericula, secure & fortiter despicere non dubitemus.

14. Sapientiæ & omnipotentiæ Dei facit ut ii se committant, vocationi suæ interea diligenter incumbentes.

2 Sam. 10. vers. 12.

10. Hac vero parte se prodit inæstimabilis piæ mentis felicitas. Innumera sunt quæ vitam humanam obsident mala, quæ totidem ostentant mortes. Ut extra non exeamus: quum mille morborum receptaculum sit corpus, imo intus inclusas teneat ac foveat morborum causas, seipsum homo ferre non potest, quin multas exitiorum suorum formas secum ferat, ac vitam quodammodo cum morte implicitam trahat. Quid enim aliud dicas, ubi nec frigetur, nec sudatur sine periculo? Jam quocunque te vertas, quæ circa te sunt omnia, non modo ambiguæ sunt fidei, sed aperte fere minantur, ac præsentem mortem videntur intentare. Conscende navem, pede uno à morte distas. Equo inside, in lapsu pedis unius vita tua periclitatur. Incede per vias urbis, quot sunt in tectis tegulæ, tot discriminibus es obnoxius. Si ferramentum in tua aut amici manu sit, exerta est noxa. Quotquot animalia ferocia vides, in tuam perniciem armata sunt. Quod si vel horto bene munito includere te studeas, ubi nihil quam amœnitas appareat, illic serpens interdum delitescet. Domus assidue incendio subjecta, interdiu tibi paupertatem, noctu etiam oppressionem minatur. Ager grandini, pruinæ, siccitati, aliisque tempestatibus expositus quum sit, sterilitatem, atque ex ea famem tibi denunciat. Omitto veneficia, insidias, latrocinia, vim apertam, quorum pars nos domi obsident, pars peregre consequuntur. Inter has angustias annon oportet miserrimum esse hominem, utpote qui in vita semivivus anxium & languidum spiritum ægre trahat, non secus, acsi imminentem perpetuo cervicibus gladium haberet? Dices ista raro evenire, aut certe non semper, neque omnibus, nunquam vero simul omnia. Fateor: sed quum aliorum exemplis admoneamur, evenire etiam nobis posse: nec nostram magis, quam eorum vitam excipi debere: fieri non potest, ut non timeamus ac formidemus tanquam nobis eventura. Tali ergo trepidatione quid calamitosius fingas? Adde, quod Dei contumelia non caret, si dicatur hominem, ex creaturis nobilissimam, prostituisse ad cæcos & temerarios quoslibet Fortunæ ictus. Sed hic de miseria hominis tantum loqui propositum est, quam sensurus sit, si sub imperium Fortunæ redigatur.

15. Tametsi malis innumeris (hic ad vivum depictis) vita humana obsideatur, pii tuta felicitate gaudent, qui in Dei Optimi Maximi providentia acquiescunt.

11. At ubi lux illa divinæ providentiæ semel homini pio affulsit: jam non extrema modo, qua ante premebatur, anxietate & formidine, sed omni cura relevatur ac solvitur. Ut enim merito Fortunam horret, ita secure Deo sese audet permittere. Hoc, inquam, solatium est, ut intelligat Patrem cælestem, sic omnia sua potentia continere, sic imperio nutuque suo regere, sic sapientia moderari: ut nihil, nisi ex ejus destinatione, cadat: in ejus porro fidem se receptum, Angelorum curæ demandatum, neque aquæ, neque ignis, neque ferri noxa posse attingi, nisi quoad locum illis dare Deo moderatori libuerit. Sic enim canit Psalmus, *Quoniam ipse liberabit te de laqueo venatoris, & à peste noxia. Sub ala sua proteget te, atque in pennis ejus fiduciam habebis: pro scuto erit veritas ejus. Non timebis à pavore nocturno, nec à sagitta volante per diem, à peste perambulante in caligine, à noxa grassante in meridie*, &c. Unde & illa emergit in sanctis gloriandi fiducia, *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi caro. Dominus protector meus, quid trepidabo? Si consistant adversum me castra, si ambulavero in medio umbræ mortis, non desinam bene sperare.* Unde id quæso habent, quod illis nunquam excutitur sua securitas, nisi, quia ubi temere mundus volutari in speciem videtur, Dominum ubique operari sciunt, cujus opus confidunt sibi fore salutare? Jam, si vel à diabolo, vel à sceleratis hominibus impetitur eorum salus: hic vero, nisi providentiæ recordatione ac meditatione confirmentur, protinus concidere necesse sit. Verum, ubi in memoriam revocant, diabolum totamque improborum cohortem, sic omnibus partibus manu Dei, tanquam freno, cohiberi, ut nec concipere ullum adversus nos maleficium, nec conceptum moliri, nec ad perpetrandum, si maxime moliantur, digitum movere queant, nisi quantum ille permiserit, imo nisi quantum mandarit: nec compedibus tantum ejus teneri ligatos, sed etiam ad obsequia præstanda freno cogi: habent, unde se prolixe consolentur. Nam ut Domini est, eorum furorem armare, & convertere destinareque quo libuerit: ita & modum finemque statuere, ne pro sua libidine licentiose exultent. Qua persuasione suffultus Paulus, profectionem suam, quam uno in loco dixerat à Satana impeditam fuisse, alibi in Dei permissione statuit. Si tantum dixisset obstaculum fuisse à Satana, nimium potestatis visus fuisset ei dare, acsi ipsa quoque Dei consilia evertere, esset in ejus manu: nunc vero, ubi Deum arbitrum statuit, à cujus permissione pendeant omnia itinera; simul ostendit, nihil nisi ejus nutu consequi Satanam posse, quicquid machinetur. Eadem ratione David, quia propter varias conversiones, quibus assidue volvitur & quasi rotatur hominum vita, in hoc asylum se recipit, *Tempora sua esse in manu Dei.* Poterat aut vitæ cursum, aut tempus in singulari numero ponere: sed temporum nomine exprimere voluit, quantumvis instabilis sit hominum conditio, quæcunque subinde accidunt vices, divinitus gubernari. Qua ratione Rasin & Rex Israël, quum viribus in exitium Juda copulatis, viderentur faces ad perdendam & absumendam terram accensæ, vocantur à Propheta titiones fumigantes, qui nihil, quam modicum fumum, exhalare queant. Sic Pharao, quum & opibus, & robore & multi-

Præcedentium meditationum usus, & expositio, qua adversus omnia pericula pias mentes armat, invictasque reddit.

Psal. 91: 3.

Ps. 118: 6. & 27: 3. & 56: 5. & alibi.

1 Thess. 2. vers. 18.

1 Cor. 16. vers. 7.

Ps. 31: 16.

Jesa. 7: 4.

multitudine copiarum omnibus formidolosus esset, ipse belluæ marinæ, copiæ ejus piscibus comparantur. Ducem ergo & exercitum denunciat Deus se hamo suo capturum, & tracturum quo volet. Denique, ne hic diutius immorer, facile, si animadvertas, perspicies, extremum esse omnium miseriarum, providentiæ ignorationem: summam beatitudinem in ejusdem cognitione esse sitam.

Eze.20:4.

Altera pars hujus capitis, objectiones duas diluens: quarum prior est, Scripturam tribuere Deo consilii mutationem, seu pœnitentiam: ideo ejus providentiam firmam non videri.

12. De providentia Dei, quantum ad solidam fidelium & eruditionem & consolationem conducit, (nam explendæ vanorum curiositati, neque satis quicquam esse potest, neque optandum est ut satisfiat) satis dictum foret, nisi obstarent pauci quidam loci, qui innuere videntur, (contra quam supra expositum est,) non firmum ac stabile constare Deo consilium, sed pro rerum inferiorum dispositione mutabile. Primum aliquoties Dei pœnitentia commemoratur: ut, quod illum pœnituerit hominis creati: Saulis in regnum evecti: quod eum pœnitebit mali, quod infligere populo suo statuerat, simulac conversionem ejus aliquam senserit. Deinde nonnullæ decretorum ejus abrogationes referuntur. Per Jonam edixerat Ninivitis, quadraginta diebus elapsis perituram Niniven: atqui mox eorum pœnitentia ad clementiorem sententiam inflexus est. Ezechiæ mortem per os Jesaiæ pronunciarat: ad quam differendam lachrymis ejus & precibus commotus est. Hinc argumentantur multi, Deum non æterno decreto res hominum constituisse: sed prout sunt cujusque merita, vel prout æquum ac justum censet, singulos in annos, dies & horas, hoc vel illud decernere.

Gen.6:6. 1 Sam.15. vers.11. Jer.18:8. Jon.c.3. vers.4, 10. Jes.38:1,5. 2 Reg.20. vers.1.5.

Responsio ad priorem illam objectionem: ex Scripturæ locis pœnitentiam in Deum haud cadere demonstrans.

De pœnitentia sic habendum, non magis illam in Deum cadere, quam vel ignorantiam, vel errorem, vel impotentiam. Si enim nemo sciens ac volens se in pœnitentiæ necessitatem conjicit, Deo pœnitentiam non tribuemus, quin aut ignorare dicamus, quid futurum sit, aut effugere non posse, aut præcipitanter & inconsiderate ruere in sententiam cujus statim pœniteat. Id autem tantum abest à sensu Spiritus S., ut in ipsa pœnitentiæ mentione, neget Deum pœnitudine duci, quia homo non sit, quem pœnitere queat. Ac notandum est in eodem capite sic utrumque conjungi, ut comparatio speciem repugnantiæ optime conciliet. Mutatio figurate traditur, quod Deum pœniteat Saulis in regem creati. Paulo post additur, *Non mentietur fortitudo Israël, nec pœnitudine flectetur: quia homo non est, ut eum pœniteat.* Quibus verbis palam absque figura immutabilitas asseritur. Itaque Dei ordinationem in rebus humanis administrandis & perpetuam & omni pœnitentia superiorem esse certum est. Ac ne dubia esset ejus constantia, testimonium illi reddere sui quoque adversarii coacti sunt. Balaam enim, vel invitum, in hanc vocem prorumpere oportuit. non esse Deum instar hominis, ut mentiatur, nec quasi hominis filium, ut mutetur: ac fieri non posse, ut non faciat quicquid dixerit, ut non impleat quicquid loquutus sit.

1 Sam.15. vers.29.

Num.23. vers.19.

Cur pœnitentia Deo tribuatur.

13. Quid ergo sibi vult pœnitentiæ nomen? Nempe quod aliæ omnes loquendi formulæ, quæ Deum humanitus nobis describunt. Quia enim ad ejus altitudinem non pertingit nostra infirmitas, quæ nobis traditur ejus descriptio, ad captum nostrum submittenda est, ut à nobis intelligatur. Hæc est porro submittendi ratio, ut se talem nobis figuret, non qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur. Extra omnem perturbationis affectum quum sit, irasci se peccatoribus testatur. Quemadmodum ergo, quum audimus Deum iratum, imaginari non debemus aliquam in ipso motionem, sed reputare potius loquutionem hanc à sensu nostro sumptam, quia faciem excandescentis iratique præ se ferat Deus, quoties judicium exercet: ita nec aliud debemus concipere sub pœnitentiæ vocabulo, quam factorum mutationem: quia soleant homines facta sua mutando, testari sibi displicere. Quoniam ergo mutatio quælibet inter homines, correctio ejus est quod displicet: correctio autem ex pœnitentia provenit: ideo per pœnitentiæ nomen significatur, quod Deus in suis operibus mutat: interim nec consilium illi, nec voluntas invertitur, nec affectus commutatur: sed quod ab æterno providerat, probaverat, decreverat, perpetuo tenore prosequitur, utcunque appareat subita hominum oculis varietas.

Posterior objectio, decretorum Dei abrogationem in Scripturis S. descriptam proponens, quæ abrogatio Dei providentiam tollere videtur.

14. Nec sacra historia, dum Ninivitis remissum narrat, quod jam promulgatum fuerat excidium, & Ezechiæ vitam, denunciata morte, prorogatam: abrogata fuisse Dei decreta ostendit.

Responsio.

Qui sic sentiunt, in denunciationibus hallucinantur: quæ tametsi simpliciter affirmant, tacitam in se nihilominus conditionem continere ex fine ipso intelligitur. Cur enim ad Ninivitas Jonam Dominus mittebat, qui ruinam urbis prædiceret? Cur per Jesaiam mortem indicabat Ezechiæ? Poterat enim & illos & hunc perdere, sine cladis nuncio. Aliud ergo spectavit, quam ut mortis suæ præscii venientem illam eminus cernerent. Nimirum non perditos voluit: Jon.3:10.
sed, ne perderentur, emendatos. Quod ergo Niniven post quadraginta dies ruituram Jonas vaticinatur, ideo fit, ne ruat. Quod Ezechiæ spes vitæ longioris præciditur, ideo fit, ut longiorem vitam impetret. Quis jam non videt, Dominum ejusmodi comminationibus voluisse ad resipiscentiam expergefacere quos terrebat, ut effugerent quod peccatis suis meriti erant judicium? Id si convenit, natura rerum eo nos ducit, ut in simplici denunciatione conditionem tacitam subaudiamus.

Jes.38:1,5.

Confirmatio ab exemplo simili.

Quod etiam confirmatur similibus exemplis: Abimelech regem corripiens Dominus, quod Abrahæ suam uxorem sustulisset, his verbis utitur, *Ecce, tu morieris propter mulierem, quam accepisti: est enim viro juncta.* Postquam autem ille excusavit, in hunc modum loquitur, *Restitue uxorem viro: est enim Propheta, & orabit pro te, ut vivas. Sin minus, scito, quod moriendo morieris tu, & omnia quæ habes.* Vides, ut primo edicto vehementius animum ejus concutiat, quo satisfactioni reddat intentum: altero autem voluntatem liquide suam explicet? Quando similis est aliorum locorum ratio, ne ex illis inferas quicquam fuisse priori Domini consilio derogatum, quia, quod pro mulgaverat, irritum fecerit. Viam enim potius æternæ suæ ordinationi sternit Dominus, quum pœnam denunciando, ad resipiscentiam monet eos, quibus vult parcere, quam voluntate quicquam variet, ac ne sermone quidem: nisi quod syllabatim non exprimit, quod intelligere tamen promptum est. Siquidem illud Jesaiæ manere verum oportet, *Dominus exercituum deliberavit, & quis poterit dissolvere? manus ejus extenta, & quis avertet eam?*

Gen.20:3.

Jes.14:27.

CAP. XVIII.

Deum ita impiorum opera uti, & animos flectere ad exequenda sua judicia, ut purus ipse ab omni labe maneat.

Constat postremum hoc caput primi libri tribus partibus.

1. *Quum paulo antea dictum sit, Deum reprobos omnes atque adeo Satanam ipsum suo arbitrio flectere, tres occurrunt objectiones.* Prior, *Dei permissione, non voluntate, ista fieri. Huic objectioni duplex opponitur responsio: quarum altera, Angelos & homines bonos malosque nihil efficere, nisi quod à Deo constitutum est; altera, arcanos omnes motus ab occulta Dei inspiratione, ad finem suum dirigi probatur, sect.* 1. & 2.
2. Altera *objectio, duas in Deo contrarias esse voluntates, si occulto consilio decernit, quæ lege sua palam prohibet, sect.* 3. *diluitur.*
3. Postrema, *Deum constitui scelerum omnium auctorem, si non modo impiorum opera uti, sed etiam consilia & affectus gubernare dicatur, ac proinde impios immerito damnari, refellitur sectione ultima.*

Sensus carnis, origo objectionum quæ adversus Dei providentiam ponuntur. vide Calv. adv. Libert. c. 15. & 16. & Aug. l. 1. de ordine, cap. 1. &c.

EX aliis locis ubi Deus Satanam ipsum & omnes reprobos suo arbitrio flectere, vel trahere dicitur, difficilior emergit quæstio. Quomodo enim per illos agens, nullam ex eorum vitio labem contrahat, imo in opere communi ab omni culpa sit immunis, ministros autem suos juste damnet, vix capit sensus carnis. hinc reperta distinctio inter agere & permittere: quia hic nodus multis inexplicabilis visus est, sub Dei manu & imperio Satanam & impios omnes ita esse, ut eorum malitiam, in quemcunque visum est finem, dirigat: & sceleribus utatur ad exequenda sua judicia. Ac excusabilis forte esset eorum modestia, quos terret absurditatis species, nisi quod perperam mendacii patrocinio asserere tentat Dei justitiam ab omni sinistra nota.

Prior objectio, Dei permissionem ab ejus voluntate separans.

Absurdum videtur, volente ac jubente Deo excæcari hominem, qui mox cæcitatis suæ pœnas daturus est. Tergiversando itaque effugiunt, Dei tantum permissu, non etiam voluntate hoc fieri: ipse vero palam se facere pronuncians, effugium illud repudiat.

Responsio, Angeli, & homines, tum boni, tum mali, nihil efficiunt nisi quod à Deo est constitutum.

Quod autem nihil efficiant arcano Dei nutu, nec quicquam deliberando agitent, nisi quod ipse jam apud se decreverit, & arcana sua directione constituat, innumeris & claris testimoniis probatur. Quod ante citavimus ex Psalmo, *Deum, quæcunque vult, facere*, ad omnes actiones hominum pertinere certum est. Si Deus bellorum & pacis certus est arbiter, ut illic dicitur, idque sine ulla exceptione, eo inscio aut quiescente, homines cæco motu temere ferri, quis dicere audebit? Sed in specialibus exemplis plus lucis erit.

Probatio ab exemplis expressis & perspicuis. Primum exemplum.

Ex primo capite Job scimus, Satanam se coram Deo sistere ad excipienda jussa, non minus quam Angelos, qui sponte obediunt: diverso quidem id modo & fine: sed tamen nequid aggredi possit, nisi volente Deo. Etsi nuda permissio deinde subjici videtur, ut sanctum virum affligat: quia tamen vera est illa sententia, *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Deo placuit, ita factum est*: colligimus, ejus probationis, cujus Satan & scelesti latrones ministri fuerunt, Deum fuisse auctorem. (Job. 1: 21.) Molitur Satan sanctum virum desperatione adigere in furorem: Sabæi crudeliter & impie in aliena bona prædando involant. Agnoscit Job divinitus se exutum esse omnibus fortunis, & se pauperem factum, quia sic placuerit Deo. Ergo, quicquid agitent homines, vel Satan ipse, Deus tamen clavum tenet, ut ad exequenda sua judicia convertat eorum conatus.

Alterum. 1 Reg. 22. v. 20, 21, 22, 23.

Vult Deus perfidum regem Achab decipi: operam suam offert diabolus ad eam rem: mittitur cum certo mandato, ut sit spiritus mendax in ore omnium Prophetarum. Si Dei judicium est excæcatio & amentia Achab, nudæ permissionis figmentum evanescit: quia ridiculum esset, Judicem tantum permittere, non etiam decernere, quid fieri velit, & mandare exequutionem ministris.

Tertium. Act. 4: 48.

Judæis propositum est Christum extinguere: Pilatus & milites rabiosæ eorum libidini morem gerunt: fatentur tamen in solenni precatione discipuli nihil fecisse omnes impios, nisi quod manus & consilium Dei decreverant. sicuti jam ante concionatus fuerat Petrus, *definito consilio & præscientia Dei traditum fuisse, ut interficeretur.* (Act. 2: 23.) acsi diceret, Deum (quem nihil ab initio latuit) scientem & volentem statuisse, quod Judæi exequuti sunt. sicuti alibi repetit, *Deus qui prænunciavit per omnes suos Prophetas, passurum esse Christum, ita implevit.* (Act. 3: 18.)

Quartum. 2 Sam. 16. verf. 22. 2 Sam. 12. verf. 12.

Absalom incesto coitu patris torum polluens, detestabile scelus perpetrat: Deus tamen hoc opus suum esse pronunciat: verba enim sunt, *Tu fecisti occulte: ego vero palam faciam, & coram sole hoc.*

Quintum. Jer. 50: 25. Jes. 5: 26. & 10: 5. & 19: 25.

Quicquid sævitiæ exercent Chaldæi in Judæa, opus Dei esse pronunciat Jeremias. Qua ratione Nabucadnezer vocatur Dei servus. Clamat passim Deus, suo sibilo, tubæ suæ clangore, imperio & jussu excitari impios ad bellum: Assyrium vocat virgam furoris sui, & securim, quam manu sua movet. Cladem urbis sanctæ & Templi ruinam vocat opus suum.

Sextum. 2 Sam. 16. verf. 10.

David non obstrepens Deo, sed justum judicem agnoscens, ex illius tamen jussu provenire maledicta Semei fatetur. *Dominus*, inquit, *jussit eum maledicere.*

Septimum. 1 Reg. 11. verf. 31. 1 Sam. 2. verf. 34.

Sæpius in sacra historia occurrit, quicquid accidat, proficisci à Domino, sicuti decem tribuum defectionem, interitum filiorum Heli, & ejusdem generis permulta. Qui mediocriter exercitati sunt in Scripturis: vident me ex multis pauca tantum proferre testimonia, ut brevitati consulam, ex quibus tamen satis superque liquet, nugari eos & ineptire, qui in locum providentiæ Dei, nudam permissionem substituunt, acsi in specula sedens expectaret fortuitos eventus: atque ita ejus judicia penderent ab hominum arbitrio.

Altera specialis refutatio objectionis, permissionem à Dei voluntate separantis, qua ostenditur, arcanos motus occulta, sed justa Dei inspiratione, ad suum finem dirigi.

2. Quantum ad arcanos motus spectat, quod de corde regis prædicat Solomo, flecti huc vel illuc, prout Deo visum est, ad totum certe humanum genus extenditur, tantundemque valet acsi dixisset, quicquid animis concipimus, arcana Dei inspiratione ad suum finem dirigi. Et certe, nisi intus operaretur in mentibus hominum, non recte dictum esset auferre labium à veracibus, & à senibus prudentiam: auferre cor principibus terræ, ut errent per devia. (Jes. 29: 14. Ps. 107: 40. Eze. 7: 26.) Atque huc pertinet, quod sæpe legitur, homines esse pavidos, prout ejus terrore occupantur eorum corda. (Lev. 26. verf. 36.) Sic David è castris Saulis, nemine sciente, egressus est: quia sopor Dei irruerat super omnes. (1 Sam. 26. verf. 12.) Sed nihil clarius potest desiderari, quam ubi toties pronunciat se excæcare hominum mentes, ac vertigine percutere, spiritu soporis inebriare, incutere amentiam, obdurare corda. (Rom. 1. verf. 26. & 11: 8.) Hæc etiam ad permissionem multi rejiciunt, acsi deserendo reprobos, à Satana excæcari sineret. Sed quum diserte exprimat Spiritus S. justo Dei judicio infligi cæcitatem & amentiam, nimis frivola est illa solutio.

Instantia 1. Exo. 8: 15.

Dicitur indurasse cor Pharaonis, item aggravasse, & roborasse.

Responsio. Instantia 2.

Eludunt insulso cavillo quidam has loquen-

quendi formas: quia, dum alibi dicitur Pharao ipse
aggravasse cor suum, indurationis causa ponitur
1. Responsio. ejus voluntas. Quasi vero non optime conveniant
hæc duo inter se, licet diversis modis, hominem,
ubi agitur à Deo, simul tamen agere. Ego autem,
quod objiciunt, in eos retorqueo: quia, si indurare
nudam permissionem sonat, ipse contumaciæ motus non erit proprie in Pharaone. Porro, quam di-
lutum esset ac insipidum ita interpretari, acsi tan-
2. Responsio. tum Pharao se obdurari passus esset. Adde, quod
Exo.4:21. ansam talibus cavillis præcidit Scriptura. *Tenebo*,
inquit Deus, *cor illius*. Sic & de incolis terræ Cha-
Jos.11:20. naan dicit Moses pro gressos fuisse in pugnam, quia
roboraffet Deus eorum corda. Quod idem ab alio
Ps.105:25. Propheta repetitur, *Vertit cor eorum, ut odio habe-*
Jes.10:9. *rent populum suum*. Similiter apud Jesaiam, contra
gentem fallacem missurum se Assyrios pronunciat,
ac præcepta daturum, ut auferant spolia, & diri-
piant prædam; non quia impios & præfractos homi-
nes docere velit ad sponte parendum, sed quia flexu-
rus sit ad exequenda sua judicia, perinde acsi jussa
Instantia 3. ejus animis insculpta gestarent. unde apparet certa
Responsio. destinatione Dei fuisse impulsos. Fateor quidem,
interposita Satanæ opera, sæpe Deum agere in re-
probis: sed ut ejus impulsu Satan ipse suas partes
1 Sam.16. agat & proficiat quatenus datum est. Spiritus malus
vers.14. turbat Saulem: sed dicitur esse à Deo: ut scia-
mus furorem Saulis à justa Dei vindicta prodire. Di-
2 Cor.4:4. citur etiam idem Satan excæcare infidelium mentes:
sed unde hoc, nisi quod à Deo ipso manat efficacia
erroris, ut mendaciis credant, qui renuunt parere
veritati? Secundum priorem rationem dicitur,
Eze.14:9. *Si Propheta quispiam loquutus fuerit mendaciter, ego*
Deus illum decepi. Secundum alteram vero dicitur
Rom.1. ipse dare homines in reprobum sensum, & projicere
vers.28. in fœdas cupiditates: quia justæ suæ vindictæ præ-
cipuus est auctor, Satan vero tantum minister. Sed
cap.4. quia, ubi secundo libro disputabimus de libero vel
sect.3, 4. servo hominis arbitrio, iterum hæc res tractanda
erit, breviter mihi nunc dixisse videor, quantum
Summa locus postulabat. Summa hæc sit, quum Dei volun-
omnium tas dicitur rerum omnium esse causa, providentiam
resp. ad 1. ejus statui moderatricem in cunctis hominum consi-
objectionem. liis & operibus, ut non tantum vim suam exerat in
electis, qui Spiritu sancto reguntur, sed etiam re-
probos in obsequium cogat.

Iterum detegitur fons prioris & sequentium objectionum, superbia videlicet & blasphemia Spiritus. 3. Quando autem hactenus recitavi solum, quæ
aperte & non ambigue in Scriptura traduntur, vi-
derint, qui cælestibus oraculis sinistras ignominiæ
notas inurere non dubitant, quodnam usurpent
censuræ genus. Nam, si ex inscitiæ simulatione lau-
dem modestiæ appetunt, quid superbius fingi po-
test, quam Dei auctoritati verbulum unum oppo-
nere? Mihi secus videtur, vel, Hoc attingi non
placet. Sin aperte maledicunt, quidnam proficient
cælum sputis impetendo? Novum quidem hujus
petulantiæ exemplum non est: quia fuerunt omni-
bus seculis impii & profani homines, qui adversus
hanc doctrinæ partem ore rabido latrarent. Sed,
Psal.51:6. quod olim pronunciavit Spiritus per os Davidis, re-
ipsa sentient verum esse, ut vincat Deus, quum
judicatur. Oblique perstringit David hominum
amentiam in hac tam effreni licentia, quod ex suo
cœno, non solum adversus Deum litigant, sed po-
testatem sibi arrogant ejus damnandi. Interea bre-
viter admonet, quas in cælum evomunt blasphe-
mias, ad Deum non pertingere, quin justitiam
suam, discussis calumniarum nebulis, illustret: fides
1 Joan.5. etiam nostra (quia in sacro Dei verbo fundata, su-
vers.4. perior est toto mundo) nebulas istas ex sua altitudi-
Altera objectio, quæ duas in Deo repugnantes voluntates imaginatur. ne despiciat. Nam, quod primo objiciunt, si nihil
eveniat nisi volente Deo, duas in eo contrarias esse
voluntates, quia occulto consilio decernat, quæ
Lege sua palam vetuit: facile diluitur. Antequam
tamen respondeam, monitos iterum volo lectores,
cavillum hoc, non in me, sed in Spiritum sanctum *Responsio 1.*
torqueri, qui certe hanc sancto viro Job confessio-
nem dictavit, *Sicut Deo placuit, ita factum est:* quum Job.1:12.
spoliatus esset à latronibus, in illorum injuria & ma-
leficio justum Dei flagellum agnoscit. Quid alibi
Scriptura? *Non obtemperarunt patri suo filii Eli, quia* 1 Sam.2.
voluit Deus occidere eos. Clamat etiam alius Prophe- vers.25.
ta, Deum, qui in cælo residet, quæcunque vult fa- Ps.115:3.
cere. Et jam satis aperte ostendi, Deum vocari eo- *Secunda.*
rum omnium auctorem, quæ isti censores volunt
otioso tantum ejus permissu contingere. Testatur se Jes.45:7.
creare lucem & tenebras, formare bonum & ma-
lum: nihil mali accidere, quod ipse non fecerit. Amos 3:6.
Dicant obsecro, volensne an nolens judicia sua exer-
ceat. Atqui sicuti docet Moses, eum, qui fortuito *Tertia.*
securis lapsu occiditur, divinitus traditum esse in Deut.19.
manum percussoris: ita tota Ecclesia dicit apud vers.5.
Lucam, Herodem & Pilatum conspirasse, ut face- Act.4:28.
rent, quæ Dei manus & consilium decreverat. Et
sane, nisi Deo volente crucifixus esset Christus,
unde nobis redemptio? Neque tamen ideo vel se- *Simplex &*
cum pugnat, vel mutatur Dei voluntas, vel quod *una Dei*
vult se nolle simulat: sed quum una & simplex in *voluntas*
ipso sit, nobis multiplex apparet: quia pro mentis *cur multi-*
nostræ imbecillitate, quomodo idem, diverso mo- *plex homini*
do, nolit fieri & velit, non capimus. Paulus, ubi *appareat.*
Gentium vocationem dixit mysterium esse abs- Eph.3:10.
conditum, paulo post adjungit, in ea manifesta-
tam fuisse πολυποίκιλον sapientiam Dei. An quia pro-
pter hebetudinem sensus nostri, multiplex apparet
Dei sapientia (vel multiformis, ut reddidit vetus
interpres) ideo somnianda nobis est in ipso Deo ali-
qua varietas, quasi vel consilium mutet, vel à
seipso dissideat? Imo, ubi non capimus, quomodo *Quarta.*
fieri velit Deus, quod facere vetat, veniat nobis in
memoriam nostra imbecillitas, & simul reputemus,
lucem quam inhabitat, non frustra vocari inacces- 1 Tim.6.
sam, quia caligine obducta est. Ergo huic Augustini vers.16.
sententiæ pii omnes & modesti facile acquiescent, Enchir. ad
Interdum bona voluntate hominem velle aliquid, Laurent.
quod Deus non vult: velut, si bonus filius patrem cap.101.
vult vivere, quem Deus vult mori. Rursus fieri *Exemplum*
posse, ut idem velit homo voluntate mala, quod *superiores*
Deus vult bona: velut, si malus filius velit mori pa- *responsiones*
trem, velit hoc etiam Deus. nempe ille vult, quod *illustrans.*
non vult Deus: iste vero vult, quod vult & Deus.
Et tamen bonæ voluntati Dei pietas illius potius
consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem
volentis impietas: tantum interest, quid velle homi-
ni, quid Deo congruat, & ad quem finem referatur
cujusque voluntas, ut vel approbetur, vel improbe-
tur. Nam Deus, quæ bene vult, per malas volun- *Aliud exemplum.*
tates malorum hominum implet. Paulo vero ante
dixerat, sua defectione Angelos apostatas, omnesque
reprobos, quantum ad ipsos pertinet, fecisse, quod
Deus nolebat: quantum vero ad omnipotentiam
Dei, nullo modo hoc potuisse: quia dum contra Dei
voluntatem faciunt, de ipsis facta est ejus voluntas.
unde exclamat, *Magna opera Dei, exquisita in omnes* Psal.111.
voluntates ejus: ut miro & ineffabili modo non fiat vers.2.
præter ejus voluntatem, quod etiam contra ejus fit
voluntatem: quia non fieret, si non sineret: nec utique
nolens sinit, sed volens: nec sineret bonus fieri male,
nisi Omnipotens etiam de malo facere posset bene.

4. Hoc etiam modo solvitur, imo sponte lique- *Tertia objectio, Deum*
scit altera objectio, Si non modo impiorum opera *esse auctorem omnium*
utitur Deus, sed etiam consilia & affectus gubernat, *scelerum, &c.*
scelerum omnium esse auctorem: ac proinde imme-
rito damnari homines, si exequuntur, quod decrevit *Responsio 1.*
Deus, quia ejus voluntati obtemperent. Perperam *exemplis ex*
enim miscetur cum præcepto voluntas, quam lon- *Davidis historia de-*
gissime ab illo differre innumeris exemplis con- *promptis*
stat. Nam etsi dum stupravit Absalon patris uxores, *confirmata.*
voluit Deus hoc probro ulcisci Davidis adulte- 2 Sam.16.
rium: non ideo tamen præcepit scelerato filio vers.22.

2 Sam.16. vers.10.

incestum committere, nisi forte Davidis respectu, sicut loquitur de convitiis Semei. Nam illum Dei jussu maledicere dum fatetur, minime commendat obsequium, acsi Dei imperio pareret protervus ille canis: sed ejus linguam flagellum Dei esse agnoscens, castigari patienter sustinet. Hoc quidem tenendum est, dum per impios peragit Deus, quod occulto suo judicio decrevit, non esse excusabiles, quasi obediant ejus præcepto, quod data opera pro sua libidine violant. Jam quomodo ex Deo sit, & occulta ejus providentia regatur, quod perverse faciunt homines, illustre documentum est electio regis Jarobeam, in qua severe damnatur populi temeritas & amentia, quod ordinem à Deo sancitum perverterit, ac perfide desciverit à familia Davidis. & tamen scimus voluisse ungi: unde & in verbis Oseæ quædam apparet repugnantiæ species, quod ubi conquestus est Deus, regnum illud se nesciente & nolente fuisse erectum, alibi prædicat, se dedisse regem Jarobeam in furore suo. Quomodo hæc convenient, Jarobeam non ex Deo regnasse, & ab eodem fuisse præfectum regem? Nempe, quia nec desciscere à familia Davidis potuit populus, quin jugum sibi divinitus impositum excuteret: neque tamen libertas ipsi Deo erepta fuit, quominus Solomonis ingratitudinem ita puniret. Videmus ergo, ut Deus, perfidiam nolendo, defectionem tamen alio fine juste velit: unde & Jarobeam præter spem sacra unctione impellitur ad regnum. Hac ratione dicit sacra historia fuisse à Deo suscitatum hostem, qui Solomonis filium exueret regni parte. Diligenter utrumque expendant lectores, quia placuerat Deo sub manu unius Regis gubernari populum: ubi in duas partes scinditur, fieri contra illius voluntatem: & tamen ab ejusdem voluntate initium fuisse divortii. Nam certe, quod Jarobeam, nihil tale cogitantem, Propheta & voce & unctionis tessera ad spem regni sollicitat, non fit hoc, vel nescio, vel invito Deo, qui ita fieri mandavit: & tamen jure damnatur populi rebellio, quod velut invito Deo à Davidis posteris desciverit. Hac ratione etiam subjicitur postea, quod Rechabeam superbe despexit populi preces, hoc à Deo factum esse, ut stabiliret verbum, quod pronunciaverat per manum Abihæ servi sui. Ecce, ut nolente Deo laceretur sacra unitas, & tamen ut eodem volente alienentur à filio Solomonis decem tribus. Accedat simile quoque aliud exemplum, ubi consentiente populo, imo manus suas præbente, jugulantur filii regis Achab, & exterminatur tota progenies. Vere quidem refert Jehu, nihil in terram cecidisse ex Dei sermonibus, sed ipsum fecisse quicquid loquutus fuerat per manum servi sui Eliæ. Et tamen non abs re cives Samariæ perstringit, quod operam suam commodassent, *Justine estis?* inquit. *Si ego conjuravi contra dominum meum, quis hos omnes occidit?* Jam ante liquido, ni fallor, explicui, quomodo in eodem opere tam se prodat hominis crimen, quam refulgeat Dei justitia: & modestis ingeniis semper hæc Augustini responsio sufficiet, *Quum Pater tradiderit Filium, & Christus corpus suum, & Judas Dominum, cur in hac traditione Deus est justus, & homo reus, nisi quia in re una, quam fecerunt, causa non una est, ob quam fecerunt?* Siquos autem magis impediat, quod nunc dicimus, nullum esse Dei cum homine consensum, ubi hic juste illius impulsu agit, quod sibi non licet: succurrat, quod alibi admonet idem Augustinus, *Quis non ad ista judicia contremiscat, ubi agit Deus etiam in cordibus malorum, quicquid vult, reddens eis tamen secundum eorum merita?* Et certe in Judæ perfidia nihilo magis fas erit, culpam sceleris Deo adscribere, quia Filium suum & tradi voluit ipse, & tradidit in mortem: quam redemptionis laudem ad Judam transferre. Itaque vere alibi idem scriptor admonet, in hoc examine Deum non inquirere, quid potuerint homines, vel quid fecerint, sed quid voluerint, ut in rationem veniat consilium & voluntas. Quibus hoc asperum videtur, quam tolerabilis sit sua morositas paulisper cogitent, dum rem claris Scripturæ testimoniis testatam, quia excedat eorum captum, respuunt, ac vitio vertunt in medium proferri, quæ Deus, nisi scivisset utilia esse cognitu, nunquam per Prophetas suos & Apostolos doceri jussisset. Nam sapere nostrum nihil aliud esse debet, quam mansueta docilitate amplecti, & quidem sine exceptione, quicquid in sacris Scripturis traditum est. Qui vero protervius insultant, quum satis constet eos contra Deum blaterare, longiori refutatione digni non sunt.

Secunda responsio ex hist. apostasiæ Israëlitarum.
1 Reg. 12. vers.20.
Oseæ 8: 4.
Oseæ 13. vers.11.
1 Reg. 11. vers.23.
1 Reg.12. vers.15.
Tertia responsio ex Achabi & Jehu hist.
2 Reg.10. vers.7.
Augustini consensus, &, ex historia mortis Christi, quarta responsio superiores confirmans, ac carnalis prudentiæ os occludens.
epist.48. ad Vincentium.
De grat.& lib. arbit. ad Valent. cap.20.
Vera Christianorum sapientia.

JOAN.

JOANNIS CALVINI INSTITUTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS

LIBER SECUNDUS.

DE *COGNITIONE DEI REDEMPTORIS in Christo, quæ Patribus sub Lege primum, deinde & nobis in Euangelio patefacta est.*

ARGUMENTUM.

Absoluta primæ partis Symboli Apostolici, de Cognitione Dei Creatoris, tractatione, sequitur altera de Cognitione Dei Redemptoris in Christo, quam hic liber secundus explicat.

Primum vero de Redemptionis occasione, hoc est, de lapsu Adæ disserit. Secundo, de Redemptione ipsa. Dissertationi priori priora quinque capita, posteriori reliqua assignantur.

Quod ad Redemptionis occasionem, non tantum in genere de lapsu agit, sed etiam speciatim de ejus effectis, id est, de peccato originali, de arbitrii servitute, de corrupta omnium hominum natura, de Dei in hominum cordibus operatione, cap. I. II. III. IV. quibus subjungit refutationem objectionum, quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent, cap. V.

Tractatus de Redemptione ad quinque partes præcipuas revocari potest.

1. Ostendit quis ille sit, in quo salus homini perdito quærenda est: nempe Christus, VI. cap.
2. Quomodo hic ille Christus mundo patefactus sit, nimirum duplici ratione: Primum sub Lege (qua occasione Decalogum explicat & alia quædam de Lege discutit) cap. VII. & VIII. Deinde sub Euangelio, ubi de similitudine & differentia utriusque Testamenti disputat, IX. X. & XI. cap.
3. Qualis fuerit debueritque esse Christus, ut Mediatoris officium præstaret, homo videlicet & Deus in una persona, XII. XIII. XIV. cap.
4. Quorsum missus à Patre in mundum fuerit, cap. XV. ubi de Prophetia, Regno & Sacerdotio Christi locus explanatur.
5. Quibus modis vel gradibus Redemptoris partes impleverit, ut nobis salutem acquireret, cap. XVI. ubi de ejus crucifixione, morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, ascensu in cælum, sessione ad dexteram Patris, articuli & fructus ex hac doctrina nascentes excutiuntur: addita cap. XVII. quæstionis solutione, An Christus gratiam Dei & salutem nobis sit promeritus.

CAPUT I.

Adæ lapsu & defectione totum humanum genus maledictioni fuisse addictum, & à prima origine degenerasse: ubi de peccato originali.

Partes hujus capitis.

1. *Quam necessaria sit nostri notitia: qualis esse debeat: quot & quibus obnoxia periculis: ejus partes præcipuæ, sect.* 1. 2. 3.
2. *De causis horrendi lapsus Adæ, sect.* 4.
3. *De hujus lapsus contagione, tum creata omnia, tum Adæ posteros invadente, à sect.* 5. *ad finem capitis, ubi de peccati originalis propagatione, definitione & efficacia agitur.*

Nostri notitia res est necessaria admodum.

NOn sine causa, proverbio veteri tantopere homini commendata semper fuit cognitio suiipsius. Nam, si turpe ignorare ducitur quæcunque ad humanæ vitæ rationem pertinent: multo vero fœdior ignorantia nostri est, qua fit, ut in capiendo, de re qualibet necessaria, consilio, misere hallucinemur, atque adeo cæcutiamus. Verum, quo utilior est præceptio, eo diligentius videndum est nobis, ne ipsa præpostere utamur: quod Philosophis quibusdam videmus accidisse. Illi enim dum hominem hortantur, ut seipsum noverit, finem simul proponunt, ne dignitatem excellentiamque suam nesciat. neque aliud ipsum in se contemplari volunt,

Qua ut bene utamur, exuenda est superbia.

quam

quam unde inani fiducia intumescat & superbia infletur. Nostri autem cognitio primum in eo sita est: ut reputantes, quid nobis in creatione datum sit, & quam benigne suam erga nos gratiam continuet Deus, sciamus, quanta sit naturæ nostræ excellentia, si quidem integra maneret; simul tamen cogitemus, nihil nobis inesse proprium, sed precario nos tenere quicquid in nos Deus contulit, ut semper ab ipso pendeamus. Deinde, ut nobis occurrat misera post Adæ lapsum nostra conditio, cujus sensus, prostrata omni gloria & fiducia, nos pudore obrutos vere humiliet. Nam sicuti Deus ad imaginem suam initio nos finxit, ut mentes nostras, tum ad virtutis studium, tum ad æternæ vitæ meditationem erigeret: ita, ne socordia nostra obruatur tanta generis nostri nobilitas, quæ nos à brutis animalibus discernit, cognoscere operæpretium est, ideo nos ratione & intelligentia præditos esse, ut sanctam & honestam vitam colendo, ad propositum beatæ immortalitatis scopum tendamus. Cæterum in mentem venire nequit prima illa dignitas, quin mox ex altera parte se offerat triste fœditatis & ignominiæ nostræ spectaculum, ex quo in primi hominis persona ab origine nostra excidimus. Unde & nostri odium ac displicentia veraque humilitas oritur, & novum accenditur quærendi Dei studium, in quo quisque ea bona recuperet, quorum prorsus inanes & vacui deprehendimur.

Induenda deinde vera humilitas, quæ nos ad hominis lapsum considerandum, & Dei in Christo misericordiam amplectendam, deducat.

2. Hoc sane quærendum in excutiendis nobis esse præscribit Dei veritas: nempe talem exigit notitiam, quæ nos, & ab omni propriæ facultatis confidentia procul avocet, & omni gloriandi materia destitutos, ad submissionem adducat. Quam regulam tenere convenit, si ad rectam & sapiendi & agendi metam pertingere libet. Neque me latet, quanto plausibilior sit illa sententia, quæ ad reputanda nostra bona potius nos invitat, quam ad inspiciendam, quæ nos pudore obruere debet, miseram nostram inopiam una cum ignominia. Siquidem nihil est, quod magis appetat humanum ingenium, quam blanditiis demulceri: atque ideo, ubi dotes suas magni fieri audit, in hanc partem nimia credulitate propendet. Quo minus mirum est, hic adeo perniciose fuisse à maxima hominum parte aberratum. Nam, quum sit ingenitus universis mortalibus plusquam cæcus sui amor, libentissime sibi persuadent nihil inesse sibi, quod merito debeat esse odiosum. Ita sine alieno patrocinio vanissima hæc opinio fidem passim obtinet, hominem sibi abunde sufficere ad bene beateque vivendum. Quod siqui modestius sentire volunt, utcunque aliquid Deo concedant, ne sibi arrogare omnia videantur: sic tamen partiuntur, ut potissima & gloriæ & fiduciæ materia semper apud se resideat. Jam si accedit oratio, quæ sponte prurientem in hominis medullis superbiam suis illecebris titillet, nihil est quod magis arrideat. Proinde, ut unusquisque humanæ naturæ præstantiam benignissime suo præconio extulit, ita magno seculorum prope omnium applausu fuit exceptus. Sed enim quæcunque talis est humanæ excellentiæ commendatio, quæ hominem in se acquiescere doceat, nihil aliud quam suavitate illa sua delicias facit: & sic quidem illudit, ut qui assentiuntur, eos pessimo exitio perdat. Quorsum enim pertinet, vana omni fiducia fretos deliberare, instituere, tentare, moliri, quæ putamus ad rem pertinere: & defici quidem ac destitui, tum sana intelligentia, tum vera virtute inter primos conatus: pergere tamen secure, donec in exitium corruamus? Atqui non aliter succedere iis potest, qui se aliquid posse propria virtute confidunt. Talibus ergo magistris, qui reputandis tantum bonis nostris nos detinent, siquis auscultet, non in sui cognitionem proficiet, sed in pessimam ignorationem abripietur.

Tametsi autem plausibilis est sententia, quæ nos ad nostri admirationem incitat: altera sane sola est recipienda, quæ ad veram animi submissionem flectit.

Superbia nostra prætextus.

Hominis peccatoris misera vanitas.

3. Ergo, quum in hoc consentiat Dei veritas cum publico omnium mortalium sensu, secundam sapientiæ partem in nostri cognitione repositam esse: in ipsa tamen cognoscendi ratione magnum est dissidium. Tunc enim homo, judicio carnis, probe sibi exploratus videtur, quum & intelligentia & integritate sua confisus, audaciam sumit, ac sese incitat ad virtutis officia: & indicto vitiis bello, ad id, quod pulchrum & honestum est, toto studio incumbere conatur. Qui autem se ad amussim divini judicii inspicit & examinat, nihil reperit, quod animam ad bonam fiduciam erigat, ac quo penitius se excussit, eo magis dejicitur: donec omni fiducia prorsus abdicatus, nihil sibi ad vitam recte instituendam relinquit. Neque tamen vult nos oblivisci Deus primæ nobilitatis, quam Adæ patri nostro contulerat, nempe, quæ nos ad justitiæ bonitatisque studium merito expergefacere debeat. Non enim possumus, aut primam nostram originem, aut quorsum conditi sumus cogitare, quin ad meditandam immortalitatem, expetendumque Dei regnum pungamur. Sed tantum abest, ut animos nobis faciat ista recognitio, ut potius submissis illis, ad humilitatem prosternat. Quæ enim illa est origo? Nempe, à qua excidimus. Quis ille creationis nostræ finis? A quo penitus aversi sumus, ut miseræ nostræ sortis pertæsi ingemiscamus: ingemiscendo, ad perditam illam dignitatem suspiremus. Nos autem, quum dicimus nihil in se oportere hominem intueri, quod ipsum animosum reddat, intelligimus nihil esse penes ipsum cujus fiducia debeat superbire. Quare si libet, quam homo sui notitiam habere debet, ita partiamur, ut primo loco, quem in finem creatus sit, & donis non contemnendis præditus, reputet: qua cogitatione se ad divini cultus vitæque futuræ meditationem excitet: deinde suas facultates, vel certe facultatum inopiam expendat: qua perspecta, non secus, atque in nihilum redactus, in extrema confusione jaceat. Huc tendit prior consideratio, ut quale sit officium suum agnoscat: altera, quid ad ipsum præstandum valeat. De utraque, prout series docendi poscet, à nobis differetur.

At in cognoscendi ratione, aliter sentiunt Carnis prudentia & Conscientia, quæ ad amussim divini judicii seipsam expendit.

Porro duæ sunt partes hujus notitia. Prior pars lib. I. c. 15. discussa est. Posteriorem nunc aggreditur.

4. Quia vero non leve delictum, sed detestabile fuisse scelus oportet, quod tam severe ultus est Deus, species ipsa peccati in lapsu Adæ consideranda nobis est, quæ horribilem Dei vindictam accendit in totum humanum genus. Puerile est, quod de gulæ intemperie vulgo receptum fuit. Quasi vero summa & caput virtutum omnium in abstinentia unius tantum fructus fuerit, quum undique affluerent, quæcunque expetibiles erant deliciæ, atque in beata illa terræ fœcunditate, non tantum copia ad lautitias suppeteret, sed etiam varietas. Altius igitur spectandum, quia prohibitio ab arbore scientiæ boni & mali, obedientiæ examen fuit, ut parendo Adam se Dei imperio libenter subesse probaret. Nomen vero ipsum ostendit, præcepti non alium fuisse finem, quam, ut sua sorte contentus, se improba cupiditate altius non efferret. Promissio autem, qua vitam æternam sperare jussus est, quamdiu ederet de arbore vitæ: rursum horrenda mortis denunciatio, simulac gustaret de arbore scientiæ boni & mali, ad fidem ejus probandam & exercendam spectabat. Hinc elicere non difficile est, quibus modis in se provocaverit Adam iram Dei. Non male quidem Augustinus, dum superbiam dicit malorum omnium fuisse initium: quia, nisi hominem altius, quam licebat & quam fas erat, extulisset ambitio, manere poterat in suo gradu: plenior tamen definitio ex tentationis specie, quam describit Moses, sumenda est. Nam dum serpentis captione abducitur per infidelitatem mulier à verbo Dei, jam initium ruinæ apparet fuisse inobedientiam. Quod etiam confirmat Paulus, unius hominis inobedientia omnes

In ea autem explicanda, duo occurrunt. I. Qui factum sit, ut tam horrenda calamitate Adam se, & totum humanum genus involveret.

in Psal. 19. Cæli enarrant, &c.

Id non ex intemperie

gulæ accidit, ſed ex infidelitate, (unde execranda alia peccata efluxerunt) quod per eam à Deo defecerit, in quo uno ultima felicitatis ſuæ meta erat poſita.

Peccatorum illorum, ex infidelitate primi hominis prodeuntium, enumeratio.

Rom.5:19.

omnes fuiſſe perditos docens. Simul tamen notandum, deſciviſſe primum hominem ab imperio Dei, quod non tantum Satanæ illecebris captus fuerit, ſed contempta veritate, deflexerit ad mendacium. Et certe contempto Dei verbo, excutitur omnis ejus reverentia: quia nec aliter conſiſtit ejus majeſtas inter nos, nec integer manet ejus cultus, niſi dum ab ejus pendemus ore. Proinde infidelitas radix defectionis fuit. Hinc autem emerſit ambitio, & ſuperbia, quibus annexa fuit ingratitudo, quod Adam plus appetendo, quam conceſſum erat, tantam Dei liberalitatem, qua ditatus erat, indigne ſprevit. Hæc vero prodigioſa fuit impietas, terræ filio parum videri, quod ad ſimilitudinem Dei factus eſſet, niſi accedat æqualitas. Si fœdum & execrabile ſcelus eſt apoſtaſia, qua ſe homo conditoris ſui imperio ſubducit, imo petulanter excutit ejus jugum, fruſtra extenuatur peccatum Adæ. Quanquam non ſimplex apoſtaſia fuit, ſed cum fœdis in Deum probris conjuncta, dum Satanæ calumniis ſubſcribunt, quibus Deum & mendacii & invidiæ & malignitatis inſimulat. Denique infidelitas ambitioni januam aperuit: ambitio vero contumaciæ fuit mater, ut homines, abjecto Dei metu, ſeſe projicerent quo ferebat libido. Itaque recte Bernardus januam ſalutis aperiri nobis docet, quum hodie Euangelium auribus recipimus: ſicuti illis feneſtris, dum Satanæ patuerunt, mors admiſſa fuit. Nunquam enim repugnare Dei imperio auſus fuiſſet Adam, niſi ejus verbo incredulus. Optimum ſcilicet hoc erat frenum ad omnes affectus rite temperandos, nihil melius eſſe, quam Dei mandatis parendo, colere juſtitiam: deinde ultimam felicis vitæ metam eſſe ab ipſo diligi. Diaboli ergo blaſphemiis abreptus, quantum in ſe erat, exinanivit totam Dei gloriam.

2. Quam late ſerpat hæc contagio.

1. In creaturas inſontes. Rom. 8. verſ. 22.

5. Sicut ſpiritualis Adæ vita erat, manere opifici ſuo conjunctum & devinctum: ita alienatio ab eo, fuit animæ interitus. Nec mirum, ſi genus ſuum peſſundedit ſua defectione, qui totum naturæ ordinem pervertit in cælo & in terra. *Ingemiſcunt omnes creaturæ*, inquit Paulus; *corruptioni obnoxiæ, non volentes*. Si cauſa quæritur, non dubium eſt, quin partem ſuſtineant ejus pœnæ, quam promeritus eſt homo, in cujus uſum conditæ fuerant. Quum ergo ſurſum & deorſum ex ejus culpa fluxerit maledictio, quæ graſſatur per omnes mundi plagas, nihil à ratione alienum, ſi propagata fuerit ad totam ejus ſobolem.

2. In totam Adæ ſobolem.

Poſtquam ergo in eo obliterata fuit cæleſtis imago, non ſolus ſuſtinuit hanc pœnam, ut in locum ſapientiæ, virtutis, ſanctitatis, veritatis, juſtitiæ, (quibus ornamentis veſtitus fuerat) teterrimæ cederent peſtes, cæcitas, impotentia, impuritas, vanitas, injuſtitia: ſed iiſdem quoque miſeriis implicuit ſuam progeniem, ac immerſit.

Hæc eſt hæreditaria corruptio, ſeu peccatum originale, & naturæ antea bonæ puræque depravatio.

Hæc eſt hæreditaria corruptio, quam peccatum originale veteres nuncuparunt, Peccati voce intelligentes naturæ antea bonæ puræque depravationem. Qua de re multa fuit illis concertatio, quum à communi ſenſu nihil magis ſit remotum, quam ob unius culpam fieri omnes reos, & ita peccatum fieri commune. Quæ videtur fuiſſe ratio vetuſtiſſimis Eccleſiæ doctoribus, cur obſcure tantum perſtringerent hoc caput: ſaltem minus dilucide, quam par erat, explicarent. Neque tamen hæc timiditas efficere potuit, quin ſurgeret Pelagius, cujus profanum commentum fuit, Adam ſuo tantum damno peccaſſe, nihil nocuiſſe poſteris: hac ſcil. aſtutia Satan morbum tegendo, incurabilem reddere tentavit.

Quæ totam Adæ poſteritatem invaſit: ſecus ac Pelagiani & Cæleſtiani ſenſerunt.

Cæterum, quum evinceretur manifeſto Scripturæ teſtimonio, peccatum à primo homine tranſiiſſe in totam poſteritatem: cavillabatur tranſiiſſe per imitationem, non propaginem. Ergo boni viri in hoc elaborarunt (ac præ aliis Auguſtinus) ut oſtenderent, nos non aſcita nequitia corrumpi, ſed ingenitam vitioſitatem ab utero matris afferre. Quod inficiari ſummæ impudentiæ fuit. Sed Pelagianorum & Cæleſtianorum temeritatem non mirabitur, qui ex illius ſancti viri monumentis perſpexerit, quam fuerint in aliis omnibus perditæ frontis beſtiæ. Certe non ambiguum eſt, quod confitetur David, ſe in iniquitatibus genitum, & in peccato conceptum à matre. Pſal.51: 7. Non arguit illic patris aut matris delicta: ſed, quo Dei erga ſe bonitatem melius commendet, propriæ perverſitatis confeſſionem ab ipſa genitura repetit. Quum id Davidi peculiare non fuiſſe conſtet, ſequitur communem humani generis ſortem ſub ejus exemplo notari. Omnes ergo, qui ab impuro ſemine deſcendimus, peccati contagione naſcimur infecti: imo, antequam lucem hanc vitæ aſpicimus, ſumus in Dei conſpectu fœdati & inquinati. *Quis enim daret mundum de immundo?* Ne unus quidem, ut eſt in libro Job. Job 14: 4.

Non tantum per imitationem, verum etiam per propagationem: quod probatur,

1. Comparatione Adæ cum Chriſto.

Rom. 5. verſ. 12.

6. Audimus ita in filios tranſmitti parentum immunditiem, ut omnes citra ullam exceptionem, ſua origine ſint inquinati. Hujus autem pollutionis non reperietur exordium, niſi ad primum omnium parentem, tanquam ad fontem, aſcendimus. Ita certe habendum eſt, fuiſſe Adamum humanæ naturæ non progenitorem modo, ſed quaſi radicem, atque ideo in illius corruptione merito vitiatum fuiſſe hominum genus. Quod ex illius & Chriſti comparatione planum facit Apoſtolus. *Quemadmodum* (inquit) *per unum hominem peccatum intravit in univerſum mundum, & per peccatum mors, quæ in omnes homines pervagata, quando omnes peccaverunt: ita per gratiam Chriſti juſtitia & vita nobis reſtituta eſt.* Quid hic garrient Pelagiani? peccatum Adæ imitatione propagatum? Ergone ex Chriſti juſtitia nihil aliud proficimus, niſi quod exemplum nobis eſt ad imitationem propoſitum? Quis tantum ſacrilegium ferat? Quod ſi extra controverſiam eſt, Chriſti juſtitiam communicatione noſtram eſſe, & ex ea vitam: ſimul conficitur, utramque ita in Adam fuiſſe perditam, ut in Chriſto recuperetur: peccatum vero & mortem ita per Adam obrepſiſſe, ut per Chriſtum aboleantur. Non ſunt obſcura verba, juſtificari multos per Chriſti obedientiam, quemadmodum per Adæ inobedientiam peccatores fuerant conſtituti. Ideoque inter eos duos hanc eſſe relationem, quod hic nos ſuo exitio involutos ſecum perdidit: ille nos ſua gratia in ſalutem reſtituit.

Confirmatio prioris hujus argumenti, à teſtimonio Apoſtoli, 1 Cor. 15. *verſ.* 22.

In tam perſpicua luce veritatis, nihil longiori, vel magis laborioſa probatione opus eſſe arbitror. Sic & in priore ad Corinthios, quum in reſurrectionis fiducia vult pios confirmare, oſtendit recuperari in Chriſto vitam, quæ in Adam perdita fuerat. Qui nos omnes in Adam mortuos eſſe pronunciat, jam ſimul aperte quoque teſtatur, peccati labe eſſe implicitos. Neque enim ad eos perveniret damnatio, qui nulla iniquitatis culpa attingerentur. Sed clarius intelligi, quid velit, quam ex alterius membri relatione, non poteſt: ubi ſpem vitæ reſtitutam in Chriſto docet. Satis autem ſcitur, illud non aliter fieri, quam ubi mirifica illa communicatione juſtitiæ ſuæ vim in nos Chriſtus transfundit: quemadmodum alibi ſcribitur, Spiritum nobis vitam eſſe propter juſtitiam. Rom.8:10.

Secunda confirmatio. 1 Cor. 15. verſ. 22.

Ergo, neque aliter interpretari licet, quod dicitur, nos in Adam mortuos eſſe; quam quod ipſe peccando, non ſibi tantum cladem ac ruinam aſcivit, ſed naturam quoque noſtram in ſimile præcipitavit exitium. Neque id ſuo unius vitio, quod nihil ad nos pertineat: ſed quoniam univerſum ſuum ſemen, ea, in quam lapſus erat, vitioſitate infecit.

2. Omnium teſtimonio, quod vid. ſimus natura filii iræ. Epheſ.2:3.

Nec vero aliter ſtaret illud Pauli, natura omnes eſſe iræ filios, niſi jam in ipſo utero maledicti eſſent. Naturam vero illic notari, non qualis à Deo condita eſt, ſed ut in Adam vitiata fuit, facile colligitur: quia minime conſentaneum eſſet, Deum fieri mortis auctorem. Sic ergo ſe corrupit Adam, ut ab eo tranſierit in totam ſobolem contagio.

3. Quod caro ſit quis-

Satis etiam clare pronunciat cæleſtis ipſe judex Chriſtus, omnes pravos & vitioſos naſci,

quid ex carne genitum est. Joan. 3: 6. nasci, ubi docet, quicquid genitum est ex carne, carnem esse, ideoque omnibus clausam esse vitæ januam, donec regeniti fuerint.

Objectio. Si propagatum est peccatum in Adæ posteros, animæ sunt ex traduce. Responsio.

7. Neque ad ejus rei intelligentiam necessaria est anxia disputatio, quæ veteres non parum torsit: an filii anima ex traduce paternæ animæ oriatur? quod in ea potissimum lues resideat. Eo nos esse contentos oportet, Dominum, quas voluit humanæ naturæ collatas dotes, apud Adamum deposuisse. Ideo illum, quum acceptas perdidit, non tantum sibi perdidisse, sed nobis omnibus. Quis de animæ traduce sit sollicitus, ubi audit Adamum, nobis non minus, quam sibi, ornamenta illa, quæ perdidit, accepisse? non uni homini data illa fuisse, sed universæ hominis naturæ attributa? Nihil ergo absurdi, si spoliato eo, natura nuda inopsque destituitur: si illo per peccatum inquinato, in naturam contagio serpit. Proinde à radice putrefacta rami putridi prodierunt, qui suam putredinem transmiserunt ad alios ex se nascentes surculos. Sic enim vitiati sunt filii in parente, ut nepotibus essent tabifici: hoc est, ita corruptionis exordium in Adam fuit, ut perpetuo defluxu, à prioribus in posteros transfundatur. Neque enim in substantia carnis aut animæ causam habet contagio: sed quia à Deo ita fuit ordinatum, ut quæ primo homini dona contulerat, ille tam sibi, quam suis, haberet simul ac perderet. Quod autem cavillantur Pelagiani, verisimile non esse à parentibus piis corruptionem ducere liberos, quum magis eorum puritate sanctificari debeant, facile refutatur. Non enim ex eorum regeneratione spirituali descendunt, sed generatione carnali. Proinde, ut ait Augustinus, *sive reus infidelis, sive absolutus fidelis, non absolutos uterque generat, sed reos: quia ex vitiosa natura generat.* Porro, quod eorum sanctitati quodammodo communicant, specialis est populi Dei benedictio, quæ non facit, quominus prima illa & universalis gentis humanæ maledictio præcedat. Ex natura enim reatus: sanctificatio autem ex supernaturali gratia.

Alia objectio. A piis parentibus liberi non ducunt corruptionem. Responsio. lib. contr. Pelag. & Cælest.

Peccati originalis definitio. vid. Calv. in decretum primum, sess. 5. concil. Trident.

8. Atque ne hæc de re incerta & incognita dicta fuerint, peccatum originale definiamus. Neque vero singulas, quæ à scriptoribus positæ sunt, definitiones excutere mihi propositum est: sed unam proferam duntaxat, quæ veritati mihi videtur optime consentanea. Videtur ergo peccatum originale hæreditaria naturæ nostræ pravitas & corruptio, in omnes animæ partes diffusa: quæ primum facit reos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert, quæ Scriptura vocat opera carnis. Atque id est proprie, quod à Paulo sæpius peccatum nominatur. Quæ vero inde emergunt opera, qualia sunt adulteria, scortationes, furta, odia, cædes, comessationes, fructus peccati secundum hanc rationem vocat: quanquam & peccata, cum in Scripturis passim, tum etiam ab ipso nuncupantur. Hæc itaque duo distincte observanda: nempe, quod sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati perversique, jam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito convictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum, nisi justitia, innocentia, puritas. Neque ista est alieni delicti obligatio. quod enim dicitur, nos per Adæ peccatum obnoxios esse factos Dei judicio: non ita est accipiendum, acsi insontes ipsi & immerentes culpam delicti ejus sustineremus: sed quia per ejus transgressionem maledictione induti sumus omnes, dicitur ille nos obstrinxisse. Ab illo tamen non sola in nos pœna grassata est, sed instillata ab ipso lues in nobis residet, cui jure pœna debetur. Quare Augustinus, utcunque alienum peccatum sæpe vocet (quo clarius ostendat propagine in nos derivari) simul tamen & proprium unicuique asserit. Et Apostolus ipse disertissime testatur, ideo mortem in omnes pervagatam, quod omnes peccarint, id est, involuti sint originali peccato, & ejus maculis inquinati. Atque ideo infantes quoque ipsi, dum suam secum damnationem à matris utero afferunt, non alieno, sed suo ipsorum vitio sunt obstricti. Nam, tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen: imo tota eorum natura, quoddam est peccati semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Unde sequitur, proprie coram Deo censeri peccatum, quia non esset reatus absque culpa. Alterum deinde accedit, quod hæc perversitas nunquam in nobis cessat, sed novos assidue fructus parit: ea scilicet, quæ ante descripsimus, opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Quare, qui peccatum originale definierunt carentiam justitiæ originalis, quam inesse nobis oportebat, quanquam id totum complectuntur, quod in re est, non tamen satis significanter vim atque energiam ipsius expresserunt. Non enim natura nostra boni tantum inops & vacua est: sed malorum omnium adeo fertilis & ferax, ut otiosa esse non possit. Qui dixerunt esse concupiscentiam, non nimis alieno verbo usi sunt, si modo adderetur (quod minime conceditur à plerisque) quicquid in homine est, ab intellectu ad voluntatem, ab anima ad carnem usque, hac concupiscentia inquinatum refertumque esse: aut, ut brevius absolvatur, totum hominem non aliud ex seipso esse, quam concupiscentiam.

Galat. 5. vers. 19.

Definitionis partes duæ.

Posterioris partis explicatio: peccatum illud omnes reddere reos iræ divinæ.

cum alibi sæpe, tum vero 3. de peccator. merit. & remun. c. 8. Rom. 5: 12.

Item, opera carnis in nobis proferre.

Aliæ definitiones expensæ.

9. Quamobrem dixi cunctas animæ partes à peccato fuisse possessas, ex quo à fonte justitiæ descivit Adam. Neque enim appetitus tantum inferior eum illexit, sed arcem ipsam mentis occupavit nefanda impietas, & ad cor intimum penetravit superbia: ut frigidum sit ac stultum, corruptelam, quæ inde manavit, ad sensuales tantum (ut vocant) motus restringere: aut fomitem vocare, qui solam partem, quæ illis sensualitas est, ad peccatum alliciat, excitet ac trahat. In quo crassam inscitiam detexit Petrus Lombardus, qui sedem quærens & vestigans, dicit in carne esse (teste Paulo) non quidem proprie, sed quia in carne magis apparet. Quasi vero tantum partem animæ designet Paulus, ac non totam naturam, quæ supernaturali gratiæ opponitur. Et Paulus omnem dubitationem tollit, corruptionem docens, non in una tantum parte subsidere, sed nihil à mortifera ejus tabe purum esse, aut sincerum. Nam de vitiosa natura disputans, non tantum inordinatos qui apparent appetituum motus damnat, sed præcipue contendit mentem cæcitati, & cor pravitati addictum esse. atque tertium illud ad Romanos caput nihil aliud est, quam originalis peccati descriptio. Id ex renovatione clarius patet. Nam spiritus, qui veteri homini & carni opponitur, non modo gratiam notat, qua corrigitur inferior pars animæ vel sensualis, sed plenam omnium partium reformationem complectitur. Atque ideo Paulus, non tantum crassos appetitus in nihilum redigi, sed nos spiritu mentis renovari jubet. sicut etiam alibi transformari nos jubet in novitate mentis: unde sequitur, partem illam, in qua maxime refulget animæ præstantia & nobilitas, non modo vulneratam esse, sed ita corruptam, ut non modo sanari, sed novam prope naturam induere opus habeat. Quatenus & mentem & cor occupet peccatum, mox videbimus. Hic tantum breviter attingere volui, totum hominem, quasi diluvio, à capite ad pedes sic fuisse obrutum, ut nulla pars à peccato sit immunis: ac proinde, quicquid ab eo procedit, in peccatum imputari: sicut dicit Paulus omnes affectus carnis, vel cogitationes, esse inimicitias adversus Deum, & ideo mortem.

Prior pars definitionis (in omnes animæ partes diffusam esse pravitatem illam hæreditariam) explicatur. Rom. 7: 18. vid. lib. 4. cap. 15. sect. 10, 11, 12. lib. 2. distinct. 31.

Ephes. 4. v. 17, 18.

Eph. 4: 23.

Rom. 12: 2.

cap. 2.

Rom. 8: 7.

10. Eant nunc, qui Deum suis vitiis inscribere audent, quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Opus Dei perperam in sua pollutione scrutantur, quod in illa integra adhuc & incorrupta Adæ

Definitionis partibus explicatis: sequitur,

Deum non esse auctorem peccati: quandoquidem naturali & propria vitiositate corruptum sit universum genus hominum. vide Calv. lib. de prædest.

Adæ natura requirere debuerant. A carnis ergo nostræ culpa, non à Deo nostra perditio est; quando non alia ratione periimus, nisi quia degeneravimus à prima nostra conditione. Neque hic obstrepat quispiam, potuisse Deum nostræ saluti melius prospicere, si Adæ lapsui occurrisset. Nam objectio ista, cum ob nimis audacem curiositatem piis mentibus abominanda est, tum ad prædestinationis arcanum attinet, quod suo loco postea tractabitur. Quare ruinam nostram naturæ depravationi imputandam meminerimus, ne in Deum ipsum naturæ auctorem stringamus accusationem. Hærere quidem exitiale illud vulnus in natura, verum est: sed multum refert, accesseritne aliunde, an ab origine insederit. Constat autem per peccatum inflictum fuisse. Non est igitur cur conqueramur, nisi de nobis ipsis, quod diligenter annotavit Scriptura. Dicit enim Ecclesiastes, *Hoc scio, quod fecerit Deus hominem rectum: ipsi autem quæsierunt sibi adinventiones multas.* Homini tantum suum exitium adscribendum apparet, quum Dei benignitate rectitudinem adeptus, sua ipse dementia in vanitatem delapsus sit. Eccl. 7: 30.

Hæc pravi- 11. Dicimus ergo naturali hominem vitiositate corruptum, sed quæ à natura non fluxerit. A natura fluxisse negamus, ut significemus adventitiam magis esse qualitatem, quæ homini acciderit, quam substantialem proprietatem, quæ ab initio indita fuerit. Vocamus tamen naturalem, nequis ab unoquoque prava consuetudine comparari putet, quum hæreditario jure universos comprehensos teneat. Neque id sine auctore facimus. Eadem enim causa nos omnes esse natura filios iræ docet Apostolus. Quomodo creaturæ omnium nobilissimæ infensus esset Deus, cui placent infima quæque opera sua? Sed operis sui corruptioni magis infensus est, quam operi suo. Ergo, si ob vitiatam humanam naturam non inscite dicitur homo naturaliter esse Deo abominabilis, non etiam inepte dicetur naturaliter pravus & vitiosus: quemadmodum non veretur Augustinus, ratione corruptæ naturæ, naturalia dicere peccata, quæ in carne nostra necessario regnant, ubi abest Dei gratia. Ita evanescit stultum Manichæorum nugamentum, qui, quum substantialem in homine malitiam imaginarentur, alterum illi conditorem affingere ausi sunt, ne justo Deo viderentur mali causam & principium assignare.

tas autem à natura minime fluxit, sed adventitia est qualitas. Ephes. 2: 3. *Ideo Manichæorum delirium de duob. principiis evanescit.*

Cap. II.

Hominem arbitrii libertate nunc esse spoliatum, & miseræ servituti addictum.

Tractatione de primi hominis lapsu & corruptione humani generis priori capite absoluta, necessario quærendum videtur, An omni libertate Adæ filii spoliati sint: tum, siqua libertatis particula adhuc viget, quousque vis ejus procedat. Huic quæstioni quatuor capita proxime sequentia designantur.

Porro, caput hoc 2. ad tres præcipuas partes revocari potest.

1. *Fundamentum totius disputationis substernit, sect.* 1.
2. *Aliorum refert de humana libertate & servitute sententias, sect.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
3. *Quid sit de hac controversia statuendum ostendit, à* 10. *sectione ad* 27.

Superioris capitis cum 4. sequentibus connexio. Ut autem disputatione de libero arbitrio fundamentum commode subterponatur, rudera seu duo præcipitia removet, desidiam videlicet & superbiam. vide Calv. adv. Theo. Parisiens. artic. 2. hæc 2. præcipitia notat August. ep. 47. & in Joan. cap. 12. *Fundamentum & summa totius disputationis.*

Postquam visum est peccati dominatum, ex quo primum hominem sibi obligatum tenuit, non solum in toto genere grassari, sed in solidum etiam occupare singulas animas: nunc propius excutiendum restat, ex quo in hanc servitutem redacti sumus, an omni spoliati simus libertate: & siqua particula adhuc viget, quousque vis ejus procedat. Sed quo facilius nobis hujus quæstionis veritas eluceat, scopum obiter præfigam, quo tota summa destinanda sit. Hæc autem optima cavendi erroris erit ratio, si pericula considerentur, quæ utrimque imminent. Nam ubi omni rectitudine abdicatur homo, statim ex eo desidiæ occasionem arripit: & quia nihil ad justitiæ studium valere per se dicitur, illud totum, quasi jam nihil ad se pertineat, susque deque habet. Rursum vel minutulum illi quidpiam arrogari non potest, quin & Deo præripiatur suus honor, & ipse temeraria confidentia labefactetur. Ad hos ergo scopulos ne impingamus, tenendus hic cursus erit, ut homo nihil boni penes se reliquum sibi esse edoctus, & miserrima undique necessitate circumseptus, doceatur tamen ad bonum quo vacuus est, ad libertatem, qua privatus est, aspirare: & acrius ab ignavia excitetur, quam si summa virtute fingeretur instructus. Hoc secundum quam necessarium sit, nemo non videt. De priore video à pluribus dubitari quam conveniebat. Nam, hoc extra controversiam posito, nihil homini de suo adimendum esse, quantopere intersit ipsum falsa gloriatione dejici, palam constare debet. Nam, si ne tum quidem hoc homini concessum fuit, ut in se gloriaretur, quum Dei beneficentia summis ornamentis esset insignitus, quantum nunc humiliari convenit, ubi ob suam ingratitudinem ab eximia gloria in extremam ignominiam deturbatus est? Pro eo, inquam, tempore, quo in summum honoris fastigium evectus erat, Scriptura nihil aliud ei tribuit, quam quod creatus esset ad imaginem Dei: quo scilicet insinuat, non propriis bonis, sed Dei participatione fuisse beatum. Quid ergo nunc superest, nisi ut Deum (cujus beneficentiæ gratus esse non potuit, quum divitiis gratiæ ejus afflueret) omni gloria nudus ac destitutus agnoscat? & quem bonorum suorum recognitione non glorificavit, nunc saltem propriæ paupertatis confessione glorificet? Nihilo etiam minus è re nostra est, omnem sapientiæ virtutisque laudem nobis derogari, quam ad Dei gloriam attinet: ut cum sacrilegio ruinam nostram conjungant, qui aliquid ultra verum nobis largiuntur. Quid enim aliud fit, quum Marte nostro docemur contendere, nisi quod baculo arundineo in sublime evehimur, quo mox confracto decidamus? Quanquam nimis etiamnum commendantur vires nostræ, dum baculo arundineo comparantur. Fumus enim est quicquid de illis vani homines commenti sunt & garriunt. Quare non abs re toties ab Augustino præclara ista sententia repetitur, præcipitari magis à suis defensoribus liberum arbitrium, quam stabiliri. Hæc præfari necesse fuit propter nonnullos, qui, dum audiunt humanam virtutem funditus everti, ut Dei virtus in homine ædificetur, totam hanc disputationem pessime oderunt, quasi periculosam, nedum supervacuam: quam tamen, & in religione necessariam, & nobis utilissimam esse apparet.

Hujus fundamenti solida structura & firma demonstratio, ab argumento à majori ad minus. *Item ab incommodis & absurdis, quæ ex præcipitio superbiæ oriuntur.* in Euang. Joann. tract. 81.

2. Nunc consideremus, quum paulo ante diximus in mente & corde sitas esse animæ facultates, quid pars utraque polleat. Philosophi sane magno consensu rationem in mente considere fingunt, quæ instar lampadis consiliis omnibus præluceat, & instar reginæ voluntatem moderetur. Ita enim luce

Altera pars capitis, aliorum sententias referens. *1. Philosophorum,*

hic & sequenti sect. lib. 1. c. 15. sect. 7, 8.

divina perfusam esse, ut optime consulere: eo vigore præstare, ut optime imperare queat. Sensum contra torpere & lippitudine teneri, ut semper humi serpat, & in crassioribus objectis volutetur, nec unquam se attollat ad veram perspicaciam. Appetitum, si rationi parere sustineat, nec sensui subigendum se permittet, ad studium virtutum ferri, rectam viam tenere, & in voluntatem formari: quod si in servitutem sensus se addicat, ab eo corrumpi & depravari, ut in libidinem degeneret. Atque omnino, quum ex eorum opinione illæ, quas supra dixi, animæ facultates insideant, intellectus, sensus, & appetitus, seu voluntas: (quæ appellatio jam vulgatiore usu recepta est) intellectum ratione præditum asserunt, optima ad bene beateque vivendum moderatrice, ipse modo se in sua præstantia sustineat, ac vim sibi naturaliter inditam exerat. Inferiorem autem ejus motionem, quæ sensus dicitur, qua ad errorem & hallucinationem abstrahitur, talem esse, ut rationis ferula domari & paulatim profligari queat. Voluntatem porro inter rationem & sensum mediam locant, sui scilicet juris & libertatis compotem, sive rationi obtemperare, sive sensui rapiendam prostituere libeat.

Philosophorum labyrinthi.

3. Non inficiantur quidem interdum, ipsa nimirum experientia convicti, quanta cum difficultate rationi apud se regnum homo stabiliat: dum nunc titillatur voluptatum illecebris, nunc falsa bonorum imagine deluditur, nunc impotenter percutitur immoderatis affectibus, & tanquam funibus, vel nervis (ut ait Plato) in diversum abripitur. Qua etiam ratione Cicero dicit, illos à natura datos igniculos pravis opinionibus malisque moribus mox extingui. Ubi vero semel occuparunt in animis hominum ejusmodi morbi, impotentius grassari fatentur, quam ut facile coërcere eos liceat: nec dubitant ferocibus equis comparare, qui ex turbata ratione, ceu auriga excusso, intemperanter ac sine modo lasciviant. Hoc tamen extra controversiam ponunt, virtutes & vitia in nostra esse potestate. nam si nostræ (inquiunt) electionis est, hoc aut illud agere: ergo & non agere. Rursum, si non agere: ergo & agere. Libera autem electione agere videmur, quæ agimus; & ab iis abstinere, quibus abstinemus: ergo siquid boni agimus ubi libeat, possumus illud omittere: siquid mali perpetramus, possumus id quoque fugere. Quin etiam eo licentiæ quidam eorum proruperunt, ut jactarint, deorum quidem esse munus, quod vivimus: nostrum vero, quod bene sanctéque vivimus. unde & illud Ciceronis in persona Cottæ, quia sibi quisque virtutem acquirit, neminem ex sapientibus unquam de ea gratias Deo egisse. *Propter virtutem enim laudamur*, inquit, *& in virtute gloriamur: quod non fieret, si donum esset Dei, non à nobis*. Ac paulo post, *Judicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à seipso sumendam esse sapientiam*. Hæc ergo Philosophorum omnium sententiæ summa est, humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere: voluntatem illi subjacentem, à sensu quidem ad mala sollicitari, sed, ut liberam electionem habet, impediri nequaquam posse, quin rationem ducem per omnia sequatur.

lib. 1. de leg. lib. 3. Tusc. Quæst.

vide apud Arist. lib. 3. Eth. cap. 5.

Seneca passim.

3. de nat. deor.

Summa sententiæ omnium Philosophorum.

2. De servo & libero arbitrio, veterum Theologorum sententia.

4. Inter scriptores Ecclesiasticos, tametsi nemo extitit, qui non agnosceret & sanitatem rationis in homine graviter ex peccato vulneratam, & voluntatem pravis cupiditatibus valde implicitam esse: multi tamen eorum longe plus æquo Philosophis accesserunt. Ex quibus veteres mihi videntur hoc consilio vires humanas sic extulisse, ne si impotentiam diserte essent confessi, primum Philosophorum ipsorum cachinnos, quibuscum tunc certamen habebant, excuterent: deinde carni, suapte sponte nimis ad bonum torpenti, novam desidiæ occasionem præberent. Ergo, nequid communi hominum judicio absurdum traderent, Scripturæ doctrinam cum Philosophiæ dogmatibus dimidia ex parte conciliare studium illis fuit: præcipue tamen secundum illud spectasse, ne desidiæ locum facerent, ex eorum verbis apparet. Habet Chrysostomus alicubi: *Quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberum donavit arbitrium: & invitos non retinet, sed volentes amplectitur.* Item, *Sæpe, qui malus est, si voluerit, in bonum mutatur: & qui bonus, per ignaviam excidit, & fit malus: quia liberi arbitrii esse nostram naturam fecit Dominus: nec imponit necessitatem, sed congruis remediis appositis, totum jacere in ægrotantis sententia sinit.* Item, *Sicut, nisi gratia Dei adjuti, nihil unquam possumus recte agere: ita, nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum acquirere favorem.* Dixerat autem prius, Ut non totum divini sit auxilii, simul nos aliquid afferre oportet. Adeoque verbum hoc illi passim familiare est, *Afferamus quod est nostrum, reliqua Deus supplebit.* Cui consentaneum, quod ait Hieronymus, *Nostrum esse incipere, Dei autem perficere: nostrum offerre, quod possumus; illius implere, quod non possumus.* Vides certe iis sententiis homini plus quam par erat ad virtutis studium illos esse largitos: quia putabant se non aliter torporem nobis ingenitum posse expergefacere, quam si solo ipso nos peccare arguerent: id autem quanta dexteritate ab illis factum sit, postea videbimus. Certe, quas retulimus sententias, esse falsissimas, paulo post constabit. Porro tametsi Græci præ aliis, atque inter eos singulariter Chrysostomus, in extollenda humanæ voluntatis facultate modum excesserunt, veteres tamen omnes, excepto Augustino, sic in hac re aut variant, aut vacillant, aut perplexe loquuntur, ut certi fere nihil ex eorum scriptis referre liceat. Itaque enumerandis singulorum sententiis exactius non insistemus: sed carptim ex unoquoque tantum delibabimus, quantum argumenti explicatio exigere visa fuerit. Qui postea sequuti sunt (dum pro se quisque in humanæ naturæ defensione argutiæ laudem captat) sensim alii post alios in deterius continuo delapsi sunt: donec eo ventum est, ut vulgo putaretur homo sensuali tantum parte corruptus, habere prorsus incolumem rationem, voluntatem etiam majori ex parte. Interea volitavit illud in ore omnium, naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia vero ablata. Sed quorsum tenderet, vix centesimus quisque leviter gustavit. Ego certe, si dilucide tradere velim qualis sit naturæ corruptela, his verbis facile sim contentus. Sed magnopere interest, attente expendi, quid homo & in cunctis naturæ suæ partibus vitiatus, & donis supernaturalibus exutus valeat. Nimis ergo philosophice hac de re loquuti sunt, qui se Christi jactabant esse discipulos. Nam, quasi adhuc integer staret homo, semper apud Latinos liberi arbitrii nomen extitit. Græcos vero non puduit multo arrogantius usurpare vocabulum: siquidem αὐτεξούσιον dixerunt, acsi potestas suiipsius penes hominem fuisset. Quoniam ergo ad vulgus etiam ipsum omnes hoc principio imbuti sunt, præditum esse libero arbitrio hominem, nonnulli autem eorum, qui eximii volunt videri, quousque id extendatur, nesciunt: nos vim vocis prius excutiamus, tum ex Scripturæ simplicitate exequamur quid suapte natura homo ad bonum aut malum polleat. Liberum arbitrium quid esset, quum in omnium scriptis identidem occurrat, pauci definierunt. Videtur tamen Origenes id, de quo passim inter eos conveniebat, posuisse, quum dicit, Facultatem esse rationis ad bonum malumve discernendum: voluntatis ad utrumvis eligendum. Nec ab eo variat Augustinus, quum docet, Facultatem esse rationis & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente:

Qua partim ex Philosophia, partim ex Theologia conflata sunt.

Homil. de prod. Judæ.

Homil. 18. in Gen.

Homil. 52.

Dialog. 3. contra Pelag.

Ideo vel falsæ, vel hyperbolicæ, vel perplexæ, aut variæ & pugnantes.

vide hujus cap. sect. 12.

Philosophia profanæ nimius amor in Ecclesia, Dei & nostri notitiam obscuravit.

Ut autem sententiæ veterum melius expendantur, definitio liberi arbitrii est constituenda: in

qua illi minime consentiunt.

lib. 3. de principiis. refertur à Lombardo, lib. 2. dist. 24. de grat. & lib. arbit. Dialog. de lib. arbit. c. 12. & 13. lib. 2. sent. dist. 24. sect. 5.

assistente: malum, ea desistente. Obscurius Bernardus, dum vult argute loqui, qui ait esse consensum, ob voluntatis inamissibilem libertatem, & rationis indeclinabile judicium. Nec satis popularis Anselmi definitio, qui tradit esse potestatem servandi rectitudinem propter seipsam. Itaque Petrus Lombardus & Scholastici, Augustini definitionem magis amplexi sunt, quia & apertior erat, & gratiam Dei non excludebat: sine qua voluntatem sibi per se non sufficere videbant. Sua tamen & ipsi afferunt, sive quæ meliora esse, sive quæ facere putabant ad majorem explicationem. Principio consentiunt, nomen arbitrii magis ad rationem referendum, cujus est discernere inter bona & mala: epithetum liberi, ad voluntatem proprie pertinere, quæ ad utrumque flecti possit. Quare, quum libertas proprie voluntati conveniat, Thomas optime quadrare dicit, si liberum arbitrium dicatur vis electiva, quæ mixta quidem ex intelligentia & appetitu, magis tamen ad appetitum inclinet. Jam habemus, in quibus sitam esse doceant vim liberi arbitrii, in ratione scilicet & voluntate: nunc, quantum utrique tribuant, breviter videndum superest.

part. 1. quæst. 83. art. 3.

Cujusmodi res libero arbitrio subjiciant veteres, præcipue vero Scholastici.

lib. 1. c. 2.

5. Communiter solent res medias, quæ scilicet nihil ad regnum Dei pertinent, sub libero hominis consilio ponere: veram autem justitiam, ad specialem Dei gratiam & spiritualem regenerationem referre. Quod dum vult ostendere auctor operis De vocatione Gentium, triplicem voluntatem numerat: primam sensitivam, alteram animalem, tertiam spiritualem: quarum priores duas homini liberas esse tradit, ultimam opus esse Spiritus sancti in homine. Quod an verum sit, suo loco tractabitur: nunc enim recensere breviter aliorum sententias, non refellere propositum est. Hinc fit, ut quum de libero arbitrio agunt scriptores, non quid ad civiles, seu externas actiones, sed quid ad divinæ Legis obedientiam valeat, in primis requirant. Quam posteriorem quæstionem sic præcipuam esse fateor, ut illam arbitrer non prorsus negligendam. Cujus sententiæ spero me optimam rationem redditurum. Obtinuit autem in scholis distinctio, quæ triplicem libertatem numerat: à necessitate primam, secundam à peccato, tertiam à miseria; quarum prima sic homini naturaliter inhæreat, ut nequeat ullo modo eripi, duæ alteræ per peccatum sint amissæ. Hanc distinctionem ego libenter recipio, nisi quod illic necessitas cum coactione perperam confunditur: inter quas quantum sit discriminis, & quam necessario considerandum, alibi apparebit.

à sect. 12. ad 18.

Quotuplex item, secundum eos, sit arbitrii libertas.

Lombard. lib. 2. dist. 25.

Scholasticorum Theologorum scrupuli in hujus quæstionis explanatione.

Lombard. lib. 2. dist. 26. sect. 7, 8.

lib. 2. dist. 26.

6. Hoc si recipitur, extra controversiam erit, non suppetere ad bona opera liberum arbitrium homini, nisi gratia adjuvetur, & gratia quidem speciali, qua electi soli per regenerationem donantur. Nam phreneticos nihil moror, qui gratiam pariter & promiscue expositam esse garriunt. Sed nondum istud liquet, sitne in totum privatus bene agendi facultate, an habeat adhuc nonnullam, sed pusillam & infirmam: quæ per se quidem nihil possit, opitulante vero gratia, suas ipsa quoque partes agat. Id dum vult expedire Magister sententiarum, duplicem gratiam necessariam esse nobis docet, quo reddamur ad bonum opus idonei. Alteram vocat Operantem, qua fit, ut efficaciter velimus bonum: Cooperantem alteram, quæ bonam voluntatem sequitur adjuvando. In qua partitione hoc mihi displicet, quod dum gratiæ Dei tribuit efficacem boni appetitum, innuit hominem jam suapte natura, bonum quodammodo, licet inefficaciter, appetere: sicut Bernardus bonam quidem voluntatem opus Dei esse asserens, homini tamen hoc concedit, ut motu proprio bonam ejusmodi voluntatem appetat. Sed istud ab Augustini mente procul abest, à quo tamen sumpsisse partitionem videri vult Lombardus. In secundo membro ambiguitas me offendit, quæ perversam genuit interpretationem. Ideo enim putarunt nos secundæ Dei gratiæ cooperari, quod nostri juris sit, primam gratiam, vel respuendo irritam facere, vel obedienter sequendo confirmare. Quod auctor operis De vocatione Gentium sic exprimit, Liberum esse iis, qui rationis judicio utuntur, à gratia discedere: ut non discessisse sit præmium, & ut quod non potest, nisi Spiritu cooperante, fieri, eorum meritis deputetur, quorum id potuit voluntate non fieri. Hæc duo notare obiter libuit, ut videas jam lector, quantum à sanioribus Scholasticis dissentiam. Longiore enim intervallo à recentioribus Sophistis differo, quanto scilicet à vetustate longius abscesserunt. Utcunque, ex hac tamen partitione intelligimus, qua ratione liberum dederint arbitrium homini. Pronunciat enim tandem Lombardus, non liberi arbitrii ideo nos esse, quod ad bonum & malum vel agendum vel cogitandum peræque polleamus: sed duntaxat, quod coactione soluti sumus. Quæ libertas non impeditur, etiamsi pravi simus, & servi peccati, & nihil quam peccare possimus.

vide hujus lib. cap. 3. sect. 10. & cap. 7. sect. 9.

de libero arbitrio.

vid. sect. 27 hujus cap.

lib. 2. c. 4.

lib. 2. sent. dist. 25.

Conclusio. Rem tantulam ita magnifieri non debuisse.

7. Liberi ergo arbitrii hoc modo dicetur homo, non quia liberam habeat boni æque ac mali electionem: sed quia male voluntate agit, non coactione. Optime id quidem: sed quorsum attinebat rem tantulam adeo superbo titulo insignire? Egregia vero libertas, si homo quidem non cogitur ad serviendum peccato: sic tamen est ἐθελόδουλος, ut vincta teneatur peccati compedibus ejus voluntas. Equidem λογομαχίας abominor, quibus frustra Ecclesia fatigatur: sed religiose censeo cavendas eas voces, quæ absurdum aliquid sonant: præsertim ubi perniciose erratur. Quotus autem, quæso, quisque est, qui dum assignari homini liberum arbitrium audit, non statim concipit illum esse & mentis suæ & voluntatis dominum, qui flectere se in utramvis partem à seipso possit? Atqui (dicet quispiam) sublatum erit hujusmodi periculum, si de significatione diligenter plebs admoneatur. Imo vero, quum in falsitatem ultro humanum ingenium propendeat, citius errorem ex verbulo uno hauriet, quam veritatem ex prolixa oratione. Cujus rei certius habemus in hoc ipso vocabulo, quam optandum sit, experimentum. Illa enim veterum interpretatione prætermissa, tota fere posteritas in verbi etymo dum hæret, in exitialem confidentiam evecta est.

Objectio eorum, qui voces novas in Ecclesia retinent.

Responsio.

Altera responsio. Patres (in primis Augustinum) etiamsi vocem arbitrii retinuerint, tamen hæreticorum, gratiam Dei tollentium, dogma de libero arbitrio damnasse.

8. Quod si nos Patrum auctoritas movet: illi quidem assidue in ore habent vocabulum, sed simul declarant quanti faciant illius usum. In primis Augustinus, qui non dubitat servum appellare. Alicubi succenset adversus eos, qui liberum negant arbitrium: sed præcipuam rationem declarat, quum ait, *Tantum ne audeat quisquam sic negare voluntatis arbitrium, ut velit excusare peccatum.* At certe alibi fatetur, sine Spiritu non esse liberam hominis voluntatem, quum cupiditatibus vincientibus ac vincentibus subdita sit. Item, victa vitio in quod cecidit voluntate, cœpisse carere libertate naturam. Item, hominem libero arbitrio male usum, & se & arbitrium suum perdidisse. Item, liberum arbitrium captivatum, nequid possit ad justitiam. Item, liberum non fore, quod non Dei gratia liberaverit. Item, justitiam Dei non impleri, quum Lex jubet, & homo quasi suis viribus facit: sed quum Spiritus adjuvat, & hominis non libera, sed à Deo liberata voluntas obsequitur. Atque horum omnium rationem breviter reddit, quum alibi scribit, hominem magnas liberi arbitrii vires, quum conderetur, accepisse: sed peccando amisisse. Itaque alibi, postquam ostendit liberum arbitrium constitui per gratiam, acriter in eos invehitur, qui sibi illud arrogant sine gratia. *Utquid ergo*, inquit, *miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire,* ante-

lib. 1. cont. Julian.

Homil. 53. in Joan.

ad Anast. epist. 144.

de perfect. just.

Ench. ad Laur. cap. 30.

lib. 3. ad Bonif. c. 8.

lib. 3. c. 7.

lib. 1. ad Bonif. c. 3.

lib. 3. c. 7.

lib. de ver. Apostol. serm. 3.

lib. de spir. & lit. c. 30.

antequam liberentur: aut de suis viribus, si jam liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrii utique libertatem sonare. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Si ergo servi sunt peccati, quid se jactant de libero arbitrio? A quo enim quis devictus est, huic & servus addictus est. Si autem liberati sunt, quid se jactant velut de opere proprio? An ita liberi sunt, ut nec servi ejus esse velint, qui dicit, *Sine me nihil potestis facere?* Quid, quod alio etiam loco videtur jocose eludere usum ejus vocis, quum dicit, liberum quidem esse arbitrium, sed non liberatum: liberum justitiæ, servum peccati. Quam sententiam alibi quoque repetit & applicat, ubi docet liberum à justitia non esse hominem, nisi arbitrio voluntatis: à peccato autem non fieri liberum, nisi gratia Salvatoris. Qui libertatem hominis nihil aliud esse sibi testatur, quam emancipationem, vel manumissionem à justitia, illius inane nomen videtur belle irridere. Itaque, siquis vocis hujus usum non prava intelligentia sibi permittat, per me quidem non vexabitur ob eam rem: sed quia sine ingenti periculo non posse retineri censeo, magno contra Ecclesiæ bono futurum si aboleatur: neque ipse usurpare velim, & alios, si me consulant, abstinere optarim.

Joan. 15. vers. 5.
de corrept. & grat. c. 13.

Quamvis autem veteres (excepto Augustino) ita loquuti sint de libero hominis arbitrio post lapsum, ut certum quidpiam ex eorum scriptis elici nequeat: attamen in hac loquendi ambiguitate, humana virtute nihil aut quam minime æstimata, totam Spiritui S. bonorum omnium laudem detulerunt.

9. Magnum mihi præjudicium attulisse forsan videar, qui scriptores omnes Ecclesiasticos (excepto Augustino) ita ambigue aut varie in hac re loquutos esse confessus sum, ut certum quidpiam ex eorum scriptis haberi nequeat. Hoc enim perinde nonnulli interpretabuntur, quasi à suffragii jure depellere ideo ipsos voluerim, quia mihi sint omnes adversarii. Ego vero nihil aliud spectavi, quam quod volui simpliciter ac bona fide consultum piis ingeniis: quæ si eorum sententiam hac in parte expectent, semper incerta fluctuabunt: adeo nunc hominem liberi arbitrii viribus spoliatum, ad solam gratiam confugere docent: nunc propriis ipsum armis, aut instruunt, aut videntur instruere. Difficile tamen factu non est, ut appareat eos in hujusmodi loquendi ambiguitate, humana virtute nihil, aut quam minimo æstimata, totam Spiritui sancto bonorum omnium laudem detulisse: si quasdam eorum sententias huc inseram, quibus id clare docetur. Quid enim sibi vult illud Cypriani, toties ab Augustino celebratum, *De nullo gloriandum: quia nihil nostrum est, nisi ut homo prorsus apud se exinanitus, à Deo totus pendere discat.* Quid illud Augustini & Eucherii, dum lignum vitæ Christum esse exponunt, ad quem qui manum porrexerit, vivet: lignum scientiæ boni & mali, voluntatis arbitrium, de quo qui relicta gratia Dei gustaverit, morietur? Quid illud Chrysostomi, Quod omnis homo non modo naturaliter peccator, sed totus peccatum est? Si nihil boni nostrum est, si homo à vertice ad calcem totus est peccatum, si ne tentare quidem licet, quantum valeat arbitrii facultas: qui jam inter Deum & hominem laudem boni operis partiri liceat? Possem ejusmodi formæ permulta ex aliis referre: sed nequis cavilletur, me seligere sola ea, quæ causæ meæ serviunt, quæ autem adversantur callide præterire, ab hac recitatione abstineo. Audeo tamen hoc affirmare, utcunque nimii interdum sint in libero arbitrio extollendo, hunc tamen illis propositum fuisse scopum, ut hominem à virtutis suæ fiducia penitus aversum, in Deo uno fortitudinem suam repositam habere doceant. Nunc ad simplicem veritatis explicationem in consideranda hominis natura venio.

lib. de prædest. sanct. item ad Bonif. l. 4. & alibi. lib. in Genesin. Homil. 1. in adventu.

Postrema hujus cap. pars, simplicem veritatis doctrinam in consideranda hominis natura proponens. Fundamentum autem illud est, ut homo se perditum agnoscens, tum demum in sui cognitione profecisse existimet.

10. Quod tamen initio hujus capitis præfatus sum, cogor rursum hic repetere, Ut quisque maxime suæ calamitatis, inopiæ, nuditatis, ignominiæ conscientia dejectus est & consternatus, ita optime in sui cognitione profecisse. Non enim periculum est, ne sibi nimium adimat homo, dummodo recuperandum in Deo discat, quod sibi deest. At sibi ne tantillum quidem sumere ultra jus suum potest, quin & inani confidentia se perdat, & divinum honorem ad se traducens, immanis sacrilegii reus fiat. Et sane, quoties hæc libido mentem nostram incessit, ut aliquid nostrum habere expetamus, quod in nobis scilicet potius, quam in Deo resideat, cogitationem hanc non ab alio consiliario sciamus nobis suggeri, quam qui primos parentes induxit, ut diis esse similes vellent, scientes bonum & malum. Si verbum diabolicum est, quod hominem in seipso erigit, illi ne locum demus: nisi ab hoste consilium capere libet. Dulce quidem est, tantum habere propriæ virtutis, ut in seipso acquiescas: sed, ne ad inanem istam fiduciam illectemur, deterreant nos tot graves sententiæ, quibus severe prosternimur. quales sunt, *Maledictum esse, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum.* Item, *Non delectari Deum robore equi: tibias viri illi non placere: sed affici erga timentes se, suspicientes bonitatem suam.* Item, *Ipsum esse, qui dat lasso vires, & virtute defecto robur auget: qui facit, ut fatigentur & laborent adolescentes: juvenes impingant: qui autem in ipso uno sperant, roborentur.* Quæ omnes eo spectant, ut ne quantulacunque fortitudinis nostræ opinione nitamur, si Deum volumus habere propitium, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Tum in memoriam rursum veniant istæ promissiones, *Effundam aquam super sitientem, & flumina super aridam.* Item, *Omnes sitientes venite ad aquas.* Quæ testantur, ad percipiendas Dei benedictiones nullos admitti, nisi suæ paupertatis sensu tabescentes. Nec prætereundæ ejusmodi, qualis ista est Jesaiæ, *Non erit amplius tibi sol ad lucendum per diem, neque luna ad lucendum per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Solis certe aut lunæ splendorem non aufert Dominus servis suis: sed quia vult in ipsis solus gloriosus apparere, ab iis etiam, quæ habentur eorum opinione excellentissima, fiduciam eorum procul avocat.

Id confirmatur, 1. Sententiis Scripturæ.
Jer. 17: 5.
Pſ. 147: 10.
Jesa. 40. vers. 29, 30, 31.
Jac. 4: 6.
Jesa. 44: 3.
idem c. 55. vers. 1.
Jesa. 60. vers. 19.

2. Testimoniis veterum Theologorum.

11. Semper sane mihi vehementer illud Chrysostomi placuit, Fundamentum nostræ Philosophiæ esse humilitatem: magis etiamnum illud Augustini, *Quemadmodum*, inquit, *rhetor ille rogatus, quid primum esset in eloquentiæ præceptis: respondit, pronunciationem: quid secundum, pronunciationem: quid tertium, pronunciationem: ita si me interroges de religionis Christianæ præceptis, primo, secundo, & tertio, & semper respondere liberet, humilitatem.* Porro humilitatem non intelligit, ubi homo aliquantæ virtutis sibi conscius à superbia fastuque abstinet: sed ubi talem se vere sentit, qui nullum habeat, nisi in humilitate, refugium, quemadmodum alibi declarat. *Nemo*, inquit, *se palpet: de suo Satanas est: id unde beatus est, à Deo tantum habet. Quid enim de tuo habes nisi peccatum? Tolle tibi peccatum, quod tuum est: nam justitia Dei est.* Item, *Quid tantum de naturæ possibilitate præsumitur? vulnerata, sauciata, vexata, perdita est. Vera confessione, non falsa defensione opus habet.* Item, *Quando quisque cognoscit, quod in seipso nihil est, & adjutorium de se nullum habet: arma in ipso confracta sunt, bella sedata sunt.* Necesse autem est, ut conterantur omnia impietatis arma, confringantur, comburantur: remaneas inermis, nullum habeas in te adjutorium. Quanto magis in te infirmus es, tanto magis te suscipit Dominus. Sic in Psalmum septuagesimum, justitiæ nostræ reminisci nos vetat, quo Dei justitiam agnoscamus: ac Deum ostendit sic nobis gratiam suam commendare, ut nos nihil esse sciamus. Stare tantum Dei misericordia, quum à nobis ipsis nonnisi mali simus. Ne hic ergo de jure nostro cum Deo contendamus, acsi saluti nostræ decederet, quod illi tribuitur. Siquidem, ut nostra humilitas, ejus est altitudo: ita

Homil. de perfect. Euangel. epist. 65. ad Diosc. de vera humilit. vide cap. 7. hujus lib. sect. 4. & lib. 3. c. 12. sect. 6, 7.
Homil. in Joan. 49.
lib. de nat. & grat. cap. 52.
in Psal. 45.

ita confessio nostræ humilitatis, miserationem ejus in remedium paratam habet. Neque vero exigo, ut homo non convictus, ultro cedat: & siquas facultates habet, ab iis animum avertat, quo in veram humilitatem subigatur: sed ut seposito φιλαυτίας καὶ φιλονεικίας morbo (quo excæcatus, æquo altius de se sentit) in veraci Scripturæ speculo seipsum probe recognoscat.

Fundamento posito, ut ostendat quantum in homine post lapsum tribuendum sit cum intellectui, tum etiam voluntati, primum de utroque generatim affirmat (idque secundum Augustinum & Scholasticos) naturalia dona corrupta esse, supernaturalia vero penitus amissa.

12. Ac illa quidem vulgaris sententia, quam sumpserunt ex Augustino, mihi placet, naturalia dona fuisse corrupta in homine per peccatum, supernaturalibus autem exinanitum fuisse. Nam hoc posteriore membro intelligunt, tam fidei lucem, quam justitiam, quæ ad cælestem vitam æternamque felicitatem adipiscendam sufficerent. Ergo se abdicans à regno Dei, simul privatus est spiritualibus donis, quibus in spem salutis æternæ instructus fuerat: unde sequitur, ita exulare à regno Dei, ut quæcunque ad beatam animæ vitam spectant, in eo extincta sint, donec per regenerationis gratiam ipsa recuperet. In his sunt, fides, amor Dei, charitas erga proximos, sanctitatis & justitiæ studium. Hæc omnia quum nobis restituat Christus, adventitia censentur, & præter naturam: ideoque fuisse abolita colligimus. Rursum sanitas mentis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata: atque hæc est naturalium donorum corruptio. Nam etsi aliquid intelligentiæ & judicii residuum manet unà cum voluntate, neque tamen mentem integram & sanam dicemus, quæ & debilis est, & multis tenebris immersa, & pravitas voluntatis plus satis nota est. Quum ergo ratio, qua discernit homo inter bonum & malum, qua intelligit & judicat, naturale donum sit, non potuit in totum deleri: sed partim debilitata, partim vitiata fuit, ut deformes ruinæ appareant. Hoc sensu dicit
Joan. 1: 5. Joannes, lumen adhuc in tenebris lucere, sed à tenebris non comprehendi: quibus verbis utrumque clare exprimitur, in perversa & degenere hominis natura micare adhuc scintillas, quæ ostendant rationale esse animal & à brutis differre, quia intelligentia præditum sit: & tamen hanc lucem multa ignorantiæ densitate suffocari, ut efficaciter emergere nequeat. Sic voluntas, quia inseparabilis est ab hominis natura, non periit: sed pravis cupiditatibus devincta fuit, ut nihil rectum appetere queat.

Deinde, utrumque separatim explicandum sibi assumit. Intellectus primum vires excutiens ab hac sectione ad 26. Generalia autem priore loco quædam proferi: nempe 1. intellectum humanum perspicientia aliqua valere. Quæ tamen duplici vanitate laborat.

Hæc quidem plena est definitio, sed quæ pluribus explicanda est. Ergo, ut secundum primam illam distinctionem, qua hominis animam in intellectum & voluntatem partiti sumus, orationis ordo procedat: vim intellectus priore loco excutiamus. Perpetuæ cæcitatis ita eum damnare, ut nihil intelligentiæ ullo in genere rerum reliquum facias, non modo verbo Dei, sed sensus etiam communis experimento repugnat. Videmus enim insitum esse humano ingenio desiderium, nescio quod, indagandæ veritatis, ad quam minime aspiraret, nisi aliquo ejus odore ante percepto. Est ergo jam hæc nonnulla humani intellectus perspicientia, quod veritatis amore naturaliter rapitur: cujus neglectus in brutis animantibus arguit crassum absque ratione sensum. Quanquam hæc qualiscunque appetentia, antequam cursus sui stadium ingrediatur, deficit: quia mox concidit in vanitatem. Siquidem mens hominis, præ hebetudine, rectam veri investigandi viam tenere nequit: sed per varios errores vagatur, & tanquam in tenebris palpando subinde impingit, donec tandem palata evanescat: ita veritatem quærendo, quam sit ad ipsam quærendam & inveniendam inepta, prodit. Altera deinde vanitate graviter laborat: quod in quarum rerum veram notitiam incumbere expediat, sæpius non discernit. Itaque in disquirendis supervacuis ac nihili rebus ridicula curiositate se torquet: ad res maxime cognitu necessarias aut non advertit aut contemptim & raro deflectit: studium certe suum vix unquam serio applicat. De qua pravitate quum passim conquerantur profani scriptores, omnes fere se ea implicuisse comperiuntur. Quare Solomo, in toto suo Ecclesiaste, ubi ea studia est persequutus, in quibus sibi videntur homines valde sapere, inania tamen esse & frivola pronunciat.

Porro, intelligentia hæc ad res terrenas & cælestes extenditur. Quantum intellectus valeat in rerum terrenarum cognitione assequenda ostenditur hac sect. & quatuor proxime sequentibus, nempe 14, 15, 16, 17. Ac primum, quod ad res illas medias, sive terrenas attinet, manent adhuc in homine quædam intelligentiæ vires. Politiam enim & œconomiam ita omnes amplectuntur, ut non solum intelligant, oportere quosvis hominum cœtus legibus contineri: verum etiam & harum rerum principia mente comprehendunt, atque confusionum auctores ac fautores damnant.

13. Neque tamen ita conatus ejus semper in irritum cedunt, quin aliquid assequatur, præsertim ubi seipsam ad inferiora ista intendit. Quin etiam non ita stupida est, quin exiguum quiddam & de superioribus delibet, utcunque negligentius illis percontandis vacet: non id quidem æqua facultate. Nam quum supra vitæ præsentis spatium evehitur, tum præcipue demum convincitur suæ imbecillitatis. Quare, ut melius perspiciamus, quo usque pro gradibus suæ facultatis in unaquaque re procedat, distinctionem nobis proponere operæpretium est. Sit ergo hæc distinctio, esse aliam quidem rerum terrenarum intelligentiam, aliam vero cælestium. Res terrenas voco, quæ ad Deum regnumque ejus, ad veram justitiam, ad futuræ vitæ beatitudinem non pertingunt: sed cum vita præsenti rationem relationemque habent, & quodammodo intra ejus fines continentur. Res cælestes, puram Dei notitiam, veræ justitiæ rationem, ac regni cælestis mysteria. In priore genere sunt, politia, œconomia, artes omnes mechanicæ, disciplinæque liberales. In secundo, Dei ac divinæ voluntatis cognitio, & vitæ secundum eam formandæ regula. De priori autem sic fatendum: Quoniam homo animal est natura sociale, naturali quoque instinctu ad fovendam, conservandamque eam societatem propendet: ideoque civilis cujusdam & honestatis & ordinis universales impressiones inesse omnium hominum animis conspicimus. Hinc fit, ut nemo reperiatur, qui non intelligat, oportere quosvis hominum cœtus legibus contineri, quique non earum legum principia mente complectatur. Hinc ille perpetuus, tam Gentium omnium, quam singulorum mortalium in leges consensus, quia insita sunt universis, absque magistro legislatore, ipsarum semina. Neque moror dissensiones & pugnas, quæ mox emergunt, dum alii cupiunt jus & fas omne inversum, soluta legum repagula, libidinem solam pro jure grassari, ut fures & latrones: alii (quod vitium plusquam vulgare est) iniquum esse putant, quod pro æquo ab aliis sancitur: contra, laudabile contendunt, quod ab aliis vetatur. Siquidem illi non ideo leges oderunt, quod ignorent bonas & sanctas esse: sed præcipiti cupiditate furentes, cum manifesta ratione pugnant: &, quod mentis intelligentia probant, pro sua libidine abominantur. Posterius certamen tale est, ut primam illam conceptionem æquitatis non dirimat; siquidem de legum capitibus dum inter se disceptant homines, in quandam æquitatis summam consentiunt. In quo debilitas certe humanæ mentis arguitur, quæ etiam dum viam sequi videtur, claudicat & vacillat. Manet tamen illud, inspersum esse universis semen aliquod ordinis politici. Atque hoc amplum argumentum est, in hujus vitæ constitutione, nullum destitui luce rationis hominem.

Secundo, in artibus discendis valet humanus intellectus.

14. Sequuntur artes, tum liberales, tum manuariæ, quibus discendis quia inest omnibus nobis quædam aptitudo, in eis etiam apparet vis humani acuminis. Quanquam autem non sunt omnes omnibus discendis idonei, satis tamen communis energiæ certum specimen est, quod nemo prope reperitur, cujus in arte aliqua perspicientia non se exerat. Neque sola suppetit ad discendum energia & facilitas, sed ad excogitandum in unaquaque arte novum aliquid, vel amplificandum & expoliendum, quod alio præeunte didiceris. Quod ut Platonem perperam impulit, ut traderet, comprehensionem ejusmodi nihil esse quam recordationem: ita nos opti-

optima ratione cogit fateri, esse ingenium humano ingenio ejus principium. Hæc ergo documenta aperte testantur, universalem rationis & intelligentiæ comprehensionem esse hominibus naturaliter inditam.

Sic autem est bonum universale ejusmodi facultas intelligendi, ut nihilominus varia dona singulis collata Dei gratiam satis superque testentur.

Sic tamen universale est bonum, ut in eo pro se quisque peculiarem Dei gratiam agnoscere debeat. Ad quam gratitudinem nos abunde expergefacit ipse naturæ conditor, dum moriones creat, in quibus repræsentat, quibus excellat dotibus hominis anima, nisi ejus lumine perfusa: ut quod sic naturale inest omnibus, ut prorsus gratuitum sit erga singulos beneficentiæ ejus munus. Ipsarum porro artium inventio, aut methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio (quæ propria est paucorum) non est quidem solidum argumentum communis perspicaciæ: quia tamen promiscue contingit piis & impiis, jure inter naturales dotes numeratur.

Usus hujus cognitionis & intelligentiæ, circa res terrenas versantis, in eo consistit, ut mentem hominis quantumlibet & ab integritate sua collapsam, eximiis tamen Dei donis etiamnum ornatam esse agnoscamus.

15. Quoties ergo in profanos scriptores incidimus, illa, quæ admirabilis in iis affulget, veritatis luce admoneamur, mentem hominis, quantumlibet ab integritate sua collapsam & perversam, eximiis tamen etiamnum Dei donis vestitam esse & exornatam. Si unicum veritatis fontem, Dei Spiritum esse reputamus, veritatem ipsam neque respuemus, neque contemnemus, ubicunque apparebit: nisi velimus in Spiritum Dei contumeliosi esse. non enim dona Spiritus, sine ipsius contemptu & opprobrio, vilipenduntur. Quid autem? Veritatem affulsisse antiquis Jureconsultis negabimus, qui tanta æquitate civilem ordinem & disciplinam prodiderunt? Philosophos cæcutisse dicemus, cum in exquisita ista naturæ contemplatione, tum artificiosa descriptione? Dicemus mentem illis defuisse, qui arte disserendi constituta, nos cum ratione loqui docuerunt? Dicemus eos insaniisse, qui medicinam excudendo, suam industriam nobis impenderunt? Quid mathemata omnia? putabimusne amentium deliria? Imo ne sine ingenti quidem admiratione, veterum scripta legere de his rebus poterimus: admirabimur autem, quia præclara, ut sunt, cogemur agnoscere. Porro laudabilene aliquid aut præclarum censebimus, quod non recognoscamus à Deo provenire? Pudeat nos tantæ ingratitudinis, in quam non inciderunt Ethnici Poëtæ, qui & Philosophiam, & leges, & bonas omnes artes, deorum inventa esse confessi sunt. Ergo, quum homines istos, quos Scriptura ψυχικοὺς vocat, usque eo fuisse pateat in rerum inferiorum investigatione acutos & perspicaces, talibus exemplis discamus, quot naturæ humanæ bona Dominus reliquerit, postquam vero bono spoliata est.

Deinde, in commune bonum generis humani quibusdam collata sunt hæc dona. Exod. 31. vers. 2. & cap. 35. vers. 30.

16. Neque tamen interim obliviscamur hæc præstantissima divini Spiritus esse dona, quæ in publicum generis humani bonum, quibus vult, dispensat. Si enim Beseleel & Oliab intelligentiam & scientiam, quæ ad fabricam tabernaculi requirebatur, oportuit à Spiritu Dei instillari: non mirum est, si earum rerum, quæ sunt in vita humana præstantissimæ, cognitio per Spiritum Dei communicari nobis dicatur. Neque est, cur roget quispiam, Quidnam cum Spiritu commercii impiis, qui sunt à Deo prorsus alieni? Nam quod dicitur Spiritus Dei in solis fidelibus habitare, id intelligendum de Spiritu sanctificationis, per quem Deo ipsi in templa consecramur. Neque tamen ideo minus replet, movet, vegetat omnia ejusdem Spiritus virtute, idque secundum uniuscujusque generis proprietatem, quam ei creationis lege attribuit.

Interdum etiam impiis, quibus pura & firma esse coram Deo desinunt.

Quod si nos Dominus impiorum opera & ministerio, in physicis, dialecticis, mathematicis & reliquis id genus voluit adjutos, ea utamur: ne si Dei dona ultro in ipsis oblata negligamus, demus justas ignaviæ nostræ pœnas. At vero, nequis hominem valde beatum putet, quum sub elementis hujus mundi tanta veritatis comprehendendæ energia illi conceditur: simul addendum est, totam istam & intelligendi vim, & intelligentiam, quæ inde consequitur, rem esse fluxam & evanidam coram Deo, ubi non subest solidum veritatis fundamentum. Verissime enim Augustinus (cui subscribere, ut diximus, coacti sunt Magister sententiarum & lib. 2.
Scholastici) ut gratuita homini dona post lapsum dist. 25.
detracta esse, ita naturalia hæc, quæ restabant, corrupta fuisse docet. non quod per se inquinari possint, quatenus à Deo proficiscuntur: sed quia polluto homini pura esse desierunt, ne quam inde laudem consequatur.

In summa, aliquid naturæ humanæ reliquum est: quicquid autem est, id totum indulgentiæ divinæ adscribi debet.

17. Hæc summa sit, in universo genere humano perspici, naturæ nostræ propriam esse rationem, quæ nos à brutis animalibus discernat, sicut ipsa sensu differunt à rebus inanimatis. Nam quod nascuntur moriones quidam, vel stupidi, defectus ille generalem Dei gratiam non obscurat: quin potius tali spectaculo monemur, quod nobis relictum est, Dei indulgentiæ merito debere adscribi: quia nisi nobis pepercisset, totius naturæ interitum secum traxisset defectio. Quod autem alii præstant acumine, alii judicio superant, aliis mens agilior est ad hanc vel illam artem discendam, in hac varietate gratiam suam nobis commendat Deus, ne sibi quisquam velut proprium arroget, quod ex mera illius liberalitate fluit. Unde enim alius alio *Ratio* 1.
præstantior, nisi ut in natura communi emineat specialis Dei gratia, quæ multos præteriens, nemini se obstrictam esse clamat? Adde, quod singu- 2. *Exempla.*
lares motus pro cujusque vocatione Deus instillat; cujus rei multa occurrunt exempla in libro Judi- Jud. 6: 34.
cum, ubi dicitur Spiritus Domini induisse, quos ad regendum populum vocabat. Denique in eximiis quibusque factis specialis est instinctus. Qua ratione Saulem sequuti sunt fortes, quorum tetigerat 1 Sam. 10.
Deus corda. Et quum prædicitur inauguratio in vers. 26.
regnum, ita loquitur Samuel, *Transibit super te* 1 Sam. 10.
Spiritus Domini, & eris vir alius. Atque hoc ad vers. 6.
tum gubernationis cursum extenditur: sicuti postea narratur de Davide, quod transierit super eum Spiritus Domini à die illa in posterum. Sed idem alibi traditur quoad particulares motus. Imo apud Homerum ingenio pollere dicuntur homines, non Odyss. σ.
modo, prout cuique distribuit Jupiter, sed οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι. Et certe experientia ostendit, dum attoniti sæpe hærent, qui maxime ingeniosi erant ac so- *Ratio* 3.
lertes, in manu & arbitrio Dei esse mentes hominum, ut eas singulis momentis regat: qua ratione dicitur auferre sensum prudentibus, ut errent per Psal. 107.
invia. Cæterum in hac diversitate conspicimus ta- vers. 40.
men aliquas imaginis Dei superstites notas, quæ totum humanum genus ab aliis creaturis distinguant.

Altera pars disputationis de vi humanæ rationis, seu intelligentiæ, circa res cælestes & spirituales: ab hac 18. sect. ad 26. usque. Quum autem res spirituales ad 3. capita revocentur, nempe divinæ notitiæ, adoptionis, & voluntatis intelligentiam:

18. Nunc exponendum est, quid cernat humana ratio, ubi ad regnum Dei venitur & spiritualem illam perspicientiam: quæ tribus potissimum rebus constat, Deum nosse, paternum erga nos ejus favorem, in quo salus nostra consistit: & formandæ, secundum Legis regulam, vitæ rationem. Cum in primis duobus, tum vero in secundo proprie, qui sunt hominum ingeniosissimi, talpis sunt cæciores. Equidem non inficior, sparsim quædam apud Philosophos de Deo legi scite & apposite dicta: sed quæ vertiginosam quandam imaginationem semper resipiant. Præbuit quidem illis Dominus, ut supra dictum est, exiguum divinitatis suæ gustum, ne ignorantiam impietati obtenderent: & eos interdum ad dicenda nonnulla impulit, quorum confessione ipsi convincerentur: sed ita viderunt, quæ videbant, ut tali intuitu minime ad veritatem dirigerentur, nedum pertingerent; qualiter nocturni fulgetri coruscationem, qui in medio agro est viator, longe lateque ad momentum videt, sed adeo evanido

aspectu,

Circa hæc tria homines cæcutire probatur rationibus firmissimis, eleganti similitudine illustratis. vide lib. 3. c.2.sect.14, 15, 16.

aspectu, ut ante noctis caligine resorbeatur, quam pedem movere queat: tantum abest, ut in viam tali subsidio deducatur. Præterea illæ veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt, quot & quam portentosis mendaciis sunt inquinatæ? Denique illam divinæ erga nos benevolentiæ certitudinem (sine qua hominis ingenium immensa confusione repleri necesse est) ne olfecerunt quidem unquam. Ad hanc ergo veritatem, nec appropinquat, nec contendit, nec collimat humana ratio, ut intelligat, quis sit verus Deus, qualisve erga nos esse velit.

Deinde Scripturæ S. testimoniis, ex quibus colligitur, 1. Aliqua luce donatos esse Adami filios, sed ea Deum haud comprehendere posse. Joan. 1: 4. *Ratio prima.* Joan. 1: 12. *Ratio altera.* Matth. 16. vers. 17.

19. Sed quia falsa perspicaciæ nostræ opinione ebrii, ægerrime nobis persuaderi sinimus, illam in rebus divinis cæcam prorsus esse & stupidam: satius, opinor, fuerit Scripturæ testimoniis, quam rationibus id comprobare. Hoc pulcherrime docet Joannes, eo quem nuper citavi loco, quum scribit, in Deo ab initio fuisse vitam, & eam vitam, quæ esset lux hominum: lucem hanc in tenebris lucere, & à tenebris non comprehendi. Indicat quidem hominis animam fulgore divinæ lucis irradiari, ut nunquam plane, vel exigua saltem ejus flamma, vel saltem scintilla destituatur: sed ea tamen illuminatione Deum non comprehendere. Cur id? quia ejus acumen, quantum ad Dei notitiam, mera est caligo. Quum enim Spiritus homines appellat tenebras, eos semel spoliat omni spiritualis intelligentiæ facultate. Quare fideles, qui Christum amplectuntur, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo natos asserit. Quasi diceret, non esse tam sublimis sapientiæ capacem carnem, ut Deum, & quod Dei est, suscipiat, nisi Dei Spiritu illuminetur. Quemadmodum testatus est Christus, hanc specialem esse Patris revelationem, quod à Petro agnosceretur.

2. Adoptio non à natura, sed à Patre cælesti per regenerationis Spiritum in electis obsignatur: ideo intelligentia, quæ salutis nostræ sunt, ante regenerationem minime apprehendit: ut ex Scripturæ S. variis locis apparet. Ps. 36: 10. 1 Cor. 12. vers. 3. Joan. 3:27. Deut. 29:2. Jer. 24: 7. Joan. 6:44. *Argumentis firmissimis idem confirmatur.* *Primum argumentum.*

20. Si persuasum nobis foret (quod extra controversiam esse debet) naturæ nostræ deesse quicquid cælestis Pater electis suis per Spiritum regenerationis confert, hic nulla esset hæsitandi materia. Sic enim loquitur populus fidelis apud Prophetam, *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Idem testatur Apostolus, quum ait, neminem posse dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu S. Et Joannes Baptista, stuporem discipulorum videns, exclamat, neminem posse accipere quicquam, nisi datum illi fuerit desuper. Donum autem ab eo intelligi de speciali illuminatione, non communi naturæ dote, inde constat, quod tot verbis, quibus Christum commendaverat discipulis suis, nihil se profecisse conqueritur. *Video*, inquit, *verba nihil esse ad mentes hominum de rebus divinis imbuendas, nisi Dominus per Spiritum suum intelligentiam dederit.* Quinimo Moses, dum populo exprobrat suam oblivionem, simul tamen notat, non aliter ipsum posse in mysteriis Dei sapere, nisi ipsius beneficio. *Viderunt*, inquit, *oculi tui signa illa portentaque ingentia: & non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum, nec aures ad audiendum, nec oculos ad videndum.* Quid plus exprimeret, si nos vocaret stipites in operibus Dei considerandis? Unde Dominus per Prophetam, singularis gratiæ loco pollicetur, se daturum Israëlitis cor, ut ab illis cognoscatur: nimirum innuens, tantum hominis mentem spiritualiter sapere, quantum abs se illustrata fuerit. Hoc quoque sua voce dilucide confirmavit Christus, quum diceret, neminem venire ad se posse, nisi cui datum à Patre suo foret. Quid? annon ipse est viva Patris imago, in qua totus gloriæ ejus splendor nobis exprimitur? Ergo non potuit melius ostendere, qualis sit nostra ad cognoscendum Deum facultas, dum ad cernendam ejus imaginem, ubi ita palam exhibetur, oculos nobis esse negat. Quid? annon ideo in terras descendit, ut Patris voluntatem hominibus patefaceret? annon sua quoque legatione fideliter defunctus est? Ita est sane: sed nihil efficitur ejus prædicatione, nisi interior magister Spiritus viam ad animos patefaciat. Ergo, non veniunt ad eum, nisi quia à Patre audierunt & edocti sunt. Quæ ista discendi & audiendi ratio? Nempe, ubi aures ad audiendum, & mentes ad intelligendum, Spiritus mira & singulari virtute format. Ac ne illud novum videatur, Jesaiæ vaticinium citat, ubi dum Ecclesiæ instaurationem promittit, eos Dei discipulos fore docet, qui in salutem colligentur. Si aliquid peculiare de electis suis illic prædicit Deus, constat non de eo doctrinæ genere ipsum loqui, quod impiis etiam & profanis commune est. Restat igitur, ut intelligamus, nemini patere in regnum Dei ingressum, nisi cui novam mentem Spiritus sanctus sua illuminatione fecerit.

Jesa. 54: 7. *Alterum argumentum.* 1 Cor. 2. vers. 14.

Omnium vero clarissime Paulus, qui disputationem hanc ex professo ingressus, postquam stultitiæ ac vanitatis damnavit universam hominum sapientiam, adeoque prorsus exinanivit, ita concludit demum, Animalem hominem non posse percipere, quæ sunt Spiritus Dei: stultitiam esse illi, nec posse intelligere, quia spiritualiter dijudicantur. Quem vocat animalem? nempe, qui naturæ lumine nititur. Ille, inquam, nihil in spiritualibus mysteriis Dei comprehendit. Quid ita? an quia per ignaviam negligit? Imo, etiamsi enitatur, nihil potest: quia scil. spiritualiter dijudicantur. Quid istud significat? quia humanæ perspicaciæ penitus abscondita, per solam Spiritus revelationem patefiunt: adeo, ut pro stultitia ducantur, ubi Spiritus Dei non illucet. Ante autem, supra oculorum, aurium, mentium capacitatem extulerat, quæ præparavit Deus diligentibus se: quin sapientiam humanam, quasi velum quoddam esse testatus fuerat, quo mens à cernendo Deo impeditur.

Tertium argumentum. 1 Cor. 1. vers. 20.

Quid volumus? pronunciat Apostolus, *infatuatam à Deo sapientiam hujus mundi*: & nos scilicet acumen illi tribuemus, quo ad Deum & cælestis regni adyta penetrare possit? Facessat à nobis tanta vecordia.

Quartum argumentum. Deo soli tribuit S. Scriptura adoptionis & salutis nostræ gloriam. Cæcutit igitur in rebus cælestibus intelligentia humana, nisi illuminetur. Eph. 1: 15. *Objectionis hæreticæ dilutio.* Ps. 119: 18. Jac. 1: 17. Joan. 14. vers. 26.

21. Itaque quod hic detrahit hominibus, alibi soli Deo tribuit in precatione. *Deus*, inquit, *& Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ & revelationis.* Jam audis, omnem sapientiam & revelationem esse Dei donum. Quid tum præterea? *Illuminatos oculos mentis vestræ.* Certe si nova revelatione indigent, à seipsis cæcutiunt: sequitur deinde, *Ut sciatis quæ sit spes vocationis vestræ*, &c. Ergo tantæ intelligentiæ non esse capaces hominum mentes, ut vocationem suam noverint, fatetur. Neque hic garriat Pelagianus quispiam, huic vel stupiditati, vel ruditati Deum succurrere, dum verbi sui doctrina eo dirigit hominis intellectum, quo sine duce pervenire non poterat. Habebat enim David Legem, in qua, quicquid sapientiæ desiderari potest, comprehensum erat: neque tamen eo contentus, oculos sibi retegi postulat, ut Legis ipsius mysteria consideret. Qua certe loquutione innuit, solem exoriri terris, ubi hominibus Dei verbum elucet: verum eos non multum inde consequi, donec oculos vel dederit, vel aperuerit ille ipse, qui ideo pater luminum vocatur: quia ubicunque Spiritu suo non resplendet, omnia tenebris occupantur. Sic & Apostoli ab optimo quidem magistro rite & abunde edocti fuerant: nisi tamen indigerent Spiritu veritatis, qui eorum mentes hac ipsa doctrina, quam ante audierant, erudiret, non illum expectare juberentur. Si quod petimus à Deo, deesse nobis confitemur, & ipse in eo, quod promittit, nostram arguit inopiam: nemo jam fateri dubitet, se tantum ad intelligenda Dei mysteria valere, quantum ejus gratia fuerit illuminatus. Qui sibi plus intelligentiæ tribuit, eo cæcior est, quod cæcitatem suam non agnoscit.

3. Veram Legis divinæ notitiam ignorat humana in-

22. Restat tertium illud membrum, de cognoscenda vitæ probe instituendæ regula, quam vere operum justitiæ notitiam nuncupamus: ubi videtur mens humana esse aliquanto, quam in superioribus, acu-

telligentia: quod probatur testimonio Apostoli, Rom.2: 14.

acutior. Siquidem testatur Apostolus, Gentes, quæ Legem non habent, dum Legis opera faciunt, sibi pro Lege esse, ac ostendere opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut excusantibus coram judicio Dei. Si Gentes naturaliter Legis justitiam habent mentibus suis insculptam, certe non dicemus eas in vitæ ratione prorsus cæcutire. Et nihil est vulgatius, quam lege naturali (de qua istic Apostolus loquitur) hominem sufficienter ad rectam vitæ normam institui.

Ratione ex eodem testimonio deprompta.

Nos vero expendamus, quorsum indita hominibus hæc Legis notitia fuerit: tum protinus apparebit, quousque illos ad rationis veritatisque scopum deducat. Id quoque ex Pauli verbis liquet, siquis dispositionem observet. Dixerat paulo ante, eos qui in Lege peccaverunt, per Legem judicari: qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perire. Hoc quia poterat absurdum videri, ut sine ullo judicio præcedente Gentes pereant, continuo subjicit, suam illis conscientiam esse vice Legis: ideoque ad justam earum damnationem sufficere.

A consideratione finis & definitionis legis naturæ.

Finis ergo legis naturalis est, ut reddatur homo inexcusabilis. Nec male hoc modo definietur, Quod sit conscientiæ agnitio, inter justum & injustum sufficienter discernentis: ad tollendum hominibus ignorantiæ prætextum, dum suo ipsorum testimonio redarguuntur. Ea est hominis erga seipsum indulgentia, ut in malis perpetrandis libenter mentem à peccati sensu, quoad licet, semper avertat.

Unde liquet Platonem falli, qui peccata omnia ignorantiæ tribuit. in Protagora.

Qua ratione videtur impulsus fuisse Plato, ut existimaret non peccari, nisi ignorantia. Id quidem ab eo convenienter dictum foret, si humana hypocrisis tantum in tegendis vitiis proficeret, ut mens non sibi male conscia esset coram Deo. Sed quum subterfugiens peccator impressum sibi boni & mali judicium, illuc identidem retrahatur, nec connivere ita permittatur, quin cogatur, velit nolit, aliquando aperire oculos: falso dicitur, ipsum ignorantia sola peccare.

Ad veritatem autem propius accedit Themistius, qui intellectus hallucinationem circa particularia versari existimat. Paraph. in 3. lib. de anima, cap.46. *Ejus regulæ exceptio.*

23. Verius Themistius, qui intellectum in definitione universali, seu rei essentia, rarissime falli docet: hallucinationem esse, quum ultra progreditur: nempe quum ad hypothesin descendit. Homicidium esse malum, si in genere quæratur, nemo erit qui non affirmet: qui autem conspirat in mortem inimici, tanquam de re bona deliberat. Adulterium in genere damnabit adulter: in suo privatim sibi blandietur. Hæc est ignorantia, dum homo, ubi ad hypothesin ventum est, ejus regulæ obliviscitur, quam in thesi nuper constituerat. De qua re elegantissime disserit Augustinus in expositione primi versus Psal.57. Quanquam ne istud quidem est perpetuum: sic enim interdum flagitii turpitudo conscientiam urget, ut non sibi imponens sub falsa boni imagine, sed sciens & volens in malum ruat. Ex quo affectu prodeunt istæ voces,

Medea apud Ovidium. lib. Eth.7. cap.3.

——— *video meliora, proboque: Deteriora sequor.*

Quare mihi scitissime Aristoteles incontinentiam & intemperantiam videtur distinxisse. Ubi incontinentia regnat, dicit per affectum perturbatum, seu πάθος, particularem notitiam menti eripi, ne malum observet in suo facinore, quod generaliter in similibus cernit: ubi deferbuit perturbatio, pœnitentiam extemplo succedere. Intemperantiam autem non extingui aut frangi peccati sensu, sed contra obstinate in suscepta mali electione persistere.

Errat etiam in eo Themistius, quod intellectum circa generalia rarissime falli docet.

24. Porro quum judicium universale audis in boni & mali discrimine, ne sanum ubique & integrum esse putes. Nam, si in hunc tantum finem, justi & injusti delectu imbuta sunt corda hominum, ne ignorantiæ excusationem prætexant, minime necessarium est, veritatem in singulis cernere: sed satis superque est, eatenus intelligere, ne tergiversari queant, quin teste conscientia convicti jam nunc ad Dei tribunal horrere incipiant.

Ratio. Si ad divinæ Legis normam revocatur intellectus humanus, cæcitas ejus apparet. Tum prioris tabulæ respectu.

Et si rationem nostram volumus ad Dei Legem exigere, quæ perfectæ est justitiæ exemplar, comperiemus, quam multis partibus cæcuciat. Certe, quæ in prima tabula præcipua sunt, minime assequitur: qualia sunt, de fiducia in Deum, de virtutis & justitiæ laude illi tribuenda, de nominis ejus invocatione, de vero sabbathismo. Quæ unquam anima, naturali sensu freta, subodorata est in his & similibus positum esse legitimum Dei cultum? Nam, quum volunt profani homines Deum colere, etiamsi centies revocentur ab inanibus suis nugis, semper tamen illuc relabuntur. Negant quidem placere Deo sacrificia, nisi accedat mentis sinceritas: quo testantur aliquid se concipere de spirituali Dei cultu, quem tamen falsis commentis statim pervertunt. Nam quicquid de eo Lex præscribit, verum esse nunquam illis persuaderi poterit. Dicamne præstare ulla perspicacia mentem, quæ nec per se sapere, nec monitionibus auscultare valet?

Tum posterioris tabulæ.

In secundæ tabulæ præceptis aliquanto plus habet intelligentiæ: quo sc. ad civilis inter homines societatis conservationem propius accedunt. Quanquam & hic deliquium interdum pati deprehenditur. excellentissimo enim cuique ingenio absurdissimum est, iniquam ac nimis imperiosam dominationem ferre, siqua modo ratione depellere queat.

Secunda ratio.

Nec aliud est judicium humanæ rationis, quam servilis esse abjectique animi, patienter eam ferre: rursum honesti ingenuique pectoris, excutere.

Tertia.

Nec vero injuriarum ultio pro vitio ducitur apud Philosophos. Atqui Dominus nimia ista ingenuitate damnata, illam apud homines infamem patientiam suis præscribit.

Quarta.

Omnino autem in universa Legis observatione perspicientiam nostram fugit concupiscentiæ animadversio. Non enim adduci se sustinet animalis homo, ut cupiditatum suarum morbos recognoscat. Ante suffocatur naturæ lumen, quam ad primum hujus abyssi ingressum accedat. Nam dum Philosophi pro vitiis notant immoderatos animi motus, illos extantes & se crassioribus signis exerentes intelligunt: quæ autem placide titillant animum prava desideria, nihili reputant.

Media igitur hæc via tenenda est, ut nec omnia peccata ignorantiæ imputentur, nec consultam malitiam in omnibus peccatis intercedere statuamus.

25. Quare, ut supra merito reprehensus est Plato, quod omnia peccata ignorantiæ imputarit, ita & eorum est repudianda opinio, qui consultam malitiam & pravitatem in omnibus peccatis intercedere tradunt. Nimium enim experimur, quoties labamur cum bona nostra intentione. Tot obruitur hallucinationum formis nostra ratio, tot erroribus est obnoxia, in tot impedimenta impingit, tot angustiis irretitur, ut plurimum à certa directione absit. Quam vero nihili sit coram Domino in cunctis vitæ partibus, Paulus ostendit, dum negat nos idoneos, qui cogitemus ex nobis quidpiam, tanquam ex nobis. 2 Cor.3:5.

Deinde, quicquid objiciat humana ratio, mentis nostræ vires à vera directione plurimum abesse: imo & malum esse coram Deo quicquid in hisce rebus ingenium nostrum concipit, agitat, & molitur. Ps.94: 11. Gen.6: 3. & 8: 21. Psal.119. vers.34.

Non de voluntate loquitur aut affectu: sed hoc quoque adimit nobis, ne putemus in mentem venire nobis posse, quomodo rite quidpiam agendum sit. Itane depravata est omnis industria, perspicientia, intelligentia, cura, ut rectum nihil coram Domino excogitare aut meditari queat? Nobis nimirum, qui rationis acumine (quam pretiosissimam dotem reputamus) ægre patimur spoliari, durum id nimis videtur: Spiritui autem sancto æquissimum, qui novit omnes cogitationes sapientum vanas esse, & qui clare pronunciat, omne figmentum humani cordis tantummodo malum. Si quicquid ingenium nostrum concipit, agitat, instituit, molitur, semper malum est, qui in mentem nobis veniat instituere, quod Deo placeat, cui sola sanctitas & justitia accepta est? Ita videre est, mentis nostræ rationem, quoquo se vertat, esse vanitati misere obnoxiam. Hujus imbecillitatis sibi conscius erat David, quum petebat sibi dari intellectum ad mandata Domini recte discenda. Innuit enim,

ſuum ingenium nequaquam ſufficere, qui novum obtingere ſibi cupit. Neque id ſemel facit: ſed in uno Pſalmo decies fere repetit eandem precationem. Qua repetitione ſubindicat quanta ad petendum neceſſitate urgeatur. Et quod ille ſibi uni petit, Paulus communiter Eccleſiis precari ſolet. *Non ceſſamus,* inquit, *orare pro vobis & poſtulare, ut impleamini agnitione Dei in omni prudentia & intelligentia ſpirituali, ut ambuletis digne Deo,* &c. Quoties autem eam rem Dei beneficium facit, meminerimus eum ſimul teſtari, non eſſe in hominis facultate poſitam. Adeo autem hunc rationis defectum ad intelligenda, quæ Dei ſunt, agnovit Auguſtinus, ut non minus neceſſariam mentibus illuminationis gratiam putet, quam oculis Solis lucem. Nec eo contentus, correctionem ſubjicit, quod oculos ipſi aperimus ad cernendam lucem: mentis autem oculi, niſi à Domino aperiantur, clauſi manent. Neque uno tantum die illuminari mentes noſtras docet Scriptura, ut deinde per ſe videant: quia ad continuos progreſſus & incrementa pertinet, quod nuper adduxi ex Paulo. Et hoc diſerte exprimit David, his verbis, *In toto corde meo exquiſivi te, ne errare me facias à mandatis tuis.* Nam quum regenitus eſſet, adeoque non vulgariter profeciſſet in vera pietate, fatetur tamen aſſidua directione ſe opus habere in ſingula momenta, ne à ſcientia, qua præditus eſt, declinet. Itaque alibi rectum ſpiritum, quem ſua culpa perdiderat, innovari petit: quia ejuſdem Dei eſt, quod initio dederat, ablatum nobis ad tempus, reſtituere.

Tertio, aſſidua directione in ſingula momenta nos opus habere. Philip. 1:4. Col. 1:9. *Denique, illuminationis gratiam merum eſſe Dei donum, nobis tam neceſſarium, quam oculis lux Solis. Quæ omnia expreſſis S. Scripturæ teſtimoniis confirmantur.* lib. 2. de pec. merit. & rem. c. 5. Pſ. 119:10. Pſal. 51:12.

Hac & ſequenti ſectione voluntas examinatur. 1. Oſtendit, naturale illud deſiderium boni, quo omnia imbuuntur, nihil omnino facere ad probandam arbitrii libertatem. Ratio. Thomas, partis 1. quæſt. 83. artic. 3.

26. Examinanda nunc voluntas, in qua præcipue arbitrii libertas vertitur: quandoquidem magis hujus eſſe electionem, quam intellectus, ante viſum eſt. Principio, nequid ad humanæ voluntatis rectitudinem pertinere videatur, quod à Philoſophis traditum, publico conſenſu receptum eſt, omnia naturali inſtinctu bonum appetere: obſervemus, liberi arbitrii vim non conſiderandam in ejuſmodi appetitu, qui magis ab eſſentiæ inclinatione, quam mentis deliberatione proficiſcitur. Nam & Scholaſtici fatentur nullam eſſe liberi arbitrii actionem, niſi dum ſe ratio vertit ad oppoſita. qui intelligunt, oportere appetitus objectum tale eſſe, quod electioni ſubjaceat: & deliberationem præire, quæ electioni viam ſternat. Et ſane, ſi reſpicias quale ſit iſtud naturale boni in homine deſiderium, invenies illi cum belluis eſſe commune. Siquidem & illæ bene ſibi eſſe cupiunt: & ubi ſpecies boni, quæ ſenſum moveat, apparet, eo ſequuntur. Homo vero, nec id quod vere ſibi bonum ſit, pro naturæ ſuæ immortalis excellentia, ratione deligit, ut id ſtudio perſequatur, nec rationem adhibet in conſilium, nec mentem intendit: ſed ſine ratione, ſine conſilio, naturæ inclinationem, inſtar pecudis, ſequitur. Nihil ergo hoc ad arbitrii libertatem, an homo ſenſu naturæ ad bonum appetendum feratur: ſed hoc requiritur, ut bonum recta ratione dijudicet, cognitum eligat, electum perſequatur. Ac necui ſcrupulus inhæreat, advertendus eſt duplex paralogiſmus. Nam & appetitus hic non proprius voluntatis motus, ſed naturalis inclinatio: & bonum, non virtutis aut juſtitiæ appellatur, ſed conditionis: ut ſcil. homo bene habeat. Denique, ut maxime appetat homo aſſequi, quod bonum eſt, non tamen ſequitur. ſicuti nemo eſt, cui non grata ſit æterna beatitudo, ad quam tamen nemo, niſi Spiritus impulſu, aſpirat. Quando igitur nihil ad probandam arbitrii libertatem facit naturale hominibus bene habendi deſiderium, non magis ſcilicet, quam in metallis & lapidibus, ad eſſentiæ ſuæ perfectionem inclinans affectio: in aliis conſideremus, ſitne penitus ita omni ex parte vitiata corruptaque voluntas, ut nihil niſi malum generet: an particulam aliquam illæſam retineat, unde naſcantur bona deſideria.

Hic autem advertenda duplex Sophiſtarum fallacia: in voce Appetitus & Boni.

27. Qui primæ Dei gratiæ tribuunt, ut efficaciter velimus, è converſo innuere videntur, ineſſe facultatem animæ ultro ad bonum aſpirandi, ſed imbecilliorem, quam quæ in ſolidum affectum emergere, aut conatum excitare poſſit. Nec dubium, quin hanc opinionem, ab Origine & veterum quibuſdam ſumptam, Scholaſtici communiter amplexi ſint: quando ſolent hominem in puris (ut loquuntur) naturalibus reputare, qualem deſcribit Apoſtolus his verbis, *Non quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago. Velle adjacet mihi, perficere autem non invenio.* Sed perperam hoc modo invertitur tota, quam illic exequitur Paulus, diſputatio. Tractat enim de lucta Chriſtiana (quam brevius attingit ad Galatas) quam fideles in conflictu carnis & ſpiritus in ſe perpetuo ſentiunt. Porro Spiritus non à natura eſt, ſed à regeneratione. Loqui autem Apoſtolum de regeneratis inde conſtat, quod ubi dixerat in ſe bonum nullum habitare, ſubnectit expoſitionem, quod intelligat de carne ſua. Ideoque negat ſe eſſe, qui malum faciat, ſed peccatum in ſe habitans. Quid ſibi vult iſta correctio, *In me*, hoc eſt, *in carne mea?* Nempe acſi in hunc modum loqueretur, Non habitat in me bonum à me ipſo: nam in carne mea nihil boni reperire eſt. Hinc ſequitur illa ſpecies excuſationis, *Non facio malum ipſe, ſed quod habitat in me peccatum:* quæ ſolis regeneratis competit, qui præcipua animæ parte ad bonum tendunt. Jam vero quæ ſubjicitur concluſio, totum hoc liquido declarat. *Condelector,* inquit, *Legi ſecundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ.* Quis in ſe tale diſſidium habeat, niſi qui Spiritu Dei regeneratus, reliquias carnis ſuæ circumfert? Proinde Auguſtinus, quum ſermonem illum de hominis natura aliquando haberi putaſſet, interpretationem ſuam, tanquam falſam & male congruentem, retractavit. Et vero, ſi illud recipimus, homines ſine gratia habere, quamlibet puſillos, aliquos tamen ad bonum motus, quid reſpondebimus Apoſtolo, neganti, vel ad cogitandum aliquid nos eſſe idoneos? Quid Domino per Moſen pronuncianti, omne figmentum humani cordis tantummodo malum eſſe? Quum ergo falſa loci unius ſententia impegerint, non eſt quod eorum ſententiam moremur. Potius valeat hoc Chriſti, *Qui facit peccatum, ſervum eſſe peccati.* Peccatores ſumus omnes natura: itaque ſub peccati jugo detinemur. Quod ſi totus homo peccati imperio ſubjacet, ipſam certe voluntatem, quæ præcipua eſt ejus ſedes, arctiſſimis vinculis conſtringi neceſſe eſt. Nec vero aliter conſtaret illud Pauli, Deum eſſe, qui velle in nobis operatur, ſiqua voluntas præcederet Spiritus gratiam. Faceſſat igitur quicquid de præparatione multi nugati ſunt: quia etſi interdum petunt fideles cor ſibi formari ad Legis Dei obſequium, (ſicuti David pluribus locis) notandum tamen eſt, hoc quoque precandi deſiderium à Deo eſſe: quod ex ejus verbis colligere licet. nam quum optet in ſe cor mundum creari, certe creationis initium ſibi non arrogat. Ideo apud nos potius valeat illud Auguſtini, *Præveniet te Deus in omnibus: præveni & tu aliquando ejus iram.* Quomodo? *Confitere iſta omnia à Deo te habere: quicquid boni habes, eſſe ab ipſo: à te, quicquid eſt mali.* Et paulo poſt, *Noſtrum nihil eſt, niſi peccatum.*

2. Illud minime probandum eſt, quod Scholaſtici primæ Dei gratiæ tribuentes, ut efficaciter velimus, hoc ipſo innuunt, ineſſe quidem animæ ultro ad bonum aſpirandi facultatem, ſed imbecilliorem, quam quæ in ſolidum affectum emergat, aut conatum excitare poſſit. Scholaſticis autem opponuntur expreſſa totius S. Scripturæ eos refellentis teſtimonia. vid. ſect. 6. Rom. 7. v. 13. & 19. Gal. 5:17. Rom. 7. verſ. 22. lib. ad Boniſ. 1. c. 10. & in Retract. 2 Cor. 3:5. Gen. 8:21.

Quum totus homo peccati imperio ſubjaceat, ſequitur ipſam voluntatem, quæ præcipua eſt peccati ſedes, arctiſſimis vinculis opus habere: nihilque noſtrum eſſe, niſi peccatum. Joan. 8:34. Phil. 2:13. Pſal. 119. Pſal. 51:12. de verb. Apoſt. ſerm. 10.

CAP. III.

Ex corrupta hominis natura, nihil nisi damnabile prodire.

Hujus capitis partes præcipuæ.

1. *Ἀνακεφαλαίωσις prioris capitis, hominis intelligentiam & voluntatem, testimoniis S. Scripturæ adeo corruptam esse probans, ut in nullo jam inveniri possit aut integritas, aut notitia, aut timor Dei, sect.* 1. *&* 2.
2. *Adversus superiorem doctrinam, Objectionum, de virtutibus, quæ in nonnullis Ethnicis eluxerunt, dilutio, sect.* 3. *&* 4.
3. *Qualis in homine, peccati servo, voluntas maneat, sect.* 5. *ejusdemque remedium ac sanitas, sect.* 6.
4. *Sophistarum Neopelagianorum, de humanæ voluntatis præparatione & efficacia, item de perseverantia & gratia cooperante opiniones refelluntur, tum rationibus, tum S. Scripturæ testimoniis, sect.* 7. 8. 9. 10. 11. 12.
5. *Tandem subjiciuntur Augustini dicta, quæ hujus doctrinæ veritatem confirmant, sect.* 13. *&* 14.

Totius hominis intelligentia, & voluntas, corrupta est. Joan. 3: 6. *Vocatur enim Caro.* Rom. 8: 6.

SEd melius homo utraque animæ parte cognosci non potest, quam si cum suis elogiis in medium prodeat, quibus à Scriptura insignitur. Si totus depingitur his Christi verbis, *Quod natum est ex carne, caro est* (ut evincere promptum est) valde miserum esse animal convincitur. Affectus enim carnis (teste Apostolo) mors est: quandoquidem inimicitia est adversus Deum, eoque Legi Dei nec subditur, nec subdi potest. Itane est perversa caro, ut toto suo affectu simultatem adversus Deum exerceat? ut cum Legis divinæ justitia consentire nequeat? ut nihil denique parere queat, nisi mortis materiam? Nunc fac, in hominis natura nihil esse nisi carnem: & inde quidpiam, si potes, boni elice. At Carnis vocabulum ad sensualem pertinet tantum, non ad superiorem animæ partem. Id vero ex verbis & Christi & Apostoli abunde refellitur. Argumentum est Domini, oportere hominem renasci: quia caro est. Non secundum corpus renasci præcipit. Animo autem non renascitur, si corrigatur aliqua ejus portio: sed ubi tota renovatur. Idque confirmat utroque loco posita antithesis. sic enim carni comparatur Spiritus, ut nihil relinquatur medium. Ergo, quicquid non est spirituale in homine, secundum eam rationem dicitur carneum. Nihil autem habemus Spiritus, nisi per regenerationem. Est igitur caro quicquid habemus à natura. Verum de ea re siqua alias posset esse dubitatio, ea nobis à Paulo tollitur: ubi descripto veteri homine, quem dixerat corruptum esse concupiscentiis erroris, jubet nos renovari spiritu mentis nostræ. Vides eum non ponere illicitas ac pravas cupiditates in parte sensitiva modo, sed in ipsa etiam mente: atque ideo ejus exigere renovationem. Et sane eam humanæ naturæ imaginem paulo ante depinxerat, quæ nulla in parte nos non corruptos ac perversos esse ostenderet. Nam quod Gentes omnes scribit ambulare in vanitate mentis suæ, obtenebratas esse intelligentia, alienatas à vita Dei, propter ignorantiam, quæ in ipsis est, & cæcitatem cordis sui: minime est dubium, quin competat in eos omnes, quos Dominus ad rectitudinem suæ tum sapientiæ, tum justitiæ nondum reformavit. Quod etiam clarius fit ex comparatione mox adjuncta: ubi fideles admonet, quod non ita didicerint Christum. Siquidem ex istis verbis colligimus, Christi gratiam unicum esse remedium, quo ab illa cæcitate & malis inde consequentibus liberemur. Nam & ita de regno Christi vaticinatus erat Jesaias, quum Dominum Ecclesiæ suæ fore in lucem sempiternam promitteret: quum interim tenebræ obtegerent terram, & caligo populos. Quum in sola Ecclesia exorituram Dei lucem testetur: extra Ecclesiam certe, nonnisi tenebras & cæcitatem relinquit. Non recensebo sigillatim, quæ in hominis vanitatem passim, in Psalmis præsertim & Prophetis, habentur. Magnum est quod scribit David, *Si cum vanitate appendatur, ipsa fore vaniorem.* Gravi telo confoditur ejus ingenium, quum omnes, quæ inde prodeunt cogitationes, ut stultæ, frivolæ, insanæ, perversæ, irridentur.

Qua vox non tantum ad sensualem, sed etiam ad superiorem animæ partem, seu mentem, pertinet.

Quod Scriptura S. firmissimis demonstrationibus probatur. Eph. 4: 23.

Ephes. 4. v. 17, 18.

Jesa. 60: 2.

Ps. 62: 10.

2. Nihilo levior est cordis condemnatio, quum fraudulentum dicitur præ omni re & perversum. Sed quia brevitati studeo, contentus ero uno tantum loco: qui tamen lucidissimi speculi instar futurus sit, in quo totam naturæ nostræ imaginem intueamur. Apostolus enim, dum humani generis arrogantiam vult dejicere, his testimoniis agit, *Quod non est justus quisquam, non est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, ne unus quidem. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agunt, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione plenum, & amaritudine: quorum veloces pedes ad effundendum sanguinem: in viis quorum contritio & infelicitas: quibus præ oculis non est timor Dei.* His fulminibus non in certos homines, sed in universam filiorum Adam nationem invehitur. Neque in unius aut alterius seculi depravatos mores declamat: sed accusat perpetuam naturæ corruptionem. Siquidem propositum illi est eo loco non simpliciter homines objurgare, quo resipiscant: sed docere potius ineluctabili calamitate omnes oppressos, è qua emergere non possint, nisi misericordia Dei eruantur. Id quia probari non poterat, nisi de clade & exitio naturæ constitisset: protulit hæc testimonia, quibus plusquam perditam esse naturam nostram convincitur. Maneat ergo hoc, non pravæ duntaxat consuetudinis vitio tales esse homines, quales hic describuntur, sed naturæ quoque pravitate: quando non aliter stare potest Apostoli argumentatio, *Nullam esse homini salutem, nisi à Domini misericordia: quia in se perditus est & deploratus.* Non hic laborabo in approbanda testimoniorum applicatione, ne cui videantur intempestive usurpata. Perinde agam, acsi à Paulo primum hæc dicta forent, non è Prophetis desumpta. Initio adimit homini justitiam, id est, integritatem & puritatem: deinde intelligentiam. Intelligentiæ autem defectum arguit apostasia à Deo: quem requirere primus est sapientiæ gradus. illud autem necesse est iis evenire, qui à Deo defecerunt. Subnectit, omnes declinasse, & quasi putridos esse redditos: nullum esse, qui faciat bonum: tum flagitia, quibus singula sua membra contaminant, qui in nequitiam semel soluti sunt, adjungit. Postremo timore Dei vacuos testatur, ad cujus regulam gressus nostri dirigi debuerant. Si istæ sunt hæreditariæ humani generis dotes, frustra in natura nostra aliquid boni requiritur. Equidem fateor, non omnia hæc in unoquoque homine flagitia emergere: inficiari tamen non licet, quin hydra ista in singulorum pectoribus lateat. Nam, ut corpus, dum jam morbi causam & materiam inclusam in se fovet, etiamsi nondum ferveat dolor, non dicetur sanum: ita nec anima, dum talibus vitiorum morbis scatet, sana censebitur: quanquam non per omnia quadrat similitudo. In corpore enim quamlibet morbido, vigor vitæ superest: ani-

Cor etiam ipsum eadem corruptione involvitur. Jer. 17: 9.

Rom. 3: 10.

Jesa. 59: 7.

Adeoque in nullo prorsus jam inveniri potest vel integritas, vel notitia, vel timor Dei.

ma vero isto exitiali gurgite immersa, non ex vitiis modo laborat, sed omni bono prorsus vacua est.

Objectio. Ethnici quidam fuerunt præclaris dotibus ornati. Ergo hominis natura in totum vitiosa minime putanda est.

3. Eadem fere, quæ prius soluta est quæstio, ex integro nobis surgit. Omnibus enim seculis extiterunt aliqui, qui natura duce ad virtutem tota vita intenti essent. Neque moror, si multi lapsus in eorum moribus notari possint: ipso tamen honestatis studio documentum ediderunt, nonnihil fuisse in natura sua puritatis. Quid pretii habeant coram Deo hujusmodi virtutes, tametsi plenius edisseremus, ubi agetur De operum meritis, dicendum tamen est hoc quoque loco, quatenus ad præsentis argumenti explicationem necesse est. Exempla igitur ista monere nos videntur, ne hominis naturam in totum vitiosam putemus: quod ejus instinctu quidam non modo eximiis facinoribus excelluerunt, sed perpetuo tenore vitæ honestissime se gesserunt.

Responsio. Corruptio non est purgata, sed tantum intus cohibita.

Sed hic succurrere nobis debet, inter illam naturæ corruptionem esse nonnullum gratiæ Dei locum, non quæ illam purget, sed intus cohibeat. Nam, si singulorum animos laxis habenis Dominus in libidines quaslibet exultare permitteret, nemo haud dubie esset, qui non reipsa fidem faceret, verissime in se competere omnia mala, quibus universam naturam damnat Paulus. *Quid enim? Tene eorum numero eximas, quorum pedes ad sanguinem effundendum veloces, manus rapinis & homicidiis fœdatæ, guttura sepulchris patentibus similia, linguæ fraudulentæ, venenata labia, opera inutilia, iniqua, putrida, lethalia: quorum animus sine Deo, quorum intima pravitates, quorum oculi ad insidias, animi ad insultandum elati, omnes denique partes ad infinita flagitia concinnatæ?*

Ps. 14: 3. Ratio hujus responsionis.

Si omnibus ejusmodi portentis obnoxia est unaquæque anima (quemadmodum audacter pronunciat Apostolus) videmus certe quid futurum sit, si Dominus humanam libidinem pro sua inclinatione vagari sinat. nulla est rabiosa bellua, quæ tam præcipitanter feratur: nullum est quamlibet rapidum ac violentum flumen, cujus adeo impetuosa sit exundatio. In electis suis morbos istos curat Dominus, eo quem mox exponemus modo: in aliis, injecto freno duntaxat coërcet, tantum ne ebulliant, quatenus expedire providet ad conservandam rerum universitatem. Hinc alii pudore, alii legum metu retinentur, ne in multa fœditatis genera prorumpant, utcunque suam magna ex parte impuritatem non dissimulent: alii, quia honestam vivendi rationem conducere ducant, ad eam utcunque aspirant: alii supra vulgarem sortem emergunt, quo sua majestate alios contineant in officio. Ita sua providentia Deus naturæ perversitatem refrenat, ne in actum erumpat: sed non purgat intus.

Rom. 3: 13.

Instantia. Aut Ethnici, vitio & virtute præditi, confunduntur: aut qui virtute excelluerunt, naturam humanam bonitate non vacare, si excolatur, ostendunt.

4. Nondum tamen solutus est scrupulus. Aut enim Camillum parem Catilinæ faciamus conveniet: aut in Camillo habebimus exemplum, naturam, si studio excolatur, bonitate non prorsus vacare. Ego vero fateor, quæ in Camillo fuerunt speciosæ dotes, & Dei fuisse dona, & jure commendabiles videri, si in se æstimentur: sed quomodo naturalis probitatis erunt in ipso documenta? Annon ad animum redeundum erit, & hæc ducenda ratiocinatio, Si homo animalis tali morum integritate præstitit, non deesse utique naturæ ad virtutis studium facultatem? Quid autem si animus pravus fuerit & contortus, qui aliud potius quidvis, quam rectitudinem sectatus sit? Et talem fuisse non dubium est, si animalem illum hominem concedis. Quam mihi in hac parte prædicabis humanæ naturæ ad bonum potentiam, si in summa integritatis specie semper ad corruptionem ferri deprehenditur? Ergo, ut hominem à virtute non commendaveris, cujus vitia sub virtutis imagine imponunt: ita humanæ voluntati recti expetendi facultatem non tribuas, quantisper ipsa in sua perversitate defixa est. Quanquam hæc certissima est & facillima hujus quæstionis solutio: non esse istas communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratias, quas varie & ad certum modum profanis alioqui hominibus dispensat.

vide Aug. lib. 4. contra Julian. *Responsio 1. Animus mansit pravus.*

Responsio 2. Non sunt ista dona communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratiæ.

Qua ratione, non formidamus in vulgari sermone hunc bene natum, illum pravæ naturæ dicere. Nec tamen utrumque definimus includere sub universali humanæ pravitatis conditione: sed indicamus, quid specialis gratiæ in alterum Dominus contulerit, quo alterum non sit dignatus. Saulem præficere regno volens, quasi novum hominem formavit: atque hæc ratio est cur Plato, ad Homericam fabulam alludens, Regum filios creari dicat aliqua singulari nota insignes: quia Deus humano generi consulere volens, sæpe, quos ad imperium destinat, heroica natura instruit. atque ex hac officina prodiit quicquid magnorum ducum celebrant historiæ. Idem & de privatis hominibus censendum est.

1 Sam. 10. vers. 6.

Quæ ab ambitiosis Ethnicis polluta sunt.

Sed quia, ut præstantissimus quisque fuit, eum semper impulit sua ambitio (qua labe fœdantur omnes virtutes, ut coram Deo gratiam omnem amittant) pro nihilo ducendum est, quicquid laude dignum apparet in hominibus profanis. Adde, quod præcipua pars rectitudinis deficit, ubi nullum est illustrandæ Dei gloriæ studium, quo vacui sunt omnes quos Spiritu suo non regenuit. Nec vero frustra dicitur apud Jesaiam, super Christum requiescere Spiritum timoris Dei: quo docemur, quicunque à Christo alieni sunt, eosdem carere timore Dei, qui sapientiæ initium est. Quantum ad virtutes, quæ inani specie nos decipiunt, in foro quidem politico & in communi hominum fama habebunt laudem: apud cæleste vero tribunal nullius erunt pretii ad justitiam promerendam.

Jesa. 11: 3. Ps. 111: 10.

Et quamvis coram hominibus suam habeant laudem, nullius sunt pretii ad justitiam promerendam coram Deo.

5. Qua igitur peccati servitute vincta detinetur voluntas, ad bonum commovere se non potest, nedum applicare. ejusmodi enim motus, conversionis ad Deum principium est, quæ Dei gratiæ tota in Scripturis tribuitur. Quemadmodum precatur à Domino Jeremias, ut se convertat, si conversum velit. Unde Propheta eodem capite, spiritualem populi fidelis redemptionem describens, dicit redemptum de manu fortioris. nempe significans, quam arctis compedibus alligatus est peccator, quamdiu à Domino desertus, sub jugo diaboli agit.

Jer. 31: 18.

Porro, quamvis post lapsum voluntas in homine manserit, voluntatis sanitas in eo non reperitur.

Manet nihilominus voluntas, quæ propensissima affectione ad peccandum & propendeat & festinet: siquidem non voluntate privatus est homo, quum in hanc necessitatem se addixit, sed voluntatis sanitate. Neque vero inepte Bernardus, qui velle nobis omnibus inesse docet: sed velle bonum, profectus: velle malum, defectus. Ideo simpliciter velle, hominis: male velle, corruptæ naturæ: bene velle, gratiæ.

In peccati servitutem enim necessario, sed voluntarie incidit.

Porro, quod libertate abdicatam voluntatem dico necessitate in malum vel trahi, vel duci: mirum est sicui videatur aspera loquutio, quæ nec absonum habet quidpiam, nec à sanctorum usu aliena est. Offendit autem eos, qui inter necessitatem & coactionem distinguere nesciunt.

Necessitas à coactione distinguenda est.

At siquis eos interroget, Annon Deus necessario bonus sit: annon diabolus necessario malus: quid respondeant? Sic enim connexa est Dei bonitas cum divinitate, ut non magis necessarium sit ipsum esse Deum, quam bonum. Diabolus autem per lapsum sic à boni communione alienatus est, ut nihil quam male agere possit. Quod siquis sacrilegus obganniat, Deo parum laudis ex sua bonitate deberi, ad quam servandam cogatur: cui non erit prompta responsio, Immensa ejus bonitate fieri, ne male agere possit, non violenta impulsione? Ergo, si liberam Dei voluntatem in bene agendo non impedit, quod necesse est illum bene agere: si diabolus, qui nonnisi male agere potest, voluntate tamen peccat: quis hominem ideo minus voluntarie peccare dicet, quod sit peccandi necessitati obnoxius? Hanc necessitatem, quum ubique prædicet Augustinus, dum etiam invidiose

vide Calv. adv. Pighium.

Hujus necessitatis veteres Theologi quidam meminerunt.

lib. de perf. justit.

vidiose Cælestii cavillo urgeretur, ne tum quidem asserere dubitavit, in hæc verba, *Per libertatem factum est, ut esset homo cum peccato: sed jam pœnalis vitiositas subsequuta ex libertate fecit necessitatem.* Ac quoties incidit ejus rei mentio, non dubitat in hunc modum loqui de necessaria peccati servitute. Hæc igitur distinctionis summa observetur, hominem, ut vitiatus est ex lapsu, volentem quidem peccare, non invitum nec coactum: affectione animi propensissima, non violenta coactione: propriæ libidinis motu, non extraria coactione: qua tamen est naturæ pravitate, non posse nisi ad malum moveri & agi. Quod si verum est, peccandi certe necessitati subjacere non obscure exprimitur. Augustino subscribens Bernardus ita scribit, *Solus homo inter animalia liber: & tamen interveniente peccato, patitur quandam vim & ipse: sed à voluntate, non à natura, ut ne sic quidem ingenita libertate privetur.* Quod enim voluntarium, etiam liberum. Et paulo post, *Ita nescio quo pravo & miro modo ipsa sibi voluntas, peccato quidem in deterius mutata, necessitatem facit, ut nec necessitas (quum voluntaria sit) excusare valeat voluntatem, nec voluntas (quum sit illecta) excludere necessitatem.* Est enim necessitas hæc quodammodo voluntaria. Postea dicit nos premi jugo, non alio tamen, quam voluntariæ cujusdam servitutis: ideo pro servitute esse miserabiles, pro voluntate inexcusabiles: quia voluntas, quum libera esset, servam se peccati fecit. Tandem concludit, *Ita anima miro quodam & malo modo, sub hac voluntaria quadam ac male libera necessitate, & ancilla tenetur & libera: ancilla, propter necessitatem: libera, propter voluntatem: &, quod magis mirum magisque miserum est, ideo rea, quod libera: eoque ancilla, quo rea: ac per hoc, eo ancilla, quo libera.* Hinc certe agnoscunt lectores, nihil me novum afferre, quod olim ex piorum omnium consensu prodidit Augustinus, & mille fere annis postea in claustris monachorum retentum fuit. Lombardus autem, quum necessitatem à coactione distinguere nesciret, perniciosio errori materiam dedit.

de nat. & grat. & alibi.

Ser. super Cantica 8.

Quorum testimonia Lombardi oscitantiam damnant.

Remedium autem, seu sanitas humanæ voluntatis, est conversio ad Deum.

6. Ex opposito reputare operæpretium est, quale sit divinæ gratiæ remedium, quo naturæ vitiositas corrigitur ac sanatur. Nam, quum Dominus in ope ferenda, quod nobis deest largiatur, ubi constiterit quale sit in nobis illius opus, quæ sit è converso nostra penuria statim elucescet. Quum dicit Apostolus Philippensibus, se confidere, quod qui cœpit in ipsis opus bonum, perfecturus sit usque in diem Jesu Christi: non dubium, quin per boni operis principium, ipsam conversionis originem, quæ est in voluntate, designet. Bonum itaque opus inchoat in nobis Deus, justitiæ & amorem & desiderium & studium in cordibus nostris excitando: vel (ut magis proprie loquamur) corda nostra flectendo, formando, dirigendo in justitiam: perficit autem, ad perseverantiam nos confirmando. Ne quis à Domino bonum inchoari tergiversetur, quod voluntas, per se infirma, adjuvetur: alibi declarat Spiritus, quid valeat voluntas sibi relicta. *Dabo*, inquit, *vobis cor novum: Spiritum novum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in præceptis meis ambuletis.* Qui voluntatis humanæ infirmitatem dicit subsidio roborari, quo ad boni electionem efficaciter aspiret, quum transformari renovarique totam oporteat? Si qua est in lapide mollities, quæ adminiculo tenerior facta flexum quemlibet recipiat: neque ductile esse cor hominis negabo in recti obedientiam, modo gratia Dei, quod in eo imperfectum est, suppleatur. Verum si hac similitudine ostendere voluit, nihil unquam boni expressum iri à corde nostro, nisi penitus aliud fiat: ne inter ipsum & nos partiamur, quod sibi uni vendicat. Si ergo

Phil. 1: 6.

Non inchoata tantummodo, sed continuata etiam & absoluta: adeo ut inchoatio, perseverantia & consummatio soli Deo tribuatur.

Ezech. 36. vers. 26.

Id similitudine cordis lapidei & carnei ex Ezechiele

lapis in carnem transformatur, quando nos Deus ad recti studium convertit: aboletur quicquid est propriæ nostræ voluntatis: quod in ejus locum succedit, totum à Deo est. Voluntatem dico aboleri, non quatenus est voluntas: quia in hominis conversione integrum manet, quod primæ est naturæ: creari etiam novam dico, non ut voluntas esse incipiat, sed ut vertatur ex mala in bonam. Hoc in solidum à Deo fieri affirmo, quia ne ad cogitandum quidem idonei sumus, eodem Apostolo teste. Itaque alibi tradit, non modo Deum opitulari infirmæ voluntati, vel pravam corrigere, sed operari in nobis velle. Unde facile colligitur quod dixi, quicquid boni est in voluntate, esse unius gratiæ opus. Quo sensu alibi dicit, Deum esse, qui omnia operatur in omnibus. Neque enim illic de universali gubernatione disserit, sed bonorum omnium, quibus pollent fideles, laudem asserit uni Deo. Omnia autem dicendo, certe ab initio ad finem usque Deum spiritualis vitæ auctorem facit: quod idem aliis verbis prius docuerat, fideles ex Deo esse dicens in Christo: ubi aperte novam creationem, quo aboletur quod communis naturæ est, commendat. Subaudienda enim est inter Adam & Christum antithesis, quam alibi clarius explicat, ubi docet nos esse Dei facturam, creatos in Christo ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus. Hac enim ratione probare vult gratuitam esse nostram salutem: quia initium omnis boni sit à secunda creatione, quam in Christo consequimur. Atqui, si qua esset vel minima ex nobis facultas, aliqua etiam esset meriti portio. Verum, ut nos prorsus exinaniat, nihil promeritos esse ratiocinatur, quia in Christo conditi sumus ad bona opera, quæ præparavit Deus: quibus verbis iterum significat omnes bonorum operum partes à primo motu, Dei esse proprias. Hac ratione Propheta postquam in Psalmo dixit, nos Dei esse figmentum, ne qua fiat partitio, mox adjungit, *non fecimus nos ipsi.* de regeneratione eum loqui, quæ principium est spiritualis vitæ, ex contextu patet, ubi continuo post sequitur, nos esse populum ejus, & gregem pascuorum ejus. Videmus autem, ut non contentus simpliciter salutis nostræ laudem Deo dedisse, diserte ab omni societate nos excludat: quasi diceret, ne tantillum quidem restare homini, in quo glorietur, quia totum à Deo est.

petita probatur: deinde Scripturæ testimoniis.

2 Cor. 3: 5.

Phil. 2: 13.

1 Cor. 12. vers. 6.

Ephes. 1: 1.

Eph. 2: 10.

Psal. 100. vers. 3.

7. Sed erunt forte, qui concedent voluntatem à bono suopte ingenio aversam, sola Domini virtute converti: sic tamen, ut præparata, suas deinde in agendo partes habeat: quemadmodum docet Augustinus, omne bonum opus gratiam præcedere, & id comitante, non ducente; pedissequa, non prævia voluntate: quod non male à sancto viro dictum, præpostere huc detorquet Petrus Lombardus. Ego autem tam in Prophetæ verbis, quæ citavi, quam in aliis locis clare duo signari contendo: quod & pravam nostram voluntatem corrigat Dominus, vel potius aboleat, & à seipso bonam submittat. Quatenus à gratia prævenitur, in eo, ut pedissequam appelles, tibi permitto: sed quia reformata, opus est Domini, hoc perperam homini tribuitur, quod gratiæ prævenienti, pedissequa voluntate obsequatur. Ideo non recte à Chrysostomo scriptum est, Nec gratiam sine voluntate, nec voluntatem sine gratia quicquam posse operari. quasi vero non ipsam quoque voluntatem operetur gratia, sicuti ex Paulo nuper vidimus. Neque vero Augustini consilium fuit, dum pedissequam gratiæ vocat humanam voluntatem, secundas quasdam à gratia partes illi assignare in bono opere: sed quia hoc illi tantum propositum erat, refellere pessimum Pelagii dogma, quod primam salutis causam in hominis merito ponebat: quod satis erat præsenti causæ, contendit, gratiam omni merito esse priorem: altera

Objectionum variarum adversus superiorem doctrinam dilutio.

1. Voluntas quidem à Deo convertitur: sed præparata habet suas partes.

Resp. ex Augustino. ad Bonif. epist. 106. lib. 2. sent. dist. 25.

2. Objectio. Nec gratia sine voluntate, nec voluntas sine gratia quicquam potest. serm. de invent. S. Crucis.

Resp. Ipsa gratia operatur voluntatem.

Dominus enim prævenit nolentem, ut velit: volentem subsequitur ne frustra velit.

altera interim quæstione omissa, de perpetuo gratiæ effectu, quam tamen alibi egregie tractat. Aliquoties enim dum dicit, Dominum prævenire nolentem, ut velit; volentem subsequi, ne frustra velit: ipsum boni operis in solidum facit auctorem. Quanquam clariores de hac re sunt ejus sententiæ, quam ut longam argumentationem desiderent.

Altera responsio, ex variis Augustini locis collecta.

Laborant, inquit, *homines invenire in nostra voluntate, quod nostrum sit, & non ex Deo: & quomodo inveniri possit ignoro.* Libro autem contra Pelagium & Cælestium primo, ubi dictum illud Christi interpretatur, *Omnis qui audierit à Patre meo, venit ad me*: *Arbitrium*, inquit, *sic adjuvatur, ut non solum quid faciendum sit sciat: sed quod sciverit, etiam faciat.* Atque ita quum Deus docet, non per Legis literam, sed per Spiritus gratiam, ita docet, ut quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoque perficiat.

lib. 2. de remiss. peccat. cap. 18.
Joan. 6:45.

Prioris responsionis ad 2. objectionem confirmatio. Nulla voluntas reperietur ad bonum propensa, nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est. Unde conficitur, rectam voluntatem ex Dei beneplacito, ut & electionem nostram, fluere.

8. Et quoniam in præcipuo cardine jam versamur: agedum, summam rei paucis ac apertissimis tantum Scripturæ testimoniis probatam tradamus lectoribus: tum deinde (ne quis nos detortæ perperam Scripturæ insimulet) ostendamus, neque hujus sancti viri (Augustinum dico) testimonio destitui, quam ex Scriptura desumptam asserimus veritatem. Nam neque expedire censeo, ut quæ in sententiæ nostræ confirmationem adduci ex Scripturis possunt, ordine singula recenseantur: modo ex selectissimis, quæ proferentur, via sternatur ad reliqua omnia, quæ sparsim leguntur, intelligenda: neque rursum intempestive factum iri, si palam fecero mihi cum eo viro non male convenire, cui plurimum auctoritatis merito defert piorum consensus. Certe boni exordium non aliunde, quam à solo Deo esse, facili & certa ratione liquet. neque enim voluntas reperietur ad bonum propensa nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est: unde conficitur, rectam voluntatem non esse homini à seipso, sed ex eodem beneplacito, quo ante mundi creationem electi sumus, fluere.

Altera confirmatio. Bene volendi & agendi principium est ex fide. At fides est donum Dei. Sequitur, ex mera gratia esse, ubi velle bonum incipimus, ad malum natura propensi.

Accedit altera non absimilis ratio. nam quum bene volendi & agendi principium sit ex fide, videndum est, unde sit ipsa fides. Quum vero gratuitum esse Dei donum clamet tota Scriptura, sequitur ex mera gratia esse, ubi velle bonum incipimus, qui ad malum toto animo sumus naturaliter propensi. Ergo Dominus, ubi in populi sui conversione duo hæc ponit, ut cor illi lapideum auferat, det carneum, aperte testatur oportere aboleri, quod ex nobis est, quo ad justitiam convertamur: quicquid autem in ejus locum subit, à seipso esse. Neque id uno loco pronunciat.

Tertia confirmatio. Testimonia Scripturæ.

dicit enim apud Jeremiam, *Dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus.* Paulo post, *Timorem nominis mei dabo in cor eorum, ut non recedant à me.* Rursum apud Ezechielem, *Dabo eis cor unum, & Spiritum novum dabo in visceribus eorum. Cor lapideum auferam de carne eorum, & dabo eis cor carneum.* Non posset evidentius sibi vendicare, nobis adimere, quicquid est in voluntate nostra boni & recti, quam dum conversionem nostram, creationem novi Spiritus & novi cordis esse testatur. sequitur enim semper, & ex voluntate nostra nihil prodire boni, donec reformata fuerit: & post reformationem, quatenus bona est, à Deo esse, non à nobis.

Jer. 32: 39.
Eze. 11:19.

Quarta confirmatio. Precationes sanctorum: ex quibus tria colliguntur axiomata.

9. Sic & precationes sanctorum compositæ leguntur. *Inclinet cor nostrum ad se Dominus*, dicebat Solomo, *ut servemus mandata sua.* Pervicaciam cordis nostri ostendit, quod in Legis divinæ rebellionem naturaliter exultet, nisi flectatur. Idem & in Psalmo habetur, *Inclina cor meum ad testimonia tua.* Semper enim notanda est antithesis inter perversum cordis motum, quo fertur ad contumaciam; & correctionem hanc, qua in obsequium cogitur. David autem quum se directrice gratia ad tempus orbatum fuisse sentiens, Deum rogat, ut cor mundum in se creet, Spiritum rectum innovet in suis visceribus, annon omnes cordis sui partes impuritate refertas agnoscit, & spiritum obliqua pravitate contortum? munditiem autem, quam flagitat, Dei creaturam vocando, annon totam illi acceptam refert? Siquis excipiat, precationem ipsam signum esse pii sanctique affectus, prompta est solutio, quamvis jam aliqua ex parte resipuisset David, conferre tamen priorem statum cum illa tristi ruina, quam expertus erat. Personam ergo hominis à Deo alienati suscipiens, merito sibi dari petit, quæcunque electis suis in regeneratione confert Deus. Itaque mortuo similis, optat se iterum creari, ut ex mancipio Satanæ, fiat Spiritus sancti organum. Mira sane & portentosa superbiæ nostræ libido. Nihil severius Dominus exigit, quam ut religiosissime suum sabbathum observemus, quiescendo scilicet ab operibus nostris: à nobis vero nihil magis ægre impetratur, quam ut operibus nostris valere jussis, Dei operibus justum locum cedamus. Nisi obstaret vecordia, satis luculentum testimonium reddidit gratiis suis Christus, ne maligne supprimerentur. *Ego sum*, inquit, *vitis, vos palmites: Pater meus agricola est. Sicut palmes non potest fructum ferre à seipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis: quia sine me nihil potestis facere.* Si non aliter per nos fructificamus, quam revulsus à terra palmes, & humore privatus, germinat: non est amplius quærendum, quæ sit naturæ nostræ ad bonum aptitudo. Nec ambigua est ista conclusio, *Sine me nihil potestis facere.* Non dicit nos esse infirmiores, quam qui nobis sufficiamus: sed nos ad nihilum redigendo, omnem vel exiguæ facultatulæ opinionem excludit.

1. Dominum non ita præparare hominum, ut postea ex seipso aliquid boni agat: sed ut illius tantum censeatur, quod recti amorem concipit voluntas, quod in ejus studium inclinatur, quod ad ejus sectandi conatum incitatur & movetur.

1 Reg. 8. vers. 58.
Ps. 119:36.
Ps. 51: 12.

2. Quod electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum usque procedunt.

Joan. 15:1.

3. Quod homo in illis constanter pergit & ad finem usque perseverat.

Si in Christo insiti fructificamus instar vitis, quæ tum à terræ humore, tum à rore cælesti, tum à Solis fomento vegetationis ducit energiam: nihil in bono opere restare nobis video, si Deo illibatum servamus, quod suum est.

3. Objectio. Responsio.

Nequicquam obtenditur frivola argutia, succum jam inclusum esse in palmite, & vim proferendi fructus: ideoque non omnia sumere à terra, vel à prima radice, quia aliquid suum conferat. Neque enim aliud vult Christus, quam nos aridum & nihili esse lignum, ubi sumus ab eo separati: quia seorsum nulla sit in nobis bene agendi facultas, sicut alibi quoque inquit, *Omnis arbor quam non plantaverit Pater meus, eradicabitur.* Quare Apostolus totam illi summam transcribit in loco jam citato, *Deus est*, inquit, *qui in vobis operatur & velle & perficere.* Prior pars operis boni, est voluntas: altera, validus in exequendo conatus: utriusque auctor est Deus. Ergo Domino surripimus, siquid nobis arrogamus aut in voluntate, aut in effectu.

Matth. 15. vers. 13.
Altera responsio.
Phil. 2: 13.

Si diceretur Deus opem ferre infirmæ voluntati, nobis nonnihil relinqueretur: sed quum dicitur efficere voluntatem, jam extra nos, quicquid in ea bonum est, locatur. Porro, quoniam carnis nostræ pondere bona etiamnum voluntas obruitur, ne emergat: subjunxit, eluctandis ejus pugnæ difficultatibus, conatus constantiam ad effectum usque administrari. Siquidem nec aliter constare posset, quod alibi docet, unicum esse Deum, qui efficit omnia in omnibus, ubi totum spiritualis vitæ cursum comprehendi ante docuimus.

2 Cor. 12. vers. 6.

Tertia responsio.

Qua ratione David, postquam vias Dei sibi patefieri precatus est, ut ambulet in ejus veritate, mox adjungit, *Unias cor meum ad timendum nomen tuum.* Quibus verbis significat, etiam qui probe affecti sunt, tot esse distractionibus obnoxios, ut facile evanescant vel effluant, nisi ad constantiam firmentur. Qua ratione alibi, postquam gressus suos dirigi ad servandum Dei sermonem precatus est, robur quoque ad bellandum sibi dari postulat: *Ne dominetur*, inquit, *mihi ulla iniquitas.* Hunc itaque in modum & inchoat & perficit Dominus bonum opus in nobis: ut illius sit, quod recti amorem concipit voluntas,

sect. 6.
Ps. 86: 11.
Psal. 119. vers. 133.

quod in ejus studium inclinatur, quod ad ejus sectandi conatum incitatur & movetur: deinde, quod electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum usque procedunt: postremo, quod homo in illis constanter pergit, & in finem usque perseverat.

4. Objectio. Responsio. 10. Ac voluntatem movet, non qualiter multis seculis traditum est & creditum, ut nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare aut refragari: sed illam efficaciter afficiendo. Illud ergo toties à Chrysostomo repetitum repudiari necesse est, *Quem trahit, volentem trahit*: quo insinuat Dominum porrecta tantum manu expectare, an suo auxilio juvari

5. Objectio. Responsio. nobis adlubescat. Talem fuisse hominis adhuc stantis conditionem concedimus, ut potuerit ad alterutram partem inclinare: sed quum suo exemplo docuerit, quam miserum sit liberum arbitrium, nisi Deus in nobis & velit & possit: quid fiet nobis, si ad eum modulum suam gratiam nobis impertitur? Imo nos ipsi eam obscuramus & extenuamus nostra ingrati-

Confirmatio responsionis, multiplici Scripturæ & Augustini testimonio munita. tudine. Non enim docet Apostolus, offerri nobis bonæ voluntatis gratiam, si acceptemus: sed ipsum velle in nobis efficere: quod non aliud est, nisi Dominum suo Spiritu cor nostrum dirigere, flectere, moderari: & in eo, tanquam in possessione sua, regnare. Nec vero per Ezechielem promittit se da-

Eze. 11:19. & 36: 27. turum electis Spiritum novum, hoc tantum fine, ut in præceptis suis ambulare possint, sed ut re ipsa am-

Joan. 6:45. bulent. Neque secus accipi sententia Christi potest, *Omnis qui audivit à Patre meo, venit ad me*, quam ut efficacem à seipsa Dei gratiam doceat: quemadmo-

lib. de præd. sanct. dum & Augustinus contendit. Qua gratia non quoslibet promiscue dignatur Dominus, quemadmodum vulgo jactatur illud (nisi fallor) Occamicum, eam nemini denegari facienti quod in se est. Docendi quidem sunt homines, expositam esse Dei benignitatem omnibus, sine exceptione, qui eam quærunt: sed quum ii demum quærere incipiant, quibus cælestis gratia aspiravit, nec hæc saltem portiuncula de ejus laude decerpenda erat. Hæc est sane electorum prærogativa, ut per Spiritum Dei regenerati, ipsius ductu agantur ac gubernentur. Quare

de verbis Apostol. Serm. 11. merito Augustinus tam eos deridet, qui aliquas volendi partes sibi arrogant, quam reprehendit alios, qui putant promiscue dari omnibus, quod speciale est, gratuitæ electionis testimonium: *Communis* (inquit) *omnibus est natura, non gratia: vitreum acumen appellans, quod mera vanitate splendet, ubi ad omnes generaliter extenditur, quod Deus, quibus vult, confert.* Alibi autem, *Quomodo venisti? credendo.* Time, ne dum tibi arrogas quod inventa sit à te via justa, pereas de via justa. Veni, inquis, libero arbitrio: voluntate propria veni. Quid turgescis? vis nosse quod & hoc præstitum est tibi? Ipsum audi

Joan. 6: 4. vocantem, *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Et citra controversiam elicitur ex Joannis verbis, sic efficaciter gubernari divinitus piorum

1 Joan. 3:9. corda, ut inflexibili affectu sequantur. *Qui ex Deo genitus est* (inquit) *non potest peccare: quia semen Dei in ipso manet.* Nam medium quem Sophistæ imaginantur motum, cui obsequi, vel quem repellere liberum sit, aperte excludi videmus, ubi asseritur efficax ad perseverandum constantia.

Perseverantia quoque non à nobis, sed à Deo est. Objectio. 11. De perseverantia nihilo magis dubium futurum erat, quin habenda esset pro gratuito Dei dono, nisi invaluisset pessimus error, pro hominum merito hanc dispensari, prout se unusquisque non ingratum primæ gratiæ præbuerit. Sed enim quoniam inde natus est, quod putabant in manu nostra esse, respuere vel accipere oblatam Dei gratiam, hac opinione explosa, ille quoque sponte sua corruit.

Responsio. Duplex error hujus objectionis. Quanquam hic bifariam erratur. nam præterquam, quod nostram erga primam gratiam gratitudinem legitimumque usum posterioribus remunerari docent, addunt etiam, non jam solam gratiam in nobis operari, sed esse tantum nobis cooperatricem.

De priore sic habendum est, Dominum, dum indies locupletat, & novis suæ gratiæ dotibus cumulat servos suos, quia opus, quod in illis cœpit, gratum acceptumque habet, in illis invenire, quod majoribus gratiis prosequatur. Atque huc pertinent sententiæ illæ, *Habenti dabitur.* Item, *Euge serve bone: quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam.* Sed hic duo sunt cavenda, ne aut remunerari dicatur posterioribus gratiis legitimus usus primæ gratiæ, acsi homo sua ipsius industria redderet gratiam Dei efficacem: aut sic remuneratio censeatur, ut desinat haberi gratuita Dei gratia. Fateor ergo exspectandam esse fidelibus hanc Dei benedictionem, quo melius usi fuerint superioribus gratiis, ut eo majoribus posthac adaugeantur: sed illum quoque usum à Domino esse dico, & hanc remunerationem à gratuita ejus benevolentia provenire. ac sinistre non minus quam infeliciter tritam illam distinctionem usurpant, operantis gratiæ & cooperantis. Hac quidem usus est Augustinus, sed commoda definitione leniens, Deum cooperando perficere quod operando incipit: ac eandem esse gratiam, sed sortiri nomen pro diverso modo effectus. Unde sequitur, eum non partiri inter Deum & nos, acsi ex proprio utriusque motu esset mutua concurrentia: sed gratiæ multiplicationem notare. Quo pertinet quod alibi dicit, multa Dei dona præcedere bonam hominis voluntatem, inter quæ est & ipsa. Unde sequitur, nihil reliquum facere quod ipsa sibi arroget. Quod & Paulus nominatim expressit. Nam quum dixisset, Deum esse, qui efficit in nobis & velle & perficere, continuo subdidit, utrumque facere pro bona voluntate: hac dictione gratuitam esse benignitatem indicans. Ad id autem quod dicere solent, postquam primæ gratiæ locum dedimus, jam conatus nostros subsequenti gratiæ cooperari, respondeo: Si intelligant nos, ex quo semel Domini virtute in justitiæ obsequium edomiti sumus, ultro pergere, & propensos esse ad sequendam gratiæ actionem, nihil reclamo. Est enim certissimum, ubi gratia Dei regnat, talem esse obsequendi promptitudinem. Unde id tamen, nisi quod Spiritus Dei ubique sibi consentiens, quam principio generavit obedientiæ affectionem, ad perseverandi constantiam fovet & confirmat? At si hominem à seipso sumere volunt unde gratiæ Dei collaboret, pestilentissime hallucinantur.

Prioris refutatio.

Mat. 25:21, 23, & 29. Luc. 19. v. 17, & 26.

Cautio duplex hic adhibenda.

Distinctionis de gratia operante & cooperante consideratio.

Enchir. ad Laur. c. 32.

Phil. 2: 13.

Posterioris erroris ex 6. objectione nascentis refutatio.

12. Atque huc falso per inscitiam torquetur illud Apostoli, *Plus omnibus iis laboravi: non ego, sed gratia Dei mecum.* Sic enim accipiunt, quia paulo arrogantius dictum videri poterat, quod se præferret omnibus, id quidem corrigere, laudem ad Dei gratiam referendo: sed ita, ut se gratiæ cooperarium vocet. Ad hanc festucam mirum est tot non malos alioqui homines impegisse. Non enim gratiam Domini secum laborasse scribit Apostolus, ut se consortem laboris faciat: quin potius totam laboris laudem uni gratiæ transcribit, ista correctione: *Non ego, ait, sum is, qui laboravi, sed gratia Dei, quæ mihi aderat.* Fefellit autem eos loquutionis ambiguitas: sed magis præpostera versio, in qua vis Græci articuli prætermissa fuit. Nam si ad verbum reddas, non dicit gratiam sibi fuisse cooperatricem: sed gratiam, quæ sibi aderat, omnium fuisse effectricem. Atque id non obscure, licet breviter, docet Augustinus, quum ita loquitur, *Præcedit voluntas bona hominis, multa Dei dona, sed non omnia. Quæ autem præcedit ipsa, in eis & ipsa est.* Sequitur deinde ratio: quia scriptum sit, *Misericordia ejus prævenit me.* Et, *Misericordia ejus subsequetur me: nolentem prævenit, ut velit, volentem subsequitur, ne frustra velit.* Cui consentit Bernardus, Ecclesiam ita loquentem inducens, *Trahe quodammodo invitam, ut facias voluntariam: trahe torpentem, ut reddas currentem.*

7. Objectio ex distinctione illa de gratia cooperante deducta.

1 Cor. 15. vers. 10. *Responsio.*

Confirmatio, Augustini & Bernardi testimonio roborata.

Pf. 59: 11. Psal. 23.

Serm. 2. in Cant.

13. Audia-

Postrema capitis pars, qua probatur ex multis locis eandem fuisse Augustini sententiam: nempe non offerri tantum à Deo gratiam, qua libera cujusque electione aut recipiatur aut respuatur: sed ipsam esse, qua in corde & electionem & voluntatem formet.

13. Audiamus nunc Augustinum suis verbis loquentem, ne ætatis nostræ Pelagiani, hoc est, Sorbonici Sophistæ totam vetustatem nobis adversam pro suo more criminentur. in quo scilicet patrem suum Pelagium imitantur, à quo in eandem olim arenam ipse Augustinus protractus est. Libro de correptione & gratia ad Valentinum fusius exequitur, quod breviter, ejus tamen verbis referam, Gratiam persistendi in bono, Adæ fuisse datam, si vellet; nobis dari, ut velimus, ac voluntate concupiscentiam superemus. Habuisse ergo illum posse, si vellet: sed non velle, ut posset: nobis & velle dari & posse. Primam fuisse libertatem, posse non peccare: nostram multo majorem, non posse peccare. Ac ne de futura post immortalitatem perfectione loqui putetur (sicuti perperam Lombardus eo trahit) scrupulum hunc paulo post eximit. *Tantum quippe*, inquit, *Spiritu sancto accenditur voluntas sanctorum: ut ideo possint, quia sic volunt: ideo velint, quia Deus operatur, ut sic velint.* Nam si in tanta infirmitate, in qua tamen ad reprimendam elationem perfici virtutem decet, ipsis relinquatur voluntas sua, ut adjutorio Dei possint, si velint, nec Deus operetur in illis, ut velint: inter tot tentationes, infirmitates, voluntas ipsa succumberet, ideoque perseverare non possent. Subventum est ergo infirmitati voluntatis humanæ, ut gratia divina indeclinabiliter & inseparabiliter ageretur, ideoque quantumvis infirma non deficeret. Tractat deinde copiosius, quomodo corda nostra Dei afficientis necessario sequantur motum: ac dicit quidem Dominum homines suis voluntatibus trahere, sed quas ipse operatus est. Habemus nunc Augustini ore testatum, quod in primis obtinere volumus, non offerri tantum à Domino gratiam, quæ libera cujusque electione aut recipiatur, aut respuatur: sed ipsam esse, quæ in corde & electionem & voluntatem formet: ut quicquid deinde sequitur boni operis, fructus sit ipsius ac effectus, nec aliam habeat sibi obsequentem voluntatem, nisi quam fecit. Sunt enim ejus quoque verba ex alio loco, Omne bonum in nobis opus, nonnisi gratiam facere.

cap. 2. lib. 2. distinct. 25. 2 Cor. 12. vers. 9. cap. 14.

14. Quod autem alibi dicit, non tolli gratia voluntatem, sed ex mala mutari in bonam: & quum bona fuerit, adjuvari: significat tantum, hominem non ita trahi, ut sine motu cordis, quasi extraneo impulsu feratur: sed intus sic affici, ut ex corde obsequatur. Specialiter gratuitoque electis dari, in hunc modum ad Bonifacium scribit, *Scimus non omnibus hominibus dari Dei gratiam: & quibus datur, neque secundum merita operum dari, neque secundum merita voluntatis, sed gratuita gratia: quibus non datur, scimus justo Dei judicio non dari.* Ac in eadem epistola fortiter eam opinionem impugnat, quæ hominum meritis subsequentem gratiam reddi putat: quia primam gratiam non respuendo, se dignos præstiterint. Vult enim Pelagium fateri, nobis gratiam necessariam esse ad singulas actiones, neque operibus retribui, quo sit vere gratia. Sed breviore summa comprehendi res non potest, quam ex octavo capite libri ad Valentinum, de correptione & gratia: ubi primum docet, Quod humana voluntas non libertate gratiam, sed gratia consequatur libertatem: quod per eandem gratiam impresso delectationis affectu, ad perpetuitatem conformetur: quod insuperabili fortitudine roboretur: quod illa gubernante, nunquam excidat; deserente, protinus corruat. Quod gratuita Domini misericordia, & ad bonum convertatur: & conversa in ipso perseveret. Quod voluntatis humanæ directio in bonum, & post directionem constantia, ex sola Dei voluntate pendeat, non ullo suo merito. Ita homini tale relinquitur liberum arbitrium (si appellare ita libet) quale alibi scribit, quod nec ad Deum converti, nec in Deo persistere, nisi per gratiam, possit; à gratia valeat, quicquid valet.

8. *Objectio Augustinum Augustino opponens, aliis ejusdem Theologi testimoniis explicata.* epist. 106. epist. 106. *Summa doctrinæ Augustini de libero arbitrio.* epist. 46.

CAP. IV.

Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.

Tres sunt hujus capitis præcipuæ partes.

1. *An aliquid in malis actionibus & quantum Deo tribuendum sit, diabolo item & homini, sect.* 1. 2. 3. 4. & 5.
2. *In rebus mediis quantum Deo tribuendum, & quantum homini relinquendum sit, sect.* 6.
3. *Duarum objectionum, quæ in hac disputatione occurrunt, solutio, sect.* 7. & 8.

Quarti hujus capitis cum tertio connexio, ex qua præsens quæstio oritur. Alio respectu hæc tractavit lib. 1. c. 18. ubi vide sect. 2. item lib. adv. Libertinos, c. 15. & 16. *Ab Augustino similitudine boni & mali sessoris illustrata.* in Psal. 31. & 33. meminit Dei sessoris. *Responsio ad quæstionem, diaboli respectu.*

HOminem peccati jugo ita captivum teneri, ne ad bonum aut voto aspirare, aut studio contendere suapte natura queat, sufficienter (nisi fallor) probatum est. Præterea distinctio inter coactionem & necessitatem posita fuit, unde liqueret, eum, dum necessario peccat, nihilo tamen minus voluntarie peccare. Sed quoniam, dum in servitutem diabolo addicitur, illius arbitrio videtur magis agi, quam suo, quale sit actionis utriusque genus, expediendum restat: tum solvenda quæstio, an aliquid in malis operibus Deo sit tribuendum, in quibus nonnullam ejus actionem intercedere Scriptura insinuat. Alicubi Augustinus humanam voluntatem equo comparat, sessoris nutum expectanti: Deum ac diabolum, sessoribus. *Si Deus illi insidet*, inquit, *perinde ac moderatus & peritus sessor, composite illam regit: tarditatem incitat, nimiam celeritatem compescit: petulantiam luxuriamque coërcet, pervicaciam retundit, in rectam viam deducit. quod si eam diabolus occupavit, instar stolidi ac petulantis sessoris per invia rapit, impellit in foveas, per præcipitia devolvit, ad contumaciam ferociamque instigat.* Qua similitudine, quando melior non occurrit, in præsentia contenti erimus. Imperio igitur diaboli quod animalis hominis voluntas dicitur subjacere, ut inde agitetur, non significat ipsam reluctantem ac restitantem ad obsequia adigi (quemadmodum invita mancipia obire jussa nostra, dominii jure cogimus) sed Satanæ præstigiis fascinatam, illi se ad omnem ductum obsequentem necessario præbere. Nam quos Spiritus sui regimine non dignatur Dominus, eos ad Satanæ actionem justo judicio ablegat. Quare Apostolus deum hujus seculi excæcasse mentes infidelibus exitio destinatis ait, ne cernant lumen Euangelii. Et alio loco, ipsum operari in filiis contumacibus. Excæcatio impiorum, & quæcunque inde sequuntur flagitia, opera Satanæ nuncupantur: quorum tamen causa extra humanam voluntatem quærenda non est, ex qua radix mali surgit: in qua fundamentum regni Satanæ (hoc est, peccatum) residet.

2 Cor. 4:4. Ephes. 2:2.

2. Longe est alia ratio divinæ in talibus actionis. Quæ ut certius nobis pateat, exemplo sit calamitas à Chaldæis sancto Job illata. Chaldæi, interemptis ejus pastoribus, gregem hostiliter deprædantur. Jam eorum improbum facinus palam extat: neque in eo opere cessat Satan, à quo totum id provenire narrat historia. Ipse autem Job Domini opus in eo recognoscit, quem dicit sibi abstulisse, quæ erepta erant per Chaldæos. Quomodo idem opus ad Deum, ad Satanam, ad hominem auctorem referamus, quin vel Satanam excusemus Dei consortio, vel Deum mali auctorem prædicemus? Facile, si finem

Respectu Dei, & hominum. Exemplum, in Jobi historia. Job. 1. *Dei opus ab opere Satanæ & hominis impii distinguitur.*

1. Conſilio, ſeu fine agendi.

ſi finem agendi primum inſpiciamus, deinde modum. Domini conſilium eſt ſervi ſui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad deſperationem adigere: Chaldæi ex re aliena præter jus & fas lucrum quærere affectant.

2. Modo.

Tanta in conſiliis diverſitas opus jam valde diſtinguit. In modo non minus eſt diſcriminis. Satanæ affligendum ſervum ſuum Dominus permittit: Chaldæos, quos ad id exequendum miniſtros delegit, illi permittit ac tradit impellendos: Satan alioqui pravos Chaldæorum animos venenatis ſuis aculeis ad perpetrandum id flagitium inſtigat: illi ad injuſtitiam furioſe ruunt, omniaque membra ſcelere obſtringunt ac contaminant.

Quomodo Satan agat in reprobis.

Proprie ergo agere dicitur Satan in reprobis: in quibus regnum ſuum, hoc eſt nequitiæ, exercet. Dicitur & Deus ſuo modo agere, quod Satan ipſe (inſtrumentum quum ſit iræ ejus) pro ejus nutu ac imperio huc atque illuc ſe inflectit ad exequenda ejus juſta judicia.

Quomodo item Deus in iiſdem agat.

Omitto hic univerſalem Dei motionem, unde creaturæ omnes, ut ſuſtinentur, ita efficaciam quidvis agendi ducunt. De illa ſpeciali actione tantum loquor, quæ in unoquoque facinore apparet. Idem ergo facinus Deo, Satanæ, homini aſſignari, videmus non eſſe abſurdum: ſed varietas in fine & modo facit, ut illic inculpata Dei juſtitia reluceat, Satanæ hominiſque nequitia cum ſuo opprobrio ſe prodat.

Objectio, ex veteribus deſumpta, ad præſcientiam, aut permiſſionem Dei, non autem ad ejus operationem, has actiones eſſe referendas.

3. Veteres religioſius interdum ſimplicem quoque veritatis confeſſionem in hac parte reformidant, quod verentur, ne impietati feneſtram, de operibus Dei irreverenter obloquendi, aperiant. Quam ſobrietatem ut exoſculor, ita minime periculoſum judico, ſi ſimpliciter teneamus quod Scriptura tradit. Ne Auguſtinus quidem illa ſuperſtitione interdum ſolutus eſt: quemadmodum ubi dicit indurationem & excæcationem non ad operationem Dei, ſed ad præſcientiam ſpectare.

lib. de prædeſt. & gratia.

At iſtas argutias non recipiunt tot Scripturæ loquutiones, quæ plus aliquid Dei, quam præſcientiam intervenire clare oſtendunt. Et Auguſtinus ipſe libro contra Julianum 5. longa oratione contendit, non permiſſionis tantum, aut patientiæ divinæ eſſe peccata: ſed etiam potentiæ, ut ſic priora peccata puniantur.

Reſponſio, oſtendens Deum indurare, excæcare reprobos, &c.

Similiter, quod de permiſſione afferunt, dilutius eſt, quam ut ſubſiſtat. Sæpiſſime excæcare dicitur Deus & indurare reprobos, eorum corda vertere, inclinare, impellere, ut alibi fuſius docui.

lib. 1. c. 18.

Id quale ſit, nequaquam explicatur, ſi confugitur ad præſcientiam aut permiſſionem.

Idque duplici ratione.

1. Eos deſerendo.

Nos ergo duplici ratione reſpondemus id fieri. Siquidem, quum ſublato ejus lumine, nihil quam caligo & cæcitas ſuperſit: quum ablato ejus Spiritu, corda noſtra in lapides obdureſcant: quum ceſſante ejus directione, in obliquitatem contorqueantur: rite excæcare, indurare, inclinare dicitur, quibus facultatem videndi, parendi, recte exequendi adimit.

2. Eos Satanæ tradendo, ut male pereant.

Secunda ratio, quæ multo propius accedit ad verborum proprietatem, quod ad exequenda ſua judicia per miniſtrum iræ ſuæ Satanam, & conſilia eorum deſtinat, quo viſum eſt, & voluntates excitat & conatus firmat.

Deut. 2:30.

Sic ubi recitat Moſes Sehon regem tranſitum non dediſſe populo, quia induraverat Deus ſpiritum ejus, & cor obfirmaverat, finem conſilii mox ſubjungit: *Ut daret eum in manus noſtras*, inquit. Ergo, quia perditum Deus volebat, obſtinatio cordis, divina fuit ad ruinam præparatio.

Scripturæ illuſtria dicta, quæ utramque rationem confirmant, & ſuperiorem illam, de nuda Dei præſcientia & permiſſione, objectionem diluunt.

4. Secundum priorem rationem iſtud videtur dictum, *Aufert labium à veracibus, & rationem tollit à ſenioribus. Aufert cor ab iis, qui præſunt populo terræ, errare eos facit per invium.* Item, *Quare dementaſti nos Domine, induraſti cor noſtrum, ne timeamus te?* quandoquidem indicant potius, quales Deus homines faciat deſerendo, quam qualiter opus in ipſis ſuum peragat. At ſunt alia teſtimonia, quæ ultra procedunt: qualia ſunt de Pharaonis induratione, *Indurabo cor Pharaonis, ne vos audiat, ac dimittat populum.* Poſtea dicit, ſe aggravaſſe cor illius & roboraſſe. An induravit non emolliendo? Id quidem verum eſt: ſed plus aliquid fecit, quod obſtinatione pectus ejus obfirmandum Satanæ mandavit. unde prius dixerat, *Tenebo cor illius.* Egreditur populus ex Ægypto: prodeunt obviam infeſti regionis incolæ; unde excitati? Moſes certe populo aſſerebat, Dominum fuiſſe qui corda eorum roboraſſet. Propheta vero eandem hiſtoriam recitans, dicit ipſum vertiſſe corda eorum, ut odio haberent populum ſuum. Jam dicere non poſſis, deſtitutos Domini conſilio, impegiſſe. Nam ſi roborantur & vertuntur, deſtinato inflectuntur ad ipſum. Adhæc, quoties in populi tranſgreſſiones vindicare illi placuit, quomodo opus ſuum in reprobis adimplevit? ut videat efficaciam agendi penes ipſum fuiſſe, illos miniſterium duntaxat præbuiſſe. Quare nunc ſibilo ſuo evocaturum ſe illos minabatur: nunc inſtar ſagenæ ſibi fore ad irretiendos: nunc mallei inſtar, ad feriendos Iſraëlitas. Sed præcipue tum declaravit, quam non ſit otioſus in illis, dum Sennacherib ſecurim vocat, quæ ad ſecandum manu ſua & deſtinata fuit & impacta.

Ezech. 7. verſ. 26. Pſ. 107:40. Job 12:20. Jeſ. 63:17. Exod. 4:21. & 7:3. Exod. 10. verſ. 1. Exod. 3. verſ. 19. Deut. 2:30. Pſ. 105:25. Jeſa. 5:26. & 7:18. Eze. 12:13. & 17:20. Jer. 50:23. Jeſ. 10:15.

August. de prædeſt. ſanct.

Alia confirmatio, ex Auguſtino ſumpta.

Non male alicubi Auguſtinus ita definit, quod ipſi peccant, eorum eſſe: quod peccando hoc vel illud agant, ex virtute Dei eſſe, tenebras prout viſum eſt dividentis.

1 Sam. 16. verſ. 14. & 18:10. & 19:9.

Neceſſaria ſuperioris reſponſionis correctio, ſeu explicatio, quæ ad reprobos inſtigandos Satanæ miniſterium, ex Saulis hiſtoria & Apoſtoli teſtimonio, ſemper intercedere probat: tum ab omni nequitia Deum manere immunem oſtendit.

5. Porro Satanæ miniſterium intercedere ad reprobos inſtigandos, quoties huc atque illuc Dominus providentia ſua eos deſtinat, vel ex uno loco ſatis conſtiterit. Dicitur enim ſæpius in Samuele, quod Saulem aut raptaverit, aut dimiſerit ſpiritus Domini malus, & ſpiritus malus à Domino. Ad Spiritum ſanctum id referre nefas eſt. Spiritus ergo impurus, Dei ſpiritus vocatur, quia ad ejus nutum potentiamque reſpondet, inſtrumentum magis ipſius in agendo, quam à ſeipſo auctor. Simul addendum eſt, quod à Paulo traditur, divinitus efficaciam erroris ac ſeductionis immitti, ut credant mendacio, qui veritati non paruerunt. Longo tamen diſcrimine ſemper diſtat in eodem opere id, quod agit Dominus, ab eo quod Satan & impii moliuntur. Ille, mala inſtrumenta, quæ ſub manu habet & verſare quolibet poteſt, ſervire juſtitiæ ſuæ facit: hi, prout mali ſunt, nequitiam ingenii pravitate conceptam effectu pariunt. Reliqua, quæ ad vindicandam à calumnia Dei majeſtatem, tum præcidendam impiis tergiverſationem pertinent, in capite De providentia jam expoſita ſunt. Hic enim breviter propoſitum modo fuit, quomodo in reprobo homine regnet Satan; quomodo in utroque agat Dominus, indicare.

2 Theſſ. 2. verſ. 10. lib. 1. c. 16. 17. 18.

Quoad res medias, Deus ita operatur in cordibus hominum: ut quoties viam vult facere ſuæ providentiæ, voluntates noſtras pro ſuo libitu flectat & verſet.

6. In actionibus autem, quæ nec juſtæ per ſe, nec vitioſæ ſunt, & ad corpoream magis, quam ſpiritualem vitam ſpectant, quam libertatem obtineat homo, etſi ſupra attigimus, nondum tamen explicatum eſt. Nonnulli in talibus liberam ei electionem conceſſerunt, magis ut arbitror, quod de re non magni momenti diſceptare nolebant, quam quod aſſerere pro certo vellent illud ipſum, quod concedunt. Ego, etſi eos, qui nullas eſſe ſibi ad juſtitiam vires tenent, quod in primis ad ſalutem cognitu neceſſarium eſt tenere fateor: non tamen puto hanc quoque partem negligendam, ut noverimus ſpecialis eſſe gratiæ Domini, quoties in mentem venit eligere, quod è re noſtra eſt: quoties eo voluntas inclinat: rurſum quoties & mens & animus refugit, quod alioqui erat nociturum.

Nec ita libera eſt in his rebus arbitrii noſtri electio, quin ejus libertati arbitrium Dei dominetur.

Atque huc ſe protendit divinæ providentiæ vis, non modo, ut rerum eventus ſuccedant, quemadmodum expedire proſpexerit: ſed ut voluntates quoque hominum eodem tendant. Equidem, ſi ſenſu noſtro reputamus rerum externarum adminiſtrationem, nihil dubitabimus eatenus ſub humano arbitrio ſitas eſſe: verum ſi aures tot teſtimoniis præbemus, quæ Dominum in

his

his quoque regere animos hominum clamant, arbitrium ipsum speciali Dei motioni subjicere nos cogent. Quis Ægyptiorum voluntates Israëlitis conciliavit, ut pretiosissima quæque vasa illis commodato darent? Nunquam eo animum ipsi suapte sponte induxissent. Ergo eorum animi Domino magis suberant, quam à seipsis regebantur. Nec sane Jacob, nisi persuasus esset, Deum, prout visum est, hominibus induere diversos affectus, dixisset de filio Joseph (quem profanum esse quempiam Ægyptium putabat) *Det vobis Deus invenire misericordiam coram hoc viro.* Sicuti & tota Ecclesia in Psalmo fatetur, quum ejus misereri voluit Deus, mansuefacta ad clementiam ab ipso fuisse crudelium Gentium corda. Rursum quum exarsit in iram Saul, ut se ad bellum accingeret, causa exprimitur, quod eum impulerit Spiritus Dei. Quis animum Absolomi avertit ab amplexando consilio Achitophel, quod esse vice oraculi solebat? Quis flexit Rehabeam, ut juvenili consilio persuaderetur? Quis Gentes magnæ prius audaciæ perterruit ad Israëlis adventum? Id quidem divinitus fieri confessa est meretrix Rahab. Quis rursus metu & formidine dejecit Israëlis corda, nisi qui in Lege minatus est se daturum illis cor pavidum?

Exod. 11. vers. 3. *Varia exempla, quæ hanc doctrinam confirmant.* *Genes. 43. vers. 14.* *Ps. 106:46.* *1 Sam. 11. vers. 6.* *2 Sam. 17. vers. 14.* *1 Reg. 12. vers. 10.* *Jos. 2:9.* *Levit. 26. vers. 36.*

7. Excipiet quispiam, esse hæc singularia exempla, ad quorum regulam exigi nequaquam universa debeant. Ego vero dico, sufficienter iis probari, quod contendo, Deum, quoties viam facere vult suæ providentiæ, etiam in rebus externis hominum voluntates flectere & versare, nec ita esse liberam ipsorum electionem, quin ejus libertati Dei arbitrium dominetur. Velis nolis, animum tuum à motione Dei potius, quam ab electionis tuæ libertate pendere, hæc quotidiana experientia reputare coget, quod te in rebus minime perplexis judicium & mens sæpe deficit: in rebus factu non arduis, animus flaccescit: rursum in rebus obscurissimis, expeditum statim offertur consilium: in magnis & periculosis, animus omni difficultate superior suppetit. Atque ita interpretor quod ait Solomo, *Ut auris audiat, ut oculus videat, Dominus facit utrumque.* Non enim mihi de creatione loqui videtur, sed peculiari functionis gratia. Quum vero scribit, Dominum cor Regis, quasi rivos aquarum, in manu sua tenere, & inclinare quocunque voluerit: sub una profecto specie totum genus comprehendit. Sicujus enim voluntas omni subjectione soluta est, id juris regiæ voluntati maxime competit, quæ in alias quodammodo regnum exercet. quod si illa Dei manu flectitur, neque nostra eximetur ea conditione. Hac de re insignis extat Augustini sententia, Scriptura, si diligenter inspiciatur, ostendit non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit ex malis, & à se factas in actus bonos & vitam dirigit æternam: verum illas, quæ conservant seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, ut eas, quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinari, vel ad præstanda beneficia, vel ad pœnas infligendas, occultissimo quidem judicio, sed justissimo.

Objectio. Exempla hæc regulam non constituunt. *Deut. 28. vers. 62.* *Responsio, experientia omnium hominum testimonio fulta.* *Item perspicuis Scripturæ testimoniis.* *Prov. 20. vers. 12.* *Prov. 21:1.* *Deinde Augustini dicto.* *de grat. & lib. arbir. ad Valent. cap. 20.*

8. Hic meminerint lectores, ab eventu rerum non esse æstimandam humani arbitrii facultatem, quod imperiti quidam præpostere facere solent. Ex eo enim pulchre & ingeniose sibi videntur humanam voluntatem convincere servitutis, quod ne summis quidem Monarchis omnia ex sententia fluant. Atqui facultas ista, de qua loquimur, intra hominem consideranda est, non ab extraneo successu metienda. Siquidem in liberi arbitrii disputatione non hoc quæritur, an homini quæcunque animo deliberarit, perficere & exequi per externa impedimenta liceat: sed an in re qualibet liberam habeat & judicii electionem, & voluntatis affectionem, quæ utraque, si hominibus suppetat, non minus liberi arbitrii Attilius Regulus erit, angustiis dolii aculeati inclusus, quam Augustus Cæsar, magnam orbis terrarum partem nutu suo gubernans.

Quoniam nonnulli adversus errorem de libero arbitrio pugnantes ab eventu rerum sumunt argumentum: id quomodo sit intelligendum explicat.

Cap. V.

Objectionum refutatio, quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent.

Has objectiones ad 3. præcipua capita refert.

1. *Quatuor absurda, quæ ab adversariis adversus orthodoxam, de humani arbitrii servitute, doctrinam, conficta sunt, proponit ac refellit, sect.* 1. 2. 3. 4. *&* 5.
2. *Scripturæ testimonia, quibus abutuntur, ut errorem confirment, ad quinque classes revocata explicat, à sect.* 6. *ad* 16.
3. *Quinque alia singularia loca, pro liberi arbitrii defensione, citata interpretatur, sect.* 16. 17. 18. *&* 19.

Absurda ab adversariis conficta primum refellit. Deinde, Scripturæ testimonia explicat.

DE humani arbitrii servitute satis dictum videri posset, nisi qui falsa libertatis opinione præcipitare ipsum conantur, suas ex adverso quasdam rationes obtenderent ad sententiam nostram oppugnandam. Congerunt primo absurda nonnulla, quibus eam in odium trahant, tanquam à sensu quoque communi abhorrentem: postea Scripturæ testimoniis cum ea congrediuntur. Utrasque machinas ordine retundemus.

1. Absurdum a Pelagio mutuatum. *Responsio, per negationem.* *Confirmatio responsionis.*

Si peccatum, aiunt, necessitatis est, jam desinit esse peccatum: si voluntarium est, ergo vitari potest. Hæc Pelagii quoque arma erant ad impetendum Augustinum: cujus tamen nomine illos nolumus prægravari, donec de re ipsa satisfactum à nobis fuerit. Nego igitur peccatum ideo minus debere imputari, quod necessarium est: nego rursum, consequi, quod inferunt, evitabile esse, quia voluntarium sit. Siquis enim disceptare cum Deo velit, & hoc prætextu judicium subterfugere, quoniam aliter non potuerit: habet paratam responsionem, quam alibi attulimus, non ex creatione esse, sed naturæ corruptela: quod homines peccato mancipati nihil velle possunt, nisi malum: Unde enim ista, quam improbi libenter prætexerent, impotentia, nisi quod Adam ultro se diaboli tyrannidi addixit? Hinc ergo vitiositas, cujus vinculis tenemur constricti, quod primus homo defecit à suo opifice. Hujus defectionis si merito rei tenentur universi homines, ne se necessitate excusatos putent, in qua ipsa luculentissimam habent damnationis suæ causam. Atque hoc supra clare explicui: & in diabolo ipso exemplum proposui, unde pateret, non minus voluntarie peccare, qui necessario peccat: sicuti rursum in electis Angelis, quum voluntas indeclinabilis sit à bono, non desinit tamen voluntas esse: quod idem Bernardus quoque scite docet, nos ideo miseriores esse, quod voluntaria est necessitas: quæ tamen nos sibi addictos, ita constringit, ut servi simus peccati, sicuti ante retulimus. Secundum ratiocinationis membrum vitiosum est: quia à voluntario perperam transilit ad liberum: nos autem supra evicimus, voluntarie fieri, quod liberæ tamen electioni non subjaceat.

Ser. 81. in Cantica.

2. Subjiciunt, nisi ex libera arbitrii electione, tum virtutes, tum vitia procedunt, non esse consentaneum, ut homini vel pœna infligatur, vel præmium rependatur. Hoc argumentum, etsi Aristotelicum est, fateor tamen à Chrysostomo & Hieronymo alicubi usurpatum. Pelagianis tamen fuisse familiare, nec ipse Hieronymus dissimulat, ac ipsorum etiam

2. Alterum absurdum ex Aristotele & Pelagio desumptum. *in epist. ad Ctesiphon. & Dial. 1.*

etiam verba refert: *Quod si gratia Dei in nobis agit, illa ergo, non nos, qui non laboramus, coronabitur.*

Responsio, per distinctionem.

De pœnis respondeo, illas jure nobis irrogari, à quibus peccati culpa emanat. Quid enim refert, liberone judicio an servili, modo voluntaria cupiditate peccetur: præsertim quum inde peccator arguatur homo, quia est sub servitute peccati? Quantum ad justitiæ præmia, magna vero absurditas, si fateamur illa ex Dei benignitate potius, quam propriis meritis dependere.

Confirmatio respons. Augustini testimoniis munita.

Quoties hoc apud Augustinum recurrit, *Non merita nostra Deum coronare, sed sua dona: præmia autem vocari, non quæ meritis nostris debeantur, sed quæ gratiis jam collatis retribuantur?* Acute sane hoc animadvertunt, nullum jam superesse locum meritis, si non ex liberi arbitrii fonte prodeunt: sed quod istud tantopere dissentaneum ducunt, longe aberrant. Neque enim dubitat Augustinus passim pro necessario docere, quod ita nefas confiteri putant: quemadmodum

in Psal. 31.

ubi dicit, *Merita quorumlibet hominum quæ sunt? Quando ille non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus à peccatis liber ac*

in Psal. 70.

liberator invenit. Item, *Si reddetur tibi, quod debetur, puniendus es. Quid ergo fit? non tibi reddidit Deus debitam pœnam, sed donat indebitam gratiam. Si vis*

epist. 52.

esse alienus à gratia, jacta merita tua. Item, *Nihil es per te: peccata sunt tua: merita autem, Dei, Supplicium tibi debetur: & quum præmium venerit, sua dona*

de verb. Apost. Serm. 15.

coronabit, non merita tua. Eodem sensu alibi, non gratiam ex merito, sed meritum ex gratia esse docet. Ac paulo post concludit Deum suis donis merita omnia præcedere, ut inde eliciat sua merita, & prorsus gratis dare, quia nihil invenit, unde salvet. Sed quid longiorem catalogum texere necesse est, quum subinde tales sententiæ in ejus scriptis recurrant?

Altera confirmatio, Apostoli auctoritate suffulta.

Atqui melius etiamnum hoc errore liberabit eos Apostolus, si audiant quo ex principio sanctorum gloriam deducat. *Quos elegit, eos vocavit: quos vocavit, eos justificavit: quos justificavit, eos glorificavit.* Cur ergo (teste Apostolo) coronantur fideles?

Rom. 8:29. 2 Tim. 4:8.

Quia domini misericordia, non sua industria & electi sunt & vocati & justificati. Facessat ergo inanis hic timor, nulla fore amplius merita, si liberum non stabit arbitrium. Stultissimum enim est ab eo absterreri ac refugere, quo nos Scriptura vocat:

1 Cor. 4:7.

Si omnia accepisti, ait, *quid gloriaris, quasi non acceperis?* Vides ob idipsum libero arbitrio adimere eum omnia, ne quem meritis locum relinquat. Sed tamen, ut inexhausta & multiplex est Dei beneficentia ac liberalitas, quas gratia in nos confert, quia nostras facit, perinde ac nostras virtutes remuneratur.

3. Tertium absurdum, ex Chrysostomi verbis collectum.

Homil. 22. in Genes. lib. 4. c. 4.

3. Addunt, quod ex Chrysostomo sumptum videri potest, Quod si hæc non sit voluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, aut omnes ejusdem naturæ participes malos esse oporteret, aut omnes bonos. Nec longe abest ab eo, quicunque est scriptor ille operis, De vocatione Gentium, qui sub Ambrosii nomine circumfertur, dum ratiocinatur, neminem unquam à fide fuisse recessurum, nisi mutabilitatis conditionem Dei gratia nobis relinqueret. in quo mirum est, tantos viros sibi excidisse.

Responsio, per negationem.

Quomodo enim Chrysostomo in mentem non venit, electionem Dei esse, quæ inter homines sic discernat? Nos quidem concedere minime formidamus, quod Paulus magna contentione asserit, omnes simul pravos esse & malitiæ deditos: sed cum illo subjicimus, Dei misericordia fieri, ne omnes in pravitate permaneant. Ergo, quum pari morbo laboremus naturaliter omnes, soli illi convalescunt, quibus medicam manum admovere Domino placuit. Alii, quos justo judicio prætermittit, in sua putredine tabescunt, donec absumantur. Nec aliunde est, quod alii ad finem perseverant, alii incepto cursu prolabuntur. Siquidem & ipsa perseverantia donum Dei est, quod non omnibus promiscue largitur, sed quibus visum est, impertit. Si causa differentiæ requiritur, cur alii constanter perseverent, alii instabilitate deficiant, non alia nobis constat, nisi quod illos sua virtute roboratos sustinet Dominus, ne pereant: his, quo sint inconstantiæ documenta, non eandem virtutem administrat.

4. Quartum absurdum, à Pelagianis olim objectum.

4. Instant præterea, frustra exhortationes suscipi, supervacuum esse admonitionum usum, ridiculas esse objurgationes, nisi sit penes peccatorem parere.

Responsio, per negationem, ex Augustini operibus collecta.

Similia olim quum objectarentur Augustino, libellum De correptione & gratia scribere coactus fuit. Ubi etsi copiose illa diluit, ad hanc tamen summam adversarios revocat, *O homo, in præceptione cognosce, quid debeas agere: in correctione cognosce, tuo te vitio non habere: oratione cognosce, unde accipias, quod vis habere.* Ejusdem fere argumenti est liber De spiritu & litera, ubi Deum Legis suæ præcepta non humanis viribus metiri docet, verum, ubi jussit quod rectum est, gratis dare implendi facultatem suis electis. Nec vero hæc res longæ disceptationis est.

Confirmatio responsionis, testimonio Christi illustrata.

Primum, non soli sumus in hac causa, sed Christus & omnes Apostoli. Viderint isti quomodo superiores evadant in certamine, quod cum talibus antagonistis suscipiunt. Christus, qui testatur, nos sine se nihil posse, an ideo minus reprehendit & castigat eos, qui extra seipsum male agebant? Joan. 15:5. an ideo minus exhortatur, ut quisque bonis operibus incumbat?

Et Pauli Apostoli.

Paulus quam severe in Corinthios invehitur ob charitatis neglectum? Iisdem tamen demum charitatem à Domino dari flagitat. Testatur in epistola ad Romanos, Rom. 9:16. non esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei: non desinit tamen postea & admonere & hortari & corripere. Cur non ergo Dominum interpellant, ne ita ludat operam, ab hominibus ea exigendo, quæ solus ipse dare potest, ea castigando, quæ gratiæ ejus defectu admittuntur? Paulum cur non admonent, ut parcat iis, quorum in manu non est velle aut currere, nisi præeunte Dei misericordia, quæ nunc ipsos destituit? Quasi vero non optima doctrinæ suæ ratio Domino constet, quæ in promptu se offert religiosius quærentibus.

Altera responsio, quæ usum exhortationum demonstrat.

Doctrina certe & exhortatio & objurgatio quantum per se efficiant ad animum immutandum indicat Paulus, dum scribit, neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat: sed Dominum, qui incrementum dat, solum efficaciter agere. 1 Cor. 3:7. Sic Mosen severe videmus Legis præcepta sancire, & Prophetas acriter instare, & minari transgressoribus: quum tamen fateantur, tunc sapere demum homines, ubi cor illis datur ad intelligendum: proprium Dei opus esse, corda circumcidere, & pro lapideis dare carnea: Legem suam inscribere visceribus: denique animas innovando, facere ut efficax sit doctrina.

Tertia responsio, quæ secundam fusius explicat, impiorum respectu.

5. Quorsum ergo exhortationes? nempe, si ab impiis obstinato corde spernuntur, in testimonium illis futuræ sunt, ubi ad Domini tribunal ventum fuerit: quin etiam jam nunc illorum conscientiam verberant ac feriunt: quia, utcunque irrideat protervissimus quisque, improbare tamen non potest. Sed quid faciat miser homuncio, inquies, quando cordis mollities, quæ ad obedientiam necessaria erat, illi denegatur? Imo quid tergiversatur, quum duritiem nulli, nisi sibiipsi imputare queat? Itaque impii libenter eas eludere parati, si liceat, velint, nolint, earum virtute prosternuntur.

Piorum respectu.

Præcipua autem utilitas erga fideles consideranda est: in quibus, ut omnia per Spiritum suum agit Dominus, ita verbi sui instrumentum non prætermittit: & illud ipsum non sine efficacia usurpat. Stet ergo, quod verum est, totam piorum virtutem in Dei gratia sitam esse, secundum illud Prophetæ dictum, *Dabo illis cor novum, ut in illis ambulent.* Ezech. 11. v. 19, 20.

Atqui

Instantia ad priores responsiones. Atqui excipies, Cur jam admonentur officii sui, ac non potius sinuntur Spiritus directioni? cur hortationibus sollicitantur, quando festinare magis nequeunt, quam fert Spiritus incitatio? cur castigantur, siquando à via deflexerunt, quando necessaria carnis infirmitate lapsi sunt? *Solutio.* *O homo, quis es, qui legem imponas Deo?* Si ad recipiendam hanc ipsam gratiam, qua fit ut hortationi pareatur, per hortationem vult nos præparari, quid habes quod in ea œconomia mordeas vel sugilles? Si nihil exhortationes reprehensionesque apud pios aliud proficerent, nisi ut peccati redarguerent, essent eo ipso reputandæ non prorsus inutiles. Nunc, quum agente intus Spiritu, ad inflammandum boni desiderium, ad discutiendum torporem, ad eximendam iniquitatis voluptatem & venenatam dulcedinem; contra autem, ad odium tædiumque generandum plurimum valeant: quis audeat superfluas cavillari? Siquis clariorem desiderat responsionem, sic habeat, *Summa superiorum responsionum.* Bifariam Deus in electis suis operatur: intus, per Spiritum: extra, per verbum. Spiritu, mentes illuminando, corda in justitiæ amorem cultumque formando, novam eos creaturam facit. Verbo, ad eandem renovationem expetendam, quærendam, assequendam excitat. Utroque manus suæ efficaciam pro dispensationis suæ modo exerit. Verbum idem dum reprobis destinat, etsi non in eorum correctionem, in alium tamen usum valere facit: quo & in præsens conscientiæ testimonio urgeantur, & in judicii diem magis reddantur inexcusabiles. Sic Christus, quamvis pronunciet neminem ad se venire, (Joan. 6. v.44. & 45.) nisi quem Pater traxerit, & electos venire postquam à Patre audierint & didicerint, non tamen ipse doctoris munus negligit, sed voce sua sedulo invitat, quos intus à Spiritu sancto doceri necesse est, ut aliquid proficiant. Apud reprobos admonet Paulus (1 Cor. 2. vers. 16.) non otiosam esse doctrinam, quia illis odor est mortis in mortem, suavis tamen odor Deo.

Prima classis argumentorum, quæ Neopelagiani ex Scriptura colligunt, pro liberi arbitrii defensione. 6. In congerendis Scripturæ testimoniis valde sunt laboriosi: idque sedulo faciunt, ut quoniam pondere nequeunt, numero saltem nos adobruant. Sed quemadmodum in præliis, ubi ad manus ventum est, imbellis multitudo, quantumlibet pompæ & ostentationis habeat, in paucis ictibus protinus funditur ac fugatur: ita nobis facillimum erit illos cum sua turba disjicere. Quia enim in paucissimos scopos coëunt loci omnes, quibus adversum nos abutuntur, ubi in suas classes distributi fuerint, compluribus una responsione satisfiet: singulis dissolvendis incumbere necesse non erit. *1. Lex à nobis integritatem exigit: ergo aut Deus nobis illudit, aut quæ sunt in nostra potestate requirit.* Præcipuum robur locant in præceptis: quæ putant facultatibus nostris sic attemperata esse, ut quicquid ab illis exigi probatum sit, his præstari posse necessario consequatur. Ergo singula perpetuo, & ex illis virium nostrarum modum metiuntur. Aut enim (inquiunt) illudit nobis Deus, quum sanctitatem, pietatem, obedientiam, castitatem, dilectionem, mansuetudinem imperat; quum immunditiam, idololatriam, impudicitiam, iram, rapinam, superbiam, & similia interdicit: aut ea tantum requirit, quæ sunt in nostra potestate. *Responsio, per distinctionem triplicium præceptorum: de quibus primum in genere disseritur hac & sequenti sect.* Porro, omnia fere, quæ accumulant præcepta, in tres species distinguere licet. Alia primam ad Deum conversionem exigunt: alia simpliciter de Legis observatione loquuntur: alia perseverare in recepta Dei gratia jubent. De omnibus in genere disseramus, tum descendemus ad formas ipsas. Hominum facultates ad divinæ Legis præcepta extendere, vulgare id quidem jamdiu esse cœpit, & nonnullam speciem habet: sed à rudissima Legis ignorantia prodiit. Nam, qui pro ingenti piaculo ducunt, si dicatur Legis observationem esse impossibilem, validissimo scilicet argumento insistunt, frustra alias datam esse Legem. Perinde enim loquuntur, acsi nusquam Paulus de Lege loquutus esset. Quid enim, quæso, ista sibi volunt, Legem propter transgressiones positam esse, (Rom. 3: 20.) per Legem esse cognitionem peccati, (ibid. 7: 7.) Legem peccatum efficere, (Gal. 3: 19.) subingressam esse ut abundaret delictum: (Rom. 5: 20.) an ad nostras vires limitandam fuisse, ne frustra daretur? Quin potius longe supra nos positam, quo impotentiam nostram convinceret. Certe ex ejusdem definitione, finis Legis ac complementum est charitas. (1 Tim. 1. vers. 5.) Atqui, dum ea Thessalonicensium animos repleri optat, satis fatetur sine profectu in auribus nostris sonare Legem, nisi totam ejus summam cordibus nostris Deus inspiret. (1 Thess. 3. vers. 12.)

7. Equidem, si Scriptura nihil aliud doceret, quam Legem esse vitæ regulam, ad quam studia nostra componere debeamus, ego quoque citra moram pedibus in eorum sententiam descenderem: sed quum multiplicem Legis usum diligenter ac perspicue nobis explicet, ex illa potius interpretatione, quid Lex in homine valeat considerare convenit. *Argumentum autem illud de Lege in genere nihil juvat arbitrii liberi patronos.* Quantum præsentis causæ refert, simulac quid agendum sit nobis præscripsit, obediendi virtutem à Dei bonitate esse docet: ideoque ad preces invitat, quibus eam nobis dari postulemus. Si solum extaret imperium, nulla promissio, tentandæ essent vires an ad respondendum imperio sufficerent: sed quum simul promissiones connectantur, quæ in divinæ gratiæ auxilio non modo subsidium, sed totam virtutem nobis esse sitam clamant, illæ satis superque testantur, nos prorsus ineptos, nedum impares observandæ Legi esse. *Promissiones enim præceptis connexæ, nos in Dei gratia salutem invenire probant.* Quare, ne amplius ista virium nostrarum cum Legis præceptis proportio urgeatur, acsi Dominus, quam in Lege daturus erat justitiæ regulam, ad modulum nostræ imbecillitatis exegisset, magis ex promissionibus reputandum, quam simus ipsi à nobis imparati, quod omni in parte tantopere ejus gratia indigemus. Sed cui (aiunt) verisimile fiet, Dominum truncis ac lapidibus Legem destinasse? *Objectio. Lex vivis hominibus data est.* Neque id quispiam persuadere molitur. Non enim, aut impii saxa sunt aut stipites, dum adversari Deo suas libidines per Legem edocti, suo ipsorum testimonio rei fiunt: aut pii, dum suæ impotentiæ admoniti, ad gratiam confugiunt. *Responsio, Augustini testimoniis confirmata.* Quo pertinent istæ solennes Augustini sententiæ, *Jubet Deus quæ non possumus, ut noverimus quid ab ipso petere debeamus.* (in Ench. ad Laurent.) *Magna est præceptorum utilitas, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur.* (de gratia & lib. arbit. cap. 16.) *Fides impetrat, quod Lex imperat: imo ideo Lex imperat, ut impetret fides, quod imperatum erat per Legem: imo fidem ipsam exigit à nobis Deus, & non invenit quod exigat, nisi dederit quod inveniat.* (Homil. 29. in Joan.) Item, *Det Deus quod jubet, & jubeat quod velit.* (epist. 24.)

8. Id, recensendis tribus præceptorum formis, quas superius attigimus, clarius cernetur. *Specialis consideratio triplicium præceptorum, nihil juvat liberi arbitrii patronos.* Jubet sæpius Dominus tum in Lege, tum in Prophetis, ut ad se convertamur. At succinit ex adverso Propheta, *Converte me Domine, & convertar: postquam enim convertisti me, egi pœnitentiam,* &c. (Joel. 2: 12. Jer. 31: 18.) Jubet, ut præputia cordis nostri circumcidamus. (Deut. 10. vers. 16.) At per Mosen denunciat, istam circumcisionem manu sua fieri. (ibid. 30: 6.) Cordis novitatem passim requirit: sed alibi à se dari testatur. (Jer. 4: 4. Eze. 36: 26.) *Quod autem promittit Deus,* ut Augustinus ait, *non facimus ipsi per arbitrium vel naturam: sed facit ipse per gratiam.* (lib. de doctrin. Christiana 3.) Atque hæc observatio est, quam idem ipse inter regulas Ticonii quinto loco enumerat, ut bene distinguamus inter Legem & promissiones, vel inter mandata & gratiam. *1. Neque præcepta, quæ conversionem ad Deum exigunt.* Eant nunc, qui ex præceptis colligunt ecquid homo valeat ad obedientiam, ut Dei gratiam perimant, per quam præcepta ipsa adimplentur. *2. Neque præcepta, quæ simpliciter de Legis observatione loquuntur.* Secundi generis præcepta simplicia sunt, quibus Deum colere, ejus voluntati servire & adhærere, ejus placita observare, ejus doctrinam sequi jubemur. Sed innumeri sunt loci, qui testificentur illius esse donum, quicquid justitiæ, sanctitatis, pietatis, puritatis haberi potest. Ex tertio genere erat illa, quæ à Luca (Act. 13: 43.)

præcepta, quæ in Dei gratia nos perseverare jubent.

refertur Pauli & Barnabæ exhortatio ad fideles, ut in gratia Dei permanerent. Sed unde illa constantiæ virtus petenda sit, alio loco idem Paulus tradit. *Quod superest* (inquit) *fratres, sitis fortes per Dominum.*

Eph.6: 10.

Alibi vetat, ne contristemus Spiritum Dei, quo obsignati sumus in diem redemptionis nostræ.

ibid.4: 30.

Sed quod illic exigit, quia præstari ab hominibus non poterat, Thessalonicensibus à Domino imprecatur, nempe ut dignos habeat eos vocatione sua sancta, & impleat bonum omne propositum bonitatis suæ, opusque fidei in illis.

2 Thess. 8. vers. 11.

Eodem modo in secunda ad Corinthios epistola, de eleemosynis tractans, bonam & piam eorum voluntatem sæpius commendat: paulo post tamen gratias agit Deo, qui posuit in corde Titi, ut exhortationem susciperet. Si ne oris quidem officium ad alios hortandos præstare Titus potuit, nisi quatenus suggessit Deus, quomodo alii ad agendum voluntarii fuissent, nisi Deo ipso corda eorum dirigente?

2 Cor. 11. vers. 6.

Instantia adversus superiorem considerationem.

9. Cavillantur hæc omnia testimonia astutiores: quia nihil impediat, quominus ipsi conferamus nostras vires, & infirmis conatibus Deus suppetias ferat. Afferunt etiam locos ex Prophetis, ubi conversionis nostræ effectus inter Deum & nos videtur dimidiari. *Convertimini ad me, & ego convertar ad vos.*

Zach.1: 3.

Quales nobis suppetias Dominus ferat, supra demonstratum est: neque hic opus est repetere.

sect. 7. 8.

Responsio.

Unum hoc duntaxat mihi concedi volo, frustra implendæ Legis facultatem in nobis requiri, quia ejus obedientiam nobis Dominus imperet: quando constat omnibus Dei præceptis adimplendis & necessariam esse gratiam Legislatoris, & nobis promissam; quia inde patet, saltem plus à nobis exigi, quam simus solvendo.

Confirmatio responsionis ex Jeremia.

Nec vero ullis cavillis dilui potest illud Jeremiæ, irritum fuisse pactum Dei, percussum cum veteri populo, quia literale tantum erat: non aliter autem sanciri, quam ubi accedit Spiritus, qui ad obediendum corda format.

Jer.31: 32.

Alia instantiæ solutio.

Neque eorum errori astipulatur sententia illa, *Convertimini ad me, & convertar ad vos.* Siquidem illic Dei conversio notatur, non qua cor nostrum ad resipiscentiam renovat, sed qua se benevolum ac propitium, rerum prosperitate testatur: quemadmodum rebus adversis offensionem interdum indicat. Quoniam igitur multis miseriarum & calamitatum formis vexatus populus, aversum à se Deum querebatur: respondet, non defuturam illis suam benignitatem, si ad vitæ rectitudinem, ad seipsum, qui est justitiæ exemplar, redeant. Perperam ergo detorquetur locus, dum eo trahitur, ut opus conversionis videatur inter Deum & homines partiri. Hæc eo brevius perstrinximus, quod huic argumento proprius in Legis tractatione locus erit.

vid. cap.2. sect. 27. c. 7. & 8. sect. 2. 3.

Secunda classis argumentorum pro libero arbitrio, ex Dei promissionibus.

10. Secundus argumentorum ordo superiori finitimus est. Allegant promissiones, quibus Dominus cum voluntate nostra paciscitur: quales sunt, *Quærite bonitatem & non malitiam, & vivetis. Si volueritis & audieritis, bona terræ comedetis: quod si nolueritis, gladius devorabit vos: quia os Domini loquutum est.* Item, *Si abstuleris abominationes tuas à facie mea, non expelleris: si audieris vocem Jehovæ Dei tui, & facias & custodias omnia mandata ejus, faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus terræ.* Et reliquæ similes.

Amos 5. vers. 14. Jer. 4: 1. Jesa. 1. Deut. 28. vers. 1. Lev.26: 3.

2. Irrita sunt Dei promissiones, quibus beneficia nobis cum quærentibus pollicetur, si nostrum non sit illa stabilire vel irrita facere.

Importune & per ludibrium, quæ Dominus in promissionibus offert beneficia, voluntati nostræ delegari putant, nisi nostrum sit illa vel stabilire vel irrita facere. Et sane rem istam facundis querimoniis amplificare promptum est: nos crudeliter à Domino illudi, quum benignitatem suam à voluntate nostra pendere denunciat, si voluntas ipsa nostri juris non est. Egregiam vero fore hanc liberalitatem Dei, si beneficia sua ita nobis exponat, ne fruendi ulla sit facultas: miram promissionum certitudinem, quæ ut nunquam impleantur, à re impossibili dependeant. De promissionibus ejusmodi, quæ conditionem habent appositam, alibi dicemus: ut palam futurum sit, in earum impossibili complemento nihil esse absurdi.

Responsio, quæ usum harum promissionum erga pios & impios ostendit, & repugnantiam ab adversariis confictam conciliat.

Quantum ad hunc locum attinet, nego Deum inhumaniter illudere nobis, dum nos ad beneficia sua demerenda invitat, quos novit esse prorsus impotentes. Siquidem, quum fidelibus juxta & impiis offerantur promissiones, suum apud utrosque usum habent. Quemadmodum præceptis impiorum conscientias pungit Deus, ne suaviter nimium in peccatis delicientur, nulla judiciorum suorum memoria: ita in promissionibus quodammodo eos attestatur, quam indigni sint sua benignitate. Quis enim æquissimum & convenientissimum esse neget, Dominum iis benefacere, à quibus colitur: majestatis autem suæ contemptores pro sua severitate ulcisci? Rite ergo & ordine agit Deus, dum impiis peccati compedibus devinctis, hanc legem in promissionibus dicit, tum demum sua beneficia percepturos, si à pravitate discesserint: vel ob hoc solum, ut intelligant se ab iis merito excludi, quæ veri Dei cultoribus debentur. Rursum, quia modis omnibus ad implorandam suam gratiam fideles exstimulare studet, nequaquam erit absonum, si quod illum multo cum fructu agere præceptis erga eos ostendimus, id quoque promissionibus tentet. De voluntate Dei præceptis edocti, miseriæ nostræ admonemur, qui sic ab illa toto pectore dissidemus: simul instigamur ad invocandum ejus Spiritum, per quem in rectam viam dirigamur: sed quia præceptis ignavia nostra non satis acuitur, subduntur promissiones, quæ dulcedine quadam ad eorum amorem nos alliciant. Quo autem majore tenemur justitiæ desiderio, eo fimus ad quærendam Dei gratiam ferventiores. En quomodo illis obtestationibus, *Si volueritis, Si audieritis*, neque volendi audiendive liberam facultatem nobis Dominus tribuat, neque tamen ob impotentiam nos ludibrio habeat.

Tertia classis, ex Dei exprobrationibus collecta.

11. Habet & tertia classis multam cum illis affinitatem. Locos enim producunt, quibus ingrato populo Deus exprobrat, per eum duntaxat stetisse, quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum reciperit. Cujus generis sunt isti, *Amalec & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis: eo quod nolueritis acquiescere Domino.* *Quia vocavi vos, & non respondistis, faciam huic domui, sicut feci Silo.* Item, *Hæc gens non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: ideo projecta est à Domino.* Item, *Quia indurastis cor vestrum, & noluistis obedire Domino, hæc omnia mala evenerunt vobis.*

Num. 14. vers. 43. Jer. 7: 13. vers. 28. Jer. 32. vers. 23.

3. Frustra nobis mala exprobrantur, quæ effugere nostra non fuit potestatis.

Tales exprobrationes, inquiunt, quomodo adversus eos congruerent, quibus extemplo respondere liceat, Nobis vero prosperitas cordi erat, adversa timebamus: quod autem illius adipiscendæ, horum vitandorum causa, Domino non paruimus, nec vocem ejus auscultavimus, eo factum est, quia peccati dominationi obnoxiis liberum non fuit. Frustra igitur mala nobis exprobrantur, quæ effugere non fuit nostræ potestatis.

Responsio. Quum peccatores conscientiæ sensu damnati teneantur: merito exprobrationes ex Dei ore audiunt.

Sed omisso necessitatis obtentu, in quo infirmum est ac futile patrocinium, rogo possintne culpam deprecari. Nam si culpæ alicujus tenentur convicti: non abs re Dominus exprobrat, eorum perversitate factum esse, quominus suæ clementiæ fructum sentirent. Respondeant ergo, possintne inficiari, causam contumaciæ pravam suam voluntatem fuisse. Si mali fontem intra se reperiunt, quid vestigandis extraneis causis inhiant, ne sibiipsi fuisse exitii auctores videantur? Quod, si verum est, suo non alieno vitio & divinis beneficiis privari peccatores, & ultionibus castigari, magna ratio est, cur istas exprobrationes ex ore Dei audiant: ut si obstinate in vitiis pergant, discant in calamitatibus suam potius nequitiam accusare & detestari, quam Deum iniquæ sævitiæ insimulare: si docilitatem non exuerunt, peccatorum

tædio

tædio capti (quorum merito miseros se ac perditos vident) in viam redeant, ac idipsum seria confessione agnoscant, quod Dominus objurgando commemorat. In quem usum illas, quæ citantur, Prophetarum objurgationes apud pios profecisse, ex solenni Danielis oratione constat, quæ habetur capite 9. Prioris autem usus exemplum intuemur in Judæis, quibus suarum miseriarum causam enarrare Jeremias jubetur: quum tamen non aliter casurum esset, quam Dominus prædixerat. *Loqueris ad eos omnia verba hæc, & non audient te: vocabis eos, & non respondebunt tibi.* Quorsum igitur canebatur surdis? ut nolentes ac inviti intelligerent verum esse, quod audiebant: nefarium esse sacrilegium, si malorum suorum culpam, quæ in ipsis residebat, Deo transcriberent. Paucis his solutionibus expedire te facillime possis ab immensa testimoniorum congerie, quam ad erigendum liberi arbitrii simulachrum hostes gratiæ Dei struere solent, tam ex præceptis, quam ex obtestationibus adversus Legis transgressores. Probrose de Judæis in Psalmo refertur, *Generatio prava, quæ non direxit cor suum.* alio etiam Psalmo hortatur Propheta suæ ætatis homines, ne obdurent corda sua: nempe, quia omnis contumaciæ culpa in hominum pravitate hæret: sed stulte inde colligitur, cor in utramque partem esse flexibile, cujus præparatio à Deo est. Dicit Propheta, *Inclinavi cor meum ad observanda præcepta tua:* nempe, quia libenter & hilari animi propensione Deo se addixerat: neque tamen se inclinationis auctorem esse jactat, quam in eodem Psalmo fatetur Dei esse donum. Itaque tenenda Pauli admonitio, dum fideles jubet operari salutem suam cum timore & tremore, quia Deus est, qui operatur & velle & perficere. Agendi quidem partes illis assignat, ne indulgeant carnis torpori: sed metum & sollicitudinem præcipiens, sic eos humiliat, ut meminerint hoc ipsum quod agere jubentur, proprium esse Dei opus. quo diserte exprimit, passive (ut ita loquar) agere fideles, quatenus è cælo suggeritur facultas, ut nihil sibi prorsus arrogent. Proinde dum nos hortatur Petrus, ut subministremus in fide virtutem, non concedit nobis secundas partes, quasi separatim quicquam agamus, sed tantum carnis pigritiem expergefacit, qua plerumque suffocatur ipsa fides. Eodem spectat illud Pauli, *Spiritum ne extinguatis:* quia subinde obrepit fidelibus ignavia, nisi corrigatur. Siquis tamen inde inferat, in eorum esse arbitrio fovere oblatam lucem, facile refutabitur ejus inscitia, quia hæc ipsa sedulitas quam requirit Paulus, nonnisi à Deo est. Nam & sæpe jubemur ab omni inquinamento nos purgare, quum Spiritus sibi uni consecrandi munus vindicet. Denique per concessionem ad nos transferri quod in Deum competit, ex Joannis verbis palam est: *Quisquis ex Deo est, servat seipsum.* Vocem hanc arripiunt liberi arbitrii præcones, quasi partim Dei virtute, partim nostra servemur: quasi vero hanc ipsam custodiam, cujus Apostolus meminit, non habeamus è cælo. Unde & Patrem rogat Christus, ut nos à malo servet: & scimus pios, dum adversus Satanam militant, non aliis quam Dei armis victoriam consequi. Itaque Petrus, ubi animas purificare jussit in obedientia veritatis, mox correctionis vice addit, *per Spiritum.* Denique quam nihil sint omnes humanæ vires in certamine spirituali, breviter ostendit Joannes, quum tradit, non posse peccare, qui ex Deo geniti sunt, quia semen Dei in illis manet: ac rationem alibi reddit, quod fides nostra sit victoria, quæ vincit mundum.

Præterea duplex usus harum exprobrationum est considerandus. Jer. 7: 27. *Variorum Scripturæ locorum solutio ex prioribus responsionibus colligenda.* Psal. 78: 8. Psal. 95: 8. Phil. 2: 12. 2 Petr. 1: 5. 1 Thes. 5. vers. 19. 2 Cor. 7: 1. 1 Joan. 5. vers. 18. Joan. 17. vers. 15. 1 Petr. 1. vers. 22. 1 Joan. 3. vers. 9. cap. 5. vers. 4.

12. Citatur tamen de Lege Mosis testimonium, quod solutioni nostræ valde adversari videtur. Nam ille populum post Legem promulgatam, hunc in modum contestatur, *Mandatum hoc, quod præcipio tibi hodie, non est occultum, neque procul positum, neque in cælo situm, sed juxta te est in ore tuo & in corde tuo, ut facias illud.* Hæc certe, si de nudis præceptis dicta intelligantur, fateor ad causam præsentem habere non parum momenti. Nam etsi eludere levis operæ fuerit, quod hic non de observationis, sed cognitionis facilitate & proclivitate agatur, nonnullum tamen scrupulum sic quoque forsan relinquerent. Verum omnem nobis dubitationem eximit Apostolus, non ambiguus interpres, qui de Euangelii doctrina Mosen hic loquutum esse affirmat. Quod siquis refractarius contendat, violenter à Paulo detorta fuisse, ut ad Euangelium trahi possent: quanquam impietate non carebit ejus audacia, est tamen quo præter Apostoli auctoritatem redarguatur. Nam, si de solis præceptis loquebatur Moses, vanissima confidentia populum inflabat. Quid enim aliud quam se præcipitassent, si Legis observationem aggressi forent suis viribus tanquam sibi non difficilem? Ubi ergo Legis observandæ ista tam obvia facilitas, quando nullus nisi per exitiale præcipitium patet accessus? Proinde nihil certius est, quam Mosen his verbis misericordiæ fœdus comprehendisse, quod una cum Legis exactione promulgaverat. Nam & paucis ante versibus docuerat, circumcidi manu Dei oportere corda nostra, ut ipsum diligamus. Ergo hanc, de qua mox loquitur, facilitatem, non in hominis virtute, sed in ope ac præsidio Spiritus sancti posuit, qui opus suum potenter in nostra infirmitate peragit. Quanquam nec de præceptis simpliciter intelligendus est locus, sed magis de promissionibus Euangelicis, quæ adeo comparandæ justitiæ facultatem in nobis non stabiliunt, ut eam prorsus evertant. Id reputans Paulus, non sub dura illa, ardua & impossibili conditione salutem in Euangelio proponi, qua nobiscum Lex agit (nempe, ut ipsam ii demum assequantur, qui mandata omnia impleverint) sed facili, expedita, & expositi accessus hoc testimonio confirmat. Nihil ergo hoc testimonium ad vindicandam humano arbitrio libertatem.

Instantiæ ad superiorem solutionem ex Mose desumptæ, dilutio, Apostoli auctoritate, & firma demonstratione confirmata. Deut. 30. vers. 11. Rom. 10. vers. 8. Deut. 30. vers. 8.

13. Objectari solent & alii quidam loci, quibus ostenditur Deum interdum, reducto gratiæ suæ subsidio, explorare homines, & expectare quorsum convertant sua studia: qualiter est apud Oseam, *Vadam ad locum meum, donec ponant in corde suo, & quærant faciem meam.* Ridiculum (aiunt) erat, si consideraret Dominus, an Israël faciem suam quæsiturus esset, nisi flexibiles fuissent animi, qui utrovis suopte ingenio inclinare possent. Quasi vero istud non sit in Prophetis usitatissimum Deo, speciem aspernantis ac projicientis populum præ se ferre, donec vitam in melius emendarit. Sed quid tandem ex talibus minis adversarii elicient? Si volunt, populum à Deo derelictum conversionem à seipso posse meditari, tota Scriptura reclamante id facient: si necessariam Dei gratiam ad conversionem fatentur, quid nobiscum litigant? At necessariam ita concedunt, ut suam homini velint servatam facultatem. Unde id probant? certe non ex loco illo, neque similibus: aliud est enim secedere ab homine, & respicere quid sibi permissus relictusque agat: aliud, vires ejus aliquantulas pro modo imbecillitatis adjuvare. Quid ergo, dicet quispiam, insinuant istæ formulæ? Respondeo, perinde valere, acsi ita loqueretur Deus, Quandoquidem monendo, hortando, increpando nihil apud contumacem hunc populum proficitur, subducam me paulisper, & eum affligari tacitus sinam. Videbo an aliquando eum post longas calamitates capiat mei recordatio, ut quærat faciem meam. Abscedere autem Dominum procul, signat prophetiam submovere. Speculari ecquid facturi sint homines, significat tacitum & quasi se dissimulantem afflictionibus variis eos ad tempus exercere. Utrumque facit quo nos magis humi-

Quarta classis, ex Dei exploratione & expectatione. Ose. 5: 14. *4. Deus expectat an peccatores resipiscant nec ne: ergo utrumvis possunt.* *Responsio, per dilemma.* *Oseæ locus explicatus.*

humiliet. citius enim contunderemur rerum adversarum flagellis, quam corrigeremur, nisi Spiritu suo nos ad eam docilitatem componeret. Porro, ubi Dominus infracta nostra pervicacia offensus & tanquam fatigatus, nos paulisper omittit (submoto scil. verbo suo, in quo præsentiam quandam sui exhibere solet) & experimentum capit, quid se absente facturi simus: inde falso colligitur, aliquas esse liberi arbitrii vires, quas contempletur & exploret: quando non in alium id finem facit, quam ut ad recognoscendam nostram οὐδένειαν nos adigat.

Quinta classis argumentorum pro libero arbitrio, ex perpetua loquendi ratione.

5. Bona & mala opera nostra dicuntur: ergo penes nos est utraque facere.

Responsio, per expositionem, quæ neutram loquendi rationem pro liberi arbitrii patronis facere ostendit.

Instantia à simili.

Responsio.

14. Pugnant etiam ex perpetua loquendi ratione, quæ tum in Scripturis, tum in hominum sermonibus observatur. siquidem bona opera nuncupantur nostra, & quod sanctum placitumque Domino est, non minus facere, quam peccata perpetrare dicimur. Quod si peccata jure nobis imputantur, veluti à nobis profecta: certe & in justitiis aliquid nobis assignandum eadem ratione erit. Neque enim consentaneum esset rationi, ut ea diceremur facere quibus agendis proprio motu inhabiles, instar lapidum à Deo moveremur. Ut ergo Dei gratiæ primas demus, nostram tamen operam vel secundarias tenere partes, illæ loquutiones indicant. Si unum illud urgeretur, bona opera nostra nuncupari: ego vicissim objicerem, panem nuncupari nostrum, quem nobis dari à Deo poscimus. Quid ex possessionis titulo percipient, quam Dei benignitate ac gratuito munere nostrum fieri, quod minime alias nobis debetur? Ergo aut eandem in oratione Dominica rideant absurditatem: aut ne pro ridiculo habeant, quod nostra vocantur bona opera, in quibus nihil habemus proprium, nisi ex Dei largitate. Atqui istud aliquanto est validius, quod nos ipsos Deum colere, servare justitiam, obedire Legi, bonis operibus studere, Scriptura sæpe affirmat. Hæc quum sint propria mentis & voluntatis officia, quomodo conveniret ad Spiritum hæc referri, & simul nobis tribui, nisi quædam esset studii nostri cum divina virtute communicatio? His tricis nullo labore nos exolvemus, si rite modum reputemus, quo in sanctis agit Spiritus Domini. Extranea est illa similitudo, qua nos invidiose gravant. quis enim ita desipit, ut hominis motionem à jactu lapidis nihil differre autumet? Neque vero quicquam simile consequitur ex nostra doctrina. In naturales hominis facultates referimus, approbare, respuere: velle, nolle: eniti, resistere: nempe approbare vanitatem, respuere solidum bonum: velle malum, nolle bonum: eniti ad nequitiam, resistere justitiæ. Quid hic agit Dominus? Si ejusmodi pravitate uti vult tanquam iræ suæ instrumento, dirigit ac destinat quo libuerit, ut per vitiosam manum bonum suum opus exequatur. Scelestum igitur hominem, qui Dei potentiæ sic servit, dum libidini tantum suæ obsequi studet, an cum saxo conferemus, quod alieno impetu vibratum, nec motu, nec sensu, nec voluntate propria fertur? Videmus quantum sit discriminis. Quid vero in bonis, de quibus præcipua est quæstio? Ubi regnum in illis suum erigit: voluntatem, ne vagis libidinibus sursum deorsum raptetur, pro naturæ inclinatione, per Spiritum suum cohibet: quo in sanctitatem ac justitiam propendeat, ad justitiæ suæ regulam flectit, componit, format, dirigit: ne titubet aut concidat, Spiritus sui virtute stabilit ac confirmat. Qua ratione Augustinus, *Dices mihi*, inquit, *Ergo agimur, non agimus. Imo agis, & ageris: & tunc bene agis, si à bono agaris. Spiritus Dei qui te agit, agentibus adjutor est, nomen adjutoris præscribit, quod & tu aliquid agas.* Priore membro admonet, actionem hominis non tolli Spiritus sancti motu, quia à natura est voluntas, quæ regitur, ut ad bonum aspiret. Quod autem mox adjungit, ex nomine auxilii posse colligi nos etiam aliquid agere,

Quid & quo modo Deus agat in electis.

de corrept. & grat. c. 2.

non convenit ita accipere, quasi seorsum aliquid nobis tribuat: sed ne foveat in nobis ignaviam, sic Dei actionem cum nostra conciliat, ut velle sit à natura, bene autem velle à gratia. Ideo paulo ante dixerat, *Nisi Deus nos adjuvet, non modo vincere, sed neque pugnare poterimus.*

15. Hinc apparet, gratiam Dei (ut hoc nomen sumitur, ubi de regeneratione est sermo) esse Spiritus regulam, ad dirigendam ac moderandam hominis voluntatem. Moderari non potest, quin corrigat, quin reformet, quin renovet (unde dicimus principium regenerationis esse, ut quod nostrum est aboleatur) simul quin moveat, agat, impellat, ferat, teneat. Unde vere dicimus illius in solidum esse omnes quæ inde emanant actiones. Interim non negamus verissimum esse, quod Augustinus docet, non destrui gratia voluntatem, sed magis reparari: quia utrumque optime constat: ut instaurari dicatur hominis voluntas, dum correcta vitiositate & perversitate ad veram justitiæ regulam dirigitur: & simul nova in homine voluntas dicatur creari, quia sic vitiata corruptaque est, ut novum penitus ingenium induere necesse habeat. Nihil jam obstat, quominus rite agere dicamur, quod agit Spiritus Dei in nobis, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas, quod ab ejus gratia separetur. Ideoque memoria tenendum, quod alibi ex Augustino citavimus, frustra quosdam satagere, ut in hominis voluntate quicquam boni proprium reperiant. quicquid enim mixturæ ex liberi arbitrii virtute afferre student homines ad Dei gratiam, nihil aliud quam ejus corruptio est: perinde, ac si quis lutosa & amara aqua vinum dilueret. Etsi autem quicquid in voluntate boni est, ex mero Spiritus instinctu provenit, quia tamen nobis naturaliter ingenitum est velle, non abs re ea agere dicimur, quorum laudem sibi jure Deus vindicat. primum, quia nostrum est ejus benignitate quicquid operatur in nobis, modo non à nobis esse intelligamus: deinde, quia nostra est mens, nostra voluntas, nostrum studium, quæ ab eo in bonum diriguntur.

Conclusio responsionis ad argumenta classis postremæ, Gratiam Dei omnia in nobis operari, ita tamen ut nostra duplici ratione dicantur quæcunque bona operamur, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas, quod ab hac Dei gratia separetur.

16. Quæ præterea hinc inde testimonia corradunt, mediocribus etiam ingeniis non multum facessent negotii, quæ superiores modo solutiones probe imbiberint. Citant ex Genesi sententiam illam, *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illi:* quam de peccato interpretantur, acsi Cain promitteret Dominus, non fore in animo ejus vim superiorem peccati, si in eo perdomando laborare vellet. Nos autem magis congruere dicimus ordini orationis, ut de Abele accipiatur hoc dictum. illic enim iniquitatem invidiæ, quam in fratrem Cain conceperat, arguere propositum est Deo. id facit duplici ratione: quod frustra meditabatur scelus, quo fratrem præcelleret apud Deum, apud quem nullus est honor nisi justitiæ: deinde, quod nimium ingratus esset jam accepto Dei beneficio, qui ne subjectum quidem suo imperio fratrem ferre posset. Verum, ne hanc interpretationem ideo videamur amplexari, quod altera nobis contraria sit, demus sane de peccato loquutum fuisse Deum. Si ita est, aut promittit hoc Dominus quod denunciat, aut jubet. Si jubet, nullam inde probationem facultatis humanæ sequi jam demonstravimus: si promittit, ubi promissionis complementum, quando peccato, cui dominari ipsum oportebat, Cain succubuit? Promissioni inclusam dicent tacitam conditionem, acsi diceretur victoriam reportaturum fuisse, si certaret: sed quis recipiat istas ambages? Nam si ad peccatum refertur ista dominatio, nemo ambigat imperativam esse orationem, in qua non definitur quid possimus, sed quid vel supra potestatem debeamus. Quanquam & res ipsa & ratio Grammaticæ postulant, comparationem fieri Cain & Abelis: qua primogenitus frater minori posthabitus non fuisset, nisi proprio scelere deterior.

Tertia & ultima pars capitis, singularia quædam loca excutiens.

1. Locus, ex Mose desumptus.

Gen. 4: 7.

Responsio 1. genuinum sensum proponens.

Altera responsio, per dilemma.

17. Utun-

2. Locus, ex epistol. ad Rom. cap. 9. vers. 16. 17. Utuntur & testimonio Apostoli, quia dicit non esse volentis, nec currentis, sed miserentis Dei: ex quo eliciunt, aliquid esse in voluntate & conatu, quod per se licet imbecillum, misericordia Dei adjutum, prospero successu non careat. *Responsio.* Atqui, si sobrie pensitarent, quæ illic causa tractetur à Paulo, ista sententia non adeo inconsiderate abuterentur. Scio eos posse Origenem & Hieronymum citare suæ expositionis suffragatores: possem & illis vicissim Augustinum opponere: sed quid illi opinati sint, nostra nihil refert, si constat, quid voluerit Paulus. (Origen. lib. 7. in epist. ad Rom. Hieron. dialog. 1. in Pelag.) Illic docet, iis demum paratam esse salutem, quos sua misericordia Dominus dignetur: ruinam & interitum manere quoscunque non elegerit. Reproborum sortem sub Pharaonis exemplo demonstraverat: gratuitæ quoque electionis certitudinem, Mosis testimonio confirmarat, *Miserebor cujus miserebor.* Concludit, non esse volentis aut currentis, sed miserentis Dei. *Instantia dilutio.* Quod si in hunc modum intelligatur, non sufficere voluntatem aut conatum, quia tantæ moli sint impares: parum convenienter à Paulo dictum foret. Proinde apage istas argutiolas, *Non est volentis neque currentis:* ergo est aliqua voluntas, est aliquis cursus. Simplicior enim est mens Pauli, *Non est voluntas, non est cursus, quæ nobis viam ad salutem comparant:* sola est hic Domini misericordia. Non enim aliter hic loquitur, quam ad Titum, ubi scribit apparuisse Dei bonitatem & humanitatem, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed pro immensa ejus misericordia. (Tit. 3: 4.) *Alia dilutio, ab absurdo.* Ne illi quidem ipsi, qui argutantur Paulum innuisse aliquam esse voluntatem & aliquem cursum, quia negaverit esse volentis, aut currentis, mihi ad eandem formam ratiocinari concederent, aliqua nos bona opera fecisse, quia negat Paulus ex operibus quæ fecerimus, Dei bonitatem nos assequutos. Quod si vitium in hac argumentatione prospiciunt, aperiant oculos, & suam non carere simili fallacia cernent. *Tertia, ex Augustino.* Firma est etiam ratio illa, qua nititur Augustinus, *Si ideo dictum foret, non esse volentis, neque currentis, quia non sufficiat voluntas, nec cursus: posse in contrariam partem retorqueri, non esse Dei misericordiæ, quia neque sola illa ageret.* (epist. 107. ad Vital.) Quum hoc secundum sit absurdum, merito concludit Augustinus, ideo esse hoc dictum, quia nulla sit hominis voluntas bona, nisi præparetur à Domino: non quin velle debeamus & currere: sed quia utrumque Deus efficit in nobis. *3. Locus, ex Apostolo, 1 Cor. 3: 9.* Non minus inscite torquetur à quibusdam illud Pauli, *Dei cooperarii sumus*, quod ad solos ministros restringi minime dubium est: *Responsio.* cooperarios autem vocari, non qui ex se quicquam afferant, sed quoniam eorum opera utitur Deus, postquam idoneos reddidit instruxitque necessariis dotibus.

4. Locus, ex Ecclesi. c. 15. vers. 14. 18. Ecclesiasticum producunt, quem dubiæ auctoritatis scriptorem esse non ignoratur. At enim ut ne à nobis repudietur (quod facere tamen jure nostro nobis licet) quid ille testatur pro libero arbitrio? Dicit, hominem statim atque creatus fuit, relictum esse in manu consilii sui: data illi esse præcepta, quæ si servaret, ab illis vicissim servaretur: ante hominem positam esse vitam & mortem, bonum & malum: quodcunque voluerit, ei datum iri. *Responsio.* Esto, acceperit homo à sua creatione facultatem adipiscendæ vitæ, aut mortis: quid si ex adverso respondeamus perdidisse? Certe animus non est contradicere Solomoni, qui asserit hominem rectum ab initio creatum esse, ipsum sibi asciviße multas adinventiones: (Ecclesi. 7. vers. 30.) verum quia homo degenerando, & sui & bonorum omnium naufragium fecit, quicquid primæ creationi tribuitur, non protinus sequitur in vitiatam ac degenerem naturam competere. Ergo, non illis modo, sed ipsi quoque Ecclesiastico (quicunque tandem sit) respondeo: *Alia responsio, per distinctionem.* Si hominem vis instituere, ut apud seipsum acquirendæ salutis facultatem quærat, tanti non est nobis tua auctoritas, ut vel minimi præjudicii adversus indubitatum Dei verbum vicem obtineat: sin malignitatem carnis duntaxat coërcere studes, quæ sua mala in Deum transferendo, vanam defensionem captare solet; ideoque respondes rectitudinem homini inditam fuisse, quo ipsum exitii sibi causam esse appareat, libenter assentio: modo mihi rursum tecum hoc conveniat, iis ornamentis, quibus eum Dominus initio induerat, nunc sua culpa esse spoliatum: atque ita pariter fateamur medico nunc opus esse, non patrono.

5. Locus, ex Luc. 10: 30. 19. Nihil tamen frequentius in ore habent, quam parabolam Christi de viatore, quem semivivum latrones in via projecerunt. Sub viatoris hujus typo calamitatem repræsentari generis humani, scio vulgatissimum esse omnibus penè scriptoribus. Inde argumentum sumunt nostri adversarii, non ita peccati ac diaboli latrocinio mutilatum esse hominem, quin superstites retineat bonorum priorum reliquias: quandoquidem dicitur relictus esse semivivus. Ubi enim est illud vitæ dimidium, nisi rectæ & rationis & voluntatis portio aliqua maneret? *Responsio 1. Allegorica argumenta sunt infirma.* Primum, si nolim locum dare ipsorum allegoriæ, quid obsecro facturi sunt? nam præter germanum orationis Domini sensum, à Patribus excogitatum fuisse nihil dubium est. Allegoriæ ultra procedere non debent, quam præeuntem habent Scripturæ regulam: tantum abest, ut fundandis ullis dogmatis per se sufficiant. *Altera responsio, quæ hunc locum per alia magis perspicua interpretatur.* Neque desunt rationes, quibus possim, si lubeat, totum hoc commentum convellere: neque enim dimidiam homini vitam relinquit Dei verbum, sed penitus interiisse docet, quantum ad beatæ vitæ rationem. Non semivivos dicit sanatos Paulus, dum loquitur de nostra redemptione: sed quum mortui essemus, suscitatos. (Ephes. 2. vers. 5, 30. & 5: 14.) non semivivos inclamat ad recipiendam Christi illuminationem, sed dormientes & sepultos: nec secus Dominus ipse, dum horam venisse ait, qua mortui ad vocem suam resurgant. (Joan. 5. vers. 25.) Qua fronte levem allusionem tot claris sententiis opponerent? *Tertia responsio, per concessionem.* Valeat tamen allegoria hæc pro certo testimonio: quid tamen à nobis extorquebunt? Semivivus est homo: habet igitur aliquid salvum: nempe habet mentem intelligentiæ capacem, etiamsi ad cælestem spiritualemque sapientiam non penetret: habet nonnullum honestatis judicium: habet aliquem divinitatis sensum, utcunque veram Dei rationem non assequatur. Sed quo ista recidunt? *Postrema, ex Augustino sumpta.* certe non efficiunt ut nobis illud Augustini, communibus etiam scholarum suffragiis approbatum, adimatur, Adempta esse homini post lapsum gratuita bona, unde salus dependet: naturalia vero corrupta pollutaque esse. *Totius de libero arbitrio tractationis conclusio & summa.* Stet ergo nobis indubia ista veritas, quæ nullis machinamentis quatefieri potest, Mentem hominis sic alienatam prorsus à Dei justitia, ut nihil non impium, contortum, fœdum, impurum, flagitiosum concipiat, concupiscat, moliatur: cor peccati veneno ita penitus delibutum, ut nihil quam corruptum fœtorem efflare queat. Quod si quidpiam interdum boni in speciem ostentant, mentem tamen semper hypocrisi & fallaci obliquitate involutam, animum interiori perversitate illigatum manere.

CAP. VI.

Homini perdito quærendam in Christo redemptionem esse.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrinæ de Christo Redemptore, semper ab Ecclesia Dei perceptæ, utilitas, sect.* 1.
2. *Christus, utriusque fœderis Mediator, fidei piorum Israëlitarum seu veteris populi fuit objectum, ut ex sacrificiorum ritu, familiæ Abrahami electione, & Davidis ejusque posterorum dignitate liquet, sect.* 2.
3. *Inde consolatio, robur, fiducia & spes piorum sub Lege, quos ad Christum cælestis Pater variis modis invitavit, sect.* 3. & 4.

Inutilis est cognitio Dei Creatoris, nisi succedat fides in Christum Redemptorem.

QUum in Adæ persona perierit totum humanum genus, nobis adeo nihil prodesset illa, quam memoravimus, originis præstantia & nobilitas, ut magis cedat in majorem ignominiam, donec in Filii sui unigeniti persona Redemptor appareat Deus, qui homines peccato fœdatos & corruptos pro suo opere non agnoscit. Ergo, postquam excidimus à vita in mortem, inutilis esset tota illa Dei Creatoris, de qua disseruimus, cognitio, nisi succederet etiam fides, Deum in Christo Patrem nobis proponens. Erat quidem hic genuinus ordo, ut mundi fabrica nobis schola esset ad pietatem discendam: unde ad æternam vitam & perfectam felicitatem fieret transitus.

Ratio 1.

sed post defectionem quocunque vertamus oculos, sursum & deorsum occurrit Dei maledictio, quæ dum innoxias creaturas culpa nostra occupat & involvit, desperatione animas nostras obruat necesse est. Etsi enim multis adhuc modis paternum erga nos favorem extare vult Deus, ex mundi tamen conspectu Patrem colligere non licet, ubi nos intus urget conscientia, ostenditque justam in peccato abdicationis causam esse, ne pro filiis nos censeat Deus vel reputet.

Ratio altera, testimonio Apostoli firmata.

1 Cor. 1. vers. 21.

Accedit & socordia & ingratitudo: quia nec mentes nostræ, ut sunt excæcatæ, quid verum sit, cernunt: & ut pravi sunt omnes sensus nostri, Deum maligne sua gloria fraudamus. Itaque veniendum ad illud Pauli, *Quoniam in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Sapientiam Dei appellat magnificum hoc theatrum cæli & terræ, innumeris miraculis refertum, ex cujus intuitu sapienter Deum cognoscere decebat: sed quia tam male illic profecimus, revocat nos ad fidem Christi, quæ ob stultitiæ speciem incredulis fastidio est.

Conclusio.

Quanquam ergo humano ingenio non respondet prædicatio crucis, humiliter tamen eam amplecti oportet, si ad Deum opificem nostrum & fictorem, à quo sumus alienati, redire cupimus, ut nobis iterum pater esse incipiat.

Hæc doctrina ab exordio mundi omnibus seculis locum habuit inter Dei filios.

Joan. 17:3.

Ideo toto cælo aberrant, qui profanis, & incredulis Christum nescientibus, cælum aperiunt: horumque prætextus Scripturæ testimoniis refelluntur.

Joan. 4. vers. 22.

Certe post lapsum primi hominis nulla ad salutem valuit Dei cognitio absque Mediatore: quia non de sua tantum ætate loquitur Christus, sed omnia secula comprehendit, quum dicit hanc esse vitam æternam, cognoscere Patrem verum unum Deum, & quem ille misit Jesum Christum. Quo fœdior est eorum socordia, qui cælum profanis & incredulis quibuslibet patefaciunt, absque ejus gratia, quem Scriptura passim docet unicam esse januam, qua in salutem ingredimur. Quod siquis ad Euangelii promulgationem illud Christi dictum restringere velit, in promptu refutatio est, quia omnibus & seculis & gentibus communis fuit ratio illa, non posse absque reconciliatione placere Deo, qui alienati sunt ab eo, & maledicti pronunciantur ac filii iræ. Huc adde, quod respondit Christus mulieri Samaritanæ: *Vos adoratis, quod nescitis: nos autem adoramus, quod scimus: quia salus ex Iudæis est.* Quibus verbis & quaslibet Gentium religiones falsitatis damnat, & rationem assignat, quia soli electo populo fuerit promissus Redemptor sub Lege: unde sequitur, nullum unquam Deo cultum placuisse, nisi qui in Christum respiceret. Unde etiam affirmat Paulus, Gentes omnes absque Deo fuisse, & spe vitæ orbatas. Eph. 2: 12 Jam, quum doceat Joannes, vitam ab initio fuisse in Joan. 1: 4. Christo, & ab ea excidisse totum mundum, ad fontem illum redire necesse est. atque ideo Christus, quatenus est Propitiator, se vitam esse asserit. Et sane non ad alios, quam Dei filios pertinet cælorum hæreditas. Filiorum autem loco & ordine censeri minime consentaneum est, qui non insiti sunt in corpus unigeniti Filii. Et clare testatur Joannes, Joan. 1. qui credunt in ejus nomen, filios Dei fieri. vers. 12. Sed quia de fide in Christum ex professo disserere mihi nondum propositum est, in transcursu attigisse satis fuerit.

Veteri autem Israëlitarum populo Deus nunquam fuit propitius absque Mediatore Christo.

Ratio 1. *ex sacrificiorum ritu deprompta.*

Ratio altera, ex familiæ Abrahami electione petita.

Gal. 3: 16.

2. Ac proinde veteri populo nunquam se Deus ostendit propitium, nec spem gratiæ unquam fecit absque Mediatore. Omitto sacrificia Legis, quibus palam & aperte edocti fuerunt fideles, non alibi quam in expiatione, quæ à solo Christo peracta est, quærendam salutem esse. Hoc tantum dico, beatum & felicem Ecclesiæ statum, semper in Christi persona fuisse fundatum. Nam etsi Deus totam Abrahæ sobolem in fœdere suo complexus est, prudenter tamen ratiocinatur Paulus, Christum proprie esse semen illud, in quo benedicendæ erant omnes gentes: quando scimus non omnes, qui secundum carnem ex eo geniti sunt, reputatos fuisse in semine. Nam ut de Ismaële & aliis taceam, qui factum est, ut ex duobus filiis Isaac, nempe Esau & Jacob fratribus geminis, quum adhuc in utero matris conjuncti essent, uno electo alter repudiaretur? Imo qui factum est, ut primogenito rejecto, minor natu solus gradum tenuerit? Unde etiam contigit, ut major pars abdicaretur? Patet igitur, in uno præcipue capite censeri Abrahæ semen: nec salutem promissam constare, donec ad Christum ventum fuerit, cujus officium est, quæ dissipata erant colligere. Prima itaque electi populi adoptio à gratia Mediatoris pendebat.

Altera ratio, ex regia dignitatis in Davidis familia stabilitæ consideratione collecta, illustribusque testimoniis confirmata.

1 Sam. 2. vers. 10.

Quod etsi non adeo claris verbis exprimitur apud Mosen, vulgo tamen piis omnibus fuisse notum satis apparet. Nam, antequam Rex in populo creatus esset, jam Hanna Samuelis mater de piorum felicitate disserens, in suo cantico sic loquitur, *Dabit robur Regi suo Deus, & exaltabit cornu Messiæ sui.* Quibus verbis intelligit Deum Ecclesiæ suæ benedicturum. Cui etiam respondet oraculum, quod paulo post subjicitur, *Ambulabit sacerdos, quem constituam coram Christo meo.* Nec vero dubium est, quin cælestis Pater in Davide ejusque posteris conspici voluerit vivam Christi imaginem. Ideo pios ad Dei timorem hortari volens, jubet osculari Filium: cui scilicet hæc Euangelii sententia respondet, *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem.* Psal. 2: 12. Joan. 5: 23. Itaque licet decem Tribuum defectione collapsum fuerit regnum, fœdus tamen, quod pepigerat Deus in Davide & ejus successoribus, stare oportuit, sicut & per Prophetas loquutus est, *Non scindam prorsus regnum propter David servum meum, & propter Jerusalem quam elegi: sed filio tuo restabit Tribus una.* 1 Reg. 11. v. 11, 34. ubi secundo & tertio idem repetitur. Diserte etiam adscribitur, *Affligam semen Davidis: sed non cunctis diebus.* ibid. v. 39. Aliquo

postea

[1 Reg. 15. vers. 4.] postea temporis intervallo dictum est, *Propter David servum suum dedit lucernam Deus in Jerusalem, ut suscitaret ei filium, & salvam tueretur Jerusalem.* Jam quum res ad interitum vergerent, rursus dictum fuit, [2 Reg. 8. vers. 19.] *Noluit Deus dispergere Jehudah propter David servum suum, quia loquutus erat, ut daret ei lucernam & filiis ejus in perpetuum.* Huc redit summa, præteritis omnibus aliis, Davidem unum fuisse electum, in quo beneplacitum Dei resideret: sicuti [Psal. 78. v. 60, 67.] dicitur alibi, *Repulit tabernaculum Silo, & tabernaculum Joseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Jehudah, montem Sion, quem dilexit: Elegit servum suum David, ut pasceret Jacob populum suum, hæreditatem suam Israël.* Denique sic Ecclesiam suam servare voluit Deus, ut ejus incolumitas & salus à capite illo penderet. Ideoque exclamat [Ps. 28: 8.] David, *Iehovah fortitudo populi sui, robur salutum Christi sui:* & mox precationem addit, *Serva populum tuum, & benedic hæreditati tuæ:* significans Ecclesiæ statum individuo nexu cum Christi imperio conjunctum esse. Eodem sensu alibi, [Ps. 20: 10.] *Serva Jehovah, Rex exaudiat nos quo die invocabimus.* Quibus verbis aperte docet, fideles non alia fiducia confugisse ad Dei opem, nisi quia delitescebant sub Regis præsidio, quod ex alio Psalmo colligitur. [Psal. 118. v. 25, 26.] *Serva Iehovah, benedictus, qui venit in nomine Iehovæ:* ubi satis constat revocari ad Christum fideles, ut se Dei manu salvos fore sperent. Eodem respicit alia precatio, ubi tota Ecclesia Dei misericordiam implorat, [Ps. 80: 18.] *Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis, quem conservasti* (vel aptasti) *tibi.* Nam etsi populi totius dissipationem deplorat auctor Psalmi, tamen instaurationem flagitat in solo capite. Ubi autem populo in exilium abducto, vastata terra, & rebus in speciem perditis, Ecclesiæ cladem luget Jeremias, [Thren. 4. vers. 20.] præcipue regni interitu spem fidelibus præcisam esse queritur. *Christus*, inquit, *spiritus oris nostri captus est in peccatis nostris, cui diximus, In umbra tua vivemus inter Gentes.* Hinc jam satis liquet, quia non potest Deus propitius humano generi esse absque Mediatore, sanctis Patribus sub Lege Christum semper fuisse objectum, ad quem fidem suam dirigerent.

[*Nec aliunde quam ex hoc ipso fonte in rebus afflictis aut solatium promissum est, aut fiduciæ & spei vexillum unquam erectum.*] 3. Porro, ubi rebus afflictis solatium promittitur, maxime ubi describitur Ecclesiæ liberatio, fiduciæ & spei vexillum in Christo ipso præfigitur: *Egressus est Deus in salutem populi sui cum Messiah suo*, inquit Habacuc. [Hab. 3:13.] Et quoties de instauratione Ecclesiæ mentio fit apud Prophetas, populum revocant ad promissionem Davidi factam de regni perpetuitate. Nec mirum, quia nulla fuisset alioqui fœderis stabilitas. Quo pertinet insigne illud responsum Jesaiæ. [*Confirmatio, ex variis selectisque Scripturæ dictis.*] Quum enim videret ab incredulo rege Achaz repudiari quod de solvenda obsidione Hierosolymæ & præsenti salute testatus fuerat, quasi ex abrupto transit ad Messiam, [Jesa. 7: 14.] *Ecce virgo concipiet ac pariet filium*, oblique significans, quamvis Rex & populus sua pravitate rejicerent oblatam sibi promissionem, acsi data opera incumberent ad labefactandum Dei fidem, non fore tamen irritum fœdus, quin suo tempore veniret Redemptor. Denique Prophetis omnibus curæ fuit, ut Deum placabilem ostenderent, semper in medium proferre illud Davidis regnum, unde pendebat & redemptio & æterna salus. [Jesa. 55: 3.] Sic Jesaias, *Statuam vobiscum fœdus, misericordias Davidis fideles: ecce testem dedi eum populis.* Nempe, quia in rebus perditis non aliter sperare poterant fideles, nisi teste illo interposito Deum sibi fore exorabilem. Eodem modo Jeremias, [Jer. 23: 6.] ut desperatos erigat, *Ecce*, inquit, *dies veniunt, quibus suscitabo Davidi germen justum, & tunc servabitur Iuda, & Israël tuto habitabit.* Ezechiel autem, [Ezech. 34. vers. 23.] *Suscitabo super oves meas pastorem unum, nempe Davidem servum meum. Ego Iehova illis in Deum ero, & servus meus David in pastorem: & percutiam cum iis fœdus pacis.* Item alibi, postquam de incredibili renovatione disseruit, [Ezech. 37. v. 25, 26.] *Servus*, inquit, *meus David erit Rex eorum, & erit pastor unus super omnes, & fœdus pacis æternum percutiam cum ipsis.* Pauca ex multis delibo, quia tantum lectores volo admonitos, spem omnium piorum non alibi unquam fuisse repositam, quam in Christo. Succinunt etiam alii omnes Prophetæ, sicuti apud Oseam dicitur, [Oseæ 1: 11.] *Congregabuntur filii Juda & filii Israël pariter, & ponent sibi caput unum.* quod postea clarius explicat, [Oseæ 3: 5.] *Revertentur filii Israël, & inquirent Jehovam Deum suum & Davidem Regem suum.* Michæas etiam, de populi reditu verba faciens, [Mich. 2. vers. 13.] diserte exprimit, *Transibit Rex ante ipsos, & Jehova in capite eorum.* Sic Amos populi renovationem [Amos 9: vers. 11.] promittere volens, *Suscitabo*, inquit, *in die illa tabernaculum David quod collapsum est, & sepiam interruptiones, & subversiones erigam.* nempe, quia unicum illud erat salutis vexillum, iterum in sublime emergere regiam gloriam in familia Davidis, quod in Christo impletum est. Itaque Zacharias, [Zach. 9: 9.] sicuti ejus seculum Christi manifestationi propius erat, apertius exclamat, *Lætare filia Sion, jubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus venit tibi justus & servatus.* Quod loco Psalmi ante citato respondet, [Psal. 28: 8.] *Iehova robur salutum Christi sui: serva Iehova.* ubi salus à capite ad totum corpus extenditur.

4. His vaticiniis ita imbui voluit Deus Judæos, [*Sic Judæos docuit Dominus, ut in Christum respicerent.*] ut liberationis petendæ causa, recta oculos ad Christum converterent. Nec vero, quamvis turpiter degenerassent, potuit tamen aboleri memoria generalis illius principii, Deum per manum Christi, sicuti Davidi pollicitus fuerat, fore Ecclesiæ liberatorem: atque demum hoc modo firmum fore gratuitum fœdus, quo Deus electos suos adoptaverat. Hinc factum est, ut in ore puerorum personaret canticum illud, quum Christus Hierosolymam paulo ante mortem ingressus est, *Hosanna filio David.* [Mat. 21: 9.] Vulgo enim notum ac celebre fuisse apparet atque ex communi usu petitum, quod canebant, unicum sibi restare misericordiæ Dei pignus in adventu Redemptoris. Hac ratione Christus ipse discipulos, [*Quod Christi ipsius approbatione confirmatum est.*] ut distincte & perfecte credant Deo, jubet in se credere, *Creditis in Deum, & in me credite*, inquit. [Joan. 14: 1.] Etsi enim proprie loquendo, à Christo fides ad Patrem conscendit, significat tamen eam, etiamsi Deo innititur, paulatim evanescere, nisi intercedat ipse medius, qui eam in solida firmitate retineat: alioqui altior quoque est Dei majestas, quam ut ad eam penetrent mortales, qui tanquam vermiculi super terram reptant. Quare illud vulgare dictum [*Ideo vulgare illud dictum, Deum esse objectum fidei, correctione seu interpretatione opus habet.*] sic admitto, Deum esse fidei objectum, ut tamen correctione opus habeat: quia non frustra vocatur Christus invisibilis Dei imago: sed hoc elogio monemur, nisi occurrat nobis Deus in Christo, non posse in salutem nobis innotescere. Etsi autem apud Judæos falsis commentis obtenebraverant Scribæ, quod de Redemptore Prophetæ tradiderant, [Col. 1: 15.] sumpsit tamen pro confesso Christus, quasi publico consensu receptum, non aliud rebus perditis esse remedium, nec modum alium liberandæ Ecclesiæ, quam Mediatore exhibito. Non fuit quidem vulgo cognitum, ut decebat, quod docet Paulus, Christum esse finem Legis: [Rom. 10: 4.] quam tamen verum sit ac certum, ex Lege ipsa & Prophetis liquido patet. De fide nondum dissero, quia alibi opportunior erit locus: [*Conclusio hujus disputationis de Christo.* lib. 3. c. 2.] hoc modo fixum lectoribus maneat, Primus ad pietatem gradus sit agnoscere Deum esse nobis patrem, ut nos tueatur, gubernet ac foveat, donec colligat in æternum hæreditatem regni sui: hinc palam fieri quod nuper diximus, salvificam Dei cognitionem absque Christo non constare, ideoque ab exordio mundi ipsum fuisse propositum omnibus electis, in quem respicerent, & in quo acquiesceret eorum fiducia. Hoc sensu scribit Irenæus

Confirmatio, Irenai testimonio. lib. 4. c. 8. Patrem, qui immensus est, in Filio esse finitum, quia se ad modulum nostrum accommodavit, ne mentes nostras immensitate suæ gloriæ absorbeat. Quod fanatici non reputantes, utilem sententiam ad impium phantasma detorquent, acsi portio tantum divinitatis à tota perfectione defluens, in Christo esset: quum nihil aliud velint, quam Deum in Christo solo comprehendi. Omnino verum semper fuit illud Joannis, *Qui non habet Filium, neque Patrem habet.* (1 Joan. 2. vers. 32.) Nam etsi olim gloriati sunt multi summum numen, cælique & terræ opificem se colere: quia (*Sequitur, Ethnicos*) tamen nullus illis erat Mediator, fieri non potuit, ut Dei misericordiam vere gustarent, atque ita persuasi essent sibi patrem esse. (*Deum ad salutem non cognovisse.*) Quia ergo caput non tenebant, hoc est, Christum, evanida fuit apud eos Dei cognitio: unde etiam factum est, ut in crassas fœdasque superstitiones demum prolapsi, ignorantiam suam proderent, sicuti hodie Turcæ, quamvis plenis buccis prædicent cæli & terræ creatorem, suum esse Deum, substituunt tamen in locum veri Dei idolum, dum à Christo abhorrent.

CAP. VII.

Legem fuisse datam, non quæ populum veterem in se retineret, sed quæ foveret spem salutis in Christo usque ad ejus adventum.

Summa & partes capitis.

1. *Lex moralis & ceremonialis pædagogus fuit ad Christum*, sect. 1. & 2.
2. *Moralis præcipue, cujus conditionales promissiones optima de causa datæ sunt: item quomodo Legis moralis observatio impossibilis esse dicatur*, sect. 3. 4. 5.
3. *De triplici Legis moralis officio & usu*, à sect. 6. ad 12. *refutatis Antinomis*, sect. 13.
4. *Qualis sit Legis, tum moralis, tum ceremonialis, abrogatio*, sect. 14. 15. 16. 17.

Primum in genere ostenditur Legem, universam religionis formam, veteri populo per manum Mosis à Deo traditam, nos multis modis ad Christum dirigere.

EX continua illa, quam retulimus, serie colligere licet, Legem non ideo post mortem Abrahæ quadringentis circiter annis fuisse superadditam, ut electum populum à Christo abduceret: imo, ut suspensos teneret animos usque ad ejus adventum, accenderet etiam ejus desiderium, & in expectatione confirmaret, ne longiore mora deficerent. Legis nomine non solum decem præcepta, quæ pie justeque vivendi regulam præscribunt intelligo, sed formam religionis per manum Mosis à Deo traditam. Neque enim datus est Moses legislator, qui benedictionem generi Abrahæ promissam aboleret: imo videmus, ut passim revocet in memoriam Judæis gratuitum illud fœdus cum patribus eorum percussum, cujus hæredes erant: acsi ad illud renovandum missus foret. Id clarissime ex ceremoniis patefactum fuit. Quid enim magis inane aut frivolum, quam homines, ut se Deo reconcilient, fœtidum nidorem ex adipe pecudum offerre? ut sordes suas eluant, ad aquæ vel sanguinis aspersionem confugere? Denique totus Legalis cultus (si per se reputetur, nec contineat umbras & figuras, quibus respondeat veritas) res erit prorsus lusoria. Quare non abs re & in concione Stephani, & in epistola ad Hebræos tam diligenter expenditur locus ille, ubi Deus Mosen jubet quæcunque ad tabernaculum pertinent formare secundum exemplar, quod ostensum illi fuerat in monte. Nisi enim spirituale aliquid fuisset propositum, quo tenderent, non secus in illis operam lusissent Judæi atque Gentes in suis nugis. Profani homines, qui nunquam serio in pietatis studium incubuerunt, non absque fastidio audire sustinent tam multiplices ritus: neque solum mirantur, cur Deus veterem populum fatigaverit tanta ceremoniarum congerie, sed despiciunt illas ac rident tanquam pueriles lusus. Nempe, quia ad finem non attendunt, à quo si legales figuræ separentur, vanitatis damnari necesse est. Atqui ostendit typus ille, Deum non ideo mandasse sacrificia, ut cultores suos occuparet in terrenis exercitiis, sed potius ut altius erigeret eorum mentes. Quod etiam ex ejus natura liquido constare potest: quia, ut spiritualis est, non alio quam spirituali cultu oblectatur. Testantur hoc tot Prophetarum sententiæ, quibus Judæos socordiæ arguunt, quod putent ullius esse apud Deum momenti quævis sacrificia. An quia Legi quicquam derogare consilium sit? Minime: sed (ut erant veri illius interpretes) hoc modo ad scopum oculos dirigi voluerunt, à quo vulgus errabat. Jam ex gratia Judæis oblata certo colligitur, Legem Christo non fuisse vacuam. hunc enim adoptionis finem illis proposuit Moses, ut essent Deo in regnum sacerdotale: quod assequi non poterant, nisi major & præstantior, quam ex sanguine pecudum, reconciliatio intercederet. Quid enim minus consentaneum, quam Adæ filios, qui hæreditaria labe nascuntur omnes peccati mancipia, in regiam dignitatem attolli, & hoc modo fieri gloriæ Dei consortes, nisi aliunde illis proveniret tam præclarum bonum? Jus quoque sacerdotii quomodo apud eos vigere potuit, qui vitiorum sordibus abominabiles Deo erant, nisi consecrati essent in sancto capite? Quare eleganter Petrus illud Mosis dictum convertit, plenitudinem gratiæ, cujus gustum sub Lege perceperant Judæi, in Christo exhibitam esse docens. *Vos estis genus electum*, inquit, *regale sacerdotium.* Huc enim tendit vocum inversio, plus adeptos esse, quibus apparuit Christus per Euangelium, quam illorum patres: quia omnes præditi sint sacerdotali honore & regio, ut Mediatore suo freti, libere in Dei conspectum prodire audeant.

Nempe per sacrificia, ablutiones & ingentem ceremoniarum congeriem.

Act. 7: 44. Heb. 8: 5. Exod. 25. vers. 40.

Confirmatio hujus propositionis, ex Dei consilio manifestato desumpta.

Altera confirmatio, à ceremoniarum consideratione.

Tertia, à natura Dei.

Quarta, à gratia Judæis oblata.

Exod. 19. vers. 6.

Quinta, à sacerdotum consecratione.

1 Petr. 2: 9.

2. Atque hic obiter notandum est, regnum, quod tandem erectum fuit in familia Davidis, esse Legis partem, & contineri sub Mosis ministerio: unde sequitur, tam in toto genere Levitico, quam in posteris Davidis Christum oculis veteris populi, quasi in duplici speculo, fuisse objectum. Quia, ut nuper dixi, non aliter coram Deo esse poterant, vel reges, vel sacerdotes, qui & servi erant peccati ac mortis, & sua corruptione polluti. Hinc verissimum esse patet illud Pauli, Judæos quasi sub pædagogi custodia fuisse retentos, donec veniret semen, in cujus gratiam data erat promissio. Nam quia nondum familiariter innotuerat Christus, similes fuerunt pueris, quorum imbecillitas nondum plenam rerum cælestium scientiam ferre poterat. Quomodo autem ceremoniis ad Christum fuerint manuducti, ante dictum est, & ex pluribus Prophetarum testimoniis melius intelligere licet. Nam, etsi novis quotidie sacrificiis ad Deum placandum accedere ipsos oportuit, unico tamen sacrificio scelera omnia expiatum iri promittit Jesaias. cui concinit Daniel. Sacerdotes ex tribu Levi designati, sanctuarium ingrediebantur: at de unico sacerdote semel dictum fuit, jurejurando divinitus electum esse, qui sacerdos esset in perpetuum secundum ordinem Melchisedech. Erat tunc visibilis olei unctio, aliam fore Daniel ex visione pronunciat. Ac ne pluribus insistam, satis prolixe & dilucide auctor epistolæ

Sexta confirmatio propositionis, Legem fuisse piis veteribus pædagogum ad Christum, à consideratione regni in Davidis familia erecti.

Gal. 3: 24.

Septima, à fine ceremoniarum.

Jesa. 53: 5. Dan. 9. v. 26, 27. Psal. 110: 4.

ad

ad Hebræos à quarto cap. ad undecimum usque demonstrat, nihili & inanes esse ceremonias, donec ad Christum ventum fuerit. Quod vero ad decem præcepta spectat, tenenda similiter est Pauli admonitio, Christum esse finem Legis in salutem omni credenti: & altera, Christum esse spiritum, qui literam per se mortiferam vivificat. Nam priore quidem significat frustra doceri justitiam præceptis, donec eam Christus & gratuita imputatione & spiritu regenerationis conferat. Quare merito Christum vocat complementum Legis, vel finem: quia nihil prodesset, quid exigat Deus à nobis scire, nisi sub jugo & onere intolerabili laborantibus & oppressis Christus succurreret. Alibi Legem propter transgressiones positam esse docet: nempe, ut homines damnationis suæ convictos humiliaret. Porro, quia hæc ad Christum quærendum vera & unica est præparatio, quæcunque diversis verbis tradit, probe inter se consentiunt. Sed quia disceptatio illi fuit cum perversis doctoribus, qui Legis operibus justitiam nos mereri fingebant, ut eorum errorem refutaret, coactus est interdum nudam Legem præcise accipere: quæ tamen gratuitæ adoptionis fœdere alioqui vestita est.

Octava, à Legis moralis fine. Rom. 10:4. 2 Cor. 3:6.

Gal. 3: 19.

Postremæ confirmationis amplior expositio. Lex moralis pios ducit ad Christum. Perfecta etenim coram Deo justitia monstrata, nos, quod eandem assequi nequeamus, procul arcet à vita, & æternæ morti adjudicat, vel sollicitat ad remedium in Christo quærendum.

3. Quomodo autem à Lege morali edocti, magis inexcusabiles reddamur, ut nos ad veniam expetendam reatus sollicitet, breviter cognoscere operæpretium est. Si verum est, perfectionem justitiæ in Lege nos edoceri: istud etiam consequitur, absolutam ejus observationem perfectam esse coram Deo justitiam: qua scilicet homo justus apud cæleste tribunal censeatur ac reputetur. Quare Moses Lege promulgata, non dubitat contestari cælum & terram, quod proposuisset Israëli vitam & mortem, bonum & malum. Nec refragari licet, quin justam Legis obedientiam maneat æternæ salutis remuneratio, quemadmodum à Domino promissa est. Rursum tamen operæpretium est recognoscere ecquid eam obedientiam præstemus, cujus merito concipienda sit illius remunerationis fiducia. Quantulum enim est, videre in Legis observantia positum vitæ æternæ præmium, nisi præterea constet, an ea via pervenire ad vitam æternam nobis liceat? Hac vero in parte Legis imbecillitas se profert. nam quia in nullo nostrûm illa Legis observantia deprehenditur, à vitæ promissionibus exclusi, in solam maledictionem recidimus. Dico, non quid fiat modo, sed quid necessarium sit. quum enim longe supra humanam facultatem sit Legis doctrina, potest quidem homo eminus spectare appositas promissiones, non tamen fructum ex iis aliquem colligere. Hoc ergo unum restat, ut ab earum bono suam miseriam melius æstimet, dum cogitat præcisa spe salutis, mortem sibi certo imminere. Ex adverso instant horrificæ sanctiones, quæ non paucos nostrûm, sed omnes ad unum irretitos constringunt. instant, inquam, ac inexorabili asperitate nos persequuntur, ut præsentissimam in Lege mortem cernamus.

Deut. 30. vers. 19.

Promissiones Legis moralis, etsi conditionales, optima tamen de causa piis factæ sunt.

4. Itaque si Legem duntaxat intuemur, nihil aliud possumus, quam animum despondere, confundi, ac desperare, quum ex ea damnemur omnes ac maledicamur: à beatitudine, quam suis cultoribus proponit, procul arceamur. Ergone, inquies, ita nos ludificatur Dominus? Quantulum enim à ludibrio abest, spem felicitatis ostentare, ad eam invitare & hortari, illam testari nobis expositam, quum interim præclusus sit & inaccessus ingressus?

Causa hujus explicatio.

Respondeo, Etiamsi promissiones Legis, quatenus conditionales sunt, à perfecta Legis obedientia dependeant, quam nullibi reperire est: non tamen frustra datas esse. Ubi enim didicimus irritas nobis fore & inefficaces, nisi gratuita sua bonitate, citra intuitum operum, nos Deus amplexetur; atque adeo illam bonitatem, nobis per Euangelium exhibitam, fide simus amplexati: ne ipsis quidem deest sua efficacia, etiam cum annexa conditione. Sic enim tum omnia nobis gratuito confert, ut hoc quoque ad cumulum suæ beneficentiæ adjungat, quod semiplenam nostram obedientiam non respuens, & quod deest complemento, remittens, perinde atque à nobis impleta conditione, legalium promissionum fructum percipere nos facit. Sed hanc quæstionem, quia in tractanda fidei justificatione plenius disputanda erit, non ultra in præsens prosequemur.

Nec absurdum videri debet, quod impossibilis esse Legis observatio dicatur.

5. Quod autem impossibilem Legis observationem diximus, id est paucis verbis explicandum simul & confirmandum. solet enim vulgo absurdissima sententia videri: ut Hieronymus non dubitarit anathema illi denunciare. Quid visum sit Hieronymo, nihil moror: nos quid verum sit, inquiramus. Non texam hic longas ambages de variis possibilitatis generibus. Impossibile appello, quod nec fuit unquam, & ne in posterum sit, Dei ordinatione ac decreto impeditur. Si ab ultima memoria repetamus, neminem sanctorum extitisse dico, qui corpore mortis circumdatus, ad eum dilectionis scopum pertigerit, ut ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex tota potentia Deum amaret; neminem rursum, qui non concupiscentia laborarit. Quis reclamet? Video quidem quales nobis sanctos imaginetur stulta superstitio, quorum scilicet puritati vix cælestes Angeli respondeant: sed repugnante tum Scriptura, tum experientiæ ratione. Dico item, neminem posthac futurum, qui ad veræ perfectionis metam perventurus sit, nisi corporis mole solutus. In hanc rem primum suppetunt aperta Scripturæ testimonia, *Non est homo justus super terram, qui non peccet*, dicebat Solomo. David, *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Job plurimis locis idem affirmat. Clarissime omnium Paulus, quod caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem. Nec alia ratione probat, omnes, qui sub Lege sunt, maledictioni subjectos, nisi quia scriptum sit, maledictos omnes, qui non permanserint in omnibus ejus mandatis: innuens scilicet, imo pro confesso assumens, neminem permanere posse. Quicquid autem Scripturis prædictum est, id pro perpetuo, adeoque pro necessario haberi docet.

vide inter opera Justini quæstion. 103. & Hieronymum ad Ctesiphontem adv. Pelagianos, ubi idem & negare & fateri videtur.

Ratio, seu demonstratio firmissima hujus propositionis.

Confirmatio à Scriptura dictis.

1 Reg. 8. vers. 46. Psal. 143:2. Gal. 5:17. Gal. 3: 10. Deut. 27. vers. 26.

Alia confirmatio, ex Augustino. lib. de natura & gratia.

Ejusmodi argutia vexabant Augustinum Pelagiani, injuriam fieri Deo, si plus jubeat, quam per ejus gratiam præstare queant fideles. Ille, ut effugeret calumniam, fatebatur posse quidem Dominum, si vellet, hominem mortalem in Angelicam puritatem evehere: sed neque fecisse unquam, nec facturum, quòd aliter in Scripturis asseruisset. Id neque ego inficior: sed addo tamen importune de potentia Dei disputari contra ejus veritatem. ideo cavillis non esse obnoxiam sententiam, siquis dicat fieri non posse, quod non futurum Scripturæ pronunciant. Verum, si de verbo disputatur, Dominus rogantibus discipulis, quis possit salvus esse, respondet, apud homines id quidem impossibile, apud Deum vero omnia possibilia. Validissima etiam ratione id contendit Augustinus, nunquam in hac carne reddere nos, quem debemus, legitimum Deo amorem. *Amor*, inquit, *notitiam ita sequitur, ut Deum amare nemo perfecte possit, qui non cognitam prius ad plenum habuerit ejus bonitatem.* Nos dum in mundo peregrinamur, cernimus per speculum & in ænigmate: sequitur ergo imperfectum esse nostrum amorem. Sit ergo extra controversiam, impossibile esse in hac carne, Legis implementum, si naturæ nostræ impotentiam intuemur, quemadmodum & ex Paulo alibi adhuc ostendetur.

Matth. 19. vers. 25.

de spiritu & litera, in fine, & sæpe alias.

Rom. 8: 3. lib. 2. c. 12. sect. 4. & lib. 3. c. 4. sect. 27. & cap. 11. sect. 23.

Ex officii ususque Legis moralis consideratione apparet Legem nos ducere ad Christum.

6. Sed quo tota res melius pateat, officium usumque Legis, quam moralem vocant, succincto ordine recolligamus. Porro tribus istis partibus, quantum intelligo, continetur. Prima est, ut dum justitiam Dei ostendit, id est, quæ sola Deo accepta est, suæ unumquemque justitiæ admoneat, certiorem

faciat,

1. Dum enim Lex justitiam Deo acceptam describit, unumquemque convincit esse injustum.

faciat, convincat denique ac condemnet. Sic enim opus est, cæcum & ebrium amore sui hominem ad notitiam simul & confessionem suæ tum imbecillitatis, tum impuritatis adigi: quando nisi vanitas ejus evidenter redarguatur, insana virium suarum confidentia inflatus est, nec adduci unquam potest, ut de earum tenuitate sentiat, quantisper eas arbitrii sui modo metitur. Atqui simulac eas comparare ad Legis difficultatem cœpit, habet illic, quod ferociam minuat. Utcunque enim ingentem de iis opinionem præsumpserit, mox tamen eas sub tanto pondere anhelare sentit, deinde titubare ac labascere, tandem concidere etiam ac deficere. Sic Legis magisterio eruditus, exuit illam, qua prius cæcutiebat, arrogantiam. Similiter altero, quo ipsum laborare dictum est, superbiæ morbo sanandus est. Quamdiu judicio suo stare permittitur, hypocrisin comminiscitur pro justitia: qua contentus, factitiis nescio quibus justitiis adversus Dei gratiam erigitur. Postquam vero ad Legis trutinam examinare vitam suam cogitur, omissa commentitiæ illius justitiæ præsumptione, immenso spacio se abesse à sanctitate cernit: rursus infinitis vitiis se abundare, quibus purus antea videbatur. Tam profundis enim ac sinuosis recessibus absconduntur concupiscentiæ mala, ut hominis aspectum facile fallant. Nec sine
Rom.7:7. causa dicit Apostolus, se concupiscentiam ignorasse, nisi Lex diceret, *Non concupisces:* quia nisi per illam retegatur ex latebris suis, occultius miserum hominem perdit, quam id exitiale ejus telum sentiatur.

Ideo Lex speculo apposite comparatur, quod miseriam nostram nobis detegit.

7. Ita Lex instar est speculi cujusdam, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatem, postremo ex utraque maledictionem contemplamur: quemadmodum oris nostri maculas speculum nobis repræsentat. Quem enim ad sequendam justitiam destituit facultas, hic in luto peccatorum hæreat defixus, necesse est. Peccatum continuo maledictio sequitur. Ideo quo majoris transgressionis deprehensos convictosque Lex tenet, eo gravioris simul judicii reos agit. Huc pertinet Apostoli dictum,
Rom.3:20. quod per Legem est cognitio peccati. Primum enim ejus officium illic tantum notat, ejus experimentum est in peccatoribus nondum regeneratis. Huic con-
Rom.5:20. juncta sunt ista, Legem esse subingressam, ut abun-
2 Cor.3:7. daret peccatum, ac proinde esse administrationem
Rom.4:15. mortis, quæ iram operetur, & occidat. Eo enim magis haud dubie crescit iniquitas, quo liquidiore peccati intelligentia conscientia feritur: quod ad prævaricationem tunc adversus Legislatorem contumacia accedit. Restat igitur, ut iram Dei in peccatoris exitium armet: quia nihil per se potest, quam accusare, damnare & perdere. Et quemadmodum scribit Augustinus, *si dicit Spiritus gratiæ, in hoc tantum adest, ut reos faciat & occidat.* Id autem quum dicitur, nec ignominia afficitur Lex, nec ejus quidem excellentiæ quicquam derogatur. Sane, si voluntas nostra tota in ejus obedientiam formata compositaque foret, plane jam ad salutem sufficeret sola ipsius cognitio: at quum natura nostra carnalis & corrupta cum spirituali Dei Lege hostiliter pugnet, nec ejus disciplina quicquam emendetur, superest, ut Lex quæ in salutem (si auditores idoneos nacta fuisset) data erat, in peccati & mortis occasionem cedat. Quandoquidem enim omnes ejus transgressores esse convincimur, quo justitiam Dei clarius refert, eo nostram ex adverso iniquitatem magis detegit: quo vitæ salutisque præmium justitiæ repositum certius confirmat, eo certiorem iniquorum interitum reddit. Tantum ergo abest, quin Legi contumeliosa sint ista elogia, ut ad illustriorem divinæ beneficentiæ commendationem plurimum valeant. Nam inde profecto patet, nostra nequitia & pravitate nos impediri, quominus vitæ beatitudine per Legem in propatulo posita fruamur. Unde suavior redditur, quæ sine Legis

Nec propterea Lex ignominia afficitur, aut de excellentia sua quicquam amittit.

de correpto. & grat. vide Amb. lib. 1. de Jac. & vita beata, c. 6.

subsidio nobis succurrit Dei gratia: & amabilior, quæ illam nobis confert, misericordia, qua discimus identidem benefaciendo & nova dona cumulando nunquam ipsum defatigari.

Nec ideo despondere animum debemus, quod Lex fœditates nostras detegat: sed potius ad Dei misericordiam confugere.

8. Quod autem omnium nostrûm iniquitas & damnatio Legis testimonio consignatur, non ideo fit (si tamen rite in ea proficimus) ut concidamus desperatione, ac desponsis animis in præcipitium corruamus. In hunc certe modum illinc exanimantur reprobi: sed ob animi obstinationem. Apud filios Dei alium esse eruditionis finem convenit. Nos quidem judicio Legis damnatos esse testatur Apostolus, quo omne os obstruatur, & obnoxius reddatur omnis mundus Deo. Idem tamen alibi docet, Deum omnes sub incredulitate conclusisse, non ut perdat, aut omnes perire sinat, sed ut omnium misereatur. Nempe, ut omissa suæ virtutis stolida opinione, sola Dei manu stare se & consistere intelligant, ut nudi & vacui ad ejus misericordiam confugiant, in hanc se toti reclinent, in hanc penitus se abdant, hanc unam pro justitia & meritis arripiant, quæ omnibus in Christo exposita est, quicunque eam vera fide & expetunt & expectant. Deus enim in Legis præceptis, nonnisi perfectæ justitiæ, qua nos omnes destituti sumus, remunerator: contra autem severus scelerum judex apparet. In Christo autem facies ejus gratiæ ac lenitatis plena, erga miseros etiam ac indignos peccatores relucet.

Rom.3:19. Rom. 11. vers. 32.

Quomodo id fieri potest.

Prioris hujus Legis moralis usus & officii confirmatio, ex Augustino, variis locis.

9. De profectu ad implorandam auxilii gratiam sæpe Augustinus: ut quum scribit Hilario, *Jubet Lex, ut facere jussa conati, & in nostra infirmitate sub Lege fatigati, adjutorium gratiæ poscere noverimus.* Item Asellio, *Utilitas Legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat, & gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat.* Item ad In- epist. 89.
nocentium Romanum, *Jubet Lex: gratia vires agen-* epist.200.
di subministrat. Item Valentino, *Jubet Deus, quæ* epist. 95.
non possumus, ut noverimus quid ab illo petere debeamus. Item, *Data est Lex, ut vos reos faceret: rei facti, timeretis: timentes, indulgentiam peteretis: de viribus vestris non præsumeretis.* Item, *Ad hoc data Lex, ut de magno parvulum faceret: ut te ad justitiam vires de tuo non habere monstraret, ac sic inops, indigus ac egenus ad gratiam confugeres.* Postea sermonem ad Deum dirigit, *Ita fac Domine, ita fac misericors Domine: impera, quod non possit impleri: imo impera, quod nonnisi per gratiam tuam possit impleri: ut quum homines id implere per suas vires nequiverint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sint omnes parvuli, & reus fiat omnis mundus coram Deo.* Sed ego ineptus sum, qui tot testimonia congero, quum proprium opus scripserit sanctus ille vir, cui titulum fecit De spiritu & litera. Secundum profectum non tam significanter describit, vel quod dependere ex illo priore noverat, vel quod non ita probe tenebat, vel quod verba non habebat, quibus rectum alioqui sensum ita distincte & perspicue explicaret. Neque tamen in reprobis quoque ipsis primum hoc Legis officium cessat. Quanquam enim cum filiis Dei non hucusque pergunt, ut post carnis dejectionem interiore homine renoventur ac reflorescant, sed primo terrore attoniti in desperatione jacent: pertinent tamen ad manifestandam divini judicii æquitatem, ejusmodi fluctibus eorum conscientias exagitari. Siquidem libenter semper cupiunt adversus Dei judicium tergiversari: nunc illo nondum patefacto, Legis tamen & conscientiæ testimonio sic consternati, in seipsis produnt quid meriti sint.

lib. de corrept. & gratia. in Psal. 70. in Ps. 118. Concio.27

2. Alterum Legis officium est, ut peccatores coërceantur.

10. Secundum Legis officium est, ut qui nulla justi rectique cura, nisi coacti, tanguntur, dum audiunt diras in ea sanctiones, coërceantur saltem pœnarum formidine. Coërcentur autem, non quod interior eorum animus permoveatur, aut afficiatur: sed quia, tanquam injecto freno, manus ab

exteriori

exteriori opere continent, & suam pravitatem intus cohibent, quam alioqui petulanter effusuri erant. Ex eo nec meliores quidem sunt, nec apud Deum justiores. Nam tametsi vel terrore vel pudore impediti exercere non audent, quod animo conceperunt, nec suæ libidinis furias palam efflare, cor tamen non habent compositum ad timorem & obedientiam Dei: imo quo magis sese retinent, eo fortius intus accenduntur, fervent, bulliunt, parati quidvis facere, & quovis prorumpere, nisi hic terror Legis obstaret. Nec id solum, sed Legem quoque ipsam pessime oderunt, & Deum Legislatorem execrantur, ut eum, si possent, maxime velint tollere, quem nec recta jubentem, nec suæ majestatis contemptores ulciscentem ferre possunt. Aliis quidem obscurius, aliis clarius, omnibus tamen nondum regeneratis hic sensus inest, ut non voluntaria submissione, sed inviti ac restitantes, tantum timoris violentia ad Legis studium trahantur. Sed tamen hæc coacta expressaque justitia, necessaria est publicæ hominum communitati, cujus hic tranquillitati consulitur, dum cavetur, ne omnia permisceantur tumultu: quod fieret, si omnia omnibus licerent. Quin etiam filiis Dei non est inutile hac pædagogia exerceri, quantisper ante vocationem, Spiritu sanctificationis destituti, insipientia carnis lasciviunt. Dum enim divinæ ultionis terrore, vel ab externa petulantia retrahuntur, utcunque nondum animo domiti parum in præsentia promoveant, aliqua tamen ex parte ferendo justitiæ jugo assuefiunt: ne quum vocati fuerint, sint ad disciplinam, ceu ad rem incognitam, rudes prorsus ac novitii. Hoc officium videtur Apostolus proprie attigisse, quum tradit Legem non esse justo positam, sed injustis & immorigeris, impiis & peccatoribus, sceleratis & profanis, parricidis, homicidis, fornicariis, pæderastis, plagiariis, mendacibus ac perjuris: & siquid aliud sanæ doctrinæ adversatur. Indicat enim esse exultantibus, & sine modo alioquin vagaturis carnis libidinibus retinaculum.

Est itaque illud publicæ hominum communitati valde necessarium: nec tantum reprobis, sed etiam electis ante regenerationem, quod Apostoli auctoritate confirmatur, 1 *Tim.* 1: 9.

11. Ad utrumque vero accommodari potest, quod alibi dicit, Legem fuisse Judæis pædagogum ad Christum. siquidem duo sunt hominum genera, quos ad Christum sua pædagogia manuducit. Alii (de quibus primo loco diximus) quia propriæ aut virtutis, aut justitiæ fiducia nimis pleni sunt, recipiendæ Christi gratiæ non sunt idonei, nisi prius sint exinaniti. Ergo eos miseriæ suæ agnitione Lex ad humilitatem subigit, quo ita præparentur ad expetendum, quod sibi antea deesse non putabant. Alii opus habent freno, quo retineantur, ne ita laxent frena carnis suæ lasciviæ, ut ab omni justitiæ studio prorsus excidant. Ubi enim nondum regit Spiritus Dei, illic sic ebulliunt interdum libidines, ut periculum sit, ne animam sibi obnoxiam in oblivionem contemptumque Dei demergant: & fieret, nisi Dominus hoc remedio obviam iret. Itaque, quos ad regni sui hæreditatem destinavit, si non statim regenerat, ad tempus suæ visitationis conservat per Legis opera sub timore, non illo quidem casto & puro, qualis in ejus filiis esse debet, utili tamen ad hoc, ut ad veram pietatem pro suo captu erudiantur. Hujus rei tot habemus documenta, ut minime opus sit exemplo. Quicunque enim aliquandiu in ignoratione Dei versati sunt, hoc sibi accidisse fatebuntur, ut Legis freno retinerentur in qualicunque Dei metu & observantia, donec Spiritu regenerati, ex animo ipsum amare inciperent.

Primo ad commonstrandam unicuique suam miseriam, ut ad remedium excipiendum non deplorati præparentur.

Deinde ad continendum unumquemque in suo officio.

Confirmatio ab experientia & sensu uniuscujusque.

12. Tertius usus, qui & præcipuus est, & in proprium Legis finem propius spectat, erga fideles locum habet, quorum in cordibus jam viget ac regnat Dei Spiritus. Nam tametsi digito Dei, Legem scriptam & insculptam habent in cordibus, hoc est, sic affecti sunt & animati per Spiritus directionem, ut obtemperare Deo cupiant: bifariam tamen adhuc in Lege proficiunt. Est enim illis optimum organum, quo melius in dies ac certius discant, qualis sit Domini voluntas, ad quam aspirant: atque in ejus intelligentia confirmentur. Ut siquis servus jam ita sit toto animi studio comparatus, ut domino suo se approbet, necesse tamen habet mores domini explorare accuratius & observare, ad quos se componat & accommodet. Nec se quispiam nostrûm ab hac necessitate eximat. nemo enim eo sapientiæ adhuc penetravit, ut non possit ex quotidiana Legis eruditione novos facere progressus in puriorem divinæ voluntatis notitiam. Deinde, quia non sola doctrina, sed exhortatione quoque indigemus, hanc quoque utilitatem ex Lege capiet servus Dei, ut frequenti ejus meditatione excitetur ad obsequium, in eo roboretur, à delinquendi lubrico retrahatur. In hunc enim modum sanctos sibi instare oportet, qui secundum Spiritum quantalibet alacritate ad Dei justitiam contendant, carnis tamen ignavia semper onerantur, quominus legitima promptitudine pergant. Huic carni Lex flagrum est, quo instar inertis tardique asini, ad opus urgeantur. imo spirituali homini, quia nondum carnis mole expeditus est, assiduus aculeus erit, qui desidere illum non permittat. Nimirum in hunc usum respiciebat David, quum insignibus illis encomiis Legem celebraret, *Lex Domini immaculata, convertens animas: justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*, &c. Item, *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* ac innumera, quæ toto illo Psalmo prosequitur. Neque vero repugnant ista Paulinis sententiis, quibus ostenditur, non quem regeneratis usum Lex præstet, sed quid homini per se conferre queat. Hic autem canit Propheta quanta cum utilitate Legis suæ lectione erudiat Dominus eos, quibus intus obsequendi promptitudinem aspirat: nec sola præcepta arripit, sed rebus annexam gratiæ promissionem, quæ sola facit, ut quod amarum est, dulcescat. Quid enim Lege minus amabile, si flagitando tantum & minando metu sollicitet animas, & terrore angat? Præsertim vero ostendit David, se in Lege Mediatorem apprehendisse, sine quo nulla est oblectatio vel suavitas.

3. Tertius usus (qui & præcipuus & maxime proprius) tantum erga electos locum habet.

Primum enim eos de voluntate Dei fideliter & in dies magis ac magis instruit.

Deinde exhortationibus excitat in obsequium.

Teste Davide. Psal. 19: 8.

Psal. 119. vers. 105.

Qui cum Apostolo conciliatur.

13. Quod discernere dum imperiti quidam nesciunt, totum Mosen animose explodunt, duasque Legis tabulas valere jubent: quia scilicet Christianis alienum esse arbitrantur adhærere doctrinæ, quæ mortis administrationem continet. Facessat longe ex animis nostris profana istæc opinio. pulchre enim docuit Moses, Legem, quæ apud peccatores nihil quam mortem generare potest, in sanctis meliorem præstantioremque habere debere usum. Sic enim moriturus populo edixit, *Ponite corda vestra in omnia verba, quæ ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris, doceatisque custodire, facere & implere universa, quæ scripta sunt in volumine Legis hujus, quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent.* Quod si absolutum in ea justitiæ exemplar eminere nemo inficietur, aut nullam esse nobis recte justeque vivendi regulam oportet, aut ab ea nefas est discedere. Siquidem non plures, sed una est perpetua & inflexibilis vivendi regula. Quamobrem, quod justi hominis vitam in Legis meditatione continuam facit David, id ne ad seculum unum referamus, quia singulis ad finem mundi ætatibus convenientissimum est: nec absterreamur ideo, aut refugiamus ab ejus institutione, quod exactiorem multo sanctitatem præscribat, quam præstituri sumus, dum circumferemus carcerem corporis nostri. Non enim jam rigidi exactoris vicem erga nos fungitur, cui non satisfiat, nisi soluto penso: sed in hac, ad quam nos adhortatur, perfectione, metam demonstrat, ad quam nobis tota vita contendere non minus utile est, quam officio nostro

Ideo profana illa opinio Antinomorum explodendâ, Christianos scil. non debere Legi adhærere, quippe quæ mortis administrationem contineat.

Deut. 32. vers. 46.

Ratio, ex Mosis & Davidis dicto desumpta.

Psal. 1: 2.

consentaneum. In qua contentione si non deficimus, bene est. Stadium namque est tota hæc vita, cujus decursο spatio, dabit Dominus, ut metam illam, ad quam nunc eminus nituntur nostra studia, teneamus.

Postrema capitis pars, in qua de abrogatione Legis agitur. Primum autem de morali.

14. Nunc ergo, quoniam vim exhortationis erga fideles habet Lex, non quæ eorum conscientias maledictione liget, sed quæ pigritiam, subinde instando excutiat, & imperfectionem vellicet: multi dum volunt significare hanc ab illius maledictione liberationem, dicunt abrogatam esse Legem fidelibus (de morali adhuc loquor) non quod amplius illis non jubeat quod rectum est, sed duntaxat, ne sit illis quod antea erat, hoc est, ne eorum conscientias perterrendo & confundendo, damnet ac perdat. Et sane talem Legis abrogationem non obscure docet Paulus. A Domino quoque fuisse prædicatam ex eo apparet, quod opinionem illam de Lege à se dissipanda non refutasset, nisi invaluisset inter Judæos. Quum autem non potuerit temere, sine ullo prætextu, emergere; credibile est, ab ejus doctrinæ falsa interpretatione fuisse natam: qualiter cuncti fere errores occasionem à veritate sumere consueverunt. Nos vero, ne ad eundem impingamus lapidem, accurate distinguamus, quid in Lege sit abrogatum, quid firmum adhuc maneat.

Quid in ea sit abrogatum & non abrogatum.

Mat. 5: 17. Quum testatur Dominus se non venisse ad Legem abolendam, sed ad implendam: nec præteriturum, donec cælum ac terra transeant, apicem ex Lege, quin omnia fiant: nihil de observantia Legis per suum adventum detractum iri satis confirmat. Et merito: quando in hunc finem potius venit, ut ejus transgressionibus mederetur. Manet igitur per Christum inviolabilis Legis doctrina: quæ nos docendo, admonendo, objurgando, corrigendo, ad omne opus bonum formet ac comparet.

Maledictio Legis quomodo abrogata.

15. Quæ vero de maledictione dicuntur à Paulo, non ad institutionem ipsam pertinere, sed solum ad constringendæ conscientiæ vigorem, constat. Non enim solum docet Lex, sed imperiose exigit, quod mandat. Si non exhibeatur, imo siqua in parte ab officio cessetur, maledictionis fulmen

Gal. 3: 10. stringit. Hac ratione dicit Apostolus, omnes, qui sunt ex operibus Legis, esse execrationi obnoxios,

Deut. 27. vers. 26. quia scriptum sit, *Execrabilis omnis, qui non complet omnia.* Eos autem sub operibus Legis dicit, qui in remissione peccatorum justitiam non statuunt, per quam à Legis rigore solvimur. Solvi ergo nos à Legis vinculis oportere docet, nisi volumus sub illis misere perire. Sed quibus vinculis? illius austeræ & infestæ exactionis, quæ ex summo jure nihil remittit, nec transgressionem ullam impunitam sinit:

Gal. 3: 13. ab hac, inquam, maledictione ut nos redimeret

Deut. 21. vers. 23. Christus, factus est pro nobis maledictio. Scriptum est enim, *Maledictus omnis, qui pendet in ligno.*

Gal. 4: 4. Capite quidem sequenti tradit, Christum Legi fuisse subjectum, ut eos, qui sub Lege erant, redimeret: sed eodem sensu. subdit enim continuo, *Quo jus filiorum, adoptione reciperemus.* Quid istuc est? ne perpetua servitute premeremur, quæ conscientias nostras anxietate mortis compressas teneret. Interim manet illud semper inconcussum, ex Legis auctoritate nihil decessisse, quin eadem semper veneratione obedientiaque ipsam suscipi à nobis conveniat.

De abrogatione Legis ceremonialis, quoad usum tantummodo.

16. Alia ceremoniarum ratio, quæ non effectu, sed usu solo fuerunt abrogatæ. Quod autem illis finem adventu suo Christus imposuit, adeo nihil earum sanctitati derogat, ut eam magis commendet ac illustret. Nam sicuti veteri populo inane præbuissent spectaculum, nisi mortis & resurrectionis Christi virtus illic monstrata esset: ita nisi cessassent, discernere hodie non liceret quorsum fuissent institutæ.

Coloss. 2. vers. 17. Ideo Paulus, ut earum observationem non supervacuam modo, sed noxiam quoque esse probet, umbras fuisse docet, quarum nobis extat in Christo corpus. Videmus ergo, ut in earum abolitione melius refulgeat veritas, quam si adhuc procul & quasi obtento velo Christum, qui palam apparuit, figurarent. Ideo & Christi morte velum Matth. 27. vers. 51.
templi in duas partes scissum cecidit: quia jam viva & expressa cælestium bonorum imago in lucem prodierat, quæ obscuris tantum lineamentis inchoata fuerat, sicuti loquitur auctor epistolæ ad Hebræos. cap. 10: 1.
Huc pertinet dictum Christi, Legem & Prophetas Luc. 16. vers. 16.
fuisse usque ad Joannem: ex eo regnum Dei cœpisse euangelizari. non quod prædicatione, quæ spem salutis & vitæ æternæ continet, privati fuerint sancti Patres: sed quia procul & sub umbraculis intuiti sunt duntaxat, quod hodie in plena luce conspicimus. Cur autem Ecclesiam Dei ab illis rudimentis altius transcendere oportuerit, explicat Joannes Baptista, Quod Lex per Mosen data sit, Joan. 1: 17.
gratia autem & veritas per Jesum facta. Quia etsi vere expiatio in veteribus sacrificiis promissa fuit, & arca fœderis certum fuit paterni Dei favoris pignus: hoc totum umbratile fuisset, nisi in Christi gratia fundatum, ubi reperitur solida æternaque stabilitas. Hoc quidem fixum maneat, quamvis servari desierint ritus legales, ipso tamen fine melius cognosci, quanta fuerit eorum utilitas ante Christi adventum, qui usum tollendo, vim & effectum sua morte obsignavit.

Ratio autem ab Apostolo assignata non ad Legem moralem, sed ad observationes ceremoniales spectat.

17. Paulo plus difficultatis habet, quæ notatur à Paulo ratio, *Et vos quum essetis mortui per delicta & præputium carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum in decretis, quod erat nobis contrarium: & ipsum tulit è medio, affigens cruci,* &c. Videtur enim Legis abolitionem aliquantulum ultra dilatare, ut nihil jam nobis sit cum illius decretis. Col. 2: 13.
Errant enim, qui simpliciter de Lege morali accipiunt, cujus tamen inexorabilem magis severitatem, quam doctrinam abolitam interpretantur. Alii acutius pensiculantes Pauli verba, perspiciunt in Legem ceremonialem proprie competere: & ostendunt, id non semel apud Paulum sonare vocabulum *Decreti*: nam ad Ephesios quoque ita loquitur, *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, Legem mandatorum in decretis sitam evacuans, ut duos conderet in seipso, in unum novum hominem.* Eph. 2: 14.
De ceremoniis illic agi, minime ambiguum: quia interstitium vocat, quo Judæi à Gentibus dissidebant.

Quæ ideo abrogatæ sunt, non solum quod Judæos à Gentibus separaverint.

Quare priores illos ab his jure reprehendi fateor: sed ab his quoque nondum bene explicari mens Apostoli mihi videtur. Nam illos duos locos simul per omnia comparari, nullo modo placet. Ephesios, quum de sua in societatem Israëlis cooptione certiores facere vellet, impedimentum, quo arcebantur olim, sublatum docet: illud erat in ceremoniis. Ritus enim ablutionum & sacrificiorum, quibus Judæi Domino consecrabantur, eos à Gentibus segregabant. At in epistola ad Colossenses sublimius mysterium attingi quis non videat? Certamen est quidem illic de Mosaicis observationibus, ad quas pseudo apostoli Christianum populum adigere studebant: sed quemadmodum in epistola ad Galatas controversiam illam altius ducit, & quodammodo ad fontem suum revocat: ita & hoc loco. Nam si in ritibus nihil aliud consideras, quam defungendi necessitatem, quorsum attinebat vocari chirographum contrarium nobis? præterea in eo totam prope redemptionis nostræ summam ponere, ut induceretur? Quare res ipsa clamat, hic aliquid interius reputandum esse.

Sed multo magis quod nihil essent quam solennia quadam instrumenta, qua reatum & immunditiem nostram testarentur.

Ego autem confido me germanam intelligentiam assequutum, si tamen mihi verum esse conceditur, quod alicubi verissime ab Augustino scriptum est, imo quod ex claris Apostoli verbis hausit, in ceremoniis Judaicis confessionem magis delictorum extitisse, quam expiationem. Quid enim Hebr. 7. v. 9, 10.
sacrificiis aliud agebant, quam se mortis conscios fateban-

fatebantur, qui in suum locum catharmata substituebant? Quid purificationibus, nisi quod se immundos testabantur? Ita renovabatur subinde ab illis & piaculi & impuritatis suæ chirographum: solutio in illa testificatione non erat. Qua ratione scribit Apostolus, morte demum Christi intercedente, redemptionem prævaricationum esse peractam, quæ manebant sub veteri Testamento. Merito ergo chirographa vocat Apostolus, suis cultoribus adversa: quando per illa suam damnationem ac immunditiem palam consignabant. Nec obest, quod illi quoque ejusdem nobiscum gratiæ participes fuerunt. Id enim sunt assequuti in Christo, non in ceremoniis, quas illic à Christo discernit Apostolus: quoniam Christi gloriam, tum usurpatæ, obscurabant. Habemus ceremonias, si per se considerentur, eleganter & apposite vocari chirographa, hominum saluti contraria: quia velut solennia instrumenta erant, quæ ipsorum obligationem testarentur. Illis quum vellent rursum Christianam Ecclesiam astringere pseudoapostoli, non sine causa Paulus, altius repetita earum significatione, Colossenses admonuit, quo relaberentur, si subjugari se in eum modum ab ipsis passi essent. Simul enim illis excutiebatur Christi beneficium; quatenus, peracta semel æterna expiatione, quotidianas illas observationes abolevit: quæ ad peccata consignanda tantum validæ, ad eadem delenda nihil poterant.

Heb. 9:15.

Hæc quum Christus morte sua deleverit, merito chirographum, quod contra nos erat, sustulisse & cruci affixisse dicitur.

CAP. VIII.

Legis moralis explicatio.

Quatuor partibus constat hoc caput.

1. *Præmittuntur generalia quædam dicta, intellectu necessaria, quæ præfationis vice funguntur, sect. 1. 2. 3. 4. & 5.*
2. *Deinde tres observationes perpetuæ in Legis moralis vero sensu explicando & assequendo, à sect. 6. ad 12.*
3. *Explicatio Legis moralis, seu decem Dei præceptorum, additur, à 13. sect. ad 50.*
4. *Postrema pars ostendit, quorsum tota Lex spectet: nempe, non tantum ut rudimenta, sed etiam ut perfectionem doceat: idque à 51. sectione usque ad finem capitis.*

HIc decem Legis præcepta, cum brevi eorum explicatione, inserere non alienum fore arbitror: quia & inde melius patebit quod attigi, quem semel Deus præscripsit cultum adhuc vigere: deinde accedet secundi capitis confirmatio, non solum didicisse ex ea Judæos, quænam esset vera pietatis ratio, sed horrore judicii, quum se observationi viderent impares, fuisse subactos, ut vel inviti ad Mediatorem traherentur. Porro inter explicandam eorum summam, quæ in vera Dei notitia requiruntur, docuimus non posse ipsum pro sua magnitudine à nobis concipi, quin statim occurrat ejus majestas, quæ nos ad ejus cultum adstringat. In cognitione nostri hoc præcipuum posuimus, ut propriæ virtutis opinione vacui, & propriæ justitiæ fiducia exuti: contra, egestatis conscientia fracti & contusi, solidam humilitatem discamus, ac nostri dejectionem. Utrumque in Lege sua Dominus exequitur, ubi primum, vindicata sibi legitima imperandi potestate, ad numinis sui reverentiam nos vocat, atque in quo sita ea sit & constituta præscribit: deinde, promulgata justitiæ suæ regula (cujus rectitudini ingenium nostrum, ut pravum est & contortum, perpetuo adversatur: & infra cujus perfectionem facultas nostra, ut imbecilla est & ad bonum enervata, procul jacet) tum impotentiæ nos, tum injustitiæ arguit. Porro hæc ipsa, quæ ex duabus tabulis discenda sunt, quodammodo nobis dictat Lex interior, quam omnium cordibus inscriptam & quasi impressam superius dictum est. Non enim sinit nos perpetuum somnum sine sensu dormire nostra conscientia, quin intus testis sit ac monitrix eorum, quæ Deo debemus, quin boni & mali discrimen nobis objiciat, atque ita nos accuset dum ab officio discedimus. Verum, qua errorum caligine obvolutus est homo, per legem illam naturalem vix tenuiter degustat, quis Deo acceptus sit cultus: certe à recta ejus ratione longissimo intervallo distat. Ad hoc arrogantia & ambitione sic turgidus, suique amore excæcatus est, ut se prospicere nondum queat, & velut in se descendere, quo submittere se ac dejicere discat, suamque miseriam fateri. Proinde (quod tum hebetudini, tum contumaciæ nostræ necessarium erat) Dominus Legem scriptam nobis posuit: quæ & certius testificaretur, quod in lege naturali nimis obscurum erat, & mentem memoriamque nostram, excusso torpore, vividius feriret.

Primum, Lex scripta est, ut utilem & salutarem, cum Dei, tum etiam nostri notitiam, qua nos tenuiter & obscure Lex naturalis imbuerat, plenius & perfectius nos edoceret.

Connexio hujus cap. cum lib. 1. cap. 1. & 2. item cum lib. 2. c. 1. 2. 3. 5. 6.

Propositionis probatio à præcipuarum partium Legis moralis enumeratione.

lib. 2. c. 2. sect. 22.

Item, à dictamine Legis naturalis omnium cordibus inscriptæ & peccato velut obliteratæ.

Qua de causa Lex scripta nobis posita est.

2. Nunc promptum est intelligere, quid ex Lege discendum sit: nempe Deum, sicut Creator est noster, ita jure locum patris & domini erga nos obtinere: hac ratione gloriam, reverentiam, amorem, timorem illi à nobis deberi. Quin etiam nos non esse nostri juris, ut quocunque animi libido incitarit, sequamur; sed ab ejus nutu suspensos, in eo solo debere consistere, quod ei placuerit. Deinde justitiam ac rectitudinem illi cordi esse, iniquitatem vero abominationi: ideoque, nisi velimus impia ingratitudine à conditore nostro deficere, justitiam tota vita nobis esse necessario colendam. Nam, si tum illi demum exhibemus, quam decet, reverentiam, dum voluntatem ejus nostræ præferimus: sequitur non alium esse legitimum ejus cultum, quam justitiæ, sanctitatis, puritatis observationem. Nec prætendere excusationem licet, quod facultas desit, &, velut exhausti debitores, solvendo non simus. Non enim convenit, ut Dei gloriam metiamur ex nostra facultate. qualescunque enim simus, manet ille sui similis semper, amicus justitiæ, iniquitati infensus. Quicquid à nobis exigat, (quia non potest nisi rectum exigere) ex naturæ obligatione obsequendi necessitas nos manet: quod autem non possumus, id vitii nostri est. A propria enim cupiditate, in qua peccatum regnat, si vincti tenemur, ne soluti simus in nostri Patris obsequium, non est cur necessitatem pro defensione causemur, cujus malum & intra nos est & nobis imputandum.

Generalia quædam dicta. 1. Ex Dei per Legem notitia discimus, Deum patris & domini locum erga nos jure obtinere.

Justitiam illi gratam, iniquitatem abominationi esse.

Est igitur iniquitas fugienda, justitia vero colenda, utcunque simus imbecilles.

3. Ubi huc usque per Legis doctrinam profecerimus, tum ad nos, eadem docente, descendere oportet, unde tandem duo referamus: Primum, justitiam Legis cum vita nostra comparando, longe abesse, quin Dei voluntati respondeamus: ideoque indignos esse, qui locum nostrum retineamus inter ejus creaturas, nedum inter filios censeamur. Deinde vires nostras reputando, adimplendæ Legi non impares modo eas esse, sed prorsus nullas. Hinc necessario sequitur, tum propriæ virtutis diffidentia, tum animi anxietas & trepidatio. Neque enim iniquitatis pondus sustinere potest conscientia, quin mox Dei judicium obversetur. Sentiri vero Dei judicium non potest, quin mortis horrorem incutiat. Similiter impotentiæ documentis coacta, facere nequit, quin protinus in virium suarum desperationem concidat. Utraque affectio humilitatem ac dejectionem generat: ita fit demum, ut homo æternæ mortis (quam injustitiæ suæ merito sibi imminere videt) sensu perterrefactus, ad unam Dei misericordiam, tanquam ad unicum salutis portum, sese convertat: ut suæ non esse facultatis sentiens exolvere, quod Legi debet, in seipso desperabundus, ad opem aliunde poscendam & expectandam respiret.

2. Ex nostri per Legem notitia, fœditatem & impotentiam nostram intueri discimus: ut in nobis ipsis frustrati & pudefacti, illud auxilium conquiramus.

Hinc est, quod Deus præceptis promissiones ac minas subjunxit.

4. Sed enim non contentus Dominus justitiæ suæ reverentiam conciliasse: quo etiam ejus amore, simul & iniquitatis odio, corda nostra imbueret, promissiones ac minas subjunxit. Quia enim magis caligat mentis nostræ oculus, quam ut sola boni pulchritudine afficiatur, clementissimus Pater pro sua indulgentia nos ad ipsum amandum & expetendum illectare præmiorum dulcedine voluit. Denunciat ergo, reposita virtutibus apud se præmia: nec operam frustra sumpturum, qui præceptis suis fuerit obsequutus. Edicit ex adverso, non tantum esse execrabilem sibi injustitiam, sed nec impune evasuram: quod ipse contemptæ suæ majestatis ultor sit futurus. Ac quo modis omnibus cohortetur, tam vitæ præsentis benedictiones, quam æternam beatitudinem pollicetur eorum obedientiæ, qui mandata sua servaverint: transgressoribus non minus præsentes calamitates, quam æternæ mortis supplicium minatur. Illa enim promissio, *Qui fecerit hæc, vivet in illis:* item comminatio illi respondens, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur:* ad futuram proculdubio & nunquam finiendam vel immortalitatem vel mortem spectant. Quanquam ubicunque commemoratur benevolentia, aut ira Dei, sub illa æternitas vitæ, sub hac æternum exitium continetur. Præsentium autem benedictionum ac maledictionum longus in Lege catalogus recensetur. Atque in sanctionibus quidem summa Dei puritas, quæ iniquitatem ferre non potest: in promissionibus vero, præter summum erga justitiam amorem (quem præmio fraudare non sustinet) mira quoque ejus benignitas approbatur. Nam, quum ejus majestati cum nostris omnibus simus obærati, jure optimo quicquid requirit à nobis, tanquam debitum reposcit. debiti autem solutio remuneratione digna non est. Jure igitur suo decedit, quum præmium proponit nostris obsequiis, quæ non ultro ceu indebita exhibentur. Quid autem ipsæ nobis per se afferant, partim dictum est, partim clarius iterum suo loco apparebit. satis in præsentia est, si tenemus ac reputamus esse in Legis promissionibus non vulgarem justitiæ commendationem: quo certius constet, quantopere Deo placeat ejus observatio: sanctiones in majorem injustitiæ execrationem esse positas, ne vitiorum blanditiis delibutus peccator, judicium Legislatoris sibi paratum obliviscatur.

Quæ non tantum res momentaneas, sed etiam cælestes & æternas comprehendunt.
Lev. 18: 5. Ezech. 18. v. 4. & 20.

Præterea summam Dei puritatem, justitiæ amorem & erga nos benignitatem testantur.
Lev. 26: 4. Deut. 28. vers. 1.

3. Porro Lex ostendit nihil Deo esse acceptius obedientia. Quæ opera omnia fictitia, & hypocritarum varios cultus damnat.
vid. Calv. lib. de vera Ecclesiæ reformandæ ratione.

5. Porro, quod Dominus, perfectæ justitiæ regulam traditurus, omnes ejus partes ad voluntatem suam revocavit, in eo indicatur nihil esse illi acceptius obedientia. Quod eo diligentius observandum est, quo proclivior est humanæ mentis lascivia ad varios identidem excogitandos cultus, quibus illum demereatur. Omnibus enim seculis hæc irreligiosa religionis affectatio (quia humano ingenio naturaliter insita est) se prodidit, ac etiamnum prodit: quod homines comparandæ justitiæ rationem præter Dei verbum semper comminisci gestiunt. Unde in bonis, quæ communiter censentur, operibus, angustiorem locum tenent Legis præcepta, innumera illa humanorum turba totum fere spatium occupante. At vero, quid aliud Moses quam ejusmodi libidinem cohibere studuit, quum post Legis promulgationem sic populum compellaret? *Observa & audi omnia quæ præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quum feceris quod bonum est & placitum coram Deo tuo. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito: non addas, nec minuas.* Atque antea, quum testatus esset, hanc esse ejus sapientiam & intelligentiam coram reliquis nationibus, quod judicia, justitias & ceremonias accepisset à Domino, subjecerat, *Custodi igitur teipsum & animam tuam sollicite, ne obliviscaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne aliquando excidant è corde tuo.* Quia scilicet providebat Deus, non quieturos Israëlitas, quin (recepta Lege) novas præterea justitias parturirent, nisi severe retinerentur: hic justitiæ perfectionem esse comprehensam pronunciat: quod validissimum retinaculum esse debebat. nec tamen ab illa tantopere vetita audacia destiterunt. Quid nos? Eodem certe dicto constringimur. non enim dubium quin perpetuo valeat illud, quo absolutam justitiæ doctrinam Legi suæ Dominus vendicavit: illa tamen non contenti, bonis operibus aliis super alia confingendis & cudendis prodigiose laboramus. Huic sanando vitio remedium optimum erit, si constanter insederit hæc cogitatio: Legem nobis esse divinitus traditam, quæ nos perfectam justitiam edoceret: illic non aliam justitiam doceri, nisi quæ ad præscriptum divinæ voluntatis exigatur: frustra igitur novas operum formas ad demerendum Deum tentari, cujus legitimus cultus sola constat obedientia. Quin potius, quod extra Dei Legem evagetur bonorum operum studium, esse divinæ veræque justitiæ non tolerandam profanationem. Verissime quoque Augustinus, qui nunc matrem custodemque virtutum omnium, nunc originem appellat, obedientiam quæ Deo præstatur.

Remedium adversus superstitiosos cultus, & humanam audaciam sese supra Deum attollentem.

lib. 4. de civit. Dei, cap. 12.

Secunda pars capitis, tres observationes seu regulas continens, quarum prima est, ut statuamus, non modo ad externam honestatem, sed ad interiorem spiritualemque justitiam hominis vitam in Lege formari: atque in hac re ab edictis magistratuum differre. Deus enim est spiritualis Legislator, non autem homo.

6. Verum ubi Lex Domini explicata nobis fuerit, tum aptius demum & majore cum fructu, quod de ipsius officio usuque ante disserui, confirmabitur. Ante vero, quam ad excutienda singula capita ingredimur, quæ ad universalem ejus notitiam faciunt, modo præcipere operæpretium est. Initio constitutum sit, non ad externam honestatem modo, sed ad interiorem spiritualemque justitiam, hominis vitam in Lege informari. Quod quum inficiari nemo queat, paucissimi tamen rite animadvertunt. Id fit quia in Legislatorem non respiciunt: à cujus ingenio natura quoque Legis æstimanda est. Siquis rex edicto scortari, occidere, furari prohibeat: sanctione, fateor, non tenebitur siquis scortandi, occidendi, furandi cupiditatem animo conceperit tantum, nihil eorum perpetrarit. Nempe, quia mortalis Legislatoris providentia nonnisi ad externam civilitatem protenditur, non violantur ejus interdicta, nisi patratis flagitiis. Deus autem (cujus oculum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur quam cordis puritatem) sub scortationis, homicidii, furti interdicto, libidinem, iram, odium, alieni appetentiam, dolum, & quicquid tale est, vetat. Nam quum sit spiritualis Legislator, animæ non minus quam corpori loquitur. Homicidium autem animæ, ira est ac odium: furtum, mala cupiditas & avaritia: scortatio, libido. Leges etiam humanæ (dicet quispiam) consilia & voluntates spectant, non fortuitos eventus. Fateor: sed quæ extra emerserunt. Quo animo unumquodque facinus editum fuerit, expendunt: sed arcanas cogitationes non scrutantur. Proinde illis satisfactum fuerit, ubi quis manum duntaxat continuerit à transgressione: contra autem, quia animis nostris lata est Lex cælestis, eorum coërcitio ad justam ejus observationem in primis necessaria est. At vulgus hominum, etiam dum Legis contemptum fortiter dissimulat, oculos, pedes, manus & omnes corporis partes in aliquam Legis observationem componit: cor ab omni obedientia alienissimum interim retinet, ac se defunctum putat, si probe homines celaverit, quod gerit in conspectu Dei. Audiunt, non occîdes, non mœchaberis, non furaberis: gladium ad cædem non exerunt: corpora sua meretricibus non commiscent: manus alienis bonis non injiciunt. Hæc omnia bene hactenus: sed cædes totis animis spirant, fervent in libidinem, omnium bona oculis retortis aspiciunt, & cupiditate devorant. Jam vero deest, quod præcipuum erat Legis. Unde quæso tam crassus stupor, nisi quod omisso Legislatore, justitiam suo magis ingenio accommodant? His fortiter reclamat Paulus, affirmans *Legem esse spiritualem*: quo significat, non modo animæ, mentis, voluntatis obsequium exige-

de bono conjugali. Contra advers. Legis & Prophetar. lib. 1. cap. 14.

Quæ ratio late admodum extenditur, nec satis attente consideratur à nobis.

Rom. 7: 14.

re, sed

re, sed requirere Angelicam puritatem, quæ omnibus carnis sordibus absterfa, nihil quam spiritum sapiat.

Confirmatur superior regula Christi auctoritate. Matth. 5. vers. 22. 28. & 44.

7. Hunc quum esse Legis sensum dicimus, non novam ex nobis interpretationem ingerimus, sed Christum sequimur, optimum Legis interpretem. Quum enim Pharisæi perversa opinione populum imbuissent, Legem perficere qui externo opere nihil adversus Legem perpetrasset: hunc periculosissimum errorem arguit: & impudicum mulieris aspectum, scortationem esse pronunciat: homicidas testatur quicunque fratrem oderint. facit enim reos judicio, qui vel iram animo conceperint: reos consilio, qui murmurando aut fremendo aliquam offensi animi significationem dederint: reos gehennæ ignis, qui conviciis & maledicentia in apertam iram prosilierint. Hæc qui non viderunt, finxerunt Christum alterum Mosen, Legis Euangelicæ latorem, quæ defectum Mosaicæ illius suppleverit. Unde illud vulgatum axioma de perfectione Legis Euangelicæ, quæ Legem veterem longo intervallo superet: quod multis modis est perniciosissimum. Nam ex ipso Mose, ubi postea præceptorum summam colligemus, patebit quam indignam contumeliam divinæ Legi inurat. Patrum certe sanctimoniam non procul ab hypocrisi abfuisse insinuat, nosque ab una illa & perpetua justitiæ regula deducit. Facillima autem est erroris confutatio: quod putarunt Christum Legi adjicere, ubi suæ tantum integritati restituit, dum Pharisæorum mendaciis obscuratam & fermento inquinatam asserit & repurgat.

Et vindicatur à falso dogmate Sophistarum, qui Christum alterum Mosen esse tradunt.

Altera observatio, seu regula, diligenter ab interpretibus expendenda.

8. Hæc nobis secunda sit observatio, plus inesse semper in præceptis ac interdictis, quam verbis exprimatur: quod tamen sic temperandum est, ne sit nobis instar Lesbiæ regulæ, qua freti, Scripturam licentiose contorquentes, quodlibet è quolibet faciamus. Faciunt enim quidam hac immoderata excurrendi libertate, ut apud alios vilescat Legis auctoritas, aliis spes intelligentiæ concidat. Igitur si fieri potest, ineunda est via aliqua, quæ nos ad Dei voluntatem recto ac solido gressu deducat. Quærendum, inquam, quatenus excedere verborum fines debeat interpretatio: ut appareat, non attextam esse Legi divinæ ex humanis glossis appendicem, sed purum germanumque Legislatoris sensum fideliter redditum. Sane adeo in omnibus fere præceptis manifestæ sunt synecdochæ, ut derisiculo jure sit futurus, qui Legis sensum ad verborum angustias restringere velit. Ultra verba itaque progredi sobriam Legis interpretationem palam est: sed quo usque, obscurum manet, nisi modus aliquis finiatur. Hunc ergo modum optimum fore censeo, si ad præcepti rationem dirigatur: nempe ut in unoquoque præcepto expendatur, cur datum nobis fuerit. Exempli gratia, Omne præceptum aut imperativum est, aut prohibitorium. Utriusque generis veritas statim occurrit, si rationem, ceu finem, intuemur. Ut, præcepti quinti finis est, honorem esse iis reddendum, quibus eum attribuit Deus. Hæc igitur præcepti summa, rectum esse, Deoque placere, ut eos honoremus, quibus aliquid excellentiæ largitus est: contemptum & contumaciam adversus eos, abominationi esse. Primi præcepti ratio est, ut Deus solus colatur. Summa igitur præcepti erit, veram pietatem, hoc est, numinis sui cultum Deo cordi esse: impietatem abominari. Sic in singulis præceptis inspiciendum qua de re agatur: deinde quærendus finis, donec reperiamus quid proprie illic testetur sibi placere Legislator, vel displicere. Demum ab eo ipso ad contrarium ducenda ratiocinatio, in hunc modum, Si placet hoc Deo, contrarium displicet: si hoc displicet, contrarium placet: si hoc præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit.

Cujus usus est, ut finem præcepti scrutentur, donec reperiant, quid Legislator probet aut improbet. Exemplum.

Deinde ab eo ipso ad contrariam ratiocinationem ducant.

Posterioris hujus membri fusior explicatio, Deum videlicet non tantum mala prohibere, sed contraria etiam officia jubere.

9. Quod nunc subobscure attingitur, inter exponenda præcepta clarissimum ipsa exercitatione fiet. Quare sufficit attigisse, nisi quod postremum membrum (quod vel alioqui non intelligeretur, vel intellectum, forsan absonum initio videri posset) sua probatione breviter confirmandum erit. Probatione illud non eget, dum bonum jubetur, vetari quod cum eo pugnat malum. nemo est enim qui non concedat. Imperari quoque contraria officia, dum mala vetantur, non ægerrime recipiet commune judicium. Virtutes quidem commendari, dum adversa vitia damnantur, vulgare est. Sed nos plus aliquid postulamus, quam vulgo significent istæ formulæ. Contrariam enim vitio virtutem, fere interpretantur vitii ipsius abstinentiam: nos eam ultra procedere dicimus, ad officia scilicet factaque contraria. Itaque in hoc præcepto, *Non occides*, sensus hominum communis nihil aliud considerabit, quam ab omni maleficio ac malefaciendi libidine abstinendum esse. Ego præterea contineri dico, ut proximi vitam quibus possimus subsidiis adjuvemus. Ac ne sine ratione loquar, ita confirmo, Deus vetat injuria fratrem lædi aut violari, quia vitam ejus charam nobis esse vult ac pretiosam: simul ergo postulat, quæ ad illius conservationem conferri possunt officia charitatis. Atque ita videre est, ut semper nobis finis præcepti referet quicquid illic facere aut jubemur aut vetamur.

Exemplum.

Idcirco autem proposuit, quod erat in unoquoque transgressionis genere scelestissimum, ut quantum sit abominationis in unoquoque genere demonstraret.

10. Cur autem Deus ita, velut dimidiis præceptis, per synecdochas significarit magis quid vellet, quam expresserit, quum aliæ quoque rationes reddi soleant, hæc mihi in primis placet: quia peccatorum fœditatem (nisi ubi palpabilis est) diluere, & speciosis prætextibus inducere semper caro molitur, quod erat in unoquoque transgressionis genere deterrimum & scelestissimum, exemplaris loco proposuit, cujus ad auditum sensus quoque exhorresceret, quo majorem peccati cujuslibet detestationem animis nostris imprimeret. Hoc nobis imponit sæpius in æstimandis vitiis: quod si tectiora sunt, elevamus. Has præstigias Dominus discutit, quum nos assuefacit universam vitiorum multitudinem ad hæc capita referre, quæ optime quantum sit in unoquoque genere abominationis repræsentant. Exempli gratia, Ira & odium non usque adeo execranda putantur mala, quum suis nominibus appellantur: at quum interdicuntur nobis sub homicidii nomine, melius intelligimus, quanta sint in abominatione apud Deum, cujus voce in tam horrendi flagitii ordinem rejiciuntur: atque ipsi, judicio ejus permoti, delictorum, quæ prius levia videbantur, gravitatem assuescimus melius reputare.

Exemplum.

Tertia observatio, seu regula, de Legis partitione in duas tabulas.

Quarum prior pietatem erga Deum, altera charitatem erga proximos complectitur.

11. Tertio loco considerandum, quid sibi velit divinæ Legis in duas tabulas partitio: quarum non abs re, nec temere, solennem mentionem aliquoties factam esse omnes sani judicabunt. Et in promptu causa est, quæ ambiguos nos de hac re manere non sinit. In duas enim partes, quibus tota continetur justitia, Legem suam sic divisit Deus, ut priorem religionis officiis, quæ peculiariter ad numinis sui cultum pertinent; alteram officiis charitatis, quæ in homines respiciunt, assignaverit. Primum sane justitiæ fundamentum est Dei cultus: quo everso, reliqua omnia justitiæ membra, velut divulsi collapsique ædificii partes, lacera & dissipata sunt. Qualis enim justitiæ esse dices, quod homines non vexas furtis ac rapinis, si per sceleratum sacrilegium interim Dei majestatem sua gloria spolias? quod fornicatione corpus tuum non conspurcas, si blasphemiis tuis profanas nomen Dei sacrosanctum? quod hominem non trucidas, si memoriam Dei interimere & extinguere contendis? Frustra igitur sine religione venditatur justitia: ac nihilo majore specie, quam si truncum abscisso capite corpus ad decorem obtendatur. Neque modo est præcipua ipsius pars: sed anima quoque, qua tota ipsa spirat & vegetatur. neque enim citra Dei timorem inter se homines æquita-

Earum conjunctio necessaria & inseparabilis.

Ordo perpetuus.

æquitatem ac dilectionem servant. Principium ergo & fundamentum justitiæ vocamus Dei cultum: quod eo sublato, quicquid inter se æquitatis, continentiæ, temperantiæ homines exercent, inane est ac frivolum coram Deo. Dicimus fontem & spiritum: quia ex eo discunt homines temperanter ac sine maleficio inter se vivere, si Deum venerantur, tanquam recti & iniqui judicem. Proinde priore tabula ad pietatem & propria religionis officia, quibus majestas sua colenda est, nos instituit: altera præscribit, quomodo propter nominis sui timorem nos in hominum societate gerere debeamus. Qua ratione Dominus noster (ut Euangelistæ referunt) Legem totam summatim in duo capita collegit, ut Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligamus: ut proximum amemus sicut nosmetipsos. Vides ut è duabus partibus, quibus totam Legem concludit, alteram in Deum dirigat, alteram hominibus destinet.

Summa.

Matth. 22. vers. 37. Luc. 10. vers. 27.

Divisio, seu partitio in decem verba, sive præcepta.

12. Verum, quanquam universa Lex duobus capitibus contenta est: Deus tamen noster, quo omnem excusationis prætextum tolleret, voluit fusius & explicatius decem præceptis enarrare, tum quæcunque ad honorem, timorem, amorem sui spectant, tum quæ ad charitatem pertinent, quam propter seipsum nobis erga homines mandat. Nec in divisionem præceptorum noscendam male studium intenditur: modo ejus generis rem esse memineris, in qua liberum cuique judicium esse debeat, ob quam non sit contentiose cum dissentiente pugnandum. Nobis quidem hic locus necessario attingendus est; ne, quam posituri simus divisionem, ceu novam & nuper excogitatam, lectores aut rideant, aut mirentur. Legem esse decem verbis distinctam, quia Dei ipsius auctoritate sæpius comprobatur, extra controversiam est. Quare non de numero, sed de secandi ratione ambigitur. Qui sic partiuntur, ut tria præcepta dent primæ tabulæ, reliqua septem in secundam rejiciant, præceptum de imaginibus, numero expungunt, vel certe sub primo occultant: quum mandati loco haud dubie à Domino distincte positum sit. Decimum vero, de non concupiscendis proximi rebus, inepte in duo concerpunt. Accedit, quod talem partiendi rationem puriore seculo incognitam fuisse, mox intelligetur. Alii quatuor capita nobiscum in prima tabula numerant: sed primi vice, promissionem statuunt sine præcepto. Ego autem, quia, nisi evidenti ratione convincar, decem verba apud Mosen pro decem præceptis accipio, & totidem pulcherrimo ordine disposita videre mihi videor: permissa illis sua opinione, sequar quod magis mihi probatur; nempe, ut quod illi præceptum primum faciunt, locum præfationis in totam Legem teneat: sequantur deinde præcepta primæ quatuor, secundæ tabulæ sex, eo quo recensebuntur ordine. Hanc divisionem Origenes sine controversia, perinde atque passim suo seculo, receptam tradidit. Suffragatur & Augustinus ad Bonifacium, qui in numeratione hunc ordinem servat, Ut uni Deo religionis obsequio serviatur, ut idolum non colatur, ut nomen Domini non in vanum accipiatur, quum ante seorsum de umbratili Sabbathi præcepto loquutus foret. Alibi quidem prima illa divisio illi arridet, sed ob nimium levem causam, quod in numero ternario (si tribus præceptis conficiatur prima tabula) magis eluceat mysterium Trinitatis. Quanquam nec illic dissimulat in cæteris nostram sibi magis placere. Nobiscum præter illos est auctor Operis imperfecti in Matthæum. Josephus, non dubium, quin ex communi ætatis suæ consensu, quina præcepta singulis tabulis assignat. Quod quum rationi adversatur in eo, quod religionis & charitatis distinctionem confundit: tum refutatur Domini auctoritate, qui apud Matthæum in catalogo secundæ tabulæ, mandatum de parentibus honorandis reponit. Nunc Deum ipsum audiamus loquentem suis verbis.

Quæ varie à nonnullis distinguuntur.

Sed aptius hoc modo, ut quatuor priora primæ tabulæ, sex sequentia secundæ tribuantur.

Origen. in Exod. lib. 3.

lib. 1. quæst. vet. Testam.

Matth. 19. vers. 19.

PRÆCEPTUM
PRIMUM.

Ego sum* JEHOVAH, *Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis: Non habebis deos alienos coram facie mea.

Tertia pars capitis, decalogi præcepta explicans.

Præfixa autem est præfatio, qua Lex à contemptu vindicatur: idque triplici argumento. Primum, majestatis suæ declaratione.

13. Partemne mandati primi facias priorem sententiam, an separatim legas, mihi in medio est, modo ne vice procemii cujusdam esse in totam Legem mihi neges. Primum in legibus ferendis curandum est, ne contemptu mox abrogentur. Providet ergo in primis Deus, ne Legis, quam laturus est, majestas aliquando in contemptum veniat: ad quam sanciendam triplici argumento utitur. Potestatem ac jus imperii sibi vendicat, quo electum populum constringat parendi necessitate. Promissionem gratiæ proponit, cujus suavitate eundem alliciat ad sanctitatis studium. Beneficium commemorat, quo Judæos redarguat ingratitudinis, nisi benignitati suæ respondeant. Sub nomine JEHOVAH imperium & legitima dominatio designatur. Quod si ab ipso sunt omnia, & in ipso consistunt, æquum est, ut in ipsum referantur: quemadmodum ait Paulus. Abunde itaque hoc solo verbo sub divinæ majestatis jugum redigimur, quia portentosum fuerit ab ejus ditione velle nos submovere, extra quem esse non possumus. Rom. 11. vers. 36.

Deinde, beneficentiæ paternæ commemoratione.

14. Postquam se eum esse ostendit, qui jus habeat præcipiendi, cui obedientia debeatur: ne sola necessitate videatur trahere, dulcedine quoque illectat, Deum se Ecclesiæ pronunciando. Subest enim loquutioni relatio mutua, quæ in promissione continetur, *Ero illis in Deum, ipsi erunt mihi in populum.* Unde Abrahæ, Isaac & Jacob immortalitatem ex eo Christus confirmat, quod Dominus se eorum Deum testatus sit. Quare perinde est acsi ita loqueretur, *Ego vos mihi delegi in populum, cui non modo in præsenti vita benefacerem, sed vitæ quoque futuræ beatitudinem largirer.* Quorsum autem istud spectet, variis locis in Lege annotatur. nam quum hac misericordia nos dignatur Dominus, ut populo suo in consortio accenseat, *Eligit nos*, inquit Moses, *ut simus sibi in populum peculiarem, in populum sanctum, ac custodiamus præcepta sua.* Unde illa cohortatio, *Sancti estote, quia sanctus sum.* Porro ex his duobus illa, quæ est apud Prophetam, obtestatio ducitur, *Filius honorat patrem, & servus dominum. Si ego Dominus, ubi timor? si ego Pater, ubi amor?*

Jer. 31: 33. Matth. 22. vers. 32. Deut. 7: 6. & 14: 2. & 26: 18. Lev. 19: 2. Mal. 1: 6.

Tertio, commemoratione eductionis è terra Ægypti.

15. Sequitur commemoratio beneficii, quæ eo validior esse debet ad nos commovendos, quo magis detestabile, etiam inter homines, ingratitudinis flagitium. Recentis quidem beneficii tum Israëlem admonebat, sed quod ob mirificam magnitudinem in æternum memorabile, ad posteritatem quoque valeret. Adhæc convenientissimum est præsenti causæ. innuit enim Dominus, eos è misera servitute ideo liberatos, ut se libertatis auctorem obedientia & obsequendi promptitudine colant. Solet etiam (quo nos in vero sui unius cultu retineat) certis epithetis sese insignire, quibus sacrum suum numen ab omnibus idolis ac diis commentitiis discernit. Nam (ut antea dixi) quæ nostra est ad vanitatem propensio cum temeritate conjuncta, simulac nominatur Deus, mens nostra sibi cavere nequit, quin ad inane aliquod commentum delabatur. Huic igitur malo remedium dum afferre vult Deus, ipse suam divinitatem certis titulis ornat, atque ita nos quibusdam veluti cancellis circumscribit, ne huc aut illuc evagemur, & temere nobis fingamus novum aliquem Deum, si derelicto Deo vivo, idolum erigamus. Hac ratione Prophetæ, quoties eum

Cur Deus certis epithetis sese insigniat.

proprie

proprie designare volunt, illum vestiunt & quasi includunt iis notis, sub quibus se populo Israëlitico manifestaverat. Neque enim, quum Deus Abrahæ, vel Deus Israëlis vocatur, quum in templo Hierosolymitano collocatur inter Cherubim, istæ & similes loquendi formulæ ipsum uni loco alligant, aut populo: sed in hoc duntaxat sunt positæ, ut cogitationes piorum in illo Deo sistant, qui suo fœdere, quod cum Israële pepigit, sese ita repræsentavit, ut ab ejusmodi idea deflectere nullo modo liceat. Fixum tamen illud maneat, redemptionis fieri mentionem, quo alacrius Judæi se Deo addicant, qui sibi jure eos vendicat. Nos autem (ne ad nos pertinere nihil id putemus) reputare convenit, Ægyptiacam Israëlis servitutem typum esse spiritualis captivitatis, in qua omnes vincti detinemur, donec brachii sui virtute liberatos, in regnum libertatis nos cælestis vindex traducit. Quemadmodum ergo, quum dissipatos olim Israëlitas ad cultum nominis sui recolligere vellet, eos ab intolerabili, qua premebantur, Pharaonis dominatione eripuit: ita quibus hodie se in Deum esse profitetur, eos omnes jam ab exitiali diaboli potestate asserit, quæ illa corporali adumbrata fuit. Quamobrem nemo est, cujus animus inflammari non debeat ad auscultandam Legem, quam à summo Rege profectam audit: à quo, ut suam originem ducunt omnia, ita æquum est, ut finem suum vicissim in ipsum destinent ac dirigant. Nemo, inquam, est, qui non rapi debeat ad amplexandum Legislatorem, ad cujus observanda mandata peculiariter se delectum esse docetur: à cujus benignitate, cum bonorum omnium affluentiam, tum immortalis vitæ gloriam expectat: cujus mirabili virtute ac misericordia è faucibus mortis se liberatum novit.

Exod.3: 6. Amos 1:2. Hab.2:20. Psal. 80: 2. & 99: 1. Jes.37: 16.

Cur hujus redemptionis mentio fiat.

Quomodo, & quatenus ad nos hodie pertineat hujus beneficii recordatio.

16. Fundata & stabilita Legis suæ auctoritate, præceptum primum edit, Ne habeamus deos alienos coram facie sua. Finis præcepti est, quod Dominus in populo suo solus vult eminere, & jure suo potiri in solidum. Id ut fiat, impietatem ac superstitionem quamlibet, qua divinitatis suæ gloria vel minuitur, vel obscuratur, à nobis abesse jubet: atque eadem ratione, vero pietatis studio coli se à nobis atque adorari præcipit. Et verborum simplicitas id fere sonat: siquidem habere Deum non possumus, quin simul complectamur, quæ sunt ei propria. Quod ergo vetat habere alienos deos, eo significat, ne quod sibi proprium est, alio transferamus. Etsi autem quæ Deo debemus innumera sunt, ad quatuor tamen capita non inepte referentur: Adorationem, cui accedit tanquam appendix, spirituale conscientiæ obsequium: Fiduciam, Invocationem, Gratiarum actionem. Adorationem voco venerationem ac cultum, quem illi reddit quilibet nostrûm, ubi se ejus magnitudini submisit. Quare non immerito ejus partem facio, quod nostras conscientias ejus Legi subjicimus. Fiducia est, ex virtutum ejus recognitione, acquiescendi in eo securitas: quum in eo sapientiam, justitiam, potentiam, veritatem, bonitatem omnem reponentes, sola ejus communicatione nos beatos existimamus. Invocatio, sit mentis nostræ, quoties urget illa necessitas, in ejus fidem atque opem receptus, tanquam ad unicum præsidium. Gratiarum actio, est gratitudo, qua laus bonorum omnium illi tribuitur. Horum, ut nihil patitur Dominus alio derivari, ita omnia sibi in solidum exhiberi mandat. Neque enim satis fuerit ab alieno abstinere deo, nisi in hoc ipso te contineas: quod nefarii quidam contemptores solent, quibus summum compendium est, religiones omnes ludibrio habere. Atqui præcedat oportet vera religio, qua in Deum viventem animi referantur: cujus cognitione imbuti, ad suscipiendam, timendam, colendam ipsius majestatem, ad amplexandam bonorum ejus communicationem, ad opem ubique requirendam, ad recognoscendam laudisque confessione celebrandam operum magnificentiam, in omnibus vitæ actionibus, tanquam ad unicum scopum aspirent. tum caveatur prava superstitio; qua animi à vero Deo deflexi, huc atque illuc, ceu in varios deducuntur deos. Proinde, si uno Deo simus contenti, memoria repetamus, quod ante dictum est, procul abigendos esse fictitios omnes deos, nec lacerandum esse cultum, quem unus ille sibi vendicat. Quia ne tantillum quidem ex ejus gloria delibare fas est: quin apud ipsum, quæcunque ei propria sunt, resideant. Particula quæ sequitur, *Coram facie mea*, indignitatem auget: quod Deus ad zelotypiam provocatur, quoties figmenta nostra substituimus in ejus locum: quemadmodum, si impudica mulier, producto palam ante oculos mariti adultero, ejus animum magis ureret. Quum ergo præsenti sua virtute & gratia testatum faceret Deus, se populum quem elegerat, respicere; quo magis à scelere defectionis deterreat, non posse novos deos asscisci admonet, quin testis sit ac spectator sacrilegii. Huic enim audaciæ plurimum impietatis accrescit, quod in suis transfugiis Dei oculos ludificari se posse judicat. Ex adverso reclamat Dominus, quicquid struimus, quicquid molimur, quicquid fabricamus, in conspectum suum venire. Pura sit ergo conscientia vel ab occultissimis apostasiæ cogitationibus, si religionem nostram approbare Domino libet. Siquidem integram & incorruptam divinitatis suæ gloriam non externa modo confessione requirit, sed in oculis suis, qui abditissimas cordium latebras intuentur.

Primi præcepti explicatio. Finis ejusdem.

Quid sit habere Deum, & habere Deos alienos. Deo debetur adoratio.

Fiducia.

Invocatio.

Gratiarum actio: quæ virtutes hoc præcepto commendantur.

Item vera religio.

Prohibetur autem superstitio, polytheia, atheismus.

Quid significent hæc verba, Coram facie mea.

PRÆCEPTUM
SECUNDUM.

Non facies tibi sculptile, neque similitudinem ullam eorum, quæ in cælo sunt sursum, vel in terra deorsum, vel in aquis quæ sub terra sunt. Non adorabis, neque coles.

17. Quemadmodum proximo mandato Deum se unum esse pronunciavit, præter quem nulli alii dii cogitandi aut habendi sint: ita qualis sit, & quo cultus genere honorandus, apertius etiamnum edicit: ne quid sibi carnale affingere audeamus. Finis ergo præcepti est, quod superstitiosis ritibus legitimum sui cultum non vult profanari. Quare in summa, nos à carnalibus observatiunculis, quas stolida mens nostra, ubi Deum pro sua crassitie concepit, comminisci solet, in totum revocat & abstrahit: ac proinde ad legitimum sui cultum, hoc est, spiritualem & à se institutum, format. Quod autem est in hac transgressione crassissimum vitium notat: idololatriam externam. Ac duæ quidem sunt mandati partes: prior licentiam nostram coërcet, ne Deum, qui incomprehensibilis est, sub sensus nostros subjicere, aut ulla specie repræsentare audeamus. Secunda vetat, ne imagines ullas adoremus religionis causa. Porro formas omnes breviter enumerat, quibus solebat à profanis & superstitiosis gentibus figurari. Per ea quæ in cælo sunt, solem, lunam, aliasque stellas, & fortasse aves intelligit. quemadmodum Deuteronomii quarto exprimens suam mentem, tam aves, quam astra nominat. Quod non annotassem, nisi quosdam viderem ad Angelos imperite referre. Itaque reliqua membra, quia per se nota sunt, prætermitto. ac jam lib. 1. satis aperte docuimus, quascunque excogitat homo visibiles Dei formas, pugnare ex diametro cum ejus natura: ideoque, simulac in medium prodeunt idola, corrumpi veram religionem & adulterari.

Secundi præcepti explicatio.

Finis.

Summa.

Partes duæ.

Formarum vetitarum brevis enumeratio.

Deut. 4. vers. 15.

cap. 11. & 12.

18. Quæ additur sanctio non parum ad excutiendam socordiam valere debet. Minatur

Cur hæc sanctio addatur.

* vel fortem. nam hoc Dei nomen à fortitudine ductum est.

*Se Jehovam esse, *Deum nostrum, Deum æmulatorem, qui visitet iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, in iis qui oderunt nomen suum: faciat autem misericordiam in millia iis, qui diligunt se, ac præcepta sua servant.*

Dominum quatuor elogiis ornatum inducit, ut nos excitet. *Fortis vocatur.* *Æmulator.* *Vindex.*

Hoc vero perinde est, acsi diceret se solum esse, in quo hærere debeamus. Eo ut nos inducat, potentiam suam prædicat, quæ se impune contemni vel elevari non patiatur. Ponitur hic quidem nomen EL, quod Deum significat: sed quia à fortitudine ducitur, quo sensum melius exprimerem, hoc quoque reddere non dubitavi, vel contextui inserere. Deinde æmulatorem se vocat, qui consortem ferre nequeat. Tertio, vindicem se futurum asserit suæ majestatis ac gloriæ, siqui eam ad creaturas aut sculptilia transferant: neque id brevi aut simplici vindicta, sed quæ in filios, nepotes & pronepotes se protendat, qui scilicet paternæ impietatis imitatores erunt. Quemadmodum perpetuam quoque in longam posteritatem iis misericordiam ac benignitatem suam exhibet, qui se diligunt, ac Legem suam custodiunt. Personam mariti erga nos induere, usitatissimum est Deo. siquidem conjunctio, qua nos sibi devincit, dum in Ecclesiæ sinum recipit, sacri cujusdam conjugii instar habet, quod mutua fide stare oportet. Ipse, ut omnibus fidelis ac veracis mariti officiis defungitur, ita vicissim à nobis stipulatur amorem ac castitatem conjugalem: hoc est, ne animas nostras Satanæ, libidini, fœdisque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Unde, quum Judæorum apostasiam corripit, eos projecta pudicitia adulteriis inquinatos conqueritur. Ergo, ut maritus, quo sanctior est ac castior, eo gravius accenditur, si uxoris animum ad rivalem inclinare videt: ita Dominus, qui nos sibi in veritate desponsavit, ardentissimam zelotypiam suam esse testatur, quoties (neglecta sancti sui conjugii puritate) scelestis libidinibus conspurcamur, tum vero præsertim, dum numinis sui cultum, quem maxime illibatum esse decuerat, alio derivamus, vel inficimus aliqua superstitione. Quandoquidem hoc modo non tantum violamus datam in conjugio fidem, sed ipsum nuptialem thorum, inductis adulteris, polluimus.

Misericors. *Cur Æmulator dicatur.* 2 Cor. 11. vers. 2. Eph. 5: 30. Jesa. 62: 5. Ose. 2: 19. Jer. 3: 12. Ose. 2: 2. *Ratio, à simili.*

Comminationis addita explicatio.

19. In comminatione videndum est, quid sibi velit, quum se visitaturum edicit iniquitatem patrum in filios, ad tertiam & quartam generationem. Nam præterquam quod à divinæ justitiæ æquitate alienum est, pœnam alieni delicti ab insonte expetere, Deus ipse quoque hoc se non commissurum affirmat, ut filius portet iniquitatem patris. Atqui sententia tamen hæc non semel repetitur, de pœnis avitorum scelerum in futuras generationes prorogandis. sic enim sæpius alloquitur eum Moses, *Jehovah, Jehovah, qui reddis iniquitatem patrum filiis in tertiam & quartam generationem.* Jeremias similiter, *Qui facis misericordiam in millibus, qui reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum post eos.* Nonnulli, dum in solvendo hoc nodo ægre desudant, de pœnis duntaxat temporariis putant intelligendum: quas si filii sustinent pro parentum delictis, non est absurdum: quando sæpe in salutem infliguntur. Quod verum quidem est. nam Ezechiæ denunciabat Jesaias, filios ejus regno spoliandos, & in exilium deportandos, ob peccatum ab eo perpetratum. Domus Pharaonis & Abimelec ob læsum Abrahamum affliguntur, &c. sed quum id ad quæstionis hujus solutionem affertur, effugium est magis, quam vera interpretatio. Graviorem enim ultionem edicit hic & similibus locis, quam ut intra vitæ præsentis terminos limitetur. Sic igitur accipiendum est,

Ezech. 18. vers. 20. *Prioris partis de visitatione iniquitatis patrum in filios.* Num. 14. vers. 8. Jer. 22: 8. *Interpretatio à scopo recedens.* Jesa. 39: 7. Genes. 12. vers. 17. & 20: 3. *Ejusdem dilutio, & genuinus*

quod justa Domini maledictio non modo in caput impii, sed in totam quoque familiam incumbat. Ubi incubuit, quid expectari potest, nisi ut pater, Spiritu Dei destitutus, flagitiosissime vivat? filius ob patris nequitiam similiter à Domino derelictus, eandem exitii sequatur viam? Nepos demum & pronepos, hominum detestabilium execrabile semen, præcipites post eos ruant?

comminationis sensus.

20. Primum inspiciamus, an talis vindicta divinam justitiam dedeceat. Si universa hominum natura est damnabilis, quos Dominus gratiæ suæ communicatione non dignatur, iis paratum scimus esse interitum: nihilominus propria iniquitate, non iniquo Dei odio intereunt. Nec ulla relinquitur expostulatio, cur non aliorum exemplo Dei gratia in salutem adjuventur. Quum ergo hæc impiis & flagitiosis irrogatur ob scelera punitio, ut Dei gratia in multas generationes domus eorum priventur: quis ob justissimam hanc vindictam Deo criminationem intendat? At Dominus contra pronunciat, pœnam peccati paterni in filium non transituram. Observa quid illic agatur: Israëlitæ, quum diu & assidue multis calamitatibus vexarentur, proverbium jactare cœperant, Patres suos comedisse uvam acerbam, unde dentes filiorum obstupescerent: quo significabant, admissa fuisse à parentibus peccata, quorum pœnas ipsi, justi alioqui & immerentes, penderent; implacabili magis Dei iracundia, quam moderata severitate. Iis denunciat Propheta, non ita esse: quia ob propria flagitia plectantur: neque Dei justitiæ convenire, ut filius justus ob scelesti patris nequitiam supplicium luat. quod neque in præsenti sanctione habetur. Nam si visitatio, de qua nunc sermo est, adimpletur, quum ab impiorum familia gratiam, lumen suæ veritatis, reliqua salutis adjumenta aufert Dominus: eo ipso, quod excæcati & derelicti ab ipso filii parentum vestigiis insistunt, maledictiones ob paterna scelera sustinent. Quod vero & temporariis miseriis subjiciuntur, & æterno demum exitio, ita justo Dei judicio non ob aliena peccata, sed ob iniquitatem propriam puniuntur.

An visitatio iniquitatis patrum in filios divinam justitiam dedeceat. *Locorum in speciem pugnantium conciliatio.* Ezech. 18. vers. 20.

21. Altera ex parte offertur promissio de propaganda in mille generationes Dei misericordia: quæ etiam frequenter in Scriptura occurrit, & in solenni Ecclesiæ fœdere inseritur, *Ero Deus tuus, & seminis tui post te.* Quod respiciens Salomon, scribit filios justorum post mortem eorum beatos fore: non tantum sanctæ educationis ratione (quæ & ipsa certe momentum non minimum habet) sed ob istam in fœdere promissam benedictionem, quod Dei gratia in familiis piorum æterna resideat. Eximia hinc fidelibus consolatio, ingens impiis terror: nam si post mortem quoque memoria, tum justitiæ, tum iniquitatis tantum apud Deum valet, ut maledictio hujus, & illius benedictio in posteritatem redundet, multo magis in ipsis auctorum capitibus residebit. Cæterum nihil obstat, quod impiorum soboles interdum ad bonam frugem se recipit, fidelium soboles degenerat: quia non perpetuam hic regulam figere voluit Legislator, quæ suæ lectioni derogaret. Nam ad consolationem justi ac terrorem peccatoris sufficit non esse vanam ipsam aut inefficacem sanctionem, tametsi non semper locum habeat. Quemadmodum enim, quæ paucis sceleratis infliguntur temporales pœnæ, testimonia sunt divinæ adversus peccata iræ, & futuri olim in omnes peccatores judicii, tametsi multi impune usque ad vitæ finem evadant: ita quum exemplum unum edit Dominus istius benedictionis, ut filium in patris gratiam misericordia & benignitate sua prosequatur, documentum præbet constantis & perpetuæ in suos cultores gratiæ: quum patris iniquitatem semel in filio persequitur, docet quale reprobos omnes judicium ob scelera propria maneat. quam certitudi-

Posterioris partis, de misericordia Dei in mille generationes propaganda, expositio. Gen. 17: 7. Prov. 20: 7. *Ejus promissionis usus.* *Exceptionis reipsa & frequenter admodum occurrentis consideratio.*

Amplitudo hujus beneficii. nem potissimum hic spectavit. Obiter etiam misericordiæ suæ amplitudinem nobis commendat, quam in mille generationes extendit, quum quatuor duntaxat generationes assignarit vindictæ.

PRÆCEPTUM
TERTIUM.

Non usurpabis nomen JEHOVÆ *Dei tui in vanum.*

Tertii præcepti expositio, finis & summa. 22. Finis præcepti est, Quod nominis sui majestatem vult nobis esse sacrosanctam. Summa igitur erit, ne ipsam contemptim & irreverenter habendo profanemus. Cui interdicto cohæret ex ordine præceptum, ut eam religiosa veneratione prosequi *Partes tres.* nobis studio & curæ sit. Itaque sic animis & linguis comparatos esse nos decet, ut nihil de ipso Deo, ejusque mysteriis, aut cogitemus, aut loquamur, nisi reverenter & multa cum sobrietate: ut in æstimandis ejus operibus nihil nisi erga ipsum honorificum sapiamus. Hæc, inquam, tria observare non *Prima.* oscitanter convenit, ut quicquid mens de ipso concipit, quicquid lingua profatur, ipsius excellentiam resipiat, & sacræ nominis ejus sublimitati respondeat: denique ad extollendam ejus magnificentiam aptum sit. Sancto ejus verbo & adorandis mysteriis *Altera.* ne temere præpostereque abutamur, vel ad ambitionem, vel ad avaritiam, vel ad ludicra nostra: sed prout impressam gerunt nominis ejus dignitatem, suum inter nos honorem ac pretium semper habeant. Postremo, ejus operibus ne obloquamur, aut *Tertia.* detrectemus, quemadmodum illi contumeliose solent obstrepere miseri homines: sed quicquid ab ipso memoramus factum, cum sapientiæ, justitiæ, bonitatis elogiis prædicemus. Id est nomen Dei sanctificare. ubi secus fit, vano pravoque abusu polluitur: quia rapitur extra legitimum usum, cui soli consecratum erat: atque ut nihil aliud, sua tamen dignitate exutum, contemptibile paulatim redditur. Quod si in hac temeraria usurpandi importune divini nominis facilitate tantum est mali: multo plus in eo, si in nefarios usus conferatur, ut qui ipsum necromantiæ superstitionibus, diris devotionibus, illicitis exorcismis, aliisque impiis incantationibus servire faciunt. Juramentum autem in mandato potissimum assumitur, in quo perversus divini nominis abusus maxime est detestabilis: quo inde melius absterreamur ab omni in universum ejus profanatione. Hic autem de cultu Dei præcipi, & reverentia nominis ejus, non autem de æquitate, quæ inter homines colenda est, inde patet, quod deinde in secunda tabula perjurium & falsum testimonium damnabit, quo læditur humana societas, supervacua autem esset repetitio, si hoc præceptum tractaret de officio charitatis. Jam, ipsa quoque distinctio hoc postulat, quia non frustra Deus (ut dictum est) duas Legi suæ tabulas attribuit. Unde colligitur hoc jus suum sibi vendicare, ac tueri nominis sui sanctitatem, non autem docere quid homines hominibus debeant.

Usurpare nomen Dei in vanum, quid.

Species hujus usurpationis.

Inter alias, juramentum.

Distinctio hujus præcepti à nono.

Juramenti definitio. 23. Primo loco habendum est, quid sit juramentum. Est autem Dei attestatio ad veritatem sermonis nostri confirmandam. Quæ enim manifesta in Deum probra continent execrationes, indignæ sunt *Est divini cultus species.* quæ inter juramenta censeantur. Ejusmodi attestationem, ubi rite peragitur, speciem esse cultus divini ostenditur multis locis Scripturæ. ut quum Je-
Jes. 19: 18. saias de Assyriis & Ægyptiis in fœderis societatem cum Israële vocandis vaticinatur, *Loquentur*, inquit, *lingua Chanaan, & in nomine Domini jurabunt.* hoc est, Jurando per nomen Domini, confessionem religionis edent. Item, quum de propagando ejus
Jes. 65: 16. regno loquitur, *Quicunque benedicet sibi, in Deo fidelium benedicet: & qui jurabit in terra, jurabit in Deo vero.* Jeremias, *Si eruditi*, inquit, *docuerint jurare* Jer. 10: 16.
populum in nomine meo, sicut docuerunt jurare per Baal, ædificabuntur in medio domus meæ. Et merito nomen Domini in testimonium invocando, nostram in ipsum religionem dicimur testari. Sic enim ipsum *Ratio.* æternam esse & immutabilem veritatem confitemur: quem appellamus non modo, tanquam præ aliis idoneum veritatis testem, sed etiam ceu ejus assertorem unicum, qui abscondita in lucem proferre queat: deinde, ut cordium cognitorem. Ubi enim desunt hominum testimonia, ad Deum testem refugimus: ac præsertim ubi asserendum est, quod in conscientia latet. Qua ratione amare succenset iis Dominus, qui per alienos deos dejerant: atque id jurisjurandi genus, argumentum manifestæ defectionis interpretatur, *Filii tui dereliquerunt me, &* Jer. 5: 7.
jurant in iis, qui non sunt dii. Et sceleris hujus gravitatem, pœnarum comminatione declarat, *Disperdam eos, qui jurant per nomen Domini, & jurant per Melchon.* Soph. 1. vers. 5.

Hic vero multipliciter peccatur. 24. Jam ubi intelligimus, sacramentis nostris Dominum inesse velle nominis sui cultum: eo major adhibenda diligentia, ne pro cultu, vel contumeliam, vel contemptum & vilitatem contineant. Contumelia est non levis, si per ipsum pejeratur: unde & profanatio appellatur in Lege. Quid enim Lev. 19: 12.
restat Domino, ubi sua veritate fuerit spoliatus? jam Deus esse desinet. Sed enim spoliatur certe, dum falsi suffragator & approbator constituitur. Quare Josuah, dum Achan ad confessionem veri adigere vult, *Fili mi*, ait, *da gloriam Domino Israël*: innuens scil. Dominum gravissime inhonorari, si per eum pejeratur. Neque mirum: non enim stat per nos, quin mendacium sacro ejus nomini quodammodo inuratur. Quam loquutionem usitatam inter Judæos fuisse, quoties ad sacramentum dicendum quispiam vocaretur, constat ex simili obtestatione, qua utuntur in Euangelio Joannis Pharisæi. Ad hanc cautionem nos instituunt formulæ, quæ in Scripturis usurpantur, *Vivit Dominus: Hæc faciat mihi Dominus, & hæc addat: Testis sit Deus in animam meam:* quæ insinuant Deum advocare nos non posse orationis nostræ testem, quin perjurii ultorem nobis imprecemur, si fallimus.

1. Si Dominum ipsum attestantes, vel pejeremus, atque ita contumeliam ipsi inferamus.

Jos. 7: 19.

Joan. 9: 24. 1 Sam. 14. vers. 45. 2 Reg. 6. vers. 31. 2 Cor. 1. vers. 23.

2. Vel si juramentis inanibus eum appellantes, vilem quodammodo & contemptibilem reddamus. 25. Vile & vulgare redditur Dei nomen, quum veris quidem, sed supervacuis juramentis adhibetur: siquidem accipitur hic quoque in vanum. Quare non satis fuerit à perjurio abstinere, ni simul meminerimus, jusjurandum non libidinis, aut voluptatis, sed necessitatis causa permissum & institutum, ideoque extra licitum illius usum egredi, qui rebus non necessariis accommodat. Porro non alia prætendi necessitas potest, quam ubi vel religioni, vel charitati est serviendum. Qua in re nimis licentiose hodie delinquitur: eoque intolerabilius, quod assuetudine ipsa pro delicto imputari desiit: quod certe apud Dei tribunal non parvo æstimatur. Passim enim promiscue temeratur Dei nomen in nugacibus colloquiis: nec male fieri putatur, quia in tantæ improbitatis possessionem longa & impunita audacia ventum est. Manet tamen ratum Domini mandatum: manet firma sanctio: & effectum olim suum obtinebit, qua peculiaris quædam vindicta in eos edicitur, qui frustra nomen ipsius usurparint. Peccatur & alia in parte, quod in Dei locum sanctos ejus servos in juramentis substituimus, manifesta impietate: quia sic divinitatis gloriam ad eos traducimus. Neque enim abs re est, quod speciali mandato præcipit Dominus jurare per nomen suum: speciali interdicto prohibuit, ne per alienos deos jurantes audiamur. Et Apostolus idem liquide testatur, quum scribit homines in juramentis superiorem seipsis appellare: Deum, quia sua gloria majorem non habebat, per seipsum jurasse.

Juramentum quando & quomodo adhibendum.

3. Si Dei servos in ejus locum jurando substituamus.

Exod. 23. vers. 13. Deut. 6: 13. & 10: 20. Heb. 6: 13.

I 26. Hac

Anabaptistæ omnia juramenta damnantes refelluntur.

I. Auctoritate Christi, qui Patri adversarius esse nequit.

Matth. 5. vers. 34, 37. Exod. 22. vers. 11. Joan. 10. vers. 30. ibid. v. 18. Joan. 7:16.

26. Hac jurisjurandi moderatione Anabaptistæ non contenti, omnia sine exceptione execrantur: quoniam Christi generale sit interdictum, *Ego dico vobis, ne juretis omnino: sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod ultra est, à malo est.* Sed hoc modo inconsiderate in Christum impingunt: dum illum faciunt Patri adversarium, & qui ad decreta ejus abroganda in terram descenderit. Siquidem Deus æternus in Lege non modo juramentum, ceu rem legitimam, permittit: (quod ipsum abunde foret) sed in necessitate imperat. Christus autem se asserit unum esse cum Patre, se non aliud afferre quam quod Pater mandaverit, doctrinam suam non esse à seipso, &c. Quid ergo? Deumne sibi contrarium facient, qui quod semel in moribus præcipiendo approbarit, postea prohibeat ac damnet? Sed quia in verbis Christi nonnihil est difficultatis, ea paulisper expendamus. Hic autem nunquam verum assequemur, nisi oculos intendamus in Christi scopum, & ad id, quod illic agit, animum advertamus.

Interpretatione loci, quem Anabaptistæ pervertunt.

Illi non est institutum, Legem aut laxare, aut restringere, sed ad veram ac germanam intelligentiam reducere, quæ falsis Scribarum & Pharisæorum commentis valde depravata fuerat. Id si tenemus, non putabimus Christum damnasse in totum juramenta: sed ea tantum quæ Legis regulam transgrediuntur. Ex ipsis constat, populum nihil tunc cavere solitum præter perjuria, quum non iis solis, sed inanibus quoque ac supervacuis juramentis Lex interdicat. Dominus ergo, certissimus Legis interpres, non modo pejerare, sed etiam jurare, malum esse admonet. Quomodo jurare? nempe, in vanum. Quæ autem in Lege commendantur juramenta, salva & libera relinquit.

Instantia eorundem solutio.

Videntur sibi validius pugnare, quum mordicus arripiunt particulam *Omnino*: quæ tamen non ad jurandi verbum refertur, sed ad subjectas sacramentorum formulas. Nam & ista erat erroris portio, quod dum per cælum & terram dejerabant, Dei nomen se non putabant attingere. Ergo post præcipuum prævaricationis caput, omnia etiam subterfugia Dominus illis præcidit: ne se opinentur evasisse, si suppresso Dei nomine cælum & terram appellarint. Nam hic quoque obiter notandum, quamvis non exprimatur nomen Dei, homines tamen obliquis formis per ipsum jurare: quemadmodum, si per lumen vitale, per panem, quo vescuntur, per Baptismum suum, aut alia divinæ erga se liberalitatis pignora quælibet jurent.

Christi scopus.

Neque vero Christus eo loco per cælum & terram & Hierosolymam jurare vetans, superstitionem corrigit, ut falso quidem putant: sed eorum potius sophisticam argutiam refellit, qui pro nihilo ducebant indirecta juramenta futiliter jactare, quasi sacro Dei nomini parcerent, quod tamen insculptum est singulis ejus beneficiis. Alia est ratio, ubi vel mortalis quispiam, vel mortuus, vel Angelus in locum Dei substituitur: sicuti apud profanas gentes excogitavit adulatio, putidam illam formam, per vitam aut genium Regis: quia tunc falsa apotheosis unius Dei gloriam obscurat & minuit.

Cur omnino juramenta Christus prohibeat hoc loco.

Verum, ubi nihil aliud est propositum, quam ex sacro Dei nomine petere dictorum confirmationem, quamvis id oblique fiat, in frivolis omnibus juramentis læditur ejus majestas. Licentiam hanc vano prætextu spoliat Christus, omnino jurare prohibens.

Jac. 5: 12.

Eodem & Jacobus tendit, illa Christi verba, quæ citavi, usurpans: quia semper in mundo grassata est illa temeritas, quæ tamen profanatio est nominis Dei. Nam si ad substantiam referas particulam *Omnino*, acsi nulla exceptione illicitum esset quodvis jusjurandum, quorsum explicatio, quæ mox additur, *Neque per cælum, neque per terram*, &c. Quibus satis patet, cavillis occurri, unde levari suum vitium Judæi putabant.

3. Exemplo Christi &

Pauli Apostoli sæpissime apud Euangelistas.

27. Itaque sanis judiciis ambiguum jam esse nequit, Dominum illic juramenta modo ea improbasse, quæ per Legem vetita essent. Nam & ipse, qui perfectionis, quam docebat, exemplar in vita exhibuit, non abhorruit à juramentis quoties res requirebat: & discipuli, quos magistro suo per omnia paruisse non dubitamus, idem exemplum sequuti sunt. Quis audeat dicere juraturum fuisse Paulum, si jusjurandum prorsus interdictum fuisset? Atqui ubi res ita tulit, sine ullo scrupulo jurat, etiam addita interdum imprecatione.

Rom. 1: 9. 2 Cor. 1. vers. 23.

Juramenta publica probant nonnulli, privata autem minime.

Nondum tamen finita est quæstio: quando nonnulli sola ab hoc interdicto publica juramenta eximi arbitrantur: qualia sunt, quæ deferente exigenteque magistratu præstamus: qualia etiam in sanciendis fœderibus usurpare principes solent: vel populus, quum in nomen principis jurat: vel miles, quum sacramento militiæ adigitur: & quæ sunt hujusmodi. In hunc quoque ordinem (& jure) referunt, quæ extant apud Paulum, ad asserendam Euangelii dignitatem: quando Apostoli in sua functione privati homines non sunt, sed publici Dei ministri. Et sane non inficior illa esse tutissima; quod solidioribus Scripturæ testimoniis defenduntur. Jubetur magistratus in re dubia adigere testem ad juramentum, ille vicissim juramento respondere. & Apostolus ait humanas controversias hoc remedio expediri.

Hebr. 6 vers. 16.

In hoc præcepto habet uterque solidam officii sui approbationem. Quin etiam apud veteres Ethnicos observare licet, publicum & solenne jusjurandum in magna religione habitum fuisse: vulgaria, quæ promiscue faciebant, aut pro nihilo, aut non ita magno fuisse reputata, perinde ac Dei numen in his non intercedere putarent.

Sed privata etiam licita esse, tum ratione, tum exemplis ostenditur, adhibitis cancellis, quos Dei verbum præscribit.

Verum privata juramenta, quæ sobrie, sancte, reverenter necessariis rebus adhibentur, damnare nimis periculosum fuerit: quæ ipsa & ratione & exemplis fulciuntur. Nam, si privatis in re gravi & seria Deum inter se judicem appellare licet, multo magis testem. Insimulabit te frater tuus perfidiæ: purgare te studebis, ex charitatis officio: ille nulla ratione satisfieri sibi patietur. Si in discrimen fama tua ob illius obstinatam malignitatem veniat, sine offensa ad Dei judicium provocabis, ut tuam innocentiam tempore manifestet. Minus est testem advocare, si verba expenduntur. Non video igitur, cur hic illicitam asseramus attestationem. Neque desunt plurima exempla.

Genes. 21. vers. 24. & 26: 31. Genes. 31. vers. 53. Ruth. 2:13. 1 Reg. 18. vers. 10.

Si Abraham & Isaac sacramentum cum Abimelech publico nomine prætexitur; at certe Jacob & Laban privati erant, qui mutuo juramento fœdus inter se sanciunt. Privatus erat Boos, qui promissum conjugium Ruth eodem modo confirmavit. Privatus erat Abdias, vir justus & timens Dei, qui juramento asseverat, quod Eliæ vult persuadere.

Regula in juramentis sequenda.

Nullam itaque meliorem regulam habeo, nisi ut juramenta sic moderemur, ne temeraria sint, ne promiscua, ne libidinosa, ne frivola: sed justæ necessitati serviant, ubi scil. vel Domini gloria vindicanda, vel promovenda fratris ædificatio. quo Legis mandatum spectat.

PRÆCEPTUM
QUARTUM.

Recordare diem Sabbathi, ut sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo autem die Sabbathum JEHOVÆ *Dei tui est. Non facies ullum opus in eo, &c.*

Quarti præcepti expositio & finis.

28. Finis præcepti est, ut propriis affectibus & operibus emortui, regnum Dei meditemur, atque ad eam meditationem institutis ab ipso rationibus exerceamur. Verum, quoniam habet peculiarem & divisam à reliquis considerationem, paulo diversam interpretationis seriem requirit. Umbratile veteres nuncupare solent, quod externam diei observationem

vationem contineat, quæ in Christi adventu cum reliquis figuris abolita fuerit. quod vere quidem ab illis dicitur: sed dimidia tantum ex parte rem attingunt.

Causæ tres.

Quare altius repetenda est expositio: & dispiciendæ tres causæ, quibus constare hoc mandatum observasse mihi videor.

Prima.

Voluit enim cælestis Legislator sub diei septimi quiete, populo Israël spiritualem requiem figurare, qua à propriis operibus feriari debent fideles, ut Deum in se operari sinant.

Altera.

Deinde statum diem esse voluit, quo ad Legem audiendam & ceremonias peragendas convenirent, vel saltem quem operum suorum meditationi peculiariter darent: ut hac recordatione ad pietatem exercerentur.

Tertia.

Tertio, servis, & iis, qui sub aliorum degerent imperio, quietis diem indulgendum censuit, quo aliquam haberent à labore remissionem.

Primæ causæ explicatio. Spiritualis quietis adumbratio primarium locum in hoc præcepto tenet.

29. Illam tamen spiritualis quietis adumbrationem primarium in Sabbatho locum tenuisse, multifariam docemur. Nullius fere siquidem præcepti obedientiam severius Dominus exigit. Quum subversam omnem religionem vult apud Prophetas significare, polluta, violata, non custodita, non sanctificata sua Sabbatha conqueritur: quasi, omisso hoc obsequio, nihil amplius restaret in quo posset honorari. Ejus observantiam eximiis encomiis prosequitur: unde & fideles, inter alia oracula, Sabbathi revelationem mirifice æstimabant. Sic enim loquuntur Levitæ apud Nehemiam, in solenni congregatione, *Ostendisti patribus nostris Sabbathum tuum sanctum, mandata & ceremonias & Legem dedisti eis per manum Mosis.* Vides, ut singulari dignatione habeatur inter præcepta omnia Legis. Quæ omnia pertinent ad commendandam mysterii dignitatem, quod à Mose & Ezechiele pulcherrime exprimitur.

Num. 13. vers. 22. Eze. 20: 12. & 22: 8. & 23: 38. Jerem. 17. vers. 21. 22. & 27. Jesa. 56: 2 Nehem. 9. vers. 14.

Exod. 13. vers. 31, 35.

Sic habes in Exodo, *Videte, ut Sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos, in generationibus vestris: ut sciatis quod ego sum Dominus, qui sanctifico vos. Custodite Sabbathum: sanctum est enim vobis. Custodiant filii Israël Sabbathum, & celebrent illud in generationibus suis. pactum est sempiternum inter me & filios Israël, signumque perpetuum.*

Quod indicat Deum esse nostrum sanctificatorem.

Eze. 20: 12.

Fusius etiamnum Ezechiel: cujus tamen summa huc redit, esse in signum, quo Israël cognosceret, Deum esse suum sanctificatorem. Si sanctificatio nostra proprie voluntatis mortificatione constat, jam se profert aptissima signi externi cum re ipsa interiori analogia.

Unde sequitur, feriandum nobis esse ne Deum in nobis operantem impediamus.

Quiescendum omnino est, ut Deus in nobis operetur: cedendum voluntate nostra, resignandum cor, abdicandæ cunctæ carnis cupiditates. Denique feriandum est ab omnibus proprii ingenii muniis, ut Deum habentes in nobis operantem, in ipso acquiescamus, quemadmodum Apostolus quoque docet.

Heb. 3: 13. & 4: 9.

30. Perpetuam istam cessationem Judæis repræsentabat unius diei ex septenis observatio: quæ ut majori religione coleretur, eam exemplo suo Dominus commendavit. Non enim ad excitandum hominis studium mediocriter valet, ut se ad Creatoris imitationem tendere noverit.

Siquis arcanam significationem in numero requirat, sensus præcepti eo respectu aperitur, Sabbathi perpetuitas, & in ultimo die perfectio.

Siquis arcanam aliquam in septenario numero significationem requirat, quando hic in Scriptura perfectionis est numerus, non sine causa delectus est ad notandam perpetuitatem. Cui & illud suffragatur, quod Moses in die, quo narrat requievisse Dominum ab operibus suis, finem describendæ dierum ac noctium successionis facit. Potest & altera probabilis afferri numeri notatio: quod scilicet designarit Dominus, nunquam absolutum fore Sabbathum, donec ventum ad ultimum diem fuerit. Nostram enim in illo beatam quietem hic inchoamus, in ea novos quotidie progressus facimus: sed quia assidua est adhuc cum carne militia, non prius consummabitur, quam implebitur illud Jesaiæ de continuanda neomenia cum neomenia, Sabbatho cum Sabbatho, nempe, quum erit Deus omnia in omnibus. Videri ergo possit Dominus per diem septimum populo suo delineasse futuram sui Sabbathi in ultimo die perfectionem: quo continenti Sabbathi meditatione ad hanc perfectionem tota vita aspiraret.

Jes. 66: 23. 1 Cor. 15. vers. 28.

Si simplicius accipias, parum interest, modo mysterium maneat, de perpetua nostrorum operum quiete: ita tamen, ut superstitiosa dierum observatio arceatur.

31. Siquis hanc numeri observationem, ceu nimis argutam fastidiat, nihil impedio, quominus simplicius accipiat: Dominum certum diem ordinasse, quo ad meditandam spiritualis quietis assiduitatem populus sub Legis pædagogia exerceretur. Septimum assignasse, vel quia sufficere providebat, vel ut proposita exempli sui similitudine, melius populum exstimularet: vel certe admoneret non alio spectare Sabbathum, nisi ut suo Creatori conformis redderetur. Parum enim interest: modo mysterium, quod præcipue delineatur, maneat, de perpetua nostrorum operum quiete. Ad quod contemplandum identidem revocabant Judæos Prophetæ: ne carnali cessatione defunctos se putarent. Præter allegatos jam locos sic habes apud Jesaiam, *Si averteris à Sabbatho pedem tuum, ut non facias voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaveris Sabbathum delicatum & sanctum Domini gloriosi: & glorificaveris eum dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem: tunc delectaberis super Domino,* &c.

Jes. 58: 13.

Ceremonia Christi adventu abrogata.

Cæterum non dubium, quin Domini Christi adventu, quod ceremoniale hic erat, abolitum fuerit. Ipse enim veritas est, cujus præsentia figuræ omnes evanescunt: corpus, cujus aspectu umbræ relinquuntur. Ipse, inquam, verum Sabbathi complementum. Per Baptismum illi consepulti, in consortium mortis ejus insiti sumus, ut resurrectionis participes, in novitate vitæ ambulemus. Ideo *Sabbathum umbram fuisse rei futuræ*, alibi scribit Apostolus: *corpus extra in Christo*, hoc est, solidam veritatis substantiam, quam illo loco bene explicavit. Ea non uno die contenta est, sed toto vitæ nostræ cursu, donec penitus nobismetipsis mortui, Dei vita impleamur. A Christianis ergo abesse debet superstitiosa dierum observatio.

Rom. 6: 4. Col. 2: 17.

Secundæ & tertiæ causæ explicatio, quæ duplicem habet respectum perpetuum.

32. Enimvero, quoniam duæ posteriores causæ veteribus umbris annumerari non debent, seculis omnibus peræque conveniunt: abrogato Sabbatho, inter nos tamen etiamnum locum istud habet, ut statis diebus ad audiendum verbum, ad mystici panis fractionem, ad publicas orationes conveniamus: deinde, ut servis & operariis sua detur à labore remissio. Utramque in Sabbathi præceptione curæ fuisse Domino, procul dubio est.

Confirmatio.

Prior abunde testimonii, vel in solo Judæorum usu, habet. Secundam signavit Moses in Deuteronomio, his verbis, *Ut requiescat servus tuus & ancilla tua, sicut & tu: memento quod & ipse servieris in Ægypto.* Item in Exodo, *Ut requiescat bos & asinus tuus: & respiret filius ancillæ tuæ.* Utrumque quis neget nobis perinde ac Judæis convenire? Conventus Ecclesiastici nobis Dei verbo præcipiuntur: & eorum necessitas, ipsa vitæ experientia, nota satis est. Nisi stati sint, & suos habeant constitutos dies, quomodo haberi possunt? Omnia decenter & ordine gerenda inter nos sunt ex Apostoli sententia. Tantum vero abest, quin decorum & ordo, nisi ista politia & moderatione, conservari possit, ut præsentissima impendeat Ecclesiæ perturbatio & ruina, si dissolvatur. Quod si eadem nobis necessitas incumbit, cujus in subsidium Judæis Dominus Sabbathum constituerat: nemo causetur nihil ad nos pertinere. Voluit enim providentissimus & indulgentissimus Pater noster, nostræ non minus, quam Judæorum necessitati prospicere.

Deut. 5: 14. Exod. 23. vers. 12. 1 Cor. 14. vers. 40.

De conventibus sacris.

Cur non quotidie, inquies, potius convenimus, ut ita tollatur dierum discretio? utinam illud quidem daretur: & sane digna erat spiritualis sapientia, cui quotidie decideretur particula aliqua temporis. Sed si à multorum infirmitate obtineri non potest, ut quotidiani conventus agantur: & charitatis ratio plus ab illis exigere non permittit: cur non pareamus rationi, quam nobis videmus Dei voluntate impositam?

[...]Paulo hic cogor eſſe longior, quod hodie ob [...]n Dominicum tumultuantur nonnulli inquieti ſpiritus: Plebem Chriſtianam quiritantur in Judaiſmo foveri, quia retinet aliquam dierum obſervationem. Ego autem reſpondeo, citra Judaiſmum dies iſtos à nobis obſervari: quia longo intervallo differimus in hac parte à Judæis. Non enim ut ceremoniam arctiſſima religione celebramus, qua putemus, myſterium ſpirituale figurari: ſed ſuſcipimus, ut remedium retinendo in Eccleſia ordini neceſſarium. Atqui Paulus docet, non eſſe in ejus obſervatione judicandos Chriſtianos: quia ſit umbra rei futuræ. Ideo timet ne inter Galatas fruſtra laborarit, quod adhuc dies obſervarent. Et ad Romanos aſſerit ſuperſtitioſum eſſe, ſiquis judicat inter diem & diem. At quis præter iſtos duntaxat furioſos, non videat de qua obſervatione intelligat Apoſtolus? Non enim in finem iſtum Politicum & Eccleſiaſticum ordinem reſpiciebant: ſed quum tanquam rerum ſpiritualium umbras retinerent, tantundem obſcurabant Chriſti gloriam & Euangelii lucem. A manuaris operibus non ideo feriabantur, quod eſſent à ſacris ſtudiis & meditationibus avocamenta: ſed religione quadam, quod feriando, myſteria olim commendata recolere ſe ſomniabant. In hanc, inquam, præpoſteram dierum diſcretionem invehitur Apoſtolus: non in legitimum delectum, qui ſocietatis Chriſtianæ paci ſerviat. Siquidem in Eccleſiis ab eo inſtitutis Sabbathum in hunc uſum retinebatur. Illum enim diem præſcribit Corinthiis, quo ſymbola ad ſublevandos Hieroſolymitanos fratres colligantur. Si timetur ſuperſtitio: plus erat periculi in Judaicis feriis, quam in Dominicis (quos nunc habent Chriſtiani) diebus. Nam quod ad evertendam ſuperſtitionem expediebat, ſublatus eſt Judæis religioſus dies: quod decoro, ordini, paci in Eccleſia retinendis neceſſarium erat, alter in eum uſum deſtinatus eſt.

[...] Plebem Chriſtianam ſic in Judaiſmo foveri quiritantur. — *Objectio.* Col. 2: 16. — Galat. 4. verſ. 10, 11. — Rom. 14: 5. — *Reſponſio.* — 1 Cor. 16. verſ. 2.

34. Quanquam non ſine delectu Dominicum, quem vocamus, diem veteres in locum Sabbathi ſubrogarunt. Nam quum veræ illius quietis, quam vetus Sabbathum adumbrabat, in reſurrectione Domini finis ſit ac complementum: ipſo die, qui umbris finem attulit, admonentur Chriſtiani, ne umbratili ceremoniæ inhæreant. Neque ſic tamen ſeptenarium numerum moror, ut ejus ſervituti Eccleſiam aſtringam: neque enim Eccleſias damnavero, quæ alios conventibus ſuis ſolennes dies habeant, modo à ſuperſtitione abſint. Quod erit, ſi ad ſolam obſervationem diſciplinæ & ordinis bene compoſiti referantur. Summa ſit: ut ſub figura Judæis tradebatur veritas, ita nobis ſine umbris commendatur: primum, ut perpetuum tota vita Sabbathiſmum meditemur à noſtris operibus, quo Dominus in nobis per ſuum Spiritum operetur: deinde, ut pia operum Dei recognitione privatim ſe quiſque, quoties vacat, diligenter exerceat: tum etiam, ut omnes ſimul legitimum Eccleſiæ ordinem, ad verbum audiendum, ad Sacramentorum adminiſtrationem, ad publicas orationes conſtitutum, obſervemus: tertio, ne nobis ſubditos inhumaniter premamus. Ita evaneſcunt nugæ pſeudoprophetarum, qui Judaica opinione populum ſuperioribus ſeculis imbuerunt, nihil aliud afferentes, niſi abrogatum eſſe, quod ceremoniale erat in hoc mandato (id vocant ſua lingua diei ſeptimæ taxationem) remanere autem quod morale eſt, nempe unius diei obſervationem in hebdomade. Atqui id nihil aliud eſt, quam in Judæorum contumeliam diem mutare, diei ſanctitatem animo eandem retinere: ſiquidem manet nobis etiamnum par myſterii in diebus ſignificatio, quæ apud Judæos locum habebat. Et ſane videmus, quid tali doctrina profecerint. qui enim eorum conſtitutionibus hærent, craſſa carnalique Sabbathiſmi ſuperſtitione Judæos ter ſuperant: ut nihilo minus hodie ipſis conveniant objurgationes quæ apud Jeſaiam leguntur, quam iis, quos ſua ætate Propheta increpabat. Cæterum generalis doctrina præcipue tenenda eſt: ne religio inter nos vel concidat vel langueſcat, diligenter colendos eſſe ſacros cœtus, & externis ſubſidiis, quæ ad fovendum Dei cultum valeant, operam dandam eſſe.

Ratio hujus inſtituti. — *A quo tamen abeſſe debet ſuperſtitioſa neceſſitas.* — *Summa præcepti.* — de hac libertate vide Socrat. hiſt. trip. lib. 9. c. 38. — Jeſa. 1. & 58: 13.

PRÆCEPTUM QUINTUM.

Honora patrem tuum & matrem, ut ſis longævus ſuper terram, quam JEHOVA *Deus tuus daturus eſt tibi.*

35. Finis eſt, Quoniam Domino Deo ſuæ diſpoſitionis conſervatio cordi eſt, ordinatos ab ipſo eminentiæ gradus oportere nobis eſſe inviolabiles. Summa igitur erit, ut quos nobis præfecit Dominus, eos ſuſpiciamus, eoſque & honore & obedientia & gratitudine proſequamur. Unde ſequitur interdictum, nequid eorum dignitati, vel contemptu, vel contumacia, vel ingratitudine derogemus. Sic enim late patet vocabulum honoris in Scriptura: ut quum dicit Apoſtolus, Presbyteros, qui bene præſunt, duplici honore dignos eſſe, non modo reverentiam iis deberi intelligit, ſed quam miniſterium eorum remunerationem meretur. Quoniam autem hoc de ſubjectione præceptum cum humani ingenii pravitate valde pugnat (quod, ut eſt celſitudinis appetentia turgidum, ægre ſe ſubjici ſuſtinet) quæ naturâ maxime amabilis eſt ac minime invidioſa ſuperioritas, in exemplar propoſita eſt: quia facilius animos noſtros emollire & inflectere ad ſubmiſſionis conſuetudinem poterat. Ad omnem ergo legitimam ſubjectionem ab ea, quæ facillima eſt toleratu, nos paulatim aſſuefacit Dominus: quando eſt omnium eadem ratio. Siquidem, quibus attribuit eminentiam, quatenus ad eam tuendam neceſſe eſt, ſuum cum illis nomen communicat. In unum ipſum ita conveniunt Patris, Dei ac Domini tituli, ut quoties unum aliquem ex iis audimus, majeſtatis illius ſenſu animum noſtrum feriri oporteat. Quos ergo iſtorum facit participes, eos quadam fulgoris ſui ſcintilla illuſtrat, ut ſint pro ſuo quiſque loco ſpectabiles. Ita qui nobis eſt pater, in eo divinum aliquid reputare par eſt: quia divinum titulum non ſine cauſa gerit. Qui princeps eſt, qui dominus, habet nonnullam honoris cum Deo communionem.

Quinti præcepti (quod eſt primum ſecundæ tabulæ) expoſitio, finis, ſumma, & interdictum. — *Honor parentibus exhibendus, quam late pateat.* — 1 Tim. 5. verſ. 17. — *Cur patris & matris meminit.* — *Cui nomen Patris conveniat.*

36. Quapropter ambiguum eſſe non debet, quin hic univerſalem regulam Dominus ſtatuat: nempe, prout quemque novimus eſſe nobis ejus ordinatione præfectum, ut ipſum reverentia, obedientia, gratitudine, & quibus poſſumus officiis proſequamur. Nec intereſt, dignine an indigni ſint, quibus honor iſte deferatur: nam qualeſcunque ſint tandem, non tamen ſine Dei providentia hunc locum aſſequuti ſunt, cujus ratione ipſe Legiſlator eos honorari voluit. Nominatim tamen de parentum reverentia præcepit, qui nos in hanc vitam ſuſtulerunt: ad quam natura ipſa quodammodo inſtituere nos debet. Monſtra enim ſunt, non homines, qui patriam poteſtatem contumelia vel pervicacia infringunt. Ideo cunctos parentibus immorigeros trucidari jubet Dominus, ut beneficio lucis indignos, qui non recognoſcunt, quorum opera in eam pervenerint. Atque ex variis quidem Legis appendicibus apparet verum eſſe, quod annotavimus, tres eſſe honoris, de quo hic loquitur, partes: reverentiam, obedientiam, gratitudinem. Primam Dominus ſancit, dum interfici præcipit, qui maledixerit patri aut matri: quandoquidem illic contem-

Nec intereſt, dignine an indigni ſint, quibus honos iſte defertur. — *Præcipue autem ſancitur erga parentes honor.* — *Cujus tres partes.* — *Reverentia.* Exod. 21. verſ. 17. — Lev. 20: 9.

Prov. 20. vers. 20. Obedientia. Deut. 21. vers. 18. Gratitudo. Mat. 15: 4. Eph. 6: 1. Col. 3: 20.

contemptum ac contumeliam vindicat. Secundam, dum adversus immorigeros & rebelles pœnam mortis edicit. Ad tertiam pertinet, quod dicit Christus Matth. 15. *Ex præcepto Dei esse, ut benefaciamus parentibus.* Et quoties mandati mentionem facit Paulus, obedientiam in eo requiri interpretatur.

Promissio, quorsum addita sit.

37. Subnectitur promissio, commendationis vice, quæ magis admoneat, quam grata Deo sit, quæ hic nobis imperatur submissio. Istum enim aculeum excitando torpori nostro admovet Paulus, quum dicit, *mandatum hoc esse primum cum promissione.* Siquidem, quæ in prima tabula præcessit, non specialis & propria unius mandati fuit, sed ad Legem universam extendebatur. Porro sic accipienda hæc est, Peculiariter Israëlitis loquebatur Dominus de terra, quam illis promiserat in hereditatem. Si ergo divinæ benignitatis arrhabo erat terræ possessio, non miremur, si Dominus testari voluerit suam gratiam, vitæ longitudinem largiendo: per quam fiebat, ut diuturnus caperetur sui beneficii fructus. Sensus ergo est, Honora patrem & matrem, quo per longum vitæ spatium frui tibi diu liceat ea terræ possessione, quæ tibi futura est in gratiæ meæ testimonium. Cæterum, quia tota terra fidelibus benedicta est, præsentem vitam inter Dei benedictiones merito reponimus. Quare ad nos similiter spectat istæc promissio, quatenus scilicet divinæ benevolentiæ documentum nobis est præsentis vitæ duratio. Non enim ea, aut nobis promittitur, aut promissa fuit Judæis, quasi beatitudinem in se contineret: sed quia symbolum piis esse solet divinæ indulgentiæ. Quare si contingat ante maturam ætatem obsequentem parentibus filium è vita abripi (quod non raro cernitur) nihilo minus in suæ promissionis complemento constanter Dominus perseverat, quam si eum centum terræ jugeribus muneretur, cui unum modo pollicitus erat. Totum in hoc situm est, ut expendamus longam vitam eatenus promitti, quatenus Dei benedictio est: benedictionem vero esse, quatenus divinæ gratiæ est documentum: quam ipse per mortem infinito uberius & solidius servis suis testificatur & reipsa demonstrat.

Quo sensu accipienda.

Præsens vita, divinæ benedictionis testimonium.

Exceptionis consideratio & solutio.

Ex adverso, immorigeris filiis maledictio denunciatur.

38. Adhæc, dum præsentis vitæ benedictionem Dominus pollicetur filiis, qui parentes, qua decet observatione, coluerint: simul innuit, omnibus immorigeris ac inobsequentibus certissimam imminere maledictionem. cui ne desit exequutio, eos per Legem suam mortis judicio obnoxios pronunciat, ac supplicium de ipsis sumi mandat. Si judicium effugiunt, ipse ultionem expetit quovis modo. Videmus enim quantus numerus ex hoc hominum genere vel in præliis vel in rixis cadat: alii insolitis modis affliguntur. omnes prope comminationem hanc non esse vanam argumento sunt. Quod si qui evadunt ad ultimam senectutem: quia in hac vita, Dei benedictione privati, nihil aliud quam misere languent, & majoribus in posterum pœnis reservantur, multum abest, quin benedictionis piis filiis promissæ fiant participes. Sed istud etiam obiter annotandum, quod illis obedire nonnisi in Domino jubemur: neque id obscurum est ex jacto prius fundamento: præsident enim eo loco, in quem evexit eos Dominus, communicata cum ipsis honoris sui portione. Quæ ergo submissio illis exhibetur, ad suspiciendum summum illum Patrem gradus esse debet. Quare, si in Legis transgressionem nos instigant, merito tum non parentes nobis habendi sunt, sed extranei, qui nos à veri Patris obedientia subducere conantur. Sic de principibus, dominis, & universo superiorum genere habendum. Indignum enim & absonum est, ut ad deprimendam Dei celsitudinem eorum eminentia polleat, quæ ut ab illa pendet, ita in illam deducere nos debet.

Sed, quousque parentibus, & iis, qui parentum locum obtinent, sit obediendum, additur necessaria instructio.

Ephes. 6: 1.

PRÆCEPTUM SEXTUM.

Non occides.

Sexti præcepti expositio, finis & summa.

39. Finis præcepti est, Quoniam hominum genus unitate quadam Dominus devinxit, incolumitatem omnium unicuique debere esse commendatam. In summa ergo, violentia omnis & injuria, ac omnino quævis noxa, qua proximi corpus lædatur, nobis interdicitur. Ac proinde jubemur, si quid in opera nostra ad tuendam proximorum vitam subsidii est, fideliter impendere: quæ ad eorum tranquillitatem faciunt, procurare: depellendis noxis excubare: si quo in discrimine sunt, præbere manum auxiliarem. Si Deum Legislatorem sic loqui recordaris, simul cogita velle per hanc regulam animæ tuæ moderari. Ridiculum enim foret, ut is qui cordis cogitationes speculatur, iisque præcipue immoratur, ad veram justitiam nihil quam corpus erudiret. Ergo & homicidium cordis hac Lege prohibetur, & præcipitur interior affectus conservandæ fratris vitæ. Manus quidem homicidium parit, sed animus concipit, dum ira & odio inficitur. Vide an irasci adversus fratrem possis, quin noxæ libidine ardeas. Si non irasci, ergo nec odisse: quando odium nihil aliud est, quam ira inveterata. Dissimules licet, & vanis ambagibus extricare te coneris: ubi vel ira vel odium est, illic est maleficus affectus. Si tergiversari pergis, jam ore Spiritus pronunciatum est, homicidam esse, qui fratrem in corde suo oderit: ore Domini Christi pronunciatum est, reum esse judicio, qui fratri suo irascitur: reum esse concilio, qui dixerit racha: reum esse gehennæ ignis, qui dixerit fatue.

Quum Legislator sit spiritualis, homicidium cordis prohibet, & interiorem affectum conservandæ vitæ proximi præcipit.

1 Joan. 3. vers. 15. Mat. 5: 22.

Ratio duplex hujus præcepti. 1. Homo est imago Dei. 2. Et caro nostra.

40. Duplicem autem æquitatem Scriptura notat, qua nititur hoc præceptum: quia & imago Dei est homo, & caro nostra. Quare, nisi imaginem Dei violare libeat, sacrosanctum habere illum; nisi omnem exuere humanitatem, ut carnem propriam fovere debemus. Quæ à redemptione & Christi gratia ducenda est exhortatio, alibi tractabitur. Duo illa naturaliter in homine considerari Dominus voluit, quæ nos ad conservationem ejus inducerent: ut & suam imaginem in ipso impressam revereamur, & carnem nostram amplexemur. Non ergo evasit homicidii crimen, qui à sanguinis effusione sibi temperarit. Si quid opere perpetras, si conatu machinaris, si voto & consilio concipis, quod alterius saluti sit adversum, homicidii reus teneris. Nisi rursum illam pro facultate & opportunitate tueri studes, ea quoque immanitate Legem prævaricaris. Quod si tantopere de corporis incolumitate laboratur: hinc colligamus, quantum studii & operæ saluti animæ debeatur, quæ in immensum coram Domino præcellit.

lib. 3. c. 7. sect. 4.5.6. 7. & c. 20. sect. 38.45. item lib. 4. c. 1. sect. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & cap. 17. sect. 38.40.

PRÆCEPTUM SEPTIMUM.

Non mœchaberis.

Septimi præcepti expositio, finis & summa.

41. Finis ejus, Quia pudicitiam & puritatem Deus amat, facessere à nobis omnem immunditiem oportere. Summa igitur erit, ut nequa spurcitia, aut libidinosa intemperie carnis inquinemur. Cui respondet affirmativum præceptum, ut caste & continenter omnes vitæ nostræ partes moderemur. Scortationem autem nominatim vetat, ad quam tendit omnis libido: ut illius fœditate (quæ crassior est & palpabilior, quatenus scilicet corpori etiam maculam inurit) in libidinis cujusvis abominationem nos abducat. Quoniam hac lege conditus est homo, ut solitariam vitam non agat, sed adjuncto sibi subsidio utatur: deinde ex peccati maledictione in hanc necessitatem magis addictus est: quantum satis erat,

Cur scortationem vetet.

Adversus scortationem remedium.

Dominus opitulatus est nobis in hac parte, dum conjugium instituit, cujus societatem sua auctoritate initam, sua quoque benedictione sanctificavit. Unde constat & aliam quamlibet, extra conjugium, societatem, coram ipso maledictam esse: & illam ipsam conjugalem in necessitatis remedium esse ordinatam, ne in effrenem libidinem proruamus. Ne ergo nobis blandiamur, dum audimus non posse virum cum muliere, sine Dei maledictione, extra conjugium copulari.

Continentiæ donum, eximium quidem, in manu solius Dei: aliis omnino negatum, aliis ad tempus concessum est.

42. Jam quum per naturæ conditionem & accensa post lapsum libidine, mulieris consortio bis obnoxii simus, nisi quos singulari gratia Deus inde exemit: videant singuli quid sibi datum sit. Virginitas, fateor, virtus est non contemnenda: sed quoniam aliis negata est, aliis nonnisi ad tempus concessa, qui ab incontinentia vexantur, & superiores in certamine esse nequeunt, ad matrimonii subsidium se conferant, ut ita in suæ vocationis gradu castitatem colant. Nam, qui non capiunt hoc verbum, si non proposito concessoque remedio intemperantiæ suæ succurrant, cum Deo pugnant, ac resistunt ejus ordinationi. Neque mihi quispiam obstrepat (quod multi hodie faciunt) Dei se auxilio adjutum, omnia posse. Dei enim auxilium nonnisi iis adest, qui in viis suis ambulant: hoc est, in sua vocatione. à qua se omnes subducunt, qui præteritis Dei subsidiis, necessitates suas superare eluctarique inani temeritate contendunt. Continentiam singulare esse Dei donum, atque ex eorum genere, quæ non promiscue, nec in universum corpori Ecclesiæ, sed paucis membris conferantur, Dominus affirmat. Primum enim certum hominum genus facit, quod se castraverit propter regnum cælorum, hoc est, ut solutius ac liberius vacare regni cælestis negotiis liceat. At ne talem castrationem esse in hominis sitam potestate quis putet, paulo ante ostenderat non omnes esse capaces, sed quibus peculiariter è cælo datum sit: unde concludit, *Qui potest capere, capiat.* Asserit etiamnum apertius Paulus, dum scribit unumquemque habere proprium donum à Deo: unum sic, alterum autem sic.

Objectionis pro cœlibatu, dilutio. Psal. 91. vers. 11. Matth. 19. vers. 12. 1 Cor. 7:7.

Tamdiu igitur unusquisque à conjugio abstinere potest, quamdiu erit ad servandum cœlibatum idoneus.

43. Quando aperta denunciatione admonemur, non esse cujuslibet servare castitatem in cœlibatu, etiamsi studio & conatu ad id maxime aspiret: peculiarem esse gratiam, quam Dominus nonnisi certis hominibus confert, quo ipsos habeat ad opus suum expeditiores: nonne Deo & naturæ ab eo institutæ repugnamus, si non vitæ nostræ genus ad facultatis nostræ modum accommodamus? Hic scortationem Dominus prohibet: puritatem ergo & pudicitiam à nobis requirit. Ejus servandæ una est ratio, ut suo quisque modulo se metiatur. Nemo temere matrimonium contemnat, veluti rem sibi aut inutilem, aut supervacuam: nemo cœlibatum aliter expetat, quam si uxore carere possit. Neque in eo etiam carnis tranquillitati vel commoditati consulat, sed tantum, ut vinculo hoc solutus, ad omnia pietatis officia promptior sit ac paratior. Et quoniam multis hoc beneficium nonnisi ad tempus confertur, tamdiu quisque à conjugio abstineat, quamdiu erit ad servandum cœlibatum idoneus. Si ad domandam libidinem vires deficiant, intelligat jam sibi conjugii necessitatem à Domino impositam. Hoc demonstrat Apostolus, quum præcipit, ut ad fugiendam scortationem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque mulier virum. Item, Ut qui non potest se continere, matrimonium in Domino contrahat. Primum significat, majorem hominum partem incontinentiæ vitio esse obnoxiam: deinde ex iis, qui obnoxii sunt, neminem excipit, quem non jubeat ad unicum illud remedium confugere, quo impudicitiæ obviam itur. Ergo, qui sunt incontinentes, si hac ratione mederi negligunt suæ infirmitati, eo ipso peccant, quod huic Apostoli mandato non obtemperant. Neque sibi blandiatur, qui mulierem non attingit, acsi impudicitiæ argui non posset: quum interim animus libidine intus ardeat. pudicitiam enim definit Paulus, conjunctam cum castitate corporis, animi puritatem. *Cœlebs mulier*, inquit, *cogitat, quæ Domini sunt: quomodo sancta sit corpore & spiritu.* Itaque dum superius illud præceptum ratione confirmat, non tantum dicit melius esse uxorem ducere, quam scorti societate se polluere; sed dicit melius esse nubere, quam uri.

Cœlibatus quis sit verus & legitimus usus. 1 Cor. 7. v. 2. & 9.

Qui incontinentiæ vitio cœlebs laborat, Deo & naturæ ab ipso institutæ bellum indicit.

1 Cor. 7. vers. 34. *Pudicitiæ definitio.*

Maritis etiam cavendum, ne dissoluti libidinibus sic frena laxent, ut uxorum adulteri potius, quam mariti censeri debeant.

44. Porro, si conjuges recognoscunt suam societatem esse à Domino benedictam, eo admonentur non esse intemperata & dissoluta libidine conspurcandam. Non enim, si incontinentiæ turpitudinem velat matrimonii honestas, ideo ejus irritamentum protinus esse debet. Quare non omnia sibi licere conjuges existiment: sed suam quisque uxorem sobrie habeat, & vicissim uxor virum: sic agentes nequid omnino indignum honestate ac temperantia matrimonii admittant. Sic enim ad modum & modestiam revocari decet conjugium in Domino contractum, non in extremam quamque lasciviam exundare. Hanc petulantiam Ambrosius gravi quidem, sed non indigna sententia notavit, quum uxoris adulterum vocavit, qui in usu conjugali nullam verecundiæ vel honestatis curam habet. Postremo reputemus, quis hic Legislator scortationem damnet: nempe is, qui quum nos totos possidere debeat, jure suo animæ, spiritus & corporis integritatem requirit. Ergo, dum scortari prohibet, simul vetat & lascivo corporis ornatu, & obscœnis gesticulationibus, & impuris sermonibus alienæ pudicitiæ insidiari. Non enim ratione caret Archelaï sententia ad adolescentem molliter & delicate ultra modum vestitum, non referre, qua parte cinædus esset: siquidem Deum respicimus, qui omnem contaminationem abominatur, quacunque in parte, vel animæ, vel corporis nostri appareat. Ac ne dubium sit, memineris hic pudicitiam à Deo commendari. Si pudicitiam requirit à nobis Dominus, quicquid illi adversum est, damnat. Proinde, si ad obedientiam adspiras, nec animus prava cupidine intus ardeat, nec oculi in corruptos affectus lasciviant, nec corpus ad lenocinium excolatur, nec lingua spurcis sermonibus mentem ad similes cogitationes illiciat, nec gula sua intemperie inflammet. Sunt enim omnia ejusmodi vitia veluti maculæ quædam, quibus castitatis puritas conspurcatur.

Ambr. lib. de philosoph. quem citat Augustin. lib. contra Julianum 2.

Denique quicquid pudicitiæ (hic sancitæ) repugnat, hoc septimo præcepto damnatur.

PRÆCEPTUM
OCTAVUM.
Non furtum facies.

Octavi præcepti expositio, finis & summa.

45. Finis, Quoniam abominationi est Deo injustitia, ut reddatur unicuique quod suum est. Summa igitur erit, nos vetari rebus alienis inhiare, ac proinde juberi suis unicuique conservandis bonis fidelem operam impendere. Sic enim cogitandum est, unicuique evenisse, quod possidet, non fortuita sorte, sed ex distributione summi rerum omnium Domini: non posse igitur præverti malis artibus facultates cujuspiam, quin fraus divinæ dispensationi fiat. Plurima autem sunt furtorum genera. Unum est in violentia: quum vi quacunque & prædatoria licentia aliena diripiuntur. Alterum in malitiosa impostura: ubi fraudulenter intercipiuntur. Aliud in tectiori calliditate: ubi per speciem juris excutiuntur. Aliud in blanditiis: ubi sub donationis prætextu emunguntur. Sed ne in generibus recensendis nimium insistamus, artes omnes, quibus proximorum possessiones & pecuniæ ad nos derivantur, ubi à sincericate dilectionis, ad fallendi aut quovis modo nocendi cupiditatem obliquant, pro furtis noverimus esse habendas. In forensi certamine

Quatuor furtorum genera.

Quæ sint malæ artes hoc præcepto damnatæ.

mine obtineant licet, à Deo tamen non secus æstimantur. Nempe, videt longas captiones, quibus simpliciorem homo vafer animum incipit irretire, donec in suas tandem nassas attrahat: videt duras inhumanasque leges, quibus potentior tenuem urget ac præcipitat: videt illecebras, quibus tanquam hamis imprudentem astutior inescat. quæ omnia latent humanum judicium, nec in cognitionem veniunt. Neque hæc injuria in pecunia modo, aut in mercibus aut agris locum habet: sed in jure cujusque. suo enim bono proximos fraudamus, si denegamus officia, quibus erga eos obstringimur. Si procurator aut villicus otiosus vorat domini substantiam, nec ad rei familiaris curam intentus est, si commissas sibi facultates vel injuria dissipat, vel luxuriose profundit: si servus herum ludibrio habet, si ejus arcana divulgat, si ullo modo, tum vitam, tum bona ejus prodit: si dominus rursum familiam immaniter vexat: furti apud Deum tenetur. Alienum enim & retinet & prævertit, qui non exequitur, quod ex suæ vocationis munere aliis debet.

Aliæ furti peculiares & observanda species.

46. Rite ergo sic parebimus mandato, si nostra sorte contenti, nullum nisi honestum & legitimum lucrum facere studeamus: si non appetamus cum injuria ditescere, nec fortunis diruere proximum moliamur, quo res nobis accrescat: si non crudeles opes, & ex aliorum sanguine expressas cumulare contendamus: si non intemperanter undecunque per fas & nefas corradamus, quo vel expleatur nostra avaritia, vel prodigentiæ satisfiat. Verum econverso sit nobis perpetuus hic scopus, omnes, quoad licet, consilio atque ope fideliter in retinendis suis juvare: quod si cum perfidis ac fallacibus negotium fuerit, ex nostro potius aliquid cedere parati simus, quam ut contendamus cum illis. Neque id modo: sed quos rerum difficultate viderimus premi, eorum necessitatibus communicemus, ac nostra copia sublevemus eorum inopiam. Postremo respiciat unusquisque quatenus ex officio aliis sit obligatus, ac quod debet, bona fide persolvat. Hac ratione populus omnes sibi præfectos in honore habeat, eorum dominationem æquo animo ferat, legibus & jussis pareat, nihil detrectet, quod propitio Deo ferre possit. Rursum illi plebis suæ curam sustineant, publicam pacem conservent, bonis sint præsidio, malos coërceant: sic omnia administrent, quasi supremo judici Deo functionis suæ rationem reddituri. Ecclesiarum ministri fideliter verbi ministerio incumbant, nec salutis doctrinam adulterent: sed puram & sinceram populo Dei tradant. Nec doctrina solum, sed vitæ exemplo instituant: præsint denique, ut boni pastores ovibus. Populus vicissim eos pro nunciis & Apostolis Dei suscipiat, eum iis honorem reddat, quo summus Magister eos dignatus est: quæ eorum vitæ necessaria sunt præbeat. Parentes liberos, ut sibi à Deo commissos, alendos, regendos, docendos suscipiant: nec sævitia eorum animos exasperent, & à se avertant: sed lenitate ac indulgentia, quæ suam personam deceat, eos foveant & amplectantur. Quo modo & suam illis observantiam à liberis deberi ante dictum est. Juniores senilem ætatem revereantur, ut eam ætatem honorabilem esse Dominus voluit. Senes quoque juventutis imbecillitatem sua prudentia, & (quo magis, quam illi pollent) rerum usu moderentur, non asperis clamosisque insectationibus eos incessentes, sed temperantes comitate ac facilitate severitatem. Servi se ad obsequium sedulos & morigeros dominis præstent: neque id ad oculum, sed ex animo, tanquam Deo ipsi servientes. Heri quoque non morosos se & intractabiles erga servos gerant, non asperitate nimia divexent, non contumeliose accipiant: sed potius agnoscant sibi fratres esse, suosque sub cælesti Domino conservos, quos mutuo amare & humaniter tractare debeant. Ad hunc, inquam, modum quisque reputet, quid in suo ordine ac loco proximis debeat, & quod debet solvat. Ad hæc, referenda semper mens ad Legislatorem: ut animis perinde ac manibus regulam hanc noverimus constitui: quo aliorum commodis atque utilitatibus & tuendis & promovendis studeant.

Ejusdem præcepti recta observatio. Prima. *Altera.* *Tertia.* *Quarta.* *Hujus observationis applicatio. 1. Ad populum & magistratum.* *2. Ad pastores & oves Ecclesiæ.* *3. Ad parentes & liberos.* *4. Ad juniores & senes.* *5. Ad servos & heros.* *6. Ad singulos.*

PRÆCEPTUM
NONUM.
Non eris adversus proximum tuum testis mendax.

47. Finis ejus, Quoniam mendacium Deus (qui veritas est) execratur, veritatem sine fuco esse inter nos colendam. Summa igitur erit, ne vel calumniis falsisque criminationibus violemus alicujus nomen, vel mendacio in suis fortunis gravemus: denique, ne maledicentiæ & procacitatis libidine quempiam lædamus. Cui interdicto cohæret imperium, ut unicuique fidelem operam, quoad licet, in asserenda veritate commodemus, ad tuendam & nominis & rerum suarum integritatem. Sensum mandati sui videtur exponere voluisse Dominus his verbis, *Non suscipies vocem mendacii: nec junges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium.* Item, *Mendacium fugies.* Alio etiam loco, non ea modo parte à mendacio nos revocat, ne simus criminatores ac susurrones in populo: sed nequis decipiat fratrem suum. utrumque enim distinctis mandatis cavet. Sane dubium non est, quin, ut præcedentibus mandatis cohibuit sævitiam, impudicitiam, avaritiam, ita hic falsitatem coërceat: cujus duo sunt membra, quæ prius notavimus. Aut enim malignitate & obtrectandi pravitate delinquimus in famam proximorum: aut mentiendo, interdum etiam obloquendo, detrahimus eorum commodis. Nihil autem interest, solenne & judiciarium testimonium hic nominari putes, an vulgare, quod in privatis sermonibus fertur. Semper enim eo recurrendum est, ex singulis vitiorum generibus speciem unam paradigmatis loco proponi, ad quam cæteræ referantur: eam autem potissimum deligi, in qua vitii turpitudo maxime emineat. Quanquam generalius extendere convenit ad calumnias & sinistras obtrectationes, quibus inique gravantur proximi: quia forensis testimonii falsitas nunquam perjurio caret. Perjuriis autem, quatenus Dei nomen profanant ac violant, in mandato tertio satis est obviatum. Proinde legitima præcepti observatio est, ut lingua in asserenda veritate, proximorum tum bonæ famæ, tum utilitatibus serviat. Æquitas plusquam manifesta est. Nam si quibuslibet thesauris pretiosius est nomen bonum, nihilo minore noxa, nominis integritate, quam fortunis spoliatur homo. In diripienda autem ejus substantia, non minus interdum falso testimonio, quam manuum rapacitate proficitur.

Noni præcepti expositio, summa & finis. *Sensus mandati, mendacii detestatio & veritatis consectatio.* Exod. 23. vers. 1, 7. Levit. 19. vers. 16. *Falsitatis duo membra.* *Testimonium publicum & privatum.* *Præcepti hujus æquitas.*

48. Et tamen mirum est, quam supina securitate passim in hac re peccetur, ut rarissimi reperiantur, qui non hoc morbo notabiliter laborent: adeo venenata quadam dulcedine oblectamur in alienis malis, tum inquirendis, tum detegendis. Nec putemus idoneam esse excusationem, si sæpenumero non mentimur. Nam qui prohibet mendacio fratris nomen deturpari, vult etiam illibatum conservari, quantum per veritatem licet. Siquidem utcunque illi adversus mendacium tantum caveat, eo ipso tamen innuit, sibi esse commendatum. Atqui id nobis sufficere debet ad famam proximo salvam custodiendam, Deo eam curæ esse. Quare damnatur proculdubio in universum maledicentia. Porro maledicentiam intelligimus, non objurgationem, quæ fit castigandi studio: non accusationem aut judiciariam denunciationem, qua remedium malo quæritur: non publicam reprehensionem, quæ ad incutien-

Quam multi adversus hoc præceptum peccent. *1. Obtrectationibus.* *2. Maledicentia, à qua Christianæ charitatis officia distinguuntur & removentur.*

incutiendum cæteris peccatoribus terrorem tendit: non manifestationem apud eos, quorum salutis interest præmonitos fuisse, ne ignorantia periclitentur: sed odiosam criminationem, quæ ex malignitate & obtrectandi petulantia nascitur. Quin huc quoque extenditur mandatum istud, ne scurrilem urbanitatem affectemus, & amaris lœdoriis intinctam, quibus aliorum vitia, sub imagine lusus, mordaciter perstringantur: qualiter solent nonnulli, qui facetiarum laudem cum aliorum rubore ac etiam gemitu captant. quando ex ejusmodi procacitate non leviter interdum fratres sugillantur. Nunc si ad Legislatorem convertamus oculos, quem convenit non minus auribus atque animo, quam linguæ, pro suo jure dominari: succurret certe & audiendarum obtrectationum aviditatem, & importunam ad sinistra judicia propensionem, nihilominus interdici. Ridiculum enim est, siquis putet Deum odisse maledicentiæ in lingua morbum: malignitatis in animo, non improbare. Quare, si verus est timor atque amor Dei in nobis, demus operam, quoad licet & expedit, & quantum fert charitas, ne maledictis & amaris salibus, vel linguam, vel aures præbeamus: ne obliquis suspicionibus temere mentem permittamus: sed æqui erga omnium dicta & facta interpretes, tum judicio, tum auribus, tum lingua salvum illis suum honorem candide servemus.

3. Urbanitate scurrili & amarulenta.

4. Curiositate importuna, & ad sinistra judicia propensione.

Quid ab omnibus requiratur.

PRÆCEPTUM
DECIMUM.

Non concupisces domum proximi tui, &c.

Decimi præcepti expositio, finis & summa.

49. Finis est, Quoniam totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnem adversam charitati cupiditatem ex animis excutiendam. Summa igitur erit, nequa cogitatio nobis irrepat, quæ noxia & in alterius detrimentum vergente concupiscentia, animos nostros commoveat. Cui respondet ex adverso præceptum, ut quicquid concipimus, deliberamus, volumus, meditamur, id cum proximorum bono & commoditate sit conjunctum. Sed hic magna & perplexa, ut videtur, difficultas nobis occurrit. Si enim vere superius à nobis dictum est, sub scortationis & furti vocabulis, scortandi libidinem, & nocendi fallendique consilium cohiberi: supervacuum fuisse videri queat, ut nobis postea seorsum alienorum bonorum concupiscentia interdiceretur. Sed nobis facile nodum istum expediet distinctio inter consilium & concupiscentiam. Consilium enim, qualiter de eo in superioribus præceptis loquuti sumus, est deliberata voluntatis consensio, ubi animum libido subjugavit. Cupiditas citra talem & deliberationem & assensionem esse potest, quum animus vanis perversisque objectis pungitur modo, & titillatur. Quemadmodum ergo voluntatibus, studiis, operibus, charitatis regulam præesse hactenus Dominus jussit: ita ad eandem nunc dirigi animi conceptiones jubet, ne sint ullæ pravæ & contortæ, quæ animum aliorsum exstimulent. Quemadmodum animum inflecti atque induci in iram, odium, scortationem, rapinam, mendacium vetuit, ita nunc prohibet instigari.

Quid concupiscentiæ nomine hic intelligatur.

Distinctio inter consilium & concupiscentiam hoc præcepto damnatam.

Cur tantam rectitudinem Deus exigat.

50. Neque vero sine causa tantam rectitudinem exigit. Nam quis æquum esse neget, omnes animæ potentias charitate occupari? Siqua autem à charitatis scopo aberret, quis morbosam esse inficietur? Jam vero unde fit, ut animum tuum subeant cupiditates fratri tuo damnosæ, nisi quod neglecto illo, tibi uni studes? Si enim charitate totus esset imbutus animus, nulla ejus particula talibus imaginationibus pateret. Vacuum ergo eatenus charitate esse oportet, quatenus concupiscentiam recipit. Objiciet quispiam, non tamen consentaneum esse, ut phantasiæ, quæ temere volutantur in mente, & tandem evanescunt, pro concupiscentiis, quarum sedes in corde est, damnentur. Respondeo, hic quæstionem esse de ejus generis phantasiis, quæ dum mentibus obversantur, simul animum cupiditate mordent ac feriunt. quandoquidem nunquam in mentem venit optare aliquid, quin cor excitatum saliat. Mirabilem ergo dilectionis ardorem Deus mandat, quem ne minimis quidem concupiscentiæ tricis vult impediri. Animum mirifice compositum requirit, quem ne levibus quidem aculeis commoveri contra dilectionis legem patitur. Ad hanc intelligentiam mihi primum viam aperuit Augustinus: ne gravi suffragio destitui eam putes. Etsi autem qualibet prava cupiditate interdicere consilium Domini fuit, ea tamen objecta in exemplum proposuit, quæ falsa delectationis imagine nos ut plurimum capiunt: nequid cupiditati prorsus relinqueret, ubi ab iis rebus retrahit, in quas potissimum insanit & exultat. En secunda Legis tabula, in qua satis admonemur, quid hominibus debeamus propter Deum, à cujus consideratione pendet tota charitatis ratio. Quare frustra inculcaveris, quæcunque in hac tabula docentur officia, nisi doctrina tua, Dei timore & reverentia, tanquam fundamento, subnitatur. Qui duo præcepta quærunt in concupiscentiæ prohibitione, perversa sectione quod unum erat lacerare, prudens lector me tacente judicabit. Nec obstat, quod secundo repetitur verbum, *Non concupisces:* quia ubi domum posuit, partes ejus enumerat, ab uxore incipiens. unde clare patet, uno contextu, quod recte Hebræi faciunt, legendum esse, ac Deum in summa præcipere, ut quod possidet quisque, maneat salvum & intactum, non modo ab injuria aut libidine fraudandi, sed à minima etiam cupiditate, quæ animos sollicitet.

Objectio.

Responsio.

Charitas erga proximum hic præcipue commendatur.

Cur domus uxoris, servi, ancillæ, bovis, asini, &c. meminit.

epist. 200. lib. 83. quæstion. sub fin. 66. quæst. concion. 8. in Ps. 118. in Ps. 143. Serm. 45. de temp. Retract. lib. 1. c. 5. & lib. de continentia, cap. 8.

Adversus eos, qui hoc præceptum in duo dividunt.

51. Quorsum vero spectet Lex universa, non erit nunc difficile judicium; nempe, in justitiæ complementum: ut hominis vitam ad divinæ puritatis exemplar formet. Ita enim suum ingenium Deus illic delineavit, ut siquis factis, quicquid illic præcipitur, repræsentet, imaginem Dei quodammodo sit in vita expressurus. Quamobrem Moses, quum summam illius reducere Israëlitis in memoriam vellet, *Et nunc Israël*, aiebat, *quid petit abs te Dominus Deus tuus, nisi ut timeas Dominum, & ambules in viis ejus: diligas eum, ac servias ei in toto corde, & in tota anima, custodiasque mandata ejus?* Nec cessabat eadem occinere illis quoties indicandus erat Legis scopus. Huc ita respicit Legis doctrina, ut hominem vitæ sanctitate cum Deo suo conjungat, & (quemadmodum alibi Moses loquitur) cohærere faciat. Porro ejus sanctitatis perfectio in duobus jam recitatis capitibus sita est, *Ut diligamus Dominum Deum ex toto corde, tota anima, totis viribus, & Proximum sicut nos ipsos.* Ac primum quidem est, ut Dei dilectione anima nostra omni ex parte impleatur. Ex ea protinus ultro fluet proximi dilectio. Quod ostendit Apostolus, dum scribit, *finem præcepti esse charitatem ex conscientia pura, & fide non simulata.* Vides, tanquam in capite collocari *conscientiam, & fidem non simulatam:* hoc est, uno verbo, veram pietatem: inde charitatem deduci. Fallitur ergo, siquis autumat rudimenta quædam & primordia justitiæ duntaxat in Lege tradi, quibus homines ad tirocinium inchoëntur, non etiam dirigantur ad rectam bonorum operum metam: quando ultra illam Mosis & hanc Pauli sententiam, ad supremam perfectionem nihil desiderare queas. Quo enim, quæso, procedere volet, qui ista institutione contentus non erit, qua homo ad timorem Dei, ad spiritualem cultum, ad mandatorum obedientiam, ad sequendam viæ Domini rectitudinem, denique ad puritatem conscientiæ, sinceram fidem & dilectionem eruditur? Unde con-

Postrema pars hujus capitis, qua ostenditur scopus Legis.

Confirmatio.

Deut. 10. vers. 12.

Deut. 6: 5. & 11: 13.

Summa decem præceptorum.

1 Tim. 1: 5.

Sequitur ex superioribus dictis, Legem non rudimenta quædam & primordia justitiæ duntaxat tradere: sed ad puritatis divinæ exemplar in justitiæ complementum spectare.

confirmatur illa Legis interpretatio, quæ omnia pietatis & dilectionis officia in ejus præceptis vestigat & reperit. Qui enim arida jejunaque tantum elementa sectantur, acsi dimidia ex parte voluntatem Dei edoceret, finem illius (teste Apostolo) nequaquam tenent.

Cur apud Euangelistas & Apostolos posterioris tantum tabulæ, non prioris, aliquoties mentio fiat.

Matth. 23. vers. 23.

52. Enimvero, quia in commemoranda Legis summa interdum Christus & Apostoli priorem tabulam prætermittunt, ea in re plurimi hallucinantur, dum eorum verba ad utramque tabulam trahere volunt. Vocat Christus apud Matthæum præcipua Legis, misericordiam, judicium & fidem. Sub fidei vocabulo mihi non est ambiguum quin veritatem erga homines designet. Atqui, ut sententia in totam Legem protendatur, quidam pro religione erga Deum accipiunt: frustra certe. nam Christus de his operibus disserit, quibus homo se justum approbare debet. Hanc rationem si observemus, desinemus etiam mirari, cur alibi roganti adolescenti, quæ sint mandata quorum observatione ad vitam ingredimur, hæc sola respondeat: *Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Honora patrem & matrem: Dilige proximum tuum sicut teipsum.* Siquidem prioris tabulæ obedientia aut in cordis affectu, aut in ceremoniis fere erat. Cordis affectus non apparebat, ceremoniis hypocritæ assidue incumbebant: at opera charitatis talia sunt, ut solidam justitiam per ea testemur.

Matth. 19. vers. 18.

Idem occurrit apud Prophetas.

Hoc vero ita passim occurrit in Prophetis, ut lectori mediocriter exercitato familiare esse debeat. Nam fere quoties hortantur ad pœnitentiam, omissa priore tabula, fidem, judicium, misericordiam & æquitatem urgent. Neque hoc modo prætereunt Dei timorem, sed ejus seriam probationem à signis exigunt. Hoc quidem notum est, ubi de Legis observatione disserunt, plerumque insistere in secunda tabula: quia illic maxime perspicitur justitiæ & integritatis studium. Neque opus est recensere locos: quia per se quisque facile animadvertet, quod dico.

Adversus superiorem sectionem objectio, & ejusdem solutio.

53. Ergone, inquies, pluris est ad justitiæ summam, cum hominibus innocenter vivere, quam pietate Deum honorare? Minime: sed quia non temere quis charitatem per omnia custodit, nisi Deum serio timeat, inde quoque pietatis approbatio sumitur. Huc accedit, quod Dominus, quum probe noverit nihil beneficentiæ à nobis pervenire ad seipsum posse (quod & per Prophetam testatur) non sibi officia nostra deposcit, sed erga proximum bonis operibus nos exercet. Itaque non sine causa Apostolus totam sanctorum perfectionem in charitate reponit. Nec ipsam alibi absurde vocat Legis complementum: addens, Legem perfecisse, qui diligit proximum. Item, Totam Legem uno verbo comprehendi, *Dilige proximum sicut teipsum.* Non enim aliud docet, quam Christus ipse, dum ait, *Quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, eadem facite illis. hoc est enim Lex & Prophetæ.* Certum est, in Lege & Prophetis primum locum tenere fidem & quicquid ad legitimum Dei cultum pertinet, inferiore loco subsidere dilectionem: sed intelligit Dominus, in Lege nobis tantum præscribi juris & æquitatis inter homines observantiam, qua ad testandum pium ejus timorem, siquis in nobis est, exerceamur.

Psal. 16: 2.
Eph. 3: 19.
Rom. 13. vers. 8.
Gal. 5: 14.
Mat. 7: 12.

Vita ad Legis normam composita recta ratio charitatem erga proximos postulat.

54. Hic ergo hæreamus, tum optime ad Dei voluntatem Legisque præscriptum compositam fore vitam nostram, quum fratribus omni ex parte fructuosissima fuerit. In tota vero Lege syllaba una non legitur, quæ regulam homini de iis statuat, quæ carnis suæ commodo facturus aut omissurus sit. Et sane, quando ita nati sunt homines, ut in amorem sui plus justo toti proni ferantur, &, quantumvis à veritate excidant, eum semper retineant: nulla fuit opus Lege, quæ amorem illum, sponte sua immodicum, magis inflammaret. Quo plane perspicuum est, non nostri ipsorum amorem, sed Dei & proximi, observationem mandatorum esse: optimeque ac sanctissime eum vivere, qui quam minimum fieri potest, sibi vivit ac studet: neminem vero eo pejus nec iniquius vivere, qui sibi duntaxat vivit ac studet, suaque duntaxat cogitat ac quærit. Quin etiam, quo magis exprimeret Dominus quanta propensione nos in proximorum dilectionem agi oporteret, ad nostri amorem (quia nullum habebat vehementiorem aut validiorem affectum) tanquam ad regulam exegit. Ac diligenter quidem pensitanda est vis loquutionis: non enim (quod stolide somniarunt sophistæ quidam) priores partes τῇ φιλαυτίᾳ concedit, & secundas charitati assignat: sed potius, quem naturaliter amoris affectum trahimus ad nos ipsos, eum ad alios transfert. Unde Apostolus asserit, *charitatem non quærere, quæ sua sunt.* Nec pili æstimanda est eorum ratio, *Regulatum semper esse inferius sua regula.* Siquidem non regulam statuit in amore nostri Dominus, cui charitas erga alios subesset: sed ubi naturali pravitate solebat amoris affectus in nobis residere, ostendit alio jam oportere diffundi: ut non minori alacritate, ardore, sollicitudine parati simus ad benefaciendum proximo, quam nobis ipsis.

vide Aug. de doctr. Christiana lib. 1. c. 23. & sequentibus.

Quam evertunt, qui priores partes philautiæ tribuunt.

1 Cor. 13: 5.

Horum ratio evertitur.

Proximus quis.

Luc. 10: 36.

Non modo conjunctus sanguinis, affinitatis, patriæ, viciniæ, amicitiæ, humanitatis vinculo: sed etiam alienissimus & remotissimus quisque.

55. Jam sub *proximi* vocabulo, quum Christus in parabola Samaritani demonstrarit alienissimum quemque contineri, non est quod dilectionis præceptum ad nostras necessitudines limitemus. Non nego, ut quisque est nobis conjunctissimus, ita officiis nostris esse familiarius adjuvandum. Ita enim fert humanitatis ratio, ut eo plura homines inter se officia communicent, quo arctioribus inter se, aut cognationis, aut familiaritatis, aut viciniæ vinculis connectuntur. Atque id nulla Dei offensione, cujus providentia huc quodammodo adigimur. Sed dico, universum hominum genus, nulla exceptione, uno charitatis affectu esse amplexandum: nullum hic esse discrimen barbari aut Græci, digni vel indigni, amici vel inimici: quoniam in Deo, non in seipsis considerandi sunt: à quo intuitu dum deflectimus, non mirum est, si multis erroribus implicamur. Quare, si veram diligendi lineam tenere libet, non in hominem primum convertendi sunt oculi, cujus aspectus odium sæpius, quam amorem exprimeret: sed in Deum, qui amorem, quem sibi deferimus, ad universos homines diffundi jubet. ut sit hoc perpetuum fundamentum, Qualiscunque sit homo, diligendum tamen esse, quia diligitur Deus.

Quem ut sincero affectu amplectamur, in Deum præcipientem convertendi sunt oculi.

Scholastici igitur dupliciter à recto aberrarunt.

1. Quod ex præceptis consilia fecerunt, quæ monachis observanda reliquere.

56. Quapropter pestilentissimæ, vel ignorantiæ, vel malitiæ fuit, quod Scholastici ex præceptis de non appetenda vindicta, de diligendis inimicis, quæ & omnibus olim Judæis tradita fuerunt, & tum omnibus in commune Christianis tradebantur, consilia fecerunt, quibus parere, vel non parere liberum esset. Eorum autem necessariam obedientiam ad monachos relegarunt: qui vel hoc uno simplicibus Christianis essent justiores, quod ultro se servandis consiliis obstringerent. Et rationem assignant, cur ea non recipiant pro legibus: quod onerosa nimium & gravia videantur, Christianis præsertim, qui sunt sub Lege gratiæ. Itane Legem Dei æternam de diligendo proximo refigere audent? An tale in aliqua Legis pagina discrimen extat: ac non magis passim illic occurrunt mandata, quæ inimicorum dilectionem à nobis severissime exigant? Quale enim est istud, quod esurientem jubemur inimicum pascere? ejus boves & asinos errantes in viam dirigere, aut oneri succumbentes sublevare? Beluisne in ejus gratiam benefaciemus, nulla in ipsum benevolentia? Quid? annon æternum est verbum Domini, *Mihi vindictam, & ego rependam?* Quod alibi quoque explicatius habetur, *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Aut hæc obliterent ex Lege, aut Dominum Legislatorem

Prov. 25. vers. 21.
Exod. 23. vers. 4.
Deut. 32. vers. 35.
Lev. 19. vers. 18.

fuisse agnoscant: non consiliarium fuisse mententiantur.

Hujus erroris refutatio, Scripturæ & veterum Theologorum testimoniis munita.

57. Et quid hæc, quæso, sibi volunt, quæ ausi sunt insulso glossemate illudere? *Diligite inimicos vestros: benefacite iis, qui oderunt vos: orate pro persequentibus vos: benedicite iis, qui vos execrantur: ut sitis filii Patris vestri, qui est in cælis.* (Mat.5: 44.) Quis non hic cum Chrysostomo ratiocinetur, ex tam necessaria causa probe constare, non esse exhortationes, sed præceptiones? (libr. de compunctione cordis.) Quid nobis amplius restat, ubi expungimur è numero filiorum Dei? At secundum eos filii Patris cælestis erunt soli monachi, soli Deum Patrem audebunt invocare. Quid interim Ecclesia? Eodem jure relegabitur ad Gentiles & Publicanos. Dicit enim Christus, *Si amicis vestris estis benevoli, quam inde gratiam expectatis? annon Gentes & Publicani idem faciunt?* (Mat.5: 46.) Bene vero nobiscum agetur, si Christianorum titulus nobis relinquatur, cælestis regni adimatur hæreditas. Nec minus firmum est Augustini argumentum, *Quum scortari*, inquit ille, *Dominus vetat, non inimici minus, quam amici uxorem attingere prohibet: quum furtum interdicit, nihil omnino furari permittit, sive ab amico, sive ab inimico.* (lib. de doctrina Christian.) Hæc autem duo, *Non furari*, &, *Non scortari*, ad dilectionis regulam revocat Paulus: imo docet sub hoc mandato contineri, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* (Rom. 13. vers. 9.) Ergo aut falsum Legis interpretem fuisse Paulum oportet, aut necessario hinc conficitur, diligendos quoque esse inimicos ex præcepto, quemadmodum amicos. Vere itaque se filios Satanæ esse produnt, qui commune jugum filiorum Dei excutiunt adeo licentiose. Dubites autem majorine stupiditate, an impudentia istud dogma evulgarint. Nemo enim veterum est, qui non tanquam de re certa pronunciet hæc esse mera præcepta. Ne Gregorii quidem ætate dubitatum de eo fuisse, ex secura ejus asseveratione liquet: nam citra controversiam pro præceptis habet. Et quam stolide ratiocinantur? Onus, inquiunt, esset nimis grave Christianis.

Instantiæ sophisticæ solutio.

Quasi vero gravius quicquam excogitari possit, quam diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Præ ista Lege nihil non facile haberi debeat, sive diligendus inimicus, sive omnis vindictæ cupiditas ex animis deponenda. Omnia certe nostræ imbecillitati ardua sunt & difficilia, vel ad minimum usque Legis apicem. Dominus est, in quo virtutem facimus: det ille quod jubet, & jubeat quod velit. Sub Lege gratiæ esse Christianos, non est effrenate sine lege vagari, sed Christo insitos esse, cujus gratia à Legis maledictione liberi sint, & cujus Spiritu Legem habeant in cordibus inscriptam. Hanc gratiam, Legem improprie vocavit Paulus, alludens ad Legem Dei, cui per contentionem eam opponebat: isti in nomine Legis de nihilo philosophantur.

2. Quod occultam impietatem & concupiscentiam veniale peccatum nuncuparunt. (vide lib. 3. cap. 4. sect. 28.)

58. Ejusdem est rationis, quod peccatum veniale nuncuparunt, cùm occultam impietatem, quæ primæ tabulæ adversatur, tum directam ultimi mandati prævaricationem. Sic enim definiunt, esse cupiditatem sine deliberato assensu, quæ non diu cordi insideat. Ego autem ne subire quidem posse dico, nisi ob defectum eorum, quæ in Lege requiruntur. Vetamur alienos habere deos. Quum mens diffidentiæ machinis perculsa, alio circumspectat, quum subita cupidine alio transferendæ suæ beatitudinis incessitur: unde isti quamlibet evanidi motus, nisi quia est aliquid in anima vacuum ad recipiendas ejusmodi tentationes?

Hujus erroris refutatio, à summa totius decalogi (quæ Dei & proximi dilectionem jubet) consideratione.

Ac ne longius argumentum protrahatur, præceptum est de diligendo Deo ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima: nisi ergo omnes animæ potentiæ in Dei amorem intenduntur, jam discessum est à Legis obedientia: quia Deo non bene stabilitum in conscientia nostra thronum arguunt, qui illic insurgunt adversus regnum ejus hostes, ejusque edicta interpellant. Mandatum vero ultimum proprie huc pertinere demonstratum est. Pupugit nos animi aliquod desiderium? jam concupiscentiæ rei tenemur, ac simul constituimur Legis transgressores: quia Dominus non tantum deliberare & machinari quod sit in jacturam alterius vetat, sed concupiscentia etiam stimulari & æstuare. Legis vero transgressioni maledictio Dei semper incumbit. Non est igitur, quod vel levissimas cupiditates judicio mortis eximamus. *In æstimandis peccatis*, inquit Augustinus, *non afferamus stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio nostro, dicentes, hoc grave, hoc leve est: sed afferamus stateram divinam de Scripturis sanctis, tanquam de thesauris Dominicis: & in illa quid sit gravius appendamus: imo non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus.* (libro 2. de Baptism. contra Donatist. c. 6.)

2. A testimonio Apostoli.

Quid autem Scriptura? certe dum Paulus stipendium peccati, mortem vocat, sibi putidam hanc distinctionem incognitam fuisse ostendit. (Rom.6:23.) Quum plus justo proclives ad hypocrisin simus, fomentum hoc addi minime oportuit, quod torpidas conscientias mulceret.

3. Ab authoritate Christi.

59. Utinam reputarent, quid sibi velit illud Christi dictum, *Qui transgressus fuerit unum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, nullus habebitur in regno cælorum.* (Mat.5: 19.) An ex eo numero non sunt, dum Legis transgressionem ita extenuare audent, acsi digna morte non esset?

4. A natura & majestate Dei.

Atqui oportuerat considerare, non simpliciter quid præcipiatur, sed quisnam sit ille qui præcipit, quia in qualicunque mandatæ ab eo Legis transgressiuncula, ejus auctoritati derogatur. An illis parum est, Dei majestatem ulla in re violari? Deinde, si suam in Lege voluntatem exposuit Deus, quicquid Legi contrarium est, illi displicet. An iram Dei sic exarmatam fingent, ut non mortis vindicta protinus consequatur?

5. A sententia in peccatum pronunciata.

Neque ipse obscure pronunciavit (si vocem ejus exaudire in animum potius inducerent, quam claram veritatem insipidis suis argutationibus obturbare) *Anima*, inquit, *quæ peccaverit, ipsa morietur.* (Eze.18:20.) Item, quod nuper citavi, *Stipendium peccati, mors.* (Rom.6:23.) Isti autem quod peccatum esse fatentur, quia negare nequeunt, mortale tamen non esse contendunt. Sed enim, quia plus satis hactenus insaniæ indulserunt, discant saltem aliquando resipiscere.

Conclusio multiplicis hujus refutationis.

Quod si delirare perseverant, illis valere jussis, habeant Filii Dei, omne peccatum mortale esse: quia est adversus Dei voluntatem rebellio, quæ ejus iram necessario provocat: quia est Legis prævaricatio, in quam edictum est sine exceptione Dei judicium: sanctorum delicta venialia esse, non ex suapte natura, sed quia ex Dei misericordia veniam consequuntur.

Cap. IX.

CAP. IX.

Christum, quamvis sub Lege Judæis cognitus fuerit, tamen in Euangelio demum exhibitum fuisse.

Partes capitis tres.

1. *De Christi cognitione & beneficio dicturus, apposite disputat de hujus cognitionis dispensatione, quæ illustrior fuit post Christum in carne manifestatum, quam sub Lege, quod sect. 1. & 2. persequitur.*
2. *Occurrit Serveti profano delirio, promissiones in totum abolentis, sect. 3. eos item refellit, qui Legem cum Euangelio non recte conferunt, sect. 4.*
3. *Tandem de Joannis Baptistæ ministerio, quod inter Legem & Euangelium interpositum est, additur necessaria & brevis explicatio, sect. ultima.*

Sancti Patres sub Lege viderunt diem Christi, sed obscuriore intuitu: nobis autem plenius revelatus est sub Euangelio.

Quia non frustra Deus jam olim per expiationes & sacrificia voluit se Patrem testari, nec frustra populum electum sibi consecravit: jam tunc haud dubie in eadem imagine cognitus est, in qua nunc pleno fulgore nobis apparet. Ideo Malachias, postquam Judæos ad Legem Mosis jussit attendere, & in ejus studio perseverare (quia post ejus mortem futura erat aliqua muneris Prophetici interruptio) mox denunciat, *Exoriturum esse solem justitiæ.* [Mal. 4: 2.] Quibus verbis admonet, Legem in hoc valere, ut pios in expectatione venturi Christi contineat: ejus tamen adventu longe plus lucis sperandum esse. Hac ratione Petrus [1 Petr. 1. v. 10, 12.] Prophetas dicit fuisse sciscitatos & sedulo inquisivisse de salute, quæ nunc per Euangelium patefacta est: & fuisse illis revelatum, quod non sibi, vel suo seculo, sed nobis ministrarent ea, quæ per Euangelium annunciantur.

Ratio hujus propositionis, Christi & Apostolorum testimoniis confirmata.

Non quod inutilis fuerit veteri populo eorum doctrina, vel ipsis etiam nihil profuerit: sed quia thesauro potiti non sunt, quem nobis transmisit Deus per eorum manum. Nam hodie nobis ante oculos familiariter proponitur gratia, de qua testificati sunt: & quum eam modice delibaverint, uberior nobis offertur ejus fruitio. Ideo Christus, qui se testimonium à Mose habere asserit [Joan. 5:46.], gratiæ tamen mensuram, qua Judæos superamus, extollit. Nam discipulos alloquens [Matth. 13. vers. 16. Luc. 10. vers. 24.], *Beati,* inquit, *oculi, qui vident, quæ videtis: & beatæ aures, quæ audiunt, quæ vos auditis. Multi enim Reges & Prophetæ hoc optarunt, nec adepti sunt.* Hæc non parva est revelationis Euangelicæ commendatio, quod sanctis Patribus, qui rara pietate excelluerunt, nos Deus prætulit. Cui sententiæ minime repugnat alter locus [Joan. 8:56.], ubi dicitur Abraham vidisse diem Christi, & gaudio exultasse. Quia etsi obscurior fuit intuitus rei procul remotæ: nihil tamen ad bene sperandi certitudinem defuit: unde lætitia illa, quæ sanctum Patriarcham ad mortem usque comitata est. Neque vox illa Joannis Baptistæ [Joan. 1:18.], *Deum nemo vidit unquam: unigenitus, qui est in sinu Patris, enarravit nobis:* pios, qui ante mortui fuerant, excludit à societate intelligentiæ & lucis, quæ refulget in Christi persona: sed illorum sortem cum nostra comparans, mysteria, quæ sub umbris obscure tantum speculati sunt, docet nobis manifesta esse: quemadmodum probe explicat auctor epistolæ ad Hebræos [Hebr. 1: 1.], multifariam & multis modis loquutum fuisse olim per Prophetas, nunc vero per dilectum Filium. Quamvis ergo unigenitus ille, qui nobis hodie est splendor gloriæ & character substantiæ Dei Patris, olim Judæis innotuerit, sicuti alibi citavimus ex Paulo, fuisse antiquæ liberationis ducem: verum tamen est, quod alibi tradit idem Paulus [2 Cor. 4:6.]; Deum, qui jussit è tenebris lumen splendescere, nunc illuxisse cordibus nostris, ad illustrandam notitiam gloriæ Dei in facie Jesu Christi. quia ubi apparuit in hac sua imagine, quodammodo se fecit visibilem, præut obscura & umbratilis ante fuerat ejus species. Quo turpior & magis detestabilis est eorum ingratitudo ac pravitas, qui hic in meridie cæcutiunt. Et ideo mentes eorum à Satana obtenebratas esse dicit Paulus, ne cernant gloriam Christi, nullo velo interposito, in Euangelio refulgentem.

Quamvis vox Euangelii late sumpta, comprehendat testimonia, quæ Deus misericordiæ suæ Patribus obtulit: Euangelium tamen proprie & specialiter vocari debet promulgatio illa exhibitæ in Christo θεανθρώπῳ gratiæ.

2. Porro Euangelium accipio pro clara mysterii Christi manifestatione. Fateor certe, quatenus Euangelium vocatur à Paulo doctrina fidei, ejus partes censeri, quæcunque passim in Lege occurrunt promissiones de gratuita peccatorum remissione, quibus sibi Deus reconciliat homines. Fidem enim terroribus illic opponit, quibus angitur & vexatur conscientia, si ex operibus petenda sit salus. Unde sequitur, vocem *Euangelii* large sumendo, sub ea comprehendi, quæ olim testimonia Deus misericordiæ suæ paternique favoris Patribus dedit: verum per excellentiam aptari dico ad promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ: idque non modo communi usu receptum est, sed à Christi & Apostolorum auctoritate pendet. Unde proprium hoc illi tribuitur, ipsum prædicasse Euangelium regni. [2Tim. 4:6. Mat. 4: 17. & 9: 35.] Et Marcus præfatur hoc modo, *Initium Euangelii Jesu Christi.* [Marc. 1: 1.] Nec vero opus est locos colligere, quibus probetur res satis superque nota. Suo igitur adventu Christus vitam & immortalitatem illustravit per Euangelium. [2 Tim. 1. vers. 10.] Quibus verbis non intelligit Paulus demersos fuisse Patres in tenebris mortis, donec carnem indueret Filius Dei: sed hanc prærogativam honoris Euangelio vendicans, novum & insolitum legationis genus fuisse docet, qua Deus, quæ pollicitus fuerat, præstitit: ut in Filii persona extaret promissionum veritas. Nam etsi semper experti sunt fideles verum esse illud Pauli, *In Christo omnes promissiones esse etiam & amen:* [2 Cor. 1. vers. 20.] quia eorum cordibus fuerunt obsignatæ: quia tamen omnes nostræ salutis numeros in carne sua implevit, viva ipsa rerum exhibitio, jure novum & singulare præconium obtinuit. Ex quo illud Christi, *Posthac videbitis cælos apertos & Angelos Dei ascendentes ac descendentes super Filium hominis.* [Joan. 1: 52.] Etsi enim alludere videtur ad scalam in visione ostensam Patriarchæ Jacob, præstantiam tamen adventus sui commendat hac nota, quod januam cælorum nobis aperuerit, ut familiaris pateat ingressus.

Sequitur refutatio Serveti, promissiones in totum abolentis.

3. Cavendum tamen est à diabolica imaginatione Serveti, qui dum magnitudinem gratiæ Christi extollere vult, vel saltem se velle fingit, promissiones in totum abolet, quasi finem simul cum Lege acceperint. Obtendit, fide Euangelii nobis afferri promissionum omnium complementum. Quasi vero nulla sit inter nos & Christum distinctio. Admonui quidem nuper, Christum nihil reliquum fecisse ex tota salutis nostræ summa: sed ex eo perperam infertur, beneficiis ab ipso partis nos jam potiri: acsi falsum illud Pauli esset, salutem nostram in spe esse absconditam.

Quare in Dei promissiones sit nobis adhuc incumbendum.

Fateor quidem nos, in Christum credendo, simul transire à morte in vitam: sed tenendum interea est illud Joannis, quamvis sciamus nos esse filios Dei, nondum tamen apparuisse, donec similes ei erimus: dum scilicet eum videbimus qualis est. [1 Joan. 3: 2.] Quamvis ergo præsentem spiritualium bono-

rum

rum plenitudinem nobis in Euangelio Christus offerat, fruitio tamen sub custodia spei semper latet, donec corruptibili carne exuti, transfiguremur in ejus, qui nos præcedit, gloriam. Interea in promissiones recumbere nos jubet Spiritus sanctus; cujus auctoritas compescere apud nos debet latratus omnes impuri illius canis. Nam teste Paulo, pietas tam futuræ, quam præsentis vitæ promissionem habet: qua ratione jactat se Apostolum Christi secundum promissionem vitæ, quæ in ipso est. Et alibi nos easdem habere promissiones admonet, quibus olim donati fuerunt sancti. Denique hanc felicitatis summam statuit, quod obsignati simus Spiritu promissionis sancto. Nec vero aliter Christo fruimur, nisi quatenus eum amplectimur promissionibus suis vestitum. Quo fit, ut habitet ipse quidem in cordibus nostris, & tamen ab ipso peregrinemur: quia per fidem ambulamus, & non per aspectum. Nec male inter se conveniunt hæc duo, nos possidere in Christo quicquid ad cælestis vitæ perfectionem spectat, & tamen fidem esse visionem bonorum, quæ non videntur. Tantum in natura promissionum, vel qualitate notandum est discrimen: quia Euangelium digito monstrat, quod Lex sub typis adumbravit.

1 Tim. 4:8. *2 Tim. 1:1.* *2 Cor. 7. vers. 1.* *Altera ratio.* *Difficultatis, quæ in hac disputatione occurrit, solutio.*

4. Hinc etiam convincitur eorum error, qui Legem nunquam aliter Euangelio conferunt, quam operum merita gratuitæ imputationi justitiæ. Est quidem hæc antithesis minime repudianda: quia sæpe Paulus sub Legis nomine regulam juste vivendi intelligit, qua Deus à nobis exigit, quod suum est, nullam vitæ spem faciens, nisi omni ex parte obsequimur, ac vicissim maledictione addita, si vel minimum deflectimus: nempe, ubi disputat gratis nos placere Deo & per veniam justos censeri, quia nusquam invenitur Legis observatio, cui merces promissa est. Apte igitur Paulus justitiam Legis & Euangelii facit inter se contrarias. Sed non ita successit Euangelium toti Legi, ut diversam rationem salutis afferret: quin potius, ut sanciret ratumque esse probaret, quicquid illa promiserat, & corpus umbris adjungeret. Neque enim Christus, ubi dicit Legem & Prophetas fuisse usque ad Joannem, Patres maledictioni addicit, quam effugere non possunt servi Legis: sed rudimentis tantum imbutos fuisse significat, ut longe subsisterent infra Euangelicæ doctrinæ altitudinem. Proinde Paulus, Euangelium appellans *Dei potentiam in salutem omni credenti*; mox addit, *habere testimonium à Lege & Prophetis*. In fine vero ejusdem epistolæ, quanquam præconium Jesu Christi revelationem esse tradit mysterii temporibus æternis taciti, sententiam hanc addita explicatione mitigat, *manifestatum esse* docens *per Scripturas Propheticas*. Unde colligimus, ubi de tota Lege agitur, Euangelium respectu dilucidæ manifestationis tantummodo ab ea differre: cæterum propter inæstimabilem gratiæ affluentiam, quæ nobis fuit in Christo exposita, non abs re ejus adventu dicitur erectum fuisse in terris cæleste Dei regnum.

Refelluntur & ii, qui Legis & Euangelii collationem non recte instituunt. *Conciliatio quæstionum hic occurrentium.* *Rom. 1. vers. 16.* *Collationis hujus brevis explicatio.*

5. Jam inter Legem & Euangelium interpositus fuit Joannes, qui medium obtinuit munus, & utrique affine. Etsi enim Christum vocans agnum Dei & victimam expiandis peccatis, summam Euangelii protulit: quia tamen incomparabilem illam virtutem & gloriam, quæ demum enituit in resurrectione, non explicuit, Christus Apostolis parem esse negat. Hoc enim significant ejus verba, quamvis inter filios mulierum excellat Joannes, qui tamen minimus est in regno cælorum, majorem illo esse. Quia non hominum personas illic commendat: sed postquam Joannem prætulit omnibus Prophetis, Euangelii prædicationem in summum gradum attollit, quam alibi vidimus notari per regnum cælorum. Quod autem se vocem tantum esse Joannes ipse respondet, quasi Prophetis esset inferior, non facit hoc simulatæ humilitatis causa, sed docere vult, sibi non mandatam esse propriam legationem, sed officio apparitoris se defungi: sicuti à Malachia prædictum erat, *Ecce mitto Eliam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis.* Nec vero aliud toto ministerii sui cursu egit, quam ut Christo pararet discipulos. Sicuti etiam hoc sibi divinitus injunctum esse ex Jesaia probat. Hoc sensu dictus est à Christo *lucerna ardens & lucens*, quia nondum illuxerat plenus dies. Nec tamen hoc obstat, quominus numeretur inter Euangelii præcones, sicuti eodem usus est Baptismo, qui postea traditus fuit Apostolis. Sed quod exorsus est, nonnisi Christo in cælestem gloriam recepto, liberiore progressu per Apostolos completum est.

Tertia pars capitis, de Joannis Baptistæ ministerio, ad superiorem tractationem omnino pertinens. *Matth. 11. vers. 11.* *Joan. 1:23.* *Mal. 4:5.* *Joan. 5:35.*

CAP. X.

De similitudine Veteris & Novi Testamenti.

Quatuor partibus constat hoc caput.

1. *Summa, utilitas, & necessitas hujus tractationis, sect. 1.*
2. *Demonstratio, qua in genere docetur vetus & novum fœdus reipsa unum esse, quamvis administratione diversum, & tria proponuntur, in quibus per omnia duo hæc fœdera conveniunt, sect. 2. 3. 4.*
3. *In eo tertia pars versatur, ut Vetus Testamentum, perinde ac Novum, ad spem immortalitatis & futuram vitam spectasse evincat, unde reliquæ duæ similitudines seu convenientiæ consequuntur: utrumque scilicet & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Multis argumentis, testimoniis & exemplis nititur hæc pars, à sect. 5. usque ad 23.*
4. *Totius capitis conclusio, ubi rursus in pleniorem confirmationem quædam Scripturæ dicta proferuntur, rejectis Sadducæorum & Judæorum cavillis.*

Prior pars, in qua propter Servetum & Anabaptistas necessariam esse probat de similitudine utriusque fœderis tractationem.

EX superioribus liquere jam potest, quoscunque ab initio mundi homines Deus in populi sui sortem cooptavit, eadem lege atque doctrinæ ejusdem, quæ inter nos viget, vinculo fuisse ei fœderatos: sed quia non parum interest, caput hoc stabiliri, vice appendicis annectam, quum Patres ejusdem nobiscum hæreditatis fuerint consortes, & ejusdem Mediatoris gratia communem salutem speraverint, quatenus in societate hac diversa fuerit eorum conditio. Quanquam autem, quæ ex Lege ac Prophetis ad ejus probationem collegimus testimonia, palam faciunt non aliam unquam fuisse in Dei populo religionis pietatisque regulam: quia tamen apud scriptores multa sæpe de discrimine Veteris ac Novi Testamenti disputantur, quæ scrupulum parum acuto lectori injicere possint, huic rei melius atque exactius discutiendæ peculiarem locum jure destinabimus. Quin etiam, quod utilissimum alioqui futurum erat, necessarium nobis fecerunt prodigiosus nebulo Servetus & furiosi nonnulli ex Anabaptistarum secta, qui non aliter de Israëlitico populo sentiunt, quam de aliquo porcorum grege, utpote quem nugantur à Domino in hac terra saginatum, citra spem ullam

cælestis

cælestis immortalitatis. Hunc ergo pestiferum errorem ut arceamus à piis animis, simul etiam ut difficultates omnes eximamus, quæ audita diversitatis mentione inter Vetus ac Novum Testamentum, suboriri protinus solent; obiter inspiciamus, quid simile, quidve diversum habeant quod olim cum Israëlitis fœdus ante Christi adventum Dominus pepigit, & quod nunc eo manifestato, percussit nobiscum.

Altera pars, de hac similitudine in genere agens. Unum reipsa est utrumque fœdus: administratione vero duplex.

2. Ac uno quidem verbo expediri utrumque potest. Patrum omnium fœdus adeo substantia & re ipsa nihil à nostro differt, ut unum prorsus atque idem sit: administratio tamen variat. Sed quia ex tanta brevitate nemo certam intelligentiam assequeretur, longiorem explicationem, siquid prodesse volumus, persequi necesse est. Cæterum in similitudine, vel potius unitate ostendenda, singulas particulas, quæ jam expeditæ sunt, ex integro retractare supervacuum fuerit: miscere vero, quæ adhuc alibi dicenda erunt, intempestivum. In tribus autem maxime capitibus hic insistendum est: Primum, ut teneamus, non carnalem opulentiam ac felicitatem, metam fuisse Judæis propositam, ad quam demum aspirarent, sed in spem immortalitatis fuisse cooptatos: atque hujus adoptionis fidem illis fuisse, tum oraculis, tum Lege, tum Prophetis certo factam.

Tria autem sunt, in quibus per omnia duo hæc fœdera conveniunt.

1.

2. Deinde, fœdus quo conciliati Domino fuerunt, nullis eorum meritis, sed sola Dei vocantis misericordia

3. fuisse suffultum. Tertium, & habuisse ipsos & cognovisse Mediatorem Christum, per quem & Deo conjungerentur, & promissionum ejus compotes forent. Ex quibus secundum, quia nondum forte satis innotuit, suo loco fuse demonstrabitur.

lib. 3. c. 15. 16. 17. 18.

Plurimis enim ac luculentis Prophetarum testimoniis confirmabimus, à mera fuisse bonitate ac indulgentia, quicquid unquam Dominus populo suo benefecit ac promisit. Tertium quoque suas habuit sparsim non obscuras demonstrationes. Ac ne primum quidem intactum reliquimus.

Prima autem illa generalis similitudo, seu convenientia est, quod Vetus Testamentum perinde ac Novum, non tantum ad præsentis vitæ promissiones, sed multo magis ad futura & ad immortalitatis spem certissimam Dei electos evexerit.

3. In hoc ergo explicando (quia ad causam præsentem maxime pertinet, & de ipso plus controversiæ nobis faciunt) intentiorem ponemus operam: sic tamen, ut siquid aliorum explicationi adhuc deest, obiter sufficiatur, vel opportuno deinde loco addatur. Sane de omnibus dubitationem eximit Apostolus, quum ait, Deum Patrem Euangelium, quod de Filio suo secundum tempus destinatum promulgavit, longe ante per Prophetas in Scripturis sanctis promisisse. Item, fidei justitiam, quæ per Euangelium ipsum docetur, testimonium habere à Lege & Prophetis. Euangelium siquidem hominum corda non in præsentis vitæ lætitia detinet, sed ad spem immortalitatis evehit: non terrenis deliciis affigit, sed spem in cælo repositam annuncians, illuc quodammodo transportat. Sic enim alibi definit, *Posteaquam Euangelio credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitæ possessionis.* Item, *Audivimus fidem vestram in Christo Jesu & charitatem erga sanctos: propter spem vobis repositam in cælis, de quo audistis per sermonem veracem Euangelii.* Item, *Vocavit nos per Euangelium, in participationem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.* Unde & verbum salutis & potentia Dei ad salvandos fideles, & regnum cælorum nuncupatur. Quod si spiritualis est Euangelii doctrina, & ad vitæ incorruptibilis possessionem aditum aperit, ne putemus eos, quibus promissum ac denunciatum fuit, præterita neglectaque animæ cura, in captandis corporis voluptatibus instar pecudum obstupuisse. Nec cavilletur hic quispiam, promissiones, quæ in Lege & Prophetis de Euangelio sunt consignatæ, novo populo esse destinatas. Nam paulo post, quam illud posuit de Euangelio in Lege promisso, subjicit, quæcunque Lex continet, ad eos sine dubio proprie dirigi, qui sub Lege sunt. In alio

Rom. 1: 2. Rom. 3: 21. Eph. 1: 13. Col. 1: 4. 2 Thess. 2. vers. 14.

Ratio hujus similitudinis, seu convenientiæ.

Objectio.

Responsio.

quidem argumento fateor: sed non adeo erat obliviosus, ut quum diceret ad Judæos vere pertinere quæcunque Lex docet, non cogitaret, quid paucis ante versibus affirmasset de Euangelio in Lege promisso. Clarissime ergo demonstrat Apostolus ad futuram vitam præcipue spectasse Testamentum Vetus, quum sub eo dicit Euangelii promissiones contineri.

Rom. 3: 19

Generali illa similitudine probata reliqua dua consequuntur: utrumque fœdus scilicet & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum.

4. Eadem ratione sequitur & gratuita Dei misericordia constitisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Nam & Euangelica prædicatio nihil aliud, quam paterna Dei indulgentia justificari præter suum meritum peccatores pronunciat: & tota ejus summa in Christo terminatur. Quis igitur expertes Christi Judæos facere ausit, quibuscum audimus fuisse percussum Euangelii fœdus, cujus unicum fundamentum Christus est? Quis alienos reddere à gratuitæ salutis beneficio, quibus administratam fuisse audimus justitiæ fidei doctrinam? Ac ne diu de re liquida disceptemus, habemus insignem Domini sententiam, *Abraham exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.* Et quod de Abraham testatur illic Christus, ostendit Apostolus in fideli populo fuisse universale, quum dicit Christum manere heri, hodie, & in secula. Neque enim de Christi æterna divinitate simpliciter illic loquitur: sed de ejus virtute, quæ perpetuo fidelibus fuit patefacta. Quare & beata Virgo & Zacharias in suis canticis revelatam in Christo salutem, exhibitionem esse dicunt promissionum, quas Abraham & Patriarchis olim fecerat Dominus. Si Christum suum exhibendo, jurisjurandi sui veteris fidem solvit Dominus, dici non potest, quin ejus finis in Christo & vita æterna semper fuerit.

Joan. 8: 56. Heb. 13: 8. Luc. 1. v. 54. & 72.

Quum autem duæ posteriores hæ similitudines, seu convenientiæ, à priore pendeant, in ea probanda versatur tertia pars capitis ab hac sect. ad 23. Primum argumentum autem ex Apostolo desumptum est, qui à pari Sacramentorum significatione, parem veterum conditionem cum nostra fuisse evincit.

5. Quin Apostolus non fœderis tantum gratia pares nobis facit Israëlitas, sed etiam Sacramentorum significatione. Nam pœnarum exemplis, quibus castigatos olim fuisse illos Scriptura recitat, deterrere Corinthios volens, ne in similia flagitia incurrerent, à præfatione ista orditur, Non esse, cur ullam prærogativam nobis vendicemus, quæ nos à Dei vindicta eripiat, quam illi subierunt: quando non iisdem modo beneficiis prosequutus sit illos Dominus, sed iisdem quoque symbolis illustrem inter eos gratiam suam reddiderit: acsi diceret, Si confiditis vos extra periculum esse, quia & Baptismus, quo insigniti estis, & Cœna, quam quotidie suscipitis, eximias habent promissiones: interim contempta Dei bonitate, licentiose lascivitis: scitote nec Judæos talibus symbolis caruisse, adversus quos tamen judicia sua Dominus severissime exercuit. Baptizati sunt in transitu maris & nube, qua protegebantur ab ardore solis. Transitum illum Baptismum carnalem fuisse aiunt, qui spirituali nostro secundum quandam proportionem respondeat. Verum, si id recipitur, non procederet Apostoli argumentum, qui hic vult ademptum Christianis, ne Baptismi prærogativa Judæos præcellere se putent. Nec obnoxium est huic cavillo, quod protinus sequitur, Illos eandem nobiscum spiritualem escam manducasse, ac eundem bibisse spiritualem potum, quem Christum interpretatur.

1 Cor. 10. vers. 1, 11.

Objectio ex Joan. 6: 42. deprompta. Patres manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: Christiani manducant Christi carnem, nec moriuntur.

6. Objiciunt quidem ad frangendam hanc Pauli sententiam, quod ait Christus, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: Qui manducat carnem meam, non morietur in æternum:* quæ duo inter se nullo negotio conciliantur. Dominus, quia sermonem habebat ad auditores, qui tantum ventris alimento quærebant saturari, verum animæ cibum non curabant, ad eorum captum orationem aliquantum attemperat, præsertim vero comparationem mannæ & corporis sui pro eorum sensu statuit. Postulabant, ut acquirendæ sibi auctoritatis gratia, suam virtutem miraculo aliquo approbaret, quale ediderat Moses in deserto, quum manna è cælo impetraverat. In manna autem nihil apprehende-

Responsio: sententiam Euangelistæ

specie tenus pugnantem cum Apostoli dicto concilians.

hendebant, nisi carnalis inediæ, qua populus tunc affligebatur, remedium; ad mysterium illud sublimius, quod Paulus respicit, non penetrabant. Christus ergo ut demonstret quanto præstantius à se beneficium expectare debeant, quam quod à Mose collatum patribus suis prædicarent, hanc comparationem format, Si magnum fuit opinione vestra, & memorabile miraculum, quod Dominus per Mosen populo suo, ne in deserto fame periret, cælestem cibum subministravit, quo sustentaretur ad modicum tempus; hinc colligite quanto excellentior sit cibus, qui immortalitatem largitur. Videmus cur quod in manna præcipuum erat, prætermiserit Dominus, infimam tantum ejus utilitatem notarit. Nempe quoniam Judæi, velut exprobrandi studio, Mosen illi objecerant, qui populi necessitati mannæ remedio opitulatus esset: respondet, se longe superioris gratiæ esse administrum, præ qua vilescere merito debeat carnalis populi educatio, quam solam tanti æstimabant. Paulus, quia noverat Dominum, quum manna è cælo deplueret, non in ventris duntaxat pastum effudisse, sed spiritualis quoque mysterii loco dispensasse, ad figurandam (quæ in Christo habetur) spiritualem vivificationem, partem istam, quæ consideratione dignissima erat, non negligit. Quare certo clareque conficitur, non easdem modo, quibus nos dignatur nunc Dominus, vitæ æternæ ac cælestis promissiones communicatas fuisse Judæis, sed etiam sacramentis vere spiritualibus obsignatas. Qua de re copiose Augustinus adversus Faustum Manichæum disputat.

Alterum argumentum, ex Lege & Prophetis, de verbi divini, piorum animas vivificantis, efficacia ante Christum exhibitum. Unde necessario sequitur, Judæos fideles in spem æternæ vitæ fuisse segregatos.

7. Quod si testimonia ex Lege & Prophetis sibi recitari malint lectores, ex quibus perspiciant spirituale fœdus fuisse Patribus etiam commune, sicuti ex Christo & Apostolis audivimus: huic quoque voto obsequar, eoque libentius, quod ita certius convincentur adversarii, nequid postea tergiversari queant. Atque ab ea quidem demonstratione incipiam, quam tametsi Anabaptistarum supercilio futilem & penè ridiculam fore scio, apud dociles tamen & sanos plurimum valebit: ac pro confesso sumo, eam verbo Dei inesse vitæ efficaciam, ut quoscunque Deus participatione ejus dignatur, eorum animas vivificet. Valuit enim semper illud Petri, Semen esse incorruptibile, quod in æternum manet, sicuti etiam ex verbis Jesaiæ colligit. Jam quum hoc sacro vinculo Deus olim sibi devinxerit Judæos, non dubium est, quin eos segregaverit in spem æternæ vitæ. Nam quum verbum fuisse amplexos dico, quod illos Deo propius adjungeret, communicandi rationem intelligo, non illam generalem, quæ per cælum & terram omnesque mundi creaturas diffunditur (quæ licet universa vivificet pro suæ unumquodque naturæ modo, non tamen à corruptionis necessitate eruit) sed istam specialem, qua piorum animæ & illuminantur in Dei notitiam, & illi quodammodo copulantur. Hujusmodi verbi illuminatione quum adhæserint Deo Adam, Abel, Noë, Abraham, & reliqui Patres, dico minime dubium esse, quin illis in regnum Dei immortale fuerit ingressus. Erat enim solida Dei participatio, quæ extra vitæ æternæ bonum esse non potest.

1 Pet. 1:23.
Jesa. 40: 6.

Tertium argumentum, à fœderis formula, quæ unicum re ipsa esse ostendit ante & post Christi in carne manifestationem.

8. Si tamen illud nonnihil implicitum videtur, age, ad ipsam fœderis formulam transeamus: quæ non placidis modo ingeniis satisfaciet, sed eorum inscitiam abunde coarguet, qui contradicere nituntur. Sic enim semper pepigit cum servis suis Dominus, *Ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum:* quibus verbis & vitam, & salutem, & omnem summam beatitudinis comprehendi Prophetæ quoque exponere soliti sunt. Non enim David sine causa sæpius pronunciat, beatum populum, cujus Dominus est Deus: beatam gentem, quam in hæreditatem sibi elegit: nec terrenæ quidem felicitatis gratia, sed quoniam à morte eripit, perpetuo conservat, æternaque misericordia prosequitur, quos in populum assumpsit. Quemadmodum est apud alios Prophetas, *Tu Deus noster, non moriemur. Dominus, Rex noster, Legislator noster: ipse salvabit nos. Beatus es Israël, quia in Domino Deo salvaris.* Sed ne in re supervacua multum laboremus, passim in Prophetis recurrit hæc admonitio, nihil ad bonorum omnium affluentiam, adeoque salutis certitudinem deesse, modo nobis Dominus sit in Deum: & merito. Si enim facies ejus, simul atque illuxit, præsentissimum est salutis pignus, cuinam se homini in Deum manifestet, cui non salutis quoque thesauros aperiat? Hac enim conditione Deus noster est, ut in medio nostri habitet, quemadmodum per Mosen testabatur. Obtineri autem talis ejus præsentia non potest, ut non simul vita possideatur. Atque ut nihil ultra exprimeretur, satis claram habebant vitæ spiritualis promissionem in his verbis, *Sum Deus vester.* Non enim solis utique corporibus Deum se fore denunciabat, sed animis præcipue: animæ autem, nisi per justitiam Deo conjunctæ, ab ipso alienæ in morte manent. Adsit rursum illa conjunctio, perpetuum salutem secum ducet.

Lev. 26: 12.
Psal. 144: 15.
Psal. 33: 12.
Hab. 1: 12.
Jes. 33: 22.
Deut. 33. vers. 29.
Lev. 26: 11.
Exod. 6: 6.

Confirmatio superioris argumenti, ex perspicuis formulæ illius verbis desumpta.

9. Accedit eo, quod non modo se illis Deum esse testabatur, sed se quoque semper fore promittebat: quo spes eorum præsentibus bonis non contenta, in æternitatem protenderetur. Id porro valuisse apud eos temporis futuri notationem, ostendunt multæ voces, ubi se non in præsentibus tantum malis, sed in posterum consolantur fideles: quod sibi Deus nunquam defuturus esset. Jam vero (quæ pars erat secunda promissionis) ipsos de Dei benedictione extra terrenæ vitæ limites erga se proroganda, clarius etiamnum confirmabat, *Ero Deus seminis vestri post vos.* Nam si suam erga mortuos benevolentiam declaraturus erat, benefaciendo posteris: erga ipsos multo minus defuturus erat ejus favor. Neque enim instar hominum est Deus, qui suum ideo amorem ad amicorum filios transferunt, quia morte interrumpitur eorum facultas, quo minus iis, quibus bene volebant, impendant sua officia. at Deus, cujus beneficentia morte non impeditur, suæ profecto misericordiæ fructum mortuis non tollit, quam eorum causa transfundit in mille generationes. Præclaro igitur documento magnitudinem atque affluentiam suæ bonitatis, quam post mortem sensuri essent, volebat illis Dominus commendare, quum talem describebat, quæ in totam familiam exuberaret. Hujus vero promissionis veritatem tum obsignavit Dominus, & quasi complementum protulit, quum Deum se Abraham, Isaac & Jacob, longe post eorum mortem appellaret. Quid enim? annon ridicula erat appellatio, si perierant? Perinde enim fuisset, ac si ita foret loquutus, Ego sum Deus eorum, qui non sunt. Proinde uno isto argumento Sadducæos à Christo constrictos fuisse Euangelistæ referunt, ut ne inficiari quidem possent resurrectionem mortuorum à Mose esse testatam: nempe, qui ex ipso Mose didicerant, omnes sanctos esse in manu illius. Unde inferre promptum erat, ne morte quidem extingui, quos in tutelam, custodiam, protectionemque suam recepisset, qui mortis & vitæ est arbiter.

Gen. 17: 7.
Exod. 20. vers. 6.

Alia confirmatio illustris, tum à superiore, tum à Dei natura fluens.

Exod. 3: 6.
Matth. 22. vers. 32, 34.
Luc. 20: 37.
Deut. 33. vers. 5.

Quartum argumentum, ab exemplis. Patres, Adam, Abel, Noë, ante Christum variis tentationibus agitati, ad meliorem illam vitam viva fide &

10. Jam (qui præcipuus est cardo in hac controversia) dispiciamus, annon ipsi quoque fideles sic instituti fuerint à Domino, ut meliorem alibi vitam sibi esse sentirent, ac neglecta terrena, illam meditarentur. Primum, quæ divinitus injuncta illis fuit vivendi conditio, assiduum erat exercitium, quo admonerentur se omnium esse miserrimos, si in hac modo vita felices essent. Adam, vel sola recordatione perditæ felicitatis infelicissimus, anxiis laboribus egestatem suam ægre sustentat, ac ne in solis manuum laboribus Dei maledictione prematur, unde solatium illi restabat, extremum luctum percipit.

Ex

spe invicta, præsentem negligentes aspirarunt. Illorum igitur, ut & sub Euangelio credentium, idem fuit scopus.

Gen. 3: 17. Gen. 4: 8. Genes. 6. vers. 14, 21. Gen. 7: 24. Gen. 9: 25.

Ex duobus filiis alter illi nefando fratris parricidio eripitur: eum habet superstitem, cujus aspectum merito detestetur ac horreat. Abel in ipso ætatis flore crudeliter trucidatus, exemplum est humanæ calamitatis. Noë bonam ætatis partem (dum totus orbis secure deliciatur) cum magna fatigatione in arca extruenda deterit. Quod mortem effugit, id fit majoribus ejus molestiis, quam si centum mortes obeundæ essent. Nam præterquam, quod arca illi est quasi sepulchrum decem mensium, insuavius nihil esse potest, quam in animalium stercoribus penè immersum tamdiu detineri. Postquam tantas difficultates eluctatus est, in novam mœroris materiam incidit: ludibrio se haberi à proprio filio videt: & ei, quem magno Dei beneficio salvum ex diluvio receperat, suo ipsius ore maledicere cogitur.

Quarti argumenti continuatio, ab exemplo Abrahami, cujus vocatio & vitæ curriculum hominem ad felicitatis æternæ præmium & domicilium inter innumerabiles ærumnas toto pectore anhelantem ostendit.

Genes. 12. v. 1, 10, &c. vide Calv. comment. in Genes. cap. 12. vers. 11, 15. Genes. 20. vers. 1, 2. Genes. 13. v. 7, 8, 9. Genes. 14. v. 12, 13, 14. Genes. 21. vers. 30 Gen. 15: 2. & 16: 15. & 21: 10. Genes. 21. v. 2, 3, 14. Gen. 22: 2.

11. Abraham quidem unus instar decem myriadum nobis esse debet, si spectatur ejus fides, quæ nobis in optimam credendi regulam proponitur: in cujus etiam genere, ut Filii Dei simus, censeri nos oportet. Quid vero absurdius, quam patrem omnium fidelium esse Abraham, & ne postremum quidem angulum inter illos tenere? Atqui ex numero, imo ex gradu apprime honorifico dejici non potest, quin aboleatur tota Ecclesia. Jam quod ad vitæ experimenta attinet: ubi primum vocatur Dei imperio è patria, parentibus, amicis avellitur: in quibus præcipuam vitæ dulcedinem esse putant: acsi illum destinato consilio omnibus vitæ oblectamentis spoliare Dominus vellet. Simulac terram ingressus est, in qua jubetur habitare, fame inde exigitur. Eo ad opem quærendam refugit, ubi, quo se incolumem servet, necesse habet uxorem prostituere: quod incertum an multis mortibus fuerit acerbius. Ubi in terram habitaculi sui reversus est, inde rursum fame expellitur. Qualis est felicitas, eam terram incolere, ubi toties esuriendum, imo vero inedia pereundum, nisi aufugias? Simul eodem necessitatis redigitur apud Abimelech, ut caput redimere jactura uxoris opus habeat. Dum huc atque illuc multos annos incertus vagatur, assiduis servorum rixis compellitur nepotem, quem filii loco habebat, à se dimittere. Quæ discessio sine dubio non aliter ab eo accepta fuit, quam si membri unius sectionem passus foret. Paulo post captivum ab hostibus abripi audit. Quocunque pergat, vicinos reperit immanis barbariæ, qui ne ex effossis quidem magno labore puteis aquam bibere sinant. Neque enim usum redimeret à Rege Gerar, nisi ante fuisset prohibitus. Jam ubi ad effœtam senectutem ventum est, quod habet ea ætas insuavissimum & acerbissimum, orbitate mulctatum se videt, donec præter spem Ismaëlem gignit: cujus tamen nativitatem magno redimit, dum Saræ probris fatigatur, perinde acsi ancillæ contumaciam fovendo, domesticæ perturbationis ipse causa esset. Nascitur demum Isaac, sed ea mercede, ut exturbetur primogenitus Ismaël, ac pro derelicto penè hostiliter projiciatur. Ubi solus relictus est Isaac, in quo acquiescat defessa boni viri senectus, paulo post mactare ipsum jubetur. Quid calamitosius excogitet humana mens, quam patrem fieri filii carnificem? Si morbo absumptus foret, quis non putasset miserrimum esse senem, cui in ludibrium datus esset filius, ob quem orbitatis dolor ei geminaretur? Si ab extraneo aliquo interfectus, indignitate multum esset aucta calamitas. Istud vero omnia calamitatis exempla superat, patris manu trucidari. Sic denique toto vitæ curriculo jactatus ac vexatus fuit, ut siquis velut in tabula exemplar calamitosæ vitæ depingere velit, nihil reperiat magis appositum. Neque objiciat quispiam, eum non fuisse prorsus infelicem, quod à tot tantisque tempestatibus prospere tandem emerserit. Non enim beatam vitam ducere illum dicemus, qui per infinitas difficultates ad longum spatium laboriose eluctetur: sed qui, sine malorum sensu, præsentibus bonis placide fruatur.

Objectionis dilutio.

Item ab exemplo Isaaci.

Genes. 26. vers. 1, 15. item v. 20. Genes. 26. vers. 35.

12. Isaac, qui minoribus malis affligatur, vix tamen minimum suavitatis gustum percipit. Eas ipse quoque vexationes experitur, quæ beatum esse hominem in terra non sinant. Illum fames fugat è terra Chanaan: uxor è sinu illi eripitur: vicini illum subinde exagitant, ac modis omnibus premunt, ut de aqua etiam cogatur decertare: domi suæ à nuribus multum molestiarum sustinet: filiorum dissidio angitur: nec mederi tanto malo potest, nisi per exilium ejus, cui benedixerat. At vero Jacob, nihil quam extremæ infelicitatis insigne est exemplar. Pueritiam domi inquietissime transigit inter fratris primogeniti minas ac terrores, quibus demum cedere cogitur. Profugo à parentibus ac natali solo præterquam quod acerbum est exulare, apud Laban avunculum nihilo mitius ac humanius accipitur. Parum est, durissimam atque austerissimam septem annis servire servitutem, nisi dolo malo in uxore eludatur. Alterius uxoris gratia in novam servitutem ingrediendum est, ubi totum diem solis æstu torreatur, noctu pervigil urgeatur gelu ac frigore, quemadmodum ipse conqueritur. Tantam vitæ asperitatem dum annos viginti sustinet, quotidie novis soceri injuriis affligitur. Nec domi suæ quietus est, quam videt uxorum odiis, jurgiis, æmulationibus distractam, ac penè dissipatam. Ubi in patriam jubetur se recipere, abitum captare illi necesse est ignominiosæ fugæ similem: nec tamen soceri iniquitatem ita potest effugere, quin ejus probris ac contumeliis in medio itinere vexetur. Excipit mox eum multo sævior difficultas. Nam dum ad fratrem accedit, tot mortes habet in conspectu, quot ab homine crudeli & inimico parari queant. Diris ergo terroribus supra modum discruciatur ac discerpitur, quamdiu adventum ejus expectat: ubi in conspectum ejus prodit, tanquam semimortuus ad pedes procumbit, donec placatiorem sentit, quam sperare ausus fuerat. Adhæc Rachele, unice dilecta conjuge, primo terræ ingressu privatur. Postea quem ab ea filium sustulerat, eoque præ aliis amabat, à fera laceratum audit: cujus ex morte quantum mœrorem ceperit, declarat ipse, quod post diuturnas lachrymas solatiis omnibus viam obstinate claudit, nihil sibi reliquum faciens, nisi ut descendat ad filium lugens in sepulchrum. Interim raptus & defloratio filiæ, in iis vindicandis filiorum audacia, quæ illum non fœtere modo fecerat apud omnes regionis incolas, sed præsentissimum internecionis periculum illi creaverat, quantæ anxietatis, luctus, tædii causæ erant? Sequitur horrendum illud flagitium Ruben primogeniti, quo nihil gravius accidere poterat. Nam, quum inter summa infortunia reponatur uxoris pollutio, quid dicendum sit, ubi à proprio filio perpetratum est id scelus? Aliquanto post altero incestu contaminatur familia, ut constantissimum alioqui & infractum calamitatibus animum tot dedecora labefactare debeant. Sub extremum vitæ, dum suæ ac suorum inediæ succurrere quærit, novi infortunii nuncio percellitur, qui intelligit filium alterum in vinculis detineri: quem ut recipiat, Benjamin, unicum suum desiderium, permittere aliis cogitur. Quis putet in tanta malorum congerie momentum illi datum, quo saltem secure respiraret? Ita ipse optimus de se testis asseverat Pharaoni, dies suos breves ac malos fuisse super terram. Qui per continuas miserias vitam se transegisse pronunciat, negat profecto eam prosperitatem se sensisse, quæ illi à Domino promissa fuerat. Ergo, aut malignus ingratusque Dei gratiæ æstimator erat Jacob, aut vere se miserum fuisse super terram profitebatur. Si vera fuit affirmatio, sequitur non habuisse ipsum spem in rebus terrenis defixam.

Gen. 28: 5. *Et Jacobi.* Genes. 29. vers. 20, 23. Genes. 31. vers. 40, 41. Genes. 31. vers. 23. Genes. 32. vers. 11. Genes. 35. vers. 16. Genes. 37. vers. 32. Gen. 34: 2. Genes. 35. vers. 22. Genes. 38. vers. 18. Genes. 42. vers. 33. Gen. 47: 9.

13. Si

Conclusio probationis quarti argumenti: S. Patres, Adamum, Abelem, Noachum, Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & alios sub Lege non in terris, sed in cælo promissionum Dei complementum expectasse.

Hebr. 11. v. 9. & 10.

13. Si sancti isti Patres (quod utique indubitatum est) beatam vitam expectarunt è manu Dei, aliam quam terrestris vitæ beatitudinem & cogitarunt & viderunt. Quod etiam pulcherrime ostendit Apostolus: *Fide*, inquit, *demoratus est Abraham in terra promissionis, tanquam alienigena, in casulis habitando, cum Isaac & Jacob consortibus ejusdem hæreditatis. Expectabant enim bene fundatam civitatem, cujus opifex ac conditor Deus.* In fide defuncti sunt omnes isti, non acceptis promissionibus: sed procul eas inspicientes, ac credentes, confitentesque quod hospites & inquilini forent super terram. Quo significant se patriam inquirere. &, si desiderio ejus quam reliquerant tacti fuissent, erat facultas revertendi: sed meliorem appetebant, nempe cælestem. Unde Deus non erubescit vocari eorum Deus: quando paravit illis civitatem. Stipitibus enim obtusiores fuissent, tam pertinaciter promissiones consectando, quarum nulla spes in terris apparebat, nisi complementum earum alibi expectassent. Id vero in primis non sine ratione urget, quod peregrinationem, hanc vitam nuncuparunt: qualiter & Moses refert. Si enim peregrini & inquilini sunt in terra Chanaan, ubi promissio Domini, qua illius constituti erant hæredes? Manifeste ergo indicat longius spectare, quod de possessione illis Dominus promiserat. Quare pedem in terra Chanaan non acquisierunt, nisi in sepulchrum: quo testabantur se sperare fructum promissionis nonnisi post mortem percepturos. Atque hæc causa est, cur tanti æstimaverit Jacob illic sepeliri, ut jurejurando adegerit filium Joseph ad eam pollicitationem: cur Joseph post aliquot secula transferri ossa sua, jampridem in cinerem collapsa, voluerit.

Ideo pii illi vitam hanc terrenam peregrinationem appellarunt, & in terra Chanaan (felicitatis æternæ figura) sepeliri voluerunt.

Gen. 47: 9. Genes. 47. vers. 29, 30. & 50: 25.

Quintum argumentum, ex historia Jacobi primogenituram affectantis. Id enim futuræ vitæ in eis desiderium ostendit.

Genes. 49. vers. 18.

14. Denique aperte constat, in omnibus vitæ studiis propositam futuræ vitæ beatitudinem habuisse. Quorsum enim primogenituram tantopere affectasset, tantoque periculo ambiisset Jacob, quæ exilium & tantum non abdicationem illi conflatura erat, boni vero nihil prorsus allatura: nisi ad altiorem benedictionem respexisset? Atque eum sibi sensum fuisse declaravit ea voce, quam inter ultimos spiritus edidit, *Salutare tuum expectabo, Domine.* Quam salutem expectasset, quum intelligeret se animam expirare: nisi in morte initium novæ vitæ cerneret? Et quid de sanctis ac filiis Dei disceptamus, quum ejusmodi intelligentiæ gustu ne is quidem caruerit, qui veritatem oppugnare alioqui nitebatur? Quid enim sibi volebat Balaam, quum diceret, *Moriatur anima mea morte justorum, & fiant novissima mea similia eorum:* nisi quod sentiebat id, quod postea David prodidit, *Pretiosam esse mortem sanctorum in conspectu Domini; mortem vero impiorum pessimam?* Si ultima linea & meta in morte forent, nullum in ea notari posset discrimen justi & impii: sorte, quæ post mortem utrosque diversa manet, inter se distinguuntur.

Quo intelligentiæ gustu Balaam non caruit.

Num. 23. vers. 10. Ps. 116: 15. Psal. 34: 22.

Sextum argumentum, ex Davide, qui tanta sibi à Domino pollicetur, & tamen hanc vitam nihil aliud esse vult quam vanitatem: unde sequitur, eum alibi suam felicitatem repositam habuisse, & salutem exspectasse, qua cum Dei æternitate conjuncta sit.

15. Nondum ultra Mosen progressi sumus: quem isti nihil aliud officii habuisse dicunt, quam ut carnalem populum agri ubertate rerumque omnium copia ad colendum Deum induceret: & tamen (nisi quis sponte semet offerentem lucem refugiat) perspicua jam extat spiritualis fœderis declaratio. Quod si ad Prophetas descendamus, illic plenissimo fulgore & vita æterna & regnum Christi se profert. Ac primum David, qui ut tempore aliis fuit superior, ita pro ordine divinæ dispensationis cælestia mysteria obscurius, quam illi, adumbravit, quanta tamen perspicuitate ac certitudine ad eum scopum omnia sua dirigit? Terrestrem habitationem qualiter æstimarit, testatur hæc sententia, *Advena hic sum & peregrinus, quemadmodum omnes Patres mei. Vanitas omnis homo vivens, velut umbra quisque obambulat. Et nunc quæ expectatio mea, Domine? spes mea ad te ipsa.* Sane qui nihil esse in terra solidum aut stabile confessus, spei tamen in Deum firmitatem retinet, alibi repositam sibi felicitatem contemplatur. Ad eam contemplationem fideles revocare solet, quoties vult eos vere consolari. Nam alibi, postquam de brevitate fluxaque & evanida imagine humanæ vitæ loquutus est, subjicit, *Misericordia autem Domini usque in æternum, super timentes eum.* Cui simile est quod habetur etiam Psalmo centesimo secundo, *Initio Domine tu fundasti terram, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: velut vestis veterascent, & sicut indumentum mutabis eos. Tu autem idem ipse perstas, & anni tui non deficient. Filii servorum tuorum habitabunt, & posteri eorum coram te stabilientur.* Si ob cæli ac terræ interitum non desinunt pii stabiliri coram Domino, sequitur eorum salutem cum Dei æternitate esse conjunctam. Atqui omnino non potest stare spes ista, nisi in promissionem recumbat, quæ apud Jesaiam exponitur: *Cæli* (inquit Dominus) *sicut fumus liquescent: terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt: salus autem mea in æternum erit, & justitia mea non deficiet.* Ubi justitiæ ac saluti tribuitur perpetuitas, non quatenus penes Deum resident, sed quatenus ab hominibus sentiuntur.

Psal. 39: 13. Ps. 103: 17. Psal. 102. vers. 26, 27, 28, 29. Jesa. 51: 6.

Septimum argumentum, ex eodem Propheta. Quæ de fidelium prospero successu passim canit, ad cælestis gloriæ fruitionem necessario sunt referenda: quandoquidem in hoc mundo omni malorum genere premuntur.

16. Neque vero aliter accipere liceat, quæ de fidelium prospero successu passim canit, nisi ut in cælestis gloriæ manifestationem conferantur. Qualia sunt, *Custodit Dominus animas sanctorum suorum: de manu peccatoris liberabit eos. Lux orta est justo, & rectis corde lætitia.* Item, *Justitia pii manet in seculum seculi, cornu ejus exaltabitur in gloria: desiderium peccatorum peribit.* Item, *Verumtamen justi confitebuntur nomini tuo: habitabunt recti cum vultu tuo.* Item, *In memoria æterna erit justus.* Item, *Redimet Dominus animas servorum suorum.* Siquidem servos suos Dominus impiorum libidini non vexandos modo, sed lacerandos perdendosque sæpe permittit. in tenebris & squallore languere patitur bonos, dum impii penè inter stellas refulgent: nec illos ita vultus sui serenitate exhilarat, ut diuturna lætitia fruantur. Quamobrem ne ipse quidem dissimulat, si in præsentem rerum statum oculos defigant fideles, gravissima tentatione perculsum iri, acsi nulla esset innocentiæ apud Deum gratia nec merces. Adeo impietas ut plurimum prosperatur ac floret, dum piorum natio, ignominia, paupertate, contemptu, omnique crucis genere premitur. *Parum*, inquit, *abfuit, quin lapsus pes meus, quin effusi fuerint gressus mei, dum urit me fortuna stultorum, dum improborum prosperitatem video.* Tandem post narrationem concludit, *Instituebam cogitationem, si possem hæc cognoscere: sed tormentum est spiritui meo, donec ingrediar in sanctuarium Domini, & intelligam novissimum eorum.*

Psal. 97: 10. Ps. 112: 9. Ps. 140: 14. Ps. 112: 6. Psal. 34: 23. Psal. 73: 2. vers. 16.

Octavum argumentum, ex communi omnium piorum sensu & confessione, qua in cælis per fidem & spem vivam quæsierunt quod in præsentis vitæ umbra non apparuit.

17. Ergo vel ista Davidis confessione discamus, non ignorasse sanctos Patres sub Veteri Testamento, quam raro, vel nunquam in hoc mundo repræsentet Deus, quæ servis suis pollicetur, atque ideo animos ad Dei sacrarium sustulisse, in quo recondi- tum habebant, quod in præsentis vitæ umbra non apparet. Hoc erat ultimum Dei judicium, quod quum oculis minime cernerent, fide contenti erant intelligere. Qua fiducia freti, quicquid eveniret in mundo, venturum tamen aliquando tempus non dubitabant, quo Dei promissiones implerentur. Qualiter istæ voces testantur, *Ego in justitia contemplabor faciem tuam, satiabor specie tua.* Item, *Ego sicut oliva viridis in domo Domini.* Item, *Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani frondescet. Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florebunt. Adhuc fructificabunt in senecta, pingues ac virides erunt.* Quum paulo ante dixisset, *Quam profundæ sunt cogitationes tuæ Jehova, dum florent impii, germinant quasi herba, ut pereant in perpetuum.* Ubi species ista & decor fidelium, nisi ubi mundi hujus facies, regni Dei mani-

Psal. 17: 15. Psal. 52: 10. Psal. 92. vers. 13, 14. & 15.

manifestatione inversa fuerit? In illam æternitatem quum oculos converterent, contempta præsentium calamitatum momentanea asperitate, secure in has voces erumpebant, *Non dabis in æternum ut moriatur justus. Tu vero præcipitabis sceleftos in puteum interitus.* Ubi in hoc mundo puteus æterni exitii, qui sceleratos absorbeat, in quorum felicitate hoc quoque alibi numeratur, quod diem extremum in puncto sine multo languore claudunt? Ubi tanta sanctorum stabilitas, quos ipse David non modo concuti, sed opprimi & conteri prorsus ubique conqueritur? Nempe ob oculos sibi statuebat, non quid ferat instabilis & plusquam æstuaria mundi vicissitudo: sed quid facturus sit Dominus, quum ad æternam cæli ac terræ constitutionem olim sedebit.

Psalm. 55. vers. 23. 24. Job. 21: 13.

Quemadmodum alio loco eleganter describit, *Nituntur stulti opulentia sua, ob divitias multas superbiunt: & tamen nemo quantalibet excellentia polleat, redimere fratrem suum à morte possit, nemo pretium redemptionis Deo solvere. Quum autem videant & sapientes mori, perversos pariter & stultos interire, & alienis relinquere divitias suas, cogitant domos sibi permansuras in sempiternum, habitationes in secula: & nomina sua in terra celebrant. At homo in honore non permanebit: similis erit pecudibus, quæ intereunt. Hæc meditatio eorum, summa stultitia est: quam tamen posteri cupide æmulantur. Instar gregis apud inferos collocabuntur, mors præsidebit illis. Exorta luce recti dominabuntur illis: forma ipsorum peribit: infernus, ipsorum domicilium.* Primum illa stultorum irrisio, quod in lubricis & volubilibus mundi bonis acquiescant, ostendit longe aliam sapientibus quærendam esse felicitatem. Sed illic resurrectionis mysterium evidentius reserat, ubi illis perditis & extinctis piorum regnum erigit. Quem enim, quæso, dicemus esse illum lucis exortum, nisi novæ vitæ revelationem, quæ finem præsentis sequitur?

Psalm. 49. v. 7, 8, &c.

Superioris argumenti continuatio & confirmatio, à spe piorum, & impiorum in mundo ridentium exitio.

18. Inde illa nascebatur cogitatio, quam in miseriarum solatium ac tolerantiæ remedium fideles usurpabant, *Momentum in indignatione Domini, vita in ejus misericordia.* Quomodo afflictiones momento terminabant, qui per totam fere vitam affligebantur? ubi tantam videbant divinæ benignitatis durationem, cujus vix minimum gustum delibabant? Si in terra hæsissent, nihil tale reperire poterant: sed quia cælum intuebantur, agnoscebant punctum esse temporis, quo exercentur per crucem sancti à Domino: miserationes seculi esse, quibus colliguntur. rursum impiorum, qui per somnium beati ad diem unum essent, æternum ac nunquam finiendum exitium prævidebant. Unde illæ voces, *Memoria justi in benedictione erit: nomen autem impiorum putrescet. Pretiosa mors sanctorum in conspectu Domini: mors peccatorum pessima.* Item apud Samuelem, *Dominus pedes sanctorum servabit, & impii in tenebris conticescent.* Quæ significant, illos probe cognovisse, utcunque varie circumferrentur sancti, ultimum tamen eorum exitum, vitam ac salutem: impiorum felicitatem amœnam esse viam, qua in mortis voraginem paulatim labuntur. Ideo istorum mortem vocabant exitium incircumcisorum, ut quibus resurrectionis spes præcisa esset. Quare nullam hac excogitare potuit David graviorem imprecationem, *Deleantur de libro vitæ, & cum justis non scribantur.*

Psal. 30: 6.
Prov. 10: 7.
Ps. 116: 15. & 34: 22.
1 Sam. 2: 9.
Eze. 28: 10. & 31: 18. & alibi.
Ps. 69: 29.

Nonum argumentum, ex Jobo, qui omnium apertissime de hac spe disseruit.

19. Præ aliis vero insignis illa sententia Job, *Scio quia Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra resurrecturus sum: & in carne mea videbo Deum salvatorem meum. Reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Qui volunt venditare suum acumen, cavillantur non esse hæc intelligenda de ultima resurrectione, sed de primo quoque die, quo sibi mitiorem fore Deum Job expectabat: quod ut illis ex parte demus, extorquebimus tamen, velint, nolint, ad eam spei amplitudinem non potuisse pervenire Job, si cogitatione in terra resedisset. Necesse ergo est fateamur, oculos in futuram immortalitatem sustulisse, qui sibi vel in sepulchro jacenti Redemptorem affore conspexerit. Siquidem de præsenti tantum vita cogitantibus mors extrema est desperatio, quæ nec ipsa spem ejus abscindere poterat. *Etiam si me occiderit*, dicebat, *in ipso nihilominus sperabo.* Nec mihi obstrepat hic nugator quispiam, paucorum fuisse istas voces, unde minime probetur talem fuisse inter Judæos doctrinam. Responsum enim à me statim accipiet, paucos istos non prodidisse talibus sententiis arcanam aliquam sapientiam, ad quam seorsum ac privatim excellentia tantum ingenia admitterentur: sed, ut erant constituti à Spiritu sancto plebis doctores, quæ communiter ediscenda essent Dei mysteria, & popularis religionis principia esse deberent, palam promulgasse. Quum ergo audiamus publica Spiritus sancti oracula, quibus de spirituali vita tam clare ac dilucide in Judæorum Ecclesia disseruit, intolerabilis pertinaciæ fuerit, eos ad carnale tantummodo fœdus ablegare, ubi solius terræ ac terrestris opulentiæ fiat mentio.

Job. 19: 25.
Objectionis dilutio.
Job. 13: 15.
Alia objectio.
Responsio.

Decimum argumentum, ex posterioribus Prophetis, qui piorum felicitatem extra terrena hujus vitæ limites sitam esse docuerunt.

20. Si ad posteriores Prophetas descendam, illic vero liceat, quasi in campo nostro, libere spatiari. Nam si in Davide, Job, Samuele fuit non difficilis victoria: illic multo est facilior. Hanc enim œconomiam & hunc ordinem in dispensando misericordiæ suæ fœdere tenuit Dominus, ut quo propius temporis progressu ad plenam exhibitionem accedebatur, ita majoribus in dies revelationis incrementis illustraret. Proinde initio, quum prima salutis promissio Adæ data fuit, quasi tenues scintillæ emicarunt: postea facta accessione, major lucis amplitudo cœpit exeri, quæ magis ac magis deinde emersit, latiusque fulgorem suum protulit: donec tandem nubibus omnibus discussis, Sol justitiæ Christus, universum terrarum orbem ad plenum illuminavit. Non est ergo metuendum, ne si ad causam nostram comprobandam Prophetarum petamus suffragia, illa nos deficiant: sed quia ingentem materiæ sylvam fore video, in qua diutius multo immorari necesse sit quam ferat instituti ratio (esset enim opus longi voluminis) simulque vel parum perspicaci lectori viam me stravisse ex superioribus arbitror, qua inoffenso cursu pergere queat, à prolixitate, non adeo in præsens necessaria, abstinebo: præmonitis tamen lectoribus, ut viam sibi ea clavi expedire meminerint, quam prius in manum illis dedimus: cap. 6. sect. 3. 4. Nempe, quoties fidelis populi beatitudinem Prophetæ commemorant (cujus vix minima vestigia in præsenti vita cernuntur) ad hanc distinctionem confugiant: Dei bonitatem, quo melius Prophetæ commendarent, temporariis beneficiis, velut lineamentis quibusdam, populo adumbrasse: sed talem ejus pinxisse effigiem, quæ mentes extra terram, elementa mundi hujus, & periturum seculum raperet, atque ad cogitandam futuræ ac spiritualis vitæ felicitatem necessario excitaret.

Id uno exemplo, ex Ezechiele sumpto, de ossibus aridis vivificatis, dilucide probatur.

21. Exemplo uno contenti erimus. Quum Israëlitæ Babylonem deportati, suam dissipationem morti simillimam esse cernerent: dimoveri ab ea opinione vix poterant, quin fabulosum putarent esse, quod de sua restitutione vaticinabatur Ezechiel: quod perinde id æstimabant, ac si denunciasset suscitatum in vitam iri putrida cadavera. Dominus ut ostenderet nec ea ipsa difficultate se impediri, quominus beneficio suo locum faceret, Prophetæ campum aridis ossibus plenum per visionem ostendit: quibus, sola verbi sui virtute, spiritum vigoremque uno momento reddidit. Serviebat quidem ad præsentem incredulitatem corrigendam visio: sed interim Judæos commonefaciebat, quantum ultra populi reductionem virtus Domini protenderetur, quæ arida & dispersa ossa solo nutu adeo facile vegetaret. Quare sententiam illam cum altera Jesaiæ

Eze. 37: 4.
Confirmatio.

ex dicto Jesaia. Jesaiæ rite comparabis: *Vivent mortui, cadaver meum, resurgent. Expergiscimini & exultate, qui habitatis in pulvere, quia ros viridis campi, ros tuus: & terram gigantum detrahes in ruinam. Vade popule mi, intra in tabernacula tua: claude ostia tua super te, abscondere pauxillum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & revelabit terra sanguinem suum, nec operiet diutius interfectos suos.* Jes.26:19.

Postremum argumentum: Extare in Prophetis aliquot locos, qui aperte piorum in regno cælesti futuram immortalitatem demonstrant.

22. Quanquam, si quis ad ejusmodi canonem omnia redigere tentet, absurde fecerit: sunt enim aliquot loci, qui nullo integumento, futuram, quæ in regno Dei fideles manet, immortalitatem demonstrant. quales nonnullos recitavimus, & quales sunt cum alii plerique, tum præcipue duo isti: alter apud Jesaiam, *Sicut cæli novi & terra nova, quæ facio stare coram me: sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, Sabbathum ex Sabbatho: veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me, quod vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur.* Jes.66:22. alter vero Danielis, *In tempore illo consurget Michaël princeps magnus, qui stat pro filiis populi sui: & veniet tempus angustiæ, non quale fuit ex quo gentes esse cœperunt. Et tunc salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro. Et ex iis, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt: alii in vitam æternam, alii in opprobrium sempiternum.* Dan.12:1.

Conclusio totius tractationis de similitudine utriusque Testamenti.

23. Jam in duobus reliquis probandis, Patres scilicet Christum in fœderis sui pignus habuisse, atque in ipso omnem benedictionis fiduciam reposuisse: quia minus controversiæ & plus claritatis habent, non laborabo. Constituamus ergo secure, quod nec ullis diaboli machinis revelli queat: Vetus Testamentum seu fœdus, quod cum Israëlitico populo percussit Dominus, non rebus terrenis fuisse limitatum, sed spiritualis æternæque vitæ promissionem continuisse: cujus expectationem omnium animis impressam oportuit, qui in fœdus vere consentiebant. Hanc vero insanam ac perniciosam opinionem *Ad cujus pleniorem confirmationem quatuor testimonia Scripturæ proferuntur.* procul summoveamus, aut Dominum nihil aliud proposuisse Judæis, aut illos nihil quæsivisse præter ventris saturitatem, carnis delicias, florentes opes, externam potentiam, liberorum fœcunditatem, & quicquid animalis homo in pretio habet. Non enim aliud cælorum regnum hodie promittit suis Christus Dominus, quam ubi recumbant cum Abraham, Isaac & Jacob. Mat.8:11. ac Judæos seculi sui Petrus hæredes esse Euangelicæ gratiæ asserebat, quod filii essent Prophetarum comprehensi in fœdere, quod Dominus olim cum sua gente pepigisset. Act.3:25. Ac ne id solis verbis testatum esset, Dominus facto quoque approbavit. Eo enim quo resurrexit momento, multos sanctorum resurrectionis suæ consortio dignatus est, ac visendos in civitate præbuit: Matth.27. vers.52. certo arrhabone sic dato, quicquid fecit ac passus est in æternæ salutis acquisitionem, ad Veteris Testamenti fideles non secus quam ad nos pertinere. Nempe & eodem fidei Spiritu, quo in vitam regeneramur (teste Petro) præditi fuerunt. Act.15:8. Quum Spiritum illum, qui est veluti quædam immortalitatis in nobis scintilla (unde & arrhabo hæreditatis nostræ alibi vocatur) Eph.1:14. in illis similiter audimus habitasse, quomodo illis vitæ hæreditatem adimere audeamus? Quo magis mirum est eo stuporis olim recidisse Sadducæos, ut tum resurrectionem, tum animarum substantiam negarent: quorum utrumque tam illustribus Scripturæ testimoniis consignatum habebant. *Unde consequitur perspicua erroris Sadducæorum & Judæorum, salutem æternam & spem certam Ecclesiæ Dei abolentium, refutatio.* Nec minus prodigiosa hodie foret totius nationis stoliditas in expectando terrestri Christi regno, nisi hanc repudiati Euangelii pœnam daturos Scripturæ multo ante prædixissent: sic enim justo Dei judicio conveniebat mentes cæcitate percutere, quæ oblatum cæli lumen respuendo, tenebras ultro sibi accersivissent. Mosen ergo legunt, & assidue revolvunt: sed opposito velamine impediuntur, ne cernant lucem in ejus vultu refulgentem: 2 Cor.3. vers.14. atque ita manebit illis obtectus ac involutus, donec ad Christum convertantur, à quo illum nunc quantum possunt, abducere ac distrahere student.

CAP. XI.

De differentia unius Testamenti ab altero.

Tres sunt præcipuæ partes hujus capitis.

1. *Proponit quinque Veteris & Novi Testamenti differentias, à sect. 1. ad 12.*
2. *Quoniam vero inter has postrema est, quod Vetus Testamentum ad Judæos tantum pertinuit, Novum ad omnes, de vocatione Gentium subjungitur brevis tractatio, sect. 11.*
3. *Additur responsio ad duas objectiones, quibus hæc doctrina de Veteris & Novi Testamenti discrimine gravari solet, sect. 13. & 14.*

Quinque hæ unius Testamenti ab altero differentiæ ad modum administrationis potius quam ad substantiam fœderis pertinent.

Quid ergo? (inquies) nullumne discrimen Veteris & Novi Testamenti relinquetur? & quid fiet tot Scripturæ locis, ubi tanquam res diversissimæ inter se conferuntur? Ego vero libenter recipio, quæ in Scriptura commemorantur, differentias: sed ita, ut nihil constitutæ jam unitati derogent: quemadmodum videre erit, ubi eas ordine tractaverimus. Sunt autem illæ (quantum animadvertere mihi licuit, & meminisse possum) numero quatuor præcipuæ. Quibus si quintam adjungere libeat, minime reclamo. Eas omnes sic esse dico, & ostensurum me profiteor, ut ad modum administrationis potius, quam ad substantiam pertineant. Hac ratione nihil impedient, quominus eædem maneant Veteris ac Novi Testamenti promissiones, atque idem ipsarum promissionum fundamentum, Christus. *Prima differentia. In Vetere Testamento cælestem hæreditatem sub terrenis beneficiis contemplandam & degustandam Dominus exhibuit: sub Novo istiusmodi terrena subsidia omittuntur.* Porro prima est, Quod tametsi olim quoque Dominus populi sui mentes in cælestem hæreditatem volebat collimare, arrectosque esse animos: quo tamen in spe illius melius alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius liquidiusque revelata per Euangelium futuræ vitæ gratia, recta ad ejus meditationem, omisso inferiori, quem apud Israëlitas adhibebat, exercitationis modo, mentes nostras dirigit. Hoc consilium Dei qui non animadvertunt, non putant veterem populum altius conscendisse, quam ad illa, quæ corpori promittebantur, bona. Audiunt toties terram Chanaan nominari, velut insigne adeoque unicum Legis divinæ cultoribus præmium. Audiunt nihil severius Dominum ejusdem Legis transgressoribus interminari, quam ab ejus terræ possessione expellendos, ac dispergendos in alienas regiones. Vident in hanc fere summam recidere quæcunque vel benedictiones vel maledictiones à Mose denunciantur. Ex iis minime dubitanter constituunt Judæos non sua causa, sed aliena, fuisse à cæteris populis segregatos: nempe, ut imaginem haberet Christiana Ecclesia, in cujus externa specie spiritualium rerum documenta cerneret. Sed quum aliquoties Scriptura demonstret; huc terrena, quibus

bus eos prosequebatur, beneficia Deum ipsum destinasse, ut ad spem cælestium ita ipsos manu duceret: ejusmodi dispensationem non considerare, nimiæ imperitiæ, ne dicam hebetudinis, fuit. Cum hoc hominum genere status controversiæ nobis est, quod illi possessionem terræ Chanaan Israëlitis pro summa atque ultima beatitudine habitam, nobis post revelatum Christum cælestem hæreditatem figurare docent. Nos contra contendimus, in terrena qua fruebantur possessione, velut in speculo, futuram, quam sibi in cælis præparatam crederent, hæreditatem esse intuitos.

Probatio primæ istius differentiæ, à simili de hærede parvulo, cujus mentio fit apud Apostolum, Gal. 4: 1.

2. Id melius elucebit ex similitudine, quam posuit Paulus ad Galatas. Comparat Judæorum gentem hæredi parvulo, qui ad se regendum nondum idoneus, tutoris aut pædagogi, cujus custodiæ commissus est, dictum sequitur. Quod autem eam ad ceremonias similitudinem potissimum refert, nihil obstat, quominus huc quoque aptissime applicetur. Eadem ergo illis hæreditas, quæ nobis destinata fuit: sed cujus adeundæ & tractandæ nondum per ætatem capaces forent. Eadem inter illos Ecclesia: sed cujus ætas adhuc puerilis erat. Sub hac ergo pædagogia illos continuit Dominus, ut spirituales promissiones non ita nudas & apertas illis daret, sed terrenis quodammodo adumbratas. Abraham ergo, Isaac & Jacob, eorumque posteritatem quum in spem immortalitatis cooptaret, terram Chanaan in hæreditatem illis promisit: non in qua spes suas terminarent, sed cujus aspectu in spem veræ illius, quæ nondum apparebat, hæreditatis se exercerent ac confirmarent. Ac ne hallucinari possent, dabatur superior promissio, quæ terram illam non supremum esse Dei beneficium testaretur. Sic Abraham in accepta terræ promissione torpere non sinitur: sed majori promissione erigitur illius mens in Dominum. Audit enim, *Abraham, ego protector tuus, & merces tua magna valde.* Hic videmus Abrahamo proponi finem suæ mercedis in Domino, ne illam quærat fluxam ac lubricam in elementis hujus mundi: sed immarcescibilem esse reputet. Subjungit deinde terræ promissionem, non alia conditione, quam ut sit divinæ benevolentiæ symbolum, ac cælestis hæreditatis typus. quem sanctis fuisse sensum, eorum voces declarant. Sic David à benedictionibus temporariis ad summam illam atque ultimam assurgit. *Languet*, inquit, *tui desiderio cor meum & caro mea. Deus portio mea in sempiternum.* Item, *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: tu es, qui conservas hæreditatem meam mihi.* Item, *Clamavi ad te Domine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra vivorum.* Qui sic loqui audent, se profecto mundum & quicquid est bonorum præsentium spe sua transcendere profitentur. Hanc tamen futuri seculi beatitudinem Prophetæ sæpius sub typo, quem à Domino acceperant, describunt: qualiter intelligendæ sunt istæ sententiæ, Quod *pii hæreditate possidebunt terram: scelerati autem ex ea disperdentur.* Quod *Jerusalem omne genus divitiis abundabit, & Sion rerum omnium copia diffluet.* Quæ omnia videmus non in terram peregrinationis nostræ, aut in terrestrem Jerusalem proprie competere, sed in veram patriam fidelium ac cælestem illam civitatem, in qua Dominus benedictionem & vitam mandavit in perpetuum.

Gen. 15: 1. Psal. 84: 3. & 73: 26. Psal. 16: 5. Psal. 142: 6. Job. 18: 17. apud Jesaiam multis locis. Psal. 133: 3.

Ob hanc causam S. Patres sub Lege terrenam vitam ejusque benedictiones admodum æstimarunt & pœnas exhorruerunt, quæ

3. Hæc ratio est, cur majoris, quam nunc deceat, æstimasse mortalem vitam ejusque benedictiones sancti legantur sub Veteri Testamento. Tametsi enim probe noverant non esse in ea tanquam in cursus sui meta consistendum: quia tamen recognoscebant, quæ illic ad eos pro teneritudinis ipsorum modulo exercendos, gratiæ suæ lineamenta Dominus impresserat, majori ejus suavitate afficiebantur, quam si ipsam per se considerassent. Quemadmodum autem Dominus, benevolentiam suam erga fideles præsentibus bonis testando, spiritualem felicitatem ejusmodi typis ac symbolis tunc adumbrabat; ita è converso dabat in pœnis corporeis, in reprobos judicii sui documenta. Itaque ut Dei beneficia in rebus terrenis magis conspicua erant, ita pœnæ. Hanc inter pœnas & præmia analogiam ac convenientiam (ut sic loquar) dum imperiti non expendunt, mirantur tantam in Deo varietatem, ut qui ad quælibet hominis delicta sævis horrendisque suppliciis vindicanda olim subitus, nunc velut posito pristinæ iracundiæ affectu, & mitius & rarius multo puniat: & parum abest, quin ob id diversos Veteris & Novi Testamenti deos imaginentur, quod etiam Manichæis accidit. Verum talibus scrupulis facile expediemur, si animum referimus ad istam, quam notavi, Dei dispensationem, quod tum futuræ ac æternæ felicitatis gratiam terrestribus beneficiis, tum spiritualis mortis gravitatem corporeis pœnis significare & figurare pro eo tempore voluit, quo Testamentum suum quodammodo adhuc involutum Israëlitico populo tradebat.

etiam magis erant conspicua.

Cur gravia & subita sub Lege supplicia extiterint.

Secunda differentia. Vetus ceremoniis Christum adumbrabat: Novum præsentem veritatem & corpus solidum exhibet.

4. Alterum Veteris & Novi Testamenti discrimen statuitur in figuris, quod illud absente veritate, imaginem tantum & pro corpore umbram ostentabat: hoc præsentem veritatem & corpus solidum exhibet. Atque hujus fere fit mentio, ubicunque Veteri Testamento Novum opponitur: fusior tamen est ejus tractatio in epistola ad Hebræos, quam alibi usquam. Illic disputat Apostolus adversus eos, qui Legis Mosaicæ observationes aboleri posse non putabant, nisi ut secum traherent religionis totius ruinam. Quo hunc errorem refutet, assumit quod de Christi sacerdotio prædictum apud Prophetam fuerat: nam quum æternum illi deferatur sacerdotium, certum est aboleri sacerdotium illud, ubi alii aliis successores quotidie substituebantur. Prævalere autem novi istius Sacerdotis institutionem probat, quod juramento stabilitur. Subjungit postea in ea sacerdotii translatione verti etiam Testamenti mutationem. Atqui id necessarium fuisse ratione confirmat, quoniam ea erat Legis imbecillitas, quæ nihil adducere ad perfectionem posset. Tum deinde prosequitur, quæ illa fuerit imbecillitas: nempe, quod externas carnis justitias habuerit, quæ cultores suos non possent secundum conscientiam perfectos reddere, quod pecudum victimis, nec peccata delere, nec veram sanctitatem conciliare poterat. Concludit ergo, umbram fuisse in ipsa futurorum bonorum, non vivam rerum effigiem: ideoque non aliud habuisse officii, nisi ut introductio esset in spem meliorem, quæ in Euangelio exhibetur. Hic videndum est, qua parte fœdus Legale cum fœdere Euangelico, Christi ministerium cum Mosaico conferatur. Nam si ad promissionum substantiam pertineret comparatio, magnum extaret inter duo Testamenta dissidium: sed quum status quæstionis alio nos ducat, eo tendendum est, ut verum reperiamus. Fœdus ergo, quod æternum & nunquam interiturum semel sancivit, in medio statuamus. Illius complementum, unde tandem habet ut statum ratumque sit, Christus est. Talis confirmatio dum expectatur, ceremonias Dominus per Mosen præscribit, quæ sunt velut solennia confirmationis symbola. Id in contentionem veniebat, cederene oporteret Christo quæ in Lege ordinatæ erant ceremoniæ. Hæ vero tametsi fœderis duntaxat accidentia erant, vel certe accessiones ac annexa, & (ut vulgus loquitur) accessoria: quia tamen instrumenta erant illius administrandi, fœderis nomen habent. qualiter & aliis sacramentis dari solet. Proinde, in summa, Vetus Testamentum hoc loco appellatur solennis confirmandi fœderis ratio, ceremoniis & sacrificiis comprehensa. In ea quoniam nihil solidum subest, nisi ulterius transeatur, oportuisse antiquari & abrogari contendit Apostolus, ut Christo

Hebr. 7. v. 11, 19. & 9: 9. & 10: 1. Ps. 110: 4.

Epistolæ ad Hebræos, hanc differentiam explicantis, scopus.

Veteris Testamenti definitio.

Heb. 7: 22.

potioris Testamenti sponsori ac mediatori locus daretur, per quem æterna sanctificatio electis semel acquisita est: & transgressiones obliteratæ, quæ sub Lege manebant. Quod si malis, ita accipe: Vetus fuisse Domini Testamentum, quod umbratili & inefficaci ceremoniarum observatione involutum tradebatur, ideoque temporarium fuisse, quia veluti in suspenso erat, donec firma & substantiali confirmatione subniteretur. Tum vero demum novum æternumque factum fuisse, postquam Christi sanguine consecratum stabilitumque fuit. Unde calicem, quem discipulis in Cœna porrigit Christus, Novi Testamenti calicem vocat in suo sanguine: ut significet, tum vere Dei Testamento suam constare veritatem, per quam novum fit & æternum, dum sanguine suo obsignatur.

Matth. 26. vers. 28.

Hinc etiam est, quod Legis pædagogia dicimur ad Christum deduci.

Gal. 3: 24. & 4: 1.

5. Hinc liquet quo sensu dixerit Apostolus, Legis pædagogia deductos fuisse Judæos ad Christum, antequam ipse in carne exhiberetur. Illos quoque filios & hæredes Dei fuisse fatetur: sed qui propter pueritiam sub pædagogi custodia habendi essent. Conveniebat enim, Sole justitiæ nondum exorto, nec tantum esse revelationis fulgorem, nec tantam intelligendi perspicaciam. Sic ergo verbi sui lucem illis Dominus dispensavit, ut eam eminus adhuc & obscure cernerent. Ideo hanc intelligentiæ tenuitatem pueritiæ vocabulo Paulus notat, quam elementis hujus mundi & externis observatiunculis, tanquam regulis puerilis disciplinæ, voluit Dominus exerceri, donec effulgeret Christus: per quem fidelis populi cognitionem adolescere oportebat. Hanc distinctionem signavit Christus ipse, quum diceret, Legem & Prophetas fuisse usque ad Joannem: ex eo euangelizari regnum Dei. Quid Lex & Prophetæ sui temporis hominibus prodiderunt? nempe gustum præbebant ejus sapientiæ, quæ olim ad liquidum manifestanda erat, & procul emicantem præmonstrabant. Ubi autem digito potest ostendi Christus, reseratum est regnum Dei. In ipso enim expositi sunt thesauri omnes sapientiæ & intelligentiæ, quibus prope ad ipsa cæli adyta penetratur.

Matth. 11. vers. 13.

Col. 2: 3.

Nec obstat, quod inter veteres sub Lege quidam extiterunt in fide robustissimi, cum quibus nemo fere in Ecclesia Christiana sit conferendus. Ordinaria enim Dei dispensatio respicienda est. Deinde, excellentissimi quique sub hac pædagogia comprehensi sunt, & ceremoniis adjuti, ut Christum eminus intuerentur ac salutarent.

6. Nec obstat, quod nemo fere in Christiana Ecclesia reperiri queat, qui fidei præstantia sit cum Abraham componendus: quod ea vi Spiritus excelluerint Prophetæ, qua hodieque orbem universum illuminant. Non enim, quid in paucos gratiæ contulerit Dominus, hic quæritur: sed quam in populo docendo ordinariam dispensationem sequutus sit: qualis apud illos ipsos Prophetas, qui peculiari supra alios cognitione præditi fuerunt, habetur. Nam & obscura, ceu de rebus longinquis, & typis inclusa est eorum prædicatio. Adhæc, utcunque mirifica in illis notitia emineret, quum tamen ad communem populi pædagogiam submittere se necesse habuerint, in puerorum grege ipsi quoque censentur. Postremo nunquam tanta ullis tunc contigit perspicientia, quæ non seculi obscuritatem aliqua ex parte resiperet. Unde illud Christi, *Multi Reges & Prophetæ desiderarunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: & audire, quæ vos auditis, nec audierunt. Itaque vestri oculi beati, quia vident: & aures, quia audiunt.* Et sanehac prærogativa Christi præsentiam pollere æquum fuit, ut ab ea dilucidior emergeret cælestium mysteriorum revelatio. Quo etiam pertinet, quod ante citavimus ex priore Petri epistola, fuisse illis patefactum, nostro maxime seculo utilem esse eorum operam.

Luc. 10. vers. 24.
Matth. 13. vers. 17.
1 Pet. 1: 12.

Tertia differentia. Vetus est literale; Novum spirituale: illud mortis ministerium; hoc, vitæ organum.

7. Venio ad tertium discrimen, quod ex Jeremia sumitur, cujus sunt verba, *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos è terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, quamvis dominarer eis: sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël, Ponam Legem meam in visceribus eorum, cordibus eorum inscribam eam, & propitiabor iniquitati eorum. Et non docebit unusquisque proximum suum, vir fratrem suum. Omnes enim cognoscent me à minimo usque ad maximum.* Ex quibus occasionem accepit Apostolus comparationis hujus inter Legem & Euangelium statuendæ, ut illam vocaret, literalem; hoc, spiritualem doctrinam: illam diceret fuisse deformatam in tabulis lapideis, hoc fuisse cordibus inscriptum: illam esse prædicationem mortis, hoc vitæ: illam damnationis, hoc justitiæ: illam evacuari, hoc permanere. Quum Apostolo propositum fuerit mentem Prophetæ enarrare, verba unius expendere satis fuerit, ut assequamur utriusque sensum. Quanquam est aliquid inter eos dissimile. Odiosius enim loquitur de Lege Apostolus, quam Propheta. neque id simplici Legis respectu: sed quod erant nebulones quidam Legis κακόζηλοι, qui perverso ceremoniarum studio, Euangelii claritatem obscurabant, de Legis natura secundum eorum errorem ac stultam affectionem disputat. Ergo id peculiare in Paulo observare operæpretium erit. Uterque vero quia Vetus ac Novum Testamentum per contentionem inter se componit, nihil in Lege considerat, nisi quod proprium ejus est. Exempli gratia, Lex misericordiæ promissiones passim continet: sed quia sunt aliunde ascitæ, non veniunt in Legis rationem, quum de pura ejus natura sermo habetur. Hoc illi tantum tribuunt, ut præcipiat quæ recta sunt, scelera prohibeat, præmium edicat cultoribus justitiæ, pœnam transgressoribus minetur: cordis interim pravitatem, quæ cunctis hominibus naturalis inest, non immutet aut emendet.

Jer. 31: 31.

2 Cor. 3: 6.

Hæc differentia ab Apostolo tractatur primum in genere.

8. Nunc membratim Apostoli collationem explicemus. Vetus Testamentum literale est, quia sine Spiritus efficacia promulgatum, Novum, spirituale, quod Dominus hominum cordibus spiritualiter insculpsit. Ideo secunda antithesis est veluti primæ declaratio. Vetus mortiferum est, quia nihil potest, quam maledictione involvere universum hominum genus; Novum est vitæ organum, quia à maledictione liberatos in gratiam cum Deo restituit: illud damnationis ministerium est, quia reos peragit injustitiæ omnes filios Adam; hoc, justitiæ, quia Dei misericordiam revelat, per quam justificamur. Postrema antithesis ad Legis ceremonias referenda. Quia illud rerum absentium imaginem habebat, interire ac evanescere tempore oportuit. Euangelium, quia ipsum corpus exhibet, firmam perpetuamque retinet stabilitatem. Vocat quidem Jeremias & leges morales, infirmum ac fragile fœdus: sed alia ratione, quod scilicet ingrati populi subita defectione mox abruptum fuerit. sed quia ejusmodi violatio est à culpa populi, in Testamentum proprie non conferetur. Ceremoniæ vero, quoniam sua ipsarum infirmitate Christi adventu fuerunt dissolutæ, causam infirmitatis intra se habebant. Porro differentia illa *Literæ* & *Spiritus* non sic accipienda est, acsi nullo cum fructu Legem suam Judæis Dominus tulisset, nullo eorum ad se converso: sed per comparationem posita est, ad commendandam gratiæ affluentiam, qua Euangelii prædicationem idem Legislator, quasi novam personam induens, honoravit. Nam si eorum multitudinem recensemus, quos ex populis omnibus per Euangelii prædicationem Spiritu suo regeneratos in Ecclesiæ suæ communionem collegit, paucissimos ac pene nullos dicemus, qui olim in Israële cordis affectu atque ex animo fœdus Domini amplexi sint: qui tamen multi fuerunt, si suopte numero sine comparatione censeantur.

Deinde speciatim, membris textus Apostolici diligenter collatis, per triplicem antithesin. Vetus est literale, mortiferum, temporarium; Novum est spirituale, vivificum, æternum.

Literæ & Spiritus differentia.

9. Ex tertio discrimine quartum emergit. Vetus enim Testamentum Scriptura vocat servitutis, quod timorem in animis generet; Novum autem, libertatis, quod in fiduciam ac securitatem eosdem erigat. Sic Paulus ad Romanos octavo, *Non accepistis*, inquit, *spiritum servitutis iterum ad timorem: sed*

Quarta differentia. Vetus Testamentum est servitutis; Novum autem libertatis.

Id quod tribus Apostoli testimoniis confirmatur. Rom. 8. vers. 15. Hebr. 12. vers. 18.

sed Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater. Huc pertinet, quod habetur ad Hebræos, non accessisse nunc fideles ad corporeum montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam, ubi nihil audiatur, aut videatur, nisi quod terrore mentes percellat: adeo, ut ipse quoque Moses expavescat, ubi vox terribilis insonat, quam audire omnes deprecentur: sed accessisse ad montem Sion, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, &c. Quod autem in sententia, quam ex epist. ad Rom. adduximus, breviter tangit Paulus, fusius explanat ad Galatas, quum ad allegoriam trahit duos Abrahæ filios, in hunc modum, Quod Agar serva typus sit montis Sinai, ubi Legem accepit populus Israël: Sara libera, figura sit cælestis Jerusalem, à qua fluit Euangelium. Quod quemadmodum semen Agar servum nascitur, quod ad hæreditatem nunquam perveniat; Saræ liberum, cui hæreditas debeatur: ita per Legem addicamur in servitutem; per solum Euangelium in libertatem regeneremur. Huc autem summa redit, Vetus Testamentum pavorem ac trepidationem incussisse conscientiis; Novi beneficio fieri, ut in lætitiam solvantur. Illud jugo servitutis conscientias astrictas tenuisse; hujus liberalitate in libertatem manumitti.

Gal. 4: 22.

Objectio. Quod si ex populo Israëlitico sancti Patres objiciuntur, quos quum eodem fidei Spiritu nobiscum præditos fuisse constet, sequitur ejusdem & libertatis & lætitiæ fuisse participes: *Responsio, per distinctionem.* respondemus neutrum à Lege fuisse: sed quum se per Legem, & servili conditione premi, & conscientiæ inquietudine fatigari sentirent, ad Euangelii subsidium confugisse: ideoque peculiarem Novi Testamenti fructum fuisse, quod præter communem Veteris Testamenti legem, illis malis exempti fuerunt. *Altera, per negationem.* Deinde negabimus ita libertatis & securitatis spiritu fuisse donatos, ut non experti sint aliqua ex parte & timorem à Lege & servitutem. Utcunque enim illa, quam per Euangelii gratiam assequuti erant, prærogativa fruerentur, erant tamen iisdem observationum vinculis & oneribus cum vulgo obnoxii. Quum ergo ad eas ceremonias sollicite observandas adigerentur, quæ pædagogiæ servituti similis symbola erant, & chirographa, quibus se peccati reos faterentur, ab obligatione non solverent: jure præ nobis sub servitutis ac timoris Testamento fuisse dicuntur, dum respicitur communis illa dispensatio, qua tunc cum Israëlitico populo Dominus agebat.

Discrimen inter tres posteriores differentias & primam.

10. Tres quas posteriores retulimus comparationes sunt Legis & Euangelii. quare in illis Lex, Veteris Testamenti; Euangelium, Novi nomine signatur. Prima latius extenditur: comprehendit enim sub se & quæ ante Legem editæ sunt promissiones. Quod autem ipsas sub Veteris Testamenti nomine censendas Augustinus negavit, optime in eo sensit, nec aliud voluit quam quod docemus: siquidem ad illas Jeremiæ & Pauli sententias respiciebat, ubi Vetus Testamentum à verbo gratiæ & misericordiæ discernitur. *Confirmatio superiorum dictorum, ex Augustino desumpta.* Istud quoque scitissime eodem loco subjungit, pertinere ab initio mundi ad Novum Testamentum filios promissionis, regeneratos à Deo, qui fide per dilectionem operante obedierunt mandatis. Idque in spe non carnalium, terrenorum, temporalium; sed spiritualium, cælestium, æternorum bonorum, præcipue credentes in Mediatorem: per quem non dubitarunt & Spiritum sibi administrari, ut benefacerent, & ignosci, quoties peccarent. Id enim ipsum est, quod asserere in animo fuit, Ejusdem nobiscum benedictionis in æternam salutem consortes fuisse omnes sanctos, quos ab exordio mundi peculiariter à Deo selectos Scriptura commemorat. Inter nostram ergo & illius partitionem hoc interest, quod nostra (secundum illam Christi sententiam, Lex & Prophetæ usque ad Joannem, ex eo regnum Dei euangelizatur) inter Euangelii claritatem, & obscuriorem, quæ præcesserat, verbi dispensationem distinguit: altera simpliciter Legis debilitatem secernit ab Euangelii firmitudine. Atque hic quoque de sanctis Patribus annotandum est, ita sub Veteri Testamento vixisse, ut non illic restiterint, sed aspirarint semper ad Novum, adeoque certam ejus communionem amplexi sint. *Regula, de S. Patribus sub Veteri Testamento.* Qui enim præsentibus umbris contenti, mentem ad Christum non extenderunt, eos cæcitatis ac maledictionis damnat Apostolus. Ut enim reliqua taceamus, quænam major cæcitas fingi possit, quam à pecude mactata peccati expiationem sperare? quam in externa aquæ irrigatione, animæ purgationem quærere? quam frigidis Deum ceremoniis, perinde atque illis valde oblectetur, velle placare? Ad istas enim omnes absurditates delabuntur, qui sine Christi respectu in Legis observationibus hærent.

lib. 3. ad Bonif. c. 4.

Matth. 11. vers. 13.

Quinta differentia. Vetus Testamentum ad unum tantum populum pertinuit: Novum vero ad omnes.

11. Quintum, quod adjungere licet, discrimen, in eo jacet, quod ad Christi usque adventum gentem unam segregaverat Dominus, in qua fœdus gratiæ suæ contineret. *Quando distribuebat Altissimus gentes, quando dividebat filios Adam,* inquit Moses, *in possessionem illi cessit populus suus: Jacob funiculus hæreditatis ejus.* Alibi sic populum alloquitur, *En Domini Dei tui est cælum & terra, & omnia quæ in ea sunt. Patribus tamen tuis tantummodo adhæsit, amavit eos, ut eligeret semen eorum post eos: nempe, vos ipsos, è cunctis gentibus.* Populum ergo illum, veluti solus ad se ex hominibus pertineret, nominis sui cognitione dignatus est solum: fœdus suum quasi in ejus sinu deposuit: præsentiam sui numinis illi manifestavit: omnibus prærogativis eum honoravit. Sed (ut reliqua omittamus beneficia) quod unum hic agitur, illum verbi sui communione sibi devinxit, ut ejus appellaretur & haberetur Deus. Interea gentes alias, quasi nihil secum haberent rei aut commercii, in vanitate ambulare sinebat: nec, ut earum exitio mederetur, quod unicum erat remedium afferebat, verbi scilicet sui prædicationem. Itaque Israël tunc filius Domino delicatus; alii extranei: ille cognitus, & in fidem tutelamque susceptus; alii tenebris suis relicti: ille à Deo sanctificatus; alii profani: ille Dei præsentia honoratus; alii omni propinquitate exclusi. At ubi venit plenitudo temporis, instaurandis omnibus destinata, exhibitusque est ille Dei & hominum conciliator: diruta maceria, quæ tamdiu misericordiam Dei intra Israëlis fines conclusam tenuerat, annunciata pax est iis, qui procul erant, non secus atque iis, qui prope conjuncti, ut Deo simul reconciliati, in unum populum coalescerent. Quare nulla jam Græci aut Judæi, circumcisionis vel præputii ratio, sed omnia in omnibus Christus, cui datæ sunt gentes in hæreditatem, & termini terræ in peculium: ut sine discrimine dominetur à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad ultimos orbis fines.

Deut. 32: 8. Deut. 10. vers. 14.

Act. 14: 16.

Gal. 4: 4.

Eph. 2: 14.

Gal. 6: 15.

Psal. 2: 8. Psal. 72: 8. & alibi.

Altera pars capitis, à præcedenti sectione pendens, in qua de vocatione Gentium paucis agitur.

12. Gentium igitur vocatio, insignis est tessera, qua supra Vetus Testamentum Novi excellentia illustratur. Plurimis quidem & clarissimis Prophetarum oraculis testata ante fuerat: sed ita ut in regnum Messiæ ejus complementum rejiceretur. Ac ne Christus quidem statim à primo suæ prædicationis exordio ad eam progressus fecit: sed eo usque distulit, donec absolutis omnibus redemptionis nostræ numeris, ac finito humiliationis suæ tempore, acciperet à Patre nomen, quod est supra omne nomen, coram quo omne genu flecteretur. Unde mulieri Chananææ, hac opportunitate nondum expleta, negat se missum, nisi ad oves perditas domus Israël: nec Apostolos in prima missione patitur eosdem limites superare. *In viam Gentium,* inquit, *ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne ingrediamini: sed ite potius ad oves perditas domus Israël.* Utcunque autem tot testimoniis prodita foret, ubi tamen Apostolis

Phil. 2: 9.

Matth. 15. vers. 25.

Mat. 10: 5.

Cur Gentium vocatio adeo

nova & insolens Apostolis visa est. stolis auspicanda fuit, sic nova & insolens illis visa est, ut tanquam prodigium aliquod exhorrerent. Trepide sane nec sine recusatione tandem aggressi sunt. Nec mirum: videbatur enim rationi minime consentaneum, ut Dominus, qui tot seculis Israëlem à reliquis gentibus selegerat, quasi repente mutato consilio delectum illum tolleret. Vaticiniis quidem id prædictum erat: sed non poterant vaticiniis adeo attenti esse, ut rei novitate, quæ se oculis ingerebat, nihil moverentur. Neque satis ad eos permovendos valebant, quæ jam olim futuræ Gentium vocationis specimina Deus ediderat. Siquidem, præterquam quod paucissimos vocaverat, illos ipsos inserebat quodammodo in familiam Abrahæ, ut populo suo accederent: ista vero publica vocatione non modo Judæis æquabantur Gentes, sed velut in demortuorum locum subire eas apparebat. Adde, quod nunquam æquati fuerant Judæis extranei, quoscunque Deus ante in corpus Ecclesiæ asciverat. Itaque non abs re Paulus *Col. 1: 26.* mysterium hoc tantopere prædicat absconditum à seculis & generationibus, & quod etiam Angelis mirabile esse dicit.

Postrema capitis pars, qua objectiones diluit. 13. His quatuor aut quinque membris totam Veteris & Novi Testamenti differentiam, quantum ad simplicem docendi rationem sufficit, puto bene ac fideliter explicatam. Verum, quia nonnulli hanc in gubernanda Ecclesia varietatem, diversum in docendo modum, tantam rituum ac ceremoniarum conversionem pro magna absurditate jactant: iis quoque respondendum est, antequam ad alia transeamus. Fieri autem id breviter potest, quia non tam firmæ sunt objectiones, ut accurata refutatione opus habeant. *1. Minime consentaneum est, ut Deus immutabilis, quod semel jussit, postea improbet.* Non est, inquiunt, consentaneum, ut Deus, qui perpetuo sibi constat, tantam mutationem passus sit, ut quod semel jusserat & commendaverat, postea improbaret. Respondeo, non propterea mutabilem judicari Deum debere, quod diversis seculis diversas formas accommodaverit, prout cuique expedire noverat. *Responsio, à simili, testimonio Apostolico confirmata.* Si alia hyeme officia, alia æstate familiæ suæ agricola præscribit, non propterea illum inconstantiæ arguemus, aut deviare putabimus à recta agriculturæ regula, quæ cum perpetuo naturæ ordine conjuncta est. Similiter, siquis paterfamilias aliter suos liberos in pueritia, aliter in adolescentia, aliter in juventute erudiat, regat, tractet: non propterea dicemus ipsum levem esse, aut à sua sententia discedere. Quid ergo inconstantiæ notam Deo inurimus, quod temporum diversitatem aptis & congruentibus notis distinxerit? Posterior similitudo penitus satisfacere nobis debet. *Galat. 4. vers. 1, 2, 3. &c.* Judæos pueris similes facit Paulus, Christianos adolescentibus. Quid in hoc Dei regimine est inordinati, quod illos in rudimentis detinuit, quæ pro ætatis modulo ipsis congruebant; nos firmiore & quasi viriliore disciplina instituit? Ergo in eo elucet Dei constantia, quod eandem omnibus seculis doctrinam tradidit: quem ab initio præcepit nominis sui cultum, in eo requirendo perseverat. Quod externam formam & modum mutavit, in eo non se ostendit mutationi obnoxium: sed hominum captui, qui varius ac mutabilis est, eatenus se attemperavit.

14. Atqui unde, inquiunt, ista diversitas, nisi quia talem esse Deus voluit? *2. Ab initio cum Judæis agere potuit, quemadmodum hodie cum Christianis.* nonne tam bene ab initio, quam post Christi adventum perspicuis verbis citra ullas figuras revelare potuit vitam æternam, paucis & claris sacramentis suos erudire, Spiritum sanctum largiri, gratiam suam per orbem universum diffundere? *Responsio; qua hujus objectionis absurda detegit.* Hoc vero perinde est, acsi cum Deo litigarent, quod mundum tam sero creaverit, quum posset ab initio: quod alternas vices inter hyemem & æstatem, inter diem & noctem esse voluerit. Nos vero (quod sentire omnes pii debent) quicquid à Deo factum est, sapienter & juste factum ne dubitemus: etiamsi causam sæpe nesciamus, cur ita fieri oportuerit. Hoc enim esset nimium nobis arrogare, non concedere Deo, ut consilii sui rationes habeat, quæ nos lateant. *Instantia. Deus improbat, quod olim probavit.* At mirum est, inquiunt, quod nunc pecudum victimas, & totum illum sacerdotii Levitici apparatum respuat & abominetur, quibus olim oblectabatur. *Responsio, à simili.* Quasi vero Deum externa ista & caduca oblectent, aut ullo modo afficiant. Jam dictum est, nihil horum fecisse sua causa, sed omnia pro hominum salute dispensasse. Si medicus juvenem optima ratione à morbo curet, in eodem postea jam sene alio curationis genere utatur: num ideo dicemus ipsum medendi rationem repudiare, quæ antea placuerat? Imo quum in illa constanter perstet, rationem ætatis habet. Sic Christum aliis signis & absentem figurari, & venturum prænunciari oportuit: aliis nunc exhibitum repræsentari decet. *Alia responsio, à voluntatis divinæ justa æstimatione, & gratiæ ejusdem dispensatione.* Quod ad vocationem Dei, latius per omnes populos in adventu Christi sparsam quam ante fuerat, & gratias Spiritus largius effusas; quis, obsecro, æquum esse neget, ut in manu & arbitrio Dei sit libera gratiarum suarum dispensatio, ut quas velit nationes illuminet? quibus velit locis verbi sui prædicationem excitet? qualem & quantum velit doctrinæ suæ profectum & successum largiatur? nominis sui notitiam, quibus velit seculis, auferat è mundo, propter ipsius ingratitudinem; quando iterum velit, propter suam misericordiam restituat? Videmus ergo nimis indignas esse calumnias, quibus impii homines hac parte simplicium animos exagitant, ut vel Dei justitiam vel Scripturæ fidem in dubium vocent.

CAP. XII.

Christum, ut Mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominem.

Partes hujus capitis duæ.

1. *Causæ, propter quas Mediatorem nostrum oportuit verum Deum esse, & hominem fieri, sect.* 1. 2. *&* 3.
2. *Variarum objectionum, à nonnullis fanaticis, tum præcipue ab Osiandro, adversus orthodoxam de Mediatore Deo & homine doctrinam dilutio, sect.* 4. 5. 6. *&* 7.

Necessarium fuit, non absolute, sed ex cælesti decreto, ut Mediator Deus esset, & fieret homo. JAm magnopere nostra interfuit, verum esse & Deum & hominem, qui Mediator noster futurus esset. De necessitate si quæritur, non simplex quidem (ut vulgo loquuntur) vel absoluta fuit: sed manavit ex cælesti decreto, unde pendebat hominum salus. Cæterum, quod nobis optimum erat, statuit clementissimus Pater. Quum enim iniquitates nostræ, quasi interjecta inter nos & ipsum nube, nos à regno cælorum prorsus alienassent, nemo, nisi qui ad eum pertingeret, pacis restituendæ interpres esse poterat. *Homo purus aut Angelus* Quis autem pertigisset? quispiamne ex filiis Adam? Atqui omnes cum parente suo ad conspectum Dei horrebant. Angelorum aliquis? *id non poterat: & illi capite opus habebant.* Sed enim illi quoque opus habebant capite, per cujus nexum solide & indistracte Deo suo cohærerent. Quid igitur? deplorata certe res erat, nisi majestas ipsa Dei ad nos descenderet: quando ascendere nostrum non erat. *Dei Filium igitur ad nos descendere oportuit.* Ita Filium Dei fieri nobis *Immanuel* oportuit, id est, nobiscum Deum: & hac quidem lege, ut mutua conjunctione ejus divinitas & hominum natura inter se coalescerent. alioqui nec satis propinqua vicinitas, nec affinitas satis firma, unde nobis spes fieret Deum nobiscum habitare. Tantum erat inter nostras sordes

& sum-

Nec homo in integritate permanens ad Deum sine Mediatore penetrare poterat: multo minus post lapsum.

& summam Dei munditiem dissidium. Quamvis ab omni labe integer stetisset homo, humilior tamen erat ejus conditio, quam ut sine Mediatore ad Deum penetraret. Quid ergo exitiali ruina in mortem & inferos demersus, fœdatus tot maculis, corruptione sua fœtidus, denique obrutus omni maledictione? Non ergo abs re Paulus Christum proponere Mediatorem volens, diserte commemorat esse hominem. *Unus*, inquit, *Mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus*. Poterat Deum dicere: poterat saltem & nomen hominis sicut Dei omittere: sed quia Spiritus per os ejus loquens, infirmitatem nostram noverat, ut tempestive occurreret, aptissimo remedio usus est, Filium Dei, tanquam unum ex nobis familiariter in medio statuens. Nequis igitur se torqueat, ubinam ille quærendus Mediator, aut qua via ad ipsum perveniendum, hominem nominans, propinquum, imo contiguum nobis esse admonet, quandoquidem caro nostra est. Idem certe designat, quod alibi pluribus verbis explicatur, non esse nobis Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, quando sit more nostro, sola peccati exceptione, per omnia tentatus.

1 Tim.2:5.

Mediator autem ille non modo Deus, sed etiam homo nobis proponitur.

Heb.4: 15.

Altera causa, ex officio à Mediatore præstando desumpta, videlicet ut nos ex filiis Adæ & hæredibus gehennæ filios Dei & regni cælestis hæredes efficeret.

2. Id etiam clarius fiet, si reputemus, quam non vulgare fuerit, quod Mediatori præstandum erat, nempe sic in Dei gratiam nos restituere, ut faceret ex filiis hominum, illius filios: ex hæredibus gehennæ, regni cælestis hæredes. Quis hoc poterat, nisi Filius Dei fieret idem filius hominis, & sic nostrum acciperet, ut transferret ad nos suum; & quod suum erat natura, nostrum faceret gratia? Hac ergo arrha freti, nos esse filios Dei confidimus, quia naturalis Dei filius sibi corpus de corpore nostro, carnem ex carne nostra, ossa ex ossibus aptavit, ut idem nobiscum esset: quod nobis proprium erat, suscipere gravatus non est, ut vicissim ad nos pertineret, quod proprium ipse habebat: atque ita in commune ipse nobiscum & filius Dei esset & filius hominis. Hinc sancta illa fraternitas, quam ore suo commendat, ubi dicit, *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Hac ratione certa nobis est regni cælestis hæreditas, quia unicus Dei Filius, cujus in solidum propria erat, nos sibi fratres adoptavit: quod si fratres, ergo & hæreditatis consortes. Adhæc apprime utile fuit hac etiam de causa verum esse Deum & hominem, qui Redemptor noster futurus esset. Ejus erat mortem absorbere: quis hoc poterat, nisi vita? Ejus erat peccatum vincere: quis hoc poterat, nisi ipsa justitia? Ejus erat mundi & aëris potestates profligare: quis hoc poterat, nisi virtus & mundo & aëre superior? Porro penes quem vita est, aut justitia, aut cæli imperium & potestas, nisi penes solum Deum? Sese ergo clementissimus Deus in persona unigeniti Redemptorem nostrum fecit, dum nos redemptos voluit.

Eph.5: 30.

Joan. 20. vers. 17.

Rom. 8. vers. 17.

Tertia, ut in nostra carne perfectam obedientiam præstaret, pro fratribus suis divino judicio satisfaceret, & pœnas peccati persolveret: ut nostra esset victoria & noster triumphus.

3. Alterum hoc nostræ cum Deo reconciliationis caput erat, ut homo, qui sua se inobedientia perdiderat, remedii loco obedientiam opponeret, judicio Dei satisfaceret, pœnas peccati persolveret. Prodiit ergo verus homo Dominus noster, Adæ personam induit, nomen assumpsit, ut ejus vices subiret Patri obediendo, ut carnem nostram in satisfactionis pretium justo Dei judicio sisteret: ac in eadem carne pœnam, quam meriti eramus, persolveret. Quum denique mortem, nec solus Deus sentire, nec solus homo superare posset, humanam naturam cum divina sociavit, ut alterius imbecillitatem morti subjiceret, ad expianda peccata; alterius virtute luctam cum morte suscipiens, nobis victoriam acquireret. Qui ergo Christum sua aut divinitate, aut humanitate spoliant, ejus quidem, vel imminuunt majestatem & gloriam, vel bonitatem obscurant. Sed non minus altera ex parte hominibus sunt injurii, quorum fidem ita labefactant & evertunt: quæ nisi hoc fundamento nixa stare non potest. Adde, quod sperandus fuit Redemptor ille Abrahæ Davidisque filius, quem in Lege & Prophetis Deus promiserat: unde alterum fructum colligunt piæ mentes, quod ipsa originis specie ad Davidem & Abraham perductæ, certius agnoscunt hunc esse Christum, qui tot oraculis celebratus fuit. Sed illud, quod nuper exposui, præcipue tenendum est, communem naturam pignus esse nostræ cum Filio Dei societatis: carne nostra vestitum, debellasse mortem cum peccato, ut nostra esset victoria & triumphus noster: carnem, quam à nobis accepit obtulisse in sacrificium, ut facta expiatione reatum nostrum deleret, & placaret justam Patris iram.

Quarta causa, ad totius Ecclesiæ consolationem & confirmationem spectans.

Objectio 1. adversus orthodoxam hanc doctrinam.

4. His ut par est considerandis qui sedulo attentus erit, vagas speculationes facile negliget, quæ leves spiritus & novitatis cupidos ad se rapiunt: cujus generis est, Christum, etiamsi ad redimendum humanum genus non fuisset opus remedio, futurum tamen fuisse hominem. Fateor equidem, in primo creationis ordine & integro naturæ statu præfectum Angelis & hominibus fuisse caput: qua ratione dicitur à Paulo primogenitus omnis creaturæ: sed quum tota Scriptura clamet, vestitum fuisse carne, ut fieret Redemptor, aliam causam, vel alium finem imaginari nimiæ temeritatis est. Quorsum ab initio promissus fuerit Christus, satis notum est: ut scilicet instauraret collapsum mundum, & perditis hominibus succurreret. Itaque sub Lege proposita fuit ejus imago in sacrificiis, ut sperarent fideles Deum sibi propitium fore, postquam expiatis peccatis reconciliatus foret. Certe quum seculis omnibus, etiam Lege nondum promulgata, nunquam sine sanguine promissus fuerit Mediator, colligimus æterno Dei consilio purgandis hominum sordibus fuisse destinatum: quia piaculi signum est sanguinem fundi. Sic de eo concionati sunt Prophetæ, ut reconciliatorem Dei & hominum fore promitterent. Sufficiet pro omnibus unum illud in primis celebre Jesaiæ testimonium, ubi prædicit percutiendum esse Dei manu propter scelera populi, ut castigatio pacis esset super eum: & Sacerdotem fore, qui se in victimam offerret: ex plagis ejus fore aliis sanitatem: & quia omnes errarunt & instar ovium fuerunt dispersi, placuisse Deo illum affligere, ut omnium iniquitates ferret. Ubi ad opem miseris peccatoribus ferendam Christum divinitus proprie addici audimus, quisquis has metas transilit, stultæ curiositati nimis indulget. Jam ubi prodiit ipse, hanc adventus sui causam esse asseruit, ut placato Deo nos à morte in vitam colligeret. Idem testati sunt de eo Apostoli. Sic Joannes, antequam doceat Sermonem factum esse carnem, defectionem hominis narrat. Sed ipse ante omnes audiendus est de officio suo differens, *Sic Deus dilexit mundum*, inquit, *ut Filium suum unigenitum daret: ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Item, *Venit hora ut mortui audiant vocem Filii Dei, & qui audierint vivant. Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, quamvis sit mortuus, vivet.* Item, *Filius hominis venit ad servandum, quod perierat.* Item, *Sanis non opus est medico.* Nullus esset finis, si omnia referre vellem. Uno quidem consensu ad hunc fontem nos revocant Apostoli: & certe nisi ad reconciliandum Deum venisset, concideret honor sacerdotii, quando ad deprecandum medius statuitur inter Deum & homines Sacerdos: non esset justitia nostra, quia pro nobis victima factus est, ut nobis peccata Deus non imputet. Denique omnibus elogiis, quibus eum ornat Scriptura, spoliabitur. Concidet etiam illud Pauli, *Quod impossibile erat Legi, Deum misisse Filium suum, ut in similitudine carnis peccati pro nobis satisfaceret.* Nec stabit, quod alibi docet, *in hoc speculo apparuisse Dei bonitatem & immensum amorem erga homines, dum Christus datus est Redemptor.* Deni-

Responsio.

Col.1: 15.

Confirmatio à legalibus sacrificiis.

A testimonio Prophetarum.

Jes.53:4.5.

A testimonio item Apostolorum & Euangelistarum, atque adeo ipsius Christi.

Joan. 1. v. 9, 10. 11, 14. ibid. 3: 16. ibid. 5: 25. ibid. 11: 25. Matth. 18. vers. 11. ibid. 9: 12.

Hebr.5: 1.

2 Cor. 5. vers. 19.

Rom.8: 3.

Tit. 2: 11.

que

que non alium finem ubique assignat Scriptura, cur
carnem nostram suscipere voluerit Dei Filius, &
hoc etiam mandatum à Patre acceperit, nisi ut victi-
Luc. 24. ma fieret ad Patrem nobis placandum. *Ita scriptum*
vers. 46, 47. *est, atque ita oportuit Christum pati, & prædicari*
Joan. 10. *in nomine ejus pœnitentiam. Propterea diligit me*
vers. 17. *Pater, quia animam meam pono pro ovibus: hoc man-*
ibid. 3: 14. *datum dedit mihi. Sicut exaltavit Moses serpentem*
in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis. Alibi,
ibid. 12. *Pater serva me ex hac hora: sed propterea veni in hanc*
v. 27, 28. *horam. Pater glorifica Filium.* Ubi clare finem
assumptæ carnis assignat, ut victima & piaculum
fiat abolendis peccatis. Eadem ratione pronunciat
Luc. 1: 79. Zacharias, *secundum promissionem datam Patribus*
venisse, ut illuminet, qui in umbra mortis sedebant.
Hæc omnia meminerimus de Filio Dei prædicari,
Col. 2: 3. in quo alibi Paulus omnes scientiæ & sapientiæ the-
1 Cor. 2: 2. sauros absconditos esse testatur, & præter quem ni-
hil se scire gloriatur.

2. *Objectio.* 5. Siquis excipiat, horum nihil obstare, quomi-
nus idem Christus, qui damnatos redemit, testari
etiam potuerit suum erga salvos & incolumes amo-
Responsio. rem, eorum carnem induendo: brevis responsio est,
quum pronunciet Spiritus, æterno Dei decreto con-
junctæ simul hæc duo fuisse, ut fieret nobis Redem-
ptor Christus, & ejusdem naturæ particeps, fas non
esse longius inquirere. Nam quem titillat plus ali-
quid sciendi cupiditas, immutabili Dei ordinatione
non contentus, ostendit etiam ne hoc quidem Chri-
sto, qui nobis in pretium redemptionis datus est,
Confirmatio. se contentum esse. Nec vero Paulus solum recitat,
quorsum missus fuerit; sed ad sublime prædestina-
tionis mysterium conscendens, omnem humani in-
genii lasciviam & pruritum opportune compescit.
Ephes. 1. *Elegit nos in Christo Pater ante mundi creationem,*
v. 4, 5, 6, *ut adoptaret in filios secundum propositum volun-*
& 7. *tatis suæ, & acceptos habuit in Filio dilecto, in*
quo habemus redemptionem per sanguinem ejus.
Hic certe non præsupponitur Adæ lapsus, quasi
tempore superior: sed quid ante secula statuerit
Deus, ostenditur, quum mederi vellet humani
3. *Objectio.* generis miseriæ. Si rursum objiciat adversarius,
consilium hoc Dei pependisse ex hominis ruina,
Responsio. quam prævidebat: mihi satis superque est, impia
audacia ad fingendum novum Christum prorum-
pere, quicunque sibi de Christo plus inquirere per-
mittunt vel scire appetunt, quam Deus arcano suo
Confirmatio. decreto prædestinavit. Ac merito Paulus, ubi de
Ephes. 3. proprio Christi officio ita disseruit, precatur Ephe-
vers. 16, siis Spiritum intelligentiæ, ut comprehendant, quæ
17, 18. sit longitudo, sublimitas, latitudo & profunditas:
nempe charitas Christi, quæ omnem scientiam su-
pereminet: acsi data opera cancellos mentibus no-
stris circumdaret, ne à gratia reconciliationis tantil-
lum declinent, quoties fit Christi mentio. Quare
1 Tim. 1. quum fidelis hic sermo sit, teste Paulo, *Christum ve-*
vers. 15. *nisse, ut peccatores salvos faceret:* in eo libenter ac-
2 Tim. 1. quiesco. Et quum alibi doceat idem Apostolus, *gra-*
vers. 9. *tiam, quæ nunc per Euangelium manifestata est, datam*
nobis fuisse in Christo ante tempora secularia: ad finem
4. *Objectio Osiandri.* usque constanter in ea manendum statuo. Huic
modestiæ inique obstrepit Osiander, qui hanc quæ-
stionem à paucis ante leviter motam, rursus hoc
tempore infeliciter agitavit. Confidentiæ eos insi-
mulat, qui Filium Dei negant apparituram in carne
fuisse, si non cecidisset Adam: quia nullo Scripturæ
Responsio. testimonio commentum hoc repudietur. Quasi vero
Tit. 3: 9. perversæ curiositati frenum non injiciat Paulus, ubi
de redemptione per Christum parta loquutus, mox
jubet stultas quæstiones fugere. Eo usque erupit
quorundam vesania, dum præpostere acuti videri
appetunt, ut quærerent, an naturam asini assumere
potuerit Dei Filius. Hoc portentum, quod pii omnes
tanquam detestabile merito exhorrent, hoc prætex-
tu excusat Osiander, quod nusquam diserte in Scri-
ptura refellitur. Quasi vero dum nihil pretiosum
aut dignum cognitu Paulus ducit præter Christum 1 Cor. 2: 2.
crucifixum, asinum salutis auctorem admittat. Er-
go, qui alibi *Christum* prædicat *æterno Patris con-* Eph. 1: 22.
silio in caput fuisse ordinatum, ut omnia colligeret; ni-
hilo magis alium agnoscet, cui nullæ redimendi par-
tes injunctæ sint.

6. Quod autem jactat principium prorsus frivo- 5. *Objectio Osiandri,*
lum est. Hominem vult creatum esse ad imaginem
Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Chri- *quæ est basis*
sti, ut illum referret, quem jam Pater carne vestire *errorum,*
decreverat. Unde colligit, si nunquam excidisset *quos in hanc doctrinam*
Adam à prima sua & integra origine, Christum ta- *effutivit.*
men futurum fuisse hominem. Quam istud & nuga- *Responsio.*
torium sit & contortum, per se intelligunt omnes
sano judicio præditi: interea primum se vidisse pu-
tat, quid esset imago Dei, quod scilicet non solum
in dotibus eximiis, quibus ornatus fuerat, relucebat
Dei gloria, sed essentialiter in eo habitabat Deus.
Ego vero ut concedam imaginem Dei Adam ge-
stasse, quatenus Deo conjunctus erat (quæ vera est
ac summa dignitatis perfectio) Dei tamen similitu- *Imago Dei*
dinem non alibi quærendam esse contendo, quam *in Adam*
in illis præstantiæ notis, quibus Adam Deus insigni- *quid.*
verat præ aliis animantibus. Ac Christum quidem Gen. 1: 27.
jam tunc fuisse imaginem Dei uno consensu faten-
tur omnes: & proinde quicquid excellentiæ inscul-
ptum ipsi Adæ fuit, inde manasse, quod per unige-
nitum Filium ad opificis sui gloriam accederet. Ad
imaginem ergo Dei conditus est homo, in quo suam
gloriam creator ipse conspici, quasi in speculo, vo-
luit. In hunc gradum honoris evectus fuit unigeniti
Filii beneficio, sed addo Filium ipsum tam Angelis, *Christus,*
quam hominibus commune fuisse caput: ita ut quæ *Angelorum*
in hominem collata fuerat dignitas, ad Angelos quo- *& hominum*
que pertineret. Neque enim, dum audimus vocari *caput.*
filios Dei, consentaneum esset negare inditum illis Psal. 82: 6.
fuisse aliquid, quo Patrem referrent. Quod si tam in
Angelis, quam in hominibus repræsentari suam glo-
riam & in utraque natura conspicuam esse voluit,
inscite nugatur Osiander, Angelos fuisse tunc post-
habitos hominibus, quia non gestarent Christi figu-
ram. Neque enim præsenti Dei intuitu assidue frue-
rentur, nisi ei essent similes: nec aliter docet Pau-
lus renovari homines ad imaginem Dei, quam si An- Col. 3: 10.
gelis socientur, ut simul inter se cohæreant sub uno
capite. Denique, si Christo creditur, hæc ultima erit
nostra felicitas, ubi in cælos erimus recepti, con-
formes esse Angelis. Quod si inferre Osiandro licet,
primarium imaginis Dei exemplar fuisse in Christo
homine, eodem jure contendet quispiam, Christum
oportuisse fieri Angelicæ naturæ consortem, quia
ad illos quoque pertineat imago Dei.

7. Non est igitur, cur metuat Osiander Deum 6. *Objectio*
posse mendacem deprehendi, nisi in ejus mente prius *Osiandri.*
fuisset de Filio incarnando decretum fixum & im-
mutabile. Quia etiamsi non collapsa fuisset Adæ in- *Responsio.*
tegritas, similis tamen fuisset Deo cum Angelis: ne-
que tamen propterea necesse fuisset, Filium Dei
fieri vel hominem vel Angelum. Frustra etiam ab- 7. *Objectio.*
surdum illud metuit, nisi immutabili Dei consilio
ante creatum hominem Christus fuisset nasciturus,
non ut Redemptor, sed ut primus homo, ne à sua
prærogativa excideret: quando jam nonnisi per
accidens natus esset, ut scil. instauraret perditum
genus humanum: ut inde inferat, creatum igitur
fuisse ad imaginem Adæ. Cur enim horrebit, quod *Responsio.*
tam aperte docet Scriptura, *similem nobis fuisse fa-* Heb. 4: 15.
ctum per omnia, excepto peccato? unde & Lucas filium Luc. 3: 38.
Adæ in genealogia censere non dubitat. Scire etiam
velim cur à Paulo Christus vocetur secundus Adam, 1 Cor. 15.
nisi quia destinata ei fuit humana conditio, ut ex vers. 47.
ruina erigeret Adæ posteros. Nam si creationem
ordine illa præcessit, dicendus fuit primus Adam.
Securè affirmat Osiander, quia jam Christus homo 8. *Objectio.*
præ-

præcognitus erat in mente Dei, homines ad hoc exemplar fuisse formatos. *Responsio.* Paulus autem secundum Adam nominans, inter primam hominis originem & restitutionem, quam per Christum consequimur, mediam statuit defectionem, ex qua naturæ in pristinum ordinem reformandæ necessitas: unde sequitur, eandem Filio Dei nascendi fuisse causam, ut homo fieret. *9. Objectio.* Interea male & insulse ratiocinatur Osiander, Adam, quamdiu integer stetisset, futurum imaginem fuisse suiipsius, non Christi. *Responsio.* Respondeo ex opposito, quia etsi nunquam induisset carnem Dei Filius, fulgebat nihilominus & in corpore & in anima ejus imago Dei: in cujus radiis semper apparuit, Christum esse vere caput, & primatum tenere in omnibus. *10. Objectio.* Atque ita solvitur futilis argutia, quam ventilat Osiander, carituros fuisse Angelos hoc capite, nisi Deo propositum fuisset Filium suum carne vestire, etiam citra Adæ culpam. *Responsio.* Nimis enim inconsiderate arripit, quod nemo sanus concedet, Christo non competere primatum in Angelos, ut fruantur eo principe, nisi quatenus est homo. Atqui facile elicitur ex Pauli verbis, quatenus æternus est Dei Sermo, primogenitum esse omnis creaturæ. (Col. 1: 15.) non quod creatus sit, vel numerari inter creaturas debeat: sed quia integer mundi status, qualis ab initio fuit summa pulchritudine insignis, non aliud principium habuit. deinde quatenus homo factus est, primogenitum esse ex mortuis. Utrumque enim uno & brevi contextu considerandum proponit Apostolus: per Filium creata fuisse omnia, ut Angelis dominetur: & hominem esse factum, ut Redemptor esse inciperet. (Coloss. 1. vers. 16, 18.) *11. Objectio.* Ejusdem inscitiæ est, quod homines dicit carituros fuisse Christo rege, nisi homo fuisset. *Responsio.* Quasi vero non potuerit constare regnum Dei, si æternus Dei Filius, licet non indutus humana carne, Angelis & hominibus in societatem cælestis gloriæ suæ & vitæ collectis, primatum ipse tenuisset. Sed in hoc falso principio semper hallucinatur, vel sibi præstigias facit, Ecclesiam fuisse ἀκέφαλον futuram, nisi apparuisset in carne Christus. Quasi vero, sicuti eo capite fruebantur Angeli, non etiam divina sua virtute præesse hominibus potuerit, & arcana virtute Spiritus sui vegetare ipsos & fovere, instar corporis sui, donec in cælum collecti eadem cum Angelis vita fruerentur. Quas hactenus refutavi nænias, pro firmissimis oraculis ducit Osiander: nempe, ut suarum speculationum dulcedine inebriatus, ridiculos pæanas de nihilo efflare solet. *12. Objectio.* Unum vero postea dicit longe firmius se afferre, prophetiam Adæ scilicet, qui uxore sua conspecta dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea.* (Gen. 2: 23.) Unde autem prophetiam esse evincit? nempe, quia eundem sermonem Christus apud Matthæum Deo tribuit. *Responsio.* Quasi vero quicquid per homines loquutus est Deus, vaticinium aliquod contineat. Vaticinia in singulis Legis præceptis quærat Osiander, quæ à Deo auctore profecta esse constat. Adde, quod rudis & terrenus fuisset Christus in literali sensu subsistens. Quia non de mystica unione, qua Ecclesiam dignatus est, differit; sed tantum de fide conjugali: ob hanc causam Deum pronunciasse docet, *virum & uxorem fore carnem unam, ne insolubile illud vinculum quisquam divortio violare tentet.* Hæc simplicitas si Osiandro sordet, Christum reprehendat, quia discipulos ad mysterium non traduxerit, Patris dictum subtilius interpretando. *Instantia solutio.* Nec vero ejus deliri[is] suffragatur Paulus, qui ubi dixit *nos esse carnem de carne Christi*, mox adjungit, *magnum hoc esse mysterium.* (Eph. 5: 30.) Neque enim quo sensu hoc protulerit Adam referre voluit, sed sub figura & similitudine conjugii sacram conjunctionem proponere, quæ nos unum cum Christo facit. & hoc verba sonant: quia se de Christo & Ecclesia hoc dicere admonens, correctionis loco à lege conjugii discernit spiritualem Christi & Ecclesiæ conjunctionem. Quare facile evanescit hæc futilitas. Nec vero mihi necesse arbitror similes quisquilias discutere: quia ex brevissima hac refutatione deprehendetur omnium vanitas. *Summa superioris doctrina.* Hæc quidem sobrietas filiis Dei solide pascendis abunde sufficiet, *quum venit plenitudo temporum, missum fuisse Filium Dei, factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos, qui sub Lege erant, redimeret.* (Galat. 4: 4.)

CAP. XIII.

Christum veram humanæ carnis substantiam induisse.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ, de vera humanæ carnis Christi substantia multis Scripturæ testimoniis confirmatio, sect.* 1.
2. *Marcionitarum, Manichæorum, & ejusmodi hæreticorum, impiæ objectiones adversus hanc doctrinam diluuntur, sect.* 2. 3. & 4.

Prima pars, veritatem humana natura Christi adversus Manichaos & Marcionitas probans.

DE Christi divinitate, quæ alibi claris & firmis testimoniis probata est, nunc iterum differere supervacuum, nisi fallor, esset. Videndum igitur restat, quomodo carne nostra indutus Mediatoris partes impleverit. Ac humanæ quidem naturæ veritas olim tam à Manichæis, quam à Marcionitis impugnata est: quorum hi quidem spectrum pro Christi corpore sibi fingebant; illi autem cælesti carne præditum somniabant. Sed utrisque Scripturæ testimonia & multa & valida resistunt. (Gen. 12: 3. & 18: 18. & 22: 18. & 26: 4. Act. 3: 25. Psal. 45: 7. Mat. 1: 1.) Non enim vel in cælesti semine, vel in hominis larva benedictio promittitur, sed in semine Abrahæ & Jacob: neque homini aëreo promittitur thronus æternus, sed Davidis filio, & fructui ventris ejus. unde & in carne exhibitus, filius vocatur Davidis & Abrahæ: non ideo tantum, quod ex Virginis utero natus sit, in aëre autem creatus: sed quia (Paulo interprete) *secundum carnem factus sit ex Davidis semine:* (Rom. 1: 3.) sicut alibi docet idem Apostolus, *eum descendisse ex Judæis.* (ibid. 9: 5.) Quamobrem Dominus ipse non contentus hominis nomine, Filium quoque hominis subinde se appellat, clarius exprimere volens se hominem esse ex hominis semine vere progenitum. Quum Spiritus sanctus toties per tot organa, tantaque diligentia & simplicitate rem per se non abstrusam enarraverit, quis cogitasset tanta ullos mortales impudentia fore, qui offucias adhuc spargere auderent? Et tamen alia etiamnum testimonia ad manum se offerunt, si congerere plura libeat. quale est illud Pauli, *Deum misisse Filium suum factum ex muliere:* (Galat. 4: 4.) & innumera, quibus fami, siti, frigori, aliisque naturæ nostræ infirmitatibus obnoxium fuisse constat. At ex multis deligenda sunt ea potissimum, quæ animis in vera fiducia ædificandis conducere queant: ut quum dicitur *Angelis nequaquam tantum honoris detulisse, ut eorum naturam assumeret: sed nostram assumpsisse, ut in carne & in sanguine per mortem destrueret eum, qui potiebatur mortis imperio.* (Heb. 2: 16.) Item, *ejus communicationis beneficio nos fratres ejus censeri.* (ibid. 2. v. 11. & 17.) Item, *debuisse fratribus similem fieri, ut misericors esset ac fidelis intercessor. Nos Pontificem non habere, qui non possit compati infirmitatibus nostris.* (ibid. 4: 15.) & similia. Eodem pertinet, quod paulo ante attigimus, *oportuisse in carne nostra expiari peccata mundi:* (Rom. 8: 3.) quod à Paulo clare

clare asseritur. Ac certe ideo ad nos pertinet quicquid Christo contulit Pater, quia caput est, ex quo totum corpus per juncturas connexum simul coalescit. Imo non aliter conveniet, quod dicitur, *Spiritum ei datum esse absque mensura, ut de plenitudine ejus hauriamus omnes*: quando nihil absurdius, quam Deum in sua essentia, adventitio dono locupletari. Hac etiam ratione dicit alibi Christus ipse, *Ego propter eos sanctifico meipsum.*

Eph.4:16. Joan.3:34. & 1:17. Joan. 17. vers. 19.

Altera pars, hæreticorum impias objectiones diluens.

2. Quos vero in erroris sui confirmationem locos proferunt, nimis inepte contorquent: nec quicquam frivolis argutiis proficiunt, ubi diluere conantur, quæ jam ex parte nostra adduxi. Marcion phantasma pro corpore Christum induisse imaginatur: quia dicatur alicubi in similitudinem hominis factus, & figura compertus, ut homo. Sed ita minime expendit, quid illic agat Paulus. non enim, quale sibi corpus sumpserit Christus, vult docere: sed quum jure divinitatem suam exerere posset, nihil præ se tulisse, nisi quod erat abjecti contemptique hominis. Nam, ut ejus exemplo nos hortetur ad submissionem, ostendit, quum Deus esset, potuisse mundo gloriam suam conspicuam statim proponere: cessisse tamen jure suo, & sponte seipsum exinanivisse. quia scilicet imaginem servi induit, & ea humilitate contentus, carnis velamine suam divinitatem abscondi passus est. Hic certe non docet, quid fuerit Christus: sed qualiter se gesserit. Quin etiam ex toto contextu facile colligitur, in vera hominis natura exinanitum fuisse Christum. Quid enim hoc sibi vult, *figura repertum fuisse tanquam hominem*: nisi quia ad tempus non resplenduit divina gloria, sed tantum in vili & abjecta conditione apparuit humana species? Nec vero aliter constaret illud Petri, *mortuum fuisse carne, vivificatum spiritu*: nisi infirmus fuisset Filius Dei in hominis natura. Quod Paulus clarius explicat, *passum fuisse* asserens *pro carnis infirmitate.* Atque huc pertinet exaltatio, quia diserte novam gloriam adeptus fuisse dicitur Christus, postquam seipsum exinanivit: quod apte non quadraret, nisi in hominem carne & anima præditum. Manichæus aëreum fabricatur corpus, quia vocetur Christus secundus Adam de cælo cælestis. At neque illic essentiam corporis cælestem inducit Apostolus, sed vim spiritualem, quæ à Christo diffusa nos vivificat. Porro eam, ut vidimus, Petrus & Paulus ab ejus carne separant. Quin potius ex eo loco egregie stabilitur quæ inter orthodoxos de Christi carne viget doctrina. Nisi enim unam haberet nobiscum corporis naturam Christus, inanis esset ratiocinatio, quam tanta vehementia Paulus prosequitur, *Si Christus resurrexit, nos quoque resurrecturos: si non resurgimus, neque Christum resurrexisse.* Quibuscunque cavillis elabi conentur, sive Manichæi veteres, sive recentes eorum discipuli, non se expedient. Putidum est effugium, quod nugantur Christum dici Filium hominis, quatenus hominibus promissus est. siquidem palam est, Hebraico more vocari filium hominis verum hominem. Christus vero haud dubie phrasin linguæ suæ retinuit. Quid etiam per filios Adam intelligi conveniat, extra controversiam esse debet. Ac (ne longius abeamus) locus Psalmi octavi, quem ad Christum Apostoli accommodant, abunde sufficiet, *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quod visitas eum?* Hac figura exprimitur vera Christi humanitas: quia etsi non fuerit ex patre mortali immediate genitus, origo tamen ejus ex Adam fluxit. Nec vero aliter staret, quod jam citavimus, *Christum participem factum carnis & sanguinis, ut pueros sibi aggregaret ad obsequium Dei*: quibus verbis aperte Christus ejusdem nobiscum naturæ socius & consors statuitur. Quo etiam sensu dicit, *ex uno esse auctorem sanctitatis, & eos qui sanctificantur.* Nam id referri ad naturæ societatem ex

1. Objectio, ex Apostoli loco. Philip.2:7. *Responsio, consilium Pauli apetiens.* *Responsionis confirmatio aliis testimoniis.* 1 Pet. 3. vers. 18. 2 Cor. 13. vers. 4. *2. Objectio, ex alio Pauli loco.* 1 Cor. 15. vers. 47. *Responsio.* 1 Cor. 15. vers. 13. *3. Objectio, ex Euangelistis. Responsio.* *Confirmatio responsionis.* Heb.2:14.

contextu evincitur: quia mox subjicit, *Ideo non erubescit eos vocare fratres.* Si enim prius dixisset fideles ex Deo esse, in tanta dignitate quænam esset erubescentiæ ratio? Sed quia pro immensa gratia ad sordidos & ignobiles se aggregat Christus, ideo dicitur non erubescere. Frustra autem objectant, impios hoc modo fore Christi fratres: quia scimus, filios Dei non ex carne & sanguine, sed ex Spiritu nasci per fidem. Proinde fraternam conjunctionem non facit sola caro. Tametsi autem Apostolus hunc honorem assignat solis fidelibus, quod ex uno sint cum Christo, non tamen sequitur quominus ex eodem fonte nascantur increduli secundum carnem. quemadmodum ubi dicimus, *Christum factum esse hominem, ut nos faceret Dei filios*, non extenditur hæc loquutio ad quoslibet: quia fides media interponitur, quæ nos in Christi corpus spiritualiter inserit. De primogeniti etiam nomine rixam inscite movent. Causantur Christum debuisse ex Adam nasci statim ab initio, ut primogenitus esset inter fratres. Primogenitura enim non ad ætatem, sed ad gradum honoris & virtutis eminentiam refertur. Nihilo etiam plus coloris habet, quod garriunt Christum hominem assumpsisse, non Angelos; quia in gratiam receperit humanum genus. Nam ut Apostolus amplificet honorem, quo nos Christus dignatus est, Angelos nobis comparat, qui posthabiti fuerunt hac in parte. Ac, si probe expenditur Mosis testimonium, ubi semen mulieris dicit contriturum caput serpentis, litem prorsus decidet. Neque enim de uno duntaxat Christo illic sermo habetur, sed de toto humano genere. Quoniam acquirenda nobis erat à Christo victoria, generaliter pronunciat Deus, *posteros mulieris superiores fore diabolo.* Inde sequitur, Christum ex humano genere esse progenitum: quia consilium Dei est Evam, quam alloquitur, bona spe erigere, ne mœrori succumbat.

3. Testimonia, ubi Christus semen Abrahæ & fructus ventris Davidis vocatur, non minus stulte, quam improbe allegoriis involvunt. Nam si allegorice positum esset nomen seminis, Paulus certe hoc non tacuisset, ubi clare & sine figura affirmat non esse plures Abrahæ filios Redemptores, sed unum Christum. Ejusdem est farinæ, quod obtendunt non aliter vocari Davidis filium, nisi quia promissus fuerat, & suo demum tempore fuit exhibitus. Postquam enim filium Davidis nominavit Paulus, continuo post subjiciens, *secundum carnem*, naturam certe designat. Sic & nono cap. Deum benedictum prædicans, seorsum ponit, *secundum carnem ex Judæis descendere.* Jam, nisi vere genitus esset ex semine Davidis, quid valebit ista loquutio, Fructum esse ventris ejus? Quid promissio ista? *Ex lumbis tuis descendet, qui manebit in solio tuo.* Porro in Christi genealogia, qualis refertur à Matthæo, sophistice ludunt. etsi enim non recenset Mariæ parentes, sed Josephi: quia tamen de re tunc vulgo comperta verba facit, satis habet ostendere, Josephum ex Davidis semine ortum esse, quum satis constaret Mariam ex eadem esse familia. Magis etiam urget Lucas, *salutem à Christo allatam toti generi humano communem esse* docens: *quia Christus auctor salutis ex Adam communi omnium patre sit progenitus.* Fateor equidem ex genealogia non aliter colligi Christum esse filium Davidis: nisi quatenus ex Virgine progenitus est. Sed nimis superbe novi Marcionitæ fucandi erroris sui causa, nempe ut Christum de nihilo corpus sumpsisse evincant, mulieres contendunt esse ἀσπόρους: atque ita evertunt naturæ elementa. Quoniam autem theologica non est hæc disputatio, & rationum, quas adducunt, ea est futilitas, quæ nullo negotio refelli queat, quæ philosophiæ sunt & artis medicæ non attingam: ac diluere satis erit, quæ ex Scriptura objiciunt, nempe Aaron & Jojadah duxisse uxores ex tribu Jehudah, atque ita confu-

ibid. v. 11. *4. Objectio, ab absurdo. Responsio.* *5. Objectio, à voce primogeniti.* Rom.8:29. *Responsio.* *6. Objectio, ab Apostoli dicto.* Heb.2:16. *Responsio.* Gen.3:15. *7. Objectio, ludens allegoriis. Responsio.* Gal.3:16. *8. Objectio, seu fallacia homonymia.* Rom.1:3. & 9:5. *Confirmatio responsionis.* Psal. 132. vers. 11. *9. Objectio, seu ignoratio elenchi. Responsio.* *10. Objectio, ex philosophia & medicina considerationes desumpta.*

Responsio, variis rationibus ex divino ac humano jure collectis confirmata.

confusam tunc fuisse Tribuum discretionem, si inesset mulieri generativum semen. Atqui satis notum est, quantum ad politicum ordinem spectat, censeri progeniem ex virili semine: neque tamen præstantiam sexus obstare, quominus in generando coëat semen mulieris. Hæc quoque solutio ad omnes genealogias extenditur. Sæpe ubi catalogum hominum recenset Scriptura, solos viros nominat: an ideo dicendum est, mulieres nihil esse? Imo pueris ipsis notum est, eas sub viris comprehendi. Hac ratione dicuntur fœminæ parere suis maritis, quia familiæ nomen penes masculos semper residet. Jam sicuti virilis sexus præstantiæ hoc conceditur, ut ex patrum conditione nobiles censeantur filii vel ignobiles: ita etiam in servitute, partus ventrem sequitur, secundum Jurisconsultos. Unde colligere licebit ex materno semine fœtum procreari. Et communi gentium usu pridem receptum fuit, matres vocari genitrices: cui & Lex Dei consentit, quæ perperam alioqui conjugium avunculi cum nepte sua vetaret: quia nulla esset consanguinitas. Viro etiam fas esset sororem uterinam in conjugium accipere, modo ex altero patre esset genita. Sicuti autem fateor vim passivam adscribi mulieribus: ita respondeo, de illis promiscue idem prædicari, quod de viris. Neque enim Christus ipse dicitur factus per mulierem, sed ex muliere. Ac quidam ex eorum caterva, excusso pudore, nimis proterve quærunt, an dicere velimus ex semine menstruali Virginis procreatum esse Christum: quia vicissim excipiam, annon coaluerit in matris sanguine, quod fateri cogentur. Apte ergo ex Matthæi verbis conficitur, quia ex Maria genitus est Christus, procreatum esse ex ejus semine: sicuti quum dicitur Boos genitus ex Rahab, similis notatur generatio. Nec vero Matthæus hic Virginem quasi canalem describit, per quem fluxerit Christus: sed hunc mirificum generandi morem à vulgari discernit, quod per eam ex semine Davidis genitus fuerit Christus. Eadem enim ratione, qua Isaac ex Abraham, Solomo ex Davide, Joseph ex Jacob, similiter Christus ex matre genitus esse dicitur. Sermonis enim seriem ita Evangelista contexit: & probare volens Christum originem ducere à Davide, hoc uno contentus est, ex Maria esse genitum. Unde sequitur, pro confesso sumpsisse, Mariam fuisse consanguineam Joseph.

Galat. 4: 4. *11. Objectio.* *Responsio.* *Mat. 1: 16.*

4. Absurda, quibus nos gravare volunt, puerilibus calumniis sunt referta. Turpe & probrosum Christo esse ducunt, si ex hominibus originem traxerit: quia non potuerit à communi lege eximi, quæ totam Adæ sobolem absque exceptione sub peccato includit. Atqui hunc nodum facile solvit antithesis, quæ apud Paulum legitur, *Sicuti per unum hominem peccatum, & per peccatum mors: ita per justitiam unius hominis abundavit gratia.* Cui & altera respondet, *Prior Adam è terra terrenus & animalis; secundus è cælo cælestis.* Itaque alibi idem Apostolus, *Christum in similitudine carnis peccati missum fuisse* docens, *ut Legi satisfaceret*, eum diserte à communi sorte separat, ut sit absque vitio & corruptela verus homo. Pueriliter autem nugantur, si ab omni macula immunis est Christus, ac per arcanam Spiritus operationem genitus fuit ex semine Mariæ: non esse igitur impurum semen mulieris, sed viri duntaxat. Neque enim immunem ab omni labe facimus Christum, quia tantum ex matre sit genitus absque viri concubitu, sed quia sanctificatus est à Spiritu, ut pura esset generatio & integra, qualis futura erat ante Adæ lapsum. Ac omnino fixum hoc nobis manet, quoties de Christi puritate nos admonet Scriptura, notari veram hominis naturam: quia supervacuum esset dicere purum esse Deum. Sanctificatio etiam de qua loquitur Joannes 17. in natura divina locum non haberet. Nec vero duplex fingitur Adæ semen, quamvis nulla ad Christum contagio pervenerit: quia hominis generatio per se immunda aut vitiosa non est, sed accidentalis ex lapsu. Proinde nihil mirum, si Christus, per quem restituenda erat integritas, à vulgari corruptione exemptus fuerit. Quod etiam pro absurdo nobis obtrudunt, si Sermo Dei carnem induit, fuisse igitur angusto terreni corporis ergastulo inclusum, mera est procacitas: quia etsi in unam personam coaluit immensa Verbi essentia cum natura hominis, nullam tamen inclusionem fingimus. Mirabiliter enim è cælo descendit Filius Dei, ut cælum tamen non relinqueret: mirabiliter in utero Virginis gestari, in terris versari, & in cruce pendere voluit, ut semper mundum impleret, sicut ab initio.

12. Objectio, ab absurdo. *Responsio.* *Rom. 5: 12.* *1 Cor. 15. vers. 47.* *Rom. 8: 3.* *13. Objectio, ab absurdo.* *Responsio.* *14. Objectio, ab absurdo.* *Responsio.*

CAP. XIV.

Quomodo duæ naturæ Mediatoris unicam efficiant personam.

Duæ sunt præcipuæ partes hujus capitis.

1. *Doctrina de duabus in Christo naturis unicam personam efficientibus, breviter traditur*, *sect.* 1. 2. 3. 4.
2. *Serveti hæreses naturarum in Christo distinctionem, & divinæ Filii naturæ æternitatem tollentes, refelluntur*, *sect.* 5. 6. 7. 8.

Prima pars, demonstrans duas esse in Christo naturas, divinam & humanam.

Joan. 1: 14.

PORRO quod dicitur Verbum carnem esse factum, non sic intelligendum est, quasi vel in carnem versum, vel carni confuse permixtum fuerit: sed quia è Virginis utero templum sibi delegit, in quo habitaret, & qui Filius erat Dei, filius hominis factus est: non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Siquidem ita conjunctam unitamque humanitati divinitatem asserimus, ut sua utrique naturæ solida proprietas maneat, & tamen ex duabus illis unus Christus constituatur. Siquid in rebus humanis tanto mysterio simile potest reperiri, hominis similitudo appositissima videtur, quem ex duabus substantiis conspicimus constare: quarum neutra tamen sic alteri permixta est, ut non retineat naturæ suæ proprietatem. Neque enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur, quod in corpus nullo modo cadere potest; & de corpore rursus, quod nulla ratione animæ conveniat: de toto homine, quod nec de anima seorsum, nec de corpore, nisi inepte, accipi possit. Postremo animæ propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam: qui tamen iis constat, unus homo est, non plures. Hujusmodi vero loquendi formulæ & unam esse in homine personam ex duobus connexis compositam significant, & duas subesse diversas naturas, quæ hanc constituant. Ita & de Christo Scripturæ loquuntur: attribuunt illi interdum, quæ ad humanitatem singulariter referri oporteat: interdum, quæ divinitati peculiariter competant: nonnunquam, quæ utramque naturam complectantur, neutri seorsum satis conveniant. Atque istam quidem duplicis naturæ conjunctionem, quæ in Christo subest, tanta religione exprimunt, ut eas quandoque inter se communicent: qui tropus veteribus ἰδιωμάτων κοινωνία dictus est.

Confirmatio, per similitudinem, quæ sumpta est à conjunctione corporis & animæ.

Applicatio similitudinis.

2. Hæc parum firma essent, nisi plurimæ & passim obviæ Scripturæ phrases probarent, nihil eorum fuisse humanitus excogitatum. Quod de se ipse dicebat

Secunda confirmatio, à testimoniis Scripturæ.

desumpta, quæ utriusque naturæ, divinæ nempe & humanæ, distinctionem declarant.

dicebat Christus, *Antequam Abraham fieret, ego sum:* longe ab humanitate alienum erat. Nec me latet, quo cavillo depravent locum hunc erronei spiritus, nempe superiorem fuisse omnibus seculis, quia jam tunc præcognitus fuit Redemptor, tam in Patris consilio, quam in mentibus piorum. Sed quum aperte diem manifestationis ab æterna essentia distinguat, & ex professo ab antiquitate imperium sibi conciliet, quo excellat supra Abraham, sibi haud dubie vendicat quod divinitatis est proprium.

Joan. 8:58.

Col. 1:15.

Quod primogenitum Paulus asserit universæ creaturæ, qui ante omnia extiterit, & per quem omnia consistant: quod etiam se prædicat gloriosum fuisse apud Patrem ante mundum conditum, seque una cum Patre operari, nihilo magis homini competit.

Joan. 17:5.

Joan. 5:17.

Hæc igitur & similia peculiariter divinitati attribui certum est. Quod autem servus Patris vocatur, quod crevisse narratur ætate & sapientia apud Deum & homines, quod gloriam suam non quærere, nescire diem ultimum, à seipso non loqui, non facere voluntatem suam, visus & palpatus fuisse dicitur, solius humanitatis id totum est.

Jesa. 42:1. & aliis locis. Luc. 2:52. Joan. 8:50. Marc. 13. vers. 10. Joan. 14. vers. 10. & 6:38. Luc. 24:39.

Siquidem quatenus Deus est, nec augeri ulla re potest, & omnia propter se operatur, nec quicquam eum latet: agit omnia pro suæ voluntatis arbitrio, & est invisibilis ac impalpabilis. Neque tamen hæc humanæ tantum suæ naturæ seorsum adscribit, sed in seipsum recipit, quasi Mediatoris personæ conveniant.

De communicatione proprietatum, testimonia.

Act. 20:28. 1 Cor. 2:8. 1 Joan. 1. vers. 1.

Communicatio autem idiomatum, sive proprietatum est, quod dicit Paulus, *Deum suo sanguine acquisivisse sibi Ecclesiam*, & *Dominum gloriæ crucifixum.* Item quod dicit Joannes, *Palpatum fuisse Sermonem vitæ.* Deus certe nec sanguinem habet, nec patitur, nec manibus tangi potest: sed quoniam is, qui verus erat Deus & homo Christus, sanguinem suum pro nobis crucifixus fudit, quæ in humana ejus natura peracta sunt, ad divinitatem improprie, licet non sine ratione, transferuntur. Simile est exemplum, ubi Joannes docet, *Deum posuisse animam suam pro nobis.* Ergo & illic humanitatis proprietas cum altera natura communicatur.

1 Joan. 3. vers. 16.

Joan. 3:13.

Rursum quum diceret Christus adhuc in terris agens, *neminem in cælum ascendisse, nisi Filium hominis, qui in cælo erat:* certe tunc secundum hominem & in carne, quam induerat, non erat in cælo, sed quia ipse idem erat Deus & homo, propter duplicis naturæ unionem alteri dabat, quod erat alterius.

Tertia confirmatio, à testimoniis, quæ utriusque naturæ conjunctionem ostendunt.

Joan. 1:29. & cap. 5. v. 21, 22, 23. Joan. 9:5. & cap. 10. vers. 9, 11. & 15:1.

3. Sed omnium clarissime veram Christi substantiam enarrant loci, qui utramque simul naturam comprehendunt, quales in Euangelio Joannis extant quamplurimi. siquidem nec deitatis singulare, nec humanitatis fuit, sed utriusque simul, quod illic legitur, potestatem accepisse à Patre remittendi peccata, suscitandi quos velit, justitiam, sanctitatem, salutem largiendi: præfectum esse judicem vivis & mortuis, ut honoretur quemadmodum & Pater. Denique quod *lux mundi, pastor bonus, unicum ostium, vitis vera* nuncupatur. Hujusmodi enim prærogativis Dei Filius, quum in carne manifestatus est, præditus fuit: quas etsi ipse una cum Patre ante mundum conditum obtinebat, non tamen eodem modo vel respectu: & quæ homini, qui nihil quam homo esset, dari non poterant. In eundem quoque sensum accipere convenit, quod apud Paulum habetur, *Christum peracto judicio redditurum esse regnum Deo & Patri.*

1 Cor. 15. vers. 24.

Regnum sane Filii Dei, quod initium nullum habuit, neque finem habiturum est: sed quo modo sub carnis humilitate delituit, & seipsum exinanivit accepta servi forma, depositaque majestatis specie, Patri se obedientem præstitit, ac ejusmodi subjectione defunctus, tandem gloria & honore coronatus est, atque evectus in summum imperium, ut coram ipso flectatur omne genu: ita tunc & nomen ipsum & coronam gloriæ, & quicquid à Patre accepit, Patri subjiciet, ut sit Deus omnia in omnibus.

Philip. 2:8. Hebr. 2:7. Phil. 2:10.

1 Cor. 15. vers. 28.

Quorsum enim data ei potestas est ac imperium, nisi ut per ejus manum Pater nos gubernet? Quo etiam sensu dicitur ad Patris dexteram sedere. Hoc vero temporale est, donec præsenti divinitatis aspectu fruamur. Atque hic excusari non potest veterum error, qui dum ad Mediatoris personam non attendunt, totius fere doctrinæ, quæ in Euangelio Joannis legitur, genuinum obscurant sensum, seque implicant multis laqueis.

vid. Calv. epist. ad Polonos, adv. Stancarum.

Regula in hac disputatione observatu digna.

Sit igitur nobis hæc rectæ intelligentiæ clavis, neque de natura divina, neque de humana simpliciter dici, quæ ad Mediatoris officium spectant. Regnabit ergo Christus, donec prodierit mundi judex, quatenus pro infirmitatis nostræ modulo Patri nos conjungit. Ubi autem consortes cælestis gloriæ Deum videbimus qualis est, tunc perfunctus Mediatoris officio, desinet Patris legatus esse, & ea gloria contentus erit, qua potiebatur ante mundum conditum. Nec alio respectu peculiariter in Christi personam competit Domini nomen, nisi quatenus medium gradum statuit inter Deum & nos. Quo pertinet illud Pauli, *Unus Deus ex quo omnia, & unus Dominus per quem omnia:* nempe, cui temporale imperium à Patre mandatum est, donec facie ad faciem conspicua sit divina ejus majestas: cui adeo nihil decedet, imperium Patri reddendo, ut longe clarior emineat. Nam & tunc desinet caput Christi esse Deus, quia Christi ipsius deitas ex se ipsa fulgebit, quum adhuc velo quodam sit obtecta.

1 Cor. 8:6.

Utilitas & usus superioris doctrinæ de conjunctione & distinctione utriusque naturæ in Christo.

4. Atque hæc observatio ad solvendos quamplurimos nodos non parvo usui futura est, si eam scite accommodent Lectores. Mirum enim quantum rudes, imo quosdam etiam non prorsus indoctos torqueant ejusmodi formulæ, quas vident Christo attribui, neque divinitati ejus, neque humanitati satis aptas: quia non considerant ejus personæ, in qua Deus & homo manifestatus est, & Mediatoris officio congruere. Ac omnino videre est, quam pulchre inter se cohæreant singula, si modo sobrium habeant interpretem, qui tanta mysteria, qua decet religione, examinet. Verum nihil est, quod furiosi & phrenetici spiritus non perturbent. Arripiunt attributa humanitatis, ad tollendam divinitatem: divinitatis rursum, ad tollendam humanitatem: quæ vero de utraque natura sic conjuncte dicta sunt, ut neutri conveniant, ad tollendam utramque.

Aug. in Enchir. ad Laurent. cap. 36.

Id vero quid aliud est, quam contendere Christum non esse hominem, quia Deus est: non esse Deum, quia homo est: nec hominem nec Deum esse, quia & homo simul & Deus est? Christum ergo, ut Deus est & homo, unitis, licet non confusis, naturis constans, Dominum nostrum verumque Dei Filium esse constituimus, etiam secundum humanitatem: etsi non ratione humanitatis.

Adversus Nestorianos duplicem Christum fingentes.

Luc. 1. vers. 42, 43.

Procul enim abigendus est à nobis Nestorii error, qui dum naturas distrahere potius, quam distinguere volebat, duplicem Christum ita comminiscebatur: quando Scripturam videmus clara voce reclamare, ubi & Filii Dei nomen inditur ei, qui de Virgine nascitur, & Virgo ipsa, mater Domini nostri appellatur.

Item, adversus Eutychianos utramque naturam confundentes ac destruentes.

Cavendum & ab Eutychiana insania, ne, dum volumus personæ unitatem demonstrare, utramque naturam destruamus. Tot enim jam citavimus testimonia, ubi ab humanitate distinguitur divinitas, & tot alia passim extant, ut vel contentiosissimis possint os obstruere. Et paulo post nonnulla subjiciam, quæ figmentum illud melius discutiant. Nobis in præsentia satis erit locus unus: neque enim templum Christus vocasset corpus suum, nisi distincte in eo habitaret divinitas.

Joan. 2:19.

Utrique merito ab Ecclesia damnati.

Quare, ut merito in Ephesina synodo damnatus fuerat Nestorius, ita & postea in Constantinopolitana ac Chalcedonensi Eutyches: quando non magis con-

fundere

fundere duas in Christo naturas licet, quam distrahere.

Altera pars capitis, qua nominatim Serveti, Filii Dei deitatem & utriusque naturæ in eodem veritatem pernegantis, hæreses refelluntur.

5. Verum nostro quoque seculo emersit non minus exitiale monstrum Michaël Servetus, qui figmentum ex Dei essentia, spiritu, carne & tribus elementis increatis conflatum pro Filio Dei supposuit. Ac primo quidem negat Christum alia ratione Dei Filium esse, nisi quatenus in utero Virginis genitus est ex Spiritu sancto. Huc autem tendit vafrities, ut eversa duplicis naturæ distinctione, Christus aliquid sit ex Deo & homine permixtum, neque tamen Deus & homo censeatur. Toto enim progressu huc incumbit, antequam patefactus fuerit Christus in carne, umbratiles tantum fuisse in Deo figuras: quarum tunc demum extitit veritas aut effectus, quum vere incepit esse Filius Dei Sermo ille, qui ad hunc honorem destinatus fuerat.

Generalis responsio, seu summa orthodoxæ doctrinæ de Christo.

Et nos quidem fatemur Mediatorem, qui ex Virgine natus est, proprie esse Dei Filium. Nec vero speculum esset inæstimabilis Dei gratiæ homo Christus, nisi in eum collata esset hæc dignitas, ut sit ac vocetur unigenitus Dei Filius. Fixa tamen interim manet Ecclesiæ definitio, censeri Dei Filium, quia Sermo ante secula ex Patre genitus, unione hypostatica naturam humanam susceperit.

Unio hypostatica, quid.

Porro, unio hypostatica veteribus dicta est, quæ personam unam constituit ex naturis duabus: quæ loquutio ad refellendum Nestorii delirium inventa fuit: quia Filium Dei fingebat ita habitasse in carne, ut non idem ille esset homo.

1. Objectio Serveti adversus æternam Christi deitatem. Responsio.

Duplicem nos facere Dei Filium calumniatur Servetus, quum dicimus æternum Sermonem antequam carne vestitus esset, jam fuisse Dei Filium: acsi aliud diceremus, quam manifestatum fuisse in carne. Neque enim, si Deus fuit antequam homo fieret, ideo novus esse Deus incepit. Nihilo absurdius est in carne apparuisse Dei Filium, qui tamen ab æterna genitura semper hoc habuit, ut Filius esset. Quod subindicant Angeli verba ad Mariam,

Luc.1: 35. *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*: acsi diceret Filii nomen, quod obscurius fuerat sub Lege, celebre fore & passim notum. Cui

Rom.8:15. respondet illud Pauli, *quia nunc per Christum sumus filii Dei, libere & cum fiducia clamare Abba, Pater.* Annon olim quoque sancti Patres habiti fuerunt inter Dei filios? Imo hoc jure freti Deum invocarunt Patrem. Sed quia ex quo in mundum productus est unigenitus Dei Filius, clarius innotuit cælestis paternitas, hoc quasi privilegium assignat Paulus Christi regno. Hoc tamen constanter tenendum est, nunquam vel Angelis, vel hominibus Deum fuisse Patrem, nisi unigeniti Filii respectu: præsertim homines, quos propria iniquitas Deo exosos reddit, gratuita adoptione esse filios: quia ille est natura.

2. Objectio. Responsio.

Nec est quod obstrepat Servetus, pendere hoc à filiatione, quam Deus apud se decreverat: quia hic non agitur de figuris, qualiter expiatio in sanguine pecudum ostensa fuit: sed quum re ipsa filii Dei esse non potuerint, nisi in capite fundata esset eorum adoptio, detrahere capiti, quod membris commune fuit, ratione caret. Ultra progredior: quum Angelos vo-

Psal.82: 6. cet Scriptura Dei filios, quorum tanta dignitas à futura redemptione non pendebat: Christum tamen ordine præire necesse est, qui Patrem illis conciliet. Breviter iterum repetam, & idem addam de genere humano. Quum à prima origine conditi hac Lege fuerint tam Angeli, quam homines, ut Deus com-

Col.1: 15. munis utrisque esset Pater, si verum est illud Pauli, *semper Christum fuisse caput, & primogenitum omnis creaturæ, ut primatum in omnibus teneret*: rite mihi colligere videor, Filium quoque Dei fuisse ante mundi creationem.

3. Objectio.

6. Quod si principium habuit ejus filiatio (ut ita loquar) ex quo in carne patefactus est, sequetur Filium humanæ quoque naturæ respectu fuisse. Volunt Servetus & similes phrenetici, Christum, qui in carne apparuit, esse Dei Filium: quia extra carnem non potuit censeri hoc nomine.

Responsio.

Respondeant nunc mihi, an secundum utramque naturam & utriusque respectu sit Filius. Sic quidem garriunt: sed longe aliter docet Paulus.

Christus verus, naturalis & unicus Filius: qua nota à filiis adoptivis, id est, ab omnibus Dei in eodem Christo electis discernitur.

Fatemur quidem Christum in carne humana Filium dici, non ut fideles, adoptione duntaxat & gratia, sed verum & naturalem, ideoque unicum: ut hac nota discernatur ab omnibus aliis. Nos enim, qui in novam vitam sumus regeniti, Deus filiorum nomine dignatur: nomen veri & unigeniti uni Christo defert. Quomodo autem unicus in tanto fratrum numero, nisi quod natura possidet, quod nos dono accepimus? Atque hunc honorem extendimus ad totam Mediatoris personam, ut vere & proprie sit Filius Dei, qui & natus est ex Virgine, & se victimam Patri in cruce obtulit: sed deitatis tamen respectu, sicuti Paulus

docet, dum se ait segregatum in Euangelium Dei, Rom. 1. vers. 1,2,3.
quod ante promiserat de Filio suo, qui genitus est ex semine David secundum carnem, declaratus Filius Dei in virtute. Cur secundum carnem distincte nominans Filium Davidis, seorsum diceret declaratum esse Dei Filium, nisi vellet innuere aliunde hoc pendere quam à carne ipsa? Nam quo sensu

alibi dicit passum fuisse ex infirmitate carnis, resur- 2 Cor. 13. vers. 4.
rexisse ex virtute Spiritus, ita nunc discrimen statuit utriusque naturæ. Certe concedant necesse est, sicuti à matre accepit, cujus causa Filius Davidis vocatur, ita à Patre habere, cujus causa sit Filius Dei, idque ab humana natura aliud esse ac diversum.

Duplex Christi filiatio: Dei videlicet, & hominis.

Duplici nomine eum insignit Scriptura, passim vocans nunc Dei, nunc hominis Filium. De secundo lis moveri non potest, quin ex communi linguæ Hebraicæ usu hominis dicatur Filius, quia est ex progenie Adæ. Ex opposito contendo, deitatis æternæque essentiæ ratione vocari Dei Filium: quia non minus consentaneum est ad divinam naturam referri, quod vocatur Dei Filius, quam ad humanam, quod vocatur Filius hominis. Denique eo quem citavi loco, non aliter intelligit Paulus, eum qui secundum carnem genitus est ex semine Davidis, declara-

tum esse in virtute Filium Dei; quam alibi docet, Rom.9: 5.
Christum, qui ex Judæis descendit secundum carnem, esse Deum benedictum in secula. Quod si utroque loco geminæ naturæ distinctio notatur, quo jure negabunt Filium Dei esse naturæ divinæ respectu, qui secundum carnem Filius etiam est hominis?

4. Objectio.

7. Tumultuose quidem illi erroris sui patroci-
nium urgent, quod dicitur Deus proprio Filio non Rom.8:32.
pepercisse, quod illum ipsum, qui è Virgine nasceretur,
Filium Altissimi vocari Angelus præcepit. Luc. 1: 32.

Responsio.

Verum (ne tam futili objectione superbiant) expendant paulisper nobiscum, quam valide ratiocinentur. Si enim rite concluditur, à conceptione cœpisse Dei Filium, quia qui conceptus est, Filius vocatur: sequetur, esse cœpisse Verbum à sua mani-

festatione in carne, quia Joannes tradit se de Verbo 1 Joan. 1.
vitæ annunciare, quod manus suæ contrectaverunt. vers. 1.
Similiter quod apud Prophetam legitur, *Tu Bethle-* Mich.5: 2.
hem terra Juda, parvula es in millibus Juda: ex te mihi nascetur dux, qui regat populum meum Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis: quomodo cogentur interpretari, si talem argumentandi modum sequi volent? Nos enim minime Nestorio suffragari testatus sum, qui duplicem Christum commentus est: quando ex doctrina nostra jure fraternæ conjunctionis nos secum Dei filios Christus fecit: quia in carne, quam à nobis sumpsit, ipse unigenitus

est Dei Filius. Ac prudenter admonet Augustinus, lib. de correpr. & grat. c. 11. & lib. 10. de civ. Dei, cap. 29. vid. cap. 17. sect. 1.
miræ & singularis Dei gratiæ illustre esse speculum, quod honorem adeptus est, quatenus est homo, quem mereri non poterat. Hac igitur præstantia etiam secundum carnem ab utero ornatus fuit Christus, ut Filius Dei esset. Neque tamen in personæ unitate fingenda est permixtio, quæ deitati quod proprium est, tollat.

 Nec

Nec vero magis absurdum est, æternum Dei Sermonem, & Christum, unitis in unam personam duabus naturis, vocari diversis modis Dei Filium, quam secundum varios respectus, nunc Filium Dei, nunc Filium hominis dici. *5. Objectio.* Nihilo etiam magis nos gravat alia Serveti calumnia, antequam apparuit in carne Christus, nusquam vocari Dei Filium, nisi sub figura: *Responsio.* quia etsi obscurior fuit tunc ejus descriptio, quum tamen jam clare probatum sit, non aliter æternum fuisse Deum, nisi quia Sermo fuit ab æterno Patre genitus, neque aliter nomen hoc competere in Mediatoris personam, quam suscepit, nisi quia Deus est in carne manifestatus: neque Deum Patrem ita fuisse vocatum ab initio, nisi mutua jam tunc fuisset ad Filium relatio, *Eph.3: 15.* per quem omnis cognatio vel paternitas censetur in cælo & in terra: hinc colligere promptum est, sub Lege quoque & Prophetis fuisse Dei Filium, antequam celebre esset hoc nomen in Ecclesia. *Prov.30:4.* Quod si de sola voce certetur, Solomo de immensa Dei altitudine disserens, tam Filium ejus, quam ipsum incomprehensibilem affirmat: *Dic nomen ejus, si potes*, inquit, *aut Filii ejus*. Nec me latet apud contentiosos non fore satis ponderis in hoc testimonio: neque etiam eo valde nitor, nisi quod maligne eos cavillari ostendit, qui Filium Dei negant esse Christum, nisi quatenus homo factus est. *Confirmatio à testimoniis veterum Theologorum.* Adde quod uno ore & consensu vetustissimi quique scriptores hoc idem tam aperte testati sunt, ut non minus ridicula, quam detestabilis sit eorum impudentia, qui Irenæum & Tertullianum objicere nobis audent, quorum uterque invisibilem fatetur fuisse Dei Filium, qui postea visibilis apparuit.

Conclusio superiorum objectionum, consequens horrendum inducens, quasi ex traduce Dei humanam naturam haberet Christus. 8. Etsi autem horrenda portenta cumulavit Servetus, quibus forte alii non subscriberent: quicunque tamen Filium Dei non agnoscunt, nisi in carne, si propius instes, ab illis id concedi animadvertes, non alia ratione, nisi quia conceptus est in utero Virginis ex Spiritu sancto: qualiter olim nugati sunt Manichæi, hominem ex traduce Dei animam habere: quia legebant Deum inspirasse Adæ vitæ spiraculum. *Gen. 2: 7.* Nam ita mordicus arripiunt Filii nomen, ut nullum inter naturas discrimen relinquant: sed confuse blaterent, Christum hominem esse Dei Filium, quia secundum humanam naturam ex Deo genitus est. Sic æterna Sapientiæ genitura, quam *Prov.8:22.* prædicat Solomo, aboletur, & nulla habetur deitatis ratio in Mediatore: vel in hominis locum spectrum supponitur. *Alii pestilentes Serveti errores cur non refellantur.* Crassiores Serveti præstigias, quibus se & quosdam fascinavit (ut hoc exemplo admoniti pii lectores se in sobrietate & modestia contineant) refellere utile quidem esset: tamen supervacuum fore duco, quia id peculiari libro à me factum est. *Summa horum errorum, & eorundem impietas breviter perstricta.* Huc summa redit, Filium Dei ab initio fuisse ideam, & jam tunc præordinatum fuisse hominem, qui esset essentialis Dei imago. Nec alium Dei sermonem agnoscit, nisi in externo splendore. Hanc fuisse genituram interpretatur, quod Filii generandi ab initio genita fuit in Deo voluntas, quæ etiam actu se extendit in ipsam creaturam. Spiritum interea miscet cum ipso Sermone, quia Deus invisibile Verbum & Spiritum dispensaverit in carnem & animam. Denique figuratio Christi locum genituræ apud eum obtinet: sed qui tunc per speciem umbratilis fuit Filius, eum tandem esse genitum dicit per Sermonem, cui seminis partes attribuit. Unde sequetur, porcos & canes non minus esse Dei filios, quia ex originali semine verbi Dei creati sunt. Etsi autem ex tribus increatis elementis Christum conflat, ut sit genitus ex essentia Dei: sic tamen primogenitum esse fingit inter creaturas, ut eadem sit essentialis divinitas lapidibus secundum suum gradum. Ne vero Christum videatur sua deitate exuere, asserit carnem ejus Deo esse ὁμοούσιον & Sermonem fuisse hominem factum, carnis in Deum conversione. Ita dum Christum apprehendere non potest Filium Dei, nisi ejus caro ex Dei essentia prodierit, & in deitatem fuerit conversa, æternam Sermonis hypostasin redigit in nihilum, & Filium Davidis, qui promissus fuit Redemptor, nobis eripit. Sæpius quidem hoc repetit, genitum fuisse Filium à Deo, scientia & prædestinatione: tandem vero hominem factum ex materia illa, quæ initio apud Deum fulgebat in tribus elementis, quæ deinde apparuit in prima luce mundi, in nube & columna ignis. Porro quam turpiter secum ipse subinde pugnet, nimis prolixum esset referre. Ex hoc compendio colligent sani lectores, versutis ambagibus impuri canis spem salutis prorsus fuisse extinctam. *Impuri illius hæretici scopus.* Nam si caro esset ipsa divinitas, desineret esse ejus templum. Jam nec Redemptor nobis esse potest, nisi qui ex Abrahæ Davidisque semine progenitus, vere secundum carnem homo factus sit. Ac perperam in verbis Joannis insistit, *Sermonem fuisse factum carnem*: quia sicut Nestorii errori occurrunt, ita impium hoc commentum, cujus auctor fuit Eutyches, minime adjuvant, quum Euangelistæ non aliud fuerit propositum, quam personæ unitatem asserere in duabus naturis.

CAP. XV.

Ut sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectanda in eo esse, munus propheticum, regnum & sacerdotium.

Partes Capitis.

1. *De prophetico Christi munere, ejusdemque dignitate ac usu, sect. 1. & 2.*
2. *Quale sit Christi regnum, & quæ bona inde percipiamus, sect. 3. 4. & 5.*
3. *De Christi sacerdotio, atque ejusdem efficacia, sect. 6.*

Christus, nomine tenus apud hæreticos & pseudochristianos invenitur. RECTE Augustinus, quamvis hæretici Christi nomen prædicent, commune tamen illis cum piis fundamentum esse negat, sed manere Ecclesiæ proprium: quia si diligenter considerentur, quæ ad Christum pertinent, *Ench. ad Laurent. cap. 5.* nomine tenus invenitur Christus apud eos: re ipsa non est. Sic hodie Papistæ, quamvis in ore ipsorum resonet *Filius Dei, mundi Redemptor*: quia tamen inani nominis obtentu contenti, sua virtute & dignitate eum nudant, *Col.2: 19.* vere in eos competit illud Pauli, *caput non tenere*. *A Dei electis vere ac efficaciter Propheta, Rex & Sacerdos Ecclesiæ agnoscitur.* Ergo, ut in Christo reperiat fides solidam salutis materiam, atque ita in ipso acquiescat, statuendum hoc principium est, tribus partibus constare, quod ei injunctum à Patre munus fuit. Nam & Propheta datus est, & Rex & Sacerdos: quanquam nomina hæc tenere parum prodesset, nisi accederet finis & usus cognitio. Nam & in Papatu quoque pronunciantur, sed frigide nec magno cum fructu, ubi nescitur, quid in se unumquodque elogium contineat. *Quod ad Propheticum munus, Ecclesiæ Redemptor is est, à quo plenam intelligentiæ lucem pii omnes sub Lege sperarunt.* Diximus ante, quamvis Deus Prophetas continua serie alios aliis submittens populum nunquam destituerit utili doctrina, & quæ ad salutem sufficeret: piorum tamen mentes hac persuasione semper fuisse imbutas, adventu Messiæ demum plenam intelligentiæ lucem sperandam esse. adeoque ejus rei opinio pervenerat usque ad Samaritanos, quibus tamen nunquam innotuerat vera religio: quod patet ex voce illa mulieris, *Messias quum venerit, docebit nos omnia*. *Joan.4:25.* Neque vero hoc Judæi temere præsumpserant animis: sed, ut erant certis

oraculis edocti, ita credebant. Illustris inter alias est Jesaiæ sententia, *Ecce posui eum testem populis, ducem & magistrum populis dedi eum*: nempe, quo modo jam alibi vocaverat angelum vel interpretem magni consilii. Hac ratione Apostolus perfectionem doctrinæ Euangelicæ commendans, ubi dixit, varie olim & sub figuris multiplicibus Deum loquutum esse Patribus per Prophetas, adjungit, novissime nobis loquutum esse per dilectum Filium. Quia autem commune Prophetis officium fuit, tenere suspensam Ecclesiam, & simul fulcire usque ad Mediatoris adventum, ideo conquestos in dissipatione fideles legimus, privari se ordinario illo bono, *Signa nostra non videmus: non est inter nos Propheta: non est cognoscens amplius.* At vero, quum jam non longe abesset Christus, præfixum fuit Danieli tempus ad obsignandam visionem & prophetiam, non solum ut vaticinio, de quo illic agitur, certa constaret auctoritas: sed ut fideles æquo animo carerent ad tempus Prophetis, quia instaret omnium revelationum plenitudo & clausula.

Jesa.55: 4. Jesa. 9: 5. Hebr. 1: 1.

Adeo ut Propheta suis revelationibus suspensam tenuerint Ecclesiam usque ad Mediatoris adventum, qui omnia doceret.

Psal.74: 9. Dan.9:24.

2. Porro notandum est ad hæc tria munera Christi pertinere elogium: scimus enim sub Lege, sacro oleo tam Prophetas, quam sacerdotes ac reges fuisse unctos. Unde & celebre *Messiæ* nomen promisso Mediatori fuit impositum. Etsi autem fateor peculiari regni intuitu & ratione dictum fuisse *Messiam* (ut etiam alibi ostendi) prophetica tamen & sacerdotalis unctio gradum suum obtinent, neque sunt à nobis negligendæ. Prioris expressa fit mentio apud Jesaiam, his verbis, *Spiritus Domini Jehovæ super me: ideo unxit me Jehovah, ut prædicarem mansuetis, medelam afferrem contritis corde, promulgarem captivis liberationem, publicarem annum beneplaciti*, &c. Videmus unctum Spiritu fuisse, ut præco & testis esset gratiæ Patris: neque id communi more: quia à reliquis doctoribus, quorum simile erat officium, discernitur. Atque hic rursus notandum est, non sibi modo unctionem accepisse, ut fungeretur docendi partibus: sed toti suo corpori, ut in continua Euangelii prædicatione virtus Spiritus respondeat. Interea manet illud fixum, hac, quam attulit, perfectione doctrinæ finem impositum fuisse omnibus prophetiis: ut auctoritati ejus derogent, qui Euangelio non contenti, extraneum aliquid assuunt. Nam extra omnium ordinem singulari privilegio eum evexit vox illa, quæ detonuit è cælo, *Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite.* Ab ipso deinde capite ad membra diffusa est hæc unctio: sicut à Joële prædictum fuerat, *Prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ visiones videbunt*, &c. Quod autem dicit Paulus, *datum esse nobis in sapientiam*: & alibi, *in eo absconditos esse thesauros omnes scientiæ & intelligentiæ*: paulo diversum sensum habet: nempe, extra ipsum nihil esse utile cognitu, & quicunque fide percipiunt, qualis sit, totam bonorum cælestium immensitatem complexos esse. Qua ratione alibi scribit, *Nihil scire pretiosum duxi præter Jesum Christum, & hunc crucifixum.* Quod verissimum est, quia ultra Euangelii simplicitatem progredi fas non est. Atque huc tendit prophetica dignitas in Christo, ut sciamus in summa doctrinæ, quam tradidit, inclusos esse omnes perfectæ sapientiæ numeros.

Et quamvis peculiari regia dignitatis respectu unctus fuisse dicatur: hæc unctio tamen & propheticam & sacerdotalem dignitatem respicit.

Jesa.61: 1.

Unctus est igitur ratione muneris Prophetici, & quidem non tam sibi quam nobis.

Dignitas hujus unctionis.

Mat.3: 17. Joël.2: 25. 1 Cor. 1. vers. 30. Col. 2 : 3.

Necessitas. 1 Cor.2:2.

Usus.

3. Venio ad regnum, de quo frustra verba fierent, nisi prius admoniti essent lectores spiritualem esse ejus naturam: quia inde ad quid valeat & quid nobis conferat, totaque ejus vis & æternitas colligitur. Æternitas porro, quam apud Danielem Angelus Christi personæ tribuit, merito Angelus item apud Lucam saluti populi accommodat. Sed hæc quoque duplex, aut duobus modis statuenda est: altera enim ad totum Ecclesiæ corpus pertinet, altera propria est cujusque membri. Ad priorem referendum est, quod in Psalmo dicitur, *Semel juravi per sanctitatem meam Davidi, non mentiar: semen ejus in æternum manebit: solium ejus sicut Sol in conspectu meo: sicut Luna stabilietur in æternum, & testis in cælo fidelis.* Neque enim dubium est, quin illic promittat Deus se per manum Filii sui æternum fore Ecclesiæ præsidem ac defensorem. Neque enim alibi quam in Christo reperietur vaticinii hujus veritas: quandoquidem statim post mortem Solomonis concidit majori ex parte regni dignitas & cum ignominia familiæ Davidicæ ad privatum hominem translata est, postea sensim diminuta fuit, usquedum prorsus tristi & pudendo interitu deficeret. Eundem habet sensum illa Jesaiæ exclamatio, *Generationem ejus quis enarrabit?* Nam Christum ita à morte superstitem fore pronunciat, ut eum conjungat cum suis membris. Ergo quoties audimus armari Christum æterna potestate, meminerimus hoc præsidio fulciri Ecclesiæ perpetuitatem: ut inter turbulentas agitationes, quibus assidue vexatur, inter graves & formidabiles motus, qui innumeras clades minantur, salva tamen maneat. Sic ubi David hostium audaciam ridet, qui jugum Dei & Christi ejus abrumpere conantur, dicitque *reges & populos frustra tumultuari, quia ad frangendos eorum impetus satis fortis est, qui in cælis habitat*: de perpetua Ecclesiæ conservatione pios certiores reddens, ad bene sperandum animat, quoties illam opprimi contigerit. Sic alibi quum dicit in persona Dei, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*: admonet, utcunque ad oppugnandam Ecclesiam multi & validi hostes conspirent, non tamen suppetere illis vires, quibus adversus decretum illud immutabile Dei prævaleant, quo Filium suum constituit æternum Regem. Unde sequitur fieri non posse, ut Diabolus cum toto mundi apparatu Ecclesiam unquam deleat, quæ in æterno Christi solio fundata est. Jam quod ad specialem cujusque usum spectat, eadem illa æternitas in spem beatæ immortalitatis erigere nos debet. Quicquid enim terrenum est atque ex mundo, temporale, imo etiam caducum esse cernimus. Ergo Christus, ut spem in cælos nostram attollat, *regnum suum* pronunciat *non esse ex mundo.* Denique ubi quisque nostrûm spirituale Christi regnum esse audit, hac voce excitatus penetret ad spem melioris vitæ: & quod nunc protegitur Christi manu, plenum hujus gratiæ fructum in futuro seculo expectet.

De regno Christi, quod est spirituale, æternitas colligitur: eaque duplex.

Dan.2: 44. Luc. 1: 33.

Prior ad totum corpus Ecclesiæ pertinens.

Psal. 89. vers. 36, 37, 38. Jesa.53: 8. Psal.2: 2, 3, 4. Psal. 110: 1.

Usus hujus doctrinæ.

Posterior, propria cujusque membri Ecclesiæ.

Joan. 18. vers. 36.

4. Quod diximus vim & utilitatem regni Christi non posse aliter à nobis percipi, quam dum spirituale esse cognoscimus, vel hinc satis liquet, quod dum toto vitæ cursu militandum sub cruce nobis est, aspera & misera est nostra conditio. Quid igitur nobis prodesset, collectos esse sub regis cælestis imperium, nisi extra terrenæ vitæ statum constaret ejus fructus? Ideoque sciendum est, quicquid nobis felicitatis in Christo promittitur, non subsistere in externis commodis, ut lætam & tranquillam vitam agamus, floreamus opibus, securi simus ab omni noxa, & deliciis affluamus, quas expetere solet caro: sed cælestis vitæ esse proprium. Sicut autem in mundo prosper & optabilis populi status partim bonorum omnium copia & domestica pace, partim validis præsidiis continetur, quibus tutus sit contra externam violentiam: ita & Christus suos omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat, & virtute munit, qua stent inexpugnabiles contra quoslibet hostium spiritualium impetus. Unde colligimus ipsum nobis magis regnare, quam sibi, idque intus & extra: ut scilicet donis Spiritus, quibus naturaliter vacui sumus, quatenus expedire novit Deus, referti, ex iis primitiis sentiamus vere nos Deo conjunctos esse ad perfectam beatitudinem. Deinde, ut ejusdem Spiritus virtute freti, non dubitemus contra Diabolum, mundum, & quodvis noxæ genus nos semper fore victores. Huc tendit respon-

Unde nobis constet spirituale esse Christi regnum, & quæ bona inde hauriamus.

1. *Ad vitam æternam nos attollit.*

2. *Bonis omnibus ad salutem necessariis nos ditat.*

3. *Invictos reddit adversus hostes spirituales.*

Luc. 17. responsum Christi ad Pharisæos, quia regnum Dei
vers. 20,21. intra nos est, cum observatione non venturum. Pro-
babile enim est, quia profitebatur se Regem illum
esse, sub quo speranda erat summa Dei benedictio,
per ludibrium rogasse, ut proferret sua insignia. Ipse
vero, ne stulte pompis immorentur (qui alioqui plus
æquo propensi sunt in terram) eos in suas conscien-
Rom. 14. tias ingredi jubet, quia regnum Dei est justitia, pax
vers. 17. & gaudium in Spiritu sancto. His breviter doce-
4. Ad patientiam nos animat. mur, quid nobis conferat Christi regnum. nam quia
non terrenum est vel carnale, quod corruptioni sub-
jaceat, sed spirituale, ad æternam nos usque vitam
attollit: ut patienter hanc vitam sub ærumnis, in-
edia, frigore, contemptu, probris, aliisque molestiis
transigamus: hoc uno contenti, quod nunquam de-
stituet nos Rex noster, quin necessitatibus nostris
subveniat, donec militia nostra perfuncti vocemur
ad triumphum: quia talis est regnandi ratio, ut com-
5. Gloriandi materiam & fiduciam suggerit. municet nobiscum quicquid accepit à Patre. Jam,
quia nos potentia sua armat & instruit, decore & ma-
gnificentia ornat, opibus locupletat: hinc nobis
suppetit uberrima gloriandi materia, atque etiam
fiducia suggeritur, ut intrepide certemus cum dia-
6. Fortitudinem & charitatem. bolo, peccato & morte. Denique, ut justitia ejus ve-
stiti, omnia mundi opprobria fortiter superemus:
& sicuti ipse suis donis liberaliter nos replet, ita nos
vicissim fructus in ejus gloriam proferamus.

Cælestis autem fuit Redemptoris nostri unctio. 5. Ideo regia ejus unctio non ex oleo vel aroma-
ticis unguentis confecta nobis proponitur, sed Chri-
stus Dei vocatur, quia super eum requievit Spiritus
Jesa. 11: 2. sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis &
Psal. 45: 8. timoris Dei. Hoc oleum est lætitiæ, quo Psalmus
prædicat eum fuisse unctum præ consortibus suis:
quia nisi in ipso talis esset præstantia, inopes essemus
Ut nos sua abundantia perfunderet. omnes ac famelici. Neque enim privatim (ut dictum
est) ipse sibi ditatus est: sed ut jejunos & aridos sua
abundantia perfunderet. Nam sicuti dicitur Pater
Joan. 3:34. non dedisse Filio Spiritum ad mensuram: ita expri-
Joan. 1:16. mitur ratio, ut de plenitudine ejus acciperemus
omnes & gratiam pro gratia. Ex quo fonte manat
Ephes. 4:7. largitio cujus meminit Paulus, qua varie distribui-
tur gratia fidelibus, secundum mensuram donatio-
nis Christi. His satis superque confirmatur, quod
dixi, Christi regnum in Spiritu, non terrenis deli-
ciis, vel pompis esse situm: ac proinde, ut simus
Hujus unctionis symbolum & fructus ad Christianos pertinens. ejus participes, mundo renunciandum esse. Hujus
sacræ unctionis visibile symbolum in Christi ba-
ptismo ostensum fuit, dum super eum requievit Spi-
ritus in specie columbæ. Spiritum vero ejusque
dona unctionis voce designari, neque novum est,
Joan. 1:32. neque absurdum videri debet: quia non aliunde
Luc. 3: 22. vegetamur: maxime vero, quod ad cælestem vi-
1 Joan. 2. v. 20, 27. tam spectat, nulla est in nobis vigoris gutta, nisi
quam nobis Spiritus sanctus instillat, qui sedem in
Christo delegit, ut inde large ad nos scaturirent
cælestes divitiæ, quarum adeo sumus egeni. Quod
autem & regis sui fortitudine invicti stant fideles, &
spirituales ejus divitiæ in eos exuberant: non im-
Conciliatio sententiæ Apostolicæ cum superioribus dictis de æterno Christi regno. merito dicuntur Christiani. Cæterum huic, de qua
loquuti sumus, æternitati nihil derogat Pauli sen-
tentia, *Tunc regnum tradet Deo & Patri.* Item,
Subjicietur Filius ipse, ut sit Deus omnia in omnibus:
quia nihil aliud vult, quam in illa perfecta gloria
non talem fore regni administrationem, qualis nunc
est. Dedit enim Pater omnem potestatem Filio, ut
1 Cor. 15. vers. 24,28. per ejus manum nos gubernet, foveat, sustentet, sub
ejus tutela nos protegat, nobisque auxilietur. Ita
quantisper à Deo peregrinamur, Christus interce-
dit medius, qui nos paulatim ad solidam cum Deo
conjunctionem perducat. Et certe quod sedet ad
Patris dexteram, tantundem valet, acsi vocetur
Patris legatus, penes quem tota sit imperii potestas:
quia Deus mediate (ut ita loquar) vult in ejus per-
Ephes. 1. sona Ecclesiam regere ac tueri. Sicuti etiam inter-
vers. 20,22. pretatur Paulus primo ad Ephesios, *locatum fuisse*
ad dexteram Patris, ut sit Ecclesiæ caput, quæ est
corpus ejus. Nec alio tendit, quod alibi docet, *datum* Phil. 2: 9.
illi fuisse nomen, quod est super omne nomen: ut in
nomine JESU *omne genu flectatur, & omnis lingua*
confiteatur, quod sit in gloriam Dei Patris. Nam iis
etiam verbis in Christi regno ordinem commendat,
præsenti nostræ infirmitati necessarium. Ita recte
colligit Paulus, *Deum per se tunc fore unicum Ecclesiæ*
caput, quia impletæ erunt Christi partes in Ecclesiæ
defensione. Eadem ratione passim Scriptura *Domi-*
num vocat, quia hac lege eum nobis præfecit Pa-
ter, ut suam dominationem per eum exerceat. Li-
cet enim multa dominia celebrentur in mundo,
unus nobis Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso: 1 Cor. 8.
& unus Dominus Christus, per quem omnia, & nos vers. 5, 6.
per ipsum, inquit Paulus. Unde rite colligitur, eun-
dem esse ipsum Deum, qui per os Jesaiæ asseruit se Jesa. 33: 22.
regem esse ac legislatorem Ecclesiæ. Nam etsi ubi-
que beneficium & donum Patris vocat, quicquid
habet potestatis: non aliud tamen significat, quam
se divinitus regnare: quia ideo Mediatoris induit
personam, ut è sinu Patris & incomprehensibili glo-
ria descendens, ad nos appropinquaret. Quo justius
est nos omnes uno consensu ad parendum accingi,
summaque alacritate obsequia nostra dirigere ad
ejus nutum. Nam sicuti regis & pastoris officia con-
jungit erga pios, qui se morigeros ultro subjiciunt:
ita ex opposito audimus sceptrum ferreum gestare, Psal. 2: 9.
quo frangat ac conterat præfractos omnes, quasi va-
sa figuli. Audimus etiam judicem fore Gentium, ut Ps. 110: 6.
terram operiat cadaveribus, & altitudinem sibi ad-
versam prosternat. Cujus rei quædam hodie cernun-
tur exempla: plenum vero documentum extabit ul-
timo judicio. quod etiam proprie censeri potest ex-
tremus regni ejus actus.

6. Jam de sacerdotio breviter sic habendum, finem *Quod ad sacerdotium Christi, ut ad nos perveniat ejus efficacia & utilitas.*
& usum ejus esse, ut sit Mediator purus omni macu-
la, qui sanctitate sua Deum nobis conciliet. Sed quia
aditum occupat justa maledictio, & Deus pro judicis
officio nobis infensus est: ut nobis favorem compa-
ret sacerdos ad placandam iram ipsius Dei, piaculum
intervenire necesse est. Quare ut hoc munus imple-
ret Christus, cum sacrificio in medium prodire opor-
tuit: nam & sub Lege sacerdoti fas non erat sanctua-
rium ingredi absque sanguine: ut scirent fideles,
quamvis sacerdos interpositus esset deprecator, non
posse tamen Deum propitiari, nisi expiatis peccatis.
Qua de re prolixe Apostolus disputat in epistola ad
Hebræos à septimo capite fere ad finem usque deci-
mi. Summa tamen huc redit, nonnisi in Christum
competere sacerdotii honorem, quia sacrificio mor-
tis suæ reatum nostrum delevit, & satisfecit pro pec-
catis. Quanti vero momenti res sit, ex solenni illo Dei
jurejurando, quod absque pœnitentia prolatum est,
monemur, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem* Ps. 110: 4.
Melchisedech. Sancire enim haud dubie voluit caput
illud, in quo præcipuum salutis nostræ cardinem
verti sciebat. Neque enim, ut dictum est, nobis aut
precibus nostris ad Deum patet accessus: nisi purga-
tis inquinamentis nos sacerdos sanctificet, gratiam-
que nobis obtineat, à qua nos scelerum nostrorum &
vitiorum arcet immunditiës. Ita videmus à morte *A morte Christi incipiendum est: unde sequitur 1. ejusdem intercessio pro nobis, 2. precandi fiducia, 3. conscientiarum tranquillitas.*
Christi incipiendum esse, ut ad nos perveniat sacer-
dotii ejus efficacia & utilitas. Hinc sequitur æternum
esse deprecatorem, cujus patrocinio favorem conse-
quimur. Unde rursus oritur non modo precandi
fiducia, sed etiam tranquillitas piis conscientiis: dum
in paternam Dei indulgentiam tuto recumbunt,
certoque persuasæ sunt, ei placere quicquid per Me-
diatorem consecratum est. Quum vero sub Lege
victimas ex pecudibus offerri sibi Deus jusserit, di-
versa & nova in Christo fuit ratio, ut idem esset ho-
stia, qui sacerdos: quia nec alia pro peccatis idonea
satisfactio reperiri poterat, nec quisquam tanto ho-
nore dignus, qui Deo unigenitum Filium offerret.

4. Christiani per Christum sunt sacerdotes, seipsos & sua omnia Deo accepta offerentes. Apoc. 1: 6. Jam sacerdotis personam sustinet Christus, non modo ut æterna reconciliationis lege Patrem nobis faventem ac propitium reddat, sed etiam ut nos asciscat in societatem tanti honoris. Nam qui in nobis polluti sumus, in ipso tamen sacerdotes, offerimus nos & nostra omnia Deo, cælesteque sanctuarium libere ingredimur, ut grata sint ac boni odoris in conspectu Dei quæ à nobis proveniunt sacrificia precum & laudis. Atque huc usque se extendit illud Joan. 17. vers. 19. Christi dictum, *Propter eos sanctifico meipsum:* quia sanctitate ejus perfusi quatenus nos secum Patri dicavit (qui alioqui fœtemus coram eo) tanquam puri & mundi, imo etiam sacri, placemus. Huc pertinet unctio sanctuarii, cujus mentio fit apud Danielem. Dan. 9:24. Notanda enim est antithesis inter hanc unctionem & illam umbratilem, quæ tunc in usu fuerat: acsi diceret Angelus, discussis umbris in Christi personâ clarum fore sacerdotium. Quo magis detestabile est eorum commentum, qui non contenti Christi sacerdotio, seipsos ad eum mactandum ingerere ausi sunt: quod tentatur quotidie in Papatu, ubi Missa censetur immolatio Christi. *Hinc sequitur Papistas graviter peccare, qui Christum se immolare jactitant.*

CAP. XVI.

Quomodo Redemptoris partes impleverit Christus, ut nobis salutem acquireret: ubi de morte & resurrectione ejus agitur, & in cælum ascensu.

Hujus capitis quatuor præcipue sunt partes.

1. *De tota re in genere agit, necessariam quæstionem de Dei justitia & misericordia in Christo conjuncta discutiens, sect.* 1. 2. 3. *&* 4.
2. *Sigillatim ostendit quomodo Redemptoris partes Christus impleverit, à* 5. *sectione ad* 18. *ubi de ejus morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, ascensione in cælum, sessione ad dexteram Patris, & reditu ejus ad judicium.*
3. *Quoniam vero bonam partem Symboli ea occasione enarravit, quid sit de eo Symbolo (quod Apostolis adscribitur) sentiendum, exponit sect.* 18.
4. *Conclusio, doctrinam & usum totius doctrinæ de Redemptore Christo proponens, sect.* 19.

Adeo solida in Christo salus nobis proponitur, ut quicquid nobis ad eam conquirendam & obtinendam necessarium est, in ipso abunde reperiamus. QUæ hactenus de Christo diximus, ad unum hunc scopum referenda sunt: ut in nobis damnati, mortui & perditi, justitiam in ipso, liberationem, vitam & salutem quæramus: quemadmodum docemur insigni illa Petri sententia, *non esse aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat salvos fieri.* Neque vero temere, vel fortuito casu, vel hominum arbitrio impositum illi fuit nomen JESU, sed è cælis ab Angelo supremi decreti præcone allatum, ratione etiam addita: quia ad servandum à peccatis populum missus esset. In quibus verbis notandum est, Act. 4: 12. Mat. 1: 21. Luc. 1: 31. quod alibi attigimus, *Redemptoris munus ei fuisse injunctum, ut nobis esset Salvator.* Interea tamen mutila esset redemptio, nisi per continuos progressus ad ultimam usque salutis metam nos perduceret. *Extra Christum autem mors æterna.* Itaque simulac vel minimum ab eo deflectimus, sensim evanescit salus, quæ solida in eo residet: ut se ultro privent omni gratia, quicunque in eo non acquiescunt. Et memoratu digna est illa Bernardi admonitio, *non modo lucem, sed cibum quoque esse nomen* JESU: *oleum etiam esse, sine quo aridus est omnis animæ cibus: salem esse, sine cujus conditura insipidum est quicquid proponitur: denique esse mel in ore, in aure melos, in corde jubilum, & simul medicinam: & quicquid disputatur insulsum esse, nisi ubi sonat hoc nomen.* Bern. in Cantic. Serm. 15. *Quomodo hæc salus à Christo nobis parta sit.* Sed hic diligenter expendere convenit, quomodo nobis ab ipso parta sit salus: ut non modo ipsum ejus auctorem persuasi simus, sed quæ ad stabilem fidei nostræ fulturam sufficiunt amplexi, repudiemus quæcunque possent huc vel illuc nos abstrahere. Quum enim nemo possit in seipsum descendere ac serio reputare qualis sit, quin Deum sibi iratum infestumque sentiens, necesse habeat ejus placandi modum ac rationem anxie expetere, quod satisfactionem exigit, non vulgaris requiritur certitudo: quia peccatoribus, donec à reatu soluti fuerint, semper incumbit ira Dei & maledictio; qui, ut est justus judex, non sinit impune Legem suam violari, quin ad vindictam armatus sit.

Id ut intelligatur, quæstionem explicat de conciliatione justitiæ & misericordiæ Dei nobis reconciliati per Christum. 2. Verum, antequam longius progrediamur, in transcursu videndum est, quomodo conveniat, Deum, qui nos misericordia sua prævenit, fuisse inimicum, donec per Christum nobis reconciliatus est. Nam quomodo in Filio unigenito singulare amoris sui pignus nobis dedisset, nisi jam ante fuisset gratuito favore complexus? Quoniam ergo hic emergit aliqua repugnantiæ species, hunc nodum expediam. In hunc fere modum Spiritus in Scripturis loquitur, *Deum fuisse hominibus inimicum, donec in gratiam, Christi morte sunt restituti: fuisse maledictos, donec illius sacrificio expiata est eorum iniquitas: fuisse à Deo separatos, donec per ipsius corpus fuerunt in conjunctionem recepti.* Rom. 5: 10. Galat. 3. v. 10, 13. Coloss. 1. v. 21, 22. Hujus generis loquutiones ad sensum nostrum sunt accommodatæ, ut melius intelligamus, quam misera sit & calamitosa extra Christum nostra conditio. *Scriptura his loquendi formulis utitur, ut melius intelligamus quam misera sit extra Christum nostra conditio.* Nisi enim claris verbis diceretur, iram ac vindictam Dei, mortemque æternam nobis incubuisse, minus agnosceremus quam miseri essemus sine Dei misericordia, & beneficium liberationis, minoris æstimaremus. Exempli gratia: audiat aliquis, Si te, quo tempore adhuc peccator eras, odisset Deus, & te abjecisset, ut eras meritus, horribile exitium te manebat: sed quia sponte ac gratuita sua indulgentia te in gratia retinuit, nec alienari à se passus est, eo periculo sic te liberavit: afficietur quidem & sentiet aliqua ex parte quantum debeat misericordiæ Dei. Verum audiat rursum, quod Scriptura docet, se alienatum fuisse à Deo per peccatum, hæredem iræ, mortis æternæ maledictioni obnoxium, exclusum ab omni spe salutis, extraneum ab omni benedictione Dei, Satanæ mancipium, sub peccati jugo captivum, horribili denique exitio destinatum & jam implicitum: hic Christum deprecatorem intercessisse, pœnam in se recepisse ac luisse, quæ ex justo Dei judicio peccatoribus omnibus imminebat: mala, quæ Deo exosos illos reddebant, sanguine suo expiasse: hoc piaculo satisfactum ac rite litatum Deo Patri esse, hoc intercessore iram ejus fuisse placatam, hoc fundamento pacem Dei cum hominibus esse subnixam, hoc vinculo benevolentiam illius erga ipsos contineri: his nonne eo magis permovebitur, quo melius ad vivum repræsentatur, quanta è calamitate ereptus fuerit? In summa, quoniam non potest animus noster vitam in Dei misericordia vel satis cupide apprehendere, vel qua decet gratitudine excipere, nisi formidine iræ Dei & æternæ mortis horrore ante perculsus & consternatus: sic instituimur sacra doctrina, ut sine Christo Deum nobis quodammodo infestum cernamus, & ejus manum in exitium nostrum armatam, benevolentiam ejus paternamque charitatem nonnisi in Christo amplexemur.

Nec tamen id falso dictum est. Deus enim justissimus in nobis reperit, quod summo odio dignum est, donec reatus per Christum aboleatur: utcunque pro bonitate sua, quod suum est in nobis diligat.

3. Atque hoc tametsi pro captus nostri infirmitate dicitur, non tamen falso. Deus enim, qui summa justitia est, iniquitatem, quam in omnibus nobis conspicit, amare non potest. Habemus ergo omnes in nobis, quod Dei odio dignum sit. Proinde secundum corruptæ nostræ naturæ, & deinde accedentis pravæ vitæ respectum, in offensione Dei revera sumus omnes in ejus conspectu rei, & ad gehennæ damnationem nati. Verum, quia Dominus quod suum est, in nobis perdere non vult, adhuc aliquid invenit, quod pro sua benignitate amet. Utcunque enim peccatores vitio nostro simus, manemus tamen ejus creaturæ: utcunque mortem nobis ascíverimus, ipse tamen nos ad vitam condiderat. Sic mera & gratuita nostri dilectione excitatur ad nos in gratiam recipiendos. Atqui si perpetuum & irreconciliabile dissidium est inter justitiam & iniquitatem: quamdiu peccatores manemus, suscipere nos totos non potest. Itaque, ut sublata omnis simultatis materia, nos sibi prorsus reconciliet, proposita in morte Christi expiatione, quicquid in nobis mali est abolet, ut justi in ejus conspectu & sancti appareamus, qui antea immundi eramus ac impuri. Proinde sua dilectione prævenit ac antevertit Deus Pater nostram in Christo reconciliationem. Imo quia
1 Joan. 4. vers. 19.
prius diligit, postea nos sibi reconciliat. Sed quia in nobis, donec sua morte succurrit Christus, manet iniquitas, quæ Dei indignationem meretur, & est coram eo maledicta ac damnata: non antè plenam habemus firmamque cum Deo conjunctionem, quam ubi Christus nos conjungit. Adeoque si Deum nobis pacatum ac propitium volumus polliceri, in Christum solum oculos mentesque defigere convenit: ut revera per ipsum solum consequimur, ne imputentur nobis peccata, quorum imputatio iram Dei secum trahit.

Confirmatio, ex S. Scripturis.

4. Atque hac ratione dicit Paulus, *eam dilectionem, qua nos ante mundi creationem complexus est Deus, in Christo constitisse ac fuisse fundatam.* Hæc
Ephes. 1:4.
perspicua sunt & Scripturæ consentanea, locosque
Joan. 3:16.
illos optime inter se conciliant, ubi dicitur, *Deum suam erga nos dilectionem in eo declarasse, quod unigenitum Filium in mortem dederit:* & tamen *fuisse ini-*
Rom. 5. vers. 10.
micum, antequam morte Christi in gratiam reductus esset. Verum quo firmiora sint apud eos, qui veteris Ecclesiæ testimonium requirunt, citabo locum Augustini ubi id ipsum docetur.

Ex Augustino. Tractat. in Euang. Joan. 110.

Incomprehensibilis, inquit, *ac immutabilis est Dei dilectio. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii ejus, cœpit nos diligere, sed ante mundi constitutionem dilexit nos, ut cum ejus Unigenito etiam nos filii ejus essemus, antequam omnino aliquid essemus.* Quod ergo reconciliati sumus per mortem Christi, non sic accipiatur, quasi ideo nos reconciliaverit ei Filius, ut jam amare inciperet, quos oderat; sed jam nos diligenti reconciliati sumus, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Quod utrum verum dicam,
Rom. 5: 8.
attestetur Apostolus. *Commendat,* inquit, *dilectionem suam erga nos, quoniam quum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam quum inimicitias adversus eum exercentes operaremur iniquitatem. Proinde miro & divino modo & quando nos oderat, diligebat. Oderat enim nos, quales ipse non fecerat: & quia iniquitas nostra opus ejus non omni ex parte consumpserat, noverat simul in unoquoque nostrûm & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat. Hæc sunt Augustini verba.

Altera pars capitis, de redemptione nostra per Christum agens, primum in genere. Ea autem ad totius obedientiæ Christi cursum referenda est.

5. Jam ubi quæritur quomodo abolitis peccatis dissidium Christus inter nos & Deum sustulerit, & justitiam acquisierit, quæ eum nobis faventem ac benevolum redderet: generaliter responderi potest, toto obedientiæ suæ cursu hoc nobis præstitisse. Quod Pauli testimonio probatur, *Quemadmodum unius transgressione peccatores multi sunt constituti; sic unius obedientia justi constituimur.* Et sane alibi causam veniæ, quæ nos eximit à maledictione Legis, extendit ad totam Christi vitam, *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, subjectum Legi, ut eos, qui sub Lege erant, redime-*
ret. Ita in ipso quoque Baptismo asseruit impleri Rom. 5:19.
justitiæ partem, quod obedienter Patris mandatum Galat. 4:4.
peractum. Denique ex quo induit personam servi, Mat. 3: 15.
cœpit ad nos redimendos pretium liberationis solvere.

Deinde speciatim modus salutis morti Christi adscribitur.

Scriptura tamen, quo certius definiat modum salutis, hoc morti Christi, quasi peculiare ac proprium adscribit. Pronunciat ipse, *animam se dare in redemptionem pro multis.* Paulus docet, *mortuum esse propter peccata nostra.* Clamabat Joannes
Baptista, *ipsum venisse ad tollendum peccata mundi,* Matth. 20.
quia agnus Dei esset. Alibi Paulus, *nos justificari gra-* vers. 28.
tis, tradit, *per redemptionem, quæ est in Christo:* Joan. 1:29.
quia propositus est reconciliator in suo sanguine. Item, Rom. 3.
nos justificatos esse in sanguine ipsius, & reconciliatos v. 24, 25.
per mortem. Rursum, *Qui peccatum non noverat,* Rom. 5: 9.
pro nobis factus est peccatum, ut essemus justitia Dei in 2 Cor. 5.
illo. Non omnia persequar, quia immensus esset vers. 21.
catalogus, & multa deinde suo ordine citanda erunt. Quamobrem in Symbolo fidei, quod *Apostolicum* vocant, optimo ordine statim à natalibus Christi fit transitus ad mortem & resurrectionem, ubi perfectæ salutis summa consistit. Neque tamen excluditur reliqua pars obedientiæ, qua de-
functus est in vita: sicuti Paulus ab initio ad finem Phil. 2:7, 8.
usque totam comprehendit, quod seipsum exinanierit, forma servi accepta, & Patri fuerit obediens usque ad mortem: nempe, mortem crucis.

In qua præcipue elucet voluntaria subjectio Christi, ita tamen ut non absque certamine proprio se affectu abdicarit.

Et sane in ipsa quoque primum gradum occupat voluntaria subjectio: quia ad justitiam nihil profuisset sacrificium, nisi sponte oblatum. Itaque ubi testatus est Dominus, *se animam pro ovibus ponere;* diserte addit, *Nemo tollit eam à meipso.* Quo sensu Jesaias dicit, *obmutuisse instar agni coram tonsore.* Et historia Euangelica refert obviam prodiisse militibus: & coram Pilato, omissa defensione, stetisse ad subeun-
dum judicium. Non id quidem absque certamine: Joan. 10.
quia & infirmitates nostras susceperat: & hoc modo vers. 18.
probari oportuit, quod Patri suo præstabat obse- Jesa. 53: 7.
quium. Et hoc non vulgare fuit amoris erga nos in- Joan. 18:4.
comparabilis specimen, luctari cum horribili for- Matth. 27.
midine, & inter diros illos cruciatus abjicere sui cu- vers. 11.
ram, ut nobis consuleret. Illud quidem tenendum est, non potuisse rite Deo aliter litari, quam dum proprio se affectu abdicans Christus, illius se arbitrio subjecit, totumque addixit. Quam ad rem apposite
testimonium illud Psalmi citat Apostolus, *In libro* Heb. 10:7.
Legis scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam Psalm. 40.
Deus. Volo, & Lex tua in medio cordis mei. Tunc dixi, vers. 8, 9.
Ecce venio. Cæterum, quia nonnisi in sacrificio & ablutione, quibus expiantur peccata, quietem reperiunt trepidæ conscientiæ: illuc merito dirigimur, & in morte Christi statuitur nobis vitæ materia.

Deinde consideranda damnatio coram Pilato præside.

Porro, quia nos maledictio ex reatu manebat ad cæleste Dei tribunal, primo loco refertur damnatio coram præside Judææ Pontio Pilato: ut sciamus, pœnam, cui eramus obstricti, fuisse justo inflictam. Horribile Dei judicium effugere non poteramus: ut inde nos eriperet Christus, coram homine mortali, imo etiam scelesto & profano damnari sustinuit. Neque enim solum ad astruendam historiæ fidem exprimitur nomen præfecti, sed ut discamus, quod
docet Jesaias, *castigationem pacis nostræ fuisse su-* Jesa. 53: 5.
per eum, ejusque livore nos fuisse sanatos. Neque enim tollendæ damnationis nostræ causa satis erat quamlibet obire mortem: sed, quo redemptioni nostræ satisfaceret, genus mortis deligendum fuit, in quo & damnationem ad se traducens, & piaculum in se recipiens, utroque nos liberaret. Si à latronibus jugulatus fuisset, vel tumultuarie cæsus per seditionem vulgi, in ejusmodi morte nulla satis-

factio-

factionis species extitisset. Verum ubi reus ad tribunal sistitur, testimoniis arguitur & premitur, ipsius judicis ore morti addicitur: his documentis intelligimus, ipsum personam sontis & malefici sustinere.

In qua damnatione duo sunt observanda.

Atque hic duo notanda sunt, quæ & Prophetarum vaticiniis prædicta erant, & eximiam fidei consolationem & confirmationem afferunt.

1. Christum inter iniquos reputatum. Jes. 53: 12. Marc. 15. vers. 28.

Quum enim Christum audimus à judicis solio ad mortem dimissum, inter latrones esse suspensum: habemus complementum ejus prophetiæ, quæ ab Euangelista citatur, *Inter iniquos reputatus est.* Cur istud? nempe, ut peccatoris, non justi aut insontis vices obiret: quia non innocentiæ, sed peccati causa mortem oppetebat.

2. Judicis ore absolutum. Joan. 18. v. 38, 40. Psal. 69: 5.

Contra, ubi audimus eodem, quo damnatus fuit, ore absolutum (nam ejus innocentiæ non semel testimonium palam reddere coactus est Pilatus) in mentem veniat, quod est apud alterum Prophetam, *Quæ non rapuerat exsolvisse.* Atque ita & peccatoris sceleratique personam in Christo repræsentatam intuebimur, & relucente innocentia, conspicuum simul fiet, alieno potius, quam proprio scelere gravatum. Passus ergo est sub Pontio Pilato, solenni præsidis sententia in scelestorum numerum ita relatus: neque sic tamen, quin justus ab ipso simul pronuncietur, dum affirmat nullam se in eo invenire causam.

Fructus & usus hujus doctrinæ.

Hæc nostra absolutio est, quod in caput Filii Dei translatus est reatus, qui nos tenebat pœnæ obnoxios. Nam hæc compensatio in primis tenenda est, ne trepidemus atque anxii simus tota vita: acsi nobis instaret justa Dei ultio, quam in se transtulit Dei Filius.

Cur Christus cruci affixus sit.

6. Jam & ipsa mortis species insigni mysterio non caret. Maledicta crux erat, non humana tantum opinione, sed divinæ Legis decreto. In eam ergo dum tollitur Christus, maledictioni se obnoxium facit. Atque ita factum oportuit, ut omni execratione, quæ propter iniquitates nostras nos manebat, vel potius nobis incumbebat, eximeremur, dum in eum traducitur.

Mysterium illud in Lege adumbratum.

Quod etiam in Lege adumbratum fuit. Siquidem אשמות (quo vocabulo peccatum ipsum proprie designatur) vocabantur oblatæ pro peccatis victimæ & expiatrices. Qua nominis translatione innuere Spiritus voluit, instar καθαρμάτων ipsas esse: quæ debitam sceleribus execrationem susciperent ac sustinerent. Quod autem in Mosaicis sacrificiis figurate repræsentatum fuit, id in Christo figurarum archetypo exhibetur.

A Prophetis & Apostolis detectum.

Quare, ut justa expiatione defungeretur, animam suam אשם impendit, hoc est, satisfactoriam peccati hostiam (ut inquit Propheta) in quam rejecta quodammodo macula & pœna, nobis desinat imputari.

2 Cor. 5. vers. 21.

Apertius idipsum testatur Apostolus, quum docet, *eum qui peccatum non noverat, peccatum pro nobis à Patre factum, quo justitia Dei efficeremur in illo.* Nam Filius Dei, omni vitio purissimus, iniquitatum tamen nostrarum probrum ac ignominiam induit, ac sua vicissim puritate nos operuit.

Rom. 8: 3.

Eodem videtur respexisse, quum tradit de peccato, *damnatum fuisse peccatum in ejus carne.* Siquidem peccati vim abolevit Pater, quum in Christi carnem translata fuit ejus maledictio. Indicatur itaque hac voce, Christum Patri fuisse in morte pro victima satisfactoria immolatum, ut peracta per ejus sacrificium litatione, iram Dei jam horrere desinamus.

Jesa. 53: 6.

Nunc liquidum est quid sibi velit illud Prophetæ, *positas fuisse in eo nostras omnium iniquitates:* nempe, quod sordes earum abstersurus, iisdem per translatitiam imputationem obtectus fuit. Ejus rei symbolum fuit crux, cui affixus est, teste Apostolo.

Gal. 3: 13. Deut. 27. vers. 26.

Christus, inquit, *redemit nos ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio. Scriptum est enim, Execrabilis omnis, qui pendet in ligno: ut in Gentes benedictio Abrahæ in Christo perveniret.*

1 Petr. 2. vers. 24.

Eodem respexit Petrus, ubi docet, *peccata nostra portasse in ligno:* quia ex ipso maledictionis symbolo clarius intelligimus, onus, quo eramus oppressi, fuisse illi impositum.

Christus quo sensu maledictio factus pro nobis.

Neque tamen eam subiisse maledictionem intelligendus est, qua obrutus ipse fuerit: quin subeundo potius, vim ejus universam depressit, infregit, dissipavit. Proinde fides in Christi damnatione absolutionem, benedictionem in maledictione apprehendit.

Coloss. 2. v. 14, 15.

Quare non abs re Paulus triumphum, quem sibi in cruce peperit Christus, magnifice prædicat, acsi crux, quæ plena erat dedecoris, conversa esset in currum triumphalem. Dicit enim affixum fuisse cruci chirographum, quod erat contrarium nobis, & expoliatos principatus, ac palam traductos.

Heb. 9: 14.

Nec mirum, quia per Spiritum æternum (teste altero Apostolo) seipsum obtulit Christus: unde illa naturæ rerum conversio.

Crux Christi cum effusione sanguinis ejusdem conjuncta.

Sed hæc ut firmam radicem agant in cordibus nostris, & penitus insideant, semper nobis in mentem veniant sacrificium & ablutio. Neque enim certo confidere possemus Christum esse ἀπολύτρωσιν καὶ ἀντίλυτρον καὶ ἱλαστήριον, nisi victima fuisset. Ideoque toties fit sanguinis mentio, ubi modum redemptionis ostendit Scriptura. Quanquam non modo ad litationem valuit effusus Christi sanguis, sed lavacri etiam vice fuit ad sordes nostras purgandas.

De morte Christi.

7. Sequitur in Symbolo, mortuum fuisse & sepultum: ubi rursum videre est, quomodo in vicem nostram ubique se supposuerit ad solvendum nostræ redemptionis pretium.

Cur sit mortuus. Hebr. 2: 9.

Mors jugo suo nos obligatos tenebat, in illius se potestatem loco nostro tradidit, quo nos inde eximeret. Hoc intelligit Apostolus, quum scribit, *eum mortem gustasse pro omnibus.* Moriendo enim effecit ne moriamur, vel (quod idem est) morte sua vitam nobis redemit. Hoc autem à nobis diversum habuit, quod morti se velut deglutiendum permisit, non ut ejus gurgitibus absorberetur, sed magis ut eam absorberet, à qua mox eramus absorbendi: quod subigendum ei se permisit, non ut ejus potestate opprimeretur, sed magis ut eam prosterneret, quæ nobis imminebat ac jam depressis insultabat.

ibid. v. 15.

Denique ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

Fructus.

Hunc primum fructum mors ejus nobis protulit. Alterum vero, quod participatione sui membra nostra terrena mortificat, ne suas in posterum actiones exerceant: veteremque nostrum hominem enecat, ne posthac vigeat ac fructificet.

De Christi sepultura.

Quo etiam sepultura ejus pertinet: nempe cujus consortes, peccato & ipsi sepeliamur.

Rom. 6: 5. Gal. 2: 19. & 6: 14. Col. 3: 3.

Non enim dum nos in similitudinem mortis Christi insitos esse Apostolus docet, & cum eo sepultos in peccati mortem, per ejus crucem nobis crucifixum esse mundum, & nos mundo; nos illi commortuos esse: ad exprimendum mortis ejus exemplum duntaxat nos adhortatur: sed hanc illi inesse efficaciam declarat, quæ in Christianis omnibus apparere debeat, nisi velint mortem ipsam inutilem reddere & infructuosam.

Fructus.

Proinde duplex in morte sepulturaque Christi beneficium nobis fruendum proponitur, liberatio à morte, cui mancipati eramus, & carnis nostræ mortificatio.

De descensu Christi ad inferos.

8. Nec vero descensum ad inferos omittere convenit, in quo ad redemptionis effectum non parum est momenti. Quanquam enim ex veterum scriptis, particulam, quæ legitur in Symbolo, apparet non adeo fuisse olim in Ecclesiis usitatam: in tractanda tamen doctrinæ summa, locum ei dari necesse est: utpote quæ rei maximæ utile ac minime spernendum mysterium continet. Sunt quidem & ex veteribus nonnulli, qui eam non prætermittant.

Hic articulus autem non protinus, sed sensim Ecclesiis insuevit.

Unde conjicere licet, post aliquantum temporis insertam, non protinus, sed sensim Ecclesiis insuevisse. Id certe extra controversiam est, ex communi piorum omnium sensu fuisse desumptam: quando nemo est Patrum, qui non in suis scriptis descensum Christi

ad

ad inferos commemoret, tametsi interpretatione diversa. Verum aut à quibus, aut quo primum tempore inserta fuerit, parum ad rem attinet. Potius hoc in Symbolo animadvertendum, ut plena & numeris omnibus absoluta fidei summa nobis constet, in quam nihil ingeratur, nisi ex purissimo Dei verbo petitum.

Neque tamen est repudiandus.

Siquos porro impedit morositas, ne in Symbolum admittant, mox tamen planum fiet, tanti interesse ad redemptionis nostræ summam, ut ea præterita multum ex mortis Christi fructu depereat.

Aut cum superiore articulo de sepultura confundendus.

Sunt etiam rursum qui opinentur, non aliquid novum hic dici, sed aliis verbis repeti, quod prius de sepultura dictum fuerat: quandoquidem *inferni* vocabulum sæpius in Scripturis pro *sepulchro* ponatur. Quod de verbi significatione obtendunt, verum esse concedo, non raro pro sepulchro accipi infernum: sed eorum opinioni rationes duæ repugnant, quibus ego facile adducor, ut ab illis dissentiam. Quantæ enim oscitantiæ fuisset, rem minime difficilem verbis expeditis & claris demonstratam, obscuriore deinde verborum complexu intricare magis, quam declarare? Nam quoties loquutiones duæ rem eandem exprimentes simul connectuntur, posteriorem esse prioris exegesin convenit. At vero qualis erit ista exegesis, siquis ita loquatur, Quod Christus sepultus esse dicitur, significat ad inferos descendisse? Deinde non est verisimile, irrepere potuisse superfluam ejusmodi battologiam in compendium hoc, ubi summatim quam fieri potest paucissimis verbis præcipua fidei capita notantur. Nec dubito, quin mihi facile assentiantur, quicunque rem ipsam paulo diligentius expenderint.

Absurda expositio de limbo Patrum, ad quos Christum descendisse quidam volunt.

9. Alii secus interpretantur, quod Christus descenderit ad animas Patrum, qui sub Lege mortui erant, ut nuncium peractæ redemptionis perferret, ac erueret eas ex carcere, ubi inclusæ tenebantur: & huc perperam trahunt testimonia ex Psalmo, *quod portas æreas & vectes ferreos fregerit.* Item ex Zacharia, *quod redemerit vinctos è puteo, in quo non erat aqua.*

Psal. 107. vers. 16.
Zach. 9. vers. 11.

Verum, quum Psalmus eorum liberationes prædicet, qui in longinquis regionibus capti in vincula conjiciuntur: Zacharias autem profundo & arido puteo vel abysso comparet cladem Babylonicam, in qua demersus erat populus: & simul doceat, totius Ecclesiæ salutem esse exitum à profundis inferis: nescio quî factum sit, ut posteritas locum putaret esse subterraneum, cui affinxit nomen Limbi.

Hujus fabulæ refutatio.

Sed hæc fabula tametsi magnos auctores habet, & hodie quoque à multis serio pro veritate defenditur, nihil tamen quam fabula est. Nam concludere in carcere mortuorum animas, puerile est: Christi autem animam illuc descendere, ut eas manumitteret, quid opus fuit?

vid. Aug. epist. 99.

Libenter equidem fateor, Christum ipsis illuxisse virtute sui Spiritus: ut gratiam, quam spe gustaverant duntaxat, mundo fuisse tunc exhibitam agnoscerent. Et probabili ratione huc aptari potest Petri locus, ubi dicit *Christum venisse, ac prædicasse spiritibus, qui in specula erant.* (carcerem vertunt communiter) nam & contextus eo nos ducit, fideles qui ante id tempus defuncti fuerant, consortes fuisse ejusdem nobiscum gratiæ: quia vim mortis inde amplificat, quod ad mortuos usque penetraverit, dum piæ animæ ejus visitationis, quam sollicite expectaverant, præsenti aspectu sunt potitæ: contra, reprobis clarius patuit se excludi ab omni salute. Quod autem Petrus non tam distincte loquitur, non ita accipiendum est, quasi nullo discrimine pios simul & impios permisceat: sed tantum docere vult communem utrisque fuisse mortis Christi sensum.

1 Petr. 3. vers. 19.

Articuli descensus ad inferos certior expositio, & plena eximiæ consolationis.

10. Verum de Christi descensu ad inferos seposita ratione Symboli, certior expositio quærenda est: & nobis ex Dei verbo constat non modo sancta & pia, sed plena quoque eximiæ consolationis. Nihil actum erat, si corporea tantum morte defunctus fuisset Christus: sed operæ simul pretium erat, ut divinæ ultionis severitatem sentiret: quo & iræ ipsius intercederet, & satisfaceret justo judicio. Unde etiam eum oportuit cum inferorum copiis æternæque mortis horrore, quasi consertis manibus, luctari. Correctionem pacis nostræ illi impositam fuisse ex Propheta nuper retulimus, fuisse propter scelera nostra à Patre percussum, attritum propter nostras infirmitates. Jesa. 53: 5. Quibus significat, in locum sceleratorum sponsorem, vadem, adeoque instar rei submissum, qui dependeret ac persolveret omnes, quæ ab illis expetendæ erant, pœnas: uno hoc duntaxat excepto, quod doloribus mortis non poterat detineri. Act. 2: 24. Ergo si ad inferos descendisse dicitur, nihil mirum est, quum eam mortem pertulerit, quæ sceleratis ab irato Deo infligitur.

Exceptio.

Ac nimis frivola, adeoque ridicula est eorum exceptio, qui dicunt hoc modo perverti ordinem: quia absurdum est sepulturæ subjici, quod præcessit.

Responsio.

ubi enim quæ in hominum conspectu passus est Christus exposita fuerunt, opportune subjicitur invisibile illud & incomprehensibile judicium, quod coram Deo sustinuit: ut sciamus non modo corpus Christi in pretium redemptionis fuisse traditum: sed aliud majus & excellentius pretium fuisse, quod diros in anima cruciatus damnati ac perditi hominis pertulerit.

Confirmatio hujus expositionis, testimoniis Scripturæ & veterum Theologorum munita.

11. Hoc sensu dicit Petrus, *Christum resurrexisse solutis mortis doloribus, à quibus impossibile erat ipsum teneri, vel superari.* Non simpliciter nominat mortem: sed Filium Dei implicitum fuisse doloribus exprimit, quos parit maledictio & ira Dei: quæ origo mortis est. Quantulum enim fuisset, secure & quasi per lusum prodire ad subeundam mortem? Act. 2: 24. Hoc vero immensæ misericordiæ verum fuit specimen, mortem quam tantopere horrebat, non refugere. Nec dubium est, quin idem docere velit Apostolus in epist. ad Hebræos, ubi scribit, *Christum à suo metu fuisse exauditum.* Heb. 5: 7. (reverentiam alii vertunt vel pietatem, sed quam parum apte, res ipsa evincit, & ipsa etiam loquendi forma.) Christus ergo cum lachrymis & clamore valido orans à metu suo exauditur: non ut à morte sit immunis, sed ne absorbeatur, ut peccator: quia illic personam nostram gerebat. Et certe nulla fingi potest magis formidabilis abyssus, quam sentire te à Deo derelictum & alienatum: & quum invocaveris, non exaudiri: perinde acsi in tuam perniciem ipse conspirasset. Eo Christum videmus fuisse dejectum, ut coactus fuerit, urgente angustia, exclamare, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?*

Objectionis adversus superiorem confirmationem dilutio.

Quod enim nonnulli volunt, ex aliorum potius opinione, quam ex suo sensu sic loquutum fuisse, nequaquam probabile est: quum ex intimi animi angore deductam fuisse vocem constet. Psal. 22: 2. Matth. 27. vers. 46. Neque tamen innuimus, Deum fuisse unquam illi vel adversarium vel iratum. Quomodo enim dilecto Filio, in quo animus ejus acquievit, irasceretur? aut quomodo Christus Patrem aliis sua intercessione placaret, quem infensum haberet ipse sibi? vide Cyril. lib. 2. de recta fide ad Reginas. Sed hoc nos dicimus, divinæ severitatis gravitatem eum sustinuisse: quoniam manu Dei percussus & afflictus, omnia irati & punientis Dei signa expertus est. Proinde Hilarius eo descensu hoc nos esse consequutos ratiocinatur, ut mors perempta sit. lib. 4. c. 2. & 3. de Trinit. Nec aliis locis à nostra sententia abludit: ut quum ait, *Crux, mors, inferi, nostra vita sunt.* Item alibi, *Filius Dei in infernis est: sed homo refertur ad cælum.* Et quid privati hominis testimonium cito, quum idem Apostolus asserat, hunc victoriæ fructum commemorans, *quod liberati fuerint, qui metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti?* Heb. 2: 15. Vincere ergo metum oportuit, qui naturaliter cunctos mortales assidue angit ac urget: quod fieri non potuit, nisi pugnando. Porro fuisse non vulgarem aut levi de causa conceptum mœrorem, mox clarius patebit. Ita cum diaboli potestate, cum mortis horrore,

Fructus de-

scensus Christi.

rore, cum inferorum doloribus manum conferendo, factum est ut & referret de illis victoriam, & triumphum ageret, ne jam in morte ea formidemus, quæ Princeps noster deglutivit.

Alia objectio. Christo fieri injuriam, & desperationem adscribi, si metuisse eum dicamus. Resp. Ex Euangelistis apparet Christum vere timuisse, turbatum fuisse spiritu, expavisse, tentatum fuisse per omnia sicut nos: attamen absque peccato.

12. Hic nebulones quidam, licet indocti, malitia tamen magis, quam inscitia impulsi, clamitant me atrocem facere Christo injuriam: quia minime consentaneum fuerit eum de animæ salute timere. Deinde calumniam durius exagitant, me desperationem adscribere Filio Dei, quæ fidei contraria sit. Primum de metu pavoreque Christi, quem tam aperte prædicant Euangelistæ, controversia ab his improbe movetur. Nam antequam instaret tempus mortis, turbatus est spiritu, & affectus mœrore: in ipso vero congressu cœpit expavescere vehementius. Simulationem si fuisse dicant, nimis putidum est effugium. Confidenter ergo (ut vere docet Ambrosius) profiteri Christi tristitiam convenit, nisi nos crucis pudeat. Et sane nisi pœnæ fuisset particeps anima, corporibus tantum fuisset Redemptor. Luctari autem oportuit, ut erigeret, qui prostrati jacebant: adeoque nihil inde cælesti ejus gloriæ decedit, ut hac in parte refulgeat bonitas nunquam satis laudata, quod infirmitates nostras in se suscipere gravatus non est. Unde etiam solatium illud anxietatum & dolorum, quod nobis proponit Apo-
Heb.4:15. stolus, *Mediatorem hunc expertum esse nostras infirmitates, ut ad succurrendum miseris propensior sit.*

Instantiæ dilutio.

Obtendunt, quod vitiosum per se est, indigne Christo tribui. Quasi vero supra Spiritum Dei sapiant, qui hæc duo simul conciliat, Christum fuisse tentatum per omnia sicut nos, & tamen absque peccato.

Cur Christus infirmus fieri voluerit.

Non est igitur cur nos terreat infirmitas Christi, cui ut se subjiceret, non violentia aut necessitate coactus, sed mero amore nostri, misericordiaque inductus est.

Metus Christi sine peccato.

Quicquid autem sponte passus est pro nobis, nihil ex ejus minuit virtute. In uno autem falluntur isti obtrectatores, quod infirmitatem in Christo omni vitio labeque puram & vacuam non agnoscunt: quia se intra obedientiæ fines continuit. Nam quia moderatio in naturæ nostræ depravatione conspici non potest, ubi omnes affectus turbido impetu modum excedunt, hac ulna perperam metiuntur Filium Dei. At quum integer esset, in cunctis ejus affectibus viguit moderatio, quæ excessum cohiberet. Unde nobis in dolore, metu & formidine similis esse potuit, ut tamen hac nota differret.

Aliæ instantiæ dilutio, qua quæstio explicatur, An & cur Christus mortem metuerit.

Convicti ad aliud tandem cavillum transiliunt, quamvis mortem timuerit Christus, maledictionem & iram Dei, à qua se tutum esse noverat, non timuisse. Sed expendant pii lectores, quam honorificum hoc sit Christo, molliorem ac magis meticulosum fuisse, quam plerosque gregarios homines. Contumaciter ad mortem properant latrones aliique malefici: eam multi alto animo despiciunt: alii placide eam obeunt. Ejus horrore Filium Dei fuisse perculsum & prope attonitum, cujus fuisset constantiæ vel magnitudinis? Quod enim prodigiosum censeri vulgo posset, de eo refertur, præ vehementia cruciatus guttas sanguinis ex ejus facie fluxisse. Neque vero spectaculum hoc præbuit aliorum oculis, quum in arcano recessu gemitus suos ad Patrem dirigeret. Et dubitationem eximit, quod Angelos, qui insolita consolatione eum erigerent, è cælo descendere necesse fuit. Quam pudenda, ut dixi, fuisset hæc mollities, eo usque torqueri ob communis mortis formidinem, ut sanguineo sudore diffluere, neque posset recreari, nisi Angelorum con-
Matth.26. vers. 39. spectu? Quid? illa precatio ter repetita, *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*, annon ex incredibili amaritudine animi profecta, ostendit asperius & magis arduum fuisse Christo certamen, quam cum morte communi? Unde apparet nugatores istos, cum quibus disputo, audacter garrire de rebus incognitis: quia nunquam serio reputarunt, quid sit aut valeat nos redemptos esse à Dei judicio. Atqui hæc nostra sapientia est, probe sentire quanti constiterit Dei Filio nostra salus. Si nunc roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos, quum mortem deprecatus est: respondeo hoc fuisse exordium, unde colligi potest, quam diros & horribiles cruciatus perpessus fuerit, quum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra causa. Quanquam autem sese ad momentum occultavit divina vis Spiritus, ut locum infirmitati carnis cederet: sciendum tamen est, talem fuisse tentationem ex doloris & metus sensu, quæ cum fide non pugnaret. Et hoc modo impletum est, quod habetur in concione Petri, *non potuisse eum teneri à doloribus mortis*: quia se quasi derelictum à Deo sentiens, ne tantillum quidem deflexit à bonitatis ejus fiducia. Quod docet celebris illa invocatio, in qua præ doloris vehementia clamavit, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Nam etsi supra modum angitur, non tamen desinit vocare Deum suum, à quo se derelictum exclamat. Porro hinc refellitur tam Apollinaris error, quam eorum qui Monothelitæ dicti sunt. Ille Christo fingebat spiritum æternum fuisse animæ vice, ut tantum esset dimidius homo. Quasi vero expiare peccata nostra potuerit, nisi Patri obediendo. Ubi autem affectus aut voluntas obedientiæ, nisi in anima? quam ideo turbatam fuisse scimus, ut nostræ, trepidatione discussa, pacem & quietem obtineant. Adhæc, contra Monothelitas, videmus ut nunc secundum hominem noluerit, quod volebat secundum divinam naturam. Omitto quod metum, de quo loquuti sumus, contrario affectu subigat: neque enim obscura est illa repugnantiæ species, *Pater, libera me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum.* In qua tamen perplexitate nulla fuit intemperies, qualis in nobis cernitur dum maxime nitimur ad nos domandos.

Quando Christus descenderit ad inferos. — Quomodo. — Act. 2: 24. — Matth. 27. vers. 46. — Ex supradictis refellitur error Apollinaris. — Et Monothelitarum. — Joan. 12. vers. 27, 28.

De resurrectione Christi.

13. Sequitur à mortuis resurrectio, sine qua mutilum esset quod hactenus diximus. Quando enim in cruce, morte, & sepultura Christi nonnisi infirmitas apparet, transilienda sunt illa omnia fidei, ut pleno robore instruatur. Proinde tametsi in ejus morte habemus solidum salutis complementum, quia per eam & Deo reconciliati sumus, & justo ejus judicio satisfactum, & maledictio sublata, & persoluta est pœna: dicimur tamen non per mortem, sed per resurrectionem regenerati in spem vivam. quia, ut ille resurgendo victor mortis emersit, ita fidei nostræ victoria in ipsa demum consistit resurrectione. Quale hoc sit, melius Pauli verbis exprimitur: *mortuum* enim dicit *propter peccata nostra, suscitatum propter nostram justificationem.* acsi diceret, morte ejus sublatum peccatum, resurrectione instauratam restitutamque justitiam. Quomodo enim moriendo liberare nos à morte poterat, si morti ipse succubuisset? quomodo comparasset nobis victoriam, si in certamine defecisset? Quare sic salutis nostræ materiam inter Christi mortem & resurrectionem partimur, quod per illam peccatum abolitum, & mors extincta: per hanc, justitia reparata, & erecta vita: sic tamen ut hujus beneficio vim efficaciamque suam illa nobis proferat. Itaque Paulus *in ipsa resurrectione declaratum fuisse Filium Dei* asserit: quia tunc demum exeruit cælestem potentiam, quæ & clarum divinitatis ejus speculum est, & stabilis fidei nostræ fultura: sicuti etiam alibi docet, *passum fuisse pro infirmitate carnis, resurrexisse autem ex virtute Spiritus.* Eodem sensu alibi de perfectione differens, *Ut cognoscam illum*, inquit, *& potentiam resurrectionis illius.* Continuo tamen post societatem cum morte annectit. Cui aptissime congruit illud Petri, *Deum suscitasse eum à mortuis, & dedisse illi gloriam: ut fides & spes nostra esset in Deo.* non quod fides morte suffulta vacillet, sed quia virtus

Hujus multiplex fructus. — 1 Pet. 1: 3. — Rom. 4. vers. 25. — 1. Instaurata restitutaque nobis est coram Deo justitia. — Rom. 1: 4. — 2 Cor. 13. vers. 4. — Phil. 3: 10. — 1 Pet. 1: 21.

virtus Dei, quæ sub fide nos custodit, in ipsa maxime resurrectione sese aperit. Proinde meminerimus, quoties solius mortis fit mentio, simul comprehendi quod proprium est resurrectionis: parem quoque synecdochen esse in voce *resurrectionis*, quoties seorsum à morte ponitur: ut secum trahat, quod peculiariter morti convenit. Sed quia resurgendo palmam adeptus est, ut fieret resurrectio & vita: merito contendit Paulus *abolitam esse fidem, & inane fallaxque Euangelium, nisi Christi resurrectio cordibus nostris sit infixa.* Ideo alibi, postquam in Christi morte adversus damnationis terrores gloriatus est, amplificandi causa addit, *Imo idem qui mortuus est resurrexit, & nunc coram Deo pro nobis apparet Mediator.* Deinde, quemadmodum ante exposuimus ex communicatione crucis pendere carnis nostræ mortificationem: sic & alterum ex ejus resurrectione fructum nos obtinere illi respondentem intelligendum est. *Ideo enim*, inquit Apostolus, *similitudini mortis ejus insiti sumus, ut participes resurrectionis, in vitæ novitate ambulemus.* Itaque alibi, ut argumentum ex eo, quod Christo sumus commortui, deducit, mortificanda esse membra nostra super terram: ita etiam, quia cum Christo surreximus, ex eo infert, quæ sursum sunt, nobis esse quærenda, non quæ super terram. Quibus verbis non invitamur duntaxat, exemplo suscitati Christi, ad sectandam vitæ novitatem: sed ejus fieri virtute docemur, ut regeneremur in justitiam. Tertium quoque ex ea fructum consequimur, quod veluti accepta arrha, securi reddimur de nostra ipsorum resurrectione, cujus illam esse certissimam hypostasin constat, qua de re prolixius disputat 1. Cor. 15. Obiter autem annotandum est, quod dicitur *ex mortuis resurrexisse:* qua voce & mortis & resurrectionis veritas exprimitur: acsi diceretur, & eandem, qua cæteri homines naturaliter defunguntur, mortem obiisse, & in eadem, quam mortalem susceperat, carne immortalitatem recepisse.

2. Ejus vita est fidei ac spei nostræ basis: item nova vita in nobis causa efficax. 1 Cor. 15. vers. 17. Rom. 8. vers. 34. Rom 6: 5. Col. 3: 5. Col. 3: 1.

3. Est pignus futuræ resurrectionis corporum nostrorum.

14. Resurrectioni non abs re annectitur in cælum ascensus. Etsi enim gloriam virtutemque suam Christus resurgendo plenius illustrare cœpit, deposita jam scilicet abjecta & ignobili conditione mortalis vitæ & crucis ignominia: sua tamen demum in cælum ascensione regnum suum vere auspicatus est. Quod Apostolus ostendit, quum docet, *illum ascendisse, ut impleret omnia:* ubi in specie repugnantiæ admonet pulchrum esse consensum: quia sic à nobis discessit, ut ejus discessus esset utilior ea præsentia, quæ in humili carnis domicilio se continebat, quantisper in terris versatus est. Itaque Joannes, ubi præclaram illam invitationem retulit, *Siquis sitit, veniat ad me*, &c. subjicit, *nondum fuisse tunc fidelibus datum Spiritum: quia nondum glorificatus erat Jesus.* Quod etiam testatus est discipulis ipse Dominus, *Expedit vobis, ut abeam: nisi enim abiero, Spiritus sanctus non veniet.* Corporalis vero absentiæ solatium proponit, quod non deseret pupillos, sed iterum ad eos veniet, invisibili quidem modo, sed magis optabili: quia tunc certiore experientia edocti sunt, imperium, quo potitur, & quam exercet potentiam non modo ad beate vivendum, sed feliciter quoque moriendum fidelibus sufficere. Et sane videmus, quanto majorem Spiritus sui abundantiam tum effuderit, quanto magnificentius regnum suum promoverit, quanto majorem potentiam tum in adjuvandis suis, tum in hostibus dejiciendis extulerit. In cælum ergo sublatus, corporis sui præsentiam è conspectu nostro sustulit: non ut adesse fidelibus desineret, qui adhuc in terris peregrinarentur, sed ut præsentiore virtute & cælum & terram regeret. Quin potius, quod pollicitus est, se futurum nobiscum usque ad consummationem seculi, id sua hac ascensione præstitit: qua ut corpus supra omnes cælos elevatum est, ita virtus & efficacia ultra omnes cæli ac terræ fines diffusa propagataque est. Hoc Augustini verbis malo, quam meis explicare. *Iturus*, inquit, *per mortem erat Christus ad dexteram Patris, unde venturus est ad vivos & mortuos judicandos: præsentia itidem corporali, secundum sanam doctrinam fideique regulam. Nam præsentia spirituali cum eis erat venturus post ascensionem suam.* Et alibi fusius ac clarius. Secundum ineffabilem & invisibilem gratiam impletur, quod ab eo dictum est, *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Secundum carnem vero quam Verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Judæis comprehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam conversatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & eis deducentibus videndo, non sequendo, ascendit in cælum, & non est hic: ibi enim sedet ad dexteram Patris, & hic est: non enim recessit præsentia majestatis. Ergo secundum præsentiam majestatis, semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis, recte dictum est discipulis, *Me autem non semper habebitis.* Habuit enim illum Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modo fide tenet, oculis non videt.

De Christi ascensu in cælum. *Cur in cælum ascenderit.* Eph.4: 10. Joan. 7. vers. 37. Joan. 16. vers. 17. *Hujus ascensionis fructus.* Tract. in Euangel. Joan. 109. Matth. 28. vers. 20. Actor. 1. vers. 3, 9. Joan. 12: 8.

15. Quare mox subjicitur, consedisse ad Patris dexteram: similitudine scilicet à principibus sumpta, qui suos habent assessores, quibus regendi imperandique vices demandant. Ita Christus, in quo exaltari, & per cujus manum regnare vult Pater, in ejus dexteram receptus dicitur, acsi diceretur cæli ac terræ dominio inauguratus, commissæ sibi administrationis possessionem solenniter adiisse: nec semel adiisse tantum, sed in ea perstare, donec ad judicium descendat. Sic enim Apostolus interpretatur, quum ita loquitur, *Constituit illum Pater ad dexteram suam supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed in futuro:* &, *Omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput Ecclesiæ supra omnia*, &c. Vides quorsum pertineat illa sessio; nempe, ut ejus majestatem, tum cælestes, tum terrenæ creaturæ suspiciant, manu ejus regantur, nutum intueantur, virtuti subjectæ sint. Neque aliud volunt Apostoli, quum illam toties commemorant, quam ut ejus arbitrio permissa esse universa doceant. Quare non recte illi, qui beatitudinem simpliciter designari putant. Porro nihil refert quod in Actis Stephanus eum stantem se videre testatur, quia non de corporis constitutione, sed imperii majestate hic agitur: ut *sedere* nihil aliud sit, quam cælesti tribunali præsidere.

De sessione Christi ad Patris dexteram. Marc. 16. vers. 19. Heb. 1: 3. *Quid sit, sedere ad dexteram Patris.* Eph. 1: 20. Philip. 2: 9. 1 Cor. 15. vers. 27. Eph. 4: 15. Actor. 2. vers. 33, 34. & 3: 21. Heb. 1: 4. Act. 7: 55.

16. Hinc multiplicem fructum colligit fides. Siquidem intelligit, Dominum suo in cælum ascensu aditum regni cælestis, qui per Adam præclusus fuerat, aperuisse. Quando enim in carne nostra, quasi nostro nomine eo ingressus est, inde sequitur, quod ait Apostolus, nos quodammodo in cælestibus jam in ipso considere, utpote qui cælum non spe nuda expectemus, sed in capite nostro possideamus. Deinde agnoscit illum non sine magno nostro bono apud Patrem residere. Sanctuarium enim non manufactum ingressus, coram facie Patris assiduus pro nobis advocatus & intercessor apparet: ejus oculos in suam justitiam ita convertit, ut à peccatis nostris avertat: ejus animum ita nobis reconciliat, ut viam & accessum nobis sternat ad ejus thronum sua intercessione, ipsum gratia & clementia replens, qui alioqui miseris peccatoribus plenus horroris futurus erat. Tertio potentiam ejus apprehendit, in qua situm est nostrum robur, virtus, opes, & adversus inferos gloriatio. Nam ascendens in cælum, captivam

Fructus multiplex ascensus Christi. 1. Aditum regni, qui per Adam præclusus fuerat, aperuit. August. de fide & Symb. c. 8. Eph. 2: 6. Heb. 7: 25. & 9: 11. *2. Intercedit pro nobis apud Patrem.* Rom. 8: 34. *3. Transfusa inde ad nos sua virtute*

multa ad salutem præstare in nobis operatur. Eph. 4: 8.

vam duxit captivitatem, & spoliatis hostibus locupletavit populum suum, ac quotidie spiritualibus divitiis cumulat. In excelsis ergo sedet, ut transfusa inde ad nos sua virtute, in vitam spiritualem nos vivificet, ut Spiritu suo sanctificet, ut variis gratiarum dotibus Ecclesiam suam exornet, ut protectione sua tutam adversus omnes noxas conservet, ut ferocientes crucis suæ ac nostræ salutis hostes manus suæ fortitudine coërceat, denique ut omnem teneat potestatem in cælo & in terra: donec inimicos omnes suos, qui etiam nostri sunt, prostraverit, ac Ecclesiæ suæ ædificationem consummarit. Atque hic verus est regni ejus status, hæc potestas, quam in eum contulit Pater, donec ultimum actum ad vivorum & mortuorum judicium adveniens compleat.

Psal. 110. vers. 1.

De reditu Christi ad judicium.

17. Non obscura quidem præsentissimæ virtutis documenta præbet suis Christus: sed quia sub carnis humilitate quodammodo in terris delitescit ejus regnum, optimo jure vocatur fides ad cogitandam visibilem illam præsentiam, quam supremo die manifestabit. Visibili enim forma è cælo descendet, qualis ascendere visus est: ac omnibus apparebit cum ineffabili regni sui majestate, cum immortalitatis fulgore, cum immensa divinitatis potentia, cum Angelorum satellitio. Inde igitur illum jubemur Redemptorem expectare ad diem illum, quo agnos segregabit ab hœdis, electos à reprobis: nec erit quisquam aut vivorum aut mortuorum, qui judicium ejus effugiat. Ab extremis enim orbis angulis exaudietur tubæ clangor, quo ad ipsius tribunal accersentur omnes, tum quos dies ille superstites deprehendet, tum quos jam antea è vivorum consortio mors sustulerit. Sunt qui secus *vivorum* & *mortuorum* vocabula hic accipiant: & sane videmus quosdam veterum in particulæ istius expositione hæsitasse: sed ille sensus, ut planus est & dilucidus, ita Symbolo longe convenientior est, quod populariter scriptum esse constat. Neque repugnat, quod Apostolus asserit, *omnibus hominibus constitutum semel mori.* Nam etsi non morientur naturali modo & ordine, qui ad judicium ultimum in vita mortali supererunt, mutatio tamen illa quam patientur, quia instar mortis erit, non improprie mors appellatur. Non omnes quidem dormituros certum est, sed immutabuntur omnes. Quid illud est? Interibit & absorbebitur uno momento mortalis eorum vita, & in novam penitus naturam transformabitur. Interitum istum carnis nemo negaverit mortem esse: manet tamen interim verum, quod vivi & mortui ad judicium citabuntur: quia mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde, qui reliqui erunt & superstites, obviam Domino cum illis rapientur in aëra. Et certe verisimile est hanc particulam ex concione Petri, quam refert Lucas, desumptam fuisse, & solenni Pauli ad Timotheum obtestatione.

Qualis erit. Act. 1: 11. Matth. 24. vers. 30. Matth. 25. vers. 31. 1 Thess. 4. vers. 16, 17.

Qui sint vivi illi & mortui judicandi.

Conciliatio locorum specie tenus pugnantium. Heb. 9:27.

1 Cor. 15. vers. 51. *Modus judicii.*

1 Thess. 4. vers. 16, 17.

Act. 10:42. 2 Tim. 4:1.

Fructus doctrinæ de Christi reditu ad judicium.

18. Hinc egregia exoritur consolatio, quod penes eum judicium audimus esse, qui nos sibi in judicando honoris consortes jam destinavit: tantum abest, ut in condemnationem nostram tribunal sit conscensurus. Quomodo enim perderet populum suum clementissimus princeps? quomodo membra sua caput dissiparet? quomodo suos clientes patronus condemnaret? Nam si audet exclamare Apostolus, *Christo intercedente nullum prodire posse, qui condemnet:* multo verius est, Christum ipsum intercessorem non condemnaturum eos, quos in fidem clientelamque suam recepit. Non modica certe securitas, quod non ad aliud tribunal sistemur, quam Redemptoris nostri, à quo salus sit expectanda: præterea, quod ille, qui per Euangelium nunc æternam beatitudinem promittit, tunc ratam promissionem judicando facturus est. Ergo in hunc finem Pater Filium honoravit, omne judicium illi deferendo, ut ita conscientiis suorum, terrore judicii trepidis, consuluerit. Hactenus Symboli Apostolici ordinem sequutus sum: quia dum paucis verbis capita redemptionis perstringit, vice tabulæ nobis esse potest, in qua distincte & sigillatim perspicimus, quæ in Christo attentione digna sunt. Apostolicum autem nuncupo, de auctore interim minime sollicitus. Apostolis certe magno veterum Scriptorum consensu adscribitur: sive quod ab illis in commune conscriptum ac editum existimabant, sive quod compendium istud ex doctrina per eorum manus tradita, bona fide collectum tali elogio confirmandum censuerunt. Neque vero mihi dubium est, quin à prima statim Ecclesiæ origine, adeoque ab ipso Apostolorum seculo, instar publicæ & omnium calculis receptæ confessionis obtinuerit, undecunque tandem initio fuerit profectum. Nec ab uno aliquo privatim fuisse conscriptum verisimile est, quum ab ultima usque memoria sacrosanctæ inter pios omnes auctoritatis fuisse constet. Quod unice curandum est id extra controversiam positum habemus, totam in eo fidei nostræ historiam succincte distinctoque ordine recenseri, nihil autem contineri, quod solidis Scripturæ testimoniis non sit consignatum. Quo intellecto, de auctore vel anxie laborare, vel cum aliquo digladiari, nihil attinet: nisi cui forte non sufficiat certam habere Spiritus sancti veritatem, ut non simul intelligat aut cujus ore enunciata, aut cujus manu descripta fuerit.

Rom. 8. vers. 33.

vid. Ambr. lib. 1. de Sac. cap. 6.

Joan. 5:22.

Tertia pars capitis, quid de Symbolo Apostolico sentiendum sit, explicans.

Summa Symboli Apostolici.

Postrema pars, seu conclusio totius capitis; qua in Christo omnium Dei electorum salutem & singulas salutis partes comprehensas esse demonstrat.

19. Quando autem totam salutis nostræ summam ac singulas etiam partes videmus in Christo comprehensas, cavendum ne vel minimam portiunculam alio derivemus. Si salus quæritur, ipso nomine JESU docemur penes eum esse: si Spiritus alia quælibet dona, in ejus unctione reperientur: si fortitudo, in ejus dominio: si puritas, in ejus conceptione: si indulgentia, in ejus nativitate se profert, qua factus est nobis per omnia similis, ut condolescere disceret: si redemptio, in ejus passione: si absolutio, in ejus damnatione: si maledictionis remissio, in ejus cruce: si satisfactio, in ejus sacrificio: si purgatio, in ejus sanguine: si reconciliatio, in descensu ad inferos: si mortificatio carnis, in ejus sepulchro: si vitæ novitas, in ejus resurrectione: si immortalitas, in eadem: si hæreditas regni cælestis, in cæli ingressu: si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & facultas, in ejus regno: si secura judicii expectatio, in potestate judicandi illi tradita. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum quum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui uno ipso non contenti, feruntur huc atque illuc in spes varias, etiamsi in illum præcipue respiciunt, eo tamen ipso rectam viam non tenent, quod aliquam suæ cogitationis partem alio deflectunt. Quanquam irrepere diffidentia ista non potest, ubi semel abundantia bonorum ejus probe cognita fuerit.

Act. 4: 12. 1 Cor. 1. vers. 30. Heb. 2:17. Gal. 3: 13.

CAP. XVII.

Recte & proprie dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem.

Partes Capitis.

1. *Variis rationibus & testimoniis probatur gratiam Dei & meritum Christi (qui salutis nostræ princeps & auctor est) recte consistere posse, sect. 1. & 2.*
2. *Christum sua obedientia (usque ad mortem crucis, quæ fuit pretium redemptionis nostræ) vere nobis gratiam apud Patrem esse promeritum, sect. 3. 4. & 5.*
3. *Scholasticorum curiosa temeritas in hujus doctrinæ tractatione retunditur, sect. 6.*

Christus non est duntaxat minister salutis.

HÆc etiam quæstio vice auctarii expedienda est. Sunt enim homines quidam perperam arguti, qui etsi fatentur salutem nos per Christum consequi, nomen tamen meriti audire non sustinent, quo putant obscurari Dei gratiam: atque ita Christum volunt instrumentum esse duntaxat, vel ministrum, non auctorem vitæ, vel ducem & principem, sicuti à Petro vocatur. Equidem fateor, si quis simpliciter & per se Christum opponere vellet judicio Dei, non fore merito locum: quia non reperietur in homine dignitas, quæ possit Deum promereri: imo, ut verissime Augustinus scribit, *Clarissimum lumen prædestinationis & gratiæ ipse est salvator homo* CHRISTUS JESUS, *qui ut hoc esset, nullis operum vel fidei præcedentibus meritis, natura humana, quæ in illo est, comparavit.* Respondeatur quæso, ille homo ut à Verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus, Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruerit? Appareat igitur in nostro capite ipse fons gratiæ, unde secundum uniuscujusque mensuram per cuncta ejus membra se diffundit. Ea gratia quisque ab initio fidei suæ fit Christianus, qua homo ille ab initio suo factus est Christus. Item alibi, *Nullum illustrius est prædestinationis exemplum, quam ipse Mediator. Qui enim hunc fecit ex semine David hominem justum, qui nunquam esset injustus, sine ullo merito præcedentis voluntatis ejus, ipse ex injustis facit justos, qui membra sunt illius capitis*, & quæ sequuntur. Quum ergo de Christi merito agitur, non statuitur in eo principium: sed conscendimus ad Dei ordinationem, quæ prima causa est: quia mero beneplacito Mediatorem statuit, qui nobis salutem acquireret. Atque ita inscite opponitur Christi meritum misericordiæ Dei. Regula enim vulgaris est, quæ subalterna sunt, non pugnare: ideoque nihil obstat, quominus gratuita sit hominum justificatio ex mera Dei misericordia, & simul interveniat Christi meritum, quod Dei misericordiæ subjicitur. Nostris autem operibus apte opponitur, tam gratuitus Dei favor, quam Christi obedientia: suo ordine utrumque. Nam Christus nonnisi ex Dei beneplacito quicquam mereri potuit: sed quia ad hoc destinatus erat, ut iram Dei sacrificio suo placaret, suaque obedientia deleret transgressiones nostras. In summa, quando ex sola Dei gratia (quæ hunc nobis constituit salutis modum) dependet meritum Christi, non minus apte quam illa humanis omnibus justitiis opponitur.

Act. 3: 15. Sed auctor & princeps.

lib. 1. de prædest. sanct. c. 15.

de bono persever. cap. ult.

Neque ita loquendo obscuratur Dei gratia

Quia Christi meritum non opponitur misericordiæ Dei.

Sed ab ea dependet.

2. Hæc distinctio colligitur ex plurimis Scripturæ locis. *Ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut quisquis credit in eum non pereat.* Videmus ut priorem locum teneat Dei dilectio, tanquam summa causa vel origo: sequatur fides in Christum, tanquam causa secunda & propior. Si quis excipiat, Christum nonnisi formalem esse causam, magis extenuat ejus virtutem quam ferant verba. Nam si fide, quæ in ipsum recumbit, justitiam consequimur, salutis nostræ materia in eo quærenda: quod pluribus locis clare probatur. Non quod priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit, ac Filium suum misit ἱλασμὸν pro peccatis nostris. Clare his verbis demonstratur, Deum, nequid suo erga nos amori obstaret, reconciliandi modum statuisse in Christo. Ac magnum pondus habet nomen placationis: quia Deus ineffabili quodam modo, quo tempore nos amabat, simul tamen erat infensus nobis, donec reconciliatus est in Christo. Quo pertinent omnes istæ sententiæ, *Ipse expiatio est pro peccatis nostris.* Item, *Placuit Deo reconciliare per ipsum omnia erga se, pacificans per sanguinem crucis ejus per ipsum*, &c. Item, *Erat Deus in Christo, mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata.* Item, *Gratos nos habuit in dilecto Filio.* Item, *Ut ambos in unum hominem reconciliaret Deo per crucem.* Ratio hujus mysterii ex primo ad Ephesios capite petenda est, ubi postquam docuit Paulus *nos in Christo fuisse electos*, simul addit, *nos in eodem gatiam esse adeptos.* Quomodo cœpit Deus favore suo complecti, quos ante conditum mundum dilexerat, nisi quia amorem suum exeruit, ubi reconciliatus est Christi sanguine? Nam quia Deus fons est omnis justitiæ, necesse est, ut homo, quamdiu peccator est, illum habeat hostem & judicem. Quare principium amoris est justitia, qualis à Paulo describitur, *Eum qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in ipso.* Significat enim, gratuitam justitiam adeptos Christi sacrificio, ut Deo placeamus, qui natura sumus filii iræ, & per peccatum alienati. Cæterum hæc distinctio etiam notatur, quoties Dei charitati adjungitur Christi gratia, unde sequitur, eum de suo, quod acquisivit, nobis largiri: quia non aliter quadraret, seorsum à Patre ei adscribi hanc laudem, quod gratia ejus sit, & ab ipso proveniat.

Hæc duo autem recte consistere posse probatur variis testimoniis, quæ utrumque simul connectunt.

Joan. 3: 16.

1 Joan. 4. vers. 10.

1 Joan. 2. vers. 2.

Coloss. 1. vers. 19. 20.

2 Cor. 5. vers. 19.

Eph. 1: 6.

Eph. 2: 16.

2 Cor. 5. vers. 21.

3. Quod autem vere Christus sua obedientia nobis gratiam apud Patrem acquisierit ac promeritus sit, ex pluribus Scripturæ locis certo & solide colligitur. Nam hoc pro confesso sumo: si pro peccatis nostris Christus satisfecit, si pœnam nobis debitam persolvit, si obedientia sua Deum placavit, denique si justus pro injustis passus est: justitia ejus partam nobis salutem: quod tantundem valet ac promereri. Atqui, teste Paulo, reconciliati sumus, & reconciliationem accepimus per ejus mortem. Atqui reconciliatio locum non habet, nisi ubi offensio præcessit. Sensus ergo est, Deum, cui propter peccatum eramus exosi, morte Filii sui placatum fuisse, ut nobis sit propitius. Ac diligenter notanda est, quæ paulo post sequitur, antithesis, *Sicut per transgressionem unius, peccatores constituti sunt multi: sic & per obedientiam justi constituuntur multi.* Sensus enim est, Sicut Adæ peccato alienati à Deo sumus & destinati ad interitum, ita Christi obedientia nos in favorem recipi tanquam justos. Nec futurum verbi tempus præsentem justitiam excludit: sicut ex contextu apparet. Nam & prius dixerat, χάρισμα ex multis delictis esse in justificationem.

Altera pars, & præcipua quidem hujus capitis, probans Christum sua obedientia vere nobis apud Patrem gratiam esse promeritum.

Rom. 5. vers. 11.

Rom. 5. vers. 19.

4. Cæterum quum dicimus Christi merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus, sanguine ejus nos fuisse mundatos, & ejus mortem expiationem fuisse pro peccatis. *Sanguis ejus emundat nos à peccato. Hic sanguis est, qui effunditur in remissionem peccatorum.* Si hic effectus est fusi sanguinis, ut non imputentur nobis peccata: sequitur, eo pretio satis-

Gratia hæc nobis contigit per sanguinis Christi effusionem & mortem, ad quam usque

factus est satisfactum esse judicio Dei. Quo pertinet illud
Patri obe- Baptistæ, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*
diens, Nam omnibus Legis sacrificiis Christum opponit,
Phil. 2: 8. ut impletum in eo solo doceat, quod figuræ illæ
1 Joan. 1. monstrarunt. Scimus autem quid passim dicat Mo-
vers. 7. ses, *Expiabitur iniquitas, peccatum delebitur ac re-*
Luc.22:20. *mittetur.* Denique in veteribus figuris optime doce-
Joan.1:29. mur, quæ sit mortis Christi vis & efficacia. Et hanc
rem Apostolus, dextre sumpto hoc principio, in epi-
Heb.9: 22. stola ad Hebræos explicat, *quod remissio absque san-
guinis effusione non fiat.* Unde colligit, *Christum in
abolitionem peccati per suum sacrificium semel appa-
ruisse.* Item, *Oblatum esse, ut multorum tolleret peccata.*
ibid. v. 12. Dixerat autem prius, non per sanguinem hircorum
aut vitulorum, sed per sanguinem proprium semel
intrasse in sancta, æterna redemptione inventa. Jam
ibid. v. 13. dum in hunc modum ratiocinatur, Si sanguis vitu-
læ sanctificat secundum carnis puritatem, multo
magis sanguine Christi purificari conscientias ab
operibus mortuis: facile patet, nimis extenuari
Christi gratiam, nisi ejus sacrificio vim expiandi,
placandi & satisfaciendi concedimus: quemadmo-
ibid. v. 15. dum paulo post addit, *Mediator hic est Novi Testa-
menti, ut morte interveniente in redemptionem præce-
dentium delictorum, quæ manebant sub Lege, promissio-
nem æternæ hæreditatis accipiant, qui vocati sunt.*
Præsertim vero expendere convenit analogiam,
Gal.3: 13. quæ à Paulo describitur, *quod pro nobis factus sit ma-
ledictio,* &c. Supervacuum enim, adeoque absur-
dum fuit, onerari Christum maledictione, nisi ut,
quod alii debebant, persolvens, justitiam illis acqui-
Jesa.53: 5. reret. Clarum est etiam Jesaiæ testimonium, *Quod
castigatio pacis nostræ Christo imposita fuit, & livore
ejus nobis obtigit sanitas.* Nisi enim satisfecisset pro
peccatis nostris Christus, non diceretur placasse
Deum pœna, cui eramus obnoxii, in se recepta: cui
respondet quod ibidem sequitur, *Propter scelus po-
puli mei percussi eum.* Accedat etiam Petri interpre-
1 Pet.2:24. tatio, quæ nihil ambiguum relinquet, *quod peccata
nostra portaverit super lignum. Onus enim damnationis,
quo levati sumus,* dicit *in Christum esse rejectum.*

Et ita qui- 5. Nec obscure pronunciant Apostoli, pretium
dem, ut ipse solvisse, quo nos à reatu mortis redimeret. *Justificati*
pretium per- *gratia ipsius per redemptionem, quæ est in Christo,*
solverit, quo *quem posuit Deus ἱλαστήριον per fidem, quæ est in san-*
nos à mortis *guine ejus.* Gratiam Dei in hoc commendat Paulus,
reatu redi- quia redemptionis pretium dedit in Christi morte:
meret. Rom. 3. deinde jubet nos confugere ad ejus sanguinem, ut
vers.24,25. justitiam adepti coram Dei judicio securi stemus.
2 Pet.1:18. Idem valet istud Petri, *Redempti non auro & argento,
sed pretioso sanguine agni immaculati.* Neque enim
congrueret antithesis, nisi pro peccatis satisfactum
1 Cor. 6. esset hoc pretio: qua ratione Paulus dicit, *nos pretiose*
vers. 20. *emptos esse.* Non staret etiam alterum ejus dictum,
1 Tim. 2. *Unus Mediator, qui se dedit ἀντίλυτρον,* nisi rejecta in
vers. 5, 6. eum esset pœna, quam meriti eramus. Ideo idem
Col.1: 14. Apostolus, *redemptionem in sanguine Christi* definit
remissionem peccatorum: acsi diceret, justificari nos
vel absolvi coram Deo, quia sanguis ille in satisfa-
ctionem respondet. Cui & alter locus consonat, *de-*
Col.2: 14. *letum fuisse in cruce chirographum, quod erat contra-
rium nobis.* Solutio enim vel compensatio notatur,
quæ nos à reatu absolvit. Magnum & his verbis
Gal. 2: 21. Pauli subest pondus, *Si justificamur ex operibus Le-
gis, ergo gratis Christus mortuus est.* Nam hinc col-
ligimus, à Christo petendum esse, quod Lex con-
ferret si quis eam impleat: vel (quod idem est) nos
consequi per Christi gratiam, quod Deus operibus
Lev.18: 5. nostris in Lege promisit, *Qui fecerit hæc, vivet in
ipsis.* Quod non minus clare in concione Antiochiæ Act.13:38.
habita confirmat, credendo in Christum justificari
nos asserens ab omnibus, à quibus non potuimus in
Lege Mosis justificari. Nam si observatio Legis
justitia est, quis neget Christum, dum hoc onere in
se suscepto nos Deo perinde conciliat acsi essemus
Legis observatores, favorem nobis promeritum?
Eodem spectat, quod postea ad Galatas tradit, Galat.4: 4.
*Deus Filium suum misit Legi subjectum, ut eos qui sub
Lege erant, redimeret.* Quorsum enim subjectio
ista, nisi quod justitiam nobis peperit, suscipiens
præstandum, cui nos solvendo non eramus? Hinc
illa justitiæ imputatio sine operibus, de qua Paulus Rom.4: 5.
disserit: quia scilicet accepta nobis fertur, quæ in
solo Christo reperta fuit justitia. Nec certe alia de
causa vocatur caro Christi cibus noster, nisi quia in Joan. 6.
eo reperimus vitæ substantiam. Ea porro vis non vers. 55.
aliunde provenit, nisi quia in justitiæ nostræ pre-
tium crucifixus fuit Dei Filius. Sicut dicit Paulus, Eph. 5: 2.
*quod seipsum tradiderit sacrificium in odorem bonæ fra-
grantiæ.* Et alibi, *Mortuus est propter peccata no-* Rom. 4.
stra: resurrexit propter justificationem nostram. Inde vers. 25.
conficitur, non modo per Christum salutem nobis
datam esse, sed Patrem nobis ejus gratia nunc esse
propitium. Nam solide in eo impleri non dubium
est, quod per Jesaiam sub figura pronunciat Deus, Jesa.37:35.
*Propter me faciam, & propter Davidem servum
meum.* Cujus rei optimus testis est Apostolus, quum
dicit, *Remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.* 1 Joan. 2.
Nam etsi non exprimitur Christi nomen, Joannes vers. 12.
tamen suo more sub pronomine αὐτός eum designat.
Quo etiam sensu pronunciat Dominus, *Sicuti ego* Joan.6:57.
vivo propter Patrem, ita & vos vivetis propter me.
Cui respondet, quod dicit Paulus, *Vobis datum est* Phil.1: 29.
propter Christum (ὑπὲρ Χριστοῦ) *non solum, ut in eum
credatis, sed etiam ut pro eo patiamini.*

6. Quærere vero an sibi ipse meruerit (quod fa- *Scholastico-*
ciunt Lombardus & Scholastici) non minus stulta est *rum curiosa*
curiositas, quam temeraria definitio, ubi hoc idem *temeritas in*
asserunt. Quid enim opus fuit descendere unicum *hac dispu-*
Dei Filium, ut sibi acquireret quicquam novi? Et *tatione re-*
consilium suum exponens Deus, omnem dubitatio- *fellitur.* lib.3. sent.
nem eximit. Non enim Filii utilitati consuluisse di- dist. 18.
citur Pater in ejus meritis, sed eum tradidisse in Rom. 8.
mortem, neque ei pepercisse: quia mundum dili- vers. 32.
geret. Et notandæ sunt loquutiones propheticæ, Jesa. 9: 6.
Puer natus est nobis. Item, *Exulta filia Sion: ecce Rex* Zach.9: 9.
tuus venit tibi. Frigeret etiam alioqui confirmatio
illa amoris, quam Paulus commendat, *quod Chri-* Rom. 5.
stus pro inimicis mortem subierit. Inde enim colligi- vers. 10.
mus rationem sui non habuisse: idque clare affir-
mat, dicens, *Pro illis sanctifico meipsum.* Se enim Joan. 17.
sibi nihil acquirere testatur, qui fructum sanctitatis vers. 19.
suæ in alios transfert. Et certe hoc maxime dignum
observatu, quod Christus, ut se totum addiceret in
salutem nostram, quodammodo sui oblitus est. Præ-
postere vero huc trahunt Pauli testimonium, *Pro-*
pterea exaltavit illum Pater, & dedit illi nomen, &c. Philip.2:9.
Quibus enim meritis assequi potuit homo, ut judex
esset mundi, caput Angelorum, atque ut potiretur
summo Dei imperio, atque in eo resideret majestas
illa, cujus millesimam partem cunctæ hominum &
Angelorum virtutes attingere nequeunt? Sed faci-
lis & plena solutio est, Paulum illic non disserere
de causa exaltationis Christi: sed consequentiam
duntaxat ostendere, ut nobis esset exemplo. nec
omnino aliud voluit, quam quod alibi dicitur, Luc. 24.
oportuisse Christum pati, & ita intrare in gloriam Pa- vers. 26.
tris.

JOANNIS CALVINI INSTITUTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS

LIBER TERTIUS.

DE *MODO PERCIPIENDÆ CHRISTI GRATIÆ, & qui inde fructus nobis proveniant, & qui effectus consequantur.*

ARGUMENTUM.

De Deo Creatore & Redemptore prioribus libris duobus actum est. Hic autem de Deo Sanctificatore, seu de Spiritus Sancti effectis ad salutem nostram disserit, tertiam Apostolici Symboli partem accurate explicans.

Præcipui loci totius tractationis sunt septem, qui eundem ferme finem, fidei nempe doctrinam, spectant.

1. Quoniam arcana & speciali operatione Spiritus sancti fit, ut Christo bonisque ejus omnibus fruamur, de hac operatione, quæ fidei, novæ vitæ, & sanctorum omnium exercitiorum est fundamentum, agitur, cap. I.

2. Deinde, quum fides sit veluti manus, qua Christum Redemptorem à Spiritu sancto nobis oblatum amplectimur, justam fidei tractationem subjungit, cap. II.

3. Ut salutaris ista fides melius innotescat, ostensurus qui inde fructus necessario proveniant, contendit veram pœnitentiam à vera fide semper promanare. Primum autem in genere doctrinam de Pœnitentia proponit, cap. III. deinde de pœnitentia Papistica ejusque partibus, cap. IV. de Indulgentiis & purgatorio igne, cap. V. Speciatim vero de veræ Pœnitentiæ partibus tractationem instituit, videlicet de mortificatione carnis & vivificatione Spiritus, seu de vita hominis Christiani, quam egregie admodum describit, cap. VI. VII. VIII. IX. & X.

4. Quo clarius ostendat, quæ sit hujus fidei utilitas, & qui effectus consequantur, primum de justificatione fidei agit, cap. XI. deinde consequentes quæstiones explanat, cap. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. & XVIII. Tandem, de libertate Christiana, quæ est veluti appendix justificationis, disserit, cap. XIX.

5. Sequitur Oratio, præcipuum fidei exercitium, ac veluti medium vel instrumentum, quo Dei beneficia quotidie percipimus, cap. XX.

6. Quum autem non omnes promiscue amplectantur Christi communionem per Euangelium oblatam, sed ii tantum quos Spiritus sui efficacia & peculiari gratia dignatus est Dominus, ne cui absurdum hoc videatur, necessariam & appositam de Dei electione disputationem subnectit, cap. XXI. XXII. XXIII. XXIV.

7. Postremo, quoniam molestum nobis multis modis esse potest, sub hac dura militia exerceri, quæ vitam hominis Christiani semper comitatur, contendit eam leniri posse ultimæ resurrectionis meditatione: ob quam causam de ea resurrectione tractationem subjungit, cap. XXV.

CAPUT I.

Quæ de Christo dicta sunt, nobis prodesse, arcana operatione Spiritus.

Partes capitis tres.

1. *Arcana illa Spiritus sancti salutem nostram obsignantis operatio, in Mediatore Christo primum, tanquam in nostro capite, consideranda, sect.* 1. & 2.
2. *Elogia Spiritui sancto tributa docent nos membra Christi fieri ejusdem Spiritus gratia & virtute, sect.* 3.
3. *Vis autem præcipua Spiritus sancti quum in fidei donis eluceat, merito hujus tractationem aggreditur, & viam sibi munit ad caput secundum, sect.* 4.

Spiritus S. (de cujus essentia & deitate primo libro actum est) vinculum est nostræ cum Christo conjunctionis.

NUnc videndum quomodo ad nos perveniant, quæ Pater Filio unigenito contulit bona, non in privatum usum, sed ut inopes egenosque locupletaret. Ac primo habendum est, quamdiu extra nos est Christus, & ab eo sumus separati, quicquid in salutem humani generis passus est ac fecit, nobis esse inutile nulliusque momenti. Ergo, ut nobiscum, quæ à Patre accepit, communicet, nostrum fieri & in nobis habitare oportet. Ideo & caput nostrum vocatur, & primogenitus inter multos fratres: nos etiam vicissim dicimur in ipsum inseri, & eum induere; Eph.4:15. Rom.8:29. Rom.11, vers.17.

Gal. 3: 27.

duere: quia nihil ad nos (ut dixi) quæcunque poſſidet, donec cum ipſo in unum coaleſcimus. Etſi autem verum eſt, hoc fide nos conſequi: quando tamen videmus non omnes promiſcue amplecti Chriſti communicationem, quæ per Euangelium offertur, altius conſcendere ipſa ratio nos docet, ac de arcana Spiritus efficacia inquirere, qua fit, ut Chriſto boniſque ejus omnibus fruamur. Diſſerui ante de æterna Spiritus deitate & eſſentia: nunc ſpeciali hoc capite contenti ſimus, Chriſtum ita in aqua & ſanguine veniſſe, ut de eo teſtificetur Spiritus, ne ſalus per hunc parta nobis effluat.

Qua fide fit. Sed tamen arcana Spiritus S. operatione.

lib. 1. c. 13. ſect. 14, 15.

Quemadmodum enim tres citantur in cælo teſtes, Pater, Sermo & Spiritus: ita etiam tres in terra, aqua, ſanguis & Spiritus. Neque fruſtra repetitur Spiritus teſtimonium, quod ſentimus cordibus noſtris ſigilli vice inſculptum eſſe. Unde fit, ut ablutionem & ſacrificium Chriſti obſignet.

1 Joan. 5. verſ. 7, 8.

Ut ex ſequentibus teſtimoniis apparet.

Qua ratione etiam dicit Petrus, *fideles electos eſſe in ſanctificatione Spiritus, in obedientiam & aſperſionem ſanguinis Chriſti.* Quibus verbis admonet, ne irrita ſit ſacri illius ſanguinis effuſio, arcana Spiritus irrigatione animas noſtras eo purgari.

1 Pet. 1: 2.

Qua ratione etiam Paulus, de purgatione & juſtificatione verba faciens, dicit, *nos fieri utriuſque compotes in nomine* JESU CHRISTI *& Spiritu Dei noſtri.* Huc ſumma redit, Spiritum S. vinculum eſſe, quo nos ſibi efficaciter devincit Chriſtus. Quo etiam pertinent, quæ proximo libro de ejus unctione docuimus.

1 Cor. 6. verſ. 11.

In Chriſto autem Mediatore plenitudo donorum Spiritus ſancti conſideranda, & quorſum.

2. Verum, quo res apprime digna cognitu certius liqueat, tenendum eſt, Chriſtum peculiari modo Spiritu ſancto veniſſe inſtructum: nempe, ut à mundo nos ſegregaret, ac in ſpem colligeret æternæ hæreditatis. Hinc Spiritus Sanctificationis dicitur: quia non virtute tantum generali, quæ conſpicitur tam in humano genere, quam in reliquis animantibus, nos vegetat & fovet, ſed radix ac ſemen eſt cæleſtis vitæ in nobis. Itaque hoc maxime elogio Chriſti regnum commendant Prophetæ, quod uberior Spiritus affluentia tunc floreret. Inſignis præ aliis eſt Joëlis locus, *Effundam in illa die de Spiritu meo ſuper omnem carnem.* Etſi enim videtur dona Spiritus reſtringere Propheta ad munus prophetandi, ſub figura tamen ſignificat, Deum illuſtratione Spiritus ſui facturum ſibi diſcipulos, qui prius expertes & vacui fuerant cæleſtis doctrinæ.

Joël. 2: 28.

Cur Spiritus S. vocetur Spiritus Patris & Filii.

Porro quia Deus Pater propter Filium ſuum Spiritu ſancto nos donat, & tamen apud eum totam plenitudinem depoſuit, ut ſuæ liberalitatis miniſter eſſet ac diſpenſator: nunc Patris, nunc Filii Spiritus vocatur. *Vos*, inquit Paulus, *non eſtis in carne, ſed in Spiritu: ſiquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quod ſi quis Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus.* Inde vero ſpem facit plenæ renovationis, quod is qui ſuſcitavit Chriſtum à mortuis, vivificabit mortalia corpora noſtra propter Spiritum ejus habitantem in nobis. Nihil enim abſurdi eſt, Patri adſcribi donorum ſuorum laudem, quorum eſt auctor: & tamen Chriſto, apud quem depoſita ſunt Spiritus dona, quæ ſuis largitur, eaſdem adſcribi partes. Ideo cunctos ſitientes ad ſe invitat, ut bibant. Et Paulus docet, *ſingulis diſtribui Spiritum pro menſura donationis Chriſti.*

Rom. 8: 9.
ibid. v. 11.
Joan. 7: 37.
Epheſ. 4: 7.

Quo reſpectu Spiritus Filii dicatur.

Ac ſciendum eſt, Spiritum Chriſti dici, non modo quatenus æternus Sermo Dei eſt eodem Spiritu cum Patre conjunctus: ſed ſecundum Mediatoris quoque perſonam: quia niſi hac virtute præditus, fruſtra ad nos veniſſet. Quo ſenſu vocatur ſecundus Adam è cælo datus in Spiritum vivificantem: ubi Paulus ſingularem, quam ſuis vitam inſpirat Filius Dei, ut ſecum unum ſint, comparat cum vita animali, quæ reprobis etiam communis eſt. Similiter ubi optat Chriſti gratiam & Dei charitatem fidelibus, ſimul annectit communicationem Spiritus, ſine qua, nec paternum Dei favorem, nec Chriſti beneficentiam quiſquam guſtabit. Sicut etiam alibi dicit, *Charitas Dei effuſa eſt in corda noſtra per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.*

1 Cor. 15. verſ. 45.
2 Cor. 13. verſ. 13.
Rom. 5: 5.

Elogia ejuſdem.

3. Atque hic notare expediet, quibus elogiis Spiritum inſigniat Scriptura, ubi de exordio totaque inſtauratione ſalutis noſtræ agitur. Primo vocatur Spiritus adoptionis: quia nobis teſtis eſt gratuitæ Dei benevolentiæ, qua nos Deus Pater in dilecto Unigenito complexus eſt, ut nobis eſſet in Patrem, noſque ad precandi fiduciam animat, imo verba dictat, ut intrepide clamemus *Abba Pater.*

1. Spiritus adoptionis. Rom. 8. verſ. 15.

Eadem ratione dicitur arrhabo & ſigillum noſtræ hæreditatis: quia in mundo peregrinantes, & mortuis ſimiles è cælo ita vivificat, ut certi ſimus ſub fideli Dei cuſtodia ſalutem noſtram in tuto eſſe. unde & vita eſſe dicitur propter juſtitiam.

2. Arrhabo & ſigillum. 2 Cor. 1. verſ. 22. Epheſ. 1. v. 13, 14. *3. Vita.* Rom. 8. verſ. 10.

Quoniam vero arcana ſua irrigatione ad germina juſtitiæ proferenda nos fœcundat, vocatur ſæpius aqua: ut apud Jeſaiam, *Omnes ſitientes venite ad aquas.* Item, *Effundam Spiritum meum ſuper ſitientem, & flumina ſuper aridam.* Quibus reſpondet Chriſti ſententia, quam nuper adduxi, *Siquis ſitit, veniat ad me.* Quanquam interdum à purgandi mundandique energia ſic nuncupatur: ut apud Ezechielem, ubi Dominus aquas mundas promittit, quibus populum ſuum à ſordibus abluet.

4. Aqua. Jeſa. 55: 1. Jeſ. 44: 3. Joan. 7: 37. Ezech. 36. verſ. 25.

Quoniam vero gratiæ ſuæ liquore perfuſos in vitæ vigorem reſtituit ac fovet, inde nomen obtinet olei & unctionis. Rurſum, quia concupiſcentiæ noſtræ vitia aſſidue excoquendo & exurendo, corda noſtra incendit amore Dei & ſtudio pietatis, ab hoc quoque effectu merito ignis appellatur. Denique nobis deſcribitur quaſi fons, unde ad nos manant cæleſtes omnes divitiæ: vel Dei manus, qua ſuam potentiam exercet: quia virtutis ſuæ afflatu divinam nobis vitam ſic inſpirat, ut non jam agamur ipſi à nobis, ſed ejus actione ac motu regamur: ut ſiqua ſunt in nobis bona, fructus ſint gratiæ ipſius, noſtræ vero ſine ipſo dotes, mentis ſint tenebræ cordiſque perverſitas.

5. Oleum & unctio. Joan. 4: 14. 1 Joan. 2. verſ. 20. *6. Ignis.* Luc. 3: 16. *7. Fons.* *8. Manus Dei.*

Uſus horum elogiorum.

Hoc quidem jam clare expoſitum eſt, donec intentæ ſint in Spiritum mentes noſtræ, Chriſtum jacere quodammodo otioſum: quia frigide eum extra nos, adeoque procul à nobis ſpeculamur. Scimus autem non aliis prodeſſe, niſi quorum eſt caput & primogenitus inter fratres, qui denique eum induerunt. Facit ſola hæc conjunctio, ne inutiliter, quoad nos, cum Salvatoris nomine venerit. Quo ſpectat ſacrum illud conjugium, quo efficimur caro de carne ejus, & oſſa ex oſſibus, adeoque unum cum ipſo: ſolo autem Spiritu unit ſe nobiſcum. Ejuſdem Spiritus gratia & virtute efficimur illius membra, ut nos ſub ſe contineat, viciſſimque illum poſſideamus.

Eph. 4: 15. Rom. 8: 29. Gal. 3: 27. Eph. 5: 30.

Quum fides ſit præcipuum opus Spiritus S. propterea ad eam magna ex parte referuntur, quæ paſſim in Scriptura referuntur ad vim & efficaciam Spiritus exprimendam.

4. Verum, quia fides præcipuum eſt ejus opus, ad eam magna ex parte referuntur, quæ ad vim ejus & operationem exprimendam paſſim occurrunt: quia nonniſi per eam nos in Euangelii lumen adducit; ſicuti docet Joannes, *datam eſſe prærogativam credentibus in Chriſtum, ut ſint filii Dei, qui non ex carne & ſanguine, ſed ex Deo nati ſunt.* ubi Deum opponens carni & ſanguini, ſupernaturale eſſe donum aſſerit, quod fide recipiant Chriſtum, qui alioqui ſuæ incredulitati dediti manerent. Cui ſimile eſt illud Chriſti reſponſum, *Caro & ſanguis non revelavit tibi, ſed Pater meus, qui in cælis eſt.* quæ nunc breviter attingo: quia jam alibi copioſe tractavi. Simile eſt etiam illud Pauli, *Obſignatos fuiſſe Epheſios Spiritu promiſſionis ſancto.* Oſtendit enim internum eſſe doctorem, cujus opera in mentes noſtras penetrat ſalutis promiſſio, quæ alioqui aërem duntaxat vel aures noſtras feriret. Similiter ubi Theſſalonicenſes dicit electos à Deo in ſanctificatione Spiritus & fide veritatis: quo contextu breviter admonet fidem ipſam non aliunde prodire, quam à Spiritu. Quod apertius explicat Joannes, *Nos ſcimus quod manet in nobis è Spiritu, quem nobis dedit.* Item, *Ex hoc cognoſcimus in eo nos manere, & ipſum*

Joan. 1: 12. Matth. 16. verſ. 17. Eph. 1: 13. 2 Theſſ. 2. verſ. 13. 1 Joan. 3. verſ. 24. & 4: 13.

in nobis, quod dedit nobis ex Spiritu suo. Itaque discipulis suis, ut capaces essent cælestis sapientiæ, promisit Christus Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere. Ex hoc illi proprium munus attribuit, suggerere quæ ipse ore docuerat. quia frustra cæcis lux se offerret, nisi Spiritus ille intelligentiæ aperiret mentis oculos: ut rite clavem vocare queas, qua cælestis regni thesauri nobis reserantur, ejusque illuminationem mentis nostræ aciem ad videndum. Ideo Paulus tantopere commendat ministerium Spiritus: quia sine profectu clamarent doctores, nisi Christus ipse interior Magister suo Spiritu ad se traheret qui dati sunt à Patre. Ergo sicut in Christi persona reperiri diximus perfectam salutem: ita, ut fiamus ejus participes, baptizat nos in Spiritu sancto & igni, illuminans nos in Euangelii sui fidem, atque ita regenerans, ut simus novæ creaturæ: & profanis sordibus purgatos in sancta Deo templa consecrat.

Joan. 14. vers. 17. 2 Cor. 3:6. Joan. 6:44. Luc. 3:16.

Cap. II.

De fide: ubi & definitio ejus ponitur, & explicantur quæ habet propria.

Hujus capitis tres præcipuæ sunt partes.

1. *Quædam ad disputationem de fide pertinentia breviter explicantur, à prima sectione ad decimam quartam. Et* primum *de fidei objecto, sect.* 1. Deinde, *de fide implicita, sect.* 2. 3. 4. 5. 6. Tertio *definitio fidei proponitur, sect.* 7. Quarto, *de multiplici significatione hujus vocis, sect.* 8. 9. 10. 11. 12. 13.
2. *Partium hujus definitionis, septima sectione propositæ, prolixa expositio, à sect.* 14. *ad* 40.
3. *Brevis confirmatio ejusdem definitionis Apostoli auctoritate, eaque occasione ostenditur relatio, quam ad se invicem habent fides, spes, & charitas, sect.* 41. 42. & 43.

Brevis repetitio præcipuorum quorundam capitum totius tractationis lib. 2.

Verum hæc omnia cognitu facilia erunt, ubi posita fuerit clarior fidei definitio: ut vim ejus & naturam teneant lectores. Repetere autem memoria convenit, quæ ante tradita fuerunt: quum Deus nobis per Legem præscribat quid agendum sit, siqua in parte lapsi fuerimus, terribile illud, quod edicit mortis æternæ judicium nobis incumbere. Rursum, quia non modo arduum, sed prorsus supra vires extraque omnem nostram facultatem est, Legem implere ut exigit: si nos duntaxat ipsos intuemur, & quæ meritis nostris digna sit conditio reputamus, nihil bonæ spei esse reliquum, sed à Deo abjectos sub æterno interitu jacere. Hoc tertio explicatum fuit, unam esse liberationis rationem, quæ nos à tam misera calamitate eruat: ubi apparet Christus Redemptor, per cujus manum cælestis Pater, pro sua immensa bonitate & clementia nostri misertus, succurrere nobis voluit: si quidem & solida fide misericordiam hanc amplectimur, & in ipsa constanti spe acquiescimus. Hoc

Scopus hujus capitis.

vero nunc expendere convenit, qualis esse hæc fides debeat, per quam regni cælestis possessionem adeunt quicunque adoptati sunt à Deo in filios: quando tantæ rei efficiendæ non quamlibet opinionem aut etiam persuasionem parem esse constat.

Necessitas doctrinæ de fide.

Atque eo majore cura & studio dispicienda est nobis & disquirenda germana fidei proprietas, quo perniciosior hodie est in hac parte multorum hallucinatio. Siquidem bona pars orbis, audito ejus nomine, nihil altius concipit, quam vulgarem quendam Euangelicæ historiæ assensum. imo quum in scholis de fide

Quam obscurant Scholastici, Deum fidei objectum (omisso Christo) constituentes. Hi autem variis testimoniis refelluntur.

disputant, Deum ejus objectum simpliciter vocando, evanida speculatione (ut alibi diximus) miseras animas rapiunt transversum magis, quam ad scopum dirigant. Nam quum Deus lucem inaccessam habitet, Christum medium occurrere necesse est.

1 Tim. 6. vers. 16.

Unde & se lumen mundi vocat: & alibi, viam, veritatem & vitam: quia ad Patrem (qui fons est vitæ) nisi per ipsum nemo venit: quia solus Patrem cognoscit, deinde fideles, quibus eum voluerit patefacere. Secundum hanc rationem Paulus nihil se cognitu eximium ducere asserit præter Christum: & Actorum vigesimo se prædicasse refert fidem in Christum. & alibi Christum ita loquentem inducit, *Mittam te inter Gentes, ut accipiant remissionem peccatorum & sortem inter sanctos, per fidem, quæ est in me.* Et Paulus in ejus persona nobis visibilem esse Dei gloriam testatur, vel (quod idem valet) illuminationem cognitionis gloriæ Dei in ejus facie lucere. Verum quidem est in unum Deum fidem respicere: sed illud quoque addendum est, ut agnoscat quem ille misit Jesum Christum. Quia Deus ipse procul absconditus lateret, nisi nos irradiaret fulgor Christi. In hunc finem quicquid habebat Pater, apud Unigenitum deposuit, ut in eo se patefaceret: ut ipsa bonorum communicatione exprimeret veram gloriæ suæ imaginem. Siquidem, ut dictum est Spiritu nos trahi oportere, ut ad Christum quærendum incitemur: ita vicissim monendi sumus, invisibilem Patrem non alibi quam in hac imagine quærendum esse. Qua de re eleganter Augustinus, qui de fidei scopo disserens, *sciendum esse* tradit, *quo sit eundum & qua*: tum continuo post colligit, *munitissimam adversus omnes errores viam esse eundem Deum & hominem. Deum enim esse, quo tendimus; hominem, qua imus: utrumque autem nonnisi in Christo inveniri.* Nec vero Paulus, dum fidem erga Deum prædicat, in animo habet evertere quod toties inculcat de fide, quæ totam suam stabilitatem habet in Christo. Petrus vero aptissime utrumque connectit, dicens *per ipsum nos in Deum credere.*

Joan. 8:12. Joan. 14:6. Luc. 10:22. 1 Cor. 2:2. Actor. 26. v. 17, 18. 2 Cor. 4:6. lib. 11. de civit. Dei cap. 2. 1 Petr. 1. vers. 21.

Dogma eorundem de fide implicita impugnatur. vide Chrysostom. in Joan. Hom. 16.

2. Ergo hoc malum, ut alia innumera, Scholasticis acceptum referri par est, qui velut obducto velo Christum texerunt, in cujus intuitum nisi recta intenti simus, per multos labyrinthos semper vagari continget. Præterquam vero, quod caliginosa sua definitione totam vim fidei deterunt ac fere exinaniunt, commentum fabricarunt implicitæ fidei, quo nomine crassissimam ignorantiam ornantes, miseræ plebeculæ cum magna pernicie illudunt. Imo (ut verius & apertius dicam quod res est) commentum hoc veram fidem non modo sepelit, sed penitus destruit. Hoccine credere est, nihil intelligere, modo sensum tuum obedienter Ecclesiæ submittas? Non in ignoratione, sed in cognitione sita est fides: atque illa quidem non Dei modo, sed divinæ voluntatis. Nec enim ex eo salutem consequimur, vel quod parati sumus pro vero amplecti quicquid Ecclesia præscripserit, vel quod inquirendi cognoscendique provinciam ad ipsam relegamus: sed quando Deum agnoscimus nobis esse propitium Patrem, reconciliatione per Christum facta; Christum vero in justitiam, sanctificationem, & vitam nobis esse datum. Hac (inquam) cognitione, non sensus nostri submissione, ingressum in regnum cælorum obtinemus. Nam quum dicit Apostolus, *corde credi ad justitiam, ore confessionem fieri ad salutem*, non satis esse indicat siquis implicite credat quod non intelligat, nec etiam inquirat: sed explicitam requirit divinæ bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra justitia.

Fidem enim destruit, quæ in cognitione divinæ voluntatis sita est.

Quæ sit hæc voluntas, & quam necessaria ejusdem cognitio. Rom. 10. vers. 10.

3. Equidem non inficior (qua sumus ignorantia circumsepti) quin plurima nobis implicita nunc sint, & erunt

Multa quidem sunt & erunt

nobis implicita.

sint, & etiam sint futura, donec deposita carnis mole propius ad Dei præsentiam accesserimus: in quibus ipsis nihil magis expediat, quam judicium suspendere, animum autem offirmare ad tenendam cum Ecclesia unitatem. Verum hoc prætextu ignorantiam humilitate temperatam, fidei nomine insignire, absurdissimum est. Fides enim in Dei & Christi cognitione, non in Ecclesiæ reverentia jacet. Et videmus qualem labyrinthum ista sua implicatione sint fabricati, ut quidvis, nullo cum delectu, dum sub Ecclesiæ obtruditur titulo, ab imperitis instar oraculi arripiatur, interdum etiam prodigiosissimi errores. Quæ inconsiderata facilitas, quum certissimum sit in ruinam præcipitium, ab iis tamen excusatur: quia definite nihil credat, sed apposita conditione, Si talis Ecclesiæ sit fides. Ita in errore veritatem, in cæcitate lucem, in ignorantia rectam scientiam teneri fingunt. Quibus refutandis ne longius immoremur, tantum admonemus Lectorem, ut ipsa cum nostris conferat: ipsa enim veritatis perspicuitas satis expeditam per se refutationem suggeret. Neque enim apud eos hoc quæritur, an implicita sit fides multis ignorantiæ reliquiis, sed definiunt, rite credere qui in sua inscitia stupent, adeoque sibi indulgent, modo Ecclesiæ auctoritati & judicio de rebus incognitis assentiantur. Quasi vero Scriptura passim non doceat cum fide conjunctam esse intelligentiam.

Attamen fides in Dei & Christi cognitione, non in Ecclesiæ reverentia, jacet. Joan. 17:3.

Alia refutatio, ab absurdis quæ hoc dogma consequuntur.

4. Nos vero fidem, quamdiu in mundo peregrinamur, implicitam esse concedimus, non solum quia nos multa adhuc latent; sed quia multis errorum nebulis circumdati, non omnia assequimur. Nam perfectissimi cujusque summa sapientia est proficere, placidaque docilitate longius eniti. Itaque fideles hortatur Paulus, ut siqua de re alii ab aliis dissentiant, expectent revelationem. Et sane experientia docet, donec carne simus exuti, minus nos assequi quam optandum esset: ac quotidie legendo in multos obscuros locos incidimus, qui nos ignorantiæ coarguunt. Atque hoc freno in modestia nos Deus retinet, fidei mensuram singulis assignans, ut optimus etiam quisque doctor ad discendum paratus sit. Ac insignia hujus fidei implicitæ exempla in Christi discipulis notare licet, antequam plenam illuminationem adepti essent. Videmus quam difficulter rudimenta ipsa gustent, ut hæsitent in minimis quibusque, ut à Magistri ore pendentes, non tamen multum promoveant: quin etiam, dum ad monumentum accurrunt mulierum admonitu, resurrectio Magistri illis instar somnii est. Quum illis fidei testimonium ante reddiderit Christus, ea prorsus fuisse vacuos dicere fas non est: imo, nisi persuasi fuissent Christum resurrecturum esse, concidisset in illis omne studium. Nec vero superstitio traxit mulieres, ut cadaver hominis extincti aromatibus condirent, de cujus vita nulla spes foret: sed quamvis fidem haberent ejus verbis, quem sciebant veracem esse; ruditas tamen, quæ adhuc occupabat eorum mentes, fidem caligine obvolvit, ut essent fere attoniti. Unde etiam dicuntur tunc demum credidisse, ubi re ipsa ab ipsis comperta fuit sermonum Christi veritas: non quod credere inceperint; sed quia occultæ fidei semen, quod in eorum cordibus velut emortuum erat, tunc recepto vigore emersit. Vera ergo in illis fuit, sed implicita fides: quia reverenter Christum pro unico doctore amplexi erant. Deinde ab ipso edocti, statuebant sibi esse auctorem salutis: denique credebant è cælo venisse, ut per gratiam Patris discipulos illuc colligeret. Nec vero familiarior hujus rei probatio quærenda est, quam quod in cunctis semper mixta est fidei incredulitas.

Quo sensu nostra fides agnoscenda sit implicita.

Phil. 3:15.

Exempla in Apostolis.

In mulieribus piis.

In omnibus credentibus.

5. Vocare etiam fidem implicitam licet, quæ tamen proprie nihil aliud est quam fidei præparatio. Plerosque credidisse Euangelistæ referunt, qui tantum miraculis in admirationem rapti, non ultra progressi sunt, quam Christum esse Messiam qui promissus fuerat: quamvis ne tenui quidem Euangelii doctrina imbuti essent. Talis observantia, quæ eos subegit ut Christo libenter se subjicerent, ornatur fidei titulo: cujus tamen nonnisi initium fuit. Sic aulicus ille, qui de filii sanatione promissioni Christi credidit, domum reversus (teste Euangelista) denuo credidit: nempe, quia primo instar oraculi habuit, quod audierat ex ore Christi: deinde ejus auctoritati se addixit, ad recipiendam doctrinam. Quanquam sciendum est, ita fuisse docilem & paratum ad discendum, ut tamen verbum *credendi* priore loco particularem fidem denotet, secundo loco eum numeret inter discipulos, qui nomen Christo dederant. Non absimile exemplum in Samaritanis proponit Joannes, qui mulieris sermoni crediderunt, ut fervide ad Christum accurrerent, qui tamen eo audito sic loquuntur, *Jam non credimus ob sermonem tuum, sed eum audivimus, & scimus quod Servator sit mundi.* Ex his patet, eos etiam qui primis elementis nondum sunt imbuti, modo ad obediendum ferantur, vocari Fideles, non quidem proprie, sed quatenus Deus pro sua indulgentia pium illum affectum tanto honore dignatur. Sed hæc docilitas cum proficiendi desiderio longe distat à crassa ignorantia, in qua torpent, qui fide implicita (qualis fingitur à Papistis) contenti sunt. Nam si Paulus severe eos damnat, qui semper discentes, nunquam ad scientiam veritatis perveniunt; quanto graviorem ignominiam merentur, qui data opera affectant nihil scire?

Est item implicita fides, seu fidei præparatio in quibusdam.

Joan. 4. v. 50. & 53.

Joan. 4:42.

Sed hæc docilitas longe distat à fide implicita Scholasticorum.

2 Tim. 3. vers. 7.

6. Hæc igitur vera est Christi cognitio, si eum, qualis offertur à Patre, suscipimus, nempe Euangelio suo vestitum: quia sicuti in scopum fidei nostræ ipse destinatus est, ita nonnisi præeunte Euangelio, recta ad eum tendemus. Et certe illic nobis aperiuntur thesauri gratiæ: quibus clausis, parum nobis Christus prodesset. Sic Paulus fidem doctrinæ individuam comitem addit his verbis, *Non ita didicistis Christum: siquidem edocti estis, quæ sit veritas in Christo.* Neque sic tamen ad Euangelium restringo fidem, quin fatear à Mose & Prophetis traditum fuisse quod ad eam ædificandam sufficeret: sed quia plenior Christi manifestatio in Euangelio exhibita est, merito vocatur à Paulo doctrina fidei. Qua etiam ratione alibi dicit, *fidei adventu Legem abolitam fuisse:* hac voce comprehendens novum & insolitum docendi genus, quo Patris misericordiam magis illustravit, & de salute nostra certius testatus est Christus, ex quo apparuit Magister. Quanquam facilior erit & aptior methodus, si gradatim à genere ad speciem descendimus. Principio admonendi sumus, perpetuam esse fidei relationem cum verbo, nec magis ab eo posse divelli, quam radios à Sole, unde oriuntur. Ideo apud Jesaiam clamat Deus, *Audite me, & vivet anima vestra.* Et hunc eundem fidei fontem demonstrat Joannes his verbis, *Hæc scripta sunt, ut credatis.* Propheta quoque hortari volens populum ad fidem, *Hodie*, inquit, *si vocem ejus audieritis:* & *audire* passim accipitur pro *credere.* Denique non frustra Deus apud Jesaiam hac nota discernit filios Ecclesiæ ab extraneis, quod omnes erudiet, ut sint ab ipso edocti: quia si promiscuum esset beneficium, cur ad paucos dirigeret sermonem? Cui respondet, quod passim Euangelistæ fideles & discipulos ponunt tanquam synonyma, ac præsertim Lucas in Actis Apostolorum sæpius: quin etiam hoc epitheton ad mulierem usque extendit, Actor. 9. Quare si ab hoc scopo, in quem collimare debet, vel minimum deflectit fides, naturam suam non retinet, sed incerta est credulitas, & vagus mentis error. Idem verbum basis est, qua fulcitur & sustinetur: unde si declinat, corruit. Tolle igitur verbum, & nulla jam restabit fides. Non hic disputamus, an ad seminandum Dei sermonem, unde

Ejusmodi autem est verbi Dei relatio ad fidem: ut verbum sit fons ac basis fidei, ac veluti speculum in quo Deum intuetur.

Eph. 4:20.

1 Tim. 4. vers. 6.

Rom. 10. vers. 4.

Confirmatio, variis Scripturæ testimoniis.

Jesa. 55:3.

Joan. 20. vers. 31.

Psal. 95:8.

Jesa. 53:13.

Actor. 6. v. 1, 2, 7. & 9. v. 1, 10, 15, 25, 26, 38. & 11. v. 26, 29. & 13:52. & 14:20, 22.

Denique, absque verbi cognitione nulla potest esse fides.

unde fides concipiatur, necessarium sit hominis ministerium, quod alibi tractabimus: sed verbum ipsum, utcunque ad nos deferatur, instar speculi esse dicimus, in quo Deum intueatur fides. Sive igitur hominis operam in hoc Deus adhibeat, sive sola sua virtute operetur, semper tamen iis, quos ad se trahere vult, per verbum suum se repræsentat. Unde
Rom.1: 5. & fidem definit Paulus obedientiam, quæ præstatur
Phil.2: 17. Euangelio, & obsequium fidei laudat in Philippensibus. Neque enim unum id in fidei intelligentia agitur, ut Deum esse noverimus, sed etiam, imo hoc præcipue, ut qua sit erga nos voluntate, intelligamus. Neque enim scire, quis in se sit, tantum nostra refert, sed qualis esse nobis velit. Jam ergo habemus fidem esse divinæ erga nos voluntatis notitiam ex ejus verbo perceptam. Hujus autem fundamentum est, præsumpta de veritate Dei persuasio. De cujus certitudine, quamdiu secum animus tuus disceptabit, dubiæ & infirmæ, vel potius nullius auctoritatis erit verbum. Neque etiam sufficit Deum credere veracem, qui nec fallere nec mentiri possit, nisi constituas proculdubio, quicquid ab ipso prodit, sacrosanctam esse & inviolabilem veritatem.

Summa disputationis adversus dogma Scholasticorum de fide implicita.

Quid proprie fides in verbo Dei respiciat.

7. Sed quoniam nec ad vocem Dei quamlibet cor hominis in fidem erigitur, inquirendum adhuc est, quid proprie fides in verbo respiciat. Vox Dei
Gen.2: 17. erat ad Adam, *Morte morieris:* vox Dei ad Cain,
Gen.4: 10. *Sanguis fratris tui clamat ad me de terra:* sed quæ nihil per se, nisi fidem quatefacere queant: tantum abest, ut stabiliendæ sint idoneæ. Non negamus interim, quin fidei officium sit veritati Dei subscribere, quoties & quicquid & quocunque modo loquitur: sed quærimus modo, quid in verbo Domini reperiat fides, quo nitatur & recumbat. Ubi solam indignationem & vindictam conscientia nostra conspicit, quomodo non trepidabit & exhorrescet? Deum autem quem exhorrescit, quomodo non refugeret? Atqui Deum quærere fides debet, non refugere. Constat ergo nondum plenam haberi à nobis fidei definitionem: quando voluntatem Dei qualemcunque nosse, pro fide censendum non est. Quid si in locum voluntatis, cujus sæpe tristis est nuncius & formidabile præconium, benevolentiam seu misericordiam subjiciamus? Ita certe ad fidei ingenium propius accesserimus. tum enim ad Deum quærendum allicimur, postquam didicimus salutem nobis apud eum esse repositam: quod ipsum nobis confirmatur, ubi sibi curæ studioque eam esse declarat. Proinde gratiæ promissione opus est, qua nobis testificetur se propitium esse Patrem: quando nec aliter ad eum appropinquare possumus, & in eam solam reclinare cor hominis potest. Hac ratione in Psalmis passim junguntur hæc duo, sicuti inter se cohærent, misericordia & veritas: quia nec quicquam nos juvaret scire Deum esse veracem, nisi clementer nos ad se alliceret: nec ejus misericordiam amplecti nostrum esset, nisi eam sua voce offerret. *Ve-*
Psal.40: 11. *ritatem tuam & salutem prædicavi: non celavi bonitatem tuam & veritatem tuam. Bonitas tua & veritas*
Psal. 36: 6. *custodiant me.* Alibi, *Misericordia tua ad cælos, veritas*
Psal.25: 10. *tua usque ad nubes.* Item, *Omnes viæ* JEHOVÆ *cle-*
Psal.117: 2. *mentia & veritas custodientibus fœdus ejus.* Item, *Multiplicata est super nos misericordia ejus, & veritas Do-*
Psal.138: 2. *mini manet in æternum.* Item, *Canam nomini tuo super misericordia & veritate tua.* Omitto quod in eandem sententiam apud Prophetas legitur, *Deum clementem esse & fidelem in promissis.* Temere enim statuemus Deum nobis propitium, nisi de se testetur ipse, nosque sua invitatione præveniat, ne dubia vel obscura sit voluntas. Jam autem visum est, unicum amoris pignus esse Christum: sine quo sursum & deorsum apparent odii & iræ signa. Jam quum non multum habitura sit momenti divinæ bonitatis notitia, nisi in ea nos acquiescere faciat, excludenda est dubitatione mixta intelligentia, quæ non solide sibi constet, sed ipsa secum disceptet. At vero plurimum abest, quin mens hominis, ut cæca est & obtenebrata, ad percipiendam usque Dei voluntatem penetret ac conscendat, atque etiam cor, ut perpetua hæsitatione fluctuatur, securum in ea persuasione resideat. Itaque aliunde & mentem illuminari, & cor obsirmari convenit, quo Dei verbum plenam apud nos fidem obtineat. Nunc justa fidei definitio nobis constabit, si dicamus esse divinæ erga nos benevolentiæ firmam certamque cognitionem, quæ gratuitæ in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum & revelatur mentibus nostris, & cordibus obsignatur.

Gratiæ videlicet promissionem.

Qua in Christo nobis offertur.

Modò cum fide amplectamur.

Cujus fidei justa proponitur definitio.

Scholasticorum nugatoria distinctio de fide formata & informi refellitur.

8. Verum antequam ultra progrediar, quædam procemia necessaria erunt ad nodos explicandos, qui obstaculum alioqui afferre possent lectoribus. Ac primo refutanda est, quæ in scholis volitat nugatoria fidei formatæ & informis distinctio. Imaginantur enim eos credere quicquid cognitu necessarium est ad salutem, qui nullo timore Dei, nullo pietatis Lombard.
sensu tanguntur. Quasi vero Spiritus sanctus corda l.3.dist.23.
nostra in fidem illuminando, non sit nobis adoptionis nostræ testis. Superciliose tamen, tota Scriptura reclamante, persuasionem illam timore Dei vacuam, fidei nomine dignantur. Cum eorum definitione longius confligtari opus non est, quam fidei naturam simpliciter enarrando, qualis verbo Dei traditur. Unde liquido patebit, quam imperite & insulse de ipsa striodeant magis quam loquantur. Partem jam attigi, reliqua suo loco deinde subjiciam. Nunc dico, nihil eorum commento posse fingi absurdius. Fidem assensum esse volunt, qua recipiet quilibet Dei contemptor, quod ex Scriptura profertur. Atqui primo videndum erat, sibine quisque proprio Marte fidem accersat: an Spiritus sanctus per eam testis sit adoptionis. Itaque pueriliter ineptiunt, quærendo an eadem sit fides, quam superveniens qualitas format: an vero diversa & nova. Unde certo apparet ita garriendo de singulari Spiritus dono nunquam cogitasse: quia initium credendi jam in se reconciliationem continet, qua homo ad Deum accedit. Quod si expenderent illud
Pauli, *Corde creditur ad justitiam*, fingere desine- Rom. 10.
rent frigidam illam qualitatem. Si una hæc nobis vers. 10.
suppeteret ratio, valere deberet ad litem finiendam: assensionem scilicet ipsam, sicuti ex parte attigi, & fusius iterum repetam, cordis esse magis quam cerebri, & affectus magis quam intelligentiæ. Qua ratione obedientia vocatur fidei, cui nullum aliud ob- Rom.1: 5.
sequium præfert Dominus. & merito, quando illi sua veritate nihil est pretiosius: quam à credentibus, quasi subscriptione facta, obsignari Joannes Baptista Joan.3: 33.
est testis. Quoniam res minime dubia est, uno verbo statuimus, eos inepte loqui, quum fidem formari dicunt, accessione piæ affectionis ad assensum facta: quum assensus quoque pia affectione constet: qualis saltem in Scripturis demonstratur. Sed alterum multo clarius argumentum se etiamnum offert. Quum enim fides Christum amplectatur, ut nobis offertur à Patre: ille vero non in justitiam modo, peccatorum remissionem & pacem offeratur, sed in sanctificationem quoque & fontem aquæ vivæ: eum haud dubie rite cognoscere nunquam poterit, quin sanctificationem Spiritus simul apprehendat. Aut siquis apertius id dictum cupiat, Fides in Christi notitia sita est. Christus nisi cum Spiritus sui sanctificatione cognosci nequit. Consequitur, fidem à pio affectu nullo modo esse distrahendam.

A consideratione naturæ fidei, quæ Spiritus Dei donum est, quod à pio affectu nullo modo potest distrahi.

9. Quod solent obtrudere, quod ait Paulus, *Si quis (scilicet) omnem fidem habeat, ut montes transfe-* *Objectio ex Pauli dicto.*
rat, charitatem vero non habeat, eum nihil esse, quo 1 Cor. 13.
fidem charitate spoliatam deforment: non animad- vers. 2.
vertunt, quid eo loco sit Apostolo fides. Quum enim *Responsio.*
proximo capite disseruisset de variis donis Spiritus, 1 Cor. 12.
in quibus reposuerat genera linguarum, virtutes, vers. 10.
prophetiam, & hortatus esset Corinthios ad sectanda ibid. v. 31.
ex

ex iis meliora, hoc est, unde plus fructus & emolumenti rediret ad totum Ecclesiæ corpus: subjicit, excellentiorem adhuc se viam demonstraturum. Ejusmodi dona omnia utcunque per se excellentia sint, nihili tamen æstimanda esse, nisi charitati serviant. Esse enim in Ecclesiæ ædificationem data: in eam nisi conferantur, perdere suam gratiam. Ad id probandum distributione utitur, repetens eadem illa, quæ superius recensuerat, dona; sed aliis nominibus. Pro eodem autem usurpat virtutes, & fidem: nempe, pro edendorum miraculorum facultate. Quum ergo hæc sive virtus sive fides particulare sit donum Dei, quo impius quispiam & pollere queat & abuti, ut dono linguarum, ut prophetia, ut aliis charismatibus, non mirum si à charitate separetur. Totus autem istorum error in eo est, quod quum vocabulum fidei sit πολύσημον, significati diversitate non observata, perinde pugnant acsi eadem ubique foret acceptio. Locus Jacobi, quem in ejusdem erroris patrocinium accersunt, alibi discutietur. Quanquam vero plures esse fidei formas, docendi causa concedimus, dum volumus ostendere, qualis sit in impiis Dei notitia: unicam tamen piorum fidem, ut Scriptura docet, agnoscimus & prædicamus. Credunt certe plurimi Deum esse, Euangelicam historiam ac reliquas Scripturæ partes veras esse arbitrantur: (quale fere judicium esse solet de iis, quæ vel olim gesta narrantur, vel ipsi præsentes spectavimus) sunt etiam qui ultra procedunt: nam & Dei sermonem pro certissimo habent oraculo, nec ejus præcepta prorsus negligunt, & minis & promissionibus utcunque commoventur. Talibus quidem fidei testimonium tribuitur, sed per κατάχρησιν: quoniam Dei verbum non impugnant manifesta impietate, vel rejiciunt, vel contemnunt: sed quandam potius obedientiæ speciem præ se ferunt.

Error Scholasticorum in eo est, quod vocem multiplicis significationis synonymam esse somniant. infra c. 17. sect. 1.

Fidei testimonium abusive duobus hominum generibus tribuitur.

Quid de hac attributione sit sentiendum.

10. Verum hæc fidei, seu umbra, seu imago, ut nullius est momenti, ita indigna est fidei appellatione: à cujus solida veritate quam procul absit, tametsi mox fusius videbitur, nihil tamen impedit nunc obiter indicari. Credidisse dicitur Simon Magus, qui tamen suam incredulitatem paulo post prodit. Quod fides illi tribuitur, non intelligimus cum quibusdam, simulasse verbis, quam in corde nullam haberet: sed potius arbitramur Euangelii majestate victum, qualemcunque fidem adhibuisse, atque ita Christum, vitæ & salutis auctorem agnovisse, ut libenter illi nomen daret. Eodem modo credere ad tempus dicuntur in Euangelio Lucæ, in quibus verbi semen, antequam fructificet, præfocatur: aut etiam nullis dum actis radicibus arescit mox & deperit. Tales non dubitamus quodam verbi gustu affectos ipsum avide arripere, & divinam ejus virtutem persentiscere: ut fallaci fidei simulatione non hominum oculis modo imponant, sed suis ipsorum animis. Ipsissimam enim pietatem esse sibi persuadent illam quam Dei verbo deferunt reverentiam, quia nullam esse impietatem reputant, nisi manifestum & confessum ejus vel probrum vel contemptum. Qualiscunque autem illa est assensio, ad cor ipsum usque minime penetrat, ut illic defixa resideat: & quanquam radices egisse interdum videtur, vivæ tamen illæ non sunt. Tot vanitatis recessus habet, tot mendacii latebris scatet cor humanum, tam fraudulenta hypocrisi obtectum est, ut seipsum sæpe fallat. At vero qui talibus fidei simulachris gloriantur, intelligant diabolis nihilo se in hac parte præcellere. Priores certe illi sunt multo inferiores, qui stupidi audiunt & intelligunt, quorum notitia diaboli contremiscunt: alii in hoc pares sunt, quod qualiscunque sensus, quo tanguntur, in terrorem tandem exit & consternationem.

Actor. 8. v. 13, 18.

Credentes ad tempus, qui. Luc. 8. v. 7, 13.

Hypocritarum fides.

Cum quibus conferendi sint.

Jac. 2: 19.

Fides cur reprobis tribuatur. 1 Thess. 1. vers. 4, 5.

11. Scio quibusdam durum videri, ubi fides reprobis tribuitur: quum Paulus eam fructum electionis esse asserat. qui tamen nodus facile solvitur: quia etsi in fidem non illuminantur, nec Euangelii efficaciam vere sentiunt, nisi qui præordinati sunt ad salutem: experientia tamen ostendit, reprobos interdum simili fere sensu atque electos affici, ut ne suo quidem judicio quicquam ab electis differant. Quare nihil absurdi est, quod cælestium donorum gustus ab Apostolo, & temporalis fides à Christo illis adscribitur: non quod vim spiritualis gratiæ solide percipiant ac certum fidei lumen: sed quia Dominus, ut magis convictos & inexcusabiles reddat, se insinuat in eorum mentes, quatenus sine adoptionis Spiritu gustari potest ejus bonitas. Siquis objiciat, nihil igitur amplius restare fidelibus, unde certo adoptionem suam æstiment: respondeo, quamvis magna sit similitudo & affinitas inter Dei electos, & qui fide caduca ad tempus donantur, vigere tamen in solis electis fiduciam illam, quam celebrat Paulus, ut pleno ore clament, *Abba, Pater*. Ergo, ut solos electos semine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, ut nunquam dispereat semen vitæ eorum cordibus insitum: ita solide in illis obsignat adoptionis suæ gratiam, ut stabilis ac rata sit. Sed hoc minime obstat, quin illa inferior Spiritus operatio cursum suum habeat etiam in reprobis. Interea docentur fideles, sollicite & humiliter seipsos excutere, ne pro fidei certitudine obrepat carnis securitas. Adde, quod reprobi nunquam sensum gratiæ, nisi confusum percipiunt, ut umbram potius apprehendant, quam solidum corpus: quia peccatorum remissionem Spiritus proprie in solis electis obsignat, ut eam speciali fide in usum suum applicent. Merito tamen dicuntur reprobi Deum credere sibi propitium: quia donum reconciliationis, licet confuse, nec satis distincte, suscipiunt: non quod quidem vel fidei, vel regenerationis participes sint cum filiis Dei; sed quia commune cum illis fidei principium habere videntur, sub integumento hypocriseos. Nec vero nego, quin huc usque eorum mentes irradiet Deus, ut ejus gratiam agnoscant: sed sensum illum à peculiari testimonio, quod reddit suis electis, ita distinguit, ut ad solidum effectum & fruitionem non perveniant. Non enim ideo se propitium illis demonstrat, quia vere ex morte ereptos in custodiam suam recipiat, sed tantum illis manifestat præsentem misericordiam. Viva autem fidei radice solos electos dignatur, ut in finem usque perseverent. Ita diluitur objectio illa, si vere gratiam suam demonstrat Deus, hoc perpetuo fixum esse: quia nihil obstat, quominus præsenti gratiæ suæ sensu, qui postea evanescit, Deus aliquos illustret.

Objectio.

Responsio.

Gal. 4: 6.

Quem gratiæ sensum reprobi percipiant.

Electi quomodo à reprobis discernantur.

12. Quanquam etiam fides divinæ erga nos benevolentiæ notitia est, & certa de ejus veritate persuasio: non mirum tamen est divini amoris sensum in temporariis evanescere, qui licet fidei sit affinis, ab ea tamen multum differt. Voluntas Dei immutabilis est, fateor, & semper ejus veritas sibi constat. Atqui nego huc usque progredi reprobos, ut in arcanam illam revelationem penetrent, quam solis electis Scriptura vendicat. Nego igitur eos vel Dei voluntatem, ut est immutabilis, capere, vel ejus veritatem constanter amplecti: quia in sensu evanido subsidunt. sicuti arbor non satis alte plantata, ut vivas radices agat, temporis successu arescit: licet per aliquot annos non flores tantum & folia emittat, sed etiam fructus. Denique, sicut primi hominis defectione deleri potuit ex ejus mente & anima imago Dei; ita mirum non est, si quibusdam gratiæ suæ radiis reprobis illuceat, quos postea extingui patitur. Nec vero quicquam impedit, quominus leviter alios tingat Euangelii sui notitia, alios penitus imbuat. Hoc interim tenendum est, quantumvis exigua sit ac debilis in electis fides, quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est ac sigillum suæ adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse ejus sculpturam: reprobos vero tali luce aspergi,

Cur fides temporaria sit in reprobis.

Cur firma & perpetua in electis.

quæ

Ratio, respectu reproborum. quæ postea dispereat. Neque tamen fallacem esse Spiritum: quia semen, quod jacit in eorum cordibus, non vivificat, ut semper maneat incorruptibile, sicuti in electis. Ultra procedo: nam quum ex Scripturæ doctrina, & quotidiano usu constet reprobos interdum affici divinæ gratiæ sensu, quoddam mutui amoris desiderium in illorum cordibus excitari necesse est. *Exemplum.* Sic in Saule ad tempus viguit pius affectus, ut Deum amaret, à quo paterne se tractari sciens, aliqua bonitatis ejus dulcedine capiebatur. At quemadmodum radicitus non hæret in reprobis de paterno Dei amore persuasio: ita non solide eum redamant ut filii, sed mercenario quodam affectu ducuntur. Nam soli Christo hac lege datus est Spiritus ille amoris, ut eum membris suis instillet. nec certe Rom. 5: 5. longius, quam ad electos patet illud Pauli, *Diffusa est charitas Dei in corda nostra per Spiritum sanctum, qui datus est nobis:* nempe charitas, quæ illam, quam supra attigi, invocationis fiduciam generat. Sicuti *Cur Deus irascatur filiis suis.* ex opposito videmus, Deum mirabiliter irasci filiis suis, quos amare non desinit: non quod apud se eos oderit, sed quia terrere eos vult iræ suæ sensu, ut superbiam carnis humiliet, torporem excutiat, & ad pœnitentiam sollicitet. Itaque eodem tempore & iratum sibi, vel peccatis suis, & propitium concipiunt: quia non ficte iram ejus deprecantur, ad quem tamen cum tranquilla fiducia confugiunt. His quidem constat, quosdam non simulare fidem, qui tamen vera fide carent: sed dum subito zeli impetu feruntur, seipsos falsa opinione decipiunt. Nec dubium est, quin ipsos occupet socordia, ne cor suum probe, ut par erat, examinent. Tales fuisse Joan. 2. v. 24, 25. probabile est, quibus (teste Joanne) Christus seipsum non credebat, quum tamen in ipsum crederent: quia noverat omnes, & sciebat quid esset in homine. *Quo sensu à fide multi excidere dicantur.* Quod nisi à communi fide multi exciderent (communem appello, quia magna est similitudo & affinitas fidei temporalis cum viva & perpetua) non dixisset Christus discipulis, Joan. 8:31. *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis: & cognoscetis veritatem: & veritas vos liberos reddet.* Eos enim compellat, qui amplexi erant ejus doctrinam, & hortatur ad profectum fidei, ne torpore suo lumen, quod datum Tit. 1: 1. est, extinguant. Ideo Paulus fidem electis peculiariter vendicat, significans multos evanescere, quia vivam radicem non traxerunt. Sicuti etiam loquitur Matth. 15. vers. 13. Christus apud Matthæum, *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* In aliis crassius est mendacium, quos Deo & hominibus illudere non pudet. In hoc genus hominum, qui fallaci præ- Jac. 2: 14. textu impie fidem profanant, invehitur Jacobus. 1 Tim. 1. vers. 5. Nec Paulus requireret à filiis Dei fidem non fictam, nisi quia multi sibi audacter arrogant quod non habent, & inani fuco vel alios, vel interdum seipsos fallunt. ibidem, vers. 19. Itaque bonam conscientiam arcæ comparat, in qua custoditur fides: quia multi ab illa excidendo circa hanc naufragium fecerunt.

Fidei varia significationes. 1. Sumitur pro sana pietatis doctrina. 13. Tenenda etiam est ambigua verbi significatio: sæpe enim *fides* tantundem valet ac sana pietatis doctrina, sicut eo quem nuper citavimus loco, & 1 Tim. 3. vers. 9. eadem epistola, ubi Paulus *diaconos tenere vult mysterium fidei in pura conscientia.* Item, ubi denunciat quorundam defectionem à fide. Ex opposito autem 1 Tim. 4. v. 1. & 6. dicit *enutritum fuisse Timotheum verbis fidei.* Item, 2 Tim. 2. vers. 16. ubi dicit, *profanas inanitates & oppositiones falso nominatæ scientiæ, in causa esse ut multi à fide discedant:* quos alibi reprobos vocat circa fidem. Sicuti rursum Tit. 1: 13. & 2: 2. ubi Tito præcipit, *Admone eos, ut sani sint in fide:* sanitatis voce nihil aliud intelligit, quam doctrinæ puritatem, quæ hominum levitate facile corrumpitur & degenerat. Col. 2: 3. Nempe quia in Christo, quem possidet fides, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ, merito extenditur ad totam cælestis doctrinæ summam, à qua non potest separari. *2. Aliquando restringitur ad particulare aliquod objectum.* Contra ad particulare aliquod objectum aliquando restringitur: sicuti quum dicit Matthæus *Christum fidem eorum vidisse, qui per tegulas paralyticum demiserant:* & ipse clamat, *se non invenisse tantam fidem in Israël, quantam Centurio attulerat.* Mat. 9: 2. Mat. 8: 10. Atqui probabile est, intentum prorsus fuisse ad filii sanationem, cujus cura occupaverat totum ejus animum: sed quia solo Christi nutu & responso contentus, corporalem præsentiam non flagitat, hujus circumstantiæ causa tantopere extollitur ejus fides. Et nuper docuimus, Paulum accipere *fidem* pro dono miraculorum: 1 Cor. 13. vers. 10. quo pollent, qui nec Spiritu Dei sunt regeniti, nec eum serio colunt. *3. Significat etiam Ecclesiæ ministerium, seu doctrinam, qua in fide instituimur.* Alibi etiam *fidem* ponit pro doctrina, qua in fide instituimur. Nam quum scribit *fidem abolendam*, non dubium est, id referri ad Ecclesiæ ministerium, quod infirmitati nostræ hodie utile est. In his quidem loquendi formis constat analogia. Cæterum ubi improprie transfertur nomen *fidei* ad falsam professionem vel mendacem titulum, nihilo asperior videri debet κατάχρησις, quam ubi timor Dei ponitur pro vitioso & perverso cultu: sicuti quum sæpius dicitur in sacra historia, *Gentes exteras, quæ in Samariam & vicina loca traductæ fuerant, timuisse deos fictitios & Deum Israël:* quod tantundem valet, ac cælum terræ miscere. Sed nunc quærimus, quid sit fides quæ filios Dei ab incredulis distinguit, qua Deum invocamus patrem, qua transimus à morte in vitam, & qua Christus (æterna salus & vita) in nobis habitat. Ejus autem vim & naturam breviter & dilucide explicuisse videor.

14. Nunc singulas partes definitionis ejus de integro persequamur: *Variis significationibus expositis, singulas definitionis (sect. 7. circa finem propositæ) partes explicaturus, sex præcipua membra seligit.* quibus diligenter excussis, nihil (ut opinor) dubium restabit. Cognitionem dum vocamus, non intelligimus comprehensionem, qualis esse solet earum rerum, quæ sub humanum sensum cadunt. Adeo enim superior est, ut mentem hominis seipsam excedere & superare oporteat, quo ad illam pertingat. Neque etiam, ubi pertigit, quod sentit assequitur: sed dum persuasum habet, quod non capit, plus ipsa persuasionis certitudine intelligit, quam si humanum aliquid sua capacitate perciperet. *1. Qualis sit cognitio, cujus meminit in definitione.* Quare eleganter Paulus, qui id vocat comprehendere quæ sit longitudo, latitudo, profunditas & sublimitas, & cognoscere supereminentem cognitioni dilectionem Christi. Eph. 3: 18. Voluit enim significare, modis omnibus infinitum esse quod mens nostra fide complectitur, & genus hoc cognitionis esse omni intelligentia longe sublimius. Quia tamen arcanum voluntatis suæ, quod à seculis & generationibus absconditum erat, Dominus sanctis patefecit, Col. 1: 26. & 2: 2. optima ratione *fides* subinde in Scripturis *agnitio* vocatur: ab Joanne vero *scientia*, quum fideles testatur scire se esse filios Dei. 1 Joan. 3. vers. 2. Et sane certo sciunt: sed divinæ veritatis persuasione confirmati magis, quam rationali demonstratione edocti. Id indicant & Pauli verba, 2 Cor. 5: 6. *nos in hoc corpore habitantes, à Domino peregrinari: quia per fidem ambulamus, non per aspectum.* quibus ostendit, ea quæ per fidem intelligimus, à nobis tamen abesse, & aspectum nostrum latere. Unde statuimus, fidei notitiam certitudine magis, quam apprehensione contineri.

15. Addimus, certam ac firmam, quo solidior persuasionis constantia exprimatur. *2. Cur certa & firma cognitio requiratur.* Nam ut dubia & versatili opinione non est contenta fides, ita nec obscura perplexaque conceptione: sed plenam & fixam, qualis de rebus compertis & probatis esse solet, certitudinem requirit. *Ratio, à consideratione nostræ infirmitatis.* Tam alte enim & radicitus hæret in cordibus nostris incredulitas, & ita ad eam sumus propensi, ut quod ore fatentur omnes, Deum esse fidelem, non absque arduo certamine quisquam sibi persuadeat. Præsertim ubi ad rem ventum est, omnium vacillatio detegit vitium quod latebat. Nec vero frustra tam insignibus elogiis verbo Dei auctoritatem asserit Spiritus sanctus: sed morbo quem dixi mederi vult, ut Deus in suis promissis plenam obtineat apud nos fidem. *Eloquia*

JEHO-

Psal. 12: 7. & 18: 31.

JEHOVÆ, *eloquia pura* (inquit David) *argentum fusum in eximio catino terræ, purgatum septies.* Item, *Sermo* JEHOVÆ *excoctus, clypeus est omnibus confidentibus in ipso.*

Prov. 30: 5.

Solomo autem idem confirmans & fere iisdem verbis, *Omnis sermo Dei excoctus.* Sed quia in hoc fere argumento Psalmus centesimus decimus nonus consumitur, plura recitare supervacuum esset.

Altera ratio, à consideratione certitudinis promissionum Dei.

Certe quoties ita suum sermonem commendat nobis Deus, oblique incredulitatem nobis exprobrat: quia non alio tendit, nisi ut perversas dubitationes è cordibus nostris eradicet. Sunt etiam permulti, qui Dei misericordiam sic concipiunt, ut quam minimum consolationis inde recipiant. Simul enim misera anxietate constringuntur, dum dubitant an misericors sibi sit futurus: quia illam ipsam, de qua persuasissimi sibi videntur, clementiam nimium exiguis finibus terminant. Etenim ita secum reputant, magnam quidem eam esse & copiosam, effusam in multos, obviam omnibus & paratam: sed incertum esse an ad se quoque perventura sit, vel potius an sint ad eam perventuri. Hæc cogitatio, quum in medio cursu resistat, dimidia tantum est. Itaque non tam secura spiritum tranquillitate confirmat, quam irrequieta hæsitatione sollicitat. Longe est alius sensus πληροφορίας quæ fidei semper in Scripturis tribuitur: nempe, qui Dei bonitatem perspicue nobis propositam extra dubium ponat. Id autem fieri nequit, quin ejus suavitatem vere sentiamus, & experiamur in nobisipsis. Quare Apostolus ex fide deducit fiduciam, & ex hac rursum audaciam. Sic enim loquitur,

Eph. 3: 12.

per Christum nos habere audaciam, & aditum in fiducia, quæ est per fidem illius. Quibus sane verbis ostendit, non esse rectam fidem, nisi quum tranquillis animis audemus nos in conspectum Dei sistere. Quæ audacia nonnisi ex divinæ benevolentiæ salutisque certa fiducia nascitur. Quod adeo verum est, ut sæpiuscule pro *fiducia* nomen fidei usurpetur.

Hujus certitudinis cardo.

16. Hic præcipuus fidei cardo vertitur, ne quas Dominus offert misericordiæ promissiones, extra nos tantum veras esse arbitremur, in nobis minime: sed ut potius eas intus complectendo nostras faciamus.

Rom. 5: 1.

Hinc demum nascitur fiducia illa, quam alibi pacem idem vocat: nisi qui pacem derivare inde malit.

Fructus.

Est autem securitas, quæ conscientiam coram Dei judicio sedat & serenat: sine qua, tumultuosa trepidatione ipsam vexari & penè dilaniari necesse est, nisi forte Dei & sui oblita, ad momentum obdormiscat. Et vere ad momentum: neque enim diu fruitur misera illa oblivione, quin memoria divini judicii subinde recurrente, acerrime lancinetur.

Vere credentis descriptio.

In summa, vere fidelis non est, nisi qui solida persuasione Deum sibi propitium benevolumque patrem esse persuasus, de ejus benignitate omnia sibi pollicetur: nisi qui divinæ erga se benevolentiæ promissionibus fretus, indubitatam salutis expectationem

Heb. 3: 14.

præsumit: ut Apostolus his verbis demonstrat, *Si fiduciam & gloriationem spei ad finem usque firmam tenuerimus.* Sic enim non bene sperare in Domino existimat, nisi qui confidenter se regni cælestis hæredem glorietur. Fidelis (inquam) non est, nisi qui suæ salutis securitati innixus, diabolo & morti confidenter insultet, quomodo ex præclaro illo Pauli

Rom. 8. vers. 38.

epiphonemate docemur. *Confisus sum*, inquit, *quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura poterunt nos à charitate Dei divellere, qua nos complectitur in* CHRISTO JESU.

Eph. 1: 18.

Sic idem Apostolus non aliter existimat *bene illuminari oculos mentis nostræ, nisi cernamus quæ sit spes æternæ hæreditatis, ad quam vocati sumus.* Et ubique sic docet, ut innuat non bene aliter Dei bonitatem à nobis comprehendi, nisi magnæ securitatis fructum inde colligamus.

Objectio adversus hanc certitudinem.

17. Atqui (dicet quispiam) longe aliud experiuntur fideles, qui in recognoscenda erga se Dei gratia non modo inquietudine tentantur (quod sæpe illis contingit) sed gravissimis etiam terroribus interdum quatefiunt. tanta est ad deturbandas eorum mentes tentationum vehementia: id quod non satis videtur cum illa fidei certitudine cohærere. Proinde nodus hic solvendus est, si superiorem illam doctrinam stare volumus.

De fidei imperfectione, confirmatione & incremento, vid. l. 4. sect. 7. 8.

Responsio.

Nos certe, dum fidem docemus esse debere certam ac securam, non certitudinem aliquam imaginamur, quæ nulla tangatur dubitatione, nec securitatem quæ nulla sollicitudine impetatur: quin potius dicimus perpetuum esse fidelibus certamen cum sua ipsorum diffidentia. tantum abest, ut eorum conscientias in placida aliqua quiete collocemus, quæ nullis omnino turbis interpelletur. Rursum tamen, qualemcunque in modum affligantur, decidere ac desciscere negamus à certa illa, quam de misericordia Dei conceperunt, fiducia.

Confirmatio responsionis à Davidis exemplo.

Nullum illustrius vel magis memorabile exemplum fidei proponit Scriptura, quam in Davide, præsertim si continuum vitæ cursum spectes. Ille tamen quam non semper pacato animo fuerit, innumeris querimoniis declarat, ex quibus paucas eligere sufficiet. Dum animæ suæ turbulentos motus exprobrat, quid aliud quam suæ incredulitati succenset?

Psal. 42: 6. & 43: 5.

Quid trepidas, inquit, *anima mea, & quid tumultuaris intra me? spera in Deum.* Et certe consternatio illa apertum diffidentiæ signum fuit, acsi destitui se à Deo putaret. Amplior etiam alibi confessio

Psal. 31. vers. 23.

legitur, *Dixi in mea præcipitatione, Projectus sum à conspectu oculorum tuorum.* Alibi etiam anxia & misera perplexitate secum disceptat, imo de ipsa Dei natura litem movet,

Psal. 77. vers. 10.

An oblitus est misereri Deus? an in secula repellet? Durius quod sequitur, *Atqui dixi, Occidere meum est: mutationes dextræ excelsi.* Nam quasi desperatus seipsum exitio adjudicat: nec tantum agitari se dubitatione fatetur, sed (quasi in certamine succubuerit) nihil sibi facit residuum: quia Deus ipsum deseruerit, & manum, quæ olim auxiliaris erat, converterit ad ipsum perdendum.

vid. Calv. adversus Pighium, paulo post initium.

Psal. 116. vers. 7.

Quare non abs re animam suam hortatur, ut ad quietem suam redeat: quia expertus fuerat inter fluctus turbulentos se jactari. Et tamen, quod mirabile est, inter istas concussiones piorum corda fides sustentat: vereque palmæ vicem obtinet, ut contra quælibet onera nitatur, sursumque se attollat: sicuti David, quum obrutus videri posset, se tamen increpando, ad Deum surgere non destitit. Qui vero cum propria infirmitate certans, ad fidem in suis anxietatibus contendit, jam magna ex parte victor est. Quod ex hac sententia & similibus colligere

Psal. 27. vers. 14.

licet, *Expecta Jehovam: fortis esto, roborabit ille cor tuum. Expecta Jehovam.* Seipsum timiditatis coarguit, & idem bis repetens, se multis agitationibus subinde obnoxium fatetur esse. Interim non tantum sibi displicet in his vitiis, sed enixe ad correctionem aspirat.

Amplificatio ab opposito Achazi exemplo.

Certe si propius justo examine conferre eum liceat cum Achaz, reperietur magnum discrimen. Mittitur Jesaias, qui remedium afferat impii Regis & hypocritæ anxietati: his verbis eum alloquitur,

Jesa. 7: 4.

Sis in custodia, & quiesce: ne formides, &c. Quid ille? Sicuti prius dictum fuerat cor ejus fuisse commotum, sicuti quatiuntur arbores sylvæ à vento, licet audita promissione expavescere non destitit. Est igitur hæc propria infidelitatis merces & pœna, sic contremiscere, ut in tentatione se à Deo avertat, qui sibi januam fide non aperit: contra autem fideles, quos incurvat & fere opprimit tentationum moles, constanter, quamvis non sine molestia & difficultate, emergunt.

Item à perpetua fidelium experientia & precatione.

Psal. 119. vers. 43.

Et quia sibi propriæ imbecillitatis sunt conscii, cum Propheta precantur, *Ne auferas ab ore meo verbum veritatis usque valde.* Quibus verbis docemur, interdum ipsos obmutescere, acsi prostrata esset eorum fides: non tamen deficere aut terga vertere, sed certamen suum persequi, & suam segnitiem precando acuere, ne saltem ex indulgentia stuporem contrahant.

Hac de causa conflictus carnis & spiritus in anima fidelium describitur.

18. Id quo intelligatur, necesse est redire ad illam carnis & spiritus divisionem, cujus alibi meminimus, quæ in hac parte lucidissime se profert. Sentit ergo in se divisionem pium pectus, quod partim ob divinæ bonitatis agnitionem suavitate perfunditur, partim ob suæ calamitatis sensum amaritudine angitur, partim in Euangelii promissionem recumbit, partim suæ iniquitatis testimonio trepidat, partim vitæ apprehensione exultat, partim mortem exhorrescit. Quæ variatio ex fidei imperfectione contingit: quando nunquam tam bene in præsentis vitæ cursu nobiscum agitur, ut omni diffidentiæ morbo curati, fide toti repleamur & occupemur. Hinc conflictus illi: ubi quæ in reliquiis carnis hæret diffidentia, ad oppugnandam, quæ intus concepta est, fidem insurgit. Verum si in fideli mente certitudo permixta est dubitatione, annon eo semper recidimus, ut fides non certa & liquida, sed obscura modo & perplexa divinæ erga nos voluntatis notitia constet? Minime vero. Neque enim, si variis cogitationibus distrahimur, ideo protinus à fide divellimur: nec si sursum deorsum diffidentiæ agitatione vexamur, ideo in ejus abyssum demergimur: neque si concutimur, ideo de gradu deturbamur. Siquidem istius certaminis semper hic finis est, quod fides eas difficultates, quibus ita circumsessa videtur periclitari, tandem eluctatur.

Cujus conflictus finis est fidei victoria.

Summa, fides electorum Dei est indubitata & certa.

19. Summa hæc sit. Ubi primum vel minima fidei gutta mentibus nostris instillata est, jam faciem Dei placidam & serenam, nobisque propitiam contemplari incipimus: procul id quidem & eminus, sed ita certo intuitu, ut sciamus nos minime hallucinari. Quantum deinde proficimus (ut nos assidue proficere decet) quasi progressu facto, in propiorem ejus conspectum eoque certiorem venimus, & ipsa etiam continuatione familiarior nobis redditur. Ita mentem Dei cognitione illuminatam, initio multa ignorantia videmus involutam teneri, quæ paulatim abstergitur. Non tamen quædam ignorando, aut obscurius id quod cernit cernendo impeditur, quin divinæ erga se voluntatis perspicua notitia fruatur, quod in fide primas ac potissimas partes tenet. Quemadmodum enim siquis carcere inclusus, ex angustiore fenestra oblique tantum & quasi dimidiatim emicantes habeat Solis radios, libero quidem privatur Solis aspectu, splendorem tamen non ambiguum oculis haurit, ejusque usum recipit: sic terrei corporis compedibus vincti, utcunque multa obscuritate undique obumbremur, luce tamen Dei vel pusillum ad exerendam ejus misericordiam irradiante, quantum satis est ad solidam securitatem illuminamur.

Confirmatio à simili.

Altera, ab Apostoli testimonio, ex quo apparet fidem etsi imperfectam admodum in Dei electis, firmam nihilominus & certam esse.

20. Utrumque diversis locis Apostolus eleganter docet. Quum enim ex parte nos cognoscere, & ex parte prophetare, videreque in ænigmate per speculum tradit, quam tenuis in præsenti vita illius vere divinæ sapientiæ portiuncula nobis detur, indicat. Etsi enim non simpliciter indicant verba illa imperfectam esse fidem quantisper gemimus sub carnis onere, sed, quod necesse est nobis assidue discendo exerceri, ex imperfectione nostra contingere: innuit tamen modulo nostro & angustiis, quod immensum est, non posse comprehendi. Atque hoc Paulus de tota Ecclesia prædicat: cuique autem nostrûm sua ruditas obstaculum & remora est, ne tam prope accedat, quam optandum esset. At quam certo & minime fallaci sui gustu nos afficiat vel exigua fidei guttula, idem alibi ostendit, quum affirmat, *nos per Euangelium, revelata facie, nulloque objecto velamine gloriam Dei tanta efficacia contemplari, ut in eandem imaginem transformemur.* In talibus ignorantiæ involucris plurimum simul dubitationis & trepidationis implicari necesse est: quum præsertim cor nostrum suo quodam naturali instinctu ad incredulitatem propendeat. Huc accedunt tentationes, quæ & infinitæ numero, & genere variæ, magno identidem impetu insiliunt. Ipsa præcipue conscientia, incumbente peccatorum mole oppressa, nunc secum querulatur ac gemit, nunc se arguit, nunc tacite fremit, nunc aperte tumultuatur. Sive ergo res adversæ iram Dei præ se ferunt, sive ejus argumentum & materiam conscientia in se reperit, inde tela & machinas ad profligandam fidem incredulitas arripit: quæ tamen ad hunc scopum perpetuo destinantur, ut Deum nobis adversum & infensum esse putantes, nec opis ab ipso quicquam speremus, & timeamus ceu ab hoste capitali.

1 Cor. 13. vers. 9.

2 Cor. 3. vers. 18.

Natura fidei uberior explicatio.

21. Ad hos impetus sustinendos fides se verbo Domini armat & munit. Atque ubi insultat hujusmodi tentatio, Deum esse inimicum, quia sit infestus: contra excipit, esse quoque, dum affligit, misericordem: quia castigatio à dilectione potius, quam ira proveniat. Ubi hac cogitatione feritur, Deum esse iniquitatum vindicem, opponit veniam delictis omnibus paratam, quoties ad Domini clementiam peccator se confert. Ita pia mens, utcunque miris modis exagitetur ac divexetur, supra omnes tamen difficultates tandem emergit, nec sibi divinæ misericordiæ fiduciam excuti unquam patitur. Quin potius quæcunque disceptationes eam exercent & fatigant, in istius fiduciæ certitudinem exeunt. Hujus rei argumento est, quod sancti, dum ultione Dei maxime urgeri sibi videntur, apud ipsum tamen querimonias suas deponunt, & dum se minime exauditum iri apparet, eum nihilominus invocant. Quorsum enim attineret apud eum deplorare, à quo solatium nullum sperarent? eum vero invocare nunquam inducerent in animum, nisi aliquid sibi opis ab eo paratum crederent. Sic discipuli, in quibus fidei pusillanimitatem Christus reprehendit, se quidem perire querebantur, ejus tamen auxilium implorabant. Nec vero dum eos ob pusillam fidem castigat, rejicit à suorum ordine, vel annumerat incredulis, sed ad vitium excutiendum incitat. Ergo, quod jam superius dictum est, rursum asserimus, fidei radicem nunquam è pio pectore avelli, quin ima in parte defixa hæreat, utcunque decussa huc aut illuc inclinare videatur: ejus lumen ita nunquam extingui aut præfocari, quin saltem velut sub favilla delitescat: atque hoc documento patefieri, verbum, quod semen est incorruptibile, fructum sui similem producere, cujus germen nunquam arescit ac perit in totum. Siquidem quum hæc sit sanctis extrema desperationis materia, manum Dei in suum exitium, secundum præsentium rerum æstimationem, sentire: eo usque tamen progressuram spem suam Job affirmat, ut si ab eo occidatur, non sit propterea desiturus in eum sperare. Ita est sane. non intus in cordibus piorum regnat incredulitas, sed foris oppugnat: nec lethaliter vulnerat suis telis, sed infestat, aut certe sic lædit, ut vulnus sit fanabile. Fides enim (ut Paulus docet) nobis pro scuto est: ea telis opposita, eorum vim sic excipit, ut prorsus depellat, vel saltem frangat, ne ad vitalia penetret. Quum ergo concutitur fides, perinde est acsi violento ictu jaculi, miles alioqui firmus, pedem movere cogatur, & paulum cedere: quum autem sauciatur fides ipsa, perinde est acsi clypeus fractionem aliquam ex impressione recipiat, sic tamen ut non perforetur. Semper enim eo pia mens emerget, ut cum Davide dicat, *Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.* Ambulare certe in caligine mortis est terrificum: nec fieri potest, quin fideles, quantumvis firmitudinis habeant, id perhorrescant. Sed quoniam illa cogitatio superat, quod Deum habeant præsentem, & suæ saluti consulentem, simul vincitur timor securitate. Quantaslibet autem machinas (ut Augustinus ait) adversum nos erigat diabolus, quando non tenet locum cordis, ubi fides habitat, ejectus est foras.

1. Quum formidine concutitur fidelis, in Dei misericordis sinum se recipit.

2. Deum persequentem minime fugit, sed in eum sperat.

Matth. 8. vers. 25.

3. Incredulitatem in corde suo regnare non patitur.

Job. 13:15.

4. Imo eam oppugnat, nec perit fidelis in æternum.

Eph. 6: 16.

Psal. 23: 4.

5. Victrix tandem evadit fides, quamvis millies impetatur.

foras. Ita si ex eventu judicium fiat, non tantum ab omni pugna salvi evadunt fideles, ut paulo post recepto vigore rursus in arenam descendere sint parati: sed impletur quod dicit Joannes in sua canonica, *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.* Neque enim tantum in prælio uno, vel paucis, vel contra aliquem insultum affirmat fore victricem, sed superiorem toto mundo, quamvis millies impetatur.

1 Joan. 5. vers. 4.

Est & altera timoris species, ex judiciorum Dei adversus impios consideratione procedens, quam fides etiam superat.

22. Altera est timoris ac trepidationis species, ex qua tamen adeo nihil decedit fidei securitati, ut solidius inde stabiliatur. Nempe dum fideles, vel exempla divinæ ultionis adversus impios edita documentorum vice sibi esse cogitantes, ne iisdem flagitiis iram Dei in se provocare sibi contingat, sollicite cavent: vel quum miseriam suam secum recognoscentes, à Domino toti pendêre discunt, sine quo se quolibet vento fluxos magis ac evanidos esse vident. Nam Apostolus dum propositis flagellis, quibus in Israëliticum populum olim Dominus vindicarat, terrorem Corinthiis incutit, ne similibus malis seipsos obstringant, eo fiduciam ipsorum nihil labefactat, sed torporem carnis modo excutit, quo fides obrui magis, quam confirmari solet. Nec dum à Judæorum casu argumentum exhortandi sumit, ut qui stat, videat ne cadat, nos vacillare jubet, acsi nostræ stabilitatis parum certi essemus: sed arrogantiam duntaxat & temerariam propriæ virtutis præfidentiam adimit, ne depulsis Judæis Gentes in eorum locum receptæ, ferocius insultent. Quanquam non fideles tantum illic alloquitur, sed oratione sua hypocritas etiam comprehendit, qui externa duntaxat specie gloriabantur. Neque enim singulos homines admonet, sed comparatione inter Judæos & Gentes posita, postquam illos ostenderat justas incredulitatis & ingratitudinis suæ in eo pœnas dare, quod rejecti essent, has etiam hortatur, ne superbiendo ac sese efferendo, gratiam adoptionis, nuper ad se translatam, amittant. Quemadmodum autem in illa Judæorum rejectione supererant aliqui ex ipsis, qui ab adoptionis fœdere minime exciderant: ita poterant aliqui ex Gentibus emergere, qui sine vera fide, tantum stulta carnis confidentia inflarentur, atque ita abuterentur in suam perniciem Dei benignitate. Verum etiamsi electis ac fidelibus hoc dictum accipias, nihil ex eo sequetur incommodi. Aliud enim est temeritatem, quæ ex carnis reliquiis interdum sanctis obrepit, reprimere, ne inani confidentia lasciviat; aliud conscientiam timore percellere, ne plena securitate in Dei misericordia acquiescat.

1 Cor. 10. vers. 11.

ibid. v. 12.

Rom. 11. vers. 20.

Ejusmodi exempla ob oculos fidelium posita carnis confidentiam reprimunt, & fidem in Deum stabiliunt.

Nec obstat Apostoli dictum, qui nihil aliud exigit, nisi ut Domini virtutem cum multa nostri dejectione suspicere assuescamus.

23. Deinde ubi docet, ut cum timore & tremore operemur salutem nostram, non aliud exigit, nisi ut in Domini virtutem, cum multa nostri dejectione, suspicere assuescamus. Enimvero nihil tam nos ad fiduciam certitudinemque animi in Dominum rejiciendam expergefacit, quam nostri diffidentia, & concepta ex conscientia nostræ calamitatis anxietas. In quem sensum accipiendum est quod est apud Prophetam, *In multitudine bonitatis tuæ ingrediar templum tuum: adorabo in timore.* Ubi decenter fidei audaciam, quæ Dei misericordiæ innititur, cum religioso timore conjungit, quo nos affici necesse est, quoties in conspectum divinæ majestatis prodeuntes, ex ejus splendore, quanta sit nostra obscœnitas intelligimus. Vere etiam Solomo, dum *beatum hominem* pronunciat, *qui terret assidue cor suum, quoniam induratione in malum corruitur.* At terrorem intelligit, qui nos cautiores reddat, non autem quo afflicti concidamus: dum scilicet animus in se confusus, in Deo se recolligit: in illo erigitur, apud seipsum dejectus: diffisus sibi, illius fiducia respirat. Proinde nihil obstat, quin simul & terreantur fideles, & securissima consolatione potiantur: prout nunc in suam vanitatem oculos convertunt, nunc in Dei veritatem animi cogitationem referunt. Quomodo, dicet quispiam, in eodem animo sedem habebunt pavor & fides? Nempe sicuti ex opposito torpor & anxietas. Nam quum impii indolentiam sibi accersant, nequis timor Dei eos sollicitet, urget tamen eos Dei judicium, ne assequantur quod appetunt. Ita nihil impedit, quominus suos exerceat Deus ad humilitatem, ut fortiter militando, sub freno modestiæ se cohibeant. Atque hoc fuisse Apostoli consilium liquet ex contextu, ubi metus & tremoris causam assignat Dei beneplacitum, quo dat suis & bene velle & strenue prosequi. In hunc sensum accipere convenit illud Prophetæ, *Pavebunt filii Israël ad Deum & ad bonitatem ejus:* quia non solum pietas reverentiam Dei gignit, sed ipsa dulcedo & suavitas gratiæ, hominem in seipso dejectum, timore simul & admiratione imbuit, ut à Deo pendeat, seque humiliter subjiciat ejus potentiæ.

Phil. 2: 12.

Psal. 5: 8.

Prov. 28. vers. 14.

Et sane conveniunt mutuoque nexu copulantur timor & fides, quod ex oppositis liquet.

Confirmatio, à dicto Prophetæ. Oseæ 3: 5.

Nec etiam favet hæc doctrina errori eorum, qui fiduciam incredulitate mixtam somniant.

24. Neque tamen sic locum facimus pestilentissimæ Philosophiæ, quam nonnulli semipapistæ cudere hodie in angulis incipiunt. Quia enim crassam illam dubitationem, quæ in scholis tradita fuit, tueri nequeunt, confugiunt ad aliud commentum, ut fiduciam incredulitate mixtam faciant. Quoties in Christum respicimus, fatentur illic nos invenire plenam bene sperandi materiam: sed quia semper indigni sumus illis omnibus bonis, quæ in Christo nobis offeruntur, volunt indignitatis nostræ intuitu nos fluctuari & hæsitare. In summa, conscientiam sic statuunt inter spem & metum, ut per intervalla & vices huc atque illuc alternet: spem vero & metum sic inter se conferunt, ut illa exoriente, hic opprimatur; hoc resurgente, illa rursum concidat. Ita Satan, ubi jam videt apertas machinas illas, quibus fidei certitudinem destruere antea solitus erat, nunc nihil valere, obliquis cuniculis eam labefacere conatur. Qualis autem erit illa fiducia, quæ subinde desperationi cedet? Si Christum, inquiunt, consideras, certa salus: si ad teipsum reverteris, certa damnatio. Ergo alternis diffidentiam & bonam spem in animo tuo regnare necesse est. Quasi vero Christum, veluti procul stantem, & non potius in nobis habitantem debeamus cogitare. Ideo enim ab ipso salutem expectamus, non quia eminus nobis appareat: sed quia nos corpori suo insitos, non modo suorum omnium bonorum participes faciat, sed sui quoque ipsius. Proinde hoc ipsorum argumentum sic retorqueo, Si teipsum consideras, certa damnatio: sed quoniam Christus tibi cum omnibus suis bonis sic communicatus est, ut omnia ejus tua fiant, ut fias ejus membrum, adeoque unum cum ipso: justitia ejus tua peccata obruit, salus ejus tuam damnationem abolet, ipse sua dignitate intercedit, ne in conspectum Dei veniat tua indignitas. Sic est sane: Christum à nobis separare, aut nos ab ipso minime convenit: sed utraque manu fortiter retinere oportet eam, qua se nobis agglutinavit, societatem. Ita nos Apostolus instituit. *Corpus quidem*, inquit, *mortuum est propter peccatum: sed Spiritus Christi, qui in vobis habitat, vita est propter justitiam.* Secundum istorum nugamentum dicere debuerat, Christus quidem vitam apud se habet: sed vos, ut estis peccatores, manetis morti & damnationi obnoxii. Atqui longe aliter loquitur. Docet enim eam, quam à nobis meremur damnationem, Christi salute absorptam esse: atque ad id confirmandum, ea quam attuli ratione utitur: quia Christus non extra nos est, sed in nobis habitat: nec solum individuo societatis nexu nobis adhæret, sed mirabili quadam communione in unum corpus nobiscum coalescit in dies magis ac magis, donec unum penitus nobiscum fiat. Neque tamen inficior, quod nuper dixi, quasdam interdum interruptiones fidei contingere, prout ejus imbecillitas inter violentos impetus huc vel illuc flectitur. Ita in densa caligine tenta-

Hujus erroris refutatio, à consideratione dignitatis Christi in nobis habitantis.

Retorquetur argumentum.

Et confirmatur refutatio, Apostoli auctoritate. Rom. 8. vers. 10.

Quid de hac quæstione statuendum sit.

tentationum suffocatur ejus lumen. Quicquid tamen accidat, à quærendi Dei studio non desistit.

Conclusionis præcedentis confirmatio, ex Bernardo desumpta.

25. Nec aliter disserit Bernardus, quum hoc argumentum ex professo tractat, Homilia in dedicatione Templi quinta. *Dei*, inquam, *beneficio nonnunquam de anima cogitans, videor mihi in ea veluti duo quædam contraria invenire. si ipsam, prout in se est & ex se, intueor: de ea nihil verius dicere possum, quam ad nihilum esse redactam. Quid modo necesse est singulas ejus miserias numerare, quam sit onerata peccatis, offusa tenebris, irretita illecebris, pruriens concupiscentiis, obnoxia passionibus, impleta illusionibus, prona semper ad malum, in vitium omne proclivis, postremo ignominiæ & confusionis plena? Nimirum si ipsæ quoque*
Jesa. 64: 6. *justitiæ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inveniuntur, injustitiæ deinceps quales*
Matth. 6. vers. 23. *reputabuntur? Si lumen quod in nobis est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Quid igitur? sine dubio vanitati similis factus est homo: in nihilum redactus est homo: nihil est homo. Quomodo tamen penitus nihil est, quem magnificat Deus? Quomodo nihil, erga quem appositum est cor divinum? Respiremus fratres. Etsi nihil sumus in cordibus nostris, forte in corde Dei potest aliquid latere de nobis. O Pater misericordiarum, ô Pater miserorum, quomodo apponis erga nos cor tuum? Cor enim tuum ubi est thesaurus tuus. Quomodo autem thesaurus tuus sumus, si nihil sumus? Omnes gentes quasi non sint, sic sunt ante te: in nihilum reputabuntur. Nimirum ante te: non intra te: sic in judicio veritatis tuæ, sed non sic in affectu pietatis tuæ. Nimirum vocas ea, quæ non sunt, tanquam sint. & non sunt ergo, quia quæ non sunt, vocas: & sunt, quia vocas. Licet enim non sint, quantum ad se: apud te tamen sunt, juxta*
Rom. 9. vers. 12. *illud Pauli, Non ex operibus justitiæ, sed ex vocante.* Deinde mirificam esse hanc connexionem dicit utriusque considerationis. Certe quæ inter se connexa sunt, se invicem non destruunt. Quod etiam in conclusione apertius declarat his verbis, *Jam si utraque consideratione diligenter inspexerimus nos quid sumus: imo in una quam nihil, in altera quam magnificati: puto temperata videtur gloriatio nostra: sed forsan magis aucta est, solidata quidem, ut non in nobis, sed in Domino gloriemur. Nimirum si cogitamus, si decreverit salvare nos, statim liberabimur: jam in hoc respirare licet. Sed in altiorem speculam ascendentes, quæramus civitatem Dei, quæramus templum, quæramus domum, quæramus sponsam. Non oblitus sum: sed cum metu & reverentia dico, Nos, inquam, sumus: sed in corde Dei. Nos sumus: sed illius dignatione, non nostra dignitate.*

Verus timor autem ex gemino sensu emanat: quum scil. Deum ut Patrem revereri, ut Dominum timere docemur.

26. Porro timor Domini, cujus testimonium passim defertur sanctis omnibus, & qui alias *initium sapientiæ*, alias *sapientia ipsa* nuncupatur, tametsi unus est, gemino tamen ex sensu emanat. Habet enim in se Deus Patris reverentiam, & Domini. Itaque qui illum rite volet colere, & obedientem illi filium se præstare & obsequentem servum studebit. Obedientiam, quæ sibi ut Patri redditur, Dominus per Prophetam honorem vocat: obsequium, quod ut
Psal. 111. vers. 10.
Domino exhibetur, timorem. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & servus dominum. Si ego Pater, ubi honor?*
Prov. 1: 7. Prov. 9: 10. Job. 28: 28. Malach. 1. vers. 6.
Si Dominus, ubi timor? Utcunque autem distinguat, vides ut confundat utrumque simul. Timor ergo Domini, sit nobis reverentia honore illo & timore mixta. Nec mirum si utrumque affectum idem animus recipiat: nam qui secum reputat, qualis sit nobis Pater Deus, satis habet causæ, etiamsi nulli sint inferi, cur ejus offensionem qualibet morte gravius perhorrescat. Sed etiam (quæ est ad peccandi licentiam carnis nostræ lascivia) quo eam modis omnibus cohibeamus, arripienda simul est hæc cogitatio, Domino, sub cujus potestate degimus, esse abominationi omnem iniquitatem: cujus ultionem non evadent, qui flagitiose vivendo ejus iram adversum se provocarint.

27. Quod autem Joannes dicit, *timorem non esse in charitate, sed perfectam charitatem expellere foras timorem, quoniam timor pœnam habet*, nihil istis repugnat. De terrore enim incredulitatis loquitur, à quo longe differt iste fidelium timor. Neque enim Deum timent impii, quod in ejus offensionem incurrere vereantur, siquidem impune id possent: sed quia vindictæ potentia esse armatum sciunt, ad auditum iræ ejus, horrore concutiuntur. Ac iram quoque sic timent, quia sibi imminere arbitrantur, quia singulis momentis expectant, dum in caput suum corruat. Fideles autem (ut dictum est) & offensam plusquam pœnam timent, nec timore pœnæ perturbantur, acsi cervicibus suis impenderet: sed cautiores redduntur ne ipsam accersant. Sic Apostolus, dum fideles alloquitur, *Nolite falli*, inquit: *propter hoc venit ira* Ephes. 5: 6.
Dei in filios diffidentiæ. Non minatur in ipsos descen- Colos. 3: 6.
suram: sed admonet, ut impiis, ob ea quæ recensuerat flagitia, iram Domini præparatam cogitent: ne & ipsi eam experiri velint. Quanquam raro contingit, ut solis & simplicibus minis expergefiant reprobi: quin potius jam sua duritie tardi & hebetes, quoties verbis fulminat Deus è cælo, ad contumaciam se obdurant: sed manu ejus percussi, timere, velint nolint, coguntur. Timorem hunc vulgo *servilem* vocant, & ingenuo voluntarioque opponunt, qui filios decet. Alii mediam speciem subtiliter interserunt: quia servilis ille & coactus affectus animos interdum subigit, ut ad timorem Dei sponte accedant.

Objectio, ex dicto Joannis Apostoli. 1 Joan. 4. vers. 18. Responsio, per distinctionem timoris filialis & servilis.

28. Jam in divina benevolentia, quam respicere dicitur fides, intelligimus salutis ac vitæ æternæ possessionem obtineri. Nam si, Deo propitio, nihil boni deesse potest: abunde nobis sufficit ad salutis certitudinem, ubi suæ dilectionis ipse nos certiores facit. *Ostendat faciem suam*, inquit Propheta, *& salvi erimus.* Unde hanc salutis nostræ summam statuunt Scripturæ, quod abolitis inimicitiis omnibus in gratiam nos recepit. Quo scilicet innuunt, Deo nobis reconciliato, nihil manere periculi, quin omnia nobis bene succedant. Quare fides, dilectione Dei apprehensa, promissiones habet vitæ præsentis & futuræ, solidamque bonorum omnium securitatem: sed qualis è verbo percipi potest. Neque enim vitæ hujus aut longitudinem, aut honorem, aut opes sibi certo fides promittit: (quando nihil horum nobis esse constitutum voluit Dominus) sed hac certitudine contenta est, utcunque nos multa deficiant, quæ ad vitæ hujus subsidium pertinent, Deum tamen nunquam defuturum. Præcipua autem ejus securitas in futuræ vitæ expectatione residet, quæ extra dubium per Dei verbum posita est. Quæcunque tamen in terra miseriæ & calamitates eos maneant, quos sua dilectione complexus est Deus, impedire nequeunt, quin ejus benevolentia, plena sit felicitas. Proinde, quum summam beatitudinis vellemus exprimere, Dei gratiam posuimus: è qua scaturigine universæ bonorum species nobis profluunt. Atque id passim observare in Scripturis licet, nos ad Domini charitatem revocari, quoties non de æterna modo salute, sed quolibet bono nostro agitur. Qua ratione David canit, *divinam bonitatem, dum in pio corde sentitur,* Psal. 63: 4.
vita ipsa esse suaviorem & optabiliorem. Denique, si nobis affluant omnia pro voto, de amore autem Dei vel odio incerti simus, maledicta erit ac proinde misera nostra felicitas. Quod si affulgeat paterna Dei facies, ipsæ quoque miseriæ beatæ erunt, quia vertentur in salutis adjumenta. Sicuti Paulus res omnes adversas accumulans, gloriatur tamen, per illas nos ab amore Dei non disjungi: & in suis precationibus semper incipit à Dei gratia, unde manat omnis prosperitas. Similiter David cunctis terroribus, qui nos turbant, opponit solum Dei favorem. *Si ambulavero in medio umbræ mortis*, inquit, Psal. 23: 4.
non timebo mala: quoniam tu mecum es. Et sentimus semper animos nostros vacillare, nisi Dei gratia contenti,

Absoluto secundo definitionis membro (cujus consideratio à sect. 15. ad hanc extenditur) de certitudine fidei, tertium excutit, nempe quod fides dicitur respicere divinam benevolentiam. Psal. 80. v. 4, 8, 20. Eph. 2: 14.

Quid hæc benevolentia comprehendat.

Confirmatio ex Davide & Paulo. Rom. 8. vers. 35.

contenti, pacem suam in ea quærunt, & penitus infixum habent, quod dicitur in Psalmo, *Beatus populus, cujus* JEHOVA *est Deus, & gens quam elegit in hæreditatem sibi.* Psal. 33:12.

Quartum membrum definitionis, gratuita promissio, *quæ est fidei fundamentum.*

29. Fidei fundamentum facimus gratuitam promissionem, quod in ipsa proprie fides consistat. Tametsi enim Deum per omnia veracem esse statuat, sive jubeat, sive prohibeat: sive promittat, sive minetur: jussa etiam ejus obedienter excipiat, interdicta observet, ad minas animadvertat: proprie tamen a promissione incipit, in ipsa constat, in ipsam desinit. Vitam enim in Deo quærit, quæ non in mandatis, aut pœnarum edictis, sed misericordiæ promissione reperitur, eaque nonnisi gratuita: quoniam conditionalis, qua ad opera nostra remittimur, non aliter vitam promittit, quam si perspiciamus esse in nobis sitam. Ergo, nisi fidem tremere ac vacillare volumus, illam salutis promissione fulciamus oportet: quæ a Domino ultro ac liberaliter, potiusque miseriæ nostræ, quam dignitatis respectu offeratur. Quare Apostolus hoc Euangelio testimonium defert, quod sit verbum fidei: Legis tum præceptis, tum promissionibus adimit: quando nihil est quod fidem stabilire queat, nisi liberalis illa legatio, qua sibi Deus mundum reconciliat. Inde & apud eundem crebra fidei & Euangelii correlatio, dum Euangelii ministerium sibi commissum docet in fidei obedientiam: illud esse virtutem Dei, in salutem omni credenti: in illo revelari Dei justitiam ex fide in fidem. Nec mirum: siquidem, quum Euangelium sit reconciliationis ministerium, nullum aliud satis firmum divinæ erga nos benevolentiæ testimonium extat, cujus agnitionem fides requirit. Quum ergo fidem gratuitæ promissioni inniti oportere dicimus, non negamus, quin Dei verbum omni ex parte amplectantur & suscipiant fideles, sed misericordiæ promissionem fidei in proprium scopum destinamus. Quemadmodum judicem & ultorem scelerum Deum debent quidem agnoscere fideles, & tamen in ejus clementiam proprie intuentur: quando talis considerandus illis describitur, qui benevolus sit & misericors, procul ira, multus bonitate, suavis universis, super omnia opera sua misericordiam suam effundens.

Ratio. — *Confirmatio.* Rom. 10. vers. 8. — Rom. 1: 6. & 16: 17. — 2 Cor. 5. vers. 18. — Psal. 86: 5. & 103: 8. & 145: 8.

Nec inde sequitur fidem lacerari, quæ gratuitam promissionem in Euangelio quærit.

30. Nec vero Pighii aut similium canum latratus moror, dum hanc restrictionem exagitant, quasi fidem lacerando, frustum unum arripiat. Fateor, ut jam dixi, generale fidei objectum (ut loquuntur) esse Dei veritatem: sive minetur, sive spem faciat gratiæ. Quare Apostolus fidei hoc adscribit, quod Noë mundi interitum, quum nondum videbatur, timuerit. Si timor imminentis pœnæ, fidei fuit opus, non debent minæ ab ejus definitione excludi. Hoc quidem verum est: sed nos immerito gravant calumniatores, acsi negaremus, fidem habere respectum ad omnes verbi Dei partes. Tantum enim indicare hæc duo volumus, nunquam scilicet ipsam consistere, donec ad gratuitam promissionem pervenerit: deinde non aliter nos per ipsam conciliari Deo, nisi quia nos Christo copulat. Utrumque notatu dignum. Fidem quærimus, quæ Dei filios a reprobis discernat, & fideles ab incredulis. Siquis Deum & juste præcipere quicquid præcipit, & vere minari credat, an propterea fidelis vocabitur? Nihil minus. Firmus ergo fidei status non erit, nisi in Dei misericordia sistatur. Jam quorsum de fide disputamus? nonne ut teneamus viam salutis? Quomodo autem fides salvifica, nisi quatenus nos in Christi corpus inserit? Nihil ergo absurdi, si in definitione præcipuum ejus effectum ita urgemus, & loco differentiæ subjicimus generi notam illam, quæ fideles ab incredulis separat. Denique nihil habent in hac doctrina malevoli quod carpant, quin Paulum nobiscum involvant in eandem reprehensionem, qui Euangelium proprie appellat fidei sermonem.

Heb. 11. vers. 17. — *Ratio.* — *Conclusio, alia ratione confirmata.* — Rom. 10. vers. 8.

31. Hinc vero rursum colligimus, quod ante expositum fuit, non minus verbo opus habere fidem, quam fructum viva radice arboris: quia non alii, teste Davide, sperare in Deo possunt, nisi qui noverunt nomen ejus. Hæc autem cognitio ex cujusque imaginatione non est: sed quatenus Deus ipse suæ bonitatis testis est. Quod idem Propheta alibi confirmat, *Salus tua secundum eloquium tuum.* Item, *Speravi in verbo tuo, salvum me fac.* Ubi notanda est fidei ad verbum relatio, deinde salutis consequentia. Neque tamen interea potentiam Dei excludimus, cujus intuitu nisi se fides sustentet, nunquam Deo tribuet suum honorem. Videtur Paulus frigidum quiddam aut vulgare referre de Abraham: quod crediderit, Deum, qui benedictum semen ei promiserat, potentem esse. Item alibi de seipso, *Scio cui crediderim, & certus sum, quod potens sit depositum meum servare in diem illum.* Verum si quisque secum expendat, quot identidem dubitationes de virtute Dei obrepant, satis agnoscet qui eam magnifaciunt ut digna est, non parvos fecisse progressus in fide. Fatebimur omnes Deum posse quicquid vult: sed dum nos metu consternat & horrore attonitos reddit minima quæque tentatio, hinc palam est, nos derogare potentiæ Dei, cui præferimus quæ contra ejus promissiones minatur Satan. Hæc ratio est cur Jesaias, dum salutis certitudinem vult imprimere cordibus populi, tam magnifice de immensa Dei virtute disserat. Videtur sæpe, ubi sermonem exorsus est de spe veniæ & reconciliationis, alio digredi, & vagari per longas & supervacuas ambages, commemorans quam mirabiliter Deus cæli & terræ machinam cum toto naturæ ordine gubernet: nihil tamen est, quod non circumstantiæ præsenti serviat: quia nisi virtus Dei, qua potest omnia, oculis nostris occurrat, verbum aures maligne admittent, vel non æstimabunt justo pretio. Adde quod effectualis potentia hic notatur: quia pietas, ut alibi visum fuit, Dei potentiam semper ad usum & opus accommodat: præsertim opera Dei sibi proponit, quibus se patrem esse testatus est. Hinc illa tam crebra in Scripturis redemptionis memoria, ex qua discere poterant Israëlitæ, Deum, qui semel auctor fuerat salutis, æternum fore ejus custodem. Suo etiam exemplo nos admonet David, quæ privatim singulis beneficia contulit Deus, ad confirmationem fidei ejus in posterum valere: imo ubi deseruisse nos videtur, sensus nostros longius extendere convenit, ut vetusta ejus beneficia nos erigant, sicuti alio Psalmo dicitur, *Memor fui dierum antiquorum: meditatus sum in cunctis operibus tuis,* &c. Item, *Recordabor operum Domini, & mirabilium ejus ab initio.* Sed quia sine verbo evanidum est quicquid concipimus de potentia Dei & operibus: non temere asserimus nullam esse fidem, donec gratiæ suæ testimonio præluceat Deus. Posset hic tamen moveri quæstio, quid de Sara & Rebecca sentiendum sit, quarum utraque fidei zelo (ut videtur) impulsa, extra verbi fines egressa est. Sara quum arderet desiderio promissæ sobolis, ancillam suam marito supposuit. Quin multis modis peccaverit negandum non est: sed hoc vitium nunc attingo, quod zelo suo abrepta, se intra verbi Dei metas non continuit. Certum tamen est, desiderium illud a fide profectum esse. Rebecca oraculo certior facta de electione filii sui Jacob, ejus benedictionem malo artificio procurat: maritum suum gratiæ Dei testem ac ministrum decipit: filium suum cogit mentiri: variis fraudibus & imposturis corrumpit Dei veritatem. Denique ludibrio exponens illius promissionem, quantum in se est, eam abolet. Neque tamen hoc opus, quamlibet vitiosum & reprehensione dignum, fide vacuum fuit: quia superare multa offendicula necesse fuit, ut tantopere appeteret, quod sine spe terrenæ utilitatis ingentibus molestiis & periculis refertum erat.

Verbum Dei, est fidei fulcrum & radix: sed verbum, quod Dei bonitatem & misericordiam nobis testatur. — Psal. 9: 11. — Psal. 119. vers. 41. — Rom. 4. vers. 21. — 2 Tim. 1. vers. 12. — *Quo sensu fides piorum potentiam Dei respiciat.* — *Jesaiæ varii loci ad Dei potentiam intuendam pios invitantes explicantur.* — *Alii loci ex Davide.* — Psal. 143: 5. — Psal. 77: 12. — *Sed cavendum, ne transgrediamur verbi fines, ne fidei zelus nos ultra metas in vitium aliquod impellat, ut Saram, Rebeccam & Isaacum.* — Gen. 16: 3. — Gen. 27: 6. &c.

erat. Sicuti sanctum Patriarcham Isaac non omnino fide privabimus, eo quod admonitus eodem oraculo de honore ad minorem filium translato, non desinit tamen propensus esse in primogenitum suum Esau. Docent certe hæc exempla, errores sæpe fidei esse permixtos: sic tamen, ut primatum semper teneat illa, ubi vera est. Sicuti enim Rebeccæ particularis error non irritum benedictionis effectum reddidit, sic neque fidem, quæ generaliter dominata est in ejus animo, principiumque & causa fuit illius actionis. In eo nihilominus prodidit Rebecca, quam lubricus sit humanæ mentis flexus, simulac vel tantillum sibi permittit. Etsi autem defectus & imbecillitas fidem obscurat, non tamen extinguit: interim nos admonet quam sollicite pendere oporteat ex ore Dei: & simul confirmat quod docuimus, fidem nisi verbo suffultam effluere: sicuti & Saræ & Isaac & Rebeccæ evanuissent animi in obliquis suis deflexionibus, nisi arcano Dei freno in verbi obedientia retenti essent.

Ejusmodi defectus fidem obscurat, non extinguit.

Admonet autem, ne tantillum à Dei verbo recedamus.

Quintum membrum definitionis, In Christo *promissiones omnes includi.*

32. Rursum non sine causa in Christo promissiones omnes concludimus: quando & ejus agnitione totum Euangelium Apostolus concludit, & alibi docet, *quotquot sunt Dei promissiones, in ipso esse Etiam & Amen.* Cujus rei in promptu est ratio. Siquid enim pollicetur Deus, eo benevolentiam suam testatur: ut nulla sit ejus promissio, quæ non sit dilectionis testimonium. Nec refert, quod ingentibus atque assiduis divinæ largitatis beneficiis dum impii cumulantur, eo graviori judicio sese induunt. Quum enim ea sibi è Domini manu provenire nec cogitent, nec agnoscant, aut siquando agnoscant, ejus tamen bonitatem nequaquam apud se reputent: non possunt inde magis de ejus misericordia edoceri, quam brutæ pecudes, quæ pro conditionis suæ modo, eundem liberalitatis fructum recipiunt, neque tamen prospiciunt. Nihilo magis obstat, quod destinatas plerumque sibi promissiones respuendo, ultionem hac occasione majorem sibi accersunt. Quanquam enim tum se demum profert promissionum efficacia, ubi fidem apud nos invenerunt: vis tamen ac proprietas earum nostra infidelitate aut ingratitudine nunquam extinguitur. Ergo quum Dominus, suis promissionibus, non ad percipiendos modo suæ benignitatis fructus, sed etiam cogitandos hominem invitet, suam illi dilectionem simul declarat. Unde huc redeundum est, promissionem quamlibet, esse divinæ erga nos dilectionis testificationem. Atqui extra controversiam est, neminem à Deo extra Christum diligi: ille est Filius dilectus, in quo residet & acquiescit amor Patris, & ad nos deinde ab eo se diffundit: sicut docet Paulus, *nos gratiam adeptos esse in dilecto.* Ipso igitur intercedente, ad nos derivetur ac perveniat oportet. Proinde Apostolus alibi pacem nostram *ipsum* vocat, alibi ceu *vinculum* proponit, quo paterna pietate Deus nobiscum devinciatur. Consequitur, in illum conjiciendos esse oculos, quoties ulla promissio nobis offertur: nec absurde à Paulo doceri, *in ipso confirmari & adimpleri quæcunque sunt Dei promissiones.* Repugnant exempla quædam. Neque enim vel Naaman Syrum, quum de modo rite colendi Dei sciscitaretur ex Propheta, de Mediatore edoctum fuisse credibile est: laudatur tamen ejus pietas. Cornelius homo gentilis & Romanus vix tenere potuit, quod non omnibus Judæis cognitum erat, & quidem obscure: eleemosynæ tamen ejus & preces gratæ fuerunt Deo: & sacrificia Naaman, Prophetæ responso probata. quod neuter potuit consequi nisi fide. Similis Eunuchi ratio ad quem delatus est Philippus, qui nisi fide aliqua præditus non sumpsisset longi ac difficilis itineris laborem & sumptus adorandi causa. Videmus tamen ut interrogatus à Philippo suam de Mediatore inscitiam prodat. Et quidem fateor aliqua ex parte implicitam fuisse eorum fidem, non

Objectio 1.
Responsio.
Rom. 1: 3.
1 Cor. 2: 2.
2. Cor. 1. vers. 20.
Objectio 2.
Responsio.
Mat. 3: 17. & 17: 5.
Ephes. 1: 6.
Eph. 2: 14.
Rom. 8: 3.
Rom. 15: 8.
Objectio 3. *ab exemplis.*
Responsio, Naamanis, Cornelii, Eunuchi fidem expendens.
2 Reg. 5. v. 17, 18, 19.
Act. 10: 31.
Act. 8: 27.
Act. 8: 31.

modo quoad Christi personam, sed quoad virtutem & munus à Patre injunctum. Interea certum est, principiis fuisse imbutos, quæ gustum aliquem Christi, licet tenuem, darent. Neque hoc novum videri debet: quia neque Eunuchus ex longinqua regione ad Deum incognitum properasset Hierosolymam: & Cornelius, Judaicam religionem semel amplexus, tantum temporis non transegit, quin rudimentis veræ doctrinæ assuesceret. Quod ad Naaman spectat, nimis absurdum fuisset, quum de rebus minutis ei præciperet Elisæus, tacuisse de præcipuo capite. Quamvis ergo obscura inter ipsos esset Christi cognitio, nullam tamen fuisse consentaneum non est: quia Legis sacrificiis se exercebant, quæ à fine ipso, hoc est, Christo, discerni oportuit ab adulterinis Gentium sacrificiis.

33. Atque hæc quidem nuda externaque verbi Dei demonstratio abunde ad fidem faciendam sufficere debebat, nisi cæcitas pervicaciaque nostra impediret. Verum (quæ mentis nostræ ad vanitatem est propensio) Dei veritati nunquam adhærere potest: quæ hebetudo est, ad ejus lucem semper cæcutit. Proinde, sine Spiritus sancti illuminatione, verbo nihil agitur. Unde etiam liquet fidem humana intelligentia multo superiorem esse. Nec satis fuerit mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi & ejus virtute cor obfirmetur ac fulciatur. In quo tota terra Scholastici aberrant, qui in fidei consideratione nudum ac simplicem ex notitia assensum arripiunt, præterita cordis fiducia & securitate. Ergo singulare Dei donum utroque modo est fides, & quod mens hominis ad degustandam Dei veritatem purgatur, & quod animus in ea stabilitur. Neque enim fidei tantum inchoator est Spiritus, sed per gradus eam auget, donec ea nos in regnum cæleste perducat. *Egregium,* inquit Paulus, *depositum servato, per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.* Quomodo autem Spiritum ex auditu fidei donari tradat Paulus, nullo negotio expedire licet. Si unum duntaxat esset Spiritus donum, absurde Spiritum effectum fidei dixisset, qui auctor est & causa: sed quum dona prædicet, quibus ornat Deus Ecclesiam suam, & per fidei incrementa ad perfectionem deducit, non mirum est, si ea fidei ascribat, quæ ad ea recipienda nos comparat. Habetur id quidem paradoxotaton, quum dicitur, neminem, nisi cui donatum sit, posse in Christum credere: sed ideo partim quod non animadvertunt, vel quam recondita sit ac sublimis cælestis sapientia, vel quanta sit in percipiendis Dei mysteriis humana hebetudo, partim quod ad firmam illam stabilemque cordis constantiam, hoc est, præcipuam fidei partem, non respiciunt.

Sextum & ultimum membrum, Fides non alia ratione, quam per Spiritum sanctum revelatur mentibus nostris, & cordibus obsignatur.

Bipartitum est hoc membrum.
1. Primum enim mens hominis ad gustandam Dei veritatem purgatur.
2 Tim. 1. vers. 14.
Galat. 3: 2.
2. Deinde animus in ea stabilitur: idque Spiritus S. virtute.

34. Atqui si humanæ voluntatis (ut Paulus concionatur) nemo est testis nisi spiritus hominis, qui in ipso est, divinæ voluntatis qui certus esset homo? Et si Dei veritas apud nos in iis quoque rebus vacillat, quas oculo præsenti intuemur, qui firma stabilisque foret, ubi Dominus ea pollicetur, quæ nec oculus videt, nec ingenium capit? Adeo autem hic consternatur & deficit humana perspicacia, ut primus in Domini schola proficiendi gradus sit, ab ea deficere. Nam ea, ceu objecto velamine, impedimur, quominus assequamur Dei mysteria, quæ non revelantur nisi parvulis. *Neque enim caro & sanguis revelat, nec animalis homo percipit ea, quæ sunt Spiritus: quin potius stultitia est illi Dei doctrina: quia spiritualiter dijudicanda est.* Necessariæ ergo sunt Spiritus sancti suppetiæ, vel potius vis ejus sola hic viget. *Nemo est hominum, qui sensum Dei noverit, aut consiliarius ejus fuerit:* sed Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei: per quem fit ut mentem Christi teneamus. *Nemo potest venire ad me,* inquit, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Omnis ergo qui audivit à Patre, & didicit, venit. Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo missus. Quemadmodum

Prioris membri probatio.
1. Rationibus.
1 Cor. 2. vers. 11.
Matth. 11. vers. 25.
Luc. 10. vers. 21.
2. Testimoniis Scripturæ.
Matth. 16. vers. 17.
1 Cor. 2. vers. 14.
Rom. 11. vers. 34.
1 Cor. 2. vers. 10.
Joan. 6: 44.

dum ergo, nisi Spiritu Dei tracti, accedere ad Christum nequaquam possumus: ita ubi trahimur, mente & animo evehimur supra nostram ipsorum intelligentiam. Nam ab eo illustrata anima novam quasi aciem sumit, qua cælestia mysteria contempletur, quorum splendore ante in seipsa perstringebatur. Atque ita quidem Spiritus sancti lumine irradiatus hominis intellectus, tum vere demum ea, quæ ad regnum Dei pertinent, gustare incipit: antea prorsus ad ea delibanda fatuus & insipidus. Quamobrem Christus regni sui mysteria duobus discipulis præclare edisserens, nihil tamen proficit, donec sensum illis aperit, ut intelligant Scripturas. Sic edoctis divino ejus ore Apostolis, Spiritus tamen veritatis mittendus est, qui ipsorum mentibus eandem instillet doctrinam, quam auribus usurpaverant. Verbum quidem Dei instar Solis est omnibus affulgentis, quibus prædicatur: sed nullo cum fructu inter cæcos. Nos autem natura cæci sumus omnes hac in parte: proinde in mentem penetrare nequit, nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente.

3. Exemplis. Luc. 24: 27. & 43.
Joan. 16. vers. 13.
4. Similitudine apposita.

35. Alibi quum de naturæ corruptione tractandum fuit, plenius ostendimus, quam non sint idonei homines ad credendum. Itaque non fatigabo lectores eadem repetendo. Sufficiat Spiritum fidei vocari à Paulo fidem ipsam, qua donamur à Spiritu, non autem quam naturaliter habeamus. Ideo precatur ut in Thessalonicensibus impleat Deus omne beneplacitum suum & opus fidei in virtute. Ubi fidem vocans *opus Dei*, & loco epitheti insigniens, appositive vocans *beneplacitum*, negat esse ex proprio hominis motu: neque eo contentus, adjungit, specimen esse virtutis divinæ. Ad Corinthios, ubi *fidem non pendere ex sapientia hominum* dicit, *sed fundatam esse in potentia Spiritus*, loquitur quidem de externis miraculis: sed quia ad eorum aspectum cæcutiunt reprobi, comprehendit etiam interius illud sigillum, cujus alibi meminit. Ac quo magis in tam præclaro dono suam liberalitatem illustret Deus, non omnes eo promiscue dignatur: sed singulari privilegio impertit, quibus vult. Cujus rei ante citavimus testimonia: quorum fidus interpres Augustinus exclamat, ut Servator doceret ipsum quoque credere doni esse, non meriti, *Nemo* (inquit) *venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum, & cui datum fuerit à Patre meo.* Mirum est, quod duo audiunt: unus contemnit, alter ascendit. Qui contemnit, imputet sibi: qui ascendit, non arroget sibi. Alio loco, *Quare uni datum est, non alteri?* Non me piget dicere, *Hoc est profundum crucis.* De profundo nescio quo judiciorum Dei, quæ perscrutari non possumus, procedit omne quod possumus. Quod possum, video: unde possum, non video: nisi quia hactenus video, à Deo esse. Quare autem illum, & non illum? multum est ad me: abyssus est: profundum crucis. Admiratione exclamare possum: non disputatione monstrare. Huc redit summa, Christum, ubi nos in fidem illuminat Spiritus sui virtute, simul inserere in corpus suum, ut fiamus bonorum omnium participes.

5. Attributis eximiis fidei.
lib. 2. c. 2. & 3.
2 Cor. 4. vers. 13.
2 Thess. 1. vers. 11.
1 Cor. 2. vers. 4, 5.
6. Augustini præclaro testimonio.
Augustin. de verbis Apostol. lib. 2.
Joan. 6: 44.

36. Restat deinde, ut quod mens hausit, in cor ipsum transfundatur. neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, fide perceptum est: sed ubi in imo corde radices egit, ut ad sustinendas repellendasque omnes tentationum machinas invictum sit propugnaculum. Quod si veram mentis intelligentiam, ejus illuminationem esse verum est: in tali cordis confirmatione multo evidentius ejus virtus apparet, quo scilicet & major est cordis diffidentia, quam mentis cæcitas, & animum securitate instrui, quam mentem cognitione imbui difficilius est. Proinde Spiritus sigilli vice fungitur, ad eas ipsas promissiones in cordibus nostris obsignandas, quarum certitudinem prius mentibus impressit: atque ad confirmandas & constituendas arrhæ locum tenet. *Postquam credidistis*, inquit Apostolus, *obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ.* Vides ut Spiritu, velut sigillo, corda fidelium insculpi doceat? ut hac ratione appellet promissionis Spiritum, quia ratum apud nos Euangelium facit? Similiter ad Corinthios, *Qui unxit nos Deus*, ait, *qui & signavit nos, & dedit arrham Spiritus in cordibus nostris.* Et alibi, quum de fiducia audaciaque sperandi loquitur, *ejus fundamentum* facit *Spiritus arrham.*

Posterioris membri explicatio, cujus confirmatio deducitur à priori, tanquam à minore ad majus.
Ob hanc causam Spiritus S. dicitur sigillum, arrha, & Spiritus promissionis.
Eph. 1: 13.
2 Cor. 1. vers. 22.
ibid. 5: 5.

37. Neque vero oblitus sum, quod ante dixi, & cujus memoriam assidue renovat experientia, fidem scilicet variis dubitationibus impelli, ut raro sedatæ sint piorum mentes, saltem non semper fruantur tranquillo statu: sed, quibuscunque machinis quatiantur, vel ex ipso tentationum gurgite emergunt, vel in statione sua permanent. Securitas quidem hæc sola fovet ac tuetur fidem, ubi statuimus, quod in Psalmo dicitur, *Dominus protectio nostra, auxilium in tribulatione: ideo non timebimus dum contremiscet terra, & transilient montes in cor maris.* Hæc etiam suavissima quies alibi celebratur, *Decubui, & somnum cepi, & surrexi: quia Dominus suscepit me.* Non quod æquabili tenore semper ad lætam hilaritatem compositus fuerit David: sed quatenus Dei gratiam pro modo fidei gustabat, gloriatur se intrepide despicere quicquid mentis pacem inquietare poterat. Ideo Scriptura, dum ad fidem hortari vult, quiescere jubet. Apud Jesaiam, *In spe & silentio erit fortitudo vestra.* In Psalmo, *Sile Jehovæ, & expecta illum.* Quibus respondet illud Apostoli ad Hebræos, *Patientia opus est*, &c.

Ita tamen ut fidelium animi interdum agitentur, non ut pereant, sed ut ex tentationum gurgite emergant, & in statione sua permaneant.
Psal. 46. v. 1, 2, 3.
Psal. 3: 6.
Testimonia.
Jesa. 30: 15.
Psal. 37: 7.
Hebr. 10. vers. 36.

38. Hinc judicare licet, quam perniciosum sit Scholasticum illud dogma, nos de gratia Dei erga nos non aliter statuere posse, quam ex conjectura morali, prout se unusquisque non indignum ea reputat. Equidem si ab operibus æstimandum sit qualiter affectus sit erga nos Dominus, id ne tenui quidem conjectura posse nos assequi fateor: sed quum simplici & gratuitæ promissioni respondere fides debeat, nullus ambigendi locus relinquitur. Nam quali (obsecro) fiducia armabimur, si hac conditione ratiocinemur, Deum esse nobis propitium, modo ita vitæ nostræ puritas mereatur? Sed quoniam his tractandis suum locum destinavimus, longius non prosequemur in præsens: quum præsertim abunde liqueat, fidei nihil esse magis adversum, quam vel conjecturam, vel aliud quidpiam dubitationi affine. Ac pessime huc detorquent Ecclesiastæ testimonium, quod identidem in ore habent, *Nemo scit utrum odio dignus sit an amore.* Nam ut prætercam hunc locum in vulgari interpretatione mendose redditum, latere tamen vel pueros ipsos non potest, quid ejusmodi verbis sibi velit Solomo: nempe, siquis à præsenti rerum statu censere velit, quos odio prosequatur Deus, quos amore complectatur, eum frustra laborare, ac nullo operæpretio torqueri: quum omnia pariter eveniant justo & impio, immolanti victimas & non immolanti. Unde sequitur, Deum non testari perpetuo amorem suum, quibus omnia succedere prospere facit: neque odium suum in eos semper prodere, quos affligit. Idque facit ad vanitatem humani ingenii arguendam: quum in rebus scitu maxime necessariis tanta hebetudine teneatur. Quemadmodum paulo ante scripserat, non posse discerni quid hominis anima differat ab anima pecudis, quod eodem modo videtur interire. Siquis inde inferre velit, sola conjectura niti quam de animarum immortalitate sententiam tenemus, annon insanus merito habeatur? An igitur sani sunt isti, qui nullam esse gratiæ Dei certitudinem colligunt, quoniam nulla ex carnali rerum præsentium aspectu comprehendi possit?

Objectio Scholasticorum ad superiorem doctrinam.
Responsio.
Eccl. 9: 1.
Objectionis hujus defensio, ex Ecclesiaste petita.
vid. Bern. Serm. 2. in die adscensionis, & Serm. 2. in octava Paschæ.
Responsio, mentem Solomonis aperiens.
ibid. 3: 19.

39. Atqui temerariæ præsumptionis esse causantur,

Altera ob-

jectio, temeraria præsumptionis electos in Christo insimulans. tur, indubitatam voluntatis divinæ notitiam sibi arrogare. Id quidem illis concederem, si tantum nobis sumeremus, ut ingenii nostri tenuitati subjicere vellemus incomprehensibile Dei consilium. Sed ubi simpliciter cum Paulo dicimus, *nos accepisse*

Responsio. *non spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui ex Deo*

1 Cor. 2. vers. 12. *est*, quo docente sciamus quæ à Deo donata sunt nobis: quid contra obgannire possunt, quin Spiritum Dei contumeliose incessant? Quod si ab ipso profectam revelationem vel mendacii, vel incertitudinis, vel ambiguitatis insimulare, horrendum est sacrilegium: in asserenda certitudine quid delin-

Instantia. quimus? Verum hoc quoque non vacare magna temeritate exclamant, quod de Christi Spiritu sic

Responsio. audemus gloriari. Quis credat tantum esse istorum stuporem, qui orbis magistri haberi volunt, ut in primis religionis elementis adeo turpiter impingant? Mihi certe credibile non esset, nisi testaren-

Responsionis confirmatio, variis Apostoli Pauli testimoniis munita. tur quæ extant eorum scripta. Paulus eos demum filios Dei esse pronunciat, qui ejus Spiritu aguntur: hi agi proprio spiritu, divino autem vacuos esse volunt, qui sint filii Dei. Ille Deum à nobis Patrem appellari docet, Spiritu talem vocem dictante, qui

Rom. 8. vers. 14. solus testimonium reddere potest spiritui nostro,

ibid. v. 16. quod filii Dei sumus: hi tametsi à Dei invocatione non arcent, Spiritum tamen abstrahunt, cujus ductu

Rom. 8: 9. rite invocandus erat. Ille Christi servos esse negat, qui non agantur Spiritu Christi: hi Christianismum confingunt Spiritu Christi non indigentem. Ille

Rom. 8. vers. 11. nullam beatæ resurrectionis spem facit, nisi Spiritum in nobis residentem sentiamus: hi spem tali sensu vacuam confingunt. Sed respondebunt forsan, non se inficiari quin illo præditos esse oporteat, cæterum modestiæ & humilitatis esse, non agnoscere. Quid

2 Cor. 13. vers. 5. ergo sibi vult quum jubet Corinthios tentare an sint in fide, semet probare an Christum habeant, quem nisi quis in se habitantem agnoscat, reprobus est? *Ex*

Item Joannis & Jesaiæ. *Spiritu* autem *quem dedit nobis*, inquit Joannes, *scimus, quod in nobis manet.* Et quid aliud quam Christi

1 Joan. 3. vers. 24. promissiones in dubium revocamus, dum servi Dei sine ipsius Spiritu haberi volumus, quem super suos

Jesa. 44: 3. omnes effusurum se denunciavit? Quid, quod Spiritui sancto injurii sumus, qui fidem, opus ejus peculiare, ab ipso separamus? Hæc quum prima sint pietatis tirocinia, miserrimæ est cæcitatis, arrogantiæ notari Christianos, qui Spiritus sancti præsentia gloriari ausint: sine qua gloriatione Christianismus ipse non constat. Sed enim exemplo suo declarant,

Joan. 14. vers. 17. quam vere dixerit Christus, *Spiritum suum mundo incognitum esse: ab ipsis modo agnosci, apud quos manet.*

Tertia objectio, perseverantiam electorum Dei in fide impugnans. 40. Ac ne uno duntaxat acto cuniculo, fidei firmitudinem diruere tentent, aliunde ipsam adoriuntur: nempe, etiamsi secundum præsentem justitiæ statum, de gratia Dei judicium sumere liceat, manere tamen in suspenso finalis perseverantiæ notitiam. Egregia vero salutis fiducia nobis relinquitur, si ad præsens momentum nos esse in gratia, conjectura morali æstimamus, quid in crastinum sit futurum

Rom. 8: 38. nescimus. Longe aliter Apostolus: *Certo*, inquit, *per-*

Responsio, ex Apostolo petita. *suasus sum, quod neque Angeli, nec potestates, nec principatus, neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura diriment nos à dilectione, qua nos Dominus in Christo complectitur.* Evadere conantur frivola solutione,

Instantiæ solutio. id habuisse Apostolum ex speciali revelatione garrientes: sed pressius constringuntur, quam ut effugiant. Siquidem illic, quæ in commune universis fidelibus ex fide proveniant bona tractat, non quæ spe-

Alia instantia diluitur. cialiter ipse experiatur. Atqui idem nos alibi nostræ imbecillitatis & inconstantiæ mentione deterret.

1 Cor. 10. vers. 12. *Qui bene stat*, inquit, *videat ne cadat.* Verum est: at non terrore quo consternemur, sed quo discamus nos sub potenti manu Dei humiliare, quemadmodum

1 Pet. 5: 6. Petrus explicat. Deinde quam præposterum est, ad punctum temporis limitare fidei certitudinem, cujus proprium est, superatis hujus vitæ spatiis, ad futuram immortalitatem protendi? Quum ergo id gratiæ Dei

Summa totius refutationis. fideles acceptum ferant, quod Spiritu ejus illuminati, cælestis vitæ contemplatione per fidem fruuntur: adeo procul abest ab arrogantia talis gloriatio, ut si quem confiteri pudet, eo extremam ingratitudinem prodat magis divinam bonitatem maligne supprimendo, quam modestiam aut submissionem testetur.

Definitione fidei explicata, ostenditur eam non pugnare, sed convenire cum illa quam Apostolus tradit. 41. Quoniam non aliunde melius aut magis perspicue fidei natura declarari posse videbatur, quam à promissionis substantia, qua velut proprio fundamento sic nititur, ut ea sublata protinus corruat, vel potius evanescat: ideo nostram definitionem inde sumpsimus, quæ tamen ab illa Apostoli vel definitione vel descriptione potius, quam suæ disputationi accommodat, minime aliena est: ubi docet, *esse*

Heb. 11: 1. *rerum sperandarum subsistentiam, indicem non apparentium.* Nam per ὑπόστασιν (quo vocabulo utitur)

Hujus definitionis, seu descriptionis explicatio. quasi fulcrum intelligit, cui pia mens innitatur & incumbat. Acsi diceret, fidem ipsam certam quandam esse ac securam possessionem eorum, quæ nobis à Deo promissa sunt: nisi quis ὑπόστασιν pro fiducia accipere malit, quod non displicet: quanquam illud, quod receptius est, amplector. Rursum ut significaret ad supremum usque diem, quo libri aperientur,

Dan. 7: 10. Apoc. 20. vers. 12. sublimiora esse, quam quæ sensu nostro percipi, aut oculis spectari, manuve contrectari possint: eaque non aliter interim possideri à nobis, quam si captum omnem ingenii nostri excedamus, ac supra omnia, quæ in mundo sunt, aciem nostram intendamus, nos denique ipsos superemus: addidit securitatem hanc possidendi, esse rerum quæ in spe jacent, ideoque

Rom. 8: 24. non videntur. Siquidem *evidentia* (ut Paulus scribit) *spes non est*: nec ea quæ videmus speramus. dum vero indicem, aut probationem, aut (ut sæpe reddidit Augustinus) convictionem appellat rerum non

Homil. in Joan. 79. & 95. præsentium: (nam Græce est ἔλεγχος) perinde loquitur, acsi diceret evidentiam non apparentium

De peccat. merit. & rem. lib. 2. cap. 31. rerum, visionem earum quæ non videntur, perspicuitatem obscurarum, præsentiam absentium, demonstrationem occultarum. Mysteria Dei enim, cujusmodi sunt quæ ad salutem nostram pertinent, in se, suaque (ut dicitur) natura cerni non possunt: verum ipsa in ejus verbo duntaxat intuemur: cujus veritas sic persuasa esse nobis debet, ut pro facto impletoque habendum sit quicquid loquitur. Ad talem vero divinæ bonitatis gustum percipiendum quo modo se attollat animus, quin simul ad redamandum Deum totus accendatur? Vere enim cognosci illa suavitatis affluentia non potest, quam Deus timentibus se recondidit, ut non simul vehementer afficiat. Quem autem semel affecit, penitus ad se rapit & effert. Proinde mirum non est, si perversum cor & obliquum nunquam subit hic affectus: quo in cælum ipsum traducti, ad reconditissimos Dei thesauros admittimur, & ad sacratissima regni ejus adyta, quæ profanari impuri cordis ingressu non decet. Quod enim tradunt

Refutatio erroris Scholasticorum, charitatem fide ac spe priorem esse docentium. Scholastici charitatem fide ac spe priorem esse, merum est deliramentum: quandoquidem sola est fides, quæ in nobis charitatem primum generat. Quanto rectius Bernardus: *Testimonium*, inquit, *conscientiæ, quod piorum gloriam vocat Paulus, in tribus consistere credo. Necesse enim primo omnium est, credere, quod re-*

Lombard. lib. 3. Sent. dist. 25. & sæpius. *missionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei: deinde quod nihil prorsus habere queas operis boni, nisi & hoc dederit ipse: postremo, quod vitam*

Bernard. Serm. 1. in Annunciatione. *æternam nullis potes operibus promereri, nisi gratis detur & illa.* Paulo post subjicit, *hæc non sufficere, sed esse quoddam fidei initium: quia credendo peccata non posse*

2 Cor. 1. vers. 12. *remitti nisi à Deo, simul tenere oporteat esse remissa nobis, donec etiam Spiritus sancti testimonio persuasi simus, salutem nobis esse repositam: quia Deus peccata condonat, merita ipse donat, & præmia idem redonat, non posse gradum in illo principio figere.* Verum hæc & alia suis locis tractanda erunt: nunc tantum quid fides ipsa sit, habere sufficiat.

42. Jam

Spes individua comes veræ fidei.

42. Jam vero ubicunque viva erit hæc fides, fieri non poterit, quin ſpem æternæ ſalutis comitem ſecum habeat individuam, vel potius ex ſe gignat & exerat: qua ſublata, quamlibet diſerte atque ornate de fide diſſeramus, nullam habere convincimur.

Ratio.

Nam ſi fides (ut auditum eſt) certa eſt de veritate Dei perſuaſio, quod nec mentiri nobis, nec fallere, nec irrita eſſe queat: qui hanc certitudinem conceperunt, ſimul profecto expectant fore, ut promiſſiones ſuas Deus præſtet, quæ eorum perſuaſione, nonniſi veræ eſſe poſſunt: ut in ſumma, nihil aliud ſit ſpes, quam eorum expectatio, quæ vere à Deo promiſſa fides credidit.

Connexio fidei & ſpei, mutuumque auxilium.

Ita fides Deum veracem credit; ſpes expectat, ut in temporis occaſione veritatem ſuam exhibeat: fides credit nobis eſſe patrem; ſpes expectat, ut ſe talem erga nos ſemper gerat: fides datam nobis vitam æternam credit; ſpes exſpectat, ut aliquando reveletur: fides fundamentum eſt, cui ſpes incumbit; ſpes fidem alit ac ſuſtinet. Ut enim expectare à Deo nemo quicquam poteſt, niſi qui prius ejus promiſſis crediderit: ita rurſus fidei noſtræ imbecillitatem, ne velut feſſa concidat, ſuſtineri ac foveri patienter ſperando & expe-

Rom. 8:24. ctando oportet. Qua ratione Paulus rite ſalutem noſtram in ſpe collocat. Nam ea dum in ſilentio Dominum expectat, fidem continet, ne nimis feſtinando præcipitet: confirmat, ne vacillet in Dei promiſſionibus, aut de earum veritate dubitare incipiat: recreat, ne fatigetur: extendit ad ultimam illam metam, ne in medio curſu, aut etiam in carceribus deficiat. Denique aſſidue renovando & inſtaurando, facit ut ſeipſa ſubinde ad perſeverantiam vegetior emergat.

Ex variis tentationum formis conſtat, neceſſaria eſſe ſpei ſubſidia ad fidem ſtabiliendam.

Atque omnino quot nominibus neceſſaria ſint ſpei ſubſidia ad fidem ſtabiliendam, melius patebit, ſi cogitemus quot tentationum formis impetantur & concutiantur qui verbum Dei amplexi ſunt. Primum Dominus, promiſſiones ſuas differendo, diutius ſæpe, quam pro votis noſtris, ſuſpenſos animi nos tenet. hic officium eſt ſpei,

Hab. 2: 3. præſtare quod jubet Propheta: ut ſi moram illæ fecerint, expectemus tamen. Interdum non modo languere nos ſinit, ſed apertam indignationem præ ſe fert. hic ſpem multo magis ſuccurrere neceſſe

Jeſa. 8: 17. eſt, quo, ſecundum alterius Prophetæ dictum, poſſimus expectare Dominum, qui abſconderit faciem ſuam à Jacob. Insurgunt etiam illuſores (quemad-

2 Pet. 3: 4. modum ait Petrus) qui rogant, *Ubi eſt promiſſio adventus ejus? quando ex quo patres dormierunt, omnia ſic perſeverant ab initio creationis.* Imo eadem hæc nobis inſuſurrant caro & mundus. Hic fidem ſpei tolerantia ſuffultam, in æternitatis contemplatione defixam retineri oportet, quo mille annos, inſtar diei unius reputet. Pſal. 90: 4. 2 Pet. 3: 8.

Interdum quidem fidei & ſpei vocabula confunduntur.

43. Propter hanc tum conjunctionem, tum affinitatem, Scriptura interdum *fidei* & *ſpei* vocabula confundit. Nam quum Petrus docet, *virtute Dei nos per fidem cuſtodiri uſque ad ſalutis revelationem:* quod ſpei magis quadrabat, fidei tribuit. neque 1 Pet. 1: 5.

immerito: quando jam docuimus, nihil aliud ſpem eſſe, quam fidei alimentum & robur. Interdum ſimul junguntur, ſicuti eadem epiſtola, *quo fides* 1 Pet. 1:21.

veſtra & ſpes eſſet in Deo. Paulus vero ad Philippenſes ex *ſpe* deducit *expectationem:* quia ſperando patienter vota noſtra ſuſpendimus, donec patefacta fuerit Dei opportunitas. Phil. 1: 20.

Quod totum melius intelligere licet ex decimo capite ad Hebræos, quod jam citavi. Hebr. 10. ver. 36. Paulus alibi, quamvis improprie loquatur, hoc ipſum tamen intelligit, his verbis, *Nos Spiritu ex fide ſpem juſtitiæ expectamus:* Gal. 5: 5. nempe quia Euangelii teſtimonium de gratuito amore amplexi, exſpectamus dum palam oſtendat Deus, quod nunc ſub ſpe eſt abſconditum.

Refutatio erroris Scholaſticorum, qui duplex ſpei fundamentum, ſcil. Dei gratiam, & meritum operum, conſtituunt.

Neque jam obſcurum eſt, quam inſulſe Petrus Lombardus duplex ſpei fundamentum jaciat, Dei gratiam, & operum meritum. Non huic alius ſcopus, quam fidei eſſe poteſt. fidei autem jam clariſſime expoſuimus unicum eſſe ſcopum, Dei miſericordiam: in quam utroque (ut ita loquar) oculo reſpicere debeat. Sed operæpretium eſt auſcultare, quam vividam afferat rationem. Si quidpiam, inquit, ſine meritis ſperare audeas, non ſpes illa, ſed præſumptio dicenda erit. Quis non merito, amice Lector, tales beſtias execretur, quæ temere & præſumptuoſe fieri pronunciant, ſiquis Deum veracem eſſe confidat? Nam quum Dominus nihil non à ſua bonitate expectari velit, præſumptionem eſſe dicunt, in ea recumbere & acquieſcere. O magiſtrum talibus dignum diſcipulis, quales in inſanis rabularum ſcholis nactus eſt! Nos vero, quando videmus Dei oraculis juberi peccatores ſpem ſalutis concipere, libenter tantum præſumamus de veritate ejus, ut ſola ejus miſericordia freti, abjecta operum fiducia, bene ſperare audeamus. Non fallet ipſe, qui dixit, *Secundum fidem veſtram fiat vobis.* Mat. 9: 29.

CAP. III.

Fide nos regenerari: ubi de Pœnitentia.

Partes capitis.

1. *Titulus videtur de fide tractationem polliceri, tamen de Pœnitentia tantum, individua fidei comite, nunc agitur. Et primum variæ aliorum de Pœnitentia referuntur opiniones, ſect.* 1. 2. 3. 4.
2. *Orthodoxæ doctrinæ de Pœnitentia expoſitio, à ſect.* 5. *ad* 10.
3. *Cauſæ, propter quas in ultimum uſque vitæ terminum Pœnitentia extendi debeat, ſect.* 10. 11. 12. 13. 14.
4. *De fructibus Pœnitentiæ, vel quorſum & in quem finem tendat, à ſect.* 15. *ad* 21. *uſque.*
5. *Unde Pœnitentia nobis proveniat, ſect.* 21. 22. 23. 24. *&* 25. *ubi de peccato in Spiritum ſanctum & de reproborum impœnitentia.*

Hujus capitis cum præcedenti & ſequentibus conjunctio.

ETſi jam aliqua ex parte docuimus quomodo fides Chriſtum poſſideat, & per ipſam fruamur ejus bonis: hoc tamen adhuc obſcurum eſſet, niſi effectuum, quos ſentimus, accederet explicatio. Non abs re ſumma Euangelii ſtatuitur in pœnitentia & remiſſione peccatorum. Ergo duobus illis capitibus omiſſis, jejuna & mutila erit adeoque prope inutilis quælibet de fide diſputatio. Jam quum utrumque nobis conferat Chriſtus, & utrumque fide conſequamur, vitæ ſcilicet novitatem, & reconciliationem gratuitam: ratio & docendi ſeries poſtulat, ut de utroque hoc loco diſſerere incipiam.

Fidem ſequitur pœnitentia, ex eaque naſcitur.

Proximus autem à fide ad pœnitentiam nobis erit tranſitus: quia hoc capite probe cognito, melius patebit quomodo ſola fide & mera venia juſtificetur homo, neque tamen à gratuita juſtitiæ imputatione ſeparetur realis (ut ita loquar) vitæ ſanctitas. Pœnitentiam vero non modo fidem continuo ſubſequi, ſed ex ea naſci, extra controverſiam eſſe debet.

Ratio.

Quum enim venia & remiſſio per Euangelii prædicationem ideo offeratur, ut à tyrannide Satanæ, peccati jugo, & miſera ſervitute vitiorum liberatus peccator, in regnum Dei tranſeat: certe Euangelii gratiam nemo amplecti poteſt, quin ex erroribus vitæ prioris in rectam viam ſe recipiat, totumque ſuum ſtudium applicet ad pœni-

Qui contra sentiunt, falluntur. pœnitentiæ meditationem. Quibus autem videtur fidem potius præcedere pœnitentia, quam ab ipsa manare vel proferri tanquam fructus ab arbore, nunquam vis ejus fuit cognita, & nimium levi argumento ad id sentiendum moventur.

1. Objectio eorum. Mat. 3: 2. Mat. 4: 17. Actor. 20. vers. 21. *Responsio.* 2. Christus, inquiunt, & Joannes in suis concionibus populum ad resipiscentiam primum hortantur: deinde regnum cælorum appropinquasse subjiciunt. Tale prædicandi mandatum accipiunt Apostoli: talem ordinem sequutus est Paulus, quemadmodum Lucas refert. Atqui dum in syllabarum contextu superstitiose hærent, non animadvertunt, quo sensu inter se verba illa cohæreant. Nam dum in hunc modum concionantur Christus Dominus &
Matth. 3: 2. Joannes, *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum:* annon resipiscendi causam ab ipsa gratia & salutis promissione ducunt? Perinde ergo valent eorum verba, acsi dicerent, Quoniam appropinquavit regnum cælorum, ideo resipiscite. Nam Matthæus, ubi sic prædicasse Joannem narravit,
Jesa. 40: 3. impletum in ipso fuisse Jesaiæ vaticinium docet de voce in deserto clamante, *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.* Verum apud Prophetam illa vox jubetur à consolatione & læto nuncio inchoare. Neque tamen, quum resipiscentiæ originem ad fidem referimus, spatium aliquod temporis somniamus, quo ipsam parturiat: sed ostendere volumus, non posse hominem pœnitentiæ serio studere, nisi se Dei esse noverit. Dei autem se esse nemo vere persuasus est, nisi qui ejus gratiam prius apprehenderit. Sed hæc dilucidius in ipso progressu edissèrentur. Fefellit eos forte, quod multi conscientiæ pavoribus ante domantur, vel formantur ad obsequium, quam imbuti fuerint cognitione gratiæ: imo eam gustaverint. Atque hic est initialis timor, quem inter virtutes quidam recensent, quia veræ & justæ obedientiæ propinquum esse cernunt. Sed non hic agitur, quam varie nos Christus ad se trahat, vel præparet ad pietatis studium: tantum dico, nullam rectitudinem posse inveniri, ubi non regnat Spiritus ille, quem accepit, ut eum membris suis communicaret. Deinde, secundum illud Psalmi, *Apud te est propitiatio, ut timearis:* nemo unquam Deum reverebitur, nisi qui sibi propitium confidet: nemo se ad Legis observationem libenter accinget, nisi qui persuasus erit ei placere sua obsequia. quæ in ignoscendo & tolerandis vitiis indulgentia, signum est paterni favoris. Quod etiam demonstrat illa
Ose. 6: 1. Oseæ exhortatio, *Venite, revertamur ad* JEHOVAM: *quia ipse rapuit, & sanabit nos: percussit, & curabit nos:* quia spes veniæ tanquam stimulus additur, ne in suis peccatis torpeant. Omni autem rationis specie caret eorum deliramentum, qui ut à pœnitentia exordiantur, certos dies suis neophytis præscribunt, per quos se in pœnitentiam exerceant: quibus demum transactis, in Euangelicæ gratiæ communionem ipsos admittunt. De plurimis Anabaptistarum loquor: iis præsertim qui spirituales haberi mire gaudent, eorumque sodalibus Jesuitis, & similibus quisquiliis. Tales scilicet fructus profert spiritus ille vertiginis, ut pœnitentiam, quæ in totam vitam proroganda est homini Christiano, paucis dieculis terminet.

Quo sensu pœnitentia, seu resipiscentiæ origo ad fidem referatur.

Unde eorum error manarit, qui fidem à pœnitentia oriri putant, atque ejusdem refutatio.

Ps. 130: 4.

Anabaptistarum & Monachorum pœnitentiæ limites figentium hypocrisis detegitur.

Prima hac de pœnitentia opinione excussa, secunda consideratur, quæ duas pœnitentiæ partes constituens, posteriorem non recte explicat.

3. Cæterum de pœnitentia docti quidam viri, longe etiam ante hæc tempora, quum juxta Scripturæ regulam simpliciter & sincere loqui vellent, dixerunt constare duabus partibus, mortificatione & vivificatione. Mortificationem interpretantur animæ dolorem, & terrorem ex agnitione peccati & sensu judicii Dei conceptum. Ubi enim quis in veram peccati cognitionem adductus est, tum vere peccatum odisse & execrari incipit: tum sibi ipsi ex animo displicet, miserum se & perditum fatetur, & alium se esse optat. Adhæc, ubi sensu aliquo judicii Dei tactus est (alterum enim ex altero protinus sequitur) tum vero perculsus ac consternatus jacet, humiliatus ac dejectus tremit, animum despondet, desperat. Hæc prior pœnitentiæ pars, quam vulgo *Contritionem* dixerunt. Vivificationem interpretantur consolationem, quæ ex fide nascitur: ubi scilicet homo, peccati conscientia prostratus, ac Dei timore perculsus, postea in Dei bonitatem, in misericordiam, gratiam, salutem, quæ est per Christum, respiciens, sese erigit, respirat, animum colligit, & velut è morte in vitam redit. Ac voces quidem istæ, si modo recta constet *Ratio.* interpretatio, vim pœnitentiæ satis commode exprimunt: sed quod vivificationem accipiunt pro lætitia, quam recipit animus ex perturbatione & metu sedatus, non assentior: quum potius sancte pieque vivendi studium significet, quod oritur ex renascentia: quasi diceretur hominem sibi mori, ut Deo vivere incipiat.

4. Alii, quia videbant varie hoc nomen in Scriptura acceptum, duas posuerunt pœnitentiæ formas: quas ut nota aliqua distinguerent, alteram legalem dixerunt, qua peccator peccati cauterio vulneratus & terrore iræ Dei attritus, in ea perturbatione constrictus hæret, nec se explicare potest; Euangelicam alteram, qua peccator graviter quidem apud se afflictus, altius tamen emergit, & Christum, vulneris sui medicinam, terroris consolationem, miseriæ portum apprehendit. Legalis pœnitentiæ exempla esse volunt, Cain, Saul, Judam: quorum pœnitentiam dum Scriptura nobis commemorat, intelligit, Gen. 4: 13.
peccati sui gravitate agnita, iram Dei timuisse: sed 1 Sam. 15.
Deum duntaxat ultorem & Judicem cogitantes, in vers. 30. Matth. 27.
eo sensu defecisse. Ergo eorum pœnitentia non aliud v. 3, 4.
fuit, quam quoddam inferorum atrium, quo jam in hac vita ingressi, cœperunt à facie iræ majestatis Dei pœnas dare. Euangelicam pœnitentiam videmus in omnibus, qui peccati aculeo apud se exulcerati, fiducia autem misericordiæ Dei erecti & recreati, ad Dominum conversi sunt. Perterritus est Ezechias accepto mortis nuncio: sed flens oravit, & in Dei 2 Reg. 20.
bonitatem intuitus, fiduciam recepit. Conturbati vers. 2.
sunt Ninivitæ horribili denunciatione excidii: sed Jesa. 38: 2.
induti sacco & cinere orarunt, sperantes quod con- Jon. 3: 5.
verti posset Dominus, & averti à furore iræ suæ. Confessus est David se nimium peccasse in recensen- 2 Sam. 24.
do populo: sed adjecit, *Aufer Domine iniquitatem* vers. 10.
servi tui. Agnovit adulterii crimen objurgante Na- 2 Sam. 12.
than, & se coram Deo prostravit: sed veniam simul v. 13. & 16.
expectavit. Talis fuit eorum pœnitentia, qui ad prædicationem Petri compuncti sunt corde: sed Act. 2: 37.
Dei bonitate confisi, addiderunt, *Quid faciemus viri* Matth. 26.
fratres? Talis & Petri ipsius, qui flevit quidem vers. 75.
amare, sed sperare non desiit. Luc. 22: 62.

Tertia opinio, eorum, qui duas pœnitentiæ formas, legalem & Euangelicam, constituunt.

Exempla legalis.

Harum formarum consideratio.

Exempla Euangelicæ.

5. Hæc quanquam omnia vera sunt, nomen tamen ipsum *pœnitentiæ* (quatenus ex Scripturis assequi possum) aliter accipiendum est. Nam quod fidem sub pœnitentia complectuntur, pugnat cum eo quod Paulus in Actis dicit, *se Judæis ac Gentibus testificatum in Deum pœnitentiam, & fidem in Jesum Christum.* Ubi tanquam duo diversa, pœnitentiam & fidem enumerat. Quid igitur? An vera pœniten- Act. 20: 21.
tia citra fidem consistere potest? Minime. Verum etsi separari non possunt, distingui tamen debent. Quemadmodum sine spe fides non est, & tamen fides ac spes varia sunt: ita pœnitentia & fides, quanquam perpetuo inter se vinculo cohærent, magis tamen conjungi volunt, quam confundi. Equidem nec me latet, sub *Pœnitentiæ* nomine totam ad Deum conversionem comprehendi, cujus pars non postrema fides est: sed quo sensu, facillime apparebit, ubi vis ac natura ejus explicata fuerit. *Pœnitentiæ* nomen Hebræis à conversione vel reditu, Græcis à mentis consiliique mutatione deductum est: nec utrique etymologiæ res ipsa male respondet: cujus summa est, ut à nobis demigrantes, ad Deum convertamur: & deposita pristina mente, novam induamus. Quamobrem non male, meo quidem judicio, sic

Altera pars capitis, ab hac sectione ad 10. de pœnitentia orthodoxam doctrinam continens.

1. Distinguendæ fides & pœnitentia, non confundendæ, vel separandæ.

2. Nominis consideratio.

pœni-

3. Rei definitio: seu quid sit pœnitentia.

A Prophetis & Apostolis tradita.

pœnitentia definiri poterit, *Esse veram ad Deum vitæ nostræ conversionem, à sincero serioque Dei timore profectam, quæ carnis nostræ veterisque hominis mortificatione, & spiritus vivificatione constet.* In eum sensum accipiendæ sunt conciones omnes, quibus vel Prophetæ quondam, vel Apostoli postea sui temporis homines ad pœnitentiam hortabantur. Hoc enim contendebant unum, ut peccatis suis confusi, ac divini judicii timore puncti, coram eo procìderent & humiliarentur in quem deliquerant, ac vera resipiscentia in rectam ejus viam se reciperent. Ideo hæc promiscue usurpantur apud ipsos eodem

Mat. 3: 2. significatu, *Converti* seu *reverti ad Dominum*, *Resi-*
1 Sam. 7: 3. *piscere*, *& pœnitentiam agere.* Unde etiam & sacra historia *pœnitentiam* dicit *agi post Deum*, ubi homines qui in suis cupiditatibus, eo posthabito, lasciviebant, incipiunt verbo ejus obsequi: & duci suo præsto sunt ad pergendum, quo vocaverit. Et

Luc. 3: 8. *fructus pœnitentia dignos proferre* dixerunt Joannes
Act. 26: 20. & Paulus, pro vitam ducere quæ ejusmodi resipiscentiam in cunctis actionibus referat ac testetur.

Definitionis explanatio. Hac tribus partibus constat.

1. Pœnitentia est vita nostra ad Deum conversio.

6. Sed antequam ultra procedamus, definitionem à nobis positam dilucidius enarrare conducet. In qua tria sunt præcipue capita consideranda. Primum, quum vitæ ad Deum conversionem nuncupamus, transformationem requirimus, non in operibus tantum externis, sed in anima ipsa: quæ ubi vetustatem suam exuerit, tum demum operum fructus renovationi suæ respondentes ex se pariat.

Ezech. 18. vers. 31. Quod dum vult exprimere Propheta, jubet, ut cor novum sibi faciant quos ad pœnitentiam vocat. Unde Moses sæpius ostensurus quomodo rite ad Dominum converterentur Israëlitæ pœnitentia ducti, docet ut id fiat ex toto corde, & ex tota anima (quam loquutionem videmus à Prophetis subinde repetitam) & cordis circumcisionem nominans, interiores affectus excutit. Nullus tamen locus est ex quo melius perspicere liceat, quæ sit germana

Hujus descriptio. pœnitentiæ proprietas, quam ex cap. 4. Jeremiæ,
Jerem. 4. v. 1, 3, 4. *Si reverteris Israël, inquit Dominus, ad me revertere. Arate vobis arvum, & nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum.* Vide quomodo nihil effecturos denunciet in studio justitiæ capessendo, nisi revulsa in primis ex penitissimo corde impietas fuerit. Et quo penitus eos afficiat, monet cum Deo esse negotium, apud quem tergiversando nihil proficitur: quia cor

Amplificatio à contrariis. duplex odio habet. Eam ob rem præposteros hypo-
Jesa. 58: 6. critarum conatus irridet Jesaias, qui externam in ceremoniis resipiscentiam strenue quidem moliebantur: at interim fasciculos iniquitatis, quibus colligatos tenebant pauperes, dissolvere non curabant. Ubi etiam pulchre ostendit, in quibus proprie sita sit officiis pœnitentia non ficta.

2. Ex serio Dei timore profecta.

7. Secundum caput erat, quod ex serio Dei timore docuimus ipsam proficisci. Prius enim quam ad resipiscentiam mens peccatoris inclinetur, divini judicii cogitatione excitari oportet. Ubi autem hæc cogitatio penitus insederit, Deum aliquando tribunal conscensurum ad exigendam omnium dictorum factorumque rationem: miserum hominem interquiescere non sinet, nec punctum temporis respirare, quin perpetuo ad meditandum aliud vitæ institutum exstimulet, quo se ad judicium illud

Ideo judicii mentio apud Prophetas & Apostolos. sistere secure queat. Quare Scriptura sæpe, dum ad pœnitentiam cohortatur, judicii mentionem injicit, ut apud Jeremiam, *Ne forte egrediatur, ut ignis,*
Jer. 4: 4. *furor meus, & non sit qui extinguat, propter malitiam*
Actor. 17. *operum vestrorum.* In concione Pauli ad Athenien-
v. 30, 31. ses, *Et tempora quidem hujus ignorantiæ quum hactenus dissimularit Deus, nunc annunciat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant: eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate:* & aliis compluribus in locis. Interdum à punitionibus jam irrogatis, Deum esse judicem declarat: quo peccatores secum reputent, pejora sibi imminere, nisi mature resipuerint. Exemplum habes Deuteronomii vigesimo nono. Quoniam vero à peccati horrore & odio conversio inchoatur, ideo tristitiam, quæ secundum Deum est, pœnitentiæ causam facit Apostolus. Tristitiam autem secundum Deum appellat, ubi non pœnam modo exhorremus, sed peccatum ipsum, ex quo displicere Deo intelligimus, odimus & execramur: nec mirum, quia nisi acriter pungamur, non posset corrigi carnis nostræ pigrities: imo non sufficerent ejus stupori & socordiæ punctiones, nisi ferulas exerendo altius penetraret Deus. Accedit etiam contumacia, quam velut malleis contundi necesse est. Ergo severitatem, qua Deus utitur minando, ingenii nostri pravitas ab eo extorquet: quia dormientes frustra blande alliceret. Testimonia non recito, quæ passim occurrunt. Alia etiam ratione timor Dei pœnitentiæ principium est: quia etsi omnibus virtutum numeris absoluta sit hominis vita, nisi ad Dei cultum referatur, laudari quidem poterit à mundo: sed in cælo mera abominatio erit, quando præcipua justitiæ pars est, suum jus & honorem Deo reddere, quo impie fraudatur, ubi nobis propositum non est, subjicere nos ejus imperio.

Exemplum.

Explicatio secundi hujus membri definitionis, ex Paulo desumpta. 2 Cor. 7. vers. 10.

Ratio, cur serius Dei timor pœnitentiæ pars sit & principium.

8. Tertio loco explicandum restat, quale sit istud quod dicimus, pœnitentiam duabus partibus constare: mortificatione scilicet carnis, & spiritus vivificatione. Id Prophetæ licet pro carnalis populi captu simplicius & rudius, liquido tamen exprimunt quum dicunt, *Desine à malo, & fac bonitatem.* Item, *Lavamini, mundi estote, auferte malum operum vestrorum ab oculis meis. Quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppresso*, &c. Quum enim à malitia revocant, totius carnis interitum exigunt, quæ malitia & perversitate referta est. Res prorsus difficilis & ardua, nos ipsos exuere, & à nativo ingenio demigrare. Neque enim caro bene interiisse putanda est, nisi quicquid à nobis habemus, abolitum fuerit. Sed quum universus carnis affectus simultas sit adversus Deum, primus ad obedientiam Legis ejus ingressus est illa naturæ nostræ abnegatio. Postea renovationem designant à fructibus, qui inde consequuntur, justitia, judicio & misericordia. Siquidem non satis fuerit talibus officiis rite defungi, nisi mens primum ipsa & cor, justitiæ, judicii, misericordiæ affectum induerint: id fit, quum Dei Spiritus intinctas sua sanctitate animas nostras novis & cogitationibus & affectibus ita imbuit, ut novæ jure haberi queant. Et certe, ut naturaliter sumus aversi à Deo, nisi præcedat abnegatio nostri, nunquam ad id, quod rectum est, tendemus. Ideo toties jubemur exuere veterem hominem: renunciare mundo & carni: concupiscentiis nostris valere jussis, renovari spiritu mentis nostræ. Nomen porro ipsum mortificationis admonet, quam difficile sit oblivisci prioris naturæ: quia hinc colligimus, non aliter nos formari ad Dei timorem, & pietatis initia discere, nisi ubi gladio Spiritus violenter mactati in nihilum redigimur: quasi pronunciaret Deus, ut censeamur inter suos filios, opus esse communis naturæ interitu.

3. Constans mortificatione carnis & spiritus vivificatione.

Has exigunt Propheta. Ps. 34: 15. Jesa. 1: 16.

Rom. 8: 7.

Etiam sigillatim illa explicantur.

9. Utrumque ex Christi participatione nobis contingit. Nam si vere morti ejus communicamus, ejus virtute crucifigitur vetus noster homo, & peccati corpus emoritur, ne amplius vigeat primæ naturæ corruptio. Si resurrectionis sumus participes, per eam suscitamur in vitæ novitatem, quæ Dei justitiæ respondeat. Uno ergo verbo pœnitentiam interpretor, regenerationem, cujus non alius est scopus, nisi ut imago Dei, quæ per Adæ transgressionem fœdata, & tantum non obliterata fuerat, in nobis reformetur. Sic docet Apostolus, quum ait, *Nos autem revelata facie gloriam Domini repræsentantes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu.* Item, *Reno-*

Unde oriantur.

Rom. 6. vers. 5, 6.

Hinc sequitur, pœnitentiam nihil aliud esse, quam reformationem imaginis Dei in nobis.

2 Cor. 3. vers. 18.

vamini

Ephes. 4. v. 23. & 24. Col. 3:10. *vamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis.* Item alibi, *Induentes novum hominem, qui renovatur ad agnitionem & imaginem ejus, qui creavit illum.* Proinde ista regeneratione in Dei justitiam, Christi beneficio instauramur, à qua per Adam excideramus: quo modo in integrum restituere placet Domino quoscunque in vitæ hæreditatem cooptat. Atque hæc quidem instauratio non uno momento, vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imo etiam lentos interdum profectus abolet Deus in electis suis carnis corruptelas: repurgat eos sordibus, sibique in templa consecrat, sensus eorum omnes ad veram puritatem renovans, quo se tota vita exerceant in pœnitentia: sciantque huic militiæ nullum nisi in morte esse finem. Quo major est impuri rabulæ & apostatæ Staphyli cujusdam improbitas: qui statum præsentis vitæ cum gloria cælesti à me confundi nugatur, dum imaginem Dei ex Paulo interpretor sanctitatem & justitiam veracem. Quasi vero ubi res aliqua definitur, non quærenda sit ipsa integritas & perfectio. Neque tamen locus negatur incrementis: sed quatenus ad Dei similitudinem propius quisque accedit, in eo dico fulgere imaginem Dei. Huc ut perveniant fideles, stadium pœnitentiæ, in quo tota vita currant, illis Deus assignat.

Quæ brevi aliquo momento non absolvitur, sed usque in ultimum vitæ terminum extenditur.

2 Cor. 4. vers. 16.

Tertia pars. Causæ, propter quas pœnitentia in ultimum usque terminum vitæ debeat extendi.

10. Sic ergo à peccati servitute liberantur filii Dei per regenerationem, non ut quasi plenam libertatis possessionem jam adepti, nihil amplius molestiæ à carne sua sentiant: sed ut illis maneat perpetua certaminis materia, unde exerceantur: neque exerceantur modo, sed infirmitatem quoque suam melius discant. Atque in ea re omnes sanioris judicii Scriptores inter se consentiunt, manere in homine regenerato mali fomitem, unde perpetuo scateant cupiditates, quæ ipsum ad peccandum illiciant & exstimulent. Fatentur etiam, sanctos illo concupiscendi morbo adhuc ita implicitos teneri, ut obstare nequeant, quin subinde vel ad libidinem, vel ad avaritiam, vel ad ambitionem, vel ad alia vitia titillentur & incitentur. Neque opus est multum investigando laborare, quid hic veteres senserint: quando unus Augustinus sufficere ad id potest, qui fideliter magnaque diligentia omnium sententias collegit. Ex illo igitur sumant Lectores, siquid de sensu antiquitatis habere certi volent. Porro inter illum & nos hoc discriminis videri potest interesse, quod ipse quidem quum fideles concedat, quamdiu in corpore mortali habitant, sic illigatos teneri concupiscentiis, ut non possint non concupiscere, eum tamen morbum peccatum vocare non audet: sed ad illum designandum infirmitatis nomine contentus, tunc demum fieri peccatum docet, ubi vel opus, vel consensus ad conceptionem vel apprehensionem accedit. hoc est, quando primæ appetitioni cedit voluntas. Nos autem illud ipsum pro peccato habemus, quod aliqua omnino cupiditate contra Legem Dei homo titillatur: imo ipsam pravitatem, quæ ejusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum. Docemus itaque in sanctis, donec mortali corpore exuantur, semper esse peccatum: quia in eorum carne residet illa concupiscendi pravitas, quæ cum rectitudine pugnat. Neque tamen semper à peccati nomine abstinet: sicuti quum dicit, *Hoc peccati nomine appellat Paulus, unde oriuntur cuncta peccata, in carnalem scil. concupiscentiam. Hoc, quantum ad sanctos pertinet, regnum amittit in terra, perit in cælo.* Quibus verbis fatetur, quatenus obnoxii sunt fideles concupiscentiis carnis, peccati esse reos.

lib. ad Bonif. 4. lib. 1. & 2. contra Julianum. *Augustini sententia, de concupiscentia in renatis, exponitur.*

Sermon. 6. de verb. Apost.

Locus ex Paulo, qui Augustini sententiam confirmare videtur.

Ephes. 5. v. 26, 27.

11. Quod autem Deus Ecclesiam suam purgare ab omni peccato dicitur, quod eam liberationis gratiam per Baptismum pollicetur, & in electis suis implet: ad reatum potius referimus, quam ad ipsam peccati materiam. Præstat hoc quidem Deus, suos regenerando, ut peccati regnum in ipsis aboleatur: (virtutem enim Spiritus subministrat, qua superiores in certamine victoresque fiant) sed regnare tantum, non etiam habitare desinit. Proinde sic dicimus veterem hominem crucifixum esse, legem peccati sic abolitam esse in filiis Dei, ut reliquiæ tamen supersint: non ut dominentur, sed ut eos suæ infirmitatis conscientia humilient. Et illas quidem fatemur non imputari, acsi non essent: sed hoc simul Dei misericordia fieri contendimus, ut ab hoc reatu liberentur sancti, qui merito alias peccatores & rei coram Deo forent. Neque vero hanc sententiam confirmare difficile nobis erit: quando extant in eam rem clara Scripturæ testimonia. Quid enim apertius volumus, quam quod ad Rom. 7. clamat Paulus? Primum, illic eum in hominis regenerati persona loqui, cum nos alibi ostendimus, tum Augustinus firmis rationibus evincit. Taceo quod mali & peccati vocabulis utitur. ut voces illas cavillari possint qui reclamare nobis volent: quis tamen repugnantiam adversus Legem Dei, malum esse neget? quis impedimentum justitiæ neget esse peccatum? quis denique non concedat culpam inesse, ubi est spiritualis miseria? Atqui ista omnia de hoc morbo à Paulo prædicantur. Deinde habemus certam à Lege demonstrationem, qua breviter tota hæc quæstio expediri potest. Jubemur enim Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, ex totis facultatibus. Quum ita omnes animæ nostræ partes Dei amore occupari deceat, certum est, eos præcepto non satisfacere, qui vel leviculam appetitionem corde recipere, vel ullam omnino cogitationem animo admittere possunt, quæ eos ab amore Dei in vanitatem abducat. Quid enim? annon illæ sunt animæ facultates, subitis motionibus affici, sensu apprehendere, mente concipere? Istæ igitur quum vanis & pravis cogitationibus aditum ad se patefaciunt, annon ostendunt se tantundem ab amore Dei esse vacuas? Quare qui non fatetur omnes carnis cupiditates esse peccata: illum vero concupiscendi morbum, quem fomitem appellant, esse peccati scaturiginem: ille transgressionem Legis peccatum esse neget necesse est.

Responsio. Rom. 6:6.

Confirmatio responsionis, ex ipso Apostolo. Rom. 7:6.

Altera confirmatio, ex Legis præcepto.

Conclusio.

12. Si cui absurdum videtur, ita in universum damnari cupiditates omnes, quibus homo naturaliter afficitur, quum à Deo inditæ sint naturæ auctore: respondemus, nos nequaquam eas appetitiones damnare, quas hominis ingenio Deus sic à prima creatione insculpsit, ut inde eradicari nisi cum ipsa humanitate non possint: sed tantum insolentes effrenesque motus, qui cum Dei ordinatione pugnant. Jam vero quum ob naturæ pravitatem omnes facultates adeo vitiatæ sint ac corruptæ, ut in omnibus actionibus emineat perpetua ἀταξία & intemperies: quia ab ejusmodi incontinentia separari nequeunt appetitiones, ideo vitiosas esse contendimus. Aut (si paucioribus verbis summam habere libet) omnes hominum cupiditates malas esse docemus, & peccati reas peragimus: non quatenus sunt naturales, sed quia inordinatæ: inordinatas autem esse, quia ex natura corrupta & polluta nihil puri nec sinceri prodire potest. Neque vero ab hac doctrina tantum discedit Augustinus, quantum in speciem apparet. Dum invidiam plus æquo reformidat, qua eum gravare studebant Pelagiani, à peccati nomine interdum abstinet: quum tamen scribit, *manente in sanctis peccati lege, tolli duntaxat reatum*, satis indicat se non adeo à sensu nostro abhorrere.

Exceptio, tantum damnari cupiditates, quæ cum Dei ordinatione pugnant.

Non quatenus sunt naturales, sed quatenus inordinatæ, damnantur: ut sensit etiam Augustinus, ad Bonif.

13. Afferemus alias aliquot sententias, unde melius appareat quid senserit. Libro secundo contra Julianum, *Lex ista peccati & remissa est regeneratione spirituali, & manet in carne mortali: remissa scilicet, quia reatus solutus est in Sacramento, quo regenerantur fideles; manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant & fideles.* Item, *Lex itaque peccati (quæ*

Cujus multa testimonia proferuntur, quæ ejus mentem aperiunt.

in tanti quoque Apostoli membris erat) remittitur in Baptismate, non finitur. Item, *Legem peccati, cujus manentis solutus est in Baptismo reatus, Ambrosius vocavit iniquitatem: quia iniquum est, ut caro concupiscat adversus spiritum.* Item, *Mortuum est peccatum in eo reatu, quo nos tenebat: & donec sepulturæ perfectione sanetur, rebellat & mortuum.* Libro quinto etiamnum apertius: *Sicut cæcitas cordis & peccatum est, quo in Deum non creditur: & pœna peccati, qua cor superbum digna animadversione punitur: & causa peccati, quum aliquid cæci cordis errore committitur: ita concupiscentia carnis adversus quam bonus concupiscit spiritus, & peccatum est, quia illi inest inobedientia contra dominatum mentis: & pœna peccati, quia reddita est meritis inobedientis: & causa peccati defectione consentientis, vel contagione nascentis.* Vocat hic sine ambiguitate peccatum: quia prostrato jam errore, & confirmata veritate, calumnias minus veretur. Quemadmodum & in Joannem, Homil. 41. ubi ex animi sui sensu sine contentione loquitur, *Si carne servis legi peccati, fac quod ait ipse Apostolus, Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis ejus.* Non ait, *non sit*: sed, *non regnet. Quamdiu vivis, peccatum necesse est esse in membris tuis: saltem regnum illi auferatur, non fiat quod jubet.* Qui concupiscentiam non esse peccatum defendunt, illud Jacobi objicere solent, *Concupiscentia postquam conceperit, parit peccatum.* Atqui nullo negotio hoc refellitur: nisi enim de solis operibus malis, vel de peccatis actualibus intelligamus ipsum loqui, ne mala quidem voluntas in peccato deputabitur. Ex eo autem quod flagitia & prava facinora concupiscentiæ partus vocat, atque iis ipsis peccati nomen tribuit, non protinus sequitur, quin concupiscere, res mala sit, & coram Deo damnabilis.

Rom. 6. vers. 12.

Objectio, ex Jacobi dicto. Jacob. 1. vers. 15.

Responsio.

Alia objectio Anabaptistarum & Libertinorum, adversus perpetuam filiorum Dei in hac vita pœnitentiam. vid. Calv. adversus Libertinos, cap. 18.

14. Anabaptistæ quidam hoc seculo, phreneticam nescio quam intemperiem pro spirituali regeneratione comminiscuntur: nempe in statum innocentiæ restitutos Dei filios, jam non oportere sollicitos esse de libidine carnis refrenanda: spiritum ducem sequendum esse, sub cujus actione nunquam aberratur. Incredibile esset hominis mentem eo vesaniæ prolabi, nisi palam & fastuose suum hoc dogma deblaterarent. Prodigiosum certe quidem est: sed tales sacrilegæ audaciæ pœnas luere æquum est, qui veritatem Dei, in mendacium vertere animum induxerunt. Itane delectus omnis turpis & honesti, justi & injusti, boni & mali, virtutis & vitii tolletur? Tale, inquiunt, discrimen est ex maledictione veteris Adæ, à qua nos per Christum exempti sumus. Ergo inter scortationem & castitatem, sinceritatem & astutiam, veritatem & mendacium, æquitatem & rapinam, nihil jam intererit. Tolle, inquiunt, vanam formidinem: spiritus nihil tibi mali imperabit, modo secure & intrepide illius actioni te permittas. Quis ad hæc prodigia non obstupescat? Popularis tamen est philosophia apud eos, qui libidinum amentia excæcati, sensum communem exuerunt. Sed quem, obsecro, Christum nobis fabricantur, & quem spiritum eructant? Nos enim Christum unum, ejus unum Spiritum recognoscimus, quem Prophetæ commendarunt, Euangelium exhibitum prædicat, de quo nihil illic tale audimus. Spiritus ille non est homicidii, scortationis, ebrietatis, superbiæ, contentionis, avaritiæ, fraudis patronus: sed auctor dilectionis, pudicitiæ, sobrietatis, modestiæ, pacis, moderationis, veritatis. Non est vertiginosus, & qui præceps per fas & nefas inconsiderate ruat, sed plenus sapientiæ & intelligentiæ, qua rite inter justum & injustum discernat. Non instigat ad dissolutam effrenemque licentiam: sed prout licitum ab illicito discriminat, modum moderationemque servare docet. Quid tamen diutius in refellenda bellui-

Responsio, horrendam istiusmodi monstrorum impietatem detegens.

Altera responsio, ab absurdis, quæ hæc objectio parit.

na ista rabie laboramus? Christianis Spiritus Domini non turbulentum est phantasma, quod vel ipsi per somnium pepererint, vel ab aliis confictum acceperint: sed ejus notitiam à Scripturis religiose petunt, ubi duo hæc de ipso traduntur, nobis in sanctificationem datum esse, quo ab immunditiis & inquinamentis purgatos, in obedientiam divinæ justitiæ deducat: quæ obedientia constare nequit, nisi domitis subactisque concupiscentiis, quibus isti habenas laxare volunt. Deinde sic nos ejus sanctificatione purgari, ut multis vitiis multaque infirmitate obsideamur, quamdiu inclusi sumus mole corporis nostri. Quo fit, ut longo intervallo à perfectione dissiti, proficere semper aliquid, & vitiis irretiti cum illis quotidie luctari necesse habeamus. Unde etiam consequitur, excussa desidia & securitate, intentis animis vigilandum esse, ne carnis nostræ insidiis incauti circumveniamur. Nisi forte confidimus, nos majores progressus fecisse, quam Apostolum, qui tamen fatigabatur ab angelo Satanæ, quo virtus in infirmitate perficeretur: & qui illam carnis & spiritus divisionem in sua carne non ficte repræsentabat.

Tertia responsio, sinceram de pœnitentia & vita Christiana doctrinam istorum errori opponens.

Confirmatio, ab Apostoli exemplo & dicto. 2 Cor. 12. v. 7. & 9. Rom. 7. vers. 15.

15. Quod autem Apostolus in descriptione pœnitentiæ septem ejus vel causas, vel effectus, vel partes enumerat, id optima causa facit: sunt autem studium aut sollicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Neque absurdum videri debet, quod statuere non audeo, causæne an effectus censeri debeant: utrumque enim disputari potest. Possunt etiam vocari affectiones cum pœnitentia conjunctæ: sed quia omissis illis quæstionibus, intelligere licet quid Paulus velit, simplici expositione contenti erimus. Dicit ergo ex tristitia, quæ secundum Deum est, excitari sollicitudinem. Nam qui serio displicentiæ sensu tangitur, quod in Deum suum peccarit, simul exstimulatur ad diligentiam & attentionem, ut à diaboli laqueis penitus se explicet, ut ab ejus insidiis melius sibi caveat, ne à Spiritus sancti gubernatione posthac excidat, ne securitate opprimatur. Proxima est excusatio, quæ hoc loco non defensionem significat, qua peccator ad effugiendum Dei judicium, vel se deliquisse neget, vel culpam extenuet: sed purgationem, quæ in deprecatione magis posita sit, quam causæ fiducia. Qualiter filii non reprobi dum errata sua agnoscunt & confitentur, deprecationem tamen adhibent: atque ut ea locum habeat, quibus possunt modis testantur, se minime abjecisse eam, quam parentibus debent, reverentiam: denique sic excusant, non ut se justos esse ac innocentes probent, sed tantum ut veniam obtineant. Sequitur indignatio qua peccator secum intus fremit, secum expostulat, sibi irascitur, dum suam perversitatem suamque in Deum ingratitudinem recognoscit. Timoris nomine intelligit illam trepidationem, quæ mentibus nostris incutitur, quoties cogitamus & quid nos simus meriti, & quam horribilis sit iræ divinæ severitas in peccatores. Mirabili enim inquietudine tunc nos vexari necesse est, quæ tum ad humilitatem nos erudit, tum cautiores in posterum reddit. Quod si oritur ex timore sollicitudo, de qua prius dixerat, videmus quo nexu hæc inter se cohæreant. Desiderium videtur mihi posuisse pro sedulitate in officio & obsequendi alacritate, ad quam maxime provocare nos debet delictorum nostrorum agnitio. Huc quoque pertinet zelus quem continuo subjungit: ardorem enim significat, quo accendimur ubi aculei illi nobis admoventur: *Quid feci? Quo me præcipitaveram, nisi mihi Dei misericordia subveniret?* Postrema est vindicta: quo enim severiores in nos sumus, & acriore censura quæstionem habemus de peccatis nostris, eo debemus sperare magis propitium ac misericordem Deum. Et certe fieri non potest, quin anima divini judicii horrore perculsa, partes ultionis in exigenda de se pœna occupet.

Quarta pars capitis, de pœnitentiæ fructibus, qui causæ, vel effectus, aut partes, sive affectiones dici possunt. 2 Cor. 7. vers. 11.

Sollicitudo.

Excusatio.

Indignatio.

Timor.

Desiderium.

Zelus.

Vindicta.

occupet. Sentiunt ſane pii quales pœnæ ſint pudor, confuſio, gemitus, diſplicentia ſui, & reliqui affectus, qui ex ſeria delictorum recognitione naſcuntur. Meminerimus tamen modum eſſe tenendum, ne triſtitia nos abſorbeat: quia nihil magis proclive eſt trepidis conſcientiis, quam in deſperationem ruina. Et hoc quoque artificio Satan quoſcunque videt metu Dei proſtratos, in profundum illum mœroris gurgitem magis ac magis demergit, ne unquam aſſurgant. Non poteſt quidem nimius eſſe timor, qui in humilitatem deſinit, neque diſcedit à ſpe veniæ. Semper tamen ex Apoſtoli præcepto cavendum, ne peccator, dum ſe ad diſplicentiam ſollicitat, nimia formidine oppreſſus, deficiat: quia hoc modo refugitur Deus, qui per pœnitentiam nos ad ſe vocat. Qua de re utilis eſt etiam admonitio Bernardi, *Neceſſarius dolor pro peccatis ſi non ſit continuus. Suadeo reflectere pedem interdum à moleſta & anxia recordatione viarum veſtrarum, & evadere ad planitiem ſerenæ memoriæ beneficiorum Dei. Miſceamus abſinthio mel, ut ſalubris amaritudo ſalutem dare queat: cum immiſto dulcore temperata bibetur: & ſi de vobis in humilitate ſentitis, ſentite & de Domino in bonitate.*

Modus autem tenendus, idque ſanctiſſimo Bernardi conſilio, ne ejuſmodi triſtitia nos abſorbeat.

Heb. 12:3.

Serm. 11. in Cant.

16. Jam & pœnitentiæ fructus quales ſint, intelligi poteſt: nempe officia pietatis erga Deum, charitatis erga homines, adhæc in tota vita ſanctimonia ac puritas. Denique quo majore quiſque ſtudio vitam ſuam exigit ad normam Legis Dei, eo certiora pœnitentiæ ſuæ ſigna edit. Itaque Spiritus ſæpe dum nos ad pœnitentiam hortatur, nunc ad ſingula Legis præcepta, nunc ad officia ſecundæ tabulæ nos revocat: quanquam aliis locis poſtquam immunditiem damnavit in ipſo fonte cordis, deinde ad externa teſtimonia deſcendit quæ ſinceram reſipiſcentiam commendant. Cujus rei tabulam in deſcriptione vitæ Chriſtianæ mox ſubjiciam Lectorum oculis. Non colligam ex Prophetis teſtimonia, quibus partim ſubſannant eorum ineptias, qui ceremoniis contendunt Deum placare, oſtenduntque mera eſſe ludicra: partim vero externam vitæ integritatem docent non eſſe caput pœnitentiæ, quia Deus cor intuetur. Quiſquis mediocriter in Scriptura verſatus fuerit, per ſe abſque alterius monitu intelliget, ubi cum Deo negotium eſt, nihil agi, niſi ab interiore cordis affectu incipimus. Et Joëlis locus aliis intelligendis non parum valebit, *Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra.* Utrumque etiam breviter expreſſum eſt his Jacobi verbis, *Mundate ſcelerati manus, purgate corda duplices*: ubi priori quidem membro acceſſio ponitur, fons tamen & principium deinde monſtratur, nempe abſtergendas eſſe occultas ſordes, ut altare in ipſo corde erigatur Deo. Sunt præterea & externa aliqua exercitia, quibus privatim veluti remediis vel ad nos humiliandos, vel ad domandam carnem noſtram utimur: publice vero ad reſipiſcentiæ teſtificationem. Emanant autem ab illa vindicta de qua loquitur Paulus. ſiquidem hæc afflicti animi ſunt propria, in ſqualore, gemitu, lachrymis eſſe: fugere ſplendorem & quemlibet apparatum, omnibus deliciis ſe abdicare. Deinde is qui ſentit quantum malum ſit carnis rebellio, remedia omnia quærit quibus coërceat. Præterea qui bene cogitat, quam grave ſit violaſſe Dei juſtitiam, quieſcere non poteſt donec in ſua humilitate gloriam dederit Deo. Ejuſmodi exercitia ſæpe commemorant vetuſti ſcriptores, quum de pœnitentiæ fructibus loquuntur. Quanquam autem vim pœnitentiæ minime in illis reponunt: veniam tamen mihi dabunt Lectores, ſi dixero quod ſentio: plus æquo certe inſiſtere in his mihi videntur. Ac ſi quis prudenter expendat, mihi (ut ſpero) aſſentietur, dupliciter eos modum exceſſiſſe. Nam quum tantopere urgerent, ac immodicis elogiis commendarent corporalem illam diſciplinam, hoc quidem conſequebantur, ut plebs eam majore ſtudio amplecteretur: ſed, quod longe majoris momenti eſſe debet, quodammodo obſcurabant. Deinde in exigendis caſtigationibus fuerunt aliquanto rigidiores, quam ferat Eccleſiaſtica manſuetudo, quemadmodum alibi tractandum erit.

Quales ſunt hi pœnitentiæ fructus. Interni. 1. Pietas erga Deum. 2. Charitas erga homines. 3. Vita puritas.

lib. 3. c. 6. &c.

Quam ſedulo hi fructus à Prophetis commendentur.

Joël. 2: 13.

Jacob. 4: 8.

Externi. 4. Corporis exercitia.

2 Cor. 7. verſ. 11.

A vetuſtis ſcriptoribus nimium commendata.

Dupliciter enim modum exceſſerunt.

17. Sed quia nonnulli, dum fletum, jejunium & cinerem cum alibi frequenter, tum præſertim apud Joëlem commemorari audiunt, præcipuam reſipiſcentiæ partem jejunio & fletu metiuntur, tollenda eſt eorum hallucinatio. Quod de converſione totius cordis ad Dominum, deque ſciſſione non veſtimentorum, ſed cordis illic dicitur, reſipiſcentiæ proprium eſt: fletus autem & jejunium, non ut perpetua aut neceſſaria ejus effecta ſubnectuntur, ſed ſpecialem habent circumſtantiam. Quoniam graviſſimum Judæis excidium imminere vaticinatus fuerat, iram Dei ſuadet antevertere, non tantum reſipiſcendo, ſed mœroris indicia præ ſe ferendo. Qualiter enim promiſſa barba, impexo capillo, pulla veſte, ſuppliciter ſe demittere ſolet reus ad conciliandam judicis miſericordiam: ita illos, quum rei agerentur coram Dei tribunali, ejus ſeveritatem miſerabili habitu deprecari oportebat. Quanquam autem cinis & ſaccus illis forte temporibus magis conveniebant: fletus tamen & jejunii valde opportunum fore inter nos uſum conſtat, quoties cladem aliquam aut calamitatem nobis minari viſus fuerit Dominus. Se enim ad ultionem apparari & quodammodo armari denunciat, ubi periculum apparere facit. Bene igitur Propheta, qui ſuos ad fletum & jejunium, hoc eſt, ad reorum mœſtitiam, cohortatur, de quorum flagitiis conſtitutam quæſtionem paulo ante dixerat. Quemadmodum nec male hodie fecerint Eccleſiaſtici paſtores, ſi dum impendentem ſuorum cervicibus ruinam vident, ad jejunium & fletum properandum vociferentur: modo quod eſt præcipuum majore & intentiore cura & opera ſemper urgeant, ſcindenda ſcilicet eſſe corda, non veſtimenta. Extra dubium eſt, non ſemper pœnitentiæ cohærere jejunium, ſed calamitoſis temporibus peculiariter deſtinari: unde & cum luctu conjungitur à Chriſto, dum Apoſtolos ab ejus neceſſitate abſolvit, donec ſua præſentia orbati mœrore conficerentur: de ſolenni jejunio loquor. Nam piorum vita frugalitate & ſobrietate temperata eſſe debet, ut in toto ejus decurſu quædam jejunii ſpecies continenter appareat. Verum tota illa res, quia rurſus, ubi de Eccleſiæ diſciplina agetur, expedienda erit, nunc parcius à me attingitur.

Hæc exercitia quum à nonnullis præcipua pœnitentiæ pars conſtituantur, ejuſmodi hallucinatio tollitur.

Joël. 2: 12.

Cur in Judaica Eccleſia recepta ſint.

Horum exercitiorum legitimus uſus in Eccleſia Chriſtiana.

De jejunio.

Mat. 9: 15.

lib. 4. c. 12.

18. Hoc tamen adhuc inſeram, quum ad hanc externam profeſſionem transfertur nomen pœnitentiæ, improprie à genuino illo ſenſu, quem poſui, deflecti. Neque enim tam eſt converſio ad Deum, quam culpæ confeſſio, cum pœnæ & reatus deprecatione. Sic pœnitentiam agere in cinere & cilicio, nihil aliud eſt quam teſtari diſplicentiam, ubi Deus ob graves offenſas nobis iraſcitur. Atque hæc quidem confeſſionis ſpecies publica eſt, qua nos damnantes coram Angelis & mundo, prævenimus judicium Dei. Nam eorum ſegnitiem coarguens Paulus qui peccatis ſuis indulgent, *Si judicaremus noſipſos*, inquit, *non à Deo judicaremur.* Sed homines facere palam conſcios & teſtes noſtræ reſipiſcentiæ, non ſemper eſt neceſſarium: privatim autem Deo confiteri, pars eſt veræ pœnitentiæ, quæ omitti non poteſt. Nihil enim minus conſentaneum, quam ut peccata ignoſcat Deus, in quibus nobis ipſi blandimur: & ne in lucem proferat, prætegimus per hypocriſin. Nec tantum quæ quotidie admittimus peccata fateri convenit: verum graviores lapſus longius trahere nos debent: atque in memoriam revocare quæ videntur pridem ſepulta: quod exemplo ſuo nobis præſcribit David. Tactus enim recentis flagitii pudore, ſeipſum examinat uſque

Sed præcipua pœnitentiæ pars in converſione ad Deum conſiſtit.

Matth. 11. verſ. 21.

Luc. 10. verſ. 13.

Uſus horum exercitiorum.

1 Cor. 11. verſ. 31.

Peccatorum confeſſio & agnitio quales eſſe debeat.

Pſal. 51: 7.

usque ad matris uterum, & agnoscit jam tunc fuisse corruptum & infectum carnis labe. neque id ut culpam suam extenuet: sicuti multi in turba se occultant, & alios secum involvendo, impunitatem captant. Longe aliter David, qui ingenue culpam exaggerat, quod à prima infantia corruptus, non
Psal.25: 7. desierit mala malis cumulare. Alio etiam loco tale præteritæ vitæ examen suscipit, ut adolescentiæ suæ peccatis misericordiam Dei imploret. Et certe tum demum soporem nobis esse excussum probabimus, si gemendo sub onere, malaque nostra deflendo, levationem à Deo petemus. Notandum præterea est, pœnitentiam, cui assidue incumbere jubemur, ab ea differre, quæ velut à morte excitat qui vel turpius ceciderant, vel effreni licentia se projecerant ad peccandum, vel quadam defectionis specie excusserant jugum Dei. Nam Scriptura sæpe dum hortatur ad pœnitentiam, quasi transitum & resurrectionem à morte in vitam significat: & dum refert populum egisse pœnitentiam, ab idololatria aliisque crassis sceleribus conversum fuisse intelligit.

Pœnitentia ordinaria & specialis distinctio.

2 Cor. 12. vers. 21. Qua ratione Paulus luctum peccatoribus denunciat, *qui pœnitentiam non egerunt super lasciviis, scortatione & impudicitia.* Hoc discrimen diligenter observandum est, ne ubi paucos audimus ad pœnitentiam citari, nobis supina obrepat securitas, quasi nihil amplius ad nos pertineret carnis mortificatio: cujus curam remittere non permittunt, quæ nos semper titillant pravæ cupiditates, & quæ subinde pullulant vitia. Specialis ergo pœnitentia, quæ à quibusdam tantum exigitur, quos diabolus à Dei timore abreptos exitialibus laqueis implicuit, ordinariam non tollit, cui per totum vitæ curriculum operam dare nos cogit naturæ corruptio.

Hujus distinctionis usus.

Finis pœnitentiæ.

19. Porro si verum est, quod clarissime constat, totam Euangelii summam duobus istis capitibus contineri, pœnitentia, & peccatorum remissione: annon videmus, Dominum ideo gratis suos justificare, quo eos simul Spiritus sui sanctificatione in veram justitiam instauret? Joannes, angelus ante faciem Christi missus ad vias ejus præparandas, prædicabat, *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum.* Ad pœnitentiam invitando, monebat ut se peccatores agnoscerent, suaque omnia coram Domino damnata, quo carnis suæ mortificationem, ac novam in Spiritu regenerationem totis votis expeterent. Regnum Dei annunciando, ad fidem vocabat: siquidem per regnum Dei, quod docebat in propinquo esse, remissionem peccatorum, salutem, vitam, & quicquid omnino in Christo assequimur, significabat. quare apud alios Euangelistas
Marc.1: 4. Luc. 3: 3. legitur, *Venit Joannes prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum.* Quod quid aliud est, quam ut peccatorum mole pressi & fatigati, ad Dominum se converterent, ac de remissione & salute spem conciperent? Sic & Christus suas conciones auspicatus est, *Appropinquavit regnum Dei: pœnitentiam agite, & credite Euangelio.* Primum declarat, thesauros misericordiæ in se apertos: deinde pœnitentiam exigit: tum postremo fiduciam erga Dei promissiones. Itaque quum totam Euangelii summam breviter complecti voluit, dixit *se oportuisse pati, & resurgere à mortuis, prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum.* Id & Apostoli post ejus resurrectionem prædica-
Act. 5: 31. runt, *excitatum à Deo, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.* Prædicatur pœnitentia in nomine Christi, quum per Euangelii doctrinam audiunt homines suas omnes cogitationes, suos affectus, sua studia corrupta & vitiosa esse: propterea necesse esse ut renascantur, si volunt ingredi in regnum Dei. Remissio peccatorum prædicatur, quum docentur homines, Christum sibi factum esse redemptionem, justitiam, salutem, & vitam: cujus nomine, gratis in Dei conspectu justi habeantur & innocentes. Utraque gratia quum fide apprehendatur (ut alibi demonstratum est) quia tamen proprium fidei objectum est Dei bonitas qua peccata remittuntur, eam à pœnitentia diligenter distingui operæpretium fuit.

Ex Joannis, Christi & Apostolorum prædicationis forma, quis sit ostenditur.

Matth. 11. vers. 10. Mat. 3: 2.

Hujus prædicationis summa. Marc. 1. vers. 15.

Luc. 24. vers.46,47.

1 Cor. 1. vers. 30.

20. Porro ut peccati odium, quod pœnitentiæ exordium est, primum nobis ad Christi cognitionem ingressum aperit, qui nullis se exhibet, nisi miseris & afflictis peccatoribus, qui gemunt, laborant, onerati sunt, esuriunt, sitiunt, dolore & miseria tabescunt: ita in pœnitentiam ipsam enitendum, tota vita in eam incumbere, eam ad ultimum prosequi nos oportet, si in Christo consistere volumus. Ad peccatores enim vocandos venit: sed ad pœnitentiam. Missus est ad benedicendum indignis: sed quo se convertat unusquisque à nequitia sua. Plena est Scriptura ejusmodi vocibus. Quare ubi peccatorum remissionem offert Deus, resipiscentiam vicissim stipulari fere solet: innuens suam misericordiam, resipiscendi causam hominibus esse debere. *Facite*, inquit, *judicium & justitiam: quia salus appropinquavit.* Item, *Veniet Sioni redemptor, & iis qui in Jacob resipiscunt à peccatis.* Item, *Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, & iniquitatem cogitationum suarum, & ad Dominum convertatur: & miserebitur ejus.* Item, *Convertimini, & resipiscite, ut deleantur peccata vestra.* Ubi tamen adnotandum est, non eam conditionem sic apponi, quasi emerendæ veniæ fundamentum sit nostra resipiscentia: quin potius (quia in hunc finem hominum misereri statuit Dominus ut resipiscant) quo sit tendendum indicat, si gratiam obtinere volunt. Proinde donec in carcere corporis nostri habitabimus, assidue nobis cum naturæ nostræ corruptæ vitiis luctandum est, adeoque cum naturali nostra anima. Dicit aliquoties Plato, vitam Philosophi, meditationem esse mortis. Verius nobis dicere licet, vitam Christiani hominis perpetuum esse studium & exercitationem mortificandæ carnis, donec ea plane interempta, Spiritus Dei regnum in nobis obtineat. Quare illum arbitror plurimum profecisse, qui sibi plurimum displicere didicit: non ut in hoc luto hæreat, nec ultra progrediatur: sed magis ut ad Deum festinet & suspiret; quo morti vitæque Christi insertus, perpetuam pœnitentiam meditetur: ut certe non aliter possunt, quos genuinum peccati odium tenet. nemo enim peccatum unquam odit nisi prius justitiæ amore captus. Hæc sententia, ut erat simplicissima omnium, ita mihi cum Scripturæ veritate optime consentire visa est.

Pœnitentiæ Christianæ terminus, vita nostræ finis.

Jesa.61: 1. Mat.11: 5. Luc.4: 18.

Mat.9: 13. Act. 3: 26. & 5: 31.

Hoc modo remissionem peccatorum in Christo oblatam, & resipiscentiæ causam adipiscimur.

Jesa.56: 1. & 59: 20. & 55: 6,7. Act. 2: 38.

Id cum alibi, tum in Phædone, multis disputat.

21. Porro singulare esse Dei donum pœnitentiam, notius ex superiore doctrina esse arbitror quam ut longum sermonem retexere opus sit. Itaque beneficium Dei laudat, & miratur Ecclesia, quod *Gentibus dederit pœnitentiam ad salutem:* & Paulus Timotheum patientem & mansuetum erga incredulos esse jubens, *Siquando*, inquit, *Deus illis det pœnitentiam qua resipiscant à diaboli laqueis.* Affirmat quidem Deus se velle omnium conversionem: & exhortationes communiter omnibus destinat: efficacia tamen pendet à Spiritu regenerationis. Quia facilius esset creare novos homines, quam proprio Marte induere præstantiorem naturam. Itaque toto regenerationis cursu non abs re vocamur *Dei figmentum, creati ad bona opera, quæ præparavit ut in illis ambulemus.* Quoscunque eripere vult Deus ab interitu, hos Spiritu regenerationis vivificat: non quod pœnitentia proprie sit salutis causa, sed quia jam visum est inseparabilem esse à fide & misericordia Dei: quando, teste Jesaia, *venit Sioni redemptor, & iis qui in Jacob reversi sunt ab iniquitate.* Stat quidem hoc firmum, ubicunque viget Dei timor, Spiritum in salutem hominis opera-

Postrema pars, unde sit Pœnitentia docens, videlicet à Dei gratia.

Act.11:18. 2 Tim. 2. vers.25,26.

Electis communicata, quos Deus eripere vult ab interitu.

Eph.2: 10.

Jes.59: 20.

Jes.63: 17. operatum esse. Itaque fideles apud Jesaiam, dum querun. & deplorant à Deo se derelictos, hoc quasi reprobationis signum ponunt, obdurata fuisse

Heb. 6: 6. divinitus corda sua. Apostolus quoque excludere volens apostatas à spe salutis, rationem asserit, *esse impossibile eos renovari ad pœnitentiam*: quia scilicet Deus renovans quos perire non vult, signum ostendit paterni favoris, & quodammodo radiis sereni & læti vultus eos ad se attrahit: rursum obduratione fulminat contra reprobos, quorum irremissibilis est impietas. Quod genus vindictæ Apostolus denunciat voluntariis apostatis, qui dum à fide Euangelii

Reprobis autem obduratio & impœnitentia exitii æterni est denunciatio, ut ex Jesaia & Apostolo liquet.

ibid. 10:29. deficiunt, Deum ludibrio habent, gratiam ejus contumeliose respuunt, profanant ac conculcant Christi sanguinem: imo quantum in se est, rursus ipsum crucifigunt. Neque enim, ut volunt quidam præpostere austeri, voluntariis omnibus peccatis spem veniæ præcidit: sed apostasiam docet omni excusatione indignam esse, ut mirum non sit Deum inexorabili rigore tam sacrilegum sui contemptum

ibid. 6: 4. ulcisci. *Impossibile enim esse tradit, eos qui semel illuminati fuerint, gustaverint donum cæleste, participes facti sint Spiritus sancti, gustaverint bonum Dei verbum, virtutesque venturi seculi, si prolabantur, rursum renovari ad pœnitentiam, ab integro crucifigentes*

ibid. 10:26. *Filium Dei, & ludibrio exponentes.* Item alibi, *Si volentes*, ait, *peccaverimus post acceptam notitiam veritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia: sed formidabilis quædam expectatio judicii*, &c. Hi quoque loci sunt ex quorum prava intelligentia insaniendi materiam olim Novatiani hauserunt: quorum asperitate offensi boni quidam viri, hanc supposititiam epistolam crediderunt, quæ omni tamen ex parte Apostolicum spiritum vere redolet. Quoniam autem nobis contentio non est nisi cum iis qui eam amplexantur, facile est ostendere quam nihil illæ sententiæ ipsorum suffragentur errori. Primum necesse est, Apostolum cum magistro suo consentire, qui omne peccatum & blasphemiam remissum iri affirmat, excepto peccato in Spiritum sanctum, quod neque in hoc seculo, neque in futuro remittitur. Hac, inquam, exceptione contentum fuisse Apostolum certum est, nisi volumus illum gratiæ Christi adversarium facere. Unde conficitur, nullis singularibus peccatis veniam negari præterquam uni, quod ex desperato furore profectum neque infirmitati adscribi potest, & palam demonstrat hominem à diabolo esse possessum.

Hic autem Apostoli locus (Heb. 6. v. 6.) quum voluntariis tantum Apostatis remissionem neget, nihil pro Novatianis facit.

22. Ut tamen hoc expediatur, quod sit tam horrendum ejusmodi flagitium quod nullam remissionem habiturum est, quærere convenit. Quod Augustinus alicubi definit obstinatam ad mortem usque pervicaciam cum veniæ diffidentia, non satis quadrat ipsis Christi verbis, *Non remissum iri in hoc seculo.* Nam aut hoc frustra dicitur, aut in hac vita committi potest. Si autem vera est Augustini definitio, non committitur nisi ad mortem usque perseveret. Quod alii dicunt, in Spiritum sanctum peccare qui gratiæ in fratrem collatæ invidet: non video unde sumptum fuerit. Sed veram definitionem afferamus: quæ ubi firmis testimoniis comprobata fuerit, facile per seipsam omnes alias evertet. Dico igitur in Spiritum sanctum peccare, qui divinæ veritati, cujus fulgore sic perstringuntur ut ignorantiam causari nequeant, tamen destinata malitia resistunt, in hoc tantum ut resistant. Christus enim explicaturus quod dixerat, continuo subjungit, *Qui dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei: qui autem blasphemaverit contra Spiritum, non remittetur.* Et Matthæus pro blasphemia in Spiritum, ponit Spiritum blasphemiæ. Quomodo in Filium quis probrum jacere possit quin simul in Spiritum torqueatur? Nempe qui in veritatem Dei incognitam imprudentes impingunt, qui Christo ignoranter maledicunt, hoc interim animo præditi ut patefactam

Hac occasione de peccato irremissibili in Spiritum sanctum agitur.

Vera hujus peccati definitio, ex Scripturis probata & illustrata.

Matth. 12. vers. 31. Marc. 3. vers. 29. Luc. 12. vers. 10.

sibi Dei veritatem extinguere nolint, aut quem noverint esse Christum Domini, verbo uno lædere: illi in Patrem ac Filium peccant. Sic multi sunt hodie, qui Euangelii doctrinam pessime execrantur: quam si Euangelii esse scirent, toto corde venerari parati essent. Quorum autem convicta est conscientia, Dei verbum esse quod repudiant atque impugnant, impugnare tamen non desinunt: illi in Spiritum blasphemare dicuntur: quandoquidem adversus illuminationem (quæ opus est Spiritus sancti) luctantur. Tales erant ex Judæis nonnulli, qui quum resistere Spiritui per Stephanum loquenti non possent, resistere tamen contendebant. Non dubium est quin ex illis multi Legis zelo ad id raperentur: sed fuisse alios apparet qui malitiosa impietate in Deum ipsum furerent, hoc est, in doctrinam quam esse à Deo non nesciebant. Tales & ipsi Pharisæi, in quos Dominus invehitur, qui Spiritus sancti virtutem ut disjicerent, Belzebub nomine infamabant. Hic ergo est Spiritus blasphemiæ, ubi hominis audacia in contumeliam divini nominis data opera prosilit. Quod innuit Paulus, quum docet se misericordiam consequutum, quod ignorans ea per incredulitatem commiserat, quorum merito indignus alioqui fuisset gratia Domini. Si ignorantia cum incredulitate juncta fecit ut veniam obtineret, hinc sequitur, non esse veniæ locum ubi scientia ad incredulitatem accessit.

Qui peccent in Spiritum sanctum.

Exempla. 1. Judæi Stephano resistentes. Act. 6: 10.

2. Pharisæi. Mat. 9: 34. & 12: 24.

Probatio definitionis à contrario Pauli exemplo. 1 Tim. 1. vers. 13.

23. Apostolum vero non de particulari uno lapsu vel altero, sed de universali defectione loqui, qua se reprobi à salute abdicant, si bene animadvertas, intelliges. Eos autem implacabilem Deum sentire mirum non est, quos Joannes in sua canonica affirmat non fuisse ex electis à quibus exierunt. Sermonem siquidem in eos dirigit qui religionem Christianam se repetere posse imaginabantur, etsi semel ab ea defecerant: quos ab hac falsa & perniciosa opinione avocans, dicit quod verissimum est, non patere iis reditum ad Christi communionem, qui eam scientes volentes projecerint. Projiciunt autem non qui simpliciter dissoluta vitæ licentia verbum Domini transgrediuntur, sed qui totam ejus doctrinam ex professo rejiciunt. Ergo paralogismus est in verbo Prolabendi & Peccandi, quoniam Prolabi Novatiani interpretantur, siquis Lege Domini, non furandum nec scortandum edoctus, à furto aut scortatione non abstineat. At contra subesse tacitam antithesin affirmo, in qua repeti debeant contraria omnia iis quæ prius dicta fuerant: ut hic non particulare aliquod vitium, sed universalis aversio à Deo, & totius (ut ita loquar) hominis apostasia exprimatur. Quum ergo dicit, eos *qui prolapsi sint, postquam semel illuminati fuerunt, gustaverunt donum cæleste, participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt etiam bonum Dei verbum, virtutesque venturi seculi*: intelligendum est, qui lumen Spiritus deliberata impietate suffocarint, doni cælestis gustum respuerint, à sanctificatione Spiritus se alienarint, verbum Dei & seculi venturi virtutes conculcarint. Ac quo magis exprimeret illam impietatis certam destinationem, alio postea loco nominatim adjecit dictionem, Voluntarie. Nam quum dicit, *nullam fieri reliquam hostiam iis, qui volentes, post acceptam veritatis notitiam, peccarint*, non negat Christum esse perpetuam hostiam, ad expiandas sanctorum iniquitates: (quod tota fere epistola diserte clamat, inter explicandum Christi sacerdotium) sed nullam aliam restare dicit ubi ab ea discessum est. Disceditur autem abnegata ex professo Euangelii veritate.

Cur illud peccatum sit irremissibile.

1 Joan. 2. vers. 19.

Paralogismus Novatianorum, Apostoli locum depravantium, excutitur.

Et conferuntur duo ejusdem Apostoli testimonia. Heb. 6: 4.

Heb. 10. vers. 26.

24. Quod autem nimis durum & à Dei clementia alienum videtur quibusdam, à remissione ullos omnino depelli qui ad implorandam Domini misericordiam confugiant, id facile diluitur. Non enim denegari veniam dicit si ad Dominum se converterint: sed omnino negat posse ad pœnitentiam surgere;

1. Objectio adversus superiorem doctrinam. Responsio.

gere: quod scilicet æterna cæcitate ob suam ingratitudinem justo Dei judicio percussi sint. Neque obstat quod idem exemplum Esau huc postea accommodat, qui frustra lachrymis & ejulatu tentaverit amissam primogenituram recuperare. Nihilo etiam magis illa Prophetæ comminatio, *Quum clamaverint, non exaudiam.* Neque enim talibus loquendi formulis aut vera conversio, aut Dei invocatio designatur: sed illa impiorum anxietas, qua in rebus extremis constricti, coguntur respicere quod antea secure negligebant, sibi nihil esse boni, nisi in Domini auxilio. Illud autem non tam implorant, quam sibi ablatum esse gemunt. Itaque nihil aliud significat Propheta per clamorem, Apostolus per lachrymas, quam tormentum illud horribile quod impios ex desperatione urit & discruciat. Hoc diligenter notare operæpretium est, quia secum alioqui pugnaret Deus, qui per Prophetam clamat, se propitium fore simulac conversus fuerit peccator. Et (quemadmodum jam dixi) animum hominis in melius mutari nonnisi præveniente illius gratia certum est. De invocatione etiam nunquam fallet promissio, sed conversio & precatio improprie vocatur cæcum illud tormentum quo distrahuntur reprobi, quum Deum sibi quærendum esse vident ut inveniant malis suis remedium, & tamen ejus accessum refugiunt.

Instantia, desumpta ex exemplo Esavi & Prophetæ comminatione, solutio. Zach. 7. vers. 13.

2. Objectio. Ezech. 18. vers. 21. *Responsio.*

25. Quæritur tamen, quum neget Apostolus ficta pœnitentia placari Deum, quomodo veniam adeptus sit Achab, & pœnam sibi indictam averterit: quem tamen nonnisi subito pavore fuisse consternatum ex reliquo tenore vitæ apparet. Induit quidem saccum, aspersus est cinere, jacuit humi, & (quemadmodum testimonium illi redditur) humiliatus est coram Deo: sed parum fuit vestes scindere, quum maneret cor obstipum & malitia turgidum. Videmus tamen ut Deus ad clementiam flectatur. Respondeo, sic interdum hypocritis parci ad tempus, ut tamen semper illis incumbat ira Dei: idque fieri non tam eorum gratia, quam in commune exemplum. Nam quod mitigata fuit pœna ipsi Achab, quam inde utilitatem consequutus est nisi ut eam vivus in terra non sentiret? Ergo Dei maledictio, quamvis recondita, fixam habuit sedem in ejus domo: ipse autem in æternum exitium perrexit. Idem videre est in Esau. Etsi enim repulsam passus est, temporalis tamen benedictio concessa fuit ejus lachrymis. Sed quia spiritualis hæreditas ex Dei oraculo nonnisi penes unum ex fratribus residere poterat, dum præterito Esau electus est Jacob, abdicatio illa misericordiam Dei exclusit: solatium hoc quasi homini belluino fuit residuum, ut pinguedine terræ & rore cœli saginaretur. Atque id est, quod nuper dixi ad exemplum aliorum referri debere, quo alacrius ad sinceram pœnitentiam adjicere animos & studia nostra discamus: quia minime dubitandum est vere & ex animo conversis Deum fore ad ignoscendum facilem, cujus clementia se ad indignos usque extendit, dum aliquid displicentiæ præ se ferunt. Eadem etiam opera docemur quam horribile judicium præfractos omnes maneat, quibus Dei minas improba fronte non minus quam corde ferreo spernere & pro nihilo ducere ludus est. In hunc modum sæpe filiis Israël manum porrexit ad levandas eorum clades, quamvis simulati essent eorum clamores, duplexque & perfidus animus: sicut ipse in Psalmo conqueritur, statim ad ingenium fuisse reversos. atque ita voluit tam amica facilitate ad seriam conversionem eos adducere, vel reddere inexcusabiles. Neque tamen, pœnas ad tempus remittendo, perpetuam sibi legem imponit: quin potius severius interdum contra hypocritas insurgit & pœnas duplicat, ut inde appareat quantopere ei displiceat fictio. Sed quædam (ut jam dixi) exempla profert suæ ad dandam veniam propensionis, ex quibus pii animentur ad vitæ correctionem, & gravius damnetur eorum superbia qui proterve adversus stimulum calcitrant.

3. Objectio, de ficta impiorum (ut Achabi) pœnitentia, quam Deus probare videtur. 1 Reg. 28. vers. 29. *Responsio.*

Confirmatio, ab exemplo Esavi. Genes. 27. vers. 38, 39.

Cur Deus impios ficto corde pœnitentes ferat ad tempus.

Psalm. 78. vers. 36, 37.

Exceptio.

Cap. IV.

Quam procul absit ab Euangelii puritate quicquid de pœnitentia garriunt Sophistæ in suis scholis. ubi de confessione & satisfactione agitur.

Partes hujus capitis.

1. *Exposita orthodoxa doctrina de Pœnitentia, falsa hoc capite refellitur: Scholasticorum doctrina in genere & summatim perstricta, sect. 1.*
2. *Singulæ partes ejus deinde examinantur: Contritio, sect. 2. & 3. Confessio, à 4. sect. ad 24. Satisfactio, à 25. ad finem capitis.*

NUnc venio ad excutienda ea quæ de pœnitentia scholastici sophistæ tradiderunt, quæ quam paucissimis fieri poterit percurram. quia omnia persequi animus non est: ne hic liber, quem ad docendi compendium aptare studeo, in immensum extrahatur. Et illi rem alioqui non valde implicitam tot voluminibus involverunt, ut non futurus sit facilis exitus si te paulum in eorum fæces immerseris. Principio, in danda definitione plane ostendunt nunquam se intellexisse quid esset pœnitentia. Arripiunt enim quædam è libris veterum dicta, quæ vim pœnitentiæ minime exprimunt: Quod *pœnitere sit anteacta peccata deflere, & flenda non committere.* Item, *quod sit mala præterita plangere, & plangenda iterum non committere.* Item, *quod sit quædam dolens vindicta, puniens in se quod dolet commisisse.* Item, *quod sit dolor cordis & amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit, vel quibus consensit.* Hæc enim ut à Patribus bene dicta concedamus (quod inficiari tamen contentioso difficile non esset) non tamen in eam partem dicebantur ut pœnitentiam describerent, sed tantum ut suos hortarentur ne in eadem delicta rursum inciderent à quibus extracti erant. Quod si elogia istiusmodi omnia in definitiones convertere placet, alia quoque non minori jure assuenda erant. Quale est hoc Chrysostomi, *Pœnitentia est medicamentum peccatum extinguens, donum cælitus datum, virtus admirabilis, gratia vim legum superans.* Adde, quod doctrina, quam postea tradunt, istis definitionibus est aliquanto deterior. Sic enim sunt in externis exercitiis mordicus infixi, ut nihil aliud ex immensis voluminibus colligas, quam pœnitentiam esse disciplinam & austeritatem, quæ partim domandæ carni, partim castigandis puniendisque vitiis serviat: de interiori mentis renovatione, quæ veram vitæ correctionem secum trahit, mirum silentium. De contritione quidem & attritione multus apud eos sermo: multis scrupulis animas torquent: & plurimum molestiæ & anxietatis ingerunt: sed ubi visi sunt corda penitus vulnerasse, levi ceremoniarum aspersione totam amaritudinem sanant. Pœnitentiam tam argute definitam, *in contritionem cordis, confessionem oris, satisfactionem operis* partiuntur, nihilo magis dialectice quam definierunt: etsi

Scholasticorum errores in tradenda doctrina de pœnitentia.

1. Male definiunt.

Prima definitio. Secunda. Tertia. Quarta. Prima est Gregor. & refer. lib. 4. Sentent. dist. 14. cap. 1. Sec. Ambros. refert. illic, & in Decret. dist. 3. de pœnit. c. Pœnitent. prior. Tert. August. refert. ead. dist. c. Pœni. post. Quart. Ambros. refert. dist. 1. de pœnit. c. Vera pœnitent.

Harum definitionum examen.

2. Inepte dividunt. lib. 4. Sent. 16. cap. 1.

de pœnit. distinct. 1. c. Perfecta pœnit.

etsi videri volunt totam ætatem in syllogismis contexendis detrivisse. Verum siquis à definitione ratiocinetur (quod genus argumentandi apud Dialecticos valet) posse aliquem anteacta peccata deflere, & flenda non committere: posse præterita mala plangere, & plangenda non committere: posse punire, quod doleret commisisse, &c. quamvis ore non confiteatur: quomodo suam partitionem tuebuntur? Si enim ille vere pœnitens non confitetur, pœnitentia sine confessione esse potest. Quod si respondeant, hanc partitionem ad pœnitentiam referri quatenus est Sacramentum, vel de tota pœnitentiæ perfectione intelligi, quam suis definitionibus non comprehendunt, non est unde accuser: sibi ipsi imputent, qui non purius ac dilucidius definiunt. Ego certe pro mea crassitie, cum de re aliqua disputatur, ad ipsam definitionem omnia refero, quæ est totius disputationis cardo ac fundamentum. Sed sit illa magistralis licentia: jam partes ipsas ordine perlustremus. Quod neglectim quasi frivola transilio quæ ipsi gravi supercilio pro mysteriis venditant, non facio inscitia: (neque enim mihi valde laboriosum esset excutere, quæcunque argute & subtiliter ipsi existimant à se disputari) sed mihi religio esset fatigare talibus ineptiis Lectores absque fructu. Certe de rebus ignotis eos garrire, ex quæstionibus quas movent & agitant, & quibus misere se impediunt, cognitu facile est. qualis illa est, An unius peccati pœnitentia Deo placeat, ubi in aliis durat obstinatio. Item, an pœnæ divinitus inflictæ ad satisfactionem valeant. Item, an sæpius iterari possit pro mortalibus peccatis. ubi turpiter & impie definiunt nonnisi de venialibus peccatis quotidie agi pœnitentiam. Similiter crasso errore valde se torquent in dicto Hieronymi, *pœnitentiam esse secundam tabulam post naufragium.* in quo ostendunt se nunquam à bruto stupore evigilasse, ut millesimam vitiorum suorum partem vel procul sentirent.

Responsionis eorum dilutio.

3. Sunt vaniloqui, & spinosis quæstionibus impediunt animos legentium.

4. Seipsos implicant & invertunt.

Quam necessaria sit falsæ Scholasticorum doctrinæ refutatio.

2. Velim autem animadvertant Lectores, non hic de asini umbra rixam esse, sed rem omnium maxime seriam tractari: nempe de peccatorum remissione. Quum enim tria ad pœnitentiam requirunt, compunctionem cordis, oris confessionem, operis satisfactionem: simul ad impetrandam peccatorum remissionem necessaria esse docent. Siquid autem in tota religione scire nostra refert, id certe refert maxime, nempe intelligere ac probe tenere, qua ratione, qua lege, qua conditione, qua facilitate aut difficultate obtineatur peccatorum remissio. Hæc notitia nisi perspicua certaque constat, nullam omnino requiem, nullam cum Deo pacem, nullam fiduciam aut securitatem habere potest conscientia: sed assidue trepidat, fluctuatur, æstuat, cruciatur, divexatur, horret, odit, ac fugit conspectum Dei. Quod si ab his conditionibus pendet peccatorum remissio, quibus eam ipsi alligant: nihil nobis miserius nec deploratius. Contritionem, primam obtinendæ veniæ partem faciunt, eamque debitam exigunt, hoc est, justam & plenam: sed interim non constituunt quando securus aliquis esse possit, se hac contritione, ad justum modum defunctum esse. Equidem sedulo & acriter instandum esse fateor, ut quisque amare deflendo sua peccata, se ad eorum displicentiam & odium magis acuat. Hæc enim est *non pœnitenda tristitia, quæ pœnitentiam gignit in salutem.* Sed ubi exigitur doloris acerbitas, quæ culpæ magnitudini respondeat, & quæ in trutina appendatur cum fiducia veniæ: hic vero miseræ conscientiæ miris modis torquentur, & exagitantur, dum sibi debitam peccatorum contritionem imponi vident, nec assequuntur debiti mensuram, ut secum decernere possint, se persolvisse quod debebant. Si dixerint faciendum quod in nobis est, eodem semper revolvimur. quando enim audebit sibi promittere quispiam, omnes se vires contulisse ad lugenda peccata? Ubi ergo diu secum luctatæ, & longis certaminibus exercitæ conscientiæ, portum tandem, in quo resideant, non inveniunt: ut se aliqua saltem parte leniant, dolorem à se extorquent, & lachrymas exprimunt, quibus suam contritionem perficiant.

De Contritione, eorundem sententia.

Examen illius sententiæ.

2 Cor. 7. vers. 10.

3. Quod si me calumniari aiunt: prodeant sane, & unum aliquem ostendant qui hujusmodi contritionis doctrina, vel non sit ad desperationem adactus: vel simulationem doloris, judicio Dei, pro vero dolore, non opposuerit. Diximus & nos quodam loco, nunquam sine pœnitentia obvenire peccatorum remissionem, quod nulli, nisi afflicti, & peccatorum conscientia vulnerati, Dei misericordiam implorare sincere possunt: sed simul adjecimus, pœnitentiam non esse causam remissionis peccatorum. Illa autem animarum tormenta sustulimus, quod debita præstanda sit. Peccatorem docuimus non in suam compunctionem, neque in suas lachrymas intueri, sed utrumque oculum in solam Domini misericordiam defigere. Tantum admonuimus, vocari à Christo laborantes & oneratos, quando *missus sit ad euangelizandum pauperibus, ad sanandum contritos corde, prædicandum captivis remissionem, ad educendos vinctos, consolandos lugentes.* Quo excluderentur & Pharisæi, qui sua justitia saturi, paupertatem suam non agnoscunt: & contemptores, qui securi iræ Dei, malo suo remedium non quærunt. Tales enim non laborant, nec onerati sunt, nec contriti corde, nec vincti, nec captivi. Multum vero interest doceasne emereri peccatorum remissionem justa & plena contritione (qua nunquam defungi possit peccator) an eum instituas ad esuriendam & sitiendam Dei misericordiam, quo per miseriæ suæ agnitionem, suum æstum, lassitudinem, captivitatem, illi ostendas ubi quærere refrigerium, requiem, libertatem debeat: illum denique doceas in sua humilitate dare Deo gloriam.

Falsa & vera contritionis consideratio.

Matth. 11. vers. 28. Jesa. 61: 1. Luc. 4: 18.

4. De confessione semper ingens fuit pugna inter Canonistas & Theologos scholasticos: his contendentibus mandari divino præcepto confessionem: illis reclamantibus, Ecclesiasticis duntaxat constitutionibus præcipi. In eo vero certamine insignis Theologorum impudentia apparuit, qui tot locos Scripturæ depravarunt, & vi detorserunt, quot in rem suam citabant. Et quando ne sic quidem obtineri posse viderunt quod postulabant, qui arguti volebant præ aliis videri, hoc effugio elapsi sunt, confessionem à jure divino profectam, quantum ad substantiam: sed formam postea accepisse à jure positivo. Nempe sic qui inter leguleios sunt ineptissimi, citationem ad jus divinum referunt, quia dictum sit, *Adam ubi es?* Exceptionem item, quia responderit Adam quasi excipiens, *Uxor quam dedisti mihi,* &c. utrique tamen formam à jure civili datam. Sed videamus quibus argumentis confessionem hanc vel formatam vel informem Dei esse mandatum probant. Misit, inquiunt, leprosos Dominus ad Sacerdotes. Quid? misitne ad confessionem? quis unquam fando audivit, audiendis confessionibus præfectos Leviticos Sacerdotes? Confugiunt ergo ad allegorias: Sancitum erat Lege Mosaica ut Sacerdotes discernerent inter lepram & lepram: peccatum spiritualis est lepra: de hac pronunciare, Sacerdotum est. Antequam respondeo, quæro obiter si hic locus spiritualis lepræ eos judices facit, cur naturalis & carnalis lepræ cognitionem ad se trahunt? Scilicet hoc non est Scripturis ludere. Lex cognitionem lepræ defert Sacerdotibus Leviticis: hanc nobis usurpemus. Peccatum est lepra spiritualis: simus & peccati cognitores. Nunc respondeo: *Translato sacerdotio, necesse est Legis translationem fieri.* Omnia sacerdotia ad Christum translata sunt, in eo impleta & finita: ad

De confessione auriculari, An sit, nec ne, de jure divino.

Canonistarum & Scholasticorum argumenta.

Genes. 3. vers. 9, 12.

1. Argumentum, quod est allegoricum, & Judaismum inducens.

Mat. 8: 4. Luc. 5: 14. & 17: 14. Lev. 14: 2.

Responsio 1. Heb. 7: 12.

ad eum igitur unum jus omne & honos sacerdotii translatus est. Si tantopere amant allegorias sectari, unicum Sacerdotem Christum sibi proponant, & rerum omnium libera jurisdictione tribunal ejus cumulent: facile id feremus. Adhæc importuna est ipsorum allegoria, quæ Legem mere politicam, inter ceremonias reponit. Cur igitur Christus ad Sacerdotes leprosos mittit? Ne calumniarentur Sacerdotes, ipsum Legem violare, quæ jubebat coram Sacerdote repræsentari à lepra curatum, & oblato sacrificio expiari: jubet mundatos leprosos facere ea quæ Legis erant. *Ite*, inquit, *ostendite vos Sacerdotibus, & offerte munus quod præcepit Moses in Lege, ut sit in testimonium ipsis.* Et vere futurum erat illis in testimonium miraculum hoc: pronunciaverant eos leprosos, nunc curatos pronunciant. Nonne, velint nolint, coguntur fieri testes miraculorum Christi? Explorandum illis Christus suum miraculum permittit, diffiteri non possunt: quia autem adhuc tergiversantur, est illis hoc opus in testimonium. Sic alibi, *Prædicabitur Euangelium hoc in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus.* Item, *Ante Reges & Præsides ducemini, in testimonium ipsis.* Id est, quo in judicio Dei fortius convincantur. Quod si Chrysostomo acquiescere malunt, ille etiam propter Judæos à Christo id factum docet, ne Legis prævaricator haberetur. Quanquam in re tam clara suffragium ullius hominis accersere pudet: ubi Christus pronunciat se jus legale relinquere Sacerdotibus integrum, tanquam professis Euangelii hostibus, qui semper ad obstrependum intenti erant, nisi os fuisset occlusum. Quare ut hanc possessionem retineant Papales sacrifici, palam concedant in eorum partes quos necesse est vi compesci, ne Christo maledicant. Nam ad veros ejus ministros nihil hoc pertinet.

Resp. 2. quæ causam reddit cur leprosi ad Sacerdotes missi sint à Christo.

Matth. 24. vers. 14. Matth. 10. vers. 18.

Homil. 12. de muliere Cananæa.

5. Secundum argumentum ex eodem fonte ducunt, hoc est, ex allegoria: quasi multum valeant allegoriæ ad dogma aliquod confirmandum. Sed valeant sane, nisi eas ipsas ostendero speciosius à me obtendi, quam ab ipsis posse. Dicunt ergo, Dominus discipulis præcepit, ut suscitatum Lazarum fasciis solverent & expedirent. Hoc primum mentiuntur: nusquam enim legitur, hoc dixisse Dominum discipulis, estque multo verisimilius dixisse Judæis astantibus, quo citra ullam fraudis suspicionem evidentius fieret miraculum, & major sua virtus eluceret, quod nullo tactu, sua sola voce mortuos suscitaret. Sic equidem interpretor, Dominum, quo omnem sinistram suspicionem Judæis tolleret, voluisse illos revolvere lapidem, fœtorem percipere, certa mortis signa spectare, sola verbi virtute surgentem videre, viventem primos attrectare. Atque hæc Chrysostomi sententia est. Sed demus hoc dictum discipulis, quid tum obtinebunt? Dominum dedisse Apostolis solvendi potestatem. quanto aptius & magis dextre hæc allegorice tractari poterunt, si dicamus hoc symbolo Deum voluisse fideles suos instituere, ut solverent à se suscitatos: hoc est, ne in memoriam peccata revocarent quæ ipse oblitus esset: ne ceu peccatores damnarent quos ipse absolvisset: ne adhuc exprobrarent quæ ipse condonasset: ne ubi misericors ipse esset, & ad parcendum facilis, ipsi ad puniendum severi & morosi essent? Certe nihil ad ignoscentiam flectere nos magis debet quam judicis exemplum, qui se nimium rigidis & inhumanis implacabilem fore minatur. Eant nunc & allegorias suas vendítent.

2. Argumentum allegoricum.

Joan. 11. vers. 44.
1. Responsio.

Serm. contra Judæos, Gentiles & hæret.
2. Responsio.

6. Jam propius manus conserunt, dum apertis (ut sibi videntur) sententiis pugnant: Qui ad Joannis Baptismum veniebant, confitebantur peccata sua: & Jacobus vult ut alter alteri peccata confiteamur. Nihil mirum si confitebantur peccata sua qui volebant baptizari. dictum enim ante est, Joannem *prædicasse Baptismum pœnitentiæ, baptizasse aqua in pœnitentiam.* Quos igitur baptizasset, nisi qui se peccatores confessi essent? Baptismus symbolum est remissionis peccatorum: & qui ad hoc symbolum admitterentur, nisi peccatores, & qui se tales agnoscunt? Confitebantur itaque peccata sua, ut baptizarentur. Nec sine causa præcipit Jacobus ut alii aliis confiteamur. Verum si animadverterent quod proxime sequitur, intelligerent, parum etiam hoc sibi suffragari. *Confitemini*, inquit, *alter alteri peccata vestra, & orate pro invicem.* Mutuam confessionem & mutuam orationem simul jungit. Si solis sacrificulis confitendum est: ergo & pro illis solis orandum. Quid, quod sequeretur ex verbis Jacobi, solos sacrificulos confiteri posse? siquidem dum vult ut mutuo confiteamur, eos solos alloquitur, qui aliorum confessionem audire possint. ἀλλήλοις, inquit, *mutuo*, *invicem*, *vicissim*, aut si malunt, *reciproce*. Confiteri autem reciproce nequeunt nisi qui sunt audiendis confessionibus idonei. Qua prærogativa quando solos sacrificulos dignantur, nos quoque confitendi munus ad eos solos ablegamus. Facessant igitur hoc genus nugamenta, & ipsam Apostoli mentem accipiamus: quæ simplex est & aperta, nempe ut nostras infirmitates vicissim alter in alterius sinum deponamus, mutuum consilium, mutuam compassionem, mutuam inter nos consolationem accepturi. Deinde ut fraternis infirmitatibus mutuo conscii, pro illis ad Dominum oremus. Quid ergo contra nos Jacobum citant, qui tantopere confessionem misericordiæ Dei urgemus? Confiteri autem Dei misericordiam nemo potest nisi miseriam suam prius confessus. Quin potius anathema esse pronunciamus, quicunque non se coram Deo, coram Angelis ejus, coram Ecclesia, coram omnibus denique hominibus peccatorem confessus fuerit. *Omnia enim conclusit Dominus sub peccatum, ut omne os obstruatur, & humilietur omnis caro coram Deo:* solus autem ipse justificetur & exaltetur.

3. Argumentum, à duobus Scripturæ locis.
Mat. 3: 6.
Jac. 5: 16.
Prioris loci expositio.

Posterioris expositio.

Gal. 3: 22. Roman. 3. v. 9. & 19.

7. Miror autem qua fronte ausint contendere confessionem, de qua loquuntur, juris esse divini: cujus equidem vetustissimum esse usum fatemur: sed quem facile evincere possumus olim fuisse liberum. Certe nullam de ea statam fuisse legem aut constitutionem ante Innocentii III. tempora, eorum quoque annales narrant. Certe si lex illis fuisset antiquior, potius eam arripuissent, quam contenti Lateranensis Concilii decreto, pueris quoque ipsis ridiculos se fecissent. Non dubitant in aliis rebus excudere fictitia decreta, quæ vetustissimis Conciliis adscribunt, ut ipsa antiquitatis veneratione simplicium oculos perstringant. In hoc capite talem fallaciam objicere non venit illis in mentem. Itaque (ipsis testibus) nondum elapsi sunt anni trecenti ex quo injectus ab Innocentio III. laqueus, & imposita confitendi necessitas. Atque ut de tempore taceam, sola verborum barbaries fidem legi abrogat. Nam quod jubent boni patres, omnem utriusque sexus quotannis semel proprio sacerdoti confiteri omnia peccata, faceti homines lepide excipiunt hoc præcepto teneri solos hermaphroditos, ad neminem vero spectare qui sit vel mas vel fœmina. Crassior deinde insulsitas in discipulis se prodidit, dum explicare nequeunt quid sit proprius sacerdos. Quicquid blaterent omnes conductitii Papæ rabulæ, tenemus neque Christum hujus legis auctorem esse, quæ ad enumeranda peccata homines cogit: imo fluxisse annos mille & ducentos à resurrectione Christi antequam talis ulla lex ferretur. Itaque tyrannidem hanc fuisse demum invectam, quum extincta pietate & doctrina, sine delectu quidvis licentiæ sibi jam sumpsissent larvæ Pastorum. Deinde luculenta testimonia extant tum in historiis, tum apud antiquos alios scriptores, quæ doceant hanc fuisse politicam disciplinam, ab Episcopis institutam, non legem à Christo aut Apostolis positam. Unum duntaxat

Confessionem hanc non esse juris divini probatur, quod usus ejus fuerit liber per annos circiter 1200 à Christo.
Fuit ille Papa 183.

Qualis autem, & quam inepta lex tum lata fuerit, ostenditur.

Propositionis confirmatio, petita ex historia Ecclesiæ.

taxat è multis proferam, quod non obscurum ejus rei documentum erit. Refert Sozomenus fuisse hanc Episcoporum constitutionem diligenter observatam in Ecclesiis Occidentalibus, præsertim vero Romæ. Quo significat non fuisse universale omnium Ecclesiarum institutum: unum autem è Presbyteris peculiariter destinatum fuisse dicit qui huic muneri præesset. Quo abunde confutat quod isti de clavibus universo sacerdotali ordini in hunc usum promiscue datis mentiuntur. siquidem non omnium Sacerdotum communis erat functio, sed singulares unius partes, qui ad id electus ab Episcopo fuerat. Is est quem hodie quoque in singulis cathedralibus Ecclesiis pœnitentiarium vocant, graviorum criminum, & quorum censura ad exemplum pertinet, cognitor. Subjicit deinde, eum quoque morem Constantinopoli fuisse, donec matrona quædam, confitentem simulans, ea specie consuetudinem, quam habebat cum Diacono, prætexuisse deprehensa esset. Ob id facinus Nectarius, vir & sanctitate & eruditione clarus illius Ecclesiæ Episcopus, confitendi ritum abrogavit. Hic aures asini isti arrigant. Si Lex Dei erat auricularis confessio, qui ausus esset Nectarius eam refigere ac convellere? Nectarium sanctum Dei hominem, omnibus veterum suffragiis probatum, hæreseos & schismatis accusabunt? Sed eodem calculo damnabunt Ecclesiam Constantinopolitanam, in qua confitendi morem non ad tempus modo dissimulatum fuisse, sed ad suam usque memoriam obsolevisse affirmat Sozomenus. Imo non Constantinopolitanam, sed Orientales omnes Ecclesias defectionis reas agant, quæ inviolabilem (si verum dicunt) legem & Christianis omnibus mandatam neglexerunt.

Eccl. suæ hist. lib. 7. cap. 17.

Veteris confessionis auricularis simulachrum inter Pontificios, in judicium illis.

In Ecclesia Constantinopolitana, sublatus istius confessionis usus.

8. Hanc autem abrogationem tot locis evidenter Chrysostomus testatur, Constantinopolitanæ & ipse Ecclesiæ præsul, ut mirum sit istos audere contra mutire. *Peccata*, inquit, *tua dicito, ut deleas illa. si confunderis alicui dicere quæ peccasti, dicito quotidie ea in anima tua. Non dico ut confitearis conservo tuo, qui exprobret: dicito Deo qui curat ea. Peccata tua super stratum confitere, ut ibi sua mala quotidie conscientia tua recognoscat.* Item, *Nunc autem neque necessarium est præsentibus testibus confiteri: cogitatione tua fiat delictorum exquisitio. sine teste sit hoc judicium: solus Deus te confitentem videat.* Item, *Non te in conservorum tuorum theatrum duco, non hominibus peccata tua detegere cogo: repete coram Deo conscientiam tuam, & explica. Ostende Domino, præstantissimo medico, tua vulnera, & pete ab eo medicamentum: ostende ei qui nihil opprobret, sed humanissime curet.* Item, *Certe ne homini dixeris, ne tibi opprobret. neque enim conservo est confitendum qui in publicum proferat: sed Domino (qui tui curam gerit, & qui humanus est, & medicus) ostende vulnera.* Postea Deum ita loquentem inducit, *Non cogo te in medium prodire theatrum, ac multos adhibere testes. mihi soli dic peccatum tuum privatim, ut sanem ulcus.* Dicemusne Chrysostomum eo progredi temeritatis, quum hæc & similia scribit, ut conscientias hominum liberet his vinculis, quibus divina Lege constringuntur? Minime vero. sed quod Dei verbo intelligit nequaquam esse præscriptum, exigere ceu necessarium non audet.

Quod ex Chrysostomi variis testimoniis etiam colligere licet: cui hoc genus confessionis admodum displicuit. Homil. 2. in Psal. 50. Serm. de pœnit. & confess. Homil. de incompr. Dei natura, contra Anomœos. Homil. de Lazaro.

9. Verum, ut res tota planior & expeditior fiat, primum bona fide referemus, quod genus confessionis verbo Dei nobis traditum sit: deinde & eorum commenta subjiciemus, non quidem omnia (quis enim immensum illud mare exhauriret?) sed ea duntaxat quibus summam arcanæ suæ confessionis complectuntur. Hic commemorare piget quam frequenter vetus interpres verbum *confiteri* reddiderit pro *laudare*, quod rudissimis idiotis vulgatum est: nisi quod eorum audaciam traduci expedit, dum ad tyrannicum suum edictum transferunt, quod de laudibus Dei scriptum erat. Ut confessionem probent valere ad exhilarandas mentes, obtrudunt illud Psalmi, *in voce exultationis & confessionis.* Atqui si talis metamorphosis valeat, quodlibet nobis ex quolibet nascetur. Verum quando ita illos depuduit, meminerint pii Lectores justa Dei vindicta in reprobam mentem fuisse conjectos, quo magis detestabilis esset eorum audacia. Quod si nobis in simplici Scripturæ doctrina acquiescere libet, periculum non erit nequis talibus fucis nobis illudat. Illic enim una præscribitur confitendi ratio, nempe quando Dominus est qui peccata remittit, obliviscitur, delet: huic peccata nostra ut confiteamur veniæ obtinendæ causa. Ille medicus est: vulnera igitur nostra illi exponamus. Ille læsus est & offensus: ab illo pacem petamus. Ille est cordium cognitor, & cogitationum omnium conscius: coram ipso corda nostra effundere properemus. Ille est denique qui peccatores vocat, ad ipsum accedere ne moremur. *Peccatum meum*, inquit David, *cognitum tibi feci, & injustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino; & tu remisisti iniquitatem cordis mei.* Talis est altera ipsius Davidis confessio, *Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.* Talis & Danielis, *Peccavimus Domine, perverse egimus, impietates fecimus, & rebelles fuimus, declinando à mandatis tuis.* Et aliæ quæ passim in Scripturis occurrunt: quarum recitatio volumen fere impleret. *Si confitemur peccata nostra*, inquit Joannes, *fidelis est Dominus ut remittat nobis peccata nostra.* Cui confiteamur? ipsi scilicet: hoc est, si afflicto & humiliato corde coram ipso procidamus, si apud ipsum nos ex animo accusantes & damnantes, bonitate ejus & misericordia absolvi petamus.

Falsa confessione remota, confessionis verbo Dei traditæ consideratio subjungitur.

Primum autem error veteris interpretis homonymia decepti refellitur. Psal. 42: 5.

Deinde Scripturæ testimoniis probatur, peccatorum confessionem ad Deum solum dirigi. Psal. 32: 5. Psal. 51: 3. Dan. 9: 5.

1 Joan. 1. vers. 9.

10. Qui animo & coram Deo hanc confessionem amplexus fuerit, habebit haud dubie & linguam ad confessionem paratam, quoties opus fuerit apud homines Dei misericordiam prædicare: neque tantum ut uni & semel & in aurem cordis secretum insusurret: sed sæpius, sed palam, sed toto orbe audiente, ingenue & suam ignominiam, & Dei magnificentiam ac decus commemoret. In hunc modum, quum David à Nathan argueretur, conscientiæ aculeo punctus, peccatum & coram Deo & coram hominibus confitetur. *Peccavi*, inquit, *Domino*: hoc est, Jam nihil excuso, non tergiversor quominus peccatorem me omnes judicent, & quod clam Domino esse volui, hominibus quoque ipsis patefiat. Arcanam ergo illam confessionem, quæ Deo fit, sequitur voluntaria apud homines confessio, quoties id vel divinæ gloriæ, vel humiliationis nostræ interest. Hac ratione instituit Dominus olim in populo Israëlitico, ut præeunte verbo à Sacerdote, populus suas iniquitates palam in templo confiteretur. Siquidem hoc adminiculum illis necessarium esse providebat, quo unusquisque melius adduceretur ad justam sui recognitionem. Et æquum est ut miseriæ nostræ confessione, bonitatem ac misericordiam Dei nostri inter nos & coram toto mundo illustremus.

Arcana hujus confessionis, quæ soli Deo fit, effectus.

2 Sam. 12. vers. 13.

Levit. 16. vers. 21.

Alterum genus confessionis, quæ fit hominibus.

11. Hoc vero confitendi genus & ordinarium esse in Ecclesia convenit: & tunc extra ordinem singulari modo usurpari, siquando populum communi aliquo delicto obstringi contigerit. Hujus secundi generis exemplum habemus, in solenni illa confessione, qua populus universus auspiciis ductuque Esdræ & Nehemiæ defungitur. Nam, quum exilium illud diuturnum, urbis ac templi excidium, religionis dissipatio, communis omnium defectionis fuisset pœna, non poterant liberationis beneficium ut par erat agnoscere, nisi se ante reos peragerent. Neque refert si in una congregatione

Hujus duæ species, publica & privata. Publica, aut ordinaria, aut extraordinaria. Nehem. 1. vers. 7.

pauci

pauci aliqui interdum sint insontes: quando enim membra sunt languidi ac male affecti corporis, non debent sanitatem jactare. Imo fieri non potest, quin aliqua labe contracta, aliquid ipsi etiam culpæ sustineant. Ergo quoties vel peste, vel bello, vel sterilitate, vel alia qualibet calamitate affligimur: si officii nostri est, ad luctum, ad jejunium, & alia reatus signa confugere: ipsa confessio, ex qua alia omnia dependent, minime est negligenda. Ordinariam illam, præterquam quod ore Domini commendata est, nemo sanus, expensa ejus utilitate, improbare audeat. Nam quum in omni sacro conventu sistamus nos in conspectum Dei & Angelorum: quod erit aliud initium actionis nostræ, quam iniquitatis nostræ recognitio? Atqui illa, inquies, fit qualibet precatione. quoties enim precamur veniam, peccata nostra confitemur. Fateor. At si consideres quanta sit nostra vel securitas, vel somnolentia, vel socordia, concedes mihi salutare fore institutum, si solenni aliquo confitendi ritu Christiana plebs ad humiliationem exerceatur. Tametsi enim ceremonia, quam Dominus Israëlitis præcepit, ex Legis pædagogia erat: res tamen ipsa aliquo modo ad nos quoque pertinet. Et sane videmus hunc morem in Ecclesiis bene moratis cum fructu observari, ut singulis diebus Dominicis minister formulam confessionis suo & populi nomine concipiat, qua reos omnes iniquitatis peragit, & veniam à Domino comprecatur. Denique, hac clave tam singulis privatim, quam omnibus publice aperitur ad precandum janua.

Extraordinariæ usus.

Ordinariæ usus.

Objectio adversus confessiones & preces publicas.

Responsio.

12. Duas præterea privatæ confessionis formas Scriptura probat. Unam quæ nostra causa fiat: quo pertinet illud Jacobi, ut *alter alteri peccata confiteamur.* sentit enim ut nostras infirmitates alter alteri detegentes, consilio & consolatione mutua nos juvemus. Alteram, quæ in proximi gratiam facienda est, ad ipsum placandum, & nobis reconciliandum, si qua in re nostro vitio læsus fuerit. Ac in priore quidem specie, tametsi Jacobus neminem nominatim assignando, in cujus sinum nos exoneremus, liberum permittit delectum, ut ei confiteamur qui ex Ecclesiæ grege maxime idoneus fuerit visus: quia tamen pastores præ aliis ut plurimum judicandi sunt idonei, potissimum etiam nobis eligendi erunt. Dico autem ideo præ aliis appositos, quod ipsa ministerii vocatione nobis à Domino designantur, quorum ex ore erudiamur ad subigenda & corrigenda peccata, tum consolationem ex veniæ fiducia percipiamus. Quemadmodum enim mutuæ admonitionis & correptionis officium Christianis quidem omnibus demandatum est, ministris tamen specialiter est injunctum: sic quum omnes mutuo nos debeamus consolari, & in fiducia divinæ misericordiæ confirmare, videmus tamen ministros ipsos, ut de remissione peccatorum certiores reddant conscientias, testes ejus ac sponsores constitui: adeo ut ipsi dicantur remittere peccata, & animas solvere. Quum audis hoc illis tribui, in usum tuum esse cogita. Ergo id officii sui unusquisque fidelium esse meminerit, si ita privatim angitur & affligatur peccatorum sensu, ut se explicare nisi alieno adjutorio nequeat, non negligere quod illi à Domino offertur remedium: nempe ut ad se sublevandum privata confessione apud suum Pastorem utatur: ac ad solatia sibi adhibenda privatim ejus operam imploret, cujus officium est & publice & privatim populum Dei Euangelica doctrina consolari. Verum ea moderatione semper utendum est, ne ubi Deus nihil certum præscribit, conscientiæ certo jugo alligentur. Hinc sequitur, ejusmodi confessionem liberam esse oportere, ut non ab omnibus exigatur, sed iis tantum commendetur qui ea se opus habere intelligent. Deinde ne hi ipsi qui illa utuntur pro sua necessitate, ad enumeranda omnia peccata vel præcepto aliquo cogantur, vel arte inducantur: sed quoad interesse sua putabunt, ut solidum consolationis fructum referant. Hanc Ecclesiis libertatem non modo relinquere, sed tueri quoque & fortiter vindicare debent fidi Pastores, si volunt & tyrannidem abesse à suo ministerio, & à populo superstitionem.

Privata confessio duplex.

Jac. 5: 16.

1. Nostra causa.

2. Proximi causa.

Prioris usus.

Qui multum à fidis Ecclesiæ Pastoribus promovetur & juvatur.

Matth. 16. vers. 19.

Matth. 18. vers. 18.

Joan. 20. vers. 23.

Quid hic cavendum sit, & observandum.

13. De altera autem loquitur Christus apud Matthæum, *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum, & abi, priusque reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.* Sic enim sarcienda est charitas quæ nostra culpa dissilierit, culpam quam admisimus agnoscendo & deprecando. Sub hoc genere comprehenditur eorum confessio, qui usque ad totius Ecclesiæ offensionem peccarunt. Nam si tanti privatam unius hominis offensam æstimat Christus, ut à sacris arceat eos omnes qui in fratres aliquid peccarunt, donec justa satisfactione redierunt in gratiam: quanto major est ratio, ut qui Ecclesiam læsit malo aliquo exemplo, eam sibi culpæ agnitione reconciliet? Ita receptus est Corinthius ille in communionem, quum se obsequentem correptioni præbuisset. Hæc etiam forma confitendi in veteri Ecclesia fuit: quemadmodum & Cyprianus meminit, *Pœnitentiam*, inquit, *agunt justo tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri, jus communionis accipiunt.* Aliam confitendi vel rationem vel formam Scriptura prorsus ignorat. neque nostrum est adstringere novis vinculis conscientias, quas in servitutem redigere Christus severissime vetat. Interim quin sistant se pastori oves, quoties sacram Cœnam participare volunt, adeo non reclamo, ut maxime velim hoc ubique observari. Nam & qui habent impeditam conscientiam, referre inde possunt singularem fructum: & qui admonendi sunt, monitionibus locum ita præbent, modo semper absit tyrannis & superstitio.

Posterioris à Christo commendatæ usus.

Matth. 5. v. 23, 24.

Quid comprehendat.

2 Cor. 2: 6.

Aliam confitendi rationem Scriptura prorsus ignorat.

14. In tribus illis confessionis generibus potestas clavium locum habet, vel quum solenni recognitione vitiorum suorum veniam deprecatur tota Ecclesia: vel quum privatus, qui aliquo notabili delicto commune offendiculum peperit, pœnitentiam suam testatur: vel quum is qui ob conscientiæ inquietudinem ope ministri indiget, suam illi infirmitatem aperit. Tollendæ vero offensionis diversa est ratio: quia etsi tunc quoque conscientiæ paci consulitur, præcipuus tamen finis est, ut sublato odio inter se uniantur animi vinculo pacis. Sed fructus ille, quem dixi, minime spernendus est, quo libentius confiteamur peccata nostra. Quum enim tota Ecclesia velut coram Dei tribunali adstat, ream se confitetur, unum refugium habet in Dei misericordia: non vulgare aut leve solatium est, habere illic præsentem Christi legatum, reconciliationis mandato præditum, à quo denunciari sibi absolutionem audiat. Hic utilitas clavium merito commendatur, quum rite, quo ordine & qua religione decet, ista peragitur legatio. Similiter quum is qui se ab Ecclesia quodammodo alienaverat, restituitur in fraternam unitatem accepta venia, quantum beneficium est quod sibi ab iis agnosci intelligit quibus dixit Christus, *Quibuscunque remiseritis peccata in terris, remissa in cælo erunt?* Nec minoris efficaciæ aut fructus est privata absolutio, ubi ab iis petitur qui singulari remedio ad infirmitatem suam sublevandam opus habent. Accidit enim non raro, ut qui generales promissiones audit, quæ ad totam fidelium congregationem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubitatione, ac velut remissione nondum impetrata, inquietum adhuc animum habeat. Idem si Pastori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque illam Euangelii vocem peculiariter ad se directam audierit, *Remittuntur tibi peccata tua, confide:* Mat. 9: 2.

Potestas clavium in his tribus confessionum generibus locum habet.

Hujus potestatis utilitas, respectu confessionis & absolutionis publicæ.

Matth. 18. vers. 18.

Joan. 20. vers. 23.

Et privatæ.

animum

animum confirmabit ad securitatem, illaque qua prius æstuabat trepidatione liberabitur. At vero quum de clavibus agitur, semper cavendum est ne facultatem aliquam somniemus ab Euangelii prædicatione separatam. Alio iterum loco plenius hæc res explicanda erit, ubi de Ecclesiæ regimine agetur: atque illic videbimus verbo alligatum esse quicquid juris ad ligandum vel solvendum Christus Ecclesiæ suæ contulit. Hoc tamen in ministerio clavium maxime verum est, cujus tota vis in eo posita est, ut Euangelii gratia per eos quos Dominus ordinavit, fidelium animis publice ac privatim obsignetur: quod fieri, nisi sola prædicatione, nequit.

Cautio observanda. lib. 4. c. 11. & 12.

15. Quid Romanenses theologi? Statuunt ut omnes utriusque sexus, statim atque ad discretionis annos pervenerint, semel ad minimum quotannis confiteantur omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum dimitti nisi confitendi votum firmiter conceptum fuerit. quod votum nisi oblata facultate persolutum fuerit, jam nullum patere paradisi ingressum. Sacerdotem vero potestatem habere clavium, quibus peccatorem solvat ac liget. quia non sit irritum Christi verbum, *Quodcunque ligaveritis*, &c. De hac vero potestate pugnaciter inter se belligerantur. Alii dicunt, unicam esse clavem in essentia, scilicet potestatem ligandi & solvendi: scientiam ad bonum quidem usum requiri, sed tantum instar accessorii esse, non essentialiter cohærere. Alii, quia videbant hanc nimium effrenatam licentiam, duas claves recensuerunt, discretionem & potestatem. Alii rursum, quum tali moderatione cohiberi sacerdotum improbitatem viderent, alias claves excuderunt, auctoritatem discernendi, qua in definiendo uterentur: & potestatem, quam exequutione suæ sententiæ exercerent: scientiam accedere velut consiliarium. Istud autem ligare & solvere non audent interpretari simpliciter, peccata remittere & delere: quia Dominum clamantem audiunt apud Prophetam, *Ego sum, & non alius præter me. ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas Israël.* Sed dicunt sacerdotis esse pronunciare qui ligati sint aut soluti, & declarare quorum remissa aut retenta sint peccata: declarare autem, vel per confessionem, quum absolvit, & peccata retinet: vel per sententiam, quum excommunicat, & recipit ad Sacramentorum communionem. Demum quum intelligunt nondum se hoc nodo explicari, quin semper objici possit, indignos sæpe ligari & solvi à suis sacerdotibus, qui propterea non ligentur aut solvantur in cælo: quod ultimum refugium est, respondent, collationem clavium cum limitatione accipiendam esse: quod Christus promiserit, apud tribunal suum approbatum iri sacerdotis sententiam, quæ juste prolata fuerit, secundum quod merita ligati aut soluti postulabant. Porro has claves omnibus sacerdotibus à Christo datas esse, quæ illis ab Episcopis in promotione conferuntur: sed liberum usum penes eos duntaxat esse qui muneribus Ecclesiasticis funguntur: apud excommunicatos & suspensos manere quidem ipsas claves, sed rubiginosas ac ligatas. Et qui hæc dicunt, modesti ac sobrii jure videri possint præ aliis, qui sub nova incude novas claves fabricati sunt quibus thesaurum Ecclesiæ obserari tradunt: quas postea suo loco excutiemus.

Papistici errores de confessione. 1. *Necessitas confitendi omnia peccata omnibus præscripta.* C. Omnis utriusque sexus. De summa Trin. & fide catho. decretum est Innoc. in concil. Lateran. 2. *Claves fictitiæ.* Et refert. Lombar. lib. 4. sen. dist. 14. c. 2. & dist. 18. cap. 2. Matth. 18. vers. 19. 3. *Ligandi & solvendi mandatum incognitum.* Jesa. 43. v. 11, 25. 4. *Quibus illud munus ligandi & solvendi sit commissum.* lib. 3. c. 5. sect. 2.

16. Ad singula paucis respondebo. Taceo autem ad præsens quo jure quave injuria fidelium animas suis legibus obstringant: quando id suo loco dispicietur. Quod autem legem imponunt de omnium peccatorum enumeratione: quod peccatum dimitti negant nisi sub conditione, si votum confitendi firmiter conceptum fuerit: quod nullum superesse ingressum paradisi garriunt, si facultas confitendi neglecta fuerit: istud vero nullo modo ferendum est. Omniane peccata enumeranda sunt? At David, qui secum probe (ut arbitror) meditatus erat peccatorum confessionem, tamen exclamabat, *Errores quis intelliget? Ab occultis meis munda me Domine.* Et alibi, *Iniquitates meæ transierunt super caput meum, & sicut onus grave, gravatæ sunt ultra vires meas.* Nimirum intelligebat quanta esset peccatorum nostrorum abyssus, quam multæ scelerum facies, quot capita ferret, & quam longam caudam traheret hæc hydra. Non ergo ad recensendum catalogum se conferebat: sed è profundo malorum clamabat ad Dominum, *Obrutus sum, sepultus sum & suffocatus: inferorum portæ circumdederunt me, immersum alto puteo, deficientem & moribundum manus tua extrahat.* Quis suorum peccatorum nunc supputationem cogitet, ubi Davidem videt suorum numerum inire non posse.

Primi erroris refutatio. *Ab impossibili, testimonio Davidis.* Psal. 19:13. Psal. 38:5.

17. Hac carnificina plusquam crudeliter divexatæ sunt eorum animæ qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Principio sese vocabant ad calculum, peccata in brachia, in ramos, in ramusculos, in frondes, juxta istorum formulas dissecabant: tum appendebant qualitates, quantitates, circumstantias. atque aliquantulum quidem res procedebat. Ubi vero longius progressi fuerant, cælum undique & undique pontus: nullus portus, nulla statio. quo plura transmiserant, major semper congeries oculis ingerebatur: imo vero velut altæ moles assurgebant: nec spes ulla, vel saltem post longas ambages, evadendi apparebat. Hærebant itaque inter sacrum & saxum: nec alius tandem exitus reperiebatur quam desperatio. Ibi sævi isti carnifices, ut vulnera levarent quæ fecerant, fomenta quædam adhibuerunt: ut faceret scilicet quisque quod in se esset. Sed novæ rursum curæ obstrepebant, imo novi cruciatus excoriabant miseras animas. Non satis temporis impendi, non justa opera incubui, multa per negligentiam præterii, & oblivio, quæ ex incuria provenit, non est excusabilis. Suggerebantur adhuc alia pharmaca quæ ejusmodi dolores demulcebant: Age negligentiæ tuæ pœnitentiam, modo supina non sit, condonabitur. Verum omnia ista cicatricem obducere non possunt: nec tam mali sunt levamenta quam venena melle oblita, ne sua acerbitate primum gustum offendant: sed in intima penetrent, antequam sentiantur. Urget ergo semper terribilis illa vox, & auribus insonat, *Confitere omnia peccata tua:* nec potest horror iste pacari nisi certo solatio. Hic cogitent Lectores quam possibile sit ad rationem vocare totius anni acta, & quid singulis diebus peccarint, colligere: quando experientia unumquemque convincit, ubi ad vesperam excutienda sunt unius tantum diei delicta, memoriam confundi: tanta se turba & varietas ingerit. Neque enim de crassis & stupidis hypocritis loquor, qui, tribus vel quatuor gravioribus animadversis, defunctos se putant: sed de veris Dei cultoribus, qui postquam se examine peracto obrui vident, addunt etiam illud Joannis, *Si cor nostrum arguit nos, major est Deus corde nostro:* itaque expavescunt ad judicis illius conspectum, cujus cognitio sensum nostrum longe superat.

Testimonio item conscientiæ, quæ nullo modo huic severissimæ obligationi satisfacere potest. *Deinde, quod in desperationem aut stuporem ruere necesse sit.* *Confirmatio præcedentium, à conscientia appellatione.* 1 Joan. 3. vers. 20.

18. Quod autem bona pars orbis talibus blandimentis, quibus tam exitiale venenum temperabatur, acquievit, non id factum est quod Deo satisfactum crederet, aut sibi etiam plane satisfaceret: sed ut, quasi in medio mari fixa anchora, paulum interquiesceret à navigatione, vel quasi fessus & fatiscens viator, in via decumberet. In facienda ejus rei fide non laboro. Sibi enim quisque testis apud se esse potest. Dicam in summa qualis lex illa fuerit. Primum simpliciter est impossibilis: itaque nonnisi perdere, damnare, confundere, in ruinam & desperationem conjicere potest. Deinde peccatores, à vero peccatorum suorum sensu abductos, hypocritas facit, Deique ac sui ipsorum ignorantes.

A duplici similitudine altera primi erroris refutatio ducta. *Summa totius refutationis.*

Siqui-

Siquidem, dum in peccatorum enumeratione toti occupantur, interim obliviſcuntur latentem illam vitiorum lernam, occultas ſuas iniquitates, & interiores ſordes, quarum potiſſimum notitia miſeriam ſuam reputare debuerant. At certiſſima erat confeſſionis regula, tantam mali noſtri abyſſum agnoſcere ac fateri, quæ ſenſum quoque noſtrum ſuperet. Hac regula videmus compoſitam Publicani confeſſionem, *Domine, propitius eſto mihi peccatori.* Quaſi diceret, Quantus quantus ſum, totus ſum peccator, nec ipſam peccatorum meorum magnitudinem aut mente aut lingua aſſequi poſſum: abyſſus miſericordiæ tuæ hanc peccati abyſſum abſorbeat. Quid, inquies, ergone confitenda non ſunt ſingula delicta? ergo nulla confeſſio Deo accepta, niſi duobus iſtis verbis concluſa, *Peccator ſum?* Imo vero danda potius opera, ut quantum in nobis eſt, totum cor effundamus coram Domino: nec modo nos peccatores uno verbo fateamur, ſed ut tales nos vere & ex animo agnoſcamus: quanta ſit & quam varia peccatorum labes, tota cogitatione recognoſcamus: non modo nos immundos, ſed qualis ſit & quanta, quamque in multis partibus noſtra immundities: non modo debitores, ſed quantis debitis gravati, & quot nominibus obſtricti: non modo vulneratos, ſed quam multis & lethalibus plagis ſaucii ſimus. Hac tamen recognitione quum ſe totum peccator coram Deo effuderit, ſerio ac ſincere cogitet plura adhuc reſtare, ac profundiores eſſe malorum ſuorum receſſus quam quos penitus excutere poſſit. Atque adeo exclamet cum Davide, *Errores quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* Jam vero quod affirmant non dimitti peccata, niſi voto confitendi firmiter concepto, & clauſam eſſe paradiſi portam ei qui facultatem confitendi ſibi oblatam neglexerit; abſit ut iſtud eis concedamus. Non enim alia nunc eſt peccatorum remiſſio quam ſemper fuit. Quotquot remiſſionem peccatorum à Chriſto obtinuiſſe leguntur, non leguntur in aurem ſacrificuli cujuſpiam confeſſi. Nec ſane confiteri poterant, ubi nec ſacrificuli confeſſionarii erant, nec ipſa etiam confeſſio. Et multis poſtea ſeculis inaudita fuit hæc confeſſio, quibus ſine hac conditione remittebantur peccata. Sed ne quaſi de re dubia longius diſceptemus, verbum Dei apertum eſt, quod æternum manet: *Quotieſcunque ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non recordabor.* Huic verbo qui aliquid audet adjicere, non peccata ligat, ſed Domini miſericordiam. Nam quod contendunt non poſſe ferri judicium niſi cauſa cognita, in promptu eſt ſolutio, temere hoc ſibi arrogare qui ſunt à ſeipſis judices creati. Ac mirum eſt tam ſecure ſibi fabricare principia quæ nemo ſanæ mentis admittet. Jactant ſibi ligandi & ſolvendi munus eſſe mandatum, acſi quædam eſſet juriſdictio quæſtioni adjuncta. Porro hoc jus Apoſtolis fuiſſe incognitum, tota eorum doctrina clamat. Nec vero, certo ſcire ſolvaturne peccator, ad ſacerdotem pertinet, ſed ad eum à quo petitur abſolutio: quando nunquam ſcire poteſt qui audit, ſitne juſta & integra enumeratio. Ita nulla eſſet abſolutio, niſi ad verba ejus, qui judicandus eſt, reſtricta. Adde, quod tota ſolvendi ratio ex fide & pœnitentia conſtat: quæ duæ res cognitionem hominis fugiunt, ubi de altero ferenda eſt ſententia. Sequitur ergo ligandi & ſolvendi certitudinem non ſubjici terreni judicis arbitrio; quia miniſter verbi, ubi partes ſuas rite exequitur, non poteſt niſi conditionaliter abſolvere: ſed in gratiam peccatoris hoc dici, *Quorum remiſeritis peccata:* ne dubitent veniam, quæ promittitur ex Dei mandato & voce, in cælis fore ratam.

Tertia refutatio, ab oppoſito, certiſſimam confeſſionis regulam proponens. — Luc. 18:13. — *Hujus regulæ explicatio.* — Pſal. 19:13. — *1. Objectio. Reſponſio.* — *Confirmatio.* — Eze. 18. verſ. 21. — *2. Objectio. Reſponſio.* — *3. Objectio. Reſponſio 1.* — *Reſponſio 2.*

19. Nihil itaque mirum ſi auricularem iſtam confeſſionem, rem adeo peſtilentem totque nominibus Eccleſiæ noxiam, damnamus, ac ſublatam è medio cupimus. Quod ſi per ſe res eſſet indifferens, quando tamen nulli uſui eſt nec fructui, tot autem impietatibus, ſacrilegiis, erroribus cauſam dedit: quis non protinus abolendam cenſeat? Recenſent quidem aliquot uſus, quos ut valde fructuoſos venditant: ſed illos aut ementitos, aut nullius prorſus momenti. Unum tantum ſingulari prærogativa commendant, erubeſcentiam confitentis gravem eſſe pœnam, qua & peccator fit in poſterum cautior, & Dei vindictam antevertit, ſeipſum puniens. Quaſi non ſatis magna verecundia hominem humiliemus, dum ad ſummum illud tribunal cæleſte, ad Dei, inquam, cognitionem vocamus. Egregie vero profectum eſt, ſi unius hominis pudore peccare deſinimus, Deum non erubeſcimus habere malæ conſcientiæ noſtræ teſtem. Quanquam id quoque ipſum falſiſſimum eſt. nulla enim re fieri majorem peccandi confidentiam aut licentiam paſſim videre eſt, quam dum, confeſſione ſacerdoti facta, homines exiſtimant ſe poſſe *tergere os, & dicere, Non feci.* Nec toto ſolum anno fiunt ad peccandum audaciores: ſed in reliquum anni tempus de confeſſione ſecuri, nunquam ad Deum ſuſpirant, nunquam ad ſe redeunt, ſed peccata peccatis accumulant: donec omnia, ut opinantur, ſimul evomant. Ubi autem evomuerunt, ſarcina ſua exonerati ſibi videntur, judiciumque à Deo transtuliſſe, quod ſacerdoti detulerunt: Deo oblivionem induxiſſe, ubi conſcium ſacerdotem fecerunt. Porro quis confeſſionis diem lætus inſtare videt? quis ad confitendum alacri animo pergit? ac non potius, quaſi obtorto collo in carcerem trahatur, invitus ac reluctanti ſimilis venit? niſi forte ipſi ſacrificuli, qui mutuis facinorum ſuorum narrationibus, quaſi jocoſis fabulis, ſe delicate oblectant. Non multas chartas inficiam referendis prodigioſis abominationibus, quibus ſcatet auricularis confeſſio. Tantum dico, ſi non inconſulte fecit ſanctus ille vir, qui ob unum ſcortationis rumorem, confeſſionem ex eccleſia ſua, vel potius à ſuorum memoria ſuſtulit: infinitis hodie ſtupris, adulteriis, inceſtis, lenociniis, quid facto opus ſit admonemur.

4. Objectio, confeſſionem auricularem eſſe rem indifferentem, & etiam utilem. — *Reſponſio, quæ patronorum hujus erroris hypocriſin, mendacium, impietatem, & prodigioſas abominationes detegit.* — Nectarius, de quo ſect. 7.

20. Quod huc obtendunt poteſtatem clavium, & in ea regni ſui proram (ut aiunt) & puppim confeſſionarii locant, videndum quantum valere debet: Ergo ſine cauſa (inquiunt) datæ ſunt claves? ergo ſine cauſa dictum eſt, *Quæcunque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælis?* Fruſtramur ergo verbum Chriſti? Reſpondeo, gravem fuiſſe cauſam cur darentur claves: quemadmodum & nuper expoſui, & ubi de excommunicatione agetur, explicatius iterum docebo. Sed quid, ſi uno gladio ejuſmodi omnibus eorum poſtulatis anſam præcidam, ſacrificulos non eſſe Apoſtolorum vicarios nec ſucceſſores? Verum iſtud quoque alibi tractandum erit, nunc, unde ſe munire maxime volunt, arietem erigunt quo molitiones omnes ſuæ dejiciantur. Chriſtus enim non ante Apoſtolis ligandi & ſolvendi poteſtatem fecit quam eos Spiritu ſancto donavit. Nego igitur ullis competere clavium poteſtatem, qui non prius acceperint Spiritum ſanctum. Nego quenquam clavibus uti poſſe niſi præeunte docenteque Spiritu ſancto, & dictante quid agendum ſit. Spiritum ſanctum habere ſe illi nugantur: ſed re ipſa negant. niſi forte Spiritum ſanctum rem eſſe vanam & nihili fingunt, ut certe fingunt: ſed illis non credetur. Atque hac quidem machina in univerſum ſubvertuntur, ut cujuſcunque oſtii clavem ſe habere jactent, ſemper interrogandi ſint habeantne Spiritum ſanctum, qui clavium eſt arbiter & moderator. Si habere ſe reſpondeant, rurſum interpellandi ſunt, an errare poſſit Spiritus ſanctus? Iſtud diſerte profari non audebunt, tametſi oblique ſua doctrina inſinuant. Inferendum ergo erit, nullos

Secundi erroris refutatio. — Matth. 18. verſ. 18. — lib. 4. c. 12. — *1. Sacrificuli non ſunt Apoſtolorum ſucceſſores.* lib. 4. c. 6. — *2. Non habent Spiritum S. qui ſolus eſt clavium moderator & arbiter.* — *Ratio.*

nullos sacrificulos habere clavium potestatem, qui passim sine delectu solvunt quæ ligari Dominus voluerat, ligant quæ solvi jusserat.

Tertii erroris refutatio.

21. Quando clarissimis experimentis evinci se vident, quod dignos & indignos promiscue solvant & ligent, potestatem usurpant sine scientia. Et quanquam negare non audent ad bonum usum requiri scientiam, potestatem tamen ipsam malis dispensatoribus traditam scribunt. *1. Mandatum & promissum Christi ignorant.* Atqui hæc potestas est, *Quodcunque ligaveris aut solveris in terra, erit in cælis ligatum aut solutum.* Aut promissum Christi mentiri oportet, aut bene ligant & solvunt qui sunt hac potestate præditi. Nec est quod tergiversentur, Christi dictum limitari secundum ejus merita qui ligatur aut solvitur. *Objectionis dilutio.* Et nos etiam fatemur nec ligari nec solvi posse nisi dignos qui ligentur aut solvantur. Sed habent Euangelii nuncii & Ecclesia verbum quo dignitatem hanc metiantur. In hoc verbo nuncii Euangelii possunt omnibus remissionem peccatorum in Christo polliceri per fidem, possunt damnationem edicere in omnes & super omnes qui Christum non amplectuntur. In hoc verbo Ecclesia pronunciat, scortatores, adulteros, fures, homicidas, avaros, iniquos partem in regno Dei non habere: talesque certissimis vinculis ligat. *1 Cor. 6. vers. 10.* Eodem verbo solvit quos resipiscentes consolatur. *2. In absurda innumera incurrunt, à Dei verbo (quod est certa ligandi & solvendi regula) recedentes.* Sed quæ erit isthæc potestas, nescire quid ligandum sit aut solvendum? ligare autem non posse aut solvere, nisi scias? Cur ergo dicunt se absolvere auctoritate sibi data, quum incerta sit absolutio? quo nobis imaginaria hæc potestas, si nullus sit usus? Jam autem habeo, aut nullum esse, aut tam incertum esse, ut pro nullo habendus sit. Quum enim fateantur bonam esse sacerdotum partem qui non rite utantur clavibus, potestatem vero sine legitimo usu inefficacem: quis mihi fidem faciet, eum à quo solvor bonum esse clavium dispensatorem? quod si malus est, quid aliud habet quam frivolam istam dispensationem? Quid in te ligandum sit aut solvendum, nescio, quando justo clavium usu careo: sed si mereris, te absolvo. Ac tantundem posset, non dico laicus (quando id æquis auribus non ferrent) sed Turca, aut diabolus. Id enim est dicere, Verbum Dei non habeo certam solvendi regulam: sed auctoritas mihi data est te absolvendi, si ita sunt tua merita. *vid. sect. 15.* Videmus igitur quorsum spectarint, quum diffinierunt, claves esse auctoritatem discernendi, & exequutionis potestatem, scientiam accedere consiliarium, & instar consiliarii ad bonum usum esse. Nempe libidinose, licenter, sine Deo & verbo ejus voluerunt regnare.

Exceptio adversus hanc tertii erroris refutationem.

22. Si excipiat quispiam, legitimos Christi ministros non minus perplexos fore in suo officio, quia absolutio, quæ à fide pendet, semper ambigua erit: deinde nullum peccatoribus, aut frigidum solatium fore, quia minister ipse qui idoneus judex non est eorum fidei, de eorum absolutione certus non est: in promptu est solutio. *Resp. 1. ad absurda varia Pontificios deducens, seu sacrificulum, seu confitentem spectes.* Dicunt enim illi, non remitti à sacerdote peccata nisi quorum ipse est cognitor. ita secundum eos remissio ex sacerdotis judicio pendet. qui nisi prudenter discernat quinam venia digni sint, tota actio cassa est ac irrita. Denique potestas de qua loquuntur, jurisdictio est examini annexa, ad quod restringitur venia & absolutio. In hac parte nihil firmum reperitur: imo profunda est abyssus: quia ubi integra non est confessio, mutila etiam est spes veniæ. deinde sacerdos ipse suspensus hæreat necesse est, dum nescit an bona fide enumeret peccator sua mala. postremo (quæ inscitia & ruditas sacerdotum est) major pars ad hoc munus exercendum nihilo aptior est quam sutor ad agros colendos: alii fere omnes sibi merito suspecti esse debent. Hinc igitur perplexitas & dubitatio de absolutione Papali, quod eam fundatam esse volunt à sacerdotis persona: neque id modo, sed à cognitione, ut tantum de rebus delatis, quæsitis & compertis judicet. Jam siquis à bonis istis doctoribus quærat, reconcilieturne Deo peccator, peccatis quibusdam remissis, non video quid respondeant: nisi quod fateri cogentur infructuosum esse quicquid pronunciat sacerdos de remissis peccatis, quorum recitationem audierit, quamdiu alia non eximuntur à reatu. Ex parte confitentis quam perniciosa anxietas conscientiam devinctam teneat, hinc patet, quod dum recumbit in sacerdotis discretionem, ut loquuntur; nihil ex verbo Dei statuere potest. Ab his omnibus absurdis libera & immunis est doctrina quam tradimus. *Resp. 2. exceptioni abunde satisfaciens.* Conditionalis enim est absolutio, ut confidat peccator sibi propitium esse Deum, modo sincere in Christi sacrificio expiationem quærat, & acquiescat oblatæ sibi gratiæ. Ita errare non potest qui pro officio præconis, quod sibi ex Dei verbo dictatum est, promulgat. Peccator vero certam & liquidam absolutionem amplecti potest, ubi simplex illa conditio apponitur de amplexanda Christi gratia, secundum generalem illam magistri ipsius regulam, quæ impie spreta in Papatu fuit, *Secundum fidem tuam fiat tibi.* *Mat. 9:29.*

Quarti erroris (jus solvendi sacrificulis concedentis) refutatio.

23. Quam insulse misceant quæ de clavium potestate docet Scriptura, promisi me alibi dicturum: & locus erit opportunior in tractando regimine Ecclesiæ. Meminerint tamen Lectores præpostere ad auricularem & secretam confessionem torqueri quæ partim de Euangelii prædicatione, partim de excommunicatione à Christo dicta sunt. *lib. 4. c. 12.* Quare dum objiciunt, jus solvendi datum esse Apostolis, quod sacerdotes exerceant, peccata sibi agnita remittendo, falsum & frivolum principium sumi palam est: *1. Petitio principii & ignoratio elenchi.* quia absolutio quæ fidei servit, nihil aliud est quam testimonium veniæ ex gratuita Euangelii promissione sumptum. altera autem quæ ex disciplina Ecclesiæ pendet, nihil ad secreta peccata, sed ad exemplum magis pertinet, ut tollatur publica Ecclesiæ offensio. *2. Ecclesiasticæ disciplinæ inversio.* Quod autem hinc inde testimonia corradunt, quibus probent non sufficere vel soli Deo vel laicis confiteri peccata, nisi sacerdos sit cognitor, putida ac pudenda est eorum diligentia. *Objectio 1.* *Responsio 1.* Nam si quando peccatoribus suadent vetusti Patres ut se exonerent apud suum Pastorem, de recitatione accipi non potest, quæ tunc in usu non fuit. *2.* Deinde, ut sinistri fuerunt Lombardus & similes, videntur data opera libris adulterinis fuisse addicti, quorum prætextu deciperent simplices. Recte quidem fatentur, quia pœnitentiam semper comitatur solutio, nullum proprie vinculum manere ubi quis pœnitentia tactus est, quamvis nondum confessus fuerit: ideoque tunc sacerdotem non tam remittere peccata, quam pronunciare & declarare remissa esse. *3.* Quanquam in verbo Declarandi, crassum errorem insinuant, ceremoniam subrogantes in locum doctrinæ. *Objectio 2.* Quod autem attexunt, in facie Ecclesiæ absolvi qui jam coram Deo veniam adeptus erat, *Responsio.* intempestive trahunt ad peculiarem cujusque usum, quod jam diximus communi disciplinæ esse destinatum, ubi tollenda est gravioris & notæ culpæ offensio. *Objectio 3.* Sed paulo post moderationem pervertunt & corrumpunt, *Responsio.* addentes alium modum remittendi: nempe cum injunctione pœnæ & satisfactionis. in quo suis sacrificulis jus arrogant dimidiandi quod Deus ubique in solidum nobis promisit. Quum enim simpliciter pœnitentiam & fidem exigat, partitio hæc vel exceptio prorsus sacrilega est. Perinde enim valet acsi sacerdos, tribuni personam sustinens, Deo intercederet, nec vellet Deum pati mera sua liberalitate in gratiam recipere nisi qui ad tribunitium subsellium prostratus jacuerit, illicque sit mulctatus.

Conclusio totius disputationis adversus confessionem hanc fictitiam, cujus ortum, tyrannidem, blasphemiam, sacrilegium & multiplicem impietatem depingit.

24. Tota huc summa redit: si Deum facere velint confessionis hujus fictitiæ auctorem, eorum vanitatem coargui: sicuti monstravi falsarios in paucis quos citant locis. Quum vero palam sit legem esse ab hominibus impositam, dico & tyrannicam esse & cum Dei injuria latam, qui verbo suo conscientias astringens vult ab hominum imperio solutas esse. Jam quum ad obtinendam veniam necessitas ejus rei præscribitur quam Deus voluit esse liberam, dico sacrilegium esse minime tolerabile: quia nihil Deo magis proprium, quam peccata remittere, in quo nobis sita est salus. Adhæc ostendi invectam demum fuisse hanc tyrannidem, quum fœda barbarie oppressus esset mundus. Docui præterea legem esse pestiferam, quia vel in desperationem præcipitat miseras animas, ubicunque viget Dei timor: vel, ubi est securitas, inanibus blanditiis demulcens, magis hebetat. Postremo exposui, quascunque afferunt mitigationes, non alio tendere nisi ut involvant, obscurent ac depravent puram doctrinam, fucosis autem coloribus impietates tegant.

De satisfactione, cui tertium locum assignant Sophistæ in pœnitentia, errores & mendacia.
lib. 4. Sent. distinct. 10. cap. 10. c. non sufficit. de Pœnitent. c. med. eadem dist. c. nullus. ead. dist.

25. Tertium locum satisfactioni in pœnitentia assignant; de qua quicquid blaterant, uno verbo subverti potest. Dicunt non sufficere pœnitenti à præteritis malis abstinere, & mores in melius commutare, nisi de iis quæ facta sunt satisfaciat Deo. Esse autem multa adminicula, quibus peccata redimamus: lachrymas, jejunia, oblationes, charitatis officia: iis Dominum propitiandum, iis debita justitiæ Dei persolvenda, iis compensanda delicta, iis veniam emerendam. quamvis enim largitate misericordiæ culpam remiserit, pœnam tamen retinere disciplina justitiæ. hanc esse pœnam quæ satisfactionibus redimenda sit. In hanc tamen summam recidunt omnia, nos quidem à Dei clementia delictorum veniam impetrare, sed intercedente merito operum, quibus peccatorum noxa compensetur, quo debita justitiæ Dei satisfactio persolvatur. Talibus mendaciis oppono gratuitam peccatorum remissionem, qua nihil in Scriptura clarius prædicatur. Primum quid est remissio nisi meræ liberalitatis donum? Non enim remittere dicitur creditor, qui anapocha testatur sibi numeratam pecuniam: sed qui nulla solutione, ultro sua beneficentia nomen expungit. Cur deinde *gratis* additur, nisi ad tollendam omnem satisfactionis opinionem? Qua igitur confidentia suas satisfactiones adhuc erigunt, quæ tam valido fulmine prosternuntur? Quid autem? quum Dominus per Jesaiam clamat, *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: & peccatorum tuorum non ero memor*: annon aperte denunciat, causam & fundamentum remittendi à sola sua bonitate se petere? Præterea quum Scriptura universa testimonium Christo deferat, quod *per nomen ejus sit accipienda peccatorum remissio*, nonne alia omnia nomina excludit? Quomodo igitur per satisfactionum nomen accipi docent? Neque vero hoc se dare satisfactionibus negent, etiamsi ipsæ intercedant quasi subsidia. Nam quod Scriptura ait, *Per nomen Christi*, intelligit nihil nos afferre, nihil nostrum prætendere, sed sola Christi commendatione niti. quemadmodum Paulus asserens, *quod Deus erat mundum sibi in Christo reconcilians, non imputans propter ipsum hominibus delicta*, modum rationemque mox subjicit, *quia pro nobis factus est peccatum qui peccati expers erat.*

His opponitur vox,
1. Remissionis.
Jesa. 52: 3. Rom. 5: 8. Col. 2: 14 Tit. 3: 5.
2. Gratuita.
3. Dei iniquitates delentis.
Jes. 43: 25.
4. Per & propter Christum.
Act. 10: 43.
Nihil ergo opus est satisfactione nostra.
2 Cor. 5. vers. 19.

1. Objectio, Christi gratiam & efficaciam angustis limitibus includens.

26. Verum qua sunt perversitate, & peccatorum remissionem, & reconciliationem fieri semel dicunt, quum in gratiam Dei per Christum in Baptismo recipimur: post Baptismum, resurgendum esse per satisfactiones: sanguinem Christi nihil prodesse, nisi quatenus per claves Ecclesiæ dispensatur. Nec de re dubia loquor, quum suam impuritatem clarissimis scriptis prodiderint: nec unus aut alter, sed universi Scholastici. Nam ipsorum magister, postquam Christum in ligno pœnam peccatorum solvisse, juxta Petri doctrinam, confessus est: subjuncta illico exceptione sententiam illam corrigit, quod in Baptismo omnes peccatorum pœnæ temporales relaxantur: sed post Baptismum, pœnitentiæ beneficio minorantur: ut ita simul cooperetur crux Christi & nostra pœnitentia. Sed longe aliter Joannes, *Si quis peccaverit*, ait, *habemus advocatum apud Patrem, Jesum Christum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Scribo vobis filioli: quia remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.* Certe fidelibus loquitur, quibus dum Christum proponit peccatorum propitiationem, non aliam esse satisfactionem ostendit, qua offensus Deus propitiari placarive possit. Non dicit, Semel vobis per Christum reconciliatus est Deus, nunc vobis alias rationes quærite: sed perpetuum facit advocatum, qui sua intercessione in Patris gratiam nos semper restituat: perpetuam propitiationem, qua peccata expientur. Est enim illud perpetuo verum, quod alter Joannes dicebat, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Tollit (inquam) ipse, non alius. hoc est, quando ipse solus est Agnus Dei, solus quoque oblatio est pro peccatis, solus expiatio, solus satisfactio. Nam quum jus & potestas ignoscendi proprie competat in Patrem, ubi à Filio distinguitur, ut jam visum est: in altero gradu Christus hic locatur, quod pœnam nobis debitam in se transferens, reatum nostrum deleverit coram Dei judicio. Unde sequitur, non aliter nos fore participes expiationis à Christo peractæ, nisi apud eum resideat honor ille, quem sibi rapiunt qui Deum placare tentant suis compensationibus.

lib. 3. Sent. distinct. 9.
1 Pet. 2: 24.
Responsio 1. ex Joanne Euangelista.
1 Joan. 2. v. 1, 2, 12.
Responsio 2. ex Joanne Baptista.
Joan. 1: 29.
Responsionum harum consequens.

Duo quæ hic observanda erant, satisfactionis commento violantur.

27. Ac duo hic perpendere convenit: ut integer & illibatus suus honor Christo servetur: ut conscientiæ de peccati venia securæ, pacem apud Deum habeant. Jesaias ait, Patrem *posuisse in Filium nostras omnium iniquitates, ut livore ejus sanemur.* Quod aliis verbis repetens Petrus, ait *Christum pertulisse in corpore suo peccata nostra super lignum.* Paulus scribit *damnatum esse peccatum in ejus carne, quum pro nobis peccatum factus est*: hoc est, vim & maledictionem peccati in ejus carne interemptam, quum in hostiam datus est, in quam tota peccatorum nostrorum moles, cum sua maledictione & execratione, cum horrendo judicio Dei, & mortis damnatione, rejiceretur. Hic nequaquam audiuntur nugamenta illa: quod post initialem purgationem, passionis Christi efficaciam non aliter nostrûm unusquisque sentiat, quam pro satisfactoriæ pœnitentiæ modo: sed ad unicam Christi satisfactionem, quoties lapsi fuerimus, revocamur. Nunc tibi pestilentes eorum nænias propone: *Gratiam Dei in prima peccatorum remissione solam operari: si postea ceciderimus, ad secundam veniam impetrandam opera nostra cooperari.* Hæc si locum habeant, anne quæ Christo superius sunt attributa, illi salva manent? Immane quantum hæc differunt, iniquitates nostras positas esse in Christo ut in ipso expiarentur, & nostris operibus expiari: Christum esse propitiationem pro peccatis nostris, & Deum operibus propitiandum. Quod si de pacificanda conscientia agitur: quæ isthæc erit pacificatio, si audiat peccata redimi satisfactionibus? quando tandem illi satisfactionis modus constare poterit? Ergo semper dubitabit an Deum habeat propitium, semper æstuabit, semper horrescet. Nam qui levibus satisfactiunculis acquiescunt, nimis contemptim judicium Dei æstimant: & parum reputant quanta sit peccati gravitas: ut alibi dicemus. Et ut ipsis concedamus, peccata aliquot justa satisfactione redimere, quid tamen facient ubi tot peccatis obruuntur, quorum satisfactionibus nec centum vitæ, vel si totæ in hoc sint, sufficere queant? Adde, quod loci omnes quibus asseritur peccatorum remissio, non ad catechumenos pertinent, sed ad regenitos Dei

Jesa. 53: 6. 1 Pet. 2: 24. Rom. 8: 3. Gal. 3: 13.
Primum, videlicet Christi honorem illibatum servari debere, probatur sigillatim.
Alterum, de pacificanda conscientia, probatur stare non posse, si detur locus huic satisfactioni.
2. Objectio qua peccatorum re-

missionem ad Catechumenos restringunt, diluitur.

Dei filios, & qui in Ecclesiæ sinu fuerunt diu nutriti. Legatio illa quam tam splendide extollit Paulus, *Obsecro vos Christi nomine, reconciliamini Deo:* non ad exteros dirigitur, sed ad eos qui pridem regeniti fuerant. Atqui satisfactionibus valere jussis, ad Christi crucem eos ablegat. Sic quum scribit Colossensibus *Christum pacificasse per sanguinem crucis quæ sunt in cælo vel in terra*, non restringit hoc ad momentum quo recipimur in Ecclesiam, sed ad totum cursum extendit. Quod facile ex contextu patet, ubi dicit *fideles habere redemptionem per sanguinem Christi, nempe remissionem peccatorum.* Quanquam plures locos congerere supervacuum est, qui subinde occurrunt.

2 Cor. 5. vers. 20.
Col. 1: 20.

3. Objectio, peccata venialia & mortalia pro suo arbitrio fabricans, id est, cum Deo ludens, & Scripturæ repugnans.

28. Hic in asylum confugiunt ineptæ distinctionis, *Peccata* quædam *venialia esse*, quædam *mortalia:* pro mortalibus gravem satisfactionem deberi; venialia facilioribus remediis purgari, oratione Dominica, aquæ benedictæ aspersione, absolutione Missæ. Sic cum Deo ludunt & ineptiunt. Quum tamen assidue peccatum veniale & mortale in ore habeant, nondum alterum ab altero discernere potuerunt, nisi quod impietatem & immunditiem cordis, peccatum veniale faciunt. Nos autem (quod Scriptura justi & injusti regula docet) *peccati stipendium* pronunciamus esse *mortem:* & *animam, quæ peccaverit, morte dignam.* Cæterum fidelium peccata venialia esse: non quia non mortem mereantur, sed quia Dei misericordia *nulla est condemnatio iis qui sunt in Christo Jesu:* quia non imputantur, quia venia delentur. Scio quam inique doctrinam hanc nostram calumnientur. dicunt enim paradoxum esse Stoicorum, de peccatorum æqualitate: sed suo ipsorum ore nullo negotio convincentur. Quæro enim, annon inter ea ipsa peccata quæ mortalia fatentur, aliud alio minus agnoscant. Non igitur protinus sequitur, paria esse peccata quæ simul mortalia sint. Quum Scriptura definiat, stipendium peccati mortem esse: Legis obedientiam, esse vitæ viam: transgressionem, mortem: hanc sententiam evadere non possunt. Quem ergo satisfaciendi exitum invenient in tanto peccatorum cumulo? si unius diei est satisfactio peccati unius, dum illam meditantur, pluribus se involvunt: quando diem nullum prærerit justissimus quisque, quo non aliquoties labatur. Ad eorum vero satisfactiones dum se accingent, numerosa, vel potius innumera cumulabunt. Jam præcisa est satisfaciendi fiducia. quid morantur? quomodo adhuc de satisfaciendo cogitare audent?

Rom. 6: 23.
Ezech. 18. vers. 20.
Resp. peccati venialis veram distinctionem aperiens.
Instantia ex superiore objectione nata.
Responsio.
Rom. 8: 1.

4. Objectio, pœnæ & culpæ distinctionem inducens, ut satisfactionis figmentum stabiliat.
Responsio 1.
Responsio 2. variis Scripturæ testimoniis illustrata.

29. Conantur quidem se expedire: sed aqua (ut dicitur) illis hæret. Fingunt sibi *distinctionem pœnæ & culpæ: culpam* remitti fatentur Dei misericordia: sed culpa remissa *pœnam* restare, quam persolvi Dei justitia postulat. Ad pœnæ igitur remissionem proprie spectare satisfactiones. Quæ ista, bone Deus, desultoria levitas? culpæ remissionem nunc gratuitam prostare confitentur, quam precibus & lachrymis, aliisque omne genus præparationibus emereri subinde docent. Verum adhuc cum ista distinctione ex diametro pugnat quicquid de peccatorum remissione in Scriptura nobis traditur. Quod tametsi satis superque existimo jam à me confirmatum, subnectam tamen quædam alia testimonia, quibus adeo constringantur tortuosi isti angues, ut ne summam quidem caudam complicare posthac queant. *Hoc est testamentum novum quod Deus in Christo suo nobiscum pepigit, Quod iniquitatum nostrarum non recordabitur.* Quid his significaverit, discimus ex altero Propheta, ubi Dominus, *Si justus*, inquit, *à justitia sua deflexerit, omnium justitiarum ejus non recordabor: si impius ab impietate sua recesserit, omnium iniquitatum ejus non recordabor.* Quod se justitiarum recordaturum negat, utique hoc est, nullam se earum habiturum rationem, ut remuneretur. Ergo & peccatorum non recordari, est ea non postulare ad pœnam. Idipsum alibi dicitur, *projicere post tergum, delere instar nubis, demergere in profundum maris, non imputare, tectumque habere.* Talibus loquendi formulis non obscure sensum suum nobis explicuerat Spiritus sanctus, si dociles aures illis accommodaremus. Certe si punit Deus peccata, imputat: si vindicat, recordatur: si ad judicium vocat, tecta non habet: si examinat, post tergum non projecit: si inspicit, non obliteravit instar nebulæ: si ventilat, non projecit in profundum maris. Atque in hunc modum interpretatur Augustinus claris verbis, *Si texit peccata Deus, noluit advertere: si noluit advertere, noluit animadvertere: si noluit animadvertere, noluit punire: noluit agnoscere, maluit ignoscere. Tecta ergo peccata quare dixit? Ut non viderentur. Quid erat, Deum videre peccata, nisi punire?* Audiamus vero & ex alio Prophetæ loco, quibus legibus peccata remittat Dominus. *Si fuerint*, inquit, *peccata vestra ut coccinum, quasi nix albescent: & si rubuerint ut vermiculus, erunt quasi lana.* Apud Jeremiam autem sic legitur, *In illa die requiretur iniquitas Jacob, & non invenietur: peccatum Jehudah, & non erit: quia propitiabor reliquiis quas servavero.* Vis breviter tenere quis sit verborum istorum sensus? Expende quid è converso sibi velint loquutiones illæ, *Dominum in sacculo iniquitates colligare, in fasciculum colligere & recondere, stylo ferreo exarare in lapide adamantino.* Nempe si vindictam repensum iri significant (quod extra dubium est) neque etiam dubitandum est, quin contrariis sententiis omnem vindictæ reprehensionem Dominus se remittere affirmet. Hic mihi obtestandi sunt Lectores, non ut glossis meis auscultent: sed tantum ut verbo Dei locum aliquem esse sinant.

Jerem. 31. vers. 31, 34.
Ezech. 18. vers. 24, 27.
Jes. 38: 17. & 44: 22.
Mich. 7. vers. 19.
Psal. 32: 1.
Rationibus.
Præclaro Augustini dicto. in Psal. 31.
Jesa. 1: 18.
Jer. 50: 20.
Aliis oppositis Scripturæ locis.
Job. 14: 17.
Ose. 13: 12.
Jerem. 17.

Responsio 3. à consideratione efficacia mortis Christi.

30. Quid, quæso, nobis præstitisset Christus, si adhuc pro peccatis pœna exigeretur? Nam quum dicimus *eum pertulisse omnia peccata nostra in corpore suo super lignum*, non aliud significamus, quam defunctum pœna & vindicta quæ peccatis nostris debebatur. Idipsum significantius declaravit Jesaias, quum dicit, *Castigationem* (sive correctionem) *pacis nostræ fuisse super eum.* Quid vero est correctio pacis nostræ, nisi pœna peccatis debita, & à nobis persolvenda, antequam Deo reconciliari possemus nisi vices nostras ipse subiisset? En clare vides, Christum peccatorum pœnas sustinuisse, ut suos ab illis eximeret. Et quoties de redemptione per eum facta meminit Paulus, vocare solet ἀπολύτρωσιν, quo non simpliciter *redemptionem* indicat, qualiter vulgo intelligitur: sed *pretium* ipsum & satisfactionem redemptionis. Qua ratione & *Christum ipsum se pro nobis ἀντίλυτρον dedisse* scribit. *Quæ apud Dominum propitiatio est* (inquit Augustinus) *nisi sacrificium? Et quod est sacrificium, nisi quod pro nobis oblatum est in morte Christi?* Validum autem in primis arietem nobis suppeditat quod de expiandis peccatorum noxis in Lege Mosaica præscribitur. Neque enim illic Dominus hanc aut illam satisfaciendi rationem constituit: sed totam in sacrificiis compensationem requirit. Ubi tamen alioqui diligentissime atque exactissimo ordine omnes expiandi ritus exequitur. Quî fit autem ut nullis prorsus operibus admissa delicta procurare jubeat, sed sola in expiationem sacrificia requirat, nisi quod ita testari vult unicum esse satisfactionis genus, quo judicium suum placatur? Nam quæ tum immolabant sacrificia Israëlitæ, non hominum opera censebantur: sed à sua veritate, hoc est, unico Christi sacrificio, æstimabantur. Qualem autem compensationem à nobis recipiat Dominus, paucis verbis eleganter Oseas expressit. *Omnem*, inquit, *tolles iniquitatem ô Deus:* En peccatorum remissio. *Et vitulos labiorum persolvemus:* En satisfactio. Scio quidem subtilius adhuc ipsos elabi, dum inter æternam pœnam & temporales distin-

1 Pet. 2: 24.
Jesa. 53: 5.
Rom. 3: 24.
1 Cor. 1. vers. 30.
Eph. 1: 7.
Col. 1: 14.
1 Tim. 2: 6.
Responsio 4. à consideratione sacrificiorum sub Lege.
Responsio 5. à consideratione veræ satisfactionis nostræ.
Ose. 14: 3. vid. Calvin. ad

Concil. Trident. seß.6. c. 1.
Distinctionis Sophistarum dilutio.

distinguunt: sed quum temporalem pœnam quodvis supplicium esse tradant, quod tam de corpore quam de anima sumit Deus, excepta modo æterna morte, parum eos sublevat hæc restrictio. Nam superiores loci quos citavimus, hoc nominatim volunt, hac nos conditione recipi à Deo in gratiam, ut quicquid eramus pœnæ meriti remittat, culpam ignoscendo. Et quoties David aut alii Prophetæ peccatorum veniam petunt, simul pœnam deprecantur. Imo divini judicii sensus huc eos impellit. Rursum, quum à Domino misericordiam promittunt, semper fere ex professo de pœnis earumque remissione concionantur. Certe quum Dominus apud Ezechielem pronunciat finem se impositurum Babylonico exilio, idque propter se, non propter Judæos: gratuitum esse utrumque satis demonstrat. Denique si à reatu liberamur per Christum, pœnas, quæ inde proveniunt, cessare oportet.

Ezech. 36. v.22.& 32.

5. Objectio, ex Scripturæ testimoniis abutens.
1. De animadversione in Davidem.
2 Sam. 12. vers.13,14.
2. De justitia redimente peccata.
Prov.16:6.
3. De charitate peccata operiente.
Prov. 10. vers. 12.
1 Pet.4: 8.
4. De misericordia expiante iniquitatem.
5. De eleemosynis omnia mundantibus.
Dan.4:24.
6. De peccatis multis mulieri condonatis, quod multum dilexisset.
Luc.7: 47.
Huic objectioni ut satisfiat, quædam præmittuntur de duplici judicio Dei.
1. Vindictæ.
2. Castigationis.

31. Verum quando & ipsi Scripturæ testimoniis sese armant, videamus qualia sint quæ ipsi obtendunt argumenta. David (inquiunt) de adulterio & homicidio à Propheta Nathan objurgatus, veniam peccati accipit: & tamen morte filii, quem ex adulterio sustulerat, postea plectitur. Tales pœnas, quæ post culpæ etiam remissionem infligendæ essent, satisfactionibus redimere docemur. Hortabatur enim Daniel Nebuchadnezer, *ut eleemosynis peccata redimeret.* Et Solomo scribit, *propter æquitatem & pietatem remitti iniquitates.* Alibi etiam, *charitate operiri multitudinem peccatorum.* Quam sententiam confirmat & Petrus. Item apud Lucam Dominus de muliere peccatrice ait, *remissa esse illi peccata multa, quia dilexerit multum.* Ut perverse semper & præpostere facta Dei æstimant! At si observassent, (quod minime prætereundum erat) duo esse divini judicii genera: longe aliam in hac Davidis correptione vidissent pœnæ formam, quam quæ ad ultionem tendere putanda sit. Quoniam autem nostra omnium non mediocriter refert intelligere quorsum pertineant Dei castigationes, quibus in peccata nostra animadvertit: & quantum ab exemplis differant, quibus impios & reprobos cum indignatione persequitur: summatim perstringere non abs re, arbitror, fuerit. *Judicium* unum, docendi causa, vocemus *vindictæ:* alterum, *castigationis.* Porro judicio vindictæ sic intelligendus est Deus inimicos suos ulcisci, ut iram adversus illos suam exerceat, confundat, dissipet, in nihilum redigat. Id ergo sit nobis proprie Dei vindicta, ubi punitio cum ejus indignatione est. Judicio castigationis non ita sævit ut irascatur: nec vindicat ut perdat vel fulminet ad interitum. Unde non est supplicium proprie aut vindicta, sed correctio & admonitio. Alterum judicis est, alterum patris. Judex enim quum facinorosum punit, in ipsum delictum animadvertit, & de facinore ipso pœnam expetit. Pater quum filium severius corrigit, non hoc agit ut vindicet aut mulctet, sed magis ut doceat & cautiorem in posterum reddat. Paulo diversa similitudine Chrysostomus alicubi utitur, quæ tamen eodem recidit. *Verberatur* (inquit) *filius: verberatur & famulus. sed hic ut servus, quia peccavit, punitur: ille vero, ut liber & filius disciplina indigens, castigatur.* Huic correptio in probationem & emendationem cedit, illi in flagella & pœnas.

Ex utriusque consideratione duæ producuntur distinctiones, quarum prior iram Dei (ubi pœna est ad ultionem) statuit: cui opponitur

32. Ut breviter & expedite rem totam teneamus, hæc ex duabus statuatur prima distinctio, Ubicunque pœna est ad ultionem, ibi maledictio & ira Dei se exerit, quam semper à fidelibus continet. Castigatio contra, & Dei benedictio est, & amoris habet testimonium, ut docet Scriptura. Hoc discrimen satis Dei verbo passim notatur. Quicquid enim afflictionum in præsenti vita sustinent impii, nobis depingitur ceu quoddam inferorum atrium, unde æternam suam damnationem eminus jam conspiciunt. tantumque abest ut inde emendentur, aut fructum aliquem percipiant, ut potius talibus præludiis ad dirissimam, quæ tandem eos manet, gehennam apparentur. *Castigans autem castigat servos suos Dominus, sed morti non tradit eos.* quare ejus ferula verberari, bonum id sibi fuisse fatentur ad veram eruditionem. Ut autem sanctos ubique legimus tales pœnas placido animo suscepisse, ita superioris generis flagella semper vehementer sunt deprecati. *Castiga me Domine* (inquit Jeremias) *sed in judicio, non in ira tua: ne forte imminuas me. Effunde furorem tuum in gentes quæ te non noverunt, & in regna quæ nomen tuum non invocarunt.* David autem, *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Neque obest quod sæpiuscule sanctis suis irasci dicitur Dominus, quum in eorum peccata animadvertit. Qualiter apud Jesaiam, *Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, & consolatus es me.* Item Habacuc, *Quum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Michæas vero, *Iram Dei portabo, quia peccavi ei.* Ubi admonet non solum nihil obstrependo proficere qui juste plectuntur, sed doloris mitigationem suppetere fidelibus, consilium Dei reputando. Eadem enim ratione hæreditatem suam profanare dicitur: quam tamen, ut scimus, in æternum non profanabit. Id autem non ad Dei punientis consilium vel affectum, sed ad vehementem doloris sensum refertur, quo afficiuntur qui vel qualemcunque ejus severitatem sustinent. Atqui fideles suos non mediocri tantum austeritate pungit, sed interdum ita vulnerat, ut sibi non longe ab inferorum exitio distare videantur. Sic quidem testatur iram suam promeritos, atque ita expedit ut sibi in malis suis displiceant, Dei placandi majore cura tangantur, & sollicite ad veniam petendam festinent: sed in eo ipso luculentius interim clementiæ quam iræ suæ testimonium profert. Stat enim fœdus in vero nostro Solomone nobiscum percussum, cujus fidem nunquam fore irritam, is qui fallere non potest, affirmavit. *Si dereliquerint,* inquit, *filii ejus Legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint: si statuta mea profanaverint, & mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eo.* Cujus misericordiæ quo nos certiores faceret, *virgam,* qua Solomonis posteritatem arguet, dicit fore *virorum, & verbera filiorum hominum.* Quibus particulis dum moderationem & lenitatem significat, simul innuit non posse nisi extremo lethalique horrore confundi qui Dei manum sibi adversam esse sentiunt. Hujus lenitatis quantam habeat rationem in Israële suo castigando, ostendit apud Prophetam, *In igne repurgavi te,* inquit, *sed non velut argentum. nam & ipse totus absumptus esses.* Quanquam purgationis loco castigationes illi esse docet: eas tamen ipsas addit ita se temperare, ne plus justo per eas deteratur. Idque omnino necesse est: quia ut quisque Deum magis reveretur, & ad colendam pietatem se addicit; sic tenerior est ad ferendam ejus iram. Reprobi enim, quamvis sub flagellis gemant, quia tamen non expendunt causam, quin potius tam suis peccatis quam Dei judicio tergum obvertunt, ex socordia illa contrahunt duritiem: vel quia fremunt & calcitrant, adeoque tumultuantur contra suum judicem, furiosus ille impetus amentia & furore eos obstupefacit. Fideles autem Dei ferulis admoniti, statim descendunt ad reputanda peccata, & metu horroreque perculsi, ad deprecationem supplices confugiunt. Hos dolores, quibus se cruciant miseræ animæ, nisi leniret Deus, succumberent centies etiam in mediocribus iræ ejus signis.

castigatio, amoris paterni testimonium: quod multis locis Scripturæ confirmatur.
Job.5: 17.
Prov.3:11.
Heb.12:5.
Ps.118:18. & 119:71.
Jer.10:24.
Psal. 6: 2. & 38: 2.
Objectio, Atqui Deus electis suis sæpius irascitur.
Jesa.12: 1.
Hab. 3: 2.
Mich.7: 9.
Responsio, ostendens cur suos Deus in hac vita gravissimis plagis feriat.
Ita tamen ut misericordiam suam non auferat ab eis.
Psal. 89. vers. 31.
2 Sam. 7. vers. 14.
Confirmatio ab ejus promissione.
A testimonio & exemplo, perpetua Ecclesiæ Dei experientia illustrato.
Jes.48: 10.
Reproborum & electorum, dum castigantur, discrimen.

33. Sit deinde hæc altera distinctio, quod dum flagellis Dei reprobi feriuntur, jam pœnas illius judicio quodammodo pendere incipiunt. & quan-

Posterior distinctio. Dum fla-

gellantur reprobi, pœnas æternas quodammodo pendere incipiunt. Castigationes piorum eos ad resipiscentiam & Dei gratiam amplectendam invitant: quod & S. Patrum & Scripturæ testimoniis confirmatur.

quam illis non impune cedet talibus iræ divinæ documentis non auscultasse, non tamen ideo plectuntur quo ad meliorem mentem redeant: sed tantum ut Deum magno suo malo judicem & ultorem experiantur. Ferulis autem verberantur filii, non ut mulctam delictorum Deo persolvant, sed ut inde ad resipiscentiam proficiant. Proinde in futurum eas potius quam in præteritum tempus respicere intelligimus. Id Chrysostomi verbis malim quam meis exprimere. *Propter hoc*, inquit, *imponit nobis pœnam, non de peccatis sumens supplicium, sed ad futura nos corrigens.* Sic & Augustinus, *Quod pateris, unde plangis, medicina est tibi, non pœna: castigatio, non damnatio. Noli repellere flagellum, si non vis repelli ab hæreditate*, &c. *Tota ista miseria generis humani in qua gemit mundus, noveritis fratres quia dolor medicinalis est, non sententia pœnalis*, &c. Has sententias ideo citare placuit, ne cui videretur nova aut minus usitata loquutio quam posui. Atque huc pertinent querimoniæ indignationis plenæ, quibus Deus sæpe de populi ingratitudine expostulat, quod pervicaciter contempserit omnes pœnas. Apud Jesaiam, *Ad quid percuterem vos ultra? à planta pedis ad verticem non est sanitas.* Sed quia talibus sententiis abundant Prophetæ, breviter indicasse satis fuerit, non alio consilio Deum punire suam Ecclesiam nisi ut subacta resipiscat. Ergo quum Saulem regno abjecit, puniebat ad vindictam: quum Davidem parvulo filio orbavit, ad emendationem corripiebat. In hanc sententiam accipiendum est quod ait Paulus, *Quum judicamur à Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.* Hoc est, dum nos filii Dei manu cœlestis Patris affligimur, non hæc pœna est qua confundamur, sed castigatio duntaxat qua erudiamur. Qua in re plane nobiscum est Augustinus: docet enim, pœnas, quibus homines pariter castigantur à Deo, varie considerandas esse: quia sanctis sunt, post peccatorum remissionem, certamina & exercitationes: reprobis, sine remissione, supplicia iniquitatis. Ubi pœnas Davidi aliisque piis inflictas commemorat, & eo spectasse dicit, ut eorum pietas hujusmodi humilitate exerceretur ac probaretur. Neque vero quod dicit Jesaias, *remissam esse populo Judaico iniquitatem, quod plenam accepisset castigationem de manu Domini*, à pœnæ solutione pendere delictorum veniam arguit: sed perinde est acsi diceret, Satis jam pœnarum exactum est: quarum ob gravitatem & multitudinem, quia jam diuturno luctu & mœrore confecti fuistis, tempus est ut accepto plenæ misericordiæ nuncio, animi vestri in lætitiam diffusi me patrem sentiant. Nam illic Deus patris induit personam, quem justæ quoque severitatis pœnitet, ubi coactus est asperius in filium animadvertere.

in Serm. de pœnit. & confessione. in Ps. 102. circa fin.

Jes. 1: 5,6.

1 Sam. 15. vers. 23.
2 Sam. 12. vers. 18.
1 Cor. 11. vers. 32.

lib. de peccat. meritis ac remiss. 2. c. 33. & 34.

Jes. 40: 2.

Doctrinæ quæ hac distinctione continetur, duplex usus, fidelis animæ respectu.

34. His cogitationibus fidelem instrui necesse est in afflictionum acerbitate. *Tempus est ut judicium incipiat à domo Domini, in qua invocatum est nomen ejus.* Quid facerent filii Dei, si severitatem, quam sentiunt, ultionem ejus esse crederent? Qui enim manu Dei percussus, Deum judicem punientem cogitat, non potest nisi iratum & adversum sibi concipere: ipsum vero Dei flagellum, ut maledictionem & damnationem, detestari. denique se à Deo diligi nunquam persuaderi poterit, qui sic erga se affectum sentiet, ut adhuc punire velit. Sed ille demum sub Dei flagellis proficit, qui suis vitiis irascentem, sibi autem propitium ac benevolum ipsum reputat. Alioqui enim necesse esset evenire quod Propheta se expertum conqueritur, *Super me transierunt furores tui Deus: terrores tui oppresserunt me.* Item quod scribit Moses, *Quoniam defecimus in ira tua, & in indignatione tua conturbati sumus: Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta nostra in lumine vultus tui. Quoniam omnes dies nostri recesserunt in ira tua: consumpti sunt anni nostri, sicut verbum ex ore emissum.* Contra vero David de paternis castigationibus, ut illis adjuvari magis fideles quam opprimi doceat, sic canit, *Beatus homo quem tu corripueris Domine, & in Lege tua erudieris, ut præstes illi quietem à diebus malis, dum foditur peccatori fovea.* Dura certe tentatio, ubi Deus parcens incredulis, & eorum scelera dissimulans rigidior erga suos apparet. Ideoque solatii causa addit Legis admonitionem, qua discant saluti suæ consuli dum revocantur in viam, impii vero præcipites ferantur in suos errores, quorum finis est fovea. Nec refert sitne æterna pœna aut temporaria. Tam enim bella, fames, pestilentiæ, morbi, maledictiones Dei sunt, quam ipsum mortis æternæ judicium: dum inferuntur in eum finem, ut sint adversus reprobos iræ vindictæque Domini instrumenta.

1 Pet. 4. vers. 17.
Jer. 25: 29.

Prior, ut in afflictione Deum sibi benevolum, vitiis suis etsi irascentem, credat.

Psalm. 88. vers. 17.
Psal. 90: 7.

Psalm. 94. vers. 12.

Alter, reprobis temporarias pœnas maledictionis æternæ esse præludia.

Duplici distinctione de judicio Dei explicata, responsio subjicitur ad 5. objectionis primum membrum, de animadversione in Davidem, quæ castigatio fuit non pœna.

35. Perspiciunt nunc omnes (ni fallor) quo spectet illa Domini animadversio in Davidem: nempe ut documentum esset, graviter Deo displicere homicidium & adulterium, adversum quod tantam offensionem in dilecto & fideli servo declarasset: ut erudiretur ipse David ne postea tale facinus auderet: non autem ut pœna esset qua compensationem quandam Deo solveret. Sic & de altera correptione judicandum est, qua Dominus populum vehementi peste affligit, ob Davidis inobedientiam, ad quam in recensendo ipso populo prolapsus fuerat. Nam peccati quidem noxam Davidi gratis remisit: sed quia tum ad publicum omnium seculorum exemplum, tum ad Davidis quoque humiliationem pertinebat, tale facinus non impunitum manere; ipsum flagello suo asperrime castigavit. Quem scopum in universali quoque humani generis maledictione præ oculis habere decet. Quum enim impetrata gratia, omnes tamen adhuc perpetimur, quæ in peccati pœnam parenti nostro indictæ fuerant, miserias: talibus exercitamentis admoneri nos sentimus, quam graviter Deo Legis suæ transgressio displiceat: quo miseræ nostræ sortis conscientia dejecti & humiliati, ad veram beatitudinem ardentius aspiremus. Stultissimus vero fuerit siquis arbitretur præsentis vitæ calamitates in peccati noxam esse nobis impositas. Id mihi videtur Chrysostomus voluisse: quum ita scripsit, *Si ob hoc pœnas infert Deus, ut in malis perseverantes ad pœnitentiam vocet, ostensa pœnitentia, superflua jam erit pœna.* Quare, prout uniuscujusque ingenio expedire novit, ita hunc majori asperitate, illum benigniore tractat indulgentia. Itaque ubi docere vult se non esse in pœnis exigendis immodicum, exprobrat duro & obstinato populo quod percussus non tamen faciat finem peccandi. Hoc sensu conqueritur, *Ephraim esse quasi placentam ab una parte torridam, ab altera parte incoctam*: quia scilicet non penetrabant in animos ferulæ, ut vitiis excoctis populus ipse capax veniæ fieret. Certe qui sic loquitur, ostendit, simulac quisque resipuerit, se mox fore placabilem, sibique nostra pervicacia exprimi quem exercet rigorem in castigandis delictis, cui voluntaria correctio occurreret. Quando tamen ea est nostra omnium durities & ruditas quæ castigatione in universum opus habeat, visum est prudentissimo Patri omnes sine exceptione communi flagello per totam vitam exercere. Mirum autem est cur sic in unum Davidis exemplum oculos conjiciant, tot exemplis non permoveantur; in quibus gratuitam peccatorum remissionem licebat contemplari. Legitur *Publicanus descendisse è templo justificatus*: pœna nulla sequitur. Petrus delicti veniam obtinuit: *lachrymas ejus*, inquit Ambrosius, *legimus: satisfactionem non legimus.* Et audit paralyticus, *Surge, remittuntur tibi peccata tua*: pœna non imponitur. Omnes quæ in Scriptura commemorantur absolutiones, gratuitæ describuntur. Ex hac exemplorum frequentia regula potius

2 Sam. 24. vers. 15.

Hypotheseos revocatio ad thesin, confirmata testimoniis & exemplis.

Homil. 3. de provid. ad Stagirium.

Jer. 5: 3.
Oseæ 7: 8.

Cur omnes communi flagello Dei per totam vitam exerceantur.

Luc. 18. vers. 14.
Luc. 22. vers. 61.
Serm. 46. de pœnitent. Petri.
Mat. 9: 2.

peti debuerat, quam ab unico illo, quod nescio quid singulare continet.

Dan. 4:24.

Ad alterum membrum 5. distinctionis, de justitia redimente peccata, responsio.

36. Daniel sua exhortatione, qua suadebat Nebuchadnezer *ut peccata sua justitia redimeret, & iniquitates suas miseratione pauperum*, non voluit significare justitiam & misericordiam esse Dei propitiationem & pœnarum redemptionem: (absit enim ut alia unquam fuerit ἀπολύτρωσις quam sanguis Christi) sed illud redimere, ad homines potius quam ad Deum retulit. acsi dixisset, Exercuisti, ô Rex, injustam & violentam dominationem, oppressisti humiles, spoliasti pauperes, dure & inique tractasti populum tuum: pro injustis exactionibus, pro violentia & oppressione nunc refer misericordiam & justitiam. Similiter Solomon *charitate operiri multitudinem peccatorum* ait: non apud Deum, sed inter homines ipsos. Sic enim habet integer versus, *Odium excitat contentiones: charitas vero operit cunctas iniquitates.* Quo versu, more suo, per antithesin, mala quæ ex odiis nascuntur, cum fructibus charitatis confert, in hunc sensum, Qui inter se oderunt, vicissim mordent, carpunt, exprobrant, lacerant, omnia vitio vertunt: at vero qui se diligunt, multa inter se mutuo dissimulant, ad multa connivent, multa vicissim condonant: non quod alter alterius vitia probet, sed tolerat, & admonendo medetur, potius quam insectando exulceret. Eodem sensu citatum locum hunc à Petro nihil ambigendum est: nisi depravatæ vafreque detortæ Scripturæ insimulare eum volumus. Ubi vero misericordia & benignitate docet expiari peccatum, non intelligit illis coram facie Domini compensari, ut tali satisfactione pacatus Deus, pœnam, quam alioqui erat expetiturus, remittat: sed familiari Scripturæ more indicat, quod ipsum sibi propitium reperturi sint, qui vitiis ac nequitiis prioribus valere jussis, per pietatem & veritatem ad ipsum convertuntur. acsi diceret, iram Domini residere, ac quiescere ejus judicium ubi à flagitiis nostris quiescimus. Nec vero causam veniæ, sed potius modum veræ conversionis describit. Sicuti frequenter denunciant Prophetæ frustra Deo hypocritas ingerere fictitios ritus pro pœnitentia, quem oblectat integritas cum officiis charitatis. Sicut etiam admonet auctor epistolæ ad Hebræos, *beneficentiam & humanitatem* commendans, *ejusmodi sacrificia placere Deo.* Nec certe Christus, dum Pharisæos subsannans quod purgandis tantum catinis intenti, cordis munditiem negligerent, jubet eos, *quo omnia munda sint, dare eleemosynas*, ad satisfaciendum hortatur: sed tantum docet qualis probetur Deo munditiES. De qua loquutione alibi tractatum est.

Prov. 10. vers. 12.

Responsio ad tertium membrum de charitate multitudinem peccatorum operiente.

1 Pet. 4: 8.
Prov. 16:6.

Ad quartum membrum, de misericordia peccatum expiante, responsio.

Item, ad quintum, de eleemosynis omnia mundantibus.

Heb. 13. vers. 16.
Matth. 23. vers. 25.
Luc. 11. vers. 41.
vid. Calv. in Harm. Euang.

Luc. 7: 39.

Et ad postremum, de peccatis multis mulieri condonatis, quod multum dilexisset.

37. Quantum attinet ad locum Lucæ, nemo, qui parabolam illic à Domino propositam sano judicio legerit, nobis ex eo controversiam faciet. Pharisæus apud se cogitabat, non cognosci à Domino mulierem quam tanta facilitate ad se admisisset. Sentiebat enim non fuisse admissurum, si peccatricem, qualis erat cognovisset. Atque ex eo colligebat non esse Prophetam, qui eum in modum falli posset. Dominus, ut peccatricem non esse ostenderet cui jam remissa essent peccata, parabolam proposuit: *Duo debitores erant uni fœneratori. alter quinquaginta debebat, alter quingenta: utrique remissum est debitum. uter majorem gratiam habet?* Respondet Pharisæus, *Is utique cui plus donatum est.* Subjicit Dominus, Hinc agnosce *remissa esse huic mulieri peccata, quia dilexit multum.* Quibus verbis (ut vides) ejus dilectionem non facit causam remissionis peccatorum, sed probationem. Sunt enim sumpta à simili ejus debitoris, cui remissa erant quingenta, cui non dixit ideo remissa quia multum dilexisset: sed ideo multum diligere, quia remissa sint. Atque huc eam similitudinem applicari convenit, in hanc formam: Putas mulierem hanc esse peccatricem. atqui talem non esse agnoscere debueras, quando ei remissa sint peccata. Remissionis autem peccatorum fidem tibi facere debuerat ejus dilectio, qua ob beneficium gratiam refert. Est autem argumentum à posteriori, quo aliquid demonstratur à signis sequentibus. Qua autem ratione peccatorum remissionem illa obtinuerit, palam Dominus testatur. *Fides*, inquit, *tua te salvam fecit.* Fide igitur remissionem assequimur: charitate gratias agimus, & Domini beneficentiam testamur.

Dilectio mulieris non causa remissionis peccatorum, sed probatio.

Argumentum est à posteriori.

6. Objectio pro satisfactione, ex veterum scriptis.

38. Parum autem me movent quæ in veterum scriptis de satisfactione passim occurrunt. Video quidem eorum nonnullos (dicam simpliciter, omnes fere quorum libri extant) aut hac in parte lapsos esse, aut nimis aspere ac dure loquutos: sed non concedam eos ipsos adeo fuisse rudes & imperitos, ut eo sensu illa scripserint quo à novis istis satisfactionariis leguntur. Chrysostomus alicubi ita scribit, *Ubi misericordia flagitatur, interrogatio cessat: ubi misericordia postulatur, judicium non sævit: ubi misericordia petitur, pœnæ locus non est: ubi misericordia, quæstio nulla: ubi misericordia, condonata responsio est.* Quæ verba utcunque torqueantur, cum dogmatibus tamen Scholasticis conciliari nunquam poterunt. In libro autem de dogmatibus Ecclesiasticis, qui Augustino inscribitur, sic legis, *Pœnitentiæ satisfactio est, causas peccatorum excidere, nec eorum suggestionibus aditum indulgere.* Quo apparet, illis quoque seculis irrisam passim fuisse satisfactionis doctrinam, quæ pro admissis delictis rependi diceretur: quum omnem satisfactionem ad cautionem referat se in posterum à peccatis abstinendi. Nolo citare quod tradit idem Chrysostomus, eum nihil à nobis ultra requirere quam ut delicta nostra, cum lachrymis apud se confiteamur: quando ejusmodi sententiæ subinde in ejus & aliorum scriptis recurrunt. Augustinus quidem alicubi *opera misericordiæ remedia* nuncupat *obtinendæ peccatorum remissionis*: sed ne in verbulo isto quis impingat, ipse alio loco occurrit. *Caro Christi*, inquit, *verum est & unicum pro peccatis sacrificium, non modo iis quæ universa in Baptismate delentur, sed quæ postea ex infirmitate subrepunt: propter quæ universa quotidie clamat Ecclesia, Remitte nobis debita nostra. Et remittuntur per singulare illud sacrificium.*

Homil. 2. in Psal. 50.
cap. 54.

Horum nonnulli etsi hac in parte aut lapsi sunt, aut nimis aspere ac duriter loquuti, tamen cum Scholasticis non conveniunt, ut ex Augustini & Chrysostomi testimoniis constat.

Homil. 10. in Genes.
Enchir. ad Laurent.
Mat. 6: 12.

De satisfactionibus enim ita loquuti sunt, ut appareat eo tempore satisfactiones Ecclesiæ pacem, non Dei thronum respexisse.

39. Vocarunt autem ut plurimum satisfactionem, non compensationem quæ Deo redderetur: sed publicam testificationem, qua qui excommunicatione mulctati fuerant, quum in communionem recipi vellent, Ecclesiam reddebant de sua pœnitentia certiorem. Indicebantur enim illis pœnitentibus certa jejunia, & alia quibus se prioris vitæ vere & ex animo pertæsos esse approbarent, vel potius priorum memoriam obliterarent: atque ita dicebantur non Deo, sed Ecclesiæ satisfacere. Quod etiam his ipsis verbis ab Augustino expressum est in Enchiridio ad Laurentium. Ex antiquo eo ritu sumpserunt originem confessiones & satisfactiones quæ hodie in usu sunt. Viperei sane partus, quibus factum est, ut ne umbra quidem melioris illius formæ supersit. Scio veteres interdum duriuscule loqui: nec, ut nuper dixi, forsan lapsos esse nego. sed quæ pauculis nævis aspersa erant, dum illotis istorum manibus tractantur, prorsus inquinantur. Et si veterum auctoritate pugnandum est, quos, Deus bone, veteres nobis obtrudunt? Bona pars eorum quibus Lombardus eorum coryphæus centones suos contexuit, ex insulsis quorundam monachorum deliriis, quæ sub Ambrosii, Hieronymi, Augustini & Chrysostomi nomine feruntur, decerpta est, ut in præsenti argumento omnia fere sumit è libro Augustini de pœnitentia, qui à rapsodo aliquo inepte ex bonis pariter ac malis auctoribus consarcinatus, Augustini quidem nomen præfert, sed quem nemo, vel mediocriter doctus, agnoscere pro suo dignetur. Quod autem in eorum ineptias non tam

cap. 65. citatur in Decr. c. in act. pœnit. distinct. 1.

Scholastici autem, quod obscure à nonnullis, insulse ab ignotis monachis prolatum est, pessime sunt interpretati.

tam argute exquiro, ignoſcant Lectores, quos volo moleſtia levare. Mihi certe nec valde laborioſum, & tamen plauſibile eſſet traducere cum maximo probro quæ antehac pro myſteriis jactarunt: ſed quia fructuoſe docere propoſitum eſt, ſuperſedeo.

CAP. V.

De ſupplementis quæ ad ſatisfactiones adjiciunt, nempe indulgentiis & purgatorio.

Partes capitis.

1. *Indulgentiarum Papiſticarum ſumma, deſcriptio & refutatio, ſect. 1. & 2.*
2. *Earundem confutatio ex Leone & Auguſtino collecta, ſimulque additur ad duas objectiones quæ hunc errorem fulciunt reſponſio, ſect. 3. & 4. Papæ item in parte profana turpis lucri cupiditas, & indulgentiarum origo, detegitur, ſect. 5.*
3. *Purgatorii Papiſtici examen neceſſarium, impietas horrenda, ſect. 6. explicatio quinque locorum Scripturæ, quibus ſomnium illud Sophiſtæ confirmare nituntur, ſect. 7. 8. 9. Deinde quid veteres Theologi de hoc purgatorio ſenſerint, diſſeritur, ſect. 10.*

Satisfactionis doctrina indulgentiarum mater.

EX hac porro ſatisfactionis doctrina ſcaturiunt indulgentiæ. Nam quod ad ſatisfaciendum facultatibus noſtris deeſt, iſtis ſuffici nugantur: atque eo proſiliunt inſaniæ ut diſpenſationem eſſe definiant meritorum Chriſti & Martyrum, quam Papa ſuis bullis partitur. Etſi autem helleboro magis quam argumentis digni

Ac vanitas.

ſunt, ut non magnum operæpretium ſit tam frivolis erroribus refellendis incumbere, qui multis arietibus percuſſi ſua ſponte conſeneſcere & ad inclinationem ſpectare incipiunt: quia tamen imperitis quibuſdam utilis erit brevis refutatio, eam non omittam.

Tamen diu invaluerunt, & qua de cauſa.

Et ſane quod tamdiu ſalvæ conſtiterint indulgentiæ, ac in tam impotenti & furioſa laſcivia tam diuturnam impunitatem retinuerint, id vero documento eſſe poteſt quam alta errorum nocte immerſi fuerint aliquot ſeculis homines.

Teſtes ſunt autem impia avaritiæ Pontificis & Cleri Romani: horrendæ item cæcitatis qua Chriſtianus orbis jam dudum percuſſus eſt.

Videbant ſe à Papa & ſuis bulligerulis palam nec diſſimulanter ludibrio haberi: quæſtuoſas nundinationes de animarum ſuarum ſalute exerceri, pauculis nummis ſalutis pretium taxari, nihil gratuitum proſtare: hac ſpecie emungi ſe oblationibus, quæ in ſcorta, in lenones, in comeſſationes turpiter abſumerentur: ſummos indulgentiarum buccinatores, ſummos eſſe contemptores: monſtrum iſtud majori in dies licentia graſſari ac luxuriari, nec finem ullum fieri, plumbum ſemper novum afferri, novos nummos elici. Excipiebant tamen ſumma veneratione indulgentias, adorabant, redimebant: & qui cernebant inter alios acutius, exiſtimabant tamen pias eſſe fraudes, quibus cum fructu aliquo falli poſſent. Tandem ubi orbis aliquantum ſibi ſapere permiſit, frigent indulgentiæ, & paulatim etiam congelaſcunt, donec plane evaneſcant.

Harum deſcriptio ex Sophiſtarum ſententia.

2. Verum quoniam plurimi, qui ſordes, impoſturas, furta, rapacitates (quibus luſerunt hactenus, & nos ludificati ſunt indulgentiarii) vident, fontem ipſum impietatis non conſpiciunt; operæpretium eſt indicare non ſolum quales ſint indulgentiæ, ſed quid omnino ſint omni macula abſterſæ. *Theſaurum Eccleſiæ* vocant, Chriſti & ſanctorum Apoſtolorum Martyrumque merita. Hujus horrei radicalem cuſtodiam (ut attigi) Romano Epiſcopo traditam fingunt, penes quem ſit tantorum bonorum diſpenſatio, ut & ipſe per ſe elargiri poſſit, & elargiendi juriſdictionem aliis delegare. Hinc nunc plenariæ indulgentiæ à Papa, nunc certorum annorum: à Cardinalibus, centum dierum:

Revera quid ſint: & tanta impietatis refutatio, ſeptem Scripturæ locis confirmata.

ab Epiſcopis, quadraginta. Sunt autem illæ (ut genuine deſcribam) ſanguinis Chriſti profanatio, Satanæque ludibrium, quo Chriſtianum populum à Dei gratia, à vita quæ eſt in Chriſto, abducant, & à vera ſalutis via avertant. Quî enim poterat fœdius profanari Chriſti ſanguis, quam dum negatur ſufficere ad peccatorum remiſſionem, ad reconciliationem, ad ſatisfactionem, niſi velut areſcentis & exhauſti defectus aliunde ſuppleatur & ſufficiatur? *Chriſto Lex & Prophetæ omnes*, inquit Petrus, *teſtimonium perhibent, quod per ipſum accipienda ſit remiſſio peccatorum*: indulgentiæ remiſſionem peccatorum per Petrum, Paulum & Martyres largiuntur. Actor. 10. verſ. 43.

Sanguis Chriſti emundat nos à peccato, inquit Joannes: indulgentiæ ſanguinem Martyrum faciunt peccatorum ablutionem. 1 Joan. 1. verſ. 7.

Chriſtus, inquit Paulus, *qui peccatum non noverat, factus pro nobis eſt peccatum* (id eſt, peccati ſatisfactio) *ut juſtitia Dei efficeremur in illo*: indulgentiæ peccatorum ſatisfactionem in ſanguine Martyrum reponunt. 2 Cor. 5. verſ. 21.

Clamabat Paulus & Corinthiis teſtificabatur, ſolum Chriſtum pro ipſis crucifixum & mortuum eſſe: indulgentiæ pronunciant, Paulum & alios pro nobis mortuos. 1 Cor. 1. verſ. 13.

Alibi dicit, *Chriſtum acquiſiviſſe Eccleſiam ſuo ſanguine*: indulgentiæ aliud pretium acquiſitionis in Martyrum ſanguine ſtatuunt. Actor. 20. verſ. 28.

Una oblatione Chriſtus conſummavit in perpetuum ſanctificatos, ait Apoſtolus: indulgentiæ reclamant, à Martyribus perfici ſanctificationem, quæ alioqui non ſufficeret. Heb. 10. verſ. 14.

Joannes dicit, *ſanctos omnes laviſſe ſtolas in ſanguine Agni*: indulgentiæ docent lavare ſtolas in ſanguine Sanctorum. Apoc. 7. verſ. 14.

Item luculento Leonis, Rom. Epiſcopi, teſtimonio.

3. Præclare adverſus hæc ſacrilegia Leo Romanus Epiſcopus ad Palæſtinos, *Quamvis*, inquit, *multorum ſanctorum in conſpectu Domini pretioſa mors fuerit, nullius tamen inſontis occiſio propitiatio fuit mundi. Accepere juſti, non dederunt coronas; & de fortitudine fidelium nata ſunt exempla patientiæ, non dona juſtitiæ. ſingulares quippe eorum mortes fuere, nec alterius quiſpiam debitum ſuo fine perſolvit: quum unus extiterit Dominus Chriſtus, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, ſepulti, ſuſcitati.* Quam ſententiam, ut erat memorabilis, alibi quoque repetiit. Nihil certe clarius ad confodiendum impium hoc dogma deſiderari queat. epiſt. 81. Pſal. 116. verſ. 15. epiſt. 95.

Cui Auguſtinus ſuffragatur.

Nec tamen minus apposite Auguſtinus in eandem ſententiam, *Etſi fratres*, inquit, *pro fratribus morimur, nullius tamen ſanguis Martyris in peccatorum remiſſionem funditur: quod fecit Chriſtus pro nobis: neque in hoc quod imitaremur, ſed quod gratularemur contulit nobis.* Item alibi, *Sicut ſolus Filius Dei factus eſt Filius hominis, uti nos ſecum filios Dei faceret: ita pro nobis ſolus ſuſcepit ſine malis meritis pœnam, ut nos per ipſum ſine bonis meritis conſequeremur indebitam gratiam.* Tract. in Joan. 84. lib. 4. ad Bonif. c. 4.

Nihilominus tamen Papiſtici doctores prodigioſam hanc indulgentiarum blaſphemiam tueri, & quidem Apoſtoli auctoritate, conantur.

Equidem quum tota eorum doctrina ex horrendis ſacrilegiis & blaſphemiis conſuta ſit, hæc tamen præ aliis prodigioſa eſt blaſphemia. Agnoſcant annon hæc ſint ſua placita, Martyres plus morte ſua Deo præſtitiſſe ac meritos eſſe quam ſibi opus eſſet: tantamque illis meritorum largitatem ſuperfuiſſe, quæ in alios redundaret. Ne igitur ſupervacuum ſit tantum bonum, commiſceri eorum ſanguinem ſanguini Chriſti, & ex utroque theſaurum Eccleſiæ confici, ad remiſſionem & ſatisfactionem peccatorum. Atque ita accipiendum quod ait Paulus, Col. 1: 24.

Suppleo

Suppleo in corpore meo ea quæ desunt passionum Christi, pro corpore ejus, quod est Ecclesia. Quid hoc est, nisi Christo nomen relinquere, cæterum vulgarem sanctulum facere, qui in turba vix dignoscatur? Unum, unum illum prædicari decebat, unum proponi, unum nominari, unum respici, quum de obtinenda peccatorum remissione, expiatione, sanctificatione agitur. Sed audiamus eorum enthymemat: Ne sine fructu effusus sit sanguis Martyrum, in commune Ecclesiæ bonum conferatur.

Responsio 1.

Itane? an vero nullus erat fructus glorificare Deum per mortem? veritati ejus suo sanguine subscribere? testificari præsentis vitæ contemptu, meliorem se vitam quærere? fidem Ecclesiæ sua constantia confirmare, hostium autem pertinaciam frangere? Sed hoc est scilicet, nullum fructum agnoscunt, si solus Christus est propitiator, si solus mortuus est propter peccata nostra, si solus est oblatus pro nostra redemptione.

Instantiæ novæ dilutio.

Nihilominus (inquiunt) coronam victoriæ adepti essent Petrus & Paulus si in lectulis defuncti essent sua morte. Quod autem ad sanguinem usque certarunt, id sterile & infructuosum relinquere, justitiæ Dei non quadraret. Quasi vero pro donorum suorum mensura gloriam in servis suis augere Deus non noverit. Utilitas autem satis magna in commune ab Ecclesia percipitur, ubi illorum triumphis accenditur ad pugnandi zelum.

Responsio 2. ad Apostoli locum, quem indulgentiarii malitiose detorquent.

4. Quam vero malitiose Pauli locum detorquent, ubi dicit *se supplere in corpore suo ea quæ deerant passionum Christi!* Non enim defectum illum, supplementumve illud ad redemptionis, satisfactionis, expiationis opus refert, sed ad eas afflictiones, quibus Christi membra, nempe fideles omnes exerceri oportet, quamdiu in hac carne agent. Dicit ergo hoc restare passionum Christi, quod in seipso semel passus, quotidie in membris suis patitur. Eo nos honore dignatur Christus, ut nostras afflictiones suas reputet ac ducat. Quod autem addidit Paulus, *pro Ecclesia:* non intelligit pro redemptione, pro reconciliatione, pro satisfactione Ecclesiæ: sed pro ædificatione & profectu.

Confirmatio responsionis, à collatione aliorum locorum.

Quemadmodum alibi ait, *se sustinere omnia propter electos, ut salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu.* Et Corinthiis scribebat, *pro eorum consolatione & salute se perferre,* quascunque tribulationes patiebatur. Et continuo ibidem seipsum explicat, quum addit se factum Ecclesiæ ministrum, non ad redemptionem, sed secundum dispensationem quæ illi commissa erat, ad prædicandum Christi Euangelium.

2 Tim. 2. vers. 10.
2 Cor. 1:6.

Ab Augustini, Paulum interpretantis, testimonio. in Psal. 16.

Quod si alium quoque interpretem requirunt, audiant Augustinum. *Passiones,* inquit, *Christi in solo Christo, ut in capite: in Christo & Ecclesia, ut in toto corpore. Unde dicit membrum unum Paulus, Suppleo in corpore meo quod deest passionibus Christi. Si ergo in membris Christi es, quisquis hæc audis, quicquid pateris ab iis qui non sunt Christi membra, deerat passionibus Christi.* Passiones vero Apostolorum pro Ecclesia susceptæ quorsum tendant, alibi exponit, *Christus mihi janua est ad vos. quia oves Christi estis, sanguine ejus comparatæ: agnoscite pretium vestrum, quod à me non datur, sed per me prædicatur.* Deinde subnectit, *Quomodo ipse animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere, ad ædificandam pacem, ad fidem asserendam.* Hæc Augustinus.

Tract. in Joan. 47.

Ab aliis Apostoli locis, qui consilium servi Dei aperiunt. Rom. 5. v. 15. &c.

Absit autem ut deesse aliquid putaverit Paulus passionibus Christi, quantum ad omnem justitiæ, salutis ac vitæ plenitudinem attinet: aut addere aliquid voluerit, qui adeo luculenter & magnifice concionatur, exuberantiam gratiæ per Christum tanta largitate effusam, ut omnem vim peccati longe supergressa fuerit. Hac sola sancti omnes salvi facti sunt, non vitæ aut mortis suæ merito, quemadmodum Petrus diserte testatur: ut in Deum & Christum ejus contumeliosus fuerit, qui ullius sancti dignitatem alibi quam in sola Dei misericordia reposuerit. Sed quid hic diutius, perinde atque in re adhuc obscura, moror, quum talia prodigia traducere, vincere sit?

Act. 15:11.

Profana turpis lucri cupiditas Pontificis Romani refellitur.

5. Porro, ut tales abominationes prætereamus, quis docuit Papam plumbo & membranæ gratiam Jesu Christi includere, quam Dominus verbo Euangelii dispensari voluit? Sane aut mendax Dei Euangelium esse oportet, aut mendaces indulgentias. Nam Euangelio Christum, cum omni affluentia bonorum cælestium, cum omnibus suis meritis, omni sua justitia, sapientia, gratia, nulla exceptione, nobis offerri testis est Paulus, quum dicit *depositum esse apud ministros verbum reconciliationis, quo hac legationis forma fungantur, ceu Christo per ipsos hortante, Obsecramus, reconciliamini Deo. Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut justitia Dei efficeremur in illo.* Et quid valeat Christi *κοινωνία*, quæ (eodem Apostolo teste) fruenda nobis in Euangelio offertur, norunt fideles. Contra indulgentiæ demensum aliquod gratiæ ex armario Papæ reclusum, plumbo, membranæ, loco etiam affigunt, à verbo Dei avellunt.

2 Cor. 5. vers. 18. 20. & 21.
1 Cor. 1:9.

Indulgentiarum origo.

Si quis autem originem requirat, hinc videtur hic abusus emanasse, quod quum injungerentur olim severiores satisfactiones pœnitentibus quam ut ab omnibus ferri possent, qui pœnitentia sibi imposita gravari se ultra modum sentiebant, petebant ab Ecclesia relaxationem. Remissio, quæ talibus fiebat, indulgentia vocabatur. Ubi autem satisfactiones ad Deum transtulerunt, ac compensationes esse dixerunt, quibus se redimant homines à judicio Dei, simul etiam indulgentias eo traxerunt, ut essent expiatoria remedia, quæ nos pœnis meritis liberent. Illas vero quas retulimus blasphemias, tanta impudentia confinxerunt, ut nullum prætextum habere queant.

Purgatorii à Papistis conficti examen quam sit necessarium.

6. Jam nec de suo Purgatorio molesti nobis sint: quod hac securi fractum, dirutum & à fundamentis prorsus eversum est. Neque enim quibusdam assentior, qui dissimulandum hac in parte censent, & mentionem Purgatorii omittendam, ex qua acres (ut aiunt) pugnæ oriuntur, minimum ædificationis referri potest. Equidem & ipse tales nugas negligendas consulerem, nisi seria ducerent.

Ratio 1. à rei ipsius consideratione.

Sed quum ex multis blasphemiis constructum sit Purgatorium, & novis quotidie fulciatur, quum multas & graves offensiones suscitet: profecto connivendum non est. Illud forte utcunque ad tempus dissimulari poterat, quod sine Dei verbo, curiosa audacique temeritate excogitatum erat: quod de ipso creditum erat nescio quibus revelationibus Satanæ arte confictis: quod ad ipsius confirmationem aliquot Scripturæ loci inscite detorti erant.

2. A Dei auctoritate.
Deut. 18. vers. 11.

Quanquam non fert Dominus humanam audaciam sic in abditos judiciorum suorum recessus perrumpere: & severe prohibuit, neglecta voce sua, sciscitari à mortuis veritatem: nec verbum suum tam irreligiose contaminari permittit. Demus tamen, illa omnia tolerari aliquantisper potuisse, ut res non magni momenti.

3. A consideratione meriti Christi, quod hoc commento aboletur.

at ubi peccatorum expiatio alibi quam in Christi sanguine quæritur, ubi satisfactio alio transfertur, periculosissimum silentium. Clamandum ergo non modo vocis, sed gutturis ac laterum contentione, Purgatorium exitiale Satanæ esse commentum, quod Christi crucem evacuat, quod contumeliam Dei misericordiæ non ferendam irrogat, quod fidem nostram labefacit & evertit.

Purgatorium, quid.

Quid enim illis est Purgatorium, nisi quæ post mortem à defunctorum animis pendatur pro peccatis satisfactio? ut diruta satisfaciendi opinione, ipsum ab imis radicibus extemplo evertatur. Quod si proxima disputatione plusquam perspicuum est, Christi sanguinem, unicam esse pro fidelium peccatis satisfactionem, expiationem, purgationem: quid super-

4. Ratio, ab impietatibus ex hoc fonte scaturientibus.

superest nisi Purgatorium meram esse, eamque horribilem in Christum blasphemiam? Præterea sacrilegia quibus quotidie defenditur, offendicula quæ in religione parit, aliaque innumera, quæ ex tali impietatis fonte prodiisse conspicimus.

Locorum Scripturæ pro Purgatorio citatorum explicatio.

Matth. 12. vers. 32. Marc. 3. vers. 28. Luc. 12: 10.

1. De peccato quod neque in hoc, neque in futuro seculo condonatur: unde inferunt, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem.

7. Quos tamen è Scriptura locos arripere falsò & perperam solent, illis è manibus excutere operæpretium est. Quum Dominus, inquiunt, peccatum in Spiritum sanctum, *neque in hoc, neque in futuro seculo remittendum* asseverat, ex eo simul innuit, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem. Verum quis non videat, Dominum illic de peccati culpa loqui? Quod si ita est, quid ad eorum Purgatorium, utpote quorum illic pœna ex eorum opinione, luitur, culpam in præsenti vita remissam esse non inficiantur? Ne tamen adhuc nobis obstrepant, planiorem habebunt solutionem. Quum Dominus spem omnem veniæ præcidere vellet tam flagitiosæ nequitiæ, non satis habuit dicere, nunquam remissum iri: sed quo magis amplificaret, partitione usus est, qua & judicium complexus est quod sentit in hac vita uniuscujusque conscientia, & postremum illud, quod palam in resurrectione feretur: acsi diceret, Vos à malitiosa rebellione, non secus ac præsentissimo exitio, cavete. Nam qui oblatam Spiritus lucem destinato extinguere conatus fuerit, neque in hac vita, quæ peccatoribus ad conversionem data est, veniam consequetur, neque ultimo die, quo per Angelos Dei agni ab hœdis segregabuntur, & regnum cæleste omnibus scandalis repurgabitur. Proferunt deinde illam ex Matthæo parabolam, *Concordiam habe cum adversario tuo: nequando te ille judici tradat, judex lictori, lictor carceri: unde non exeas donec persolveris ultimum quadrantem.* Si judex hoc loco Deum significat, litigator Diabolum, lictor Angelum, carcer Purgatorium, libenter dabo manus. Verum si nulli non constat, voluisse illic Christum ostendere, quot periculis ac malis se objiciant, qui summum jus obstinate pertentare malunt quam ex æquo & bono agere, quo vehementius ad æquam concordiam suos exhortaretur: ubi, quæso, reperietur Purgatorium?

2. De ultimo quadrante persolvendo. Matth. 5. vers. 25.

3. De genuflexione infernorum. Phil. 2: 10.

8. Petunt ex Pauli dicto argumentum, ubi *cælestium, terrestrium & infernorum genua Christo flecti* affirmat. Infernos enim non posse intelligi, qui æternæ damnationi addicti sunt, pro confesso assumunt. Proinde superest ut sint animæ in Purgatorio laborantes. Non pessime ratiocinarentur, si Apostolus verum pietatis cultum per geniculationem designaret: sed quum simpliciter doceat, delatam esse Christo dominationem, qua subjugandæ sint universæ creaturæ: quid obstat quominus per infernos, diabolos intelligamus, qui sane ad Domini tribunal sistentur, Judicem suum agnituri, cum terrore & trepidatione? Qualiter eandem prophetiam Paulus ipse alibi interpretatur: *Omnes*, inquit, *sistemur ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Vivo ego, mihi flectetur omne genu*, &c. Atqui in eum modum interpretari non licet, quod in Apocalypsi habetur, *Omnem creaturam, quæ in cælo, & quæ super terram, & quæ sub terra, & quæ in mari, & quæ in ipsis sunt, omnia audivi dicentia, Sedenti in throno, & Agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum.* Id quidem facile concedo: sed quales hic creaturas recenseri putant? Certo enim certius est, & ratione carentes & inanimatas comprehendi. Quo non aliud affirmatur quam singulas orbis partes, à summo cælorum vertice ad usque terræ centrum, suo modo Creatoris gloriam enarrare. Quod ex Machabæorum historia proferunt, responsione non dignabor, ne opus illud videar in sacrorum librorum catalogum referre. At Augustinus pro canonico recepit. Primum quam certa fide? *Scripturam*, inquit, *Machabæorum non habent Judæi sicut Legem, Prophetas, & Psalmos, quibus testimonium perhibet Dominus tanquam testibus suis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, & Psalmis, & Prophetis de me. Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobrie legatur vel audiatur*, &c. Hieronymus autem sine dubitatione, minime valere ejus auctoritatem ad asserenda dogmata docet. Et ex libello illo vetusto, qui sub nomine Cypriani de expositione Symboli inscribitur, aperte constat locum nullum in veteri Ecclesia habuisse. Et quid frustra hic contendo? Quasi auctor ipse non satis ostendat quantum sibi deferendum sit, quum veniam in fine precatur, siquid minus bene dixerit. Certe qui scripta sua indigere venia fatetur, Spiritus sancti oracula non esse clamat. Adde, quod non alio nomine laudatur Judæ pietas, nisi quia spem firmam de ultima resurrectione habuerit, ubi oblationem misit pro mortuis Hierosolymam. Neque enim ad pretium redemptionis trahit scriptor historiæ quod ille egit: sed ut consortes æternæ vitæ essent cum reliquis fidelibus, qui pro patria & religione occubuerant. Superstitione quidem & præpostero zelo non caruit hoc factum: sed plusquam fatui sunt qui sacrificium legale ad nos usque trahunt: quando adventu Christi scimus cessare quæ in usu tunc fuerunt.

Rom. 14. vers. 10.

Apoc. 5. vers. 13.

4. De exemplo Judæ Machabæi, oblationem pro mortuis Hierosolymam mittentis.

2 Mach. 12. vers. 43.

contra secund. Gaudent. epist. cap. 23.

Luc. 24. vers. 44.

2 Mach. 15. vers. 39.

5. De igne, uniuscujusque opus probante. 1 Cor. 3. vers. 12.

9. Verum habent invictum cuneum in Paulo, qui non ita facile percelli queat. *Siquis superædificat*, inquit, *super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: uniuscujusque opus quale sit, dies Domini manifestabit: quod in igne revelabitur: & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. ipse autem salvus erit: sed quasi per ignem.* Quis (inquiunt) ille ignis esse potest nisi purgatorius, per quem peccatorum sordes absterguntur, quo puri ingrediamur in regnum Dei? Atqui alium esse senserunt veterum plerique, nempe tribulationem seu crucem, per quam Dominus suos examinat, ne in carnis sordibus acquiescant: idque multo probabilius quam Purgatorium confingendo. Quanquam nec illis assentior: quia mihi videor certiorem multo & lucidiorem ejus loci intelligentiam assequutus. Antequam tamen eam profero, velim mihi respondeant, putentne Apostolis ac sanctis omnibus per hunc ignem purgatorium transeundum fuisse. Negabunt, scio: nimis enim absonum foret eos purgari oportuisse, quorum merita ultra mensuram ad universa Ecclesiæ membra redundare somniant. Verum Apostolus hoc affirmat: neque enim dicit, quorundam opus probatum iri, sed omnium. Neque hoc meum argumentum est, sed Augustini, qui sic interpretationem illam oppugnat. Et (quod magis absurdum est) non dicit transituros ob quælibet opera: sed si Ecclesiam summa fidelitate ædificarint, mercedem recepturos, ubi opus eorum igni fuerit examinatum. Principio, videmus Apostolum metaphora usum esse, quum doctrinas hominum capite excogitatas, lignum, fœnum, & stipulam vocavit. Ratio quoque metaphoræ prompta est: nempe quod velut lignum, statim atque igni admotum fuerit, consumitur & deperditur, sic neque illæ perdurare poterunt, quum eas examinari contigerit. Porro, ejusmodi examen à Spiritu Dei proficisci, neminem latet. Quo igitur filum metaphoræ prosequeretur, ac partes justa correlatione inter se aptaret, ignem appellavit examen Spiritus sancti. Perinde enim atque aurum & argentum, quo propius ad ignem admoventur, eo certiorem probitatis puritatisque probationem referunt: ita Domini veritas, quo exactius spirituali examine expenditur, eo majorem sumit auctoritatis confirmationem. Quemadmodum fœnum, lignum, stipula igni admota, corripiuntur in subitam consumptionem: ita hominum inventa, Domini verbo non stabilita,

Chrysost. August. & alii.

Veterum Theologorum sententia.

Responsio, ad absurda deducens adversarios.

Augustini testimonio confirmata. Enchir. ad Laur. c. 68.

Sensus Apostoli.

Ignis, eo loco quid.

Metaphora expositio perspicua.

bilita, Spiritus sancti examen ferre nequeunt, quin concidant protinus & dispereant. Denique, si commentitiæ doctrinæ, ligno, fœno, stipulæ comparantur, quod instar ligni, fœni, stipulæ comburantur ab igne, & corrumpantur in interitum, non autem conficiuntur aut profligantur, nisi à Domini Spiritu: sequitur, Spiritum esse ignem illum à quo probabuntur. cujus probationem vocat Paulus *diem Domini*, vulgato Scripturæ usu. Dies enim Domini esse dicitur quoties suam præsentiam hominibus aliquo modo manifestat. Tum vero potissimum facies ejus lucet, ubi veritas ejus illucet. Jam evictum est, non alium esse ignem Paulo, quam Spiritus sancti examen. Quomodo autem per ignem illum salvi fiunt qui operis jacturam patiuntur? Idipsum intelligere non erit difficile, si consideremus de quo genere hominum loquatur. Siquidem eos Ecclesiæ architectos notat, qui retento legitimo fundamento, disparem materiam superstruunt: hoc est, qui non deflectentes à præcipuis & necessariis fidei capitibus, in minoribus, nec ita periculosis hallucinantur, commenta sua Dei verbo admiscentes. Tales, inquam, operis jacturam facere oportet, abolitis eorum commentis: ipsi autem salvi fiunt, sed quasi per ignem, hoc est, non quod eorum ignorantia & hallucinatio coram Domino sit probabilis: sed quia Spiritus sancti gratia & virtute ab illa repurgantur. Proinde quicunque auream divini verbi puritatem isto purgatorii stercore infecerunt, operis jacturam facere necesse est.

Dies Domini.

Quomodo per ignem salvi fiant qui operis jacturam patiuntur.

10. At vetustissima fuit Ecclesiæ observatio. Hanc objectionem solvit Paulus, dum suam quoque ætatem in ea sententia comprehendit, ubi denunciat, jacturam operis sui facere oportere, omnes qui in Ecclesiæ structura aliquid fundamento minus consentaneum posuerint. Quum ergo mihi objiciunt adversarii, ante mille & trecentos annos usu receptum fuisse, ut precationes fierent pro defunctis, eos vicissim interrogo, quo Dei verbo, qua revelatione, quo exemplo factum sit. Neque enim hic Scripturæ testimonia desunt tantum: sed quæcunque illic leguntur sanctorum exempla, nihil tale ostendunt. De luctu & officio sepulturæ habentur illic multæ, & interdum longæ narrationes: de precibus ne minimum quidem apicem videas. Atqui quo majoris momenti res est, eo magis debuerat commemorari. atque ipsi etiam veteres qui preces fundebant pro mortuis, & mandato Dei, & legitimo exemplo hic se destitui videbant. Cur ergo audebant? In eo dico aliquid humani passos esse: ideoque ad imitationem trahendum non esse contendo quod fecerunt. Nam quum nihil operis debeant aggredi fideles, nisi certa conscientia, ut Paulus præcipit, in oratione potissimum requiritur hæc certitudo. Credibile tamen est aliqua ratione ad id impulsos: nempe solatium quærebant quo sublevarent suum mœrorem: & inhumanum videbatur non edere coram Deo aliquod suæ erga mortuos dilectionis testimonium. Ad hunc affectum quam sit propensum hominis ingenium, omnes experiuntur. Fuit etiam instar facis recepta consuetudo, quæ ardorem multorum animis injiceret. Scimus apud cunctas gentes, & seculis omnibus justa fuisse soluta mortuis, & lustratas quotannis fuisse eorum animas. Etsi autem his præstigiis stultos mortales delusit Satan, fallendi tamen occasionem ex recto principio sumpsit: mortem non esse interitum, sed transitum ex hac vita in alteram. Nec dubium est, quin Gentiles etiam ipsa superstitio convictos apud Dei tribunal teneat, quod futuræ vitæ, quam se credere profitebantur, curam negligerent. Jam, ne deteriores essent profanis hominibus Christiani, puduit eos nullum mortuis officium præstare, acsi penitus extincti forent. Hinc male consulta sedulitas: quia si pigri essent in curandis funeribus, in epulis & oblationibus, putabant se magno probro expositum iri. Quod autem ex perversa æmulatione fluxerat, novis subinde incrementis sic auctum est, ut præcipua sanctitas Papatus sit mortuis laborantibus opem afferre. Verum aliud solatium longe melius ac solidius suppeditat Scriptura, quum *beatos mortuos* testatur *qui in Domino moriuntur*. Et rationem addit: *quia ex eo requiescunt à laboribus suis*. Amori autem nostro non debemus eo usque indulgere, ut perversum orandi morem in Ecclesia erigamus. Certe quisquis mediocri prudentia pollet, facile agnoscit, quicquid de hac re legitur apud veteres, publico mori & vulgi imperitiæ fuisse datum. Abrepti etiam ipsi, fateor, in errorem fuerunt: nempe ut inconsiderata credulitas privare judicio solet hominum mentes. Interea, quam dubitanter preces pro mortuis commendent, lectio ipsa demonstrat. Monicam matrem suam in libris confessionum Augustinus narrat vehementer rogasse, ut sui memoria in peragendis mysteriis fieret ad altare. Anile scilicet votum quod filius non exegit ad normam Scripturæ: sed pro naturæ affectu probari aliis voluit. Liber autem, de cura pro mortuis agenda, ab eo compositus tot hæsitationes continet, ut suo frigore merito debeat stulti zeli calorem extinguere. siquis mortuorum patronus esse appetat, frigidis certe verisimilitudinibus securos reddet qui prius erant solliciti. Hæc enim una est fultura, quia invaluit consuetudo ut preces adhibeantur pro mortuis, non esse spernendum hoc officium. Cæterum ut concedam, vetustis Ecclesiæ scriptoribus pium esse visum suffragari mortuis, regula quæ fallere nequit semper tenenda est, fas non esse in precibus nostris quicquam afferre proprium, sed vota nostra Dei verbo subjicienda esse: quia penes ejus arbitrium est præscribere quid peti velit. Nunc quum tota Lex & Euangelium ne una quidem syllaba libertatem suggerant orandi pro mortuis, profanatio invocationis Dei est tentare plusquam nobis præcipiat. Verum ne glorientur adversarii nostri, quasi veterem Ecclesiam erroris sui sociam habeant, dico esse longum discrimen. Agebant illi memoriam mortuorum, ne viderentur omnem de ipsis curam abjecisse: sed simul fatebantur se dubitare de ipsorum statu. de purgatorio certe adeo nihil asserebant, ut pro re incerta haberent. Isti quod de purgatorio somniarunt, pro fidei dogmate haberi sine quæstione postulant. Illi parce, & tantum ut defungerentur, in communione sacræ Cœnæ suos mortuos Deo commendabant. Hi mortuorum curam assidue urgent: & importuna prædicatione efficiunt, ut omnibus charitatis officiis præferatur. Quin etiam, nonnulla veterum testimonia proferre, nobis haud difficile esset, quæ totas illas pro mortuis preces, quæ tunc usitatæ erant, manifeste evertunt. Quale est hoc Augustini: quum resurrectionem carnis & æternam gloriam expectari docet ab omnibus: requiem vero, quæ post mortem sequitur, tunc unumquemque accipere, si dignus est, quum moritur. Itaque pios omnes, non minus quam Prophetas & Apostolos & Martyres, statim à morte beata quiete frui testatur. Si talis est eorum conditio, quid illis obsecro conferent nostræ preces? Crassiores illas superstitiones, quibus simplicium animos fascinarunt, omitto: quæ tamen sunt innumeræ, & pleræque adeo portentosæ, ut nullo honesto colore prætexere ipsas possint. Illas quoque turpissimas nundinationes taceo, quas in tanto mundi stupore sua libidine exercuerunt. Nam nec ullus futurus esset finis, & sine commemoratione satis habebunt hic pii Lectores unde conscientias suas stabiliant.

6. Vetusta quidem est hæc opinio, quam vetustior Apostolus refellit.

Nec firmis testimoniis aut argumentis à veteribus suffulta est.

Rom. 14. vers. 23.

Imo vero recepta consuetudine & non moderato ad regulam verbi Dei zelo nitebatur.

Sed ex perversa æmulatione fluxit, quæ tandem in superstitionem impiam, à Spiritu Dei, Apoc. 14. vers. 13. refutatam, conversa est.

Apoc. 14. vers. 13.

Puriores autem, ut Augustinus, dubitanter preces pro mortuis commendant.

Quicquid sit, regula verbi Dei tenenda est, quæ ejusmodi commenta rejicit.

Cæterum ingens est discrimen inter veteres illos, & recentiores Purgatorii architectos: ut ex hac brevi collatione constat.

Homil. in Joan. 49. cap. vide eund. lib. 4. de Civit. Dei, c. 13. vers. 16.

Cap. VI.

De vita hominis Christiani: ac primum, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura.

Quæ hoc sexto capite & quatuor sequentibus de Vita hominis Christiani disputantur, eo ordine videntur esse congesta, ut omnia ad duo præcipua capita referri possint. Primum, *ut hoc unum apud omnes pro confesso habeatur, Neminem Christianum esse qui non afficitur singulari quodam justitiæ amore, cap. 6.*

Deinde, *quod ad normam attinet, qua quisque vitam suam formare debet, etsi ea 7. caput tantum occupare videatur, reliqua tamen tria quæ sequuntur ad eam spectant. Nam quæ duo homini Christiano præstanda esse docet, quum tam ardua deprehendantur, ut in iis præstandis summa patientia sit opus: hujus rei gratia & utilitatem crucis ex professo describit, cap. 8. & ad futuræ vitæ meditationem revocat, cap. 9. deinde (quod ad hanc rem non parum conducit) quomodo hac vita ejusque adjumentis utendum sit, nequid ex ulla parte in eo peccetur, perspicue ostendit, cap. 10.*

Porro hujus 6. capitis partes sunt duæ.

1. *Tractationis de vita Christiana cum doctrina de regeneratione seu pœnitentia, connexio, ejusdemque methodus & partes, sect. 1. 2. 3.*
2. *Quæ extrema sint fugienda. 1. Pseudo-Christiani Christum factis abnegantes damnantur, sect. 4. Christianis autem non est desperandum, etiamsi perfectionis metam nondum attigerint: modo in stadio pietatis & justitiæ aliquos progressus in dies faciant, sect. 5.*

Connexio hujus capitis cum doctrina de regeneratione.

SCopum regenerationis esse diximus, ut in vita fidelium appareat inter Dei justitiam & eorum obsequium symmetria & consensus: atque ita adoptionem confirment qua recepti sunt in filios. Etsi autem novitatem illam qua imago Dei in nobis instauratur, Lex ipsius in se continet, quia tamen tarditas nostra multis tam stimulis quam adminiculis opus habet, proderit ex variis Scripturæ locis rationem vitæ reformandæ colligere, ne in studio suo aberrent quibus resipiscentia cordi est.

Necessitas doctrinæ de vita hominis Christiani.

Porro dum vitam Christiani hominis formandam suscipio, argumentum me ingredi non ignoro varium & copiosum, & quod magnitudine sua longum volumen explere possit, si numeris suis omnibus ipsum absolvere libeat. Videmus enim in quantam prolixitatem diffundantur veterum paræneses de singulis tantum virtutibus compositæ. Neque id loquacitate nimia. siquidem quamcunque virtutem commendare oratione propositum sit, ultro stylus in eam amplitudinem, materiæ copia deducitur, ut rite disseruisse non videaris nisi multa dixeris.

Brevitas hujus tractationis, quæ tamen absolutissima videtur.

Mihi vero animus non est, quam me traditurum nunc profiteor vitæ institutionem eo usque extendere, ut & peculiariter singulas prosequatur virtutes, & in exhortationes exspatietur. Ex aliorum scriptis, præsertim vero ex veterum homiliis, hæc petantur.

Methodus.

Mihi abunde erit si methodum ostendero, qua vir pius ad rectum constituendæ vitæ scopum deducatur, ac regulam quandam universalem breviter finiero, ad quam officia sua non male exigat. Declamationibus suum aliquando forte tempus erit: vel aliis partes, quibus non adeo sum idoneus, relinquam. Amo natura brevitatem: & forte si copiosius loqui vellem, non succederet. Quod si maxime plausibilis esset prolixior docendi ratio, experiri tamen vix liberet. præsentis autem operis ratio postulat ut simplicem doctrinam, quanta licebit brevitate, perstringamus.

Scripturæ sanctæ in formandis moribus præstans œconomia, non fucata, sed aperta & simplex.

Quemadmodum autem certos recti & honesti fines habent Philosophi, unde particularia officia totumque virtutum chorum deducunt: ita nec ordine suo caret in hoc Scriptura, quin pulcherrimam œconomiam tenet, ac Philosophicis omnibus multo certiorem. Hoc tantum interest quod illi (ut erant ambitiosi homines) exquisitam dispositionis perspicuitatem, qua ingenii dexteritatem ostentarent, sedulo affectarunt: Spiritus vero Dei, quia sine affectatione docebat, non ita exacte nec perpetuo methodicam rationem observavit: quam tamen, dum alicubi ponit, satis innuit non esse à nobis negligendam.

Partes generales hujus methodi duæ.

2. Porro duabus potissimum partibus incumbit hæc, de qua loquimur, Scripturæ institutio. Prior est, ut justitiæ amor, ad quem alioqui natura minime propensi sumus, animis nostris instilletur ac inferatur: altera, ut nobis norma præscripta sit, quæ nos in justitiæ stadio aberrare non sinat. *hæc 2. pars tractatur cap. 7.*

Prioris partis commendatio duplex.

Commendandæ autem justitiæ rationes habet plurimas & optimas, ex quibus multas supra diversis locis notavimus, nonnullas adhuc breviter hic attingemus.

Prior à sanctificatione nostra. *1. quia Deus noster sanctus est.* Levit. 19. vers. 1, 2. 1 Pet. 1:16.

A quo fundamento melius exordiatur quam dum admonet nos sanctificari oportere, quia *Deus noster sanctus est?* Siquidem, quum instar disjectarum ovium dispersi essemus, ac per mundi labyrinthum dissipati, ipse nos recollegit, ut sibi aggregaret.

2. Nos cum eo conjungimur seu in populo ejus censemur: ideo sanctos esse convenit.

Quum nostræ cum Deo conjunctionis mentionem audimus, meminerimus sanctitatem oportere ejus esse copulam: non quia sanctitatis merito veniamus in ejus communionem: (quum potius adhærere primo illi oporteat, ut ejus sanctitate perfusi sequamur quo vocat) sed quoniam ad ejus gloriam magnopere pertinet, non esse illi consortium cum iniquitate & immunditia. Quare & hunc vocationis nostræ finem esse docet, in quem respicere semper convenit, si vocanti Deo velimus respondere. Quorsum enim à mundi nequitia & pollutione, in quibus demersi eramus, nos erui attinebat, si nobis permittimus tota vita in illis volutari? Adhæc simul etiam admonet nos, ut in Domini populo censeamur, sanctam civitatem Jerusalem oportere inhabitare: quam ut ipse sibi consecravit, ita incolarum impuritate nefas est profanari. *Jesa. 35: 8. & alibi.* unde sunt eæ voces, Locum iis futurum in Dei tabernaculo qui incedunt sine macula, & justitiæ student, &c. *Psal. 15: 2. & 24: 3, 4.* quia sanctuarium, in quo habitat, minime decet instar stabuli sordibus esse refertum.

Posterior à redemptione nostra. Rom. 6. vers. 4, 5, 6, &c.

3. Ac, quo melius nos expergefaciat, ostendit Deum Patrem, quemadmodum nos sibi in Christo suo conciliavit, ita in eo nobis imaginem signasse ad quam nos conformari velit. Age, præstantiorem œconomiam mihi apud Philosophos reperiant, qui apud eos solos rite atque ordine dispositam putant Philosophiam moralem.

Unde liquet eximiam methodum in Scriptura S. contineri, quæ morum sinceram Philosophiam nobis tradit.

Illi, dum ad virtutem egregie volunt adhortari, nihil aliud afferunt quam ut naturæ convenienter vivamus: Scriptura autem à vero fonte deducit exhortationem, quum non modo vitam nostram ad Deum auctorem, cui obstricta est, referre præcipit: sed, postquam degenerasse nos docuit à vera creationis nostræ origine ac lege, subjungit, Christum, per quem in gratiam cum Deo rediimus, nobis propositum esse exemplar, cujus formam in vita nostra exprimamus. Quid hoc uno efficacius requiras? imo quid ultra hoc unum requiras? Hac enim conditione si adoptamur in filios à Domino, ut Christum, nostræ adoptionis vinculum, vita nostra repræsentet: nisi nos justitiæ addicimus ac devovemus, non modo à Creatore

Speciales rationes seu exhortationes, ad vitam Christianam instituendam. Prima. Mala. 1: 6. Eph. 5: 1. 1 Joan. 3: 1. *Secunda.* Eph. 5: 26. Hebr. 10. vers. 10. 1 Cor. 6. vers. 11. 1 Pet. 1. v. 15, 19. *Tertia.* 1 Cor. 6. vers. 15. Joan. 15: 3. Eph. 5: 23. *Quarta.* Col. 3: 1, 2. *Quinta.* 1 Cor. 3. vers. 16. & 6: 19. 2 Cor. 6. v. 16. &c. *Sexta.* 1 Thess. 5. vers. 23.

tore nostro deficimus pessima perfidia, sed ipsum quoque servatorem ejuramus. Deinde ab omnibus Dei beneficiis quæ nobis commemorat, ac singulis salutis nostræ partibus sumit exhortandi materiam. Ex quo se nobis Patrem Deus exhibuit, extremæ ingratitudinis nos esse arguendos, nisi vicissim illi filios nos exhibeamus. Ex quo nos Christus sanguinis sui lavacro purificavit, atque hanc purgationem per Baptismum communicavit, non decere ut novis sordibus inquinemur. Ex quo nos suo corpori inseruit, sollicite cavendum ne nobis, qui sumus ejus membra, maculam aut labem ullam aspergamus. Ex quo ipse idem, qui caput est nostrum, in cælum ascendit, convenire ut deposito terræ affectu, illuc toto pectore aspiremus. Ex quo nos Spiritus sanctus templa Deo dedicavit, dandam operam ut Dei gloria per nos illustretur: nec vero esse committendum ut peccati spurcitia profanemur. Ex quo & anima nostra & corpus cælesti incorruptioni & immarcessibili coronæ destinata sunt, strenue enitendum esse ut pura & incorrupta in diem Domini conserventur. Hæc, inquam, auspicatissima sunt bene constituendæ vitæ fundamenta, quibus nequaquam similia deprehendas apud Philosophos: qui in commendatione virtutis, nunquam supra hominis naturalem dignitatem conscendunt.

Hujus de vita Christiana doctrina hostes pseudo-Christiani increpantur. 1. Quod Christum non recte didicerint. Eph. 4: 22. *2. Quod Euangelium linguæ doctrinam, non vitæ faciant. 3. Quod magistrum Christum non imitentur. 4. Quod Dei Spiri-*

4. Atque hic locus est compellandi eos qui nihil habentes Christi præter titulum ac symbolum, Christiani tamen nominari volunt. Qua tandem fronte sacro ejus nomine gloriantur? Siquidem nihil est commercii cum Christo, nisi his qui rectam ejus cognitionem ex verbo Euangelii perceperunt. Atqui eos omnes Christum recte didicisse negat Apostolus, qui non edocti sunt, *abjecto veteri homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, ipsum esse induendum.* Falso igitur atque etiam injuria Christi cognitionem obtendere arguuntur, quamlibet diserte interim ac volubiliter de Euangelio garriant. Non enim linguæ est doctrina, sed vitæ: nec intellectu memoriaque duntaxat apprehenditur, ut reliquæ disciplinæ, sed tum recipitur demum ubi animam totam possidet, sedemque & receptaculum invenit in intimo cordis affectu. Aut ergo desinant cum Dei contumelia jactare id quod non sunt, aut se non indignos Christo magistro discipulos præstent. Doctrinæ, qua religio nostra continetur, priores dedimus partes: quandoquidem ab ea salus nostra inchoatur. verum ea in pectus transfundatur atque in mores transeat oportet, adeoque nos in se transformet, ut sit nobis non infructuosa. Si jure in eos Philosophi excandescunt, eosque probrose à grege suo abigunt, qui quum artem profiteantur quæ magistra vitæ esse debeat, eam in Sophisticam loquacitatem convertunt: quanto meliori ratione nugaces istos Sophistas detestabimur, qui Euangelium in summis labris volutare contenti sunt, cujus efficacia centuplo magis quam frigidæ Philosophorum parænefes, in affectus cordis intimos penetrare, animæ insidere, ac totum hominem afficere debuerat?

tum ab ejus verbo separare velint.

Nec tamen Christiani animum despondere debent.

5. Neque requiro ut nihil quam absolutum Euangelium Christiani hominis mores spirent. quod tamen ipsum & optandum est & conari necesse est. Sed non ita severe requiro Euangelicam perfectionem, ut non sim pro Christiano agniturus qui nondum ad eam pertigerit. sic enim ab Ecclesia excluderentur omnes: quando nemo reperitur qui non sit longo adhuc intervallo dissitus: multi vero parum adhuc progressi sunt, qui tamen immerito abjicerentur. Quid ergo? scopus ille ante oculos præfigatur, ad quem solum dirigatur studium nostrum. Præstituatur meta illa, ad quam & enitamur & contendamus. Non enim ita partiri cum Deo fas est, ut ex iis quæ tibi ejus verbo præscribuntur, partem suscipias, partem arbitrio tuo prætereas. Primo enim loco integritatem, tanquam præcipuam cultus sui partem, ubique commendat. quo nomine sinceram animi simplicitatem intelligit, quæ fuco & fictione careat: cui cor duplex opponitur. acsi diceretur, spirituale esse recte vivendi principium, ubi interior animi affectus sine fictione ad sanctitatem & justitiam colendam Deo addicitur. Sed quoniam nemini tantum suppetit in terreno hoc corporis carcere roboris, ut justa cursus alacritate festinet, majorem vero numerum tanta premit debilitas, ut vacillando & claudicando, humi etiam reptando modice promoveant, eamus quisque pro facultatulæ suæ modo, & inceptum iter prosequamur. Nemo tam infeliciter incedet, quin aliquantum saltem viæ quotidie emetiatur. Hoc ergo agere non desinamus, ut aliquid assidue in via Domini proficiamus: neque ob successus tenuitatem desperemus. utcunque enim successus voto non respondeat, non tamen perdita est opera ubi hodiernus dies hesternum vincit: sincera modo simplicitate in scopum nostrum respiciamus, & ad metam aspiremus, non assentatorie blandientes nobisipsis, nec malis nostris indulgentes, sed perpetuo conatu in hoc incumbentes, ut meliores nobisipsis evadamus, donec ad ipsam perventum fuerit bonitatem: quam quidem toto vitæ spatio quærimus ac sequimur, tum apprehendemus, quum carnis infirmitate exuti, in plenum ejus consortium recepti fuerimus.

1. Modo verbum Dei pro scopo habeant.

2. Integritatem ex animo colant.

3. In viis Domini pro suo modulo incedant.

4. Aliquos progressus in ea faciant.

5. Perseverent in pio hoc proposito.

CAP. VII.

Summa vitæ Christianæ: ubi de abnegatione nostri.

Partes capitis.

1. *Norma quæ nos in justitiæ stadio non sinit aberrare duo postulat, videlicet ut homo à se discedens se totum dedat Dei obsequio: unde consequitur, non quæ nostra, sed quæ Dei sunt esse quærenda, sect. 1. & 2.*
2. *Ex Apostolo ad Titum hujus renovationis seu vitæ Christianæ descriptio desumpta, quæ in speciales quasdam partes distributa accurate explicatur, à 3. sectione ad postremam*

Posterioris partis generalis, de institutione vitæ Christianæ, consideratio. prior pars explicata est 2. vers. cap. 6. Rom. 12: 1. *Hujus prin-*

ETsi optimam & aptissime dispositam constituendæ vitæ methodum habet Lex Domini, visum tamen est cælesti magistro, accuratiore etiamnum ratione ad ipsam quam in Lege præscripserat regulam suos formare. Atque hujus quidem rationis principium hoc est: quod fidelium officium est, *præbere Deo sua corpora hostiam viventem, sanctam, & illi acceptam:* atque in eo situm esse *legitimum ejus cultum.* Unde exhortandi argumentum ducitur, *ne se accommodent ad figuram seculi hujus, sed transformentur renovatione mentis suæ, ut probent quæ sit voluntas Dei.* Jam hoc magnum est, nos esse Deo consecratos ac dedicatos: nequid posthac cogitemus, loquamur, meditemur, agamus, nisi in ejus gloriam. Sacrum enim non sine insigni in eum injuria ad profanos usus applicatur. Quod si nostri non sumus, sed Domini: & quis error sit fugiendus, & quorsum dirigendæ sint vitæ nostræ actiones universæ apparet. Nostri non sumus: ergo ne vel ratio nostra, vel voluntas in consiliis nostris factisque dominetur. Nostri non sumus: ergo ne statuamus nobis hunc finem, ut quæramus quod

cipium & summa. Duplex respectus. 1. Nostri enim non sumus. ad hoc caput & tria sequentia confer Augustini librum de

nobis

moribus Ecclesiæ catholicæ. vide & Calv. de scandalis.

nobis secundum carnem expediat. Nostri non sumus: ergo quoad licet obliviscamur nosmetipsos, ac nostra omnia. Rursum, Dei sumus: illi ergo vivamus ac moriamur. Dei sumus: cunctis ergo nostris actionibus præsideat sapientia ejus & voluntas. Dei sumus: ad illum igitur, tanquam solum legitimum finem, contendant omnes vitæ nostræ partes. O quantum ille profecit qui se non suum edoctus, dominium regimenque sui propriæ rationi abrogavit, ut Deo asserat! Nam ut hæc ad perdendos homines efficacissima est pestis, ubi sibiipsis obtemperant, ita unicus est salutis portus, nihil nec sapere, nec velle per seipsum, sed Dominum præeuntem duntaxat sequi. Sit hic itaque primus gradus, hominem à seipso discedere, quo totam ingenii vim applicet ad Domini obsequium. Obsequium dico, non modo quod in verbi obedientia jacet, sed quo mens hominis, proprio carnis sensu vacua, se ad Spiritus Dei nutum tota convertit. Hanc transformationem (quam *renovationem mentis* Paulus appellat) quum primus sit ad vitam ingressus, Philosophi omnes ignorarunt. Solam enim rationem homini moderatricem præficiunt, hanc solam putant audiendam, huic denique uni morum imperium deferunt ac permittunt: at Christiana Philosophia illam loco cedere, Spiritui sancto subjici ac subjugari jubet: ut homo jam non ipse vivat, sed Christum in se ferat viventem ac regnantem.

2. Dei sumus.

Respectus utriusque fructus & usus.

Rom. 14. vers. 8.

Eph. 4. 23.

Omnibus Philosophis incognitus, qui rationem in Spiritus sancti throno collocarunt.

Gal. 2: 20.

2. Inde consequitur & illud alterum, Ut ne quæramus quæ nostra sunt, sed quæ & ex Domini sint voluntate, & faciant ad gloriam ejus promovendam. Magni & hoc profectus, ut nostri pene obliti, certe ratione nostri posthabita, Deo ejusque mandatis fideliter studium nostrum impendere conemur. Quum enim nos privatam nostri rationem omittere jubet Scriptura, non modo habendi cupiditatem, potentiæ affectationem, hominum gratiam ex animis nostris eradit: sed ambitionem quoque & omnem gloriæ humanæ appetitum, aliasque secretiores pestes eradicat. Ita sane compositum & comparatum esse convenit hominem Christianum, ut sibi in tota vita negotium cum Deo esse reputet. Hac ratione, ut omnia sua ad arbitrium calculumque ejus revocabit, ita totam mentis intentionem religiose ad eum referet. Nam qui Deum in omni re agenda intueri didicit, simul ab omni vana cogitatione avertitur. Hæc illa est nostri abnegatio, quam discipulis suis à primo tirocinio mandat tanta diligentia Christus: quæ ubi semel in animo obtinuit, primum neque superbiæ, neque fastui, neque ostentationi, deinde neque avaritiæ, neque libidini, neque luxuriæ, neque mollitiæ, neque aliis, quæ ex amore nostri generantur, malis ullum locum relinquit. Contra ubicunque non regnat, illic vel spurcissima vitia sine pudore pervagantur: vel si qua est virtutis species, prava gloriæ cupidine vitiatur. Ostende enim hominem, si potes, qui nisi sibi, juxta Domini mandatum, renunciarit, gratis exercere bonitatem inter homines velit. Nam quicunque non fuerunt hoc sensu occupati, laudis saltem gratia virtutem sequuti sunt. Qui autem unquam ex Philosophis virtutem propter se expetendam maxime contenderunt, tanta arrogantia inflati fuerunt, ut appareat non ob aliud virtutem expetiisse, nisi ut superbiendi haberent materiam. Atqui adeo non oblectatur Deus neque illis popularis auræ captatoribus, nec turgidis illis pectoribus, ut pronunciet illos in mundo *suam recepisse mercedem*: his propiores regno cælorum faciat meretrices & publicanos. Necdum tamen ad liquidum exposuimus quot & quantis obstaculis impediatur homo à recti studio, quamdiu seipsum non abnegaverit. Vere enim dictum est olim, *Mundum vitiorum esse reconditum in hominis anima.* Nec aliud remedium invenias, quam si te abnegato, ac præterita tui ratione, mentem ad ea quærenda totam intendas, quæ abs te Dominus requirit, & ideo tantum quærenda, quia illi placent.

Quid ex hac consideratione consequatur: videlicet quum nostri non simus, Dei gloriam quæramus, & ejus voluntati pareamus.

Hæc est abnegatio nostri, Christi discipulis commendata. Cujus multiplex fructus in toto vitæ curriculo.

A qua quisquis aberrat, aut hypocrisi vel superbia deceptus ruit in æternum exitium.

3. Alibi distinctius idem Paulus singulas vitæ bene compositæ partes, quamvis breviter, exequitur. *Illuxit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos ut abnegata impietate & mundanis concupiscentiis, sobrie & juste & pie vivamus in præsenti seculo, expectantes beatam spem, & manifestationem gloriæ magni Dei, & Servatoris Jesu Christi, qui dedit se pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi populum peculiarem, studiosum bonorum operum.* Postquam enim ad nos animandos Dei gratiam proposuit, ut nobis ad Deum vere colendum viam sternat, duo tollit obstacula quæ maxime impediunt: impietatem scilicet, ad quam natura sumus nimium proclives; deinde mundanas cupiditates quæ se longius extendunt. Ac sub *impietate* quidem, non modo superstitiones notat, sed comprehendit etiam quicquid pugnat cum serio timore Dei. *Mundanæ* autem *cupiditates* tantundem valent atque carnis affectus. Itaque ad utramque Legis tabulam jubet nos proprium ingenium exuere, & abnegare quicquid ratio & voluntas dictat. Jam omnes vitæ actiones ad tria membra restringit, sobrietatem, justitiam, & pietatem: ex quibus *sobrietas* haud dubie tam castitatem & temperantiam, quam purum & frugalem temporalium bonorum usum, & inopiæ tolerantiam denotat. *Justitia* autem omnia æquitatis officia complectitur, ut reddatur unicuique quod suum est. Sequitur *pietas*, quæ nos à mundi inquinamentis segregatos vera sanctitate cum Deo conjungit. Hæc ubi insolubili vinculo inter se connexa sunt, solidam efficiunt perfectionem. Verum quia nihil magis difficile est, quam ratione carnis valere jussa, & domitis cupiditatibus, imo abnegatis, Deo & fratribus nos addicere, & Angelicam vitam in terræ sordibus meditari: Paulus, ut animos nostros ab omnibus laqueis extricet, revocat nos ad spem beatæ immortalitatis: non frustra nos certare admonens: quia ut semel apparuit Christus redemptor, ita ultimo suo adventu fructum salutis à se partæ ostendet. Atque hoc modo illecebras omnes discutit quæ nos obnubilant, ne aspiremus, ut decet, ad cœlestem gloriam: imo docet peregrinandum esse in mundo, ne pereat vel excidat nobis cœlestis hæreditas.

Ejusdem considerationis distinctio, qua duo fugienda, & tria sequenda esse in vitæ nostræ stadio jubet.

Titum. 2. v. 11, 12.

Fugienda impietas.

Mundanarum item cupiditatum caterva.

Sequenda sobrietas.

Justitia.

Pietas.

Stimulus ad vitam recte instituendam.

4. Porro in his verbis perspicimus abnegationem nostri partim quidem in homines respicere, partim vero (idque præcipue) in Deum. Quum enim sic nos cum hominibus gerere jubet Scriptura, ut illos honore nobis anteferamus, ut procurandis eorum commodis totos nos bona fide impendamus: ea dat mandata quorum minime capax est animus noster, nisi ante naturali sensu evacuatus. Nam (qua cæcitate omnes in amorem nostri ruimus) sibi quisque justam causam habere videtur se efferendi, alios autem præ se omnes contemnendi. Siquid in nos contulit Deus non pœnitendum, eo freti, statim animos tollimus: nec tantum intumescimus, sed pene rumpimur superbia. Vitia, quibus abundamus, & occultamus sedulo apud alios, & nobis ipsis levia minutaque esse fingimus, blandiendo; imo interdum pro virtutibus osculamur. Eædem, quas in nobis admiramur, dotes, si in aliis appareant, vel etiam superiores, ne cogamur illis cedere, nostra malignitate deterimus ac carpimus: siqua sunt vitia, severa acrique animadversione ea observare non contenti, odiose amplificamus. Hinc illa insolentia, ut quisque nostrûm, ceu communi lege exemptus, supra reliquos velit eminere: neminem vero mortalium non secure & ferociter contemnat, vel certe tanquam inferiorem despiciat. Cedunt divitibus pauperes, plebeii nobilibus, servi dominis, literatis indocti; sed nemo est

Sententia Pauli summa est abnegatio nostri.

Rom. 12 vers. 10.

Phil. 2: 3.

Hæc abnegatio, hominum respectu, quando honore nobis sunt anteferendi, admodum est difficilis.

Quia sumus superbi, Hypocritæ, Maligni. Invidi.

Insolentes.

Feroces.

Philauti.

est qui non aliquam præstantiæ opinionem intus alat. Ita singuli sibi adulando regnum quoddam gerunt in pectore. sibi enim arrogantes quo sibi placeant, de aliorum ingeniis & moribus censuram

Contentiosi.

agunt: si vero ad contentionem ventum fuerit, illic erumpit venenum. Nam multi sane nonnullam mansuetudinem præ se ferunt, quamdiu blanda omnia & amabilia experiuntur: at vero qui eundem servet modestiæ tenorem ubi pungitur & irritatur, quotusquisque est? Nec aliud remedium est, quam ut revellatur ex imis visceribus hæc noxiosissima τῆς φιλονεικίας καὶ φιλαυτίας pestis: quemadmodum etiam Scripturæ doctrina revellitur.

Tot animæ morborum remedia.
1. Ambitio removenda.

Sic enim instituimur, ut quas Deus nobis largitus est dotes, meminerimus non nostra esse bona, sed gratuita Dei dona: quibus siqui superbiant, ingratitu-

1 Cor. 4:7. dinem suam produnt. *Quis te præstantiorem reddit?* inquit Paulus: *quod si acceperis omnia, quid gloriaris acsi tibi data non essent?*

2. Humilitas amplectenda.

Deinde assidua vitiorum nostrorum recognitione ad humilitatem nos revocemus. Ita nihil in nobis restabit quo turgeamus: multa vero erit dejectionis materia. Rursum jubemur, quæcunque in aliis respicimus Dei dona, sic revereri ac suspicere, ut eos quoque honoremus penes quos resident.

3. Candor magnifaciendus.

Nam, quo ipsos honore dignatus est Dominus, magnæ improbitatis foret eum illis adimere.

4. Charitas mutua conservanda.

Ad vitia autem docemur connivere, non equidem ut adulando foveamus, sed ne illorum causa insultemus iis quos benevolentia & honore fovere convenit. Ita fiet, ut cum quocunque mortalium negotium nobis sit, non tantum moderate nos & modeste, sed comiter & amice etiam geramus.

5. Modestia sincere colenda.

Quemadmodum ad veram mansuetudinem nunquam alia via pervenies, quam si & tui dejectione, & alterius reverentia imbutum pectus habueris.

Quum autem quærenda est proximi utilitas, abnegatio nostri prorsus est necessaria, & admodum difficilis, propter philautiam nobis ingenitam.

5. Jam in quærenda proximi utilitate officium præstare quantum habet difficultatis? Nisi à tui consideratione discedas, & te quodammodo exuas, nihil hic efficies. Quomodo enim opera exhibeas quæ charitatis esse Paulus docet, nisi tibi renunciaveris, ut aliis totum te addicas? *Charitas*, inquit, *patiens est, benigna, non procax, non fastidiosa, non invidet, non inflatur, non quærit quæ sua sunt, non irritatur*, &c. Hoc unum si exigatur, ne quæramus quæ nostra sunt, non tamen minima vis erit afferenda naturæ: quæ sic in solam nostri dilectionem nos inclinat, ut non tam facile patiatur nos ac nostra negligenter

1 Cor. 13. transire, quo alienis commodis invigilemus: imo

vers. 4. jure nostro sponte cedere, quod alteri resignemus.

Huic malo duplex remedium oppositum.
1. Beneficia nobis collata esse, ut in commune Ecclesiæ bonum conferantur.

At Scriptura, ut eo nos manu ducat, præmonet, quicquid à Domino gratiarum obtinemus, esse nobis hac lege concreditum, ut in commune Ecclesiæ bonum conferatur: ideoque legitimum gratiarum omnium usum esse, liberalem ac benignam cum aliis communicationem. Nulla nec certior regula, nec validior ad eam tenendam exhortatio excogitari poterat, quam ubi docemur, omnes quibus pollemus dotes, Dei esse deposita, ea lege fidei nostræ commissa, ut in proximorum bonum dispensentur.

2. Quicquid possumus, proximis posse debemus: quod comparatione membrorum corporis humani illustratur.

Sed ulterius etiamnum pergit Scriptura, dum illas facultatibus comparat, quibus prædita sunt humani corporis membra. Nullum membrum suam facultatem sibi habet, nec in privatum usum applicat: sed ad socia membra transfundit: nec ullam inde utilitatem capit, nisi quæ ex communi corporis totius commoditate procedit. Sic pius vir quicquid potest, fratribus debet posse, sibi non aliter privatim consulendo, quam ut ad communem Ecclesiæ ædificationem intentus sit animus. Hæc itaque sit nobis ad benignitatem beneficentiamque methodus: quicquid in nos Deus contulit quo proximum queamus adjuvare, ejus nos esse œconomos, qui ad reddendam dispensationis rationem astringimur. Eam porro demum rectam esse dispensationem, quæ ad dilectionis exigatur regulam. Ita fiet ut non modo alieni commodi studium cum propriæ utilitatis cura semper conjungamus, sed hanc illi subjiciamus.

Hujus ergo proximos officii ratio, à mandato Dei, charitatem erga illos commendantis, petita.

Ac ne forte nos lateret, eam esse legem rite administrandi quæcunque à Deo dona suscipimus, in minimis quoque benignitatis suæ muneribus eam olim posuit. Primitias enim frugum offerri sibi mandavit, quibus testaretur populus nefas sibi esse aliquem percipere fructum ex bonis non illi ante consecratis. Quod si ita demum sanctificantur nobis Dei dona,

postquam ipsi auctori manu nostra ea dedicavimus: Exod. 22.

impurum esse abusum constat qui non ejusmodi de- vers. 29.

dicationem redoleat. & 23: 19.

Atqui Dominum frustra rerum tuarum communicatione locupletare contendas. *ad eum* igitur *quum pervenire benignitas nequeat* Ps. 16: 2, 3.

tua (ut Propheta inquit) ea tibi *erga sanctos ejus qui* Heb. 13.

in terra sunt exercenda est: ideoque sacris oblatio- vers. 16.

nibus comparantur eleemosynæ, ut legalibus illis 2 Cor. 9.

nunc respondeant. vers. 12.

Charitatis hujus comites esse debent patientia & benignitas.

6. Porro ne benefaciendo fatiscamus (quod protinus fieri alioqui necesse foret) accedere oportet alterum illud quod ponit Apostolus, *Patientem esse charitatem, nec irritari.* Omnibus in universum benefacere Dominus præcipit, quorum magna pars indignissimi sunt, si proprio merito æstimentur: sed hic optima ratione subvenit Scriptura, quum docet, non esse respiciendum quid ex seipsis mereantur homines, sed imaginem Dei in cunctis considerandam, cui nihil non & honoris & dilectionis debeamus.

Imago enim Dei in proximis, præcipue in fidei domesticis, consideranda.

In domesticis autem fidei illam eandem diligentius observandam, quatenus per Christi Spiritum renovata est & instaurata. Ergo quisquis hominum tibi nunc offeratur qui officio tuo indi-

geat, causam non habes cur illi te impendere detre- Gal. 6: 10.

ctes. Dic extraneum esse: at Dominus notam illi Jesa. 58: 7.

Unde quadruplex emergit consideratio, quæ objectiones omnes refellit.

impressit quæ familiaris esse tibi debet: qua ratione vetat carnem tuam despicere. Dic contemptibilem ac nihili: at eum Dominus esse demonstrat, quem imaginis suæ decore dignatus sit. Dic nullis ejus officiis te esse obæratum: at eum velut in vicem suam substituit Deus, erga quem tot ac tanta recognoscas beneficia quibus te sibi devinxit. Dic indignum esse cujus causa vel minimum labores: at digna est imago Dei, qua tibi commendatur, cui te & omnia tua exhibeas. Quod si non modo nihil boni promeritus est, sed injuriis quoque ac maleficiis te provocavit, ne hæc quidem justa causa est, cur illum & dilectione complecti & dilectionis officiis prosequi desinas.

Communis objectionis dilutio in primis observanda.

Longe aliter (inquies) de me promeritus est. At quid meritus est Dominus? qui dum illi jubet remitti quicquid in te peccavit, sibi certe vult imputari. Hac profecto una via perveni-

tur ad id quod humanæ naturæ prorsus adversum Mat. 5: 44.

est, nedum difficile: ut diligamus eos qui nos odio Mat. 6: 14.

habent, beneficiis mala pensemus, probris benedi- & 18: 35.

ctiones referamus: si meminerimus, non hominum Luc. 17: 3.

malitiam reputandam esse, sed inspiciendam in illis Dei imaginem: quæ, inductis ac obliteratis eorum delictis, ad eos amandos amplexandosque sua pulchritudine ac dignitate nos alliciat.

Ex superioribus liquet sine charitate, id est, sincero cordis affectu, nullam in homine agnoscendam esse vitæ Christianæ regulam.

7. Hæc ergo mortificatio tum demum habebit in nobis locum, si charitatis numeros impleamus. Ille autem implet non qui omnibus charitatis officiis solummodo defungitur, etiamsi nullum prætermittat: sed qui ex sincero amoris affectu id facit. Potest enim accidere, ut quis exolvat quidem ad plenum omnibus quod debet, quantum attinet ad externa officia: interim tamen longe absit à vera exolvendi ratione. Quosdam enim videas qui valde liberales videri volunt, qui tamen nihil largiuntur quod non superbia vultus, aut etiam verborum insolentia exprobrent. Atque huc calamitatis hoc infelici seculo deventum est, ut nullæ prope eleemosynæ, saltem à maxima parte hominum, sine contumelia porrigantur. Quæ pravitas ne inter

Ethnicos quidem tolerabilis esse debuerat: nam à Christianis plus aliquid etiamnum requiritur quam ut hilaritatem in vultu præ se ferant, & verborum comitate amabilia reddant sua officia.

Vitiorum, quæ huic charitati adversantur, remedia.
1. Misericordia.
2. Humilitas.
3. Modestia.

Primum, ejus quem ope sua indigere conspiciunt personam suscipiant oportet, ac fortunæ perinde misereantur, acsi eam sentirent ipsi ac sustinerent: ut misericordiæ atque humanitatis sensu ad ferendas illi suppetias, non aliter quam sibi, ferantur. Qui sic animatus ad operam fratribus suis dandam accedet, non modo nulla vel arrogantia vel exprobratione officia sua contaminabit: sed nec fratrem, cui benefacit, vel tanquam opis egenum despiciet, vel tanquam sibi obligatum subjugabit. non magis scilicet quam vel ægro membro insultamus, cui refocillando reliquum corpus laborat: vel reliquis membris putamus specialiter obligatum, quia plus operæ ad se traxerit quam rependerit.

4. Alacritas.
5. Perseverantia.

Siquidem officiorum inter membra communicatio nihil gratuitum habere creditur, sed potius solutio esse ejus, quod naturæ lege debitum negare prodigiosum esset. Hac quoque ratione fiet, ut ne liberatum se putet qui uno genere officii defunctus fuerit: quemadmodum vulgo fieri solet, ut dives, postquam aliquid de suo erogavit, alia onera, tanquam nihil ad se pertinentia, aliis deleget. Sed ita potius secum quisque cogitabit, se, quantus quantus est, proximis debitorem sui esse: nec alium exercendæ erga ipsos beneficentiæ statuendum esse finem, nisi quum facultates deficiant: quæ, quam late extenduntur, ad charitatis regulam limitari debent.

Abnegationis nostri, respectu Dei, consideratio nos ad æquanimitatem tolerantiamque format.
1. Ut Deo semper subditi simus.
2. Ambitionem & avaritiam fugiamus.

8. Præcipuam abnegationis nostri partem, quam diximus in Deum spectare, iterum plenius exequamur: ac multa quidem de ea jam dicta sunt, quæ repetere supervacuum foret. sufficiet tractare quatenus ad æquanimitatem tolerantiamque nos format. Principio igitur in quærenda vitæ præsentis vel commoditate vel tranquillitate, huc nos Scriptura vocat, ut Domini arbitrio nos nostraque omnia resignantes, domandos ac subjugandos cordis nostri affectus illi tradamus. Ad opes honoresque expetendos, ad ambiendam potentiam, ad cumulandas divitias, ad eas omnes ineptias, quæ ad magnificentiam pompamque facere videntur, congerendas, furiosa est nostra libido, infinita cupiditas. Rursum paupertatis, ignobilitatis, humilitatis mirus timor, mirum odium: quibus ad illa modis omnibus amolienda stimulamur. Hinc videre est quam irrequieto sint ingenio, quot tentent artes, quibus studiis se fatigent quicunque vitam proprio consilio componunt: quo scilicet adipiscantur quæ vel ambitionis, vel avaritiæ fert affectus: rursum quo pauperiem humilitatemque defugiant. Piis ergo hominibus, ne talibus laqueis implicentur, hæc tenenda est via.

3. A sola Dei benedictione prospera omnia expectemus, & toti pendeamus.

Principio non aliunde prosperandi rationem vel appetant, vel sperent, vel cogitent quam ex Domini benedictione: ideoque in eam se tuto ac confidenter rejiciant ac reclinent. Nam utcunque sibi pulchre sufficere videatur caro, dum vel propria industria ad honores opesque contendit, vel studio enititur, vel adjuvatur hominum gratia: certum est tamen omnia hæc nihil esse, neque aliquid vel ingenio, vel labore nos profecturos, nisi quatenus utrumque Dominus prosperabit. At è converso sola ipsius benedictio, etiam per omnia impedimenta viam reperit, ut nobis in lætum faustumque exitum succedere omnia faciat: deinde ut maxime sine ipsa possimus aliquid gloriæ atque opulentiæ nobis comparare: (quemadmodum videmus quotidie impios magnis & honoribus & opibus cumulari) quando tamen ne minimam quidem felicitatis particulam degustant, quibus incumbit Dei maledictio, sine ipsa nihil nisi quod male nobis vertat consequemur. Porro nequaquam appetendum quod homines magis miseros facit.

4. Opes & honores extra hanc minime cupiamus.

9. Ergo si omnem prosperi successus atque optabilis rationem in sola Dei benedictione credimus esse positam, qua absente miseriæ nos omne genus & calamitates maneant: restat etiam ut ne propriâ vel ingenii dexteritate vel sedulitate freti, nec hominum favore subnixi, vel inani fortunæ imaginatione confisi, ad opes honoresque cupide contendamus; sed in Dominum semper respiciamus, ut ejus auspiciis ad quamcunque ille providerit sortem deducamur.

5. Impiorum artes haud sequamur.

Ita primum fiet, ut non per nefas, & dolis ac malis artibus, vel rapacitate, cum proximorum injuria ruamus ad captandas opes, ad honores invadendos: sed eas tantum fortunas sequamur, quæ nos ab innocentia non abducant. Quis enim speret divinæ benedictionis, inter fraudes, rapinas, aliasque nequitiæ artes, auxilium? Nam ut illa nisi pure cogitantem ac recte agentem non sequitur: ita eos omnes à quibus expetitur ab obliqua cogitatione pravisque facinoribus revocat. Deinde injectum erit nobis frenum, ne immodica ditescendi cupiditate ardeamus, neve honoribus ambitiose inhiemus. Qua enim fronte quis à Deo se adjutum iri confidat ad ea consequenda, quæ contra ejus verbum desiderat? Absit enim ut quod ore suo Deus maledicit, benedictionis suæ adjutorio prosequatur.

6. Vocatione nostra contenti, eventuum omnium onus & curam in Dei sinum deponamus.

Postremo, si pro voto ac spe non succedat, cohibebimur tamen ab impatientia, & qualiscunque nostræ conditionis detestatione: quod sciemus id esse murmurare adversus Deum, cujus arbitrio divitiæ & paupertas, contemptus & honores dispensantur. In summa, qui se eo quo dictum est modo in Dei benedictionem reclinarit, nec ea quæ furiose expeti ab hominibus solent, malis artibus aucupabitur, quibus se nihil profecturum cogitabit: nec, si quid prospere acciderit, sibi imputabit, ac suæ vel sedulitati, vel industriæ, vel fortunæ; sed Deo auctori acceptum feret.

7. Aliorum prosperitati nunquam invideamus, sed Dei consilio acquiescamus.

Quod si florentibus aliorum rebus, ipse parum promoveat, imo etiam retro delabatur: majori tamen æquitate ac moderatione animi suam tenuitatem feret, quam profanus quispiam mediocrem successum, qui voto duntaxat non respondeat: habens scilicet solatium, in quo tranquillius acquiescat quam in summo vel opulentiæ, vel potentiæ fastigio: quia ut saluti suæ conducit, ita res suas ordinari à Domino reputat. Sic Davidem fuisse affectum videmus, qui dum sequitur Deum, seque ei regendum tradit, similem se testatur *puero ablactato, neque ambulare in rebus altis vel mirabilibus supra se.* Psal. 131. vers. 1, 2.

8. Omnes vitæ nostræ partes Dei arbitrio committamus.

10. Neque in hac tantum parte constare piis animis debet illa tranquillitas & tolerantia: verum ad omnes etiam casus, quibus obnoxia est præsens vita, extendatur necesse est. Ergo nemo se rite abnegavit, nisi qui se totum ita resignavit Domino, ut omnes vitæ suæ partes ejus arbitrio gubernari ferat. Qui vero sic animo compositus erit, quicquid accidat, nec miserum se reputabit, nec de sua sorte cum Dei invidia conqueretur.

Hujus doctrinæ necessitas.

Quam vero necessaria sit hæc affectio, inde patebit, si consideres quot accidentibus subjecti simus. Alii atque alii morbi nos identidem infestant: nunc sævit pestilentia, nunc belli calamitatibus crudeliter vexamur: nunc gelu aut grando, spe anni devorata, sterilitatem inducit, quæ nos ad penuriam redigat: uxor, parentes, liberi, propinqui, morte abripiuntur: incendio absumitur domus: hæc sunt quorum eventu, vitæ suæ maledicunt homines, suum natalem detestantur, cælum & lucem execrationi habent, obloquuntur Deo: & (ut sunt facundi ad blasphemias) iniquitatis eum & sævitiæ accusant.

Multiplex usus in variis afflictionibus.

Fidelem vero in his quoque oportet Dei clementiam & vere paternam indulgentiam intueri. Proinde, sive suas ædes, sublatis propinquis, in solitudinem redactas videat, ne sic quidem desinet benedicere Domino: quin potius ad hanc cogitationem se convertet, Gratia tamen

tamen

tamen Domini, quæ domum meam inhabitat, eam desolatam non relinquet. Sive adustis pruina segetibus, aut gelu consumptis, aut grandine proculcatis, imminere famem videat, non tamen despondebit animum, nec Deo invidiam faciet: sed in hac fiducia permanebit, Nos tamen in tutela Domini sumus, & oves in pascuis ejus educatæ: ille igitur alimenta nobis etiam in extrema sterilitate suppeditabit. Sive morbo affligitabitur, ne tum quidem frangetur doloris acerbitate, ut ad impatientiam prorumpat, atque ita cum Deo expostulet: sed justitiam ac lenitatem in Dei ferula considerando, ad tolerantiam se revocabit. Denique, quicquid eveniet, quia sciet manu Domini ordinatum, placido gratoque animo suscipiet, ne contumaciter ejus imperio resistat, cujus in potestate se suaque omnia semel permisit. Facessat, in primis à pectore Christiani hominis, stulta illa & miserrima Ethnicorum consolatio, qui ut animum contra res adversas confirmarent, eas fortunæ imputabant: contra quam indignari stultum esse judicabant, quod ἄσκοπος esset ac temeraria, quæ cæcis oculis merentes simul ac immerentes vulneraret. Hæc enim è converso pietatis est regula, solam Dei manum utriusque fortunæ arbitram esse & moderatricem: ac eam quidem ipsam non ruere inconsiderato impetu, sed ordinatissima justitia nobis bona simul ac mala dispensare.

Psal. 79. vers. 13.

Abusus & corruptela Ethnica.

Quam pietatis regula tollit.

CAP. VIII.

De crucis tolerantia, quæ pars est abnegationis.

Partes hujus capitis.

1. *Crux quid sit: hujus necessitas & dignitas*, *sect.* 1. & 2.
2. *Multiplex crucis utilitas describitur*, *sect.* 3. 4. 5. & 6.
3. *Crucis species omnium aliarum præstantissima, quæ tamen omnem doloris sensum minime tollit*, *sect.* 7. & 8.
4. *Conflictus sub cruce descriptio, & ad Christi exemplum veræ patientiæ (à Philosophica distinctæ) effigies*, *sect.* 9. 10. & 11.

Crux quid sit. Matth. 16. vers. 24.

QUin altius etiamnum conscendere piam mentem decet, nempe quo discipulos suos vocat Christus, ut *suam unusquisque crucem tollat.* Quoscunque enim Dominus cooptavit, ac suorum consortio dignatus est, ii se ad duram, laboriosam, inquietam, plurimisque ac variis malorum generibus refertam vitam præparare debent. Sic est cælestis Patris voluntas, ut certum de suis experimentum capiat, eos talem in modum exercere. A Christo primogenito suo exorsus, erga filios omnes suos hunc ordinem prosequitur. nam quum esset ille Filius præ aliis dilectus, & in quo Patris animus acquiescebat, videmus tamen quam non indulgenter ac molliter habitus fuerit: ut vere dici queat, non modo perpetua cruce exercitatum fuisse, quamdiu terram incoluit: sed totam ejus vitam nihil aliud fuisse quam perpetuæ crucis speciem. Causam Apostolus assignat, quod *obedientiam discere oportuerit ex iis quæ passus est.* Cur nos ergo ab ea conditione eximamus, quam subire Christum caput nostrum oportuit; præsertim quum nostra causa subierit, ut nobis in seipso patientiæ exemplar exhiberet? Quamobrem Apostolus omnibus filiis Dei hunc esse destinatum finem docet, ut *conformes ejus fiant.* Unde etiam insignis consolatio ad nos redit, in rebus duris atque asperis, quæ adversæ malæque existimantur, nos Christi passionibus communicare: ut quemadmodum ille à malorum omnium labyrintho in gloriam cælestem ingressus est, ita in eandem per varias tribulationes deducamur. sic enim loquitur alibi Paulus ipse: quod *dum communionem discimus afflictionum ejus, simul apprehendimus potentiam resurrectionis:* ac dum *conformes reddimur morti ejus*, ita præparamur ad gloriosæ resurrectionis consortium. Quantum hoc valere potest ad leniendam omnem crucis acerbitatem, quod quo magis rebus adversis affligimur, eo certius confirmatur nostra cum Christo societas? cujus communione passiones ipsæ non modo benedictæ nobis fiunt, sed ad promovendam quoque nostram salutem multum afferunt adjumenti.

A quo imposita.

Quibus.

Mat. 3: 17. & 17: 5.

Qua de causa, unde constat ejus necessitas.

Rom. 8. vers. 28.

Et dignitas, ex qua insignis consolatio in adversis.

Actor. 14. vers. 22.

Phil. 3: 10.

Quæ sit hæc dignitas.

Crux nobis necessaria.

1. Ut superbia nostra retundatur.

2. Adde, quod Dominus noster crucem ferendam suscipere nihil necesse habuit nisi ad testandam approbandamque Patri suam obedientiam: nobis vero multis rationibus necesse est sub assidua cruce vitam degere. Primum, ut natura nimium propensi sumus ad omnia carni nostræ tribuenda, nisi nobis imbecillitas nostra velut oculo demonstrata fuerit, facile virtutem nostram supra justum modum æstimamus, nec dubitamus, quicquid eveniat, contra omnes difficultates infractam fore & invictam. Unde in stolidam & inanem carnis confidentiam evehimur: qua freti, contumaciter deinde superbimus in Deum ipsum, perinde acsi propriæ nobis facultates citra ejus gratiam sufficerent. Hanc arrogantiam melius retundere non potest, quam dum experimento nobis comprobat, quanta non modo imbecillitate, sed etiam fragilitate laboremus. Ergo vel ignominia, vel paupertate, vel orbitate, vel morbo, vel aliis calamitatibus nos affligit: quibus sustinendis longe impares, quantum ad nos attinet, mox succumbimus. Sic humiliati discimus invocare ejus virtutem: quæ sola sub pondere afflictionum consistere nos facit. Quin etiam sanctissimi, utcunque Dei gratia non propriis viribus stare se noverint, de sua tamen fortitudine & constantia plus justo securi sunt, nisi eos crucis probatione in penitiorem sui notitiam abducat. Hæc socordia Davidi quoque obrepsit, *Ego dixi in quiete mea, Non movebor perpetuo. Jehova, stabilieras in beneplacito tuo monti meo robur. abscondisti faciem tuam: fui perculsus.* Fatetur enim torpore in rebus prosperis obstupefactos fuisse suos sensus, ut posthabita Dei gratia, à qua pendere debuerat, sibi innixus fuerit ut perpetuitatem sibi promitteret. Si hoc tanto Prophetæ accidit, quis nostrûm non timeat ut caveat? Quod ergo, rebus tranquillis, majoris constantiæ & patientiæ opinione sibi blandiebantur, rebus asperatis humiliati, hypocrisin fuisse discunt. Talibus, inquam, documentis admoniti suorum morborum fideles, proficiunt ad humilitatem: ut prava carnis confidentia exuti, ad Dei gratiam se conferant. Porro ubi se contulerunt, divinæ virtutis præsentiam, in qua satis superque præsidii inest, experiuntur.

2. Ut humiliati discamus invocare Dei auxilium.

Confirmatio ab exemplo Davidis. Psal. 30: 7.

3. Ut ejus præsentiam experiamur.

3. Atque id est quod Paulus docet, *tribulationibus generari patientiam, patientia probationem.* Nam quod Deus promisit fidelibus se adfuturum in tribulationibus, id verum esse sentiunt dum patienter subsistunt, ejus manu suffulti: quod suis viribus nequaquam possent. Patientia igitur experimentum affert sanctis, quod Deus quam pollicitus est opem, re ipsa dum opus est exhibeat. Inde spes quoque eorum confirmatur: quando ingratitudinis nimiæ foret, non expectare in posterum quam constantem ac firmam experti sint Dei veritatem. Videmus jam quot uno

Crucis utilitas multiplex. Rom. 5: 3. &c.

1. Patientia inde oritur.

Spei confirmatio.

In Deum firma & sincera fiducia. contextu bona ex cruce nascantur. Illam enim quam falso de propria virtute præsumimus opinionem evertens, nostramque hypocrisin, quæ delicias nobis facit, detegens, perniciosam carnis confidentiam excutit. sic humiliatos, in Deum unum reclinare docet: quo fit ut non opprimamur, nec succumbamus. *Victoria.* Victoriam autem spes sequitur: quatenus scilicet Dominus, quod promisit præstando, suam in futurum veritatem stabilit. Sane ut solæ sint istæ rationes, apparet quam necessaria nobis sit crucis exercitatio. Neque enim parvi momenti est cæcum tui amorem abstergi, ut imbecillitatis tuæ conscius probe fias: imbecillitatis propriæ sensu affici, ut diffidere tibi discas: diffidere tibi, ut fiduciam in *Perseverantia.* Deum transferas: cordis fiducia in Deum recumbere, ut ipsius auxilio fretus ad ultimum invictus perseveres: consistere ipsius gratia, ut veracem esse *Fides invicta.* in suis promissis intelligas: certitudinem promissionum ejus habere compertam, ut spes tua inde roboretur.

2. Exploratio patientiæ, & eruditio ad obedientiam. 4. Alium quoque finem habet Dominus affligendi suos, ut ipsorum patientiam exploret, & ad obedientiam eos erudiat. Non equidem quod possint illi obedientiam præstare, nisi quam ipse dederit: sed ita placet ei præclaris documentis testatas facere ac illustres quas in sanctos contulit gratias: ne intus otiosæ lateant. Ergo tolerandi virtutem ac constantiam, qua servos suos instruxit, in apertum proferendo, dicitur eorum patientiam explorare. Unde *Confirmatio, ab exemplo Abrahami, & Petri testimonio.* illæ sunt loquutiones, quod *tentaverit Deus Abraham*, & pietatem ejus compertam habuerit, ex eo quod non detrectasset proprium filium & unicum Genes. 22. vers. 1, 12. immolare. Quare Petrus non secus *fidem nostram tribulationibus* docet *probari, quam aurum* in fornace 1 Pet. 1: 7. *igni examinatur.* Quis autem non expedire dicat ut præstantissimum patientiæ donum, quod à Deo suo fidelis accepit, in usum producatur, ut certum manifestumque fiat? Neque enim aliter unquam homines ipsum pro merito æstimabunt. Quod si Deus ipse, ne in obscuro lateant, imo inutiles jaceant ac depereant quas fidelibus suis virtutes contulit, jure facit dum illis excitandis materiam suppeditat: optimam rationem habent sanctorum afflictiones: sine *Eruditio ad obedientiam quam utilis.* quibus nulla foret eorum patientia. Ad obediendum quoque erudiri cruce dico: quia sic non ad proprium votum, sed Dei arbitrium vivere docentur. Sane, si omnia illis ex sententia fluerent, nescirent de vita beata, c. 15. quid esset Deum sequi. Atqui illud Seneca commemorat fuisse vetus proverbium, quum ad res adversas tolerandas quempiam hortarentur, *Deum sequere.* Quo scilicet innuebant, tum vere demum jugum Dei subire hominem, quum ejus ferulæ manum ac tergum præberet. Quod si æquissimum est ut cælesti Patri nos per omnia obsequentes esse approbemus, non est certe detrectandum ut ad reddendam sibi obedientiam modis omnibus nos assuefaciat.

Necessaria item ad domandam carnis nostræ lasciviam, quæ apposita similitudine depingitur. 5. Necdum tamen perspicimus quam necessaria sit nobis isthæc obedientia, nisi simul reputamus quanta sit ad excutiendum Dei jugum carnis nostræ lascivia, simulatque mollius aliquantisper atque indulgentius habita est. Idem enim prorsus accidit illi quod equis refractariis, qui si aliquot dies otiosi saginantur, præ ferocitate domari postea nequeunt: nec sessorem recognoscunt, cujus imperio utcunque antea obtemperabant. Atque omnino illud in nobis perpetuum est, quod fuisse in populo Israëlitico Deut. 32. vers. 15. conqueritur Deus, ut pinguefacti & adipe obducti recalcitremus adversus eum qui nos aluit & enutrivit. Debebat quidem nos Dei beneficentia ad reputandam ac deamandam ejus bonitatem allicere: sed quando ea est nostra malignitas, ut perpetuo ejus indulgentia potius corrumpamur; plusquam necessarium est nos aliqua disciplina contineri, ne in talem *Inde variæ crucis species, quibus pii premuntur.* petulantiam exultemus. Sic, ne immodica opum abundantia ferociamus, ne honoribus elati superbiamus, ne inflati reliquis vel animæ, vel corporis, vel fortunæ bonis insolescamus, Dominus ipse, prout providet expedire, occurrit, & carnis nostræ ferociam crucis remedio subigit ac refrenat. idque variis modis: quantum scilicet unicuique salubre est. Neque enim aut iisdem morbis peræque graviter laboramus omnes, aut perinde difficili curatione indigemus. Inde videre est ut alii alio crucis genere exerceantur. Quum autem alios lenius tractet, alios asperioribus remediis purget cælestis medicus, dum vult omnium sanitati consulere: neminem tamen immunem ac intactum prætermittit: quia omnes ad unum novit esse morbidos.

6. Adde, quod non modo infirmitatem nostram prævenire, sed præterita etiam delicta sæpe corrigere necesse habet clementissimus Pater: ut nos in legitima erga se obedientia contineat. Proinde quoties affligimur, subire protinus in mentem debet anteactæ vitæ recordatio: ita proculdubio reperiemus, nos admisisse, quod dignum ejusmodi castigatione esset. *3. Infirmitates nostras prævenit Deus, & præterita delicta corrigit, ut nos in obedientia contineat.* Neque tamen à peccati agnitione præcipue sumenda est ad patientiam exhortatio. Nam Scriptura meliorem longe considerationem suppeditat, quum dicit rebus adversis *nos à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur.* 1 Cor. 11. vers. 31, 32. Ergo in ipsa quoque tribulationum acerbitate, Patris nostri clementiam erga nos ac benignitatem recognoscere, convenit: quando ne tum quidem desinit salutem nostram promovere. Affligit enim non ut perdat vel perimat, sed potius ut à mundi damnatione liberet. Ea cogitatio nos deducet ad id, quod alibi docet Scriptura, *Confirmatio, à testimonio Solomonis.* *Fili mi, ne respuas correctionem Domini, neque afficiaris tædio quum ab eo argueris. Quem enim diligit Deus, corripit: & eum, velut Pater filium, amplectitur.* Prov. 3: 11. Ubi ferulam Patris agnoscimus, an nostrum non est obedientes potius docilesque filios exhibere, quam contumacia desperatos homines imitari, qui maleficiis induruerunt? Perdit nos Deus nisi à se delapsos correptione revocat: ut recte dicat ille, *Ab Apostoli dicto.* *nos spurios esse, non filios, si extra disciplinam sumus.* Heb. 12: 8. Perversissimi ergo sumus si ipsum ferre non possumus, dum suam nobis benevolentiam & quam habet de salute nostra curam declarat. Hoc inter incredulos & fideles interesse docet Scriptura, quod illi, velut inveteratæ recoctæque nequitiæ mancipia, flagellis deteriores modo ac obstinatiores fiunt: hi, ceu filii ingenuitate prædìti, ad pœnitentiam proficiunt. Eligendum nunc utro in numero esse malis. Sed quoniam de hac re alibi dictum est, contentus breviter attigisse, finem faciam.

7. Porro singularis illa est consolatio, ubi pro justitia persequutionem patimur. *Singularis autem sub cruce consolatio est, ubi pro justitia (quæ longe patet) persequutionem patimur.* Succurrere enim tum debet quanto nos honore dignetur Deus, quod ita nos peculiari militiæ suæ nota insignit. Persequutionem pati pro justitia dico, non tantum qui pro Euangelii defensione, sed qui pro quolibet justitiæ patrocinio laborant. Sive ergo in asserenda adversus Satanæ mendacia Dei veritate, sive in suscipienda bonorum atque innocentium contra improborum injurias tutela, necesse est incurrere in mundi offensiones & odia, unde aut vitæ nostræ, aut fortunis, aut honori periculum immineat: ne grave sit nobis aut molestum eatenus impendere nos Deo, aut ne miseros in iis nos putemus, in quibus ipse suo ore nos beatos pronunciavit. Paupertas quidem, si in se ipsa æstimetur, miseria est: similiter Mat. 5: 10. exilium, contemptus, carcer, ignominia: mors denique ipsa extremum est omnium calamitatum. Verum ubi aspirat favor Dei nostri, nihil est istorum quod non in felicitatem nobis cedat. Contenti ergo potius simus Christi testimonio, quam falsa carnis æstimatione. Ita fiet ut Apostolorum exemplo Act. 5: 41. gaudeamus, quoties nos *reputabit dignos qui pro suo nomine contumeliam patiamur.* *Partes quædam hujus consolationis.* Quid enim? si innocentes ac nobis bene conscii, impiorum scelere

exuimur

exuimur facultatibus, ad inopiam quidem redigimur apud homines, sed vere apud Deum in cælis divitiæ ita nobis accrescunt: si penatibus nostris extrudimur, eo interius recipimur in Dei familiam: si vexamur & contemnimur, eo firmiores agimus in Christo radices: si probris ac ignominia notamur, eo ampliore loco sumus in regno Dei: si trucidamur, ita nobis ingressus patefit ad beatam vitam. Pudeat nos minoris æstimare, quibus tantum pretium Dominus statuit, quam umbratiles & evanidas vitæ præsentis illecebras.

Hæc crucis species, fidelium maxime propria, libenter ac hilariter è manu Dei suscipienda est.

8. Quum ergo his & similibus monitis abunde soletur Scriptura, quas pro justitiæ defensione sustinemus vel ignominias vel calamitates; nimis ingrati sumus nisi libenter atque hilariter eas è manu Domini suscipimus: præsertim quum sit hæc crucis species fidelium maxime propria, qua vult Christus in nobis glorificari: quemadmodum & Petrus docet. Quia vero ingenuis naturis acerbius est contumeliam quam centum mortes pati, nominatim admonet Paulus non modo *persequutiones* nos manere, sed etiam *probra*, *quia speramus in Deum vivum*. Sicut alibi suo exemplo ambulare nos jubet *per infamiam & bonam famam*. Neque vero ea requiritur à nobis hilaritas quæ omnem acerbitatis dolorisque sensum tollat: alioqui nulla in cruce esset sanctorum patientia, nisi & dolore torquerentur, & angerentur molestia. Si nulla esset in egestate asperitas, nullus in morbis cruciatus, nulla in ignominia punctio, nullus in morte horror: cujus foret vel fortitudinis vel moderationis, ea susque deque habere? At quum unumquodque ipsorum ingenita sibi amaritudine nostros omnium animos naturaliter mordeat, in eo se profert fidelis hominis fortitudo, si ejusmodi amaritudinis sensu tentatus, utcunque graviter laboret, fortiter tamen obsistendo eluctatur: in eo se exerit patientia, si acriter exstimulatus, timore tamen Dei refrenatur, ne in aliquam intemperiem erumpat: in eo elucet alacritas, si tristitia & mœrore vulneratus, in spirituali Dei consolatione acquiescit.

1 Pet. 4. v. 11, 13, 14. 1 Tim. 4. vers. 10. 2 Cor. 6:8.

Hilaritas autem stupida non requiritur, sed quæ sub onere gemat & patienter expectet Dominum.

Hujus conflictus descriptio ex Apostoli verbis desumpta. 2 Cor. 4:8. *Stoicorum vanitati opposita.*

9. Hunc conflictum, quem adversus naturalem doloris sensum sustinent fideles, dum patientiæ ac moderationi student, eleganter descripsit Paulus his verbis, *In omnibus premimur, at non anxii reddimur: laboramus, at non destituimur: persequutionem patimur, at in ea non deserimur: dejicimur, at non perimus.* Vides ut patienter ferre crucem, non sit prorsus obstupescere & omni doloris sensu privari, quemadmodum Stoici magnanimum hominem stulte olim descripserunt, qui exuta humanitate, rebus adversis perinde ac prosperis, tristibus perinde ac lætis afficeretur. Et quid ista sublimi sapientia profecerunt? nempe simulachrum patientiæ depinxerunt, quod neque repertum est unquam inter homines, neque extare potest. Quin potius dum nimis exactam ac præcisam patientiam habere volunt, ejus vim sustulerunt è vita humana. Nunc quoque sunt inter Christianos novi Stoici, quibus non modo gemere ac flere, sed tristari quoque & sollicitum esse vitiosum est. Atque hæc quidem paradoxa fere ab otiosis hominibus procedunt, qui speculando magis quam agendo se exercentes, nihil quam talia paradoxa parere nobis queunt. At nihil nobis cum ferrea ista Philosophia, quam magister ac dominus noster non verbo tantum, sed exemplo etiam suo damnavit. Nam & suis & aliorum malis ingemuit & illachrymavit: nec aliter discipulos suos instituit. *Mundus*, inquit, *gaudebit: vos autem lugebitis ac flebitis.* Ac, nequis vitio id verteret, proposito edicto beatos pronunciavit qui lugent: nec mirum. Nam si improbantur omnes lachrymæ, quid de Domino ipso judicabimus, cujus è corpore sanguineæ lachrymæ distillarunt? Si quælibet formido infidelitatis notatur, quo loco habebimus horrorem illum quo non leviter consternatum fuisse legimus? si omnis tristitia displicet, quomodo placebit quod animam suam fatetur esse tristem usque ad mortem?

Christi auctoritate & exemplo illustrata.

Joan. 16. vers. 20. Mat. 5: 4. Luc. 22. vers. 44.

Electorum Dei perpetua experientia & testimonio comprobata.

10. Hæc eo dicere volui ut pios animos à desperatione revocarem, ne studio patientiæ ideo protinus renuncient, quod naturalem doloris affectum exuere non possunt. Quod necesse est evenire iis, qui ex patientia stuporem, ex homine forti & constanti stipitem faciunt. Sanctis enim tolerantiæ laudem defert Scriptura, dum ita malorum duritia affliguntur, ut non frangantur nec concidant: ita amaritudine punguntur, ut simul perfundantur spirituali gaudio: ita premuntur anxietate, ut Dei consolatione exhilarati respirent. Interim versatur in eorum cordibus illa repugnantia, quod naturæ sensus, quæ sibi sentit adversa, refugit atque horret: pietatis autem affectus ad obedientiam divinæ voluntatis etiam per has difficultates contendit. Hanc repugnantiam expressit Dominus, quum ita loqueretur Petro, *Quum esses junior, cingebas te, & ambulabas quo libebat. Quum autem senueris, præcinget te alius, & ducet quo non voles.* Non est sane verisimile, Petrum, quum necesse esset glorificare Deum per mortem, invitum ac restitantem eo tractum esse: alioqui parum haberet laudis ejus martyrium. Verum, utcunque cordis summa alacritate divinæ ordinationi pareret, quia tamen humanitatem non exuerat, duplici voluntate distringebatur. Nam dum cruentam illam mortem, quam erat obiturus, per se reputabat, ejus horrore perculsus, libenter effugisset. Rursum dum succurrebat Dei imperio se ad eam vocari, victo ac proculcato timore, libenter atque adeo hilariter eam subibat. Hoc ergo studendum est, si Christi discipuli esse volumus, ut tanta Dei observantia atque obedientia imbuantur animi nostri, quæ contrarias omnes affectiones domare ac subjugare ejus ordinationi queat. Ita fiet ut quocunque vexemur crucis genere, in summis etiam animi angustiis patientiam constanter retineamus. Res enim ipsæ adversæ habebunt suam asperitatem qua mordeamur. Sic morbo afflicti, & ingemiscemus, & inquietabimur, & sanitatem expetemus: sic egestate pressi, sollicitudinis & tristitiæ aculeis perstringemur: sic ignominiæ, contemptus, & injuriæ dolore feriemur: sic in funeribus nostrorum debitas naturæ lachrymas exolvemus: sed hæc semper erit clausula, Atqui Dominus ita voluit: ergo ejus voluntatem sequamur. Imo inter ipsas doloris punctiones, inter gemitus & lachrymas, necesse est interveniat hæc cogitatio, quæ animum ad ea ipsa, quorum causa sic afficitur, alacriter ferenda inclinet.

Item, speciali exemplo Petri Apostoli. Joan. 21. vers. 18.

Qualis sit patientia quæ à nobis requiritur.

Philosophicæ ac Christianæ patientiæ discrimen.

11. Quoniam autem præcipuam crucis tolerandæ rationem à divinæ voluntatis consideratione sumpsimus, paucis definiendum est quid inter Philosophicam ac Christianam patientiam intersit. Equidem paucissimi ex Philosophis eo rationis conscenderunt, ut manu Dei nos exerceri per afflictiones intelligerent, & Deo hac in parte obtemperandum censerent: sed illi quoque ipsi non aliam afferunt rationem, nisi *quia ita necesse sit.* Quid autem istud est dicere nisi cedendum esse Deo, quia frustra contendas obluctari? Nam si Deo tantum paremus quia necesse est: si evadere liceat parere desinemus. Scriptura autem longe aliud in voluntate Dei considerare jubet, nempe justitiam primum & æquitatem: deinde salutis nostræ curam. Hujusmodi ergo ad patientiam sunt Christianæ exhortationes. Sive paupertas, sive exilium, sive carcer, sive contumelia, sive morbus, sive orbitas, seu quid aliud simile nos cruciat, cogitandum nihil istorum accidere nisi nutu ac providentia Dei. Porro ipsum nihil nisi justissimo ordine agere. Quid enim? annon innumera ac quotidiana nostra delicta promerentur severius ac gravioribus ferulis castigari, quam quæ nobis ab ejus clementia infliguntur? Annon æquissi-

Philosophica necessitatem obtendit, cui non possis resistere. Christiana justitiam Dei proponit & salutis nostræ curam.

Hujus discriminis diffusior explicatio.

æquissimum est carnem nostram domari, & veluti jugo assuefieri, ne libidinose pro suo ingenio ferociat? annon digna est justitia & veritas Dei cujus causa laboremus? Quod si indubia Dei æquitas in afflictionibus apparet, non possumus sine iniquitate vel obmurmurare vel obluctari. Non audimus jam illam frigidam cantionem, Cedendum, quia necesse est: sed vividam ac plenam efficaciæ præceptionem, Obtemperandum, quia resistere nefas est: Patienter ferendum, quoniam impatientia sit adversus Dei justitiam contumacia. Jam vero quia illud demum amabile nobis est, quod saluti ac bono nobis esse agnoscimus, hac etiam parte consolatur nos optimus Pater, dum asserit, se eo ipso quod nos cruce affligit, saluti nostræ consulere. Quod si salutares nobis tribulationes esse constat, cur non grato placidoque animo eas susciperemus? Quare eas patienter ferendo non succumbimus necessitati, sed bono nostro acquiescimus. Istæ, inquam, cogitationes faciunt, ut quantum animi nostri contrahuntur in cruce, naturali acerbitatis sensu, tantum spirituali lætitia diffundantur. Unde & gratiarum actio sequitur, quæ nulla sine gaudio esse potest. Quod si laus Domini, & gratiarum actio nonnisi ab hilari lætoque pectore emanare potest: nihil autem est quod eam interpellare in nobis debeat: hinc apparet quam necessarium sit, crucis amaritudinem spirituali gaudio temperari.

CAP. IX.

De meditatione futuræ vitæ.

Partes capitis.

1. *Præcipua crucis utilitas ea est, quod nos variis modis tum ad præsentis vitæ contemptum assuefacit, tum ad futuræ meditationem excitat, sect. 1. 2.*
2. *Necesse est nos ita vi abstrahi ex præsenti vita, ut illam neque fugiamus, neque odio prosequamur: sed futuræ desiderio præsentem alacriter in morte deseramus, cum bona summi nostri Imperatoris venia, sect. 3. 4.*
3. *Infirmitatis nostræ mortem formidantis descriptio, correctio, & tuta remedia, sect. 5. 6.*

Dei suos affligentis consilium.

QUocunque autem tribulationis genere premamur, respiciendus semper est hic finis, ut assuescamus ad præsentis vitæ contemptum, indeque ad futuræ meditationem excitemur. Quoniam enim optime novit Deus quantopere in belluinum mundi hujus amorem simus natura inclinati, aptissimam rationem adhibet ad nos retrahendos & torporem excutiendum, ne nimis tenaciter in eo amore inhærescamus. Nemo quidem est nostrûm qui non videri cupiat ad cælestem immortalitatem toto vitæ curriculo aspirare & eniti. Pudet enim nos nulla re antecellere brutas pecudes: quarum conditio nihilo nostra inferior futura esset, nisi spes æternitatis post mortem nobis superstit. Verum si consilia, studia, facta cujusque examines, nihil aliud illic videbis quam terram. Inde autem stupiditas, quod mens nostra fulgore inani opum, potentiæ, honorum, perstricta hebetatur, ne longius cernat. Cor etiam avaritia, ambitione, libidine occupatum degravatur, ne altius assurgat. Denique tota anima carnis illecebris irretita, felicitatem in terra suam quærit. Huic malo ut occurrat Dominus, assiduis miseriarum documentis suos de præsentis vitæ vanitate edocet. Ergo ne altam sibi & securam pacem in ea promittant: vel bellis, vel tumultibus, vel latrociniis, vel aliis injuriis inquietari sæpe infestarique permittit. Ne aviditate nimia fluxis & caducis divitiis inhient, aut in iis quas possident acquiescant: nunc exilio, nunc sterilitate terræ, nunc incendio, nunc aliis modis ad inopiam eos redigit, aut certe in mediocritate continet. Ne nimium placide in bonis conjugii delicientur: aut uxorum improbitate vexari facit, aut mala progenie ipsos humiliat, aut orbitate affligit. Quod si in his omnibus indulgentior illis est, ne tamen vel stulta gloria intumescant, vel confidentia exultent, morbis & periculis ob oculos illis ponit quam instabilia sint ac evanida quæcunque mortalitati obnoxia sunt bona. Tum ergo demum rite proficimus crucis disciplina, ubi discimus hanc vitam, quum in se æstimatur, inquietam, turbulentam, innumeris modis miseram, nulla ex parte plane beatam esse: omnia quæ æstimantur ejus bona, incerta, fluida, vana, multisque admixtis malis vitiata esse: atque ex eo simul constituimus, nihil hic quærendum aut sperandum quam certamen: attollendos in cælum oculos, ubi de corona cogitamus. Sic enim habendum est, nunquam serio ad futuræ vitæ desiderium ac meditationem erigi animum, nisi præsentis contemptu ante imbutus fuerit.

1. Vult assuescamus ad præsentis vitæ contemptum.

Cujus amore insanimus.

Quem amorem variis afflictionum variarum pharmacis extinguit.

2. In cælum attollamus oculos ad coronam immortalem.

2. Siquidem inter ista duo nihil medium est: aut vilescat nobis terra oportet, aut intemperato amore sui vinctos nos detineat. Proinde siqua æternitatis cura est, huc diligenter incumbendum ut malis istis compedibus nos explicemus. Porro quoniam plurimas blanditias habet præsens vita quibus nos pelliciat: multam amoenitatis, gratiæ, suavitatis speciem qua nos demulceat: magnopere nostra refert, identidem nos avocari, ne talibus lenociniis fascinemur. Quid enim, obsecro, fieret, si perpetuo bonorum ac felicitatis concursu hic frueremur: quum assiduis malorum stimulis non possimus satis expergefieri ad reputandam ejus miseriam? Vitam humanam fumi vel umbræ instar esse, non modo eruditis notum est, sed vulgus quoque hominum proverbium nullum magis tritum habet: & quia rem esse videbant in primis cognitu utilem, multis insignibus sententiis commendarunt. Verum nulla fere res est quam vel negligentius expendamus vel minus meminerimus: omnia enim molimur perinde atque immortalitatem nobis in terra constituentes. Si effertur funus aliquod, vel inter sepulchra ambulamus, quia tunc oculis obversatur mortis simulachrum, egregie, fateor, de vitæ hujus vanitate philosophamur. Quanquam ne id quidem facimus perpetuo: plerumque enim nihil nos afficiunt ista omnia. Verum ubi accidit, momentanea est Philosophia, quæ simulatque terga vertimus, evanescit, ac ne minimum quidem post se recordationis vestigium relinquit: denique non aliter effluit atque theatralis plausus in jucundo aliquo spectaculo. Neque enim mortis tantum, sed mortalitatis quoque ipsius obliti, acsi nullus unquam de ea rumor ad nos pervenisset, in supinam terrenæ immortalitatis securitatem revolvimur. Siquis interim proverbium occinat, *hominem animal esse* ἐφήμερον, fatemur id quidem: sed adeo nulla attentione, ut perpetuitatis cogitatio nihilominus animis insideat. Quis ergo neget, nobis omnibus summum operæpretium esse, non dico verbis admoneri, sed quibuscunque fieri potest experimentis convinci de misera terrestris vitæ conditione: quando vix convicti etiam desinimus prava stultaque ejus admiratione obstupescere, acsi ultimam bonorum metam in se contineret? Quod si necesse habet Deus

Qui præsentis vitæ amore detinetur, futuram meditari haud facile potest.

Id confirmant prosperitatis incommoda.

Humani judicii cæcitas.

Momentanea etiam eorum Philosophia, qui melioris vitæ desiderio tenentur.

Conclusio, necessariam esse crucem, qua pii ad futuræ vitæ meditationem & amorem excitantur.

Deus nos erudire: nostri vicissim officii est auscultare vocanti, & torporem nostrum vellicanti: ut contempto mundo ad futuræ vitæ meditationem toto pectore contendamus.

Verumtamen præsens vita non est detestanda, quum sit divinæ benevolentiæ erga pios testimonium.

3. Sed enim ad talem præsentis vitæ contemptum sese assuefaciant fideles, qui neque ejus odium generet, nec adversus Deum ingratitudinem. Siquidem hæc vita, utcunque infinitis miseriis referta sit, censetur tamen merito inter non aspernandas Dei benedictiones. Quare si nihil in ea re cognoscimus divini beneficii, rei jam sumus non parvæ in Deum ipsum ingratitudinis. Præsertim vero fidelibus testimonium esse debet divinæ benevolentiæ: quando ad salutem eorum promovendam tota est destinata. Prius enim quam æternæ gloriæ hæreditatem nobis palam exhibeat, minoribus documentis se nobis Patrem vult declarare: ea sunt quæ quotidie ab ipso nobis conferuntur bona. Quum ergo nobis serviat vita hæc ad intelligendam Dei bonitatem, fastidiemusne eam quasi nullam boni micam in se haberet? Hunc igitur sensum atque affectum induere nos oportet, ut ipsam reponamus inter minime respuenda divinæ benignitatis dona. Nam si deessent Scripturæ testimonia (quæ plurima sunt & clarissima) ipsa quoque natura nos hortatur ad reddendam Domino gratiarum actionem, quod in ejus lucem nos protulit, quod usuram nobis concedit, quod omnia ad eam conservandam necessaria præsidia largitur. Et multo illa major est ratio, si reputamus in ea nos ad gloriam regni cælestis quodammodo præparari. Sic enim Dominus ordinavit, ut qui olim coronandi sunt in cælo, certamina prius in terris obeant, ne triumphent nisi superatis belli difficultatibus, & parta victoria. Deinde altera: quod variis beneficiis divinæ benignitatis suavitatem delibare in ea incipimus: quo spes ac desiderium nostrum acuatur ad plenam ejus revelationem expetendam. Ubi constitutum illud fuerit, divinæ clementiæ munus esse, quod terrenam vitam vivimus, cujus gratia ut sumus illi obligati, ita memores gratosque esse oportere: tum opportune descendemus ad considerandam miserrimam ejus conditionem: quo scilicet extricemur à nimia ejus cupiditate, ad quam, ut dictum est, ultro natura propendemus.

Præterea, nos ad gratiarum actionem Deo Opt. Max. reddendam hortatur & impellit.

Post certamina enim in terris victoriam & coronam electis in cælo reposuit.

Tædium vitæ præsentis quomodo temperandum.

4. Porro quicquid detrahitur pravo ejus amori, debet melioris vitæ desiderio accedere. Fateor sane verissime sensisse eos, quibus visum est *optimum non nasci: proximum, quam citissime aboleri.* siquidem Dei lumine & vera religione destituti, quid in ea cernere poterant non infaustum ac tetrum? Nec sine ratione illi, qui natales suorum mœrore ac lachrymis, funera solenni gaudio prosequebantur. sed id faciebant sine profectu: quia recta fidei doctrina orbati, non videbant quomodo piis in bonum cedat, quod per se nec beatum nec desiderabile est. itaque judicium suum desperatione terminabant. Hic ergo sit scopus fidelium in æstimanda mortali vita, ut dum intelligunt nihil per se quam miseriam esse, eo alacriores & magis expediti totos se ad futuræ illius & æternæ meditationem conferant. Ubi ad eam comparationem ventum est, tum vero illa non modo secure negligi potest, sed præ hac penitus contemnenda est ac fastidienda. Nam si cælum patria est, quid aliud terra quam exilium? Si migratio è mundo est in vitam ingressus, quid aliud mundus quam sepulchrum? in ipso manere quid aliud quam in morte demersum esse? Si liberari à corpore, est asseri in solidam libertatem, quid aliud est corpus quam carcer? Si Dei præsentia frui suprema felicitatis summa est, nonne ea carere miserum? Atqui donec è mundo evaserimus, *peregrinamur à Domino.* Ergo si cum cælesti vita terrena comparetur, non dubium quin facile & contemnenda & proculcanda sit. Odio certe habenda nunquam est, nisi quatenus nos peccato tenet obnoxios: quanquam ne illud quidem odium proprie in ipsam convertendum est. Utcunque sit, nos tamen ita ejus vel tædio, vel odio affici decet, ut finem ejus desiderantes, parati quoque simus ad arbitrium Domini in ea manere: quo scilicet tædium nostrum sit procul ab omni murmure & impatientia. Est enim instar stationis, in qua nos Dominus collocavit, tamdiu nobis conservanda quoad ille revocarit. Deflet quidem sortem suam Paulus, quod voto suo diutius corporis vinculis alligatus teneatur, & suspirat ardenti redemptionis desiderio: nihilominus, ut Dei imperio pareat, paratum se ad utrumque profitebatur: quia se id Deo debere agnoscit, ut nomen ejus *vel per mortem, vel vitam glorificet.* ipsius autem est statuere quid maxime ad gloriam suam expediat. Itaque si *Domino vivere ac mori* nos decet, ejus arbitrio relinquamus mortis vitæque nostræ terminum: sed ita, ut & illius studio flagremus, & in meditatione simus assidui: hanc vero præ futura immortalitate contemnamus, & ob peccati servitutem ei renunciare, quoties Domino placuerit, optemus.

Scopus fidelium in ea æstimanda.

Præsentis & futuræ collatio.

2 Cor. 5:6.

Quatenus præsens vita odio est habenda.

Ex qua non sine Dei arbitrio exire licet.

Phil. 1: 23. Rom. 7. vers. 24.

Phil. 1: 20.

Rom. 14. v. 7, 8.

5. Hoc vero portenti simile, quod pro illo mortis desiderio, tanta ejus formidine tenentur multi, qui se Christianos esse jactant, ut ad quamlibet ejus mentionem contremiscant, velut rei penitus ominosæ & infaustæ. Equidem non est mirum si naturalis sensus in nobis exhorrescat, audita nostri dissolutione. At istud nullo modo ferendum, non esse in pectore Christiano pietatis lumen, quod majori consolatione qualemcunque illum timorem superet ac supprimat. Nam si cogitemus hoc instabile, vitiosum, corruptibile, caducum, emarcidum, putre corporis nostri tabernaculum ideo dissolvi, ut in firmam, perfectam, incorruptibilem, cælestem denique gloriam mox instauretur: annon ardenter fides expetere coget quod natura reformidat? Si cogitemus per mortem ab exilio nos revocari, ut patriam, & cælestem patriam incolamus, an nihil inde solatii consequemur? At nihil est quod non permanere appetat. Fateor sane: atque ideo ad futuram immortalitatem respiciendum nobis contendo, ubi stata conditio obtingat, quæ in terra nusquam apparet. Optime enim Paulus fideles alacriter ad mortem pergere docet, *non* quia velint *exui*, *sed* quia *superindui cupiant.* An vero bruta animalia, atque adeo inanimæ ipsæ creaturæ usque ad ligna & lapides, præsentis suæ vanitatis sibi consciæ, in ultimum resurrectionis diem intentæ erunt, ut cum filiis Dei à vanitate eximantur: nos & ingenii luce præditi, & supra ingenium, Dei Spiritu illuminati, quum de essentia nostra agitur, non attollemus animos ultra hanc terræ putredinem? Verùm non est hujus instituti aut loci contra tantam hanc perversitatem agere. Et jam initio professus sum me locorum communium fusiorem tractationem hic minime velle suscipere. Ego hujusmodi timidulis animis suaderem, ut Cypriani libellum de mortalitate legerent, nisi digni essent qui ad Philosophos ablegarentur: ut inspecto, quem illi præ se ferunt, mortis contemptu, erubescere incipiant. Hoc tamen habeamus constitutum, neminem bene in Christi schola profecisse, nisi qui & mortis, & ultimæ resurrectionis diem cum gaudio expectet. Nam & hac nota fideles universos describit Paulus, & Scripturæ familiare est, quoties solidæ lætitiæ argumentum proponere vult, eo nos revocare. *Exultate*, inquit Dominus, *& levate capita vestra: appropinquat enim redemptio vestra.* An rationabile, quæso, est, ut quod ille tantum valere voluit ad exultationem & alacritatem in nobis excitandam, nihil quam tristitiam ac consternationem pariat? Si ita est, quid adhuc eo quasi magistro gloriamur? Saniorem ergo mentem concipiamus: atque, ut repugnet cæca & stupida carnis cupidi-

Contra, damnantur Christiani qui ad mortis nomen trepidant.

1. Ratio.

2. Altera.

Objectio. Responsio.

2 Cor. 5:2.

3. Tertia ratio, à comparatis, & à minori ad majus.

Rom. 8. vers. 19.

4. Quarta, à testimoniis.

5. Quinta, à vocatione & spe nostra.

Tit. 2: 13.

Luc. 21. vers. 28.

6. Sexta, à redemptionis fine.

cupiditas, non dubitemus adventum Domini non votis modo, sed gemitu etiam ac suspiriis, velut rem omnium faustissimam, expetere. Adveniet enim nobis redemptor, qui ab hoc immenso malorum & miseriarum omnium gurgite extractos, in beatam illam vitæ & gloriæ suæ hæreditatem inducat.

7. Septima, à vita præsentis consideratione. 6. Sic est sane: totam fidelium nationem, quamdiu terram inhabitant, oportet esse *tanquam oves mactationi destinatas*, quo Christo capiti suo conformentur. Deploratissimi ergo essent, nisi, in cælum mente erecta, superarent quicquid in mundo est, & præsentem rerum faciem trajicerent. Contra, ubi semel caput supra omnia terrena extulerint, etiamsi videant florentes impiorum opes & honores, si alta pace frui, si rerum omnium splendore ac luxu superbire, si deliciis omnibus affluere cernant: si præterea eorum improbitate pulsentur, si contumelias ab eorum fastu sustineant, si avaritia expilentur, si alia quavis libidine vexentur: non difficulter se in talibus quoque malis sustinebunt. Erit enim sub oculis dies ille, quo Dominus in regni sui quietem fideles suos recipiet, absterget ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suavitate pascet, in suæ altitudinis societatem evehet, denique felicitatis suæ participatione dignabitur. Impios vero illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam projiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiam fletu stridoreque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto; piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subjiciet. *Hæc enim est justitia* (teste Paulo) *dare miseris & injuste afflictis relaxationem, reddere vero afflictionem improbis qui pios affligunt, quum revelabitur Dominus Jesus è cælo.* Hæc profecto unica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit despondere animum, aut vanis mundi solatiis in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes confitetur, dum in præsenti impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere quam dum sanctuarium Dei ingressus, ad novissimum piorum ac malorum finem convertit oculos. Ut uno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam convertuntur.

[Left margin: Rom. 8. vers. 35. 1 Cor. 15. vers. 19. *8. Octava, à vita futuræ meditatione.* Jes. 25: 8. Apoc. 7. vers. 17.]

[Right margin: *9. Postrema, ab impiorum exitus horrendi descriptione ducta.* 2 Thes. 1. vers. 6. Psal. 73: 2. ibid. v. 17. *Conclusio.*]

CAP. X.

Quomodo utendum præsenti vita, ejusque adjumentis.

Partes hujus capitis.

1. *Hujus doctrinæ necessitas ac utilitas: quæ extrema item nobis fugienda, si præsenti vita ejusque adjumentis recte uti cupimus, sect.* 1. *&* 2.
2. *Horum extremorum alterum, nempe carnis intemperies diligenter est compescenda, idque quatuor modis ordine descriptis, sect.* 3. 4. 5. *&* 6.

Quam necessaria sit hæc doctrina. Ratio. TAlibus rudimentis probe nos simul instituit Scriptura quis rectus sit bonorum terrestrium usus: res in componenda vitæ ratione minime negligenda. Nam si vivendum est, utendum quoque necessariis vitæ adminiculis: nec fugere ea quoque possumus quæ videntur oblectationi magis quam necessitati inservire. Modum ergo tenere oportet, ut pura conscientia sive ad necessitatem sive ad oblectamentum utamur. Eum Dominus verbo suo præscribit, quum docet, vitam præsentem quandam peregrinationem suis esse, qua in cæleste regnum contendunt. Si per terram transeundum est duntaxat, non dubium quin eatenus utendum sit ejus bonis, ut cursum nostrum juvent potius quam morentur. Ideo non abs re suadet Paulus *hoc mundo ita utendum esse quasi non utamur*: eodem animo emendas esse possessiones quo venduntur. Verum quia lubricus est hic locus, & utramque in partem proclivis ad lapsum, studeamus pedem figere ubi tuto stare liceat. Fuerunt enim nonnulli, boni & sancti alioqui homines, qui quum viderent intemperiem ac luxuriam effreni libidine perpetuo evagari nisi severius coërceatur, corrigere autem tam perniciosum malum cuperent: quæ una illis occurrebat ratio, corporeis bonis uti homini permiserunt, quatenus necessitatis interesset. Pium quidem consilium: sed impendio austeriores fuerunt. Nam (quod est valde periculosum) arctiores laqueos induerunt conscientiis, quam quibus verbo Domini stringerentur. Necessitas porro illis est, ab omnibus abstinere quibus carere possis: ita secundum eos vix ad panem cibarium & aquam addere quicquam liceret. Aliorum major austeritas, qualis refertur de *Cratete Thebano*, qui opes suas in mare projecit: quia nisi perirent, perditum se ab illis iri putabat. Multi autem hodie, dum prætextum quærunt quo in rerum externarum usu carnis intemperies excusetur, & interim lascivienti viam sternere volunt: pro confesso assumunt quod minime illis concedo, nulla modificatione restringendam esse hanc libertatem: sed permittendum cujusque conscientiæ ut usurpet quantum sibi licere videat. Equidem fateor nec debere nec posse conscientias statis præcisisque legum formulis hic alligari: sed quum Scriptura generales legitimi usus tradat regulas, secundum illas certe limitandus nobis est.

[Left margin: *Usus bonorum vitæ præsentis.* 1 Cor. 7. v. 30, 31. *Extrema fugienda.* *1. Nimia austeritas.* Plutarch. lib. de vitando ære ali. Philostr. in vita Apoll. *2. Carnis intemperies & lascivia.*]

2. Sit hoc principium, usum donorum Dei non aberrare, quum in eum finem refertur in quem illa nobis auctor ipse creavit ac destinavit: siquidem in bonum nostrum creavit, non in perniciem. Quamobrem nemo iter rectius tenebit quam qui diligenter finem hunc intuebitur. Jam si reputemus, quem in finem alimenta creaverit, reperiemus non necessitati modo, sed oblectamento quoque ac hilaritati voluisse consulere. Sic in vestibus, præter necessitatem, finis ei fuit decorum & honestas. In herbis, arboribus, & frugibus, præter usus varios, aspectus gratia, & jucunditas odoris: nisi enim id verum esset, non recenseret Propheta inter beneficia Dei, quod *vinum lætificat cor hominis, quod oleum splendidam ejus faciem reddit.* Non commemorarent passim Scripturæ, ad commendandam ejus benignitatem, ipsum ejusmodi omnia dedisse hominibus. Et ipsæ naturales rerum dotes satis demonstrant quorsum & quatenus frui liceat. An vero tantam floribus pulchritudinem indiderit Dominus, quæ ultro in oculos incurreret: tantam odoris suavitatem, quæ in olfactum influeret: & nefas erit vel illos pulchritudine, vel hunc odoris gratia affici? Quid? annon colores sic distinxit ut alios aliis faceret gratiores? Quid? annon auro & argento, ebori ac marmori gratiam attribuit, qua præ aliis aut metallis aut lapidibus pretiosa redderentur? Denique annon res multas, citra necessarium usum, commendabiles nobis reddidit?

3. Facessat ergo inhumana illa Philosophia, quæ dum nullum nisi necessarium usum concedit ex creaturis,

[Right margin: *Quod ad primum attinet, Deus tot bona creando, non modo necessitati nostræ, sed oblectamento quoque ac hilaritati consuluit.* *Confirmatio, à dicto Prophetæ.* Psal. 104. vers. 15. *Ab experientia ipsa.* *Nimia igitur hæc austeritas explodenda est.*]

turis, non tantum maligne nos privat licito beneficentiæ divinæ fructu: sed obtinere non potest, nisi hominem cunctis sensibus spoliatum in stipitem redegerit. Sed non minus diligenter altera ex parte occurrendum est carnis libidini: quæ nisi in ordinem cogitur, sine modo exundat: & habet (ut dixi) suos suffragatores, qui sub prætextu concessæ libertatis, nihil non illi permittunt.

Nec minus diligenter carnis lascivia.

1. Sciendum, creaturas nos ad Creatoris cognitionem, amorem & honorem revocare.

Primo frenum illi unum injicitur, si statuatur, ideo condita nobis esse omnia, ut cognoscamus auctorem, ac ejus indulgentiam erga nos gratiarum actione prosequamur. Ubi gratiarum actio, si te epulis aut vino ita ingurgites ut vel obstupescas, vel inutilis reddaris ad pietatis tuæque vocationis officia? Ubi Dei recognitio, si caro ex nimia abundantia in fœdam libidinem ebulliens, mentem impuritate sua inficit, nequid recti aut honesti cernas? Ubi in vestibus gratitudo erga Deum, si sumptuoso earum ornatu & nos admiremur, & alios fastidiamus? si elegantia & nitore ad impudicitiam nos comparemus? Ubi recognitio Dei, si in earum splendorem defixæ sint mentes? nam totos suos sensus multi sic deliciis addicunt, ut mens obruta jaceat: multi marmore, auro, picturis ita delectantur ut marmorei fiant, vertantur quasi in metalla, similes sint pictis figuris. Nidor culinæ vel odorum suavitas alios obstupefacit, nequid spirituale olfaciant. Id quoque ipsum in reliquis videre est. Quamobrem constat hic jam abutendi licentiam aliquantum cohiberi, & confirmari illam Pauli regulam, *ne carnis curam agamus ad ejus concupiscentias*, quibus si nimium conceditur, sine modo vel temperie ebulliunt.

Quod præstari nequit ab impiis, qui terrenis istis intemperanter abutuntur.

Rom. 13. vers. 14.

4. Sed nulla certior aut expeditior via est, quam quæ nobis fit à præsentis vitæ contemptu & cælestis immortalitatis meditatione. Inde enim consequuntur duæ regulæ, *ut qui utuntur hoc mundo, perinde affecti sint, acsi non uterentur: qui uxores ducunt, acsi non ducerent: qui emunt, acsi non emerent*, quemadmodum Paulus præcipit. Deinde ut non minus placide ac patienter penuriam, quam moderate abundantiam ferre noverint. Qui præscribit utendum hoc mundo tanquam non utaris, non modo in cibo & potu, gulæ intemperiem; in mensis, ædificiis, vestibus nimiam mollitiem, ambitionem, superbiam, fastum, morositatem exscindit: sed omnem curam atque affectionem, quæ te vel abducat, vel impediat à cælestis vitæ cogitatione & excolendæ animæ studio. Atqui vere illud olim à Catone dictum est, *Cultus magnam curam, magnam virtutis esse incuriam*; & veteri proverbio usurpatum, Eos qui multum in corporis cura occupantur, fere animæ esse negligentes. Ergo ut ad certam formulam non exigenda sit fidelium in rebus externis libertas, huic tamen certe legi subjecta est, ut quam minimum sibi indulgeant: contra, perpetua animi intentione sibi instent ad rescindendum omnem supervacuæ copiæ apparatum, nedum coërcendam luxuriam: ac diligenter caveant ne ex adjumentis sibi faciant impedimenta.

2. Eatenus hæc omnia contemnenda, quatenus ad vitæ cælestis meditationem expedit.

1 Cor. 7. vers. 29, 30, 31.

Hæc meditatio nimio rerum creatarum amore extinguitur.

Primum, intemperantia.

5. Altera regula erit, ut quibus res angustæ sunt ac tenues, patienter carere noverint, ne immodica earum cupiditate sollicitentur: quam moderationem qui tenent, non mediocriter in schola Domini profecerunt. Quemadmodum vix habere potest quo se discipulum Christi esse probet, qui non hac in parte aliquatenus saltem profecerit. Nam præterquam quod rerum terrenarum appetentiam comitantur pleraque alia vitia: qui impatienter fert penuriam, contrarium etiam in abundantia morbum ut plurimum prodit. Hoc intelligo, quod qui sordida veste erubescet, pretiosa gloriabitur: qui tenui cœnula non contentus, lautioris desiderio inquietabitur, intemperanter quoque lautitiis illis abutetur, si contingant: qui privatam humilemque conditionem difficulter feret ac inquieto animo, si ad honores conscendat à fastu haudquaquam abstinebit.

Deinde impatientia, & immodica appetentia.

Huc ergo contendant omnes quibus non fictum pietatis studium est, ut discant, Apostoli exemplo, *satiari & esurire; abundare, & penuriam pati.*

Remedium adversus hæc mala.

Phil. 4: 12.

Habet præterea Scriptura & tertiam regulam, qua rerum terrenarum usum modificat: de qua nonnihil dictum est, quum præcepta charitatis tractaremus. Statuit enim, omnes illas sic esse datas nobis Dei benignitate, & in commodum nostrum destinatas, ut sint velut deposita quorum reddenda sit olim ratio. Sic ergo dispensare oportet, ut assidue auribus nostris insonet vox illa, *Redde rationem villicationis tuæ.* Simul occurrat, à quo ejusmodi ratio exigatur, nempe ab eo qui ut abstinentiam, sobrietatem, frugalitatem, modestiam tantopere commendavit: luxum, superbiam, ostentationem, vanitatem denique execratur. cui non alia bonorum dispensatio approbatur quam quæ sit cum charitate conjuncta: qui delicias quaslibet, quæ à castitate ac puritate hominis animum abstrahunt, vel mentem caligine hebetant, ore suo jam condemnavit.

3. Creaturæ in nostrum usum ita deputatæ sunt, ut simus de eis rationem reddituri justo judici, qui abusum omnem damnavit.

6. Postremo est illud notabile, quod Dominus unumquemque nostrûm in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem intueri jubet. Novit enim quanta inquietudine ferveat humanum ingenium, quam desultoria levitate huc atque illuc feratur, quam cupida sit, ad res diversas simul amplexandas, ejus ambitio. Ergo, ne stultitia & temeritate nostra, omnia sursum deorsum miscerentur, distinctis vitæ generibus sua cuique officia ordinavit. Ac nequis temere suos fines transiliret, ejusmodi vivendi genera *vocationes* appellavit. Suum ergo singulis vivendi genus est quasi statio à Domino attributa, ne temere toto vitæ cursu circumagantur. Adeo autem necessaria est ista distinctio, ut actiones omnes nostræ inde coram ipso æstimentur, ac sæpe quidem longe aliter quam pro humanæ ac Philosophicæ rationis judicio. Nullum magis præclarum facinus habetur, etiam apud Philosophos, quam liberare tyrannide patriam: atqui voce cælestis arbitri aperte damnatur qui privatus manum tyranno intulerit. Verum nolo in recensendis exemplis immorari. satis est si noverimus vocationem Domini, esse in omni re bene agendi principium ac fundamentum: ad quam qui se non referet, nunquam rectam in officiis viam tenebit. Poterit forte interdum nonnihil in speciem laudabile designare: sed illud qualecunque sit in conspectu hominum, apud Dei thronum respuetur. deinde in ipsis vitæ partibus nulla erit symmetria. Proinde tum optime composita erit tua vita, quum ad hunc scopum dirigetur. quia nec quisquam propria temeritate impulsus, plus tentabit quam ferat sua vocatio: quia sciet fas non esse transilire suas metas. Qui obscurus erit privatam vitam non ægre colet, ne gradum in quo divinitus locatus erit deserat. Rursum hæc erit curis, laboribus, molestiis aliisque oneribus non parva levatio, dum quisque sciet Deum in his omnibus sibi esse ducem. Libentius magistratus partes suas obibit, paterfamilias se ad officium astringet, quisque in suo vitæ genere incommoda, sollicitudines, tædia, anxietates perferet ac vorabit, ubi persuasi fuerint onus cuique à Deo esse impositum. Hinc & eximia consolatio nascetur, quod nullum erit tam sordidum ac vile opus quod (modo tuæ vocationi pareas) non coram Deo resplendeat & pretiosissimum habeatur.

4. Deus unumquemque nostrûm in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem intueri jubet, nequid temere aut dubia conscientia tentemus.

Utilitas & usus hujus doctrinæ.

Eximia consolatio.

CAP. XI.

De justificatione fidei, ac primo de ipsa nominis & rei definitione.

[Ho]c capite & septem sequentibus orthodoxa de Justificatione fidei doctrina explicatur, refutatis erroribus opposi[tis]. Possunt autem hoc ordine ita connecti, ut caput 11. rem ipsam asserat: quatuor proxime succedentia, justitiam [op]erum destruendo, fidei justitiam confirment, singula secundum eam rationem quam in suis quæque titulis præ se [f]erunt. nempe 12. à descriptione perfectæ justitiæ. 13. à duobus quæ cavenda sunt. 14. à consideratione initii & progressus sanctificationis in renatis. 15. à duobus pessimis effectis quæ justitiam operum continuo comitantur.
Tria reliqua sunt refutatoria. 16. calumnias adversariorum discutit. 17. argumentis respondet quæ ex promissionibus vel Legis, vel Euangelii ducuntur. 18. refellit ea quibus ex promissa mercede colligitur operum justitia.

Porro tres præcipuæ sunt partes hujus capitis.

1. *De loquutionibus, quæ in hac tractatione occurrunt, disputat, sect. 1. 2. 3. & 4.*
2. *Osiandri delirium de essentiali justitia impugnat, à 5. sect. ad 13.*
3. *A sect. 13. ad finem capitis contra justitiam operum fidei justitiam erigit.*

Doctrina de regeneratione Justificationis locus conjunctus explicatur. lib. 2. c. 6. & 7. lib. 3. ab initio usque ad hunc locum.

JAm mihi satis diligenter exposuisse supra videor, quomodo hominibus à Lege maledictis unicum recuperandæ salutis restet in fide subsidium. Rursum quid fides ipsa sit, & quæ in hominem Dei beneficia conferat, & quos in eo fructus edat. Summa autem hæc fuit, Christum nobis Dei benignitate datum, fide à nobis apprehendi ac possideri, cujus participatione duplicem potissimum gratiam recipiamus: nempe ut ejus innocentia Deo reconciliati, pro judice jam propitium habeamus in cælis Patrem: deinde ut ejus Spiritu sanctificati, innocentiam puritatemque vitæ meditemur. Ac de regeneratione quidem, quæ secunda est gratia, dictum fuit quantum sufficere videbatur. Justificationis ratio levius ideo attacta est, quoniam ad rem pertinebat intelligere primum & quam otiosa non sit à bonis operibus fides, qua sola gratuitam justitiam, Dei misericordia obtinemus: & qualia sint sanctorum bona opera, in quibus pars hujus quæstionis versatur. Ea ergo nunc penitus discutienda: & ita discutienda ut meminerimus præcipuum esse sustinendæ religionis cardinem: quo majorem attentionem curamque afferamus. Nisi enim primum omnium, quo sis apud Deum loco, & quale de te sit illius judicium, tenes: ut nullum habes stabiliendæ salutis fundamentum, ita nec erigendæ in Deum pietatis. Sed necessitas cognoscendi melius ex cognitione ipsa elucescet.

Hujus autem notitia duplici nomine admodum est necessaria.

Quam ut facilius assequamur, traditur definitio vocum.

2. Porro ne impingamus in ipso limine (quod fieret si de re incognita disputationem ingrederemur) primum explicemus, quid sibi velint istæ loquutiones, *Hominem coram Deo justificari*, *Fide justificari vel operibus*. *Justificari coram Deo* dicitur, qui judicio Dei & censetur justus, & acceptus est ob suam justitiam: siquidem ut Deo abominabilis est iniquitas, ita nec peccator in ejus oculis potest invenire gratiam, quatenus est peccator & quamdiu talis censetur. Proinde ubicunque peccatum est, illic etiam se profert ira & ultio Dei. Justificatur autem qui non loco peccatoris, sed justi habetur, eoque nomine consistit coram Dei tribunali, ut peccatores omnes corruunt. Quemadmodum si reus innocens ad tribunal æqui judicis adducatur, ubi secundum innocentiam ejus judicatum fuerit, justificatus apud judicem dicitur: sic apud Deum justificatur qui numero peccatorum exemptus, Deum habet suæ justitiæ testem & assertorem. *Justificari* ergo *operibus* ea ratione dicetur in cujus vita reperitur ea puritas ac sanctitas, quæ testimonium justitiæ apud Dei thronum mereatur: seu qui operum suorum integritate, respondere & satisfacere illius judicio queat. Contra *justificabitur ille fide*, qui operum justitia exclusus, Christi justitiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non ut peccator, sed tanquam justus apparet. Ita nos justificationem simpliciter interpretamur acceptionem, qua nos Deus in gratiam receptos, pro justis habet. Eamque in peccatorum remissione ac justitiæ Christi imputatione positam esse dicimus.

1. Justificari coram Deo.

2. Justificari operibus.

3. Justificari fide.

Definitio rei.

Vocis (Justificari) multiplex significatio.

3. In hujus rei confirmationem extant multa & clara Scripturæ testimonia. Principio hanc esse propriam & usitatissimam verbi significationem negari non potest. Sed quia nimis longum esset locos omnes colligere & inter se conferre, satis sit lectores monuisse: per se enim facile observabunt. Paucos tantum producam, ubi hæc, de qua loquimur, justificatio nominatim tractatur. Primum ubi narrat Lucas plebem Christo audito *justificasse Deum*, & ubi pronunciat Christus *sapientiam justificari à filiis suis*, non significat illic justitiam conferre, quæ manet semper integra apud Deum, quamvis totus mundus eripere conetur: neque hic etiam salutis doctrinam facere justam, quæ per se hoc habet: sed utraque loquutio tantundem valet, ac laudem Deo ejusque doctrinæ tribuere quam merentur. Rursum quum Pharisæis exprobrat Christus quod *seipsos justificent*, non intelligit acquirere justitiam recte agendo, sed ambitiose captare justitiæ qua vacui sunt famam. Hunc sensum melius intelligunt Hebraicæ linguæ periti: ubi etiam *scelesti* vocantur non modo qui sibi conscii sunt sceleris, sed qui judicium damnationis subeunt. Neque enim Bethsabe, dum se & Solomonem dicit fore *scelestos*, crimen agnoscit: sed probro se & filium expositum iri conqueritur, ut numerentur inter reprobos & damnatos. Ex contextu tamen facile patet, verbum hoc, etiam dum Latine legitur, non posse aliter accipi, nempe *relative*, non autem ut qualitatem aliquam denotet. Quod vero ad causam præsentem attinet, ubi Paulus ait *Scripturam prævidisse quod ex fide justificet Gentes Deus*, quid aliud intelligas quam Deum justitiam ex fide imputare? Item, quum dicit *Deum justificare impium qui est ex fide Christi*, quis sensus esse potest, nisi fidei beneficio à damnatione liberare quam ipsorum impietas merebatur? Apertius etiamnum in conclusione, dum sic exclamat, *Quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat: quis condemnabit? Christus est qui mortuus est: imo qui resurrexit, & nunc interpellat pro nobis.* Perinde enim est acsi diceret, Quis accusabit quos Deus absolvit? quis damnabit quos suo patrocinio Christus defendit? Justificare ergo nihil aliud est, quam eum qui reus agebatur, tanquam approbata innocentia à reatu absolvere. Quum itaque nos Christi intercessione justificet Deus, non propriæ innocentiæ approbatione, sed justitiæ imputatione nos absolvit: ut pro justis in Christo censeamur, qui in nobis non sumus. Sic Actorum 13. in concione Pauli, *Per hunc vobis annunciatur remissio peccatorum, & ab omnibus iis à quibus non potuistis justificari in Lege Mosis, omnis qui credit in eum, justificatur.* Vides post remissionem peccatorum, justificatio-

Prima, laudem Deo & veritati tribuere. Luc. 7. v. 29, 35.

2. Inanem justitiam ostentare. Luc. 16: 15.

1 Reg. 1. vers. 21.

3. Justitiam ex fide imputare. Gal. 3: 8. Rom. 3. vers. 26. Rom. 4: 5. Rom. 8. v. 32, 33.

Per & propter Christum.

Prima confirmatio, à dicto Pauli. Actor. 13. vers. 38.

cationem hanc velut interpretationis loco poni: vides aperte pro absolutione sumi: vides operibus Legis adimi: vides merum Christi beneficium esse: vides fide percipi: vides denique interponi satisfactionem, ubi dicit nos à peccatis justificari per Christum. Sic quum *publicanus* dicitur *justificatus è templo descendisse*, non possumus dicere aliquo operum merito consequutum esse justitiam. Hoc ergo dicitur, post impetratam peccatorum veniam, pro justo esse coram Deo habitum. Justus ergo fuit non operum approbatione, sed gratuita Dei absolutione. Quare eleganter Ambrosius, qui peccatorum confessionem vocat justificationem legitimam.

Et Christi. Luc. 18. vers. 14.

in Ps. 118. Serm. 10.

Altera confirmatio, ex collatione aliarum vocum, quæ nomine justificationis gratuitam coram Deo justitiam per fidem in Christum intelligunt.

4. Atque ut omittamus contentionem de voce, rem ipsam si intuemur qualiter nobis describitur, nulla manebit dubitatio. Nam Paulus acceptionis nomine certe justificationem designat, quum dicit ad Ephesios 1: 5. *Destinati sumus in adoptionem per Christum, secundum beneplacitum Dei, in laudem gloriosæ ipsius gratiæ, qua nos acceptos vel gratiosos habuit.* Id enim ipsum vult quod alibi dicere solet, *Deum nos gratuito justificare.* Quarto autem capite ad Romanos, primum appellat justitiæ imputationem: nec eam dubitat in peccatorum remissione collocare. *Beatus homo*, inquit, *à Davide dicitur cui Deus accepto fert vel imputat justitiam sine operibus: sicut scriptum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, &c. Illic sane non de justificationis parte, sed de ipsa tota disputat. Ejus porro definitionem à Davide positam testatur, quum beatos esse pronunciat, quibus datur gratuita peccatorum venia. Unde apparet, justitiam hanc de qua loquitur, simpliciter reatui opponi. Sed ad hanc rem locus ille est omnium optimus, ubi hanc esse summam docet legationis Euangelicæ, *ut reconciliemur Deo:* quia ipse nos per Christum vult in gratiam recipere, *non imputando nobis peccata.* Sedulo expendant lectores totum contextum. nam paulo post exegetice addens, Christum, *qui peccati expers erat, factum esse pro nobis peccatum:* ut modum reconciliationis designet, non aliud haud dubie reconciliandi verbo intelligit, quam justificari. Nec sane quod alibi tradit staret, *obedientia Christi nos constitui justos*, nisi in ipso & extra nos justi reputamur coram Deo.

1. Acceptio. Rom. 3. vers. 23. *2. Justitiæ imputatio.* Rom. 4. v. 6, 7, 8. *3. Remissio peccatorum.* *4. Beatitudo.* *5. Reconciliatio cum Deo.* 2 Cor. 5. v. 18, 19. ibid. v. 21. *6. Justitia per obedientiam Christi.* Rom. 5. vers. 19.

Altera pars capitis, Osiandri deliria de essentiali justitia refellens. *1. Argumentum Osiandri.* *Responsio.*

5. Verum quia Osiander monstrum nescio quod essentialis justitiæ invexit, quo etsi noluit abolere gratuitam justitiam, ea tamen caligine involvit, quæ pias mentes obtenebratas serio gratiæ Christi sensu privet: antequam ad alia transeo, hoc delirium refellere operæpretium est. Primo hæc speculatio meræ est jejunæque curiositatis. Multa quidem Scripturæ testimonia accumulat, quibus Christum probet unum esse nobiscum, & nos vicissim cum ipso: quod probatione non indiget: sed quia non observat hujus unitatis vinculum, seipsum illaqueat. Nobis vero omnes ejus nodos expedire facile est, qui tenemus nos cum Christo uniri arcana Spiritus ejus virtute. Conceperat vir ille quiddam affine Manichæis, ut essentiam Dei in homines transfundere appeteret. Hinc aliud ejus commentum, Adam fuisse formatum ad imaginem Dei: quia jam ante lapsum destinatus erat Christus exemplar humanæ naturæ. Sed quia brevitati studeo, in præsenti causa insistam. Dicit nos unum esse cum Christo. Fatemur: interea negamus misceri Christi essentiam cum nostra. Deinde perperam hoc principium trahi dicimus ad illas ejus præstigias: Christum nobis esse justitiam, quia Deus est æternus, fons justitiæ, ipsaque Dei justitia. Ignoscent lectores si nunc tantum attingo, quæ ratio docendi in alium locum differri postulat. Quamvis autem excuset se voce justitiæ essentialis non aliud intendere, quam ut huic sententiæ occurrat, nos propter Christum justos reputari: dilucide tamen exprimit se non ea justitia contentum, quæ nobis obedientia & sacrificio mortis Christi parta est, fingere nos substantialiter in Deo justos esse, tam essentia quam qualitate infusa. Hæc enim ratio est cur tam vehementer contendat, non solum Christum, sed Patrem & Spiritum in nobis habitare. Quod etsi verum esse fateor, perverse tamen ab eo torqueri dico. Modum enim habitandi expendere decebat, nempe quod Pater & Spiritus in Christo sunt: & sicut in ipso habitat plenitudo divinitatis, ita in ipso possidemus totum Deum. Quicquid ergo seorsum de Patre & Spiritu profert, non alio tendit nisi ut simplices abstrahat à Christo. Deinde substantialem mixtionem ingerit, qua Deus se in nos transfundens, quasi partem sui faciat. Nam virtute Spiritus sancti fieri, ut coalescamus cum Christo, nobisque sit caput, & nos ejus membra, fere pro nihilo ducit, nisi ejus essentia nobis misceatur. Sed in Patre & Spiritu apertius, ut dixi, prodit quid sentiat: nempe justificari nos non sola Mediatoris gratia, nec in ejus persona justitiam simpliciter vel solide nobis offerri: sed nos fieri justitiæ divinæ consortes, dum essentialiter nobis unitur Deus.

2. Argumentum. *Responsio 1.* *Altera.*

3. Argumentum. *Responsio 1.* *Responsio 2.*

6. Si tantum diceret Christum nos justificando, essentiali conjunctione nostrum fieri: nec solum quatenus homo est, esse caput nostrum, sed divinæ quoque naturæ essentiam in nos diffundi: minore noxa deliciis se pasceret, nec forte propter hoc delirium tanta esset excitanda contentio: sed quum principium hoc sit instar sepiæ, quæ egestione atri turbidique sanguinis multas caudas occultat, nisi velimus scientes & volentes pati nobis justitiam illam eripi, quæ sola de salute gloriandi fiduciam nobis adfert, acriter resistere necesse est. Nam in hac tota disputatione nomen justitiæ & verbum justificandi ad duas partes extendit, ut justificari sit non solum reconciliari Deo gratuita venia, sed etiam justos effici: ut justitia sit non gratuita imputatio, sed sanctitas & integritas quam Dei essentia in nobis residens inspirat. Deinde fortiter negat, quatenus Christus sacerdos peccata expiando, Patrem nobis placavit, ipsum esse justitiam nostram, sed ut est Deus æternus, & vita. Ut probet illud primum, Deum non tantum ignoscendo, sed regenerando justificare, quærit an quos justificat, relinquat quales erant natura, nihil ex vitiis mutando. Responsio perquam facilis est: sicut non potest discerpi Christus in partes, ita inseparabilia esse hæc duo, quæ simul & conjunctim in ipso percipimus, justitiam & sanctificationem. Quoscunque ergo in gratiam recipit Deus, simul spiritu adoptionis donat, cujus virtute eos reformat ad suam imaginem. Verum si Solis claritas non potest à calore separari, an ideo dicemus luce calefieri terram, calore vero illustrari? Hac similitudine nihil ad rem præsentem magis accommodum. sol calore suo terram vegetat ac fœcundat, radiis suis illustrat & illuminat. hic mutua est ac individua connexio: transferre tamen quod unius peculiare est ad alterum, ratio ipsa prohibet. In hac duplicis gratiæ confusione, quam obtrudit Osiander, similis est absurditas: quia enim re ipsa ad colendam justitiam renovat Deus, quos pro justis gratis censet, illud regenerationis donum miscet cum hac gratuita acceptatione, unumque & idem esse contendit. Atqui Scriptura utrumque conjungens distincte tamen enumerat, quo multiplex Dei gratia melius nobis pateat. Neque enim supervacuum est illud Pauli, *datum fuisse nobis Christum in justitiam & sanctificationem.* Et quoties à salute nobis parta, à paterno amore Dei, à Christi gratia ratiocinatur nos ad sanctitatem & munditiem vocatos esse, aperte indicat aliud esse justificari quam fieri novas creaturas. Ubi vero ad Scripturam ventum est, totidem corrumpit locos quot citat. Ubi Paulus dicit *reputari fidem ad justitiam non operanti, sed credenti in eum qui justificat impium,*

Quam necessaria sit hæc refutatio. *A consideratione falsæ interpretationis vocum præcipuarum, & ab ignoratione elenchi.* *4. Argumentum.* *Responsio.* *Similitudine confirmata.* *Secunda responsio, ducta ab absurdo.* 1 Cor. 1. vers. 30. *5. Argumentum.*

Responsio. *impium*, exponit justum efficere. Eadem temeritate depravat totum illud quartum caput ad Romanos: neque dubitat eodem fuco inficere quod nuper citavi, *Quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat.* ubi de reatu & absolutione simpliciter agi palam est, ac ex antithesi pendere Apostoli sensum. Ergo tam in ratione illa, quam in citandis Scripturæ

6. Argumentum. suffragiis nimium futilis deprehenditur. Nihilo etiam rectius de nomine justitiæ disserit, quod scilicet *Abrahæ reputata fuerit fides in justitiam*, postquam amplexus Christum (qui Dei justitia est, &

Responsio. Deus ipse) eximiis virtutibus excelluerat. Unde apparet ex duobus integris ab ipso vitiose fieri unum corruptum. neque enim justitia, cujus illic fit mentio, ad totum vocationis cursum pertinet: quin potius testatur Spiritus, quamvis eximia esset præstantia virtutum Abrahæ, diuque perseverando tandem auxisset, non tamen aliter placuisse Deo, nisi quod gratiam in promissione oblatam fide recepit. Unde sequitur, in justificatione nullum operibus esse locum, sicuti Paulus scite contendit.

7. Argumentum. Responsio. 7. Quod objicit, vim justificandi non inesse fidei ex seipsa, sed quatenus Christum recipit, libenter admitto. nam si per se, vel intrinseca, ut loquuntur, virtute justificaret fides, ut est semper debilis & imperfecta, non efficeret hoc nisi ex parte: sic manca esset justitia quæ frustulum salutis nobis conferret. Nos quidem nihil tale imaginamur, sed proprie loquendo Deum unum justificare dicimus: deinde hoc idem transferimus ad Christum, quia datus est nobis in justitiam. fidem vero quasi vasi conferimus, quia nisi exinaniti ad expetendam Christi gratiam, aperto animæ ore accedimus, non sumus Christi capaces. Unde colligitur, non detrahere nos Christo vim justificandi, dum prius eum

8. Argumentum. Responsio. fide recipi docemus quam illius justitiam. Neque tamen interea tortuosas hujus Sophistæ figuras admitto, quum dicit fidem esse Christum: quasi vero olla fictilis sit thesaurus, quod in ea reconditum sit aurum. Neque enim diversa ratio est, quin fides, etiamsi nullius per se dignitatis sit vel pretii, nos justificet, Christum afferendo, sicut olla pecuniis referta hominem locupletat. Inscite ergo fidem, quæ instrumentum est duntaxat percipiendæ justitiæ, dico misceri cum Christo, qui materialis est causa, tantique beneficii auctor simul & minister. Jam expeditus est ille quoque nodus, quomodo intelligi debeat vocabulum fidei, ubi de justificatione agitur.

9. Argumentum. 8. In Christi receptione longius provehitur: nempe verbi externi ministerio verbum internum recipi, quo nos à sacerdotio Christi & Mediatoris

Responsio. persona ad æternam ejus divinitatem traducat. Nos quidem Christum non dividimus, sed eundem, qui in carne sua nos Patri reconcilians justitia donavit, esse æternum Sermonem Dei: nec vero ab eo potuisse aliter impleri Mediatoris partes fatemur, & justitiam nobis acquiri, nisi esset Deus æternus.

1. Instantia. Sed hoc Osiandri placitum est, quum Deus & homo sit Christus, respectu divinæ naturæ, non huma-

Responsio 1. næ, factum nobis esse justitiam. Atqui si proprie hoc in divinitatem competit, peculiare non erit Christo, sed commune cum Patre & Spiritu: quando

Responsio 2. non alia est unius quam alterius justitia. Deinde, quod naturaliter ab æterno fuit, non congrueret

Responsio 3. dici *nobis esse factum*. Sed ut hoc demus, Deum nobis factum esse justitiam, qui illud quod interpositum est conveniet *factum esse à Deo*? Hoc certe peculiare est Mediatoris personæ: quæ etsi in se continet divinam naturam, hic tamen insignitur proprio elogio, quo seorsum à Patre & Spiritu

2. Instantia. Jer. 23: 6. & 33: 16. Responsio 1. discernitur. Ridicule vero in verbo uno Jeremiæ triumphat, ubi promittit *Jehovam* fore *nostram justitiam*. Atqui nihil inde aliud eliciet, nisi Christum, qui nostra est justitia, esse Deum manifestatum in carne. Alibi retulimus in concione Pauli, *Deum sibi acquisivisse Ecclesiam suo sanguine*. Siquis inde Responsio 2. Act. 20: 28. inferat, sanguinem, quo expiata sunt peccata, esse divinum, & divinæ naturæ, quis tam fœdum errorem ferat? Atqui hoc tam puerili cavillo se omnia adeptum esse putat Osiander, tumet, exultat, multasque paginas farcit suis ampullis. quum tamen simplex sit, & expedita solutio, Jehovam quidem, ubi factus fuerit germen Davidis, fore piorum justitiam: sed quo sensu, docet Jesaias, *Cognitione sui justificabit multos justus servus meus*. Notemus Patrem loqui: Filio attribuere justificandi partes: Confirmatio. Jes. 53: 11. causam addere, quod justus sit: modum vel medium (ut loquuntur) locare in doctrina qua Christus cognoscitur. Nam vocem דעת passive accipere commodius est. Hinc colligo Christum esse factum Conclusio responsionum ad 9. argumentum. justitiam quando servi speciem induit: secundo, nos justificare quatenus obsequentem se Patri præbuit: ac proinde non secundum divinam naturam hoc nobis præstare, sed pro dispensationis sibi injunctæ ratione. Etsi enim solus Deus fons est justitiæ, nec aliter quam ejus participatione sumus justi: quia tamen infelici dissidio ab ejus justitia alienati sumus, necesse est descendere ad hoc inferius remedium, ut nos Christus mortis & resurrectionis suæ virtute justificet.

9. Si objiciat, opus hoc sua præstantia superare 10. Argumentum. hominis naturam, ideoque non posse nisi divinæ naturæ adscribi, prius concedo: in hoc secundo Responsio. dico eum inscite hallucinari. Nam etsi neque sanguine suo animas nostras purgare, neque Patrem suo sacrificio placare, neque à reatu absolvere nos poterat Christus, nec denique munus sacerdotis peragere, nisi verus fuisset Deus, quia tanto oneri impar erat carnis facultas: certum tamen est his omnibus perfunctum esse secundum humanam naturam. Quomodo enim justificati sumus si quæritur, respondet Paulus, *Christi obedientia*. An vero Rom. 5. vers. 19. aliter obedivit quam assumpta servi figura? Unde Philip. 2. colligimus, in carne ejus exhibitam nobis esse justitiam. Similiter in aliis verbis (quæ sæpius citare vers. 7, 8. quomodo Osiandrum non pudeat valde miror) non alibi statuit justitiæ fontem quam in carne Christi. *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum* 2 Cor. 5. *fecit, ut essemus justitia Dei in illo.* Justitiam Dei vers. 21. inflatis buccis attollit Osiander, & triumphum canit, Instantia 1. quasi evicerit esse spectrum illud suum essentialis justitiæ: quum longe aliud verba sonent, Responsio. justos nos esse expiatione per Christum facta. Justi- Instantia 2. tiam Dei accipi pro ea quæ Deo probatur, notum esse debuerat elementariis: sicuti apud Joannem Joan. 12. confertur gloria Dei hominum gloriæ. Scio inter- vers. 43. dum vocari Dei justitiam, cujus est ipse auctor, & Responsio. qua nos donat: sed hoc loco nihil aliud intelligi, quam nos mortis Christi piaculo suffultos apud Dei tribunal stare, sani lectores me tacente agnoscunt. Neque in voce tantum est momenti, modo nobiscum de hoc consentiat Osiander, nos in Christo justificari quatenus pro nobis factus est expiatrix victima: quod à divina ejus natura abhorret. Qua etiam ratione, ubi justitiam & salutem, quam nobis attulit, obsignare vult Christus, certum ejus pignus in carne sua proponit. Vocat quidem se *pa-* Instantia 3. *nem vivum*: sed modum explicans, adjungit, *car-* Responsio. *nem suam esse vere cibum, & sanguinem vere potum.* Quæ ratio docendi in Sacramentis perspicitur: quæ etsi fidem nostram ad totum Christum; non dimidium dirigunt, simul tamen justitiæ & salutis materiam in ejus carne residere docent: non quod à seipso justificet aut vivificet merus homo, sed quia Deo placuit, quod in se absconditum & incomprehensibile erat, in Mediatore palam facere. Unde soleo dicere, Christum esse nobis quasi expositum fontem, unde hauriamus quod alioqui sine fructu lateret in occulta illa & profunda scaturigine, quæ

in

Instantia 4. Mediatoris persona ad nos emergit. Hoc modo & *Responsio.* sensu non inficior Christum, ut est Deus & homo, nos justificare, commune esse etiam hoc opus Patris & Spiritus sancti, denique justitiam, cujus nos consortes facit Christus, æternam esse Dei æterni justitiam, modo firmis & apertis, quas citavi, rationibus cedat.

Quo sensu Christus dicatur nostra justitia. 10. Porro ne suis cavillis decipiat imperitos, fateor hoc tam incomparabili bono nos privari donec Christus noster fiat. Conjunctio igitur illa capitis & membrorum, habitatio Christi in cordibus nostris, mystica denique unio à nobis in summo gradu statuitur: ut Christus noster factus, donorum, quibus præditus est, nos faciat consortes. Non ergo eum extra nos procul speculamur, ut nobis imputetur ejus justitia: sed quia ipsum induimus, & insiti sumus in ejus corpus, unum denique nos secum efficere dignatus est, ideo justitiæ societatem nobis cum eo esse gloriamur. Ita refellitur Osiandri calumnia, fidem à nobis censeri justitiam: quasi Christum spoliemus jure suo, quum dicimus fide nos ad eum vacuos accedere, ut ejus gratiæ locum demus, quo nos *11. Argumentum.* ipse solus impleat. Sed Osiander hac spirituali conjunctione spreta, crassam mixturam Christi cum fidelibus urget: atque ideo Zuinglianos odiose nominat quicunque non subscribunt fanatico errori de essentiali justitia: quia non sentiant Christum in *Responsio 1.* Cœna substantialiter comedi. Mihi vero probrum hoc audire ab homine superbo suisque præstigiis dedito summa gloria est. Quanquam non me solum, sed quos modeste venerari debuerat scriptores, orbi satis cognitos, perstringit. Mea vero nihil refert, qui privatam causam non ago. quo sincerius hanc causam ago, qui liber sum ab omni pravo affectu. *Altera.* Quod ergo essentialem justitiam, & essentialem in nobis Christi habitationem tam importune exigit, huc spectat, primum ut crassa mixtura se Deus in nos transfundat, sicut in Cœna carnalis manducatio ab ipso fingitur, deinde ut justitiam suam nobis inspiret, qua realiter simus cum ipso justi: quandoquidem secundum ipsum justitia hæc tam est Deus ipse, quam probitas, vel sanctitas, vel inte- *12. Argumentum.* gritas Dei. Non multum operæ impendam diluendis quæ adducit testimoniis, quæ perperam à cælesti vita ad statum præsentem detorquet. *Per* *1 Pet. 1: 4.* *Christum*, inquit Petrus, *donata sunt nobis pretiosa & maxima promissa, ut consortes efficeremur divinæ* *Responsio.* *naturæ.* Quasi vero nunc simus quales Euangelium fore promittit ultimo Christi adventu: imo admo- *1 Joan. 3. vers. 2.* net Joannes, *tunc nos Deum visuros sicuti est, quia similes ei erimus.* Tantum exilem gustum dare volui lectoribus, data opera me supersedere ab his nugis, non quod difficile sit eas diluere, sed quia nolo molestus esse in labore supervacuo.

13. Argumentum, de duplici justitia. 11. Cæterum in secundo membro plus veneni latet, ubi nos una cum Deo justos esse docet. Satis jam me probasse arbitror, quamvis non tam pestiferum esset hoc dogma, quia tamen frigidum & jejunum est, suaque vanitate diffluit, sanis & piis lecto- *Responsio.* ribus merito debere esse insipidum. Verum hæc minime tolerabilis est impietas, prætextu duplicis justitiæ labefactare salutis fiduciam, & nos raptare supra nubes, ne gratiam expiationis fide amplexi, *14. Argumentum.* Deum quietis animis invocemus. Ridet eos Osiander, qui *justificari* docent esse verbum forense: quia oporteat nos re ipsa esse justos. nihil etiam magis respuit quam nos justificari gratuita imputatione. *Responsio 1.* Agedum, si nos Deus non justificat absolvendo & *2 Cor. 5. vers. 19, 21.* ignoscendo, quid sibi vult illud Pauli? *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata. Eum enim qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in illo.* Primum obtineo, justos censeri qui Deo reconciliantur. modus inseritur, quod Deus ignoscendo justificet: sicuti alio loco justificatio accusationi opponitur. quæ antithesis clare demonstrat sumptam esse loquendi formam à forensi usu. Nec vero quisquam mediocriter in lingua Hebraica versatus (modo idem sedato sit cerebro) inde ortam esse phrasin hanc ignorat, deinde quorsum tendat & quid valeat. Jam vero mihi respondeat Osiander, ubi dicit Pau- *Responsio 2.* lus *describi à Davide justitiam sine operibus in his ver-* *Rom. 4: 7.* *bis, Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, sitne ple- *Psal. 32: 1.* na hæc definitio, an dimidia. Certe Prophetam non adducit testem, acsi doceret partem justitiæ esse veniam peccatorum, vel ad hominem justificandum concurrere, sed totam justitiam in gratuita remissione includit, *beatum hominem* pronuncians *cujus tecta sunt peccata, cui remisit Deus iniquitates, & cui transgressiones non imputat:* felicitatem ejus inde æstimat & censet, quia hoc modo justus est non re ipsa, sed imputatione. Excipit Osiander, contume- *Osiandri exceptio.* liosum hoc fore Deo, & naturæ ejus contrarium, si justificet qui re ipsa impii manent. Atqui tenendum *Responsio 3.* memoria est quod jam dixi, non separari justificandi gratiam à regeneratione, licet res sint distinctæ. Sed quia experientia plus satis notum est, manere sem- *Justitia imputata & inchoata distinguenda.* per in justis reliquias peccati, necesse est longe aliter justificari quam reformantur in vitæ novitatem. Nam hoc secundum sic inchoat Deus in electis suis, totoque vitæ curriculo paulatim, & interdum lente in eo progreditur, ut semper obnoxii sint apud ejus tribunal mortis judicio. Justificat autem non ex parte, sed ut libere, quasi Christi puritate induti, in cælis compareant. Neque enim conscientias pacaret aliqua justitiæ portio, donec statutum sit nos Deo placere: quia sine exceptione justi coram ipso sumus. Unde sequitur perverti & funditus everti justificationis doctrinam, ubi animis injicitur dubitatio, concutitur fiducia salutis, libera & intrepida invocatio remoram patitur: imo ubi non stabilitur quies & tranquillitas cum spirituali gaudio. Unde Paulus à repugnantibus arguit, *hæreditatem non* *Gal. 3: 18.* *esse ex Lege: quia hoc modo exinanita esset fides*, quæ si operum respectum habeat, labascit: quando nemo ex sanctissimis illic reperiet in quo confidat. Hoc discrimen justificandi & regenerandi (quæ duo *Ab Osiandro confunduntur.* confundens Osiander, duplicem justitiam nominat) pulchre exprimitur à Paulo: nam de reali sua justitia loquens, vel de integritate qua donatus erat, (cui Osiander titulum imponit essentialis justitiæ) flebiliter exclamat, *Miser ego, quis me liberabit ex corpore* *Rom. 7. vers. 24.* *mortis hujus?* Ad justitiam vero confugiens quæ in sola Dei misericordia fundata est, magnifice & vitæ, & morti, & probris, & inediæ, & gladio, rebusque omnibus adversis insultat. *Quis accusabit contra electos* *Rom. 8. vers. 32, 33.* *Dei, quos ipse justificat? Certo enim persuasus sum, quod nihil nos separabit ab amore ejus in Christo.* Justitiam sibi esse clare prædicat quæ sola ad salutem in solidum sufficiat coram Deo, ut gloriandi fiduciæ non deroget, ac nihil remoræ injiciat misera illa servitus, cujus sibi conscius sortem suam paulo ante deflebat. Hæc diversitas satis nota est, adeoque familiaris sanctis omnibus qui sub onere iniquitatum gemunt, & interea victrice fiducia emergunt supra omnes metus. Quod autem objectat Osiander, dissentaneum es- *15. Argumentum.* se à natura Dei, in eum recidit: nam etsi duplici justi- *Responsio.* tia tanquam pellita veste sanctos vestit, fateri tamen cogitur, sine peccatorum remissione neminem placere Deo. Quod si verum est, saltem concedat secundum ratam partem imputationis (ut loquuntur) justos censeri qui re ipsa non sunt. Quousque autem extendet peccator acceptationem hanc gratuitam, quæ subrogatur in locum justitiæ? ex deunce, an ex uncia? Ambiguus profecto & vacillans in hanc & in hanc partem pendebit: quia non licebit quantum ad fiduciam necessarium erit justitiæ sibi sumere. Bene est quod hujus causæ non est arbiter, qui Deo legem vellet præscribere. Cæterum illud stabit fixum, *Ut* *Psal. 51: 6.* *justificeris in sermonibus tuis, & vincas quum judicaris.*

Quantæ autem arrogantiæ est damnare summum judicem quum gratis absolvit, ne valeat illud re- (Exod. 33. vers. 19.) sponsum, *Miserebor cujus miserebor?* Et tamen Mosis intercessio, quam hac voce compescuit Deus, non eo tendebat ne cui parceret, sed ut omnes pariter, abolito reatu, quamvis obnoxii culpæ essent, absolveret. Ac nos quidem dicimus ideo sepultis peccatis justificari coram Deo perditos: quia (ut peccatum odio habet) non potest amare nisi quos justificat. Sed hæc est mirabilis justificandi ratio, ut Christi justitia tecti non exhorreant judicium quo digni sunt, & dum seipsos merito damnant, justi extra se censeantur.

16. Argumentum seu delirium Osiandri. 12. Monendi tamen sunt lectores, ut ad mysterium, quod se illos celare nolle jactat, sedulo advertant. Postquam enim diu & prolixe contendit, non sola imputatione justitiæ Christi nos favorem consequi apud Deum, quia hoc ei impossibile esset habere pro justis qui non sunt: (utor ejus verbis) tandem concludit Christum non humanæ naturæ, sed divinæ respectu datum nobis esse in justitiam: & quamvis hæc nonnisi in persona Mediatoris reperiri queat, esse tamen non hominis sed Dei justitiam. *Responsio.* Non colligat nunc suum funiculum ex duabus justitiis, sed plane justificandi officium adimit humanæ Christi naturæ. Operæpretium autem est tenere qua ratione pugnet. Dicitur eodem loco *Christus factus in sapientiam:* quod non convenit nisi æterno Sermoni. Ergo nec Christus homo justitia est. Respondeo, unigenitum Dei Filium æternam quidem fuisse ejus sapientiam, sed diverso modo nomen hoc ei (Col. 2: 3.) attribui apud Paulum, quia *in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ.* Quod ergo apud Patrem habebat, nobis manifestavit: & ita non ad essentiam Filii Dei, sed ad usum nostrum refertur quod dicit Paulus, & humanæ Christi naturæ rite aptatur: quia etsi lux in tenebris lucebat antequam carnem indueret, erat tamen lux abscondita, donec (Mal. 4: 2.) prodiit idem Christus in natura hominis, *Sol justitiæ:* (Joan. 8: 12.) qui se ideo *lucem mundi* appellat. Stulte etiam ab eo (*17. Argumentum. Responsio.*) objicitur, justificandi virtutem tam Angelis quam hominibus longe superiorem esse: quando hoc non ex dignitate creaturæ cujusquam, sed ex Dei ordinatione pendet. Si Angelis libeat Deo satisfacere, nihil proficient: quia non sunt ad hoc destinati. homini autem Christo hoc singulare fuit, (Galat. 3. vers. 13.) *qui Legi subjectus est ut nos à maledictione Legis redimeret.* Nimis (*18. Argumentum.*) etiam improbe calumniatur eos, qui negant Christum secundum divinam naturam esse nobis justitiam, relinquere unam tantum partem de Christo, & (quod deterius est) facere duos Deos: quia etsi fatentur Deum habitare in nobis, reclamant tamen (*Responsio.*) non esse nos justos justitia Dei. Neque enim si Chri- (Heb. 2: 14.) stum, quatenus mortem subiit, *ut destrueret eum qui habebat mortis imperium*, vocamus auctorem vitæ, protinus totum ipsum, ut est Deus in carne manifestatus, fraudamus hoc honore: sed tantum distinguimus, quomodo ad nos perveniat justitia Dei, ut ea fruamur. in quo nimis fœde lapsus est Osiander. Neque vero negamus, quod nobis in Christo palam est exhibitum, ab arcana Dei & gratia & virtute manare: neque de eo pugnamus quin justitia, quam nobis Christus confert, justitia Dei sit, quæ ab ipso proficiscitur: sed constanter illud tenemus nobis in morte & resurrectione Christi esse justitiam & vi- (*19. Argumentum. Responsio.*) tam. Omitto pudendam illam locorum congeriem, qua sine delectu, atque etiam sine communi sensu oneravit lectores, ubicunque fit justitiæ mentio, debere hanc essentialem intelligi: sicuti ubi David Dei justitiam ad ferendas sibi suppetias implorat, quum id faciat plus centies, tot sententias corrum- (*20. Argumentum.*) pere non dubitat Osiander. Nihilo etiam firmius est quod objectat, justitiam proprie dici & recte (Phil. 2: 13. *Responsio.*) qua ad recte agendum movemur, solum vero *Deum operari in nobis & velle & perficere.* Neque enim negamus quin reformet nos Deus Spiritu suo in vitæ sanctitatem & justitiam: sed primo videndum est, faciatne hoc per se immediate, an vero per manum Filii sui penes quem omnem Spiritus sancti plenitudinem deposuit, ut sua abundantia membrorum inopiæ subveniret. Deinde quamvis ex occulto divinitatis fonte prodeat ad nos justitia, non tamen sequitur, Christum, qui in carne se propter (Joan. 17. vers. 19.) nos sanctificavit, secundum divinam naturam nobis justitiam esse. Non minus frivolum est quod ad- (*21. Argumentum.*) ducit, Christum ipsum divina justitia fuisse justum: quia nisi eum voluntas Patris impulisset, ne ipse quidem injunctis sibi partibus satisfecisset. Nam etsi (*Responsio.*) alibi dictum fuit, omnia Christi ipsius merita fluere ex mero Dei beneplacito, nihil hoc tamen ad phantasma quo suos & simplicium oculos fascinat Osiander. Quis enim colligere permittat, quia fons & principium justitiæ nostræ Deus est, essentialiter nos esse justos, & essentiam justitiæ Dei in nobis habitare? In redimenda Ecclesia (inquit Jesaias) *Deus* (Jes. 59: 17.) *justitiam suam induit quasi loricam:* an ut Christum armis spoliaret, quæ dederat, ne esset perfectus redemptor? Atqui nihil aliud voluit Propheta, quam Deum extra se nihil mutatum esse, neque fuisse ullo subsidio adjutum ad nos redimendos. Quod aliis verbis breviter signavit Paulus, salutem nobis de- (Rom. 3. vers. 24. 25.) disse *in ostensionem suæ justitiæ.* Sed hoc minime evertit quod alibi docet, *nos unius hominis obedien-* (Rom. 5: 19.) *tia justos esse.* Denique quisquis duplicem justitiam (*Conclusio refutationis errorum Osiandri.*) involvit, ne quiescant miseræ animæ in mera & unica Dei misericordia, Christum implexis spinis per ludibrium coronat.

(*Postrema pars capitis, Sophistas fingentes justitiam ex fide & operibus compositam refellens.*) 13. Sed quoniam bona pars hominum justitiam ex fide & operibus compositam imaginatur, præmonstremus id quoque, sic inter se differre fidei operumque justitiam, ut altera stante, necessario altera evertatur. Dicit Apostolus *se omnia pro stercoribus reputasse ut Christum lucrifaceret, & in illo reperiretur non habens suam justitiam quæ est ex Lege, sed quæ est ex fide Jesu Christi, justitiam quæ est ex Deo per fidem.* Vides & contrariorum esse hic comparatio- (*Ratio. Ita differunt inter se fidei & operum justitia, ut altera stante, altera necessario evertatur.*) nem, & indicari propriam justitiam oportere pro derelicto haberi ab eo qui velit Christi justitiam obtinere. Quare alibi hanc Judæis ruinæ causam fuisse tradit, *quod suam volentes justitiam stabilire, justitiæ Dei non fuerunt subjecti.* Si propriam justitiam stabiliendo, Dei justitiam excutimus: ut hanc consequamur, oportet profecto illam penitus aboleri. Id- (Phil. 3: 8, 9.) ipsum quoque ostendit quum negat *per Legem ex-* (Rom. 10: 3.) *cludi gloriationem nostram, sed per fidem.* Unde se- (Rom. 3. vers. 26.) quitur, quantisper manet quantulacunque operum justitia, manere nobis nonnullam gloriandi materiam. Jam si fides omnem gloriationem excludit, cum justitia fidei sociari nullo pacto justitia operum potest. In hunc sensum tam clare loquitur quarto capite ad Romanos, ut nullum cavillis aut tergiversationibus locum relinquat. *Si operibus*, inquit, *justi-* (Rom. 4: 2.) *ficatus est Abraham, habet gloriam.* Subjungit, *Atqui non habet gloriam apud Deum.* Consequens ergo est, non justificatum esse operibus. Ponit deinde alterum argumentum à contrariis. Quum rependitur operibus *merces*, id fit *ex debito, non ex gratia.* Fidei (Rom. 4: 4.) autem tribuitur justitia secundum gratiam. Ergo id non est ex meritis operum. Valeat igitur eorum somnium qui justitiam ex fide & operibus conflatam comminiscuntur.

(*Effugium Sophistarum homonymia ludentium.*) 14. Subtile effugium habere se putant Sophistæ, qui sibi ex Scripturæ depravatione & inanibus cavillis ludos & delicias faciunt: nam opera exponunt, quæ literaliter tantum & liberi arbitrii conatu, extra Christi gratiam faciunt homines nondum regeniti. Id vero ad opera spiritualia spectare negant. Ita secundum eos tam fide quam operibus justificatur homo, modo ne sint propria ipsius opera, sed dona Christi & regenerationis fructus. Paulum enim

non

non alia de causa ita loquutum, nisi ut Judæos viribus suis fretos, convinceret stulte sibi arrogasse justitiam, quum solus Christi Spiritus eam nobis conferat, non studium ex proprio naturæ motu.

Responsio prior.

Atqui non observant in antithesi Legalis & Euangelicæ justitiæ, quam alibi Paulus adducit, excludi quælibet opera, & quocunque ornentur titulo.

Galat. 3. vers. 11, 12. Rom. 10 vers. 5. &c.

Docet enim justitiam Legis hanc esse, ut salutem obtineat qui præstitit quod Lex jubet: *justitiam* vero *fidei, si credimus Christum esse mortuum, & resurrexisse.* Adhæc videbimus postea suo loco, diversa esse Christi beneficia, sanctificationem & justitiam.

Altera.

Unde sequitur ne spiritualia quidem opera in calculum venire, ubi vis justificandi fidei adscribitur. Nec vero Paulus, ubi negat (quod nuper citavi) *Abraham habere cur glorietur apud Deum*, quia operibus justus non est, restringi hoc debet ad literalem & externam virtutum speciem, vel liberi arbitrii conatum: sed quamvis spiritualis & fere Angelica fuerit Patriarchæ vita, non tamen suppetere operum merita, quæ illi justitiam coram Deo acquirant.

Secundum effugium seu sophisma.

15. Crassius paulo Scholastici, qui præparationes suas miscent: hi tamen non minus pravo dogmate simplices & incautos imbuunt, sub prætextu Spiritus & gratiæ, misericordiam Dei, quæ sola trepidas animas placare potest, tegentes. Nos vero fatemur cum Paulo, *justificari apud Deum Legis factores:* sed quia à Legis observatione longe omnes absumus, hinc colligimus, quæ maxime ad justitiam valere deberent opera, ideo nihil nos juvare, quia illis destituimur.

Responsio, duplicem fallaciam aperiens.

Quod ad vulgares Papistas pertinet vel Scholasticos, dupliciter hic falluntur: & quod fidem appellant conscientiæ certitudinem, in expectanda à Deo pro meritis mercede: & quod gratiam Dei non gratuitæ justitiæ imputationem, sed Spiritum ad studium sanctitatis adjuvantem interpretantur.

Heb. 11:6.

Legunt apud Apostolum, *Accedentem ad Deum oportet primum credere quod Deus sit, deinde quod remunerator sit quærentibus se.* Sed non animadvertunt quis sit quærendi modus. In nomine vero gratiæ eos hallucinari palam fit ex eorum scriptis.

lib. 3. Sent. dist. 6. c. 11.

Lombardus enim justificationem per Christum nobis datam duobus modis interpretatur. *Primum,* inquit, *mors Christi nos justificat, dum per eam excitatur charitas in cordibus nostris, qua justi efficimur: deinde quod per eandem extinctum est peccatum, quo nos captivos distinebat diabolus, ut jam non habeat unde nos damnet.* Vides ut Dei gratiam præcipue in justificatione consideret, quatenus ad bona opera per Spiritus sancti gratiam dirigimur. Voluit scilicet Augustini opinionem sequi: sed procul sequitur, atque etiam à recta imitatione multum deflectit: quia & obscurat siquid ab illo perspicue dictum est, & quod non adeo impurum in illo erat, corrumpit.

Hujus sophismatis fructus pessimus.

Scholæ in deterius semper aberrarunt, donec tandem præcipiti ruina devolutæ sunt ad quendam Pelagianismum. Ac nec Augustini quidem sententia, vel saltem loquendi ratio per omnia recipienda est. Tametsi enim egregie hominem omni justitiæ laude spoliat, ac totam Dei gratiæ transscribit: gratiam tamen ad sanctificationem refert, qua in vitæ novitatem per Spiritum regeneramur.

Responsio 2. qua quid sit fidei justitia ex Scripturis aperit.

16. Scriptura autem, quum de fidei justitia loquitur, longe alio nos ducit: nempe ut ab intuitu operum nostrorum aversi, in Dei misericordiam ac Christi perfectionem tantum respiciamus. Siquidem hunc justificationis ordinem docet, quod principio peccatorem hominem mera gratuitaque bonitate dignetur complecti Deus, nihil in ipso, quo ad misericordiam moveatur, reputans, nisi miseriam: quippe quem videt à bonis operibus prorsus nudum ac vacuum: à seipso causam petens cur illi benefaciat, quod peccatorem ipsum bonitatis suæ sensu afficiat, qui de propriis operibus diffisus, totam salutis suæ summam in ipsius misericordiam rejiciat. Hic est fidei sensus, per quem peccator in possessionem venit suæ salutis, dum ex Euangelii doctrina agnoscit, Deo se reconciliatum: quod intercedente Christi justitia, impetrata peccatorum remissione, justificatus sit: & quanquam Spiritu Dei regeneratus, non in bonis operibus, quibus incumbit, sed in sola Christi justitia repositam sibi perpetuam justitiam cogitat. Hæc ubi sigillatim expensa fuerint, perspicuam sententiæ nostræ explicationem reddent. Quanquam alio quam proposita sint ordine melius digerentur. Sed parum interest, modo inter se ita cohæreant, ut rem totam rite expositam certoque confirmatam habeamus.

17. Hic memoria repetere convenit quam prius relationem constituimus inter fidem & Euangelium: quia inde justificare dicitur fides quod oblatam in Euangelio justitiam recipit & amplectitur. *Id ut melius appareat, duo loci ex Apostolo depromuntur.*

Quod autem per Euangelium dicitur offerri, eo excluditur omnis operum consideratio. Quod quum alias sæpe, tum duobus locis clarissime Paulus demonstrat. nam ad Romanos Legem & Euangelium inter se conferens, *Justitia*, inquit, *quæ ex Lege est, sic habet, Qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis: quæ autem fidei est justitia, salutem denunciat, Si credideris in corde tuo, & ore confessus fueris Dominum Jesum, & quod Pater illum suscitavit à mortuis.* *Prior, ex epist. ad Rom. c. 10. vers. 5.*

Videsne ut Legis & Euangelii discrimen hoc faciat, quod illa operibus justitiam tribuat, hoc citra operum subsidium gratuitam largiatur? Insignis locus, & qui nos à multis difficultatibus extricare queat, si intelligamus, eam quæ nobis per Euangelium donatur justitiam, Legis conditionibus solutam esse. Hæc ratio est cur tanta repugnantiæ specie promissionem Legi non semel opponat. *Si ex Lege est hæreditas, jam non est ex promissione:* & quæ eodem capite in hanc sententiam habentur. Gal. 3: 18.

Certe & Lex ipsa suas habet promissiones. Quare in promissionibus Euangelicis distinctum aliquid ac diversum esse oportet, nisi velimus fateri ineptam esse collationem. Quale autem istud erit, nisi quod gratuitæ sunt, ac sola Dei misericordia suffultæ, quum Legis promissiones ab operum conditione pendeant. Neque hic obganniat quispiam, repudiari quam ex proprio Marte & libero arbitrio justitiam obtrudere Deo volunt homines. quando sine exceptione docet Paulus, Legem jubendo nihil prodesse: quia nemo est qui impleat, non tantum ex vulgo, sed ex perfectissimis quibusque. Rom. 8: 3.

Dilectio certe præcipuum est caput Legis: quum ad eam nos formet Spiritus Dei, cur non est nobis justitiæ causa, nisi quod in sanctis etiam mutila est, ideoque per se nihil pretii meretur?

18. Secundus locus est, *Quod ex Lege nemo justificetur apud Deum, manifestum est: quia justus ex fide vivet. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis.* *Alter locus, ex Abacuc c. 2. v. 4. & epist. ad Galat. c. 3. vers. 11, 12.*

Quomodo alioqui constaret argumentum, nisi conveniat in calculum fidei non venire opera, sed prorsus separanda esse? Lex, inquit, est à fide diversa. Quare? Propterea quod ad illius justitiam opera requiruntur. Ergo ad hujus justitiam sequitur non requiri. Ex ista relatione apparet, citra operum meritum, imo extra operum meritum justificari, qui fide justificantur, quia fides eam quam Euangelium largitur justitiam accipit. Euangelium autem eo à Lege differt, quod operibus non alligat justitiam, sed in sola Dei misericordia collocat. Simile est quod ad Romanos contendit, *Abraham non habere gloriandi materiam, quia fides illi in justitiam sit imputata:* ac confirmationem subjicit, quod tum fidei justitiæ locus est, ubi nulla sunt opera, quibus debeatur merces. Rom. 4: 2.

Ubi (inquit) sunt opera, illis debitum præmium expenditur: quod datur fidei, gratuitum est: siquidem & verborum, quibus illic utitur, sensus huc quoque pertinet. Quod subnectit aliquanto post, ideo *ex fide nos obtinere hæreditatem, ut secundum gratiam:* Rom. 4: 16.

hinc colligit gratuitam esse hæreditatem, quia fide percipitur. unde id, nisi quia fides sine operum adminiculo, tota in Dei misericordiam recumbit? Atque eodem sensu haud dubie alibi docet *justitiam Dei absque Lege manifestatam esse, quamvis testimonium habeat à Lege & Prophetis:* quia exclusa Lege operibus adjuvari negat, nec operando nos eam consequi, sed vacuos accedere ut eam recipiamus.

Rom. 3: 21.

Tertium sophisma Papistarum, exclusivam particulam (sola) repudiantium.

19. Jam perspicit lector, quanta æquitate doctrinam nostram hodie Sophistæ cavillentur, quum dicimus *hominem sola fide justificari. Fide* justificari hominem quia toties in Scriptura recurrit, negare non audent: sed quum nusquam exprimatur *sola*, hanc adjectionem fieri non sustinent. Itane: sed quid ad hæc Pauli verba respondebunt, ubi contendit non esse ex fide justitiam, nisi sit gratuita? Quomodo gratuitum cum operibus conveniet? Quibus etiam calumniis eludent quod alibi dicit, *in Euangelio Dei justitiam manifestari*? Si manifestatur in Euangelio justitia, certe non lacera nec dimidia, sed plena & absoluta illic continetur. Lex ergo in ea locum non habet. Nec falsa modo, sed plane ridicula tergiversatione in exclusiva particula consistunt. Annon enim satis solide soli fidei tribuit omnia, qui operibus adimit? Quid sibi, amabo, volunt istæ loquutiones, *sine Lege manifestatam esse justitiam, justificari gratis hominem, & sine operibus Legis?* Hic ingeniosum subterfugium habent: quod tametsi non excogitarunt ipsi, sed ab Origine & quibusdam veterum sumpserunt, ineptissimum tamen est. Opera Legis ceremonialia excludi garriunt, non moralia. Sic proficiunt assidue rixando, ut ne prima quidem Dialecticæ elementa teneant. An putant delirare Apostolum dum ad ejus sententiæ probationem locos istos adducit? *Qui fecerit hæc homo, vivet in ipsis.* Et, *Maledictus omnis qui non impleverit omnia quæ scripta sunt in volumine Legis.* Nisi insaniant, non dicent promissam vitam ceremoniarum cultoribus, nec denunciatam maledictionem solis earum transgressoribus. Si sunt de Lege morali intelligendi: non dubium quin à justificandi potestate moralia quoque opera excludantur. Eodem spectant istæ ratiocinationes quibus utitur, *Quoniam per Legem cognitio peccati*, ideo non justitia. *Quia Lex iram operatur*, ergo non justitiam. Quia Lex certam non potest reddere conscientiam, ideo nec justitiam conferre valet. Quia *imputatur fides in justitiam*, ergo non est operis merces justitia, sed indebita donatur. Quia *ex fide justificamur*, abscissa est gloriatio. *Si data esset Lex quæ posset vivificare, vere ex Lege esset justitia: sed Deus conclusit omnia sub peccato, ut promissio daretur credentibus.* Nugentur, si audeant, in ceremonias ista competere, non in mores: atqui pueri quoque ipsi exploderent tantam impudentiam. Maneat ergo nobis certum, de Lege tota verba fieri, quando Legi derogatur justificandi facultas.

Responsio 1. Rom. 4: 2. *Secunda.* Rom. 1. vers. 17. *Tertia.* Rom. 3. vers. 21, 24. *Quartum sophisma, seu fallacia dictionis. Responsio 1.* Galat. 3. vers. 10, 12. *Secunda.* Rom. 3. vers. 20. & 4: 15. *Tertia.* Gal. 3: 21.

Quintum sophisma, bona opera justitiæ titulo & mercede digna haberi. Responsio, firmissimo Pauli argumento munita.

20. Siquis autem miretur cur tali adjectione usus sit Apostolus, non contentus opera nominasse: in promptu est ratio. Siquidem ut tanti æstimentur opera, pretium à Dei approbatione magis quam à propria dignitate illud habent. Quis enim operum justitiam Deo venditare audeat, nisi quam ipse approbarit? quis tanquam illis debitam reposcere mercedem, nisi quam ille promiserit? Habent ergo id ex Dei beneficentia, quod & justitiæ titulo & mercede digna habentur: atque adeo hac una ratione valent, dum per ipsa propositum est obedientiam Deo exhibere. Quare ut probet alibi Apostolus, Abraham justificari ex operibus non potuisse, allegat, *ferme quadringentis demum & triginta annis post percussum fœdus latam esse Legem.* Riderent hujusmodi argumentum imperiti, quod ante promulgationem Legis potuerint esse justa opera: sed quia operibus nonnisi ex Dei testimonio ac dignatione tantum inesse momenti noverat, pro confesso assumpsit ante Legem vim justificandi non habuisse. Habemus cur opera Legis nominatim exprimat, dum vult illis detrahere justificationem: quia scilicet de illis solis controversia moveri potest. Quanquam & sine adjectione quælibet interdum opera excipit, ut quum Davidis testimonio beatitudinem homini assignari dicit *cui Deus sine operibus imputat justitiam.* Facere ergo nullis cavillis possunt quin generalem exclusivam obtineamus. Ac frustra etiam frivolam subtilitatem captant, justificari nos sola *fide quæ per dilectionem operatur*, ut nitatur charitate justitia. Fatemur quidem cum Paulo, non aliam fidem justificare, quam illam charitate efficacem: sed ab illa charitatis efficacia justificandi vim non sumit. Imo non alia ratione justificat, nisi quia in communicationem justitiæ Christi nos inducit. Alioqui excideret id totum quod tanta contentione Apostolus urget. *Ei qui operatur*, ait, *non imputatur merces secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur sua fides ad justitiam.* Poteratne evidentius loqui quam sic agendo? nullam esse fidei justitiam, nisi ubi nulla sunt opera quibus debeatur merces: ac tum demum fidem imputari in justitiam, ubi per indebitam gratiam justitia confertur.

Gal. 3: 17. Rom. 4. vers. 5, 6. *Sextum sophisma. Responsio.* Gal. 5: 6. Rom. 4: 4.

Osiandro & Sophistis refutatis, definitio justitiæ fidei probatur. supra, circa finem 2. sect.

21. Nunc illud quam verum sit excutiamus, quod in finitione dictum est, justitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quæ sola peccatorum remissione constet. Semper ad illud axioma redeundum est, universis iram Dei incumbere, quamdiu peccatores esse perseverant. Id eleganter significavit Jesaias his verbis, *Non est abbreviata manus Domini, ut servare nequeat; neque aggravata auris ejus, ut non exaudiat: sed iniquitates vestræ dissidium fecerunt inter vos & Deum vestrum; & peccata vestra absconderunt faciem ejus à vobis, ne exaudiat.* Audimus peccatum esse divisionem inter hominem & Deum, vultus Dei aversionem à peccatore. nec fieri aliter potest: quandoquidem alienum est ab ejus justitia quicquam commercii habere cum peccato. Unde Apostolus inimicum esse Deo hominem docet, donec in gratiam per Christum restituitur. Quem ergo Dominus in conjunctionem recipit, eum dicitur justificare: quia nec recipere in gratiam, nec sibi adjungere potest, quin ex peccatore justum faciat. Istud addimus fieri per peccatorum remissionem. Nam si ab operibus æstimentur quos sibi Dominus reconciliavit, reperientur etiamnum revera peccatores, quos tamen peccato solutos purosque esse oportet. Constat itaque, quos Deus amplectitur, non aliter fieri justos, nisi quod abstersis peccatorum remissione maculis purificantur: ut talis justitia uno verbo appellari queat peccatorum remissio.

Jes. 59: 1, 2. Rom. 5. vers. 8, 10.

Confirmatio hujus probationis. 1. Testimoniis Scripturæ.

22. Utrumque horum pulcherrime liquet ex istis Pauli verbis quæ jam recitavi, *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus sua delicta, & deposuit apud nos verbum reconciliationis.* Deinde summam suæ legationis subdit, *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut justitia Dei efficeremur in illo.* Justitiam & reconciliationem hic promiscue nominat, ut alterum sub altero vicissim contineri intelligamus. Modum autem assequendæ hujus justitiæ docet, dum nobis delicta non imputantur. Quare ne posthac dubites quomodo nos Deus justificet, quum audis reconciliare nos sibi, non imputando delicta. Sic ad Romanos, Davidis testimonio probat *homini imputari justitiam sine operibus, quia ille beatum pronunciat hominem cujus remissæ sunt iniquitates, cujus tecta sunt peccata, cui Dominus non imputavit delicta.* Beatitudinem proculdubio pro justitia illic ponit: eam quum asserat

2 Cor. 5. vers. 19. ibid. v. 21. Rom. 4. vers. 6, 7.

in remissione peccatorum consistere, non est cur aliter ipsam definiamus. Proinde Zacharias pater
Luc. 1: 77. Joannis Baptistæ *cognitionem salutis in remissione peccatorum* positam canit. Quam regulam sequutus Paulus in concione quam de salutis summa apud Antiochenos habuit, conclusisse in hunc modum à
Actor. 13. vers. 38, 39. Luca narratur, *Per hunc remissio peccatorum vobis annunciatur: & ab omnibus iis à quibus non potuistis justificari in Lege Mosis, in hunc omnis qui credit, justificatur.* Sic remissionem peccatorum connectit Apostolus cum justitia, ut idem prorsus esse ostendat: unde merito ratiocinatur gratuitam esse nobis justitiam quam indulgentia Dei obtinemus. Neque
2. Veterum Theologorum. inusitata videri debet loquutio, justos non operibus, sed gratuita acceptione esse fideles coram Deo: quum & toties occurrat in Scriptura, & veteres etiam
Augustin. lib. de civ. Dei 19. cap. 27. interdum sic loquantur. Sic enim alicubi Augustinus, *Sanctorum justitia in hoc mundo magis peccatorum remissione constat quam perfectione virtutum.* Cui
Bernard. Serm. 21. & 23. in Cant. respondent præclaræ Bernardi sententiæ, *Non peccare, Dei justitia est: hominis autem justitia, Dei indulgentia.* Ante autem asseruerat Christum nobis esse justitiam in absolutione, ideoque solos esse justos qui veniam ex misericordia consequuti sunt.

Sequitur, non ideo hominem fide justificari, quoniam illa Spiritum Dei participat, quo justus redditur: sed quia Christi justitiam fide apprehendit.

23. Hinc & illud conficitur, sola intercessione justitiæ Christi nos obtinere ut coram Deo justificemur. Quod perinde valet acsi diceretur, hominem non in seipso justum esse, sed quia Christi justitia imputatione cum illo communicatur: quod accurata animadversione dignum est. Siquidem evanescit nugamentum illud, ideo justificari hominem fide, quoniam illa Spiritum Dei participat quo justus redditur. quod magis est contrarium superiori doctrinæ quam ut conciliari unquam queat. Neque enim dubium, quin sit inops propriæ justitiæ, qui justitiam extra seipsum quærere docetur. Id autem
2 Cor. 5. vers. 21. clarissime asserit Apostolus, quum scribit *eum qui peccatum non noverat, pro nobis hostiam peccati expiatricem esse factum, ut efficeremur justitia Dei in ipso.* Vides non in nobis, sed in Christo esse justitiam nostram: nobis tantum eo jure competere quia Christi sumus participes. siquidem omnes ejus divitias cum ipso possidemus. Nec obstat quod alibi docet, *damnatum esse de peccato peccatum in Christi carne, ut justitia Legis compleretur in nobis*: ubi non aliud complementum designat quam quod imputatione consequimur. Eo enim jure communicat nobiscum Dominus Christus suam justitiam, ut mirabili quodam modo, quantum pertinet ad Dei judicium, vim ejus in nos transfundat. Aliud non sensisse abunde liquet ex altera sententia, quam paulo ante posuerat, *Quemadmodum per unius inobedientiam constituti sumus peccatores, ita per obedientiam unius justificari.* Quid aliud est in Christi obedientia collocare nostram justitiam, nisi asserere eo solo nos haberi justos, quia Christi obedientia nobis accepta fertur, acsi nostra esset? Quare mihi elegantissime videtur Ambrosius hujus justitiæ paradigma in benedictione Jacob statuisse: nempe quemadmodum ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusque veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuavit patri, ut suo commodo sub aliena persona benedictionem acciperet: ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris pretiosa puritate delitescere, ut testimonium justitiæ à conspectu Dei referamus. Verba Ambrosii sunt, *Quod Isaac odorem vestium olfecit, fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide: quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum.* Et sane ita res habet: nam quo in salutem coram facie Dei compareamus, bono ejus odore fragrare nos necesse est, & ejus perfectione vitia nostra obtegi ac sepeliri.

Exceptionis solutio. Rom. 8: 3.

Rom. 5. vers. 19.

Justitiæ fidei paradigma ex Ambrosio. lib. de Jacob & vita beata, c. 2.

CAP. XII.

Ut serio nobis persuadeatur gratuita justificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes.

Partes hujus capitis.

1. *Justitiæ Dei meditatio operum justitiam imaginariam evertit, ut patet ex testimoniis Scripturæ & piorum confessionibus ac exemplis, sect.* 1. 2. 3.
2. *Conscientiæ item serium examen, & ad cæleste tribunal perpetua citatio, sect.* 4. & 5.
3. *Unde non hypocrisis & meriti operum vana opinio, sed vera humilitas in cordibus piorum nascitur, quod auctoritate Scripturæ & Publicani exemplo illustratur, sect.* 6. 7.
4. *Conclusio, abjiciendam esse arrogantiam & securitatem: quia tantum quisque objicit impedimenti divinæ beneficentiæ, quam in seipso acquiescit, sectione* 8.

Fons errorum de operum justitia.

HÆc omnia tametsi luculentis testimoniis verissima esse patet, tamen quam necessaria sint, non prius nobis clare constiterit, quam ea nobis ob oculos posuerimus quæ totius disputationis fundamenta esse debent.

Putarunt Sophistæ de tribunali quodam humano quæstionem institui.

Principio ergo nobis succurrat illud: non de humani fori justitia, sed cælestis tribunalis, sermonem esse institutum: ne ad modulum nostrum metiamur, qua operum integritate divino judicio satisfiat. Atqui mirum est quanta temeritate & audacia id vulgo definiatur. Quinetiam videre est, ut nulli confidentius, & plenioribus, quod aiunt, buccis de operum justitia garriant, quam qui vel palpabilibus morbis prodigiose laborant, vel intercutibus crepant vitiis. Id fit quia Dei justitiam non cogitant, cujus si vel minimo sensu afficerentur nunquam tanto eam ludibrio haberent. Atqui certe ultra modum flocci penditur, si talis tamque perfecta non agnoscitur, ut nihil ei acceptum sit nisi omni ex parte integrum & absolutum, nullaque sorde inquinatum. quale in homine reperire nec licuit unquam, nec licebit. Facile est scilicet ac promptum cuilibet, in scholarum umbraculis de operum dignitate ad justificandos homines nugari: sed ubi in conspectum Dei ventum est, facessant tales deliciæ oportet, quia res illic agitur serio, non ludicra λογομαχία exercetur. Huc, huc referenda mens est, si volumus de vera justitia cum fructu inquirere: quomodo cælesti judici respondeamus, quum nos ad rationem vocaverit. Statuamus nobis judicem illum, non qualem intellectus nostri sponte imaginantur, sed qui depingitur nobis in Scriptura: cujus scilicet fulgore obtenebrantur stellæ, cujus robore liquefiunt montes, cujus ira terra concutitur, cujus sapientia deprehenduntur in astutia sua prudentes, cujus puritate inquinantur omnia, cujus ferendæ justitiæ nec Angeli pares sunt, qui nocentem non facit innocentem, cujus vindicta, quum semel accensa est, penetrat usque ad inferni novissima. Sedeat, inquam, ille ad examinanda hominum facta: quis securus ad ejus thronum se sistet? *Quis habitabit cum igne devorante?* inquit Propheta: *quis manebit cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in justitiis, & loquitur veritatem,* &c. Sed prodeat ille quisquis est.

Agitur autem de Dei majestate & justitia.

Coram qua nihil acceptum est, nisi omni ex parte integrum & absolutum.

vide præcipue Jobi librum.

Testimonia hanc doctrinam confirmantia. *Jesaiæ.* Jes. 33: 14.

Davidis. Psal. 130. vers. 3. *Jobi.* Job. 4: 17.

Imo vero facit illa responsio ne quis prodeat. Ex adverso enim terribilis vox insonat, *Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit?* Pereundum sane mox sit omnibus, ut alibi scribitur, *Numquid homo Dei comparatione justificabitur: aut purior erit factore suo? Ecce qui serviunt ei non sunt fideles, & in Angelis suis reperit pravitatem. Quanto magis qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur coram tinea? A mane usque ad vesperam succidentur.* Item, *Ecce, inter sanctos ejus nemo est fidelis: & cæli non sunt mundi in conspectu ejus. Quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?* Fateor quidem in libro Job mentionem fieri justitiæ quæ excelsior est observatione Legis. atque hanc distinctionem tenere operæpretium est: quia etiamsi quis Legi satisfaceret, ne sic quidem staret ad examen illius justitiæ, quæ sensus omnes exsuperat. Itaque etiamsi Job bene sibi conscius sit, attonitus tamen obmutescit: quia videt ne Angelica quidem sanctitate posse Deum placari, si ad summam trutinam revocet eorum opera. Ego igitur justitiam illam quam attigi, quia incomprehensibilis est, nunc omitto: sed tantum dico, si exigitur vita nostra ad normam scriptæ Legis, nos esse plusquam socordes, nisi horrenda formidine nos torqueant tot maledictiones, quibus nos expergefieri voluit Deus: atque inter alias hæc generalis, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in hoc libro.* Denique insipida vel diluta erit hæc tota disputatio, nisi se quisque reum sistat coram cælesti judice, & de sua absolutione sollicitus ultro se prosternat ac exinaniat.

Job. 15. vers. 14, 15, & 16.

Imo vero si ad Legis justitiam descendatur, maledictio quamprimum apparet.

Deut. 27. vers. 26.

Fiducia hypocritarum origo.

2. Huc, huc attollendi erant oculi, ut trepidare potius disceremus, quam inaniter exultare. Facile quidem est, dum in hominibus subsistit comparatio, ut se quisque habere reputet quod alii contemnere non debeant: sed ubi ad Deum assurgimus, corruit dicto citius ac deperit fiducia illa. Atque id prorsus animæ nostræ erga Deum usu venit, quod erga visibile cælum corpori. acies enim oculi, quantisper rebus adjacentibus perlustrandis insistit, perspicientiæ suæ documenta capit: si in solem dirigitur, nimio ejus fulgore perstricta & obstupefacta, non minorem in ejus intuitu debilitatem sentit, quam in rerum inferiorum aspectu robur. Ne fallamus ergo nos vana fiducia, etiamsi reliquis hominibus vel pares vel superiores nos esse ducimus: nihil id ad Deum, cujus ad arbitrium revocanda est ista cognitio. Quod si domari ferocia nostra monitionibus istis nequit, respondebit nobis quod Pharisæis dicebat, *Vos estis qui vos justificatis coram hominibus. At quod hominibus altum est, abominabile est Deo.* Eas nunc, & de justitia tua tumide inter homines glorieris, dum illam Deus è cælo abominetur. Quid autem servi Dei, vere eruditi ejus Spiritu? *Ne intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Alter vero, quanquam sensu paulum diverso, *Non poterit homo justus esse cum Deo: si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere unum pro mille.* Hic jam ad liquidum audimus, qualis sit Dei justitia, cui scilicet nullis humanis operibus satisfiet: cui mille scelerum nos interroganti, unius purgatio afferri non poterit. Talem nimirum justitiam bene animo conceperat electum illud Dei organum Paulus, quum profiteretur *se nihil sibi conscium esse, sed non in hoc justificari.*

Simili apposito explicata.

Item exhortatione.

Luc. 16. vers. 15.

Deinde testimonio Davidis, Jobi & Pauli. Ps. 143: 2. Job. 9: 2.

1 Cor. 4: 4.

Postremo, Augustini & Bernardi confessione. lib. ad Bonif. 3. c. 5.

3. Nec in sacris modo literis extant talia exempla: sed omnes pii scriptores hunc sibi sensum fuisse demonstrant. Sic Augustinus, *Omnium,* inquit, *piorum sub hoc onere corruptibilis carnis & in hac vitæ infirmitate gementium una spes est, quod Mediatorem unum habemus Jesum Christum justum: & ipse est exoratio pro peccatis nostris.* Quid audimus? si unica hæc illis spes est, ubi operum fiducia? Solam enim quum dicit, nullam aliam relinquit. Bernardus vero, *Et re vera, ubi tuta firmaque infirmis requies & securitas nisi in vulneribus Salvatoris? tanto illic securior habito, quanto potentior est ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur. Non cado, quia fundatus sum supra firmam petram. Peccavi peccatum grave. Turbatur conscientia: sed non perturbabitur, quia vulnerum Domini recordabor.* Postea ex iis concludit, *Meritum proinde meum miseratio Domini: non sum plane meriti inops, quamdiu non fuerit ille inops miserationum. Quod si misericordiæ Domini multæ, multus ergo peræque sum in meritis. Numquid justitias meas cantabo? Domine, meminero justitiæ tuæ solius. Ipsa enim est & mea, nempe factus est mihi justitia à Deo.* Item alibi, *Hoc totum hominis meritum, si totam spem ponat in eum qui totum hominem salvum facit.* Similiter ubi pacem sibi retinens, gloriam relinquit Deo, *Tibi,* inquit, *illibata maneat gloria: mecum bene agitur si pacem habuero. Abjuro gloriam prorsus: ne si usurpavero quod meum non est, perdam & oblatum.* Apertius etiam alio loco, *De meritis quid sollicita sit Ecclesia? cui de proposito Dei firmior suppetit securiorque gloriandi ratio? Sic non est quod quæras, quibus meritis speremus bona: præsertim quum audias apud Prophetam, Non propter vos faciam, sed propter me, dicit Dominus. Sufficit ad meritum scire quod non sufficiant merita: sed ut ad meritum satis est de meritis non præsumere, sic carere meritis satis ad judicium est.* Quod merita libere usurpat pro bonis operibus ignoscendum est consuetudini. In fine vero consilium ejus fuit terrere hypocritas, qui peccandi licentia contra Dei gratiam proterviunt: sicuti mox explicat, *Felix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio absque meritis deest. Habet unde præsumat, sed non merita. Habet merita, sed ad promerendum, non præsumendum. Ipsum non præsumere nonne promereri est? Ergo eo præsumit securius quo non præsumit, cui ampla materies gloriandi est, misericordiæ Domini multæ.*

super cantic. Serm. 61.

in Psalm. Qui habit. Serm. 15.

Serm. 13. in Cant.

Serm. 68.

Ezech. 36. vers. 22, 32.

Altera machina, operum justitiam evertens, conscientia videlicet examen serium, & ad Dei perfectionem imperfectionis humanæ comparatio.

4. Ita est sane. Hoc unicum salutis asylum, in quo respirare tuto possint, sentiunt exercitatæ conscientiæ, ubi cum Dei judicio negotium est: nam si, quæ lucidissimæ videbantur noctu stellæ, splendorem suum perdunt Solis aspectu, quid putamus vel rarissimæ hominis innocentiæ futurum, ubi ad Dei puritatem composita fuerit? Erit enim severissimum illud examen, quod in abditissimas quasque cordis cogitationes penetrabit: & quemadmodum ait Paulus, *Revelabit occulta tenebrarum, & abscondita cordium reteget:* quod latitantem & restitantem conscientiam proferre coget omnia quæ nunc è memoria quoque nostra elapsa sunt. Urgebit accusator diabolus, conscius omnium flagitiorum ad quæ perpetranda nos impulerit: illic nihil proderunt externæ bonorum operum pompæ, quæ solæ nunc æstimantur: sola postulabitur voluntatis sinceritas. Quare hypocrisis, non modo qua homo coram Deo sibi male conscius, ostentare se apud homines affectat, sed qua sibi quisque coram Deo imponit (ut sumus ad nos palpandos adulandosque proclives) confusa concidet, utcunque nunc plusquam temulenta audacia superbiat. Ad ejusmodi spectaculum qui sensum suum non dirigunt, suaviter quidem & placide justitiam sibi ad momentum adstruere possunt, sed quæ in judicio Dei mox illis sit excutienda: non secus ac magnæ opes, per somnium cumulatæ, expergefactis evanescunt. Qui autem serio, tanquam sub Dei conspectu, de vera justitiæ regula quærent, illi certo comperient, omnia hominum opera, si sua dignitate censeantur, nihil nisi inquinamenta esse & sordes: & quæ justitia vulgo habetur, eam apud Deum meram esse iniquitatem: quæ integritas censetur, pollutionem: quæ gloria ducitur, ignominiam.

1 Cor. 4: 5.

Hypocritæ contra sibi ipsis plaudunt.

Simile.

5. Ab hac divinæ perfectionis contemplatione ad nos sine blanditiis cæcove amoris affectu respiciendos descendere ne pigeat. Mirum enim non est

Qui fiat, ut tantopere imaginaria

hujus justitiæ operum opinione detineamur.

est si tantopere cæcutimus in hac parte, quum à pestilenti erga se indulgentia nemo nostrûm caveat, quam in nobis omnibus naturaliter hærere clamat Scriptura. *Cuique viro*, inquit Solomo, *recta est via in oculis suis.* Item, *Omnes viæ hominis mundæ videntur in oculis ejus.* Quid autem? an ista hallucinatione absolvitur? imo vero (quemadmodum ibidem subjungit) *Dominus ponderat corda*: hoc est, dum homo ob externam, quam præ se fert, justitiæ larvam se demulcet, interim Dominus latentem cordis impuritatem trutina sua examinat. Quum ergo talibus blandimentis adeo non proficiatur, ne illudamus nobis ultro in nostram perniciem.

Prov. 21:2. & 16:2.

Hujus mali remedium: summæ Dei majestatis, & miseriæ nostræ consideratio. Cujus viva subjicitur descriptio.

Quo autem nos probe excutiamus, necessario ad Dei tribunal revocanda est nostra conscientia. Illius enim luce omnino opus est ad detegenda, quæ alioqui nimis profunde latent, pravitatis nostræ involucra. tum dilucide demum perspiciemus quid ista valeant: longe abesse quin justificetur coram Deo homo, putredo & vermis, abominabilis & vanus: *qui bibit tanquam aquas iniquitatem. Nam quis poneret mundum de immundo conceptum semine? ne unus quidem.* Tum & idipsum experiemur quod de se Job dicebat, *Si innocentem me ostendere voluero, os meum condemnabit me; si justum, pravum comprobabit.* Neque enim ad seculum unum, sed ad omnia pertinet, quod Propheta de Israële olim querebatur, *omnes quasi oves errasse, unumquemque declinasse in viam suam.* Siquidem omnes illic comprehendit ad quos perventura esset redemptionis gratia. Atqui eo usque procedere debet istius examinis rigor, donec in plenam consternationem nos subegerit, eoque modo ad recipiendam Christi gratiam compararit. Fallitur enim qui putat se hujus fruendæ esse capacem, nisi omnem prius animi altitudinem dejecerit. Notum est illud, *Deum superbos confundere, humilibus dare gratiam.*

Job. 15:16. Job. 14:4. Job. 9:20. Jesa. 53:6. 1 Pet. 5:5.

Hæc demum vera est humilitas Christiana, si deposita omni imaginariæ justitiæ nostræ fiducia, in Dei misericordia per Christum fide apprehensum acquiescamus.

6. Quæ autem humiliandi nostri ratio, nisi ut toti inopes ac vacui Dei misericordiæ locum demus? Non enim humilitatem voco, siquid nobis residuum esse putamus. Et hactenus perniciosam hypocrisin docuerunt qui hæc simul duo junxere, humiliter de nobis sentiendum coram Deo, & justitiam nostram aliquo loco habendam. Si enim contra quam sentimus confitemur coram Deo, improbe illi mentimur: sentire autem non possumus ut decet, quin prorsus quicquid videtur in nobis esse gloriosum conteratur. Quum ergo audis apud Prophetam, *paratam esse salutem humili populo, dejectionem oculis superborum*: primum cogita, ad salutem non patere accessum nisi deposita omni superbia, & assumpta solida humilitate: deinde humilitatem illam non esse modestiam aliquam, qua Domino de jure tuo pilum cedas, (qualiter humiles vocantur coram hominibus qui nec se fastuose efferunt, nec aliis insultant, quum tamen nonnulla excellentiæ conscientia nitantur) sed submissionem non simulatam animi serio miseriæ inopiæque suæ sensu consternati. sic enim ubique verbo Dei describitur. Quum Dominus apud Sophoniam sic loquitur, *Auferam de te exultantem: residuum faciam in medio populi tui afflictum & pauperem: & sperabunt in Domino*: annon aperte demonstrat qui sint humiles? Nempe qui suæ paupertatis cognitione afflicti jacent. Contrà superbos vocat exultantes, quod rebus prosperis læti homines soleant exultare. Humilibus vero, quos salvare instituit, nihil facit reliquum, nisi ut sperent in Domino. Sic & apud Jesaiam, *Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, ac trementem sermones meos?* Item, *Excelsus & sublimis, habitans æternitatem, & sanctum nomen ejus, in excelso & in sancto habitans, & cum contrito humilique spiritu: ut vivificet spiritum humilium, & cor contritorum.* Quum audis toties contritionis nomen, intellige cordis vulnus, quod hominem humi prostratum attolli non sinat. Tali contritione vulneratum esse cor tuum decet, si velis cum humilibus, juxta Dei sententiam, exaltari. Id si non fit, humiliaberis potenti Dei manu in tuum pudorem & dedecus.

Ps. 18:28.

Humilitas illa describitur.

Testimoniis Scripturæ comprobatur.

Soph. 3. vers. 11, 12. Jes. 66:2. Jes. 57:15.

Publicani parabola repræsentatur.

7. Ac verbis non contentus optimus Magister, in parabola, velut in tabula, legitimæ humilitatis imaginem nobis repræsentavit. Publicanum enim profert, *qui procul stans, nec oculos audens in cælum erigere, cum multo planctu orat, Domine, propitius esto mihi peccatori.* Ne putemus esse hæc fictæ modestiæ signa, quod cælum non audet intueri, nec propius accedere, quod pectus plangendo peccatorem se fatetur: sed interioris affectus sciamus esse testimonia. Ex adverso Pharisæum opponit, *qui gratias agit Deo quod non sit ex vulgo hominum, aut raptor, aut injustus, aut adulter: quoniam bis jejunaret in sabbatho, decimas daret omnium quæ possidebat.* Aperta confessione agnoscit esse Dei donum quam habet justitiam: sed quia justum se esse confidit, discedit à facie Dei ingratus & odiosus. Publicanus suæ iniquitatis agnitione justificatur. Hinc videre licet quanta sit humiliationis nostræ gratia coram Domino: ut non pateat suscipiendæ ejus misericordiæ pectus, nisi omni propriæ dignitatis opinione prorsus vacuum. Hæc ubi occupavit, illi claudit aditum. Quod necui dubium foret, cum hoc mandato dimissus est Christus à Patre in terram, *ut euangelizaret pauperibus, mederetur contritis corde, prædicaret captivis libertatem, clausis apertionem, consolaretur lugentes: daret illis gloriam pro cinere, oleum pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Secundum istud mandatum, nonnisi laborantes & oneratos ad participandam suam beneficentiam invitat. Et alibi, *Non veni ad justos vocandos, sed peccatores.*

Luc. 18:13.

Propriis suis & veris elogiis commendatur.

Jesa. 61:1. Matth. 11. vers. 28. & 9:13.

Hinc sequitur abjiciendam esse arrogantiam & securitatem.

8. Ergo si Christi vocationi locum dare libet, facessat procul omnis à nobis tum arrogantia, tum securitas. Illa ex stulta propriæ justitiæ persuasione nascitur, ubi homo habere se aliquid putat cujus merito apud Deum commendetur: hæc etiam sine ulla operum persuasione esse potest. Multi enim peccatores, quia vitiorum dulcedine inebriati, Dei judicium non cogitant, tanquam veterno quodam obstupefacti jacent, ne aspirent ad oblatam sibi misericordiam. At vero non minus excutiendus talis torpor quam abjicienda quævis nostri confidentia, quo expediti ad Christum festinemus, quo vacui & jejuni impleri ipsius bonis queamus. Nunquam enim illi satis confidemus, nisi de nobis penitus diffisi: nunquam in ipso satis animos erigemus, nisi prius in nobis dejectos: nunquam in ipso nos satis solabimur, nisi in nobis desolati. Gratiæ ergo Dei apprehendendæ ac obtinendæ, abjecta quidem prorsus nostri fiducia, freti vero sola bonitatis ejus certitudine, idonei sumus, *dum* (ut ait Augustinus) *nostra merita obliti, Christi dona amplectimur: quia si in nobis merita quæreret, non veniremus ad ejus dona.* Cui pulchre succinit Bernardus, servis infidis comparans superbos, qui meritis suis vel minimum arrogant: quia laudem gratiæ per se transeuntis improbe retinent, perinde acsi paries radium se parturire dicat quem suscipit per fenestram. Ne longius hic immoremur, habeamus brevem sed generalem certamque regulam, eum ad participandos divinæ misericordiæ fructus comparatum, qui seipsum non dico justitia (quæ nulla est) sed vana ventosaque justitiæ imagine penitus exinanivit: quia tantum quisque objicit impedimenti Dei beneficentiæ, quantum in se ipso acquiescit.

Deinde nostri confidentiam.

Si modo Dei gratiam apprehendere ac obtinere percupimus.

de verb. Apostol. cap. 8. Serm. 13. in Cant.

Regula, seu summa superioris doctrinæ.

CAP. XIII.

Duo esse in gratuita justificatione observanda.

Partes capitis.

1. *Gloria Dei & conscientiæ tranquillitas in justificatione gratuita observandæ occurrunt. In gloriam Dei peccant, qui in se gloriantur & extra Christum (cujus justitia fide apprehensa coram Deo electis omnibus ad reconciliationem & salutem æternam obtinendam imputatur) justitiam quærunt, sect.* 1. & 2.
2. *Conscientiæ tranquillitas nulla alia ratione quam justificatione gratuita acquiri potest: quod abunde probatur, sect.* 3. 4. & 5.

Dei gloria sarta tecta manet, ubi solus ipse justus agnoscitur. ATque omnino quidem duo hic præcipue spectanda sunt, nempe ut Domino illibata constet ac veluti sarta tecta sua gloria, conscientiis vero nostris coram ipsius judicio placida quies ac serena tranquillitas. Videmus quoties ac quam sollicite Scriptura nos hortetur ad reddendam soli Deo laudis confessionem, ubi de justitia agitur. *Confirmatio, à testimoniis.* Atque adeo hunc finem Domino fuisse testatur Apostolus conferendæ nobis in Christo justitiæ, ut suam ipse demonstraret. Rom. 3. vers. 25. Mox vero qualis illa sit demonstratio subjungit: nempe si solus ille *justus cognoscatur, ac justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.* Vides justitiam Dei non satis illustrari nisi & solus censeatur justus, & immerentibus justitiæ gratiam communicet? Hac ratione vult *omne os obturari, & obnoxium sibi reddi universum mundum*: Rom. 3. vers. 19. quia quantisper habet homo quod in suam defensionem loquatur, Dei gloriæ nonnihil decedit. *Ezechielis.* Sic apud Ezechielem docet quantopere ex recognitione nostræ iniquitatis nomen suum glorificemus. Ezech. 20. vers. 42, 43, 44. *Recordabimini,* inquit, *viarum & omnium scelerum quibus polluti estis: & displicebitis vobis in conspectu vestro, in omnibus malitiis quas commisistis. Et scietis quia ego Dominus, quum benefecero vobis propter nomen meum: & non secundum scelera vestra pessima.* Si hæc in vera Dei notitia continentur, ut propriæ iniquitatis conscientia attriti, nobis benefacere indignis illum reputemus; quid magno nostro malo tentamus vel ullam particulam ex ista gratuitæ benignitatis laude Domino suffurari? *Jeremiæ.* Similiter Jeremias, dum clamat, Jerem. 9. v. 23, 24. *Ne glorietur sapiens in sapientia sua, aut dives in divitiis suis, aut fortis in fortitudine sua: sed qui gloriatur, in Domino glorietur:* annon innuit de gloria Dei nonnihil deperire si in semetipso homo gloriatur? *Pauli.* 1 Cor. 1. vers. 29, 30, 31. In hunc certe usum Paulus verba illa accommodat, quum omnes salutis nostræ partes apud Christum depositas esse tradit, ut nonnisi in Domino gloriemur. Significat enim contra Deum insurgere, & tenebras obducere gloriæ ejus, quisquis vel tantillum de suo se habere putat.

Qui igitur in se gloriantur, adversus Deum gloriantur. 2. Ita est sane: nunquam in ipso vere gloriamur, nisi nostra gloria penitus abdicati. Contra, hoc habendum est catholicum theorema, adversus Deum gloriari quicunque in se gloriantur. Siquidem ita demum reddi obnoxium Deo mundum censet Paulus, Rom. 3. vers. 19. dum prorsus adempta est hominibus quævis gloriandi materia. Jes. 45: 25. Proinde Jesaias, quum justificationem Israël in Deo fore denunciat, addit simul & laudem: quasi diceret, in hunc finem à Domino justificari electos, ut in ipso, non alibi glorientur. Qualiter autem laudari nos in Domino conveniat, proximo versu docuerat: nempe *ut juremus esse in Domino justitias nostras, & fortitudinem nostram.* Observa, non exigi simplicem confessionem, sed juramento confirmatam: ne ficta *Objectio.* nescio qua humilitate defungendum putes. Neque hic causetur quispiam se nequaquam gloriari, dum citra arrogantiam, propriam justitiam recognoscit. *Resp. Apostolorum* talis enim æstimatio esse non potest quin fiduciam generet, nec fiducia quin gloriam pariat. *Pauli & Petri auctoritate firmata.* Meminerimus ergo in tota justitiæ disputatione finem hunc esse spectandum, ut illius laus penes Dominum solida integraque maneat. Quandoquidem *in demonstrationem justitiæ suæ*, gratiam suam, teste Apostolo, in nos effudit, *quo sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Christi.* Rom. 3. vers. 25. Unde alio loco, Ephes. 1: 6. quum docuisset Dominum nobis salutem contulisse, quo nominis sui gloriam illustraret: postea, quasi idem repetens, subjicit, *Gratia estis salvati, ac Dei dono, non operibus, ne quis glorietur.* Ephes. 2: 8. Et Petrus, dum admonet nos in spem salutis vocatos esse, *ut virtutes enarremus ejus qui è tenebris nos vocavit in admirabile lumen suum*, 1 Pet. 2: 9. haud dubie vult ita personare in aure fidelium solas Dei laudes, ut alto silentio obruant omnem carnis arrogantiam. Summa hæc est, non posse hominem sibi ullam justitiæ micam sine sacrilegio vendicare, quia tantundem ex divinæ justitiæ gloria decerpitur ac delibatur.

Conscientiæ tranquillitas ex sola justificatione gratuita nascitur. 3. Jam si quærimus qua ratione serenari queat coram Deo conscientia, non aliam reperiemus quam si gratuita nobis justitia, Dei dono conferatur. *Teste Solomone.* Subeat semper illud Solomonis, *Quis dicet, Mundavi cor meum, purificatus sum à peccato meo?* Prov. 20: 9. Nemo est certe qui non infinita colluvie obruatur. *Conscientia ipsa.* In suam ergo conscientiam descendat vel perfectissimus quisque, & facta sua ad calculum vocet, quem tandem exitum habebit? An, quasi bene composita sibi sint cum Deo omnia, suaviter conquiescet, ac non potius diris tormentis lacerabitur, quum in se damnationis materiam, si ab operibus æstimetur, residere sentiet? Conscientiam, si Deum respicit, vel cum illius judicio certam pacem habere necesse est, vel inferorum terroribus obsideri. Nihil ergo proficimus de justitia disserendo, nisi eam statuerimus cujus stabilitate anima nostra in Dei judicio fulciatur. Ubi habebit anima nostra quo & intrepida coram Dei vultu appareat, & inconcussa ejus judicium excipiat; tum sciamus demum nos non fictitiam justitiam reperisse. *Et Apostoli, qui fidem exinanitam esse contendit, si justitia promissio ex Legis observatione pendeat.* Non ergo sine causa tantopere hac parte insistit Apostolus, cujus verbis agere quam meis malo. *Si ex Lege*, inquit, *promissio hæreditatis, exinanita est fides, abolita est promissio.* Rom. 4. vers. 14. Prius infert, exinanitam & evacuatam esse fidem, si justitiæ promissio operum nostrorum merita respiciat, aut ex Legis observatione pendeat. Nunquam enim in ea secure acquiescere quisquam posset: quando nunquam futurum est ut certo apud se quisquam statuat se Legi satisfecisse, ut certe nullus unquam per opera plene satisfacit. Cujus rei ne longe petantur testimonia, sibi quisque testis esse potest, qui se recto oculo intueri volet. Atque hinc apparet in quam profundos recessus, & tenebricosos, hominum mentes defodiat hypocrisis, dum tam secure sibi indulgent ut opponere suas blanditias non dubitent Dei judicio: quasi justitium quoddam illi indicerent. Fideles autem, qui sincere seipsos excutiunt, longe alia sollicitudo angit & excruciat. Igitur in omnium animos subiret primum hæsitatio, demum & desperatio, dum pro se quisque subduceret quanta debiti mole adhuc premeretur, quamque longe distaret ab imposita sibi conditione. En jam oppressam extin-

ctamque

ctamque fidem. non enim fluctuari, variare, sursum deorsum ferri, hæsitare, suspensum teneri, vacillare, desperare denique, fidere est, sed constanti certitudine ac solida securitate animum obfirmare, habereque ubi recumbas ac pedem figas.

Deinde & promissionem. 4. Alterum quoque adjungit, irritam & evanidam fore promissionem. Si enim ejus complementum à nostro merito dependet, quando tandem huc ventum fuerit ut Dei beneficentiam promereamur? Quin etiam secundum istud membrum ex priore consequitur: siquidem non implebitur promissio nisi iis qui fidem illi habuerint. Collapsa igitur fide, nulla vis promissionis residua erit. *Ideo ex fide hæreditas, ut secundum gratiam, ad stabiliendam promissionem.* Abunde enim confirmata est, dum sola Dei misericordia nititur: quia perpetuo nexu conjunctæ sunt inter se misericordia & veritas; hoc est, quæcunque Deus misericorditer pollicetur, fideliter quoque præstat. Sic David, antequam salutem sibi ex Dei eloquio postulet, causam primum statuit in ejus misericordia. *Veniant*, inquit, *ad me misericordiæ tuæ, salus tua secundum eloquium tuum.* Et merito: quia non aliunde ad promittendum inducitur Deus nisi ex mera misericordia. Itaque hic spem totam sistere convenit & velut profunde figere, non respectare ad nostra opera, quo ex illis subsidium aliquod petatur. Sic & Augustinus agendum præcipit: ne hic novum aliquid dicere nos putes. *In æternum*, inquit, *regnabit Christus in servis suis. Hoc promisit Deus, hoc dixit Deus: si parum est, hoc juravit Deus. Quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio: nemo debet cum trepidatione prædicare de quo non potest dubitare.* Bernardus quoque, *Quis poterit salvus esse? dicunt discipuli Christi. At ille, Apud homines impossibile hoc est, sed non apud Deum. Hæc tota fiducia nostra, hæc unica consolatio, hæc tota ratio spei nostræ. Sed de possibilitate certi, de voluntate quid agimus? Quis scit an odio vel amore dignus sit? Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Hic jam plane fidem nobis subvenire necesse est: hic oportet succurrere veritatem: ut quod de nobis latet in corde Patris, per Spiritum reveletur, & Spiritus ejus testificans persuadeat cordibus nostris quod filii Dei sumus. Persuadeat autem vocando & justificando gratis per fidem: in quibus nimirum velut medius quidam transitus est ab æterna prædestinatione ad futuram gloriam.* Breviter sic colligamus: Scriptura non esse firmas Dei promissiones indicat, nisi certa conscientiæ fiducia arripiantur. ubicunque est dubitatio aut incertitudo, irritas fieri pronunciat. rursum nihil quam vacillare ac fluctuari pronunciat si operibus nostris incumbunt. Ergo aut pereat nobis justitia necesse est, aut ne veniant in considerationem opera, sed sola fides locum habeat, cujus isthæc natura est, aures arrigere, oculos claudere: hoc est, uni promissioni intentam esse, cogitationem avertere ab omni hominis vel dignitate vel merito. Ita impletur præclarum illud Zachariæ vaticinium, Quod *ubi deleta fuerit iniquitas terræ, vocabit vir amicum suum subter vineam, & subter ficum suum.* Ubi Propheta innuit, non aliter vera pace frui fideles, quam post impetratam peccatorum remissionem. Tenenda enim est analogia hæc in Prophetis, ubi de Christi regno disserunt, externas Dei benedictiones quasi spiritualium bonorum figuras proponere. Unde & Christus *Rex pacis* & *pax nostra* vocatur: quia omnes conscientiæ agitationes sedat. Modus si quæritur, ad sacrificium, quo pacatus est Deus, venire necesse est: quia trepidare nunquam desinet, quisquis non statuet sola expiatione propitiari Deum qua Christus iram ejus sustinuit. Denique non alibi quam in Christi redemptoris nostri terroribus pax nobis quærenda.

Marg.: Quæ sine fide plane corruit. — Fide autem in Dei sola misericordia per Christum stante, promissio abunde confirmata est: quod ex Augustino & Bernardo probatur. — Psal. 119. v. 76, 77. — in Psal. 88. tract. 1. — Serm. 5. in dedic. templi. — Eccl. 9: 1. 1 Cor. 2. vers. 16. — Deinde firmissimo argumento ex supra dictis concinnato, & Prophetarum perspicuis prædictionibus illustrato. — Zach. 3. v. 9, 10. — Jesa. 9: 6. Eph. 2: 14.

Tertio, aperta Apostoli demonstratione. 5. Sed quid obscuriore testimonio utor? Negat ubique Paulus pacem vel tranquillum gaudium relinqui conscientiis, nisi statutum sit justificari nos fide. Unde autem illa certitudo, simul declarat, *quum scilicet amor Dei in corda nostra diffusus est per Spiritum sanctum:* acsi diceret non posse aliter sedari animas nostras nisi certo persuasi simus Deo nos placere. Unde etiam alibi exclamat ex piorum omnium persona, *Quis nos separabit ab amore Dei, qui est in Christo?* quia ad minimam quamque auram trepidabimus donec appulerimus ad portum illum: securi autem erimus in caligine mortis, quamdiu se nobis pastorem Deus ostendet. Ergo quicunque garriunt nos fide justificari, quia regeniti, spiritualiter vivendo justi sumus, nunquam gustarunt gratiæ dulcedinem, ut Deum sibi propitium fore confiderent. Unde etiam sequitur, rite orandi modum nihilo magis eos scire quam Turcas & profanas alias quaslibet gentes. Neque enim, teste Paulo, vera est fides nisi dictet & suggerat suavissimum illud Patris nomen, imo nisi os nobis aperiat proferendo libero clamori, *Abba Pater.* Quod alibi clarius exprimit, *In Christo nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem ejus.* Hoc certe non contingit regenerationis dono: quod ut mutilum semper est in hac carne, ita multiplicem dubitandi materiam in se continet. Quare ad remedium illud venire necesse est, ut statuant fideles non alio jure sperandam sibi esse hæreditatem regni cælestis, nisi quia insiti in Christi corpus, justi gratis reputantur. Nam quoad justificationem res est mere passiva fides, nihil afferens nostrum ad conciliandam Dei gratiam, sed à Christo recipiens quod nobis deest.

Marg.: Rom. 5: 1. ibid. v. 5. — Rom. 8. vers. 34. — Psal. 23: 4. — Postremo, ab oppositi sophismatis refutatione, nempe non ideo justos esse, quia regeniti spiritualiter vivimus. Ratio. — Gal. 4: 6. — Eph. 3: 12.

CAP. XIV.

Quale initium justificationis & continui progressus.

Partes hujus capitis.

Ut facilius quæ dicta sunt percipiantur, qualis esse possit toto vitæ decursu hominis justitia discutiendum suscipit, omnesque homines in quatuor classes tribuit.
1. *Prima classis lustratur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6.
2. *Secunda & tertia conjunctim, sect.* 7. *&* 8.
4. *Quarta, sect.* 9. *& inde ad finem capitis.*

Homines toto vitæ decursu, aut idololatræ, QUo res dilucidior fiat, qualis possit esse toto vitæ decursu hominis justitia, excutiamus. quadruplicem vero faciamus gradum. Homines enim aut nulla Dei agnitione præditi, in idololatria demersi sunt: aut sacramentis initiati, vitæ impuritate Deum, quem ore confitentur, factis abnegantes, titulo tenus sunt Christi: aut hypocritæ sunt, qui cordis nequitiam inanibus fucis tegunt: aut Spiritu Dei regenerati, veram sanctimoniam meditantur. In primis, quando naturalibus dotibus censendi sunt, à vertice capitis ad plantam usque pedis scintilla boni non reperietur: nisi forte volumus insimulare falsi Scripturam, dum hisce elogiis universos filios Adam commendat, *aut impii, aut hypocritæ, aut regeniti. I. Idololatræ, sunt omni justitia exuti.*

quod

Jer. 17: 9. Gen. 8: 21. Psal. 94: 11. & 36: 2. & 14: 2, 3. Gen. 6: 3, 5.

Impietate & injustitia obruti.

Gal. 5: 19.

quod pravo sint & præfracto corde, quod omne figmentum cordis eorum malum sit à primis annis, quod vanæ sint eorum cogitationes, quod timorem Dei præ oculis non habeant, quod nemo eorum intelligat aut requirat Deum. Breviter *quod caro sint:* quo nomine intelliguntur opera illa omnia quæ enumerantur à Paulo, *fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia,* & quicquid fœditatis & abominationis excogitari potest. Hæc est dignitas scilicet cujus fiducia superbire debeant.

Prorsus miseri & perditi coram Deo.

Quod siqui inter eos ea morum honestate pollent quæ speciem aliquam sanctitatis habeat inter homines: quia tamen scimus Deum non morari externum splendorem, ad fontem ipsum operum penetrandum est, siquid ipsa valere velimus ad justitiam. Inspiciendum, inquam, penitus est ex quo affectu cordis opera ista prodeant. Quanquam autem latissimus hic dicendi campus patet, quia tamen paucissimis verbis potest res expediri, sequar quantum licebit in docendo compendium.

Multum tamen interest inter quosdam virtute præditos & alios deploratissimos. Quod discrimen 1. in Dei donis, 2. distinctione inter honesta & turpia, 3. vitæ præsentis benedictionibus elucet.

2. Principio, non inficior esse Dei dona, quæcunque in incredulis apparent egregiæ dotes. Neque vero sic à sensu communi dissideo, nihil ut interesse contendam inter Titi & Trajani justitiam, moderationem, æquitatem, ac Caligulæ, vel Neronis, vel Domitiani rabiem, intemperiem, sævitiam: inter obscœnas Tiberii libidines, & Vespasiani hac in parte continentiam: ac (ne in singularibus aut virtutibus aut vitiis immoremur) inter juris legumque observationem ac contemptum. Tantum enim est justi & injusti discrimen, ut vel in mortuo illius simulachro appareat. Quid enim ordinatum restabit in mundo, si hæc inter se confundamus? Itaque ejusmodi distinctionem inter honesta & turpia facinora non modo singulorum mentibus Dominus insculpsit, sed providentiæ quoque suæ dispensatione sæpe confirmat. Videmus enim ut multis præsentis vitæ benedictionibus prosequatur eos, qui inter homines virtutem colunt. Non quod externa illa virtutis imago minimum ejus beneficium mereatur: sed ita placet illi approbare quantopere cordi sit sibi vera justitia, dum externam quoque & simulatam temporali remuneratione carere non patitur. Unde sequitur quod nuper confessi sumus, Dei esse dona qualescunque istas virtutes aut virtutum potius imagines: quando nihil est ullo modo laudabile quod non ab ipso proficiscatur.

Verum quicquid ab hujusmodi virtute humana præditis fit, quantumvis laudabile videatur, corruptum est.

lib. 4. contra Julianum.

3. Atqui nihilominus verum est quod Augustinus scribit, omnes à Dei unius religione alienos, utcunque ob virtutis opinionem admirabiles habeantur, non modo nulla remuneratione dignos, sed magis punitione: quod pura Dei bona cordis sui pollutione contaminant. Etsi enim Dei instrumenta sunt ad conservandam, justitia, continentia, amicitia, temperantia, fortitudine, prudentia, hominum societatem: bona tamen hæc Dei opera pessime exequuntur: quia non sincero boni studio, sed vel sola ambitione, vel amore sui, vel alio quovis obliquo affectu continentur à male agendo.

1. Cordis impuritate.

Quum ergo ab ipsa cordis impuritate, velut à sua origine, corrupta sint, non magis inter virtutes ponenda erunt, quam vitia quæ ob affinitatem ac similitudinem virtutis imponere solent.

2. Recti finis desertione.

Denique quum perpetuum esse meminerimus recti finem, ut Deo serviatur: quicquid alio contendit, jam merito amittit recti nomen. Quia ergo scopum non respiciunt quem Dei sapientia præscribit: tametsi officio bonum videtur quod agunt, fine tamen perverso peccatum est. Constituit igitur, omnes Fabricios, Scipiones & Catones in illis suis præclaris facinoribus hoc peccasse, quod quum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt ad quem referre debuerunt. non fuisse ergo in illis veram justitiam: quia non actibus, sed finibus pensantur officia.

3. Christi (extra quem non est vita) privatione.

1 Joan. 5. vers. 12.

4. Præterea si verum est quod Joannes ait *non esse vitam extra Filium Dei:* qui partem in Christo non habent, quales quales sint, quicquid agant, vel moliantur, in exitium tamen æternæque mortis judicium toto cursu pergunt.

Quod Augustini pronunciatis confirmatur.

lib. 3. ad Bon. cap. 5. Præf. in Psal. 31.

Secundum hanc rationem illud ab Augustino dictum est, *Religio nostra justos ab injustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit: sine qua quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur.* Quamobrem belle idem ipse alibi, dum talium hominum studium erroneo cursui comparat. Quo enim magis strenue currit quis extra viam, eo longius à scopo recedit, ideoque fit miserior. Quare melius esse contendit in via claudicare, quam extra viam currere. Postremo malas esse arbores constat, quando sine Christi communicatione nulla est sanctificatio. pulchros ergo & aspectu speciosos, gustu etiam suaves fructus generare possunt: bonos nequaquam. Hinc facile cernimus esse maledictum, nec modo nullius ad justitiam pretii, sed certi in damnationem meriti, quicquid cogitat, meditatur, perficit homo, antequam Deo per fidem reconcilietur. Et quid tanquam de re dubia disputamus, quum jam probatum sit testimonio Apostoli, *impossibile esse ut sine fide quispiam placeat Deo?* Heb. 11: 6.

4. Naturalis hominis conditione, Scripturæ verbis descripta, quæ hominem ante regenerationem in peccatis mortuum esse testantur, in regeneratione unicam Dei gratiam prædicant.

5. Sed probatio etiamnum apertior lucebit si naturali hominis conditioni Dei gratia è regione opponatur. Clamat enim ubique Scriptura, nihil in homine Deum reperire quo ad benefaciendum illi incitetur, sed gratuita sua benignitate illum prævenire. Quid enim ad vitam possit mortuus? Atqui dum sui cognitione nos illuminat, dicitur à morte suscitare, ac novam creaturam facere. Hoc siquidem titulo (præsertim apud Apostolum) videmus sæpe Dei erga nos benignitatem commendari. *Deus,* inquit, *qui dives est in misericordia, propter multam charitatem qua dilexit nos, etiam quum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo,* &c. Alibi dum sub typo Abrahæ generalem fidelium vocationem tractat, *Deus est,* inquit, *qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquam sint.* Si nihil sumus, quid quæso possumus?

Joan. 5: 25. Ephes. 2: 4. Rom. 4. vers. 17.

Quare arrogantiam istam valide retundit Dominus in historia Job, in his verbis, *Quis prævenit me, & retribuam ei? omnia enim mea sunt.* Quam sententiam explicans Paulus eo confert, ne putemus nos aliquid ad Dominum afferre præter meram inopiæ & vacuitatis ignominiam. Job. 41: 2. Rom. 11. vers. 35.

Quare loco supra citato, ut probet sola ejus gratia, non operibus, in spem salutis nos pervenisse, allegat, *nos illius esse creaturas, quoniam regenerati sumus in Christo Jesu ad bona opera, quæ præparavit ut in illis ambulemus.* Eph. 2: 10. Acsi diceret, Quis nostrûm jactet se sua justitia Deum provocasse, quum prima nostra ad bene agendum potentia ex regeneratione fluat? Ut enim natura conditi sumus, citius ex lapide oleum quam ex nobis opus bonum exprimetur. Mirum profecto si homo, tantæ ignominiæ damnatus, audet sibi adhuc reliquum aliquid facere. Fateamur ergo cum præclaro isto Dei organo, *nos à Domino vocatos vocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum propositum ac gratiam ejus.* 1 Tim. 1: 9. ac *benignitatem dilectionemque erga nos Salvatoris Dei apparuisse: quia non ex operibus justitiæ quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit: ut justificati illius gratia, hæredes efficeremur vitæ æternæ.* Tit. 3: 4. Hac confessione, omni justitia usque ad minimam particulam hominem spoliamus, donec sola misericordia in spem vitæ æternæ regeneratus fuerit; quando, si aliquid operum justitia ad nos justificandos confert, falso dicimur gratia justificari. Non exciderat sane sibi Apostolus quum gratuitam

asseruit

Rom. 11. vers. 6. asseruit justificationem, qui alio loco argumentatur, *gratiam jam non esse gratiam* si quid opera valeant.
Mat. 9:13. Et quid aliud sibi vult Dominus, quum negat *se venisse ad vocandos justos, sed peccatores?* Si soli peccatores admittuntur, quid per fictitias justitias aditum quæramus?

6. Redit eadem mihi subinde cogitatio, periculum esse ne Dei misericordiæ sim injurius, qui tanta anxietate in ea asserenda laborem, perinde acsi dubia obscurave foret. Sed quoniam ea est nostra malignitas, quæ nunquam nisi validissime depulsa concedat Deo quod suum est, cogor paulo longius insistere. Quia tamen satis perspicua est in hac re Scriptura, ejus potius verbis quam meis pugnabo.

5. Jesaia Propheta testimonio. Jesa. 59. v. 15, 16.

Jesaias, ubi descripsit universale generis humani exitium, pulchre ordinem restitutionis subtexit. *Vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus. Et vidit quia non est vir: & admiratus est, quia non est qui intercedat: & salutem posuit in brachio suo, & justitia sua se confirmavit.* Ubi sunt nostræ justitiæ, si verum est quod ait Propheta, neminem esse qui in recuperanda sua salute Domino opituletur?

Cui Suffragatur Oseas. Oseæ 2. v. 19, 23.

Sic alius Propheta, ubi Dominum de reconciliandis sibi peccatoribus agentem inducit, *Desponsabo*, inquit, *te mihi in perpetuum in justitia, judicio, gratia, & misericordia. Dicam misericordiam non consequutæ, Misericordiam consequuta.* Ejusmodi fœdus, quod primam nobis esse cum Deo conjunctionem constat, si misericordia Dei nititur, nullum relinquitur justitiæ nostræ fundamentum. Et vero intelligere ex iis, qui hominem cum aliqua operum justitia Deo obviam procedere fingunt, cupiam, an omnino ullam justitiam esse putent nisi quæ sit accepta Deo. Id cogitare si insanum est; quid Deo gratum ab ejus inimicis prodeat, quos totos cum omnibus suis factis aversatur?

Paulus item & Joannes. Rom. 5. v. 6, 10. Col. 1:21.

Omnes, inquam, nos esse capitales ac professos inimicos Dei nostri testatur veritas: donec justificati, in amicitiam recipimur. Si principium dilectionis est justificatio, quæ operum justitiæ illam præcedent? Ita, ut pestilentem illam arrogantiam avertat Joannes, diligenter nos monet quomodo *non priores eum dilexerimus.*

1 Joan. 4. vers. 10.

Et idipsum jam olim per Prophetam suum Dominus docuerat.

Ose. 14: 4.

Diligam, inquit, *eos spontanea dilectione: quia conversus est furor meus.* Operibus certe non instigatur, si sponte ad nos inclinavit se ejus dilectio.

6. Validissima ratione, qua vulgi, suorum operum justitiam cum redemptione per Christum nobis acquisita confundentis, errorem tollit.

Sed rude hominum vulgus nihil id aliud esse putat, nisi quod, ut redemptionem nostram perageret Christus, nemo promeritus fuerit: ut autem redemptionis possessionem adeamus, operibus nostris adjuvari. Imo vero, utcunque à Christo redempti simus, donec tamen vocatione Patris inserimur in illius communionem, & tenebræ & mortis hæredes & Dei adversarii sumus. Non enim ab immunditiis nostris purgari nos & ablui Paulus docet Christi sanguine, nisi dum purgationem illam Spiritus in nobis efficit. Quod idem dicere volens Petrus, declarat *Spiritus sanctificationem* valere *in obedientiam, & aspersionem sanguinis Christi.*

1 Cor. 6. vers. 11. 1 Pet. 1: 2.

Si Christi sanguine in purificationem per Spiritum aspergimur, ne putemus alios nos esse ante hujusmodi irrigationem, quam est sine Christo peccator. Maneat ergo illud, principium nostræ salutis esse quandam velut à morte in vitam resurrectionem: quia ubi *propter Christum nobis datum est in eum credere*, tunc incipimus demum transire à morte in vitam.

Phil. 1: 29.

Secunda classis impios nomine tenus Christianos & hypocritas comprehendit, à quibus nihil nisi prorsus *damnabile prodit.*

7. Sub hac ratione, qui secundus & tertius in divisione supra posita notatus fuit hominum ordo, comprehenditur. Conscientiæ enim impuritas utrosque nondum esse Dei Spiritu regeneratos arguit. Rursum autem, regenerationem in eis nullam esse, hoc defectum prodit fidei. Unde liquet, Deo nondum reconciliatos, nondum in ejus conspectu justificatos: quando ad hæc bona nisi per fidem non pervenitur. Quid pariant peccatores à Deo alienati, nisi illius judicio execrabile? Hac quidem stolida confidentia cum impii omnes turgent, tum præsertim hypocritæ: quod, utcunque totum cor suum obscœnitate scatere norint, siqua tamen edunt speciosa opera, digna æstimant quæ Deus non aspernetur. Hinc perniciosus ille error, quod sceleratæ & nefariæ mentis convicti, adigi tamen nequeunt ut se justitia vacuos fateantur: sed injustos se agnoscentes, quia inficiando non sunt, justitiam tamen nonnullam sibi arrogant.

Teste Haggæo Propheta. Hag. 2:11.

Hanc vanitatem egregie Dominus refutat per Prophetam: *Interroga*, inquit, *Sacerdotes, dicens, Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & panem aut alium cibum admoverit, numquid sanctificabitur? Responderunt autem Sacerdotes, Non. Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima aliquid horum, nonne contaminabitur? Responderunt Sacerdotes, Contaminabitur. Dixit Haggæus, Sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus: & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerint mihi, contaminata erunt.* Utinam hæc sententia vel plenam fidem posset obtinere apud nos, vel memoriæ probe insidere. Nemo enim est, quamlibet alioqui tota vita flagitiosus, qui persuadere sibi sustineat quod hic Dominus clare pronunciat. Simulac nequissimus quisque uno vel altero Legis officio perfunctus est, non dubitat sibi justitiæ loco acceptum ferri: at Dominus reclamat, nullam inde acquiri sanctificationem nisi corde prius bene purgato. Neque eo contentus, contaminari cordis impuritate, quæcunque à peccatoribus prodeunt opera, asseverat. Facessat ergo nomen justitiæ ab his operibus quæ pollutionis ore Domini damnantur. Et quam eleganti similitudine illud demonstrat?

Objectio.

poterat enim objectari, sanctum inviolabiliter esse quod Dominus præcepisset.

Responsio.

Ipse vero contra opponit, nihil mirum esse, si, quæ sanctificata sunt in Lege Domini, improborum spurcitia contaminantur: quum sacrum attrectando, immunda manus profanet.

Deinde Jesaia. Jesa. 1: 13. vid. c. 58. ejusdem Prophetæ.

8. Eandem etiam causam egregie apud Jesaiam persequitur: *Ne offeratis*, inquit, *sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi: Calendas & solennitates vestras odit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Quum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis: quum multiplicaveritis orationem, non exaudiam. manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum.* Quid isthuc sibi vult quod Dominus ita nauseat ad obsequium suæ Legis? Imo vero nihil hic respuit quod sit ex germana Legis observatione: cujus initium esse ubique docet, sincerum sui nominis timorem. Illo sublato, non modo nugæ sunt quæcunque illi offeruntur, sed fœtidæ abominandæque sordes. Eant nunc hypocritæ, & involutam corde pravitatem retinentes, Deum operibus studeant demereri. Atqui magis ac magis hoc modo irritabunt.

Salomone. Prov. 15:8.

Execrabiles enim illi sunt impiorum victimæ: sola rectorum oratio accepta est illi. Constituimus ergo extra dubium, quod vulgatissimum esse debet mediocriter in Scripturis exercitato, quæ vel summo splendore conspicua sunt opera in hominibus nondum vere sanctificatis, tam procul abesse à justitia coram Domino, ut peccata censeantur.

Augustino item & Gregorio. Aug. lib. de pœnit. & Greg. cujus verba referuntur 3. quæst. 7.

Ac proinde verissime illi qui non conciliari personæ apud Deum gratiam per opera tradiderunt: sed è converso tum placere demum opera ubi persona gratiam prius in Dei conspectu invenerit. Religioseque est observandus hic ordo ad quem Scriptura nos manu ducit. *Respexisse Dominum ad Abel*, scribit Moses, *& ad opera ejus.* Vides ut Dominum hominibus propitium designet, antequam ad eorum opera respiciat?

Gen. 4: 4.

Quare purificationem cordis præcedere oportet, ut quæ à nobis prodeunt opera, benigne à Deo excipiantur. quia semper viget illa Jeremiæ sententia, *oculos Dei respicere*

Jerem. 5:3.

Act. 15: 9. *cere veritatem.* Porro solam *fidem esse qua corda hominum purificantur*, Spiritus sanctus per os Petri asseruit, unde constat primum esse in vera vivaque fide fundamentum.

Quarta classis, est regeneratorum.

9. Inspiciamus nunc quid habeant justitiæ quos in ordine quarto posuimus. Fatemur, dum nos intercedente Christi justitia sibi reconciliat Deus, ac gratuita peccatorum remissione donatos pro justis habet, cum ejusmodi misericordia conjunctam simul esse hanc ejus beneficentiam, quod per Spiritum suum sanctum in nobis habitat, cujus virtute concupiscentiæ carnis nostræ magis ac magis in dies mortificantur: nos vero sanctificamur, hoc est, consecramur Domino in veram vitæ puritatem, cordibus nostris in Legis obsequium formatis. Ut hæc sit præcipua nostra voluntas, voluntati ejus servire, ac ejus duntaxat gloriam modis omnibus provehere. Enimvero etiam dum sancti Spiritus ductu in viis Domini ambulamus, ne tamen nostri obliti animos tollamus, remanent imperfectionis reliquiæ, quæ nobis humilitatis argumentum præbeant. *Non est justus*, ait Scriptura, *qui faciat bonum & non peccet.* Qualem ergo justitiam ex suis operibus etiamnum obtinebunt? Primum dico, quod optimum ab illis proferri potest, aliqua tamen semper carnis impuritate respersum & corruptum esse, ac tanquam aliquid fæcis admixtum habere. Seligat, inquam, ex tota sua vita sanctus Dei servus quod in ejus cursu maxime eximium se putabit edidisse, bene revolvat singulas partes: deprehendet proculdubio alicubi quod carnis putredinem sapiat: quando nunquam ea est nostra alacritas ad bene agendum quæ esse debet, sed in cursu retardando multa debilitas. Quanquam non obscuras esse maculas videmus, quibus respersa sint opera sanctorum, fac tamen minutissimos esse nævos duntaxat: sed an oculos Dei nihil offendent, coram quibus ne stellæ quidem puræ sunt? Habemus, nec unum à sanctis exire opus, quod, si in se censeatur, non mereatur justam opprobrii mercedem.

Hi etsi Spiritus S. ductu recta incedant.

1 Reg. 8. vers. 46.

Quicquid tamen optimum proferunt, carnis impuritate respersum & corruptum est.

Præsertim quum ad Dei tribunal accedunt.

Præterea, vel unicum delictum satis est ad delendam omnem prioris justitiæ memoriam.

Eze. 18: 24.
Jac. 2: 10.

10. Deinde etiamsi fieri posset ut aliqua nobis essent omnino pura absolutaque opera, unum tamen peccatum satis est ad delendam extinguendamque omnem memoriam prioris justitiæ, ut ait Propheta. Cui & Jacobus consentit, *Qui offendit* (inquit) *in uno, factus est omnium reus.* Jam quum hæc vita mortalis nunquam à peccato pura sit aut vacua, quicquid justitiæ à nobis comparatum foret, id sequentibus identidem peccatis corruptum, oppressum, & perditum, in conspectum Dei non veniret, nec in justitiam nobis imputaretur. Denique ubi de operum agitur justitia, non opus Legis respiciendum est, sed mandatum. Ideo si ex Lege justitia quæritur, frustra unum aut alterum opus proferamus: sed necessaria est perpetua Legis obedientia. Quare illam, de qua loquuti sumus, peccatorum remissionem non semel (ut multi stolide opinantur) nobis in justitiam Deus imputat, ut impetrata præteritæ vitæ venia, postea in Lege justitiam quæramus: quod nihil quam in spem falsam inductos rideret ac luderet. Quum enim perfectio nulla obtingere nobis possit quamdiu hac carne induti sumus, Lex autem mortem ac judicium omnibus denunciet qui non integram justitiam opere præstiterint: habebit semper quo nos accuset, reosque agat, nisi contra occurreret Dei misericordia, quæ assidua peccatorum remissione nos subinde absolveret. Quare id semper constat quod principio diximus, Si ipsi ex nostra dignitate æstimamur, quicquid meditemur aut moliamur, nos tamen cum omnibus nostris conatibus & studiis morte & interitu dignos esse.

Ideo operibus nullo modo justificari possunt.

Superioribus duabus rationibus breviter repetitis tertia additur adversus Sophistas, Scripturam perspicue docere utcunque bonis operibus polleant regenerati, sola tamen fide & gratuita justitia Christi imputatione justificatos esse.

11. Duobus his fortiter insistendum, nullum unquam extitisse pii hominis opus quod si severo Dei judicio examinaretur, non esset damnabile. Adhæc si tale aliquod detur (quod possibile homini non est) peccatis tamen, quibus laborare auctorem ipsum certum est, vitiatum ac inquinatum gratiam perdere. atque hic præcipuus est nostræ disputationis cardo. Nam de principio justificationis nihil inter nos & saniores Scholasticos pugnæ est, quin peccator gratuito à damnatione liberatus justitiam obtineat, idque per remissionem peccatorum. nisi quod illi sub vocabulo justificationis renovationem comprehendunt, qua per Spiritum Dei reformamur in Legis obedientiam: justitiam vero hominis regenerati sic describunt, quod homo per Christi fidem Deo semel reconciliatus, bonis operibus justus censeatur apud Deum, & eorum merito sit acceptus. Verum Dominus contra, *se fidem imputasse Abrahæ in justitiam* pronunciat, non eo tempore quo idolis adhuc serviebat, sed quum multis jam annis vitæ sanctitate excelluisset. Diu ergo coluerat Abraham Deum ex puro corde, & eam Legis obedientiam præstiterat quæ ab homine mortali præstari potest: habet tamen adhuc repositam in fide justitiam. Unde colligimus, secundum Pauli ratiocinationem, *non ex operibus.* Similiter quum apud Prophetam dicitur, *Justus ex fide vivet:* non de impiis & profanis habetur sermo, quos Dominus ad fidem convertendo justificet: sed oratio ad fideles dirigitur, & iis vita promittitur ex fide. Paulus quoque omnem scrupulum solvit, quum pro confirmatione illius sententiæ istum Davidis versiculum sumit, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Certum est vero Davidem non de impiis, sed de fidelibus loqui, qualis ipse erat: quia ex conscientiæ suæ sensu loquebatur. Ergo hanc beatitudinem non semel habere, sed tota in vita tenere nos oportet. Postremo legationem de gratuita cum Deo reconciliatione non in unum aut alterum diem promulgari, sed perpetuam in Ecclesia esse testatur. Proinde non aliam justitiam ad finem usque vitæ habent fideles quam quæ illic describitur. Manet enim perpetuo Mediator Christus, qui Patrem nobis reconciliet. ac perpetua est mortis ejus efficacia: nempe ablutio, satisfactio, expiatio, perfecta denique obedientia, qua iniquitates omnes nostræ conteguntur. Nec Paulus ad Ephesios dicit nos initium salutis habere ex gratia, sed *per gratiam salvatos esse, non ex operibus, ne quis glorietur.*

Rom. 4: 3.
Hab. 2: 4.
Rom. 4: 7.
Psal. 32: 1.
2 Cor. 5. v. 18, 19.
Ephes. 2. vers. 8, 9.

Scholasticorum sophisma adversus superiorem doctrinam de quarta hominum classe.

12. Quæ ad evadendum subterfugia quærunt hic Scholastici, eos non expediunt. Aiunt non tanti esse intrinseca dignitate bona opera ut ad justitiam comparandam sufficiant: sed hoc acceptantis esse gratiæ, quod tantum valent. Deinde, quia fateri coguntur justitiam operum hic semper esse imperfectam, concedunt nos, quamdiu vivimus, remissione peccatorum indigere, qua defectus operum suppleatur: sed delicta quæ committuntur, operibus supererogationis compensari. Acceptantem enim quam vocant gratiam, non aliam esse respondeo quam gratuitam ejus bonitatem, qua nos in Christo amplectitur Pater: dum innocentia Christi nos induit, eamque fert nobis acceptam, ut ejus beneficio pro sanctis, puris & innocentibus nos habeat. Justitiam enim Christi (quæ ut una perfecta est, ita sola Dei conspectum sustinere potest) pro nobis sisti oportet, ac judicio repræsentari velut sponsorem. Hac nos instructi assiduam peccatorum remissionem in fide obtinemus. Hujus puritate velatæ nostræ sordes & imperfectionum immunditiæ, non imputantur: sed velut sepultæ conteguntur, ne in judicium Dei veniant: donec hora adveniat, qua confecto in nobis ac plane extincto veteri homine, divina bonitas nos in beatam pacem cum novo Adam recipiet: ubi diem Domini expectemus, quo in gloriam cælestis regni, receptis incorruptis corporibus, transferamur.

Responsio.

13. Hæc

Hujus reſponſionis explicatio.

13. Hæc ſi vera ſunt, nulla certe noſtra opera nos ex ſe Deo acceptos gratioſoſque reddere queunt: ac ne ipſa quidem placere, niſi quatenus homo, juſtitia Chriſti opertus, Deo placet, & vitiorum ſuorum remiſſionem obtinet. Non enim certis operibus promiſit Deus vitæ mercedem: ſed tantum pronunciat, *qui fecerit hæc victurum*: maledictionem illam celebrem opponens contra omnes eos qui non perſtiterint in omnibus. Quibus abunde refellitur commentum partialis juſtitiæ, ubi non alia juſtitia admittitur in cælis quam integra Legis obſervatio. Neque vero ſolidius eſt quod garrire ſolent de ſufficienda per ſupererogationis opera compenſatione. Quid enim? annon eo ſemper redeunt unde jam ſunt excluſi? eum, qui ex parte Legem ſervat, eatenus juſtum operibus eſſe? Quod illis nemo ſani judicii conceſſerit, nimis impudenter pro confeſſo aſſumunt. Toties teſtificatur Dominus nullam ſe agnoſcere operum juſtitiam niſi in perfecta Legis ſuæ obſervatione. Quæ eſt improbitas, quum ea deficiamur, ne videamur omni gloria ſpoliati, hoc eſt, prorſus Deo ceſſiſſe, neſcio quibus paucorum operum fruſtulis nos jactare; & quod deeſt, redimere per alias ſatisfactiones conari? Satisfactiones jam potenter dirutæ ſupra fuerunt, ut ne per ſomnium quidem venire nobis in mentem debeant. Tantum dico, eos qui ſic ineptiunt, minime reputare quam res ſit coram Deo execrabilis peccatum. intelligerent enim profecto, totam hominum juſtitiam in unum cumulum coactam, unius compenſationi parem eſſe non poſſe. Videmus namque hominem uno delicto ſic à Deo abjectum fuiſſe & abdicatum, ut ſimul omnem recuperandæ ſalutis rationem perdiderit. Sublata eſt igitur ſatisfactionis facultas, qua qui ſibi blandiuntur, nunquam certe Deo ſatisfacient: cui nihil gratum acceptumve eſt quod ab inimicis profectum ſit. Inimici porro ſunt omnes quibus imputare peccata inſtituit. Tecta igitur & remiſſa peccata nobis ante oportet, quam ad ullum opus noſtrum Dominus reſpiciat. Ex quo ſequitur gratuitam eſſe peccatorum remiſſionem: quam ſcelerate blaſphemant qui ſatisfactiones ullas ingerunt. Nos ergo, exemplo Apoſtoli, *quæ retro ſunt obliviſcentes, ad ea autem pergentes quæ ante nos ſunt, curramus in ſtadio noſtro, tendentes ad palmam ſupernæ vocationis.*

Lev. 18: 5.

Qua commentum partialis juſtitiæ & de ſufficienda per ſupererogationis opera compenſatione refellit.

Primo, quod ſatisfactionibus ſublatis, ejuſmodi figmenta corruere neceſſe eſt.

Gen. 3. verſ. 17.

Phil. 3. v. 13, 14.

Deinde, quod longe aliud innuat præceptum illud Chriſti, Quum feceritis omnia, &c. Luc. 17. verſ. 10.

14. Jactare vero ſupererogationis opera, quomodo cum illo convenit quod nobis præceptum eſt, *ut quum fecerimus quæcunque præcipiuntur nobis, dicamus nos ſervos eſſe inutiles, nec plus feciſſe quam quod debuimus?* Dicere coram Deo, non eſt ſimulare aut mentiri: ſed quod pro certo habeas apud te conſtituere. Jubet itaque Dominus nos ſincere ſentire & nobiſcum reputare, nulla ſibi præſtare gratuita officia, ſed debitas operas reddere. Et merito: ſervi enim ſumus tot obſequiis defœnerati quot defungi non poſſumus, etiamſi omnes noſtræ cogitationes omniaque membra in Legis officia verterentur. Ideoque quod ait, *Quum feceritis quæcunque præcipiuntur vobis*, perinde valet acſi pluſquam omnes hominum juſtitiæ unius forent. Nos ergo (quorum nemo non longiſſime abeſt ab iſta meta) quomodo audeamus gloriari nos cumulum addidiſſe ad juſtam menſuram? Nec eſt quod excipiat quiſpiam, nihil obſtare quominus ultra neceſſaria officia prodeat ejus ſtudium, qui à neceſſariis aliqua in parte ceſſat. Sic enim penitus habendum, nihil nobis vel quod ad Dei cultum, vel quod ad dilectionem conferat, in mentem venire poſſe, quod non ſub Dei Lege comprehendatur. Quod ſi pars eſt Legis, ne voluntariam liberalitatem jactemus, ubi aſtringimur neceſſitate.

Objectio, ex Pauli gloriatione arrepta.

15. Atque in hanc rem intempeſtive allegatur illa Pauli gloriatio, Quod inter Corinthios jure ſuo ſponte ceſſerit, quod licebat alioqui, ſi libuiſſet, uſurpare: nec illis tantum impenderit quod ex officio debebat, ſed gratuitam operam ultra officii finem largitus ſit. Atqui animum advertere conveniebat ad rationem illic ſignatam, hoc feciſſe *ne infirmis offendiculo foret.* Venditabant enim ſe hoc benignitatis lenocinio mali fraudulentique operarii, quo & favorem ſonticis ſuis dogmatibus conciliarent, & odium conflarent Euangelio: ut neceſſe Paulo fuerit, vel in periculum accerſere Chriſti doctrinam, vel ejuſmodi artibus obviare. Agedum, ſi res eſt homini Chriſtiano media, offendiculum incurrere, quum abſtinere liceat, fateor Apoſtolum aliquid Domino ſupererogaſſe: ſin hoc ipſum jure requirebatur à prudenti Euangelii diſpenſatore, dico feciſſe quod debebat. Deinde etiamſi talis cauſa non appareat, verum tamen ſemper eſt illud Chryſoſtomi, noſtra omnia eandem habere conditionem cum ſervorum peculiis, quæ jure ipſo deberi domino conſtat. Neque id diſſimulavit Chriſtus in parabola. interrogat enim *quam gratiam habituri ſimus ſervo*, ubi tota die vario labore exercitatus ad nos veſperi rediit. Atqui fieri poteſt ut majori induſtria incubuerit quam auſi fuiſſemus exigere. Eſto: nihil tamen fecit quod non ex conditione ſervitutis deberet: quia cum tota ſua facultate noſter eſt. Taceo, quales ſint ſupererogationes, quas iſti venditare Deo volunt. nugæ enim ſunt quas neque ipſe unquam imperavit, neque approbat, nec quum reddenda erit apud ſe ratio, acceptas feret. Hac demum ſignificatione concedemus eſſe ſupererogationis opera, utpote de quibus apud Prophetam dictum eſt, *Quis quæſivit hæc de manibus veſtris?* Sed meminerint quid & alibi dicatur de iis, *Quare appenditis argentum veſtrum, & non in panibus? laborem veſtrum inſumitis, & non in ſaturitate?* Non eſt quidem valde laborioſum otioſis iſtis Rabbinis hæc ſub umbra in mollibus cathedris diſputare. at quum ſummus ille Judex pro tribunali ſederit, evaneſcere ventoſa hujuſmodi placita oportebit. Hoc, hoc quærendum erat, quam ad ejus tribunal defenſionis fiduciam afferre, non quid in ſcholis & angulis fabulari poſſumus.

1 Cor. 9.

Reſponſio 1. ſenſum Apoſtoli oſtendens. ibid. v. 22.

Altera, generalem doctrinam proponens ex Chryſoſtomo.

Luc. 17. verſ. 9.

Tertia, ſupererogationes iſtorum nihil eſſe quam nugas vaniſſimas.

Jeſa. 1. verſ. 12.
Id. c. 55. verſ. 2.

Quarta, Scripturas à fiducia qualibet in operum juſtitia nos depellere.

16. Duæ ſunt potiſſimum nobis abigendæ hac parte ex animis peſtes: nequid in operum juſtitia fiduciæ ponant, nequid illis gloriæ adſcribant. Fiducia qualibet nos paſſim depellunt Scripturæ, quum docent juſtitias omnes noſtras fœtere in Dei conſpectu, niſi à Chriſti innocentia bonum odorem ducant: nihil quam irritare Dei ultionem poſſe, niſi miſericordiæ ejus indulgentia ſuſtineantur. Ita porro nihil reliquum nobis faciunt, niſi ut judicem noſtrum deprecemur, cum illa Davidis confeſſione, *Neminem juſtificatum iri coram ipſo, ſi rationem à ſervis ſuis repoſcat.* Ubi autem Job dicit, *Si impie egi, væ mihi: ſi autem juſte, nec ſic erigam caput:* quanquam reſpicit ad ſummam illam Dei juſtitiam, cui ne Angeli quidem reſpondent: ſimul tamen oſtendit, ubi ad Dei judicium venitur, nihil reſtare cunctis mortalibus niſi ut obmuteſcant. Non enim eo tantum pertinet quod cedere ultro malit, quam cum rigiditate Dei periculoſe certare: ſed ſignificat non aliam ſenſiſſe eum in ſeipſo juſtitiam, quam quæ primo momento eſſet à facie Dei collapſura. Exacta fiducia gloriationem quoque omnem faceſſere neceſſe eſt. Quis enim juſtitiæ laudem aſſignet operibus, quorum confidentia trepidet à Dei conſpectu? Veniendum ergo quo nos vocat Jeſaias, *ut in Deo laudetur ac glorietur omne ſemen Iſraël:* quia veriſſimum eſt quod alibi dicit, *nos plantationem eſſe gloriæ Dei.* Rite ergo tum purgatus erit animus, quum nec in fiducia operum ulla ex parte recumbet, nec in gloria exultabit. Ad falſæ autem & mendacis iſtius fiduciæ flatum ſtultos homines hic error animat, quod ſuæ ſalutis cauſam in operibus ſemper locant.

Pſal. 143. verſ. 2.
Job. 10. verſ. 15.

Quinta, gloriationem quoque à nobis procul removere.

Jeſa. 45. verſ. 25.
Jeſa. 61: 3.

Sexta responsio, è quatuor generibus causarum nullum operibus in constituenda nostra salute convenire, sigillatim demonstrans.

17. Verum, si quatuor causarum genera respicimus, quæ in rerum effectu considerare præcipiunt Philosophi, nullum eorum reperiemus operibus in constituenda salute nostra convenire. Efficientem enim vitæ æternæ nobis comparandæ causam ubique Scriptura prædicat Patris cælestis misericordiam, & gratuitam erga nos dilectionem: materialem vero, Christum cum sua obedientia, per quam nobis justitiam acquisivit: formalem quoque vel instrumentalem quam esse dicemus nisi fidem? Atque tres simul istas una sententia comprehendit Joannes, quum dicit, *Sic Deus dilexit mundum ut Filium unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Porro finalem testatur Apostolus esse, & divinæ justitiæ demonstrationem, & bonitatis laudem: ubi & alias tres disertis verbis commemorat. Sic enim ad Romanos loquitur, *Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei. justificantur autem gratis ipsius gratia*: hic habes caput & primum fontem, quod Deus nos gratuita misericordia complexus est. Sequitur, *Per redemptionem quæ est in Christo Jesu*: hic habes veluti materiam qua nobis justitia conficitur. *Per fidem in sanguine ipsius*: hic causa instrumentalis ostenditur, qua Christi justitia nobis explicatur. Postremo subjungit finem, quum dicit, *In demonstrationem justitiæ ipsius, ut sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Christi.* Atque (ut obiter quoque denotet justitiam hanc reconciliatione constare) nominatim ponit, *Christum datum esse in reconciliationem.* Sic & primo ad Ephesios capite docet nos recipi à Deo in gratiam ex mera misericordia: id fieri Christi intercessione: fide apprehendi: omnia in hunc finem, ut divinæ bonitatis gloria ad plenum eluceat. Quum videamus omnes salutis nostræ particulas ita extra nos constare, quid est quod jam operibus vel confidamus vel gloriemur? Nec de efficiente, nec de finali controversiam nobis movere possunt vel conjuratissimi divinæ gratiæ hostes, nisi totam Scripturam abnegare velint. In materiali & formali fucum faciunt, quasi dimidiatum cum fide Christique justitia locum opera nostra teneant. Sed id quoque Scriptura reclamante: quæ & Christum nobis esse in justitiam & vitam simpliciter affirmat, & hoc justitiæ bonum sola fide possideri.

1. Efficiens est gratuita Dei Patris erga nos dilectio. Joan. 3. vers. 16.
2. Materialis, Christus justitiam nobis acquirens.
3. Instrumentalis, fides.
4. Finalis, divinæ justitiæ demonstratio & bonitatis laus. Rom. 3. v. 22, 23.

Secunda objectio, à piorum sancta gloriatione. Responsio, has loquendi formas explicans & distinguens.

18. Quod autem innocentiæ integritatisque suæ memoria sæpiuscule sancti se confirmant ac consolantur, nec etiam ab ea prædicanda interdum abstinent, id fit bifariam: vel quod bonam suam causam cum mala impiorum causa comparando, securitatem inde victoriæ concipiunt, non tam suæ justitiæ commendatione, quam justa meritaque adversariorum damnatione: vel quod etiam sine aliena comparatione, dum se coram Deo recognoscunt, nonnullam illis & consolationem & fiduciam affert propriæ conscientiæ puritas. De priore ratione postea videbimus: nunc de posteriore breviter expediamus, quomodo cum eo conveniat quod supra diximus, nulla esse in Dei judicio operum fiducia subnitendum, nulla eorum opinione gloriandum. Hæc porro convenientia est, quod sancti, quum de fundanda constituendaque salute sua agitur, citra operum respectum in solam Dei bonitatem oculos intendunt. Neque ad eam modo ante omnia tanquam ad beatitudinis principium se convertunt: sed tanquam in complemento conquiescunt. Sic fundata, erecta, stabilita conscientia operum quoque consideratione stabilitur: quatenus scilicet testimonia sunt Dei in nobis habitantis ac regnantis. Quando igitur isthæc operum fiducia locum non habet, nisi totam prius animi fiduciam in misericordiam Dei rejeceris, non debet illi videri contraria unde pendet. Quare dum operum fiduciam excludimus, hoc volumus duntaxat, ne mens Christiana ad operum meritum, velut ad salutis subsidium, reflectatur: sed penitus resideat in gratuita justitiæ promissione. Non vetamus autem ne divinæ erga se benevolentiæ signis hanc fidem fulciat & confirmet. Nam si dum memoria repetuntur quæcunque in nos dona Deus contulit, sunt nobis quodammodo instar radiorum divini vultus, quibus illuminemur ad summam illam bonitatis lucem contemplandam: multo magis bonorum operum gratia, quæ Spiritum adoptionis nobis datum commonstrat.

vid. c. 17. sect. 14. & cap. 20. sect. 10.
Quomodo affecti sint sancti quum de certitudine suæ salutis agitur.
Quid de suis operibus coram Deo cogitent.

Altera responsio, Dei electos hujusmodi gloriatione nihil aliud quam à vocationis suæ fructibus se à Patre cælesti adoptatos esse reputare.

19. Quum igitur à conscientiæ innocentia fidem suam confirmant sancti, & exultandi materiam sumunt, nihil aliud quam à fructibus vocationis se in filiorum locum à Domino cooptatos esse reputant. Quod ergo à Solomone traditur, *in timore Domini esse firmam securitatem*: quod interdum hanc obtestationem sancti usurpant quo exaudiantur à Domino, *se ambulasse coram facie ejus in integritate & simplicitate*: ea locum in jaciendo firmandæ conscientiæ fundamento nullum habent: sed tum demum valent si à posteriori sumuntur: quia & nullibi est timor ille qui securitatem plenam offirmare queat: & sancti sibi talis integritatis conscii sunt, cui multæ carnis reliquiæ adhuc sunt permixtæ. Sed quoniam ex regenerationis fructibus, habitantis in se Spiritus sancti argumentum capiunt, inde se non mediocriter ad expectandum in omnibus necessitatibus Dei auxilium confirmant, quum in re tanta patrem experiuntur. Ac ne id quidem possunt, nisi primum Dei bonitatem, nulla alia quam promissionis certitudine obsignatam, apprehenderint. Nam si illam æstimare incipiant à bonis operibus, nihil erit incertius, nec magis infirmum: quandoquidem si per se opera æstimentur, non minus iram Dei sua imperfectione arguent, quam utcunque inchoata puritate benevolentiam testantur. Denique sic Dei beneficia prædicant, ut tamen non deflectant à gratuito Dei favore, in quo testatur Paulus *longitudinem, latitudinem, profunditatem & altitudinem sitam esse.* quasi diceret, quocunque se vertant piorum sensus, quantumvis alte conscendant, quantumvis longe & late se extendant, non debere tamen à Christi dilectione egredi, quin se in ea meditanda totos contineant: quia omnes dimensiones in se comprehendit. Ideoque dicit eam *excellere & eminere supra omnem scientiam: & dum agnoscimus quantopere nos Christus dilexerit, impleri in omnem plenitudinem Dei.* Sicut alibi dum gloriatur pios in omni certamine esse victores, rationem mox addit, *Propter eum qui dilexit eos.*

Prov. 14. vers. 26. Gen. 24. vers. 40. 2 Reg. 20. vers. 3.
Hujus gloriationis ordo.
Fundamentum, structura & partes. Eph. 3. vers. 18.
Eph. 3:19.
Rom. 8. vers. 37.

Conclusio, sanctos nec operum meritis quicquam tribuere, nec quippiam derogare justitiæ quam in Christo consequuntur.

20. Videmus jam non eam in sanctis fiduciam operum esse quæ vel eorum merito aliquid tribuat (quando ea non aliter quam Dei dona intuentur, unde ejus bonitatem recognoscant, non aliter quam vocationis signa unde electionem reputent) vel quippiam deroget gratuitæ, quam in Christo consequimur, justitiæ: quando ab ea dependet, nec sine ea subsistit. Hoc ipsum Augustinus paucis verbis, sed eleganter significat, quum scribit, *Non dico Domino, Opera manuum mearum ne despicias. Exquisivi Dominum manibus meis, & non sum deceptus. Sed opera manuum mearum non commendo: timeo enim ne quum inspexeris, plura invenias peccata quam merita. Hoc solum dico, hoc rogo, hoc cupio, Opera manuum tuarum ne despicias. Opus tuum in me vide, non meum. Nam si meum videris, damnas: si tuum videris, coronas. Quia & quæcunque mihi sunt opera bona, abs te sunt.* Duas causas ponit cur non ausit sua opera Deo venditare, quia siquid bonorum operum habet, illic nihil videt suum: deinde quia id quoque peccatorum multitudine obruitur. Unde fit ut plus inde timoris & consternationis sentiat conscientia, quam securitatis. Ergo non aliter Deum intueri vult sua recte facta, quam ut vocationis suæ gratiam in illis recognoscens, opus quod inchoavit perficiat.

Confirmatio, à dicto Augustini, duas causas proponentis, propter quas nemo piorum ausit sua opera Deo venditare. in Ps. 137.

21. Quod

Tertia objectio, bona fidelium opera sunt causæ beneficiorum Dei.

21. Quod autem præterea bona fidelium opera Scriptura causas esse ostendit cur illis Dominus benefaciat, id sic intelligendum est, ut stet inconcussum quod antea posuimus, effectum nostræ salutis in Dei Patris dilectione situm esse: materiam, in Filii obedientia: instrumentum, in Spiritus illuminatione, hoc est, fide: finem esse tantæ Dei benignitatis gloriam. Istis nihil obstat quominus opera Dominus tanquam causas inferiores amplectatur: sed unde id? nempe quos sua misericordia, æternæ vitæ hæreditati destinavit, eos ordinaria sua dispensatione per bona opera inducit in ejus possessionem. Quod in ordine dispensationis præcedit, posterioris causam nominat. Hac ratione ab operibus interdum vitam æternam deducit: non quod illis referenda sit accepta: sed quia quos elegit, justificat, ut demum glorificet, priorem gratiam, quæ gradus est ad sequentem, causam quodammodo facit. At quoties assignanda est vera causa, non ad opera jubet confugere, sed in sola misericordiæ cogitatione nos retinet. Quale enim istud est quod per Apostolum docet, *Stipendium peccati mors: gratia Domini vita æterna?* Cur non ut vitam morti, sic peccato justitiam opponit? Cur non ut peccatum mortis, ita justitiam vitæ causam statuit? Sic enim rite constatura erat antithesis, quæ ista variatione nonnihil abrumpitur. Sed Apostolus, id quod erat, exprimere ista comparatione voluit, meritis hominum deberi mortem: vitam nonnisi in sola Dei misericordia esse repositam. Denique istis loquutionibus series magis notatur quam causa: quia Deus gratias gratiis cumulando, ex prioribus causam sumit secundas addendi, nequid ad locupletandos servos suos omittat: atque ita liberalitatem suam prosequitur, ut tamen gratuitam electionem, quæ fons & initium est, respicere nos semper velit. Quanquam enim quæ nobis quotidie confert dona, quatenus ex illo fonte prodeunt, amat: nostrum tamen est, gratuitam illam acceptionem tenere, quæ sola fulcire animas nostras potest: quæ vero Spiritus sui dona deinde largitur, ita subnectere primæ causæ, ut ei nihil derogent.

Resp. 1. Sunt causæ inferiores.

Rom. 8. vers. 30.

A gratuita justificatione pendent, quæ est sola vera causa

cur Deus nobis benefaciat.

Rom. 6. vers. 23.

Resp. 2. Istis loquutionibus series magis notatur quam causa.

CAP. XV.

Quæ de operum meritis jactantur, tam Dei laudem in conferenda justitia, quam salutis certitudinem evertere.

Partes hujus capitis.

1. *Doctrinæ de gratuita justificatione opponitur quæstio, An apud Deum opera gratiam mereantur, nec ne, sect. 1. Cui respondetur, sect. 2. & 3.*
2. *Explicantur deinde testimonia Scripturæ, quæ in confirmationem erroris de merito proferuntur, sect. 4. 5.*
3. *Postremo, Scholasticorum Semipelagianorum sophismata refelluntur, sect. 6. & 7.*
4. *Additur conclusio quæ orthodoxæ doctrinæ sufficientem usum detegit, sect. ult.*

Eorum quæ ante dicta sunt (à cap. 11. huc usque) brevi repetitioni subjicitur quæstio.

JAm quod præcipuum est in hac causa expedivimus: quia si operibus fulciatur justitia, corruere protinus à conspectu Dei necesse sit: sola Dei misericordia, sola Christi communicatione, ideoque sola fide contineri. Præcipuum autem hunc esse causæ cardinem diligenter animadvertamus, ne illa implicemur communi non vulgi modo, sed doctorum etiam hallucinatione. Simul enim atque quæritur de fidei operumque justificatione, decurrunt ad eos locos qui aliquod operibus meritum coram Deo tribuere videntur: perinde vero ac si evicta foret operum justificatio, si probatum fuerit alicujus esse apud Deum pretii. Enimvero supra clare ostendimus, in perfecta tantummodo, absolutaque Legis observatione consistere operum justitiam. Unde sequitur, non justificari operibus hominem, nisi qui ad summum perfectionis evectus, nullius, vel minimæ transgressionis argui queat. Altera igitur & separata est quæstio, Utcunque ad justificandum hominem minime sufficiant opera, annon tamen illa apud Deum gratiam promereantur?

An opera apud Deum gratiam mereantur, nec ne.

Prior responsio, Meriti vocem expendens.

2. Primum, de *meriti* nomine id mihi præfari necesse est: quicunque primus illud operibus humanis ad Dei judicium comparatis aptavit, eum fidei sinceritati pessime consuluisse. Equidem à logomachiis libens abstineo, sed cuperem eam servatam fuisse semper inter Christianos scriptores sobrietatem, ne usurpare, quum nihil opus foret, extranea à Scripturis vocabula in animum induxissent, quæ multum parerent offendiculi, fructus minimum. Quorsum enim, obsecro, opus fuit invehi nomen *meriti*, quum pretium bonorum operum significanter alio nomine citra offendiculum explicari posset? Quantum autem ipsum offensionis in se contineat, magno cum orbis detrimento patet. Certe ut est fastuosissimum, nihil quam obscurare Dei gratiam, & homines prava superbia imbuere potest. Usi sunt (fateor) passim vetusti Ecclesiæ scriptores: atque utinam voculæ unius abusu erroris materiam posteris non præbuissent. Quanquam nonnullis ipsi quoque locis testantur, quam non præjudicare veritati voluerint. Sic enim alicubi loquitur Augustinus, *Humana merita hic conticescant, quæ perierunt per Adam: & regnet Dei gratia, per Jesum Christum.* Item, *Meritis suis nihil tribuunt sancti: totum nonnisi misericordiæ tuæ tribuent, ô Deus.* Alibi, *Et quum viderit homo quicquid boni habet, non se habere à se, sed à Deo suo, videt id totum quod in eo laudatur, non de suis meritis, sed de misericordia Dei esse.* Vides ut adempta homini bene agendi virtute, meriti quoque dignitatem prosternat. Chrysostomus autem, *Nostra si qua sequuntur Dei gratuitam vocationem opera, retributio sunt & debitum: at Dei munera, gratia & beneficentia & largitionis magnitudo.* Omisso tamen nomine, rem potius cernamus: citavi quidem antea ex Bernardo sententiam, *Ut ad meritum satis est de meritis non præsumere: sic carere meritis, satis est ad judicium.* Sed continuo addita interpretatione, duritiem vocis satis emollit, quum dicit, *Proinde merita habere cures: habita, data noveris: fructum speres Dei misericordiam: & omne periculum evasisti, paupertatis, ingratitudinis, præsumptionis. Felix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio sine meritis deest.* Et paulo ante abunde ostenderat quam pio sensu uteretur. *Nam de meritis*, inquit, *quid sollicita sit Ecclesia, cui de proposito Dei firmior securiorque existit gloriandi ratio? Non potest seipsum negare Deus: faciet quod promisit. Sic non est quod quæras, quibus meritis speremus bona? præsertim quum audias, Non propter vos, sed propter me. Sufficit ad meritum scire quod non sufficiant merita.*

Quæ vox operibus perperam est imposita.

Pium tamen sensum habuit. Teste Augustino. de Prædest. sanct. in Ps. 139. in Psal. 88.

Chrysostomo. Homil. 33. in Genes.

Bernardo. in Cantic. serm. 98.

Ezech. 36. v. 22, 32.

3. Quid promereantur omnia opera nostra, Scriptura ostendit quum Dei conspectum ferre posse negat, quia immunditiæ sint plena: quid deinde promeritura sit perfecta Legis observatio, (si qua reperiri posset) quum præcipit *ut nos inutiles servos reputemus quum fecerimus omnia quæ præcipiuntur nobis*: quia nihil gratuitum impenderimus

Altera responsio perspicua ad quæstionem, primum per negationem.

Luc. 17. vers. 10.

Domino, sed debitis obsequiis tantum defuncti simus, quibus non est habenda gratia. Dominus tamen, quæ in nos contulit bona opera, & nostra appellat, & non tantum accepta sibi esse testatur, sed remunerationem etiam habitura. Nostrum est vicissim tanta promissione animari, animosque colligere, ne bene agendo defatigemur, & tantam Dei benignitatem vera gratitudine prosequi. Gratiam Dei esse non dubium est quicquid in operibus est quod laudem meretur: nullam esse guttam quam proprie nobis adscribere debeamus: id si revera serioque agnoscimus, evanescit quælibet meriti non fiducia tantum, sed opinio. Bonorum, inquam, operum laudem non (ut sophistæ faciunt) inter Deum & hominem partimur: sed totam, integram ac illibatam Domino servamus. Tantum hoc homini assignamus, quod ea ipsa quæ bona erant, sua impuritate polluit & contaminat. Nihil enim ab homine exit, quantumvis perfecto, quod non sit aliqua macula inquinatum. Vocet igitur Dominus in judicium quæ in humanis operibus optima sunt: suam in illis quidem justitiam agnoscet, hominis vero dedecus & probrum. Placent itaque Deo bona opera, nec suis auctoribus sunt infructuosa: quin magis amplissima Dei beneficia remunerationis loco referunt: non quia ita merentur, sed quia divina benignitas hoc illis ex seipsa pretium statuit. Quæ autem ista est malignitas, non contentos illa Dei largitate, quæ nihil tale merentia opera indebitis præmiis muneratur, sacrilega ambitione ultra contendere, ut operum meritis videatur rependi quod divinæ totum est munificentiæ? Hic sensum communem uniuscujusque appello. Si is qui usumfructum in agro aliena liberalitate habet, proprietatis quoque titulum sibi vendicet: annon hujusmodi ingratitudine eam ipsam quam tenebat possessionem amittere meretur? Similiter si manumissus à domino servus, dissimulata libertinæ conditionis humilitate, pro ingenuo se venditet: annon dignus est qui in pristinam redigatur servitutem? Hic enim legitimus demum est fruendi beneficii usus, si nec plus arrogamus nobis quam datum est, nec boni auctorem sua laude fraudamus: quin potius sic nos gerimus ut residere quodammodo apud eum videatur quod in nos transtulit. Hæc moderatio si erga homines præstanda est, videant singuli & reputent qualis Deo debeatur.

Deinde, per concessionem.

Quid in operum remuneratione Deo tribuendum sit.

Quid homini.

Bona opera quare Deo placeant & operantibus sint fructuosa.

In operibus justitiam quærentium ingratitudo duplici similitudine aperta.

4. Scio sophistas abuti locis quibusdam, unde probent meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri. Citant ex Ecclesiastico sententiam, *Misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum.* Ex epistola autem ad Hebræos, *Beneficentiæ & communicationis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.* In repudianda Ecclesiastici auctoritate jus meum nunc remitto. Nego tamen fideliter citare quod scripsit Ecclesiasticus, quicunque fuerit ille scriptor: sic enim habet Græcum exemplar, Πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποιήσει τόπον· ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. *Omni misericordiæ faciet locum: unusquisque enim secundum opera sua inveniet.* Atque hanc esse germanam lectionem quæ in Latina versione depravata sit, cum ex solo verborum istorum complexu, tum ex longiore superioris orationis contextu liquet. In epistola ad Hebræos non est cur decipulas in verbulo uno nobis tendant: quando in Græcis Apostoli verbis nihil aliud habetur quam *tales hostias placere* acceptasque esse Deo. Id unum abunde sufficere debeat ad compescendam retundendamque nostræ superbiæ insolentiam, ne quam operibus dignitatem ultra Scripturæ formulam affingamus. Porro Scripturæ doctrina est, aspersa esse perpetuo sordibus multis bona nostra opera, quibus merito Deus offendatur ac nobis succenseat: tantum abest, ut vel conciliare illum nobis queant, vel ejus erga nos beneficentiam provocare: quia tamen illa pro sua indulgentia non jure summo examinat, perinde accipere ac si purissima essent, ideoque licet immerita infinitis beneficiis remunerari, tum præsentis vitæ, tum etiam futuræ. Non enim à doctis alioqui ac piis viris positam distinctionem recipio, meritoria esse bona opera earum quæ nobis in hac vita conferuntur gratiarum: solius fidei præmium esse æternam salutem. Mercedem enim laborum & certaminis coronam in cælo Dominus semper fere collocat. Rursum operum merito sic tribuere, ut gratiæ adimatur quod aliis super alias gratiis à Domino cumulamur, est contra Scripturæ doctrinam. Tametsi dicit Christus, *habenti datum iri, & super multa constitutum iri fidelem ac probum servum, qui in parvis se fidelem gesserit:* simul tamen alibi ostendit incrementa fidelium esse gratuitæ suæ benignitatis munera. *Omnes,* inquit, *sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, venite, emite absque argento & absque ulla commutatione vinum & lac.* Quicquid ergo nunc in salutis adminiculum piis confertur, tum ipsa beatitudo, mera est Dei beneficentia: tamen & in hac, & illis testatur se operum habere rationem, quia ad testandam erga nos dilectionis suæ magnitudinem, non modo nos, sed quæ nobis largitus est dona tali honore dignatur.

Objectio 1. ex Ecclesiastico. Eccl. 16. vers. 15.

Altera, ex epistola ad Hebr. Heb. 13. vers. 16.

Responsio duplex. Ad primam.

Resp. ad secundam objectionem.

2. Responsio.

Distinctionis infirmæ refutatio.

Mat. 25. v. 21, 29.

Jesa. 55. vers. 1, 2.

5. Hæc si quo oportuerat ordine tractata digestaque essent anteactis seculis, nunquam tantum turbarum ac dissensionum ortum esset. Paulus ait in architectura Christianæ doctrinæ retinendum esse quod posuerat ipse fundamentum apud Corinthios, *præter quod nullum aliud poni queat: id autem esse Jesum Christum.* Quale nobis in Christo fundamentum est? an quod initium nobis salutis fuit, ut complementum à nobis sequeretur? & viam aperuit tantum per quam ipsi nostro Marte pergeremus? Minime vero, sed quomodo paulo ante posuerat, illum dum agnoscimus nobis datum esse in justitiam. Nemo ergo bene in Christo fundatus est, nisi qui solidam habet in ipso justitiam: quando non dicit Apostolus missum esse quo ad justitiam consequendam nos juvet: sed ut ipse sit nostra justitia. Nimirum quod in ipso electi sumus ab æternitate ante mundi constitutionem, nullo nostro merito, sed secundum divini beneplaciti propositum: quod ejus morte ipsi à mortis damnatione redempti, ac liberati à perditione sumus: quod in ipso adoptati sumus in filios & hæredes à Patre cælesti: quod per ipsius sanguinem huic sumus reconciliati: quod illi in custodiam dati, pereundi excidendique periculo eximimur: quod illi ita inserti, jam vitæ æternæ quodammodo sumus participes, in regnum Dei per spem ingressi. Necdum finis: quod talem ejus participationem adepti, utcunque simus adhuc in nobis stulti, ipse nobis coram Deo sapientia est: ut peccatores simus, ipse nobis justitia: ut immundi simus, ipse nobis puritas: ut infirmi simus, ut inermes & Satanæ expositi, nostra tamen est quæ ipsi data est in cælo & in terra potestas, qua pro nobis Satanam conterat, & inferorum portas confringat: ut corpus mortis adhuc nobiscum circumferamus, ipse tamen nobis vita est. Breviter quod omnia illius nostra sunt, & nos in illo omnia habemus, in nobis nihil. Super hoc, inquam, fundamentum ædificari nos convenit, si volumus in templum Domino sanctum crescere.

3. Responsio firmissima, ad Christum salutis fundamentum, id est, piorum justitiam unicam, nos revocans.

1 Cor. 3. vers. 11.

1 Cor. 1. vers. 30.

Quomodo sit justitia nostra.

Ephes. 1. v. 3, 4, 5.

Colos. 1. vers. 14, 19. & 20.

Joan. 1. vers. 12.

Joan. 10. vers. 28.

Unde liquido constat, nos in Christo (cujus omnia nostra sunt) omnia habere, in nobis nihil.

Mat. 28. vers. 28.

6. At longe aliter jampridem institutus est orbis: reperta sunt moralia nescio quæ bona opera, quibus gratiosi Deo reddantur homines antequam Christo inserantur. Quasi vero mentiatur Scriptura quum dicit, in morte esse omnes qui Filium non possederint. Si in morte sunt, quomodo vitæ materiam generarent? Quasi nihil illud valeat, *peccatum esse quicquid fit extra fidem:* quasi arboris malæ possint extare boni fructus. Christo vero ubi suam

Ideo detestandi sophistæ.

1 Joan. 5. vers. 12.

Rom. 14. vers. 23.

virtu-

Qui Christi meritum aboleverunt, ut humanum stabilirent. virtutem exerat, quid pestilentissimi sophistæ reliquerunt? Aiunt meruisse nobis primam gratiam, hoc est, occasionem merendi: esse jam nostrarum partium, occasioni oblatæ non deesse. O projectam impietatis impudentiam! quis expectasset ut Christi nomen professi, illum ita denudatum sua virtute, tantum non proculcare auderent? Hoc testimonium illi passim redditur, quod justificati sint quicunque in eum credunt: isti nihil aliud beneficii ab eo provenire docent nisi ut singulis ad seipsos justificandos aperta sit via. Utinam vero gustarent quid sibi velint istæ sententiæ, *Vitam habere quicunque Filium Dei habeant: Quicunque credit, transiisse à morte in vitam: Justificatos esse nos illius gratia, ut hæredes efficeremur vitæ æternæ*: Fideles Christum habere in se manentem, per quem Deo adhæreant: participes vitæ ejus, sedere cum ipso in cælestibus: traductos esse in regnum Dei, & salutem consequutos: & similes innumeræ. Non enim aut comparandæ justitiæ, aut salutis tantum acquirendæ facultatem fide Christi obtingere significant, sed utrumque nobis donari. Proinde simulatque per fidem insertus es Christo, jam filius Dei factus es, cælorum hæres, justitiæ particeps, vitæ possessor: ac (quo melius eorum mendacia coarguantur) non adeptus merendi opportunitatem, sed omnia Christi merita: siquidem tibi communicantur.

Horum autem impietas illustribus Scripturæ sententiis refellitur. — 1 Joan. 5. vers. 12. Joan. 5:24. Rom. 3. vers. 23. 1 Joan. 3. vers. 24. Eph. 2: 6. Col. 1: 3.

Juniorum Sophistarum errores. Prior. 7. Ita Sorbonicæ scholæ, errorum omnium matres, justificationem fidei, quæ pietatis est totius summa, nobis sustulerunt. Fatentur quidem verbo, *justificari fide formata hominem*, sed id postea interpretantur, quoniam à fide habent bona opera ut ad justitiam valeant: ut pene per ludibrium videantur nominare fidem, quia sine ingenti invidia sileri non poterat, quum toties à Scriptura repetatur. *Alter.* Necdum etiam contenti, in laude bonorum operum Deo suffurantur quod ad hominem transferant. Quia vident parum valere ad hominem attollendum bona opera, ac ne merita quidem proprie vocari, si divinæ gratiæ fructus censeantur: ex vi liberi arbitrii ea eliciunt, oleum scilicet ex lapide. Ac principalem quidem causam in gratia esse non negant: sed eo tamen contendunt non excludi liberum arbitrium, per quod sit omne meritum. *Ex Lombardi lacunis hausti.* Neque id tradunt posteriores modo Sophistæ, sed eorum Pythagoras Lombardus: quem si cum istis compares, sanum & sobrium esse dicas. Miræ profecto cæcitatis fuit, quum Augustinum toties in ore haberet, nonvidisse quanta sollicitudine vir ille caverit, ne ulla ex bonis operibus gloriæ particula in hominem derivaretur. Supra, quum de libero arbitrio disputatio esset, recitavimus aliquot in hanc rem ipsius testimonia, quibus similia identidem in ejus scriptis recurrunt, ut quum vetat ne merita nostra usquam jactemus, quia & ipsa Dei dona sunt: & quum scribit, *omne meritum nostrum nonnisi à gratia esse, non parari per nostram sufficientiam, sed per gratiam totum fieri*, &c. Ad Scripturæ lucem cæcutisse, minus mirum: in qua non ita feliciter exercitatum fuisse apparet. Nihil tamen desiderari possit adversus eum & ejus discipulos clarius isto Apostoli verbo. interdicta enim Christianis omni gloriatione, rationem cur gloriari nefas sit, subjungit, *Quia Dei factura sumus, creati ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus.* Eph. 2: 10.

lib. 2. sent. dist. 28. Ab Augustino refutati. in Ps. 144. epist. 105. Item à Scriptura S.

Quum ergo nihil à nobis boni prodeat nisi quatenus regenerati sumus: regeneratio autem nostra, tota citra exceptionem, Dei sit: non est cur unciam nobis in bonis operibus vendicemus. Postremo, dum assidue inculcant bona opera, sic interim conscientias instituunt, ut confidere nunquam ausint Deum se propitium ac faventem suis operibus habere. Nos autem contra, nulla meriti mentione, singulari tamen consolatione fidelium animos nostra doctrina erigimus, dum eos docemus in suis operibus Deo placere, indubieque acceptos esse. Quin etiam hic exigimus ut nullum quisquam opus tentet aut aggrediatur sine fide: hoc est, nisi certa animi fiducia prius definiat Deo placiturum. *Tertius error. Refutatur.*

8. Quamobrem ab unico illo fundamento nequaquam abduci nos ne latum quidem unguem patiamur: quo jacto, sapientes deinde architecti recte atque ordine superædificant. Nam sive doctrina & exhortatione opus est, admonent quod *in hoc Dei Filius apparuit ut dissolvat opera diaboli: ne peccent qui ex Deo sunt: Sufficere præteritum tempus implendis Gentium desideriis: Electos Dei vasa esse misericordiæ selecta in honorem*, quæ à sordibus emundari debeant. Sed omnia semel dicuntur, quum ostenditur quod tales velit Christus discipulos, qui *seipsis abnegatis, ac sublata sua cruce, ipsum sequantur.* Qui seipsum abnegavit, malorum omnium radicem exsecuit, ne amplius quærat quæ sua sunt. Qui crucem suam sustulit, ad omnem patientiam ac mansuetudinem se comparavit. Ac Christi exemplum & hæc & alia omnia pietatis ac sanctitatis officia complectitur. Ille se Patri obedientem præstitit ad mortem usque. ille totus fuit in operibus Dei perficiendis. ille Patris gloriam toto pectore spiravit. ille animam suam pro fratribus posuit. ille hostibus suis bene & fecit & precatus est. Quod si consolatione opus fuerit, mirificam afferent consolationem: *quod affligimur, non tamen anxii reddimur: laboramus, sed non deserimur: humiliamur, sed non confundimur: dejicimur, sed non perimus: mortificationem Jesu Christi semper in corpore nostro circumferentes, ut vita Jesu manifestetur in nobis. quod si commortui sumus, & convivemus: si compatimur, & conregnabimus. quod ita configuramur ejus passionibus, donec perveniamus ad resurrectionis similitudinem: quando Pater prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, quos in ipso elegit, ut sit primogenitus inter cunctos fratres.* Itaque quod *neque mors, neque præsentia, neque futura separabunt nos à charitate Dei, quæ est in Christo*: quin potius in bonum ac salutem cedent omnia. Ecce, non justificamus hominem ex operibus coram Deo: sed omnes qui ex Deo sunt, dicimus regenerari, & novam creaturam fieri, ut ex regno peccati transeant in regnum justitiæ: atque hoc testimonio certam facere suam vocationem, & tanquam arbores à fructibus judicari.

Conclusio, fundamentum quod positum est, abunde sufficere ad doctrinam & exhortationem. — 1 Joan. 3. vers. 8. 1 Pet. 4: 3. 2 Tim. 2. vers. 20. Luc. 9: 23. *Tum etiam ad consolationem.* 2 Cor. 4: 8. 2 Tim. 2. vers. 11. Phil. 3: 20. Rom. 8. vers. 29. ibid. v. 39. *Summa orthodoxa doctrina de justificatione.* 2 Pet. 1: 10.

CAP. XVI.

Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio gravare conantur Papistæ.

Partes hujus capitis.

1. *Propositis Papistarum adversus orthodoxam de justificatione doctrinam calumniis, has ad duas classes revocat, quarum prior cum sua appendice, sect.* 1. 2. & 3. *refellitur.*
2. *Ad alteram calumniam, quæ à priori dependet, postrema sectione respondetur.*

Calumnia Papistarum. 1. Nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines.

HOc uno verbo refelli potest impiorum quorundam impudentia, qui calumniantur nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines, quum dicimus eos non justificari ex operibus, nec salutem mereri: deinde nimis facile ad justitiam iter sternere, quum in gratuita peccatorum remissione ipsam jacere docemus, & hac illecebra homines, suapte *2. Eosdem*

ad peccandum allicere.

suapte sponte plus nimio proclives, ad peccandum allicere. Hæ, inquam, calumniæ uno illo verbo satis refutantur: breviter tamen respondebo ad utramque.

Prioris calumniæ refutatio. 1. Qui sint censores isti.

Per fidei justificationem causantur destrui bona opera. Supersedeo dicere quales sint bonorum operum zelotæ, qui ita nobis obtrectant. Liceat illis tam impune convitiari quam licentiose vitæ suæ obscœnitate totum mundum inficiunt.

2. Justificatio per fidem, doctrinam de bonis operibus erigit & stabilit. Ratio. Sanctificatio & justificatio cohærent, quamvis sint distinctæ.

1 Cor. 1. vers. 30.

Dolere sibi simulant, dum tam magnifice extollitur fides, opera excidere suo gradu. Quid si magis erigantur & stabiliantur? Non enim aut fidem somniamus bonis operibus vacuam, aut justificationem quæ sine iis constet: hoc tantum interest, quod quum fidem & bona opera necessario inter se cohærere fateamur, in fide tamen, non operibus justificationem ponimus. Id qua ratione fiat, explicare promptum est, si ad Christum modo convertamur, in quem dirigitur fides, & unde totam vim accipit. Quare ergo fide justificamur? quia fide apprehendimus Christi justitiam, qua una Deo reconciliamur. Hanc vero apprehendere non possis quin & sanctificationem simul apprehendas. *Datus est enim nobis in justitiam, sapientiam, sanctificationem, redemptionem.* Nullum ergo Christus justificat quem non simul sanctificet. Sunt enim perpetuo & individuo nexu conjuncta hæc beneficia, ut quos sapientia sua illuminat, eos redimat: quos redimit, justificet: quos justificat, sanctificet. Sed quia de justitia & sanctificatione tantum quæstio est, in iis insistamus. Inter se distinguamus licet, inseparabiliter tamen utramque Christus in se continet. Vis ergo justitiam in Christo adipisci? Christum ante possideas oportet: possidere autem non potes, quin fias sanctificationis ejus particeps, quia in frusta discerpi non potest. Quum ergo hæc beneficia, nonnisi seipsum erogando, fruenda nobis Dominus concedat, utrumque simul largitur: alterum nunquam sine altero. Ita liquet quam verum sit nos non sine operibus, neque tamen per opera justificari: quoniam in Christi participatione, qua justificamur, non minus sanctificatio continetur quam justitia.

Duobus modis hac & sequenti sectione refellitur prioris calumniæ appendix, nempe abduci homines à bene agendo si merendi opinionem tollimus. Primus modus refutationis, variis & quidem firmissimis argumentis confirmatus.

2. Illud quoque falsissimum est, abduci hominum animos ab affectu bene agendi, quum illis merendi opinionem tollimus. Obiter hic monendi sunt lectores, insulse eos ratiocinari à mercede ad meritum, ut postea clarius explicabo: quia scilicet principium illud ignorant, non minus liberalem esse Deum, ubi mercedem operibus assignat, quam dum recte agendi facultatem largitur. Hoc tamen in suum locum differre malo. Nunc quam infirma sit eorum objectio attingere satis erit, quod duobus modis fiet. Nam primo, quod aiunt nullam fore curam bene instituendæ vitæ nisi spe mercedis proposita, tota via errant. Si enim hoc tantum agitur, ut homines mercedem spectent quum Deo serviunt, & illi suas operas locent aut vendant, parum proficitur: gratis coli vult, gratis amari: hunc, inquam, cultorem probat, qui præcisa omni spe recipiendæ mercedis, colere tamen eum non desinat. Porro si incitandi sunt homines, nemo possit acriores admovere stimulos quam à redemptionis ac vocationis nostræ fine: quales adhibet verbum Domini, quum tradit nimis impiam esse ingratitudinem non mutuo *redamare eum qui nos prior dilexit: sanguine Christi emundari ab operibus mortuis conscientias nostras, ad serviendum Deo viventi*: indignum esse sacrilegium *si semel mundati, novis sordibus nos inquinantes, sacrum illum sanguinem profanamus. Liberatos esse nos è manu hostium nostrorum, ut sine timore serviamus illi in sanctitate & justitia coram ipso, omnibus diebus vitæ nostræ: nos à peccato emancipatos esse*, ut libero spiritu justitiam colamus: *crucifixum esse veterem nostrum hominem, ut in vitæ novitatem resurgamus.* Item, *si mortui simus cum Christo* (ut decet ejus membra) *quærenda esse quæ sursum sunt*, & in mundo peregrinandum, ut in cælos adspiremus, ubi est thesaurus noster. *In hoc apparuisse gratiam Domini, ut abnegata omni impietate & mundanis desideriis, sobrie, sancte, & pie vivamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & apparitionem gloriæ magni Dei & Salvatoris.* Quare *nos non esse constitutos, ut iram nobis concitemus, sed ut salutem consequamur per Christum. Nos esse templa Spiritus sancti* quæ profanari sit nefas: *nos tenebras non esse, sed lucem in Domino, quos ut filios lucis ambulare oporteat: nos non ad immunditiem vocatos, sed ad sanctitatem: quia hæc sit voluntas Dei, sanctificatio nostra, ut nos abstineamus ab illicitis desideriis*: vocationem nostram esse sanctam, nos ei non respondere nisi vitæ puritate: in hoc nos esse liberatos à peccato, ut justitiæ obediamus. An incitari ad charitatem ullo vivaciori argumento possimus quam illo Joannis, *ut mutuo inter nos diligamus, quemadmodum dilexit nos Deus? In hoc differre ejus filios à filiis diaboli, filios lucis à filiis tenebrarum, quia in dilectione manent*? Illo item Pauli, Nos, si Christo adhæremus, unius esse corporis membra, quæ invicem adjuvari mutuis officiis conveniat? An ad sanctitatem fortius provocari, quam dum rursum ab Joanne audimus, *omnes qui habent hanc spem, sanctificare seipsos, quoniam Deus eorum sanctus est*? Item ex ore Pauli, Ut adoptionis promissione freti *mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus*? quam dum Christum audimus se nobis exemplar proponentem, ut sua vestigia sequamur?

1 Joan. 4. v. 10, 19. Heb. 9. vers. 14. Heb. 10. vers. 29. Luc. 1. v. 74, 75. Rom. 6. vers. 18. ibid. v. 6. Coloss. 3. vers. 1.

Tit. 2: 11. 1 Thes. 5. vers. 9. 1 Cor. 3. vers. 16. 1 Cor. 6. vers. 19. Eph. 2: 21. Eph. 5: 8. 1 Thes. 4. v. 3. & 7. 2 Tim. 1. vers. 9. 1 Pet. 1. vers. 15. Rom. 6. vers. 18. 1 Joan. 4. vers. 10. 1 Joan. 3. vers. 10. 1 Cor. 6. v. 15, 17. & 12: 12. 1 Joan. 3. vers. 3. 2 Cor. 7. vers. 1.

Meriti nulla mentio apud Apostolos, quum ad bona opera adhortantur: quin potius, meritis hominum exclusis, ad unicam Dei misericordiam nos revocant.

3. Atque hæc quidem paucula tantum in gustum proposui. Nam si singula persequi esset animus, longum volumen contexendum foret. Toti parænesibus, adhortationibus, castigationibus pleni sunt Apostoli, quibus hominem Dei ad omne opus bonum instituant, idque citra meriti mentionem. Quin potius inde potissimas ducunt exhortationes, quod nullo nostro merito, sola Dei misericordia stet nostra salus. Quemadmodum Paulus, ubi tota epistola disseruit nullam esse nobis spem vitæ, nisi in Christi justitia, ubi ad parænesès descendit, per illam Dei miserationem qua nos dignatus est, obsecrat. Et sane hæc nobis una causa satis esse debuerat, ut Deus in nobis glorificetur. Quod siqui Dei gloria non adeo vehementer afficiuntur, memoria tamen beneficiorum ejus sufficientissima est, quæ tales ad benefaciendum incitet. Verum isti quia servilia forte aliqua coactaque Legis obsequia ingerendis meritis extundunt, mentiuntur nos nihil habere quo ad bona opera exhortemur, quia non eadem ingredimur via. Quasi vero talibus obsequiis valde oblectetur Deus, qui profitetur *se hilarem datorem diligere*, & quicquam dari quasi ex tristitia aut necessitate vetat. Neque id dico quod id vel respuam vel negligam adhortationis genus quod Scriptura sæpenumero usurpat, ne ullam omittat

Rom. 12. vers. 1. Mat. 5. vers. 16. Exceptio. Responsio. Chrysost. homil. in Genes. 2 Cor. 9. vers. 7. Alter modus refutationis, quadruplex.

nos undique animandi rationem. Commemorat 1.
enim *mercedem quam Deus redditurus sit unicuique secundum opera sua*: sed illud unicum atque etiam in
multis præcipuum esse nego. Deinde exordium 2.
inde sumendum non concedo. Adhæc, nihil facere 3.
ad erigenda qualia isti prædicant merita contendo:
quemadmodum postea videbimus. Postremo ne- 4.
que usui esse nisi doctrina illa præoccupaverit, Solo Christi merito, quod per fidem apprehenditur, nos justificari, nullis autem operum nostrorum meritis: quia nulli ad sanctitatis studium apti esse possunt, nisi qui doctrinam hanc prius imbiberint. Quod & Propheta pulchre innuit, dum sic Deum alloquitur, *Apud te est propitiatio Domine, ut timearis*: nullum enim esse Dei cultum ostendit, nisi agnita ejus misericordia, qua sola & fundatur & stabilitur. Quod apprime notatu dignum est, ut sciamus non modo principium Dei rite colendi esse fiduciam misericordiæ ejus, sed timorem Dei (quem meritorium

Psal. 130. vers. 4.

esse

esse volunt Papistæ) ideo non posse meriti nomine censeri, quia fundatus est in peccatorum venia & remissione.

Posterioris calumniæ refutatio.

4. Longe vero futilissima calumnia, invitari ad
peccandum homines, quum gratuitam peccatorum
remissionem, in qua collocatam dicimus justitiam,
1. affirmamus. Tanti enim esse dicimus, ut nullo no-
stro bono pensari possit: ideoque nunquam impe-
2. trandam, nisi gratuita foret. Porro nobis quidem
esse gratuitam, Christo non item, cui tam magno
constitit: nempe suo sacratissimo sanguine, extra
quem nullum satis dignum pretium fuit quod Dei
3. judicio solveretur. Hæc quum docentur homines,
admonentur per ipsos non stare quominus toties sa-
cratissimus ille sanguis effundatur quoties peccant.
4. Ad hoc, discimus eam esse nostram fœditatem, quæ
nisi hujus purissimi sanguinis fonte nunquam elua-
5. tur. Hæc qui audiunt annon majorem debent con-
cipere horrorem peccati, quam si bonorum operum
6. aspersione abstergi diceretur? Et si quid Dei habent, quomodo non horreant semel purificati, denuo se in lutum provolvere, quo hujus fontis puritatem quantum in se est conturbent & inficiant? *Lavi pedes meos*, (inquit fidelis anima apud Solomonem) *quomodo rursum inquinabo illos?* Cant. 5: 3. Nunc palam est utri & viliorem peccatorum remissionem faciant, & justitiæ dignitatem magis prostituant. Illi Deum frivolis suis satisfactionibus, hoc est, stercoribus, placari nugantur: nos graviorem asserimus esse peccati noxam, quam quæ tam levibus nugis expietur: graviorem Dei offensam quam quæ his nihili satisfactionibus remittatur: proinde hanc solius sanguinis Christi prærogativam esse. Illi justitiam, sicubi deficiat, instaurari dicunt ac reparari satisfactoriis operibus: nos pretiosiorem esse putamus, quam ut æquari ulla operum compensatione queat: ideo ut restituatur, ad solam Dei misericordiam confugiendum esse. Cætera quæ ad peccatorum remissionem pertinent, ex capite proximo petantur.

Refellitur hujus calumniæ appendix, nimis facile iter ad justitiam sterni, quum in gratuita peccatorum remissione constituitur.

CAP. XVII.

Promissionum Legis & Euangelii conciliatio.

Partes hujus capitis, in quibus Sophistarum fidei justificationem diruere aut deterere studentium argumenta revocantur ad duas classes, quarum *prior* est generalis, *posterior* specialis, & quædam argumenta præcipua continet.

1. *Prima classis, quæ generalis est, & omnium argumentorum veluti fundamentum, continet* argumentum *à legalibus promissionibus petitum, quod sect.* 1. 2. *&* 3. *expenditur.*
2. *Altera, à priori fluens, & specialia argumenta proponens:* secundum *autem ex Cornelii historia haustum explicatur, sect.* 4. 5.
3. *Hac occasione additur luculenta expositio locorum Scripturæ, qui clementem ac propitium justitiæ cultoribus Deum affirmant, sect.* 6.
4. Tertium *argumentum ex locis qui bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari, sect.* 7. *&* 8. *diluitur.*
5. *Deinde firmo dilemmate urgentur adversarii, tolliturque partialis eorum justitia, sect.* 9. *&* 10.
6. Quartum *argumentum, Apostolum Jacobum cum Paulo committens, consideratur, sect.* 11. *&* 12.
7. *Ad* quintum *argumentum ex Apostoli loco, factores* Legis, *non auditores justificari, responsio, sect.* 13.
8. Sexti *argumenti, ex locis quibus fideles suam justitiam Dei judicio examinandam audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt, consideratio, sect.* 14.
9. Postremum, *à testimoniis quæ justitiam & vitam viis fidelium adscribunt, sect.* 15. *excutitur.*

Brevis summa cap. 15. & 16. Quomodo & cur operibus justificatio detrahatur.

NUnc persequamur alia quoque argumenta quibus Satan per suos satellites fidei justificationem aut diruere aut deterere molitur. Illud jam excussum esse puto calumniatoribus, ne nobiscum perinde agant atque bonorum operum inimicis. siquidem operibus detrahitur justificatio: non ut nulla bona fiant opera, aut bona esse negentur quæ fiunt: sed ne illis fidamus, ne gloriemur, ne salutem adscribamus. Fiducia enim hæc nostra est, hæc gloria, & unica salutis anchora, quod Christus filius Dei noster est, ac nos in ipso vicissim filii Dei regnique cælestis hæredes, Dei benignitate, non nostra dignitate, in spem æternæ beatitudinis vocati. Sed quia aliis præterea machinis, ut dictum est, nos impetunt: age, in illis quoque propulsandis pergamus.

1. Argumentum adversariorum à legalibus promissionibus petitum.

Primum redeunt ad legales promissiones, quas Legis suæ cultoribus edidit Dominus: & rogant velimusne irritas esse prorsus an efficaces. Irritas dicere quoniam absonum ac ridiculum fuerit, pro confesso assumunt, alicujus esse efficaciæ. Hinc ratiocinantur, non sola fide nos justificari. Sic enim Dominus loquitur, *Eritque si audieris præcepta & judicia hæc, custodierisque ea & feceris, custodiet etiam Dominus pactum tibi & misericordiam quam juravit patribus tuis: diliget te ac multiplicabit, & benedicet tibi*, &c. (Deut. 7. v. 12, 13.) Idem, *Si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, non ambulaveritis post deos alienos, judicium feceritis inter virum & virum, nec in malitiam recesseritis, ambulabo in medio vestri.* (Jerem. 7. v. 5, 6, 7.) Nolo mille ejusdem formæ frustra recitare, quæ, quando nihil sensu differunt, istarum solutione explicabuntur. Summa, *propositam* testatur Moses in Lege *benedictionem & maledictionem, mortem & vitam.* (Deut. 11. vers. 26.)

Hujus argumenti summa.

Sic ergo argumentantur, aut benedictionem istam otiosam infructuosamque fieri, aut non solius esse fidei justificationem.

Responsio, Quicunque justificari coram Deo cupiunt, è potestate Legis eos exire necesse est.

Jam supra ostendimus quomodo si in Lege hæreamus, omni benedictione defectis, sola nobis maledictio imminet, quæ universis transgressoribus edicta est. Non enim promittit Dominus quippiam nisi perfectis Legis suæ cultoribus, qualis nemo reperitur. Manet igitur illud, totum hominum genus per Legem argui maledictioni & iræ Dei obnoxium: à qua ut salventur, è potestate Legis exire necesse est, & velut ab ejus servitute in libertatem asseri: non carnalem quidem illam, quæ ab observatione Legis nos subducat, ad rerum omnium licentiam invitet, concupiscentiam nostram, velut ruptis repagulis, aut effusis habenis lascivire permittat: sed spiritualem, quæ perculsam & consternatam conscientiam soletur & erigat, liberam illam ostendens à maledictione ac damnatione, qua illam Lex vinctam ac constrictam premebat.

Quo pacto id fiat.

Hanc à subjectione Legis liberationem, &, ut ita dicam, manumissionem assequimur, quum per fidem misericordiam Dei in Christo apprehendimus, qua securi certique reddimur de peccatorum remissione, quorum sensu pungebat nos Lex ac mordebat.

Confirmatio responsionis, ducta ab impossibili.

2. Hac ratione, & quæ in Lege nobis offerebantur promissiones, inefficaces forent omnes & irritæ, nisi Dei bonitas per Euangelium succurre-

ret. Hæc enim conditio ut Legem perficiamus, à qua ipsæ pendent, & à qua demum præstandæ sunt, nunquam implebitur. Sic autem opitulatur Dominus, non partem justitiæ in operibus nobis relinquendo, partem ex sua indulgentia sufficiendo: sed dum unicum Christum pro justitiæ complemento assignat. Nam Apostolus præfatus se aliosque *Judæos, scientes, quod ex Legis operibus non justificatur homo, in Jesum Christum credidisse*: rationem subjicit, non ut adjuvarentur ad justitiæ summam, ex fide Christi; sed *ut illa justificarentur, non ex operibus Legis*. Si fideles à Lege in fidem demigrant, ut in hac justitiam inveniant, quam abesse ab illa vident: certe justitiæ Legis renunciant. Itaque amplificet nunc qui volet retributiones quæ Legis observatorem manere dicuntur, modo simul animadvertat nostra pravitate fieri ne fructum inde ullum sentiamus, donec aliam ex fide justitiam fuerimus adepti. Sic David, ubi retributionis meminit, quam præparavit servis suis Dominus, statim ad peccatorum recognitionem descendit, quibus illa exinanitur. Psalmo etiam 19: 12. magnifice Legis beneficia deprædicat: sed continuo exclamat, *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* Prorsus hic locus cum superiore congruit: ubi quum dixisset, *Cunctas vias Domini bonitatem & veritatem timentibus eum*: subnectit, *Propter nomen tuum Domine, propitiaberis pravitati meæ: multa est enim.* Sic & nos recognoscere debemus, expositam quidem esse nobis in Lege Dei benevolentiam, si operibus eam demereri liceat: sed illorum merito nunquam ad nos pervenire.

Ab Apostoli testimonio. Gal. 2: 16.

Item & Davidis, Psal. 25. ferme toto.

Psalm. 25. v. 10, 11.

3. Quid ergo? an datæ sunt, ut sine fructu evanescerent? Jam nuper testatus sum non esse id meæ sententiæ. dico sane efficaciam suam ad nos non proferre, quamdiu ad operum merita respiciunt: quare si in se considerentur, quodammodo aboleri. Sic præclaram illam promissionem, *Dedi vobis bona præcepta, quæ qui fecerit, vivet in ipsis*: nullius momenti esse Apostolus docet si in ea resistamus, nec pilo plus profuturam quam si data non esset: quia ne sanctissimis quidem Dei servis competit: qui procul omnes absunt à Legis complemento, multis vero transgressionibus sunt circumdati. Sed dum promissiones Euangelicæ substituuntur, quæ gratuitam peccatorum remissionem denunciant, non efficiunt modo ut ipsi Deo accepti simus, sed ut operibus quoque nostris sit sua gratia: neque hoc tantum, ut ea Dominus grata habeat, sed benedictionibus etiam, quæ ex pacto debebantur Legis suæ observationi, prosequatur. Fateor ergo fidelium operibus rependi quæ justitiæ & sanctitatis cultoribus in Lege sua Dominus promisit: verum in hac retributione, consideranda semper est causa quæ gratiam operibus conciliet. Eam porro triplicem esse cernimus. Prima est, quod Deus averso à servorum suorum operibus intuitu, quæ probrum magis quam laudem perpetuo merentur, ipsos in Christo complectitur, ac sola fide intercedente, citra operum subsidium reconciliat sibi. Altera, quod opera, non æstimata eorum dignitate, paterna benignitate atque indulgentia, huc honoris attollit ut alicujus pretii habeat. Tertia, quod ea ipsa cum venia suscipit, non imputata imperfectione, qua omnia inquinata, peccatis magis quam virtutibus accensenda alioqui forent. Atque hinc apparet quantopere delusi sint sophistæ, qui belle se absurda omnia evasisse putarunt quum dicerent, non intrinseca sua bonitate valere opera ad salutem demerendam, sed ex pacti ratione: quia Dominus liberalitate sua tanti æstimavit. Atqui non observabant interim, quæ meritoria opera esse volebant, quantum abessent à promissionum conditione, nisi & justificatio sola fide subnixa, & peccatorum remissio, per quam à maculis bona quoque opera abstergi necesse habent, præcederet. Itaque ex tribus divinæ liberalitatis causis, quibus fit ut accepta sint fidelium opera, unam tantum annotabant: duas, & eas quidem præcipuas, supprimebant.

Occurrit objectioni, & ad quid hæ promissiones datæ sint ostendit: videlicet si in se considerentur, vel ad operum nostrorum merita respiciant, efficaciam suam non proferre, & quodammodo aboleri: sed dum Euangelicæ promissiones substituuntur, non modo efficere ut ipsi Deo accepti simus, sed ut operibus quoque nostris sit sua gratia: idque ex triplici causa divinæ liberalitatis, qua fit ut accepta sint fidelium opera.

Lev. 18: 5. Eze. 20. vers. 11. Rom. 10. vers. 5.

Distinctionis sophisticæ de operum dignitate ex pacto, & intrinseca, refutatio.

4. Citant Petri sententiam quam Lucas in Actis recitat, *In veritate comperio quod non sit personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui facit justitiam, acceptus est illi.* Atque hinc, quod minime dubium esse videtur, colligunt, si rectis studiis conciliat sibi homo Deum, non solius esse Dei beneficium quod salutem consequitur. Imo sic pro sua misericordia Deum peccatori succurrere, ut operibus ad misericordiam flectatur. Verum Scripturas nullo modo conciliare possis, nisi duplicem hominis apud Deum acceptionem observes. Qualis enim naturâ est homo, nihil in eo reperit Deus quo ad misericordiam inclinetur, præter unicam miseriam. Nudum ergo & egenum omnis boni, omni contra malorum genere refertum & oneratum hominem si constat esse, ubi primum à Deo suscipitur: quam ob dotem, quæso, dignum illum cælesti vocatione dicemus? Facessat ergo inanis meritorum imaginatio, ubi gratuitam clementiam Deus tam evidenter commendat. Nam quod ibidem Cornelio Angeli voce dicitur, *orationes ejus & eleemosynas ascendisse in Dei conspectum*: pessime detorquetur ab iis, præparari hominem ad recipiendam Dei gratiam, bonorum operum studio. Jam enim Spiritu sapientiæ illuminatum fuisse Cornelium oportuit, qui vera sapientia, timore scilicet Dei præditus erat: eodem Spiritu sanctificatum, qui justitiæ cultor erat: quam illius certissimum esse fructum Apostolus docet. Ea itaque omnia quæ Deo placuisse in eo referuntur, habebat ab illius gratia: tantum abest ut ad eam recipiendam illis suo Marte se præpararet. Nulla sane Scripturæ syllaba proferetur quæ non huic doctrinæ consentiat: non esse aliam Deo causam hominis ad se recipiendi nisi quia modis omnibus perditum videt si sibi relinquatur: perditum autem quia non vult, suam in ipso liberando misericordiam exercere. Nunc videmus ut ista acceptio non hominis justitiam spectet, sed purum sit divinæ erga miseros tantoque beneficio longe indignissimos peccatores bonitatis documentum.

2. Argumentum, ex Cornelii historia. Act. 10. v. 34, 35.

Responsio, per distinctionem duplicis acceptionis. Prior.

Exceptionis sophistarum dilutio.

Gal. 5:5.

5. Postquam vero Dominus hominem ex abysso perditionis reductum, sibi per gratiam adoptionis segregavit: quia illum regeneravit ac reformavit in novam vitam, jam ut novam creaturam, cum Spiritus sui donis amplectitur. Hæc illa est acceptio cujus meminit Petrus, qua post suam vocationem Deo fideles approbantur, operum quoque respectu: quia Dominus non amare & osculari non potest quæ per Spiritum suum in illis efficit bona. Verum id semper memoria repetendum est, non aliter operum ratione illos esse Deo acceptos, nisi quia illorum causa & in gratiam, quicquid bonorum operum contulit, liberalitatem suam augendo, sua quoque acceptione dignatur. Unde enim illis bona opera, nisi quod Dominus illos, quemadmodum vasa in honorem elegit, ita vult vera puritate exornare? Unde etiam bona reputantur acsi nihil illis deesset; nisi quod nævis & maculis, quæ illis adhærescunt, veniam benignus Pater indulget? In summa, nihil aliud significat hoc loco quam gratos esse Deo & amabiles suos filios in quibus notas & lineamenta vultus sui videt. Regenerationem enim alibi, imaginis divinæ reparationem in nobis esse docuimus. Quoniam ergo ubicunque faciem suam Deus contemplatur, & merito amat, & in honore habet: non sine causa dicitur illi placere fidelium vita, ad sanctitatem & justitiam composita. Sed quia pii mortali carne circumdati, adhuc sunt peccatores, & opera eorum bona, inchoata duntaxat, &

Posterior.

Ex hac distinctione liquet Cornelium prius gratuito fuisse acceptum, quam bona opera ejus accepta esse possent.

carnis

carnis vitium redolentia: neque illis neque his propitius esse potest, nisi in Christo magis quam in seipsis amplexetur. In hunc modum accipiendi sunt loci qui clementem ac misericordem justitiæ cultoribus Deum testantur. Dicebat Moses Israëlitis, *Dominus Deus tuus custodiens pactum ac misericordiam diligentibus se, & custodientibus præcepta sua, in mille generationes*: quæ sententia in frequentem formulam usurpata postea à populo fuit. Sic Solomo in solenni precatione, *Domine Deus Israël, qui custodis pactum & misericordiam servis tuis qui ambulant coram te in toto corde suo.* Eadem verba & à Nehemia repetuntur. Siquidem ut in omnibus misericordiæ suæ pactis integritatem ac sanctimoniam vitæ vicissim à servis suis Deus stipulatur, ne ludibrio sit sua bonitas, neve quis inani ob eam exultatione turgidus, benedicat animæ suæ, ambulans interim in pravitate cordis sui; ita in fœderis communionem admissos, vult hac via in officio continere: nihilo tamen minus fœdus ipsum & gratuitum initio feritur, & perpetuo tale manet. Secundum hanc rationem David, quamvis prædicet sibi redditam fuisse mercedem puritatis manuum, non tamen fontem illum quem notavi præterit, quod *extractus fuerit ab utero, quia Deus eum dilexit*: ubi ita commendat causæ suæ bonitatem, ut nihil deroget gratuitæ misericordiæ, quæ dona omnia, quorum origo est, prævenit.

Atque hic est sensus similium locorum qui clementem & propitium justitiæ cultoribus Deum testantur.
Deut. 7: 9.
1 Reg. 8. vers. 23.
Neh. 1: 5.
Deut. 29. vers. 18.
2 Sam. 22. vers. 20, 21. &c.

6. Atque hic obiter notare profuerit quid distent istæ loquendi formæ à Legalibus promissionibus. Legales promissiones appello, non quæ ubique sparsæ sunt in libris Mosaicis: (quando in illis quoque Euangelicæ multæ occurrunt:) sed quæ proprie ad Legis ministerium pertinent. Ejusmodi promissiones, quocunque nomine vocare libeat, sub conditione, *Si feceris quod tibi præcipitur*, paratam esse remunerationem denunciant. At quum dicitur, *Dominum custodire pactum misericordiæ iis qui se diligunt*, magis demonstratur quales sint illius servi, qui bona fide ejus fœdus susceperint, quam exprimatur causa cur illis Dominus benefaciat. Hæc porro demonstrationis ratio: Quemadmodum in hunc finem æternæ vitæ gratia nos dignatur Deus ut diligatur, timeatur, colatur à nobis; ita quæcunque misericordiæ in Scriptura promissiones habentur, merito ad hunc diriguntur finem, ut revereamur & colamus beneficiorum auctorem. Quoties ergo audimus ipsum benefacere iis qui Legem suam observant, meminerimus Dei filios ab officio designari quod in illis perpetuum esse debet: hac ratione nos esse adoptatos, ut ipsum patris loco veneremur. Ne ergo ipsi adoptionis jure nos abdicemus, huc semper enitendum quo tendit nostra vocatio. Id tamen rursum teneamus, non pendere ab operibus fidelium complementum misericordiæ Domini: sed ipsum ideo salutis promissionem adimplere iis qui vitæ rectitudine suæ vocationi respondent, quia in illis germana demum filiorum insignia agnoscit, qui Spiritu ejus ad bonum reguntur. Huc referatur quod est in Psalmo 15: 1. de civibus Ecclesiæ, *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requiescet in monte tuo sancto? Innocens manibus & mundo corde*, &c. Item apud Jesaiam, *Quis habitabit cum igne devorante? Qui facit justitiam, qui loquitur recta*, &c. Non enim firmamentum quo fideles coram Domino subsistant, describitur: sed modus quo in suum consortium eos clementissimus Pater introducit, & in ipso tuetur & confirmat. Quia enim peccatum detestatur, justitiam amat: quos sibi conjungit, eos Spiritu suo purificat, ut sibi regnoque suo reddat conformes. Ergo si prima causa quæratur unde pateat sanctis accessus in Dei regnum, unde habeant ut consistant in eo ac permaneant, prompta est responsio, Quia Dominus eos sua misericordia & adoptavit semel, & perpetuo tuetur. Si autem de modo quæstio est, tum ad regenerationem est descendendum, ejusque fructus qui Psalmo illo recensentur.

Expositio horum locorum: qui ut melius intelligantur, animadvertendum, num sit promissio Legalis an Euangelica. Legalis enim semper sub conditione à nobis postulatur, Si fecerimus. Euangelica vero, quamvis conditionem adhibet, Si crediderimus, & Deum diligamus: tamen ad solam Dei misericordiam nos deducit, cujus complementum ab operibus nostris minime pendet.
Jesa. 33. vers. 14.

7. At vero plus longe difficultatis esse videtur in his locis qui & bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari. Plurimi sunt prioris generis, ubi mandatorum observationes, justificationes vocantur seu justitiæ. Alterius generis exemplum est quod apud Mosen habetur, *Erit hæc justitia nostra, si custodierimus præcepta ista omnia.* At si promissionem esse Legalem excipias, quæ adnexa conditioni impossibili, nihil probet, sunt alia de quibus idem respondere non possis: quale est illud, *Eritque tibi id pro justitia coram Domino, reddere pauperi depositum*, &c. Item quod Propheta dicit, zelum in vindicando Israëlis probro, *imputatum fuisse Phinees in justitiam.* Itaque Pharisæi nostri temporis amplam insultandi materiam hic se habere putant. Nam quum dicamus, erecta fidei justitia cadere operum justificationem; eodem jure argumentantur, Si ex operibus justitia, ergo falsum est nos sola fide justificari. Ut dem Legis præcepta vocari justitias, nihil mirum: sunt enim re vera. Quanquam monendi sunt Lectores, Græcos parum apte vocem Hebraicam חקים vertisse δικαιώματα pro edictis. De voce tamen facile litem remitto. Neque vero hoc denegamus Legi Dei quin perfectam justitiam contineat. Tametsi enim, quia debitores sumus omnium quæ præcipit, etiam plena ejus obedientia defuncti, servi inutiles sumus: quia tamen eam honore justitiæ Dominus dignatus est, non detrahimus quod ille dedit. Fatemur ergo libenter, absolutam Legis obedientiam esse justitiam: mandati uniuscujusque observationem, esse justitiæ partem: siquidem in reliquis etiam partibus tota justitiæ summa constet. Sed extare usquam talem justitiæ formam negamus. Atque ideo Legis justitiam tollimus, non quod manca per se sit ac mutila: sed quod ob carnis nostræ debilitatem, nusquam compareat. Atqui non modo præcepta Domini simpliciter Scriptura justitias vocat: sed operibus quoque sanctorum tribuit hoc nomen. Ut quum Zachariam & ejus conjugem refert *ambulasse in justitiis Domini*: sane dum ita loquitur, opera magis ex Legis natura æstimat quam propria ipsorum conditione. Etsi rursus hic observandum quod nuper dixi, ex incuria Græci interpretis non esse statuendam legem. Sed quia Lucas in recepta versione nihil mutare voluit, neque ego contendam. Deus enim ea quæ Lege continentur mandavit hominibus in justitiam: sed eam justitiam non exequimur, nisi totam Legem observando: qualibet enim transgressione corrumpitur. Quum ergo Lex nihil nisi justitiam præscribat: si in ipsam respicimus, justitiæ sunt singula ejus mandata: si homines spectamus à quibus fiunt, justitiæ laudem minime consequuntur ex uno opere, in multis transgressores, & ex eo opere quod aliqua semper ex parte propter imperfectionem vitiosum est.

3. Argumentum, ex locis qui bona opera justitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt justificari.
Deut. 6. vers. 25.
Deut. 24. vers. 13.
Psal. 106. v. 30, 31.
Responsio ad priorem partem hujus argumenti, de bonorum operum nomine.
Cur sanctorum opera vocentur justitia.
Luc. 1: 6.
Distinctio observanda.

8. Sed venio ad secundum genus, in quo præcipua est difficultas. Nihil magis firmum habet Paulus ad probandam fidei justitiam, quam quod de Abraham scribitur, *fidem illi suam pro justitia imputatam fuisse.* Quum ergo editum facinus à Phinees *imputatum illi fuisse ad justitiam* dicatur: quod de fide contendit Paulus, licebit nobis de operibus ratiocinari. Proinde adversarii nostri, quasi re evicta, constituunt nos quidem sine fide non justificari: sed neque per eam justificari solam. opera esse quæ justitiam nostram impleant. Ego hic pios obtestor, ut si veram justitiæ regulam ex sola Scriptura petendam norunt, mecum religiose & serio expendant quomodo Scriptura secum ipsa sine cavillis rite conciliari possit. Quum sciret Paulus, fidei justificationem suffugium esse iis qui propria justitia deficiun-

Ad secundam partem tertii argumenti, hominem operibus justificari.
Rom. 4: 3.
Gal. 3: 6.
Psal. 106. vers. 31.
Responsio.

ciuntur: audacter infert, juſtitia operum excluſos quicunque fide juſtificantur. Quoniam vero conſtat omnium illam eſſe fidelium communem, ex eo pari fiducia conſtituit operibus neminem juſtificari: quin magis contra, nullo operum adminiculo juſtificari. Sed aliud eſt diſputare quid per ſe valeant opera, aliud quo loco poſt ſtabilitam fidei juſtitiam habenda ſint. Si operibus ſtatuendum eſt pro dignitate ſua pretium, indigna eſſe dicimus quæ in conſpectum Dei prodeant: ideo nihil operum habere hominem quo apud Deum glorietur: inde omni operum adminiculo exutum, ſola fide juſtificari. Eam porro juſtitiam definimus, quod in Chriſti communionem receptus peccator, ejus gratia Deo reconciliatur: dum illius ſanguine purgatus peccatorum remiſſionem obtinet: & juſtitia non ſecus ac propria veſtitus, coram cæleſti tribunali ſecurus ſubſiſtit. Præpoſita peccatorum remiſſione, quæ jam ſequuntur bona opera aliam quam à ſuo merito æſtimationem habent: quia quicquid in illis eſt imperfectum, Chriſti perfectione contegitur: quicquid nævorum eſt aut ſordium, ejuſdem puritate abſtergitur, ne in judicii divini quæſtionem veniat. Obliterata igitur omnium transgreſſionum culpa, quibus impediuntur homines ne quicquam Deo gratum proferant, ſepulto etiam imperfectionis vitio quod bona quoque opera fœdare ſolet, quæ fiunt à fidelibus bona opera, juſta cenſentur: vel (quod idem eſt) in juſtitiam imputantur.

Opera per ſe nihil valent, fideque ſola juſtificamur.

Hujus juſtitiæ definitio.

Bonorum operum æſtimatio unde.

Reſponſionis confirmatio, dilemmate firmiſſ. munita. Bona opera vel in juſtitiam imputantur per ſe: vel ſingula & omnia ſimul: quod falſum eſt.
Deut. 27. verſ. 26.
Job. 4: 18.

9. Nunc mihi ſiquis iſtud objectet ad impugnandam fidei juſtitiam, primum interrogabo, num homo juſtus cenſeatur ob unum aut alterum ſanctum opus, reliquis vitæ operibus Legis transgreſſor? Pluſquam abſurdum quidem eſt. Deinde requiram an ob multa quoque bona opera, ſi quidem prævaricationis aliqua in parte reus tenetur? Ne hoc quidem contendere audebit, reclamante Legis ſanctione, maledictoſque omnes proclamante qui non omnia Legis mandata ad ultimum impleverint. Adhæc ultra progrediar, ſitne ullum opus quod nullius impuritatis aut imperfectionis argui mereatur? Et quomodo eſſet coram iis oculis quibus nec ſtellæ ſatis mundæ ſunt, nec Angeli ſatis juſti? Ita nullum extare bonum opus concedere cogetur quod non & appoſitis ſibi transgreſſionibus, & ſua ipſius corruptione pollutum ſit, ne juſtitiæ honorem teneat. Quod ſi conſtat à juſtificatione fidei proficiſci, ut opera impura alioqui, immunda, dimidiata, indigna Dei conſpectu, nedum amore, juſtitiæ imputentur: quid hujus jactatione deſtruere illam moliuntur, quæ ſi non eſſet, hanc fruſtra jactarent? Vipereumne partum facere volunt? Eo enim tendunt impiorum dicta. Fidei juſtificationem, principium, fundamentum, cauſam, argumentum, ſubſtantiam operum juſtitiæ eſſe non poſſunt inficiari: concludunt tamen fide non juſtificari hominem, quod bona quoque opera in juſtitiam reputentur. Omittamus ergo iſtas ineptias, & quod res eſt fateamur: ſi à fidei juſtificatione dependet qualiſcunque tandem cenſetur operum juſtitia, non modo per hanc nihil imminui, ſed potius confirmari: quo nimirum vis ejus potentior elucet. Neque etiam ſic putemus commendari poſt gratuitam juſtificationem opera, ut & ipſa in locum juſtificandi hominis poſtea ſuccedant, aut ejuſmodi officium cum fide partiantur. Niſi enim perpetuo maneat ſolida fidei juſtificatio, illorum immundities detegetur. Nihil autem abſonum eſt, ſic fide hominem juſtificari ut non ipſe modo juſtus ſit, ſed opera quoque ejus ſupra dignitatem juſta cenſeantur.

Vel in juſtitiam imputantur per fidem & propter juſtitiam fidei, & ſingula & omnia ſimul. Ergo ſola fides juſtificat & totum hominem & omnia ejus bona opera.

Eo ſenſu fidelium partialis juſtitia, id eſt,

10. Hac ratione concedemus, non partialem modo in operibus juſtitiam (quod ipſi adverſarii volunt) ſed perinde approbari Deo acſi perfecta abſolutaque foret. Sed ſi meminerimus quo fundamento fulciatur, ſoluta erit omnis difficultas. Gratum enim opus tunc demum eſſe incipit ubi cum venia ſuſcipitur. Porro unde venia, niſi quia Deus nos & noſtra omnia in Chriſto intuetur? Quemadmodum ergo nos ipſi, ubi in Chriſtum inſiti ſumus, ideo juſti apparemus coram Deo, quia ejus innocentia conteguntur noſtræ iniquitates: ſic opera noſtra juſta ſunt & habentur, quia quicquid aliàs vitii in ipſis eſt, Chriſti puritate ſepultum, non imputatur. Ita merito dicere poſſumus, ſola fide non tantum nos, ſed opera etiam noſtra juſtificari. Jam ſi iſta qualiſcunque operum juſtitia à fide & gratuita juſtificatione pendet, & ab ea efficitur: debet ſub eam includi, & tanquam effectus cauſæ ſuæ (ut ita loquar) ſubordinari: tantum abeſt ut erigi debeat ad illam vel deſtruendam vel obſcurandam. Sic Paulus, ut extorqueat, beatitudinem noſtram Dei miſericordia, non operibus conſtare, urget maxime illud Davidis, *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus cui non imputavit Dominus peccatum.* Siquis contra obtrudat innumera elogia, quibus videtur beatitudo operibus dari: qualia ſunt, *Beatus vir qui timet Dominum, qui miſeretur pauperis, qui non ambulavit in conſilio impiorum, qui ſuffert tentationem: beati qui cuſtodiunt judicium, immaculati, pauperes ſpiritu, mites, miſericordes,* &c. non efficient quominus verum ſit quod ait Paulus. Quoniam enim illa quæ prædicantur, omnia nunquam ſic ſunt in homine ut Deo propterea id approbetur, conficitur, miſerum ſemper eſſe hominem niſi à miſeria per veniam peccatorum eximatur. Quoniam ergo univerſa quæ Scripturis extolluntur beatitudinis genera, irrita concidunt, ut nullius fructum percipiat homo, donec beatitudinem peccatorum remiſſione adeptus fuerit, quæ deinde illis locum faciat: ſequitur hanc eſſe non modo ſummam & præcipuam, ſed unicam: niſi forte velis ab illis enervari quæ in ea ſola conſiſtunt. Multo jam minus rationis eſt cur nos conturbare debeat appellatio juſtorum quæ fidelibus plerumque tribuitur. Juſtos certe à vitæ ſanctimonia nuncupari fateor: ſed quum in juſtitiæ ſtudium magis incumbant quam juſtitiam ipſam impleant, qualemcunque hanc juſtitiam, fidei juſtificationi cedere par eſt, unde habet id quod eſt.

imperfecta, accepta eſt: non illa autem quam adverſarii gratuitæ juſtitiæ per fidem ſomniant.

Rom. 4: 7.
Pſal. 32: 1.
Pſ. 112: 1.
Prov. 14. verſ. 21.
Pſal. 1: 1.
Jac. 1: 12.
Pſ. 106: 3. & 119: 1.
Matth. 5. verſ. 3. &c.

Concluſio refutationum tertii argumenti.

11. Sed enim cum Jacobo plus adhuc negotii nobis reſtare aiunt, ut qui aperta voce nobis repugnet. Docet enim & *Abraham ex operibus fuiſſe juſtificatum, & nos quoque omnes operibus juſtificari, non ſola fide.* Quid igitur? pertrahentne in certamen Paulum cum Jacobo? Si Jacobum pro Chriſti miniſtro habent, ſic accipienda eſt ejus ſententia, ne à Chriſto per os Pauli loquente diſſentiat. Spiritus per os Pauli aſſerit, Abraham fide, non operibus juſtitiam fuiſſe conſequutum: nos quoque fide docemus omnes ſine operibus Legis juſtificari. Idem Spiritus per Jacobum tradit, & Abrahæ & noſtram juſtitiam operibus, non fide tantum conſtare. Spiritum ſecum non pugnare, certum eſt. Quæ erit ergo iſtorum concordia? adverſariis abunde eſt, ſi convellerint quam nos altiſſimis radicibus ſtabilitam volumus fidei juſtitiam: ſuam autem conſcientiis tranquillitatem reddere, non magnæ curæ eſt. Unde videas quidem eos fidei juſtificationem arrodere, ſed nullam interim conſtituere juſtitiæ metam ubi conſcientiæ ſiſtantur. Triumphent ergo ut libet, modo non aliam jactare victoriam poſſint, quam omnem juſtitiæ certitudinem ſe ſuſtuliſſe. Ac miſeram quidem hanc victoriam obtinebunt, ubi extincta veritatis luce, mendaciorum tenebras offundere illis Dominus permittet. Ubicunque autem ſtabit Dei veritas, nihil proficient. Nego itaque Jacobi ſententiam, quam aſſidue tanquam Achillis clypeum nobis obtendunt, illis vel tantillum

4. Argumentum, ex epiſt. catholica Jacobi Apoſtoli.
Jacob. 2. v. 21, 24.
Reſponſio 1. Apoſtolum cum Apoſtolo non eſſe committendum.

Reſponſio 2. adverſariis, de conſcientiæ tranquillitate parum ſollicitis, ſatis eſſe ſi juſtitiam fidei arrodere poſſint.

Responsio sumpta ex scopo Jacobi. 3. lum suffragari. Id quo planum fiat, intuendus primum erit Apostoli scopus: deinde observandum ubi hallucinentur. Quoniam tum erant plerique (quod malum in Ecclesia perpetuum esse solet) qui infidelitatem suam manifeste prodebant, quæcunque propria sunt fidelium opera negligendo ac omittendo, falso tamen fidei nomine gloriari non desinebant: stolidam talium fiduciam hic eludit Jacobus. Non est ergo illi propositum veræ fidei vim ulla ex parte deterere, sed ostendere quam inepte nugatores isti vacuæ ejus imagini tantum arrogarent, ut hac contenti, secure diffluerent in omnem vitiorum licentiam. Hoc statu concepto, facile erit animadvertere ubi peccent nostri adversarii. Incidunt enim in duplicem paralogismum: alterum in fidei vocabulo, alterum in verbo justificandi. Quod fidem nominat Apostolus, inanem opinionem procul à fidei veritate dissitam, concessionis est quæ nihil causæ derogat: quod ab initio ipse demonstrat his verbis, *Quid prodest, fratres mei, si quis fidem dicat se habere, opera autem non habeat?* non dicit, Si fidem quis habeat sine operibus: sed, Si jactet. Clarius etiam paulo post, ubi deteriorem diabolica notitia per ludibrium facit: postremo ubi mortuam vocat. Sed à definitione sufficienter deprehendas quid velit. *Tu credis*, inquit, *quod Deus est:* sane si nihil in ista fide continetur nisi ut credatur Deum esse, jam nihil mirum est si non justificet. Nec vero dum hoc illi adimitur, quicquam derogari putemus fidei Christianæ, cujus longe diversa est ratio. Quo enim modo vera fides justificat, nisi dum nos Christo conglutinat, ut unum cum illo facti, participatione justitiæ ejus fruamur? non ergo eo justificat quod divinæ essentiæ notitiam concipiat: sed quod in misericordiæ certitudine recumbit.

Qui duplicem adversariorum paralogismum detegit.
1. In fidei vocabulo. fides enim hic est inanis opinio, per concessionem: apud Paulum instrumentum est quo Christum justitiam nostram apprehendimus.

2. Alter paralogismus in verbo justificandi. 12. Nondum scopum attigimus, nisi discutiamus & alterum paralogismum: siquidem justificationis partem in operibus Jacobus reponit. Si & reliquis Scripturis, & sibiipsi consentaneum Jacobum facere velis, necessarium est, *Justificandi* verbum alio significatu accipere quam apud Paulum. Justificari enim dicimur à Paulo, quum obliterata injustitiæ nostræ memoria, justi reputamur. Eo si spectasset Jacobus, præpostere citasset illud ex Mose, *Credidit Abraham Deo*, &c. Sic enim contexit, *Abraham operibus consequutus est justitiam quod filium immolare, jubente Deo, non dubitavit. Atque ita impleta est Scriptura, quæ dicit illum credidisse Deo, & imputatum ei ad justitiam.* Si absurdum est, effectum esse sua causa priorem, aut falso testatur Moses eo loco imputatam fuisse Abrahæ fidem in justitiam, aut ex ea quam in Isaac offerendo præstitit obedientia, justitiam non fuit promeritus. Nondum concepto Ismaële, qui jam adoleverat antequam Isaac nasceretur, fide sua justificatus fuit Abraham. Quomodo igitur dicemus obedientia diu post sequuta justitiam sibi comparasse? Quare aut perperam ordinem invertit Jacobus (quod cogitare est nefas) aut justificatum noluit dicere, quasi promeritus sit ut justus censeretur. Quid ergo? Certe de justitiæ declaratione, non autem imputatione ipsum loqui apparet: acsi diceret, Qui vera fide justi sunt, ii suam justitiam obedientia bonisque operibus probant, non nuda & imaginaria fidei larva. In summa, non disputat qua ratione justificemur: sed justitiam operatricem à fidelibus requirit. Et quemadmodum Paulus citra operum adminiculum justificari contendit: ita hic justos haberi non patitur qui bonis careant operibus. Hujus scopi consideratio nos omni scrupulo extricabit. nam hinc præcipue falluntur nostri adversarii, quod putant Jacobum justificationis rationem definire: quum nihil aliud studeat quam pravam eorum securitatem diruere, qui excusando bonorum operum contemptui fidem inaniter obtendebant. Ergo quoslibet in modos Jacobi verba torqueant, nihil præter duas sententias expriment, Inane fidei spectrum non justificare, & fidelem, tali imaginatione non contentum, operibus bonis suam justitiam declarare.

Paulus de causa, Jacobus de effectis justificationis loquitur, agens de Abrahamo. Paulus de justitia imputatione, Jacobus de justitia cognitione & declaratione.

Summa disputationis Apostoli Jacobi.

13. Quod autem ex Paulo in eundem sensum citant, minimum eos juvat, *Factores Legis, non auditores justificari.* Nolo solutione Ambrosii evadere, ideo esse illud dictum *quia complementum Legis sit in Christum fides.* Video enim merum esse effugium, quo nihil opus est ubi aperta patet via. Illic stolida confidentia Judæos dejicit Apostolus, qui sola Legis agnitione se venditabant, quum interim summi essent ejus contemptores. Ne ergo nuda Legis peritia tantopere sibi placerent: admonet, si ex Lege quæratur justitia, non ejus notitiam, sed observationem quæri. Nos certe istud in dubium non vocamus, quin Legis justitia consistat in operibus: ac ne illud quidem, quin consistat in operum dignitate & meritis justitia. Sed nondum probatum est operibus nos justificari, nisi unum aliquem proferant qui Legem impleverit. Non aliud autem sensisse Paulum erit satis amplo testimonio orationis contextus. Postquam Gentes ac Judæos in commune injustitiæ damnaverat, tum ad distributionem descendit, ac dicit *eos qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perire:* quod ad Gentes refertur. *qui vero in Lege peccaverunt, per Legem judicari:* quod Judæorum est. Porro quoniam illi suis prævaricationibus conniventes, sola Lege superbiebant: adjungit quod optime congruebat, non ideo latam esse Legem ut audita solummodo ejus voce justi redderentur: sed tum demum si obedirent. acsi diceret, In Lege quæris justitiam? ne auditum ejus prætexas, qui parvi est per se ponderis: sed afferas opera quibus declares Legem non tibi frustra positam. His quoniam deficiebantur omnes, sequebatur, Legis gloriatione esse spoliatos. Itaque contrarium potius ex mente Pauli argumentum formandum est, Justitia Legis in operum perfectione sita est. nemo jactare potest se per opera Legi satisfecisse. nulla ergo est à Lege justitia.

5. Argumentum, ex Paulo. Rom. 2. vers. 13.
Responsio, sensum Apostoli explicans.
Altera, adversarios ad impossibile deducens.
Cur hoc usus sit argumento Paulus.
Tertia, argumentum retorquens.

14. Jam & ex locis illis pugnant quibus suam justitiam fideles examinandam Dei judicio audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt. Quales sunt, *Judica me Domine secundum justitiam meam, & secundum innocentiam meam, quæ sunt in me.* Item, *Exaudi Deus justitiam meam. Probasti cor meum & visitasti nocte, & non est inventa in me iniquitas.* Item, *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam: & secundum puritatem manuum mearum rependet mihi. Quia custodivi vias Domini, nec impie defeci à Deo meo. Et ero immaculatus, & observabo me ab iniquitate mea.* Item, *Judica me Domine, quoniam in innocentia mea ambulavi. Non sedi cum viris mendacibus, cum iniqua gerentibus non introibo. Ne perdas cum impiis animam meam, cum viris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt: dextera quorum repleta est muneribus. Ego autem innocenter ambulavi.* Dixi supra de fiducia quam sibi sancti simpliciter ab operibus sumere videntur. Quæ autem huc adduximus testimonia nos non valde impedient si secundum suam περίστασιν, hoc est, complexum, vel (ut vulgo loquuntur) circumstantiam, accipiantur. Ea porro duplex est. nam nec de ipsis in universum quæstionem haberi volunt, ut pro totius vitæ tenore vel damnentur vel absolvantur: sed specialem causam in judicium disceptandam afferunt: nec divinæ perfectionis respectu, sed ex improborum ac scelestorum comparatione justitiam sibi arrogant. Primum, quum de homine justificando agitur, non tantum quæritur ut bonam in re aliqua particulari causam habeat: sed perpetuam quandam tota vita justitiæ sym-

6. Argumentum, ex locis quibus fideles suam justitiam Dei judicio examinandam audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt.
Psal. 7: 9.
Psal. 17: 1.
Psal. 18. vers. 21.
Psal. 26. v. 1, 9, 10.
Responsio, per duplicis circumstantiæ considerationem.
1. Specialem causam tantum in judicium afferunt.

ſymmetriam. Atqui ſancti, dum ad comprobandam ſuam innocentiam Dei judicium implorant, non ſeipſos omni noxa ſolutos & omni ex parte inculpatos offerunt: ſed quum in ſola ejus bonitate ſalutis fiduciam defixerint, confiſi tamen eſſe vindicem pauperum præter jus & æquitatem afflictorum, profecto cauſam in qua innocentes opprimuntur, illi commendant. Dum vero ſecum adverſarios ad tribunal Dei ſiſtunt, non jactant innocentiam quæ Dei puritati reſponſura ſit, ſi ſevere conquiratur: ſed quia præ adverſariorum malitia, improbitate, aſtutia, nequitia, ſinceritatem, juſtitiam, ſimplicitatem, puritatemque ſuam Deo compertam gratamque eſſe norunt, non reformidant, inter ſe & illos judicem invocare. Sic quum David Sauli dicebat, *Reddat Dominus unicuique ſecundum juſtitiam & veritatem ejus*, non intelligebat ut Dominus unumquemque per ſe examinaret ac muneraretur pro meritis: ſed Dominum atteſtabatur, quanta eſſet ſua innocentia, præut erat Saulis iniquitas. Ac ne Paulus quidem, quum hac gloriatione ſe jactat, *quod bonum habeat conſcientiæ teſtimonium, ſe cum ſimplicitate & integritate verſatum eſſe in Eccleſia Dei*, vult ejuſmodi gloriatione apud Deum niti: ſed coactus impiorum calumniis, fidem ac probitatem ſuam, quam divinæ indulgentiæ acceptam eſſe ſciebat, adverſus quamlibet hominum maledicentiam aſſerit. Videmus enim quid alibi dicat, *ſe nihil eſſe ſibi male conſcium, ſed non in hoc juſtificari.* Quia ſcilicet intelligebat, judicium Dei humanam lippitudinem longe tranſcendere. Utcunque ergo pii contra impiorum hypocriſin ſuam innocentiam Deo teſte ac judice defendant: ubi tamen cum ſolo Deo negotium eſt, omnes uno ore clamant, *Si iniquitatem obſervaveris Domine, Domine quis ſuſtinebit?* Item, *Ne ingrediaris in judicium cum ſervis tuis: quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.* ſuiſque operibus diffiſi, libenter canunt, *Bonitas tua melior quam vita.*

2. Ex improborum comparatione juſtitiam ſibi arrogant.

1 Sam. 26. verſ. 23.

2 Cor. 1. verſ. 12.

1 Cor. 4. verſ. 4.

Ita tamen ut coram Deo ſuppliciter miſericordiam petant.

Pſ. 130: 3. Pſ. 143: 2. Pſal. 63: 4.

15. Sunt & alii non abſimiles ſuperioribus loci, in quibus ſubſiſtere etiamnum quis poſſit. Dicit Solomon, *eum qui ambulat in integritate ſua, juſtum eſſe.* Item, *In ſemita juſtitiæ eſſe vitam, ac in ea ipſa non eſſe mortem.* Qua ratione Ezechiel perhibet *vita victurum qui judicium ac juſtitiam fecerit.* Nihil eorum vel inficiamur, vel obſcuramus. Sed prodeat unus ex filiis Adam cum tali integritate. Si nemo eſt, aut pereant à conſpectu Dei oportet, aut ad miſericordiæ aſylum confugiant. Neque interim negamus quin fidelibus ſua integritas, dimidiata licet ac imperfecta, gradus ſit ad immortalitatem. Sed unde id, niſi quoniam quos in fœdus gratiæ aſſumpſit Dominus, eorum opera non excutit pro meritis, ſed paterna benignitate oſculatur? Quo non tantum intelligimus quod tradunt Scholaſtici, *à gratia acceptante habere opera ſuum valorem.* Illi enim ſentiunt, imparia alioqui opera ex Legis pacto ſaluti comparandæ, in æqualitatis tamen pretium Dei acceptione evehi. Ego autem dico, ea, tum aliis tranſgreſſionibus, tum ſuis ipſorum maculis inquinata, non aliud valere niſi quod Dominus veniam utriſque indulget. quod eſt, gratuitam homini juſtitiam largiri. Neque tempeſtive hic obtruduntur illæ Apoſtoli precationes, ubi tantam fidelibus perfectionem optat, *ut ſint inculpati & irreprehenſibiles in die Domini.* Hæc quidem verba Cæleſtini valde olim exagitabant, ad perfectionem juſtitiæ in hac vita aſſerendam. Sed quod arbitramur ſufficere, breviter poſt Auguſtinum reſpondemus: ad hanc quidem metam aſpirare pios omnes debere ut immaculati aliquando & inculpati appareant coram Dei facie. ſed quia optima & præſtantiſſima vitæ præſentis ratio nihil aliud eſt quam profectus, ad eam metam nos tum demum perventuros ubi hac peccati carne exuti, Domino ad plenum adhærebimus. Neque tamen pertinaciter cum eo litigabo qui perfectionis titulum ſanctis tribuere volet: modo eam quoque Auguſtini ipſius verbis definiat. *Perfectam*, inquit, *ſanctorum virtutem quum nominamus, ad ipſam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio.*

Poſtremum argumentum, à teſtimoniis quæ juſtitiam & vitam viis fidelium adſcribunt.

Prov. 20: 7. & 28: 18. Ezech. 18. v. 9, 21. & 33: 15.

Reſponſio: Id ex paterna Dei benignitate procedit: non quod fidelium opera, ut Scholaſtici tradunt, in pretium æqualitatis Dei acceptione evehantur.

Eph. 1: 4. 1 Theſſ. 3. verſ. 13. & alibi.

Perfectio ſanctorum. lib. 3. ad Bon. cap. 7.

CAP. XVIII.

Ex mercede male colligi operum juſtitiam.

Partes hujus capitis.

1. *Solutio duarum generalium objectionum quæ ad operum juſtitiam ſtabiliendam proferuntur. 1. Deum unicuique redditurum ſecundum opera ſua. 2. Vitam æternam operum mercedem appellari, à prima ſectione ad ſextam.*
2. *Ad alias ſpeciales objectiones inde deductas, & ex Scripturæ depravatis teſtimoniis deſumptas, reſponſio, ſectione* 6. 7. 8. 9.
3. *Sophiſmatis, fidem opus vocari, ideo nos opere juſtificari aſſerentis, dilutio, poſtrema ſectione.*

Prima generalis objectio.

Mat. 16. verſ. 27. 2 Cor. 5. verſ. 10. Rom. 2: 6. Joan. 5. verſ. 29. Mat. 25. verſ. 34.

Altera.

Prov. 12. verſ. 13. & 13: 13. Mat. 5: 12. Luc. 6: 35. 1 Cor. 3: 8.

Primæ objectionis ſolutio.

TRanſeamus nunc ad eas ſententias quæ affirmant Deum unicuique redditurum ſecundum opera ſua: cujuſmodi ſunt, *Unuſquiſque referet quod geſſit in corpore, ſive bonum, ſive malum. Gloria & honor operanti bonum: tribulatio & anguſtia in omnem animam operantis malum.* Et, *Ibunt qui bona egerint, in reſurrectionem vitæ: qui male fecerint, in reſurrectionem judicii. Venite benedicti Patris mei: eſurivi, & dediſtis mihi cibum: ſitivi, & potum tribuiſtis*, &c. Atque illis quoque eas conjungamus quæ mercedem operum appellant vitam æternam: quo in genere ſunt, *Retributio manuum hominis reſtituetur ei. Qui timet mandatum, remunerabitur. Gaudete & exultate: ecce merces veſtra copioſa eſt in cælis. Unuſquiſque mercedem accipiet ſecundum laborem.* Quod unicuique dicitur redditurus Deus ſecundum opera, parvo negotio diſſolvitur. Ordinem enim conſequentiæ magis quam cauſam indicat loquutio. Extra dubium autem eſt, Dominum his miſericordiæ ſuæ gradibus ſalutem noſtram conſummare dum electos ad ſe vocat, vocatos juſtificat, juſtificatos glorificat. Tametſi ergo ſola miſericordia ſuos in vitam ſuſcipiat: quia tamen in ejus poſſeſſionem ipſos deducit per bonorum operum ſtadium, ut quod deſtinavit ordine ſuum in illis opus impleat: nihil mirum ſi ſecundum opera ſua dicuntur coronari: quibus haud dubie ad recipiendam immortalitatis coronam præparantur. Quin hac ratione appoſite dicuntur *ſalutem ſuam operari*, dum bonis operibus incumbendo, vitam æternam meditantur. nempe ſicut alibi jubentur *operari cibum qui non perit*, dum in Chriſtum credendo ſibi vitam acquirunt: & tamen mox additur, *quem filius hominis daturus eſt vobis.* Unde apparet *Operandi* verbum nequaquam opponi gratiæ, ſed referri ad ſtudium: ac proinde non ſequitur, vel fideles ipſos eſſe ſalutis ſuæ auctores, vel ab ipſorum operibus eam emanare. Quid ergo? ſimulatque per Euangelii notitiam, & Spiritus ſancti illuminationem adſciti ſunt in Chriſti conſortium, inchoata eſt in illis æterna vita. Jam *quod in illis bonum opus inchoavit Deus, & perfici* oportet

Rom. 8. v. 28, 29.

Ejuſdem explicatio.

Phil. 2: 12.

Joan. 6. verſ. 27.

Operandi verbum quid ſignificet.

Phil. 1: 6.

oportet usque in diem Domini Jesu. Perficitur porro, quum justitia & sanctitate Patrem cælestem referentes, se filios ejus non degeneres esse probant.

Secundæ objectionis generalis solutio.

1. Opera salutis causam non facere, ab hæreditatis nomine & natura ostenditur.

2. Ex *Mercedis* nomine non est cur opera nostra ratiocinemur causam esse salutis. Principio istud sancitum sit in cordibus nostris, regnum cælorum non servorum stipendium, sed filiorum esse hæreditatem: qua soli potientur qui à Domino in filios cooptati fuerint: neque ullam aliam ob causam quam ob hanc adoptionem. *non enim erit hæres filius ancillæ, sed filius liberæ.* Adeoque in iis ipsis locis quibus gloriam æternam mercedem operibus fore pollicetur Spiritus sanctus, hæreditatem nominatim exprimendo, aliunde nobis provenire demonstrat. Sic Christus opera recenset, quæ cæli remuneratione compensat, dum in ejus possessionem electos vocat: sed simul adjungit, hæreditatis jure possidendum. Sic Paulus jubet servos, fideliter agentes quod officii sui est, sperare retributionem à Domino: sed addit *hæreditatis.* Videmus ut quasi præscriptis verbis diligenter caveant ne acceptam feramus operibus æternam beatitudinem: sed Dei adoptioni. Cur ergo simul operum mentionem faciunt? Uno Scripturæ exemplo ista quæstio elucescet. Ante nativitatem Isaac, promissum erat Abrahæ semen in quo benedicendæ erant omnes terræ nationes: seminis propagatio quæ æquatura esset stellas cæli, & arenas maris, aliaque similia. Multis post annis, ut erat oraculo jussus, Abraham ad filium immolandum se accingit. Ista obedientia defunctus, recipit promissionem. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti proprio filio unigenito: benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli & arenas maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.* Quid audimus? an obedientia sua promeritus est benedictionem Abraham, cujus promissionem receperat antequam ederetur præceptum? Hic profecto citra ambages tenemus, iis bonis munerari Dominum fidelium opera quæ illis jam ante cogitata opera dederat: nihildum causæ habens cur ipsis benefaceret nisi suam misericordiam.

Eph. 1:18. Gal. 4:30. Matth. 25. vers. 34. Col. 3:24.

2. Insignique exemplo confirmatur, iis bonis Dominum remunerari fidelium opera, quæ illis ante cogitata opera dederat.

Gen. 15:5. & 17:1,2. Genes. 22. vers. 3, 17.

Prima causa cur vita æterna dicatur merces operum: videlicet ut per sanctæ vitæ studium ad æternæ gratuita præmia alacrius contendamus.

3. Neque tamen frustratur aut ludit nos Dominus quum ait se operibus rependere quod gratis ante opera donaverat. Quia enim bonis operibus vult nos exerceri ad meditandam eorum quæ promisit exhibitionem vel fruitionem, ut ita loquar, ac per ea decurrere, ut contendamus ad beatam spem nobis propositam in cælis, rite & illis assignatur promissionum fructus, ad cujus maturitatem nos perducunt. Eleganter expressit utrumque Apostolus, quum diceret officiis charitatis studere Colossenses, *propter spem in cælis sibi repositam, de qua ante audierant per sermonem veracis Euangelii.* Nam quum ait eos ex Euangelio cognovisse spem sibi in cælis repositam, declarat solo Christo, nullis autem suffultam operibus. cui concinit illud Petri, *Custodiri pios Dei virtute per fidem, in salutem quæ parata est manifestari suo tempore.* Dum ipsos ait ejus causa laborare, significat currendum esse fidelibus toto vitæ spatio ut apprehendant. Ne vero putaremus ad meriti modum redigi quam nobis Dominus mercedem pollicetur, parabolam proposuit, in qua se fecit patremfamilias, qui quoscunque habet obvios, mittit in vineæ suæ culturam: alios quidem hora diei prima, alios secunda, alios tertia, quosdam etiam undecima: vesperi rependit omnibus æquale pretium. Cujus interpretationem breviter & vere complexus est quicunque sit ille tandem vetustus scriptor, cujus liber De vocatione Gentium sub Ambrosii nomine fertur. Ejus verbis potius quam meis utar. *Hujus, inquit, comparationis regula Dominus multimodæ vocationis varietatem ad unam gratiam pertinentem adstruxit: ubi sine dubio qui hora undecima intromissi in vineam totius diei operariis exæquantur, eorum præferunt sortem quos ad commendandam gratiæ excellentiam, in defectu diei, & conclusione vitæ, divina indulgentia muneravit: non labori pretium solvens, sed divitias bonitatis suæ in eos, quos sine operibus elegit, effundens: ut etiam qui in multo labore sudarunt, nec amplius quam novissimi acceperunt, intelligant donum se gratiæ, non operum accepisse mercedem.* Postremo hoc quoque notatu dignum est, in his locis, ubi vita æterna merces operum vocatur, non simpliciter pro illa communicatione accipi quam habemus cum Deo ad beatam immortalitatem, quum nos paterna benevolentia in Christo amplectitur: sed pro beatitudinis possessione vel fruitione, ut vocant, sicut etiam sonant ipsa Christi verba, *In futuro vitam æternam.* Et alibi, *Venite, possidete regnum*, &c. Hac ratione & Paulus vocat *adoptionem*, revelationem adoptionis quæ in resurrectione fiet: ac postea interpretatur, *redemptionem corporis nostri.* Alioqui autem quemadmodum alienatio à Deo æterna mors est, sic quum homo in gratiam à Deo recipitur ut communicatione ejus fruatur, unumque cum eo fiat, transfertur à morte ad vitam: id quod fit solius adoptionis beneficio. Et si more suo pertinaciter urgeant operum mercedem, regerere illud Petri licebit, vitam æternam esse fidei mercedem.

Testimoniis Scripturæ confirmatur. Col. 1:4,5. 1 Pet. 1:5.

Mat. 20:1.

Consensu Ambrosii. lib. 1. c. 3.

Regula observanda.

1 Christi. Marc. 10. vers. 30. Matth. 25. vers. 34.

2. Apostoli auctoritate. Rom. 8. vers. 23.

1 Pet. 1:9.

Secunda causa, Deum nostræ imbecillitati sic occurrere, ne animis fatiscamus.

4. Itaque ne cogitemus Spiritum sanctum hujusmodi promissione commendare operum nostrorum dignitatem, acsi talem mercedem mereantur. Nihil enim nobis Scriptura reliquum facit quo in conspectu Dei exaltemur. Quin potius tota in hoc est ut arrogantiam nostram retundat, nos humiliet, dejiciat, & prorsus conterat. Verum nostræ imbecillitati sic occurritur, quæ statim alioqui collaberetur ac concideret, nisi hac se expectatione sustineret ac solatio leniret sua tædia. Primum quam durum sit, non modo sua omnia, sed se quoque ipsum relinquere & abnegare, reputent pro se quisque singuli. Et tamen hoc tirocinio discipulos suos, hoc est, pios omnes, Christus initiat. Deinde sic per omnem vitam sub crucis disciplina erudit, ne cor adjiciant ad bonorum præsentium vel cupiditatem vel fiduciam. Breviter, sic fere tractat, ut quocunque flectant oculos quam longe hic mundus patet, nonnisi desperationem sibi ubique obversantem habeant: ut Paulus dicat, *miserabiliores esse nos omnibus hominibus, si in hoc mundo duntaxat speremus.* In his tantis angustiis ne deficiant, adest illis Dominus, qui monet ut altius caput exerant, & longius oculos conjiciant, beatitudinem, quam in mundo non vident, apud se reperturos: hanc beatitudinem, præmium, mercedem, retributionem vocat: non operum æstimans meritum, sed compensationem esse significans eorum pressuris, passionibus, contumeliis, &c. Quamobrem nihil obest quominus vitam æternam remunerationem, Scripturæ exemplo, vocemus: quod in ea Dominus suos ex laboribus in quietem, ex afflictione in prosperum & optabilem statum, ex mœstitia in gaudium, ex paupertate in affluentiam, ex ignominia in gloriam recipiat: omnia denique quæ perpessi sunt mala, bonis majoribus permutet. Sic & nihil erit incommodi si vitæ sanctitatem existimemus esse viam, non quidem quæ aditum aperiat in gloriam cælestis regni, sed qua electi à Deo suo in ejus manifestationem ducantur: quando hæc bona ejus voluntas est, glorificare quos sanctificavit. Tantum ne correlationem meriti ac mercedis imaginemur, in qua importune hærent Sophistæ, quia istum quem exponimus finem non considerant. Quam autem præposterum est, ubi in unum finem vocat nos Dominus, aliorsum respicere? Nihil clarius est quam ad sublevandam aliquo solatio carnis nostræ debili-

Hujus solatii prima necessitas.

Altera.

Tertia.

1 Cor. 15. vers. 19.

Quarta.

Sanctitas via regni, non causa regnandi.

Rom. 8. vers. 29.

Sophistarum elenchus.

debilitatem, non autem ad inflandos gloria animos, mercedem bonis operibus promitti. Qui ergo meritum operum inde colligit, vel appendit in trutina opus cum mercede, à recto Dei scopo longissime aberrat.

Objectio: Deus opera suorum coronat. 2 Tim. 4. vers. 8.

5. Proinde quum Scriptura dicit, *Deum justum judicem redditurum olim suis justitiæ coronam*, non tantum cum Augustino excipio, *Cui redderet justus judex coronam, si non donasset gratiam misericors Pater? & quomodo esset justitia nisi præcessisset gratia quæ justificat impium? quomodo ista debita redderentur, nisi prius illa indebita darentur?* sed aliud etiam addo, Quomodo justitiam imputaret nostris operibus, nisi quod injustitiæ in illis est absconderet sua indulgentia? Quomodo censeret digna mercede, nisi quod in illis pœna dignum est, immensa benignitate aboleret? Solet enim ille vir gratiam nominare vitam æternam, quia gratuitis Dei donis reddatur, dum operibus rependitur. At Scriptura nos ultra humiliat & simul erigit. Nam præterquam quod in operibus gloriari vetat, quia sunt gratuita Dei dona, simul fæcibus quibusdam semper inquinata esse docet: ut Deo satisfacere non possint si ad judicii ejus regulam examinentur: sed, ne concidat nobis alacritas, mera venia placere. Etsi autem paulo aliter Augustinus quam nos loquitur: in re tamen non ita dissentire constabit ex ejus verbis, libro ad Bonifacium tertio, cap. 5. Ubi quum inter se duos contulisset homines, alterum vitæ usque ad miraculum sanctæ & absolutæ: alterum probum quidem & integris moribus, non tamen adeo perfectum quin desiderari in eo multum queat: tandem infert, *Nempe iste qui moribus illo videtur inferior, propter rectam in Deum fidem ex qua vivit, & secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus Deum laudat, sibi tribuens ignominiam, illi gloriam: atque ab ipso sumens & indulgentiam peccatorum & dilectionem recte factorum, de hac vita liberandus, in consortium Christi migrat. Quare, nisi propter fidem? quæ licet sine operibus neminem salvat (ipsa enim est non reproba fides, quæ per dilectionem operatur) tamen per ipsam etiam peccata solvuntur, quia justus ex fide vivit: sine ipsa vero quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur.* Hic certe non obscure fatetur quod tantopere contendimus, inde pendere bonorum operum justitiam quod per veniam Deo approbantur.

Responsio 1. ex Augustino. August. ad Valent. de gratia, & lib. arbit. *Altera, quæ Augustini mentem aperit. Tertia, ex Scriptura. Quarta, ex eodem Augustino seipsum interpretante.* Hab. 2: 4.

Prima specialis objectio: In cælis thesaurizare jubemur. Luc. 16:9. 1 Tim. 6. vers. 17, 18, & 19.

6. Superioribus locis proximum sensum habent isti: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: ut quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Divitibus hujus seculi præcipe non superbe sapere, neque sperare in incertis divitiis, sed in Deo vivo: bene agere, divites fieri in bonis operibus, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam.* Opibus enim comparantur bona opera, quibus in beatitudine vitæ æternæ fruamur. Respondeo, nos ad veram eorum intelligentiam nunquam accessuros nisi oculos in scopum convertamus quo sua verba Spiritus dirigit. Si verum est quod ait Christus, *Ibi animum nostrum residere ubi est thesaurus noster*: quemadmodum filii seculi intenti esse solent ad ea comparanda quæ ad præsentis vitæ delicias faciunt; ita fidelibus videndum est, postquam hanc vitam instar somnii mox evanituram didicerunt, ut ea quibus vere frui volunt, eo transmittant ubi solidam vitam sunt habituri. Quod ergo faciunt qui demigrare instituunt in locum aliquem, ubi perpetuam vitæ sedem elegerunt, nobis imitandum est: præmittunt illi suas facultates, neque illis ad tempus ægre carent: quia se beatiores eo putant quo plus habent bonorum ubi diu sunt futuri. Nobis si cælum patriam esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras convenit, quam hic retinere ubi subita migratione peritura nobis sint. Quomodo autem transmittemus? nempe si pauperum necessitatibus communicamus: quibus quicquid erogatur, sibi datum Dominus imputat. Unde egregia illa promissio, *Qui largitur pauperi, Domino fœneratur.* Item, *Qui benigne seminat, benigne metet.* Deponuntur enim in manu Domini quæ fratribus ex charitatis officio impenduntur. Ille, ut est bonæ fidei depositarius, olim restituet cum copioso fœnore. Ergone tanti sunt apud Deum nostra officia ut sint in ejus manu quasi reconditæ nobis opes? Et quis horreat ita loqui, quum toties ac tam aperte id testetur Scriptura? Cæterum siquis à mera Dei benignitate transilire velit ad operum dignitatem, his testimoniis ad errorem astruendum nihil juvabitur. Nihil enim rite inde colligas nisi meram divinæ erga nos indulgentiæ propensionem: quandoquidem quo nos ad benefaciendum animet, quamlibet vel solo ejus intuitu indigna sint quæ illi exhibemus obsequia, nullum tamen perditum sinit.

Responsio: Nihil aliud significant hi loci, quam ut nostrum esse doceant, si cælum patriam esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras, quam hic retinere, ubi subita migratione amittenda sunt. Mat.6:21.

Quomodo id fieri potest. Matth. 25. vers. 40. Prov. 19. vers. 17. 2 Cor. 9:6.

Summa totius responsionis.

7. Sed magis urgent Apostoli verba: qui dum Thessalonicenses in tribulationibus consolatur, eas immitti illis docet *ut digni habeantur regno Dei pro quo patiuntur. Siquidem*, inquit, *justum est apud Deum, reddere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autem relaxationem nobiscum, quum revelabitur Dominus Jesus è cælo.* Auctor vero epistolæ ad Hebræos, *Non est*, inquit, *injustus Deus ut obliviscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, quod ministratis sanctis.* Ad priorem locum respondeo, Nullam illic meriti dignitatem significari: sed quia Deus Pater vult nos, quos elegit filios, Christo primogenito conformari: sicut oportuit illum primo pati, & tum demum intrare in gloriam sibi destinatam: ita & nos per multas tribulationes oportet ingredi in regnum cælorum. Tribulationes ergo dum patimur pro Christi nomine, quædam veluti notæ imprimuntur nobis, quibus oves gregis sui Deus signare solet. Hac ergo ratione digni habemur regno Dei, quia stigmata Domini nostri & magistri portamus in corpore, quæ sunt filiorum Dei signa. Huc & illæ sententiæ pertinent, *Nos circumferre mortificationem Jesu Christi in corpore nostro: ut vita ipsius manifestetur in nobis. Nos passionibus ejus conformari, ut perveniamus ad similitudinem resurrectionis ex mortuis.* Quæ subjicitur ratio, non ad probandam ullam dignitatem, sed spem regni Dei confirmandam pertinet: acsi diceret, Ut justo Dei judicio convenit, vindictam ab inimicis vestris expetere, earum quas vobis intulerint vexationum: ita vobis relaxationem & quietem à vexationibus impertiri. Alter locus, qui sic justitiam Dei decere tradit suorum obsequia oblivioni non mandare, ut prope injustum fore innuat si obliviscatur, hanc rationem habet: Deus, quo segnitiem nostram acueret, fiduciam nobis fecit, non irritum fore quem in gloriam nominis sui suscepimus laborem. Semper meminerimus, hanc promissionem ut cæteras omnes, nihil fructus nobis allaturam nisi præcederet gratuitum misericordiæ fœdus, cui tota salutis nostræ certitudo incumberet. Eo autem freti, confidere secure debemus, obsequiis etiam nostris quamlibet indignis non defuturum à Dei liberalitate præmium. In ea expectatione ut nos confirmet Apostolus, Deum asserit non esse injustum, quin constaturus sit fidei semel datæ. Justitia igitur ista magis ad divinæ promissionis veritatem, quam ad reddendam debiti æquitatem refertur. In quem sensum insigne est dictum Augustini: quod ut vir sanctus repetere sæpius pro memorabili non dubitavit, ita non indignum judico quod assidue memoria repetamus. *Fidelis*, inquit, *Dominus qui se nobis fecit debitorem: non aliquid à nobis accipiendo, sed omnia promittendo.*

Secunda objectio: Per afflictiones pii qui justitiam & charitatem exercent, digni habentur regno Dei. 2 Thes. 1. vers. 5. Heb. 6:10. *Responsio ad priorem locum.* Rom. 8. vers. 28. Luc. 24. vers. 26. Act. 14:22. *Digni, qui & quomodo.* Gal. 6:17. 2 Cor. 4. vers. 10. Phil. 3:10.

Resp. ad alterum locum, ex epistola ad Hebr. desumptum.

Justitia quid.

in Psal. 32. 109. & alibi sæpe.

8. Adducuntur & illæ Pauli sententiæ, *Si habeam omnem fidem, ita ut montes loco dimoveam*, chari-

Tertia objectio ex tri-

chari-

bus Apoſtoli locis collecta. 1 Cor. 13. v. 2, & 13. Col. 3:14.

charitatem autem non habeam, nihil ſum. Item, *Nunc manent ſpes, fides, charitas: ſed maxima in his charitas.* Item, *Super omnia habete charitatem, quæ eſt vinculum perfectionis.* Ex primis duobus contendunt noſtri Phariſæi charitate nos juſtificari potius quam fide: virtute nimirum, ut ipſi aiunt, potiore.

Reſponſio: Primus locus non loquitur de fide juſtificante: ſed de fide miraculorum. Secundus locus transfert quæſtionis ſtatum. de juſtificatione agitur, quæ fidei eſt: quoniam illa tanquam inſtrumento Chriſti juſtitiam apprehendimus & gratis obtinemus, non autem charitate cujus officium illud non eſt, etiamſi magis fructuoſa ſit.

At nullo negotio diluitur hæc argutatio. Expoſuimus enim alibi, ad veram fidem nihil pertinere, quæ primo loco dicuntur. Alterum nos quoque de vera fide interpretamur, qua majorem eſſe charitatem dicit non tanquam ſit magis meritoria, ſed quia magis fructuoſa eſt, quia latius patet, quia pluribus ſervit, quia ſemper viget: quum fidei uſus ad tempus conſiſtat. Si excellentiam ſpectamus, merito Dei dilectio primas teneat: de qua hic ſermo Paulo non eſt. Siquidem unum iſtud urget ut mutua charitate nos in Domino viciſſim ædificemus. Sed fingamus, modis omnibus charitatem fidei præcellere: quis tamen ſano judicio, imo quis omnino ſano cerebro, ex eo ratiocinetur magis juſtificare? Vis juſtificandi quæ penes fidem eſt, non in dignitate operis locatur. Sola Dei miſericordia & merito Chriſti conſtat noſtra juſtificatio, quam dum fides apprehendit, juſtificare dicitur. Nunc ſi adverſarios interroges quo ſenſu juſtificationem charitati aſſignent: reſpondebunt, Quia officium eſt Deo gratum, ejus merito ex divinæ bonitatis acceptatione juſtitiam nobis imputari. Hinc vides quam belle procedat argumentum. Fidem juſtificare dicimus, non quia juſtitiam nobis ſua dignitate mereatur: ſed quia inſtrumentum ſit quo Chriſti juſtitiam gratis obtinemus. Iſti, prætermiſſa Dei miſericordia, Chriſtoque præterito (ubi ſumma juſtitiæ eſt) charitatis beneficio nos juſtificari pugnant, quia ſupra fidem excellat.

Confirmatio à ſimili.

Perinde acſi quis aptiorem eſſe Regem diſputet conficiendo calceo quam ſutorem, quia ſit infinito præſtantior. Hic unus ſyllogiſmus amplo documento eſt ſcholas omnes Sorbonicas ne ſummis quidem labris deguſtare quid ſit fidei juſtificatio.

Item ab explicatione mentis Apoſtoli.

Siquis autem rixator adhuc interpellet cur fidei nomen tantulo intervallo apud Paulum varie accipiamus, hujus interpretationis non levis ratio mihi conſtat. Quum enim dona illa quæ enumerat Paulus, fidei & ſpei quodammodo ſubſint, quia ad cognitionem Dei ſpectant, ea omnia κατ' ἀνακεφαλαίωσιν ſub nomine fidei & ſpei complectitur: acſi diceret, Et prophetia, & linguæ, & interpretandi gratia & ſcientia hunc habent ſcopum, ut nos ad cognitionem Dei deducant. Deum autem nonniſi per ſpem & fidem in hac vita agnoſcimus. Quum ergo fidem & ſpem nomino, hæc omnia ſimul comprehendo. *Manent itaque hæc tria, Spes, Fides, Charitas*: hoc eſt, quantacunque ſit donorum varietas, huc omnia referuntur. *Inter hæc præcipua eſt charitas*, &c.

Tertius locus alio ſenſu perfectionis vinculum charitati tribuit: & utcunque accipiant, nihil tamen horum errorem juvat.

Ex tertio loco inferunt, Si perfectionis vinculum eſt charitas: ergo & juſtitiæ, quæ nihil aliud eſt quam perfectio. Primo, ut omittamus perfectionem illic à Paulo vocari dum probe conſtitutæ Eccleſiæ membra inter ſe bene cohærent, ac fateamur charitate nos coram Deo perfici: quid tamen novi afferunt? Ego enim ſemper contra excipiam, ad perfectionem iſtam nunquam nos pervenire niſi charitatis numeros impleamus: indeque inferam, quum omnes à charitatis complemento ſint remotiſſimi, ſpem omnem illis perfectionis abſciſſam eſſe.

9. Nolo ſingula perſequi quæ hodie ſtulti Sorboniſtæ arrepta ex Scripturis temere (ut quodque primum obvium ſe tulit) teſtimonia adverſum nos jaculantur. Sunt enim quædam ita ridicula, ut nec commemorare ipſe poſſim, niſi velim haberi merito ineptus.

Quarta objectio: Chriſtus juſſit quendam per mandatorum obſervationem regnum Dei acquirere. Matth. 19. verſ. 17.

Itaque finem faciam, ubi Chriſti ſententiam explicuero, qua mirum in modum ſibi placent. Reſpondet enim Legisconſulto roganti quid eſſet ad ſalutem neceſſarium, *Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata.* Quid ultra, inquiunt, volumus, quum ab ipſo gratiæ auctore per mandatorum obſervationem acquirere jubeamur regnum Dei? Quaſi vero non conſtet, Chriſtum iis reſponſa ſua attemperaſſe quibuſcum negotium eſſe ſibi videbat.

Reſponſio ex verbis ipſius interrogantis.

Hic à Legis doctore interrogatur de ratione obtinendæ beatitudinis: neque id ſimpliciter, ſed quid faciendo ad ipſam perveniant homines. Et loquentis perſona & ipſa interrogatio Dominum inducebat ut ſic reſponderet. Ille perſuaſione Legalis juſtitiæ imbutus, in operum fiducia cæcutiebat. Deinde non aliud quærebat niſi quæ eſſent opera juſtitiæ, quibus ſalus compararetur. Ergo merito remittitur ad Legem, in qua eſt abſolutum juſtitiæ ſpeculum. Nos quoque clara voce prædicamus ſervanda eſſe mandata, ſi in operibus vita quæritur. Atque hæc doctrina cognitu neceſſaria eſt Chriſtianis: quomodo enim ad Chriſtum confugerent, niſi ſe agnoſcerent à via vitæ in mortis præcipitium excidiſſe? Quomodo autem intelligerent quam procul aberrarint à via vitæ, niſi prius qualis ſit illa intelligant? Tum igitur demum recuperandæ ſalutis aſylum in Chriſto eſſe admonentur, dum cernunt quantum ſit vitæ ſuæ cum divina juſtitia, quæ Legis obſervatione continetur, diſſidium.

Summa expoſitionis horum Chriſti verborum.

Summa hæc eſt: ſi in operibus ſalus quæritur, ſervanda eſſe mandata quibus inſtituimur ad perfectam juſtitiam. Sed non eſt hic hærendum niſi velimus in medio curſu deficere: nemo enim noſtrûm ſervandis mandatis par eſt. Quoniam ergo Legis juſtitia excludimur, ad aliud ſubſidium nos conferamus neceſſe eſt: nempe ad fidem Chriſti. Quamobrem ut hic Dominus quem vana operum confidentia turgere noverat Legis doctorem, ad Legem revocat, unde diſcat ſe eſſe peccatorem, tremendo æternæ mortis judicio obnoxium: ſic alios qui ejuſmodi ſui notitia jam humiliati ſunt, alibi omiſſa Legis mentione, gratiæ promiſſione ſolatur, *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos: & invenietis requiem animabus veſtris.* Matth. 11. v. 28, 29.

Poſtrema objectio, ex eo quod Joan. 6:29. *fides dicitur opus.*

10. Tandem, poſtquam Scripturam invertendo defatigati ſunt, ad argutias & ſophiſmata delabuntur. Cavillantur in eo, quod fides alicubi opus vocatur: atque inde colligunt nos perperam fidem operibus opponere.

Reſp. fides non juſtificat quatenus eſt opus.

Quaſi vero fides, quatenus obedientia eſt divinæ voluntatis, ſuo merito juſtitiam nobis conciliet: ac non potius, quod Dei miſericordiam amplectendo, Chriſti juſtitiam ab ea nobis oblatam in Euangelii prædicatione, cordibus noſtris obſignat. Talibus ineptiis diluendis ſi non immoror, veniam dabunt lectores: ipſæ enim, ſine alieno impetu, ſuapte debilitate ſatis franguntur. Objectionem tamen unam, quæ ſpeciem habet aliquam rationis, obiter diſcutere libet, ne quibus non adeo exercitatis negotium faciat.

Inſtantia, eandem eſſe contrariorum regulam.

Quum eandem eſſe contrariorum regulam dictet ſenſus communis, ac peccata ſingula injuſtitiæ nobis vertantur, conſentaneum eſſe aiunt, ſingulis quoque bonis operibus juſtitiæ laudem tribui.

Reſponſio 1.

Qui reſpondent, ab una infidelitate proprie prodire hominum damnationem, non à particularibus peccatis, mihi non ſatisfaciunt. Equidem illis aſſentior, fontem ac radicem omnium malorum, incredulitatem eſſe. Eſt enim prima à Deo defectio, quam ſequuntur deinde particulares contra Legem transgreſſiones.

Reſponſio 2. per diſtinctionem horum contrariorum, quorum diverſiſſima eſt ratio.

Sed quod videntur eandem ſtatuere bonorum & malorum operum rationem in æſtimanda juſtitia vel injuſtitia, in eo cogor ab ipſis diſſentire. Juſtitia enim operum eſt perfecta Legis obedientia. Itaque juſtus operibus eſſe non potes niſi hanc velut rectam lineam perpetuo vitæ tenore ſequaris. Ab ea ubi primum deflexiſti, in injuſtitiam prolapſus es. Hinc apparet, juſtitiam non ex uno aut paucis operibus contingere, ſed ex inflexibili indefeſſaque obſervatione divinæ voluntatis.

At judicandæ injustitiæ multo diversissima est ratio. Qui enim scortatus est aut furatus, uno delicto, mortis est reus: quia in Dei majestatem offendit. Impingunt ideo nostri isti argutatores, quod ad illud Jacobi non advertunt animum, *Qui peccaverit in uno, factum omnium reum jam esse: quia qui vetuit occidere, vetuit & furari*, &c. Proinde absurdum videri non debet, quum dicimus, mortem justum esse uniuscujusque peccati stipendium: quia justa Dei indignatione ac ultione digna sunt singula. Sed insulsus eris ratiocinator si ex adverso inferas, uno opere bono conciliari posse hominem Deo, qui multis peccatis ejus iram promeretur.

Jac. 2: 10.

Cap. XIX.

De libertate Christiana.

Partes hujus capitis.

1. *Necessitas doctrinæ de libertate Christiana, sect.* 1. *ejusdemque libertatis præcipuæ partes explicantur, sect.* 2. *usque ad* 9.
2. *Hujus libertatis natura & efficacia, adversus Epicureos, & alios qui infirmorum rationem minime habent, sect.* 9. *&* 10.
3. *De scandalo dato & accepto: ejusdemque consideratio prolixa nec non necessaria, à sect.* 11. *ad capitis finem.*

Connexio hujus capitis cum prioribus de justificatione, & quam utilis ac necessaria sit libertatis Christianæ vera cognitio.

1. Conscientias pacat.

TRactandum nunc de Christiana libertate: cujus explicatio prætermitti minime ab eo debet cui summam Euangelicæ doctrinæ compendio complecti propositum sit. Est enim res apprime necessaria, ac citra cujus cognitionem nihil fere sine dubitatione aggredi conscientiæ audent: in multis hæsitant & resiliunt, semper variant & trepidant: præsertim vero appendix est justificationis, & ad vim ejus intelligendam non parum valet. Imo qui Deum serio timent, hinc fructum incomparabilem percipient ejus doctrinæ quam impii & Lucianici homines lepide suis dicteriis exagitant: quia in spirituali ebrietate, qua correpti sunt, quævis protervia illis est licita. Quare nunc opportune in medium prodibit: deinde planiorem ejus disputationem (nam leviter aliquoties supra à nobis attacta est) in hunc locum rejicere utile fuit: quia simulatque injecta est aliqua mentio Christianæ libertatis, ibi aut fervent libidines, aut insani motus surgunt, nisi mature obviam eatur lascivis ingeniis istis, quæ alioqui optima quæque pessime corrumpunt. Partim enim hujus libertatis prætextu omnem Dei obedientiam excutiunt, & in effrenatam licentiam se proripiunt: partim indignantur, putantes omnem moderationem, ordinem, rerumque delectum tolli. Quid hic agamus, talibus angustiis circumsepti? An Christiana libertate valere jussa, hujusmodi periculis opportunitatem præcidamus? Atqui, ut dictum est, nisi ea tenetur, nec Christus, nec Euangelii veritas, neque interior pax animæ recte cognoscitur. Danda potius opera ne adeo necessaria doctrinæ pars supprimatur, & occurratur tamen interim absurdis illis objectionibus quæ inde enasci solent.

2. Lasciva ingenia coërcet.

3. Christi meritum, Euangelii veritatem, animæ pacem tuetur.

Partes tres hujus libertatis.

1. Prima est, ut Legis justitia omissa, fideles unum Christum intueantur.

2. Christiana libertas in tribus (ut ego quidem sentio) partibus sita est. Prima, ut fidelium conscientiæ, dum fiducia suæ coram Deo justificationis quærenda est, sese supra Legem erigant atque efferant, totamque Legis justitiam obliviscantur. Nam quum Lex (ut alibi jam demonstratum est) neminem justum relinquat: aut ab omni spe justificationis excludimur, aut ab illa nos solvi oportet: ac sic quidem, ut nulla prorsus operum ratio habeatur. Nam qui vel tantillum operum se afferre debere ad obtinendam justitiam cogitat, non potest modum aut finem præfigere: sed debitorem universæ Legis se constituit. Sublata igitur Legis mentione, & omni operum cogitatione seposita, unam Dei misericordiam amplecti convenit quum de justificatione agitur: & averso à nobis aspectu, unum Christum intueri. Non enim illic quæritur quomodo justi simus: sed quomodo, injusti licet ac indigni, pro justis habeamur. Cujus rei si certitudinem aliquam assequi volunt conscientiæ, nullum Legi dare locum debent. Neque hinc recte quis colligat, Legem fidelibus supervacaneam esse, quos non ideo docere & exhortari & stimulare ad bonum desinit, tametsi apud Dei tribunal in eorum conscientiis locum non habet. Hæc enim duo ut multo diversissima sunt, ita probe diligenterque sunt à nobis distinguenda. Tota Christianorum vita, quædam pietatis meditatio esse debet: quoniam in sanctificationem vocati sunt. In hoc situm est Legis officium, ut eos officii sui admonendo, ad sanctitatis & innocentiæ studium excitet. At ubi conscientiæ sollicitantur quomodo Deum habeant propitium, quid responsuræ sint, & qua fiducia constaturæ si ad ejus judicium postulentur: ibi non subducendum est quid Lex requirat, sed unus Christus pro justitia proponendus, qui omnem Legis perfectionem superat.

Objectio.

Responsio, per distinctionem justitiæ Legalis & Euangelicæ.

Eph. 1: 4. 1 Thes. 4. vers. 5, 7.

3. In hoc cardine totum fere argumentum epistolæ ad Galatas vertitur. Nam insulsos esse interpretes qui docent Paulum in ea pro ceremoniarum tantum libertate pugnare, ex locis argumentorum probari potest. Quales isti sunt, *Quod Christus factus sit pro nobis execratio, ut nos ab execratione Legis redimeret*. Item, *In libertate qua Christus vos liberavit, state, & ne rursus jugo servitutis implicemini. Ecce, ego Paulus dico, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Et qui circumciditur, debitor est universæ Legis. Christus vobis otiosus factus quicunque per Legem justificamini: à gratia excidistis.* Quibus certe aliquid sublimius continetur quam ceremoniarum libertas. Equidem fateor Paulum illic de ceremoniis tractare: quia illi cum pseudoapostolis pugna est, qui veteres Legis umbras, Christi adventu abolitas, reducere in Christianam Ecclesiam moliebantur. Verum ad hanc quæstionem expediendam disputandi erant altiores loci, in quibus tota controversia posita erat. Primum, quia umbris illis Judaicis obscurabatur Euangelii claritas, ostendit in Christo nos solidam eorum omnium exhibitionem habere quæ Mosaicis ceremoniis adumbrabantur. Deinde, quia illi impostores pessima opinione imbuebant plebem, quod hæc scilicet obedientia valeret ad promerendam Dei gratiam: hic plurimum insistit, ne ullis Legis operibus, nedum minutis illis elementis, justitiam se consequi posse coram Deo existiment fideles. Et simul docet damnatione Legis, quæ universis hominibus alias impendet, esse per crucem Christi liberos: ut plena securitate in uno Christo acquiescant. Qui locus huc proprie pertinet. Postremo, conscientiis fidelium suam asserit libertatem, ne qua religione in rebus non necessariis obstringantur.

Primam hanc partem tota ad Galatas epistola comprobari, ex tribus illis præcipuis capitibus, in quibus versatur, manifestum est.

Gal. 3: 13. & 5. v. 1. & seqq.

Primum caput.

Secundum.

Galat. 4. vers. 5, 21. & seqq.

Tertium.

4. Altera, quæ ex superiore illa pendet, ut conscientiæ non quasi Legis necessitate coactæ, Legi obse-

2. Altera pars liber-

ratis Christiana, ut conscientiæ à Legis jugo liberæ voluntati Dei ultro obediant.

obsequantur: sed Legis ipsius jugo liberæ, voluntati Dei ultro obediant. Quoniam enim in perpetuis terroribus versantur, quamdiu sub Legis dominio sunt, alacri promptitudine in obedientiam Dei nunquam compositæ erunt, nisi hujusmodi prius libertate donatæ. Exemplo & brevius & magis perspicue assequemur quo hæc pertineant. Legis præceptum est, ut *diligamus Deum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus.* Id ut fiat, anima prius omni alio sensu & cogitatione est evacuanda, cor omnibus desideriis expurgandum, vires in hoc unum colligendæ & contrahendæ. Qui præ aliis multum progressi sunt in via Domini, longissime absunt ab hac meta. Nam etsi Deum ex animo diligunt, & sincero cordis affectu: multam tamen adhuc cordis & animæ partem occupatam habent carnis cupiditatibus, quibus retrahuntur & sistuntur quominus citato ad Deum cursu pergant. Multo quidem conatu contendunt: sed caro partim eorum vires debilitat, partim ad sese applicat. Quid hic faciant, dum sentiunt nihil se minus quam Legem præstare? Volunt, aspirant, conantur: sed nihil ea qua decet perfectione. Si Legem intuentur, quicquid tentant aut meditantur operis, maledictum esse vident. Nec est quod se quisque fallat, colligens opus eo ipso non omnino malum esse quia imperfectum, & ideo quod in eo boni est Deo nihilominus acceptum esse. Nam Lex perfectam dilectionem exigens, omnem imperfectionem damnat, nisi rigore mitigato. Opus igitur suum consideret, quod pro parte bonum videri volebat: & eo ipso transgressionem Legis esse inveniet quia imperfectum est.

Deut. 6: 5.

Id fieri non potest, quamdiu sub Lege sumus.

Ratio.

5. En quomodo omnia nostra opera Legis maledictioni subjacent si ad Legis modum exigantur. Quomodo autem tum se alacriter accingerent ad opus infelices animæ, pro quo nonnisi maledictionem se referre posse confiderent? Rursum si ab hac severa Legis exactione, vel potius toto Legis rigore liberatæ, paterna lenitate se à Deo appellari audiant, hilares & magna alacritate vocanti respondebunt, & ducentem sequentur. In summa, qui Legis jugo astringuntur, servis sunt similes, quibus certæ in singulos dies operæ à dominis indicuntur. Hi enim nihil effectum putant, nec in conspectum dominorum venire audent nisi exactus operarum modus constiterit. Filii vero, qui liberalius, & magis ingenue à patribus tractantur, eis non dubitant inchoata & dimidiata opera, aliquid etiam vitii habentia offerre, confisi suam obedientiam & animi promptitudinem illis acceptam fore, etiamsi minus exacte effecerint quod volebant. Tales nos esse oportet qui certo confidamus, obsequia nostra indulgentissimo Patri probatum iri, quantulacunque sint, & quantumvis rudia ac imperfecta. Qualiter etiam per Prophetam nobis confirmat. *Parcam eis*, inquit, *sicut solet pater filio parcere servienti sibi:* ubi *Parcere* pro indulgere vel humaniter ad vitia connivere positum constat, quum simul obsequi meminerit. Neque hæc fiducia parum nobis necessaria est, sine qua frustra omnia conabimur: siquidem nullo nostro opere se coli reputat Deus, nisi quod in ejus cultum vere à nobis fiat. Id autem qui possit, inter illos terrores, ubi dubitatur offendaturne Deus an colatur nostro opere?

Ubi vero ab hac severa Legis exactione (qua perfectam obedientiam postulat) liberamur, hilares & magna alacritate Deo vocanti respondere possumus.

Mal. 3: 17.

6. Atque ea causa est cur auctor epistolæ ad Hebræos quicquid in sanctis Patribus bonorum operum fuisse legitur, ad fidem referat, & ea duntaxat ex fide æstimet. De hac libertate illustris est locus in epistola ad Romanos, ubi Paulus ratiocinatur, *peccatum non debere nobis dominari, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia.* Quum enim fideles hortatus esset *ne peccatum in eorum mortali corpore regnaret, neve exhiberent membra sua arma iniquitatis peccato, sed Deo se devoverent tanquam ex mortuis viventes, & membra sua arma justitiæ Deo:* illi vero contra objicere possent, se adhuc carnem secum ferre, plenam concupiscentiis, & peccatum in se habitare: subjicit eam consolationem à Legis libertate, acsi diceret, Tametsi nondum extinctum peccatum, necdum justitiam in se vivere plane sentiant, non tamen esse cur formident, & animo dejiciantur quasi Deum semper offensum habeant ob peccati reliquias: quando per gratiam à Lege sint manumissi, ne ejus regulâ sua opera examinentur. Qui vero peccandum inferunt, quia non simus sub Lege, hanc libertatem nihil ad se pertinere intelligant: cujus finis est, nos ad bonum animare.

Probatio hujus secundæ partis ex Apostolo.
Heb. 11: 2.
Rom. 6. vers. 14.
ibid. v. 12, & 13.

Finis ejus est, hac libertate non ad malum accendi, sed ad bonum animari.

7. Tertia, ut nulla rerum externarum, quæ per se sunt ἀδιάφοραι, religione coram Deo teneamur: quin eas nunc usurpare, nunc omittere indifferenter liceat. Atque hujus etiam libertatis cognitio perquam nobis necessaria est: quæ si aberit, nulla conscientiis nostris futura est quies, nullus superstitionum finis. Videmur hodie plerisque inepti qui disceptationem movemus de libero esu carnium, de libero feriarum vestiumque usu, & similibus, ut illis quidem videtur, frivolis nugis: sed plus istis in est momenti quam vulgo creditur. Nam ubi semel se in laqueum conjecerunt conscientiæ, longum & inextricabilem labyrinthum ingrediuntur, unde non facilis postea exitus patet. Siquis dubitare inceperit an sibi in linteis, indusiis, sudariis, mantilibus, lino uti liceat: nec de cannabe postea securus erit, tandem & de stupis incidet dubitatio: secum enim volutabit annon sine mantilibus cœnare possit, annon sudariis carere. Sicui paulo delicatior cibus illicitus visus fuerit, demum nec cibarium panem ac vulgaria edulia tranquillus coram Deo comedet: dum in mentem venit, se vilioribus adhuc cibis posse corpus sustentare. Si in suaviori vino hæsitaverit, deinde nec vappam, cum bona conscientiæ pace bibet: postremo nec dulciorem mundioremque aliis aquam attingere audebit. Denique eo demum veniet ut super transversam (quod dicitur) festucam incedere nefas ducat. Non enim hic leve certamen inchoatur: sed hoc controvertitur an his aut illis nos uti Deus velit: cujus voluntas consiliis nostris ac factis omnibus præire debet. Hinc alios desperatione in confusam voraginem abripi necesse est: alios contempto Deo & abjecto ejus timore, viam sibi ruina facere quam expeditam non habeant. Quicunque enim tali dubitatione impliciti sunt, quoquo se vertant, præsentem ubique conscientiæ offensionem vident.

3. Tertia pars, rerum indifferentium liber usus.

Hujus partis cognitio necessaria, ad desperationem & superstitionem tollendam.

Superstitionis descriptio.

8. *Scio*, inquit Paulus, *quia nihil commune est* (per commune, profanum accipiens) *nisi qui existimat aliquid commune, illi commune est.* Quibus verbis res omnes externas libertati nostræ subjicit: modo ejus libertatis ratio animis nostris apud Deum constet. Verum siqua superstitiosa opinio scrupulum nobis injiciat, quæ suapte natura pura erant, nobis contaminantur. Quare subjicit, *Beatus qui non judicat seipsum in eo quod probat. At qui dijudicat, si ederit, condemnatus est: quoniam non edit ex fide. Porro quod non est ex fide, peccatum est.* Inter hujusmodi angustias qui omnia secure nihilominus audendo, se animosiores ostendunt, nonne se tantundem à Deo avertunt? qui vero aliquo Dei timore penitus afficiuntur, quum & ipsi cogantur multa admittere aversante conscientia, formidine consternantur ac concidunt. Omnes quotquot tales sunt, nihil donorum Dei accipiunt cum gratiarum actione, qua tamen sola nobis omnia in usum nostrum sanctificari testatur Paulus. Intelligo autem gratiarum actionem ex animo profectam, qui Dei beneficentiam & bonitatem in suis donis agnoscat. Nam multi quidem eorum Dei bona esse intelligunt quibus utuntur, & Deum in operibus

Probatio hujus tertiæ partis ex Apostolo ad Romanos.
Rom. 14. vers. 14.
Rom. 14. vers. 22.

Hanc qui non observant, tandem evadunt,
1. Dei contemptores.
2. Desperabundi,
3. Ingrati.
1 Tim. 4. vers. 5.

ribus suis laudant: sed quum sibi data esse persuasum non habeant, quomodo gratias Deo agerent tanquam datori? Videmus in summa, quorsum hæc tendat libertas, nempe ut Dei donis, nullo conscientiæ scrupulo, nulla animi perturbatione, utamur in quem usum nobis ab ipso data sunt: qua fiducia & pacem cum eo habeant animæ nostræ, & ejus erga nos largitatem agnoscant. Hic enim comprehenduntur omnes liberæ observationis ceremoniæ, ne qua necessitate ad eas observandas conscientiæ astringantur: sed earum usum Dei beneficio sibi ad ædificationem subjectum esse meminerint.

Finis & scopus hujus tertiæ partis.

9. Est autem diligenter observandum, Christianam libertatem omnibus suis partibus rem spiritualem esse: cujus tota vis in formidolosis conscientiis coram Deo pacificandis posita sit, sive de peccatorum remissione inquietæ sint ac sollicitæ, sive anxiæ sint utrum opera imperfecta & vitiis carnis nostræ inquinata Deo placeant, sive de rerum indifferentium usu torqueantur. Quare perverse interpretantur, vel qui suis cupiditatibus ipsam prætexunt, ut bonis Dei donis abutantur in suam libidinem: vel qui nullam esse putant nisi coram hominibus usurpatam: ideoque in ea utenda nullam infirmorum fratrum rationem habent. Primo genere majorem in modum hoc seculo peccatur. Nullus fere est cui sumptuoso esse per facultates liceat, quem non delectet, in cœnarum apparatu, in cultu corporis, in extruendis domibus luxuriosus splendor: qui non omni lautitiarum genere inter alios eminere velit: qui non sibi in suo nitore mirifice blandiatur. Et hæc omnia sub Christianæ libertatis prætextu defenduntur. Aiunt res esse indifferentes. fateor: modo iis indifferenter quis utatur. Cæterum ubi nimis cupide appetuntur, ubi superbe jactantur, ubi luxuriose effunduntur, quæ per se licita alioqui erant, his vitiis fœdari certum est. Inter res indifferentes optime distinguit illud Pauli, *Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, quando polluta est eorum mens & conscientia.* Cur enim maledicuntur divites, qui consolationem suam habent, qui saturati sunt, qui nunc rident, qui dormiunt in lectis eburneis, qui conjungunt agrum agro, quorum convivia citharam, lyram, tympanum, & vinum habent? Certe & ebur, & aurum, & divitiæ, bonæ Dei creaturæ sunt, hominum usibus permissæ; imo Dei providentia destinatæ: nec ridere, aut saturari aut novas possessiones veteribus atque avitis adjungere, aut concentu musico delectari, aut vinum bibere, usquam prohibitum est. Verum istud quidem: sed ubi rerum copia suppetit, in deliciis volutari, ac se ingurgitare, mentem & animum inebriare præsentibus voluptatibus, novisque semper inhiare, hæc à legitimo donorum Dei usu longissime absunt. Tollant ergo immoderatam cupidinem, tollant immodicam profusionem, tollant vanitatem & arrogantiam; ut pura conscientia, Dei donis pure utantur. Ubi ad hanc sobrietatem animus compositus fuerit, habebunt legitimi usus regulam. Desit rursum hæc moderatio, plebeiæ communesque deliciæ nimiæ sunt. Nam illud vere dicitur, In burrho & rudi panno sæpe animum purpureum habitare: interdum sub bysso & purpura simplicem humilitatem latere. Ita in suo quisque ordine vel tenuiter, vel modice, vel splendide vivat: ut meminerint omnes se à Deo ali ut vivant, non ut luxurientur: ac legem hanc Christianæ libertatis putent, si cum Paulo didicerint, *in quibus sunt, iis contenti esse: si norint & humiles esse & excellere: si docti sint ubique & in omnibus & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.*

Altera pars capitis, de natura & efficacia libertatis Christianæ.

1. Adversus Epicureos.

Quorum ingenium describitur.

Prætextus item & allegatio, quibus satisfit, & de usu ἀδιαφόρων agitur.

Tit. 1: 15.

Luc. 6. v. 24, 25. Amos 6: 1. & seqq. Jesa. 5: 8.

Abusus item detegitur.

Quomodo sit corrigendus.

Phil. 4: 12.

10. Errant & in eo plerique, quod perinde acsi sua libertas incolumis ac salva non esset nisi testes haberet homines, promiscue & imprudenter ea utuntur. Qua importuna usurpatione infirmos fratres sæpenumero offendunt. Videas hodie quosdam, quibus sua libertas non videtur consistere, nisi per esum carnium die Veneris in ejus possessionem venerint. Quod edunt, non reprehendo: sed exigenda est ex animis falsa isthæc opinio: siquidem cogitare debebant, nihil se sua libertate novum consequi in hominum conspectu, sed apud Deum: & tam in abstinendo constitutam esse, quam in utendo. Si coram Deo nihil referre intelligunt vescanturne carnibus an ovis, rubrisne an nigris vestibus induantur: satis superque est. Jam soluta est conscientia, cui ejus libertatis beneficium debebatur. Ergo etiamsi posthac carnibus tota vita abstineant, & colorem unum perpetuo ferant, non minus liberi sunt. Imo ideo quia liberi sunt, libera conscientia abstinent. Perniciosissime vero labuntur quod fratrum infirmitatem nullius pensi habent, quam sic sustineri à nobis decet, ne quid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verum interdum quoque interest, coram hominibus asseri nostram libertatem. Et hoc fateor: modus tamen summa cautione tenendus est: ne infirmorum curam, quos nobis tantopere Dominus commendavit, abjiciamus.

2. Adversus eos qui rationem infirmorum nullam habent.

Ejusmodi hominum error refellitur.

Lapsus perniciosissimus detegitur.

Objectio.

Responsio.

11. Dicam hic itaque de scandalis nonnihil, quo in discrimine habenda sint, quæ cavenda, quæ item negligenda: unde postea statuere liceat quis sit inter homines libertati nostræ locus. Placet autem vulgaris illa partitio, quæ *scandalum aliud datum, aliud acceptum*, tradit: quando & apertum Scripturæ testimonium habet, nec inepte exprimit quod significat. Siquid importuna aut levitate, aut lascivia, aut temeritate, non ordine, nec suo loco facias quo imperiti imbecillesque offendantur, scandalum abs te datum dicetur: quoniam tua culpa factum fuerit ut ejusmodi offensio suscitaretur. Ac omnino scandalum in re aliqua datum dicitur, cujus culpa ab auctore rei ipsius profecta est. Scandalum acceptum vocatur, quum res alioqui non improbe nec importune admissa, malevolentia aut sinistra quadam animi malignitate in offensionis occasionem rapitur. Non enim hic datum erat scandalum; sed sinistri illi interpretes sine causa accipiunt. Priore illo scandali genere nonnisi infirmi offenduntur: hoc autem secundo acerba ingenia & Pharisaica supercilia. Quare alterum vocabimus scandalum infirmorum, alterum Pharisæorum: ac sic libertatis nostræ usum temperabimus, ut fratrum infirmorum ignorantiæ cedere debeat: Pharisæorum austeritati nequaquam. Quid enim infirmitati dandum sit, abunde multis locis ostendit Paulus. *Infirmos*, inquit, *in fide suscipite.* Item, *Ne posthac alius alium judicemus: verum illud magis ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio:* & multa in eum sensum, quæ ex eo loco peti satius est quam hic referri. Summa est, *ut nos, qui robusti sumus, infirmitates impotentium sufferamus, nec placeamus nobisipsis: sed unusquisque nostrûm proximo placeat in bonum, ad ædificationem.* Alibi, *Sed videte ne quo modo facultas vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.* Item, *Omnia quæ in macello venduntur edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Porro conscientiam non vestram dico, sed alterius.* Denique *tales estote, ut nullum præbeatis offendiculum neque Judæis, neque Græcis, neque Ecclesiæ Dei.* Alio etiam loco, *In libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem vestram detis in occasionem carni, sed per charitatem servite vobis invicem.* Ita est sane. Libertas nostra non adversus imbecilles proximos data est, quorum nos per omnia servos charitas statuit: sed magis, ut pacem cum Deo in animis nostris habentes, pacate etiam inter homines vivamus. Pharisæorum autem offensio quanti sit facienda, disci-

Revocatio commoda & aptissima theseos ad hypothesin seu locum doctrinæ de libertate Christiana oppositum, videlicet de scandalis: quorum duo sunt genera, Scandalum datum. Scandalum acceptum.

De scandalo dato, doctrina paucis comprehensa.

Rom. 14. v. 1. & 13.

Rom. 15. vers. 1.

1 Cor. 8. vers. 9.

ibid. 10: 25.

ibid. v. 28.

ibid. v. 32.

Gal. 5: 13.

De scandalo

Pharisaico seu accepto. Matth. 15. vers. 14.

discimus ex verbis Domini, quibus jubet *omitti illos, quia cæci sunt, duces cæcorum.* Admonuerant discipuli, eos sermone ipsius offensos fuisse. Respondet negligendos, nec curandam esse eorum offensionem.

Quinam sint habendi infirmi & Pharisæi.

12. Res tamen adhuc incerta pendet, nisi teneamus qui nobis sint habendi infirmi, & qui Pharisæi: quo discrimine sublato, non video quis prorsus restet inter offensiones libertatis usus, qui nunquam sine summo periculo foret. Verum mihi clarissime definiisse videtur Paulus, tum doctrina tum exemplis, quatenus vel moderanda sit libertas nostra, vel offendiculis redimenda. Timotheum quum in consortium suum assumeret, circumcidit: Titum ut circumcideret non adduci potuit. Diversa facta: nulla consilii nec animi mutatio. nempe in circumcidendo Timotheo, quum liber esset ab omnibus, omnibus semetipsum servum fecit: *& factus est Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrifaceret: iis qui sub Lege erant, quasi esset sub Lege, ut eos qui sub Lege erant lucrifaceret: omnibus omnia, ut multos servaret,* quemadmodum alibi scribit. Habemus justam libertatis moderationem, si cum fructu aliquo indifferenter contineri possit. Quid respexerit quum Titum circumcidere fortiter abstinuit, ipse testatur, sic scribens: *Sed neque Titus, qui mecum erat, quum esset Græcus, compulsus fuit circumcidi: propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, quo nos in servitutem adigerent: quibus ne ad tempus quidem cessimus per subjectionem, ut Euangelii veritas maneret apud vos.* Habemus & necessitatem vindicandæ libertatis, si per iniquas exactiones pseudoapostolorum, ea infirmis in conscientiis periclitatur. Ubique studendum charitati, & spectanda proximi ædificatio. *Omnia,* inquit alibi, *mihi licent: at non omnia expediunt. omnia mihi licent: at non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat: sed quod alterius.* Nihil jam hac regula expeditius, quam utendum libertate nostra, si in proximi nostri ædificationem cedat: sin ita proximo non expediat, ea tunc abstinendum. Sunt qui Paulinam prudentiam simulant in abstinentia libertatis, nihil minus quam in officia charitatis eam conferentes. Suæ enim quieti ut consulant, omnem libertatis mentionem sepultam optant: quum non minus intersit proximorum libertatem in eorum bonum & ædificationem interdum usurpare, quam pro ipsorum commodo, eam loco moderari. Pii autem hominis est cogitare, sibi liberam in rebus externis potestatem ideo esse concessam, quo sit ad omnia charitatis officia expeditior.

Exemplis & doctrina Pauli probatur. Act. 16: 3. Gal. 2: 3.

1 Cor. 9. vers. 19. ibid. v. 22.

Unde constat justa Christianæ libertatis moderatio.

Quæ necessario est vindicanda. Tum hypocritas negligendo.

1 Cor. 10. vers. 23.

Tum infirmorum & proximorum ædificationem curando.

Ita tamen, ut hac doctrina ad res indifferentes referatur.

13. Quicquid autem de cavendis offendiculis docui, ad res medias & indifferentes referri volo. Nam quæ necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt. Quemadmodum enim charitati subjicienda est nostra libertas: ita sub fidei puritate subsidere vicissim charitas ipsa debet. Equidem & hic charitatis rationem haberi decet, sed usque ad aras: hoc est, ne in gratiam proximi Deum offendamus. Non est probanda eorum intemperies qui nihil nisi tumultuando agunt, & qui perrumpere omnia malunt quam dissuere. At nec audiendi sunt, qui quum in mille impietatis formas duces se præbent, sic sibi agendum fingunt ne proximis sint offendiculo. quasi non interim proximorum conscientias in malum ædificent: præsertim ubi nulla spe exitus in eodem semper hærent luto. Et suaves homines, seu doctrina, seu vitæ exemplo sit instituendus proximus, aiunt lacte pascendum esse: quem pessimis exitialibusque opinionibus imbuunt. Lactis potu se aluisse Corinthios Paulus commemorat: sed si tum inter eos fuisset Papalis missa, an sacrificasset, ad præbendum ipsis lactis potum? Minime: nam lac venenum non est. Mentiuntur ergo se alere quos sub blanditiarum specie crudeliter necant. Atque ut demus, probandam ad tempus istiusmodi dissimulationem; quousque tandem pueros suos eodem potabunt lacte? Nam si nunquam grandescunt, ut vel tenuem saltem aliquem cibum ferre possint: nec lacte fuisse unquam educatos certum est. Cur nunc acrius cum illis non congrediar, duæ rationes impediunt: quia vix dignæ sunt eorum ineptiæ quæ refutentur, quum apud omnes sanos merito sordeant: deinde quia peculiaribus scriptis hoc abunde præstiti, nolo actum agere. Tantum hoc teneant lectores, quibuscunque scandalis Satan & mundus avertere nos moliantur à Dei placitis, vel nos morari ne sequamur quod ille præscribit, strenue nihilominus pergendum esse: deinde quicquid discriminum impendeat, non tamen liberum esse vel latum unguem deflectere ab ejusdem Dei imperio, nec ullo prætextu fas esse quicquam tentare nisi quod permittit.

1 Cor. 3. vers. 2.

vide epist. de fugiendis impiorum illicitis sacris. item epist. de abjiciendis vel administrandis sacerdotiis. item libellum de vitandis superstit.

Nam quæ necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt.

Refutatis iis qui in libertatis Christianæ naturam & efficaciam peccant: conscientias piorum, indifferentium rerum respectu, traditionum humanarum laqueis liberas esse docetur.

14. Jam vero quum hac libertatis prærogativa, qualem antea descripsimus, donatæ fideles conscientiæ, id Christi beneficio consequutæ sint, ne ullis observationum laqueis in iis rebus implicentur, in quibus eas esse liberas Dominus voluit: omnium hominum potestate exemptas esse constituimus. Est enim indignum aut Christo gratiam tantæ suæ liberalitatis perire, aut conscientiis ipsis fructum. Neque res levicula existimanda nobis est, quam videmus tanti Christo constitisse: utpote quam non auro aut argento, sed proprio sanguine æstimavit: ut Paulus non dubitet dicere, irritam fieri ejus mortem, si animas nostras hominibus in subjectionem tradimus. Siquidem non aliud agit aliquot capitibus epistolæ ad Galatas, quam Christum nobis obscurari, vel potius extingui, nisi in sua libertate stent conscientiæ nostræ: à qua certe exciderunt, si possunt hominum arbitrio, legum ac constitutionum vinculis illaqueari. Verum, ut res est cognitu dignissima, ita longiori magisque perspicua explicatione indiget. Statim enim atque de humanarum constitutionum abrogatione verbum factum est, ingentes turbæ partim à seditiosis, partim à calumniatoribus commoventur: quasi universa simul tollatur ac subvertatur hominum obedientia.

1 Pet. 1. v. 18, 19. Gal. 5: 1.4. 1 Cor. 7. vers. 23.

Quod ita est intelligendum, ut regimen spirituale à politico discernatur.

15. Ad eum ergo lapidem nequis impingat, primum animadvertamus duplex esse in homine regimen: alterum spirituale, quo conscientia ad pietatem & ad cultum Dei instituitur: alterum politicum, quo ad humanitatis & civilitatis officia, quæ inter homines servanda sunt, homo eruditur. Vulgo appellari solent jurisdictio spiritualis & temporalis, non impropriis nominibus. quibus significatur, priorem illam regiminis speciem ad animæ vitam pertinere: hanc autem in his quæ præsentis vitæ sunt versari: non quidem in pascendo tantum aut vestiendo, sed in præscribendis legibus quibus homo inter homines vitam sancte, honeste modesteque exigat. Nam illa in animo interiori sedem habet: hæc autem externos mores duntaxat componit. Alterum vocare nobis liceat regnum spirituale: alterum, regnum politicum. Hæc autem duo, ut partiti sumus, seorsum singula dispicienda semper sunt: & dum alterum consideratur, avocandi avertendique ab alterius cogitatione animi. Sunt enim in homine veluti mundi duo, quibus & varii reges & variæ leges præesse possunt. Hac distinctione fiet ne quod de spirituali libertate docet Euangelium, perperam ad politicum ordinem trahamus: acsi minus secundum externum regimen humanis legibus subjicerentur Christiani, quia solutæ sunt coram Deo ipsorum conscientiæ: quasi propterea eximerentur omni carnis servitute, quod secundum spiritum liberi sunt. Deinde

Leges item quæ prius illud spectant consideranda sunt, nec perperam ad posterius pertrahenda.

Videndum item an sint consentanea verbo Dei, nec ne. quia in iis etiam constitutionibus quæ ad spirituale regnum videntur pertinere, potest aliqua esse hallucinatio, inter has etiam ipsas discernere oportet quæ legitimæ habendæ sint, ut Dei verbo consentaneæ: quæ rursus locum apud pios habere non debeant. De civili regimine erit alibi dicendi locus. (lib. 4. c. 20.) De legibus etiam Ecclesiasticis dicere in præsentia supersedeo: quia plenior tractatio quarto libro conveniet, ubi de Ecclesiæ potestate agetur. Hujus autem disputationis hæc sit clausula. (*Conclusio disputationis.*) Quæstio, ut dixi, per se non adeo obscura vel perplexa, plerosque ideo impedit quod inter externum (ut vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus (Rom. 13. v. 1. & 5.) *obediendum esse magistratui* præcipit, *non pœnæ solum metu, sed propter conscientiam.* Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid paulo ante diximus ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. (*Porro ut clarius liqueat, quatenus humanis constitutionibus conscientiæ ligentur: primum traditur conscientiæ definitio.*) Ut hic nodus solvatur, primo operæpretium est tenere quid sit conscientia. ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. Nam sicuti quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent divini judicii, quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso supprimere quod novit, sed eo usque persequitur donec ad reatum adducat. (*Apostolicis testimoniis explicata.* Rom. 2. vers. 15.) Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit, *conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt* in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, nequid in tenebris sepultum maneat. Unde & vetus illud proverbium, *Conscientia mille testes.* Eadem ratione & Petrus (1 Pet. 3. vers. 21.) *bonæ erga Deum conscientiæ interrogationem* posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepide coram Deo offerimus. (Heb. 10:2.) Et auctor epistolæ ad Hebræos, *non habere amplius conscientiam peccati:* pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum nos amplius non arguat.

16. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: ut conscientia bona nihil aliud sit, quam interior cordis integritas. (*Deinde ostenditur quam relationem habeat ad externam obedientiam: primum in iis rebus quæ per se aut bona sunt, aut mala: secundo, in mediis & indifferentibus.*) In quem sensum Paulus scribit (1 Tim. 1. v. 5. & 19.) *complementum Legis esse charitatem ex pura conscientia & fide non ficta.* Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, ostendit, dicens *quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant.* His enim verbis, vivum esse colendi Dei affectum, sincerumque pie & sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam (Actor. 24. vers. 16.) idem Paulus, *se operam dedisse, ut bona conscientia ambularet erga Deum & homines.* Sed hoc ideo dictum est, quod bonæ conscientiæ fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo, solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur, quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, Non modo castum servare animum purumque ab omni libidine, Deus præcipit, sed quamlibet verborum obscœnitatem & externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullus in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non tantum eo peccat quod malum exemplum præbet fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus siquod pariant offendiculum: sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur. Siquis injiciat scrupulum, inquit, *noli attingere, propter conscientiam. Dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius.* (1 Cor. 10. vers. 28.) Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, ut à Deo præscribitur; non tamen conscientiæ libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

CAP. XX.

De Oratione, quæ præcipuum est fidei exercitium, & qua Dei beneficia quotidie percipimus.

Partes hujus capitis præcipuæ.

1. *Tractationis de oratione cum superioribus connexio: quid item, & quam necessarium sit illud Christianorum exercitium, sect. 1. & 2.*
2. *Quis sit orandus, addita objectionis quæ nimium frequenter animis occurrit necessaria refutatione, sect. 3.*
3. *Leges quæ inter invocandum sunt observandæ à piis hominibus, sect. 4. usque ad 17.*
4. *Per quem est invocandus, sect. 17. 18. & 19.*
5. *Error adversus doctrinam de unico mediatore & intercessore erectus excutitur, additis responsionibus ad præcipua argumenta quæ pro Sanctorum intercessione proponuntur, à 20. sect. ad 28.*
6. *Orationis species, & accidentia quædam, sect. 28. 29. 30. 31. 32. & 33.*
7. *Perfectæ invocationis formula, seu Dominicæ orationis enarratio, à 34. sect. ad 50. usque.*
8. *Nonnullæ circa orationem observandæ rationes de tempore, de perseverantia, de animi affectu & certa fidei persuasione, sect. 50. ad finem cap.*

I. *Summa eorum quæ exposita sunt ab operis initio, & transitio ad doctrinam de Dei invocatione.*

EX his quæ hactenus disputata sunt, non obscure perspicimus, quam sit homo bonorum omnium egenus ac inanis: utque illi omnia desint salutis adjumenta. Quare si præsidia quærit quibus inopiæ suæ succurrat, extra se exeat oportet, & aliunde ea sibi comparet. Hoc postea nobis explicatum est, Dominum sese ultro ac liberaliter in Christo suo exhibere, in quo pro nostra miseria omnem felicitatem, pro nostra inopia opulentiam offert, in quo cælestes thesauros nobis aperit, ut dilectum Filium suum tota fides nostra intueatur, ab ipso tota nostra expectatio pendeat, in ipso tota spes nostra hæreat & acquiescat. Hæc quidem secreta est absconditaque Philosophia, & quæ syllogismis erui non potest: sed scilicet eam perdiscunt quibus oculos aperuit Deus, ut in suo lumine lumen videant. (*Hujus cum tractatu de fide connexio.*) Postquam vero fide edocti sumus, agnoscere quicquid nobis necesse est, nobisque apud nos deest, id in Deo esse ac Domino nostro Jesu Christo: in quo scilicet omnem suæ largitatis plenitudinem Pater residere voluit, ut inde (velut ex uberrimo fonte) hauriamus omnes: superest

Usus.

est ut in ipso quæramus, & ab ipso precibus postulemus quod in ipso esse didicimus. Alioqui scire Deum bonorum omnium dominum ac largitorem, qui nos ad se poscendum invitet: ipsum vero nec adire, nec poscere, adeo non prodesset, ut perinde id futurum sit acsi quis indicatum thesaurum humi sepultum ac defossum negligat. Proinde Apostolus, ut ostenderet otiosam à Dei invocatione esse non posse veram fidem, hunc ordinem posuit: Sicuti ex Euangelio nascitur fides, sic per eam ad invocandum Dei nomen corda nostra formari. Atque hoc ipsum est quod aliquanto ante dixerat, *Spiritum adoptionis*, qui testimonium Euangelii cordibus nostris obsignat, erigere spiritus nostros, ut vota sua exponere Deo audeant, *excitare gemitus inenarrabiles*, *clamare cum fiducia*, *Abba*, *Pater*. Hoc ergo postremum, quia obiter duntaxat ante dictum & quasi leviter attactum est, nunc fusius tractari convenit.

Rom. 10. vers. 14.

Rom. 8. v. 25, 26.

Orationis definitio.

2. Ergo id orationis obtinemus beneficio, ut ad eas quæ nobis apud cælestem Patrem repositæ sunt opes penetremus. Est enim quædam hominum cum Deo communicatio: qua sanctuarium cæli ingressi, de suis promissis illum coram appellant: ut quod verbo duntaxat annuenti crediderunt non fuisse vanum, ubi necessitas ita postulat experiantur. Itaque nobis proponi nihil videmus, à Domino expectandum, quod non & precibus jubeamur postulare. adeo verum est, oratione effodi thesauros, quos Euangelio Domini indicatos fides nostra intuita fuerit. Jam vero quam necessaria sit & quot modis utilis sit precandi exercitatio, nullis verbis satis potest explicari. Non abs re est profecto quod cælestis Pater unicum in sui nominis invocatione salutis præsidium esse testatur: qua scilicet præsentiam & providentiæ ejus, per quam rebus nostris curandis advigilet: & virtutis, per quam nos sustineat imbecilles & prope deficientes: & bonitatis, per quam misere peccatis oneratos in gratiam recipiat, advocamus: qua denique totum ipsum, ut se nobis præsentem exhibeat accersimus. Hinc eximia conscientiis nostris requies ac tranquillitas nascitur. siquidem necessitate, quæ nos premebat, Domino exposita, vel in eo abunde quiescimus, quod illum nihil malorum nostrorum latet, quem & optime nobis velle & optime consulere posse persuasi simus.

Necessitas.

Utilitas.

II.

Objectio. Exercitium illud inutile videtur: quandoquidem Deus sapiens & bonus novit qua necessitate urgeamur, & quid nobis expediat. Responsio, ab orationis institutione & fine. Confirmatio ab exemplo.

1 Reg. 18. vers. 42.

3. Sed enim, dicet quispiam, annon sine monitore etiam novit & qua parte urgeamur, & quid nobis expediat: ut supervacuum quodammodo videri queat ipsum precibus nostris sollicitari, perinde atque conniventem, aut etiam dormientem, donec voce nostra expergefactus fuerit? Verum qui sic ratiocinantur, quem in finem suos ad orandum instituerit Dominus non animadvertunt: neque enim id tam sua ipsius, quam nostra potius causa ordinavit. Vult quidem, ut æquum est, sibi jus suum reddi, dum ei acceptum fertur quicquid expetunt homines, & sentiunt ad suam utilitatem facere, idque votis testatum faciunt. Sed hujus quoque sacrificii quo ipse colitur utilitas ad nos redit. Itaque sancti Patres quo Dei beneficia apud se & alios confidentius jactarunt, eo acrius ad precandum fuerunt incitati. Unum Eliæ exemplum nobis satis erit, qui de consilio Dei certus, postquam regi Achab pluviam non temere pollicitus est, anxie tamen inter genua precatur, famulumque septem vicibus mittit ad explorandum: non quod oraculo fidem abroget, sed quod officii sui esse novit, ne somnolenta vel torpida sit fides, sua desideria apud Deum deponere. Quare tametsi nobis ad miserias nostras stupidis & hebescentibus, ipse pro nobis vigilat & excubat, ac interdum quoque succurrit non rogatus: nostra tamen plurimum interest assidue ipsum à nobis implorari, ut serio ardentique ejus semper quærendi, amandi, colendi desiderio cor nostrum inflammetur, dum assuescimus ad ipsum, velut ad sacram anchoram in omni necessitate confugere. Deinde ut nulla cupiditas, nullumque omnino votum animum nostrum subeat, cujus ipsum testem facere pudeat: dum vota nostra omnia coram ejus oculis sistere, adeoque totum cor effundere discimus. Tum ut ad beneficia ejus vera animi gratitudine atque etiam gratiarum actione excipienda comparemur: quæ ab ejus manu nobis provenire nostra precatione admonemur. Adhæc quod petebamus consequuti, votis nostris ipsum respondisse persuasi, hinc ad meditandam ejus benignitatem ardentius feramur: & simul majori cum voluptate amplexemur quæ precibus agnoscimus fuisse impetrata. Postremo, ut ejus providentiam animis nostris pro imbecillitatis nostræ modo usus ipse & experimentum confirmet, dum intelligimus ipsum non modo polliceri, se nunquam nobis defuturum, & aditum ultro ad se appellandum in ipso necessitatis articulo patefacere: sed manum semper habere extentam ad suos juvandos: nec lactare eos verbis, sed præsenti ope tueri. Eas ob res clementissimus Pater, utcunque nunquam vel dormiat vel torpeat, dormientis tamen torpentisque speciem plerumque præbet, quo ita ad se petendum, rogandum, flagitandum magno nostro bono nos, alioqui desides & ignavos, exerceat. Nimium ergo insulse illi qui ut hominum animos ab oratione revocent, Dei providentiam, rerum omnium custodiæ excubantem, frustra nostris interpellationibus fatigari garriunt: quum non frustra Dominus contra testetur se *propinquum esse omnibus invocantibus nomen suum in veritate.* Nihilo secius est quod alii nugantur, superfluam esse eorum petitionem quæ ultro largiri paratus sit Dominus: quum ea ipsa quæ à spontanea ejus liberalitate nobis fluunt, precibus nostris concessa velit agnosci. Quod testatur memorabilis illa sententia Psalmi, cui multæ similes respondent, *Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum*: quæ Dei providentiam sua sponte curandæ piorum saluti intentam sic commendat, ut tamen non prætereat fidei exercitium, quo abstergitur socordia ex hominum animis. Vigilant ergo Dei oculi ut cæcorum necessitati subveniat: sed vult ipse vicissim audire nostros gemitus, quo suum erga nos amorem melius probet. Atque ita utrumque verum est, *non dormire neque dormitare custodem Israëlis*, & tamen cessare quasi nostri oblitum, ubi nos torpentes ac mutos videt.

A necessario.

Ab honesto.

Ab officii nostri perpetua recordatione.

A divina providentiæ meditatione.

Conclusio, utilissimum esse invocationis Dei exercitium, tribus testimoniis confirmata.

Psal. 145. vers. 18.

Psal. 34. vers. 16.

Ps. 121: 4.

III.

Leges orationis Christianæ. Prima, ut Deum revereamur.

4. Porro rite probeque instituendæ orationis esto hæc prima lex, ut non aliter quam eos decet qui ad Dei colloquium ingrediuntur, mente animoque compositi simus. Quod scilicet quantum ad mentem consequemur, si carnalibus curis cogitationibusque expedita, quibus à recto puroque Dei intuitu avocari aut deduci queat, non modo tota intendat se in precationem, sed etiam quoad fieri potuerit supra seipsam elevetur ac feratur. Neque vero mentem hic requiro ita explicitam, ut nulla sollicitudine pungatur ac mordeatur: quum oporteat contra multa anxietate, orandi fervorem in nobis accendi (qualiter sanctos Dei servos, ingentes cruciatus nedum sollicitudines videmus testari, quum è profunda abysso atque è mediis mortis faucibus querulam se ad Dominum efferre vocem dicunt) sed alienas & extraneas omnes curas abigendas dico, quibus huc & illuc vaga ipsa mens circumferatur, & è cælo detracta in terram deprimatur. Supra se vero ipsam elevari oportere intelligo, nequid eorum quæ cæca & stolida nostra ratio commentari solet, in Dei conspectum proferat, nec se intra vanitatis suæ modulum constrictam teneat, sed ad puritatem Deo dignam assurgat.

Qualis esse debeat mentis Christianæ compositio.

5. Utrum-

Hic igitur videndum, 1. Ut levitate omni depoſita, ſtudia ſenſuſque noſtros ſerio ad orandum applicemus.

5. Utrumque notatu apprime dignum, ut quiſquis ſe ad orandum comparat, illuc ſuos ſenſus ſtudiaque applicet, neque (ut fieri ſolet) diſtrahatur erraticis cogitationibus: quia nihil magis contrarium Dei reverentiæ quam levitas illa, teſtis licentiæ nimium laſcivientis & ab omni metu ſolutæ. Qua in re tanto enixius laborandum eſt, quanto magis difficilem experimur. nemo enim ſic intentus eſt ad precandum quin multas obliquas cogitationes obrepere ſentiat, quæ orationis curſum vel abrumpant, vel flexu aliquo ac diverticulo morentur. Hic vero nobis ſuccurrat quam indignum ſit, ubi Deus nos ad familiare alloquium admittit, abuti tanta ejus humanitate, ſacra profanis miſcendo, dum ejus reverentia mentes noſtras ſibi devinctas non tenet: ſed perinde acſi nobis ſermo eſſet cum homine vulgari inter orandum, omiſſo illo, huc vel illuc transvolamus. Sciamus ergo non alios rite probeque ſe accingere ad orandum, niſi quos afficit Dei majeſtas, ut expediti terrenis curis & affectibus ad eam accedant. Atque id ſibi vult ceremonia elevationis manuum, ut meminerint homines ſe procul remotos eſſe à Deo, niſi ſenſus ſuos in ſublime tollant. Sicut etiam dicitur in Pſalmo, *Ad te levavi animam meam.* Et ſæpius hanc loquendi formam uſurpat Scriptura, *Orationem tollere:* ne in ſuis fæcibus deſideant qui cupiunt à Deo exaudiri. Hæc ſumma ſit, quo liberalius nobiſcum Deus agit, comiter nos invitans ut in ſinum ſuum curas noſtras exoneremus, minus nos eſſe excuſabiles, niſi tam præclarum & incomparabile ejus beneficium rebus aliis omnibus apud nos præponderat, noſque ad ſe trahit, ut ſtudia ſenſuſque noſtros ſerio ad orandum applicemus. quod fieri non poteſt niſi mens cum impedimentis fortiter luctando ſurſum emergat. Alterum propoſuimus, ne petamus niſi quantum nobis Deus permittit. Etſi enim jubet nos effundere corda noſtra, non tamen ſtultis ac pravis affectibus indifferenter habenas laxat: & dum promittit ſe facturum ſecundum piorum voluntatem, non eo uſque procedit indulgentia, ut eorum arbitrio ſe ſubmittat. Atqui in utroque paſſim graviter delinquitur: neque enim modo temere ſine fronte, ſine reverentia Deum plerique de ſuis ineptiis interpellare audent, & quicquid per ſomnium adlibuerit, ad ejus tribunal impudenter proferre: ſed tanta vel ſtoliditas vel ſtupiditas eos tenet, ut ſpurciſſimas quaſque cupiditates obtrudere Deo auſint, quarum conſcios facere homines vehementer pudeat. Audaciam hanc riſerunt atque etiam deteſtati ſunt quidam profani homines, vitium tamen ipſum ſemper regnavit: atque hinc factum eſt ut ambitioſi Jovem ſibi patronum aſciſcerent, avari Mercurium, Apollinem & Minervam doctrinæ cupidi, bellicoſi Martem, Venerem libidinoſi. Sicuti hodie (ut nuper attigi) majorem licentiam illicitis ſuis cupiditatibus homines in precibus indulgent, quam ſi pares cum paribus jocoſe fabularentur. Atqui non patitur Deus ſuam facilitatem ita haberi ludibrio; ſed jus ſuum ſibi vendicans, vota noſtra ſuo imperio ſubjicit & freno coërcet. ideo tenendum eſt illud Joannis, *Hæc eſt fiducia noſtra, quod ſiquid petierimus ſecundum voluntatem ejus, audit nos.* Cæterum quia tantæ perfectioni longe abeſt quin pares ſint facultates noſtræ, quærendum eſt remedium quod ſubveniat. Quemadmodum mentis aciem in Deum intendere convenit, ita cordis affectum eodem ſequi neceſſe eſt. Utrumque vero longe infra ſubſiſtit, imo verius fatiſcunt & deficiunt, aut in contrarium feruntur. Ideo ut huic imbecillitati ſuccurrat Deus, Spiritum in precibus nobis dat magiſtrum, qui dictet quod rectum eſt, atque affectus noſtros moderetur. *Quia enim quid orandum ſit quemadmodum oportet neſcimus, in ſubſidium ille ſubit, & pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus:* non quod ipſe revera vel precetur vel ingemiſcat; ſed fiduciam, vota, ſuſpiria in nobis excitat, quibus concipiendis haudquaquam ſufficerent naturæ vires. Neque abs re *gemitus inenarrabiles* Paulus vocat quos duce Spiritu emittunt fideles: quia non ignorant qui vere exercitati ſunt in precibus, cæcis anxietatibus ita ſe perplexos conſtringi, ut vix reperiant quid profari expediat: imo dum conantur balbutire, impliciti hæſitant. unde ſequitur ſingulare eſſe recte orandi donum. Hæc non eo dicuntur quo nos ipſi propriæ deſidiæ faventes, ad Dei Spiritum orandi provinciam relegemus, & torpeamus in illa incuria ad quam plus ſatis ſumus proclives: (qualiter impiæ quorundam voces audiuntur, oſcitanter eſſe expectandum, donec ille mentes noſtras alibi occupatas præveniat) ſed potius ut noſtram ignaviam ſocordiamque pertæſi, tale Spiritus adminiculum expetamus. Nec vero Paulus quum jubet *orare in Spiritu*, ideo deſinit ad vigilantiam hortari: ſignificans ita vigere Spiritus inſtinctum ad formandas preces, ut conatum noſtrum minime impediat vel retardet: quoniam hac in parte vult Deus experiri quam efficaciter corda noſtra impellat fides.

Quod elevationis manuum ceremonia confirmatur.
Pſal. 25: 1.

2. Ne petamus niſi quantum nobis Deus permittit.
Pſ. 62: 9.

1 Joan. 5. verſ. 14.

Hæc quia non poſſumus, ut noſtra imbecillitati Deus opem ferat, Spiritum ſuum in precibus nobis dedit magiſtrum.
Rom. 8. v. 25, 26.

Quale ſit illud magiſterium.

Non tamen ut ipſi interim officium precandi corde & ore negligamus.

1 Cor. 14. verſ. 15.

Secunda lex, inopiæ noſtræ ſenſus.

1. In eam peccant defunctorie & ex formula garrientes.

2. Hypocritæ, qui peccatorum ſuorum ſenſu nullo modo tanguntur.

3. Oſcitantes, qui nihil inter precandum cogitant. Remedia.

6. Eſto & altera lex, ut rogando ſemper inopiam noſtram vere ſentiamus, ac ſerio cogitantes omnibus quæ petimus nos indigere, ſerium imo ardentem impetrandi affectum jungamus cum ipſa precatione. Multi enim defunctorie preces ex formula recitant, acſi penſum Deo ſolverent: & quanquam fatentur neceſſarium ſuis malis remedium hoc eſſe, quia Dei ope quam implorant carere exitiale ſit: apparet tamen hoc officio ipſos defungi ex more: quia interim frigent animi, neque expendunt quid poſtulent. Generalis quidem & confuſus neceſſitatis ſuæ ſenſus illuc eos ducit: ſed non eos ſollicitat quaſi in re præſenti, ut egeſtatis ſuæ levamen petant. Porro quid odioſius aut etiam Deo magis execrandum putamus hac fictione, ubi quis veniam peccatorum poſtulat, interim aut ſe peccatorem non eſſe cogitans, aut certe peccatorem eſſe non cogitans? nempe qua Deus ipſe plane ludibrio habetur. Atqui ejuſmodi pravitate, ut nuper dixi, refertum eſt hominum genus, ut defungendi cauſa permulta ſæpe flagitent à Deo quæ citra ejus beneficentiam aut ſibi aliunde evenire, aut jam apud ſe reſidere pro certo judicant. Aliorum levius delictum eſſe videtur, ſed neque ipſum tolerabile: ut preces ſine meditatione demurmurent, qui tantum hoc principio imbuti ſunt, votis litandum eſſe Deo. Piis autem maxime cavendum, ne unquam prodeant in conſpectum Dei quicquam poſtulaturi, niſi quod & ſerio animi affectu exardeſcunt, & ab ipſo ſimul obtinere cupiunt. Quin etiam tametſi in iis quæ in Dei gloriam duntaxat petimus, non videmur primo intuitu neceſſitati noſtræ conſulere, ea tamen non minori deſiderii fervore & vehementia peti convenit. Ut quum poſcimus nomen ejus ſanctificari, ardenter (ut ita dicam) eſurienda & ſitienda eſt illa ſanctificatio.

Objectio: Non ſemper æquali neceſſitate urgemur ad precandum. Reſponſio: Semper eſt orandum.
Jac. 5: 13.
Pſal. 32: 6.
Eph. 6: 18.

7. Si quis objiciat, non ſemper æquali neceſſitate urgeri nos ad precandum, fateor id quidem: atque hæc diſtinctio nobis à Jacobo utiliter traditur, *Triſtatur quis inter vos? oret: qui lætus eſt, canat.* Ergo dictat ipſe communis ſenſus, quia nimium pigri ſumus, prout res exigit, nos acrius à Deo pungi ad ſtrenue orandum. Et hoc tempus opportunum nominat David: quia (ſicuti pluribus aliis locis docet) quo nos durius premunt moleſtiæ, incommoda, timores, aliæque ſpecies tentationum, acſi nos Deus ad ſe accerſeret, liberior patet acceſſus. Interea non minus verum eſt illud Pauli, *omni tempore orandum eſſe:* quia utcunque ex animi noſtri ſententia res proſpere fluant, & undique nos circumdet lætitiæ materia, nullum tamen eſt punctum tempo-

temporis quo nos ad precandum inopia nostra non hortetur. Abundat quispiam vino & tritico: quando buccella panis nisi assidua Dei gratia frui non potest, non impedient cellæ vel horrea quominus panem quotidianum postulet. Jam si reputemus quot singulis momentis discrimina immineant, nullum ab orando immune nobis esse tempus docebit metus ipse. Hoc tamen in spiritualibus melius licet cognoscere. Quando enim tot peccata, quorum nobis sumus conscii, nos securos cessare sinent quin suppliciter & culpam & pœnam deprecemur? Quando nobis tentationes inducias concedunt quin ad auxilium properemus? Adhæc regni Dei & gloriæ studium non per intervalla, sed assidue nos rapere ad se ita debet, ut eadem semper nos maneat opportunitas. Ergo non frustra toties nobis præcipitur orandi assiduitas. Nondum de perseverantia loquor, cujus postea fiet mentio: sed Scriptura assidue orandum admonens socordiam nostram coarguit: quia non sentimus quam necessaria sit nobis hæc cura & sedulitas. Hac regula hypocrisis & Deo mentiendi calliditas ab oratione arcetur, imo longe abigitur. Promittit Deus *se propinquum fore omnibus qui invocaverint eum in veritate, & inventuros* denunciat *qui quæsierint in toto corde.* eo minime aspirant qui sibi placent in suis sordibus. Itaque pœnitentiam legitima oratio postulat. Unde illud tritum in Scripturis, *Deum sceleratos non exaudire, & preces eorum esse execrabiles:* sicuti & sacrificia: quia æquum est ut Dei aures clausas inveniant qui obserant corda sua; nec Deum flexibilem sentiant qui sua duritie provocant ejus rigorem. Apud Jesaiam minatur in hunc modum, *Quum multiplicaveritis preces vestras, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Item apud Jeremiam, *Clamavi, & renuerunt audire: clamabunt ipsi vicissim, & non audiam.* quia summi probri loco ducit, jactari fœdus suum ab improbis, qui sacrum ejus nomen tota vita polluunt. Unde apud Jesaiam conqueritur, *quum labiis ad se* Judæi *accedant, cor eorum esse longe remotum.* Non restringit quidem hoc ad solas preces: sed fictionem in singulis cultus sui partibus se abominari asserit. Quo pertinet illud Jacobi, *Petitis, & non accipitis: quia male petitis, ut in voluptates vestras insumatis.* Verum quidem est (ut paulo post iterum videbimus) non inniti dignitati piorum quas fundunt preces: non tamen supervacua est Joannis admonitio, *Siquid petierimus, accipiemus ab eo, quia præcepta ejus servamus:* quandoquidem mala conscientia januam nobis claudit. Unde sequitur nec rite precari, nec exaudiri nisi sinceros Dei cultores. Displiceat igitur sibi in suis malis quisquis se ad orandum comparat: & (quod sine pœnitentia fieri non potest) induat mendici personam & affectum.

Hujus responsionis confirmatio, ab enumeratione periculorum quæ singulis momentis vitæ & saluti nostræ imminent.

A Dei mandato.

Ab ejusdem promissione.

A vera pœnitentiæ natura, & impœnitentiæ consideratione.

Jesa. 1: 15.

Jerem. 11. v. 7, 8, 11.

Jesa. 29. vers. 13.

Jac. 4: 3.

1 Joan. 3. vers. 22.

Conclusio.

8. Huc & tertia accedat, ut omni propriæ gloriæ cogitatione se abdicet, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat quisquis se coram Deo sistit precandi causa, dans in abjectione sui gloriam Deo in solidum: ne siquid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab ejus facie concidamus. Hujus summissionis, quæ omnem altitudinem prosternit, frequentia exempla in Dei servis habemus: quorum ut quisque est sanctissimus, ita quum in Domini conspectum prodit, plurimum prosternitur. Sic Daniel, quem tanto elogio Dominus ipse commendavit, *Non in justitiis nostris*, dicebat, *coram te fundimus preces: sed in misericordiis tuis magnis. Exaudi nos Domine, Domine propitius sis nobis. Exaudi nos, & fac quæ petimus, propter temetipsum: quia invocatum est nomen tuum super populum tuum, & super locum sanctum tuum* Neque vero obliqua figura, ut fieri solet, quasi unus è populo se turbæ permiscet, quin potius seorsum reatum fatetur, supplexque ad veniæ asylum confugit: sicuti diserte pronunciat, *Quum ego confessus essem peccata mea & populi mei.* Hanc quoque humilitatem suo exemplo præscribit David, *Ne intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Tali forma precatur Jesaias, *Ecce tu iratus es, quia peccavimus: in viis tuis fundatum est seculum, ideo servabimur. Et fuimus omnes repleti immunditia: & quasi pannus fœdatus omnes justitiæ nostræ, & emarcuimus nos omnes quasi folium, & iniquitates nostræ quasi ventus dispergunt nos. Et non est qui invocet nomen tuum: qui se excitet ut apprehendat te. Quoniam abscondisti faciem tuam à nobis, & tabescere nos fecisti in manu iniquitatis nostræ. Nunc igitur Domine, tu es pater noster, nos sumus lutum: tu es formator noster, & nos sumus opus manus tuæ. Ne irascaris Domine, neque in æternum recorderis iniquitatis. En respice, agedum, nos omnes sumus populus tuus.* Vide ut nulla prorsus fiducia nitantur, nisi hac una, quod se Dei esse cogitantes, illi se fore curæ non desperant. Non secus Jeremias, *Si iniquitates nostræ responderint contra nos, fac propter nomen tuum.* Verissime enim simul ac sanctissime scriptum est (à quocunque tandem sit) quod ab incerto auctore scriptum, Prophetæ Baruch tribuitur, *Anima tristis & desolata super magnitudine mali, curva, & infirma, anima famelica, & oculi deficientes dant tibi gloriam Domine. Non secundum justitias patrum fundimus preces in conspectu tuo, & coram facie tua petimus misericordiam, Domine Deus noster: sed quia tu es misericors, miserere nostri, quia peccavimus coram te.*

Tertia lex, omnis superbiæ abdicatio.

Exempla.

Daniel. Dan. 9. v. 18, 19.

David. Psal. 143. vers. 2.

Jesaias. Jesa. 64. vers. 5. & seqq.

Jeremias. Jer. 14: 7.

Baruch. Baruch. 2. vers. 18.

9. Denique rite precandi initium atque etiam præparatio est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpæ confessione. Neque enim sperandum est, ut quicquam à Deo impetret vel sanctissimus quisque, donec gratis reconciliatus ei sit: nec fieri potest ut aliis Deus sit propitius, nisi quibus ignoscit. Unde non mirum si hac clave januam sibi fideles aperiunt ad orandum: quod ex compluribus Psalmorum locis discimus. David enim aliud postulans dicit, *Peccatorum juventutis meæ & transgressionum mearum ne memineris: secundum misericordiam tuam reminiscere mei, propter bonitatem tuam Domine.* Item, *Respice afflictionem meam & laborem meum, & remitte omnia peccata mea.* Ubi etiam videmus non satis esse si in singulos dies pro recentibus peccatis nos ad calculum vocemus, nisi in memoriam nobis redeant quibus oblivio pridem inducta videri poterat. Nam & idem Propheta alibi scelus unum grave confessus, hac occasione usque ad uterum matris revolvitur, in quo jam labem contraxerat: non ut culpam ex naturæ corruptela extenuet, sed ut totius vitæ peccata accumulans, quo severior est in se damnando, magis exorabilem Deum reperiat. Etsi autem non semper expressis verbis peccatorum remissionem postulant sancti, si tamen diligenter expendimus quas Scriptura refert eorum preces, facile quod dico occurret, orandi animum sumpsisse ex sola Dei misericordia, atque ita semper exordium fecisse ab eo placando: quia si quisque suam conscientiam interroget, tantum abest, ut audeat familiariter curas suas apud Deum deponere, ut ad omnem accessum trepidet, nisi misericordia & venia fretus. Est quidem & alia specialis confessio, ubi pœnarum levationem optant, ut simul orent peccata sibi ignosci: quia absurdum esset effectum tolli velle, manente causa. Cavendum enim est ne stultos ægrotos imitemur, qui de curandis tantum accidentibus solliciti, radicem ipsam morbi negligunt. Quin prius danda opera est, ut nobis propitius sit Deus, quam ut favorem suum externis signis-testetur: quia & hunc ordinem tenere vult ipse, & parum nobis prodesset eum habere beneficum, nisi conscientia placatum sentiens, penitus amabilem nobis redderet. Quod etiam mone-

Hujus abdicationis utilitas, venia scilicet deprecatio cum humili confessione & certa misericordiæ fiducia conjuncta, Davide teste.

Psal. 25. vers. 6, 7, & 18.

Psal. 51. vers. 7.

Quæ non semper expressis verbis concepta fuit.

Est præterea specialis piorum pœnitentium.

Mat. 9: 2.

monemur Christi responso: nam quum paralyticum sanare decretum esset, *Remittuntur*, inquit, *tibi peccata tua*: erigens animos scilicet ad id quod præcipue optandum est, ut nos in gratiam recipiat Deus: deinde fructum reconciliationis in ope nobis ferenda proferat. Cæterum præter specialem illam præsentis reatus confessionem, qua fideles pro impetranda cujusque culpæ & pœnæ venia supplicant, generalis illa præfatio, quæ conciliat precibus favorem, nunquam omittenda est: quia nisi in gratuita misericordia fundatæ nunquam Deum exorabunt. Quo referri potest illud Joannis, *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & justus, ut nobis remittat, & nos emundet ab omni iniquitate.* Unde preces sub Lege sanguinis expiatione consecrari oportuit, ut acceptæ essent, atque ita commonefieret populus se tanta honoris prærogativa indignum esse, donec à suis inquinamentis purgatus, ex sola Dei misericordia conciperet precandi fiduciam.

Generalis item præfatio, qua precibus favorem conciliat, nunquam est omittenda.

1 Joan. 1. vers. 9.

Objectio adversus tertiam rectæ invocationis legem. De gloriatione sanctorum.

Ps. 86: 2.

2 Reg. 20. vers. 3.

10. Quod autem propriæ justitiæ suffragium interdum ad exorandum Deum citare sancti videntur (ut quum David dicit, *Custodi animam meam, quia bonus sum.* Item Ezechias, *Recordare Domine obsecro, quod ambulavi coram te in veritate, fecique in oculis tuis bonum*) talibus loquendi formulis nihil sibi aliud volunt quam ex ipsa regeneratione, servos Dei se ac filios testari, quibus ipse fore se propitium recipit. Per Prophetam docet (ut jam visum est) *oculos suos super justos esse, aures suas in preces eorum.* Rursus per Apostolum, *nos impetraturos quicquid petierimus, si mandata sua observemus.* Quibus sententiis pretium orationi non statuit ab operum meritis: sed ita stabilire vult eorum fiduciam qui sibi non fucatæ integritatis & innocentiæ probe conscii sunt, quales oportet esse fideles universos. Siquidem ex ipsa Dei veritate sumptum est quod dicit apud Joannem cæcus illuminatus, *non exaudiri à Deo peccatores*: si peccatores modo recepto Scripturæ usu intelligimus, qui citra justitiæ desiderium toti suis peccatis indormiunt & acquiescunt: quando nullum cor in sinceram Dei invocationem unquam prorumpet quod non simul ad pietatem aspiret. Talibus ergo promissis respondent sanctorum obtestationes, quibus suæ vel puritatis vel innocentiæ mentionem injiciunt, quo sibi exhiberi sentiant quod est omnibus Dei servis expectandum. Deinde tum fere usi reperiuntur hoc precationis genere dum se coram Domino cum suis hostibus comparant, è quorum iniquitate ejus manu vindicari optarunt. In hac vero comparatione mirum non est si justitiam suam & cordis simplicitatem protulerunt, quo ex causæ ipsius æquitate magis ad ferendas sibi suppetias Dominum permoverent. Id ergo boni pio pectori non præripimus, quin suæ puritatis conscientia coram Domino fruatur ad se confirmandum in promissionibus, quibus veros suos cultores Dominus solatur & fulcit: sed impetrandi fiduciam, deposita proprii meriti cogitatione, sola Dei clementia subniti volumus.

Responsio.

Ejusdem responsionis ratio seu confirmatio.

Ps. 34: 16.

1 Joan. 3. vers. 22.

A contrario.

Joan. 9. vers. 31.

A comparatione piorum cum impiis.

Quarta lex sive conditio, certa fiducia exauditionis, nos ad precandum animans.

11. Quarta demum, ut ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Res quidem in speciem contrariæ, cum sensu justæ ultionis Dei conjungere certam fiduciam favoris: quæ tamen inter se optime conveniunt, si propriis malis oppressos sola Dei bonitas erigat. Sicuti enim ante docuimus pœnitentiam & fidem socias esse inseparabili vinculo simul connexas, quarum tamen altera nos terret, altera exhilarat: ita in precibus mutuo eas occurrere oportet. Atque hunc consensum paucis verbis exprimit David, *Ego*, inquit, *in multitudine bonitatis tuæ ingrediar domum tuam: adorabo in templo sanctitatis tuæ cum timore.* Sub Dei bonitate fidem complectitur, timorem interea non excludens: quia non tantum ejus majestas ad reverentiam nos cogit, sed propria etiam indignitas omnis superbiæ & securitatis oblitos sub metu nos continet. Fiduciam vero non intelligo, quæ solutam omni anxietudinis sensu mentem suavi & perfecta quiete demulceat: nam ita placide acquiescere, eorum est qui rebus cunctis ex voto fluentibus nulla tanguntur cura, nullo desiderio uruntur, nullo timore æstuant. Optimus autem ad invocationem Dei stimulus sanctis est, dum necessitate sua districti summa inquietudine vexantur, & tantum non exanimantur in seipsis, donec opportune fides succurrit: quia inter tales angustias ita ipsis affulget Dei bonitas, ut præsentium quidem malorum gravitate defatigati gemant, majorum etiam timore laborent & crucientur, illa tamen freti, & tolerantiæ difficultatem sublevent ac solentur, & exitum liberationemque sperent. Ex utroque ergo affectu emergat pii hominis oratio convenit, utrumque etiam contineat & repræsentet: nempe ut malis præsentibus ingemat, & à novis sibi anxie timeat: tamen confugiat simul ad Deum, minime dubitans quin auxiliarem ille manum porrigere sit paratus. Mirum enim quam diffidentia nostra irritetur Deus, si poscamus à se quam non expectamus beneficentiam. Itaque nihil magis consentaneum precationum naturæ quam legem hanc illis præscribi & statui, ne temere prorumpant, sed fidem præeuntem sequantur. Ad hoc principium nos omnes Christus vocat, hac sententia, *Dico vobis, quæcunque petitis, credite vos accepturos, & evenient vobis.* Idem & alibi confirmat, *Quicquid petieritis in oratione credentes*, &c. Cui concinit Jacobus, *Siquis indiget sapientia, postulet ab eo qui dat omnibus simpliciter, nec exprobrat: postulet autem in fide, nihil hæsitans.* Ubi hæsitationi fidem opponens, vim ejus aptissime exprimit. Non minus etiam notandum quod addit, nihil proficere qui Deum perplexi & dubii invocant, nec statuunt in animis suis exaudiendi sint nec ne. Quos etiam fluctibus comparat qui varie moventur à vento & circumferuntur. Unde alibi *orationem fidei* pro legitima nuncupat. Deinde quum Deus secundum suam cuique fidem se daturum toties affirmet, citra fidem nihil consequi nos posse innuit. Denique fides est quæ impetrat quicquid orando conceditur. Id sibi vult celebris illa Pauli sententia, ad quam insipidi homines parum attendunt, *Quomodo invocabit quispiam in quem non credidit? quis autem credet nisi audierit? Fides autem ex auditu, auditus ex verbo Dei.* Nam precandi exordium ex fide gradatim deducens, aperte contendit non posse Deum ab aliis sincere invocari, nisi quibus Euangelii prædicatione clementia ejus & facilitas innotuerit, imo familiariter fuerit exposita.

Psal. 5: 8.

Qualis fiducia à nobis requiratur: miseriæ nostræ videlicet serius sensus cum certa spe conjunctus.

Inde pii hominis oratio emergit.

Quam obscurat diffidentia.

Marc. 11. vers. 24.

Mat. 21. vers. 22.

Jac. 1: 5.

Jac. 5: 15.

In summa, fides requiritur.

Rom. 10 vers. 14.

Hanc fidem & spem certam exorandi pro re absurdissima habent adversarii.

12. Hanc necessitatem minime cogitant adversarii nostri. Itaque quum certa animi fiducia fideles jubemus statuere, Deum sibi propitium esse ac benevolum, rem omnium absurdissimam dicere nos putant. Atqui si ullum veræ precationis usum haberent, intelligerent profecto, sine firmo illo divinæ benevolentiæ sensu non posse Deum rite invocari. Quum vero fidei vim bene perspicere nemo queat nisi qui experimento eam in corde suo sentit: quid cum ejusmodi hominibus disputando proficias, qui aperte ostendunt nihil se unquam præter vanam imaginationem habuisse? Quid enim valeat & quam necessaria sit illa quam requirimus certitudo, ex invocatione potissimum discitur: quod qui non videt, valde stupidam habere se conscientiam prodit. Nos igitur, omisso hoc cæcorum genere, defixi in illa Pauli sententia hæreamus, non posse ab aliis invocari Deum, nisi qui ejus misericordiam ex Euangelio cognitam habent, & eam sibi paratam esse certo persuasi sunt. Qualis enim erit ista oratio? O Domine, ego quidem an exaudire me velis dubius sum: sed quia anxietate premor, ad te confu-

Quorum error depingitur & refellitur variis Scripturæ testimoniis.

confugio, ut si dignus sum mihi succurras. Non ita solliciti sunt omnes sancti, quorum orationes in Scripturis legimus. Nec ita nos instituit per Apo- Heb.4:16. stolum Spiritus sanctus qui jubet nos *adire ad thronum cœlestem cum fiducia, ut gratiam consequamur:* Eph.3: 12. & quum alibi docet *nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem Christi.* Hanc ergo obtinendi quod petimus securitatem (quam & sua voce Dominus mandat, & omnes sancti exemplo suo docent) utraque manu tenere nos oportet, si cum fructu orare volumus. Ea enim demum accepta Deo est oratio, quæ ex tali, ut ita loquar, præsumptione fidei nascitur, & intrepida spei certitudine fundata est. Poterat simplici fidei nomine esse contentus: atqui non modo fiduciam addidit, sed eam quoque instruxit libertate vel audacia, ut hac nota discerneret à nobis incredulos, qui Deum promiscue quidem nobiscum orant, sed fortuito. Qua ratione Ps. 33: 22. tota Ecclesia in Psalmo orat: *fit misericordia tua super nos; quemadmodum speravimus in te.* Eadem Ps. 56: 10. etiam conditio alibi ponitur à Propheta, *Quo die clamavero, hoc scio quod Deus mecum.* Item, *Mane* Psal. 5: 4. *disponam tibi & speculabor.* Ex his enim verbis elicimus preces in aërem frustra projici, nisi spes sit annexa, unde velut è specula Deum quieti expectemus. Quibus convenit series Paulinæ exhortatio- Eph. 6:18. nis: nam antequam fideles ad *precandum in spiritu* sollicitet *omni tempore cum vigilantia & assiduitate*, in primis jubet *assumere scutum fidei, galeam salutis, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* Memoria porro hic repetant lectores quod ante dixi, minime labefactari fidem, ubi cum miseriæ, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur. Quantumvis enim gravi scelerum mole premi se vel laborare sentiant fideles, nec modo rebus omnibus vacuos quæ favorem conciliare apud Deum queant, sed oneratos multis noxis quæ eum merito formidabilem reddant, non tamen desinunt se offerre, neque terret eos hic sensus quominus ad ipsum se conferant: quando non alius est ad eum ingressus. Neque enim instituta est oratio qua nos arroganter coram Deo efferamus, aut quicquam nostrum magno æstimemus, sed qua reatum nostrum confessi, ærumnas nostras apud eum deploremus: quemadmodum filii apud parentes familiariter querelas suas deponunt. Quin potius immensa malorum nostrorum congeries calcaribus vel stimulis referta esse debet quæ nos ad precandum incitent: qualiter etiam Psal. 41:5. nos suo exemplo docet Propheta, *Sana animam meam, quia peccavi tibi.* Fateor quidem in iis aculeis mortiferas fore punctiones nisi Deus succurreret: verum pro incomparabili sua indulgentia optimus Pater tempestivum remedium addidit, quo perturbationem omnem sedans, curas leniens, metus abstergens, comiter nos ad se alliceret, imo scrupulos omnes tollens, nedum obstacula, facilem viam sterneret.

Orationem Deo acceptam certa fiducia & spe intrepida comitatam describentibus.

Nec cum hac doctrina pugnat quod istac certitudo cum miseria, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur.

Huic nostræ indignitati opponimus, 1. Dei præceptum.

13. Ac primo quidem orare nos jubens, ipso præcepto nos coarguit impiæ contumaciæ, nisi obsequimur. Nihil magis præcise mandari poterat quam quod habetur in Psalmo, *Invoca me in die tri-* Ps. 50: 15. *bulationis.* Sed quia inter pietatis officia nullum frequentius commendant Scripturæ, non est quod longius hic immorer. *Petite* (inquit magister) *& acci-* Mat. 7: 7. *pietis: pulsate, & aperietur vobis.* Quanquam hic præcepto adjungitur etiam promissio, ut necesse est: etsi enim præcepto esse obediendum fatentur omnes, major tamen pars refugeret Deum vocantem, nisi se exorabilem adeoque obvium fore promitteret. His quidem duobus positis, certum est quicunque tergiversantur, ne recta ad Deum veniant, non modo esse rebelles & immorigeros, sed etiam incredulitatis convinci: quia promissionibus diffidunt. Quod eo magis notandum est, quia hypocritæ, humilitatis & modestiæ prætextu, tam superbe contemnunt Dei præceptum, quam fidem benignæ invitationi abrogant: imo eum fraudant præcipua cultus sui parte. Nam ubi sacrificia repudiavit in quibus tunc videbatur sita esse tota sanctitas, hoc summum esse & sibi præ aliis pretiosum declarat, invocari in die necessitatis. Quare ubi quod suum est exigit, & ad parendi alacritatem nos animat, nulli sunt tam speciosi dubitandi colores qui nos excusent. Quæcunque ergo passim occurrunt in Scripturis testimonia quibus nobis præcipitur Dei invocatio, totidem ante oculos nostros figuntur vexilla, quæ nobis fiduciam inspirent. Temeritatis esset prorumpere in Dei conspectum, nisi ipse anteverteret nos vocando. Itaque viam nobis sua voce patefacit: *Dicam illis, Populus meus vos: dicent* Zach. 13. *mihi, Tu Deus noster.* Videmus ut cultores suos præ- vers. 9. veniat, velitque subsequi, ideoque timendum non esse, ne parum suavis sit hæc melodia quam ipse dictat. Insigne præsertim illud Dei elogium nobis in mentem veniat, quo freti omnia obstacula nullo negotio superabimus, *Tu Deus exaudiens precatio-* Psal. 65:3. *nem: ad te usque omnis caro veniet.* Quid enim magis amabile vel blandum quam Deum hoc titulo indui, qui certiores nos reddat, nihil magis esse naturæ ejus proprium quam supplicum votis annuere? Hinc januam patere colligit Propheta non paucis, sed cunctis mortalibus: quia etiam omnes hac voce compellat, *Invoca me in die afflictionis: eruam* Ps. 50: 15. *te, & glorificabis me.* Secundum hanc regulam David promissionem sibi datam objicit, ut obtineat quod petit. *Tu Deus revelasti in aurem servi tui: pro-* 2 Sam. 7. *pterea invenit servus tuus cor suum ut oraret.* Unde vers. 27. colligimus pavidum fuisse nisi quatenus eum promissio erexerat. Sic alibi generali doctrina se in- Psal. 145. struit, *Voluntatem timentium se faciet.* Imo hæc in vers. 19. Psalmis animadvertere licet, quasi abrupto orandi contextu transitum fieri nunc ad Dei potentiam, nunc ad bonitatem, nunc ad fidem promissionum. Videri posset intempestive David sententias illas inserens, preces mutilas reddere: sed usu & experientia compertum habent fideles languescere ardorem, nisi adhibeant nova fomenta: ideoque minime inter precandum supervacua est tam naturæ Dei quam verbi meditatio. Atque ita exemplo Davidis inserere ne pigeat quæ languidos animos novo vigore reficiant.

2. Promissionem.

Quod rebelles & hypocritas satis superque damnat.

Testimonia Scripturæ, præceptum de invocatione confirmantia.

Alia testimonia de promissionibus quæ ad pios Deum invocantes pertinent.

14. Ac mirum est tanta promissionum dulcedine vel frigide vel nullo fere modo nos affici, ut per ambages vagando bona pars malit relicto aquarum viventium fonte sibi fodere aridas cisternas, quam Dei liberalitatem ultro sibi oblatam amplecti. *Arx inexpugnabilis nomen Domini* (inquit Solomo) *ad* Prov. 18. *eam confugiet justus, & servabitur.* Joël vero, post- vers. 10. quam de horribili quæ instabat clade vaticinatus est, memorabilem illam sententiam subjicit, *Quis-* Joël. 2: 32. *quis invocaverit nomen Domini, salvus erit:* quam scimus proprie ad cursum Euangelii spectare. Vix centesimus quisque movetur, ut in occursum Deo prodeat. Clamat ipse per Jesaiam, *Invocabitis me,* Jesa. 65. *& exaudiam vos. Imo antequam clametis respondebo* vers. 24. *vobis.* Hoc quoque eodem honore alibi totam Ecclesiam communiter dignatur: sicuti ad omnia Christi membra pertinet. *Clamavit ad me, exaudiam* Psal. 91. *eum: cum ipso sum in tribulatione, ut eripiam eum.* vers. 15. Neque tamen (ut jam dixi) locos omnes numerare propositum est: sed eximios quosque deligere, ex quibus gustemus, quam humaniter ad se nos Deus alliciat, & quam arctis vinculis constricta sit nostra ingratitudo, ubi inter tam acres stimulos adhuc pigritia nostra cunctatur. Quare in auribus nostris semper resonent hæ voces, *Prope est Dominus* Psal. 145. *omnibus invocantibus se, invocantibus in veritate.* vers. 18. Item quas ex Jesaia & Joële citavimus: quibus affirmat Deus se intentum esse ad exaudiendas preces, adeoque oblectari quasi grati odoris sacrificio, ubi

 curas

curas nostras in ipsum conjicimus. Hunc singularem percipimus promissionum Dei fructum, ubi non dubitanter & trepide concipimus preces: sed ejus verbo freti cujus nos alioqui terreret majestas, audemus eum invocare Patrem, quando hoc suavissimum nomen suggerere nobis dignatur. Restat ut talibus invitamentis præditi, sciamus inde satis esse nobis materiæ ad exorandum: quando preces nostræ nullo merito nituntur, sed tota earum dignitas & spes impetrandi fundata est in Dei promissionibus, atque ab eis pendet: ut neque indigeat alia fultura, neque sursum huc vel illuc circumspiciat.

Nec obstat, quod non excellimus pari sanctitate qua in eximiis aliis Dei servis commendatur, modo inani fiducia vacui ad Dei misericordiam sincero animo confugiamus.

Itaque cum animis nostris statuendum est, etiamsi non excellimus pari sanctitate quæ laudatur in sanctis Patribus, Prophetis & Apostolis, quia tamen commune est nobis orandi præceptum & communis fides, si verbo Dei innitimur, nos in hoc jure eorum esse socios. Deus enim (ut ante visum est) se facilem ac propitium omnibus fore denuncians, miserrimis quibusque spem obtinendi quod petierint, facit. atque ideo notandæ sunt generales formæ, quibus nemo (ut vulgo dicunt) à primo ad ultimum excluditur: tantum adsit cordis sinceritas, displicentia nostri, humilitas, & fides: ne hypocrisis nostra Dei nomen fallaci invocatione profanet: non respuet optimus Pater, quos non modo ad se venire hortatur, sed quibuscunque potest modis sollicitat. Hinc illa precandi ratio Davidis quam nuper recitavi, *En pollicitus es Domine servo tuo: eam ob rem colligit animum hodie servus tuus, & invenit quod oraret coram te. Nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, & verba tua vera erunt. Loquutus es servo tuo de his beneficiis*: incipe ergo & fac. Sicut etiam alibi, *Præsta servo tuo secundum eloquium tuum.* Et omnes simul Israëlitæ, quoties se fœderis recordatione muniunt, satis declarant non esse timide orandum, ubi Deus ita præscribit. atque in hoc imitati sunt Patrum exempla, præsertim Jacobi, qui postquam confessus est, se minorem esse tot misericordiis quas susceperat è manu Dei, ad majora tamen postulanda se animari dicit, quia Deus se facturum promiserat.

2 Sam. 7. vers. 27.
Psal. 119. vers. 76.
Gen. 32. vers. 10.

Ex adverso idololatræ sunt quicunque Deum, urgente necessitate, non invocant.

Quoscunque vero colores obtendant increduli, ubi ad Deum non confugiunt quoties urget necessitas, ipsum non requirunt, nec ejus opem implorant, non aliter defraudant eum legitimo honore, quam si fabricarent sibi novos Deos & idola: siquidem hoc modo Deum sibi bonorum omnium auctorem esse negant. Contra nihil validius ad pios omni scrupulo liberandos, quam armari hac cogitatione, non esse cur ulla remora impediat dum morem gerunt Dei mandato, qui obedientia nihil sibi gratius esse pronunciat.

Denique, quod metus & fiducia in recta invocatione concurrant, bene conveniunt hæ loquutiones, pios suas coram Deo preces prosternere & levare.

Hinc rursus quod prius dixi clarius elucescit: probe cum metu, reverentia, sollicitudine quadrare intrepidum precandi spiritum, neque vero absurdum esse si prostratos Deus erigat. Hoc modo belle inter se consentiunt quæ in speciem repugnant loquendi formæ. Dicunt Jeremias & Daniel *se prosternere preces coram Deo.* Alibi Jeremias, *Cadat oratio nostra in conspectu Dei, ut misereatur residuæ plebis suæ.* Rursus sæpe fideles dicuntur *orationem levare.* Sic loquitur Ezechias, Prophetam rogans ut intercedendi vices suscipiat. Et David precem suam *ascendere* cupit *sicuti incensum.* Nempe quamvis de paterno Dei amore persuasi in ejus fidem se alacriter conferant, nec dubitent quam ultro opem promittit implorare: non tamen supina eos quasi projecta fronte securitas attollit, sed ita per gradus promissionum sursum ascendunt, ut tamen supplices maneant in sui dejectione.

Jer. 42: 9. Dan. 9:18. Jer. 42: 2. 2 Reg. 19. vers. 4. Psal. 141. vers. 2.

Objectio, à quibusdam exemplis petita: Effectum consequuta sunt preces quorundam, quamvis ad verbi præscriptum non essent formatæ.

15. Hic non una objicitur quæstio: nam Scriptura refert votis quibusdam Deum morem gessisse, quæ tamen ex animo minime sedato vel composito eruperant. Justa quidem de causa Joatham incolas Sichem cladi quæ postea supervenit devoverat: sed tamen fervore iracundiæ & ultionis accensus: morem execrationi gerens Deus, videtur impetus male ordinatos probare. Talis etiam fervor Samsonem rapuit, quum diceret, *Robora me Deus ut sumam ultionem de incircumcisis.* Etsi enim aliquid fuit probi zeli admixtum, fervida tamen atque ideo vitiosa cupiditas vindictæ illic dominata est. Annuit Deus. Unde colligi posse videtur, quamvis ad verbi præscriptum formatæ non sint preces, effectum tamen consequi.

Jud. 9:20. Jud. 16. vers. 28.

Responsio.

Respondeo, singularibus exemplis non aboleri perpetuam legem: deinde speciales interdum motus inditos paucis hominibus fuisse, quibus factum est ut dissimilis illorum esset atque vulgi ratio. Notandum est enim responsum illud Christi, quum discipuli exemplum Eliæ inconsiderate æmulari cuperent, *eos nescire quo spiritu essent præditi.*

Luc. 9:55.

Quamvis ad imitationem nobis proposita non sint ejusmodi exempla, amplissimus tamen fructus inde ad nos procedit, nempe invocatio ex fide nascens, orandi fervor, exauditio, gratitudo, &c.

Cæterum ultra progredi necesse est, non semper placere Deo vota quibus annuit: sed quatenus ad exemplum pertinet, claris documentis palam fieri quod Scriptura docet, eum scilicet miseris succurrere, & eorum exaudire gemitus qui injuste afflicti opem ejus implorant: ideo exequi sua judicia; dum ad eum surgunt inopum querimoniæ, quamvis indignæ quæ tantillum impetrent. Quoties enim de impiorum sævitia, rapinis, violentia, libidine aliisque sceleribus pœnas sumens, compescens audaciam & furorem, tyrannicam quoque potentiam evertens, indigne oppressis se opem ferre testatus est, qui tamen incertum numen orando aërem verberabant? Et Psalmus unus clare docet non carere effectu preces quæ tamen fide in cælum non penetrant. Colligit enim quas incredulis non minus quam piis necessitas extorquet preces ex naturæ sensu: quibus tamen Deum propitium esse ex eventu demonstrat. An quia tali facilitate gratas sibi esse testetur? imo ut suam misericordiam amplificet vel illustret hac circumstantia, quod ne incredulis quidem negantur sua vota: deinde ut probos suos cultores ad orandum magis exstimulet, dum vident profanos ejulatus non carere interdum profectu. Non tamen est cur fideles deflectant à lege sibi divinitus imposita, vel invideant incredulis, quasi magnum lucrum fecerint, ubi adepti sunt quod volebant. Hoc modo diximus flexum fuisse Deum ficta pœnitentia Achab, ut hoc documento probaret quam sit exorabilis erga suos electos, ubi ad ipsum placandum vera affertur conversio. Ideoque in Psalmo cum Judæis expostulat, quod experti ipsum votis suis facilem, ad ingenii sui pervicaciam paulo post reversi sint. Quod etiam ex Judicum historia liquido patet, quoties scilicet fleverunt, etsi fallaces erant eorum lachrymæ, fuisse tamen ereptos ex hostium manibus. Sicut ergo promiscue Deus solem suum producit super bonos & malos: ita nec fletus eorum contemnit quorum justa est causa, & auxilio dignæ ærumnæ. Interea non magis hos in salutem exaudit, quam bonitatis suæ contemptoribus alimenta suppeditat.

Psal. 107. 1 Reg. 21. vers. 29. Psal. 106. vers. 43.

Objectio 2. Effectum non sunt consequutæ preces quorundam piorum.

Difficilior videtur esse quæstio de Abrahamo & Samuele: quorum alter nullo Dei verbo instructus pro Sodomitis, alter etiam contra manifestam prohibitionem pro Saule oravit. Eadem ratio Jeremiæ, qui urbis excidium deprecatus est. quamvis enim repulsam passi fuerint, durum tamen videtur eos fide privare.

Gen. 18. vers. 23. 1 Sam. 15. vers. 11. & 16: 1. Jer. 32:16. & seqq.

Responsio, Augustini præclaro dicto confirmata. lib. 22. de civit. Dei cap. 2.

Atqui solutio hæc modestis lectoribus, ut spero, satisfaciet: generalibus principiis fultos, quibus jubet Deus indignos quoque misericordia prosequi, non prorsus fide caruisse, quamvis in ipsa specie frustrata eos fuerit opinio. Prudenter alicubi Augustinus, *Quomodo*, inquit, *fide orant sancti, ut petant à Deo contra quam decrevit? nempe quia secundum voluntatem ejus orant, non illam absconditam & incommutabilem, sed quam illis inspirat, ut eos exaudiat alio modo: sicut prudenter distinguit.* Recte dictum: quia pro suo incomprehensibili consilio sic temperat

rerum

rerum eventus, ut non irritæ sint sanctorum preces quæ fide & errore simul implicitæ sunt. Neque tamen hoc ad imitationem magis valere debet quam sanctos ipsos excusat: quos non inficior modum excessisse.

Regula recte orandi.

Quare ubi non extat certa promissio, conditione interposita rogandus est Deus.

Psal. 7: 7.

Quo pertinet illud Davidis, *Evigila ad judicium quod mandasti*: quia ad petendum temporale beneficium speciali oraculo se instructum esse admonet.

Quatuor autem illas rite precandi leges non ita rigide exigi, ut preces quæ in eas regulas nonnihil peccant Deus repudiet, ostenditur exemplis.

16. Hoc etiam notare operæpretium est, quæ de quatuor recte orandi legibus disserui, non ita exigi summo rigore, ut preces repudiet Deus in quibus non invenit perfectam vel fidem vel pœnitentiam, una cum zeli ardore votisque recte compositis. Diximus, quamvis oratio familiare sit piorum cum Deo colloquium, servandam tamen esse reverentiam & modestiam, ne habenas laxemus quibuslibet votis, ac ne concupiscamus nisi quantum Deus permittit: deinde, ne vilescat nobis Dei majestas, tollendas esse sursum mentes ad puram castamque ejus venerationem. Hoc nemo qua par fuisset integritate unquam præstitit.

1. Davidis.

nam (ut de vulgo non loquar) quam multæ Davidis querimoniæ intemperiem sapiunt! non quod consulto vel expostulare cum Deo velit, vel ejus judiciis obstrepere: sed quia præ infirmitate fatiscens, non aliud invenit melius solatium quam si dolores suos in illius sinum conjiciat.

Exemplum ex prima lege precandi, de qua sect. 4.

Quin etiam toleratur à Deo nostra balbuties, & inscitiæ datur venia, quoties inconsiderate aliquid nobis excidit: ut certe sine hac indulgentia nulla esset precandi libertas. Cæterum quamvis Davidi animus esset, Dei se arbitrio totum subjicere, nec minore patientia quam impetrandi studio oraret: emergunt tamen, imo interdum ebulliunt turbulenti affectus, qui à prima quam posuimus lege non parum distant. Maxime

Ps. 39: 14.

ex clausula Psalmi tricesimi noni conspicere licet quanta doloris vehementia abreptus fuerit sanctus vir, ne sibi modum statueret. *Desine* (inquit) *à me, donec abeam, & non sim.* Diceres hominem desperatum nihil aliud expetere nisi ut cessante Dei manu in suis malis putrescat. Non quod devoto animo ruat in illam intemperiem, aut, ut solent reprobi, velit Deum facessere: sed tantum conqueritur iram Dei sibi esse intolerabilem. In illis etiam tentationibus sæpe effluunt vota non satis bene formata ad regulam verbi Dei, & in quibus non satis expendunt sancti quid fas sit & expediat. His quidem vitiis quæcunque maculatæ sunt preces repudiari merentur: modo tamen ingemiscant sancti, castigent seipsos, & statim ad se redeant, ignoscit Deus.

Exemplum ex secunda lege, de qua sect. 6.

Sic etiam in secunda lege peccant: quia & cum frigore suo illis sæpe luctandum est, neque sua illos egestas & miseria satis acriter pungit ad serio precandum. Jam sæpe contingit eorum mentes dilabi & prope evanescere: venia igitur hac quoque in parte opus est, ne languidæ vel mutilæ vel interruptæ & vagæ preces repulsam patiantur. Hoc naturaliter indidit Deus hominum mentibus, legitimas non esse preces nisi mentibus sursum sublatis. Hinc ceremonia elevationis manuum, ut ante diximus, quæ omnibus seculis & gentibus trita fuit, sicuti adhuc viget: sed quotusquisque, dum manus levat, non sibi conscius est tarditatis? quia cor in terra subsidit.

Exemplum ex tertia, de qua sect. 8.

Quod ad petendam peccatorum remissionem spectat, quamvis hoc caput nemo fidelium prætereat, sentiunt tamen qui vere sunt in precibus exercitati, vix decimam ejus sacrificii partem se afferre de quo loquitur David,

Psal. 51. vers. 19.

Sacrificium Deo acceptum, spiritus afflictus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Ita semper duplex petenda est venia, quod & sibi conscii sint multorum delictorum, quorum tamen sensu non ita tanguntur ut sibi quantum oportet displiceant: & quatenus in pœnitentia & timore Dei proficere illis datum est, justo mœrore ob suas offensas prostrati, judicis vindictam deprecentur.

Exemplum ex quarta, de qua sect. 11.

Maxime fidei debilitas vel imperfectio fidelium preces vitiat nisi succurreret Dei indulgentia: sed nihil mirum est hunc defectum à Deo ignosci, qui asperis documentis sæpe suos exercet, acsi data opera fidem eorum vellet extinguere.

1. Davidis. Psal. 80: 5.

Durissima est hæc tentatio, ubi clamare coguntur fideles, *Quousque irasceris super oratione servi tui?* acsi preces ipsæ Deum exacerbarent.

2. Jeremiæ. Thren. 3. vers. 8.

Sic quum dicit Jeremias, *Exclusit Deus orationem meam*, non dubium est violenta perturbatione fuisse concussum.

3. Piorum multorum.

Innumera ejus generis exempla occurrunt in Scripturis, ex quibus patet fidem sanctorum sæpe mixtam fuisse dubitationibus & agitatam, ut credendo & sperando aliquid tamen infidelitatis proderent: sed quia non perveniunt quo optandum est, eo magis eniti eos oportet ut correctis vitiis propius in dies ad perfectam orandi legem accedant, ac interea sentire in quanta malorum profunditate sint demersi, qui in ipsis remediis novos sibi morbos accersunt: quando nulla est oratio quam non merito fastidiat Deus, nisi ad maculas conniveat quibus omnes aspersæ sunt.

Conclusio sive summa hujus sectionis.

Hæc non ideo commemoro, ut sibi quicquam fideles secure condonent, sed ut seipsos severe castigando contendant superare hæc obstacula: & quamvis omnes vias obstruere conetur Satan, ut eos ab orando prohibeat, nihilominus perrumpant, certo persuasi, utcunque non omnibus remoris expediti sint, conatus tamen suos Deo placere, votaque sua probari, modo contendant & nitantur quo non statim pertingunt.

IV.

Per quem Deus sit invocandus: seu, quis noster apud Patrem cælestem mediator: nempe Jesus Christus, Filius dilectus.

17. Quando vero nemo est hominum dignus qui se Deo repræsentet, ac in ejus conspectum prodeat: ipse cælestis Pater, ut nos pudore simul & metu eximeret, qui nostros omnium animos dejicere debebant, Filium nobis suum donavit Jesum Christum Dominum nostrum: qui apud ipsum nobis sit advocatus & mediator, cujus ductu ad ipsum secure accedamus: tali intercessore confisi, nihil, quod ejus nomine petierimus, nobis denegatum iri, ut illi à Patre nihil denegari potest.

1 Tim. 2. vers. 5. 1 Joan. 2. vers. 1.

Atque huc omnino referri necesse est quicquid antehac de fide docuimus: quia sicuti promissio Christum mediatorem nobis commendat, ita nisi spes impetrandi eo subnixa sit, orandi beneficio se privat.

Ratio à consideratione divinæ majestatis.

Nam simulac in mentem venit horribilis Dei majestas, fieri non potest quin expavescamus, ac nos indignitatis propriæ agnitio procul abigat, donec medius occurrat Christus, qui solium formidabilis gloriæ in solium gratiæ commutet: sicuti etiam docet Apostolus, ut *cum omni fiducia apparere audeamus, misericordiam consequuturi, & gratiam inventuri in auxilio opportuno.*

Heb. 4: 16.

A Dei ipsius præcepto & promissione.

Atque ut lex de invocando Deo posita est, ut promissio data, exauditum iri qui invocaverint: ita in nomine Christi invocare peculiariter jubemur: & promissionem habemus propositam, impetraturos quod in ejus nomine petierimus.

Joan. 14. vers. 13. & 16: 24.

Hactenus, inquit, *non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis. In illo die in nomine meo petetis: & quicquid petieritis, faciam, ut glorificetur Pater in Filio.*

Ideo non alio quam Christi nomine Deus est invocandus.

Hinc sine controversia clarum est, eos qui in alio quam Christi nomine Deum invocant, illius jussa contumaciter prævaricari, ac voluntatem pro nihilo reputare: nullam vero promissionem habere quicquam impetrandi. Siquidem, ut ait Paulus, *omnes Dei promissiones in Christo sunt etiam & amen*: id est, confirmantur & implentur.

2 Cor. 1. vers. 20.

Etsi fideles omnes, ab initio, per hunc solum exauditi sunt; tamen hac gratia ad tempus, quod ascen-

18. Ac diligenter notanda est circumstantia temporis, dum Christus discipulos ad suam intercessionem jubet confugere, postquam in cælum ascenderit, *In illa hora*, inquit, *petetis in nomine meo.* Certum quidem est ab initio non fuisse exauditos quicunque precati sunt, nisi Mediatoris gratia. Hac ratione instituerat in Lege Deus ut solus Sacerdos sanctuarium ingrediens gestaret in humeris nomina

sionem Christi in cælos est sequutum, potissimum restringitur.
Joan. 16. vers. 26.
Exod. 28. v. 9, 12, & 21.

mina tribuum Israël, & totidem ante pectus lapides pretiosos: populus autem procul staret in atrio, atque inde vota sua conjungeret cum Sacerdote. Quin etiam huc valebat sacrificium ut ratæ essent ac firmæ preces. Ergo illa umbratilis Legis ceremonia docuit arceri nos omnes à facie Dei, ideoque mediatore opus esse, qui nomine nostro appareat, nosque gestet in humeris, & pectori alligatos teneat, ut in ejus persona exaudiamur: deinde sanguinis aspersione preces mundari, quas alioqui nunquam sordibus vacuas esse dictum est. Et videmus Sanctos, quum impetrare aliquid cuperent, spem suam in sacrificiis fundasse: quia sciebant votorum omnium esse sanctiones. *Recordetur oblationis tuæ*, inquit David, *& holocaustum tuum pingue reddat.* Hinc colligitur, Deum ab initio Christi deprecatione fuisse placatum, ut piorum vota susciperet.

Psal. 20: 4.

Ratio hujus restrictionis.

Cur ergo novam horam assignat Christus qua in suo nomine orare incipient discipuli, nisi quia hæc gratia, ut est hodie illustrior, ita plus commendationis apud nos meretur? Et hoc eodem sensu paulo ante dixerat, *Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite.* Non quod de Mediatoris officio nihil prorsus tenerent (quum his rudimentis imbuti essent omnes Judæi) sed quia nondum liquido cognoverant, Christum suo in cælum ascensu certiorem quam ante fore Ecclesiæ patronum. Ergo absentiæ suæ dolorem ut aliquo non vulgari fructu soletur, munus advocati sibi vindicat, & docet præcipuo hactenus beneficio eos caruisse, quo frui illis dabitur dum ejus patrocinio fulti liberius Deum invocabunt: sicut dicit Apostolus, *viam ejus recentem ejus sanguine dicatam esse.* Quo minus excusabilis est nostra pravitas, nisi tam inæstimabile beneficium, quod nobis proprie destinatum est, utroque (ut aiunt) brachio amplectimur.

Hebr. 10. vers. 20.

Ira Dei manet super eos qui Christum unicum mediatorem deserunt.

19. Porro, quum sit ipse unica via, ac unus accessus quo ad Deum ingredi nobis datur: qui ab hac via deflectunt, & hunc accessum deserunt, iis neque via ulla neque accessus ad Deum superest: nihil in ejus throno reliquum fit præter iram, judicium, ac terrorem. Denique quum hunc pro capite ac duce Pater nobis signaverit, qui ab eo ullo modo declinant vel obliquant, conantur quantum in se est notam à Deo impressam delere & adulterare. Ita unus statuitur Mediator Christus, cujus intercessione propitius & exorabilis nobis reddatur Pater.

Hac tamen ratione mutua sanctorum in terris intercessio non excluditur.
Ephes. 6. v. 18, 19.
1 Tim. 2. vers. 1.

Quanquam interim & suæ sanctis intercessiones relinquuntur, quibus alii aliorum salutem mutuo inter se Deo commendant, de quibus meminit Apostolus: sed tales quæ ab unica illa dependeant: tantum abest ut delibent ex ea quippiam. Nam ut à dilectionis affectu scaturiunt, quo nos ultro citroque amplectimur ceu unius corporis membra: ita etiam ad capitis unitatem referuntur. Quum ergo illæ quoque in Christi nomine fiunt, quid aliud quam testantur, neminem ullis omnino precibus, nisi Christo intercedente, posse adjuvari? Atque ut non obstat sua intercessione Christus, quominus in Ecclesia precibus alter alteri vicissim patrocinemur: ita fixum maneat, omnes totius Ecclesiæ intercessiones in illam unicam esse dirigendas. Imo hoc maxime nomine cavenda nobis ingratitudo est, quod Deus, indignitati nostræ ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro aliis admittit deprecatores. Cujus enim superbiæ esset, ubi Deus Ecclesiæ suæ patronos constituit qui merito repudiari merentur, si pro se quisque privatim oret, hac liberalitate abuti ut Christi honorem obscurent?

V.
Errorum, Christi intercessionem obscurantium, refutatio.

20. Porro merum est nugamentum quod balbutiunt Sophistæ, Christum esse *redemptionis Mediatorem*, fideles autem *intercessionis*. Quasi vero Christus temporaria mediatione defunctus, æternam & nunquam intermorituram ad servos suos rejecerit.

1. Christus est mediator redemptionis; sancti, intercessionis.
Responsio, clarissima auctoritate Scripturæ, & Augustini testimonio firmata.

Benigne scilicet illum tractant, qui tantulam honoris portionem illi decidunt. Atqui longe aliter Scriptura, cujus simplicitate, omissis istis impostoribus, contentum esse pium hominem convenit. nam quum dicit Joannes, *Siquis peccaverit, advocatum nos habere apud Patrem Christum Jesum*: an patronum olim nobis fuisse intelligit, ac non potius perpetuam illi intercessionem assignat? Quid, quod Paulus sedentem ad Patris dexteram etiam pro nobis intercedere affirmat? Quum vero alibi *unicum Dei & hominum Mediatorem* illum nuncupat, annon ad precationes respicit quarum ante paulo meminerat? Siquidem pro omnibus hominibus intercedendum præfatus, in ejus sententiæ confirmationem mox subnectit, *unum esse omnium Deum, & unum Mediatorem.* Neque vero aliter interpretatur Augustinus, quum sic loquitur, *Homines Christiani invicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic unus verusque Mediator est. Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum, quia tamen membrum erat corporis Christi, & noverat non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam & firmam veritatem in interiora cæli ad sanctitatem non imaginariam, sed æternam intrasse maximum & verissimum Sacerdotem Ecclesiæ, se orationibus fidelium ipse quoque commendat. Nec mediatorem se facit inter populum & Deum: sed rogat ut omnia corporis Christi membra invicem pro se orent: quoniam invicem sollicita sunt membra; & si patitur unum membrum, reliqua compatiuntur. Ac sic membrorum omnium adhuc in terra laborantium mutuæ pro se invicem orationes ascendant ad caput quod præcessit in cælum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent utique & reliqui Apostoli: ac sic multi mediatores essent, nec constaret ipsius Pauli ratio, qua dixerat, Unus enim Deus, unus Mediator Dei & hominum, homo Christus: in quo & nos unum sumus, si servamus unitatem fidei in vinculo pacis.* Item alibi, *At vero Sacerdotem si requiras, super cælos est, ubi interpellat pro te, qui in terra mortuus est pro te.*

1 Joan. 2. vers. 1.
Rom. 8. vers. 33.
1 Tim. 2:5.
lib. 2. contra Parmen. 1. c. 8.
Rom. 15. vers. 30.
Eph. 6:19.
Col. 4: 3.
1 Cor. 12. vers. 25.
1 Tim. 2. vers. 5.
Eph. 4: 3.
in Psal. 94.

Qualis sit Christi intercessio.

Neque vero somniamus illum, Patris genibus advolutum, suppliciter pro nobis deprecari: verum cum Apostolo intelligimus, sic eum apparere coram facie Dei, ut mortis ejus virtus ad perpetuam pro nobis intercessionem valeat: sic tamen, ut sanctuarium cæli ingressus, ad consummationem usque seculorum solus populi eminus in atrio residentis vota ad Deum deferat.

De Sanctorum in cælis cum Christo viventium intercessione.

21. Quantum ad Sanctos attinet qui carne mortui, in Christo vivunt, siquam illis orationem attribuimus, ne iis quidem ipsis somniemus aliam esse rogandi Dei viam, quam Christum, qui solus via est: aut alio nomine Deo esse acceptas eorum preces. Itaque postquam Scriptura nos ab omnibus ad Christum unum revocat, postquam cælestis Pater vult omnia in ipso recolligere: nimii stuporis fuit, ne dicam insaniæ, nobis per ipsos accessum sic velle moliri, ut ab illo abduceremur sine quo nec eis aditus ullus patet.

Qualis fingatur sub Papismo.

Id autem aliquot seculis factitatum quis neget, hodieque ubicunque Papismus viget, factitari? Ad conciliandam Dei benevolentiam eorum merita subinde obtruduntur: atque ut plurimum, Christo præterito, per eorum nomina Deus obsecratur.

Refutatur primum ab absurdo. Deinde, ab eo quod hujus Scriptura nunquam meminit.

Annon hoc, quæso, est munus unicæ illius intercessionis, quam Christo supra asseruimus, ad illos traducere? Deinde quis vel Angelus, vel dæmon ulli hominum de ejusmodi quam fingunt ipsorum intercessione syllabam unquam renunciavit? in Scriptura enim nihil extat. Quæ ergo ejus comminiscendæ fuit ratio? Certe dum humanum ingenium subsidia sibi ita quæritat, quibus non munitur per Dei verbum, luculente suam diffidentiam prodit.

Tertio, ab appellatione

Quod si conscientia eorum omnium appelletur qui Sanctorum intercessione oble-

conſcientia ſuperſtitioſorum.

oblectantur, reperiemus non aliunde id evenire, niſi quia anxietate laborant, perinde acſi hic Chriſtus deficeret, aut nimium ſeverus foret. Qua primum perplexitate Chriſtum inhonorant, & ſolius Mediatoris titulo ſpoliant: qui ut illi in ſingularem prærogativam à Patre datus eſt, ita neque alio transferri debet. Atque hoc quidem ipſo gloriam nativitatis ejus obſcurant, crucem evacuant; quicquid denique aut fecit, aut paſſus eſt, ſua laude exuunt ac defraudant: ſiquidem huc tendunt omnia, ut ſolus ſit & habeatur mediator. Simul Dei benignitatem abjiciunt, qui ſe illis in patrem exhibebat: non enim illis pater eſt, niſi Chriſtum ſibi fratrem eſſe agnoſcant. Quod plane abnegant, niſi fraterno eſſe erga ſe affectu (quo nihil mollius aut tenerius eſſe poteſt) cogitant. Quare illum unice Scriptura nobis offert, ad ipſum nos mittit, & in ipſo ſiſtit. *Ipſe*, inquit Ambroſius, *os noſtrum eſt, per quod Patri loquimur: oculus noſter, per quem Patrem videmus: dextera noſtra, per quam nos Patri offerimus. Quo niſi intercedente, nec nobis nec ſanctis omnibus quicquam cum Deo eſt.* Si excipiant quas in templis concipiunt publicas preces finiri hac appendice, *Per Chriſtum Dominum noſtrum*, frivolum effugium eſt: quia non minus profanatur Chriſti interceſſio, dum mortuorum precibus & meritis miſcetur, quam ſi ea penitus omiſſa ſoli mortui in ore eſſent. Deinde in ſuis omnibus litaniis, hymnis & proſis, ubi Sanctis mortuis nihil non honoris defertur, nulla Chriſti mentio.

Quarto, à blaſphemiis, quibus redemptionis noſtræ myſteria, Dei benignitatem, Chriſti charitatem & officium obruunt.

lib. de Iſaac & anima.

Exceptio.

Reſponſio 1.

2.

3. Errorum portenta, ex prioribus enata.

22. Eo autem uſque progreſſa eſt ſtoliditas, ut hic expreſſum habeamus ſuperſtitionis ingenium, quæ ubi ſemel frenum excuſſit, nullum laſciviendi finem facere ſolet. Nam poſtquam cœptum fuerat in ſanctorum interceſſionem reſpicere, ſenſim ſua cuique procuratio eſt attributa, ut pro negotii diverſitate nunc hic nunc ille advocaretur interceſſor: tum ſinguli peculiares ſibi divos aſciverunt, in quorum, non ſecus atque tutelarium deorum fidem ſe contulerunt. Neque modo (quod olim Iſraëli exprobrabat Propheta) *ſecundum urbium numerum dii ſunt erecti*, ſed ſecundum capitum multitudinem. Atqui, quum in unam Dei voluntatem deſideria ſua omnia referant, hanc intueantur, in ea acquieſcant: ſtolide & carnaliter atque etiam contumelioſe de iis cogitat, qui aliam ipſis orationem aſſignat, quam qua Dei regnum advenire expetant: à quo longiſſime abeſt quod illis affingunt, unumquemque privato affectu in ſuos cultores eſſe propenſiorem. Tandem nec ab horrendo ſacrilegio abſtinuerunt plurimi, non ut ſuffragatores jam, verum ut ſalutis ſuæ præſides, invocando. En quo recidant miſeri homines, dum à legitima ſua ſtatione, hoc eſt, Dei verbo, evagantur. Omitto craſſiora impietatis monſtra, in quibus tametſi Deo, Angelis & hominibus ſunt deteſtabiles, eorum tamen nondum ipſos pudet vel piget. Proſtrati ad ſtatuam aut picturam Barbaræ, Catharinæ, & ſimilium, demurmurant *Pater noſter*. Hunc furorem tantum abeſt ut Paſtores ſanandum vel cohibendum curent, ut quæſtus odore allecti, plauſu ſuo comprobent. Verum ut tam fœdi criminis invidiam à ſe derivent; hoc tamen quo colore defendent, rogari Eligium vel Medardum ut ſervos ſuos reſpiciant & juvent è cælo? ſanctam Virginem ut Filium facere jubeat quod petunt? Olim vetitum fuit in Concilio Carthaginenſi, ne ad altare directa fieret precatio ad Sanctos: ac probabile eſt, quum ſancti viri impetum pravæ conſuetudinis non poſſent in totum compeſcere, hanc ſaltem moderationem adhibuiſſe ne hac forma vitiarentur publicæ orationes, *Sancte Petre ora pro nobis*. Quanto autem longius evaſit diabolica eorum importunitas, qui ad mortuos transferre non dubitant quod Dei & Chriſti proprium erat?

1.

2.

Jer. 2: 28. & 11: 13.

Refelluntur.

3.

4.

5.

Exceptio patronorum tam impiæ ſuperſtitionis.

Reſponſio.

Papiſtarum argumenta

23. Quod autem efficere ſtudent ut Scripturæ auctoritate videatur ſubniti ejuſmodi interceſſio, fruſtra in eo laborant. Angelorum, inquiunt, orationes leguntur ſæpius: neque id modo, ſed in Dei conſpectum per eorum manus perferri dicuntur fidelium preces. Verum ſi Angelis Sanctos præſenti vita defunctos conferre libet, probandum fuerit eſſe adminiſtratorios ſpiritus, quibus delegatum ſit miniſterium curandæ noſtræ ſalutis, quibus demandata ſit provincia cuſtodiendi nos in omnibus viis noſtris, qui nos circumeant, qui moneant & conſolentur, qui pro nobis excubias agant. quæ omnia illis deferuntur: his autem minime. Quam præpoſtere Angelis Sanctos mortuos involvant, ſatis ſuperque ex tot diverſis muneribus patet, quibus alios ab aliis Scriptura diſtinguit. Cauſidici partibus apud terrenum judicem fungi nemo audebit niſi admiſſus: unde ergo vermibus tanta licentia ut Deo patronos obtrudant quibus munus injunctum non legitur? Voluit Deus Angelos curandæ noſtræ ſaluti præficere: unde & ſacros cœtus frequentant, & Eccleſia illis theatrum eſt, in quo mirentur variam & multiplicem Dei ſapientiam. Quod illis peculiare eſt, ad alios qui transferunt, certe ordinem à Deo poſitum, qui inviolabilis eſſe debebat, confundunt ac pervertunt. Eadem dexteritate pergunt in citandis aliis teſtimoniis. Jeremiæ dicebat Deus, *Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum.* Quomodo ſic de mortuis, inquiunt, loquutus foret, niſi pro vivis intercedere illos noviſſet? Ego vero contra ſic colligo: quum inde appareat neque Moſen neque Samuelem interceſſiſſe pro populo Iſraëlitico, tunc nullam fuiſſe prorſus mortuorum interceſſionem. Quis enim Sanctorum de populi ſalute laborare credendus ſit ceſſante Moſe, qui alios omnes in hac parte longo intervallo, dum viveret, ſuperavit? Ergo ſi minutulas iſtas argutias ſectantur, Mortui pro viventibus intercedunt, quoniam dixit Dominus, *Si interceſſerint*: ego longe ſpecioſius argumentabor in hunc modum, In extrema populi neceſſitate Moſes non intercedebat, de quo dicitur, *Si interceſſerit.* Ergo neminem alium intercedere veriſimile fit, quum omnes à Moſis humanitate, bonitate & paterna ſollicitudine procul abſint. Id ſcilicet cavillando conſequuntur, ut iis armis vulnerentur quibus ſe pulchre munitos putabant. At vero ſimplicem ſententiam ſic contorqueri valde ridiculum eſt: quia tantum pronunciat Dominus populi flagitiis ſe non parciturum, etiamſi Moſes aliquis patronus illis contingeret, aut Samuel, quorum precibus ſe tantopere indulgentem præſtiterat. Qui ſenſus ex ſimili Ezechielis loco luculentiſſime elicitur: *Si fuerint*, inquit Dominus, *iſti tres in civitate viri, Noah, Daniel & Job, filios & filias non liberabunt in ſua juſtitia: ſed animas tantum ſuas liberabunt.* Ubi dubium non eſt quin indicare voluerit, ſi reviviſcere duos ex illis contingat. nam tertius eo tempore ſuperſtes erat, Daniel ſcilicet, quem tum conſtat in primo adoleſcentiæ flore incomparabile dediſſe pietatis ſpecimen. Eos igitur omittamus quos Scriptura clare demonſtrat curſum ſuum conſummaſſe. Ideo Paulus, quum de Davide loquitur, non docet precibus ipſum juvare poſteritatem, ſed duntaxat *ætati ſuæ inſerviiſſe.*

pro interceſſione Sanctorum.

1. *Ab officio & munere Angelorum.*

Reſponſio.

Heb. 1: 14

Pſal. 91. verſ. 11.

Pſal. 34: 8.

Eph. 3: 10.

2. *A Jeremiæ dicto, de Moſe & Samuele.*

Jer. 15: 1.

Reſponſio, quæ argumentum validiſſime torquet in adverſarios.

Senſus Prophetæ.

Simili Ezechielis loco confirmatus.

Ezech. 14. verſ. 14.

Item, Apoſtoli teſtimonio.

Act. 13: 36.

24. Excipiunt rurſum, Ergo eos omni pietatis voto exuemus, qui nihil toto vitæ decurſu quam pietatem & miſericordiam ſpirarunt? Equidem, ut curioſius excutere nolim quid agant, aut quid meditentur, ita nequaquam eſt probabile variis & particularibus votis huc illuc circumferri: ſed potius ſtata atque immota voluntate in Dei regnum aſpirare. quod non minus impiorum interitu, quam fidelium ſalute conſtat. Quod ſi verum eſt, eorum quoque charitatem in communione corporis Chriſti non dubium eſt contineri, nec latius

3. *A charitatis natura, quæ in Sanctis cum Chriſto viventibus eſt perfectior.*

Reſponſio.

latius patere quam fert communionis illius natura. Jam vero tametsi in hunc modum pro nobis orare concedam, non tamen ideo à sua quiete discedunt ut distrahantur in terrenas curas: ac multo minus *Instantia.* à nobis ideo protinus invocandi erunt. Neque id agendum ex eo consequitur quod qui in terris degunt homines, vicissim alii aliorum precibus com- *Responsio.* mendare se possunt. Hoc enim alendæ in ipsis charitati officium servit, dum suas inter se necessitates veluti partiuntur, & mutuo suscipiunt. Atque id quidem faciunt ex Domini præcepto, neque promissione destituuntur: quæ duo semper in oratione primas tenent. Omnes ejusmodi rationes à mortuis absunt: quos à nostro contubernio dum Eccles. 9. vers. 5, 6. subduxit Dominus, nullum nobis cum illis reliquit commercium, ac ne illis quidem nobiscum, quan- *Secunda instantia.* tum assequi licet conjecturis. Quod si quis causetur, fieri non posse quin eandem erga nos charitatem retineant, ut sunt una nobiscum fide conjun- *Responsio.* cti: quis tamen eo usque longas illis esse aures revelavit, quæ ad voces nostras porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris ad- *Tertia, de Trinitatis speculo.* vigilent? Nugantur in suis umbris nescio quid de fulgore divini vultus ipsos irradiante, in quo, ceu in speculo, res hominum ex alto despiciant: ve- *Responsio.* rùm id affirmare, qua præsertim confidentia illi audent, quid est nisi per temulenta cerebri nostri somnia velle in abdita Dei judicia, sine ejus verbo penetrare & perrumpere, ac Scripturam conculcare? quæ toties carnis nostræ prudentiam, sapien- Rom. 8: 6. tiæ Dei inimicam esse pronunciat: vanitatem sensus nostri in universum damnat: prostrata omni nostra ratione, solam Dei voluntatem à nobis vult spectari.

4. *A Mosis testimonio, de Patriarcharum nomine super posteros invocando.* 25. Quæ vero alia Scripturæ testimonia propugnando huic suo mendacio ascifcunt, pessime contorquent. Sed enim, inquiunt, Jacob *ut suum patrumque Abraham & Isaac nomen super suam posteritatem invocetur* rogat. Primum videamus qualis ista sit invocationis forma inter Israëlitas. non enim Genes. 48. vers. 16. patres suos ad ferendas sibi suppetias implorant: sed Deum obtestantur quo servorum suorum, Abraham, Isaac & Jacob meminerit. Eorum ergo exemplum nihil iis patrocinatur qui ad sanctos ipsos sermonem habuerint. *Responsio, per interpretationem loci illius cum Jesaiæ simili dicto collati.* Verum quia stipites isti, qua sunt hebetudine, nec quid sit nomen Jacob invocare, nec cur invocandum sit capiunt: non mirum si in ipsa quoque forma sic pueriliter titubant. Loquutio hæc non semel in Scripturis occurrit. Je- Jes. 4: 1. saias enim *virorum nomen invocari super mulieres* dicit, dum eos habent maritorum loco sub quorum fide & tutela degant. Ergo invocatio nominis Abraham super Israëlitas, in hoc sita est, dum generis sui originem ad eum referunt, eumque pro auctore & parente suo memoria celebri colunt. Neque vero id facit Jacob quod sit de propaganda nominis sui celebritate sollicitus: sed quum totam posterorum beatitudinem constare noverit hæreditate fœderis, quod secum Deus pepigerat: quod illis bonorum omnium summum fore videt, comprecatur ut genere suo censeantur. id enim aliud non est quam fœderis successionem ad eos transmittere. Illi vicissim, dum memoriam ejusmodi precibus suis inducunt, non ad intercessiones mortuorum suffugiunt: sed Domino fœderis sui recordationem objiciunt, quo clementissimus Pater illis se propitium ac beneficum fore, in Abrahæ, Isaac & Jacob gra- *Secunda respons. ex publica Ecclesiæ voce petita.* tiam recepit. Alioqui quam parum in Patrum merita sancti reclinaverint, testatur publica vox Ecclesiæ apud Prophetam, *Tu pater noster, & Abraham nescivit nos, & Israël ignoravit nos. Tu Do-* Jes. 63. vers. 16. *mine pater noster, & redemptor noster.* Ac dum sic quidem loquuntur, simul addunt, *Convertere Domine propter servos tuos:* nullam tamen cogitantes intercessionem, sed ad fœderis beneficium animum advertentes. Nunc vero quum Dominum Jesum habeamus, in cujus manu non percussum modo, sed confirmatum sit nobis æternum misericordiæ fœdus: cujus potius nomen in precibus nostris prætendamus? Et quoniam boni isti magistri his verbis Patriarchas volunt statui intercessores, scire ex *Tertia, quæ sit regerendo.* ipsis velim cur in tanta turba ne minimum quidem apud eos locum obtineat Abraham, Ecclesiæ pater. Ex qua colluvie sibi advocatos sumant minime ignotum est. Abraham, quem Deus aliis omnibus prætulit, & quem evexit in summum honoris gradum, negligi ac supprimi quam consentaneum sit mihi respondeant. Nempe quum palam esset talem usum veteri Ecclesiæ fuisse incognitum, placuit, occultandæ novitatis causa, de antiquis Patribus silere: acsi nominum diversitas recentem & adulterinum morem excusaret. Quod autem objiciunt *Objectio.* quidam, rogari Deum ut in Davidis gratiam populi misereatur, adeo non suffragatur eorum errori, ut *Responsio.* ad ejus refutationem maxime sit efficax. Nam si expendimus quam personam sustinuerit David: segregatur ab omni sanctorum cœtu, ut quod in ejus manu pactum Deus pepigit, stabiliat. Ita & fœderis potius quam hominis habetur ratio, & sub figura Christi intercessio unica asseritur. Nam quod singulare fuit Davidi, quatenus Christi imago fuit, in alios non competere certum est.

26. Sed hoc quosdam scilicet movet, quod san- 5. *Ab exauditis precibus quæ à sanctis fiunt.* ctorum orationes sæpe leguntur exauditæ. Cur? nempe quia orarunt. *In te speraverunt,* inquit Propheta, *& salvi facti sunt: clamaverunt, & non sunt confusi.* Oremus ergo & nos eorum exemplo, Psal. 22: 5. ut eorum instar exaudiamur. Hi vero, contra quam *Responsio.* decet, præpostere ratiocinantur, non exauditum iri nisi qui semel exauditi sunt. Quanto melius Jacobus? *Elias,* inquit, *homo erat nobis similis: & precatione precatus est, ne plueret, & non pluit super ter-* Jac. 5: 17. *ram annos tres & menses sex. Rursum oravit, & cælum dedit pluviam, & terra dedit fructum suum.* Quid? An singularem aliquam Eliæ prærogativam colligit, ad quam sit nobis confugiendum? Minime vero: sed vim piæ puræque orationis perpetuam docet, ut nos ad similiter orandum exhortetur. Nam Dei promptitudinem ac benignitatem in exaudiendis illis maligne interpretamur, nisi talibus experimentis confirmamur in certiorem promissionum ejus fiduciam: quibus non uni aut alteri, aut etiam paucis inclinatam fore aurem suam pollicetur, sed omnibus qui nomen suum invocaverint. At- *Confirmatio responsionis, auctoritate Scripturæ munita.* que eo minus excusabilis est inscitia hæc, quod tot Scripturæ admonitiones videntur quasi ex professo contemnere. Liberatus est sæpius David Dei virtute: an ut eam ad se traheret, ut ejus suffragio liberaremur? Longe aliter affirmat ipse, *Me expe-* Psal. 142. vers. 8. *ctant justi donec rependas mihi.* Item, *Videbunt justi, & gaudebunt, & sperabunt in Domino.* Psal. 52: 8. *Ecce pauper iste clamavit ad Deum, & respondit ei.* Psal. 34: 7. Multæ in Psalmis sunt ejusmodi preces, quibus ad præbendum quod postulat hac ratione Deum provocat, ne pudefiant justi, sed suo exemplo erigantur ad bene sperandum. Uno jam contenti simus, *Propterea orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.* Psal. 32: 6. Quem locum eo libentius citavi, quod non puduit rabulas, qui operam linguæ meritoriæ ad defensionem Papatus locant, eum obtendere ad probandam mortuorum intercessionem. Quasi vero aliud velit David quam fructum ostendere qui ex Dei clementia & facilitate proveniet ubi exauditus fuerit. Atque hoc in genere tenendum est, experientiam gratiæ Dei, tam erga nos quam erga alios, non vulgare esse adminiculum ad confirmandam promissionum illius fidem. Non recito plurimos locos ubi David Dei beneficia sibi proponit in fiduciæ materiam, quia Psalmorum lectoribus sponte occurrent. Hoc idem suo exemplo prius docuerat Jacob, *Et illustrata*

exemplis Jacobi. Gen. 32. vers. 10.

Minor sum cunctis miserationibus tuis & veritate quam præstitisti servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum: & nunc cum duabus turmis egredior. Promissionem quidem allegat, sed non solam: quin simul effectum conjungit, quo animosius in futurum confidat eundem erga se Deum fore. Neque enim similis est mortalibus, quos liberalitatis suæ tædet, vel quorum exhauritur facultas: sed à propria natura æstimandus est, sicut prudenter facit David. *Redemisti me*, inquit, *Deus verax.* Postquam salutis suæ laudem Deo tribuit, adjungit veracem esse: quia nisi perpetuo similis sui esset, non satis firma sumi posset fiduciæ & invocationis ratio ex ejus beneficiis. Ubi autem scimus, quoties nobis auxiliatur, specimen ac probationem dare bonitatis suæ & fidei, timendum non est ne spes nostra pudefiat, vol nos frustretur.

Davidis. Psal. 31: 6.

Conclusio, sanctorum invocationem esse rem impiam.

27. Summa hæc sit, quum Scriptura in Dei cultu hoc nobis summum caput commendet ut eum invocemus (sicuti posthabitis omnibus sacrificiis à nobis hoc pietatis officium exigit) non sine manifesto sacrilegio orationem ad alios dirigi. Unde etiam in Psalmo dicitur, *Si expandimus manus nostras ad deum alienum, nonne Deus requiret ista?* Deinde quum Deus nonnisi ex fide velit invocari, & diserte ad amussim verbi sui orationes formari jubeat: denique quum fides in verbo fundata, sit rectæ orationis mater: simulac à verbo deflectitur, orationem adulterari necesse est. Atqui jam ostensum est si consulitur tota Scriptura, illic hunc honorem soli Deo vendicari. Quod ad intercessionis munus pertinet, etiam vidimus Christo peculiare esse, nec ullam Deo gratam esse precationem nisi quam Mediator ille sanctificat. Ac tametsi fideles ultro citroque preces apud Deum pro fratribus offerunt, hoc nihil unicæ Christi intercessioni derogare ostendimus: quia omnes simul ea subnixi tam se quam alios Deo commendant. Adhæc docuimus inscite hoc trahi ad mortuos, quibus nusquam legimus mandatum esse ut pro nobis orent. Sæpe nos Scriptura hortatur ad mutuas hujus officii vices: de mortuis ne syllaba quidem: imo Jacobus hæc duo conjungens, *ut confiteamur peccata nostra inter nos, & vicissim alii pro aliis oremus*, mortuos tacite excludit. Proinde ad hunc errorem damnandum sufficit una illa ratio, exordium rite orandi nasci ex fide, fidem vero esse ex auditu verbi Dei, ubi nulla fictitiæ intercessionis mentio: quia temere patronos sibi ascivit superstitio, qui divinitus dati non erant. Nam quum multis precandi formis referta sit Scriptura, nullum reperitur exemplum hujus advocationis, sine qua in Papatu nulla creditur esse oratio. Adhæc, superstitionem hanc constat ex diffidentia natam esse: quia vel Christo deprecatore contenti non fuerint, vel eum omnino spoliaverint hac laude. Atque hoc posterius ex eorum impudentia facile coarguitur: quia non alio validiore argumento pugnant, opus nobis esse sanctorum patrocinio, quam dum objiciunt nos esse indignos familiari ad Deum accessu. Quod nos verissimum quidem esse fatemur, sed inde colligimus nihil eos Christo reliquum facere, qui pro nihilo ducunt ejus intercessionem, nisi accedant Georgius & Hippolytus, aut similes larvæ.

1. Quia Deo suam gloriam eripit. Psal. 44. vers. 21. *2. Fidem evertit.* *3. Christi intercessionem abolet.* *4. Verbo Dei repugnat.* Jacob. 5. vers. 16. *5. Rite precandi regula adversatur.* *6. Exemplis probatis caret.* *7. Ex diffidentia orta est.* *Postrema objectio.* *Responsio.*

VI. Orationis species. Vota. Preces. Petitiones.

28. Etsi autem oratio proprie ad vota & preces restringitur, tanta est tamen inter petitionem & gratiarum actionem affinitas, ut commode sub nomine uno comprehendi queant. Nam quas Paulus enumerat species, sub prius membrum hujus partitionis recidunt. Rogando & precando desideria nostra apud Deum effundimus, poscentes tam quæ faciunt ad propagandam ejus gloriam & illustrandum ejus nomen, quam beneficia quæ usui nostro conducunt. Gratias agendo, benefacta ejus erga nos justa laude celebramus, acceptum ferentes ejus liberalitati quicquid ad nos bonorum pervenit. Itaque duas istas partes simul complexus est David, *Invoca me in die necessitatis: eruam te, & glorificabis me.* Utrumque nobis continenter in usu esse non abs re præcipit Scriptura. tantam enim nostram esse inopiam alibi diximus, res vero ipsa clamat tot ac tantis nos angustiis undique urgeri ac premi, ut satis sit causæ omnibus cur assidue gemant & suspirent ad Deum, supplicesque eum implorent. Nam etsi à rebus adversis sint immunes, sanctissimos tamen quosque stimulare debet scelerum suorum culpa, deinde innumeri tentationum insultus ad expetendum remedium. In sacrificio autem laudis & gratiarum actionis nulla esse potest sine scelere interruptio: quando non cessat Deus alia aliis beneficia cumulare, ut nos, quamvis lentos & pigros, ad gratitudinem cogat. Denique tanta ac tam effusa benefactorum ejus largitas nos pene obruit, tot ac tam ingentia ejus miracula, quaquaversum spectes, cernuntur, ut nunquam nobis desit laudis gratiarumque actionis argumentum ac materia.

Gratiarum actiones. Psal. 50. vers. 15. *Harum connexio, perpetuus usus, & necessitas.*

Atque, ut hæc planius aliquanto explicentur, quum sic in Deo spes omnes opesque nostræ sitæ sint (quod jam antea satis probatum est) ut neque nos, neque nostra omnia prospere habere nisi ejus benedictione possimus: assidue nos ei nostraque omnia oportet commendemus. Deinde quicquid deliberamus, loquimur, agimus, sub ejus manu ac voluntate, sub spe denique auxilii ejus deliberemus, loquamur, agamus. Omnes enim à Deo maledicti pronunciantur qui sui alteriusve cujuspiam fiducia, consilia agitant ac statuunt, qui extra ejus voluntatem, ipsoque non invocato, quicquam moliuntur, aut inchoare tentant. Et quum jam aliquoties dictum sit, justo eum honore affici, ubi bonorum omnium auctor agnoscitur: inde consequitur, sic ex manu ejus suscipienda esse illa omnia, ut assidua gratiarum actione prosequamur: nullamque esse justam rationem qua ejus beneficia usurpemus, quæ non alio fine ab ejus largitate nobis profluunt ac proveniunt, nisi etiam in laude ejus confitenda & gratiis agendis assidui simus. Paulus enim, dum testatur *per verbum & orationem sanctificari*, simul innuit, sine verbo & oratione minime sancta & pura nobis esse: per verbum scilicet fidem metonymice intelligens. Proinde eleganter David, dum percepta Domini liberalitate, *datum sibi in os canticum novum* prædicat. quo scilicet innuit, malignum esse silentium, siquod ejus beneficium sine laude prætermus: quum toties benedicendi materiam nobis exhibeat quoties benefacit. Sicut etiam Jesaias, singularem Dei gratiam prædicans, ad canticum novum & non vulgare hortatur fideles. Quo sensu alibi David, *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Similiter Ezechias & Jonas hunc sibi liberationis finem testantur fore, ut canticis Dei bonitatem in Templo celebrent. Hanc eandem legem David generaliter piis omnibus præscribit. *Quid rependam Domino*, inquit, *pro omnibus quæ in me contulit? Calicem salutum accipiam, & nomen Domini invocabo.* Et eam sequitur Ecclesia alio Psalmo, *Salvos fac nos Deus noster, ut confiteamur nomini tuo, & gloriemur in laude tua.* Item, *Respexit ad precem solitarii, & non contempsit preces eorum. Scribetur hoc ad generationem posteram, & populus creatus laudabit Dominum, ut annuncient in Sion nomen ejus, & laudem ejus in Jerusalem.* Imo quoties obsecrant Deum fideles ut faciat *propter nomen suum*: sicuti indignos se profitentur qui obtineant quicquam proprio nomine, ita se obligant ad gratias agendas: & hunc sibi rectum beneficentiæ Dei usum fore promittunt, ut ejus sint præcones. Sic Oseas, de futura Ecclesiæ redemptione loquens, *Aufer*, inquit, *iniquitatem ô Deus, & attolle bonum: nos autem vitulos labiorum solvemus.* Nec modo lin-

Accuratior explicatio, rationibus, testimoniis & exemplis confirmata. Jac. 4: 14. & seqq. Jesa. 30: 1. & 31: 1. 1 Tim. 4. vers. 5. Psal. 40: 4. Jes. 42: 10. Psal. 51. vers. 17. Jes. 38: 20. Jon. 2: 10. Psal. 116. vers. 12. Psal. 106. vers. 47. Psal. 102. vers. 18. & seqq. Oseæ 14. vers. 2.

quæ præconium sibi vendicant Dei beneficia, sed amorem sibi naturaliter conciliant. *Dilexi* (inquit David) quia *exaudiit Dominus vocem deprecationis meæ.* Item, alibi quæ senserat auxilia recitans, *Diligam te Deus fortitudo mea.* Nec vero unquam placebunt Deo laudes quæ non fluent ex hac dulcedine amoris. Quin etiam tenendum est illud Pauli, vota omnia perversa & vitiosa esse quibus non annexa est gratiarum actio. Sic enim loquitur, *In omni oratione* (inquit) *& obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Nam quia multos impellit morositas, tædium, impatientia, doloris acerbitas, & metus, ut orando obmurmurent, jubet ita temperari affectus, ut fideles antequam adepti sint quod cupiunt, hilariter nihilominus benedicant Deo. Quod si hæc copula in rebus fere contrariis vigere debet, eo sanctiore vinculo nos obstringit Deus ad canendas suas laudes, quoties nos votorum compotes facit. Sicuti autem docuimus Christi intercessione consecrari nostras preces: quæ alioqui pollutæ essent, ita Apostolus, jubens nos *per Christum offerre hostiam laudis*, nobis ad celebrandum Dei nomen os non satis purum esse admonet, nisi intercedat Christi sacerdotium. Unde colligimus prodigiose fascinatos fuisse homines in Papatu, ubi major pars Christum vocari advocatum miratur. Hæc ratio est cur præcipiat Paulus *sine intermissione & orare & gratias agere*: volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, omni loco, omnibus in rebus ac negotiis erecta esse ad Deum omnium vota, quæ & omnia ab eo expectent, & omnium ei laudem referant, sicuti perpetua laudandi orandique argumenta nobis offert.

Psal. 116. vers. 1. *Psal. 18. vers. 1.* *Regula de hac precum & gratiarum actione.* *Phil. 4: 6.* *Quæ Christi intercessione Deo consecrantur.* *Hebr. 13. vers. 15.* *1 Thess. 5. v. 17, 18.*

29. Hæc autem orandi assiduitas, etsi præsertim proprias ac privatas cujusque respicit, nonnihil tamen ad publicas quoque Ecclesiæ orationes pertinet. Atqui nec assiduæ esse possunt, nec aliter etiam fieri debent quam ex politia quæ communi inter omnes consensu convenerit. Fateor sane. Ideo enim & certæ horæ condicuntur ac præstituuntur, ut apud Deum indifferentes, ita hominum usibus necessariæ, quo sit omnium commoditati prospectum, & omnia decenter & composite, juxta Pauli sententiam, in Ecclesia administrentur. Sed enim istud nihil obstat quominus unaquæque Ecclesia, cum subinde ad frequentiorem precationum usum se exstimulare, tum majore aliqua necessitate admonita acriore studio flagrare debeat. De perseverantia antem, quæ multam cum assiduitate affinitatem habet, erit circa finem dicendi locus. Porro hæc nihil ad βαττολογίαν qua interdictum nobis Christus voluit: non enim diu, nec sæpe, nec multo cum affectu insistere precibus vetat: sed ne aliquid à Deo extorquere nos posse confidamus, garrula loquacitate ejus aures obtundendo, acsi humano more persuadendus foret. Scimus enim hypocritas, quia non reputant sibi negotium esse cum Deo, non secus pompas suas in precibus agere quam in triumpho. Nam Pharisæus ille qui gratias Deo agebat quod non esset aliis similis, sibi haud dubie plaudebat in hominum oculis, acsi vellet ex precatione captare sanctitatis famam. Hinc βαττολογία illa quæ hodie simili de causa grassatur in Papatu, dum alii preculas easdem iterando tempus frustra terunt, alii longa verborum congerie apud vulgus se venditant. Quum hæc garrulitas pueriliter illudat Deo, non mirum est ab Ecclesia prohiberi, nequid illic personet nisi serium & profectum ex corde intimo. Huic corruptelæ vicina est & similis altera, quam simul damnat Christus: quod scilicet hypocritæ ostentationis causa venantur multos testes, ac forum potius occupant ad orandum, quam mundi laude careant ipsorum preces. Quando vero hunc esse orationis scopum jam prius dictum est, ut erecti in Deum animi ferantur, tum ad confessionem laudis, tum ad opem implorandam, ex eo intelligere licet primas ejus partes in mente & animo positas esse: vel potius orationem ipsam, esse proprie interioris cordis affectum, qui apud Deum, cordium scrutatorem, effunditur & exponitur. Quamobrem (ut jam dictum est) cælestis magister, quum optimam orandi legem ferre vellet, jussit *intrare in cubiculum, ibique ostio clauso orare Patrem nostrum in abscondito, ut Pater noster qui est in abscondito nos exaudiat.* Nam ubi ab hypocritarum exemplo abstraxit, qui ambitiosa precum ostentatione hominum favorem captabant, simul adjicit quod sit melius: intrare scilicet cubiculum, & clauso ostio ibi orare. Quibus verbis (ut ego interpretor) secessum, qui nos eo juvet ut tota cogitatione in cor nostrum descendamus & ingrediamur penitus, quærere nos docuit: propinquum nobis Deum animi affectibus promittens, cujus templa esse debent corpora nostra. Neque enim negare voluit quin aliis quoque locis orare expediat: sed esse quiddam secretum ostendit orationem, quæ & in animo potissimum locata sit, & ejus tranquillitatem, procul omnibus curarum turbis, requirat. Non ergo sine causa ipse quoque Dominus, quum precibus incumbere vehementius vellet, in secessum, procul hominum tumultu, se conferebat: sed ut suo nos exemplo commonefaceret, non esse negligenda isthæc adminicula, quibus animus noster per se nimium lubricus magis ad serium orationis studium intenditur. Interim vero, quemadmodum neque in media hominum turba, siquando ita tulerat occasio, à precando abstinebat: sic nos in locis omnibus, quibus opus fuerit, tollamus puras manus. Atque adeo sic habendum est, quisquis in sacro piorum conventu orare detrectat, nescire quid sit orare seorsum, vel in recessu, vel domi. Rursus qui solus & privatim orare negligit, quantumvis sedulo frequentet cœtus publicos, ventosas tantum preces illic concipere: quia plus hominum opinioni defert quam arcano Dei judicio. Interea, ne contemptui essent communes Ecclesiæ preces, eas splendidis elogiis olim Deus ornavit: præsertim ubi templum vocavit *domum orationis.* Nam & præcipuam cultus sui partem hac voce docuit esse precandi officium: atque ut in eo se fideles uno consensu exercerent, instar vexilli erectum illis fuisse Templum. Addita etiam fuit insignis promissio, *Te expectat Deus, laus in Sion: & tibi votum reddetur.* Quibus verbis admonet Propheta nunquam irritas esse Ecclesiæ preces: quia Deus populo suo semper canendi materiam cum gaudio suppeditat. Etsi autem cessarunt Legales umbræ, quia tamen hac ceremonia inter nos quoque fidei unitatem Deus fovere voluit, non dubium quin ad nos pertineat eadem promissio, quam & Christus ore suo sancivit, & Paulus perpetui vigoris esse docet.

Orationis accidentia. Privata videlicet & publica, assidua, statis horis, &c. *1 Cor. 14. vers. 40.* *Exceptio, tempore necessitatis.* *sect. 51. & 52.* *Qualis debeat esse orationis assiduitas, adversus garrulam loquacitatem, Papistis etiam hodie familiarem.* *Mat. 6: 7.* *Luc. 18.* *Garrulitatis & hypocriseos Pharisaicæ refutatio.* *Orationis scopus & partes.* *Descriptio.* *Mat. 6: 6.* *Orare clauso ostio, quid.* *Orare omnibus in locis.* *1 Tim. 2:8.* *Orare privatim.* *Precum publicarum elogium.* *Jesa. 56: 7.* *Psal. 65: 2.*

30. Jam ut communes fidelibus preces Deus verbo suo edicit, sic & templa publica ipsis peragendis destinata esse oportet: ubi qui orationem cum Dei populo communicare respuunt, non est quod isto prætextu abutantur, cubiculum se ingredi, quo Domini mandato pareant. Ille enim qui pollicetur se facturum quicquid duo aut tres petierint in nomine suo congregati, palam conceptas preces se minime aspernari testatur: modo facessat ostentatio & humanæ gloriolæ aucupium, modo adsit sincera veraque affectio quæ in cordis arcano habitet. Si hic legitimus est templorum usus (ut certe est) cavendum est rursum ne aut (quemadmodum seculis aliquot haberi cœperunt) propria esse Dei habitacula ducamus, unde propius aurem nobis admoveat: aut secretam nescio quam illis affingamus sanctitatem, quæ sacratiorem apud Deum orationem reddat. Vera enim Dei templa quum simus ipsi, in nobis oremus

De locis publicis seu templis, ubi communes preces concipi debent. *Matth. 18. vers. 20.* *Templorum legitimus usus.*

Abusus. oportet, si in sancto templo suo Deum volumus invocare. Illam vero crassitiem Judæis aut Gentibus relinquamus, qui præceptum habemus de invocando, citra loci discretionem, *in spiritu & veritate* Domino. Dedicatum quidem templum erat olim Dei jussu precibus ac victimis offerendis: sed quo tempore veritas sub talibus umbris figurata delitescebat, quæ nunc ad vivum nobis expressa in nullo materiali templo hærere nos patitur. Ac ne Judæis quidem ea conditione commendatum fuit templum, ut Dei præsentiam ejus parietibus includerent, sed quo ad contemplandam veri templi effigiem exercerentur. Itaque graviter à Jesaia & Stephano reprehensi sunt qui Deum in templis manufactis habitare ullo modo putarent.

Joan. 4. vers. 23. — Jes. 66: 1. Act. 7: 48.

De voce & cantu, quæ in oratione nullius sunt momenti, nisi ex sincero cordis affectu proficiscantur.

31. Hinc præterea plusquam clarum est, neque vocem neque cantum (si in oratione intercedant) habere quicquam momenti, aut hilum proficere apud Deum, nisi ex alto cordis affectu profecta. Quin ejus iram adversus nos provocant, si è summis duntaxat labris & gutture exeunt: quando id est sacrosancto ejus nomine abuti, ac ejus majestatem derisui habere: sicuti ex Jesaiæ verbis elicimus, quæ etsi latius patent, ad hoc quoque vitium coarguendum pertinent. *Populus*, inquit, *iste appropinquat mihi ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum longe est à me: & timuerunt me mandato & doctrina hominum. Propterea ecce faciam in populo hoc miraculum grande & stupendum: peribit enim sapientia à sapientibus eorum, & prudentia seniorum evanescet.* Neque tamen vocem aut cantum hic damnamus: quin potius valde commendamus, modo animi affectum comitentur. Sic enim mentem in Dei cogitatione exercent, & intentam retinent: quæ, ut lubrica est & versatilis, facile remittitur, & in varia distrahitur, nisi variis fulciatur adminiculis. Præterea, quum Dei gloria in singulis corporis nostri partibus elucere quodammodo debeat, convenit præsertim linguam huic ministerio addictam esse ac devotam tum canendo, tum loquendo: quæ peculiariter ad enarrandam prædicandamque Dei laudem condita est. Potissimus tamen linguæ usus est in orationibus publicis, quæ in fidelium conventu habentur: quibus hoc agitur, ut Deum, quem uno spiritu eademque fide colimus, communi una voce & veluti eodem omnes ore pariter glorificemus, idque palam, ut omnes vicissim, à suo quisque fratre, confessionem fidei accipiant, ad ejus exemplum invitentur & incitentur.

Jes. 29:13. Mat. 15: 8.

Vox autem, ejusdemque usus ad publicas preces magis quam ad privatas pertinere videtur.

Canendi ritus est quidem vetustissimus.

32. Canendi vero in Ecclesiis ritum (ut id quoque obiter dicam) non modo vetustissimum esse constat, sed Apostolis quoque in usu fuisse, ex illis Pauli verbis colligere licet, *Canam spiritu, canam & mente.* Item ad Colossenses, *Docentes & commonefacientes vos mutuo in hymnis, psalmis & canticis spiritualibus, canentes cum gratia in cordibus vestris Domino.* Priore enim loco, voce & corde canendum esse præcipit: altero cantilenas spirituales commendat, quibus se mutuo pii ædificent. Id tamen universale non fuisse testatur Augustinus, qui refert sub Ambrosio demum cœpisse canere Ecclesiam Mediolanensem: cùm sæviente adversus fidem orthodoxam Justina Valentiniani matre, populus solito magis assiduus in vigiliis esset: reliquas deinde occidentales Ecclesias sequutas. Paulo enim ante dixerat, ab orientalibus profectum fuisse hunc morem. Indicat etiam libro Retractationum 2. sua ætate fuisse in Africa receptum. *Hilarius quidam*, inquit, *vir tribunitius, morem, qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, vel ante oblationem, vel quum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione ubicunque poterat lacerabat. Huic respondi, jubentibus fratribus.* Et certe si ad eam, quæ Dei & Angelorum conspectum decet, gravitatem attemperatus sit cantus, cum dignitatem & gratiam sacris actionibus conciliat, tum ad excitandos in verum precandi studium ardoremque animos plurimum valet. Cavendum tamen diligenter ne ad modulationem intentiores sint aures, quam animi ad spiritualem verborum sensum. Quo periculo se permotum fatetur alicubi idem Augustinus, ut interdum optarit institui morem ab Athanasio observatum, qui lectorem tam modico vocis flexu jubebat sonare, ut pronunciantı vicinior foret, quam canenti. Verum, quum reminisceretur quantam sibi utilitatem cantus attulissent, in alteram partem inclinabat. Hac ergo adhibita moderatione, nihil dubium quin sanctissimum sit ac saluberrimum institutum. Quemadmodum rursus, quicunque ad suavitatem duntaxat auriumque oblectationem compositi sunt cantus, nec Ecclesiæ majestatem decent, nec Deo non summopere displicere possunt.

1 Cor. 14. vers. 15. — Coloss. 3. vers. 16.

Non tamen fuit universalis. Confess. lib. 9. cap. 7.

Quomodo sit componendus. Confess. lib. 10. cap. 33.

Populari, non exotico, sermone concipiendæ sunt preces publicæ.

33. Quo etiam plane constat, non Græco inter Latinos, nec Latino inter Gallos aut Anglos (ut hactenus passim factitatum fuit) sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgo à toto cœtu intelligi possit: quandoquidem in totius Ecclesiæ ædificationem fieri convenit: ad quam ex sono non intellecto nullus penitus fructus redit. Apud quos vero nulla est nec charitatis nec humanitatis ratio, ii saltem Pauli auctoritate moveri aliquantulum debebant, cujus verba minime ambigua sunt. *Si benedixeris*, inquit, *spiritu, is qui implet locum idiotæ, quomodo ad tuam benedictionem respondebit Amen, quandoquidem quid dicas nescit? nam tu quidem gratias agis, sed alius non ædificatur.* Quis ergo effrenem Papistarum licentiam satis miretur, qui Apostolo palam sic reclamante, exotica lingua verbosissimas preces reboare non formidant, in quibus nec syllabam unam ipsi interdum assequuntur, nec alios intelligere volunt? Nobis vero secus agendum præscribit Paulus. *Quid ergo?* inquit, *orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* Spiritus voce singulare linguarum donum significans, quo nonnulli prædititi abutebantur, quum à mente, hoc est, intelligentia illud avellerent. Sic tamen omnino sentiendum, nulla ratione fieri posse, nec in publica oratione, nec in privata, quin lingua sine animo summopere Deo displiceat. Ad hoc, cogitationis ardore mentem esse debere incitatam, quo totum longe superet quod lingua enunciando exprimere potest. Postremo, ne esse quidem orationi privatæ necessariam linguam, nisi quoad interior sensus vel sibiipsi ad incitationem sufficere non valet, vel incitationis vehementia linguæ actionem secum rapit. Nam etsi optimæ interdum orationes voce carent, sæpe tamen usu venit ut affectu mentis exultante, & lingua in vocem, & membra alia in gesticulationem sine ambitione erumpant. Inde scilicet incertum istud Hannæ murmur, cujus simile quiddam sancti omnes perpetuo in se experiuntur, dum in abruptas & concisas voces prosiliunt. Corporis autem gestus in precatione observari soliti (quales sunt geniculatio & capitis detectio) exercitia sunt, quibus ad majorem Dei venerationem assurgere conamur.

1. Ratio, ab Ecclesiæ consideratione. *2. Ratio, ab Apostoli auctoritate.* 1 Cor. 14. vers. 16.

Adversus Papistas.

1 Cor. 14. vers. 15.

Animi sincerus affectus semper & in omnibus precibus requiritur. Non semper autem necessaria est lingua.

1 Sam. 1. vers. 13.

Geniculatio & capitis detectio qualia exercitia.

VII. *Forma orandi à Christo proposita duplici ratione, immensam cælestis Patris bonitatem nobis depingit.*

34. Nunc certior orandi non modo ratio, sed forma quoque ipsa discenda est: ea scilicet quam per dilectum Filium suum nobis cælestis Pater tradidit: ubi immensam bonitatem ac mansuetudinem agnoscere licet. Nam præterquam quod nos monet atque hortatur ut se in omni nostra necessitate quæramus (qualiter filii in parentum fidem, quoties ulla anxietate affligantur, confugere solent) quoniam videbat ne id quidem satis nos perspicere, quam angusta esset nostra paupertas, quid æquum postulare, quid è re nostra esset, huic etiam no-

Mat. 6: 9. Luc. 11:2.

stræ ignorantiæ occurrit: & quod captui nostro deerat, de suo ipse supplevit ac suffecit. Præscripsit enim nobis formulam, qua velut in tabula proposuit quicquid à se expetere licet, quicquid in rem nostram conducit, quicquid postulare necesse est. Ex qua ejus benignitate magnum consolationis fructum percipimus, quod nihil absurdum, nihil alienum aut importunum, nihil denique non illi acceptum postulare nos intelligimus, qui pene ex ejus ore rogamus. Plato quum hominum imperitiam videret in votis ad Deum perferendis, quibus concessis pessime illis sæpius consultum fuerit: optimam precandi rationem hanc esse pronunciat, è veteri Poëta sumptam, *Jupiter rex, optima nobis & voventibus & non voventibus tribue: mala autem poscentibus quoque abesse jube.* Atque homo quidem ethnicus in eo sapit, quod judicat quam sit periculosum à Domino expetere quod cupiditas nostra dictaverit: simul nostram infelicitatem prodit, qui ne hiscere quidem sine discrimine coram Deo possimus, nisi ad rectam orandi normam nos Spiritus instituat. Quo majore in pretio censeri apud nos meretur hoc privilegium, dum unigenitus Dei filius verba nobis in os suggerit, quæ mentem nostram omni hæsitatione expediant.

Magnusque consolationis fructus à nobis inde percipitur. in Alcibiade 2. vel de voto.

Rom. 8. v. 25, 26.

Orationis Dominicæ divisio in sex petitiones. Augustin. in Enchir. ad Lauren. cap. 116. Chrysost. in opere imperf. vide fin. sect. 53.

35. Hæc orandi seu forma, seu regula sex petitionibus constituta est. Nam ne iis accedam qui septem capitibus distinguunt, facit, quod adversativa dictione interjecta videtur Euangelista duo illa membra voluisse inter se colligere: acsi dixisset, Ne tentatione opprimi nos finas, quin potius nostræ fragilitati opem feras, & liberes, ne succumbamus. Nobiscum etiam sentiunt veteres Ecclesiæ scriptores, ut jam quod septimo loco apud Matthæum additum est, exegetice ad sextam petitionem referendum sit. Tametsi autem ejusmodi est tota oratio, ut ubique gloriæ Dei ratio in primis habenda sit: priores tamen tres petitiones Dei gloriæ peculiariter destinatæ sunt: quam solam in illis intueri nos oportet, nullo commodi nostri (ut aiunt) respectu. Tres reliquæ nostri curam gerunt, ac proprie iis quæ ex usu nostro sunt postulandis sunt assignatæ. Ut quum nomen Dei sanctificari petimus, quia probare vult Deus gratisne an spe mercedis ametur à nobis & colatur, nihil tum de nostro commodo cogitandum est: sed ejus gloria nobis proponenda est, quam intentis oculis unam intueamur: nec aliter in reliquis hujusmodi precibus affectos esse fas est. Atque hoc quidem ipsum nobis in magnum commodum cedit, quod dum ita ut petimus sanctificatur, fit etiam nostra vicissim sanctificatio. Sed ad hujusmodi utilitatem oculi nostri (ut dictum est) connivere ac quodammodo cæcutire debent, ne in ipsam omnino respiciant. Ut si omnis spes privati nostri boni præcisa esset, hæc tamen sanctificatio, & alia quæ ad Dei gloriam pertinent, à nobis optari & precibus postulari non desinant. Ut in exemplis Mosis & Pauli spectatur, quibus grave non fuit mentes & oculos à seipsis avertere, ac vehementi incensoque zelo suum ipsorum interitum expetere, ut vel suo dispendio gloriam & regnum Dei promoverent. Rursus quum panem nostrum quotidianum nobis dari petimus: tametsi optemus quod est nostri commodi: tamen hic quoque Dei gloriam quærere præsertim debemus, ut ne petituri quidem simus, nisi in ejus gloriam vergat. Nunc ad ipsam orationis enarrationem aggrediamur.

Subdivisio in duas præcipuas partes: quarum prior Dei gloriam, posterior salutem nostram respiciunt.

Partium istarum ordo.

Exod. 32. vers. 32. Rom. 9:3.

Pater noster qui es in cælis, &c.

Patris nomen exigit, 1. Ut in unius Christi nomine Deum precemur.

36. Primum, in ipso limine occurrit quod antea diximus, omnem à nobis orationem offerri Deo non aliter debere quam in Christi nomine: ut nullo alio nomine illi commendari potest. Nam ex quo patrem vocamus Deum, nomen certe Christi prætendimus. qua enim fiducia Deum aliquis patrem nominaret? quis huc temeritatis prorumperet, ut sibi usurparet honorem filii Dei, nisi in Christo adoptati essemus in filios gratiæ? Qui quum verus sit Filius, nobis in fratrem ab ipso datus est, ut quod natura ipse proprium habet, adoptionis beneficio nostrum fiat, si tantam beneficentiam certa fide amplectimur. Quemadmodum Joannes ait, *datam esse potestatem iis qui credunt in nomen unigeniti Filii Dei, ut filii Dei ipsi quoque fiant.* Itaque & patrem se nostrum appellat, & sic à nobis vocari vult: hac tanta nominis suavitate omni nos diffidentia eximens, quando nullus alibi major amoris affectus quam in patre reperiri possit. Itaque nullo certiore documento immensam suam erga nos charitatem testificari potuit, quam ex eo quod filii Dei nominamur. Ipsius vero charitas tanto erga nos major præstantiorque est omni parentum nostrorum charitate, quanto ipse omnes homines bonitate & misericordia superat: ut si quotquot in terra sunt patres, omni paternæ pietatis sensu exuti, filios destituerent, ipse nobis nunquam defuturus sit: quoniam seipsum negare non potest. Habemus enim ejus promissum, *Si vos, quum mali sitis, nostis bona dare filiis vestris: quanto magis Pater vester qui in cælis est?* Item apud Prophetam, *Potestne mater oblivisci filiorum? Et si obliviscatur, ego tamen non obliviscar tui.* Quod si filii ejus sumus, ut filius in fidem extranei alienique hominis se conferre non potest, nisi simul de patris vel sævitia vel inopia queratur: ita aliunde subsidia quam ab ipso quærere non possumus, nisi exprobrata illi egestate, ac facultatum inopia, vel sævitia nimiaque austeritate.

vid. supra sect. 17, 18, 19.

Joan. 1:12.

2. Ut diffidentiam omnem exuamus.

3. Ut ab ipso bona omnia expectemus, nisi eum egestatis ac facultatum inopiæ, vel nimiæ austeritatis accusare velimus.

2 Tim. 2. vers. 13. 1 Joan. 3. vers. 1. Psal. 27:10. Jes. 63:16. Mat. 7:11. Jes. 49:15.

37. Nec causemur, nos merito timidos reddi peccatorum conscientia, quæ Patrem, quamvis clementem ac mansuetum, tamen nobis offensum quotidie reddant. Nam si inter homines, nullo meliore patrono causam suam apud patrem filius agere potest, nullo meliore interprete perditam ejus gratiam sibi conciliare ac recolligere, quam si ipse supplex ac demissus, culpam agnoscens, patris misericordiam imploret (non enim tum se paterna viscera dissimulare possunt quin ad tales preces commoveantur) quid ille *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis?* annon potius filiorum pro se deprecantium lachrymas & gemitus exaudiet (quum præsertim ad id nos invitet & exhortetur) quam quævis aliorum patrocinia? ad quorum subsidium ideo pavidi suffugiunt, non sine aliqua desperationis specie, quia de patris sui mansuetudine ac clementia diffidunt. Hanc paternæ mansuetudinis exuberantiam nobis in parabola pingit ac repræsentat: ubi pater filium, qui ab eo se alienaverat, qui substantiam ejus dissolute prodegerat, qui modis omnibus graviter in eum deliquerat, obviis ulnis amplectitur: nec expectat donec verbis veniam postulet, sed ipse antevertit, redeuntem eminus agnoscit, ultro illi occurrit, solatur, in gratiam recipit. Hoc enim tantæ mansuetudinis exemplum in homine spectandum proponens, docere nos voluit quam effusiorem expectare debeamus à se, non modo patre, sed patrum omnium longe optimo ac clementissimo: quamvis ingrati, rebelles ac improbi filii: modo tamen in ejus misericordiam nos conjiciamus. Ac quo certiorem fidem faceret se hujusmodi patrem nobis esse, si Christiani sumus, non modo *Pater*, sed nominatim *noster* dici voluit: acsi in hunc modum cum eo ageremus. Pater, qui tanta in filios pietate es præditus, tanta ad ignoscendum facilitate, nos filii tui te appellamus, ac poscimus, securi ac plane persuasi non alio te esse erga nos affectu quam paterno, quantumvis indignos tali patre. Verum quia tantam favoris immensitatem non capiunt cordis nostri angustiæ, non modo adoptionis pignus & arrha nobis Christus est, sed ejusdem adoptionis testem nobis dat Spiritum, per quem libera

Objectio: Peccata nos arcent à conspectu ejus quem judicem non patrem reddidimus. Responsio, à natura Dei, quæ ab Apostolo describitur. 2 Cor. 1:3.

Ab exemplo seu parabola illustri. Luc. 15. vers. 20.

Postremo, ab eo quod noster dici voluit.

Cujus adoptionis Christus est arrha, & testis Spiritus S.

Gal. 4:6. libera & sonora voce clamare licet, *Abba Pater.* Quoties itaque nobis obstabit aliqua cunctatio, petere ab ipso meminerimus ut correcta nostra timiditate, Spiritum illum magnanimitatis ducem ad audacter orandum præficiat.

Cur noster in commune dicatur.

38. Quod autem non ita instituimur ut suum quisque Patrem peculiariter nominet, sed potius ut nostrum in commune omnes vocemus: ex eo admonemur, quantum fraternæ dilectionis affectum inter nos intercedere oporteat, qui talis patris, eodem misericordiæ & gratuitæ liberalitatis
Mat. 23:9. jure pariter sumus filii. Nam si unus omnibus nobis communis est pater, à quo provenit quicquid omnino boni obtingere nobis potest: nihil inter nos divisum esse decet quod non magna animi alacritate parati simus alter alteri communicare, quantum usus postulat. Jam si ita ut par est, vicissim manum porrigere atque opem ferre cupimus, non est in quo magis commodare fratribus possimus, quam si optimi Patris curæ ac providentiæ commendemus, quo propitio ac favente, nihil omnino desiderari potest. Et sane hoc ipsum Patri etiam nostro debemus.

Simile, rationem superiorem de charitate fraterna confirmans.

Ut enim qui patrem aliquem familias vere & ex animo diligit, totam simul ejus domum amore ac benevolentia complectitur; ad hunc modum, quo simus in hunc cælestem Patrem studio atque affectu, erga ejus populum, ejus familiam, ejus denique hæreditatem ostendere convenit, quam tantopere honoravit ut
Eph. 1:23. plenitudinem unigeniti Filii sui vocaverit. Ad hanc igitur legem Christianus homo preces suas exigat, ut communes sint, ac omnes complectantur qui illi sunt in Christo fratres. Neque solum quos tales ad præsens videt atque cognoscit, sed omnes qui super terram agunt homines: de quibus quid statuerit Deus, extra notitiam est: nisi quod illis optima optare & sperare non minus pium quam hu-
Gal. 6:10. manum est. Etsi præ aliis in domesticos fidei singulari quodam affectu propensos esse decet: quos Apostolus peculiariter nobis omni in re commendavit. In summa, sic debent omnes esse orationes, ut in eam spectent communitatem quam Dominus noster in regno suo ac domo sua constituit.

Licet etiam pro nobis & pro certis aliis specialiter orare, modo animus ad hanc communitatem per omnia sese referat: quod similitudine, ab eleemosynis ad preces deducta, confirmatur.

39. Neque id tamen obest quominus & pro nobis & pro certis aliis orare specialiter liceat: modo tamen animus ab hujus communitatis intuitu non discedat, nec deflectat quidem, sed omnia istuc referat. Nam quamvis singulariter concipiantur, quia tamen ad eum scopum diriguntur, communes esse non desinunt. Id totum similitudine facile intelligi potest. Generale est Dei mandatum de sublevanda pauperum omnium egestate, & huic tamen obediunt qui in eum finem eorum inopiæ succurrunt quos laborare aut norunt aut vident: etiamsi multos prætereunt qui non leviori necessitate premuntur: vel quia non omnes nosse, vel quia non omnibus sufficere possint. In hunc modum neque ii voluntati Dei repugnant qui communem hanc societatem Ecclesiæ spectantes & cogitantes, hujusmodi particulares orationes concipiunt, quibus publico animo singularibus verbis se aut alios Deo commendant, quorum necessitatem propius ipsis innotescere voluit. Quanquam non omnia quidem in oratione & facultatum erogatione sunt similia: nam benignitas largiendi exerceri nonnisi erga eos potest quorum perspecta est nobis inopia: juvare autem oratione vel alienissimos vel ignotissimos licet, quantumlibet longo terrarum intervallo à nobis dissiti sint. Id autem fit per generalem illam precationis formulam qua omnes filii Dei continentur, in quibus & illi sunt. Huc
1 Tim. 2. vers. 8. referre licet quod Paulus suæ ætatis fideles hortatur *ut puras manus ubique tollant absque contentione:* quia dissidium precibus januam claudere admonens, unanimes vota sua in commune vult conferre.

Quo sensu dicatur Deus esse in cælis.

40. Adscribitur, *Ipsum esse in cælis.* Ex quo non protinus ratiocinandum est, ipsum cæli circumferentia, quasi cancellis quibusdam, inclusum & circumscriptum alligari. Siquidem & Salomon confitetur *cælos cælorum eum capere non posse.* 1 Reg. 8. vers. 27.
Et ipse per Prophetam ait, *cælum suam sedem esse, terram autem scabellum pedum suorum.* Jes. 66:1. Act. 7:49. & 17:24.
Quo scilicet significat, non certa aliqua regione se limitari, sed diffundi per omnia. Verum quia aliter inenarrabilem ejus gloriam mens nostra pro sua crassitie concipere non poterat, nobis per cælum designata est, quo nihil augustius aut majestate plenius sub aspectum nostrum venire potest. Quando igitur ubicunque rem quampiam apprehendunt sensus nostri, affigere illic solent: extra omnem locum Deus statuitur: ut dum quærere volumus ipsum, supra omnem corporis & animæ sensum attollamur. Deinde hac loquendi formula supra omnem aut corruptionis aut mutationis aleam evehitur: demum universum orbem complecti & continere, suaque potentia moderari significatur. Quare hoc perinde est acsi dictus esset infinitæ magnitudinis aut sublimitatis, incomprehensibilis essentiæ, immensæ potentiæ, æternæ immortalitatis.

Triplex hujus doctrinæ usus ad nostram consolationem.

Id vero dum audimus, exerenda est altius nostra cogitatio, quum de Deo sermo est: ne quicquam terrenum aut carnale de eo somniemus: ne ipsum nostris modulis metiamur, neve ejus voluntatem ad nostros affectus exigamus. Simul erigenda est nostra fiducia in ipsum, cujus providentia & virtute cælum & terram gubernari intelligimus.

Tria autem cavenda.

Summa doctrinæ hujus præfationis in orationem Domini.

Summa sit, sub Patris nomine nobis in medio statui Deum illum qui in imagine sua nobis apparuit, ut certa fide invocetur: nec modo fiduciæ aptari familiare Patris nomen, verum etiam ad reti-
nendas mentes valere ne ad dubios vel fictitios deos 1.
trahantur: sed ab unigenito Filio ad unicum Ange- 2.
lorum & Ecclesiæ Patrem conscendant: deinde 3.
quod solium ejus locatur in cælis, ex mundi guber-
natione nos commonefieri non frustra ad eum nos
venire qui præsenti cura sponte occurrit. *Qui ad* Heb. 11.
Deum accedunt, inquit Apostolus, *eos primo credere* vers. 6.
oportet Deum esse: deinde remuneratorem omnibus qui
ipsum quærunt. Utrumque hic Christus Patri suo 4.
afferit, ut in ipso sistatur fides nostra: deinde ut cer- 5.
to persuasi simus salutem nostram ab eo non negligi: quia suam ad nos usque providentiam extendere dignatur.

Confirmatio, ex Paulo & Davide.

Quibus rudimentis Paulus nos ad rite orandum comparat: nam antequam jubeat petitiones nostras coram Deo innotescere, præfatur hoc modo, *De nulla re sitis solliciti: Dominus prope est.* Phil. 4:6.
Unde apparet, dubitanter & perplexe vota sua in animo volvere qui hoc probe infixum non habent, *Oculum Dei esse super justos.* Ps. 33:18.

Prima petitionis necessitas nostram injustitiam arguit.

41. Prima petitio est, Ut *sanctificetur Dei nomen,* cujus necessitas magno cum nostro dedecore conjuncta est. Quid enim magis indignum quam ut Dei gloriam obscuret partim nostra ingratitudo, partim malignitas: audacia vero & furiosa protervia, quantum in se est, deleat? Crepent, licet, omnes impii cum sacrilega sua libidine, refulget tamen nominis Dei sanctitas. Nec abs re exclamat Propheta, *Sicut nomen tuum Deus, ita laus tua in omnes fines terræ.* Ps. 48:11.

Nomen Dei, quid.

Nam ubicunque innotuerit Deus, fieri non potest quin se proferant ejus virtutes, potentia, bonitas, sapientia, justitia, misericordia, veritas, quæ in ejus admirationem nos rapiant, & incitent ad celebrandam ejus laudem. Quia ergo tam indigne sua Deo sanctitas eripitur in terris, si eam asserere nobis non datur, saltem jubemur ejus curam votis suscipere.

Quomodo sanctificetur.

Summa est, ut optemus suum haberi Deo honorem quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione: cui opponitur profanatio, quæ semper nimium in mundo vulgaris fuit,

ut

ut hodie adhuc grassatur. Atque hinc petitionis necessitas, quam, si mediocris inter nos pietas vigeret, supervacuam esse decebat. Quod si Dei nomini sua constat sanctitas, ubi ab aliis omnibus segregatum meram gloriam spirat, hic non tantum petere jubemur, ut Deus sacrum illud nomen ab omni contemptu & ignominia vindicet, sed etiam ut ad ejus reverentiam subigat totum humanum genus. Jam

Partes hujus sanctificationis.

quum Deus partim doctrina, partim operibus se nobis manifestet, non aliter à nobis sanctificatur quam si utraque in parte tribuamus ei quod suum est, atque ita quicquid ab ipso profectum erit, amplexemur: nec laudem suam apud nos minus obtineat ejus severitas quam clementia: quando in multiplici operum diversitate gloriæ suæ notas insculpsit, quæ confessionem laudis merito ex omnibus linguis eliciant. Ita fiet ut Scriptura justam apud nos auctoritatem obtineat, nec ullus eventus impediat benedictionem, quam Deus in toto gubernationis mundi cursu meretur. Huc etiam rursum tendit petitio, ut omnis impietas quæ sanctum hoc nomen polluit, pereat atque aboleatur: quæcunque hanc sanctificationem obscurant, aut diminuunt, tam obtrectationes quam ludibria, facessant: ac dum sacrilegia omnia compescit Deus, magis ac magis hinc clarescat ejus majestas.

Deprecatio malorum quibus nomen Dei profanatur.

42. Secunda petitio, Ut *adveniat regnum* Dei: quæ etsi nihil continet novum, à prima tamen non sine ratione distinguitur: quia si nostram in re omnium maxima somnolentiam expendimus, quod per se notissimum esse debuerat, pluribus verbis inculcari operæpretium est. Postquam ergo Deum rogare jussi sumus ut agat in ordinem, ac tandem prorsus deleat quicquid maculam aspergit sacro ejus nomini: jam additur alterum simile & fere idem votum, ut regnum ejus adveniat. Etsi autem regni hujus definitio ante à nobis posita est, breviter nunc repeto, Deum regnare ubi homines tam sui abnegatione quam mundi terrenæque vitæ contemptu illius justitiæ se addicunt, ut ad cælestem vitam aspirent. Ita duæ sunt hujus regni partes: altera, ut Deus pravas omnes carnis cupiditates, quæ turmatim contra eum belligerantur, Spiritus sui virtute corrigat: deinde ut sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium. Itaque non alii legitimum ordinem tenent in hac prece, nisi qui à seipsis incipiunt, nempe ut purgentur corruptelis omnibus, quæ tranquillum regni Dei statum perturbant, & puritatem inficiunt. Jam quia verbum Dei instar sceptri regii est, precari hic jubemur, ut omnium mentes & corda voluntariæ ejus obedientiæ subjiciat. Quod fit ubi arcano Spiritus sui instinctu efficaciam verbi sui exerit: ut emineat in quo meretur gradu honoris. Postea ad impios descendere convenit, qui pervicaciter & desperato furore, ejus imperio resistunt. Regnum ergo suum erigit Deus totum mundum humiliando, sed diversis modis: quia aliorum lascivias domat, aliorum indomitam superbiam frangit. Id quotidie fieri optandum est, ut sibi Deus Ecclesias colligat ex omnibus mundi plagis: eas numero propaget atque augeat, donis suis locupletet, legitimum in illis ordinem stabiliat, ex opposito prosternat omnes puræ doctrinæ & religionis hostes, dissipet eorum consilia, conatus dejiciat. Unde apparet non frustra nobis præcipi studium quotidiani progressus: quia nunquam tam bene agitur cum rebus humanis, ut discussis purgatisque vitiorum sordibus plena floreat ac vigeat integritas. Plenitudo autem ejus ad ultimum Christi adventum protenditur: quo Paulus *Deum omnia in omnibus fore* docet. Atque ita hæc precatio retrahere nos debet à mundi corruptelis, quæ nos à Deo separant, quominus regnum ejus intra nos vigeat: simul accendere studium mortificandæ carnis: postremo ad crucis tolerantiam nos instituere: quando

Secundæ petitionis à prima distinctio.

Regnum Dei, quid.

Hujus partes.

Quomodo adveniat.

Peculiaris expositio hujus petitionis.

1 Cor. 15. vers. 28. *Tria nos monet hæc petitio.*

hoc modo vult Deus regnum suum propagari. Nec vero inique ferendum est exteriorem hominem corrumpi, modo interior renovetur. Hæc enim regni Dei conditio est, ut dum nos subjicimus ejus justitiæ, gloriæ suæ consortes reddat. Hoc fit dum lucem ac veritatem suam novis semper incrementis illustrans, quibus Satanæ regnique ejus tenebræ ac mendacia evanescant, extinguantur, pereant, suos protegit, Spiritus sui auxilio in rectitudinem dirigit, & ad perseverantiam confirmat: impias vero hostium conspirationes dejicit, insidias & fraudes discutit, occurrit malitiæ, pervicaciam retundit, donec tandem Antichristum Spiritu oris sui conficiat, omnemque impietatem illustratione adventus sui deleat.

Regni Dei in mundo adventus.

43. Tertia petitio est, Ut *fiat voluntas Dei in terra sicut in cælo.* Quod tametsi à regno ejus dependet, neque ab eo potest disjungi, non frustra tamen seorsum additur propter nostram ruditatem, quæ non facile vel statim apprehendit quid sit Deum in mundo regnare. Hoc ergo exegetice sumere absurdum non erit: tunc Deum fore regem in mundo, ubi se omnes ejus voluntati subjicient. Porro non agitur hic de arcana ejus voluntate qua omnia moderatur & in suum finem destinat. Quamvis enim tumultuose Satan & homines contra ipsum ferantur, novit tamen incomprehensibili suo consilio non solum flectere eorum impetus, sed in ordinem agere, ut per eos faciat quod decrevit. Sed hic notatur alia Dei voluntas, nempe cui respondet voluntarium obsequium, ideoque nominatim confertur cælum terræ: quia Angeli, ut in Psalmo dicitur, sponte obediunt, & intenti sunt ad exequenda ejus jussa. Jubemur ergo optare, sicut in cælo nihil geritur nisi ex Dei nutu, placideque Angeli ad omnem rectitudinem compositi sunt, sic terram omni contumacia & pravitate extincta, ejusmodi imperio subigi. Atque id quidem postulantes, carnis nostræ desideriis renunciamus: quia nisi quis affectus suos Deo resignet ac permittat, ejus voluntati, quantum in se est, se opponit, quando nihil ex nobis prodit nisi vitiosum. Atque iterum hac precatione ad nostri abnegationem formamur, ut Deus pro suo arbitrio nos regat: neque id solum, sed etiam ut novas mentes novosque animos, nostris in nihilum redactis, creet, ne quem sentiamus in nobis cupiditatis motum quam merum consensum cum ejus voluntate. In summa, nequid ex nobis velimus ipsi, sed ut Spiritus ejus corda nostra gubernet, quo intus docente discamus amare quæ ei placent, odisse vero quæ displicent. Unde hoc quoque sequitur, ut quicunque ejus voluntati repugnant affectus, eos vanos & irritos reddat. En prima tria capita precationis, in quibus poscendis solam Dei gloriam præ oculis habere convenit, omissa nostri ratione, nec spectata ulla nostra utilitate, quæ tametsi larga inde nobis provenit, hic tamen à nobis quærenda non est. Hæc autem omnia quamvis nec cogitantibus, nec optantibus, nec petentibus nobis, suo nihilominus tempore evenire oporteat, optanda tamen & poscenda nobis sunt. Idque facere non leve operæpretium est, ut sic nos servos esse ac filios Dei testemur & profiteamur, ejus honori (quod domino patrique debetur) quantum in nobis est studentes, vereque & penitus addicti. Itaque qui hoc affectu ac studio promovendæ Dei gloriæ non petunt, ut nomen Dei sanctificetur, ut ejus regnum adveniat, ut fiat voluntas ejus: ii neque inter filios & servos Dei habendi sunt: ac quemadmodum hæc omnia illis invitis fient, ita in confusionem illis cedent ac interitum.

Tertiæ petitionis à secunda distinctio.

Voluntas de qua hic agitur, non arcana seu beneplaciti. vide infra, cap. 24. sect. 17. *Sed patefacta in verbo, sive signi, ut vocant.* Psal. 103:20. *Quomodo fiat in terra, sicut in cælis.*

Conclusio trium priorum petitionum. vide supra sect. 35.

44. Sequitur pars orationis secunda, in qua ad nostras utilitates descendimus: non quidem ut gloria Dei valere jussa (quæ teste Paulo etiam in cibo & potu spectanda est) tantum quæramus quod nobis expe-

Secundæ partis Dominicæ orationis summa. 1 Cor. 10. vers. 31.

expedit: sed hoc discrimen esse admonuimus, quod Deus peculiariter tria vota sibi vendicans, nos ad se totos rapit, ut pietatem nostram hoc modo probet. Deinde concedit etiam commodis nostris prospicere: hac tamen lege, nequid nobis expetamus nisi in illum finem ut quæcunque nobis confert beneficia gloriam ejus illustrent, quia nihil æquius est quam nos ei vivere & mori. Cæterum hic, per primam secundæ hujus partis petitionem, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, in genere omnia, quibus corporis usus sub elementis hujus mundi indiget, à Deo petimus: non modo quo alamur ac vestiamur, verum etiam quicquid omnino nobis conducere ipse prospicit, ut panem nostrum in pace comedamus. Qua breviter nos in ejus curam tradimus, ac providentiæ committimus, ut nos pascat, foveat, servet. Non enim dedignatur optimus Pater, corpus etiam nostrum in fidem ac custodiam suam suscipere, ut fidem nostram minutis istis in rebus exerceat: dum ab eo omnia, usque ad micam panis, & guttam aquæ, expectamus. Nam quum sit nescio qua nostra iniquitate comparatum, ut majori carnis quam animæ sollicitudine afficiamur ac torqueamur; multi qui audent Deo de anima fidere, sunt tamen adhuc de carne solliciti, adhuc hæsitant quid edant, quid vestiantur: & nisi præ manibus habeant vini, frumenti & olei copiam, trepidant. Tanto pluris nobis est hujus momentaneæ vitæ umbra, quam æterna illa immortalitas. Qui vero Deo confisi, illam de carnis cura anxietatem semel abjecerunt, simul statim quæ majora sunt, etiam salutem & vitam æternam, ab eo expectant. Non ergo leve est fidei exercitium, ea de Deo sperare quæ alioqui nos tantopere anxios habent: neque parum profectum est, ubi hanc, quæ in omnium pene hominum ossibus mordicus hæret, infidelitatem exuimus. Quod porro de pane supersubstantiali quidam philosophantur, mihi videtur Christi sententiæ perparum convenire: imo nisi in hac etiam caduca vita tribueremus Deo nutricii partes, mutila esset precatio. Ratio quam afferunt nimis est profana: non esse consentaneum ut filii Dei, qui spirituales esse debent, non modo adjiciant animum ad terrenas curas, sed Deum quoque illis secum implicent. Quasi vero non refulgeat etiam in victu benedictio ejus & paternus favor, aut de nihilo scriptum sit *pietatem habere promissiones non tantum futuræ vitæ sed etiam præsentis*. Etsi autem peccatorum remissio longe pluris est quam alimenta corporis, quod tamen inferius erat priore loco posuit Christus, ut nos ad reliquas duas petitiones gradatim eveheret, quæ propriæ sunt cælestis vitæ: in quo tarditati nostræ consuluit. Jubemur autem petere *panem nostrum*, ut contenti simus demenso quod nobis erogare dignatur cælestis Pater, neque artibus illicitis lucrum captemus. Interea tenendum est nostrum fieri donationis titulo, quia nec industria nec labor nec manus nostræ (ut dicitur apud Mosem) nobis per se quicquam acquirunt, nisi adsit Dei benedictio: imo ne panis quidem copia nobis tantillum proficeret, nisi divinitus in alimentum verteretur. Ac proinde non minus divitibus quam egenis necessaria est hæc Dei liberalitas: quia plenis cellis & horreis aridi & vacui deficerent, nisi per ejus gratiam pane suo fruerentur. Particula *hodie*, vel *quotidie*, ut est apud alterum Euangelistam: item epitheton *quotidiani*, frenum injiciunt immodicæ rerum fluxarum cupiditati, qua solemus præter modum ardere, & cui accedunt alia mala: quia si largior suppetit abundantia, ambitiose in voluptatem, delicias, ostentationem, aliasque luxus species profundimus. Itaque petere jubemur duntaxat quantum necessitati nostræ satis est, & velut in diem, hac fiducia, ubi nos hodie nutrierit cælestis Pater, neque crastino defuturum. Quantacunque igitur rerum copia nobis affluat, etiam ubi expleta fuerint horrea & plena cellaria: semper tamen panem quotidianum nos petere convenit: quia certo tenendum est omnem substantiam nihil esse, nisi quatenus effusa sua benedictione Dominus eam continuo progressu fœcundat: quæ etiam in manu nostra est, ne eam quidem nostram esse, nisi quatenus in singulas horas portiunculam nobis largitur usumque permittit. Id quia ægerrime sibi persuaderi patitur hominum superbia, singulare in omnia secula documentum se præbuisse testatur Dominus, quum manna in deserto populum suum educavit, ut nos commonefaceret, *non in solo pane vivere hominem, sed in verbo potius quod ex ore suo egreditur*. Quo indicatur, solam ejus virtutem esse qua sustentantur vita & vires: tametsi eam sub corporeis instrumentis nobis administrat. Quemadmodum & contrario documento nos erudire solet, quum robur panis (& ut ipse vocat, *baculum*) quoties libet confringit, quo scilicet edentes tabescant fame, & bibentes siti arescant. Qui vero pane quotidiano non contenti, sed effreni cupiditate infinitis inhiantes: aut qui abundantia sua saturi, & divitiarum suarum cumulo securi, hac nihilominus precatione Deo supplicant, nihil quam ipsum irrident. Priores enim petunt quod impetratum nollent, imo quod maxime abominantur, nempe panem quotidianum duntaxat: quantumque possunt avaritiæ suæ affectum Deo dissimulant: quum vera oratio totam ipsam mentem & quicquid intus latet, apud ipsum effundere debeat. Alteri vero postulant quod minime ab eo expectant, nempe quod sibi apud se esse arbitrantur. In eo quod *noster* dicitur, magis quidem, ut diximus, eminet Dei benignitas, quæ nostrum facit quod nullo jure nobis debetur. Neque tamen repudiandum est quod etiam attigi, ita designari justo labore & innoxio partum, non autem imposturis quæsitum aut rapinis: quia alienum semper est quicquid cum aliqua noxa nobis acquirimus. Quod *dari* nobis petimus, significatur esse simplex ac gratuitum Dei donum, undecunque nobis adveniat: etiam ubi maxime visus fuerit arte atque industria nostra quæsitus, ac manibus nostris comparatus. quando sola ejus benedictione efficitur, ut laboribus nostris recte succedat.

Tres petitiones. Prima, quid contineat.

Nobis testatur Dei summam benignitatem.

Diffidentiam nostram.

Panis, *quid.*

1 Tim. 4. vers. 8.

Cur panis petitio remissionem peccatorum præcedat.

Noster, *quare dicitur.*

Levit. 26. vers. 20.

Hodie, *vel* quotidie, *cur petendus.*

Doctrina quæ ex hac petitione fluit.

Exemplo illustrata.

Deut. 8: 3. Mat. 4: 4.

Et documentis oppositis.

Levit. 26. vers. 26.

Duo hominum genera in hanc precationis partem peccant.

Noster, *quo sensu panis dicatur.*

Cur eum nobis dari *petimus.*

45. Sequitur, *Remitte nobis debita nostra*: qua petitione & proxima breviter amplexus est Christus quicquid ad cælestem vitam facit: quemadmodum his tantum duobus membris constat spirituale fœdus quod Deus in salutem Ecclesiæ suæ pepigit, *Leges meas inscribam cordibus ipsorum, & propitius ero eorum iniquitati*. Hic à remissione peccatorum Christus incipit, deinde mox adjunget secundam gratiam, ut nos Spiritus sui virtute tueatur Deus & auxilio sustineat, ut invicti stemus contra omnes tentationes. Peccata vero *debita* nuncupat quod eorum pœnam debemus, nec satisfacere ullo modo possemus, nisi hac remissione solveremur: quæ venia est gratuitæ misericordiæ ejus, quum ipse liberaliter hæc debita expungit, nullum à nobis pretium accipiens: sed sua ipsius misericordia sibi satisfaciens in Christo, qui semel in compensationem seipsum tradidit. Itaque qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri confidunt, hisque satisfactionibus peccatorum remissionem pensari ac redimi, huic gratuitæ condonationi minime communicant: ac dum in hanc formam Deum invocant, nihil aliud quam in suam accusationem subscribunt, adeoque damnationem obsignant suo ipsorum testimonio. fatentur enim se debitores, nisi remissionis beneficio solvantur, quam tamen non accipiunt, sed magis respuunt, dum sua merita ac satisfactiones Deo obtrudunt: sic enim non ejus misericordiam implorant, sed judicium appellant. Qui

Affinitas & conjunctio hujus quintæ petitionis cum sequente.

Jer. 31: 33. & 33: 8.

Peccata cur debita dicuntur.

Rom. 3. vers. 24.

In hanc petitionem peccant, 1. Qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri credunt.

2. Qui ſibi perfectionem ſomniant quæ veniæ petendæ neceſſitatem tollat.

vid. Calvin. in Daniel. cap. 9. verſ. 20.

Cur electi in hac vita perfectionis metam non attingant.

vero ſibi perfectionem ſomniant, quæ veniæ petendæ neceſſitatem tollat, diſcipulos habeant quos aurium pruritus ad fallacias impellit: modo ereptos eſſe Chriſto conſtet quoſcunque ſibi acquirunt: quando omnes ille ad fatendum reatum inſtituens, nullos admittit niſi peccatores: non quod blanditiis foveat peccata, ſed quia fideles nunquam plane exui carnis ſuæ vitiis ſciebat, quin ſemper maneant Dei judicio obnoxii. Optandum quidem eſt, atque etiam enixe laborandum, ut omnibus officii noſtri numeris defuncti, vere apud Deum nobis gratulemur nos eſſe puros ab omni macula: ſed quia Deo placet paulatim ſuam in nobis imaginem refingere, ut ſemper aliquid contagionis in carne noſtra reſideat, remedium minime negligendum fuit. Quod ſi Chriſtus, pro auctoritate ſibi à Patre data, jubet nos toto vitæ curſu ad reatus deprecationem confugere: quibus tolerabiles erunt novi magiſtri, qui perfectæ innocentiæ ſpectro, ſimplicium oculos perſtringere conantur, ut ſe ab omni culpa reddi poſſe immunes confidant? Quod, teſte Joanne, nihil aliud eſt quam mendacem facere Deum. Eadem etiam opera nebulones iſti fœdus Dei, quo vidimus ſalutem noſtram contineri, capite uno inducto lacerant, atque ita funditus labefaciunt: non tantum in eo ſacrilegi quod ſeparant res adeo conjunctas; ſed etiam impii & crudeles quod miſeras animas obruunt deſperatione: in ſeipſos quidem & ſibi ſimiles perfidi, quod ſocordiam ſibi accerſunt Dei miſericordiæ ex diametro adverſam. Quod autem objiciunt, regni Dei adventum optando ſimul nos peccati abolitionem petere, nimis puerile eſt: quia in priore orationis tabula ſumma nobis perfectio, hic autem infirmitas proponitur. Ita duo hæc apte inter ſe conveniunt, ut aſpirando ad metam, quæ neceſſitas noſtra remedia exigit non negligamus. Petimus demum remiſſionem nobis fieri, *ut ipſi debitoribus noſtris remittimus*: hoc eſt, ut omnibus parcimus ac veniam damus à quocunque ulla in re læſi ſumus, aut facto inique tractati, aut dicto contumelioſe accepti. Non quod delicti atque offenſæ culpam remittere noſtrum ſit, quod ſolius Dei eſt: verum hæc noſtra eſt remiſſio, iram, odium, vindictæ appetentiam ex animo ultro deponere, & injuriarum memoriam voluntaria oblivione conterere. Quamobrem peccatorum remiſſio à Deo petenda non eſt, niſi offenſas etiam ipſi noſtras omnibus remittamus, qui nobis injurii vel ſunt vel fuerunt. Si qua vero odia animis retinemus, ultiones meditamur, & qua noceamus occaſione cogitamus: imo vero niſi cum inimicis redire in gratiam, ipſoſque omni officiorum genere demereri, nobiſque conciliare nitimur: hac precatione Deum obteſtamur, ne peccatorum remiſſionem nobis faciat. Poſcimus enim ut nobis faciat, quam aliis facimus. Hoc vero eſt petere ne nobis faciat niſi ipſi facimus. Qui ergo hujuſmodi ſunt, quid conſequuntur ſua petitione niſi gravius judicium? Poſtremo obſervandum eſt, non hanc conditionem ideo adjici, ut remittat nobis ſicut debitoribus noſtris remittimus, propterea quod noſtra, quam aliis facimus, remiſſione, ejus remiſſionem mereamur, acſi notata eſſet cauſa: verum hoc verbo ſolari partim voluit Dominus fidei noſtræ imbecillitatem. addidit enim hoc tanquam ſignum quo confirmemur tam certo nobis factam à ſe remiſſionem peccatorum, quam certo conſcii ſumus aliis eam à nobis fieri; ſi tamen animus nobis omni odio, livore, vindicta, vacuus purgatuſque eſt: partim hac veluti nota, è filiorum numero expungit qui ad ulciſcendum præcipites, ad remittendum difficiles, pertinaces inimicitias exercent, & indignationem quam à ſe deprecantur, ipſi adverſus alios fovent, ne ſe pro Patre invocare auſint. quod etiam diſerte in Chriſti verbis exprimitur apud Lucam.

Libertini iſti, perfectionis ſomniatores, refelluntur.

1 Joan. 1. verſ. 10.

Eorundem objectio diluitur.

Quo ſenſu dicamur nos aliis remittere qui in nos peccarunt.

Jeſa. 43. verſ. 25.

Hæc conditio quo ſenſu accipienda.

Sextæ petitionis ſenſus, ad tres articulos revocatus.

46. Sexta petitio, ut diximus, promiſſioni reſpondet de Lege Dei cordibus noſtris inſculpenda: ſed quia non ſine continua militia duriſque & arduis certaminibus Deo paremus, hic petimus nos armis inſtrui & præſidio defendi, ut pares ſimus ad victoriam: quo monemur non tantum nobis opus eſſe Spiritus gratia, quæ corda noſtra intus emolliat, flectat & dirigat in Dei obſequium, ſed etiam auxilio, quo nos inſuperabiles reddat contra omnes Satanæ tam inſidias quam violentos conflictus. Jam vero multæ ſunt ac variæ tentationum formæ. Nam & pravæ animi conceptiones, in Legis tranſgreſſionem nos provocantes, quas vel concupiſcentia noſtra nobis ſuggerit, vel diabolus excitat, tentationes ſunt: & quæ ſuapte natura mala non ſunt, diaboli tamen arte tentationes fiunt, quum ſic oculis noſtris ingeruntur, ut eorum objectu à Deo abſtrahamur, aut declinemus. Et hæ quidem tentationes ſunt vel à dextris vel à ſiniſtris. A dextris, ut divitiæ, potentia, honores, quæ plerumque ſuo fulgore & boni ſpecie quam præ ſe ferunt, hominum aciem perſtringunt, & blanditiis ſuis ineſcant, ut talibus præſtigiis capti, ut tali dulcedine ebrii, Deum ſuum obliviſcantur. A ſiniſtris, ut paupertas, probra, contemptus, afflictiones, & cætera id genus: quorum acerbitate difficultateque offenſi animos deſpondeant, fiduciam ac ſpem abjiciant, demum à Deo prorſus alienentur. His tentationibus utriſque, quæ vel concupiſcentia noſtra in nobis accenſæ, vel Satanæ vafritia nobis propoſitæ nobiſcum pugnant, ne cedere nos permittat, à Deo patre noſtro precamur: verum ut potius manu ſua nos ſuſtentet ac erigat: quo ejus virtute robuſti, contra omnes maligni hoſtis inſultus firmi ſtare poſſimus, quaſcunque cogitationes animis noſtris immittat: deinde quicquid nobis in utramque partem proponitur, in bonum vertamus: hoc eſt, ne inflemur proſperis, nec adverſis dejiciamur. Neque tamen hic poſtulamus ne ullas omnino tentationes ſentiamus, quibus magis excitari, pungi, vellicari, magnopere nobis opus eſt, ne nimium reſides torpeamus. Neque enim abs re David tentari optabat: nec citra cauſam electos ſuos quotidie tentat Dominus, eos per ignominiam, paupertatem, tribulationem, & alias crucis ſpecies caſtigans. Sed aliter Deus tentat, aliter Satan: hic ut perdat, damnet, confundat, præcipitet: Deus vero, ut ſuos probando, experimentum de eorum ſinceritate ſumat, & exercendo robur confirmet: eorum carnem mortificet, excoquat, adurat, quæ niſi in hunc modum coërceretur, laſciviret, & ſupra modum exultaret. Præterea Satan inermes & imparatos adoritur, ut incautos opprimat: *Deus una cum tentatione facit eventum, ut ſufferre ſui patienter poſſint* quicquid illis immittit. *Maligni* nomine diabolum an peccatum intelligamus, quam minimum refert. Satan quidem ipſe hoſtis eſt qui vitæ noſtræ inſidiatur: peccato autem armatus eſt in noſtrum exitium. Hæc igitur noſtra eſt poſtulatio, ne ullis tentationibus vincamur ac obruamur, ſed Domini virtute contra omnes adverſas virtutes, quibus oppugnamur, fortes ſtemus; quod eſt non ſuccumbere tentationibus: ut in ejus cuſtodiam ac fidem ſuſcepti, ac protectione ejus ſecuri, ſupra peccatum, mortem, inferorum portas, & totum diaboli regnum invicti duremus; quod eſt à maligno liberari. Ubi etiam diligenter animadvertendum eſt, non noſtrarum eſſe virium cum diabolo tanto bellatore congredi, nec vim ejus atque impetum ferre. Alioqui fruſtra aut per ludibrium à Deo poſceretur quod domi apud nos eſſet. Sane qui ſui fiducia ad talem ſe pugnam comparant, non ſatis intelligunt cum quam pugnaci atque inſtructo hoſte ſibi res ſit. Nunc petimus ab ejus pote-

1. Variæ tentationum formæ.

A pravis animi conceptionibus.

Jacob. 1. v. 2, & 14.

Matth. 4. verſ. 1, 3.

1 Theſſ. 3. verſ. 5.

A Satana, vel à dextris, vel à ſiniſtris.

2. Quid ſit induci in tentationem.

Non poſtulamus non tentari à Deo.

Pſal. 26:2.

Gen. 22:1.

Deut. 8:2. & 13:3.

Sed petimus ne nos inducat in Satanæ tentationes.

1 Cor. 10. verſ. 13.

2 Pet. 2:9.

3. Malignus quis.

1 Pet. 5:8.

Summa hujus petitionis.

Quam neceſſaria ſit.

potestate liberari, tanquam ab ore insani ac rabidi alicujus leonis, statim ejus dentibus ac unguibus discerpendi, ejus faucibus deglutiendi, nisi nos Dominus è media morte eripiat: hoc tamen simul scientes, quod si Dominus aderit, ac pro nobis tacentibus pugnabit, in ejus virtute faciemus virtutem. Confidant alii ut volent propriis liberi arbitrii (quas à se habere sibi videntur) facultatibus ac viribus: nobis satis sit, quod una Dei virtute stamus ac valemus. Plus autem ista precatio complectitur quam prima specie præ se ferat: nam si Dei Spiritus virtus nostra est ad certamen cum Satana depugnandum, victoriam referre ante non poterimus, quam illo pleni omnem carnis nostræ infirmitatem exuerimus. A Satana igitur & peccato dum petimus liberari, novis gratiæ Dei incrementis locupletari subinde expetimus: donec ad plenum iis referti, de omni malo triumphemus. Durum & asperum videtur quibusdam, peti à Deo ne in tentationem nos inducat, quando ejus naturæ contrarium est nos tentare, teste Jacobo. Sed jam ex parte soluta quæstio est, quod omnium tentationum quibus vincimur, concupiscentia nostra proprie causa est, ideoque culpam sustinet. Neque aliud vult Jacobus quam frustra & injuste in Deum vitia transscribi quæ nobis imputare cogimur: quia sumus eorum nobis conscii. Cæterum hoc non obstat quominus nos Deus, ubi ita visum est, Satanæ mancipet, projiciat in sensum reprobum fœdasque cupiditates, atque ita in tentationes inducat, justo quidem judicio, sæpe tamen occulto: quia sæpe hominibus abscondita est causa, quæ tamen apud eum certa est. Unde colligitur non esse impropriam loquutionem, si persuasi sumus non absque ratione ipsum toties minari, quum percutientur cæcitate & obdurationem cordis reprobi, hæc certa fore vindictæ suæ documenta.

Ps. 60: 14. — *Superbiam superstitiosorum damnat.* — *Multa egregia complectitur.* — *Quo sensu Deus in tentationem inducere dicatur.* Jacob. 1. v. 13, 14.

47. Tres istæ precationes, quibus peculiariter nos ac nostra omnia Deo commendamus, evidenter ostendunt quod antea diximus, Christianorum orationes publicas esse debere, ac in publicam Ecclesiæ ædificationem communionisque fidelium profectum spectare. Non enim sibi quisque privatim dari quicquam postulat: verum omnes in commune panem nostrum, remissionem peccatorum, ne inducamur in tentationem, ut à maligno liberemur, poscimus. Causa præterea subjicitur cur tanta sit nobis & petendi audacia, & fiducia obtinendi: quæ tametsi in Latinis exemplaribus non extat, magis tamen apposite hic quadrat quam ut omittenda videatur: nempe quod *ejus est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum.* Hæc solida tranquillaque est fidei nostræ requies: nam si nostra dignitate nostræ Deo orationes commendandæ essent, quis vel mutire coram eo auderet? Nunc, ut miserrimi simus, ut omnium indignissimi, ut omni commendatione vacui, nunquam tamen orandi nos causa deficiet, nunquam fiducia destituet: quando nec Patri nostro regnum suum, potentia, gloria eripi potest. Ad finem additur, *Amen:* quo ardor desiderii exprimitur obtinendi quæ à Deo petita sunt: & spes nostra confirmatur, hujusmodi omnia jam impetrata esse, & certo nobis concessum iri: quando à Deo promissa sunt, qui fallere non potest. Atque hoc convenit cum illa quam prius retulimus formula, *Fac Domine propter nomen tuum, non propter nos, aut justitiam nostram:* qua non tantum finem votorum suorum exprimunt sancti, sed fatentur indignos se esse qui impetrent, nisi Deus causam à seipso petat: ac sibi exorandi esse fiduciam ex sola Dei natura.

Porro tres istæ postremæ petitiones ostendunt Christianorum preces publicas esse debere. sect. 38. & 39. — *Appendix orationis Dominicæ petendi audaciam & obtinendi fiduciam parit.* vide supra sect. 11, 12, 13, 14, 36, & 37. — *Quo sensu addatur, Amen.*

48. Habemus quicquid à Deo petere debemus, ac omnino etiam possumus, descriptum hac formula, & velut orandi regula ab optimo magistro Christo tradita: quem nobis doctorem Pater præfecit, & quem unum auscultari voluit. Nam & æterna ejus sapientia semper fuit: & homo factus, Angelus magni consilii hominibus datus est. Atque adeo numeris omnibus absoluta est hæc oratio, ut quicquid illi extraneum alienumque additur, quod ad eam referri non possit, impium sit & indignum quod à Deo probetur. Hac enim summa præscripsit quid se dignum, quid sibi acceptum, quid necessarium nobis sit, quid denique concedere ipse velit. Quamobrem qui ultra progredi audent, & præter hæc aliquid à Deo postulare, primùm quidem sapientiæ Dei ex suo addere volunt (quod sine insana blasphemia esse non potest) deinde sub voluntate Dei non se continent: sed ea contempta, longius cupiditate evagantur. Postremo nihil unquam assequentur, quum sine fide orent. Quin vero omnes ejusmodi orationes citra fidem fiant nihil est dubium: quia hic abest verbum Dei, quo nisi fides semper nititur, stare nullo modo potest. Qui vero posthabita magistri regula suis votis indulgent, non modo verbo Dei carent, sed quantum omni conatu valent adversantur. Eleganter ergo non minus quam vere Tertullianus *legitimam orationem* nuncupavit: alias omnes exleges & illicitas esse tacite indicans.

Quicquid à Deo petere debemus ac possumus, hac formula descriptum est. Mat. 17: 5. Jesa. 11: 2. — *Qui ultra progrediuntur tripliciter, peccant.* vid. Augustin. de orat. ad Probam. — De fuga in persequutione.

49. Hæc ita nolumus accipi, quasi hac precandi formula adstringamur, ut nec verbum aut syllabam mutare liceat. Multæ enim passim in Scripturis leguntur orationes, verbis ab ista longe diversæ, eodem tamen Spiritu conscriptæ, & quarum usus valde utilis nobis est. Multæ ab eodem Spiritu fidelibus assidue suggeruntur, quæ verborum similitudine non ita multum conveniunt. Id duntaxat sic docendo agimus, ne quis omnino aliud quærat, expectet aut postulet, quam quod hac oratione summatim comprehensum est: & verbis licet diversissimis, sensu tamen non variet. Quo modo omnes & quæ in Scripturis habentur, & quæ ex piis pectoribus prodeunt orationes, in hanc conferri certum est: nullam sane reperire usquam liceat, quæ hujus perfectionem æquare, nedum superare possit. Nihil hic omissum est quod in Dei laudes cogitari, nihil quod homini pro suis commodis in mentem venire debeat: & adeo quidem exacte, ut omnibus merito spes ablata sit melius aliquid tentandi. In summa, meminerimus hanc divinæ sapientiæ esse doctrinam: quæ quod voluit, docuit: voluit autem quod necesse fuit.

Possumus tamen aliis verbis preces concipere, aliorum sanctorum exemplo. Modo quoad sensum nulla fuerit discrepantia.

VIII. *Circumstantia quædam observandæ.*

50. Quanquam autem supra jam dictum est, sublatis ad Deum animis semper suspirandum, & sine intermissione orandum: quando tamen ea nostra est imbecillitas quæ multis adminiculis sustentari, is noster torpor qui calcaribus excitari opus habeat: convenit ut sibi quisque nostrûm exercitationis causa peculiares horas constituat quæ non sine oratione effluant, & quæ totos animi affectus in hoc penitus occupatos habeant: nempe dum mane surgimus, antequam diurnam operam aggredimur, dum ad pastum discumbimus, dum Dei benedictione pasti sumus, dum ad quietem nos recipimus. Hæc modo sit non superstitiosa horarum observatio, quibus, ceu pensum Deo solventes, in cæteras horas defuncti nobis videamur: sed imbecillitatis nostræ pædagogia, qua sic exerceatur, & subinde stimuletur. Præsertim sollicite curandum est, 1. quoties aliqua rerum angustia aut ipsi premimur, aut premi alios videmus, ut ad eum statim citatis non pedibus sed animis recurramus: 2. deinde ne quam aut nostram aut aliorum prosperitatem præterire sinamus, quin laude ac gratiarum actione manum ejus agnoscere nos testemur. 3. Postremo, hoc in omni oratione diligenter observandum est, ne certis circumstantiis Deum alligare velimus, nec illi præscribere, quo quid tempore, quo loco, qua ratione facturus sit. Qualiter hac oratione docemur nul-

1. De peculiaribus horis ad precandum constituendis. — *Quid tunc cavendum & curandum.*

Voluntas Dei votorum nostrorum regula. nullam illi legem figere, aut conditionem imponere, sed ejus arbitrio permittere, ut quæ facturus est, qua sibi ratione, quo tempore, quo loco visum fuerit, faciat. Propterea antequam ullam pro nobis precem concipimus, præfamur ut ejus voluntas fiat: ubi jam ejus voluntati nostram subjicimus, quo non secus ac injecto freno coërcita, Deum in ordinem cogere ne præsumat, sed eum votorum omnium suorum arbitrum ac moderatorem statuat.

2. De perseverantia in precibus. 51. Si animis in hanc obedientiam compositis, providentiæ divinæ legibus nos regi patimur, facile discemus in oratione perseverare, ac suspensis desideriis patienter expectare Dominum: certi, etiamsi minime apparet, nobis tamen semper adesse, suoque tempore declaraturum quam non habuerit surdas aures precibus, quæ in hominum oculis neglectæ videbantur. Erit vero isthæc præsentissima consolatio, ne deficiamus, ac desperatione concidamus, siquando ad prima nostra vota Deus non respondeat. Quemadmodum solent qui dum suo tantum ardore feruntur, sic Deum invocant, ut nisi ad primos impetus adfuerit, ac præsentem opem attulerit, statim iratum sibi infensumque fingant, & omni spe exorandi abjecta, invocare desinant. *Nobis maximopere commendata, præceptis & exemplis Scripturæ.* Quin potius spem nostram bene temperata animi æquitate differendo, in eam perseverantiam insistamus, quæ tantopere nobis commendatur in Scripturis. Nam in Psalmis frequenter videre licet, ut David & reliqui fideles, dum precando fere lassi videntur aërem verberasse, quia Deo surdo verba sparserint, non tamen à precando desistunt: quia sua verbo Dei auctoritas non asseritur, nisi locatur ejus fides supra omnes eventus. *Cui opponitur eorum fremitus qui Deo tempus & modum exaudiendi præscribunt.* Deinde etiam ne Deum tentemus, & nostra improbitate fatigatum, adversum nos provocemus: quod multis solenne est, qui nonnisi certa conditione cum Deo paciscuntur, & perinde acsi suarum cupiditatum servus esset, stipulationis suæ legibus adstringunt: quibus nisi extemplo pareat, indignantur, fremunt, obloquuntur, murmurant, tumultuantur. Talibus ergo sæpe in furore suo iratus concedit quod aliis in misericordia propitius denegat. Documento sunt filii Israël, (Num. 11. v. 18, 33.) quibus satius fuerat non exaudiri à Domino, quam cum carnibus ejus indignationem vorare.

3. De fidei dignitate, qua precibus nostris semper obtinemus quicquid maxime expedit. 52. Quod si demum nec post longam expectationem assequatur sensus noster quid orando profectum sit, nec fructum inde ullum sentiat: fides tamen nostra, quod sensu percipi non poterit, nobis certum faciet, nos obtinuisse quod expediebat: quando toties ac tam certo sibi curæ fore molestias nostras Dominus recipit, ex quo semel in suum sinum depositæ fuerint. Atque ita efficiet ut in paupertate abundantiam, in afflictione consolationem possideamus. Nam ut deficiant omnia, Deus tamen nunquam nos destituet, qui expectationem ac patientiam suorum frustrari non potest. Erit ipse unus nobis pro omnibus: quando bona omnia in se complectitur, quæ olim nobis revelabit in die judicii, quo regnum suum plane manifestabit. Adde, quod etiamsi nobis annuat Deus, non tamen semper ad disertam voti formulam respondet: sed in speciem nos suspendens, modo tamen incognito preces nostras non vanas fuisse ostendit. Hoc sibi volunt Joannis verba, *Si novimus quod audit nos quum quid petierimus ab eo, novimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.* (1 Joan. 5. vers. 15.) Diluta videtur hæc verborum superfluitas: sed apprime utilis est declaratio, quod scilicet Deus, etiam ubi nobis morem non gerit, precibus tamen nostris facilis est ac propitius, ut spes verbo ejus innixa nunquam nos frustretur. *Quod quidem cognitu valde necessarium est, ne pii impatientia & desperatione obruantur.* Hac vero patientia sustentari eo usque opus habent fideles, ut non diu constaturi sint nisi in eam recumberent. Non enim levibus experimentis suos probat Dominus, nec molliter exercet: sed in extrema quæque sæpe adigit, & adactos diu in eo luto hærere sinit, antequam gustum suæ dulcedinis aliquem illis præbeat. Atque, ut ait Hanna, *Mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit.* (1 Sam. 2. vers. 6.) Quid hic possent nisi linqui animis, & in desperationem ruere: nisi afflictos, desolatos, & jam semimortuos hæc cogitatio erigeret, se à Deo respici, & finem præsentibus malis affore? Utcunque tamen ejus spei securitate consistant, orare interea non desinunt: quandoquidem, nisi adsit in oratione perseverandi constantia, nihil orando agimus.

CAP. XXI.

De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinavit.

Partes hujus capitis.

1. *Necessitate & utilitate hujus de electione æterna doctrinæ aperta, curiosis frenum injicitur, sect. 1. & 2.*
2. *Deinde nonnullis perperam modestis, qui tractationem de prædestinatione fugiunt, satisfit, sect. 3. 4.*
3. *Postremo, orthodoxa doctrina traditur, sect. 5. 6. & 7.*

Doctrina de electione ac prædestinatione. JAm vero quod non apud omnes peræque hominès fœdus vitæ prædicatur, & apud eos quibus prædicatur, non eundem locum vel æqualiter vel perpetuo reperit: in ea diversitate mirabilis divini judicii altitudo se profert. Nec enim dubium quin æternæ Dei electionis arbitrio hæc quoque varietas serviat. *Est necessaria.* Quod si palam est Dei nutu fieri ut aliis ultro offeratur salus, alii ab ejus aditu arceantur: hic magnæ & arduæ protinus emergunt quæstiones, quæ aliter explicari nequeunt quam si de electione ac prædestinatione constitutum habeant piæ mentes quod tenere convenit. Perplexa (ut multis videtur) quæstio: quia nihil minus consentaneum putant, quam ex communi hominum turba alios ad salutem, alios ad interitum prædestinari. Ut autem perperam se ipsi impediant, ex contextu postea liquebit. *Utilis item & suavissima.* Adde, quod in ipsa quæ terret caligine, non modo utilitas hujus doctrinæ, sed suavissimus quoque fructus se profert. Nunquam liquido ut decet persuasi erimus salutem nostram ex fonte gratuitæ misericordiæ Dei fluere, donec innotuerit nobis æterna ejus electio: quæ hac comparatione gratiam Dei illustrat, quod non omnes promiscue adoptat in spem salutis, sed dat aliis quod aliis negat. *Hujus ignorantia gloriam Dei imminuit.* Hujus principii ignorantia quantum ex gloria Dei imminuat, quantum veræ humilitati detrahat, palam est. Atqui quod ita cognitu necessarium est, cognosci posse negat Paulus, nisi Deus, omisso prorsus operum respectu, quos apud se decrevit, eligat. *In hoc*, inquit, *tempore reliquiæ secundum electionem gratuitam salvæ fuerunt. Quod si per gratiam, non jam ex operibus: quandoquidem gratia jam non esset gratia. Si ex operibus, non ex gratia: quandoquidem opus non esset opus.* (Rom. 11. vers. 5.) Si ad electionis originem revocandi sumus, ut constet non aliunde quam ex mera Dei liberalitate contingere nobis salutem, qui hoc extinctum volunt, maligne quantum in se est obscurant quod magnifice ac plenis buccis celebrandum erat, & ipsam humilitatis radicem evellunt. *Humilitatis radicem evellit.* Clare testatur Paulus, ubi residui populi

puli salus electioni gratuitæ adscribitur, tunc demum cognosci Deum mero beneplacito servare quos vult, non autem mercedem rependere, quæ nulla deberi potest. Qui fores occludunt, nequis ad gustum hujus doctrinæ accedere audeat, non minorem hominibus quam Deo faciunt injuriam: quia neque ad nos ut par est humiliandos quicquam aliud sufficiet, nec quam simus obstricti Deo, ex animo sentiemus. Nec vero alibi solidæ fiduciæ fultura, etiam Christo auctore: qui ut nos inter tot discrimina, insidias & lethales conflictus, omni metu liberet, invictosque reddat, salvum fore promittit quicquid à Patre accepit in custodiam. Ex quo elicimus, continua trepidatione miseros fore quicunque se peculium Dei esse ignorant: ac proinde eos pessime & sibi & cunctis fidelibus consulere, qui ad tres quas notavimus utilitates cæcutiendo, salutis nostræ fundamentum è medio sublatum cuperent. Quid quod nobis inde emergit Ecclesia, quæ alioqui, ut recte docet Bernardus, non posset inveniri, nec inter creaturas agnosci? quia miro utroque modo latet intra gremium beatæ prædestinationis, & intra massam miseræ damnationis. Sed antequam rem ipsam ingredior, cum duplici hominum genere mihi bifariam præfandum est. Disputationem de prædestinatione, quum per se sit aliquantum impedita, valde perplexam atque adeo periculosam reddit hominum curiositas: quæ nullis repagulis cohiberi potest, quin & in vetitas ambages evagetur, & in sublime se proripiat: nihil, si liceat, arcani, quod non scrutetur atque evolvat, Deo relictura. In hanc audaciam & improbitatem quum multos videamus passim ruere, & in iis quosdam alioqui non malos: opportune admonendi sunt quis sit in hac parte officii sui modus. Primum ergo meminerint, in prædestinationem dum inquirunt, se in divinæ sapientiæ adyta penetrare, quo siquis secure ac confidenter prorumpat, nec quo suam curiositatem satiet assequetur, & labyrinthum ingredietur cujus nullum reperiet exitum. Neque enim æquum est ut quæ in seipso abscondita esse voluit Dominus, impune homo excutiat: & sapientiæ sublimitatem (quam adorari & non apprehendi voluit, ut per ipsam quoque admirabilis nobis foret) ab ipsa æternitate evolvat. Quæ nobis patefacienda censuit voluntatis suæ arcana, ea verbo suo prodidit. Censuit autem, quatenus nostra interesse nobisque conducere providebat.

Et superbiam gignit ac fovet in mentibus hominum.

Contra, inde oritur certitudo salutis. Joan. 10. vers. 26, 27, &c. *Pax conscientiæ.*

Ecclesiæ nativitas. Serm. in Cant. 78.

Duplici autem hominum generi primum occurrit. 1. *Curiosis.*

Quorum hac in parte officium describitur.

2. *Pervenimus in viam fidei*, inquit Augustinus: *eam constanter teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum Regis, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ absconditi. Non enim ipse Dominus Christus suis magnis & selectissimis discipulis invidebat quum diceret, Multa habeo vobis dicenda: sed non potestis portare nunc. Ambulandum est, proficiendum est, crescendum est: ut sint corda nostra capacia earum rerum quas capere modo non possumus. Quod si nos ultimus dies proficientes invenerit, ibi discemus quod hic non potuimus.* Hæc cogitatio si apud nos valeat, verbum Domini unicam esse viam quæ ad investigandum quicquid de eo teneri fas est nos deducat, unicum esse lumen quod ad perspiciendum quicquid de ipso conspici oportet nobis præluceat: facile nos ab omni temeritate retinebit ac cohibebit. Scimus enim, ubi primum verbi fines excesserimus, nobis extra viam & in tenebris esse cursum, in quo errare, labi, impingere identidem necesse sit. Sit igitur primum nobis hoc præ oculis, aliam prædestinationis notitiam appetere quam quæ verbo Dei explicatur, non minoris esse insaniæ, quam siquis vel per invium incedere, vel in tenebris cernere velit. Neque vero nos pudeat aliquid in ea re nescire ubi est aliqua docta ignorantia. Quin potius libenter ab ejus scientiæ inquisitione abstineamus, cujus est cum stulta tum periculosa, atque adeo exitialis affectatio. Quod si nos sollicitat ingenii lascivia, semper illud, quo retundatur, opponere expediet, *sicut nimium mellis non bonum est, ita investigationem gloriæ non cedere curiosis in gloriam.* Est enim cur ab ea audacia absterreamur quæ nihil quam in ruinam præcipitare nos potest.

Confirmatur sententia Augustini. Homil. 35 in Joan. *Admonitione Christi.* Joan. 16. vers. 12.

Dicto Solomonis. Prov. 25. vers. 27.

3. Sunt alii, qui dum huic malo mederi volunt, tantum non sepeliri jubent omnem prædestinationis mentionem: sane à qualibet ejus quæstione, non secus atque à scopulo, refugere docent. Quorum tametsi jure in eo laudanda est moderatio, quod tanta sobrietate delibanda censent mysteria: quia tamen nimis infra modum descendunt, parum proficiunt apud humanum ingenium, quod se coërceri non temere patitur. Ergo, ut hac quoque in parte legitimum finem teneamus, redeundum erit ad verbum Domini, in quo habemus certam intelligentiæ regulam. Est enim Scriptura, schola Spiritus sancti, in qua ut nihil prætermissum est scitu & necessarium & utile, sic nihil docetur nisi quod scire conducat. Quicquid igitur de prædestinatione in Scriptura proditur, cavendum est ne ab eo fideles arceamus: ne videamur aut illos maligne fraudare Dei sui beneficio, aut Spiritum arguere ac sugillare qui ea vulgarit quæ utile sit ullo modo supprimi. Permittamus, inquam, Christiano homini cunctis qui ad eum diriguntur, Dei sermonibus mentem auresque reserare, modo cum hac temperantia, ut quum primum Dominus sacrum os clauserit, ille quoque viam sibi ad inquirendum præcludat. Hic optimus sobrietatis terminus erit, si non modo in discendo præeuntem semper sequamur Deum, sed ipso finem docendi faciente, sapere velle desinamus. Neque tanti est quod timent periculum, ut à Dei oraculis avertere animos ideo debeamus. Celebre est Solomonis dictum, *gloriam esse Dei celare verbum.* Sed quum de re qualibet hoc promiscue non intelligi & pietas & sensus communis dictet: quærenda nobis distinctio est, ne modestiæ & sobrietatis prætextu bruta inscitia nobis placeat. Ea vero paucis à Mose verbis dilucide exprimitur: *Arcana*, inquit, *sua sunt Deo nostro: nobis autem & filiis nostris hæc manifestavit.* Videmus enim ut studium doctrinæ Legis populo commendet tantum à cælesti decreto, quia Deo placuit eam promulgare: populum vero eundem contineat in iis cancellis, hac sola ratione, quia fas non est mortalibus se in arcana Dei ingerere.

2. Occurrit aliis, perperam modestis, qui hanc doctrinam nullo modo attingi volunt.

Quorum simulatæ moderationis adhibetur correctio prima.

Altera.

Tertia.

Et objectio ex Solomone Prov. 25:2. petita diluitur Mosis testimonio. Deut. 29. vers. 29.

4. Arripiunt subito, fateor, profani homines in prædestinationis materia quod vel carpant, vel cavillentur, vel allatrent, vel subsannent. At si nos absterret eorum procacitas, celanda erunt præcipua quæque fidei dogmata, quorum fere nullum à blasphemia inviolatum aut ipsi aut eorum similes relinquunt. Refractarium ingenium non minus insolenter se efferet quum audierit tres in Dei essentia subesse personas, quam si audiat Deum prævidisse quid de homine futurum esset quum crearet. Nec abstinebunt à cachinnis quum intellexerint, paulum supra quinque annorum millia effluxisse à creatione mundi. quærent enim cur tamdiu otiosa fuerit ac sopita Dei virtus. Nihil denique proferetur quod non ludibriis suis impetant. Quo hæc sacrilegia compescamus, an de Filii & Spiritus divinitate tacendum? an silendo transmittenda mundi creatio? Imo vero potentior est in hac parte & ubique Dei veritas quam ut impiorum maledicentiam reformidet. Quemadmodum & Augustinus in opusculo de bono perseverantiæ valide contendit. Videmus enim pseudoapostolos non potuisse efficere, veram Pauli doctrinam infamando ac criminando, ut eum ipsius puderet. Quod autem piis quoque mentibus periculosam esse dicunt totam hanc disputationem, quia sit exhortationibus adver-

Secunda eorundem objectio, profanos homines impingere in hanc doctrinam.

1. *Responsio, in multis aliis orthodoxæ fidei capitibus idem facerent impii.*

2. *Dei veritas seipsam satis superque tuetur.* cap. 15. usque ad 20.

Tertia objectio, periculosam esse

hanc disputationem etiam piis. *1. Responsio, idem Augustino objectum est.* de bono perseverantiæ, cap. 14. *2. Quæ Deus aperuit, ne contemnamus.* lib. 5. de Genes. ad liter. *3. Arrogantes esse hujusmodi objectores, & in Deum blasphemos.*

adversa, quia fidem quatefaciat, quia cor ipsum conturbet atque exanimet: inane est. Has ob causas redargui se solitum non dissimulat Augustinus, quod prædestinationem nimium libere prædicaret. Sed, quod illi promptum erat, abunde refellit. Nos autem, quia multæ & variæ huc ingeruntur absurditates, unamquamque suo loco diluendam servare maluimus. Tantum illud in universum obtinere apud eos cupio ut quæ in occulto recondita Dominus reliquit, ne scrutemur: quæ in apertum protulit, ne negligamus: ne aut una ex parte nimiæ curiositatis; aut ex altera, ingratitudinis damnemur. Nam & illud scite ab Augustino dictum est, nos tuto Scripturam sequi posse, quæ velut materno incessu submissius graditur, ne infirmitatem nostram deserat. Qui vero tam cauti sunt vel timidi ut prædestinationem obrutam cupiant, ne debiles animas conturbet: quonam obsecro colore tegent suam arrogantiam, quum oblique Deum insimulent stultæ incogitantiæ, quasi periculum, cui prudenter occurrere sibi videntur, non prævideri? Quisquis igitur prædestinationis doctrinam invidia gravat, aperte maledicit Deo: acsi inconsiderate ei elapsum foret quod est Ecclesiæ noxium.

Quod ad rem ipsam attinet, ab omnibus receptam, à quibusdam cavillis involvitur. *1. Præscientiæ nomine, quam prædestinationis causam constituunt.* *Ideo quid sit Præscientia & Prædestinatio ostenditur: nec præscientiam, sed Dei beneplacitum prædestinationis esse causam.*

5. Prædestinationem, qua Deus alios in spem vitæ adoptat, alios adjudicat æternæ morti, nemo, qui velit pius censeri, simpliciter negare audet: sed eam multis cavillis involvunt, præsertim vero qui præscientiam faciunt ejus causam. Ac nos quidem utramque in Deo statuimus: sed præpostere dicimus alteram alteri subjici. Præscientiam quum tribuimus Deo, significamus omnia semper fuisse ac perpetuo manere sub ejus oculis: ut ejus notitiæ nihil futurum aut præteritum, sed omnia sint præsentia. & sic quidem præsentia, ut non ex ideis tantum imaginetur (qualiter nobis obversantur ea quorum memoriam mens nostra retinet) sed tanquam ante se posita vere intueatur ac cernat. Atque hæc præscientia ad universum mundi ambitum & ad omnes creaturas extenditur. Prædestinationem vocamus æternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit quid de unoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes: sed aliis vita æterna, aliis damnatio æterna præordinatur. Itaque prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam vel ad mortem prædestinatum dicimus. Hanc vero Deus non modo in singulis personis testatus est, sed specimen ejus in tota Abrahæ sobole edidit, unde palam fieret, in ejus arbitrio esse qualis cujusque gentis futura sit conditio. *Quum divideret Altissimus gentes, & separaret filios Adam, pars ejus fuit populus Israël, funiculus hæreditatis ejus.* Ante omnium oculos est segregatio: in Abrahæ persona, quasi in arido trunco, populus unus aliis rejectis peculiariter eligitur: causa vero non apparet, nisi quod Moses, ut posteris ansam gloriandi præcidat, gratuito tantum Dei amore excellere eos docet. Liberationis enim hanc assignat causam, quod *Deus Patres dilexerit, & elegerit semen eorum post eos.* Expressius alio capite, *Non quia reliquas gentes superastis numero, complacuit ei in vobis ut vos eligeret: sed quia dilexit vos.* Sæpius eadem apud ipsum admonitio repetitur, *En Domini Dei tui cælum est, terra, & quæcunque in ea sunt: & tantummodo complacuit sibi in patribus tuis, & amavit eos, elegitque vos semen eorum.* Item illis alibi sanctificatio præcipitur, quod *electi sint in populum peculiarem.* Et alibi iterum dilectio asseritur esse protectionis causa. Quod etiam fideles una voce prædicant, *Elegit nobis hæreditatem nostram, gloriam Jacob quem dilexit.* Dotes enim quibus ornati à Deo erant, omnes in gratuitum amorem transscribunt: non modo quia sciebant nullis eas meritis se adeptos, sed ne sanctum quidem

Id primum ex gratuita electione sobolis Abrahæ, & aliorum omnium reprobatione apparet. Deut. 32. vers. 9. Deut. 4. vers. 37. Deut. 7: 8. Deut. 10. vers. 14. Deut. 23. vers. 5. Psal. 47: 5.

Patriarcham ea fuisse virtute præditum, ut sibi & posteris tantam honoris prærogativam acquireret. Et, quo validius conterat omnem superbiam, exprobrat nihil tale fuisse promeritos, quum populus sit contumax ac duræ cervicis. Sæpe etiam odiose & probri loco hanc electionem Prophetæ Judæis objiciunt, quoniam ab ea turpiter desciverant. Quicquid sit, nunc in medium prodeant qui Dei electionem volunt astringere vel dignitati hominum, vel operum meritis. Quum videant gentem unam aliis omnibus præferri, audiant nullo respectu adductum fuisse Deum ut in paucos & ignobiles, deinde etiam pravos & immorigeros esset propensior: cum eone litigabunt, quia tale misericordiæ documentum proferre voluit? Atqui neque obstreperis suis vocibus opus ejus impedient, nec conviciorum lapides in cælum jactando, justitiam ejus ferient aut lædent: quin potius in eorum capita recident. Ad hoc etiam principium gratuiti fœderis revocantur Israëlitæ, ubi vel gratiæ Deo agendæ sunt, vel spes in futurum tempus erigenda. *Ipse fecit nos, & non ipsi nos,* inquit Propheta: *populus ejus & oves pascuorum ejus.* Non est supervacua negatio, quæ ad nos excludendos adjicitur, ut sciant bonorum omnium, quibus excellunt, Deum non modo esse auctorem, sed à seipso causam sumpsisse, quia nihil in ipsis erat tanto honore dignum. Mero etiam Dei beneplacito contentos esse jubet, his verbis, *Semen Abrahæ, servi ejus: filii Jacob, electi ejus.* Et postquam continua Dei beneficia recensuit tanquam electionis fructus, tandem concludit, ita liberaliter egisse, quia *recordatus est fœderis sui.* Cui doctrinæ respondet totius Ecclesiæ canticum, *Dextra tua & lumen vultus tui patribus nostris dedit terram: quia complacitum tibi est in illis.* Notandum vero est, ubi fit terræ mentio, symbolum esse visibile arcanæ segregationis, in qua continetur adoptio. Ad eandem gratitudinem populum hortatur alibi David, *Beata gens cujus Jehova est Deus, populus quem elegit in hæreditatem sibi.* Ad bonam spem vero animat Samuel, *Non deseret vos Deus, propter magnum nomen suum: quando placuit ei vos sibi creare in populum.* Quomodo & seipsum David, dum impetitur ejus fides, ad pugnam armat: *Beatus quem elegisti, habitabit in atriis tuis.* Quia autem electio, in Deo abscondita, tam liberatione prima quam secunda aliisque intermediis beneficiis sancita fuit, illuc transfertur verbum eligendi apud Jesaiam, *Miserebitur Deus Jacob, & eliget adhuc de Israël.* quia futurum tempus designans, collectionem residui populi, quem visus fuerat abdicasse, signum fore dicit stabilis firmæque electionis, quæ simul excidisse visa fuerat. Quum etiam alibi dicitur, *Elegi te, & non abjeci te:* continuum insignis liberalitatis paternæ benevolentiæ cursum commendat. Apertius apud Zachariam Angelus, *Eliget adhuc Deus Jerusalem:* quasi eam durius castigando reprobasset, vel exilium fuisset electionis interruptio: quæ tamen inviolabilis manet, licet non semper appareant signa.

Deut. 9: 6. Psal. 100. vers. 3. Ps. 105: 6. Psal. 44: 4. Psal. 33. vers. 12. 1 Sam. 12. vers. 22. Psal. 65: 5. Jesa. 14: 1. Jesa. 41: 9. Zach. 2. vers. 12.

6. Addendus est secundus gradus restrictior, vel in quo conspicua fuit Dei gratia magis specialis: quando ex eodem genere Abrahæ alios repudiavit Deus, alios in Ecclesia fovendo, se inter filios retinere ostendit. Ismaël parem initio gradum cum fratre Isaac adeptus erat, quia spirituale fœdus in eo non minus obsignatum fuerat symbolo Circumcisionis. Exciditur ille: deinde Esau: postremo innumera multitudo & totus fere Israël. In Isaac vocatum fuit semen: eadem vocatio in Jacob duravit. Simile exemplum edidit Deus Saulem reprobando: quod etiam in Psalmo magnifice prædicatur, *Repulit tribum Joseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Juda.* Quod aliquoties sacra historia repetit, quo melius in ista mutatione admirabile gratiæ Dei arcanum pateat. Vitio suo & culpa, fateor,

Deinde, quod ex Abrahæ secundum carnem filiis quosdam repudiavit, quosdam speciali gratia Deus dignatus est. Psal. 78. v. 67, 68.

fateor, exciderunt ab adoptione Iſmaël, Eſau, & ſimiles: quia appoſita erat conditio, ut fideliter colerent Dei fœdus, quod perfide violarunt. Fuit tamen hoc ſingulare Dei beneficium, quod eos reliquis gentibus præferre dignatus fuerat: ſicut dicitur in Pſalmo, *Non ita fecit aliis nationibus, nec judicia ſua manifeſtavit eis.* Cæterum hic duos gradus notandos eſſe non temere dixi: quia jam in totius gentis electione oſtendit Deus ſe in mera ſua liberalitate nullis legibus aſtrictum: ſed liberum eſſe, ut minime ab eo exigenda ſit æqualis gratiæ partitio: cujus inæqualitas ipſam vere eſſe gratuitam demonſtrat. Ideo Malachias Iſraëlis ingratitudinem amplificat, quod non tantum ex toto genere humano electi, ſed etiam ex ſacra domo in peculium ſegregati, perfide & impie Deum tam beneficum Patrem ſpernant. *Nonne frater erat Eſau Jacob?* inquit. *Atqui Jacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Sumit enim Deus pro confeſſo, quum uterque eſſet progenitus ex ſancto patre, & fœderis ſucceſſor, denique ramus ex ſacra radice: jam filios Jacob non fuiſſe vulgariter obſtrictos, qui in illam dignitatem aſciti fuerant: ſed quum rejecto Eſau primogenito, pater eorum qui natura erat inferior, hæres factus eſſet, bis ingratos coarguit, ac conqueritur duplici illo vinculo non fuiſſe retentos.

(Pſal. 147. verſ. 20. — Mal. 1:2.)

Poſtremo, quod in Chriſtianis quoque hoc ipſum factum eſſe Apoſtolus oſtendat, uſque ad ſingulas perſonas.

7. Quanquam ſatis jam liquet Deum occulto conſilio libere quos vult eligere, aliis rejectis, nondum tamen niſi dimidia ex parte expoſita eſt gratuita ejus electio, donec ad ſingulas perſonas ventum fuerit, quibus Deus non modo ſalutem offert, ſed ita aſſignat ut ſuſpenſa vel dubia non ſit effectus certitudo. Hi in ſemine illo unico cenſentur cujus meminit Paulus: nam etſi adoptio in manu Abrahæ fuit depoſita, quia tamen multi ex poſteris quaſi putrida membra reſecti ſunt: ut efficax & vere ſtabilis ſit electio, neceſſe eſt aſcendere ad caput in quo electos ſuos cæleſtis Pater inter ſe colligavit, & ſibi inſolubili nexu devinxit. Ita in adoptione generis Abrahæ enituit quidem liberalis Dei favor, quem aliis negavit: in Chriſti tamen membris longe præſtantior eminet vis gratiæ: quia capiti ſuo inſiti nunquam à ſalute excidunt. Scite itaque Paulus ex Malachiæ loco quem nuper citavi ratiocinatur, ubi Deus, interpoſito vitæ æternæ pacto, populum quempiam ad ſe invitat, ſpecialem electionis modum in parte ſubeſſe, ut non omnes promiſcua gratia efficaciter eligat. Quod dicitur, *Jacob dilexi*, pertinet ad totam ſobolem Patriarchæ, quam Propheta illic opponit poſteris Eſau. Hoc tamen non obſtat quominus in perſona unius hominis ſpecimen electionis propoſitum nobis fuerit, quæ effluere non poteſt quin ad metam ſuam perveniat. Hos Paulus vocari *reliquias* non fruſtra obſervat: quia experientia oſtendit ex magna multitudine pleroſque dilabi & evaneſcere, ut ſæpius maneat exigua tantum portio. Quod autem generalis electio populi non ſemper firma & rata ſit, in promptu

(Rom. 9:8. Galat. 3. verſ. 16, 19, 20. — Mal. 1:2. Rom. 9. verſ. 13. — Rom. 11. verſ. 5.)

Cur generalis electio Iſraëlis non ſemper firma & rata ſit.

ſe offert ratio: quia cum quibus paciſcitur Deus, non protinus eos donat Spiritu regenerationis, cujus virtute uſque in finem in fœdere perſeverent: ſed externa mutatio abſque interiori gratiæ efficacia, quæ ad eos retinendos valida eſſet, medium quiddam eſt inter abjectionem humani generis, & electionem exigui piorum numeri. Hæreditas Dei vocatus eſt totus populus Iſraël, ex quo tamen multi fuerunt extranei: ſed quia non de nihilo pepigerat Deus ſe Patrem & Redemptorem illius fore, gratuitum iſtum favorem potius reſpicit, quam perfidam multorum defectionem: per quos etiam non abolita fuit illius veritas: quia ubi ſibi reſiduum aliquid ſervavit, vocationem ejus apparuit eſſe abſque pœnitentia. Nam quod Deus ſibi Eccleſiam ſubinde ex filiis Abrahæ potius quam ex profanis gentibus collegit, rationem habuit fœderis ſui quod ab ipſa multitudine violatum ad paucos reſtrinxit, ne prorſus intercideret. Denique communis illa adoptio ſeminis Abrahæ, viſibilis quædam imago fuit majoris beneficii quo Deus aliquos ex multis dignatus eſt. Hæc ratio eſt cur tam ſedulo diſcernat Paulus filios Abrahæ ſecundum carnem à ſpiritualibus, qui exemplo Iſaac vocati ſunt: non quod ſimpliciter eſſe Abrahæ filium res fuerit inanis & infructuoſa (quod non ſine fœderis contumelia diceretur) ſed quia immutabile Dei conſilium, quo ſibi prædeſtinavit quos voluit, efficax demum per ſe his ſolis poſterioribus in ſalutem fuit. Donec autem productis Scripturæ locis quid ſentiendum ſit liqueat, ne in utramvis partem ſibi præjudicium afferant lectores moneo. Quod ergo Scriptura clare oſtendit dicimus, æterno & immutabili conſilio Deum ſemel conſtituiſſe quos olim ſemel aſſumere vellet in ſalutem, quos rurſum exitio devovere. Hoc conſilium quoad electos in gratuita ejus miſericordia fundatum eſſe aſſerimus, nullo humanæ dignitatis reſpectu: quos vero damnationi addicit, his juſto quidem & irreprehenſibili, ſed incomprehenſibili ipſius judicio, vitæ aditum præcludi. Jam vero in electis vocationem ſtatuimus electionis teſtimonium. Juſtificationem deinde, alterum ejus manifeſtandæ ſymbolum, donec ad gloriam in qua ejus complementum extat perveniatur. Quemadmodum vocatione & juſtificatione electos ſuos Dominus ſignat, ita reprobos vel à notitia ſui nominis, vel à Spiritus ſui ſanctificatione excludendo, quale maneat eos judicium iſtis veluti notis aperit. Multa hic præteribo figmenta, quæ ad evertendam prædeſtinationem commenti ſunt ſtulti homines. Non enim refutatione indigent, quæ ſimulac proferuntur ſuam ipſa falſitatem abunde redarguunt. In iis tantum immorabor vel de quibus inter doctos diſceptatur, vel quæ difficultatem ſimplicibus adferre poſſint, vel quæ ſpecioſe ad ſugillandam Dei juſtitiam prætendit impietas.

Communis illa adoptio majoris beneficii imago.

Ex ſupradictis ſequitur, Deum immutabili conſilio de gratuita quorundam hominum electione & aliorum juſta rejectione ſemel conſtituiſſe.

Summa hujus capitis & trium ſequentium.

CAP. XXII.

Confirmatio hujus doctrinæ ex Scripturæ teſtimoniis.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ, adverſus duplex hominum genus, confirmatio, ex Pauli & Chriſti teſtimoniis, diligenter expoſitis, collecta, ſect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7.
2. *Quarundam objectionum ex veteribus, Thoma Aquinate, & recentioribus, repetitarum, dilutio, ſect.* 8. 9. & 10.
3. *De reprobatione, cujus fundamentum in Dei juſta voluntate prorſus ſitum eſt, ſect. ult.*

Nonnulli exiſtimant Deum, prout cujuſque merita fore prævidet, alios eligere, alios reprobare.

HÆc omnia quæ poſuimus controverſia apud multos non carent, maxime gratuita fidelium electio: quæ tamen labefactari non poteſt. Vulgo enim exiſtimant Deum, prout cujuſque merita fore prævidet, ita inter homines diſcernere: quos ergo ſua gratia fore non indignos præcognoſcit, eos in filiorum locum cooptare; quorum ingenia ad malitiam & impietatem propenſura diſpicit, eos mortis damnationi devovere. Sic interpoſito præſcientiæ velo electio-

electionem non modo obscurant, sed originem aliunde habere fingunt. Neque hæc vulgo recepta opinio solius vulgi est: habuit enim seculis omnibus magnos auctores. Quod ingenue fateor, ne quis causæ nostræ magnopere obfuturum confidat si eorum nomina contra opponantur. Certior est enim hic Dei veritas quam ut concutiatur, clarior quam ut obruatur hominum auctoritate. Alii vero neque in Scriptura exercitati, neque ullo suffragio digni, majori improbitate sanam doctrinam lacerant quam ut tolerabilis sit eorum protervia. Quia Deus eligens suo arbitrio quosdam, alios præterit, litem ei intendunt. Verum si res ipsa nota est, quid proficient contra Deum jurgando? Nihil docemus quod usu compertum non sit, Deo quibus vult gratiam suam erogare liberum semper fuisse. Non quæram unde aliis posteritas Abrahæ præcelluerit, nisi ex illa dignatione cujus extra Deum causa non invenitur. Respondeant cur homines sint magis quam boves aut asini: quum in manu Dei esset canes ipsos fingere, ad imaginem suam formavit. Concedentne brutis animalibus de sua sorte cum Deo expostulare, quasi injustum sit discrimen? Certe prærogativa quam nullis meritis adepti sunt, eos potiri nihilo æquius est, quam Deum sua beneficia pro judicii sui mensura varie distribuere. Si ad personas transiliant, ubi magis odiosa illis est inæqualitas, saltem ad Christi exemplum debebunt expavescere, ne de sublimi hoc mysterio tam secure garriant. Concipitur ex semine Davidis mortalis homo: quibus virtutibus promeritum fuisse dicent ut in ipso utero fieret caput Angelorum, unigenitus Dei Filius, imago & gloria Patris, lux, justitia & salus mundi? Hoc prudenter animadvertit Augustinus, in ipso Ecclesiæ capite lucidissimum esse gratuitæ electionis speculum, ne in membris nos conturbet, nec juste vivendo factum esse filium Dei, sed gratis tanto honore fuisse donatum, ut alios postea faceret donorum suorum consortes. Hic siquis quærat cur non alii quod ille, vel cur ab illo nos omnes longo intervallo distemus, cur nos omnes corrupti, ille puritas: non modo vesaniam suam, sed impudentiam suam quoque simul prodet. Quod si pergunt velle Deo liberum jus eligendi ac reprobandi eripere, simul etiam quod datum est Christo auferant. Jam quid de unoquoque pronunciet Scriptura operæpretium est attendere. Paulus quum docet *nos in Christo electos fuisse ante mundi creationem*, omnem certe dignitatis nostræ respectum tollit: perinde enim est acsi diceret, Quoniam in universo Adæ semine nihil electione sua dignum reperiebat cælestis Pater, in Christum suum oculos convertisse: ut tanquam ex ejus corpore membra eligeret quos in vitæ consortium sumpturus erat. Valeat igitur apud fideles hæc ratio, ideo nos in Christo fuisse in cælestem hæreditatem adoptatos, quia in nobisipsis non eramus tantæ excellentiæ capaces. Quod & alibi quoque notat, quum hortatur ad gratiarum actionem Colossenses, ex eo quod divinitus redditi fuerint idonei ad participandam sortem sanctorum. Si gratiam istam Dei, ut idonei ad gloriam futuræ vitæ obtinendam reddamur, præcedit electio, quid jam reperiet in nobis Deus ipse quo ad nos eligendos moveatur? Apertius etiamnum altera ejus sententia quod volo exprimetur. *Elegit nos*, inquit, *antequam jacerentur mundi fundamenta, secundum beneplacitum voluntatis suæ, ut essemus sancti & immaculati, & irreprehensibiles in conspectu ipsius.* Ubi Dei beneplacitum quibuslibet nostris meritis opponit.

Alii litem Deo intendunt, quod quosdam eligens alios prætereat.

Utrique refelluntur.
1. Firmissimis rationibus.

2. Augustini testimonio.
Aug. de cor. & gratia, ad Valent. c. 15. Item, de bono perseverantiæ, c. ult. Et de verbis Apost. Serm. 8.

3. Apostoli auctoritate.
Eph. 1: 4.

Col. 1: 12.

Eph. 1: 4.

2. Quo solidior sit probatio, singulas ejus loci partes notare operæpretium est, quæ simul connexæ nihil dubitationis relinquunt. Electos nominans, minime dubium est quin fideles compellet, sicuti etiam mox asserit: quare nimis fœdo commento depravant nomen illud qui ad ætatem detorquent qua publicatum fuit Euangelium. Electos fuisse dicens ante creatum mundum, omnem dignitatis respectum tollit. Quæ enim discriminis ratio inter eos qui nondum erant, & qui deinde in Adam pares futuri erant? Jam si electi in Christo, sequitur non modo unumquemque extra se, sed etiam alios ab aliis segregatos: quando videmus non omnes esse Christi membra. Quod additur, fuisse electos, ut essent sancti, errorem aperte refutat qui electionem ex præscientia deducit: quando reclamat Paulus, quicquid virtutis in hominibus apparet, electionis esse effectum. Jam si causa superior quæritur, respondet Paulus Deum ita prædestinasse, & quidem pro voluntatis suæ beneplacito. Quibus verbis evertit quæcunque in seipsis imaginantur homines electionis suæ media: nam & quæcunque ad spiritualem vitam beneficia confert Deus, ex hoc uno fonte manare docet, quia elegit quos voluit Deus, & antequam nati essent, gratiam qua dignari eos volebat, seorsum illis repositam habuit.

Qui electi.
Quando.
In quo.
Ad quid.
Qua de causa.

3. Ubicunque vero regnat hoc Dei placitum, nulla in considerationem veniunt opera. Antithesin quidem hic non prosequitur, sed subaudienda est, qualis alibi explicatur ab ipsomet. *Vocavit nos*, inquit, *vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo ante tempora secularia.* Et jam ostendimus in eo quod sequitur, *Ut essemus sancti & immaculati*, scrupulum omnem adimi. Dic enim, Quoniam futuros prævidit sanctos, ideo elegit: & ordinem Pauli invertes. Sic ergo colligere tuto potes, Si elegit nos ut sancti essemus, non elegit quia futuros tales prævidebat. Pugnant enim inter se hæc duo, habere pios ab electione ut sancti sint, & ad eam ratione operum pervenire. Neque valet hic cavillum quo subinde confugiunt, nullis præcedentibus meritis Dominum rependere electionis gratiam, futuris tamen concedere. Quum enim dicitur electos fuisse fideles ut sancti essent, simul innuitur, quæ in ipsis futura erat sanctitas, ab electione habuisse exordium. Et quomodo quadrabit istud verbum, quæ ab electione derivantur, electioni causam dedisse? Idipsum quod dixerat, videtur magis postea confirmare, ubi ait, *Secundum propositum voluntatis suæ, quod proposuerat in semetipso*: siquidem Deum in semetipso proposuisse, perinde valet acsi diceretur nihil extra se considerasse, cujus rationem in discernendo haberet. Itaque protinus subjicit huc pertinere totam electionis nostræ summam, ut simus *in laudem divinæ gratiæ*. Certe Dei gratia non sola prædicari in electione nostra meretur nisi hæc gratuita sit. Porro hæc gratuita non erit, si in suis eligendis Deus ipse qualia sint futura cujusque opera reputat. Proinde quod suis discipulis dicebat Christus, in universum valere inter omnes fideles comperitur, *Non vos me elegistis: sed ego elegi vos.* Ubi non præterita tantum merita excludit, sed nihil habuisse in seipsis significat cur eligerentur, nisi sua misericordia antevertisset. Quomodo & illud Pauli intelligendum, *Quis prior dedit illi, & retributionem accipiet?* Siquidem ostendere vult, sic Dei bonitatem homines prævenire, ut nihil apud ipsos nec præteritum, nec futurum reperiat, quo ipsis concilietur.

Hæc causa. 1. Dei beneplacitum, ita in electione regnat, ut nulla in considerationem veniant opera, nec præterita, nec futura: quod probatur Pauli & Christi præclaris testimoniis.
2 Tim. 1. vers. 9.

Eph. 1: 9.

Joan. 15. vers. 16.

Rom. 11. vers. 35.

4. Jam ad Romanos, ubi argumentum hoc & repetit altius, & fusius prosequitur, negat omnes esse Israelitas qui progeniti sunt ab Israële: quia etsi jure hæreditario omnes essent benedicti, successio tamen non ad omnes peræque transibat. Origo hujus disputationis erat ex superbia fallacique gloriatione Judaici populi: nam quum sibi Ecclesiæ nomen assererent, volebant à suo arbitrio pendere fidem Euangelii. Sicuti hodie libenter Papistæ fictitio hoc colore se in Dei locum substituerent. Paulus,

Deinde illustri disputatione Apostoli ad Romanos.
Rom. 9. vers. 6, 11.

quamvis

quamvis concedat sanctam esse Abrahæ progeniem ratione fœderis, contendit tamen extraneos esse in ea plerosque: neque id modo quia degenerent, ut fiant ex legitimis adulterini: sed quia in summo fastigio emineat ac regnet specialis Dei electio, quæ sola ratam illius adoptionem facit. Si alios sua pietas stabiliret in spe salutis, alios abdicaret sola sua defectio: stulte profecto & absurde Paulus ad arcanam usque electionem lectores eveheret. Jam si Dei voluntas (cujus causa extra ipsum neque apparet neque quærenda est) alios ab aliis discernit, ut non omnes filii Israël sint veri Israëlitæ, frustra cujusque conditio in seipso initium habere fingitur. Longius deinde rem prosequitur sub exemplo Jacob & Esau: nam quum ambo essent filii Abrahæ, pariter inclusi in utero matris, primogenituræ honorem transferri ad Jacob, portento similis fuit mutatio, qua tamen Paulus contendit testatam fuisse electionem unius, & alterius reprobationem. Quæritur origo & causa quam præscientiæ doctores in hominum virtutibus & vitiis expositam esse volunt. Hoc enim illis facile compendium est, Deum monstrasse in persona Jacob, se gratia sua dignos eligere: in persona Esau, se repudiare quos prævidet indignos. sic quidem audacter illi. Paulus autem quid? *Quum nondum nati essent, nec quippiam boni aut mali fecissent, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est, Major serviet minori: sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Si quid valeret præscientia in hoc fratrum discrimine, importuna certe fieret temporis mentio. Demus Jacob fuisse electum, quia futuris virtutibus parta ei fuit dignitas: quorsum diceret Paulus nondum fuisse natum? Jam hoc inconsiderate additum foret, nihildum boni fecisse: quia in promptu erit exceptio, nihil Deum latere, atque ita pietatem Jacob coram ipso fuisse præsentem. Si opera conciliant gratiam, suum illis pretium merito jam tunc constare debuit ante natum Jacob, perinde acsi adolevisset. Atqui in expediendo nodo pergit Apostolus, docetque adoptionem Jacob, non ex operibus profectam esse, sed ex vocatione Dei. In operibus futurum vel præteritum tempus non interponit: deinde præcise ea opponit Dei vocationi, uno posito alterum diserte evertere volens: acsi diceret, considerandum esse quid Deo placuerit, non quid attulerint ex seipsis homines. Postremo certum est *electionis & propositi* vocibus, quascunque comminisci homines solent causas, extra arcanum Dei consilium, ab hac causa removeri.

Cujus scopus & methodus aperitur.

Hanc autem impugnant præscientiæ doctores, quos Apostolus refellit, electionem specialem & prorsus gratuitam asserens.

5. Quidnam ad hæc obscuranda prætexent qui operibus vel præteritis vel futuris locum aliquem in electione assignant? Hoc enim est prorsus eludere quod contendit Apostolus, non ex aliqua operum ratione, sed ex mera Dei vocatione pendere fratrum discrimen: quia inter nondum natos constitutum fuerit. Neque vero eum latuisset istorum argutia, siquid solidi habuisset: sed quia optime noverat in homine Deum prævidere nihil boni posse, nisi quod electionis suæ beneficio jam prius largiri statuerit: non confugit ad præposterum illum ordinem, ut opera bona causæ suæ præferat. Habemus ex verbis Apostoli, solius divinæ electionis arbitrio fundatam esse fidelium salutem: neque illum favorem operibus conciliari, sed ex gratuita vocatione provenire. Habemus & ejus rei propositam quasi ὑποτύπωσιν. Fratres sunt Esau & Jacob, iisdem geniti parentibus, eodem adhuc utero conclusi, nondum editi in lucem. In illis omnia paria, diversum tamen de illis Dei judicium. Alterum enim assumit, alterum rejicit. Sola erat primogenitura, cujus jure alter alterum præcederet. Atqui illa quoque prætérita, juniori defertur quod negatur majori. Imo in aliis quoque destinato consilio primogenituram videtur semper contempsisse Deus, ut omnem gloriandi materiam carni præcideret. Repudiato Ismaële animum ad Isaac adjicit. Postposito Manasse, Ephraim magis honorat.

Istorum doctorum effugium.

Responsio.

Summa disputationis Apostolicæ, ejusdemque analysis.

6. Quod si quispiam interpellet, ab istis inferioribus & minutis beneficiis non statuendum esse de summa futuræ vitæ: ut qui in primogenituræ honorem evectus fuerit, ideo reputetur in cæli hæreditatem cooptatus (sunt enim plurimi qui ne Paulo quidem parcant, quasi ad alienum sensum Scripturam detorserit in his testimoniis citandi) Respondeo sicut antehac, nec incogitantia lapsum fuisse Apostolum, nec Scripturæ testimoniis sponte fuisse abusum. Sed videbat (quod ipsi considerare non sustinent) voluisse Deum spiritualem Jacobo electionem, quæ apud inaccessum ejus tribunal alioqui latebat, terreno symbolo declarare. Nisi enim concessam illi primogenituram ad futurum seculum referimus, inanis fuerit & ridicula benedictionis species, ex qua nihil ei accesserit præter multiplices ærumnas, incommoda, triste exilium, multasque tristitiæ & curarum acerbitates. Quum ergo Paulus citra dubitationem, Deum externa benedictione testificatum cerneret, quam in regno suo spiritualem & minime caducam servo suo paraverat: non dubitavit, ad hanc comprobandam, ex illa petere argumentum. Tenendum etiam illud memoria, terræ Chanaan annexum fuisse cælestis domicilii pignus: ut dubitari minime debeat Jacob cum Angelis insitum fuisse in Christi corpus, ut ejusdem vitæ socius esset. Eligitur ergo Jacob, Esau repudiato, & Dei prædestinatione discernitur, à quo nullis meritis differebat. Causam si quæris, hanc reddit Apostolus, *Quia Mosi dictum sit, Miserebor cujus miserebor, & miseratione dignabor quemcunque miseratione dignabor.* Et quid hoc, quæso, sibi vult? Nempe clarissime Dominus pronunciat, nullam hominibus benefaciendi rationem in ipsis se habere, sed à sola sua misericordia sumere: ideoque suum esse opus suorum salutem. Quum tuam in se uno salutem Deus statuat, cur ad teipsum descendes? Quum unam tibi suam misericordiam assignet, cur ad propria merita decurres? Quum tuam cogitationem in sua misericordia contineat, cur ad operum tuorum intuitum partem reflectes? Itaque ad minorem illum populum venire necesse est, quem Paulus alibi *præcognitum* fuisse Deo scribit, non qualiter isti imaginantur, præscire ex otiosa specula quæ non facit: sed quo sensu sæpe legitur. Nam certe quum dicit Petrus apud Lucam, *Christum definito consilio & præscientia Dei fuisse morti addictum*, non speculantem Deum inducit, sed salutis nostræ auctorem. Sic & idem Petrus *electos juxta præcognitionem Dei* fuisse dicens fideles ad quos scribit, proprie exprimit arcanam illam prædestinationem, qua Deus filios sibi quos voluit signavit. Et propositum quod loco synonymi conjungit, quum ubique fixam (ut vulgo loquuntur) determinationem exprimat, Deum haud dubie, dum auctor est nostræ salutis, non egredi extra seipsum docet. Quo sensu in eodem capite Christum dicit *agnum fuisse præcognitum ante mundi creationem.* Quid enim insulsius aut frigidius quam Deum è sublimi spectasse unde ventura esset humano generi salus? Populus ergo præcognitus tantundem Paulo valet atque exigua portio turbæ permixta, quæ falso Dei nomen obtendit. Alibi quoque Paulus, ut eorum jactantiam retundat qui sibi larva tantum obtecti, primas inter pios coram mundo arrogant, dicit *Deum cognoscere qui sui sint.* Denique illa voce duplicem nobis populum designat Paulus, unum ex toto genere Abrahæ: alterum vero inde segregatum, & qui sub oculis Dei reconditus, hominum conspectum latet. Nec dubium est sumpsisse hoc ex Mose, qui

Exceptio.

Responsio 1.

2.

3.

Rom. 9. vers. 15.

Efficacia autem electionis gratuita pertinet tantum ad fideles, qui populus præcognitus appellantur.

Rom. 11. vers. 2.

Act. 2: 23.

1 Pet. 1:2.

Porro hæc Dei præcognitio vel præscientia, non est speculativa, sed activa.

2 Tim. 2. vers. 19.

Deum

Deum quibus voluerit misericordem fore affirmat (quamvis de electo populo sermo esset, cujus æqualis erat in speciem conditio) perinde acsi diceret, in communi adoptione inclusam esse apud se singularem erga aliquos gratiam, instar sanctioris thesauri: nec obstare commune fœdus quominus paucitas illa communi ordine eximeretur: atque hujus rei liberum dispensatorem & arbitrum facere se volens, præcise negat se uni potius quam alteri fore misericordem nisi quia ita libuerit: quia ubi quærenti misericordia occurrit, etsi repulsam non patitur ille quidem, favorem tamen, cujus laudem sibi vendicat Deus, aut prævenit, aut ex parte sibi acquirit.

Postremo, hoc ipsum ex ipsius Christi verbis probatur.

7. Nunc de re tota pronunciet supremus cognitor ac magister. Tantam in suis auditoribus duritiem cernens, ut apud turbam verba prope sine fructu funderet, ut medeatur huic scandalo, exclamat, *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet. Hæc enim est voluntas Patris, ut quicquid dederit mihi non perdam ex eo quicquam.*
Joan. 6. vers. 37.
Observa à Patris donatione fieri initium, ut in Christi fidem ac clientelam tradamur.
Exceptio.
Revolvet hic forte quispiam circulum, atque excipiet, censeri in Patris peculio eos duntaxat quorum voluntaria ex fide fuit deditio.
Responsio.
Atqui in eo tantum laborat Christus, etiamsi defectiones ingentium turbarum totum mundum concutiant, firmum tamen cælisque ipsis stabilius fore consilium Dei ne unquam labascat electio. Electi dicuntur ante fuisse Patris quam eos donaret unigenito Filio. Quæritur an natura: imo qui alieni erant, trahendo suos facit. Major inest Christi verbis claritas quam ut tergiversando ullis nebulis obduci queat.
Joan. 6. vers. 44.
Nemo, inquit, *potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. Qui autem audivit & didicit à Patre, ille ad me venit.* Si promiscue omnes coram Christo genu flecterent, communis esset electio: nunc in paucitate credentium manifesta apparet diversitas. Itaque postquam discipulos qui sibi dati sunt, asseruit Christus fuisse Dei Patris peculium, paulo post addit,
Joan. 17. vers. 9.
Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Unde fit ut totus mundus ad suum creatorem non pertineat, nisi quod à maledictione, & ira Dei ac morte æterna non multos eripit gratia, qui alioqui perituri erant: mundum autem in suo interitu, cui destinatus est, relinquit. Interea quamvis se medium Christus inserat, sibi tamen jus eligendi communiter vendicat cum Patre.
Joan. 13. vers. 18.
Non de omnibus, inquit, *loquor: scio quos elegerim.* Si quis roget unde elegerit, alibi respondet,
Joan. 15. vers. 19.
Ex mundo, quem à precibus suis excludit ubi discipulos Patri commendat. Hoc quidem tenendum est, ubi affirmat se scire quos elegerit, speciem aliquam notari in genere humano: deinde non distingui qualitate suarum virtutum, sed cælesti decreto.
Conclusio responsionis, & instantiæ de Juda solutio.
Unde sequitur, nullos proprio Marte vel industria excellere, quando se Christus electionis facit auctorem. Nam quod alibi Judam inter electos numerat,
Joan. 6. vers. 70.
quum Diabolus esset, hoc tantum refertur ad munus Apostolicum, quod etsi illustre speculum est favoris Dei, (sicuti in sua persona toties agnoscit Paulus) non tamen spem in se continet æternæ salutis. Potuit ergo Judas, quum perfide Apostolatum gereret, Diabolo esse deterior: sed quos inseruit semel Christus in corpus suum, eorum neminem perire sinet: quia in conservanda eorum salute quod pollicitus est præstabit: nempe exeret Dei potentiam quæ major omnibus est. Nam quod alibi dicit,
Joan. 17. vers. 12.
Pater ex his quos dedisti mihi nemo periit nisi filius perditionis, etsi κατάχρησις est loquutio, nulla tamen ambiguitate laborat. Summa est, Deum gratuita adoptione creare quos vult habere filios: ejus vero intrinsecam esse in ipso causam: quia arcano suo beneplacito contentus est.

1. Objectio, ex veteribus Patribus.

8. At Ambrosius, Origenes, Hieronymus censuerunt, Deum suam gratiam inter homines dispensare, prout ea quemque bene usurum præviderit. Adde & Augustinum in ea fuisse aliquando sententia: sed quum melius in Scripturæ cognitione profecisset, non retractavit modo ut evidenter falsam, sed fortiter confutavit.
libr. 1. Retract. cap. 11.
Responsio ex Augustino melius edocto.
Quin & post retractationem, Pelagianos præstringens, quod in eo errore persisterent, *Quis istum*, inquit, *acutissimum sensum Apostolo defuisse non miretur? Nam quum rem stupendam proposuisset de illis nondum natis, & deinde sibi quæstionem objiceret, Quid ergo? numquid est iniquitas apud Deum? erat locus ut responderet Deum prævidisse utriusque merita: non tamen hoc dicit, sed ad Dei judicia & misericordiam confugit.*
epist. 106. ad Sixtum.
Et alibi, quum omnia ante electionem merita sustulisset, *Hic certe*, inquit, *vacat vana illorum ratiocinatio qui præscientiam Dei defendunt contra gratiam Dei, & ideo dicunt nos electos ante mundi constitutionem, quia præscivit Deus futuros nos bonos, non seipsum nos facturum bonos. Non hoc dicit qui dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Nam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros præsciverat: simul etiam præscivisset quod eramus eum electuri*, & quæ in eam rem sequuntur.
Homil. in Joan. 8.
Joan. 15. vers. 16.
Valeat Augustini testimonium apud eos qui libenter in Patrum auctoritate acquiescunt. Quanquam non patitur Augustinus se à reliquis disjungi: sed claris testimoniis divortium hoc, cujus invidia gravabant eum Pelagiani, ostendit falsum esse.
Ex Ambrosio, quem citat Augustinus.
Citat enim ex Ambrosio (lib. de Prædest. sanct. cap. 19.) *Christus quem miseratur vocat.* Item, *Si voluisset, ex indevotis fecisset devotos: sed Deus quos dignatur vocat: & quem vult religiosum facit.* Si ex Augustino integrum volumen contexere libeat, lectoribus ostendere promptum esset, mihi nonnisi ejus verbis opus esse: sed eos prolixitate onerare nolo.
Ex firmissima ratione Apostoli.
Sed age, fingamus ipsos non loqui, ad rem ipsam intendamus. Difficilis quæstio mota erat, Num juste faceret Deus qui certos homines sua gratia dignaretur: qua se uno verbo expedire Paulus poterat, si operum respectum obtendisset. Cur ergo id non facit: quin sermonem potius continuat qui in eadem difficultate versetur? Cur, nisi quia non debuit? non enim oblivionis vitio laborabat Spiritus sanctus qui per os ejus loquebatur. Nullis ergo ambagibus respondet, Ideo suis electis favere Deum, quia velit: ideo misereri, quia velit. Perinde enim valet oraculum,
Exod. 33. vers. 19.
Miserebor, cujus miserebor: & miseratione complectar, quem miseratione complectar: acsi diceretur, Deum non alia ratione ad misericordiam moveri, nisi quia misereri velit.
Cujus summa additur.
Verum ergo manet illud Augustini, *Gratiam Dei non invenire eligendos, sed facere.*

2. Objectio, ex Thoma Aquinate.

9. Ac ne illam quidem Thomæ argutiam moramur, præscientiam meritorum non ex parte quidem actus prædestinantis esse prædestinationis causam: ex parte autem nostra, quodammodo sic vocari posse, nempe secundum particularem prædestinationis æstimationem: ut quum dicitur Deus prædestinare homini gloriam ex meritis, quia gratiam ei largiri decrevit qua gloriam mereatur.
in 1. Sent. tract. 25. quæst. 23.
Responsio 1.
Quum enim nihil in electione nisi meram bonitatem velit nos intueri Dominus, siquis plus aliquid prospicere hic cupiat, præpostera erit affectatio. Quod si certare subtilitate libeat, 2.
non deest quo istam Thomæ argutiolam retundamus. Ipse contendit, gloriam electis quodammodo prædestinari ex meritis: quia gratiam illis prædestinat Deus qua gloriam mereantur. Quid si contra excipiam, prædestinationem ad gratiam electioni ad vitam subservire, esseque ejus veluti pedissequam? gratiam iis prædestinari quibus gloriæ possessio jam diu assignata sit: quia in justificationem ex electione filios suos adducere Domino placeat? Inde enim sequetur, prædestinationem gloriæ causam potius esse prædestinationis gratiæ, quam è converso. 3.
Sed valeant hæc certamina, ut sunt supervacua inter eos qui satis sapientiæ

Ambrof. de vocat. gent. lib. I. cap. 2.

tiæ ſibi in verbo Dei eſſe ducent. Vere enim illud ab Eccleſiaſtico ſcriptore olim dictum fuit, Qui Dei electionem meritis aſſignant, eos pluſquam oportet ſapere.

3. *Objectio recentiorum.*

10. Objiciunt nonnulli, Deum ſibi fore contrarium, ſi univerſaliter omnes ad ſe invitet, paucos vero electos admittat. Sic promiſſionum univerſitas diſcretionem ſpecialis gratiæ, ſecundum eos, tollit: atque ita loquuntur moderati quidam homines, non tam opprimendæ veritatis cauſa, quam ut ſpinoſas quæſtiones arceant, ac frenent multorum curioſitatem. Laudabilis voluntas: ſed conſilium minime probandum: quia nunquam excuſabilis eſt tergiverſatio. Eorum vero qui protervius inſultant, nimis certe putidum cavillum, vel nimis pudendus error. Quomodo Scriptura hæc duo conciliet, externa prædicatione vocari omnes ad pœnitentiam & fidem, neque tamen omnibus dari reſipiſcentiæ & fidei Spiritum, alibi explicui, & mox aliquid repetendum erit. Jam quod poſtulant illis nego, ut duobus modis falſum eſt: nam qui minatur, dum ſuper urbem unam pluet, ſiccitatem fore ſuper alteram, qui famem doctrinæ alibi denunciat, non obſtringit ſe certa lege ut æqualiter vocet omnes. Et qui Paulum vetans in Aſia verbum facere, & eundem à Bithynia avertens in Macedoniam trahit, ſui juris eſſe demonſtrat, theſaurum hunc quibus viſum eſt diſtribuere. Per Jeſaiam tamen apertius demonſtrat quo modo electis peculiariter ſalutis promiſſiones deſtinet: nam de illis tantum, non autem indifferenter de toto genere humano, prædicat ſibi fore diſcipulos. Unde conſtat perperam quibuslibet proſtitui ſalutis doctrinam ut efficaciter proſit, quæ ſolis Eccleſiæ filiis ſeorſum repoſita eſſe dicitur. Hoc in præſentia ſufficiat, quamvis generaliter omnes compellet vox Euangelii, rarum tamen eſſe fidei donum. Cauſam aſſignat Jeſaias, quod *non omnibus patefiat brachium Dei.* Si diceret Euangelium maligne & perverſe contemni, quia audire pertinaciter multi recuſant: valeret forte hic color de univerſali vocatione. Neque vero Prophetæ conſilium eſt extenuare hominum culpam, ubi cæcitatis fontem eſſe tradit quod Deus non dignetur illis brachium ſuum patefacere: tantum admonet, quia fides ſingulare donum eſt, externa doctrina aures fruſtra verberari. Scire autem ex doctoribus iſtis velim, ſolane prædicatio filios Dei faciat, an fides. Certe quum dicitur Joannis primo, Quicunque credunt in Filium Dei unigenitum, filios Dei ipſos quoque fieri, non confuſa illic ponitur congeries: ſed ſpecialis ordo datur fidelibus, *qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.* At fidei, inquiunt, mutuus eſt cum verbo conſenſus. Nempe ubicunque eſt fides. ſed ſemen inter ſpinas cadere, vel in locis lapidoſis, novum non eſt: non ſolum quia major pars contumax reipſa apparet adverſus Deum, ſed quia non omnes oculis & auribus ſunt præditi. Quomodo igitur conveniet, Deum ad ſe vocare quos ſcit non venturos? Reſpondeat pro me Auguſtinus: *Diſputare vis mecum? Mirare mecum, & exclama, O altitudo! Ambo conſentiamus in pavore, ne in errore pereamus.* Adde, quod ſi electio, teſte Paulo, fidei mater eſt, in eorum caput retorqueo argumentum, ideo non eſſe generalem fidem, quia ſpecialis eſt electio. Nam à ſerie cauſarum & effectuum facile colligitur, ubi dicit Paulus nos eſſe refertos *omni benedictione ſpirituali, ſicuti nos elegerat Deus ante mundi creationem:* ideo non omnibus eſſe communes has divitias, quia elegit Deus tantum quos voluit. Hæc ratio eſt cur alibi *fidem electorum* commendet, ne quiſquam putetur fidem ſibi proprio motu acquirere, ſed penes Deum reſideat hæc gloria, illuminari ab eo gratis quos ante elegerat. Recte enim Bernardus: *Amici* (inquit) *ſeorſum audiunt, quibus & loquitur, Nolite timere puſille grex, quia vobis datum eſt noſſe myſterium regni cælorum. Qui ſunt hi? Utique quos præſcivit & prædeſtinavit conformes fieri imagini Filii ſui. Magnum ſecretumque innotuit conſilium. Novit Dominus qui ſui ſint: ſed quod notum erat Deo, manifeſtatum eſt hominibus: nec alios ſane dignatur tanti participatione myſterii, niſi eos ipſos quos fore ſuos præſcivit & prædeſtinavit.* Paulo poſt concludit, *Miſericordia Dei ab æterno uſque ad æternum ſuper timentes eum: ab æterno, ob prædeſtinationem: in æternum, ob beatificationem: altera principium, altera finem neſciens.* Sed quid Bernardum citare teſtem opus eſt, quando ex magiſtri ore audimus, non alios videre niſi *qui ſunt ex Deo?* Quibus verbis ſignificat, eos omnes qui ex Deo non ſunt regeniti, ad ſplendorem vultus ejus obſtupeſcere. Ac electioni quidem apte conjungitur fides, modo ſecundum gradum teneat. Quem ordinem clare exprimunt alibi Chriſti verba, *Hæc eſt voluntas Patris, ut non perdam quod dedit. Hæc enim voluntas ejus eſt ut quiſquis credit in Filium, non pereat.* Si omnes vellet ſalvos, cuſtodem illis præficeret Filium, & omnes in ejus corpus ſacro fidei vinculo inſereret. Nunc conſtat fidem ſingulare eſſe paterni amoris pignus, filiis quos adoptavit reconditum. Ideo Chriſtus alibi dicit, *oves ſequi paſtorem, quia noverunt vocem ejus: alienum vero non ſequi, quoniam non agnoſcunt vocem alienorum.* Unde autem iſta diſcretio, niſi quia divinitus perforatæ ſunt illis aures? Nemo enim ſe ovem facit, ſed formatur cæleſti gratia. Unde & ſalutem noſtram Dominus perpetuo certam & tutam fore docet: quia inſuperabili Dei potentia cuſtoditur. Proinde concludit, incredulos non eſſe ex ovibus ſuis: nempe quia non ſunt ex eorum numero quos Deus ſibi per Jeſaiam pollicitus eſt fore diſcipulos. Porro quia teſtimoniis quæ citavi exprimitur perſeverantia, inflexibilem electionis conſtantiam ſimul teſtantur.

Reſponſio. — *Conciliatio locorum ſpecie tenus pugnantium.* — Amos 4:7. & 8: 11. — Act. 16: 6. — Jeſa. 8. v. 16. &c. — *Cur multi vocati, pauci ſint electi.* — Jeſa. 53:1. — Joan. 1. verſ. 12. — 1. *Exceptionis de mutuo conſenſu fidei cum verbo ſolutio.* — 2. *Ad quam ſatisfit verbis Auguſtini, Pauli, & Bernardi.* — Auguſtin. de verb. Apoſtol. Serm. 11. — Epheſ. 1. verſ. 3. — Tit. 1: 1. — Ad Thomam præpoſitum Benerlæ, epiſt. 107. — *Item Chriſti aperto teſtimonio.* — Joan. 6. verſ. 46. — ibid. v. 39. — Joan. 10. verſ. 4, 5. — ibid. v. 29. — ibid. v. 16.

De reprobatione quid ſit ſtatuendum.

11. Nunc de reprobis, quos ſimul illic conjungit Apoſtolus. Ut enim Jacob, nihildum bonis operibus promeritus, aſſumitur in gratiam: ſic Eſau, nullo adhuc ſcelere inquinatus, odio habetur. Si ad opera convertimus oculos, injuriam irrogamus Apoſtolo, quaſi idipſum quod nobis perſpicuum eſt non viderit. Porro non vidiſſe convincitur, quando hoc nominatim urget, *quum nihildum boni aut mali deſignaſſent,* alterum electum, alterum rejectum: ut probet divinæ prædeſtinationis fundamentum in operibus non eſſe. Deinde ubi objectionem movit num iniquus ſit Deus, illud quod certiſſimum & apertiſſimum fuiſſet juſtitiæ ejus patrocinium, non uſurpat, Deum rependiſſe Eſau ſecundum ſuam malitiam: ſed diverſa ſolutione contentus eſt, quod in hunc finem excitentur reprobi ut Dei gloria per illos illuſtretur. Demum ſubnectit clauſulam, *Deum cujus vult miſereri, & quem vult indurare.* Vides ut in ſolum Dei arbitrium utrumque conferat? Ergo ſi non poſſumus rationem aſſignare cur ſuos miſericordia dignetur, niſi quoniam ita illi placet: neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus quam ejus voluntatem. Quum enim dicitur Deus vel indurare, vel miſericordia proſequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil cauſæ quærere extra ejus voluntatem.

Rom. 9. verſ. 13. — ibid. v. 18. — *Cujus fundamentum in Dei juſta voluntate ſitum.*

CAP. XXIII.

CAP. XXIII.

Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper inique gravata fuit.

Constat hoc caput quatuor partibus, quæ præcipuas objectiones variasque adversariorum instantias & exceptiones, ab his objectionibus pendentes, refellunt. His præmittitur 1. sect. refutatio eorum qui electionem fatentur, reprobationem negant.

1. *Primæ objectionis adversus doctrinam de electione & reprobatione consideratio*, *sect.* 2. 3. 4. & 5.
2. *Ad secundam objectionem responsio*, *sect.* 6. 7. 8. & 9.
3. *Objectionem tertiam, ejusdemque confirmationem diluit*, *sect.* 10. & 11.
4. *Quarta refellitur sect.* 12. & 13. *addita sect.* 14. *utili & necessaria cautione.*

Falluntur qui reprobationem negant. vid. Bernard. in die ascens. Serm. 2.

HÆc vero dum audit humanum ingenium, contineri nequit ejus protervia quin velut ad canticum classici, varie & supra modum tumultuetur. Ac multi quidem, acsi invidiam à Deo repellere vellent, electionem ita fatentur ut negent quenquam reprobari: sed inscite nimis & pueriliter: quando ipsa electio nisi reprobationi opposita non staret. Dicitur segregare Deus quos adoptat in salutem: fortuito alios adipisci, vel sua industria acquirere, quod sola electio paucis confert, plusquam insulse dicetur. Quos ergo Deus præterit, reprobat: neque alia de causa nisi quod ab hæreditate quam filiis suis prædestinat, illos vult excludere. Nec vero tolerabilis est hominum protervia, si Dei verbo frenari se non sustinet, ubi agitur de incomprehensibili ejus consilio quod Angeli ipsi adorant. Atqui nunc audivimus indurationem non minus in manu Dei & arbitrio esse quam misericordiam. Nec vero Paulus, horum quos dixi exemplo, anxie laborat ut mendacii patrocinio Deum excuset: tantum admonet figmento nefas esse cum fictore suo rixari. Jam qui non admittunt, ullos à Deo reprobari, quomodo se expedient ab illa Christi sententia, *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus, eradicabitur?* Aperte exitio addici & devoveri audiunt quoscunque cælestis Pater dignatus non est quasi sacras arbores in agro suo plantare. Si hoc reprobationis signum esse negant, nihil est tam liquidum quod illis queat probari. Quod si obstrepere non desinunt, contenta sit fidei sobrietas hac Pauli admonitione, non esse causam litigandi cum Deo, si ab una parte *volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, ferat in multa tolerantia & lenitate vasa iræ apparata in interitum*: ab altera autem *notas faciat divitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam.* Observent lectores, ut ansam susurris & obtrectationibus præcidat Paulus, summum dare imperium iræ & potentiæ Dei: quia iniquum est calculo nostro subjici profunda illa judicia quæ sensus omnes nostros absorbent. Quod respondent adversarii frivolum est, Deum non prorsus rejicere quos in lenitate tolerat: sed suspenso manere erga eos animo, si forte resipiscant. Quasi vero patientiam Deo tribuat Paulus, qua eorum conversionem expectet quos dicit aptatos esse ad interitum. Recte enim Augustinus locum hunc explicans, ubi potentia tolerantiæ adjungitur, Deum non sinere, sed virtute sua moderari. Addunt etiam non abs re vasa iræ dici apparata ad interitum, vasa autem misericordiæ Deum præparasse: quia hoc modo salutis laudem Deo adscribit & vendicat; perditionis culpam rejicit in eos qui proprio arbitrio ipsam sibi accersunt. Sed ut illis concedam diversa loquendi forma Paulum asperitatem lenire prioris membri: minime tamen consentaneum est, præparationem ad interitum alio transferre quam ad arcanum consilium Dei: quod etiam paulo ante in contextu asseritur, Quod *Deus excitaverit Pharaonem*, deinde *quos vult induret.* Unde sequitur absconditum Dei consilium obdurationis esse causam. Hoc saltem obtineo quod tradit Augustinus, ubi ex lupis Deus oves facit, gratia potentiore eos reformare, ut dometur eorum durities: proinde obstinatos ideo non convertit quia potentiorem illam gratiam non exerit Deus, qua non destituitur si eam proferre vellet.

1. Electio enim nisi reprobationi opposita non stat.

2. Proterve agunt cum Deo, cujus consilia Angeli ipsi adorant.

Rom. 9. vers. 20.

3. Expressis Scripturæ testimoniis refelluntur. Matth. 15. vers. 13.

4. Deo obstrepunt, per Apostolum consilia sua aperiente. Rom. 9. vers. 22.

Exceptio 1.

Responsio.

lib. 5. contra Julian. cap. 5.

Exceptio 2.

Responsio.

Augustini voce confirmata. lib. 1. de prædest. sanctor. cap. 2.

2. Hæc quidem piis & modestis abunde sufficerent, & qui se homines reminiscuntur. Quia tamen non unam blasphemiæ speciem virulenti isti canes evomunt contra Deum, ad singulas, prout res feret, respondebimus. Multis modis cum Deo litigant stulti homines, quasi eum teneant suis criminationibus obnoxium. Primum ergo interrogant quo jure suis creaturis irascatur Dominus, à quibus nulla ante offensa provocatus fuerit: nam exitio devovere quos placuerit, tyranni magis libidini, quam legitimæ judicis sententiæ convenire. Esse igitur cur cum Deo expostulent homines, si nudo ejus arbitrio, citra proprium meritum in æternam mortem prædestinantur. Ejusmodi cogitationes siquando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos earum impulsus, vel hoc uno satis armabuntur, si reputent quantæ sit improbitatis, causas divinæ voluntatis duntaxat percontari: quum omnium quæ sunt, ipsa sit causa, & merito esse debeat. Nam si ullam causam habet, aliquid eam antecedat oportet, cui veluti alligetur: quod nefas est imaginari. Adeo enim summa est justitiæ regula Dei voluntas, ut quicquid vult, eo ipso quod vult, justum habendum sit. Ubi ergo quæritur cur ita fecerit Dominus, respondendum est, Quia voluit. Quod si ultra pergas rogando cur voluerit, majus aliquid quæris, & sublimius Dei voluntate, quod inveniri non potest. Compescat igitur se humana temeritas, & quod non est ne quærat: ut ne forte id quod est non inveniat. Hoc, inquam, freno bene continebitur quisquis de arcanis Dei sui cum reverentia philosophari volet. Adversus impiorum audaciam, qui Deo palam maledicere non formidant, Dominus ipse sua justitia, sine nostro patrocinio, satis se defendet, quum eorum conscientiis omnem tergiversationem adimendo, convictas stringet, reasque peraget. Neque tamen commentum ingerimus absolutæ potentiæ: quod sicuti profanum est, ita merito detestabile nobis esse debet. Non fingimus Deum exlegem, qui sibiipsi lex est: quia (ut ait Plato) lege indigent homines qui cupiditatibus laborant: Dei autem voluntas non modo ab omni vitio pura, sed summa perfectionis regula, etiam legum omnium lex est. Verùm negamus obnoxium esse reddendæ rationi: negamus etiam nos esse idoneos judices, qui proprio sensu pronunciemus de hac causa. Quare si tentamus ultra quam licet, metum incutiat illa comminatio Psalmi, *Deum fore victorem quoties ab homine mortali judicabitur.*

1. Objectio. Deum immerito irasci iis quos exitio, citra proprium meritum, devovet.

Responsio 1. à consideratione divinæ voluntatis.

Hoc ex Augustin. sumptum lib. 1. de Genesi contra Manich. cap. 3.

Quæ sit illa voluntas, & quomodo consideranda.

Psal. 51: 6.

3. Tacendo potest Deus ita compescere hostes suos. Sed ne illos sacrum nomen suum impune ludibrio habere patiamur, arma quoque adversus eos nobis ex verbo suo suppeditat. Proinde siquis nos hujusmodi verbis aggrediatur, cur ab initio Deus ad mortem aliquos prædestinarit, qui quum nondum essent, mereri judicium mortis nondum poterant: nos, responsionis loco, vicissim eos rogemus,

Respons. 2. eaque trimembris.

Deus nihil homini debet.

mus, quid Deum homini debere existiment, si eum à natura sua æstimare velit. Qualiter peccato vitiati sumus omnes non possumus non esse Deo odiosi, idque non tyrannica sævitia, sed æquissima justitiæ ratione. Quod si judicio mortis obnoxii sunt omnes naturali conditione, quos ad mortem Dominus prædestinat, de qua (obsecro) ejus iniquitate erga se conquerantur? Veniant omnes filii Adam: cum suo creatore contendant ac disceptent, quod æterna illius providentia, ante suam generationem perpetuæ calamitati addicti fuerint. Quid obstrepere adversus hanc defensionem poterunt, ubi Deus illos ad sui recognitionem contra vocabit? Ex corrupta massa si desumpti sunt omnes, non mirum si damnationi subjacent. Ne ergo Deum iniquitatis insimulent si æterno ejus judicio morti destinati sint, ad quam à sua ipsorum natura sponte se perduci, velint nolint, ipsi sentiunt. Unde apparet quam perversa sit obstrependi affectatio, quod data opera supprimunt quam in se agnoscere coguntur damnationis causam, ut Dei prætextus eos liberet. Atqui ut centies Deum esse auctorem confitear, quod verissimum est, non protinus tamen crimen eluunt quod eorum conscientiis insculptum subinde eorum oculis recurrit.

Æquissima justitiæ ratione peccato corruptos odio prosequitur.

Sua ipsorum conscientiæ sensu & judicio reprobi omnes morti destinari justo Dei judicio agnoscunt.

Exceptio. Ad peccatum reprobos præordinatos videri.

4. Rursum excipiunt, Nonne ad eam, quæ nunc pro damnationis causa obtenditur, corruptionem Dei ordinatione prædestinati ante fuerant? Quum ergo in sua corruptione pereunt, nihil aliud quam pœnas luunt ejus calamitatis in quam ipsius prædestinatione lapsus est Adam, ac posteros suos præcipites secum traxit. Annon itaque injustus, qui creaturis suis tam crudeliter illudit? Fateor sane in hanc qua nunc illigati sunt, conditionis miseriam, Dei voluntate decidisse universos filios Adam: atque id est quod principio dicebam, redeundum tandem semper esse ad solum divinæ voluntatis arbitrium, cujus causa sit in ipso abscondita. Sed non protinus sequitur, huic obtrectationi Deum subjacere. Occurremus enim cum Paulo in hunc modum, *O homo, tu quis es qui disceptes cum Deo? Num figmentum dicit ei qui se finxit, Cur me finxisti sic? Annon habet potestatem figulus, ut ex eadem massa faciat vas aliud in honorem, aliud in contumeliam?* Negabunt ita vere defendi Dei justitiam, sed subterfugium captari, quale habere solent qui justa excusatione destituuntur. Quid enim hic aliud dici videtur quam Deo esse potentiam quæ impediri nequeat quominus, prout libitum fuerit, quidvis agat? Verum longe secus est: quæ enim potentior afferri ratio potest quam dum jubemur cogitare quis sit Deus? Quomodo enim ullam iniquitatem admitteret, qui judex est orbis? Ad Dei naturam si proprie pertinet judicium facere, justitiam igitur naturaliter amat, injustiam aversatur. Proinde non quasi deprehensus foret Apostolus, ad cuniculos respectavit: sed indicavit altiorem esse justitiæ divinæ rationem, quam ut vel humano modo metienda sit, vel ingenii humani tenuitate possit comprehendi. Fatetur quidem Apostolus, eam subesse divinis judiciis profunditatem, à qua mentes omnes hominum absorbendæ sint si conentur eo penetrare. Sed docet etiam quam indignum sit ad eam legem redigere Dei opera, ut simulac eorum ratio nobis non constiterit, improbare audeamus. Notum est dictum Solomonis (quod tamen pauci dextre intelligunt) *Magnus creator omnium mercedem reddit stulto, & mercedem transgressoribus.* Exclamat enim de magnitudine Dei: in cujus arbitrio est pœnam sumere de stultis & transgressoribus, quamvis eos Spiritu suo non dignetur. Ac prodigiosus est hominum furor, dum ita rationis suæ modulo subjicere appetunt quod immensum est. Angelos qui steterunt in sua integritate, Paulus *electos* vocat: si eorum constantia in Dei beneplacito fundata fuit, aliorum defectio arguit fuisse derelictos. Cujus rei causa non potest alia adduci quam reprobatio, quæ in arcano Dei consilio abscondita est.

Responsio.

Ejusdem expositio.

Rom. 9. vers. 20.

Instantia.

Solutio, textum Apostoli à calumniis præclare vindicans.

Prov. 26. vers. 10.

1 Tim. 5. vers. 21.

Eadem solutio Augustini auctoritate confirmatur.

5. Age, adsit nunc Manichæus aliquis aut Cælestinus, divinæ providentiæ calumniator, dico cum Paulo, rationem ejus non esse reddendam: quia magnitudine sua intelligentiam nostram longe superet. Quid mirum? aut quid absurdum? velitne Dei potentiam sic limitatam esse, ut nequid plus ad agendum valeat quam mens sua capiat? Dico cum Augustino, *esse à Domino creatos, quos in exitium ituros sine dubitatione præsciebat: idque ita factum, quia sic voluit. Cur autem voluerit, non esse nostrum rationem exigere, qui comprehendere non possumus: neque convenire, ut divina voluntas in controversiam apud nos descendat,* de qua quoties habetur sermo, sub ipsius nomine suprema justitiæ regula nominatur. Quid ergo de iniquitate quæstio movetur, ubi justitia clare apparet? Neque vero nos pudeat improborum ora, Pauli exemplo sic obstruere: ac quoties oblatrare audebunt, identidem repetere, Quinam estis miseri homines, qui Deo accusationem intentatis? & ideo intentatis, quia operum suorum magnitudinem ad ruditatem vestram non attemperat? Quasi vero ideo perversa sint quia carni sunt occulta. Immensitas judiciorum Dei claris experimentis vobis nota est. Scitis vocari profundam abyssum: nunc ingenii vestri angustias consulite, an quod decrevit apud se Deus, capiant. Quid ergo juvat vesana inquisitione vos demergere in abyssum, quam vobis exitialem fore ratio ipsa dictat? Cur non vos metus aliquis saltem cohibet, quod de incomprehensibili Dei sapientia & terribili potentia tam historia Job quam Prophetici libri prædicant? Si tumultuatur mens tua, ne pigeat Augustini consilium amplecti. *Tu homo expectas à me responsum: & ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem, O homo, tu quis es? melior est fidelis ignorantia quam temeraria scientia. Quære merita: non invenies nisi pœnam: ô altitudo! Petrus negat: latro credit: ô altitudo! Quæris tu rationem? Ego expavescam altitudinem. Tu ratiocinare, ego mirabor: tu disputa, ego credam: altitudinem video, ad profundum non pervenio. Requievit Paulus, quia admirationem invenit. Vocat ille inscrutabilia Dei judicia: & tu scrutari venisti? Ille dicit investigabiles ejus vias: & tu vestigas?* Ulterius procedendo nihil proficiemus: nam nec satisfiet eorum petulantiæ, nec alia eget defensione Dominus, quam qua per Spiritum suum usus est qui per os Pauli loquebatur: & ipsi dediscimus bene loqui ubi cum Deo loqui desinimus.

epist. 106.

Prosopopeia item egregia illustratur.

Psal. 36:7.

Et præclaro August. dicto, de verbis Apost. Serm. 20.

2. Objectio. Deus imputare non debet hominibus peccata quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit.

6. Alterum quoque objectum ab impietate emergit, quod tamen non tam ad Dei sugillationem, quam ad peccatoris excusationem recta spectat. Etsi, qui à Deo damnatur peccator, nonnisi cum judicis ignominia justificari demum potest. Sic ergo profanæ linguæ obganniunt, Cur ea vitio Deus imputaret hominibus, quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit? Quid enim facerent? an cum decretis ejus luctarentur? At frustra id facturi sint, quum omnino facere non possint. Non ergo jure ob ea puniuntur quorum præcipua in Dei prædestinatione causa est. Hic abstinebo à defensione ad quam fere scriptores Ecclesiastici recurrunt, non impedire Dei præscientiam quominus homo peccator reputetur: quandoquidem illius mala, non sua Deus prævideat. Non enim hic subsisteret cavillatio, sed potius urgeret, Deum tamen malis quæ prævideret potuisse occurrere, si voluisset: quum non fecerit, destinato consilio creasse hominem in eum finem, ut se in terra ita gereret. Quod si Dei providentia in hanc conditionem homo creatus est, ut postea faceret quæcunque facit, non esse illi crimini vertendum quod nec effugere possit,

Prima responsio, veterum, quæ infirma censetur.

Ratio.

possit, & Dei voluntate constringatur. Ergo videamus quomodo rite nodus expediri debeat. Primum omnium constare inter omnes debet quod ait Solomon, *Deum omnia propter semetipsum condidisse, impium quoque ad diem malum.* Ecce, quum rerum omnium dispositio in manu Dei sit, quum penes ipsum resideat salutis ac mortis arbitrium, consilio nutuque suo ita ordinat, ut inter homines nascantur, ab utero certæ morti devoti, qui suo exitio ipsius nomen glorificent. Siquis causetur, nullam eis inferri necessitatem ex Dei providentia, sed potius ea conditione ab ipso esse creatos, quoniam futuram eorum pravitatem præviderit: neque nihil dicit, neque totum. Solent quidem interdum hac solutione uti veteres, sed quasi dubitanter. Scholastici vero in ea quiescunt, acsi nihil contra opponi posset. Equidem præscientiam solam nullam inferre necessitatem creaturis libenter concessero, tametsi non omnes assentiantur: sunt enim qui ipsam quoque causam rerum esse volunt. Verum mihi acutius ac prudentius videtur perspexisse Valla, homo alioqui in sacris non admodum exercitatus, qui supervacuam esse hanc contentionem ostendit: quoniam & vita & mors divinæ magis voluntatis quam præscientiæ sint actiones. Si hominum eventa prævideret Deus duntaxat, non etiam suo arbitrio disponeret ac ordinaret; tum non abs re agitaretur quæstio, ecquid ad eorum necessitatem valeat ipsius providentia: sed quum non alia ratione quæ futura sunt, prævideat, nisi quia ita ut fierent decrevit; frustra de præscientia lis movetur, ubi constat ordinatione potius & nutu omnia evenire.

Prov. 16. vers. 4.

Secunda responsio, etiam diluta.

Tertia responsio, quam Valla proposuit, probata.

7. Disertis verbis hoc extare negant, decretum fuisse à Deo ut sua defectione periret Adam. Quasi vero idem ille Deus, quem Scriptura prædicat facere quæcunque vult, ambiguo fine condiderit nobilissimam ex suis creaturis. Liberi arbitrii fuisse dicunt ut fortunam ipse sibi fingeret: Deum vero nihil destinasse nisi ut pro merito eum tractaret. Tam frigidum commentum si recipitur, ubi erit illa Dei omnipotentia, qua secundum arcanum consilium quod aliunde non pendet omnia moderatur. Atqui prædestinatio, velint nolint, in posteris se profert. Neque enim factum est naturaliter ut à salute exciderent omnes, unius parentis culpa. Quid eos prohibet fateri de uno homine quod inviti de toto humano genere concedunt? Quid enim tergiversando luderent operam? Cunctos mortales in unius hominis persona morti æternæ mancipatos fuisse Scriptura clamat. Hoc quum naturæ adscribi nequeat, ab admirabili Dei consilio profectum esse minime obscurum est. Bonos istos justitiæ Dei patronos perplexos hærere in festuca, altas vero trabes superare nimis absurdum est. Iterum quæro, Unde factum est ut tot gentes una cum liberis eorum infantibus æternæ morti involveret lapsus Adæ absque remedio, nisi quia Deo ita visum est? Hic obmutescere oportet tam dicaces alioqui linguas. Decretum quidem horribile, fateor: inficiari tamen nemo poterit quin præsciverit Deus quem exitum esset habiturus homo, antequam ipsum conderet; & ideo præsciverit quia decreto suo sic ordinarat. In præscientiam Dei siquis hic invehatur, temere & inconsulte impingit. Quid enim, quæso, est cur reus agatur cælestis judex quia non ignoraverit quod futurum erat? In prædestinationem competit siquid est vel justæ vel speciosæ querimoniæ. Nec absurdum videri debet quod dico, Deum non modo primi hominis casum, & in eo posterorum ruinam prævidisse: sed arbitrio quoque suo dispensasse. Ut enim ad ejus sapientiam pertinet omnium quæ futura sunt esse præscium; sic ad potentiam, omnia manu sua regere ac moderari. Et hanc quoque quæstionem Augustinus, ut alias, scite expedit, *Saluberrime confiteamur quod rectissime credimus, Deum Dominumque rerum omnium, qui creavit omnia bona valde, & mala ex bonis exoritura præscivit: & scivit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem pertinere, etiam de malis benefacere quam mala esse non sinere: sic ordinasse Angelorum & hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset gratiæ suæ beneficium, justitiæque judicium.*

I. Exceptio, decretum non fuisse à Deo ut Adam sua defectione periret, diluitur multiplici ratione, à fine creationis, Dei omnipotentia, sapientia & justitia incomprehensibili. vid. Calv. libr. de prædest. plurib. in locis.

Item Augustini præclaro testimonio. Enchir. ad Laurent.

8. Hic ad distinctionem voluntatis & permissionis recurritur: secundum quam obtinere volunt, permittente modo, non autem volente Deo perire impios. Sed cur permittere dicemus nisi quia ita vult? Quanquam nec ipsum quidem per se probabile est, sola Dei permissione, nulla ordinatione hominem sibi accersisse interitum. Quasi vero non constituerit Deus qua conditione præcipuam ex creaturis suis esse vellet. Non dubitabo igitur cum Augustino simpliciter fateri, *voluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessario futurum esse quod ille voluerit: quemadmodum ea vere futura sunt quæ præviderit.* Nunc vero si pro sua & impiorum excusatione vel Pelagiani, vel Manichæi, vel Anabaptistæ, vel Epicurei (namcum istis quatuor sectis nobis in hoc argumento negotium est) necessitatem, qua ex Dei prædestinatione constringuntur, objiciant: nihil afferunt ad causam idoneum. Si enim prædestinatio nihil aliud est quam divinæ justitiæ, occultæ quidem, sed inculpatæ, dispensatio: quia non indignos fuisse certum est qui in eam sortem prædestinarentur, justissimum quoque esse interitum quem ex prædestinatione subeunt, æque certum est. Ad hoc, sic ex Dei prædestinatione pendet eorum perditio, ut causa & materia in ipsis reperiatur. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat: cur censuerit, nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde merito illustrari. Ubi mentionem gloriæ Dei audis, illic justitiam cogita. Justum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei providentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Pronunciaverat paulo ante Dominus, *omnia quæ fecerat esse valde bona.* Unde ergo illa homini pravitas ut à Deo suo deficiat? Ne ex creatione esse putaretur, elogio suo approbaverat Deus quod profectum erat à seipso. Propria ergo malitia, quam acceperat à Domino puram naturam corrupit, & sua ruina totam posteritatem in exitium secum attraxit. Quare in corrupta potius humani generis natura evidentem damnationis causam, quæ nobis propinquior est, contemplemur, quam absconditam ac penitus incomprehensibilem inquiramus in Dei prædestinatione. Neque immensæ Dei sapientiæ submittere hucusque ingenium pigeat, ut in multis ejus arcanis succumbat. Eorum enim quæ scire nec datur, nec fas est, docta est ignorantia; scientiæ appetentia, insaniæ species.

1. Exceptio. Permittente, non volente Deo perire impios. Responsio.

lib. 6. de Genes. ad literam, cap. 15. *Instantia.*

Responsio 1. à prædestinationis descriptione.

Resp. 2. à voluntarii lapsus Adami & gloriæ Dei consideratione.

Gen. 1:31.

Pia exhortatio.

9. Dicet forte quispiam me nondum attulisse quod sacrilegam illam excusationem compesceret. Ego vero ne id quidem effici posse fateor quin semper fremat impietas & obmurmuret: mihi tamen dixisse videor quod ad loquendi non rationem tantum, sed prætextum quoque adimendum sufficeret. Excusabiles peccando haberi volunt reprobi, quia evadere nequeunt peccandi necessitatem: præsertim quum ex Dei ordinatione sibi injiciatur hujusmodi necessitas. Nos vero inde negamus rite excusari, quandoquidem Dei ordinationi, qua se exitio destinatos conqueruntur, sua constet æquitas: nobis quidem incognita, sed illa certissima. Unde constituimus, nihil illos sustinere mali quod non justissimo Dei judicio infligatur. Deinde præpostere docemus agere ipsos, 2. qui ad quærendam suæ damnationis originem, in recondita divini consilii adyta oculos intendant: ad naturæ corruptionem,

3. Exceptio.

Responsio 1.

nem, unde illa vere ſcaturit, conniveant. Hanc autem imputare ne Deo poſſint obſtat quod ſuæ creationi teſtimonium reddat. Tametſi enim æterna Dei providentia, in eam cui ſubjacet calamitatem conditus eſt homo: à ſeipſo tamen ejus materiam, non à Deo ſumpſit: quando nulla alia ratione ſic perditus eſt, niſi quia à pura Dei creatione in vitioſam & impuram perverſitatem degeneravit.

3. *Objectio. Ex prædeſtinationis doctrina ſequi Deum eſſe perſonarum acceptorem.*

10. Jam & tertia abſurditate Dei prædeſtinationem infamant ejus adverſarii: quum enim non alio referamus quam ad divinæ voluntatis arbitrium, quod univerſali exitio eximantur quos in regni ſui hæredes Deus aſſumit, ex eo colligunt apud ipſum ergo eſſe acceptionem perſonarum: quod ubique Scriptura negat. Ergo vel Scripturam eſſe ſibi diſſentaneam, vel in electione Dei eſſe meritorum reſpectum.

Reſp. quid ſit perſonarum acceptio.

Primum, alio ſenſu negat Scriptura Deum eſſe perſonarum acceptorem, quam quo ipſi judicant, ſiquidem *Perſonæ* vocabulo non hominem ſignificat, ſed quæ in homine oculis conſpicua, vel favorem, gratiam, dignitatem conciliare; vel odium, contemptum, dedecus conflare ſolent. Qualia ſunt, divitiæ, opes, potentia, nobilitas, magiſtratus, patria, formæ elegantia, & cætera hujuſmodi. Item paupertas, inopia, ignobilitas, ſordes, contemptus, & ſimilia. Sic Petrus & Paulus perſonarum acceptorem non eſſe Dominum docent, quia non diſcernat inter Judæum & Græcum, quo ſolius gentis ratione alterum reſpuat, amplectatur alterum. Sic Jacobus iiſdem verbis utitur, dum vult aſſerere Deum in ſuo judicio divitias nihil morari. Paulus autem alio loco de Deo ſic loquitur, quod libertatis aut ſervitutis in judicando nullam habeat rationem. Proinde nihil repugnantiæ erit, ſi dicemus, Deum ſecundum beneplaciti ſui arbitrium eligere in filios, nullo merito, quos viſum fuerit, aliis rejectis ac reprobatis.

Actor. 10. verſ. 34. Rom. 2. verſ. 11. Gal. 3:28. Jac. 2:5. Col. 3:25. Eph. 6:9.

Reſponſio 2. oſtendens nihil repugnantiæ iſtis ineſſe. vide Auguſtin. epiſt. 105. & lib. ad Bonif. 2. cap. 7.

Res tamen ſic explicari poteſt, ut plenius ſatisfiat. Quærunt qui fiat ut ex duobus quos nullum meritum diſcriminat, alterum prætereat in electione ſua, alterum aſſumat Deus. Ego viciſſim rogo, putentne in eo qui aſſumitur eſſe aliquid quod Dei animum ad ipſum inclinet. Si nihil fatebuntur (quod neceſſe eſt) ſequetur Deum non hominem intueri, ſed à ſua bonitate rationem petere cur illi benefaciat. Quod igitur hominem unum eligit Deus, altero rejecto, id non provenit ab hominis reſpectu, ſed à ſola ejus miſericordia: cui liberum eſſe debet proferre ſe & exerere ubi & quoties placet. Nam & alibi vidimus non multos ab initio vocatos fuiſſe nobiles, vel ſapientes, vel ſplendidos, ut Deus humiliaret carnis ſuperbiam: tantum abeſt ut perſonis devinctus fuerit ejus favor.

1 Cor. 1. verſ. 26.

Exceptio. Peccatores peræque ſunt puniendi: aut inæqualis eſt Dei juſtitia. Reſponſio.

11. Quare falſo & peſſime Deum inæqualis juſtitiæ inſimulant nonnulli quod non eundem erga omnes tenorem in ſua prædeſtinatione ſervat. Si omnes, inquiunt, noxios deprehendit, peræque omnes puniat: ſi inſontes, ab omnibus judicii rigorem abſtineat. Atqui perinde cum ipſo agunt acſi vel interdicta illi foret miſericordia, vel, dum vult miſereri, cogatur in totum judicio renunciare. Quid eſt quod flagitant? ſi omnes ſunt noxii, ut ſimul eandem omnes luant pœnam. Fatemur communem noxam: ſed dicimus quibuſdam ſuccurrere Dei miſericordiam.

Inſtantiæ dilutio, teſtimoniis Auguſtini firmata. epiſt. 106. de præd eſt. & gratia. de bono perſev. cap. 12.

Succurrat, aiunt, omnibus. Sed excipimus, æquum eſſe ut puniendo ſe quoque æquum judicem oſtendat. Id dum non ſuſtinent, quid aliud quam vel miſerandi facultate Deum ſpoliare conantur, vel hac ſaltem lege ipſam permittere ut judicio ſe prorſus abdicet? Quare pulcherrime quadrant iſtæ Auguſtini ſententiæ, *Quum in primo homine univerſa generis maſſa in condemnationem defluxerit, quæ fiunt ex ea vaſa in honorem, non propriæ juſtitiæ, ſed Dei miſericordiæ vaſa eſſe. Quod vero alia fiunt in contumeliam, non iniquitati, ſed judicio deputandum*, &c. Quod Deus iis quos reprobat, debitam pœnam rependit: iis quos vocat, immeritam gratiam largitur: ab omni accuſatione liberari, ſimilitudine creditoris, cujus in poteſtate eſt, alteri remittere, ab altero exigere. Poteſt igitur Dominus etiam dare gratiam quibus vult, quia miſericors eſt: non omnibus dare, quia juſtus judex. Dando quibuſdam quod non merentur, gratuitam ſuam oſtendere gratiam: non omnibus dando, quid mereantur omnes declarare. Nam quum Deum ſcribit Paulus *clauſiſſe omnia ſub peccato ut omnium miſereatur*, ſimul addendum eſt nemini eſſe debitorem: quia nemo illi prior dedit, ut mutuum exigat.

Rom. 11. verſ. 32.

4. *Objectio. Hæc doctrina ſecuritatem & impietatem parit.*

12. Hoc quoque ad evertendam prædeſtinationem exagitant, quod ipſa ſtante concidat omnis ſollicitudo, & bene agendi ſtudium. Quis enim audiat, inquiunt, æterno & immutabili Dei decreto ſibi fixam eſſe aut vitam aut mortem, quin protinus in mentem veniat, nihil intereſſe quomodo ſe gerat: quando ſuo opere nihil aut impediri aut promoveri queat Dei prædeſtinatio? Ita omnes projicient ſe, & deploratum in morem, quocunque libido tulerit præcipites ibunt.

Reſp. 1. per conceſſionem, reproborum quorundam reſpectu.

Et ſane non in univerſum mentiuntur. ſunt enim plerique porci qui prædeſtinationis doctrinam impuris iſtis blaſphemiis conſpurcant, atque hoc etiam obtentu admonitiones & objurgationes quaſlibet eludunt, Scit Deus quid de nobis agere ſemel ſtatuerit. ſi ſalutem decrevit, adducet nos ad eam ſuo tempore: ſi mortem deſtinavit, fruſtra contra tenderemus.

2. *A fine Scripturæ hanc doctrinam proponentis.*

At Scriptura, dum præcipit quanto majori & reverentia & religione ſit de tanto myſterio cogitandum, tum pios in longe diverſum ſenſum inſtituit, tum ſceleſtam illorum intemperiem probe redarguit. Non enim prædeſtinationem eo commemorat ut in audaciam erigamur, & inacceſſa Dei ſecreta excutere nefaria temeritate tentemus: ſed potius ut humiliati ac dejecti, ad judicium ejus tremere, miſericordiam ſuſpicere diſcamus. Ad hunc ſcopum fideles collimabunt.

3. *Ab auctoritate Apoſtoli.*

Ille autem fœdus porcorum grunnitus à Paulo rite compeſcitur. Securos ſe in vitiis pergere dicunt: quia ſi ſint è numero electorum, nihil obfutura ſint vitia quominus tandem ad vitam perducantur.

4. *Ab electionis ſcopo.* Eph. 1:4.

Atqui in hunc finem electos eſſe nos Paulus admonet, ut ſanctam ac inculpatam vitam traducamus. Si electionis ſcopus eſt vitæ ſanctimonia, magis ad eam alacriter meditandam expergefacere & ſtimulare nos debet, quam ad deſidiæ prætextum valere. Quantopere enim hæc inter ſe diſſident, à bene agendo ceſſare, quia electio ad ſalutem ſufficiat, & electioni propoſitum eſſe finem ut in bonorum ſtudium incumbamus? Faceſſant ergo ejuſmodi ſacrilegia quæ totum electionis ordinem perperam invertunt.

Inſtantia impia.

Quod autem ſuas blaſphemias longius extendunt, dum eum qui ſit à Deo reprobatus, perditurum operam dicunt ſi innocentia & probitate vitæ ſe illi approbare ſtudeat:

Reſponſio.

in eo vero impudentiſſimi mendacii convincuntur. Unde enim tale ſtudium oriri poſſit niſi ex electione? Nam quicunque ſunt ex reproborum numero, ut ſunt vaſa in contumeliam formata, ita non deſinunt perpetuis flagitiis iram Dei in ſe provocare, & evidentibus ſignis confirmare quod jam in ſe latum eſt Dei judicium: tantum abeſt ut cum ipſo fruſtra contendant.

Poſtrema objectio ex ſuperiori pendens.

13. Maligne tamen atque impudenter hanc doctrinam calumniantur alii, acſi omnes ad pie vivendum exhortationes everteret. Qua de re magnam olim invidiam ſuſtinuit Auguſtinus, quam abſterſit libro De correptione & gratia ad Valentinum: cujus lectio pios omnes & dociles facile placabit. pauca tamen hic libabo, quæ (ut ſpero) probis & non contentioſis ſatisfacient. Quam apertus & vocalis præco electionis gratuitæ fuerit Paulus, ante

1. Reſponſio, ex ſcriptis Auguſtini, Pauli methodum & Chriſti do-

ctrinam sequentis, qua refellit hujusmodi objectionem, collecta.

visum est: an ideo monendo & hortando frigidus? Conferant boni isti zelotæ ejus vehementiam cum sua, glacies in ipsis reperietur præ incredibili illius fervore. Et certe principium illud scrupulos omnes tollit, *non esse nos vocatos ad immunditiem, sed ut quisque vas suum possideat in honore*, &c. deinde *nos esse Dei figmentum, creatos ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambulemus.* In summa, qui mediocriter exercitati sunt in Paulo, absque longa demonstratione intelligent, quam apte conciliet quæ isti fingunt inter se pugnare. Præcipit Christus ut in se credatur: neque tamen vel falsa est ejus definitio, vel præcepto contraria, ubi dicit, *Nemo potest venire ad me nisi cui datum fuerit à Patre meo. Cursum igitur suum habeat prædicatio, quæ adducat homines ad fidem, & continuo profectu in perseverantia contineat. Neque tamen impediatur prædestinationis cognitio, ut qui obediunt non tanquam de suo superbiant, sed in Domino glorientur. Non abs re dicit Christus, Qui habet aures audiendi, audiat. Ergo dum exhortamur & prædicamus, qui auribus præditi sunt, libenter obediunt: qui vero carent, in illis impletur quod scriptum est, Ut audientes non audiant. Cur autem* (inquit Augustinus) *illi habeant, illi non: quis cognovit sensum Domini? numquid ideo negandum est quod apertum est, quia comprehendi non potest quod occultum est?* Hæc fideliter ex Augustino retuli: sed quia plus forte auctoritatis habebunt ejus verba quam mea, agedum prodeant in medium quæ apud ipsum leguntur. *Numquid si hoc audito nonnulli in torporem segnitiemque vertantur, & à labore proclives ad libidinem post concupiscentias eant, propterea de præscientia Dei falsum putandum est quod dictum est? Nonne si Deus illos bonos fore præscivit, boni erunt, in quantalibet nunc malitia versentur: &, si malos fore præscivit, mali erunt, in quantalibet nunc bonitate cernantur? Numquid ergo propter hujusmodi causas, quæ de præscientia Dei vera dicuntur, vel neganda sunt vel tacenda? tunc scilicet, quando, si non dicantur, in alios itur errores? Alia*, inquit, *ratio est verum tacendi; alia, verum dicendi necessitas. Causas verum tacendi longum esset omnes quærere: quarum tamen est hæc una, ne pejores fiant qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt, facere doctiores: qui nobis tale aliquid dicentibus doctiores quidem non fiunt, sed nec redduntur pejores. Quum autem res vera ita se habet, ut fiat pejor, nobis eam dicentibus qui capere non potest: nobis autem tacentibus, ille qui potest: quid putamus faciendum? nonne potius est dicendum verum, ut qui potest capere, capiat; quam tacendum, ut non solum id ambo non capiant, verum etiam qui est intelligentior, ille sit pejor, qui si audiret & caperet, per eum etiam plures disceret? Et nos dicere nolumus, quod teste Scriptura dicere licebat. Timemus enim, videlicet ne loquentibus nobis offendatur qui capere non potest: non autem timemus ne tacentibus nobis, qui veritatem potest capere, falsitate capiatur.* Quam sententiam brevius tandem perstringens, clarius etiam confirmat. *Quamobrem, si Apostoli & qui eos sequuti sunt Ecclesiæ doctores utrumque fecerunt, ut de æterna Dei electione pie dissererent, & sub piæ vitæ disciplina continerent fideles: quid est quod invicta conclusi violentia veritatis illi nostri se recte dicere existimant, non esse populo prædicandum, etsi verum sit, quod de prædestinatione dicitur? Imo prædicandum est prorsus: ut qui habet aures audiendi, audiat. Quis autem habet, si non accipit ab eo qui se daturum promittit? Certe qui non accipit, rejiciat; dum tamen qui capit, sumat & bibat, bibat & vivat. Sicut enim prædicanda est pietas, ut rite colatur Deus: ita & prædestinatio, ut qui habet aures audiendi, de gratia Dei in Deo, non in se glorietur.*

[Margin:] 1 Thes. 4. vers. 7. — Eph. 2:10. — Joan. 6. vers. 44. — Mat. 13:9. — Jesa. 6: 9. — lib. de bono persev. cap. 15. — 2. Responsio, Augustinum ipsum, calumniatores hujus doctrinæ refellentem, inducens. — cap. 16. Causa verum tacendi. — Prædestinationis doctrina cur non tacenda, sed prædicanda. — ejusd. lib. cap. 20. Confirmatio, ab Apostolorum & Apostolic. virorum exemplo.

Quomodo prædicanda sit & populo tradenda: ita videlicet ut ædificatio Ecclesiæ quæratur, & prudenter caveatur, quoad licet, offensio.

14. Et tamen ut singulare ædificationis studium sancto viro fuit, sic docendi veri rationem temperat, ut prudenter caveatur quoad licet offensio. Nam quæ vere dicuntur, congruenter simul posse dici admonet. Siquis ita plebem compellet, Si non creditis, ideo fit, quia jam divinitus exitio destinati estis: is non modo ignaviam fovet, sed etiam indulget malitiæ. Si quis in futurum quoque tempus sententiam extendat, quod non sint credituri qui audiunt, quia reprobati sunt: imprecatio erit magis quam doctrina. Tales itaque Augustinus non immerito tanquam vel insulsos doctores, vel sinistros & ominosos Prophetas ab Ecclesia jubet facessere. Tenendum quidem vere alibi contendit, *quod tunc correctione proficit homo, quum miseretur atque adjuvat qui facit quos voluerit etiam sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter: absit ut dicamus judicium luti esse non figuli.* Item postea, *Quum homines per correptionem in viam justitiæ seu veniunt seu revertuntur, quis operatur in cordibus eorum salutem, nisi ille qui quolibet plantante & irrigante dat incrementum? cui volenti salvum facere nullum hominis resistit liberum arbitrium. Non est itaque dubitandum, voluntati Dei (qui in cælo & in terra quæcunque voluit fecit, & qui etiam quæ futura sunt fecit) humanas voluntates non posse resistere, quominus faciat ipse quod vult: quandoquidem de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit.* Item, *Quum vult adducere homines, numquid corporalibus vinculis alligat? Intus agit, intus corda tenet, intus corda movet: eosque voluntatibus eorum, quas in illis operatus est, trahit.* Sed quod continuo subjicit, minime omitti debet: *quia nescimus quis ad prædestinatorum numerum pertineat, vel non pertineat, sic nos affici decere ut omnes velimus salvos fieri. Ita fiet ut quisquis nobis occurret, eum studeamus facere pacis consortem. Sed pax nostra super filios pacis requiescet. Ergo, quantum ad nos pertinet, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, salubris & severa instar medicinæ adhibenda erit correptio: Dei autem erit illis utilem facere quos præscivit & prædestinavit.*

[Margin:] Summa orthodoxæ doctrinæ de prædestinatione, ab Augustino tradita.

CAP. XXIV.

Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere justum cui destinati sunt, interitum.

Hujus capitis duas esse partes vel ipsum argumentum ostendit.

1. *De Electis, à prima sectione ad duodecimam agitur.*
2. *De Reprobis, à duodecima ad finem capitis.*

[Margin:] cap. 22. sect. 10, 11. Dei arcana quidem est electio. — Sed vocatione efficaci demum manifestatur. — Rom. 8. vers. 29.

SED ut res melius elucescat, tum de electorum vocatione, tum de excæcatione & induratione impiorum agendum est. Et de priore quidem jam aliquid disserui, eorum errorem refellens quibus generalitas promissionum videtur æquare totum humanum genus. Atqui non absque delectu electionem, quam in seipso alioqui absconditam habet, vocatione demum sua Deus manifestat: quam ideo appellare proprie licet ejus testificationem. Nam *quos præscivit, eos & præfinivit conformes fieri imagini Filii sui: quos autem præfinivit, eos & vocavit: quos vocavit, eos & justificavit*, ut olim glorificet. Quum suos eligendo jam in filiorum locum Dominus adoptarit: videmus tamen ut in

in tanti boni possessionem non veniant nisi dum vocantur: contra ut vocati, quadam jam fruantur electionis suæ communicatione. Qua ratione Spiritum, quem accipiunt, & *adoptionis Spiritum*, & *sigillum*, & *arrhabonem hæreditatis* futuræ vocat Paulus: quia scilicet eorum cordibus futuræ adoptionis certitudinem suo testimonio stabilit & obsignat. Nam etsi Euangelii prædicatio ex fonte electionis scaturit, quia tamen reprobis etiam communis est, non esset per se solida illius probatio. Deus autem efficaciter electos suos docet ut ad fidem adducat: sicuti citavimus ante ex verbis Christi, *Qui ex Deo est, hic vidit Patrem*, non alius. Item, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi.* Quum alibi dicat, *Nemo potest venire ad me nisi Pater meus traxerit eum.* Quem locum prudenter expendit Augustinus: cujus verba sunt, *Si* (*ut dicit veritas*) *omnis qui didicit venit: quisquis non venit, profecto nec didicit. Non est igitur consequens ut qui potest venire etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit: sed omnis qui didicit à Patre, non solum potest venire, sed etiam venit: ubi jam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus & actionis effectus adest.* Alibi etiam clarius, *Quid est, Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me: nisi, nullus est qui audiat & discat à Patre, & non veniat ad me? Si enim omnis qui audivit à Patre & didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audivit à Patre nec didicit: nam si audisset & didicisset, veniret. Valde remota est à sensibus carnis hæc schola, in qua Pater auditur & docet, ut veniatur ad Filium.* Paulo post, *Hæc gratia quæ occulte humanis cordibus tribuitur, à nullo duro corde recipitur: ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primum auferatur. Quando itaque Pater intus auditur, aufert cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. Cur ergo non omnes docet ut veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, judicio non docet? quoniam cujus vult miseretur, & quem vult obdurat.* Filios ergo sibi designat, ac patrem se iis destinat Deus quos elegit. Vocando porro, in familiam eos suam asciscit, ac seipsum iis coadunat ut simul unum sint. Quum autem electioni vocatio subnectitur, in eum modum Scriptura satis innuit, in ea nihil requirendum præter gratuitam Dei misericordiam. Si enim quærimus quos vocet, & qua ratione: respondet, quos elegerat. Ad electionem autem dum venitur, sola illic misericordia undecunque apparet. Atque adeo vere hic locum habet illud Pauli, *Non esse volentis neque currentis, sed miserentis Dei.* Neque id, quemadmodum vulgo accipiunt qui inter Dei gratiam, voluntatem, cursumque hominis partiuntur. Exponunt enim, desiderium hominis ac conatum nihil per se quidem habere momenti, nisi Dei gratia prosperentur: sed quum adjuvantur illius benedictione, habere suas quoque partes in comparanda salute contendunt. Quorum cavillum Augustini verbis refellere quam meis malo. *Si nihil aliud voluit Apostolus, nisi non esse solius volentis aut currentis, nisi adsit misericors Dominus: retorquere è converso licebit, non solius esse misericordiæ, nisi adsit voluntas & cursus.* Quod si aperte impium est, non dubitemus Apostolum omnia misericordiæ Domini dare, nostris autem voluntatibus aut studiis nihil relinquere. In hanc sententiam ille sanctus vir. Nec pili æstimo quam inducunt argutiolam, non fuisse id dicturum Paulum, nisi aliquis in nobis foret conatus, & aliqua voluntas. Non enim quid esset in homine reputavit: sed quum videret quosdam salutis partem hominum industriæ assignare, simpliciter eorum errorem damnavit priore membro, deinde totam salutis summam Dei misericordiæ vendicavit. Et quid aliud agunt Prophetæ quam ut gratuitam Dei vocationem perpetuo deprædicent?

Qua sit hujus vocationis efficacitas. Rom. 8. v. 15, 16. Eph. 1: 13. & alibi.

Joan. 6. vers. 46. Joan. 17. vers. 6. Joan. 6. vers. 44. lib. 1. de gratia Christi contra Pelag. & Cælest. c. 14. & 31. lib. de prædest. sanctorum, cap. 8.

Quemadmodum autem electio, ita & vocatio efficax in gratuita misericordia Dei fundata est.

Rom. 9. vers. 16. *Cavillum quorundam interpretum refellitur Augustini verbis.*

Enchir. ad Laurent. cap. 31.

Exceptionis eorundem dilutio.

2. Adhæc ipsa quoque vocationis natura & dispensatio perspicue id demonstrat: quæ non sola verbi prædicatione, sed & Spiritus illuminatione constat. Quibus offerat verbum suum Deus, habemus apud Prophetam, *Repertus sum à non quærentibus me: palam apparui iis qui me non interrogabant. Populo qui non invocavit nomen meum, dixi, Ecce adsum.* Ac ne Judæi ad Gentes modo eam clementiam pertinere ducerent, ipsis quoque in memoriam reducit unde assumpserit patrem eorum Abraham, quum ipsum sibi conciliare dignatus est: nimirum ex media idololatria, in qua cum suis omnibus demersus erat. Verbi sui luce dum immerentibus primum affulget, eo gratuitæ bonitatis suæ specimen satis luculentum exhibet. Hic ergo jam se exerit immensa Dei bonitas, sed non omnibus in salutem; quia reprobos manet gravius judicium, quod testimonium amoris Dei repudient. Atque etiam Deus, illustrandæ gloriæ suæ causa, Spiritus sui efficaciam ab illis subducit. Interior igitur hæc vocatio pignus est salutis quod fallere non potest. Quo pertinet illud Joannis, *Inde agnoscimus nos esse ejus filios, ex Spiritu quem dedit nobis.* Ac ne glorietur caro quod vocanti & ultro se offerenti saltem responderit, nullas ad audiendum esse aures, nullos ad videndum oculos affirmat, nisi quos ipse fecerit. Facere autem non secundum cujusque gratitudinem, sed pro sua electione. Cujus rei insigne habes exemplum apud Lucam, ubi Pauli & Barnabæ concionem audiunt communiter Judæi & Gentes. Eodem tum verbo quum edocti essent omnes, narrantur *credidisse qui ad vitam æternam erant ordinati.* Qua fronte gratuitam esse vocationem negemus, in qua ad ultimam usque partem sola regnat electio?

Vocationem esse gratuitam probat, 1. Ejus natura & dispensatio. 2. Dei ipsius vox. Jesa. 65: 1. *3. Abrahæ patris credentium vocatio.* Josuæ 24. vers. 3.

4. Joannis testimonium. 1 Joan. 3. vers. 24.

5. Et exemplum vocatorum. Actor. 13. vers. 48.

3. Duo autem errores hic cavendi sunt: quia nonnulli cooperarium Deo faciunt hominem, ut suffragio suo ratam electionem faciat: ita secundum eos voluntas hominis superior est Dei consilio. Quasi vero Scriptura doceat tantum nobis dari ut credere possimus, ac non potius fidem ipsam. Alii, quanquam non ita enervant gratiam Spiritus sancti, nescio tamen qua ratione inducti electionem à posteriori suspendunt: quasi dubia esset atque etiam inefficax, donec fide confirmetur. Equidem confirmari, quoad nos, minime obscurum est: elucescere etiam arcanum Dei consilium quod latebat, ante vidimus: modo hoc verbo nihil aliud intelligas quam comprobari quod incognitum erat, & velut sigillo consignari. Sed falso dicitur electionem tunc esse demum efficacem postquam Euangelium amplexi sumus, suumque inde vigorem sumere. Certitudo quidem ejus inde nobis petenda: quia si ad æternam Dei ordinationem penetrare tentemus, profunda illa abyssus nos ingurgitabit. Sed ubi eam nobis patefecit Deus, altius conscendere oportet, ne effectus causam obruat. Quid enim magis absurdum & indignum, quum Scriptura doceat nos esse illuminatos, sicuti nos Deus elegit, lucis hujus fulgore oculos nostros perstringi, ut attendere ad electionem recusent? Neque interea inficior, ut certi de salute nostra simus, initium à verbo fieri debere, eoque debere fiduciam nostram esse contentam ut Deum Patrem invocemus. Præpostere enim quidam ut de consilio Dei (quod nobis prope est in ore & corde) certiores reddantur, supra nubes volitare cupiunt. Cohibenda igitur est illa temeritas sobrietate fidei, ut Deus occultæ suæ gratiæ nobis testis sufficiat in externo verbo, modo ne impediat canalis, ex quo large ad bibendum nobis aqua profluit, quominus scaturigo suum honorem obtineat.

Porro in sinceram vocationis electorum doctrinam impingunt, 1. Qui nimium voluntati humanæ tribuunt. 2. Qui electionem à fide suspendunt; quorum error multis argumentis retunditur.

Deut. 30. vers. 14.

4. Ergo ut perperam faciunt qui electionis vim suspendunt à fide Euangelii, qua illam ad nos sentimus

Ea de causa, sectione

Hac & quinque sequentibus agitur de electionis certitudine adversus Satanæ insultus. Hujus præcipua argumenta. 1. Vocatio efficax. 2. Christus fide apprehensus. 3. Protectio Christi electos custodientis. Non autem in abditos divinæ sapientiæ recessus perrumpendum est, ut intelligamus quid sit de nobis constitutum apud Dei tribunal.

timus pertinere: ita optimum tenebimus ordinem, si in quærenda electionis nostræ certitudine, in iis signis posterioribus, quæ sunt certæ ejus testificationes, hæreamus. Nulla tentatione vel gravius vel periculosius fideles percellit Satan, quam dum ipsos suæ electionis dubitatione inquietans, simul prava ejus extra viam inquirendæ cupiditate sollicitat. Extra viam inquirere voco, ubi in abditos divinæ sapientiæ recessus perrumpere homuncio conatur, &, quo intelligat quid de se sit constitutum apud Dei tribunal, ad supremam usque æternitatem penetrare. Tunc enim se in profundum immensæ voraginis absorbendum præcipitat: tunc innumeris atque inexplicabilibus laqueis se induit: tunc cæcæ caliginis abysso se adobruit. Sic enim æquum est horribili ruina ingenii humani stoliditatem puniri, ubi suopte Marte assurgere ad divinæ sapientiæ altitudinem tentat. Eoque exitialior est hæc tentatio, quod ad nullam aliam propensiores simus fere omnes. Rarissimus enim est cujus non interdum animus hac cogitatione feriatur, Unde tibi salus nisi ex Dei electione? Electionis porro quæ tibi revelatio? Quæ si apud quempiam semel invaluit, aut diris tormentis miserum perpetuo excruciat, aut reddit penitus attonitum. Nullo sane certiore argumento confirmare velim, quanta pravitate prædestinationem imaginentur hujusmodi homines, quam illa ipsa experientia: siquidem nullo pestilentiori errore infici mens possit quam qui sua erga Deum pace ac tranquillitate conscientiam diruit ac deturbat. Ergo naufragium si timemus, sollicite ab hoc scopulo cavendum, in quem nunquam sine exitio impingitur. Et vero licet periculosi maris instar habeatur prædestinationis disputatio: patet tamen in ea lustranda, tuta & pacata, addo & jucunda navigatio, nisi quis periclitari ultro affectet. Nam quemadmodum in exitialem abyssum se ingurgitant qui ut de sua electione fiant certiores, æternum Dei consilium sine verbo percontantur: ita qui recte atque ordine ipsam investigant qualiter in verbo continetur, eximium inde referunt consolationis fructum.

Sed à Dei vocatione exordium sumendum est, & in ea desinendum.

Sit igitur hæc nobis inquirendi via, ut exordium sumamus à Dei vocatione, & in ipsam desinamus. Quanquam hoc non obstat quin fideles quæ percipiunt quotidie beneficia ex Dei manu, sentiant ex recondita illa adoptione descendere: sicuti loquuntur apud Jesaiam, *Fecisti mirabilia: cogitationes tuæ antiquæ, veræ & fideles:* quando ea ceu tessera vult nobis confirmare Deus quantum de suo consilio sciri fas est. Ne cui autem videatur infirmum istud testimonium: reputemus quantum & claritatis & certitudinis nobis afferat.

Jesa. 25: 1.

Quod Bernardi apposito dicto confirmatur. Serm. 23. super cantic.

Qua de re apposite Bernardus: postquam enim de reprobis loquutus est, *Stat*, inquit, *propositum Dei, stat sententia pacis super timentes eum, ipsorum dissimulans mala, & remunerans bona: ut miro modo eis non modo bona, sed & mala cooperentur in bonum. Quis accusabit electos Dei? Sufficit mihi ad omnem justitiam, solum habere propitium cui soli peccavi. Omne quod mihi ipse non imputare decrevit, sic est quasi non fuerit.* Et paulo post, *O veræ quietis locus, & quem non immerito cubiculi appellatione censuerim, in quo Deus non quasi turbatus ira, nec velut distentus cura prospicitur, sed probatur voluntas ejus in eo bona & beneplacens & perfecta. Visio ista non terret, sed mulcet: inquietam curiositatem non excitat, sed sedat: nec fatigat sensus, sed tranquillat. Hic vere quiescitur. Tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aspicere quiescere est.*

Vocationis autem hujus ut & electionis fundamentum est Christus. Mat. 3: 17.

5. Primum, si paternam Dei clementiam propitiumque animum quærimus, ad Christum convertendi sunt oculi, in quo solo Patris anima acquiescit. Si salutem, vitam, & regni cælestis immortalitatem, non alio tum quoque confugiendum est: quando ipse unus & vitæ fons est, & salutis anchora, & regni cælorum hæres. Jam quorsum electio pertinet nisi ut in filiorum locum à cælesti Patre cooptati, ejus favore salutem & immortalitatem obtineamus? Quantumlibet revolvas & excutias, ultimum tamen ejus scopum non ultra tendere intelliges. Proinde quos Deus sibi filios assumpsit, non in ipsis eos dicitur elegisse, sed in Christo suo: quia nonnisi in eo amare illos poterat, nec regni sui hæreditate honorare nisi ejus consortes ante factos. Eph. 1: 4.

In quem unum qui non recumbit, de electione sua certus esse non potest.

Quod si in eo sumus electi, non in nobisipsis reperiemus electionis nostræ certitudinem: ac ne in Deo quidem Patre, si nudum illum absque Filio imaginamur. Christus ergo speculum est in quo electionem nostram contemplari convenit, & sine fraude licet. Quum enim is sit cujus corpori inserere destinavit Pater quos ab æterno voluit esse suos, ut pro filiis habeat quotquot inter ejus membra recognoscit, satis perspicuum firmumque testimonium habemus, nos in libro vitæ scriptos esse si cum Christo communicamus. Porro ille certa sui communione nos donavit, quum per Euangelii prædicationem testatus est se nobis à Patre datum, ut cum suis omnibus bonis noster esset. Illum induere dicimur, in ipsum coalescere ut vivamus: quia ipse vivit. Toties repetitur hæc doctrina, *Filio unigenito non pepercit Pater, ut quisquis credit in eum, non pereat. Qui* vero *in eum credit*, dicitur *transiisse à morte in vitam.* Quo sensu vocat se *panem vitæ, quem qui comederit, non morietur in æternum.* Ille (inquam) nobis testis fuit, filiorum loco habitum iri à Patre cælesti omnes à quibus fide receptus fuerit. Siquid plus appetimus quam ut inter Dei filios censeamur & hæredes, supra Christum conscendamus licet. Si hæc suprema nobis est meta, quantopere insanimus, extra ipsum quærendo quod & in ipso jam consequuti sumus, & in solo ipso inveniri potest?

Rom. 8. vers. 32. Joan. 3. vers. 15. Joan. 5. vers. 24. Joan. 6. vers. 35.

Est enim æterni consilii de salute nostra fidus interpres.

Præterea quum sit æterna Patris sapientia, immutabilis veritas, fixum consilium, non est timendum ne quod suo sermone nobis enarrat, ab illa quam quærimus Patris voluntate vel minimum variet: quin potius eam fideliter nobis aperit qualis ab initio fuit, ac semper futura est. Hujus doctrinæ praxis in precibus quoque vigere debet. Nam etsi ad Dei invocationem nos animat electionis fides: ubi tamen vota concipimus, eam obtrudere Deo præposterum esset, vel hac conditione pacisci, Domine, si electus sum, me exaudias: quando suis promissionibus vult nos esse contentos, neque alibi quærere an futurus sit nobis exorabilis. Hæc prudentia nos à multis laqueis expediet si in rectum usum accommodare scimus quod recte scriptum est: non autem inconsiderate huc illuc trahamus quod restringi debuerat.

Alia firmitudo electionis nostræ, Christi pastoris nostri protectio.

6. Accedit ad stabiliendam fiduciam alia, quam cum vocatione nostra conjungi diximus, electionis firmitudo. Quos enim nominis sui cognitione illuminatos in Ecclesiæ suæ sinum Christus asciscit, eos dicitur in fidem tutelamque suam recipere. Quoscunque autem recipit, ei à Patre commissi dicuntur ac concrediti ut in vitam æternam custodiantur. Quid nobis volumus? clamat alta voce Christus, quotquot Pater salvos esse velit, eos sibi in protectionem tradidisse. Ergo si rescire libet an Deo curæ sit nostra salus, quæramus an Christo commendaverit: quem constituit unicum suorum omnium salvatorem. Joan. 6. v. 37, 39. & 17. vers. 6, 12.

Quomodo nobis patefit. Joan. 10. vers. 9, 11.

Jam si dubitamus an simus à Christo in fidem custodiamque recepti, ille dubitationi occurrit, dum se pastorem sponte offert, ac in ovium suarum numero nos fore pronunciat si vocem suam audiamus. Christum ergo benigne nobis expositum, & obviam prodeuntem amplectamur: ille autem nos in grege suo recensebit, & inter sua septa conclusos tenebit.

Objectio 1. de statu futuro. Rom. 8. vers. 29.

At subit futuri status anxietas: nam ut Paulus vocari docet qui electi ante fuerint: ita Christus ostendit *multos esse vocatos,*

Matth. 22. *paucos vero electos.* Quin etiam ipse quoque Paulus
vers. 14. alibi à securitate dehortatur: *Qui bene stat*, inquit,
1 Cor. 10. *videat ne cadat.* Item, *Insertus es in populum Dei?*
vers. 12. *noli superbire, sed time: potest enim Deus rursum suc-*
Rom. 11. *cidere, ut alios inserat.* Denique ipsa experientia sa-
vers. 20. tis docemur, parvi esse vocationem ac fidem, nisi
2. De perseverantia. accedat perseverantia, quæ non omnibus contin-
Solutio prioris objectionis. git. Sed enim ista sollicitudine liberavit nos Chri-
stus: nam in posterum certe respiciunt istæ promis-
Joan. 6. siones, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: &*
v. 37, 40. *eum qui venerit ad me, non ejiciam foras.* Item, *Hæc*
est voluntas ejus qui misit me Patris, nequid perdam
ex omnibus quæ dedit mihi: sed resuscitem ea in novis-
Joan. 10. *simo die.* Item, *Oves meæ vocem meam audiunt, &*
vers. 27. *sequuntur me. Ego cognosco eas, & vitam æternam*
do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quis-
quam de manu mea. Pater qui dedit mihi, major
omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris
Posterioris solutio. *mei.* Jam ubi pronunciat, *Omnis arbor quam non*
plantavit Pater meus, eradicabitur: ex opposito in-
Matth. 15. nuit nunquam posse à salute evelli qui radicem in
vers. 13. Deo habent. Cui consentit illud Joannis, *Si ex no-*
1 Joan. 2. *bis fuissent, non exiissent utique à nobis.* Hinc etiam
vers. 19. magnifica Pauli gloriatio contra vitam & mortem,
Rom. 8. præsentia & futura: quam in dono perseverantiæ
v. 37, 38. fundatam esse oportet. Nec dubium est quin ad ele-
ctos omnes sententiam hanc dirigat. Alibi idem
Phil. 1: 6. Paulus, *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque*
Psal. 138. *in diem Christi.* Sicuti etiam David, quum labasceret
vers. 8. ejus fides, in hanc fulturam recubuit, *Opus manuum*
tuarum non deseres. Jam vero neque hoc dubium est,
quum orat Christus pro omnibus electis, quin idem
Luc. 22. illis precetur quod Petro, ut nunquam deficiat fides
vers. 32. eorum. Ex quo elicimus, extra periculum defectio-
nis esse, quia eorum pietati constantiam postulans
Filius Dei, repulsam passus non est. Quid hinc nos
discere voluit Christus, nisi ut confidamus perpe-
tuo nos fore salvos, quia illius semel facti sumus?

Instantia in resp. ad 1. objectionem, qui videntur electi, aliquoties deficiunt. 7. At quotidie accidit, ut qui videbantur esse
Christi, rursum deficiant ab eo, & corruant. Imo
eo ipso loco, ubi asserit neminem periisse ex iis qui
sibi à Patre dati fuerant, excipit tamen filium per-
ditionis. Verum est id quidem: sed æque etiam
certum, nunquam ea cordis fiducia tales Christo
Joan. 17. adhæsisse qua nobis electionis certitudinem stabiliri
vers. 12. dico. *Exierunt è nobis*, inquit Joannes, *sed è nobis*
Responsio. *non erant. Si fuissent enim è nobis, permansissent uti-*
Exceptionis dilutio. *que nobiscum.* Nec inficior quin habeant vocationis
similia cum electis signa: sed illud certum electio-
1 Joan. 2. nis stabilimentum, quod fideles à verbo Euangelii
vers. 19. petere jubeo, illis minime concedo. Quamobrem
ejusmodi exempla nequaquam nos permoveant
quominus in Domini promissionem tranquilli re-
Joan. 3. cumbamus, ubi pronunciat à Patre datos esse sibi
vers. 16. omnes à quibus vera fide recipitur: quorum nemo,
& 6: 39. se custode ac pastore, periturus sit. De Juda mox
Locus Pauli à securitate dehortantis explicatus, & qualis timor requiratur ab electis. dicetur. Paulus non simplicem securitatem Chri-
stianis dissuadet, sed supinam ac solutam carnis se-
curitatem, quæ fastum, arrogantiam, aliorum
contemptum secum trahat, humilitatem extin-
guat, ac reverentiam Dei, acceptæque gratiæ
oblivionem inducat. Gentiles enim alloquitur,
quos docet, non esse Judæis superbe & inhumani-
ter insultandum ideo quia ipsis abdicatis in eorum
locum substituti essent. Timorem quoque requirit,
non quo consternati vacillent, sed qui ad suspicien-
dam humiliter Dei gratiam nos instituens, nihil ex
ejus fiducia diminuat: quemadmodum alibi dictum
est. Adde, quod non singulos, sed generatim sectas
ipsas alloquitur. Nam quum divisa esset Ecclesia
in duas partes, & æmulatio dissidium pareret, ad-
monet Paulus Gentiles, quod subrogati sunt in lo-
cum peculiaris & sancti populi, timoris & mode-
stiæ debere illis esse causam. Atqui inter eos multi
erant ventosi, quorum utile fuit inanem jactantiam
retundere. Cæterum alibi vidimus, spem nostram
in futurum tempus extendi, etiam ultra mortem,
nec quicquam magis contrarium esse ejus naturæ
quam ambigere quid de nobis futurum sit.

8. Illa Christi sententia de multis vocatis, paucis *Explicatio dicti, de multis vocatis & paucis electis.*
autem electis, pessime in eum modum accipitur.
Nihil erit ambiguum si tenemus quod debet ex su-
perioribus liquere, duplicem esse vocationis spe-
ciem. Est enim universalis vocatio, qua per exter-
nam verbi prædicationem omnes pariter ad se invi- Matth. 22.
tat Deus: etiam quibus eam in mortis odorem, & vers. 14.
gravioris condemnationis materiam proponit. Est *Duplex vocatio.*
altera specialis, qua ut plurimum solos fideles di-
gnatur: dum interiori sui Spiritus illuminatione ef-
ficit ut verbum prædicatum eorum cordibus insi-
deat. Interdum tamen eos quoque facit participes
quos ad tempus duntaxat illuminat: deinde suæ in-
gratitudinis merito deserit, & majori percutit cæ-
citate. Jam quum videret Dominus Euangelium
late longeque publicari, à plurimis contemptui ha-
beri, apud paucos justo in pretio esse: Deum sub Matth. 22.
regis persona nobis describit, qui convivium so- vers. 2.
lenne instituens, vocatores suos circumquaque mit-
tat, ad magnam turbam invitandam, à paucissi-
mis tamen impetrare queat: quia pro se quisque
impedimenta causetur: ut tandem recusantibus il-
lis cogatur è triviis obvium quemlibet accersere.
Hactenus de externa vocatione intelligendam pa-
rabolam nemo non videt. Subjungit postea, Deum
boni convivatoris instar agere, qui circumeat men-
sas, ad suos hospites comiter excipiendos. Quod si
quem reperiat veste nuptiali non ornatum, minime
passurum ut convivii festivitatem suis sordibus de-
honestet. Hoc membrum fateor intelligendum
de iis qui fidei professione in Ecclesiam ingrediun-
tur: sed Christi sanctificatione nequaquam induti.
Talia Ecclesiæ suæ dehonestamenta, & velut
καρκινώματα non sustinebit perpetuo Deus: sed prout
meretur eorum turpitudo, extra projiciet. Pauci
ergo electi sunt ex magno vocatorum numero: non
tamen ea vocatione unde fidelibus dicimus æstiman-
dam suam electionem. Illa enim impiorum etiam
communis est, hæc secum affert Spiritum regene-
rationis, qui est arrhabo & sigillum futuræ hære- Ephes. 1.
ditatis, quo in diem Domini obsignantur corda no- v. 13, 14.
stra. In summa, quum hypocritæ, non secus ac
veri Dei cultores, pietatem jactent, pronunciat
Christus ejectum tandem iri ex loco quem male oc-
cupant: sicuti in Psalmo dicitur, *Domine quis habi-* Psal. 15: 1.
tabit in tabernaculo tuo? Innocens manibus, & puro
corde. Item alibi, *Hæc est generatio quærentium* Psal. 24.
Deum, quærentium faciem Dei Jacob. Atque ita ad vers. 36.
tolerantiam hortatur Spiritus fideles, ne ægre fe-
rant Ismaëlitas sibi misceri in Ecclesia: quoniam
tandem detracta larva cum dedecore ejicientur.

9. Eadem est ratio exceptionis nuper adductæ, *Explicatio alius dicti, neminem periisse nisi filium perditionis.*
ubi ait Christus *neminem periisse nisi filium perditio-*
nis. est quidem impropria loquutio, sed minime
obscura: ille enim non reputabatur inter oves Chri-
sti, quia vere esset; sed quia locum tenebat. Quod
porro ipsum alibi electum cum Apostolis à se fuisse Joan. 17.
asserit Dominus, id duntaxat ad ministerium refer- vers. 12.
tur. *Duodecim*, inquit, *elegi, & unus ex eis diabo-* Joan. 6.
lus est. Nempe in Apostoli munus eum elegerat. vers. 70.
Quum autem de electione loquitur in salutem, eum
procul ab electorum numero arcet, *Non de omnibus* Joan. 13.
loquor: ego scio quos elegerim. Siquis vocabulum ele- vers. 18.
ctionis utrobique confundat, misere se implicabit;
si distinguat, nihil est expeditius. Pessime ergo *Exceptionis adversus certitudinem de electione refutatio.*
& perniciose Gregorius, dum vocationis tantum
nostræ conscios esse nos tradit, electionis incertos:
unde ad formidinem & trepidationem omnes hor-
tatur: hanc etiam rationem usurpans, quia etiamsi
quales hodie simus sciamus, quales tamen simus
futuri, nescimus. Verum eo loco satis declarat Homil. 38.
quo-

quomodo in hunc scopum impegerit. Quoniam enim ab operum meritis electionem suspendebat, dejiciendis animis plus satis illi suppetebat causæ: confirmare non poterat, quia à seipsis ad divinæ bonitatis fiduciam non transferebat. Hinc qualemcunque ejus quod initio posuimus, gustum habent fideles: prædestinationem, si rite cogitetur, non fidei convulsionem, sed optimam potius confirmationem afferre. Neque tamen inficior, Spiritum ad modulum sensus nostri interdum accommodare sermonem. Sicuti quum dicit, *In arcano populi mei non erunt, & in catalogo servorum meorum non scribentur.* Acsi Deus scribere inciperet in libro vitæ quos recenset in numero suorum: quum tamen sciamus vel teste Christo, scripta esse filiorum Dei nomina in libro vitæ ab initio. Sed simpliciter his verbis eorum abdicatio notatur qui visi sunt inter electos præcipui: sicut dicitur in Psalmo, *Deleantur è libro vitæ, & cum justis non scribantur.*

Ezech. 13. vers. 9.
Luc. 10. vers. 20. Phil. 4: 3.
Psal. 69. vers. 29.

Explicatis locis quæ adversus electionis certitudinem proferuntur, de vocationis præstantia agitur hac sectione & sequenti.

10. Enimvero electi, nec statim ab utero, nec eodem omnes tempore, sed prout visum est Deo suam illis gratiam dispensare, in ovile Christi per vocationem aggregantur. Ante vero quam ad summum illum Pastorem colligantur, in communi deserto dissipati aberrant: nec ab aliis quicquam differunt, nisi quod singulari Dei misericordia proteguntur, ne in ultimum mortis præcipitium ruant. In ipsos ergo si respicias, videbis Adæ progeniem, quæ communem massæ corruptionem redoleat. Quod non in extremam & desperatam usque impietatem feruntur, id non fit aliqua illis ingenita bonitate: sed quia in ipsorum salutem excubat Dei oculus, & manus extenta est. Nam qui ab ipsa nativitate insitum esse eorum cordibus semen nescio quod electionis somniant, cujus virtute semper ad pietatem timoremque Dei sint inclinati, nec Scripturæ auctoritate adjuvantur, & ipsa redarguuntur experientia. Exempla quidem pauca proferunt, unde probent, electos ante illuminationem quoque non fuisse à religione alienos: Paulum in suo Pharisaismo vixisse irreprehensibilem: Cornelium eleemosynis & orationibus fuisse acceptum Deo, & siqua sunt similia. De Paulo illis concedimus: in Cornelio dicimus hallucinari. jam enim tum illuminatum ac regeneratum fuisse apparet, ut nihil illi deesset præter perspicuam Euangelii revelationem. Sed enim quid pauculis istis exemplis tandem extorquebunt? electosne omnes pietatis Spiritu semper esse præditos? Non magis quam siquis demonstrata Aristidis, Socratis, Xenocratis, Scipionis, Curii, Camilli, & aliorum integritate, inde colligat, omnes qui in cæcitate idololatriæ deseruntur, sanctimoniæ & probitatis fuisse studiosos. Quin etiam Scriptura non uno in loco illis palam reclamat. Qui enim describitur à Paulo Ephesiorum status ante regenerationem, granum hujus seminis nullum ostendit. *Eratis*, inquit, *delictis & peccatis mortui, in quibus ambulastis juxta seculum mundi hujus, juxta principem aëris, qui nunc agit in filiis contumacibus: inter quos & nos omnes versabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni & menti libebant. Et eramus natura filii iræ, sicuti & cæteri.* Item, *Mementote quod sine spe aliquando fueritis, & Deo carueritis in mundo.* Item, *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate.* At ea forte referri volent ad ignorantiam veri Dei, qua electos antequam vocentur, detineri non negant. Quanquam hoc esset impudenter calumniari, quum ex illis inferat, non jam amplius esse vel mentiendum, vel furandum: quid tamen ad alios locos respondebunt? Qualis ille est ad Corinthios, ubi quum denunciasset, *neque scortatores, neque idololatras, neque adulteros, neque molles, neque pædicatores, neque fures, neque avaros, regni Dei*

Exempla, quibus quidam probare conantur, electionis semen ab ipsa nativitate, electorum cordibus insitum esse.
Phil. 3: 5, 6.
Act. 10: 2.

1. Responsio, Exemplum unum aut alterum non constituit regulam: quod confirmatur ab opposito exemplo.
2. Scriptura reclamat huic errori.
Eph. 2: 1.
ibid. v. 3.
ibid. v. 12.
Eph. 5: 8.

Exceptionis dilutio.
Eph. 4: 18.

3. Responsio, ab Apostoli expressis testimoniis.
1 Cor. 6. vers. 9, 11.

fore hæredes: continuo subjungit, illos iisdem flagitiis fuisse, ante Christum cognitum, implicitos: nunc vero & sanguine ejus ablutos, & Spiritu liberatos. Item alter ad Romanos, *Quemadmodum præbuistis membra vestra serva immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, nunc addicite illa in servitutem justitiæ. Quem enim fructum ex illis habuistis, in quibus nunc merito erubescitis?* &c.

Rom. 6. vers. 19.

11. Quale tunc, amabo, electionis semen in iis germinabat, qui tota vita multifariam contaminati, quasi desperata nequitia volutabantur in flagitio omnium maxime nefando & execrabili? Secundum eos si loqui voluisset, debuerat ostendere quantum Dei beneficentiæ deberent, per quam conservati essent ne in tantas fœditates prolaberentur. Sic & Petrus debuisset suos hortari ad gratitudinem, ob semen electionis perpetuum. Contra autem admonet, *sufficisse præteritum tempus Gentium libidinibus consummandis.* Quid si venitur ad exempla? Quale justitiæ germen in Rahab meretrice ante fidem? in Menasse, quum Jerusalem intingeretur & prope immergeretur sanguine Prophetarum? in latrone, qui inter ultimos tandem spiritus de resipiscentia cogitavit? Facessant ergo hæc argumenta, quæ sibiipsis homines curiosuli temere sine Scriptura excogitant. Maneat autem nobis quod habet Scriptura, *Omnes pariter ovium perditarum instar aberrasse, unumquemque declinasse in viam suam*, hoc est, perditionem. Hoc perditionis gurgite quos aliquando eruere Dominus statuit, eos in suam opportunitatem differt: tantum conservat, in blasphemiam irremissibilem ne devolvantur.

Tertiæ responsionis explicatio & confirmatio.
1 Pet. 4: 3.
Josuæ 2. vers. 1, &c.
2 Reg. 21. vers. 16.
Luc. 23. v. 41, 42.
Jesa. 53: 6.

12. Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia, salutem, ad quam eos æterno consilio destinarat, perficit Deus: ita sua habet adversus reprobos judicia, quibus consilium de illis suum exequatur. Quos ergo in vitæ contumeliam & mortis exitium creavit, ut iræ suæ organa forent, & severitatis exempla, eos, ut in finem suum perveniant, nunc audiendi verbi sui facultate privat, nunc ejus prædicatione magis excæcat & obstupefacit. Prioris membri quum innumera sint exempla, unum tamen, quod est præ aliis illustre ac notabile, eligamus. Quatuor circiter annorum millia ante Christi adventum effluxerunt, quibus salutiferæ doctrinæ lucem cunctis gentibus occultavit. Siquis respondeat, tanti beneficii compotes ideo non fecisse quia indignos judicarit: nihilo erunt digniores posteri. cujus rei præter experientiam testis locuples est Malachias, qui incredulitatem crassis blasphemiis permistam coarguens, venturum tamen redemptorem denunciat. Cur ergo his potius quam illis datur? frustra se torqueat qui hic causam requirat arcano & inscrutabili Dei consilio altiorem. Nec est timendum nequis Porphyrii discipulus Dei justitiam impune arrodat, nobis pro ea nihil respondentibus. Quum enim asserimus nullos perire immerentes, gratuitæ esse beneficentiæ Dei quod nonnulli liberantur, abunde pro illustranda ejus gloria dictum est, ut nostra tergiversatione nequaquam indigeat. Prædestinationi igitur suæ viam facit summus ille arbiter, ubi quos semel reprobavit, lucis suæ communicatione orbatos deserit in cæcitate. Alterius membri cum extant quotidiana documenta, tum multa in Scripturis continentur. Apud centum eadem fere habetur concio, viginti prompta fidei obedientia suscipiunt: alii vel nullius pensi habent, vel rident, vel explodunt, vel abominantur. Siquis respondeat, diversitatem ex eorum provenire malitia & perversitate, nondum satisfactum fuerit: quia & illorum ingenium eadem malitia occuparetur, nisi Deus sua bonitate corrigeret. Ideoque semper implicabimur, nisi succurrat illud Pauli, *Quis te discernit?* Quo significat non propria virtute, sed sola Dei gratia alios aliis præcellere.

Altera pars capitis, qua de reprobis agitur.

Horum quosdam audiendi verbi sui facultate privat Deus.
Mal. 4: 1.

Alios ejus prædicatione magis excæcat & obstupefacit.
1 Cor. 4. vers. 7.

Nec alia causa reddi potest cur Deus ita faciat, nisi quia reprobi sunt vasa iræ in contumeliam, & ad interitum aptata.

13. Cur ergo gratiam illis largiendo, hos prætermittit? De illis causam reddit Lucas, *Quia ad vitam sunt ordinati.* De his ergo quid sentiemus, nisi quia sunt vasa iræ in contumeliam? Quare ne cum Augustino loqui nos pigeat. *Posset* (inquit ille) *Deus malorum voluntatem in bonum convertere, quia omnipotens est. Posset plane. Cur ergo non facit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est.* Debemus enim non plus sapere quam oportet: multoque id satius est, quam tergiversari cum Chrysostomo, Quod *volentem trahat & manum porrigentem*, ne discrimen in Dei judicio, sed solo hominum arbitrio situm videatur. Adeo quidem non situm est in proprio hominis motu, accedere, ut piis quoque & Deum timentibus singulari adhuc instinctu Spiritus opus sit. Lydia purpuraria Deum timebat, & tamen cor ejus aperiri oportuit, ut attenderet doctrinæ Pauli, & in ea proficeret. Hoc non de una muliere dictum est, sed ut sciamus profectum cujusque in pietate, opus esse arcanum Spiritus. Istud quidem in quæstionem trahi non potest, multis verbum suum Dominum mittere, quorum cæcitatem magis velit aggravari. Quorsum enim tot mandata deferri jubet ad Pharaonem? an quia sæpius repetitis legationibus mitigatum iri sperabat? Imo antequam inciperet, exitum & noverat & prædixerat. *Ito* (dicebat Mosi) *& expone illi voluntatem meam: ego autem indurabo cor ejus ne obtemperet.* Sic quum Ezechielem suscitat, præmonet se mittere ad populum rebellem & contumacem: ne terreatur si surdis se canere videat. Sic Jeremiæ prædicit, futuram ejus doctrinam in ignem, ut populum instar stipulæ perdat & dissipet. Sed magis etiamnum premit Jesaiæ prophetia: sic enim à Domino dimittitur, *Vade, & dic filiis Israël, Audiendo audite, & ne intelligatis. Videndo videte, & ne sciatis. Obstina cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus obline: ut ne forte videat oculis suis, & audiat auribus suis, & corde intelligat, quo conversus sanetur.* Ecce, vocem ad eos dirigit, sed ut magis obsurdescant: lucem accendit, sed ut reddantur cæciores: doctrinam profert, sed qua magis obstupescant: remedium adhibet, sed ne sanentur. Atque hanc prophetiam adducens Joannes, Judæos Christi doctrinæ non potuisse credere asserit, quia in eos incumberet hæc Dei maledictio. Neque hoc quoque controverti potest, quos Deus illuminatos non vult, illis doctrinam suam ænigmatibus involutam tradere: ne quid inde proficiant, nisi ut in majorem hebetudinem tradantur. Testatur enim Christus se ideo solis Apostolis edisserere parabolas, in quibus apud multitudinem loquutus erat: *quia his datum sit nosse mysteria regni Dei, vulgo non item.* Quid, inquies, sibi vult Dominus eos docendo, a quibus ne intelligatur curat? Considera unde vitium, & desines interrogare. In verbo enim qualiscunque sit obscuritas, satis tamen semper est lucis ad convincendam impiorum conscientiam.

Act. 13. vers. 48.
lib. de Genesi ad liter. c. 10.
Homil. de convers. Pauli.
1. *Confirmatio ab appositis electorum exemplis.*
Act. 16. vers. 14.
3. *Ab exemplo apposito Pharaonis.*
Exod. 4. vers. 21.
Ezech. 2: 3. & 12: 2.
Jer. 1: 10.
Et populi Judaici ante & post Christum in carne exhibitum.
Jesa. 6: 9.
Joan. 12. vers. 39.
Matth. 13. vers. 11.

Quæstio. Cur Deus reprobos excæcat.
Responsio 1.
Resp. 2. ad quam necessario est transeundum.

14. Restat nunc ut videamus cur id Dominus faciat quod eum facere palam est. Si respondeatur, sic fieri quia id impietate, nequitia, ingratitudine sua meriti sunt homines: bene id quidem & vere dicetur: sed quia nondum patet istius varietatis ratio, cur aliis in obedientiam flexis, isti obdurati persistant, in ea excutienda, necessario ad illud quod ex Mose annotavit Paulus transeundum erit: nempe *quod ab initio eos excitarit Dominus ut ostenderet nomen suum in universa terra.* Quod igitur sibi patefacto Dei verbo non obtemperant reprobi, probe id in malitiam pravitatemque cordis eorum rejicietur, modo simul adjiciatur, ideo in hanc pravitatem addictos, quia justo, sed inscrutabili Dei judicio suscitati sunt, ad gloriam ejus sua damnatione illustrandam. Similiter quum de filiis Heli narratur, quod non auscultarunt salutaribus monitis, *quia voluerit Dominus occidere eos*: non negatur contumaciam à propria ipsorum nequitia profectam esse: verum simul notatur cur in contumacia deserti fuerint, quum potuerit eorum corda Dominus emollire: quia scilicet eos semel exitio destinasset immutabile ejus decretum. Eodem pertinet illud Joannis, *Quum tanta signa fecisset, nemo credidit in eum: ut sermo Jesaiæ impleretur, Domine, quis credidit auditui nostro?* Etsi enim à culpa non liberat pervicaces, contentus est tamen illa ratione, quod insipida sit hominibus Dei gratia, donec Spiritus sanctus saporem afferat. Et Christus Jesaiæ vaticinium citans, *Erunt omnes docti à Deo*, non alio tendit nisi Judæos esse reprobos & ab Ecclesia extraneos: quia sunt indociles, nec aliam causam affert nisi quod ad eos non pertineat Dei promissio. Quod confirmat illud Pauli, *Christum, qui Judæis est scandalum, & Gentibus stultitia, esse vocatis virtutem & sapientiam Dei.* Nam ubi dixit quid fere contingat quoties prædicatur Euangelium, nempe ut alios exasperet, ab aliis spernatur, dicit apud solos vocatos esse in pretio. Paulo ante quidem nominaverat credentes, sed gratiæ Dei, quæ fidem præcedit, noluit gradum suum negare: quin potius hoc secundum correctionis vice addidit, ut Dei vocationi fidei suæ laudem adscriberent qui Euangelium amplexi fuerant. Sicuti etiam paulo post docet à Deo electos esse. Hæc dum impii audiunt, quiritantur Deum miseris suis creaturis inordinata potentia in sævitiæ suæ ludum abuti. Sed nos, qui cunctos homines tot nominibus Dei tribunali obnoxios novimus ut de mille interrogati ne in uno quidem satisfacere queant, confitemur nihil pati reprobos quod non justissimo Dei judicio conveniat. Quod rationem ad liquidum non assequimur, aliquid nescire non recusemus, ubi se Dei sapientia in suam sublimitatem attollit.

Rom. 9. vers. 17.
Confirmatio, à perspicuo dicto & testimonio ex historia sacra.
1 Sam. 2. vers. 25.
Ex Euangelicis testimoniis.
Joan. 12. vers. 38.
Joan. 6: 45.
Ex Pauli dicto.
1 Cor. 1. vers. 23.
Reproborum objectio.
Responsio.

Adversus hanc de justa reproborum rejectione doctrinam objectiones. Prima, ex Ezechiele.

15. At quoniam objici solent pauci Scripturæ loci, quibus videtur negare Deus sua ordinatione fieri ut iniqui pereant, nisi quoad se reclamante ipsi mortem sponte sibi accersunt; eos breviter explicando demonstremus nihil superiori sententiæ adversari. Profertur Ezechielis locus, quod *Deus nolit mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat.* Si hoc ad totum humanum genus extendere placet, cur plurimos ad resipiscentiam non sollicitat, quorum animi ad obedientiam magis sunt flexibiles quam eorum qui ad quotidianas ejus invitationes magis ac magis obdurescunt? Apud Ninivitas & Sodomitas, teste Christo, Euangelii prædicatio & miracula plus fructus attulissent quam in Judæa. Qui fit ergo, si vult Deus omnes salvos fieri, ut miseris, qui ad gratiam recipiendam paratiores essent, januam pœnitentiæ non aperiat? Hinc videmus violenter torqueri locum, si Dei voluntas, cujus meminit Propheta, opponitur æterno ejus consilio, quo electos discrevit à reprobis. Nunc si quæritur genuinus Prophetæ sensus, tantum spem veniæ resipiscentibus facere vult. Atque hæc summa est, non esse dubitandum quin Deus paratus sit ignoscere, simulac conversus fuerit peccator. Ergo ejus mortem non vult, quatenus vult pœnitentiam. Experientia autem docet, ita velle resipiscere quos ad se invitat, ut non tangat omnium corda. Neque tamen ideo dicendum est, fallaciter ipsum agere; quia etsi vox externa tantum inexcusabiles reddit qui eam audiunt, neque obsequuntur, vere tamen censetur testimonium gratiæ Dei quo sibi reconciliat homines. Teneamus ergo Prophetæ consilium, non placere Deo mortem peccatoris: ut confidant pii, simulac pœnitentia tacti fuerint, sibi paratam esse apud Deum veniam: impii vero sentiant duplicari crimen suum, quod tantæ Dei clemen-

Ezech. 34. vers. 11.
Responsio.
Matth. 13. vers. 23.
Prophetæ locus explicatur.

clementiæ & facilitati non respondent. Pœnitentiæ igitur semper obvia Dei misericordia occurret: sed pœnitentia quibus detur, tam omnes Prophetæ quam Apostoli atque ipse Ezechiel clare docent.

Secunda, ex Paulo. 1 Tim. 2. vers. 4. *Responsio.*

16. Adducitur secundo Pauli locus, ubi tradit *Deum velle omnes salvos fieri:* cujus etsi diversa est quam superioris ratio, aliquid tamen est commune. Respondeo, primum ex contextu palam fieri quomodo velit: utrumque enim copulat Paulus, quod velit salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire. Si hoc æterno Dei consilio fixum esse volunt, ut salutis doctrinam percipiant: quid sibi vult illud

Deut. 4:7.

Mosis, *Quæ gens est tam inclyta, ut ad eam appropinquet Deus sicut ad te?* Quî factum est ut privaverit Deus Euangelii luce multos populos, qua alii fruebantur? Quî factum est ut nunquam pura doctrinæ pietatis cognitio ad quosdam pervenerit, alii

Sensus Apostoli.

vix obscura quædam rudimenta gustaverint? Hinc jam elicere promptum erit quorsum tendat Paulus. Præceperat Timotheo solennes in Ecclesia precationes pro regibus & principibus concipere. quum autem absurdum nonnihil videretur orationes ad Deum fundi pro genere hominum prope deplorato (quia non tantum à Christi corpore alieni omnes erant, sed ad regnum ejus opprimendum totis viribus enitebantur) subjicit, *acceptum id esse Deo, qui velit omnes homines salvos fieri.* Quo nihil aliud profecto significat, quam nulli hominum ordini viam ad salutem præclusisse: quin potius misericordiam suam sic effudisse ut nullum ejus expertem esse velit. Aliæ sententiæ non declarant quid de omnibus occulto suo judicio Dominus statuerit: sed paratam denunciant omnibus peccatoribus veniam, qui modo se ad eam requirendam convertunt. Nam si

Tertia, ex Scripturæ dicto, Deum velle omnium misereri. Responsio.

tenacius urgeant quod dicitur, velle misereri omnium, ego contra excipiam quod alibi scribitur, *Deum nostrum esse in cælo, ubi faciat quæcunque velit.* Sic ergo exponendum erit hoc verbum, ut cum altero conveniat, *Miserebor cujus miserebor, & commiserabor quem fuero miseratus.* Qui deligit quos

Ps. 115:3. Exod. 33. vers. 19.

misericordia prosequi debeat, eam non omnibus impertitur. Sed ubi clare apparet non de singulis hominibus, sed de hominum ordinibus illic agi, facessat longior disputatio. Quanquam simul notandum est, Paulum non asserere quid semper & ubique & in omnibus faciat Deus: sed liberum ei relinquere ut reges tandem & magistratus participes faciat cælestis doctrinæ, quamvis adversus eam pro cæcitate sua insaniant. Videntur fortius urgere ob-

Quarta ex 2 Pet. 3:9. *Responsio.*

jecto Petri loco, *Deum neminem velle perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam.* Verum nodi solutio jam mox in secundo verbo occurrit: quia voluntas recipiendi ad pœnitentiam non alia intelligi potest nisi quæ passim traditur. Sane conversio in Dei manu est. an velit omnes convertere, interrogetur

Ezech. 36. vers. 26.

ipse: dum paucis quibusdam se daturum promittit cor carneum, aliis cor lapideum relinquendo. Verum quidem est, nisi recipere paratus esset qui ejus misericordiam implorant, concidere illam senten-

Zach. 1:3.

tiam, *Convertimini ad me, & convertar ad vos:* sed dico neminem mortalium ad Deum accedere nisi qui divinitus prævenitur. Ac, si in hominis arbi-

2 Tim. 2. vers. 25.

trio esset pœnitentia, non diceret Paulus, *Si forte det illis pœnitentiam:* imo nisi idem Deus qui ad pœnitentiam omnes voce hortatur, arcano Spiritus

Jer. 31:18.

motu electos adduceret, non diceret Jeremias, *Converte me Domine, & convertar: ubi enim convertisti me, egi pœnitentiam.*

Quinta objectio, duplicem voluntatem in Deo videri. Responsio.

17. Sed enim (inquies) si ita est, parum erit fidei promissionibus Euangelicis, quæ quum de voluntate Dei testantur, eum velle asserunt quod inviolabili ejus decreto adversetur. Minime vero: quamlibet enim universales sint salutis promissiones, nihil tamen à reproborum prædestinatione discrepant: modo in earum effectum mentem dirigamus. Efficaces nobis tum esse demum promissiones scimus ubi eas fide recipimus: ubi contra exinanita est fides, simul abolita est promissio. Ea si est natura ipsarum, videamus jam numquid inter se hæc dissideant, quod dicitur ab æterno Deus ordinasse quos amore complecti, in quos iram exercere velit: & quod salutem omnibus indiscriminatim denunciat. Equidem dico optime convenire: sic enim promittendo, nihil aliud vult quam omnibus expositam esse suam misericordiam, qui modo eam expetunt atque implorant. quod non alii faciunt nisi quos illuminavit. Porro illuminat quos prædestinavit ad salutem. His, inquam, constat certa & inconcussa promissionum veritas, ut dici nequeat aliquid esse dissensionis inter æternam Dei electionem, & quod fidelibus offert gratiæ suæ testimonium. Sed cur omnes nominat? Nempe *Exceptio 1. Salus omnibus offertur. Responsio.*
quo tutius piorum conscientiæ acquiescant, dum intelligunt nullum esse peccatorum differentiam, modo adsit fides: impii autem non causentur sibi deesse asylum, quo se à peccati servitute recipiant, dum oblatum sibi ingratitudine sua respuunt. Ergo quum utrisque Dei misericordia per Euangelium offeratur, fides est, hoc est, Dei illuminatio, quæ inter pios & impios distinguit: ut Euangelii efficaciam illi sentiant, hi vero nullum inde fructum consequantur. Illuminatio quoque ipsa electionem Dei æternam pro regula habet. Querimonia Christi quam citant, *Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare pullos tuos, & noluisti?* nihil illis suffragatur. Fateor Christum non tantum in persona hominis loqui, sed exprobrare quod seculis omnibus repudiaverint suam gratiam. Sed definienda est illa Dei voluntas de qua agitur. neque enim obscurum est quam sedulo incubuerit Deus ad retinendum illum populum, & quanta pervicacia à primis ad ultimos vagis suis cupiditatibus dediti collectionem respuerint: sed inde non sequitur irritum fuisse consilium Dei hominum malitia. Excipiunt, nihil minus esse consentaneum Dei naturæ quam ut sit duplex in eo voluntas. Quod ego illis concedo, modo dextri sint interpretes. Sed cur non considerant tot testimonia, ubi Deus humanos affectus induens, infra suam majestatem descendit? Dicit se *protensis brachiis rebellem populum vocasse:* mane & sero dedisse operam ut eum ad se reduceret. Hæc omnia si Deo aptare volent, ac figuram negligere, multæ supervacuæ contentiones emergent: quas una hæc solutio componit, quod humanum est ad Deum transferri. Quanquam solutio alibi à nobis adducta abunde sufficit, quamvis multiplex sit Dei voluntas quoad sensum nostrum, non tamen eum hoc & illud in se velle, sed pro sapientia sua varie multiplici (ut eam Paulus vocat) attonitos reddere sensus nostros, donec cognoscere nobis dabitur mirabiliter eum velle quod nunc videtur esse voluntati ejus adversum. Cavillis etiam ludunt, quum Deus omnium sit pater, injustum esse ut quenquam abdicet nisi qui sua culpa pœnam hanc ante fuerit promeritus. Quasi vero non usque ad porcos & canes pateat Dei liberalitas. Quod si de humano genere agitur, respondeant cur Deus sese devinxerit uni populo, ut ejus esset pater: cur etiam exiguum inde numerum quasi florem decerpserit. Sed convitiatores istos impedit sua maledicendi libido ne considerent Deum ita solem suum producere super bonos & malos ut paucis reposita sit hæreditas, quibus olim dicetur, *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum*, &c. Objiciunt etiam, *Deum nihil odisse eorum quæ fecit:* quod ut illis concedam, salvum tamen manet quod doceo, reprobos Deo exosos esse, & quidem optimo jure, quia ejus Spiritu destituti nihil proferre queunt quam maledictionis causam. Addunt *non esse discrimen Judæi & Gentilis*, ideoque indiscriminatim omnibus proponi Dei gratiam:

Exceptio 2. Matth. 23. vers. 37. *Responsio.* *Exceptio 3.* *Responsio 1.* Jesa. 65:2. *Responsio 2.* lib. 1. c. 18. sect. 3. & lib. 3. cap. 20. sect. 43. Eph. 3:10. *Exceptio 4.* *Responsio 1.* 2. 3. Mat. 5:45. Matth. 25. vers. 34. *Sexta objectio. Responsio.* *Septima objectio.*

Responsio. Rom. 9. vers. 24. gratiam: nempe modo admittant (sicuti definit Paulus) tam ex Judæis quam ex Gentibus Deum pro suo beneplacito vocare, ita ut nemini sit obstrictus. Hoc etiam modo quod ex alio loco obtendunt diluitur, *Deum clausisse omnia sub peccato, ut omnium misereatur:* nempe quia omnium qui salvi fiunt salutem misericordiæ suæ vult adscribi: quamvis non omnibus sit commune hoc beneficium. *Octava.* Rom. 11. vers. 32. *Responsio.*

Porro ubi multa ultro citroque adducta fuerint, sit hæc nobis clausula, ad tantam profunditatem cum Paulo expavescere: quod si obstrepant petulantes linguæ, non pudefieri in hac ejus exclamatione, *O homo, tu quis es qui litigas cum Deo?* Vere enim Augustinus perverse facere contendit, qui justitiæ humanæ modo divinam metiuntur. *Conclusio brevissima, verissima, firmissima, sanctissima.* Rom. 9. vers. 20. De præd. & grat. c. 2.

CAP. XXV.

De resurrectione ultima.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ doctrinæ de resurrectione ultima, Philosophis ignota, utilitas, necessitas, veritas, adminicula immota proponuntur, sect.* 1. 2. 3. *&* 4.
2. *Atheorum, Sadducæorum, Chiliastarum, & aliorum fanaticorum sinceram hanc doctrinam impugnantium blasphemiæ refelluntur, sect.* 5. 6. *&* 7.
3. *Explicatur resurrectionis ultimæ modus, sect.* 8. *&* 9.
4. *De æterna tandem electorum felicitate, & sempiterna reproborum miseria, sect.* 10. 11. *&* 12. *agitur.*

Ut invicti sub cruce in vocatione nostra perseveremus, beata spes nobis expectanda est, & adventus gloriæ magni Dei.

ETsi Christus, sol justitiæ, morte devicta per Euangelium illucens, vitam nobis illuminavit, teste Paulo, unde & credendo dicimur *transiisse à morte in vitam, non jam peregrini & advenæ, sed cives sanctorum & domestici Dei*, qui nos cum ipso unigenito sedere fecit in cælestibus, ut ad plenam felicitatem nihil desit: ne tamen molestum sit nobis exerceri adhuc sub dura militia, ac si nullus victoriæ à Christo partæ fructus constaret, tenendum est quod alibi docetur de spei natura. Quoniam enim speramus quæ non apparent, atque, ut alibi dicitur, *fides est demonstratio rerum invisibilium:* quamdiu carnis ergastulo sumus inclusi, peregrinamur à Domino. Qua ratione alibi idem dicit Paulus *nos esse mortuos, & vitam nostram cum Christo absconditam esse in Deo: & quum ipse, qui vita nostra est, apparuerit, tunc & nos cum ipso apparituros in gloria.* Hæc igitur nostra conditio est, *ut sobrie & juste & pie vivendo in hoc seculo, expectemus beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Servatoris nostri Jesu Christi.* Hic patientia non vulgari opus est, ne defatigati vel retroflectamus cursum, vel stationem nostram deseramus. Itaque quicquid hactenus de salute nostra expositum fuit, mentes in cælum erectas flagitat, *ut Christum, quem non vidimus, diligamus, & in eum credentes exultemus lætitia inenarrabili & gloriosa, donec reportemus finem fidei nostræ*, ut Petrus admonet. Qua ratione Paulus fidem & charitatem piorum respicere dicit *ad spem quæ in cælo est reposita.* Quum ita oculis in Christum defixis è cælo pendemus, nec quicquam eos moratur in terra quo minus ad promissam beatitudinem nos ferant, impletur vere illud, *cor nostrum esse ubi est thesaurus noster.* Hinc tam rara in mundo fides, quod tarditati nostræ nihil magis difficile est quam per innumera obstacula transcendere pergendo ad palmam supernæ vocationis. Ad ingentem miseriarum cumulum, quo fere obruimur, accedunt profanorum hominum ludibria, quibus impetitur nostra simplicitas: dum bonorum præsentium illecebris sponte renunciantes, videmur beatitudinem quæ nos latet, quasi fugitantem umbram captare. Denique sursum & deorsum, à fronte & à tergo violentæ nos tentationes obsident, quibus sustinendis longe essent animi nostri impares, nisi expliciti rebus terrenis, cælesti vitæ, quæ in speciem procul remota est, devincti essent. Quare ille demum solide in Euangelio profecit qui ad continuam beatæ resurrectionis meditationem assuefactus est.

2 Tim. 1. vers. 10. Joan. 5. vers. 24. Eph. 2. v. 6, 19. Rom. 8. vers. 26. Hebr. 11. vers. 1. 2 Cor. 5. vers. 6. Col. 3: 3. Tit. 2: 12. *Idque ornati eximia quadam patientia.* 1 Pet. 1:8. Col. 1: 5. Mat. 6: 25. *Non obstantibus tarditatis nostræ dilationibus. Profanorum ludibriis, Violentis tentationibus.*

2. De summo fine bonorum anxie disputarunt olim Philosophi, atque etiam inter se certarunt: nemo tamen, excepto Platone, agnovit summum hominis bonum esse ejus conjunctionem cum Deo. qualis autem hæc esset, ne obscuro quidem gustu sentire potuit: nec mirum, ut qui de sacro illius vinculo nihil didicerat. Nobis unica & perfecta felicitas in hac quoque terrena peregrinatione nota est: sed quæ sui desiderio corda nostra magis ac magis quotidie accendit, donec plena fruitio nos satiet. Ideo dixi ex Christi beneficiis fructum non percipere nisi qui ad resurrectionem animos attollunt. Sicuti hunc scopum præfigit Paulus fidelibus, ad quem se eniti dicit, & omnia oblivisci, donec eo perveniat. Quo nos quoque alacrius eodem contendere oportet, ne si mundus hic nos occupet, tristes desidiæ nostræ pœnas demus. Proinde alibi fideles insignit hac nota, quod *eorum conversatio in cælis sit, unde & Servatorem suum expectant.* Ac ne flaccescant animis in hoc cursu, idem illis omnes creaturas adjungit socias. Nam quia ubique deformes conspiciuntur ruinæ, dicit quæcunque in cælo & terra sunt eniti ad renovationem. Nam quum Adam suo lapsu dissipaverit integrum naturæ ordinem, sua creaturis servitus, cui propter hominis peccatum subjectæ sunt, molesta & gravis est: non quod præditæ sint aliquo sensu, sed quia integrum statum à quo exciderunt, naturaliter appetunt. *Gemitum* ergo & *parturitionis dolorem* illis attribuit Paulus, ut nos, qui primitiis Spiritus donati sumus, pudeat in nostra corruptione tabescere, ac non imitari saltem mortua elementa, quæ alieni peccati pœnam sustinent. Quo autem acrius nos pungat, ultimum Christi adventum vocat *nostram redemptionem.* Verum quidem est, jam completos esse omnes redemptionis nostræ numeros: sed quia Christus semel oblatus est pro peccatis, iterum absque peccato conspicietur in salutem. Quibuslibet ærumnis premamur, hæc nos redemptio ad suum usque effectum sustineat.

Perfecta autem illa felicitas, Philosophis ignota, Dei electis in ultima resurrectione proponitur. Phil. 3: 8. *Ad quam attollendi sunt animi.* ibid. 20. *Maxime, quum omnes creaturæ suo quodam modo & more tantum bonum appetere videantur.* Rom. 8. vers. 19. Hebr. 10. vers. 12.

3. Studium nostrum acuet ipsum rei pondus. Nec enim Paulus abs re contendit, *nisi mortui resurgant, totum Euangelium inane & fallax esse: quia miserior esset nostra quam aliorum mortalium conditio*, utpote qui multorum odiis & probris expositi, *in singulas horas periclitamur*, imo sumus quasi oves mactationi destinatæ: ac proinde concideret ejus auctoritas non una in parte duntaxat, sed in tota summa, quam & adoptio & salutis nostræ effectus complectitur. Atque ita in rem maxime omnium seriam simus attenti, ut nulla diuturnitas lassitudinem afferat. Quo consilio etiam in hunc locum distuli quod de ea breviter tractandum erat, ut discant lectores, ubi Christum receperint perfectæ salutis auctorem, altius assurgere, sciantque cælesti immortalitate & gloria vestitum, ut totum corpus

Præcipue vero hujus doctrinæ veritas & necessitas erigere nos debet: quum, nisi resurgant mortui, totum Euangelium fallax & inane sit. 1 Cor. 15. v. 13, 14, 16, 17. &c.

Et quoniam hæc resurrectio est creditu difficilis, duo adminicula nobis suppeditantur. 1. Christi similitudo. 2. Dei omnipotentia. Primi adminiculi demonstratio prima, nostra cum Christo excitato è mortuis inseparabilis conjunctio.

corpus capiti conforme reddatur. Quemadmodum etiam in ejus persona Spiritus sanctus resurrectionis exemplum subinde proponit. Res est creditu difficilis, ubi putredine consumpta fuerint corpora, tandem suo tempore resurrectura esse. Itaque quum multi ex Philosophis asseruerint immortales esse animas, carnis resurrectio à paucis probata fuit: in quo etsi nulla fuit excusatio, inde tamen monemur rem esse magis arduam quam ut hominum sensus ad se trahat. Quo tantum obstaculum superet fides, duo adminicula Scriptura suppeditat: alterum est in Christi similitudine, alterum vero in Dei omnipotentia. Jam quoties de resurrectione agitur, occurrat Christi imago, qui in natura quam à nobis sumpserat sic peregit cursum mortalis vitæ ut nunc immortalitatem adeptus, sit nobis pignus futuræ resurrectionis. Nam in miseriis quibus obsidemur *mortificationem ejus circumferimus in carne nostra, ut vita ejus manifestetur in nobis*. Et separare eum à nobis non licet, ac ne possibile quidem est quin laceretur.

2 Cor. 4. vers. 10.

Caput resurrexit: ergo membra resurgent.

1 Cor. 15. vers. 13.

Unde illa Pauli ratiocinatio, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit*: quia scilicet confessum illud principium sumit, Christum non sibi privatim morti fuisse subjectum, vel de morte adeptum esse victoriam resurgendo; sed inchoatum fuisse in capite quod impleri in omnibus membris necesse est, secundum cujusque gradum & ordinem. Nam ei per omnia æquari ne rectum quidem esset.

Psal. 16. vers. 10.

Dicitur in Psalmo, *Non permittes mansuetum tuum videre corruptionem*. Hujus fiduciæ portio etsi ad nos pertinet secundum mensuram donationis, solidus tamen effectus nonnisi in Christo apparuit, qui immunis ab omni putredine, integrum corpus recepit.

Altera. Electorum corpora conformia debent esse capitis sui gloriosæ carni. Est illa in cælis evecta. Ergo electorum corpora resurgent, & resumptis animabus cum Christo regnabunt in cælis.

Phil. 3:21. Coloss. 3. vers. 4.

Jam ne ambigua sit nobis beatæ cum Christo resurrectionis societas, ut hoc pignore simus contenti, diserte affirmat Paulus ideo sedere in cælis & venturum ultimo die judicem, *ut corpus nostrum humile & abjectum configuret corpori suo glorioso*. Alibi etiam docet, Deum non suscitasse Filium à morte, ut specimen unum ederet suæ virtutis: sed ut eandem erga nos fideles Spiritus efficaciam exerat: quem ideo vitam appellat, dum habitat in nobis, quia in hunc finem datus est, ut quod in nobis mortale est vivificet. Compendio perstringo quæ & uberius tractari possent, & merentur splendidius ornari: & tamen in paucis verbis satis materiæ pios lectores reperturos confido quod ad fidem eorum ædificandam sufficiat. Resurrexit ergo Christus ut nos haberet socios futuræ vitæ. Suscitatus est à Patre, quatenus erat Ecclesiæ caput, à qua nullo modo patitur divelli. Suscitatus est virtute Spiritus, qui nobis ad vivificandi munus communis est. Denique suscitatus est ut esset resurrectio & vita. Sicut autem diximus in hoc speculo conspicuam nobis esse vivam resurrectionis imaginem, ita sit nobis ad fulciendos animos nostros firma hypostasis, modo ne longioris moræ nos tædeat vel pigeat: quia nostrum non est proprio arbitrio temporum articulos metiri, sed patienter quiescere, dum pro sua opportunitate Deus regnum suum instauret.

1 Cor. 15. vers. 23.

Quo spectat illa Pauli exhortatio, *Primitiæ Christus: deinde qui Christi sunt: quisque suo ordine*.

Tertia. Resurrectio Christi variis modis testata, fidem futuræ nostræ nobis facit.

Cæterum nequa de Christi resurrectione, in qua fundata est nostra omnium, moveretur quæstio, videmus quot & quam variis modis illam nobis testatam fecerit. Ridebunt nasuti homines quasi puerile ludicrum, quæ ab Euangelistis refertur historiam. Cujus enim momenti erit nuncius quem pavidæ mulierculæ perferunt, & deinde confirmant discipuli fere exanimes? Cur non potius in medio templo & foro illustria victoriæ suæ trophæa Christus statuit? Cur non formidabilis prodit in conspectum Pilati? Cur non etiam redivivum se sacerdotibus & toti Hierosolymæ probat?

Et quamvis quasdam circumstantias rideant profani, admirabilis tamen ibi lucet Dei providentia, quæ tot testibus & tam variis nostræ salutis complementum, reclamantibus inferiorum portis, obsignavit.

Testes vero quos seligit, vix idoneos esse concedent homines profani. Respondeo, quanquam in illis exordiis contemptibilis fuerit ejus infirmitas, admirabili tamen Dei providentia hoc totum fuisse gubernatum: ut qui nuper metu exanimati fuerant, eos partim amor Christi & pietatis zelus, partim sua incredulitas ad sepulchrum raperet: non tantum ut oculati essent rei testes, sed ut audirent idem ex Angelis quod oculis cernebant. Quomodo suspecta erit nobis eorum fides qui fabulam esse putarunt quod audierant ex mulieribus, donec in rem præsentem sunt adducti? Totum vero populum, & ipsum præsidem, postquam satis superque convicti fuerant, nihil mirum est tam Christi aspectu quam aliis signis fuisse privatos. Obsignatur sepulchrum, custodes excubias agunt, non reperitur tertio die corpus.

Matth. 27. vers. 66. & 28: 11.

Pecunia corrupti milites rumorem spargunt, fuisse à discipulis subreptum. Quasi vero vel turmæ cogendæ facultas esset, vel arma suppeterent, vel etiam ad tale facinus audendum exercitati essent. Quod si militibus satis non erat animi ad illos abigendos, cur non persequuti sunt, ut ope plebis adjuti aliquos deprehenderent? Vere ergo annulo suo Pilatus Christi resurrectionem obsignavit: & qui appositi fuerunt ad sepulchrum custodes, tacendo vel mentiendo ejusdem resurrectionis præcones facti sunt. Interea personuit vox Angelorum, *Surrexit: non est hic*. Splendor cælestis non homines sed Angelos esse palam ostendit.

Luc. 24:6. ibid. v. 38.

Postea Christus ipse siquid dubitationis adhuc hærebat, sustulit. Viderunt eum non semel discipuli, atque etiam pedes & manus palparunt, & eorum incredulitas non parum ad confirmandam fidem nostram profuit. Disseruit inter eos de mysteriis regni Dei, tandem ipsis videntibus ascendit in cælum: nec undecim modo Apostolis exhibitum fuit hoc spectaculum, sed plusquam quingentis fratribus simul visus est.

Act. 1. v. 3. & 9.

1 Cor. 15. vers. 6.

Jam misso Spiritu sancto certum documentum edidit non tantum vitæ, sed etiam summi imperii: sicuti prædixerat, *Expedit vobis ut abeam, alioqui Spiritus sanctus non veniet*. Jam vero Paulus non mortui virtute prostratus est in itinere, sed eum quem oppugnabat summa potentia pollere sensit. Stephano apparuit in alium finem, ut vitæ certitudine mortis timorem vinceret. Tot ac tam authenticis testimoniis fidem derogare non diffidentiæ est, sed pravæ adeoque furiosæ obstinationis.

Joan. 16. vers. 7.

Act. 9:4.

Act. 7:55.

Secundi adminiculi demonstratio prima. Deus est omnipotens. Potest ergo mortuos excitare.

4. Quod diximus, in probanda resurrectione sensus nostros oportere dirigi ad immensam Dei potentiam, hoc breviter docet Paulus. *Ut corpus nostrum abjectum* (inquit) *conforme reddat corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua potest sibi subjicere omnia*.

Phil. 3:21.

Altera. Ordo naturæ id nos edocet.

Quare nihil minus consentaneum quam hic respicere quid naturaliter fieri possit, ubi inæstimabile miraculum nobis proponitur, quod sensus nostros sua magnitudine absorbet. Paulus tamen proposito naturæ documento, socordiam eorum coarguit qui resurrectionem negant. *Stulte*, inquit, *quod seminas non vegetatur, nisi prius moriatur*, &c. In semente resurrectionis speciem cerni dicit, quia ex putredine nascitur seges. Nec vero res tam difficilis esset creditu si ad miracula quæ se per omnes mundi plagas oculis nostris ingerunt, attenti ut par est essemus.

Tertia. Piorum omnium fides ante & post Christum exhibitum, hanc gloriam Dei omnipotentiæ tribuit.

Cæterum meminerimus, neminem de futura resurrectione vere esse persuasum nisi qui in admirationem raptus, Dei virtuti suam dat gloriam. Hac fiducia elatus Jesaias exclamat, *Vivent mortui tui: cadaver meum resurget. Expergiscimini & laudate habitatores pulveris*. Rebus desperatis sese attollit ad Deum vitæ auctorem, *penes quem sunt exitus mortis*, ut dicitur in Psalmo. Job etiam cadaveri similior quam homini, fretus Dei potentia, non dubitat quasi integer ad diem illum se attollere, *Scio quod redemptor meus vivit: & in novissimo die surget super pulverem* (nempe ut suam potentiam illic exerat) *&* rursum

Jes. 26:19. Ps. 68:21. Job. 19. vers. 25.

rurſum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo
Deum: viſurus ſum ipſe, & non alius. nam etſi qui-
dam ſubtilius detorquent locos iſtos, acſi de reſur-
rectione exponi non deberent, confirmant tamen
quod evertere cupiunt: quia non aliunde ſancti
viri ſolatium petunt in ſuis malis, quam ex reſur-
Ezech. 37. verſ. 8.
rectionis ſimilitudine. Quod melius ex loco Eze-
Quarta. Hanc potentem gratiam Deus viſibili ſymbolo teſtatus eſt.
chielis cognoſcitur. nam quum promiſſionem redi-
tus Judæi reſpuerent, ac objicerent, nihilo magis
eſſe probabile ſibi aperiri viam quam mortuos exire
è ſepulchro, viſio Prophetæ offertur, campi pleni
oſſibus aridis: ea jubet Deus carnem & nervos reci-
pere. Quanquam ſub figura illa populum ad ſpem
reditus erigit, materiam tamen ſperandi ſumit ex
reſurrectione: ſicuti nobis præcipuum eſt exem-
plar liberationum omnium quas ſentiunt fideles in
hoc mundo. Sic Chriſtus, poſtquam vocem Euan-
Chriſtus eandem propoſuit.
gelii vivificam eſſe docuit: quia hoc non recipie-
bant Judæi, mox addit, *Nolite mirari hoc, quia ve-*
Joan. 5:28.
nit hora in qua omnes qui ſunt in monumentis, audient
vocem Filii Dei, & prodibunt. Ergo exemplo Pauli
Paulus reſpexit, & nos idem facere docuit.
alacriter jam triumphemus inter medias pugnas,
quod potens ſit qui nobis promiſit futuram vitam,
ſervare depoſitum: atque ita gloriemur *repoſitam eſſe*
nobis coronam juſtitiæ, quam reddet nobis juſtus ju-
2 Tim. 1. verſ. 12. & 4: 8.
dex. Sic fiet ut quicquid moleſtiarum perpetimur,
oſtenſio nobis ſit futuræ vitæ, quia Dei naturæ con-
2 Theſ. 1. verſ. 6.
venit *rependere afflictionem impiis qui nos affligunt,*
nobis vero qui injuſte affligimur, requiem, in manife-
ſtatione Chriſti cum Angelis potentiæ ſuæ, in flamma
ignis. Sed tenendum eſt quod paulo poſt adjun-
git, venturum *ut glorificetur in ſanctis ſuis, & ad-*
mirabilis fiat in omnibus qui crediderunt, quia fides ha-
bita fuerit Euangelio.

Secunda pars, qua refelluntur hujus doctrinæ hoſtes.
5. Etſi autem hominum mentes in hoc ſtudio
aſſidue occupari decebat: quaſi tamen data opera
abolere vellent omnem reſurrectionis memoriam,
mortem vocarunt lineam rerum omnium, & interi-
tum hominis. Nam certe de communi & recepta
1. Athei.
opinione loquitur Solomo, quum dicit *canem vi-*
Eccleſ. 9:4.
vum meliorem eſſe mortuo leone. Et alibi, *Quis ſcit*
ibid. 3:21.
an hominis anima aſcendat ſurſum, & anima jumenti
deſcendat deorſum? Omnibus autem ſeculis graſſatus
eſt hic brutus ſtupor, adeoque in ipſam Eccleſiam
2. Sadducæi.
perrupit: quia palam auſi ſunt profiteri Sadducæi
Marc. 12. verſ. 18. Luc. 20. verſ. 27. Act. 23: 8.
nullam eſſe reſurrectionem, imo animas eſſe mor-
tales. Sed ne quem levaret craſſa hæc ignorantia,
ipſo naturæ inſtinctu increduli ſemper effigiem
reſurrectionis habuerunt ante oculos. Quorſum
enim ſacer & inviolabilis mos ſepeliendi, niſi ut
arrha eſſet novæ vitæ? Neque excipere licet, ex
errore hoc eſſe natum; quia & ſepulturæ religio
apud ſanctos Patres ſemper viguit, & Deus apud
Gentes manere voluit eundem morem, ut objecta
reſurrectionis effigies, earum torporem experge-
faceret. Quamvis autem profectu caruerit ceremo-
nia illa, utilis tamen nobis eſt ſi prudenter finem
ſpectamus: quia non levis eſt incredulitatis refuta-
tio, omnes ſimul profeſſos eſſe quod nemo crede-
bat. Atqui non modo obſtupefecit Satan hominum
ſenſus, ut ſepelirent una cum corporibus reſurre-
ctionis memoriam: ſed partem hanc doctrinæ va-
riis figmentis corrumpere molitus eſt, ut tandem in-
terciderет. Omitto quod jam Pauli tempore eam
convellere cœpit: ſed paulo poſt ſequuti ſunt Chi-
3. Chiliaſtæ.
liaſtæ, qui mille annis finierunt Chriſti regnum.
Eorum effugium.
Ac eorum quidem commentum puerilius eſt quam
ut refutatione vel indigeat, vel dignum ſit. Nec
Apoc. 20. verſ. 4.
illis ſuffragatur Apocalypſis, ex qua errori ſuo colo-
Reſponſio 1.
rem induxiſſe certum eſt: quando in millenario nu-
mero non agitur de æterna Eccleſiæ beatitudine,
ſed tantum de variis agitationibus quæ Eccleſiam
2\. adhuc in terris laborantem manebant. Cæterum
tota Scriptura clamat finem nullum fore nec ele-
ctorum beatitudini nec reproborum ſupplicio.
Omnium porro rerum quæ & conſpectum noſtrum 3.
fugiunt, & mentis captum longe ſuperant, aut fides
ex certis Dei oraculis petenda eſt, aut prorſus abji-
cienda. Qui mille annos aſſignant filiis Dei, ad fu- 4.
turæ vitæ hæreditatem fruendam, non animadver-
tunt quantam contumeliam inurant & Chriſto &
ejus regno. Nam ſi immortalitate non induentur,
ergo nec Chriſtus ipſe, ad cujus gloriam transfor-
mabuntur, in gloriam immortalem receptus eſt. ſi
aliquem habebit finem eorum beatitudo, ergo re-
gnum Chriſti, cujus ſoliditati innititur, tempora-
rium eſt. Denique aut imperitiſſimi ſunt rerum 5.
omnium divinarum, aut obliqua malignitate totam
Dei gratiam Chriſtique virtutem labefactare mo-
liuntur: quarum complementum non aliter conſtat,
niſi obliterato peccato, & abſorpta morte, vita
æterna ad plenum inſtauretur. Quam vero ſtolide
4. Reproborum patroni.
ineptiant qui timent nimiam Deo ſævitiam adſcri-
bere ſi æternis pœnis reprobi addicantur, vel cæ-
cis perſpicuum eſt. Scilicet injurius erit Dominus,
ſi regno ſuo privaverit, qui eo ſe indignos per in-
gratitudinem reddiderint. At peccata eorum tem-
Exceptio 1.
poraria ſunt. Fateor. ſed Dei majeſtas, atque etiam
Reſponſio.
juſtitia, quam peccando violarunt, æterna eſt. Me-
Exceptio 2.
rito igitur non perit iniquitatis memoria. At ita
Reſponſio.
pœna modum excedet delicti. Hæc vero eſt non
ferenda blaſphemia, dum tam parvo æſtimatur
Dei majeſtas, dum non pluris fit ejus contemptus
quam animæ unius exitium. Sed omittamus nuga-
tores iſtos, ne contra quam præfati ſumus, videa-
mur eorum deliramenta refutatione digna judi-
care.

6\. Duo præter hæc deliria invecta ſunt ab homi-
5. Curioſi quidam morte totum hominem interire, & tandem animas cum corporibus reſurrecturas ſomniantes.
nibus perperam curioſis. Alii putarunt, quaſi totus
homo intereat, animas reſurrecturas cum corpori-
bus: alii, quum immortales eſſe ſpiritus concedant,
novis corporibus indutum iri: quo negant carnis
reſurrectionem. De priore quoniam aliquid attigi
in creatione hominis, ſatis mihi erit monere ite-
rum lectores quam belluinus ſit error, ex ſpiritu
ad imaginem Dei formato flatum evanidum facere,
qui in hac tantum caduca vita corpus vegetet: &
templum Spiritus ſancti redigere in nihilum: eam
denique partem noſtri, in qua maxime refulget
divinitas, & inſignes ſunt immortalitatis notæ, hac
dote ſpoliare: ut melior atque excellentior ſit corpo-
ris conditio quam animæ. Longe aliter Scriptura,
Variis Scripturæ S. teſtimoniis refelluntur, quæ animas poſt corporum interitum ſupereſſe, ad beatos ſpiritus & ad Chriſtum ipſum aggregari tradunt.
quæ corpus tugurio comparat, ex quo nos migrare
dicit quum morimur: quia ab ea parte nos æſtimat
quæ nos à brutis animalibus diſcernit. Sic Petrus
morti propinquus dicit *tempus veniſſe quo tabernacu-*
lum ſuum deponat. Paulus vero de fidelibus loquens,
poſtquam dixit, *ubi terreſtris domus noſtra diſſoluta*
fuerit, nobis eſſe ædificium in cælis: adjungit *nos pere-*
grinari à Domino quamdiu manemus in corpore, ſed
expetere Dei præſentiam in abſentia corporis. Niſi ſu-
perſtites eſſent animæ corporibus, quid eſt quod
habet Deum præſentem ubi eſt à corpore ſepara-
2 Pet. 1:14.
tum? Dubitationem vero tollit Apoſtolus, dum
2 Cor. 5:1.
tradit nos eſſe *aggregatos ad ſpiritus juſtorum.* qui-
Hebr. 12. verſ. 23.
bus verbis intelligit, nos ſociari ſanctis Patribus,
qui etiam mortui eandem pietatem nobiſcum co-
lunt, ut non poſſimus eſſe Chriſti membra, niſi
cum ipſis coaleſcamus. Niſi etiam animæ corpori-
bus exutæ retinerent ſuam eſſentiam, ac beatæ glo-
riæ capaces eſſent, non dixiſſet Chriſtus latroni,
Luc. 23. verſ. 43.
Hodie mecum eris in paradiſo. Tam claris teſtimo-
ibid. v. 46.
niis freti, ne dubitemus, Chriſti exemplo, morien-
Act. 7: 59.
tes Deo commendare animas noſtras: vel, exem-
1 Pet. 2. verſ. 25.
plo Stephani, tradere Chriſto in cuſtodiam, qui
non temere vocatur fidelis earum paſtor & epiſco-
pus. Porro de intermedio earum ſtatu curioſius in-
Quis ſit animarum ſtatus & locus à morte ad diem ultimum.
quirere neque fas eſt, neque expedit. Valde ſe tor-
quent multi diſputando quem locum occupent, &
an cæleſti gloria jam fruantur, nec ne. Atqui ſtul-

Joan. 12. vers. 32.

De sinu Abrahæ.

Jud. v. 6.

tum & temerarium est de rebus incognitis altius inquirere quam Deus nobis scire permittat. Scriptura, ubi dixit Christum illis præsentem esse, & eas recipere in paradisum, ut consolationem percipiant, reproborum vero animas cruciatus quales meritæ sunt perpeti, non ultra progreditur: quis jam doctor aut magister quod Deus celavit nobis patefaciet? De loco non minus inepta & futilis est quæstio: quando scimus non eam esse animæ dimensionem quam corporis. Quod *sinus Abrahæ* dicitur beata sanctorum spirituum collectio, nobis abunde est ex hac peregrinatione excipi à communi fidelium Patre, ut nobiscum fidei suæ fructum communicet. Interea quum Scriptura ubique jubeat pendere ab expectatione adventus Christi, & gloriæ coronam eo usque differat, contenti simus his finibus divinitus nobis præscriptis, animas piorum militiæ labore perfunctas in beatam quietem concedere, ubi cum felici lætitia fruitionem promissæ gloriæ expectant: atque ita omnia teneri suspensa donec Christus appareat redemptor. Reprobis vero eandem esse sortem dubium non est quam Judas diabolis assignat, vinctos catenis teneri donec ad supplicium cui addicti sunt trahantur.

6. Vaniloqui nonnulli & Manichæi, nova corpora fingentes, refelluntur variis argumentis è Scriptura depromptis.

7. Æque prodigiosus est eorum error, qui animas non recepturas quibus nunc indutæ sunt corpora, sed novis & aliis præditas fore imaginantur. Ac Manichæorum quidem perquam futilis ratio fuit, minime consentaneum esse ut caro quæ immunda est, resurgat. Quasi vero nulla sit animarum immunditiess: quas tamen à spe cælestis vitæ non arcebant. Perinde igitur fuit acsi dicerent, purgari divinitus non posse quod peccati labe infectum est: nam illud delirium, quod naturaliter immunda esset caro, quia à Diabolo creata, nunc prætereo. Tantum ostendo, quicquid nunc cælo indignum in nobis est, resurrectioni non obstare. Atqui primo quum jubeat Paulus fideles se *mundare ab omni inquinamento carnis & spiritus*, inde sequitur quod alibi denunciat judicium, *ut reportet unusquisque per corpus sive bonum sive malum.* Cui consentit quod scribit ad Corinthios, *ut vita Jesu Christi manifestetur in carne nostra mortali.* Qua ratione alibi non minus precatur *ut Deus integra corpora conservet usque ad diem Christi*, quam animas & spiritus. Nec mirum: quia corpora quæ sibi in templa dicavit Deus, in putredinem sine spe resurrectionis decidere, absurdissimum esset. Quid quod etiam membra sunt Christi? Quid quod singulas eorum partes sibi Deus sanctificari præcipit? quod vult linguis nomen suum celebrari, tolli ad se puras manus, sacrificia offerri? Quam igitur hominis partem tam præclaro honore dignatur cælestis judex, cujus amentiæ est ab homine mortali in pulverem redigi absque ulla spe instaurationis? Similiter Paulus, quum nos ad ferendum Dominum hortatur *tam in corpore, quam in anima, quia utrumque Dei est:* non patitur certe quod Deo tanquam sacrum vendicat, æternæ putredini adjudicari. Nec vero ulla de re clarior suppetit Scripturæ definitio, quam de carnis quam gestamus resurrectione. *Oportet*, inquit Paulus, *corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Si nova corpora formaret Deus, ubi hæc qualitatis mutatio? Si dictum esset oportere nos renovari, ambigua loquutio forte occasionem cavillo dedisset: nunc ubi corpora, quibus sumus circumdati, digito monstrans, incorruptionem illis promittit, nova fabricari satis aperte negat. *Imo magis expresse* (inquit Tertullianus) *non poterat loqui, nisi cutem suam manibus teneret.* Nec ullo cavillo effugient quod alibi Christum fore mundi judicem dicens, Jesaiæ testimonium citat, *Vivo ego, dicit Dominus, mihi flectetur omne genu:* quando aperte obnoxios ad rationem vitæ reddendam quos alloquitur fore denunciat. Quod non quadraret si nova corpora ad tribunal sisterentur.

1. Corpora mundanda sunt, & judicabuntur. 2 Cor. 7: 1. 2 Cor. 5. vers. 10. 1 Cor. 3. vers. 11. *2. Vita Christi in iis manifestabitur.* 2 Cor. 4. vers. 10. 1 Thess. 5. vers. 23. *3. Sunt membra Christi.* 1 Cor. 6. vers. 15. 1 Tim. 2. vers. 8. *4. Ferunt Dominum.* 1 Cor. 6. vers. 20. *5. Induent incorruptionem & immortalitatem.* 1 Cor. 15. vers. 53. lib. de resurr. carnis. *6. Coram tribunali Christi sistentur.* Rom. 14. vers. 11. Jesa. 49. vers. 18.

Porro in verbis Danielis nihil est perplexum, *Multique dormientium in terra pulveris expergiscentur, hi ad vitam æternam, illi ad opprobria, & ad contemptum sempiternum.* quando non ex quatuor elementis novam materiam ad conflandos homines, sed ex sepulchris mortuos evocat. Atque hoc dictat aperta ratio. Nam si mors, quæ originem habet à lapsu hominis, accidentalis est: instauratio, quam attulit Christus, ad idem illud corpus pertinet quod mortale esse cœpit. Et sane quod rident Athenienses dum asseritur à Paulo resurrectio, hinc colligere licet qualis ejus prædicatio fuerit: ac omnino risus ille non parum ad confirmandam fidem nostram valet. Digna etiam observatu est Christi sententia, *Nolite metuere eos qui occidunt corpus, animam occidere non possunt: sed eum metuite qui potest & animam & corpus perdere in gehennam ignis.* Neque enim timendi causa, nisi supplicio obnoxium esset quod nunc gestamus corpus. Nec vero obscurior est altera ejusdem Christi sententia, *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei: & prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* An dicemus animas in sepulchris quiescere, ut illinc Christum exaudiant? ac non potius ad ejus imperium corpora in vigorem à quo exciderant reditura? Adhæc si novis corporibus donandi sumus, ubi capitis & membrorum conformitas? Resurrexit Christus: an novum sibi corpus fingendo? imo, ut prædixerat, *Destruite templum hoc, & triduo erigam illud.* Quod prius gestaverat mortale corpus, iterum recepit: neque enim multum nobis profuisset, subrogato novo corpore, aboleri illud quod in sacrificium expiationis oblatum fuerat. Tenenda est etiam illa societas quam prædicat Apostolus, Nos resurgere, quia Christus resurrexit: quia nihil minus probabile quam ut privetur Christi resurrectione caro nostra, in qua circumferimus mortificationem ipsius Christi. Quod quidem illustri documento patuit, dum resurgente Christo multa corpora sanctorum exierunt è sepulchris. Neque enim negari potest, hoc ultimæ quam speramus resurrectionis præludium fuisse, vel potius arrham: qualis ante in Henoch & Elia jam extabat: quos Tertullianus *Resurrectionis candidatos* vocat: quia corpore & anima à corruptione exempti, in Dei custodiam recepti fuerint.

7. E terra pulveris suscitabuntur. Dan. 12: 2. *8. Instauratio per Christum ad corpora pertinet.* *9. Hæc corporum resurrectio ab Epicureis irrisa est.* *10. A Christo asseritur.* Matth. 10. vers. 28. Joan. 5. vers. 28. *11. Conformia erunt corpori Christi, quod vere resurrexit: & si aliud corpus recepisset Christus, rueret salus nostra.* Joan. 2: 19. *12. Resurgent hæc nostra, non nova corpora, ut Christi corpus mortuum in cruce, resurrexit, & sanctorum item quorundam corpora.* 1 Cor. 15. v. 12. &c. Matth. 27. vers. 52. lib. de resurr. carnis.

8. Pudet me in re tam clara tantum verborum consumere: sed hanc molestiam placide mecum vorabunt lectores, ne qua rima ad decipiendos simplices perversis & audacibus ingeniis pateat. Cerebri sui commentum proferunt volatici spiritus quibuscum nunc disputo: in resurrectione novorum corporum fore creationem. Qua ratione impulsi ita sentiunt, nisi quia incredibile illis videtur, cadaver tam longa putredine consumptum posse in pristinum statum redire? Ergo sola in illis incredulitas hujus sententiæ est mater. Nos contra Spiritus Dei ad sperandam carnis nostræ resurrectionem in Scriptura passim hortatur. Hac ratione Baptismus, teste Paulo, sigillum nobis est futuræ resurrectionis: nec minus sacra Cœna ad ejus fiduciam nos invitat, dum symbola spiritualis gratiæ ore percipimus. Et certe tota Pauli exhortatio, *Ut membra nostra exhibeamus arma in obedientiam justitiæ*, frigeret, nisi accederet quod postea subjungit, *Qui suscitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra.* Quid enim juvaret, applicare pedes, manus, oculos & linguas in obsequium Dei, nisi fructus & mercedis essent participes? Quod suis verbis aperte confirmat Paulus, *Corpus non scortationi, sed Domino: & Dominus corpori. Qui vero suscitavit Christum, & nos suscitabit per vitam suam.*

13. Sacramenta, corporibus nostris percepta, sunt nobis symbola resurrectionis: quod non essent, si ipsa corpora non resurgerent. Col. 2: 12. *14. Vivificabuntur, quamvis sint mortalia.* Rom. 6. vers. 13. Rom. 8. vers. 11. 1 Cor. 6. vers. 13, 15, & 19. *15. Virtute Christi suscitabuntur.*

Cla-

Clariora sunt quæ sequuntur, *ea esse templa Spiritus sancti & membra Christi.* Interea videmus ut resurrectionem cum castitate & sanctimonia conjungat: sicuti paulo post pretium redemptionis ad corpora extendit.

16. *Abjecta, & supplicio affecta, conformia corpori glorioso Servatoris nostri reddentur.* Gal. 6: 17. Phil. 3: 21. Act. 14:22.

Jam rationi consentaneum non esset, Pauli corpus, in quo stigmata Christi portavit, & in quo magnifice Christum glorificavit, orbari coronæ præmio. Unde & illa gloriatio, *Expectamus redemptorem è cælis, qui corpus nostrum abjectum, conforme reddet corpori claritatis suæ.* Ac si verum est illud, *per multas afflictiones oportere nos ingredi in regnum Dei*, ab hoc ingressu corpora prohibere nulla ratio sustinet, quæ & sub crucis vexillo exercet Deus, & victoriæ laude ornat. Itaque nulla ejus rei dubitatio inter sanctos orta est quin se Christi comites fore sperarent: qui omnes quibus probamur afflictiones in personam suam transfert, ut vivificas esse doceat.

17. *Externa ceremonia sub Lege fideles de corporum suorum resurrectione edocti sunt, ut ex exemplis Abrahami & Jacobi, ipsiusque Christi dicto colligi potest.* Matth. 26. vers. 10. Gen. 23. v. 4. & 19. Gen. 47. vers. 30.

Imo & sanctos Patres sub Lege, externa ceremonia Deus in hac fide exercuit. Quorsum enim sepeliendi ritus, sicuti ante visum est, nisi ut reconditis corporibus scirent paratam esse novam vitam? Huc aromata quoque, aliaque immortalitatis symbola spectarunt, quibus sub Lege adjuta fuit non aliter quam sacrificiis, doctrinæ obscuritas. Nec morem illum peperit superstitio: quando videmus Spiritum in narrandis sepulturis non minus diligenter insistere quam in præcipuis fidei mysteriis. Et Christus officium hoc tanquam non vulgare commendat, non alia certe de causa nisi quia à sepulchri, quod omnia corrumpit & abolet, intuitu in spectaculum renovationis oculos attollit. Præterea tam sedula observatio ceremoniæ quæ laudatur in Patribus, satis comprobat rarum illis fuisse & pretiosum fidei adminiculum. Neque enim adeo sollicite curasset Abraham uxoris sepulchrum, nisi religio illi proposita fuisset ante oculos, & utilitas mundo superior, nempe ut mortuum uxoris corpus insignibus resurrectionis exornans, suam & familiæ fidem confirmaret. Clarior vero hujus rei probatio eminet in exemplo Jacob, qui ut posteris testetur, ne morte quidem spem terræ promissæ animo suo excidisse, jubet ossa sua illuc referri. Quæso, si novo corpore induendus erat, nonne ridiculum dedisset mandatum de pulvere in nihilum redigendo?

18. *Scripturæ auctoritas, resurrectionis vox, & dormiendi verbum superiora argumenta confirmant.* Joan. 6: 39.

Quare siqua apud nos viget Scripturæ auctoritas, nullius doctrinæ clarior vel certior desiderari potest probatio. Hoc ipsum pueris sonant *resurrectionis* & *suscitandi* voces. neque enim resurgere dicemus quod nunc primum creatur: nec staret illud Christi, *Quicquid dedit mihi Pater, non peribit, sed suscitabo illud in novissimo die.* Eodem tendit *dormiendi* verbum, quod nonnisi in corpora competit. Unde & cœmeteriis nomen impositum.

De resurrectionis modo. I Cor. 15. vers. 51. *Qualitas corporum alia erit, non substantia.* I Cor. 15. vers. 39. *Id est, corpora integra induent incorruptionem. Suscitabuntur autem virtute Dei omnipotentis.*

Superest ut de resurrectionis modo aliquid delibem. Hoc verbo utor; quia Paulus mysterium vocans, ad sobrietatem nos hortatur, & liberius argutiusque philosophandi licentiam frenat. Primo tenendum est quod diximus, nos in eadem quam gestamus carne resurrecturos quoad substantiam: sed qualitatem aliam fore. sicuti quum eadem Christi caro quæ in victimam oblata fuerat, suscitata fuerit, aliis tamen dotibus excelluit acsi alia prorsus foret. Quod Paulus familiaribus exemplis declarat. Nam sicut humanæ & belluinæ carnis eadem est substantia, non qualitas: stellis omnibus eadem est materia, claritas diversa: ita quanquam retinebimus substantiam corporis, mutationem fore docet: ut longe præstantior sit conditio. Corpus ergo corruptibile, ut suscitemur, non peribit nec evanescet; sed induet, deposita corruptione, incorruptionem. Quoniam vero elementa Deus omnia præsto habet ad suum nutum, nulla eum difficultas impediet quominus & terræ & aquis & igni imperet, ut quod videtur ab illis consumptum reddant. Quod etiam, licet non absque figura, Jesaias testatur, *Ecce Dominus egredietur de loco suo ut visitet iniquitatem terræ: & terra discooperiet sanguinem suum, neque teget amplius interfectos suos.* Jesa. 26. vers. 21.

At qui die resurrectionis vivi in terris reperientur, in puncto temporis immutabuntur. I Cor. 15. vers. 51. I Thes. 4. vers. 15.

Sed notandum est discrimen inter eos qui pridem mortui fuerint, & quos dies ille superstites reperiet. *Neque enim omnes dormiemus* (teste Paulo) *sed omnes immutabimur:* hoc est, necesse non erit distantiam temporis inter mortem & initium secundæ vitæ intercedere: quia in puncto temporis & nictu oculi penetrabit clangor tubæ qui mortuos excitet incorruptibiles, & vivos subita mutatione reformet in eandem gloriam. Sic alibi fideles quibus mors obeunda est consolatur: quia non prævenient mortuos qui tunc erunt superstites, quin potius resurgent priores qui dormierunt in Christo. Siquis objiciat illud Apostoli, *statutum esse cunctis mortalibus semel mori:* facilis solutio est: ubi mutatur naturæ status, speciem esse mortis, & apposite sic nominari: ac proinde hæc inter se conveniunt, morte renovatum iri omnes dum exuent mortale corpus: non fore tamen necessarium corporis & animæ dissidium ubi erit subita immutatio. Heb. 9. vers. 27.

Quæstio, An impii resurgent, quum resurrectio sit singulare Christi beneficium. Joan. 11. vers. 25. Matth. 25. vers. 32. *Responsio.*

9. Sed hic difficilior quæstio exoritur, Quo jure communis sit impiis & à Deo maledictis resurrectio, quæ singulare est Christi beneficium. Scimus omnes in Adam morti fuisse addictos: venit Christus resurrectio & vita: an ut promiscue totum genus humanum vivificet? Sed quid minus consentaneum quam eos in obstinata sua cæcitate consequi, quod sola fide recuperant pii Dei cultores? Manet tamen illud fixum, aliam fore judicii, aliam vitæ resurrectionem, & Christum venturum ut segreget agnos ab hœdis. Respondeo, non debere videri tam insolitum, cujus similitudinem in quotidiano usu cernimus. Nos totius mundi hæreditate scimus in Adam fuisse privatos: nec minus æqua ratione ab alimentis communibus nos arceri, quam ab esu arboris vitæ. Unde igitur fit ut Deus non solum oriri faciat solem suum super bonos & malos, Mat. 5:45. sed quoad præsentis vitæ usus, inæstimabilis ejus liberalitas larga copia assidue profluat? Hinc certe cognoscimus, quæ propria sunt Christi & membrorum ejus, ad impios quoque exundare: non ut legitima sit possessio, sed quo magis reddantur inexcusabiles. Sic Deum impii sæpe experiuntur beneficum, non vulgaribus documentis, sed quæ omnes piorum benedictiones interdum obscurent, illis tamen cedant in majorem damnationem.

Exceptio. *Responsio* 1.

Siquis excipiat, caducis & terrenis beneficiis resurrectionem non apte conferri: hic quoque respondeo, ubi primum alienati sunt à Deo vitæ fonte, Diaboli interitum fuisse promeritos quo prorsus abolerentur: admirabili tamen Dei consilio repertum fuisse medium statum, ut extra vitam in morte viverent.

2. *Cur impii resurgent.*

Nihilo absurdius videri debet, si accidentalis est impiis resurrectio quæ invitos trahat ad tribunal Christi, quem nunc audire magistrum & doctorem recusant. Levis enim esset pœna, morte absumi, nisi pœnas suæ contumaciæ daturi coram judice sisterentur, cujus in se vindictam sine fine & modo provocarunt.

3. Act. 24: 15. *Cur resurrectio solis electis proposita.*

Cæterum quanquam tenendum quod diximus, & quod celebris illa Pauli confessio apud Felicem continet, *se futuram expectare resurrectionem justorum & impiorum:* sæpius tamen Scriptura resurrectionem solis Dei filiis una cum cælesti gloria proponit: quia non venit proprie Christus in mundi exitium, sed in salutem. Ideo & in Symbolo sola fit mentio beatæ vitæ.

Postrema pars capitis, de æterna felicitate. Oseæ 13. vers. 14. I Cor. 15. vers. 54.

10. Quoniam autem tum demum implebitur prophetia de absorpta per victoriam morte, semper nobis in mentem veniat æterna felicitas, resurrectionis finis: de cujus excellentia si omnia dicta fuerint quibus omnium hominum linguæ sufficiant, vix tamen infima ejus particula delibata fuerit. Nam utcunque vere audiamus, regnum Dei clari-

1. Hujus excellentia captum nostrum longe superat. claritate, gaudio, felicitate, gloria fore refertum: illa tamen quæ nominantur, à sensu nostro remotissima & quasi ænigmatibus involuta manent, donec venerit dies ille, quo nobis suam gloriam ipse facie ad faciem conspiciendam exhibebit. *Scimus nos esse Dei filios* (inquit Joannes) *sed nondum apparuit. Ubi autem similes ei erimus, videbimus eum qualis est.* (1 Joan. 3. vers. 2.) Quamobrem Prophetæ, quia spiritualem illam beatitudinem in seipsa nullis verbis exprimere poterant, sub rebus corporeis eam fere delinearunt. Quia tamen rursum aliquo suavitatis illius gustu accendi in nobis desiderii fervorem oportet, in hoc præcipue cogitando immoremur, Si Deus bonorum omnium plenitudinem, ceu fons quidam inexhaustus, in se continet, nihil ultra eum expetendum iis qui ad summum bonum & omnes felicitatis numeros contendunt: sicuti pluribus locis docemur. (Gen. 15: 1.) *Abraham, ego merces tua magna valde.* (Psal. 16: 5.) Cui sententiæ succinit David, *Portio mea Jehova: sors mihi præclare cecidit.* Item alibi, *Satiabor vultu tuo.* (Ps. 17: 15.) Atqui Petrus denunciat in hoc vocatos fideles ut *divinæ fiant consortes naturæ.* (2 Pet. 1: 4.) Quomodo istud? *Quia glorificabitur in omnibus sanctis suis, & admirabilis fiet in iis qui crediderunt.* Si Dominus gloriam, virtutem, justitiam suam cum electis participabit, imo seipsum illis fruendum dabit, & quod præstantius, quodammodo in unum cum ipsis coalescet: meminerimus sub hoc beneficio omne felicitatis genus contineri. *Regula observanda.* Et quum multum in hac meditatione profecerimus, recognoscamus tamen nos in imis adhuc radicibus subsidere, si mentis nostræ conceptio cum mysterii hujus sublimitate conferatur. Quo nobis in hac parte magis colenda est sobrietas, ne moduli nostri immemores, quo majore audacia in sublime transvolabimus, fulgor cælestis gloriæ nos obruat. Sentimus etiam uti immodica cupido plusquam fas est sciendi nos titillet: unde subinde & frivolæ & noxiæ quæstiones scaturiunt. frivolas voco, ex quibus nulla potest elici utilitas. Sed hoc secundum deterius, quod qui sibi in illis indulgent, perniciosis speculationibus sese implicant: quamobrem voco noxias. *2. Non æqualis omnibus Dei filiis gloriæ modus futurus est.* Quod Scripturæ docent, ab omni controversia exemptum apud nos esse debet: nempe sicuti varie Deus sua dona sanctis in hoc mundo distribuens eos inæqualiter irradiat, ita non fore æqualem gloriæ modum in cælis ubi dona sua coronabit Deus Neque enim competit indifferenter in omnes quod dicit Paulus, *Vos estis gloria mea & corona in die Christi.* (1 Thess. 2. vers. 19.) Et illud Christi ad Apostolos, *Sedebitis judicantes duodecim Tribus Israël.* (Matth. 19. vers. 28.) Sed Paulus (qui sciebat, prout sanctos locupletat Deus spiritualibus donis in terra, ita in cælo gloria decorare) peculiarem sibi coronam pro laborum ratione repositam esse non dubitat. Christus autem, ut Apostolis dignitatem muneris quo præditi erant commendet, fructum ejus admonet in cælo esse reconditum. Sic & Daniel, *Intelligentes autem fulgebunt ut splendor firmamenti: & justificantes multos tanquam stellæ in seculum & in æternum.* (Dan. 12: 3.) Ac siquis attente Scripturas consideret, non modo vitam æternam promittunt fidelibus, sed specialem cuique mercedem. Unde & illud Pauli, *Rependat illi Deus in illa die.* (2 Tim. 4. vers. 14.) Quod promissio Christi confirmat, *Centuplum recipietis in vita æterna.* (Matth. 19. vers. 29.) Denique sicuti corporis sui gloriam multiplici donorum varietate inchoat Christus in mundo, & amplificat per suos gradus, ita etiam in cælo perficiet.

Spinosis quæstionibus explosis, ad quasdam non inutiles additur responsio. 11. Quemadmodum autem hoc uno consensu recipient omnes pii, quia verbo Dei satis testatum est: sic rursum spinosis quæstionibus, quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere jussis, metas sibi propositas non transilient. Quantum ad me spectat, non solum privatim mihi à supervacua rerum inutilium investigatione tempero: sed cavendum mihi arbitror ne aliorum levitatem respondendo foveam. Sciscitantur vanæ scientiæ jejuni homines quanta inter Prophetas & Apostolos, rursus inter Apostolos & Martyres futura sit distantia: quot gradibus different à conjugatis virgines: denique nullum cæli angulum ab excutiendo intactum relinquunt. Deinde subit illis in mentem quorsum pertineat orbis reparatio: *Prima, quorsum orbis reparatio, quando nullius rei erunt indigi fideles.* quando ex tanta & incomparabili copia nullius rei indigi erunt filii Dei: sed erunt similes Angelis, quorum inedia æternæ beatitudinis symbolum est. Ego autem respondeo, in ipso aspectu tantam fore amœnitatem, tantam sine usu suavitatem in sola notitia, ut hæc felicitas omnia quibus nunc juvamur adminicula longe exuperet. Fingamus in opulentissima, & ubi nulla nos voluptas deficiat, mundi plaga esse positos: quem non sui morbi ab usu beneficiorum Dei subinde impediunt ac prohibent? cui non sua intemperies cursum sæpe abrumpit? Unde consequitur liquidam & puram ab omni vitio fruitionem, quamvis nullus sit corruptibilis vitæ usus, felicitatis esse cumulum. Alii se transferunt longius, & quærunt *Secunda, de restitutione rerum creatarum.* annon scoria & aliæ corruptelæ in metallis procul à restitutione absint, & ab ea dissideant. Quod ut illis aliquatenus concedam, expecto cum Paulo vitiorum reparationem quæ initium sumpserunt à peccato, ad quam gemunt & parturiunt. (Rom. 8. v. 19, 20, & 21.) Longius iterum progrediuntur, quænam melior conditio maneat genus humanum, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit. *Tertia, quænam melior conditio nos maneat, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit.* Facilis est illius quoque nodi solutio. Quod tam magnifice eam commendat Scriptura, ad incrementa pertinet quibus Deus assidue naturæ ordinem provehit ad suam metam: in perfectione vero ipsa aliam rationem esse notum est. Sed quia incautos statim captant illecebræ, & labyrinthus deinde profundius trahit, tandem, ubi sua cuique placita arrident, nullus est concertationum modus: hoc sit nobis vitæ compendium, contentos esse speculo & ænigmate donec cernemus facie ad faciem. *Pia admodum & necessaria admonitio.* Nam pauci ex ingenti multitudine qua in cælos eundum sit curant: omnes autem quid illic agatur scire ante tempus appetunt. Omnes fere ad obeundum certamina pigri & lenti, triumphos imaginarios sibi jam depingunt.

12. Porro quia divinæ in reprobos ultionis gravitatem nulla descriptio æquare potest, *A felicitate electorum Dei ad miseriam reproborum apposita digressio.* per res corporeas eorum tormenta & cruciatus nobis figurantur: nempe per tenebras, fletum, & stridorem dentium, ignem inextinguibilem, vermem sine fine cor arrodentem. (Mat. 8: 12. & 22: 13. ibid. 3: 12. Marc. 9. vers. 43. Jesa. 66. vers. 24.) Talibus enim loquendi modis certum est Spiritum sanctum voluisse sensus omnes horrore conturbare: ut quum dicitur præparatam esse ab æterno gehennam profundam, nutrimenta ejus esse ignem & ligna multa: flatum Domini, ceu torrentem sulphuris, eam succendere. (Jesa. 30. vers. 33.) Quibus ut nos adjuvari oportet ad concipiendam utcunque impiorum miseram sortem: ita nos in eo potissimum defigere cogitationem oportet, quam sit calamitosum alienari ab omni Dei societate: neque id modo, sed majestatem Dei ita sentire tibi adversam, ut effugere nequeas quin ab ipsa urgearis. Nam primum ejus indignatio instar ignis est violentissimi, cujus attactu omnia devorentur & absorbeantur. *Quæ miseria erit summa & sempiterna.* Deinde illi ad exercendum judicium sic serviunt omnes creaturæ, ut cælum, terram, mare, animalia, & quicquid est, velut dira indignatione adversum se inflammata & in perniciem suam armata sensuri sint, quibus iram suam ita Dominus palam faciet. Quare non vulgare aliquid pronunciavit Apostolus, quum dicit *infideles daturos pœnas interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus.* (2 Thes. 1. vers. 9.) Et quoties metum corporeis figuris incutiunt Prophetæ, quamvis nihil pro tarditate

nostra

nostra hyperbolicum afferant, præludia tamen admiscent futuri judicii in sole & luna totoque mundi opificio. Quare nullam requiem inveniunt infelices conscientiæ, quin diro turbine vexentur ac dissipentur, quin ab infesto Deo se discerpi sentiant, & confixæ mortiferis aculeis lancinentur, quin ad Dei fulmen expavescant, & conterantur onere manus ejus: ut abyssos & voragines quaslibet subire levius sit quam in illis terroribus stare ad momentum. quale hoc & quantum est, æterna & nusquam desitura illius obsidione urgeri? Qua de re Psalmus nonagesimus continet memorabilem sententiam: quamvis solo aspectu cunctos mortales dissipet, ac in nihilum redigat, cultores tamen suos, quo magis sunt timidi in hoc mundo, urgere, ut cruce oneratos ad properandum incitet, donec sit ipse omnia in omnibus.

Ejusdem variæ descriptiones.

Hujus doctrinæ usus.

JOANNIS CALVINI
INSTITUTIONIS
CHRISTIANÆ RELIGIONIS
LIBER QUARTUS.
DE
EXTERNIS MEDIIS
vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos invitat, & in ea retinet.

ARGUMENTUM.

Prioribus libris Symboli Apostolici, de Deo creatore, redemptore, sanctificatore, tres partes explicatæ sunt. Quarta superest, de sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione, quæ postremo hoc libro absolvitur.

Ad tres autem præcipuos locos viginti illa, quibus constat, capita commode revocabimus.

I. De Ecclesia.
II. De Sacramentis.
III. De Politica administratione.

Primus locus, qui usque ad finem decimi tertii capitis extenditur, multa continet; quæ tamen omnia ad quatuor præcipua capita referri possunt.

1. De Notis Ecclesiæ, seu de ratione qua Ecclesia dignosci potest, quoniam unitas eum ea necessario colenda nobis est, agitur cap. I. & II.
2. De regimine vel gubernatione Ecclesiæ, cap. III. IV. V. VI. VII.
   Quis sit ordo gubernandæ Ecclesiæ, cap. 3.
   Quæ forma apud veteres in usu fuerit, cap. 4.
   Qualis sit quæ sub Papatu hodie viget, cap. 5. & de Papæ primatu, cap. 6. & quibus gradibus se in hanc tyrannidem extulit, cap. 7.
3. De potestate Ecclesiæ, cap. VIII. IX X XI.
   Quoad dogmata fidei, quæ vel in singulis, cap. 8. vel in universis, utpote Conciliis, residet, cap. 9.
   Deinde in legibus ferendis, cap. 10.
   Postremo in Ecclesiastica jurisdictione, cap. 11.
4. De disciplina Ecclesiæ, cap. XII. & XIII.
   De hujus præcipuo usu, cap. 12.
   De ejusdem abusu, cap. 13.

Secundus locus de Sacramentis tres partes continet.

1. De Sacramentis in genere, cap. XIV.
2. De utroque sigillatim, cap. XV. XVI. XVII. XVIII.
   De Baptismo, cap. 15. qua occasione de Pædobaptismo seorsim, cap. 16.
   Deinde de Cœna Domini, cap. 17. & ejusdem profanatione, cap. 18.
3. De illis quinque quæ Sacramenta falso habita sunt, cap. XIX.

Tertius locus de Politica administratione, cap. XX.

De hac primum in genere,
Deinde de singulis ejus partibus:
  Magistratu,
  Legibus,
  Populo.
} Eodem capite.

CAP. I.

De vera Ecclesia cum qua nobis colenda est unitas: quia piorum omnium mater est.

Partes hujus capitis.

1. *Articulus Symboli*, de sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione, *breviter explicatur, simulque ostenditur quibus nominibus nobis commendata sit Ecclesia, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6.
2. *De notis Ecclesiæ, sect.* 7. 8. *&* 9.
3. *A sancta Ecclesia Catholica & sanctorum communione non est ullo modo discedendum: ea propter Novatianorum, Anabaptistarum, ac ejusmodi schismaticorum & male feriatorum hominum circa hanc doctrinam errores à sect.* 10. *ad fin. cap. abunde refelluntur.*

De Ecclesia nunc necessario agendum est.

FIde Euangelii Christum fieri nostrum, & allatæ ab eo salutis æternæque beatitudinis nos fieri participes, proximo libro expositum fuit. Quia autem ruditas nostra & segnities (addo etiam ingenii vanitatem) externis subsidiis indigent, quibus fides in nobis & gignatur & augescat, & suos faciat progressus usque ad metam: ea quoque Deus addidit, quo infirmitati nostræ consuleret. atque ut vigeret Euangelii prædicatio, thesaurum hunc apud Ecclesiam deposuit. Pastores instituit ac doctores, quorum ore suos doceret: eos auctoritate instruxit: nihil denique omisit quod ad sanctum fidei consensum & rectum ordinem faceret. In primis Sacramenta instituit, quæ nos experimento sentimus plusquam utilia esse adjumenta ad fovendam & confirmandam fidem. Nam quia ergastulo carnis nostræ inclusi ad gradum Angelicum nondum pervenimus, Deus se ad captum nostrum accommodans, pro admirabili sua providentia modum præscripsit quo procul disjuncti ad eum accederemus. Quare postulat docendi ratio ut nunc de Ecclesia ejusque regimine, ordinibus, potestate, item de Sacramentis tractemus, & postremo de politico etiam ordine: ac simul pios lectores revocemus à corruptelis quibus Satan in Papatu adulteravit quæcunque Deus in salutem nostram destinaverat. Incipiam autem ab Ecclesia: in cujus sinum aggregari vult Deus filios suos, non modo ut ejus opera & ministerio alantur quamdiu infantes sint ac pueri, sed cura etiam materna regantur donec adolescant, ac tandem perveniant ad fidei metam. Hæc enim quæ Deus conjunxit separari fas non est, ut quibus ipse est pater, Ecclesia etiam mater sit: neque id sub Lege modo, sed etiam post Christi adventum, teste Paulo, qui novæ & cælestis Hierosolymæ nos esse filios docet.

Apud eam enim Deus deposuit quicquid ad fidem & rectum ordinem necessarium fuit. Eph. 4: 11.

Summa & partes hujus libri.

Cur ab Ecclesia incipiat.

Marc. 10. vers. 9.

Gal. 4: 26.

Quo sensu articulus Symboli de Ecclesia sit accipiendus.

2. In Symbolo, ubi profitemur nos credere ECCLESIAM, id non solum ad visibilem, de qua nunc agimus, refertur, sed ad omnes quoque electos Dei, in quorum numero comprehenduntur etiam qui morte defuncti sunt. Ideo & CREDENDI verbum ponitur: quia nullum sæpe discrimen inter filios Dei & profanos, inter proprium ejus gregem & fera animalia notari potest. Nam quod particula IN à multis interponitur, probabili ratione caret. Fateor quidem esse usitatius, & vetustatis etiam suffragio non destitui: quando & symbolum Nicenum, qualiter in Ecclesiastica historia recitatur, præpositionem addit. Simul tamen ex scriptis veterum animadvertere licet, fuisse olim citra controversiam receptum ut dicerent se Ecclesiam credere, non in Ecclesiam. Non enim sic modo loquuntur Augustinus, & quisquis ille est vetustus scriptor cujus opusculum extat sub nomine Cypriani, *De Symboli expositione*: sed diserte quoque annotant loquutionem fore impropriam si præpositio attexatur: ac suam sententiam ratione non frivola confirmant. Ideo enim credere in Deum nos testamur, quod & in ipsum ut veracem animus noster se reclinat, & fiducia nostra in ipso acquiescit: quod in Ecclesiam non ita conveniret, quemadmodum nec in remissionem peccatorum, aut carnis resurrectionem. Itaque tametsi nolim de verbis litigare, malim tamen loquendi proprietatem sequi, quæ aptior sit rei exprimendæ, quam formulas affectare quibus res sine causa obscuretur. Finis autem est, ut sciamus, quamvis ad diruendam Christi gratiam omnes lapides moveat Diabolus, & eodem etiam ferantur vesano impetu Dei hostes: non posse tamen extingui, nec sterilem posse reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem producat. Ita & arcana electio Dei & interior vocatio spectanda est: quia *solus novit qui sui sint*, & sub signaculo (ut loquitur Paulus) inclusos tenet: nisi quod insignia ejus gestant, quibus dignoscantur à reprobis. Sed quia exiguus numerus & contemptibilis latet sub ingenti turba, & grana tritici pauca teguntur paleæ congerie, soli Deo permittenda est cognitio suæ Ecclesiæ, cujus fundamentum est arcana illius electio. Nec vero satis est electorum turbam cogitatione animoque complecti, nisi talem Ecclesiæ unitatem cogitemus in quam nos esse insitos vere simus persuasi. Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes hæreditatis futuræ. Ideo CATHOLICA dicitur, seu universalis: quia non duas aut tres invenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, ut quemadmodum ab uno capite pendent, ita in unum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohærentes qua ejusdem corporis membra: vere unum facti, qui una fide, spe, charitate, eodem Dei Spiritu simul vivunt, non in eandem modo vitæ æternæ hæreditatem, sed in unius Dei ac Christi participationem etiam vocati. Quamvis ergo tristis vastitas, quæ nobis undique occurrit, nihil Ecclesiæ residuum esse clamet, sciamus fructuosam esse Christi mortem, Deumque mirabiliter Ecclesiam suam quasi in latebris servare. Sicuti Eliæ dictum est, *Servavi mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu coram Baal.*

Cur dicamus, Credo Ecclesiam, non in Ecclesiam.

Finis hujus articuli.

2 Tim. 2. vers. 19.

Catholica, seu universalis, cur dicta.

1 Reg. 19. vers. 18.

Sanctorum Communio quid sit.

3. Quanquam articulus Symboli ad externam quoque Ecclesiam aliquatenus pertinet, ut se quisque nostrûm in fraterno consensu cum omnibus Dei filiis contineat: Ecclesiæ deferat quam meretur auctoritatem: denique se ita gerat ut ovis ex grege. Atque ideo adjungitur SANCTORUM COMMUNICATIO: quæ particula licet à veteribus fere prætermissa sit, non tamen negligenda est: quia Ecclesiæ qualitatem optime exprimit. quasi dictum esset, hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, ut quæcunque in eos beneficia Deus confert, inter se mutuo communicent. Quo tamen non tollitur gratiarum diversitas, sicuti scimus varie distribui Spiritus dona: neque etiam convellitur ordo politicus, quo suas unicuique facultates privatim possidere licet; ut necesse est, pacis inter homines conservandæ causa, rerum dominia inter

An tollat varia dona sanctis collata, aut ordinem politicum.

ter ipsos propria & distincta esse. Sed asseritur communitas qualem Lucas describit, quod *multitudinis credentium esset cor unum & anima una*: & Paulus quum hortatur Ephesios ut sint *unum corpus, unus spiritus, sicuti vocati sunt in una spe*. Neque enim fieri potest, si vere persuasi sint Deum communem sibi omnibus patrem esse, & Christum commune caput, quin fraterno inter se amore conjuncti, ultro citroque sua communicent. Jam plurimum nostra interest scire quis inde ad nos fructus redeat. Hac enim lege credimus Ecclesiam, ut certo persuasi simus nos esse ejus membra. Hoc enim modo nititur salus nostra certis solidisque fulcris, ut etiamsi tota orbis machina labefactetur, corruere ipsa & concidere nequeat. Primum stat cum Dei electione, nec nisi cum æterna illius providentia variare aut deficere potest. Deinde quodammodo conjuncta est cum firmitudine Christi: qui non magis patietur à se divelli suos fideles, quam membra sua discerpi ac dilaniari. Accedit quod veritatem, dum in Ecclesiæ sinu continemur, semper nobis constaturam securi sumus. Postremo quod promissiones istas sentimus ad nos pertinere, *Salus erit in Sion: Deus in æternum commorabitur in medio Jerusalem, ne unquam commoveatur.* Tantum potest Ecclesiæ participatio, ut nos in Dei societate contineat. In ipso quoque nomine communionis plurimum est consolationis: quod dum ad nos pertinere fixum est quicquid membris suis ac nostris largitur Dominus, omnibus eorum bonis spes nostra confirmatur. Cæterum ad amplexandam eo modo Ecclesiæ unitatem, nihil (ut diximus) opus est Ecclesiam ipsam oculis cernere, vel manibus palpare: quin potius eo quod in fide sita est, admonemur nihilo minus cogitandam esse, dum intelligentiam nostram præterit, quam si palam appareat: neque ideo deterior est fides nostra quod incognitam apprehendit: quando hic non jubemur reprobos ab electis discernere (quod Dei est solius, non nostrum) sed certo statuere in animis nostris, omnes eos qui Dei Patris clementia, per Spiritus sancti efficaciam, in Christi participationem venerunt, in Dei peculium ac propriam possessionem segregatos, ac quum simus in eorum numero, tantæ gratiæ nos esse consortes.

Act. 4: 32. *Eph. 4: 4.* *Quis fructus articuli de Ecclesia & sanctorum communione.* 1. 2. 3. 4. *Joël. 2: 32. Obad. 17. Psal. 46: 6.* *Fructus Communionis sanctorum.* *An Ecclesiam oporteat esse visibilem, ut unitatem ejus amplectamur.*

4. Verum quia nunc de visibili Ecclesia disserere propositum est, discamus vel *matris* elogio quam utilis sit nobis ejus cognitio, imo necessaria: quando non alius est in vitam ingressus nisi nos ipsa concipiat in utero, nisi pariat, nisi nos alat suis uberibus, denique sub custodia & gubernatione sua nos tueatur, donec exuti carne mortali, similes erimus Angelis. Neque enim patitur nostra infirmitas à schola nos dimitti donec toto vitæ cursu discipuli fuerimus. Adde, quod extra ejus gremium nulla est speranda peccatorum remissio, nec ulla salus, teste Jesaia & Joële: quibus subscribit Ezechiel, quum denunciat in catalogo populi Dei non fore quos à cælesti vita abdicat. Sicuti ex opposito dicuntur nomen suum inscribere inter cives Jerosolymæ, qui se ad pietatis cultum convertunt. Qua ratione & alio Psalmo dicitur, *Memento mei Jehova in beneplacito populi tui: visita me in salute tua, ut videam beneficentiam electorum tuorum, læter in lætitia gentis tuæ, gaudeam cum hæreditate tua.* Quibus verbis paternus Dei favor & peculiare spiritualis vitæ testimonium ad gregem ejus restringitur: ut semper exitialis sit ab Ecclesia discessio.

Porro quum de visibili Ecclesia sit sermo, matris nomen ostendit quam necessaria sit Ecclesiæ cognitio: extra eam enim non est salus. Matth. 22. vers. 30. Jes. 37: 32. Joël. 2: 32. Eze. 13: 9. Psal. 106. vers. 4.

5. Cæterum quod hujus loci proprium est exequi pergamus. Scribit Paulus, *Christum, ut impleret omnia, dedisse alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec perveniamus omnes in unitatem fidei & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plene adultæ Christi.* Videmus ut Deus, qui posset momento suos perficere, nolit tamen eos adolescere in virilem ætatem nisi educatione Ecclesiæ. Videmus modum exprimi: quia Pastoribus injuncta est cælestis doctrinæ prædicatio. Videmus omnes ad unum cogi in eundem ordinem, ut mansueto & docili spiritu regendos se doctoribus in hunc usum creatis permittant. Et hac nota pridem regnum Christi insignierat Jesaias, *Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo, nunquam discedent neque ex ore tuo, neque ex ore seminis tui & nepotum.* Unde sequitur dignos esse qui fame & inedia pereant, quicunque spiritualem animæ cibum divinitus sibi per manus Ecclesiæ porrectum respuunt. Fidem nobis Deus inspirat, sed Euangelii sui organo: sicuti admonet Paulus *fidem esse ex auditu*. Sicuti etiam penes Deum sua residet potentia ad servandum: sed eam in Euangelii prædicatione (eodem Paulo teste) depromit atque explicat. Hoc consilio voluit olim sacros haberi conventus ad Sanctuarium, ut fidei consensum aleret doctrina per os Sacerdotis prolata. Nec alio spectant magnifici illi tituli, ubi Templum vocatur requies Dei, Sanctuarium, ejus domicilium, ubi dicitur sedere inter Cherubin: quam ut pretium, amorem, reverentiam ac dignitatem cælestis doctrinæ ministerio concilient: quibus alioqui non parum derogaret mortalis & contempti hominis aspectus. Ergo ut sciamus ex vasis testaceis nobis proferri inæstimabilem thesaurum, Deus ipse in medium prodit, & quatenus hujus ordinis auctor est, vult se præsentem in sua institutione agnosci. Itaque postquam auguriis, divinationibus, artibus magicis, necromantiæ, aliisque superstitionibus suos vetuit dare operam, subjicit se daturum quod pro omnibus sufficere debeat, nempe Prophetis nunquam destitutum iri. Sicuti autem veterem populum non ablegavit ad Angelos, sed doctores excitavit è terra, qui vere præstarent munus Angelicum: ita & nos hodie humanitus vult docere. Ac sicut olim non contentus fuit sola Lege, sed Sacerdotes addidit interpretes, ex quorum labiis populus inquireret verum illius sensum: ita hodie non tantum vult nos esse lectioni attentos, sed magistros etiam præficit quorum opera adjuvemur. Cujus rei duplex est utilitas: nam ab una parte optimo examine obedientiam nostram probat, ubi ejus ministros, non secus atque ipsum, loquentes audimus: ex opposito etiam nostræ infirmitati consulit, dum per interpretes humano more nos mavult alloqui, ut ad se alliciat, quam tonando à se abigere. Et certe quam nobis expediat hæc familiaris docendi ratio, sentiunt omnes pii ex formidine qua merito illos consternat Dei majestas. Quibus autem videtur ex hominum, qui ad docendum vocati sunt, contemptu exinaniri doctrinæ auctoritas, hi ingratitudinem suam produnt: quia inter tot præclaras dotes quibus ornavit Deus humanum genus, hæc prærogativa singularis est, quod dignatur ora & linguas hominum sibi consecrare, ut in illis sua vox personet. Quare ne vicissim & nos obedienter amplecti pigeat salutis doctrinam, ejus mandato & ore propositam: quia etsi externis mediis alligata non est Dei virtus, nos tamen ordinario docendi modo alligavit: quem dum recusant tenere fanatici homines, multis se exitialibus laqueis involvunt. Multos impellit vel superbia, vel fastidium, vel æmulatio, ut sibi persuadeant privatim legendo & meditando se posse satis proficere, atque ita contemnant publicos cœtus, & prædicationem supervacuam ducant. Quoniam autem sacrum unitatis vinculum quantum in se est solvunt vel abrumpunt, nemo justam impii hujus divortii pœnam effugit, quin se pestiferis erroribus ac teterrimis deli-

Mater autem nobis constituitur, quatenus ministerium sacrum apud eam Dominus deposuit, quod nobis abunde est, donec ejus educatione in virilem ætatem adolescamus. Eph. 4: 11. Jes. 59: 21. Rom. 10. vers. 17. Psal. 132. vers. 14. Psal. 80: 2. 2 Cor. 4: 7. Levit. 19. v. 30, 31. *Nec hic educationis modus est contemnendus.* *Imo duplici ratione nobis est utilis.* *Quam utilitatem tollunt qui Ecclesiæ contemnunt pastores & doctores.* *Horum contemptorum protervia retunditur, rationibus & Scripturæ S. testimoniis.*

 tiis

riis fascinet. Quare ut vigeat apud nos pura fidei simplicitas, ne uti gravemur hoc pietatis exercitio, quod Deus nobis sua institutione monstravit esse necessarium, & tantopere commendat. Deo qui aures diceret claudendas esse, nemo unquam vel ex petulantissimis canibus inventus est: sed omnibus seculis difficile fuit certamen Prophetis & piis doctoribus contra impios, quorum pervicacia nunquam jugum hoc subire potest, ut ore & ministerio hominum doceantur. Quod perinde est ac Dei faciem, quæ nobis in doctrina affulget, delere. Neque enim fideles olim alia de causa faciem Dei in sanctuario quærere jussi sunt, idque toties repetitur in Lege, nisi quia Legis doctrina & Propheticæ exhortationes erant illis viva Dei imago: sicuti Paulus in sua prædicatione lucere asserit *gloriam Dei in facie Christi.* Quo magis detestabiles sunt apostatæ, qui scindendis Ecclesiis inhiant, perinde acsi oves abigerent à caulis, ac projicerent in fauces luporum. Nobis vero quod ex Paulo citavimus tenendum est, Ecclesiam non aliter ædificari quam externa prædicatione, nec alio vinculo inter se retineri sanctos, nisi dum uno consensu discendo & proficiendo ordinem Ecclesiæ à Deo præscriptum colunt. In hunc præcipue finem, ut dixi, jussi sunt olim fideles sub Lege confluere ad sanctuarium: quia dum Moses de habitaculo Dei loquitur, simul locum nominis Dei appellat ubi Deus memoriam nominis sui posuit. Quo aperte docet nullum sine pietatis doctrina esse illius usum. Nec dubium est quin eadem etiam ratione David ingenti spiritus amaritudine queratur, se tyrannica hostium sævitia prohiberi tabernaculi ingressu. Multis fere videtur puerilis lamentatio, quod minimum jacturæ fieret, non multum etiam voluptatis periret, carere templi atrio, modo suppeterent aliæ deliciæ. Hac tamen una molestia, anxietate & mœstitia se uri & cruciari & prope absumi deplorat: nempe quod fidelibus nihil pluris est hoc adminiculo, quo Deus suos gradatim in sublime attollit. Nam & hoc notandum est, Deum in speculo suæ doctrinæ ita semper se ostendisse sanctis Patribus, ut spiritualis esset cognitio. Unde & Templum non modo facies ejus, sed (omnis superstitionis tollendæ causa) scabellum pedum vocatur. Atque hic est felix ille occursus in unitatem fidei, dum à summo usque ad infimum omnes ad caput adspirant. Quicquid templorum alio consilio ædificarunt Deo Gentes, mera fuit cultus ejus profanatio: ad quam etsi non pari crassitie, aliquatenus tamen prolapsi sunt Judaei: quod illis ex ore Jesaiæ Stephanus exprobrat, *Deum scilicet non habitare in templis manufactis*, &c. Quia solus Deus templa sibi suo sermone in legitimum usum sanctificat. Et si quid temere tentamus ejus injussu, protinus malo principio adhærescunt adventitia figmenta, quibus malum sine modo propagatur. Inconsiderate tamen Xerxes, dum consilio magorum omnia Græciæ templa exussit, vel diruit: quod absurdum putaret deos, quibus omnia libere patere debent, parietibus & tegulis includi. Quasi vero non sit in Dei potestate, ut nobis propinquus sit, quodammodo ad nos descendere: & tamen neque mutare locum, neque nos affigere terrenis mediis: sed potius vehiculis quibusdam nos sursum efferre ad cælestem suam gloriam, quæ sua immensitate omnia replet, tum vero cælos altitudine superat.

[Margin: Psal. 105. vers. 4. — 2 Cor. 4. vers. 6. — *In hunc finem, educationis scilicet filiorum Ecclesiæ, jussi sunt olim confluere ad sanctuarium.* — Exod. 20. vers. 24. — Psal. 84. toto. — Psal. 132. vers. 7. — Psal. 99: 5. — 1 Paral. 28. vers. 2. — *Templorum ante & post Christum exhibitum abusus, & legitimus usus.* — Act. 7: 48. — Cic. lib. 2. de legibus. — Strabo, lib. 14.]

6. Porro quia hoc tempore magna fuit concertatio de efficacia ministerii, dum ejus dignitatem hyperbolice amplificant alii, alii contendunt perperam transferri ad hominem mortalem quod proprium est Spiritus, si ministros & doctores censemus penetrare ad mentes & corda, ut tam illorum cæcitatem quam horum duritiem corrigant: recta hujus controversiæ definitio tradenda est. Quod utrimque disceptant, nullo negotio facile transigetur, locos diserte observando, ubi Deus auctor prædicationis Spiritum suum cum ea conjungens, fructum inde promittit: vel rursum ubi se ab externis subsidiis separans, tam initia fidei quam totum cursum sibi uni vendicat. Officium secundi Eliæ fuit, teste Malachia, illuminare mentes, *& convertere corda patrum ad filios, & incredulos ad prudentiam justorum.* Christus se Apostolos mittere pronunciat, *ut fructum afferant* ex labore suo: quis autem sit fructus ille breviter definit Petrus, nos regigni dicens semine incorruptibili. Itaque gloriatur Paulus *se per Euangelium genuisse* Corinthios, *eosque apostolatus sui sigillum esse:* imo se non esse literalem ministrum, qui tantum sonitu vocis aures percusserit, sed datam sibi efficaciam Spiritus, ne inutilis sit doctrina. Quo sensu etiam alibi *Euangelium suum fuisse* negat *tantum in sermone, sed in virtute.* Affirmat etiam Galatas *ex auditu fidei Spiritum accepisse.* Denique pluribus locis non modo se cooperarium Dei facit, sed partes sibi assignat conferendæ salutis. Hæc certe omnia nunquam eo protulit ut vel tantillum sibi seorsum à Deo tribueret: sicuti breviter alibi exponit, *Labor noster non fuit inutilis in Domino secundum potentiam ejus, potenter in me efficacem.* Item alibi, *Qui efficax fuit in Petro erga Circumcisionem, in me etiam efficax fuit apud Gentes.* Cæterum quam nihil separatim ministris residuum faciat, ex aliis locis patet, *Qui plantat nihil est, & qui rigat nihil est: sed Deus qui dat incrementum.* Item, *Plus omnibus laboravi: non ego, sed gratia Dei quæ mihi aderat.* Et certe retinere sententias illas oportet, ubi Deus sibi adscribens mentis illuminationem & renovationem cordis, sacrilegium esse admonet, si quam utriusque partem homo sibi arrogat. Interim si ministris, quos Deus præficit, se quisque docilem offerat, ex fructu cognoscet non frustra placuisse Deo hunc docendi modum, nec frustra etiam fidelibus jugum hoc modestiæ impositum esse.

[Margin: *Ministerium quidem efficax est, non tamen à Spiritu Dei separatum.* — *Testimonia.* — Mal. 4: 6. — Joan. 15. vers. 16. — 1 Pet. 1. vers. 23. — 1 Cor. 4. vers. 15. — 1 Cor. 9: 2. — 2 Cor. 3: 6. — 1 Thess. 1. vers. 5. — 1 Cor. 2: 4. — Gal. 3: 2. — 1 Cor. 3: 9. — 1 Thess. 3. vers. 5. — Gal. 2: 8. — 1 Cor. 3. vers. 7.]

7. Enimvero de Ecclesia visibili, & quæ sub cognitionem nostram cadit, quale judicium facere conveniat, ex superioribus jam liquere existimo. Diximus enim bifariam de Ecclesia sacras literas loqui. Interdum quum Ecclesiam nominant, eam intelligunt quæ revera est coram Deo, in quam nulli recipiuntur nisi qui & adoptionis gratia filii Dei sunt, & Spiritus sanctificatione, vera Christi membra. Ac tunc quidem non tantum sanctos qui in terra habitant comprehendit, sed electos omnes qui ab origine mundi fuerunt. Sæpe autem Ecclesiæ nomine universalem hominum multitudinem in orbe diffusam designat, quæ unum se Deum & Christum colere profitetur: Baptismo initiatur in ejus fidem: Cœnæ participatione unitatem in vera doctrina & charitate testatur: consensionem habet in verbo Domini, atque ad ejus prædicationem ministerium conservat à Christo institutum. In hac autem plurimi sunt permixti hypocritæ, qui nihil Christi habent præter titulum & speciem: plurimi ambitiosi, avari, invidi, maledici, aliqui impurioris vitæ, qui ad tempus tolerantur: vel quia legitimo judicio convinci nequeunt, vel quia non semper ea viget disciplinæ severitas quæ debebat. Quemadmodum ergo nobis invisibilem, solius Dei oculis conspicuam Ecclesiam credere necesse est; ita hanc, quæ respectu hominum Ecclesia dicitur, observare ejusque communionem colere jubemur.

[Margin: *Altera pars cap. de notis Ecclesiæ. Quæ est invisibilis, & quo respectu.* — *Et visibilis.* — *Visibilis Ecclesiæ status.*]

8. Proinde quatenus eam agnoscere nostra intererat, Dominus certis notis & quasi symbolis nobis designavit. Hæc quidem singularis est Dei ipsius prærogativa, nosse qui sui sint, ut supra citavimus ex Paulo. Et certe ne hominum temeritas eo se proriperet provisum est, ipso quotidie eventu admo-

[Margin: *Deus solus novit qui sui sint.* — 2 Tim. 2. vers. 19.]

nente

nente quam longe sensum nostrum superent arcana illius judicia. Nam & qui perditissimi videbantur planeque deplorati fuerant, ejus bonitate in viam revocantur: & qui præ aliis stare videbantur, sæpe corruunt. Itaque *secundum occultam Dei prædestinationem* (ut inquit Augustinus) *plurimæ sunt foris oves, plurimi lupi intus.* Novit enim ac signatos habet qui nec eum nec se norunt. Ex iis autem qui palam ejus ferunt signum, ipsius unius oculi vident qui & sine fictione sancti sint, & in finem usque perseveraturi: quod demum est salutis caput.

Hom. 45. in Joan.

Attamen nobis designavit qui sint pro filiis habendi.

Rursum tamen, quia aliquatenus expedire providebat ut sciremus qui nobis habendi pro ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accommodavit. Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam charitatis judicium ejus loco substituit, quo pro Ecclesiæ membris agnoscamus qui & fidei confessione, & vitæ exemplo, & Sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Christum profitentur. Ipsius autem corporis notitiam quo magis saluti nostræ necessariam esse noverat, eo certioribus notis commendavit.

Idque certis notis.

Hæ notæ sunt, ministerium verbi Dei, & sacramentorum à Christo institutorum administratio.

9. Hinc nascitur nobis & emergit conspicua oculis nostris Ecclesiæ facies. Ubicunque enim Dei verbum sincere prædicari atque audiri, ubi Sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est: quando ejus promissio fallere non potest, *Ubicunque duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum.* Sed ut summam hujus rei liquido teneamus, his veluti gradibus progrediendum est: Ecclesiam universalem, esse collectam ex quibuscunque gentibus multitudinem, quæ intervallis locorum dissita & dispersa, in unam tamen divinæ doctrinæ veritatem consentit, & ejusdem religionis vinculo colligata est. Sub hac ita comprehendi singulas Ecclesias, quæ oppidatim & vicatim pro necessitatis humanæ ratione dispositæ sunt, ut unaquæque nomen & auctoritatem Ecclesiæ jure obtineat: singulos homines, qui pietatis professione inter Ecclesias ejusmodi censentur, etiamsi ab Ecclesia sint revera extranei, ad ipsam tamen quodammodo pertinere, donec publico judicio exterminati fuerint.

Matth. 18. vers. 20.

Gradus in agnoscenda Ecclesia.

Nec tamen eadem est in singulis hominibus, atque in Ecclesiis æstimandis ratio.

Quanquam paulo diversa est in privatis hominibus atque in Ecclesiis æstimandis ratio. Usu enim venire potest ut quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio, tractare tamen instar fratrum, & fidelium loco habere debeamus, propter communem Ecclesiæ consensum, quo feruntur & tolerantur in Christi corpore. Tales suffragio nostro non approbamus esse Ecclesiæ membra: sed quem in populo Dei locum tenent, illis relinquimus, donec legitimo jure adimatur. At de ipsa multitudine aliter sentiendum est: quæ si ministerium habet verbi, & honorat si sacramentorum administrationem, Ecclesia proculdubio haberi & censeri meretur: quia sine fructu illa non esse certum est. Ita & Ecclesiæ universali suam servamus unitatem, quam dissecare semper studuerunt diabolici spiritus: nec conventus legitimos, qui pro locorum opportunitate distributi sunt, sua auctoritate fraudamus.

Tertia pars, ostendens, ab Ecclesia his notis insignita, nullo modo esse discedendum.

10. Symbola Ecclesiæ dignoscendæ, verbi prædicationem, sacramentorumque observationem posuimus. Nam hæc nusquam esse possunt quin fructificent, & Dei benedictione prosperentur. Non dico, ubicunque prædicatur verbum, illic fructum mox exoriri: sed nullibi recipi & statam habere sedem, nisi ut suam efficaciam proferat. Utcunque sit, ubi reverenter auditur Euangelii prædicatio, neque Sacramenta negliguntur, illic pro eo tempore neque fallax neque ambigua Ecclesiæ apparet facies: cujus vel auctoritatem spernere, vel monita respuere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere, nemini impune licet: multo minus ab ea deficere, ac ejus abrumpere unitatem. Tanti enim Ecclesiæ suæ communionem facit Dominus, ut pro transfuga & desertore religionis habeat, quicunque se à qualibet Christiana societate, quæ modo verum verbi ac sacramentorum ministerium colat, contumaciter alienarit.

Qui secus faciunt, sunt Apostatæ.

Veritatis & domus Dei desertores.

Sic ejus auctoritatem commendat, ut dum illa violatur, suam ipsius imminutam censeat. Neque enim parvi momenti est, quod vocatur *columna & firmamentum veritatis, & domus Dei.* Quibus verbis significat Paulus, ne intercidat veritas Dei in mundo, Ecclesiam esse fidam ejus custodem: quia ejus ministerio & opera voluit Deus puram verbi sui prædicationem conservari, & se nobis ostendere patremfamilias, dum nos spiritualibus alimentis pascit, & quæcunque ad salutem nostram faciunt procurat.

1 Tim. 3. vers. 15.

Dei & Christi abnegatores.

Non vulgaris etiam laus, quod electa segregataque dicitur à Christo in sponsam, *quæ esset sine ruga & macula, corpus & plenitudo ejus.* Unde sequitur, discessionem ab Ecclesia, Dei & Christi abnegationem esse: quo magis à tam scelerato dissidio cavendum est: quia dum veritatis Dei ruinam, quantum in nobis est, molimur, digni sumus ad quos conterendos toto iræ suæ impetu fulminet.

Eph. 1:23. & 5: 27.

Conjugii sacri violatores.

Nec ullum atrocius fingi crimen potest, quam sacrilega perfidia violare conjugium quod nobiscum unigenitus Dei Filius contrahere dignatus est.

Eo diligentius hæ notæ retinendæ sunt, quod eas Satan molitur aut tollere, aut defectione nos ab Ecclesia eripere.

11. Quare notas illas diligenter animis impressas teneamus, & pro Domini arbitrio æstimemus. Nihil est enim quod magis Satan moliatur quam istorum alterutrum vel utrumque tollere & abolere: nunc ut notis istis abolitis & deletis, veram germanamque tollat Ecclesiæ distinctionem: nunc ut injecto earum contemptu, manifesta defectione nos ab Ecclesia abripiat. Ejus arte factum est, ut pura verbi prædicatio aliquot seculis evanuerit: & nunc eadem improbitate incumbit ad labefactandum ministerium: quod tamen sic in Ecclesia Christus ordinavit, ut illo sublato hujus ædificatio pereat. Jam vero quam periculosa, imo quam exitialis tentatio est, ubi vel in mentem venit discessionem facere ab ea congregatione in qua signa conspiciuntur ac tesseræ, quibus sufficienter Ecclesiam descriptam Dominus putavit? Videmus quanta utrimque adhibenda sit cautio.

Duo errores. 1. Spernere veram Ecclesiam.

Nam ne sub Ecclesiæ titulo impostura nobis fiat, ad illam probationem, ceu ad Lydium lapidem, exigenda est omnis congregatio quæ Ecclesiæ nomen obtendit. Si ordinem habet in verbo & sacramentis à Domino commendatum, non fallet: secure illi honorem Ecclesiis debitum deferamus: rursum vero si absque verbo & sacramentis se venditat, à talibus præstigiis non minus religiose cavendum, quam in altera parte temeritas superbiaque fugienda.

2. Revereri falsam.

Nec satis causæ est, ut quispiam ab Ecclesia visibili deficiat, etiamsi vel communis professio quibusdam corruptelis inquinetur.

12. Quod dicimus purum verbi ministerium & purum in celebrandis sacramentis ritum, idoneum esse pignus & arrhabonem, ut tuto possimus societatem in qua utrumque extiterit, pro Ecclesia amplexari, usque eo valet ut nusquam abjicienda sit quamdiu in illis perstiterit, etiamsi multis alioqui vitiis scateat. Quin etiam poterit vel in doctrinæ, vel in sacramentorum administratione vitii quidpiam obrepere, quod alienare nos ab ejus communione non debeat. Non enim unius sunt formæ omnia veræ doctrinæ capita. Sunt quædam ita necessaria cognitu, ut fixa esse & indubitata omnibus oporteat, ceu propria religionis placita: qualia sunt, Unum esse Deum: Christum Deum esse, ac Dei Filium: In Dei misericordia salutem nobis consistere: & similia.

Quæ possunt esse ejusmodi corruptelæ.

Sunt alia, quæ inter Ecclesias controversa, fidei tamen unitatem non dirimant. Quæ enim ob hoc unum Ecclesiæ dissideant, si altera citra contentionis libidinem, citra pervicaciam asserendi,

animas

animas à corporibus demigrantes in cælum convolare putet: altera nihil ausit definire de loco, cæterum vivere tamen Domino certo statuat? Verba

Phil. 3: 15. sunt Apostoli, *Quicunque perfecti sumus, idem sentiamus: siquid aliter sapitis, hoc quoque vobis Dominus revelabit.* Annon satis indicat, dissensionem de rebus istis non ita necessariis, dissidii materiam esse

Ratio hujus observationis. non debere inter Christianos? Primum quidem est, ut per omnia consentiamus: sed quoniam nemo est qui non aliqua ignorantiæ nubecula obvolutus sit: aut nullam relinquamus Ecclesiam oportet, aut hallucinationem condonemus in iis rebus, quæ & inviolata religionis summa & citra salutis jacturam

Cautio necessaria. ignorari possint. Hic autem patrocinari erroribus vel minutissimis nolim, ut blandiendo & connivendo censeam fovendos: sed dico, non temere ob quaslibet dissentiunculas deserendam nobis Ecclesiam, in qua duntaxat ea salva & illibata doctrina retineatur qua constat incolumitas pietatis, & Sacramentorum usus à Domino institutus custodia-

Membrorum Ecclesiæ officium. tur. Interim si nitimur emendare quod displicet, facimus id ex officio nostro. Et huc pertinet illud

1 Cor. 14. vers. 30. Pauli: *Si melius quid sedenti revelatum fuerit, prior taceat.* Unde constat singulis Ecclesiæ membris demandatum publicæ ædificationis studium pro mensura gratiæ suæ, modo decenter & secundum ordinem, hoc est, ne vel Ecclesiæ communionem renunciemus, vel in ea permanentes pacem & disciplinam rite compositam turbemus.

Nec recedendum est ab Ecclesia, etiamsi quorundam vita plurimis vitiis referta sit. 13. In vitæ autem imperfectione toleranda multo longius procedere indulgentia nostra debet: hic enim valde lubricus est lapsus: neque vulgaribus machinamentis hic Satan nobis insidiatur. Fuerunt enim semper qui falsa absolutæ sanctimoniæ persuasione imbuti, tanquam aërii quidam dæmones jam facti essent, omnium hominum consortium aspernarentur, in quibus humanum adhuc aliquid subesse cernerent. Tales olim erant Cathari, & (qui ad eorum vesaniam accedebant) Donatistæ. Tales hodie sunt ex Anabaptistis nonnulli, qui supra alios volunt videri profecisse. Alii sunt qui inconsiderato magis justitiæ zelo quam insana illa su-

In hanc regulam peccant veteres & recentes Cathari. perbia peccant. Dum enim apud eos quibus Euangelium annunciatur, ejus doctrinæ non respondere vitæ fructum vident, nullam illic esse Ecclesiam statim judicant. Justissima quidem est offensio, & cui plus satis occasionis hoc miserrimo seculo præbemus: nec excusare licet maledictam nostram ignaviam, quam Dominus impunitam non finet: ut jam gravibus flagellis castigare incipit. (Væ ergo nobis, qui tam dissoluta flagitiorum licentia committimus ut propter nos vulnerentur imbecilles

Ratio. conscientiæ.) Sed in hoc vicissim peccant illi quos diximus, quod offensioni suæ modum statuere nesciunt. Nam ubi Dominus clementiam exigit, omissa illa, totos se immoderatæ severitati tradunt. Quia enim non putant esse Ecclesiam ubi non est solida vitæ puritas & integritas, scelerum odio à legitima Ecclesia discedunt, dum à factione impro-

Horum objectio prima. Resp. ex tribus Christi parabolis. borum declinare se putant. Allegant, Ecclesiam Christi sanctam esse. Verum, ut simul intelligant esse ex bonis & malis permixtam, illam ex ore Christi parabolam audiant, in qua reti comparatur, quo

Matth. 13. vers. 47. pisces omne genus colliguntur, neque seliguntur donec in litore sint expositi. Audiant agri esse simi-

ibid. v. 24. lem, qui bona fruge consitus, zizaniis, inimici fraude inficitur: quibus non expurgatur, donec in aream advecta fuerit messis. Audiant denique

Matth. 3. vers. 12. aream esse, in qua sic collectum est triticum, ut sub palea delitescat, donec vanno & cribro repurgatum, in horreum tandem recondatur. Quod si hoc malo ad diem usque judicii laboraturam Ecclesiam pronunciat Dominus, ut improborum permixtione oneretur, frustra nullo nævo inspersam quærunt.

14. Sed enim rem intolerabilem esse clamant, *Objectio secunda.* quod vitiorum pestis ita passim grassatur. Quid si Apostoli sententia hic quoque occurrit? Inter Co- *Responsio, à consideratione status Ecclesiæ Corinthiacæ.* rinthios non pauculi erraverant, sed totum prope corpus labes occuparat: non una erat peccati species, sed plurimæ: neque levia erant errata, sed horrenda quædam flagitia: non sola erat morum corruptio, sed doctrinæ. Quid hic sanctus Apostolus, hoc est, cælestis Spiritus organum, cujus testimonio stat & cadit Ecclesia? an divisionem ab illis quærit? an eos à Christi regno abdicat? an ultimo anathematis fulmine ferit? Non modo nihil horum agit: sed Ecclesiam Christi sanctorumque societatem & agnoscit & prædicat. Si inter Corinthios 1 Cor. 1. manet Ecclesia, ubi fervent contentiones, sectæ, vers. 11. æmulationes: ubi lites vigent & jurgia, cum ha- & 3: 3. bendi cupiditate: ubi palam approbatur scelus quod & 5: 1. Gentibus ipsis foret execrabile: ubi petulanter pro- & 6: 7. scinditur Pauli nomen, quem ceu patrem colere & 9: 1. debuerant: ubi quidam mortuorum resurrectio- & 15: 12. nem ludibrio habent, cum cujus ruina totum corruit Euangelium: ubi Dei gratiæ ambitioni non charitati serviunt: ubi permulta indecenter & inordinate geruntur: & ideo manet quod ministerium verbi & Sacramentorum illic non repudiatur: quis audeat Ecclesiæ titulum eripere iis quibus decima pars istorum criminum impingi nequeat? Qui *Et Ecclesiarum Galatiæ.* tanta morositate sæviunt in præsentes Ecclesias, quid quæso Galatis fecissent tantum non Euangelii in principio epist. desertoribus: apud quos tamen idem Apostolus Ecclesias reperiebat?

15. Objiciunt etiam quod Paulus graviter Co- *Tertia objectio.* rinthios objurgat, quia flagitiosum hominem in 1 Cor. 5. suo contubernio ferant: deinde generalem senten- v. 11, 12. tiam ponit, qua nefas esse pronunciat cum homine probrosæ vitæ vel panem comedere. Hic exclamant, Si vulgarem panem comedere non licet, panem Domini comedere qui liceat? Fateor certe *Responsio 1. per concessionem.* magnum probrum esse si inter filios Dei locum habeant porci & canes: multo etiam majus si illis prostituatur sacrosanctum Christi corpus. Neque vero, si bene moratæ erunt Ecclesiæ, sceleratos in sinu suo ferent: nec ad sacrum illud epulum dignos simul ac indignos promiscue admittent. Verum quia non ita sedulo semper advigilant Pastores, interdum etiam indulgentiores sunt quam oporteat, vel impediuntur quominus eam quam vellent severitatem exercere possint: fit ut non semper submoveantur etiam palam mali à sanctorum contubernio. Hoc vitium esse fateor: neque extenuare volo, quum Paulus acriter in Corinthiis reprehendat. Verum etiamsi Ecclesia in officio cesset, non ideo protinus uniuscujusque privati erit judicium separationis sibi sumere. Non equidem nego quin pii *Responsio 2. per distinctionem. Instantiæ dilutio.* hominis sit ab omni privata improborum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare: sed aliud est malorum fugere contubernium; aliud, ipsorum odio, Ecclesiæ communionem renunciare. Quod autem sacrilegium vid. Calv. libellum de cœna Domini: & instruct. adv. Anabaptistas. esse putant participare cum illis panem Domini, in eo rigidiores multo sunt quam Paulus. Nam quum ad sanctam & puram participationem nos hortatur, non exigit ut unus alium examinet, aut unusquisque totam Ecclesiam: sed ut singuli se pro- 1 Cor. 11. bent. Si cum indigno communicare nefas esset, ju- vers. 28. beret certe Paulus nos circumspicere, annon aliquis in multitudine esset cujus immunditia pollueremur: nunc quum probationem sui ipsorum solum à singulis requirit, ostendit minime nobis obesse siqui indigni se nobiscum ingerant. Nec alio spectat quod postea subjicit, *Qui indigne manducat, judicium sibi manducat & bibit.* Non dicit aliis, sed ibid. v. 29. sibi. Et merito: neque enim in singulorum arbitrio situm esse debet qui recipiendi & qui repellendi sint. Totius Ecclesiæ hæc cognitio est, quæ

exerceri

exerceri sine legitimo ordine non potest, ut fusius postea dicetur. Iniquum ergo erit privatum aliquem alterius indignitate pollui, quem arcere ab accessu nec potest nec debet.

Harum objectionum origo, & schismaticorum pictura. 16. Quanquam autem ex inconsiderato justitiæ zelo hæc tentatio bonis etiam interdum oboritur: hoc tamen reperiemus, nimiam morositatem ex superbia magis & fastu falsaque sanctitatis opinione, quam ex vera sanctitate veroque ejus studio nasci. Itaque qui ad faciendam ab Ecclesia defectionem sunt aliis audaciores, & quasi antesignani, ii ut plurimum nihil aliud causæ habent nisi ut omnium contemptu ostentent se aliis esse meliores.

Ab Augustino jam olim delineata. lib. 3. contra Parm. cap. 1. Bene ergo & prudenter Augustinus, *Quum pia*, inquit, *ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ unitatem Spiritus in vinculo pacis maxime debeat intueri: quod Apostolus sufferendo invicem præcipit custodiri, &, quo non custodito, medicinæ vindicta non tantum superflua, sed etiam perniciosa, & propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes, jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant, superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidæ severitatis obtendunt: & quæ in Scripturis sanctis, salva dilectionis sinceritate, & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia, moderatiori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis, & occasionem præcisionis usurpant.*

Pium adversus hæc scandala consilium ac tutum remedium, idque multiplex. ejusdem libri cap. 2. Piis autem & placidis hominibus hoc consilium dat, ut misericorditer corripiant quod possunt: quod non possunt, patienter ferant, & cum dilectione gemant atque lugeant: donec aut emendet Deus ac corrigat, aut in messe eradicet zizania, & paleas ventilet. His armis præmunire se pii omnes studeant, ne, dum strenui & animosi justitiæ vindices sibi videntur, à regno cælorum (quod est unicum justitiæ regnum) desciscant. Nam quia in hac externa societate, Ecclesiæ suæ communionem Deus coli voluit, qui odio improborum tesseram ejus societatis frangit, viam ingreditur qua proclivis est à sanctorum
1. communione lapsus. Cogitent in magna multitudine complures esse vere sanctos & innocentes coram
2. oculis Domini, qui aspectum suum fugiant. Cogitent, & ex iis qui morbidi videntur, multos esse qui in vitiis suis nequaquam sibi placent aut blandiuntur, sed serio timore Domini identidem expergefacti, ad integritatem majorem adspirant.
3. Cogitent non ferendum esse de homine judicium ab uno facto: quando sanctissimi interdum gravis-
4. simo casu excidunt. Cogitent plus subesse ad colligendam Ecclesiam momenti, tum verbi ministerio, tum sacrorum mysteriorum participationi, quam ut quorundam impiorum culpa, vis illa tota eva-
5. nescere queat. Postremo reputent, in censenda Ecclesia pluris esse divinum quam humanum judicium.

Quarta objectio. 17. Quod etiam obtendunt non abs re sanctam vocari Ecclesiam, perpendere convenit qua excellat sanctitate: ne, si Ecclesiam nolimus admittere nisi numeris omnibus absolutam, nullam relinquamus.
Responsio 1. Eph. 5:25. Verum quidem est quod ait Paulus, *Christum seipsum tradidisse pro Ecclesia, ut illam sanctificaret: mundasse lavacro aquæ in verbo vitæ, ut sibi exhiberet gloriosam sponsam, non habentem maculam aut*
2. *rugam*, &c. Nihilo tamen minus & istud verum est, Dominum quotidie operari in rugis ejus expoliendis, maculisque abstergendis. Unde sequitur nondum peractam esse ejus sanctitatem. Sic ergo sancta est Ecclesia, ut quotidie proficiat, nondum perfecta sit: quotidie procedat, nondum pervenerit ad sanctitatis metam: quemadmodum alibi
Instantia. quoque fusius explicabitur. Quod ergo *sanctam*
Joël. 3:17. *fore Jerusalem* vaticinantur Prophetæ, *per quam alieni non sint transituri*: sacrosanctum Templum,
quo impuri non sint ingressuri: non accipiamus perinde acsi nullus in Ecclesiæ membris nævus resideret: Jesa. 35:8. *Responsio 1.*
sed quia toto studio ad sanctimoniam & solidam puritatem adspirant, mundities illis quam nondum plene consequuti sunt, Dei benignitate tribuitur. Et quanquam rara sæpius indicia ejusmodi 2.
sanctificationis extant inter homines, statuendum tamen est, nullum fuisse ab orbe condito tempus quo Ecclesiam suam Dominus non habuerit: nullum etiam fore ad consummationem usque seculi, quo non sit habiturus. Nam etsi statim à principio universum genus hominum Adæ peccato corruptum ac vitiatum est: ex hac tamen ceu polluta massa semper vasa aliqua in honorem sanctificat: ne ulla sit ætas quæ non suam misericordiam experiatur. Quod certis promissionibus testatum fecit, quales sunt istæ, *Ordinavi testamentum electis meis: juravi David servo meo, Usque in æternum propagabo semen tuum: in generatione & generatione ædifibo sedem tuam.* Item, *Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi: hæc requies mea in seculum seculi*, &c. Item, *Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumen diei, lunam & stellas in lumen noctis, Si defecerint leges istæ coram me, tunc & semen Israël deficiet.* *Confirmatio, à Dei promissionibus.* Psal. 89:4. Psal. 132. vers. 13. Jer. 31:35.

Confirmatio altera, ab exemplis Christi & fidelium Dei servorum. Ecclesiæ facies Prophetarum seculo. Jesa. 1:10. 18. Hujus rei Christus ipse, Apostoli, & fere omnes Prophetæ exemplum nobis præbuerunt. Horrendæ sunt illæ descriptiones quibus Jesaias, Jeremias, Joël, Habacuc, & alii, Ecclesiæ Jerosolymitanæ morbos deplorant. In plebe, in magistratu, in sacerdotibus omnia usque adeo corrupta erant, ut non dubitet Jesaias æquare Jerosolymam Sodomæ & Gomorrhæ. Religio partim contempta, partim contaminata: in moribus passim referuntur furta, rapinæ, perfidiæ, cædes, & similia scelera. Neque tamen propterea aut novas sibi Ecclesias erigebant, aut nova altaria extruebant Prophetæ, in quibus separata sacrificia haberent: sed qualescunque essent homines, quia tamen reputabant Dominum apud eos verbum suum deposuisse, & ceremonias instituisse quibus illic colebatur, in medio impiorum cœtu puras manus ad illum extendebant. Certe si putassent aliquid inde contagionis se contrahere, centies potius mortui fuissent quam passi fuissent illuc se pertrahi. Nihil ergo eos retinebat quominus discessionem facerent, quam servandæ unitatis studium. Quod si religio sanctis Prophetis fuit, ob plurima & maxima scelera non unius aut alterius hominis, sed propemodum totius populi, se ab Ecclesia alienare: nimium nobis arrogamus, si protinus audemus ab Ecclesiæ communione deficere, ubi non omnium mores vel nostro judicio vel Christianæ etiam professioni satisfaciunt.

Christi item & Apostolorum ætate. 19. Jam Christi & Apostolorum seculum quale fuit? Neque tamen impedire potuit desperata illa Pharisæorum impietas, & quæ tunc passim regnabat dissoluta vivendi licentia, quin iisdem sacris cum populo uterentur, & in unum cum reliquis Templum ad publica religionis exercitia convenirent. Unde id, nisi quia sciebant malorum societate minime pollui qui pura conscientia iisdem sacris communicarent? Siquem parum movent Prophetæ & Apostoli, ille saltem Christi auctoritati acquiescat. Bene ergo Cyprianus, *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia zizania, aut vasa impura, non est tamen cur ipsi de Ecclesia recedamus: nobis modo laborandum ut frumentum esse possimus: nobis danda opera & quantum licet innitendum ut vas aureum vel argenteum simus. Cæterum fictilia vasa confringere, solius Domini est, cui & virga ferrea data est: nec quisquam sibi quod proprium est soli Filio vendicet, ut ad aream ventilandam & purgandam paleam sufficiat, zizaniaque omnia humano judicio segreganda. Superba est ista obstinatio, & sacri-* *Et Apostolicorum virorum.* lib. 3. epist. 5.

Qui tamen externam Ecclesiæ communionem non deseruerunt.

& sacrilega præsumptio, quam sibi furor pravus assumit, &c. Fixum igitur utrumque istorum maneat, nihil excusationis eum habere qui externam Ecclesiæ communionem sponte deserit, ubi Dei verbum prædicatur, & Sacramenta administrantur: deinde nihil obstare vel paucorum vel multorum vitia quominus illic rite ceremoniis à Deo institutis fidem nostram profiteamur: quia nec alterius sive pastoris sive privati indignitate læditur pia conscientia, nec minus pura sunt ac salutaria mysteria homini sancto & recto, quia simul ab impuris attrectentur.

Quinta objectio.

20. Ultra etiam progreditur eorum morositas & fastus: quia Ecclesiam non agnoscunt nisi minimis quibusque nævis puram, imo probis doctoribus succensent, quia fideles ad profectum hortando, tota vita sub vitiorum onere gemere doceant, & ad veniam confugere. Hoc enim modo jactant à perfectione abduci. Fateor quidem in urgenda perfectione non lente vel frigide laborandum, ac multo minus cessandum esse: sed ejus fiducia, dum adhuc in cursu sumus, imbuere animos, diabolicum esse commentum dico. Itaque in Symbolo Ecclesiæ peccatorum remissio apposite subnectitur: hanc enim non consequuntur nisi soli illius cives ac domestici, quemadmodum legitur apud Prophetam. Præcedere ergo debet ædificatio cælestis Jerusalem, in qua deinde indulgentia hæc Dei locum habeat, ut quicunque ad eam concesserint, eorum deleatur iniquitas. Dico autem ædificari primum oportere, non quod Ecclesia sine peccatorum remissione ulla esse queat: sed quia misericordiam suam Dominus non promisit nisi in sanctorum communione. Est ergo primus nobis in Ecclesiam ac regnum Dei ingressus, peccatorum remissio: sine qua nihil est nobis cum Deo fœderis aut conjunctionis. Sic enim per Prophetam loquitur, *In illa die percutiam vobis fœdus cum bestia agri, cum volucre cæli & reptili terræ. Arcum, gladium & bellum conteram de terra, & dormire faciam homines absque terrore. Desponsabo vos mihi in sempiternum. Desponsabo (inquam) in justitia, in judicio, in misericordia & miserationibus.* Videmus qualiter per suam misericordiam nos sibi Dominus reconciliet. Sic & alibi dum prædicit recolligendum populum, quem in ira dissipaverat, *Mundabo*, inquit, *eos ab omni iniquitate qua peccarunt mihi.* Quare in Ecclesiæ societatem ablutionis signo initiamur: quo doceamur non patere nobis in Dei familiam aditum, nisi primum ejus bonitate sordes nostræ abstergantur.

Responsio observanda adversus veteres ac novos Catharos & Novatianos, de peccatorum remissione.
Jesa. 33. vers. 24.
Oseæ 2. v. 17, 18.
Jerem. 33. vers. 8.

Responsionis ad quintam objectionem continuatio, per remissionem peccatorum perpetuam reddi mansionem piorum in Ecclesia.

21. Neque vero per peccatorum remissionem nos in Ecclesiam modo semel recipit & cooptat Dominus, sed per eandem nos in ipsa conservat ac tuetur. Quorsum enim attineret, veniam nobis fieri quæ nulli usui futura esset? Irritam autem & delusoriam fore Domini misericordiam, si semel duntaxat obtingeret, unusquisque piorum sibi testis est: quia nemo non sibi conscius est per totam vitam multarum infirmitatum, quæ Dei misericordia indigent. Et sane non frustra suis domesticis peculiariter hanc gratiam Deus promittit, nec frustra quotidie eundem reconciliationis nuncium illis deferri jubet. Itaque ut per totam vitam peccati reliquias circumferimus, nisi assidua in remittendis delictis Domini gratia sustentemur, momentum unum in Ecclesia vix persistemus. Vocavit autem suos Dominus in æternam salutem: suis ergo illi peccatis veniam semper paratam esse cogitare debent. Quare certo statuendum, divina liberalitate, intercedente Christi merito, per Spiritus sanctificationem, peccatorum gratiam nobis factam esse ac quotidie fieri, qui in Ecclesiæ corpus asciti & inserti sumus.

Id vel ex hoc uno satis liquet, quod claves Ecclesiæ in hunc finem præcipue datæ sint, ut quotidie hoc bonum nobis impertiant.
Matth. 16. vers. 19. & 18. 18.
Joan. 20. vers. 23.
2 Cor. 5. vers. 20.

22. Ad hoc bonum nobis impartiendum claves Ecclesiæ datæ sunt. Non enim quum Apostolis mandatum dedit Christus, & potestatem contulit remittendi peccata, hoc tantum voluit ut eos solverent à peccatis qui ab impietate ad Christi fidem converterentur: sed magis ut hoc officio fungerentur perpetuo inter fideles. Quod Paulus docet, quum scribit legationem reconciliationis depositam esse apud Ecclesiæ ministros, quo subinde populum nomine Christi exhortentur ad se reconciliandum Deo. Ergo in sanctorum communione, ipsius Ecclesiæ ministerio nobis assidue remittuntur peccata, quum Presbyteri vel Episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias Euangelicis promissionibus in spe veniæ & remissionis confirmant: idque tam publice quam privatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti, qui pro sua infirmitate, singulari pacificatione indigent. Et Paulus non tantum pro communi concione, sed *etiam per domos testificatum se* refert *fidem in Christum*, & unumquemque sigillatim admonuisse de salutis doctrina. Tria igitur hic nobis observanda sunt: Primum, quantalibet sanctitate polleant filii Dei, hac tamen conditione semper esse, quamdiu in mortali corpore habitant, ut sine peccatorum remissione consistere nequeant coram Deo. Deinde, hoc beneficium sic esse Ecclesiæ proprium, ut non aliter eo fruamur quam si permaneamus in illius communione. Tertio, per Ecclesiæ ministros & pastores nobis dispensari, vel Euangelii prædicatione, vel Sacramentorum administratione: atque hac in parte maxime eminere clavium potestatem, quam Dominus fidelium societati contulit. Proinde unusquisque nostrûm hoc officii sui esse cogitet, non alibi quærere remissionem peccatorum quam ubi Dominus eam posuit. De publica reconciliatione, quæ ad disciplinam spectat, suo loco dicetur.

Act. 20. v. 20, 21.

Summa responsionum ad quintam objectionem, & brevis refutatio Catharorum.

Sexta objectio.

A Novatianis olim proposita, ab Anabaptistis renovata.

23. Quoniam autem phrenetici illi quos dixi spiritus hanc unicam salutis anchoram eripere Ecclesiæ conantur: adversus tam pestilentem opinionem fortius roborandæ sunt conscientiæ. Novatiani olim isto dogmate Ecclesias exagitarunt: sed Novatianis non multum dissimiles nostrûm quoque seculum habet quosdam ex Anabaptistis, qui ad eadem deliramenta relabuntur. Fingunt enim regenerari Dei populum in Baptismo in puram & Angelicam vitam, quæ nullis carnis sordibus vitietur. Quod si post Baptisma quis delinquat, nihil præter inexorabile Dei judicium illi relinquunt. Breviter, peccatori post acceptam gratiam lapso spem veniæ nullam faciunt: quia non aliam agnoscunt peccatorum remissionem nisi qua primum regeneramur. Etsi autem mendacium nullum à Scriptura clarius refutatur: quia tamen reperiunt isti quibus imponant (quemadmodum & Novatus olim plurimos habuit sectatores) breviter ostendamus quantopere in suam aliorumque perniciem insaniant. Principio, quum Domini jussu quotidie sancti repetant hanc precem, *Remitte nobis debita nostra*, se nimirum debitores confitentur. Neque frustra petunt: quia Dominus non aliud ubique petendum præscripsit quam quod ipse daturus esset. Imo quum totam orationem exauditum iri à Patre sit testatus, hanc tamen absolutionem peculiari etiamnum promissione obsignavit. Quid ultra volumus? peccatorum confessionem à sanctis, & eam quidem assiduam, tota vita requirit Dominus, & veniam pollicetur. Quæ audacia est aut à peccato illos eximere: aut, si impegerint, à gratia prorsus excludere? Jam quibus vult nos condonare septuagesies septies? annon fratribus? Quorsum præcepit nisi ut suam clementiam imitemur? Condonat igitur non semel aut bis: sed quoties delictorum agnitione consternati, ad eum suspirant.

Responsio 1. forma precandi à Domino instituta hunc errorem manifeste convellit.
Matth. 6. vers. 12.
Matth. 18. vers. 22.

Responsio 2. exemplis quibusdam ex vetere

24. Atque (ut ab ipsis pene incunabulis Ecclesiæ ordiamur) Patriarchæ circumcisi erant, in fœderis participationem allecti, edocti haud dubie patris diligentia justitiam & integritatem, quum in fratri-

Testamento desumptis, Mosis item & Davidis testimonio comprobata. fratricidium conspirarunt: scelus erat vel perditissimis latronibus abominandum. Tandem mansuefacti Judæ monitionibus, vendiderunt: hæc quoque intolerabilis fuit immanitas. Simeon & Levi, nefaria ultione & patris quoque judicio damnata, in Sichimitas sævierunt. Ruben cubile paternum spurcissima libidine contaminavit. Judas dum scortationi vult indulgere, præter naturæ legem ad nurum ingreditur. Atqui tantum abest quin expungantur è populo electo, ut potius in capita erigantur. Quid porro David? quum præses esset justitiæ, quanto cum flagitio, per innocentis sanguinis effusionem, viam cæcæ libidini patefecit? Jam regeneratus erat, ac inter regeneratos insignibus elogiis Domini ornatus: quod tamen vel inter Gentes horribile est flagitium perpetravit: & veniam tamen est consequutus. Et (ne singularibus exemplis immoremur) quot in Lege & Prophetis erga Israëlitas extant divinæ misericordiæ promissiones, toties comprobatur Dominus se placabilem exhibere populi sui offensis. Quid enim Moses promittit fore ubi populus in apostasiam prolapsus redierit ad Dominum? *Reducet te Deus è captivitate, & miserebitur tui, & congregabit te ex populis ad quos fueris dispersus. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde ego te recolligam.*

Gen. 37. v. 18, 28. Gen. 34. vers. 25. & 35: 22. & 38: 16. 2 Sam. 11. vers. 4, 15. & 12: 13. Deut. 30. vers. 3.

Responsio 3. testimoniis perspicuis Jeremiæ, Ezechielis, & Salomonis firmata. 25. Sed nolo enumerationem inchoare quæ nunquam finienda esset: pleni enim sunt Prophetæ ejusmodi promissionibus, quæ populo infinitis sceleribus cooperto misericordiam tamen offerant. Quod gravius est flagitium rebellione? divortium enim inter Deum & Ecclesiam vocatur: at hoc Dei bonitate superatur. *Quis est vir* (inquit per Jeremiam) *cujus si uxor corpus suum adulteris prostituerit, cum ea redire in gratiam sustineat? Tuis autem scortationibus omnes viæ pollutæ sunt Juda, repleta fuit terra fœdis amoribus tuis. Revertere tamen ad me, & ego te suscipiam. Revertere aversatrix, non avertam à te faciem meam: quia sanctus sum, & non irascor in perpetuum.* Et sane non alius esse affectus ejus potest, qui affirmat *se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, & vivat.* Ideo quum Templum Solomon dedicaret, in hunc quoque usum destinabat, ut orationes pro impetranda peccatorum venia factæ inde exaudirentur. *Si peccaverint*, dicebat, *tibi filii tui* (*non est enim homo qui non peccet*) *& iratus tradideris eos inimicis suis, & egerint pœnitentiam in corde suo, & conversi deprecati te fuerint in captivitate sua, dicentes, Peccavimus, inique egimus: & oraverint versus terram quam dedisti patribus eorum, & versus Templum hoc sanctum: exaudies in cælo preces eorum, & propitiaberis populo tuo qui peccavit tibi, & omnibus iniquitatibus eorum quibus prævaricati sunt in te.*

Jerem. 3. v. 1, & 12. Ezech. 18. v. 23, & 32. 1 Reg. 8. vers. 46.

Responsio 4. à sacrificiis petita. Nec frustra in Lege, quotidiana pro peccatis sacrificia Dominus ordinavit: nisi enim assiduis peccatorum morbis populum suum laborare Dominus prævidisset, nunquam illi constituisset hæc remedia.

Num. 28. vers. 3.

Responsio 5. ex novo Testamento. 26. An adventu Christi, quo plenitudo gratiæ exerta fuit, hoc ademptum est fidelibus beneficium, ne pro delictorum venia audeant supplicare? ne, *Ratione.* si Dominum offenderint, ullam misericordiam consequantur? Quid hoc erit aliud quam Christum dicere in suorum perniciem venisse, non salutem, si quæ in veteri Testamento assidue sanctis parata erat Dei indulgentia in peccatis condonandis, nunc *Testimoniis.* è medio sublata dicitur? Quod si Scripturis fidem habemus, diserte clamantibus, in Christo demum gratiam & humanitatem Domini ad plenum apparuisse, effusam misericordiæ opulentiam, reconciliationem Dei & hominum adimpletam: ne dubitemus quin multo benignior nobis clementia *Exemplis specialibus.* cælestis Patris exuberet potius quam abscissa aut decurtata fuerit. Neque vero desunt illius documenta. Petrus, qui audierat abnegatum iri coram Angelis qui apud homines nomen Christi non esset confessus, ter una nocte, nec sine execratione, abnegavit: non tamen à venia depellitur. Qui inordinate vivebant apud Thessalonicenses, sic castigantur ut invitentur ad pœnitentiam. Ne ipsi quidem Simoni mago desperatio injicitur, quin potius jubetur bene sperare, quum ad preces confugere suadet illi Petrus.

Tit. 2: 11. & 3: 4. 2 Tim. 1. vers. 9, 10. Matth. 10. vers. 33. Marc. 8. vers. 38. Matth. 26. v. 69. &c. 2 Thes. 3. v. 6, 11, & 12. Act. 8: 22.

Generalibus item. 27. Quid quod totas interdum Ecclesias gravissima peccata occuparunt, à quibus tamen eas Paulus clementer potius extricavit quam earum capita devoveret? Galatarum defectio non mediocre erat delictum: Corinthii eo minus illis erant excusabiles, quod pluribus neque levioribus flagitiis abundabant: neutri tamen à misericordia Domini excluduntur. Imo illi ipsi qui præ aliis immunditia, fornicatione & impudicitia deliquerant: nominatim invitantur ad pœnitentiam. Manet enim æternumque manebit inviolabile pactum Domini, quod solenniter cum Christo vero Solomone, ejus- *Insigni testimonio.* que membris sancivit his verbis, *Si dereliquerint filii ejus Legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint: si justitias meas profanarint, mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum, in verberibus peccata eorum, misericordiam autem meam non auferam ab eo.* Denique ipsa Symboli dispositione admonemur perpetuam residere in Ecclesia Christi delictorum gratiam: quod Ecclesia velut constituta remissio peccatorum adhuc subjungitur.

Gal. 1: 6. & 3: 1. & 4: 9. 2 Cor. 12. vers. 21. 1 Cor. 1. v. 11, 12. & 5: 1. Psal. 89. v. 30, 31. &c. *Et dispositione Symboli.*

Aliorum objectio, voluntariam transgressionem peccatores ex Ecclesia ejicere. 28. Quidam aliquanto prudentiores, ubi vident tanta Scripturæ perspicuitate Novati dogma refutari, non quodlibet delictum irremissibile faciunt, sed voluntariam Legis transgressionem, in quam sciens quis ac volens impegerit. Porro sic loquentes peccatum nullum venia dignantur, nisi sicubi aberratum ignorantia fuerit. *Responsio 1. sumpta à sacrificiorum consideratione.* Verum quum Dominus in Lege, alia pro expiandis fidelium voluntariis peccatis, alia pro ignorantiis redimendis mandarit offerri sacrificia: quantæ est improbitatis voluntario peccato nullum concedere piaculum? Dico nihil esse apertius quam unicum Christi sacrificium valere ad remittenda sanctorum voluntaria peccata: quando Dominus carnalibus hostiis, veluti signaculis, id testatum fecit. Deinde quis ab ignorantia Davidem excuset, quem tantopere constat fuisse in Lege eruditum? An nesciebat David quantum foret adulterii & homicidii crimen, qui quotidie ipsum in aliis puniebat? An fratricidium res legitima Patriarchis videbatur? An ita male profecerant Corinthii, ut lasciviam, impuritatem, scortationem, odia, contentiones placere Deo putarent? An Petrus tam diligenter admonitus ignorabat quanti esset magistrum ejurare? Ergo Dei misericordiæ tam benigne se exerenti viam nostra malignitate ne præcludamus.

Levit. 4. *2. A summa Euangelii.* *3. Ab exemplis Davidis, Patriarcharum, Corinthiorum, Petri.*

Postrema objectio Novatianorum, ex Patribus, pœnitentiam solennem iterari nolentibus. 29. Equidem non me latet veteres scriptores peccata quæ quotidie remittuntur fidelibus, interpretatos esse quæ ex infirmitate carnis obrepunt leviora errata: pœnitentiam vero solennem, quæ pro gravioribus flagitiis tum exigebatur, illis visam esse non magis iterandam quam Baptismum. *Responsio 1. quæ hanc severitatem interpretatur.* quæ sententia non ita est accipienda quasi aut præcipitare in desperationem voluerint qui à prima pœnitentia iterum recidissent, aut illa errata elevare, perinde atque coram Deo exilia: sciebant enim infidelitate sæpius titubare sanctos, juramenta supervacua interdum excidere, in iram nonnunquam effervere, imo prorumpere ad manifesta usque convitia, aliis præterea malis laborare quæ Dominus non leviter abominatur: sed ita vocabant, ut distinguerent à publicis criminibus, quæ cum magno offendiculo in Ecclesiæ cognitionem veniebant. Quod autem adeo difficulter ignoscebant iis qui dignum aliquid animadversione Ecclesiastica per-

 petra-

petrarant, non ideo fiebat quod difficilem illis apud Dominum veniam putarent: sed hac severitate volebant alios deterrere ne temere proruerent in flagitia, quorum merito ab Ecclesiæ communione alienarentur.

Responsio 2.

Quanquam verbum Domini, quod hic pro unica regula nobis esse debet, majorem certe moderationem præscribit. Siquidem eo usque intendendum docet disciplinæ rigorem, ne absorbeatur à tristitia is cui præcipue consultum oportet: ut fusius supra disseruimus.

qua moderationem laudatam huic severitati opponit.

CAP. II.

Comparatio falsæ Ecclesiæ cum vera.

Partes capitis.

1. *Falsæ Ecclesiæ descriptio, accommodata ad Papismum, successione personali tumentem, cujus refutatio subjicitur, sect.* 1. 2. 3. *&* 4.
2. *Ad criminationes Papistarum de schismate & hæresi, Orthodoxarum Ecclesiarum nomine responsio, & quales hodie habendæ Ecclesiæ sub Papatu degentes, à quinta sectione ad finem capitis.*

Ἀνακεφαλαίωσις eorum quæ superiori capite dicta sunt.

QUanti apud nos valere verbi & sacramentorum ministerium, & quousque procedere ejus reverentia debeat, ut sit nobis perpetua tessera dignoscendæ Ecclesiæ, explicatum est. Nempe ubicunque integrum extat & illibatum, nullis morum vitiis aut morbis impediri quominus Ecclesiæ nomen sustineat. Deinde, illud ipsum leviusculis erroribus non vitiari quominus legitimum æstimetur. Porro errores quibus talis debeatur venia, eos esse indicatum est quibus præcipua religionis doctrina non læduntur, quibus non opprimantur quæ inter fideles omnes convenire debent religionis capita: in Sacramentis vero, qui legitimam auctoris institutionem non aboleant, nec labefactent. Atqui, simulac in arcem religionis mendacium irrupit, summa necessariæ doctrinæ inversa est, Sacramentorum usus corruit: certe Ecclesiæ interitus consequitur: perinde atque de vita hominis actum est, jugulo transfixo, vel præcordiis lethaliter sauciatis. Atque id ex Pauli verbis liquido evincitur, quum docet, *Ecclesiam fundatam esse super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, ipso Christo summo angulari lapide.* Si Ecclesiæ fundamentum est Prophetarum & Apostolorum doctrina, qua salutem suam in uno Christo reponere fideles jubentur, illam doctrinam tolle, quomodo amplius ædificium constabit? Corruat ergo Ecclesia necesse est ubi intercidit illa religionis summa quæ sola sustinere eam potest. Deinde si vera Ecclesia columna est ac firmamentum veritatis, certum est non esse Ecclesiam ubi regnum occupavit mendacium & falsitas.

Summa hujus, Ubi regnant falsitas & mendacium, illic non est Ecclesia. Falsitas, ubi sincera doctrina de Christo non viget.
Eph. 2: 20.
1 Tim. 3. vers. 15.

2. In eum modum quum res habeat sub Papismo, intelligere licet quid Ecclesiæ illic supersit. Pro verbi ministerio perversa & mendaciis conflata illic regnat gubernatio, quæ puram lucem partim extinguit, partim suffocat. In locum Cœnæ Domini, fœdissimum sacrilegium subiit: cultus Dei varia & non ferenda superstitionum congerie deformatus: doctrina (citra quam Christianismus non constat) tota sepulta & explosa: publici conventus, idololatriæ & impietatis scholæ. Quare nullum est periculum ne ab exitiali tot flagitiorum participatione desciscendo, ab Ecclesia Christi divellamur. Ecclesiæ communio non ea lege instituta est ut vinculum sit quo idololatria, impietate, ignorantia Dei, aliisque malorum generibus irretiamur: sed potius quo in timore Dei, & veritatis obedientia retineamur. Magnifice illi quidem suam nobis Ecclesiam commendant, nequa alia in mundo esse videatur: postea, quasi re confecta, omnes schismaticos esse constituunt qui ab ejus quam pingunt Ecclesiæ obedientia subducere se: omnes hæreticos, qui contra ejus doctrinam mutire audent. Sed quibus rationibus veram se Ecclesiam habere confirmant? Allegant ex vetustis annalibus quid olim in Italia, in Gallia, in Hispania fuerit. A sanctis illis viris qui sana doctrina fundarunt excitaruntque Ecclesias, doctrinamque ipsam & Ecclesiæ ædificationem suo sanguine stabilierunt, se originem ducere. Ecclesiam vero sic & spiritualibus donis, & Martyrum sanguine apud se consecratam, perpetua Episcoporum successione conservatam fuisse ne intercideret. Commemorant quanti hanc successionem fecerint Irenæus, Tertullianus, Origenes, Augustinus, & alii. Quam frivola sint ista & plane ludicra, faciam ut nullo negotio intelligant ii qui mecum ea paululum expendere volent. Equidem eos quoque hortarer ut huc animum serio adverterent, si quid docendo proficere me apud eos posse confiderem: sed quando illis, omissa veritatis ratione, hoc unum propositum est quacunque possunt via rem suam agere, pauca tantum dicam quibus sese boni viri & veri studiosi ab eorum captionibus expedire queant. Primum ab illis quæro cur non Africam citent, & Ægyptum & totam Asiam. Nempe quia in omnibus illis regionibus desiit sacra hæc Episcoporum successio, cujus beneficio se Ecclesias retinuisse gloriantur. Eo igitur recidunt, se ideo veram habere Ecclesiam, quia ex quo esse cœpit, non fuerit Episcopis destituta: perpetua enim serie alios aliis successisse. Sed quid si Græciam illis regeram? Quæro igitur iterum ab ipsis cur apud Græcos periisse Ecclesiam dicant, apud quos nunquam interrupta fuit illa Episcoporum successio, unica, eorum opinione, Ecclesiæ custos & conservatrix. Græcos faciunt schismaticos: quo jure? quia à sede Apostolica desciscendo, privilegium perdiderunt. Quid? annon multo magis perdere merentur qui à Christo ipso deficiunt? Sequitur ergo evanidum esse prætextum successionis, nisi Christi veritatem, quam à patribus per manum acceperint, salvam & incorruptam posteri retineant, ac in ea permaneant.

Ea autem falsitas regnat sub Papismo. Unde sequitur Papismum non esse Ecclesiam: quod à partium enumeratione probatur.
vide cap. 1. sect. 1. & infra sect. 10. & cap. 8. sect. 12.
vide sect. 11. & 12.
Papistæ tamen suam Ecclesiam magnifice commendant, ac secus sentientes schismaticos & hæreticos constituunt.
vid. sect. 5.
Hanc commendationem successionis personalis nomine tueri conantur.
Sed nullius esse momenti probatur ista successio, quæ à Christi veritate recedit.

3. Ergo non aliud hodie prætendunt Romanenses quam Judæos olim obtendisse apparet, quum cæcitatis, impietatis, idololatriæ à Prophetis Domini arguerentur. Nam ut illi templum, ceremonias, sacerdotia gloriose jactabant, quibus rebus Ecclesiam, magno, ut sibi videbantur, argumento metiebantur: ita pro Ecclesia externæ quædam larvæ ab his opponuntur, quæ longe sæpe absunt ab Ecclesia, & citra quas Ecclesia optime constare potest. Quare neque alio argumento refutandi nobis sunt, quam quo adversus stultam illam Judæorum confidentiam pugnabat Jeremias, nempe *ne glorientur in verbis mendacibus, dicentes, Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Quando nihil Dominus uspiam suum agnoscit nisi ubi verbum suum auditur, ac religiose observatur. Ita quum gloria Dei inter Cherubim in sanctuario sederet, eamque sedem sibi statam fore pollicitus esset ipsis: ubi cultum ejus pravis superstitionibus corrumpunt Sacerdotes, alio transmigrat, & locum sine ulla sanctitate relinquit. Si templum illud quod videbatur perpetuæ Dei habitationi consecratum, derelinqui à Deo ac profanescere potuit, non

Confirmatio hujus probationis.
1. Exemplis & testimoniis petitis ex Jeremia.
Jer. 7: 4.
Ezech. 14. vers. 4.

est

est quod nobis isti fingant Deum ita personis aut locis alligatum, & affixum externis observationibus, ut manere apud eos oporteat qui titulum modo & speciem Ecclesiæ habent. Atque hæc est contentio quam habet Paulus in epistola ad Romanos, à nono capite usque ad duodecimum. Hoc enim vehementer turbabat infirmas conscientias, quod quum viderentur esse populus Dei, Euangelii doctrinam non modo respuebant, sed etiam persequebantur. Postquam ergo doctrinam exposuit, hanc difficultatem removet: ac negat Judæos illos, veritatis hostes, esse Ecclesiam, utcunque nihil eis deesset quod posset ad externam Ecclesiæ formam alias desiderari. Ideoque negat, quia Christum non amplecterentur. Aliquanto etiam expressius in epistola ad Galatas, ubi Ismaëlem cum Isaac comparando, multos dicit in Ecclesia tenere locum ad quos non pertinet hæreditas: quia primogeniti non sunt ex libera matre. Unde etiam ad comparationem duplicis Jerosolymæ descendit: quia sicuti in monte Sina Lex est lata, Euangelium vero ex Jerusalem prodiit: sic multi serviliter nati & educati, filios Dei & Ecclesiæ se esse non dubitanter jactant: imo superbe despiciunt genuinos Dei filios, quum sint ipsi degeneres. Nos quoque ex opposito, dum audimus semel è cælo pronunciatum esse, *Ejice ancillam & filium ejus:* hoc inviolabili decreto freti, fortiter spernamus insipidas eorum jactantias. Nam si externa professione superbiunt, Ismaël quoque circumcisus erat: si antiquitate pugnant, ille erat primogenitus: videmus tamen abdicari. Si causa quæritur, eam Paulus assignat non censeri inter filios nisi qui geniti sunt ex puro & legitimo doctrinæ semine. Secundum hanc rationem negat se Deus impiis Sacerdotibus obstrictum esse, quia pepigerit cum patre eorum Levi ipsum sibi Angelum vel interpretem fore: imo in eos retorquet falsam eorum gloriationem, qua solebant insurgere contra Prophetas: quod scilicet dignitas Sacerdotii in singulari pretio habenda foret. Hoc ipse libenter admittit, & hanc conditionem cum ipsis disceptat, quia pactum servare paratus sit. dum autem ipsi mutuo non respondent, repudiari merentur. En quid valeat successio, nisi imitatio etiam conjuncta sit atque æquabilis tenor: nempe ut posteri, simulac convicti fuerint descivisse à sua origine, omni honore priventur. Nisi forte quia Caiphas multis piis Sacerdotibus successit (imo ab Aarone usque ad illum continua fuit series) ideo sceleratus ille cœtus Ecclesiæ titulo dignus fuit. Atqui ne in terrenis quidem imperiis hoc ferri posset, ut verus Reipublicæ status dicatur tyrannis Caligulæ, Neronis, Heliogabali, & similium, quia Brutis, Scipionibus, & Camillis successerint. Præsertim vero in Ecclesiæ regimine nihil magis frivolum, quam omissa doctrina successionem in ipsis personis locare. Nec vero quicquam minus sanctis Doctoribus, quos falso nobis obtrudunt, propositum fuit, quam præcise quasi hæreditario jure probare, esse Ecclesias ubicunque Episcopi alii aliis subrogati fuerant. Sed quum extra controversiam esset, nihil à principio usque ad illam ætatem mutatum fuisse in doctrina, sumebant quod omnibus novis erroribus conficiendis sufficeret, illis oppugnari doctrinam ab ipsis usque Apostolis constanter & unanimi consensu retentam. Non est igitur cur fucum amplius facere pergant ex Ecclesiæ nomine, quam nos ut decet reverenter colimus: sed ubi ad definitionem ventum est, non modo aqua (ut dicitur) illis hæret, sed hærent in suo luto: quia fœtidam meretricem substituunt pro sacra Christi sponsa. Quæ suppositio ne nos fallat, præter alias admonitiones hæc quoque Augustini nobis succurrat: nam de Ecclesia loquens, *Ipsa est*, inquit, *quæ aliquando obscuratur, & tanquam obnubilatur multitudine scandalorum: aliquando tranquillitate temporis quieta & libera apparet: aliquando tribulationum & tentationum fluctibus operitur atque turbatur.* Exempla profert, quod sæpius firmissimæ columnæ vel pro fide exularent fortiter, vel toto orbe latitarent.

Ex Apostolo. — Galat. 4. v. 22. &c. — Gen. 21. vers. 10. — Rom. 9: 6. — *Ex Malachia.* Malach. 2. vers. 4. — *Ex Joanne Euangelista.* — *2. Ratione à pari, de imperiis ducta.* — *Augustini auctoritate.* ad Vincentium, epist. 48.

4. In hunc modum hodie nos vexant Romanenses, ac imperitos terrefaciunt Ecclesiæ nomine, quum capitales sint Christi adversarii. Quamvis igitur templum, sacerdotium, & reliquas hujusmodi larvas obtendant, minime permovere nos debet inanis hic fulgor quo simplicium oculi perstringuntur, ut Ecclesiam esse recipiamus ubi verbum Dei non apparet. Hæc enim perpetua est nota, qua signavit suos Dominus noster, *Qui est ex veritate*, inquit, *audit vocem meam.* Item, *Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oves meas, & cognoscor à meis. Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me.* Paulo autem ante dixerat, *Oves pastorem suum sequi, quia noverunt vocem ejus: alienum autem non sequi, sed effugere ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.* Quid igitur sponte in censenda Ecclesia insanimus, quum eam minime dubio symbolo designarit Christus, quod ubicunque spectatur, fallere non potest quin illic Ecclesiam certo ostendat: ubi vero abest, nihil restat quod veram Ecclesiæ significationem dare possit. Non enim super hominum judicia, non super sacerdotia fundatam esse Ecclesiam, sed super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, commemorat Paulus. Quin potius Jerusalem à Babylone, Christi Ecclesia à Satanæ conjuratione hoc discrimine dignoscenda est quo eas inter se Christus distinxit: *Qui ex Deo est*, inquit, *verba Dei audit. Propterea non auditis quia ex Deo non estis.* In summa, quum Ecclesia regnum sit Christi, regnet autem ille nonnisi per verbum suum: an ullis jam obscurum erit quin illa mendacii verba sint, quibus Christi regnum absque ejus sceptro (id est, sacrosancto ipsius verbo) esse fingitur?

Quicquid igitur obtendant Papistæ, nulla est Ecclesia ubi verbum Dei non apparet. — Joan. 18. vers. 37. — Joan. 10. vers. 14. — ibid. v. 4. — *Ratio, ex dictis Christi & Pauli.* — Eph. 2: 20. — Joan. 8. vers. 47.

5. Jam vero quod reos schismatis & hæreseos nos agunt quia & dissimilem prædicemus doctrinam, & suis legibus non pareamus, & seorsum conventus ad preces, ad Baptismum, ad Cœnæ administrationem, aliasque sacras actiones habeamus: gravissima quidem est accusatio, sed quæ nequaquam longa aut laboriosa defensione opus habet. Hæretici & schismatici vocantur, qui dissidio facto Ecclesiæ communionem dirimunt. Hæc porro duobus vinculis continetur, sanæ doctrinæ consensione, & fraterna charitate. Unde inter hæreticos & schismaticos hoc discriminis ponit Augustinus, quod illi quidem falsis dogmatibus fidei sinceritatem corrumpant: hi autem interdum etiam in fidei similitudine, societatis vinculum disrumpant. Verum id quoque notandum est, hanc charitatis conjunctionem sic à fidei unitate pendere, ut hæc illius initium, finis, unica denique regula esse debeat. Meminerimus ergo, quoties Ecclesiastica unitas nobis commendatur, hoc quæri ut dum mentes in Christo consentiunt, voluntates etiam nostræ mutua in Christo benevolentia inter se conjunctæ sint. Itaque Paulus, dum ad illam nos hortatur, pro fundamento sumit, unum esse Deum, unam fidem, & unum Baptismum. Imo ubicunque nos idem sentire & idem velle docet, continuo addit, In Christo, vel secundum Christum: significans impiorum esse factionem, non conspirationem fidelium, quæ fit extra verbum Domini.

Refutata objectione successionis personalis, altera de criminatione schismatis & hæreseos, argumento à definitione ducto, tam ex Augustino quam ex Scripturis S. diluitur. — lib. quæst. Euangel. sec. Mat. — Eph. 4: 5. — Phil. 2. v. 2. & 5.

6. Paulum quoque sequutus Cyprianus totius Ecclesiasticæ concordiæ fontem ab unico Christi episcopatu ducit: postea subjicit, *Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quo modo Solis radii multi, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte uno rivi plurimi defluunt,* nume-

Idipsum Cypriani auctoritate confirmatur. de simplicitate Prælatorum.

numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen manet in origine. Avelle radium Solis à corpore, divisionem unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide rivum, præcisus arescit. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per totum orbem porrigitur: unum tamen lumen est quod ubique diffunditur. Nihil elegantius dici potuit ad exprimendam individuam illam connexionem quam habent inter se omnia Christi membra. Videmus ut ad caput ipsum perpetuo nos revocet. Proinde hæreses & schismata inde oriri pronunciat, quod ad veritatis originem non reditur, nec caput quæritur, nec cælestis magistri doctrina servatur. Eant nunc, & clamitent hæreticos nos esse qui ab ipsorum Ecclesia recesserimus: quum nulla alienationis causa fuerit nisi hæc una, quod puram veritatis professionem nullo modo ferre possunt. Taceo autem quod anathematibus & diris nos expulerunt. Quod tamen ipsum satis superque nos absolvit, nisi Apostolos quoque schismatis damnare velint, quibuscum similem habemus causam. Prædixit, inquam, Christus Apostolis suis, fore ut à synagogis propter nomen suum ejicerentur. Illæ porro synagogæ de quibus loquitur, tunc habebantur legitimæ Ecclesiæ. Quum ergo ejectos esse nos constet, idque propter Christi nomen fuisse factum parati simus ostendere, de causa certe prius quærendum est quam aliquid de nobis in hanc vel illam partem definiatur. Sed hoc illis, si ita volunt, sponte remitto: abunde enim mihi est, oportuisse nos ab ipsis recedere ut ad Christum accederemus.

Unde apparet anathemata Papistica nullius esse momenti. Ratio. Joan. 16:2.

7. Sed apparebit etiamnum certius, quo loco nobis esse debeant Ecclesiæ omnes quas Romani illius idoli tyrannis occupavit, si cum Israëlitica illa veteri, qualis apud Prophetas delineata est, conferatur. Vera tum extabat apud Judæos & Israëlitas Ecclesia, quum in fœderis legibus perstarent: ea scilicet obtinentes Dei beneficio quibus Ecclesia continetur. Doctrinam veritatis habebant in Lege, ejus ministerium penes Sacerdotes erat & Prophetas: Circumcisionis symbolo in religionem initiabantur, aliis Sacramentis exercebantur ad fidei confirmationem. Non dubium quin competerent in eorum societatem elogia quibus Ecclesiam Dominus honoravit. Postquam deserta Lege Domini, degenerarunt ad idololatriam & superstitionem, illa prærogativa pro parte exciderunt. Quis enim ausit Ecclesiæ titulum iis præripere apud quos verbi sui prædicationem, & mysteriorum observationem deposuit Deus? Rursum, quis ausit eum cœtum nulla cum exceptione Ecclesiam appellare, ubi verbum Domini palam & impune conculcatur? ubi ejus ministerium, præcipuus nervus, atque adeo anima Ecclesiæ, dissipatur?

Eo enim loco habendæ sunt Ecclesiæ Papisticæ quo Israëliticæ, quæ ad superstitionem & idololatriam sub Jarobeamo defecerunt.

8. Quid ergo? (dicet quispiam) nullane igitur reliqua erat in Judæis Ecclesiæ particula ex quo ad idololatriam defecerunt? Facilis est responsio. Primum dico in ipsa defectione fuisse gradus quosdam: neque enim dicemus eundem fuisse lapsum Judæ & Israëlis, quo primum tempore uterque à puro Dei cultu deflexit. Jarobeam, quum vitulos fabricaret contra apertam Dei prohibitionem, & adorationi locum non licitum dedicaret, religionem prorsus corrupit. Judæi prius se impiis moribus & superstitiosis inquinarunt quam statum in externa religionis forma perperam mutarent. Quanquam enim sub Rechabeam multas jam perversas ceremonias vulgo sibi asciverant, quia tamen Hierosolymis manebant & Legis doctrina & sacerdotium, & ritus quales Deus instituerat, habebant illic pii tolerabilem Ecclesiæ statum. Apud Israëlitas, usque ad regnum Achab res minime in melius restitutæ, tunc vero etiam in deterius prolapsæ sunt. Qui postea successerunt, usque ad interitum regni, partim ejus fuerunt similes, partim (quum aliquando meliores esse vellent) exemplum Jarobeam sequuti sunt, omnes autem ad unum impii & idololatræ. In Judæa variæ subinde mutationes fuerunt, dum alii reges cultum Dei falsis & commentitiis superstitionibus pervertunt, alii dissipatam religionem instaurant: donec ipsi quoque sacerdotes templum Dei profanis abominandisque ritibus polluerunt.

Quales fuerint tunc Ecclesiæ Israëliticæ.

vide lib. 1. & 2. historiæ Regum.

9. Age nunc, negent Papistæ si possunt, ut sua vitia maxime extenuent, religionis statum ita apud se corruptum vitiatumque esse ut fuit in regno Israëlitico sub Jarobeam. Atqui idololatriam habent crassiorem: neque in doctrina, guttula una sunt puriores: nisi forte in hac quoque ipsa magis sint impuri. Deus, imo quicunque mediocri judicio præditi sunt, mihi erunt testes, & res etiam ipsa declarat quam nihil hic amplificem. Jam quum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt, duo postulant à nobis: primum ut precibus, sacrifique, & ceremoniis suis omnibus communicemus: deinde ut quicquid honoris, potestatis, jurisdictionis Ecclesiæ suæ tribuit Christus, id Ecclesiæ suæ deferamus. Quod ad primum attinet, fateor Prophetas omnes qui Hierosolymis fuerunt, quum res illic essent admodum corruptæ, nec seorsum sacrificasse, nec separatos habuisse ab aliis ad orandum cœtus. Habebant enim Dei mandatum, quo in templum Solomonis convenire jubebantur: sacerdotes Leviticos, quos, quia sacrorum antistites ordinati erant à Domino, necdum abdicati, utcunque indigni eo honore essent, locum illum jure adhuc tenere noverant. Quod vero caput est totius quæstionis, ad nullum superstitiosum cultum adigebantur: imo nihil suscipiebant quod non esset à Deo institutum. Apud hos autem, Papistas dico, quid simile? Vix enim ullum cum ipsis conventum possumus habere in quo non aperta idololatria nos polluamus. Certe præcipuum communionis vinculum in Missa est, quam nos ut maximum sacrilegium abominamur. Atque id merito an temere à nobis fiat, alibi videbitur. Nunc satis est ostendere aliam in hac parte causam nostram esse quam fuerit Prophetarum, qui ut impiorum sacris interessent, nullas ceremonias vel spectare vel usurpare cogebantur nisi à Deo institutas. Ac, si exemplum omnino simile habere libet, sumamus ex regno Israëlitico. Secundum institutum Jarobeam manebat circumcisio, fiebant sacrificia, Lex sancta habebatur, invocabatur Deus ille quem à Patribus acceperant: sed propter commentitios ac vetitos cultus, quicquid illic agebatur, Deus improbabat ac damnabat. Cedo mihi Prophetam unum, vel pium aliquem virum, qui semel adoraverit in Bethel, aut sacrum fecerit. Noverant enim se id non facturos quin aliquo sacrilegio se contaminarent. Habemus ergo, non eo usque valere apud pios debere Ecclesiæ communionem, ut si illa ad profanos pollutosque ritus degeneraret, sequi protinus necesse sit.

Inde liquet, Papistas inique facere, dum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt.

Duo postulant à Christianis.

Ad primum responsio.

Exod. 29. vers. 9.

Caput quæstionis.

Cur externo cultui Papistico interesse non possimus.

cap. 18 hujus 4. libri.

1 Reg. 12. vers. 31.

10. Verum de altera parte magis etiamnum contendimus: nam si Ecclesia secundum eum modum consideratur, cujus revereri judicium, cujus auctoritati deferre, cujus monitionibus parêre, cujus castigationibus commoveri, cujus communionem religiose in omnibus colere oporteat: Ecclesiam illis concedere non possumus quin subjectionis & obedientiæ necessitas nos maneat. Libenter tamen eis concedemus quod Judæis & Israëlitis sui seculi dederunt Prophetæ, quum res aut in pari statu aut etiam meliore illic essent. Videmus autem ut passim clament profana esse conventicula, quibus non magis consentire liceat quam Deum abnegare. Et certe si illæ Ecclesiæ fuerunt, sequitur ab Ecclesia Dei alienos fuisse, in Israële quidem Heliam,

Ad secundum postulatum Papistarum responsio, An eorum synagoga sit Ecclesia nec ne.

Jesa. 1: 14.

Michæam,

Michæam, & ſimiles: in Juda autem Jeſaiam, Jeremiam, Oſeam, & reliquos ejus notæ, quos pejus quibuſvis incircumciſis oderant & execrabantur ſui ſeculi Prophetæ, Sacerdotes, & populus. Si illæ Eccleſiæ, ergo Eccleſia non columna veritatis, ſed firmamentum mendacii: non tabernaculum Dei viventis, ſed idolorum receptaculum. Neceſſe igitur habebant ab eorum cœtuum conſenſione deſciſcere, quæ nihil aliud erat quam impia adverſus Deum conſpiratio. Eadem ratione ſiquis præſentes cœtus idololatria, ſuperſtitione, impia doctrina contaminatos pro Eccleſiis agnoſcat, in quarum plena communione perſtandum ſit homini Chriſtiano uſque ad doctrinæ conſenſionem, valde errabit. Nam ſi Eccleſiæ ſunt, poteſtas clavium penes ipſas eſt: atqui claves individuum habent nexum cum verbo, quod illinc profligatum eſt. Deinde ſi Eccleſiæ ſunt, valet apud eas Chriſti promiſſio, *Quodcunque ligaveritis*, &c. Contra autem, abdicant à ſua communione quicunque ſe Chriſti ſervos non ficte profitentur. Ergo aut evanida eſt Chriſti promiſſio, aut non ſunt, hoc ſaltem intuitu, Eccleſiæ. Denique pro verbi miniſterio habent ſcholas impietatis & errorum omne genus ſentinam. Proinde aut Eccleſiæ, ſecundum hanc rationem, non ſunt: ant nullum reſtabit ſymbolum quo legitimi fidelium cœtus à Turcarum conventibus diſcernantur.

1 Tim. 3. verſ. 15.

Matth. 16. verſ. 19. & 18: 18. Joan. 20. verſ. 23.

Etſi Papatus proprie non poteſt dici Eccleſia, manſit tamen, invito ipſo Antichriſto, in Papatu aliquod Eccleſiæ veſtigium.

11. Ut tamen manebant olim inter Judæos peculiares quædam Eccleſiæ prærogativæ, ita nec hodie Papiſtis adimimus quæ ſupereſſe ex diſſipatione veſtigia Eccleſiæ inter eos Dominus voluit. Cum illis fœdus ſuum ſemel pepigerat Deus, id ſua magis ipſius firmitate ſubnixum contra eorum impietatem eluctando perſiſtebat, quam ab illis ſervabatur. Quæ itaque certitudo eſt ac conſtantia divinæ bonitatis, reſidebat illic fœdus Domini: nec obliterari illorum perfidia poterat ejus fides: nec impuris eorum manibus profanari ita circumciſio poterat, quin ſimul verum eſſet ſignum & ſacramentum ejus fœderis. Unde liberos qui illis naſcebantur, ſuos Dominus vocabat: qui niſi ſpeciali benedictione, nihil ad eum pertinerent. Sic quum fœdus ſuum in Gallia, Italia, Germania, Hiſpania, Anglia depoſuerit: ubi illæ provinciæ Antichriſti tyrannide oppreſſæ ſunt, quo tamen fœdus ſuum inviolabile maneret, Baptiſmum primo illic conſervavit, fœderis teſtimonium, qui ejus ore conſecratus, invita humana impietate vim ſuam retinet: deinde ſua providentia effecit ut aliæ quoque reliquiæ extarent, ne Eccleſia prorſus interiret. Ac quemadmodum ita ſæpe diruuntur ædificia ut fundamenta & ruinæ maneant, ita non paſſus eſt Eccleſiam ſuam ab Antichriſto vel à fundamento ſubverti, vel ſolo æquari (utcunque ad puniendam hominum ingratitudinem, qui verbum ſuum contempſerant, horribilem quaſſationem ac disjectionem fieri permiſerit) ſed ab ipſa quoque vaſtatione ſemirutum ædificium ſupereſſe voluit.

Ezech. 16. verſ. 20.

Ut Baptiſmus, & alia quædam reliquiæ.

12. Quum ergo Eccleſiæ titulum non ſimpliciter volumus concedere Papiſtis, non ideo Eccleſias apud eos eſſe inficiamur: ſed tantum litigamus de vera & legitima Eccleſiæ conſtitutione, quæ in communione cum ſacrorum, quæ ſigna ſint profeſſionis, tum vero potiſſimum doctrinæ requiritur. Antichriſtum in templo Dei ſeſſurum prædixerunt Daniel & Paulus: Illius ſcelerati & abominandi regni ducem & anteſignanum apud nos facimus Romanum Pontificem. Quod ſedes ejus in templo Dei collocatur, ita innuitur, tale fore ejus regnum quod nec Chriſti nec Eccleſiæ nomen aboleat. Hinc igitur patet, nos minime negare quin ſub ejus quoque tyrannide Eccleſiæ maneant: ſed quas ſacrilega impietate profanarit, quas immani dominatione afflixerit, quas malis & exitialibus doctrinis, ceu venenatis potionibus, corruperit, & propemodum enecarit: in quibus ſemiſepultus lateat Chriſtus, obrutum Euangelium, profligata pietas, cultus Dei fere abolitus: in quibus denique omnia ſic ſint conturbata, ut Babylonis potius quam civitatis Dei ſancta facies illic appareat. In ſumma, Eccleſias eſſe dico quatenus populi ſui reliquias, utcunque miſere diſperſas ac disjectas, illic mirabiliter Dominus conſervat, quatenus permanent aliquot Eccleſiæ ſymbola: atque ea præſertim quorum efficaciam nec Diaboli aſtutia nec humana pravitas deſtruere poteſt. Sed quia è converſo deletæ ſunt illic notæ, quas præcipue in hac diſputatione reſpicere debemus, dico unumquemque cœtum & totum corpu carere legitimæ Eccleſiæ forma.

Eccleſiæ nomen Papatui non conceditur: quamvis ſub ejus tyrannide fuerint Eccleſiæ quædam.

Et ita impleta eſt Pauli prophetia, Antichriſtum ſeſſurum in templo Dei. Dan. 9: 27. 2 Theſſ. 2. verſ. 4.

Quarum deplorandus ſtatus ad vivum depingitur.

Summa hujus capitis.

CAP. III.

De Eccleſiæ doctoribus & miniſtris, eorumque electione & officio.

Partes hujus capitis.

1. *In genere quædam de ordine Eccleſiæ, & de miniſterii Eccleſiaſtici fine, utilitate, neceſſitate, dignitate, præmittuntur, ſect.* 1. 2. 3.
2. *Seorſim deinde agitur de perſonis miniſterio Eccleſiaſtico fungentibus, à ſect.* 4. *ad* 10.
3. *A decima ſectione ad finem capitis de ordinatione vel vocatione miniſtrorum Eccleſiæ.*

Summa dicendorum.

JAm de ordine dicendum eſt quo Eccleſiam ſuam gubernari voluit Dominus. Tametſi enim ſolum ipſum regere ac regnare in Eccleſia, in ea quoque præeſſe vel eminere, & imperium hoc ſolo ejus verbo exerceri atque adminiſtrari oportet; quia tamen viſibili præſentia inter nos non habitat, ut voluntatem nobis ſuam ore coram declaret, hominum miniſterium in hoc adhibere diximus, & quaſi vicariam operam, non ad eos jus ſuum honoremque transferendo, ſed tantum ut per os ipſorum ſuum ipſe opus agat: qualiter ad opus quoque faciendum inſtrumento utitur artifex. Quæ jam ante expoſui, iterum repetere cogor. Poſſet id quidem vel per ſeipſum ſine alio quovis aut adminiculo aut organo, vel etiam per Angelos facere: ſed complures ſunt cauſæ cur per homines malit. Hoc enim modo primum dignationem erga nos ſuam declarat, quum ex hominibus ſumit qui pro ſe in mundo legatione fungantur, qui arcanæ ſuæ voluntatis ſint interpretes, qui perſonam denique ſuam repræſentent. Sicque experimento comprobat non vanum eſſe quod paſſim nos vocat templa ſua, dum ex ore hominum velut ex ſanctuario, reſponſa hominibus reddit. Deinde hoc optimum ac utiliſſimum ad humilitatem exercitium eſt, dum nos ad obediendum verbo ſuo aſſuefacit, utcunque per homines ſimiles nobis, interdum etiam dignitate inferiores, prædicetur. Si de cælo ipſe loqueretur, nihil mirum foret ſi ſacra ejus oracula omnium auribus atque animis reverenter ſine mora exciperentur. Quis enim præſentem ejus poteſtatem non horreret? quis non ad primum tantæ majeſtatis aſpectum proſterneretur? quis non immenſo illo fulgore confunderetur? Verum ubi homuncio quiſpiam ex pulvere emerſus in nomine Dei loquitur, hic noſtram erga Deum ipſum pietatem

Rationes cur Deus in Eccleſia gubernanda miniſterio hominum utitur.

Matth. 26. verſ. 11. cap. 1. ſect. 1. lege Auguſt. lib. 1. de doctrin. Chriſt.

1. Ut dignationem erga nos ſuam declaret.

2. Ut ad humilitatem & obedientiam nos aſſuefaciat, noſtræ infirmitati appoſito remedio conſulens.

tem & observantiam optimo testimonio declaramus, si dociles nos exhibemus ejus ministro, quum nulla tamen in re nos excellat. Hac igitur etiam causa cælestis suæ sapientiæ thesaurum in vasis fragilibus ac luteis abscondit, quo certius experimentum capiat quanti à nobis fiat. Adhæc nihil ad fovendam mutuam charitatem aptius erat quam hoc vinculo homines inter se colligari, dum unus constituitur Pastor qui reliquos simul doceat: qui vero discipuli esse jubentur, communem ex uno ore doctrinam excipiant. Si enim sibi quisque sufficeret, nec indigeret alterius opera (quæ superbia est humani ingenii) contemneret quisque alios, & ab illis contemneretur. Quem igitur firmissimum retinendæ unitatis nodum fore providit Dominus, eo Ecclesiam suam adstrinxit, dum salutis ac vitæ æternæ doctrinam apud homines deposuit, ut per eorum manus reliquis communicaret. Huc respexit Paulus, quum Ephesiis scriberet, *Unum corpus, unus Spiritus, quemadmodum & vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una Fides, unum Baptisma. Unus Deus & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus nobis. Verum unicuique nostrûm data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Qua propter dicit, Quum ascendisset in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Qui descendit, idem ille est qui ascendit ut impleret omnia. Et idem dedit alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem Euangelistas, alios Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec perveniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plene adultæ: ut non amplius simus pueri, qui circumferamur omni vento doctrinæ: sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christum, in quo totum corpus coagmentatum & compactum per omnem commissuram subministrationis, juxta actum in mensura uniuscujusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui ipsius per charitatem.*

2 Cor. 4. vers. 7.

3. Ut homines hoc vinculo adstricti mutuam charitatem melius inter se fovere discant.

Confirmatio harum rationum, ex præclaro Apostoli testimonio desumpta. Eph. 4: 4. &c.

2. His verbis illud ostendit, hominum ministerium, quo Deus in gubernanda Ecclesia utitur, præcipuum esse nervum quo fideles in uno corpore cohæreant: tum vero etiam indicat, non aliter incolumem servari Ecclesiam posse, quam si his præsidiis fulciatur, in quibus salutem ejus reponere Domino placuit. *Ascendit Christus in altum*, inquit, *ut omnia impleret*. Hæc autem implendi ratio, quod per ministros, quibus officium hoc mandavit, & muneris obeundi gratiam contulit, sua dona dispensat ac distribuit Ecclesiæ: seque adeo ipsum præsentem quodammodo exhibet, Spiritus sui virtutem in sua hac institutione exerendo, ne inanis sit vel otiosa. Sic instauratio sanctorum peragitur: sic ædificatur corpus Christi: sic adolescimus per omnia in eum qui est caput, & inter nos coalescimus: sic redigimur omnes in unitatem Christi, si prophetia inter nos viget, si Apostolos recipimus, si doctrinam nobis administratam non aspernamur. Ecclesiæ ergo dissipationem, vel ruinam potius & exitium molitur, quisquis ordinem hunc, de quo disputamus, & hoc genus regiminis vel abolere studet, vel quasi minus necessarium elevat. Neque enim vel Solis lumen ac calor, vel cibus ac potus tam sunt præsenti vitæ fovendæ ac sustinendæ necessaria, quam est conservandæ in terris Ecclesiæ Apostolicum ac Pastorale munus.

Quo testimonio apparet, hominum illud ministerium esse utilissimum toti Ecclesiæ. Eph. 4: 10.

Ratio ab enumeratione commodorum. Eph. 4: 12.

A simili.

3. Proinde supra admonui, Deum quibus potuit elogiis ejus dignitatem nobis sæpe commendasse: ut in summo honore ac pretio, tanquam res omnium præstantissima, apud nos esset. Singulare beneficium se hominibus largiri, Doctores eis excitando, testatur, ubi jubet Prophetam exclamare, *pulchros esse pedes, & beatum adventum annunciantium pacem:* quum Apostolos *lucem mundi & salem terræ* nominat. Nec splendidius ornari poterat hoc officium quam quum dixit, *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Sed nullus est illustrior locus quam apud Paulum in secunda ad Corinthios, ubi hanc quæstionem velut ex professo tractat. Contendit ergo nihil Euangelii ministerio in Ecclesia magis præclarum aut gloriosum esse, quum sit administratio Spiritus & justitiæ & vitæ æternæ. Hæc & similia eo pertinent, ne illa gubernandæ ac retinendæ per ministros Ecclesiæ ratio, quam Dominus in perpetuum sancivit, apud nos vilescat, ac ipso tandem contemptu obsolescat. Ac ejus quidem necessitas quanta sit, non verbis modo, sed exemplis quoque declaravit. Cornelio quum plenius affulgere vellet veritatis suæ luce, Angelum è cælo misit qui ad eum Petrum amandaret. Paulum quum ad notitiam sui vocare, ac in Ecclesiam inserere vellet, non sua ipsius voce alloquitur, sed ad hominem remittit, à quo & salutis doctrinam & Baptismi sanctificationem percipiat. Si non temere fit quod Angelus, qui Dei est interpres, ab enarranda Dei voluntate ipse abstinet, hominem vero jubet accersiri qui eam enarret: quod Christus unicus fidelium magister, hominis magisterio Paulum committit, & Paulum illum quem in tertium cælum rapere & mirifica rerum ineffabilium revelatione dignari constituerat: quis nunc contemnere ministerium illud audeat, vel quasi supervacuum præterire, cujus usum talibus documentis testatum facere Deus voluit?

In hunc finem ministerii dignitas præclaris elogiis insignitur.

Jesa. 52: 7. Matth. 5. v. 13, 14. Luc. 10. vers. 16. 2 Cor. 3. v. 6. &c.

Ejusdemque necessitas multis exemplis à Deo commendatur. Act. 10: 3. Actor. 9. v. 6, 19, 20.

2 Cor. 12. vers. 2.

4. Qui Ecclesiæ regimini secundum Christi institutionem præsunt, nominantur à Paulo primum *Apostoli*, deinde *Prophetæ*, tertio *Euangelistæ*, quarto *Pastores*, postremo *Doctores*. Ex quibus duo tantum ultimi ordinarium in Ecclesia munus habent: alios tres initio regni sui Dominus excitavit: & suscitat etiam interdum, prout temporum necessitas postulat. Quæ sit Apostolica functio ex mandato illo constat, *Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ*. Non attribuuntur illis certi fines: sed totus orbis assignatur redigendus in obedientiam Christi: ut Euangelium ubicunque gentium poterunt spargendo, regnum ejus ubique erigant. Proinde Paulus, quum suum Apostolatum approbare vellet, se non unam aliquam urbem Christo acquisivisse, sed longe lateque propagasse Euangelium commemorat: neque alienis fundamentis apposuisse manus, sed ubi inauditum fuerat Domini nomen, Ecclesias plantasse. Missi ergo sunt Apostoli qui orbem à defectione in veram Dei obedientiam reducerent, regnumque ejus ubique Euangelii prædicatione constituerent: vel, si mavis, qui tanquam primi Ecclesiæ architecti, ejus fundamenta in toto mundo jacerent. Prophetas vocat non quoslibet divinæ voluntatis interpretes, sed qui singulari revelatione excellebant: quales nunc vel nulli extant, vel minus sunt conspicui. Per Euangelistas, eos intelligo qui quum dignitate essent Apostolis minores, officio tamen proximi erant, adeoque vices eorum gerebant. Quales fuerunt, Lucas, Timotheus, Titus, & reliqui similes: ac fortassis etiam septuaginta discipuli, quos secundo ab Apostolis loco Christus designavit. Secundum hanc interpretationem (quæ mihi & verbis & sententiæ Pauli consentanea videtur) tres illæ functiones non ideo institutæ in Ecclesia fuerunt ut perpetuæ forent, sed ad id modo tempus quo erigendæ erant Ecclesiæ ubi nullæ ante fuerant, vel certe à Mose ad Christum traducendæ. Quanquam non nego quin Apostolos postea quoque, vel saltem eorum loco Euangelistas interdum excitarit Deus, ut nostro tempore factum est. Talibus enim qui Ecclesiam ab Antichristi defectione reducerent,

Altera pars capitis, de ministris Ecclesiasticis speciatim. Eph. 4: 11. *Horum alii, ut Apostoli, Prophetæ, Euangelistæ, ad tempus fuerunt instituti.* Marc. 16. vers. 15. Rom. 15. vers. 9, 20.

Prophetæ. Eph. 2: 20.

Euangelistæ.

Luc. 10: 1.

Exceptio.

opus

opus fuit. Munus tamen ipsum nihilominus extraordinarium appello, quia in Ecclesiis rite constitutis locum non habet. Sequuntur Pastores ac Doctores, quibus carere nunquam potest Ecclesia: inter quos hoc discriminis esse puto quod Doctores nec disciplinæ, nec Sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut exhortationibus præsunt, sed Scripturæ tantum interpretationi: ut sincera sanaque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus hæc omnia in se continet.

Alii autem, ut Pastores & Doctores, functiones perpetuas retinent, nec iis unquam carere potest Ecclesia.

5. Habemus quæ in Ecclesiæ regimine temporaria ministeria fuerint, & quæ ideo instituta ut perpetuo durent. Quod si Euangelistas Apostolis jungamus, restabunt nobis duo paria quodammodo inter se respondentia. Quam enim similitudinem habent nostri Doctores cum veteribus Prophetis, eam habent cum Apostolis Pastores. Excellentius fuit Propheticum munus propter singulare revelationis donum quo pollebant: sed Doctorum officium similem fere rationem & unum prorsus finem habet.

Euangelistæ si Apostolis jungantur, restant duo paria. Pastores cum Apostolis: Doctores cum Prophetis.

Ita duodecim illi, quos Dominus elegit, ut novam Euangelii prædicationem orbi promulgarent, ordine & dignitate cæteros antecesserunt. Tametsi enim ex ratione & etymo verbi rite Apostoli possunt vocari omnes ministri Ecclesiastici, quia à Domino omnes mittuntur, ejusque sunt nuncii: quia tamen magni referebat, certam haberi de eorum missione notitiam, qui rem novam & inauditam afferrent, duodecim illos (quorum numero postea accessit Paulus) peculiari titulo ante alios insigniri oportuit. Hoc nomen tribuit quidem alicubi Paulus ipse Andronico & Juniæ, quos dicit fuisse insignes inter Apostolos: sed quum proprie loqui vult, nonnisi ad primarium illum ordinem refert. Atque hic est communis Scripturæ usus. Pastores tamen (excepto quod certas singuli Ecclesias sibi attributas regunt) eandem sustinent cum Apostolis provinciam. Porro quale illud sit, clarius adhuc audiamus.

Cur speciali Apostolorum nomine duodecim illi sint insigniti.
Luc. 6: 13.
Gal. 1: 1.
Rom. 16. vers. 7.

6. Dominus, quum Apostolos mitteret, mandatum illis dedit (sicut dictum est nuper) de prædicando Euangelio, & baptizandis credentibus in remissionem peccatorum. Antea autem mandaverat ut sacra symbola corporis & sanguinis sui ad exemplum suum distribuerent. En sanctam, inviolabilem, perpetuamque legem impositam iis qui in Apostolorum locum succedunt, qua mandatum accipiunt de Euangelii prædicatione & Sacramentorum administratione. Unde colligimus, eos qui utrumque istorum negligunt, falso prætexere Apostolorum personam. Quid autem Pastores? Paulus non de seipso tantum, sed de omnibus illis loquitur, quum inquit, *Sic nos æstimet homo ut ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei.* Item alibi, *Oportet Episcopum tenacem esse ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes refellere.* Ex his & similibus locis qui passim occurrunt colligere licet, in Pastorum quoque functione has esse duas præcipuas partes, Euangelium annunciare, & Sacramenta administrare.

Sicut Apostolis, ita & Pastoribus verbi prædicatio & sacramentorum administratio commissa est.
Matth. 10. vers. 1. & 28: 19.
Luc. 22. vers. 19.
1 Cor. 4: 1.
Tit. 1: 9.

Docendi autem ratio non in publicis tantum concionibus consistit, sed ad privatas etiam admonitiones pertinet. Ita Paulus testes citat Ephesios, quod nihil suffugerit eorum quæ in rem ipsorum erant, *quin annunciaret ac doceret eos publice & per singulas domos, testificans Judæis simul ac Græcis pœnitentiam & fidem in Christum.* Item paulo post, *Quod non destiterit cum lachrymis monere unumquemque eorum.* Neque tamen præsentis instituti est singulas boni Pastoris dotes persequi: sed tantum indicare quid profiteantur qui se Pastores appellant: nempe ita se præesse Ecclesiæ non ut otiosam habeant dignitatem, sed ut Christi doctrina populum ad veram pietatem instituant, sacra mysteria administrent, rectam disciplinam conservent atque exerceant. Quicunque enim speculatores positi sunt in Ecclesia, illis Dominus annunciat, siquis per ignorantiam, eorum negligentia pereat, sanguinem se de ipsorum manibus requisiturum. In eos quoque omnes competit quod de se ait Paulus, *Væ mihi, nisi Euangelizem, quum dispensatio mihi sit commissa.* Denique, quod orbi universo præstiterunt Apostoli, id gregi suo, cui destinatus est, debet Pastor unusquisque.

Verbi prædicatio, qualis esse debeat.
Actor. 20. v. 20, 31.
Eze. 3: 27. & seqq.
1 Cor. 9. vers. 16.

7. Etsi dum singulis assignamus suas Ecclesias, interim non negamus quin alias Ecclesias juvare is possit qui uni est alligatus, sive quid inciderit turbarum, quod ejus præsentiam requirat: sive ab ipso petatur de re aliqua obscuriore consilium. Sed quia ad retinendam Ecclesiæ pacem necessaria est ista politia, unicuique esse propositum quod agat, ne simul omnes tumultuentur, sine vocatione incerti discurrant, in unum omnes locum temere confluant, & ne vacuas Ecclesias pro libidine deserant, qui de sua commoditate magis quam de Ecclesiæ ædificatione sunt solliciti: hæc distributio quoad licet observari communiter debet, ut suis quisque finibus contentus in alienam provinciam non irrumpat. Nec humanum est inventum, sed Dei ipsius institutum. Legimus enim, Paulum & Barnabam creasse per singulas Lystrensium, Antiochenorum, Iconium Ecclesias Presbyteros: & Paulus ipse Tito præcipit ut oppidatim Presbyteros constituat. Sic alibi Philippensium Episcopos, & alibi Archippum Colossensium Episcopum commemorat. Et extat insignis ejus concio apud Lucam, ad Presbyteros Ecclesiæ Ephesinæ. Quisquis ergo Ecclesiæ unius regimen ac curam susceperit, huic divinæ vocationis legi obligatum se esse sciat: non quod veluti glebæ addictus (ut Jurisconsulti dicunt) id est, mancipatus & quasi affixus, pedem inde movere nequeat, si ita publica utilitas postularit, modo id rite & ordine fiat: sed is qui in unum locum vocatus est, non debet ipse de migratione cogitare, nec prout sibi commodum putarit, quærere liberationem. Deinde, siquem expediat alio transferri, non tamen debet hoc privato consilio tentare, sed exspectare publicam auctoritatem.

Ordo autem postulat, ut Pastoribus singulis suæ assignentur Ecclesiæ, non adeo tamen unumquemque alligatum esse, quin & alias juvare possit, Ecclesiæ ædificatione ita postulante: modo rite & ordine id publica auctoritate fiat.
Actor. 14. vers. 23.
Tit. 1: 5.
Phil. 1: 1.
Col. 4: 17.
Actor. 20. vers. 28.

8. Cæterum quod Episcopos, & Presbyteros, & Pastores, & Ministros promiscue vocavi qui Ecclesias regunt, id feci ex Scripturæ usu, quæ vocabula ista confundit: quicunque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum Episcoporum tribuit. Sic apud Paulum ubi jussus est Titus constituere Presbyteros oppidatim, continuo subjicitur, *Oportet enim Episcopum esse inculpabilem*, &c. Sic alibi plures in una Ecclesia Episcopos salutat. Et in Actis refertur convocasse Presbyteros Ephesinos, quos ipse Episcopos sua oratione nominat. Hic jam observandum est, nos hactenus nonnisi ea officia recensuisse, quæ in verbi ministerio consistunt: nec de aliis Paulus meminit illo quarto ad Ephesios capite quod citavimus. Verum in epistola ad Romanos, & priore ad Corinthios, alia enumerat, ut potestates, donum sanationum, interpretationem, gubernationem, pauperum curationem. Ex quibus quæ temporaria fuerunt omitto: quia nullum operæpretium est in iis immorari. Duo autem sunt quæ perpetuo manent: gubernatio, & cura pauperum. Gubernatores fuisse existimo Seniores è plebe delectos, qui censuræ morum & exercendæ disciplinæ una cum Episcopis præessent. Neque enim secus interpretari queas quod dicit, *Qui præest, id faciat in sollicitudine.* Habuit igitur ab initio unaquæque Ecclesia suum Senatum, conscriptum ex viris piis, gravibus & sanctis: penes quem erat illa, de qua postea loquemur, jurisdictio in corrigendis vitiis. Porro ejusmodi ordinem non unius seculi fuisse, experientia ipsa declarat. Est

Episcopi, Presbyteri, Pastores & Ministri apud Apostolos unum idemque sunt.
Tit. 1: 5, 7.
Phil. 1: 1.
Actor. 20. vers. 17.
Rom. 12. vers. 7.
1 Cor. 12. vers. 28.
Aliæ functiones, temporariæ, omittuntur. Duæ autem, Seniorum videlicet & Diaconorum, utpote ad ministerium verbi pertinentes (& de quibus postea) retinentur.
Rom. 12: 8.

igitur

igitur & hoc gubernationis munus seculis omnibus necessarium.

Diaconorum gradus distincti ab Apostolo. Rom. 12. vers. 8.

9. Cura pauperum diaconis mandata fuit. Quanquam ad Romanos duo ponuntur genera. *Qui largitur*, inquit illic Paulus, *id faciat in simplicitate: qui miseretur, in hilaritate.* quum de publicis Ecclesiæ muneribus eum loqui certum sit, oportet duos fuisse gradus distinctos. Nisi me fallit judicium, priore membro diaconos designat, qui eleemosynas administrabant. Altero autem eos qui pauperibus & ægrotis curandis sese dedicaverant: quales erant viduæ, quarum mentionem facit ad Timotheum. Nullum enim aliud publicum officium obire mulieres poterant, quam si in obsequium pauperum se darent. Si hoc recipimus (ut omnino recipiendum est) duo erunt genera Diaconorum: quorum alteri in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsis curandis Ecclesiæ servient. Tametsi autem nomen ipsum διακονίας latius patet, hos specialiter tamen diaconos Scriptura nuncupat quos eleemosynis dispensandis gerendæque pauperum curæ præfecit Ecclesia, & velut publici pauperum ærarii œconomos constituit: quorum origo, institutio ac functio à Luca in Actis describitur. Quum enim murmur à Græcis excitatum esset, quod in pauperum ministerio eorum viduæ negligerentur, Apostoli excusantes se non posse sufficere utrique muneri, & prædicationi verbi & mensarum ministerio, petierunt à multitudine ut eligerentur viri probi septem, quibus id operæ demandarent. En quales habuerit diaconos Apostolica Ecclesia, quales ad ejus exemplum habere nos conveniat.

1 Tim. 5. vers. 9, 10.

Alteri eleemosynarii, alteri pauperum infirmorum curam gerentes.

Act. 6: 3.

Tertia pars capitis, de ordinatione seu vocatione ministrorum Ecclesiæ. 1 Cor. 14. vers. 40.

10. Jam vero quum ordine omnia & decenter in sacro cœtu gerenda sint, nihil est in quo id servari diligentius oporteat, quam in constituenda gubernatione: quia nusquam majus periculum est si quid inordinate geritur. Itaque, ne homines inquieti ac turbulenti (quod alias futurum erat) temere se ad docendum vel regendum ingererent, nominatim cautum est nequis sine vocatione publicum in Ecclesia munus sibi sumat. Ergo ut quis censeatur verus Ecclesiæ minister, primo rite vocatus sit oportet: deinde ut suæ vocationi respondeat, id est, injunctas sibi partes suscipiat & exequatur. Hoc apud Paulum animadvertere sæpius licet: qui ubi suum Apostolatum vult approbare, cum sua in munere obeundo fidelitate vocationem semper fere allegat. Si tantus Christi minister auctoritatem sibi arrogare non audet ut in Ecclesia audiatur, nisi quia & Domini mandato in hoc est constitutus, & fideliter peragit quod sibi commissum est: quanta impudentia erit si quispiam mortalium, utroque vel altero istorum destitutus, ejusmodi honorem sibi postulet? Verum quia de obeundi muneris necessitate superius attigimus, nunc de vocatione tantum agamus.

Hujus tractationis partes quatuor. *Duplex vocatio, externa & interna: quomodo item utraque consideranda.*

11. Ejus autem tractatio in quatuor versatur: ut sciamus quales & qualiter & à quibus instituendi sint ministri, & quo ritu quave ceremonia initiandi. De externa & solenni vocatione loquor quæ ad publicum Ecclesiæ ordinem spectat: arcanam vero illam, cujus sibi quisque minister coram Deo conscius est, Ecclesiam testem non habet, omitto. Est autem bonum cordis nostri testimonium, quod neque ambitione, neque avaritia, neque ulla alia cupiditate, sed sincero Dei timore, & ædificandæ Ecclesiæ studio oblatum munus recipiamus. Id quidem unicuique nostrûm (ut dixi) si volumus ministerium nostrum Deo approbare, necessarium est. Coram Ecclesia tamen rite nihilominus vocatus est qui mala conscientia eo accessit, modo non sit aperta ejus nequitia. Solent etiam dicere ad ministerium vocatos etiam privatos homines, quos aptos & idoneos ad id obeundum vident: quia scilicet eruditio conjuncta cum pietate & reliquis boni pastoris dotibus, quædam sit ad ipsum præparatio. Quos enim tanto muneri destinavit Dominus, eos prius iis armis instruit quæ ad id implendum requiruntur, ne inanes & imparati veniant. Unde & Paulus ad Corinthios, quum de ipsis officiis vellet disputare, dona prius recensuit quibus pollere debent qui officiis funguntur. Sed quia hoc est primum ex quatuor capitibus quæ proposui, eo jam pergamus. 1 Cor. 12. vers. 7.

12. Quales eligere Episcopos deceat, Paulus duobus locis copiose exequitur: summa tamen huc redit, non esse eligendos nisi qui sint sanæ doctrinæ, & sanctæ vitæ, nec aliquo vitio notabiles, quod & illis adimat auctoritatem, & ministerio ignominiam afferat. De diaconis & senioribus similis prorsus est ratio. Videndum semper ne ad onus quod illis imponitur, sustinendum impares sint aut inepti, hoc est, ut instructi sint iis facultatibus quæ ad implendum suum munus erunt necessariæ. Sic Christus, quum Apostolos missurus esset, eos armis & instrumentis quibus carere non poterant exornavit. Et Paulus, depicta boni ac veri Episcopi imagine, Timotheum admonet ne quem ab ea alienum eligendo seipsum contaminet. Particulam *qualiter* non ad ritum eligendi, verum ad religiosum timorem, qui in electione servandus est, refero. Hinc jejunia & orationes, quibus usos fuisse fideles narrat Lucas, quum Presbyteros crearent. Nam quum intelligerent se rem agere omnium maxime seriam, nihil tentare audebant nisi cum summa reverentia & sollicitudine. Potissimum vero incubuerunt in preces, quibus Spiritum consilii & discretionis à Deo peterent.

1. Quales ministri Ecclesiæ sint eligendi. Tit. 1: 7. 1 Tim. 3. vers. 1.

Luc. 21. vers. 15. & 24: 49. Marc. 16. vers. 15. Act. 1: 8. 1 Tim. 5. vers. 22. *2. Qualiter eligendi sint.*

13. Tertium quod in partitione posuimus, erat, A quibus eligendi sint ministri. Hujus autem rei certa regula ex Apostolorum institutione peti non potest, quæ nonnihil habuit à communi reliquorum vocatione dissimile. Quia enim extraordinarium ministerium erat, ut aliqua insigniori nota conspicuum redderetur, ipsius Domini ore vocari & constitui oportuit qui ipso fungerentur. Illi ergo nulla humana electione, sed solo Dei & Christi mandato instructi, se ad opus accinxerunt. Hinc est quod quum alium substituere in locum Judæ volunt Apostoli, non audent unum aliquem certo nominare, sed duos in medium producunt, ut Dominus sorte declaret utrum ex iis velit succedere. In hunc quoque modum accipere convenit, quod negat Paulus *se ab hominibus vel per hominem* creatum fuisse Apostolum, *sed per Christum & Deum Patrem.* Prius illud scilicet, Ab hominibus, cum piis omnibus verbi ministris commune habuit. neque enim potuit quispiam hanc administrationem rite sustinere nisi qui esset à Deo vocatus. Alterum autem proprium & singulare illi fuit. Hoc ergo dum gloriatur, non tantum se habere jactat quod vero ac legitimo Pastori conveniat, sed insignia quoque sui Apostolatus profert. Quum enim essent apud Galatas qui ejus auctoritatem studentes elevare, gregarium aliquem discipulum ipsum facerent à primariis Apostolis subrogatum: quo salvam prædicationi suæ dignitatem vindicaret, cui insidias istas intentari noverat, omni ex parte nihilo se reliquis Apostolis inferiorem ostendere necesse habuit. Proinde se non hominum judicio, instar vulgaris unius Episcopi, delectum esse affirmat, sed ipsius Domini ore & manifesto oraculo.

3. A quibus.

Apostoli cur à Christo solo electi. Act. 1: 23.

De S. Pauli vocatione & electione. Gal. 1: 1.

14. At vero ut ab hominibus designentur Episcopi, omnino ex ordine legitimæ vocationis esse, nemo sobrius inficiabitur: quando in hanc rem extant tot Scripturæ testimonia. Nec reclamat illud Pauli, ut dictum est, *se non ab hominibus neque per homines* fuisse missum: quum de ordinaria ministrorum electione illic non loquatur, sed quod erat spe-

Pastores ordinarii etiam ab aliis pastoribus designantur. Gal. 1: 1.

Cur aliquoties quidam ex Apostolis ab hominibus etiam sint designati.

speciale Apostolis sibi asserat. Quanquam sic Paulum quoque singulari prærogativa Dominus per seipsum designavit, ut disciplina Ecclesiasticæ vocationis interim uteretur: sic enim refert Lucas, *Jejunantibus & orantibus Apostolis, dicit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad*
Act. 13: 2. *quod selegi eos.* Quorsum isthæc segregatio & manuum impositio, postquam suam electionem testatus est Spiritus sanctus, nisi ut Ecclesiastica disciplina in designandis per homines ministris conservaretur? Nullo igitur illustriore documento ejusmodi ordinem approbare Deus potuit, quam dum Paulum Gentibus Apostolum se destinasse præfatus, eum tamen ab Ecclesia vult designari. Quod ipsum
Act. 1: 23. in Matthiæ electione cernere licet. Nam quia tanti erat munus Apostolicum, ut unum aliquem suo judicio in eum gradum cooptare non ausint, duos in medio constituunt, quorum in alterum sors casura sit: ut ita & electio compertum è cælo testimonium habeat, neque tamen omnino prætereatur Ecclesiæ politia.

Porro ista electio non ad unum quempiam pertinet: sed præesse huic debent alii pastores, & accedere populi consensus ac approbatio. quod variis argumentis & testimoniis confirmatur.

15. Quæritur nunc, à totane Ecclesia eligi debeat minister, an à collegis tantum & senioribus qui censuræ præsunt, an vero unius auctoritate constitui possit. Qui hoc jus ad unum hominem deferunt, citant quod ait Paulus ad Titum, *Propterea reliqui te in Creta, ut constituas oppidatim Presbyteros.* Item ad Timotheum, *Manus nemini cito imposueris.* Sed falluntur, si putant vel Timotheum Ephesi, vel Titum in Creta regnum exercuisse, ut suo uterque arbitrio omnia disponeret. Præfuerunt enim tantum ut bonis & salutaribus consiliis populo præirent: non ut soli, exclusis aliis omnibus, agerent quod placeret. Ac nequid fingere videar, planum id faciam simili exemplo. Refert enim Lucas
Tit. 1: 5. constitutos esse per Ecclesias Presbyteros à Paulo &
1 Tim. 5. Barnaba: sed rationem vel modum simul notat,
vers. 22. quum dicit factum id esse suffragiis: χειροτονήσαντες,
Act. 14. inquit, πρεσβυτέρους κατ᾽ ἐκκλησίαν. Creabant ergo ipsi
vers. 23. duo: sed tota multitudo, ut mos Græcorum in electionibus erat, manibus sublatis declarabat quem habere vellet. Nempe sic Romani historici non raro loquuntur, Consulem, qui comitia habuerit, creasse novos magistratus, non aliam ob causam nisi quia suffragia receperit, & populum moderatus sit in eligendo. Non est certe credibile Paulum plus concessisse Timotheo & Tito quam sibi ipse sumpserit. Videmus autem ipsum ex populi suffragiis Episcopos creare solitum. Sic ergo intelligendi sunt superiores loci, nequid de communi Ecclesiæ
libr. 1. jure ac libertate imminuant. Bene ergo Cyprianus,
epist. 3. dum contendit *ex divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe præsente sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio*
Levit. 8. vers. 3, 4. & seqq. Num. 20. vers. 26. Act. 1: 26. & 6: 6. *comprobetur.* Siquidem hoc videmus jussu Domini in sacerdotibus Leviticis fuisse observatum, ut ante consecrationem in conspectum populi producerentur. Non aliter adscribitur Matthias Apostolorum collegio, nec aliter septem Diaconi creantur quam populo vidente & approbante. *Hæc exempla*, inquit Cyprianus, *ostendunt sacerdotis ordinationem nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere: ut sit ordinatio justa & legitima, quæ omnium testimonio fuerit examinata.* Habemus ergo, esse hanc ex verbo Dei legitimam ministri vocationem, ubi ex populi consensu & approbatione creantur qui visi fuerint idonei. Præesse autem electioni debere alios pastores, nequid vel per levitatem, vel per mala studia, vel per tumultum à multitudine peccetur.

4. Quo ritu ministri Ecclesiæ sint ordinandi.

16. Superest ritus ordinandi, cui ultimum locum in vocatione dedimus. Constat autem Apostolos non alia ceremonia usos esse, quum aliquem ministerio admovebant, quam manuum impositione. Hunc autem ritum fluxisse arbitror ab Hebræorum more, qui quod benedictum ac consecratum volebant, manuum impositione Deo quasi repræsentabant. Sic Jacob benedicturus Ephraim Gen. 48.
& Manasse, eorum capitibus manus imposuit. Quod vers. 14.
sequutus est Dominus noster, quum super infantes Math. 19.
tes precationem faceret. Eodem (ut arbitror) significatu vers. 15.
Judæi ex Legis præscripto suis sacrificiis manus imponebant. Quare Apostoli per manuum impositionem Act. 19: 6.
eum se Deo offerre significabant quem initiabant in ministerium. Quanquam usi sunt etiam super eos quibus visibiles Spiritus gratias conferebant. Utcunque sit, fuit hic solennis ritus quoties ad ministerium Ecclesiasticum aliquem vocabant. Sic pastores & doctores, sic diaconos consecrabant. Licet autem nullum extet certum præceptum de manuum impositione: quia tamen fuisse in perpetuo usu Apostolis videmus, illa tam accurata eorum observatio præcepti vice nobis esse debet. Et certe utile est ejusmodi symbolo cum ministerii dignitatem populo commendari, tum eum qui ordinatur admoneri, ipsum jam non esse sui juris, sed Deo & Ecclesiæ in servitutem addictum. Præterea non erit inane signum, si in germanam suam originem restitutum fuerit. Nam si nihil frustra Spiritus Dei in Ecclesia instituit, hanc ceremoniam, quum ab eo profecta sit, sentiemus non esse inutilem, modo in superstitiosum abusum non vertatur.

Hujus ritus nullum extat præceptum, sed usus eum nobis commendavit.

A quibus imponebantur manus.

Hoc postremo habendum est, non universam multitudinem manus imposuisse suis ministris, sed solos pastores. Quanquam incertum est an plures semper manus imposuerint nec ne. Illud quidem in diaconis Paulo & Barnaba, & paucis quibusdam aliis factum fuisse constat. Act. 6: 6. & 13: 3.
Sed Paulus ipse alibi se, non alios complures, Timotheo manus imposuisse commemorat. *Admoneo te* (inquit) 2 Tim. 1.
ut gratiam suscites quæ in te est per impositionem manuum mearum. vers. 6.
Nam quod in altera epistola de *impositione manuum presbyterii* dicitur, non ita accipio 1 Tim. 4. vers. 14.
quasi Paulus de seniorum collegio loquatur: sed hoc nomine ordinationem ipsam intelligo: quasi diceret, Fac ut gratia quam per manuum impositionem recepisti, quum te Presbyterum crearem, non sit irrita.

CAP. IV.

De statu veteris Ecclesiæ & ratione gubernandi quæ in usu fuit ante Papatum.

Partes capitis.

1. *Qualis fuerit hæc veteris Ecclesiæ gubernandi ratio, à sect. 1. ad 10.*
2. *De solenni Episcoporum & Ministrorum veteris Ecclesiæ ordinatione, à decima sect. ad finem capitis.*

Veteris Ecclesiæ ratio gubernandi.

HActenus de ordine gubernandæ Ecclesiæ, ut nobis ex puro Dei verbo traditus est, de ministeriis, ut sunt à Christo instituta, disseruimus. Nunc quo ista omnia clarius ac familiarius patefiant, ac melius etiam in animis nostris figantur, utile erit in iis rebus veteris Ecclesiæ formam recognoscere, quæ nobis divinæ institutionis imaginem quandam oculis repræsentabit. Tametsi enim multos canones ediderunt illorum temporum Episcopi, quibus plus viderentur exprimere quam sacris literis expressum esset: ea tamen cautione totam suam œconomiam composuerunt ad unicam

Non omni ex parte ad verbi Dei normam composita.

unicam illam verbi Dei normam, ut facile videas nihil fere hac parte habuisse à verbo Dei alienum. Verum etiam siquid possit in ipsorum institutis desiderari, quia tamen sincero studio conati sunt Dei institutionem conservare, & ab ea non multum aberrarunt, plurimum conducet hic breviter colligere qualem observationem habuerint. Quemadmodum tradidimus triplices ministros nobis commendari in Scriptura, ita quicquid ministrorum habuit vetus Ecclesia, in tres ordines distinxit: nam ex ordine Presbyterorum partim eligebant Pastores ac Doctores: reliqua pars censuræ morum & correctionibus præerat. Diaconis commissa erat cura pauperum & eleemosynarum dispensatio. Lectores autem & Acoluthi nomina non erant certorum munerum: verum quos Clericos vocabant, eos ab adolescentia certis exercitiis assuefaciebant ad serviendum Ecclesiæ, quo melius intelligerent quorsum essent destinati, & paratiores in tempore ad officium accederent: ut copiosius mox ostendam. Itaque Hieronymus, ubi quinque proposuit Ecclesiæ ordines, enumerat Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Fideles, Catechumenos: reliquo clero & monachis locum proprium nullum tribuit.

Ministros in tres ordines distinctos habuit: quorum duo explicantur: secundus, qui est seniorum, omittitur, & de Ecclesiæ disciplina agitur cap. 12. In Jesa. cap. 9.

2. Quibus ergo docendi munus injunctum erat, eos omnes nominabant Presbyteros. Illi ex suo numero in singulis civitatibus unum eligebant, cui specialiter dabant titulum Episcopi: ne ex æqualitate, ut fieri solet, dissidia nascerentur. Neque tamen sic honore & dignitate superior erat Episcopus ut dominium in collegas haberet: sed quas partes habet Consul in senatu, ut referat de negotiis, sententias roget, consulendo, monendo, hortando, aliis præeat, auctoritate sua totam actionem regat, & quod decretum communi consilio fuerit exequatur: id muneris sustinebat Episcopus in Presbyterorum cœtu. Atque idipsum pro temporum necessitate fuisse humano consensu inductum fatentur ipsi veteres. Ita Hieronymus in epistolam ad Titum, *Idem*, inquit, *Presbyter qui Episcopus. Et antequam diaboli instinctu dissidia in religione fierent, & in populis diceretur, Ego Pauli, ego Cephæ, communi consilio Presbyterorum Ecclesiæ gubernabantur. Postea, ut dissensionum semina evellerentur, ad unum omnis sollicitudo est delata. Sicut ergo Presbyteri sciunt se, ex Ecclesiæ consuetudine, ei qui præest subjectos: ita Episcopi noverint se magis consuetudine quam Dominicæ dispositionis veritate Presbyteris esse majores, & in commune debere Ecclesiam regere.* Alibi tamen docet quam fuerit antiquum institutum. dicit enim Alexandriæ, à Marco Euangelista usque ad Heraclam & Dionysium, Presbyteros semper unum ex se electum in excelsiori gradu collocasse, quem Episcopum nominabant. Habebant ergo singulæ civitates Presbyterorum collegium, qui Pastores erant ac Doctores. Nam & apud populum munus docendi, exhortandi & corrigendi, quod Paulus Episcopis injungit, omnes obibant: &, quo semen post se relinquerent, junioribus, qui sacræ militiæ nomen dederant, erudiendis navabant operam. Unicuique civitati erat attributa certa regio, quæ Presbyteros inde sumeret, & velut corpori Ecclesiæ illius accenseretur. Singula (ut dixi) collegia politiæ tantum & pacis conservandæ gratia uni Episcopo suberant: qui sic alios dignitate antecedebat, ut fratrum cœtui subjiceretur. Quod si amplior erat ager, qui sub ejus Episcopatu erat, quam ut sufficere omnibus Episcopi muniis ubique posset, per ipsum agrum designabantur certis locis Presbyteri, qui in minoribus negotiis ejus vices obirent. Eos vocabant Chorepiscopos, quod per ipsam provinciam Episcopum repræsentabant.

1. Presbyteri, seu Pastores, quibus (ordinis conservandi gratia) Episcopus præerat. Episcopi munus.

Presbyter & Episcopus, idem. Comment. in epist. ad Tit. c. 1.

ad Evagrium. *Hujus ordinis institutum, antiquum.*

Tit. 1: 9.

3. Sed quantum ad officium attinet de quo nunc agimus, tam Episcopum quam Presbyteros verbi & sacramentorum dispensationi incumbere oportuit. Nam Alexandriæ tantum (quoniam illic Arrius Ecclesiam turbaverat) institutum fuit ne Presbyter concionem ad populum haberet, ut ait Socrates libro 9. Tripertitæ historiæ. Quod tamen ipsum Hieronymus sibi displicere non dissimulat. Certe instar portenti habitum esset, siquis se pro Episcopo venditasset, qui non etiam re ipsa exhibuisset verum Episcopum. Ea igitur fuit temporum illorum severitas, ut Ministri omnes ad implendum munus, quale ab ipsis Dominus requirit, adigerentur. Nec unius tantum ætatis morem refero: siquidem ne Gregorii quidem tempore, quo Ecclesia jam fere collapsa erat (certe multum ab antiqua puritate degeneraverat) tolerabile fuisset Episcopum aliquem à concionibus abstinere. *Sacerdos* (inquit ipse alicubi) *moritur, si de eo sonitus non audiatur: quia iram contra se occulti judicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit.* Et alibi, *Quum testatur Paulus se mundum esse à sanguine omnium, in hac voce nos convincimur, nos constringimur, nos rei esse ostendimur, qui Sacerdotes vocamur, qui super ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus.* Tacentes se & alios vocat, quia minus assidui essent in opere quam conveniret. Quum ne iis quidem parcat qui officium dimidia ex parte agebant: quid facturum fuisse putas siquis in totum cessasset? Valuit ergo diu illud in Ecclesia, ut primæ Episcopi partes essent, populum verbo Dei pascere, seu ædificare Ecclesiam publice ac privatim sana doctrina.

Episcopi & Presbyterorum officium.

epist. ad Evagrium.

In vetere Ecclesia rigide conservatum.

epist. 24.

Homil. in Ezech. 11. Act. 20. vers. 26.

4. Quod autem singulæ provinciæ unum habebant inter Episcopos Archiepiscopum: quod item in Nicena synodo constituti sunt Patriarchæ, qui essent ordine & dignitate Archiepiscopis superiores: id ad disciplinæ conservationem pertinebat. Quanquam in hac disputatione præteriri non potest quod rarissimi erat usus. Ob hanc igitur causam potissimum instituti sunt illi gradus, ut siquid in Ecclesia qualibet incideret quod non posset bene à paucis expediri, ad synodum provincialem referretur. Si magnitudo aut difficultas causæ majorem quoque discussionem postularet, adhibebantur Patriarchæ una cum synodis, à quibus non esset provocatio nisi ad universale concilium. Gubernationem sic constitutam nonnulli Hierarchiam vocarunt, nomine (ut mihi videtur) improprio: certe Scripturis inusitato. Cavere enim voluit Spiritus sanctus nequis principatum aut dominationem somniaret, quum de Ecclesiæ gubernatione agitur. Verum si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres Episcopos non aliam regendæ Ecclesiæ formam voluisse fingere ab ea quam Deus verbo suo præscripsit.

De Archiepiscopis & Patriarchis: quorum rariss. usus.

In quem finem instituti.

Hierarchia, nomen improprium, & Scripturis inusitatum.

5. Nec alia tunc fuit Diaconorum ratio quam sub Apostolis. Oblationes enim fidelium quotidianas & annuos Ecclesiæ proventus recipiebant, ut conferrent in veros usus, id est, partim ministris, partim pauperibus alendis distribuerent: Episcopi tamen arbitrio, cui & œconomiæ suæ rationes quotannis reddebant. Nam quod Canones Episcopum ubique faciunt bonorum omnium Ecclesiæ dispensatorem, non ita intelligendum est quasi ipse per se eam sollicitudinem gesserit: sed quia ipsius erat præscribere Diacono qui in publicam Ecclesiæ alimoniam recipiendi essent, de eo quod residuum erat, quibus & quantum cuique erogandum esset: quia inspectionem habebat an hic fideliter exequeretur quod officii sui esset. sic enim in Canonibus quos Apostolis adscribunt, legitur, *Præcipimus ut in sua potestate res Ecclesiæ habeat Episcopus. Si enim animæ hominum pretiosiores illi creditæ sunt, multo magis decet eum curam de pecuniis agere: ita ut ejus potestate omnia pauperibus dispensentur per Presbyteros & Diaconos: ut cum timore & omni sollicitudine ministrentur.*

Diaconi, secundus ordo ministrorum veteris Ecclesiæ: horumque munus proprium. vide c. 3. sect. 6. *Inspectorem habebant Episcopum.*

cap. 35.

tur. Et in concilio Antiocheno decretum est ut coërceantur Episcopi, qui sine Presbyterorum & Diaconorum conscientia res Ecclesiæ pertractant. Sed de eo non est longius disputandum, quum ex plurimis Gregorii epistolis constet, illo quoque tempore quo aliàs Ecclesiasticæ ordinationes multum vitiatæ erant, hanc tamen observationem durasse, ut Diaconi sub Episcopo pauperum essent œconomi. Hypodiaconos verisimile est fuisse initio Diaconis attributos, ut eorum opera circa pauperes uterentur: sed illud discrimen paulatim confusum fuit. Archidiaconi autem creari tunc cœperunt quum amplitudo facultatum novam & exactiorem administrandi rationem postularet: quanquam Hieronymus jam ætate sua fuisse commemorat. Erat autem penes eos summa redituum, possessionum, supellectilis, & quotidianarum oblationum procuratio. Unde Gregorius Salonitano Archidiacono denunciat reatu constrictum teneri ipsum, siquid ex bonis Ecclesiæ vel negligentia, vel illius fraude deperierit. Quod autem Euangelii ad populum lectio illis dabatur, & exhortatio ad precandum: quod item ad porrigendum in sacra Cœna calicem adhibebantur: id muneris ornandi causa fiebat, quo majori religione ipsum obirent, quum admonerentur talibus symbolis non esse profanam aliquam villicationem quam gererent, sed spiritualem & Deo dicatam functionem.

Hypodiaconos item adjutores: & Archidiaconos præfectos.

epist. ad Nepotianum.

epist. 10. lib. 1.

Euangelii lectio Diaconorum munus adventitium, honoris gratia.

6. Hinc etiam judicare licet quis bonorum Ecclesiasticorum usus fuerit, & qualis dispensatio. Passim tum in synodorum decretis, tum apud vetustos scriptores reperias, quicquid possidet Ecclesia vel in fundis, vel in pecunia, pauperum esse patrimonium. Itaque subinde illic hæc cantilena Episcopis & Diaconis canitur, ut meminerint se non proprias opes, sed pauperum necessitati destinatas attrectare: quas si mala fide supprimant aut dilapident, rei sanguinis futuri sint. Unde admonentur cum summo tremore & reverentia, velut in conspectu Dei, sine personarum acceptione, eas distribuere quibus debentur. Hinc & illæ apud Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, & alios similes Episcopos, graves obtestationes, quibus suam integritatem apud populum asseverant. Quum autem æquum sit, & Domini etiam Lege sancitum, ut qui suam Ecclesiæ operam impendunt, publicis Ecclesiæ sumptibus alantur, & nonnulli etiam eo seculo Presbyteri patrimoniis suis Deo consecratis, voluntarii pauperes facti essent; talis erat distributio ut nec ministris deessent alimenta, & pauperes non negligerentur. Cavebatur tamen interim ne ministri ipsi, qui frugalitatis exemplum dare aliis debent, tantum haberent unde ad luxum aut delicias abuterentur: sed duntaxat quo suam inopiam sustinerent. *Qui enim bonis parentum sustentari possunt clerici*, inquit Hieronymus, *si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium committunt: & per abusionem ejusmodi judicium sibi manducant & bibunt.*

Bonorum autem Ecclesiæ dispensatio hac fuit olim.

1. Ut inde pauperes fideliter alerentur.

2. Ministris Ecclesiæ justa alimenta non deessent.

refert. cap. Clericos. 1. & 2.

7. Principio libera & voluntaria fuit administratio, quum sponte fideles essent Episcopi ac Diaconi, & conscientiæ integritas vitæque innocentia pro legibus foret. Deinde quum ex quorundam cupiditate vel pravis studiis nascerentur mala exempla: ad hæc vitia corrigenda compositi sunt Canones, qui Ecclesiæ reditus in quatuor partes diviserunt, quarum unam assignarunt clericis, alteram pauperibus, tertiam sacris ædibus & aliis ædificiis sartis tectis tuendis, quartam vero advenis pauperibus. Nam quod hanc postremam Episcopo attribuunt alii Canones, id nihil variat ab ea quam dixi partitione. Neque enim propriam ejus esse volunt, ut vel solus ipse ingurgitet, vel quo libuerit profundat, sed ut hospitalitati, quam ab ordine illo Paulus exigit, sufficiat. Atque ita interpretantur Gelasius & Gregorius: non enim aliam rationem adducit Gelasius cur sibi quicquam Episcopus vendicet, nisi ut captivis & peregrinis largiri queat. Et clarius etiamnum loquitur Gregorius: *Mos est*, inquit, *Apostolicæ sedis, ordinato Episcopo præcepta dare, ut de omni stipendio quod provenit, quatuor fiant portiones: una videlicet Episcopo & familiæ ejus, propter hospitalitatem atque susceptionem: altera clero: tertia pauperibus: quarta reparandis Ecclesiis.* Nihil ergo Episcopo in suum usum capere licuit, nisi quod ad moderatum frugalemque victum ac vestitum satis esset. Quod si quis insolescere cœpisset, vel luxu, vel ostentatione ac pompa, statim à collegis reprimebatur: nisi paruisset, honore abdicabatur.

Porro libera & voluntaria primum fuit.

Deinde Ecclesiæ reditus in 4. partes divisi.

1 Tim. 3. vers. 2.

cap. Præsulum. 16. quæst. 3. refert. cap. Mos est, 12. quæst. 12.

8. Porro quod in ornatum sacrorum conferebant, perquam exiguum primo erat: deinde quum paulo ditior Ecclesia facta esset, servarunt tamen ea in re mediocritatem. Et tamen quicquid pecuniæ illic collocabatur, salvum pauperibus manebat, siqua major necessitas incidisset. Ita Cyrillus, quum fames Hierosolymorum provinciam occupasset, nec posset aliter inopiæ subveniri, vasa & vestes distraxit, ac insumpsit in pauperum alimoniam. Similiter Acatius Amidæ Episcopus, quum magna Persarum multitudo fame propemodum interiret, convocatis clericis, & habita præclara illa oratione, *Deus noster neque discis neque calicibus opus habet, quia neque comedit neque bibit:* vasa conflavit unde miseris & cibum & redemptionis pretium conficeret. Hieronymus quoque, dum in nimium templorum splendorem invehitur, honoris causa Exuperium Tholosæ Episcopum sui temporis refert, qui corpus Domini in canistro vimineo portabat, & sanguinem in vitro: nullum vero pauperem esurire patiebatur. Id quod nuper de Acatio dixi, Ambrosius de seipso recitat: nam quum illum gravarent Arriani, quod in redemptionem captivorum vasa confregisset, pulcherrima hac excusatione usus est, *Qui sine auro misit Apostolos, & Ecclesias sine auro congregavit. Aurum habet Ecclesia, non ut servet, sed ut eroget, & subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adjuvat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint? Nonne melius conflat sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam sacrilegus asportat hostis? Nonne dicturus est Dominus, Cur passus es tot inopes fame emori? & certe habebas aurum, unde ministrasses alimoniam. Cur tot captivi abducti sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum. His non poteris responsum dare. quid enim diceres? Timui ne templo Dei ornatus deesset. Responderet, Aurum sacramenta non quærunt, neque auro placent quæ auro non emuntur. Ornatus sacramentorum, redemptio captivorum est.* In summa, videmus verissimum fuisse quod idem alibi dicit, *quicquid tunc Ecclesia possideret, sumptum fuisse egenorum.* Item, *Nihil Episcopum habere quod pauperum non esset.*

Etsi tertia pars horum redituum in ornatum sacrorum conferretur: ea tamen, quoties opus fuit, cessit pauperibus.

vid. lib. 1. cap. 11. sect. 7, 13. & lib. 3. cap. 20. & inf. c. 5. sect. 18.

Tripart. hist. lib. 5. & 11.

ad Nepotian.

Præclara ad hanc rem dicta, testimonia & exempla ex Cyrillo, Acatio, Hieronymo, Exuperio, Ambrosio.

de offic. lib. 2. cap. 28.

lib. 5. epistol. c. 31, 33.

9. Hæc quæ recensuimus veteris Ecclesiæ ministeria fuerunt. Alia enim, de quibus mentionem faciunt Ecclesiastici scriptores, magis exercitia fuerunt & quædam præparationes, quam certa munera. Nam sancti illi viri, ut Ecclesiæ seminarium post se relinquerent, adolescentes, qui ex parentum consensu & auctoritate, militiæ spirituali nomen dabant, recipiebant in suam fidem ac tutelam, atque etiam disciplinam: eosque sic formabant à tenera ætate, ne rudes ac novi ad obeundum munus accederent. Omnes autem qui ejusmodi tirociniis imbuebantur, generali nomine vocabantur *Clerici*. Vellem quidem aliud nomen magis proprium inditum illis fuisse: hæc enim appellatio ex errore, vel certe prava affectione nata est: quum tota Ecclesia clerus, hoc est, hæreditas Domini, à Petro dicatur. Ipsum tamen institutum sanctum

Clerici autem, inter quos Ostiarii & Acoluthi, exercitiorum nomina ac veluti tironum rudimenta fuerunt.

1 Pet. 5:3.

ctum ac salutare in primis fuit, ut qui se ac suam operam Ecclesiæ consecrare vellent, ita sub Episcopi custodia educarentur, ne quis nisi bene præformatus, Ecclesiæ ministraret, & qui à prima adolescentia tum sanctam doctrinam imbibisset, tum ex severiore disciplina, gravitatis sanctiorisque vitæ habitum quendam induisset, tum à curis profanis fuisset alienus, curisque ac studiis spiritualibus assuefactus. Quemadmodum autem militiæ tirones umbratilibus pugnis instituuntur ad verum seriumque certamen, sic erant certa rudimenta quibus exercebantur in clericatu, priusquam ad ipsa munia promoverentur. Illis ergo primum aperiendi claudendique templi curam mandabant, ac eos nominabant *Ostiarios*. Postea vocabant *Acoluthos*, qui Episcopo in domesticis obsequiis adessent, eumque perpetuo comitarentur, primum honoris causa, deinde nequa suspicio nasceretur. Præterea ut sensim populo innotescerent, & commendationem sibi acquirerent: simul ut discerent ferre omnium conspectum, & coram omnibus loqui: ne Presbyteri facti, quum ad docendum prodirent, pudore confunderentur, locus legendi ipsis dabatur in suggestu. In hunc modum gradatim promovebantur, ut suam sedulitatem in singulis exercitiis approbarent, donec Hypodiaconi fiebant. Hoc tantum volo, fuisse hæc tironum rudimenta magis, quam functiones quæ veris Ecclesiæ ministeriis accenserentur.

Altera pars capitis, de vocatione Ministrorum agens. cap. 3. sect. 11. & 12.

10. Quod primum & secundum in ministrorum vocatione esse diximus, quales eligere, & quantam religionem in ea re adhibere oporteat: in eo Pauli præscriptum & Apostolorum exempla vetus Ecclesia sequuta est. Solebant enim ad eligendos Pastores cum summa reverentia ac sollicita nominis Dei invocatione convenire. Adhæc formulam examinis habebant, qua eligendorum vitam & doctrinam ad illam Pauli amussim exigebant. Tantum peccarunt hic nonnihil immodica severitate, quod plus requirere voluerunt in Episcopo quam Paulus requirat: ac præsertim successu temporis cælibatum. Verum in cæteris consentanea fuit ipsorum observatio cum Pauli descriptione. In eo autem quod tertio loco posuimus, quinam scilicet Ministros instituere debeant, non unum semper tenuerunt ordinem. Antiquitus ne in clericorum quidem cœtum recipiebatur quispiam sine consensu totius plebis, ut Cyprianus diligenter excuset quod Aurelium quendam inconsulta Ecclesia lectorem constituerit: quia id præter morem, tametsi non sine ratione factum fuerat. Sic autem præfatur, *In ordinandis clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* Verum quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi, quod ad diuturnam probationem & non magnam functionem assumerentur, rogari consensus plebis desiit. Postea in reliquis quoque ordinibus excepto Episcopatu, plebs Episcopo ac Presbyteris judicium delectumque fere permisit, ut cognoscerent quinam idonei ac digni forent: nisi forte quum parochiis novi Presbyteri destinabantur: tunc enim loci multitudinem nominatim consentire oportuit. Nec mirum est quod de retinendo suo jure populus hac in parte minus sollicitus fuerit: nemo enim Hypodiaconus fiebat qui non longum sui experimentum in clericatu, sub ea quæ tunc erat disciplinæ severitate, dedisset. Postquam in eo gradu probatus fuerat, Diaconus constituebatur: inde ad Presbyterii honorem perveniebat, si fideliter se gessisset. Ita nullus promovebatur de quo non revera multis annis habitum esset sub populi oculis examen. Et erant multi Canones ad punienda eorum vitia: ut Ecclesia malis Presbyteris aut Diaconis non gravaretur, nisi remedia negligeret. Quanquam in Presbyteris quoque semper exigebatur civium consensus: quod etiam testatur Canon primus dist. 67.

Nonnihil hic immodica severitate, successu temporis, cælibatus respectu, peccatum est. 1Tim. 3:2.

In tertio capite ordinationis Ministrorum, quoad consensum populi, non eadem semper fuit observatio veteris Ecclesiæ: & cur populus minus sollicitus fuerit in retinendo suo jure. libr. 2. epist. 5.

qui Anacleto tribuitur. Denique omnes ordinationes ideo statis anni temporibus fiebant, nequis clanculum sine fidelium consensu obreperet, aut nimia facilitate absque testibus promoveretur.

Quo tempore ordinationes fierent.

11. In eligendis Episcopis diu sua populo libertas fuit conservata: nequis obtruderetur qui non omnibus acceptus esset. Hoc igitur in concilio Antiocheno vetitum est, nequis invitis ingeratur. Quod & Leo primus diligenter confirmat. Hinc istæ sententiæ: *Is eligatur quem clerus & plebs aut major numerus postularint.* Item, *Qui præfuturus est omnibus, ab omnibus eligatur.* Qui enim ignotus & non examinatus præficitur, necesse est ut per vim intrudatur. Item, *Is eligatur qui à clericis electus, à plebe expetitus fuerit: & à provincialibus cum metropolitani judicio consecretur.* Adeo autem caverunt sancti patres ne ullo pacto imminueretur hæc populi libertas, ut quum synodus universalis Constantinopoli congregata Nectarium ordinaret, id facere noluerit sine totius cleri & populi approbatione: ut sua ad synodum Romanam epistola testata est. Proinde quum Episcopus quispiam successorem sibi designaret, non aliter ratum erat quam si totus populus scisceret. Cujus rei non modo exemplum, sed formulam quoque habes apud Augustinum in nominatione Eradii. Et Theodoritus, quum refert Petrum ab Athanasio successorem nominatum, continuo adjungit, sacerdotalem ordinem ratum id habuisse, magistratum & primores populumque universum sua acclamatione approbasse.

At in ordinandis Episcopis populo diu sua libertas servata. epist. 90. cap. 2.

Notatu digniss. narratio. epist. 110. lib. 4. c. 20.

12. Est quidem & illud, fateor, optima ratione sancitum in Laodicensi concilio, ne turbis electio permittatur. Vix enim unquam evenit ut tot capita uno sensu rem aliquam bene componant: & fere illud verum est, *Incertum scindi studia in contraria vulgus.* Verum huic periculo adhibitum erat optimum remedium. Primum enim soli clerici eligebant: quem elegerant, offerebant magistratui, vel senatui ac primoribus. Illi, habita deliberatione, electionem, si justa videbatur, consignabant: sin minus, eligebant alium quem magis probarent: tum ad multitudinem res deferebatur, quæ tametsi præjudiciis illis non alligaretur, minus tamen tumultuari poterat. Aut si à multitudine incipiebatur, tantum id fiebat ut sciretur quem potissimum expeteret: auditis popularium votis, clerici demum eligebant. Ita nec clericis licebat quem vellent præficere, nec tamen stultis populi desideriis obsequi necesse habebant. Hunc ordinem ponit alibi Leo, quum dicit, *Expectanda sunt vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum.* Item, *Teneatur honoratorum testimonium, subscriptio clericorum, ordinis consensus ac plebis. aliter,* inquit, *fieri nulla ratio sinit.* Nec aliud sibi vult illud decretum synodi Laodicensis, quam ne ab inconsiderata multitudine patiantur se abripi clerici & primores: sed potius sua prudentia & gravitate stultas ejus cupiditates, siquando opus fuerit, reprimant.

Post vero cancellis quibusdam inclusa est, ne inconsiderata multitudinis arbitrio res permitteretur. cap. 18.

epist. 87.

13. Hæc eligendi ratio adhuc ætate Gregorii valebat, & verisimile est diu postea durasse. Extant apud eum plurimæ epistolæ quæ luculentum hujus rei testimonium dant: quoties enim de creando alicubi novo Episcopo agitur, scribere solet ad clerum, ordinem & plebem, interdum etiam ad ducem, prout est regimen civitatis constitutum. Quod si ob incompositum Ecclesiæ statum vicino alicui Episcopo inspectionem in electione mandat, semper tamen requirit solenne decretum, omnium subscriptionibus roboratum. Quin etiam quum creatus Mediolani Episcopus esset Constantius quidam, & ob incursiones barbarorum multi Mediolanensium Genuam confugissent: non aliter fore legitimam electionem putat, quam si ipsi quoque in commune convocati assensi fuerint. Imo non-

Hæc eligendi ratio diu postea duravit. Teste Gregorio.

libr. 2. epist. 69.

dum

Et Nicolao. dist. 23. cap. In nomine.

dum anni quingenti effluxerunt ex quo Nicolaus Papa de Romani Pontificis electione in hunc modum statuit, ut præirent Cardinales Episcopi, deinde reliquum clerum sibi adjungerent, postremo plebis consensu electio firma esset. Et in fine recitat illud quod nuper citavi Leonis decretum, ac in posterum valere præcipit. Quod si ita invaluerit improborum malitia, ut clerici ad puram electionem faciendam urbe egredi cogantur: aliquos tamen è populo simul adesse jubet. Imperatoris suffragium, quantum intelligere licet, in duabus tantum Ecclesiis requirebatur, Romana & Constantinopolitana: quod illic duæ Imperii sedes essent. Nam quod Mediolanum ad gubernandam novi Episcopi electionem missus fuit Ambrosius cum potestate à Valentiniano, id propter graves factiones quibus inter se cives flagrabant, extraordinarium fuit. Romæ autem tantum olim valuit Imperatoris auctoritas in Episcopo creando, ut Gregorius se ipsius jussu in Ecclesiæ gubernaculis constitutum esse dicat: quum tamen solenni ritu à populo fuisset expetitus. Hoc autem moris fuit, ut quum aliquem designassent ordo, clerus ac populus, ad Imperatorem statim referret ille, ut vel scisceret electionem sua approbatione, vel improbando abrogaret. Neque huic consuetudini repugnant decreta quæ à Gratiano colliguntur: ubi nihil aliud dicitur quam nullo modo ferendum esse, ut sublata canonica electione, Rex pro sua libidine Episcopum constituat, & à Metropolitis non esse consecrandum qui per violenta imperia sic fuerit promotus. Aliud enim est, spoliare Ecclesiam jure suo, ut totum ad unius hominis libidinem transferatur: aliud, hoc honoris Regi aut Imperatori dare, ut sua auctoritate legitimam electionem confirmet.

epist. 5. lib. 1.

Nec huic repugnant Gratiani decreta.

Ritus hujus ordinationis in vetere Ecclesia.

14. Sequitur jam ut tractemus quo ritu post electionem initiarentur veteris Ecclesiæ ministri in suum officium. Hanc Latini ordinationem vel consecrationem, Græci χειροτονίαν, interdum etiam χειροθεσίαν vocarunt: licet χειροτονία id genus electionis proprie dicatur, ubi declarantur suffragia manuum elevatione. Extat autem decretum Niceni concilii, ut Metropolites cum omnibus provinciæ Episcopis conveniat ad eum qui ejectus fuerit ordinandum. Si autem itineris longitudine, aut valetudine, aut alia necessitate pars impeditur, ut tamen tres minimum conveniant: qui autem absunt, suam consensionem per literas testentur. Atque hic Canon quum desuetudine obsolesceret, pluribus deinde Synodis renovatus fuit. Omnes autem, aut saltem quicunque excusationem non haberent, ideo adesse jubebantur, quo gravius de doctrina & moribus ordinandi haberetur examen: neque enim sine examine res peragebatur. Et apparet ex Cypriani verbis, non post electionem vocari, sed electioni interesse olim solitos: atque in eum finem ut essent quasi moderatores, nequid in ipsa turba fieret turbulenti. Ubi enim dixit, plebi esse potestatem vel dignos eligendi sacerdotes, vel indignos recusandi: aliquanto post subjungit, *Propter quod diligenter de traditione divina atque Apostolica servandum est & tenendum (quod apud nos quoque & fere per provincias universas tenetur) ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem provinciæ proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe præsente.* Sed quum tardius interdum cogerentur, & periculum esset ne illa mora abuterentur quidam ad ambiendi occasionem, satis fore visum est si designatione facta ipsi accederent, ac legitima inquisitione probatum consecrarent.

epist. 4. lib. 1.

Qui paulatim immutatus est.

15. Hoc quum ubique sine exceptione fieret, paulatim mos diversus inolevit, ut metropolim ad petendam ordinationem electi concederent. Quod ambitione magis & veteris instituti depravatione factum est, quam bona aliqua ratione. Nec multo post, aucta jam Romanæ sedis auctoritate, obtinuit altera adhuc deterior consuetudo, ut totius fere Italiæ Episcopi consecrationem inde peterent. Quod animadvertere licet ex epistolis Gregorii. Paucis tantum civitatibus, quæ non ita facile cesserant, antiquum jus servatum erat: ut de Mediolano exemplum illic habetur. Fortassis solæ metropoles retinuerunt suum privilegium. Solebant enim ad Archiepiscopum consecrandum omnes provinciales Episcopi convenire in ipsam primariam civitatem. Cæterum ritus erat manuum impositio. Nihil enim præterea ceremoniarum adhibitum lego: nisi quod aliquem ornatum in solenni cœtu habebant Episcopi, quo à reliquis Presbyteris distinguerentur. Presbyteros quoque & Diaconos sola manuum impositione ordinabant: sed suos Presbyteros quisque Episcopus cum Presbyterorum collegio ordinabat. Quanquam autem idem agebant omnes: quia tamen præibat Episcopus, & quasi ejus auspiciis res gerebatur, ideo ipsius dicebatur ordinatio. Unde veteres hoc sæpe habent, non differre alia re ab Episcopo Presbyterum, nisi quia ordinandi potestatem non habeat.

libr. 2. epist. 69. & 76.

Qualis fuerit ille ritus.

CAP. V.

Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatus.

Capitis hujus duæ sunt partes.

1. *Qui, quales, & qua ratione sub Papatu vocentur ad ministerium Ecclesiasticum*, *sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *&* 7.
2. *Quam fideliter munus suum adimpleant*, *à sect.* 8. *ad finem capitis.*

NUnc ordinem gubernandæ Ecclesiæ, quem hodie tenet Romana sedes ac omnes ejus satellites, totamque hierarchiæ illius quam perpetuo in ore habent imaginem ob oculos ponere operæpretium est, ac cum illo quem descripsimus, primæ ac veteris Ecclesiæ conferre, quo ex comparatione eluceat qualem Ecclesiam habeant qui hoc solo titulo ad nos gravandos vel potius obruendos ferociunt. Præstat autem à vocatione incipere, ut videamus qui & quales & qua ratione vocentur ad hoc ministerium. Tum deinde considerabimus quam fideliter munus suum impleant. Dabimus autem primum locum Episcopis: quibus utinam hoc honori esse posset, in hac disputatione primum tenere ordinem. Sed res ipsa non patitur me vel leviter attingere hoc argumentum sine summo ipsorum dedecore. Et tamen meminero in quo scripti genere nunc verser: nec orationem meam, quæ ad simplicem doctrinam composita esse debet, ultra suas metas diffluere patiar. Sed tamen respondeat mihi quispiam eorum qui non prorsus frontem perdiderunt, quales hodie Episcopi passim eligantur. Sane examen haberi de doctrina, nimis obsoletum est: quod si quis habetur doctrinæ respectus, jurisconsultum aliquem deligunt, qui in foro magis litigare noverit quam in Ecclesia concionari. Hoc constat, à centum annis vix centesimum quemque fuisse electum qui sacræ doctrinæ aliquid teneret. Superioribus seculis non ideo parco, quod multo meliora fuerint, sed quod de præsenti modo

Qui & quales Episcopi passim eligantur in Papatu. 1. Nullum examen de doctrina habetur.

2. Quod ad mores, eliguntur vel indocti. Vel dissoluti.

Ecclesia nobis quæstio est. Si de moribus fiat censura, paucos aut propemodum nullos fuisse reperiemus quos non indignos veteres Canones judicassent. Qui non fuit ebriosus, fuit scortator: qui ab hoc quoque scelere purus fuit, aut aleo fuit, aut venator, aut in aliqua parte vitæ dissolutus. Sunt enim leviora vitia quæ secundum vetustos Canones hominem ab Episcopatu excludunt.

Aut pueri.

Hoc vero longe absurdissimum, quod pueri quoque vix decennes, Papæ concessione, Episcopi sunt facti.

Aut prodigiose flagitiosi.

Eo impudentiæ ac stuporis provecti sunt, ut ne illud quidem extremum & adeo prodigiosum flagitium horrerent, quod ab ipso naturæ sensu penitus abhorret. Hinc apparet quam religiosæ fuerint electiones, ubi tam supina negligentia fuit.

3. Jus populi in eligendo sublatum est, Leone, Cypriano & synodis reclamantibus.

2. Jam in eligendo totum illud jus populi sublatum est. Vota, assensus, subscriptiones & omnia ejusmodi evanuerunt. Ad solos Canonicos integra potestas translata est. Illi in quem volunt, conferunt Episcopatum, eum mox in conspectum plebis producunt: sed adorandum, non examinandum. Atqui reclamat Leo, nullam rationem id sinere, ac violentam impositionem esse pronunciat.

epist. 90. cap. 2. lib. 2. epist. 5.

Cyprianus quum fluere ex jure divino testatur ne fiat nisi ex consensu populi, pugnare diversum morem cum verbo Dei ostendit. Tot Synodorum decreta ne secus fiat severissime prohibent: ac, si factum sit, jubent esse irritum.

Sequitur nullam Canonicam electionem superesse in Papatu.

Si hæc vera sunt, nulla hodie neque divino neque Ecclesiastico jure Canonica electio in toto Papatu superest. Verum etiamsi nihil aliud mali foret, quî tamen hoc excusare poterunt quod ita spoliaverint suo jure Ecclesiam?

Exceptio 1.

Atqui ita, inquiunt, exigebat temporum corruptio, ut quoniam apud plebem & magistratus plus valebant odia & studia in assumendis Episcopis, quam rectum sanumque judicium, ejus rei arbitrium paucis deferretur.

Responsio.

Fuerit sane hoc extremum mali in rebus deploratis remedium. Verum ubi medicina morbo ipso nocentior apparuit, cur non & novo huic malo succurritur?

Exceptio 2.

Sed est, inquiunt, ipsis Canonicis exacte præscriptum quid sequi in electione debeant.

Responsio.

Sed an dubitamus quin sanctissimis legibus olim plebs se astringi intelligeret, quum videret sibi regulam è verbo Dei propositam, dum ad Episcopum eligendum conveniret? Siquidem illa una vox Dei qua describit veram Episcopi effigiem, merito pluris esse debebat quam infinitæ Canonum myriades. Sed nihilominus, pessimo affectu corrupta, nullam habebat legis aut æquitatis rationem. Sic hodie etsi optimæ scriptæ sunt leges, manent tamen in chartis sepultæ.

Electiones Papisticæ quales, & qui eligantur.

Interim ut plurimum moribus receptum est, & (quasi ratione fiat) etiam approbatum, ut ebriosi, scortatores, aleones passim ad hunc honorem promoveantur. parum dico: ut Episcopatus adulteriorum & lenociniorum sint præmia. Nam quum venatoribus & aucupibus dantur, præclare res cecidisse existimanda est. Tantam indignitatem ullo modo excusare, nimis improbum est. Habebat, inquam, olim optimum canonem populus, cui præscribebat Dei verbum,

1 Tim. 1. vers. 1.

oportere Episcopum esse irreprehensibilem, doctorem, non pugnacem, &c. Cur ergo eligendi provincia à populo ad istos translata est? Quia scilicet inter populi tumultus & factiones verbum Dei non exaudiebatur. Et cur hodie ab istis rursum non transferatur, qui non modo leges omnes violant, sed abjecto pudore, libidinose, avare, ambitiose humana divinis commiscent & confundunt?

Responsionis ad priorem exceptionem plenior explicatio, qua populi, Episcoporum (præcipue

3. Sed mentiuntur quum aiunt hoc remedii loco fuisse inventum. Sæpe in Episcopis eligendis tumultuatas olim fuisse urbes legimus: nemo tamen unquam de auferendo civibus jure cogitare ausus est. Alias enim habebant vias quibus vel obviarent his vitiis, vel jam admissa corrigerent. Verùm dicam quid sit. Quum populus in delectu habendo negligentior esse cœpisset, & hanc curam, quasi minus sibi congruentem, in Presbyteros rejiceret, illi hac occasione ad tyrannidem sibi usurpandam abusi sunt: quam postea novis Canonibus editis stabilierunt.

Romanorum) & Principum errata detegit.

Ordinatio autem nihil aliud est quam merum ludibrium. Species enim examinis, quam illic ostentant, adeo inanis est & jejuna, ut omni etiam fuco careat. Itaque quod alicubi pactione impetrarunt Principes à Romanis Pontificibus, ut nominarent ipsi Episcopos, in eo nihil novi damni fecit Ecclesia: quia Canonicis duntaxat electio, quam nullo jure rapuerant, vel certe furati erant, adempta est. Est hoc sane fœdissimum exemplum, quod ex aula mittuntur Episcopi ad occupandas Ecclesias: & piorum Principum esset à tali corruptela abstinere. Est enim impia Ecclesiæ spoliatio, quoties alicui populo ingeritur Episcopus quem non petierit, vel saltem libera voce approbarit. Verum inordinatus ille mos qui in Ecclesiis jampridem fuit, occasionem Principibus dedit, ut præsentationem Episcoporum sibi sumerent. Maluerunt enim suum esse beneficium, quam eorum in quos nihilo plus id competebat, & qui non minus perperam eo abutebantur.

Electio Presbyterorum & Diaconorum in Papatu nulla. 1. Quia in alium finem ordinantur.

4. En præclara vocatio, cujus causa Episcopi Apostolorum successores se esse jactant. Presbyteros autem creandi jus sibi solis competere dicunt. Sed in hoc pessime corrumpunt vetus institutum, quod non Presbyteros sua ordinatione creant, qui populum regant ac pascant, sed Sacerdotes qui sacrificent. Similiter quum Diaconos consecrant, nihil agunt de vero ac proprio ipsorum officio: sed ad certas modo ceremonias circa calicem & patinam ordinant. At in synodo Chalcedonensi contra sancitum est, ne fiant absolutæ ordinationes, hoc est, quin locus simul assignetur ordinatis ubi munus suum exerceant. dist. 70. can. 1.

Hoc decretum duplici nomine utilissimum est, Ne onerentur Ecclesiæ supervacuo sumptu, & in homines otiosos expendatur quod erogari pauperibus debet. Deinde ut ii qui ordinantur, cogitent non se ad honorem promoveri, sed munus sibi mandari ad quod obeundum solenni testificatione obligentur.

2. Contra institutum verbi Dei & synodi Chalcedonensis nulli loco assignantur.

At Romanenses magistri (qui nihil in religione curandum putant præter ventrem) primo titulum interpretantur reditum qui ad alimoniam sufficiat: sive ex patrimonio sit, sive ex sacerdotio. Itaque quum Diaconum vel Presbyterum ordinant, nihil solliciti ubi debeant ministrare, ordinem illis conferunt, si modo satis divites sint ad se alendos. Verum quis hominum hoc recipiat, ut titulus quem requirit Concilii decretum, sit annuus proventus ad alimoniam? Jam vero quia recentiores Canones Episcopos damnabant eorum alimonia, quos sine idoneo titulo ordinassent, quo sic reprimerent nimiam eorum facilitatem, etiam cautio excogitata est qua eluderent pœnam. Nam qui ordinatur, nominato qualicunque titulo, promittit eo se fore contentum. Eo pacto ab alimentorum actione depellitur.

3. Mille fraudibus nomen & rem ipsam coinquinant.

Taceo mille fraudes quæ hic fiunt: ut quum alii inanes sacerdotiorum titulos mentiuntur, unde quinque asses annuatim conficere nequeant: alii sub arcana stipulatione sacerdotia commodato accipiunt, quæ statim reddituros se pollicentur, sed interdum non reddunt. Et alia ejus generis mysteria.

Istarum corruptelarum refutatio. Prima, de ordinationis recto fine.

5. Verum etiamsi illi abusus crassiores tollerentur, annon illud semper absurdum est, Presbyterum constituere cui locum nullum assignes? neminem enim ordinant nisi ad sacrificandum. Atqui legitima Presbyteri ordinatio est, ad Ecclesiæ gubernationem; Diaconi, ad eleemosynæ procurationem vocari. Multis quidem pompis adumbrant id quod agunt, quo specie ipsa venerationem apud simplices habeat: sed apud sanos quid valere possunt istæ larvæ, ubi nihil solidi aut veri subest? Nam ceremonias

nias adhibent vel ex Judaismo accersitas, vel ex seipsis confictas: quibus abstinere satius foret. De vero autem examine (umbram enim illam quam retinent nihil moror) de populi consensu, de aliis rebus necessariis, nulla mentio. Umbram voco ridiculas illas gesticulationes ad ineptam ac frigidam vetustatis imitationem compositas. Habent Episcopi suos vicarios, qui ante ordinationem de doctrina inquirant. Sed quid? an legere suas Missas possint: an vulgare aliquod nomen, quod in lectione occurret, declinare, an conjugare verbum, an vocis unius significationem, noverint: neque enim necesse est, ut vel unius versiculi sensum reddere sciant. Neque tamen adhuc sacerdotio repelluntur qui in his quoque puerilibus elementis deficiunt, modo aliquam pecuniæ vel gratiæ commendationem attulerint. Ejusdem farinæ est quod quum ad altare admoventur ordinandi, quæritur ter voce non intellecta, sintne digni honore. Respondet unus (qui eos nunquam vidit, sed nequid formulæ desit, has partes habet in fabula) Digni sunt. Quid in venerandis istis Patribus accuses, nisi quod in tam apertis sacrilegiis ludendo, Deum & homines nullo pudore rident? At quia jam diuturna ejus rei possessione sunt, putant id sibi jam licere. Quisquis enim contra hæc tam clara tamque atrocia flagitia hiscere audet, quasi qui sacra Cereris in apertum olim protulerat, ad capitale judicium ab ipsis rapitur. An hoc facerent si quem putarent esse Deum?

De examine, & aliis rebus necessariis.

Quibus vanissimam pompam & deplorandam cæcitatem opposuerunt impii & sanguinarii homines.

6. Jam in beneficiorum collationibus (quæ res olim conjuncta erat cum ordinatione, nunc prorsus est separata) quanto melius se gerunt? Est autem apud eos multiplex ratio: neque enim soli Episcopi conferunt sacerdotia, & in his etiam quorum vocantur collatores, non semper plenum jus habent: sed alii præsentationem habent, ipsi autem collationis titulum retinent, honoris causa. Accedunt etiam nominationes ex scholis, resignationes, vel simplices, vel permutationis causa factæ: rescripta commendatitia, præventiones, & quicquid tale est. Verum ita se omnes gerunt, ut nullus eorum possit alteri quippiam exprobrare. Sic contendo, vix centesimum quodque beneficium hodie in Papatu sine simonia conferri: qualiter simoniam veteres definierunt. Non dico omnes numerato pretio emere: sed cedo mihi unum ex viginti qui nulla obliqua commendatione ad sacerdotium perveniat. Alios cognatio vel affinitas promovet, alios parentum auctoritas: alii obsequiis favorem sibi conciliant. Denique in hunc finem conferuntur sacerdotia, non ut Ecclesiis sit prospectum, sed iis qui accipiunt. Itaque Beneficia appellant: quo nomine satis declarant se non alio loco ea habere quam Principum donativa, quibus vel conciliant favorem militum, vel eorum labores remunerantur. Omitto quod in tonsores, coquos, muliones, atque ejus fæcis homines hæc præmia conferuntur. Jam vero nullis fere litibus magis hodie perstrepunt judicia quam ob sacerdotia: ut dicas nihil aliud quam prædam esse canibus objectam ad venationem. An hoc vel auditu tolerabile est, Pastores vocari qui in Ecclesiæ possessionem, quasi in hostile prædium irruperint? qui forensibus jurgiis evicerint? qui pretio redemerint? qui sordidis obsequiis emeruerint? qui pueri vixdum balbutientes, eam, ceu hæreditariam à patruis & cognatis, interdum etiam à patribus spurii creverint?

Secunda corruptelæ refutatio, de locorum assignatione, quam beneficiorum collationem nominant: ubi multiplices abusus paucis verbis deteguntur.

Sacerdotia cur Beneficia dicantur in Papatu.

7. An unquam eo progressa esset populi, quantumvis corrupti & exlegis, licentia? Sed hoc quoque majus portentum est, quod unus homo (non dico qualis, certe qui seipsum regere non potest) quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur. Videre est hodie in aulis Principum adolescentes ter Abbates, bis Episcopos, semel Archiepiscopos. Passim vero sunt Canonici, quinque, sex, septem sacerdotiis onusti: quorum nullam prorsus nisi in recipiendo proventu curam habent. Non objiciam, verbum Dei ubique reclamare: quod jampridem desiit apud eos habere tantillum momenti. Non objiciam, multas severissimas sanctiones in pluribus Conciliis contra hanc improbitatem esse factas: nam has quoque, quoties libet, fortiter contemnunt. Sed dico utrumque esse prodigiosum flagitium, quod Deo, naturæ, & Ecclesiastico regimini prorsus adversetur, ut unus prædo pluribus simul Ecclesiis incubet: ut Pastor nominetur, qui gregi suo adesse, etiamsi velit, nequeat: & tamen (qua sunt impudentia) tam abominandas fœditates Ecclesiæ nomine prætexunt, quo ab omni reprehensione eximant. Quin etiam, si Deo placet, in istis nequitiis continetur sacrosancta illa successio, cujus merito effectum esse jactant ne Ecclesia periret.

Deinde, quod unus quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur.

Quæ corruptela fœdissima severiss. multorum Conciliorum sanctionibus damnatur.

8. Nunc (quæ secunda nota est in æstimando legitimo Pastore) videamus quam fideliter munus suum exerceant. Ex sacerdotibus, qui illic creantur, alii sunt Monachi, alii quos vocant Seculares. Prior ille grex incognitus fuit veteri Ecclesiæ: & habere talem in Ecclesia locum, adeo cum monastica professione pugnat, ut quum olim ex monasteriis in clerum cooptarentur, monachi esse desinerent. Atque adeo Gregorius, cujus tempus multum fæcis habuit, hanc tamen confusionem fieri passus non est. Vult enim clericatu abdicari qui Abbates facti fuerint: quod monachus simul esse & clericus rite nemo queat: quum alterum alteri sit impedimento. Nunc si interrogem quomodo munus suum bene impleat quem Canones non esse idoneum declarant: quid, obsecro, responsuri sunt? Citabunt mihi scilicet abortiva illa decreta Innocentii & Bonifacii, quibus monachi ad sacerdotii honorem & potestatem sic recipiuntur, ut in monasteriis suis maneant. Sed quæ ista est ratio, ut indoctus quivis asinus, simulac Romanam sedem occupaverit, totam antiquitatem verbulo uno evertat? Verum de hac re postea. Istud nunc sufficiat, pro magna absurditate habitum esse in Ecclesia puriori, si monachus sacerdotio fungeretur. Nam Hieronymus se officium sacerdotis agere negat, quum inter monachos degit: seque unum ex plebe facit qui à sacerdotibus regatur. Verum ut hoc illis demus, quid tamen officii faciunt? Ex mendicantibus nonnulli concionantur: reliqui omnes monachi vel cantillant vel demurmurant Missas in suis latibulis. Quasi ad hoc fieri Presbyteros, aut Christus voluerit, aut muneris natura patiatur. Quum Scriptura palam testetur, Presbyteri esse propriam Ecclesiam regere, annon impia est profanatio alio transferre, imo penitus immutare sacrum Dei institutum? Nam quum ordinantur, nominatim vetantur facere quæ Deus Presbyteris omnibus injungit. Siquidem illis hæc cantilena canitur, Monachus suo claustro contentus, nec Sacramenta administrare, nec aliud quippiam publici muneris gerere præsumat. Negent, si poterunt, apertum esse Dei ludibrium, in hoc aliquem Presbyterum fieri, ut à vero & germano officio abstineat, & eum qui nomen habet, rem non posse habere.

Altera pars capitis. Quam fideliter munus suum exerceant.

1. Monachi, nullum inter Presbyteros locum habentes.

epist: 11. lib. 3.

Exceptio.

Responsio 1.

Altera.

Actor. 20. vers. 28.

Tertia.

9. Venio ad seculares: qui partim beneficiarii sunt (ut loquuntur) id est, habent sacerdotia quibus alantur: partim quotidianas operas locant missando vel canendo, & quasi collecta inde stipe victitant. Beneficia, aut curam animarum habent, ut Episcopatus & Parochiæ: aut stipendia sunt hominum delicatorum, qui cantillando victum acquirunt: ut præbendæ, canonicatus, personatus, ac dignitates, capellaniæ, & similia. Quanquam, rebus sursum deorsum jam conversis, Abbatiæ & Prioratus non tantum secularibus Presbyteris, sed pueris quoque (privilegio, id est, vulgari & usitata consuetudine) conferuntur. Quantum ad mercenarios attinet, qui in

2. Presbyteri: quorum alii beneficiarii, alii mercenarii. Beneficiarii, Episcopi. Parochi. Canonici. Capellani. Abbates, Priores. Mercenarii.

in diem victum quærunt, quid aliud facerent quam quod faciunt: nempe ut illiberali ac pudendo modo sese prostituant ad quæstum: præsertim in tanta multitudine quanta nunc orbis scatet. Itaque quum palam mendicare non audeant, vel hac via reputent se parum profecturos, velut canes famelici circumeunt, & sua importunitate non secus ac latratu extorquent ab invitis hominibus quod in aridum ventrem ingerant. Hic si verbis persequi coner quantum sit dedecus Ecclesiæ, eo rediisse honorem & munus Presbyterii, nullus erit finis. Non est igitur cur à me expectent lectores orationem quæ tam flagitiosæ indignitati respondeat. Breviter dico, Si Presbyteri officium est (quod & verbum Dei præscribit, & vetusti Canones requirunt) Ecclesiam pascere, & spirituale Christi regnum administrare: tales omnes sacrifici qui nullum nisi in Missarum nundinatione opus aut stipendium habent, non modo cessant in officio, sed nullum quod exerceant legitimum habent officium. Locus enim docendi illis nullus datur, nullam plebem habent quam gubernent. Denique nihil illis reliquum est præter altare in quo Christum sacrificent: quod non est Deo, sed dæmoniis litare, ut alibi videbimus.

A verbo Dei isti Presbyteri damnantur. 1 Cor. 4:1.

Beneficiarios autem illos, qui otiosis sacerdotiis aluntur, nullo Ecclesiæ ministerio fungi probatur. cap. 18. sect. 3. 9. & 14.

10. Non attingo hic extranea vitia, sed duntaxat intestinum malum quod in ipsorum institutione radicitus hæret. Addam vocem, quæ male sonabit in eorum auribus: sed quia vera est, dicere oportet: eodem loco habendos esse Canonicos, Decanos, Capellanos, Præpositos, & quicunque otiosis sacerdotiis aluntur. Quale enim Ecclesiæ ministerium præstare queunt? Nam verbi prædicationem, curam disciplinæ, & sacramentorum administrationem, tanquam onera nimis molesta à se depulerunt. Quid ergo habent reliquum quo se veros Presbyteros esse jactent? Cantum scilicet & ceremoniarum pompam. At quid hoc ad rem? Si consuetudinem, si usum, si longi temporis præscriptionem allegant: ego contra Christi definitionem regero, qua & veros Presbyteros nobis expressit, & quid
2. habere debeant qui tales haberi volunt. Quod si tam duram legem ferre nequeunt ut se Christi regulæ subjiciant, patiantur saltem hanc causam ex auctoritate primæ Ecclesiæ decidi. At nihilo melior erit
3. ipsorum conditio, si ex vetustis Canonibus de eorum statu judicetur. Qui in Canonicos degenerarunt, Presbyteri esse debuerant, ut fuerunt olim, qui Ecclesiam cum Episcopo in commune regerent, & veluti collegæ ejus essent in munere pastorali. Dignitates illæ Capitulares quas vocant, nihil prorsus spectant ad veram Ecclesiæ gubernationem: multo minus Capellaniæ, & reliqua fæx talium nominum. Quo igitur loco eos omnes habebimus? Certe & verbum Christi, & veteris Ecclesiæ observatio eos à Presbyterii honore excludit. Presbyteros tamen se esse contendunt: sed detrahenda est larva: sic reperiemus, totam eorum professionem alienissimam esse ac remotissimam ab illo munere Presbyterorum quod & Apostoli nobis describunt, & in prima Ecclesia requisitum fuit. Omnes ergo ejusmodi ordines quibuscunque titulis insigniantur, novitii quum sint, certe nec Dei institutione, nec antiqua Ecclesiæ observatione suffulti, locum nullum habere debent in descriptione regiminis spiritualis, quod ore Domini ipsius consecratum Ecclesia recepit. At (si rudius ac crassius me loqui malunt) quando Capellani, Canonici, Decani, Præpositi, & ejus farinæ otiosi ventres ne minimo quidem digito particulam ullam attingunt ejus officii quod in Presbyteris necessario requiritur, non est ferendum ut falso sibi honorem usurpando, sanctam Christi institutionem violent.

Exceptio.
Responsio 1.

Canonicos quales esse oportuit.

Altera exceptio.
Responsio.

Conclusio: istos beneficiarios, non presbyteros esse, imo vero veneficiarios.

Episcopi, & *Parochiarum rectores, Ecclesias deserentes earumque regimen abjicientes, vano nomine gloriantur.*

11. Supersunt Episcopi & Parochiarum rectores: qui utinam de retinendo officio contenderent. Libenter enim illis concederemus, eos habere pium & eximium munus, si quidem eo defungerentur: sed quum Ecclesias sibi commissas deserendo, earumque curam in alios rejiciendo, haberi pastores volunt, perinde faciunt acsi munus pastoris esset nihil agere. Siquis fœnerator, qui nunquam pedem urbe moveret, aratorem se aut vinitorem esse profiteretur: si miles, qui assiduus fuisset in acie & castris, forum aut libros nunquam vidisset, pro jurisconsulto se venditaret: quis ferret tam putidas ineptias? Atqui aliquanto absurdius isti faciunt, qui videri volunt & nominari legitimi Ecclesiæ pastores, & tamen esse nolunt. Quotus enim quisque est qui vel in speciem Ecclesiæ suæ regimen obeat? plurimi Ecclesiarum reditus tota vita devorant, ad quas ne inspiciendi quidem causa unquam accedunt. Alii semel quotannis aut veniunt ipsi, aut œconomum mittunt, ne quid in locatione depereat. Quum hæc corruptela primum obreperet, privilegiis se eximebant qui frui volebant hoc genere vacationis; nunc rarum exemplum est ut quis in Ecclesia sua resideat: æstimant enim non secus ac villas, quibus vicarios suos tanquam villicos aut colonos præficiunt. Atqui hoc ipse quoque naturæ sensus repudiat, pastorem esse gregis, qui ovem ex eo nullam unquam viderit.

Hujus mali semina, ætate Gregorii, in mercenarios invehentis. Homil. 17.

12. Jam ætate Gregorii apparet quædam hujus mali semina extitisse, ut Ecclesiarum rectores negligentiores in docendo esse inciperent: quia id graviter alicubi conqueritur. *Mundus*, inquit, *sacerdotibus plenus est: sed tamen in messe rarus invenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus.* Item, *Quia charitatis viscera non habent, domini videri volunt: patres se minime recognoscunt. Humilitatis locum in elationem dominationis mutant.* Item, *Sed nos, ô Pastores, quid agimus, qui mercedem consequimur, & operarii non sumus? Ad exteriora negotia delapsi sumus: & aliud suscipimus, aliud præstamus. Ministerium prædicationis relinquimus: & ad pœnam nostram, ut video, Episcopi vocamur, qui honoris nomen, non virtutis tenemus.* Quum tanta verborum asperitate utatur adversus eos qui tantum erant in officio minus assidui vel seduli, quid, quæso, dicturus esset si videret ex Episcopis fere nullum, aut certe paucissimos, ex reliquis vix centesimum quemque, suggestum semel tota vita conscendere? Nam eo furoris ventum est, ut vulgo existimetur res Episcopali dignitate inferior, concionem ad populum habere. Tempore Bernardi res aliquanto magis prolapsæ erant: sed videmus etiam quam acerbis objurgationibus invehatur in totum ordinem: quem tamen credibile est fuisse tunc non paulo integriorem quam nunc sit.

Et Bernardi, acerbius eos objurgantis.

Summa Papisticæ administrationis descriptio.

13. Quod si quis totam hanc gubernationis Ecclesiasticæ faciem, quæ hodie sub Papismo est, rite perpendat ac excutiat, reperiet nullum esse spoliarium, in quo licentiosius sine lege & modo latrones grassentur. Certe omnia illic à Christi institutione adeo dissimilia sunt, imo aliena, adeo ab antiquis Ecclesiæ institutis ac moribus degenerarunt, adeo cum natura & ratione pugnant, ut nulla major Christo fieri injuria possit quam dum ejus nomen ad defensionem tam inordinati regiminis obtendunt. Nos (inquiunt) sumus Ecclesiæ columnæ, religionis antistites, Christi vicarii, fidelium capita: quia potestas Apostolica per successionem ad nos pervenit. Quasi apud stipites loquantur, istis ineptiis perpetuo superbiunt. Quoties vero istuc jactabunt, quæram ab iis vicissim quid habeant cum Apostolis commune. Non enim de hæreditario aliquo honore agitur, qui dormientibus deferri queat: sed de prædicationis munere, quod ipsi tantopere defugiunt. Similiter quum ipso-

Ridicula istorum Ecclesiæ pseudoministrorum allegatio.
Responsio.

Eorundem exceptio. ipsorum regnum tyrannidem Antichristi esse asserimus, continuo excipiunt, esse venerabilem illam toties à magnis & sanctis viris laudatam hierarchiam. *Responsio.* Quasi vero sancti Patres, quum Ecclesiasticam hierarchiam aut spirituale regimen, ut ipsis per manus ab Apostolis traditum erat, commendarent, hoc deforme & vastitatis plenum chaos somniarent, ubi Episcopi vel rudes ut plurimum asini sunt, qui ne prima quidem & plebeia fidei rudimenta tenent: aut interdum pueri à nutrice adhuc recentes: & siqui doctiores sunt (quod tamen rarum est exemplum) Episcopatum nihil aliud esse putant quam splendoris & magnificentiæ titulum: ubi Ecclesiarum rectores non magis de pascendo grege cogitant quam sutor de arando: ubi omnia plusquam Babylonica dissipatione sic confusa sunt, ut nullum integrum vestigium paternæ illius ordinationis amplius appareat.

Mores autem eorum sunt longe omnium turpissimi. Matth. 5. v. 13, 14. 14. Quid si ad mores descendamus? ubi erit illa lux mundi quam Christus requirit? ubi sal terræ? ubi illa sanctitas quæ velut perpetua censura esse possit? Nullus hodie est hominum ordo magis infamis luxu, mollitie, deliciis, omni denique genere libidinum: nullo ex ordine aptiores aut peritiores omnis imposturæ, fraudis, proditionis, perfidiæ magistri: nusquam tantum ad nocendum vel solertiæ, vel audaciæ. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem, sævitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitæ partibus licentiam. Quibus ferendis ita fatigatus est mundus, ut verendum non sit ne quid nimium exaggerare videar. *Nec ullus fere reperietur, qui ex veterum Canonum sententia non sit vel excommunicandus, vel minimum à munere abdicandus.* Unum dico quod inficiari ne ipsi quidem poterunt, Ex Episcopis fere nullum, ex parochiarum præfectis non esse centesimum quemque, cujus si de moribus ferenda sit secundum veteres Canones sententia, non sit vel excommunicandus, vel minimum à munere abdicandus. Videor aliquid incredibile dicere, adeo prisca illa disciplina, quæ exactiorem censuram de moribus cleri fieri præcipiebat, obsolevit: sed omnino ita res habet. Eant nunc qui sub Romanæ sedis vexillis & auspiciis militant, & de sacerdotali apud se ordine glorientur. Certe quem habent, neque à Christo, neque ab ejus Apostolis, neque à Patribus, neque ab Ecclesia veteri esse constat.

Quoad Diaconiam, nulla prorsus in Papatu extat, licet quandam umbram illius obtineant. vide c. 19. sect. 32. 15. Prodeant nunc in medium Diaconi, & illa sanctissima quam habent bonorum Ecclesiasticorum distributio. Quanquam Diaconos suos ad eam rem minime jam creant: nihil enim aliud ipsis injungunt nisi ut ministrent ad altare, Evangelium recitent aut canant, & nescio quas agant nugas. Nihil de eleemosynis, nihil de cura pauperum, nihil de tota illa functione quam olim gerebant. De ipsa institutione loquor: nam si spectemus quod faciunt, re ipsa non munus illis est, sed gradus duntaxat ad presbyterium. Una in re, qui locum Diaconi in Missa tenent, inane simulachrum antiquitatis repræsentant: recipiunt enim oblationes ante consecrationem. *Mos veteris Ecclesiæ à Diaconis Papisticis corruptus.* Fuit autem id antiqui moris ut ante Cœnæ communionem se mutuo oscularentur fideles, & eleemosynas ad altare offerrent: ita symbolo prius, deinde ipsa beneficentia charitatem suam declarabant. Diaconus, qui œconomus erat pauperum, recipiebat quod dabatur, ut distribueret. Nunc ex illis eleemosynis nihilo plus pervenit ad pauperes quam si in mare projicerentur. Ludunt ergo Ecclesiam cum isto mendacii diaconatu. Certe in eo nec cum Apostolica institutione, nec cum veteri observatione simile quippiam habent. Ipsam vero bonorum dispensationem alio transtulerunt: & ita composuerunt ut nihil fingi queat magis inordinatum. *Simile appositum.* Quemadmodum enim latrones, jugulatis hominibus, prædam inter se dividunt: ita isti post extinctum verbi Dei lumen, quasi jugulata Ecclesia, putarunt expositum esse prædæ ac direptioni quicquid in sanctos usus dicatum erat. Itaque facta divisione, rapuit ad se quisque quantum potuit.

16. Hic totæ illæ veteres rationes quas exposuimus, non tantum conturbatæ, sed prorsus & expunctæ & inductæ sunt. *Bona Ecclesiastica, quæ à veris Diaconis olim administrabantur, Episcopi & Canonici inter se diripuerunt, pauperibus defraudatis.* Potissimam partem Episcopi & Presbyteri urbani (qui facti hac præda divites, versi sunt in Canonicos) inter se diripuerunt. Partitionem tamen fuisse tumultuariam ex eo apparet, quod de finibus ad hunc usque diem litigant. Quicquid sit, hac decisione provisum est ne obolus unus ex omnibus Ecclesiæ bonis ad pauperes rediret, quorum dimidia saltem ex parte fuerant. Nominatim enim quartam partem Canones illis attribuunt: alteram vero quartam ideo destinant Episcopis, ut in hospitalitatem & alia benignitatis officia erogent. Taceo quid sua portione facere clerici, & quem in usum illam conferre debuerint: nam reliquum quod templis, ædificiis, & aliis sumptibus deputatur, debere pauperibus in necessitate patere satis demonstratum est. Quæso, si scintillam unam timoris Dei in corde haberent, sustinerentne hanc conscientiam, quod quicquid comedunt ac vestiuntur, ex furto, imo ex sacrilegio provenit? Sed quia Dei judicio parum commoventur, saltem cogitarent homines esse, sensu & ratione præditos, quibus persuadere volunt se habere tam pulchros & dispositos in Ecclesia sua ordines quam jactare solent. Respondeant mihi breviter, an Diaconia sit furandi ac latrocinandi licentia. Hoc si negant, fateri etiam cogentur, nullam se Diaconiam reliquam habere: quando apud eos tota opum Ecclesiasticarum administratio in sacrilegam deprædationem palam conversa est.

17. Sed hic utuntur pulcherrimo colore: dicunt enim Ecclesiæ dignitatem non indecenter hac magnificentia sustineri. *Prædonum istorum blasphema exceptio.* Et habent ex sua secta quosdam ita impudentes ut audeant palam jactare, sic demum adimpleri vaticinia illa quibus splendorem regni Christi describunt veteres Prophetæ, ubi regius ille apparatus in ordine sacerdotali visitur. Non frustra, inquiunt, hæc Deus Ecclesiæ suæ promisit: *Venient Reges, adorabunt in conspectu tuo, tibi afferent munera. Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Jerusalem. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi.* Psal. 72. vers. 10. Jesa. 52: 1. & 60: 6. In hac improbitate confutanda si multum insistam, vereor ne ineptus videar. *Responsio 1.* Proinde verba temere perdere non libet. Quæro tamen, *Responsio 2. testimoniis allatis lucem faciens.* Siquis Judæus istis testimoniis abuteretur, quam solutionem daturi essent? Nempe reprehenderent ejus stuporem, quod quæ de spirituali Christi regno spiritualiter dicta sunt, ad carnem & mundum transferret. Scimus enim Prophetas sub imagine rerum terrestrium, cælestem Dei gloriam, quæ lucere in Ecclesia debet, nobis delineasse. His enim benedictionibus, quas exprimunt eorum verba, nunquam minus abundavit Ecclesia, quam sub Apostolis: & tamen vim regni Christi tunc maxime effloruisse omnes fatentur. Quid ergo sibi volunt illæ sententiæ? Quicquid uspiam est pretiosum, sublime, præclarum, id oportere Domino subjici. *Reges Christum adorantes.* Quod autem nominatim de Regibus dicitur, fasces submissuros Christo, diademata sua projecturos ad ejus pedes, opes suas consecraturos Ecclesiæ, quando verius ac plenius exhibitum fuisse dicent, *Theodosius.* quam quum Theodosius, abjecta purpura, relictis Imperii insignibus, tanquam unus quilibet ex plebe coram Deo & Ecclesia se ad solennem pœnitentiam submisit? quam quum ipse & alii similes pii Principes sua studia & suas curas ad puram in Ecclesia doctrinam conservandam, ad fovendos & protegendos sanos Doctores contulerunt? At vero quam

non luxuriarint tunc supervacuis opibus Sacerdotes, una illa vox synodi Aquileiensis, cui præerat Ambrosius, satis declarat, *Gloriosa in Sacerdotibus Domini paupertas.* Habebant certe tunc Episcopi nonnullas facultates, quibus conspicuum Ecclesiæ decus reddere poterant, si putassent hæc esse vera Ecclesiæ ornamenta. Sed quum scirent Pastorum officio nihil esse magis adversum, quam mensarum deliciis, vestium nitore, magno famulitio, magnificis palatiis splendere ac superbire, humilitatem ac modestiam, imo paupertatem ipsam quam Christus inter suos ministros consecravit, sequebantur & colebant.

Ambrosii vox, prædonum Papisticorum insaniam arguens.

18. Verum ne hic simus longiores, iterum in brevem summam colligamus, quam procul absit ea quæ nunc est opum Ecclesiasticarum vel dispensatio, vel dissipatio, à vera Diaconia quam & verbum Dei nobis commendat, & vetus Ecclesia observavit. Quod in templorum ornatum confertur, perperam collocari dico, si non adhibeatur is modus quem & ipsa natura sacrorum præscribit, & Apostoli aliique sancti Patres tum doctrina tum exemplis præscripserunt. At quid tale hodie in templis conspicitur? Quicquid, non dico ad priscam illam frugalitatem, sed ad honestam aliquam mediocritatem est compositum, respuitur. Nihil omnino placet, nisi quod luxum & temporum corruptelam sapiat. Interim tantum abest ut vivorum templorum justam habeant curam, ut potius multa pauperum millia fame perire passuri sint, quam minimum calicem aut urceolum confringant ad inopiam eorum sublevandam. Nequid gravius à meipso pronunciem, hoc tantum pios lectores cogitare velim, si nunc Exuperium illum Tholosæ Episcopum, quem retulimus, si Acatium, si Ambrosium, aut similem quempiam excitari à mortuis contingat, quidnam sint dicturi. Certe non probabunt, in tanta pauperum necessitate, quasi superfluas opes alio transferri. Ut taceam, hos usus quibus impenduntur (etiamsi nulli sint pauperes) multis modis noxios: utiles vero nulla ex parte esse. Sed homines omitto. Bona hæc Christo sunt dicata: ejus itaque arbitrio dispensanda sunt. Frustra autem partem hanc impensam Christo ferent, quam præter ejus mandatum profuderunt. Quanquam (ut verum fatear) non multum de ordinario Ecclesiæ reditu his sumptibus deciditur. Nulli enim sunt tam opulenti Episcopatus, nullæ tam opimæ Abbatiæ, nulla denique neque tam multa neque tam ampla Sacerdotia, quæ ad explendam Sacerdotum ingluviem sufficiant. Verum dum sibi volunt parcere, populum superstitione inducunt ut quod erat in pauperes erogandum, ad extruenda templa, ad erigendas statuas, ad emenda vasa, ad pretiosas vestes comparandas convertant. Ita hoc gurgite quotidianæ eleemosynæ absumuntur.

Altera istorum exceptio, de templorum ornatu.

Responsio 1. vide lib. 1. cap. 11. sect. 7, 13. & lib. 3. cap. 20. & sup. c. 4. sect. 8.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

19. De reditu quem ex agris & possessionibus percipiunt, quid aliud dicam quam quod jam dixi, & est ante omnium oculos? Maximam portionem videmus qua fide administrent qui Episcopi vocantur & Abbates. Quæ insania est Ecclesiasticum ordinem hic quærere? An in satellitii numero, ædium splendore, vestitus & epularum deliciis, Principum lautitias æmulari eos decebat, quorum vitam oportuerat singulare frugalitatis, modestiæ, continentiæ, humilitatis esse exemplar? Quantum & hoc ab eorum officio abhorrebat, quos æternum inviolabileque Dei edictum turpis lucri appetentes esse vetat, & simplici victu contentos esse jubet, non modo vicis & arcibus manum injicere, sed in amplissimas satrapias involare, demum imperia ipsa occupare? Si verbum Dei contemnunt, quid respondebunt ad vetusta illa Synodorum decreta? quibus statuitur ut Episcopus non procul ab Ecclesia hospitiolum habeat, vilem mensam, & supellectilem. Quid ad illud synodi Aquileiensis elogium, quo in Sacerdotibus Domini gloriosa paupertas prædicatur? Nam illud forte quod Hieronymus Nepotiano præcipit, ut mensulam ejus pauperes & peregrini & cum illis Christus conviva noverit, tanquam nimis austerum repudiabunt. Verum quod statim subjicit pudebit eos diffiteri, *Gloriam esse Episcopi, pauperum opibus providere: ignominiam omnium Sacerdotum, propriis studere divitiis.* Hoc autem recipere nequeunt quin se omnes ignominiæ condemnent. Sed non est necesse durius hic eos persequi, quum nihil aliud voluerim quam demonstrare sublatum esse jampridem de medio apud ipsos legitimum Diaconatus ordinem: ne amplius hoc titulo ad Ecclesiæ suæ commendationem superbiant. Quod me abunde fecisse existimo.

Postrema responsio, qua prorsus eversam Ecclesiasticorum bonorum Diaconiam ab impuris istis prædonibus, ventri suo servientibus, fuisse ostendit. Tit. 1: 7.

Concil. Carth. 4. c. 14, 15.

Summa & scopus hujus tractationis de Diaconatu.

CAP. VI.

De primatu Romanæ sedis.

Partes hujus capitis.

1. *Statu quæstionis proposito, argumenti pro primatu Pontificis Rom. ex veteri Testamento desumpti refutatio additur, sect. 1. & 2.*
2. *Ad varia argumenta quæ ex novi Testamenti verbis,* Tu es Petrus, *&c. ad fulciendum hunc primatum proferuntur, responsiones, à sect. 3. usque ad capitis finem.*

Brevis ἀνακεφαλαίωσις cap. 4. & 5.

HActenus eos recensuimus Ecclesiæ ordines qui in veteris Ecclesiæ gubernatione fuerunt: sed postea temporibus corrupti, magis deinde ac magis vitiati, nunc in Ecclesia Papali titulum duntaxat retinent, re vera nihil aliud sunt quam larvæ: ut ex comparatione judicaret pius lector qualem habeant Ecclesiam Romanenses, in cujus gratiam reos schismatis nos faciunt, quoniam ab ea discesserimus. Caput autem ac fastigium totius ordinis, hoc est, primatum Romanæ sedis, unde probare contendunt penes se solos esse Catholicam Ecclesiam, non attigimus: quia neque ex Christi instituto, neque ex Ecclesiæ veteris usu sumpsit originem, ut illæ superiores partes: quas ostendimus ita ab antiquitate ortas esse, ut temporum vitio prorsus degeneraverint, imo prorsus novam formam induerint. Et tamen persuadere mundo conantur, hoc esse præcipuum ac prope unicum Ecclesiasticæ unitatis vinculum, si Romanæ sedi adhæreamus, ac in ejus obedientia perseveremus. Hac, inquam, fultura potissimum nituntur, quum nobis Ecclesiam adimere & sibi vendicare volunt, quod retinent caput ex quo pendet Ecclesiæ unitas, & sine quo dissilire eam ac disrumpi necesse est. Sic enim existimant, Ecclesiam corpus esse quodammodo mutilum ac truncum, nisi Romanæ sedi, tanquam capiti, sit subjecta. Itaque quum de hierarchia sua disputant, ab hoc semper axiomate sumunt exordium: Romanum Pontificem (tanquam Christi, qui caput est Ecclesiæ, vicarium) ejus loco Ecclesiæ universali præsidere: nec aliter bene constitutam Ecclesiam, nisi sedes illa super alias

Cur de primatu ibi nulla mentio. vide Calv. adv. concil. Trident. & Theologos Parisienses.

Quem tamen Papistæ unitatis Ecclesiasticæ fingunt esse vinculum.

Et ab hoc axiomate de sua hierarchia disputantes exordium sumunt.

alias omnes primatum teneat. Quamobrem hoc quoque quale sit excutiendum est: nequid omittamus quod ad justum Ecclesiæ regimen pertineat.

Status quæstionis adscriptus.

2. Hic igitur sit quæstionis status, Utrum ad veram hierarchiæ (ut vocant) seu Ecclesiastici ordinis rationem necesse sit sedem unam inter alias & dignitate & potestate eminere, ut sit totius corporis caput. Nos vero nimis iniquis legibus subjicimus Ecclesiam, si hanc ei necessitatem sine verbo Dei injicimus. Ergo si volunt evincere adversarii quod postulant, ostendere eos primum oportet œconomiam hanc à Christo esse institutam. In hanc rem citant ex Lege summum sacerdotium, summum item judicium, quod Deus Hierosolymis instituit. At facilis est solutio, eaque multiplex, si quidem una illis non satisfaciat. Primum, quod in natione una fuit utile, id in universum orbem extendere nulla ratio cogit: imo gentis unius & totius orbis longe diversa erit ratio. Quia undique ab idololatris septi erant Judæi, ne religionum varietate distraherentur, cultus sui sedem in medio terræ sinu Deus collocavit: illic unum antistitem præfecit, quem omnes respicerent, quo melius in unitate continerentur. Nunc ubi vera religio in totum orbem diffusa est, uni dari Orientis & Occidentis moderationem, quis non videat esse prorsus absurdum? Perinde enim est acsi quis contendat totum mundum à præfecto uno debere regi, quia ager unus non plures præfectos habeat. Sed est altera etiamnum ratio cur illud in imitationem trahi non debeat. Summum illum Pontificem typum fuisse Christi nemo ignorat: nunc translato sacerdotio, jus illud transferri convenit. Ad quem porro translatum est? Non ad Papam sane (ut ipse impudenter jactare audet) quum hoc ad se elogium trahit: sed ad Christum, qui ut solus munus ipsum sine vicario aut successore sustinet, ita honorem alteri nemini resignat. Non enim in doctrina modo, sed in propitiatione Dei, quam in morte sua peregit Christus, & illa intercessione qua nunc apud Patrem fungitur, consistit hoc sacerdotium.

Cujus affirmativam partem adversarii ex summi Sacerdotis consideratione probare contendunt.

Responsio, quæ hujus institutionis sub Lege causas aperit.

Secunda respons. quæ summum sacerdotium ad Pontificem Rom. transferri non posse demonstrat.

Argumenta pro primatu Rom. Pont. è novo Testamento. Matth. 16. vers. 18. Joan. 21. vers. 15. *Responsio 1. in genere.*

3. Non est igitur quod exemplo isto, quod temporarium fuisse videmus, quasi perpetua lege, nos obstringant. Ex novo Testamento nihil habent quod in sententiæ suæ confirmationem proferant nisi quod uni dictum est, *Tu es Petrus: & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Item, *Petre amas me? pasce oves meas.* Verum ut firmæ sint istæ probationes, ostendant in primis oportet, ei mandari potestatem in omnes Ecclesias qui pascere Christi gregem jubetur: nec aliud esse ligare & solvere, quam toti mundo præsidere. Atqui ut mandatum Petrus à Domino acceperat, ita alios omnes Presbyteros hortatur ut pascant Ecclesiam. Hinc colligere licet aut illa Christi voce nihil præ aliis datum esse Petro: aut Petrum, jus quod acceperat, cum aliis ex æquo communicasse. Verum, ne frustra litigemus, habemus alibi claram ex ore Christi expositionem, quid sit ligare & solvere: nempe retinere & remittere peccata. Modum vero ligandi & solvendi cum Scriptura tota passim ostendit, tum Paulus optime declarat, quum dicit Euangelii ministros habere mandatum reconciliandi homines Deo, & simul potestatem habere exercendæ vindictæ in eos qui beneficium hoc respuerint.

1 Pet. 5: 2.

Responsio 2. Joan. 20. vers. 23.

2 Cor. 5. vers. 18. & 10: 6.

Responsio 3. fundamentum quo potissimum nituntur, vera ac genuina interpretatione promissionis Christi de clavibus, evertitur. Matth. 16. vers. 19.

4. Quam indigne torqueant locos illos qui ligandi & solvendi mentionem faciunt, cum alibi perstrinxi, tum fusius paulo post explicandum erit. Nunc tantum quid ex celebri illo Christi ad Petrum responso eliciant, videre operæpretium est. Promisit ei claves regni cælorum: dixit, *quodcunque ligaret in terra, ligatum fore in cælis.* Si de clavium voce & ligandi modo inter nos conveniat, statim cessabit omnis contentio. Nam & Papa libenter injunctam Apostolis provinciam omittet quæ laboris & molestiæ plena suas ei delicias absque lucro excuteret. Quoniam Euangelii doctrina nobis cæli aperiuntur, eleganti metaphora insignitur clavium nomine. Jam non alio modo ligantur & solvuntur homines nisi dum fides alios reconciliat Deo, alios sua incredulitas magis constringit. Si hoc tantum sibi sumeret Papa, neminem fore puto qui vel invideat vel certamen moveat. Sed quia hæc successio laboriosa & minime lucrosa nequaquam Papæ arridet, jam inde nascitur litis principium, quid Petro Christus promiserit. Ergo ex re ipsa colligo nonnisi muneris Apostolici dignitatem notari, quæ ab onere disjungi non potest. Nam si recipitur illa quam posui definitio (quæ nonnisi impudenter rejici potest) nihil Petro hic datur quod non fuerit collegis etiam commune: quia alioqui non modo personis fieret injuria, sed claudicaret ipsa doctrinæ majestas. Reclamant illi: sed quid juvat, obsecro, ad hanc rupem impingere? Neque enim efficient quin sicuti omnibus Apostolis ejusdem Euangelii injuncta fuit prædicatio, ita etiam communiter ligandi & solvendi potestate instructi fuerint.

Quæ claves aliis Apostolis, ut & Petro, promissæ & datæ sunt.

2. Argumentum. Responsio. Matth. 18. vers. 18. Joan. 20. vers. 23.

Christus (inquiunt) Petrum Ecclesiæ universæ principem constituit, quum daturum se illi promisit claves. Atqui quod uni tunc promisit, alibi reliquis simul omnibus confert, & quasi in manum tradit. Si idem juris concessum est omnibus quod uni promissum, qua in re erit ille collegis superior? In eo, inquiunt, excellit, quod & communiter & seorsum accipit: quod aliis non datur nisi in commune. Quid si cum Cypriano & Augustino respondeam, non ideo id fecisse Christum ut hominem unum aliis præferret, sed ut Ecclesiæ unitatem sic commendaret? Sic enim loquitur Cyprianus, *In persona unius hominis Dominum dedisse omnibus claves, ut omnium unitatem denotaret: hoc itaque fuisse reliquos quod erat Petrus, pari consortio præditos & honoris & potestatis: sed exordium ab unitate fieri, ut Ecclesia Christi una monstretur.* Augustinus vero, *Si in Petro non esset Ecclesiæ mysterium, non ei diceret Dominus, Tibi dabo claves: si enim hoc Petro dictum est, non habet Ecclesia: si autem Ecclesia habet, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam totam designavit.* Et alibi, *Quum interrogati essent omnes, solus Petrus respondet, Tu es Christus: & ei dicitur, Tibi dabo claves, quasi ligandi & solvendi solus acceperit potestatem: quum & illud unus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius unitatis, acceperit. Ideo unus pro omnibus, quia unitas est in omnibus.*

3. Argumentum. Respons. ex verbis Cypriani & Augustini, superiorem interpretationem confirmans. de simpl. Prælat. Homil. in Joan. 50. Homil. 11. Repet. Hom. 124.

4. Argumentum. Matth. 16. vers. 18. *Responsio.* Ephes. 2. vers. 20. 1 Pet. 2: 5.

5. At illud, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, nusquam alteri dictum legitur. Quasi vero aliud de Petro illic Christus prædicet quam quod Paulus & Petrus ipse de omnibus Christianis. Ille enim Christum lapidem summum & angularem facit, in quo superstruantur qui crescunt in templum sanctum Domino: hic autem nos lapides vivos esse jubet, qui illo electo & pretioso lapide fundati, hac junctura & compagine cum Deo nostro & inter nos cohæreamus. Ille (inquiunt) præ aliis: quia peculiariter nomen habet. Hunc certe honorem Petro libenter concedo, ut in ædificio Ecclesiæ inter primos collocetur: vel (si hoc quoque velint) primus omnium fidelium: verum ut primatum in alios eum habere ex eo deducant, non permittam. Quæ enim est isthæc ratio colligendi? Alios fervore studii, doctrina, animi magnitudine præcedit: ergo potestatem in eos habet. Quasi vero non meliori prætextu colligere liceat, Andræam esse ordine priorem Petro, quia tempore ipsum antecessit, & Christo adduxit: sed hoc omitto. Priores sane habeat Petrus: multum tamen interest inter honorem ordinis & potestatem. Videmus Apostolos hoc fere Petro detulisse ut in cœtu ver-

Instantia. Responsio 1. per concessionem.

Joan. 1. v. 40, 41. *Resp. 2. per distinctionem ordinis & potestatis.*

verba faceret, & quodammodo præiret, referendo, hortando, monendo: sed de potestate nihil omnino legimus.

5. Argumentum, In Petro fundata est Ecclesia, quia dicitur, Super hanc petram ædificabo Ecclesiam. Responsio, sensum verborum aperiens.

6. Quanquam nondum in ea disputatione sumus, tantum hoc in præsentia habere volo, nimis futiliter eos argumentari, quum ex solo Petri nomine imperium in Ecclesiam universam struere volunt. Nam illæ veteres ineptiæ, quibus fucum initio facere tentarunt, relatu quoque, nedum refutatione, indignæ sunt, In Petro fundatam esse Ecclesiam: quia dictum sit, *Super hanc petram*, &c. At nonnulli ex Patribus sic exposuerunt. Sed quum reclamet tota Scriptura, quid eorum auctoritas adversus Deum prætenditur? Imo quid de verborum istorum sensu, quasi obscurus sit aut ambiguus, certamus: quum nihil dici queat magis liquidum nec certum? Confessus erat Petrus suo & fratrum nomine Christum esse Filium Dei. Super hanc petram ædificat suam Ecclesiam Christus: quia unicum est, ut ait Paulus, fundamentum, præter quod statui aliud non potest. Neque hic Patrum auctoritatem ideo repudio, quia eorum testimoniis destituar ad probandum quod dico, si citare libeat: sed, quemadmodum dixi, nolo de re tam clara disceptando frustra molestus esse lectoribus: præsertim quum hæc res à nostris hominibus satis diligenter pridem tractata & explicata fuerit.

Matth. 16. vers. 16.

1 Cor. 3. vers. 11.

Hujus responsionis confirmatio, multis Scripturæ testimoniis, quæ evincunt Petrum fuisse aliorum Apostolorum parem & socium, non dominum.

7. Et tamen revera nullus quæstionem hanc solvere melius potest quam Scriptura ipsa, si locos omnes conferamus ubi docet quid muneris & potestatis habuerit Petrus inter Apostolos, qualiter se gesserit, qualiter etiam fuerit ab ipsis acceptus. Percurre quicquid extat, nihil aliud reperies quam fuisse unum ex numero duodecim, parem reliquis, & socium, non dominum. Refert quidem ad concilium siquid faciendum est, & quid factu opus sit admonet: sed alios simul audit, nec locum tantum concedit dicendæ sententiæ, sed arbitrium illis permittit: ubi statuerunt, sequitur & obtemperat. Quum ad Pastores scribit, non mandat ex imperio, quasi superior: sed collegas suos facit, & comiter hortatur ut inter æquales fieri solet. Quum accusatur quod ad Gentes ingressus fuerit, etiamsi id fit immerito, respondet tamen & sese purgat. Jussus à collegis ire cum Joanne in Samariam, non detrectat. Quod eum mittunt Apostoli, eo declarant se minime eum habere pro superiori: quod obsequitur & legationem sibi mandatam suscipit, eo fatetur sibi cum illis esse societatem, non adversus eos imperium. Quod si nihil istorum extaret, una tamen epistola ad Galatas omnem dubitationem eximere nobis facile potest: ubi duobus fere capitibus nihil aliud contendit Paulus quam se honore Apostolatus Petro esse parem. Hinc commemorat se ad Petrum venisse, non ut subjectionem profiteretur, sed tantum ut testatam omnibus faceret doctrinæ consensionem. Petrum quoque ipsum nihil tale postulasse, sed dedisse sibi dextram societatis, ut communiter in vinea Domini laborarent. Sibi non minorem gratiam collatam esse inter Gentes quam Petro inter Judæos. Denique quum minus fideliter ageret Petrus, fuisse à se correctum, & reprehensioni paruisse. Hæc omnia palam faciunt aut fuisse æqualitatem inter Paulum & Petrum, aut certe nihilo plus potestatis fuisse Petro in reliquos quam ipsi in illum habuerint. Atque id, sicuti jam dixi, ex professo agit Paulus, nequis sibi in Apostolatu vel Petrum vel Joannem anteferat, qui collegæ erant, non domini.

Act. 15: 7. 1 Pet. 5: 1.

Actor. 11. vers. 3, 4. ibid. 8: 14.

Galat. 1. vers. 18. & 2: 8.

Et quamvis aliqua dignitate reliquos Apostolos Petrus antecelluisset, id tamen Rom. Pontificis primatum in omnes orbis Ecclesias & Pastores minime juvat.

8. Verum ut de Petro illis concedam quod petunt, fuisse scilicet Apostolorum principem, & dignitate reliquos antecelluisse: non est tamen causa cur ex singulari exemplo universalem faciant regulam, & quod semel factum fuit ad perpetuitatem trahant: quum longe diversa sit ratio. Unus inter Apostolos summus fuit: nempe quia pauci erant numero. Si unus duodecim hominibus præfuit, an propterea consequetur, unum debere centum millibus hominum præfici? Quod duodecim unum habuerint inter se qui omnes regeret, nihil mirum. Hoc enim fert natura, hoc hominum ingenium postulat, ut in quovis cœtu, etiamsi æquales sint omnes potestate, unus tamen sit veluti moderator, in quem alii respiciant. Nulla est curia sine consule, nullus consessus judicum sine prætore seu quæstore, collegium nullum sine præfecto, nulla sine magistro societas. Sic nihil absurdi esset si fateremur Apostolos detulisse Petro talem primatum. Sed quod inter paucos valet, non protinus trahendum ad universum orbem terrarum, ad quem regendum nemo unus sufficit. Atqui illud (inquiunt) non minus in naturæ universitate quam in singulis partibus locum habet, ut sit unum summum omnium caput. Et hujus rei, si Deo placet, probationem sumunt à gruibus & apibus, quæ sibi ducem unum semper eligunt, non plures. Recipio sane quæ proferunt exempla: sed an ex toto orbe confluunt apes ut regem unum eligant? suis alvearibus contenti sunt reges singuli. Ita in gruibus unaquæque caterva proprium regem habet. Quid inde aliud evincent quam singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui? Ad civilia deinde exempla nos vocant. citant Homericum illud, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, & quæ eodem sensu in monarchiæ commendationem leguntur apud profanos scriptores. Facilis est responsio. non enim hoc sensu vel ab Homerico Ulysse vel ab aliis laudatur monarchia, quasi unus debeat totum orbem imperio regere: sed indicare volunt, regnum duos non capere: & potestatem (ut ait ille) impatientem esse consortis.

6. Argumentum, à simili seu exemplo.

Responsio, exemplum in Pontificios apposite torquens.

7. Argumentum, à civilibus exemplis.

Responsio 1.

Lucan. lib. 1.

Responsio 2. gubernationem Politicam ab Ecclesiastica distinguens. In Ecclesia enim Christus unicum caput viget & vivit, cujus politia disertis verbis præscripta omnes servos acquiescere par est.

9. Verum sit sane, ut volunt, bonum atque utile, orbem totum monarchia contineri: quod est tamen absurdissimum. sed ita sit: non tamen propterea concedam idipsum in Ecclesiæ gubernatione valere. Habet enim illa Christum unicum suum caput, sub cujus principatu omnes inter nos cohæremus, secundum eum ordinem & eam politiæ formam quam ipse præscripsit. Insignem itaque injuriam Christo faciunt quum eo prætextu volunt hominem unum præesse Ecclesiæ universæ, quia hæc capite carere non possit. *Christus enim caput est, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem juncturam sub ministrationis, secundum operationem in mensura cujusque membri, augmentum corporis facit.* Vides ut omnes mortales sine exceptione in corpore collocet, honorem & nomen capitis relinquat uni Christo? Vides ut singulis membris tribuat certam mensuram, & finitam ac limitatam functionem: quo tum gratiæ perfectio, tum summa gubernandi potestas penes Christum unum resideat? Nec me latet quid cavillari soleant quum hoc illis objicitur, Christum scilicet proprie vocari unicum caput, quia sua auctoritate suoque nomine solus regnet: sed istud nihil obstare quominus sub ipso sit alterum caput ministeriale (ut loquuntur) quod ejus vices in terris gerat. Verum hoc cavillo nihil proficiunt, nisi prius ostenderint hoc ministerium à Christo esse ordinatum. Apostolus enim totam subministrationem per membra diffusam esse docet, virtutem ab uno illo cælesti capite fluere. Aut, si quid volunt apertius, quum Scriptura testetur Christum esse caput, & hunc ei soli honorem vindicet, non debet in alium transferri, nisi quem Christus ipse vicarium suum fecerit. Atqui non modo id nusquam legitur, sed refelli abunde ex multis locis potest.

Ephes. 4. v. 15, 16.

8. Argumentum, de capite ministeriali.

Responsio 1.

Eph. 1: 22. & 4: 15. & 5: 23. Col. 1: 18. & 2: 10.

Responsio 2.

10. Aliquoties vivam Ecclesiæ imaginem nobis Paulus

Paulum in depingenda Ecclesiæ imagine capitis hujus ministerialis nullam fecisse mentionem.

Paulus depingit. De uno capite nulla illic mentio. Quin potius ex ejus descriptione colligere licet à Christi institutione id esse alienum. Christus ascensu suo visibilem sui præsentiam nobis abstulit: ascendit tamen ut impleret omnia: nunc igitur ipsum adhuc præsentem habet Ecclesia, & semper habitura est. Rationem qua se exhibet dum vult Paulus ostendere, ad ministeria quibus utitur nos revocat. *In omnibus nobis* (inquit) *est Dominus, secundum mensuram gratiæ quam unicuique membro contulit. Ideo constituit alios quidem Apostolos, alios verò Pastores, alios Euangelistas, alios Doctores*, &c. Cur non dicit, unum omnibus præfecisse qui vices suas gereret? Id enim locus maxime postulabat, nec ullo modo debuit omitti, si verum esset. Christus (inquit) nobis adest. Quomodo? Per ministerium hominum, quos gubernandæ Ecclesiæ præfecit. Cur non potius, per caput ministeriale, cui vices suas mandavit? Unitatem nominat: sed in Deo & in Christi fide. Hominibus nihil tribuit nisi commune ministerium, & unicuique modum particularem. Cur in illa commendatione unitatis, postquam dixerat *unum corpus, unum Spiritum, unam spem vocationis, unum Deum, unam fidem, unum Baptisma*, non etiam continuo addidit, unum summum Pontificem qui Ecclesiam in unitate contineat? Nihil enim aptius dici poterat, si quidem ita res haberet. Expendatur diligenter locus ille: non dubium quin repræsentare illic penitus voluerit sacrum & spirituale Ecclesiæ regimen, quod posteri hierarchiam dixerunt. Monarchiam inter ministros non modo nullam ponit, sed etiam indicat nullam esse. Non dubium est etiam quin modum conjunctionis exprimere voluerit, quo fideles cum Christo capite cohærent. Illic non modo nullum ministeriale caput commemorat, sed operationem singulis membris particularem attribuit, pro modo gratiæ unicuique distributæ. Nec est quod de comparatione cælestis & terrenæ hierarchiæ subtiliter philosophentur: nam nec de illa tutum est ultra modum sapere: & in hac constituenda non alium typum sequi oportet quam Dominus ipse suo verbo delineavit.

Eph. 4: 10. Ephes. 4. v. 7. & 11. Eph. 4: 4.

Apostolum incogitantiæ & inscitiæ labe aspergunt Pontificii.

Responsio 3. Non consequi, Rom. Pontificem esse caput ministeriale, etiamsi Petro nomen hoc concederetur. Exceptio, Petrus Romæ vixit & mortuus est, Ergo Romana Ecclesia Petri privilegio gaudet, diluitur.

11. Jam ut alterum illis largiar, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro Ecclesiæ primatum, ut perpetua successione semper maneret: unde tamen evincent, sedem Romæ ita collocatam, ut quicunque sit urbis illius Episcopus, orbi universo præsideat? Quo jure hanc loco dignitatem alligant, quæ sine loci mentione data est? Petrus, inquiunt, Romæ vixit & mortuus est. Quid Christus ipse? nonne Hierosolymis functus est Episcopatu dum vixit, & moriendo sacerdotii munus implevit? Princeps pastorum, summus Episcopus, caput Ecclesiæ, non potuit honorem loco acquirere: Petrus longe ipso inferior potuit? Nonne sunt ineptiæ istæ magis quam pueriles? Christus honorem primatus contulit Petro: Petrus Romæ sedit: Ergo illic collocavit sedem primatus. Nempe hac ratione sedem primatus debuerunt olim Israëlitæ constituere in deserto, ubi Moses summus doctor & princeps Prophetarum ministerio suo functus erat, & mortuus.

Deut. 34. vers. 5.

Resp. quæ ex adversariorum hypothesi Antiochenæ Ecclesiæ primatum deferendum esse probat.

12. Videamus tamen quam eleganter ratiocinentur. Petrus, inquiunt, principatum habuit inter Apostolos. Ergo Ecclesia in qua sedit, hoc privilegii habere debet. Ubi autem primum sedit? Antiochiæ, inquiunt. Ergo Antiochena Ecclesia primatum sibi jure vendicat. Fatentur fuisse olim primam: sed Petrum, inde migrando, Romam transtulisse quem secum honorem attulerat. Extat enim sub nomine Marcelli Papæ ad Presbyteros Antiochenos epistola, ubi sic loquitur, *Petri sedes initio apud vos fuit, quæ postea, jubente Domino, huc translata est.* Sic Antiochena Ecclesia, quæ olim prima erat, Romanæ cessit sedi. Verum quo oraculo habuerat bonus ille vir, Dominum sic jussisse? Nam si jure definienda sit hæc causa, necesse est respondeant, velintne privilegium hoc personale esse, an reale, an mixtum. Unum enim ex his tribus esse oportet. Si dixerint personale, nihil igitur ad locum: sin reale, ergo ubi semel datum est loco, non adimitur propter personæ vel mortem, vel discessum. Superest igitur ut mixtum esse dicant: tunc autem non simplex erit loci consideratio, nisi persona simul respondeat. Eligant quicquid volent, protinus inferam, & facile evincam, Romam nulla ratione primatum sibi arrogare.

12. quæst. 1. cap. Rogamus.

Altera resp. dilemmatica.

Tertia resp. Pontificios ad absurda deducens.

13. Esto tamen: translatus fuerit (ut nugantur) primatus Antiochia Romam. Cur tamen non retinuit Antiochia secundum locum? Nam si ideo primas habet Roma, quod illic usque ad extremum vitæ sedit Petrus: cui secundæ potius dabuntur quam ubi sedem primam habuerat? Quî factum est igitur ut Antiochiam Alexandria præcederet? Quî convenit discipuli unius Ecclesiam superiorem esse sede Petri? Si cuique Ecclesiæ pro fundatoris sui dignitate honor debetur, quid de reliquis etiam Ecclesiis dicemus? Paulus nominat tres qui videbantur columnæ esse, Jacobum, Petrum & Joannem: si in honorem Petri Romanæ sedi primus locus tribuitur, nonne proximum & tertium merentur Ephesina & Hierosolymitana, ubi sederunt Joannes & Jacobus? Atqui inter Patriarchias ultimum locum habuit olim Hierosolyma, Ephesus ne ultimo quidem angulo hærere potuit. Præteritæ sunt & aliæ Ecclesiæ, tum quascunque fundavit Paulus, tum quibus alii Apostoli præfuerunt. Sedes Marci, qui unus tantum ex discipulis fuit, honorem adepta est. Aut præposterum illum ordinem fateantur fuisse: aut nobis concedant, non esse hoc perpetuum, ut cuique Ecclesiæ debeatur honoris gradus quem quisque fundator habuit.

Gal. 2: 9.

Quarta resp. Petrum non fuisse Episcopum Romanum evincens.

14. Quanquam quod de sessione Petri in Romana Ecclesia referunt, non video quid fidei habere debeat. Certe quod est apud Eusebium, præfuisse illic viginti quinque annos, nullo negotio refellitur. Constat enim ex primo & secundo capite ad Galatas, circiter viginti annos à Christi morte fuisse Hierosolymis, venisse deinde Antiochiam: ubi quamdiu fuerit incertum est. Gregorius septem, Eusebius autem viginti quinque annos numerat. Atqui à morte Christi usque ad finem imperii Neronis (sub quo ipsum cæsum fuisse memorant) reperientur tantum triginta septem anni. Passus enim est Dominus sub Tiberio, anno imperii ejus decimo octavo. Si viginti annos decidas, quibus habitasse Petrum Hierosolymis testis est Paulus, restabunt septendecim ad summum: quos nunc inter duos Episcopatus partiri oportet. Si diu Antiochiæ moratus est, non potuit Romæ sedere, nisi per exiguum tempus. Quod ipsum clarius adhuc demonstrare licet. Scripsit Paulus Romanis ex itinere, quum Hierosolymam proficisceretur, ubi captus fuit & Romam adductus. Verisimile ergo est, epistolam hanc quadriennio ante scriptam esse, quam Romam veniret. Illic nulla adhuc Petri mentio: quæ minime omittenda erat, si Ecclesiam illam rexisset. Quin etiam in fine, dum longum piorum catalogum recitat quos salutari jubet, ubi scilicet omnes sibi notos colligit, de Petro prorsus adhuc silet. Neque hic longa aut subtili demonstratione opus est apud sanioris judicii homines: res enim ipsa & totum epistolæ argumentum clamat, non debuisse Petrum præterire, si Romæ fuisset.

Rom. 15. v. 15, 16. Rom. 16. vers. 1. & seqq.

Responsionis quartæ continuatio.

15. Adducitur deinde vinctus Romam. Exceptum fuisse à fratribus narrat Lucas. De Petro nihil. Scribit illinc ad multas Ecclesias. Alicubi etiam quorundam nomine salutationes adscribit: non uno verbo

Act. 28. vers. 13.

verbo indicat, Petrum illic tunc fuisse. Cui obsecro credibile erit, silere potuisse, si adfuisset? Imo ad Philippenses, ubi dixit neminem se habere qui ita fideliter curet opus Domini ut Timotheus, conqueritur *omnes quærere quæ sua sunt.* Et ad eundem Timotheum gravior est querimonia, quod *nullus illi adfuerit in prima defensione, sed omnes eum dereliquerint.* Ubi tunc igitur Petrus? Nam si Romæ fuisse aiunt, quantam illi ignominiam inurit Paulus, quod desertor fuerit Euangelii? Siquidem de fidelibus loquitur: quia subjungit, *Deus illis non imputet.* Quamdiu igitur & quo tempore sedem illam tenuit Petrus? At constans est scriptorum opinio, usque ad mortem Ecclesiam illam gubernasse. At inter ipsos scriptores non constat quis fuerit successor: quia alii Linum, alii Clementem faciunt. Et multas absurdas fabulas narrant de disputatione inter eum & Simonem magum habita. Nec dissimulat Augustinus, de superstitionibus disputans, ex opinione temere concepta morem Romæ inolevisse, ne eo die jejunarent quo palmam retulerat Petrus de Simone mago. Denique res illius temporis ita sunt opinionum varietate implicitæ, ut non temere adhibenda sit fides, ubi aliquid scriptum legimus. Et tamen propter hunc scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit: sed Episcopum fuisse, præsertim longo tempore, persuaderi nequeo. Neque id etiam multum moror: quando testatur Paulus Petri Apostolatum peculiariter ad Judæos pertinere, suum vero ad nos. Proinde ut societas illa quam inter se pacti sunt, rata apud nos sit, imo ut Spiritus sancti ordinatio firma apud nos habeatur, in Pauli Apostolatum magis quam Petri respicere nos convenit: siquidem ita inter eos provincias divisit Spiritus sanctus, ut Petrum Judæis, nobis Paulum destinaret. Nunc itaque suum primatum alibi quærant Romanenses quam in verbo Dei, ubi minime fundatus invenitur.

Phil. 2:20.
2 Tim. 4. vers. 16.
Exceptio.
Responsio 1.
epist. 2. ad Januar.
Resp. 2. per concessionem.
Resp. 3. à consideratione Apostolatus Petri.
Conclusio.

16. Veniamus nunc ad Ecclesiam veterem, ut palam quoque fiat, ejus suffragio non minus temere & falso superbire nostros adversarios, quam testimonio verbi Dei. Quum itaque suum illud axioma jactant, non aliter contineri Ecclesiæ unitatem posse quam si unum sit in terris supremum caput, cui membra omnia pareant: ideoque Dominum Petro, & deinde successionis jure sedi Romanæ dedisse primatum, ut in ea usque ad finem resideat: asserunt id fuisse ab initio semper observatum. Quoniam autem multa testimonia perperam detorquent, hoc primum præfari volo, me non negare quin magnum Romanæ Ecclesiæ honorem ubique deferant veteres, reverenterque de ea loquantur. Quod tribus maxime de causis fieri arbitror. Opinio enim illa, quæ nescio quomodo invaluerat, fundatam & constitutam eam fuisse Petri ministerio, ad conciliandam gratiam & auctoritatem plurimum valebat: itaque in Occidente sedes Apostolica, honoris causa vocabatur. Deinde quum illic esset caput Imperii, & hac ratione credibile esset præstantiores tum doctrina, tum prudentia, tum peritia, & multarum rerum usu, viros illic esse quam alibi usquam: ejus rei merito habebatur ratio, ne & Urbis nobilitas & alia etiam Dei dona multo excellentiora contemni viderentur. Accessit ad hæc & tertium, quod quum Orientales & Græcæ Ecclesiæ, Africanæ etiam, multis opinionum dissensionibus inter se tumultuarentur, hæc sedatior aliis & minus turbulenta fuerit. Ita factum est, ut pii & sancti Episcopi sedibus suis pulsi, illuc se veluti in asylum aut portum quendam sæpe reciperent. Nam quo minus acuto & celeri ingenio sunt Occidentales Asiaticis & Afris, eo etiam sunt rerum novarum minus cupidi. Hoc ergo Romanæ Ecclesiæ plurimum addidit auctoritatis, quod non ita, dubiis illis temporibus, tumultuata est ut reliquæ, ac doctrinæ semel traditæ fuit aliis omnibus tenacior: quemadmodum melius statim explicabimus. Has inquam tres ob causas non vulgari in honore habita fuit, & multis præclaris veterum testimoniis commendata.

9. Arg. Unitas Ecclesiæ aliter contineri non potest quam si unum sit in terris supremum caput: quod veteres Romanum Episcopum esse agnoverunt.
Responsio 1. tres causas proponens, propter quas veteres magnum honorem Ecclesiæ Romanæ detulerunt.

17. Verum quum primatum inde & summam in alias Ecclesias potestatem ei astruere volunt nostri adversarii, nimis perperam (ut dixi) faciunt. Quod ut melius constet, primum breviter ostendam quid de hac, quam tantopere urgent, unitate senserint veteres. Hieronymus ad Nepotianum, postquam multa unitatis exempla recensuit, descendit tandem ad Ecclesiasticam hierarchiam. *Singuli*, inquit, *Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur.* Hic loquitur Romanus Presbyter, unitatem in ordine Ecclesiastico commendat: cur non commemorat, uno capite, tanquam vinculo, omnes inter se Ecclesias esse colligatas? Nihil erat quod præsenti causæ magis serviret: nec dici potest oblivione factum ut præterierit: nihil enim fecisset libentius si res passa esset. Vidit itaque proculdubio, illam esse veram unitatis rationem quam Cyprianus pulcherrime describit his verbis: *Episcopatus unus est, cujus à singulis in solidum pars tenetur: & Ecclesia una est, quæ in multitudine latius incremento fœcunditatis extenditur. Quo modo multi radii sunt Solis, & lumen unum: & rami arboris multi, robur autem unum, radice tenaci fundatum: & quo modo de fonte uno rivi plurimi defluunt, & numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, unitas tamen servatur integra in origine: sic & Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit, unum lumen tamen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos per universum orbem extendit, perfluentes largitur rivos, unum tamen caput est & una origo*, &c. Deinde, *Adulterari non potest sponsa Christi: unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit.* Vides ut Christi unius Episcopatum universalem faciat, qui totam sub se Ecclesiam capiat: illius partes in solidum ab omnibus teneri dicat qui sub hoc capite Episcopatu funguntur. Ubi primatus sedis Romanæ, si penes Christum solum integer residet Episcopatus, à singulis pars ejus in solidum tenetur? Hæc eo pertinent ut obiter intelligat lector, axioma illud quod Romanenses pro confesso & indubio sumunt, de unitate terreni capitis in hierarchia, veteribus fuisse prorsus ignotum.

Responsio 2. de unitate Ecclesiæ quid senserint veteres, nullum tamen primatum Ecclesiæ Romanæ in alias tribuentes: sed hunc honorem uni Christo, universalis Ecclesiæ capiti, deferentes.
de simpl. Prælatorum.

CAP. VII.

De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit, qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio eversa fuit.

Partes hujus capitis quinque.

1. *Patriarchatus à synodo Nicena, deinde Chalcedonensi Romano Episcopo tributus ac confirmatus, minime tamen probatus à cæteris Episcopis, fuit Papatus initium, sect.* 1. 2. 3. *&* 4.
2. *Deinde Romana Ecclesia pios exules, præsidii causa, impios etiam eo confugientes injusto patrocinio fovens, iniquitatis mysterio dedit incrementum: tametsi tunc neque ordinatio Episcoporum, neque admonitiones vel censuræ, neque jus convocandi Synodos, neque jus audiendarum appellationum ad Episcopos Romanos pertineret, & à Gregorio profana istorum* πολυπραγμοσύνη *damnaretur, à sect.* 5. *usque ad* 14.
3. *Sequuta sunt certamina post Taurinense concilium de Metropolitanorum auctoritate, & turpes illæ conflictationes inter Constantinopolitanum & Romanum Patriarchas, quibus rixis impurus latro Phocas, Bonifacio procurante, finem imposuit, sect.* 14. 15. 16. 17. 18.
4. *Bonifacii malis artibus successerunt horrendæ fraudes à recentioribus excogitatæ, & à veteribus, Gregorio præsertim ac Bernardo, expressis verbis damnatæ, sect.* 19. 20. 21. *&* 22.
5. *Tandem numeris suis absolutus prodiit Papatus Antichristi sedes, cujus sedis impietas, execranda tyrannis, & scelerata capita vivis coloribus depinguntur, à* 23. *sectione usque ad finem capitis.*

Prima pars capitis, qua Papatus Romani exordium detegitur in synodo Nicena, ubi tamen primum locum minime obtinet.

QUantum ad primatus sedis Romanæ vetustatem, nihil ad eam stabiliendam habetur antiquius decreto illo synodi Nicenæ, quo & primus inter Patriarchas tribuitur locus Romano Episcopo, & suburbanas Ecclesias jubetur curare. Ubi Concilium sic inter ipsum & alios Patriarchas dividit, ut singulis suos fines assignet: certe non eum constituit omnium caput, sed unum ex præcipuis facit. Aderant Vitus & Vincentius Julii nomine, qui Romanam Ecclesiam tunc gubernabat: iis datus est quartus locus. Obsecro, si caput Ecclesiæ agnosceretur Julius, an in quartam sedem rejicerentur ejus legati? An præsideret Athanasius in Concilio, ubi maxime elucere debet effigies ordinis hierarchici? In synodo Ephesina apparet Cælestinum, (qui tunc Pontifex erat Romanus) obliquo artificio usum esse ut sedis suæ dignitati caveret. Nam quum mitteret illuc suos, Cyrillo Alexandrino, qui alioqui præfuturus erat, vices suas mandavit. Quorsum istud mandatum, nisi ut quovis modo nomen suum in prima sede hæreret? Sedent enim ejus legati loco inferiore, sententiam inter alios rogantur, suo ordine subscribunt: interim Alexandrinus Patriarcha nomen ejus suo admiscet. Quid dicam de concilio Ephesino secundo: ubi quum adessent Leonis legati, Alexandrinus tamen Patriarcha Dioscorus velut suo jure præsidebat? Excipient, non fuisse orthodoxum Concilium à quo sanctus vir Flavianus damnatus, & Eutyches absolutus, ejusque impietas comprobata. At quum Synodus cogeretur, quum sessiones inter se Episcopi distribuerent: illic certe inter alios Romanæ Ecclesiæ legati non aliter quam in sancto & legitimo Concilio sedebant. Non contendunt tamen de primo loco, sed eum alteri cedunt: nequaquam id facturi si suum jure esse crederent. Nunquam enim puduit Romanos Episcopos maximas quasque contentiones pro suis honoribus suscipere, & hanc solam ob causam multis sæpe & perniciosis certaminibus vexare & turbare Ecclesiam: sed quia videbat Leo nimis improbum fore postulatum si legatis suis primam sedem ambiret, eo supersedit.

Imo in Conciliis sequentibus alii Episcopi primas tenuerunt.

Exceptionis dilutio.

Nec tunc de prima sede litem movere ausi sunt.

Etsi autem in Chalcedonensi primum locum occuparunt, id extraordinaria ratione factum est.

2. Sequutum est Chalcedonense concilium, in quo primam sedem Imperatoris concessione occuparunt Romanæ Ecclesiæ legati. Sed hoc fuisse extraordinarium privilegium Leo ipse confitetur: nam quum id petit à Marciano Imperatore, & Pulcheria Augusta, non contendit sibi deberi, sed tantum prætexit, Orientales, qui Ephesino concilio præfuerant, turbasse tunc omnia, & sua potestate male abusos. Quum itaque gravi moderatore opus esset, nec esset verisimile, eos qui tam leves & tumultuarii semel fuissent, ad hanc rem fore idoneos, rogat ut propter aliorum vitium & ineptitudinem, gubernandi vices ad se transferantur. Quod singulari privilegio & extra ordinem petitur, non est certe ex communi lege. Ubi hoc tantum prætexitur, opus esse novo alio præside, quia se male gesserant priores: constat neque ante fuisse factum, neque perpetuum esse debere: sed præsentis duntaxat periculi intuitu fieri. Primum igitur locum habet in Chalcedonensi concilio Pontifex Romanus, non quod sedi hoc debeatur, sed quia Synodus gravi & apto moderatore destituitur, dum ii quos præesse decuerat, per suam intemperiem & libidinem sese loco excludunt. Atque id quod dico successor Leonis reipsa comprobavit. Siquidem quum ad quintam Synodum Constantinopolitanam, quæ longo post tempore est habita, legatos suos mitteret, non rixatus est de prima sede, sed Mennam Patriarcham Constantinopolitanum præsidere facile passus est. Ita in concilio Carthaginensi, cui interfuit Augustinus, videmus non legatos Rom. sedis, sed Aurelium loci Archiepiscopum præfuisse: quum tamen lis esset de Rom. Pontificis auctoritate. Quin etiam habitum in ipsa Italia fuit Concilium universale, cui Rom. Episcopus non interfuit. Præerat Ambrosius, qui tunc insigni auctoritate pollebat apud Cæsarem: nulla illic Pontificis Romani fit mentio. Ergo tunc Ambrosii dignitate factum est ut illustrior esset Mediolanensis sedes quam Romana.

Nec à successoribus in aliis Conciliis est impetratum.

Aquileiense concilium.

3. Quantum ad ipsum titulum primatus, & alios superbiæ titulos, quibus nunc mirabiliter se jactat, non est difficile judicare quando & qualiter obrepserint. Cyprianus sæpe meminit Cornelii: non alio nomine ipsum insignit quam fratris, aut coëpiscopi, aut collegæ. Ad Stephanum vero quum scribit, Cornelii successorem, non modo eum sibi & reliquis æqualem facit, sed durius etiam compellat, nunc arrogantiam, nunc inscitiam ei objiciens. Post Cyprianum habemus quid de ea re censuerit tota Ecclesia Africana. Vetuit enim concilium Carthaginense nequis *Princeps Sacerdotum* vocaretur, aut *primus Episcopus: sed tantum primæ sedis Episcopus.* Quod si vetustiora monumenta quis evolvat, reperiet communi fratris appellatione contentum tunc fuisse Rom. Episcopum. Certe quamdiu duravit Ecclesiæ vera & pura facies, ista omnia superbiæ nomina, quibus insolescere postea cœpit Romana sedes, prorsus erant inaudita: quid esset summus Pontifex, & unicum Ecclesiæ in terris caput, nesciebatur. Quod si tale quid sumere sibi ausus fuisset Romanus Episcopus, erant cordati viri qui mox ejus stultitiam reprimerent. Hieronymus quum Romanus esset Presbyter, non malignus fuit in prædi-

Nec primatus titulo Rom. Episcop. dignati sunt antiqui Patres.

lib. 2. epist. 2. & lib. 4. epist. 6.

Can. 47.

prædicanda Ecclesiæ suæ dignitate, quantum res & temporum status patiebantur: videmus tamen qualiter ipsam quoque in ordinem redigat. *Si auctoritas quæritur*, inquit, *orbis major est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiæ vindicas? Ubicunque fuerit Episcopus, sive Romæ, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, ejusdem meriti est & ejusdem sacerdotii. Potentia divitiarum, & paupertatis humilitas superiorem vel inferiorem Episcopum non facit.*

in epist. ad Evagrium.

Contra, Gregorius, cognomine Magnus, hunc titulum fortiter impugnavit, quum Episcopus Constantinop. eum ambiret: nec eum sibimetipsi, propriæ sedis jure, vendicavit.

4. De titulo universalis Episcopi, Gregorii demum tempore exorta est contentio: cui occasionem præbuit ambitio Joannis Constantinopolitani. Ille enim (quod nemo unquam alius tentaverat) sese volebat facere universalem. In ea contentione non causatur Gregorius sibi jus adimi quod in se competeret: sed fortiter reclamat, appellationem esse profanam, imo sacrilegam, imo Antichristi prænunciam. *Corruit universa Ecclesia à statu suo*, inquit, *si is qui universalis dicitur cadit.* Alibi, *Triste valde est patienter ferre, ut omnibus despectis, frater & coëpiscopus noster solus nominetur Episcopus. Sed in hac ejus superbia quid aliud nisi propinqua jam esse Antichristi tempora designatur? Quia illum videlicet imitatur qui spreta Angelorum societate, ascendere conatus est culmen singularitatis.* Alibi Eulogio Alexandrino, & Anastasio Antiocheno: *Nullus unquam decessorum meorum hoc profano vocabulo uti voluit: quia videlicet si unus Patriarcha universalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed absit hoc à Christiana mente, id sibi velle quempiam arrogare, unde fratrum suorum honorem ex quantulacunque parte imminuat. In isto scelesto vocabulo consentire, nihil aliud quam fidem perdere est. Aliud est*, inquit, *quod conservandæ unitati fidei, aliud quod debemus comprimendæ elationi. Ego autem fidenter dico quia quisquis se universalem Sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se cæteris præponit.* Item rursum Anastasio Alexandrino, *Dixi pacem nobiscum habere non posse, nisi elationem superstitiosi ac superbi vocabuli corrigeret, quam primus Apostata invenit: atque (ut de honoris vestri injuria taceam) si unus Episcopus vocatur universalis, universa Ecclesia corruit ubi ille universus cadit.* Quod autem scribit, oblatum fuisse Leoni hunc honorem in synodo Chalcedonensi, nullam habet veri speciem: nec enim tale quippiam in actis illius Synodi legitur. Et Leo ipse, qui multis epistolis decretum illic in honorem Constantinopolitanæ sedis factum impugnat, non præteriisset proculdubio hoc argumentum quod erat omnium maxime plausibile, si verum fuisset, ipsum repudiasse quod sibi dabatur: & homo alioqui honoris plus satis cupidus non libenter omisisset quod ad suam laudem faceret. Falsus est igitur in eo Gregorius quod titulum illum putavit sedi Romanæ fuisse delatum à synodo Chalcedonensi: ut taceam ridiculum esse quod à sancta Synodo profectum testatur, & simul scelestum, profanum, nefandum, superbum & sacrilegum nuncupat: imo à diabolo excogitatum, & ab Antichristi præcone publicatum. Et tamen subjungit, præcessorem suum recusasse, ne dum privatim aliquid daretur uni, sacerdotes honore debito privarentur universi. Alibi, *Nullus unquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit: ne si in Pontificatus gradu sibi gloriam singularitatis arriperet, hanc fratribus omnibus denegasse videretur.*

lib. 4. epist. 76. Mauric. August. Constant. August. epist. 78. ejusd. libr. ejusd. libr. epist. 80. Aviano Dia. epist. 78. ejusd. lib. Mauricio August. epist. 154. libr. 7. lib. 6. epist. 188.

Quamvis Constantinopolitanum ejecisse videtur, ut Romanis sedem consortis impatientem pararet, non sine horrendo Dei judicio in Occidentis Ecclesias.

libr. 4. epist. 76. ad Maur. Eulogio, supra & epist. 76. lib. 7. Euseb. epist. Thessal.

Pars secunda, ambitionem Romanæ sedis, ut primatum sibi acquireret, aperiens.

5. Venio nunc ad jurisdictionem quam sine controversia se habere in omnes Ecclesias Pontifex Romanus asserit. Scio quantæ fuerint olim de hac disceptationes: nullum enim fuit tempus quo non Romana sedes imperium in alias Ecclesias appetiverit. Atque hoc loco non erit intempestivum, quibus modis sensim tunc emerserit ad aliquam potentiam, investigare. Nondum de hoc infinito imperio loquor, quod non ita pridem sibi arripuit: nam id in suum locum differemus: verum hic paucis indicare operæpretium est qualiter olim & quibus rationibus sese extulerit, ut aliquid juris sibi in alias Ecclesias sumeret. Quum Orientales Ecclesiæ divisæ essent ac turbatæ Arrianorum factionibus, sub Constantio & Constante Cæsaribus, Constantini Magni filiis, ac sede sua pulsus esset Athanasius fidei orthodoxæ præcipuus illic defensor: ejusmodi calamitas ipsum Romam venire coëgit, ut Romanæ sedis auctoritate tum hostium suorum rabiem utcunque reprimeret, tum pios laborantes confirmaret. Susceptus est ipse honorifice à Julio tunc Episcopo, ac obtinuit ut causæ suæ defensionem Occidentales susciperent. Quum ergo pii externo præsidio magnopere indigerent, in Romana autem Ecclesia cernerent sibi optimum esse præsidium, libenter ei deferebant quam plurimum poterant auctoritatis. Verum id totum nihil aliud erat, nisi ut magni æstimaretur ejus communio, ab ea autem excommunicari ignominiosum duceretur. Postea mali & improbi multum ipsi quoque addiderunt, nam ut legitima judicia effugerent, ad hoc asylum se conferebant. Itaque siquis Presbyter à suo Episcopo, siquis Episcopus à Synodo suæ provinciæ damnatus erat, statim provocabant Romam. Et has appellationes Romani Episcopi cupidius quam par erat recipiebant: quod videbatur esse species extraordinariæ potestatis, se longe lateque ita negotiis interponere. Sic quum Eutyches à Flaviano Constantinopolitano damnatus esset, apud Leonem conquestus est, factam sibi esse injuriam. Ille nihil moratus, patrocinium malæ causæ non minus temere quam subito suscepit: in Flavianum graviter invectus est, quasi incognita causa hominem innoxium damnasset. atque hac sua ambitione effecit ut Eutychiana impietas spatio temporis se confirmaret. In Africa id sæpius accidisse constat: simul enim ac nebulo quispiam in ordinario judicio succubuerat, advolabat Romam, multis calumniis suos gravabat: Romana autem sedes interponere se semper erat parata. Quæ improbitas coëgit Africanos Episcopos sancire nequis sub pœna excommunicationis ultra mare provocaret.

Pios exules honorifice excipiendo.

Horum provocationes & hæreticorum etiam querelas audiendo.

Quam ambitionem Ecclesiæ Africanæ olfecerunt.

6. Quicquid tamen fuerit, inspiciamus quid juris aut potestatis habuerit tunc Romana sedes. Continetur autem potestas Ecclesiastica his quatuor capitibus, Ordinatione Episcoporum, Conciliorum indictione, Audiendis appellationibus, aut jurisdictione, Monitionibus castigatoriis, aut censuris. Ordinari Episcopos à suis Metropolitis jubent omnes veteres Synodi: nusquam advocari Romanum Episcopum jubent, nisi in sua Patriarchia. Sensim autem mos obtinuit ut Italici Episcopi ad petendam consecrationem omnes Romam venirent, exceptis Metropolitis, qui se in hanc servitutem redigi passi non sunt: sed quum ordinandus erat aliquis Metropolita, mittebat illuc unum ex suis Presbyteris Romanus Episcopus, qui tantum adesset, non autem præesset. Cujus rei exemplum extat apud Gregorium in consecratione Constantii Mediolanensis, post Laurentii obitum. Quanquam non puto illud fuisse vetustissimum institutum: sed quum honoris & benevolentiæ causa initio mitterent & ultro & citro legatos, qui testes forent ordinationis, ad communionem testandam: quod voluntarium erat, pro necessario haberi postea cœpit. Utcunque sit, constat ordinandi potestatem non fuisse olim Romano Episcopo nisi in provincia suæ Patriarchiæ, hoc est, in Ecclesiis suburbicariis, ut canon synodi Nicenæ loquitur. Ordinationi annexa erat epistolæ synodicæ missio, in qua nihilo superior erat aliis. Solebant Patriarchæ statim post suam

Interim potestate Ecclesiastica in ordinandis Episcopis, indicendis Conciliis, decidendis controversiis, castigandis contradicentibus, Episcopi Romani nisi in sua Patriarchia fruebantur.

libr. 2. epist. 68. & 70.

suam consecrationem solenni scripto fidem suam consignare, quo profitebantur se sanctis & orthodoxis Conciliis subscribere. Ita, reddita fidei suæ ratione, mutuo se alii aliis approbabant. Si hanc confessionem recepisset ab aliis Romanus Episcopus, & non dedisset, eo fuisset agnitus superior: sed quum oportuerit non minus dare quam ab aliis exigere, & communi legi esse subjectum, certe societatis signum id fuit, non dominii. Ejus rei exemplum habetur in epistola Gregorii ad Anastasium & Cyriacum Constantinopolitanum, & alibi ad omnes simul Patriarchas.

libr. 1. epist. 24. & 25. item lib. 6. epist. 169.

7. Sequuntur admonitiones vel censuræ, quibus ut olim usi sunt Romani Episcopi erga alios, sic eas vicissim pertulerunt. Irenæus Victorem graviter corripuit, quod temere ob rem nihili pernicioso dissidio turbaret Ecclesiam. Paruit ille, non reclamavit. Ea libertas tunc usitata fuit sanctis Episcopis, ut fraterno jure uterentur in Romanum Præsulem, admonendo & castigando, siquando peccaret. Ille vicissim, ubi res postulabat, alios admonebat officii, & siquid erat vitii reprehendebat. Nam Cyprianus, quum Stephanum hortatur ut moneat Galliæ Episcopos, non sumit argumentum ex ampliori potestate, sed ex communi jure quod habent inter se Sacerdotes. Quæso, si Galliæ tunc præfuisset Stephanus, annon dicturus erat Cyprianus, Coërceas istos, quia tui sunt? sed longe aliter loquitur, *Hoc fraterna* (inquit) *societas, qua inter nos devincti sumus, requirit, ut mutuo moneamus.* Et videmus etiam quanta verborum acerbitate vir alioqui mansueti ingenii in ipsum Stephanum invehatur, ubi nimis eum insolescere existimat. Ergo hac etiam in parte nondum apparet ulla jurisdictione præditum fuisse Romanum Episcopum adversus eos qui suæ provinciæ non essent.

Siquos enim castigarunt admonitionibus, ab iisdem aut aliis coëpiscopis graviter correpti sunt.

epist. 13. lib. 3.

ad Pompeium contra epist. Stephani.

8. Quantum ad Synodos convocandas, hoc erat Metropolitæ cujusque officium, ut provincialem Synodum statis temporibus cogeret: illic nihil juris habuit Romanus Episcopus. Universale autem Concilium indicere solus Imperator poterat. Siquis enim Episcoporum hoc tentasset, non modo vocationi non paruissent qui extra provinciam erant, sed tumultus statim exortus esset. Ergo Imperator omnibus ex æquo ut adessent denunciabat. Refert quidem Socrates Julium cum Orientalibus Episcopis expostulasse, quod se ad synodum Antiochenam non vocassent, quum vetitum esset Canonibus sine Romani Pontificis conscientia quidpiam decerni. Sed quis non videt hoc de iis decretis intelligendum quæ universam Ecclesiam obstringunt? Porro nihil mirum si cum urbis antiquitati & amplitudini, tum sedis dignitati id datur ne absente Romano Episcopo universale de religione decretum fiat, si quidem interesse non recuset. Verum quid hoc ad totius Ecclesiæ dominium? Neque enim unum ex præcipuis fuisse negamus: sed recipere nolumus quod nunc contendunt Romanenses, habuisse in omnes imperium.

Neque jus convocandi provinciales Synodos obtinuerunt, præterquam in suis finibus. Concilii universalis indictio ad solum Imperatorem pertinebat.

Tripart. hist. lib. 4.

9. Superest quarta species potestatis, quæ appellationibus constat. Summum imperium penes eum esse constat ad cujus tribunal provocatur. Multi sæpe Romanum Pontificem appellarunt: ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est: sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. Nihil dicam de Oriente aut Græcia: sed constat Galliæ Episcopos fortiter restitisse quum sibi imperium in eos sumere videretur. In Africa diu fuit de ea re disceptatum: nam quum in Milevitano concilio, ubi aderat Augustinus, excommunicati essent qui provocarent ultra mare, conatus est Romanus Pontifex efficere ut id decretum corrigeretur. Legatos misit qui id privilegii sibi à Niceno concilio datum esse ostenderent. Proferebant legati acta Niceni concilii, quæ ex Ecclesiæ suæ armario sumpserant. Restiterunt Africani, negaruntque fidem Romano Episcopo habendam esse in causa propria: proinde se Constantinopolim missuros, & in alias Græciæ urbes, ubi exemplaria minus suspecta haberentur. Compertum est nihil illic tale scriptum quale obtenderant Romani. Ita ratum fuit decretum illud quod Rom. Pontifici summam cognitionem abrogaverat. Qua in re flagitiosa ipsius Romani Pontificis impudentia apparuit: nam quum fraude Sardicensem synodum pro Nicena supposuisset, turpiter in manifesta falsitate deprehensus fuit. Sed major etiamnum ac impudentior fuit eorum nequitia qui fictitiam epistolam ad Concilium addiderunt, qua nescio quis Episcopus Carthaginensis, Aurelii decessoris sui arrogantiam damnans quod à sedis Apostolicæ obedientia subducere se ausus esset, ac sui suæque Ecclesiæ deditionem faciens, suppliciter veniam precatur. Hæc sunt egregia vetustatis monumenta, quibus fundata est Romanæ sedis majestas: dum ita pueriliter sub prætextu antiquitatis mentiuntur, ut vel cæci palpare queant. *Aurelius*, inquit, *diabolica audacia & contumacia elatus, Christo & sancto Petro rebellis fuit: proinde anathemate damnandus.* Quid Augustinus? Quid vero tot Patres qui Milevitano concilio interfuerunt? Sed quid opus est insulsum illud scriptum multis verbis refellere, quod ne ipsi quidem Romanenses, siquid frontis habent reliquum, sine magno pudore inspicere possint? Sic Gratianus, malitiane an inscitia nescio, ubi decretum illud retulit, Ut communione priventur qui trans mare provocaverint, adjungit exceptionem, Nisi forte Romanam sedem appellarint. Quid facias istis bestiis, quæ adeo sensu communi carent, ut illud unum à lege excipiant, cujus causa legem esse positam nemo non videt? Siquidem Concilium, quum transmarinas appellationes damnat, hoc tantum prohibet ne quis Romam provocet. Hic bonus interpres Romam à communi lege excipit.

Nec Romanum tribunal alii Episcopi agnoverunt.

Imo ei fortiter Galliæ Episcopi restiterunt. Restiterunt & Africani.

vid. 1. volum. Concil.

Detecta Romani Pontificis impudentia & repetita falsitate.

Gratiani item insulsa exceptione. 2. quæst. 4. cap. Placuit.

10. Verum (ut semel quæstionem hanc finiamus) qualis olim fuerit Romani Episcopi jurisdictio, una historia palam faciet. Accusaverat Cæcilianum Carthaginensem Episcopum Donatus à casis nigris. Damnatus fuerat reus indicta causa. Nam quum sciret conjurationem contra se ab Episcopis factam, comparere noluit. Ventum inde est ad Constantinum Imperatorem. Ille quum vellet causam Ecclesiastico judicio finiri, cognitionem mandavit Melciadi Romano Episcopo, cui addidit collegas nonnullos ex Italia, ex Gallia, ex Hispania Episcopos. Si id erat ex ordinaria Romanæ sedis jurisdictione, audire appellationem in causa Ecclesiastica, cur alios sibi adjungi patitur Imperatoris arbitrio? imo cur ipse jussu magis Imperatoris quam ex officio suo suscipit judicium? Sed audiamus quid postea contigerit. Vincit illic Cæcilianus, Donatus à casis nigris cadit actione calumniosa: provocat. Constantinus appellationis judicium demandat Episcopo Arelatensi: sedet ille judex, ut post Rom. Pontificem quod visum fuerit pronunciet. Si Romana sedes summam habet potestatem sine provocatione: cur sibi tam insignem ignominiam irrogari patitur Melciades, ut sibi Episcopus Arelatensis præferatur? Et quis Imperator hoc facit? Constantinus scilicet, quem jactant non modo omne suum studium, sed omnes fere Imperii opes contulisse ad amplificandam sedis suæ dignitatem. Videmus ergo jam quantum modis omnibus abfuerit tunc Romanus Pontifex ab illa suprema dominatione quam sibi in omnes Ecclesias datam esse à Christo asserit, & quam seculis omnibus se totius orbis consensu obtinuisse mentitur.

Jurisdictionem porro in alias Ecclesias aut causas Episcopum Romanum minime habuisse, ex probata historia liquet.

Augustin. epist. 162. in brevi collat. contra Donat. & alibi.

11. Scio quam multæ sint epistolæ, quam multa rescripta & edicta, quibus Pontifices ei nihil non tri-

Nec Papatus usurpa-

tam in alias Ecclesias hac in parte tyrannidem juvant Rom. Pontificum decretales epistolæ, quarum vanitas & ambitio detegitur.

dist. 22. cap. Sacrosancta.

tribuunt & confidenter vendicant. Sed hoc quoque omnes, qui vel minimum habent ingenii & doctrinæ, sciunt, ita insulsa esse pleraque ex ipsis ut primo gustu facile sit deprehendere ex qua officina prodierint. Quis enim sanus ac sobrius Anacleti esse putet egregiam illam interpretationem, quæ sub Anacleti nomine in Gratiano refertur, nempe quod Cephas sit caput? Plurimis ejus farinæ nugis, quas sine judicio consarcinavit Gratianus, Romanenses hodie contra nos abutuntur ad sedis suæ defensionem: & tales fumos, quibus imperitos olim in tenebris ludebant, adhuc in tanta luce vendere volunt. Sed ego multum operæ ponere in iis refellendis nolo, quæ seipsa propter nimiam insulsitatem palam refellunt. Fateor extare etiam veras epistolas priscorum Pontificum, quibus sedis suæ amplitudinem magnificis elogiis venditant: quales sunt aliquæ Leonis. Fuit enim vir ille, ut eruditus ac facundus, ita gloriæ & dominationis supra modum cupidus: sed an Ecclesiæ fidem tunc habuerint ejus testimonio, dum ita se extollit, id vero est quod quæritur. Apparet autem multos ejus ambitione offensos, ejus quoque cupiditati restitisse. Alicubi vices suas Thessalonicensi Episcopo demandat per Græciam & alias regiones vicinas: alibi Arelatensi, aut alteri cuipiam per Gallias. Sic Hormisdam Episcopum Hispalensem vicarium suum per Hispanias constituit: sed ubique excipit, ea lege se dare ejusmodi mandata ut salva & integra maneant antiqua privilegia Metropolitis. Atqui hoc unum esse ex illis privilegiis declarat Leo ipse, ut siqua de re inciderit dubitatio, Metropolitanus primo loco consulatur. Hac ergo conditione erant istæ vices, ne aut Episcopus quispiam in ordinaria sua jurisdictione, aut Metropolita in cognoscendis appellationibus, aut provinciale Concilium in constituendis Ecclesiis impediretur. Hoc autem quid aliud erat quam omni jurisdictione abstinere: sed se ad sedandas discordias interponere, duntaxat quantum fert lex & natura Ecclesiasticæ communionis?

v. epist. 85. epist. 83.

epist. 89.

Et licet Gregorii seculo aucta esset Rom. Episcopi auctoritas, ea tamen non alio tendebat quam ut alios Episcopos juvaret, & quidem Imperatoris mandato, ac Episcopis ipsis assentientibus.

12. Gregorii tempore jam multum mutata erat prisca illa ratio. Convulso enim ac lacerato Imperio, quum Galliæ & Hispaniæ multis subinde acceptis cladibus afflictæ essent, vastatum Illyricum, vexata esset Italia, Africa vero assiduis calamitatibus fere perdita: quo in tanta rerum civilium convulsione fidei saltem integritas maneret, aut certe non prorsus interiret, omnes undique Episcopi se ad Romanum Pontificem magis adjunxerunt. Eo factum est ut sedis non modo dignitas, sed etiam potentia vehementer cresceret. Quanquam non adeo moror quibus rationibus id factum sit. Majorem certe tunc fuisse constat quam superioribus seculis. Et tamen multum interest quin fuerit effrenis dominatio, ut imperare unus aliis pro sua libidine potuerit. Sed hanc reverentiam habebat sedes Romana ut improbos & contumaces, qui à suis collegis in officio contineri non poterant, sua auctoritate compesceret ac reprimeret: siquidem hoc diligenter subinde testatur Gregorius, se non minus fideliter servare aliis eorum jura, quam ab aliis ipse sua requirat. *Nec ulli*, inquit, *quod sui juris est, ambitu stimulante derogo: sed fratres meos per omnia honorare cupio.* Nulla est vox in ejus scriptis, qua superbius jactet primatus sui amplitudinem quam ista, *Nescio quis Episcopus non subjectus sit sedi Apostolicæ, ubi in culpa invenitur.* Continuo tamen subjungit, *Ubi culpa non exigit, omnes secundum rationem humilitatis æquales sunt.* Tribuit sibi jus corrigendi eos qui peccarunt: si omnes faciunt officium, aliis se parem facit. Atque ipse quidem id juris sibi tribuit: assentiebantur autem qui volebant: aliis autem quibus non placebat, licebat impune reclamare. quod fecisse etiam plerosque notum est. Adde

ad Mediolan. clerum, epist. 68. lib. 2. ad Dominicum Carthag. Episcopum, epist. ult. libr. 2. epist. 64. libr. 7.

quod illic de Primate Byzanceno loquitur: qui quum esset à provinciali Synodo damnatus, repudiaverat totum judicium. Hanc hominis contumaciam ad Imperatorem detulerant ejus collegæ. Imperator Gregorium cognitorem esse voluerat. Videmus ergo eum nec tentare aliquid, quo violet ordinariam jurisdictionem, & id ipsum quod facit, ut aliis sit subsidio, nonnisi mandato Imperatoris facere.

Præterea, quamvis Romanus Episcopus alios ut fratres alloqueretur, nec eos solus judicaret, horumque subiret judicium, id totum Gregorio valde displicuisse constat, quod talibus curis ita distraheretur, ut ad meliora animum applicare non posset.

13. Hæc igitur tunc tota fuit Romani Episcopi potestas, opponere se præfractis & indomitis capitibus, ubi extraordinario aliquo remedio opus erat: idque ut adjuvaret alios Episcopos, non impediret. Itaque nihilo sibi plus in alios sumit quam omnibus in se alibi concedit, quum fatetur se paratum ab omnibus corrigi, ab omnibus emendari. Sic alibi Aquileiensem Episcopum jubet quidem Romam venire ad causam dicendam in controversia fidei, quæ inter ipsum & alios exorta erat: non tamen ex sua potestate jubet, sed quia id Imperator mandaverat. Neque se solum judicem fore denunciat: sed Synodum se coacturum promittit, à qua negotium totum judicetur. Quanquam autem ea adhuc erat moderatio, ut suos certos fines haberet potestas Romanæ sedis, quos excedere non liceret, atque ipse Romanus Episcopus non magis præesset aliis, quam subesset: apparet tamen quantopere Gregorio displicuerit ejusmodi status. subinde enim conqueritur, se sub colore Episcopatus ad seculum fuisse reductum: seque magis implicitum esse curis terrenis, quam in vita laica unquam fuisset: premi se in illo honore tumultu secularium negotiorum. Alibi, *Tanta me*, inquit, *occupationum onera deprimunt, ut ad superna animus nullatenus erigatur. Multis causarum fluctibus quatior: & post illa quietis otia, tumultuosæ vitæ tempestatibus affligor: ita ut recte dicam, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Hinc collige quid dicturus fuerit si in hæc tempora incidisset. Officium Pastoris si non explebat, faciebat tamen. Ab imperii civilis gubernatione abstinebat: ac se una cum aliis fatebatur Imperatori subjectum. In curam aliarum Ecclesiarum non se ingerebat nisi necessitate coactus. Et tamen sibi in labyrintho videtur esse, quia simpliciter Episcopi officio totus vacare nequit.

Theotistæ, epist. 5. libr. 1. Anastas. Antioch. epist. 7. & 25. libr. 1.

Tertia pars capitis, qua primatus Rom. incrementum aperit, in Metropolitanorum definiendis limitibus.

14. Litigabat eo tempore de primatu Constantinopolitanus Episcopus cum Romano, ut jam dictum est. Postquam enim Imperii sedes Constantinopoli firmata fuit, id postulare visa est Imperii majestas, ut Ecclesia quoque illa secundum à Romana honoris locum haberet. Et certe initio nihil magis valuerat ad primatum Romæ deferendum, nisi quod tunc illic erat Imperii caput. Extat apud Gratianum rescriptum sub nomine Lucini Papæ, ubi dicit non aliter esse distinctas urbes, ubi Metropolitæ & Primates præsidere debeant, quam ex ratione civilis gubernationis, quæ ante fuerat. Alterum etiam simile sub nomine Clementis Papæ, ubi dicit, In iis urbibus quæ olim primos Flamines habuerant, fuisse constitutos Patriarchas. Quod tametsi vanum est, tamen ex vero est sumptum. Constat enim, quo minimum fieret mutationis, pro statu rerum qui tunc erat, distributas fuisse provincias, Primatesque & Metropolitas in iis urbibus collocatos, quæ honoribus & potestate reliquas antecedebant. Itaque in Concilio Taurinensi decretum fuit, ut quæ in civili gubernatione primæ urbes essent cujusque provinciæ, primæ essent Episcoporum sedes. Quod si honorem civilis regiminis ex una urbe in alteram transferri contigisset, ut jus Metropoleos una illuc transferretur. Innocentius vero Romanus Pontifex, quum antiquam urbis dignitatem obsolescere videret, ex quo sedes Imperii Constantinopolim translata erat, sedi suæ metuens, contrariam legem sancivit: in qua negat

dist. 80.

cap. 1.

Unde sequutum est concilii Taurinensis decretum.

Ab Innocentio ambitiose abrogatum.

gat

gat necesse esse Metropoles Ecclesiasticas mutari prout Imperatoriæ Metropoles mutantur. Verum merito Synodi auctoritas, unius hominis sententiæ præferenda est: tum suspectus esse nobis debet Innocentius ipse in propria causa. Utcunque sit, sua tamen cautione ostendit, ab initio sic fuisse comparatum, ut secundum externum Imperii ordinem Metropoles disponerentur.

Hinc ingens certamen de priore & secundo loco inter Episcopos Constantinopolitanum & Romanum. Socrat. hist. trip. libr. 9. cap. 13. item in Decret. 22. dist. cap. Constantinopol.

15. Ex hoc veteri instituto sancitum est in synodo Constantinopolitana prima, ut civitatis illius Episcopus honoris privilegia haberet post Romanum Pontificem, eo quod esset nova Roma. Atqui longo post tempore, quum simile decretum Chalcedone factum esset, Leo acriter reclamavit. Nec modo sibi permisit pro nihilo ducere quod sexcenti Episcopi aut supra decreverant: sed gravibus etiam conviciis eos exagitavit, quod aliis sedibus derogassent id honoris quod in Constantinopolitanam Ecclesiam conferre ausi essent. Obsecro, quid aliud hominem incitare potuit ad turbandum orbem pro re tantula, nisi mera ambitio? Ait inviolabile esse oportere quod semel sancivit Nicena synodus. Quasi vero periclitetur fides Christiana si una Ecclesia alteri præferatur, aut quasi in alium finem distinctæ illic essent Patriarchiæ quam politiæ causa. Scimus autem politiam pro varietate temporum recipere, imo exigere varias mutationes. Futile igitur est quod obtendit Leo, non esse deferendum honorem Constantinopolitanæ sedi qui synodi Nicenæ auctoritate, Alexandrinæ datus foret. Hoc enim dictat communis sensus, fuisse ejusmodi decretum quod pro temporum ratione tolli posset. Quid quod Orientalium nemo repugnabat, quorum interesat id maxime? Aderat certe Proterius, quem Alexandriæ in locum Dioscori præfecerant: aderant alii Patriarchæ, quorum honor imminuebatur. Illorum erat intercedere, non Leonis, qui suo loco integer manebat. Quum vero tacent illi omnes, imo quum assentiuntur, unus Romanus resistit: promptum est judicare quidnam eum moveat: scilicet providebat quod non multo post accidit, decrescente veteris Romæ gloria, fore ut Constantinopolis, secundo loco non contenta, de primatu cum ea litigaret. Neque tamen clamando tantum profecit quin ratum esset Concilii decretum. Itaque successores ejus, quum fractos se viderent, ab illa pervicacia placide destiterunt: tulerunt enim ut secundus Patriarcha haberetur.

Et superba Romanorum ambitio detecta, quæ nec superiorem nec socium passa est.

Nihilominus tamen Constantinopolitanus multa molitus est ut Romanum de gradu dejiceret. Qui astute antagonistam evertit.

16. Verum paulo post eo usque erupit Joannes, qui Gregorii tempore Constantinopolitanam Ecclesiam regebat, ut se universalem Patriarcham diceret. Hic Gregorius, ne in optima causa, sedis suæ defensioni deesset, constanter se opposuit. Et erat certe intolerabilis cum superbia tum insania Joannis, qui Episcopatus sui fines æquare Imperii finibus volebat. Neque tamen quod alteri negat Gregorius, sibiipsi vendicat: sed vocem illam, à quocunque tandem usurpetur, ut scelestam, & impiam, & nefandam abominatur. Quin etiam Eulogio Alexandrino Episcopo alicubi succenset, à quo fuerat ejusmodi titulo honoratus. *Ecce*, inquit, *in præfatione epistolæ, quam ad meipsum, qui prohibui, direxistis, superbæ appellationis verbum, Papam me universalem appellando imprimere curastis. Quod peto sanctitas vestra ulterius non faciat: quia vobis subtrahitur, quod alteri, plusquam exigit ratio, datur. Ego honorem non deputo, in quo fratrum meorum honorem minui video. Meus enim honor est honor universalis Ecclesiæ, fratrumque meorum solidus vigor. Si autem universalem me Papam sanctitas vestra dicit, negat se hoc esse quod me fatetur universum.* Bona quidem erat & honesta Gregorii causa: sed Joannes, Mauritii Imperatoris favore adjutus, dimoveri à proposito non potuit. Cyriacus quoque ejus successor nunquam de ea re passus est se exorari.

libr. 7. epist. 30.

17. Tandem Phocas, qui cæso Mauritio in ejus locum suffectus est (nescio qua de causa Romanis amicior, imo quia illic absque certamine coronatus fuerat) Bonifacio tertio concessit quod minime postulabat Gregorius, ut Roma caput esset omnium Ecclesiarum. In hunc modum dirempta est controversia. Neque tamen adeo profuisset hoc Imperatoris beneficium sedi Romanæ, nisi alia deinde accessissent. Nam Græcia, & tota Asia paulo post ab ejus communione abscissæ sunt. Gallia sic ipsum reverebatur, ut non paręret nisi quoad libebat. Tunc vero primum in servitutem redacta est, ubi Pipinus regnum occupavit. Nam quum Zacharias Pontifex Romanus ei adjutor fuisset ad perfidiam ac latrocinium, ut pulso legitimo Rege, regnum quasi prædæ expositum raperet: hoc mercedis tulit, ut in Ecclesias Gallicanas jurisdictionem haberet Romana sedes. Quemadmodum prædones commune spolium solent partiendo diripere, ita boni isti viri inter se compararunt, ut Pipino quidem cederet terrenum ac civile dominium, spoliato vero Rege: Zacharias autem caput fieret omnium Episcoporum, ac spiritualem potestatem haberet: quæ quum initio infirma foret (ut solet usu venire in rebus novis) Caroli inde auctoritate confirmata fuit, simili fere de causa: erat enim ipse quoque Romano Pontifici obnoxius, quod ejus studio ad honorem Imperii pervenerat. Quanquam autem credibile est, prius valde deformatas fuisse ubique Ecclesias, constat tamen veterem Ecclesiæ formam tunc demum in Gallia & Germania fuisse prorsus obliteratam. Extant adhuc in archivis curiæ Parisiensis breves illorum temporum commentarii, qui ubi de rebus Ecclesiasticis agitur, mentionem pactionum faciunt tum Pipini tum Caroli cum Romano Pontifice. Inde colligere licet, factam tunc fuisse veteris status mutationem.

Et tandem, interfecto Constantinopolitani patrono, à latrone Phoca nomen tamdiu affectatum adeptus est. Quod nullius fore momenti fuisset, nisi malis artibus in Gallicanam Ecclesiam Rom. Pontifices manus injecissent.

18. Ex eo tempore quum res passim in deterius quotidie prolaberentur, stabilita quoque subinde & aucta est Romanæ sedis tyrannis: idque Episcoporum partim inscitia partim ignavia. Nam quum unus omnia sibi sumeret, ac sine modo se contra jus & fas extollere magis magisque pergeret: nec zelo quo debuerant, incubuerunt Episcopi ad arcendam ejus libidinem. atque ut animus non defuisset, destituebantur tamen vera doctrina & peritia: ut ad tantam rem tentandam essent minime idonei. Itaque videmus qualis fuerit & quam prodigiosa Romæ omnium sacrorum profanatio, & totius Ecclesiastici ordinis dissipatio Bernardi ætate. Conqueritur ex toto orbe Romam confluere ambitiosos, avaros, simoniacos, sacrilegos, concubinarios, incestuosos, & quæque istiusmodi monstra, ut Apostolica auctoritate vel obtinerent honores Ecclesiasticos, vel retinerent: fraudem, & circumventionem, & violentiam invaluisse. Eum judicandi modum qui tunc usitatus erat, execrabilem esse dicit: nec modo Ecclesiæ, sed foro indecorum. Clamat plenam esse ambitiosis Ecclesiam: nec esse qui magis exhorreat flagitia perpetrare quam latrones in spelunca quum spolia viatorum distribuunt. *Pauci* (inquit) *ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen. Omne Papale negotium illæ agunt. Quale est quod de spoliis Ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi, Euge, euge? Pauperum vita in plateis divitum seminatur: argentum micat in luto: accurritur undique: tollit illud non pauperior, sed fortior: aut qui forte citius præcurrit. At te tamen mos iste, vel potius mors ista, non venit: utinam in te desinat. Inter hæc tu pastor procedis, multo & pretioso circumdatus ornatu. Si auderem dicere, dæmonum magis quam ovium pascua hæc. Scilicet sic factitabat Petrus: sic Paulus ludebat. Curia tua recipere bonos magis quam facere consuevit. Mali enim illic* non

Postea paulatim stabilita est tyrannis Pontificia, quam Bernardus suo tempore acerbis deflet querelis.

lib. 1 de consider. ad Eugenium.

circa finem lib. 4.

Summa querelarum tanti viri, quæ à sequentibus Pontificibus non exaudita, imo ludibrio habita sunt.

non proficiunt, sed boni deficiunt. Jam quos appellationum abusus refert, nemo pius sine magno horrore legat. Tandem sic de effreni illa Romanæ sedis cupiditate in jurisdictione usurpanda concludit, *Murmur loquor & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamitant ac demembrari. Vel nullæ vel paucæ admodum sunt quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Quæris quam? subtrahuntur Abbates Episcopis, Episcopi Archiepiscopis,* &c. *Mirum si excusari hoc queat. Sic factitando, probatis vos habere plenitudinem potestatis: sed justitiæ non ita. Facitis hoc quia potestis: sed utrum etiam debeatis quæstio est. Ad honorem quibusque suum gradumque conservandum positi estis, non invidendum.* Hæc pauca ex multis referre libuit, ut partim videant lectores quam graviter tunc Ecclesia concidisset, partim etiam ut agnoscant quanto in mœrore ac gemitu pios omnes tenuerit isthæc calamitas.

lib. 3.

Piorum in Bernardo cogitationes sub spirituali Babylone.

Quarta capitis pars. Etsi dignitas & eminentia hæc Gregoriani seculi Rom. Ecclesiæ concederetur, nihil tamen ad hodiernum primatum facit. Capita enim hujus tyrannidis aliam prorsus faciem ostentant.

19. Jam vero ut Romano Pontifici hodie concedamus eminentiam illam & jurisdictionis amplitudinem quam mediis temporibus, ut Leonis & Gregorii, habuit hæc sedes: quid hoc ad præsentem Papatum? Nondum loquor de terreno dominio, nec de civili potestate, de quibus postea suo loco videbimus: sed ipsum spirituale regimen quod jactant, quid simile cum illorum temporum conditione habet? Papam enim non aliter definiunt quam summum in terris Ecclesiæ caput, & universalem totius orbis Episcopum. Ipsi vero Pontifices, quum de sua auctoritate loquuntur, magno supercilio pronunciant, penes se esse imperandi potestatem, alios manere obediendi necessitatem: sic sanctiones omnes suas habendas esse quasi divina Petri voce firmatas: provinciales Synodos, quia Papæ non habeant præsentiam, vigore carere: se posse de qualibet Ecclesia clericos ordinare: & qui alibi fuerint ordinati, eos posse ad sedem suam vocare. Innumera ejus generis habentur in farragine Gratiani, quæ non recenseo, ne nimis molestus sim lectoribus. Summa tamen huc redit, penes unum Pontificem Romanum esse supremam Ecclesiasticarum omnium causarum cognitionem, sive in dijudicandis definiendisque doctrinis, sive in ferendis legibus, sive in constituenda disciplina, sive in exercendis judiciis. Privilegia quoque quæ sibi sumunt in reservationibus (ut vocant) & longum esset recensere & supervacuum. Quod autem omnium maxime intolerabile est, nullum in terris judicium relinquunt coërcendæ ac refrenandæ suæ libidini, si tam immensa potestate abutantur. *Nemini*, inquiunt, *judicium sedis hujus liceat retractare, propter Romanæ Ecclesiæ primatum.* Item, *Neque ab Augusto, neque à Regibus, neque ab omni clero, neque à populo judex judicabitur.* Id quidem plus satis imperiose, quod unus homo omnium se judicem constituit, nullius autem judicio parêre sustinet. Sed quid si tyrannidem in populum Dei exerceat? si dissipet ac vastet regnum Christi? si totam Ecclesiam conturbet? si munus pastorale in latrocinium convertat? Imo ut sit sceleratissimus, se ad reddendam rationem astringi negat. Sunt enim istæ Pontificum voces, *Aliorum hominum causas voluit Deus per homines terminare, sed sedis hujus Præsulem suo sine quæstione servavit arbitrio.* Item, *Facta subditorum judicantur à nobis: nostra autem à solo Deo.*

Nicolaus, cujus sententia hæc in Decretis 17. q. 3. c. Nemini. Innocentii 9. q. 3. c. Nemo. Symmach. 9. q. 3. c. Aliorum. Antherius ibid. cap. Facta.

20. Ac quo ejusmodi edicta plus haberent ponderis, falso supposuerunt veterum Pontificum nomina, quasi res à primordio sic fuissent institutæ: quum certo certius sit novum esse & nuper fabricatum quicquid Romano Pontifici plus tribuit quam ei à vetustis Conciliis datum fuisse retulimus. Quin etiam eo impudentiæ venerunt ut rescriptum ediderint sub nomine Anastasii Patriarchæ Constantinopolitani, in quo testatur antiquis regulis fuisse sancitum, nequid vel in remotissimis provinciis ageretur quod non ad Romanam sedem prius relatum foret. Præterquam quod vanissimum id esse constat, cui hominum credibile erit, tale Romanæ sedis elogium ab adversario & honoris dignitatisque æmulo profectum esse? Sed oportuit scilicet eo dementiæ ac cæcitatis provehi istos Antichristos, ut omnibus sanæ mentis hominibus, qui modo oculos aperire volunt, conspicua esset ipsorum nequitia. Decretales autem epistolæ à Gregorio nono congestæ: item Clementinæ, & Extravagantes Martini, apertius adhuc & plenioribus buccis immanem ferociam, & veluti Barbarorum regum tyrannidem ubique spirant. Atqui hæc sunt oracula ex quibus volunt Romanenses Papatum suum æstimari. Hinc orta sunt præclara illa axiomata, quæ vim oraculorum passim hodie in Papatu obtinent, Papam errare non posse, Papam esse superiorem Conciliis, Papam esse universalem omnium Ecclesiarum Episcopum, & summum in terris Ecclesiæ caput. Taceo ineptias multo absurdiores, quas stulti Canonistæ in scholis suis deblaterant: quibus tamen Romanenses theologi non modo assentiuntur, sed etiam applaudunt, ut idolo suo adulentur.

Nec ea quæ postulant, à veteribus (ut ipsi mentiuntur) sibi concessa sunt.

ibid. cap. Antiquis.

Nec iis acquieverunt Gregorius IX. Martinus & alii, qui alia prorsus indigna & intoleranda confinxerunt.

21. Non agam cum illis summo jure. Huic tantæ insolentiæ opponeret quispiam alius Cypriani sententiam, qua usus est apud Episcopos quorum Concilio præsidebat, *Nemo nostrûm Episcopum se Episcoporum dicit, aut tyrannico terrore collegas ad obsequendi necessitatem adigit.* Objiceret quod aliquanto post Carthagine decretum fuit, *Ne quis vocaretur princeps Sacerdotum, aut primus Episcopus.* Colligeret ex historiis multa testimonia, ex Synodis canones, ex veterum libris multas sententias, quibus Romanus Pontifex in ordinem cogeretur. Sed ego istis supersedeo, ne videar nimis præcise eos urgere. Respondeant tamen mihi optimi patroni Romanæ sedis, qua fronte titulum universalis Episcopi defendere audeant, quem vident toties anathemate damnari à Gregorio. Si valere debet Gregorii testimonium, eo declarant Antichristum esse suum Pontificem quod eum universalem faciunt. Nomen etiam Capitis nihilo magis fuit usitatum. Sic enim alicubi loquitur, *Petrus præcipuum in corpore membrum, Joannes, Andreas, Jacobus particularium plebium capita. Omnes tamen sub uno capite membra Ecclesiæ sunt: imo sanctitrante Legem, sancti sub Lege, sancti in gratia, omnes perficientes corpus Domini, in membris sunt constituti, & nemo se unquam universalem dici voluit.* Quod autem jubendi potestatem sibi arrogat Pontifex, parum consentaneum est cum eo quod alibi dicit Gregorius. Nam quum Eulogius Alexandrinus Episcopus se ab eo jussum dixisset, respondet in hunc modum, *Hoc verbum jussionis, peto, à meo auditu removete: scio enim qui sim, & qui sitis: loco mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo jussi: sed quæ utilia visa sunt, indicare curavi.* Quod jurisdictionem suam ita sine fine extendit, in eo gravem & atrocem facit injuriam non tantum reliquis Episcopis, sed etiam singulis Ecclesiis: quas eo modo discerpit ac lacerat, ut ex earum ruinis sedem suam ædificet. Quod autem omnibus se judiciis eximit, ac tyrannico more sic vult regnare, ut suam unius libidinem pro lege habeat, id certe magis indignum est, & alienum ab Ecclesiastica ratione quam ut sustineri ullo modo queat. Prorsus enim abhorret non modo à sensu pietatis, sed etiam humanitatis.

Quorum insolentiæ etsi opponi posset Cyprianus, Conciliorum item, Historiarum ac veterum Theologorum probata fides: hoc uno satis refelluntur, quod à Gregorio suo verbis expressis damnati sunt.

epist. 92. lib. 4. ad Joan. Constantinopolit.

libr. 7. epist. 28.

22. Verum ne singula persequi & excutere cogar, iterum istos appello qui hodie Romanæ sedis patroni & optimi & fidelissimi haberi volunt, ecquid pudeat ipsos præsentem statum Papatus defendere: quem constat centuplo corruptiorem esse quam Gregorii & Bernardi seculis fuerit: qui tamen tunc sanctis illis viris tantopere displicebat.

Ad summum autem impudentiæ Papatus patronos pervenisse oportet:

Con-

quum Gregorius & Bernardus admodum flebiliter conquesti sint de suæ ætatis malitia, quam centuplo nunc superatam esse & totis viribus foveri ac augeri à Rom. Pontifice, constat. epist. 5. lib. 1. ad Theotist. epist. ad Anastas. item 25. & alibi.

Conqueritur passim Gregorius, se alienis occupationibus supra modum distrahi: se sub colore Episcopatus ad seculum esse reductum: ubi tantis terræ curis inserviret quantis se nunquam in vita laica deservisse reminisceretur: se premi tumultu secularium negotiorum, ut ad superna animus nullatenus erigatur: se multis causarum fluctibus quati, & tumultuosæ vitæ tempestatibus affligi: ut merito dicat, *Veni in altitudinem maris.* Certe inter illas terrenas occupationes poterat tamen plebem pro concionibus docere, privatim admonere & corrigere quos oportebat, Ecclesiam ordinare, collegis dare consilium, eosque ad officium hortari: super hæc, restabat aliquid temporis ad scribendum: & tamen calamitatem suam deplorat, quod sit in profundissimo mari demersus. Si administratio illius temporis mare fuit, quid de præsenti Papatu dicendum erit? Quid enim simile inter se habent? Hic nullæ sunt conciones, nulla disciplinæ cura, nullum Ecclesiarum studium, nulla spiritualis functio: nihil denique nisi mundus. Perinde tamen laudatur hic labyrinthus quasi nihil inveniri queat magis ordinatum ac dispositum. Bernardus vero quas fundit querimonias, quos edit gemitus dum suæ ætatis vitia intuetur? Quid igitur, si hoc nostrum ferreum seculum, & siquid est ferro deterius, inspiceret? Quæ ista est improbitas, non modo pertinaciter tueri velut sacrosanctum ac divinum, quod uno ore sancti omnes semper improbarunt: sed eorum quoque testimonio abuti ad defensionem Papatus, quem constat fuisse illis prorsus incognitum? Quanquam de tempore Bernardi fateor tantam fuisse tunc corruptionem rerum omnium, ut non fuerit multum nostro dissimile. Verum omni pudore carent qui ex medio illo seculo, Leonis scilicet & Gregorii & similium, prætextum aliquem petunt: perinde enim faciunt acsi quis ad stabiliendam Cæsarum monarchiam, antiquum Romani Imperii statum laudaret: hoc est, libertatis laudes ad ornandam tyrannidem mutuaretur.

Quinta & postrema pars capitis, quæ præcipuam continet responsionem: Papam videlicet non esse Episcopum in Dei Ecclesia.

23. Postremo, etiamsi hæc darentur omnia, exoritur tamen illis novum de integro certamen, quum negamus esse Romæ Ecclesiam, in qua ejusmodi beneficia residere queant: quum negamus esse Episcopum qui hæc dignitatis privilegia sustineat. Sint igitur vera illa omnia (quæ tamen illis jam extorsimus) Petrum voce Christi constitutum fuisse universæ Ecclesiæ caput: ipsumque honorem sibi collatum in Romana sede deposuisse: id veteris Ecclesiæ auctoritate fuisse sancitum, longo usu confirmatum: Romano Pontifici summam potestatem fuisse semper uno consensu ab omnibus delatam: ipsum fuisse omnium & causarum & hominum judicem, nullius judicio subjectum fuisse. habeant etiam plura si velint: respondeo tamen uno verbo, nihil istorum valere nisi Romæ sit Ecclesia & Episcopus. Hoc mihi concedant necesse est, non posse Ecclesiarum matrem esse, quæ ipsa non sit Ecclesia: non posse Episcoporum esse principem, qui ipse non sit Episcopus. Volunt igitur sedem Apostolicam habere Romæ? Dent mihi verum & legitimum Apostolatum. Volunt habere summum Pontificem? Dent mihi Episcopum. Quid autem? ubi ullam Ecclesiæ faciem nobis ostendent? Nominant quidem, & subinde in ore habent. Certe Ecclesia suis certis notis cognoscitur: & Episcopatus, nomen officii est. Hic non de populo loquor: sed de ipso regimine, quod lucere in Ecclesia perpetuo debet. Ubi illic ministerium, quale requirit Christi institutio? Meminerimus quod de Presbyterorum & Episcopi officio ante dictum est. Si ad regulam illam exigemus officium Cardinalium, fatebimur nihil minus esse quam Presbyteros. Ipse vero Pontifex quid omnino habeat Episcopale scire velim. Primum in munere Episcopi caput est, plebem Dei verbo docere: alterum & proximum huic, Sacramenta administrare: tertium, monere & hortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populum continere. Quid istorum facit: imo quid facere se simulat? Dicant igitur qua ratione velint haberi Episcopum, qui nullam officii partem minimo digito vel in speciem saltem attingit.

Responsionis hujus explicatio.

Confirmatio ab enumeratione partium essentialium Episcopalis muneris.

Altera confirmatio, ab auctoritate institutionis Christi.

24. Non ita de Episcopo est ut de Rege: hic enim, etsi non exequatur quod proprium est Regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in Episcopo dijudicando respicitur Christi mandatum, quod semper in Ecclesia valere debet. Hunc ergo nodum mihi solvant Romanenses. Nego ipsorum Pontificem esse Episcoporum principem, quum non sit Episcopus. Istud proximum necesse est probent falsum esse, si vincere in illo priore volent. Quid quod non modo nihil habet Episcopi proprium, sed omnia potius contraria? Sed hic, ô Deus, unde incipiam? à doctrinane, an à moribus? Quid dicam, aut quid tacebo? ubi desinam? Hoc dico: quum mundus hodie tot perversis impiisque doctrinis refertus sit: tot superstitionum generibus plenus, tot erroribus excæcatus, in tanta idololatria demersus: nihil uspiam istorum esse quod non illinc vel emanarit, vel saltem fuerit confirmatum. Nec alia est causa cur tanta rabie ferantur Pontifices in renascentem Euangelii doctrinam, ad eam opprimendam nervos omnes suos intendant, Reges omnes ac Principes ad sævitiam accendant, nisi quod collabi ac corruere totum suum regnum vident ubi primum Christi Euangelium obtinuerit. Crudelis fuit Leo: sanguinarius Clemens: truculentus est Paulus. Sed non tam natura eos ad impugnandam veritatem impulit, quam quod una hæc illis ratio erat tuendæ suæ potentiæ. Salvi igitur quum esse non possint nisi profligato Christo, non aliter laborant in hac causa quam si pro aris ac focis, suisque ipsorum capitibus pugnarent. Quid ergo? num illic nobis erit sedes Apostolica ubi nihil cernimus nisi horrendam apostasiam? Erit Christi vicarius, qui furiosis conatibus Euangelium persequendo, Antichristum se esse palam profitetur? Erit Petri successor, qui ad demoliendum quicquid ædificavit Petrus, ferro & igni grassatur? Erit caput Ecclesiæ, qui Ecclesiam à Christo solo vero capite rescissam ac truncatam, in seipsa discerpit ac lacerat? Fuerit sane olim Roma omnium Ecclesiarum mater: verum ex quo Antichristi sedes fieri cœpit, desiit esse id quod erat.

Tertia, à contrariis: quod in doctrina & moribus ab Episcopi veri munere tota via distet Pontifex Romanus.

Conclusio, Romam non esse hodie sedem Apostolicam, sed Apostaticam: non esse Ecclesiarum, sed errorum matrem, & Antichristi thronum.

25. Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, quum Romanum Pontificem vocamus Antichristum. Sed qui hoc sentiunt, non intelligunt se Paulum immodestiæ insimulare, post quem nos loquimur: imo ex cujus ore sic loquimur. Ac nequis objiciat nos Pauli verba, quæ alio pertineant, perperam torquere in Romanum Pontificem, breviter ostendam non aliter quam de Papatu posse intelligi. Antichristum *in templo Dei sessurum* Paulus scribit. Alibi quoque Spiritus describens ejus imaginem in Antiochi persona, ostendit regnum ejus in magniloquentia & Dei blasphemiis situm fore. Hinc colligimus tyrannidem esse in animas magis quam in corpora, quæ adversus spirituale Christi regnum erigatur. Deinde talem esse quæ nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat: sed potius Christi prætextu abutatur, & sub Ecclesiæ titulo velut larva delitescat. Tametsi autem omnes quæ ab initio extiterunt hæreses ac sectæ ad regnum Antichristi pertineant: quum tamen prædicit Paulus venturam defectionem, hac descriptione significat, sedem illam abominationis tunc erigendam ubi universalis quædam defectio Ecclesiam occuparit: utcunque multa Ecclesiæ membra in vera fidei unitate

Probatio hujus conclusionis, Papam videlicet esse Antichristum, ex Paulo & Daniele. 2 Thess. 2. vers. 4. Dan. 7:25. *Quorum (præcipue vero Apostoli) sententia explicatur.*

Consequens sententia Pauli.

tate sparsim perseverent. Quum vero addit suo tempore *cœpisse moliri in mysterio opus iniquitatis*, quod postea palam facturus esset: ex eo intelligimus, calamitatem hanc neque per unum hominem fuisse inferendam, neque in uno homine finiendam. Porro quum hac nota designet Antichristum, quod suum Deo honorem prærepturus sit ut sibi sumat: hoc præcipuum indicium est quod sequi debemus in quærendo Antichristo: præsertim ubi ejusmodi superbia ad publicam usque Ecclesiæ dissipationem procedit. Quum ergo constet Pontificem Romanum impudenter ad se transtulisse quod Dei unius & Christi maxime proprium erat, dubitandum non est quin impii & abominandi regni dux sit & antesignanus.

Non igitur Romæ alligandus est primatus, etsi olim hæc sedes prima omnium fuerit.

lib. 3. c. 5.

26. Eant nunc Romanenses, & antiquitatem nobis opponant. Quasi in tanta rerum omnium conversione sedis honor stare possit ubi nulla est sedes. Narrat Eusebius, Deum ut vindictæ suæ locus fieret, Ecclesiam, quæ Hierosolymis erat, Pellam transtulisse. Quod semel factum fuisse audimus, fieri sæpius potuit. Proinde sic loco alligare honorem primatus, ut qui revera infestissimus est hostis Christi, summus Euangelii adversarius, maximus Ecclesiæ vastator ac dissipator, crudelissimus sanctorum omnium mactator & carnifex, vicarius nihilominus Christi, Petri successor, primus Ecclesiæ antistes habeatur, tantummodo quia sedem occupat quæ olim prima omnium fuit: id vero nimis ridiculum est ac ineptum. Taceo quantum sit discriminis inter Papæ Cancellariam, & bene compositum Ecclesiæ ordinem.

Maxime quum Ecclesia Romana jampridem in Cancellariam & turpem negotiationem versa sit.

Quanquam hæc una res omnem de hac quæstione dubitationem potest optime tollere. Nemo enim sanæ mentis Episcopatum in plumbo & bullis includet: multo minus in illo captionum omnium ac circumscriptionum magisterio, quibus rebus censetur spirituale Papæ regimen. Eleganter igitur à quodam dictum est, illam quæ jactatur, Romanam Ecclesiam pridem conversam fuisse in Curiam: quæ sola nunc Romæ visitur. Neque hic accuso hominum vitia: sed Papatum ipsum ex diametro cum Ecclesiastica ratione pugnare demonstro.

De re ipsa hactenus. Nunc ad personas. Et primum quod ad religionem attinet, Pontifices Romani nullum esse Deum, Euangelium & doctrinam de vita æterna meras esse fabulas jampridem professi sunt.

27. Ad homines autem si veniamus, satis scitur quales reperturi simus Christi vicarios: Julius scilicet, & Leo, & Clemens, & Paulus Christianæ fidei columnæ erunt, primique religionis interpretes, qui nihil aliud de Christo tenuerunt, nisi quod didicerant in schola Luciani. Sed quid tres aut quatuor Pontifices enumero? Quasi vero dubium sit qualem religionis speciem professi sint jampridem Pontifices cum toto Cardinalium collegio, & hodie profiteantur. Primum enim arcanæ illius Theologiæ quæ inter eos regnat, caput est, Nullum esse Deum. Alterum, Quæcunque de Christo scripta sunt ac docentur, mendacia esse & imposturas. Tertium, Doctrinam de futura vita & ultima resurrectione, meras esse fabulas. Non omnes ita sentiunt, & pauci ita loquuntur: fateor: jampridem tamen hæc ordinaria esse cœpit Pontificum religio. hoc quum sit notissimum omnibus qui Romam noverunt, non cessant tamen Romanenses theologi jactare, Christi privilegio cautum esse ne Papa errare possit, quia Petro dictum sit, *Oravi pro te, ne deficiat fides tua.* Quid, obsecro, tam impudenter ludendo proficiunt, nisi ut totus mundus intelligat, eos ita ad extremum improbitatis venisse, ut neque Deum timeant, neque homines revereantur?

Luc. 22. vers. 32.

Tum etiam Joannes XXII. teste Gersone, qui tunc vivebat, nominatim erravit in doctrina de immortalitate animarum.

28. Sed fingamus latere eorum quos dixi Pontificum impietatem, quod eam neque concionibus neque scriptis publicarint: sed in mensa duntaxat, & cubiculo, aut saltem inter parietes prodiderint. Atqui si privilegium quod obtendunt, ratum esse velint, expungant è numero Pontificum oportet Joannem vicesimum secundum, qui palam asseruit, animas esse mortales, unaque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis. Atque ut videas totam sedem cum præcipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse: nemo Cardinalium huic se tantæ insaniæ opposuit, sed schola Parisiensis Regem Galliæ impulit, ut ad palinodiam hominem cogeret. Rex ejus communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret: idque de more publicavit per præconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abjuravit.

Ac proinde expungendus est ex Pontificum catalogo, vel potius ineptum est quod citant de firmitudine fidei sedis Romanæ.

Hoc exemplum facit ne me oporteat cum adversariis amplius de eo disputare quod dicunt, sedem Romanam ejusque Pontifices labi in fide non posse, quia Petro dictum sit, *Oravi pro te, ne deficiat fides tua.* Certe ille tam fœdo lapsûs genere à recta fide excidit, ut sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in Episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quam ut responsione egeat: nam si volunt ad Petri successores trahere quicquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse Satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus, *Vade retro Satan: quia offendiculum es mihi.* Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quam illis alterum objicere.

Luc. 22. vers. 32.

Matth. 16. vers. 23.

Deinde, quoad mores, Romani Pontifices, athei, aut religionis hostes conjurati, & suo & aliorum scelere sunt turpissimi.

29. Verum certare ineptiendo non libet: redeo igitur unde digressus eram. Sic alligare loco & Christum & Spiritum sanctum, & Ecclesiam, ut quicunque illic præsideat, etiamsi sit diabolus, Christi tamen vicarius & caput Ecclesiæ censeatur, quia fuerit olim Petri sedes: non modo impium & Christo contumeliosum, sed nimis absurdum, & à sensu communi alienum esse dico. Jampridem Romani Pontifices aut omni prorsus carent religione, aut maximi sunt religionis hostes. Nihilo igitur magis fiunt, ob sedem quam occupant, Christi vicarii, quam idolum, ubi in templo Dei collocatur, pro Deo habendum est. Jam si de moribus fiat censura: ipsi pro se Pontifices respondeant quid omnino sit in quo Episcopi agnosci queant. Primum, quod Romæ sic vivitur, ipsis non modo conniventibus ac tacentibus, sed tacito etiam quasi nutu approbantibus, id prorsus indignum est Episcopis: quorum officium est plebis licentiam disciplinæ severitate coërcere. Sed ego tam rigidus in eos non ero ut alienis delictis ipsos gravem.

Cardinalium & cleri Romani pictura.

Quod autem ipsi cum sua familia, cum toto fere Cardinalium collegio, cum toto cleri sui grege, ad omnem nequitiam, obscœnitatem, spurcitiam, ad omne scelerum & flagitiorum genus adeo sunt prostituti, ut monstra referant magis quam homines: in eo sane produnt se nihil minus esse quam Episcopos. Neque tamen vereri debent ne suam turpitudinem ulterius detegam. Nam & in tam putido cœno versari piget: & parcendum est pudicis auribus: & mihi videor satis ac super demonstrasse quod volebam; etiamsi caput Ecclesiarum olim fuisset Roma, non tamen hodie esse dignam quæ in minimis pedum digitis censeatur.

Cardinales autem nihil aliud quam Presbyteri Romanæ Ecclesiæ olim fuerunt, ac Episcopis longe inferiores.

30. Quantum ad Cardinales (quos vocant) attinet, nescio quid factum sit ut ita subito in tantam amplitudinem emerserint. Hic titulus Gregorii ætate in solos Episcopos competebat: nam quoties meminit Cardinalium, non Romanæ Ecclesiæ, sed aliis quibuslibet eos attribuit. ut in summa, nihil aliud sit *Sacerdos Cardinalis*, quam Episcopus. Apud superioris seculi scriptores nomen hoc non reperio. Video tamen fuisse tunc Episcopis minores, quos nunc longe antecellunt. Notum est illud Augustini, *Quanquam secundum honorum vocabula quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, Episcopatus Presbyterio major sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est.* Hic certe Romanæ Ecclesiæ Presbyterum ab aliis minime discernit: sed omnes ex æquo postponit Episcopis. Idque eo usque fuit observatum, ut in concilio Carthaginensi, quum

epist. 15, 77, & 79. libr. 2. epist. 6, 25, & multis aliis. epist. 19. ad Hieron.

duo

duo adessent legati Romanæ sedis, unus Episcopus, secundus Presbyter: hic in ultimum locum rejectus fuerit. Verum ne nimis vetera persequamur, extat Concilium sub Gregorio habitum Romæ, in quo Presbyteri ultimo loco sedent, & seorsum subscribunt: Diaconi locum nullum in subscriptione habent. Et sane nihil officii tunc habebant, nisi ut in doctrinæ & Sacramentorum administratione Episcopo adessent ac subessent. Nunc adeo mutata sors est, ut facti sint Regum & Cæsarum cognati. Nec dubium est quin una cum suo capite sensim creverint, donec ad hoc dignitatis fastigium evecti fuerunt. Verum hoc quoque paucis verbis quasi obiter attingere placuit, quo melius intelligerent lectores, sedem Romanam, qualis hodie est, plurimum differre ab illa veteri, cujus prætextu hæc se tuetur ac defendit. Verum qualescunque fuerint olim, quando nihil habent veri ac legitimi in Ecclesia muneris, fucum duntaxat & inanem larvam retinent: imo quando omnia habent penitus contraria, necesse fuit illis evenire quod tam sæpe scribit Gregorius. *Flens*, inquit, *dico*, *gemens denuncio: quia quum Sacerdotalis ordo intus cecidit*, *foris quoque diu stare non poterit*. Quin potius impleri in illis oportuit quod de talibus ait Malachias, *Vos recessistis de via & offendere fecistis in Lege plurimos. Itaque irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus. Propterea ecce ego dedi vos contemptibiles ac viles omni populo.* Jam relinquo piis omnibus cogitandum quale supremum sit Romanæ hierarchiæ fastigium: cui ipsum quoque Dei verbum, quod cælo & terræ, hominibus & Angelis venerabile ac sacrosanctum esse oportuerat, subjicere nefaria impudentia Papistæ non dubitant.

lib. 4. regist.

Ut vero nunc sunt, nihil habent veri & legitimi muneris in Ecclesia.

lib. 4. epist. 25. & 55. lib. 5. epist. 7. & alibi.

Mal. 2: 8.

Conclusio hujus tractationis.

CAP. VIII.

De potestate Ecclesiæ quoad fidei dogmata: & quam effreni licentia ad vitiandam omnem doctrinæ puritatem tracta fuerit in Papatu.

Duabus præcipuis partibus constat hoc caput.

1. *Novem prioribus sectionibus, quinam termini sint, quos Ecclesia sibi debet in hujusmodi rebus constituere, ostenditur.*
2. *Deinde, coarguitur Ecclesia Romana, quod hos limites transgredi ausa sit, à sectione decima usque ad finem capitis.*

De notis & regimine Ecclesiæ actum est 7 prioribus capitibus. Nunc de ejusdem potestate disseritur: cujus partes tres, nempe doctrina, legum latio, jurisdictio, quas admonitio necessaria præcedit de fine totius disputationis de hac potestate.

SEquitur nunc tertius locus, de Ecclesiæ potestate, quæ partim in Episcopis singulis, partim in Conciliis, & iis vel provincialibus, vel generalibus spectatur. De spirituali tantum potestate loquor, quæ propria est Ecclesiæ. Ea autem consistit vel in doctrina, vel in jurisdictione, vel in legibus ferendis. Locus de doctrina duas habet partes, auctoritatem dogmatum tradendorum, & eorum explicationem. Antequam incipimus de singulis in specie differere, pios lectores volumus admonitos, ut quicquid de Ecclesiæ potestate docetur, meminerint ad eum finem referre, in quem, teste Paulo, data est: nempe *ad ædificationem, & non in destructionem:* qua qui legitime utuntur, nihil plus se esse existimant quam ministros Christi, simulque ministros populi in Christo. Porro ædificandæ Ecclesiæ una hæc ratio est, si ministri ipsi suam Christo auctoritatem conservare student, quæ salva aliter esse non potest quam si id ei relinquatur quod à Patre accepit: nempe ut sit unicus Ecclesiæ magister. Non enim de alio quopiam, sed de ipso solo scriptum est, *Ipsum audite.* Est igitur Ecclesiastica potestas non maligne quidem ornanda, sed tamen includenda certis finibus: ne pro hominum libidine huc atque illuc trahatur. Ad id plurimum proderit observare qualiter à Prophetis & Apostolis describatur. Nam si simpliciter hominibus concedimus quam sumere ipsis visum fuerit potestatem, omnibus in promptu est, quam sit proclivis in tyrannidem lapsus, quæ procul à Christi Ecclesia abesse debet.

2 Cor. 10. vers. 8. & 13: 10.

Prima pars hujus potestatis est doctrina, in cujus consideratione illud primum occurrit, auctoritatem & dignitatem à Scriptura S. ministris Ecclesiæ delatam, non hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt, tribui. Id ostenditur primum in Mose & Sacerdotibus.

2. Proinde hic meminisse oportet, quicquid auctoritatis ac dignitatis Spiritus in Scriptura, sive Sacerdotibus, sive Prophetis, sive Apostolis, sive Apostolorum successoribus defert, id totum non proprie hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt dari: vel (ut expeditius loquamur) verbo, cujus ministerium illis est commissum. Ut enim ordine omnes persequamur, non reperiemus, ulla docendi aut respondendi auctoritate fuisse præditos, nisi in nomine & verbo Domini. Ubi enim vocantur ad munus, simul illis injungitur nequid afferant ex seipsis: sed loquantur ex ore Domini. Nec eos ante producit ipse in medium ut à populo audiantur, quam præceperit quidnam loqui debeant: ne quid præter verbum suum loquantur. Moses ipse, Prophetarum omnium princeps, audiendus præ aliis fuit: sed ante instruitur suis mandatis, nequid omnino nunciare queat nisi à Domino. Itaque populus, doctrinam ejus amplexus, *in Deum & in ejus servum Mosen* dicitur *credidisse*. Sacerdotum quoque auctoritas ne contemptui foret, gravissimis pœnis sancita est. Verum simul ostendit Dominus qua lege audiendi essent, quum dicit *se percussisse fœdus suum cum Levi, ut Lex veritatis esset in ore ejus.* Et paulo post addit, *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum est.* Ergo si audiri velit Sacerdos, præstet se Dei nuncium: id est, mandata quæ ab auctore suo accepit, fideliter referat. Atque ubi de iis audiendis agitur, nominatim hoc ponitur, Ut *secundum Legem Dei respondeant.*

Exod. 3: 4. ibid. 14: 31. Deut. 17. vers. 12. Malach. 2. v. 4, 6, 7.

Deut. 17. vers. 11.

Deinde in Prophetis.

3. Prophetarum qualis in universum fuerit potestas, eleganter apud Ezechielem describitur: *Fili hominis*, ait Dominus, *speculatorem dedi te domui Israël: audies igitur ex ore meo verbum, & annunciabis illis ex me.* Qui audire jubetur ex ore Domini, nonne quicquam ex se comminisci prohibetur? Quid vero est, nunciare à Domino, nisi sic loqui ut confidenter jactare ausit, non suum esse sed Domini verbum quod attulerit? Tantundem est apud Jeremiam aliis verbis: *Propheta*, inquit, *apud quem est somnium, narret somnium: & qui habet verbum meum, loquatur verbum meum verum.* Certe illis universis legem dicit. Est autem ejusmodi, quod non patitur quempiam plus docere quam jussus fuerit. Et postea paleam vocat quicquid à se uno profectum non est. Itaque nemo ex ipsis Prophetis os aperuit, nisi Domino verba præeunte. Unde illa toties apud eos occurrunt, *Verbum Domini*, *Onus Domini*, *Sic ait Dominus*, *Os Domini loquutum est.* Et merito: exclamabat enim Jesaias, polluta sibi esse labia: Jeremias se nescire loqui fatebatur, quia puer esset. Quid ab illius polluto, ab hujus fatuo ore prodire poterat nisi immundum aut insulsum, si suum ipsi sermonem loquuti essent? Sancta vero & pura illis labia fuerunt quum Spiritus sancti cœperunt esse organa. Ubi hac religione obstricti sunt Prophetæ nequid tradant nisi quod acceperint, tunc insigni potestate ac eximiis titulis ornantur. Nam quum Dominus testatur

Ezech. 3. vers. 17.

Jerem. 23. vers. 28.

Jesa. 6: 5. Jer. 1: 6.

ibid. v. 10. tur *se præfecisse illos gentibus ac regnis, ut evellant & exstirpent, perdant & destruant, ædificent ac plantent:* continuo subjungit causam, *Quia verba sua* ibid. v. 9. *in eorum ore posuerit.*

Postremo in Apostolis, & Christo ipso.

4. Jam si in Apostolos respicias, multis quidem & insignibus elogiis commendantur, quod *lux sint mundi, & sal terræ:* quod *pro Christo audiendi:* quod *quæcunque in terra ligaverint aut solverint, ligata erunt aut soluta in cælo.* (Matth. 5. v. 13, 14. Luc. 10. vers. 16. Joan. 20. vers. 23.) Verum suo nomine præ se ferunt quantum sibi in suo munere permissum sit: nempe si Apostoli sunt, ne garriant quicquid collibitum fuerit, sed mandata ejus à quo missi sunt, bona fide perferant. Et satis clara sunt Christi verba, quibus eorum legationem terminavit, quum mandavit illis ut *irent ac docerent omnes gentes, quæcunque præceperat.* (Matth. 28. vers. 19.) Quin ipse quoque hanc in se legem (ne cui eam detrectare fas esset) recepit, sibi que imposuit. *Doctrina,* inquit, *mea non est mea: sed ejus qui me misit,* Patris. (Joan. 7. vers. 16.) Is qui unicus ac æternus Patris Consiliarius semper fuit, quique Dominus ac Magister omnium est constitutus à Patre, quia tamen docendi ministerio fungitur, ministris omnibus suo exemplo præscribit quam in docendo regulam sequi debeant. Non est igitur Ecclesiæ potestas infinita, sed subjecta verbo Domini, & in eo quasi inclusa.

Unde sequitur, Ecclesiam verbo Dei scripto esse alligatam. Ratio. Christus est unicus doctor Ecclesiæ, à cujus ore ministri haurire tenentur quicquid aliis ad salutem proponunt.

5. Atqui quum hoc ab initio in Ecclesia valuerit, hodieque valere debeat nequid doceant servi Dei quod non ab ipso didicerint: pro temporum tamen varietate diversas habuerunt discendi rationes. Ea vero quæ nunc est, plurimum à superioribus differt. Principio, si verum est quod ait Christus, quod *nemo Patrem viderit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare:* (Matth. 11. vers. 27.) oportuit certe ab æterna illa Sapientia semper dirigi qui ad Dei notitiam pervenire vellent. Quomodo enim Dei mysteria aut animo comprehendissent, aut eloquuti essent, nisi docente eo cui soli patent arcana Patris? Deum igitur non aliter cognoverunt olim sancti homines, quam ipsum in Filio, velut in speculo intuiti. Hoc quum dico, intelligo Deum non alia se unquam ratione manifestasse hominibus quam per Filium, hoc est, unicam suam sapientiam, lucem, ac veritatem. Ex hoc fonte hauserunt Adam, Noë, Abraham, Isaac, Jacob & alii quicquid habuerunt cælestis doctrinæ. Ex eodem Prophetæ omnes hauserunt & ipsi quoque quicquid cælestium oraculorum ediderunt. Enimvero hæc Sapientia non uno modo semper se exeruit. Apud Patriarchas arcanis revelationibus est usus: sed simul ad eas confirmandas ejusmodi signa adhibuit, ut minime dubium illis esse posset, Deum esse qui loquebatur. Patriarchæ quod acceperant, ad posteros per manus transmiserunt: ea enim lege apud ipsos deposuerat Deus ut ita propagarent. Filii vero ac nepotes, Deo intus dictante, sciebant è cælo esse, non ex terra, quod audiebant.

Variis equidem modis illam docuit, qui tamen pios ad eundem doctorem semper deduxerunt. Primum, per revelationes, eas vero minime dubias. Deinde per Legem & Prophetas.

6. Ubi autem Deo visum est illustriorem Ecclesiæ formam excitare, verbum suum mandari scripto ac consignari voluit, ut inde peterent Sacerdotes quod populo traderent, utque ad eam regulam omnis quæ traderetur doctrina exigeretur. (Mal. 2: 7.) Itaque post Legis promulgationem quum jubentur Sacerdotes docere ex ore Domini, sensus est, nequid extraneum aut alienum ab eo doctrinæ genere doceant quod Deus in Lege comprehenderat: addere vero ac minuere nefas illis fuit. Sequuti sunt deinde Prophetæ, per quos nova quidem oracula publicavit Deus quæ ad Legem adderentur: non sic tamen nova quin ex Lege manarent, & in ipsam respicerent. Quantum enim ad doctrinam, Legis duntaxat interpretes fuerunt: nec aliquid ad eam addiderunt nisi vaticinia de rebus futuris. His exceptis, nihil aliud prodiderunt quam puram Legis explicationem. Verum quia Domino placebat illustriorem extare doctrinam & ampliorem, quo melius infirmis conscientiis satisfieret, Prophetias quoque scriptis mandari præcepit, & haberi verbi sui partem.

Qui Prophetæ, quoad doctrinam, fuerunt Legis interpretes.

Horum scriptis historiæ sacræ & Psalmi accesserunt.

His simul accesserunt Historiæ, quæ & ipsæ Prophetarum sunt lucubrationes, sed dictante Spiritu sancto compositæ. Psalmos Prophetiis adnumero: quando his commune est quod illis tribuimus. Totum ergo illud corpus ex Lege, Prophetis, Psalmis, & Historiis compactum, verbum Domini fuit veteri populo, ad cujus regulam Sacerdotes & Doctores usque ad Christi adventum, suam doctrinam exigere debuerunt: nec fas illis fuit vel ad dexteram, vel ad sinistram deflectere: quia totum ipsorum munus his finibus inclusum erat, ut ex ore Dei populo responderent. Quod ex insigni loco Malachiæ colligitur, ubi jubet memores esse Legis, & ad eam attendere usque ad Euangelii prædicationem. (Mal. 4: 4.) Nam ita eos arcet ab omnibus adventitiis doctrinis, nec concedit vel tantillum à via deflectere quam Moses fideliter illis monstraverat. Atque hæc ratio est cur tam magnifice prædicet David Legis excellentiam, totque ejus encomia recenseat: (Psal. 19. & 119.) ne scilicet Judæi quicquam appeterent extraneum, quum tota perfectio illic inclusa esset.

Postremo, per seipsum in carne manifestatum.

7. Verum ubi demum in carne manifestata est Dei Sapientia, quicquid humana mente de Patre cælesti comprehendi potest, & cogitari debet, pleno ore nobis edisseruit. Nunc itaque, ex quo illuxit Sol justitiæ Christus, perfectum habemus divinæ veritatis fulgorem, qualis in meridie claritas esse solet, quum ante subobscura lux fuerit. Non enim profecto vulgare aliquid prædicare voluit Apostolus, quum scripsit, *Deum olim multifariam multisque modis Patribus loquutum esse per Prophetas: at extremis his diebus nobis per dilectum Filium loqui cœpisse:* (Hebr. 1. vers. 12.) significat enim, imo aperte declarat, Deum non posthac, ut antea, per alios subinde atque alios loquuturum, nec prophetias additurum prophetiis, aut revelationes revelationibus: sed sic omnes docendi partes in Filio complevisse, ut hoc ultimum æternumque ab eo habendum sit testimonium. Qua ratione totum hoc novi Testamenti tempus ex quo cum Euangelii sui prædicatione nobis apparuit Christus ad diem usque judicii, per *horam novissimam, novissima tempora, novissimos dies* designatur: quo scilicet doctrinæ Christi perfectione contenti, discamus nullam ultra novam aut nobis fingere, aut ab aliis confictam admittere. Itaque non temere Filium singulari prærogativa nobis doctorem Pater ordinavit: ipsum, non hominum quempiam præcipiens audiri. Paucis quidem verbis, ejus nobis magisterium commendavit, quum dicit, *Ipsum audite:* (Matth. 17. vers. 5.) sed quibus inest plus quiddam ponderis ac energiæ quam vulgo existimetur: perinde enim est acsi ab omnibus hominum doctrinis abductos, huic uni nos sisteret: ab uno omnem salutis doctrinam petere juberet: ab uno pendere, in uno hærere: denique (quod verba sonant) unius voci auscultare. Et sane quid jam ab homine aut expectari aut expeti debeat, ubi Verbum ipsum vitæ familiariter se nobis ac coram explicavit? Quin omnium hominum ora clausa esse convenit postquam semel loquutus est ille, in quo cælestis Pater omnes scientiæ & sapientiæ thesauros voluit esse absconditos, (Col. 2: 3.) & sic quidem loquutus est, ut & Dei sapientiam (quæ nulla in parte hiulca est) & Messiam (à quo omnium revelatio sperabatur) decebat: hoc est, ut post se nihil aliis dicendum reliquerit. (Joan. 4. vers. 25.)

Qua dispensatio hora novissima, &c. nominatur, ut aliam perfectiorem extra verbum Dei scriptum nemo pius somniet.

Unde certissime sequitur, Nemini licere aliud in Ecclesia docere quam quod

8. Esto igitur hoc firmum axioma, Non aliud habendum esse Dei verbum cui detur in Ecclesia locus, quam quod Lege primum & Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur, nec alium esse rite docendi in Ecclesia modum nisi ex ejus verbi præscripto & norma. Hinc etiam colligimus, non aliud

in Prophetis ac Apostolicis scriptis, à Christi Spiritu dictatis, continetur.

aliud permissum fuisse Apostolis quam quod olim habuerant Prophetæ: nempe ut veterem Scripturam exponerent, ac ostenderent in Christo completa esse quæ illic traduntur: id ipsum tamen non facerent nisi ex Domino, hoc est, præeunte & verba quodammodo dictante Christi Spiritu. Hac enim

Matth. 28. v. 19, 20.

lege eorum legationem definivit Christus, quum jussit ut irent ac docerent, non quæ temere ipsi essent fabricati, sed quæcunque ipsis præceperat. Et

Matth. 23. v. 8, 10.

nihil apertius dici poterat quam quod alibi dicit, *Vos autem nolite vocari Rabbi: unus enim magister vester, Christus.* Deinde quo altius hoc eorum animis infigeret, bis eodem loco repetit. Et quia quæ audierant ac didicerant ex ore Magistri, capere pro

Joan. 14. vers. 26. & 16: 13.

sua ruditate non poterant, Spiritus veritatis illis promittitur, à quo dirigantur in veram omnium intelligentiam. Illa enim restrictio attente notanda, ubi partes Spiritui sancto assignat, suggerere quæcunque ante ore docuit.

Nec Apostolis, nec Apostolicis viris licuisse, nec universæ Ecclesiæ licere has metas transgredi.

1. Confirmatio à Petri & Pauli testimoniis.

1 Pet. 4. vers. 11.

2 Cor. 10. vers. 4.

9. Proinde nihil aliud vel sibi vel aliis reliquum facit Petrus, optime à Magistro edoctus quantum sibi liceret, nisi ut traditam à Deo doctrinam dispenset. *Qui loquitur* (inquit) *loquatur tanquam sermones Dei*: hoc est, non dubitanter, ut trepidare solent sibi male conscii, sed alta confidentia, quæ servum Dei certis mandatis instructum decet. Quid hoc aliud est quam omnes humanæ mentis inventiones (à quocunque tandem capite profectæ sint) arcere, ut purus Dei sermo in fidelium Ecclesia doceatur ac discatur? omnium hominum (cujuscunque sint ordinis) placita vel potius figmenta tollere, ut solius Dei decreta rata maneant? Hæc sunt *arma illa spiritualia potentia Deo ad demolitionem munitionum: quibus consilia demoliantur* fidi Dei milites, *& omnem celsitudinem quæ extollitur adversus cognitionem Dei: & captivam ducant omnem cogitationem ad obediendum Christo.* En summam potestatem, qua Ecclesiæ Pastores, quocunque demum nomine vocentur, præditos esse convenit, nempe ut verbo Dei confidenter omnia audeant: ejus majestati omnem mundi virtutem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire cogant: ejus potentia fulti, omnibus à summo usque ad novissimum imperent: Christi domum ædificent, Satanæ subvertant: oves pascant, lupos profligent: dociles instituant & exhortentur; rebelles & pervicaces arguant, increpent, subigant: ligent ac solvant: fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei.

2. Ab argumento à majori ad minus. Apostoli verbo Dei alligati sunt, quanto magis alios Ecclesiæ ministros ab eodem verbo scripto pendere oportet?

Quanquam inter Apostolos & eorum successores hoc, ut dixi, interest, quod illi fuerunt certi & authentici Spiritus sancti amanuenses, & ideo eorum scripta pro Dei oraculis habenda sunt: alii autem non aliud habent officii nisi ut doceant quod sacris Scripturis proditum est ac consignatum. Constituimus igitur, non esse jam fidelibus ministris relictum ut novum aliquod dogma excludant, sed simpliciter inhærendum esse doctrinæ cui Deus omnes sine exceptione subjecit. Hoc quum dico, non tantum ostendere volo quid singulis hominibus liceat, sed quid etiam universæ Ecclesiæ. Quantum ad singulos attinet, Paulus certe Corinthiis ordinatus erat à Domino Apostolus:

2 Cor. 1. vers. 24.

fidei tamen eorum dominari se negat. Quis jam dominium sibi arrogare audeat quod sibi non competere testatur Paulus? Quod si hanc docendi licentiam agnovisset, ut quicquid tradiderit Pastor, in eo certam sibi fidem haberi jure postulet: nunquam

1 Cor. 14. v. 29, 30.

hanc disciplinam tradidisset iisdem Corinthiis, ut *loquentibus Prophetis duobus vel tribus, cæteri dijudicarent: quod si alicui sedenti revelatum esset, primus taceret.* Sic enim nemini pepercit, cujus auctoritatem verbi Dei censuræ non subjiceret.

Imo vero & universam Ecclesiam, ex-

At de universa Ecclesia, dicet quispiam, alia ratio est. Respondeo, Paulum huic quoque dubitationi alibi occurrere, quum dicit, *fidem esse ex auditu, auditum autem ex verbo Dei.*

presso ipsius Pauli testimonio.

Rom. 10. vers. 17.

Scilicet si à solo Dei verbo pendet, si in illud solum respicit & recumbit: quis jam totius mundi verbo locus relinquitur? Neque hic hæsitare poterit quicunque bene noverit quid sit fides: ea enim firmitudine subnixam esse oportet, qua adversus Satanam & omnes inferorum machinas, totumque mundum invicta & intrepida consistat. Hanc firmitudinem nonnisi in uno Dei verbo reperiemus.

3. Ab auctoritate summi Magistri, id est, Dei.

Deinde universalis est ratio, quam hic respicere convenit: Deum idcirco adimere hominibus proferendi novi dogmatis facultatem, ut solus ipse nobis sit in spirituali doctrina magister: ut solus est verax qui nec mentiri nec fallere potest. Hæc ratio non minus ad totam Ecclesiam, quam ad unumquemque fidelium pertinet.

Contra, Tyranni Romani aliam doctrinam tradiderunt.

10. Isthæc vero quam diximus Ecclesiæ potestas, si cum ea conferatur qua se aliquot jam seculis in populo Dei venditarunt spirituales tyranni, qui Episcopos se & religionis Præsules falso vocarunt, nihilo melior erit consensus quam Christo cum Belial. Neque hic mihi propositum est exponere qualiter & quam indignis modis suam tyrannidem exercuerint: tantum referam doctrinam, quam scriptis primum, deinde ferro & igni hodie tuentur.

Sua Concilia errare non posse.

Quoniam pro confesso sumunt, universale Concilium esse veram Ecclesiæ imaginem, hoc principio sumpto, simul absque dubio statuunt, regi immediate à Spiritu sancto ejusmodi Concilia, ideoque errare non posse.

Ideo sibi esse permissum nova dogmata cudere, negativa & affirmativa, quæ Christiani omnes, tanquam fidei articulos amplecti teneantur.

Quum vero ipsi Concilia regant, imo constituant, revera sibi vendicant quicquid contendunt deberi Conciliis. Fidem igitur nostram suo arbitrio stare volunt & cadere, ut quicquid ipsi utramque in partem constituerint, firmum animis nostris statumque sit: ut sive quid probaverint, ipsum nobis nulla dubitatione probari: sive quid damnaverint, id quoque pro damnato esse oporteat. Interim sua libidine, contemptoque Dei verbo, cudunt dogmata, quibus postea fidem hac ratione haberi postulant. Nec enim Christianum esse, nisi qui in omnia sua dogmata, tam affirmativa quam negativa, certo consentiat: si non explicita fide, tamen implicita: quia penes Ecclesiam sit condere novos fidei articulos.

Ad Papistarum argumenta pro Ecclesiæ auctoritate respondetur.

1. Ecclesia ducitur in omnem veritatem.

11. Primum audiamus quibus argumentis hanc Ecclesiæ datam auctoritatem confirment: deinde videbimus quantum eos juvet quod de Ecclesia allegant. Præclaras, inquiunt, promissiones habet Ecclesia, quod nunquam à sponso suo Christo sit deserenda quin ejus Spiritu ducatur in omnem veritatem.

Responsio 1. Non modo universæ Ecclesiæ, sed singulis fidelibus hæc promissio facta est.

Joan. 16. vers. 13.

Matth. 28. vers. 20.

Joan. 14. vers. 16.

At vero ex promissionibus quas allegare solent, multæ non minus fidelibus singulis, quam toti Ecclesiæ datæ sunt. Nam tametsi duodecim Apostolis loquebatur Dominus, quum dicebat, *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Item, *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, Spiritum scilicet veritatis:* non tantum numero duodenario id promittebat, sed illis quoque singulis: imo aliis similiter discipulis vel quos jam assumpserat, vel qui postea accessuri erant. Quum autem ejusmodi promissiones, eximiæ consolationis plenas, sic interpretantur, quasi nemini Christianorum datæ sint, sed universæ simul Ecclesiæ: quid aliud quam Christianis omnibus fiduciam tollunt, quæ inde ad ipsos animandos redire debuerat? Neque hic nego quin tota fidelium societas multiplici donorum varietate instructa, longe ampliori & uberiori cælestis sapientiæ thesauro prædita sit, quam seorsum singuli: neque hoc ita fidelibus communiter dictum esse volo quasi Spiritu intelligentiæ & doctrinæ ex æquo omnes polleant: sed quia concedendum non est adversariis Christi, ut ad defensionem malæ causæ Scripturam in alienum sensum detorqueant.

Resp. 2. quæ argumentum adver-

Verum hoc omisso, simpliciter fateor id quod res habet, Dominum perpetuo suis adesse, & eos Spiritu suo regere.

Hunc

sariorum invertit. Spiritus Dei non docet errores, verbo Dei scripto oppositos.

Hunc Spiritum non esse erroris, ignorantiæ, mendacii aut tenebrarum: sed *certæ revelationis, sapientiæ, veritatis*, ac lucis, à quo non fallaciter discant *quæ sibi donata sint*: hoc est, *quæ sit spes vocationis suæ, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis Dei in sanctis*. Verum quum primitias, & quendam duntaxat gustum ejus

Eph. 1:18. Joan. 14. vers. 17. 1 Cor. 2. vers. 12.

Spiritus percipiant in hac carne fideles, etiam qui excellentioribus gratiis præ aliis donati sunt: nihil illis potius restat quam imbecillitatis suæ conscios, sese intra verbi Dei fines sollicite continere: ne si proprio sensu longius evagentur, à recta via protinus aberrent, quatenus scilicet Spiritu illo adhuc vacui sunt, quo solo docente, verum à falso discernitur. Omnes enim cum Paulo fatentur, se nondum ad metam pertigisse. Itaque ad quotidianum profectum magis contendunt quam perfectione gloriantur.

Respons. 3. Veritas in quam pii ducuntur, inclusa est in verbo Dei scripto.

Phil. 3:12.

Exceptio adversus primam responsionem, per negationem diluta.

12. Sed excipient, quicquid partim sanctorum unicuique tribuitur, id penitus & ad plenum competere in ipsam Ecclesiam. Hoc tametsi habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego. Sic quidem singulis membris distribuit Deus dona Spiritus sui ad mensuram, ut corpori universo nihil desit necessarium, ubi dona ipsa in commune conferuntur. Verum tales sunt semper Ecclesiæ divitiæ, ut multum desit ad summam illam perfectionem quam adversarii nostri jactant. Nec ideo ulla in parte destituitur Ecclesia quin semper habeat quantum satis sit: novit enim Dominus quid ejus necessitas requirat. Verum ut eam sub humilitate & pia modestia contineat, non plus ei largitur quam novit expedire.

2. & 3. Argumentum, ex Pauli locis.

Scio quid hic quoque objectare soleant, Ecclesiam scilicet *mundatam esse lavacro aquæ in verbo vitæ, ut esset sine ruga & macula*: & ideo alibi vocari *columnam & firmamentum veritatis*. Verum

Eph. 5:26. 1 Tim. 3. vers. 15.

priore loco magis docetur quid quotidie operetur in ea Christus, quam quid jam perfecerit. Nam si omnes suos in dies sanctificat, expurgat, expolit, maculis abstergit: certe adhuc nævis ac rugis quibusdam aspersos esse, eorumque sanctificationi deesse nonnihil, constat. Ecclesiam vero sanctam & immaculatam jam penitus ac omni ex parte censere, cujus membra omnia maculosa & nonnihil impura sint, quam inane ac fabulosum est? Verum est igitur sanctificatam esse Ecclesiam à Christo: at ejus sanctificationis initium hic duntaxat visitur: finis vero & solidum complementum extabit quum Sanctus sanctorum Christus sua eam sanctitate vere & in solidum implebit. Verum est etiam deletas esse ejus maculas & rugas: sed ita ut quotidie adhuc deleantur, donec suo adventu Christus quicquid residuum est, penitus auferat. Nisi enim hoc recipimus: necesse erit ut cum Pelagianis asseramus, perfectam esse fidelium justitiam in hac vita: cum Catharis & Donatistis nullam in Ecclesia infirmitatem feramus.

Ad 2. responsio, mentem Apostoli de Ecclesiæ puritate aperiens.

Resp. ad 3. argumentum, quo sensu Ecclesia veritatis columna ac stabilimentum dicatur.

Alter locus, ut alibi vidimus, prorsus alium habet sensum quam intendunt. Ubi enim Timotheum instituit Paulus, & ad verum Episcopi officium formavit, dicit se ideo fecisse, *ut sciat qualiter oporteat ipsum versari in Ecclesia*. Ac quo majore religione & studio in eam rem intentus esset, subjungit *Ecclesiam ipsam esse columnam ac stabilimentum veritatis*. Quid autem aliud sibi volunt hæc verba, quam in Ecclesia conservari Dei veritatem, prædicationis scilicet ministerio? Quemadmodum

Eph. 4:11.

alibi docet, *Christum dedisse Apostolos, Pastores, atque Doctores, ne amplius circumferamur quolibet vento doctrinæ*, aut ab hominibus deludamur: sed vera Filii Dei cognitione illuminati, *omnes simul occurramus in fidei unitatem*. Quod ergo non extinguitur in mundo veritas, sed salva perstat, id fit quod fidam habet custodem Ecclesiam, cujus opera & ministerio sustinetur. Atqui si hæc custodia in ministerio Prophetico & Apostolico sita est, sequitur totam inde pendere, si verbum Domini fideliter conservetur, suamque puritatem retineat.

4. Arg. à primo dependens. Ecclesia dicitur in omnem veritatem. Ergo errare non potest. Et quem sensum inde eliciant adversarii.

13. Atque ut melius intelligant lectores, in quo potissimum cardine versetur hæc quæstio; quid postulent nostri adversarii, & in quo ipsis resistamus, paucis exponam. Quod illi negant errare posse Ecclesiam, huc spectat, atque ita interpretantur, Quando Spiritu Dei gubernatur, tuto incedere sine verbo posse: quocunque pergat, non posse sentire aut loqui nisi verum: proinde siquid extra aut præter Dei verbum statuerit, id habendum esse non alio loco, quam certum Dei oraculum. Nos si demus illud primum, errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutem necessariis: hic sensus noster est, ideo hoc esse quod abdicata omni sua sapientia, à Spiritu sancto doceri se per verbum Dei patitur. Hoc igitur est discrimen. Illi Ecclesiæ auctoritatem extra verbum Dei collocant: nos autem volumus verbo annexam, nec ab eo separari patimur. Et quid mirum, si sponsa ac discipula Christi suo sponso magistroque subjicitur, ut ab ejus ore assidue ac sedulo pendeat? Hæc enim est domus bene compositæ ratio, ut mariti imperio uxor obtemperet: hæc scholæ bene moratæ regula, ut magistri solius doctrina illic audiatur. Quamobrem non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitet quicquam: sed sapientiæ suæ terminum statuat ubi loquendi finem ille fecerit. In hunc modum & omnibus rationis suæ inventis diffidet: in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia aut hæsitatione vacillabit, sed magna certitudine firmaque constantia conquiescet.

Responsio, quo sensu vera Ecclesia errare non possit ostendens.

Confirmatio à nominum Ecclesiæ consideratione.

Item à spei & fidei ejusdem præstantia.

Sic etiam earum quas habet promissionum amplitudine confisa, habebit unde fidem suam præclare sustineat: ut nihil addubitet, Spiritum sanctum sibi semper adesse, optimum rectæ viæ ducem: sed memoria simul tenebit quem è suo Spiritu usum percipi Deus velit. *Spiritus*, inquit, *quem à Patre mittam, ducet vos in omnem veritatem*. Sed quomodo? *Quia suggeret*, inquit, *omnia quæ dixi vobis*. Nihil ergo plus ex suo Spiritu denunciat exspectandum, quam ut mentes nostras illuminet, ad percipiendam doctrinæ suæ veritatem. Proinde scitissime Chrysostomus, *Multi*, inquit, *Spiritum sanctum jactant: sed qui propria loquuntur, falso illum prætendunt. Ut Christus non à seipso loqui se testabatur, quia ex Lege loquebatur & Prophetis: ita siquid præter Euangelium sub titulo Spiritus obtruditur, ne credamus. Quia sicut Christus Legis & Prophetarum impletio est: ita Spiritus Euangelii*. Hæc ille.

Joan. 14. vers. 26. Joan. 16. v. 7. & 13.

Serm. de sancto & adorando Spiritu. Joan. 12. vers. 50. & 14:10. Rom. 10. vers. 4.

Quam absurdum & impium sit consequens quod ex superiori antecedente Pontificii elicere conantur.

Jam colligere in promptu est quam perperam faciant nostri adversarii, qui non alio fine jactant Spiritum sanctum, nisi ut peregrinas & extraneas à verbo Dei doctrinas ejus titulo commendent: quum ipse individuo nexu cum verbo Dei conjunctus esse velit, idque de eo profiteatur Christus dum Ecclesiæ suæ eum promittit. Sic est sane. Quam sobrietatem semel Ecclesiæ suæ præscripsit Dominus, eam perpetuo vult observari. Vetuit autem nequid verbo suo adderet, nequid ex eo detraheret. Hoc inviolabile est Dei ac Spiritus sancti decretum, quod abrogare conantur nostri adversarii quum Ecclesiam sine verbo regi à Spiritu fingunt.

5. Arg. Oportuit Ecclesiam verbi scripti defectum traditionibus non scriptis supplere.

14. Hic iterum obmurmurant, oportuisse Ecclesiam nonnulla addere scriptis Apostolorum, vel illos ipsos supplere postea viva voce quod minus clare tradidissent, nempe quum illis dixerit Christus, *Multa habeo vobis dicenda, quæ non potestis portare modo*: atque hæc esse placita, quæ sine Scriptura, usu duntaxat & moribus recepta fuerunt. At quænam isthæc est impudentia? Rudes adhuc, fateor, & prope indociles erant discipuli quum istud à Domino audirent: verum hacne tarditate tum etiam tenebantur, quum doctrinam suam scriptis commendarent, ut postea viva voce supplere necesse habuerint quod in scriptis suis ignorantiæ vitio omiserant? Si vero jam à Spiritu veritatis ducti in omnem veritatem, sua scripta ediderunt, quid obfuit quominus

Joan. 16. vers. 12.

Responsio 1.

minus perfectam Euangelicæ doctrinæ cognitionem complexi sint illic, consignatamque reliquerint?
2. Sed age, demus illis quod petunt: designent modo ea quæ revelari sine scripto debuerunt: id si
Homil. in Joan. 96. tentare audeant, agam cum ipsis Augustini verbis, hoc est, *Quum Dominus tacuerit, quis nostrûm dicat, Illa vel illa sunt? aut si dicere audeat, unde probat?*
3. Sed quid de re supervacua contendo? Nam vel puero notum est, in scriptis Apostolicis quæ isti mutila quodammodo & dimidia faciunt, fructum extare ejus revelationis quam tunc eis Dominus promittebat.

6. Argumentum. Matth. 18. vers. 17. 15. Quid? inquiunt, annon extra controversiam posuit Christus quicquid docet ac decernit Ecclesia, quum jubet haberi pro ethnico & publicano qui contradicere audeat?
Responsio 1. Primum illic non fit doctrinæ mentio, sed tantum censuris asseritur sua auctoritas ad corrigenda vitia, ne se ejus judicio opponant qui admoniti vel objurgati fuerint.
2. At hoc omisso, valde mirum est, tam nihil esse frontis istis nebulonibus ut ferocire inde non dubitent. Quid enim tandem obtinebunt, nisi non spernendum Ecclesiæ consensum, quæ nunquam nisi in veritatem verbi Dei consentit? Ecclesia audienda est, inquiunt. Quis negat? quandoquidem nihil pronunciat nisi ex verbo Domini.
3. Si plus aliquid postulant, sciant nihil sibi in eo suffragari hæc Christi verba. Nec videri debeo nimis contentiosus quod adeo vehementer in hoc insisto, Non licere Ecclesiæ condere ullam novam doctrinam, hoc est, plus docere, & pro oraculo tradere, quam quod Dominus verbo suo revelavit. Vident enim sani homines quantum sit periculum si hominibus semel concessum fuerit tantum juris. Vident etiam quanta fenestra aperiatur impiorum sannis & cavillis, si dicamus id pro oraculo habendum esse inter Christianos quod homines censuerint.
4. Adde, quod pro temporis sui ratione loquens Christus, synedrio tribuit hoc nomen, ut postea discipuli sui sacros Ecclesiæ conventus revereri discant. Ita fieret ut singulis urbibus & pagis par esset in dogmatibus cudendis libertas.

16. Exempla quibus utuntur, nihil eos juvant. *Confirmatio superioris argumenti 6.* Aiunt Pædobaptismum non tam ex aperto Scripturæ mandato, quam ex Ecclesiæ decreto emanasse. *Pædobaptismus ex Ecclesiæ decreto emanavit.* At miserrimum asylum foret si pro defensione Pædobaptismi ad nudam Ecclesiæ auctoritatem suffugere cogeremur: verum satis alibi patebit, longe secus esse. Similiter, quod objiciunt nusquam haberi in Scripturis quod in synodo Nicena pronunciatum fuit, Filium esse consubstantialem Patri: Cap. 16. hujus libri. eo gravem faciunt Patribus injuriam, quasi temere damnarint Arrium quod in sua verba jurare noluerit, *Et dogma de Filii ὁμοουσίᾳ.* quum totam eam doctrinam profiteretur quæ Propheticis & Apostolicis scriptis est comprehensa. *Responsio, ad postremam illam partem.* Non extat, fateor, hoc vocabulum in Scriptura: sed quum illic toties asseratur unum esse Deum, rursum toties vocetur Christus verus & æternus Deus, unus cum Patre: quid aliud faciunt Patres Niceni, quum declarant esse unius essentiæ, nisi quod nativum Scripturæ sensum simpliciter enarrant? Atque hac præfatione in eorum cœtu usum fuisse Constantinum refert Theodoritus. lib. 1. c. 5. hist. Eccles. *In disputationibus*, inquit, *rerum divinarum habetur præscripta Spiritus sancti doctrina: Euangelici & Apostolici libri, cum Prophetarum oraculis, plene nobis ostendunt sensum numinis. Proinde discordia posita, sumamus ex verbis Spiritus quæstionum explicationes.* His sanctis monitionibus nemo tunc fuit qui refragaretur. Nemo excepit, Ecclesiam aliquid adjicere posse de suo: Spiritum non omnia revelasse Apostolis, vel saltem ad posteros non tradidisse, aut tale aliquid. Si verum est quod volunt nostri adversarii, primum perperam egit Constantinus, qui Ecclesiæ suam potestatem eripuit: deinde quod nemo Episcoporum tum surrexit, ut eam contra vindicaret hoc silentium perfidia non carebat: sic enim erant proditores juris Ecclesiastici. Sed quum Theodoritus referat libenter amplexos esse quod dicebat Imperator: constat novum hoc dogma tunc fuisse omnino incognitum.

CAP. IX.

De Conciliis, eorumque auctoritate.

Partes hujus capitis.

Quoniam Ecclesiæ sensum & consensum, præcipue quod ad auctoritatem dogmatum tradendorum & eorum explicationem, Papistæ Conciliis suis tribuunt: necessario fuit de illis prius agendum, quam de priori illa parte potestatis Ecclesiasticæ circa doctrinam versanti instituta esset tractatio.

1. *Primum igitur de Conciliorum auctoritate in dogmatis tradendis habetur disputatio, & ostenditur Spiritum Dei Ecclesiæ Pastoribus non esse ita alligatum ut adversarii sentiunt, quorum objectiones diluuntur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
2. *Quorundam Conciliorum errores, antilogiæ, infirmitates deteguntur, & refellitur effugium illud, Præpositis sine distinctione esse obediendum, sect.* 8. 9. 10. 11. 12.
3. *Postremo de Conciliorum auctoritate circa Scripturæ S. interpretationem agitur, sect.* 13. 14.

Sex illa pro Ecclesiæ auctoritate prolata sophismata, superiori capite, nil juvant Papistas. vide Calvin. adv. Theologos Paris. item ad Sadolet. & de necessit. refor. Ecclesiæ.

NUnc ut omnia illis de Ecclesia concedam: pro sua tamen intentione ne sic quidem multum adhuc profecerint. Nam quicquid de Ecclesia dicitur, id mox ad Concilia transferunt, quum eorum opinione Ecclesiam repræsentent. Imo quod tam pertinaciter contendunt de Ecclesiæ potestate, non alio consilio faciunt, nisi ut Romano Pontifici, & ejus satellitio totum deferant quod extorserint. Antequam vero hanc quæstionem expedire incipiam, duo hic mihi breviter præfari necesse est. Quod hic rigidior sum futurus, non ideo esse quod vetusta Concilia minoris faciam quam decet. Veneror enim ea ex animo, suoque in honore apud omnes esse cupio. *Occupatio, qua respondetur tacitæ objectioni,* Sed hic est aliquis modus: ut nihil scilicet Christo derogetur. Porro hoc est Christi jus, ut Conciliis omnibus præsideat, nec socium habeat hominem in ista dignitate. Tunc autem demum præsidere dico, ubi totum consessum verbo & Spiritu suo moderatur. Deinde quod minus Conciliis tribuo quam adversarii petunt, non ea causa facere quod à Conciliis metuam, quasi illorum causæ suffragentur, nostræ vero sint contraria. *regulis appositis, qua, qualia esse debeant Concilia, demonstrant.* Nam sicuti ad plenam doctrinæ nostræ approbationem, & totius Papismi eversionem abunde verbo Domini instructi sumus, ut nihil præterea requirere magnopere opus sit: ita si res flagitet, magna ex parte quod satis sit ad utrumque vetera Concilia nobis subministrant.

2. Jam de re ipsa loquamur. *Unde Conciliorum auctoritas.* Si ex Scripturis quæ sit Conciliorum auctoritas quæritur, nulla extat illustrior promissio quam in hac Christi sententia, *Ubi duo aut tres congregati in nomine meo fuerint, illic in medio eorum sum.* Matth. 18. vers. 20. Verum id nihilo minus in particularem quemvis cœtum competit quam in Concilium universale. Neque tamen in eo hæret quæstionis nodus: *Nempe, si in nomine Christi congregentur.* sed quod addita est conditio, ita demum fore Christum in medio Concilii, si in suo nomine congregetur. Quare ut millies Episcoporum

rum Concilia nominent adversarii, parum promovebunt: nec ante efficient ut credamus quod contendunt, regi à Spiritu sancto, quam fidem fecerint, congregari in Christi nomine. Siquidem tam possunt impii improbique Episcopi adversus Christum conspirare, quam boni & probi in ejus nomine coire. Hujus rei luculento nobis documento sunt plurima decreta quæ à talibus Conciliis prodiere. Sed hoc postea videbitur. Nunc tantum uno verbo respondeo, Christum nihil polliceri nisi iis qui in suo nomine congregantur. Quid ergo illud sit definiamus. Nego in Christi nomine congregari eos qui abjecto Dei mandato, quo vetat quicquam addi verbo suo aut detrahi, proprio arbitrio quidvis statuunt: qui non contenti Scripturæ oraculis, hoc est, unica perfectæ sapientiæ regula, de suo capite novum aliquid comminiscuntur. Certe quum non Conciliis quibuslibet se adfuturum promiserit Christus, sed peculiarem notam apposuerit qua vera & legitima ab aliis discerneret, nos hanc discretionem minime negligere convenit. Hoc est pactum quod olim cum Leviticis Sacerdotibus Deus pepigit, ut docerent ex ore suo. Hoc semper à Prophetis requisivit: hanc quoque legem videmus Apostolis fuisse impositam. Qui hoc pactum violant, eos nec honore sacerdotii, nec ulla auctoritate dignatur Deus. Hunc nodum mihi solvant adversarii, si velint fidem meam hominum placitis citra Dei verbum mancipare.

Quid hoc sit. Deut. 4: 2. Apoc. 22. v. 18, 19.

Nota perpetua legitimorum Conciliorum. Malach. 2. vers. 7.

3. Nam quod in Ecclesia remanere veritatem non putant nisi inter Pastores constet, nec Ecclesiam ipsam consistere nisi in Conciliis generalibus emineat: multum abest quin id verum semper fuerit, si vera de suis temporibus testimonia nobis reliquerunt Prophetæ. Erat Jesaiæ tempore Ecclesia Hierosolymis, quam Deus nondum deseruerat. De Pastoribus vero sic loquitur, *Speculatores ejus cæci omnes, neque quicquam noverunt. Omnes canes muti, nec valent latrare: jacentes dormiunt, & amant dormitionem: & Pastores ipsi nihil sciunt nec intelligunt: & in universum respiciunt ad vias suas.* In eundem modum Oseas, *Speculator Ephraim cum Deo, laqueus aucupis, odium in domo Dei.* Ubi ironice eos Deo conjungens, evanidum sacerdotii prætextum esse docet. Durabat quoque Ecclesia ad tempus Jeremiæ. Audiamus quid de Pastoribus dicat, *A Propheta usque ad Sacerdotem quisque sectatur mendacium.* Item, *Prophetæ mendacium prophetant in nomine meo: quum ego non miserim eos, neque præceperim eis.* Ac ne prolixi nimium in recitandis ejus verbis simus, legantur quæ toto vicesimo tertio capite & quadragesimo scripsit. Tunc ex altera parte nihilo mitius in eosdem invehebatur Ezechiel. *Conjuratio*, inquit, *Prophetarum in medio ejus sicut leo rugiens & qui rapit prædam. Sacerdotes ejus violaverunt Legem meam, & profanaverunt sancta mea: nec discrimen fecerunt inter sanctum & profanum:* & cætera quæ subjungit in eum sensum. Similes querimoniæ passim extant in Prophetis: ut nihil illic frequentius recurrat.

I. Objectio. In Ecclesia non remanet veritas nisi inter Pastores, & Concilia. Responsio. I. ex vet. Testamento, ostendens Pastores tum sæpius vacuos fuisse Spiritu scientiæ & veritatis. Jes. 56. v. 10. 11. Oseæ 9: 8. Jer. 6: 13. & 14: 14. Ezech. 22. vers. 25.

4. Sed enim id forte inter Judæos valuerit: nostrum vero seculum à tanto malo immune est. Utinam quidem esset: verum aliter fore Spiritus sanctus denunciavit: clara enim sunt Petri verba: *Quemadmodum* (inquit) *fuerunt in populo veteri Pseudoprophetæ: sic & inter vos erunt falsi doctores, sectas perditionis insinuantes.* Viden' ut non à plebeiis imminere periculum prædicat, sed ab iis qui Doctorum & Pastorum titulo se venditabunt? Præterea quoties à Christo & ejus Apostolis est prædictum, fore ut à Pastoribus summa Ecclesiæ pericula impenderent? Imo palam ostendit Paulus, non alibi sessurum Antichristum quam *in templo Dei.* Quo significat, non aliunde venturam horrendam illam calamitatem, de qua ibi loquitur, nisi ab iis qui pro Pastoribus in Ecclesia sedebunt. Et alibi tanti mali exordia jam prope instare demonstrat. Nam dum Ephesinos Episcopos alloquitur, *Scio*, inquit, *quod post discessum meum intrabunt in vos lupi rapaces, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis erunt qui loquantur perversa, ut abducant discipulos post se.* Quantum inter Pastores afferre corruptionis potuit longa annorum series, quum tantulo temporis spatio degenerare sic potuerint? Ac ne enumerando multum chartarum impleam: omnium fere seculorum exemplis monemur, nec veritatem semper in sinu Pastorum ali, nec Ecclesiæ incolumitatem ab eorum statu pendere. Decebat quidem illos Ecclesiasticæ pacis ac salutis, cui conservandæ destinati sunt, præsides esse ac custodes: sed aliud est præstare quod debeas; aliud, debere quod non præstes.

Resp. 2. ex novo Testamento, ubi prædictum est nostrum seculum ab eo malo immune haud futurum. 2 Pet. 2: 1. Matth. 24. v. 11, 24. 2 Thess. 2. vers. 4. Act. 20. v. 29, 30. *Confirmatio ab exemplis omnium fere seculorum.*

5. Neque tamen nostra ista verba in eam partem quis accipiat, quasi Pastorum auctoritatem passim ac temere, nulloque delectu labefactare velim. Tantum inter eos ipsos delectum habendum esse moneo, ne qui dicuntur, esse quoque Pastores continuo existimemus. At Papa cum toto Episcoporum suorum grege, non alia ratione nisi quia Pastores nuncupantur, excussa verbi Dei obedientia, volvunt omnia, versantque pro libidine: interim persuadere contendunt, sese luce veritatis destitui non posse: Spiritum Dei perpetuo in se residere: Ecclesiam in se subsistere, & secum emori. Quasi vero jam nulla sint Domini judicia, ut eodem pœnæ genere in mundum hodie animadvertat quo populi veteris ingratitudinem aliquando ultus est: nempe ut Pastores *percutiat cæcitate & stupore.* Nec intelligunt stolidissimi homines, eandem se canere cantilenam quam canebant olim illi qui cum verbo Dei belligerabantur. Sic enim sese contra veritatem instruebant hostes Jeremiæ, *Venite, & cogitabimus contra Jeremiam cogitationes: quandoquidem non peribit Lex à Sacerdote, nec consilium à Sapiente, nec verbum à Propheta.*

Secunda objectionis occupatio: ne quisquam nesciat, non omnes Pastores esse qui sese pro Pastoribus venditant. Zach. 12. vers. 4. Jer. 18: 18.

6. Hinc facile est respondere ad illud alterum de Conciliis generalibus. Quin Judæi veram Ecclesiam sub Prophetis habuerint, negari non potest. Quod si generale Concilium tunc ex Sacerdotibus coactum fuisset, qualis apparuisset Ecclesiæ facies? Audimus quid Deus non uni aut alteri eorum, sed ordini universo denunciet, *Obstupescent Sacerdotes, & Prophetæ terrebuntur.* Item, *Lex peribit à Sacerdote, & consilium à Senioribus.* Item, *Nox vobis pro visione erit, & tenebræ pro divinatione: & occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies*, &c. Age, si coacti in unum tunc fuissent omnes ejusmodi, quis Spiritus in eorum cœtu præfuisset? Ejus rei insigne specimen habemus in eo Concilio quod convocavit Achab. Aderant quadringenti Prophetæ. Sed quia non alio animo convenerant nisi ut Regi impio adularentur: mittitur à Domino Satan, qui sit Spiritus mendax in ore omnium. Illic omnium suffragiis damnatur veritas. Micha pro hæretico damnatur, percutitur, conjicitur in carcerem. Sic Jeremiæ factum est; sic aliis Prophetis.

Tertia objectio, Concilia generalia repræsentant Ecclesiam, quæ alioqui consistere nequit. Resp. vanitatem hujus objectionis aperte detegens, exemplis quibusdam ex vetere Testamento. Jer. 4: 9. Ezech. 7. vers. 26. Mich. 3: 6. 1 Reg. 22. vers. 5, 6, & 22.

7. Sed unum exemplum, quod est præ aliis memorabile, pro omnibus sufficiat. In eo Concilio quod collegerunt Pontifices & Pharisæi Hierosolymis adversus Christum, quid desideres quod quidem ad externam speciem attinet? Nisi enim tunc fuisset Hierosolymis Ecclesia, nunquam sacrificiis aliisque ceremoniis communicasset Christus. Fit solennis convocatio: præibat summus Pontifex: totus ordo Sacerdotalis assidebat: damnatur tamen illic Christus, & ejus doctrina è medio profligatur. Hoc facinus documento est, inclusam minime fuisse in illo Concilio Ecclesiam. At non est periculum nequid tale nobis eveniat. Quis nobis fidem fecit? Nam in re tanta nimis securos esse, socordiæ culpa non caret. Quin ubi disertis verbis vaticinatur Spiritus

Deinde ex Novo. Joan. 11. vers. 47. *Exceptio. Responsio.*

2 Thess. 2. vers. 3. ritus per os Pauli, venturam defectionem (quæ venire non potest quin Pastores Deum primi derelinquant) quid sponte hic in exitium nostrum cæcutimus? Quare nullo modo concedendum est, Ecclesiam in Pastorum cœtu consistere, quos Dominus nusquam recepit bonos perpetuo fore, malos autem interdum fore pronunciavit. Ubi autem de periculo admonet, ideo facit ut nos cautiores reddat.

Quarta objectio. Attamen Concilia sunt admittenda.

8. Quid ergo? inquies, nullane erit in definiendo Conciliorum auctoritas? Imo vero: neque enim hic omnia Concilia damnanda, aut omnium acta rescindenda, & (quod dicitur) una litura esse inducenda disputo. At cogis tamen, inquies, omnia in ordinem: ut cuilibet in medio positum sit recipere vel repudiare quod statuerint Concilia. Minime vero: sed enim quoties Concilii alicujus decretum profertur, expendi primum diligenter velim, quo tempore habitum sit, qua de causa habitum, & quo consilio, quales homines interfuerint: deinde illud ipsum, de quo agitur, ad Scripturæ amussim examinari: idque in eum modum ut Concilii definitio pondus suum habeat, sitque instar præjudicii: neque tamen examen, quod dixi, impediat. Utinam eum omnes modum servarent quem præscribit Augustinus libro adversus Maximinum tertio. Nam quum hunc hæreticum de Synodorum decretis litigantem breviter vult compescere, *Nec ego*, inquit, *Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminensem debes tanquam præjudicaturus objicere. Nec ego hujus auctoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum auctoritatibus, non quorumque propriis, sed quæ utrisque sunt communes, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione certet.* Sic fieret ut Conciliis sua esset quæ esse debet majestas: interim tamen superiore loco emineret Scriptura, nequid esset quod non illius regulæ subjiceretur. Sic priscas illas Synodos, ut Nicenam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, Chalcedonensem ac similes, quæ confutandis erroribus habitæ sunt, libenter amplectimur, reveremurque ut sacrosanctas, quantum attinet ad fidei dogmata: nihil enim continent quam puram & nativam Scripturæ interpretationem, quam sancti Patres spirituali prudentia, ad frangendos religionis hostes qui tunc emerserant, accommodarunt. In posterioribus quoque nonnullis videmus elucere verum pietatis studium, notas adhæc ingenii, doctrinæ, prudentiæ, non obscuras. Sed quemadmodum solent res in deterius fere prolabi, ex recentioribus Conciliis videre est quantum subinde Ecclesia à puritate illius aurei seculi degeneraverit. Nec dubito quin istis quoque corruptioribus seculis habuerint Concilia suos melioris notæ Episcopos. Sed in his accidit quod in Romanis Senatusconsultis non recte fieri olim conquerebantur ipsi Senatores. Dum enim numerantur, non appenduntur sententiæ, meliorem partem à majore vinci sæpius necesse fuit. Certe multas impias sententias protulerunt. Neque hic opus est species colligere: vel quod nimis longum foret, vel quod hoc alii fecerunt diligentius quam ut multum addere liceat.

Responsio, per distinctionem. Admittenda quidem, sed quatenus ad Scripturæ amussim conveniunt.

Teste Augustino.

Exemplo sunt, Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum primum, &c.

Posteriora autem, quæ multum jam impuritatis contraxerant, cum limitatione tantum recipienda.

Pugnantia concilianda, & quæ cum Dei veritate consentiunt, amplectenda, quæ ab ea dissentiunt, rejicienda.

Confirmatio ab exemplo concilii Constantinopol. & Niceni.

9. Porro quid Concilia cum Conciliis pugnantia recenseam? Nec est quod mihi quispiam obmurmuret, ex his quæ pugnant, alterutrum non esse legitimum. Unde enim id æstimabimus? Nempe ex eo, nisi fallor, quod ex Scripturis judicabimus, non esse orthodoxa illius decreta. Hæc enim una est certa lex discretionis. Jam nongenti circiter anni sunt quum synodus Constantinopolitana sub Leone Imperatore congregata, subvertendas & confringendas imagines in templis collocatas censuit. Paulo post concilium Nicenum, quod in ejus invidiam Irene coëgit, restituendas decrevit. Utrum ex duobus agnoscemus pro legitimo? Vulgo obtinuit hoc posterius, quod in templis locum imaginibus dedit. At Augustinus id fieri posse negat sine præsentissimo idololatriæ periculo. Epiphanius ætate superior asperius multo loquitur: nefas enim & abominationem esse tradit, aspici in templis Christianorum, imagines. Qui sic loquuntur, an approbarent Concilium illud si hodie essent superstites? Quod si & vera narrant Historici, & actis ipsis creditur, non imagines tantum ipsæ, sed earum cultus illic receptus fuit. Tale vero placitum palam est à Satana manasse. Quid quod totam Scripturam depravando & lacerando, ludibrio eam sibi fuisse demonstrant? Quod ego superius abunde planum feci. Quicquid sit, non aliter discernere inter contrarias & dissentientes Synodos, quæ multæ fuerunt, poterimus, nisi omnes illa quam dixi omnium hominum & Angelorum statera, id est, verbo Domini examinemus. Sic Chalcedonensem amplectimur, repudiata Ephesina secunda, quod in hac Eutychiana impietas confirmata fuit, quam illa altera damnavit. Ejus rei judicium nonnisi ex Scripturis fecerunt sancti viri, quos sic in judicando sequimur, ut Dei verbum quod illis præluxit, nobis nunc quoque præluceat. Eant nunc Romanenses, & affixum alligatumque suis Conciliis Spiritum sanctum pro more jactent.

lib. 1. cap. 11. sect. 14.

Chalcedonensis item & Ephesini secundi.

10. Quanquam in illis quoque antiquis & purioribus est quod jure desideres, vel quod eruditi alioqui & prudentes viri qui tum aderant, præsentibus negotiis distracti, multa alia non prospiciebant: vel quod gravioribus & magis seriis occupatos, nonnulla levioris momenti subterfugiebant: vel quod simpliciter, ut homines, imperitia falli poterant: vel quod nimio affectu nonnunquam præcipites ferebantur. Hujus postremi (quod omnium durissimum videtur) exemplum illustre extitit in Nicena synodo: cujus dignitas omnium consensu summa veneratione, ut merebatur, excepta est. Nam quum primarium fidei nostræ caput illic periclitaretur, adesset hostis Arrius in procinctu, quocum manus conserendæ essent, summum vero momentum in eorum concordia esset qui ad oppugnandum Arrii errorem parati venerant: ipsi nihilominus tantorum discriminum securi, imo velut gravitatis, modestiæ, & omnis humanitatis obliti, omisso quod in manibus erat certamine (quasi ex destinato, Arrio gratificaturi, eo concessissent) intestinis dissidiis sese proscindere cœperunt: & stylum qui in Arrium stringendus erat, in seipsos dirigere. Fœdæ criminationes audiebantur: libelli accusatorii volitabant: nec contentionum finis ullus factus esset, donec mutuis vulneribus se confodissent, nisi Imperator Constantinus occurrisset, qui inquisitionem in eorum vitam, rem esse supra suam cognitionem professus, talem intemperiem laude magis quam objurgatione castigavit. Quam multis partibus & alia quæ deinde sequuta sunt Concilia lapsa fuisse verisimile est? Nec longa demonstratione opus hæc res habet: siquis enim acta perlegat, multas illic infirmitates animadvertet: nequid dicam gravius.

Puriorum Conciliorum errata & lapsus, quorum quatuor vel causæ vel occasiones.

Exemplum in synodo Nicena, ubi intestinis dissidiis Episcopi inter se conflixerunt.

11. Et Leo Romanus Pontifex non dubitat synodo Chalcedonensi, quam in dogmatibus orthodoxam fatetur, ambitionem & inconsultam temeritatem objicere. Legitimam quidem esse non negat: sed errare potuisse palam asserit. Ineptus forte alicui videar qui de commonstrandis hujusmodi erroribus laborem: quum fateantur adversarii, errare Concilia posse in iis quæ ad salutem non sunt necessaria. Sed neque supervacuus est hic labor. Tametsi enim coacti, verbo quidem id fatentur: quum tamen omnium Conciliorum determinationem in re qualibet, nullo discrimine, pro Spiritus sancti oraculo nobis obtrudant, plus exigunt quam initio sumpserant. Quid sic agendo contendunt, nisi errare non posse Concilia: aut si errant, nefas esse

Aliud exemplum in synodo Chalcedonensi, cui ambitionem & inconsultam temeritatem Leo Romanus objicit.

Quorsum ejusmodi lapsus in medium proferantur.

tamen verum cernere, aut non assentari erroribus? Neque aliud intendo, quam inde posse colligi, Spiritum sanctum sic pias alioqui & sanctas Synodos gubernasse, ut interim aliquid eis humanitus accidere sineret, ne nimium hominibus confideremus. Hæc multo melior est sententia, quam illa Gregorii Nazianzeni, *Nullius unquam Concilii se vidisse bonum finem.* Nam quia asserit omnia sine exceptione male desiisse, non multum auctoritatis illis relinquit. De provincialibus Conciliis mentionem seorsum facere, nihil jam necesse est: quando ex generalibus æstimare promptum est quantum auctoritatis ad condendos fidei articulos, & quodcunque visum fuerit doctrinæ genus recipiendum habere debeant.

epist. 55. ad Procopium.

Provincialium conciliorum eadem ratio.

Papistarum effugium, ex Hebr. 13. vers. 17.

12. At nostri Romanenses, ubi in causæ suæ defensione omnia rationis præsidia labascere sibi vident, ad extremum illud miserumque suffugium concedunt, Etiamsi mente & consilio stupidi ipsi sint, animo vero & voluntate nequissimi: manere tamen verbum Domini, quod Præpositis obedire jubet. Itane vero? quid si Præpositos esse negem qui tales sunt? Non enim plus sibi arrogare debent quam habuerit Josue, qui & Propheta Domini fuit, & eximius Pastor. Audiamus autem quibus verbis inauguretur in suum munus à Domino: *Non recedat*, inquit, *volumen Legis ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus. Neque ad dexteram neque ad sinistram declinabis: tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.* Illi igitur spirituales nobis erunt Præfecti qui à Lege Domini neque huc neque illuc deflectent. Quod si nulla hæsitatione accipienda est quorumvis Pastorum doctrina, quorsum attinebat toties tamque sollicite Domini voce nos admoneri, ne Pseudoprophetarum sermoni auscultemus? *Nolite* (inquit per Jeremiam) *audire verba Prophetarum, qui prophetant vobis. Vanitatem enim vos docent, & non ex ore Domini.* Item, *Cavete vobis à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Frustra & Joannes nos hortaretur ut *probemus spiritus numquid ex Deo sint.* Cui judicio ne Angeli quidem eximuntur, nedum Satan cum suis mendaciis. Quid autem istud, *Si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadent?* annon satis declarat multum interesse quales Pastores audiantur, nec temere omnes audiendos? Quare non est quod suis nos titulis absterreant, quo in participationem trahant suæ cæcitatis: quum videamus contra singularem Domino curam fuisse absterrendi, ne alieno errore duci nos pateremur, sub quacunque nominis larva lateat. Nam si verum est Christi responsum, cæci quique duces, sive Antistites, sive Præsules, sive Pontifices dicantur, nihil possunt quam suos consortes in idem rapere præcipitium. Quare nulla Conciliorum, Pastorum, Episcoporum nomina (quæ tam falso obtendi quam vere usurpari possunt, nos impediant quominus & verborum & rerum documentis moniti, omnes omnium spiritus ad divini verbi regulam exigamus, quo *probemus num ex Deo sint.*

Responsio 1. Eorum Præpositos non esse vere Præpositos.

Josuæ 1. vers. 7, 8.

Responsio 2. Pseudoprophetæ expresso mandato sunt fugiendi.

Jer. 23: 16. Mat. 7: 15.

Responsio 3. Spiritus sunt probandi, & cæci non sequendi.

1 Joan. 4. vers. 1. Gal. 1: 8. Matth. 15. vers. 14.

Conclusio disputationis de potestate Ecclesiæ circa dogmata.

Postrema pars capitis de Ecclesiæ potestate circa Scripturæ interpretationem.

13. Quoniam probavimus non esse datam Ecclesiæ potestatem erigendæ novæ doctrinæ, dicamus nunc de potestate quam illi tribuunt in Scripturæ interpretatione. Nos certe libenter concedimus, si quo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec certius remedium quam si verorum Episcoporum synodus conveniat, ubi controversum dogma excutiatur. Multo enim plus ponderis habebit ejusmodi definitio in quam communiter Ecclesiarum Pastores, invocato Christi Spiritu, consenserint, quam si quisque seorsum domi conceptam populo traderet, vel pauci homines privatim eam conficerent. Deinde ubi collecti in unum sunt Episcopi, commodius in commune deliberant quid sibi & qua forma docendum sit, ne diversitas offendiculum pariat. Tertio, hanc rationem præscribit Paulus in dijudicandis doctrinis. Nam quum singulis Ecclesiis attribuat *dijudicationem*, ostendit quis in gravioribus causis sit ordo agendi: nempe ut Ecclesiæ inter se communem cognitionem suscipiant. Atque ita nos ipse pietatis sensus instituit, ut si quis turbet Ecclesiam dogmate inusitato, atque eo res perveniat ut sit periculum à graviore dissidio, conveniant primum Ecclesiæ: quæstionem propositam examinent: demum, justa discussione habita, definitionem ex Scriptura sumptam proferant, quæ & dubitationem in plebe tollat, & os obstruat improbis & cupidis hominibus, ne pergere amplius audeant. Sic exorto Arrio coacta est Nicena synodus, quæ sua auctoritate & sceleratos impii hominis conatus fregit, & pacem restituit Ecclesiis quas vexaverat, & æternam Christi divinitatem contra sacrilegum ejus dogma asseruit. Quum deinde novas turbas moverent Eunomius & Macedonius, simili remedio eorum insaniæ occursum est per Constantinopolitanam synodum: & Ephesino concilio profligata est Nestorii impietas. Hæc denique ab initio fuit ordinaria in Ecclesia ratio conservandæ unitatis, quoties Satan aliquid machinari cœperat. Sed meminerimus, non omnibus seculis vel locis haberi Athanasios, Basilios, Cyrillos, & similes veræ doctrinæ vindices, quos tunc Dominus excitavit. Imo cogitemus quid Ephesi secunda synodo acciderit, ubi Eutychiana hæresis obtinuit: sanctæ memoriæ vir Flavianus in exilium ejectus cum aliquot piis viris: multa ejusmodi flagitia designata: nempe quia illic Dioscorus, homo factiosus & pessimi animi, non autem Spiritus Domini præsidebat. At non erat illic Ecclesia. Fateor. Sic enim omnino statuo, Non ideo interire in Ecclesia veritatem, etiamsi ab uno Concilio opprimatur: sed mirabiliter à Domino servari, ut iterum suo tempore emergat & superet. Hoc autem perpetuum esse nego, ut vera sit & certa Scripturæ interpretatio quæ Concilii suffragiis fuerit recepta.

1 Cor. 14. vers. 29.

Ex quo fonte haurienda sit ista interpretatio.

Conciliorum auctoritas, & ratio conservandæ unitatis in Ecclesia.

Ita tamen ut justo Dei judicio, sinceræ doctrinæ defensores non semper appareant, & Pseudodoctorum artibus veritas ad tempus sepeliatur.

14. Verum alio spectant Romanenses, quum potestatem interpretandi Scripturam penes Concilia esse tradunt, & eam sine provocatione. Hoc enim colore abutuntur, ut Scripturæ interpretationem vocent quicquid in Conciliis statutum sit. De purgatorio, de Sanctorum intercessione, de confessione auriculari, & similibus, non reperietur una syllaba in Scripturis. Verum quia Ecclesiæ auctoritate sancita sunt hæc omnia, hoc est (ut verius loquamur) opinione & usu recepta, pro Scripturæ interpretatione unumquodque habendum erit. Neque id modo, sed siquid reclamante Scriptura statuerit Concilium, interpretationis habebit nomen. Jubet Christus omnes de calice quem in Cœna porrigit, bibere: Constantiense concilium vetuit ne plebi daretur, sed solum Sacerdotem bibere voluit. Quod sic ex diametro pugnat cum institutione Christi, pro ejus interpretatione haberi volunt. Paulus conjugii prohibitionem vocat *hypocrisin dæmoniorum: sanctum* vero *in omnibus conjugium & honorabile* Spiritus alibi pronunciat. Quod postea Sacerdotibus interdixerunt conjugium, id veram & nativam Scripturæ interpretationem haberi postulant: quum nihil magis alienum fingi queat. Siquis hiscere contra ausit, hæreticus judicabitur: quando sine provocatione est Ecclesiæ determinatio, & de ejus interpretatione, quin vera sit, dubitari nefas est. Tantam impudentiam quid insecter? demonstrasse enim, vicisse est. Quod de potestate approbandæ Scripturæ docent, prudens omitto. Subjicere enim in eum modum Dei oracula hominum censuræ, ut ideo rata sint quia placuerint hominibus, blasphemia indigna est quæ commemoretur: & ego jam superius hoc ipsum attigi.

Papistarum impudentia, ut tyrannidem suam stabiliant, refutatur.

Ab eo quod Scripturæ pugnantia in eorum Conciliis sanciuntur.

Teste prohibitione communionis sub utraque specie, & conjugii. Matth. 26. vers. 26. 1 Tim. 4. vers. 3. Heb. 13: 4.

Alia impudentia, approbationem Scripturæ hominum placitis subjiciens. cap. 8. sect. 9. plenissime autem lib. 1. c. 7.

Unum

Refutatio hujus erroris.

Unum tamen eos rogabo, Si in Ecclesiæ approbatione fundata est Scripturæ auctoritas, cujus Concilii citabunt de ea re decretum? Nullum, opinor, habent. Cur igitur Nicææ vinci se patiebatur Arrius testimoniis ex Joannis Euangelio adductis? Erat enim, secundum istos, liberum repudiare: quando nulla universalis Concilii præcesserat approbatio. Allegant veterem catalogum, qui Canon vocatur, quem dicunt ex Ecclesiæ dijudicatione manasse. Sed rogo iterum, quo in Concilio Canon ille editus fuerit. Hic obmutescant oportet. Quanquam scire præterea cupio, qualem esse illum Canonem arbitrentur. Video enim inter veteres id parum constitisse. Et si valere debet quod ait Hieronymus, libri Machabæorum, Tobias, Ecclesiasticus, & similes in ordinem apocryphorum rejicientur: quod isti nullo modo facere sustinent.

Exceptionis Papisticæ dilutio.

Præfat. in libros Solomonis.

CAP. X.

De potestate in legibus ferendis, in qua sævissimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis.

Partes præcipuæ hujus capitis.

1. *De constitutionibus humanis in genere, ubi de discrimine legum politicarum & Ecclesiasticarum, de conscientia, cur & quo sensu ministri Ecclesiæ conscientiis leges imponere nequeant, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.
2. *De traditionibus seu constitutionibus Papisticis, ceremonias & disciplinam spectantibus, quas multis vitiis scatere probat, à sect.* 9. *ad* 17. *deinde refelluntur argumenta quibus se harum traditionum defensores tueri solent, à sect.* 17. *usque ad* 27.
3. *Ab hac sect.* 27. *usque ad finem de bonis ac legitimis constitutionibus Ecclesiasticis agitur.*

Hæc secunda pars Ecclesiasticæ potestatis, fons est humanarum traditionum. vide initium c. 8. Mat. 23: 4. Luc. 11. vers. 46. lib. 3. c. 4. sect. 4. & sequentib. maxime sect. 17.

SEquitur pars secunda, quam in legibus ferendis sitam esse volunt: ex qua scaturigine ortæ sunt innumeræ traditiones humanæ, totidem ad strangulandas miseras animas laquei. Neque enim major illis religio fuit quam Scribis & Pharisæis, *imponere aliorum humeris onera quæ digito noluissent attingere.* Alibi docui quam crudelis sit carnificina quod de auriculari confessione præcipiunt. In aliis legibus tanta violentia non apparet: sed quæ videntur omnium maxime tolerabiles, tyrannice conscientias premunt. Taceo quod adulterant cultum Dei; & Deum ipsum, qui unicus est Legislator, suo jure spoliant. Hæc potestas tractanda nunc est, an Ecclesiæ liceat conscientias obstringere suis legibus. In qua disputatione non attingitur ordo politicus, sed tantum hoc agitur ut rite colatur Deus secundum præscriptam à se regulam; & spiritualis libertas, quæ Deum respicit, salva nobis maneat.

Quæstionis status.

Contra nuper invectas traditiones tantum instituitur disputatio.

Usus obtinuit ut traditiones humanæ vocentur, quæcunque de cultu Dei præter ejus verbum profecta sunt ab hominibus edicta. Contra has nobis est certamen, non contra sanctas & utiles Ecclesiæ constitutiones, quæ vel ad disciplinam vel honestatem vel pacem conservandam faciunt. Finis autem certandi, ut coërceatur immensum & barbarum imperium, quod sibi usurpant in animas qui Pastores Ecclesiæ haberi volunt, re autem vera sævissimi sunt carnifices. Quas enim leges condunt, spirituales esse aiunt, ad animam pertinentes, & eas ad vitam æternam necessarias affirmant.

Harum traditionum impietas.

Sic autem regnum Christi, ut nuper attigi, invaditur: sic libertas, ab ipso fidelium conscientiis data, opprimitur penitus ac disjicitur. Taceo nunc quanta impietate legum suarum observationem sanciant, dum ex ipsa & peccatorum remissionem, & justitiam, & salutem quærere docent, dum totam religionis & pietatis summam in ipsa statuunt. Hoc unum contendo, necessitatem imponi conscientiis non debere in quibus rebus à Christo liberantur, nec nisi liberatæ, ut antea docuimus, quiescere apud Deum possunt. Unicum Regem agnoscant, suum liberatorem Christum: & una libertatis lege, nempe sacro Euangelii verbo regantur oportet, si gratiam, quam in Christo semel obtinuerunt, retinere volunt: nulla servitute teneantur, nullis vinculis astringantur.

Quas etsi Papistæ præclaris titulis exornent, tamen revera observatu non modo sunt difficiles, verum etiam impossibiles.

2. Fingunt quidem Solones isti, suas constitutiones leges esse libertatis, suave jugum, onus leve: sed mera esse mendacia quis non videat? Nullam ipsi quidem legum suarum gravitatem sentiunt, qui abjecto Dei timore tam suas quam divinas leges secure ac strenue negligunt. Qui vero aliqua salutis suæ cura tanguntur, plurimum abest quin se liberos existiment quamdiu his laqueis implicantur. Videmus quanta cautione versatus sit in hac parte Paulus, ut ne una quidem in re laqueum injicere ausus fuerit: neque id nulla causa: prospiciebat certe quantum vulnus infligeretur conscientiis, si earum rerum necessitas illis imponeretur, quarum relicta esset à Domino libertas. Contra numerari vix possunt constitutiones quas isti gravissime æternæ mortis denunciatione sanxerunt, quas severissime exigunt tanquam ad salutem necessarias. Et in his permultæ sunt observatu difficillimæ: omnes vero (si in turbam suam congerantur) impossibiles: tantus est acervus. Qui ergo fieri poterit ut non extrema anxietate & terrore perplexi urantur quibus tanta difficultatis moles incumbit? Hujus generis ergo constitutiones hic impugnare animus est: quæ in hoc feruntur ut animas intus coram Deo ligent, & religionem injiciant, acsi de rebus ad salutem necessariis præciperent.

1 Cor. 7. vers. 35.

Ut autem quæstio commodius explicetur, à definitione conscientiæ initium sumendum est.

3. Hæc quæstio plerosque ideo impedit quod inter externum (ut vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus obediendum esse Magistratui præcipit, *non pœnæ solum metu, sed etiam propter conscientiam.* Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid proximo capite diximus, ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. Ut hic nodus solvatur, primo operæpretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est: nam sicuti quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent divini judicii quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso supprimere quod novit, sed eo usque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit *conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt* in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, nequid in tenebris sepultum maneat. Unde & vetus illud proverbium, *Conscientia mille testes.* Eadem ratione & Petrus *bonæ erga Deum*

vide lib. 3. cap. 19. sect. 15. Rom. 13. vers. 5.

Quid sit conscientia.

Rom. 2. vers. 15.

1 Pet. 3. vers. 21.

Deum conscientiæ interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepide coram Deo offerimus. Et auctor epi-
Heb.10:2. stolæ ad Hebræos, *non habere amplius conscientiam peccati*, pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum non amplius nos arguat.

Definitionis expositio. Conscientiæ adjuncta, discrimina & relationes.

4. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: ut conscientia bona nihil aliud sit quam interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit, *complementum Legis esse charitatem, ex pura conscientia & fide non ficta*. Postea etiam eodem capite quantum
1 Tim. 1. vers. 5. ab intelligentia differat, ostendit, dicens *quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant.* His enim verbis vivum esse colendi Dei affectum, sincerumque pie & sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam idem
Act.24:16. Paulus, *se operam dedisse ut bona conscientia ambularet erga Deum & homines*. Sed hoc ideo dictum est quod bonæ conscientiæ fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo, solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, Non modo castum servare animum purumque ab omni libidine Deus præcipit, sed quamlibet verborum obscœnitatem & externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullus in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Itaque qui se intemperanter gerit, non eo tantum peccat quod malum exemplum præbeat fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus siquod pariant offendiculum: sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loqui-
1 Cor. 10. vers. 28. tur. *Siquis injiciat scrupulum*, inquit, *noli attingere, propter conscientiam: dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius.* Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia ut à Deo præscribitur, non tamen conscientiæ libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

Exempla, quæ definitionem conscientiæ, & ejus ad Deum relationem illustrant.

Quum autem istiusmodi legibus & traditionibus humanis conscientiæ obstringi non debeant, Paulus docens obediendum esse magistratibus propter conscientiam (cujus mens aperitur) errori Papistarum de traditionibus conscientias obligantibus minime favet.

5. Nunc ad humanas leges redeamus. Si in hunc finem latæ sint ut religionem nobis injiciant, quasi per se necessaria sit earum observatio, dicimus conscientiæ imponi quod fas non erat. Neque enim cum hominibus, sed cum uno Deo negotium est conscientiis nostris. Quo pertinet illud vulgare discrimen inter terrenum & conscientiæ forum. Quum totus orbis densissima ignorantiæ caligine obvolutus esset, hæc tamen exigua lucis scintilla residua mansit, ut humanis omnibus judiciis superiorem esse hominis conscientiam agnoscerent. Quanquam quod uno verbo fatebantur, postea reipsa labefactabant: voluit tamen Deus testimonium aliquod Christianæ libertatis tunc quoque exstare, quod ab hominum tyrannide conscientias eximeret. Sed nondum expedita est illa difficultas quæ ex Pauli verbis nascitur. Nam si Principibus obediendum est non pœnæ tantum, sed conscientiæ causa, inde consequi videtur, in conscientiam quoque dominari Principum leges. Quod si verum est, idem & de Ecclesiasticis dicendum erit. Respondeo, primum inter genus & speciem hic esse distinguendum. Nam etsi leges singulæ conscientiam non attingant, generali tamen præcepto Dei tenemur, quod magistratuum auctoritatem nobis com-
Rom. 13. vers. 4. mendat. Atque in hoc cardine versatur Pauli disputatio, Magistratus, quoniam à Deo sint ordinati, honore prosequendos esse. Interea minime docet, quæ ab illis scribuntur leges, ad interiorem animæ gubernationem pertinere: quum ubique & Dei cultum, & spiritualem juste vivendi regulam supra quælibet hominum placita extollat. Alterum quoque notatu dignum est (quod tamen ex superioribus pendet) leges humanas, sive à magistratu, sive ab Ecclesia ferantur, tametsi sint observatu necessariæ (de probis & justis loquor) ideo tamen non ligare per se conscientiam, quia tota observandi necessitas ad generalem finem respicit, non autem consistit in rebus præceptis. Ab hoc ordine procul distant quæ & novam formam præscribunt colendi Dei, & necessitatem constituunt in rebus liberis.

Altera ratio, à superioribus pendens.

6. Tales autem sunt quæ hodie vocantur Ecclesiasticæ constitutiones in Papatu, quæ pro vero ac necessario Dei cultu ingeruntur. Atque ut sunt innumeræ, ita infinita sunt ad captandas illaqueandasque animas vincula. Etsi autem in Legis expositione nonnihil attigimus: quia tamen justæ tractationi hic opportunior erat locus, nunc studebo totam summam quo potero optimo ordine colligere. Et quia de tyrannide quam sibi in licentia docendi quicquid libuerit arrogant Pseudoëpiscopi nuper disseruimus quantum satis esse videbatur, totam illam partem omittam: in explicanda tantum, quam se habere dicunt legum ferendarum potestate, hic immorabor. Hoc igitur prætextu Pseudoëpiscopi nostri conscientias novis legibus onerant, quod sint spirituales legislatores à Domino constituti, ex quo illis commissa est Ecclesiæ gubernatio. Itaque quicquid jubent ac præscribunt, id necessario observandum esse contendunt à populo Christiano: qui violaverit, eum duplicis inobedientiæ reum esse, quod Deo & Ecclesiæ sit rebellis. Sane si veri Episcopi essent, aliquid eis in hac parte auctoritatis tribuerem, non quantum sibi postulant, sed quantum ad politiam Ecclesiæ rite ordinandam requiritur: nunc quum nihil minus sint quam quod haberi volunt, non possunt tantillum sibi sumere quin modum excedant. Sed quia hoc quoque alibi visum est, demus eis in præsentia, quicquid potestatis habent veri Episcopi, id jure in eos competere. Nego tamen, propterea legislatores esse fidelibus impositos, qui præscribere à seipsis possint vivendi regulam, vel ad sua placita plebem sibi commissam adigere. Quum hoc dico, intelligo ipsis minime licere, quod ipsi à se absque Dei verbo excogitaverint, Ecclesiæ observandum pro necessario mandare. Id jus quum & Apostolis fuerit incognitum, & toties Ecclesiæ ministris ore Domini ademptum: miror quinam præter Apostolorum exemplum, & contra manifestam Dei prohibitionem arripere ausi fuerint, & hodie defendere audeant.

Ad ipsam quæstionem παράβασις.

Quis sit disputationis status.

Controversiæ brevis decisio, per distinctionem & concessionem.

Item per negationem: nec enim Papistis licet leges contra Dei verbum conscientiis imponere.

7. Quod ad perfectam bene vivendi regulam pertinebat, id totum sic complexus est Dominus Lege sua, ut nihil hominibus reliquerit quod ad summam illam adderent. Idque eo effecit primum, ut, quia tota vivendi rectitudo in hoc sita est, si omnia nostra opera ad ejus voluntatem (tanquam ad normam) exigantur, unicus vitæ magister ac director à nobis haberetur: deinde ut testatum faceret, se à nobis nihil magis requirere quam obedientiam. Hac ratione Jacobus, *Qui judicat fratrem*, inquit, *judicat Legem: qui Legem judicat, non est observator Legis, sed judex. Unus autem Legislator qui potest servare & perdere.* Audimus, Deum hoc sibi uni velut proprium asserere, ut verbi sui imperio ac legibus nos regat. Atque idipsum ante ab Jesaia dictum fuerat, quamvis paulo obscurius, *Dominus Rex noster, Dominus Legislator noster, Dominus Judex noster, ipse salvabit nos.* Utroque sane loco ostenditur vitæ & mortis ei esse arbitrium qui jus habet in animam. Imo Jacobus hoc clare pronunciat. Id porro sibi nemo hominum sumere potest,

Perfecta siquidem bene vivendi regula in Lege Dei tradita est: & duplici de causa Deus est unicus noster Legislator.

Jacob. 4. v. 11, 12.

Jesa. 33. vers. 22.

Deum

Deum igitur unicum animarum Regem agnoſci oportet, penes quem unum, ſervandi perdendique poteſtas eſt: aut, ut illa Jeſaiæ verba ſonant, & regem & judicem & legiſlatorem & ſervatorem. Itaque Petrus, dum Paſtores officii ſui admonet, ſic

1 Pet. 5: 3.

gregem paſcant hortatur *ne dominium exerceant adverſus cleros:* quo nomine hæreditatem Dei, hoc eſt, fidelium populum, ſignificat. Id ſi rite expendimus, nefas eſſe ad hominem transferri quod Deus ſuum unius facit: intelligemus ita præciſum quicquid ſibi poteſtatis vendicant qui ſe ad aliquid in Eccleſia jubendum ſine verbo Dei efferre volunt.

8. Porro quoniam tota cauſa inde pendet, ſi Deus eſt unicus Legiſlator, non licere hominibus id ſibi honoris ſumere: ſimul duas illas rationes quas poſuimus memoria tenere convenit, cur hoc ſibi uni Dominus aſſerat. Prior autem eſt, ut ejus voluntas perfecta ſit nobis omnis juſtitiæ & ſanctitatis regula: atque ita in ejus cognitione perfecta ſit bene vivendi ſcientia. Altera, ut ipſe unus (ubi ejus rite probeque colendi quæritur modus) imperium habeat in animas noſtras, cui parere & à cujus nutu pendere debeamus. His duabus rationibus obſervatis, facilis erit dijudicatio, quæ hominum conſtitutiones ſint verbo Domini contrariæ. ſunt autem ejus generis omnes quæ ad verum Dei cultum finguntur pertinere, & quibus ſervandis conſcientiæ obligantur, quaſi obſervatu neceſſariæ eſſent. Hac ergo lance meminerimus ponderandas eſſe omnes humanas leges, ſi volumus habere certum examen, quod nuſquam aberrare nos ſinat. Priore contendit Paulus in epiſtola ad Coloſſenſes, adverſus pſeudoapoſtolos, qui novis oneribus premere Eccleſias tentabant. Secunda magis utitur in Galatis in ſimili cauſa. Hoc ergo in epiſtola ad Coloſſenſes exequitur, non eſſe de vero Dei cultu petendam ab hominibus doctrinam: quia Dominus fideliter nos & ad plenum inſtituit qualiter ſit colendus. Quo hoc demonſtret, primo capite dicit in Euangelio contineri omnem ſapientiam, qua perfectus reddatur homo Dei in Chriſto. Initio ſecundi dicit *omnes ſapientiæ & intelligentiæ theſauros in Chriſto eſſe abſconditos:* inde poſtea concludit, caveant fideles *ne per inanem Philoſophiam abducantur* à grege Chriſti, *ſecundum conſtitutiones hominum.* In fine autem capitis majore adhuc fiducia damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc eſt, fictitios cultus, quos homines ſibiipſi comminiſcuntur, vel ab aliis accipiunt, & quæcunque de cultu Dei tradere præcepta ex ſe audent. Habemus ergo, impias eſſe omnes conſtitutiones, in quarum obſervatione cultus Dei ſitus eſſe fingitur. Loci vero quibus in Galatis urget non eſſe laqueos conſcientiis induendos (quas à ſolo Deo regi convenit) ſatis ſunt aperti: præſertim capite quinto. Ideo ſufficiat annotaſſe.

Prioris cauſæ conſideratio.

Poſterioris.

Unde neceſſario ſequitur, humanas traditiones, quales finguntur in Papatu, verbo Dei eſſe contrarias.

Coloſſ. 2. v. 2. ad 10.

Galat. 5. v. 1. &c.

9. Sed quia exemplis res tota melius patefiet, antequam ultra progredimur, operæpretium eſt hanc doctrinam ad noſtra tempora accommodare. Conſtitutiones quas vocant Eccleſiaſticas, quibus Papa cum ſuis onerat Eccleſiam, dicimus pernicioſas eſſe & impias: adverſarii noſtri ſanctas eſſe & ſalutares defendunt. Sunt autem duo earum genera: nam aliæ ſunt de ceremoniis & ritibus, aliæ ad diſciplinam magis ſpectant. Eſtne igitur juſta cauſa quæ nos ad utraſque impugnandas moveat? Juſtior certe quam vellemus. Primum nonne auctores ipſi clara voce definiunt, ipſiſſimum (ut ita loquar) Dei cultum in ipſis contineri? In quem finem conferunt ſuas ceremonias, niſi ut per illas Deus colatur? Neque id fit ſolo errore imperitæ multitudinis: ſed eorum approbatione qui locum docendi habent. Nondum craſſas abominationes attingo, quibus totam pietatem moliti ſunt peſſundare: ſed apud eos non tam atrox fingeretur crimen, in minima quaque traditiuncula eſſe lapſum, niſi Dei cultum ſuis commentis ſubjicerent. Quod ergo tolerabile non eſſe docuit Paulus, legitimum colendi Dei ritum ad hominum arbitrium redigi, ſi hodie ferre non poſſumus, quid peccamus? præſertim vero quum ſecundum elementa mundi hujus colere præcipiunt, quod Paulus adverſari Chriſto teſtatur. Rurſum quam præciſa neceſſitate aſtringant conſcientias ad ſervandum quicquid jubent, non eſt ignotum. Hic dum reclamamus, cauſam habemus cum Paulo communem, qui nullo modo patitur fideles conſcientias in hominum ſervitutem redigi.

Altera pars capitis, in qua revocatur theſis ad hypotheſin, & de traditionibus Papiſticis agitur. Harum aliæ ceremonias, aliæ diſciplinam magis ſpectant. Ceremonialium traditionum Papiſticarum impietas. Pro vero Dei cultu habentur.

Col. 2: 20.

Gal. 5: 1.

10. Porro iſtud peſſimum accedit, quod ubi talibus vanis figmentis definiri religio ſemel cœpta eſt, perverſitatem illam perpetuo ſequitur & altera execrabilis pravitas, quam Phariſæis exprobrabat Chriſtus, *ut irritum fiat præceptum Dei propter hominum traditiones.* Nolo contra præſentes noſtros nomothetas verbis meis pugnare: vicerint ſane, ſi quo modo ab hac Chriſti accuſatione purgare ſe poterunt. Sed quomodo excuſarent, quum immenſo apud eos ſceleratius ſit auricularem confeſſionem vertente anno prætermiſiſſe, quam nequiſſimam vitam in ſolidum annum produxiſſe? linguam die Veneris infeciſſe modico carnis guſtu, quam totum corpus diebus omnibus ſcortando fœdaſſe, manum die ſanctulis neſcio quibus conſecrato, admoviſſe honeſto operi, quam peſſimis facinoribus aſſidue membra omnia exercuiſſe? ſacrificum legitimo uno connubio copulari, quam alligari mille adulteriis? votivam peregrinationem non perſolviſſe, quam in promiſſis omnibus fidem fallere? in prodigioſos nec minus ſupervacuos ac inutiles templorum luxus non aliquid profudiſſe, quam defuiſſe ultimis pauperum neceſſitatibus? idolum ſine honore præteriiſſe, quam hominum omne genus contumelioſe tractaſſe? non demurmuraſſe certis horis longa ſine ſenſu verba, quam legitimam orationem animo nunquam concepiſſe? Quid eſt irritum facere propter ſuas traditiones Dei præceptum, niſi hoc eſt? quum obſervationes mandatorum Dei frigide tantum & defunctorie commendantes, ſuorum exactam obedientiam nihilominus ſtudioſe & anxie urgent, quam ſi totam pietatis vim in ſe continerent, quum divinæ Legis transgreſſionem levibus ſatisfactionum mulctis ulciſcentes, unius ſui decreti vel minimam offenſionem nulla leviore pœna plectunt quam carcere, exilio, incendio, aut gladio. In Dei contemptores non ita aſperi & inexorabiles, ſuos contemptores implacabili odio ad extremum perſequuntur: ac eos omnes ſic inſtituunt, quorum ſimplicitatem captivam tenent, ut æquiore animo univerſam Dei legem ſubverſam viſuri ſint, quam apiculum in præceptis (ut vocant) Eccleſiæ violatum. Primum graviter in eo delinquitur quod ob res leviculas, & (ſi Dei judicio ſtaretur) liberas, alter alterum contemnit, judicat, & abjicit. Nunc vero quaſi id parum mali eſſet, pluris appenduntur *frivola illa hujus mundi elementa* (ut Paulus Galatis ſcribens nuncupat) quam cæleſtia Dei oracula. Et qui prope in adulterio abſolvitur, judicatur in cibo: cui ſcortum permittitur, interdicitur uxor. Hoc ſcilicet prævaricatrice illa obedientia proficitur, quæ tantum à Deo avertitur quantum ad homines inclinat.

2. Propter has irritum fit Dei præceptum.

Matth. 15. verſ. 3.

Hujus 2. impietatis probatio ab enumeratione partium, & collatione iſtarum traditionum cum Dei mandatis.

Item ab eo quod non modo Dei mandata in Papatu negliguntur, verum etiam traditionum iſtarum reſpectu nihili fiant, & ſepeliantur.

Tantæ impietatis refutatio.

Gal. 4: 9.

11. Sunt alia quoque duo non levia vitia, quæ in iiſdem conſtitutionibus improbamus. Primum quod magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas obſervationes præſcribunt: deinde quod immenſa earum multitudine opprimuntur piæ conſcientiæ, & in Judaiſmum quendam revolutæ, umbris ſic adhæreſcunt ut ad Chriſtum nequeant pervenire. Ineptas quod dico & inutiles, ſcio carnis prudentiæ credibile non futurum: cui tantopere arrident ut Eccleſiam prorſus deformari putent ubi

3. Sunt inutiles & ineptæ.

4. Immenſæ & Judaiſmum invehentes.

Col. 2:23. ubi auferuntur. Sed hoc eſt quod Paulus ſcribit, *habere ſpeciem ſapientiæ in commentitio cultu, in humilitate, & eo quod auſteritate ſua valere ad domandam carnem videntur.* Salubetrima certe admonitio, quæ excidere nobis nunquam debet. Fallunt, inquit, humanæ traditiones ſub ſpecie ſapientiæ. Unde hunc colorem habent? Nempe quia confictæ ſunt ab hominibus, humanum ingenium quod ſuum eſt illic recognoſcit, & recognitum libentius amplectitur, quam optimum aliquid quod ſuæ vanitati minus conveniret. Deinde quia videntur apta eſſe rudimenta ad humilitatem, quod hominum mentes jugo ſuo depreſſas humi detinent, hinc alteram habent commendationem. Poſtremo quia videntur eo ſpectare ut carnis delicias cohibeant, & abſtinentiæ rigore illam ſubigant, ideo videntur prudenter excogitatæ. Quid autem ad hæc Paulus? num larvas illas excutit, ne falſo prætextu ſimplices deludantur? Quoniam hoc ſatis ad refellendum eſſe cenſuerat, quod dixerat eſſe hominum commenta, hæc omnia, tanquam pro nihilo habeat, ſine refutatione præterit. Imo quia noverat in Eccleſia omnes commentitios cultus eſſe damnatos, & eo magis ſuſpectos eſſe fidelibus quo humanum ingenium magis oblectant: quia noverat falſam illam externæ humilitatis imaginem à vera humilitate tantum diſtare, ut facile diſcerneretur: quia denique noverat illam pædagogiam non pluris æſtimari quam corporis exercitationem: ea ipſa pro humanarum traditionum refutatione voluit eſſe fidelibus, quorum gratia illæ apud imperitos commendabantur.

Unde inutiles & ineptæ traditiones ſapientiæ colorem habeant.

Harum refutatio.

Traditionum quæ ad Judaiſmum & Gentiliſmum deflectunt, vanitas & impoſtura traducitur.

12. Sic hodie ceremoniarum ſpectaculo non modo vulgus indoctum, ſed ut quiſque mundana prudentia maxime inflatus eſt, mirifice capitur. Hypocritæ vero & fatuæ mulierculæ nihil nec ſpecioſius nec melius cogitari poſſe exiſtimant. At qui penitius diſcutiunt & verius expendunt ſecundum pietatis regulam quid tot ac tales ceremoniæ valeant, intelligunt primum nugas eſſe, quod nihil utilitatis habeant: deinde præſtigias, quod ſpectantium oculos inani pompa deludant. De iis ceremoniis loquor quibus ſubeſſe magna myſteria volunt Romanenſes magiſtri: nos nihil quam mera ludibria experimur. Nec mirum eſt, earum auctores eo delapſos eſſe, ut frivolis ineptiis & ſe & alios luderent: quia partim ex Gentium deliriis exemplar ſibi ſumpſerunt, partim ſimiarum more temere imitati ſunt veteres Moſaicæ Legis ritus, qui nihilo magis ad nos pertinebant quam pecudum victimæ, & reliqua his ſimilia. Sane etiamſi nullum aliud ſit argumentum, tamen ex farragine tam male conſuta nemo ſanus aliquid boni ſperabit. Et res ipſa palam demonſtrat, plurimas ceremonias non alium habere uſum, niſi ut populum obſtupefaciant magis quam doceant. Sic & in novitiis iſtis Canonibus, qui diſciplinam invertunt magis quam conſervant, multum momenti reponunt hypocritæ: ſiquis introſpiciat melius, reperiet nihil eſſe præter umbratile & evanidum diſciplinæ ſpectrum.

4. In tantum numerum excreverunt, ut multitudine ſint intolerabiles. Quod ab Auguſtino, ſecundum Apoſtoli doctrinam, damnatum eſt.

13. Jam vero (ut ad alterum veniam) quis non videt traditiones, alias aliis coacervando, in tantum numerum excreviſſe, ut Chriſtianæ Eccleſiæ nullo modo ſint tolerabiles? Hinc factum eſt, ut in ceremoniis appareat Judaiſmus neſcio quis, aliæ obſervationes gravem piis animis carnificinam afferant. Conquerebatur Auguſtinus quod ſuo tempore, neglectis Dei præceptis, tam multis præſumptionibus plena eſſent omnia, ut gravius corriperetur qui per octavas ſuas terram nudo pede tetigerat, quam qui mentem vinolentia ſepelierat. Conquerebatur, Eccleſiam quam Dei miſericordia

ad Januar. epiſt. 119. liberam eſſe voluit, ſic premi ut tolerabilior fuerit Judæorum conditio. Si in ſeculum noſtrum incidiſſet ſanctus ille vir, quibus querelis deploraſſet eam quæ nunc eſt ſervitutem? Nam & numerus eſt decuplo major, & ſinguli apices centuplo rigidius quam tunc exiguntur. Ita fieri ſolet, ubi ſemel perverſi iſti legiſlatores imperium occuparunt: nullum finem jubendi & vetandi faciunt, donec ad extremum moroſitatis perveniant. Quod Paulus etiam eleganter indicavit his verbis, *Si mortui eſtis mundo, quid quaſi viventes decretis tenemini? Ne manducaris, ne guſtaveris, ne attrectaris.* Nam quum verbum ἅπτεσθαι & manducare & tangere ſignificet, in priore ſignificatu hic proculdubio accipitur, ne ſupervacua ſit repetitio. Hic ergo pſeudoapoſtolorum progreſſus pulcherrime deſcribit. Initium à ſuperſtitione eſt, quod non tantum edere vetant, ſed etiam tenuiter eſitare: ubi hoc obtinuerunt, jam guſtare etiam prohibent. Poſtquam hoc quoque illis conceſſum eſt, ne digito quidem contrectare fas eſſe ducunt. Col. 2:20.

Innumerus iſte traditionum numerus quam fuerit Eccleſiæ noxius.

14. Hanc tyrannidem in humanis conſtitutionibus merito hodie reprehendimus, qua factum eſt ut innumeris edictis & immodica eorum exactione miſeræ conſcientiæ mirabiliter torqueantur. De Canonibus ad diſciplinam pertinentibus alibi dictum eſt. De ceremoniis quid dicam, quibus hoc perfectum eſt, ut ſemiſepulto Chriſto ad Judaicas figuras redierimus? *Dominus noſter Chriſtus*, inquit Auguſtinus, *Sacramentis numero pauciſſimis, ſignificatione præſtantiſſimis, obſervatione facillimis, novi populi ſocietatem colligavit.* Ab hac ſimplicitate quantum abſit rituum multitudo & varietas quibus hodie implicari Eccleſiam cernimus, ſatis enarrari non poteſt. Scio quo artificio nonnulli acuti homines hanc perverſitatem excuſent: Aiunt inter nos eſſe plurimos peræque rudes atque fuerunt in populo Iſraëlitico: Illorum cauſa inſtitutam eſſe ejuſmodi pædagogiam, qua tametſi firmiores carere poſſunt, negligere tamen eam non debent, quum videant infirmis fratribus eſſe utilem. Reſpondeo, nos non neſcire quid fratrum infirmitati debeatur: ſed ex adverſo excipimus, non eſſe hanc rationem qua conſulatur infirmis, ut magnis ceremoniarum acervis obruantur. Non fruſtra hoc diſcrimen poſuit Deus inter nos & veterem populum quod illum voluit pueriliter erudire ſignis & figuris, nos ſimplicius, ſine tanto externo apparatu. Quemadmodum, inquit Paulus, puer à pædagogo pro ætatis captu regitur & ſub cuſtodia continetur: ita ſub Lege cuſtodiebantur Judæi. Nos autem adultis ſimiles ſumus, qui à tutela & curatione liberati, puerilibus rudimentis opus non habent. Dominus certe quale futurum eſſet in Eccleſia ſua vulgus providebat, & qualiter regendum foret. Hoc tamen quo dictum eſt modo inter nos & Judæos diſcrevit. Stulta igitur ratio eſt ſi volumus imperitis conſulere, Judaiſmum à Chriſto abrogatum erigendo. Hanc quoque diſſimilitudinem veteris & novi populi notavit Chriſtus ſuis verbis quum diceret mulieri Samaritanæ, *veniſſe tempus quo veri cultores adorent Deum in ſpiritu & veritate.* Hoc profecto ſemper factum fuerat: ſed in hoc differunt novi cultores à veteribus, quod ſub Moſe ſpiritualis Dei adoratio multis ceremoniis adumbrata & quodammodo implicita erat, quibus abolitis nunc ſimplicius adoratur. Proinde qui hanc diſſimilitudinem confundunt, ordinem evertunt à Chriſto inſtitutum & ſancitum. Ergone (inquies) nihil ceremoniarum rudioribus dabitur ad juvandam eorum imperitiam? Id ego non dico: omnino enim utile illis eſſe ſentio hoc genus adminiculi. Tantum hic contendo ut is modus adhibeatur qui Chriſtum illuſtret, non obſcuret. Ceremoniæ ideo nobis divinitus paucæ datæ ſunt, & minime laborioſæ, quo præſentem Chriſtum demonſtrent: Judæis plures datæ ſunt, quo eſſent abſentis imagines. Abſentem autem fuiſſe dico, non virtute, ſed ſignificandi modo.

ſupra in fine ſect. 12. item toto cap. 12. & nominatim in fine ſect. 21.

Epiſt. 118. ad Januar.

Nec excuſari poteſt, quod dicant tot traditiones inſtitutas eſſe ad pædagogiam rudium.

Ad Judaiſmum enim nos reducunt.

Gal. 4:1.

Spiritualem adorationem iterum ceremoniis obſcurant.

Joan. 4. verſ. 23.

Chriſtum denique ita involvunt, ut agnoſci nequeant.

Proinde

Proinde modus ut retineatur, illam in numero paucitatem, in observatione facilitatem, in significatione dignitatem, quæ etiam claritate constat, retinere necesse est. Id non esse factum quid attinet dicere? res enim est in omnium oculis.

5. Traditiones Papisticæ eo impellunt superstitiosos, ut existiment eas sacrificia esse & expiatoria & meritoria. Hujus erroris refutatio.

15. Hic prætereo quam perniciosis opinionibus imbuantur hominum mentes, sacrificia esse quibus rite litetur Deo, quibus expientur peccata, quibus justitia & salus comparetur. Negabunt extraneis ejusmodi erroribus vitiari res bonas: quum in operibus quoque à Deo præceptis hac parte non minus peccari queat. Hoc tamen plus indignitatis habet, operibus temere humano arbitrio confictis tantum honoris tribui ut meritoria vitæ æternæ credantur. Ideo enim opera à Deo mandata remunerationem habent, quod Legislator ipse obedientiæ respectu ea accepta habet. Non igitur à propria dignitate propriove merito pretium accipiunt: sed quod Deus obedientiam erga se nostram tanti æstimat. De ea operum perfectione hic loquor quæ à Deo mandatur, non ab hominibus præstatur. Ideo enim nec opera Legis quæ facimus, nisi ex gratuita Dei benignitate gratiam habent, quia in ipsis infirma & mutila obedientia est. Sed quia hic non disputatur quid opera sine Christo valeant, quæstionem illam omittamus. Quod præsentis argumenti proprium est iterum repeto, quicquid in se commendationis habent opera, habere obedientiæ intuitu, quam solam Deus respicit, ut testatur per Prophetam: *Non præcepi de sacrificiis & victimis: sed tantum ut audiendo audiatis vocem meam.* De fictitiis autem operibus alibi loquitur, *Appenditis argentum vestrum, & non in panibus.* Item, *Frustra me colunt præceptis hominum.* Hoc itaque nullo modo excusabunt, quod patiuntur miseram plebem in externis illis nugis justitiam, quam Deo opponant, & qua se ante cæleste tribunal sustineant, quærere. Præterea annon hoc dignum insectatione vitium est, quod non intellectas ceremonias, velut histrionicam scenam aut magicam incantationem, ostentant? Certum enim est ceremonias omnes corruptas esse & noxias, nisi per eas homines ad Christum dirigantur. Quæ autem in usu sunt ceremoniæ sub Papatu, à doctrina separantur, ut homines in signis omni significatione carentibus retineant. Postremo (ut ingeniosus artifex est venter) apparet multas ab avaris sacrificulis inventas esse, ut essent captandæ pecuniæ aucupia. Quamcunque autem habeant originem, sic omnes sunt ad fœdum quæstum prostitutæ, ut bonam partem rescindere necesse sit, si efficere volumus quominus profana & sacrilega nundinatio in Ecclesia exerceatur.

Jer. 7: 12.

Jesa. 55:2. & 29: 13. Matth. 15. vers. 8, 9.

6. A doctrina separatæ nil aliud quam histrionicam ostentationem, aut incantationem magicam ostentant.

7. Omnes sunt ad fœdum quæstum prostitutæ.

Ἀνάβασις & revocatio hypotheseos ad thesin. Omnes ejusmodi traditiones similibus vitiis fuisse obnoxias. Ratio, ex Jes. 29:13.

16. Tametsi videor non perpetuam doctrinam de humanis constitutionibus tradere, quod ætati nostræ prorsus accommodata est hæc oratio: nihil tamen dictum est quod non sit omnibus seculis futurum utile. Nam quoties obrepit hæc superstitio ut Deum suis figmentis colere homines velint, quæcunque in eum finem feruntur leges, statim ad crassos istos abusus degenerant. Hanc enim maledictionem non uni aut alteri ætati, sed omnibus seculis minatur Deus, quod cæcitate & stupore percutiet eos à quibus colitur doctrinis hominum. Hæc excæcatio perpetuo facit ut nullum absurditatis genus fugiant qui contemptis tot Dei monitis, sponte se in exitiales istos laqueos induunt. Quod si remotis circumstantiis, simpliciter habere libet quæ sint omnium temporum humanæ traditiones, quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari convenit: erit illa, quam superius posuimus, certa & clara definitio, Esse omnes leges sine Dei verbo in hunc finem ab hominibus positas ut vel modum colendi Dei præscribant, vel conscientias religione obstringant, quasi de rebus præcipiant ad salutem necessariis. Si ad alterum vel ad utrumque istorum accedunt alia vitia, quod sua multitudine Euangelii claritatem obscurent: quod nihil ædificent, sed inutiles sint ac lusoriæ occupationes potius quam vera pietatis exercitia: quod sint ad sordes ac turpem quæstum expositæ: quod sint observatu nimium difficiles: quod sint malis superstitionibus inquinatæ: hæc erunt adjumenta ut facilius deprehendamus quantum sit in ipsis mali.

Quæ sint traditiones quæ ab Ecclesia profligari debeant.

Argumenta Papistarum pro suis traditionibus. 1. Traditiones istas esse à Deo, & à Dei Ecclesia quæ errare non potest.

17. Audio quid ipsi pro se respondeant, suas traditiones non à se, sed à Deo esse. Ecclesiam enim, ne errare possit, à Spiritu sancto regi: ejus vero auctoritatem penes se residere. Hoc impetrato, simul conficitur, eorum traditiones Spiritus sancti esse revelationes, quæ nisi impie ac contempto Deo contemni nequeant. Et nequid tentasse sine magnis auctoribus videantur, bonam suarum observationum partem fluxisse ab Apostolis credi volunt: & satis uno exemplo ostendi contendunt quid in aliis fecerint Apostoli: quando in unum Concilium coacti, ex Concilii sententia Gentibus omnibus denunciarunt, *ut se ab idolothytis, sanguine & suffocato abstinerent.* Jam alibi exposuimus quam falso ad se venditandos ementiantur Ecclesiæ titulum. Quantum interest præsentis causæ, si detractis larvis ac fucis omnibus, id vere quod nobis curæ in primis esse debet, ac nostra etiam potissimum refert, intuemur, qualem scilicet Ecclesiam habere velit Christus, ut ad ipsius regulam nos formemus ac comparemus: facile nobis constabit, Ecclesiam non esse quæ præteritis verbi Dei finibus, ferendis novis legibus lascivit ac luxuriat. Annon enim illa semel Ecclesiæ dicta lex æterna manet? *Quod præcipio tibi, hoc observabis ut facias: non addes quicquam nec detrahes.* Et alibi, *Non addas ad verbum Domini, neque minuas ex eo: ne te forte arguat, inveniarisque mendax.* Id quum Ecclesiæ dictum negare non possint, quid aliud quam ipsius contumaciam prædicant, quam post talia interdicta addere nihilominus & admiscere de suo doctrinæ Dei ausam fuisse jactant? Absit autem ut eorum mendaciis assentiamur, quibus tantam Ecclesiæ contumeliam irrogant: sed falso Ecclesiæ nomen prætendi intelligamus, quoties de ista humanæ temeritatis libidine agitatur, quæ sese intra Dei præscripta continere non potest quin procaciter exultet, ac in suas inventiones excurrat. Nihil in verbis istis involutum, nihil obscurum, nihil ambiguum: quibus addere verbo Dei aut detrahere quicquam vetatur Ecclesia universa, quum de Domini cultu & salutaribus præceptis agitur. Verum de Lege sola id dictum fuit, quam subsequutæ sunt Prophetiæ & tota Euangelii administratio. Fateor certe: & simul addo, quæ Legis complementa sunt potius quam vel additamenta, vel defectiones. Quod si vero Dominus ministerio Mosis, plurimis involucris, ut ita dicam, obscuro, nihil tamen addi nec detrahi sustinet, donec per servos suos Prophetas, ac tandem per dilectum Filium clariorem doctrinam administret: cur non multo nobis severius vetitum arbitremur nequid Legi, Prophetis, Psalmis, Euangelio addamus? Non à semetipso degeneravit Dominus, qui nulla re tantopere se offendi jampridem declaravit, quam dum humanis inventionibus colitur. Unde illæ apud Prophetas præclaræ voces, quæ auribus nostris continenter insonare debuerant, *Non sum loquutus patribus vestris, quo die eduxi eos ex Ægypto, verba de sacrificio & holocausto. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens, Audiendo audite vocem meam: & ero vobis Deus, & eritis mihi populus, & ambulabitis in omni via quam mandavero vobis.* Item, *Contestando contestatus sum patres vestros, Audite vocem meam.* Aliæque ejusdem generis: sed hæc præ aliis insignis, *Numquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius ut*

Actor. 15. v. 20, 29.

Respons. 1. Eam non esse Dei Ecclesiam, quæ verbo Dei novas leges addere velit.

cap. 8. sect. 10, 11, 12, 13.

Deut. 12. vers. 32.

Prov. 30. vers. 6.

Resp. 2. In veram Ecclesiam isti contumeliose admodum insurgunt, quæ nihil addit aut detrahit verbo Dei scripto.

Resp. 3. A comparatis: Non licuit doctrinæ Legis addere, multo minus doctrinæ Euangelii.

Jerem. 7. vers. 22.

Jerem. 11. vers. 7.

1. Sam. 15. vers. 22.

ut obediatur voci suæ? Melior enim est obedientia quam victimæ, & auscultare magis quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi, repugnare: & quasi idololatriæ iniquitas, non acquiescere. Quicquid igitur humanarum inventionum hac in parte Ecclesiæ auctoritate defenditur, quum ab impietatis crimine excusari nequeat, falso Ecclesiæ id imputari, arguere promptum est.

Respons. 4. Impudentiam esse non ferendam, assidue de Ecclesiæ potestate vociferari: interim vero quid illi à Domino sit mandatum, & quam obedientiam huic mandato præstare teneatur, dissimulare.

18. Hac ratione in istam humanarum traditionum tyrannidem, quæ sub Ecclesiæ titulo superciliose nobis ingeritur, libere invehimur. Neque enim (quod nostri adversarii ad faciendam nobis invidiam inique mentiuntur) Ecclesiam ludibrio habemus: sed obedientiæ laudem qua majorem nullam agnoscit, illi tribuimus. Ipsi potius vehementer sunt Ecclesiæ injurii, qui adversus Dominum suum contumacem illam faciunt, dum ultra progressam fingunt quam per verbum Dei licuerit: ut taceam insignem esse impudentiam cum pari malitia conjunctam, assidue de Ecclesiæ potestate vociferari: interim & quid illi à Domino mandatum sit, & quam Domini mandato obedientiam debeat, dissimulare. At si nobis, ut par est, animus fuerit cum Ecclesia consentire, hoc magis ad rem pertinet, spectare ac meminisse quid nobis ac Ecclesiæ à Domino præcipiatur, ut illi uno consensu obediamus. Non enim dubium est quin cum Ecclesia optime consensuri simus si nos Domino per omnia obedientes præstemus. Jam vero referre ad Apostolos traditionum originem quibus hactenus oppressa est Ecclesia, meræ fuit imposturæ: quando tota in hoc incumbit Apostolorum doctrina ne novis observationibus onerentur conscientiæ, aut Dei cultus nostris inventionibus contaminetur. Deinde siqua historiis vetustisque monumentis inest fides, Apostolis non ignotum modo, sed inauditum fuit quod illis tribuunt. Nec garriant, pleraque eorum placita usu & moribus recepta fuisse quæ scriptis tradita non fuerunt. Illa scilicet quæ Christo adhuc vivente intelligere non poterant: post ejus autem ascensum Spiritus sancti revelatione didicerint. De ejus loci interpretatione alibi visum est. Quod ad præsentem causam satis est, ridiculos profecto se faciunt, quum ingentia illa mysteria, quæ tanto tempore Apostolis incomperta fuerint, partim observationes esse constet aut Judaicas aut Gentiles (quarum illæ inter Judæos, hæ vero apud Gentes omnes promulgatæ multo ante fuerant) partim ineptas gesticulationes & inanes ceremoniolas, quas insulsi sacrificuli, qui nec nare sciunt, nec literas, perquam rite peragunt: imo quas pueri & moriones adeo apposite effingunt, ut videri possit nullos esse magis idoneos talium sacrorum antistites. Si nullæ essent historiæ, ex re tamen ipsa æstimarent sani homines, non subito erupisse in Ecclesiam tantam rituum & observationum congeriem, sed sensim obrepsisse. Nam quum sanctiores illi Episcopi, qui Apostolis ætate proximi fuerunt, nonnulla instituissent quæ ad ordinem ac disciplinam pertinebant, subsequuti postea sunt homines, alii post alios, neque satis considerati & nimis curiosi ac cupidi: quorum ut quisque posterior erat, ita stulta æmulatione cum suis decessoribus certavit, ne rerum novarum inventione cederet. Et quia periculum erat ne brevi obsolescerent sua inventa, ex quibus laudem ad posteros affectabant, in exigenda eorum observatione erant multo rigidiores. Hæc κακοζηλία bonam istorum rituum partem nobis peperit quos isti pro Apostolicis nobis venditant. Atque id quoque historiæ testantur.

2. Secundum argumentum: traditiones esse Apostolicas. Respons. per negationem. Imo sunt meræ imposturæ.

Vel potius sunt observationes aut Judaicæ, aut Gentiles, aut ineptæ & inanes gesticulationes & ceremoniolæ. Quod ex diligenti historiarum Ecclesiasticarum consideratione liquet.

Confirmatio superioris resp. ad 2. argum. ab exemplo ceremoniarum quæ ad cœnæ Domini administrationem paulatim accesserunt. Exceptio ex Augustino.

19. Ne omnium catalogum texendo simus nimium prolixi, uno exemplo contenti erimus. In cœna Domini administranda fuit sub Apostolis magna simplicitas. Proximi successores ad ornandam mysterii dignitatem aliquid addiderunt quod non esset improbandum. Sed postea supervenerunt stulti illi imitatores, qui varia frustula subinde consuendo, hunc quem in Missa videmus sacerdotis vestitum, hæc altaris ornamenta, has gesticulationes & totam rerum inutilium supellectilem nobis composuerunt. Atqui objiciunt fuisse hanc olim persuasionem, Quæ in Ecclesia universa uno consensu fierent, ab ipsis Apostolis prodiisse. Cujus rei Augustinum citant testem. Ego vero non aliunde quam ex ipsius Augustini verbis solutionem afferam. *Quæ toto*, inquit, *terrarum orbe servantur, vel ab ipsis Apostolis, vel Conciliis generalibus, quorum est saluberrima in Ecclesia auctoritas, statuta esse intelligere licet: sicuti quod Domini passio, & resurrectio, & in cælum ascensus, & adventus Spiritus sancti, anniversaria solennitate celebrantur. Et siquid aliud tale occurrerit quod servatur ab universa, quacunque se diffundit, Ecclesia.* Quum tam pauca enumeret exempla, quis non videat eum ad auctores fide & reverentia dignos referre voluisse usitatas tunc observationes, nonnisi simplices illas & raras & sobrias quibus Ecclesiæ ordinem contineri utile est? Quantum autem hoc ab eo distat, quod Romanenses magistri extorquere volunt, ut nulla sit apud eos ceremoniola quæ non pro Apostolica censeatur?

Respons. ad exceptionem. epist. 118.

Secunda confirmatio, ab exemplo aquæ lustralis.

20. Ne longior sim, unum tantum exemplum proferam. Siquis eos interroget unde aquam suam lustralem habeant, protinus respondent, Ab Apostolis. Quasi non hanc inventionem nescio cui Romano Episcopo tribuant historiæ, qui si Apostolos adhibuisset in consilium, nunquam profecto contaminasset Baptismum alieno & intempestivo symbolo. Etsi nec mihi verisimile est, tam vetustam esse ejus consecrationis originem quam illic scribitur. Quod enim dicit Augustinus quasdam suo tempore Ecclesias solennem Christi imitationem in lotione pedum refugisse, ne ad Baptismum ritus ille pertinere videretur, subindicat nullum fuisse lotionis genus quod cum Baptismo ullam haberet similitudinem. Quicquid sit, hoc à Spiritu Apostolico profectum fuisse minime concedam, ut dum quotidiano signo Baptismus in memoriam reducitur, quodammodo repetatur. Nec moror quod alibi ipse idem Augustinus alia quoque Apostolis adscribit. Nam quum nihil præter conjecturas habeat, non debet ab ipsis de re tanta judicium fieri. Postremo, ut etiam demus, illa quæ commemorat, ab ætate Apostolorum fluxisse: multum tamen interest instituasne aliquod pietatis exercitium quo libera conscientia utantur fideles; si autem non erit illis utilis usus, abstineant: an legem feras quæ conscientias servitute illaqueet. Nunc vero à quocunque auctore emanarint, postquam videmus in tantum abusum prolapsas esse, nihil obstat quominus sine ulla ejus contumelia abrogemus: quando nunquam ita sunt commendatæ ut perpetuo immobiles esse oporteat.

epist. 118. ad Januar.

Altera resp. ad 2. argumentum. Si quæ ab antiquis Patribus inventa sunt ceremonia, multum differunt à Papisticis.

21. Nec magnopere eos juvat quod ad excusandam suam tyrannidem prætexunt Apostolorum exemplum. Apostoli, inquiunt, & Seniores primæ Ecclesiæ decretum præter Christi mandatum sanxerunt, quo præcipiebant Gentibus omnibus, *se abstinere ab idolothytis, suffocato, & sanguine.* Id si illis licuit; cur non & successoribus, quoties ita res postulat, idem imitari liceat? Utinam vero cum semper alias, tum in hac re eos imitarentur. Nam (quod valida ratione confirmare promptum est) Apostolos novum illic quicquam instituisse aut decrevisse nego. Siquidem quum in eo Concilio Petrus tentari Deum pronunciet si jugum imponitur cervicibus discipulorum, suam ipse sententiam subvertit, si jugum postea aliquod consentit imponi. Imponitur autem, si sua auctoritate decernant Apostoli, prohibendum Gentibus ne idolothyta, sanguinem & suffocatum attingant. Manet

3. Tertium argum. à decreto Apostolorum. Actor. 15. vers. 20.

Responsio 1. locum S. historia explanans. vers. 10.

Primum caput hujus decreti Apostolorum. net quidem adhuc scrupulus, quod nihilominus videantur prohibere. Atqui facile dissolvetur siquis propius decreti ipsius sensum animadvertat: cujus primum ordine, & momento præcipuum caput est, relinquendam esse Gentibus suam libertatem, nec illis obturbandum esse, aut de Legis observationibus exhibendam molestiam. Hactenus nobis egregie patrocinatur. Quæ autem proxime sequitur exceptio, nec nova lex est ab Apostolis lata, sed divinum æternumque Dei mandatum de non violanda charitate, nec punctum ex illa libertate delibat: sed Gentes duntaxat admonet qua ratione sese fratribus attemperent, ne sua libertate in eorum offensionem abutantur. *Alterum caput.* Sit hoc igitur secundum caput, ut innoxia libertate utantur Gentes, ac citra fratrum offensionem. At certum tamen aliquid præscribunt: nempe quatenus pro tempore expediebat, docent ac designant quibus rebus in fratrum offensionem possint incurrere, quo ab illis caveant: nihil tamen novum ad æternam Dei Legem, quæ fratrum offensionem prohibet, de suo afferunt.

Applicatio hujus loci, ostendens quædam in Papatu recipi posse ad tempus à piis sine superstitione, propter fratres infirmos. 22. Quemadmodum siqui Ecclesiis nondum bene constitutis præsunt fideles pastores, omnibus suis edicant, ne, donec imbecilles quibuscum vivunt adolescant, palam die Veneris carnibus vescantur, aut feriis in publico laborent, aut simile quidpiam. Hæc enim tametsi, seposita superstitione, indifferentia per se sint: ubi tamen accedit fratrum offensio, sine delicto admitti nequeunt. Sic autem sunt tempora, ut spectaculum hoc infirmis fratribus proponere non possint fideles, quin eorum conscientias gravissime vulnerent. Quis, nisi calumniator, sic novam ferri ab iis legem dicat, quos constat duntaxat scandalis occurrere, quæ sunt à Domino satis diserte prohibita? Nihilò autem magis & de Apostolis dici potest, quibus nihil aliud propositum erat, offensionum materiam tollendo, quam divinam urgere Legem de vitanda offensione: acsi dixissent, Præceptum Domini est ne fratrem infirmum lædatis: quæ idolis oblata sunt, suffocatum & sanguinem manducare non potestis quin offendantur infirmi fratres. Edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Idque ipsum spectasse Apostolos, Paulus optimus est testis, qui certe nonnisi ex Concilii sententia sic scribit, *De escis quæ idolis immolantur, scimus quia simulachrum nihil est. Quidam autem cum conscientia idoli, quasi idolis immolatum, manducant: & conscientia eorum infirma quum sit, polluitur. Videte ne facultas vestra offendiculum fiat infirmis.* (1 Cor. 8. v. 4, 7, 9.) Cui isthæc probe perpensa fuerint, ei posthac fucus non fiet, qualem faciunt qui suæ tyrannidi Apostolos prætexunt, acsi Ecclesiæ libertatem suo decreto infringere cœpissent. *Resp. 2. ab adversariorum confessione petita. Ipsi enim abrogarunt decretum Apost. quorum tamen exemplo traditiones suas stabilire volunt.* Verum, ut effugere nequeant quin sua etiam confessione solutionem hanc approbent, respondeant mihi quo jure illud ipsum decretum ausi sint abrogare. Nempe quia ab illis offensionibus ac dissidiis, quibus occurrere voluerant Apostoli, nihil amplius periculi erat: legem vero à suo fine æstimandam noverant. Quum igitur lex ista respectu charitatis lata sit, in ea nihil præscribitur nisi quantum charitatis interest. Quum fatentur nihil aliud esse legis hujus transgressionem quam violationem charitatis, nonne simul agnoscunt non commentitium aliquod esse additamentum ad Legem Dei, sed germanam simplicemque accommodationem ad tempora & mores quibus destinabatur?

Instantia. Resp. Ejusmodi tyrannis duobus nominibus est improbanda. 23. At vero ut iniquæ centies sint nobis & injuriæ ejusmodi leges, esse tamen sine exceptione audiendas contendunt: non enim hic agi, ut erroribus consentiamus; sed tantum ut dura Præfectorum imperia subditi perferamus, quæ detrectare non est nostrum. Verum hic quoque optime verbi sui veritate occurrit Dominus, nosque à tali servitute in libertatem vendicat quam sacro suo sanguine nobis acquisivit: cujus beneficium verbo suo non semel obsignavit. Non enim (quod malitiose fingunt) id solum agitur ut gravem aliquam oppressionem in corpore nostro perferamus, sed ut conscientiæ libertate sua, hoc est, sanguinis Christi beneficio spoliatæ serviliter crucientur. *1. Et corpora & conscientias excruciat.* Quanquam istud etiam, acsi parum ad rem faceret, omittamus. At quanti putamus referre, suum Domino regnum eripi, quod tanta severitate sibi asserit? *2. Deo suum dominium eripit, unde horrenda sequuntur judicia.* Eripitur autem quoties humanarum inventionum legibus colitur: quum solus ipse cultus sui velit haberi legislator. Ac ne rem esse nihili quis existimet, audiamus quanti reputetur à Domino. *Quoniam*, inquit, *timuit me populus iste mandato & doctrinis hominum, ecce ego stupefaciam eum miraculo grandi & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus ejus, & intelligentia à senioribus recedet.* (Jesa. 29. vers. 13.) Alibi, *Frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.* (Matth. 15. vers. 9.) Et sane quod se filii Israël pluribus idololatriis inquinarunt, totius mali causa adscribitur impuræ huic mixturæ, quod transgressi Dei mandata, cultus novos fabricarint. Ideoque refert sacra historia novos advenas qui ad incolendam Samariam traducti fuerant à Rege Babylonio, fuisse discerptos & consumptos à feris bestiis, *eo quod nescirent judicia vel statuta Dei terræ illius.* (2 Reg. 17. v. 24. ad 34.) Quamvis in ceremoniis nihil peccassent, non tamen probata fuisset Deo inanis pompa: sed interim cultus sui violationem, quod homines aliena à verbo suo commenta ingererent, ulcisci non destitit. Unde postea dicitur, pœna illa territos, ritus in Lege præscriptos suscepisse: sed quia nondum pure colebant verum Deum, bis repetitur, *timuisse ipsum & non timuisse.* Unde colligimus, partem reverentiæ quæ illi defertur, in eo esse positam dum in illo colendo simpliciter quod mandat, nullas nostras inventiones miscendo, sequimur. Atque ideo sæpius laudantur pii Reges, quod fecerint secundum omnia præcepta, nec declinaverint vel ad dexteram vel ad sinistram. (2 Reg. 22. vers. 1, 2. & alibi.) Ultra progredior, etiamsi in commentitio aliquo cultu palam non apparet impietas: severe tamen à Spiritu damnatur, ex quo à Dei præcepto discessum est. Altare Achaz, (2 Reg. 16. vers. 10.) cujus exemplar Damasco illatum erat, videri potuit augere Templi ornatum, quum ejus consilium esset soli Deo illic sacrificia offerre, quod splendidius facturus erat quam in primo & vetusto altari: videmus tamen ut Spiritus S. audaciam illam detestetur non alia de causa, nisi quod hominum inventa in Dei cultu impuræ sunt corruptelæ. Et quo nobis clarius patefacta est Dei voluntas, eo minus est excusabilis quicquam tentandi protervia. Ac proinde merito aggravatur hac circumstantia crimen Manasse, quod altare novum extruxerit in Jerusalem, *de qua pronunciaverat Deus, Ponam illic nomen meum:* (2 Reg. 21. vers. 3, 4.) quia nunc quasi ex professo respuitur Dei auctoritas.

Nec mirum. Deo enim displicent in causa religionis hominum inventa. 24. Mirantur plerique cur adeo acriter interminetur Dominus se facturum stupenda populo à quo mandatis hominum colebatur, & se frustra coli pronunciet hominum præceptis. At si spectarent quid sit in religionis (hoc est, cælestis sapientiæ) causa, ab uno Dei ore pendere, simul viderent non levem esse rationem cur perversa hujusmodi obsequia sic abominetur Dominus, quæ pro humani ingenii libidine sibi præstantur. *Ratio. Hæc sapientia ex superbia & hypocrisi proficiscitur.* Nam tametsi speciem habent quandam humilitatis in sua hac obedientia, qui ejusmodi legibus in Dei cultum parent: minime tamen sunt coram Deo humiles, cui easdem præscribunt leges quas ipsi servant. Hæc vero ratio est cur nos tam diligenter cavere vult Paulus ne decipiamur per traditiones hominum, & illam quam vocat ἐθελοθρησκείαν, id est, voluntarium cultum, & præter Dei doctrinam ab hominibus excogitatum. (Coloss. 2. vers. 3, 4. & 7, 8. &c.)

Sic est profecto: stultescere & nostram nobisipsis & omnium hominum sapientiam oportet, quo solum illum sapere permittamus. Quam viam minime tenent qui confictis hominum arbitrio observatiunculis, illi se approbare meditantur, & quasi invito prævaricatricem erga eum obedientiam, quæ hominibus defertur, obtrudunt. Qualiter & aliquot ante seculis & nostra memoria factum est, & fit hodie quoque in iis locis in quibus creaturæ pluris est quam Creatoris imperium: ubi religio (si tamen religio vocari ea meretur) pluribus magisque insulsis superstitionibus conspurcata est quam ulla unquam paganitas. Quid enim posset parere hominum sensus quam carnalia fatuaque omnia, & quæ suos auctores vere referant?

Exemplo confirmata.

25. Quod etiam obtendunt superstitionum patroni, Samuelem sacrificasse in Ramatha, & quamvis præter Legem id fieret, placuisse tamen Deo: facilis solutio est, non fuisse secundum aliquod altare quod unico opponeret: sed quia nondum arcæ fœderis destinatus erat locus, oppidum ubi habitabat sacrificiis destinasse tanquam maxime commodum. Certe animus sancti Prophetæ non fuit quicquam novare in sacris, ubi Deus tam arcte vetabat addi vel minui. Quod ad exemplum Menoha spectat, extraordinarium & singulare fuisse dico. Obtulit ille Deo sacrificium homo privatus, nec sine Dei approbatione: nempe quia non temerario animi sui motu, sed cælesti instinctu hoc suscepit. Quantopere autem abominetur Deus quæ mortales ex seipsis excogitant ad eum colendum, alter non inferior Menoha Gedeon insigni documento est, cujus Ephod non modo ei & familiæ, sed toti populo cessit in ruinam. Denique adventitia quælibet inventio, qua Deum homines colere appetunt, nihil aliud est quam veræ sanctimoniæ pollutio.

4. Quartum arg. ab exemplis.
1. Samuelis.
1 Sam. 7. vers. 17.
Resp. ad primum exemplum.
2. Manohæ.
Jud. 13. vers. 19.
Ad secundum.
Jud. 8:27.

26. Cur igitur, inquiunt, ferri voluit Christus onera illa importabilia quæ alligabant Scribæ & Pharisæi? Imo cur alibi idem Christus caveri voluit à fermento Pharisæorum? fermentum (interprete Matthæo Euangelista) appellans quicquid propriæ doctrinæ verbi Dei puritati admiscerent. Quid apertius volumus, quam quod totam eorum doctrinam jubemur fugere & cavere? Unde nobis certissimum fit, neque altero loco Dominum voluisse suorum conscientias propriis Pharisæorum traditionibus vexari. Et verba ipsa, si modo non torqueantur, nihil tale sonant. Illic siquidem Dominus acerbe in Pharisæorum mores invehi instituens, simpliciter suos auditores ante erudiebat, ut quanquam nihil in illorum vita cernerent quod sequerentur, non tamen ea facere desinerent quæ verbo docebant, quum in cathedra Mosis (hoc est, ad enarrandam Legem) sederent. Non ergo aliud voluit quam præcavere ne malis docentium exemplis plebs ad contemptum doctrinæ induceretur. Verum quia nonnulli rationibus minime permoventur, auctoritatem semper requirunt, subjiciam Augustini verba, quibus idem prorsus dicitur. *Habet ovile Domini præpositos partim fidos, partim mercenarios. Præpositi qui fidi sunt, veri sunt Pastores: audite tamen, quod & mercenarii necessarii sunt. Multi quippe in Ecclesia, commoda terrena sectantes, Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur: & sequuntur oves non mercenarium, sed Pastorem per mercenarium. Audite mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribæ, inquit, & Pharisæi cathedram Mosis insident, quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Quid aliud dixit, nisi per mercenarios vocem Pastoris audite? Sedendo enim in cathedra, Legem Dei docent: ergo per illos Deus docet. sua vero si illi docere velint, nolite audire, nolite facere.* Hæc Augustinus.

5. Postremum arg. Christus ejusmodi onera ferri voluit.
Mat. 23:3.
Mat. 16:6.
Responsio 1. consilium Domini ostendens.
Responsio 2. Augustin. in Joan. tract. 46.

27. Quando vero imperiti plerique, dum humanis traditionibus impie ligari hominum conscientias, & frustra Deum coli audiunt, eadem litura leges omnes inducunt quibus Ecclesiæ ordo constituitur: illorum quoque errori commodum hic occurrendum est. Falli hic sane perquam est lubricum: quia non prima statim facie apparet quantum inter illas & has intersit. Sed ego ita dilucide rem totam paucis expediam, ne cui imponat similitudo. Hoc primum habeamus, si in omni hominum societate necessariam esse politiam aliquam videmus, quæ ad alendam communem pacem, & retinendam concordiam valeat: si in rebus agendis vigere semper aliquem ritum, quem non respui publicæ honestatis interest, atque adeo humanitatis ipsius: id in Ecclesiis præsertim observandum esse, quæ cum bene composita rerum omnium constitutione optime sustinentur, tum vero sine concordia nullæ sunt prorsus. Quamobrem si Ecclesiæ incolumitati bene prospectum volumus, diligenter omnino curandum est quod Paulus jubet, *ut decenter omnia & secundum ordinem fiant.* At quum in hominum moribus tanta insit diversitas, tanta in animis varietas, tanta in judiciis ingeniisque pugna: neque politia ulla satis firma est, nisi certis legibus constituta: nec sine stata quadam forma servari ritus quispiam potest. Huc ergo quæ conducunt leges, tantum abest ut damnemus, ut his ablatis, dissolvi suis nervis Ecclesias, totasque deformari ac dissipari contendamus. Neque enim haberi potest quod Paulus exigit, ut decenter omnia & ordine fiant, nisi additis observationibus, tanquam vinculis quibusdam, ordo ipse & decorum consistat. Id tantum semper in istis observationibus excipiendum est, ne aut ad salutem credantur necessariæ, atque ita conscientias religione obstringant: aut ad Dei cultum conferantur, atque ita in illis reponatur pietas.

Tertia pars capitis, de legitimis constitutionibus Ecclesiasticis.
Quarum fundamentum nititur generali axiomate Apostoli, ut omnia fiant εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν.
1 Cor. 14. vers. 40.
In his autem duo extrema cavenda.

28. Habemus ergo optimam & fidelissimam notam, quæ inter impias illas constitutiones distinguat (quibus veram obscurari religionem, & conscientias subverti dictum est) & legitimas Ecclesiæ observationes: si his meminerimus alterum semper ex duobus esse propositum, aut utrumque simul, ut in sacro fidelium cœtu decenter peragantur omnia, & qua convenit dignitate: ut ipsa hominum communitas velut quibusdam humanitatis & moderationis vinculis in ordine retineatur. Ubi enim semel publicæ honestatis causa posita lex intelligitur, jam sublata est superstitio, in quam incidunt qui humanis inventis Dei cultum metiuntur. Rursum ubi ad communem usum spectare cognoscitur, eversa est falsa illa obligationis & necessitatis opinio, quæ ingentem terrorem conscientiis injiciebat, cùm putarentur traditiones ad salutem necessariæ. Siquidem hic nihil quæritur, nisi ut communi officio alatur inter nos charitas. Sed operæpretium est clarius adhuc definire quid sub illo decoro quod Paulus commendat, quid item sub ordine comprehendatur. Ac decori quidem finis est, partim ut dum adhibentur ritus qui venerationem rebus sacris concilient, talibus adminiculis ad pietatem excitemur: partim etiam ut modestia & gravitas, quæ in omnibus honestis actionibus spectari debet, illic maxime eluceat. In ordine hoc primum est, ut qui præsunt, regulam ac legem bene regendi noverint: plebs vero quæ regitur, ad obedientiam Dei rectamque disciplinam assuefiat. Deinde ut bene composito Ecclesiæ statu, paci & tranquillitati consulatur.

Ad hanc amussim constitutiones omnes examinandæ, ad hunc finem referenda.
Quid decori & ordinis nomine intelligat Paulus.

29. Decorum ergo non vocabimus in quo nihil præter inane oblectamentum inerit: quale exemplum videmus in illo theatrico apparatu quo utuntur Papistæ in suis sacris, ubi nihil quam inutilis elegantiæ larva, & luxus sine fructu apparet. Sed illud nobis decorum erit, quod ita erit ad sacrorum mysteriorum reverentiam aptum ut sit idoneum ad pietatem exercitium: vel saltem quod ad ornatum faciet actioni congruentem: neque idipsum sine fructu: sed ut fideles admoneat quanta modestia, reli-

Decorum nullum in Papisticis ceremoniis.
Veri decori descriptio.

religione, observantia, sacra tractare debeant. Porro ut pietatis exercitia sint ceremoniæ, ad Christum recta nos deducant necesse est. Similiter ordinem non constituemus in illis nugatoriis pompis quæ nihil habent præter evanidum splendorem, sed in ea compositione quæ omnem confusionem, barbariem, contumaciam, turbas omnes & dissidia tollat. Prioris generis exempla sunt apud Paulum, Ut ne profana sympofia cum sacra Domini Cœna commisceantur: Ne mulieres in publicum nisi velatæ procedant. & alia plurima in quotidiano usu habemus: quale est, Quod flexis genibus nudoque capite oramus: Quod Domini Sacramenta non sordide, sed cum aliqua dignitate administramus: Quod in sepeliendis mortuis quandam honestatem adhibemus: & quæ alia eodem pertinent. In altero genere sunt horæ publicis precationibus, concionibus & mysticis actionibus destinatæ: in ipsis concionibus quies ac silentium, loca destinata, hymnorum concentus, dies celebrandæ Domini Cœnæ præfixi, quod Paulus vetat ne mulieres in Ecclesia doceant, & siqua sunt similia. In primis vero quæ disciplinam conservant, ut catechesis, censuræ Ecclesiasticæ, excommunicatio, jejunia, & quæ in eundem catalogum referri possunt. Ita omnes Ecclesiasticas constitutiones, quas pro sanctis & salutaribus recipimus, in duo capita referre licet: alteræ enim ad ritus & ceremonias, alteræ ad disciplinam & pacem respiciunt.

Nullus ordo in pompis Papisticis.

Christiani decori exempla.

1 Cor. 11. vers. 21.
ibid. v. 5.

Veri ordinis exempla.

1 Cor. 14. vers. 34.

Duo capita constitutionum Eccl.

30. Sed quia hic periculum est ne ab una parte Pseudoëpiscopi prætextum inde captent ad impias suas & tyrannicas leges excusandas, ab altera sint quidam nimis meticulosi, qui superioribus malis admoniti, nullum quamlibet sanctis legibus locum relinquant: hic testari operæpretium est, eas demum humanas constitutiones me probare quæ & Dei auctoritate fundatæ, & ex Scriptura desumptæ, adeoque prorsus divinæ sint. Exemplum sit in geniculatione quæ fit dum solennes habentur precationes. Quæritur sitne humana traditio, quam repudiare vel negligere cuivis liceat. Dico sic esse humanam ut simul sit divina. Dei est quatenus pars est decori illius cujus cura & observatio nobis per Apostolum commendatur: hominum autem, quatenus specialiter designat quod in genere fuerat indicatum magis quam expositum. Ab hoc uno exemplo æstimare licet quid de toto hoc genere sit sentiendum: nempe quia Dominus & totam veræ justitiæ summam, & omnes cultus numinis sui partes, & quicquid ad salutem necessarium erat, sacris suis oraculis tum fideliter complexus est, tum perspicue enarravit: in his solus Magister est audiendus. Quia autem in externa disciplina & ceremoniis non voluit sigillatim præscribere quid sequi debeamus (quod istud pendere à temporum conditione prævideret, neque judicaret unam seculis omnibus formam convenire) confugere hic oportet ad generales quas dedit regulas, ut ad eas exigantur quæcunque ad ordinem & decorum præcipi necessitas Ecclesiæ postulabit. Postremo quia ideo nihil expressum tradidit, quia nec ad salutem hæc necessaria sunt, & pro moribus uniuscujusque gentis ac seculi varie accommodari debent ad Ecclesiæ ædificationem: prout Ecclesiæ utilitas requiret, tam usitatas mutare & abrogare quam novas instituere conveniet. Fateor equidem, non temere, nec subinde, nec levibus de causis ad novationem esse decurrendum. Sed quid noceat vel ædificet, charitas optime judicabit: quam si moderatricem esse patiemur, salva erunt omnia.

Porro nullæ constitutiones ejusmodi sunt, nisi quæ Dei auctoritate fundatæ, & ex Scriptura desumptæ sunt.

1 Cor. 14. vers. 40.

Secundum genus, divina esse debent, licet quoad speciem humanitus ordinatæ sint.

Optima vero istarum moderatrix charitas est, quæ Ecclesiæ ædificationem respicit.

31. Jam vero Christiani populi officium est, quæ secundum hunc canonem fuerint instituta, libera quidem conscientia, nullaque superstitione, pia tamen & facili ad obsequendum propensione servare, non contemptim habere, non supina negligentia præterire: tantum abest ut per fastum & contumaciam violare aperte debeat. Qualis (inquies) in tanta observantia & cautione conscientiæ libertas esse poterit? Imo vero præclare constabit ubi reputabimus, non fixas esse & perpetuas sanctiones quibus adstricti simus, sed externa humanæ infirmitatis rudimenta: quibus tametsi non indigemus omnes, tamen omnes utimur, quia alii aliis ad fovendam inter nos charitatem mutuo sumus obnoxii. Hoc in exemplis superius positis recognoscere licet. Quid? an in mulieris carbaso sita religio est, ut nudo capite egredi sit nefas? An sanctum de ejus silentio decretum, quod violari sine summo scelere non possit? An aliquod in genuflexione, in humando cadavere mysterium, quod præteriri sine piaculo non possit? Minime. Nam si tali festinatione opus sit mulieri in juvando proximo quæ velare caput non sinat, nihil delinquit si aperto capite accurrat. Et est ubi loqui non minus opportunum illi sit quam alibi tacere. Stantem quoque orare qui morbo impeditus curvare genua nequit, nihil vetat. Denique satius est mature humare mortuum, quam ubi linteum deest, ubi non adsunt qui deducant, expectare dum inhumatus putrescat. Sed est nihilominus in istis rebus quod agendum aut cavendum mos regionis, instituta, ipsa denique humanitas & modestiæ regula dictet: ubi si imprudentia & oblivione quid erratum fuerit, nullum admissum crimen est: sin contemptu, improbanda est contumacia. Similiter dies ipsi qui sint, & horæ, quæ locorum structura, qui quo die canantur Psalmi, nihil interest. Verum & certos dies & statas esse horas convenit, & locum recipiendis omnibus idoneum, siqua servandæ pacis ratio habetur. Nam quantarum rixarum semen futura sit earum rerum confusio, si prout cuique libitum sit, mutare liceat quæ ad communem statum pertinent? quando nunquam futurum est ut omnibus idem placeat, si res velut in medio positæ, singulorum arbitrio relictæ fuerint. Quod siquis obstrepat & plus sapere hic velit quam oportet, viderit ipse qua morositatem suam ratione Domino approbet. Nobis tamen istud Pauli satisfacere debet, *nos contendendi morem non habere, neque Ecclesias Dei.*

Ideo Christianorum est, ejusmodi constitutiones neque negligere, neque contemnere, sed fideliter observare: idque libera conscientia.

Exemplis, quæ frequenter occurrere possunt, hæc conclusio illustratur.

Regula observandæ.

Ratio.

1 Cor. 11. vers. 16

32. Porro summa diligentia incumbendum est nequis irrepat error, qui purum hunc usum vel inficiat vel obscuret. Quod quidem obtinebimus, si quæcunque erunt observationes, manifestam utilitatem præ se ferant, si parcissimæ admittantur: potissimum vero si accedat fidelis Pastoris doctrina, quæ pravis opinionibus viam præcludat. Hæc autem cognitio facit ut sua cuique in his rebus omnibus libertas constet, & quandam nihilominus suæ quisque libertati necessitatem ultro imponat, quatenus aut illud quod diximus τὸ πρέπον, aut charitatis ratio exiget. Deinde ut & in earum rerum observatione nulla superstitione versemur ipsi, nec morose nimium ipsam ab aliis requiramus, ne potiorem Dei cultum ceremoniarum multitudine æstimemus, ne Ecclesia Ecclesiam ob externæ disciplinæ varietatem contemnat. Postremo ut nullam hic perpetuam legem nobis statuentes, totum observationum usum & finem ad Ecclesiæ ædificationem referamus: qua postulante, non modo mutari aliquid, sed quicquid ante in usu nobis observationum fuerit, inverti nulla offensione feramus. Hoc enim ferre temporum rationem ut ritus quosdam, non impios alioqui nec indecoros, pro rei opportunitate abrogari conveniat, præsenti experimento est hæc ætas. Nam (quæ superiorum temporum cæcitas fuit & ignorantia) tam corrupta opinione tamque pertinaci studio antehac in ceremoniis hæserunt Ecclesiæ, ut vix satis repurgari à prodigiosis superstitionibus queant, quin multæ ceremoniæ tollantur nec abs re olim forte institutæ, & nulla per se impietate notabiles.

Ex altera parte cavendum, 1. ne unquam irrepat aliquis error qui has constitutiones inquinet.

2. Aut superstitio, quæ pietatem aut charitatem offendat.

3. Aut necessitas quædam, quæ libertatem Ecclesiarum tollere velit.

CAP. XI.

De Ecclesiæ jurisdictione, ejusque abusu, qualis cernitur in Papatu.

Caput XI. ad duas partes præcipuas commode revocari potest.

1. *Jurisdictionis Ecclesiasticæ necessitas, origo, descriptio, partes essentiales, nempe sacrum verbi ministerium, & excommunicationis disciplina perpetua, cujus scopus, usus item ac abusus declaratur, sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.
2. *Argumenta quæ Papistæ proferunt in defensionem Pontificiæ tyrannidis, jus utriusque gladii, Imperatoriam pompam ac dignitatem, ditiones alienas, & immunitatem (quam vocant) usurpantis, refelluntur, à nona sectione ad finem capitis.*

Absoluta tractatione de potestate Ecclesiastica circa doctrinam & leges ferendas, superest disputatio de eadem potestate quoad jurisdictionem, quæ hoc capite & sequenti absolvitur. Hujus autem jurisdictionis necessitas, origo, & descriptio paucis ostenditur & probatur Apostoli verbis. vide initium c. 8. 1 Cor. 12. vers. 28. Rom. 12. vers. 8. 1 Tim. 5. vers. 17. *Pendet hæc jurisdictio à clavibus, Ecclesiæ concessis.*

Restat tertia pars, & quidem in statu bene composito præcipua, Ecclesiasticæ potestatis, quam in jurisdictione positam esse diximus. Tota autem Ecclesiæ jurisdictio pertinet ad morum disciplinam, de qua mox tractandum erit. Quemadmodum enim nulla urbs nullusve pagus sine magistratu & politia stare potest: sic Ecclesia Dei (quod jam docui, sed nunc iterum cogor repetere) sua quadam spirituali politia indiget: quæ tamen à civili prorsus distincta est, eamque adeo nihil impedit aut imminuit, ut potius multum juvet ac promoveat. Ista igitur jurisdictionis potestas nihil aliud erit in summa quam ordo comparatus ad spiritualis politiæ conservationem. In hunc finem fuerunt ab initio constituta in Ecclesiis judicia quæ censuram de moribus agerent, animadverterent in vitia, & exercendo clavium officio præessent. Hunc ordinem designat Paulus in epistola ad Corinthios, quum *gubernationes* nominat. Item ad Romanos, quum dicit, *Qui præest, in sollicitudine præsit.* Non enim alloquitur magistratus (qui nulli tunc erant Christiani) sed eos qui ad spirituale Ecclesiæ regimen erant adjuncti Pastoribus. Ad Timotheum quoque duplices facit Presbyteros: alios qui laborant in verbo, alios qui verbi prædicatione non funguntur, & tamen bene præsunt. Hoc posteriore genere non dubium est quin eos intelligat qui ad inspectionem morum & totum clavium usum constituti erant. Nam potestas hæc, de qua loquimur, tota pendet à clavibus quas Christus Ecclesiæ contulit, Matthæi decimo octavo capite: ubi jubet graviter publico nomine admoneri eos qui privatas monitiones contempserint: quod si in sua contumacia pergant, à societate fidelium abdicandos docet. Porro monitiones istæ & correctiones sine causæ cognitione fieri nequeunt: proinde opus est & judicio & ordine aliquo. Quamobrem nisi velimus irritam facere clavium promissionem; & excommunicationem, solennes monitiones, & quicquid tale est de medio tollere: aliquam Ecclesiæ jurisdictionem demus necesse est. Observent lectores non agi illo loco de generali doctrinæ auctoritate, sicuti Matthæi cap. 16. & Joannis 20. sed jus synedrii in posterum transferri ad Christi gregem. Ad illum usque diem Judæis sua fuerat gubernandi ratio, quam in Ecclesia sua stabilit Christus, quoad puram institutionem atque in gravi sanctione. Sic enim oportuit, quum Ecclesiæ ignobilis & contemptæ judicium à temerariis & fastuosis hominibus sperni alioqui posset. Ac ne lectores impediat quod Christus iisdem verbis res aliquantulum inter se diversas notat, hunc nodum solvere utile erit. Duo igitur sunt loci qui de ligando & solvendo loquuntur. Alter est Matthæi decimo sexto, ubi Christus, postquam se claves regni cælorum Petro daturum promisit, continuo subjungit, *Quodcunque ipse in terra ligaverit aut solverit, ratum in cælo fore.* Quibus verbis nihil aliud significat quam aliis quæ habentur apud Joannem, quum discipulos missurus ad prædicandum, postquam insufflavit in eos, *Quorum*, inquit, *remiseritis peccata, remissa erunt: & quorum retinueritis, retenta erunt in cælo.* Adferam interpretationem non argutam, non coactam, non detortam: sed germanam, fluentem, obviam. Hoc de remittendis & retinendis peccatis mandatum, & illa de ligando & solvendo Petro facta promissio, non alio debent referri quam ad verbi ministerium, quod dum Apostolis committebat Dominus, simul & hoc solvendi ligandique munere ipsos instruebat. Quæ enim est summa Euangelii, nisi quod omnes servi peccati & mortis solvimur ac liberamur per redemptionem quæ est in Christo Jesu? qui vero Christum liberatorem ac redemptorem non suscipiunt nec agnoscunt, eos æternis vinculis damnatos addictosque esse? Hanc legationem quum Apostolis suis in omnes nationes perferendam traderet Dominus, ut suam esse & à se profectam approbaret, hoc præclaro testimonio eam honoravit: idque in eximiam confirmationem tum Apostolorum ipsorum, tum eorum quoque omnium ad quos perventura erat. Referebat, ut Apostoli constantem ac solidam suæ prædicationis certitudinem haberent: quam non modo infinitis laboribus, curis, molestiis, periculis obituri erant, sed suo demum sanguine obsignaturi. Ipsam, inquam, ut scirent non vanam esse nec inanem, sed potentiæ plenam ac virtutis: referebat ut in tanta anxietate & rerum difficultate tantisque discriminibus, Dei se negotium agere persuasi essent: ut toto mundo adversante & repugnante, Deum pro se stare cognoscerent: ut Christum doctrinæ suæ auctorem, aspectu in terra præsentem non habentes, ipsum esse in cælo intelligerent, ad firmandam ejus quam sibi tradiderat doctrinæ veritatem. Oportebat rursum & auditoribus certissime testificatum esse, illam Euangelii doctrinam non Apostolorum esse sermonem, sed Dei ipsius: non vocem in terra natam, sed è cælo delapsam. Non enim in hominis potestate hæc esse possunt, peccatorum remissio, promissio vitæ æternæ, salutis nuncium. Testificatus est ergo Christus nihil in Euangelii prædicatione Apostolorum esse præter ministerium: se esse qui per eorum ora, velut per organa, loqueretur omnia & promitteret. Itaque peccatorum remissionem quam annunciarent, veram esse Dei promissionem: damnationem quam pronunciarent, certum esse Dei judicium. Hæc autem testificatio seculis omnibus data est, firmaque manet, quæ certiores omnes securosque reddat, Euangelii verbum, à quocunque tandem homine prædicetur, ipsissimam esse Dei sententiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitæ scriptam, in cælo ratam, firmam, ac fixam. Habemus, potestatem clavium esse simpliciter in illis locis Euangelii prædicationem: nec tam potestatem esse quam ministerium, si ad homines respicimus. Non enim hominibus hanc potestatem proprie Christus dedit, sed verbo suo, cujus homines ministros fecit.

Clavium autem duplex est consideratio.

Cujus explicatio subjungitur, ex duobus locis Euangelistarum deprompta. Matth. 16. vers. 19. Joan. 20. vers. 23.

Matth. 16. vers. 19.

Prior pars clavium, quæ ministerium verbi respicit, ad disputationem de Ecclesiastica jurisdictione non est referenda.

Est enim prædicatio & ministerium, non jurisdictio.

2. Alter, quem de ligandi & solvendi potestate extare diximus, locus Matthæi 18. habetur: ubi ait Christus, *Si frater aliquis Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo: quæcunque solveritis, soluta erunt.* Hic locus

Altera pars, quæ pertinet ad disciplinam excommunicationis, ea est de

non

qua hoc capite agitur.

non omnino est priori similis, sed paulo in diversam partem intelligendus est. Non autem sic diversos facio ut non multam habeant inter se affinitatem. Hoc primum utrobique simile est, quod utraque est generalis sententia, eadem semper ligandi solvendique potestas (nempe per verbum Dei) idem mandatum, eadem promissio.

Quid differant.

Eo autem differunt, quod prior locus peculiariter de prædicatione est qua verbi ministri funguntur: hic ad disciplinam excommunicationis pertinet, quæ Ecclesiæ permissa est.

Quomodo per disciplinam liget Ecclesia.

Ligat autem Ecclesia quem excommunicat: non quod in perpetuam ruinam ac desperationem conjiciat, sed quia ejus vitam ac mores damnat, ac nisi resipuerit, jam eum suæ damnationis admonet.

Quomodo solvat.

Solvit quem in communionem recipit: quia velut participem eum facit unitatis quam habet in Christo Jesu. Nequis ergo contumaciter Ecclesiæ judicium contemnat, aut parvi faciat se fidelium suffragiis damnatum: testatur Dominus tale fidelium judicium non aliud esse quam sententiæ suæ promulgationem, ratumque haberi in cælis quod illi in terra egerint.

Qualis esse debeat.

Habent enim verbum Dei, quo perversos damnent: habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem non possunt, nec à Dei judicio dissentire, quia nonnisi ex Lege Dei judicant, quæ non incerta est aut terrena opinio, sed sancta Dei voluntas & cæleste oraculum.

Utriusque testimonii & clavis abusus in Papatu.

Ex istis duobus locis, quos ut breviter, ita & familiariter & vere enarrasse mihi videor, furiosi illi, nullo discrimine, prout sua vertigine feruntur, nunc confessionem, nunc excommunicationem, nunc jurisdictionem, nunc jus condendi leges, nunc indulgentias statuere conantur. Priorem vero ad astruendum Romanæ sedis primatum allegant: ita norunt claves suas quibus visum est aptare seris & ostiis: ut dicas tota vita eos artem fabrilem exercuisse.

Porro disciplina illa excommunicationis est perpetua: unde sequitur, eos falli qui existimant illi locum non esse, ubi Christiani sunt magistratus.

3. Nam quod nonnulli omnia illa temporaria fuisse imaginantur, quum magistratus à religionis nostræ professione alieni adhuc forent: in eo falluntur, quod non animadvertunt quantum sit discrimen & qualis dissimilitudo Ecclesiasticæ & civilis potestatis. Neque enim jus gladii habet Ecclesia quo puniat vel coërceat, non imperium ut cogat, non carcerem, non pœnas alias quæ solent infligi à magistratu. Deinde non hoc agit ut qui peccavit, invitus plectatur: sed ut voluntaria castigatione pœnitentiam profiteatur. Est igitur longe diversa ratio: quia nec quicquam sibi sumit Ecclesia quod sit proprium magistratus, neque hoc efficere potest magistratus quod ab Ecclesia peragitur.

Distinctio civilis & Ecclesiasticæ potestatis, exemplo illustrata, quæ jurisdictionis Ecclesiæ necessitatem aperit.

Exemplo fiet hoc facilius. Inebriatus est aliquis? in urbe bene constituta, pœna erit carcer: scortatus est? aut similis, aut potius major. Ita erit satisfactum & legibus, & magistratui, & externo judicio. At fieri poterit ut nullam det pœnitentiæ significationem: quin potius ut obmurmuret vel fremat. An illic cessabit Ecclesia? At recipi ad Cœnam tales nequeunt quin fiat & Christo & sacræ ejus institutioni injuria. Et hoc postulat ratio, ut qui Ecclesiam offendit malo exemplo, solenni pœnitentiæ declaratione offendiculum, quod excitavit, tollat. Ratio quam adducunt illi qui contra sentiunt, nimis est frigida.

Exceptio.

Mandabat, inquiunt, Christus has partes Ecclesiæ, quum non esset magistratus qui exequeretur.

Responsio 1.

Sed accidit sæpenumero ut sit negligentior magistratus:

2.

imo nonnunquam forte ut sit ipsemet castigandus: quod & Theodosio Cæsari contigit. Adhæc tantundem dici poterit de toto fere verbi ministerio. Nunc ergo secundum eos desinant reprehendere Pastores manifesta flagitia: desinant objurgare, arguere, increpare. Sunt enim Christiani magistratus, qui legibus & gladio debent hæc corrigere.

3.

At quemadmodum magistratus, puniendo, & manu coërcendo, purgare debet Ecclesiam offendiculis: ita verbi minister vicissim sublevare debet magistratum, ne tam multi peccent. Sic conjunctæ debent esse operæ ut altera sit adjumento alteri, non impedimento.

Confirmatio proxime præcedentis assertionis, excommunicationis disciplinam esse perpetuam.

4. Et sane siquis propius expendat Christi verba, facile perspiciet, statum & perpetuum Ecclesiæ ordinem, non temporarium illic describi. Neque enim consentaneum est, ut qui monitionibus nostris obtemperare noluerint, eos ad magistratum deferamus: quod tamen necesse foret si in vicem Ecclesiæ ille succederet. Quid ista promissio, an unius anni dicenda erit, vel paucorum, *Amen, amen dico vobis: quicquid ligaveritis in terra?* Præterea Christus nihil hic novum instituit, sed consuetudinem in veteri gentis suæ Ecclesia semper observatam sequutus est: quo significavit, non posse carere Ecclesiam spirituali jurisdictione, quæ ab initio fuisset. Atque id omnium temporum consensu fuit confirmatum.

Et sub Imperatoribus & magistratibus Christianis fuisse ordinatam.

Neque enim ubi cœperunt Imperatores & magistratus Christo nomen dare, protinus abrogata est spiritualis jurisdictio: sed ita duntaxat ordinata nequid civili derogaret, aut cum ea confunderetur. Et merito: non enim magistratus, si pius est, eximere se volet communi filiorum Dei subjectione, cujus non postrema pars est, Ecclesiæ ex verbo Dei judicanti se subjicere: tantum abest ut judicium illud tollere debeat. *Quid enim honorificentius* (inquit Ambrosius) *quam ut Ecclesiæ filius dicatur Imperator? Imperator enim bonus, intra Ecclesiam, non super Ecclesiam est.* epist. 32. ad Valentianum. Quare illi qui ut magistratum ornent, Ecclesiam spoliant hac potestate, non modo falsa interpretatione corrumpunt Christi sententiam, sed sanctos omnes Episcopos, qui tam multi à tempore Apostolorum extiterunt, non leviter damnant, quod honorem officiumque magistratus falso prætextu sibi usurpaverint.

Quis scopus & usus Ecclesiasticæ jurisdictionis, in vetere Ecclesia.

5. Sed hoc quoque ex adverso operæpretium est videre, quis fuerit olim verus usus Ecclesiasticæ jurisdictionis, & quantus abusus obrepserit: ut sciamus quid abrogandum sit, & quid ex antiquitate restituendum, si volumus, everso regno Antichristi, verum Christi regnum iterum erigere. Primum hic scopus est, ut scandalis obviam eatur: quod siquid scandali exortum sit, aboleatur.

In quo duo observanda.

In usu duo sunt consideranda: ut à jure gladii prorsus separetur hæc spiritualis potestas; deinde ne unius arbitrio, sed per legitimum consessum administretur. 1 Cor. 5:4. Utrumque in puriore Ecclesia observatum fuit.

1. A jure gladii prorsus separata fuit hæc spiritualis potestas.

Neque enim vel mulctis, vel carceribus, vel aliis civilibus pœnis potestatem suam exercuerunt sancti Episcopi: sed solo Domini verbo, ut decebat, usi sunt. Severissima enim Ecclesiæ vindicta, & quasi ultimum fulmen, est excommunicatio: quæ nonnisi in necessitate adhibetur. Illa porro nec vim, nec manum desiderat, sed verbi Dei potentia contenta est. Denique veteris Ecclesiæ jurisdictio nihil aliud fuit quam practica (ut ita loquar) declaratio ejus quod docet Paulus de spirituali Pastorum potestate. Data est, inquit, nobis potestas, *quâ demoliamur* 2 Cor. 10.
munitiones, quâ humiliemus omnem altitudinem quæ vers. 4, 5.
se extollit adversus cognitionem Dei, quâ subigamus omnem cogitationem, & captivam ducamus in obedientiam Christi: in promptu vero habemus vindictam adversus omnem inobedientiam. Quemadmodum hoc fit prædicatione doctrinæ Christi: ita, ne doctrina sit ludibrio, secundum idipsum quod docetur judicari debent qui se profitentur fidei domesticos. Id porro fieri nequit nisi una cum ministerio conjunctum sit jus vocandi eos qui privatim monendi sunt, vel acrius corrigendi: jus etiam arcendi eos à Cœnæ communione qui recipi sine tanti mysterii profanatione nequeunt. Itaque dum alibi negat non esse no- 1 Cor. 5.
strum extraneos judicare, filios Ecclesiæ censuris vers. 12.
subjicit quæ eorum vitia castigent, ac tunc viguisse judicia innuit à quibus nemo fidelium esset immunis.

2. Non unius arbitrio, sed per legitimum consessum administrabatur.

6. Ejusmodi vero potestas (ut proposuimus) non penes unum erat, ut pro sua libidine quidvis ageret: sed penes consessum Seniorum, qui erat in Ecclesia quod in urbe est Senatus. Cyprianus, quum meminit per quos suo tempore exerceretur, adjungere solet totum clerum Episcopo. Sed alibi quoque demonstrat, sic præfuisse clerum ipsum ut plebs interim à cognitione non excluderetur: sic enim scribit, *Ab initio Episcopatus mei statui sine cleri concilio, & plebis consensu, nihil agere.* Verum hæc erat communis & usitata ratio, ut per senatum Presbyterorum Ecclesiæ jurisdictio exerceretur: quorum duo (ut dixi) erant genera. Alii enim ad docendum erant ordinati, alii morum censores duntaxat erant.

epist. 14. lib. 3. & ejusd. lib. epist. 19. & alibi. epist. 10. libr. 3.

Sed paulatim sublata est. Primum enim soli clerici tractarunt judicia Ecclesiastica.

in 5. cap. 1. ad Tim.

Paulatim degeneravit hoc institutum à suo primordio: ut jam Ambrosii seculo soli clerici in judiciis Ecclesiasticis essent cognitores. Quod ipse conqueritur his verbis, *Synagoga vetus*, inquit, *& postea Ecclesia Seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur: quod qua negligentia obsoleverit nescio, nisi forte doctorum desidia, vel magis superbia: dum soli volunt aliquid videri.* Videmus quantopere sanctus vir indignetur aliquid de meliore statu concidisse: quum tamen adhuc illis staret ordo saltem tolerabilis. Quid igitur si has deformes ruinas intueretur quæ nullum prope vestigium referunt vetusti ædificii? qua deploratione uteretur?

Deinde Episcopus ad se unum traxit quod toti Ecclesiæ datum erat.

Principio contra jus & fas, quod Ecclesiæ datum erat, sibi uni vendicavit Episcopus. Perinde enim est acsi Senatu expulso Consul imperium solus occuparet. Atqui, ut est reliquis honore superior, ita in ipso collegio plus est auctoritatis quam in uno homine. Fuit igitur facinus nimis improbum, quod unus homo, translata ad se communi potestate, & tyrannicæ libidini patefecit aditum, & Ecclesiæ quod suum erat eripuit, & consessum à Christi Spiritu ordinatum suppressit & abdicavit.

Tandem Episcopi quod sibi solis vendicaverant, ad alios, quos Officiales vocant, ablegarunt, & spiritualem jurisdictionem in profana judicia converterunt. Exempla, qua impiam hanc ἀταξίαν traducunt.

7. Verum (ut aliud malum semper ex alio nascitur) Episcopi velut rem sua cura indignam fastidientes, ad alios ablegarunt. Inde creati Officiales, qui locum illum sustinerent: nondum dico quale genus hominum, hoc tantum dico, nihil differre à profanis judicibus. Et tamen spiritualem jurisdictionem adhuc vocant, ubi nonnisi de rebus terrenis litigatur. Ut nihil sit aliud mali, forum litigiosum qua fronte vocare audent judicium Ecclesiæ? At illic sunt monitiones, est excommunicatio. Scilicet ita cum Deo luditur. Debet pauperculus aliquis pecuniam? Citatur: si comparet, damnatur. Damnatus nisi satisfaciat, monetur: à monitione secunda gradus fit ad excommunicationem: si non comparet, monetur ut se sistat judicio: si moram facit, monetur, & mox excommunicatur. Quæso, quid omnino simile vel cum instituto Christi, vel cum more prisco, vel cum ratione Ecclesiastica? At fit etiam illic de vitiis censura. Nempe scortationes, lascivias, ebrietates, & ejus generis flagitia non tantum tolerant, sed tacita quodammodo approbatione fovent ac confirmant: neque id in plebe modo, sed in ipsis quoque clericis. Ex multis paucos ad se vocant, vel ne videantur nimis socordes in connivendo, vel ut pecuniam emulgeant. Taceo prædas, rapinas, peculatus, sacrilegia, quæ inde colliguntur. Taceo quales ut plurimum deligantur ad hoc munus. Hoc satis superque est, quod quum jurisdictionem suam spiritualem jactant Romanenses, ostendere promptum est institutæ à Christo rationi nihil esse magis contrarium: cum prisca vero consuetudine nihilo plus habere similitudinis quam tenebras cum luce.

Repetitio eorum quæ ab initio capitis huc usque dicta sunt, è qua

8. Tametsi non omnia diximus quæ huc adferri poterant, & ea quoque ipsa quæ diximus, paucis perstricta sunt: sic tamen debellatum esse confido ut nihil jam sit cur quisquam ambigat, spiritualem potestatem, qua Papa cum toto suo regno superbit, impiam esse contra Dei verbum, ac injustam in ejus populum tyrannidem.

Papalis potestas confutatur.

Ac spiritualis quidem potestatis nomine tum audaciam complector in fabricandis novis doctrinis, quibus miseram plebem à germana verbi Dei puritate averterunt, tum iniquas traditiones quibus ipsam illaquearunt, tum pseudoecclesiasticam jurisdictionem, quam per suffraganeos & officiales exercent.

Summa est, Christum voluisse verbi sui ministros à civili dominatione ac terreno imperio arcere.

Nam si Christo regnum inter nos permittimus, fieri non potest quin totum istud dominationis genus extemplo prosternatur ac corruat. Jus autem gladii quod sibi quoque tribuunt, quia in conscientias non exercetur, tractare præsentis negotii non est. Qua tamen in parte animadvertere operæpretium est, sui semper esse similes: nihil scilicet minus quam quod haberi volunt, Ecclesiæ pastores. Nec peculiaria hominum vitia, sed commune totius ordinis scelus, adeoque ipsam ordinis pestem arguo: quando mutilus ille fore creditur, nisi opulentia & superbis titulis spectabilis fuerit. Si hac de re Christi auctoritatem quærimus, non dubium quin verbi sui ministros à civili dominatione ac terreno imperio arcere voluerit, quum diceret, *Reges Gentium dominantur illis: vos autem non sic.* Significat enim non modo Pastoris officium distinctum esse ab officio Principis: sed res esse magis separatas quam ut in unum hominem coire queant.

Matth. 20. vers. 25. Luc. 22. vers. 25.

Exceptio.

Exod. 18. vers. 16.

Nam quod Moses utrumque simul sustinuit, primum raro id miraculo factum est: deinde fuit temporarium, donec res melius componerentur. Ubi autem certa forma à Domino præscribitur, civilis gubernatio ei relinquitur, sacerdotium jubetur fratri resignare. & merito: est enim supra naturam ut unus homo utrique oneri sufficiat: idque fuit seculis omnibus diligenter in Ecclesia observatum. Nec quisquam extitit Episcoporum, quamdiu duravit vera aliqua Ecclesiæ facies, qui de usurpando jure gladii cogitaret: ut istud esset vulgare proverbium Ambrosii ætate, *Imperatores magis sacerdotium optasse quam imperium Sacerdotes.* Erat enim in omnium mentibus infixum quod postea dicit, *Ad Imperatorem pertinere palatia, ad Sacerdotem Ecclesias.*

refert hoc Homil. de basilic. tradendis.

9. Posteaquam vero excogitata fuit ratio, qua Episcopi titulum, honorem, opes sui muneris tenerent sine onere ac sollicitudine: ne otiosi prorsus relinquerentur, jus illis gladii datum est, vel potius ipsi sibi usurparunt. Hanc impudentiam quo tandem prætextu defendent? An judiciorum cognitionibus, civitatumque & provinciarum administrationibus sese involvere, & occupationes à se tam alienas latissime amplecti, id Episcoporum erat? quibus tantum in suo munere operæ ac negotii est, ut si illic toti assiduique sint, nec ullis avocamentis distrahantur, vix tamen sufficere queant.

Papistarum exceptiones.

1. Hac pompa extollitur & floret gloria Christi.

2. Se non abstrahi à vocationis suæ partibus.

At vero, qua sunt pervicacia, jactare non dubitant, sic pro dignitate florere gloriam regni Christi, nec se interim nimium abstrahi à vocationis suæ partibus. Quantum ad prius illud attinet, si hoc decorum est sacri muneris ornamentum, eo fastigii evectos esse ut summis quibusque monarchis sint formidabiles: est cur cum Christo expostulent, à quo graviter eo modo læsus est eorum honor. Quid enim contumeliosius, eorum quidem opinione, dici poterat istis verbis? *Reges Gentium & Principes dominantur illis: vos autem non sic.* Nec tamen duriorem legem servis suis imponit quam ipse primus sibi tulit ac recepit. *Quis me*, inquit, *judicem constituit aut divisorem inter vos?* Videmus judicandi munus simpliciter à se rejicere, quod non faceret si res esset suo muneri consentanea. In ordinem cui se Dominus subjecit, non patientur servi se cogi?

Ad 1. resp.

Matth. 20. vers. 25. Luc. 22. vers. 25. Luc. 12. vers. 14.

Ad 2. resp.

Alterum vellem tam experimento probarent quam dictitare facile est. Atqui quum Apostolis visum non fuerit, derelicto Dei sermone, ministrare mensis: ex eo quia doceri nolunt, convincuntur, non ejusdem esse & bonum

Actor. 6:2.

bonum Episcopum præstare & bonum Principem. Nam si illi qui pro donorum, quibus præditi erant, amplitudine, pluribus longe & gravioribus curis sufficere poterant quam ulli post eos nati homines, confessi sunt tamen se verbi & mensarum ministerio incumbere simul non posse quin oneri succumberent: quomodo isti, præ Apostolis nihili homunciones, possent eorum industriam centuplo superare? Id quidem tentare impudentissimæ nimiumque audacis confidentiæ fuit. Sed tamen factum videmus: quo successu, palam est: neque enim aliter evenire poterat quam ut deserta sua functione in aliena castra commigrarent.

Hujus tyrannidis initia & progressus: ubi etiam ostenditur quibus gradibus huc usque tandem conscenderint. Primus gradus, curiositas.

10. Nec dubium quin ex tenuibus initiis paulatim tantos progressus fecerint. Neque enim primo passu huc usque poterant conscendere: sed nunc vafritie & obliquis artibus sese clanculum extulerunt, ita ut nemo futurum prospiceret, donec factum esset: nunc per occasionem, terrore & minis extorserunt à Principibus aliquod potentiæ suæ auctarium: nunc quum viderent Principes ad largiendum non difficiles, stulta & inconsiderata eorum facilitate sunt abusi. Olim pii, si quid controversiæ inciderat, ut litigandi necessitatem effugerent, Episcopo mandabant arbitrium: quod de ejus integritate non dubitabant. Talibus arbitriis sæpe implicabantur veteres Episcopi: quod ipsis quidem summopere displicebat (quemadmodum alicubi testatur Augustinus) sed ne partes ad contentiosum judicium prosilirent, hanc molestiam inviti obibant. Isti ex voluntariis arbitriis quæ prorsus à forensi strepitu abhorrebant, fecerunt ordinariam jurisdictionem.

Secundus, ambitio.

Quum urbes ac regiones aliquanto post tempore variis difficultatibus premerentur, ad Episcoporum patrocinium se contulerunt, ut ipsorum fide protegerentur: isti miro artificio ex patronis dominos se fecerunt.

Tertius, violentia. Quartus, hypocrisis.

Quin violentis factionibus bonam partem occuparint, negari non potest. Qui vero Episcopis jurisdictionem sponte contulerunt Principes, variis ad id studiis impulsi sunt. Verum ut aliquam pietatis speciem habuerit ipsorum indulgentia, non optime tamen hac præpostera sua largitate consuluerunt Ecclesiæ commodis, cujus antiquam veramque disciplinam sic corruperunt: imo, ut vere dicam, penitus aboleverunt.

Quintus, impietas.

Qui vero tali Principum bonitate abusi sunt in suum commodum Episcopi, hoc uno specimine edito, satis superque testati sunt, se minime esse Episcopos. Nam si quam scintillam habuissent Apostolici Spiritus, respondissent proculdubio ex ore Pauli,

2 Cor. 10. vers. 4.

arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia sunt. Verum cæca cupiditate rapti, & se & posteros & Ecclesiam perdiderunt.

Postremus, iniquitatis mysterium, & Antichristi Satanicus furor, regnis & imperio manus injiciens. Huic tyrannidi Bernardus suo seculo fortiter reclamavit.

11. Tandem Romanus Pontifex mediocribus satrapiis non contentus, regnis primum, deinde imperio quoque manum injecit. Atque ut possessionem mero latrocinio occupatam, qualicunque colore retineat, nunc jure divino se habere gloriatur, nunc Constantini donationem, nunc alium titulum prætendit. Primum cum Bernardo respondeo, Esto ut alia quacunque ratione hoc sibi vendicet, non tamen Apostolico jure. *Neque enim Petrus quod non habuit dare potuit: sed dedit successoribus quod habebat, sollicitudinem Ecclesiarum. Quum vero dicat Dominus ac Magister, se non esse constitutum inter duos judicem, non debet servo ac discipulo indignum videri si non judicet universos.* Loquitur autem Bernardus de judiciis civilibus: subjungit enim, *Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra: quoniam propter illa, non propter has accepistis claves regni cælorum. Quænam tibi videtur major dignitas, dimittendi peccata, an prædia dividendi? Nulla comparatio. Habent hæc infima & terrena Judices suos, Reges & Principes terræ. Quid fines alienos invaditis?* &c. Item, *Factus es superior* (Eugenium Papam alloquitur) *ad quid? Non enim ad dominandum, opinor. Nos igitur, ut multum sentiamus de nobis, meminerimus impositum ministerium, non dominium datum. Disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, ut opus facias Prophetæ.* Item, *Planum est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergo tu, & tibi usurpare aude aut dominans Apostolatum, aut Apostolicus dominatum.* Et continuo post, *Forma Apostolica hæc est, dominatio interdicitur: indicitur ministratio.*

lib. de consider. 2.
Luc. 12. vers. 14.
ibidem.

Attamen jus utriusque gladii Papa sibi tribuit.

Hæc quum ab homine sic dicta sint ut ipsam veritatem loqui omnibus palam sit, imo quum sine ullis verbis res ipsa pateat: nihil tamen puduit Romanum Pontificem in concilio Arelatensi decernere, supremum jus utriusque gladii sibi competere jure divino.

Præterea donationem fictitiam Constantini allegavit, ut suam tyrannidem stabiliret. Cujus vanitas detegitur.

12. Quantum ad Constantini donationem pertinet, qui mediocriter in illorum temporum historiis versati sunt, non opus habent doceri quam sit hoc non modo fabulosum, sed etiam ridiculum. Sed ut omittamus historias, unus Gregorius hujus rei & idoneus & locupletissimus est testis. Nam quoties de Imperatore loquitur, Serenissimum Dominum vocat: & se indignum ejus servum. Item alibi, *Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur: sed excellenti consideratione, propter eum cujus servi sunt, eis ita dominetur ut etiam debitam reverentiam impendat.* Videmus ut in subjectione communi velit haberi tanquam unus è populo. Non enim alterius cujuspiam, sed suam illic causam agit. Alibi, *In omnipotenti Deo confido quod longam piis dominis vitam tribuet, & nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet.* Neque hæc ideo adduxi quod mihi propositum sit hanc de Constantini donatione quæstionem penitus excutere: sed tantum ut obiter videant lectores quam pueriliter mentiantur Romanenses, quum terrenum imperium suo Pontifici asserere conantur. Quo fœdior Augustini Steuchi impudentia fuit, qui in causa tam deplorata operam suam & linguam Romano Pontifici venditare ausus est. Valla, quod homini docto & acris ingenii difficile non erat, valide refutaverat fabulam illam. Neque tamen (ut homo parum in rebus Ecclesiasticis exercitatus) omnia dixerat quæ ad rem factura erant. Irrumpit Steuchus, ac putidas nænias spargit ad claram lucem obruendam. Et certe non minus frigide domini sui causam agit quam si facetus quispiam, idem se agere simulans, Vallæ suffragaretur: sed digna est causa scilicet cui tales patronos mercede redimat Papa: æque autem digni conductitii rabulæ quos spes lucri frustretur, sicuti Eugubino contigit.

epist. 5. libr. 2.
epist. 20. libr. 3.
epist. 61. libr. 2.
epist. 31. libr. 4.
epist. 34. libr. 4.

Quo tempore, & qua ratione ad eam Imperatoriam dignitatem Rom. Pontifices pervenerint.

13. Cæterum si quis tempus requirat ex quo commentitium hoc imperium cœpit emergere, nondum elapsi sunt anni quingenti quum in subjectione Principum adhuc manebant Pontifices, nec Pontifex sine Imperatoris auctoritate creabatur. Hujus ordinis novandi occasionem præbuit Gregorio septimo Imperator Henricus, ejus nominis quartus, homo levis & temerarius, nullius consilii, magnæ audaciæ, & vitæ dissolutæ. Nam quum Episcopatus totius Germaniæ haberet in aula sua partim venales, partim prædæ expositos, Hildebrandus, qui lacessitus ab eo fuerat, plausibilem prætextum arripuit quo se vindicaret. Quia autem videbatur bonam & piam causam agere, multorum favore adjuvabatur. Et erat alioqui Henricus, propter insolentiorem administrandi rationem, plerisque Principum exosus. Tandem Hildebrandus, qui se Gregorium septimum vocabat, ut erat homo impurus & nequam, animi sui malitiam prodidit: quæ causa fuit ut à multis qui cum eo conspiraverant, destitueretur. Hoc tamen profecit ut impune liceret successoribus non modo jugum excutere, sed Imperatores quoque obnoxios sibi facere. Huc accessit quod multi deinde fuerunt Imperatores

Hildebrandus, homo impurus & nequam, tyrannidis Papisticæ architectus.

 Hen-

Henrico similiores quam Julio Cæsari: quos subigere non fuit difficile, quum domi rerum omnium securi & ignavi desiderent, ubi maxime opus erat Pontificum cupiditatem virtute & legitimis modis reprimere. Videmus quo colore prætexta sit egregia illa donatio Constantini, qua imperium Occidentale Papa traditum sibi fingit.

Quibus artibus urbem Romam & alienas ditiones invaserint.

14. Interea temporis non cessarunt Pontifices, nunc fraude, nunc perfidia, nunc armis, in alienas ditiones invadere: Urbem quoque ipsam, quæ tunc libera erat, ante annos centum circiter & triginta in potestatem suam redegerunt: donec in eam potentiam venerunt quam hodie obtinent: & pro qua vel retinenda vel augenda Christianum orbem ita ducentis annis (cœperant enim antequam sibi raperent Urbis dominatum) turbarunt ut propemodum perdiderint. Olim quum sub Gregorio bonorum Ecclesiasticorum custodes manum injicerent prædiis quæ censebant Ecclesiæ esse, ac fiscali more titulos imprimerent in signum vendicationis, Gregorius coacto Episcoporum concilio, graviter in morem illum profanum invectus, rogavit annon pro anathemate haberent clericum, qui sua sponte inscriptione tituli possessionem aliquam occupare tentaret: similiter Episcopum, qui id vel fieri præciperet, vel suo injussu factum non plecteret. Omnes pronunciarunt, Anathema. Si tituli inscriptione fundum vendicare, facinus est anathemate dignum in clerico: ubi totos ducentos annos nihil aliud meditantur Pontifices quam prælia, sanguinis effusionem, exercituum interitus, urbium direptiones, aliarum excidia, gentium clades, vastationes regnorum, tantummodo ut alienis dominiis manum injiciant: quæ talibus exemplis puniendis sufficere possunt anathemata? Certe nihil eos minus quærere quam Christi gloriam, minime obscurum est. Nam si in universum quicquid habent secularis potestatis sponte resignent, nullum gloriæ Dei, nullum sanæ doctrinæ, nullum Ecclesiasticæ salutis periculum vertitur: sed una dominandi cupiditate cæci ac præcipites feruntur: quia nihil salvum esse putant nisi *cum austeritate* (ut Propheta ait) *& cum potentia imperent.*

Quam illos dedeceat talis rapacitas. Habetur lib. 4. Registr. c. 88.

Ezech. 34. verf. 4.

Immunitas autem, quam una vendicant, veteribus Episcopis ignota est.

15. Jurisdictioni annexa est immunitas quam sibi sumunt clerici Romanenses. Rem enim indignam esse putant si in causis personalibus coram civili judice respondeant: atque in eo positam esse arbitrantur Ecclesiæ tum libertatem tum dignitatem, si communibus judiciis ac legibus eximantur. Atqui veteres Episcopi, qui alias in asserendo Ecclesiæ jure rigidissimi erant, nihil lædi se ac suum ordinem judicarunt si subjicerentur. Pii quoque Imperatores, nullo reclamante, ad sua tribunalia, quoties opus erat, clericos semper vocarunt. Sic enim loquitur Constantinus in epistola ad Nicomedenses, *Siquis Episcoporum inconsulte tumultuatus sit, ministri Dei, hoc est, mea exequutione, illius audacia coërcebitur.* Et Valentinianus, *Boni Episcopi potentiæ Imperatoris non obloquuntur: sed sincere, & Dei magni Regis mandata custodiunt & nostris legibus parent.* Hoc sine ulla controversia tunc erat omnibus persuasum. Ecclesiasticæ quidem causæ ad Episcopale judicium referebantur. Quemadmodum siquis clericus nihil in leges deliquisset, Canonibus tantum reus agebatur: non citabatur ad commune tribunal, sed Episcopum habebat in ea causa judicem. Similiter si fidei quæstio agitabatur, aut quæ ad Ecclesiam proprie pertineret, cognitio deferebatur Ecclesiæ. Sic intelligendum est quod scribit Ambrosius ad Valentinianum: *Augustæ memoriæ pater tuus non modo sermone respondit, sed legibus quoque sanxit, in causa fidei eum judicare debere qui nec munere sit impar, nec jure dissimilis.* Item, *Si Scripturas aut vetera exempla intuemur, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa (inquam) fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis judicare?* Item, *Venissem, Imperator, ad consistorium tuum, si me vel Episcopi, vel populus ire passus foret: dicentes, causam fidei in Ecclesia coram populo debere tractari.* Contendit quidem spiritualem causam, hoc est, religionis, ad civile forum non esse trahendam ubi profanæ controversiæ agitantur. Merito in hac re ejus constantiam laudant omnes. Et tamen in bona causa eo usque progreditur, ut si ad vim & manum ventum fuerit, cessurum se dicat. *Volens*, inquit, *locum mihi commissum non deseram: coactus repugnare non novi, arma enim nostra preces sunt & lachrymæ.* Observemus singularem sancti hominis moderationem ac prudentiam cum animi magnitudine fiduciaque conjunctam. Justina Imperatoris mater, quia in partes Arrianorum pertrahere eum non poterat, expellere ab Ecclesiæ gubernatione moliebatur. Atque id futurum erat si in palatium ad causam dicendam vocatus venisset. Negat igitur Imperatorem idoneum esse cognitorem tantæ controversiæ. Id quod & illius temporis necessitas postulabat, & ipsa etiam perpetua rei natura. Moriendum enim sibi potius judicabat quam ut tale exemplum ad posteros, se consentiente, transmitteretur: & tamen si vis afferatur, de resistendo non cogitat. Negat enim id Episcopale esse, fidem & Ecclesiæ jus armis tueri. Cæterum in aliis causis quidvis se facere paratum ostendit quod jusserit Imperator. *Si tributum petit, non negamus*, inquit: *agri Ecclesiæ tributum solvunt. Si agros petit, potestatem habet vendicandi: nemo nostrûm intervenit.* In eum modum loquitur & Gregorius, *Serenissimi*, inquit, *domini animum non ignoro, quod se in causis Sacerdotalibus miscere non soleat: ne nostris in aliquo peccatis gravetur.* Non generaliter à Sacerdotibus judicandis excludit Imperatorem: sed certas causas esse dicit quas Ecclesiastico judicio relinquere debeat.

refertur l.1. Theodor. c. 20. l.4. Theodor. c. 8.

Utcunque causas fidei vel quacunque ad Episcopos proprie spectarent, ab irreligiosis

Principibus non paterentur sua cognitioni eripi. epist. 3.

Veterum Episcoporum moderatio, fortitudo, constantia & prudentia, Pontificiæ immunitati ex adverso repugnans. Homil. de basilic. radendis.

libr. 3. epist. 20.

Quid constantia sua quærebant veteres Episcopi.

16. Atque adeo hac ipsa exceptione nihil aliud quæsierunt sancti viri, quam ne Principes minus religiosi tyrannica violentia & libidine Ecclesiam in suo munere peragendo impedirent. Neque enim improbabant siquando suam auctoritatem interponerent Principes in rebus Ecclesiasticis, modo conservando Ecclesiæ ordini, non turbando, disciplinæque stabiliendæ, non dissolvendæ, hoc fieret. Nam quum Ecclesia cogendi non habeat potestatem, neque expetere debeat, (de civili coërcitione loquor) piorum Regum ac Principum partes sunt, legibus, edictis, judiciis religionem sustinere. Hac ratione quum Mauricius Imperator Episcopis quibusdam mandasset ut vicinos collegas à Barbaris expulsos susciperent: eam jussionem confirmat Gregorius, hortaturque ipsos ut pareant. Ipse vero ab eodem admonitus ut cum Joanne Episcopo Constantinopolitano rediret in gratiam, rationem quidem reddit cur non debeat culpari, non tamen fori secularis immunitatem jactat, quin potius se obsequentem fore promittit, quoad licebit per conscientiam: & simul hoc dicit fecisse Mauricium quod religiosum Principem deceret, quum talia Sacerdotibus præceperat.

libr. 1. epist. 43.

libr. 4. epist. 32. & 34. libr. 7. epist. 39.

CAP. XII.

CAP. XII.

De Eccleſiæ diſciplina, cujus præcipuus uſus in cenſuris & excommunicatione.

Conſtat duabus præcipuis partibus hoc caput.

1. *Prima pars diſciplinæ Eccleſiaſticæ plebem reſpiciens, communis dicta, duas partes obtinet: quarum prior pendet à poteſtate clavium, de qua ſect. 1. uſque ad 14. poſterior in indicendis jejuniis & oratione conſiſtit, de qua ſect. 14. uſque ad 22.*
2. *Altera pars ejuſdem diſciplinæ, ad clerum pertinens, explicatur à 22. ſect. uſque ad finem capitis.*

Primæ partis prior pars, de poteſtate clavium, ſeu de communi Eccleſiæ diſciplina.

DIſciplina Eccleſiæ, cujus tractationem in hunc uſque locum diſtulimus, paucis expedienda eſt: ut aliquando ad reliqua tranſeamus. Ea autem maxima ex parte à poteſtate clavium & ſpirituali juriſdictione pendet. Quod ut facilius intelligatur, dividamus Eccleſiam in duos ordines præcipuos: clerum ſcilicet & plebem. Clericos appello uſitato nomine qui publico miniſterio in Eccleſia funguntur. Loquemur primum de communi diſciplina, cui ſubeſſe omnes debent: deinde veniemus ad clerum, qui præter illam communem, ſuam propriam habet. Sed quia nonnulli, in odium diſciplinæ, ab ipſo quoque nomine abhorrent, hi ſic habeant: Si nulla ſocietas, imo nulla domus quæ vel modicam familiam habeat, contineri in recto ſtatu ſine diſciplina poteſt: eam eſſe multo magis neceſſariam in Eccleſia, cujus ſtatum quam ordinatiſſimum eſſe decet. Proinde quemadmodum ſalvifica Chriſti doctrina anima eſt Eccleſiæ, ita illi diſciplina pro nervis eſt: qua fit ut membra corporis, ſuo quodque loco inter ſe cohæreant. Quamobrem quicunque vel ſublatam diſciplinam cupiunt, vel ejus impediunt reſtitutionem, ſive hoc faciant data opera, ſive per incogitantiam, Eccleſiæ certe extremam diſſipationem quærunt. Quid enim futurum eſt ſi unicuique liceat quod libuerit? Atqui id fieret, niſi ad doctrinæ prædicationem accederent privatæ monitiones, correctiones & alia ejuſmodi adminicula quæ doctrinam ſuſtinent & otioſam eſſe non ſinunt. Diſciplina igitur veluti frenum eſt quo retineantur & domentur qui adverſus Chriſti doctrinam ferociunt: vel tanquam ſtimulus quo excitentur parum voluntarii: interdum etiam velut paterna ferula, qua clementer & pro Spiritus Chriſti manſuetudine caſtigentur qui gravius lapſi ſunt. Quum ergo jam imminere cernamus initia quædam horrendæ in Eccleſia vaſtitatis, ex eo quod nulla eſt cura nec ratio continendi populi, ipſa neceſſitas clamat remedio opus eſſe. Porro hoc unicum eſt remedium quod & Chriſtus præcipit, & ſemper uſitatum inter pios fuit.

Hujus diſciplinæ neceſſitas.

Utilitas maxima.

Gradus. 1. Privatæ admonitiones.

2. Primum diſciplinæ fundamentum eſt, ut privatæ monitiones locum habeant: hoc eſt, ſiquis officium ſponte non faciat, aut inſolenter ſe gerat, aut minus honeſte vivat, aut aliquid admiſerit reprehenſione dignum, ut patiatur ſe moneri: atque ut quiſque fratrem ſuum, dum res poſtulabit, monere ſtudeat. Præſertim vero in hoc advigilent Paſtores ac Presbyteri, quorum partes ſunt non modo concionari ad populum, ſed per ſingulas domos monere & exhortari, ſicubi univerſali doctrina non ſatis profecerint: quemadmodum docet Paulus, quum refert ſe docuiſſe privatim & per domos: & ſe mundum à ſanguine omnium atteſtatur, quia *non ceſſaverit cum lachrymis nocte & die monere unumquemque.* Tunc enim vim ac auctoritatem obtinet doctrina, ubi miniſter non tantum omnibus ſimul exponit quid Chriſto debeant, ſed jus & rationem habet idipſum exigendi ab iis quos vel parum doctrinæ obſequentes, vel ſegniores animadvertit. Siquis ejuſmodi monitiones vel pervicaciter reſpuat, vel pergendo in ſuis vitiis contemnere ſe oſtendat: ubi ſecundo teſtibus adhibitis monitus fuerit, ad Eccleſiæ judicium, qui eſt Seniorum conſeſſus, vocari Chriſtus præcipit: illic gravius admoneri, quaſi publica auctoritate, ut ſi revereatur Eccleſiam, ſubjiciat ſe & pareat. Si ne ſic quidem frangatur, ſed in ſua nequitia perſeveret, tum jubet, tanquam Eccleſiæ contemptorem, à ſocietate fidelium abdicari.

Actor. 20. verſ. 20. & 26: 27.

2. Coram teſtibus reprehenſiones.

Matth. 18. v. 15, 16.

3. Excommunicatio. Matth. 18. verſ. 17.

3. Verum quia de occultis modo vitiis illic loquitur, ponenda eſt iſta diviſio, Peccata eſſe alia privata, alia publica vel palam manifeſta. De prioribus dicit Chriſtus unicuique privato, *Argue inter te & ipſum ſolum.* De manifeſtis dicit Paulus Timotheo, *Coram omnibus argue: ut reliqui timorem habeant.* Nam prædixerat Chriſtus, *Si frater tuus in te peccaverit.* Quam particulam aliter (niſi contentioſus eſſe velis) accipere non potes, quam Sub tua conſcientia: ita ut non ſint plures conſcii. Quod autem Timotheo præcipit Apoſtolus de arguendis palam iis qui palam peccant, ipſe in Petro ſequutus eſt: nam quum ille ad publicum uſque offendiculum peccaret, non monuit ſeorſum, ſed in conſpectum Eccleſiæ produxit. Erit igitur hæc legitima agendi ſeries, ſi in occultis corrigendis progrediamur ſecundum illos gradus à Chriſto poſitos: in manifeſtis ſtatim procedamus ad ſolennem Eccleſiæ correptionem, ſi quidem offendiculum ſit publicum.

Delictorum gradus deinde conſiderandi.

Matth. 18. verſ. 15.

1 Tim. 5. verſ. 20.

Galat. 2. verſ. 14.

Quomodo in utriſque caſtigandis progrediendum.

4. Sit altera quoque diſtinctio, Ex peccatis alia eſſe delicta, alia ſcelera vel flagitia. His poſterioribus corrigendis non tantum adhibenda eſt admonitio vel objurgatio, ſed ſeverius remedium: quemadmodum demonſtrat Paulus, qui Corinthium inceſtum non modo verbis caſtigat, ſed excommunicatione punit, ſimulatque de ſcelere factus eſt certior. Nunc ergo melius incipimus cernere quomodo ſpiritualis Eccleſiæ juriſdictio, quæ ex verbo Domini in peccata animadvertit, optimum ſit & ſanitatis ſubſidium, & fundamentum ordinis, & vinculum unitatis. Ergo dum Eccleſia manifeſtos adulteros, ſcortatores, fures, prædones, ſeditioſos, perjuros, falſos teſtes, & ejus generis reliquos, item contumaces (qui de levioribus etiam vitiis rite admoniti, Deum & ejus judicium ludibrio habent) è conſortio ſuo exterminat, nihil ſibi præter rationem uſurpat: ſed juriſdictione ſibi à Domino delata fungitur. Porro, nequis tale Eccleſiæ judicium ſpernat, aut parvi æſtimet ſe fidelium ſuffragiis damnatum, teſtatus eſt Dominus iſtud ipſum nihil aliud eſſe quam ſententiæ ſuæ promulgationem, ratumque haberi in cælis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Domini quo perverſos damnent: habent verbum quo reſipiſcentes in gratiam recipiant. Sine hoc, inquam, diſciplinæ vinculo qui diu ſtare poſſe Eccleſias confidunt, opinione falluntur: niſi forte carere impune poſſimus eo adminiculo, quod Dominus fore nobis neceſſarium providit. Et ſane, quanta ſit ejus neceſſitas, ex multiplici uſu melius perſpicietur.

Diſtinguenda item delicta à flagitiis.

1 Cor. 5. verſ. 4.

Poſteriora, id eſt, flagitia, ſeverius caſtiganda.

Matth. 16. verſ. 19. & 18: 18. Joan. 20. verſ. 23.

5. Sunt autem tres fines quos ſpectat Eccleſia in ejuſmodi correctionibus & excommunicatione. Primus eſt, ne cum Dei contumelia inter Chriſtianos nominentur qui turpem ac flagitioſam vitam agunt, acſi ſancta ejus Eccleſia foret improborum & ſceleratorum hominum conjuratio.

Fines hujus diſciplinæ.

1. Ne impii ad menſam Chriſti admiſſi, Chri-

sto contumeliam aliquam inurant. Nam quum ipsa Christi sit corpus, ejusmodi fœtidis & putridis membris inquinari non potest quin aliqua ignominia in caput recidat. Nequid ergo tale extet in Ecclesia unde probrum sacrosancto ejus nomini inuratur, abigendi sunt ex ejus familia quorum ex turpitudine ad Christianum nomen infamia redundaret. (Col. 1:24.) Atque hic quoque habenda est cœnæ Dominicæ ratio, ne promiscua exhibitione profanetur. Verissimum est enim, eum cui commissa est dispensatio, si sciens ac volens indignum admiserit quem repellere jure poterat, perinde reum esse sacrilegii acsi corpus Domini canibus prostitueret. Quamobrem Chrysostomus graviter invehitur in Sacerdotes, qui dum magnorum potentiam formidant, neminem audent arcere. *Sanguis*, inquit, *è manibus vestris requiretur. Si hominem timetis, ille vos deridebit: sin Deum, eritis hominibus quoque ipsis venerabiles. Non fasces horreamus, non purpuram, non diademata, major hic est nobis potestas. Ego certe corpus meum potius tradam in mortem, ac sanguinem meum fundi patiar, quam pollutionis istius fiam particeps.* (Homil. in Matth. 3. Eze. 3:18. & 33:10.) Ergo ne sacratissimum hoc mysterium afficiatur ignominia, in eo dispensando magnopere delectus requiritur: qui tamen haberi nequit nisi per Ecclesiæ jurisdictionem.

2. Ne alios corrumpant. Alter finis est, ne assidua malorum consuetudine, ut fieri solet, boni corrumpantur. Nam (quæ nostra est ad deviandum proclivitas) nihil facilius est quam ut malis exemplis à recto vitæ cursu abducamur. Hunc usum notavit Apostolus, quum incestum à consortio suo amandare Corinthiis præciperet. *Modicum*, inquit, *fermentum totam massam corrumpit.* (1 Cor. 5. vers. 6.) Ac tantum hic periculum prospiciebat ut vel ab omni sodalitate interdiceret. *Siquis*, ait, *frater inter vos nominatur vel scortator, vel avarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum hujusmodi nec cibum sumere permitto.* (ibid. v. 11.)

3. Ut ipsi resipiscant. Tertius, ut eos ipsos pudore confusos suæ turpitudinis pœnitere incipiat. Ita conducit & illis suam nequitiam castigari, quo expergefiant sensu ferulæ qui indulgentia obstinatiores futuri erant. Id significat Apostolus quum in hunc modum loquitur, *Siquis non obedit doctrinæ nostræ, hunc notate: & ne commisceamini cum illo, ut pudore suffundatur.* (2 Thess. 3. vers. 14.) Item alibi, quum se tradidisse scribit Corinthium Satanæ, *ut spiritus salvus fieret in die Domini.* (1 Cor. 5. vers. 5.) hoc est (ut ego quidem interpretor) concessisse in damnationem temporaneam, ut æternum salvus fieret. Ideo autem Satanæ tradere dicit, quia extra Ecclesiam Diabolus est, quemadmodum in Ecclesia Christus. Nam quod quidam ad certam carnis vexationem referunt, mihi videtur incertissimum. (Augustin. de verb. Apostol. Serm. 68.)

Qua moderatione corrigenda sint peccata tam publica quam occulta. 6. His finibus propositis, superest videre qualiter hanc partem disciplinæ, quæ in jurisdictione posita est, Ecclesia exequatur. Principio retineamus illam partitionem superius positam, peccatorum alia esse publica, alia privata vel occultiora. Publica sunt quæ non unum vel alterum modo testem habent, sed palam & cum totius Ecclesiæ offensione designantur. Occulta voco, non quæ homines prorsus latent, qualia sunt hypocritarum, (nam illa sub Ecclesiæ judicium non cadunt) sed medii generis, quæ scilicet testibus non carent: neque tamen sunt publica. Prior species non requirit gradus illos quos Christus enumerat: sed Ecclesia, ubi tale quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore, & corrigendo pro modo delicti. In secundo genere non venitur ad Ecclesiam donec accesserit contumacia, secundum illam Christi regulam.

Levia item & gravia. Ubi ad cognitionem ventum est, tunc observanda est altera divisio inter scelera & delicta. Neque enim in levioribus peccatis adhibenda est tanta severitas, sed sufficit verborum castigatio: eaque lenis & paterna, quæ non exasperet peccatorem nec confundat, sed reducat ad seipsum: ut magis gaudeat se correctum, quam tristetur. Flagitia autem acriore remedio castigari convenit. neque enim satis est si is qui edito mali exempli facinore, graviter Ecclesiam læsit, verbis tantum castigetur: sed privari ad tempus Cœnæ communione debet, donec resipiscentiæ suæ fidem fecerit. Neque enim Paulus in Corinthium verborum modo objurgatione utitur, sed ab Ecclesia eliminat, reprehenditque Corinthios quod tamdiu eum tulissent. (1 Cor. 5. vers. 2, 5.) Hanc rationem tenuit vetus ac melior Ecclesia, quum vigeret legitima gubernatio. Siquis enim flagitium aliquod perpetraverat unde exortum esset offendiculum, primum à sacræ Cœnæ participatione abstinere, deinde & coram Deo sese humiliare, & coram Ecclesia pœnitentiam testari jubebatur. Erant autem solennes ritus qui injungi lapsis solebant, ut essent pœnitentiæ indicia. Ubi sic defunctus erat ut satisfactum Ecclesiæ foret, tum per manuum impositionem recipiebatur in gratiam: quæ receptio sæpius à Cypriano *pax* vocatur, qui etiam ejusmodi ritum breviter describit. *Pœnitentiam*, inquit, *agunt justo tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri jus communionis accipiunt.* (epist. 2. libr. 1. epist. 14. libr. 3. & ejusdem libr. epist. 26.) Quanquam sic præerat reconciliationi Episcopus cum suo clero, ut simul plebis consensum requireret: quemadmodum alibi tradit.

Nemo ab hac disciplina, ne Princeps quidem, eximendus. 7. Hac disciplina adeo nemo eximebatur, ut Principes quoque una cum plebeiis se ad eam ferendam subjicerent. Et merito: quum Christi esse constaret, cui omnia Regum sceptra & diademata submitti æquum est. Sic Theodosius, quum ab Ambrosio ob cædem Thessalonicæ perpetratam jure communionis privatus esset, stravit omne quo circumdatus erat insigne regium: deflevit in Ecclesia publice peccatum suum, quod aliorum fraude obrepserat: gemitu & lachrymis oravit veniam. (Ambros. libr. 1. epist. 3. in orat. habita in funere Theodos.) Neque enim dedecori id sibi esse debent judicare magni Reges, si coram Christo Rege Regum supplicitur se prosternant, nec illis displicere debet quod per Ecclesiam judicentur. Nam quum in aula sua nihil fere audiant præter meras assentationes, plusquam necessarium illis est per os Sacerdotum à Domino corripi. Quin potius optare debent ne sibi Sacerdotes parcant, quo parcat Dominus. Hoc loco prætereo per quos exercenda isthæc jurisdictio sit: quia alibi dictum est. *A quibus & qua serie actionis exerceri debeat.* Hoc tantum addo, illam esse legitimam in excommunicando homine progressionem, quam demonstrat Paulus, si non soli Seniores seorsum id faciant, sed conscia & approbante Ecclesia: in eum scilicet modum ut plebis multitudo non regat actionem, sed observet ut testis & custos, nequid per libidinem à paucis geratur. Tota vero actionis series, præter nominis Dei invocationem, eam gravitatem habere debet quæ Christi præsentiam præ se ferat: ut dubium non sit quin ipse suo judicio præsideat.

Quo animi affectu tradenda. 8. Hoc tamen præteriri non debet, talem severitatem decere Ecclesiam quæ cum spiritu mansuetudinis conjuncta sit. Semper enim diligenter cavendum est, quemadmodum præcipit Paulus, *ne absorbeatur à tristitia* is in quem animadvertitur: (2 Cor. 2. vers. 7.) sic enim ex remedio fieret exitium. *Ratio à fine ejusdem.* Verum ex fine melius sumi poterit moderationis regula: nam quum hoc in excommunicatione quæratur ut ad pœnitentiam perducatur peccator, & mala exempla tollantur è medio, ne vel male audiat Christi nomen, vel ad imitationem alii provocentur: hæc si intuebimur, licebit facile judicare quousque progredi & ubi desinere debeat severitas. Ergo ubi pœnitentiæ suæ testimonium Ecclesiæ dat peccator, & hoc testimonio scandalum, quantum in se est, obliterat: nequaquam ultra urgendus est: quod si urgetur, modum jam excedit rigor. *Qua in parte quisteri-* Qua in parte excusari nullo modo potest immodica veterum austeri-

dam ex veteribus nimium rigidi fuerunt. steritas, quæ & prorsus à Domini præscripto dissidebat, & erat mirum in modum periculosa. Nam quum peccatori pœnitentiam solennem & privationem à sacra communione nunc in septem, nunc in quatuor, nunc in tres annos, nunc in totam vitam indicerent: quid inde sequi potuit nisi vel magna hypocrisis, vel maxima desperatio? Similiter quod nemo qui iterum lapsus esset, ad secundam pœnitentiam admitteretur, sed usque ad finem vitæ ejiceretur ab Ecclesia, id nec utile erat, nec rationi consentaneum. Quicunque igitur sano judicio rem æstimabit, desiderabit hic eorum prudentiam. Quanquam publicum hic potius morem improbo quam eos omnes accuso qui eo usi sunt, quorum nonnullis displicuisse certum est: sed ideo ferebant quia non poterant corrigere. Certe Cyprianus declarat quam non sponte fuerit tam rigidus. *Patientia*, inquit, *& facilitas & humanitas nostra venientibus præsto est. Opto omnes in Ecclesiam regredi: opto omnes commilitones nostros intra Christi castra & Dei Patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo: studio & voto colligendæ fraternitatis, etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio examino: delictis plusquam oportet remittendis pene ipse delinquo: amplector prompta & plena dilectione cum pœnitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes.* Chrysostomus aliquanto durior, sic tamen loquitur, *Si Deus tam benignus est, utquid Sacerdos ejus austerus vult videri?* Scimus præterea qua facilitate usus sit Augustinus erga Donatistas, ut non dubitaverit in Episcopatum recipere qui à schismate redierant, idque statim post resipiscentiam. Verum quia contraria ratio invaluerat, coacti sunt proprio judicio cedere ut eam sequerentur.

More recepto magis quam proprio consilio. Cypriano, Chrysostomo, & Augustino, testibus. ad Cornelium epist. 3. libr. 1.

9. Quemadmodum autem in toto Ecclesiæ corpore hæc mansuetudo requiritur, ut clementer nec usque ad summum rigorem animadvertat in lapsos, sed potius, secundum Pauli præceptum, charitatem in eos confirmet: ita pro se quisque privatus ad hanc clementiam & humanitatem attemperare se debet. Non ergo nostrum est tales qui ab Ecclesia sunt expulsi, expungere ex electorum numero, aut desperare quasi jam perditos. Alienos quidem ab Ecclesia judicare fas est, & proinde à Christo: sed pro eo tempore quo in divortio manent. Quod si tum quoque majorem pervicaciæ quam humilitatis speciem præferunt, eos tamen judicio Domini commendemus, meliora de iis in posterum sperantes quam videmus in præsens: nec propterea desinamus pro iis Deum precari. Et (ut verbo uno complectar) non personam ipsam, quæ in manu atque arbitrio Dei solius est, in mortem addicamus: sed tantum qualia sint cujusque opera æstimemus ex Lege Domini. Quam regulam dum sequimur, stamus potius divino judicio quam nostrum proferimus. Plus licentiæ ne nobis in judicando arrogemus, nisi volumus Dei virtutem limitare, ac misericordiæ ejus legem dicere: cui quoties visum est, pessimi in optimos mutantur, alieni inseruntur, extranei cooptantur in Ecclesiam. Idque Dominus agit ut sic hominum opinionem eludat, & temeritatem retundat: quæ nisi coërceatur, sibi judicandi jus supra quam decet usurpare audet.

Non tantum Ecclesia universa, sed singula quoque membra ad eam moderationem se accommodare debent: ne ex disciplina ad carnificinam delabamur.

10. Nam quod promittit Christus ligatum in cælo fore quod sui in terra ligaverint, ligandi vim ad Ecclesiæ censuram limitat: qua non conjiciuntur in perpetuam ruinam ac damnationem qui excommunicantur, sed vitam moresque suos damnari audientes, suæ etiam ipsorum perpetuæ damnationis, nisi resipuerint, certi fiunt. Siquidem hoc differt ab anathemate excommunicatio, quod illud, adempta omni venia, hominem devovet & addicit æterno exitio: hæc in mores magis vindicat atque animadvertit. Et quanquam plectit etiam ipsa hominem: sic tamen plectit ut futuræ suæ damnationis ipsum præmonendo, in salutem revocet. Quod si obtineatur, parata est reconciliatio & in communionem restitutio. Anathematis porro aut perquam rarus aut nullus omnino usus est. Proinde tametsi familiarius versari aut interiorem consuetudinem habere cum excommunicatis non liceat per Ecclesiasticam disciplinam: debemus tamen contendere, quibus possumus modis, ut ad meliorem frugem conversi, in societatem ac unitatem Ecclesiæ se recipiant. Quemadmodum Apostolus quoque docet, *Nolite* (inquit) *existimare quasi inimicos, sed corripite ut fratres.* Hæc humanitas nisi tam privatim quam communiter servetur, periculum est ne ex disciplina mox delabamur ad carnificinam.

Nec alio trahi potest quod de ligatione & solutione Christus pronunciavit. Matth. 18. vers. 18. *Anathematis & excommunicationis differentia.* *Anathematis rarus aut nullus omnino usus.* 2 Thess. 3. vers. 15.

11. Hoc quoque ad disciplinæ moderationem in primis requiritur quod Augustinus contra Donatistas disputat, ne vel privati homines, si viderint minus diligenter à Seniorum concilio vitia corrigi, discessionem propterea continuo ab Ecclesia faciant: aut ipsi Pastores, si nequeant ex animi sui voto omnia repurgare quæ correctione indigent, ideo abjiciant ministerium, vel inusitata asperitate totam Ecclesiam perturbent. Est enim verissimum quod scribit: nempe, *quisquis vel quod potest, arguendo corrigit: vel quod corrigere non potest, salvo pacis vinculo excludit: vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat: hunc à maledictione liberum ac solutum esse.* Rationem alibi reddit, quia *omnis pia ratio, & modus Ecclesiasticæ disciplinæ, unitatem Spiritus in vinculo pacis intueri semper debet: quod Apostolus sufferendo nos invicem præcipit custodiri: & quo non custodito, vindictæ medicina non tantum supervacua, sed etiam perniciosa esse incipit: ideoque medicina esse desinit. Hæc* (inquit) *qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinæ severitatem, nec intemperie correctionis disrumpit vinculum societatis.* Fatetur quidem non Pastores modo debere in hanc partem incumbere nequid in Ecclesia vitii remaneat, sed unicuique eodem enitendum pro sua virili: nec dissimulat, eum qui malos monere, arguere, corrigere negligit, etiamsi iis non faveat, nec cum iis peccet, reum esse coram Domino: quod si talem gerit personam ut etiam à Sacramentorum participatione possit separare, & non facit, jam non alieno malo peccare, sed suo. Tantum id fieri vult adhibita prudentia quam Dominus quoque requirit, *ne dum eradicantur zizania, frumenta lædantur.* Inde colligit ex Cypriano, *Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat atque lugeat.*

Nimia quoque morositas tam in privatis quam in Pastoribus cavenda est. libr. 2. contra Parmen. cap. 1. libr. 3. cap. 1. cap. 2. cap. 1. Matth. 13. vers. 29.

12. Hoc autem dicit propter Donatistarum morositatem, qui quum cernerent in Ecclesiis vitia, quæ verbis quidem reprehenderent Episcopi, sed excommunicatione non plecterent, (quia non putabant se hac via quicquam profecturos) in Episcopos atrociter invehebantur tanquam disciplinæ proditores: & à Christi grege, impio schismate se dividebant. Qualiter hodie faciunt Anabaptistæ, qui dum nullum cœtum Christi esse agnoscunt nisi Angelica perfectione omni ex parte conspicuum, sub prætextu sui zeli quicquid est ædificationis subvertunt. *Tales* (inquit Augustinus) *non odio iniquitatis alienæ, sed studio suarum contentionum, infirmas plebes jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant: superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere eos pateat, umbram rigidæ severitatis obtendunt: & quæ in Scripturis salva dilectionis sinceritate, & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia moderatiori curatione fieri jubentur, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis usurpant. Ita se transfigurat Satan in Angelum*

In quam partem Donatistæ pessime peccarunt. *Et nostro seculo Anabaptistæ, qui ab Augustino in Patriarcharum suorum persona vivis coloribus depinguntur.* cap. 1. 2 Cor. 11. vers. 14.

gelum lucis, dum per occasionem quasi justæ severitatis crudelem sævitiam persuadet, nihil aliud appetens nisi ut corrumpat atque dirumpat vinculum pacis & unitatis: quo firmo inter Christianos vires ejus omnes invalidæ fiunt ad nocendum, muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia eversionis evanescunt.

Porro moderatio hæc tum omnium maxime adhibenda est, quum non tantum paucos, sed ipsam multitudinem invasit peccandi contagio. Augustino teste. epist. 64.

13. Unum istud præcipue commendat, si contagio peccandi multitudinem invaserit, vividæ disciplinæ severam misericordiam esse necessariam. *Nam & consilia* (inquit) *separationis inania sunt, ac perniciosa, ac sacrilega: quia impia atque superba fiunt: & plus perturbant infirmos bonos quam corrigant animosos malos.* Ac quod aliis ibi præcipit, ipse quoque fideliter sequutus est. Nam Aurelio Episcopo Carthaginensi scribens, conqueritur ebrietatem impune grassari in Africa, quæ adeo graviter in Scripturis damnatur: suadetque ut coacto Episcoporum concilio remedium adhibeatur. Subjungit deinde, *Non aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Neque tamen intelligit connivendum propterea aut tacendum Episcopis, quod severius punire publica flagitia nequeant: quemadmodum ipse postea exponit. Sed corrigendi modum ita vult temperari, ut quoad licet sanitatem potius quam exitium corpori afferat. Atque ideo sic tandem concludit, *Quamobrem & illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, de malis segregandis, quum sine periculo violandæ pacis fieri potest: quia nec aliter fieri voluit: & istud quoque servandum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem Spiritus in vinculo pacis.*

cap. 2. libr. 3. contra Parmen. 1 Cor. 5. vers. 13. Ephes. 4. vers. 2, 3.

Altera pars communis disciplinæ, jejunia, solennes supplicationes, & alia sancta exercitia respiciens.

Fidelibus Dei servis sub utroque fœdere usitata.

14. Reliqua pars disciplinæ, quæ clavium potestate proprie non continetur, in eo est ut pro temporum necessitate plebem exhortentur Pastores vel ad jejunia vel ad solennes supplicationes: vel ad alia humilitatis, pœnitentiæ, ac fidei exercitia: quorum nec tempus, nec modus, nec forma præscribitur verbo Dei, sed in Ecclesiæ judicio relinquitur. Hujus quoque partis observatio, sicuti est utilis, ita veteri Ecclesiæ ab ipsis usque Apostolis semper fuit usitata. Quanquam ne ipsi quidem Apostoli primi fuerunt auctores, sed exemplum sumpserunt ex Lege & Prophetis. Videmus enim illic quoties grave aliquod incidebat negotium, convocatam fuisse plebem, supplicationes indictas, indictum jejunium. Id ergo sequuti sunt Apostoli quod & populo Dei novum non erat, & utile fore prævidebant. Similis est ratio de aliis exercitiis quibus plebs vel ad officium excitari, vel in officio ac obedientia contineri potest. Exempla passim exstant in sacris historiis, quæ non opus est colligere.

Ad quos usus revocanda.

Sic in summa habendum est: quoties de religione incidit controversia quam vel Synodo, vel Ecclesiastico judicio finire oportet, quoties de eligendo Ministro agitur, quoties denique tractatur res aliqua difficilis ac magni momenti: rursum quum apparent judicia iræ Domini, ut sunt pestilentia, bellum & fames: hoc sanctum esse, & seculis omnibus salutare institutum, ut Pastores ad publicum jejunium & extraordinarias preces plebem hortentur. Siquis testimonia quæ ex veteri Testamento adduci possunt, non recipiat, quasi Christianæ Ecclesiæ minus conveniant, constat Apostolos quoque sic fecisse. Tametsi de precibus vix puto reperietur aliquis qui moveat quæstionem.

De jejunio locus.

De jejunio ergo dicamus nonnihil: quia plurimi dum non intelligunt quid utilitatis habeat, non adeo necessarium esse judicant: alii etiam ut supervacuum, prorsus rejiciunt: & usu ejus non bene cognito, facilis est in superstitionem lapsus.

Hujus tres fines.

15. Sanctum ac legitimum jejunium tres habet fines. Eo enim utimur, vel ad macerandam ac subigendam carnem, ne lasciviat, vel ut ad preces ac sanctas meditationes melius simus comparati, vel ut testimonium sit nostræ coram Deo humiliationis, dum volumus reatum nostrum coram ipso confiteri.

Primus privato jejunio magis convenit. Secundus.

Primus finis, non ita sæpe locum habet in publico jejunio: quod non una est omnibus corporis constitutio, non una valetudo: privato itaque jejunio magis convenit. Secundus, utriusque communis est: tam enim universa Ecclesia ejusmodi præparatione ad preces opus habet, quam privatim fidelium unusquisque.

Tertius.

Tertius quoque similiter. Fiet enim interdum ut bello, vel peste, vel calamitate aliqua gentem unam percutiat Deus. In hac communi ferula ream se tota plebs faciat oportet, ac reatum profiteatur. Siquem vero privatim feriat manus Domini, idipsum faciat vel solus, vel cum sua familia. Id quidem præcipue situm est in animi affectu. Sed enim ubi animus afficitur ut debet, fieri vix potest quin erumpat in externam testificationem: idque tum maxime si in communem ædificationem cedit, ut omnes simul peccatum suum palam confitendo, laudem justitiæ Deo reddant, & se mutuo singuli exemplo suo cohortentur.

Publicum jejunium cum oratione conjunctum indicere solent Pastores, quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est.

16. Unde jejunium, ut est signum humiliationis, frequentiorem usum habet in publico, quam inter homines privatos: utcunque sit commune, ut dictum est. Quod ergo ad disciplinam, de qua nunc tractamus, pertinet: quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est, jejunium una cum oratione indicere expediret. Sic quum Paulo & Barnabæ manus imponunt Antiocheni, quo eorum ministerium, quod tanti momenti erat, melius Deo commendent, orationi jejunium conjungunt. Act. 13: 3.
Sic ambo ipsi postea quum ministros præficerent Ecclesiis, soliti sunt orare cum jejunio. ibid. 14: 23.
In genere hoc jejunii non aliud spectarunt nisi ut redderentur alacriores & magis expediti ad precandum. Hoc certe experimur, ventre pleno mentem non ita esse in Deum erectam, ut & serio ardentique affectu ferri in precationem, & in ea perseverare possit. Sic intelligendum est quod refert Lucas de Anna, *eam* Luc. 2.
serviisse Domino jejuniis & obsecrationibus. Neque vers. 37.
enim cultum Dei reponit in jejunio: sed significat sanctam mulierem se hoc modo exercuisse ad precandi assiduitatem. Tale fuit jejunium Nehemiæ, Neh. 1: 4.
quum intentiore studio Deum pro liberatione populi sui precaretur. Hanc ob causam dicit Paulus 1 Cor. 7.
fideles recte facere si ad tempus abstineant à thoro vers. 5.
conjugali, ut liberius vacent orationi & jejunio: ubi jejunium precationi vice adminiculi conjungens, nullius per se momenti esse admonet, nisi quatenus refertur in hunc finem. Deinde quum præcipiat eo loco conjugibus, ut alii aliis mutuam ibid. v. 3.
benevolentiam reddant, clarum est non de quotidianis precibus eum loqui, sed quæ attentionem magis seriam exigunt.

Item, quoties publica aliqua calamitas grassari incipit.

17. Rursum si grassari incipit vel pestilentia, vel fames, vel bellum, aut siqua clades imminere alias regioni ac populo videtur: Pastorum tunc quoque officium est hortari ad jejunium Ecclesiam, quo suppliciter iram Domini deprecetur. Se enim ad ultionem apparari & quodammodo armari denunciat, ubi periculum apparere facit. Qualiter igitur promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se olim demittere rei solebant ad conciliandam judicis misericordiam: ita nos, quum rei agimur coram Dei tribunali, ejus severitatem miserabili habitu deprecari, tum ejus gloriæ interest ac publicæ ædificationis, tum nobis quoque ipsis utile est ac salutare. Atque id quidem usitatum fuisse in populo Israëlitico, ex verbis Joëlis colligere promptum est: nam quum jubet *cani tuba*, *convocari* Joël. 2.
cœtum, *indici jejunium*, & ea quæ sequuntur, loquitur ut de rebus communi consuetudine receptis. vers. 15.

Exempla sub Lege.

Paulo

Paulo ante dixerat, de flagitiis populi constitutam esse quæstionem, ac jam imminere judicii diem nunciaverat, reosque citaverat ad dicendam causam: deinde vociferatur ut properent ad saccum & cinerem, ad fletum & jejunium: hoc est, ut externis quoque testificationibus se coram Domino prosternant. Cinis quidem & saccus illis forte temporibus magis conveniebant: sed convocatio & fletus & jejunium, & quæ sunt his similia, non dubium quin ad nostram quoque ætatem similiter pertineant, quoties ita rerum nostrarum conditio postulat. Nam quum sanctum sit exercitium cum ad humiliandos homines, tum ad humilitatem confitendam: cur eo minus utamur quam veteres in simili necessitate? Legimus jejunasse in signum mœstitiæ non modo Israëliticam Ecclesiam, verbo Dei formatam ac constitutam, sed Ninivitas quoque, qui nihil doctrinæ præter unicam Jonæ prædicationem habebant. Quid causæ est igitur cur non idem agamus? At externa est ceremonia, quæ finem in Christo una cum aliis accepit. Imo hodieque optimum fidelibus adminiculum est (ut semper fuit) & utilis admonitio, ad seipsos excitandos, ne sua nimia securitate & socordia Deum magis ac magis provocent, dum ejus flagellis castigantur. Proinde Christus, quum Apostolos suos excusat quod non jejunent, non dicit abrogatum esse jejunium: sed calamitosis temporibus ipsum destinat, & conjungit cum luctu. *Veniet*, inquit, *tempus, quum auferetur ab illis sponsus.*

1 Sam. 7: 6. & 31: 13. 2 Reg. 1. vers. 12. Jonæ 3: 5.

Mat. 9: 15. Luc. 5: 34.

Jejunium in tribus præcipue situm est: tempore, ciborum qualitate, & parsimonia.

18. Nequis autem error sit in nomine, definiamus quid sit jejunium: non enim simpliciter continentiam ac parsimoniam in victu hic intelligimus, sed quiddam aliud. Piorum quidem vita frugalitate & sobrietate temperata esse debet, ut quandam jejunii speciem, quoad fieri potest, toto suo decursu præ se ferat. Sed est præterea jejunium aliud temporale, quum aliquid ex consueta vivendi ratione retrahimus, vel ad diem unum, vel ad certum tempus: & nobis continentiam indicimus in victu ordinaria illa arctiorem ac severiorem. Hoc in tribus situm est, in tempore, in ciborum qualitate, & parsimonia. Tempus dico, ut jejuni defungamur iis actionibus quarum causa instituitur jejunium. Quemadmodum, exempli causa, si ob solennem precationem quis jejunet, ut eo impransus accedat. Qualitas in eo sita est ut absint omnes lautitiæ, ac plebeiis vilioribusque cibis contenti, palatum delicatis non irritemus. Quantitatis ratio in hoc est, ut parcius ac levius solito vescamur: tantum ad necessitatem, non etiam ad voluptatem.

Ne quid vero superstitionis obrepat, tria sunt inculcanda.

19. At vero semper in primis cavendum nequid obrepat superstitionis, quemadmodum antehac magno Ecclesiæ malo accidit. Multo enim satius fuerit nullum prorsus esse jejuniorum usum, quam diligenter observari, & interim corruptum esse falsis perniciosisque opinionibus: ad quas mundus subinde delabitur, nisi summa fide ac prudentia obviam eant Pastores. Primum est ut semper urgeant quod docet Joël, *scindenda esse corda, non vestimenta*: hoc est, admoneant plebem, non magni per se æstimari à Deo jejunium nisi adsit interior cordis affectus, vera peccati & suiipsius displicentia, vera humiliatio, verusque dolor ex timore Dei. Imo jejunium non aliam ob causam utile esse nisi quod istis accedit velut inferius adminiculum. Nihil enim magis execratur Deus quam dum homines signa & externam speciem pro cordis innocentia objiciendo, fucum sibi facere conantur. Itaque in hanc hypocrisin severissime invehitur Jesaias, quod Judæi satisfactum Deo putarent ubi jejunaverant duntaxat, utcunque impietatem & impuras cogitationes in animo foverent. *Numquid tale est* (inquit) *jejunium quod Dominus elegit?* & quæ sequuntur. Non igitur inutilis modo ac supervacua fatigatio est hypocritarum jejunium, sed maxima abominatio. Alterum malum huic affine summopere cavendum est, ne pro opere meritorio aut specie divini cultus censeatur. Nam quum sit res per se media, nec quicquam habeat momenti nisi propter eos fines in quos respicere debet, perniciosissima superstitio est, confundere cum operibus à Deo mandatis, & per se necessariis, non alio respectu. Tale fuit olim delirium Manichæorum: quos dum refellit Augustinus, satis clare docet, *jejunium non nisi ab iis quos dixi finibus æstimandum*, nec Deo aliter probari nisi eo referatur. Tertius error non adeo quidem impius, periculosus tamen, tanquam unum ex præcipuis officiis morosius ac rigidius exigere, ac immodicis encomiis sic extollere ut homines se aliquid eximium fecisse putent quum jejunaverint. Qua in parte non in totum excusare audeo veteres quin & superstitionis quædam semina jecerint, & occasionem præbuerint tyrannidi quæ postea exorta est. Occurrunt quidem interdum sanæ ac prudentes de jejunio sententiæ: sed postea occurrunt subinde immodicæ jejunii laudes, quæ ipsum inter præcipuas virtutes extollunt.

1. Scindenda esse corda, non vestimenta. Joël. 2: 13.

Jesa. 58: 5.

2. Cavendum ne pro opere meritorio, aut specie divini cultus censeatur.

libr. 2. de morib. Manich. cap. 13. & lib. 30. contra Faustum.

3. Abstinentiam illam non immodice extollere.

Quod quum fuit factum, invaluit jejunii quadragesimalis observatio ex κακοζηλίᾳ.

20. Et tunc passim invaluerat superstitiosa quadragesimæ observatio: quia & vulgus eximium aliquod obsequium Deo se in ea præstare existimabat, & Pastores eam commendabant pro sancta Christi imitatione: quum planum sit non ideo jejunasse Christum ut aliis exemplum præscriberet, sed ut Euangelii prædicationem sic auspicando, non humanam doctrinam esse, sed è cælo profectam re ipsa comprobaret. Ac mirum est tam crassam hallucinationem hominibus acuti judicii obrepere potuisse: quæ tot ac tam claris rationibus refellitur. Non enim sæpius jejunat Christus (quod fieri oportuit si anniversarii jejunii legem tradere vellet) sed semel tantum, quum se ad Euangelii promulgationem accingit. Nec jejunat humano more, ut par erat si homines ad imitationem provocare vellet: sed magis exemplum designat quo in sui potius admirationem omnes rapiat quam ad æmulandi studium excitet. Denique non alia est istius jejunii ratio quam ejus quo defunctus erat Moses, quum Legem è manu Domini acciperet. Nam quum illud in Mose editum esset miraculum ad stabiliendam Legis auctoritatem, non debuit in Christo prætermitti: ne Legi Euangelium cedere videretur. Atqui ab eo tempore nemini unquam venit in mentem, prætextu imitationis Mosis, talem jejunii formam in populo Israëlitico erigere. Nec ullus ex sanctis Prophetis ac Patribus id sequutus est, quum tamen ad omnes pias exercitationes satis animi ac zeli haberent. Nam quod de Elia habetur, eum sine cibo & potu quadraginta dies transegisse, non alio pertinebat quam ut populus agnosceret eum excitatum esse Legis vindicem, à qua vulgo prope totus Israël desciverat. Fuit igitur mera κακοζηλία, & superstitionis plena, quod titulo ac colore imitationis Christi, jejunium ornabant. Quanquam in modo jejunii mira tunc erat diversitas, ut refert Cassiodorus ex Socrate, historiæ suæ libro nono. *Romani enim* (inquit) *non nisi tres habebant septimanas: sed illis continuum erat jejunium, excepto die Dominico & Sabbatho. Illyrici & Græci sex: alii septem: sed jejunium per intervalla. Nec minus in ciborum discrimine dissidebant: alii non nisi pane & aqua vescebantur, alii addebant olera: piscibus alii & volatilibus non abhorrebant: alii nullum habebant in cibis discrimen.* Hujus etiam differentiæ meminit Augustinus, posteriore epistola ad Januarium.

Mat. 4: 2.

Quæ observatio superstitiosa tribus rationibus refellitur.

Exod. 24. vers. 18. & 34: 28.

1 Reg. 19. vers. 8.

Usitata quidem apud veteres, sed diversa ratione.

Postea latæ sunt leges de ciborum delectu, & varii abu-

21. Sequuta sunt deinde deteriora tempora, & ad præposterum vulgi studium accessit Episcoporum tum inscitia & ruditas, tum libido dominandi & tyrannicus rigor. Latæ sunt impiæ leges quæ con-

sus irrepserunt, jam inde ab Hieronymi seculo.

conscientias exitialibus vinculis stringunt. Interdictus carnium esus quasi hominem contaminaret. Additæ sacrilegæ opiniones aliæ super alias, donec in profundum omnium errorum ventum est. Ac nequid pravitatis omitteretur, ineptissimo abstinentiæ prætextu cum Deo ludere cœperunt. Nam in exquisitissimis quibusque deliciis laus jejunii quæritur: nullæ tunc lautitiæ sufficiunt: nunquam major ciborum vel copia, vel varietas, vel suavitas. In tali ac tam splendido apparatu putant se rite servire Deo. Taceo quod nunquam fœdius se ingurgitant qui volunt haberi sanctissimi. In summa, hic summus est Dei cultus, à carnibus abstinere, & illis exceptis affluere omni genere lautitiarum. Rursum hæc ultima est impietas, & vix morte expiabilis, siquis minimum laridi aut rancidæ carnis cum pane cibario gustaverit. Narrat Hieronymus, jam suo seculo quosdam extitisse qui talibus ineptiis cum Deo luderent: qui, ne oleo vescerentur, cibos delicatissimos undique advehi sibi curabant: imo ut naturæ vim inferrent, ab aquæ potu abstinebant; sed suaves pretiosasque sorbitiunculas fieri sibi curabant: quas non ex calice hauriebant, sed concha. Quod vitium tunc in paucis erat, hodie vulgare est inter omnes divites: ut scilicet non alio fine jejunent nisi ut lautius nitidiusque epulentur. Sed nolo multum verborum profundere in re non adeo dubia. Hoc tantum dico, cum in jejuniis, tum in omnibus aliis disciplinæ partibus adeo nihil recti, nihil sinceri, nihil bene compositi ac ordinati habere Papistas, ut superbiendi occasionem nullam habeant, quasi aliquid reliquum sit apud eos laude dignum.

ad Nepotianum.

Conclusio, nullam esse communis disciplinæ Ecclesiasticæ praxin in Papatu.

Altera pars disciplinæ, Ecclesiæ clerum respiciens. Qualis, quamque severa olim fuerit.

22. Sequitur altera pars disciplinæ, quæ ad clerum peculiariter pertinet. Ea Canonibus continetur quos sibi veteres Episcopi suoque ordini imposuerunt. Quales sunt, Nequis clericus venationi, nequis aleæ, nequis comessationibus vacaret: nequis exerceret fœnus aut mercaturam: nequis lascivis saltationibus interesset: aliique ejus generis. Adjiciebantur & pœnæ, quibus ipsa Canonum auctoritas sanciebatur, nequis eos impune violaret. In hunc finem unicuique Episcopo committebatur cleri sui gubernatio, ut secundum Canones, suos clericos regeret, ac in officio retineret. In hunc finem institutæ erant annuæ inspectiones ac synodi, ut siquis foret in officio negligentior, admoneretur: siquis peccasset, pro modo delicti in eum animadverteretur. Ipsi quoque Episcopi quotannis suas habebant provinciales synodos, antiquitus etiam binas, à quibus judicabantur siquid præter officium admiserant. Nam siquis Episcopus durior erat aut violentior in suum clerum, illuc erat provocatio, etiamsi unus tantum conquerebatur. Animadversio severissima erat, ut deponeretur ab officio qui peccaverat, ac communione ad tempus privaretur. Quia autem erat ille perpetuus ordo, synodum dimittere nunquam solebant quin locum ac tempus proximæ indicerent. Nam universale cogere Concilium solius erat Imperatoris, quemadmodum testantur omnes vetustæ indictiones. Quamdiu vigebat hæc severitas, non plus verbo exigebant clerici à plebe quam exemplo & opere præstarent. Quin multo rigidiores erant in seipsos quam in vulgus. Et sane ita decet ut humaniore & laxiore (ut ita loquar) disciplina plebs regatur: clerici inter se acriores exerceant censuras, minusque longe sibi quam aliis indulgeant. Istud totum ut obsoleverit nihil opus est referre, quum nihil hodie fingi queat hoc ordine magis effrene ac dissolutum: ac eo licentiæ prorupit ut totus orbis vociferetur. Ne apud ipsos videatur prorsus sepulta esse omnis antiquitas, umbris, fateor, quibusdam decipiunt simplicium oculos, sed quæ ad vetustos mores nihilo propius accedunt quam simiæ æmulatio ad id quod ratione & consilio faciunt homines. Memorabilis est apud Xenophontem locus, ubi docet, quum turpiter degenerassent Persæ à majorum institutis, & ab austero vivendi genere ad mollitiem & delicias prolapsi essent, ut tamen dedecus hoc tegerent, priscos ritus sedulo servasse. Nam quum Cyri tempore eo usque vigeret sobrietas & temperantia, ut emungi opus non esset, atque etiam probri loco duceretur, apud posteros duravit religio nequis mucum è naribus traheret: sorbere vero & intus alere ad putredinem usque fœtidos humores quos ex ingluvie contraxerant, permissum. Ita ex vetere præcepto urceos adferre ad mensam nefas: merum ingurgitare, ut ebrios auferri necesse foret, tolerabile. Semel comedere præscriptum: hoc non abrogaverant boni isti successores, sed ut à meridie usque ad mediam noctem continuarent suas crapulas. Conficere diurnum iter jejunos quia lex jubebat, perpetui apud eos moris fuit: sed lassitudinis vitandæ causa iter ad duas horas contrahere, liberum & usitatum ex consuetudine fuit. Quoties degeneres suas regulas obtendent Papistæ ut se ostendant affines esse sanctis Patribus, ridiculam eorum imitationem hoc exemplum satis coarguet, ut nullus pictor magis ad vivum possit exprimere.

Quam misere hodie obsoleverit.

Exemplum Papistis admodum conveniens. lib. 8. Pæd. Cyri.

Locus, de Sacerdotum cælibatu, in quo disciplina Ecclesiasticæ vim omnem Pontificii constituerunt.

23. Una in re plusquam rigidi sunt & inexorabiles, ne conjugium Sacerdotibus permittant. Quanta apud eos scortandi grassetur impunitas, dicere nihil attinet: ac fœtido suo cælibatu freti occalluerunt ad omnia flagitia: hæc tamen prohibitio clare ostendit quam pestiferæ sint omnes traditiones: utpote quæ non solum orbavit Ecclesiam probis & idoneis Pastoribus, sed horrendam invexit scelerum colluviem, multasque animas in gurgitem desperationis projecit. Certe quod Sacerdotibus interdictum fuit conjugium, id factum est impia tyrannide, non modo contra verbum Dei, sed etiam contra omnem æquitatem. Primum vetare quod Dominus liberum reliquisset, nulla ratione hominibus licuit. Deinde nominatim Deum cavisse verbo suo ne hæc libertas infringeretur, clarius est quam ut longa demonstratione uti necesse sit. Omitto quod Paulus pluribus locis Episcopum vult esse *unius uxoris virum*: sed quid potuit vehementius dici, quam ubi ex Spiritu sancto denunciat, *fore novissimis temporibus homines impios qui conjugium prohibeant*; eosque non modo impostores nuncupat, sed dæmones? Hoc igitur vaticinium, hoc sacrum oraculum est Spiritus sancti, quo Ecclesiam ab initio præmunire adversus pericula voluit, Doctrinam dæmoniorum esse conjugii prohibitionem. Verum belle se elapsos esse putant quum hanc sententiam detorquent ad Montanum, Tatianos, Encratitas, aliosque veteres hæreticos. Illi, inquiunt, soli matrimonium damnarunt: nos minime damnamus, sed Ecclesiasticum ordinem tantum ab eo arcemus, cui putamus non satis convenire. Quasi vero etiamsi in illis superioribus completum sit primo loco hoc vaticinium, non in istos etiam competat: aut quasi auditu digna sit puerilis ista argutiola, quod prohibere se negant, quia non omnibus prohibent. Perinde enim est acsi tyrannus iniquam non esse legem contendat, cujus iniquitate pars duntaxat civitatis prematur.

Refutatio impiæ hujus tyrannidis ex Scriptura.

1 Tim. 3. vers. 2. Tit. 1: 6.

1 Tim. 4. vers. 3.

Exceptionis Papisticæ ad locum Apostoli dilutio.

24. Objiciunt, aliqua nota differre oportere à plebe Sacerdotem. Quasi non providerit hoc quoque Dominus quibus ornamentis excellere deberent Sacerdotes. Ita Apostolum perturbati ordinis confusique decoris Ecclesiastici insimulant, qui quum absolutam boni Episcopi ideam delinearet, inter reliquas dotes quas in eo requirebat, ausus sit conjugium ponere. Scio qualiter hoc interpretentur, nempe eligendum non esse qui secundam habuerit uxorem. Atque hanc interpretationem non esse novam

1. Argumentum Papist. pro Sacerdotum cælibatu. Responsio.

Exceptio. Responsio 1.

novam concedo: sed falsam esse, ex ipso contextu palam est: quia statim præscribit quales Episcoporum & Diaconorum uxores esse oporteat. Paulus inter Episcopi virtutes numerat conjugium: isti intolerabile vitium in ordine Ecclesiastico esse docent. Et, si Deo placet, hac generali vituperatione non contenti, immunditiem & pollutionem carnis in suis Canonibus vocant. Cogitet quisque apud se ex qua officina hæc prodierint. Christus eo honore dignatur conjugium, ut imaginem esse velit sacræ suæ cum Ecclesia conjunctionis. Quid splendidius dici poterat ad commendandam conjugii dignitatem? Qua igitur fronte immundum vel pollutum vocabitur in quo similitudo spiritualis Christi gratiæ elucet?

Responsio 2. *Responsio 3.* Syricius ad Episcopos Hispaniarum.

2. Argumentum. 25. Jam vero quum ita clare cum verbo Dei pugnet eorum prohibitio, inveniunt tamen in Scripturis quo eam defendant. Sacerdotes Leviticos, quoties ad eos ministrandi vices redibant, oportuit ab uxoribus secubare, quo puri & immaculati sacra tractarent. Nostra ergo sacra, quum & multo nobiliora sint & quotidiana, à conjugatis tractari valde fuerit indecorum. *Responsio.* Quasi vero eadem sit Evangelici ministerii persona quæ fuit sacerdotii Levitici. Illi enim tanquam ἀντίτυποι, Christum repræsentabant, qui mediator Dei & hominum, absolutissima sua puritate reconciliaturus Patrem nobis erat. Quum vero omni ex parte exhibere peccatores typum sanctitatis ejus non possent, quibusdam tamen lineamentis ut adumbrarent, jussi sunt ultra humanum morem se purificare, dum ad Sanctuarium accederent: quia tunc scilicet proprie Christum figurabant, quod veluti pacificatores, ad reconciliandum Deo populum apparebant ad tabernaculum, cælestis tribunalis simulachrum. Hanc personam quia hodie non sustinent Ecclesiastici Pastores, frustra cum illis comparantur. Quare Apostolus citra exceptionem secure pronunciat *honorabile esse inter omnes conjugium, scortatores autem & adulteros manere Dei judicium.* Et ipsi Apostoli suo exemplo comprobarunt, nullius quamlibet excellentis functionis sanctitate indignum esse conjugium. Nam eos non tantum uxores retinuisse, sed secum etiam circumduxisse, testis est Paulus.

Hebr. 13. vers. 4. 1 Cor. 9. vers. 5.

3. Argumentum. Responsio, Apostolorum auctoritate, & veteris Ecclesiæ testimonio firmata. 26. Deinde mira fuit impudentia, quod decorum istud castitatis pro necessaria re venditarunt, in summam veteris Ecclesiæ ignominiam: quæ quum abundarit eximia Dei eruditione, plus tamen sanctimonia excelluit. Nam si Apostolos nihil morantur (ut solent eos interdum strenue contemnere) quid, amabo, facient omnibus vetustis Patribus, quos certum est non modo conjugium in Episcoporum ordine tolerasse, sed etiam approbasse? Alebant scilicet fœdam sacrorum profanationem, quando ita non rite apud eos Domini mysteria colebantur. Agitatum quidem fuit in Nicena synodo de indicendo cælibatu: ut nunquam desunt superstitiosuli, qui semper novum aliquid comminiscuntur unde admirationem sibi concilient. Sed quid constitutum fuit? nempe in sententiam Paphnutii discessum est, qui pronunciavit *castitatem esse cum propria uxore concubitum.* Mansit ergo inter ipsos sacrum conjugium: neque aut ipsis dedecori cessit, aut maculam ullam aspergere ministerio creditum est.

Hist. tripart. lib. 2. cap. 14.

27. Sequuta sunt deinde tempora quibus invaluit nimis superstitiosa cælibatus admiratio: hinc illa subinde & sine modo decantata virginitatis encomia: ut vix ulla alia virtus cum ea conferenda vulgo crederetur. Et quanquam non damnabatur impuritatis conjugium, sic tamen extenuabatur ejus dignitas, & sanctitas obscurabatur, ut non videretur satis forti animo ad perfectionem adspirare qui non ab ipso sibi temperaret. Hinc illi Canones quibus primo vetitum est, ne matrimonium contraherent qui pervenissent ad sacerdotii gradum: deinde ne in eum ordinem assumerentur nisi cælibes, aut qui thoro conjugali una cum uxoribus renunciarent. Hæc, quia videbantur reverentiam sacerdotio conciliare, magno plausu etiam antiquitus recepta esse fateor. Sed si mihi antiquitatem objiciant adversarii, primum respondeo, hanc libertatem & sub Apostolis & aliquot postea seculis extitisse, ut conjuges essent Episcopi: hac, sine difficultate, usos esse ipsos Apostolos, & alios primariæ auctoritatis Pastores, qui in eorum locum successerunt. Illius antiquioris Ecclesiæ exemplum pluris merito nobis debere esse quam ut illicitum vel indecorum nobis putemus quod tunc cum laude receptum usitatumque fuit. Deinde illam ætatem, quæ immodica virginitatis affectione cœpit esse conjugio iniquior, non ita imposuisse Sacerdotibus legem cælibatus quasi res per se necessaria esset, sed quia cælibes conjugatis anteferret. Postremo non ita exegisse ut necessitate ac vi adigeret ad continentiam qui ad eam servandam idonei non essent. Nam quum severissimis legibus in scortationes vindicaret: de iis qui matrimonium contraherent, hoc tantum statuebat ut à functione supersederent.

4. Argumentum, à virginitatis supra conjugium commendatione petitum. *Responsio 1.* *Responsio 2.* *Responsio 3.*

28. Ergo quoties cælibatui suo defendendo prætextum antiquitatis quærent novæ istius tyrannidis defensores, toties excipiendum erit ut veterem illam castimoniam in suis Sacerdotibus restituant, amoveant adulteros ac scortatores: ne eos, in quibus honestum ac pudicum thori usum non sustinent, in omne libidinis genus impune ruere sinant: revocent illam obsoletam disciplinam, qua omnes lasciviæ coërceantur: liberent Ecclesiam hac tam flagitiosa turpitudine, qua jamdiu deformata est. Ubi hoc concesserint, tum rursus admonendi erunt ne eam rem pro necessaria venditent, quæ per se libera ex Ecclesiæ utilitate pendet. Neque tamen hæc dico quod ulla omnino conditione dandum esse locum iis Canonibus censeam, qui vinculum cælibatus Ecclesiastico ordini injiciunt: sed ut intelligant cordatiores qua fronte hostes nostri sanctum conjugium, objecto antiquitatis nomine, in Sacerdotibus infament. Quantum ad Patres attinet, quorum scripta extant, neque ipsi, quum ex suo judicio loquebantur, excepto Hieronymo, tanta malignitate conjugii honestati obtrectarunt. Contenti erimus uno Chrysostomi elogio: quod is, quum præcipuus fuerit virginitatis admirator, non potest in matrimonii commendationem videri fuisse aliis profusior. Sic autem loquitur, *Primus gradus castitatis est, sincera virginitas: secundus, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est, matrimonii casta dilectio.*

Conclusio disputationis de cælibatu, ostendens quid sit excipiendum, quoties antiquitatis prætextu commenta sua defendunt Papistæ. *Veteres item huic errori non prorsus favisse.* Hom. de inventione Crucis.

CAP. XIII.

CAP. XIII.

De votis, quorum temeraria nuncupatione quisque se misere implicuit.

Constat hoc caput duabus partibus.

1. *Primum in genere de votis agitur, à prima sectione ad octavam.*
2. *Deinde vero usque ad finem nominatim de votis monasticis: nempe de monastica professione & moribus, sect.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. *Postea de monachorum votis, & præcipue de voto cælibatus, sect.* 17. 18. 19. 20. *&* 21.

Transitio à tota superiori tractatione de tyrannide pseudopastorum ad hanc sequentem.

DEploranda quidem res est, Ecclesiam, cui inæstimabili sanguinis Christi pretio empta erat libertas, crudeli tyrannide sic fuisse oppressam, & ingenti traditionum congerie fere obrutam: sed privata interim cujusque amentia ostendit, non sine justissima causa tantum fuisse divinitus Satanæ ejusque ministris permissum. Neque enim satis fuit neglecto Christi imperio quælibet onera à falsis doctoribus imposita perferre, nisi propria etiam singuli sibi accerserent: adeoque cavernas sibi fodiendo se profundius demergerent. Id factum est dum certatim excogitant vota ex quibus ad communia vincula major & arctior obligatio accederet. Quando itaque docuimus eorum audacia qui sub Pastorum titulo dominati sunt in Ecclesia, vitiatum fuisse Dei cultum, ubi iniquis suis legibus miseras animas illaquearunt: hic malum affine annectere non intempestivum erit, ut appareat, mundum pro ingenii sui pravitate, quibus potuit obstaculis semper adjumenta repulisse quibus ad Deum adduci debuerat.

Ex generalibus quibusdam fundamentis ostenditur quo loco vota sint habenda. lib. 2. c. 8. sect. 5.

Porro quo melius pateat gravissimam perniciem ex votis invectam esse, principia jam ante posita teneant lectores. Docuimus enim primum, quicquid ad vitam pie sancteque instituendam desiderari potest, in Lege esse comprehensum. Docuimus rursus, Dominum, quo melius nos ab excogitandis novis operibus avocaret, totam justitiæ laudem in simplici voluntatis suæ obedientia inclusisse. Hæc si vera sunt, judicare promptum est, fictitios omnes cultus, quos nobis ipsi ad promerendum Deum comminiscimur, minime esse illi acceptos, quantumvis nobis arrideant. Et certe Dominus ipse multis locis non tantum aperte eos respuit, sed graviter abominatur. Hinc exoritur de votis dubitatio quæ præter expressum Dei verbum fiunt, quo loco sint habenda, an nuncupari rite possint ab hominibus Christianis, & quatenus eos obstringant. Nam quod inter homines dicitur Promissio, id Dei respectu Votum appellatur. Hominibus autem pollicemur ea quæ vel putamus illis fore grata, vel quæ ex officio debemus. Longe igitur majorem in votis observantiam esse decet, quæ ad ipsum Deum, cum quo maxime serio agendum est, diriguntur.

Quam superstitiose non tantum Ethnici, sed etiam Christiani, in votis nuncupandis peccarint.

Hic mirum in modum omnibus seculis grassata est superstitio: ut homines sine judicio, sine delectu, quicquid in mentem, vel etiam in buccam veniret, Deo protinus voverent. Hinc illæ votorum ineptiæ, imo prodigiosæ absurditates apud Ethnicos, quibus nimis insolenter cum diis suis luserunt. Atque utinam hanc illorum audaciam non imitati essent etiam Christiani. Minime id quidem decuit: sed videmus aliquot seculis nihil fuisse hac improbitate usitatius: ut populus contempta passim Dei Lege, vovendi quicquid per somnium arrisisset, insano studio totus flagraret. Nolo odiose exaggerare, nec sigillatim recensere quam graviter ac quot modis hic peccatum sit: sed hoc obiter dicere visum est, quo melius appareat, nos nequaquam de re supervacua quæstionem instituere quum de votis tractamus.

Disputatio de votis ad tres articulos revocata.

2. Porro si nolumus errare judicando quæ vota sint legitima, quæ præpostera: tria expendere convenit: nempe quis sit is cui votum nuncupatur: qui simus nos qui vovemus: quo animo denique voveamus.

1. Quis ille sit cui votum nuncupatur, nempe Deus. Col. 2: 23.

Primum eo spectat ut cogitemus nobis cum Deo esse negotium: quem adeo delectat nostra obedientia, ut ἐθελοθρησκείας omnes, quamlibet in oculis hominum speciosæ sint ac splendidæ, maledictas esse pronunciet. Si voluntarii omnes cultus, quos ipsi sine mandato excogitamus, Deo sunt abominabiles; sequitur, nullum ei acceptum esse posse nisi qui ejus verbo approbetur.

Huic nihil vovendum, nisi quod ipse requirit. Rom. 14. vers. 23.

Ergo ne tantum licentiæ nobis sumamus, ut audeamus Deo vovere quod nullum testimonium habeat qualiter ab ipso æstimetur. Nam quod Paulus docet *peccatum esse quicquid fit absque fide*, quum ad actiones quaslibet extendatur, tunc certe præcipue locum habet ubi cogitationem tuam recta in Deum dirigis. Imo si in minimis quibusque (ut illic de ciborum discrimine disputat Paulus) labimur vel erramus ubi non prælucet fidei certitudo: quanto plus modestiæ adhibendum est ubi rem maximi ponderis aggredimur? Siquidem nihil magis serium esse nobis decet religionis officiis. Sit igitur hæc prima in votis cautio, ut nunquam ad aliquid vovendum descendamus quin certo prius conscientia constituerit, se nihil temere tentare. Tunc autem à temeritatis periculo tuta erit quum Deum sibi habebit præeuntem, & quasi ex verbo suo dictantem quid factu bonum sit vel inutile.

2. Qui simus nos qui vovemus. Hic primum metiendæ vires nostræ. Deinde vocationis nostra habenda ratio.

3. In altero quod hic diximus considerandum, id continetur, ut metiamur vires nostras, ut vocationem nostram intueamur: ne beneficium libertatis, quod nobis Deus contulit, negligamus. Nam qui vovet quod vel non est suæ facultatis, vel cum vocatione sua pugnat, temerarius est: & qui Dei beneficentiam, qua rerum omnium dominus constituitur, contemnit, ingratus. Quum ita loquor, non intelligo quicquam esse sic in manu nostra positum, ut propriæ virtutis fiducia subnixi, illud Deo promittamus. Verissime enim in Arausicano concilio cap. 11. decretum fuit, nihil rite Deo voveri nisi quod de manu ejus acceperimus: quando omnia quæ illi offeruntur, mera sunt ejus dona. Sed quum Dei benignitate alia nobis data sint, ejus æquitate alia negata: mensuram collatæ sibi quisque gratiæ (ut jubet Paulus) respiciat. I Cor. 12. vers. 11. Rom. 12. vers. 3.

Alioqui facile peccamus.

Nihil ergo hic aliud volo, quam vota esse attemperanda ad eum modum quem tibi sua donatione Deus præscribit: ne si ultra coneris quam ille permittat, teipsum, nimis tibi arrogando, præcipites.

Exemplis id probatur. Act. 23: 12. Judic. 11. vers. 30.

Exempli gratia, Quum voverent sicarii illi quorum mentio fit apud Lucam, se nihil cibi gustaturos nisi occiso Paulo: etiamsi non fuisset sceleratum consilium, temeritas tamen ipsa minime erat ferenda, quod hominis vitam & mortem subjicerent suæ potestati. Sic Jephthe stultitiæ suæ pœnas dedit, quum præcipiti fervore inconsideratum votum concepit.

Quæ quum clerus Papisticus non animadverterit, fœde & horrendum in modum lapsus est. Gen. 2. vers. 18.

In quo genere primatum vesanæ audaciæ tenet cælibatus. Sacrifici enim, monachi & moniales suæ infirmitatis obliti, cælibatui se pares esse confidunt. Quo autem oraculo edocti sunt, constaturam sibi tota vita castitatem, in cujus finem eam vovent? Audiunt de universali hominum conditione Dei vocem, *Non est bonum homini esse soli.* Intelligunt, atque utinam non sentirent, peccatum in nobis manens non carere acerrimis aculeis. Illam generalem vocationem qua fiducia

cia excutere audent in totam vitam? quum donum continentiæ sæpius in certum tempus, prout opportunitas requirit, concedatur. In tali pervicacia ne Deum auxiliatorem expectent: sed meminerint potius ejus quod dictum est, *Dominum Deum tuum non tentabis*. Hoc vero Deum tentare est, contra inditam ab eo naturam niti, ac præsentia ejus dona spernere acsi nihil ad nos pertinerent. Quod isti non modo faciunt, sed matrimonium etiam quod instituere non alienum sua majestate censuit Deus, quod in omnibus honorabile pronunciavit, quod Christus Dominus noster sua præsentia sanctificavit, quod primo suo miraculo cohonestare dignatus est, pollutionem vocare audent: tantum ut qualemcunque cælibatum miris encomiis tollant. Quasi vero non aliud cælibatum esse, aliud virginitatem, luculentum ipsi documentum præbeant in sua vita: quam tamen impudentissime Angelicam vocant. In hoc certe Angelis Dei nimium injurii, quibus scortatores, adulteros, & aliquid multo pejus ac fœdius comparant. Et sane argumentis hic minime opus est, ubi re ipsa palam revincuntur. Videmus enim palam, quam horrendis pœnis hujusmodi arrogantiam, & ex præfidentia donorum suorum contemptum passim ulciscatur Dominus. Et occultioribus præ pudore parco: de quibus hoc ipsum quod intelligitur nimium est. Nihil esse vovendum quod nobis sit impedimento quominus vocationi nostræ serviamus, extra controversiam est. Quemadmodum si paterfamilias voveat, relictis liberis & uxore, se alia onera suscepturum: vel qui ad gerendum magistratum idoneus est, ubi eligitur, voveat se privatum fore. Quid autem sibi velit quod de libertate nostra non spernenda diximus, nonnihil habet difficultatis, nisi explicetur. Itaque sic paucis accipe: Quum rerum omnium dominos constituerit nos Deus, & eas sic nobis subjecerit, ut omnibus pro nostra commoditate uteremur: non est quod speremus gratum Deo fore officium, si rebus externis, quæ nobis adminiculo esse debent, nos in servitutem addicamus. Hoc ideo dico, quod nonnulli laudem humilitatis ex eo captant si se illaqueent multis observationibus, à quibus non frustra nos liberos atque immunes Deus esse voluit. Proinde si hoc periculum volumus effugere, semper meminerimus, ab ea œconomia, quam Dominus in Ecclesia Christiana instituit, nobis minime esse discedendum.

Deut. 6. vers. 16.

Quum enim conjugium probris affecerint Papistæ, horrendas pœnas Deo luerunt.

Hebr. 13. vers. 4. Joan. 2. v. 2, & 9.

Proinde nihil vovendum quod vocationi nostræ repugnet.

Nec libertas à Domino nobis acquisita spernenda est.

3. Quo animo votum est nuncupandum, si Deo ipsum approbari volumus.

4. Nunc venio ad illud quod tertio loco posui: multum scilicet referre quo animo votum nuncupes si velis ipsum Deo approbari. Nam quia Dominus cor, non externam speciem intuetur, fit ut eadem res, mutato animi proposito, nunc placeat ei, acceptaque sit, nunc vehementer displiceat. Vini abstinentiam si ita voves quasi in ea subsit aliquid sanctimoniæ, superstitiosus es: si in alium finem non perversum respicis, nemo potest improbare. Sunt autem, quantum possum judicare, quatuor fines ad quos vota nostra rite dirigentur: quorum duos, docendi causa, ad præteritum tempus refero: duos reliquos ad futurum. Ad præteritum tempus pertinent vota quibus vel nostram erga Deum gratitudinem pro acceptis beneficiis testamur, vel ad iram ejus deprecandam, ipsi à nobis pœnam ob admissa delicta exigimus. Priora vocemus, si placet, exercitia gratiarum actionis: altera, pœnitentiæ. Prioris generis exemplum habemus in decimis, quas vovebat Jacob, si Dominus eum incolumem ab exilio in patriam reduceret. Præterea in sacrificiis veteribus pacificorum, quæ pii Reges ac duces, justum bellum suscepturi vovebant se reddituros si victoria potiti essent: aut certe quum majori aliqua difficultate premebantur, si Dominus eos liberasset. Sic intelligendi sunt omnes loci in Psalmis, qui de votis loquuntur. Ejusmodi vota hodie quoque nobis in usu esse possunt, quoties nos Dominus vel à clade aliqua, vel à morbo difficili, vel ab alio quovis discrimine eripuit. Neque enim à pii hominis officio tunc abhorret votivam oblationem, velut solenne recognitionis symbolum, Deo consecrare: ne ingratus erga ejus benignitatem videatur. Secundum genus quale sit, uno duntaxat familiari exemplo ostendere sufficiet. Siquis in aliquod flagitium, gulæ vitio prolapsus sit, nihil obstabit quominus ad castigandam intemperiem lautitiis omnibus possit ad aliquod tempus renunciare, idque facere voto adhibito, quo arctiore vinculo se adstringat. Neque tamen sic perpetuam legem iis statuo qui similiter deliquerint: sed ostendo quid facere illis liceat, qui tale votum sibi utile esse censuerint. Sic igitur ejusmodi votum licitum facio, ut liberum interim relinquam.

Sunt autem votorum quatuor fines, quorum duo tempus præteritum, reliqui futurum respiciunt, & sunt exercitia gratiarum actionis ac pœnitentiæ.

Votorum primi generis exempla & usus.

Gen. 28. vers. 20. Psa. 22:26. & 56:13. & 116. v. 14, 18.

Votorum secundi generis exempla, usus & libertas.

5. Quæ in futurum tempus conferuntur vota, partim, ut diximus, eo tendunt, ut reddamur cautiores: partim, ut quibusdam veluti stimulis, ad officium excitemur. Videt aliquis se adeo proclivem esse in certum vitium, ut in re alias non mala sibi temperare nequeat quin protinus in malum delabatur: nihil absurdum faciet, si ejus rei usum ad aliquod tempus sibi voto præcidat. Quemadmodum siquis periculosum sibi esse hunc vel illum corporis ornatum agnoscat, & tamen cupiditate illectus vehementer appetat, quid melius faciat quam ut frenum sibi injiciendo, hoc est, necessitatem abstinendi imponendo, sese omni dubitatione liberet? Similiter siquis vel obliviosus sit, vel piger ad necessaria pietatis officia, cur non suscepto voto, & memoriam expergefaciat, & pigritiam excutiat? In utroque speciem esse pædagogiæ fateor: sed eo ipso quod sunt infirmitatis adminicula, à rudibus & imperfectis non sine utilitate usurpantur. Proinde quæ ad unum ex his finibus respiciunt vota, præsertim in rebus externis, legitima esse dicemus, si modo & Dei approbatione sint suffulta, & vocationi nostræ conveniant, & ad facultatem gratiæ nobis à Deo datæ sint limitata.

Finis votorum quæ in futurum tempus conferuntur. Exempla.

6. Jam nec difficile est colligere quid de votis in universum sentiendum sit. Unum est votum fidelium omnium commune, quod in Baptismo nuncupatum, Catechismo ac Cœnæ sumptione confirmamus, & quasi sancimus: sunt enim Sacramenta tanquam syngraphæ, quibus Dominus misericordiam nobis suam atque ex ea vitam æternam defert: nos vicissim illi obedientiam pollicemur. Hæc autem voti formula vel certe summa, Quod Satanæ renunciantes, Deo nos in servitutem addicimus, ut sanctis ejus mandatis obediamus, non autem obsequamur pravis carnis nostræ desideriis. Hoc votum quum à Scriptura testimonium habeat, imo à filiis Dei omnibus exigatur, quin sanctum sit & salutare dubitari non debet. Nec obstat quod perfectam Legis obedientiam, quam exigit Deus à nobis, nemo in hac vita præstat. Quando enim hæc stipulatio in fœdere gratiæ est inclusa, sub quo & remissio peccatorum & Spiritus sanctificationis continetur: pollicitatio quam illic facimus, & cum veniæ deprecatione & cum auxilii postulatione conjuncta est. In judicandis particularibus votis tres superiores regulas memoria tenere necesse est: unde tuto licebit, quale sit unumquodque votum, æstimare. Neque tamen ea ipsa vota, quæ sancta esse assero, sic commendare me putes, ut quotidiana esse velim. Nam etsi nihil præcipere de numero aut tempore audeo: siquis tamen consilio meo obtemperet, nonnisi sobria & temporaria suscipiet. Si enim ad multa vota nuncupanda subinde erumpas, tota religio ipsa assiduitate vilescet, & proclivis erit in superstitionem lapsus. Si perpetuo voto te obstringas, aut magna molestia tædioque solves, aut etiam diuturnitate fatigatus, violare aliquando audebis.

De votis in universum doctrina. Votum commune omnium Christianorum in Baptismo, &c.

Et quidem sanctum ac salutare.

Vota autem particularia ad tres superiores regulas sunt exigenda.

Unde satis constat quam misera fuerit aliquot seculis hominum temere & superstitiose viventium conditio: quod primum in genere ostenditur.

7. Jam nec obscurum est, quanta superstitione in hac parte laboraverit mundus aliquot seculis. Alius se abstemium fore vovebat: quasi vini abstinentia cultus esset per se Deo gratus. Alius jejunio, alius carnis abstinentiæ se adstringebat ad certos dies, quibus singularem aliquam præ aliis religionem subesse sibi vana opinione finxerat. Quædam etiam longe magis puerilia nuncupabantur: etsi non à pueris. Fuit enim hoc pro magna sapientia habitum, votivas peregrinationes ad sanctiora loca suscipere, ac interdum vel pedibus iter conficere, vel corpore seminudo, quo plus meriti ex lassitudine acquireretur. Hæc & similia, quorum incredibili studio mundus aliquandiu æstuavit, si secundum eas quas antea posuimus regulas examinentur, non tantum inania deprehendentur ac nugatoria, sed plena manifestæ impietatis. Utcunque enim judicet caro, nihil magis abominatur Deus quam cultus fictitios. Accedunt perniciosæ illæ & damnatæ opiniones, quod hypocritæ, ubi talibus nugis defuncti sunt, credunt se non vulgarem justitiam sibi comparasse: summam pietatis in externis observationibus reponunt: alios omnes despiciunt qui apparent earum rerum minus curiosi.

Deinde in specie, in votis monachorum. Atque ita ad secundam capitis partem devenitur, & primum qualis fuerit veterum monachorum vita, quale institutum: unde liquet quam dissimilis & ridiculus sit Papisticus monachismus.

8. Singulas formas enumerare nihil attinet. Sed quia vota monastica majore in veneratione habentur, quod videntur publico Ecclesiæ judicio approbata, de iis breviter dicendum est. Principio, nequis longi temporis præscriptione defendat monachismum qualis hodie est, notandum est, fuisse olim in monasteriis longe aliud vivendi institutum. Qui se ad summam austeritatem & patientiam volebant exercere, eo concedebant. Qualem enim sub Lycurgi legibus fuisse Lacedæmoniorum disciplinam narrant, tunc talis erat apud monachos, ac multo etiam rigidior. Humi dormiebant: potus erat aqua: cibus, panis, herbæ ac radiculæ: præcipuæ lautitiæ in oleo & ciceribus. Ab omni delicatiore victu & corporis cultu abstinebant. Hæc hyperbolica videri possent nisi ab oculatis & expertis testibus traderentur, Gregorio Nazianzeno, Basilio & Chrysostomo. Talibus vero rudimentis se ad majora munera præparabant. Monastica enim collegia fuisse tunc veluti seminaria ordinis Ecclesiastici, cum illi quos nuper nominavimus, satis claro documento sunt (nam omnes in monasteriis educati, illinc ad Episcopale munus vocati sunt) tum alii complures eorum ætate magni ac præstantes viri. Et Augustinus illud suo quoque tempore fuisse usitatum ostendit, ut Ecclesiæ clericos cœnobia ministrarent: nam monachos Caprariæ insulæ
epist. 82. sic alloquitur, *Vos autem fratres exhortamur in Domino, ut propositum vestrum custodiatis, & in finem perseveretis: ac siquando operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis: sed miti corde obtemperetis Deo. Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis: cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini non inveniretis.* Loquitur autem de ministerio quo fideles spiritualiter renascuntur.
epist. 76. Item ad Aurelium, *Et ipsis lapsus occasio, & ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eliguntur: quum ex iis qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores ac meliores in clerum assumere soleamus. Nisi forte, sicut vulgus dicit, Malus choraules, bonus est symphoniacus: ita & de nobis jocabitur, Malus monachus, bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, & tam gravi contumelia clericos dignos putemus: quum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, & tamen desit necessaria doctrina.* Ex his locis apparet pios homines sese ad Ecclesiæ gubernationem monastica disciplina solitos fuisse præparare, quo aptiores & melius formati tantum munus subirent. Non quod omnes ad hunc finem pervenirent, aut etiam tenderent, quum majori ex parte essent homines illiterati: sed qui idonei erant seligebantur.

Veterum monachorum ex Augustino pictura.

9. Duobus tamen præcipue locis veteris monastices formam nobis depingit. Libro *De moribus Ecclesiæ Catholicæ*, ubi adversus Manichæorum calumnias ejus professionis sanctimoniam opponit: & altero, cui titulum fecit, *De opere monachorum*: ubi in degeneres quosdam monachos, qui institutum illud corrumpere cœperant, invehitur. Ego hic eorum quæ tradit summam ita colligam, ut verbis quoque ejus, quoad licebit, utar: *Contemptis*, inquit, *mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul ætatem agunt, viventes in orationibus, lectionibus, disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla pervicacia turbulenti, nulla invidentia lividi. Nemo quicquam possidet proprium: nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea quibus & corpus pasci possit, & mens à Deo impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant. Illi autem Decani cum magna sollicitudine omnia disponentes, rationem uni reddunt, quem Patrem vocant. Hi vero Patres non solum sanctissimi moribus, sed etiam divina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in jubendo auctoritate, magna ipsorum in obtemperando voluntate. Conveniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc jejuni sunt, ad audiendum illum Patrem: & conveniunt ad singulos Patres, terna ut minimum hominum millia* (de Ægypto potissimum & Oriente loquitur) *corpus deinde reficitur, quantum saluti & salubritati sat est: coërcente unoquoque concupiscentiam ne se profundat vel in ea ipsa quæ præsto sunt, parca & vilissima. Ita non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum, sed ab iis quæ tanto concitatius ventris & gutturis provocant appetitum, quanto quasi mundiora nonnullis videntur. Quo nomine solet turpe desiderium exquisitorum ciborum quod à carnibus alienum est, ridicule turpiterque defendi. Quicquid necessario victui redundat (redundat autem plurimum ex operibus manuum, & epularum restrictione) tanta cura egentibus distribuitur quanta non ab ipsis qui distribuunt comparatum est. Nullo enim modo satagunt ut hæc sibi abundent: sed omni modo agunt ut non apud se remaneat quod abundaverit.* Deinde commemorata austeritate, cujus ipse exempla & Mediolani & alibi viderat, *Inter hæc*, inquit, *nemo urgetur in aspera, quæ ferre non potest: nulli quod recusat imponitur: nec ideo condemnatur à cæteris, quod in eorum imitatione se fatetur invalidum. meminerunt enim quantopere commendata sit charitas: meminerunt omnia munda mundis*, &c. *Itaque non rejiciendis generibus ciborum, quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ invigilat omnis industria. Meminerunt, Esca ventri, & venter escis*, &c. *Multi tamen firmi propter infirmos abstinent. Multis non est causa ista faciendi: sed quod viliore victu & minime sumptuoso se sustentare placet. Itaque iidem ipsi, qui sani sibi temperant, si ratio valetudinis cogat, ægroti sine ulla formidine accipiunt. Multi vinum non bibunt: nec tamen se eo inquinari putant: nam languidioribus & qui sine ipso nequeunt salutem corporis obtinere, humanissime præberi faciunt: & nonnullos stulte recusantes fraterne admonent ne vana superstitione debiliores citius quam sanctiores fiant. Ita pietatem sedulo exercent: corporis vero exercitationem ad exiguum tempus pertinere noverunt. Charitas præcipue custoditur, charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur. Coitur in unam conspiraturque charitatem: hanc violare, tanquam Deum, nefas ducitur: huic siquis resistit, ejicitur atque vitatur: hanc siquis offendit, uno die durare non finitur.* Quoniam his verbis, veluti in tabula, qualis olim fuerit monastice, repræsentasse visus est

Right margin notes: de moribus Eccl. cath. c. 31. *Horum pietas. Modestia. Paupertas. Labor manuum. OEconomia. Institutio. Conventus. Victus ratio. Amor erga pauperes. Austeritas.* ibid. c. 33. *Moderata. Abstinentia.* Tit. 1:15. 1 Cor. 6. vers. 13. *Humanitas. Superstitionis odium. Charitas.*

est sanctus ille vir, ea, tametsi longiora, huc inserere non piguit: quod me longiorem aliquanto fore cernebam, si ex diversis eadem colligerem, quantumvis studerem compendio.

Quantum à veteri monachatu novus defecerit.

10. Hic autem mihi propositum non est totum istud argumentum persequi, sed obiter tantum indicare non modo quales habuerit vetus Ecclesia monachos, sed qualis tunc fuerit monastica professio: ut ex comparatione judicare possint sani lectores quid frontis habeant qui ad sustinendum præsentem monachismum, antiquitatem allegant.

1. Inconsiderato rigore.

Augustinus dum sanctum ac legitimum monachismum nobis deformat, omnem rigidam exactionem vult abesse earum rerum quæ nobis verbo Domini liberæ relinquuntur. Atqui nihil est quod hodie severius exigatur. Scelus enim inexpiabile esse ducunt siquis in colore aut specie vestis, siquis in genere cibi, siquis in aliis frivolis ac frigidis ceremoniis vel minimum à præscripto deflexerit.

2. Inutili otio. de opere monachorum.

Augustinus fortiter contendit non licere monachis de alieno otiosis vivere. Tale exemplum suo tempore extitisse negat bene constituti monasterii. Nostri præcipuam sanctimoniæ suæ partem in otio collocant. Nam si otium illis tollas, ubi erit illa contemplativa vita qua se alios omnes excellere, & ad Angelos propius accedere gloriantur?

3. Falsa perfectionis venditatione.

Augustinus denique monachismum requirit qui nihil aliud sit quam exercitium adjumentumque ad pietatis officia, quæ Christianis omnibus commendantur. Quid? quum summam, adeoque prope unam ejus regulam facit charitatem, an putamus conspirationem laudare qua pauci homines inter se devincti, ab universo Ecclesiæ corpore separentur? Imo vero eos exemplo suo reliquis vult prælucere ad servandam Ecclesiæ unitatem. In utroque adeo diversa est præsentis monachismi ratio, ut vix quicquam magis dissimile, ne dicam contrarium, reperias. Siquidem monachi nostri non contenti ea pietate cujus unius studio suos esse perpetuo intentos Christus jubet, novam nescio quam imaginantur, cujus meditatione sint aliis omnibus perfectiores.

Imaginariæ & falsissimæ hujus perfectionis monasticæ refutatio.

11. Hoc si negant, scire ab illis velim cur ordinem suum perfectionis titulo unum dignentur, & eundem omnibus Dei vocationibus adimant. Neque me latet illa sophistica solutio, non ideo sic vocari quia perfectionem in se contineat, sed quia ad acquirendam perfectionem sit omnium optimus. Quum se apud plebem venditare, quum rudibus ac ignaris adolescentulis laqueum injicere, quum privilegia sua asserere, quum in aliorum contumeliam, suam dignitatem extollere volunt, jactant se esse in statu perfectionis.

Exceptionis dilutio.

Quum propius urgentur quam ut inanem hanc arrogantiam tueri queant, ad istum cuniculum suffugiunt, se nondum perfectionem esse consequutos, in eo tamen statu esse quo ad ipsam præ aliis aspirant. Interim manet illa in plebe admiratio, quasi sola vita monastica sit Angelica, perfecta, ab omni vitio repurgata. Hoc prætextu quæstuosissimas nundinas exercent: illa autem moderatio in paucis libris sepulta manet. Hanc esse intolerandam ludificationem quis non videt?

Ad rem ipsam accessus.

Sed perinde cum ipsis agamus acsi nihil plus tribuerent suæ professioni quam vocando statum adipiscendæ perfectionis. Sane hoc illi nomen deferendo, tanquam speciali nota ab aliis vitæ generibus distinguunt. Et quis hoc ferat ut tantus honor transferatur ad institutum, nusquam vel una syllaba approbatum: eodem indignæ censeantur omnes Dei vocationes, sacro ejus ore non modo præceptæ, sed insignibus elogiis ornatæ? Et quanta, obsecro, injuria fit Deo, quum omnibus vitæ generibus ab eo ordinatis, ejus testimonio laudatis, commentitium nescio quod antefertur?

1. Argumentum pro monastica perfectione.

12. Age, calumniam esse dicant quod antea tradidi, non esse contentos præscripta à Deo regula. Atqui etiamsi taceam, ipsi plus satis se accusant: aperte enim docent se plus oneris suscipere, quam suis Christus imposuerit: quoniam scilicet Euangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de non jurando, &c. se servaturos promittant, quibus non sunt communiter astricti Christiani. (Mat. 5:44.)

Responsio.

In eo quam nobis antiquitatem obtendent? Nulli unquam veterum hoc venit in mentem: omnes una voce clamant, nullam penitus voculam à Christo emissam cui non sit necessario obtemperandum. Et hæc ipsa nominatim quæ isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, jussa esse, nulla dubitatione ubique docent. Sed quia hunc pestilentissimum errorem esse supra docuimus, satis hic sit breviter notasse, ea opinione fundatum esse monachismum qui nunc est, quam merito pii omnes execrari debent: ut scilicet fingatur aliqua esse perfectior vivendi regula quam ista communis universæ Ecclesiæ à Deo tradita. Huic fundamento quicquid superstruitur, nonnisi abominabile esse potest.

2. Argumentum.

13. Verum aliud suæ perfectionis argumentum afferunt quod sibi firmissimum esse putant. Dixit enim Dominus adolescenti de perfectione justitiæ interroganti, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* (Matth. 19. vers. 21.) Id an faciant ipsi, nondum disputo: demus hoc illis in præsentia.

Responsio 1.

Perfectos igitur se factos jactant, omnia sua relinquendo. Si in hoc sita est perfectionis summa, quid sibi vult quod Paulus docet, eum *qui omnia sua distribuerit pauperibus nisi charitatem habet, nihil esse?* (1 Cor. 13. vers. 3.) qualis ista est perfectio, quæ si abest charitas, in nihilum cum homine redigitur? Hic respondeant necesse est, summum hoc quidem, sed non unicum esse perfectionis opus. Verum hic quoque reclamat Paulus, qui non dubitat *charitatem* sine ejusmodi renunciatione facere *vinculum perfectionis.* (Col. 3: 14.)

Responsio 2. dictum Christi, quo monachi abutuntur, explanans.

Si certum est, inter magistrum & discipulum nihil esse dissensionis, alter autem clare negat hominis perfectionem in eo consistere ut suis omnibus renunciet, & rursum sine eo constare asserit: videndum est qualiter accipiendum sit illud Christi, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes.* Porro minime obscurus erit sensus, si expendamus (quod in omnibus Christi concionibus observare semper convenit) ad quem dirigantur hæc verba. Adolescens interrogat quibus operibus ingredietur in vitam æternam. (Luc. 10. vers. 25.) Christus quia de operibus rogabatur, eum remittit ad Legem. & merito: est enim via æternæ vitæ, si in se consideretur: nec aliunde invalida est ad salutem nobis afferendam, quam ex nostra pravitate. Hoc responso declaravit Christus, se non aliam vitæ formandæ rationem tradere quam quæ in Lege Domini tradita olim fuerat. Ita & testimonium Legi divinæ reddebat, quod esset perfectæ justitiæ doctrina: & simul calumniis occurrebat, ne videretur nova aliqua vivendi regula, ad Legis defectionem populum incitare. Juvenis non mali quidem animi, sed vana confidentia tumidus, se omnia Legis præcepta à puero servasse respondet. Certo certius est immenso spatio procul ab eo abfuisse quo se pervenisse jactabat. Et si vera fuisset gloriatio, nihil illi defuisset ad summam perfectionem. Supra enim demonstratum est, quod in se contineat Lex perfectam justitiam: & hoc ipsum inde patet, quod via æternæ salutis vocatur ejus observatio. Ut edoceretur quantulum in ea justitia profecisset, quam se implevisse nimis audacter responderat, operæpretium fuit, familiare ejus vitium excutere. Divitiis autem quum abundaret, cor illis affixum habebat. Ergo quia vulnus hoc secretum non sentiebat, à Christo lancinatur. *Vade*, inquit, *vende omnia quæ habes.* Si tam bonus fuisset custos Legis quam putabat, non discederet mœstus, hoc verbo audito. Nam qui Deum diligit ex toto corde, quicquid

cum ejus dilectione pugnat, non tantum habet pro stercore, sed tanquam exitiale abominatur. Ergo quod divitem avarum relinquere jubet Christus omnia quæ habet, perinde est acsi ambitiosum omnibus honoribus, voluptuosum omnibus deliciis, impudicum omnibus libidinis instrumentis juberet renunciare. Sic ad particularem mali sui sensum revocandæ sunt conscientiæ, quæ nullo generalis admonitionis sensu tanguntur. Frustra igitur hypothesin istam ad generalem interpretationem trahunt, acsi Christus hominis perfectionem in renunciatione bonorum statueret: quum nihil aliud voluerit hoc dicto, quam juvenem sibi ultra modum placentem, ad sentiendum ulcus suum adigere: ut intelligeret se longo adhuc intervallo abesse à perfecta Legis obedientia, quam sibi alias falso arrogabat. Fateor hunc locum fuisse à quibusdam ex Patribus male intellectum, atque hinc natam esse voluntariæ paupertatis affectationem: qua illi demum beati putabantur, qui abdicatis omnibus rebus terrenis, nudi se Christo devoverent. Sed confido bonis omnibus & non contentiosis satisfactum iri hac mea explicatione ut de mente Christi nihil ambigant.

Paralogismus monachorum.

14. Quanquam nihil minus cogitarunt Patres quam stabilire ejusmodi perfectionem quæ postea à cucullatis Sophistis fabrefacta fuit, ut duplicem Christianismum sic erigerent. Nondum enim natum erat sacrilegum illud dogma quod professionem monastices Baptismo comparat, imo palam asserit, formam esse secundi Baptismi. Ab hac blasphemia quis dubitet Patres toto animo abhorruisse? Jam illud extremum quod apud veteres monachos fuisse dicit Augustinus, ut scilicet totos se ad charitatem accommodarent, quid opus est verbis demonstrare esse ab hac novitia professione alienissimum? Res ipsa loquitur, eos omnes qui in cœnobia concedunt, discessionem ab Ecclesia facere. Quid enim? annon se à legitima fidelium societate separant, peculiare sibi ministerium & privatam Sacramentorum administrationem asciscendo? Quid est Ecclesiæ communionem dissipare, si hoc non est? Atque (ut eam quam cœpi facere comparationem persequar, & semel claudam) quid simile hac in parte habent cum veteribus monachis? Illi tametsi separatim ab aliis habitabant, non tamen habebant separatam Ecclesiam: Sacramenta participabant cum aliis: ad solennes conventus se sistebant: illic pars plebis erant. Isti privatum sibi altare erigendo, quid aliud quam vinculum unitatis abruperunt? Nam & se ab universo Ecclesiæ corpore excommunicarunt, & ordinarium contempserunt ministerium, quo pacem ac charitatem voluit Dominus inter suos conservari. Itaque quot sunt hodie monasteria, tot esse dico schismaticorum conventicula, qui turbato Ecclesiastico ordine, à societate fidelium legitima sunt execti. Et ne obscura esset ista discessio, varia factionum nomina sibi indiderunt. Nec ipsos puduit in eo gloriari quod sic execratur Paulus ut satis exaggerare non possit. Nisi forte Christum fuisse à Corinthiis divisum arbitramur, quum alius alio doctore superbiret: & nunc sine ulla Christi injuria fieri quod pro Christianis alios Benedictinos, alios Franciscanos, alios Dominicanos vocari audimus: & ita vocari, ut ipsi dum affectant à vulgo Christianorum distingui, hos titulos pro religionis professione fastuose sibi sumant.

Quum vero ipsorum verba (suam cucullam alterum aliquod Baptisma esse somniantium) & res ipsa demonstrent novos monachos discessionem à Dei Ecclesia facere: constat, quot sunt hodie monasteria, tot esse schismaticorum conventicula: sicuti ex variis sectarum suarum nominibus & regulis apparet.

1 Cor. 1. v. 12, 13. & 3: 4.

15. Hæc quæ hactenus inter veteres & nostræ ætatis monachos discrimina recensui, non in moribus sunt, sed in ipsa professione. Proinde meminerint lectores, fuisse me de monachismo potius quam de monachis loquutum, & ea vitia notasse non quæ in paucorum vita hærent, sed quæ ab ipso vivendi instituto separari nequeunt. In moribus autem quanta sit discrepantia, quid attinet sigillatim exponere? Hoc constat, nullum esse hominum ordinem magis omni vitiorum turpitudine inquinatum: nusquam magis fervent factiones, odia, studia partium, ambitus. In paucis quidem cœnobiis pudice vivitur: si pudicitia vocanda est ubi eatenus reprimitur libido ne palam sit infamis: decimum tamen quodque vix reperias quod non lupanar sit potius quam castitatis sacrarium. At in victu qualis frugalitas? Non aliter porci in haris saginantur. Sed ne querantur se nimis inclementer à me tractari, non ulterius pergo. Quanquam in his paucis quæ attigi, nihil esse accusatorie dictum fatebitur quicunque rem ipsam novit. Augustinus, quum tanta castitate, secundum ejus testimonium excellerent monachi, queritur tamen multos esse errones, qui malis artibus & imposturis simpliciores pecunia emungant, qui reliquias Martyrum circumferendo turpes nundinationes exerceant, imo pro Martyrum reliquiis, quorumlibet mortuorum ossa vénditent: qui multis similibus flagitiis ignominiam ordini inurant. Ut se nullos vidisse meliores prædicat, quam qui in monasteriis profecerint: ita deplorat nullos se deteriores vidisse quam qui in monasteriis defecerint. Quid diceret, si hodie conspiceret tot ac tam deploratis vitiis exundare, & quodammodo crepare omnia fere cœnobia? Ego nihil nisi quod omnibus est notissimum dico. Neque tamen ad omnes sine ulla prorsus exceptione pertinet hæc vituperatio. Quemadmodum enim nunquam adeo bene constituta fuit in monasteriis sancte vivendi regula & disciplina, quin extarent aliqui fuci longe aliis dissimiles: ita non sic hodie à sancta illa antiquitate monachos degenerasse dico, quin aliquos in suo grege bonos adhuc habeant: sed hi pauci & dispersi in illa ingenti malorum & improborum multitudine delitescunt: nec contemnuntur modo, sed etiam petulanter incessuntur, interdum etiam crudeliter tractantur ab aliis: qui (ut est in Milesiorum proverbio) nemini apud se bono locum esse debere credunt.

Nec tantum professio ipsa hodie vitiosa est, sed & mores eorum longe sunt corruptissimi.

De opere monachorum, in fine.

16. Hac veteris & hodierni monachismi comparatione effecisse me quod volui confido, ut appareat, cucullatos nostros ad professionis suæ defensionem, primæ Ecclesiæ exemplum falso prætexere: quandoquidem ab illis non minus differunt quam simiæ ab hominibus. Interim non dissimulo, vel in illa quam Augustinus commendat prisca forma, esse nonnihil quod mihi parum placeat. In externis rigidioris disciplinæ exercitiis non fuisse superstitiosos concedo: at immodicam affectationem & κακοζηλίαν non abfuisse dico. 1. Pulchrum fuit abdicatis facultatibus, omni terrena sollicitudine carere: 2. at pluris à Deo fit familiæ pie regendæ cura, ubi sanctus paterfamilias, omni avaritia, ambitione, aliisque carnis cupiditatibus solutus & liber, hoc habet sibi propositum ut in certa vocatione Deo serviat. Pulchrum est in secessu, procul hominum consuetudine, philosophari: 3. at Christianæ mansuetudinis non est, quasi odio humani generis, in desertum & solitudinem confugere, & simul ea officia deserere quæ Dominus in primis mandavit. Etiamsi demus nihil aliud fuisse mali in ea professione, hoc certe non mediocre malum fuit, quod exemplum inutile & periculosum in Ecclesiam induxit. 4.

Et in prisco illo monachismo nonnihil quoque est, quod non admodum placere debeat: idque in 4 vitiis potissimum ostenditur.

17. Nunc igitur videamus cujusmodi sint vota quibus in præclarum hunc ordinem hodie initiantur monachi. Primum, quia novum & fictitium cultum promerendi Dei causa instituere illis animus est: abominationi esse apud Deum quicquid vovent, ex superioribus concludo. Deinde quia nullo vocationis Dei intuitu, nullaque ejus approbatione, vivendi genus quale libet sibi ipsi comminiscuntur: temerarium, ideoque illicitum ausum esse dico: quia nihil habet ipsorum conscientia quo se apud Deum sustineat: & *quicquid non est ex fide, peccatum est.* Præterea quum ad multos simul perversos

Votorum monasticorum refutatio generalis. Prima. Secunda. Tertia.

Rom. 14. vers. 23.

atque

atque impios cultus, quos hodiernus monachatus sub se continet, seipsos adstringant: eos non Deo consecrari, sed dæmonio, contendo. Cur enim Prophetæ dicere licuerit, Israëlitas *filios suos immolasse dæmoniis & non Deo*, tantum ob id quod verum Dei cultum profanis ceremoniis corruperant: idem de monachis dicere non liceat, qui una cum cucullo mille impiarum superstitionum laqueum sibi induunt? Jam quæ votorum species? Virginitatem Deo perpetuam promittunt, quasi cum Deo ante pepigerint ut se à conjugii necessitate liberaret. Non est quod causentur, se non nisi gratia Dei fretos votum hoc nuncupare: nam quum ipse non omnibus dari pronunciet, fiduciam specialis doni concipere nostrum non est. Qui habent, eo utantur: siquando se à carne sua inquietari sentiunt, confugiant ad ejus opem cujus sola virtute possunt resistere. Si non proficiunt, ne remedium quod ipsis offertur, contemnant. Certa enim Dei voce citantur ad conjugium quibus continendi facultas denegatur. Continentiam appello, non qua corpus solum à scortatione purum servatur, sed qua mens impollutam castitatem servat. Neque enim externam tantum lasciviam, sed animi quoque ustionem caveri Paulus præcipit. Hoc, inquiunt, ab ultima memoria fuit observatum, ut se alligarent continentiæ voto qui totos se Domino dicare vellent. Fateor certe antiquitus quoque receptum fuisse hunc morem: sed eam ætatem sic ab omni vitio liberam fuisse non concedo, ut pro regula habendum sit quicquid tunc factum est. Et paulatim irrepsit inexorabilis illa severitas, ut post conceptum votum nullus pœnitentiæ locus fieret. Quod ex Cypriano constat. *Si se ex fide Christo dicaverunt virgines, pudice & caste sine ulla fabula, perseverent. Ita fortes & stabiles præmium virginitatis expectent. Si autem perseverare nolunt, vel non possunt, melius est nubant, quam in ignem deliciis suis cadant.* Quibus probris non lacerarent nunc eum qui continentiæ votum tali æquitate temperare vellet? Longe ergo ab illo vetusto more discesserunt, qui non modo nullam admittunt moderationem aut veniam si quis præstando voto impar deprehendatur: sed gravius peccare nullo pudore pronunciant, si accepta uxore, carnis intemperantiæ medetur, quam si scortando corpus & animam contaminet.

Deut. 32. vers. 17. Psal. 106. vers. 37.

Specialis refutatio. 1. Voti continentiæ.

Matth. 19. vers. 11.

1 Cor. 7. vers. 9.

Instantia 1.

Responsio.

epist. 11.

18. Verum instant adhuc, & sub Apostolis usitatum fuisse tale votum ostendere conantur: quia Paulus viduas, quæ semel in publicum ministerium receptæ nuberent, *primam fidem abnegare* dicat. Ego vero illis minime nego, viduas quæ sese suasque Ecclesiæ operas addicerent, perpetui cælibatus legem simul suscepisse: non quia in eo religionem aliquam statuerent, ut postea fieri cœptum est: sed quoniam nisi sui juris, & jugo maritali solutæ, functionem illam sustinere non possent. Quod si data fide ad novas nuptias respectarent, quid hoc erat aliud quam Dei vocationem excutere? Non igitur mirum quod talibus desideriis lascivire in Christum eas dicit. Postea vero amplificandi causa subjungit, adeo ipsas quod Ecclesiæ pollicitæ sunt non præstare, ut primam quoque fidem in Baptismo datam violent ac irritam faciant: in qua hoc comprehenditur ut vocationi quisque suæ respondeat. Nisi forte hoc mavis intelligere, quod veluti amisso pudore omnem deinde honestatis curam abjicerent, ad omnem lasciviam & petulantiam se prostituerent, licentiosa dissolutaque vita nihil minus quam Christianas mulieres præ se ferrent: qui sensus mihi perplacet. Respondemus ergo, quæ tunc ad publicum ministerium recipiebantur viduæ, eas sibi perpetui cælibatus conditionem imposuisse: si postea nuberent, facile intelligimus accidisse quod dicit Paulus, ut projecto pudore, insolentiores fierent quam deceret mulieres Christianas. Ita non solum peccasse, fidem Ecclesiæ datam fallendo: sed à communi piarum mulierum lege descivisse. Sed primum nego, alia ratione professas esse cælibatum, nisi quia conjugium cum ea quam subibant functione minime conveniret: ac omnino se ad cælibatum astrinxisse, nisi quatenus ferret vocationis suæ necessitas. Deinde ita obligatas non concedo fuisse quin illis tunc quoque satius esset nubere quam vel carnis aculeis sollicitari, vel in aliquam prolabi obscœnitatem. Tertio, eam ætatem dico à Paulo præscribi quæ sit communiter extra periculum: præsertim quum eas tantum deligi jubeat quæ unico matrimonio contentæ, continentiæ specimen jam ante præbuerint. Votum autem cælibatus non alia ratione improbamus nisi quia & pro cultu perperam æstimatur, & temere ab iis nuncupatur quibus continendi potestas facta non est.

Instantia 2. pro continentiæ voto.

1 Tim. 5. vers. 12.

Responsio, locum Apostoli de viduis Ecclesiæ inservientibus explanans.

19. Ad moniales vero qui trahere licuit hunc Pauli locum? Creabantur enim diaconissæ, non ut cantionibus aut murmure non intellecto Deum demulcerent, reliquum temporis viverent otiosæ: sed ut publico Ecclesiæ ministerio erga pauperes defungerentur, ut omni studio, sedulitate, diligentia, in officia charitatis incumberent. Non vovebant cælibatum, ut cultum inde aliquem exhiberent Deo quod à nuptiis abstinerent: sed tantum quod essent ad exequendum suum munus expeditiores. Denique non vovebant vel ineunte adolescentia, vel medio adhuc ætatis flore, ut sero postea experimento discerent quantum se in præcipitium dedissent: sed quum omne periculum superasse viderentur, non minus tutum quam sanctum votum nuncupabant. Verum ut duo priora non urgeam, dico nefas fuisse ad vovendam continentiam recipi mulieres, ante annum sexagesimum: quum Apostolus solas sexagenarias admittat, juniores nubere & liberos parere jubeat. Ergo nec illa primum duodecim, deinde viginti, postea triginta annorum facta relaxatio ullo modo excusari potest: & multo minus tolerabile est quod miseræ puellæ, antequam vel per ætatem se nosse potuerint, vel ullum sui experimentum capere, ut in illos maledictos laqueos se induant, non tantum fraude inducuntur, sed vi ac minis compelluntur. In reliquis duobus votis impugnandis non insistam. Hoc tantum dico: præterquam quod non paucis superstitionibus sunt implicita (ut hodie res habent) in hoc composita esse videntur, ut qui ea nuncupant, Deo illudant & hominibus. Sed ne videamur singulas particulas nimis maligne exagitare, illa generali, quæ superius posita est, confutatione contenti erimus.

Instantia 3. locum Apostoli de viduis ad moniales pertrahens. Responsio, constans tribus rationibus.

In adversarios instantia retorquetur.

2. Supersunt vota paupertatis & obedientiæ.

20. Cujusmodi legitima sint & accepta Deo vota, satis expositum esse arbitror. Quia tamen interdum rudes ac timidæ conscientiæ, etiam ubi votum aliquod displicet ac improbatur, de obligatione nihilominus dubitant, & graviter excruciantur, quum & violare datam Deo fidem horrent, & verentur è converso ne servando magis peccent: hic succurrendum illis est, quo se possint ab hac difficultate eripere. Ut autem semel omnem scrupulum tollam: dico omnia non legitima nec rite concepta vota, ut apud Deum nihili sunt, sic nobis irrita esse debere. Nam si in humanis contractibus ea tantum promissa nos obligant in quibus is cum quo contrahimus, vult nos habere obligatos: absurdum est, ad ea præstanda nos adigi quæ à nobis minime Deus requirit: præsertim quum non aliter recta sint opera nostra nisi ubi Deo placent, & hoc conscientiæ testimonium habent quod placeant. Manet enim illud fixum, *Quicquid non est ex fide, peccatum est.* Quo intelligit Paulus, quod cum dubitatione susceptum est opus, propterea vitiosum esse, quod omnium bonorum operum radix est fides, qua certi sumus illa Deo accepta esse. Ergo si

Vota temerarie facta de perpetuo cælibatu an conscientias obligent.

Quæstionis solutio.

Rom. 14. vers. 23.

nihil niſi hac certitudine aggredi licet homini Chriſtiano, cur non, ſiquid temere ſuſceperint ignorationis vitio, ab errore poſtea liberati deſiſtant? Ejuſmodi quum ſint vota inconſiderate ſuſcepta, non modo nihil obligant, ſed neceſſario ſunt reſcindenda. Quid autem, quod non tantum pro nihilo æſtimantur in conſpectu Dei, ſed abominationi quoque ſunt? ut prius demonſtratum eſt. Supervacuum eſt de re non neceſſaria longius diſſerere. Hoc unum argumentum ad pacandas & omni ſcrupulo liberandas pias conſcientias abunde eſſe mihi videtur, Quæcunque non ex puro fonte emanant opera, & in legitimum finem diriguntur, à Deo repudiari: & ita repudiari ut non minus in illis pergere, quam ipſa inchoare nos vetet. Inde enim conficitur, quæ ab errore & ſuperſtitione profecta ſunt vota, & nullius eſſe apud Deum momenti, & à nobis deſerenda.

Ex ſuperiori ſolutione ſequitur immerito eos fractæ fidei accuſari, qui à monachatu ad honeſtum vivendi genus concedunt.

Prima eorum defenſio, libertas Chriſtiana.

21. Habebit præterea qui hanc tenebit ſolutionem, quo adverſus improborum calumnias eos defendat qui ex monachiſmo ad honeſtum aliquod vivendi genus concedunt. Fractæ fidei & perjurii graviter accuſantur, quod vinculum (ut vulgo creditur) inſolubile, quo erant Deo & Eccleſiæ obligati, abruperint. At ego nullum fuiſſe vinculum dico, ubi quod homo confirmat, Deus abrogat. Deinde ut demus fuiſſe obligatos, quum ignoratione Dei & errore impliciti tenerentur: nunc poſtquam veritatis notitia ſunt illuminati, ſimul Chriſti gratia liberos eſſe dico. Nam ſi tantam efficaciam habet crux Chriſti, ut à Legis divinæ maledictione qua vincti detinebamur, nos abſolvat: quanto magis ab extraneis vinculis (quæ nihil ſunt quam captioſa Satanæ retia) nos eruet? Quibuſcunque ergo Chriſtus Euangelii ſui luce affulget, non dubium eſt quin ab omnibus eos laqueis expediat quibus ſe per ſuperſtitionem induerant. Gal. 3: 3. Quanquam nec illis deeſt altera defenſio, ſi ad cælibatum non fuerunt idonei. Nam ſi votum impoſſibile certum eſt animæ exitium, quam ſervatam vult Deus, non perditam: ſequitur in eo minime eſſe permanendum. Quam autem impoſſibile ſit votum continentiæ iis qui ſingulari dono prædíti non ſunt, antea docuimus: & experientia, me tacente, loquitur: neque enim eſt ignotum quanta obſcœnitate ſcateant omnia fere monaſteria. Et ſiqua videntur honeſtiora magiſque verecunda eſſe aliis, non ideo tamen caſta ſunt quod impudicitiæ malum intus premunt ac continent. Ita ſcilicet horrendis exemplis hominum audaciam ulciſcitur Deus, quum ſuæ infirmitatis immemores, repugnante natura id affectant quod eſt illis denegatum, & contemptis remediis quæ Dominus illis ad manum dederat, contumacia & obſtinatione incontinentiæ morbum ſuperare ſe poſſe confidunt. Quid enim aliud quam contumaciam eſſe dicemus, ubi quis admonitus conjugio ſibi opus eſſe, idque ſibi à Domino remedii loco dari, non modo id contemnit, ſed etiam ſacramento ſe adigit ad contemptum?

Altera: in voto impoſſibili & animæ exitioſo non eſt permanendum.

CAP. XIV.

De Sacramentis.

Hoc caput conſtat duabus præcipuis partibus.

1. *De Sacramentis in genere: ubi primum doctrinæ ſumma proponitur, ſect.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6. *deinde contra adverſarios utrimque munitur, nempe adverſus eos qui vim Sacramentorum enervant, ſect.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. *&* 13. *tum adverſus alios qui nimium Sacramentis tribuunt, ſect.* 14. 15. 16. *&* 17.
2. *De Sacramentis ſpeciatim, tum veteris tum novi Teſtamenti, de quorum ſcopo & re ſignificata agitur, refutatis iis qui aut veterum Sacramenta nimium extenuaverunt, aut noſtra nimium extulerunt, à ſect.* 18. *uſque ad finem capitis.*

Prima pars capitis, agens de Sacramentis in genere.

PRædicationi Euangelii aliud affine eſt fidei noſtræ adjumentum in Sacramentis: de quibus certam aliquam doctrinam tradi, magnopere noſtra refert, unde nos & quem in finem inſtituta fuerint, & quis eorum nunc uſus ſit, diſcamus.

Quid ſit Sacramentum.

Principio animadvertere convenit quid ſit Sacramentum. Videtur autem mihi hæc ſimplex & propria fore definitio, ſi dixerimus externum eſſe ſymbolum, quo benevolentiæ erga nos ſuæ promiſſiones conſcientiis noſtris Dominus obſignat, ad ſuſtinendam fidei noſtræ imbecillitatem: & nos viciſſim pietatem erga eum noſtram tam coram eo & Angelis quam apud homines teſtamur.

Alia definitio.

Licet etiam majore compendio aliter definire: ut vocetur divinæ in nos gratiæ teſtimonium externo ſigno confirmatum, cum mutua noſtræ erga ipſum pietatis teſtificatione. Utramlibet ex his definitionibus eligas, ab illa Auguſtini, quæ Sacramentum eſſe tradit *rei ſacræ viſibile ſignum*, aut *inviſibilis gratiæ viſibilem formam*, ſenſu nihil differt: rem vero ipſam melius ac certius explicat. Nam quum in illa brevitate ſit aliqua obſcuritas, in qua multi rudiores hallucinantur, volui pluribus verbis pleniorem reddere ſententiam, nequid dubitationis hæreret.

De ſignificatione vocis.

2. Qua ratione vocabulum hoc uſurpaverint veteres in eo ſenſu, non eſt obſcurum. Nam quoties Græcam vocem μυςήριον Latine reddere voluit Vetus interpres, præſertim ubi de rebus divinis agebatur, tranſtulit *Sacramentum*. Sic ad Epheſios, *Ut notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ.* Epheſ. 1: 9. Item, *Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis, quoniam ſecundum revelationem notum mihi factum eſt ſacramentum.* & 3: 2. Ad Coloſſenſes, *Myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus, nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis ejus, quibus voluit Dominus notas facere divitias ſacramenti hujus*, &c. Col. 1: 26. Item ad Timotheum, *Magnum pietatis ſacramentum: Deus manifeſtatus eſt in carne.* 1 Tim. 3. verſ. 16. Noluit autem dicere arcanum, nequid rerum magnitudine inferius dicere videretur. Sacramentum ergo poſuit pro arcano, ſed rei ſacræ. In ea ſignificatione apud Eccleſiaſticos ſcriptores ſubinde occurrit. Et ſatis notum eſt, quæ ſacramenta vocantur apud Latinos, Græcis eſſe myſteria: quæ ſynonymia litem omnem dirimit. Atque hinc factum eſt ut ad ſigna illa quæ auguſtam ſublimium ac ſpiritualium rerum repræſentationem haberent, deduceretur. Quod etiam notat alicubi Auguſtinus: *Longum*, inquit, *eſſet diſputare de varietate ſignorum: quæ quum ad res divinas pertinent, Sacramenta appellantur.* epiſt. 5. ad Marcell.

Definitionis explicatio.

1. Cur Sacramentis promiſſiones ſuas Deus nobis obſignet.

3. Porro ex hac quam poſuimus definitione intelligimus, nunquam ſine præeunte promiſſione eſſe Sacramentum, ſed ei potius tanquam appendicem quandam adjungi, eo fine ut promiſſionem ipſam confirmet ac obſignet, nobiſque teſtatiorem, imo ratam quodammodo faciat: quo modo noſtræ ignorantiæ ac tarditati primum, deinde infirmitati opus eſſe Deus providet: neque tamen (proprie loquendo) tam ut ſacrum ſuum ſermonem firmet quam ut nos in ipſius fide ſtabiliat. Siquidem Dei veritas per ſe ſatis ſolida certaque eſt: nec aliunde me-

meliorem confirmationem quam à seipsa accipere potest. Verum ut exigua est & imbecilla nostra fides, nisi undique fulciatur ac modis omnibus sustentetur, statim concutitur, fluctuatur, vacillat, adeoque labascit. Atque ita quidem hic se captui nostro pro immensa sua indulgentia attemperat misericors Dominus, ut quando animales sumus, qui humi semper adrepentes, & in carne hærentes, nihil spirituale cogitamus, ac ne concipimus quidem, elementis etiam istis terrenis nos ad se deducere non gravetur, atque in ipsa carne proponere bonorum spiritualium speculum. *Nam si incorporei essemus* (ut Chrysostomus ait) *nuda & incorporea nobis hæc ipsa daret. Nunc quia corporibus insertas habemus animas, sub visibilibus spiritualia tradit. Non quia tales inditæ sunt dotes naturis rerum quæ in Sacramentis nobis proferuntur: sed quia in hanc significationem à Deo signatæ sunt.*

Hom. 60. ad populum.

2. Quid sit verbum illud quod accedere debet ad elementum, unde fit & constat Sacramentum.

4. Atque hoc est quod vulgo dicunt, constare Sacramentum verbo & externo signo. Verbum enim intelligere debemus, non quod sine sensu & fide insusurratum, solo strepitu, velut magica incantatione, consecrandi elementi vim habeat: sed quod prædicatum intelligere nos faciat quid visibile signum sibi velit. Quod ergo sub Papæ tyrannide factitatum est, non caruit ingenti mysteriorum profanatione: putarunt enim satis esse si Sacerdos, populo sine intelligentia obstupente, consecrationis formulam demurmuraret. Imo id data opera caverunt, nequid doctrinæ inde ad plebem perveniret: omnia enim Latine pronunciarunt apud homines illiteratos. Postea eo usque erupit superstitio, ut consecrationem non nisi rauco murmure, quod à paucis exaudiretur, rite peragi crederent. At longe aliter de verbo Sacramentali docet Augustinus: *Accedat*, inquit, *verbum ad elementum, & fiet Sacramentum. Unde enim ista tanta virtus aquæ ut corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens. Hoc est verbum fidei quod prædicamus*, inquit *Apostolus. Unde in Actis Apostolorum, Fide mundans corda eorum. Et Petrus Apostolus, Sic & nos Baptisma salvos facit: non depositio sordium carnis, sed conscientiæ bonæ interrogatio. Hoc est verbum fidei quod prædicamus: quo sine dubio, ut mundare possit, consecratur & Baptismus.* Vides ut prædicationem requirat unde nascatur fides. Nec est quod in hac probatione laboremus, quando minime obscurum est quid Christus fecerit, quid nobis facere mandaverit, quid sequuti sint Apostoli, quid purior Ecclesia observaverit. Imo ab initio usque mundi notum est, quoties signum aliquod obtulit Deus sanctis Patribus, inseparabilem fuisse doctrinæ copulam, sine qua attoniti nudo aspectu sensus nostri redderentur. Ergo quum de verbo sacramentali fieri mentionem audimus, promissionem intelligamus quæ clara voce à ministro prædicata, plebem eo manu ducat quo signum tendit ac nos dirigit.

Homil. in Joan. 13.

Rom. 10. vers. 8.
Act. 15: 9.
1 Pet. 3. vers. 21.

Adversus eos qui verbum seu Dei promissionem ab elemento divellere conantur. Sacramenta sunt signacula & σφραγῖδες quorum adminiculo fidem adhibemus iis quæ in verbo scripta sunt.

5. Nec audiendi sunt quidam qui contra pugnare conantur arguto magis quam solido dilemmate. Aut verbum, inquiunt, Dei, quod Sacramentum præcedit, scimus esse veram Dei voluntatem, aut nescimus. Si scimus, nihil ex Sacramento, quod postea sequitur, novum discimus. Si nescimus, neque id docebit Sacramentum, cujus vis omnis in verbo sita est. Quibus breviter responsum sit, Sigilla, quæ diplomatibus aliisque publicis actis appenduntur, per se accepta nihil sunt, utpote quæ frustra appensa forent si membrana nihil haberet descriptum: neque tamen ideo non confirmant atque obsignant quod scriptum est, dum scriptis adduntur. Neque hanc similitudinem nuper à nobis confictam jactare possunt, quam Paulus ipse usurpavit, Circumcisionem vocans σφραγῖδα, ubi ex professo contendit, non fuisse Circumcisionem Abrahæ in justitiam, sed ejus pacti obsignationem, cujus fide fuerat jam ante justificatus. Et quid est obsecro, quod aliquem magnopere offendat, si promissionem doceamus obsignari Sacramentis, quum ex ipsis promissionibus palam fit alteram altera confirmari? Nempe ut quæque est manifestior, ita est ad fulciendam fidem magis idonea. Sacramenta vero & promissiones afferunt clarissimas, & hoc habent præ verbo peculiare, quod eas veluti in tabula depictas nobis ad vivum repræsentant. Neque nos movere debet quæ inter Sacramenta & diplomatum sigilla objectari solet distinctio: quod quum utraque carnalibus hujus mundi elementis constent, illa ad promissiones Dei obsignandas sufficere vel paria esse nequeant, quæ sunt spirituales & æternæ: quemadmodum hæc ad obsignanda Principum edicta de rebus fluxis ac caducis appendi solent. Siquidem vir fidelis, dum oculis Sacramenta obversantur, non in illo carnali spectaculo hæret: sed illis quos indicavi analogiæ gradibus, ad sublimia mysteria quæ in Sacramentis latent, pia consideratione assurgit.

Rom. 4. vers. 11.

6. Et quando Dominus promissiones suas fœdera nuncupat: Sacramenta, symbola fœderum: ab ipsis hominum fœderibus simile adduci potest. Porca cæsa quid efficiat nisi verba intercederent? imo nisi præirent? Nam porcæ sæpius cæduntur citra ullum interius aut sublimius mysterium. Quid dextera data, quum manus hostiliter non raro conserantur? At ubi verba præierint, talibus sane symbolis fœderum leges sanciuntur, quamvis prius verbis conceptæ, conditæ, decretæ. Sacramenta igitur exercitia sunt quæ certiorem verbi Dei fidem nobis faciunt: & quia carnales sumus, sub rebus carnalibus exhibentur: ut ita pro tarditatis nostræ captu nos erudiant, & perinde ac pueros pædagogi manu ducant. Hac ratione Augustinus Sacramentum, *verbum visibile* nuncupat: quod Dei promissiones velut in tabula depictas repræsentet, & sub aspectum graphice atque εἰκονικῶς expressas statuat. Aliæ quoque similitudines afferri possunt quibus Sacramenta planius designentur, ut si vocemus fidei nostræ columnas. Quo enim modo ædificium suo quidem fundamento stat & incumbit, subjectis tamen columnis certius stabilitur: ita fides in verbo Dei non secus ac fundam entore sidet: sed quum accedunt Sacramenta, ipsis adhuc ceu columnis, solidius innititur. Aut si dicamus specula in quibus gratiæ Dei divitias, quas nobis elargitur, contemplari liceat: illic enim sese nobis (ut jam dictum est) manifestat quantum nostræ hebetudini agnoscere datum est, suamque erga nos benevolentiam & amorem expressius quam verbo testatur.

In hunc finem symbola fœderis dicuntur.
Gen. 6: 18. & 9: 9. & 17. v. 2. & seqq.

in Joan. Homil. 89.
lib. 19. contra Faustum.
Et nobis sunt veluti columnæ.
ac specula.

7. Nec satis apposite ratiocinantur, dum ex eo contendunt non esse testimonia gratiæ Dei, quia impiis quoque porriguntur, qui tamen Deum nihilo sibi magis propitium inde sentiunt, sed graviorem potius damnationem contrahunt. Nam eodem argumento nec Euangelium esset testimonium gratiæ Dei, quod à multis auditur ac spernitur: nec Christus demum ipse, qui à compluribus visus est ac cognitus, quorum paucissimi eum receperunt. Simile etiam in diplomatibus spectare licet: siquidem bona pars multitudinis αὐθεντικὸν illud sigillum, utcunque à Principe ad consignandam voluntatem suam profectum esse noverit, irridet tamen atque eludit: alii velut rem ad se minime pertinentem, susque deque habent: alii etiam execrantur, ut conspecta hac tam pari amborum conditione magis ac magis illa superius à me usurpata similitudo arridere debeat. Itaque certum est nobis à Domino misericordiam ac gratiæ suæ pignus, cum sacro suo verbo, tum Sacramentis offerri: verum non apprehenditur nisi ab his qui verbum & Sacramenta certa

Nec obstat quod impiis porriguntur.
Sunt enim nihilominus testimonia gratiæ Dei.
Quæ quidem non

apprehenditur nisi à fidelibus. certa fide accipiunt: qualiter omnibus in salutem oblatus à Patre ac propositus Christus, non tamen ab omnibus agnitus exceptusque est. Id quum alicubi indicare Augustinus vellet, dixit, Verbi efficaciam in Sacramento proferri: *non quia dicitur, sed quia creditur.* Proinde Paulus dum apud fideles verba facit, sic de Sacramentis disserit ut in illis Christi communionem includat: ut quum dicit, *Quicunque baptizati estis, Christum induistis.* Item, *Unum corpus & unus Spiritus sumus omnes qui in Christo baptizati sumus.* (Gal. 3: 27. 1 Cor. 12. vers. 13.) Quum vero de præpostero Sacramentorum usu loquitur, nihilo plus illis tribuit quam frigidis & inanibus figuris: quo significat, utcunque impii ac hypocritæ sua perversitate divinæ gratiæ in Sacramentis effectum vel opprimant, vel obscurent, vel impediant, id tamen minime obstare quominus ubi & quoties Deo placet, & verum de Christi communicatione testimonium afferant, & hoc ipsum quoque exhibeat præstetque Spiritus ipsius Dei quod promittunt. Constituimus ergo Sacramenta vere nominari testimonia gratiæ Dei, ac veluti quædam benevolentiæ, qua erga nos affectus est, sigilla: quæ ipsam nobis obsignando, fidem nostram hoc modo sustinent, alunt, confirmant, adaugent. *1. Objectio adversus hanc sententiam.* Quæ vero contra hanc sententiam objectari à nonnullis solent rationes, nimis frivolæ enervesque sunt. Aiunt meliorem fidem nostram fieri non posse, si bona est: non enim esse fidem nisi quæ inconcusse, firmiter, indistracte Dei misericordiæ innititur. *Responsio.* Quibus satius fuerat cum Apostolis orare ut Dominus sibi augeret fidem, quam talem fidei perfectionem secure obtendere, quam nemo unquam ex filiis hominum assequutus est, nemo assequetur in hac vita. (Luc. 17. vers. 5.) Respondeant qualem ei fuisse fidem existiment qui dicebat, *Credo domine, adjuva incredulitatem meam.* (Marc. 9. vers. 24.) Nam & illa, utcunque inchoata fides, bona erat, & melior sublata incredulitate fieri poterat. Sed nullo certiore argumento quam sua ipsorum conscientia refelluntur. Nam si peccatores se fatentur (quod velint nolint, inficiari nequeunt) idipsum fidei suæ imperfectioni imputent necesse est.

2. Objectio. 8. At respondit, inquiunt, Philippus Eunucho, Baptizari eum *licere si ex toto corde crederet.* (Act. 8: 37.) *Responsio 1.* Quem hic locum habet Baptismi confirmatio, ubi fides totum cor implet? Rursum ipsos interrogo, annon bonam cordis sui partem fide vacuam sentiunt, annon nova quotidie incrementa agnoscunt? Gloriabatur ille, se discendo fieri senem. Nos igitur ter miseri Christiani, si nihil proficiendo senes fimus, quorum fides per omnes ætatum gradus progredi debet, donec adolescat in virum perfectum. (Eph. 4: 13.) *Responsio 2. locum Lucæ explanans.* Itaque in hoc loco *ex toto corde credere*, non est perfecte Christo credere: sed ex animo duntaxat & sincera mente illum amplecti: non eo saturum esse, sed ardenti affectu esurire, sitire, & ad eum suspirare. Hic mos est Scripturæ, ut toto corde fieri dicat quod sincere & ex animo fieri significat. Cujus rationis sunt ista, *In toto corde meo exquisivi te. Confitebor tibi in toto corde meo*, & similia. (Psal. 19: 10. & 111: 1. & 138: 1. Psal. 12: 3.) Quemadmodum contra, ubi fraudulentos ac fallaces objurgat, illis cor & cor exprobrare solet. *3. Objectio.* Subjiciunt deinde, Si fides per Sacramenta augeatur, frustra datum esse Spiritum sanctum, cujus virtus atque opus est, inchoare, tueri, consummare fidem. *Responsio.* Quibus equidem fateor, proprium ac solidum Spiritus sancti opus fidem esse, à quo illuminati, Deum ac benignitatis ejus thesauros agnoscimus, & sine cujus lumine mens nostra adeo cæca est ut nihil conspicere, adeo stupida ut nihil subodorari rerum spiritualium possit. Verum pro uno Dei beneficio quod ipsi prædicant, nos tria perpendimus. Nam primum verbo suo nos docet & instituit Dominus: deinde Sacramentis confirmat: postremo sancti sui Spiritus lumine mentibus nostris illucet: & aditum in corda nostra verbo ac Sacramentis aperit, quæ alioqui aures duntaxat percellerent, & oculis obversarentur, interiora minime afficerent.

9. *Quod fidei per Sacramenta confirmari & augeri dicitur, nec arcanæ alicui Sacramentorum virtuti, nec quovis modo Sacramentis ita assignatur, quin totum id ab interiore S. Spiritus efficacia pendeat.* Quamobrem de confirmatione augmentoque fidei monitum velim lectorem (quod jam minime dubiis verbis expressisse mihi videor) id ministerium sic me Sacramentis assignare, non quasi arcanam vim nescio quam illis perpetuo insitam putem, qua fidem per se promovere aut confirmare valeant: sed quia sunt in hoc à Domino instituta, ut stabiliendæ augendæque fidei serviant. Cæterum munere suo tum rite demum perfunguntur, ubi interior ille magister Spiritus accesserit: cujus unius virtute & corda penetrantur, & affectus permoventur, & Sacramentis in animas nostras aditus patet. Si desit ille, nihil Sacramenta plus præstare mentibus nostris possunt quam si vel Solis splendor cæcis oculis affulgeat, vel surdis auribus vox insonet. Itaque sic inter Spiritum Sacramentaque partior, ut penes illum agendi virtus resideat, his ministerium duntaxat relinquatur, idque sine Spiritus actione inane ac frivolum: illo vero intus agente, vimque suam exerente, multæ energiæ refertum. Nunc clarum est qualiter secundum hanc sententiam, pia mens in fide per Sacramenta confirmetur: nempe quo modo Solis fulgore vident oculi, vocis sono aures audiunt: è quibus neque illi quovis lumine quicquam afficerentur, nisi inditam haberent aciem quæ suapte sponte illustraretur: & hæ clamore quolibet nequicquam pulsarentur, nisi ad audiendum natæ aptæque forent. At si verum est quod semel inter nos definitum esse convenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem: id esse in cordibus nostris Spiritus sancti opus, ad fidem & concipiendam, & sustinendam, & fovendam, & stabiliendam: utrumque perinde consequitur, Neque Sacramenta hilum proficere sine Spiritus sancti virtute, & nihil obstare quominus in cordibus jam ante à præceptore illo edoctis, fidem & robustiorem & auctiorem reddant. Hoc tantum interest, quod audiendi videndique facultas naturaliter auribus & oculis indita est: Christus autem præter naturæ modum speciali gratia idem in animis nostris agit.

10. Quo & illæ quæ nonnullos anxios tenent, *4. Objectio, à tertia dependens.* objectiones simul dissolvuntur. Si fidei seu incrementum seu confirmationem creaturis adscribimus, injuriam fieri Spiritui Dei, quem solum ejus auctorem agnoscere decebat. *Responsio.* Neque enim interim illi & confirmationis & incrementi laudem eripimus: quin potius idipsum quod fidem auget atque firmat, nihil esse aliud asserimus quam interiori sua illustratione mentes nostras comparare ad suscipiendam eam, quæ à Sacramentis proponitur, confirmationem. Quod si adhuc nimium obscure dictum est, similitudine hac quam adducam, fiet plane dilucidum. *Similitudine illustrata.* Siquem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiam pertrahatur ac pene subigatur, ut consilio tuo obtemperet. Verum nihildum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutoque judicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat: nisi docili etiam sit ingenio, & ad auscultandum doctrinæ parato: nisi postremo eam de fide prudentiaque tua opinionem conceperit, quæ ad subscribendum cujusdam sit illi instar præjudicii. Nam & sunt præfracta plurima capita quæ nullis unquam rationibus flectas: & ubi suspecta fuerit fides, ubi contempta auctoritas, parum apud dociles proficitur. Adsint rursum illa omnia: efficient profecto ut illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat, quæ erat alioqui irrisurus. *Applicatio similitudinis.* Id quoque operis agit in nobis Spiritus: nam ne verbum frustra aures percellat, ne frustra oculos Sacra-

Sacramenta verberent, Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri pervicaciam emollit, atque ad eam quæ Domini verbo debetur obedientiam componit. Denique externa illa & verba & sacramenta ab auribus in animam transmittit. Confirmant ergo fidem nostram & verbum & sacramenta, dum bonam Patris cælestis erga nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cujus recognitione & tota fidei nostræ firmitudo consistit, & robur augescit: confirmat Spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpendo, efficacem reddit. Interea prohiberi non potest Pater luminum, quin sicut corporeos oculos Solis radiis, ita mentes nostras Sacramentis, quasi intermedio fulgore illustret.

Conclusio, fidem confirmari verbo & sacramentis.

11. Quam externo verbo proprietatem subesse docuit Dominus, quum in parabola semen appellavit. Quemadmodum enim semen si in desertam neglectamque agri partem deciderit, nihil aliud quam emorietur: si vero in segetem apte laboratam atque excultam jactum fuerit, suum cum optimo fœnore fructum referet: ita verbum Dei, si in duram aliquam cervicem inciderit, velut in arenam projectum, sterilescet: si animam nactum fuerit cælestis Spiritus manu subactam, fructuosissimum erit. Atqui si eadem est seminis verbique ratio, ut è semine frumentum & nasci, & augescere, & conscendere ad maturitatem dicimus: cur non & fidem è verbo initium, incrementum, perfectionem accipere dicamus? Utrumque Paulus diversis locis optime explicat. Nam dum Corinthiis reducere in memoriam vult quam efficaciter usus sit Deus sua opera, gloriatur se habere ministerium Spiritus, perinde acsi individuo nexu cum sua prædicatione conjuncta esset vis Spiritus sancti, ad mentem intus illuminandam & permovendam. At vero quum alibi admonere vult quid per se valeat Dei verbum ab homine prædicatum, ipsos ministros agricolis comparat, qui ubi laborem ac industriam in excolenda terra posuerint, nihil amplius quod faciant habent. Quid autem aratio & satio & rigatio prodessent, nisi quod satum est, cælesti beneficio vegetaretur? Itaque concludit, & *eum qui plantat, & eum qui rigat, nihil esse: sed omnia esse Deo adscribenda, qui solus dat incrementum.* Spiritus ergo potentiam exerunt in sua prædicatione Apostoli, quatenus Deus ordinatis à se organis ad spiritualis gratiæ suæ explicationem utitur. Ea tamen retinenda est distinctio, ut quid homo per se valeat, quid Dei proprium sit, meminerimus.

De incremento fidei per verbi prædicationem, cum Spiritus S. efficacia conjunctam, non tamen confusam, sed distinctam.
Mat. 13:4. Luc. 8:15.
1 Cor. 2:4. 2 Cor. 3:6. & seqq.
1 Cor. 3:6.
ibidem.

12. Adeo autem Sacramenta confirmationes sunt fidei nostræ, ut nonnunquam Dominus, quando rerum ipsarum, quæ in Sacramentis ab eo promissæ erant, fiduciam tollere vult, Sacramenta ipsa auferat. Quum Adam immortalitatis dono spoliat & abdicat, *Non colligat*, inquit, *de fructu vitæ, ne vivat in æternum.* Quid audimus? an suam Adæ incorruptionem, à qua jam deciderat, restituere poterat fructus ille? Minime: sed hoc perinde est acsi dixisset, Ne vana fiducia fruatur si promissionis meæ symbolum teneat: excutiatur illi quod spem aliquam immortalitatis facere posset. Hac ratione quum Apostolus Ephesios hortatur ut *se meminerint fuisse hospites testamentorum, alienos à consortio Israëlis, sine Deo, sine Christo*, dixit non fuisse participes Circumcisionis. Quo metonymice significat, à promissione ipsa exclusos qui tesseram promissionis non accepissent. Ad eorum vero alterum objectum, Dei gloriam ad creaturas derivari, quibus tantum virtutis attribuitur, sicque eatenus diminui, respondere promptum est, nullam in creaturis virtutem à nobis reponi. Hoc duntaxat dicimus, Deum mediis ac instrumentis, quæ expedire ipse prospicit, uti: ut ejus gloriæ omnia obsequantur, quando omnium ipse Dominus est & arbiter. Ergo ut per panem cæteraque alimenta corpora nostra pascit: ut per Solem mundum illuminat: ut per ignem calefacit: nec tamen aut panis, aut Sol, aut ignis aliquid sunt nisi quatenus sub iis instrumentis benedictiones suas nobis dispensat: ita spiritualiter per Sacramenta fidem alit, quorum unicum officium est, ejus promissiones oculis nostris spectandas subjicere, imo nobis earum esse pignora. Et ut nostrum est in cæteris creaturis, quæ Dei liberalitate & beneficentia usibus nostris destinatæ sunt, quarumque ministerio bonitatis suæ munera nobis largitur, nihil fiduciæ defigere, nec quasi boni nostri causas admirari & prædicare: ita neque in Sacramentis hærere fiducia nostra debet, nec Dei gloria in ipsa transferri; sed omissis omnibus, ad ipsum & Sacramentorum & rerum omnium auctorem surgere & fides & confessio debent.

Quomodo & quatenus Sacramenta sunt fidei nostræ confirmationes.
Gen. 3:22.
Eph. 2:12.
5. Object.
Responsio, similitudine familiari, admodum illustrata.

13. Quod autem ex ipso demum Sacramenti nomine argumentum nonnulli afferunt, minime firmum est. Sacramentum, inquiunt, quum multas habeat apud probatos auctores significationes, unam tantum habet quæ signis conveniat: nempe qua solenne illud juramentum significat quod miles Imperatori præstat quum militiæ initiatur. Ut enim militari illo sacramento fidem suam obstringunt Imperatori novi milites, & militiam profitentur: ita nostris signis Christum Imperatorem profitemur, & sub ejus signis nos militare testamur. Addunt similitudines quibus rem magis dilucidam reddant. Ut toga Romanos à palliatis Græcis discernebat: ut ipsi inter se ordines Romæ suis symbolis distinguebantur: Senatorius ab equestri, purpura & lunatis calceis: rursum à plebeio Equester, annulo: ita nos symbola nostra gestamus quæ nos à profanis discernant. At ex superioribus abunde liquet veteres qui Sacramentorum nomen signis indiderunt, minime respexisse quis fuisset verbi hujus usus Latinis scriptoribus: sed novam hanc significationem pro suo commodo affinxisse, qua simpliciter sacra signa designarent. Quod si altius argutari volumus, videri possunt eadem analogia nomen hoc ad ejusmodi significationem transtulisse, qua nomen fidei ad eum sensum in quo nunc usurpatur. Quum enim fides sit in præstandis promissis veritas: fidem tamen dixerunt certitudinem, seu certam persuasionem quæ de ipsa veritate haberetur. Ad hunc modum, quum sacramentum sit militis, quo se suo Imperatori vovet: fecerunt Imperatoris, quo milites in ordines recipiat. Dominus enim per Sacramenta se nobis in Deum fore pollicetur, & nos sibi fore in populum. Verum tales argutias omittimus: quando satis planis argumentis probasse mihi videor, nihil aliud spectasse quam ut significarent signa hæc sanctarum & spiritualium rerum esse. Similitudines quas afferunt de externis insignibus, recipimus quidem, sed non ferimus, quod posterius est in Sacramentis, ab illis primum atque adeo unum constitui. Est autem hoc primum, ut fidei nostræ apud Deum serviant: posterius, ut confessionem nostram apud homines testentur. Secundum hanc posteriorem rationem valent illæ similitudines. Maneat interea prius illud: quia alioqui frigerent mysteria (ut visum est) nisi fidei nostræ adminicula essent, doctrinæque appendices in eundem usum & finem destinatæ.

6. Objectio eorum qui Sacramenta nihil volunt esse quam nuda quædam signa.
Responsio 1. à vocis explicatione.
Responsio 2. à re ipsa.
Instantia dilutio.

14. Rursum admonendi sumus, ut isti vim Sacramentorum enervant, usumque prorsus evertunt: ita ab adversa parte stare alios qui arcanas nescio quas virtutes Sacramentis affingunt quæ nusquam illis à Deo insitæ leguntur. Quo errore periculose falluntur simpliciores & imperiti, dum & Dei dona quærere docentur ubi reperiri minime possunt, & à Deo sensim abstrahuntur ut pro ejus veritate meram amplexentur vanitatem. Magno enim consensu sophisticæ scholæ tradiderunt, Sacramenta novæ Legis, hoc est, quæ nunc in usu sunt Christianæ Ecclesiæ,

Adversus eos qui Sacramentis plus æquo tribuunt.
Objectio Scholasticorum, de vi

Sacramentorum novæ Legis.

Ecclesiæ, justificare & conferre gratiam, modo non ponamus obicem peccati mortalis. Quæ sententia, dici non potest quam sit exitialis & pestilens, eoque magis quod multis ante seculis magna Ecclesiæ jactura, in bona orbis parte obtinuit. *Responsio* 1. Plane certe diabolica est: nam dum justitiam citra fidem pollicetur, animas in exitium præcipites agit: 2. deinde quia justitiæ causam à Sacramentis ducit, miseras hominum mentes, in terram suapte sponte plus satis inclinatas, hac superstitione illigat, ut in spectaculo rei corporeæ potius quam in Deo ipso acquiescant. Quæ duo utinam adeo comperta non haberemus: tantum abest ut longa probatione indigeant. Quid vero est Sacramentum citra fidem sumptum, nisi certissimum Ecclesiæ exitium? Nam quum nihil inde extra promissionem sit expectandum: promissio autem non minus iram incredulis minetur quam fidelibus gratiam offerat: fallitur qui plus aliquid per Sacramenta sibi conferri putat, quam quod verbo Dei oblatum, vera fide percipiat. Ex quo alterum etiam conficitur, non pendere ex Sacramenti participatione salutis fiduciam, acsi justificatio sita illic foret: quam in uno Christo repositam, nihilo minus Euangelii prædicatione quam Sacramenti obsignatione nobis communicari scimus: ac sine hac posse in solidum constare. Usque adeo verum est quod ab Augustino quoque scribitur, Invisibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse, & visibile rursum signum sine vera sanctificatione. *Induunt enim* (ut ipse quoque alibi scribit) *homines Christum aliquando usque ad Sacramenti receptionem, aliquando usque ad vitæ sanctificationem.* Atque illud primum & bonis & malis potest esse commune: hoc autem alterum, proprium est bonorum ac piorum.

libr. 3. de quæst. vet. Testam. libr. 5. de Baptism. contra Donat. cap. 24.

Confirmatio responsionis ex Augustino distinguente inter Sacramentum & rem Sacramenti.

15. Hinc illa, si rite intelligatur, inter Sacramentum & rem Sacramenti ab eodem Augustino sæpius notata distinctio: neque enim significat duntaxat, figuram & veritatem illic contineri, sed non ita cohærere quin separari queant: ac in ipsa etiam conjunctione oportere semper discerni rem à signo, ne ad alterum transferamus quod alterius est. De separatione loquitur quum scribit, *in solis electis efficere Sacramenta quod figurant.* Item, ubi de Judæis sic scribit, *Sacramenta quum essent omnibus communia, non erat communis gratia, quæ virtus est Sacramentorum: sic & nunc commune est omnibus lavacrum regenerationis; sed ipsa gratia qua membra Christi cum suo capite regenerantur, non omnibus est communis.* Rursus alibi de Cœna Domini, *Nos quoque visibilem cibum hodie accipimus: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Quid est quod multi de altari accipiunt & moriuntur, & accipiendo moriuntur? Nam & buccella Dominica venenum fuit Judæ: non quia malum accepit, sed quia bonum male malus accepit.* Paulo post, *Hujus rei Sacramentum, id est, unitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis dierum intervallis in mensa Dominica præparatur: & de ea sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. Res vero ipsa, cujus & Sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque ejus particeps fuerit.* Et aliquanto ante dixerat, *Non morietur, qui manducaverit: sed qui pertinet ad virtutem Sacramenti, non ad visibile Sacramentum: qui manducat intus, non foris: qui manducat corde, non qui premit dente.* Hic ubique audis, Sacramentum sic à sua veritate separari indignitate sumentis, ut nihil maneat præter inanem & inutilem figuram. Ut autem non signum veritate vacuum, sed rem cum signo habeas, verbum quod illic inclusum est, fide apprehendas oportet. Sic quantum in Christi communicatione proficies per Sacramenta, tantum ex illis capies utilitatis.

de Baptism. parvulorum. in Ps. 78.

in Joan. Homil. 26.

Supra dictorum plenior explicatio.

16. Id si est obscurius propter brevitatem, pluribus verbis exponam. Christum Sacramentorum omnium materiam, vel (si mavis) substantiam esse dico: quando in ipso totam habent suam soliditatem, nec quicquam extra ipsum promittunt: quo minus tolerabilis error est Petri Lombardi, qui diserte ea justitiæ & salutis causas facit quorum partes sunt. Itaque causis omnibus quas sibi fingit hominis ingenium, valere jussis, nos in hac unica retineri decet. Quantum igitur tum ad veram Christi notitiam in nobis fovendam, confirmandam, augendam, tum ad eum plenius possidendum, fruendasque ejus divitias, illorum ministerio adjuvamur, tantum apud nos efficaciæ habent: id autem fit ubi quod illic offertur, vera fide suscipimus. Ergone, inquies, id efficiunt sua ingratitudine impii, ut irrita sit Dei ordinatio, ac in nihilum cedat? Respondeo, non sic intelligendum quod dixi, quasi ab ejus qui recipit conditione aut arbitrio vis & veritas Sacramenti pendeat. Manet enim firmum quod Deus instituit, naturamque suam retinet, utcunque varient homines: sed quum aliud sit offerre, aliud recipere: nihil obstat quominus consecratum verbo Domini symbolum sit re vera quod dicitur, vimque suam conservet, nulla tamen inde utilitas ad hominem scelestum ac impium perveniat. Sed hanc quæstionem paucis verbis bene solvit Augustinus, *Si carnaliter*, inquit, *accipis, spirituale esse non desinit: sed tibi non est.* Quemadmodum vero Sacramentum rem esse nihili, si à veritate sua separatur, superioribus locis ostendit Augustinus: sic alibi in ipsa quoque conjunctione, distinctione opus esse admonet, ne in externo signo nimis hæreamus. *Ut literam sequi*, inquit, *& signa pro rebus accipere servilis infirmitatis est: sic inutiliter signa interpretari, male vagantis erroris est.* Duo ponit vitia quæ hic cavenda sunt. Alterum, dum ita accipimus signa acsi frustra data essent, nostraque malignitate arcanas eorum significationes elevando aut extenuando efficimus ne quem nobis fructum afferant. Alterum, dum mentes ultra visibile signum non erigendo, ad ipsum transferimus eorum bonorum laudem quæ nonnisi ab uno Christo nobis conferuntur, idque per Spiritum sanctum, qui nos facit Christi ipsius participes: & quidem adjuvantibus externis signis, quæ si nos ad Christum invitant, ubi alio torquentur, indigne evertitur tota eorum utilitas.

libr. 4. Sentent. dist. 1.

Objectio 2.

Responsio, Augustini auctoritate confirmata.

Homil. in Joan. 26.

libr. 3. de doct. Christ. cap. 9.

Rem Sacramenti, semper Sacramento quoties rite administratur, adesse, aptissima similitudine constat.

17. Quamobrem fixum maneat, non esse alias Sacramentorum quam verbi Dei partes: quæ sunt offerre nobis ac proponere Christum, & in eo cælestis gratiæ thesauros: nihil autem conferunt aut prosunt nisi fide accepta: non secus ac vinum, vel oleum, vel alius liquor quamlibet large infundas, effluet tamen ac peribit nisi aperto vasis ore: vas autem ipsum undique perfusum, inane nihilominus ac vacuum manebit. Cavendum præterea ne in errorem hujus affinem nos abducant quæ ad amplificandam Sacramentorum dignitatem paulo magnificentius à veteribus scripta sunt: ut scilicet arbitremur latentem aliquam virtutem Sacramentis annexam affixamque esse, quo ipsa per se Spiritus sancti gratias nobis conferant, quemadmodum vinum in cratere propinatur: quum hoc tantum illis divinitus injunctum sit munus, testificari nobis ac sancire Dei in nos benevolentiam: nec ulterius proficiant nisi accesserit Spiritus sanctus qui mentes ac corda nostra aperiat, nosque hujus testimonii capaces reddat: ubi etiam variæ distinctæque Dei gratiæ luculenter eminent. Sacramenta enim (ut supra attigimus) id sunt nobis à Deo quod ab hominibus rerum lætarum nuncii, vel arrhæ in pactis sanciendis: utpote quæ non à se quidem largiantur aliquid gratiæ, sed renuncient & ostendant, atque (ut sunt arrhæ & tesseræ) rata apud nos faciant quæ divina largitate nobis data sunt. Spiritus sanctus (quem non omnibus promiscue Sacramenta advehunt, sed quem Dominus peculiariter suis confert) is est qui Dei gratias

Hic porro cavendum, ne Sacramentis plus quam par est tribuamus.

tias secum affert, qui dat Sacramentis in nobis locum, qui efficit ut fructificent. Quanquam autem Deum ipsum præsentissima Spiritus sui virtute, suæ institutioni adesse non inficiamur, ne infructuosa sit & inanis quam ordinavit Sacramentorum administratio: interiorem tamen Spiritus gratiam, ut ab externo ministerio distincta est, seorsum reputandam & cogitandam asserimus. Præstat igitur vere Deus quicquid signis promittit ac figurat: nec effectu suo carent signa, ut verax & fidelis probetur eorum auctor. Tantum hic quæritur, propriane & intrinseca (ut loquuntur) virtute operetur Deus, an externis symbolis resignet suas vices. Nos vero contendimus, quæcunque adhibeat organa, primariæ ejus operationi nihil decedere. Id quum docetur de Sacramentis, & eorum dignitas præclare commendatur, & usus aperte indicatur, & utilitas abunde prædicatur, & modus in iis omnibus optimus retinetur, ut neque deferatur illis quicquam quod non oportet, neque rursum quod illis convenit detrahatur. Interim illud tollitur figmentum quo justificationis causa virtusque Spiritus sancti elementis ceu vasculis ac plaustris includitur: & præcipua illa vis quæ ab aliis prætermissa fuit diserte explicatur. Hic quoque notandum est, quod externa actione figurat ac testatur minister, Deum intus peragere: ne ad hominem mortalem trahatur quod Deus sibi uni vendicat. Id etiam prudenter admonet Augustinus: *Quomodo*, inquit, *& Moses sanctificat & Deus? non Moses pro Deo: sed Moses visibilibus Sacramentis per ministerium suum, Deus autem invisibili gratia per Spiritum sanctum: ubi totus etiam fructus est visibilium Sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiæ, visibilia ista Sacramenta quid prosunt?*

Summa disputationis de Sacramentorum efficacia.

Quid præterea observandum.

quæstion. vet. Test. lib. 3. c. 84.

18. Sacramenti nomen, ut de ejus ratione hactenus disseruimus, omnia generaliter signa complectitur quæ unquam hominibus mandavit Deus, ut certiores securosque de promissionum suarum veritate redderet. Ea vero in rebus naturalibus nonnunquam extare voluit, nonnunquam in miraculis exhibuit. Prioris generis exempla sunt, ut quum Adæ & Hevæ arborem vitæ, in arrhabonem immortalitatis dedit, ut eam secure sibi promitterent, quamdiu ederent ex illius fructu. Et quum cælestem arcum, Noë & ejus posteritati in monumentum statuit, posthac se diluvio non dissipaturum terram: hæc Adam & Noë pro Sacramentis habuerunt. Non quod arbor præstaret illis immortalitatem, quam sibi ipsa dare non poterat: aut arcus coërcendis aquis foret efficax (qui solaris duntaxat radii repercussio est in oppositas nubes) sed quia notam à verbo Dei insculptam habebant, ut documenta essent testamentorum ejus ac sigilla. Et antea quidem arbor erat arbor: arcus, arcus: ubi inscripta fuerunt verbo Dei, indita est nova forma: ut inciperent esse quod prius non erant. Hæc ne frustra dici quis existimet, arcus ipse hodie quoque nobis testis est ejus fœderis quod pepigit Dominus cum Noë: quem quoties intuemur, hanc Dei promissionem in eo legimus, terram diluvio nunquam perditum iri. Itaque siquis philosophaster, quo fidei nostræ simplicitatem rideat, talem colorum varietatem ex reflexis radiis & opposita nube oriri naturaliter contendat: fateamur quidem, sed ipsius stuporem rideamus, qui Deum naturæ dominum & præsidem non agnoscat: qui pro suo arbitrio elementis omnibus in obsequium gloriæ suæ utatur. Quod si Soli, stellis, terræ, lapidibus, hujusmodi monumenta impressisset, illa omnia Sacramenta nobis forent. Cur enim rude ac signatum argentum non ejusdem sunt pretii, quum idem prorsus sit metallum? nempe quia illud nihil habet præter naturam: forma publica percussum, nummus fit, & novam taxationem recipit. Et Deus suas creaturas verbo suo signare non poterit, ut fiant Sacramenta, quæ prius nuda erant elementa? Secundi generis exempla fuerunt, quum Abrahæ lucem in clibano fumigante ostendit: quum vellus rore irrigavit, sicca terra; rursum terram irroravit, intacto vellere, ad pollicendam Gedeoni victoriam: quum umbram horologii retrorsum decem lineis retraxit, ad promittendam Ezechiæ incolumitatem. Hæc quando fiebant ad sublevandam ac stabiliendam fidei illorum imbecillitatem, Sacramenta quoque erant.

Altera pars capitis, de Sacramentis in specie. Nominis Sacramenti lata significatio, omnia generaliter signa complectens, quæ unquam hominibus data sunt, de certiores ut promissionum suarum veritate Deus eos redderet: sive ea in rebus naturalibus, sive in miraculis exhibuit: quorum exempla proponuntur.

Genes. 2. vers. 9, 17. & 3: 3. Genes. 9. vers. 13.

Genes. 15. vers. 17. Jud. 6: 37. 2 Reg. 20. vers. 9. Jesa. 38. vers. 7, 8.

19. Verum præsentis instituti est, de his Sacramentis peculiariter disserere quæ Dominus ordinaria esse voluit in sua Ecclesia, ad alendos in unam fidem uniusque fidei confessionem suos cultores ac servos. *Nam* (ut verbis Augustini utar) *in nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel Sacramentorum visibilium consortio colligentur.* Hanc ergo necessitatem quum optimus Pater provideret, certa pietatis exercitia instituit ab initio servis suis: quæ postea Satan ad impios & superstitiosos cultus transferendo, multis modis depravavit ac corrupit. Hinc illæ gentilium initiationes in sua sacra, & cæteri degeneres ritus: qui tametsi erroris erant ac superstitionis pleni, indicio tamen ipsi quoque simul erant, non posse in professione religionis homines externis ejusmodi signis carere. Verum quia nec verbo Dei subnixa erant, nec ad eam veritatem referebantur quæ omnibus signis proposita esse debet, indigna sunt quæ commemorentur, ubi mentio fit de sacris symbolis quæ à Deo sunt instituta, nec à suo fundamento deflexerunt: nempe ut sint veræ pietatis adjumenta. Constant autem non simplicibus signis, qualia erant arcus & arbor: sed ceremoniis: aut (si mavis) signa quæ hic dantur, ceremoniæ sunt. Quemadmodum autem superius dictum est, esse à Domino testimonia gratiæ ac salutis: ita à nobis vicissim sunt professionis notæ, quibus palam in Dei nomen juramus, fidem illi vicissim nostram obstringentes. Scite ergo Chrysostomus ipsa alicubi pactiones nuncupat, quibus & Deus nos sibi confœderat, & nos in vitæ puritatem ac sanctimoniam obstringimur: quia hic mutua inter Deum & nos interponitur stipulatio. Ut enim illic se pollicetur Dominus inducere ac delere siquid delinquendo noxæ ac pœnæ contractum à nobis fuerit, nosque sibi reconciliat in Filio unigenito: ita ad pietatis ac innocentiæ studium hac professione illi nos vicissim obligamus. ut dicere merito possis Sacramenta hujusmodi, ceremonias esse quibus exercere vult populum suum Deus ad fidem intus primum fovendam, excitandam, confirmandam: deinde testandam apud homines religionem.

De Sacramentis ordinariis in Dei Ecclesia. Quam sint necessaria.

lib. 9. contra Faustum Manich. cap. 11.

Quid sint Dei respectu. Quid etiam sint nostri respectu.

Horum usus & scopus.

20. Hæc etiam ipsa diversa fuerunt pro varia temporis ratione, secundum dispensationem qua Domino visum est his aut illis modis sese hominibus exhibere. Abrahæ enim & ejus posteritati mandata est Circumcisio: cui postea purificationes & sacrificia aliique ritus ex Lege Mosaica addita sunt. Hæc Judæorum fuerunt Sacramenta ad Christi usque adventum: abrogatis illis, duo Sacramenta instituta, quibus nunc Christiana Ecclesia utitur, Baptismus & Cœna Domini. Loquor autem de iis quæ in usum totius Ecclesiæ sunt instituta. Nam impositionem manuum, qua Ecclesiæ ministri in suum munus initiantur, ut non invitus patior vocari Sacramentum, ita inter ordinaria Sacramenta non numero. Reliqua autem quæ vulgo recensentur, quo loco habenda sint, mox videbimus. Quanquam in eundem, in quem nunc nostra intendunt, scopum, & vetera illa spectarunt, nempe ut ad Christum dirigerent, & pene manu ducerent: aut ipsum potius, ceu imagines repræsentarent,

In duo genera distribuuntur. Nempe in Sacramenta veteris & novi Testamenti.

Utraque vero eodem spectant, nempe ut ad Christum

veluti manu nos ducant.

rent, ac cognoscendum proferrent. Quum enim jam ante docuerimus, esse quædam sigilla quibus promissiones Dei obsignantur: sit autem certissimum, nullam unquam Dei promissionem hominibus oblatam nisi in Christo: ut de aliqua Dei promissione nos doceant, Christum ostendant necesse est. Quo pertinet cæleste illud tabernaculi & legalis cultus exemplar, quod Mosi objectum fuit in monte. Unum duntaxat discrimen est, quod illa Christum promissum, quum adhuc expectaretur, adumbrarunt, hæc jam præstitum & exhibitum testantur.

Quod apparet in Sacramentis veteris Testamenti.

21. Hæc ubi per partes ac sigillatim declarata fuerint, multo clariora fient. Circumcisio Judæis symbolum erat quo admonerentur, quicquid ex hominis semine prodit, hoc est, universam hominum naturam corruptam esse, putationeque habere opus: præterea documentum ac memoriale, quo sese confirmarent in promissione Abrahæ data, de semine benedicto *in quo benedicendæ essent omnes nationes terræ*: à quo & sua ipsis benedictio expectanda erat. Porro salutare illud semen (quemadmodum à Paulo docemur) erat Christus, in quo solo recepturos se confidebant quod in Adam perdiderant. Quare illis erat Circumcisio, quod Abrahæ fuisse tradit Paulus, *signaculum* scilicet *justitiæ fidei*: hoc est, sigillum quo certius confirmarentur, suam fidem, qua semen ipsum expectabant, sibi à Deo pro justitia acceptam ferri. Sed nos meliore alibi occasione Circumcisionis Baptismique comparationem longius prosequemur. Baptismata & purificationes suam illis immunditiem, spurcitiam, pollutionem ante oculos ponebant, qua in sua natura contaminati erant: aliud vero lavacrum pollicebantur, quo omnes extergerentur & abluerentur eorum sordes. Et hoc lavacrum Christus erat: cujus sanguine abluti, ejus puritatem afferimus in conspectum Dei, ut inquinamenta omnia nostra tegat. Sacrificia illos suæ iniquitatis arguebant, simulque docebant, necessariam esse aliquam satisfactionem quæ judicio Dei solveretur. Fore ergo summum quendam Pontificem, inter Deum & homines mediatorem, qui Deo satisfaceret per sanguinis effusionem, ac hostiæ immolationem, quæ in remissionem peccatorum sufficeret. Hic summus Sacerdos fuit Christus: proprium ipse sanguinem effudit, victima ipse fuit: se enim Patri obedientem in mortem obtulit: qua obedientia, hominis inobedientiam abolevit, quæ Dei indignationem provocaverat.

Genes. 12. vers. 3. Genes. 22. vers. 18. Gal. 3: 16. Rom. 4. vers. 11. Heb. 9. v. 1. ad 14. 1 Joan. 1. vers. 7. Apoc. 1: 5. Heb. 10. v. 1,2,3,4. Heb. 4: 14. & 5: 5. & 9: 11. Phil. 2: 8. Rom. 5. vers. 19.

Deinde in Sacramentis novi Testamenti.

22. Quantum ad nostra attinet, Christum eo clarius nobis offerunt, quo propius manifestatus est hominibus: ex quo à Patre vere, qualis promissus fuerat, exhibitus fuit. Baptisma enim nobis quod purgati & abluti simus testificatur: Cœna eucharistiæ, quod redempti. In aqua figuratur ablutio: in sanguine, satisfactio. Hæc duo in Christo reperiuntur, qui (ut ait Joannes) *venit in aqua & sanguine*: hoc est, ut purgaret & redimeret. Cujus rei testis quoque est Spiritus Dei. Imo *tres in uno sunt testes, Aqua, Sanguis, & Spiritus*. In aqua & sanguine purgationis & redemptionis habemus testimonium: Spiritus vero primarius testis hujusmodi testimonii certam nobis fidem facit. Sublime istud mysterium præclare nobis in Christi cruce ostensum est, quum aqua & sanguis effluxerunt ex sacro ejus latere: quod eam ob causam jure Augustinus Sacramentorum nostrorum fontem vocavit: de quibus tamen paulo fusius disserendum erit. Quin uberior etiam Spiritus gratia hic se proferat, si tempus cum tempore compares, non dubium est. Nam id ad regni Christi gloriam pertinet: sicuti ex pluribus locis, ac præsertim ex septimo Joannis capite colligimus. Quo sensu accipere oportet illud Pauli, *umbras fuisse sub Lege, corpus in Christo*. Neque ejus consilium est exinanire suo effectu testimonia gratiæ in quibus olim Patribus se veracem probare Deus voluit, non secus ac hodie nobis in Baptismo & sacra Cœna; sed comparative, magni facere quod nobis datum est, ne cui mirum esset Christi adventu abolitas esse Legis ceremonias.

1 Joan. 5. vers. 6. Joan. 19. vers. 34. Homil. in Joan. 20. & sæpe alias. Col. 2:17.

Ex superioribus sequitur, impiam esse Scholasticorum doctrinam de discrimine Sacramentorum veteris & novæ Legis.

23. Scholasticum autem illud dogma (ut hoc quoque obiter perstringam) quo tam longum discrimen inter veteris ac novæ Legis Sacramenta notatur, perinde acsi illa non aliud quam Dei gratiam adumbrarint, hæc vero præsentem conferant, penitus explodendum est. Siquidem nihilo splendidius de illis Apostolus quam de his loquitur, quum docet *Patres eandem nobiscum spiritualem escam manducasse*: & escam illam Christum interpretatur. Quis inane ausit facere signum illud quod veram Christi communionem Judæis exhibebat? Et status causæ quam illic agit Apostolus, pro nobis non obscure militat: nam nequis frigida Christi cognitione, inanique Christianismi titulo, ac externis insignibus fretus, Dei judicium contemnere audeat, divinæ severitatis exempla in Judæis spectanda exhibet: ut easdem quas illi dederunt pœnas sciamus nobis imminere, si iisdem vitiis indulgeamus. Jam ut apta esset comparatio, oportuit ostendere nihil esse inæqualitatis inter nos & ipsos in iis bonis quibus falso gloriari nos vetabat. Ergo primum in Sacramentis pares nobis facit: nec ullam prærogativæ particulam nobis relinquit quæ animos ad spem impunitatis facere queat. Nec vero Baptismo nostro plus tribuere fas est quam ipse alibi Circumcisioni tribuit, quum vocat *sigillum justitiæ fidei*. Quicquid ergo nobis hodie in Sacramentis exhibetur, id in suis olim recipiebant Judæi, Christum scilicet cum spiritualibus suis divitiis. Quam habent nostra virtutem, eam quoque in suis sentiebant: ut scilicet essent illis divinæ erga se benevolentiæ sigilla in spem æternæ salutis. Si dextri fuissent interpretes epistolæ ad Hebræos, non ita fuissent hallucinati: sed quum illic legerent legalibus ceremoniis expiata non fuisse peccata, imo veteres umbras nihil habuisse momenti ad justitiam, neglecta comparatione quæ illic tractatur, dum hoc unum arripiunt, Legem per se nihil profuisse suis cultoribus, putarunt simpliciter figuras veritate vacuas fuisse. Apostoli vero consilium est Legem ceremonialem in nihilum redigere donec ad Christum ventum fuerit, à quo solo pendet tota illius efficacia.

1 Cor. 10. vers. 3. *Hujus erroris refutatio.* Rom. 4. vers. 11. Heb. 10. v. 1. &c.

I. Objectio Scholasticorum, de Circumcisione à Paulo extenuata.

24. At objicient quæ de Circumcisione literæ apud Paulum leguntur, eam nullo loco esse apud Deum, nihil conferre, inanem esse. Ejusmodi enim sententiæ illam longe infra Baptismum nostrum deprimere videntur. Minime vero. Id enim ipsum de Baptismo jure diceretur. Quin etiam dicitur: primum à Paulo ipso, ubi ostendit Deum nihil morari externam ablutionem qua in religionem initiamur, nisi animus intus & repurgetur, & in puritate ad ultimum perseveret: deinde à Petro, dum Baptismi veritatem non in externa positam ablutione testatur, sed bono conscientiæ testimonio. At videtur alio etiam loco Circumcisionem manu factam penitus contemnere, dum eam cum Christi Circumcisione comparat. Respondeo, neque hoc loco aliquid extenuari de ejus dignitate. Illic contra eos disputat Paulus, qui eam velut necessariam requirebant, quum esset jam abrogata. Monet igitur fideles ut omissis veteribus umbris, in veritate insistant. Urgent (inquit) isti magistri, ut corpora vestra circumcidantur. Atqui spiritualiter circumcisi estis secundum animam & corpus. Habetis igitur rei exhibitionem, quæ longe potior est quam umbra. Poterat autem quispiam contra excipere, non ideo spernendam esse figuram quia rem haberent: quando & apud Patres fuisset illa depositio veteris hominis de qua loquebatur, quibus tamen

Rom. 2. v. 27, 29. 1 Cor. 7. vers. 19. Gal. 6: 15. 1 Cor. 10. vers. 5. 1 Pet. 3. vers. 21. *Responsio, Apostoli consilium explanans.* Col. 2: 11.

non fuisset externa Circumcisio supervacua. Hanc objectionem prævertit, quum addit continuo, fuisse Colossenses *Christo consepultos per Baptismum.* Quo significat id hodie esse Baptismum Christianis, quod veteribus erat Circumcisio: ideoque sine illius injuria non posse hanc injungi Christianis.

2. Objectio, ex locis Scripturæ sumpta, qui universam Legem cum omnibus ceremoniis & sacrificiis suis in totum tollere videntur.

25. At quod sequitur, & jam nuper citavi, difficilius est ad solvendum, Judaicas omnes ceremonias fuisse *umbras rerum futurarum*, *corpus esse in Christo*: longe vero difficillimum quod multis capitibus epistolæ ad Hebræos tractatur, sanguinem pecudum non pertigisse ad conscientias: *Legem habuisse umbram futurorum bonorum*, *non imaginem rerum*: cultores ex ceremoniis Mosaicis nihil perfectionis fuisse consequutos, & similia. Repeto quod jam attigi, Paulum non ideo umbratiles facere ceremonias quod nihil haberent solidi, sed quia eorum complementum, usque ad Christi exhibitionem, quodammodo suspensum erat. Deinde non de efficacia, sed potius de modo significandi hoc intelligendum esse dico. Donec enim manifestatus est in carne Christus, omnia signa velut absentem eum adumbrabant: utcunque virtutis suæ suique adeo ipsius præsentiam fidelibus intus exereret. Sed hoc maxime observare convenit, in his omnibus locis Paulum non simpliciter, sed per contentionem loqui. Quoniam illi certamen erat cum Pseudoapostolis, qui in ceremoniis solis, nullo Christi respectu, pietatem sitam esse volebant: ad eos confutandos satis erat duntaxat tractare quid per se valeant ceremoniæ. Hunc quoque scopum sequutus est auctor epistolæ ad Hebræos. Meminerimus ergo hic de ceremoniis, non in sua vera & nativa significatione acceptis, sed ad falsam pravamque interpretationem detortis, non de legitimo earum usu, sed de superstitionis abusu disputari. Quid igitur mirum si separatæ à Christo ceremoniæ, omni virtute exuuntur? In nihilum enim redigitur quicquid est signorum, ubi res signata tollitur. Sic Christus, ubi negotium habebat cum iis qui manna nihil aliud quam cibum ventris fuisse cogitabant, sermonem accommodat crassæ eorum opinioni, dicitque se meliorem cibum administrare qui animas ad spem immortalitatis pascat. Quod si clariorem solutionem requiris, huc tendit omnium summa. Primo totum illum ceremoniarum apparatum, qui in Lege Mosaica fuit, nisi ad Christum dirigatur, rem esse evanidam ac nihili. Deinde sic in Christum respexisse ut eo demum in carne manifestato, complementum suum habuerint. Postremò ejus adventu oportuisse abrogari, non secus atque umbra in perspicua Solis luce evanescit. Sed quia longiorem adhuc de ea re sermonem in eum locum differo quo Baptismum cum Circumcisione conferre institui, parcius nunc attingo.

Col. 2: 17. Heb. 10: 1. *Responsio* 1. 2. 3.

4. Scopum auctoris epistolæ ad Hebræos ostendens.

Joan. 6: 27.

5. Quæ omnium summam continet, & ad tres articulos revocat.

3. Objectio, ex Theologis

26. Forte miseros istos Sophistas deceperunt immodica etiam illa Sacramentorum encomia, quæ de signis nostris apud veteres leguntur. Quale est illud Augustini, Quod *veteris Legis Sacramenta Salvatorem tantum promittebant*, *nostra vero dant salutem.* Has & similes dicendi figuras quum non animadverterent hyperbolicas esse, & ipsi hyperbolica sua dogmata promulgarunt: sed prorsus alieno sensu à veterum scriptis. Non enim aliud illic voluit Augustinus, quam quod idem alibi scribit, *Sacramenta Mosaicæ Legis Christum prænunciasse: nostra vero annunciare.* Et contra Faustum, *Fuisse illas promissiones rerum complendarum: hæc indicia completarum*: acsi diceret, illa figurasse quum adhuc expectaretur: nostra velut præsentem exhibere qui jam præstitus est. Porro de modo significandi loquitur, sicut & alibi indicat, *Lex* (inquit) *& Prophetæ Sacramenta habebant prænunciantia rem futuram: nostri vero temporis Sacramenta venisse contestantur quod illa venturum prædicabant.* Quid autem de re & efficacia senserit, pluribus locis explicat: ut quum dicit, *Sacramenta Judæorum in signis fuisse diversa; in re quæ significatur, paria: diversa specie visibili, paria virtute spirituali.* Item, *In signis diversis, eadem fides: sic in signis diversis, ut in verbis diversis: quia verba sonos mutant per tempora, & utique nihil aliud sunt verba quam signa. Bibebant Patres eundem spiritualem potum: nam corporalem non eundem. Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi petra Christus: nobis Christus, quod in altari ponitur. Et illi pro magno Sacramento biberunt aquam profluentem è petra: nos quid bibamus norunt fideles. Si visibilem speciem intendas, aliud est: si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt.* Alibi, *Idem in mysterio cibus & potus illorum qui noster: sed significatione idem, non specie: quia idem ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus.* Quanquam hac quoque in parte aliquid differentiæ esse concedimus. Utraque enim paternam Dei in Christo benevolentiam ac Spiritus sancti gratias nobis offerri testantur: sed nostra illustrius ac luculentius. In utrisque Christi exhibitio: sed in his uberior ac plenior, nempe prout fert illud de quo supra disseruimus veteris & novi Testamenti discrimen. Atque id est quod voluit idem Augustinus (quem ut optimum ex tota antiquitate & fidelissimum testem sæpius citamus) quum tradit, Christo revelato Sacramenta fuisse instituta, *numero pauciora*, *significatione augustiora*, *virtute præstantiora.* Hujus quoque rei breviter admonitos esse lectores expedit, quicquid de opere operato nugati sunt Sophistæ, non modo falsum esse, sed pugnare cum Sacramentorum natura, quæ instituit Deus ut fideles, vacui bonorum omnium & inopes, nihil præter mendicitatem eo afferant. Unde sequitur, ea recipiendo nihil istos agere unde laudem mereantur, vel in actione (quæ eorum respectu mere passiva est) nullum illis posse opus adscribi.

veteribus, novi fœderis Sacramenta immodice laudantibus.

in procœmio enarr. Psal. 73.

Resp. illorum sententias hyperbolicas esse: & non de efficacia, sed de modo significandi intelligendas.

quæst. sup. Num. c. 33. libr. 19. cap. 14. lib. 2. contra lit. Petil. cap. 37. Homil. in Joan. 26. Homil. in Joan. 45.

in Psal. 77. lib. 19. contra Faustum, c. 13.

de doctrina Christ. lib. 3. epist. ad Januarium.

CAP. XV.

De Baptismo.

Duæ sunt partes hujus capitis.

1. *De duobus finibus Baptismi dissertatio. De priore, à sectione prima ad duodecimam. De posteriore, sect.* 13.
2. *Altera pars ad quatuor capita referri potest.* I. *De usu Baptismi,* 14. *&* 15. *sect.* II. *De ministri dignitate vel indignitate,* 16. 17. 18. *sect.* III. *De corruptelis quibus hoc Sacramentum fuit inquinatum,* 19. *sect.* IV. *Ad quos spectet ejus administratio, sect.* 20. 21. *&* 22.

Baptismi definitio. Ejusdem primus finis.

Baptismus signum est initiationis quo in Ecclesiæ cooptamur societatem, ut Christo insiti, inter filios Dei censeamur. Porro in hunc finem nobis à Deo datus est (quod mysteriis omnibus commune esse docui) primum ut fidei nostræ apud se, deinde ut confessioni apud homines serviret. Utriusque institutionis rationem ordine prosequemur. Tria autem affert fidei nostræ Baptismus, quæ & ipsa sigillatim pertractanda sunt. Hoc primum est quod nobis à Domino pro-

Qui in tribus potissimum constat.

proponitur, ut symbolum sit nostræ purgationis ac documentum: vel (ut melius explicem quod volo) instar signati cujusdam diplomatis, quo nobis confirmet, peccata nostra omnia sic deleta, inducta, obliterata esse, ne unquam in conspectum suum veniant, ne commemorentur, ne imputentur. Vult enim omnes qui crediderint baptizari in remissionem peccatorum. Proinde quibus visum est Baptismum non aliud esse quam tesseram ac notam qua religionem nostram apud homines profitemur, quo modo imperatoris sui insignia præferunt milites in suæ professionis notam, ii quod primum erat in Baptismo non perpenderunt. Id vero est, quod à nobis accipiendus sit cum hac promissione, *Quicunque crediderint, & baptizati fuerint, salvos fore.*

1. Quod testetur peccatorum remissionem.

Marc. 16. vers. 16.

2. In hunc sensum intelligendum quod à Paulo scribitur, *Ecclesiam à sponso Christo sanctificatam esse, & mundatam lavacro aquæ, in verbo vitæ.* Et alibi, *nos secundum ejus misericordiam salvos factos esse per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.* Et à Petro, *quod Baptisma nos salvos facit.* Non enim significare voluit ille, ablutionem & salutem nostram aqua perfici, aut aquam purgandi, regenerandi, renovandi virtutem in se continere: neque hic salutis causam, sed duntaxat talium donorum cognitionem & certitudinem in hoc Sacramento percipi: quod verbis ipsis satis evidenter explicatur. Nam verbum vitæ & Baptismum aquæ simul connectit Paulus: acsi diceret, per Euangelium nobis nostræ ablutionis & sanctificationis nuncium afferri, per Baptismum hujusmodi nuncium obsignari. Et subdit continuo Petrus, Baptisma illud non esse *depositionem sordium carnis, sed conscientiam bonam apud Deum, quæ ex fide est.* Imo non aliam nobis purificationem Baptismus pollicetur quam per aspersionem sanguinis Christi: qui per aquam, propter mundandi abluendique similitudinem, figuratur. Quis ergo nos aqua ista mundari dicat, quæ certo testatur Christi sanguinem verum esse atque unicum nostrum lavacrum? Ut non aliunde peti queat certior ratio ad refellendam eorum hallucinationem qui ad aquæ virtutem referunt omnia, quam ab ipsius Baptismi significatione: quæ tam ab elemento illo visibili quod oculis nostris objicitur, abstrahit, quam ab aliis omnibus mediis, ut uni Christo mentes nostras devinciat.

Hæc remissio peccatorum quibusdam Scripturæ testimoniis comprobatur.

Eph. 5: 26.
Tit. 3: 5, 6.
1 Pet. 3:21.

3. Neque vero existimandum est, Baptisma in præteritum duntaxat tempus conferri, ut novis lapsibus, in quos à Baptismate recidimus, quærenda sint alia nova expiationis remedia in aliis nescio quibus sacramentis, perinde acsi illius vis obsoleta esset. Hoc quidem errore olim factum est, ut nonnulli nisi in ultimo vitæ discrimine, atque adeo inter ultimos spiritus Baptismo initiari nollent, ut sic totius vitæ obtinerent veniam. In quam præposteram cautionem veteres Episcopi toties in scriptis suis invehuntur. Sic autem cogitandum est, quocunque baptizemur tempore, nos semel in omnem vitam ablui & purgari. Itaque quoties lapsi fuerimus, repetenda erit Baptismi memoria, & hac armandus animus, ut de peccatorum remissione semper certus securusque sit. Nam etsi semel administratus præteriisse visus est, posterioribus tamen peccatis non est abolitus. Puritas enim Christi in eo nobis oblata est: ea semper viget, nullis maculis opprimitur: sed omnes nostras sordes abluit & extergit. Neque hinc tamen peccandi in futurum licentia captanda est (ut certe hinc ad talem audaciam minime instruimur) sed hæc doctrina iis tantum traditur qui ubi peccaverunt, sub peccatis suis fatigati & oppressi gemunt, ut habeant quo se erigant ac consolentur, ne in confusionem ac desperationem ruant. Sic Paulus ait, *Christum factum nobis esse propitiatorem, in remissionem præcedentium delictorum.* Quo non negat perpetuam assiduamque peccatorum remissionem ad mortem usque in eo obtineri: sed datum eum à Patre miseris tantum peccatoribus significat, qui conscientiæ cauterio vulnerati ad medicum suspirant. His offertur misericordia Dei. Qui peccandi materiam & licentiam ex impunitate aucupantur, nihil sibi præter iram & judicium Dei provocant.

Nec ea præteritorum tantum, sed etiam futurorum peccatorum est.

Hinc tamen peccandi licentia minime captanda.

Rom. 3. vers. 25.

4. Equidem scio aliud communiter receptum esse, pœnitentiæ & clavium beneficio nos obtinere post Baptismum remissionem, quæ prima regeneratione per solum Baptismum nobis datur. Sed qui hoc comminiscuntur, in eo errant quod non cogitant potestatem clavium, de qua loquuntur, à Baptismo sic pendere ut nullo modo separari debeat. Remissionem accipit peccator Ecclesiæ ministerio, nempe non sine Euangelii prædicatione. Qualis autem illa est? Nos sanguine Christi emundari à peccatis. Atqui lavacri illius signum ac testimonium quid est nisi Baptismus? Videmus igitur ut ad Baptismum absolutio illa referatur. Et hic error commentitium Pœnitentiæ sacramentum nobis peperit: de quo aliquid ante attigi, & quod residuum est suo loco absolvam. Nihil autem mirum si homines qui pro ingenii sui crassitie rebus externis immodice sunt affixi, hac quoque in parte vitium illud prodiderunt: ut pura Dei institutione non contenti, nova subsidia à seipsis conficta ingererent. Quasi vero Baptismus ipse non esset pœnitentiæ sacramentum. Quod si hæc in totam vitam nobis commendatur, vis quoque Baptismi ad eosdem usque fines extendi debet. Quare nec dubium quin pii omnes toto vitæ curriculo, quoties vitiorum suorum conscientia vexantur, sese ad Baptismi memoriam revocare audeant, ut se inde confirment in illius unicæ ac perpetuæ ablutionis fiducia quam habemus in Christi sanguine.

Refutatur eorum error, qui aliter sentiunt, & inter Baptismum & Pœnitentiam ita partiuntur, ut remissionem priorum Baptismo, sequentium vero pœnitentiæ assignent.

5. Alterum etiam fructum affert, quia nostram in Christo mortificationem nobis ostendit, & novam in eo vitam. *Siquidem* (ut ait Apostolus) *in mortem ejus baptizati sumus, consepulti ipsi in mortem, ut in novitate vitæ ambulemus.* Quibus verbis non ad imitationem ejus nos solum exhortatur (acsi diceret, admoneri nos per Baptismum, ut quodam mortis Christi exemplo, concupiscentiis nostris moriamur: & exemplo resurrectionis, ut in justitiam suscitemur) sed rem longe altius repetit: nempe quod per Baptismum Christus nos mortis suæ fecerit participes ut in eam inseramur. Et quemadmodum surculus substantiam alimentumque ducit à radice cui insitus est: ita qui Baptismum ea qua debent fide accipiunt, vere efficaciam mortis Christi sentiunt in mortificatione carnis suæ: simul etiam resurrectionis, in vivificatione Spiritus. Inde exhortationis materiem desumit: quod si Christiani sumus, debemus *mortui esse peccato, & justitiæ vivere.* Hoc eodem argumento alibi utitur, Quod circumcisi sumus, & exuimus veterem hominem, *postquam per Baptismum in Christo sepulti sumus.* Et hoc sensu, eo quem ante citavimus loco, vocavit *lavacrum regenerationis & renovationis.* Itaque primum gratuita peccatorum venia & justitiæ imputatio nobis promittitur, deinde Spiritus sancti gratia, quæ nos in vitæ novitatem reformet.

2. Secundus finis seu fructus Baptismi est, ut intelligamus, nos in mortificationem & novam vitam una cum Christo inseri.

Rom. 6. vers. 3, 4.
Col. 2: 11.
Tit. 3: 5.

6. Postremo & hanc è Baptismo utilitatem fides nostra accipit, quod certo nobis testificatur, non modo in mortem & vitam Christi nos insitos esse: sed sic ipsi Christo unitos ut omnium ejus bonorum participes simus. Ideo enim Baptismum in suo corpore dedicavit & sanctificavit, ut communem eum nobiscum haberet, ceu firmissimum unionis ac societatis, quam nobiscum inire dignatus est, vinculum: ut Paulus ex eo probet, nos esse filios Dei, quia Christum in Baptismo induimus. Ita videmus Baptismi complementum in Christo esse, quem etiam hac ratione vocamus proprium

3. Ut sciamus nos sic ipsi Christo esse unitos, ut omnium ejus bonorum participes simus.

Matth. 3. v. 13. &c.
Gal. 3: 27.

Baptismi

Baptismi objectum. Proinde mirum non est si in ejus nomen baptizasse narrantur Apostoli, qui tamen in Patris quoque & Spiritus nomen baptizare jussi fuerant. Quicquid enim in Baptismo proponitur donorum Dei, in Christo uno reperitur. Neque tamen fieri potest quin Patris simul & Spiritus nomen invocet qui in Christum baptizat. Ideo enim ejus sanguine emundamur, quia misericors Pater nos pro sua incomparabili clementia recipere in gratiam volens, mediatorem hunc in medio statuit, qui nobis favorem apud ipsum conciliet. Regenerationem vero ita demum ab ejus morte & resurrectione consequimur, si per Spiritum sanctificati imbuamur nova & spirituali natura. Quamobrem nostræ tum purgationis tum regenerationis in Patre causam, in Filio materiam, in Spiritu effectum consequimur, & quodammodo distincte cernimus. Sic primum Joannes baptizavit, sic deinde Apostoli, *Baptismo pœnitentiæ, in remissionem peccatorum:* pœnitentiæ verbo hujusmodi regenerationem intelligentes: remissione peccatorum, ablutionem.

Actor. 8. vers. 16. & 19: 5. Matth. 28. vers. 19.

Secundus & tertius finis tam in Joannis quam Apostolorum Baptismo est perspicuus. Matth. 3. vers. 6, 11. Luc. 3: 3. Joan. 3: 23. & 4: 1. Actor. 2. v. 38, 41.

7. Quo etiam certissimum fit, idem fuisse prorsus Joannis ministerium, quod Apostolis postea delegatum est. Non enim alium Baptismum faciunt diversæ manus quibus administratur: sed eundem esse eadem doctrina ostendit. In unam doctrinam Joannes & Apostoli consenserunt: utrique in pœnitentiam, utrique in remissionem peccatorum, utrique in nomen Christi, à quo pœnitentia & peccatorum remissio esset, baptizarunt. Joannes dixit, *agnum esse Dei per quem tollerentur peccata mundi:* ubi eum hostiam fecit Patri acceptam, propitiatorem justitiæ, salutisque auctorem. Quid ad hanc confessionem addere poterant Apostoli? Quare neminem perturbet quod alterum ab altero discernere veteres contendunt, quorum non tanti esse nobis debet calculus ut Scripturæ certitudinem quatefaciat. Quis enim Chrysostomo potius auscultet, neganti in Joannis Baptismo comprehensam fuisse peccatorum remissionem, quam Lucæ contra asserenti, *Joannem Baptismum pœnitentiæ prædicasse in peccatorum remissionem?* Nec recipienda est illa Augustini argutia, *in spe dimissa fuisse peccata Baptismo Joannis, Christi Baptismo reipsa dimitti.* Quum enim Euangelista clare testetur, Joannem in suo Baptismo remissionem peccatorum pollicitum fuisse: quid extenuare hoc elogium opus est, quum nulla necessitas ad id cogat? Siquis autem differentiam è Dei verbo quærat, non aliam inveniet quam quod in eum qui venturus erat, Joannes baptizabat: Apostoli in eum qui jam se exhibuerat.

In hunc finem Baptismus Joannis & Apostolorum unus idemque prorsus est. Joan. 1. vers. 29.

Homil. in Matth. 14.

Luc. 3: 3.

lib. 5. de Baptism. contra Donatist. cap. 10.

Luc. 3: 16. Act. 19: 4.

8. Quod luculentiores Spiritus gratiæ à Christi resurrectione effusæ sunt, nihil ad statuendam Baptismatum diversitatem attinet. Siquidem Baptismus, quem ipso adhuc in terris agente Apostoli administrabant, ejus vocabatur: neque tamen largiorem Spiritus opulentiam habebat quam Baptismus Joannis. Quin ne post ascensionem quidem, Spiritu supra vulgarem priorum fidelium modum donantur Samaritani, etiamsi in nomen Jesu baptizati fuerint, donec ad eos Petrus & Joannes mittuntur qui manus imponant. Hoc solum veteribus imposuisse arbitror, ut hunc ad illum præparationem duntaxat esse dicerent, quod legebant rursum à Paulo baptizatos qui Joannis Baptismum semel susceperant. Sed quam hic sint hallucinati, alibi suo loco clarissime explicabitur. Quid ergo est quod Joannes dixit, *se quidem aqua baptizare: venturum autem* Christum *qui baptizaret Spiritu sancto & igni?* Paucis expediri hoc potest. Non enim Baptismum à Baptismo distinguere voluit, sed personam suam cum Christi persona contulit, se ministrum esse aquæ, illum Spiritus sancti datorem: & hanc virtutem visibili miraculo declaratum quo die Spiritum sanctum Apostolis sub linguis igneis mitteret. Quid Apostoli jactare ultra potuerunt? Quid & qui hodie baptizant? sunt enim exterioris duntaxat signi ministri, Christus interioris gratiæ auctor, ut iidem illi veteres ubique docent, in primisque Augustinus, cui hæc præcipua est fultura contra Donatistas, Qualiscunque sit qui baptizat, unum tamen Christum præesse.

Objectio eorum, qui Joannis Baptismum ab Apostolorum Baptismo diversum esse statuunt, diluitur. Actor. 8. v. 14, 17.

Actor. 19. vers. 3, 5.

Mat. 3: 11.

Act. 2: 3.

9. Hæc quæ tum de mortificatione, tum de ablutione diximus, in populo Israël adumbrata sunt: quem eam ob causam Apostolus dicit *in nube & in mari fuisse baptizatum.* Mortificatio figurata est quum Dominus è manu Pharaonis & crudeli servitute eos asserens, viam illis stravit per mare Rubrum, & Pharaonem ipsum & Ægyptios hostes, qui à tergo illis instabant, & cervicibus imminebant, submersit. Nam & ad hunc modum in Baptismo pollicetur nobis, & dato signo ostendit, nos ex Ægypti captivitate, hoc est, è peccati servitute, sua virtute eductos & vindicatos: submersum Pharaonem nostrum, id est, diabolum: quanquam nec sic etiam exercere nos & fatigare desinat. Verum ut Ægyptius ille non in profundum maris dejectus fuerat, sed in littore prostratus, terribili aspectu adhuc Israëlitas terrebat, nocere tamen non poterat: ita hic noster adhuc quidem minatur, arma ostendit, sentitur, sed vincere non potest. In nube, purgationis symbolum fuit. Nam ut tum illos Dominus opposita nube operuit, & refrigerium præstitit, ne inclementiore Solis ardore deficerent & tabescerent: ita in Baptismo nos Christi sanguine opertos esse & protectos agnoscimus nè Dei severitas, quæ vere est flamma intolerabilis, nobis incumbat. Etsi vero tunc obscurum & paucis cognitum fuit mysterium: quia tamen non alia est salutis adipiscendæ ratio quam in illis duabus gratiis, noluit Deus utriusque tessera vetustos Patres, quos hæredes adoptaverat, privare.

Denique Baptismi beneficia in populo Israël per transitum maris & refrigerium nobis adumbrata sunt. 1 Cor. 10. vers. 2. Exod. 14. v. 21, 22, & 26.

Num. 9. v. 18, 19.

10. Jam perspicuum est quam falsum sit quod docuerunt pridem nonnulli, in quo alii persistunt, per Baptismum solvi nos & eximi ab originali peccato, & à corruptione quæ ab Adam in universam posteritatem propagata est: atque in eandem justitiam naturæque puritatem restitui quam obtinuisset Adam, si in ea qua primum creatus fuerat, integritate stetisset. Tale enim doctorum genus nunquam quid peccatum originale, quid justitia originalis, quæ gratia Baptismi esset, assequutum est. Jam vero ante disputatum est, peccatum originale esse naturæ nostræ pravitatem ac corruptionem, quæ primum reos facit nos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert quæ Scriptura vocat *opera carnis.* Hæc itaque duo distincte observanda: nempe quod sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiati perversique, jam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito, convictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi justitia, innocentia, puritas. Atque adeo infantes quoque ipsi suam secum damnationem à matris utero afferunt: qui tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen. Imo tota eorum natura quoddam est peccati semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Hanc damnationem sublatam & à se depulsam esse certi per Baptismum fideles fiunt: quando (ut dictum fuit) Dominus hoc signo nobis pollicetur plenam solidamque remissionem factam esse, & culpæ quæ imputanda nobis erat, & pœnæ quæ ob culpam luenda: justitiam quoque apprehendunt, sed qualem in hac vita obtinere populus Dei potest, nempe imputatione duntaxat: quia pro justis & innocentibus eos sua misericordia Dominus habet.

Objectio aliorum, qui statum quendam perfectæ instaurationis post Baptismum somniant. Responsio, Originalis pravitas remanet post Baptismum.

Gal. 5: 19.

Et est in ipsis infantibus.

Justi autem sunt electi Dei baptizati, imputatione justitiæ duntaxat in hac vita.

11. Alterum est, quod hæc perversitas nunquam in nobis cessat, sed novos assidue fructus parit, ea scilicet quæ ante descripsimus opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas perpetuo

Ea autem originalis corruptio, toto vita hujus curri-

culo piis negotium facessit.

petuo efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Nam concupiscentia nunquam plane in hominibus interit & extinguitur, donec per mortem è corpore mortis liberati, semetipsos prorsus exuerint. Baptismus quidem promittit nobis submersum esse nostrum Pharaonem, & peccati mortificationem: non tamen ita ut amplius non sit, aut nobis negotium non facessat: sed tantum ne superet. Nam quamdiu in hoc carcere corporis nostri clausi degemus, habitabunt in nobis reliquiæ peccati: sed si promissionem in Baptismo nobis à Deo datam fide tenemus, non dominabuntur nec regnabunt. Nemo autem se fallat, nemo sibi in suo malo blandiatur, quum audit peccatum semper in nobis habitare. Non in hoc dicuntur ista, ut peccatis suis secure indormiant qui alioqui plus satis propensi sunt ad peccandum: sed tantum ne labascant, & animum despondeant, qui à carne sua titillantur & punguntur. Magis cogitent se in via adhuc esse, & multum se profecisse credant, quum è sua concupiscentia aliquantulum minui indies senserint, donec eo pertigerint quo tendunt: nempe ad ultimum interitum carnis suæ, qui in hujus vitæ mortalis interitu perficietur. Interea & strenue certare, & ad progressum se animare, & ad plenam victoriam stimulare non desinant. Nam & hoc magis acuere debet eorum conatus, quod sibi, postquam diu enixi fuerint, non parum adhuc negotii restare vident. Sic habendum est: baptizamur in mortificationem carnis nostræ, quæ à Baptismo in nobis inchoatur, quam quotidie prosequimur: perficietur autem quum ex hac vita migrabimus ad Dominum.

Nec inde tamen peccandi licentiam arripiunt: imo cautius & tutius ambulant in viis Domini.

Pravitatem illam piis facessere negotium exemplo & testimonio Pauli Apostoli ostenditur. Rom. 6. v. 1, 4. &c.

12. Hic nihil aliud dicimus quam quod Apostolus Paulus sexto & septimo ad Rom. capite clarissime exponit. Postquam enim de gratuita justitia disputaverat, quia nonnulli impii inde inferebant vivendum esse pro libidine, quia non essemus operum meritis accepti Deo: subjungit, eos omnes qui justitia Christi induuntur, simul Spiritu regenerari, & hujus regenerationis nos arrham habere in Baptismo. Hinc hortatur fideles, ne dominium peccato permittant in suis membris. Jam quia noverat semper aliquid esse infirmitatis in fidelibus: ne propterea dejicerentur, adjicit consolationem, quod non sint sub Lege. Quia iterum videri poterat, insolescere posse Christianos, eo quod non sint sub jugo Legis, tractat qualis sit illa abrogatio: & simul quis sit Legis usus, quam quæstionem jam secundo distulerat. Summa est, nos esse liberatos à rigore Legis ut Christo cohæreamus. Legis vero officium esse, ut pravitatis nostræ convicti nostram impotentiam & miseriam confiteamur. Porro quia pravitas illa naturæ non tam facile apparet in homine profano, qui sine timore Dei cupiditatibus suis indulget: exemplum in homine regenerato ponit, hoc est, in seipso. Dicit igitur perpetuam sibi luctam esse cum reliquiis carnis suæ, seque vinctum misera servitute detineri quominus se totum divinæ Legis obedientiæ consecret. Itaque cum gemitu cogitur exclamare, *Infelix ego, Quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio?* Quod si filii Dei captivi in carcere detinentur quamdiu vivunt, magnopere anxios esse necesse est periculi sui cogitatione, nisi huic timori obviam eatur. Attexit ergo in hunc usum consolationem, *nihil esse damnationis amplius iis qui sunt in Christo Jesu.* Ubi docet, eos quos semel Dominus recepit in gratiam, in Christi sui communionem inseruit, in Ecclesiæ societatem per Baptismum cooptavit, dum in Christi fide perseverant, etiamsi à peccato obsideantur, atque adeo peccatum in se circumferant, reatu tamen & damnatione esse absolutos. Hæc si simplex est ac genuina Pauli interpretatio, non est quod inusitatum aliquid tradere videamur.

Rom. 7. vers. 24.

Secundus finis Baptismi est, ut nostræ apud homines confessioni serviat, & quomodo id fiat.

13. Confessioni autem nostræ apud homines sic servit Baptismus. Siquidem nota est qua palam profitemur nos populo Dei accenseri velle: qua testamur nos in unius Dei cultum, in unam religionem cum Christianis omnibus consentire: qua denique fidem nostram publice affirmamus, ut non modo laudem Dei spirent corda nostra, sed linguæ etiam & omnia corporis membra quibus possunt significationibus personent. Ita enim, ut decet, nostra omnia in obsequium gloriæ Dei conferuntur, qua nihil vacuum esse debet, & cæteri nostro exemplo ad eadem studia incitantur. Huc respiciebat Paulus, quum interrogaret Corinthios annon in Christi nomen baptizati fuissent. Innuens scilicet, eo ipso quod in ejus nomen fuissent baptizati, sese illi devovisse, in ejus nomen jurasse, & fidem illi suam apud homines obstrinxisse, ut confiteri amplius alium non possent præter solum Christum, nisi confessionem abnegare vellent quam in Baptismo ediderant.

1 Cor. 1. v. 12, 13.

Altera capitis pars in 4 partes distincta. 1. De usu Baptismi, quantum ad fidei confirmationem.

14. Nunc postquam enarratum est quid spectaverit Dominus noster in institutione Baptismi: quæ sit nobis utendi accipiendique ratio judicare promptum est. Nam quatenus erigendæ, alendæ, confirmandæque fidei nostræ datur, sumendus est quasi è manu ipsius auctoris: certum persuasumque habere convenit, ipsum esse qui nobis per signum loquitur, ipsum esse qui nos purgat, abluit, delictorum memoriam abolet: ipsum esse qui mortis suæ participes facit, qui Satanæ regnum adimit, qui concupiscentiæ nostræ vires enervat: imo qui in unum coalescit nobiscum, ut eum induti filii Dei censeamur. Hæc, inquam, tam vere certoque animæ nostræ intus præstare, quam certo videmus corpus nostrum extra ablui, submergi, circumdari. Isthæc enim sive analogia, sive similitudo, certissima est Sacramentorum regula: ut in rebus corporeis spirituales conspiciamus, perinde acsi coram oculis nostris subjectæ forent, quando istiusmodi figuris repræsentare Domino visum est: non quia Sacramento tales gratiæ illigatæ inclusæque sint, quo ejus virtute nobis conferantur: sed duntaxat quia hac tessera voluntatem suam nobis Dominus testificatur, nempe se hæc omnia nobis velle largiri. Neque tantum nudo spectaculo pascit oculos: sed in rem præsentem nos adducit, & quod figurat, efficaciter simul implet.

Confirmatio, Cornelii & Pauli exemplo illustrata. Actor. 10. vers. 48. Act. 9: 17. & 22: 16.

15. Hujus documentum sit Cornelius centurio, qui peccatorum remissione, qui gratiis Spiritus sancti visibilibus jam antea donatus, baptizatus est: non largiorem remissionem è Baptismo petens, sed certiorem fidei exercitationem: imo fiduciæ augmentum ex pignore. Objecerit forte aliquis, Cur igitur Paulo dicebat Ananias, ut *peccata sua per Baptismum ablueret*, si Baptismi ipsius virtute peccata non abluuntur? Respondeo, Dicimur accipere, obtinere, impetrare, quod, quantum ad fidei nostræ sensum, nobis à Domino exhibetur, sive id tum primum testatur, sive testatum magis ac certius confirmat. Hoc itaque tantum voluit Ananias, Ut certus sis, Paule, remissa tibi esse peccata, baptizare. Promittit enim Dominus in Baptismo remissionem peccatorum: hanc accipe, & securus esto. Quanquam mihi animus non est Baptismi vim extenuare, quin signo accedat res & veritas, quatenus per externa media Deus operatur. Cæterum, ex hoc Sacramento, quemadmodum ex aliis omnibus, nihil assequimur nisi quantum fide accipimus. Si fides desit, erit in testimonium ingratitudinis nostræ, quo rei coram Deo peragamur, quia promissioni illic datæ increduli fuerimus. Quatenus vero confessionis nostræ symbolum est, testari eo debemus fiduciam nostram in Dei misericordia esse, & puritatem nostram in peccatorum remissione, quæ parta nobis est per Jesum Christum; nosque in Ecclesiam Dei ingredi, ut uno fidei & charitatis consensu cum fide-

De usu Baptismi, quantum ad fidei confessionem.

fidelibus omnibus vivamus unanimes. Hoc postremum voluit Paulus, quum inquit, *in uno nos omnes Spiritu baptizatos esse, ut unum corpus simus.*

1 Cor. 12. vers. 13.

2. De indignitate sive dignitate Ministri. Nihil hac Baptismo afferri vel auferri.

16. Porro si verum est quod constituimus, Sacramentum non ex ejus manu æstimandum esse à quo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu, à quo haud dubie profectum est: inde colligere licet nihil illi afferri vel auferri ejus dignitate per cujus manum traditur. Ac perinde atque inter homines, si qua missa epistola fuerit, modo satis & manus & signum agnoscatur, minime refert quis aut qualis tabellarius fuerit: ita nobis sufficere debet manum & signum Domini nostri in Sacramentis suis agnoscere, à quocunque tandem tabellario deferantur. His Donatistarum error pulchre refutatur, qui vim ac pretium Sacramenti metiebantur ministri dignitate.

Unde sequitur rebaptizandos non esse qui sub Papismo baptizati sunt.

Tales hodie sunt Catabaptistæ nostri, qui rite nos baptizatos pernegant, quod ab impiis & idololatris in regno Papali baptizati sumus: itaque anabaptismum furiose urgent. Adversus quorum ineptias satis valida ratione muniemur, si cogitemus nos Baptismo initiatos, non in nomen alicujus hominis, sed in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti: ideoque Baptismum non esse hominis, sed Dei: à quocunque tandem administratus fuerit. Ut maxime Dei & totius pietatis ignari aut contemptores fuerint qui nos baptizabant: non tamen in suæ ignorantiæ vel sacrilegii consortium nos tinxerunt, sed in fidem Jesu Christi: quia non suum, sed Dei nomen invocaverunt, nec in aliud nomen nos baptizarunt. Quod si baptisma Dei erat, habuit certe inclusam promissionem de peccatorum remissione, mortificatione carnis, vivificatione spirituali, participatione Christi. Sic Judæis nihil obfuit, ab impuris Sacerdotibus & apostatis fuisse circumcisos: neque propterea irritum fuit signum, ut iterari necesse foret, sed ad genuinam originem redire satis fuit. Quod objiciunt, in conventu piorum debere Baptismum celebrari, non efficit ut totam ejus vim quod in parte vitiosum est extinguat. Nam quum docemus quid fieri deceat ut purus sit Baptismus omnique inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, quamvis eam idololatræ corrumpant. Nam quum olim multis superstitionibus vitiata esset Circumcisio, pro gratiæ tamen symbolo haberi non desiit: nec Josias & Ezechias, quum ex toto Israële colligerent qui defecerant à Deo, ad alteram eos Circumcisionem vocarunt.

Matth. 28. vers. 19.

Nec satis firmum est quod Catabaptistæ ab effectu ducunt argumentum, quia post Baptismum aliquot annis cæci & increduli mansimus.

17. Jam vero quod nos interrogant, quæ tamen fides nostra Baptismum aliquot annis sequuta sit, ut inde evincant irritum esse Baptismum, qui nobis non sanctificatur nisi verbo promissionis fide accepto: ad id postulatum respondemus, nos quidem cæcos & incredulos, longo tempore promissionem quæ in Baptismo nobis data erat, non tenuisse: promissionem tamen ipsam, quando à Deo erat, stetam semper & firmam veracemque mansisse. Etiamsi omnes homines mendaces & perfidi, Deus tamen verax esse non desinit: etiamsi omnes perditi, Christus tamen salus manet. Fatemur ergo Baptismum pro eo tempore non profuisse nobis hilum, quando in eo nobis oblata promissio, sine qua Baptismus nihil est, neglecta jacebat. Nunc ubi Dei gratia resipiscere cœpimus, cæcitatem nostram & duritiem cordis accusamus, qui tantæ ejus bonitati tam diu ingrati fuerimus. Cæterum promissionem ipsam non evanuisse credimus: quin potius sic reputamus, Deus per Baptismum peccatorum remissionem pollicetur, & promissam indubie omnibus credentibus præstabit. Ea promissio nobis in Baptismo fuit oblata: fide igitur amplectamur. Diu quidem nobis propter infidelitatem sepulta fuit: nunc igitur eam per fidem recipiamus. Quamobrem ubi ad resipiscentiam Judaicum populum Dominus invitat, de altera Circumcisione nil iis præcipit, qui impia (ut diximus) & sacrilega manu circumcisi, eadem aliquandiu impietate impliciti vixerant: sed solam cordis conversionem urget. Quoniam utcunque fœdus ab illis violatum foret, symbolum tamen fœderis, ex Domini institutione, firmum inviolabileque semper manebat. Sola ergo resipiscentiæ conditione in fœdus restituebantur, quod semel cum illis in Circumcisione Deus percusserat: quam tamen per fœdifragi Sacerdotis manum acceptam, quantum in se erat, rursum polluerant, & cujus effectum extinxerant.

Rom. 3. vers. 3, 4.

Nam Dei promissio firma permanet.

Et Deus Judæos ad resipiscentiam invitans iterum circumcidi non jubet.

Illud etiam valde infirmum est, quod exemplo Pauli se muniunt, acsi ille discipulos quosdam rebaptizasset.

18. Verum igneum sibi videntur telum vibrare quum allegant, Paulum rebaptizasse eos qui Joannis Baptismo semel baptizati erant. Nam si nostra confessione, idem prorsus fuit Joannis Baptismus qui nunc noster est: quemadmodum illi antea perverse instituti, ubi rectam fidem edocti sunt, in eam sunt rebaptizati: ita Baptismus ille qui sine vera doctrina fuit, pro nihilo reputandus est: & ex integro baptizari debemus in veram religionem qua nunc primum imbuti sumus. Nonnullis videtur, quempiam fuisse Joannis κακόζηλον, qui priori Baptismate in vanam potius superstitionem illos initiasset. Cujus rei videntur hinc conjecturam sumere quod se ignaros prorsus Spiritus sancti esse fitentur: cujus scilicet ruditatis nunquam discipulos à se Joannes dimisisset. Verùm nec verisimile est Judæos, etiamsi minime fuissent baptizati, omni Spiritus cognitione fuisse destitutos, qui tot Scripturæ testimoniis celebratur. Quod ergo respondent se nescire an sit Spiritus, intelligendum est acsi dicerent se necdum audivisse, an gratiæ Spiritus, de quibus rogabantur à Paulo, Christi discipulis darentur. Ego autem concedo, fuisse illud verum Joannis Baptisma, & unum idemque cum Christi Baptismate: sed rebaptizatos nego. Quid igitur sibi volunt verba, *Baptizati sunt in nomine Jesu?* Quidam interpretantur, tantum sincera doctrina eruditos à Paulo fuisse: sed simplicius intelligere malim, Baptismum Spiritus sancti, hoc est, gratias Spiritus visibiles per manuum impositionem datas: quas Baptismi nomine significari non novum est. Qualiter in die Pentecostes, recordati Apostoli dicuntur verborum Domini de Baptismo ignis & Spiritus. Et Petrus eadem sibi in memoriam rediisse commemorat, ubi gratias illas in Cornelium ejusque familiam & cognationem effusas vidisset. Nec repugnat quod postea subditur, *Quum imposuisset illis manus, descendebat Spiritus sanctus super eos.* Non enim duo diversa narrat Lucas: sed formam narrationis sequitur Hebræis familiarem, qui primum rei summam proponunt, deinde fusius explicant. Quod ex ipso verborum contextu animadvertere quivis potest. Dicit enim, *His auditis baptizati sunt in nomine Jesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus sanctus descendebat super illos.* Hac posteriori loquutione describitur qualis ille fuerit Baptismus. Quod si priorem Baptismum ignorantia vitiat, ut sit altero Baptismo corrigenda: primi omnium rebaptizandi erant Apostoli, qui toto post Baptismum suum triennio vix modicam sincerioris doctrinæ particulam degustaverant. Jam & quæ inter nos flumina sufficerent tot repetendis tinctionibus, quot ignorantiæ, Domini misericordia, quotidie in nobis corriguntur?

Actor. 19. vers. 3, 5.

Baptisma Joannis: & quid sit baptizari in nomine Jesu.

Act. 1: 5.

Actor. 11. vers. 16.

3. De corruptelis quibus inquinatum fuit hoc Sacramentum.

19. Mysterii vis, dignitas, utilitas & finis satis jam, nisi fallor, liquere debent. Quod ad externum symbolum pertinet, utinam genuina Christi institutio valuisset quantum par erat ad cohibendam hominum audaciam. Quasi enim res esset contemptibilis, ex Christi præcepto, aqua baptizari, inventa est benedictio, vel potius incantatio, quæ veram aquæ consecrationem pollueret. Additus postea cereus cum chrismate: exsufflatio vero januam ad Baptismum aperire visa est. Etsi autem me non latet quam

Incantatio aquæ. Cereus. Chrisma. Exsufflatio.

quam vetusta sit adventitiæ hujus farraginis origo: respuere tamen mihi & piis omnibus fas est quicquid ad Christi institutionem addere ausi sunt homines. Quum autem videret Satan stulta mundi credulitate absque negotio fere inter ipsa Evangelii exordia receptas esse suas imposturas, ad crassiora ludibria prorupit: hinc sputum & similes nugæ palam in Baptismi probrum effreni licentia invectæ. Quibus experimentis discamus, nihil vel sanctius esse vel melius vel tutius quam unius Christi auctoritate contentos esse. Quanto igitur satius erat, omissis theatricis pompis quæ simplicium oculos perstringunt, & mentes hebetant, quoties baptizandus aliquis esset, in cœtum fidelium ipsum repræsentari, & tota Ecclesia, velut teste, spectante & orante super eum, Deo offerri: recitari fidei confessionem qua sit instituendus catechumenus: enarrari quæ in Baptismo habentur promissiones: catechumenum baptizari in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti: remitti demum cum precibus & gratiarum actione. Sic nihil omitteretur quod ad rem faceret, & una illa ceremonia quæ à Deo auctore profecta est, nullis exoticis sordibus obruta, clarissime effulgeret. Cæterum mergaturne totus qui tingitur, idque ter an semel, an infusa tantum aqua aspergatur, minimum refert: sed id pro regionum diversitate Ecclesiis liberum esse debet. Quanquam & ipsum baptizandi verbum mergere significat, & mergendi ritum veteri Ecclesiæ observatum fuisse constat.

Sputum & similes nugæ, quibus multifariam & mirum in modum, seculis aliquot anteactis, hominum inventis Baptismus vitiatus est.

Christiani ac sinceri Baptismi forma & ritus.

Immersio libera esse debet.

20. Hoc etiam scire ad rem pertinet, perperam fieri si privati homines Baptismi administrationem sibi usurpent: est enim pars Ecclesiastici ministerii, tam hujus quam Cœnæ dispensatio. Neque enim aut mulieribus aut hominibus quibuslibet mandavit Christus ut baptizarent: sed quos Apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit. Et quum discipulos jussit facere in Cœnæ administratione, quod fieri ab ipso viderant, quum ipse legitimi dispensatoris officio functus esset: voluit proculdubio ut in eo suum exemplum imitarentur. Quod autem multis abhinc seculis, adeoque ab ipso fere Ecclesiæ exordio usu receptum fuit, ut in periculo mortis laici baptizarent, si Minister in tempore non adesset, non video quam firma ratione defendi queat. Ne ipsis quidem veteribus, qui hunc morem vel tenebant, vel patiebantur, constabat an recte id fieret. Hanc enim dubitationem præ se fert Augustinus, quum dicit, *Etsi laicus necessitate compulsus Baptismum dederit, nescio an pie quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est: si autem necessitas urgeat, aut nullum aut veniale delictum est.* De mulieribus porro citra ullam exceptionem sancitum fuit in Concilio Carthaginensi, ne baptizare omnino præsumant. At periculum est ne is qui ægrotat, si absque Baptismo decesserit, regenerationis gratia privetur. Minime vero. Infantes nostros, antequam nascantur, se adoptare in suos pronunciat Deus, quum se nobis in Deum fore promittit, seminique nostro post nos. Hoc verbo continetur eorum salus. Nec quisquam in Deum tam contumeliosus esse audebit, ut ejus promissionem effectui suo sufficere per se neget. Quantum damni invexerit dogma illud male expositum, Baptisma esse de necessitate salutis, pauci animadvertunt: ideoque minus sibi cavent: nam ubi invaluit opinio, perditos esse omnes quibus aqua tingi non contigit, nostra conditio deterior est quam veteris populi, quasi restrictior esset Dei gratia quam sub Lege: venisse enim Christus censebitur non ad implendas promissiones, sed abolendas: quando promissio, quæ tunc ante octavum diem saluti conferendæ per se erat satis efficax, nunc absque signi adminiculo rata non esset.

4. Ad quos spectet Baptismi administratio. Non ad privatos homines, aut ad mulieres: sed ad Ecclesiæ ministros.

Unde privatorum & mulierum Baptismus.

libr. contra epist. Parm. 2. cap. 13.

cap. 100.

Objectio pro hac profana corruptela refutatur.

21. Qualis vero ante natum Augustinum consuetudo fuerit, primum ex Tertulliano colligitur, *non permitti mulieri loqui in Ecclesia, sed nec docere, nec tingere, nec offerre: ne ullius virilis, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vendicet.* Ejusdem rei locuples testis est Epiphanius, ubi Marcioni exprobrat quod mulieribus daret baptizandi licentiam. Nec vero me latet eorum qui contra sentiunt responsio, multum scilicet differre communem usum ab extraordinario remedio quum ultima urget necessitas: sed quum ludibrium esse pronuncians dare fœminis baptizandi licentiam nihil excipiat, satis apparet, corruptelam hanc ab eo damnari, ut nullo prætextu sit excusabilis. Libro etiam tertio, ubi ne sanctæ quidem Christi matri fuisse permissum docet, nullam restrictionem addit.

A Tertulliano & Epiphanio etiam explosa est.

lib. contra hæres. 1.

22. Intempestive citatur Sephoræ exemplum. Nam quod placatus fuit Dei Angelus postquam illa arrepto lapide filium circumcidit, inde perperam colligitur factum illius probatum fuisse Deo. Alioqui dicendum esset placuisse Deo quem Gentes ab Assyria traductæ erexerant cultum. Sed aliis validis rationibus probatur, inscite ad imitationem trahi quod egit stulta mulier. Si dicerem, fuisse aliquid singulare quod in exemplum trahi non debet: ac præsertim quum nusquam legatur olim circumcidendi speciale datum fuisse Sacerdotibus mandatum, dissimilem esse rationem Circumcisionis & Baptismi: hoc ad refutationem satis valeret. Aperta enim sunt Christi verba, *Ite, docete omnes gentes, ac baptizate.* Quando eosdem constituit Evangelii præcones & ministros Baptismi, *nemo* vero in Ecclesia, teste Apostolo, *honorem sibi usurpat, sed qui vocatus est ut Aaron:* quisquis sine legitima vocatione baptizat, in alienum involat munus. In rebus etiam minutissimis, ut in cibo & potu, quicquid dubia conscientia aggredimur, Paulus aperte clamat esse peccatum. In muliebri igitur Baptismo multo gravius peccatur, ubi regulam à Christo traditam violari palam est, quandoquidem divellere quæ Deus conjungit nefas esse scimus. Sed hoc totum omitto: tantum lectores attendere velim, nihil minus Sephoræ fuisse propositum quam ut Deo ministerium præstaret. Filium periclitari videns, fremit, & obmurmurat, nec sine indignatione præputium in terram projicit: marito sic convitiatur, ut Deo quoque succenseat. Denique hoc totum ab animi impotentia profectum esse palam est: quia Deo & marito obstrepit quod filii sanguinem fundere cogitur. Adde quod si in aliis omnibus probe se gessisset, hæc tamen est inexcusabilis temeritas quod præsente marito circumcidit filium, non privato quopiam homine, sed Mose primario Dei Propheta, quo nullus unquam major in Israële surrexit: quod nihilo magis ei licebat quam hodie mulieribus sub Episcopi oculis. Sed hanc controversiam mox nullo negotio dirimet hoc principium, non arceri à regno cælorum infantes quos è præsenti vita migrare continget antequam aqua mergi datum fuerit. Atqui jam visum est, fieri non levem injuriam Dei fœderi nisi in eo acquiescimus, acsi per se infirmum esset: quum ejus effectus neque à Baptismo neque ab ullis accessionibus pendeat. Accedit postea Sacramentum sigilli instar, non quod efficaciam, Dei promissioni, quasi per se invalidæ, conferat, sed eam duntaxat nobis confirmet. Unde sequitur, non ideo baptizari fidelium liberos, ut filii Dei tunc primum fiant qui ante alieni fuerint ab Ecclesia, sed solenni potius signo ideo recipi in Ecclesiam, quia promissionis beneficio jam ante ad Christi corpus pertinebant. Proinde si in omittendo signo nec socordia est, nec contemptus, nec negligentia, tuti ab omni periculo sumus. Multo igitur sanctius est, hanc Dei ordinationi reverentiam deferre, ut non aliunde Sacramenta petamus quam ubi Dominus deposuit. Ubi ab Ecclesia sumere non licet, non sic illis alligata est Dei gratia quin eam fide ex verbo Domini consequamur.

Objectio, Sephoræ exemplo confirmata. Exod. 4. vers. 25.

Responsio 1.

Matth. 28. vers. 19.

Heb. 5. 4.

Rom. 14. vers. 23.

Responsio 2.

Responsio 3. infantes non arceri à regno calorum, quos mori contingat priusquam aqua mergi datum fuerit, modo contemptus & neglectus absint.

Baptismus unde petendus.

Cap. XVI.

CAP. XVI.

Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optime congruere.

Partes hujus capitis.

1. *Orthodoxæ de pædobaptismo doctrinæ confirmatio*, *sect.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *&* 9.
2. *Dilutio argumentorum quæ Anabaptistæ adversus pædobaptismum proponunt*, *à sect.* 10. *ad* 31.
3. *Serveti speciales objectiones refelluntur*, *sect.* 31. *&* 32.

Disputationis de Pædobaptismo necessitas. vide Calvin. in instruct. adv. Anabapt. artic. 1.

QUoniam autem hoc seculo phrenetici quidam spiritus ob pædobaptismum graves excitarunt in Ecclesia turbas, nec tumultuari etiamnum desinunt: facere nequeo quin ad cohibendas eorum furias appendicem hic subjiciam. Quæ sicui impendio prolixior forte visa fuerit, is, quæso, secum reputet tanti esse nobis debere doctrinæ in re maxima puritatem una cum Ecclesiæ pace, ut nihil fastidiose sit excipiendum quod ad utramque redimendam conducat. *Utilitas.* Adde quod disputationem hanc ita studebo componere, ut mysterio Baptismi clarius explicando non parum habitura sit momenti. Argumento sane in speciem favorabili pædobaptismum impugnant, nulla Dei institutione fundatum esse jactando, sed hominum duntaxat audacia, pravaque curiositate invectum, stulta deinde facilitate usu temere receptum. Sacramentum enim nisi certo verbi Dei fundamento nitatur, de filo pendet. Verum quid si re probe animadversa ejusmodi calumniam falso ac inique sanctæ Domini ordinationi inuri apparebit? *Pædobaptismi ortus à Deo.* Disquiramus ergo primum ejus ortum. Et si quidem constiterit, sola hominum temeritate excogitatum, eo valere jusso, veram Baptismi observationem sola Dei voluntate metiamur. Sin vero certa ejus auctoritate nequaquam destitui comprobatum fuerit, cavendum ne sacrosancta Dei instituta convellendo, in ipsum quoque auctorem simus contumeliosi.

Id ex promissionum consideratione demonstratur. Genes. 17. vers. 10.

2. Principio dogma est satis notum, & inter pios omnes confessum, rectam signorum considerationem non in externis duntaxat ceremoniis sitam esse: verum à promissione pendere potissimum, ac mysteriis spiritualibus, quibus figurandis ceremonias ipsas Dominus ordinat. Itaque qui perdiscere voluerit quid valeat Baptismus, quorsum spectet, quid denique omnino sit: ne cogitationem suam in elemento sistat, & corporeo spectaculo: sed eam potius ad Dei promissiones, quæ nobis illic offeruntur; & ad interiora, quæ illic repræsentantur, arcana erigat. Hæc qui tenet, solidam Baptismi veritatem, & totam, ut ita loquar, ejus substantiam est assequutus: atque inde etiam docebitur quæ sit ratio & quis usus externæ aspersionis. Rursum, qui his contemptim præteritis, visibili ceremoniæ mentem penitus affixam habuerit & alligatam, nec vim nec proprietatem Baptismi intelliget: neque id quidem, quid sibi aqua velit, aut quem usum habeat. Quæ sententia pluribus & luculentioribus Scripturæ testimoniis comprobata est, quam ut longius eam in præsens persequi necesse sit. *Quæ pædobaptismi vim & naturam ostendunt.* Superest ergo jam ut ex promissionibus in Baptismo datis quæramus quæ vis ejus sit & natura. Scriptura ostendit, peccatorum purgationem, quam à Christi sanguine obtinemus, hic primo demonstrari. Deinde carnis mortificationem, quæ mortis ejus participatione constat, per quam in vitæ novitatem regenerantur fideles, atque adeo Christi societatem. Ad hanc summam referri potest quicquid in Scripturis de Baptismo traditum est: nisi quod etiam præterea testandæ apud homines religionis est symbolum.

Quales autem sint promissiones aquæ symbolo annexæ, non melius perspici potest, quam in Circumcisionis institutione.

3. Quoniam autem ante institutum Baptismum, ejus vice, populo Dei Circumcisio erat: quid inter se differant, & qua similitudine conveniant hæc duo signa, inspiciamus: unde pateat quæ sit alterius ad alterum anagoge. Ubi Dominus Circumcisionem Abrahæ servandam mandat, præfatur *se illi & semini illius in Deum fore:* addens penes se affluentiam sufficientiamque esse rerum omnium, quo Abraham manum ejus, omnis boni scaturiginem fore sibi duceret. Quibus verbis æternæ vitæ promissio continetur: quemadmodum interpretatur Christus, argumentum hinc ducens ad evincendam fidelium immortalitatem & resurrectionem. *Neque enim* (inquit) *Deus mortuorum est, sed viventium.* Matth. 22. vers. 32. Luc. 20. vers. 38. Quare & Paulus Ephesiis demonstrans ex quo exitio liberasset eos Dominus, ex eo quod in Circumcisionis fœdus admissi non fuerant, eos *sine Christo, sine Deo, sine spe, extraneos à testamentis promissionis fuisse* colligit: Ephes. 2. vers. 12. quæ omnia fœdus ipsum comprehendebat. Primus autem ad Deum accessus, primus ad immortalem vitam ingressus, est peccatorum remissio. Unde conficitur, promissioni Baptismi de nostra purgatione, hanc respondere. Post ab Abrahamo Dominus stipulatur, ut ambulet coram se in sinceritate & innocentia cordis: Deut. 10. vers. 16. quod ad mortificationem pertinet seu regenerationem. Ac nequis ambigeret, signum mortificationis esse Circumcisionem, Moses alibi clarius explicat, Deut. 30. vers. 6. dum Israëliticum populum exhortatur ad præputium cordis Domino circumcidendum, propterea quod selectus sit in populum Dei ex omnibus terræ nationibus. Quemadmodum Deus, ubi Abrahæ posteritatem in populum sibi cooptat, circumcidi præcipit: ita Moses corde circumcidi oportere pronunciat, enarrans scilicet quæ sit istius carnalis circumcisionis veritas. Deinde nequis ad eam sui ipsius viribus eniteretur, opus gratiæ Dei esse docet. Hæc omnia toties à Prophetis inculcantur, ut multa huc testimonia congerere non sit opus, quæ sponte passim occurrunt. Habemus ergo spiritualem promissionem in Circumcisione Patribus editam qualis in Baptismo nobis datur: quandoquidem peccatorum remissionem & carnis mortificationem illis figuravit. Præterea ut fundamentum Baptismi, Christum esse docuimus, in quo utrumque istorum residet: ita & Circumcisionis esse constat. Ipse enim Abrahæ promittitur, atque in ipso Gentium omnium benedictio. Cui gratiæ obsignandæ, Circumcisionis signum additur.

Atqui promissio & res figurata in Circumcisione & in Baptismo adeo unum idemque est, ut nulla dissimilitudo, nisi exteriore ceremonia, reperiatur.

4. Jam nullo negotio videre est, quid simile sit in his duobus signis, aut quid diversum. Promissio, in qua signorum virtutem consistere exposuimus, in utroque una est: nempe paterni Dei favoris, remissionis peccatorum, vitæ æternæ. Deinde res figurata etiam una & eadem, nempe regeneratio. Fundamentum quo istarum rerum complementum nititur, in utroque unum. Quare nihil in mysterio interiore est discriminis, è quo tota Sacramentorum vis & proprietas æstimanda est. Quæ restat dissimilitudo, ea in ceremonia exteriore jacet, quæ minima est portio: quum potissima pars à promissione & re signata pendeat. Itaque constituere licet, quicquid Circumcisioni convenit, ad Baptismum simul pertinere, excepta visibilis ceremoniæ differentia. Ad hanc anagogen & comparationem nos manu ducit Apostoli regula, qua omnem Scripturæ interpretationem ad proportionem fidei exigere jubemur. Rom. 12. v. 3. & 6. Et sane pene se palpandam hac in

in parte veritas præbet. Perinde enim ac Circumcisio, quia tessera Judæis quædam erat qua se in populum familiamque Dei adoptari fiebant certiores, ac ipsi etiam vicissim nomen se Deo dare profitebantur, primus illis erat in Ecclesiam ingressus: nunc quoque per Baptismum Deo initiamur, ut ejus populo adscribamur, & ipsi mutuo in ejus nomen juremus. Quo extra controversiam apparet, Baptismum in Circumcisionis locum subiisse, ut easdem apud nos partes obeat.

Unde sequitur, non minus Baptismum infantibus Christianorum, quam Circumcisionem Judæorum liberis competere: nec à signo arceri debere, qui rei signatæ sunt participes.

5. Jam si vestigare placet an jure infantibus Baptisma communicetur: nonne nimium illum ineptire, imo delirare dicemus, qui in elemento aquæ duntaxat & externa observatione immorari velit, ad spirituale vero mysterium mentem advertere non sustineat? Cujus siqua habeatur ratio, constabit proculdubio infantibus merito administrari Baptismum, ut qui illis debeatur. Non enim Dominus olim Circumcisione dignatus est quin eorum omnium participes faceret quæ per Circumcisionem signata tunc fuerunt. Alioqui meris præstigiis ludificatus esset populum suum, si fallacibus symbolis eos lactasset: quod solo auditu horrendum est. Diserte namque pronunciat, Circumcisionem infantuli, loco sigilli futuram ad obsignandam fœderis promissionem. Quod si fœdus firmum & fixum manet: Christianorum liberis non minus hodie competit, quam sub veteri Testamento ad Judæorum infantes spectabat. Atqui si rei signatæ sunt participes, cur à signo arcebuntur? si veritatem obtinent, cur à figura depellentur? Quanquam signum exterius in Sacramento ita cum verbo cohæret, ut divelli nequeat: si tamen discernatur, utrum, quæso, pluris censebimus? Sane quum signum videamus verbo servire, subesse illi dicemus, & inferiore loco statuemus. Quum ergo ad infantes destinetur Baptismi verbum: cur signum, hoc est, verbi appendix, ab illis prohibebitur? Hæc una ratio, si nullæ aliæ suppeterent, abunde sufficeret ad confutandos omnes qui reclamare voluerint. Quod objicitur statum fuisse diem Circumcisioni, plane tergiversatorium est. Nos jam certis diebus non esse Judæorum instar alligatos concedimus: verum quando Dominus, utcunque nullum diem præscribat, declarat tamen sibi placere ut solenni ritu in suum fœdus recipiantur infantes, quid ultra quærimus?

Objectio de stato die Circumcisionis diluitur.

Alterum argumentum, ex fœdere quod cum Abrahamo Dominus pepigit.
1 Cor. 7. vers. 14.
Gen. 17. vers. 12.

6. Quanquam Scriptura certiorem adhuc veritatis notitiam nobis aperit. Siquidem evidentissimum est, quod semel cum Abrahamo Dominus fœdus percussit, non minus hodie Christianis constare, quam olim Judaico populo: adeoque verbum istud non minus Christianos respicere, quam Judæos tum respiciebat. Nisi forte arbitramur, Christum suo adventu, Patris gratiam imminuisse aut decurtasse: quod execrabili blasphemia non vacat. Quamobrem & Judæorum liberi, quod ejus fœderis hæredes facti ab impiorum liberis discernerentur, semen sanctum vocabantur: eadem etiamnum ratione sancti censentur Christianorum liberi, vel altero duntaxat fideli parente geniti: & Apostoli testimonio differunt ab immundo idololatrarum semine. Jam quum Dominus, statim post fœdus cum Abrahamo percussum, ipsum in infantibus consignari exteriori sacramento præceperit, quid causæ dicent Christiani quominus hodieque ipsum testificentur, atque obsignent in suis liberis? Neque mihi objiciat quispiam, non alio quam Circumcisionis symbolo quod jampridem abolitum est, Dominum præcepisse fœdus suum confirmari. Respondere enim promptum est, ipsum, pro veteris Testamenti tempore, Circumcisionem instituisse confirmando suo fœderi: ea vero abrogata, manere tamen semper eandem confirmandi rationem quam cum Judæis communem habemus. Proinde diligenter perpetuo intueri convenit quid utrisque sit commune, quid illi separatum à nobis habeant. Fœdus commune est, communis ejus confirmandi causa. Modus confirmandi tantum diversus est, quod erat illis Circumcisio, in cujus vicem Baptismus nobis successit. Alioqui si testimonium quo Judæi de seminis sui salute confirmati fuerunt, nobis eripitur, Christi adventu factum fuerit ut obscurior & minus testata sit nobis Dei gratia quam ante Judæis erat. Id si dici non potest citra extremam Christi contumeliam, per quem infinita Patris bonitas luculentius ac benignius quam unquam in terras effusa fuit, & hominibus declarata: fateri necesse est, non malignius saltem supprimendam, nec minore testimonio illustrandam quam sub obscuris Legis umbris.

Objectionis dilutio.

Tertium arg. Christi adventu factum non est, ut obscurior minusque testata sit nobis Dei gratia, quam ante Judæis erat.

Quartum arg. à dicto Christi infantes comiter amplectentis.
Matth. 19. vers. 4.

7. Quamobrem Dominus Jesus specimen editurus, unde mundus intelligat ipsum amplificandæ potius quam limitandæ Patris misericordiæ advenisse, comiter oblatos sibi infantes amplectitur, discipulos objurgans qui aditu illos prohibere conabantur: quando eos, quorum esset regnum cælorum, à se abducerent, per quem solum patet in cælum ingressus. Verum quid simile (dixerit quispiam) Baptismo cum hoc Christi amplexu? neque enim baptizasse illos narratur: sed excepisse, amplexus esse, & illis bene precatus. Proinde si ejus exemplum imitari libet, precibus infantes adjuvemus: non autem baptizemus. Verum nos Christi gesta paulo attentius reputemus quam tale genus hominum. Neque enim hoc leviter est prætereundum quod infantes sibi offerri Christus jubet, addita ratione, *Quoniam talium sit regnum cælorum.* Ac postea voluntatem suam opere testatur, dum ipsos amplexus, precatione benedictioneque sua Patri commendat. Si adduci Christo infantes æquum est, cur non & ad Baptismum recipi, symbolum nostræ cum Christo communionis ac societatis? Si eorum est regnum cælorum, cur signum negabitur, quo velut aditus aperitur in Ecclesiam, ut in eam cooptati, hæredibus regni cælestis adscribantur? Quam iniqui erimus, si abigamus quos Christus ad se invitat? si quos suis donis ornat, spoliemus? si excludamus quos ipse ultro admittit? Quod si discutere volumus quantum à Baptismo absit quod illic egit Christus, quanto tamen majore in pretio habebimus Baptismum (quo testificamur infantes in Dei fœdere contineri) quam susceptionem, amplexum, manuum impositionem, precationem, quibus Christus ipse præsens, & suos esse, & à se sanctificari declarat? Aliis cavillis, quibus eludere hunc locum nituntur, nihil quam suam ignorantiam produnt: argutantur enim ex eo quod dicit Christus, *Sinite venire parvulos*, jam grandiusculos annis fuisse, qui ad ingrediendum jam essent idonei. Sed ab Euangelistis *βρέφη καὶ παιδία* nominantur: quibus verbis significant Græci infantulos ab uberibus pendentes. *Venire* ergo positum est simpliciter pro *accedere*. En quales cogantur decipulas texere qui adversus veritatem obduruerunt. Porro quod jactant regnum cælorum infantibus non esse attributum, sed eorum similibus, quoniam dicatur talium esse, non ipsorum, nihilo est solidius. Id enim si recipitur, qualis futura est Christi ratio, qua ostendere vult ætate infantes à se non alienos? Quum jubet ut ad se infantes accedere sinantur, nihil est clarius quam veram infantiam notari. Quod ne absurdum videretur, subjungit, *Talium est regnum cælorum.* Quod si infantes comprehendi necessarium est, minime obscurum erit, per dictionem *talium*, infantes ipsos ac eorum similes designari.

Exceptio.

Responsio, Christi factum diligenter expendens, & ad pædobaptismum appositissime accommodans.

Instantia.

Responsio.

Alia instantia.

Responsio.

8. Nemo jam est qui non videat, pædobaptismum nequaquam humanitus fabrefactum fuisse, qui tanta Scripturæ approbatione fulciatur. Nec satis speciose nugantur qui objiciunt nusquam reperiri, vel infantem unum per Apostolorum manus fuisse baptizatum. Etsi enim id nominatim ab Euan-

Objectio, nullos infantes per Apostolorum manus fuisse baptizatos.

Responsio 1. Actor. 16. v.15,&33.

Euangelistis non narratur, quia tamen neque rursum excluduntur illi quoties familiæ alicujus baptizatæ incidit mentio: quis inde, nisi insanus, ratiocinetur non fuisse baptizatos? Siquid valerent id genus argumenta, mulieres pariter Cœna Domini interdicendæ essent, quas Apostolorum seculo ad eam fuisse admissas non legimus: sed enim hic fidei regula contenti sumus. Dum enim reputamus quid ferat Cœnæ institutio, ex eo etiam quibus communicandus sit illius usus facile judicium est: quod & in Baptismo observamus. Siquidem ubi animadvertimus quem in finem institutus fuerit, evidenter conspicimus & infantibus non minus competere quam natu grandioribus. Eo itaque privari nequeunt quin Dei auctoris voluntati fraus manifesta fiat.

Objectio, Pædobaptismum esse rem novam. Resp. per negationem.

Quod autem apud simplicem vulgum disseminant, longam annorum seriem post Christi resurrectionem præteriisse, quibus incognitus erat pædobaptismus: in eo fœdissime mentiuntur: siquidem nullus est scriptor tam vetustus qui non ejus originem ad Apostolorum seculum pro certo referat.

Usus & fructus duplex pædobaptismi.

9. Superest ut breviter indicemus quisnam ex hac observatione fructus redeat, cum ad fideles qui liberos suos Ecclesiæ tingendos sistunt, tum ad ipsos qui sacra aqua tinguntur infantes: nequis ceu inutilem ac otiosam aspernetur. Quanquam sicui in mentem venit, pædobaptismum hoc prætextu irridere, Circumcisionis præceptum à Domino positum ludibrio habet. Quid enim ad illum impugnandum proferent, quod non in hanc retorqueatur? Sic Dominus ulciscitur eorum arrogantiam qui protinus damnant quod carnis suæ sensu non comprehendunt. Verum aliis armis nos instruit Deus quibus eorum stoliditas retundatur. Neque enim sancta hæc ejus institutio, qua fidem nostram eximia consolatione juvari sentimus, supervacua

1. Parentum respectu.

meretur dici. Siquidem Dei signum puero communicatum, velut impresso sigillo, promissionem pio parenti datam confirmat, ac ratum esse declarat quod Dominus non illi modo, sed semini ejus in Deum sit futurus: neque eum modo bonitate gratiaque sua prosequi velit, sed ejus posteros in millesimam usque generationem. Ubi quum ingens sese proferat Dei benignitas, primum amplissimam gloriæ ejus prædicandæ materiam suppeditat, & pia pectora lætitia non vulgari perfundit, qua simul ad redamandum tam pium Patrem vehementius incitantur: cui propter se posteritatem

Exceptionis dilutio.

suam curæ esse conspiciunt. Neque moror si quispiam excipiat, confirmandæ filiorum nostrorum saluti sufficere debere promissionem: quando secus Deo visum est, qui prout imbecillitatem nostram perspectam habet, tantum illi in hac re indulgere voluit. Proinde qui promissionem de misericordia Dei in liberos suos propaganda amplexantur, officii sui esse cogitent, ipsos misericordiæ symbolo signandos Ecclesiæ offerre: atque inde se ad certiorem animare fiduciam, quod præsenti oculo fœdus Domini filiorum suorum corporibus insculptum cernunt.

2. Puerorum item baptizatorum.

Nonnihil rursum emolumenti pueri è suo Baptismo capiunt, quod in corpus Ecclesiæ insiti, aliis membris sunt aliquanto commendatiores. Deinde ubi adoleverint, eo ad serium Dei colendi studium non mediocriter stimulantur, à quo in filios solenni adoptionis symbolo accepti fuerint, antequam per ætatem eum agnoscere Patrem possent. Denique terrere nos summopere debet illa damnatio, vindicem fore Deum, siquis fœderis symbolo filium insignire contemnat: quod eo contemptu, oblata gratia respuatur & quasi ejuretur.

Secunda pars capitis, Anabaptistarum argumentum proponens.

10. Jam argumenta discutiamus quibus sanctam hanc Dei institutionem furiosæ quædam belluæ impetere non cessant. Principio, quoniam similitudine Baptismi & Circumcisionis ultra modum urgeri se ac constringi sentiunt, longo discrimine distrahere hæc duo signa contendunt, nequid alteri cum altero commune esse videatur.

1. A dissimilitudine Circumcisionis & Baptismi, quam constituunt triplicem.

Nam & res signari varias, & fœdus omnino diversum, & appellationem puerorum non eandem esse dicunt. Atqui dum illud primum instituunt probare, Circumcisionem obtendunt mortificationis, non Baptismi fuisse figuram: quod profecto libentissime illis damus. Nobis enim optime patrocinatur. Neque alia sententiæ nostræ probatione utimur quam Baptismum & Circumcisionem mortificationis esse signa. Gen. 17. vers. 14.

1. Res signari varias.

Hinc constituimus, in hujus vicem illum esse suffectum, quo idipsum nobis repræsentet quod hæc olim Judæis signabat.

2. Fœdus esse diversum.

In asserenda fœderis differentia quam barbara audacia Scripturam dissipant & corrumpunt! neque uno in loco, sed ita ut nihil salvum aut integrum relinquant.

3. Puerorum appellationem esse figuratam.

Judæos enim adeo carnales nobis depingunt, ut pecudum similiores sint quam hominum.

Responsio 1. res varias non signari, nec fœdus esse diversum.

Quibuscum scilicet percussum fœdus ultra temporariam vitam non procedat: quibus datæ promissiones, in bonis præsentibus ac corporeis subsidant. Quod dogma si obtineat, quid restat nisi gentem Judaicam fuisse ad tempus Dei beneficio saturatam (non secus ac porcorum gregem in hara saginant) ut æterno demum exitio periret? Simul enim ac Circumcisionem eique annexas promissiones citamus, Circumcisionem literale signum, promissiones ejus carnales fuisse respondent.

Responsio 2. amplior: de fœdere, quod in Baptismo & Circumcisione non esse diversum ostenditur: sive signa sive res significata spectentur.

11. Sane si literale signum erat Circumcisio, nihilo secius de Baptismo censendum est. Quandoquidem Apostolus Coloss. 2. nihilo magis alterum altero spirituale facit. Dicit enim nos *in Christo circumcisos Circumcisione non manu facta, deposito corpore peccati quod in carne nostra habitabat*: quam *Circumcisionem Christi* vocat. Post in ejus sententiæ explicationem subjungit, nos *per Baptismum Christo consepultos*. Quid sibi vult istis verbis nisi Baptismi complementum & veritatem, esse veritatem simul & complementum Circumcisionis, quoniam rem unam figurent? Demonstrare enim contendit esse Col. 2:11. id Christianis Baptismum quod ante fuerat Judæis Circumcisio. Quoniam autem jam ad liquidum exposuimus, promissiones utriusque signi & quæ illis repræsentantur mysteria inter se convenire, longius in præsens non immorabimur. Tantum fideles admonebo, me tacente ut secum reputent an terrenum ac literale habendum sit signum, cui nihil subest nisi spirituale & cæleste. Verum, ne fumos suos simplicibus vendant, objectum unum, quo impudentissimum hoc mendacium prætexunt, in transcursu diluemus. Certo certius est, primarias promissiones, quibus continebatur quod sub veteri Testamento cum Israëlitis fœdus Deus sancivit, spirituales fuisse, & ad æternam vitam respexisse. Gen. 15. v. 1, & 18. Tum vicissim à Patribus spiritualiter, ut par erat, acceptas, quo fiduciam inde conciperent futuræ vitæ, ad quam toto animi affectu aspirarent. Interim vero nequaquam inficiamur quin suam illis benevolentiam terrenis ac carnalibus beneficiis testatus sit: quibus etiam dicimus spem illam promissionum spiritualium fuisse confirmatam. Quo modo ubi æternam beatitudinem servo suo Abrahæ pollicitus est, quo manifestum favoris sui indicium illi ob oculos subjiciat, addit alteram de possessione terræ Chanaan promissionem. In hunc modum accipere convenit quæcunque genti Judaicæ terrenæ promissiones datæ sunt: ut spiritualis promissio, ceu caput, primas semper teneat quo illæ referantur. Atque hæc quoniam uberius in discrimine novi & veteris Testamenti tractavi, nunc levius perstringo.

Responsio 3. Puerorum appellationem non figuratam,

12. In puerorum appellatione hanc varietatem reperiunt, filios Abrahæ sub veteri Testamento dictos qui ab ejus semine originem ducerent: hoc nomine nunc appellari qui fidem ejus imitantur. Ideo infan-

ed simplicem & eandem esse in utroque Sacramento.

infantiam illam carnalem, quæ in societatem fœderis per Circumcisionem inserebatur, spirituales novi Testamenti infantes figurasse, qui Dei verbo regenerati sint ad vitam immortalem. In quibus verbis exiguam quidem veritatis scintillam intuemur: sed in hoc graviter peccant leves isti spiritus, quod dum arripiunt quicquid primo in manum illis venit, ubi ultra progrediendum foret, & multa inter se conferenda, in verbum unum pertinaciter insistunt. Unde fieri aliter nequit quin subinde hallucinentur: quia in nullius rei solidam cognitionem incumbunt. Fatemur certe carnale Abrahæ semen locum ad tempus tenuisse spiritualis seminis quod per fidem illi inseritur. Illius enim filii nuncupamur utcunque nulla cum illo nobis naturalis cognatio intercedat. Verùm si intelligunt quod non obscure demonstrant, carnali Abrahæ semini nunquam spiritualem Dei benedictionem promissam, hic vero longe falluntur. Proinde in meliorem scopum collimare nos oportet: ad quem certissimo Scripturæ ductu dirigimur. Dominus ergo Abrahæ pollicetur futurum illi semen in quo benedicendæ sint omnes terræ nationes: ac simul fidem dat, se illi & semini ejus in Deum fore. Quicunque Christum benedictionis auctorem fide recipiunt, hujus promissionis sunt hæredes: ideoque Abrahæ filii nominantur.

Gal. 4:18. Rom. 4. vers. 12.

Infantes Judæi, ut & Christiani, in fœdere Dei comprehensi sunt. Matth. 8. vers. 11.

13. Quanquam autem post Christi resurrectionem, fines regni Dei longe lateque in quaslibet nationes indiscriminatim prorogari cœperunt, ut secundum Christi sententiam undequaque fideles colligerentur qui in gloria cælesti accumberent cum Abraham, Isaac, & Jacob: multis tamen ante seculis tanta illa misericordia Judæos complexus fuerat. Et quia cunctis aliis præteritis unam hanc gentem selegerat in qua gratiam suam pro tempore contineret: peculium suum & populum acquisitum dicebat. Ad testandam ejusmodi beneficentiam data fuit Circumcisio, cujus symbolo docerentur Judæi, Deum sibi esse salutis præsidem: qua cognitione in spem vitæ æternæ erigebantur eorum animi. Quid enim defuturum est ei quem semel in fidem Deus acceperit? Quare Apostolus probaturus Gentiles una cum Judæis esse Abrahæ filios, in hanc formam loquitur: *Abraham*, inquit, *fide justificatus fuit in præputio. Post, signum accepit circumcisionis, sigillum justitiæ fidei, ut pater esset omnium fidelium & præputii & circumcisionis, non eorum qui sola circumcisione gloriantur, sed qui sequuntur fidem quam Pater noster Abraham in præputio habuit.* Annon videmus dignitate utrosque adæquari? Nam ad tempus Dei decreto constitutum, pater fuit Circumcisionis. Ubi, diruto pariete (quemadmodum alibi scribit Apostolus) quo Gentes à Judæis secernebantur, illis quoque patefactus aditus fuit in regnum Dei, factus est illarum pater. idque citra Circumcisionis signum: quod Baptismum vice Circumcisionis habent. Quod autem nominatim Abraham iis esse patrem negat qui sunt ex Circumcisione tantum, id positum est ad retundendum quorundam supercilium, qui omissa pietatis cura, solis ceremoniis se venditabant. Qualiter hodieque refutari possit eorum vanitas qui in Baptismo nihil præter aquam quærunt.

Exod. 19. vers. 5. *Quod Circumcisionis signo testatum est.*

Teste Apostolo. Rom. 4. vers. 10.

Eph. 2:14.

Adversus superiorem responsionem exceptio.

14. Sed alter Apostoli locus ex epist. Rom. 9:7. contra profertur, ubi eos qui ex carne sunt, non esse Abrahæ filios docet: sed eos modo in semine censeri qui sunt filii promissionis. Innuere namque videtur, nihil esse carnalem Abrahæ cognationem, quam nos aliquo gradu ponimus. At enim diligentius animadvertendum est quam illic causam tractet Apostolus. Nam Judæis ostensurus quam non esset alligata semini Abrahæ Dei bonitas, imo quam nihil per se conferat, ejus rei documento Ismaëlem & Esau profert: quibus rejectis non secus acsi extranei fuissent, tametsi secundum carnem germana erant Abrahæ progenies, in Isaac & Jacob residet benedictio. Unde conficitur id quod postea affirmat, pendere salutem à Dei misericordia, qua prosequitur quem illi visum fuerit: causam vero non esse cur Judæi fœderis nomine sibi placeant aut glorientur, nisi fœderis legem servent, id est, verbo obediant. Rursum ubi vana generis sui confidentia illos dejecit, quia tamen altera ex parte cernebat, fœdus quod semel cum Abrahæ posteritate initum fuerat, à Deo irritum nullo modo fieri posse, cap. 11. carnalem Abrahæ cognationem non esse sua dignitate spoliandam disserit: cujus beneficio Judæos docet primos ac nativos esse Euangelii hæredes, nisi quatenus sua ingratitudine, ceu indigni, abdicati fuerunt: sic tamen ut non penitus ab eorum gente cælestis benedictio demigrarit. Qua ratione illos, quamlibet contumaces ac fœdifragos, sanctos nihilominus appellat (tantum honoris defert sanctæ generationi, quam Deus sacro suo fœdere dignatus fuerat) nos vero, si cum illis componamur, velut posthumos, aut etiam abortivos Abrahæ filios: idque adoptione, non natura: quemadmodum si defractus à sua arbore surculus in alienum stipitem inseratur. Ergo sua prærogativa ne fraudarentur, Euangelium illis primo loco annunciari oportuit. Sunt enim in Dei familia velut primogeniti. Quare hic honor deferendus illis fuit, donec oblatum rejecerunt, & sua ingratitudine effecerunt ut ad Gentes traduceretur. Neque vero quantacunque contumacia cum Euangelio bellum gerere persistant, ideo tamen nobis sunt despiciendi: si reputamus, in promissionis gratiam, Dei benedictionem inter eos etiamnum residere: ut certe nunquam inde prorsus abscessuram Apostolus testatur: quoniam *sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.*

Responsio, Apostoli locum explanans.

Rom. 11. vers. 29.

15. En quid valeat, & qua lance metienda sit promissio, Abrahæ posteritati data. Proinde quanquam in discernendis regni hæredibus à spuriis & extraneis, unam Dei electionem libero jure dominari nihil dubitamus: simul tamen perspicimus ei placuisse, semen Abrahæ peculiariter misericordia sua complecti: ac quo testatior haberetur, circumcisione obsignare. Porro eadem omnino est Christianæ Ecclesiæ ratio. Nam ut illic Paulus sanctificari à parentibus suis Judæos disputat: ita alibi docet, eandem à parentibus sanctificationem Christianorum liberos ducere. Unde colligitur, ab aliis merito segregari qui impuritatis è converso damnantur. Jam quis ambigere possit quin falsissimum sit quod deinde subnectunt, qui olim infantes circumcidebantur, eos infantiam duntaxat spiritualem figurasse, quæ ex verbi Dei regeneratione emergit? Neque enim tam argute philosophatur Apostolus, ubi *Christum circumcisionis ministrum esse* scribit, *ad implendas quæ Patribus editæ fuerant promissiones*, acsi in hunc modum loqueretur, Quandoquidem fœdus cum Abrahamo percussum ad semen ejus respicit, Christum ut fidem à Patre semel datam præstaret ac solveret, in salutem advenisse genti Judaicæ. Videsne ut post Christi resurrectionem quoque, promissionem fœderis non allegorice tantum, sed ut verba sonant, carnali Abrahæ semini implendam censeat? Eodem pertinet quod Petrus, Actorum 2:39. Judæis denunciat, illis ac semini eorum, fœderis jure, Euangelii beneficium deberi: ac proxime sequenti capite eos *Testamenti filios*, hoc est, hæredes nuncupat. A quo etiam non longe abludit alter Apostoli supra citatus locus, ubi impressam infantibus circumcisionem pro testimonio ejus quam cum Christo habent communionis ducit & ponit. Et vero, si eorum nænias auscultamus, quid illa promissione fiet qua Dominus in secundo Legis suæ capite, servis suis recipit se eorum semini

Conclusio, Judæos in Dei fœdere fuisse comprehensos: unde sequitur, inter Circumcisionem & Baptismum, quod ad rem ipsam attinet, nullam esse dissimilitudinem. 1 Cor. 7. vers. 14.

Conclusionis confirmatio ex verbis Apostoli. Rom. 15. vers. 8.

Act. 3:25.

Eph. 2:11.

ſemini *propitium fore in milleſimam uſque generationem*? hiccine ad allegorias confugiemus? at nimium nugatoria fuerit tergiverſatio. An id dicemus abolitum? Verum ita Lex diſſiparetur, cui potius ſtabiliendæ Chriſtus venit, quatenus in bonum ad vitam nobis cedit. Sit itaque extra controverſiam, Deum ſuis adeo bonum eſſe ac liberalem, ut in eorum gratiam liberos etiam quos procrearint, populo ſuo accenſeri velit.

Appendix argumenti Anabaptiſtarum, quo ceremonias Circumciſionis & Baptiſmi, ad momentum temporis varias eſſe contendunt: & ideo eſſe diſſimilitudinem inter hæc Sacramenta.

16. Quæ præterea inter Baptiſmum ac Circumciſionem injicere diſcrimina moliuntur, non ridicula modo ſunt, & omni rationis ſpecie vacua, ſed inter ſe pugnantia. Nam ubi Baptiſmum ad primum ſpiritualis certaminis diem ſpectare affirmarunt, Circumciſionem autem ad octavum, jam peracta mortificatione: extemplo illius obliti, cantilenam invertunt: ac Circumciſionem quidem figuram appellant mortificandæ carnis; Baptiſmum vero ſepulturam, in quam nulli niſi jam mortui tradendi ſint. Quæ phreneticorum deliria tanta levitate diſſiliant? Nam priore ſententia, Baptiſmus Circumciſioni præire debet: per alteram in poſteriorem locum relegatur. Neque tamen novum exemplum eſt, ut hominum ingenia, ubi pro certiſſimo Dei verbo adorant quicquid ſomniarint, ſurſum deorſum ita volutentur.

Reſp. Etſi, quoad diem, Circumciſionis tempus fuerit præfixum, Baptiſmi non item: quod ad rem nulla tamen eſt diſſimilitudo.

Nos ergo priorem illam differentiam, merum eſſe ſomnium dicimus. Si in octavo die libebat ἀλληγορεῖν, non tamen eo modo conveniebat. Multo ſatius fuerit poſt veteres numerum octonarium in reſurrectionem octavo die factam referre, unde vitæ novitatem pendere ſcimus: aut ad totum præſentis vitæ curſum, quo procedere ſemper debet mortificatio, donec, eo peracto, ipſa quoque peracta fuerit. Quanquam videri queat Deus ætatis teneritudini proſpicere voluiſſe, Circumciſionem in diem octavum differendo: quoniam vulnus recens natis & adhuc à matre rubentibus, periculoſius futurum erat. Quanto nervoſius eſt illud, nos jam ante mortuos per Baptiſmum ſepeliri: quum Scriptura diſerte reclamet, nos ea conditione in mortem ſepeliri ut emoriamur, ac mortificationem iſtam exinde meditemur? Rom. 6:4. Jam ejuſdem eſt dexteritatis quod fœminas non eſſe baptizandas cavillantur, ſi Baptiſmum Circumciſioni conformari oporteat.

Inſtantia, de non baptizandis mulieribus, quum ſub Lege non fuerint circumciſæ. Reſponſio.

Nam ſi compertiſſimum eſt Circumciſionis ſigno teſtatam fuiſſe ſeminis Iſraëlitici ſanctificationem: ex eo neque dubium eſt quin maribus pariter ac fœminis ſanctificandis datum fuerit. Sola autem maſculorum corpora ipſo imprimebantur, quæ per naturam poterant: ſic tamen ut fœminæ per eos, Circumciſionis quodammodo ſociæ ac conſortes eſſent. Itaque talibus eorum ineptiis procul ablegatis, in Baptiſmi ac Circumciſionis ſimilitudine hæreamus, quam ampliſſime in myſterio interiori, in promiſſionibus, in uſu, in efficacia quadrare conſpicimus.

2. Arg. ab hac 17. ſect. ad 22. Infantes non ad percipiendum Baptiſmum idoneos: ideo non baptizandos eſſe. Reſponſio.

17. Rationem quoque firmiſſimam obtendere ſibi videntur cur arcendi ſint à Baptiſmo pueri, dum cauſantur, non eſſe per ætatem adhuc idoneos qui ſignatum illic myſterium aſſequantur. Id autem eſt ſpiritualis regeneratio, quæ cadere in primam infantiam non poteſt. Itaque colligunt, non alio loco habendos quam pro Adæ filiis, donec in ætatem adoleverint ſecundæ nativitati congruentem. Atqui his omnibus ubique refragatur Dei veritas. Nam ſi inter filios Adæ ſinendi ſunt, in morte relinquuntur: quando in Adam nihil quam mori poſſumus. Contra vero Chriſtus ſibi adduci jubet. Quid ita? quia vita eſt. Eos ergo ut vivificet, ſui participes facit: quum interim iſti, longe abactos, morti adjudicant.

Exceptio diluta. 1 Cor. 15. verſ. 22.

Nam ſi tergiverſantur, non ideo perire infantes ſi filii Adæ reputentur, ſatis ſuperque Scripturæ teſtimonio eorum error revincitur. Nam quum in Adam omnes mori pronunciet, ſequitur nullam niſi in Chriſto vitæ ſpem reſtare. Quo igitur vitæ hæredes fiamus, nos cum eo communicare oportet. Rurſum quum ſcriptum alibi ſit, *natura nos iræ Dei omnes eſſe obnoxios*, Eph. 2: 3. ac *in peccato conceptos*, Pſal. 51:7. cui damnatio perpetuo adhæret: è natura noſtra demigremus oportet antequam in regnum Dei aditus nobis pateat. Et quid dici clarius poteſt, quam *carnem & ſanguinem regnum Dei poſſidere non poſſe?* 1 Cor. 15. verſ. 50. Aboleatur ergo quicquid noſtrum eſt, (quod non citra regenerationem fiet) tum poſſeſſionem hanc regni cernemus. Denique ſi vere loquitur Chriſtus quum ſe vitam eſſe prædicat, Joan. 11. verſ. 25. & 14: 6. nos in ipſum inſeri neceſſe eſt, quo è mortis ſervitute aſſeramur.

Secunda exceptio diluta.

At quomodo, inquiunt, regenerantur infantes, nec boni, nec mali cognitione præditi? Nos autem reſpondemus, opus Dei, etiamſi captui noſtro non ſubjaceat, non tamen eſſe nullum. Porro infantes qui ſervandi ſint (ut certe ex ea ætate omnino aliqui ſervantur) ante à Domino regenerari minime obſcurum eſt. Nam ſi ingenitam ſibi corruptionem è matris utero ſecum afferunt, ea repurgatos eſſe oportet, antequam in regnum Dei admittantur: quo *nihil ingreditur pollutum aut inquinatum.* Apoc. 21. verſ. 27. Si peccatores naſcuntur, quomodo & David & Paulus affirmant: Pſal. 51:7. Eph. 2: 3. aut Deo ingrati inviſique maneant, aut juſtificentur neceſſe eſt. Et quid ultra quærimus, quum palam ipſe judex affirmet, nullis patere in vitam cæleſtem ingreſſum niſi renatis? Joan. 3: 3. Atque ut obloquutores hoc genus compeſceret, documentum præbuit in Joanne Baptiſta, quem in matris utero Luc. 1:15. ſanctificavit, quid in reliquis poſſet.

Tertia.

Nec qua hic ludunt tergiverſatione quicquam proficiunt, id ſemel duntaxat factum: unde non ſtatim conſequatur, Dominum ita ſolere paſſim cum infantibus agere. Neque enim nos eum in modum ratiocinamur. Tantum oſtendere animus eſt, inique ac maligne intra eas anguſtias limitari ab eis Dei virtutem, quibus ipſa includi ſe non ſuſtinet.

Quarta.

Tantundem habet ponderis & alterum ſuffugium. Uſitato Scripturæ more perinde valere allegant particulam *Ab utero*, acſi diceretur, E pueritia. Sed videre perſpicue licet, Angelum, quum id Zachariæ denunciaret, aliud voluiſſe: nempe nondum natum, Spiritu ſancto repletum iri. Ne ergo legem Deo imponere tentemus quin ſanctificet quos viſum fuerit quo modo hunc ſanctificavit, quando nihil ejus virtuti deceſſit.

Reſponſio 2. ad 2 argumenta, Chriſti exemplo, à prima infantia, ut nos in ſeipſo ſanctificaret, ſanctificato, petita.

18. Et ſane ideo à prima infantia ſanctificatus fuit Chriſtus, ut ex ætate qualibet ſine diſcrimine electos ſuos in ſeipſo ſanctificaret. Nam quemadmodum ad delendam inobedientiæ culpam, quæ in carne noſtra perpetrata fuerat, eam ipſam carnem ſibi induit, in qua perfectam cauſa viceque noſtra obedientiam præſtaret: ita ex Spiritu ſancto conceptus fuit ut ejus ſanctitate in aſſumpta carne ad plenum perfuſus, ipſam ad nos transfunderet. Si abſolutiſſimum in Chriſto habemus gratiarum omnium exemplar quibus filios ſuos Deus proſequitur, hac quoque parte ſcilicet documento nobis erit, infantiæ ætatem non uſque adeo à ſanctificatione abhorrere. Utcunque ſit, hoc tamen extra controverſiam ponimus, neminem electorum è præſenti vita evocari qui non prius ſanctificetur ac regeneretur Dei Spiritu.

Quinta exceptio.

Quod contra objectant, Spiritum in Scripturis nullam niſi ex incorruptibili ſemine, id eſt, Dei verbo regenerationem agnoſcere: perperam illam Petri ſententiam interpretantur, 1 Pet. 1. verſ. 23. qua fideles modo comprehendit, qui Euangelii prædicatione edocti fuerant.

Reſponſio.

Talibus quidem fatemur, verbum Domini ſpiritualis eſſe regenerationis ſemen unicum: ſed ex eo negamus colligendum, non poſſe Dei virtute regenerari infantes: quæ illi tam facilis & prompta eſt, quam nobis incomprehenſa & admirabilis. Deinde non ſatis tutum fuerit hoc adimere Domino, ne ſeſe

illis quoquo modo exhibere cognoscendum queat.

Sexta exceptio, quum fide careant infantes, fidei symbolo minime donandi sunt. 19. At *fides*, inquiunt, *per auditum*, cujus nondum usum adepti sunt, nec Deo cognoscendo pares esse queunt, quos boni simul & mali notitia destitutos docet Moses. Verum non animadvertunt Apostolum, quum *auditum* fidei principium facit, ordinariam tantum Domini œconomiam & dispensationem, quam tenere in vocandis suis solet, describere: non autem perpetuam ei regulam præstituere ne alia uti ratione possit. Quomodo certe in multorum vocatione usus est: quos interiore modo, Spiritus illuminatione, nulla intercedente prædicatione, vera sui cognitione donavit. Quoniam autem valde absurdum fore putant, si infantibus tribuatur ulla cognitio Dei, quos boni & mali intelligentia Moses privat: respondeant quæso mihi, quid periculi sit si aliquam ejus gratiæ partem nunc accipere dicantur, cujus plena largitate paulo post perfruentur? Nam si vitæ plenitudo perfecta Dei cognitione constat: quum eorum nonnulli, quos prima statim infantia hinc mors abripit, in vitam æternam transeant, ad contemplandam certe Dei faciem præsentissimam recipiuntur. Quos ergo pleno lucis suæ fulgore illustraturus est Dominus, cur non iis quoque in præsens, si ita libuerit, exigua scintilla irradiaret; præsertim si non ante exuit ipsos ignorantia, quam eripit ex carnis ergastulo? Non quod eadem esse fide præditos temere affirmare velim quam in nobis experimur, aut omnino habere notitiam fidei similem: (quod in suspenso relinquere malo) verum ut istorum stolidam arrogantiam paululum coërceam, qui, prout inflata illis bucca fuerit, secure quidvis aut negant aut asserunt.

Responsio I. Deut. I. vers. 39.

Responsio 2. de cognitione Dei qua imbuuntur infantes.

Quid de fide infantium in hac vita sit sentiendum.

Septima exceptio, Baptismus est pœnitentiæ & fidei Sacramentum, quibus quum priventur infantes, ad signi participationem nequaquam admitti debent. 20. Verum quo adhuc validius hac parte insistant, subnectunt, Baptismum pœnitentiæ ac fidei Sacramentum esse: quare quum neutra in tenellam infantiam cadat, cavendum, ne, si in Baptismi communionem admittatur, inanis & evanida reddatur significatio. At enim hæc tela in Deum magis quam in nos diriguntur. Siquidem & Circumcisionem fuisse pœnitentiæ signum, multis Scripturæ testimoniis compertissimum est. Deinde à Paulo nuncupatur *sigillum justitiæ fidei.* Ab ipso itaque Deo ratio exigatur cur eam infantium corporibus inscribi jusserit. Postquam enim in eadem sunt causa Baptismus & Circumcisio, huic nihil dare possunt quod non alteri simul concedant. Si ad solitum cuniculum respectant, figuratos tum fuisse per infantiæ ætatem spirituales infantes, jam obstructa est illis via. Dicimus ergo, quum Circumcisionem pœnitentiæ fideique Sacramentum infantibus Deus communicarit, non videri absurdum si nunc Baptismi participes fiant: nisi palam in Dei institutionem debacchari placet. Verum cum in Dei factis omnibus, tum in hoc quoque ipso satis sapientiæ, justitiæ, ad retundendas impiorum obtrectationes relucet. Nam etsi infantes, quo circumcidebantur momento, quid sibi vellet signum illud intelligentia non comprehendebant: vere tamen circumcidebantur in naturæ suæ corruptæ ac contaminatæ mortificationem, quam adulti postea meditarentur. Denique nullo negotio solvi potest objectio hæc, Baptizari in futuram pœnitentiam & fidem: quæ etsi nondum in illis formatæ sunt, arcana tamen Spiritus operatione utriusque semen in illis latet. Hac responsione semel evertitur quicquid adversum nos torquent à Baptismi significatione petitum. Quale est elogium quo à Paulo insignitur, ubi vocat *lavacrum regenerationis & renovationis.* Unde ratiocinantur nemini nisi earum rerum capaci conferendum. Sed enim nobis ex adverso excipere licet, neque Circumcisionem aliis quam regeneratis fuisse conferendam, quæ regenerationem designabat. Atque ita Dei institutum à nobis condemnabitur. Proinde (quod jam aliquoties attigimus) quæcunque ad quatefaciendam Circumcisionem argumenta inclinant, vim nullam habent in oppugnando Baptismo. Neque elabentur, si dixerint, statum esse nobis ac fixum quod Dei auctoritate certo nititur, etiamsi nulla ejus ratio extet: quæ reverentia neque pædobaptismo debetur, neque aliis similibus quæ expresso Dei verbo non sunt nobis commendata: quando hoc dilemmate deprehensi semper tenentur. Aut enim legitimum nullisque cavillis obnoxium, aut reprehensione dignum fuit de circumcidendis infantibus Dei præceptum. Si nihil absoni nec absurdi in illo fuit, nec in pædobaptismi observatione quippiam absurdi notari poterit.

Responsio I. Circumcisi sunt, ergo & baptizandi. *Rom. 4. vers. 11.*

Secunda. Baptizantur in futuram pœnitentiam & fidem, quarum semen in illis latet.

Instantia, à Baptismi elogio petita, dilutio. Tit. 3: 5.

Instantia altera.

Resp. dilemmate confirmata.

Octava exceptio, ab absurdo. Responsio. 21. Quam vero conantur hoc loco inurere absurditatis maculam, sic eluimus. Quos electione sua dignatus est Dominus, si accepto regenerationis signo, præsenti vita ante demigrent quam adoleverint, eos virtute sui Spiritus nobis incomprehensa renovat, quo modo expedire solus ipse providet. Si grandescere in ætatem contingat, qua Baptismi veritatem edoceri queant, hinc magis ad renovationis studium accendentur, cujus tessera se à prima statim infantia donatos esse discent, quo eam toto vitæ decursu meditarentur. Eodem referatur quod duobus locis Paulus docet, *nos Christo per Baptismum consepeliri.* Nam eo non intelligit, consepultum Christo jam prius eum esse oportere qui Baptismo sit initiandus: sed quæ Baptismo subest doctrina, simpliciter declarat; idque jam baptizatis: ut ne insani quidem Baptismo præire ex hoc loco pugnaturi sint. In hunc modum & Moses & Prophetæ populum admonebant quid sibi vellet Circumcisio, qua tamen infantes signati fuerant. Tantundem valet quod & Galatis scribit, *Eos dum baptizati fuerunt, Christum induisse.* Quorsum id? Nempe ut Christo in posterum viverent: quia non ante vixissent. Et quanquam in natu grandioribus mysterii intelligentiam signi susceptio consequi debet: parvulos tamen alio loco ac numero habendos, mox exponetur. Nec aliud statuendum est de loco Petri, in quo sibi magnum præsidium statuunt: quum dicit *non esse ablutionem ad abstergendas corporis sordes, sed bonæ conscientiæ testimonium coram Deo, per Christi resurrectionem.* Contendunt quidem illi ex eo nihil pædobaptismo reliquum fieri, nisi ut inanis sit fumus: nempe à quo longe seposita sit hæc veritas. Verum hallucinatione ista identidem peccant, quod rem temporis ordine semper signo præire velint. Nam & Circumcisionis veritas eodem conscientiæ bonæ testimonio constabat. Quod si necessario præcedere debuisset, nunquam infantes Dei mandato fuissent circumcisi. Verum ipse bonæ conscientiæ testimonium circumcisionis veritati subesse ostendens, simul tamen præcipiens parvulos circumcidi, ea parte in futurum tempus Circumcisionem conferri satis indicat. Quare nihil plus in pædobaptismo præsentis efficaciæ requirendum est, quam ut fœdus cum illis à Domino percussum obfirmet & sanciat. Reliqua ejus Sacramenti significatio, quo tempore Deus ipse providerit, postea consequetur.

Rom. 6: 4. Col. 2: 12.

Gal. 3: 27.

Instantia.

2 Pet. 3. vers. 21.

Responsio.

3. Arg. Baptismus in peccatorum remissionem datur. Infantes nondum peccarunt: ergo non baptizandi sunt. 22. Neminem jam esse puto qui non perspicue cernat omnes hujus notæ rationes meras esse Scripturæ inversiones. Quæ supersunt his affines, cursim persequemur. Baptismum in peccatorum remissionem dari objiciunt. Quod ubi concessum fuerit, sententiæ nostræ abunde patrocinabitur. Peccatores enim quum nascamur, remissione & venia jam à matris utero opus habemus. Porro quum spem misericordiæ huic ætati non præcidat Deus, sed potius certam faciat: cur signum re ipsa multo inferius praeriperemus? Quare quod in nos vibrare moliuntur, hoc ita retorquemus in eos ipsos, Parvuli peccatorum remissione donantur: ergo signo privandi

Resp. argumentum retorquens.

Apostoli auctoritate (qua abutuntur adversarii) confirmata. Eph. 5: 26. privandi non sunt. Proferunt simul illud ex epistola ad Ephesios, *Ecclesiam à Domino mundatam lavacro aquæ in verbo vitæ.* Quo ad errorem eorum evertendum nihil aptius citari poterat: nam inde nobis facilis nascitur probatio. Si testatam Baptismo vult Christus ablutionem qua Ecclesiam suam emundat, æquum non videri ut suo in parvulis testimonio careat, qui in Ecclesiæ parte jure censentur, quum hæredes regni cælestis sint nuncupati. Universam enim Ecclesiam Paulus complectitur, ubi dicit mundatam lavacro aquæ. Nihilo secius & ex eo quod alibi dicit, nos in Christi corpus per Baptismum esse insertos, colligimus, infantes, quos membris suis annumerat, baptizandos esse, ne à suo corpore divellantur. En quo impetu cum tot machinis in fidei nostræ præsidia impressionem faciant. 1 Cor. 12. vers. 13.

4. Argum. ab Apostolici seculi praxi. 23. Jam ad seculi Apostolici praxin atque consuetudinem descendunt, quo nemo, nisi fidem ante pœnitentiamque professus, ad Baptismum admissus comperitur. Nam ubi rogatur Petrus ab iis quibus erat resipiscendi animus, quid factu sit opus: ut *pœnitentiam* primum *agant* consulit, deinde *ut baptizentur in remissionem peccatorum.* Similiter Philippus, quum baptizari Eunuchus ille postularet, respondit id *licere*, *modo toto corde crederet.* Hinc sibi obtinere posse videntur, Baptismum, nisi præeunte fide ac pœnitentia, cuiquam concedi minime fas esse. Enimvero si huic rationi locum damus: prior locus, ubi nulla fidei mentio auditur, solam sufficere pœnitentiam evincet: alter, quo pœnitentia minime requiritur, solam satis esse fidem. Excipient, puto, locum alterum altero adjuvari, ideoque simul esse connectendos. Ego quoque vicissim conferendos dico alios locos qui ad istius nodi solutionem aliquid valent. Quandoquidem multæ in Scriptura sententiæ habentur, quarum intelligentia à loci circumstantia pendeat. Quale in præsentia exemplum occurrit: nam quibus hæc dicuntur à Petro & Philippo, ætate sunt ad pœnitentiam meditandam fidemque concipiendam idonea. Tales, nisi perspecta eorum conversione & fide (saltem quantum hominum judicio explorari potest) baptizandos esse fortiter negamus. Verum in alium catalogum relegandos esse infantes, plus satis perspicuum est: nam siquis olim se Israëli adjungebat in religionis communionem, ante & fœdus Domini edoceri & Lege erudiri oportebat quam Circumcisione signaretur; quod natione erat ἀλλόφυλος, hoc est, alienigena ab Israëlitico populo, quocum fœdus, quod Circumcisio sanciebat, percussum fuerat.

Act. 2: 37. &c.

Act. 8: 37.

Responsio ad utrumque locum ab adversariis in alienum sensum detortum.

Responsio 2. De infantibus iis locis non agi.

Responsio 3. à consideratione fœderis & circumcisionis Abrahami & Isaaci. 24. Quemadmodum nec Dominus, quum Abrahamum sibi cooptat, à Circumcisione sumit exordium, interim quid illo signo sibi velit dissimulans: verum quod ferire cum ipso fœdus instituat, primum denunciat: tum deinde post fidem promissioni habitam, Sacramenti facit participem. Cur in Abrahamo fidem Sacramentum sequitur, in Isaaco filio intelligentiam omnem præcedit? Quoniam eum qui adulta demum ætate in fœderis societatem recipitur à quo fuerat hactenus alienus, ejus conditiones antea perdiscere æquum est: infantem vero ex eo progenitum, non item: qui hæreditario jure, secundum promissionis formulam, jam à matris utero in fœdere continetur. Aut (quo res clarius ac brevius indicetur) si fidelium liberi, citra intelligentiæ adminiculum, fœderis sunt participes, non est cur ob id à signo arceantur quia in fœderis stipulationem jurare nequeunt. Hæc certe ratio est cur aliquoties Deus infantes qui ab Israëlitis oriuntur, sibi genitos & natos fuisse asserat. Nam filiorum haud dubie loco habet eorum filios quorum semini in patrem se fore pollicitus est. Qui vero infidelis est, impiis ortus parentibus, donec per fidem Deo uniatur, à fœderis communione extraneus censetur. Itaque nihil mirum si nec signo communicet, cujus significatio in eo fallax inanisque foret. In eam sententiam Paulus quoque scribit, Gentes, quamdiu in sua idololatria immersæ fuerunt, extra testamentum fuisse. Hoc compendio tota res, nisi fallor, perspicue expediri queat, Qui adulta demum ætate Christi fidem amplectuntur, eos, quum hactenus alieni à fœdere fuerint, non esse Baptismo insigniendos nisi fide ac pœnitentia intercedente; quæ aditum illis in fœderis societatem patefacere solæ possunt: qui vero à Christianis originem ducunt infantes, ut in fœderis hæreditatem statim ac nati sunt, à Deo excipiuntur, ita in Baptismum recipiendos. Eo referendum est quod narrat Euangelista, *baptizatos à Joanne fuisse qui peccata sua confiterentur:* quod exemplum observandum hodieque censemus. Turca enim si se ad Baptismum offerat, non temere à nobis intingeretur nisi confessione scilicet edita qua Ecclesiæ satisfaciat.

Gen. 15: 1. Genes. 17. v. 12, 13.

Responsio 4. A signo minime arcendi sunt, qui rei signata, id est, fœderis sunt participes.

Ezech. 16. vers. 20. & 23: 37.

Cur extra fœdus intantes non circumciduntur sub Lege, nec sub Euangelio baptizantur.

Ephes. 2. v. 12, 13.

Contra, Christianorum liberi à Deo per Baptismum recipiuntur.

Mat. 3: 6.

5. Arg. ex dicto Christi ad Nicodemum. 25. Adhæc Christi verba quæ Joannis tertio recitantur proferunt, quibus præsentem in Baptismo regenerationem existimant requiri, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.* En (inquiunt) ut Baptismus ore Domini regeneratio vocetur. Quos igitur regenerationis minime capaces esse satis superque notum est, quo prætextu Baptismo initiamus qui sine ipsa constare nequit? Primum in eo falluntur quod Baptismi mentionem fieri hoc loco putant quia aquæ nomen audiunt. Postquam enim naturæ corruptionem Nicodemo exposuit Christus, ac renasci oportere docuit: quia ille renascentiam corporalem somniabat, modum hic indicat quo regenerat nos Deus, nempe per aquam & Spiritum: quasi diceret, per Spiritum, qui purgando & irrigando fideles animas, vice aquæ fungitur. Aquam ergo & Spiritum simpliciter accipio pro Spiritu, qui aqua est. Neque hæc nova est loquutio: prorsus enim cum illa quæ tertio Matthæi capite habetur convenit, *Qui sequitur me, ille est qui baptizat in Spiritu sancto & igni.* Quemadmodum ergo Spiritu sancto & igni baptizare, est Spiritum sanctum conferre, qui in regeneratione ignis officium naturamque habet: ita renasci aqua & Spiritu nihil aliud est quam vim illam Spiritus recipere, quæ in anima id facit quod aqua in corpore. Scio alios aliter interpretari: sed hunc esse germanum sensum non dubito: quia consilium Christi non aliud est quam ut doceat exuendum esse proprium ingenium omnibus qui ad cæleste regnum aspirant. Quanquam, si putide eorum more cavillari libeat, regerere illis promptum esset (ubi concesserimus quod volunt) Baptismum priorem esse fide & pœnitentia: quando in Christi verbis Spiritum præcedit. De spiritualibus donis hoc intelligi certum est: quæ si Baptismum sequuntur, adeptus sum quod volo. Sed omissis cavillis, tenenda simplex est interpretatio quam attuli, neminem, donec renovatus fuerit aqua viva, hoc est, Spiritu, posse ingredi in regnum Dei.

Joan. 3: 5.

Responsio 1. Mentio Baptismi non fit hoc loco.

Mat. 3: 11.

Responsio 2. Baptismum præcedere fidem & pœnitentiam. Sed priori resp. adhærendum est.

Ex hoc Euangelii loco explodendus est eorum error, qui omnes non baptizatos æternæ morti adjudicant. 26. Jam & ex eo explodendum esse eorum commentum palam est, qui omnes non baptizatos æternæ morti adjudicant. Solis ergo adultis administrari Baptismum ex eorum postulato fingamus: quid puero fieri dicent qui pietatis rudimentis rite probeque imbuitur, dum tinctionis dies appetit, si subita morte præter spem omnium abripi contingat? Clara est Domini promissio, *Quicunque in Filium credidit, non visurum mortem, nec in judicium venturum, sed transiisse à morte in vitam:* nondum baptizatum nullibi damnasse comperitur. Quod in eam à me partem accipi nolo perinde acsi Baptismum contemni impune posse innuerem (quo contemptu violatum iri Domini fœdus affirmo: tantum abest ut excusare sustineam) tantum evincere sufficit, non esse adeo necessarium, ut periisse proti-

vide Calv. contra Theolog. Par. art. I.

Joan. 5. vers. 24.

protinus existimetur cui ejus obtinendi adempta fuerit facultas. Atqui si eorum commento assentimur, eos omnes citra exceptionem damnabimus, quos à Baptismo casus aliquis prohibuerit, quantacunque alioqui fide præditos: per quam Christus ipse possidetur. Insuper infantes omnes æternæ mortis reos peragunt, quibus Baptismum negant, sua ipsorum confessione, ad salutem necessarium, Viderint nunc quam belle sibi cum Christi verbis conveniat, quibus regnum cælorum illi ætati adjudicatur. Atque ut nihil illis non concedamus quantum ad hujus loci intelligentiam attinet, nihil tamen inde elicient, nisi prius quod jam constitutum est à nobis dogma de infantium regeneratione everterint.

Mat. 19. vers. 14.

6. Argum. ex præcepto & exemplo Christi, prius docendum quam baptizandum instituentis. Matth. 28. vers. 19. Marc. 16. vers. 16. *Et baptismum trigesimo ætatis anno recipientis.* Matth. 3. vers. 13. Luc. 3: 23.

27. Sed propugnaculum omnium munitissimum in ipsa Baptismi institutione se habere gloriantur, quam ex capite Matthæi ultimo petunt: ubi Christus Apostolos mittens ad gentes universas, de illis docendis primum, alterum de baptizandis mandatum dat. Tum & ex Marci ultimo istud annectunt, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit.* Quid ultra (inquiunt) quærimus, quum verba Domini aperte sonent, prius docendum quam baptizandum, & Baptismo secundum à fide locum assignent? Cujus ordinis specimen Dominus etiam Jesus in se præbuit, qui anno demum tricesimo baptizari voluit. Hic vero quot modis, bone Deus, & se implicant, & inscitiam suam produnt! Nam in eo jam plusquam pueriliter labuntur, quod primam Baptismi institutionem inde derivant, quem ab exordio prædicationis suæ Apostolis Christus administrandum mandaverat. Non est igitur cur legem ac regulam Baptismi ex istis duobus locis petendam contendant, acsi primam institutionem continerent. Hoc ut illis indulgeamus erratum, quam nervosa tamen est isthæc argumentatio? Equidem si tergiversari libeat, non latebra, sed latissimus campus ad effugiendum se aperit. Nam quando ita mordicus verborum ordini insistunt, ut quoniam dictum est, *Ite, prædicate & baptizate*: item, *Qui crediderit & baptizatus fuerit:* prædicandum prius quam baptizandum, & credendum prius quam Baptismum appetendum ratiocinentur: cur non & nos vicissim excipiamus, baptizandum ante quam docendam eorum quæ Christus mandavit observationem? nempe quum dicatur, *Baptizate, docentes servare quæcunque præcepi vobis.* quod idem annotavimus in illa Christi sententia quæ de aquæ & Spiritus regeneratione nuper citata fuit: nam si ita intelligitur ut postulant, illic certe priorem spirituali regeneratione Baptismum esse conveniet, quando priore loco nominatur. Non enim nos ex Spiritu & aqua, sed ex aqua & Spiritu regenerandos docet Christus.

Responsio 1. Ex his locis lex & regula Baptismi haud petenda.

Responsio 2. adversarios implicans. Marc. 16. v. 15, 16

Mat. 28. v. 19, 20.

Resp. 3. De prædicando Euangelio hic datur præcipue mandatum, cui baptizandi ministerium instar appendicis subnectitur.

28. Jam aliquantum concussa videtur inexpugnabilis hæc ratio, qua tantopere confidunt: verum quia satis habet in simplicitate præsidii veritas, levibus ejusmodi argutiis elabi nolo. Solidam ergo responsionem sibi habeant. Potissimum hic à Christo de prædicando Euangelio datur mandatum: cui baptizandi ministerium instar appendicis subnectit. Deinde non aliter de Baptismo sermo habetur, nisi quatenus docendi functioni ejus administratio subest. Apostolos enim mittit Christus ad Euangelium universis orbis nationibus promulgandum, ut undique in regnum suum perditos ante homines, doctrina salutis colligant. Quos autem illos, aut quales? Certum, nullam nisi de iis qui doctrinæ recipiendæ pares sint, esse mentionem. Post adjungit, tales, ubi instituti fuerint, esse baptizandos, addita promissione, *Qui crediderint, & baptizati fuerint, salvos fore.* An de infantibus toto illo sermone vel una est syllaba? Quæ igitur hæc qua nos impetunt argumentationis erit formula? Qui adulta sunt ætate, ante instituendi sunt, ut credant, quam baptizandi. Baptismum ergo infantibus communem facere nefas est. Non, si se rumpant, aliud ex hoc loco ostendent, nisi ante prædicandum esse Euangelium iis qui sunt audiendi capaces quam baptizentur: quando de illis modo agitur. Inde, si possunt, obicem struant impediendis à Baptismo infantibus.

Resp. 4. De infantibus nulla his locis mentio.

Resp. 5. quæ tertiam confirmat.

29. At vero quo cæcis quoque palpabiles sint eorum fallaciæ, eas admodum perspicua similitudine indicabo. Siquis alimentis privandos infantes cavilletur hoc prætextu quod Apostolus non permittit ut edant nisi qui laborant, nonne dignus erit qui ab omnibus conspuatur? Cur ita? Quia quod de certo genere hominum ac certa ætate dictum fuerat, ad omnes indifferenter rapit. Nihilo istorum in præsenti causa major est dexteritas. Quod enim ad adultam duntaxat ætatem pertinere nemo non videt, ad infantes trahunt: ut hæc quoque ætas subjaceat regulæ quæ nonnisi grandioribus posita fuerat. Quantum ad Christi exemplum attinet, eorum causam nequaquam fulcit. Non ante tricesimum annum est baptizatus. Verum id quidem, sed in promptu ratio est, quia tum solidum Baptismi fundamentum sua prædicatione jacere instituebat, vel potius stabilire, quod paulo ante ab Joanne jactum fuerat. Baptismum ergo quum sua doctrina instituere vellet, quo majorem suæ institutioni auctoritatem conciliaret, suo ipsius corpore ipsum sanctificavit, idque qua maxime decebat temporis opportunitate, nempe quum suam prædicationem auspicaretur. Denique nihil aliud conficient, nisi Baptismum originem & exordium sumpsisse ab Euangelii prædicatione. Quod si annum tricesimum præfigere libet, cur eum non observant: sed ut quisque eorum judicio satis profecit, eum ad Baptismum recipiunt? Quin etiam Servetus, unus ex eorum magistris, quum tempus hoc pertinaciter urgeret, jam vicesimo primo ætatis anno cœperat Prophetam se jactare. Quasi vero ferendus sit qui doctoris locum in Ecclesia sibi arrogat antequam sit ipsius Ecclesiæ membrum.

2. Thess. 3. vers. 10.

Resp. 6. de Baptismo Christi annos 30 nati. Luc. 3. vers. 23.

7. Arg. Ad Baptismum non esse admittendos infantes, quum Cœnæ Domini haud communicent.

30. Tandem objiciunt, non majorem esse causam cur infantibus Baptismus communicetur, quam Cœna Domini: quæ tamen illis minime conceditur. quasi vero Scriptura latum modis omnibus discrimen non notaret. Fuit quidem id in veteri Ecclesia factitatum, ut ex Cypriano & Augustino constat: sed merito mos ille obsolevit. Nam si ingenium ac proprietatem Baptismi reputamus, quidam certe est in Ecclesiam ingressus ac velut initiatio, per quam in Dei populum accensemur: signum spiritualis nostræ regenerationis, per quam in filios Dei renascimur: quum è converso Cœna grandiusculis attributa sit, qui superata teneriore infantia, jam ferendo sint solido cibo. Quæ distinctio perquam evidenter in Scriptura demonstratur. Nam illic Dominus, quantum ad Baptismum attinet, nullum ætatum delectum facit. Cœnam vero non omnibus perinde participandam exhibet, sed iis modo qui discernendo corpori ac sanguini Domini, qui suæ ipsorum examinandæ conscientiæ, qui morti Domini annunciandæ, qui virtuti ejus expendendæ sint idonei. Volumus apertius quippiam, quam quod Apostolus tradit, dum exhortatur ut *se quisque ipsum probet* atque excutiat, *tum edat ex hoc pane, & è calice bibat?* Examen igitur præire oportet: quod ab infantibus frustra expectetur. Item, *Qui indigne manducat, damnationem sibi manducat & bibit, non discernens corpus Domini.* Si digne participare nequeunt, nisi qui sanctitatem corporis Christi rite distinguere noverint, cur venenum pro vivifico alimento tenellis nostris liberis porrigamus? Quid illud Domini præceptum, *in mei commemorationem facietis?* quid alterum, quod inde

Responsio quæ utriusque Sacramenti communionem distinctam esse ostendit, temporis & personarum respectu.

Confirmatio, verbis Apostoli, infantes à mensa Domini manifesto arcentis.

1 Cor. 11. vers. 28.

ibid. v. 29.

ib. v. 24, 25.

ibid. v. 26. inde Apostolus deducit, *Quoties panem hunc manducabitis, mortem Domini annunciabitis donec veniat?* Quam, obsecro, ab infantibus recordationem exigemus ejus rei quam sensu nunquam assequuti sunt? quam prædicationem crucis Christi cujus vim ac beneficium nondum mente comprehendunt? Nihil istorum in Baptismo præscribitur:

Altera confirmatio, per collationem Circumcisionis & Paschæ cum nostris Sacramentis.

quare inter hæc duo signa plurimum est discriminis. quod sub veteri quoque Testamento, in similibus signis animadvertimus. Circumcisio quidem, quam Baptismo nostro respondere notum est, infantibus destinata erat. Pascha vero, in cujus vicem nunc Cœna subiit, non quoslibet promiscue convivas admittebat, sed ab iis rite demum edebatur qui de ejus significatione rogare per ætatem possent. Si mica sani cerebri istis restaret, an ad rem usque adeo perspicuam & obviam cæcutirent?

Postrema capitis pars, Serveti argumenta refellens.

31. Tametsi nugarum congerie lectores onerare piget: quas tamen Servetus non minimus inter Anabaptistas, imo hujus catervæ magnum decus, ad prælium se accingens, speciosas rationes adducere sibi visus est, breviter diluere operæpretium erit.

1. Argumentum. Responsio.

Obtendit, Christi symbola, ut sunt perfecta, exigere etiam perfectos, vel perfectionis capaces. Atqui solutio est expedita, Baptismi perfectionem, quæ ad mortem usque extenditur, perperam restringi ad unum temporis articulum. Addo etiam, stulte primo die in homine quæri perfectionem, ad quam Baptismus tota vita per continuos gradus nos invitat.

2. Argumentum. Responsio.

Objicit Christi symbola ad memoriam instituta esse, ut quisque recolat se Christo fuisse consepultum. Respondeo, Quod ex capite suo confinxit, refutatione non egere: imo quod ad Baptismum trahit, sacræ Cœnæ proprium esse ostendunt Pauli verba, Ut se quisque examinet: de Baptismo nusquam aliquid tale. Unde colligimus, rite baptizari, qui nondum pro ætatis modulo examinis sunt capaces.

3. Argumentum. Joan. 3. vers. 36. *Responsio 1.*

Quod tertio adducit, *Manere in morte omnes qui Filio Dei non credunt, & iram Dei manere super eos:* ideoque infantes, qui credere nequeunt, jacere in sua damnatione. Respondeo, Christum illic non de generali reatu loqui quo impliciti sunt omnes posteri Adæ: sed tantum minari Euangelii contemptoribus, qui oblatam sibi gratiam superbe & contumaciter respuunt. Hoc vero nihil ad infantes.

2. Simul contrariam rationem oppono, Quemcunque benedicit Christus, eum ab Adæ maledictione & ira Dei eximi. Quum ergo infantes ab eo benedictos esse notum sit, sequitur à morte exemptos esse.

Instantia. Falso deinde citat quod nusquam legitur, Quisquis natus est ex Spiritu, vocem Spiritus audire.

Dilutio. Quod etsi demus esse scriptum, nihil tamen aliud eliciet quam fideles, prout operatur in illis Spiritus, ad obsequium formari. Atqui quod de certo numero dictum est, ad omnes æque trahere vitiosum est.

4. Argumentum. 1 Cor. 15. vers. 46. *Responsio.*

Objicit quarto, Quia præcedit quod animale est, expectandum esse tempus maturum Baptismo qui est spiritualis. Ego autem, etsi fateor omnes posteros Adæ ex carne genitos ab ipso utero gestare suam damnationem, id tamen obstare nego quominus statim remedium Deus afferat. Neque enim ostendet Servetus plures annos divinitus fuisse præscriptos quo incipiat spiritualis vitæ novitas.

1 Cor. 7. vers. 14. Paulo quidem teste, licet natura perditi sint qui nascuntur ex fidelibus, supernaturali tamen gratia sancti sunt.

5. Arg. allegoricum. 2 Sam. 5. vers. 8. *Responsio 1.* Luc. 14. v. 21, 23.

Allegoriam deinde profert, quod David in arcem Sion conscendens, nec cæcos nec claudos secum duxerit, sed strenuos milites. Quid autem si parabolam oppono, in qua Deus ad cæleste epulum invitat cæcos & claudos, hoc se nodo quomodo expediet Servetus?

2. Quæro etiam annon prius cum Davide militassent claudi & mutili.

3. Longius tamen in hac ratione insistere supervacuum est, quam ex mera falsitate conflatam, ex sacra historia deprehendent lectores.

6. Arg. allegoricum. Matth. 4. vers. 19. *Responsio 1.* Matth. 13. vers. 47. 2.

Sequitur altera allegoria, Apostolos piscatores hominum fuisse, non parvulorum. Ego autem quæro quid sibi velit illud Christi, *In rete Euangelii colligi omne piscium genus.* Sed quia allegoriis ludere non placet, respondeo, quum Apostolis injunctum fuit docendi munus, non fuisse tamen prohibitos ab infantibus baptizandis. Quanquam scire adhuc velim, quum ἀνθρώπους nominet Euangelista (qua voce, absque exceptione, comprehenditur humanum genus) cur infantes neget esse homines.

7. Argumentum. 1 Cor. 2. vers. 13. *Responsio.*

Obtendit septimo, Quum spiritualibus quadrent spiritualia, infantes qui spirituales non sunt, neque ad Baptismum aptos esse. Sed primo quam perverse torqueat locum Pauli plane liquet. Agitur de doctrina. Quum sibi in vano acumine plus æquo placerent Corinthii, eorum socordiam coarguit Paulus, quod primis doctrinæ cælestis rudimentis adhuc imbuendi essent. Quis inde colliget, negandum esse infantibus Baptismum, quos ex carne progenitos Deus sibi gratuita adoptione consecrat?

8. Arg. Responsio.

Quod excipit, pascendos esse spirituali cibo, si novi sunt homines: solutio facilis est, Baptismo eos admitti in Christi gregem, & sufficere illis adoptionis symbolum, donec adulti pares sint ferendo solido cibo. Expectandum ergo esse tempus examinis quod Deus in sacra Cœna diserte flagitat.

9. Arg. Responsio.

Objicit postea, Christum vocare omnes suos ad sacram Cœnam. Atqui satis constat eum nullos admittere nisi qui ad celebrandam mortis suæ memoriam jam sunt præparati. Unde sequitur, infantes, quos amplexu suo dignatus est, distincto & proprio in gradu subsistere donec adolescant, neque tamen exteros esse.

Exceptio. Responsio 1.

Quod excipit, portentum esse si homo postquam natus est non comedat: respondeo aliter pasci animas quam externo Cœnæ esu: ideoque Christum infantibus cibum nihilominus esse, licet à symbolo abstineant.

2. Baptismi diversam esse rationem, quo illis tantum janua in Ecclesiam aperitur.

Exceptio altera. Matth. 24. v. 45, 46. *Responsio.*

Rursum objicit, bonum œconomum distribuere cibum familiæ tempore suo. Quod etsi libenter fateor, quo tamen jure definiet nobis Baptismi tempus, ut probet non dari tempestive infantibus?

10. Arg. Joan. 4: 35. *Resp.*

Adducit præterea illud Christi mandatum ad Apostolos, ut properent ad messem dum albescunt agri. Nempe hoc tantum vult Christus, ut Apostoli, præsentem laboris fructum cernentes, alacrius se ad docendum accingant. Quis inde colligit solum messis tempus Baptismo esse maturum?

11. Arg. Actor. 11. vers. 26. *Resp.*

Undecima ratio est, quod in prima Ecclesia iidem erant Christiani & discipuli: sed jam vidimus eum inscite ratiocinari à parte ad totum. Discipuli vocantur justæ ætatis homines qui jam fuerant edocti, & Christo nomen dederant: sicuti Judæos sub Lege Mosis discipulos esse oportuit: nemo tamen inde recte inferet extraneos fuisse infantes, quos Deus testatus est pro domesticis sibi esse.

12. Arg. Resp.

Adhæc obtendit, Christianos omnes esse fratres, quo in numero infantes nobis non sunt, quamdiu à Cœna eos repellimus. Ego vero ad principium illud redeo, non esse hæredes regni cælorum, nisi qui Christi sunt membra: deinde Christi amplexum veram fuisse tesseram adoptionis, qua infantes adultis communiter junguntur, nec abstinentiam temporalem à Cœna obstare quominus pertineant ad Ecclesiæ corpus. Nec vero latro in cruce conversus desiit esse frater piorum, quamvis ad Cœnam nunquam accesserit.

13. Arg. Responsio.

Addit postea, neminem fieri fratrem nostrum nisi per Spiritum adoptionis: qui tantum ex auditu fidei confertur. Respondeo, semper in eundem relabi paralogismum: quia præpostere ad infantes trahit quod de solis adultis dictum est: docet illic Paulus hunc esse Deo ordinarium vocationis modum, ut electos suos ad fidem adducat, dum illis suscitat fidos doctores, quorum ministerio & opera manum porrigit. Quis inde legem imponere ei audeat quominus arcana alia ratione infantes Christo inserat?

14. Arg.

Quod objicit,

Actor. 10. v. 44, 47. *Responsio.* ibid. 8: 12, 15, 16, 17. objicit, Cornelium accepto Spiritu sancto baptizatum fuisse, quam perperam ex uno exemplo generalem regulam eliciat, patet ex Eunucho & Samaritanis, in quibus diversum ordinem Deus tenuit, ut Baptismus dona Spiritus præcederet.

15. *Argumentum.* Psal. 82: 6. 2 Pet. 1: 4. Joan. 10. vers. 35. *Responsio* 1. Decima quinta ratio plusquam insulsa est, dicit nos regeneratione deos fieri: esse autem deos ad quos sermo Dei factus est: quod non competit in pueros infantes. Quod deitatem affingit fidelibus, unum est ex ejus deliriis, quod excutere non est præsentis loci: sed locum Psalmi torquere in tam alienum sensum, perditæ impudentiæ est. Dicit Christus Reges & Magistratus vocari à Propheta deos, quia munus sustineant divinitus sibi injunctum. 2. Hic vero dexter interpres, quod de speciali gubernandi mandato ad certos homines dirigitur, ad Euangelii doctrinam trahit, ut infantes ab Ecclesia exterminet.

16. *Argumentum.* Objicit rursum, Infantes non posse novos homines censeri, quia non *Responsio.* gignuntur per sermonem. Ego vero quod sæpius jam dixi nunc quoque repeto, ad nos regenerandos doctrinam semen esse incorruptibile, si quidem ad eam percipiendam sumus idonei: ubi vero nondum per ætatem nobis inest docilitas, Deum tenere suos regenerandi gradus.

17. *Argum. allegoricum.* Exod. 12. vers. 5. *Responsio.* Exod. 13. vers. 12. Postea ad allegorias suas redit, quod ovis & capra in Lege non statim ac egressæ erant ex utero, fuerint oblatæ in sacrificium. Si figuras huc trahere libet, mihi promptum est regerere, primogenita omnia simul ac vulvam aperuerant, fuisse Deo sacra: deinde oportuisse agnum anniculum mactari. Unde sequitur, virile robur minime esse expectandum, quin potius & fœtus recentes & adhuc teneros à Deo insacrificia deligi.

18. *Argumentum. Responsio.* Contendit præterea, non posse venire ad Christum nisi qui à Joanne fuerint præparati. Quasi vero non fuerit temporale Joannis officium. Sed ut hoc omittam, illa certe præparatio non fuit in pueris quos amplexus est Christus, ac benedixit. Quare valeat cum falso suo principio.

19. *Argumentum.* *Responsio.* Patronos tandem accersit Trismegistum & Sibyllas, quod sacræ ablutiones non conveniant nisi adultis. En quam honorifice sentiat de Christi Baptismo, quem exigit ad profanos Gentium ritus, ne aliter administretur quam Trismegisto placuerit. Nobis vero pluris Dei auctoritas, cui visum est infantes sibi consecrare, ac initiare sacro symbolo, cujus nondum per ætatem vim tenebant. Nec fas esse ducimus à Gentium expiationibus mutuari quod æternam & inviolabilem Dei legem, quam de Circumcisione sanxit, in Baptismo nostro mutet. Ultimo loco ratiocinatur, Si infantes liceat sine intellectu baptizare, Baptismum à pueris ludentibus mimice & per jocum posse administrari. *20. Argumentum.* Atqui de hac re cum Deo litiget, ex cujus præcepto Circumcisio communis fuit infantibus antequam intelligentiam adepti essent. *Responsio.* Fuitne igitur res ludicra, vel obnoxia puerorum ineptiis, ut potuerint sanctam Dei institutionem evertere? Sed nihil mirum est, reprobos istos spiritus, quasi phrenitide agitarentur, crassissimas quasque absurditates in errorum suorum defensionem ingerere: quia Deus eorum fastum & pertinaciam tali vertigine juste ulciscitur. Certe quam debilibus suppetiis fraterculos suos Anabaptistas Servetus adjuverit, planum me fecisse confido.

23. Jam nemini sobrio ambiguum fore arbitror quam temere Ecclesiam Christi conturbent qui rixas ac contentiones movent ob pædobaptismum. *Cur tanto impetu Satan in pædobaptismum feratur.* Sed enim operæpretium est observare quid tanta ista vafritia Satan moliatur: nempe ut singularem fiduciæ & spiritualis gaudii fructum, qui hinc colligendus est, nobis eripiat, ac de bonitatis etiam divinæ gloria tantundem delibet. *Ratio 1.* *2.* Quam enim suave piis animis, non verbo tantum, sed oculari etiam spectaculo certiores fieri, tantum se gratiæ apud Patrem cælestem obtinere ut posteritas sua illi curæ sit? Hic enim videre est ut providentissimi erga nos patrisfamilias personam suscipit, qui ne post mortem quidem nostram, sollicitudinem nostri deponit quin liberis nostris consulat ac prospiciat. Annon hic exemplo Davidis toto corde ad gratiarum actionem debemus exultare, ut tali bonitatis specimine ejus nomen sanctificetur? *Psal. 48. vers. 11.* Hoc, hoc certe agit Satan pædobaptismum tantis copiis impetendo: quo scilicet testificatione ista gratiæ Dei è medio sublata, quæ per ipsam oculis nostris obversatur promissio, sensim tandem evanescat. *Ex hoc Anabaptistarum errore duo mala præcipua.* Unde non impia tantum adversus Dei misericordiam ingratitudo nasceretur, *1. Ingratitudo erga Deum.* sed in liberis ad pietatem erudiendis ignavia quædam. *2. Ignavia in liberis ad pietatem erudiendis.* Neque enim parum incitamur hoc aculeo ad eos in serio Dei timore Legisque observatione educandos, dum reputamus, statim à partu filiorum loco esse ab ipso habitos & agnitos. *Conclusio hortatoria, ut infantes Deo offeramus.* Quamobrem, nisi maligne Dei beneficentiam obscurare libet, infantes illi nostros offeramus, quibus locum inter suos familiares ac domesticos, id est, Ecclesiæ membra, attribuit.

CAP. XVII.

De sacra Christi Cœna: & quid nobis conferat.

Constat hoc caput duabus præcipuis partibus.

1. *Prima pars primum ostendit quidnam sit quod Deus in S. Cœna exhibet*, *sect.* 1. 2. 3. 4. *Deinde quomodo & quatenus id nostrum fit*, *à sect.* 5. *usque ad* 12.
2. *Secunda pars continet potissimum refutationes errorum quos circa Cœnam Domini superstitio invexit.* Primum *autem Transsubstantiatio refellitur*, *sect.* 12. 13. 14. 15. Deinde, *Consubstantiatio & Ubiquitas*, *sect.* 16. 17. 18. 19. Tertio, *institutionem ipsam contra hyperbolicos istos doctores facere ostenditur*, *sect.* 20. 21. 22. 23. 24. 25. Quarto, *aliis rationibus è verbo Dei desumptis confirmatur orthodoxa sententia*, *sect.* 26. 27. Quinto, *auctoritas Patrum adversariis excutitur*, *sect.* 28. Sexto, *evertitur præsentia illa quam ipsi statuunt, aliaque stabilitur*, *sect.* 29. 30. 31. 32. Septimo, *agitur de communione nostra, & qualis esse debeat*, *sect.* 33. 34. Octavo, *refellitur adoratio ab adversariis invecta*, *& ostenditur quorsum instituta sit Cœna Domini*, *sect.* 35. 36. 37. 38. 39. Postremo, *de examine communicantium*, *sect.* 40. 41. 42. *de externæ actionis ritibus*, *de frequenti communione sub utraque specie instituitur disceptatio*, *dilutis adversariorum objectis*, *sect.* 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. & 50.

S. Cœna cur à Christo instituta. Postquam nos semel in familiam suam recepit Deus, nec tantum ut servorum loco nos habeat, sed filiorum: ut partes impleat optimi patris & de sua progenie solliciti, continuo etiam vitæ cursu nos alendos suscipit. Nec eo contentus, dato pignore nos hujus continuæ liberalitatis certiores reddere voluit. In hunc ergo finem alterum Ecclesiæ suæ Sacramentum dedit per manum unigeniti Filii, spirituale epulum scilicet, ubi se Christus vivificum esse panem testatur, *Joan. 6. vers. 51.* quo animæ nostræ ad veram & beatam immortalitatem pascuntur. Quoniam vero apprime necessaria est tanti mysterii cognitio, *Hujus mysterii cognitio quam necessaria.* & pro sua magnitudine accuratam explicationem postulat:

& Sa-

& Satan, ut hoc inæstimabili thesauro Ecclesiam privaret, pridem nebulas, deinde tenebras obscurandæ ejus luci induxit, tum contentiones & pugnas movit quæ ab hujus sacri alimenti gustu alienarent simplicium mentes, & nostra etiam ætate idem artificium tentavit: ubi summam pro rudium captu complexus fuero, nodos illos quibus mundum illaqueare Satan molitus est, expediam.

Quæ sint signa in hoc mysterio.

Primo signa sunt panis & vinum, quæ invisibile alimentum, quod percipimus ex carne & sanguine Christi, nobis repræsentant. Sicut enim in Baptismo nos regenerans Deus, in Ecclesiæ suæ societatem inserit, & adoptione suos facit: ita diximus officium providi patrisfamilias in eo præstare, quod cibum assidue ministrat, quo nos in ea vita sustineat ac conservet in quam nos verbo suo genuit. Porro unicus animæ nostræ cibus Christus est: ideoque ad eum nos invitat cælestis Pater, ut ejus communicatione refecti, vigorem subinde colligamus, donec ad cælestem immortalitatem perventum fuerit.

Quorsum nobis ea, & non alia, instituta sint.

Quoniam vero mysterium hoc arcanæ Christi cum piis unionis natura incomprehensibile est, figuram ejus & imaginem in signis visibilibus exhibet ad modulum nostrum aptissimis: imo velut datis arrhis ac tesseris tam certum nobis facit quam si oculis cerneretur: quia in crassissimas quasque mentes hæc tam familiaris similitudo penetrat, non secus animas Christo pasci, quam panis & vinum corporalem vitam sustentant.

Confirmatio ab institutione petita.

Jam ergo habemus in quem finem spectet mystica hæc benedictio: nempe quo nobis confirmet, corpus Domini sic pro nobis semel esse immolatum ut nunc eo vescamur, ac vescendo, unici illius sacrificii efficaciam in nobis sentiamus: sanguinem ejus sic pro nobis semel fusum, ut sit nobis perpetuus potus. Atque ita sonant verba

Matth. 26. promissionis illic additæ, *Accipite: hoc est corpus*
vers. 26. *meum quod pro vobis traditur.* Corpus ergo quod
Marc. 14. oblatum semel est in salutem nostram, jubemur ac-
vers. 27. cipere & comedere: ut dum hujus fieri nos videmus
Luc. 22. participes, vivificæ illius mortis virtutem certo sta-
vers. 19. tuamus in nobis efficacem fore. Unde & calicem
1 Cor. 11. fœdus vocat in suo sanguine. Fœdus enim quod
vers. 24. sanguine suo semel sancivit, quodammodo renovat, vel potius continuat, quantum ad fidei nostræ confirmationem attinet, quoties sacrum illum sanguinem libandum nobis porrigit.

Hujus Sacramenti multiplex usus & fructus, piorum respectu.

2. Magnum vero fiduciæ ac suavitatis fructum ex hoc Sacramento colligere possunt piæ animæ, quod testimonium habent in unum corpus nos cum Christo coaluisse, ut quicquid ipsius est, nostrum vocare liceat. Hinc sequitur ut nobis secure spondere audeamus, vitam æternam nostram esse, cujus ipse est hæres: nec regnum cælorum quo jam ingressus est, posse magis nobis excidere quam ipsi: rursum peccatis nostris non posse nos damnari, à quorum reatu nos absolvit, quum ea sibi imputari voluerit acsi sua essent. Hæc est mirifica commutatio, qua pro immensa sua benignitate nobiscum usus est: quod filius hominis nobiscum factus, nos secum Dei filios fecerit: quod suo in terras descensu, ascensum nobis in cælum straverit: quod accepta nostra mortalitate, suam nobis immortalitatem contulerit: quod suscepta nostra imbecillitate, suam in nobis virtutem confirmaverit: quod nostra in se recepta paupertate, suam ad nos opulentiam transtulerit: quod recepta ad se, qua premebamur, injustitiæ nostræ mole, sua nos justitia induerit.

Cœna Domini redemptionis nostræ miranda beneficia & Christum ipsum nobis exhibet.

3. Horum omnium adeo solidam habemus testificationem in hoc Sacramento, ut certo statuendum sit, vere nobis exhiberi, non secus acsi Christus ipse præsens aspectui nostro objiceretur, ac manibus attrectaretur. Hoc enim verbum nec mentiri nec illudere nobis potest, *Accipite, edite, bibite: hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur: hic est sanguis, qui in remissionem peccatorum effunditur.* Quod accipere jubet, significat nostrum esse: quod edere jubet, significat unam nobiscum substantiam fieri: quod de corpore prædicat pro nobis esse traditum, de sanguine pro nobis effusum, in eo docet utrumque non tam suum esse quam nostrum: quia utrumque non suo commodo, sed in salutem nostram & sumpsit & posuit.

Quod ex institutionis verbis clarissime constat.

Ac diligenter quidem observandum est, potissimam & pene totam Sacramenti energiam in his verbis sitam esse, *Quod pro vobis traditur, Qui pro vobis effunditur:* alioqui non magnopere nobis conduceret, corpus & sanguinem Domini nunc distribui, nisi in redemptionem ac salutem nostram exposita semel fuissent.

In quibus id præcipue sit considerandum, ostenditur.

Itaque sub pane & vino repræsentantur: quo discamus non modo nostra esse, sed nobis destinata in spiritualis vitæ alimentum. Id est quod antea admonuimus, à rebus corporeis quæ in Sacramento proferuntur, quadam analogia nos ad spirituales deduci.

Signorum & rerum significatarum convenientia.

Sic quum panis nobis in symbolum corporis Christi datur, hæc statim concipienda est similitudo, Ut corporis nostri vitam panis alit, sustinet, tuetur: ita corpus Christi vegetandæ ac vivificandæ animæ unicum esse cibum. Quum vinum in symbolum sanguinis propositum intuemur, cogitandum quos corpori usus vinum afferat, ut eosdem spiritualiter afferri nobis Christi sanguine reputemus: sunt autem, fovere, reficere, confirmare, exhilarare. Nam si satis perpendimus quid nobis sacrosancti hujus corporis traditio, quid sanguinis effusio profuerit: non obscure perspiciemus, hæc panis & vini attributa, secundum ejusmodi analogiam, optime illis erga nos convenire dum nobis communicantur.

Quæ sint præcipuæ hujus Sacramenti partes.

4. Non ergo præcipuæ sunt Sacramenti partes, corpus Christi simpliciter & sine altiori consideratione nobis porrigere: sed magis promissionem illam qua *carnem suam vere cibum* testatur, *& sanguinem suum potum*, quibus in vitam æternam pascimur: qua se *panem vitæ* affirmat, *de quo qui manducaverit, vivet in æternum*: illam, inquam, promissionem obsignare & confirmare: & quo id efficiat, ad Christi crucem mittere, ubi ea promissio vere præstita, & numeris omnibus impleta fuit. Neque enim Christo rite & salutariter vescimur nisi crucifixo, dum efficaciam mortis ejus vivo sensu apprehendimus. Nam quod se panem vitæ nuncupavit, non eam à Sacramento sumpsit appellationem, ut quidam perverse interpretantur: sed quia talis à Patre datus nobis fuerat, talemque sese præstitit: quum humanæ nostræ mortalitatis particeps factus, nos divinæ suæ immortalitatis consortes fecit: quum in sacrificium se offerens, maledictionem in se nostram sustulit, ut sua nos benedictione perfunderet: quum morte sua mortem deglutivit & absorbuit: quum in sua resurrectione carnem hanc nostram corruptibilem, quam induerat, in gloriam & incorruptionem suscitavit.

Priore parte prima articulo explicato, sequitur posterior, nempe quomodo Christus panis vitæ sit à nobis recipiendus.

5. Restat ut applicatione id totum ad nos perveniat: id fit cum per Euangelium, tum illustrius per sacram Cœnam, ubi & se ipse cum bonis suis omnibus nobis offert, & nos fide eum recipimus. Non ergo facit Sacramentum ut Christus panis vitæ esse primum incipiat: sed dum in memoriam revocat, panem vitæ esse factum, quo assidue vescamur, ejusque panis gustum & saporem nobis præbet, ut vim panis illius sentiamus facit. Pollicetur enim nobis, quicquid fecit aut passus est Christus, id ad nos vivificandos factum esse. Deinde hanc vivificationem, æternam esse, qua sine fine alamur, sustineamur & conservemur in vita. Siquidem ut panis vitæ nobis non fuisset Christus, nisi nobis natus & mortuus fuisset, nisi nobis resurrexisset: ita nunc minime esset nisi ejus nativitatis, mortis, resurrectionis efficacia & fructus res æterna foret ac immortalis. Quod totum eleganter his verbis expressit Christus, *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam* Joan. 6:51.

ego

ego dabo pro mundi vita. Quibus haud dubie innuit, suum nobis corpus ideo pro pane futurum ad spiritualem animæ vitam, quia in mortem pro salute nostra exponendum erat: nobis autem porrigi ut vescamur, quum fide nos facit ejus participes. Semel itaque ipsum dedit quo panis fieret, quum in mundi redemptionem crucifigendum exposuit: quotidie dat, ubi participandum, quatenus crucifixum est, Euangelii verbo nobis offert: ubi eam exhibitionem sacro Cœnæ mysterio obsignat: ubi idipsum intus complet quod exterius designat.

Fide nimirum.

Ubi duo vitia sunt cavenda, ne videlicet signa nimium extenuentur aut extollantur.

Porro nobis hic duo cavenda sunt vitia: ne aut in extenuandis signis nimii, à suis mysteriis ea divellere quibus quodammodo annexa sunt; aut in iisdem extollendis immodici, mysteria interim etiam ipsa nonnihil obscurare videamur. Christum esse panem vitæ, quo in salutem æternam nutriantur fideles, nemo est nisi prorsus irreligiosus, qui non fateatur. Sed hoc non perinde inter omnes convenit, qualis sit ejus participandi ratio. Sunt enim qui manducare Christi carnem, & sanguinem ejus bibere, uno verbo definiunt nihil esse aliud quam in Christum ipsum credere.

Præterea non tantum ad fidem, sed etiam adsidei effectum receptio illa referenda est.

Sed mihi expressius quiddam ac sublimius videtur voluisse docere Christus in præclara illa concione, ubi carnis suæ manducationem nobis commendat: nempe vera sui participatione nos vivificari: quam manducandi etiam ac bibendi verbis ideo designavit, ne quam ab ipso vitam percipimus, simplici cognitione percipi quispiam putaret. Quemadmodum enim non aspectus, sed esus panis corpori alimentum sufficit: ita vere ac penitus participem Christi animam fieri convenit, ut ipsius virtute in vitam spiritualem vegetetur. Interim vero hanc non aliam esse quam fidei manducationem fatemur: ut nulla alia fingi potest.

Manducare Christum, quid.

Verum hoc inter mea & istorum verba interest, quod illis manducare est duntaxat credere: ego credendo manducari Christi carnem, quia fide noster efficitur, eamque manducationem fructum effectumque esse fidei dico. Aut si clarius velis, illis manducatio est fides: mihi ex fide potius consequi videtur. In verbis quidem parvum, sed in re non mediocre est discrimen. Nam etsi docet Apostolus,

Eph. 3:17. *Christum in cordibus nostris habitare per fidem*, nemo tamen habitationem istam, fidem interpretabitur: sed eximium fidei effectum explicari omnes sentiunt, quod per ipsam fideles consequuntur ut Christum in se habeant manentem.

Christus quo sensu panis vitæ. Joan. 6. vers. 51.

In hunc modum voluit Dominus, panem vitæ se nuncupando, non tantum docere in mortis resurrectionisque suæ fide repositam esse nobis salutem: sed vera etiam sui communicatione fieri, ut vita sua in nos transeat, ac nostra fiat: non secus ac panis, dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat.

Augustini & Chrysostomi auctoritate confirmatur quod de manducatione supra dictum est.

6. Nec alio sensu Augustinus, quem illi patronum sibi advocant, credendo nos manducare scripsit, quam ut manducationem istam fidei esse, non oris indicaret. Quod neque ipse nego: sed simul tamen addo, nos fide complecti Christum non eminus apparentem, sed se nobis unientem, ut ipse caput nostrum, nos vero ejus membra simus. Neque tamen loquutionem illam simpliciter improbo: sed tantum nego plenam esse interpretationem, si definire volunt quid sit Christi carnem edere. Alioqui video Augustinum hac loquendi forma sæpius usum esse, ut quum dicit libro de doctrina Christiana 3.

Homil. in Joan. 31. & 40. & laibi.

Nisi manducaveritis carnem filii hominis: figura est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa & vulnerata sit. Item quum dicit, *tria illa millia hominum, qui Petri concione conversi sunt, sanguinem Christi, quem sæviendo fuderant, credendo bibisse.*

Act. 2:41.

Verum plurimis aliis locis illud fidei beneficium egregie commendat, quod per ipsam non minus reficiuntur carnis Christi communione animæ nostræ, quam corpora pane quo vescuntur. Atque idipsum est quod alicubi scribit Chrysostomus, *Christum non fide tantum, sed re ipsa nos suum efficere corpus.* Neque enim aliunde quam à fide tale bonum consequi intelligit: sed hoc tantum vult excludere, nequis, dum fidem nominari audit, nudam imaginationem concipiat.

Homil. 60. & 61. ad popul. Antiochen. Homil. in Marc. 83.

Eos vero qui Cœnam volunt externæ solum professionis notam esse, nunc prætereo: quia satis eorum errorem refutasse mihi videor quum agerem de Sacramentis in genere. Hoc solum observent lectores, dum *calix* vocatur *fœdus in sanguine*, promissionem exprimi quæ ad fidem confirmandam valeat. Unde sequitur, nisi in Deum respicimus, & amplectimur quod offert, nos sacra Cœna recte non uti.

cap. 14. sect. 13. Luc. 22. vers. 20.

Nec satis est quod hanc communionem nonnulli, præterita carnis & sanguinis mentione, nihil quam spiritualem esse agnoscunt.

7. Neque illi præterea mihi satisfaciunt qui nonnullam nobis esse cum Christo communionem agnoscentes, eam dum ostendere volunt, nos Spiritus modo participes faciunt, præterita carnis & sanguinis mentione. Quasi vero illa omnia de nihilo dicta forent, *carnem ejus vere esse cibum, sanguinem ejus vere esse potum: non habere vitam nisi qui carnem illam manducaverit, & sanguinem biberit:* & quæ eodem pertinent. Quare si ultra eorum descriptionem (ut nimis restricta est) solidam Christi communionem progredi constat: quousque pateat & sese proferat, paucis perstringere aggrediar, antequam de contrario vitio excessus verba faciam. Erit enim mihi longior cum hyperbolicis doctoribus disputatio, qui dum pro sua crassitie absurdum edendi & bibendi modum fabricant, Christum quoque carne sua exutum in phantasma transfigurant:

sect. 12. & sequentib.

Hujus tamen communionis tantum est mysterium, ut fatendum sit, hominem in hac vita non posse satis assequi, quomodo sit de ea statuendum.

si tamen ullis verbis complecti tantum mysterium liceat: quod ne animo quidem satis me comprehendere video, & libenter ideo fateor, nequis ejus sublimitatem infantiæ meæ modulo metiatur. Quin potius lectores hortor, ne intra istos nimium angustos fines, mentis sensum contineant: sed multo altius assurgere contendant, quam meo ductu possint: nam ego ipse quoties hac de re sermo est, ubi omnia dicere conatus sum, parum adhuc mihi pro ejus dignitate dixisse videor. Quanquam autem cogitando animus plus valet, quam lingua exprimendo: rei tamen magnitudine ille quoque vincitur & obruitur. Itaque nihil demum restat nisi ut in ejus mysterii admirationem prorumpam, cui nec mens plane cogitando, nec lingua explicando par esse potest. Sententiæ tamen meæ summam exponam utcunque: quam ut nihil dubito veram esse, ita piis pectoribus non improbatum iri confido.

Quod autem potest auctor, hujusmodi est. 1. Nullam omnino vitam esse nisi in Christo. 2. Eum vero hanc habere duplici ratione: primum à seipso, ut est Deus: deinde transfundendo eam in carnem quam induit, ut inde ad nos vitæ communicatio promanaret.

8. Primum omnium è Scripturis docemur, Christum ab initio vivificum illud Patris verbum fuisse, vitæ fontem & originem, unde omnia ut viverent semper acceperunt. Quare Joannes nunc *sermonem vitæ* nuncupat, nunc *in ipso vitam fuisse* scribit, significans illum etiam tum creaturas omnes influentem, vim spirandi ac vivendi eis instillasse. Idem tamen postea subjicit, manifestatam tunc demum fuisse vitam quum assumpta nostra carne, Filius Dei se visendum oculis, manibusque palpandum præbuit. Nam etsi virtutem prius quoque suam in creaturas diffundebat: quia tamen homo, per peccatum à Deo alienatus, communicatione vitæ perdita, mortem undique cernebat sibi imminentem: ut spem immortalitatis reciperet, in ejus verbi communionem recipi oportebat. Quantulam enim fiduciam inde concipias si Dei quidem verbum, à quo remotissimus sis, vitæ plenitudinem in se continere audias; in te autem ipso ac circumquaque nihil præter mortem occurrat & ante oculos versetur? At vero ubi fons ille vitæ habitare in carne nostra cœpit, jam non procul nobis absconditus latet, sed coram se participandum exhibet. Quin & ipsam, in qua residet, carnem vivificam nobis reddit,

1 Joan. 1. vers. 1,2,3.

Joan. 6. v. 48, 51. ibid. v. 58.

dit, ut ejus participatione ad immortalitatem pascamur. *Ego sum*, inquit, *panis vitæ qui de cælo descendi. Et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Quibus verbis docet, non modo se vitam esse, quatenus sermo est Dei æternus qui è cælo ad nos descendit, sed descendendo vim istam in carnem quam induit, diffudisse: ut inde ad nos vitæ communicatio promanaret. Hinc & illa jam consequuntur, Quod *caro ejus vere est cibus: sanguis ejus vere est potus:* quibus alimentis in vitam æternam fideles educantur. In hoc ergo sita est piis eximia consolatio, quod vitam in propria carne nunc reperiunt. Sic enim non modo facili ad eam aditu penetrant, sed ultro sibi expositam & obviam habent. Cordis sinum tantum protendant quo præsentem amplexentur, & eam obtinebunt.

ibid. v. 55.

Confirmatio, ex Cyrillo. Joan. 5. vers. 26.

9. Etsi autem tantam à seipsa virtutem non habet Christi caro, ut nos vivificet, quæ & prima sua conditione mortalitati obnoxia fuit, & nunc immortalitate prædita per se non vivit: jure tamen vivifica dicitur, quæ vitæ plenitudine perfusa est, quam ad nos transmitteret. In quem sensum illud Christi dictum cum Cyrillo interpretor, *Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita & Filio dedit vitam habere in semetipso.* Illic enim proprie de suis dotibus disserit, non quas ab initio apud Patrem possidebat, sed quibus ornatus fuit in ea ipsa carne in qua apparuit: proinde in sua quoque humanitate, vitæ plenitudinem habitare ostendit: ut quisquis carni suæ ac sanguini communicarit, vitæ participatione simul fruatur. Id quale sit, familiari exemplo explicare licet. Quemadmodum enim è fonte aqua nunc bibitur, nunc hauritur, nunc per canales irrigandis agris deducitur: qui tamen non à seipso exuberat in tot usus, sed ab ipsa scaturigine, quæ perenni fluxu novam subinde largitatem illi sufficit ac subministrat: ita Christi caro instar fontis est divitis & inexhausti, quæ vitam à divinitate in seipsam scaturientem ad nos transfundit. Jam quis non videt, communionem carnis & sanguinis Christi necessariam esse omnibus qui ad cælestem vitam aspirant. Huc spectant illæ Apostoli sententiæ, *Ecclesiam corpus esse Christi & ejus complementum: ipsum vero esse caput, ex quo totum corpus coagmentatum & compactum per commissuras, incrementum corporis facit: Corpora nostra membra esse Christi.* Quæ omnia non posse aliter effici intelligimus quin totus Spiritu & corpore nobis adhæreat. Sed arctissimam illam societatem qua ejus carni copulamur, splendidiore adhuc elogio illustravit, quum dixit, *nos esse membra corporis ejus, ex ossibus ejus, & ex carne ejus.* Tandem ut rem omnibus verbis majorem testetur, sermonem exclamatione finit, *Magnum* (inquit) *istud arcanum.* Extremæ ergo dementiæ fuerit, nullam agnoscere cum carne & sanguine Domini fidelium communionem: quam tantam esse declarat Apostolus, ut eam admirari quam explicare malit.

Et familiari exemplo seu similitudine.

Unde constat, & quomodo Christi caro sit vivifica, & qualis sit nostra cum Christo communio. Ephes. 1. vers. 23. & 4: 15. 1 Cor. 6. vers. 15.

10. Summa sit, non aliter animas nostras carne & sanguine Christi pasci, quam panis & vinum corporalem vitam tuentur & sustinent. Neque enim aliter quadraret analogia signi, nisi alimentum suum animæ in Christo reperirent: quod fieri non potest nisi nobiscum Christus vere in unum coalescat, nosque reficiat carnis suæ esu & sanguinis potu. Etsi autem incredibile videtur, in tanta locorum distantia penetrare ad nos Christi carnem ut nobis sit in cibum, meminerimus quantum supra sensus omnes nostros emineat arcana Spiritus S. virtus, & quam stultum sit ejus immensitatem modo nostro velle metiri. Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, Spiritum vere unire quæ locis disjuncta sunt. Jam sacram illam carnis & sanguinis sui communicationem, qua vitam suam in nos transfundit Christus, non secus acsi in ossa & medullas penetraret, in Cœna etiam testatur, & obsignat: & quidem non objecto inani aut vacuo signo, sed efficaciam Spiritus sui illic proferens, qua impleat quod promittit. Et sane rem illic signatam offert & exhibet omnibus qui ad spirituale illud epulum accumbunt: quanquam à fidelibus solis cum fructu percipitur, qui tantam benignitatem vera fide animique gratitudine suscipiunt. Qua ratione dixit Apostolus, *Panem quem frangimus, communionem esse corporis Christi: calicem quem* verbo & precibus in hoc *consecramus, communionem esse sanguinis ipsius.* Nec est quod objiciat quispiam, figuratam esse loquutionem, qua signatæ rei nomen signo deferatur. Fateor sane fractionem panis symbolum esse, non rem ipsam. Verum hoc posito, à symboli tamen exhibitione rem ipsam exhiberi rite colligemus. Nisi enim quis fallacem vocare Deum volet, inane ab ipso symbolum proponi, nunquam dicere audeat. Itaque si per fractionem panis Dominus corporis sui participationem vere repræsentat, minime dubium esse debet quin vere præstet atque exhibeat. Atque omnino isthæc piis tenenda regula est, ut quoties symbola vident à Domino instituta, illic rei signatæ veritatem adesse certo cogitent, ac sibi persuadeant. Quorsum enim corporis sui symbolum tibi Dominus in manum porrigat, nisi ut de vera ejus participatione te certiorem faciat? Quod si verum est præberi nobis signum visibile, ad obsignandam invisibilis rei donationem: accepto corporis symbolo, non minus corpus etiam ipsum nobis dari certo confidamus.

Quæ nulla locorum distantia impediri potest.

Illaque sic in S. Cœna consignatur.

ut in ea non inane symbolum, sed rem ipsam percipiamus, teste Apostolo.

1 Cor. 10. vers. 16.

Objectio, figuratam tantum esse loquutionem.

Responsio.

Regula, de Sacramentis, certissima.

11. Dico igitur, (quod & semper in Ecclesia receptum fuit, & hodie docent quicunque recte sentiunt) duabus rebus constare sacrum Cœnæ mysterium: corporeis signis, quæ ob oculos proposita, res invisibiles secundum imbecillitatis nostræ captum nobis repræsentant: & spirituali veritate, quæ per symbola ipsa figuratur simul & exhibetur. Ea qualis sit dum familiariter demonstrare volo, tria soleo ponere: significationem, materiam quæ ex ea dependet, virtutem seu effectum qui ex utraque consequitur. Significatio in promissionibus est sita, quæ quodammodo sunt signo implicitæ. Materiam aut substantiam voco Christum cum sua morte & resurrectione. Per effectum autem, redemptionem, justitiam, sanctificationem, vitamque æternam, & quæcunque alia nobis beneficia affert Christus, intelligo. Porro tametsi fidem hæc omnia respiciunt: nullum tamen locum relinquo huic cavillo: quasi dum fide percipi Christum dico, intelligentia duntaxat ac imaginatione velim concipi. Offerunt enim illum promissiones, non ut in aspectu modo nudaque notitia hæreamus: sed ut vera ejus communicatione fruamur. Et sane non video quomodo in cruce Christi redemptionem ac justitiam, in ejus morte vitam habere se quis confidat, nisi vera Christi ipsius communione in primis fretus. Non enim ad nos bona illa pervenirent, nisi se prius nostrum Christus faceret. Dico igitur, in Cœnæ mysterio per symbola panis & vini, Christum vere nobis exhiberi, adeoque corpus & sanguinem ejus, in quibus omnem obedientiam pro comparanda nobis justitia adimplevit: quo scilicet primum in unum corpus cum ipso coalescamus; deinde participes substantiæ ejus facti, in bonorum omnium communicatione virtutem quoque sentiamus.

Conclusio partis primæ istius capitis: nempe duabus partibus constare Cœnæ Sacramentum, corporeis signis, & spirituali veritate.

Quæ partes complectuntur significationem, materiam, & effectum.

Per symbola Christus nobis vere exhibetur.

12. Jam ad hyperbolicas mixturas quas superstitio invexit, descendo: mira enim astutia hic lusit Satan, ut mentes hominum è cælo abstractas, perverso errore imbueret, acsi panis elemento affixus esset Christus. Ac primo quidem præsentia Christi in Sacramento minime talis somnianda nobis est qualem Romanæ curiæ artifices confinxerunt: acsi

Altera pars capitis, ad novem articulos reducta.

1. Transsubstantiationis Papisticæ

acsi

consideratio & refutatio. Hujus origo & absurditas.

acsi locali præsentia corpus Christi manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore deglutiendum sisteretur. Hanc enim palinodiæ formulam dictavit Berengario Nicolaus Papa, quæ pœnitentiæ testis foret: verbis scilicet eo usque prodigiosis, ut glossæ auctor exclamet, periculum esse, nisi prudenter sibi caveant lectores, ne hæresin inde hauriant pejorem quam fuerit Berengarii, Dist. 2. cap. *Ego Berengarius.* Petrus vero Lombardus, etsi in excusanda absurditate multum laboret, magis tamen inclinat in diversam sententiam.

Cur explodenda.

Siquidem ut finitum esse, pro perpetua corporis humani ratione, minime ambigimus, cæloque contineri quo semel receptum est, donec ad judicium redeat: ita sub hæc corruptibilia elementa retrahere ipsum, aut ubique præsens imaginari, prorsus ducimus nefas esse. Neque id sane opus est, quo ipsius participatione fruamur: quando hoc beneficii per Spiritum suum nobis Dominus largitur, ut unum corpore, Spiritu & anima, secum fiamus.

Chrysost. Sermone quodam de Spiritu sancto.

Vinculum ergo istius conjunctionis est Spiritus Christi, cujus nexu copulamur: & quidam veluti canalis, per quem quicquid Christus ipse & est & habet, ad nos derivatur.

Confirmatio refutationis à simili.

Nam si Solem conspicimus radiis in terram emicantem, ad generandos, fovendos, vegetandos ejus fœtus suam quodammodo substantiam ad eam trajicere: cur inferior Spiritus Christi esset irradiatio, ad communionem carnis & sanguinis ejus in nos traducendam?

A Scripturæ sensu.

Quapropter Scriptura, ubi de nostra cum Christo participatione loquitur, vim ejus universam ad Spiritum refert.

A Pauli testimonio. Rom. 8. v. 9. & 11.

Pro multis tamen unus locus sufficiet. Paulus enim ad Romanos, capite octavo, Christum non aliter in nobis quam per Spiritum suum habitare disserit: quo tamen illam de qua nunc sermo est carnis & sanguinis communionem non tollit, sed ab uno Spiritu effici docet, ut totum Christum possideamus & habeamus in nobis manentem.

Qualem transsubstantiationem finxerint Scholastici.

13. Verecundius Scholastici, quos tam barbaræ impietatis horror terruit: nihil tamen ipsi quoque quam subtilioribus præstigiis ludunt. Non circumscriptive, nec corporali modo contineri illic Christum concedunt: sed rationem deinde comminiscuntur, quam nec ipsi intelligunt, nec aliis possunt explicare: quæ tamen eo recidit, ut Christus in specie panis quam vocant quæratur. Quid enim? quum substantiam panis in Christum converti dicunt, annon affigunt albedini, quam illic reliquam faciunt? At sic continetur in Sacramento, ut in cælo maneat, inquiunt: nec aliam quam habitudinis præsentiam statuimus.

Horum error refellitur.

Verum quæcunque faciendo fuco vocabula obtendant, hic omnium finis est, per consecrationem Christum fieri qui antea panis erat: ut deinde sub illo panis colore lateat Christus. Quod etiam diserte exprimere eos non pudet: sunt enim Lombardi verba, *Corpus Christi, quod in se visibile est, sub specie panis, facta consecratione, latere & operiri.*

libr. 4. dist. 12.

Ita illius panis figura nihil aliud quam larva est, quæ carnis conspectum aufert oculis. Neque vero multis conjecturis opus est, ut deprehendamus quas istis verbis insidias tendere voluerint, quum res ipsa clare loquatur.

Quas & quantas superstitiones hic error invexerit.

Quanta enim superstitione jam seculis aliquot non tantum hominum vulgus, sed primores quoque ipsi detenti fuerint, ac hodie in Papisticis Ecclesiis detineantur, videre est. Nam de vera fide parum solliciti (qua sola & in Christi pervenimus societatem, & cum ipso cohæremus) modo carnalem ejus præsentiam habeant, quam ultra verbum fabricarunt, satis illum præsentem habere se putant. Proinde hoc in summa profectum videmus ista ingeniosa subtilitate, ut panis pro Deo haberetur.

Cur transsubstantiatio ficta.

14. Hinc prodiit fictitia illa transsubstantiatio, pro qua hodie acrius depugnant quam pro omnibus aliis fidei suæ capitibus. Neque enim se expedire primi localis præsentiæ architecti poterant quomodo Christi corpus panis substantiæ permixtum foret, quin protinus occurrerent multa absurda. Ergo ad hoc figmentum confugere necesse fuit, fieri conversionem panis in corpus: non quod proprie ex pane corpus fiat, sed quia Christus, ut sub figura se occultet, substantiam in nihilum redigit.

Contra Scripturam S. & veterum consensum.

Mirum autem est eo inscitiæ, imo stuporis fuisse prolapsos, ut non solum repugnante Scriptura, sed etiam veteris Ecclesiæ consensu, monstrum illud in medium proferrent.

Nam etsi conversionis voce quidam usi sunt, transsubstantiationem Papisticam nunquam agnoverunt.

Fateor quidem nonnullos veterum, conversionis voce interdum fuisse usos: non quod abolere vellent in externis signis substantiam, sed ut docerent panem mysterio dicatum longe à vulgari distare, ac jam alium esse. Ubique autem clare prædicant omnes, sacram Cœnam duabus partibus constare, terrena & cælesti: ac terrenam sine controversia interpretantur panem & vinum. Certe quicquid garriant, vetustatis patrocinio, quod evidenti Dei verbo sæpe opponere audent, in confirmando isto dogmate destitui palam est: nec enim ita pridem excogitatum fuit. ignoratum quidem non melioribus illis seculis modo, quibus purior adhuc vigebat religionis doctrina: sed quum jam admodum inquinata esset illa puritas. Nemo est veterum qui sacra Cœnæ symbola non fateatur disertis verbis panem & vinum esse: etsi, ut dictum est, variis epithetis illa interdum insigniunt, ad commendandam mysterii dignitatem. Nam quod dicunt, in consecratione fieri arcanam conversionem, ut jam aliud sit quam panis & vinum: nuper admonui eo non significare in nihilum ipsa redigi, sed jam alio loco habenda esse quam communes cibos, qui duntaxat ad pascendum ventrem sunt destinati: quum in iis nobis exhibeatur spiritualis animæ cibus ac potus.

Objectio. Responsio 1.

Id neque nos negamus. Si conversio est, inquiunt isti, necesse est aliud ex alio fieri. Si intelligunt fieri aliquid quod prius non erat, assentior. Si ad suam illam imaginationem trahere volunt, respondeant mihi quam mutationem fieri sentiant in Baptismo. Nam Patres hic quoque mirificam conversionem statuunt, quum dicunt ex corruptibili elemento fieri spirituale animæ lavacrum: aquam tamen manere nemo negat.

Instantiæ dilutio.

At nihil, inquiunt, tale in Baptismo habetur quale illud est in Cœna, *Hoc est corpus meum.* Quasi de verbis illis agatur, quæ satis expeditum sensum habent: ac non potius de illa voce conversionis, quæ nihil amplius in Cœna significare debet quam in Baptismo. Valeant igitur cum istis syllabarum aucupiis, quibus nihil aliud quam suam jejunitatem produnt.

Transsubst. Papisticæ solida refutatio, non posse quadrare significationem Cœnæ, nisi maneat externorum signorum substantia.

Nec vero significatio aliter quadraret, nisi veritas quæ illic figuratur, vivam effigiem haberet in externo signo. Voluit Christus externo symbolo testari, carnem suam esse cibum. si inane duntaxat panis spectrum non panem verum proponeret, ubi analogia, vel similitudo, quæ deducere nos à re visibili ad invisibilem debet? Nam ut omnia inter se conveniant, non longius se extendet significatio, quam nos specie carnis Christi pasci. Quemadmodum si in Baptismo figura aquæ oculos falleret, nobis certum non esset ablutionis nostræ pignus: imo fallaci illo spectaculo vacillandi nobis occasio daretur. Evertitur ergo Sacramenti natura, nisi in modo significandi terrenum signum rei cælesti respondeat. Ac proinde perit nobis mysterii hujus veritas, nisi verus panis verum Christi corpus repræsentet.

Confirmatio, ex verbis Christi, Joan. 6. & Apostoli.

Iterum repeto, Quum Cœna nihil aliud sit quam conspicua ejus promissionis testificatio quæ Joannis sexto habetur, nempe Christum *esse panem vitæ qui è cælo descendit*: panem visibilem intercedere oportet, quo spiritualis ille figuretur: nisi nobis perire volumus omnem fructum quem in hac parte sustinendæ nostræ imbecillitati Deus indulget.

1 Cor. 10. vers. 17.

Jam qua ratione colligeret Paulus, *nos omnes panem unum ac corpus unum esse*

esse qui panem unum simul participamus, si spectrum panis duntaxat, ac non potius naturalis veritas maneret?

2. Errorem illum transsubst. promovit consecratio, quæ veluti incantatio magica fuit.

15. Nec vero Satanæ præstigiis tam fœde unquam delusi fuissent, nisi quia jam fascinati erant illo errore, corpus Christi sub pane inclusum ore corporeo in ventrem transmitti. Tam brutæ imaginationis causa fuit, quod consecratio tantundem apud eos valebat ac magica incantatio. Principium autem illud eos latebat, panem non nisi hominibus, ad quos dirigitur sermo, esse Sacramentum: sicuti aqua Baptismi in se non mutatur, sed nobis esse incipit quod prius non erat, simulatque annexa est promissio. Exemplo similis Sacramenti hoc melius liquebit. Aqua è rupe profluens in deserto ejusdem rei tessera & signum erat Patribus, quam nobis figurat vinum in Cœna. Docet enim Paulus *eundem potum spiritualem eos bibisse*. Atqui jumentis populi & pecori communis erat aquatio. Unde facile colligitur, in elementis terrenis, dum ad spiritualem usum adhibentur, non aliam fieri conversionem quam hominum respectu, quatenus illis promissionum sunt sigilla. Adhæc quum Dei consilium sit, ut jam sæpius inculco, nos commodis vehiculis sursum ad se tollere, illud impie sua pervicacia frustrantur qui ad Christum quidem nos vocant, sed sub pane invisibiliter latentem. Neque enim fieri potest ut mens hominum à locorum immensitate se expediens, ad Christum usque supra cælos penetret. Quod illis negabat natura, magis noxio pharmaco corrigere tentarunt: ut manendo in terris, nulla cælesti Christi propinquitate egeamus. En necessitas quæ ipsos adegit ad transfigurandum Christi corpus. Bernardi quidem ætate, etsi durior invaluerat loquendi ratio, transsubstantiatio tamen nondum agnita erat. Ac omnibus retro seculis similitudo illa in ore omnium volitabat, pani & vino rem spiritualem conjunctam esse in hoc mysterio. De vocibus acute, ut sibi videntur, respondent, sed nihil afferendo causæ præsenti consentaneum. Virga, inquiunt, Mosis in serpentem conversa, quamvis asciscat nomen serpentis, pristinum tamen retinet, virgaque dicitur. Ita secundum eos æque probabile est, quamvis in novam substantiam transeat panis, καταχρηστικῶς, sed tamen non inepte vocari quod apparet oculis. Sed quid simile aut vicinum reperiunt inter illustre miraculum & fictitiam eorum illusionem cujus nullus in terra oculus testis est? Præstigiis luserant magi, ut Ægyptiis persuasum esset, divina virtute ad mutandas creaturas supra naturæ ordinem pollere. Prodit Moses, ac profligatis eorum fallaciis, insuperabilem Dei potentiam à sua parte stare ostendit: quia una ejus virga omnes reliquas absumit. Sed quia ocularis fuit illa conversio, nihil ad præsentem causam, ut diximus: & exiguo post tempore visibiliter rediit virga ad suam formam. Adde quod nescitur substantiæne fuerit illa extemporalis conversio. Spectanda etiam est allusio ad virgas magorum: quas ideo colubros dicere noluit Propheta, ne videretur innuere conversionem quæ nulla erat: quia præstigiatores illi nihil aliud quam tenebras spectantium oculis offuderant. Quid autem cum eo simile habent istæ loquutiones, *Panis quem frangimus*, *Quoties ederitis panem hunc*, *Communicabant in fractione panis*, & alia ejusmodi? Incantatione quidem magorum oculos tantum fuisse deceptos certum est. Quod ad Mosen, magis ambigua res est, per cujus manum Deo nihilo magis difficile fuit ex virga facere serpentem, & rursus virgam ex serpente, quam induere Angelos carneis corporibus, & paulo post exuere. Si eadem vel affinis esset hujus mysterii ratio, esset aliquis color eorum solutioni. Hoc igitur fixum maneat, non vere nec apte promitti nobis in Cœna, carnem Christi vere esse in cibum, nisi vera externi symboli substantia respondeat. Atque (ut error unus ex alio nascitur) locus Jeremiæ tam insulse detortus est ad probandam transsubstantiationem, ut referre pigeat. Conqueritur Propheta *lignum positum in pane suo*: significans hostium sævitia panem suum infectum esse amaritudine. Quemadmodum David simili figura cibum suum fuisse felle corruptum, & potum aceto deplorat. Isti allegorice corpus Christi ligno crucis fuisse affixum volunt. At ita senserunt nonnulli veterum. Quasi vero non magis ignoscendum sit eorum inscitiæ, & sepeliendum dedecus, quam addenda impudentia, ut cogantur cum genuino Prophetæ sensu hostiliter adhuc confligere.

Exod. 17. vers. 6.
1 Cor. 10. vers. 4.
At panis non est Sacramentum sibi, sed hominibus quibus porrigitur.
Objectio, de virga Mosis in serpentem conversa, excutitur, nec transsubst. Papisticæ favet.
Exod. 4. vers. 3. & 7: 10. &c.
Exod. 7. vers. 12.
vide Ambr. de iis qui initiantur, cap. 9. & August. libr. 3. de Trinit. cap. 10.
Nec aliquid simile habet cum verbis institutionis Cœnæ.
1 Cor. 10. vers. 16. & 11: 26.
Act. 2: 42.
2. Objectio. Jer. 11: 19.
Responsio.
Psal. 69. vers. 22.
Instantia.
Responsio.

2. Consubstantiationis error detegitur, unde nata Ubiquitas.

16. Alii qui vident non posse analogiam signi & rei signatæ convelli quin mysterii veritas concidat, fatentur panem Cœnæ vere substantiam esse terreni & corruptibilis elementi, nec quicquam in se pati mutationis, sed sub se habere inclusum Christi corpus. Si ita sensum suum explicarent, dum panis in mysterio porrigitur, annexam esse exhibitionem corporis, quia inseparabilis est à signo suo veritas: non valde pugnarem. Sed quia in pane corpus ipsum locantes, ubiquitatem illi affingunt naturæ suæ contrariam, addendo autem *sub pane*, illi occultum latere volunt: tales astutias è suis latebris paulisper extrahere necesse est. Neque enim adhuc ex professo totam hanc causam absolvere in animo est: sed tantum ut disputationis, quæ mox suo loco sequetur, fundamenta jaciam. Volunt ergo Christi corpus invisibile esse & immensum, ut sub pane lateat: quia se cum eo communicare aliter non putant quam si in panem descendat: modum vero descensus, quo nos ad se sursum evehit, non comprehendunt. Obtendunt quoscunque possunt colores: sed ubi omnia dixerunt, satis apparet, locali Christi præsentiæ insistere. Unde id? nempe quia non aliam carnis & sanguinis participationem concipere sustinent nisi quæ vel loci conjunctione atque contactu, vel crassa aliqua inclusione constet.

Hujus erroris summa.

Ubiquitariorum commenta, naturarum in Christo veritatem confundentia.

17. Ac quo errorem semel temere susceptum obstinate tueantur, non dubitant aliqui ex ipsis jactare, non alias unquam dimensiones habuisse Christi carnem nisi quam longe lateque cælum & terra patent. Quod autem puer ex utero natus sit, quod creverit, quod in cruce expansus, quod sepulchro inclusus, id dispensatione quadam factum, ut nascendi, moriendi, cæterisque humanis officiis defungeretur: quod solita corporis specie post resurrectionem conspectus fuerit, quod in cælum assumptus, quod postremo etiam post ascensionem Stephano & Paulo visus, eadem id dispensatione factum: ut Regem in cælo constitutum hominum aspectui pateret. Quid hoc est nisi Marcionem ex inferis excitare? Nemo enim dubitet, corpus Christi phantasma vel phantasticum fuisse, si ea conditione fuit. Alii paulo argutius elabuntur, Corpus hoc quod in Sacramento datur, gloriosum esse & immortale: itaque nihil esse absurdi si pluribus in locis, si nullo loco, si nulla forma, sub Sacramento continetur. Sed quæro, Quale dabat discipulis Christus pridie quam pateretur: an non verba sonant, mortale illud quod paulo post tradendum erat dedisse? Jam ante, inquiunt, suam gloriam tribus discipulis in monte conspiciendam præbuerat. Verum id quidem, sed ea claritate gustum immortalitatis ad horam præbere illis voluit. Interea non reperient illic duplex corpus, sed unum illud, quod Christus gestabat, nova gloria ornatum. Quum vero corpus suum in prima Cœna distribueret, imminebat jam hora qua à Deo percussus & humiliatus, sine decore ut leprosus jaceret: tantum abest ut tunc gloriam resurrectionis proferre vellet. Et hic quanta Marcioni fenestra aperitur, si Christi corpus uno in loco mortale & humile videbatur, in alio immortale & gloriosum tenebatur? Quanquam si valeat eorum opinio,

Actor. 1. v. 3. & 9. & 7: 55. & 9: 3.
Aliorum argutiæ.
Responsio 1.
Matth. 17. vers. 2.
Jesa. 53: 4.
Responsio 2.
Responsio 3.

opinio, idem quotidie accidit: quia fateri coguntur corpus Christi in se visibile invisibiliter latere sub panis symbolo. Et tamen qui ejusmodi portenta evomunt, adeo eos non pudet sui dedecoris, ut nos ultro atrocibus convitiis impetant quia non subscribimus.

Absurda quæ consubstantiationis errorem comitantur.

18. Age, si corpus & sanguinem Domini, pani ac vino affigere libet: alterum ab altero necessario divelletur. Nam ut panis seorsum à calice porrigitur, ita corpus pani unitum, à sanguine in calicem incluso divisum esse oportebit. Quum enim corpus in pane, sanguinem in calice esse affirment, panis autem & vinum locorum spatiis inter se distent: nulla tergiversatione elabi possint quin à sanguine corpus sit secernendum. Quod autem obtendere solent, per concomitantiam (ut fingunt) in corpore esse sanguinem, & in sanguine vicissim corpus, nimis sane frivolum est: quum symbola, quibus includuntur, ita distincta sint. Cæterum si oculis animisque in cælum evehimur, ut Christum illic in regni sui gloria quæramus: quemadmodum symbola nos ad eum integrum invitant, ita sub panis symbolo pascemur ejus corpore, sub vini symbolo distincte ejus sanguine potabimur: ut demum toto ipso perfruamur. Nam tametsi carnem suam à nobis sustulit, & corpore in cælum ascendit, ad dexteram tamen Patris sedet: hoc est, in potentia & majestate & gloria Patris regnat. Hoc regnum nec ullis locorum spatiis limitatum, nec ullis dimensionibus circumscriptum, quin Christus virtutem suam, ubicunque placuerit, in cælo & in terra exserat: quin se præsentem potentia & virtute exhibeat: quin suis semper adsit, vitam ipsis suam inspirans, in iis vivat, eos sustineat, confirmet, vegetet, conservet incolumes, non secus acsi corpore adesset: quin denique suo ipsius corpore eos pascat, cujus communionem Spiritus sui virtute in eos transfundit. Secundum hanc rationem, corpus & sanguis Christi in Sacramento nobis exhibetur.

Exceptionis dilutio.

Orthodoxæ sententiæ ingenua & pia expositio: & sequenti sectione 19.

Qualis sit in Cœna vera præsentia Christi.

19. Nos vero talem Christi præsentiam in Cœna statuere oportet, quæ nec panis elemento ipsum affigat, nec in panem includat, nec ullo modo circumscribat, (quæ omnia derogare cælesti ejus gloriæ palam est) deinde quæ nec mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quæ per cælum & terram diffundatur: hæc enim naturæ humanæ veritati non obscure repugnant. Istas, inquam, duas exceptiones nunquam patiamur nobis eripi. Nequid cælesti Christi gloriæ derogetur: quod fit dum sub corruptibilia hujus mundi elementa reducitur, vel alligatur ullis terrenis creaturis. Nequid ejus corpori affingatur humanæ naturæ minus consentaneum: quod fit dum vel infinitum esse dicitur, vel in pluribus simul locis ponitur. Cæterum his absurditatibus sublatis, quicquid ad exprimendam veram substantialemque corporis ac sanguinis Domini communicationem, quæ sub sacris Cœnæ symbolis fidelibus exhibetur, facere potest, libenter recipio: atque ita ut non imaginatione duntaxat aut mentis intelligentia percipere, sed ut re ipsa frui in alimentum vitæ æternæ intelligantur. Cur tam odiosa mundo sit hæc sententia, & tam iniquis multorum judiciis præripiatur ejus defensio, nihil causæ est, nisi quod horribili fascino Satan dementavit eorum mentes. Certe quod docemus, Scripturis optime per omnia convenit: nihil continet vel absurdi, vel obscuri, vel ambigui: à vera pietate & solida ædificatione non abhorret: nihil denique in se habet quod offendat, nisi quod seculis aliquot, quum in Ecclesia regnaret illa Sophistarum inscitia & barbaries, indigne oppressa fuit tam perspicua lux & exposita veritas. Quia tamen Satan per turbulentos spiritus hodie quoque molitur quibuscunque potest calumniis & probris fœdare, nec in ullam aliam rem majori conatu incumbit: accuratius eam tueri & asserere operæpretium est.

Vera substantialisque corporis ac sanguinis Domini communicatio.

Orthodoxæ sententiæ veritas & firmitas.

A turbulentis ingeniis oppugnata.

Ab eorum calumniis vindicatur.

1. Verborum institutionis interpretatione adhibita.

20. Porro antequam ultra progredimur, tractanda est ipsa Christi institutio: præsertim quia adversariis hæc maxime plausibilis est objectio, nos discedere à Christi verbis. Ergo ut falsa invidia, qua nos gravant, levemur, aptissimum exordium erit à verborum interpretatione. Narrant tres Euangelistæ & Paulus, *Christum accepisse panem, fregisse gratiis actis, dedisse suis discipulis, ac dixisse, Accipite, comedite: hoc est corpus meum quod pro vobis traditur*, vel *frangitur*. De calice ita Matthæus & Marcus, *Hic calix est sanguis novi testamenti, qui pro multis fundetur in remissionem peccatorum*. Paulus vero & Lucas, *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*. Transsubstantiationis patroni per pronomen *hoc* speciem panis notari volunt: quia toto complexu orationis peragitur consecratio, & nulla est substantia quæ demonstrari queat. Atqui si eos tenet verborum religio, quia Christus quod in manum porrigebat discipulis, corpus suum esse testatus est: ab eorum sane proprietate alienissimum est istud commentum, quod fuit panis, jam esse corpus. Quod in manus sumptum Apostolis præbet Christus, corpus suum asseverat: sumpserat vero panem: quis ergo non intelligat, panem etiamnum ostendi? ac proinde nihil absurdius quam ad speciem transferre quod de pane prædicatur. Alii, dum particulam *est* pro transsubstantiari positam interpretantur, ad glossam suffugiunt magis coactam & violenter detortam. Ideoque non est cur se verborum reverentia moveri obtendant. Est enim hoc gentibus ac linguis omnibus inauditum, ut verbum Est in hunc sensum usurpetur, nempe pro converti in aliud. Quantum ad eos spectat qui panem in Cœna relinquunt, & affirmant esse Christi corpus, multa illis est inter se varietas. Qui modestius loquuntur, quanquam præcise urgent literam, *Hoc est corpus meum*, postea tamen deflectunt à rigore: ac tantundem valere dicunt atque corpus Christi esse cum pane, in pane, & sub pane. De re ipsa, quam affirmant, aliquid jam attigimus, & mox plura adhuc dicenda erunt: nunc tantum de verbis disputo, quibus se constringi dicunt ne admittant panem vocari corpus, quia signum sit corporis. Atqui si tropum omnem refugiunt, cur à simplici Christi demonstratione transiliunt ad suas loquutiones longe diversas? multum enim differunt, panem esse corpus, & corpus esse cum pane. Sed quia videbant fieri non posse ut simplex hæc propositio staret, panem esse corpus: per illas loquendi formas, quasi per obliquos flexus, elabi tentarunt. Alii vero audaciores, asserere non dubitant, proprie loquendo, panem esse corpus: atque hoc modo vere se literales esse probant. Si objicitur, panem igitur esse Christum & esse Deum: negabunt id quidem, quia verbis Christi expressum non est. Sed nihil proficient negando: quando omnes consentiunt totum Christum nobis offerri in Cœna. Intolerabilis autem blasphemia est, sine figura prædicari de elemento caduco & corruptibili, quod sit Christus. Quæro jam ex ipsis, idemne valeant duæ istæ propositiones, *Christus est Filius Dei*, & *Panis est Christi corpus*. Si diversas esse concedant (quod ab invitis extorquebitur) respondeant unde differentia. Non aliam, arbitror, adducent, nisi quod Sacramentali modo panis vocatur corpus. Unde sequitur, Christi verba non subjici communi regulæ, nec debere ad Grammaticam exigi. Ex omnibus etiam morosis & præfractis literæ exactoribus quæro, ubi Lucas & Paulus *calicem* dicunt *testamentum in sanguine*, annon idem exprimant quod priore membro, ubi panem nominant corpus? Eadem certe religio fuit in una parte mysterii quæ in altera: & quia

Luc. 22. v. 17. 19. &c. Matth. 26. vers. 26. Marc. 14. vers. 22. 1 Cor. 11. vers. 24.

Quam tuentur adversus transsubstantiatorum glossemata.

Et adversus consubstantiatores.

Horum effugia diluuntur, & ad absurda blasphemia deducuntur.

Luc. 22. vers. 20. 1 Cor. 11. vers. 25.

Non discedunt igitur

à Christi verbis qui ea interpretantur juxta analogiam fidei: imo in Consubstantiatores illud torqueri potest.

& quia obscura est brevitas, sensum melius elucidat longior sermo. Quoties ergo ex verbo uno contendent, panem esse corpus: ego ex pluribus verbis commodam interpretationem afferam, esse testamentum in corpore. Quid enim? an quærendus erit interpres Paulo & Luca fidelior aut certior? Neque tamen huc tendo, ut quicquam delibem de ea quam confessus sum corporis Christi communicatione: stultam modo pervicaciam, qua tam hostiliter litigant de verbis, refellere propositum est. Panem, auctoribus Paulo & Luca, corpus Christi esse intelligo: quia fœdus est in corpore. Quod si impugnant, non mecum, sed cum Spiritu Dei certamen illis est. Utcunque verborum Christi reverentia tangi se quiritentur quominus figurate intelligere ausint quæ sunt aperte dicta: non est tamen hic satis justus prætextus, cur omnes quas contra objicimus rationes ita respuant. Interea quale sit istud, In Christi corpore & sanguine testamentum, ut jam admonui, tenere convenit: quia non aliter prodesset nobis fœdus sacrificio mortis sancitum, nisi accederet arcana illa communicatio qua in unum cum Christo coalescimus.

Nomen rei significatæ cur symbolis Sacramentalibus sit attributum, ostenditur ex Scripturæ locis.

21. Restat igitur ut propter affinitatem quam habent cum suis symbolis res signatæ, nomen ipsum rei fateamur attributum fuisse symbolo: figurate id quidem, sed non sine aptissima analogia. Allegorias & parabolas omitto, nequis subterfugia me quærere, & extra præsentem causam egredi causetur. Dico metonymicum esse hunc sermonem, qui usitatus est passim in Scriptura, ubi de mysteriis agitur. Neque enim aliter accipere possis quod dicitur, *Circumcisionem esse fœdus*, *agnum esse transitum, sacrificia Legis esse expiationes*: denique *petram*, ex qua in deserto aqua profluebat, *fuisse Christum*, nisi translatitie dictum accipias. Nec modo à superiore ad inferius nomen transfertur: sed contra, etiam rei signatæ tribuitur nomen signi visibilis: ut quum dicitur Deus apparuisse Mosi in rubo: arca fœderis vocatur Deus, & Dei facies: & columba, Spiritus sanctus. Nam etsi essentia symbolum à re signata differt, quod hæc spiritualis est & cælestis, illud corporeum & visibile: quia tamen rem cui repræsentandæ consecratum est, non figurat tantum ceu nuda & inanis tessera, sed vere etiam exhibet: cur non ejus appellatio in ipsum jure competat? Quod si humanitus excogitata symbola, quæ imagines sunt rerum absentium potius, quam notæ præsentium, quas etiam ipsas fallaciter sæpissime adumbrant, earum tamen titulis interdum ornantur: quæ à Deo sunt instituta, multo majori ratione rerum nomina mutuantur quarum & certam minimeque fallacem significationem semper gerunt, & adjunctam habent secum veritatem. Tanta igitur est similitudo & vicinitas alterius ad alterum, ut proclivis ultro citroque sit deductio. Desinant itaque adversarii insulsas facetias in nos congerere, Tropistas vocando: quando ex communi Scripturæ usu Sacramentalem loquendi modum exponimus. Nam cum in multis Sacramenta simul conveniunt, tum in hac metonymia quædam est ipsis omnibus inter se communitas. Ut ergo lapidem, è quo Israëlitis spiritualis potus scaturiebat, Christum fuisse Apostolus docet, quod visibile symbolum foret sub quo spiritualis ille potus vere quidem, sed non ad oculum percipiebatur: ita corpus Christi panis hodie nuncupatur, quando symbolum est quo veram corporis sui manducationem offert nobis Dominus. Neque aliter vel sensit vel loquutus est Augustinus: nequis hoc aspernetur tanquam novum commentum. *Si Sacramenta* (inquit) *quandam similitudinem earum rerum quarum Sacramenta sunt, non haberent, utique Sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi, corpus Christi est: sacramentum sanguinis Christi, sanguis Christi est: ita sacramentum fidei, fides est.* Multi sunt apud eum similes loci, quos supervacuum foret congerere, quum unus ille sufficiat: nisi quod monendi sunt lectores idem à sancto viro tradi in epistola ad Euodium. Frivola autem tergiversatio est, ubi docet Augustinus frequentem ac tritam esse metonymiam in mysteriis, non fieri mentionem Cœnæ: quia hoc recepto, ratiocinari à genere ad speciem non liceret, nec valeret argumentum, Omne animal motu præditum est: ergo bos & equus motu præditus est. Quanquam longior disceptatio alibi ejusdem sancti verbis dirimitur, ubi dicit *Christum non dubitasse vocare corpus suum quum signum daret corporis sui*: contra Adimantum Manichæum cap. 12. Et alibi in Psal. 3. *Miranda* (inquit) *Christi patientia, quod Judam adhibuit ad convivium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis commendavit & tradidit.*

Marginalia (left): Gen. 17. vers. 10. Exod. 12. vers. 11. Exod. 17. vers. 6. 1 Cor. 10. vers. 4. Exod. 3: 2. Psal. 84: 8. & 42: 3. Mat. 3: 16. — 1 Cor. 10. vers. 4. — *Item ex Augustino.* epist. 23. ad Bonif.

Marginalia (right): *Exceptio, Augustinum non loqui de Cœna. Responsio, confirmata ipsius Augustini testimonio.*

Objectio, ex vocabulis, Hoc est, conflata. Responsio 1.

22. Siquis tamen morosus, ad alia omnia cæcutiens, huic tantum verbo insistat, HOC EST, quasi mysterium hoc ab omnibus aliis separet, facilis solutio est. Verbi substantivi tantam esse emphasim dicunt, ut nullum schema admittat. Quod si illis concedimus: nempe in verbis Pauli substantivum verbum legitur, ubi panem vocat κοινωνίαν corporis Christi. Aliud autem est communicatio quam corpus ipsum. Imo fere ubi de Sacramentis agitur, idem verbum occurrit. *Hoc erit vobis fœdus mecum. Agnus hic erit vobis Pascha.* Ne plura, quum dicit Paulus *petram fuisse Christum*, cur illis minus emphaticum est eo loco substantivum verbum quam in Christi sermone? Respondeant etiam, ubi dicit Joannes, *Nondum erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus*: quid valeat substantivum verbum. Nam si regulæ suæ affixi manent, abolebitur æterna Spiritus essentia, quasi initium acceperit à Christi ascensione. Respondeant demum, quid significet illud Pauli, Baptismum esse *lavacrum regenerationis & renovationis*: quem constat multis esse inutilem. Sed nihil ad eos refellendos validius est quam illud Pauli, Ecclesiam esse Christum. Nam similitudine corporis humani adducta subnectit, *Sic est Christus*: ubi non intelligit unigenitum Dei Filium in se, sed in membris. His jam me adeptum esse arbitror, ut sanis & integris hominibus fœteant hostium nostrorum calumniæ, dum spargunt, fidem nos abrogare Christi verbis: quæ nos non minus obedienter amplectimur quam ipsi, & majori religione expendimus: Imo supina eorum securitas indicio est non magnopere eos curare quid voluerit Christus, modo clypeum illis suppeditet ad tuendam obstinationem: sicuti nostra disquisitio testis esse debet quanti sit nobis Christi auctoritas. Odiose jactant, humanum sensum nobis obstare quominus credamus quod Christus sacro suo ore protulit: sed quam improbe hanc ignominiam nobis inurant, magna ex parte jam planum feci, & clarius deinde liquescet. Nihil ergo nos impedit quominus loquenti Christo credamus, & simulac hoc vel illud annuerit, acquiescamus. Tantum hoc agitur, an nefas sit de genuino sensu sciscitari.

Marginalia (right): 1 Cor. 10. vers. 16. — Gen. 17. vers. 13. Exod. 12. vers. 43. 1 Cor. 10. vers. 4. — 2. Joan. 7. vers. 39. — 3. Tit. 3: 5. — 4. 1 Cor. 12. vers. 12. — *Object. 2. nos philosophice non theologice agere. Responsio.*

Objectio 3. A verbis Christi ne tantillum quidem esse discedendum. Resp. deducens ad absurda.

23. Vetant boni isti magistri, ut literati appareant, vel tantillum à litera discedere. Ego contra ubi Scriptura Deum nominat virum bellicosum: quia sine translatione nimis asperam loquutionem fore video, non dubito sumptam esse ab hominibus comparationem. Et sane non alio prætextu molesti olim fuerunt orthodoxis Patribus Anthropomorphitæ, nisi quod vocibus illis mordicus arreptis, *Oculi Dei vident*, *Ascendit ad ejus aures*, *Manus ejus extenta*, *Terra scabellum pedum ejus*, clamitabant eripi

Deo

Deo corpus suum quod ei Scriptura assignat. Hac lege recepta, immanis barbaries totam fidei lucem obruet. Quæ enim absurditatum monstra fanaticis hominibus elicere non licebit, si illis permittitur singulos apices stabiliendis suis placitis objicere?

Objectio 4. Christum in Cœna perspicue esse loquutum. Responsio.

Quod objiciunt, non esse verisimile, quum Christus Apostolis singulare pararet in rebus adversis solatium, ænigmatice loquutum esse vel obscure: pro nobis facit. Nisi enim Apostolis venisset in mentem panem vocari figurate corpus, quia symbolum esset corporis, turbati haud dubie fuissent re tam prodigiosa. Eodem fere momento narrat Joannes in minimis quibusque difficultatibus perplexos hæsisse. Qui secum disceptant quomodo iturus sit Christus ad Patrem, & quæstionem movent quomodo abiturus sit è mundo: qui de Patre cælesti nihil eorum quæ dicuntur intelligunt, donec eum viderint: quomodo tam faciles fuissent ad credendum quod repudiat omnis ratio, Christum discumbere in mensa sub conspectu suo, & invisibilem includi sub pane? Quod ergo panem sine dubitatione edendo, consensum suum testantur, hinc apparet eodem quo nos sensu accepisse Christi verba: quia illis occurrit quod in mysteriis non debet videri insolens, nomen rei signatæ signo transscribi. Certa igitur & dilucida fuit discipulis consolatio, ut nobis est, nullo ænigmate implicita: nec aliud causæ est cur à nostra interpretatione quidam resiliant, nisi quod eos excæcavit Diaboli incantatio, nempe ut ænigmatum tenebras sibi fingant, ubi obvia est concinnæ figuræ interpretatio. Præterea si in verbis præcise insistitur, perperam aliud seorsum de pane prædicaret Christus quam de calice. Panem vocat corpus, vinum vocat sanguinem: aut confusa erit battologia, aut erit partitio quæ corpus à sanguine dividat. Imo tam vere dicetur de calice, Hoc est corpus meum, quam de pane ipso: & prædicari vicissim poterit, panem esse sanguinem. Si respondeant, spectandum esse in quem finem vel usum instituta sint symbola: fateor id quidem: sed interea minime se expedient quin eorum error absurdum hoc secum trahat, Panem esse sanguinem, & vinum corpus. Jam quid hoc sibi velit, nescio, quum res diversas esse concedant panem & corpus, asserere tamen alterum de altero proprie & sine figura prædicari: acsi quis diceret vestem quidem diversam esse ab homine, & tamen proprie vocari hominem. Interea, quasi in pertinacia & convitiis victoria illis sita esset, Christum accusari mendacii dicunt, si quæritur verborum interpretatio. Jam lectoribus judicare promptum erit quam injustam nobis injuriam faciant isti syllabarum aucupes, dum simplices imbuunt hac opinione, fidem nos detrahere Christi verbis, quæ furiose ab illis perverti ac confundi, à nobis autem fideliter ac dextre explicari demonstravimus.

Joan. 14. vers. 5, 8. & 16: 17.

Cur interpretationem verborum S. Cœnæ respuant adversarii orthodoxæ doctrinæ. Hujus interpretationis perspicua assertio ex ipsis verbis institutionis collecta.

Objectio 5. Nos ita humanæ rationi esse addictos, ut Dei omnipotentiæ derogemus. Responsio 1.

24. Sed non potest hujus mendacii infamia penitus abstergi nisi diluto altero crimine: nos enim rationi humanæ ita addictos esse jactant, ut nihilo plus tribuamus Dei potentiæ quam naturæ ordo patitur, & dictat communis sensus. A tam improbis calumniis provoco ad ipsam doctrinam quam tradidi: quæ satis dilucide ostendit, me hoc mysterium minime rationis humanæ modo metiri, vel naturæ legibus subjicere. Obsecro, an ex physicis didicimus, Christum perinde animas nostras è cælo pascere carne sua, atque corpora pane & vino aluntur? unde hæc carni virtus ut animas vivificet? Naturaliter non fieri, omnes dicent. Humanæ rationi nihilo magis placebit penetrare ad nos Christi carnem, ut nobis sit alimentum. Denique quisquis doctrinam nostram gustaverit, rapietur in admirationem arcanæ Dei potentiæ. Isti autem boni ejus zelotæ miraculum sibi fabricant, quo sublato evanescit Deus ipse cum sua potentia. Lectores iterum admonitos cupio, ut quid ferat nostra doctrina diligenter æstiment, pendeatne à sensu communi, an vero fidei alis, superato mundo, transcendat in cælos. Dicimus Christum tam externo symbolo quam Spiritu suo ad nos descendere, ut vere substantia carnis suæ & sanguinis sui animas nostras vivificet. In his paucis verbis qui non sentit multa subesse miracula, plusquam stupidus est: quando nihil magis præter naturam, quam ut vitam spiritualem & cælestem animæ mutuentur à carne quæ originem suam è terra accepit, & quæ morti fuit subjecta: nihil magis incredibile quam res toto cæli & terræ spatio dissitas ac remotas, in tanta locorum distantia non solum conjungi, sed uniri, ut alimentum percipiant animæ ex carne Christi. Desinant ergo præposteri homines invidiam putida calumnia nobis facere, acsi de immensa Dei potentia maligne aliquid restringeremus. Ipsi enim vel nimis stulte errant, vel improbe mentiuntur. Non enim hic quæritur quid Deus potuerit, sed quid voluerit. Affirmamus autem id factum esse quod illi placitum erat. Placuit autem Christum *fratribus per omnia similem fieri, excepto peccato*. Qualis est nostra caro? nonne quæ certa sua dimensione constat, quæ loco continetur, quæ tangitur, quæ videtur? Et cur (inquiunt) non faciat Deus ut caro eadem plura diversaque loca occupet, ut nullo loco contineatur, ut modo & specie careat? Insane, quid à Dei potentia postulas, ut carnem faciat simul esse & non esse carnem? Perinde acsi instes, ut lucem faciat simul esse lucem & tenebras. At lucem vult esse lucem: tenebras, tenebras: carnem, carnem. Convertet quidem quum volet tenebras in lucem, & lucem in tenebras: sed quum exigis ut lux & tenebræ non differant, quid aliud quam ordinem sapientiæ Dei pervertis? Carnem igitur carnem esse oportet: spiritum, spiritum: unumquodque qua à Deo lege & conditione creatum est. Ea vero est carnis conditio ut uno certoque loco, ut sua dimensione, ut sua forma constet. Ea conditione carnem induit Christus, cui, teste Augustino, *incorruptionem quidem & gloriam dedit, naturam & veritatem non abstulit.*

Responsio 2. quæ objectionem tor-

De omnipotentia Dei non est quæstio in hac disputatione, sed de voluntate.

Heb. 4: 15.

Instantia.

Solutio, Augustini testimonio confirmata.

epist. ad Dardanum.

Objectio 6. Se niti expressis Christi verbis. Responsio 1. Responsio 2.

25. Excipiunt, se verbum habere quo palam facta est Dei voluntas: nempe si illis conceditur donum interpretationis ex Ecclesia profligare quod lucem verbo afferat. Fateor illos habere verbum: sed quale olim Anthropomorphitæ, quum Deum corporeum facerent: quale Marcion & Manichæi, quum fingerent Christi corpus vel cæleste, vel phantasticum. Citabant enim testimonia, *Primus Adam è terra terrestris, secundus Adam è cælo cælestis.* Item, *Christus seipsum exinanivit forma servi accepta, & similitudine repertus ut homo.* Verum crassi comestores nullam Dei potentiam esse existimant, nisi monstro in cerebris suis fabricato evertatur totus ordo naturæ: quod potius est Deum circumscribere, ubi figmentis nostris appetimus experiri quid possit. Ex quo enim verbo sumpserunt, corpus Christi in cælo visibile esse, latere autem invisibile in terra sub innumeris panis frustulis? Dicent necessitatem hoc flagitare, ut Christi corpus detur in Cœna. Nempe quia carnalem esum ex Christi verbis elicere libuit, suo ipsorum præjudicio abrepti, necesse habuerunt argutiam hanc excudere, cui reclamat tota Scriptura. Quicquam vero à nobis imminui de potentia Dei, usque eo falsum est, ut nostra doctrina apprime magnificum sit ejus elogium. Sed quia semper nos insimulant, fraudari Deum suo honore, dum respuimus quod secundum communem sensum difficile est creditu, licet ore Christi promissum fuerit: iterum respondeo quod nuper, nos in fidei mysteriis sensum communem non consulere, sed placida docilitate & spiritu mansuetudinis, quem commendat Jacobus, suscipere profectam è cælo

1 Cor. 15. vers. 47. Philip. 2. vers. 7. Responsio 3.

Exceptionis dilutio.

Objectio 7. Nos Christi dicta respuere. Responsio 1.

Jacob. 1. vers. 21.

[*Responsio 2.*] cælo doctrinam. Sed in quo ipsi perniciose errant, nos utilem moderationem sequi non diffiteor. [*Objectio 8. Miraculum subesse in hoc Sacramento, Dei omnipotentiæ innitens, unde fastuosæ voces.*] Illi auditis Christi verbis, *Hoc est corpus meum*, miraculum ab ejus mente remotissimum imaginantur. Ubi autem ex hoc commento emergunt fœdæ absurditates, quia jam præcipiti festinatione laqueos induerunt, demergunt se in abyssum omnipotentiæ Dei: ut hoc modo veritatis lucem extinguant. Hinc fastuosa illa morositas, Nolumus scire quomodo sub pane lateat Christus, hac ipsius voce contenti, *Hoc est corpus meum.* [*Responsio 1.*] [*Responsio 2.*] Nos vero, ut in tota Scriptura, sanam hujus loci intelligentiam non minore obedientia quam cura consequi studemus: neque præpostero fervore temere arripimus & sine delectu quod primum se mentibus nostris ingerit: sed sedula meditatione adhibita, sensum amplectimur quem Spiritus Dei suggerit: quo freti, despicimus ex alto quicquid terrenæ sapientiæ contra opponitur. [*Responsio 3.*] Imo captivas tenemus mentes nostras, ne verbulo duntaxat obstrepere; ac humiliamus, ne insurgere audeant. Hinc nata est expositio verborum Christi, quam ex perpetuo Scripturæ usu Sacramentis communem esse, omnes in ea mediocriter versati norunt. Nec vero nefas esse nobis ducimus, [Luc. 1: 34.] sanctæ Virginis exemplo, in re ardua sciscitari quomodo fieri possit.

[*4. Aliis rationibus è verbo Dei desumptis orthodoxæ sententiæ confirmatio. Prima, à consideratione veritatis corporis Christi, ab adversariorum cavillis vindicata.* Joan. 14. vers. 2, 3, & 28.]

26. Sed quia nihil ad confirmandam piorum fidem magis valebit, quam ubi didicerint, quam posuimus doctrinam ex puro Dei verbo sumptam esse, ejusque auctoritati inniti: hoc quoque qua potero brevitate planum faciam. Corpus Christi, ex quo resurrexit, non Aristoteles, sed Spiritus sanctus tradit finitum esse, ac cælo comprehendi usque ad ultimum diem. Nec me latet, locos, qui in hanc rem citantur, secure ab ipsis eludi. Quoties dicit Christus se abiturum relicto mundo, excipiunt discessum illum nihil aliud esse quam mutationem mortalis status. Atqui hoc modo non substitueret Christus Spiritum sanctum, supplendo, ut loquuntur, absentiæ suæ defectui: quando in illius locum non succedit, nec rursum descendit Christus ipse ex cælesti gloria, ut conditionem mortalis vitæ susciperet. Certe adventus Spiritus & ascensus Christi antitheta sunt: ideoque fieri non potest ut eodem modo secundum carnem nobiscum habitet Christus, quo Spiritum suum mittit. [*Secunda, à dicto Christi, se non semper fore in mundo.* Matth. 26. vers. 11.] Adde quod diserte exprimit, se cum discipulis non semper fore in mundo. Hoc etiam dictum pulchre sibi diluere videntur: quasi neget Christus se pauperem & miserum semper fore, vel necessitatibus caducæ vitæ obnoxium. Atqui circumstantia loci palam reclamat: quando non agitur de egestate & inopia, vel misero terrenæ vitæ statu, sed de cultu & honore. Unctio discipulis non placebat, quod putarent supervacuum & inutilem esse sumptum, & luxuriæ affinem: ideoque in pauperes impensum maluissent pretium illud, quod male profusum fuisse putabant. Respondet Christus se non semper fore præsentem ut tali honore colatur. [*Augustini expositione confirmatur.* tract. in Joan. 50. Matth. 28. vers. 20.] Nec aliter exposuit Augustinus, cujus hæc minime ambigua sunt verba, *Quum diceret Christus, Me non semper habebitis vobiscum, loquebatur de præsentia corporis. Nam secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem & invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est, Ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi: secundum carnem vero quam verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Judæis comprehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, Non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam conversatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & deducentibus eis videndo non sequendo ascendit. Non est hic: ibi enim sedet ad dexteram Patris. Et tamen hic est: quia non recessit præsentia majestatis. Aliter secundum præsentiam majestatis, semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis recte dictum est, Me autem non semper habebitis. Habuit enim Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modo fide tenet, oculis non videt.* Ubi (ut hoc quoque breviter annotem) [*Sententiæ Augustini brevis explicatio.*] tribus modis eum nobis præsentem facit, majestate, providentia, ineffabili gratia, sub qua mirificam istam corporis & sanguinis ejus communionem comprehendo: modo Spiritus sancti virtute fieri intelligamus, non fictitia illa corporis ipsius sub elemento inclusione. Siquidem carnem se habere & ossa Dominus noster testatus est, quæ palpari & videri possent. Et *abire* ac *ascendere*, non speciem ascendentis abeuntisque dare significant, sed vere id facere quod verba sonant. Ergone, dicet quispiam, certam cæli regionem Christo assignabimus? Ego autem cum Augustino respondeo, curiosissimam esse hanc & supervacaneam quæstionem, modo tamen in cælo esse credamus. [lib. de fide & symb. cap. 6.]

[*Tertia ab ascensionis Christi consideratione, addita sophismatum Ubiquitistarum refutatione.*]

27. Quid vero, toties repetitum ascensus nomen annon migrationem ab uno loco in alterum significat? Negant: quia per altitudinem secundum eos tantum notatur imperii majestas. Sed quid ipse ascendendi modus? annon *spectantibus discipulis in sublime evehitur?* annon clare narrant Euangelistæ receptum fuisse in cælos? Excipiunt acuti isti Sophistæ, nube interposita subductum fuisse è conspectu: ut discerent fideles non fore postea in mundo visibilem. [Actor. 1: 9. Marc. 16. vers. 19. Luc. 24. vers. 51.] Quasi vero non debuerit potius momento evanescere, ut fidem faceret præsentiæ invisibilis: vel nubes eum colligere non debuerit antequam pedem moveret. Dum vero sublimis fertur in aërem, & subjecta nube se amplius in terra quærendum non esse docet, tuto colligimus domicilium nunc ei in cælis esse: sicut etiam asserit Paulus, & [Phil. 3: 20.] inde à nobis expectari jubet. Hac ratione admonent Angeli discipulos, frustra eos in cælum suspicere: *quia Jesus qui assumptus est in cælum, sic veniet quemadmodum eum viderant ascendere.* [*Effugium de visibili & invisibili præsentia refellitur.*] Hic quoque faceta, ut sibi videntur, tergiversatione effugiunt sanæ doctrinæ adversarii, venturum tum visibilem, qui nunquam è terra discessit quin apud suos invisibilis maneat. Quasi vero Angeli duplicem illic præsentiam insinuent, ac non simpliciter discipulos faciant oculatos testes ascensus, nequa supersit dubitatio: perinde acsi dicerent, Vobis videntibus in cælum receptus, cæleste sibi imperium asseruit: superest ut patienter expectetis dum rursus adveniat mundi judex: quia nunc cælum ingressus non est, ut illud solus occupet, sed ut secum vos & omnes pios colligat.

[*5. Auctoritas Patrum adversariorum erroribus de Christi præsentia non suffragatur.*]

28. Quoniam vero patronos adulterini dogmatis veterum suffragiis nihil pudet illud ornare, ac præsertim Augustini: quam perverse id conentur, paucis expediam. [*Augustinus illis excutitur, ut etiam est adversarius.*] Nam quum à doctis & piis viris collecta fuerint eorum testimonia, nolo rem actam agere: ex eorum lucubrationibus petat qui volet. Ne ex Augustino quidem congeram quæcunque ad rem facerent: sed contentus ero paucis ostendere, sine controversia totum esse nostrum. Quod adversarii, ut eum nobis extorqueant, prætexunt, passim in ejus libris occurrere, carnem & sanguinem Christi dispensari in Cœna, nempe victimam semel in cruce oblatam, frivolum est: quum simul vocet vel Eucharistiam, vel Sacramentum corporis. Cæterum quo sensu voces Carnis & Sanguinis usurpet, non est quod longo circuitu quæramus: quando seipsum explicat, dicens *Sacramenta ex similitudine rerum quas signant, nomina accipere: ideoque secundum quendam modum Sacramentum corporis esse corpus.* Cui concinit alter locus satis vulgaris, *Non dubitavit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, quum signum daret.* Iterum objectant, diserte scribere Augustinum,

[ad Bonif. epist. 23. nam aperta sunt quæ dicit lib. de civ. Dei 16. cap. 27. in Psal. 26. & 46. tractat. 13. 102. 106. 107. in Joan. & alibi. contra Adimant. Manich. l. 12.]

libr. 3. de Trinit. cap. 10.

num, corpus Christi cadere in terram, & in os ingredi: nempe eodem sensu quo consumi affirmat: quia utrumque simul conjungit. Nec obstat quod dicit, peracto mysterio panem consumi: quia paulo

in Psal. 33.

ante dixerat, *Quia hominibus hæc nota sunt, quando per homines fiunt, honorem tanquam religiosa possunt habere: tanquam mira, non possunt.* Nec alio spectat quod adversarii nimis inconsiderate ad se trahunt, Christum se quodammodo portasse manibus suis, quum panem mysticum discipulis porrigeret. Nam adverbio similitudinis interposito satis declarat, non vere nec realiter fuisse sub pane inclusum. Nec

epist. ad Dardanum.

mirum: quando alibi aperte contendit, *corpora, si illis tollantur spatia locorum, nusquam fore; & quia nusquam erunt, penitus non fore.* Jejuna est cavillatio, illic non agi de Cœna, in qua Deus specialem virtutem exerit: quia de Christi carne mota erat quæstio, & sanctus vir ex professo respondens,

Præclarus Augustini locus, placidis ingeniis satis superque faciens.

Immortalitatem, inquit, *carni suæ dedit Christus, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non putandus est ubique diffusus: cavendum enim ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens ut quod in Deo est sit ubique ut Deus.* Subjicitur mox ratio, *Una enim persona Deus & homo est, & utrumque unus Christus: ubique per id quod est Deus, in cælo per id quod est homo.* Cujus socordiæ fuisset non excipere Cœnæ mysterium, rem adeo seriam & gravem, siquid doctrinæ quam tractabat illic fuisset adversum? Et tamen siquis attente quod paulo post sequitur legat, reperiet sub illa generali doctrina Cœnam quoque comprehendi, Christum unigenitum Dei Filium, eundemque Filium hominis, ubique totum præsentem esse, tanquam Deum: in templo Dei (hoc est, in Ecclesia) esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cæli, propter veri corporis modum. Videmus ut ad Christum cum Ecclesia uniendum, corpus ejus è cælo non eliciat: quod certe facturus erat, si corpus Christi vere cibus nobis non esset

tract. 50. in Joannem.

nisi sub pane inclusum. Alibi definiens quomodo fideles Christum nunc possideant, *Habes*, inquit, *per signum crucis, per Baptismatis Sacramentum, per altaris cibum & potum.* Quam recte superstitiosum ritum inter symbola præsentiæ Christi numeret, non disputo: sed qui præsentiam carnis comparat crucis signo, satis ostendit se Christum bicorporem non fingere, ut occultus sub pane lateat qui in cælo visibilis sedet. Quod si explicatione indiget, con-

Augustinus seipsum explicat.

tinuo post illic adjungitur, *Secundum præsentiam majestatis nos semper habere Christum: secundum præ-*

Matth. 26. vers. 11.

sentiam carnis recte dictum esse, Me non semper habebitis. Excipiunt simul etiam hoc addi, *Secundum*

Exceptio.

ineffabilem & invisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ego vobiscum sum usque ad consumma-

Matth. 28. vers. 20.

tionem seculi. Sed nihil in eorum commodum: quia

Responsio.

hoc tandem ad majestatem restringitur, quæ semper opponitur corpori, ac nominatim caro à gratia

Perspicua ejusdem sententia, adversariorum errorem de carnali Christi præsentia evertens.

virtuteque discernitur. Sicut alibi eadem antithesis apud eum legitur, quod *reliquerit Christus discipulos præsentia corporali, ut futurus sit cum illis præsentia spirituali*: ubi clarum est, carnis essentiam distingui à Spiritus virtute, quæ nos Christo conjungit, locorum alioqui distantia procul dissitos. Eodem loquendi genere sæpius utitur, ut quum dicit, *Venturus est ad vivos & mortuos præsentia itidem corporali, secundum fidei regulam sanamque doctrinam: nam præsentia spirituali ad eos utique erat venturus, & cum tota Ecclesia futurus in mundo usque ad consummationem seculi. Ergo ad credentes dirigitur hic sermo, quos servare jam cœperat præsentia corporali, & quos relicturus erat absentia corporali, ut eos cum Patre servaret præsentia spirituali.* Corporale accipere pro visibili, nugatorium est: quando & corpus opponit divinæ potentiæ: & addens, *cum Patre servare*, clare exprimit gratiam suam è cælo per Spiritum ad nos diffundere.

29. Et quoniam tantum fiduciæ ponunt in hac latebra præsentiæ invisibilis, agedum videamus quam bene in ea se occultent. Primo syllabam non proferent ex Scripturis, qua probent invisibilem esse Christum: sed pro confesso sumunt quod nemo sanus illis dabit, non posse aliter Christi corpus in Cœna dari nisi opertum panis larva. Atque hoc ipsum est de quo nobiscum litigant: tantum abest ut principii locum obtineat. Ac dum ita garriunt, coguntur duplex facere Christi corpus: quia in se visibile est in cælo secundum eos, in Cœna autem speciali dispensationis modo invisibile. Quam vero belle hoc conveniat, tum ex aliis Scripturæ locis, tum Petri testimonio facile judicium est. Dicit Petrus *oportere Christum in cælo capi vel comprehendi, donec iterum adveniat.* Docent isti ubique locorum esse, sed absque forma. Excipiunt, iniquum esse naturam gloriosi corporis subjicere communis naturæ legibus. Atqui Serveticum illud delirium (quod piis omnibus merito detestabile est) absorptum fuisse corpus à divinitate, secum trahit hæc responsio. Non dico eos ita sentire: verum si inter dotes glorificati corporis numeratur, invisibili modo omnia implere: corpoream substantiam aboleri palam est, nec discrimen ullum relinqui deitatis & humanæ naturæ. Deinde si ita multiforme & varium est Christi corpus, ut uno in loco appareat, in altero sit invisibile: ubi ipsa corporis natura, quod suis dimensionibus constat? & ubi unitas?

6. Præsentia invisibilis ab advers. conficta refutatio. 1. 2. 3. Act. 3: 21. *Exceptionis dilutio.*

Longe rectius Tertullianus, qui verum & naturale Christi corpus fuisse contendit: quia ejus in mysterio Cœnæ figura nobis proponitur in pignus ac certitudinem vitæ spiritualis. Et certe de corpore glorioso dicebat Christus, *Videte & palpate, quia spiritus carnem & ossa non habet.* Ecce ipsius Christi ore carnis veritas probatur, quia palpari potest ac videri: aufer ista, jam caro esse desinet. Semper ad latibulum confugiunt suæ dispensationis quam sibi fabricarunt. Nostrum vero est, quod absolute pronunciat Christus ita amplecti, ut sine exceptione apud nos valeat quod vult asserere. Se non spectrum esse probat: quia sit in carne sua visibilis. Tollatur quod tanquam proprium corporis sui naturæ vendicat: nonne excudenda erit nova corporis definitio? Jam quocunque se circumagant, in loco illo Pauli fictitia eorum dispensatio locum non habet, ubi dicit, *Nos expectare è cælo Salvatorem, qui corpus nostrum humile configurabit corpori suo glorioso.* Neque enim speranda nobis est conformitas in illis, quas Christo affingunt, qualitatibus: ut cuique invisibile sit ac immensum corpus. Nec vero reperietur quispiam tam bardus cui tantam absurditatem persuadeant. Ne igitur corpori Christi glorioso hanc adscribant dotem, multis in locis simul esse, nulloque spatio contineri. Denique vel aperte negent carnis resurrectionem, vel concedant Christum vestitum cælesti gloria, non exuisse carnem, qui nos in carne nostra illius ejusdem gloriæ facturus est consortes ac socios, quando nobis futura est communis cum eo resurrectio. Quid enim clarius tradit tota Scriptura, quam Christum, ut veram nostram carnem induit quum è Virgine natus est, in vera carne nostra passus est, quum pro nobis satisfecit: ita eandem veram carnem & resurgendo recepisse, & in cælum sustulisse? Hæc enim nobis nostræ resurrectionis & in cælum ascensionis spes est, quod Christus resurrexit, & ascendit: atque (ut ait Tertullianus) *arrham nostræ resurrectionis secum in cælos tulit.* Porro quam infirma & fragilis foret spes illa, nisi hæc ipsa nostra caro in Christo vere suscitata, & in regnum cælorum ingressa esset? Atqui hæc est propria corporis veritas, ut spatio contineatur, ut suis dimensionibus constet, ut suam faciem habeat. Facessat igitur stultum illud commentum quod tam mentes hominum quam Christum pani affigit. Quorsum enim occulta

4. Refutatio ex Tertulliano. *5. Ex dicto Christi, etiam post resurrectionem.* Luc. 24. vers. 39. *6. A veri corporis definitione.* Phil. 3. v. 20, 21. *7. Ab absurdo.* *8. A Scriptura testimoniis expressis quæ veram carnem Christo tribuunt.* *9. A fidei nostræ fundamento.*

sub

10. *Ab eo quod Christus sursum vult quæri. Illi autem in elemento hærent.* Joan. 20. vers. 17.

sub pane præsentia, nisi ut qui Christum sibi habere conjunctum cupiunt, in symbolo illo subsidant? Atqui Dominus ipse non oculos tantum, sed omnes sensus nostros è terra subducere voluit, se attingi à mulieribus vetans, donec ascendisset ad Patrem. Quum pio reverentiæ studio Mariam videat properare ad osculandos pedes, cur tactum hunc improbet ac prohibeat, donec in cælum receptus fuerit, nulla causa est, nisi quia nusquam alibi vult quæri.

Objectiones adversarior. I. & 2. *(Christus visus est à Stephano & Paulo: exiit item è clauso sepulchro, & occlusis januis ad discipulos est ingressus. Ergo Christi corpus est in terra) diluuntur.* Act.7: 55. Actor.9:4. Mat.28:6. Joan. 20. vers. 19. Matth.14. vers. 25.

Quod objiciunt, postea visum fuisse Stephano, facilis solutio est: neque enim ideo necesse fuit Christo locum mutare, qui servi sui oculis perspicaciam dare potuit quæ cælos penetraret. Idem & de Paulo dicendum. Quod Christum exivisse è sepulchro clauso, & clausis januis ad discipulos ingressum esse objiciunt, nihilo magis eorum errori suffragatur. Nam sicut aqua non secus ac solidum pavimentum, Christo iter præbuit super lacum ambulanti: ita nihil mirum si ad ejus occursum se flexit lapidis durities. Etsi probabilius est, ejus imperio amotum fuisse lapidem, & mox, transitu dato, in suum locum rediisse. Nec januis clausis intrare tantundem valet ac penetrare per solidam materiam, sed sibi aditum patefacere divina virtute, ut repente steterit inter suos discipulos, plane admirabili modo, quum obseratæ essent fores.

Object. 3. dilutio. Luc. 24. vers. 31. ibid. v. 16.

Quod citant ex Luca, Christum *subito evanuisse* ex discipulorum oculis, quibuscum Emaunta profectus erat, nihil illis prodest, & nos adjuvat. Nam ut sui conspectum illis auferret, non factus est invisibilis, sed tantum disparuit. Sicuti, eodem Luca teste, quum simul iter faceret, non induit novam faciem ne agnosceretur: sed tenuit eorum oculos.

II. Refutatio hujus commenti invisibilis præsentia, quod duplicem Christum fabricat.

Isti vero non modo Christum transformant, ut in terra versetur: sed alium alibi suique dissimilem esse fingunt. Denique ita nugando, non uno quidem verbo, sed periphrasi, ex carne Christi spiritum faciunt: nec eo contenti, qualitates ei penitus contrarias induunt. Unde necessario sequitur duplicem esse.

Ubiquitas corpori Christi affingenda est necessario ab iis qui sub pane corpus illud inclusum esse somniant.

30. Jam ut illis demus quod garriunt de invisibili præsentia, nondum tamen probata erit immensitas, sine qua frustra Christum sub pane includere tentabunt. Nisi ubique simul esse possit Christi corpus nulla loci circumferentia, sub pane in Cœna latere credibile non erit. Qua necessitate ab illis inducta est prodigiosa ubiquitas. Atqui firmis clarisque Scripturæ testimoniis demonstratum est, circumscribi humani corporis mensura: deinde suo in cælum ascensu palam fecisse non omnibus se esse in locis, sed, dum in unum transit, priorem relinquere.

Ubiquitariorum sophisma ex Matth. 28. vers. 20. refellitur variis argumentis. 1. 2.

Nec vero promissio quam adducunt, ad corpus trahenda est, *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Primum non stabit perpetua conjunctio nisi extra Cœnæ usum Christus in nobis corporaliter habitet: ideoque justa ratio non est, cur tam acerbe de verbis Christi litigent, ut Christum in Cœna includant sub pane. Deinde contextus evincit, Christum nihil minus quam de carne sua loqui, sed invictum auxilium promittere discipulis, quo eos adversus omnes Satanæ mundique insultus tueatur & sustineat. Nam quum difficilem provinciam injungeret, ne eam aggredi dubitent, vel trepide obeant, præsentiæ suæ fiducia eos confirmat: acsi diceret non defore illis suum præsidium, quod insuperabile erit. Nisi omnia confundere liberet, annon præsentiæ modum distinguere oportuit? Et certe quidam cum magno dedecore prodere inscitiam suam malunt, quam vel minimum de errore cedere.

Alterum sophisma, quod affine est hæresi Eutychis & Serveti.

Non loquor de Papistis: quorum tolerabilior, vel saltem magis verecunda est doctrina: sed quosdam ita abripit contentio, ut dicant, propter unitas in Christo naturas, ubicunque est divinitas Christi, illic quoque esse carnem, quæ ab illa separari nequit. Quasi vero unio illa conflaverit ex duabus naturis medium nescio quid, quod neque Deus esset, neque homo. Sic quidem Eutyches, & post eum Servetus. Verum ex Scriptura aperte colligitur, sic unicam Christi personam constare ex duabus naturis, ut cuique tamen sua maneat salva proprietas. Ac Eutychen jure fuisse damnatum negare eos pudebit: ad damnationis causam mirum est eos non attendere: quod discrimine inter naturas sublato, personæ unitatem urgens, ex Deo hominem faceret, & ex homine Deum: cujus ergo amentiæ est, cælum terræ potius miscere, quam non extrahere Christi corpus è cælesti sanctuario?

Tertium sophisma, ex Scripturis collectum. Joan. 3:13. & 1: 18. *Idiomatum κοινωνία ab ubiquitariis sublata.* 1 Cor.2:8.

Nam quod pro se testimonia illa adducunt, *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit, filius hominis qui in cælo est.* Item, *Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit:* ejusdem est stuporis spernere idiomatum κοινωνίαν, quæ non frustra olim à sanctis Patribus inventa est. Certe quum *Dominus gloriæ crucifixus* dicitur, non intelligit Paulus in sua divinitate quicquam fuisse passum: sed quia Christus, qui abjectus & contemptus in carne patiebatur, idem Deus erat & Dominus gloriæ. Ad hunc modum & filius hominis in cælo erat: quia ipse idem Christus, qui secundum carnem filius hominis habitabat in terris, Deus erat in cælo. Qua ratione eo ipso loco descendisse dicitur secundum divinitatem: non quod divinitas cælum reliquerit, ut in ergastulum corporis se abderet: sed quia tametsi omnia impleret, in ipsa tamen Christi humanitate corporaliter, id est, naturaliter habitabat, & ineffabili quodam modo.

Vera item Scholarum distinctio, Totus Christus ubique, non tamen Totum Christi.

Trita est in Scholis distinctio, quam me referre non pudet. Quamvis *totus* Christus ubique sit, non tamen *totum* quod in eo est, ubique esse. Atque utinam Scholastici ipsi vim hujus sententiæ probe expendissent: quia ita occursum fuisset insulso commento de carnali Christi præsentia. Mediator ergo noster quum totus ubique sit, suis semper adest: & in Cœna speciali modo præsentem se exhibet, sic tamen ut totus adsit, non totum: quia, ut dictum est, in carne sua cælo comprehenditur donec in judicium appareat.

Huic imaginariæ Papistarum, consubstantiatorum & ubiquitariorum præsentiæ, vera carnis Christi, arcana Spiritus S unione, præsentia opponitur.

31. Longe autem falluntur qui nullam carnis Christi præsentiam in Cœna concipiunt nisi in pane sistatur. Ita enim arcanæ Spiritus operationi quæ nobis Christum ipsum unit, nihil reliquum faciunt. Christus præsens illis non videtur nisi ad nos descendat. Quasi vero si ad se nos evehat, non æque potiamur ejus præsentia. Ergo tantum de modo quæstio est: quia Christum ipsi in pane locant, nobis autem non ducimus fas esse eum è cælo detrahere. Utrum rectius sit judicent lectores. Tantum facessat calumnia illa, auferri Christum à sua Cœna nisi sub panis integumento lateat. Nam quum mysterium hoc cæleste sit, necesse non est Christum elicere in terras ut nobis sit conjunctus.

Ea qualis sit ostenditur: ita tamen ut modus agnoscatur incomprehensibilis.

32. Porro de modo siquis me interroget, fateri non pudebit, sublimius esse arcanum quam ut vel meo ingenio comprehendi, vel enarrari verbis queat: atque, ut apertius dicam, experior magis quam intelligam. Itaque veritatem Dei, in qua acquiescere tuto licet, hic sine controversia amplector. Pronunciat ille carnem suam esse animæ meæ cibum, sanguinem esse potum. Talibus alimentis animam illi meam pascendam offero. In sacra sua Cœna jubet me sub symbolis panis ac vini corpus ac sanguinem suum sumere, manducare ac bibere: nihil dubito quin & ipse vere porrigat, & ego recipiam.

Absurda rejicienda.

Tantum absurda rejicio quæ aut cælesti Christi majestate indigna, aut ab humanæ ejus naturæ veritate aliena esse apparet: quando & cum Dei verbo pugnare necesse est, quod & sic in gloriam regni cælestis receptum fuisse Christum docet, ut supra omnem mundi conditionem eum evehat, nec minus diligenter in humana ejus natura commendat quæ propria sunt vere humanitatis. Luc. 24. vers. 26.

Neque hoc vel incredibile vel à ratione absonum videri debet, quia ut spirituale est totum Christi Irenæus lib. 4. c. 34.

regnum, ita quicquid agit cum sua Ecclesia, ad rationem seculi hujus minime exigendum est. Vel, ut Augustini verbis utar, *per hominem hoc mysterium peragitur ut reliqua, sed divinitus: in terra, sed cælitus.* Ea (inquam) est corporis præsentia, quam Sacramenti ratio postulat: quam tanta virtute tantaque efficacia hic eminere dicimus, ut non modo indubitatam vitæ æternæ fiduciam animis nostris afferat, sed de carnis etiam nostræ immortalitate securos nos reddat. Siquidem ab immortali ejus carne jam vivificatur, & quodammodo ejus immortalitati communicat. Qui supra hæc suis hyperbolis evehuntur, nihil aliud quam talibus involucris simplicem & planam veritatem obscurant. Sicui nondum satisfactum fuerit, hic velim paulisper mecum reputet, de Sacramento nunc haberi sermonem, cujus omnia ad fidem referenda sunt. Fidem vero nos ista quam enarravimus corporis participatione non minus laute affluenterque pascimus, quam qui ipsum Christum è cælo detrahunt. Ingenue interea confiteor, mixturam carnis Christi cum anima nostra, vel transfusionem qualis ab ipsis docetur, me repudiare: quia nobis sufficit Christum è carnis suæ substantia vitam in animas nostras spirare: imo propriam in nos vitam diffundere, quamvis in nos non ingrediatur ipsa Christi caro. Adde quod fidei analogiam, ad quam omnem Scripturæ interpretationem exigere jubet Paulus, hac in parte mihi præclare constare nihil dubium est. Qui veritati adeo perspicuæ reclamant, ad quam fidei amussim se forment viderint. *Qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est.* Isti, licet dissimulent; vel non advertant, ipsum carne sua spoliant.

Adversariorum hyperbolæ quid efficiant.

Fide participamus re ipsa Christum. Mixturæ autem & transfusiones, à curiosis excogitatæ, repudiandæ sunt.

Rom. 12. vers. 6.

1 Joan. 4. vers. 2, 3. 2 Joan. vers. 7.

7. Hactenus quæ ad sacram Cœnam à parte Dei exhibentis spectare videntur, sunt proposita: supersunt ea quæ nos propius respiciunt, explananda. In primis, nostra cum carne & sanguine Christi communicatio.

33. De communicatione idem sentiendum, quæ nulla ab ipsis agnoscitur nisi Christi carnem sub pane deglutiant. Atqui Spiritui sancto non levis fit injuria, nisi credimus fieri incomprehensibili ejus virtute ut cum carne & sanguine Christi communicemus. Imo si vis mysterii qualis à nobis traditur, & cognita fuit veteri Ecclesiæ ab annis quadringentis, pro dignitate expensa esset, satis superque erat unde nobis satisfieret: clausa fuisset multis fœdis erroribus janua, ex quibus accensæ sunt horrendæ dissensiones, quibus tum olim, tum nostra etiam ætate Ecclesia misere vexata est: dum hyperbolicum præsentiæ modum exigunt curiosi homines, quem Scriptura nunquam ostendit. Ac de re stulte & temere concepta perinde tumultuantur acsi inclusio Christi sub pane, prora & puppis (ut aiunt) pietatis esset. Quomodo Christi corpus, ut semel pro nobis traditum est, nostrum fiat: quomodo sanguinis effusi participes fiamus, scire in primis referebat: quia id est totum Christum crucifixum possidere, ut bonis ejus omnibus fruamur. Nunc his omissis, quibus tantum inerat momenti, imo neglectis & pene sepultis, hæc una spinosa quæstio illis placet, quomodo sub pane, vel sub specie panis lateat Christi corpus. Falso jactant, quicquid docemus de spirituali manducatione, veræ & reali (ut loquuntur) opponi: quandoquidem nonnisi ad modum respicimus, qui apud eos carnalis est, dum Christum pane includunt; nobis spiritualis, quia vis arcana Spiritus nostræ cum Christo conjunctionis vinculum est. Nihilo verior est altera objectio, nos fructum vel effectum duntaxat quem ex esu carnis Christi capiunt fideles, attingere. Diximus enim antea Christum ipsum Cœnæ esse materiam: inde vero sequi effectum, quod sacrificio mortis ejus expiamur à peccatis, sanguine abluimur, resurrectione erigimur in spem cælestis vitæ. Sed stulta imaginatio, cujus auctor fuit Lombardus, pervertit eorum mentes, dum esum carnis Christi Sacramentum esse putant. Sic enim ille, *Sacramentum & non res, sunt species panis & vini: Sacramentum & res, caro & sanguis Christi: res & non Sacramentum, mystica ejus caro.* Item paulo post, *Res significata & contenta, est propria caro Christi: significata & non contenta, mysticum corpus.* Quod inter carnem Christi distinguit, & alendi efficaciam qua prædita est, assentior: quod autem Sacramentum esse fingit, & quidem sub pane contentum, error est non ferendus. Hinc nata est sacramentalis manducationis falsa interpretatio: quia putarunt impios quoque & sceleratos edere Christi corpus, quamlibet sint ab eo alieni. Atqui ipsa Christi caro in mysterio Cœnæ non minus spiritualis res est, quam æterna salus. Unde colligimus, quicunque vacui sunt Christi Spiritu, carnem Christi nihilo magis posse edere, quam vinum bibere cui non sit conjunctus sapor. Certe nimis indigne laceratur Christus, quum prostituitur incredulis emortuum & nullius vigoris ejus corpus: & repugnant aperta ejus verba, *Quisquis ederit carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.* Excipiunt, illic non agi de sacramentali esu: quod ego fateor, modo ne ad eundem scopulum subinde impingant, comedi carnem ipsam absque ullo fructu. Scire autem ex ipsis velim quamdiu eam contineant ubi manducarunt. Hic, meo judicio, exitum non reperient. Sed objiciunt, non posse hominum ingratitudine quicquam detrahi vel intercidere de fide promissionum Dei. Fateor sane, & vim mysterii integram manere dico, quantumvis impii eam, quoad in se est, exinanire studeant. Aliud tamen est offerri, aliud recipi. Spiritualem hunc cibum omnibus porrigit Christus, potumque spiritualem propinat: alii avide vescuntur, alii fastidiose respuunt: an horum rejectio faciet ut cibus & potus suam naturam perdant? Dicent hac similitudine sententiam suam juvari, nempe carnem Christi, licet insipida sit, esse nihilominus carnem. Ego vero nego posse comedi absque fidei gustu: vel (si cum Augustino loqui magis placet) nego plus referre homines ex Sacramento quam vase fidei colligunt. Ita Sacramento nihil decedit: imo illibata manet ejus veritas & efficacia, quamvis ab externa ejus participatione inanes discedant impii. Si rursus objiciant, derogari huic verbo, *Hoc est corpus meum*, si panem corruptibilem & nihil præterea impii recipiunt: in promptu solutio est, Deum nolle veracem agnosci in ipsa receptione, sed in bonitatis suæ constantia, ubi indignis præstare quod rejiciunt paratus est, imo liberaliter offert. Atque hæc est Sacramenti integritas, quam violare totus mundus non potest, carnem & sanguinem Christi non minus vere dari indignis, quam electis Dei fidelibus: simul tamen verum est, non secus atque pluvia super duram rupem decidens effluit, quia nullus in lapidem ingressus patet, ita impios sua duritie repellere Dei gratiam quominus ad ipsos penetret. Adde quod Christum absque fide recipi nihilo magis consentaneum est quam semen in igne germinare. Quod autem quærunt quomodo in damnationem quibusdam venerit Christus nisi eum indigne recipiant, frigidum est: quando nusquam legimus, Christum indigne recipiendo, mortem sibi accersere homines, sed potius respuendo. Nec eos juvat Christi parabola, ubi dicit, semen enasci inter spinas, & postea suffocatum corrumpi: quia illic differit quid valeat temporalis fides, quam edendæ Christi carni, & bibendo sanguini necessariam esse non putant, qui Judam hac in parte æqualiter faciunt socium Petri. Quin potius eadem parabola refellitur eorum error, ubi dicit Christus aliud semen cadere super viam, aliud super lapides, ac neutrum agere radicem. Unde sequitur incredulis suam duritiem esse obstaculo quominus ad eos Christus perveniat. Quisquis salutem nostram hoc mysterio adjutam cupit, nihil aptius inveniet quam ut fideles ad fontem deducti, vitam hauriant ex Dei Filio. Dignitas vero satis magni-

Quæ tamensi spiritualis, non oralis, realis esse non desinit. Non quæritur enim an verum Christi corpus pro nobis crucifixum percipiamus, (id enim est extra controversiam) sed quo modo.

Falsæ interpretationis

Scholasticorum oralem & carnalem corporis Christi manducationem asserentium refutatio.

lib. 4. dist. 8.

Joan. 6. vers. 56.

Exceptio 1. pro manducatione orali.

Altera.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta, ex Mat. 13: 7.

Matth. 13. vers. 4, 5.

magnifice commendatur, ubi tenemus adminiculum esse quo inseramur in corpus Christi, vel insiti, magis ac magis coalescamus, donec solide nos secum uniat in cælesti vita. Objiciunt, non debuisse fieri à Paulo *reos corporis & sanguinis Christi*, nisi eorum essent participes. Ego autem respondeo, non ideo damnari quod comederint, sed tantum quod mysterium profanaverint, pignus sacræ cum Deo conjunctionis, quod reverenter suscipere debebant, calcando.

Septima. 1 Cor. 11. vers. 27.

34. Porro, quia Augustinus inter vetustos scriptores præcipue asseruit caput illud doctrinæ, Sacramentis nihil decedere, nec evacuari quam figurant gratiam infidelitate vel malitia hominum: utile erit ex verbis ejus clare probare quam inscite & perperam illud ad causam præsentem trahant, qui canibus edendum projiciunt Christi corpus. Sacramentalis manducatio, secundum istos, est qua impii Christi corpus & sanguinem absque virtute Spiritus vel ullo gratiæ effectu recipiunt. Augustinus contra, verba illa prudenter expendens, *Qui manducaverit carnem meam & biberit sanguinem meum, non morietur in æternum. Nempe* (inquit) *virtutem Sacramenti, non tantum visibile Sacramentum: & quidem intus, non foris: qui corde comedit, non qui premit dente.* Unde tandem concludit hujus rei Sacramentum, id est, unitatis corporis & sanguinis Christi, in Cœna Dominica proponi, quibusdam in vitam, aliis ad exitium: rem vero ipsam cujus Sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque fuerit particeps. Nequis hic cavilletur, rem vocari non corpus, sed quæ ab illo separari potest Spiritus gratiam, has nebulas discutit antithesis inter epitheta Visibile & Invisibile: nam sub priore comprehendi non potest Christi corpus. Unde sequitur, visibili tantum symbolo incredulos communicare. Ac, quo melius tollatur dubitatio, postquam dixerat panem hunc interioris hominis quærere esuriem, subjicit, *Moses & Aaron, & Phinees, multique alii qui manna comederunt, placuerunt Deo. Quare? Quia visibilem cibum spiritualiter intelligebant, spiritualiter esuriebant, spiritualiter gustabant, ut spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accepimus visibilem cibum: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti.* Paulo post, *Ac per hoc, qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem ejus, nec bibit sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus signum corporis & sanguinis.* Audimus rursum opponi visibile signum spirituali manducationi. Quo refellitur error ille, corpus Christi invisibile sacramentaliter re vera comedi, quamvis non spiritualiter. Audimus etiam profanis & impuris nihil concedi præter visibilem signi sumptionem. Hinc celebre ejus dictum, reliquos discipulos *panem Dominum* manducasse, Judam vero *panem Domini*: quo incredulos clare excludit à participatione corporis & sanguinis. Nec alio spectat quod alibi dicit, *Quid miraris si datus est Judæ panis Christi, per quem manciparetur diabolo: quum videas è contrario datum Paulo Angelum diaboli per quem perficeretur in Christo?* Dicit quidem alibi, *corpus Christi fuisse illis panem Cœnæ quibus dicebat Paulus, Qui manducaverit indigne, judicium sibi manducat & bibit: nec ideo nihil accepisse, quia male acceperint.* Sed quo sensu, plenius alio loco explicat: nam ex professo definiendum suscipiens quomodo improbi & scelerati, qui fidem Christianam ore profitentur, factis autem abnegant, Christi corpus comedant (& quidem adversus quorundam opinionem, qui non solo Sacramento eos edere, sed re ipsa putabant) *Sed nec* (inquit) *dicendi sunt manducare corpus Christi, quia in membris Christi computandi non sunt. Ut enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi & membra meretricis. Denique ipse dicens, Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo: ostendit quid sit, non Sacramento tenus, sed revera corpus Christi edere: hoc enim est in Christo manere, ut in illo Christus maneat. Sic enim hoc dixit tanquam diceret, Qui non manet in me, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum aut sanguinem bibere.* Expendant lectores antitheta, Sacramento tenus, & revera edere: & nulla restabit dubitatio. Idem confirmat non minus clare his verbis, *Nolite parare fauces, sed cor: inde commendata est ista Cœna. Ecce credimus in Christum quum fide accipimus: in accipiendo novimus quid cogitemus: modicum accipimus, & in corde saginamur: non ergo quod videtur, sed quod creditur, pascit.* Hic quoque quod sumunt impii, restringit ad signum visibile: nec aliter Christum quam fide recipi docet. Sic etiam alio loco, diserte pronuncians bonos & malos signaculis communicare, hos à vera carnis Christi manducatione excludit. Nam si rem ipsam perciperent, non tacuisset omnino quod causæ magis erat consentaneum. Alio etiam loco de manducatione ejusque fructu disserens, sic concludit, *Tunc vita unicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in Sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.* Ergo qui incredulos faciunt participes carnis & sanguinis Christi, ut cum Augustino consentiant, nobis repræsentent corpus Christi visibile: quando tota veritas secundum eum spiritualis est. Et certo ex ejus verbis colligitur, sacramentalem esum, ubi veritati aditum claudit incredulitas, tantundem valere ac visibilem vel externum. Quod si vere nec tamen spiritualiter comedi posset Christi corpus, quid sibi vellet quod alibi tradit? *Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibituri sanguinem quem fundent qui me crucifigent. Sacramentum aliquod commendavi vobis: spiritualiter intellectum vivificabit vos.* Negare certe noluit quin idem corpus quod in sacrificium Christus obtulit, in Cœna porrigatur: sed manducationis modum notavit: quod scilicet in cælestem gloriam receptum, arcana Spiritus virtute vitam nobis inspiret. Fateor quidem, sæpius apud eum occurrere istam loquendi formam, *Comedi corpus Christi ab infidelibus*: sed seipsum explicat, addens, *in Sacramento.* Et alibi spiritualis manducatio ab eo describitur, in qua gratiam morsus nostri non consumunt. Ac ne congerie me pugnare dicant adversarii, scire velim quomodo ab una ejus sententia se expediant, ubi dicit, Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Certe inficiari non audebunt quin figuret in Cœna panis Christi corpus. Unde sequitur, reprobos ab ejus participatione arceri. Cyrillum quoque non aliter sensisse declarant hæc verba, *Perinde ac si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat: ita necesse est, si quis carnem & sanguinem Domini recipit, cum ipso conjungi, ut Christus in eo & ipse in Christo inveniatur.* His verbis liquere arbitror, vero & reali esu privari qui sacramentaliter tantum Christi corpus comedunt, quod à sua virtute separari nequit: nec ideo labascere fidem promissionum Dei, qui non desinit è cælo pluere, quamvis pluviæ liquorem saxa & rupes non concipiant.

Octava, ex Augustino, quem huic errori favisse falso asserunt.

Homil. in Joan. 26. Joan. 6. v. 50, 54.

Explicatio sententiæ Augustini.

Varia ejusdem testimonia adversus manducationem oralem. Homil. in Joan. 59. Exod. 16. v. 14, 15.

Homil. 62.

libr. 5. de Baptism. contra Donatist. 2 Cor. 12. vers. 7. 1 Cor. 11. vers. 29.

Quomodo impii corpus Christi comedant.

libr. de civit. Dei 21. cap. 25.

Joan. 6: 56.

Sacramento tenus, non revera impii edunt corpus Christi. contra Faustum libr. 13. cap. 16.

Serm. 2. de verb. Apost.

Spiritualiter & vere, idem Augustino.

Quo sensu dicat ab infidelibus comedi corpus Christi.

Cyrilli sententia de manducatione carnis Christi.

35. Hæc cognitio nos facile à carnali etiam adoratione abstrahet, quam perversa temeritate quidam in Sacramento erexerunt: quod secum subducerent, Si corpus est, & anima igitur, & divinitas sunt una cum corpore, quæ jam divelli non possunt: igitur illic adorandus Christus. Primum, si sua illa quam obtendunt concomitantia ipsis negetur, quid facient? Nam ut maxime absurditatem urgeant si corpus ab anima & divinitate separetur, quis tamen sanus & sobrius Christi corpus Christum esse sibi persuadeat? Videntur quidem sibi suis id syllo-

8. *A communicatione transitio ad adorationem: ac primum ostenditur quam infirma sit adversariorum de concomitantia conjectura.*

syllogismis pulchre conficere. Verum quum de corpore & sanguine suo distincte loquatur Christus, modum autem præsentiæ non describat, quomodo ex re ambigua certo conficient quod volunt? Quid ergo? nonne si graviore aliquo sensu eorum conscientias exerceri contigerit, protinus cum suis syllogismis dissolventur ac liquescent? nempe ubi certo Dei verbo defici se videbunt, quo uno consistunt animæ nostræ quum ad rationem vocantur, & sine quo primo quoque momento labascunt: ubi Apostolorum doctrinam & exempla sibi adversari, se vero solos sibi auctores esse cogitabunt. Accedent ad tales impulsus & alii non leves stimuli. Quid? an res erat nullius momenti, Deum hac forma adorare, ut nihil nobis præscriberetur? An quum de vero Dei cultu ageretur, tanta levitate fuerat tentandum de quo nullum usquam verbum legebatur? At si qua decet humilitate cogitationes omnes suas sub Dei verbo continuissent, auscultassent certe quod ipse dixit, *Accipite, manducate, bibite:* huicque mandato paruissent, quo accipi Sacramentum, non adorari jubet. Qui vero, ut à Deo mandatum est, sine adoratione accipiunt, securi sunt se à mandato Dei non deflectere: qua securitate nihil melius est quum quid operis instituimus. Habent Apostolorum exemplum, quos non legimus prostratos adorasse, sed, ut erant discumbentes, accepisse & manducasse. Habent Apostolicæ Ecclesiæ usum, ubi fideles non in adoratione, sed in fractione panis communicasse, à Luca narratur. Habent Apostolicam doctrinam qua Paulus Corinthiorum Ecclesiam instituit, professus se à Domino accepisse quod tradebat.

Deinde quanta temeritate superbiaque turgeant, dum signa adorantes Christi verbo addunt, & Ecclesiæ Apostolicæ usum minime sequuntur. Matth. 26. vers. 26. Act. 2: 42. 1 Cor. 11. vers. 23.

Hic adorationis signorum error damnatus est.

1. A Christo ipso Sacramenti auctore, qui mentes sursum attolli jubet.

2. A Synodo Nicena.

3. A vetere consuetudine.

4. Ab ipsa Scriptura, quæ Col. 3: 1, 2. *& alibi mentes nostras in cælos erigit.*

36. Atque hæc quidem eo tendunt, ut expendant pii lectores quam non tutum sit in rebus tam arduis à simplici Dei verbo ad cerebri nostri somnia evagari. Quæ autem superius dicta sunt, omni hac in re scrupulo liberare nos debent. Nam ut Christum illic rite apprehendant piæ animæ, in cælum erigantur necesse est. Quod si hoc Sacramenti officium est, mentem hominis infirmam alioqui adjuvare, ut ad percipiendam spiritualium mysteriorum altitudinem sursum assurgat: qui in signo externo detinentur, à recta quærendi Christi via aberrant. Quid ergo? superstitiosum esse cultum negabimus, quum sese homines coram pane prosternunt ut Christum illic adorent? Huic malo proculdubio voluit obviare Nicena Synodus, quum vetuit nos humiliter attentos esse ad proposita symbola. Nec alia causa institutum olim fuit ut ante consecrationem populus alta voce admoneretur habere *sursum corda*. Ipsa quoque Scriptura, præterquam quod Christi ascensionem diligenter nobis enarrat, qua corporis sui præsentiam à conspectu nostro consuetudineque subduxit: quo nobis omnem de eo carnalem cogitationem excutiat, quoties ipsius meminit, mentibus sursum erigi jubet, & ipsum in cælo quærere sedentem in Patris dextera. Secundum hanc regulam erat potius spiritualiter in cælesti gloria adorandus, quam excogitandum istud tam periculosum adorationis genus, plenum carnalis crassæque de Deo opinionis. Quare qui Sacramenti adorationem excogitarunt, eam non modo à seipsis somniarunt citra Scripturam, ubi nulla illius mentio ostendi potest (quæ tamen non fuisset prætermissa si Deo accepta foret) sed reclamante Scriptura, suæ sibi libidinis arbitrio Deum fabricati sunt, derelicto Deo vivente. Quid enim est idololatria, si hoc non est, dona pro datore ipso colere? Ubi dupliciter peccatum est. nam & honor Deo raptus, ad creaturam traductus est: & ipse etiam in polluto ac profanato suo beneficio inhonoratus, dum ex sancto ejus Sacramento factum est execrabile idolum. Nos è converso, ne in eandem incidamus foveam, aures, oculos, corda, mentes, linguas penitus defigamus in sacra Dei doctrina. Est enim ea Spiritus sancti optimi magistri schola, in qua sic proficitur, ut nihil sit aliunde asciscendum: ignorandum vero libenter quicquid in ea non docetur.

Unde sequitur adorationem signorum esse meram idololatriam.

Cui tutum opponitur remedium.

5. A Sacramenti natura & institutione, cui hæc adorationis forma minime congruit.

6. A promissione & mandato instituentis: nullum mandatum extat adorationis: ergo Nullum Sacramentum habent adoratores signorum. Ratio, à simili Scripturæ testimonio mandato promissionem conjungenti. Luc. 22. vers. 19. 1 Cor. 11. vers. 26.

37. Jam vero (ut superstitio rectos fines semel egressa, nullum peccandi finem facit) longe ulterius prolapsi sunt. ritus enim excogitarunt à Cœnæ institutione prorsus extraneos: in hoc tantum ut divinis honoribus signum afficerent. Christo, inquiunt, hanc venerationem deferimus. Primum si in Cœna hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam quæ non in signo residet, sed ad Christum in cælo sedentem dirigitur. Nunc vero quo prætextu se Christum in illo pane honorare jactant, quum nullam habeant hujus rei promissionem? Consecrant hostiam, ut vocant, quam circumferant in pompa: quam spectandam, colendam, invocandam solenni spectaculo exhibeant. Quæro qua virtute putent esse rite consecratam: nempe verba illa proferent, *Hoc est corpus meum.* Ego vero contra objiciam, simul dictum esse, *Accipite & manducate.* Neque id de nihilo faciam: quum enim præcepto annexa sit promissio, dico hanc sub illo ita inclusam, ut separata fiat omnino nulla. Id simili exemplo fiet clarius. Mandatum dedit Deus quum diceret, *Invoca me:* promissionem addidit, *Exaudiam te.* Siquis invocato Petro aut Paulo, hac promissione glorietur, nonne omnes clamabunt eum perperam facere? Et quid aliud quæso faciunt, qui omisso mandato de manducatione, mutilam promissionem arripiunt, *Hoc est corpus meum*, ut ea in alienos à Christi institutione ritus abutantur? Meminerimus ergo hanc promissionem iis esse datam qui mandatum cum ea conjunctum observant, eos autem omni verbo destitui qui Sacramentum alio transferunt. Antea disseruimus quomodo nostræ apud Deum fidei serviat sacræ Cœnæ mysterium. Quando autem tantam hic suæ bonitatis largitatem, quantam prius enarravimus, non solum nobis in memoriam Dominus revocat, sed quasi de manu in manum profert, & ad eam agnoscendam nos excitat: simul admonet ne tam effusæ beneficentiæ ingrati simus: quin potius eam quibus par est laudibus prædicemus, & gratiarum actione celebremus. Itaque quum Sacramenti ipsius institutum Apostolis traderet, ut *id in sui memoriam facerent* docuit. Quod Paulus interpretatur, *Mortem Domini nunciare.* Id autem est publice, atque uno simul omnes ore palam fateri, totam vitæ ac salutis fiduciam in morte Domini positam nobis esse: ut nostra illum confessione glorificemus, & alios nostro exemplo ad dandam illi gloriam exhortemur. Hic apparet rursum quo Sacramenti scopus spectet: nempe ut nos in mortis Christi memoria exerceat. Quod enim jubemur *mortem Domini annunciare, donec* ad judicandum *veniat*, non aliud est nisi ut oris confessione prædicemus, quod fides nostra in Sacramento agnovit: mortem scilicet Christi nostram esse vitam. Hic secundus est Sacramenti usus, qui ad externam confessionem attinet.

Non igitur in adorationem datum est hoc Sacramentum: sed in alios quosdam fines.

1. Ut excitet nos ad gratiarum actionem.

2. Ut exerceat nos in recolenda mortis Christi memoria.

3. Ut nos excitet ad vitæ puritatem & sanctimoniam.

4. Tum ad charitatem & pacem erga proximos.

38. Tertio & exhortationis vice nobis Dominus esse voluit: qua non alia vehementius cum ad puritatem & sanctimoniam vitæ, tum vero ad charitatem, pacem, consensum animare nos inflammareque posset. Nam sic suum illic corpus Dominus communicat, ut unum prorsus nobiscum fiat, nosque cum illo. Porro quum nonnisi unum illi corpus sit, cujus nos omnes participes facit, necesse est & nos omnes unum corpus hujusmodi participatione fieri. Quam unitatem repræsentat panis qui in Sacramento exhibetur, qui velut ex multis granis confectus est, sic inter se commixtis ne alterum ab altero discernere liceat: in hunc modum & nos tanta animorum consensione conjunctos connexosque esse decet, nequid dissidii aut divisionis intercedat.

1 Cor. 10. v. 16, 17.

dat. Id Pauli verbis explicari malo: *Calix*, inquit, *benedictionis, cui benedicimus, communicatio est sanguinis Christi: & panis benedictionis quem frangimus, participatio est corporis Christi. Itaque unum corpus sumus omnes, qui de uno pane participamus.* Præclare vero in Sacramento profecerimus si impressa insculptaque animis nostris fuerit hæc cogitatio, non posse à nobis quenquam ex fratribus lædi, contemni, rejici, violari, aut ullo modo offendi, quin simul in eo Christum lædamus, spernamus, violemus nostris injuriis: non posse nos à fratribus dissidere, quin simul à Christo dissideamus: Christum à nobis diligi non posse, quin diligatur in fratribus: qualem corporis nostri curam gerimus, talem fratrum quoque gerendam, qui membra sunt corporis nostri: quomodo nulla corporis nostri pars aliquo doloris sensu tangitur, qui non in alias omnes diffundatur; ita non ferendum esse, fratrem malo aliquo affici, cujus non & ipsi compassione tangamur. Quamobrem non abs re Augustinus toties hoc Sacramentum appellat *charitatis vinculum*. Quis enim acrior admoveri stimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos charitatem, quam dum Christus seipsum nobis donans, non modo suo nos exemplo, ut alter alteri nos mutuo devoveamus ac tradamus, invitat: sed quatenus se facit omnium communem, nos quoque omnes unum in seipso esse facit.

De hac charitate & pace cum proximis colenda, admodum necessaria admonitio.

Augustini testimonio comprobata.

Hinc liquet quam longe à Sacramenti natura absit, quod fit sub Papatu.

39. Hinc autem optime confirmatur quod alibi dixi, rectam Sacramenti administrationem non absque verbo constare. Quæcunque enim ex Cœna nobis provenit utilitas, verbum requirit: sive in fide confirmandi sumus, sive in confessione exercendi, sive excitandi ad officium, prædicatione opus est. Nihil ergo magis præposterum fieri in Cœna potest, quam si vertatur in mutam actionem: quod sub Papæ tyrannide factum est. Totam siquidem vim consecrationis à Sacerdotis intentione pendere voluerunt, quasi hoc nihil ad populum pertineret, cui mysterium maxime explicari oportuerat. Inde autem natus est hic error, quod non observabant promissiones illas quibus conficitur consecratio, non ad elementa ipsa, sed ad eos qui recipiunt, destinari. Atqui non panem alloquitur Christus, ut corpus suum fiat: sed discipulos jubet manducare, atque illis corporis & sanguinis sui communicationem pollicetur. Nec alium ordinem docet Paulus, quam ut una cum pane & calice promissiones fidelibus offerantur. Ita est sane. Non hic magicam aliquam incantationem imaginari nos decet, ut satis sit verba demurmurasse, quasi ab elementis exaudiantur: sed verba illa vivam prædicationem esse intelligamus, quæ auditores ædificet, quæ intus penetret in eorum animos, quæ cordibus imprimatur ac insideat, quæ efficaciam in complemento ejus quod promittit, exerat. His rationibus clare patet, repositionem Sacramenti, quam nonnulli urgent ut ægrotis extra ordinem distribuatur, inutilem esse. Aut enim sine recitatione institutionis Christi accipient, aut Minister una cum signo veram mysterii explicationem conjunget. In silentio est abusus ac vitium. Si referuntur promissiones, & mysterium enarratur, ut cum fructu recipiant qui recepturi sunt, non est quod dubitemus hanc esse veram consecrationem. Quorsum igitur evadet altera, cujus vis ad ægrotos usque non pervenit? Sed enim qui sic faciunt, habent veteris Ecclesiæ exemplum. Fateor: verum in re tanta, & in qua non sine magno periculo erratur, nihil tutius est quam ipsam veritatem sequi.

1. Vertitur in mutam actionem.

2. Consecratio ad elementa ipsa, non ad recipientes destinatur.

3. Verba sine intellectu & ædificatione demurmurantur.

4. Fit inutilis repositio panis, vino omisso.

5. Vera consecratio ignoratur.

6. Veteris Ecclesiæ exemplo abutuntur.

Postremus articulus secundæ partis, agens primo loco de indigne ad mensam Christi accedentibus.

40. Porro quemadmodum sacrum hunc panem Cœnæ Domini, spiritualem esse cibum videmus, suavem ac delicatum non minus quam salutiferum piis Dei cultoribus, cujus gustu sentiunt Christum suam esse vitam, quos ad gratiarum actionem erigit, quibus ad mutuam inter se charitatem exhortatio est: ita rursum in nocentissimum venenum omnibus vertitur quorum fidem non alit & confirmat, & quos ad confessionem laudis charitatemque non excitat. Non enim aliter ac cibus corporalis, ubi ventrem offendit vitiosis humoribus occupatum, ipse quoque vitiatus & corruptus nocet magis quam nutrit: cibus etiam hic spiritualis, si in animam inciderit malitia nequitiaque pollutam, majore illam ruina præcipitat: non suo id quidem vitio, sed quia *pollutis & infidelibus nihil est mundum*, Tit. 1: 15.
quamlibet alioqui sanctificatum Domini benedictione. Nam, ut ait Paulus, *qui indigne manducant* 1 Cor. 11.
& bibunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini, judiciumque sibi manducant & bibunt, non dijudicantes corpus Domini. v. 27, 29.
Tale enim hominum genus, quod sine ulla fidei scintilla, sine ullo charitatis studio, ad usurpandam Cœnam Domini, instar porcorum se proripit, minime discernit corpus Domini. Nam quatenus corpus illud suam esse vitam non credunt, qua possunt contumelia ipsum afficiunt, omni sua dignitate spoliantes: ac demum sic accipiendo, profanant & contaminant. Quatenus vero alienati à fratribus ac dissidentes, sacrum corporis Christi symbolum cum suis dissidiis commiscere audent, non stat per eos quominus Christi corpus discerpatur, ac membratim dilanietur. Itaque non immerito rei sunt corporis & sanguinis Domini, quod sacrilega impietate fœde adeo polluunt. Hac ergo indigna manducatione damnationem suam accipiunt. Nam quum nullam in Christo fidem *repositam habeant*, Sacramento tamen accepto, profitentur non alibi quam in eo esse sibi salutem, omnemque aliam fiduciam abjurant. Quare ipsi sibi sunt accusatores: testimonium ipsi adversum se pronunciant, damnationem ipsi suam obsignant. Deinde quum odio ac malevolentia divisi distractique à fratribus, hoc est, Christi membris, partem in Christo nullam habeant: testificantur tamen hanc unam salutem esse, Christo communicare, & illi unitum esse. Eam ob rem præcipit Paulus ut *probet seipsum homo antequam de hoc pane edat, aut bibat è calice.* Quo (ut ego quidem interpretor) voluit unumquemque in se descendere, & secum reputare an interiore cordis fiducia in salutem à Christo partam recumbat: an oris confessione agnoscat: deinde an innocentiæ ac sanctitatis studio ad Christi imitationem aspiret: an ejus exemplo sese fratribus dare paratus sit, ac se iis communicare quibuscum Christum communem habet: an ut ipse à Christo censetur, ita vicissim fratres omnes pro corporis sui membris habeat: an eos instar membrorum suorum fovere, tueri, juvare cupiat. Non quia hæc tum fidei tum charitatis officia nunc perfecta in nobis esse possint: sed quia huc nos contendere & votis omnibus aspirare oportet, ut inchoatam fidem magis in dies ac magis augeamus.

Quales illi sint.

Et quam grave judicium ipsis immineat.

Huic malo remedium proponit Apostolus, nempe serium uniuscujusque examen: & quale illud esse debeat.

Falsum vero à Papistis inductum examen, ostenditur esse dirum tormentum, quod homines arcet à mensa Domini.

41. Vulgo dum homines ad eam manducandi dignitatem comparare volunt, miseras conscientias torserunt ac divexarunt diris modis: nec tamen quicquam eorum quæ in rem essent attulerunt. *Digne manducare* eos dixerunt qui in statu gratiæ essent. In statu gratiæ esse interpretati sunt purum purgatumque omni peccato esse. Quo dogmate omnes quotquot in terris unquam fuerunt & sunt homines, ab hujus Sacramenti usu arcebantur. Nam si hoc agitur ut nostram à nobis dignitatem petamus, actum de nobis est: desperatio tantum & exitialis ruina nos manet. Totis licet viribus adnitamur, non aliud proficiemus nisi ut tum denique indignissimi futuri simus, quum de quærenda dignitate maxime laboratum à nobis fuerit. Quo huic ulceri mederentur, modum excogitarunt acquirendæ dignitatis:

ut quantum in nobis est examine habito, reposcitaque à nobis factorum omnium ratione, contritione, confessione, satisfactione, nostram indignitatem expiaremus: quæ expiandi ratio qualis sit, dictum est ubi erat aptior dicendi locus. Quod ad præsens institutum attinet, dico hæc nimium esse jejuna evanidaque solatia consternatis dejectisque conscientiis, & peccati sui horrore perculsis. Nam

Hujus examinis Papistici refutatio.

1. si Dominus interdicto neminem in Cœnæ suæ participationem admittit, nisi justum & innocentem: non levi cautione opus est, quæ aliquem suæ justitiæ securum reddat, quam à Deo requiri audit. Unde vero hæc nobis confirmatur securitas, apud Deum defunctos esse qui fecerunt quod in se est?

2. Quod si etiam ita esset, quando tamen erit ut spondere quis sibi audeat, se fecisse quod in se erat? Ita quum nulla certa nostræ dignitatis securitas fiat, manebit semper clausus aditus, horribili illo interdicto, quo edicitur *judicium sibi manducare & bibere qui indigne manducant & bibunt.*

Conclusio, examen à Papistis invectum, esse spiritus mendacis figmentum.

42. Nunc judicare promptum est qualis sit hæc quæ in Papatu regnat doctrina, & à quo auctore profecta sit, quæ miseros peccatores & trepidatione mœstitiaque afflictos, hujus Sacramenti consolatione immani sua austeritate orbat & spoliat: in quo tamen omnes Euangelii deliciæ illis proponebantur. Certe diabolus nullo majori compendio homines perdere poterat, quam sic eos infatuando, ne gustum & saporem talis alimenti perciperent, quo eos optimus Pater cælestis pascere voluerat. Ne igitur in hujusmodi præcipitium ruamus, meminerimus has sacras epulas ægrotis esse pharmacum, peccatoribus solatium, pauperibus largitionem: quæ sanis, justis, & divitibus, siqui reperiri possent, nullum afferrent operæpretium. Nam quum in illis Christus nobis in cibum detur, intelligimus, nos sine ipso tabescere, liqui, deficere: qualiter inedia corporis vigorem extinguit. Deinde quum in vitam detur, intelligimus nos sine ipso in nobis plane mortuos esse. Quare ea est dignitas quam unam & optimam afferre Deo possumus, si nostram ei vilitatem, & (ut ita loquar) indignitatem offeramus, ut sua misericordia nos se dignos faciat: si animos in nobis despondeamus, ut nos in ipso consolemur: si nos humiliemus, ut ab ipso erigamur: si nos accusemus, ut ab ipso justificemur: præterea si ad eam quam in sua Cœna nobis commendat unitatem aspiremus: & quemadmodum nos omnes unum in seipso esse facit, ita unam omnino animam, cor unum, linguam unam nobis omnibus optemus. Hæc si perpensa & meditata habuerimus, nunquam nos illæ cogitationes, etiamsi concutiant, prosternent: Nos bonorum omnium egeni & nudi, nos peccatorum sordibus inquinati, nos semimortui, quomodo corpus Domini digne manducaremus? Magis cogitabimus nos pauperes venire ad benignum largitorem, ægros ad medicum, peccatores ad justitiæ auctorem, mortuos denique ad eum qui vivificat: dignitatem illam, quæ à Deo mandatur, fide præcipue constare, quæ omnia in Christo, nihil in nobis reponit: deinde charitate, & ea quidem ipsa quam Deo imperfectam offerre satis sit, ut ipsam in melius augeat: quando præstari solida non potest. Alii nobiscum in hoc consentientes, dignitatem ipsam in fide & charitate positam esse: in modo tamen ipso dignitatis longe aberrarunt, fidei perfectionem exigentes, cui nihil omnino accedere possit: & charitatem parem ei quam Christus erga nos declaravit. At eo ipso omnes ab hujus Cœnæ sacrosanctæ accessu, non secus ac priores illi, abigunt. Si enim obtineret eorum sententia, nemo nisi indigne acciperet: quando ad unum omnes rei convictique suæ imperfectionis tenerentur. Et sane nimii stuporis, ne dicam stoliditatis, fuerit, eam perfectionem in recipiendo Sacramento requirere, quæ Sacramentum irritum supervacuumque faciat: quod non perfectis institutum est, sed infirmis ac debilibus, ad vellicandum, excitandum, stimulandum, exercendum fidei & charitatis affectum: defectum vero utriusque corrigendum.

Cui opponitur Christianum examen, cujus hæ sunt partes. 1. Dignitatis & efficaciæ Christi consideratio.

2. Indignitatis nostræ sensus, qui nos ad Christum deducat.

3. Fidei & charitatis incrementum. Ita tamen ut animos non despondeamus etiamsi fides infirma, & charitas imperfecta sit: quandoquidem perfectis & sine labe credentibus non est instituta Cœna Domini, sed ægrotis, imbecillis in fide, & peccatoribus ad Christi perfectionem confugientibus.

Secundo loco agitur de ritibus externis: ubi multa sunt indifferentia. Alia autem non item.

43. Cæterum, quod ad externum actionis ritum spectat, in manum accipiant fideles, nec ne: inter se dividant, aut singuli quod sibi datum fuerit, edant: calicem in Diaconi manu reponant, an proximo tradant: panis sit fermentatus, an azymus: vinum rubrum, an album: nihil refert. Hæc indifferentia sunt, & in Ecclesiæ libertate posita. Quanquam certum est, veteris Ecclesiæ ritum fuisse ut omnes in manum acciperent. Et Christus dixit, Luc. 22. *Dividite inter vos.* Fermentatum & vulgarem pa- vers. 17. nem fuisse ante tempus Alexandri Romani Episcopi, narrant historiæ: qui primus azymo pane delectatus est: qua id ratione, non video, nisi ut plebis oculos novo spectaculo in admirationem traheret magis quam ut animos proba religione institueret. Omnes objuro, qui vel levi aliquo pietatis studio tanguntur, annon evidenter perspiciant, & quanto præclarius Dei gloria hic resplendeat, & quanto affluentior spiritualis consolationis suavitas ad fideles redeat, quam in istis frigidis & histrionicis nugis, quæ nullum alium usum afferunt nisi ut stupentis populi sensum fallant. Id populum religione contineri vocant, quum superstitione stolidus & infatuatus, quovis trahitur. Siquis vetustate tueri hujusmodi inventiones velit, nec ipse ignoro quam vetustus sit chrismatis & exsufflationis in Baptismo usus, quam non longe ab ætate Apostolorum Cœna Domini tacta rubigine fuerit: sed isthæc scilicet humanæ confidentiæ procacitas est, quæ se continere nequit quin semper in Dei mysteriis ludat & lasciviat. Nos vero meminerimus tanti esse Deo verbi sui obedientiam, ut in ea & Angelos suos & orbem universum judicare nos velit. Porro tanta ceremoniarum congerie facessere jussa, sic administrari decentissime poterat, si sæpissime & singulis ad minimum hebdomadibus proponeretur Ecclesiæ. initium autem fieret à publicis precibus: haberetur deinde concio: tum Minister, proposito in mensa pane & vino, institutionem Cœnæ referret: deinde promissiones enarraret quæ in ea nobis relictæ sunt, simul eos omnes excommunicaret qui interdicto Domini ab ea arcentur: postea oraretur, ut qua Dominus benignitate sacrum hoc alimentum nobis largitus est, nos quoque ad id suscipiendum fide & animi gratitudine erudiret & formaret: & quando ex nobis non sumus, sua misericordia nos dignos faceret tali convivio: hic vero aut canerentur Psalmi, aut aliquid legeretur, & quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarent, Ministris panem frangentibus, & populo præbentibus: finita Cœna, exhortatio haberetur ad sinceram fidem & fidei confessionem, ad charitatem & mores Christianis dignos: postremo gratiarum actio referretur, & laudes Deo canerentur. Quibus finitis Ecclesia dimitteretur in pace.

Nonnulla autem à superstitione introducta sunt, & ad necessitatem quandam audacter ac male restricta.

Quibus facessere jussis, externus S. Cœnæ actionis ritus, ut quam decentissime administrari queat, paucis & ex veteris Ecclesiæ instituto, idque majori ex parte, describitur.

Tertio loco, Cœnæ participationem Christianis omnibus frequentem esse debere probatur, 1. purioris Ecclesiæ praxi.

44. Quæ de Sacramento hoc hactenus disseruimus, abunde ostendunt, non institutum ideo fuisse ut semel quotannis acciperetur, idque perfunctorie (ut nunc communiter moris est) verum quo frequenti in usu Christianis omnibus esset, ut frequenti memoria passionem Christi repeterent: qua recordatione & fidem suam sustinerent ac roborarent, & sese ad confessionem laudis Deo canendam bonitatemque ejus prædicandam hortarentur, & qua postremo mutuam charitatem alerent, & sibi etiam inter se testificarentur, cujus copulam in unitate corporis Christi viderent. Quoties enim symbolo corporis Domini communicamus, velut data & accepta tessera, alter alteri nos vicissim obstringimus ad omnia dilectionis officia, ut nequid ad-

mittat nostrûm quispiam quo fratrem lædat, ne quid prætermittat quo eum juvare possit, ubi necessitas postulat & facultas suppetit. Talem fuisse Ecclesiæ Apostolicæ usum, Lucas in Actis commemorat, quum fideles ait *perseverantes fuisse in doctrina Apostolorum, communicatione, fractione panis, & orationibus.* Sic agendum omnino erat, ut nullus Ecclesiæ conventus fieret sine verbo, orationibus, participatione Cœnæ & eleemosynis. Hunc & apud Corinthios fuisse institutum ordinem, satis ex Paulo conjicere licet: & multis postea seculis in usu fuisse constat. Inde enim veteres illi Canones, quos Anacleto & Calixto tribuunt, *ut peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus.* Et in vetustis illis Canonibus quos Apostolorum vocant, habetur, *Qui non perseverant usque ad finem, & sacram communionem non percipiunt, tanquam inquietudinem Ecclesiæ moventes corrigendos.* In Antiocheno etiam Concilio decretum est, ut qui Ecclesiam intrant, Scripturas audiunt, & à communione abstinent, ab Ecclesia removeantur, donec vitium hoc correxerint. Quod tametsi in Concilio Toletano primo vel mitigatum fuerit, vel mitioribus saltem verbis propositum, tamen illic quoque statuitur, ut qui audita concione nunquam communicare deprehensi fuerint, admoneantur: si post monitionem abstineant, arceantur.

Act. 2: 42.

2. Veterum etiam Episcoporum institutis.

Quibus socordiam populi severe damnarunt.

Frequens S. Cœnæ participatio Augustini ætate.

in 6. cap. Joan. tractat. 26.

45. His scilicet constitutionibus volebant sancti viri retinere ac tueri frequentem communionis usum, ab ipsis Apostolis traditum: quem fidelibus maxime salutarem esse, vulgi autem negligentia sensim obsolescere videbant. De ætate autem sua testatur Augustinus: *Hujus,* inquit, *rei sacramentum unitatis corporis Domini alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum, in Dominica mensa præparatur, & de mensa illa sumitur: quibusdam ad vitam, aliis ad exitium.* Et in epistola ad Januarium priore: *Alii quotidie communicant corpori & sanguini Dominico, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur, alibi Sabbatho tantum & Dominico, alibi nonnisi Dominico.* Quoniam autem, ut diximus, plebs interdum remissior erat, instabant sancti viri severis objurgationibus, ne connivere ad hanc socordiam viderentur. Tale exemplum est apud Chrysostomum in epistolam ad Ephesios, *Non est dictum ei qui convivium dehonestabat, Quare recubuisti? sed, Quare ingressus es? Quisquis mysteriorum particeps non est, improbus est, & impudens quod hic adstat. Quæso, siquis ad convivium vocatus venerit, manus laverit, discubuerit, visus fuerit se ad edendum comparare, deinde nihil gustet, nonne contumelia & convivium afficiet & convivatorem? Sic tu, inter eos stans qui oratione se ad sumendum sacrosanctum cibum præparant, te unum esse ex eorum numero, eo ipso quod non abscessisti, confessus es, tandem non participas: nonne satius foret te non comparuisse? Indignus sum, inquis. Ergo nec communione orationis dignus eras, quæ est ad sumendum sacrum mysterium præparatio.*

Neglecta tempore Chrysostomi, ac culpata ab eodem.

in cap. 1. homil 26. Matth. 22. vers. 12.

Papistica autem consuetudo quotannis semel communicare jubens, execrandum est inventum, licet ex fonte non prorsus impuro primum promanasse potuit.

46. Et sane hæc consuetudo quæ semel quotannis communicare jubet, certissimum est diaboli inventum: cujuscunque tandem ministerio invecta fuerit. Aiunt Zepherinum ejus decreti fuisse auctorem: quod tale fuisse nequaquam credibile est quale nunc habemus. Ille enim suo instituto non forte pessime Ecclesiæ consulebat, ut tum erant tempora. Minime enim dubium est quin tum sacra Cœna proponeretur fidelibus quoties in cœtum convenirent: nec dubium etiam quin bona eorum pars communicaret: sed quum vix unquam eveniret ut omnes simul communicarent, esset vero necesse eos qui permixti erant profanis & idololatris, externo aliquo symbolo fidem suam testari: diem illum, ordinis & politiæ causa, vir sanctus statuerat, quo totus Christianorum populus fidei confessionem participatione Cœnæ Domini ederet. Probum alioqui Zepherini institutum male detorsit posteritas, quum certa lex de una quotannis communicatione posita est: qua factum est ut fere omnes, quum semel communicaverunt, quasi in reliquum anni tempus pulchre defuncti, in utramque aurem securi dormiant. Longe aliter factum oportuit: singulis ad minimum hebdomadibus proponenda erat Christianorum cœtui mensa Domini, declarandæ promissiones quæ nos in ea spiritualiter pascerent: nullus quidem necessitate cogendus, sed cohortandi omnes, & stimulandi: objurgandus etiam ignavorum torpor. Omnes gregatim, ut famelici, ad tales lautitias convenirent. Non injuria igitur principio conquestus sum, diaboli arte intrusam hanc consuetudinem: quæ dum unum anni diem præscribit, in totum annum socordes reddit. Videmus quidem perversum hunc abusum Chrysostomi tempore jam obrepsisse: sed videre simul licet quantopere ipsi displicuerit. Conqueritur enim gravibus verbis eo quem nuper citavi loco, tantam esse hujus rei inæqualitatem, quod aliis anni temporibus sæpenumero, nec quum mundi essent, accederent: in Paschate, etiam immundi. Deinde exclamat, *O consuetudinem! ô præsumptionem! Frustra ergo habetur quotidiana oblatio: frustra stamus ad altare. Nemo est qui simul participet.* Tantum abest ut auctoritate sua interposita comprobarit.

Huic malo remedium, etiam nostro seculo, neglectum.

A Chrysostomo desideratum, non impetratum.

47. Ex eadem prodit officina & altera constitutio, quæ dimidiam Cœnæ partem meliori populi Dei numero vel furata est, vel eripuit: nempe symbolum sanguinis, quod laicis & profanis (his scilicet titulis Dei hæreditatem insigniunt) interdictum, paucis rasis & unctis in peculium cessit. Edictum æterni Dei est ut omnes bibant: quod homo nova & contraria lege antiquare & abrogare audet, edicens ne omnes bibant. Ac ne sine ratione adversus Deum suum pugnent tales legislatores, pericula obtendunt quæ accidere possent si omnibus passim exponeretur sacer hic calix: acsi ab æterna Dei sapientia prospecta ea & animadversa non essent. Deinde argute scilicet ratiocinantur, unum pro duobus esse satis. Nam si corpus est (inquiunt) totus Christus est, qui à suo corpore jam divelli non potest. Ergo & corpus sanguinem per concomitantiam complectitur. En sensus nostri cum Deo consensum, ubi vel tantillum laxis habenis lascivire ferocireque cœpit. Dominus, panem ostendens, corpus suum esse dicit: calicem dum ostendit, sanguinem vocat. Humanæ rationis audacia contra reclamat, panem esse sanguinem, vinum esse corpus: acsi Dominus nulla causa corpus suum à sanguine & verbis & signis distinxisset: & unquam fando auditum esset, corpus Christi, aut sanguinem, Deum & hominem appellari. Sane si designare se totum voluisset, dicere poterat, *Ego sum:* qualiter loqui in Scripturis consuevit: non autem, *Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus.* Sed fidei nostræ infirmitati succurrere volens, calicem seorsum à pane statuit, ut doceat se ad potum non minus quam cibum sufficere. Nunc tollatur pars una, nonnisi dimidium alimentorum in eo reperiemus. Ergo, ut verum sit quod obtendunt, sanguinem esse in pane per concomitantiam, & corpus rursum in calice: confirmatione tamen fidei, quam Christus ut necessariam tradit, pias animas fraudant. Itaque, argutiis eorum valere jussis, retinenda nobis est utilitas, quæ in duplici arrha ex Christi ordinatione percipitur.

Quarto loco, sub una tantum specie communio in Papatu, Satanæ inventum esse probatur.

Nec hujus erroris patronis favent pericula & effugia quæ obtendunt: quorum etiam subjicitur refutatio.

Quare Christus panem & vinum, corpus & sanguinem distincte expressisque verbis nominarit.

48. Equidem scio, Satanæ ministros (ut solenne illis est Scripturas ludibrio habere) hic cavillari. Primum causantur, ex simplici facto non esse ducendam regulam qua Ecclesia ad perpetuam observationem obligetur. At mentiuntur quum simplex factum esse dicunt: neque enim porrexit tantum

Aliud Papistarum effugium.

Responsio.

calicem

calicem Christus: sed instituit ut Apostoli sic in posterum facerent. Præcipientis enim verba sunt, *Bibite ex hoc calice omnes.* Et Paulus sic factum esse commemorat, ut pro certo instituto commendet. Alterum effugium est, solos Apostolos in hujus Cœnæ participationem à Christo admissos, quos jam in sacrificorum ordinem allegerat & cooptaverat. Velim tamen mihi ad quinque postulata respondeant: quibus elabi non poterunt quin facile cum suis mendaciis revincantur. Primum, quo oraculo revelatam habent hanc solutionem, tam alienam à verbo Dei? Scriptura duodecim recenset qui accubuerint cum Jesu: sed non ita Christi dignitatem obscurat, ut sacrificos eos appellet: de quo nomine postea suo loco. Etsi duodecim tum dedit, præcepit tamen ut sic facerent: nempe ut sic inter se distribuerent. Secundo, cur meliore illo seculo, ab Apostolis ad mille usque annos postea, sine exceptione omnes fiebant utriusque symboli participes? ignorabatne vetus Ecclesia quos Christus convivas ad Cœnam suam admisisset? Perditissimæ impudentiæ fuerit hic restitare & tergiversari. Extant Ecclesiasticæ historiæ, extant veterum libri, qui aperta hujus rei testimonia suggerunt. *Caro* (inquit Tertullianus) *corpore & sanguine Christi pascitur, ut anima de Deo saginetur. Quomodo hujusmodi manibus* (dicebat Ambrosius Theodosio) *sacrum Domini corpus suscipies? Qua audacia poculum sanguinis pretiosi ore tuo participabis?* Hieronymus, *Sacerdotes, qui Eucharistiam conficiunt, & sanguinem Domini populo distribuunt.* Chrysostomus, *Non sicut in veteri Lege partem quidem Sacerdos comedebat, partem vero populus: verum omnibus corpus unum proponitur, & poculum unum. Ea quæ sunt Eucharistiæ, communia sunt omnia inter Sacerdotem & populum.* Id ipsum Augustinus plurimis locis testatur.

Postremum, calicem ad solos sacrificulos, Apostolorum successores, pertinere.

1. Postulatum primum huic postremo cavillo oppositum responsionis loco.

2. Secundum postulatum veteris Ecclesiæ testimonio & praxi firmatum.

lib. de resurr. carn. Theodorit. lib. 3. cap. 18. Hier. in 2. Malach. Chrysost. in 2 Cor. cap. 8. homil. 18.

49. Sed quid de re notissima disputo? Legantur omnes Græci & Latini scriptores: passim occurrent ejusmodi testimonia. Neque obsolevit hæc consuetudo, dum aliqua integritatis gutta in Ecclesia superfuit. Gregorius quem ultimum Romæ Episcopum fuisse jure dicere possis, sua ætate servatam fuisse docet. *Quis sit sanguis Agni, jam non audiendo, sed bibendo didicistis. Ejus sanguis in fidelium ora profunditur.* Imo quadringentis post ejus mortem annis, quum jam omnia degenerassent, adhuc duravit. Neque enim id pro more duntaxat, sed pro lege inviolabili habebatur. Vigebat enim tunc divinæ institutionis reverentia: nec sacrilegium esse dubitabant, separare quæ essent à Domino conjuncta. Sic enim loquitur Gelasius, *Comperimus quod quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione, à calice abstineant: qui proculdubio, quoniam nescio qua superstitione videntur adstricti, aut integra Sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur. Divisio enim istius mysterii sine grandi sacrilegio non admittitur.* Audiebantur illæ Cypriani rationes, quæ sane Christianam mentem permovere debent. *Quomodo*, inquit, *docemus aut provocamus eos in confessione Christi sanguinem fundere, si militaturis sanguinem ejus denegamus? Aut quomodo facimus ad martyrii poculum idoneos, si non eos ad bibendum Domini poculum prius in Ecclesia jure communionis admittimus?* Quod autem ad Sacerdotes restringunt Canonistæ illud Gelasii decretum, magis puerile est cavillum quam ut refutari debeat.

Secundi illius postulati amplior consideratio, Gregorii, Gelasii, Cypriani auctoritate comprobata.

refertur de consecr. dist. 2. c. Comperimus.

Serm. 5. de lapsis.

50. Tertio, cur de pane simpliciter dixit ut ederent: de calice, ut omnes biberent? Acsi Satanæ calliditati ex destinato occurrere voluisset. Quarto, si sua Cœna Dominus solos sacrificos (ut ipsi volunt) dignatus est, quis unquam hominum ausus esset vocare in participationem extraneos, qui à Domino exclusi essent? & participationem quidem ejus doni cujus penes se potestas non esset, nullo ejus mandato qui solus dare poterat? Imo qua id fiducia hodie usurpant, ut plebeculæ symbolum Christi corporis distribuant, si nullum habent Domini vel mandatum vel exemplum? Quinto, an mentiebatur Paulus, quum dicebat Corinthiis, *se accepisse à Domino quod illis tradiderat?* Nam postea traditionem declarat, ut omnes promiscue utroque symbolo communicarent. Quod si à Domino Paulus acceperat, omnes sine discrimine admittendos: videant à quo acceperint qui universam pene Dei plebem abigunt: quando jam Deum auctorem prætendere non possunt, apud quem non est Est & Non. Et adhuc tales abominationes nomine Ecclesiæ prætexere audent, & hoc prætextu defendere: quasi vero aut isti Antichristi Ecclesia sint, qui Christi doctrinam & institutiones tam facile proterunt, dissipant, abrogant: aut Apostolica Ecclesia, Ecclesia non fuerit, in qua tota vis religionis effloruit.

3. Tertium postulatum.

4. Quartum.

5. Quintum.

1 Cor. 11. v. 23. &c.

2 Cor. 1. v. 19, 20.

Conclusio dilemmatica.

CAP. XVIII.

De Missa Papali, quo sacrilegio non modo profanata fuit Cœna Christi, sed in nihilum redacta.

Partes hujus capitis.

1. *Missæ abominatio, sect. 1. multiplex impietas quinque capitibus comprehensa, sect. 2. 3. 4. 5. 6. 7. ejusdemque origo describitur, sect. 8. & 9.*
2. *De nomine sacrificii, quod S. Cœnæ veteres tribuerunt, sect. 10. 11. 12. & de sacrificiis apposita disputatio, Papistarum pro Missatico sacrificio argumenta refellens, sect. 13. 14. 15. 16. 17. & 18.*
3. *Summa doctrinæ de Sacramentis Ecclesiæ Christi, qua viam sibi munit auctor ad sequentem tractationem de quinque falso nominatis Sacramentis, sect. 19. & 20.*

HIS & similibus inventis conatus est Satan, velut offusis tenebris, sacram Christi Cœnam infuscare & inquinare: ne saltem ejus puritas in Ecclesia retineretur. Sed horrendæ abominationis caput fuit, quum signum extulit, quo non modo obscuraretur & perverteretur, sed penitus obliterata & abolita evanesceret, & hominum memoria excideret: nempe quum pestilentissimo errore totum pene orbem occæcavit, ut crederet Missam sacrificium & oblationem esse ad impetrandam peccatorum remissionem. Quomodo initio dogma istud acceperint saniores Scholastici, nihil moror: valeant ipsi cum spinosis suis argutiis: quæ utcunque cavillando defendi queant, ideo tamen repudiandæ sunt bonis omnibus, quod nihil quam Cœnæ claritatem multis tenebris inducunt. Illis ergo valere jussis, congredi me hic lectores intelligant cum ea opinione qua Romanus Antichristus ac ejus prophetæ totum orbem imbuerunt, nempe Missam esse opus quo sacerdos qui Christum offert, & alii qui in oblatione participant, Deum promerentur: vel expiatoriam esse victimam, qua sibi Deum reconcilient. Neque id communi tantum vulgi opinione receptum est, sed ipsa quoque actio sic est instituta, ut genus sit placationis, quo pro vivorum & mortuorum expiatione Deo satisfiat. Hoc quoque sonant verba quibus utuntur: nec aliud ex quotidiano usu colligere licet.

Omnium abominationum adversus Cœnam Domini erectarum Missa Papalis est caput.

Hujus descriptio.

Descriptionis plenior traditio.

Abominationis hujus efficacia.

licet. Quam altas radices fixerit hæc peſtis, ſcio: quanta ſub ſpecie boni lateat, ut nomen Chriſti præferat, ut uno *Miſſæ* nomine totam fidei ſummam complecti ſe multi credant.

Impietas quintuplex.

Sed ubi verbo Dei clariſſime comprobatum fuerit, hanc quantumvis fucatam & ſplendidam, inſigni contumelia Chriſtum afficere, crucem ejus ſepelire & opprimere, mortem ejus in oblivionem tradere, fructum qui ex ea nobis proveniebat tollere, Sacramentum, quo mortis memoria relicta erat, enervare & diſſipare: an erunt ullæ tam profundæ radices quas non validiſſima hæc ſecuris, verbum inquam Dei, conſcindat & evertat? An ulla tam ſpecioſa facies ſub qua latens malum lux hæc non prodat?

1. Prima Miſſæ Papalis impietas. Intolerabili blaſphemia Chriſtum unicum Eccleſiæ Sacerdotem afficit, Sacerdotes (acſi nullus eſſet) ei ſubſtituens.

2. Oſtendamus ergo quod primo loco propoſitum eſt, intolerabilem illic blaſphemiam ac contumeliam Chriſto irrogari. Sacerdos enim & Pontifex à Patre conſecratus eſt, non ad tempus: quomodo illi in veteri Teſtamento conſtituti leguntur, quorum quum vita mortalis eſſet, ſacerdotium immortale eſſe non poterat: quare & ſucceſſoribus opus erat qui ſubinde in demortuorum locum ſubrogarentur. At Chriſto, qui immortalis eſt, vicarium ſubſtitui minime neceſſe eſt. Itaque à Patre deſignatus eſt *Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec*: ut æternum permanente ſacerdotio fungeretur.

Hebr. 5. v. 5, 6, 10. & 7. v. 17, 21, 23, 24. & 9: 11. & 10: 21. Geneſ. 14. verſ. 18. Pſal. 110. verſ. 4.

Hoc myſterium in Melchiſedec ante multo figuratum fuerat: quem ubi Scriptura ſemel induxit Sacerdotem Dei viventis, nunquam poſtea ejus meminit, acſi nullum vitæ finem habuiſſet. Hac ſimilitudine Chriſtus ſecundum ejus ordinem Sacerdos dictus eſt. Jam vero qui quotidie ſacrificant, oblationibus ſacerdotes præficiant neceſſe eſt, quos Chriſto velut ſucceſſores & vicarios ſubrogent. Qua ſubrogatione non modo Chriſtum ſuo honore ſpoliant, & æterni ſacerdotii prærogativam illi rapiunt: ſed è dextra Patris deturbare ipſum conantur: in qua ſedere immortalis non poteſt quin ſimul æternus Sacerdos maneat.

Exceptio Papiſtarum.

Neque cauſentur non ſuffici ſuos ſacrificulos Chriſto quaſi demortuo, ſed ſuffraganeos duntaxat eſſe æterni ejus ſacerdotii quod propterea ſtare non deſinit.

Hebr. 7. verſ. 23.

Verbis enim Apoſtoli fortius conſtringuntur quam ut ſic elabi poſſint: nempe alios *plures eſſe factos ſacerdotes quia morte impedirentur permanere*. Chriſtus ergo qui morte non impeditur unus eſt, nec conſortibus indiget.

Exemplo Melchiſedeci defenditur.

Quæ tamen eorum eſt improbitas, ad impietatem ſuam tuendam, exemplo Melchiſedec ſe armant. Quia enim *obtuliſſe* dicitur *panem & vinum*, colligunt fuiſſe præludium Miſſæ ſuæ, acſi inter eum & Chriſtum ſimilitudo eſſet in panis & vini oblatione.

Reſponſio, locum Moſis explanans.

Quod magis jejunum eſt ac frivolum quam ut refutatione egeat. Panem & vinum dedit Melchiſedec Abrahæ & ejus comitibus, ut laſſos ex itinere & prælio reficeret: quid hoc ad ſacrificium? Humanitas ſancti Regis laudatur à Moſe: myſterium importune iſti excudunt cujus nulla fit mentio.

Inſtantia.

Fucant tamen ſuum errorem alio colore, quia ſequitur continuo poſt, *Et erat Sacerdos Dei altiſſimi*.

Reſponſio 1. verbis Apoſtoli. Heb. 7: 1. Geneſ. 14. v. 18, 19. Heb. 7: 7.

Reſpondeo, perperam eos trahere ad panem & vinum quod Apoſtolus ad benedictionem refert. *Quum ergo Sacerdos eſſet Dei, benedixit Abrahæ*. Unde idem Apoſtolus (quo melior non eſt quærendus interpres) colligit ejus præſtantiam: quia *minor benedicitur à majore*. Quod ſi oblatio Melchiſedec ſacrificii Miſſalis figura eſſet, an Apoſtolus, obſecro, qui minima quæque excutit, rem adeo ſeriam & gravem fuiſſet oblitus?

Altera.

Jam (quicquid nugentur) rationem quæ ab ipſo Apoſtolo adducitur, fruſtra convellere tentabunt, ceſſare jus & honorem ſacerdotii inter homines mortales, quia Chriſtus, qui immortalis eſt, unicus ac perpetuus eſt Sacerdos.

2. Secunda Miſſæ impietas. Chriſti crucem evertit, altare erigens.

3. Altera Miſſæ virtus propoſita erat, quod Chriſti crucem & paſſionem opprimit & obruit. Hoc quidem certiſſimum eſt, everti Chriſti crucem ſimulac erigitur altare: nam ſi in cruce ſemetipſum in ſacrificium obtulit, quo nos in perpetuum ſanctificaret, & æternam redemptionem nobis acquireret: haud dubie vis atque efficacia ejus ſacrificii nullo fine perſtat.

Hebr. 9. v. 11, 12, & ſeqq.

Alioqui nihilo honorificentius de Chriſto ſentiremus quam de bobus & vitulis qui ſub Lege immolabantur: quorum oblationes ex eo inefficaces arguuntur & imbecillæ, quod ſæpius iterabantur.

Ratio firmiſſima.

Quare aut Chriſti ſacrificio, quod in cruce implevit, purgationis æternæ vim defuiſſe fatendum erit, aut uno ſemel ſacrificio Chriſtum in omnia ſecula defunctum eſſe. Id eſt quod dicit Apoſtolus, Summum hunc Pontificem Chriſtum *ſemel per immolationem ſui apparuiſſe, ſub conſummationem ſeculi, ad peccati profligationem*. Item, *Voluntate Dei nos ſanctificatos eſſe per oblationem corporis Jeſu Chriſti ſemel factam*. Item, *Chriſtum una oblatione in perpetuum conſummaſſe ſanctificatos*. Quibus inſignem ſententiam ſubnectit, *Acquiſita ſemel peccatorum remiſſione, nullam amplius reſtare oblationem*.

Hebr. 9. verſ. 26. Hebr. 10. verſ. 10. ibid. v. 14. ibid. v. 16.

Altera, Chriſti poſtrema voce confirmata.

Hoc & poſtrema ſua voce & inter ultimos ſpiritus edita Chriſtus ſignificavit, quum dixit, *Conſummatum eſt*. Solemus extremas morientium voces pro oraculis obſervare. Chriſtus moriens teſtatur uno ſuo ſacrificio perfectum eſſe & impletum quicquid in ſalutem noſtram erat. Nobis hujuſmodi ſacrificio, cujus perfectionem luculenter adeo commendavit, quaſi imperfecto, an innumera quotidie aſſuere licebit?

Joan. 19. verſ. 30.

Tertia.

Quando ſacroſanctum Dei verbum non affirmat modo, ſed clamat etiam & conteſtatur, hoc ſacrificium ſemel peractum fuiſſe, ejus vim æternam permanere: qui aliud poſtulant, nonne ipſum imperfectionis inſimulant & infirmitatis?

Quarta, à Miſſæ ipſius inſtitutione.

At vero Miſſa quæ hac lege tradita eſt, ut millies centena ſacrificia in ſingulos dies peragantur, quo ſpectat niſi ut Chriſti paſſio, qua unicam hoſtiam ſe Patri obtulit, ſepulta ſubmerſaque jaceat? Quis, niſi cæcus, non videat, Satanæ audaciam fuiſſe quæ veritati adeo apertæ ac dilucidæ obluctaretur?

Exceptio 1.

Nec me latet quibus præſtigiis hanc ſuam fraudem prætexere ſoleat pater ille mendacii, Non varia eſſe nec diverſa ſacrificia, ſed unum idem ſæpius repeti.

Reſponſio.

Verum tales fumi nullo negotio diſcutiuntur: tota enim diſputatione contendit Apoſtolus non modo nulla alia eſſe ſacrificia, ſed unum illud ſemel oblatum fuiſſe, nec amplius iterandum.

Exceptio 2. Reſponſio, Pauli teſtimonio comprobata.

Subtiliores occultiore etiamnum rima effugiunt, non repetitionem eſſe, ſed applicationem. Sed nihilo difficilius hoc quoque ſophiſma confutatur: neque enim hac lege ſe obtulit ſemel Chriſtus, ut novis quotidie oblationibus ratum fieret ſuum ſacrificium: verum ut Euangelii prædicatione ac ſacræ Cœnæ adminiſtratione fructus ejus nobis communicetur. Sic Paulus dicit *Chriſtum Paſcha noſtrum immolatum eſſe*: ac nos epulari jubet. Hæc (inquam) ratio eſt qua nobis rite applicatur crucis ſacrificium dum fruendum nobis communicatur, & nos vera fide recipimus.

1 Cor. 5. verſ. 7.

Exceptio 3. ex Malachiæ dicto. Mal. 1: 8.

4. Sed operæpretium eſt audire quo præterea fundamento Miſſarium ſacrificium fulciant. Nam huc Malachiæ vaticinium trahunt, quo pollicetur Dominus futurum ut *incenſum per orbem univerſum offeratur nomini ſuo, & oblatio munda*.

Reſponſio, ſenſum Prophetæ aperiens.

Quaſi vero novum ſit aut inſolitum Prophetis quum de Gentium vocatione loquuntur, ſpiritualem Dei cultum, ad quem illas hortantur, externo Legis ritu deſignare: quo familiarius ſeculi ſui hominibus indicarent in veram religionis ſocietatem eſſe vocandas.

Confirmatio, ex aliis locis petita.

Qualiter etiam in univerſum, rerum veritatem quæ per Euangelium exhibita fuit, ætatis ſuæ typis deſcribere ſolent. Sic pro converſione ad Dominum, aſcenſum in Jeruſalem: pro Dei adoratione, munerum omne genus oblationem: pro ampliore ejus notitia, qua in regno Chriſti fideles donandi erant,

Jeſa. 19. verſ. 21. & 24: 23.

Joël.2:28. Jesa. 19. vers.18,19. &c.

erant, somnia & visiones ponunt. Quod ergo citant, alteri Jesaiæ vaticinio simile est, ubi Propheta de tribus altaribus in Assyria, Ægypto & Judæa erigendis prædicit. Primum enim quæro, annon hujus prophetiæ complementum in regno Christi esse concedant. Deinde, ubi sint aræ illæ, aut quando unquam sint erectæ. Tertio, num existiment singulis regnis destinari singula templa, quale illud Hierosolymitanum fuit. Hæc si perpendunt, fatebuntur, opinor, Prophetam sub typis ætati suæ congruentibus, de spirituali Dei cultu in totum orbem propagando vaticinari. Quam nos illis solutionem damus. Hujus tamen rei quia passim obvia exempla occurrunt, non ero in enumeratione longiori sollicitus.

Responsio 2.

Quanquam in hoc quoque misere hallucinantur, quod nullum agnoscunt sacrificium nisi Missarum: quum revera nunc sacrificent Domino fideles, & mundam offerant oblationem, de qua mox dicetur.

3. Tertia Missæ impietas. Mortem Christi ex hominum memoria excutit. Nam Christi testamentum obliterat.

5. Nunc descendo ad tertias Missæ partes, ubi explicandum est quomodo veram & unam mortem Christi obliteret, & ex hominum memoria excutiat. Nam ut inter homines testamenti confirmatio à morte testatoris pendet: ita etiam testamentum, quo nos peccatorum remissione & æterna justitia donavit, morte sua confirmavit Dominus noster. In hoc testamento qui variare quicquam aut innovare audent, mortem ejus abnegant, & tanquam nullius momenti habent. Quid vero est Missa nisi novum & prorsus diversum testamentum? quid enim? annon singulæ Missæ novam peccatorum remissionem, novam justitiæ acquisitionem promittunt: ut jam tot sint testamenta quot Missæ? Veniat ergo rursum Christus, & altera morte novum hoc testamentum, vel potius infinitis mortibus innumera Missarum testamenta rata faciat. Annon igitur verum principio dixi, unicam & veram Christi mortem obliterari per Missas?

Christum iterum mactat, & cruci affigit.

Heb.9:16.

Quid, quod eo directe spectat Missa, ut rursum, si fieri possit, trucidetur Christus? *Nam ubi testamentum est* (inquit Apostolus) *mortem testatoris intercedere illic necesse est.* Missa novum Christi testamentum præ se fert: ejus ergo mortem postulat. Præterea, hostiam quæ offertur, occidi & immolari necesse est. Si Christus singulis Missis sacrificatur: eum singulis momentis mille in locis crudeliter interfici oportet. Non id meum est, sed Apostoli argumentum, *Si necesse habuisset offerre sæpius semetipsum, oportuisse illum frequenter pati ab origine mundi.*

Exceptio Papistarum.

Fateor esse illis in promptu responsum quo nos etiam calumniæ notant: aiunt enim sibi objici quod nec cogitarint unquam, ac ne possint quidem.

Responsio.

Nos vero scimus, mortem ac vitam Christi nequaquam in eorum manu esse. An ipsum interficere instituant, non respicimus: tantum ostendere animus est, quale absurdum consequatur ex impio ac scelesto eorum dogmate. Quod ipsum ex ore Apostoli demonstro.

Exceptio 2. de incruento sacrificio. Responsio.

Reclament centies licet, sacrificium hoc esse *ἀναίματον*: negabo ex hominum arbitrio pendere, ut sacrificia naturam mutent: quia hoc modo concideret sacra & inviolabilis Dei institutio. Unde sequitur, firmum esse illud principium Apostoli, requiri sanguinis effusionem ne desit ablutio.

Heb.9:22.

4. Quarta Missæ impietas. Mortis Christi fructum nobis præripit. Illiusque impietatis viva delineatio.

6. Jam quartum Missæ munus tractandum, ut scilicet fructum qui è morte Christi ad nos redibat, nobis præripiat: dum ne agnoscamus & cogitemus, facit. Quis enim cogitet se morte Christi redemptum esse, ubi novam in Missa redemptionem viderit? Quis peccata sibi remissa confidat, ubi novam remissionem viderit?

Exceptionis dilutio.

Neque evadet qui dixerit, non alia causa nos peccatorum remissionem in Missa obtinere, nisi quia morte Christi jam acquisita est. Non enim aliud affert quam si jactet ea lege nos à Christo redemptos esse, ut nos ipsi redimamus: hujusmodi enim à Satanæ ministris doctrina sparsa est, & talem hodie clamoribus, ferro, igni tuentur. Nos, quum Christum Patri in Missa offerimus, hoc oblationis opere assequi peccatorum remissionem, & participes fieri passionis Christi. Quid jam passioni Christi superest, nisi ut sit exemplum redemptionis, quo discamus nostri esse redemptores? Christus ipse, dum in Cœna veniæ fiduciam obsignat, non jubet discipulos in actione illa hærere, sed ablegat eos ad mortis sacrificium: Cœnam monumentum vel memoriale (ut vulgo loquuntur) esse significans, ex quo discant, victimam expiatricem qua placandus erat Deus, nonnisi semel offerri debuisse. Neque enim sufficit Christum tenere unicam esse victimam, nisi & unica immolatio accedat: ut fides nostra cruci ejus affixa sit.

5. Quinta Missæ impietas. Cœnam Domini sustulit.

7. Ad coronidem nunc venio, nempe sacram Cœnam, in qua Dominus passionis suæ memoriam insculptam formatamque reliquerat, erecta Missa, è medio sublatam, inductam, & deperditam. Siquidem Cœna ipsa donum Dei est, quod cum gratiarum actione accipiendum erat.

In Cœna enim Pater Christum nobis offert. In Missa sacrificuli Christum Patri offerunt.

Sacrificium Missæ pretium Deo numerare fingitur quod ipse in satisfactionem accipiat. Quantum interest inter dare & accipere, tantum à Sacramento Cœnæ sacrificium differt. Atque hæc quidem miserrima hominis ingratitudo est, quod ubi agnoscenda erat divinæ bonitatis largitas, gratiæque agendæ, in eo Deum sibi debitorem facit. Sacramentum promittebat, nos Christi morte non semel duntaxat restitutos in vitam: sed assidue vivificari, quia tunc omnes nostræ salutis numeri impleti sint. Missæ sacrificium longe aliam cantilenam canit, Christum oportere quotidie sacrificari, ut aliquid nobis commodet.

Cœna Christianis omnibus commune est Sacramentum. Missa peculiaris est unico sacrificulo.

Cœna in publico Ecclesiæ cœtu distribuenda erat, quo nos de communione doceret qua omnes cohæremus in Christo Jesu. Hanc communitatem dissolvit ac distrahit Missæ sacrificium: postquam enim error invaluit, oportere esse Sacerdotes, qui pro populo sacrificarent: quasi relegata esset ad eos Cœna, desiit juxta Domini mandatum, fidelium Ecclesiæ communicari. Aditus Missis privatis est patefactus, quæ excommunicationem quandam magis referrent, quam communitatem illam à Domino institutam, quum sacrificulus suam victimam seorsim voraturus, se à toto fidelium populo segreget. Missam privatam voco (ne quis fallatur) ubicunque nulla est inter fideles Dominicæ Cœnæ participatio, etiamsi alias magna hominum multitudo intersit.

De Missæ origine.

8. Ac ipsum quidem *Missæ* nomen unde natum sit, nunquam certo potui judicare: nisi quod mihi verisimile est, ab oblationibus quæ conferebantur, fuisse sumptum. Unde & veteres plurali fere numero usurpant.

Privatas Missas impiam esse Cœnæ profanationem.

Sed ut de nomine remittamus controversiam, dico privatas Missas cum Christi institutione ex diametro pugnare: ideoque impiam esse sacræ Cœnæ profanationem. Quid enim mandavit nobis Dominus? nonne accipere & dividere inter nos? Qualem mandati observationem docet Paulus? nonne fractionem panis, quæ communio sit corporis & sanguinis?

1 Cor. 10. vers. 16.

Quum igitur unus sine distributione accipit, quid simile est? At ille unus totius Ecclesiæ nomine facit. Quo mandato? annon hoc aperte illudere Deo est, quum unus privatim ad se rapit quod nonnisi inter plures fieri debuerat? Sed quia satis clara Christi & Pauli verba sunt, breviter concludere licet: ubicunque non est fractio panis ad communionem fidelium, illic non Cœnam Domini, sed falsam & præposteram Cœnæ imitationem esse. Falsa autem imitatio, depravatio est. Porro depravatio tanti mysterii, impietate non caret. In Missis ergo privatis impius est abusus.

Unde tot Missæ, quæ tot locis de-

Atque (ut vitium unum in religione aliud subinde parit) postquam semel obrepsit ille mos sine communione offerendi, paulatim cœperunt in singulis

murmurantur, natæ sint, & quam multiplici impietate scateant.

singulis templorum angulis innumerabiles Missas facere, & populum huc atque illuc distrahere, quem in unum cœtum coire oportuerat, ut suæ unitatis mysterium recognosceret. Eant nunc, & idololatriam esse negent quod panem in suis Missis ostendunt pro Christo adorandum: frustra enim promissiones illas de Christi præsentia jactant: quæ utcunque intelligantur, non ideo certe datæ sunt ut homines impuri & profani, quoties velint & in quemcunque libeat abusum, corpus Christi conficiant: sed ut fideles, dum religiosa observatione sequuntur Christi mandatum in Cœna celebranda, vera ejus participatione fruantur.

Puriori autem Ecclesiæ hæc abominatio fuit incognita.

9. Adde quod hæc perversitas puriori Ecclesiæ incognita fuit. Utcunque enim fucum hic facere conentur qui sunt inter adversarios impudentiores, certo tamen certius est, totam antiquitatem ipsis adversari: ut superius in aliis demonstravimus, & certius ex assidua veterum lectione judicari poterit. Verum antequam finem dicendi faciam, Missarios nostros doctores interrogo, quum sciant *potiorem esse Deo obedientiam, quam victimas: & magis poscere ut voci suæ auscultetur, quam ut sacrificia offerantur:* quomodo hanc sacrificandi rationem Deo acceptam credant, cujus nullum illis constat mandatum, & quam ne una quidem Scripturæ syllaba probari vident? Præterea quum Apostolum audiant dicentem, *neminem sibi nomen atque honorem sacerdotii usurpare nisi qui vocatus est, ut Aaron:* quin nec Christum ipsum sese ingessisse, sed obedisse Patris vocationi: aut sacerdotii sui auctorem Deum institutoremque proferant oportet: aut honorem non esse à Deo fateantur, in quem non vocati, improba temeritate irruperunt. Atqui ne apicem quidem literæ obtendere possunt qui suo sacerdotio patrocinetur. Cur non igitur sacrificia evanescent, quæ sine sacerdote offerri non possunt?

1 Sam. 15. vers. 22.

Nec in Dei verbo fundata est.

Heb. 5: 4.

Altera pars capitis à 9. sectione fluens: veteres nonnullos Cœnam sacrificium appellasse, sed non propitiatorium, ut suum Missaticum Papistæ somniant.

10. Siquis hinc inde concisas veterum sententias obtrudat, & eorum auctoritate contendat aliter intelligendum esse quod in Cœna peragitur sacrificium, quam nos exponamus: huic breviter responsum sit, Si de approbando sacrificii commento, quale in Missa confinxerunt Papistæ, agitur, ejusmodi sacrilegio veteres nequaquam patrocinari. Utuntur quidem illi sacrificii vocabulo: verum simul exponunt se aliud nihil intelligere, quam memoriam veri illius & unici sacrificii, quod in cruce peregit Christus, unicus (ut ipsi passim prædicant) noster Sacerdos. *Hebræi,* inquit Augustinus, *in victimis pecudum quas offerebant Deo, prophetiam celebrabant futuræ victimæ quam Christus obtulit: Christiani jam peracti sacrificii memoriam celebrant sacrosancta oblatione & participatione corporis Christi.* Hic certe penitus idem docet quod pluribus verbis in libro *De fide ad Petrum Diaconum* habetur, quicunque tandem sit auctor. Verba sunt, *Firmissime tene, & nullatenus dubites, ipsum Unigenitum, carnem pro nobis factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam Deo in odorem suavitatis: cui cum Patre & Spiritu sancto, tempore veteris Testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc cum Patre & Spiritu sancto (cum quibus una est illi divinitas) sacrificium panis & vini sancta Ecclesia per universum orbem offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro peccatis nostris ipse erat oblaturus: & sanguinis, quem erat effusurus in remissionem peccatorum. In isto autem sacrificio, gratiarum actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit: & sanguinis, quem pro nobis idem effudit.* Unde Augustinus ipse pluribus locis nihil aliud quam sacrificium laudis esse interpretatur. Denique passim apud eum reperies, non alia ratione vocari Cœnam Domini sacrificium, nisi quod est memoria, imago, testimonium illius singularis, veri & unici sacrificii quo nos Christus ex-

Quod Augustini testimoniis probatur. libr. 20. contra Faustum, cap. 18.

contra adversarium Legis sæpius.

piavit. Memorabilis etiam locus est lib. 4. De Trinitate, cap. 24. ubi postquam disseruit de unico sacrificio, ita concludit, *Quoniam in sacrificio quatuor considerantur, cui offeratur, & à quo, quid offeratur, & pro quibus: idem ipse unus verusque Mediator per sacrificium pacis nos reconcilians Deo, unum cum ipso manet cui obtulit: unum in se fecit pro quibus offerebat: unus ipse est qui obtulit, & quod obtulit.* In eundem quoque sensum loquitur Chrysostomus. Honorem vero sacerdotii ita Christo vendicant, ut Antichristi vocem fore testetur Augustinus, siquis Episcopum inter Deum & homines intercessorem faciat.

lib. 2. contra Parm. cap. 8.

11. Neque tamen diffitemur quin ita nobis monstretur illic Christi immolatio, ut crucis spectaculum pene ob oculos statuatur: qualiter in oculis Galatarum Christum fuisse crucifixum dicit Apostolus, dum illis proposita crucis prædicatio fuerat. Sed quia veteres quoque illos video alio hanc memoriam detorsisse, quam institutioni Domini conveniebat, (quod nescio quam repetitæ, aut saltem renovatæ, immolationis faciem eorum Cœna præ se ferebat) nihil tutius piis pectoribus fuerit quam in pura simplicique Dei ordinatione acquiescere: cujus etiam ideo vocatur Cœna quoniam sola hic ejus auctoritas vigere debet. Equidem quum pium atque orthodoxum de toto hoc mysterio sensum retinuisse eos videam, neque deprehendam voluisse unico Domini sacrificio vel minimum derogare, ullius impietatis damnare eos non sustineo: excusari tamen non posse arbitror, quin aliquid in actionis modo peccaverint. Imitati sunt enim propius Judaicum sacrificandi morem, quam aut ordinaverat Christus, aut Euangelii ratio ferebat. Sola igitur est præpostera illa anagoge in qua merito eos quis redarguat, quod non contenti simplici ac germana Christi institutione, ad Legis umbras nimis deflexerunt.

Quidam tamen ex veteribus ad Legis umbras nimium deflexisse videntur. Gal. 3: 1.

Proinde nihil tutius quam Dei verbo inniti.

Quod non satis attente ab illis expensum est.

12. Siquis diligenter expendat, hoc discrimen inter Mosaica sacrificia & Eucharistiam nostram verbo Domini statui observabit, quod quum illa eandem mortis Christi efficaciam populo Judaico repræsentarint quæ nobis in Cœna hodie exhibetur, diversa tamen fuerit repræsentationis species. Siquidem illic Sacerdotes Levitici quod peracturus erat Christus sacrificium jubebantur figurare: sistebatur hostia, quæ vicem ipsius Christi subiret: erat altare in quo immolaretur: sic denique gerebantur omnia, ut ob oculos poneretur sacrificii effigies quod Deo in expiationem offerendum erat. At peracto sacrificio aliam nobis rationem Dominus instituit: nempe ut fructum oblati sibi à Filio sacrificii ad populum fidelem transmittat. Mensam ergo nobis dedit in qua epulemur, non altare super quod offeratur victima: non sacerdotes consecravit, qui immolent; sed ministros, qui sacrum epulum distribuant. Quo sublimius est ac sanctius mysterium, eo religiosius ac majore reverentia tractari convenit. Ergo nihil tutius quam ut ablegata omni humani sensus audacia, in eo solo quod Scriptura tradit hæreamus. Et certe si cogitamus Domini non hominum Cœnam esse, non est cur ulla hominum auctoritate vel annorum præscriptione patiamur nos ab illa vel latum unguem dimoveri. Itaque Apostolus dum vult eam vitiis omnibus repurgare quæ jam in Corinthiorum Ecclesiam irrepserant, quæ ad id expeditissima via erat, ad unicam illam institutionem revocat: unde perpetuam esse petendam regulam ostendit.

Magnum enim discrimen constituendum est inter Mosaica sacrificia, & Cœnam Domini, quæ sacrificium Eucharisticum dicitur.

Regula certa in hac disputatione.

1 Cor. 11. vers. 23.

13. Porro nequis rixator ex *sacrificii* ac *sacerdotis* nominibus nobis pugnam faciat, id quoque, sed compendio, expediam, quid per sacrificium, quid per sacerdotem tota disputatione significaverim. Qui *sacrificii* vocabulum ad sacras omnes ceremonias & religiosas actiones extendunt, qua ratione id

Locus de sacrificio & sacerdote.

Sacrificii nomen.

id faciant non video. Nos perpetuo Scripturæ usu sacrificium appellari scimus quod Græci nunc θυσίαν, nunc προσφορὰν, nunc τελετὴν dicunt. Quod generaliter acceptum, complectitur quicquid omnino Deo offertur. Quare distinguamus oportet: sic tamen ut hæc distinctio anagogen à sacrificiis Legis Mosaicæ habeat: sub quorum umbris universam sacrificiorum veritatem populo suo repræsentare voluit Dominus. Illorum autem quanquam variæ fuerunt formæ, tamen ad duo membra referri omnes possunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio quadam satisfactionis specie, qua noxa coram Deo redimebatur: aut symbolum erat divini cultus, religionisque testificatio: nunc vice supplicationis, ad favorem Dei postulandum: nunc gratiarum actionis, ad gratitudinem animi pro acceptis beneficiis testandam: nunc pro simplici pietatis exercitatione, ad renovandam fœderis sanctionem. ad quod posterius membrum holocausta & libamenta, oblationes, primitiæ, pacificæ victimæ pertinebant. Proinde & nos in duo genera distribuamus, ac alterum, docendi causa, vocemus λατρευτικὸν & σεβαστικὸν: quoniam veneratione cultuque Dei constat, quem illi fideles & debent & reddunt: vel si mavis εὐχαριστικὸν: quandoquidem à nullis Deo exhibetur nisi qui immensis ejus beneficiis onusti, se totos cum actionibus suis omnibus illi rependunt. Alterum *propitiatorium*, sive *expiationis*. Est autem *expiationis sacrificium*, cui propositum est iram Dei placare, ipsius judicio satisfacere, eoque peccata abluere & abstergere: quo peccator eorum sordibus repurgatus, & in justitiæ puritatem restitutus, in gratiam cum Deo ipso redeat. Sic vocabantur in Lege victimæ, quæ pro peccatis expiandis offerebantur: non quod reconciliandæ Dei gratiæ aut delendæ iniquitati pares forent: sed quod verum hujusmodi sacrificium adumbrarent, quod tandem ab uno Christo reipsa peractum fuit: ab ipso autem uno, quia ab alio nullo poterat. Et semel, quod illius unius à Christo peracti efficacia & vis æterna est, ut sua ipse voce testatus est, quum dixit, perfectum esse & impletum: hoc est, quicquid reconciliandæ Patris gratiæ, impetrandæ peccatorum remissioni, justitiæ, saluti necessarium erat, id totum unica illa sua oblatione præstitum & consummatum: adeoque nihil deesse, ut nullus postea locus alteri hostiæ relinqueretur.

Distinctio. — *1. Propitiatorium.* — *2. Eucharisticum.* — *Sacrificii Eucharistici alia nomina.* — *Propitiatorium, quid.* — Exod. 29. vers. 36. *Nullum aliud, nisi Christi mors.* — Joan. 19. vers. 30.

14. Quamobrem constituo, sceleratissimum probrum, & non ferendam esse blasphemiam tam in Christum, quam in sacrificium quo per mortem suam in cruce pro nobis defunctus est, siquis, repetita oblatione, de redimenda peccatorum venia, de propitiando Deo, & obtinenda justitia cogitet. At quid aliud missando agitur, nisi ut novæ oblationis merito, passionis Christi fiamus participes? Et ne ullus esset insaniendi modus, parum esse putaverunt, si dicerent commune ex æquo fieri sacrificium pro tota Ecclesia, nisi adderent, sui arbitrii esse huic aut illi, cui vellent, peculiariter applicare: vel potius cuicunque qui talem sibi mercem numerato pretio emere vellet. Porro quoniam ad Judæ taxationem accedere non poterant: ut tamen vel aliqua nota auctoris sui exemplum referrent, numeri similitudinem retinuerunt. Vendiderat ille triginta argenteis: hi, secundum Gallicam quidem supputationem, triginta nummulis æreis vendunt. sed ille, semel: hi, quoties emptor occurrit. Hoc sensu & Sacerdotes esse negamus, nempe qui tali oblatione apud Deum pro populo intercedant, qui propitiato Deo, peccatorum expiationem peragant. Nam Christus, unicus est novi Testamenti Pontifex & Sacerdos, in quem translata sunt omnia sacerdotia, & in quo clausa ac terminata. Et si nihil Scriptura de æterno Christi sacerdotio meminisset: quia tamen Deus, abrogatis illis veteribus, nullum instituit, manet invictum Apostoli argumentum, *Neminem sibi honorem usurpare nisi qui à Deo vocatus sit.* Qua ergo fiducia sacrilegi isti, qui se jactant Christi carnifices, audent se Dei viventis Sacerdotes appellare? Heb. 5: 4.

Unde sequitur, Cœnam Domini (multo minus Missam Papisticam) sacrificium propitiatorium dici non posse. — *Nec Sacerdotes dici possunt qui Missam demurmurant.*

15. Est apud Platonem libro de Republ. secundo elegantissimus locus. Ubi quum de veteribus piaculis disserit, stultamque improborum ac scelestorum hominum confidentiam ridet, qui putarent his quasi velis obtegi sua flagitia ne à diis cernerentur, & tanquam facta cum diis pactione, securius sibi indulgerent: prorsus videtur ad Missariæ expiationis usum, qualis hodie in mundo est, alludere. Fraudare alium & circumvenire, nefas esse omnes sciunt. Vexare injuriis viduas, pupillos expilare, molestiam inferre pauperibus, malis artibus aliorum bona ad se rapere, perjuriis & fraudibus involare in cujusquam fortunas, vi ac tyrannico terrore opprimere quenquam, impium esse fatentur omnes. Quomodo igitur hæc omnia passim audent tam multi, tanquam impune ausuri? Sane si rite expendimus, non alia causa tantum illis animi facit, nisi quia Missario sacrificio, tanquam soluto pretio, satisfacturos se Deo confidunt, aut saltem hanc sibi cum eo transigendi facilem esse viam. Pergit deinde Plato crassum eorum stuporem ridere qui talibus piaculis pœnas redimi opinantur, quas alioqui apud inferos subituri essent. Et quorsum hodie spectant anniversaria, & major pars Missarum, nisi ut qui tota vita crudelissimi tyranni fuerunt, aut rapacissimi prædones, aut ad omne flagitium prostituti, tanquam hac mercede redempti, purgatorium ignem evadant?

Quorum vanitas vel ab ipso Platone satis arguitur, dum hos salse ridet, quia expiationibus ejusmodi nixi securius agunt, quod talibus piaculis pœnas redimi opinentur.

16. Sub altero sacrificii genere, quod εὐχαριστικὸν diximus, continentur omnia charitatis officia, quibus dum fratres nostros complectimur, Dominum ipsum in membris suis honoramus: omnes deinde nostræ preces, laudes, gratiarum actiones, & quicquid in Dei cultum à nobis agitur. Quæ demum omnia à majore sacrificio dependent, quo anima & corpore in templum sanctum Domino consecramur. Neque enim satis est si externæ nostræ actiones ad illius obsequium applicentur: sed nos primo, deinde nostra omnia consecrari ac dedicari illi convenit: ut quicquid in nobis est, gloriæ ejus serviat, & ejus amplificandæ studium spiret. Hæc sacrificii species nihil ad iram Dei placandam, nihil ad impetrandam peccatorum remissionem, nihil ad promerendam justitiam pertinet: sed in magnificando duntaxat & exaltando Deo versatur. Siquidem gratum acceptumque Deo esse non potest, nisi ex eorum manu quos jam accepta peccatorum remissione sibi aliunde reconciliavit, ideoque piaculo absolvit. Est autem adeo Ecclesiæ necessaria ut abesse ab ea non possit. Itaque æterna futura est quamdiu stabit populus Dei, quemadmodum jam ex Propheta superius visum est: siquidem eo sensu accipere libet vaticinium istud, *Quoniam à solis ortu usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus: & in omni loco incensum offeretur nomini meo, atque oblatio munda: quoniam terribile est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus:* tantum abest ut submoveamus. Sic Paulus jubet nos *offerre corpora nostra, hostiam viventem, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum.* Ubi significanter admodum loquutus est, quum hunc esse rationalem nostrum cultum subjecit: intellexit enim spiritualem colendi Dei ritum, quem carnalibus Legis Mosaicæ sacrificiis tacite opposuit. Sic *beneficentia* & *communicatio*, *victimæ* appellantur *quibus placetur Deo.* Sic Philippensium benignitas qua Pauli inopiam sublevarant, *hostia bonæ fragrantiæ:* sic omnia fidelium bona opera, spirituales hostiæ.

Ad Eucharisticum genus omnia pietatis in Deum, & charitatis in proximum officia spectant. — *Quæ sacrificii species nihil ad iram Dei placandam pertinet.* — *Nec potest ab Ecclesia separari.* — *Quod Prophetæ & Apostoli testimoniis comprobatur.* — Mal. 1: 11. — Rom. 12. vers. 1. — Hebr. 13. vers. 16. — Phil. 4: 18.

17. Et quid multa persequor? Subinde enim in Scripturis recurrit hæc loquendi forma. Quin etiam

Orationes, gratiarum

actiones, & ejusmodi sacra exercitia, ideo sacrificia dicta sunt.

etiam dum adhuc sub externa Legis pædagogia Dei populus continebatur, satis tamen exprimebant Prophetæ, subesse illis carnalibus sacrificiis veritatem, quæ Christianæ Ecclesiæ cum Judaica gente communis est. Qua ratione precabatur David, ut *oratio sua, sicut incensum, in conspectum Dei ascenderet.* Et Oseas gratiarum actiones dicebat *vitulos labiorum*, quas alibi David *sacrificia laudis* nuncupat. Quem Apostolus imitatus, *hostias laudis* etiam ipse vocat: & interpretatur *fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Hujus generis sacrificio carere non potest Cœna Domini: in qua dum ejus mortem annunciamus, & gratiarum actionem referimus, nihil aliud quam offerimus sacrificium laudis. Ab hoc sacrificandi munere, *regale sacerdotium* nuncupamur omnes Christiani: quod *per Christum offerimus* illam, de qua loquitur Apostolus, *hostiam laudis Deo, fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Neque enim nos cum nostris muneribus, sine intercessore, in conspectum Dei apparemus. Christus est, quo mediatore intercedente, nos ac nostra Patri offerimus. Ille Pontifex noster, qui in sanctuarium cæli ingressus, accessum nobis aperit. Ille altare, cui donaria nostra imponimus: ut in illo audeamus quicquid audemus. Ille, inquam, est, qui nos *Patri regnum ac sacerdotes fecit.*

Ps. 141: 2.
Ose. 14: 3.
Psal. 50. v. 14, 23.
Ps. 51: 21.
Hebr. 13. vers. 15.

Cœna Domini eodem sensu Eucharistia nominatur.

Hoc sensu fideles omnes sunt sacerdotes.

1 Pet. 2: 9.
Hebr. 13. vers. 15.

Apoc. 1: 6.

Conclusio, Missæ abominationem calicem esse quo inebriati sunt reges terræ & populi, ac Helenam illam pro qua tanta atrocitate digladiantur.

18. Quid superest nisi ut cæci videant, surdi audiant, pueri intelligant hanc Missæ abominationem? quæ in calice aureo propinata, omnes reges terræ & populos, à summo usque ad novissimum, sic inebriavit, sic percussit sopore ac vertigine, ut brutis ipsis stupidiores, proram & puppim suæ salutis in hac una exitiali voragine statuerint. Certe nulla unquam validiore machina Satan incubuit ad oppugnandum expugnandumque Christi regnum. Hæc est Helena, pro qua veritatis hostes tanta hodie rabie, tanto furore, tanta atrocitate digladiantur: & vere Helena, cum qua spirituali fornicatione (quæ omnium est maxime execrabilis) ita se conspurcant. Non hic vel minimo digito attingo crassos illos abusus quibus sacræ suæ Missæ profanatam puritatem prætendere possent: quam turpes nundinas exerceant, quam sordidos quæstus faciant suis missationibus, quanta rapacitate avaritiam suam expleant. Tantum indico, idque paucis & simplicibus verbis, qualis sit sanctissima ipsa Missæ sanctitas: ob quam adeo spectabilis esse, tantaque in veneratione haberi aliquot seculis meruit. Nam & tanta hæc mysteria pro dignitate illustrari, majoris operis fuerit: & illas obscœnas sordes, quæ ante oculos oraque omnium versantur, admiscere nolo: ut omnes intelligant, Missam in selectissima sua, & qua maxime venditari potest integritate acceptam, sine suis appendicibus à radice ad fastigium omni genere impietatis, blasphemiæ, idololatriæ, sacrilegii scatere.

Missæ elogia.

Capitis postrema pars, summam eorum repetens quæ de S. Baptismo & Cœna tenere convenit: simulque ostenditur cur Cœna sæpius iteretur, Baptismus non item.

19. Habent lectores in compendium collecta ea fere omnia quæ sciri de duobus istis Sacramentis referre duximus: quorum usus à primordio novi Testamenti ad consummationem usque seculi, Christianæ Ecclesiæ est traditus: ut scil. Baptismus, quidam quasi ingressus in ipsam esset, & fidei initiatio: Cœna vero assiduum velut alimentum, quo Christus fidelium suorum familiam spiritualiter pascit. Quare ut non nisi *unus est Deus, una fides, unus Christus*, una Ecclesia ejus corpus: ita *Baptismus* non nisi *unus* est, nec sæpe iteratur: Cœna autem subinde distribuitur, ut intelligant se Christo assidue pasci qui semel in Ecclesiam allecti sunt. Præter hæc duo ut nullum aliud à Deo institutum est, ita nec ullum agnoscere debet fidelium Ecclesia. Rem enim non esse humani arbitrii, erigere ac statuere nova Sacramenta, facile intelliget qui meminerit quod supra satis plane explicatum fuit, Sacramenta in hoc à Deo posita esse, ut de aliqua ejus promissione nos edoceant, & bonam erga nos voluntatem nobis testificentur: qui præterea cogitet, nullum fuisse Deo consiliarium qui nobis certum aliquid de ejus voluntate spondere possit, aut certiores securosque reddere quo sit in nos affectu, quid dare, quid negare velit. Simul namque constituitur, neminem signum proponere posse quod ejus voluntatis & promissionis alicujus testimonium futurum sit: solus ipse est, qui signo dato, de se apud nos testari potest. Dicam brevius, & forte rudius, sed apertius: Sacramentum, sine salutis promissione esse nunquam potest. Omnes homines in unum simul coacti, nihil à se nobis polliceri de salute nostra possunt. Ergo nec à se edere aut erigere Sacramentum.

Nec homo quispiam, potest erigere nova Sacramenta.

Jesa. 40. vers. 13.
Rom. 11. vers. 34.

Argumento firmiss. id demonstratur.

Christianos hisce duobus contentos esse debere: quod collatione temporum ante & post Christum probatur.

20. His ergo duobus contenta sit Christiana Ecclesia, nec modo nullum aliud tertium ad præsens admittat aut agnoscat: sed ne appetat quidem, aut expectet, ad consummationem usque seculi. Nam quod diversa aliquot Judæis, pro varia temporum inclinatione, præter sua illa ordinaria data sunt (ut man, aqua è petra profluens, serpens æneus, & similia) hac variatione admonebantur ne talibus figuris insisterent, quarum status parum firmus esset: sed melius aliquid à Deo expectarent, quod nullo interitu nulloque fine perstaret. Alia longe ratio nobis est, quibus revelatus est Christus: *in quo thesauri omnes scientiæ & sapientiæ sunt absconditi*, tanta affluentia & ubertate, ut novam aliquam accessionem ad hos thesauros sperare vel postulare, vere Deum irritare sit, & adversum nos provocare. Unum duntaxat Christum esurire, quærere, spectare, discere, ediscere nos oportet: donec magnus ille dies illuxerit quo gloriam regni sui Dominus ad plenum manifestabit, & se qualis est, nobis spectandum ostendet. Atque hac ratione nostrum hoc seculum in Scripturis, per *novissimam horam, novissimos dies, novissima tempora* designatur, nequis vana novæ alicujus doctrinæ aut revelationis expectatione sese fallat. *Sæpenumero enim multisque modis antea loquutus per Prophetas, ultimis his diebus loquutus est* cælestis Pater *in dilecto Filio suo*, qui solus Patrem manifestare potest: & revera ad plenum manifestavit quantum nostra interest, dum nunc per speculum eum conspicimus. Jam vero ut hoc hominibus ablatum est, ne nova Sacramenta in Ecclesia Dei condere possint; ita optandum esset iis ipsis quæ à Deo sunt, quam minimum humanæ inventionis admisceri. Perinde enim atque infusa aqua vinum fugit & diluitur, aspersoque fermento tota farinæ massa acescit: sic mysteriorum Dei sinceritas nihil aliud quam inquinatur ubi homo quicquam de suo adjicit. Et tamen videmus quantum à germana sua puritate degenerarint Sacramenta, ut hodie quidem tractantur. Plus satis ubique pomparum, ceremoniarum, gesticulationum: at verbi Dei interim nulla neque ratio, neque mentio: sine quo Sacramenta etiam ipsa, Sacramenta non sunt. Quin nec ceremoniæ ipsæ à Deo institutæ in tanta turba caput exerere possunt, sed tanquam oppressæ jacent. Quantulum in Baptismo aspicitur quod unum illic lucere & spectari debuerat, ut alibi juste conquesti sumus, nempe Baptismus ipse? Cœna prorsus sepulta est quum versa fuit in Missam, nisi quod semel quotannis, sed concerpta & dimidiata laceraque forma visitur.

Exod. 16. vers. 13, 14, 15. & 17: 6.
1 Cor. 10. vers. 3, 4.
Num. 21. vers. 8, 9.
Joan. 3. vers. 14.
Col. 2: 3.

1 Joan. 2. vers. 18.
1 Pet. 1. vers. 20.
Act. 2: 17.
Hebr. 1: 2.
Luc. 10. vers. 22.
1 Cor. 13. vers. 12.

Quid efficiant ab hominibus excogitata Sacramenta, aut additamenta, quæ S. Baptismum fœdarunt, & Cœnam sepelierunt.

CAP. XIX.

De quinque falso nominatis Sacramentis: ubi Sacramenta non esse quinque reliqua, quæ pro Sacramentis hactenus vulgo habita sunt, declaratur, tum qualia sint ostenditur.

Duæ sunt partes hujus capitis.

1. *In genere de his quinque Sacramentis disseritur*, *sect.* 1. 2. *&* 3.
2. *Deinde speciatim, à sect.* 4. *usque ad finem capitis.*
   1. *De confirmatione*, *sect.* 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. *&* 13.
   2. *De pœnitentia*, *sect.* 14. 15. 16. *&* 17.
   3. *De extrema unctione*, *sect.* 18. 19. 20. *&* 21.
   4. *De ordine, ex quo septem sacramentula prodierunt*, *sect.* 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. *&* 33.
   5. *De matrimonio*, *sect.* 34. 35. 36. *&* 37.

Præsentis disputationis cum tractatione de S. Baptismo & Cœna connexio. Causa.

POterat superior de Sacramentis disputatio apud dociles & sobrios hoc obtinere ne ultra curiosius progrederentur, nec præter illa duo quæ à Domino instituta nossent, ulla alia Sacramenta sine Dei verbo amplecterentur. Verum quoniam illa de septem Sacramentis opinio, omnium fere sermone trita, scholasque & conciones omnes pervagata, vetustate ipsa radices egit, ac hominum animis etiamnum insidet: visus sum mihi operæpretium facturus, si quinque reliqua, quæ veris ac germanis Domini Sacramentis vulgo accensentur, seorsum ac propius excuterem, omnique absterso fuco, simplicibus spectanda proponerem qualia sint, & quam falso pro Sacramentis hactenus habita fuerint. Principio hic testatum volo piis omnibus, me hanc de nomine contentionem minime litigandi cupiditate suscipere: sed gravibus causis adduci ad impugnandum ejus abusum. Non me latet, Christianos, ut verborum, sic rerum omnium esse dominos: posse igitur pro suo arbitrio voces rebus accommodare, modo pius sensus retineatur, etiam siqua sit in loquendo improprietas. Hoc totum concedo: etsi melius fuerit verba rebus subesse quam res verbis subjici. Sed in nomine Sacramentali alia est ratio. Nam qui septem ponunt, simul illam definitionem omnibus tribuunt, ut sint gratiæ invisibilis visibiles formæ: omnia simul faciunt vasa Spiritus sancti, instrumenta conferendæ justitiæ, causas obtinendæ gratiæ. Adeoque ipse Magister Sententiarum, Mosaicæ Legis Sacramenta negat proprie vocari hoc nomine: quia non exhibuerint quod figurabant. Estne, obsecro, tolerabile, ut quæ symbola Dominus ore suo consecravit, quæ eximiis promissionibus insignivit, ea pro Sacramentis non censeantur: interim hic honor transferatur ad eos ritus quos homines vel à se excogitarunt, vel saltem sine expresso Dei mandato observant? Ergo aut definitionem mutent, aut hac verbi usurpatione abstineant, quæ falsas & absurdas opiniones post generet. Est, inquiunt, extrema unctio invisibilis gratiæ figura & causa, quia est Sacramentum. Quod inferunt si nullo modo concedere oportet, in ipso certe nomine est occurrendum, ne ea mercede recipiamus ut ejusmodi errori occasionem præbeat. Rursus quum probant Sacramentum esse, causam adjungunt: quia externo signo constet ac verbo. Si nec mandatum, nec promissionem invenimus, quid aliud possumus quam reclamare?

Necessitas, gravibus rationibus innitens.

Quarum præcipua est doctorum Papistarum impietas, humanis ritibus plus quam Dei institutis tribuentium.

Exemplo perspicuo id probatur.

Unde liquet non de verbis, sed de rebus graviss. agi. Nec posse homines Sacramenta instituere.

2. Jam apparet non de vocabulo nos rixari, sed de re ipsa non supervacuam controversiam movere. Proinde hoc fortiter retinendum est quod invicta ratione prius confirmavimus, Sacramenti instituendi arbitrium nonnisi penes Deum unum esse. Siquidem Sacramentum certa Dei promissione erigere fidelium conscientias ac consolari debet: quæ eam certitudinem nunquam ab homine acciperent. Sacramentum nobis testimonium esse debet bonæ erga nos Dei voluntatis: cujus nullus hominum aut Angelorum testis esse potest: quando nemo Dei consiliarius fuit. Solus ergo ipse est qui de se nobis per verbum suum testificatur legitima auctoritate. Sacramentum sigillum est quo Dei testamentum seu promissio obsignatur. Obsignari vero non posset rebus corporeis & elementis hujus mundi, nisi virtute Dei ad hoc formentur & designentur. Instituere ergo Sacramentum homo non potest: quia facere ut sub rebus tam abjectis tanta Dei mysteria lateant, id vero humanæ virtutis non est. Verbum Dei præeat oportet quod Sacramentum esse Sacramentum faciat: ut Augustinus optime docet. Præterea retineri aliquod discrimen utile est inter Sacramenta & alias ceremonias, nisi volumus in multa absurda incidere. Apostoli orarunt genibus flexis: genua igitur non flectentur sine Sacramento. Discipuli feruntur orasse versus Orientem: sit nobis Sacramentum Orientis aspectus. Paulus vult *omni loco viros tollere puras manus*, & elevatis manibus oratio sæpius à sanctis facta memoratur: & manuum quoque extensio Sacramentum fiat: omnes denique sanctorum gestus in Sacramenta transeant: etsi ne hæc quidem admodum morarer, modo non essent cum majoribus illis incommodis conjuncta.

Jesa. 40. vers. 13. Rom. 11. vers. 34.

Homil. in Joan. 80.

Deinde, utile esse ut aliquod discrimen inter Sacramenta & alias ceremonias retineatur, ne omnia in Sacramenta inepte transeant.

Act. 9: 40. & 20: 36. 1 Tim. 2. vers. 8.

3. Si veteris Ecclesiæ auctoritate premere nos velint, dico eos fucum facere. Nusquam enim apud Ecclesiasticos scriptores numerus hic septenarius invenitur: nec satis constat quo primum tempore obrepserit. Fateor quidem in vocabulo Sacramenti esse interdum liberiores: sed quid eo significant? nempe ceremonias omnes & externos ritus, omniaque pietatis exercitia. Quum autem de iis signis loquuntur quæ divinæ in nos gratiæ testimonia esse debent, duobus istis, Baptismo & Eucharistia, contenti sunt. Ne quis falso jactari hoc à me putet, pauca Augustini testimonia hic referam. Ad Januarium, *Primo* (inquit) *tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, Dominum nostrum Christum* (*sicut ipse in Euangelio loquitur*) *leni jugo nos subdidisse & sarcinæ levi. Unde Sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit. Sicuti est Baptismus Trinitatis nomine consecratus, & communicatio corporis & sanguinis Domini, & siquid aliud in Scripturis canonicis commendatur.* Item, De doctrina Christiana, *A resurrectione Domini quædam pauca signa pro multis, eademque factu facillima, intellectu augustissima, observatione castissima, ipse Dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicuti est Baptismus, & celebratio corporis & sanguinis Domini.* Cur nullam hic sacri numeri, hoc est, septenarii, mentionem facit? An verisimile est prætermissurum fuisse si tunc fuisset in Ecclesia institutus: præsertim quum sit alias in observandis numeris curiosior quam necesse foret? Imo

Nec apud Ecclesiasticos scriptores septem Sacramenta inveniuntur.

Augustinus, qui instar omnium esse potest, duo tantum divina in nos gratiæ testimonia, & Christianorum Sacramenta agnovit.

epist. 118. lib. 3. c. 9.

Sic & Ambros. lib. de iis qui init. myster. & in sex lib. de Sacrament.

Imo quum Baptismum & Cœnam nominat, alia subticet: annon satis innuit, hæc duo mysteria singulari dignitate præstare, alias ceremonias inferiore loco subsidere? Quare sacramentarios istos Doctores non tantum verbo Domini, sed veteris etiam Ecclesiæ consensione destitui dico, utcunque hoc prætextu maxime superbiant. Sed jam ad ipsas species descendamus.

Conclusio, verbo Dei & veteris Ecclesiæ consensu Papistas carere.

De Confirmatione.

Qualis olim fuerit Confirmatio.

vide Calv. adv. Conc. Trident. item præf. in Catech. Latinum.

4. HIc mos olim fuit ut Christianorum liberi, postquam adoleverant, coram Episcopo sisterentur: ut officium illud implerent quod ab iis exigebatur qui se ad Baptismum adulti offerebant. Hi enim inter catechumenos sedebant, donec rite fidei mysteriis instituti poterant fidei confessionem coram Episcopo ac populo edere. Qui ergo Baptismo initiati erant infantes, quia fidei confessione apud Ecclesiam tunc defuncti non erant, sub finem pueritiæ, aut ineunte adolescentia, repræsentabantur iterum à parentibus, ab Episcopo examinabantur secundum formulam Catechismi, quam tunc habebant certam ac communem. Quo autem hæc actio, quæ alioqui gravis sanctaque merito esse debebat, plus reverentiæ haberet ac dignitatis, ceremonia quoque adhibebatur manuum impositionis. Ita puer ille, fide sua approbata, cum solenni benedictione dimittebatur. Hujus moris sæpe mentionem faciunt veteres. Leo Papa, *Siquis ab hæreticis redit, ne iterum baptizetur: sed quod illic ei defuit, per Episcopalem manuum impositionem virtus Spiritus ei conferatur.* Clamabunt hic nostri adversarii, Sacramentum jure vocari in quo Spiritus sanctus conferatur. Verum ipse Leo alibi explicat quid his verbis sibi velit: *Qui apud hæreticos baptizatus est*, inquit, *non rebaptizetur, sed Spiritus sancti invocatione per manuum impositionem confirmetur: quia Baptismi tantum formam sine sanctificatione accepit.* Meminit & Hieronymus contra Luciferianos. Quanquam autem non inficior, in eo nonnihil hallucinari Hieronymum, quod Apostolicam esse observationem dicit: longissime tamen ab istorum ineptiis abest. Et illud ipsum mitigat quum addit, hanc benedictionem solis Episcopis esse datam, *magis in honorem sacerdotii, quam ex Legis necessitate.* Talem ergo manuum impositionem, quæ simpliciter loco benedictionis fiat, laudo, & restitutam hodie in purum usum velim.

Impositio manuum.

epist. 39.

epist. 77.

Hodie in purum usum restituenda.

Qualis post introducta sit Confirmatio.

5. Posterior autem ætas, re prope obliterata, fictitiam nescio quam confirmationem pro Dei Sacramento posuit. Confirmationis virtutem esse finxerunt, Spiritum sanctum conferre ad gratiæ augmentum, qui in Baptismo collatus sit ad innocentiam: confirmare eos ad pugnam qui in Baptismo regenerati sint ad vitam. Peragitur hæc confirmatio unctione, & hac verborum formula, *Consigno te signo sanctæ crucis, & confirmo chrismate salutis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Pulchre omnia, & venuste. Sed ubi Dei verbum quod Spiritus sancti præsentiam hic promittat? Ne jota quidem obtendere possunt. Unde ergo nos certiores facient, chrisma suum esse vas Spiritus sancti? Videmus oleum, crassum scilicet & pinguem liquorem: præterea nihil. *Accedat*, inquit Augustinus, *verbum ad elementum, & fiet Sacramentum.* Hoc, inquam, verbum proferant, si quicquam nos intueri in oleo volunt aliud quam oleum. Quod si Sacramentorum se ministros, ut par est, agnoscerent, non diutius pugnandum esset. Hæc prima ministri lex est, nequid sine mandato obeat. Age, mandatum hujus ministerii aliquod producant, & verbum non addam. Si mandato deficiuntur, sacrilegam audaciam excusare non possunt. Hac ratione Pharisæos Dominus interrogabat, *essetne Baptismus Joannis è cælo, an ex hominibus.* Si respondissent, ex hominibus; obtinebat, frivolum esse & vanum: si è cælo, doctrinam Joannis agnoscere cogebantur. Itaque ne essent nimium in Joannem contumeliosi, non ausi sunt fateri, esse ex hominibus. Si itaque ex hominibus est confirmatio, vana & frivola esse convincitur: si è cælo persuadere volunt, probent.

Quam falso Sacramentum nominetur.

Verbo enim & mandato caret.

Dilemma adversus Confirmationem hanc. Matth. 21. vers. 25.

6. Tuentur se quidem Apostolorum exemplo, quos nihil temere fecisse existimant. Recte id sane: neque à nobis reprehenderentur si se Apostolorum imitatores ostenderent. Sed quid fecerunt Apostoli? Narrat Lucas in Actis, Apostolos, qui Hierosolymis erant, quum audissent Samariam recepisse verbum Dei, misisse illuc Petrum & Joannem: illos pro Samaritanis orasse ut Spiritum sanctum acciperent, qui nondum in quenquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Jesu: oratione facta, manus illis imposuisse: per quam impositionem Spiritum sanctum Samaritani acceperunt. Et de hac manuum impositione aliquoties meminit. Audio quid Apostoli fecerint: nempe suum ministerium fideliter exequuti sunt. Visibiles illas & admirabiles Spiritus sancti gratias, quas tunc in populum suum effundebat, voluit Dominus à suis Apostolis per manuum impositionem administrari & distribui. Huic autem impositioni manuum non altius subesse mysterium cogito: sed hujusmodi ceremoniam adhibitam ab illis interpretor, ut ipso gestu significarent, se Deo commendare & velut offerre eum cui manus imponebant. Hoc ministerium quo tunc Apostoli fungebantur, si adhuc in Ecclesia maneret, manuum quoque impositionem oporteret servari: sed ubi gratia illa conferri desiit, quorsum pertinet manuum impositio? Adhuc certe adest populo Dei Spiritus sanctus: quo nisi ductore & directore consistere nequit Dei Ecclesia. Habemus enim æternam & perpetuo constaturam promissionem, qua Christus sitientes ad se vocat, ut bibant aquas vivas. Sed cessarunt illa virtutum miracula, & manifestæ operationes, quæ per manuum impositionem distribuebantur: nec nisi ad tempus esse debuerunt. Oportuit enim novam Euangelii prædicationem, novum Christi regnum, inauditis & inusitatis miraculis illustrari & magnificari. A quibus ubi cessavit Dominus, non protinus Ecclesiam suam deseruit: sed regni sui magnificentiam, verbique sui dignitatem satis excellenter manifestatam docuit. Qua igitur in parte histriones isti Apostolos se imitari dicent? Hoc agendum erat manuum impositione, ut evidens Spiritus sancti virtus statim se exereret. Id non efficiunt: quid igitur pro se jactant manuum impositionem, quam Apostolis quidem in usu fuisse legimus, sed prorsus in alium finem?

1. Argumentum, pro Confirm. Papistica, ab Apostolorum exemplo.

Actor. 8. 15, & 17.

Responsio 1.

Joan. 7. v. 37, 38.

Histrionum Papisticorum vanitas.

7. Ejusdem hoc rationis est acsi quis doceret flatum illum quo Dominus discipulos suos afflavit, Sacramentum esse quo detur Spiritus sanctus. Atqui hoc semel Dominus quum fecit, non à nobis fieri etiam voluit. Ad eum modum & Apostoli manus imponebant, pro eo tempore quo visibiles Spiritus sancti gratias ad eorum preces administrari, Domino placebat: non ut posteri vacuum & frigidum signum (quod simiæ istæ faciunt) mimitice tantum & sine re effingerent. Quod si manuum impositione Apostolos se imitari evincant (in qua nihil cum Apostolis simile habent præter nescio quam præposteram κακοζηλίαν) unde tamen oleum, quod vocant salutis? Quis eos in oleo salutem quærere docuit? quis vim roborandi illi attribuere? An Paulus, qui nos ab elementis hujus mundi longe abstrahit, qui nihil magis damnat quam talibus observatiunculis hærere? Hoc vero non à me, sed à Domino audacter pronuncio. Qui oleum vocant oleum salutis, salutem quæ in Christo est abjurant, Christum abnegant, partem in regno Dei non habent. Oleum enim

Responsionis confirmatio, à simili exemplo Christi. Joan. 20. vers. 22.

Gal. 4: 9. Col. 2: 20.

Resp. 3. ab absurdo & impio dicto

istorum, qui suum oleum vocant oleum salutis.

enim ventri, & venter oleo: utrumque Dominus destruet. Omnia enim ista infirma elementa quæ usu ipso intereunt, nihil ad regnum Dei pertinent, quod spirituale est, & nunquam interiturum.

Exceptionis dilutio.

Quid igitur (dixerit aliquis) eadem linea metiris aquam qua baptizamur; & panem ac vinum sub quibus Cœna Domini exhibetur? Respondeo, in Sacramentis divinitus traditis duo spectanda esse: substantiam rei corporeæ quæ nobis proponitur, & formam quæ illi à verbo Dei impressa est, in qua tota vis jacet. Quatenus ergo substantiam suam retinent panis, vinum, aqua, quæ aspectui nostro in

1 Cor. 6. vers. 13.

Sacramentis offeruntur, valet semper illud Pauli, *Esca ventri, & venter escis: Deus utrumque destruet.* Prætereunt enim & evanescunt cum figura hujus mundi. Quatenus autem verbo Dei sanctificantur ut Sacramenta sint: non in carne nos retinent, sed vere & spiritualiter docent.

2. Argum. Baptismum sine Confirmatione rite perfici non posse.

8. Verum propius adhuc inspiciamus quot monstra foveat alatque hæc pinguedo. Dicunt isti unctores, Spiritum sanctum in Baptismo ad innocentiam dari: in confirmatione, ad gratiæ augmentum: in Baptismo nos regenerari ad vitam, in confirmatione nos ad pugnam instrui. Et adeo nihil eos pudet, ut negent Baptismum rite sine confirmatione perfici posse.

Responsio.
Rom. 6: 4.

O nequitiam! Annon igitur in Baptismo Christo consepulti sumus, facti participes mortis ejus, ut & resurrectionis simus consortes? Hanc autem societatem cum morte & vita Christi, Paulus interpretatur mortificationem carnis nostræ & vivificationem Spiritus: quod *vetus*

ibid. v. 6.

homo noster crucifixus est, quo nos in novitate vitæ ambulemus. Quid est instrui ad pugnam, nisi hoc est? Quod si Dei verbum conculcare pro nihilo ducebant, cur non Ecclesiam saltem reverebantur,

Confirmatio responsionis, è Milevitani Concilii decreto petita.

cui tam ubique obsequentes videri volunt? Quid autem gravius in hanc ipsorum doctrinam proferri potest, quam illud Milevitani Concilii decretum? *Qui dicit Baptismum in remissionem peccatorum dari tantum, & non in adjutorium futuræ gratiæ, anathema sit.* Quod autem Lucas, eo quem citavimus loco, dicit *baptizatos in nomine Jesu Christi fuisse*, qui non accepissent Spiritum sanctum: non simpliciter negat, ullo Spiritus dono præditos qui in Christum corde crederent, & ipsum ore confiterentur: sed acceptionem Spiritus intelligit, qua manifestæ virtutes, & visibiles gratiæ percipiebantur.

Act. 2: 4.

Sic dicuntur Apostoli Spiritum accepisse in die Pentecostes, quum longe antea illis à Christo dictum

Matth. 10. vers. 20.

esset, *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Videte malitiosam &

Responsio 2. triplicem impietatem hujus dogmatis retegens.

sonticam Satanæ fraudem, qui ex Deo estis. Quod vere in Baptismo dabatur, in sua confirmatione dari mentitur: ut furtim incautos à Baptismo abducat. Quis jam dubitet, hanc Satanæ esse doctrinam, quæ promissiones Baptismi proprias, à Baptismo abscissas alio derivat & transfert?

Prima, sine Confirmatione Baptismum non prodesse.
Gal. 3: 27.
de consecr. dist. 5. c. sp.

Deprehenditur, inquam, quali nitatur fundamento præclara ista unctio. Dei verbum est, *Omnes, qui in Christo baptizati sunt, Christum induisse* cum suis donis. Verbum unctorum, Nullam promissionem in Baptismo percepisse, qua in agonibus instruantur. Illa vox est veritatis, hanc mendacii esse oportet.

Confirmationis hujus descriptio.

Verius ergo definire hanc confirmationem possum quam ipsi hactenus definierint: nempe insignem esse Baptismi contumeliam, quæ usum ipsius obscurat, imo abolet: falsam esse diaboli pollicitationem, quæ nos à veritate Dei abstrahit. Aut si mavis, Oleum diaboli mendacio pollutum, quod velut offusis tenebris, simplicium mentes fallit.

Secunda impietas, sine Confirmatione pleni Christiani esse non possumus.

9. Addunt præterea, fideles omnes Spiritum sanctum per manuum impositionem accipere debere post Baptismum, ut pleni Christiani inveniantur: quia nunquam erit Christianus nisi qui confirmatione Episcopali fuerit chrismatus. Hæc illi ad verbum. Atqui putabam, quæcunque ad Christianismum pertinent, omnia Scripturis perscripta ac comprehensa esse.

verba c. 1. de consecr. dist. 5.

Nunc, ut video, aliunde quam ex Scripturis vera religionis forma petenda discendaque est. Dei ergo sapientia, cælestis veritas, tota Christi doctrina, Christianos duntaxat inchoat: oleum perficit.

Conc. Aurel. cap. Ut jejuni, de consecr. dist. 5.

Hujus impietatis refutatio 1.

Hac sententia damnantur omnes Apostoli, & tot Martyres, quos nunquam fuisse chrismatos, certo certius est: quando nondum erat factum oleum, quo perfusi, omnes Christianismi numeros implerent; vel potius Christiani fierent, qui nondum erant.

2.

Verùm ut taceam, abunde se ipsi refellunt. Quotam enim populi sui partem post Baptismum perungunt? cur igitur patiuntur in suo grege tales semichristianos, quorum imperfectioni mederi facile erat? cur tam supina negligentia omittere eos sinunt quod omitti sine gravi piaculo non licebat? cur non severius exigunt rem adeo necessariam & sine qua salus obtineri non potest? nisi forte quis subita morte præpeditus fuerit: scilicet, dum ita licenter contemni patiuntur, tacite fatentur non tanti esse quanti venditant.

Tertia impietas, hanc suam in Confirmatione unctionem præstantiorem esse Baptismo, idque primum quod à digniore conferatur, &c.

10. Postremo constituunt, sacram hanc unctionem majori in veneratione habendam esse quam Baptismum: quod illa summorum Pontificum manibus peculiariter administratur, Baptismus ab omnibus vulgariter sacerdotibus distribuitur. Quid hic dicas nisi plane furiosos esse, qui suis inventionibus ita blandiuntur ut præ ipsis sacrosanctas Dei institutiones secure contemnant? Os sacrilegum, tune pinguedinem fœtore duntaxat anhelitus tui inquinatam, & verborum murmure incantatam, audes Christi Sacramento opponere, & conferre cum aqua verbo Dei sanctificata? At parum hoc ipsum erat tuæ improbitati, nisi etiam præferres.

cap. De his vero. eadem distinct.

Hæc sunt sanctæ sedis responsa, hæc Apostolici tripodis oracula. Sed quidam eorum hanc, sua quoque opinione, effrenem insaniam cœperunt paulum moderari.

lib. 4. sent. dist. 7. c 2.

Majori, inquiunt, veneratione colenda est: forte non ob majorem virtutem & utilitatem quam conferat: sed quia à dignioribus datur, & in digniori parte corporis fit, id est, in fronte: vel quia majus augmentum virtutum præstat, licet Baptismus plus ad remissionem valeat.

Hujus impietatis refutatio 1.

Verum prima ratione nonne se Donatistas produnt, qui vim Sacramenti à ministri dignitate æstimant? Faxo tamen, vocetur dignior confirmatio à dignitate Episcopalis manus.

2.

Sed siquis ab illis sciscitetur unde tanta prærogativa Episcopis delata fuerit, quam rationem afferent præter suam libidinem? Soli Apostoli eo jure usi sunt, qui soli Spiritum S. distribuerunt. An soli Episcopi Apostoli? imo an omnino Apostoli?

3.

Demus tamen & istud: cur non eodem argumento contendunt, solis Episcopis Sacramentum sanguinis in Cœna Domini attingendum esse? quod laicis ideo denegant quia solis Apostolis à Domino datum fuerit. Si solis Apostolis, cur non inferunt, Ergo solis Episcopis?

4.

Sed Apostolos eo loco simplices presbyteros faciunt: nunc capitis vertigo alio eos rapit ut subito Episcopos creent.

5.
Act. 9: 17.

Postremo non erat Apostolus Ananias, ad quem tamen Paulus missus est ut visum reciperet, baptizaretur, & impleretur Spiritu sancto. Addam & hoc ad cumulum: Si jure divino proprium hoc munus Episcoporum fuerat, cur ausi sunt ad plebeios presbyteros transferre? quemadmodum in quadam Gregorii epistola legitur.

dist. 95. cap. Pervenit.

Deinde, quod in digniore parte corporis fit.

11. Altera ratio quam frivola, inepta, & stolida est, Digniorem vocare suam confirmationem, quam Dei Baptismum: quia in ea frons oleo inficiatur, in Baptismo cranium? quasi vero Baptismus, oleo, & non aqua peragatur.

Responsio 1. quæ impietatem istorum nebulonum aperit.

Testor vero pios omnes, an non hoc unum admoliantur isti nebulones, ut Sacramentorum puritatem fermento suo vitient. Dixi hoc alibi, vix in Sacramentis per rimulas inter-

interlucere quod Dei est, inter humanarum inventionum turbam. Siquis ejus rei tum fidem mihi non habebat, suis saltem magistris nunc habeat. Ecce, præterita aqua, & nullo numero habita, unum

Responsio 2.

oleum in Baptismo magni faciunt. Nos ergo contra dicimus in Baptismo quoque frontem aqua tingi. Præ hac, vestrum oleum non unius stercoris facimus, sive in Baptismo sive in confirmatione. Quod si quis pluris vendi alleget, hac pretii accessione siquid boni alioqui inesset vitiatur, tantum abest ut furto venditare liceat fœdissimam imposturam.

Tertio, quod majus virtutum augmentum conferat. Refutatio.

Tertia ratione impietatem suam traducunt, dum majus virtutum augmentum conferri in confirmatione garriunt quam in Baptismo. Impositione manuum Apostoli visibiles Spiritus gratias administrarunt. Qua in re istorum pinguedo se fœcundam ostendit? Sed valeant isti moderatores, qui sacrilegium unum multis sacrilegiis operiunt. Nodus Gordianus est, quem abrumpere satius sit quam in dissolvendo tantopere laborare.

3. Argum. à consuetudinis vetustate.

12. Jam vero quum verbo Dei & probabili ratione defici se vident, prætexunt quod solent, vetustissimam esse hanc observationem, & multorum seculorum consensu firmatam. Etiamsi id verum

Responsio 1.

esset, nihil tamen efficiunt: non è terra est Sacramentum, sed è cælo: non ex hominibus, sed ab uno Deo. Deum suæ Confirmationis auctorem probent

2\.

oportet, si Sacramentum haberi volunt. Sed quid vetustatem objectant, quum veteres, dum proprie loqui volunt, nusquam plura duobus Sacramentis recenseant? Si ab hominibus petendum esset fidei nostræ præsidium, habemus arcem inexpugnabilem, nunquam veteribus agnita fuisse pro Sacramentis quæ isti Sacramenta ementiuntur. De ma-

Augustinus de Confirmatione quid senserit.

num impositione loquuntur veteres, sed an Sacramentum vocant? Augustinus aperte affirmat nihil aliud esse quam orationem. Neque hic mihi putidis suis distinctionibus obganniant, non ad con-

libr. 3. de Baptismo, contra Donatist. cap. 16.

firmatoriam Augustinum illud retulisse, sed curatoriam vel reconciliatoriam. Extat liber, & in hominum manibus versatur: si in alium sensum de-

3\.

torqueo quam Augustinus ipse scripsit, cedo, non convitiis modo, pro solenni suo more, sed sputis me obruant. Loquitur enim de iis qui à schismate ad Ecclesiæ unitatem redibant. Eos iteratione Baptismi opus habere negat: sufficere enim manuum impositionem, ut per vinculum pacis Spiritum sanctum illis Dominus largiatur. Quoniam autem absurdum videri poterat manuum impositionem repeti potius quam Baptismum, discrimen ostendit: *Quid enim*, inquit, *aliud est manuum impositio quam oratio super hominem?* Atque hunc esse

libr. 5. cap. 23.

sensum, ex altero loco apparet, ubi dicit, *Propter charitatis copulationem, quod est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quæcunque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.*

Vetus autem illa Confirmatio fuit admodum laudabilis.

13. Utinam vero morem retineremus quem apud veteres fuisse admonui, priusquam abortiva hæc Sacramenti larva nasceretur: non enim esset confirmatio talis qualem isti fingunt, quæ sine Baptismi injuria nec nominari potest: sed catechesis, qua pueri aut adolescentiæ proximi, fidei suæ rationem coram Ecclesia exponerent. Esset autem optima catechizandi ratio si formula in hunc usum conscripta esset, summam continens & familiariter explicans omnium fere religionis nostræ capitum, in quæ universa fidelium Ecclesia consentire sine controversia debet: puer decennis Ecclesiæ se offerret ad edendam fidei confessionem: rogaretur de singulis capitibus, ad singula responderet: siquid ignoraret, aut minus intelligeret, doceretur. Ita unicam, veram & sinceram fidem, qua unanimiter Deum unum colit fidelium populus, teste & spectante Ecclesia profiteretur. Hæc disciplina si hodie valeret, profecto parentum quorundam ignavia acueretur, qui liberorum institutionem quasi rem nihil ad se pertinentem, secure negligunt, quam tum sine publico dedecore omittere non possent: major esset in populo Christiano fidei consensus, nec tanta multorum inscitia & ruditas: non adeo temere quidam novis & peregrinis dogmatibus abriperentur: omnibus denique esset quædam velut methodus doctrinæ Christianæ.

Et nostro hoc seculo in Christianis Ecclesiis restituenda.

De Pœnitentia.

De Pœnitentia confuse, incerte & insulse disserunt Pontificii doctores.

14. Proximo loco statuunt pœnitentiam: de qua sic confuse & perturbate disserunt, ut nihil certi nec solidi ex eorum doctrina referre possint conscientiæ. Nos alio loco, quæ de pœnitentia didiceramus ex Scripturis, tum deinde quid & illi doceant, prolixe enarravimus: nunc id tantum nobis attingendum erit, quid libr. 3. rationis habuerint qui opinionem de Sacramento, c. 3. & 4. quæ in templis ac scholis diu antehac regnavit, excitarunt. Dicam tamen prius aliquid breviter de veteris Ecclesiæ ritu, cujus prætextu abusi sunt illi ad stabiliendum suum commentum. Hunc ordinem in publica pœnitentia observabant, ut qui injunctis sibi satisfactionibus defuncti erant, solenni manus impositione reconciliarentur. Symbolum illud erat absolutionis, quo & ipse peccator erigebatur coram Deo veniæ fiducia, & Ecclesia admonebatur ut eum benigne, abolita offensæ memoria, in gratiam reciperet. Hoc Cyprianus sæpenumero appellat, *pacem dare.* Quo autem & gravior esset, lib. epist. 1. & plus commendationis apud populum haberet ista epist. 2. actio, constitutum fuit ut semper Episcopi auctoritas hic intercederet. Hinc illud decretum Concilii Carthaginensis secundi, *Reconciliare publice pœnitentem in Missa Presbytero non liceat.* Et alterum Concilii Arausicani, *Qui pœnitentiæ tempore ex hac vita migrant, sine reconciliatoria manus impositione ad communionem admittantur: si revaluerint ex morbo, stent in ordine pœnitentium; completoque tempore, reconciliatoriam manus impositionem ab Episcopo accipiant.* Item Carthaginensis tertii, *Presbyter sine au-* cap. 31. *ctoritate Episcopi non reconciliet pœnitentem.* Hæc omnia eo spectabant, ne nimia facilitate severitas quam servari in ea re volebant, collaberetur. Episcopum ergo cognitorem esse voluerunt, quem verisimile erat in examine habendo circumspectiorem fore. Quanquam Cyprianus alicubi tradit, non solum Episcopum manum imposuisse, sed totum etiam clerum: sic enim loquitur, *Pœnitentiam* lib. epist. 3. *agunt justo tempore: deinde ad communionem veniunt;* epist. 14. *& per manuum impositionem Episcopi & cleri, jus communionis accipiunt.* Postea successu temporis eo delapsa res est, ut extra publicam pœnitentiam in privatis quoque absolutionibus hac ceremonia uterentur. Hinc illa distinctio apud Gratianum inter in decr. 26. publicam & privatam reconciliationem. Ego ve- quæst. 6. terem illam observationem, de qua Cyprianus meminit, sanctam & Ecclesiæ salutarem fuisse judico: ac hodie restitutam esse cuperem. Recentiorem hanc tametsi improbare, vel saltem acrius insectari non audeo, minus tamen necessariam arbitror. Utcunque sit, videmus tamen manuum impositionem in pœnitentia ceremoniam esse ab hominibus, non à Deo institutam, quæ inter res medias & externa exercitia ponenda sit: non illa quidem contemnenda, sed quæ inferiore loco esse debeant quam quæ Domini verbo nobis sunt commendata.

Adversus quos primum ostenditur, quis apud veteres usus fuerit solennis illius manuum impositionis.

Quam isti faciunt veluti fundamentum Sacramenti Pœnitentiæ.

15. Romanenses autem & Scholastici (quibus solenne est omnia perperam interpretando corrumpere) anxie in reperiendo hic Sacramento desudant: nec mirum videri debet; nodum enim in scirpo quæ-

Deinde, inter eos ipsos non convenit, qua ratione vel

quo sensu Pœnitentia dicatur Sacramentum.

quærunt. Quod tamen optimum habent, rem implicitam, suspensam, incertam, opinionumque varietate confusam ac turbatam relinquunt. Dicunt ergo, vel pœnitentiam exteriorem esse Sacramentum: &, si ita est, existimari debere signum esse interioris pœnitentiæ, id est, contritionis cordis, quæ erit res Sacramenti: vel utramque simul esse Sacramentum: nec duo, sed unum completum. Verum exteriorem esse Sacramentum duntaxat: interiorem, rem & Sacramentum. Remissionem autem peccatorum, rem tantum, & non Sacramentum.

Porro, quicquid obtendant, definitio Sacramenti nullo modo ei convenit.

Qui Sacramenti definitionem supra à nobis positam memoria tenent, ad eam exigant id quod dicunt esse Sacramentum, & invenient non esse ceremoniam externam à Domino institutam ad fidei nostræ confirmationem. Quod si causentur, definitionem meam legem non esse cui parere necesse habeant: audiant Augustinnm, quem sacrosanctum se habere fingunt. *Sacramenta*, inquit, *propter carnales, visibilia instituta sunt: ut ab iis quæ oculis cernuntur ad ea quæ intelliguntur, Sacramentorum gradibus transferantur.* Quid tale aut ipsi vident, aut aliis queunt ostendere in eo quod Sacramentum pœnitentiæ vocant? Idem alibi, *Sacramentum ideo dicitur quia in eo aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem.* Neque ullo modo Sacramento pœnitentiæ (quale fingunt ipsi) conveniunt hæc: ubi nulla species est corporalis quæ spiritualem fructum repræsentet.

libr. 3. quæst. vet. Testam.

in sermone quodam de Baptism. infant.

Longe speciosius absolutionem Sacerdotis quam pœnitentiam Sacramentum dicere potuerunt.

16. Ac (ut istas belluas in sua arena conficiam) si ullum hic Sacramentum quæratur, nonne longe speciosius jactari poterat, absolutionem sacerdotis Sacramentum esse, quam pœnitentiam vel interiorem vel exteriorem? Promptum enim erat dicere, ceremoniam esse ad confirmandam fidem nostram de peccatorum remissione, habereque promissionem clavium, ut vocant, *Quodcunque ligaveritis aut solveritis super terram, erit solutum & ligatum in cælis.*

Non obstante, quod Sacerdotes non semper efficaciter absolvant: quod illi contra objici posse verentur.

Sed objecisset quispiam, plerosque solvi à sacerdotibus, quibus nihil tale accedit tali absolutione: quum ex eorum dogmate Sacramenta novæ Legis efficere debeant quod figurant. Ridiculum. Ut in Eucharistia duplicem manducationem statuunt: sacramentalem, quæ bonis æque ac malis communis est: spiritualem, quæ bonorum tantum est propria: cur non & absolutionem bifariam percipi fingerent? Nec tamen hactenus intelligere potui quid sibi vellent cum illo suo dogmate: quod quam longe à Dei veritate dissideat, docuimus quum id argumentum serio tractaremus. Tantum hic ostendere volo, hunc scrupulum nihil impedire quominus absolutionem sacerdotis Sacramentum nuncupent. Respondere enim per os Augustini licebat, *Sanctificationem esse sine visibili Sacramento, & visibile Sacramentum sine interiori sanctificatione.* Item, *Sacramenta in solis electis efficere quod figurant.* Item, *Induere Christum alios usque ad Sacramenti perceptionem, alios usque ad sanctificationem.* Illud, bonos & malos pariter facere: istud, bonos solos. Sane hallucinati sunt plusquam pueriliter, & cæci in sole fuerunt, qui quum multa difficultate æstuarent, rem planam adeo & cuivis obviam non perspexerunt.

libr. 5. de Baptism. contra Donatist. libr. 3. quæst. vet. Testam. de Baptism. parvulorum.

Sed quacunque in parte Sacramentum posuerint, non est vere Sacramentum.

17. Ne tamen animos tollant, quacunque in parte Sacramentum posuerint, nego jure haberi pro Sacramento. Primum quod nulla Dei promissio singularis ad hanc rem extet, unica Sacramenti hypostasis. Deinde quod quæcunque hic ceremonia proferatur, merum sit hominum inventum: quum ceremonias Sacramentorum nonnisi à Deo institui posse jam definitum sit. Mendacium ergo & impostura fuit quod de Sacramento pœnitentiæ commenti sunt. Ementitum hoc Sacramentum ornarunt quo decebat elogio, *secundam esse tabulam post naufragium*: quia siquis vestem innocentiæ in Baptismo perceptam peccando corruperit, per pœnitentiam reparare potest. Sed dictum est Hieronymi. Cujuscunque sit, quin plane impium sit excusari nequit, si ex eorum sensu exponitur. Quasi vero per peccatum deleatur Baptismus, & non potius in memoriam revocandus sit peccatori quoties de peccati remissione cogitat, ut illinc sese colligat, animumque recipiat, & fidem confirmet, peccatorum remissionem se impetraturum quæ sibi in Baptismo promissa sit. Quod autem dure & improprie Hieronymus dixit, pœnitentia reparari Baptismum (à quo excidunt qui excommunicari ab Ecclesia merentur) boni isti interpretes ad suam impietatem trahunt.

Ideo licentius peccarunt, quando Pœnitentiam appellarunt secundam tabulam post naufragium.

lib. 4. sent. dist. 14. cap. 1. de pœnit. dist. 1. cap. 2.

Aptissime itaque dixeris si Baptismum vocaveris pœnitentiæ Sacramentum, quum in confirmationem gratiæ & fiduciæ sigillum iis datus sit qui pœnitentiam meditantur. Quod ne commentum esse nostrum putes, præterquam quod Scripturæ verbis conforme est, apparet in veteri Ecclesia fuisse pervulgatum instar certissimi axiomatis. Nam in libello De fide ad Petrum, qui Augustino inscribitur, *Sacramentum fidei & pœnitentiæ* dicitur. Et quid ad incerta confugimus? Quasi vero apertius quippiam requirendum sit, quam quod recitat Euangelista, *Joannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.*

Baptismus est pœnitentiæ Sacramentum.

Citatur Decret. 15. quæst. 1. cap. Firmissime. Marc. 1: 4. Luc. 3: 3.

De ultima, ut vocant, unctione.

18. Tertium fictitium Sacramentum, est extrema unctio: quæ nonnisi à Sacerdote perficitur, idque in extremis (sic loquuntur) & oleo ab Episcopo consecrato, atque hac verborum forma, *Per istam sanctam unctionem, & piissimam suam misericordiam indulgeat tibi Deus quicquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum, gustum.* Ejus duas esse virtutes fingunt, peccatorum remissionem, & corporalis morbi levamen, si ita expedit: sin minus, animæ salutem.

Extremæ unctionis descriptio. vid. Calv. epist. de fugiendis illicitis sacris.

Aiunt autem institutionem ab Jacobo positam esse, cujus verba sunt, *Infirmatur quis inter vos? inducat Presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: fideique obsecratio salvum reddet laborantem, ac eriget eum Dominus: & si in peccatis fuerit, remittentur ei.* Ejusdem rationis est ista unctio, cujus esse manuum impositionem supra demonstravimus: nempe histrionica hypocrisis, qua citra rationem, & sine fructu, Apostolos referre volunt.

Quam in Jacobi Apostoli verbis stabilitam esse volunt. Jac. 5: 14. *Sed ab histrionica hypocrisi oritur.*

Refert Marcus, Apostolos in prima sua missione, juxta mandatum quod à Domino acceperant, mortuos suscitasse, dæmonia ejecisse, leprosos mundasse, infirmos sanasse, in curatione autem ægrorum, oleum adhibuisse. *Ungebant*, inquit, *oleo multos infirmos: & sanabantur.* Huc respexit Jacobus quum jussit accersi Presbyteros ad ungendum infirmum. Talibus ceremoniis nullum altius subesse mysterium facile judicabunt qui observarint quanta libertate & Dominus & ejus Apostoli versati sint in rebus istis externis. Dominus cæco redditurus visum, ex pulvere & sputo lutum composuit, alios tactu sanavit, alios verbo. Ad hunc modum Apostoli alios morbos solo verbo, alios tactu, alios unctione curarunt. At verisimile est unctionem istam non temere (ut nec omnia alia) fuisse usurpatam. Fateor: non tamen ut esset curationis organum, sed symbolum duntaxat, quo imperitorum ruditas admoneretur unde tanta virtus prodiret: ne scilicet ejus laudem Apostolis tribuerent. Oleo autem significari Spiritum sanctum ejusque dona, vulgare ac tritum est. Cæterum evanuit gratia illa curationum, quemadmodum & reliqua miracula: quæ ad tempus edi voluit Dominus, quo novam Euangelii prædicationem in æternum admirabilem redderet. Ut igitur maxime demus unctionem Sacramentum fuisse,

Nec Papistis favet locus D. Jacobi, quum unctio Apostolica fuerit temporaria & miraculosa. Marc. 6. vers. 13.

Joan. 9: 6. Mat. 9: 29. Luc. 18. vers. 42. Act. 3: 6. & 5: 16. & 19: 12.

Psal. 45: 8.

fuisse earum virtutum quæ tum per manus Apostolorum administrabantur: nihil nunc ad nos pertinet, quibus virtutum administratio commissa non est.

Deinde, nulla majore ratione possunt ex hac unctione facere Sacramentum, quam ex aliis quibusvis symbolis in Scriptura commemoratis.

19. Et qua majori ratione Sacramentum ex hac unctione faciunt quam ex aliis quibusvis symbolis quæ nobis in Scriptura commemorantur? Cur non aliquam natatoriam Siloah destinant, in quam certis temporum vicibus se immergant male habentes? Frustra, inquiunt, id fieret. Certe non magis frustra quam unctio. Cur non mortuis incubant, quoniam puerum mortuum, illi incubando, suscitavit Paulus? Cur non lutum ex sputo & pulvere Sacramentum est? Sed alia singularia exempla fuerunt, hoc autem ab Jacobo præcipitur: nempe pro eo tempore loquebatur Jacobus, quo adhuc hujusmodi Dei benedictione fruebatur Ecclesia. Affirmant quidem eandem etiamnum vim suæ unctioni inesse: sed aliter experimur. Nemo jam miretur quomodo animas, quas verbo Dei, hoc est, vita & luce sua spoliatas, stupidas esse & cæcas sciebant, tanta confidentia ludificati sint: quum nihil eos pudeat, corporis sensus vivos ac sentientes velle fallere. Ridiculos ergo se faciunt dum gratia curationum præditos sese jactant. Adest sane suis Dominus omnibus seculis: & eorum languoribus, quoties opus est, medetur, non minus quam olim: manifestas tamen illas virtutes non ita exerit, nec miracula per Apostolorum manus dispensat: quia & temporale fuit illud donum, & aliqua etiam ex parte hominum ingratitudine statim intercidit.

Joan. 9: 7. Actor. 20. vers. 10.

Tertio, nulla vi suam illam unctionem hodie pollere.

Quarto, injurios esse Spiritui sancto, qui putidum & inutile oleum faciunt ejus virtutem.

20. Itaque ut non abs re Apostoli gratiam curationum sibi demandatam, olei symbolo palam testati sunt, non suam, sed Spiritus sancti esse virtutem: ita rursum Spiritui sancto sunt injurii qui putidum & nullius energiæ oleum faciunt ejus virtutem. Perinde id est acsi quis diceret, omne oleum virtutem esse Spiritus sancti, quod eo nomine in Scriptura nuncupetur: omnem columbam esse Spiritum sanctum, quod ea specie apparuerit. Verum de iis viderint. Quod nobis in præsentia abunde est, certo certius perspicimus, eorum unctionem Sacramentum non esse: quæ nec ceremonia est à Deo instituta, nec ullam promissionem habet. Siquidem quum duo ista in Sacramento exigimus, ut ceremonia sit à Deo instituta, ut Dei promissionem habeat: simul postulamus ut ceremonia illa nobis tradita sit, & promissio ad nos spectet. Non enim Circumcisionem jam Sacramentum Christianæ Ecclesiæ quisquam esse contendit, tametsi & Dei institutum erat, & promissionem annexam habebat: quia nec nobis mandata fuit, nec promissio quæ illi adjuncta fuerat, nobis eadem conditione data. Promissionem quam in unctione ferociter jactant, nobis non esse datam evidenter demonstravimus, & ipsi experientia declarant. Ceremonia usurpari non debuit, nisi ab iis qui curationum gratia præditi fuerant: non ab istis carnificibus, qui plus mactando ac trucidando valent, quam sanando.

Mat. 6: 13. Mat. 3: 16. Joan. 1: 32.

Quinto, utcunque sit, unctionem illam Sacramentum non esse, quum nec à Domino instituta sit, nec promissionem habeat.

Sexto, nullam esse convenientiam inter unctionem ab Apostolo præceptam & pinguedinem Papisticam, quinque collationibus ostenditur.

Jac. 5: 14.

21. Quanquam etiamsi obtinuerint, huic ætati convenire quod de unctione ab Jacobo præcipitur, (à quo longissime absunt) nec sic quidem adhuc multum promoverint in approbanda sua unctione qua hactenus nos illeverunt. Jacobus omnes infirmos vult inungi: isti non infirmos, sed semimortua cadavera, sua pinguedine inficiunt: quum jam jam anima in primoribus labris laborat, vel (ut ipsi loquuntur) in extremis. Si præsentem habent medicinam in suo Sacramento, qua vel morborum acerbitatem leniant, vel saltem aliquod animæ solatium adferant, crudeles sunt qui nunquam in tempore
1. medentur. Jacobus vult infirmum ungi à senioribus Ecclesiæ: isti unctorem non admittunt nisi sa-
2. crificulum. Quod apud Jacobum Presbyteros interpretantur Sacerdotes, & pluralem numerum ad decorem positum nugantur, nimis frivolum est: quasi vero Ecclesiæ eo tempore sacrificorum examinibus abundarint, ut in longa pompa procedere potuerint ad ferendum sacri olei ferculum. Jacobus, 3.
dum simpliciter ungi infirmos jubet, non aliam unctionem mihi significat, quam vulgaris olei: nec aliud habetur in Marci narratione. Isti oleum non dignantur nisi ab Episcopo consecratum: hoc est, multo halitu calefactum, multo murmure incantatum, & novies flexo genu salutatum: ter, *Ave sanctum oleum*: ter, *Ave sanctum chrisma*: ter, *Ave sanctum balsamum*. A quo tales exorcismos hauserunt? Jacobus dicit, Ubi unctus oleo fuerit infir- 4.
mus, & precatio concepta fuerit super eum, si in peccatis fuerit, remissum iri: ut scilicet abolito reatu, pœnæ levationem impetret: non intelligens pinguedine deleri peccata, sed fidelium orationes, quibus afflictus frater Deo commendatus fuerit, non fore irritas. Isti per sacram suam, id est, abominabilem unctionem, peccata remitti, impie mentiuntur. En quam pulchre proficient, ubi Jacobi testimonio pro sua libidine prolixe abuti permissi fuerint. Ac ne diutius sit nobis in probatione laborandum, hac difficultate nos eorum quoque annales 5.
liberant: referunt enim Innocentium Papam, qui Augustini ætate Romanæ Ecclesiæ præfuit, instituisse ut non Presbyteri modo, sed omnes etiam Christiani oleo uterentur, in suam suorumque necessitatem ungendo. Auctor Sigebert. in Chronic.

De Ordinibus Ecclesiasticis.

De Sacramento Ordinis admodum fœcundo dicturus, duo discutienda proponit.

22. Quartum locum in eorum catalogo tenet Sacramentum Ordinis: sed adeo fœcundum, ut septem ex se sacramentula pariat. Est vero istud perquam ridiculum, quod quum affirment septem esse Sacramenta, dum recensere ipsa volunt, tredecim enumerant. Neque vero causari possunt, unum esse Sacramentum, quia omnia in unum sacerdotium tendunt, & velut quidam ad ipsum sunt gradus. Siquidem quum in singulis diversas esse ceremonias constet, diversas esse gratias ipsi loquantur: nemo dubitet quin septem Sacramenta dici debeant si eorum placita recipiuntur. Et quid, quasi rem ambiguam, controvertimus, quando ipsi plane distincteque septem declarant? Primum autem obiter perstringemus, quot & quam insulsas absurditates nobis ingerant, dum nobis suos Ordines pro Sacramentis commendare volunt: deinde an omnino Sacramentum dici debeat ceremonia qua utuntur Ecclesiæ in ordinandis ministris, videbimus. Septem ergo ordines vel gradus Ecclesiasticos faciunt: quos insigniunt titulo Sacramenti. Sunt autem, Ostiarii, Lectores, Exorcistæ, Acoluthi, Subdiaconi, Diaconi, Sacerdotes. Et septem quidem esse dicunt propter septiformem Spiritus sancti gratiam, qua præditi esse debent qui ad eos promoventur. Augetur autem illis & largius cumulatur in promotione. Jam numerus ipse perversa Scripturæ interpretatione consecratus est: quod videntur sibi apud Jesaiam legisse, septem Spiritus sancti virtutes: quum & vere plures non referantur ab Jesaia quam sex, nec Propheta omnes eo loco concludere voluerit: tam enim alibi *Spiritus vitæ, sanctificationis, adoptionis filiorum* dicitur, quam illic *sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis, scientiæ, & timoris Domini.* Quanquam alii acutiores, non septem ordines, sed novem faciunt, ad similitudinem, ut aiunt, triumphantis Ecclesiæ. Atque inter eos etiam pugna est, quod alii clericalem tonsuram volunt esse primum omnium ordinem, Episcopatum ultimum: alii, exclusa tonsura, Archiepiscopatum ordinibus annumerant. Isidorus aliter distinguit, facit enim diversos, Psalmistas & Lectores: illos cantionibus

1. Quot & quam insulsas absurditates nobis hic ingerant. lib. 4. sent. dist. 34. c. 9.

2. An Ordo Ecclesiasticus sit Sacramentum.

Ac primo, quod septem faciunt, id ab inscitia & nimia incogitantia promanavit. Jes. 11: 2, 3. Eze. 1: 20. Rom. 1: 4. & 8: 15.

Secundo, non inter ipsos convenit, quot, quive sint Ordines. Opinio hæc est Hugonis: altera Guliel. Parisiens. Isid. lib. 7.

etym. allegatur. cap. Cleros, dist. 21. & dist. 33. cap. Lector. & cap. Ostiarius.

nibus præficit, hos legendis Scripturis, quibus plebs erudiatur. Atque hæc distinctio Canonibus observatur. In tanta varietate quid sequi aut fugere nos volunt? Dicamusne septem esse ordines? Sic docet magister scholæ: sed illuminatissimi doctores aliter determinant. Rursum inter se ipsi dissident. Præterea sacratissimi Canones alio nos vocant. Sic scilicet consentiunt homines quum de rebus divinis sine verbo Dei disceptant.

Tertio, iniquissime in singulis illis suis ordinibus Christum sibi collegam faciunt, ut suas ineptias magis commendent.

23. Verum hoc omnem stultitiam superat, quod in singulis Christum sibi collegam faciunt. Primum, inquiunt, ostiarii munere functus est, quando *vendentes & ementes, flagello ex funiculis facto, è templo ejecit.* Ostiarium se esse significat, quum dicit, *Ego sum ostium.* Lectoris munus assumpsit, quum in synagoga Jesaiam legit. Exorcistæ officio functus est, quum linguam & aures surdi & muti saliva tangens, auditum reddidit. Acoluthum se esse his verbis testatus est, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Subdiaconi officio functus est, quum linteo præcinctus pedes discipulorum lavit. Diaconi personam sustinuit, quum corpus & sanguinem distribuit in Cœna. Sacerdotis partes implevit, quum in cruce Patri se hostiam obtulit. Hæc absque risu adeo audiri non possunt ut mirer absque risu scripta esse: si tamen homines erant qui scribebant. Sed in primis spectabilis est argutia qua in acoluthi nomine philosophantur, ceroferarium appellantes, verbo (ut arbitror) magico, certe inaudito gentibus ac linguis omnibus: quum ἀκόλουθος Græcis simpliciter significet *pedissequum.* Quanquam si his serio refellendis inhæream, jure & ipse quoque rideam: adeo frivola sunt & ludicra.

Joan. 2:15. Joan. 10:7. Luc. 4:17. Marc. 7. vers. 33. Joan. 8:12. Joan. 13:5. Matth. 26. vers. 26. Matth. 27. vers. 50.

Quarto, horum ordinum maxima pars nihil aliud sunt quam vana nomina, nullum certum munus secum trahentia.

24. Ne tamen mulierculis adhuc fucum faciant, traducenda est obiter eorum vanitas. Creant eximia pompa ac solennitate suos lectores, psalmistas, ostiarios, acoluthos, ad ea ministeria exequenda quibus vel pueros, vel certe quos vocant laicos, præficiunt. Quis enim cereos ut plurimum accendit, quis urceolo vinum & aquam infundit, nisi puer, aut ex laicis sordidulus aliquis qui ex ea re quæstum facit? Nonne iidem canunt? nonne templorum januas claudunt & aperiunt? Quis enim in eorum templis unquam vidit vel acoluthum, vel ostiarium suis partibus fungentem? Quin potius qui puer acoluthi munere functus est, quum in ordinem acoluthorum cooptatur, desinit esse id quod dici incipit: ut videantur ex professo velle munus ipsum abjicere quum titulum assumunt. En cur Sacramentis consecrari & Spiritum sanctum accipere necesse habeant, nempe ut nihil agant. Si prætexant, hanc esse temporum perversitatem, quod ministeria sua deserunt ac negligunt, simul fateantur nullum hodie esse in Ecclesia usum nec fructum sacrorum suorum ordinum quos mirifice deprædicant, totamque Ecclesiam suam anathemate plenam: quandoquidem cereos & urceolos à pueris & profanis attrectari permittat, quibus tangendis nulli digni sunt nisi in acoluthos consecrati: quando cantiones ad pueros ablegat, quæ nisi ab ore consecrato audiri non debebant. Exorcistas vero in quem tandem finem consecrant? Audio Judæis fuisse suos exorcistas: sed ab exorcismis dictos video, quos exercebant. De ementitis istis exorcistis quis unquam fando audivit quod specimen unum suæ professionis ediderint? Fingitur illis potestas data imponendi manus super energumenos, & catechumenos, & dæmoniacos: sed tali se potestate præditos dæmonibus persuadere non possunt, non modo quia eorum imperiis non cedunt dæmones, sed etiam quia ipsis imperant. Vix enim decimum quemque reperias qui non malo spiritu agatur. Quæcunque igitur de minutulis suis ordinibus balbutiunt, conflata sunt ex inscitis insulsisque mendaciis. De veteribus acoluthis & ostiariis & lectoribus alibi dictum est, quum Ecclesiæ ordinem exponeremus. Nobis hic propositum est duntaxat pugnare contra novitium illud inventum de septemplici Sacramento in ordinibus Ecclesiasticis: de quo nusquam alibi quam apud ineptos istos rabulas, Sorbonistas & Canonistas, legitur.

Ridicula exceptio.

Exorcistæ Papistici. Actor. 19. vers. 13.

Quid de ista ordinum inordinatorum ἀταξίᾳ sentiendum sit.

2. Ad secundum illud veniens, nempe an ordinis ceremonia qua utuntur, dici debeat, primum ostendit quanta vanitate clericos suos in vertice radant.

25. Jam de ceremoniis quas adhibent videamus. Principio, quoscunque in militiam suam adscribunt, communi symbolo initiant in clericatum. Radunt enim eos in vertice, ut corona regale decus significet: quia Reges debent esse clerici, ut se & alios regant. De iis enim sic loquitur Petrus, *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* At sacrilegium fuit, quod universæ Ecclesiæ tribuitur, solis sibi arrogare, & titulo superbe gloriari quem fidelibus præripuerant. Petrus totam Ecclesiam alloquitur: isti ad pauculos rasos detorquent: quasi solis illis dictum sit, *Sancti estote:* quasi soli illi sanguine Christi acquisiti sint: quasi soli illi per Christum facti sint regnum & sacerdotium Deo. Assignant deinde & alias rationes: summitas capitis denudatur, ut eorum mens ad Dominum libera demonstretur, quæ revelata facie, Dei gloriam contempletur: vel ut vitia oris & oculorum doceantur præcidenda. Vel rasura capitis est temporalium depositio: circumferentia vero coronæ, reliquiæ sunt bonorum quæ ad sustentationem retinentur. Omnia in figuris: quia scilicet velum templi nondum scissum est. Itaque persuasi se præclare defunctos esse suis partibus quod talia per coronam suam figuraverint, nihil eorum re ipsa præstant. Quousque nos talibus fucis & præstigiis ludent? Clerici detonsis aliquot capillis significant temporalium bonorum abundantiam se abjecisse, gloriam Dei contemplari, aurium oculorumque concupiscentiam mortificasse: at nullum est hominum genus rapacius, stupidius, libidinosius. Cur non magis sanctitatem vere exhibent quam falsis mendacibusque signis ipsius speciem simulant?

c. dup. 12. quæst. 1. 1 Pet. 2:9. Levit. 11. vers. 44. lib. 4. sent. dist. 24. cap. Duo sunt.

Deinde, quam insulsis & irrationalibus rationibus institutum illud tueantur. lib. 4. sent. dist. 24. cap. 1.

Tertio, coronam hanc suam à Nazaræis, aut à Priscilla, Acyla & Paulo deducentes, inepte judaizare deprehenduntur.

26. Porro quum dicunt coronam clericalem habere originem à Nazaræis, & rationem, quid aliud adferunt quam sua mysteria à Judaicis ceremoniis nata esse, vel potius merum esse Judaismum? Quod autem addunt, Priscillam, Acylam, & Paulum ipsum suscepto voto sibi rasisse caput, ut purificarentur: crassam suam ignorantiam produnt. Nusquam enim legitur de Priscilla: ac de Acyla etiam incertum est: siquidem tam ad Paulum referri potest tonsura illa quam ad Acylam. Ne vero illis relinquamus quod petunt, exemplum eos habere à Paulo: observandum est simplicioribus, Paulum nunquam caput sibi totondisse ad sanctificationem aliquam, sed duntaxat ut fratrum infirmitati serviret. Soleo ejusmodi vota appellare charitatis, non pietatis: hoc est, non suscepta ad cultum aliquem Dei, sed ad tolerandam infirmorum ruditatem: quemadmodum ipse ait, *Judæis se Judæum factum*, &c. Ergo hoc fecit, & quidem semel, atque ad breve tempus, ut Judæis se tantisper accommodaret. Isti quum Nazaræorum purificationes nullo usu imitari volunt, quid aliud quam alterum Judaismum erigunt dum veterem perperam æmulari affectant? Eadem religione decretalis illa epistola composita est, quæ prohibet clericis, juxta Apostolum, ne comam nutriant, sed instar sphæræ radant: quasi Apostolus, docens quid viris omnibus decorum sit, de sphærica clericorum rasura sollicitus fuerit. Hinc lectores reputent qualis sint energiæ ac dignitatis alia quæ sequuntur mysteria, quibus talis est ingressus.

Actor. 18. vers. 18.

Cur Paulus ex voto caput sibi abrasit.

1 Cor. 9. vers. 20.

Num. 6. vers. 18.

cap. Prohibe. dist. 25. 1 Cor. 11. vers. 14.

Hujus clericalis tonsuræ origo, ex Augustino. Augustin. de opere

27. Unde originem habuerit clericorum tonsura, abunde vel ex uno Augustino constat. Quum illo seculo capillum non alerent nisi delicati, & qui nitorem elegantiamque non satis virilem affectabant: videbatur esse non boni exempli si clericis id per-

Monach. in fine. item in retract. permitteretur. Jubebantur ergo clerici vel tondere caput, vel radere, nequam effœminati cultus speciem præ se ferrent. Adeo autem id vulgare erat, ut monachi quidam, quo magis suam sanctimoniam notabili distinctoque ab aliis habitu venditarent, comam demitterent. *Progressus.* Quum vero postea res ad crines rediisset, & ad Christianismum accederent gentes quædam quæ semper comatæ fuerant, ut Gallia, Germania, Anglia: verisimile est clericos ubique rasisse caput, ne comæ ornamentum viderentur affectare. *Corruptio.* Tandem corruptiore seculo, quum prisca omnia instituta vel inversa forent, vel in superstitionem degenerassent, quia in rasura clericali nihil cernebant causæ (neque enim quicquam retinuerant præter stultam imitationem) ad mysterium confugerunt: quæ nunc superstitiose nobis obtrudunt pro Sacramenti sui approbatione. *Alia inepta ceremonia quibus Ostiarios, Lectores, Exorcistas & Acoluthos consecerant.* Ostiarii in consecratione claves templi accipiunt, quo sibi mandari custodiam intelligant. Lectores, sacra Biblia. Exorcistæ, formulas exorcismorum, quibus super energumenos & catechumenos utantur. Acoluthi, cereos & urceolum. En ceremoniæ quibus (si Deo placet) tantum inest arcanæ virtutis, ut esse possint gratiæ invisibilis non modo signa ac tesseræ, sed etiam causæ. lib. 4. sent. dist. 24. cap. 8. Hoc enim secundum suam definitionem postulant, quum inter Sacramenta haberi volunt. *Indigna sunt quæ Sacramenti nomine insigniantur.* Verùm ut paucis absolvam, dico absurdum esse quod in scholis & canonibus minores istos ordines Sacramenta faciunt: quando eorum etiam qui hoc tradunt confessione, primitivæ Ecclesiæ incogniti fuerunt, & multis postea annis excogitati. Sacramenta autem, quum Dei promissionem contineant, neque ab Angelis, neque ab hominibus, sed à Deo solo institui debent: cujus unius est promissionem dare.

De Ordinibus majoribus sacros vocant. 28. Supersunt tres Ordines, quos majores vocant. Ex quibus Subdiaconatus (ut aiunt) in eum numerum translatus est, ex quo turba illa minorum pullulare cœpit. Quia autem videntur pro his testimonium habere à verbo Dei, sacros ordines, honoris causa, peculiariter nominant. Sed quam oblique Domini institutis in prætextum suum abutantur, videndum est. *Sacerdotes quod attinet. Quorum munus describitur.* Incipiemus autem ab ordine presbyterii sive sacerdotii. His enim duobus nominibus rem unam significant: ac sic appellant eos ad quos pertinere aiunt sacrificium corporis & sanguinis Christi in altari conficere, orationes concipere, ac benedicere dona Dei. Itaque in ordinatione patenam cum hostiis accipiunt, in symbola collatæ sibi potestatis placabiles Deo hostias offerendi, manusque illis inunguntur: quo symbolo docentur datam sibi esse consecrandi potestatem. Sed de ceremoniis postea. De re ipsa dico, adeo nullum apicem habet à verbo Dei quod obtendunt, ut non potuerint improbius ordinem à Deo positum depravare. *1. Christi Sacerdotio sunt injurii, quod placationis hostiam se offerre profiteantur. Unde liquet, eorum sacerdotium non Sacramentum esse, sed impietatem ac sacrilegium.* Principio quidem pro confesso esse debet (quod de Missa Papali tractando asseruimus) injurios omnes esse Christo qui se Sacerdotes appellant, ad offerendam placationis hostiam. Constitutus ille & consecratus à Patre Sacerdos cum jurejurando fuit, secundum ordinem Melchisedec, nullo fine, nullo successore. Hostiam semel obtulit æternæ expiationis & reconciliationis: nunc etiam sanctuarium cæli ingressus, intercedit pro nobis. In ipso omnes sumus sacerdotes, sed ad laudes & gratiarum actiones, ad nos denique nostraque Deo offerenda. Illi uni singulare fuit, sua oblatione Deum placare, & peccata expiare. Psa. 110: 4. Heb. 5: 6. & 7: 3. & 9: 11, 12. Id quum sibi isti usurpent, quid superest nisi eorum sacerdotium impium esse ac sacrilegum? Certe nimis improbi sunt dum Sacramenti titulo insignire audent. *2. A vero presbyterio, cujus ceremonia sano sensu Sacramentum dici possit, plurimum absunt.* Quantum ad verum presbyterii munus attinet, quod ore Christi nobis est commendatum, libenter eo loco habeo: illic enim ceremonia est, primum ex Scripturis sumpta, deinde quam non esse inanem nec supervacuam, sed fidele spiritualis gratiæ symbolum, testatur Paulus. 1 Tim. 4. vers. 14. Quod autem tertium in numero non posui, eo factum est quod non ordinarium nec commune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus. *3. Verbo Dei destituitur eorum ordinatio.* Verum quum hic honor Christiano ministerio tribuitur, non est propterea quod superbiant Papistici sacerdotes: Euangelii enim sui ac mysteriorum dispensatores ordinari jussit Christus, non victimarios inaugurari. Matth. 28. vers. 19. Mandatum de prædicando Euangelio pascendoque grege, non de hostiis immolandis dedit. Marc. 16. vers. 15. Spiritus sancti gratiam promisit, non ad peragendam peccatorum expiationem, sed ad gubernationem Ecclesiæ rite obeundam ac sustinendam. Joan. 21. vers. 15.

4. Insulse & impie Christi insufflationem imitati sunt. 29. Cum re ipsa optime congruunt ceremoniæ. Dominus noster quum Apostolos amandaret ad Euangelii prædicationem, insufflavit in eos. Joan. 20. vers. 22. Quo symbolo Spiritus sancti virtutem, qua illos donabat, repræsentavit. Hanc insufflationem retinuerunt boni isti viri, & quasi Spiritum sanctum è gutture suo egerant, super suos quos formant sacrificulos demurmurant, *Accipite Spiritum sanctum*. Adeo nihil prætereunt quod non præpostere effingant, non dico more histrionum (qui nec sine arte gesticulantur, nec sine significatione) sed instar simiarum, quæ lascive & absque ullo delectu quidvis imitantur. *Exceptionis dilutio.* Servamus (inquiunt) exemplum Domini. At multa egit Dominus, quæ nobis exempla esse noluit. Dixit Dominus discipulis, *Accipite Spiritum sanctum*. Dixit & Lazaro, *Lazare, veni foras*. Joan. 11. vers. 43. Dixit paralytico, *Surge & ambula*. Mat. 9: 5. Joan. 5: 8. Cur non eadem dicunt omnibus mortuis & paralyticis? Divinæ suæ virtutis specimen edidit quum insufflando in Apostolos, Spiritus sancti gratia illos replevit. Hoc ipsum si conantur efficere, Deum æmulantur, & tantum non ad certamen provocant: sed longissime absunt ab effectu, nec aliud inepto isto gestu quam Christum illudunt. *Alia exceptio profana refellitur.* Sunt quidem adeo effrontes ut asserere ausint conferri à se Spiritum sanctum: sed quam id verum sit, docet experientia, quæ clamat ex equis fieri asinos, ex fatuis phreneticos quicunque in sacerdotes consecrantur. Nec tamen hinc pugnam illis facio: tantum ceremoniam ipsam damno quæ in exemplum trahi non debuit, quandoquidem à Christo in singulare miraculi symbolum usurpata est: tantum abest ut illis patrocinari debeat imitationis excusatio.

5. Unctio eorum improbatur. 30. Unctionem vero à quo tandem acceperunt? Respondent se accepisse à filiis Aaron, à quo & suus ordo sumpsit initium. lib. 4. sent. dist. 14. cap. 8. & in Can. dist. 21. cap. 1. Perversis igitur exemplis perpetuo se tueri malunt, quam fateri à se excogitatum quod temere usurpant: sed interim non animadvertunt, dum successores se profitentur filiorum Aaron, Christi sacerdotio se esse injurios: quod unum omnibus veteribus sacerdotiis adumbratum figuratumque fuit. In eo igitur omnia conclusa & impleta fuerunt, in eo cessarunt: ut jam aliquoties repetitum à nobis est, & epistola ad Hebræos nullis glossis adjuta testatur. *Nam Judaismum, sed imperfectum, invehit.* Quod si tantopere Mosaicis ceremoniis oblectantur, cur non boves, vitulos, agnos ad sacrificia rapiunt? Habent quidem bonam partem antiqui tabernaculi & totius Judaici cultus: sed hoc tamen eorum religioni deest, quod vitulos & boves non immolant. Quis non videat hanc unctionis observationem Circumcisione multo esse perniciosiorem: præsertim ubi accedit superstitio & Pharisaica opinio de dignitate operis? *Per consequens isti fiunt Apostatæ à Christo; & lupi, non pastores.* Judæi in Circumcisione fiduciam justitiæ reponebant: isti in unctione spirituales gratias. Ergo dum Levitarum æmuli esse appetunt, apostatæ fiunt à Christo, seque Pastorum munere abdicant.

5. Impositionem manuum nul- 31. Hoc est (si Deo placet) sacrum oleum quod characterem indelebilem imprimit. Quasi vero oleum pulvere & sale abstergi non possit, aut (si tena-

cius

lum hic locum habere ostenditur, sed ejus vices supplevit unctio, cujus profanitas ridicula detegitur. Exod. 30. vers. 30.

cius adhæsit) sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima? An obliti sunt quod ex Augustino occinunt, Si detrahatur verbum ab aqua, nihil fore nisi aquam: habere autem à verbo ut sit Sacramentum? Quod verbum ostendent in sua pinguedine? an quod Mosi mandatum est de filiis Aaron ungendis? At illic etiam mandatur de tunica, de ephod, de galero, de corona sanctitatis, quibus ornandus erat Aaron: de tunicis, balteis, mitris, quibus erant vestiendi ejus filii. Mandatur de mactando vitulo, de adolendo ejus adipe, de arietibus secandis & comburendis, de sanctificandis auriculis & vestimentis, alterius arietis sanguine: & innumeræ aliæ observationes, quibus prætermissis, miror cur una unctio olei illis placeat. Si autem aspergi gaudent, cur oleo potius asperguntur quam sanguine? Scilicet rem ingeniosam conantur: ex Christianismo & Judaismo & Paganitate, velut consutis centunculis, religionem unam conficere. Fœtet igitur eorum unctio, quæ sale, id est, verbo Dei, destituitur. Superest impositio manuum, quam ut in veris legitimisque ordinationibus Sacramentum esse concedo, ita nego locum habere in hac fabula, ubi nec Christi mandato obtemperant, nec finem respiciunt quo nos ducere debet promissio. Signum si non negari sibi volunt, ad rem ipsam cui dedicatum est, accommodent oportet.

Quod ad Diaconos attinet, ceremoniæ quibus ordinantur, eorumque occupationes, à verorum Diaconorum institutione & officio remotissimæ, damnantur, utpote verbo Dei & Apostolicæ Ecclesiæ ordini ex diametro oppositæ.

32. De ordine quoque Diaconatus nihil pugnarem, si restitueretur in suam integritatem ministerium illud quod sub Apostolis & in puriore Ecclesia fuit. At vero quos isti fingunt Diaconos quid habent simile? Non de hominibus loquor (ne querantur, inique ex hominum vitiis suam doctrinam æstimari) sed pro iis ipsis quos sua doctrina nobis tradunt, testimonium ab eorum exemplo quos Apostolica Ecclesia Diaconos instituit, indigne peti contendo. Aiunt ad suos Diaconos pertinere, assistere Sacerdotibus, ministrare in omnibus quæ aguntur in Sacramentis, scilicet in Baptismo, in chrismate, in patena, in calice: oblationes inferre & disponere super altare, componere mensam Domini, & vestire: crucem ferre, prædicare & decantare Euangelium & Epistolam ad populum. An hic verbum unum de vero Diaconorum ministerio? Nunc institutionem audiamus: Diacono qui ordinatur, solus Episcopus manum imponit. Orarium illi & stolam super lævum humerum collocat, ut intelligat se accepisse jugum Domini leve, quo ad sinistram pertinentia divino timori subjiciat. Textum Euangelii præbet, ut se ejus præconem agnoscat. Et isthæc quid ad Diaconos? Perinde vero faciunt acsi quis Apostolos se instituere diceret quos duntaxat adolendis thuribus, simulachris poliendis, converrendis templis, captandis muribus, fugandis canibus præficeret. Quis id hominum genus vocari Apostolos pateretur, & conferri cum ipsis Christi Apostolis? Posthac ergo ne Diaconos esse mentiantur quos nonnisi ad histrionicos suos ludos instituunt. Quin etiam ipso nomine satis declarant quale sit officium. Levitas enim appellant, eorumque rationem ac originem ad filios Levi referri volunt. Quod per me quidem licet, modo ne alienis plumis eos postea vestiant.

De Subdiaconis idem sentiendum, ac de omnibus in universum: & in summa, Spiritum sanctum istis minime includi: ideo eas Sacramentorum nomine esse spoliandas.

33. De Hypodiaconis quid dicere attinet? nam quum revera curæ pauperum olim præfuerint, nugatoriam nescio quam functionem illis attribuunt, ut calicem ac patenam, urceolum cum aqua, mantile ad altare deferant, aquam fundant ad manus lavandas, &c. Jam vero quod de oblationibus recipiendis & inferendis dicunt, eas intelligunt quas velut anathemati destinatas ingurgitant. Huic muneri optime respondet initiandi ritus, Ut ab Episcopo patenam & calicem, ab Archidiacono urceolum cum aqua, manuale & hujusmodi scruta accipiat. His ineptiis ut inclusum Spiritum sanctum fateamur postulant. Quis pius hoc concedere sustineat? Verum, ut semel finiamus, licet de iis idem quod de reliquis statuere: neque enim opus est longius repetere quæ supra sunt explicata. Hoc satis esse poterit modestis & docilibus (quales instituendos suscepi) nullum esse Dei Sacramentum nisi ubi ceremonia ostenditur annexa promissioni: aut certe potius, nisi ubi promissio in ceremonia spectatur. Hic ne syllaba quidem habetur certæ alicujus promissionis: frustra igitur quæratur ceremonia ad confirmandam promissionem. Rursum nulla ceremonia ex iis quas usurpant, à Deo instituta legitur. Sacramentum igitur nullum esse potest.

De Matrimonio.

Matrimonium Sacramentum non esse ut evidentius appareat, primum adversariorum rationes tolluntur: & ostenditur, multa Sacramenta protinus emersura, si perinde ac illi faciunt, ratiocinari liceret.

34. Postremum est matrimonium, quod ut à Deo institutum fatentur omnes, ita pro Sacramento datum nemo usque ad Gregorii tempora viderat. Et cui unquam sobrio in mentem venisset? Ordinatio Dei bona est & sancta: & agricultura, architectura, sutrina, tonstrina, ordinationes sunt Dei legitimæ, nec tamen Sacramenta sunt: id enim non tantum in Sacramento quæritur ut Dei sit opus, sed ut sit ceremonia exterior à Deo posita ad confirmandam promissionem. Nihil tale esse in matrimonio pueri quoque judicabunt. Sed signum est, inquiunt, sacræ rei, hoc est, spiritualis conjunctionis Christi cum Ecclesia. Si verbo signi, symbolum intelligunt à Deo nobis in hoc propositum ut fidei nostræ certitudinem erigat, longe à scopo aberrant: si signum simpliciter accipiunt, quod in similitudinem adductum sit, ostendam quam acute ratiocinentur. Paulus ait, *Sicut stella à stella differt in claritate, sic erit resurrectio mortuorum.* En unum Sacramentum. 1 Cor. 15. v. 41, 42.
Christus ait, *Simile est regnum cælorum grano sinapi.* Matth. 13. vers. 31.
En alterum. Rursum, *Simile est regnum cælorum fermento.* Ecce tertium. ibid. v. 33.
Jesaias ait, *Ecce Dominus gregem suum pascet quasi pastor.* Ecce quartum. Jesa. 40. vers. 11.
Alibi, *Dominus quasi gigas egredietur.* Ecce quintum. Jesa. 42. vers. 13.
Et quis tandem finis aut modus? nihil hac ratione Sacramentum non erit: quot in Scriptura parabolæ sunt & similitudines, tot erunt Sacramenta. Quin etiam furtum Sacramentum erit: quandoquidem scriptum est, *Dies Domini sicut fur.* 1 Thess. 5. vers. 2.
Quis ferat istos Sophistas tam inscite garrientes? Fateor quidem, quoties aspicitur vitis, optimum esse in memoriam revocari quod ait Christus, *Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus cultor.* Joan. 15. vers. 1, 5.
Quoties occurrit pastor cum grege, & illud etiam occurrere bonum esse, *Ego sum pastor bonus: oves meæ meam vocem audiunt.* Joan. 10. vers. 11.
Verum siquis tales similitudines Sacramentis annumeret, in Anticyram mittendus sit.

Secundo, locum Apostoli, cujus interpretatio additur, adversariorum errorem minime tueri ostenditur.

35. Verba tamen Pauli obtrudunt, quibus Sacramenti nomen matrimonio attribui dicunt, *Qui uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & Ecclesia.* Ephes. 5. v. 28, 29, & seqq.
At sic tractare Scripturas, terram cælo miscere est. Paulus ut ostenderet maritis, quam singulari amore uxores suas complecti debeant, Christum illis in exemplar proponit. Ut enim ille viscera pietatis effudit in Ecclesiam, quam sibi desponderat: sic unumquemque affectum esse vult erga propriam uxorem. Sequitur deinde, *Qui uxorem diligit, semetipsum diligit: quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam.* Porro ut doceret quomodo Christus dilexerit Ecclesiam perinde atque semetipsum, imo quomodo se unum fecerit cum sponsa sua Ecclesia, refert ad eum quæ Moses narrat Adam de se dixisse.

Quum

Genes. 2. vers. 23.

Quum enim adducta esset in ejus conspectum Heva, quam è sua costa formatam sciebat: *Hæc*, inquit, *est os ex ossibus meis, & caro de carne mea.* Totum id spiritualiter impletum in Christo, & in nobis testatur Paulus, quum *membra nos esse* ait *corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus*, adeoque unam cum ipso carnem. Tandem epiphonema subnectit, *Magnum hoc mysterium*: & nequis amphibologia falleretur, exprimit se non de carnali viri & mulieris conjunctione loqui, sed de spirituali Christi & Ecclesiæ conjugio. Et sane vere magnum mysterium est, quod sibi Christus costam detrahi passus est unde formaremur: hoc est, quum fortis esset, debilis esse voluit, quo sua fortitudine roboraremur: ut jam non vivamus ipsi, sed vivat ipse in nobis.

Gal. 2: 20.

Erroris occasio, ex amphibologia. Sacramenti enim vocem male intellexerunt: unde multiplex orta est absurditas, ut primum quod docent matrimonium esse Sacramentum: quod refutatur.

1 Tim. 3. v. 9, & 16. Eph. 5: 9. lib. 4. sent. dist. 17. c. 4. & in Decr. 27. q. 2. c. Quum societas. Gl. c. Lex divina. ibid. Decr. lib. 4. sent. dist. 33. cap. 2. & in Decr. 32. q. 2. c. Quicquid.

36. Imposuit illis *Sacramenti* nomen. Verum æquumne erat ut eorum inscitiæ pœnas tota Ecclesia penderet? *Mysterium* dixerat Paulus: quam dictionem quum relinquere posset Interpres, Latinis auribus non infrequentem, vel arcanum vertere; Sacramentum ponere maluit, non tamen alio sensu quam Græce à Paulo mysterium dictum erat. Eant nunc, & linguarum peritiam clamose insectentur, quarum ignorantia in re facili & cuivis obvia tamdiu fœdissime hallucinati sunt. Sed cur in uno hoc loco Sacramenti voculam tantopere urgent, aliquoties neglectam prætereunt? Nam & in epistola ad Timotheum priore à vulgari Interprete posita est: ac in eadem ipsa ad Ephesios epistola, ubique pro mysterio. Condonetur tamen illis hic lapsus: saltem mendaces oportuerat esse memores. Matrimonium vero, Sacramenti titulo commendatum, immunditiem postea, & pollutionem, & carnales sordes vocare quam vertiginosa est levitas? Quam absurdum est arcere à Sacramento Sacerdotes? Si à Sacramento se arcere negent, sed à coitus tantum libidine: non ita mihi elabuntur. Nam & coitum ipsum partem esse Sacramenti tradunt: eoque demum figurari unionem quæ nobis est cum Christo, in naturæ conformitate: quia vir & mulier nonnisi carnali copula una caro fiant. Quanquam duo Sacramenta quidam eorum hic repererunt: alterum Dei & animæ, in sponso & sponsa: alterum Christi & Ecclesiæ, in marito & uxore. Utcunque, coitus tamen Sacramentum est, à quo ullum Christianum arceri nefas fuit. Nisi forte Christianorum Sacramenta adeo male conveniunt, stare ut simul non possint. Est & altera in eorum dogmatibus absurditas. In Sacramento conferri gratiam Spiritus sancti affirmant: coitum tradunt esse Sacramentum: in coitu negant unquam Spiritum sanctum adesse.

Postremo, ubi id semel obtinuere, ad se quoque traxerunt matrimonialium causarum cognitionem. Tum leges sanxerunt, partim impias, partim iniquissimas.

37. Ac ne simpliciter Ecclesiam luderent, quam longam errorum, mendaciorum, fraudum, nequitiarum seriem uni errori attexuerunt? ut dicas nihil aliud quam abominationum latebram quæsiisse, dum è matrimonio Sacramentum fecerunt. Ubi enim id semel obtinuere, conjugalium causarum cognitionem ad se traxerunt: quippe res spiritualis erat profanis judicibus non attrectanda. Tum leges sanxerunt quibus tyrannidem suam firmarunt, sed partim in Deum manifeste impias, partim in homines iniquissimas. Quales sunt, Ut conjugia inter adulescentulos, parentum injussu contracta, firma rataque maneant. Ne inter cognatos ad septimum usque gradum legitima sint matrimonia: & quæ contracta sunt, dissolvantur. Gradus vero ipsos, contra gentium omnium jura, & Mosis quoque politiam confingunt. Ne viro qui adulteram repudiaverit, alteram inducere liceat. Ne spirituales cognati matrimonio copulentur. Ne à Septuagesima ad octavas Paschæ, tribus hebdomadibus ante natalem Joannis, ab Adventu ad Epiphaniam nuptiæ celebrentur: & similes innumeræ, quas recensere longum fuerit. Et ex eorum cœno aliquando emergendum est, in quo jam diutius hæsit oratio quam animus ferebat. Aliquantulum tamen mihi profecisse videor, quod leonis pellem istis asinis quadam ex parte detraxi.

Levit. 18. vers. 6. & seqq.

Conclusio hujus capitis.

Cap. XX.

De politica administratione.

Constat hoc caput duabus præcipuis partibus.

1. *Generalis est tractatio de politicæ administrationis necessitate, dignitate & usu, adversus Anabaptistarum furores, sect. 1. 2. 3.*
2. *Specialis additur explicatio trium partium quibus hæc administratio præcipue constat, à sect. 4. usque ad finem capitis.* I. *Pars prima agit de magistratuum functione, quorum auctoritas & vocatio probatur, sect. 4. 5. 6. 7. Deinde, tres formæ civilis regiminis adduntur, sect. 8. Tertio, de magistratus officio, pietatis & justitiæ respectu disseritur, ubi de præmiis & pœnis, nempe de sontibus plectendis, innocentibus tuendis, seditiosis reprimendis, pacis & belli artibus tractandis habetur disputatio, sect. 9. 10. 11. 12. 13.* II. *Altera pars, de legibus, earum utilitate, necessitate, forma, auctoritate, constitutione & scopo, sect. 14. 15. 16.* III. *Postrema est de populo, ubi primum exponitur, quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat, sect. 17. 18. 19. 20. 21. Secundo, quantum magistratibus privati deferre teneantur, & quousque obedientia progredi debeat, à sect. 22. usque ad finem capitis.*

Altera & postrema pars totius operis, vitæ civilis institutionem spectans.

Porro quum duplex in homine regimen superius statuerimus: & de altero illo, quod est in anima, seu interiori homine positum, æternamque vitam respicit, satis multa verba alibi fecerimus: de altero etiam, quod ad instituendam civilem duntaxat, externamque morum justitiam pertinet, nonnihil ut disseramus, locus hic appetit. Etsi enim à spirituali fidei doctrina, quam tractandam suscepi, separata esse videtur hujus argumenti ratio: progressus tamen ostendet, merito à me conjungi, imo necessitate me impelli ut id faciam: præsertim quoniam ab una parte amentes & barbari homines ordinem hunc divinitus sancitum, furiose evertere conantur: Principum vero adulatores eorum potentiam sine modo extollentes, Dei ipsius imperio opponere non dubitant. Utrique malo nisi obviam eatur, peribit fidei sinceritas. Adde quod scire quam benigne hac in parte consuluerit Deus generi humano, non parum nostrâ refert, ut ad gratitudinem testandam majus in nobis vigeat pietatis studium. Principio antequam in rem ipsam ingrediamur, tenenda illa est distinctio ante à nobis posita, ne (quod multis vulgo accidit) hæc simul duo imprudenter permisceamus quæ diversam prorsus rationem habent. Illi enim quum in Euangelio promitti libertatem audiunt, quæ nullum inter homines regem, nullumque magistratum agnoscat, sed in Christum unum intueatur: nullum libertatis suæ fructum capere se posse putant quamdiu aliquam supra se eminere potestatem vident. Itaque nihil fore salvum existimant, nisi totus in novam faciem orbis reformetur:

Cujus tractatio est necessaria. 1. Ut Anabaptistæ refellantur. 2. Item Principum adulatores.

3. Ut ad gratitudinem erga Deum excitemur.

Adversus Anabaptist. errorem ostenditur, politicam administrationem non adversari Christianæ libertati.

tur: ubi nec judicia sint, nec leges, nec magistratus, & siquid simile est quod officere suæ libertati opinantur. At vero qui inter corpus & animam, inter præsentem hanc fluxamque vitam, & futuram illam æternamque, discernere noverit: neque difficile intelliget, spirituale Christi regnum & civilem ordinationem, res esse plurimum sepositas. Quum ergo Judaica illa sit vanitas, Christi regnum sub elementis hujus mundi quærere ac includere: nos magis quod perspicue Scriptura docet, spiritualem esse fructum cogitantes, qui ex Christi beneficio colligitur, totam hanc libertatem, quæ in ipso nobis promittitur atque offertur, meminerimus intra suos fines continere. Nam quid est quod ipse idem Apostolus, qui jubet ut stemus, nec subjiciamur jugo servitutis, alibi sollicitos esse servos de statu suo vetat: nisi quia spiritualis libertas cum politica servitute optime stare potest? In quem etiam sensum accipiendæ sunt istæ ejus sententiæ, *In regno Dei non est Judæus neque Græcus, non masculus aut fœmina, non servus aut liber.* Item, *Non est Judæus, nec Græcus; præputium, circumcisio; Barbarus, Scytha; servus, liber: sed omnia in omnibus Christus.* Quibus significat, nihil referre qua sis apud homines conditione, cujus gentis legibus vivas, quando in rebus istis minime situm est Christi regnum.

Etiamsi à spirituali regno Christi eam distingui oporteat.

Gal. 5: 1. 1 Cor. 7. v. 20, 21.

Gal. 3: 28. Col. 3: 11.

2. Neque tamen eo ista distinctio pertinet, quo totam politiæ rationem, rem esse pollutam reputemus, ad homines Christianos nihil pertinentem. Sic quidem fanatici quos delectat effrenis licentia, vociferantur ac jactant, Postquam mortui sumus per Christum elementis hujus mundi, & translati in regnum Dei, sedemus inter cælestes: indignum hoc nobis esse, ac infra nostram excellentiam longe positum, profanis istis ac impuris curis occupari quæ circa aliena à Christiano homine negotia versantur. Quorsum, inquiunt, leges sine judiciis & tribunalibus? Quid autem cum judiciis ipsis homini Christiano? Imo si occidere non licet, quo nobis leges & judicia? Verum ut distinctum istud regiminis genus à spirituali illo & interno Christi regno nuper monuimus, ita nec quicquam pugnare sciendum est. Nam illud quidem initia cælestis regni quædam jam nunc super terram in nobis inchoat: & in hac mortali evanidaque vita, immortalem & incorruptibilem beatitudinem quodammodo auspicatur: aut huic destinatum est, quamdiu inter homines agemus, externum Dei cultum fovere & tueri, sanam pietatis doctrinam & Ecclesiæ statum defendere, vitam nostram ad hominum societatem componere, ad civilem justitiam mores nostros formare, nos inter nos conciliare, communem pacem ac tranquillitatem alere: quæ omnia supervacua esse fateor, si præsentem vitam extinguit regnum Dei, quale nunc intra nos est. Sin ita est voluntas Dei, nos dum ad veram patriam adspiramus, peregrinari super terram: ejus vero peregrinationis usus talibus subsidiis indiget: qui ipsa ab homine tollunt, suam illi eripiunt humanitatem. Nam quod tantam in Ecclesia Dei perfectionem debere esse causantur, cui sua pro lege moderatio satis sit: eam stolide ipsi imaginantur, quæ in hominum communitate reperiri nunquam possit. Quum enim tanta sit improborum insolentia, nequitia tam contumax, quæ multa legum severitate coërceri vix possit: quid facturos expectamus si patere suæ improbitati videant impunitam licentiam? qui, ne male faciant, neque vi satis coguntur.

1. Anabaptistarum objectio, civilem administrationem homine Christiano esse indignam.

2. Ejusmodi in se esse, ut Christianæ professioni ex diametro repugnet.

Contra utramque objectionem ostenditur, hanc administrationem ejusmodi esse, ut vel in hac vita immortalitatem quodammodo auspicetur.

Nobis item in Ecclesiæ & politia versantibus sit apprime necessaria.

3. Sed de politiæ usu erit alius opportunior dicendi locus. Nunc istud tantum intelligi volumus, de ea exterminanda cogitare, immanem esse barbariem: cujus usus non minor inter homines quam panis, aquæ, Solis & aëris: dignitas quidem multo etiam præstantior. Non enim (quæ illorum omnium commoditas est) huc spectat duntaxat ut spirent homines, edant, bibant, foveantur (quanquam hæc certe omnia complectitur, dum efficit ut simul vivant: non tamen, inquam, huc spectat solum) sed ne idololatria, ne in Dei nomen sacrilegia, ne adversus ejus veritatem blasphemiæ, aliæque religionis offensiones publice emergant ac in populum spargantur: ne publica quies perturbetur: ut suum cuique salvum sit & incolume: ut innoxia inter se commercia homines agitent: ut honestas & modestia inter ipsos colatur. Denique, ut inter Christianos publica religionis facies existat, inter homines constet humanitas. Nec quenquam moveat quod recte constituendæ religionis curam ad hominum politiam nunc refero, quam extra hominum arbitrium posuisse supra videor. Siquidem nihilo hic magis quam antea, leges de religione ac Dei cultu hominibus suo arbitrio ferre permitto quum politicam ordinationem probo, quæ in hoc incumbit ne vera religio, quæ Dei Lege continetur, palam, publicisque sacrilegiis impune violetur ac conspurcetur. Verum ipsa ordinis perspicuitate adjuti lectores, melius, quid de toto genere politicæ administrationis sentiendum sit, assequentur, si ejus partes seorsum pertractemus. Sunt autem tres: Magistratus, qui præses est legum ac custos: Leges, secundum quas ipse imperat: Populus, qui legibus regitur, & magistratui paret. Videamus ergo primum de ipsa magistratus functione, num legitima sit ac Deo probata vocatio, quale officium, quanta potestas: deinde quibus instituenda sit legibus Christiana politia: tum postremo, quis legum usus ad populum redeat, quæ magistratui obedientia debeatur.

Responsionis hujus probatio: nempe hanc administrationem non tantum in rebus terrenis nobis usui esse, sed etiam ad Christi regnum & tuendum & propagandum.

Deinde, perspicuitatis causa disputatio ad tres partes præcipuas revocatur.

1. De magistratu.

2. De legibus.

3. De populo.

4. Magistratuum functionem non modo sibi probari acceptamque esse testatus est Dominus: sed honorificentissimis insuper elogiis ejus dignitatem prosequutus mirifice nobis commendavit. Ut pauca commemorem, Quod *Dii* nuncupantur quicunque magistratum gerunt, ne in ea appellatione leve inesse momentum quis putet: ea enim significatur, mandatum à Deo habere, divina auctoritate præditos esse, ac omnino Dei personam sustinere, cujus vices quodammodo agunt. Non meum hoc est cavillum, sed Christi interpretatio. *Si Scriptura*, inquit, *eos vocavit Deos, ad quos verbum Dei factum est.* Quid hoc est, nisi demandatum illis esse à Deo negotium, ut illi in suo munere serviant? & (quod Judicibus suis dicebant Moses & Josaphat, quos per singulas civitates Juda constituebant) *judicium exerceant non pro homine, sed pro Deo?* Eodem pertinet quod Sapientia Dei per os Solomonis affirmat, suum esse opus, quod *Reges regnant, & Consiliarii decernunt justa:* quod *Principes principatum gerunt, & munifici omnes Judices terræ.* Perinde enim istud valet acsi dictum esset, non humana perversitate fieri ut penes Reges & Præfectos alios sit in terris rerum omnium arbitrium, sed divina providentia & sancta ordinatione: cui sic visum est res hominum moderari: quandoquidem illis adest ac etiam præest in ferendis legibus & judiciorum æquitate exercenda. Quod & Paulus aperte docet, dum *Præfecturas* inter Dei dona enumerat, quæ secundum gratiæ diversitatem varie distributa, à servis Christi in ædificationem Ecclesiæ conferri debeant. Tametsi enim illic proprie de senatu loquitur gravium virorum, qui in primitiva Ecclesia constituebantur ut conformandæ publicæ disciplinæ præessent (quod munus in epistola ad Corinthios κυβερνήσεις vocat) quia tamen videmus eodem recidere finem civilis potestatis, non dubium quin omne justæ præfecturæ genus nobis commendet. Multo vero clarius, ubi justam ea de re disputationem instituit. Nam & *potestatem, Dei ordinationem esse* tradit: *nec potestates esse ullas, nisi*

Magistratuum functio, Dei voce & elogiis probata.

1. Dii vocantur.

Exod. 22. vers. 8, 9. Psal. 82. vers. 1, 6.

Joan. 10. v. 34, 35.

Deuter. 1. v. 16, 17. 2 Par. 19. vers. 6, 7.

2. A Dei sapientia ordinatur.

Prov. 8. vers. 15.

Rom. 12. vers. 8.

1 Cor. 12. vers. 28.

Rom. 13. vers. 1, &c.

nisi à Deo ordinatas. Ipsos autem *Principes, ministros esse Dei bene agentibus, in laudem: malis, ad iram ultores.* Huc accedunt & sanctorum virorum exempla: quorum alii regnis, ut David, Josias, Ezechias: alii satrapiis, ut Joseph, & Daniel: alii civilibus præfecturis in libero populo, ut Moses, Josue, ac Judices, functi sunt: quorum functiones sibi probatas esse Dominus declaravit. Quare nulli jam dubium esse debet quin civilis potestas, vocatio sit, non modo coram Deo sancta & legitima, sed sacerrima etiam, & in tota mortalium vita longe omnium honestissima.

Sanctorum item virorum, qui in ea functione pie versati sunt, exemplis confirmatur.

5. Excipiunt qui anarchiam inducere cuperent, quamvis olim rudi populo præfuerint Reges ac Judices, hodie tamen perfectioni quam Christus cum Euangelio suo attulit, minime quadrare servile illud gubernandi genus. In quo non suam modo inscitiam, sed diabolicum fastum produnt, dum perfectionem sibi arrogant, cujus ne centesima quidem pars in illis conspicitur. Verum qualescunque sint, refutatio facilis est: quia ubi David Reges & præfectos omnes ad osculandum Dei Filium hortatur, non jubet imperio deposito ad privatam vitam concedere, sed potestatem qua sunt instructi, Christo subjicere: ut unus supra omnes emineat. Similiter Jesaias, dum promittit *Reges fore Ecclesiæ nutricios, & Reginas nutrices*, non abdicat eos honore: quin potius honorifico elogio patronos constituit piis Dei cultoribus. nam ad Christi adventum pertinet vaticinium illud. Plurima testimonia sciens omitto quæ passim occurrunt, ac præsertim in Psalmis, quibus suum jus præfectis omnibus asseritur. Omnium vero maxime illustris est locus Pauli, ubi Timotheum admonens, in cœtu publico concipiendas esse preces pro Regibus, rationem mox subjicit, *Ut tranquillam vitam sub ipsis agamus cum omni pietate & honestate.* Quibus verbis eorum patrocinio & tutelæ statum Ecclesiæ commendat.

Exceptio, Judæis, non Christianis institutam fuisse hanc politiam.
Responsio, ex Davide, Jesaia & Paulo, magistratuum patrocinio & tutelæ statum Ecclesiæ hodie commendari.
Psalm. 2. v. 10, 12.
Jes. 49:23.
1 Tim. 2. vers. 2.

6. Quæ cogitatio magistratus ipsos assidue exercere debet, quando ingentem illis stimulum addere quo ad officium excitentur, & singularem consolationem afferre potest, qua muneris sui difficultates (quæ multæ certe & graves sunt) leniant. Quantum enim integritatis, prudentiæ, mansuetudinis, continentiæ, innocentiæ studium sibiipsis imperare debent, qui divinæ justitiæ ministros se constitutos esse norunt? Qua fiducia iniquitatem in tribunal suum admittent, quod Dei viventis thronum esse audiunt? Qua audacia injustam sententiam pronunciabunt eo ore quod divinæ veritati designatum esse organum intelligunt? Qua conscientia in impia decreta subscribent ea manu quam ad perscribenda Dei acta sciunt ordinatam? In summa, si se Dei vicarios esse meminerint, omni cura, sedulitate, industria invigilent oportet, quo hominibus quandam divinæ providentiæ, custodiæ, bonitatis, benevolentiæ, justitiæ, imaginem in se repræsentent. Ac perpetuo illud sibi subjiciant, Si maledicuntur omnes *qui opus vindictæ Dei exequuntur in dolo*, multo gravius maledici, qui in justa vocatione fraudulenter versantur. Itaque quum suos Judices ad officium cohortari vellent Moses & Josaphat, nihil habuerunt efficacius quo illorum animos afficerent quam quod prius retulimus, *Videte quid agatis. non enim pro homine exercetis judicium, sed pro Deo: quippe qui juxta vos est in causa judicii. Nunc igitur sit pavor Domini super vos. Videte, & agite: quoniam non est ulla perversitas apud Dominum Deum nostrum.* Et alio locq dicitur, *Deum stetisse in synagoga deorum, & in medio deorum judicem agere:* quo ad officium animentur, dum audiunt Dei se legatos esse, cui administratæ provinciæ rationem aliquando reddere oporteat. Et merito apud eos plurimum hæc admonitio valere debet: nam si-quid delinquunt, non hominibus modo sunt injurii, quos scelerate vexant, sed in Deum quoque ipsum contumeliosi, cujus sacrosancta judicia polluunt. Rursum habent & unde se præclare consolentur, dum secum reputant non in profanis nec à servo Dei alienis occupationibus se versari, sed sanctissimo munere: quippe qui Dei legatione funguntur.

Hujus doctrinæ usus magistratuum respectu.
1. Maxima cum pietate, æquitate & diligentia, in suo munere versari debent.
Jerem. 48. vers. 10.
Deuter. 1. vers. 16.
2 Par. 19. vers. 6.
Psal. 82:1.
Jesa. 3: 14.
2. Præclara fulciuntur consolatione.

7. Qui vero non moventur tot Scripturæ testimoniis quominus sacrum hoc ministerium insectari ausint, quasi rem à religione & pietate Christiana abhorrentem: quid aliud quam Deum ipsum sugillant: cujus ignominia cum ministerii sui probro non esse conjuncta non potest? Ac prorsus non magistratus reprobant, sed *Deum abjiciunt ne super se regnet.* Si enim istud vere de populo Israël à Domino dictum est, quod Samuelis imperium detrectassent: quî minus vere hodie de iis dicetur qui in præfecturas omnes à Deo institutas debacchari sibi permittunt? At quum discipulis dictum est à Domino, *Reges gentium dominari illis, inter ipsos vero non ita esse, ubi qui primus sit, fieri minimum oporteat:* hac voce interdictum est Christianis omnibus ne regna aut præfecturas capessant. O dextros interpretes! Inter discipulos orta erat contentio quis alium præcelleret: hanc vanam ambitionem ut compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter cæteros unus eminet. Quæ collatio quid quæso ad ignominiam regiæ dignitatis facit? imo quid omnino evincit, nisi Regium munus, Apostolicum non esse ministerium? Præterea inter ipsos magistratus tametsi variæ sunt formæ, nullum tamen discrimen hac in parte est, quin pro Dei ordinibus suscipiendæ à nobis omnes sint. Nam & omnes simul complectitur Paulus, quum ait *non esse potestatem nisi à Deo:* & quæ omnium minime arridebat, eximio præ aliis testimonio commendata est, nempe unius potestas: quæ quia publicam omnium servitutem secum fert (excepto uno illo cujus libidini omnia subjicit) heroicis & excellentioribus ingeniis minus olim approbari potuit. At Scriptura, quo iniquis istis judiciis occurrat, divinæ sapientiæ providentiam esse nominatim affirmat quod Reges regnant: & peculiariter Regem honorari præcipit.

3. Anabaptistarum furores floccifacere debent: quum isti non homines, sed Deum ipsum, ne regnet, abjiciant.
1 Sam. 8. vers. 7.
Nec obstat Christi dictum quod male intellectum pessimo animo objiciunt.
Luc. 22. vers. 25.
Omnes enim à Deo ordinatæ sunt.
Rom. 13. vers. 1, 2.
Nec refert quæ sit gubernationis forma.
Prov. 8. vers. 15.
1 Pet. 2. vers. 17.

8. Et sane valde otiosum esset, quis potissimus sit politiæ, in eo quo vivunt loco, futurus status, à privatis hominibus disputari: quibus de constituenda re aliqua publica deliberare non licet. Tum etiam simpliciter id definiri nisi temere non posset, quum magna hujus disputationis ratio in circumstantiis posita sit. Et si ipsos etiam status citra circumstantias inter se compares, non facile sit discernere quis utilitate præponderet, adeo æquis conditionibus contendunt. Proclivis est à regno in tyrannidem lapsus: sed non multo difficilior ab optimatum potestate in paucorum factionem: multo vero facillimus, à populari dominatione in seditionem. Equidem si in se considerentur tres illæ, quas ponunt Philosophi, regiminis formæ, minime negaverim vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa & politia statum, aliis omnibus longe excellere: non id quidem per se, sed quia rarissime contingit Reges ita sibi moderari, ut nunquam à justo & recto discrepet eorum voluntas: deinde, tanto acumine & prudentia instructos esse ut unusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, ut alii aliis mutuo sint adjutores, doceant ac moneant alii alios, ac siquis plus æquo se efferat, plures sint ad cohibendam ejus libidinem censores ac magistri. Id cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque auctoritate Dominus confirmavit, quum aristocratiam politiæ vicinam apud Israëlitas instituit, quum optima conditione eos habere vellet donec imagi-nem

Tres autem sunt formæ regiminis civilis, Monarchia, Aristocratia, Democratia. Utra melior sit, definiri certo non potest.
Porro, Aristocratia bene temperata, potior videtur.
Experimento ipso & Dei auctoritate comprobata.

nem Christi produceret in Davide. Atque ut libenter fateor, nullum esse gubernationis genus isto beatius, ubi libertas ad eam quam decet moderationem est composita, & ad diuturnitatem rite constituta: sic & beatissimos censeo quibus hac conditione frui licet: & si in ea conservanda retinendaque strenue ac constanter laborant, eos nihil ab officio alienum facere concedo. Quin etiam huc summa diligentia intenti magistratus esse debent, nequa in parte libertatem, cujus præsides sunt constituti, minui, nedum violari patiantur: si in eo sunt segniores & parum solliciti, perfidi sunt in officio, & patriæ suæ proditores. Verum si hoc ipsum ad se transferant, quibus Dominus aliam gubernationis speciem attribuit, ut inde ad commutationem expetendam sollicitentur, non modo stulta erit & supervacua, sed prorsus noxia etiam cogitatio. Quod si non in unam duntaxat civitatem oculos defigas, sed universum simul orbem circumspicias ac contempleris, vel aspectum in longiora saltem regionum spatia diffundas, comperies profecto divina providentia illud non abs re comparatum, ut diversis politiis regiones variæ administrentur. Nam quemadmodum nonnisi inæquali temperatura, elementa inter se cohærent: ita hæ sua quadam inæqualitate optime continentur. Quanquam hæc etiam omnia frustra his dicuntur quibus Domini voluntas satisfaciet. Nam si illi visum est, reges regnis præficere, liberis civitatibus senatores aut decuriones, quoscunque locis præfecerit in quibus degimus, nostrum est iis nos morigeros ac obedientes præstare.

Tres vero illæ formæ à Deo sunt, cujus providentia fit ut & diversis politiis variæ regiones administrentur.

9. Jam officium magistratuum, quale verbo Dei describitur, ac quibus in rebus situm sit, obiter hoc loco indicandum est. Extendi vero ad utramque Legis tabulam si non doceret Scriptura, ex profanis scriptoribus discendum esset: nullus enim de magistratuum officio, ferendis legibus & publico statu disseruit, qui non exordium faceret à religione & divino cultu. Atque ita confessi sunt omnes nullam politiam feliciter posse constitui, nisi prima cura pietatis sit: & præposteras esse leges quæ neglecto Dei jure tantum hominibus consulunt. Quum igitur apud omnes Philosophos religio primum gradum teneat, ac universali gentium omnium consensu semper id observatum fuerit, Christianos principes ac magistratus pudeat suæ socordiæ, nisi in hanc curam incumbant. Ac jam ostendimus, has illis partes à Deo specialiter injungi: sicuti æquum est tuendo & asserendo ejus honori operam impendere cujus vicarii sunt, & cujus beneficio imperant. Hoc quoque nomine maxime laudantur sancti Reges in Scriptura, quod Dei cultum corruptum vel eversum restituerint, vel curam gesserint religionis, ut sub illis pura & incolumis floreret. Contra vero sacra historia inter vitia anarchias ponit, quod *non esset Rex in Israël*, ideoque *faceret quisque quod placebat*. Unde coarguitur eorum stultitia qui vellent, neglecta Dei cura, juri inter homines dicundo tantum intentos esse. Quasi vero præfectos Deus suo nomine constituerit qui terrenas controversias deciderent: quod vero longe gravioris momenti erat prætermiserit, ut ipse pure coleretur ex Legis suæ præscripto. Sed huc turbulentos homines impellit impune omnia novandi cupiditas, ut omnes violatæ pietatis vindices è medio sublatos cupiant. Quod ad secundam tabulam pertinet, Regibus denunciat Jeremias ut *faciant judicium & justitiam, liberent vi oppressum de manu calumniatoris, peregrinum & viduam & pupillum ne contristent, ne injuriam faciant, & sanguinem innocentem ne effundant.* Eodem spectat quæ in Psal. 82. exhortatio legitur: *ut jus reddant pauperi & egeno, inopem & egenum absolvant, eripiant pauperem & egenum è manu oppressoris.* Moses vero principibus quos in vices suas suffecerat, edicit, *Audiant causam fratrum suorum, & judicent inter virum & fratrem ejus, & peregrinum, neque facies agnoscant in judicio, tam parvum quam magnum audiant, neque timeant ab ullo viro: quia judicium Dei est.* Illa autem omitto, *Ne multiplicent sibi equos Reges, ne ad avaritiam adjiciant animum, ne eleventur super fratres suos: ut in meditanda Lege Domini sint assidui cunctis diebus vitæ suæ.* Ne judices quivis declinent ad alteram partem, ne munera accipiant, & quæ passim in Scripturis similia leguntur: quoniam in exponendo hic magistratuum officio, non tam magistratus ipsos instituere consilium est, quam alios docere quid sint magistratus & quem in finem à Deo positi. Videmus ergo publicæ innocentiæ, modestiæ, honestatis & tranquillitatis protectores statui ac vindices, quibus studium unum sit communi omnium saluti ac paci prospicere. Quarum virtutum exemplar se fore David profitetur, ubi in regale solium evectus fuerit: ne scilicet consentiat ullis sceleribus, sed detestetur impios, calumniatores & superbos: consiliarios vero probos & fidos undique accersat. Id vero quum præstare non possint, nisi viros bonos ab improborum injuriis prohibeant, oppressis adsint ope ac præsidio, potestate quoque armati sunt, qua palam maleficos ac facinorosos (quorum nequitia perturbatur vel exagitatur publica quies) severe coërceant. Siquidem id prorsus experimur quod dicebat Solon, *Præmio & pœna res omnes publicas consistere: iis sublatis, totam civitatum disciplinam collabi ac dissipari.* Friget enim in multorum animis æqui justique cura, nisi virtuti paratus sit suus honos: nec contineri sceleratorum hominum libido, nisi severitate ac pœnarum animadversione potest. Atque hæ duæ partes comprehensæ sunt à Propheta, dum Reges aliosque præfectos jubet facere judicium & justitiam. Justitia quidem est, innocentes in fidem suscipere, complecti, tueri, vindicare, liberare. Judicium autem, impiorum audaciæ obsistere, vim comprimere, delicta punire.

Ultimus locus primæ partis, de magistratuum officio.

Horum prima cura debet esse, religionis Christianæ & veræ pietatis conservatio. Id exemplis & testimoniis probatur.

Argumento item à contrariis.
Jud. 21:25.
Ab absurdo.

Altera cura, justitiæ administratio: quod testimoniis probatur.
Jer. 22: 3.

Deut. 1. vers. 16.

ibid. 17. vers. 16.

ibid. 16. vers. 19.

Psal. 101. toto.

Ob eam causam potestate armati sunt.

Præmio scilicet & pœna, quibus Respub. omnes consistunt.

Jer. 21: 12. & 22: 3.

10. Verum ardua hic, ut videtur, & difficilis nascitur quæstio, Si lege Dei occidere Christiani omnes vetantur, & Propheta de *monte sancto* Dei, hoc est, Ecclesia, vaticinatur quod *non affligent in ea, neque nocebunt*: quomodo magistratibus & piis simul & sanguinariis esse licet? At si intelligamus, magistratum in exercendis suppliciis non à se agere quicquam, sed ipsissima Dei judicia exequi, nihil hoc scrupulo impediemur. Occidere Lex Domini prohibet: at ne impunita sint homicidia, gladium in manum suis ministris dat ipse Legislator, quem in homicidas omnes exerant. Affligere & nocere, piorum non est: atqui hoc nocere non est, nec affligere, piorum afflictiones Domini mandato ulcisci. Utinam istud semper animis nostris obversaretur, nihil hic hominis temeritate, sed Dei jubentis auctoritate omnia fieri: qua præeunte, à recta via nunquam aberratur. Nisi forte divinæ justitiæ injectum est frenum ne de sceleribus pœnas sumat. Quod si illi legem dicere fas non est, cur ejus ministris calumniam intendemus? *Non frustra gladium gerunt*, inquit Paulus: *nam Dei ministri sunt ad iram, ultores male agentibus.* Itaque, si nihil Domino sua obedientia fore acceptius norunt principes aliique præfecti, in hoc ministerium incumbant, si quidem suam Deo pietatem, justitiam, integritatem approbare student. Hoc scilicet affectu agebatur Moses, quum se destinatum Domini virtute populi sui liberatorem cognoscens, Ægyptio manus intulit. Deinde quum cæsis uno die tribus hominum millibus, in populi sacrilegium vindicavit. David quoque quum sub vitæ suæ finem Solomoni filio præcepit de occidendo Joab & Semei. Unde etiam inter regias virtutes hanc commemorat, *perimere impios terræ, ut omnes operarii iniquitatis profligentur ex urbe Dei.* Quo etiam pertinet laus quæ Solomoni tribuitur, Dilexisti

Adversus superiorem doctrinam, quæ magistratibus dat locum in Ecclesia Dei, Anabaptistarum objectiones. 1. Lex Dei Christianos ab effusione sanguinis abstinere jubet, & in Dei Ecclesia non erit qui affligat aut noceat, inquit Propheta. At magistratus sanguinem effundunt: affligunt item & nocent. Ergo, &c.

Exod. 20. vers. 13.
Deuter. 5. vers. 17.
Mat. 5:21.
Jes. 11: 9. & 65: 25.

Resp. Magistratus judicia Dei exequuntur, & adeo non peccant

sceleratos puniendo, ut hæc sit una è regiis virtutibus pietatisque eorum approbatio.

Id quod testimoniis Scripturæ, exemplis item Mosis, Davidis, Salomonis, confirmatur.

Rom. 13. vers. 4. Exod. 2. vers. 12. Actor. 7. v. 24, 25. Exod. 32. vers. 26. & seqq. 1 Reg. 2: 5. Psa. 101: 8. Psal. 45: 8. Prov. 16. vers. 12. ibid. 20: 8. ib. 20: 26. & 25: 4, 5. Prov. 17. vers. 15. ibid. v. 11. ib. 24: 24.

Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem. Quomodo lene illud & placidum Mosis ingenium in tantam truculentiam exardet, ut fratrum suorum sanguine aspersus ac madidus, per castra decurrat ad novas strages? Quomodo David tanta in omni vita mansuetudine vir cruentum illud testamentum inter ultimos spiritus nuncupat, *ne* filius suus *canitiem* Joab & Semei *in pace ad sepulchrum deducat?* Verum uterque manus suas, quas parcendo inquinasset, sic sæviendo sanctificavit, dum ultionem sibi à Deo commissam exequutus est. *Abominatio est apud Reges*, inquit Solomo, *facere iniquitatem: quoniam in justitia solium firmatur.* Rursum, *Rex qui sedet in solio judicii, spargit oculos in omnem malum.* Item, *Dissipat impios Rex sapiens, & convertit super eos rotam.* Item, *Aufer scoriam ab argento, & egredietur vas conflatori: aufer impium à conspectu Regis, & statuetur in justitia solium ejus.* Item, *Qui impium justificat, & qui condemnat justum, uterque abominatio est Domino.* Item, *Rebellis acquirit sibi malum, & mittitur ad eum nuncius crudelis.* Item, *Qui dicit impio, Tu es justus: huic populi maledicunt & nationes.* Nunc si vera eorum est justitia, stricto gladio sontes & impios persequi: gladium recondant & puras à sanguine manus contineant, dum perditi homines nefarie per cædes interim & strages grassantur: summa sese impietate obstringent, tantum abest ut bonitatis & justitiæ laudem inde referant. Facessat modo abscissa sævaque asperitas, & tribunal illud quod *reorum scopulus* jure nominetur. Non enim is sum qui aut importunæ sævitiæ faveam, aut æquum judicium pronunciari posse censeam, nisi semper assidente optima illa Regum consiliaria, & certissima, ut Solomo affirmat, regii throni conservatrice, clementia: quam primam esse Principum dotem vere à quodam olim dictum est. Utrumque tamen magistratui videndum, ne aut nimia severitate vulneret magis quam medeatur: aut superstitiosa clementiæ affectatione, in crudelissimam incidat humanitatem, si molli dissolutaque indulgentia cum multorum pernicie diffluat. Est enim & istud non abs re quondam sub Nervæ imperio jactatum, Malum quidem esse sub Principe vivere, sub quo nihil liceat: sed multo pejus, sub quo liceant omnia.

Tribunal Cassii.

Hic autem vitandi duo scopuli, nimia clementiæ affectatio, & nimius rigor.

apud Dionem.

Ex superiori responsione sequitur, omnia bella quæ ad exercendam publicam vindictam suscipiuntur, esse legitima.

Ratio 1.

11. Quando vero Regibus populisque, ad exercendam hujusmodi publicam vindictam, arma capere interdum necesse est: ex hac ratione simul æstimare licet, legitima esse quæ sic suscipiuntur bella. Nam si tradita illis est potestas qua ditionis suæ quietem tueantur, qua inquietorum hominum seditiosos motus comprimant, qua vi oppressis opitulentur, qua in maleficia animadvertant: an majore opportunitate proferre eam possint, quam ad compescendum ejus furorem, à quo & privatim singulorum otium, & communis omnium tranquillitas perturbatur? qui seditiose tumultuatur, à quo violentiæ, oppressiones & indigna maleficia perpetrantur?

Ratio 2.

Si legum custodes esse ipsos, & assertores convenit, omnium conatus pariter evertant oportet, quorum scelere legum disciplina corrumpitur.

Ratio 3.

Imo si jure eos latrones plectunt, quorum injuriæ in paucos tantum progressæ fuerint: an totam latrociniis regionem impune affligi vastarique sinent? Siquidem nihil interest, Rexne sit, an infima de plebe, qui in alienam regionem, in quam juris nihil habet, irruit, eamque hostiliter vexat: omnes æque pro latronibus habendi sunt & puniendi.

Conclusio.

Hoc ergo & naturalis æquitas & officii ratio dictat, armatos esse Principes non tantum ad privata maleficia judiciariis pœnis coërcenda, sed ad ditiones quoque fidei suæ commissas, bello defendendas, siquando hostiliter impetantur. Et ejusmodi bella Spiritus sanctus multis Scripturæ testimoniis legitima esse declarat.

2. Objectio. Nullum exemplum aut testimonium extat in novo Testamento, quod doceat bellum rem esse licitam Christianis.

Responsio trimembris, Augustini testimonio ex epist. 5. ad Marcell. confirmata.

Item Joannis Baptistæ præcepto ad milites.

Luc. 3: 14.

12. Quod si mihi objicitur, in novo Testamento nullum extare vel testimonium vel exemplum quod doceat bellum rem esse licitam Christianis: primum respondeo, rationem gerendi belli, quæ olim fuit, hodie quoque permanere: neque esse ex adverso causam quæ magistratus à suorum subditorum defensione arceat. Deinde non esse quærendam in Apostolicis literis expressam istarum rerum enarrationem: ubi non politiam formare, sed spirituale Christi regnum instituere, propositum est. Postremo illic quoque obiter indicari, Christum suo adventu nihil hac in parte mutasse. *Nam, si Christiana disciplina* (ut Augustini verbis loquar) *omnia bella damnaret, hoc potius militibus consilium salutis petentibus diceretur, ut arma abjicerent, seque militia penitus subducerent. Dictum est autem eis, Neminem concusseritis, nemini injuriam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utique non prohibuit.*

Interea cavendum, ne cupiditatibus suis, aut affectu magis quam boni publici sensu & amore, magistratus ducantur.

Verum magistratuum omnium fuerit summopere hic cavere, ne cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur: quin magis, sive expetendæ sunt pœnæ, non præcipiti iracundia ferantur, non rapiantur odio, non implacabili austeritate ardeant: *miserentur etiam communem in eo naturam* (ut Augustinus loquitur) *in quo puniunt proprium delictum.* Sive arma in hostem, hoc est, armatum latronem induenda sunt, non ex facili occasionem captent: imo nec oblatam accipiant, nisi summa necessitate adacti. Nam si multo plus nobis præstandum est quam exegerit Ethnicus ille, qui bellum videri voluit pacem quæsitam: omnia prius certe tentanda sunt quam armis decernendum. In utroque demum genere, nullo privato affectu patiantur se corripi: sed publico duntaxat sensu ducantur. Alioqui potestate sua pessime abutuntur: quæ non in suum illis commodum, sed aliorum bonum ac ministerium data est.

Cic. in lib. de Offic.

Hinc etiam sequitur, præsidia, fœdera, & politica alia auxilia esse licita.

Ex eodem præterea belligerandi jure pendet & præsidiorum, & fœderum, & civilium aliarum munitionum ratio. Præsidia autem voco quæ ad tuendos regionis fines, per civitates disponuntur: fœdera, quæ à finitimis Principibus in hanc legem feruntur, ut siquid turbarum in agris suis inciderit, mutuam sibi opem ferant, & vires in commune conferant ad opprimendos humani generis communes hostes: civiles munitiones, quarum in arte militari usus est.

Tributa etiam & vectigalia.

13. Libet istud quoque postremo adjicere, tributa & vectigalia legitimos esse Principum reditus: quos ad sustinenda quidem potissimum publica muneris sui onera conferant, quibus tamen uti similiter possint ad splendorem suum domesticum, qui cum imperii, quod gerunt, dignitate quodammodo conjunctus est. Qualiter Davidem, Ezechiam, Josiam, Josaphat, aliosque sanctos Reges, Joseph etiam & Danielem, videmus pro personæ quam sustinebant modo, inoffensa pietate, fuisse ex publico sumptuosos, & amplissimum agri spatium Regibus attributum legimus apud Ezechielem. Ubi tametsi Christi spirituale depingit regnum, à legitimo tamen hominum regno simulachri exemplar petit. Sic quidem, ut vicissim meminerint Principes ipsi, fiscos suos non tam privatas esse arcas, quam totius populi æraria (sic enim Paulus testatur) quæ prodigere aut dilapidare sine manifesta injuria non possint. Vel potius ipsum pene esse populi sanguinem, cui non parcere durissima sit inhumanitas: suas autem indictiones & oblationes aliaque tributorum genera, nonnisi publicæ necessitatis subsidia esse reputent, quibus miseram plebem absque causa fatigare, tyrannica sit rapacitas. Hæc Principibus ad profusionem & luxuriam sumptuum non faciant animos: (ut certe facem eorum cupiditatibus, plus justo sponte accensis, subjicere

Ezech. 48. vers. 21.

Quamvis & hic quoque magistratuum est cavere, ut quicquid audent, id bona coram Deo conscientia audeant.

Rom. 13. vers. 6.

Privati autem à calumniis in principes & magistratus abstinere debent.

cere opus non est) sed quum plurimum referat, ipsos pura coram Deo conscientia audere quicquid audent, ne impia confidentia in Dei contemptum veniant, docendi sunt quantum sibi liceat. Neque hæc doctrina privatis hominibus supervacua est, ne quosvis Principum sumptus, tametsi vulgarem civilemque modum excedunt, temere ac procaciter sugillare sibi permittant.

Altera pars tractationis, de legibus earumque utilitate & necessitate.

14. Proximæ sunt magistratui in politiis leges, validissimi rerumpublicarum nervi, vel (quomodo secundum Platonem à Cicerone vocantur) animæ, sine quibus consistere nequit magistratus, quemadmodum nec ipsæ rursum sine magistratu quicquam vigoris habent. Proinde nihil dici verius poterat, quam mutum esse magistratum, legem: magistratum, legem esse vivam. Quod autem dicturum me recepi, quibus legibus constituenda sit Christiana politia, non est cur longam de optimo legum genere disputationem quis expectet: quæ & immensa foret, nec præsentis esset argumenti & loci: paucis tantum & quasi in transcursu notabo, quibus legibus pie coram Deo uti possit, & inter homines rite administrari. Quod etiam ipsum prorsus silentio transmittere maluissem, nisi intelligerem periculose hic à multis aberrari. Sunt enim qui recte compositam esse rempublicam negent, quæ neglectis Mose politicis, communibus gentium legibus regitur. Quæ sententia quam periculosa sit & turbulenta, viderint alii: mihi falsam esse ac stolidam demonstrasse satis erit. Est autem observanda vulgata illa partitio, quæ universam Dei Legem per Mosen promulgatam in mores, ceremonias, judicia distribuit: ac dispiciendæ singulæ partes, ut habeamus quid ex iis ad nos pertineat, quid minus. Nec interim quempiam moretur hic scrupulus, quod ad mores etiam judicia & ceremoniæ pertinent. Veteres enim qui partitionem hanc tradiderunt, tametsi duas istas posteriores partes non ignorabant circa mores versari, quia tamen salvis moribus mutari & abrogari poterant, morales non dixerunt. Primam illam partem peculiariter appellarunt eo nomine, citra quam non constet vera morum sanctitas & immutabilis recte vivendi norma.

Sublato eorum errore qui Mosis politiam & leges in omni repub. retinendas contendunt.

Distinctio Legis per Mosen promulgatæ in moralem, ceremonialem & judicialem.

Summa & scopus Legis moralis.

15. Lex itaque moralis (ut inde primum incipiam) quum duobus capitibus contineatur, quorum alterum pura Deum fide & pietate colere, alterum sincera homines dilectione complecti simpliciter jubet, vera est æternaque justitiæ regula, gentium omnium ac temporum hominibus præscripta, qui ad Dei voluntatem vitam suam componere volent. Siquidem hæc æterna est & immutabilis ejus voluntas, ut à nobis ipse quidem omnibus colatur, nos vero mutuo inter nos diligamus. Ceremonialis Judæorum pædagogia fuit, qua populi illius quandam velut pueritiam exercere Domino visum est, donec veniret tempus illud plenitudinis quo sapientiam suam terris ad plenum manifestaret, ac veritatem exhiberet earum rerum quæ tum figuris adumbrabantur. Judicialis, politiæ loco illis data, certas æquitatis & justitiæ formulas tradebat, quibus innocenter & quiete inter se agerent. Atque ut illa ceremoniarum exercitatio ad pietatis quidem doctrinam proprie pertinebat, (utpote quæ Judæorum Ecclesiam retinebat in Dei cultu ac religione) ab ipsa tamen pietate distingui poterat: ita hæc judiciorum forma (quanquam non alio spectabat, quam quì optime servari posset ea ipsa charitas quæ æterna Dei Lege præcipitur) ab ipso tamen dilectionis præcepto distinctum quiddam habebat. Quemadmodum ergo salva & incolumi pietate abrogari potuerunt ceremoniæ: ita & judiciariis his constitutionibus sublatis, perpetua charitatis officia & præcepta manere possunt. Quod si verum est, libertas certe singulis gentibus relicta est condendi quas sibi conducere providerint leges: quæ tamen ad perpetuam illam charitatis regulam exigantur, ut forma quidem varient, rationem habeant eandem. Nam barbaras illas & feras leges, quales fuerunt quæ fures honore prosequebantur, quæ promiscuos coitus permittebant, aliæque multo tum fœdiores tum absurdiores, pro legibus habendas minime censeo: quandoquidem abhorrent ab omni non justitia modo, sed humanitate etiam & mansuetudine.

Ceremonialis. Gal. 3: 24. ibid. 4: 4.

Judicialis.

Conclusio, singulis gentibus libertatem esse condendi leges quas sibi conducere providerint, modo ad perpetuam charitatis regulam exigantur.

Ideo in omnibus legibus vigere debent æquitas & constitutio: quarum prior immota esse debet; altera variare potest, pro ratione circumstantiarum.

16. Id quod dixi planum fiet, si in legibus omnibus duo hæc, ut decet, intuemur, legis constitutionem & æquitatem, cujus ratione constitutio ipsa fundata est ac nititur. Æquitas, quia naturalis est, non nisi una omnium esse potest: ideo & legibus omnibus, pro negotii genere, eadem proposita esse debet. Constitutiones, quia circumstantias aliquas habent à quibus pro parte pendeant, modo in eundem æquitatis scopum omnes pariter intendant, diversas esse nihil obest. Jam quum Dei Legem quam moralem vocamus, constet non aliud esse quam naturalis legis testimonium, & ejus conscientiæ quæ hominum animis à Deo insculpta est, tota hujus de qua nunc loquimur æquitatis ratio in ipsa præscripta est. Proinde sola quoque ipsa legum omnium & scopus, & regula, & terminus sit oportet. Ad eam regulam quæcunque formatæ erunt leges, quæ in eum scopum directæ, quæ eo termino limitatæ, non est cur à nobis improbentur, utcunque vel à lege Judaica, vel inter se ipsæ alias differant. Lex Dei furari prohibet. Quæ furtis constituta fuerit pœna in politia Judæorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissimæ leges furtum duplo puniebant: quæ postea sequutæ sunt, discreverunt inter manifestum & non manifestum. Aliæ ad exilium progressæ sunt, aliæ ad flagrum, aliæ denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium talionis pœna inter Judæos plectebatur: alibi gravi tantum ignominia, alibi suspendio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine ulciscuntur, diversis tamen mortis generibus. In adulteros alibi severiores, alibi leviores edictæ sunt pœnæ. Videmus tamen ut ejusmodi diversitate in eundem omnes finem tendant. Nam uno simul ore pœnam pronunciant in ea quæ æterna Dei Lege damnata sunt facinora: nempe homicidia, furta, adulteria, falsa testimonia: sed in pœnæ modo non conveniunt. neque vero id necesse est, neque etiam expedit. Est regio, quæ nisi horrendis exemplis in homicidas sæviat, cædibus statim & latrociniis perdenda sit. Est seculum, quod pœnarum acerbitatem augeri postulet. Siquid turbatum sit in statu publico, novis edictis corrigenda sunt quæ inde nasci solent mala. Belli tempore in armorum strepitu concideret omnis humanitas nisi insolito pœnarum metu injecto. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur major severitas, pessum ibunt omnia. Est gens in vitium quoddam propensior nisi acerrime compescatur. Quam malignus fuerit, ac publico bono invidus, qui tali diversitate offendetur, ad retinendam Legis Dei observationem accommodatissima? Nam quod jactatur à quibusdam, fieri contumeliam Legi Dei per Mosem latæ, quum abrogata illa, novæ aliæ illi præferuntur, vanissimum est: neque enim aliæ illi præferuntur dum magis probantur, non simplici collatione, sed temporum, loci, gentis conditione: aut illa abrogatur quæ nobis lata nunquam fuit. Siquidem non eam Dominus per manum Mosis tradidit quæ in gentes omnes promulgaretur, & ubique vigeret: sed quum Judaicam gentem in fidem, patrocinium, clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit: ac quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam ejus rationem in ferendis legibus habuit.

Id exemplis quibusdam illustratur, petitis ex legibus adversus fures, falsos testes, homicidas, adulteros.

Æquitas damnat apud omnes populos ejusmodi scelera: constitutio suppliciorum varia est.

Alia constitutionis consideratio, pro ratione temporum & personarum.

Lex politica Mosis quomodo etiamnum viget & abrogata est.

17. Superest nunc ut videamus quod postremo loco

Postrema pars tra-

ctationis specialis de administratione politica, populum respiciens. Hujus summa ad duo capita refertur.

loco propositum erat, Quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat. Cui etiam annexa est altera quæstio, Quantum magistratibus debeant privati homines deferre, & quousque obedientia progredi debeat. Plurimis videtur supervacaneum esse munus magistratus inter Christianos, quod scilicet implorare pie non possint, ut pote quibus vindicare, in judicium postulare, litigare, vetitum sit. Atquum Paulus contra clare testetur, *ministrum Dei nobis esse in bonum*: ex eo intelligimus, ita divinitus ordinatum esse, ut ejus manu ac præsidiis adversus flagitiosorum hominum improbitatem & injurias defensi, quietam ac securam vitam agamus. Quod si frustra in præsidium nobis à Domino datus est, nisi tali nobis beneficio uti licet, satis apparet implorari quoque & appellari non impie posse. Hic vero mihi cum duplici hominum genere agendum est: sunt enim permulti qui tanta litigandi rabie æstuant, ut quietem nunquam habeant apud se, nisi cum aliis pugnent. Lites vero ipsas & capitali odiorum acerbitate, & insana vindicandi nocendique cupiditate exequuntur, & implacabili pertinacia persequuntur ad sui usque adversarii ruinam. Interim nequid nisi jure agere existimentur, judiciorum prætextu talem perversitatem defendunt. At si cum fratre judicio agere permissum est, non protinus odisse ipsum licet, non furioso nocendi studio in illum ferri, non pertinaciter insequi.

I. De usu legum, respectu privatorum.
Rom. 13. vers. 4.

Stabilita magistratuum auctoritate, in administranda civili & criminali (quam vocant) justitia: primum in homines cum animi impotentia litigantes invehitur.

Et quæ sit moderatio, ad cujus normam istiusmodi litigantes exigere se debeant, ostenditur.

18. Sic ergo tales habeant, Legitima esse judicia siquis recte utatur. Rectum autem esse usum, tum actori, agendi; tum defendendi, reo: si hic quidem postulatus ad condictam diem se sistit, & qua potest exceptione causam defendit citra acerbitatem: sed hoc tantum affectu, ut quod suum est jure tueatur: ille vero indigne sive in capite, sive in fortunis oppressus, in magistratus fidem se conferat, querimoniam exponat, quod æquum est ac bonum postulet: sed omni procul nocendi vindicandive libidine, procul asperitate & odio, procul contentionis ardore: quin potius paratus suo cedere, & quidvis perpeti, quam inimico in adversarium animo ferri. Contra ubi animi malevolentia suffusi sunt, corrupti invidia, iracundia incensi, ultionem spirantes, aut sic denique ardore certaminis inflammati ut de charitate aliquid remittant: tota etiam justissimæ causæ actio non impia esse non potest. Nam hoc constitutum esse axioma Christianis omnibus convenit: nunquam quantumvis æquam litem juste tractari à quovis posse, nisi pari adversarium dilectione benevolentiaque prosequatur, acsi jam amice, quod controvertitur negotium transactum ac compositum esset. Injecerit forte aliquis, talem moderationem adeo nunquam in judicium afferri, ut instar sit prodigii futura si qua reperta fuerit. Fateor sane, ut sunt horum temporum mores, rarum extare probi litigatoris exemplum: sed res tamen ipsa nullius mali accessione inquinata, bona esse & pura non desinit. Cæterum quum sanctum esse Dei donum audimus auxilium magistratus, eo diligentius cavendum est ne nostro vitio polluatur.

Deinde refelluntur Anabaptistæ qui judiciarias omnes disceptationes præcise damnant.
Act. 22: 1. & 24: 12. ib. 16: 37. & 22: 25. & 25: 10.
Objectio 1. Christianis interdictam esse vindictam.
Levit. 19. vers. 18. Mat. 5: 39. Deut. 32. vers. 35. Rom. 12. vers. 19.

19. Qui vero judiciarias omnes disceptationes præcise damnant, intelligant se sanctam Dei ordinationem simul repudiare, & donum ex eorum genere quæ mundis munda esse possunt: nisi forte Paulum flagitii insimulare volent, qui & accusatorum calumnias, eorum quoque vafritiem & malitiam exponendo, à se depulit: & Romanæ civitatis prærogativam sibi in judiciis asseruit: & ab iniquo præside, ad Cæsaris tribunal, quum opus fuit, provocavit. Nec obest quod Christianis omnibus interdicta est vindictæ cupiditas, quam & nos à Christianis subselliis longissime abigimus. Nam sive civiliter contenditur, non recta incedit via nisi qui innoxia simplicitate rem suam judici tanquam publico tutori commendat, nihil minus quam mutuam mali vicem (qui est vindictæ affectus) rependere cogitans: sive capitalis aut gravior aliqua intenditur actio, eum accusatorem requirimus qui nullo ulciscendi æstu correptus, nulla privatæ injuriæ offensione tactus, in forum accedat; sed in animo duntaxat habens, perniciosi hominis conatus impedire, ne reipublicæ noceant. Quod si vindicem animum tollis, nihil in mandatum illud delinquitur quo ultio Christianis interdicitur. At non solum vindictam appetere vetantur, sed manum quoque Domini jubentur expectare, qui se oppressis & afflictis adfuturum ultorem pollicetur: illam autem cælestis patroni ultionem omnem antevertunt, qui opem aut sibi aut aliis ferri à magistratu postulant. Minime id vero: siquidem magistratus vindictam non hominis, sed Dei esse cogitandum est, quam per hominis ministerium in bonum nostrum (ut ait Paulus) exerit atque exercet.

Responsio. Objectio 2. Christiani jubentur expectare Dominum.

Responsio.
Rom. 13. vers. 4.

Objectio 3. Christus resistere malo prohibet, &c.
Mat. 5: 39.
Responsio.

20. Nihilo etiam magis cum Christi verbis pugnamus, quibus *resistere malo* prohibet, & *dexteram maxillam obvertere* præcipit *ei qui alapam in sinistram impegerit: permittereque ei pallium qui tunicam auferat.* Vult quidem illic suorum animos à retaliandi cupidine tantopere abhorrere, ut citius duplicari in se injuriam laturi sint, quam rependere eam appetant: à qua quidem patientia nec ipsi eos abducimus. Vere enim Christianos esse oportet hominum genus ad contumelias injuriasque ferendas natum, pessimorum hominum nequitiæ, imposturis, ludibriis expositum. neque id modo: sed eorum omnium malorum tolerantes esse oportet: hoc est, sic totis animis compositos ut suscepta una offensione, ad alteram se comparent, nihil sibi in totam vitam promittentes quam perpetuæ crucis tolerantiam. Interim & *iis qui sibi injurii sunt benefaciant, & maledicentibus bene precentur*: & (quæ unica est sua victoria) *bono malum vincere* contendant. Sic affecti non quærent *oculum pro oculo*, *dentem pro dente* (qualiter suos discipulos instituebant Pharisæi, ad appetendam ultionem) sed (quomodo à Christo erudimur) & corpus suum mutilari, & malitiose sua sibi eripi sic ferent, ut eas injurias, simulac irrogatæ sibi fuerint, remissuri sint ac ultro condonaturi. Neque isthæc tamen animorum æquitas & moderatio impediet quin integra in suos inimicos amicitia, magistratus ope ad rerum suarum conservationem utantur: aut publici boni studio, sontem ac pestilentem hominem ad pœnam postulent, quem emendari nisi morte non posse noverint. Vere enim Augustinus hæc præcepta omnia eo tendere interpretatur, *ut paratus sit homo justus & pius eorum malitiam patienter sustinere quos fieri bonos quærit: ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum: deinde ad præparationem cordis quæ intus est, magis pertinere quam ad opus quod in aperto fit: ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia: in manifesto autem id fiat quod illis videmus prodesse posse quibus bene velle debemus.*

Rom. 12. v. 20, 21.

Matth. 5. v. 38, 39.

Christiani possunt Christi dicto satisfacere & magistratus ope simul uti.

epist. 5. ad Marcellinum.

Objectio 4. Paulus in universum lites damnavit.
1 Cor. 6. vers. 6, 7.
Responsio, locum Apostoli explanans.

21. Quod autem objectari solet, lites à Paulo in universum esse damnatas, id quoque falsum est. Intelligi ex ejus verbis facile potest, immodicum fuisse litigandi furorem in Corinthiorum Ecclesia: usque eo ut Christi Euangelium & totam quam profitebantur religionem, impiorum cavillis ac maledicentiæ exponerent. Id primum reprehendit in illis Paulus, quod Euangelium apud infideles dissensionum suarum intemperie traducerent. Deinde & hoc ipsum, quod eum in modum inter se dissiderent fratres cum fratribus. Tam enim procul à ferenda injuria alieni erant, ut alii aliorum fortunis avide inhiarent, ultro lacesserent, & damnum inferrent. In illam ergo litigandi insaniam inve-

Instantia.

invehitur, non simpliciter in quasvis controversias. At omnino vitium vel infirmitatem esse pronunciat, quod non potius damnum acciperent rerum suarum, quam pro his conservandis ad contentiones usque laborarent: nempe quum adeo facile quibuslibet damnis commoverentur, & minimis de causis ad forum & lites decurrerent, hoc indicio esse dicit, quod animo essent nimis irritabili, & ad patientiam minus comparato. Id sane Christianis agendum est, ut de suo jure decedere semper malint quam in forum progredi: unde vix exire possint nisi commotiore animo & in fratris odium accenso. Verum ubi quis citra charitatis dispendium rem suam se posse tueri viderit, cujus jactura gravi sibi dispendio futura sit, id si faciat, nihil in istam Pauli sententiam delinquit. Denique (quod initio docuimus) optimum cuique consilium dabit charitas, sine qua quæcunque suscipiuntur, & ultra quam quæ progrediuntur disceptationes, injustas esse & impias, extra controversiam ponimus.

Christianorum in litibus persequendis officium.

Alterum caput postremæ partis, de reverentia & obedientia quam privati magistratibus debent. Primum autem reverentia exigit, ut de magistratuum functione privati quam honorificentissime sentiant.

22. Subditorum erga suos magistratus officium primum est, de eorum functione quam honorificentissime sentire, quam scilicet velut delegatam à Deo jurisdictionem agnoscunt: eosque ob id suspicere ac revereri ut Dei ministros ac legatos. Quosdam enim reperias qui suis se magistratibus valde obsequentes præbeant, ac nolint quidem non esse quibus obsequantur, quod bono publico ita expedire norunt: de ipsis tamen magistratibus non secus existiment ac malis quibusdam necessariis. Verum plus quiddam à nobis requirit Petrus, quum *Regem honorari*; & Solomo, quum *Deum & Regem timeri* præcipit. Ille enim sub honorandi verbo sinceram ac candidam existimationem complectitur: hic Regem cum Deo conjungens, sanctæ cujusdam venerationis ac dignitatis plenum esse ostendit. Est & illud præclarum apud Paulum elogium, *Ut obediamus non solum propter iram, sed propter conscientiam.* Quo intelligit, non terrore modo principum ac præfectorum adduci subditos debere ut in eorum subjectione contineantur, (qualiter succumbere hosti armato solent qui vindictam fore promptam vident si restiterint) verum quia Deo ipsi redduntur obsequia quæ istis præstantur, quando eorum potestas à Deo est. De hominibus non disputo, acsi larva dignitatis stultitiam, vel ignaviam, vel crudelitatem moresque improbos & flagitii plenos tegeret, atque ita vitiis acquireret laudem virtutum: sed dico ordinem ipsum honore & reverentia dignum esse: ut quicunque præsunt, apud nos sint in pretio, & venerationem obtineant præfecturæ suæ respectu.

1 Pet. 2:17.
Prov. 24. vers. 21.
Rom. 13. vers. 5.

Deinde, ut obedientiam præstent.

23. Ex eo & alterum deinde sequitur, ut propensis in eorum observationem animis, suam illis obedientiam approbent: sive edictis parendum, sive tributa solvenda, sive subeunda publica munera atque onera quæ ad communem defensionem spectent, sive quæ alia jussa capessenda. *Omnis anima*, inquit Paulus, *potestatibus sublimioribus subdita sit: qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Admoneto illos* (scribit idem Tito) *ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati.* Et Petrus, *Subditi*, inquit, *estote cuivis humanæ creaturæ* (vel potius, ut ego quidem interpretor, *ordinationi*) *propter Dominum: sive Regi tanquam præcellenti; sive præsidibus, qui per eum mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem vero recte agentium.* Porro quo non subjectionem simulare, sed sincere & ex animo subjectos se esse testentur, addit Paulus, ut eorum sub quibus vivunt salutem ac prosperitatem Deo commendent. *Adhortor*, inquit, *ut fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus in eminentia constitutis, ut placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate ac honestate.* Neque hic se quisquam fallat. Quando enim resisti magistratui non potest quin simul Deo resistatur: etiamsi impune contemni videtur posse inermis magistratus, Deus tamen armatus est qui sui contemptum fortiter ulciscatur. Sub hac præterea obedientia moderationem comprehendo, quam sibi in publico imperare debent privati homines, ne se ultro admisceant publicis negotiis, aut temere irrumpant in partes magistratus, ac nequid omnino publice moliantur. Siquid in publica ordinatione corrigi intererit, non tumultuentur ipsi, nec admoveant operi manus, quas illis omnibus ligatas esse hac in parte decet: sed ad magistratus cognitionem deferant, cujus unius hic soluta est manus. Intelligo autem, nequid injussi audeant: nam ubi accessit præfecti imperium, jam ipsi quoque publica auctoritate præditi sunt. Ut enim aures atque oculos principis vocare vulgo solent ejus consiliarios: ita non insulse principis manus quis dicat quos rebus agendis mandato suo præfecerit.

Rom. 13. vers. 1.
Tit. 1: 3.
1 Pet. 2:13.

Idque sincero animi affectu.

Magistratuum salutem ac prosperitatem Deo commendantes.
1 Tim. 2. vers. 1.
Rom. 13. v. 1, 2, 3.

Moderate viventes, & in officio se continentes.

Non tumultuantes.

Nec in partes magistratus temere irrumpentes.

24. Quoniam autem hactenus magistratum descripsimus qui vere sit quod dicitur, ille scilicet patriæ pater, & (ut Poëta loquitur) pastor populi, custos pacis, præses justitiæ, innocentiæ vindex: insanus merito judicandus sit cui tale non probetur imperium. Ac quum omnium prope seculorum hoc exemplum sit, ut principum alii, eorum omnium securi quibus providendis intenti esse debuerant, procul omni sollicitudine socordes delicientur: alii ad rem suam attenti, jura omnia, privilegia, judicia, diplomata, venalia prostituant: alii plebeculam exhauriant pecunia quam postea insanis largitionibus profundant: alii expilandis domibus, virginibus ac matronis violandis, mactandis innocentibus, mera latrocinia exerceant: eos vero pro principibus agnoscendos esse, quorum imperio, quoad licet, parendum sit, multis persuaderi non potest. Siquidem dum in tanta indignitate ac inter tam aliena, non à magistratus modo, sed hominis quoque officio, facinora, nullam speciem imaginis Dei intuentur quæ in magistratu elucere debuerat: dum nullum conspiciunt vestigium ejus ministri Dei, qui in laudem bonis, malis in ultionem datus erat: ita neque etiam præfectum illum agnoscunt, cujus dignitatem atque auctoritatem Scriptura commendat. Et sane is semper hominum animis ingenitus fuit sensus, non minore tyrannos odio atque execratione insectari, quam dilectione & veneratione prosequi legitimos Reges.

Hæc bonis principibus & magistratibus utcunque se debere fateantur omnes, multi tamen sunt quibus persuaderi non potest ea ipsa tyrannis deberi.

25. Verum si in Dei verbum respicimus, longius nos deducet, ut non eorum modo principum imperio subditi simus, qui probe, & qua debent fide, munere suo erga nos defunguntur: sed omnium qui quoquo modo rerum potiuntur, etiamsi nihil minus præstent quam quod ex officio erat principum. Tametsi enim summum suæ beneficentiæ munus esse magistratum, ad salutem hominum conservandam, testatur Dominus, ac suos magistratibus ipsis fines præscribit: simul tamen declarat, qualescunque sint, non nisi à se habere imperium. Eos quidem qui publico bono imperant, vera ejus suæ beneficentiæ exemplaria esse & specimina: qui vero injuste & impotenter dominantur, eos ad vindicandam populi iniquitatem à se excitatos: omnes ex æquo sancta illa majestate esse præditos qua legitimam potestatem instruxit. Non ultra progrediar donec certa ejus rei aliquot testimonia subjecero. Nec tamen quo furorem Domini super terram esse impium Regem, confirmemus, laborandum est, quando neminem futurum arbitror qui reclamet, nec sic de Rege plus dictum fuerit quam de prædone qui rem tuam diripiat: & adultero, qui thorum tuum polluat: de sicario, qui te ad cædem

At Dei verbum jubet ut non tantum bonis subditi simus, sed etiam omnibus qui rerum potiuntur, etiamsi nihil minus præstent, quam quod ex officio erat principum.

Job. 34:30.
Oseæ 13. vers. 11.
Jes. 3: 4.
Jes. 10: 5.
Deut. 28. vers. 29.

cædem appetat: quum hujusmodi calamitates omnes, inter Dei maledictiones Scriptura recenseat. Verum in eo probando insistamus magis, quod non ita facile in hominum mentes cadit: in homine deterrimo honoreque omni indignissimo, penes quem modo sit publica potestas, præclaram illam & divinam potestatem residere, quam Dominus justitiæ ac judicii sui ministris verbo suo detulit: proinde à subditis eadem in reverentia & dignatione habendum, quantum ad publicam obedientiam attinet, qua optimum Regem, si daretur, habituri essent.

Id ut admittatur, duo probantur ex Scriptura.

1. Non sine Dei providentia ac singulari actione magistratus constitui.

26. Principio velim animadvertant, seduloque observent lectores, illam, quæ non sine causa toties nobis in Scripturis commemoratur, Dei providentiam, ac singularem actionem in distribuendis regnis, statuendisque quos illi visum fuerit Regibus. Apud Danielem, *Dominus mutat tempora & vices temporum, abjicit Reges & instituit.*
Dan. 2:21. Item, *Ut cognoscant viventes quod potens sit Altissimus in regno hominum: & cui ipse voluerit, dabit illud.* Cujusmodi sententiis quum passim abun-
& 37. det Scriptura, illa tamen Prophetia peculiariter
ibid. 4. 17. scatet. Jam qualis Rex fuerit Nebuchadnezar, is
25. qui Jerusalem expugnavit, satis scitur, nempe strenuus aliorum invasor ac populator. Dominus
Ezech. 29. tamen apud Ezechielem se illi terram Ægypti de-
vers. 19. disse affirmat pro obsequio quod sibi in vastanda
Dan. 2:37. illa præstiterat. Et illi dicebat Daniel, *Tu Rex, Rex es Regum: cui Deus cælorum dedit regnum potens ac forte atque gloriosum: tibi inquam dedit & omnes terras ubi habitant filii hominum, bestiæ sylvestres, & volucres cæli: eas tradidit in manum tuam, ac fecit te dominari eis.* Rursum ejus filio
Dan. 5:18. Belsasar, *Deus altissimus dedit Nebuchadnezar patri tuo regnum & magnificentiam, honorem & gloriam: & propter magnificentiam quam dedit illi, omnes populi, tribus, & linguæ fuerunt trementes & timentes à conspectu ejus.* Quum audimus, à Deo impositum esse Regem, simul illa de honorando & timendo Rege cælestia edicta animo repetamus: & nequissimum tyrannum non dubitabimus eo habere loco quo Dominus ipsum dignatus fuerit.

2. Ex eo admonitiones duci ut iis pareamus.

Jus Regis, quid apud Samuelem. 1 Sam. 8. vers. 11.

Samuel, quum populo Israël denunciaret qualia esset à Regibus suis passurus, *Hoc jus erit Regis*, dicebat, *qui regnabit super vos: filios vestros tollet, & ponet eos ad currum suum, ut ponat eos pro equitibus suis, & ut arent agros suos, & messem suam metant, & arma fabricentur. Filias vestras tollet, ut sint pigmentariæ, coquæ, & pistrices. Agros denique vestros, vineas vestras, & oliveta optima auferet, & dabit servis suis. Semina vestra, & vineas vestras decimabit, & dabit eunuchis & servis suis. Servos vestros, ancillas & asinos tollet: & adhibebit operi suo, quin & greges vestros decimabit: & vos eritis servi illius.* Certe non id jure facturi erant Reges, quos optime ad omnem continentiam Lex instituebat: sed jus in populum vocabatur, cui parere ipsi necesse esset, nec obsistere liceret: ac si dixisset Samuel, Eo se proripiet licentiæ Regum libido, quam cohibere vestrum non erit: quibus hoc restabit unum, jussa excipere, ac dicto audientes esse.

Ex Jeremia magistratuum authoritas, & obedientia illis debita, confirmatur. Jerem. 27. v. 5, 6, 7, 8.

27. Inprimis autem insignis est & memorabilis apud Jeremiam locus, quem (tametsi prolixiorem) ideo non pigebit referre, quia totam hanc quæstionem clarissime definit. *Ego feci terram & homines, ait Dominus, & animalia quæ sunt in superficie terræ, in fortitudine mea magna & brachio extento: & ipsam trado ei qui placuerit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manum Nebuchadnezar servi mei, & servient gentes ei omnes, & Reges magni: donec tempus veniet terræ ejus. Eritque, ut gens & regnum quæ non servierit Regi Babel, visitabo gentem illam in gladio, fame & peste: quare servite Regi Babel & vivite.* Videmus quanta obedientia Dominus tetrum illum ferocemque tyrannum coli voluerit, non alia ratione nisi quia regnum obtinebat. Id autem ipsum erat cælesti decreto in solium regni impositum esse, ac in regiam majestatem assumptum, quam violare nefas esset. Hoc nobis si assidue ob animos & oculos observetur, eodem decreto constitui etiam nequissimos Reges quo Regum authoritas statuitur: nunquam in animum nobis seditiosæ illæ cogitationes venient, tractandum esse pro meritis Regem: nec æquum esse ut subditos ei nos præstemus qui vicissim Regem nobis se non præstet.

Objectio. Mandatum illud fuit Israëlitis peculiare. Responsio, ostendens fuisse generale, quum omnes ex æquo doceat, cuicunque delatum fuerit imperium ei serviendum esse.

28. Frustra objiciat quis mandatum illud fuisse Israëlitis peculiare. Observandum enim est qua ratione ipsum Dominus stabiliat. *Detuli*, inquit, *Nebuchadnezar regnum, quare servite illi, & vivite.* Cuicunque ergo delatum fuisse regnum constabit, ei serviendum esse ne dubitemus. Atque simulac in regium fastigium quempiam evehit Dominus, testatam nobis facit suam voluntatem, quod regnare illum velit. De eo enim extant generalia Scripturæ testimonia. Solomo, *Propter iniquitatem terræ sunt multi Principes.* Item Job, *Subjectionem tollit à Regibus, & rursum accingit eos cingulo.* Eo autem confesso, nihil restat nisi ut serviamus & vivamus. Est apud Jeremiam Prophetam alterum quoque Domini mandatum, quo jubet populum suum *quærere pacem Babylonis, in quam captivi abducti essent: & orare ad se pro ea: quoniam in pace ejus futura esset pax eorum.* Ecce, Israëlitæ fortunis omnibus exuti, è domibus suis avulsi, in exilium abacti, in miseram conjecti servitutem, pro victoris prosperitate orare jubentur: non quomodo jubemur alias persecutoribus nostris bene precari: sed ut salvum illi regnum & tranquillum conservetur, ut sub eo ipsi quoque prospere agant. Sic David, jam Rex Dei ordinatione designatus, sanctoque ejus oleo unctus, quum nullo suo merito indigne à Saule impeteretur, insidiatoris tamen sui sacrosanctum habebat caput, quod Regni honore Dominus sanctificaverat. *Absit à me* (dicebat) *ut coram Domino faciam rem istam, domino meo Messiæ Domini, ut mittam manum meam in eum, quoniam Christus Domini est.* Item, *Pepercit tibi anima mea: dixique, Non mittam manum meam in dominum meum, quoniam Christus Domini est.* Item, *Quis mittet manum suam in Christum Domini & innocens erit? Vivit Dominus, nisi Dominus percusserit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut in prælium descenderit: absit à me ut mittam manum meam in Christum Domini.*

Jer. 27:17. *Testimoniis quibusdam, nec non Davidis exemplo, responsio confirmatur.* Prov. 28:2. Job. 12. vers. 18. Jer. 29: 7. 1 Sam. 24. vers. 7. ibid. 11. 1 Sam. 26. vers. 9.

Quibus cogitationibus impatientiam suam frænare debeant qui sub tyrannis vivunt.

29. Hunc reverentiæ atque adeo pietatis affectum debemus ad extremum præfectis nostris omnibus, qualescunque tandem sint. Quod sæpius ideo repeto, ut discamus non homines ipsos excutere, sed satis habeamus, quod eam, voluntate Domini, personam sustineant, cui inviolabilem majestatem impressit ipse & insculpsit. At mutuas (inquies) subditis suis vices debent præfecti. Id jam confessus sum. Verum si ex eo statuis, nonnisi justis imperiis rependenda obsequia, insulsus es ratiocinator. Nam & viri uxoribus, & liberis parentes, mutuis officiis astringuntur. Discedant ab officio parentes & mariti: illi liberis, quos prohibentur ad iracundiam provocare, sic se duros & intractabiles præbeant ut sua eos morositate ultra modum fatigent: hi suas uxores, quas diligere, & quibus ceu vasculis fragilibus parcere jubentur, contumeliosissime accipiant: an minus tamen & parentibus liberi, & conjugibus mulieres obsequentes erunt? At improbis quoque & inofficiosis subjiciuntur. Quin, quum omnibus istud agendum sit potius, ne in manticam à tergo pendentem respectent, hoc est, ne alii in aliorum in-

Objectionis dilutio. Ephes. 6:1. Eph. 5:25. 1 Petr. 3:7.

quirant officia, sed quod sui est muneris, id sibi unum singuli subjiciant: id vero inter eos præsertim valere debet, qui sub aliorum sunt potestate positi. Quare si à sævo Principe crudeliter torquemur, si ab avaro, aut luxurioso rapaciter expilamur, si ab ignavo negligimur, si ab impio denique & sacrilego vexamur ob pietatem: subeat primum delictorum nostrorum recordatio quæ talibus haud dubie Domini flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram frænabit. Succurrat deinde & hæc cogitatio, non nostrum esse hujusmodi malis mederi: hoc tantum esse reliquum, ut Domini opem imploremus, cujus in manu sunt Regum corda, & regnorum inclinationes. Ille *Deus est qui stabit in synagoga deorum, & in medio deos dijudicabit*, à cujus facie concident & conterentur Reges omnes, & Judices terræ quicunque non osculati fuerint Christum ejus: *qui scripserint leges iniquas, ut opprimerent in judicio pauperes, & vim facerent causæ humilium: ut viduas haberent in prædam, & pupillos diriperent.*

Prima cogitatio. *Altera.* Dan. 9: 7. Prov. 21. vers. 1. Psal. 82: 1. Psal. 2: 10. Jesa. 10: 1.

30. Atque hîc mirabilis ejus, tum bonitas, tum potentia, tum providentia sese profert: nam modo ex servis suis manifestos vindices excitat, ac mandato suo instruit qui de scelerata dominatione pœnas sumant, & oppressum injustis modis populum è misera calamitate eximant: modo furorem aliud cogitantium & aliud molientium hominum eo destinat. Sic populum Israël è tyrannide Pharaonis per Mosen: è violentia Chusam Regis Syriæ, per Othoniël: ex aliis servitiis, per alios vel Reges vel Judices, in libertatem asseruit. Sic Tyri superbiam per Ægyptios: Ægyptiorum insolentiam, per Assyrios: Assyriorum ferociam, per Chaldæos: confidentiam Babylonis, per Medos & Persas domuit, quum jam Medos Cyrus subjugasset. Regum vero Juda & Israël ingratitudinem & erga tot sua beneficia impiam contumaciam nunc per Assyrios, nunc per Babylonios contudit & affixit: quanquam non eadem omnia ratione. Priores enim illi quando ad edenda talia facinora, legitima Dei vocatione accersiti erant, in Reges arma sumendo, minime violabant eam quæ divina ordinatione Regibus indita est majestatem: sed è cælo armati minorem potestatem majore coërcebant, perinde ac in suos satrapas Regibus animadvertere licet. Hi tametsi Dei manu, quo illi visum erat, destinabantur, opusque ejus inscientes peragebant, nihil tamen aliud animo quam scelus volutabant.

Tertia. Sperandum est, Jehovam in tempore affuturum, qui tyrannorum licentiam coërcebit: idque duobus modis. Exod. 3: 7. Jud. 3: 9. & sequentibus.

31. Verum utcunque ipsa hominum facta censeantur, Dominus tamen per ea suum æque opus exequebatur, quum sanguinaria Regum insolentium sceptra confringeret, ac intolerandas dominationes everteret. Audiant Principes, & terreantur. Nobis autem interim summopere cavendum, ne illam plenam venerandæ majestatis magistratuum authoritatem, quam Deus gravissimis edictis sanxit, etiamsi apud indignissimos resideat, & qui eam sua nequitia, quantum in se est, polluunt, spernamus aut violamus. Neque enim, si ultio Domini est effrænatæ dominationis correctio, ideo protinus demandatam nobis arbitremur: quibus nullum aliud quam parendi & patiendi datum est mandatum. De privatis hominibus semper loquor. Nam si qui nunc sint populares Magistratus ad moderandam Regum libidinem constituti (quales olim erant, qui Lacedæmoniis Regibus oppositi erant, Ephori: aut Romanis Consulibus, Tribuni plebis: aut Atheniensium Senatui, Demarchi: & qua etiam forte potestate, ut nunc res habent, funguntur in singulis regnis tres ordines, quum primarios conventus peragunt) adeo illos ferocienti Regum licentiæ pro officio intercedere non veto, ut si Regibus impotenter grassantibus, & humili plebeculæ insultantibus conniveant, eorum dissimulationem nefaria perfidia non carere affirmem: quia populi libertatem, cujus se Dei ordinatione tutores positos norunt, fraudulenter produnt.

Privatos homines suis Principibus, quicunque tandem fuerint, sese subdere oportet. *Hoc tamen non obstat, quin populares quidam magistratus esse possint, penes quos sit ferocienti Regum licentiæ intercedere, & populi libertatem tueri.*

32. At vero in ea quam præfectorum imperiis deberi constituimus obedientia, id semper excipiendum est, imo inprimis observandum, ne ab ejus obedientia nos deducat, cujus voluntati Regum omnium vota subesse, cujus decretis jussa cedere, cujus majestati fasces submitti par est. Et vero, ut hominibus satisfacias, in ejus offensionem incurrere propter quem hominibus ipsis obedias, quam præposterum fuerit? Dominus ergo Rex est Regum: qui ubi sacrum os aperuit, unus pro omnibus semel ac supra omnes est audiendus: iis deinde qui nobis præsunt hominibus subjecti sumus: sed non nisi in ipso. Adversus ipsum siquid imperent, nullo sit nec loco nec numero: neque hic totam illam qua magistratus pollent dignitatem quicquam moremur: cui injuria nulla fit dum in ordinem, præ singulari illa vereque summa Dei potestate, cogitur. Secundum hanc rationem Daniel se quicquam in regem peccasse negat ubi impio ejus edicto non paruit: quia excesserat ille fines suos, nec modo injurius fuerat in homines, sed cornua tollendo adversus Deum, potestatem sibi ipse abrogaverat. Ex opposito damnantur Israëlitæ quod impio Regis edicto nimium fuerant morigeri. Nam quum Jarobeam vitulos aureos conflasset, relicto Dei templo in ejus gratiam ad novas superstitiones defecerant. Eadem facilitate posteri sese flexerant ad Regum suorum placita: hoc illis severe Propheta exprobrat, quod Regis edicta amplexi fuerint: tantum abest ut laudem mereatur modestiæ prætextus, quo aulici adulatores se tegunt, & simplices decipiunt, dum sibi fas esse negant quicquam abnuere à Regibus suis impositum: quasi vero jus suum Deus resignaverit mortalibus, eos generi humano præficiens: aut minuatur terrena potestas, dum suo authori subjicitur, coram quo cælestes etiam Principatus supplices expavescunt. Scio quantum quamque præsens huic constantiæ periculum immineat, quod indignissime se contemni Reges ferant: *quorum indignatio nuntius est mortis*, inquit Solomon. Sed quum istud à cælesti præcone Petro pronunciatum sit edictum, *Obediendum Deo potius quam hominibus*: hac nos cogitatione consolemur, illam tum nos præstare quam Dominus exigit obedientiam, dum quidvis perpetimur potius quam à pietate deflectamus. Et ne nobis labascant animi, alium etiam stimulum Paulus admovet, Nos ideo tanti à Christo redemptos esse quanti illi constitit nostra redemptio, ne pravis hominum cupiditatibus nos mancipemus in obsequium: multo vero minus impietati simus addicti.

Eatenus autem Regibus & aliis magistratibus obediendum est, quatenus eorum placita cum verbo Dei consentiunt. Si quid enim adversum imperant, occurrit regula, Obediendum Deo potius quam hominibus. Dan. 6: 22. Oseæ 5. vers. 11. 1 Reg. 12. v. 29, 30. Act. 4: 19. & 5: 29. 1 Cor. 7. vers. 23.

FINIS.

IN JOANNIS CALVINI INSTITUTIONEM

Materiarum maxime notatu dignarum

INDEX.

Ad cujus ac reliquorum etiam usum, observabit Benignus Lector, Numero priori Librum; Sequenti caput; Ultimo Sectionem capitis notari: unico tantum expresso, praecedentis Libri & Capitis solam monstrari sectionem.

A.

B.

C.

F.

G.

H.

 qui

O.

P.

Patriar-

FINIS.

INDEX

INDEX
AUTHORUM
Qui in
INSTITUTIONE
JOANNIS CALVINI
Sæpius citantur.

Primus numerus librum: alter caput: tertius sectionem indicat.

INDEX AUTHORUM.

INDEX,

I N D E X,

Quo continentur Bibliorum loci ex ſerie librorum

VETERIS AC NOVI TESTAMENTI.

Qui præmittitur numerus prior, majori eoque diverſo charactere expreſſus S. S. Caput: poſterior vero minori, verſum indicat. Qui locis ſubjungitur, prior librum: ſecundus, caput: tertius, ſectionem Inſtitutionum denotat.

GENESIS.

EXODUS.

LEVITICUS.

NUMERI.

DEUTERONOMIUM.

30. Et

II. REGUM.

I. PARALIP.

II. PARALIP.

NEHEMIAS.

JOB.

PSALMORUM.

LXXXI. 11. Ego

INDEX.

Tu

XXV. 1. De-

JEREMIAS.

LAMENTATIONES.

EZECHIEL.

4. Filii

DANIEL.

HOSEE.

JOEL.

AMOS.

ABDIAS.

JONAS.

MICHÆAS.

HABACUC.

SOPHONIAS.

HAGGÆUS.

ZACHARIAS.

MALACHIAS.

TOBIAS.

SAPIENTIA.

ECCLESIASTICUS.

BARUCH.

I. MACHAB.

II. MACHAB.

MATTHÆUS.

36. Roga-

SECUNDUM JOANNEM.

17. Dixe-

ACTA SANCTORUM APOSTOLORUM.

3. Quum

AD ROMANOS.

I. AD CORINTHIOS.

23. Omnia

II. AD CORINTHIOS.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

11. Pedit

AD PHILIPPENSES.

AD COLOSSENSES.

I. AD THESSALONICENSES.

II. AD THESSALONICENSES.

I. AD TIMOTHEUM.

II. AD TIMOTHEUM.

AD TITUM.

AD HEBRÆOS.

JACOBI.

I. PETRI.

17. Omnes

II. PETRI.

I. JOANNIS.

II. JOANNIS.

JUDÆ.

APOCALYPSIS.

FINIS.

AMSTELODAMI,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.